De Hollandsche Lelie. Jaargang 22

bron
De Hollandsche Lelie. Jaargang 22. L. J. Veen, Amsterdam 1908-1909

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_hol003190801_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

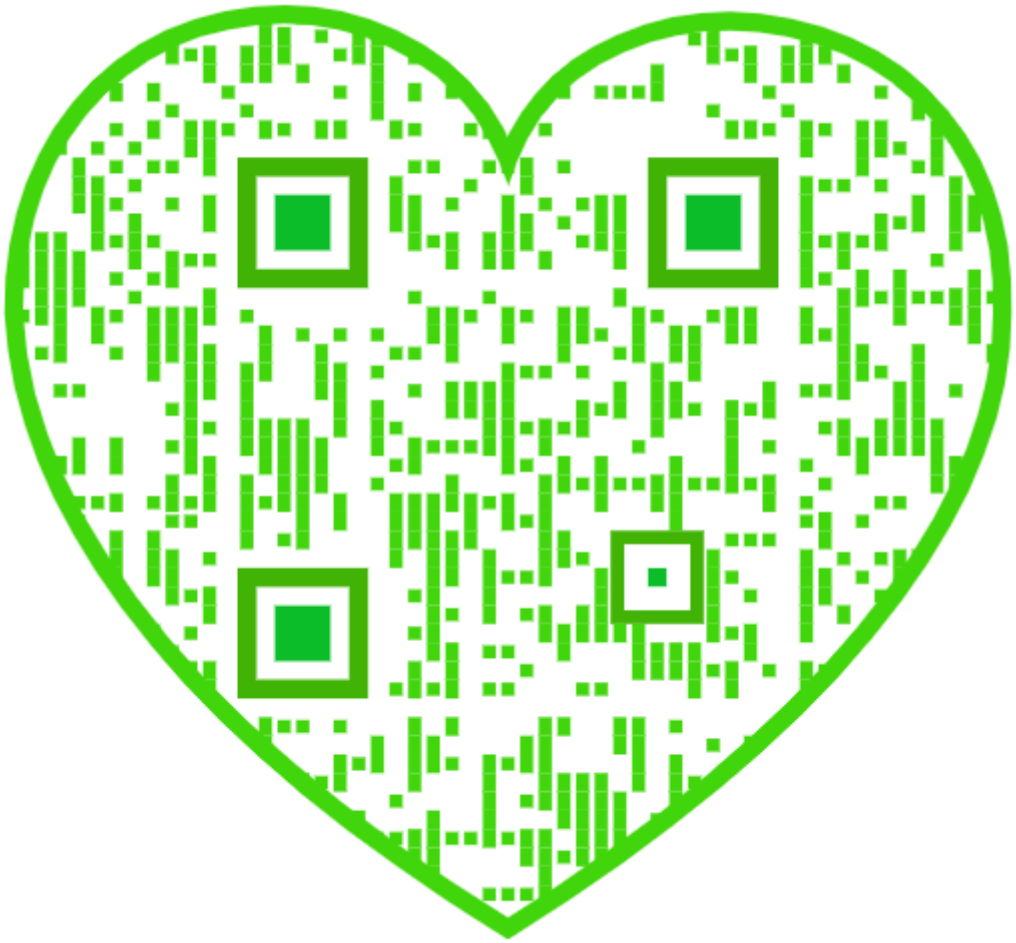

1 Juli 1908.
22ste Jaargang.
No. 1.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Onze jongens en meisjes.
Een woord vooraf.

Er is tegenwoordig maar een klacht over het onderwijs aan onze lagere scholen: '*Het deugt niet!*'

Ten platten lande en in de stad wordt veel geleerd, wat den leerling voor meer uitgebreid Lagere en Hoogere inrichtingen te pas kan komen, doch voor de zoogenaamde *Volksschool* geen waarde heeft, als de leerling op twaalf à dertien jarigen leeftijd de school verlaat, en geen ander schoolonderwijs meer ontvangt.

Een hoofd van een school voor Uitgebr. h. Ond. maakte er een collega eener Lagere school, van wien hij leerlingen overkreeg, een verwijt van, dat die leerlingen niets wisten van Naamvallen, Onderwerp, Gezegde, van klinkers, medeklinkers, voorzetsels, enz.

Het antwoord van het hoofd der school was:

‘Daar kunnen de latere timmerlieden, klerken, dienstmeisjes en modistes het wel buiten doen in het leven. Maar wat ze niet kunnen ontberen?

Vaardigheid in 't zuiver schrijven van de gebruikelijkste woorden. Ik leer ze weinig grammatica en nog minder grammaticale termen. Bij mij is het hoofdzaak, dat ze later - zelfstandig - zonder brievenboek - kunnen schrijven aan een Oom en Tante, bij wie ze eenige dagen uit logeeren zullen gaan, aan een neef of kennis, die ziek is, aan een patroon, een eigenaar van een winkel, bij wien ze graag in dienst willen treden. Bij mij krijgen ze *modellen* van advertenties onder de oogen waarnaar ze zelf nieuwe advertenties moeten schrijven.' -

De Volkschool - dit wilde het Hoofd zijn collega duidelijk maken - heeft andere eischen dan de school, die voorbereidt voor hoogere inrichtingen of voor een examen. Aan die hoogere (Burgerscholen en Gymnasia) zelf gaat het ook al weer als op de lagere school: De mooie Latijnsche spreuk: '*Niet voor de school maar voor het Leven,*' wordt al te veel uit het oog verloren. *Een wetenschappelijke opleiding* krijgen de jongeheeren en dames, maar het vakonderwijs is bij ons te lande nog gebrekkig geregeld: Veel kennis doen ze op, maar dat velerlei kweekt *schijngeleerdheid*, *terwijl degelijkheid er onder lijdt:*

De *School* (de middelbare en de lagere beide) kon een goede dienaresse van de Maatschappij worden, door den persoonlijken invloed, dien de onderwijzers (leeraars) op het zieleleven der leerlingen uitoefenen, door den ernst, waarmee de paedagogen de opleiding tot Christelijke en Maatschappelijke deugden zoeken te volbrengen, door een grootere samenwerking van school en huisgezin, en niet te vergeten - - - - een *beperkter omvang van de leerstof in de verschillende vakken.*

Te weinig tijd voor die groote massa leerstof, ziedaar een euvel, waaraan ons onderwijs lijdt: De gejaagdheid - een onmiddellijk gevolg ervan - bezorgt verstrooidheid, waanwijsheid, oppervlakkigheid en gemis aan zelfvertrouwen.

Met halfkennis is de jeugd gewoon tevreden te zijn. En in plaats van denkende wezens, die van halfheid en napraterij een afkeer hebben, kweekt de school juist van die beunhazen, die zich later heel wat op hun kundigheden en hun kennis laten voorstaan en toch maar knoeiers en marktschreeuwers in hun vak blijken te zijn.

Aan de Lagere School de *Eer*, dat onze volwassen jongens en meisjes zooveel belooven, met al die wijsheid, die er in de school werd ingepompt, en waarmee ze op 12 à 13 jarigen leeftijd de inrichting verlaten, zoo knap dat de ouders en grootouders trotsch zijn op die miniatuur-geleerden, en uitroepen: 'Wat weten de kinderen tegenwoordig toch een massa meer dan vroeger!'

Maar draagt de *school*, (de Middelbare - of inrichtingen, die daarmee gelijk staan, - in de eerste plaats), ook niet de *schuld*, dat die veelbelovende jeugd onder teleurstellingen zoo spoedig het hoofd verliest en den moed laat zinken, dat er zoovele burgerscholieren en gymnasiasten zenuwziek worden op een leeftijd, dat de maatschappij ze rijp acht, om op eigen beenen te staan?

Een man van gezag in Duitschland *Paul Ernst*, dus niet de eerste de beste, spreekt in denzelfden geest over de scholen voor middelbaar- en gymnasiaal onderwijs aan gene zijde der grens:

Ook hij valt de uitgebreidheid van het leerplan en den rooster van werkzaamheden aan; omdat hij - en honderden met hem - niet tevreden zijn met de resultaten van het onderwijs op die scholen.

'De school *voedt niet op*,' zegt hij, 'de school *leert slechts vakken:* werktuigkunde, hooge en hoogere wiskunde, benevens de Perzische oorlogen, de Romeinsche keizers

en de oud-Grieksche geschiedenis. En die vakken heeten dan noodig voor de algemeene ontwikkeling, maar ze missen elk verband met de praktijk van het leven.

Zoo komt het - zegt deze geleerde verder - dat de school niet toekomstige officieren, postambtenaren, kunstenaars, vorsten, griffiers, groot-industrieelen, rechters, handelaars, dokters, enz. enz. aflevert, maar uitsluitend: "*Oberlehrer*".

Maak onderscheid tusschen scholen, die voor kunstenaars, officieren, handelaars, e.a. opleiden. Maar let dan ook meer dan tot nog toe op de *karaktervorming van het individu*, door b.v. aan elke klasse een afzonderlijken opvoeder toe te voegen. De leeraars mogen zich met de verstandelijke opleiding en het vakonderwijs bezig houden. De opvoeder moet zorgen voor de ontwikkeling van den geest en het gemoedsleven.'

Het was te verwachten, dat er op de redeneering van Paul Ernst en vooral op de aanstelling van afzonderlijke paedagogen van meer dan eene zijde aanmerkingen zouden worden gemaakt en de *Oberlehrer* Paul Ernst van repliek dienden:

Een van hen zegt, dat de *Wet* de ‘Oberlehrer’ dwingt tot eenzijdig onderwijs in bepaalde vakken en leerplan en rooster uitsluitend verstandsontwikkeling willen.

Een specialiteit in *Kennis der Natuur* heeft zooveel te doceeren, om de leerlingen voor de eischen van het Eindexamen af te richten, dat hij geen tijd overhoudt, de jongens en meisjes in extase te brengen voor de wonderen in de Natuur zelve en hun een denkbeeld te geven van eigen nietigheid, van de tallooze verschijnselen, waarvan de grootste geleerde geen verklaring weet te geven, enz. Kortom, het gewicht, dat ieder vakleeraar aan het vak hecht, dat hij onderwijst en de hoeveelheid leerstof, die er in een minimum van tijd moet verwerkt worden, doet hem vluchtig over de grondige elementaire kennis van dat vak heenstappen en het opvoedend element verwaarloozen. De leeraar, die zich uitsluitend in zijn vak bekwaam maakte en in *dat vak* een groot geleerde werd, (dank zij de moeilijke examens, die hoe langer hoe moeilijker worden gemaakt), is zoo eenzijdig gevormd, dat hij over ‘algemeene ontwikkeling’ die het *leven* van den aanstaanden maatschappelijken burger eischt, niet kan oordeelen, en dus als

Onze jongens en meisjes.

In de laatste jaren wordt nog al eens met nadruk gewezen op de verwaarloozing in meerderen en minderen graad van de opvoeding der jeugd.

Bij die opvoeding wensch ik eenige oogenblikken Uwe aandacht te bepalen.

Over de lichamelijke opvoeding en de gezondheidsleer zal ik slechts heel weinig zeggen. De verstandelijke ontwikkeling wil ik evenmin tot onderwerp mijner bespreking maken. Mijn plan is een en ander uit de zedelijke opvoeding te nemen en achtereenvolgens deze drie vragen eens te overdenken:

a) wat wordt er buiten het huisgezin gedaan voor het geluk van het toekomstige geslacht.

b) door wat middelen kan de school de zedelijke opvoeding van het huisgezin steunen en verbeteren.

c) wat waarde heeft de zedelijke opvoeding van de school voor het maatschappelijk leven.

Onze eeuw heet wel de *Eeuw van het Kind.* Naast vele vraagstukken op sociaal gebied worden dikwijls onderwerpen, die op het kind betrekking hebben, aan de orde gebracht op vergaderingen in 't buiten- en binnenland. Vakscholen voor oudere leerlingen, bewaarscholen voor de kleintjes beneden zes jaar vragen steeds luider om meer belangstelling en worden als een onmisbare aanvulling van volksonderwijs beschouwd door schoolautoriteiten en onderwijs-organisaties. Men roept om schoolbaden hier, om schoolartsen daar, om vacantiekolonies ten behoeve van ziekelijke, mingegoede stadskinderen die een verblijf aan zee gedurende eenige weken in den zomer, of een kuur in een gezonde boschrijke streek zoo noodig hebben en ze niet kunnen bekostigen.

Pro-Juventute trekt zich het lot van de jonge paria's der samenleving aan, wil ze aan de slechte omgeving van nalatige, plichtvergeten, zedelooze ouders onttrekken, om te voorkomen, dat ze later even groote dieven, misdadigers en dronkaards worden en brengt ze in opvoedingsgestichten of bij particulieren van goed gehalte onder dak.

De Kinderwetten, met haar beperking van de ouderlijke macht en de tuchtscholen, de wetten op kinderarbeid, de leerplicht, ze wijzen er op, dat ook de regeering stappen doet in dezelfde richting en voor de belangen van het kind optreedt, wanneer de maatschappij of de ouders die belangen niet voldoende behartigen.

De Vereeniging tot vereenvoudiging van ons Onderwijs dringt met kracht aan op afschaffing van alle toelatings- en overgangs-examens, aan scholen van Meer Uitgebreid-Lager-, voor Middelbaar- en Gymnasiaalonderwijs. Ze betoogt, hoe examendressuur zenuwziek maakt, hoe nadeelig overlading van 't leerplan op de physieke kracht en 't jeugdig brein van den leerling werkt. Zij stelt in het licht, hoe de bijzondere aanleg voor deze of gene kunst door den leerdwang aan de hoogere onderwijsinrichtingen wordt onderdrukt, en zucht naar veelweterij dikwijls in de plaats treedt van natuurlijke neiging voor meerdere beschaving of degelijk en practischen arbeid. De nieuwe paedagogen vragen om wat meer eenheid in de opvoeding der burgerscholieren en leerlingen van inrichtingen, waarvan het onderwijs boven dat van de Lagere school ligt. Otto Neumann zegt: ‘Deze scholieren, die van het Fransch naar het Duitsch worden gedreven, van de geschiedenis naar de scheikunde, m.a. w die vakonderwijs van evenzooveel leeraars ontvangen, als er vakken onderwezen worden, maken op mij den indruk van verlaten schep-

selen. Hun *opvoeding* is aan hen zelven overgelaten, omdat zich zoovele menschen daarmee bezig houden. Zij hebben onderwijzers, maar geen opvoeders; zij ontvangen onderwijs, maar geen beschaving; zij zijn leerenden, maar geen kwekelingen; men bezorgt de maatschappij mandarijnen zonder spieren. Men stopt ze vol met overbodige wetenschap, maar de noodzakelijkste dingen kennen ze niet, en niemand kunnen ze later raad geven, het allerminst zichzelf.' - - -

Die zelfde moderne opvoedkundigen stellen een onderzoek in naar de hoeveelheid huiswerk, dat er aan verschillende scholen voor Middelbaar- en Gymnasiaal onderwijs voor de achtereenvolgenden avonden wekelijks wordt meegegeven. Zij gaan verder en nemen proeven met leerlingen, die na een zesurigen schooldag er nog lessen uit verschillende studieboeken moeten inwerken, en schriftelijke opgaven maken, zoodat er voor ontspanning te weinig tijd overblijft. Doctoren, wien de uitkomsten hunner proeven worden voorgelegd, voorspellen, wat er van begaafde wezens door de overspanning en de onvoldoende nachtrust zullen groeien: Schepsels, die vroeg rijp zijn voor een zenuwlijdersgesticht, of zoo zij de bekwaamheid, om te denken, nog niet geheel hebben verloren, toch wezens zonder energie, die zich te zwak gevoelen om op eigen beenen te staan, en daarom alles van de vrijgevigheid van den staat verwachten.

Zij gaan met de volksleiders mee, ook al beseffen zij niet helder, waar zij terecht komen. Passief, lijdelijk nemen zij hun stellingen op, zonder ze aan de kritiek te onderwerpen, zonder haar meer of mindere bruikbaarheid aan de praktijk te toetsen. Want in de praktijk hebben zij gemakshalve geen inzicht genomen. Zij zijn in de eerste plaats gevoelsmensch, met een prikkelbare natuur, die echter klatergoud van echt goud niet meer weten te onderscheiden.

Het gaat hun als de kinderen, die uit een schaal met suikerwerken het eerst grijpen naar een stuk met bonte wikkels, zonder te vragen, of de inhoud ook nadeelig is voor de maag.

Het is goed, dat mannen, die het hart warm klopt voor een goede opvoeding zoowel, als ontwikkelend onderwijs, zich vereenigen, en de burgerscholieren en gymnasiasten trachten te bewaren voor dien zedelijken ondergang.

De spes-patriae heeft zich trouwens nooit in zulk een belangstelling kunnen verheugen als tegenwoordig. De zorg voor haar toekomst strekt zich uit van het schootkind, dat tijdens moeders afwezigheid overdag in kinderbewaarplaatsen moet worden verpleegd tot het jeugdige vagebond-boefje, die de straat onveilig maakt en in 't belang van den Staat aan een beschaafd gezin wordt toevertrouwd, in een Rijksopvoedingsgesticht opgenomen of naar een tuchtschool gezonden.

Nooit is men dieper doordrongen geweest van de gulden woorden: '*Het kind van heden is het volk der toekomst.* Daarom zoekt men de maatschappij op den duur langs anderen weg te reorganiseeren: Een maatschappij wil men scheppen, geboren uit de jongere generatie van ons geslacht.

Waak voor het **kind** *met alle zorg*, *waarover ge te beschikken hebt*, *is de leus*, *en omvat in uw zorg de gansche jeugd*, *van de paria der straat*, *tot het rijkelui's-kind op de kostschool*, *van den dreumes die prentjes knipt uit de courant*, *tot den gymnasiast*, *die heusch al met zijn meisje de opera bezoekt of zijn eerste lauweren oogst als jong tooneelspeler.*

't Ligt voor de hand, dat de paedagogen van dat kind een nieuwe studie maakten. De resultaten van dat onderzoek zijn in strijd met vroeger geuite beweringen. De

zielkunde van voor 25 jaar wordt voor verouderd gehouden. Nieuwe inzichten, andere conclusies, betere opvoedings-systemen riepen ook nieuwe namen in 't leven. Zoo ontmoet men in de opvoedkundige leerboeken van dezen tijd om den haverklap de woorden: suggestie en suggereeren, die in vroegere werken over opvoeding niet voorkwamen. Er wordt aan deze suggestie door schoolmannen zulk een groote waarde voor de zedelijke opvoeding van het kind gehecht, dat het noodig is, eerst aan te toonen, wat men er onder verstaat:

H. HOFFENKAMP.

(Wordt vervolgd.)

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.

‘**M**en zegt zooveel onzinnigheden van en over U terwijl gij nog lééft - wat zal het eerst zijn als gij dood zijt! - Gij leest zoo graag mémoires uit vroegere dagen, waarom schrijft gij ze niet zelve van Uw eigen tijd -?’

- Aan die woorden van U, mijn vriend,

heb ik dikwijls teruggedacht verleden jaar, toen ik aan de typhus zóó zwaar ziek lag, dat het oogenblik wèl nabij scheen, waarop nieuwtjes-najagende couranten konden berichten mijn overlijden en er een overzicht aan toevoegen van mijn leven en werken.

Neen, men kan niet *alles* zeggen, wat men zag, en weet, en bijwoonde. Te veel namen, van die nog in leven zijn, zouden er mee worden gemoeid; te veel graven zijn nog te versch gedolven. Een verleden, dat voor onszelf is afgesloten, is daarom nog niet dood voor iedereen, die een rol er in speelde.!

Maar toch, in onzen tijd van plukken en wroeten in iemands intiem leven, zoodra hij een plaats inneemt, van welken aard dan ook, in het openbare, ook al wil hij zelf dat intieme gedeelte niet prijsgeven aan de algemeene nieuwsgierigheid, van zoeken naar 'sleutels' op romans, zonder eenige bedoeling van dien aard geschreven, van zetten van namen uit de werkelijkheid op personen erin, die met die werkelijkheids-figuren niets gemeen hebben in de gedachten van den auteur, van karakter-ontledingen door menschen, die nooit zelfs den persoon-in-questie ontmoetten, laat staan gelegenheid hadden zijn karakter te leeren kennen, in onzen tijd in één woord van oppervlakkigheid en reclame-bejag, waarin de levende wordt besproken en geanalyseerd op een manier zooals vroeger eerst geschiedde na zijn dood, als hij zelf er buiten stond, niet meer wist daarvan, en niet meer behoefde te bekommeren zich er om, in zulk een eeuw van verregaande indiscretie heeft het voorwerp van deze onderzoekings-woede het recht, ja zelfs in sommige gevallen de plicht, toe te lichten, op te helderen, te verklaren die dwalingen en die opvattingen, welke anders na zijn dood zouden blijven vóórtbestaan.

- - - Ik denk dikwijls, dat misschien niemand der hedendaagsche kampvechtende feministische dames zóó van huis uit is vóórbestemd geweest, door levenslot, voortvloeiende uit opvoeding en omstandigheden, tot het ijveren voor 'de rechten der vrouw,' als de Catherina Anna Maria de Savornin Lohman, die het eerste en daardoor veelbegeerde meisje, na vier zonen, (Frans Netscher, welk een komischen flater hebt gij begaan, toen gij uw 'karakterschets' van mij *grondde* liefst op mijn 'eenig-kind' zijn!), werd geboren uit op dat tijdstip zeer-rijke ouders, beiden van adel, beiden doordrongen van alle stand- en vooroordeel-begrippen aan hun positie en aan den toenmaligen tijd verbonden, en dientengevolge in het minst niet van plan hun dochtertje te wapenen voor den wreeden levens-strijd, te midden waarvan zij niet vermoedden, dat ze jong en onervaren zou staan weldra: alleen, zonder fortuin. -

O, Ouders, die dit leest, laat hetgeen ik U wil vertellen van mijne levensgeschiedenis U een waarschuwing zijn, niet blindelings te vertrouwen op Uw fortuin en Uw omstandigheden, waar het geldt de toekomst Uwer dochters. Herinnert U bijtijds, dat het Uw plicht is haar vóór te bereiden tot den levensstrijd, haar uit te rusten met de middelen daartoe, Uw plicht die gij niet moogt verzuimen, niet moogt opofferen aan standsvooroordeelen, *welke ook Uw positie zij op dit oogenblik.*

Neen, ik wil mijn ouders hier niet aanklagen noch veroordeelen. Daarvoor is hunne nagedachtenis mij te dierbaar. Komt niet alles aan op de drijfveeren, die ons leiden in onze handelingen? - Welnu, ik ben er van overtuigd, dat die mijner ouders noch baatzuchtig, noch egoïst waren. Zij handelden naar het licht dat hun gegeven was. En zullen wij-ook, die na hen komen, niet op onze beurt in vele dingen struikelen tenopzichte van het toekomstig geslacht? De hedendaagsche vaders en moeders, die

nu zoo zelfverzekerd hun weg gaan in de opvoeding hunner kinderen, zullen zij-ook niet, als die kinderen straks volwassen zijn, zich te laat verwijten begane fouten, verkeerd-aangepakte dingen?

Daarom komt alles aan op de vraag: Hebben onze ouders ons *liefgehad?* Dan wordt vergeven en verontschuldigen zoo gemakkelijk.

Mijn thuis! - - Het zou mooi geweest zijn, als er niet zoo heel vroeg al, zoo lang ik mij kan herinneren, die groote, groote schaduw over had gehangen, van altijddurend ziek-zijn mijner moeder.

Ach, het is niet zonder reden dat ik altijd zoo innig medelijden heb met vreugdelooze, zonlooze kinderleventjes, verkwijnend op de kinderkamer, of bij de dienstboden. Van klein-kind-af heb ik gehunkerd naar de warme stralende gezelligheid van de huiskamer, waar moeder het middelpunt is; een gezelligheid, die in mijn kinderleven nooit-ononder-

broken voortduurde, elk oogenblik werd afgewisseld door op bed liggen mijner moeder, soms dagen, maar soms ook weken en maanden lang. -

Hoe goed herinner ik het mij nog, als ik uit de school thuis kwam, mijn snellen éérsten blik naar 't raam van de slaapkamer, of het gordijn neerhing. Was dat zoo, dan wist ik mijn moeder naar bed, met een asthma-aanval, dan wist ik mij zelve straks opgesloten in de donker gehouden ziekenkamer tot haar gezelschap, mijn jonge oogen turende, ondanks dat schemerachtige licht, in een of ander boek, terwijl zij sliep.

En straks was ik het, die moest thee schenken, was ik het, die moest thuisblijven van de school, zoo noodig. -

Ik was immers: het eenige meisje. -

Zulk een jeugd - die géén jeugd is - maakte mij *te* vroeg bekend met de donkere zijde van het leven. -

En daarom zou ik het zoo graag alle ouders willen toeroepen: Als ge *kunt,* als het in Uw *macht* staat, geef dan Uw jonge kinderen dat waarop ze vóór alles recht hebben: een jeugd.

Ik had geen jeugd....

Ik ben eerst laat naar school gezonden - op mijn eigen verzoek, omdat ik, die tot op dien tijd had samengeleerd, onder de leiding van mijn vader, met een ruim twee jaren ouderen broer, toen ineens alleen achterbleef, daar hij het toelatings-examen had gedaan voor het gymnasium. Het aldus-alleen-moeten werken verveelde mij, ontnam mij den prikkel der eerzucht, die er mij tot hiertoe een aansporing tot ijver in had doen vinden, tegelijk op te werken met een jongen, veel ouder dan ik, hem zelfs in meer dan een vak de baas te zijn.

Mijn vader, die ervan hield, in zijn liefde tot waarachtige poëzie, ons al héél vroeg vertrouwd te maken met wat hem-zelf lief was in de dichterwereld, placht ons in die dagen van zijn onderwijs in lachenden weemoed toe te roepen van Haarens: Het Menschelijk Leven:

> Haast zal men U door strenge meesters leeren
> Wat taal Demosthenes verkondde in Pallas stad,
> En Cicero voor 's werelds heeren,
> Toen Rome nog de kroon op had. - -

Ach, wat had ik er niet voor gegeven, als ik-óók die taal van Cicero en Demosthenes had mogen leeren neven mijn broer - die zonder twijfel minder gemakkelijk werkte dan ik - op dat gymnasium, dat mij een poort van het paradijs scheen! Maar *toen* waren nog niet de goede dagen van heden, waarin al de grenzen, die jongens- en meisjesschool-wereld scheiden, zijn gevallen, en de opvoeding van de dochters wordt geregeld naar haar eigen verlangen. - *Mijn* schuchtere smeekbeden ook te mogen studeeren werden even onbelangstellend aangehoord, als wanneer het mij b.v. ware ingevallen naar de maan te willen reizen. - Zelfs geen ernstig antwoord, laat staan eenige overweging, werd zulk een absurd verlangen, als willen studeeren, terwijl ik immers niet behoefde te werken voor mijn brood, waardig gekeurd. In geheel mijn opvoeding werd het beginsel, dat de jongens *rechten* hebben en de meisjes *alleen plichten,* dat de jongens zelf iets mogen zijn, en dat de meisjes slechts hebben te gehoorzamen en te dienen, zoo consequent mogelijk dóórgevoerd. Dwaling, die ik

hier te vrijmoediger kan bespreken, omdat mijn vader-zelf, later hierop terugziende, mij dikwijls heeft erkend zijn ongelijk in deze onrechtvaardige opvatting, heeft uitgesproken herhaaldelijk tot mij, hoe zeer hij zich verweet niet te hebben stilgestaan bij het onbillijke, dat in zulk een opvoeding is gelegen ten opzichte van het slachtoffer: de dochter.

Gij ziet het O, feministen, ik óók heb te klagen gehad over datzelfde, waartegen gij met recht protesteert. Indien ik het hier vertel, het is om U te laten zien, hoe goed ik weet en ken, van huis uit, de bittere nooden, de stille zielskreten, de onuitgesproken verlangens van het meisje, dat opgroeit uiterlijk gewelddadig gebogen onder het juk van 'zooals het behoort voor een vrouw,' gekneed in den conventioneelen vorm zooals tradítie en fatsoen het voorschrijven - - inwendig snakkend naar vrijheid, vrijheid, zelfstandigheid, naar **mensch** zijn.

(Wordt vervolgd).

Bericht.

Tesselschade Examen-Commissie Kinderjuffrouw, 14 Eusebius-Buitensingel.

ARNHEM, 18 Juni 1908.

De Redactie wordt beleefd verzocht de volgende mededeeling in haar blad te willen opnemen.

G.J. REYERS, *Secretaris.*

Voor het Examen Kinderjuffrouw gehouden door de Vereeniging Tesselschade op 2, 3, 4, 5, 6, 10, 11 en 12 Juni hadden zich opgegeven 43 candidaten.

Geslaagd zijn: Mej. A.A. Pflitsch, S.A.J. Verhaar, D. Boogaerdt 't Hooft, H.M. Engelbert van Bevervoorde, M.J. Klyn, C. Klootwyk, J.M. Philippus, S.M. Mulder, H. de Wolff, A. C van Veen, A.P. Bloem, C.L.S. Schröder, W. M Grummels, G. N Ickler, G A.C. van Lienden en

G. Groenendijk uit Rotterdam, G.J.M. Beukers, J. Meyer en A.C. van Wachem uit den Haag, H.P. Pols, M.M. Anneveld, C.J. van de Poel en A.D.M.J. de Menthon Bake uit Arnhem, A.A. Erkelens uit Velp, H.J. Stoltenborg uit Dieren, C. Velthuisen en A. Bus uit Harlingen, A. Dek en H.J. de Vries uit Franeker, G.A. van Dormolen uit Haarlem, A.J. Straukinga en W. Ducro uit Utrecht, M.J. Jongbloed en A.M. van de Polder uit Amsterdam, W. ten Wolde uit Watergraafsmeer, E.A. Frielink uit Westzaan.

Uit de geschiedenis van een dramatische acte. (Le Passant).

I.

François Coppée is dood, gestorven eenzaam en kalm, vrij plotseling en droef verrassend voor zijne vrienden, die reeds wisten hoe weinig deze door een lang lichamelijk lijden afgematte man nog hechtte aan het leven sedert zijn oudere zuster, die als eene zorgzame moeder voor hem was in de dagen van roem, maar ook in de uren van droefenis, was heengegaan. Voor enkele maanden verliet hij, ofschoon ziek en verzwakt, het huis om in de Académie zijn vriend Richepin te stemmen; de inspanning greep hem te veel aan en maakte zijn toestand tot een van weken en dagen. Op zes en zestigjarigen leeftijd is hij de eeuwigheid ingegaan, aan het nageslacht latend een schat van poëzie, waaraan nuanceering niet te ontzeggen valt. ‘We zullen’, aldus André Beaunier in ‘Le Figaro’, ‘niet meer zien die vriendelijke trekken, dat teekenend gelaat, waarop in een enkel oogenblik geheel een beeld van droefheid tot schreiens toe, naar eene vreugde van de hoogste menschelijke opvatting, zich konden afspelen; niet meer zien de blikken, die met ten slotte niets dan uiterste goedhartigheid zich konden verlustigen in het menschelijk gewriemel hier op aarde!’ En eigenaardig, tegenover den doode wordt vergeten de minder nobele hartstocht, dien deze poëet aan de zijde der nationalisten dreef in hun lafhartigen strijd tegen Dreyfus, tegen Zola, tegen Picquart, tegen waarheid en recht beide. Maar niet vergeten wordt, dat Coppée, die zoo terecht genoemd is ‘le poète des humbles’, de dichter, die zong voor verdrukten en misdeelden, die de armen en ongelukkigen troostte - voor zooveel hij dat vermocht - met zijne liederen; dat François Coppée, de schrijver van bekende drama's, naam maakte en het oog op zich vestigde door een klein en eenvoudig dichtwerk, dat daarbuiten reeds lang is vergeten, maar in Frankrijk zelf nog hoog in eere is steeds; naam maakte en ook hield met ‘Le Passant’ het nimmer overtroffen fragment vol weemoed van den trekvogel, dien de Florentijnsche zanger, symbool van gansch een gedachte, daarin uitbeeldt.

***

Er is van Maxim Gorki, den gevierden Russischen schrijver, wiens intellectueele geest hem ophief uit de klasse der verdrukten, de eigenaardige anecdote bekend, dat hij bij wijze van zelfcritiek mededeelde zich onder eene voorstelling van een zijner beste en meest geprezen tooneelwerken gruwelijk te hebben verveeld. Als karakteristiek van den auteur van ‘Burgermenschen’ en ‘Nachtasyl’ heeft deze anecdote zonder twijfel hare waarde, maar als beoordeeling van het stuk mist hare handelwijze ten eenenmale kracht van uitdrukking, aangezien zeer zeker de schrijver

de laatste persoon is, die een onbevangen oordeel over zijn eigen werk kan uitspreken. Niettemin blijft er voor het groote publiek - en terecht - een bekoring opgesloten in het vernemen van den indruk, dien een dichter zelf ontvangt, wanneer hij eigen geschapen figuren en ontwikkelde gedachten ten tooneele ziet verschijnen en hoort uitspreken. Meer nog neemt deze spannende nieuwsgierigheid toe, naarmate de auteur erkent te gevoelen, dat hij vreesde zijn toehoorders niet te zullen medesleepen, erkent te hebben gebeefd voor de onverbiddelijke uitspraak der premières.

Zij zijn ook in ons land meermalen evenementen, deze eerste opvoeringen, maar veel meer nog dan hier vormen zij in de Parijsche tooneelwereld bovenal eene gebeurtenis, die ook buiten de literaire kringen haar invloed doet gevoelen en waarvan het slagen dikwerf heeft beslist en nog menigmaal zal beslissen over veler toekomst. Er zijn weinig dramatische schrijvers, die met kalme gerustheid zulk een avond tegemoet gaan, maar er is er zeker nimmer een enkele geweest, die met volle vertrouwen zijn eersteling op tooneelgebied aan de critiek en de uitspraak der menigte heeft toevertrouwd. Uit aldus onverwachte evenementen zijn de historische premières geboren, waarvan de bekende eerste opvoering van Bizet's ‘Carmen’ een der meest tragische voorbeelden is; de historische premières, die betrekkelijk zeldzaam zijn, maar die velen tot plotselingen roem hebben gebracht. En zoo een was Francois Coppée, de ontslapen Fransche dichter, in ons land vooral een grooten naam genietend na de succesvolle opvoering van zijn Slavisch drama ‘Om de Kroon’, die met de opvoering van één acte in verzen ‘Le Passant’ op één avond de voorname plaats veroverde, die hij daarna in de wereldliteratuur heeft ingenomen. Onbekend is hij niet, die merkwaardige avond, dat dit schoone dichtwerk werd opgevoerd; maar het is eerst kortgeleden de schrijver zelf geweest, die in

het tooneelschrift ‘Le Théâtre’ in een artikel zijne medewerking verleende om de eigen indrukken van dien avond neer te schrijven.

***

‘Le Passant’ het eerste tooneelwerk, dat uit François Coppée's[1)] vruchtbare dichterpen vloeide, is een teer stukje poëzie van den meest subtielen aard. Het is, zooals de schrijver zelf terecht in zijn opdracht van dit werkje aan de groote actrice Agar zegt, een vluchtige fantasie van een dichterlijken geest, waarvan de schoone gedachten het hoofddeel vormen. Het romantisch kleed, waarin deze gedachten zijn gehuld, mag geen aanleiding tot critiek geven, omdat het met de behandeling van het gegeven in volkomen overeenstemming is. Reeds de tijd, die den toeschouwer verplaatst naar de dagen der Italiaansche renaissance, verbiedt zulk een critische beschouwing, maar in nog meerdere mate doen dit de figuren der beide optredende persoonlijkheden: de schoone, veel bewonderde Silvia en de jeugdige troubadour Zanetto, sympathiek al in zijn bohémienachtige ridderlijkheid. ‘Le Passant’ is in zekere mate een sprookje, en biedt in handeling en dialoog tal van momenten, die op geen enkelen practischen grondslag berusten; het is een werk, dat op de meest poëtische wijze de onschuld eener jeugd stelt tegenover de ervaringen van de door de wereld bewonderde; dat vertolkt de smart van den nimmer rustenden menschelijken trekvogel.

Het tooneel stelt voor een landschap, beschenen door den zilveren gloed der maan die haar schijnsel werpt door de takken der boomen; rechts verheft zich een klein, elegant paleis met een terras, waarvan een trap naar beneden voert, terwijl op den achtergrond de sterren schitteren aan den hemel en de lichten eener veste in vage omlijning de ligging van Florence aanduiden. Silvia, de

1) François Coppée, geboren den 12 Januari 1842 te Parijs, is te noemen als een der eersten onder de Parnassiens. Hij was de zoon van een klein ambtenaar, dien hij na zijn dood in zijn loopbaan volgde totdat het dichterlijk talent hem een andere plaats in de samenleving aanwees. In 1884 werd Coppée tot lid van de Académie verkozen; zijne verzamelde werken verschenen te Parijs in 1896 in een zestal deelen. Ook in de binnenlandsche staatkunde deed Coppée van zich spreken toen hij zich, vooral in de heftigste perioden der Dreyfus-affaire, liet kennen als een aanvoerder der nationalisten en zichzelf candidaat stelde voor den Kamerzetel, dien Deroulède's verbanning naar Spanje vacant maakte. Als oprichter en woordvoerder - nevens Jules Lemaître - der rumoerige ‘Ligue patriotique’ heeft Coppée zich zeker wel van zijn meest onsympathieken kant getoond.
Zijne eerste dichtbundels waren: ‘Le reliquaire’ (1866), ‘Les intimités’ (1868), ‘Poèmes modernes’ (1869), ‘La grève des forgerons’ (1869), ‘Les Humbles’ (1872), ‘Le cahier rouge’ (1874), ‘Olivier’ (1875), ‘Récits et Eliques’ (1878), ‘Vingt contes nouveaux’; als roman is zeer bekend zijn ‘Idylle pendant le siège’. Voor het tooneel debuteerde hij met ‘Le Passant’, waarop eenige dergelijke dramatische eenacters in verzen volgden; daarna eerst kwamen zijne grootere werken: ‘Madame de Maintenon’ (1881), ‘Severo Torelli’ (1883) en ‘Pour la Couronne’ (1891). Van den lateren tijd noemen we speciaal den roman ‘Toute une jeunesse’ (1890), die als uit zijn eigen leven verteld is en ‘La bonne souffrance’ (1898), waarin hij zijn terugkeer, na eene zware ziekte, tot de Katholieke kerk schilderde.

FRANÇOIS COPPÉE, de auteur van ‘Le Passant’, naar een portret met onderschrift van 1904.

beroemde, aangebeden schoone uit Dante's stad, leunt over de rand van het terras en beklaagt zich, dat zij hier in hare teruggetrokkenheid door onbestemde gevoelens geplaagd wordt; zij, die gevleid wordt en omringd is van vurige vereerders, heeft niemand, dien zij werkelijk bemint; zij haat die huichelachtige bewondering, die on waardig is; zij bekent haar meedoogenlooze macht, die haar de mannen ongelukkig doet maken en die haar belet tranen te storten over de liefde, die zij niet verkrijgen kan[1]. Van verre nadert Zanetto en zijn heldere jongensstem doet het heerlijke middeneeuwsch liedeke: 'Mignonne, voici l'avril', waaruit Massenet later zijne beroemde serenade schiep, in de nachtelijke stilte weerklinken[2]; Silvia luistert opmerkzaam toe en beschouwt vanaf haar terras den jeugdigen zanger. Zanetto, de guitaar op den rug, den mantel sleepend over het gras, komt op zonder haar te bemerken; hij prijst den schoonen zomernacht en legt zich ter ruste op een oude bank, daar de ochtend nog verre is en hij vreest

Foto Kouw)
(Nijmegen.

1) Et dire que voici Florence, et que la nuit est si pure et qu'ainsi Que moi, sous quelque toit de la ville, peut-être, Le regard dans le ciel, le coude à sa fenêtre, Soupire et rêve un pauvre et timide écolier Qui m'a vue une fois et n'a pu m'oublier, Et me garde un amour dont je ne suis plus digne.

2) Mignonne, voici l'avril!
Le soleil revient d'exil;
Tous les nids sont en querelles
L'air est pur, le ciel léger,
Et partout on voit neiger
Des plumes de tourterelles.

Prends, pour que nous vous trouvions,
Le chemin des papillons
Et des frêles demoiselles.
Viens, car tu sais qu'on t'attend
Sous le bois, près de l'étang
Où vont boire les gazelles.

in zijne armzalige kleeding in geen herberg een onderkomen te zullen vinden.[3)]

Hij slaapt in, en Silvia treedt op hem toe, voelt zich aangegrepen bij het zien van dit kind in kalme rust, en wekt hem om hem gastvrijheid te kunnen bewijzen. Zanetto ontwaakt door hare aanraking; hij meent te droomen en de schoone fee zijner gedachten te aanschouwen, doch Silvia zegt slechts een goede geest te zijn die hem wil helpen. Zanetto verhaalt haar dan van zijn leven; hij vertelt hoe hij van zijn jonge jaren af steeds door de wereld heeft gezworven en geleefd van die kleine kundigheden, waaraan men niet noodzakelijk behoefte heeft; hoe hij trekt als rondreizend zanger en met zijn guitaar steeds in de kasteelen welkom is. Op haar vraag of hij naar Florence gaat, antwoordt Zanetto dit nog niet te weten; hij gaat den weg, dien het lot hem aanwijst en laat zich leiden door de vlucht der vogels, hij, de dichter, de gek! Maar als Zanetto zich noemt ‘le pèlerin, qui marche sous la lune, va toujours et n'est pas encore fatigué’ meent Silvia, dat dit toch het ware geluk niet is, niet kan zijn[4)]; dat dit slechts gevonden kan worden in het vredig tehuis met eene goede vrouw. Zanetto wil echter van de liefde niets weten, hij wil vrij blijven en trekken door het leven; hij weet, dat ‘un amour dans le coeur, c'est un si lourd bagage.’

Evenwel, als Silvia hem nogmaals het onbestendige van zijn zwerven herinnert en hem de vreugde van een eigen dak schildert, ontwaakt in hem de zucht thans hier te

3) Cette nuit, je te prends pour gîte, ô belle étoile Auberge du bon Dieu qui fait toujours crédit.
4) Et n'avez-vous jamais songé à faire halte Dans cette folle course où votre esprit s'exalte? A rêver le douteux espoir du lendemain.

blijven; hij verhaalt Silvia van zijn onbestemde afkomst en smeekt haar bij haar te mogen wonen en haar zuster te mogen noemen.[1)] Doch zij, die haar eigen karakter kent en die den blondlokkigen knaap te lief heeft om nevens haar, zijn onschuld in gevaar te brengen, om hem na korten tijd de luimen van haar wreed karakter te doen gevoelen - zij wendt voor arm en weduwe te zijn en hem geen tehuis te kunnen aanbieden. Zij dwingt hem te gaan, hoe zwaar het haar valt, omdat een nobele opwelling haar belet hem in haar boeien te slaan.

Zanetto zal gaan, hij zal zijn weg naar Florence vervolgen en daar den volgenden dag komen bij de beroemde Silvia, van wier schoonheid men hem heeft gesproken en aan wier hof hij ongetwijfeld plaats zal vinden. De schoone Florentijnsche schrikt op voor het noodlot en op haar aandringen bekent Zanetto, dat hij eenigen af keer heeft om daar zijn liederen te doen hooren, wijl de verhalen van Silvia hem afschrikken en zijn trots zich tegen vleierij verzet. Hij vraagt zijne onbekende vriendin om raad, omdat hij in hare houding iets meent te hebben waargenomen, dat van belangstelling voor hem getuigt; na eenige aarzeling geeft zij toe en dringt er bij hem op aan, dat hij niet naar Silvia's paleis zijne schreden zal wenden. Zij schildert hem in sombere kleuren het leven, dat men daar leidt en waarbij hij, het natuurlijk kind der velden, niet thuis hoort; zij zegt de gedachte niet te kunnen verdragen, dat hij in die feestzalen zijn onschuld, zijn jeugd, en zijn levenspoëzie zou verliezen, en zij raadt hem te blijven de Zanetto van thans, de zanger, die in het schoone der natuur slechts behagen schept.[2)]

Zanetto zal haar gehoorzamen; echter heeft hij minder slechte verhalen van Silvia gehoord en verdenkt zijne raadgeefster van jaloezie jegens de schoone, die haar allicht een broeder, een verloofde heeft ontroofd. Silvia zegt hem, dat dit niet het geval is, dat zij alleen zoo spreekt in zijn belang, 't welk hij thans niet kan begrijpen. Zanetto onderwerpt zich aan haar oordeel en wil wegtrekken, treuriger te moede dan ooit te voren, en zijn avontuurlijk leven in minder gelukkigen glans ziende dan voorheen; hij dankt haar voor haar vriendschap en vraagt als eenige gunst een aandenken aan dit uur. Silvia geeft den zanger een kostbaren ring, maar Zanetto, die

1) Et lorsque vous m' avez fait comprendre l'asile
Où l'intime bonheur loin des regards s'exile,
La petite maison que voilent les lilas,
Pour la première fois je me suis senti las.

2) Vous entreriez avec le soleil du matin
Dans la salle où finit à peine le festin;
Et votre lèvre pure, enfant, serait rougie
A la coupe banale où s'abreuve l'orgie;
On vous en offrirait les infâmes débris,
Et vous prostituriez à ces regards flétris
Par la veille et que la débauche décolore,
Vos grands yeux pleins d'azur et vos cheveux d'aurore!
- - - - - - - - - - -
Vous, Zanetto, restez le doux coureur d'avril
Que toujours, à travers les campagnes vermeilles,
Bourdonne votre luth comme un essaim d'abeilles,
Et, quand le ciel sera trop noir, allez-vous-en
Chez le vieux châtelain et le bon paysan;
Et reprenez après votre éternel voyage.

daaruit waarneemt, dat zij niet arm zijn kan, wil geen aalmoes, en vraagt eene der bloemen, waarmede haar haren versierd zijn, en welke hij verkrijgt.[1)] Dan snelt hij nog eenmaal op Silvia toe en zegt haar, dat hij met vrees in het harte zijn eeuwigen weg herneemt, omdat het hem toeschijnt, dat nergens meer geluk is[2)]; hij verzoekt haar daarom hem te raden welken kant hij zal gaan.

Silvia wijst hem den weg, die van Florence af leidt, en na eene laatste wanhopige beweging snelt Zanetto heen, terwijl zij hem over de balustrade naoogt en, in tranen uitbrekend, zich gelukkig prijst weer te kunnen weenen![3)]

V.D. M.

(Wordt vervolgd.)

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl. Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. III.

Den 4den Juni 1. 1. heeft de overbrenging plaatsgehad van de assche van Emile Zola, den grooten, moedigen vaderlander, wiens woorden: ‘Un jour la France me sera reconnaissante d'avoir sauvé son honneur’, als een profetie vol rechtmatigen trots geuit, nu waar zijn gemaakt - overbrenging van het Montmartre-kerkhof naar het Panthéon, dat het heroïsche devies draagt:

Aux grands hommes, la patrie reconnaissante.

Hier is een voortreffelijk voorbeeld van een groot schrijver met wereldreputatie, die niet slechts letterkundigen roem beoogde, doch ook, toen talloozen en talloozen, die, in de Dreyfus-zaak, spreken kònden, egoïstisch of lafhartig zwegen, den grootschen moed had om, met opoffering van alle rust en trotseering van alle staatsburgelijke gevaren, het recht te dienen en luide zijn overtuiging uit

1) Avant que vienne la journée
Cette rose sera dans votre main fanée.

2) Il me semble
Qu'il n'est plus par ici de sentier conduisant
Au bonheur, et j'ai peur de choisir à présent.

3) Que l'amour soit béni. Je puis pleurer encore!

te spreken. Hier is mede een voortreffelijk voorbeeld van èchte vaderlandsliefde, die zich oplost in, zich vereenzelvigt met een daad van zeldzame menschenliefde.

Wie weet, dat, in wêerwil van de rechterlijke beëindiging der Dreyfus-zaak, de desbetreffende hartstochten nu, na verloop van jaren, bij lange na nog niet geheel tot bedaren zijn gekomen; wie bekend is met het heftige verzet, dat iemand als Maurice Barrès, académicien en afgevaardigde en 'nationalist' - o, dat 'nationalisme', Fransche

verwant van het Engelsche 'jingoism'! -, een paar maanden geleden in de Kamer der Afgevaardigden heeft aangeteekend tegen het voorstel om Zola's assche naar het Panthéon over te brengen - die vermag eenigermate na te gaan, welken zeldzamen moed Zola moet hebben betoond om, temidden der heftige beroeringen, zijn woord te doen klinken. En het is niet het minst aan den kranigen socialist Jaurès te danken, dat Barrès, die Zola een pornograaf(!) noemde en hem kleinzielig zijn Italiaansche afkomst verweet - was Napoleon geen Corsicaan? -, en zijn partijgenooten het onderspit dolven en het voorstel zijn beslag kreeg.

De president der Republiek en vele andere grootwaardigheidsbekleeders woonden de plechtigheid, die zoo officieel mogelijk werd gehouden, in groot ornaat bij.

Van het Montmartre-kerkhof tot aan de Seine ging alles ordelijk en geregeld toe. Van den Boulevard Saint-Michel af begonnen zich echter wanordelijkheden voor te doen. Kreten als 'Conspuez Zola!' en 'A bas les Dreyfusards!' weêrgalmden door de lucht. Zelfs katholieke priesters deden aan deze betooging mede. Anderzijds werd er 'Mort au militairisme!' geroepen. Het kamp werd gauw verdeeld in twee partijen. De politie had het zeer druk met het arresteeren der rumoerigste manifestanten. Toch kon men niet zeggen, dat de betoogingen een dreigend aanzien hadden. En niemand

kon vermoeden, dat kort daarop, in het Panthéon zelf, een gewelddaad zoû worden gepleegd.

De ‘Marseillaise’ werd uitgevoerd, vervolgens het voorspel van ‘Messidor’, van den componist en Zola-bewonderaar Alfred Bruneau; de heer Doumergue, de minister van l'Instruction Publique, hield een rede, waarin hij, na het litterair werk van Zola even aangeroerd te hebben, breedvoerig diens bemoeiingen in de Dreyfus-zaak besprak; het defileeren der troepen nam een aanvang... daar klonken ineens twee schoten achtereen, waarop uitteraard een groote consternatie volgde.

Wat was er gebeurd?

De journalist Louis Grégory, medewerker van ‘Le Gaulois’ en ‘La France militaire’, is een fanatiek katholiek, een fanatiek militairist en, naar alle waarschijnlijkheid, ook een vurig ‘nationalist’. Hij had vlak achter Alfred Dreyfus, die met zijn familie de plechtigheid bijwoonde, plaatsgenomen. Nauwelijks had Doumergue zijn rede geëindigd, of Grégory haalde een revolver uit zijn zak en vuurde op den ‘martelaar van het Duivelseiland.’ Het was gelukkig een poedel, een misschot - er zijn blijkbaar militairisten, die slecht schieten.

Mathieu Dreyfus keerde zich onmiddellijk om, zag, dat er, nu ten tweede male, een revolver op zijn broeder gericht werd, trachtte er met zijn hand een andere richting aan te geven... Een weinig te laat, het schot ging af en zoû Alfred Dreyfus doodelijk in de

borst getroffen hebben, hadde deze niet een instinctief afweringsgebaar met den arm gemaakt. Dreyfus kwam er af met een ongevaarlijke wond in den voorarm.

De menigte wierp zich op Grégory en gaf hem een geduchte lichamelijke kastijding, dat het bloed hem over het gezicht liep.

Onmiddellijk verhoord door den procureur der Republiek, verklaarde de journalist, dat hij geen moord of manslag, doch slechts een manifestatie had beoogd! Een leugen, waarover men niet veel woorden behoeft vuil te maken...

Het martelaarschap van Dreyfus is dus nog niet geëindigd.

'Non, ce n'est pas ici la maison d'une bergère', schreef Edgar Quinet in een belangrijk

opstel over het Panthéon. Zeer juist, nu vooral niet, na dezen ergerlijken en lafhartigen aanslag.

* * *

Dat zijn de feiten.

Het is niet ondienstig, daarachter de beweegredenen te onderzoeken. Want Grégory staat in de verste verte niet alleen in zijn fanatisme tegen alwat maar eenigszins verband houdt met het jodendom. Het mag ook in ons land een bekend feit worden geacht, dat Edouard Drumont, de direkteur van het dagblad 'La Libre Parole' en de schrijver van het anti-semietische werk 'La France Juive,' duizenden en duizenden aanhangers heeft, die, evenals hij, niets liever zouden zien dan dat het Israëlietische ras op slag van den aardbodem, althans uit Frankrijk, verdween. Dat anti-semitisme is volstrekt niet aan het luwen, al heeft het er allen schijn van. In werkelijkheid is er niet veel noodig om te dien opzichte de sluimerende hartstochten weder ten sterkste te doen ontwaken.

Ik ben geen anti-semiet. Voor mij is alle sektegeest uit den booze. En het is mij een bij uitstek lief ding, in alle mogelijke opzichten mijn onafhankelijkheid van oordeel en van gevoelens te behouden. Ik ken schurkachtige Joden en brave niet-Joden. Maar ik ken ook brave Joden en schurkachtige niet-Joden. Ik geloof niet, dat braafheid en schurkachtigheid raseigenschappen zijn - het zijn individueele eigenschappen.

Doch er *zijn* ook raseigenschappen, ontegenzeggelijk. En die verklaren het anti-semitisme.

Laat mij middelerwijl iets aanhalen van Emile Bergerat, dat ik, voor zoover het maatschappelijke verhoudingen betreft, ten volle onderschrijf. Men bedenke hierbij, dat het volgende geschreven is in 1880, dus langen tijd vóór de beruchte Dreyfus-zaak, die gansch Frankrijk in felle beroering heeft ebracht.

'De voorstelling, die de moderne maatschappij zich van den Jood en van zijn rol in de menschheid maakt, is eenvoudig-weg verschrikkelijk. Ik ben van christelijk bloed, ik spreek er in alle onpartijdigheid over. De Jood is een individu, dat men duldt, als het geld heeft, en dat men vermoordt, wanneer

het u geen geld wil geven. Men vraagt zich niet af, hoe hij het geld, dat hij moet hebben, heeft verkregen; of hij het verdiend of geërfd heeft; of de oorsprong daarvan mooi, eervol of roemvol is - neen, men is het er over eens, dat hij het gestolen heeft. Waarom? vraag ik u. Let wel, dat de middelen, waarmede een christen fortuin heeft gemaakt, precies dezelfde zijn, waartoe de Jood zijn toevlucht heeft moeten nemen om hetzelfde doel

te bereiken; dat die middelen zijn: het verstand, de spaarzaamheid, de vermetelheid, de vindingrijkheid en het crediet, vader der handelsbedrijven. Bedenk, dat hun operaties, evenals de onze, beperkt worden door dezelfde wetten, zonder bevoorrechtingen, geregeld door dezelfde voorschriften, onderworpen aan dezelfde rechtspraak, en dat hun kragen blootgesteld zijn aan dezelfde handen van politieagenten. Als zij millionnairs worden onder onzen neus weg, komt het misschien daardoor, dat wij ons niet op tijd kunnen bukken om het staafgoud op te rapen, omdat zij een juister blik en een vlugger greep hebben.'

Akkoord!

Doch dàt is de groote grief niet, die de intellektueele anti-semieten, die in Frankrijk althans, tegen het jodendom hebben. Zij kanten zich niet zoozeer tegen de meerdere of mindere energie en de meerdere of mindere handigheid, waarmede de Joden zich rijkdom weten te verwerven, dan wel tegen de verkapte zucht naar macht en het schotvrije machtsmisbruik, die tot de onverstoorbare uitingen of hebbelijkheden van

den rijken en rijk-geworden Jood behooren. Verkapt en schotvrij - inderdaad is gebrek aan persoonlijken moed een raseigenschap der Joden. Het spreekt vanzelf, dat er uitzonderingen op dien regel zijn en dat de Joden ook goède eigenschappen bezitten, die andere rassen missen of in mindere mate hebben. Doch dit is het verwijt der anti-semieten: de Joden hebben heerschzucht, gepaard aan gebrek aan persoonlijken moed. Zij handelen steeds àchter de schermen.

Hebben in de Dreyfus-zaak zich Dreyfus' rasgenooten over het algemeen niet het lafst gedragen? Lieten zij niet ànderen de kastanjes voor zich uit het vuur halen? Wordt men in het dagelijksch leven niet herhaaldelijk gewaar, dat een moedige Jood een *rara avis* is? Is het niet van wereldbekendheid, dat de Joden een onnoemelijk aantal woorden plegen te bezigen, waarop men zich moet wachten, zich in vol vertrouwen te verlaten? Wenden zij niet een voortdurend martelaarschap voor en blijkt niet daardoor alléén reeds de afwezigheid van moed?

O, dat martelaarschap der Joden!? Duid het ons eens uit, vragen talloozen hier te lande. Hebben zij dan geen vrijen toegang en vrij spel in elken beschaafden Europeeschen staat? Verhindert men hen, er niet slechts tot rijkdom te geraken, doch ook de aanzienlijkste betrekkingen te verwerven? Maar kijk dan toch rond: in de litteratuur, in de kunsten en wetenschappen, in de magistratuur, in de politiek, overal en overal - wemelt het er niet van Joden? In elk land, dat *niet het hunne* is, waar zij dus eigenlijk *gasten* zijn? Vergelijk hun lot eens met dat der wèrkelijk

overheerschte volken. Maken de Joden het zich druk, wanneer de zoogenaamde beschaafde natiën in hun koloniën en elders de inboorlingen met vuur- en andere wapenen uitmoorden? Doen ettelijken en ettelijken hunner er niet zèlf aan mede? In landen, die nòch der christenvolkeren nòch der Joden zijn? En als zij in Rusland, Roemenië en waar-elders-ook te lijden hebben van de oorspronkelijke bevolking, trekken zij onmiddellijk wissels op het algemeene medegevoel en de algemeene verontwaardiging, zonder zich één oogenblik af te vragen, of zijzèlven misschien geen aanleiding hebben gegeven tot onmenschelijke bejegeningen. Hebben de Joden ooit aan zelfkritiek gedaan? Hebben zij ooit een 'mea culpa' gestameld?

Het is hier in Frankrijk van algemeene bekendheid, dat de meeste Joden de geschriften en daden van Edouard Drumont, den grooten Jodenvreter, in alle stilte hebben toegejuicht. 'Ils ont inventé Drumont', beweren sommigen. Hoe feller de slagen van Drumont en zijn aanhangers hoe sterker en sneller het rechtsgevoel geschokt zoû worden en er een reactie zoû ontstaan, ten gunste en ten bate van het Israëlietische ras. Zoo is ook, in dezelfde lijn, het door Dreyfus ondervonden gruwzame onrecht en ontzaggelijke leed voor menigeen zijner rasgenooten, die het oog op de toekomst gericht hield, een bron van heimelijke vreugd geweest. En nademaal men weet, dat Drumont zèlf van Joodsche afstamming is, is uitteraard de achting voor het jodendom er niet op vooruitgegaan. Wien onzer is het niet bekend, dat er Israëlieten zijn, die hun afkomst verloochenen en anti-semitisme voorwenden? Het moge dan een daad - een heel eigenaardige dan - van zelfbehoud zijn...; maar kunt ge u voorstellen, dat een Indiaan of een Atjeher dergelijke daden verricht?

Ah! hier in Frankrijk is de reactie al lang ingetreden, dank zij eenerzijds Dreyfus, anderzijds Drumont en de zijnen. En er regeeren te Parijs tallooze miniatuur-Rothschilds, die eer martelaren màken dan martelaren zijn. Ernest Renan had het voorzien, Renan, die dan toch allesbehalve clericaal was-

* * *

Men versta mij wel: ik kies geen partij. Ik ben geen anti-semiet. Ik tracht alleen te verklaren, welke de grieven der Fransche anti-semieten zijn. Voorts is het volkomen begrijpelijk, dat, elkeen, naar gelang van zijn temperament, voor het eene ras meer of minder sympathie gevoelt dan voor het andere.

Ik gruw van alle gruweldaden. Ik verafschuw elke onrechtvaardigheid. Ik vind Grégory en alle dezulken niets minder dan ellendelingen. Ik erken, dat in den loop

der eeuwen veel onrecht tegen de Joden is bedreven. Doch dezen wilde ik toeroepen: ‘verzuimt niet, uzèlven te herzien! Is uw martelaarschap *altijd* ècht?’

OTTO KNAAP.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Mevr. van C. geb. G. - Ik was getroffen door Uw brief, omdat hij een onderwerp aanroert, dat voor onsvrouwen van zoo ingrijpend belang is: de treurige verhouding tusschen moeders en dochters, wanneer de laatsten volwassen zijn geworden. Zeer geachte mevrouw, U zult het mij, hoop ik, na den warm-vertrouwelijken toon van Uw schrijven en Uw aandringen daarin op oprechtheid, niet ten kwade duiden als ik U eerlijk antwoord: De *eerste* schuld ligt m.i. zoo dikwijls bij de moeders. Zeker, ik weet wel, dat het hard is voor een moeder, die het beste vóór had met hare kinderen, die, toen ze klein waren hen met liefde en teederheden omringde, van lieverlede een groote verbittering jegens haarzelve te constateeren zijdens de volwassen dochter, die zich niet gelukkig voelt thuis, en dat toont door een ontevreden gezicht dikwijls, een onwil om te deelen in de genoegens van het maatschappelijk leven, al datgene waarvan de ouders zich zooveel hadden voorgesteld als hun meisje eenmaal ‘groot’ zou zijn.

‘Doe ik dan niet alles wat ik kan om haar gelukkig te maken!’ - schrijft U mij - Neen, lieve mevrouw, m.i. *niet*; want U staat er geen-oogenblik bij stil, dat zij-ook een kind is der tijdsomstandigheden, dat zij opgroeide in een geheel andere levensbeschouwing dan die waarin Uwe ouders U opvoedden. Onder de gevolgen van dien toestand *lijdt* zij, *lijdt* zij jammerlijk! Denk U toch eens in, zulk een bestaan van een meisje van den leeftijd van 25-35, dat van af haar achttiende of negentiende jaar dag in dag uit met mama visites maakte, en uitging naar partijtjes en bals, en tennis-speelde, en logeerde bij ooms en tantes en kennissen. In het begin, als zij van

kostschool thuis komt, is dat heel aardig, en, heeft ze een lief gezichtje, óók opwekkend misschien door een beetje flirt met dezen en genen. Maar de jaren komen en gaan, ze wordt ouder en ouder, hare broers of zusters trouwen, haar vriendinnen gedeeltelijk ook; hare ouders worden van hun kant óók ouder, hulpbehoevender, hebben minder lust tot uitgaan dan vroeger. En daar zit zij nu thuis, en moet de visites waarvoor mama geen tijd of geen lust heeft bijhouden, overal feliciteeren waar een kind werd geboren, waar een huwelijk tot stand kwam, overal condoleantie-bezoeken afleggen als leed en droefheid hun intocht houden, en, als de neefjes en nichtjes komen logeeren of spelen, moet zij de altijd lieve, altijd gewillige tante voorstellen, aan wie de getrouwde broers en zusters het overlaten op hun kroost te passen, op een wijze gewoonlijk, als ware dit eigenlijk nog een soort gunst en eer voor haar-zelve. Het huishouden doen, zoolang de moeder nog leeft, is óók al een bijzaak waarvan de *lasten* op de dochter neerkomen, zonder dat zij er de *lusten* van heeft. Want niets is van haar, niets behoort haar toe, niets heeft zij te regelen of te willen, zonder moeders toestemming. Vindt U het dan heusch zoo vreemd, dat zulk een vereenzaamd, mislukt leven wel eens in opstand geraakt en bitter wordt, bitter tegen U in de eerste plaats, die, terwijl gij-zelve trouwdet, en man en kinderen kreegt tot levensvervulling, U nu geen oogenblik gelieft te verplaatsen in het zoo geheel andere lot der thuis-overblijvende ongetrouwde dochter.!? Van tweeën een, of zij is nooit gevraagd geworden tot een huwelijk, welnu bedenk dan welk een afgunstige teleurstelling op Uw lot allicht in haar zal wroeten, zonder dat zij U dit ooit zal willen verraden; of de gelegenheden die zich haar boden pasten haar niet, of waren niet naar Uw zin, zoodat gij daarom Uw toestemming hebt geweigerd. - Ook dan echter spreekt het van zelf, dat Uw dochter zich ongelukkig zal voelen, teleurgesteld in hare jonge-meisjes-illusieën, zonder levensdoel, zonder eigenlijke afgebakende richting waarin te gaan. Zeker, ik weet wel dat ik-zelve óók steeds predik: dat doel, die richting, ligt thuis, in de nauwgezette vervulling dier kleine plichtjes, meer dan in het najagen van een of andere nuttigheid buitenshuis. Maar het blijft dan toch altijd een opoffering, een stille dagelijksche opoffering. En hoe weinig moeders zien dat in; hoe veel meer plegen ze niet, wat U-ook nu doet in Uw brief aan mij: zich te verhoovaardigen op alles wat dochter thuis aangenaam heeft, in plaats van wat meer stil te staan bij het zeer *on*aangename van datzelfde leven thuis. ‘Al het gescharrel met de meiden heb *ik*’ schrijft U triomfantelijk. Alsof Uw dochter niet veel gelukkiger zou zijn waarschijnlijk, indien zij zelve in haar eigen huis moest ‘scharrelen’ met haar eigen meiden, in plaats van zoo als nu met de handen over elkaar toe te mogen kijken, dat *U* alles bereddert in *Uw* boeltje, en beslist zooals *U* het goedvindt, etc. etc. En elders in Uw brief: ‘Zoo'n meisje weet niet hoe goed zij het heeft; van den ochtend tot den avond is zij vrij, en toch “verveelt” alles haar. Is dat nu niet ondankbaar.’ - Ja zeker, het *is* ondankbaar. En toch is het zoo natuurlijk. Zij verveelt zich, omdat ze zoo niets van belang te doen heeft, omdat heel haar leven bestaat uit een naloopen van allerlei maatschappelijke plichtjes, zonder zin en zonder doel en reden. - Daarom is Uw uitdrukking over haar ‘vrij’-zijn ook onjuist. U-zelve bindt haar door haar al die dingen van het dagelijksch leven, waarin zij geen lust heeft, van visites maken, en getrouwde broers en zusters naloopen, te laten doen. Haar daarvan ontslaan, gaat niet - zegt U. Misschien niet. Maar als U dan ten minste haar maar *waardeerde*, inzag het weinigbevredigende van zulk een alledaagsch *moet*-bestaan. Dat echter ontgaat de meeste moeders ten eenenmale. Ze hebben geen begrip van, geen gedachten over het inwendig leven, het innerlijk-ongelukkig-zijn harer ongetrouwde dochters. -

O, die schrijnende klacht, die gaat door de ongetrouwde vrouwenwereld, klacht om hulp, om stilling van onbevredigde verlangens, om hulp, om steun, die niet uitgesproken bede om een oplossing voor dat raadsel van hedendaagsch vrouwbestaan: hoe moeten al die honderden en duizenden van eenzaam door het leven gaande vrouwen komen tot het geluk, het geluk van moedervreugd en moederbezit.!

Moesten niet onze *moeders* de eersten zijn om ons juist dáárin te begrijpen.!? En... zijn ze niet bijna altijd de allerlaatsten daarin?

Bernarda. - Het slot van Uw brief deed mij veel genoegen, omdat gij daarin den wensch uitdrukt, dien ik van harte deel, dat wij in dezen nieuwen jaargang de correspondentie geregeld blijven voortzetten.

Mijn boekbeschouwing naar aanleiding van Gabriele Reuters brochure over het huwelijks-vraagstuk (zie Lelie van 3 Juni 1908) gaf U Uw laatste schrijven in de pen. ‘Over het algemeen genomen’ - schrijft U - ‘ben ik 't dikwijls volkomen met U eens, en verheug ik mij dan als U, zonder er doekjes om te winden, de waarheid zegt, al klinkt ze dan hard, maar over 't algemeen wordt er toch voor de mannen wel eens te veel de lans gebroken.’ - Ik weet niet of U met dien slotzin mij op het oog hebt dan wel Gabriele Reuter. - Ik veronderstel echter, in verband met Uw vroegere brieven, dat Uw verwijt mij geldt,

en ik moet altijd glimlachen over de verschillende oordeelvellingen, die ik op dit speciale punt naar mijn hoofd krijg geslingerd. Tegelijk met Uw schrijven b.v. kreeg ik een ander, waarvan de auteur, een man, mij meedeelt hoe ik bij zoovelen zijner bekenden de reputatie heb een 'mannenhaatster' te zijn. Een andere correspondent van mij, evenzeer behoorend tot het manlijk geslacht, verwijt mij dikwijls, dat ik de speciale verzoekingen en moeilijkheden op zedelijk gebied, waaraan de man bloot staat, niet genoeg verontschuldig, en haalt daarbij Lelie-correspondenties aan om zijn beweringen te staven. Dus, dat zijn aanklachten in omgekeerden zin van de Uwe.

M.i. komt deze zoo verschillende opvatting van mijn standpunt door de zoo verschillende stemming van de(n) toevalligen lezer. De een, de man, vindt gewoonlijk dat men hem nog nooit genoeg vergeeft en verontschuldigt, en leest dus in ieder protest tegen zijn handelwijze een bewijs van 'mannenhaat'; de andere, de vrouw, die zelf leed dóór den man, bekijkt hem van haar eigen persoonlijk in plaats van van een algemeen standpunt, en ziet daardoor in elke onpartijdige beschouwing ten zijnen gunste een soort beleediging der vrouw-in-het-algemeen aangedaan. - Ik-voor-mij echter tracht niets anders te zijn dan *onpartijdig*, zonder mannenhaat, en zonder begeerde hem te verdedigen. En ik ben blij, dat ik, als ongehuwde, en in veel opzichten behoudende vrouw, mij op dit speciale punt bevind in zulk onverdacht gezelschap als dat van *Gabriele Reuter,* ongehuwde moeder, en eer vooruitstrevend in denken en in doen.

U schrijft, dat U een gevoel hebt 'alsof de heeren, die de Lelie lezen, zich welbehagelijk zullen voelen, omdat ik hunne misstapjes verontschuldig.' De bovenstaande correspondent, dien ik U aanhaal, voelt zich zóó weinig 'welbehagelijk' dat hij mij voortdurend - niettegenstaande wij op zeer goeden voet verkeeren in onze correspondentie - **verwijt** mijn 'gebrek aan medegevoel voor mannen-verleiding' en zich daarbij steunt op allerlei door hem geciteerde Lelie-correspondenties. Kan ik er echter iets aan doen, dat er wellicht óók mannen zijn of vrouwen, die mijn woorden verkeerd lezen, en er een zin aan geven welke er géénzins in ligt? -

Neen, 'ik verontschuldig geen misstappen.' Maar, en dit is een geheel ander iets, ik geloof stellig en beslist dat de natuur van man en vrouw *verschilt* op het punt geslachtsbehoeften. Verstaat U mij wèl. Ik zeg niet dat de vrouw niet even goed zinnen heeft en zinnelijke verlangens als de man. Het is ziekelijke onzin haar zulk een normaal iets als gezonde zinnelijkheid te willen afspreken. Maar... haar geheele zieleleven en lichaams-verlangen beide werkt *anders* dan bij den man. Van daar dat hare begeerten en passies niet zoo dierlijk-hevig, zoo louter-vleeschelijk zijn als bij heel veel mannen. Ik vind dat geen questie van verontschuldigen of beschuldigen, maar eene van natuurwet, waarin wij berusten moeten. En ik voor mij geloof, dat het beter zou afloopen met menig huwelijk, wanneer het jonge meisje, vóór zij huwde, meer wist van de mogelijke teleurstelling, die haar wacht straks op het punt bevredigde 'liefde' (of verliefdheid?) - Ik zou in herhalingen vervallen als ik nogmaals neerschreef wat ik daaromtrent betoogde in mijn boekbeschouwing over Gabriele Reuter's brochure. *Zij* heeft m i. dat zeer waar aangetoond, hoe dom en onredelijk het is den man een zóó hoogen maatstaf aan te leggen dat hij - gegeven zijn man-natuur - daaraan niet *kan* beantwoorden. - Veel beter *niet* te trouwen, dan eischen te stellen zóó hoog, dat ze tien tegen een niet worden vervuld. Herinnert U zich eens wat ik vertelde in mijn boekbeschouwing over Tolstoï's leven, van zijn dagboek, dat hij zijn aanstaande vrouw liet lezen, waarin hij al de grove en minder grove afdwalingen van

zijn jonge-man leven had opgebiecht. Door haar die lectuur *op te dringen* viel hij voor haar van zijn voetstuk. Zij had nooit kunnen vermoeden, dat hij zoo laag stond zedelijk, en zij aarzelde dagen lang, vóór zij wist of zij nu *nog* den moed had hem te huwen. Maar toen zij daarna bleef bij haar keuze van hem, toen beteekende m.i. haar liefde ook oneindig méér, dan al hare vroegere aanbidding van een gewaanden afgod, dien zij op een voetstuk had gelieven te plaatsen. - Is dit nu Tolstoï 'verontschuldigen' in Uwe oogen? Neen immers. Het is eenvoudig rekening houden met de werkelijkheid, die gebiedt dat wij iemand niet zien in het licht waarin wij hem zouden willen hebben, maar in het *ware*, dat der werkelijkheid!

Het door U bedoelde artikel, over het gevaar van den 'charmeur', in de Holl. Lelie, was van de hand van onzen gewaardeerden medewerker: den heer Servaas van Rooyen. En inderdaad! Wie zal ontkennen dat óók-wij vrouwen vatbaar zijn voor verleiding, en dat het huwelijk, het *alledaagsche* huwelijk, daarvoor geenzins een voldoende bescherming biedt? Maar, is niet tevens in Uw eigen woorden dienaangaande een antwoord op Uw vraag? Want, vindt U-zelve niet, dat de vrouw, die valt in de armen van den eersten den besten man, zonder bijzonderen strijd met zichzelve, een bewijs geeft van zedelijke minderwaardigheid, dat de omstanders met recht haar doet verachten, vooral indien zij *moeder* is? - Om diezelfde reden vinden ook alle romanschrijvers, in alle landen ter wereld, het noodig de gehuwde vrouw, die zij laten verleiden, voor te stellen in sentimenteele moeilijke omstandigheden, van verlating door den man, van verwaarloozing, van dagelijkschen omgang met een teederen en begrijpenden vriend of bloedverwant. De *ziels*gemeenschap, in één woord, speelt in al die verleidingen **mede** een rol, terwijl in dezelfde romans de gehuwde man gemeenlijk 'valt', bekoord door een mooi lichaam van een vrouw zonder éénige ziel of éénige geestelijke schoonheid. - En zóó is het in de werkelijkheid inderdaad.

Ik ben het niet met U eens, dat er voor den strijd der zichzelve overwinnende, ja zelfs der zich-niet-overwinnende vrouw, zoo weinig gevoeld wordt. Vroeger misschien. Maar heden ten dage hebben wij niet meer te klagen op dat punt, wordt er óók in vrouwenleven zoo heel veel verontschuldigd op zedelijk gebied. Ziet U eens naar Frankrijk, waar de verstandshuwelijken, door de ouders overlegd buiten de kinderen om, leiden tot zoo heel vele liaisons der getrouwde vrouwen. Wordt daar niet ontzettend véél door de vingers gezien? Maar ook bij ons oordeelt 'men', vind ik, niet meer zoo eenzijdig op dit punt, waar het de vrouw geldt, dan vroeger. Zoo men haar niet geheel en al excuseert - en met recht vind ik - men begrijpt en men vergeeft haar gemakkelijker dan vroeger.

Ja, de fransche tooneelstukken behandelen inderdaad die questies heel dikwijls 'schertsend'. Maar met *die* literatuur behoeft men toch ook waarlijk geen rekening te houden. De meeste fransche stukken van dien aard vind ik niet alleen in hooge mate onzedelijk, maar óók in hooge mate flauw en vervelend. Een duitsche gemoedelijke 'Schwank' is m.i. dikwijls oneindig meer geschikt tot een aangename avond-uitspanning, dan zulk soort dubbelzinnige wauwelpraat, die geestig moet verbeelden, maar meestijds smakeloos-plat is.

Ik vond het heerlijk te lezen dat Uw hond U zoo lief is. Het doet mij altijd zoo sympathiek aan als mijn correspondenten mij zoo warm schrijven over hunne viervoeters. Dan voel ik een onderlingen band, die ons bindt. De mijne, Frits en Benjamin, liggen altijd vlak naast me terwijl ik werk. En dat is iets wat me zoo héél lief is in mijn leven, die trouw waarmee ze mij overal volgen!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN

Bericht.

In de volgende nommers zullen o.a. verschijnen artikelen over *Kinderverzorging*, *Boekbeschouwingen* door de redactrice, artikelen over *toilet*, correspondenties uit *Berlijn*, *Parijs*, *Rusland* en *Amerika*, geschreven voor de Holl: Lelie afzonderlijk, etc.

In het volgend nommer verschijnt de aanvang eener novelle van ELISE SOER.

REDACTRICE.

Sluiting red: ged:

8 Juli 1908.
22ste Jaargang.
No. 2.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Onze jongens en meisjes.
(Vervolg van No. 1.)

Voor mijn oogen rijst de heldenfiguur uit onze historie: de gestalte van Michiel Adriaanszoon de Ruyter. Gij kent zijn levensloop: Hij, de schrik van Vlissingens goê gemeente eens, de grootste straatbengel van het land, toen hij op school ging bij Meester van Gelder, een strop eveneens, als touwslagersleerling in de Lijnbaan der Heeren Lampsens, werd een vijftien jaren later de schrik van den Oceaan en weldra de grootste vlootvoogd van zijn tijd. Zijn al te teerhartige moeder had geen macht over hem en vergoot een zee van tranen over den wildebras, die van kwaad tot erger verviel. Alida Jans, als men u voorspeld had, wat er nog eens uit dien knaap zou groeien, gij zoudt gemeend hebben, dat men u voor den gek hield. De straatjongen, die niet lezen en niet schrijven kon, toen hij de school verliet, eenmaal admiraal, luitenant-kapitein, hertog, een onsterfelijk zeeheld? Dat klonk als een wonder,

nietwaar? Misschien was vader Adriaan, had hij Michiels roem mogen beleven, zoo trotsch op zijn harde tucht geweest, dat hij

durfde beweren: De rinkellatten, die hebben het hem gedaan, die hebben aan dat straatschenden perk en paal gesteld, die hebben van den galgebrok een bruikbaar mensch gemaakt!' Neen, vader Adriaan, niet uwe zware kastijding, noch uw ernstige vermaningen hadden iets bij Michiel uitgewerkt, indien hij in de Lijnbaan ware gebleven. Er bestond veel kans op, dat hij ouder geworden, juist tengevolge van uw verzet, om hem te laten varen, tot nog grooter belhamel ware opgegroeid en zich ten slotte op u had gewroken, ja, als gevaarlijk voor de samenleving, op 't schavot was terecht gekomen.

Michiel, een tuchthuisboef, de man, van wien Brandt, zijn levensbeschrijver, geen ander kwaad weet te vermelden, dan dat hij een echte kwajongen was, die dito guitenstukken uithaalde? Michiel tot het uitvaagsel gerekend, hij, wiens graftombe in de Nieuwe Kerk te Amsterdam het opschrift draagt: '*Hij blinkt in onbezoedelde eere?*' Michiel berucht in de historie, zoozeer als hij nu beroemd wordt om zijn heldendaden, om zijn nederigheid in de glorie van zijn leven, om zijn geloof in de leidingen van het Opperwezen, zoowel als om zijn liefde voor vrouw en kroost? Michiel, een aanstoot en een gevaar voor de streek waar hij verblijf hield, inplaats van de redder van zijn vaderland, de lieveling der matrozen, de vlootvoogd zonder smet, hoe men hem keert en wendt? Vanwaar die groote omkeer? Wat gaf hem het recht, dat hij na zijn eerste zeereis reeds zijn vader te voet kon vallen en onder snikken verzekeren: 'Vader, het kwaad is er uit, met wortel en al er uit!' - - - Dat was het werk van de *suggestie*, het werk van den braven Lievenszoon, die vat op hem kreeg, wat geen onderwijzer, geen meesterknecht in de Lijnbaan, geen Vader Adriaen of Moeder Alida of wie ook gelukte. Slechts eenige maanden te voren had hij zijn waagstuk op den Vlissingschen toren gedaan, en nu - het kwajongenshart was reeds gebroken, de bolster van ruwheid en kwaadwilligheid weggenomen. Door welk middel? Door een opvoedingsmiddel van den Barren Bruinvisch, het geheim van Michiels-zeevader. Die verstond, zonder dat hij het kon omschrijven, den invloed van de *suggestie*, een naam, dien de nieuwere opvoedkundigen er aan geven. De mensch, zeggen ze, heeft *aangeboren* eigenschappen, slechte en goede. Die eigenschappen laten zich niet uit het karakter verdrijven. Op zijn hoogst kan men ze (de minder edele en schadelijke) beheerschen door andere, die men *aangeleerde* zou mogen noemen, omdat de opvoeder en de omgeving van den kweekeling ze in het karakter leggen en ze ontwikkelen. Michiel had ook van die overgeërfde neigingen. *De waarheid te spreken* onder alle omstandigheden, was er b.v. een van. Die trek in zijn karakter en ook het plichtsbesef waarvan hij als gezagvoerder op het koopvaardijschip en als dienaar van de Staten op het oorlogschip zoo menigvuldige bewijzen gaf, zijn de parels, die hij reeds bij zijn geboorte op de reis door 't leven ontving, en die hij onbevlekt bewaarde tot zijn dood. Maar minder schoone eigenschappen vormden ook een deel van de erfenis, waarmee hij ter wereld kwam. De goede kiemen ontvingen door een verkeerde opvoeding van huis en school maar weinig voedsel.

Het kwajongenshart met al zijn booze overleggingen en vermetele neigingen tierde ongemeen, doordat juist datgene waarop hij zijn zinnen zette, de zee en haar avonturen geen bevrediging vond in den jongen deugniet. Lievenszoon ontdekte onder de ruwe schors een kern die dreigde ten gronde te gaan, en hem gelukte het, met een enkel woord het vertrouwen van den kleinen wildebras volkomen te winnen, de aangeboren slechte neigingen te verbergen en de kiemen van de betere drijfveeren nieuw voedsel

te geven, opdat hij hem voor een dieperen zedelijken val behoedden. Door deze drijfveeren, zijn zin in de zeevaart en zijn lust in avonturen beurde Lieverszoon den jongen zeeman uit de luiers.

Een nieuw hart klopte toen in den matroos, die niets op den deugniet aan wal geleek. Zoo weinig hij vroeger om ontzag voor zijn meerderen gaf, zoozeer beheerschte een gevoel van onderdanigheid en stipte gehoorzaamheid thans zijn gansche gedrag. Zoo zeer hij aan wal met verachting sprak van de school en haar onderwijzers, zoo zeer greep hij nu de gelegenheid bij de vlucht om kennis op te doen in alles, wat op de zeevaart betrekking had, en de vaardigheden aan te leeren, waarin hij op zoo'n brekebeen wras gebleven: lezen, schrijven, rekenen. Aan meerder levenservaringen en leeftijd kan men die verandering niet toeschrijven; want hij had zijn geboorteplaats nog maar sinds weinig maanden verlaten: *De Ruyter had zijn rechte loopbaan gevonden en.. zijn rechten opvoeder.* Eerst Lievenszoon wist den ouden lust tot kwaaddoen

te beteugelen, door hem een anderen werkkring te verschaffen, waarin hij met lust arbeidde. Lievenszoon wist hem aan de kwade invloeden, die hem geheel bederven zouden, te onttrekken van een paar onverstandige ouders, die geen van beiden inzichten hadden in de opvoeding van een jongen als Michiel; van de dagelijksche omgeving, waarin hij heelemaal niet paste.

Door de suggestie van den Barren Bruinvisch (Lievenszoon) veranderde de Ruyter in eenigen weken van een onbruikbaar meubel in een ijverig, gezeggelijk Jongmaatje, die vertrouwen kreeg in zijn eigen toekomst en tot de overtuiging kwam, dat er nog iets goeds kan groeien uit een verschoppeling.

Men vergeve mij deze uitweiding, die schijnbaar niet met het te behandelen onderwerp in verband staat. Ik had ook niet zoo lang stil gestaan bij dezen ‘Vlissinger Michiel’ als ik niet de wonde plekken had willen aanwijzen in de zedelijke opvoeding in huis en school beide.

In zoo vele gezinnen wordt ternauwernood aan de zedelijke opvoeding van het kind gedacht. 't Zijn volstrekt niet enkel de ouders uit den werkmansstand, die zich weinig bekommeren om de in 't oog loopende gebreken van de jeugdige hartjes hunner kinderen. Of uit gemakzucht, òf omdat ze het ‘mode’ vinden de luimen van de dreumesen den vrijen teugel te geven, òf doordat ze geheel ongeschikt zijn voor de moeilijke taak van de kindereducatie, is er in tal van woningen der gegoeden evenmin van ouderlijke tucht helaas iets te bespeuren.

Komt er bezoek, de kinderen, nog in de schooljaren, blijven luisteren, en werpen hun wijsgeerige opmerkingen ook in het gesprek. Een vermaning van papa of mama wordt beantwoord met ‘leuke’ spotternij of een onbetamelijkheid, die den jongen of het meisje allerminst past.

Elders wil men het kind een goede opvoeding geven, maar men toont door tal van voorbeelden, hoe weinig men de gave bezit tactvol met kinderen om te gaan, hoe weinig men de gebreken in het karakter ziet en hoe gering de kennis van de middelen is, om die gebreken weg te nemen:

Men houdt de jongens voor, rechtvaardig te zijn, en begaat zelf de onrechtvaardigheid, de eene dienstbode voor te trekken boven de andere. Men straft een zijner jongens met huisarrest en trakteert hem denzelfden namiddag uit medelijden, op een massa zoetigheden. Men beknort de meisjes, omdat ze hun handschoenen in geen kamer of kast weten te vinden, en laat elken Maandag zelf den bode een half uur aan de deur wachten, omdat de boeken van het leesgezelschap nog bij elkaar moeten gezocht worden.

Is het wonder, dat zooveel kinderen, lichamelijk gezond, zedelijk ziek zijn, als ze ter school komen.

Men heeft er verwende schoolpopjes onder, die den baas speelden in huis over de dienstboden, ja, over hun eigen mama, en nu bij de minste hindernis op school, de geringste weigering, al huilen of een boos kopje toonen, dat de juffrouw menig onpleizierig oogenblik bezorgt. Een tweede, gedienstig voor haar kleine medescholieren en evengoedgeefsch als de eerste gierig was, bederft haar viendelijke gulle natuur door haar gesprekken met andere kinderen. Blijkbaar is het kleine wijsneusje overal in huis er getuige van geweest, en gewoon, in alles een woordje mee te praten in huis.

De Lagere school mag de oogen niet sluiten voor deze gebreken. Ze bestrijden, door de individueele tucht, door den omgang met en 't voorbeeld van de leermeesters,

door de moraal van vertelling en leesles, door de suggestie van de medeleerlingen eveneens, dat is de plicht van de Lagere school: Opleiding tot alle christelijke en maatschappelijke deugden, het is een moeilijke taak, maar 't blijft de eisch van de Lagere School. Zij mag de jeugd niet laten opgroeien zonder plichtsbesef, zonder 't bewustzijn, dat zij gehoorzaamheid is verschuldigd aan de machten, die boven haar zijn gesteld (de goddelijke-, de rechterlijke-, de ouderlijke macht en de macht hunner leermeesters), zonder begrip van onderlinge naastenhulp, zonder verdraagzaamheid jegens alle gezindten. De school moet haar best doen, om de neiging tot liegen te onderdrukken, een ruwen jongen over het vloeken streng onderhouden, de later zoo onuitstaanbare albedil vroegtijdig leeren, dat zij *zelf* groote gebreken heeft, die anderen wel zien, al merkt zij ze niet op, de kinderen van het eerste tot het laatste schooljaar gewennen aan netheid, nauwkeurigheid, beleefdheid en orde!

Boden nu de ouders de onderwijzers maar steeds de hand, waar de school die moeilijke taak tracht te volbrengen. Was er maar altijd de noodige samenwerking tusschen school en huis. Maar ach, daaraan ontbreekt

zooveel! Onverschilligheid ontmoet de onderwijzer hier, verzet daar, en de woekerplanten van 't kwade verstikken al meer het goede zaad, dat de school in de kinderharten zaaide. Men prevelt hier en daar de besten onder de ouders na en zegt: '*Van de opvoeding hangt zooveel af*' en '*een goede opvoeding is meer waard dan geld of goed.*' Maar het blijft bij klanken, die men door zijn kortzichtigheid of door de zucht naar vermaak, geld, eer of door duizend beslommeringen des levens niet tot het hart laat doortrillen.

Zeker, een goede opvoeding is meer waard dan goud. Zij maakte van een uiterst lastigen straatbengel als Michiel de Ruyter een admiraal.

Er wordt ook heden ten dage veel kwaad van de jeugd gezegd. Ze sart de politie op verregaande wijze, ze heeft geen eerbied meer voor grijze haren, ze spot met een bedreiging naar Tuchtschool en Rijksopvoedingsgesticht, ze jouwt de ongelukkigen uit, rookt reeds dapper, nog voor ze schoollokalen heeft gezien, vloekt ergerlijk en drijft de straatschenderij tot het uiterste.

Aan de ouders, in 't gemis aan voldoende samenwerking, ligt ook *voor een deel* de oorzaak, dat de maatschappij in onze dagen terecht over de bandeloosheid der jeugd klaagt, en de school haar bestemming mist.

Aan de school zelve kleven echter gebreken, die in de tweede plaats niet mogen verzwegen worden en mede schuld zijn aan die treurige verschijnselen. -

Een schoolopziener, in zijn Arrondissement bekend als een man, die een goeden blik had op de inrichting van de Lagere School, stelde voor een twintig jaren ruim de dorpsscholen van zijn Arrondissement voor de vraag: '*Beantwoorden zij aan het doel, waarmee zij werden opgericht?*' Zijn advies over de scholen ten platten lande was niet vleiend: 'Die scholen,' zei hij, 'geven te veel en te weinig. Het grootste deel van de Schoolbevolking kan volstaan met Lezen, Schrijven, Rekenen, Nederl. taal, Teekenen, Zingen en - handwerken voor meisjes. Beperk het leerplan op die scholen tot deze vakken, waarvan het onderwijs noodig is voor het Leven, en wat de *verstandelijke ontwikkeling* betreft, kan de school beantwoorden aan het doel: Voorbereiding voor het Leven.' Er moet echter iets aan worden toegevoegd, wat op alle scholen te veel op den achtergrond komt: Er wordt niet genoeg gelet op *de zedelijke opvoeding.* De opleiding tot Christelijke en Maatschappelijke deugden is sinds jaren verwaarloosd. In dat opzicht geeft de school te weinig.' -

Twintig jaren zijn er sinds voorbijgegaan en nog altijd sukkelen onze dorpsscholen aan dezelfde kwaal: *ze geven te veel en te weinig.*

Er wordt m.i. door vele openbare onderwijzers in den laatsten tijd al te angstvallig trouw gezworen aan het devies:

'*Blijf neutraal.*' Neutraliteit is een woord; waar al vreemd mee omgesprongen wordt.

Niet lang geleden vond ik in een onzer plaatselijke bladen de volgende beschouwing:

'Er zijn voor mij twee zeer belangrijke redenen, die mij tot de volgende houding in de quaestie openbaar of bijzonder, of liever neutraal of godsdienstig onderwijs brengen:

De eerste, de belangrijkste, is een paedagogische, de tweede een practische.

Is 't gewenscht tegen het jonge kind te spreken over God. Ik meen, dat het antwoord beslist ontkennend moet luiden? En waarom? Het Godsbegrip gaat boven de bevatting van het Kind. Het is te moeilijk, omdat het te algemeen, te onbepaald is. Heusch,

zou het niet beter wezen, zoolang met de godsdienstige opvoeding te wachten, tot het kind zich eenig begrip kan vormen van de Godheid?

Als ik kleine kinderen had en ze kwamen mij vragen: '*Wie is God*', dan zou ik ze antwoorden: '*Dat begrijp je nu nog niet. Daar zal ik wel reis met je over praten*, *als je groot bent.*'

De tweede, de practische reden, die mij voorstander doet zijn van de *neutrale school*, is de verdeeldheid, die de *bijzondere school* kweekt, en de schade, die aan het onderwijs zelf wordt toegebracht door de splitsing van één goede school in een aantal andere, minder goede.

Èn, omdat de klasse-indeeling er onder lijdt, èn omdat meer scholen èn meer onderwijskrachten noodig zijn (het onderwijs noodeloos duurder wordt):

Geen sektescholen, omdat het onderwijs in gehalte er door vermindert.

Geen sektescholen, omdat de maatschappij er door wordt verdeeld.

'*Het absoluut-neutraal onderwijs is het ware onderwijs voor alle kinderen des volks.*'

(N. Winschoter Crt.)

Wil dat nu zeggen, dat er geen boekjes meer in handen mogen gegeven worden aan kinderen, waar versjes in staan als 't volgende:

> Wat is de lieve Heer toch goed,
> Die alles heeft gemaakt,
> Die Lente en Zomer worden doet
> En over alles waakt.
> (GOUVERNEUR)

of wel:

U heb ik lief,
Schoon bloempje met uw zachte kleuren,
Met uw liefelijke geuren,
Met uw blaadjes van fluweel,
Wieglend op den tengren steel!
U heb ik lief!

U heb ik lief,
Zoet zangertje, in het loof verborgen!
Vroolijk wekt mij elken morgen
't Lied, dat aan uw keeltje ontvloeit
En mij lokt, verkwikt en boeit, -
U heb ik lief!

U heb ik lief!
Maar U, die 't zoete, lieve leven,
Al dat schoon mij hebt gegeven, -
('k Min mijn ouders eindloos teer -
Maar U toch niet minder Heer,)
U heb ik lief!
(GEWIN)

(Uit Mosroosjes, A. van L. Leopold, een veelgebruikt leesboekje van de Openbare Lagere School.)

Den belangstellenden lezer verwijs ik nog naar het 2e deeltje van de '*de Wereld in*' van Ligthart en Scheepstra (2e Serie), waar hij voor 7 à 8 jarige kleuters het zoo aangrijpend verhaaltje vindt: *Van twee kinderen die den Hemel zochten.*

Op blz. 107 staat: 'Kinderen, komt eens bij me', zei de Moeder met een zwakke stem, 'dicht bij me!'

De kinderen gingen naar de bedstede en keken naar het bleeke gelaat.

'Ik voel wel, dat ik sterven zal. Dat vind ik voor mezelf niet erg. Ik ga nu naar den hemel toe, waar Vader ook is. Maar jullie blijft alleen achter. Ik wou, dat ik jullie mee kon nemen. In den Hemel zou jullie het goed hebben. Maar hier is het zoo droevig voor arme kinderen. Wat zal jelui doen, als ik er niet meer ben. Wie zal jelui helpen, als ik er niet meer ben. Wie zal voor jelui zorgen?'

De kinderen konden geen woord zeggen. Ze schreiden hevig. En daarom zei Moeder: 'Schrei niet, dat maakt mij het sterven zoo moeilijk. Bid maar, dat je gauw bij ons in den Hemel komt. En als ik gestorven ben, ga dan maar...'

Plotseling hield de zieke op met spreken. Ze kreeg een benauwdheid. Nog even wilde ze probeeren iets te zeggen. Maar ze was te moe. Ze kon niet meer. Met haar vingers wilde ze iets wijzen. Doch de hand viel op het bed neer. En Moeder stierf. - - -

Men bracht Maatje naar het kerkhof en de kinderen voorloopig bij een vrouw uit het dorp. Over eenige dagen zouden ze opgenomen worden in 't armhuis. Doch daar vonden ze immers hun Moesje niet terug. En zonder Moe konden ze niet. Ze wilden den weg naar den Hemel zoeken, dan waren ze altijd weer bij haar. Aandoenlijk is de tocht beschreven, dien de kleintjes nu ondernemen. Ze zwerven door bosschen en velden, al verder van huis, meenen ginds aan den horizon, waar de wolken de

aarde bereiken, den ingang van den Hemel te zullen vinden. *Ze* loopen, en loopen, maar die wolken blijven even ver van hen af. In de verte zien ze een huisje. Daar willen ze vragen, of ze nog ver van den Hemel zijn. Uitgeput staan ze eindelijk bij de deur en kloppen aan. Een vriendelijke vrouw laat hen binnen. Na veel vragen wordt ze eindelijk gewaar, waar de kinderen vandaan komen en wat ze willen.

'En dacht jelui, dat je zoo van de aarde in den Hemel kon loopen? Neen schaapjes, dan moet je eerst sterven. Wel, wel twee weggeloopen kinderen, 't Is eigenlijk een beetje ondeugend. Maar 't is toch mooi, dat jelui naar je moeder wou. En dan den Hemel zoeken, dat mochten groote menschen wel van je leeren.' -

Er werd dadelijk bericht naar de pleegouders gezonden, dat de kinderen door haar waren opgenomen. En als er niets tegen was, wilden haar man en zij de kinderen bij zich houden. Dat gebeurde. Of de kinderen blij waren! Zij gingen spoedig weer trouw naar school en mochten voortaan vader en moeder tegen die menschen zeggen.

Dat vonden ze prettig, want dan dachten ze ook aan hun eigen vader en moeder.

De kinderen bleven nog lang in 't huisgezin van den boer en werkten later voor hem en zijn vrouw. En toen ze groot waren zei de jongen eens tegen zijn zuster: *Weet je nog wel*, *dat we eens naar den hemel gezocht hebben?*' - '*Ja*,' *zei het meisje*, '*en we hebben den hemel hier gevonden ook.*'

H. HOFFENKAMP.

(*Slot volgt.*)

Uit de geschiedenis van een dramatische acte. (Le Passant). *(Vervolg van No. 1).* II.

Deze in gedachte en uitvoering werkelijk schoone comédie in verzen, welke door den Italiaanschen componist Pietro Mascagni met meesleepende en welluidende muziek in de lyrische opera 'Zanetto' is verwerkt; deze

romantische fantasie verschafte François Coppée met één slag den naam, dien hij sedert, wel wat onverdiend sterk naar veler oordeel, heeft genoten. De première, die den 14^{den} Januari 1869 in het toenmalig keizerlijk Odeon-theater te Parijs plaats had, was dan ook eene verrassende gebeurtenis, die door meer dan één pen tot in alle bijzonderheden is beschreven. Behalve echter door die, uit welke de melodieuse Alexandrijnen waren gevloeid en welke zeker wel het best in staat kon geacht worden de meest interessante gewaarwordingen

MASCAGNI, de componist van 'Zanetto'.

van dien avond te beschrijven; behalve ook door die, welke in de hand behoorde van haar, die als kunstenares aan den drempel van haar wereldroem stond.

In 1868 - zoo vertelt dan François Coppée in het bekende Fransche tijdschrift 'Le Théâtre', welk artikel een der meest bescheiden mémoires is, die ooit zijn verschenen - was ik een onbekend 'verzenmaker'. De titel van mijn eersten bundel gedichten 'Le Reliquaire' was door Théophile Gauthier aangehaald in zijn rapport over de Fransche poëzie en, na het kleine werkje 'Intimités' te hebben gelezen, had Sainte - Beuve tot mij een vleiend schrijven gericht, dat na zijn dood in een deel zijner uitgegeven correspondenties openbaar is gemaakt. Mijne eerste gedichten waren dus slechts bekend bij een groep van auteurs en een klein aantal minnaars der poëzie. Overigens waren deze zwakke tegemoetkomingen meer dan voldoende om mij tot volharding aan te zetten. Ik voedde geen enkele eerzucht, ik kende geen vergeefsch smachten naar roem en dichtte uitsluitend uit liefde voor de kunst.

Anatole Lionnet evenwel, een der bekende tweelingen-conférenciers, werd getroffen door eene kleine vertelling in de 'Intimités' dat geen afzonderlijken naam had, doch

door hem betiteld werd als ‘Le Bouquet de Violettes’ en droeg haar hier en daar voor. Bijna tegelijkertijd las de groote tragédienne Agar in de door Arsène Houssaye geredigeerde revue ‘l'Artiste’ een verhaal van mijn hand, ‘La Bénédiction’ en besloot het op eene matinée voor te dragen. Zij deed mij hiervan tevoren mededeeling door een harer vrienden en na zelf dan ook - naar ik meen, in de Pleijel-zaal - de uitnemende kunstenares te hebben toegejuicht, die de breede opvatting van een drama wist te geven aan de bloedige episode, welke ik aan de inname van Saragossa had ontleend, ging ik natuurlijk eenige dagen later haar mijn dank brengen in haar loge in het Odeon-theater. Gedrapeerd in haar peplum en met de cothurne geschoeid - zij speelde dien avond de Camille in Corneille's drama ‘Horace’ - ontving zij met innemende welwillendheid den verlegen, jongen man, die voor de eerste maal in zijn leven achter de coulissen kwam.

Zij noodigde mij uit nog eens terug te komen. Ik kwam terug. ‘Aan het einde van mijn engagement - zoo deelde de groote actrice mij bij een mijner bezoeken mede - wordt in den aanstaanden winter eene voorstelling gegeven te mijner eere en ik stel daarvoor zelf het programma vast... Schrijf mij nu voor die gelegenheid een kleine tooneelschets in Spaansche trant, een dialoog voor twee personen, iets kort en krachtigs en gemakkelijk op te voeren!’

Tot op dat oogenblik had ik er nooit aan gedacht voor het tooneel te schrijven. Belangeloos dichter - mijn eerste verzen waren zelfs op mijn eigen kosten gedrukt - droomde ik er hoogstens van een of twee bloemen der poëzie achter te laten in eene bloemlezing. Maar wat Agar me vroeg, was geen dramatisch werk; het was slechts een duo in verzen, een gedicht voor twee handelende personen. Daartoe rekende ik mijzelf wel in staat. En mij de heerlijke 'Chanteur florentin' van Paul Dubois herinnerende, die ik door de frischheid en oorspronkelijkheid van uitvoering in den Salon zoozeer had bewonderd, kreeg ik den inval om het lied van liefde en jeugd dat deze troubadour met zijn guitaar begeleidt, in de verbeelding op te roepen en in

Odeon-Schouwburg te Parijs, waar 'Le Passant' 't eerst werd opgevoerd.

enkele dagen schreef ik 'Le Passant'. Dat waren toen mooie uren! Ik woonde destijds met mijne oude moeder en mijne oudste zuster in een zeer bescheiden woning in Montmartre. Daar, wanneer ik het venster van mijn klein kamertje opende, was ik als het ware temidden van een grooten boom, een schoone linde, en in haar breed uitgestrekte takken kwamen in de lente na zonsondergang honderden musschen zich nestelen om er, zooals de eenvoudige lieden zeggen, hun avondgebed te doen!

Ik had toen weinig tijd voor mijzelf, want ik was, om mijn dagelijksch brood te verdienen, werkzaam aan het ministerie van Oorlog, waar ik in eene ondergeschikte betrekking was geplaatst. Maar om ongeveer vijf uren in den namiddag was ik immer weer thuis en het waren misschien de gelukkigste oogenblikken van mijn leven, die Septemberavonden, waarop ik de verzen van 'Le Passant' ontwierp, dicht bij mijn geopend venster gezeten, voor het reeds gedunde gebladerte, waarin de vogels niet meer zongen, maar dat door hunne bewegelijke sprongen voortdurend trilde en waardoor ik den gouden hemel van een herfstachtigen zonsondergang kon genieten in schitterenden glans!

Toen ik Agar mijn manuscript voorgelezen had, was zij vol enthousiasme. 'Ik zal dus de Silvia spelen' - riep zij uit - 'en in het Odeon hebben we juist eene van mijne jongere collega's, Sarah Bernhardt, die charmant is en als het ware in het bijzonder ter wereld schijnt gebracht om de Zanetto[1)] uit te beelden!' Daarna ging de tijd voort, de

1) Daar Coppée thans zelf eerst vernam, dat eene vrouw de rol van Zanetto zou spelen, blijkt hieruit reeds duidelijk genoeg, dat het eene dwaling is om te meenen, dat deze rol, zooals meermalen gezegd is, voor travesti is geschapen en geschreven en dus om der traditiewille, immer als travesti zou moeten worden gespeeld. Integendeel lag dit allerminst in Coppée's bedoeling, en waar hij later bij zijne beoordeeling over Sarah travesti-rollen in het algemeen

eerevoorstelling van Agar zou eerst aan het einde van het seizoen plaats hebben en ik begon mijn ‘Passant’ bijna te vergeten. In elk geval vestigde ik daarop slechts zeer middelmatige verwachtingen. Zoovelen hadden reeds met eere een acte in verzen op het tooneel van het Odeon doen spelen, zonder dat hun succes lang bleef bestaan, en mij scheen het toe, dat ik door hen na te volgen, aan een gewoonte voldeed, handelde naar de traditie, zonder meer. Mijn werkje had mij een groote vreugde verschaft, die van het te schrijven namelijk, of om mij beter uit te drukken, die van het te improviseeren. Wat het resultaat van deze uiting tegenover het publiek aanging, ik verwachtte het zonder eenige illusie en zonder ongeduld tevens.

Evenwel, toen Agar aan de beide directeuren, die destijds het Odeon beheerden, de heeren Chilly en Duquesnel, mededeelde, dat zij op haar eere-avond het eerste werk van 'n jong dichter zou spelen, maakten beiden hun verlangen kenbaar om het te lezen en de groote actrice verschafte hun daarop inzage van het manuscript. Zoowel de een als de ander waren dadelijk gewonnen en niet minder dan Chilly, de oude ‘verrader’ van de Ambigu en doorkneed tooneelrot, toonde Duquesnel met zijn beschaafden geest en zijn fijnen en zekeren smaak zich ingenomen met mijn bescheiden werk. ‘U moet - zoo ried Chilly der tragédienne aan - dat stukje echter niet spelen op uw eereavond, waar de pers niet tegenwoordig is, maar juist zooals andere stukken gespeeld worden, voor première-publiek en voor de critici.’ Agar wachtte zich wel den directeur tegen te spreken en op het einde van December werd mijn werk in studie genomen. Zal men mij gelooven, wanneer ik zeg dat ik alleen de laatste repetities bijwoonde? Het was niet uit onverschilligheid, maar omdat iedereen - hier de beide actrices en de directeuren, wel te verstaan - mij hadden gezegd: ‘Laat ons maar begaan! Gij weet daar niets van!’ Wat trouwens volkomen de waarheid was op dat oogenblik.

Natuurlijk was ik niettemin tegenwoordig, op de generale repetitie met décor, costumes en muziek, waarbij ik vreugdevol gestemd werd. Door een samenloop van gelukkige omstandigheden, zooals men dat zelden ziet, zou mijn werk onder de gunstigste voorwaarden aan het publiek worden getoond. Van een kort te voren gespeeld en niet bepaald geslaagd drama - 't was Jeanne de Lingeries - was een décor overgebleven; waarvan èn landschap èn het architectonisch bijwerk, overstroomd door den blauwen glans der maan, als in een atmospheer van droomland baadden. Voor de sérénade ‘Mignonne, voici l'avril’ had de orkestdirecteur Ancessy eene lieve melodie gecomponeerd, die, zonder de waarde te hebben van het meesterstukje, dat korten tijd daarna Massenet inspireerde, niettemin een zeer poëtischen indruk maakte, terwijl, aangezien er destijds, evenals in alle schouwburgen, een aantal besnaarde

als onnatuurlijk afkeurt en zich slechts in dit geval, nu Sarah die speelde, daarmede verzoent, zou men reeds voldoende bewezen mogen achten, dat hij aan een man de voorkeur gaf, al moest deze natuurlijk zeer jong zijn. Trouwens, in Mascagni's opera ‘Zanetto’ is de titelpartij voor tenor gecomponeerd en dus mede het denkbeeld van travesti verworpen.
Ook de heer dr. M.B. Mendes da Costa, die zich in zijn bekende ‘Tooneelherinneringen’ over travesti-rollen in het algemeen afkeurend uitlaat - hij herinnert daarbij aan de figuren van Siebel uit de ‘Faust’ en van de page uit ‘De Hugenoten’, waarbij meestal vóórtreffelijkheid der zang door noodzakelijk onjuiste uitbeelding vergezeld gaat -, roemt deze vertolking van Sarah ten zeerste. Hij erkent zich met haar optreden geheel te hebben kunnen vereenigen; hij erkent, dat haar voorkomen het deed zijn alsof daar een jongen stond. Geheel anders dus als bij de ook meermalen en evenzoo door ‘la divine Sarah’ travesti gespeelde ‘Hamlet’, die deze kundige beoordeelaar slechts door ééne vrouwelijke actrice, Felicia von Vestali, in 1870 te Amsterdam opgetreden, naar eisch zag vertolken.

instrumenten aanwezig waren, die zich tijdens de pauzes deden hooren, de directeur Chilly de uitnemende gedachte had gehad mijne verzen hier en daar door eene bescheiden muziek te doen begeleiden, waarvoor Ancessy met veel tact en talent de airs had gezocht uit de bevallige ‘Gisela’-partituur.

De mise en scène was dus uitnemend. Maar wat te zeggen van Agar, zoo vorstelijk schoon in haar wit satijnen kleed met lange sleep en onder wier donker haar zich het raadselachtige en trotsche uiterlijk afteekende, dat de Musset der courtisane Belceone toedicht! Wat te zeggen van Sarah, zoo teer, zoo licht - met haar roem, begonnen toen ook de hyperbolische aardigheden over haar mager figuur! -; van Sarah, die niets had van dat alles, wat travesti-rollen anders zoo onwaarschijnlijk en zelfs choquant maakt; van Sarah, wier geheele persoonlijkheid de buigzaamheid, de lichtheid, de gratie van den Griekschen jongeling teekende! En welk bewonderenswaardig talent was niet bij beiden aanwezig! Welk een noblesse ademden niet de gebaren en de houding, welk een diepe aandoening sprak er niet uit mijne Silvia! Welk een opgewondenheid, welk een vreugde, welk een jeugdige dwaasheid bij mijn Zanetto! Beiden zegden zij de verzen uitstekend en men genoot als 't ware alleen reeds van het contrast dier twee harmonieuse stemgeluiden, dat medesleepende orgaan, die stem van goud van Sarah, klinkende tegenover de pathetische contralto van Agar. Eén woord slechts kan de eerste interpretatie van ‘Le Passant’, kwalificeeren. Het was de volmaaktheid zelve.

Ik verliet deze repetitie - men begrijpt het licht - ten volle tevreden, zeer verheugd, maar zonder eenig voorgevoelen te hebben, ik beken het zonder aarzeling, dat de volgende dag van beslissenden invloed op geheel mijn leven zou zijn. Tehuis in Montmartre, in de nederige woning mijner familie, was men, o zonder twijfel, eveneens zeer voldaan, dat ik een acte in verzen had geschreven en dat deze werd opgevoerd, maar men schiep er zich evenmin, naar aanleiding van het evenement, eerzuchtige droomen. Op den avond der première hadden mijne moeder en mijne zuster echter voor deze omstandigheid een weinig toilet gemaakt - och de tijden stonden haar niet toe er veel aan te besteden - en dientengevolge begaven wij ons per omnibus op weg naar het Odeon-theater. Doch, het zij nogmaals herhaald, tijdens dezen rit, die als immer lang duurde met oponthoud, afroepen der nummers en het kaartjes knippen van den conducteur, had ik geen oogenblik ook maar het enkele denkbeeld, dat voor mij dit democratische voertuig een soort triomfwagen beteekende.

Wij bereikten ten slotte den schouwburg. Ik deed mijne moeder en zuster in de baignores plaats nemen, en begaf mezelf achter het tooneel. Men speelde op dat oogenblik als lever de rideau een andere acte in verzen, waarvan de naam mij is ontschoten, en de auteur was Jean du Boys, een arm en geheel vergeten dichter, die toen echter op eenig succes mocht bogen, doch gek werd en korten tijd daarna stierf. Achter het decor doorgaande om mij naar de artisten-loges te spoeden en de beide actrices van mijne comédie te gaan begroeten, hoorde ik het applaus, weliswaar zwak, maar waarin mijn ongeoefend oor nog niet de machtelooze poging der claque herkende. O, onwetendheid van de jonge jaren, gering vertrouwen in eigen arbeid! Ik wenschte toen vurig, dat mijn ‘Passant’ zou worden ontvangen met een gelijk succes als dat van het ongelukkige lever de rideau, dat viel voorgoed.

Mijn beurt was het thans. Het achterdoek met de vage omtrekken van een buitenverblijf kwam statig omlaag zakken, de maan met haar zilveren schijn werd ‘aangestoken’ de zijstukken werden neergezet, en al deze beschilderde linnen lappen geleken mij nu, van nabij gezien, zeer leelijk. De beide vertolksters mijner rollen kwamen ook te voorschijn, niet zoo mooi en beminnelijk als in het gewone, naar het mij toescheen, door de steeds min of meer onaangename grimebeschildering van het gelaat en met dien blik van verstrooidheid en vage onrust, die men bij bijna ieder tooneelspeler, op het punt van optreden, aantreft. Toen eerst gevoelde ik de angst, mijn hart samenkrimpen, toen eerst overmeesterde ook mij de zoo pijnigende spanning der premières.

Eindelijk werden de bekende drie slagen gegeven en bij het ‘allen van het tooneel’ van de regie, vluchtte ik, naar klassiek voorbeeld, in de linker-coulisse - de zijde van den tuin - in gezelschap van den brandweerman. Langzaam ging het scherm omhoog met het bekende zwakke en lang aanhoudende geruisch en in een oogenblik van voor mij vreeselijke stilte, deed de schoone stem van Agar de eerste woorden hooren.

‘Que l'amour soit maudit! Je ne puis plus pleurer.’ O, die ontzettende minuut! Ik beefde nu inderdaad van zenuwachtige aandoening, van verwachting en van vrees. Maar vanaf het midden van Silvia's monoloog werden reeds de eerste toejuichingen vernomen en deze verdubbelden toen eenmaal Zanetto opgekomen was, om ten slotte begeleid te worden door uitbarstingen van bravo's en meer en meer een hooger stijgende graad van intensiteit te bereiken. Aan het einde van tal van aaneenschakelingen van verzen, verrukkelijk gelanceerd door Sarah Bernhardt, vol jeugd in haar avontuurlijke verhalen, hoorde ik verscheidene stemmen ‘bis’ roepen.

De gebruikelijke uitdrukking van donderend applaus is niet geheel en al gerechtvaardigd en juist. Het geluid gelijkt minder op het gerommel, dat een fellen bliksemstraal opvolgt, dan wel op het kletterende leven, dat de hagel maakte tegen de metalen dakbedekkingen. Deze geringe nuance terzijde gelaten, is de indruk, dien men daarvan krijgt, inderdaad een van een losbarstend onweer, en toen ten mijnen gunste die storm van toejuichingen en bravogeroep ontstak, toen had ik - is het noodig dit nog te zeggen? - een gevoel van zalige verlichting.

Toch was het allerminst in deze zijcoulisse naast dien volkomen onbewogen spuitgast, dat ik de maat van mijn triomf met juistheid kon meten. Alleen in de zaal zelve had ik mij daarvan rekenschap kunnen geven. Ja die fameuse, beroemde première van mijn ‘Passant’ die mijn naam groot zou maken in minder dan een uur tijds en besliste over

geheel mijn literaire loopbaan, ik heb haar eigenlijk niet bijgewoond; ik heb er althans slechts een zeer zwakke weerklank van vernomen tusschen twee schermen van den tuinkant, naast een kalmen en onbeweeglijken brandweerman. Dat is een van de dingen, die ik het meest en het levendigst betreur van mijn geheele leven.

(Slot volgt.)

V.D. M.

Boekbeschouwing.
Stijn Streuvels.

De Vlaschaard, door **Stijn Streuvels,** (Uitgever L.J. Veen, Amsterdam).

Stijn Streuvels, (Zijn leven en zijn werk) door **André de Ridder.** (Uitgever L.J. Veen Amsterdam.)

'Laat me nu maar seffens de opgetogenheid uitdrukken, waarmede me de *Vlaschaard* heeft vervuld.'

Dit zinnetje, dat ik letterlijk overneem uit het boek van André de Ridder over Stijn Streuvels, zijn leven en zijn werk, drukt zoo recht uit mijn eigen gevoelens over dezen Vlaanschen roman *De Vlaschaard*, dat ik niet beter weet te doen, dan er mijn opstel mee te beginnen.

Want, het is zulk een verfrisschend, verruimend gevoel eindelijk weer eens 'opgetogen' te kunnen zijn over een boek dat uitkomt, te midden van zóóveel onbeduldende prullaria, om niet eens te spreken van de weerzinwekkende gemeenheid en vuilheid, waarin de mééste hedendaagsche auteurs ons doen rondwaren.

Stijn Streuvels, ik besprak hem reeds meer dan eenmaal in dit blad, is de man, die ons de zekerheid geeft, dat er ook nog schrijvers bestaan van wezenlijk talent, onafhankelijke, zichzelf zijnde artisten, onder zoo veel humbug en aanstellerij en naäperij. Uit een oogpunt van enghartige 'vaderlandsliefde' beschouwd, is het voor ons jammer genoeg, dat deze man een Vlaming is pur-sang; zoodat wij in geen enkel opzicht recht hebben hem ons toe te eigenen, of ons op hem te verhoovaardigen! Want, al moge men nog zoo graag de klove willen overbruggen, met mooie woorden op taalverbroederingscongressen etc, het onomstootelijke feit blijft, dat de Vlaamsche literatuur kenmerkend verschilt van de Noord-Nederlandsche, zóó kenmerkend verschilt in woorden en uitdrukkingswijze, dat het voor den gewonen lezer zelfs heel dikwijls moeilijk, ja onmogelijk wordt de novellen en romans van Stijn Streuvels b.v. te ontcijferen, om niet eens te spreken van *genieten!*

Buysse, die verfranschte woordjes zet in zijn Hollandsch om daardoor te coquetteeren met zijn Vlamingschap, en dergelijke verhollandschte Belgen, o ja, diens taal is leesbaar voor elk Noord-Nederlander, ontlokt hem hoogstens een glimlach van spot hier en daar, om een mislukte overbrenging van een Fransche zegswijze in leesbaar Hollandsch! Maar het *Vlaamsch*, waarin Stijn Streuvels zijn romans, en André de Ridder zijn bewondering *over* die romans néérschrijven, zie, dat is iets aparts, iets van een eigen landaard, waarmee Noord-Nederland niets gemeen heeft!

Zooals het óók met de menschen uit *De Vlaschaard* (om bij dit boek nu te blijven) eigenlijk niets gemeen heeft, dan de algemeen-menschelijke eigenschappen, welke overal, in alle kringen en wereldstreken, dezelfde blijven! De stugge, berekenende, koele, in een sombere zwaarmoedigheid, gevolg onzer misten en regens, voortzeulende

Noord-Nederlandsche boeren, zij staan lijnrecht tegenover de naîeve, zingende, zorgeloos-blij door den oogsttijd dansende, lachende Vlamingen, waarmee Stijn Streuvels ons in kennis brengt. Zijn beschrijver André de Ridder, die, zooals het gewoonlijk gaat in zulke gevallen, in zijn geestdrift soms te ver gaat, en dan méér wil bewijzen en ons opdringen, dan eigenlijk is in het belang van het voorwerp zijner bewondering, vergelijkt ergens den volgens hem 'Europeeschen' roman *De Vlaschaard* met dien anderen uit het boerenbedrijf, die inderdaad Europeesche vermaardheid heeft: *La terre* van Zola.

Hier nu gaat De Ridder in zijn ijver te ver. Neen, De *Vlaschaard* is géén roman van de beteekenis en de kracht van Zola's *La Terre.*

In het midden gelaten, in hoeverre ook dit boek, als de méeste der Rougon Macquart, zijn buitengewone verspreiding méér dankte aan de schauwe tooneelen erin, dan aan de genialiteit waarmede het is geschreven, mag toch geen enkel onpartijdig criticus aan Zola het genie ontzeggen, dat hem gemaakt heeft tot den schepper van meesterstukken van realisme! Naast een brok arbeid als *La Terre*, waarin met die handigheid, aan *Zola* eigen, het lief en leed, de schurkerijen en kleinzieligheden van gehéél een kleine dorpsmaatschappij zijn saâmgeweven en ontwikkeld, blijft de inhoud

van de *Vlaschaard*, al is het boek dikker nog dan *La Terre* wat het aantal bladzijden aangaat, maar klein bescheiden werk: de botsing van twee tijden tegen elkaar in, oud en jong, belichaamd in den stoeren norschen vader, jaloersch op de jeugd en het hem straks op zij dringen van den pas volwassen, flinken, gezonden zoon! Rondom een dergelijk gegeven weet een Zola de belangen te groepeeren van héél de omgeving; juist dat geeft aan het geheel dat cachet van echtheid en van realisme, waardoor wij meeleven met zijn personen, en héél hun wereldje. Het talent van Streuvels omvat niet déze grootte. Bij hem integendeel is het geheel ongeacheveerd, zooals dat óók de ontwikkeling is, het lot van Schellebelle, de hoofdpersoon toch, en dat van den vader en den zoon, om wier botsing alles draait. Maar, wat Streuvels onvergelijkelijk mooi kan, dat is het schilderen van Vlaamsche tooneelen, van den oogsttijd, van 'de slijtingen', van heel dien zonnigen korten zomertijd, waarin de Vlaamsche landman leeft op het veld, en plukt de vruchten van zijn arbeid. Niets is -, ik zou willen zeggen - *reiner* dan de beschrijving van deze intieme, door geen beschavingsbanden beknelde toestanden en gevoelens tusschen jonge menschen van beiderlei kunne, arbeiders en arbeidsters, gekomen om te wieden of te maaien! Niet alsof Streuvels met kinderachtige preutscheid zou willen heenglijden over dat zuiver zinnelijke lijfsbegeeren, ingeboren den jongen man en de jonge vrouw, zoo goed als aan elk ander normaal levend wezen! Neen, het verlangen naar den jongen boer, door Schellebelle, het ontwaken tot lijfsverlangen van den jongen boer zelf, het is geteekend en gezegd met gróóte uitgewerktheid en zonder éénige verbloeming. Maar het is alles gezegd zonder bijbedoeling, die het vuil of schauw maakt; het is gezegd zooals het is, als een éérlijke natuurdrang, en niets anders. De jonge dartele meiden en knapen uit het landleven van Stijn Streuvels hebben niets gemeen met de vieze, onreine wezens van b.v. Querido's roman.

Laat ik u voor de aardigheid, ter staving van mijn beweren, eens een paar gedeelten afschrijven:

> 'Hunne vervuilde kleeren stonken, en drank-asem walmden ze elkaar in de roode bakkessen.
> De zweet-wasem verbroeide als zure vleeschstank. Hooilucht rotte uit de korf, urineachtig vuns.
> Bang gaaiden 'r gele breedbemouwde, slobberige armen naar de penen, die de Bode tegen 'r platte borst smakte.
> De wijven, zinnedronken met bevende wellust-monden, hunne felle oogen - oogen vol van liederlijk begeeren, rood van kanaljeue passievlam - lieten zich bestoeien.
> Heel 't karnaval lag daar, als vuurbrakende holen, waar zwartroode, paars-rossige en groen-gele schimmen op trillende, achteruitdansende, en weer naar voren kruipende achtergronden van vlammen en vuur, kapriolden in ren en kannibaligen woesten hos.'
> (Zie Querido:
> *Menschenwee.*)

> 'Wanneer de boerin of de vrouw-maarte op het veld bij de wiedsters stond, en heur eenvoudige stem de weesgegroeten op zei, en de bende antwoordde in gedurig herhalen hetzelfde gebed, dat den zegen over den akker moest

brengen, dan daalde er een ingetogen tevredenheid, een indruk van rust over 't gemoed der wiedsters, en beefde de innigheid in den fijnen dampkring bij 't langzame dageinden.....
Wat verkeeren was wist ze nog niet goed, maar dat moest het geluk zelve zijn, en, als ge er moe van waart, wist ze, mocht elk meisje er eenen anderen kiezen, om de lente te herbeginnen, zoolang tot de uitverkorene, de eenige vrijer, gevonden was, en 't voor goed aanging om samen te trouwen.
De groote manskerels en de baardelooze jongens dansten, de meisjes en de wijven dansten, en menig oud schermik flikkerde ook nog, en hieven zij de beenen uit de korte rokken, vlug en genadevol als een jong meisje. Aan geen van al was het te zien dat ze moe en afgewerkt waren; ze voelden niet dat 't warm was, de slijters waren er heel in hun eigen genot verdronken. De roes vervulde hun denken en doen; zoo hoog als 't geluchte reikte, en zoo ver de einder zijn boog spande, heel de ruimte was vol van de jubeling, die ze met hun gebaar en geluid vergalmden.

't Warme licht van den vooravond weefde daar een eigen innigheid boven,
en de zon beglansde de vlashagen, die stonden als vergulde schermen, en
het tooneel afsloten, waar dat wondere en onwezenlijke spel werd
gespeeld.'
(Stijn Streuvels,
De vlaschaard.)

Beiden, Querido en Streuvels, beschrijven hier feestpret van boeren en buitenmenschen. Bij den een doet elk woord weerzinwekkend aan van de walgelijkheid der voorstelling; bij den ander zie je de onschuldige, naieve oogstvreugde, die vóórzit; zie je óók het eeuwigschoone van de blauwe lucht daarboven, een zich steeds gelijk blijvende natuur, die ons menschenkinderen weet te stemmen tot die innigheid, welke Stijn Streuvels zoo bijzonder juist weet ná te voelen en te schilderen. Het is dan ook eigenlijk het vuile geraaskal van een Querido te véél eer aandoen, indien ik hem ga vergelijken met het onbetwistbaar talent van den kunstenaar Streuvels. Ware het niet, dat het boek van André De Ridder meent Streuvels te eeren, door hem aldus voortdurend in één adem te noemen met anderen, als Zola, Querido, Van Deyssel, etc., ik zou dan ook zeker de laatste zijn geweest om *De Vlaschaard* de beleediging aan te doen eener vergelijking met Querido's nonsenspogingen de aandacht te trekken door gore viezigheden! Nu echter moest het mij van het hart, juist omdat ik zelve Streuvels zoo heel hoogstel, dat de Ridder, - wiens interessant boek ik overigens met het grootste genoegen las - m.i. aan *De Vlaschaard* geen dienst bewijst door het op te vijzelen met lofspraken over 'de overeenkomst' met het werk van dezen of genen. Het bijzondere en mooie van Streuvels is juist, dat hij is *zichzelf.* Hij 'maakt' geen boeken, hij schept uit zijn innerlijk ik; dat zegt elke bladzijde ons. Juist het heel eenvoudige van een gegeven als *De Vlaschaard*, de botsing tusschen vader en zoon, zonder eigenlijke groote gebeurtenissen, een innerlijke vervreemding slechts, waartusschen zich de gebeurtenissen van het wieden en het slijten van het vlas als éénige groote feiten afspelen, juist zoo iets intiemdagelijks gebeuren weet de auteur te verwerken tot een wonderschoon verhaal van menschelijk lijden en strijden. In de teekening van die stil-wordende vervreemding, in die ook van de boerin, in haar eenvoudig-vrome, gezond-verstand-toonende onderworpenheid aan den man, en moederliefde voor haar kind, maar meest van al in het weergeven der levende, nooit schoon genoeg te schilderen zomerdagen, is deze Vlaming éénig in zijn tijd!

Als men zulk een boek als *De Vlaschaard* uit de hand legt, heeft men *genoten*, ziet men óók de eigen onmacht naast het wezenlijk talent van den gróóten kunstenaar; zulk een boek als dit is geen idee-drager, het is en wil niets anders zijn dan *kunst.* Dat *is* het!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Kleine Thérèse door Elise Soer.

Thérèse speelde met een lelie. Het kind hield de bloem nu eens omhoog, zoodat zij deed denken aan een altaarkelk, waaruit geurige dankoffers opstegen, dan weder liet zij haar neerhangen in slingerende beweging, als ware zij een zilveren schel, terwijl een melodieus stemmetje het 'ting-tang' nabootste.

Ten slotte legde de kleine de zijzachte bloem tegen haar wang, en als met elfenvingeren liefkoosden haar de koele leliebladen. Maar het kind werd onrustig; de sterke geuren maakten het opgewonden, het zag nieuwsgierig in de diepte der kelk. ‘Bloemen leven’ had moeder gezegd en aanstonds dichtte de kinderziel een sprookje. Een kleine prinses zat er in gevangen, zij mocht niet spreken anders dan in geurentaal; haar kleed was van zilverwitte zijde geweven, op haar hoofd droeg zij een gouden kroontje; als zij zich bewoog, viel er goudstof op het zijden rokje. Maar waar waren hare voetjes? O, die zaten in dien dikken groenen stengel vastgeknepen. Arme, kleine prinses! Thérèse wilde haar bevrijden; driftig tastten hare vingers langs de randen, waar de bloem aan den steel vastzat. Opeens schrikte het meisje: de bladeren lieten los en vielen slap in haar hand. Ontsteld klemde zij ze vast, al vaster... sprookje en werkelijkheid streden om den voorrang. Zien! Wat zou zij zien? Angstig opende zij het handje. Ach, de mooie lelie! Waar was zij? Een akelig, verflenst, geelbruin knotje

was al wat van reine pracht overbleef; schoonheid en geur waren verdwenen.

Thérèse brak uit in tranen, zij wierp het vermoorde ding op den grond en snikte alsof haar hartje zou breken. Toen, te midden harer droefheid, bracht een nieuw denkbeeld haar troost: zij zou de lelie begraven. Steeds schreiend groef zij een kuiltje, dikke droppen vielen op de aarde. Met teedere beweging legde zij het rampzalig overschot harer lelie in het graf, dekte alles zorgvuldig toe en plantte een kleinen, groenen tak als een herkenningsteeken er boven. Den geheelen dag verkeerde zij in droefgeestige stemming. Zij had iets moois vernield. Met niemand sprak zij er over; het was haar eerste schuldige geheim.

Haar vader was een Waal uit het Luikerland, niet groot van gestalte, maar taai en lenig; druk in zijn bewegingen, heftig in zijn begeerten; een man, die voor niets terugdeinsde, wanneer zijn hartstocht eenmaal was opgewekt, wreed in zijn egoïsme als een krachtig dier, dat zwakkeren uit den weg ruimt. Door wilskracht en verstand had hij zich opgewerkt. Uit een geslacht van mijnwerkers, gewend in de aarde te wroeten, smeedde hij, letterlijk supérieur aan zijn voorvaderen, het ijzer, dat zij alleen in zijn ruwen staat aan de aarde hadden onttrokken. Ook had hij meer geleerd en gelezen en gedacht dan de meesten zijner kameraden; onder hen gold hij als een soort van aanvoerder. De patroons wisten van zijn invloed op het volk, ontzagen, ja vreesden hem. Hij kon een genoegelijk grinneken niet weerhouden, als de meesters onvoorzichtig genoeg waren hem dit te laten bemerken; dan hieven zijn armen den zwaren hamer met nog meer kracht dan anders, en in zijn oogen kon het opflikkeren, alsof een inwendig vuur naar buiten laaide. Zijn vrouw alleen bevroedde wat hem in die oogenblikken bezielde en zij huiverde.

Zij was geen geschikte gezellin voor dien man, al had hij haar lief op zijn manier. Tot een ander volk, tot een ander ras behoorde zij. Van den overkant van den Rijn was zij ten bezoek gekomen bij verre verwanten, daar had hij haar gezien in hare jonge schoonheid en onmiddelijk begeerd. Zijn wilde liefde overrompelde haar, zijn vurige taal overstemde de waarschuwingen harer ouders, onweerstaanbaar werd zij tot hem getrokken, de slanke berk, die zich te ver voorover boog naar den bergstroom; in woeste kracht omvatte hij haar en sleepte haar mede. Ontworteld, een speelbal zijner luimen... arme, jonge berk, zij zag haar vaderland nooit weder.

Toen Thérèse geboren moest worden huwde hij haar. Maar bittere teleurstelling berokkende hem ‘het meisje’. Op een zoon had hij gerekend, op een forschen, blonden knaap, blank als de moeder, donkeroogig als de vader. En nu verscheen daar een nietig wezentje, een zwak kind, met onbeduidende trekken, vaalblond van haar, groezelig bleek van huid... het leek noch op haar mooie moeder, noch op haar flinken vader. Met weerzin zag hij het opgroeien.

Niets was aantrekkelijk in het magere, eenigszins platte gezichtje dan de oogen. Blauwe oogen waren het, tusschen de lange wimpers weggescholen als vergeetmijnieten in het gras, dan plotseling opgeslagen schitterend in donkere pracht als turquoisen. Twee sterren waren die oogen, onder het alledaagsche voorhoofd het gansche gezichtje overstralend met wonderbare schoonheid. Droomoogen waren het, groot en peinzend voor zich starend, in hun diepte het kleurenspel der zee, als de golven fluisteren van verre, vreemde landen. Van kinderlijke onschuld getuigden die oogen, in hun stille reinheid als een ongerept bergmeer op eenzame hoogte. Voor die oogen sloeg vader de zijne neer, zuchtend legde moeder hare hand er over. ‘Kind zie me zoo niet aan, neen, niet zoo.’

Kleine Thérèse had dien blik medegebracht uit een wereld, waaraan hare ouders geen deel hadden, waarvan maar weinig stervelingen het bestaan vermoeden, een wereld van schoonheid, in welks kristallen wateren zich de hemel weerspiegelt, een hemel wolkeloos, zonnig, met sterren bezaaid of door de maan verzilverd, maar altijd verlicht en licht gevend, tot in de uiterste hoeken, waar smart bibberend de handen strekt en leed stil uitweent, waar armoede in lompen schuilt en schande zich verbergt.

Thérèse babbelde van die wereld in haar kindertaaltje, toen niemand haar nog verstond, later vertelde zij er allerlei wonderen van aan zichzelve, maar tegen anderen leerde zij zwijgen, men had haar te vaak gekwetst met ruwen lach of spot; het slakje school diep in haar huisje, het vreesde elke aanraking.

Zoo werd Thérèse een stil kind, in zichzelf gekeerd, zichzelf genoegzaam, een droomster.

Vader noch moeder vermoedden waarmede het meisje zich onledig hield, als het zoo tevreden met een oude pop speelde of afgesneden bloemen in het kleine plekje gronds plantte, dat den naam van tuin droeg, maar meestal op een drooghek geleek, waaraan de kleeren der familie in den wind heen en weer bengelden. Ook kon de kleine tijden achtereen naar de lucht staren of naar de regendroppen luisteren, die langs het venster gleden. Soms zat zij met de handjes in den schoot gevouwen ergens in een hoekje, als een bedeesde muis, tevreden dat men haar met rust liet. Want één groot gebrek had kleine Thérèse. Moeder noemde haar 'onmenschelijk lui'. Zelve bezig van aard, kon de goede vrouw dat leegzitten niet uitstaan. Vaak duwde zij het kind brei- of naaiwerk in de handen met een: 'Voer toch wat uit'.

Thérèse stribbelde nooit tegen, doch na een half uur speelde poes met den kluwen of lag het naaiwerk op den grond, ontgleden aan de loome vingertjes, niet langer gezien door de droomende oogen. De gedachten van het kind waren ver weg: bij de wolken, die uit vreemde landen kwamen, allemaal 'hemelschuitjes', rijk bevracht, of bij de regendroppen, 'kleine muzikanten', die een melodie tikten tegen de glasruiten, of bij de pop, die gescheurde kleertjes droeg, zoodat zij het ongetwijfeld heel koud zou hebben en daarom onder Thérèse's schortje warm werd toegedekt, of het meisje hunkerde er naar weg te loopen, om met hare bloemen te spelen, die haar veel beter begrepen dan vader en moeder. Bepaald wild, luidruchtig was Thérèse nooit.

'Een vreemd kind,' zeiden de buren.

'Het zal niet oud worden,' voorspelde een vroedvrouw aan de ontstelde moeder. 'Je hebt te veel tranen vergoten, toen het moest geboren worden, daardoor heeft het zulke bleeke wangen en dien vroegwijzen blik.'

'Zeg dat in Godsnaam niet aan mijn man, vrouw Cabaud, ik zou geen leven meer hebben.'

'Wie denkt daar nou an!' roept de veelweetster minachtend, 'mannen moet je nooit te veel vertellen en met dingen als dit hebben ze al vast niets te maken, ik zou nog liever....'

'Misschien zal ze er doorheen groeien,' oppert Thérèses moeder.

'Reken daar maar niet te veel op,' waarschuwt vrouw Cabaud somber, 'grafbloempjes, me lieve mensch, grafbloempjes....'

Een rilling vaart Thérèses moeder door de leden; zij slaat een kruis en prevelt een gebed. Vrouw Cabaud, in haar hart een vrijdenkster, houdt zich goed bij dit vroomheidsbetoon. Er wordt beste koffie in dit huis geschonken en onderwijl kan zij griezelige verhalen opdisschen, die haarzelve en de toehoorderessen aangenaam doen huiveren.

(Wordt vervolgd).

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Nieuwsgierige. - Ik ben héél blij, dat mijn vroegere raden naar Uw zin waren, en U hebben geholpen. Ik hoop zeer ook dezen keer U van dienst te kunnen zijn. Wat Uw

eerste vraag aangaat, als een veeren boa U niet kleedt, zou ik U afraden haar te nemen; naar hetgeen U mij daaromtrent schrijft, zijn de meesten het er over eens, dat zij U niet staat, en zijt U-zelve óók onzeker erover; in zoo'n geval zou ik zeggen: Schaf zulk een twijfelachtig artikel dan *niet* aan. Naar hetgeen gij mij meedeelt over Uw bont, zit 'm voor U het onflatteerende in het dikke en daardoor een korten hals gevende van de boa. Blijkbaar hebt gij iets noodig dat platter over de schouders valt. De op dit oogenblik veel-gedragen tulle ruches, (die ik-zelve nóóit mooi, altijd wat voddig vind), vervallen dan van-zelf voor U, maar daarentegen zou ik U beslist durven aanraden: de eveneens zeer modieuse écharpes (de 'scarfs' door de Engelschen in de mode gebracht). U kunt deze óók in kant krijgen; zoowel in witten als in zwarten kant zijn zij zeer elegant. Men slaat ze los om, en laat de lange einden los openhangen, hetgeen het door U gewenschte effect geeft van het ongekleede weg te nemen, als men géén jacquette draagt over de japon, en daarenboven zeer geschikt is om eenigzins zware figuren te verlengen en slanker te doen schijnen. In warm weder geven zij, op die wijze openhangend, geen vermeerdering van hitte; voelt men koude of tocht, dan slaat men een der einden over den schouder terug. Chic in dat geval is óók de einden éérst naar achteren en dan naar voren, om den hals heen, terug te brengen. - Uit een practisch oogpunt is dit artikel dus even aanbevelenswaardig als uit een van distinctie. Op straat, in een stad, zou ik U eerder zwart dan wit raden als gij haar van kant neemt. In hotels, bij concerten en op Scheveningen, of in zomer-mode-plaatsen op de promenade is wit gekleeder. U kan echter ze óók in gazelisse, zijde, Chineesche zijde, en in alle kleuren krijgen. Op die bruine japon zou een andere tint van bruin (b.v. in de Liberty-nuances) héél mooi staan. Ik weet niet of U een goed adres voor zoo iets hebt in de stad Uwer inwoning. Zoo niet, dan raad ik U, aan Liberty te schrijven om een zichtzending, als gij niet zelve kunt gaan zien, of ook is Plaats 5, den Haag, een fijn-gesorteerd magazijn voor zoo iets. Wil, indien gij U tot een dezer adressen mocht wenden, deze correspondentie erbij voegen, opdat men Uw idee te beter begrijpt. - Voor zóó iets is het wel noodig zich van een goed adres te voorzien, waar men smaak heeft.

Wat Uw tweede vraag aangaat, raad ik U bepaald aan tot de nieuwe wintermodes te wachten, alvorens U dien kraag laat veranderen. Want U hebt wèl gelijk, dat de winkels in Juli en Augustus minder te doen hebben, wat bontwerk aangaat, maar daar staat tegenover, dat U dan den kans loopt, een ouderwetsch iets te krijgen als de mode inééns iets geheel nieuws produceeren mocht tegen den winter op het punt kragen, iets waarvan wij nu nog niet weten. Ik ben volstrekt geen voorstandster van het per-se navolgen van elke nieuwigheid, die wordt ingevoerd, en vind b.v. de nieuwe schoudercapemouw zoo afschuwelijk, dat ik geen mijner nieuwe japonnen zoo liet maken. Maar het kan toch óók zijn, dat er wèl een mooi nieuw idee komt, en dan zou het jammer zijn, als U zulk een duur stuk, als een bontmantel, net vóór dien tijd had laten veranderen op een ouderwetsche manier. Wilt U het per-se dadelijk doen, dan zou ik U raden den kraag te laten verhoogen, door een opgezet stuk van bijpassend, Uw gelaat flatteerend bont; skung b.v. is daarvoor zeer geschikt. U

zoudt er óók pluche bij kunnen nemen, maar dat vind ik minder flatteerend voor het gelaat. Mej: van Dijk, Maison Anglaise, Spuistraat den Haag, is een zeer vertrouwbare raadgeefster. Ik recommandeer U haar aan, als gij geen ander adres hebt, om de zaak mede te bepraten.

Als steeds kan ik slechts herhalen dat U, in plaats van mij moeite te geven, mij veel genoegen doet met Uw brieven.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Ernst. - Het geld ontving ik in goede orde. Wat spijt het mij vreeselijk, dat het niet goed is aangekomen. Ik zal mijn best doen U een nieuwe te bezorgen. Op dit oogenblik is het seizoen echter geheel en al afgeloopen, zoodat de winkels natuurlijk niet veel meer hebben van dien aard. De meeste trouwens - ook die waar ik de Uwe kocht - zijn des zomers in een andere seizoen-plaats. Tegen den winter zal ik schrijven aan kennissen daar, of zij mij een nieuwe willen zenden voor mijn rekening, die ik U dan overmaak, omdat ik niet wil dat gij de schade lijdt. Het spijt mij ontzettend, zooals gij wel zult begrijpen.

Ik heb niet gezegd, dat *ik* den bijbel aanneem als Gods Woord, omdat ik niet zoo ver ben van mij zelve als zulk een beslist-geloovige te durven voorstellen. Ik heb slechts geredeneerd tegen U, mij stellende op het standpunt van hen die dit doen,

(den Bijbel als Gods Woord beschouwen), en ik heb er bijgevoegd, hoe ik-persoonlijk mij alleen kan voorstellen, dat men er troost uit put, wanneer men hem beschouwt als onfeilbaar, niet wanneer men hem bepeutert en critiseert, en voor onwaar verklaart al datgene wat er ons niet in bevalt. Want wáár is dan de troost erin? Als het maar redeneeringen zijn van menschen, wat beteekenen die dan om wat aan te hebben in leed en droefheid? En zoo ook de persoon van Jezus. Als Hij niet Gods Zoon, niet de Heiland der Wereld, niet de Middelaar en Verlosser is, hoe kan men dan zijn woorden en zijn praatjes anders dan belachelijk en pedant vinden? Hijzelf immers stelt zich als Gods Zoon voor. Neemt men dus dit niet aan, dan is Hij een verwaande eigenwijze zelfverblinde, zooals er ten allen tijde en in alle eeuwen valsche profeten te over rondloopen. En, redeneert men alles weg wat Hijzelf zeide op *dit* punt als fabel en legende, waarom neemt men dan de rest van zijn leven wèl aan als ‘rein’ en ‘voorbeeldig’, en weet ik wat al moois meer? Als het eene, al het goddelijke aan hem en in zijn eigen beweringen ‘legende’ is, waarom dan niet al de rest ook? - Ziehier dus mijn persoonlijk standpunt: geloof, bijbelgeloof, vind ik benijdenswaardig; modernisme vind ik negatief; een verzameling fraaie en brave woorden, maar zonder grond en zonder hoop en zonder beteekenis.

- Ik vind de volgende zinnen in Uw brief zoo héél troosteloos waar:

Maar wat blijft er over voor ons armzaligen die het ge*looven niet kennen? 't Geloof aan iets Hoogers verwerpen laat*, *mij althans*, *ook hoogst onbevredigd Waaraan dan alles toe te schrijven: heel de natuur met zijn prachtige regelmaat en groote wonderen! En dan de verschillende stemmingen waaraan een mensch onderhevig is. Vanwaar die geestvervoering bij het genieten van iets schoons en het onverstoorbaar voldane gevoel als men iets goeds heeft gedaan! In zulke gevallen kan men God tenminste wél rechtvaardig noemen*, *en loont dan toch wel het goed en kwaad zijn meester Wel denk ik dat de eene mensch dat ook wel weer sterker zal gevoelen dan de andere; immers je hebt er die oogenschijnlijk maar goedsmoeds hun weg gaan*, *al hebben ze iemand het grootste onrecht gedaan of door hun hardheid en scherpheid iemands leven vergald.*

Vooral die slotzinnen vind ik helaas droevig wáár, want ik-althans erger mij steeds over de ‘goedsmoedsheid’ waarmede heel wat schurken en wreedaards hun weg gaan, zonder dat het hun ooit schijnt in te vallen zichzelf anders te zien dan in het licht van 'n heel braaf mensch te zijn. Om maar één voorbeeld te noemen, wijs ik U b.v. op de helden der oorlogen, op de soldaten en officieren, die, omdat ze zoo'n voddig lintje op zich krijgen gespeld wegens betoonde ‘dapperheid’, dikwijls het voor nog heel wat bijzonders houden als ze hun naasten hebben verminkt en onder het afzichtelijkst lijden hebben beroofd van hun leven, en daarmee meteen een onnoemelijk aantal weduwen en weezen in de wereld hebben geschopt, plus al de daaruit voortvloeiende moreele en finantieele ellende. Want praat me als het U blieft niet van oorlogen om ‘het vaderland te verdedigen.’ In vorige eeuwen was er *misschien* eenigzins sprake van zoo iets, in de onze geschiedt alles uit politiekalleen. Denk b.v. maar eens aan dien schandelijken oorlog van '70, op touw gezet door Bismarck en Moltke, omdat ze Duitschland één wilden maken, of, wilt ge hunne eigene lezing, gewild door Eugenie, om daardoor zichzelve populair te doen worden en den dreigenden ondergang der Napoleons te verhoeden. Hoe dan ook, de beide volken-zelf, het vaderland, stonden geheel en al buiten de questie. En dáárom moest, onder geschetter en geschreeuw van patriotisme, het bloed vloeien van duizenden en duizenden mannen, die elkaar niets hadden misdaan, nooit hadden gezien; dáárvoor moesten ze elkaar leeren haten, en met verfijnde wreedheid van het leven berooven,

en ‘God danken’(wat moet God toch wel bitter lachen soms daarboven om ons!) voor elke behaalde overwinning! - Zoo gaat het met *elken* oorlog: er zit altijd een gemeene bijbedoeling achter van politiek of finantieel geknoei. En dan de koloniale oorlogen! Die alleen worden gemaakt om het eigen grondgebied uit te breiden, met vertrapping van alle recht en gevoel ten opzichte der ingeborenen, de *waarachtige* bezitters! - Wijzelf hebben in Atjeh zulk een gemeenheid op ons geweten; in Frankrijk heeft thans de regeering voor de binnenlandsche moeilijkheden een uitweg trachten te vinden in den evenzeer onrechtvaardigen oorlog tegen de Maroccanen. En heb ik geen gelijk, dat officieren en soldaten, welke men, als zij van zulke schandalige bloedige moordpartijen thuis komen, versiert met een ‘ridderorde’, zichzelf dan ten slotte nog voor héél nobel en heel bewonderenswaardig houden, en heelemaal niet stilstaan bij hetgeen zij op hun geweten hebben genomen, zonder éénige noodzaak! -

En nu nam ik opzettelijk een voorbeeld van een gebrek aan nadenken, waarover wij allen kunnen mede-oordeelen. Maar hoevele toestanden zijn er niet, waarvan alleen de betrokkenen weten, toestanden die het levensgeluk kosten aan de eene partij, terwijl de andere rondwandelt met opgeheven hoofde, zelfverzekerd, en hooggeacht, en inwendig heel goed wetend, dat hij leeft van onrechtmatig verkregen geld, van onrechtmatig veroverde betrekking, of wel zich zonnend in de algemeene achting, terwijl hij de eer en de reputatie roofde van een ander, terwijl hij zich schaamt voor de nederige moeder en vader, de ondergegane zwoegende zuster, etc., etc. Ik heb juist op *dit* punt zoo ontzettend veel gezien, dat ik-voor-mij geloof hoe verreweg de

meerderheid van het menschdom er geen geweten op nahoudt, het heeft weten tot zwijgen te brengen ten minste voor goed, door niet-willen-nadenken.

Gij vraagt mij wat ik denk van het elkaar weervinden hiernamaals alléén van geestverwanten? Omdat, zooals gij terecht schrijft, die geestverwantschap juist onder familieleden zoo dikwijls ontbreekt, zoodat het weerzien met hen dan weinig waarde zou hebben. Ja, wat zal ik U daarop antwoorden! Ik vind het 'wederzien', als het er is, zulk een hoofdbrekend raadsel, dat niemand het kan oplossen. Toen ik een kind was, en volkomen geloofde wat de Bijbel en de Openbaring daaromtrent leeren, heb ik dikwijls mij verdiept in die questies en in het denkbeeld eeuwigheid, tot ik *bang* werd van hetgeen ik-zelve mij voorstelde. Mijne moeder, die een zeer geliefd kind had verloren, tobde dikwijls over de vraag: Zal ik hem zóó, als jongen, terugzien, of zal hij zijn opgegroeid als volwassen man? En, zoo ja, zal hij mij dan niet zijn ontgroeid? - Florence Marryat, een bekende spiritiste, beweert in een harer boeken daarover dat zij haar dochtertje - gestorven als baby - als achttienjarig meisje in de geestenwereld terugvond, en dat haar daar de taak was toebedeeld kleine kindertjes op te voeden. Misschien is zulk een voorstelling nog de aannemelijkste: dat wij, óók aan de overzijde, weer onze taak zullen vinden, zullen moeten omgaan met iedereen, met niet-geestverwanten dus ook. Maar daarmede vervalt geheel en al het denkbeeld: hemelsche *zaligheid*, volmaakt *geluk.*

- Neen, de door U genoemde boeken las ik niet. De man, die ze schreef, is mij zoo onsympathiek door zijn ziekelijk, lievig gedoe. Persoonlijk ken ik hem niet, maar als ik iets van hem lees staat zijn ziekelijk gezeur altijd tusschen de regels, en bederft den inhoud voor mij. Daarom lees ik liever niet van hem.

Frada. - Gij geeft mij geen pseudoniem op. Ik kies echter maar Uw vroegeren schuilnaam, dien ik mij nog herinner, om U te zeggen, dat ik dat stukje van U wil aannemen als artikel. Omdat ik vermoedde, dat het U wel plezier zou doen spoedig mijn oordeel te vernemen, heb ik het terstond doorgelezen, en laat het U nu ook dadelijk weten.

Djiwa. - In de eerste plaats hartelijk dank voor Uw briefje bij mijn komst hier in Holland. - En dan heb ik ook nog Uw vorig briefje te beantwoorden, dat ik in Menton van U ontving. Neen, *Annie Salomons* ken ik niet. Wel van naam natuurlijk. Misschien heeft U gelezen de brochure over háár brochure, door *Annie Sillevis!?* Zoo gaat het. Zij critiseert, en juffrouw Sillevis critiseert hàár weer. En zoo critiseeren in ons kleine landje alle groote en kleine lichten, en nachtlichtjes incluis, elkaar op den meest hoogen toon, en met de meest mogelijke zelftevredenheid. En het publiek heeft daardoor wat te lezen! - Vriendelijke groeten, en ik hoop tot wederzien in den nieuwen jaargang!

Dat ik de rest van Uw brief onbeantwoord laat is omdat U-zelf dit verzocht. U zult zich dat herinneren!

Rie. - Gij geeft geen pseudoniem aan. Ik antwoord U reeds spoedig, in de eerste plaats om U te zeggen, dat gij reeds sinds lang hebt bericht ontvangen omtrent het lot van Uw laatste, door den heer Veen mij toegezonden bijdragen. Zie Lelie van 22 April l.l. Ik kan niet genoeg herhalen, dat ik niet particulier antwoord, en niet toezend aparte exemplaren met antwoorden. Gij moet, als gij inzendt, trachten de Lelie

geregeld te lezen, of U tevreden stellen met een toevallig onder Uw aandacht geraken van het antwoord. - In de tweede plaats wil ik U gaarne ten spoedigste doen weten, dat de vrees mij te zullen 'vervelen' U geen oogenblik moet terughouden van het verlangen dat gij uitspreekt mij vertrouwelijk te schrijven. Integendeel, ik wil niets liever dan Uw brief dienaangaande ten spoedigste ontvangen. Het is wel een negatieve troost, wanneer men zijn hart uitstort bij een ander, maar toch kan het een gróóte leed-verzachting zijn soms, zich begrepen te zien, te weten dat iemand ons navoelt. En dat kan ik, waar gij schrijft: 'Men behoeft niet altijd, zooals veel menschen zeggen, op jaren te zijn, om te weten, wat smart is. *Ik* heb geweten wat leed is.' -

Zeker, *ik* ook, toen ik nog heel jong was. En ik geloof integendeel, dat juist dan het leed het meeste schrijnt en de onheelbaarste wonden nalaat. Later worden we gestaald, zien we om ons heen hoevéél ellende en hoevéél smart overal is! Later óók worden we cynischer, kouder, bitter wellicht. En eindelijk komt de periode van berusting, van inzien hoe gauw ook het langste leven voorbij is, hoe betrekkelijk *alle* leed, en hoe gering en nietig wij-zelf in de onmetelijkheid van het heelal!

Maar o de eerste wreede ondervindingen, de eerste slagen van het noodlot, de eerste ontgoochelingen! Wat dan in onze mooie jeugd bloedig wordt geslagen heelt nóóit weer zonder roode striemen en litteekens na te laten! Dat weet ik uit *ondervinding.* En daarom kan ik U misschien een beetje helpen, als gij mij wenscht te schrijven. Ik vind het ook zoo heel jammer van Uw studie. Is daar nu *niets* meer aan te doen? - En wat voert gij dan nu uit? - Vertel mij dat alles eens.

Gij zult reeds gezien hebben, dat door een vergissing de titel was weggelaten. Gij zijt in de Lelie van 22 April 11. eveneens beantwoord onder het pseud: *Rie*, dat gij mij thans ook opgeeft. De redenen der weigering zijn opgegeven in dat nommer.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Te **Amsterdam** bestaat tegen Sept. e.k. in klein beschaafd gezin gelegenheid tot **inwoning** voor een of twee jonge dames, die een der inrichtingen van onderwijs wenschen te bezoeken.

Inlichtingen van vroeger inwonenden worden gaarne verstrekt. Brieven aan den uitgever.

(482)

15 Juli 1908.
22ste Jaargang.
No. 3.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Onze jongens en meisjes.
(Vervolg en slot van No. 2).

Graag zou ik nog wat gedichtjes en gevoelvolle lesjes uit schoolboekjes aanhalen om aan te toonen, dat men in de Openbare School wel eens voor vragen uit den kindermond kan komen te staan: ‘Waar is God? Wie is onze Lieve Heer? Waar is de Hemel van onzen Lieven Heer?’ - Ik zou het hartje van 't jeugdig kind zijn teere bloesemknoppen van illusie en poesie berooven, met een antwoord in dezen geest: Dat kan je nu niet uitleggen,’ of erger: ‘Daaraan gelooven ontwikkelde menschen niet meer!’ -

Freule Lohman, in de correspondentie van 't Lelienummer van 29 April l.l. slaat U den rechten kindertoon aan, en daarmee bewijst U, dat men ook in de zoogenaamde neutrale school het kruidje-roer-mij-niet van de ultra-vrijzinnigen ‘*'t godsdienstig-ethisch onderwijs der Lagere School;*’ gerust een plaatsje mag gunnen:

‘Misschien,’ zegt U daar, ‘vraagt het kind,

of zijn (gestorven) Moeder dan niet terugverlangt naar Vader, broertje en de anderen?' Daarop wil u het volgende antwoord geven: 'De goede God vindt het beter, dat zij in den Hemel blijft, en zij gehoorzaamt Hem, net als gij Moeder en Vader moet gehoorzamen. Zij ziet ons, ziet, hoe wij leven, hoe wij het maken zonder haar. Kindlief, het doet haar verdriet, dat wij bedroefd zijn, omdat wij haar niet terugzien zullen. Maar zij is ook heel blij, als gij mij met uw lieve woordjes wilt troosten, en haar jongetje mij dubbel zooveel vreugde wil geven, nu ik alleen ben.'

Het komt mij voor, dat de school menige gelegenheid aanbiedt om aldus eenigen invloed te hebben op de ontwikkeling van 't ingeschapen, aangeboren instinct: gevoel voor 't onstoffelijke en de gedachte van iets hoogers.

Die zaadjes door een ernstige vertelling, een stichtelijk lied, een leesles met godsdienstig-zedelijke strekking in het kinderhart gevallen, ze komen niet alle tot ontwikkeling. Veel wordt er verstikt door de suggestie van slechte kameraden, de ruwheid en liefdeloosheid der wereld. Maar - *iets* van dat goede reine, edele zal ontkiemen, wie weet hoelang, nadat wij het onopzettelijk zaaiden, en - een zegen verspreiden, geslachten daarna misschien nog.

Uit M. Leopolds '*Opvoeding voor School en Huis*' haal ik deze woorden aan:

'Het toekomend geslacht zit voor den onderwijzer op de schoolbanken. Dat geslacht is als de aarde in de lente, 't Wacht slechts op den zaaitijd. Maar van den zaai en de hoedanigheid van 't zaad hangt de oogst af, de oogst voor eeuwen misschien. Eén woord dat in 't jeugdig harte valt, geeft daar wellicht een richting aan, voor 't geheele leven, ja, soms voor duizenden levens daarna. Want de gedachte is oneindig. Zij telt haar nakomelingen tot in het duizendste lid, tot aan het einde der dagen.'

En de openbare School kan een goede zaaier zijn, en veel goed zaad aan dat kinderhart toevertrouwen. In de laagste afdeelingen kiest zij daarvoor de vertelling, waardoor zij de kiemen van waarheidszin, oudermin, eerbied voor God: alsmede afkeer van alles wat ruw, goddeloos, laag en onwaar is, in het hart legt.

In de middelklasse geeft de vaderlandsche historie het middel aan de hand te suggereeren op 't ontvankelijke gemoed van den scholier. Ik stel me voor, dat Prins Willem de Zwijger voor de 8-10 jarige leerlingen een indrukwekkende persoonlijkheid wordt, als men hem schetst als den vreemdeling, die van eigen bezittingen beroofd, hoe ook door Filips II vervolgd, zijn arme Nederlanders niet aan hun lot overliet en ten slotte viel door den kogel van een moordenaar, stierf met deze bede: 'Heer, ontferm u over mij en dit arme volk'. In de hoogste leerjaren moet de vertelling plaats maken voor het leesboek, dat echter de snaren van 't kinderlijke gemoed zal doen trillen van aandoening, het hart van den verstoktsten deugniet soms wreek maakt, als de lesjes geschreven in den trant van: '*De torenwachter*' van K. Hofkamp.

Wenschelijk is het, de jeugd in deze periode historische personen ter navolging te schetsen. Een de Ruyter b.v. in zijn hoedanigheid als gezagvoerder op een koopvaardijschip; (eerlijk, standvastig, schrander) in zijn hoedanigheid als huisvader, (een toonbeeld van goedheid, godsvrucht en toegenegenheid), in zijn verhouding tot zijn matrozen (rechtvaardig, nederig, gemeenzaam, vol van het hoogste plichtsbesef), als vader van zijn vaderland, in den slag bij Kijkduin in 1673, toen de gansche natie bad voor 't behoud van de Republiek.

Schilderen mag men - in de huidige dagen van geloofsverdeeldheid - de verzoening tusschen hem en Cornelis Tromp. Daartegenover stelle men dan de onthoofding van

Oldenbarnevelt, en de treurige gevolgen van godsdienstijver tijdens het Twaalfjarig Bestand.

Laat een enkele maal door een schets als *de Moord te Naarden* of '*Hongersnood tijdens 't beleg van Leiden*, de haren der kinderen te berge rijzen en een schok door de sterkste zenuwen gaan - - - een emotie, mits niet te dikwijls opgewekt, is ook een opvoedingsmiddel.

Is het niet voldoende aangetoond, dat met den noodigen ernst de school - de Middelbare en lagere beide mee voor de karaktervorming van het individu kan doen dan zij tot dusverre deed? Natuurlijk, wage niemand uit het voorgaande de gevolgtrekking te maken, dat met het eind der schooljaren de opvoeding van den leerling is afgesloten. Neen, de school - stel ik mij voor - is slechts de wegbereidster voor het leven, maar - in dubbelen zin dan toch: Ze moet den toekomstigen man en vrouw die kennis en

vaardigheid bijbrengen, die deze in den strijd om 't bestaan niet kunnen ontberen.

Maar - zij dient hun tevens een steunsel mee te geven, een kompas om het zoo te noemen, waarmee zij de klippen weten te ontzeilen die er zichtbaar en onzichtbaar zoo vele op de levenszee voorkomen.

Den jongen bootsman, toegerust met de hefboomen van kennis en kundigheden en dat kompas, dat hem goed en kwaad, het ware van het valsche, zelfverloochening en eigenbelang leert onderscheiden, ontbreekt nog een bekwame gids: de levenservaring: De schuit slingert nog dikwijls, stoot nu eens tegen de onderzeesche bank, komt dan in een maalstroom. Raadslieden aan wie hij zich in ernstige oogenblikken toevertrouwt, misleiden hem maar al te vaak in 't begin, 't zij uit onkunde, 't zij uit eigenbelang. Gelukkig hij, die door de schooljaren het spoedig tot die zelfstandigheid brengt, dat hij de raadgevingen van zoo velen niet noodig heeft. De staat heeft zich waarlijk over zulk een man van karakter, over zulk een vrouw, die zelfbewust handelt niet te schamen.

Nu eens in de hoogte gebeurd door de Fortuin, dan terneergedrukt door leed en tegenspoed, zullen ze, aan de hand van de leermeesteres ‘Levenservaring’ den weg weten te vinden tusschen twee elkaar vijandige elementen. Met het *Excelsior* voor den boeg en de Noordstar van *het Geloofsvertrouwen* in 't verschiet om op onbekende plaatsen den rechten koers te behouden, zoo mag zij zich wagen op de ongewisse wateren der levenszee.

H. HOFFENKAMP.

(Naar aanleiding van het Congres te Scheveningen gehouden.)

Men wordt wijzer.

Meer dan eens is ‘De Hollandsche Lelie’ er een verwijt van gemaakt, dat het steeds met zooveel spot spreekt van de vrouwenbeweging.

Al dadelijk dient gezegd, dat die beweging minder juist is.

Onder de vrouwenbeweging is toch niet uitsluitend te verstaan het zoo treurig vermaarde vrije-vrouwengedoe. Tot de vrouwenkwestie behooren naar ik meen ook vragen als deze: waarin bestaat het echt-vrouwelijke? wat is de eigenlijke bestemming der vrouw? hoe wordt door haar het best die bestemming bereikt? enz.

Welnu, niemand zal durven of kunnen beweren, dat met een ernstig pogen om op die vragen een antwoord te geven, in dit blad ooit op eenigerlei wijze den spot is gedreven. Integendeel, die vragen zijn in ‘De Holl. Lelie’, meer dan in eenig ander blad, steeds met grooten ernst onder de oogen gezien.

Waar de spot mee gedreven is, - en schrijver dezer heeft zich in dit opzicht nooit onbetuigd gelaten - d.i. met de ziekelijke, de bespottelijke uitwassen der vrouwenbeweging, met het stumperig streven den man in alles, maar vooral in kleeding en manieren, na te doen, met de dwaze meening dat de vrouwenkwestie op te lossen zou zijn met de vrouw te maken tot een gedrochtelijk derde geslachtsproduct. Dàn werd er gespot, zoo vaak men bezig was een op zich zelf goede zaak te maken tot een aansluiting der menigte, dàn, wanneer men eerst zelf de zaak bespottelijk had gemaakt.

En zooals het meer gaat, met dat wapen van spot en satyre, dat over de geheele wereld met zooveel kracht tegen het overdrevene in de vrouwenbeweging is gekeerd, is dan toch ook iets goeds bevochten. De uitkomst leert, dat die spot in niet geringe mate er toe heeft meegewerkt de rotte plekken uit de beweging te verwijderen.

In een causerie in 'De Telegraaf' over het te Amsterdam gehouden Congres voor vrouwenkiesrecht lezen wij de volgende treffende opmerkingen:

'*Ik zeide zoo straks reeds*, *welk 'n zot misverstand er in het spel is*, *zoo men deze congressisten voor vrouwen aanziet*, *die op mannen wenschen te lijken. Indien men op het congres rondkijkt*, *vindt men er 'n keur van kleurige toiletten*, *die goeden smaak en behaagzucht verraden. Maar óók merkt men*, *dat die mannelijke doenerij*, *weliswaar*, *'n overwonnen standpunt is*, *maar blijkbaar ééns in de mode is geweest onder de vrije vrouwen. Want onder de oudere dames ziet men die rare*, *lachwekkende typen wel degelijk! Grijze vrouwen met heerenhoeden en gratieloos gebaren die een vroolijken knaap den schrik om het hart doen slaan. De hemel beware ons voor dit geslachtelooze wezen*, *waarvan de ondeugende Speenhoff gezongen heeft*, *dat ze vleesch zijn nòch visch. Maar gelukkig is dit hatelijk genre slechts schaarsch ten congresse aanwezig*, *als monument van 'n aanvankelijke dwaling, die als exces in den beginne niet onvergeeflijk was*, *en als overblijfsel uit 'n vervlogen verleden, zekeren humor geeft aan deze bijeen-*

komsten, *zoodat ook de spotter zijne gading vindt.*'

Ik ben niet persoonlijk op het congres geweest. Doch wat ik van de bezoeksters op straat heb gezien, stemt overeen met wat de Telegraaf-correspondent aanvoert.

Ik zag heel weinig hobbezakken, heel weinig kort haar, heel weinig cigaretten, i.e.w. heel weinig vogelverschrikkers en boemannen, maar integendeel veel elegance, veel moois in toiletten en kleurenharmonie.

Men wordt al wijzer; zoo dacht *ik* in die dagen meer dan eens.

Niet zonder succes is er dus gespot en gehekeld. Het schijnt niet aan doovemans ooren gezegd te zijn. De waarheid er in is gevoeld.

Een aansporing voor redactie en medewerkers om op den ingeslagen weg voort te gaan.

Er is in deze nog zoovéél recht te zetten. Want, dat de derde-geslachtsproducten nu al zoo goed als tot het verleden behooren en straks alleen nog maar te zien zullen zijn in musea van oudheden, meen ik wel een weinig te moeten betwijfelen.

A.

P.K.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 1.) II.

O mijn groote, groote tuin! - Hoe onmetelijk groot waart gij in mijn kinder-oogen! Bang was ik bijna voor de fluister-stemmen der natuur rondom mij, voor het geheimzinnig suiselen van de bladeren, voor de vreemd-wondere violen-gezichtjes! En toch had ik dat alles zoo oneindig-lief! Toch kende ik geen grooter genot dan 's avonds te dwalen, alleen, in de verre lange lanen achter-in, te schrikken half van een vallend blad, en te droomen van ver-affe, wondere toekomstdingen. -

Mijn vader staat in mijn herinnering als een lichtbeeld van al wat er goed en mooi en zonnig was in mijn kinderleven. - - Hoe vroolijk kon hij plagen! Met de koekoekklok b.v., van wie hij mij wijsmaakte, dat er een echte koekoek in woonde, totdat ik, ongeloovig-geworden, van mijn moeder de waarheid wou weten: 'op haar woord van eer.' - Dit is een mijner allervroegste herinneringen: die koekoek-klok op den gang. En ik, op vaders schouders zittend, naar beneden gedragen door hem, en, als het vogeltje er uitsprong, mijn met elken dag toenemenden twijfel over de 'echtheid.'

Dan komt 'de Koning van Engeland,' een rood-gejaste hôtelbediende, die onuitwischbaar in mijn geheugen is gegrift, door den angst, dien mijn vader mij met hem aanjoeg, op de eerste buitenlandsche reis van mijn jong leven, toen deze portier stond achter op den omnibus, die ons van den trein haalde - ik meen in Münster - en mijn vader mij, die in het hoekje op zijn knie zat, toefluisterde: 'Dat is nu de koning van Engeland!' O, wat schrikte ik! Ik had wel onder de bank willen kruipen; de 'koning' keek mij immers vlak in het gezicht. En toch wilde ik hem zoo graag goed

zien, héél goed bekijken. Tot de oudere broers het uitschaterden, en mij nog meer in de war, en nog verlegender maakten. -

Of ook de rijksdaalder, die mij door hem werd uitgeloofd, als ik een blauwe roos kon vinden! Hoe hoopvol stond ik elken morgen op, snelde naar het groote rozenperk, en onderzocht de nieuw-uitgekomen bloemen, en bestudeerde de beloften der nog niet ontloken knoppen! Een ganschen zomer lang duurde dat spelletje. De volgende zag me er reeds te wijs geworden voor. - - - - - -

In alles de waarheid zeggen! Een kind niets wijs maken, opdat het zijn vertrouwen in U niet verliest! Ik voor mij geef U al die koude nuchtere theorieën cadeau voor de heerlijke herinnering aan de teedere verstandhouding, die, juist door die grapjes, ontstond tusschen mijn vader en mij. Niemand zoozeer als ik-zelve had er ten slotte pret in, als ik er achter was gekomen dat hij me had voor den gek gehouden! Dan vloog ik hem om den hals, en mokkelde hem, ondertusschen hem verzekerende, dat ik vreeselijk, vreeselijk 'boos' was!

Ach die heerlijke plagerijen, die verrukkelijke 'boosheden'! - Wat zou ik er voor geven nu nog ééns te ontwaken zooals in die langvervlogen dagen, met op den stoel vóór mijn bedje een reusachtigen bouquet lupinen of gouden-regen, beide bloemen-soorten die ik - opgroeiend tusschen allerlei bloemen-weelde in, en daardoor kieskeuriger toen dan nu, nu ik ze allen liefheb, in het

bloemenlooze stadsleven - hooghartig veroordeelde als heel leelijk, en niet dulden wilde in mijne tegenwoordigheid. - Ik wist dadelijk wie ze daar had neergelegd op dien stoel, om mij vroolijk te plagen - en het werd een reden tot haastig aankleeden, en naar beneden vliegen, om den stouten vader, al hem omhelzend, die 'akelige' bloemen toe te gooien, en hem te vertellen wat een 'nare man' hij toch was! En dan weer de noodige zoenen er boven op, tot bezegeling van dat vonnis. -

Maar er zijn ook herinneringen van weeker, inniger aard! Ik zei het straks reeds, hoe veel mijn vader hield van poëzie, hoe hij ons, heel jong al, tot de deelgenooten maakte van zijn liefde voor Tegners Frithofsaga, en Bürgers Lenore, en zoo menig ander onsterfelijk gedicht. Het eene kind is zoo anders dan het andere. Wat langs mijn broers heenging zonder veel indruk op hen na te laten, ontroerde mijn gemoed zoo bovenmate, zelfs al was ik misschien nog te jong om te begrijpen wat ik hoorde, dat geheel mijn innerlijk gemoedsleven van toen werd gevormd en beheerscht door die opgevangen eerste indrukken. - Onuitwischbaar is hij b.v. in mijn herinnering gegrift, die wonderbaarlieflijke zomeravond, waarop ik, op mijn vaders knie gezeten, van hem voor de eerste maal hoorde van Göthes Erlkönig. - 'In seinen Armen, das Kind war tot.' - Het trilde na in mijn kinderhart met een wonderbare beving van zoeten angst. Buiten lag de zwoele donkere zomernacht. En, in den zwaren wingerd, die de waranda omrankte, zag ik plots geheimzinnige nymphen-oogen, mij wenkend: Kom, kom. En in den witten nachtvlinder, die fladderde om het lamplicht heen, scheen mij een woudgeest verscholen, die mij óók halen kwam. En zelfs de sterren kregen iets spook-achtigs, en de boomen ginds op den straatweg werden geheimnisvolle reuzen... En ik huiverde aan tegen mijn vader, zoo zalig-ontroerd-angstig: - -

'In seinen Armen das Kind war tot'. -

'Zou ik straks óók dood zijn?' - - 'Juist als in de geschiedenis van Erlkönig?'

Of zoo iets 'goed' ìs voor kinderen? Misschien niet. Het maakt heel zenuwachtig, zullen nuchtere verstandsmenschen zeggen. En ik kan hun geen ongelijk geven. Ik vertel alleen maar. Ik zeg niet dat ik-zelve óók zoo zou durven doen met mijn kinderen. Maar dit weet ik, dat ik, ondanks alles, ondanks het zenuwachtige ervan, die herinneringen niet graag zou willen missen, omdat zij geweest zijn de *poëzie* van mijn vroegste kinderleven, de poëzie die mij, alleen-opgroeiend, door een ziekelijke moeder tot een zeer eentonig bestaan veroordeeld, op eigen-zieleleven-vroeg-aangewezen kind, geluk leerde vinden in een denkbeeldige, alleen voor mij zelve toegankelijke wereld, bevolkt met wezens en toestanden van mijn eigen vinding.

Want, o zeker, het gevaar van 'zenuwachtigheid' is niet uitgesloten. Zoo iets hangt zoo geheel af van elk kind afzonderlijk! Ik herinner mij, dat ik op zekeren winter een voor een lichamelijk gezond kind niet te verklaren schrik-achtige slapeloosheid vertoonde, die, daar zij aanhield, ten slotte werd onderworpen aan het oordeel van den dokter. Deze kwam er achter - hoe weet ik niet meer - dat mijn vader mij en mijn broertje elken avond, vóór wij naar bed gingen, vertelde uit den Duizend en één nacht, en dat één verhaal in het bijzonder mij buitengewoon had doen ontstellen. Het was over een koning, dien zijn geschiedschrijver had willen vergiftigen, uit wraak over het een of ander. Tot dat doel liet hij hem een boek na, met verzoek, dat, als hij dood zou zijn, - ik geloof dat de koning hem liet onthoofden, - elken avond te lezen, omdat het een voor hem wetenswaardig geheim bevatte. De koning voldeed aan het

verzoek, en, daar de bladen van het boek aan elkaar waren gekleefd, maakte hij telkens zijn vinger met de tong nat, om ze zoo vaneen te halen. Dáárin nu zat 'm de wraak van den overledene. De kleefstof was vergif, en telkens bracht dus de koning op die wijze iets van de stof in zijn mond, en berokkende daardoor zich-zelf een langzamen, door niemand vermoedden vergiftigingsdood. -

- De dokter verbood wijselijk aan mijn vader voortaan mij, vóór ik naar bed ging, zulke opwindende lectuur te geven. Dat hij het bij het rechte eind had, bewees het volkomen succes van zijn raad. Van toen af sliep ik weldra weer geregeld door. Mijn ouder broertje, van een geheel ander karakter dan ik, was door dezelfde verhalen in het minst niet ontroerd en geschokt, en sliep er even gemoedelijk op in en op door, als had hij ze niet gehoord. - - - - - - -

Ja, mijn vader las mij in slaap. - Ik zei het reeds, dat mijn moeder te ziekelijk was tot zulke dingen. - In een duitsche badplaats, waar wij voor hare gezondheid en die van een mijner broers lang vertoefden, kwam hij elken avond naar boven om, als

de kindermeid mij had te bed gelegd, mij met het een of ander kinderversje van Gouverneur in slaap te dreunen.

Canaria een eiland,
Heel ver, ver hier van daan,
Daar heeft in oude tijden
Mijn bakermat gestaan.

Ik ben van goeden huize,
Gelijk elk aan mij ziet.
Mijn moeder heette Pietje,
Mijn vader heette Piet - -

Nog nu hoor ik, na zoovele jaren, den zangerigen dreun van die geduldige, nooit moê wordende stem, die dat kanarie-vogeltjelied, waarvoor ik een bijzondere voorliefde had, voor mij herhaalde, totdat ik mijn oogen sloot. Nog nu zie ik vóór mij het plekje in die hôtelkamer, waar mijn ledekantje stond, en ik elken avond in blije afwachting lag te luisteren, tot ik vader's schreden hoorde naderen op de trap....

Gouverneur en zijn allerliefste kinderboeken: Reinold en Lina, en Karel en Marie, en Lotje en hare kinderen, en, niet te vergeten, zijn niet genoeg te waardeeren kinderversjes: ‘Hoe dankbaar is mijn kleine hond,’ en zoovele anderen, herinnert mij er aan hoe hij en Professor ter Haar mijn eerste ‘letterkundige’ relaties zijn. - Ter Haar, de gemoedelijke dichter, was in Cleve gelijktijdig met mijne ouders, en heeft mij, een nog niet tweejarig kindje, bij die gelegenheid de kunst geleerd om een behoorlijken kus te geven, welke kunst ik, volgens de verhalen mijner moeder, niet verstond. - Volgens haar - want ik zelve heb geen herinnering aan hem natuurlijk - was hij een allerbeminnelijkste oude man in die dagen, over wien zij steeds met waren eerbied sprak, en wiens verzen dan ook een eereplaats hadden in onze huiskamer. Ik heb ze menigmaal - als ik zocht naar een boek, terwijl ik mijne moeder gezelschap moest houden - van het boekenrek genomen, en gelezen en herlezen, en een regel uit een vers op een jonge moeder, wie ‘het zog naar het hoofd was gestegen’ bleef mij lang een duister raadsel, omdat ik niet wist wat zog was. - -

Aan Gouverneur heeft mijn vader, die uit Groningen kwam - Gouverneur was, als ik mij niet vergis, in huis bij professor Valeton aldaar; deze was ten minste een familielid van hem - mij op zekeren dag als klein meisje vóórgesteld. Ik was héél verlegen, zeer onder den indruk van de eer, die mij ging te beurt vallen, en teleurgesteld eenigzins óók in den, in een grijzen kamerjapon niet zeer aantrekkelijk uitzienden, reeds bejaarden lievelingsauteur van mijn kinderhartje. Dientengevolge vlotte het bezoek van weerszijden niet bijster. Gelukkig had mijn vader, als oud-stadgenoot, genoeg punten van aanraking met hem om het gesprek gaande te houden. Ik kreeg tot afscheid een kinderboekje, dat ik lang heb bewaard - - maar ik was héél blij, dat wij de deur uit waren. -

(*Wordt vervolgd*).

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Nu de tijd van reizen gekomen is, wilde ik attent maken op een lief en eenvoudig hotel, (hotel Rheinlust) waar wij acht dagen met het grootste genoegen verbleven. Het ligt over Rolands Eck, vlak aan den pont, en behoort sinds eenige maanden aan Adolph Müller, nadat de vorige eigenaar de zaak verwaarloosd had. Van af 4 Mark kan men daar in pension komen. Wij hadden een mooie kamer met drie openslaande ramen, twee op den Rijn, het zijraam op het Zevengebergte. In den tuin kan men den geheelen dag in de schaduw zitten der kortgehouden en dooreengestrengelde lindeboomen. Men is daar in het middenpunt van alle mooie uitstapjes. Met boot of trein is men in een oogenblik te Königswinter en Godesberg.

Ook is niet te vergeten den tocht op den Rodderberg, oude vulkaan, achter Rolands Eck. In de diepste schaduw stijgt langzaam de prachtige weg naar den top. Boven heeft men het mooiste gezicht op het Zevengebergte, dat, dien dag van ons bezoek, in donkerblauw waas zich verhief boven de gouden graanvelden van den Rodderberg.

Om het mooie van den Rijn te kennen moet men van den stroom afgaan, en de dalen doorwandelen. Het schilderachtig Casbach-thal naar den Severinsberg - het Unkelbar-thal over Unkel, de mooie Anlagen achter Unkel naar Bruchhausen, om niet eens te spreken van de prachtigen tocht naar Laachersee enz.

Met genoegen bevelen wij het hotel van Adolph Müller aan - Bad Honnef - over Rolands Eck. De vrouw kan heerlijk koken, wat men vooral aan soep en jus kan merken. De hartelijkheid, de jovialiteit van die eenvoudige menschen stak voor ons gunstig af, bij de stipte en steenkoude correctheid der kellners en eigenaars van groote hotels. Nooit zijn wij daar weggegaan zonder een gevoel van herademing, al ware het alleen om die dagelijksche, vervelende table d'hôte. Gelukkig dat ook hierin verandering komt, en men meer en meer aan aparte tafels begint te dineeren.

Daar het nog vroeg in den tijd was, en wij naar Duitschland gingen om de Festspiele te Keulen bij te wonen, was het hotel Müller nog geheel ledig. Wij ontbeten alleen in de gezellige eetzaal, waar voor het hoekraam een kanape en

tafel geschoven was. Door de vensters had men een mooie kijk op het prachtige dal van Honnef, waarboven de blauwe bergen. Rechts keken de ramen, over den tuin met rozen en irissen, op Rolands Eck en Rijn.

Een schilderachtig wegje voert langs het water, in een kwartier naar Honnef. Des avonds zag men in de diepten glimwormen zweven als kleine vliegende juweelen, terwijl over de rivier muziek klonk uit de tegenoverliggende hotels. De voorbij varende stoombooten geleken met al die lichten aan dek en in het water spiegelend, schepen goud, langzaam voortvarend in den stillen avond. Een geur van wilde rozen, jasmijn en accacia vervulde de lucht. Lang zaten wij des avonds op een der banken aan den Rijn, en zagen de pont langzaam op en afvaren en de motorbootjes vlug het water klieven.

Om nog een klein voorbeeld te geven hoe anders het echtpaar Müller was, als meestal de gewone hotelbezitters, was, dat toen ik hevigen maagpijn had door gevatte koude, zij mij bijna genezen heeft door het toedienen van zelfgetrokken kruiden, zonder dat wij dit later op de rekening vonden. Den avond voor ons vertrek daalde de eigenaar naar zijn wijnkelder af, om ons te vereeren met een bizonder fijne flesch. Daar wij begrepen dat wij hem geen genoegen zouden doen met die wijn terug te betalen, namen wij ons voor hem door het toezenden van eenig Hollandsch product te verblijden.

Zijn liefde voor dieren kwam daarin uit, dat, toen een geliefkoosde kat gestorven was, Adolph Müller, zooals zijn vrouw vertelde, zeide liever honderd Mark te hebben verloren dan die poes. En dit zegt veel voor menschen die elken dag den strijd om het ‘Dasein’ moeten opnemen.

JOS. GIESE.

Impressies van de Delftsche Lustrumfeesten.

Men kan het niet genoeg gadeslaan, hoezeer het karakter der Maskerades, die te voren eigenlijk costume-vertooningen waren zonder meer, is veranderd, misschien wel het meest daardoor, dat er werkelijk karakter uit is gaan spreken. Dat was reeds in Delft het geval vijf jaren geleden, toen de persoon van Nicephoros het weelderig tijdperk van Byzantijnsche grootheid deed herleven. Dat was evenzoo in Leiden met de feesten ter eere van den koning-stadhouder Willem III, in Utrecht met de wagenrennen van den verheven Romeinschen Germanicus. En na zooveel schoons, dat de laatste jaren geboden hebben, is men ditmaal niet ongelukkig in de keuze geweest. Want met den persoon van Lorenzo de Medici op het oogenblik, dat deze van zijn zegevierenden tocht tegen Napels is teruggekeerd, heeft men doen herleven een der belangrijkste perioden, die de hooge Florentijnsche kunst en beschaving aan de wereld hebben geschonken. Lorenzo's villa was het middenpunt van een kring van uitgelezen geesten, wier namen op een of ander gebied nu nog alle voortleven bij een dankbaar nageslacht; wier namen - en dat zegt nog meer - met slechts een of twee vermeerderd, de kern vormen van wat Florence's Renaissance aan de wereld heeft gebracht. Lorenzo de Medici, de naam alleen doet voor het oog oprijzen die uitingen van zuivere kunst, doet als vanzelf denken aan de innige en antieke schoonheid, waarvan naast Florence misschien Venetië de rijkste Italiaansche stad is!

Florence in dien geest laten herleven, dat was het doel van deze feestweek, te ernstig en te diep doordacht voorbereid om alleen feestweek te zijn. Delft is geen Florence, allerminst; toch kon men zich minder geslaagde omgeving denken voor dit spel van kleuren en illusie. Het paleis van Lorenzo, met donkere en stevige kanteelen afgerond, deed niet kwaad aan eene der karakteristieke grachten, dicht in de nabijheid van de plaats, waar de groote Zwijger werd vermoord. En het tournooiveld op de Markt had in zijn omgeving tusschen Kerk en Stadhuis van eeuwen oud, omgrensd door huisjes met de coquette oud-Hollandsche geveltjes, wel een stemmige omlijsting. De Groot kon niet neerzien op het wereldsch gedoe van deze dagen; zijn standbeeld was zorgvuldig in een houten torentje opgeborgen en beheerschte onder deze bedekking de loge, waarin bij het steekspel de schoone Lucretia Donati zou plaats nemen! De stijl van een en ander liet aan overeenstemming wel iets te wenschen over, maar dat bemerkt men nu eenmaal niet zoo dadelijk!

Het waren dan ook mooie en werkelijk heel indrukwekkende oogenblikken, die we den eersten middag op dat tournooiveld doorbrachten. Langzaam aan kwam de stoet er binnenrijden. Eerst Tomasso Soderini, imposante figuur te paard, dragende de standaard der stad Florence; daarna een rijke groep van kunstenaars en geleerden, onder wie Andrea Ferrucci, de beeldhouwer, Giamberti di San Gallo, de bouwmeester, Vespucci, de geograaf, Lippi, de schilder en Dominico Buichiello, de minnestreel, hunne plaatsen hadden ingenomen; vervolgens de magistraten met Sigismundo d'Este, de legeraanvoerder van Florence, in zijn schitterend costuum; eindelijk de scheidsrechters, die binnenkort hun moeilijk ambt te vervullen zouden hebben, met Roberto da Sanseverino aan het hoofd, in zijn statigen

Groep van geleerden en kunstenaars in den optocht.

donkerblauwen mantel en met rijk gevederd hoofddeksel. Voorname edelen volgden hen, dragend met rechtmatigen trots den standaard van het doorluchtig huis van Medici. En weer waren het daarna kunstenaars, die voor hunne personen - Botticelli was er onder en Matteo Franco, de aan Lorenzo's hof zoo gevierde dichter - aandacht vroegen, om daarna

Cesare Petrucci, de uitdaging tot het tournooi voorlezend.

plaats te maken voor een gezelschap van edelen aan wier hoofd Guido Cavalceante zich had geplaatst. Dan verscheen de geestelijkheid, gezeten op muilezels. In kleurrijke en levendige groepen stelden ze allen zich op; dan trokken aan de andere zijde de tournooi-ridders, de aanstaande winnaars en overwonnenen, het veld binnen en schaarden

zich met hunne pages en banieren. De heraut van wapenen Cesaro Petrucci en zijne bazuinblazers te paard, volgden hen. En tot slot waren het de jonge edelen, van wie Nicola Macchiavelli de banier en Angelo Doni het zwaard van Lorenzo droegen; en vervolgens Lorenzo's vrienden, die de naderende komst van den terugkeerenden heerscher aankondigden. Nog een oogenblik en met luider stemme meldde Petrucci den volke het blijde nieuws. Nauw had de wapenkoning uitgesproken of in sierlijke en majestueuse houding liet Lorenzo zich begroeten; hartelijk was de verwelkoming met den Florentijnschen eersten adellijke. Lorenzo sprak tot het volk, de woorden duidelijk verstaanbaar in elken hoek.

Don Lorenzo de Medici en Lucretia Donati.

Hij dankte voor de welkomst, reed langs zijn getrouwen en betoonde door handgebaar zijn ingenomenheid met de jubelkreten, die opstegen. Schitterend en - wel wonderlijk in eene zoo kunstlievende stad als het Florence van die dagen - valsch klonken de trompetten en sober welluidend zong het mannenkoor het welkomstlied:

Ben venuto! Ben venuto!
Die met krijg en winter uitzeilt,
Die met lente en vrede keert!
Heil Lorenzo! Heil Lorenzo!
Marzocco! Palle! Palle!

Dan was het groote moment daar. Petrucci ontrolde het document, dat een zijner klerken hem ter hand stelde en vast en krachtig klonk het mooie oud-Fransch over het tournooiveld. Hoort hoe hij het steekspel aankondigde:

‘Or ouez, or ouez, Je, Cesare Petrucci, fay assavoir à tous nobles hommes que par congé et licence de mon très hault, très excellent et souverain seigneur et maistre Laurent de Medeci, tyran de Florence, que l'on me trouvera le IIième Jour de Juillet prochain venant en ceste bonne ville de Florence, environ deux heures et demie après midi, pour rechepvoir et furnir a tous nobles hommes, une gracieuse souste et un splendide carroussel Italien.’ Prachtig in taal en stijl heeft Petrucci, die in den heer Kiewiet de Jonge een waardig vertolker vond, dit stuk gezegd; slechts een moment leverde hij eene verrassing op door de voorstelling der strijdende ridders aan de schoone Lucretia tot eene ‘representation’ te stempelen!

Toen Cesaro Petrucci had uitgesproken, stelde de stoet zich in beweging. Onder het gejuich der stampvolle straten en grachten, waar de toeschouwers in dichte rijen stonden geschaard en de deftige huizingen nauw ramen genoeg hadden voor de vele nieuwsgierigen, trok de zegetocht van Lorenzo, bijgenaamd il Magnifico, voort. Tal van malen werd halt gehouden om den aangeboden eerewijn te drinken of om de bloemen en kransen in ontvangst te nemen, die Lorenzo's pages medetorschten in den stoet. En schitterender, om nimmer te vergeten, was de indruk des

avonds, toen Lorenzo met zijn edelen voorttrok langs de feëriek verlichte grachten, weerschijn werpende in het stille water en weerspiegelend de pracht van dien als een enkelen, een vol goud-, een zilver-, een kleurenchaos voortschrijdenden optocht. Het was een van de sprookjesbeelden, die men in de monotoniteit van het moderne leven te sterker gevoelt.

* * *

De tweede dag was de dag der kunst, gewijd aan de Muzen. En voor deze Florentijnsche omgeving,

Plato, de hoofdpersoon in 't Mimenspel.

al was het ook een Renaissance van slechts enkele dagen, beteekende dat heel wat. Want Lorenzo, nu teruggekeerd van Napels, waar hij - wonderlijk feit in de historie - zijn eigen ambassadeur was tegen de verbonden machten der naijverige republieken, tegen het banvonnis van den Paus, moge, naar de overlevering het vermeldt, in het laatst van zijn kortstondig en reeds in 1492 op 43-jarigen leeftijd geëindigd leven, minder een machtig heerscher zijn geweest dan hij het was in deze dagen van vreugde van 1469, - voor de kunst is zijn bewind een karakteristiek en nimmer overtroffen tijdperk geweest. Zijn hof was een tempel der kunst, die er gediend werd in alle hare vormen, maar in alle opzichten even subliem.

In de feestzaal - de Stads Doelen - herschapen in een voorname paleiszaal in Renaissance-stijl naar Florentijnschen kunstzin en smaak - was de stemming gevaren, die tevoren bij het samentreffen van Lorenzo en zijn ridders reeds in zoo hooge mate aanwezig was. In een optocht verliest men van de fijne détails der costumeering bijna

alles, vraagt men als vanzelf naar het algemeen effect, dat een kleine, antieke stoet zoo licht in de warrelende moderne menschenmenigte verloren doet gaan. Maar in deze gestyleerde omgeving werd eerst recht duidelijk wat verkregen was, werd eerst recht gewaardeerd de studie en den arbeid, aan de ineenzetting der feestweek besteed.

En het spel van Platoon's leven is daar een succes geweest en, meer dan dat, het is een kenmerk van werkelijke wijding geworden voor de toeschouwers.

Het spel in vijf tafereelen met zang en muziek was werk van den dichter dr. P.C. Boutens, wien de componist Koeberg en de in deze dagen onvermoeide Henricus ter zijdestonden. En waar Willem Rooyaards met deze allen medewerkte, daar was het zeker, dat het geheel zou zijn een genot voor oog en oor. Vooral het oor is meer dan lieflijk gestreeld door de prachtige instrumentatie van Koeberg, van wien men als schepper der ‘Bloemensproke’ recht had wat goeds te verwachten. Onder zijn leiding heeft het Utrechtsch orkest deze klanken in rijke inspìratie en gevoelig temperament - hier temeer te waardeeren, waar Koeberg zich in overstemming met de plaats en de handeling aan bepaalde toonsoorten had te houden - zeer wel tot haar recht doen komen en van

het geheel een machtigen indruk doen uitgaan. Niet in het minst in dien schoonen dans vol rhytmische verzen; niet het minst zeker in dat tooneel van bruisende accoorden als aan het hof van Syracuse door Platoon een slaaf van den speerdood gered wordt en hij daarvoor door den tyran Dionysos aan een vijand van zijn vaderstad wordt overgeleverd. Hoe schilderachtig hadden Henricus en Royaards, die te zamen de repetities leidden, met voor den toon van het milieu, voor de tinten der omgeving, voor de houding der medespelenden gezorgd. Alleen al de inrichting van het podium, voorstellende een breed terras, uitziend op de zonnige hoogten van Fiesole boven Florence, het was een meesterstukje van levend coloriet. Het was alsof men Bocaccio hoorde vertellen.

Wat Platoon's levensspel inhield? Het ving aan met een voorspel, dat als het ware den inhoud meldde van de tafereelen in deze dichterlijke regelen:

> Gij zult den goddelijken Plato zien
> Hoe hij in volheid van zijn rijpe jeugd
> Zich van de dichtkunst en Melpomene
> Wendt tot Oerania en Kalliope.
> Die oudre Muzen, die zich meest verstaan
> Op diepe mystiesch goddelijke reêen.

In het eerste tafereel een groep uit Platoon's leven, een schilderij als van Alma Tadema met mannen zingende het Dionysos lied, van wie Plato afscheid neemt, zeggende Socrates te zullen gaan bezoeken. In het tweede de Markt van Athene, waar Socrates rondwandelt, het worstelen der jonge Grieken aanschouwt en daar kennis maakt met Plato. In het derde, door zachte en gewijde muziek aan het voorgaande verbonden, de wijding van Plato tot Isis-priester, een Egyptisch tooneel vol van de eigenaardige kleur der gewijde handelingen, alles beheerscht door het koor der Isis-zangers. In het vierde Plato's optreden aan het hof van den beruchten Dionysos te Syracuse, zijn redden van den negerslaaf, zijn verkocht worden aan den Spartaanschen vijand. In het vijfde eindelijk de vrijmaking van Plato, losgekocht door Atheners, nadat Agathon en Phoedros tevergeefs getracht hebben hem te bevrijden, gevolgd door zijn terugkeer in Athene, gelouterd door ervaring en beproeving, gereed om Socrates op te volgen als leeraar in den Olyventuin. En terwijl geheel de schoone groep van mannen en vrouwen, de slaven en gratievolle danseressen daarmede, als verheerlijkt stond, prees het loflied Athene, de goddelijke stad.

Het was een indrukwekkend spel, goed geschakeerd en uitnemend van toon. Kort voor den aanvang was Lorenzo met zijne geliefde Lucretia Donati en geheel zijn schitterend gevolg van het podium gekomen en had op de breede stoelen plaats genomen. Hij deed mede in de viering der kunst, van welke Royaards en Henricus, tot op het laatst druk in de weer met de leiding, de helden waren.

HENRI VAN DER MANDERE.

Over Toilet en wat ermede in verband staat.
‘La femme chic.’ IV.

De bekoorlijke goedheid, gelijkmatigheid van humeur en beminnelijkheid zet de kroon op alle gaven. Die verleenen de vrouw een macht in welken kring zij ook te huis behoort; zij adelt haar omgeving al is die nog zoo nederig.

Een vrouw die goed is, in den verheven zin van het woord, is niet streng voor anderen, alleen voor zich zelve. Zij die zich het minst te verwijten hebben zijn meestal het toegevendst. De ideale vrouw, die wij o zoo graag haar plaats zagen innemen in de tegenwoordige maatschappij, reikt de hand aan gevallenen en helpt die niet alleen op, maar verder. Ook in kleinigheden komt die goedheid te voorschijn. Ontmoet zij op straat iemand die gebrekkig, buitengewoon leelijk of belachelijk is, weet zij te vermijden dien met een nieuwsgierigen blik op te nemen, of met een bedwongen glimlach aan te kijken. Ziet zij van verre zulk een misdeeld persoon naderen, dan glijdt haar oog daarover heen; zij passeert hem op een wijze die den ongelukkige den indruk zou kunnen geven, dat er niets bizonders aan hem is op te merken. 'Komt dat er nu iets op aan?' vragen misschien enkelen, en dan luidt het antwoord: 'zeer zeker en véél ook;' iemand een onaangenaam oogenblik te besparen is geen kleinigheid, zoomin als het oproepen van een onaangenaam gevoel dat is in het tegenovergestelde geval.

In de groote magazijnen waar het aantal winkelbedienden nog ontoereikend is voor de velen die er komen koopen, maakt de door en door beschaafde vrouw zich niet schuldig aan de brutaliteit van velen. Zij laat geen aantal stukken stof halen, of ontrollen, om na een poos heen te gaan met uit de hoogte te

verkondigen dat haar keuze er niet bij is. Neen, is dat werkelijk het geval dan betoont zij haar spijt over de onnoodige veroorzaakte moeite, en vernedert zich daardoor geenszins.

De hoogstaande vrouw weet ook hoe zij moet omgaan met de dientboden. Zonder familiaar te worden op een wijze die schade zou aan haar gezag, is zij vriendelijk en voorkomend. Zij ziet in hen menschen en geen automaten, geen 'wezens van ander gehalte' zooals er dames soms beweren. Zij prijst zoo mogelijk, en weet dat een vriendelijk woord aanmoedigt. Carmen Sylva zegt: 'de waarlijk voorname vrouw is tegen haar dienstboden even beleefd als tegen haar gasten. Zij stelt belang in haar omstandigheden en helpt waar zij helpen kan. Zulk een vrouw wekt vertrouwen op.'

De ware 'femme chic' ziet niet den splinter in het oog van anderen, veel liever tracht zij verborgen deugden te ontdekken; haar edele natuur schept daar vermaak in. Hoort zij van deze of gene iets onaangenaams, dan vertelt ze dat niet over; kwaadspreken kan zij niet en vergoelijken is haar lief.

In vriendschap is zij voorbeeldig, maar niet haastig. Zij vliegt niet op met deze of gene om die even spoedig weer op zijde te zetten, want zij weet dat echte vriendschap plichten medebrengt. Trouw in vriendschap pleit voor het goede karakter; de hoogstaande vrouw heeft behoefte aan vriendinnen, al is zij nog zoo gelukkig in eigen kring; zij kan zich opofferen voor hen en geeft, zonder te vragen of zij in dezelfde mate ontvangt. Zij laat haar vriendschap niet verkoelen zonder reden, en begrijpt hoe pijnlijk dat kan aandoen aan haar die zij minder trouw is dan vroeger. In den tegenspoed leert men zijn vrienden kennen en de *femme chic* zal de eerste zijn bij financieelen achteruitgang van vrienden, die een aantal sporten gedaald zijn op den maatschappelijken ladder, die te blijven zien niet alleen, maar hun leed te deelen en te helpen dragen.

Als de innerlijk zoo beschaafde vrouw een groot leed overkomt, dan geeft zij zich niet wanhopend over aan haar smart. Geen dag verzuimt zij daarom haar plichten. Zich op te sluiten en aan niets anders te denken dan aan eigen leed is zelfzuchtig. Er zijn vrouwen die een soort wellust hebben in het koesteren van haar smart. Ik bedoel niet dat zij afleiding moeten zoeken in uitgaan of genoegens naloopen, neen, maar de belangstelling in het leven mag niet verloren gaan. De hoogstaande vrouw heeft den moed om te handelen, en wijdt zich als veel haar wordt ontnomen, met dubbele liefde aan wat haar bleef. Al huist in het diepst der ziel groote droefheid, toch kan zij zich verblijden met de blijden, deelt zij hun vreugde. In leed staalt niets zoo sterk als de arbeid. Ook al behoeft men niet te werken voor zijn brood, zijn bezigheden zoo gewenscht. Niet genoeg kan worden herhaald dat arbeid adelt, dat werken een zegen is, de *femme chic* is nooit ledig, zij woekert met haar tijd als met haar gaven, en is ook daarin een voorbeeld voor de wufte, ijdele vrouwen die nergens tijd voor hebben en toch niets uitvoeren.

Nooit zal de superieure vrouw zich vermaken ten koste van den godsdienst; zij eerbiedigt elk oprecht geloof. Zelve is zij uit haar aard vroom, maar veroordeelt nimmer een andersdenkende. Tot welk kerkgenootschap zij al of niet behoort, zij is Christinne in den waren zin van het woord. Het is mogelijk dat zij tot geen enkele secte zich bepaald voelt aangetrokken, maar nooit zal zij iets belachelijks vinden in de ceremonies, hetzij van den Jood, den Katholiek, den Mahomedaan of Boedhist. Treedt zij een kerkgebouw binnen zal zij geen oogenblik den eerbied uit het oog verliezen. Dat is geen huichelarij, dat is instinct. In den grond van haar hart aanbidt

de hoogstaande vrouw het goddelijke dat niet onder woorden is te brengen; een ideaal is haar onmisbaar. Niets houdt zij voor een mooie droom of utopie, want zij weet dat het streven naar het ware, het schoone, het goede, het goddelijke, haar vooruit brengt en kracht geeft om vrouw te zijn bij uitnemendheid.

Vrij naar BAR[sse]: STAFFE,

door B. DE GRAAF-VAN CAPPELLE.

Kleine Thérèse door Elise Soer.
(Vervolg van No. 2.) II.

Thérèse, Ga je mee naar het bosch, champignons zoeken?'

De kinderen hadden een weigering verwacht, maar Thérèse zag hare kameraadjes verheugd aan; zij wilde gaarne van de partij zijn. In het bosch kwam ze zelden, zij mocht er niet alleen heengaan en vader noch moeder

hadden ooit tijd of lust haar te vergezellen. Vrouw Cabaud had haar een paar keer meegenomen, als zij bij een der boschwachters moest wezen. Onderweg had zij vreemde, bijgeloovige verhalen met een oudheidenschen bijsmaak aan het kind verteld. Gretig had Thérèse geluisterd, hare voor deze dingen zeer ontvankelijke hersenen verwerkten ze op haar manier. ‘Er wonen vreemde snuiters in het bosch,’ vertelde Thérèse geheimzinnig aan een der meisjes, toen zij het woud naderden.

‘Zoo, wie dan?’

‘Och, rare kerels met ruige lijven, half mensch half paard.’

‘Ben je gek?’ riep het kameraadje ruw, ‘neen maar, die is goed. Kinderen, hoor es.’

‘Och, praat er niet over,’ drong Thérèse ontdaan, ‘het is heusch waar, vrouw Cabaud heeft er zelf zoo een gezien.’ ‘Dan was ze zeker dronken,’ onderstelde het vroegrijpe fabriekskind. ‘Ja, dan kun je wel een boom voor een kerel houden. Vader kwam verleden week thuis met een lat en zei maar al dat het zijn paraplu was, we lachten ons ziek, maar toen hij er mee ging slaan, wij weg....’

Thérèse lachte niet: ‘Waarom heb ik er van gesproken,’ dacht zij treurig, ‘die aardige boschmenschen, ik wou dat ik ze ook zag; wat heeft die lat van Loesjes vader daar nu mee te maken?’

Het champignons, zoeken verveelde haar gauw. Zij bleef achter, blij door de ruwe stoeiende bende vergeten te zijn. Op een mollig mosbedje lag zij voorover en keek onder een grooten paddenstoel, die deftig op een half verganen boomstronk troonde. Dat was een betooverd kereltje, wat was hij stil, net als Thérèse, boven zijn hoofd hield hij een parapluie en daaronder stond hij weggescholen, maar Thérèse zag hem zeer goed en verbeeldde zich dat hij een klein guitig gezicht had, dat grimassen tegen haar sneed. Iets verder stond een scabiosa, en knikte haar vertrouwelijk toe van uit een zandkuiltje; dat aardige blauwpaarse bloempje wist ook alles af van den paddenstoel en zijn geheim. Toen Thérèse zoo heel stil lag, begon het mos op adem te komen en zich te bewegen, allerlei kleine aardige diertjes spiebelden er tusschen; zij kropen op tegen de mosstengels, nestelden in de sterretjes, wroetten tusschen zijn wortels, kortom hadden het heel druk met huishouding en kinderen. Een goudvlieg vloog brommend om Thérèse heen en zoemde. ‘Wat lig je daar heerlijk, lui kind, je kunt hier den heelen dag maar droomen, en ik heb het zoo ontzettend druk.’

‘Ach ja,’ zeide Thérèse loom, ‘maar ik heb ook geen vleugels zooals jij, ik heb een paar nare, stijve beenen, die niet vooruit willen.’

Een groote tor liep over hare hand. ‘Wat een vreemde berg is dat nu weer,’ zei de tor en poosde even op Thérèse's duim. Zij bewoog hem snel op en neer, zoodat de tor er af buitelde en doodelijk verschrikt van deze aardbeving bleef spartelen op zijn rug, tot het kind hem overeind hielp en hij haastig wegliep.

‘Kon ik me maar zoo klein als een tor maken en onder die groene blaadjes wegkruipen,’ dacht Thérèse, ‘straks komen die nare kinderen terug en lachen me uit dat ik niets heb gezocht.’

Een eekhoorntje schoot plotseling pijlsnel uit den boom, waaronder Thérèse verscholen lag, hij begon een dennenappel te verorberen met een handigheid, die den gauwdief kenmerkte. Het kind keek met belangstelling naar den kleinen roover. Dit was ook een boschkereltje, maar hoe veel aardiger dan de monsters, waarover vrouw Cabaud haar had gesproken. Hoe sierlijk zat het daar met zijn pluimstaart

omhoog, het bezige bekje, de fijne pootjes, alles was even bekoorlijk. Thérèse zuchtte van bewondering, verschrikt vloog de roodharige kleine op en verdween in den boom.

'Och, een zucht verjaagt hem,' zei Thérèse spijtig, 'alle dieren zijn bang voor mij, ik ben een groot, leelijk monster.' Maar een vlinder kwam haar afleiden; hij zette zich op de scabiosa, de vleugels langzaam op en neer bewegend, goudbruin trillend in een streepje zonlicht. Het kind hield den adem in. 'Dit is een heusche prins,' dacht zij, 'die blauwe bloem is zijn prinses... o, wat een beeldig paar. Wat is een vlinder gelukkig, het is een engel onder de dieren.' De plaatjes uit haar gebedenboekje kwamen haar in de gedachte. 'Hij is mooier dan een engel,' zeide zij ernstig.

Maar de zonnestraal rekte zich langer en langer, deed de stammen van enkele boomen koperbruin opgloeien, lokte tallooze muggen in zijn goudmazig net.... het leek Thérèse of het stiller werd om haar heen, eenige vogels zongen of riepen nog tot elkaar in de gouden schemering van het woud, als verre muziek ritselden de naalden der dennen.... toen vielen haar de luikjes voor de oogen,

Thérèse sliep. Zij hoorde niet de stemmen der kinderen, die haar te vergeefs zochten. ‘O, die is zoo lui, die is zeker al lang naar huis,’ zeiden ze tot elkaar.

Zoo bleef Thérèse alleen achter in het groote bosch op haar mosbedje. Zij droomde. Een ruige boschkerel tilde haar op en rende met haar door vele lanen, zoodat haar hoed afviel. ‘O laat mij hem oprapen,’ riep zij angstig, doch hij lachte, zooals een paard hinnikt en rende verder. Zij kwamen uit het woud op een groote vlakte, daar was het koud, een scherpe wind deed Thérèse rillen in haar dun kleedje, een klein meer door de maan beschenen zilverblankte in de verte, daarheen renden zij en storten er zich in met een diepen val, die Thérèse deed duizelen, toen zwommen zij in 't meer als visschen.

‘Hoe vreemd,’ dacht Thérèse in haar droom, ‘ik heb een vischlijfje gekregen, ik zal altijd in het water moeten blijven, maar wat is het hier nat en koud; die nare boschgeest heeft me dat aangedaan, o, was ik maar bij moeder....’ Zij begon te snikken en ontwaakte.

Wat was dat? Lag zij niet in haar bedje? Hoe vreemd voelde alles om haar heen. Daar schuifelde iets, zij gilde het uit en toen van haar eigen stem geschrikt, zweeg zij, krabbelde overeind, viel weer neer van stijfheid en kroop dicht in elkaar, huiverend van koude. Zij begreep dat de kinderen al lang naar huis waren, dat zij alleen den nacht in het woud moest doorbrengen, zij was niet zoozeer bang maar voelde zich ellendig koud. Aan den hemel schitterden door het loover heen een paar sterren, die haar vriendelijk toepinkten. Dit waren toch dezelfde sterren die zij thuis zag uit haar venstertje, het gaf haar een soort van troost. Zij dacht er op eens aan, hoe Maria met het kind Jezus den nacht onder den blooten hemel had moeten doorbrengen, maar Maria had ten minste een mantel omgehad en zij, hoe koud voelde zij zich in haar dun kleedje, zij bibberde en klappertandde. Toen sloeg zij haar rokje om haar schouders, wikkelde er hare bloote armen in, woelde hare voetjes diep in het mosbed en viel in een onrustigen sluimer, waaruit allerlei geritsel en het gezoef van den wind haar telkens deed opschrikken.

(Wordt vervolgd.)

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de

correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

J.B. (Van den man die den nacht inging). - Ik dank U voor uw vriendelijke kaart. Reeds weken geleden heb ik U in de corr:- rubriek beantwoord, dat het stukje door U zóó laat is teruggevraagd - gij zelf hebt geschreven dat gij door afwezigheid de voor U bestemde meedeeling eerst zeer laat onder de oogen hebt gekregen, - dat het intusschen is vernietigd. Het spijt mij zeer, maar herhaaldelijk reeds maakte ik er inzenders op attent, dat geweigerde bijdragen een maand na het bericht daaromtrent door mij worden vernietigd. Waar zou het anders heen moeten met de ophooping die ik zou krijgen! Kunt gij het niet geheel en al opnieuw maken, inplaats van enkel een nieuw slot er bij te voegen?

Dirk ten Haghe. - Allereerst dank voor Uw vriendelijke woorden aan mijn adres:

Ik gevoel mij gedrongen, U even de zeer bijzondere instemming te betuigen van mijn man en mij met uwe artikelen van II Mrt, en met dit van heden over Jeanne Weber. Met klimmende verontwaardiging en ergernis hebben wij in de N. Rott: Ct. de verslagen over deze moordgeschiedenissen gevolgd. Wij vragen ons af of deze h.h. rechters, advocaten, en medici, dan geen van allen 'Vaders' zijn of als vader voelen, omdat zij het weerlooze kind niet beschermen tegenover een afschuwelijke misdadigster. Het is zeer ergerlijk dat de misdaad tegenwoordig beschermd wordt, en, zooals U terecht zegt, in de hand gewerkt. Mochten er spoedig meerdere stemmen opgaan om in het openbaar te protesteeren tegen dergelijke verkrachting van rechtsgevoel en billijkheid.

Dat ik die woorden hier overneem is omdat ik hoop daarmede goed te doen. Want er zijn er zoovelen die zoo denken als gij en uw man, maar het niet durven zeggen: 'het is ergerlijk, dat rechts- en billijkheids-gevoel wordt verkracht en de misdaad beschermd heden ten dage.'

Ja, U hebt gelijk, een slechte gezondheid werkt dikwijls verlammend, maar het leven heeft mij gedwongen mijn wilskracht te gebruiken, en mij gestaald tot heel veel waartoe ik nimmer had gedacht in staat te zullen zijn. Gij zult daarover elders in de Dagboekbladen en Herinneringen nog wel eens lezen, en dan zien dat ik mij niet zonder reden erger aan menschen, die bij alles in den mond hebben: Dit laat mijn gezondheid niet toe, dat veroorlooft mijn stand niet, dit heb ik nooit geleerd, dat zou ik nooit kunnen, etc, etc.

Het gedichtje van U wil ik gaarne plaatsen, en ik vind U volstrekt niet 'pedant', dat U sommige in de Lelie afkeurt, maar wel had ik gaarne gezien, dat U mij hadt genoemd welk gedichtje U daarbij meer speciaal op het oog

hebt gehad, omdat er, juist in denzelfden tijd waarin ik Uw brief ontving, een versje heeft gestaan in het Blad, waarvan de plaatsing reeds jaren geleden, toen de gestelde eischen andere waren, was toegezegd. Hoe dit zij, een gemotiveerde opmerking is mij altijd aangenaam. Ook *dat* geeft voeling met de lezers, evenals de overige inhoud hunner brieven.

Ik ben het volkomen met U eens, dat 'de lui aan wien men zich ergert dat zich ergeren niet waard zijn.' Maar wat mij wel ergert is het *kwaad* dat zij doen, kwaad op honderd-duizendvoudige wijze, en waarvan de slachtoffers steeds zijn de onderliggenden in de maatschappij, de armen, de zwakken naar den geest, de dieren, de kinderen, zoovelen in een woord, die zich niet kunnen verdedigen tegen de overmacht in de wereld, en ondergaan ten koste van zulke lui, die 'het zich aan hun ergeren inderdaad op zich zelf beschouwd niet eens waard zijn.' Ik geloof dat mijn rechtvaardigheidsgevoel te sterk ontwikkeld is, om ook onverschillig dáárvoor te blijven. Met volkomen instemming overigens maak ik U scherpe woorden tot de mijne:

Ik verwacht de menschen (*buiten uitzonderingen*) *niet anders meer dan in aanbidding voor geld en vette baantjes; ik vind dat* '*de aard van 't beest.*'

Zoo ook denk ik precies. Tot welke 'partij' ze ook mogen behooren!

Ik ben blij, dat het strijkijzer-middel tegen gewrichtsrheumatiek U misschien kan helpen; probeert U het in elk geval. Inderdaad heb ik-ook steeds gehoord, door bijna elk die het gebruikt, dat salycil voor de maag zeer slecht is; persoonlijk heb ik een goede, normaal-werkende maag, zoodat dit gevaar voor mij minder erg was, maar, juist omdat men het gevaar voor het hart niet zoo gauw zelf merkt als de onaangename uitwerking op den eetlust, juist daarom is het dubbel noodig er den nadruk op te leggen, hoe gevaarlijk salycil is juist ook in dat hart-opzicht. Een deskundige schreef mij dan ook, na lezing van het bewuste artikel, om mij te zeggen hoezeer ik gelijk heb gehad met die waarschuwing. Vermakelijk daarentegen is de angst, die sommige voor het afnemen hunner doktoren-visites beduchte artsen een protest in den mond legt als het volgende, dat ik ergens in een medische correspondentie las: Het is beslist raadzaam zijn geneesheer eerst om raad te vragen, want het middel is niet onschadelijk, omdat men zich erbij zou kunnen verbranden! Stelt U voor! Kan men zich soms niet vergiftigen, als men te veel van een medicijn inneemt? Het spreekt vanzelf dat men zich - vooral als men in een krankzinnigengesticht thuis behoort in plaats van op vrije voeten te loopen - kan 'verbranden' met een strijkijzer, zoo goed als met een lucifer of met een petroleumlamp. Maar de bedoelde arts moet wel overtuigd zijn van de onschadelijkheid van het strijkijzermiddel, als hij er op 'medische gronden' geen andere gevaren voor weet op te noemen dan de mogelijkheid zich te 'verbranden', en men moet wèl tuk zijn op het verdienen van rijksdaalders en guldens per doktersvisite, wanneer men durft beweren, dat de patient op *dien* grond 'eerst zijn geneesheer om raad moet gaan vragen.' Is het niet jammer, dat zeker soort doktoren op die wijze zelf hun stand naar beneden halen, door zoo duidelijk te toonen dat het hun niet te doen is om de menschen te zien genezen, te helpen verlossen van pijn en van lijden, maar alleen om het vullen van hun eigen zak! -

Nu moet ik U antwoorden op uw bezwaar, dat er in de Lelie volgens uw meening te veel wordt geschreven over dierenliefde, te weinig over de bescherming van het kleine kind. - Uw zinnetje dienaangaande: 'Van de dieren wordt het meer *gezien*, en daarom treft het meer', kan ik geenzins beämen. Mijn ondervinding is een geheel

andere. Ik ben er altijd over verontwaardigd, hoe weinig medegevoel het mishandelde dier opwekt zelfs bij de ooggetuigen. Eén enkel staaltje zij voldoende om niet te uitvoerig te worden. Onze Benjamin heeft uit zijn mishandelde jeugd een verbitterde stemming behouden tegen alle kleine vuile straatkinderen, die hem onmiddellijk herinneren zijn kwelgeesten. Die stemming uit zich in een hevig gebrul, zoodra hij hen ziet, uit de verte reeds. Het gevolg hiervan is natuurlijk niet álleen, dat hij steeds daardoor de aandacht trekt, maar, wat mij, om zijn lief en zacht karakter (hij bijt nóóit), altijd voor hem-zelf pijnlijk aandoet, dat hij bij die gelegenheden wordt verdacht van 'kwaad' of 'gevaarlijk' te wezen; vooral door mama's en papa's die toevallig getuige zijn. In ons land zit men door het slechte klimaat niet veel buiten, en heerscht zulk een belachelijke kleinzielige verbod-manie op het punt honden, dat ze hier niet in mogen en daar niet in, zoodat zoo iets minder opvalt, in het buitenland echter, waar wij in het zacht klimaat van Menton en in de mooie zomers van Interlaken, den ganschen dag buiten waren, en in trams en treinen en op booten overal de honden mogen worden meegenomen, had ik om aan deze opzienbarende hebbelijkheid van onzen Bennie een einde te maken een afdoend middel bedacht in het hem dreigen met een klein fleschje, gevuld met *schoon water*, waarmede ik hem desnoods droppels-gewijze gooide. Hij is namelijk doodsbang voor water; het gezicht ervan is voldoende hem op de vlucht te jagen, en onmiddellijk te doen zwijgen; (zoodat wij vermoeden, dat tot de hem aangedane jeugdmishandelingen stellig behoort heeft, hem aan het strand in zee drijven, door de Menton'sche straatjeugd vóór drie jaren.)- Welnu, het is mij gedurende de drie jaar welke wij op die wijze doorbrachten in allerlei verschillende modeplaatsen, onder honderdduizenden vreemdelingen, uit allerlei wereldstreken, **ontelbare** malen voorgekomen, dat van de strafoefening aanwezige getuigen mij, grinnekend van pret, vroegen: of het *eau de cologne* was, omdat ik het water meevoer in een kleinen zakflacon, gewoonlijk voor zooiets gebruikt. Dat daardoor de schijn tegen mij is, begrijp ik zoo goed, dat het mij altijd hoogst onaangenaam was in het publiek tot die *schijnbare* wreedheid mijn toevlucht te moeten nemen. Maar wat ik *niet* begrijp is dat degenen, die denken dat ik een houd met *bijtende eau de cologne* zou gooien, om zulk een mishandeling kunnen **lachen,** en het idee **allergeestigst** vinden. Ik herhaal U echter, dat dit ontelbare malen het geval is geweest, en dat ik slechts ééns - zegge één keer - (in drie jaar) een Engelsche dame, in een confiserie, die het waarschijnlijk ook dacht, met onwil er naar heb zien kijken. - Uit plaatsgebrek moet ik het hierbij laten, maar als ik U de staaltjes wilde opnoemen, die ik hier in den Haag weet, van mishandeling door zoogenaamd beschaafde menschen, mishandeling hunner eigen honden, als ik U wilde vertellen van de katten, die meedoogenloos worden doodgebeten, omdat de eigenaar van een op katten azenden hond hem niet verkiest vast te houden, van de schandalen die men hier te aanschouwen kan krijgen op het punt ademloos en bek-af achter de electrische trams aanrennende honden, in voortdurend levensgevaar van overrijden, terwijl meneer of mevrouw lui er in zit, en niet eens mede oppast dat het arme dier er niet onder raakt, en dat alles zonder dat iemand protest inlegt, zonder dat een der kennissen of familieleden van zulke ellendelingen hen er een zier minder om 'hoogachten', heusch dan zoudt U niet meer beweren, geloof ik, dat het **zien** der dierenplagerij zoo veel medelijden opwekt bij de aanschouwers ervan. In verband met uw hierboven door mij overgenomen woorden zij U dan ook de verzekering gegeven, dat de minachting, die de menschen mij als gehéél genomen inboezemen om hun egoist en laag karakter, zich voor een groot doel grondt op de laffe wijze waarop zij zich laten kennen tegenover het van hen afhankelijke dier, dat zij misbruiken, wiens liefde en

trouw zij aannemen, en dat zij tot dank daarvoor mishandelen, aan zijn lot overlaten, ja het dooden of wegdoen als het oud wordt, en hun niet meer bevalt. (Dit laatste schijnt een specialiteit van ‘lieve’ dames hier in den Haag; die brengen hare modeschoothonden naar het asyl, als de arme schepsels te oud worden om er mee te pronken, en daar leiden zij, die het verwend en prettig hebben gehad, die zijn rondgevoerd in eigen rijtuigen op donzen kussentjes, dan een ellendig bestaan, opgesloten in één hok met anderen, die ziek of ook oud zijn, nooit uitgaande, verstoken van alle liefde en gezelligheid, en sober, zonder lekkernijen, gevoed! Dat het asyl - voor *noodlijdende* dieren een toevlucht - dit niet kan helpen, en hier geheel vrij uitgaat spreekt van zelf, maar wat te zeggen van zulke ‘lieve’ dames! Dat teekent zoo recht het menschelijk medegevoel, de menschelijke dankbaarheid, voor ondervonden trouw.

- Wat echter uw bezwaar aangaat, dat de Lelie niet genoeg zou zeggen over kleine-kinderen-mishandeling in armenbuurten, lieve mevrouw, de Lelie staat open voor U en iedereen die daarover iets te zeggen heeft. *Ik* kan niet voor alles gelijkelijk véél voelen, nietwaar? Uw leven en omgeving brengt U blijkbaar meer in aanraking met deze dingen dan het mijne. Wat U mij dienaangaande schrijft heeft mijn volste sympathie, en ik zet dadelijk de kolommen voor U open om een artikel te schrijven, waarin U de feiten die U mij meedeelt uiteenzet. Ook geloof ik - als Carnegie niet een ijdeltuit vóór alles was, dien het te doen is om zijn naam 'vereeuwigd' te zien door Wereld-vrede-paleizen en Bibliotheken en Universiteit-schenkingen, - dan zou hij heusch zijn geld wel eerder uitgeven voor de door U genoemde plannen, dan voor al die pralerij met zijn 'wetenschappelijke' neigingen. -

In twéé van Uwe brieven schrijft U, dat U de beschouwingen van Jeanne Helfrich interesseeren, en dat U, als U meer tijd hadt, er op zoude willen ingaan. Vooral wat die eene aangaat, waarvan U schrijft: 'in theorie is hare beschouwing prachtig maar.... in de practijk....' wenschte ik, zéér dat U nog kunt besluiten *uwe* zienswijze ten beste te geven, omdat het hier geldt een zaak van zoo ingrijpend belang, waarover het wenschelijk ware dat ook zij, die de *praktijk* kunnen beoordeelen, als U, hun licht verspreiden.

- Wat U schrijft naar aanleiding van haar (Jeanne Helfrich's) tweede artikel geef ik hier woordelijk weer. Mij trof datzelfde gedeelte in haar opstel, en Uw vraag dienaangaande is ook in mij opgekomen: -

De artikelen van Jeanne Helfrich vond ik zeer doordacht en interessant. Zoo over het Liefdehuwelijk. Zij schrijft dat de vrouw moet zoeken (*om gelukkig te zijn*) *naar den man die bij haar* '*past*', *die hare levensvisie deelt*, *enz*, **dus** *het liefdehuwelijk. Is dit juist? Voelt men de liefde altijd dán als men iemand ontmoet*, (*een zeldzaamheid ook nog*) *die precies bij ons past?*

Of komt de liefde, *ongemotiveerd*, *ineens in onze ziel*, *zonder dat wijzelf begrijpen kunnen dat die man* '*die eigenlijk niet bij ons past*' *nu zooveel voor ons is?*

Ontmoeten wij een man die onze levensvisie deelt, *die ons verstand zegt* '*daar hoor ik nu bij*', *komt dan tegelijk de liefde*, *of vragen wij ons af* '*naar zoo'n man heb ik nu allang gezocht en nu... voel ik niets?*' *Onjuist is het dus* '*een man die bij ons past... is de man dien wij liefhebben.*'

Dat zou ik haar willen zeggen... als ik tijd had!

Vooral dat slot vind ik zoo wáár. Men ontmoet den man van wien men weet: Die is goed, die is braaf, die zou een rechtgeaard vader, een liefhebbend echtgenoot zijn, die verdient mijn achting en mijn vertrouwen.... maar ik heb hem **niet** lief. En, aan den anderen kant... ons verstand zegt ons: Die of die *verdient* niet, dat je met je heele lichaam en ziel aan hem hangt. En... doe er eens wat aan, als je hem met dat al *toch* liefheb!

Wel echter geloof ik, dat lang niet alle vrouwen zóóveel passie hebben, en dat vooral de koudbloederige noordelijke vrouwen, hollandsche en duitsche, best in staat zijn - in 't algemeen genomen - tot *redeneeren* van vóór en tegen. Ook geloof ik, dat ten slotte zulke 'verstands'-huwelijken dan dikwijls leiden tot wat men noemt een 'gelukkig huwelijk', waaronder ik natuurlijk versta: het alledaagsche 'geluk', dat bestaat in samen dienen dezelfde kleinzielige belangetjes en kleinzielige eerzuchtjes binnen een zeer beperkten gezichtskring

Tenslotte heel veel dank voor uw brieven die mij, zooals U ziet, véél stof geven tot antwoord omdat zij een *inhoud* hebben*).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Anna te Hilversum. - Voor Uw beeldige bloemen ben ik U recht dankbaar. Wegens plaatsgebrek moet ik de rest van Uw brief onbeantwoord laten tot de volgende week. Nogmaals veel dank voor Uw vriendelijkheid.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens de actualiteit van het stuk: Impressies van de Delftsche Lustrumfeesten, moest het slot van: Uit de geschiedenis van een dramatische acte (Le Passant), wachten.

REDACTRICE.

Sluiting red: ged:

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Te **Amsterdam** bestaat tegen Sept. e.k. in klein beschaafd gezin gelegenheid tot **inwoning** voor een of twee jonge dames, die een der inrichtingen van onderwijs wenschen te bezoeken.

Inlichtingen van vroeger inwonenden worden gaarne verstrekt. Brieven aan den uitgever.

(482)

*) Uw laatste brieven na afdruk hiervan ontvangen.

22 Juli 1908.
22ste Jaargang.
No. 4.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Een schoonheidswedstrijd van kinderen te 's Hage door C. Arntzenius.

Wie of op dàt lumineuse idée kwam, om zulk een wedstrijd in 't leven te roepen?

Zeker niet iemand, die doordrongen is van het welzijn van het kind; zeker niet iemand, die veel paedagogische kennis heeft, zeker niet iemand, die bepaald 't belang van het kind op 't oog had, doch alleen dat van de ouders, n.l. om de *ijdelheid* van de ouders te streelen.

Want ziet, daar moeten nu die peuters van 1-6 jaar van alle kanten bekeken worden; er is een schilder, een dokter enz. in de Commissie. Ze moeten op het podium staan uitgekleed om te zien of ze goed geproportionneerd zijn, of de vormen schoon zijn en zeker niet ten pleiziere van die kindertjes, waarvan sommigen hard begonnen te

huilen om het ongewone van de handeling, wat bij hen slechts Zaterdags plaats heeft, als ze in 't bad moeten en volstrekt niet ten aanschouwe van zooveel menschen.

In den Dierentuin was die tentoonstelling; *niet* in het Hoofdgebouw, maar een paar huizen verder. Vol was 't er en op het midden gedeelte van de zaal, daar wandelden de kinderen met hunne ouders of begeleiders, afgescheiden van het publiek.

Sommige kleuters speelden met ballen, ook zaten er veel op hobbelpaarden, anderen vermaakten zich op een andere wijze en van tijd tot tijd kregen ze versnaperingen, om maar zoet gehouden te worden. Men kan zich voorstellen, dat ze geheel en al uit hun doen zijn en hunne magen ook in de war waren.

Het frappeerde me bepaald, zoo weinig *mooie* kinderen er waren, alleen twee jongetjes zagen er uit om te stelen. Het eene was een Indisch ventje met een 'tjelana monjet' aan en zoo bruin, maar gezond en heerlijk.

Het andere had een geelachtig tricot pakje aan met korte mouwtjes met schots afgezet en wekte de algemeene bewondering door zijn snoesig gezicht en mooi lichaampje en daarbij zijn ongedwongen wezen, onbewust van alles. Beiden kregen prijzen voor *gezondheid.*

Veel kindertjes waren voor die gelegenheid poesmooi gemaakt. Het haar van de kleine meisjes zoo stijf gekruld met zulke zwierige strikjes en als die ouders nu eens begrepen, dat:

> 'Wat 't meeste aantrekt op den duur,
> Is *Eenvoud*, *zonder* kwik of strik,
> Is *Eenvoud* en *Natuur;*

dan hadden ze zulks niet gedaan.

Het kwam me ook voor, dat de burgerstand alleen aan dien wedstrijd deelnam, vandaar waarschijnlijk de weinige distinctie en verfijning in kleeren en coiffure enz. der kinderen.

Doordat er zoo weinig aantrekkelijke figuurtjes waren, keek ik er niet lang naar, maar begaf me in de aangrenzende zalen, alwaar tentoonstelling was van kinderspeelgoed, kindermeubeltjes, kinderbedden, kindervoeding, kinderkleêren uit het magazijn de Vlijt enz. -

Ook was er een zending van 'het Anker', dat me bizonder intéresseerde en met recht, aangezien ik zoolang in de tropen vertoefde.

Een voorgalerij van een Europeesch huishouden in Indië was er te zien (door poppen voorgesteld.) De heer des huizes met een slaapbroek en badjoe china, kinderen, waaronder één op een ligkussen op den grond tusschen twee goelings, en een baboe er naast, een trouwe Cerberus gelijk. Een Singapore rottan stoel enz. enz. en kinderkleêren alle genoemd, zooals een guerita, een oedit, een tjelana monjet.

Verder was er een uitstalling van Mensing en Visser met allerlei boeken over kinderopvoeding o.a. de lichamelijke en geestelijke opvoeding van het kind.

Hoe moet ik mijn kleintje verzorgen? Harden?

Dit laatste was een boekje, waarop een afbeelding van een naakt kindje, dat met een emmer water wordt overgoten, natuurlijk voorstellende, de behandeling met koud water, waarover de geleerden 't nog niet eens zijn.

Alles en alles voor *het* kind! Wat een parodie! Veel wordt er voor gedaan, maar alles *uiterlijk,* want neemt eens een kijkje *in* de huizen, waar is de plaats van de moeder?

Ach, die is dikwijls leêg en vervangen door de bonne en vooral in deze laatste tijden, als er zulke speeches worden gehouden van Reverend Shaw in de dagen van het vrouwen-Congres voor vrouwenkiesrecht. Reverend Shaw, die maar steeds beweert, dat de vrouw niet alleen moet denken aan haar huisgezin, maar dat ze zich ook moet geven voor het algemeen welzijn; voor de maatschappij, daar moet ze voor

werken! Alsof de kinderopvoeding nog ander werk *naast* zich duldt, alsof dat zoo licht te tellen is!

De vrouw moet voor andermans kinderen zorgen, maar je eigen peuters daar behoef je niet naar om te zien, daar hebt je je menschen voor! O, Reverend Shaw, moeten op zulk een manier goede leden van de maatschappij geproduceerd worden? Ziet hier nu die tentoonstelling! Alles moet voorstellen tot nut en heil van het kind, maar het is ijdeltuiterij van de ouders.

Zoo'n kind krijgt nu een brevet van schoonheid en als 't nu achttien jaar is, is 't misschien een monster geworden, maar dan kan ze het *brevet* toch nog toonen.

Wat 'n genot!!!!

Wat heeft 't nu voor een doel?

Men heeft zeker niet geweten, wat je nòg meer moest aanwenden ten nutte of ten gerieve van het kind en is toen op dit dwaze idée gekomen.

Had de commissie maar liever eens mooie prijzen uitgeloofd voor de moeders die 't minst uitgingen en zich 't meest bezighielden met hun kroost! Daàr zou het *kind* in 't algemeen *meer* mede gebaat zijn.

De *eeuw* van *het kind* wordt geheel en al bedorven door '*het jaar van de vrouw'* (zie: feestgave bij gelegenheid van het vrouwencongres voor vrouwenkiesrecht door Cornelis Veth.) In dat boekske, staat Cupido 'te huur' of 'te koop' want manvrouwen trouwen niet.

Amsterdam, 12 Juli 1908.

Boekbeschouwing.
‘Het jaar van de vrouw.’

Een *allergéestigst* boekje van Cornelis Veth; een geïllustreerde ‘feestgave bij het Internationaal Congres voor Vrouwenkiesrecht te Amsterdam, Juni 1908.’

Men behoeft slechts een blik te werpen op de teekening der drie vrouwenfiguren van den omslag, om te weten in welk licht de vrouw hier wordt bezien! Een geest van spot, maar van goedigen spot, heerscht er in dit boekje, in dit spel van politiek en stembus; maar er is toch óok véél ernst onder verscholen. *Humor* beheerscht eigenlijk het geheele spel; een mengeling van vroolijkheid en geest en ernstige gedachten; die ons menig hartelijken lach ontlokt, en ons toch ook hier en daar dieper doet dóordenken in stillen weemoed over zóóveel verkeerds, in politieke en maatschappelijke toestanden.

Het is een tooneelspel in drie bedrijven, dat ons laat zien, wát politiek is, hoe de Man daarin optreedt en van welk gehalte degenen zijn die de regeeringsmacht in handen hebben; verder, hoe de tegenwoordige Vrouw meestal is; terwijl het eindigt met de conclusie, dat, waar de zaken zóó staan, de vrouw in de politiek evengoed een rol kan vervullen als de man, zoodat men haar het kiesrecht maar géven moet. De uitvoering van dit besluit echter stuit af op den onwil der op het Behoud gesteld zijnde regeeringsmacht, die door eigenbelang wordt beheerscht.

In het eerste bedrijf wonen we een zitting bij van den Senaat, (we moeten ons maar voorstellen, ergens in een verscholen hoekje te zitten, verborgen voor het oog der regeerenden in de zaal, want de zitting is *geheim!*), waarin de regeerende Man handelend optreedt. Senex, de dikke, oude, gemakzuchtige, niet zeer intelligente president eener Republiek, luistert, de bril op den neus en de gevouwen handen op den buik, met grooten ernst die diepe rimpels vormen op zijn eerbiedwaardig voorhoofd, naar de uiteenzettingen die de eerste minister hem geeft van den toestand van land en volk. Die minister maakt geheel den indruk van een geslepen staatsman, die zóó handig weet te manoeuvreeren met het ‘schip van Staat’, dat hij ongedeerd door alle partijen weet heen te zeilen; en dat zijn *eigenbelang* in de hoogste mate steeds bevredigt blijft. Hij is ‘heel content’, zegt hij, ‘alles gaat zooals ik wil.’ En hoe men zich gedragen moet bij 't regeeren? Wel, men zorgt steeds, de meerderheid op zijn hand te houden, want dat is het zekerste middel om aan het roer te blijven; men moet wel wetten maken, natuurlijk, en daarbij rekening houden met wat de genoemde meerderheid verlangt; maar.... het is altijd voorzichtig een ‘nieuwe’ wet zóó te maken dat ze onpraktisch is, dat ze niet ingrijpt in 't leven, en dat ze zóó ‘tam’ wordt gehouden ‘dat alles toch blijft bij het oude.!’ - ‘Wat is dan 't doel van 't wetten maken?’ vraagt dikke Senex. ‘Niets veranderen aan de zaken,’ antwoordt de eerste minister. En verder geeft deze ervaren staatsman dezen raad:

> ‘Gelooft me, zoolang het eenigszins gaat,
> Is 't best, dat men alles maar zoo laat.’

Senex is gerust gesteld over den toestand van 't land en 't volk, en heeft net voldaan gezegd: ‘*Daar komt vast geen revolutie!*’, als, helaas, zijn zoete rust verstoord wordt door het haastig binnenstormen van Juvenus, een werkzaam man in de kracht van zijn leven, vol geestdrift om op te treden voor het werkelijk algemeen belang, vol

verbeteringsplannen, en met levenservaring toegerust. Hij legt den ministerraad zijne plannen en ervaringen bloot, vertelt hun den wérkelijken staat van land en volk. Maar.... hij spreekt voor doovemans-ooren! Wel laat men hem rustig uitpraten, maar men hoort hem toch aan met verwondering en verontwaardiging. Zúlk een geestdriftig element is vreemd aan dat rustige college van oude heeren; het verwekt vooral bij den president de grootste ontsteltenis! 'Zeg eens, is U wel zestig, - zeg eens, is U soms dol?' wordt hem door allen toegeroepen; en Juvenis wordt de deur uitgezet met de mededeeling: 'Regeeren doen alléén lui boven zestig jaar.' Géén gehoor voor een Juvenis!

Nadat de president, ziek van ontsteltenis, door een lakei ondersteund, is weggeleid, komt er een tweede stoornis in Labora, de werkende vrouw, om het kiesrecht te vragen voor de vrouwen. Ook zij wordt slecht ontvangen, en de 1ste minister roept uit (geheel in den geest der anderen,):

> 'Is die herrie haast gedaan?
> Zeg die dame, weg te gaan!'

Labora wordt evenals Juvenis, de deur uitgezet. - Geen gehoor voor een Labora!

Nog even keuvelen de oude heertjes samen, totdat de 1ste senator het tijd vindt om naar de Witte te gaan. (De illustratie is allergeestigst!)

Ziedaar dan door het 1ste bedrijf aangetoond, hoe de methode van regeering is! Wel een waardige republiek, waar een Senex president en zulke mannen ministers zijn, terwijl zóó de zaken des lands worden behartigd.

Het tweede bedrijf zal wel méér de belangstelling der vrouwen hebben dan het eerste! Dit toch is het bedrijf over de vrouw, waarin de typen der tegenwoordige sekse worden vertoond. Ze worden voorgesteld in hunne verhouding tegenover de liefde. En hun karaktertrekken worden er vrij breedvoerig aangegeven.

Juvenis Jr. vindt den tijd aangebroken, dat de liefde in zijn leven mag komen. Hij komt bij Amor, die hem met een bedenkelijk gezicht aanhoort, en vraagt hem: ‘Wees gij mijn gids, wijs mij met wie 'k zal trouwen.’

Moeilijk te beantwoorden vindt Amor zijn vraag! Hij wijst Juvenis eenige leden van 't vrouwelijk geslacht. Ziehier een groot deel der vrouwen, zegt hij, maar ze zijn niet de beste!

‘Veel hebben die te doen, en denken niet aan trouwen. Die leeren nu een vak, slechts daaraan denken zij. En zien ze óp van 't werk, dan is haar jeugd voorbij.’

Dit zijn de ‘intellectueelen’, die studeeren en doceeren en aan alle wetenschappen tegelijk doen, en voor ‘algemeene ontwikkeling’ ijveren door van alles ‘een proefje’ op te doen, zoodat ze komen tot het verheffende tafereel van ‘een verwarde geest’. In het ‘een stokpaardje bereiden’ zijn ze de mannen de baas; en één stokpaardje berijden ze állen: dat is de *wereldhervormingsidée.* En zij zingen er kinderlijk en naïf bij:

‘Stoute wereld, kom eens hier,
Laat u hervormen,
Laat u hervormen,
Stoute wereld, kom eens hier,
Laat u hervormen voor mijn plezier!’

De ‘intellectueelen’ dragen 't haar over de ooren ‘om niets te hooren van 's levens misbaar’; en ze gaan staren met 't oog, ‘haar idealen die zweefden zoo hoog!’

Juvenis heeft echter géén zin in die vrouwen. Hij keert zich af van hen met den overtuigenden uitroep: ‘Ik zal aan *deze* nooit mijn hart verliezen!’

Ik heb u ook nog ándere vrouwen te toonen, zegt Amor, zij zijn niet ‘intellectueel’, en evenals die gij gezien hebt, leven ook dezen ‘met de natuur in strijd’, hoewel op een andere wijze. Ze geven alleen om kleeren; maar tóch zijn zij de kwaadste nog niet! Want, *iets* hebben zij boven die anderen vóór:

‘.... hier vindt ge - voor uw geld,
Nog iets van vrouwelijkheid!

Zij leggen den man tenminste ‘een pleister op de wond’, maar.... als ge bij haar vandaan komt, dan zijt ge er slecht aan toe! Zij bieden u een toevlucht aan, maar die toevlucht doet u kwaad. Aan wie de schuld, als de man tòch er toe genoodzaakt wordt zúlk een toevlucht aan te grijpen? Wie roept dat hulpmiddel in 't leven?

‘Dat heeft met al haar streven,
't Moderne meisje gedaan.’

Ook hiervan wendt Juvenis Jr. zich af:

‘Ook dit is niet de weg, dien ik het liefst zou loopen,
Ik zal voorloopig maar op beetre tijden hopen!’

En bedroefd zegt Amor: vroeger werd ik óveral met open armen ontvangen! Maar nu maak ik, afgezant van de Natuur, geen opgang meer; thans bied ik mij ‘in arren moede’ te Koop aan of te Huur!’ (Houd moed, Amor, houd moed!!) -

Het bedrijf wordt gesloten door Labora, de werkende vrouw, die weer met haar stokpaardje ‘het vrouwenkiesrecht’ voor den dag komt; en zeer terecht beweert: (vergelijk met 't eerste bedrijf)

‘Het prutsen in het groot en groot-doen in het klein,
Dat men ‘regeeren’ noemt, is mannenprivilege,
Maar knutselt in 't leven niet menige vrouw,
Als 't beste pruikencollege?
Dit moet u, mannen, op het stelligst leeren
Dat ook de vrouw in staat is tot regeeren!’

Komt dan mannen, als ge rechtvaardig zijt, geeft ons het kiesrecht!

En eindelijk het derde bedrijf: een ‘intellectueel’, (die terecht wegens haar verhouding tot het trouw-idee, Virgo heet), tegenover den man Humor.

Humor is de vrouw goedgezind, maar hij heeft levenservaring en diep doorzicht, hij kent de politiek en de regeerings-methode en weet waaróm de toestand des lands zoo treurig is zooals Labora vroeger eens gezegd heeft bij 't binnendringen in de Senaatszitting. Hij kent ook de vrouw. En hij beproeft haar duidelijk te maken, wat politiek en regeeren is; en spreekt met haar op welwillende, ernstige wijze, met een tintje van ironie. Gij hebt nu wel vele verbeteringsplannen, zegt hij tot Virgo, en 't is u *thans* ernst die uit te voeren als gij door het kiesrecht regeeringsmacht hebt gekregen, maar zult gij het ook *dóen* wanneer gij eens zoover zijt? Zie eens, op welke wijze de Man van zijn recht en macht gebruik maakt; en toch heeft hij even

goed vele goede plannen. Hij brengt ze echter niet ten uitvoer, als hij eens op 't kussen zit! ‘Perpetuum mobile’ is dan steeds zijn politiek. Men noemt de Staat wel vaak een ‘schip’, maar die benaming is niet goed, daar toch een schip een *doel* heeft bij het varen! Doch de Staat, dat is een *wip*! Dan weer is deze, dan weer die partij het bovenst; en elke bovenste partij belooft veel, maar doet weinig. Ieder weet toch, dat de wip aan zijn kant véél te zwaar wordt zoodra hij werkelijk iets *doet,* d.w.z. als hij een wet maakt waar pit in zit, die *werkt* en ingrijpt in 't leven. Hij weet, dat de wip dan dadelijk aan zijn kant naar beneden gaat! Dat beneemt hem den lust zóó'n wet te maken; terwijl hij bovendien, door 't baantjes moeten uitdeden aan zijn vrienden, óók al zeer in beslag wordt genomen. Er zijn zeker menschen, wien het volksbelang ter harte gaat; maar spreken zij tot de regeering ten gunste van 't volk, dan krijgen zij toch niets gedaan, (zie 't geval van Juvenis, 1ste bedrijf.) Zij overtuigen de regeering tòch niet.

‘Zoodat men plannen maakt - dit liet ik mij vertellen -
In plaats van ieder lid een gramofoon te stellen.’

Maar, vervolgt Humor tot Virgo de ‘intellectueel’, zoo gij ondanks deze nadeelen, tòch een rol wenscht te spelen in dat spel van politiek, leer dan eerst de wetten er van kennen:

Een rij politici van verschillende partijen passeert thans de revue. De wet der eerlijkheid schittert er door afwezigheid; veel moois is hier niet te zien.

Dan komen twee suffragettes, die duidelijk toonen, dat ook hùn handelwijze eerlijkheid mist. Een overeenkomst dus met den Man in de politiek.

Maar ach!.... Ondanks àl wat zij gezien en gehoord heeft, is Virgo niet van inzicht veranderd. Alles is blijkbaar aan haar voorbijgegaan zonder indruk te maken. Och zij is immers een ‘intellectueel’ en draagt ‘'t haar over de ooren om niets te hooren’! Voor ernstige redeneering is zij niet vatbaar en *wil* zij niet vatbaar zijn! (zie 't plaatje). Onversaagd bestijgt ze dan ook haar stokpaardje alsof ze *niets* had gezien of gehoord:

‘Geef ons het kiesrecht evenals de man!’

Nu, antwoordt toegeeflijk en welwillend Humor, 't gaat *thans* met den Man alléén toch óók slecht,:

‘Kwaad kan het nooit. *'t Is nu toch ook een pan!*
Kies dus, o Vrouw, het is nu *Schrikkeljaar.*
De Vrouw mag kiezen, kiezen moet je maar!
Misschien waait dan door 't land een frisscher wind,
Die plaats maakt voor de Toekomst, voor het Kind.’ -

Maar, hoe jammer, hoe jammer voor Virgo en haar geestverwanten! Humor's besluit is volstrekt niet in overeenstemming met 't inzicht van de ministers, die terwille van eigenbelang op de hand zijn van 't behoud! En wanneer dikke Senex den 1sten minister vraagt:

‘Premier, wat ik u vragen wou,
Bent u voor 't kiesrecht van de Vrouw?’

is 't besliste antwoord, (arme, arme ‘intellectueelen’):

‘Neen, meneer de President,
Wij zijn nu aan den *Man* gewend.’

J.C.L. HELFRICH.

IJsgang te Archangel.
door Maria Petrovna.

7 Mei 1908.

Ijsgang! Tooverwoord, vreugdekreet, begin van een nieuwe periode in deze stad van het Noorden!

Maanden en maanden ligt daar de machtige Dwina in starre verstijving binnen haar oevers, die zich hier en daar aan den horizon verliezen; als in het sprookje van Doornroosje schijnen de groote vaartuigen aan hun kettingen ingesluimerd en het beweeglijk vaarwater, dat zoo woelig spoken kan, werd één onafzienbare sneeuwvlakte, waarover zich hier en daar enkele sleden of voetgangers als reuzenspeelgoed voortbewegen.

‘Rust’ was het wachtwoord van den grimmigen wintervorst: alle vervoer te water opgehouden, alle vreemdelingenverkeer tot een minimum teruggebracht.

Maar langzaam aan beginnen de voorteekenen van een ander tijdperk te komen: de zon begint al flink haar kracht te doen gevoelen, de dagen lengen meer en meer, de duizenden kraaien, herauten van den winter, zijn afgereisd. De door de natuur vastgestelde tijd van kentering is aangebroken: zoo tegen het einde van April begint zich aller verwachting te spannen of er ook al berichten van open water uit de omliggende plaatsen komen....

Van hier en daar hoort men al, dat het ijs begint op te breken - totdat eindelijk op de beide torens een driehoekige donkerblauwe vlag wappert, die aangeeft, dat reeds dicht bij de stad beweging wordt waargenomen.

Op het ijs, dat nog ruim 60 cM. dik is,

beginnen zich al groote plekken water te vertoonen, dat door de stijgende rivier door de spleten naar boven gedrongen wordt; de overtocht naar het station wordt verboden, daar ieder oogenblik het gevaar van doorbraak te duchten is. Daardoor kan dan ook geen postverkeer meer plaats hebben en is Archangel, behalve telegrafisch, geheel van de buitenwereld geïsoleerd!

Dan op eens

komt er beweging in de oppervlakte: van de bovenrivier komt een stroom losgebarsten en drijft zijn schollen huizenhoog aan den oevers op, alsof zij door reuzenhanden tot pyramiden opgestapeld waren. Groote schotsen staan recht overeind als monumenten op die ijsbergen, doorschijnend en van een prachtige diepgroenblauwe kleur; zij schijnen zoo vast en onbeweegelijk - maar straks komt een machtige stroom en voert ze mede, alles vernietigend wat hun vaart zou willen stuiten!

Hoe meer het water opdringt, hoe verder het ijs losbreekt, totdat de blauw en witgeruite vlag op de torenwacht aanheeft. dat het ook voor de stad tot doorbraak gekomen is.

Nog is eerst betrekkelijk weinig beweging; maar opeens is er hoogerop ruimte gekomen en komt de echte ‘ijsgang’ in vliegende vaart aanjagen, alles voor zich uit drijvende in geweldigen gang. Het geheele ijsvlak, overal nu aan schotsen als stukgeslagen, is nu in één voortschietende beweging; gisteren nog maar enkele

schollen, die bij het over elkaar schuiven een zacht geluid als van een xylophoon maakten: nu een woeste horde, in wilde woede voortrazend met het geruisch als van een machtigen waterval!

Welk een geweldige kracht, die door niets te stuiten schijnt! Geheele steigers worden in een oogwenk vernietigd, aanlegplaatsen van de palen afgelicht en als lucifers overeind gezet

Wee wat in den weg staat: onherroepelijk wordt het weggemaaid! Alleen het ijs zelf kan den stroom nog stuiten: in het benedengedeelte der rivier hebben zich dammen gevormd door schotsen, die niet *op* maar *onder* elkaar zijn geschoven en zoodoende op ondiepe plaatsen op den bodem der rivier vastgeraken. Daar wordt dan soms nog een wijle de doorgang versperd en dan stijgt en stijgt het water, dat geen uitweg vindt en overstroomt de geheele omgeving.

Solombal, de lager gelegen voorstad, loopt nu het eerst gevaar daarvan te lijden te hebben. Dit stadgedeelte is door een arm van de Dwina van de overige stad afgescheiden; 's zomers ligt over dit vrij breede water een schipbrug, die in het najaar wordt weggenomen; dan moet de overtocht per sloep plaats vinden, tot het ijs zich gezet heeft en het vervoer daarover kan plaats hebben. Maar dan komt ook dáár het oogenblik, dat de politie het ijs verbieden moet; alleen voetgangers kunnen nog over een smalle houten brug, waarvan de palen in het ijs bevestigd zijn, den overkant bereiken totdat ook dit gevaarlijk wordt - in Solombal tijdelijk van

de bovenstad volkomen geïsoleerd is en geduldig moet afwachten tot de overtocht per sloep mogelijk geworden is!

Dit jaar hebben de aan de overzijde gelegen dorpen het meest van overstrooming te lijden, doordat een felle, ijskoude wind het water daarheen opdrijft.

Daardoor blijft op dien oever ook nog veel drijfijs vastzitten, wat weer het onaangename gevolg heeft, dat de boot van het station Isakogorka (het laatste vóór Archangel) niet kan overkomen en wij dus nu al zeven dagen van het postverkeer verstoken zijn!

Het station-Archangel zelf is in dezen tijd onbruikbaar, daar de spoorlijn daar gedeeltelijk overstroomd wordt, reden waarom *de*

trein (er komt maar éénmaal daags

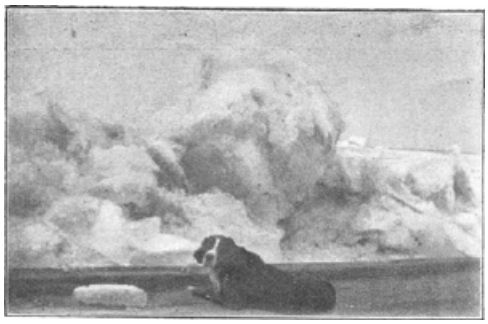

een aan) niet verder gaat dan tot Isakogorka, op 10 minuten afstand gelegen. Sommige jaren is het zelfs noodig geweest het station, dat daarvoor ingericht is, tijdelijk af te breken en in veiligheid te brengen!

De reizigers, die juist aankwamen op den dag, dat de overtocht naar de stad om het ijs onmogelijk werd, moeten nu zoolang in hun spoorcoupé bivouakeeren, want een hotel is in Isakogorka niet te vinden en de stations-wachtkamer als algemeene logeerkamer minder aan te bevelen!

Enkele moedigen laten zich voor een flinke som door de reddingboot overzetten; deze sloep is van onderen van een slede voorzien, waardoor zij zoowel door het water als over het ijs kan glijden en is bemand met vijf stoere mannen, van reddingsgordels voorzien.

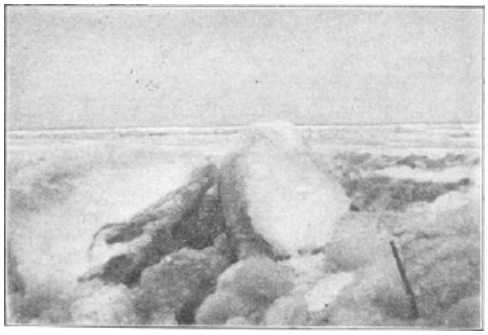

Maar een gevaarlijk werkje is zulk een overtocht toch altijd; tusschen de schotsen schiet een sterke stroom en het is werkelijk met een zucht van verlichting, dat men de sloep aan de overzijde op den oever ziet trekken, wanneer men met gespannen aandacht deze worsteling met de elementen heeft gadegeslagen!

Vele reizigers wachten dan ook liever geduldig af tot de geregelde stoombootdienst naar de overzijde hersteld is, om dan eindelijk het beloofde land, soms dagen lang van verre gezien, te mogen betreden!

Zoo langzamerhand wordt het verkeer op de rivier hersteld; er beginnen al stoombooten van de hooger gelegen dorpen aan te komen en wanneer eindelijk aan den riviermond het ijs in de Witte Zee is uitgedreven, dan zullen ook uit het buitenland de vele stoombooten weer hun jaarlijksch bezoek komen brengen en treedt voor deze omgeving een kort tijdperk van groote bedrijvigheid in. Dan is er geen dag en nacht meer, rusteloos wordt er voortgewerkt; de natuur zelve heeft dit verschil opgeheven, want geheel donker wordt het niet meer en er wordt hier een geconcentreerde werkkracht geuit, die bewonderenswaardig is, om in enkele maanden het geheele export van Archangel te kunnen uitvoeren.

Gedachtenwisselingen.
Antisemitisme.

(Antwoord op de beschouwing van Otto Knaap*) in Uit de Seine-stad III. (Dit blad 1 Juli 1908, blz. 10-14).

De beschouwingen voorkomende in bovengenoemde correspondentie 'Uit de Seine-stad' mogen m.i. niet onbeantwoord blijven. Immers, er worden in dit artikel den Joden eigenschappen toegedicht, die zij niet hebben; er worden over de oorzaken van het antisemitisme en over de staatsburgelijke positie der Joden stellingen verkondigd, die èn bezijden de waarheid èn uiterst gevaarlijk moeten worden geacht.

Het zij mij vergund, een en ander toe te lichten. Vooraf de vraag: Wat is antisemitisme? Waar de heer Knaap zoo positief beweert, dat hij geen antisemiet en voor *hem alle sekte*geest uit den booze is, zou het haast schijnen, dat alleen vervolging van de sekte, (bedoelt de schrijver godsdienstige sekte?) antisemitisch zou zijn. Niets is minder waar dan dat. Antisemi-

* Het is niet overal duidelijk, of de schrijver zijn eigen meening, dan wel die van anderen verkondigt. Indien ik soms dientengevolge mij minder juist tot den heer Knaap richt, gelieve hij zulks te verontschuldigen. Voor zijn naam leze hij dan de personen, wier denkbeelden hij weergeeft.

tisme is er in alle soorten en vormen; het omvat in zijn geheel de beweging, de vijandschap, de afschuw enz. tegen de Joden (niet tegen de semieten, zooals de naam eigenlijk aangeeft§). Het is moeielijk, om in vele gevallen te bepalen, of antisemitisme al dan niet aanwezig is. De zuiverste wijze van beoordeelen acht ik, door zich te houden aan de volgende stelling: *Antisemitisme is het beoordeelen en behandelen van de Joden naar een andere maatstaf of grondslag*, *als die welke voor niet-Joden aangenomen wordt.*

Wanneer een Jood of zelfs een groep Joden op een of andere wijze een onaangename behandeling ondervindt, dan behoeft dat nog geen antisemitisme te zijn. Stel u dan echter de vraag: Zou een Christen op dezelfde wijze zijn behandeld? Moet gij die vraag beantwoorden met neen, dan is antisemitisme aanwezig, met een ja, dan is het uit te sluiten. Zoo zijn b.v. de Engelsche en Amerikaansche maatregelen tegen de immigratie niet als antisemitisme te duiden, al zijn daardoor een massa Joden op verschrikkelijke wijze getroffen. Door het groot aantal emigranten kwamen economische stoornissen in de genoemde landen en de regeering achtte zich verplicht in te grijpen. Zij zoude dat zeker ook gedaan hebben, wanneer die emigranten niet uit relatief veel Joden (zooals nu tengevolge van de Russische en Rumeensche Jodengruwelen) maar overwegend uit Christenen hadden bestaan.

Legt men de maatstaf aan, die ik boven genoemd heb, dan zal zeker niemand willen ontkennen, dat ook in de beschaafde landen veel antisemitisme voorkomt. Het citaat van Bergerat spreekt boekdeelen. - Maar letten wij op hetgeen de heer Knaap verder schrijft. Hij vertelt, dat de intellectueele Fransche antisemieten zich kanten ‘tegen de verkapte zucht en het schotvrije machtsmisbruik, die tot de onverstoorbare uitingen of hebbelijkheden van den rijk-geworden Jood behooren’. En hij voegt er bij: ‘de Joden hebben heerschzucht, gepaard aan gebrek aan persoonlijken moed. Zij handelen steeds achter de schermen’. Als voorbeeld wordt dan genoemd de Dreyfuszaak.

Gesteld nu eens, heer Knaap, zoo iets werd gezegd van de in Frankrijk wonende Duitschers. Zoudt gij dan die meeningen zoo neerschrijven, zonder eens even na te denken, of het wel waar is, wat gij daar zegt? Zoude dan niet bij u de vraag rijzen, of het nationalisme, de haat van Frankrijk en Duitschland, achter die ongunstige uitspraken schuilt? - Ik geloof, dat, onze maatstaf aanleggende, de heer K. wel even zou gaan twijfelen aan zijn niet-antisemitisme. Had hij slechts even overwogen, of die aantijging juist is, slechts even zich afgevraagd, of deze niet op dezelfde wijze kon ontstaan zijn als de beschuldiging van Dreyfus, dan weet ik zeker, dat iets anders zijn pen ontvloeid was.

Hebben de Joden verkapte zucht naar macht? Haken zij naar schotvrij machtmisbruik? Waar zijn de bewijzen? Dat enkele Joden zich er aan schuldig gemaakt hebben, is zeer wel mogelijk, zelfs waarschijnlijk. Waarom zouden de Joden geheel vrij zijn van een onhebbelijkheid, die ook onder Christenen gevonden wordt? De heer Knaap is Nederlander en als zoodanig weet hij dan toch zeker, dat in Nederland de Joden zich sinds eeuwen vrij bewogen hebben en van een oneerlijken

§) Wetenschappelijk is vastgesteld, dat o.a. de Europeesche en Amerikaansche Joden niet tot de semieten kunnen gerekend worden. Daartoe behooren wel verschillende Aziatische stammen o.a. de Arabieren en tegen deze richt zich de hier bedoelde beweging niet. De naam antisemitisme is dus onjuist, maar kan behouden blijven, daar iedereen weet, dat daaronder de anti joden beweging wordt begrepen.

politieken invloed, van een werken achter de sçhermen hier niets bekend is. Was het wel zoo, dan zoude het luide genoeg verkondigd worden.

Hebben de Joden gebrek aan persoonlijken moed? Ik geloof, dat de geschiedenis van alle eeuwen anders spreekt. Heeft de heer Knaap nooit gehoord van de verwoesting van Jeruzalem, hoe de leeuwenmoed der Joden toen zelfs de Romeinen met verbazing sloeg? Is de naam van Makabeeën hem onbekend?

Hij zal mij antwoorden: ja, dat alles geschiedde ter verdediging van den eigen staat. Zeker, maar ik vraag verder: zijn de Jodenvervolgingen in de Middeleeuwen den schrijver onbekend? Weet hij niet, hoe de Joden altijd door werden vernederd en gekweld, geplunderd en vermoord, hoe vrouwen en kinderen voor hun oogen geslacht werden? En dat alles konden de Joden ontloopen, zij konden gewone Staatsburgers worden door overgang tot het Christendom. Hoort er ook persoonlijke moed toe, om bij de keuze tusschen doop en dood het laatste te kiezen? En behoort er zelfs in den tegenwoordigen tijd geen persoonlijke moed toe, zich jood te bekennen? Moet men niet ieder oogenblik voelen en ondervinden, hoe zelfs door ontwikkelde personen (getuige de heer Knaap of de kring, aan wie hij zijn denkbeelden ontleende) met dédain op den Jood wordt neergezien? En toch blijven de meeste intellectueele Joden zich als zoodanig bekennen. De gehechtheid aan het geloof kan hier de oorzaak niet zijn, want juist onder deze groep Joden, hecht een groot deel weinig aan de religie. Neen, dat komt juist, omdat in 't algemeen de Jood een afschuw heeft van lafheid. Hij ontloopt niet de lijdende partij, waartoe hij behoort, om zich bij de onverschilligen of de verdrukkers aan te sluiten. Hij voelt dat zulks een lafheid zou zijn.

Zeg niet, heer Knaap, dat is alles rasgevoel*). Want daarmede zoudt gij niet kunnen verklaren, dat juist *dan* de Joden het meest van het geloof afvallen, als zij het minst te lijden hebben. Zoodra het antisemitisme begint te woeden, vermindert het percentage der overloopers. En gij zoudt daarmêe niet kunnen verklaren, dat de Joden onder de revolutionnairen, nihilisten en anarchisten in Rusland zoo sterk vertegenwoordigd zijn en een belangrijk deel van de terechtgestelden wegens politieke misdrijven vormen. Men moge over anarchisme enz. denken, hoe men wil, het zich scharen bij die partijen, het roekeloos wagen van zijn leven, voor datgene wat men acht in het belang van het algemeen teekent toch niet geringe persoonlijke moed.

*) Het is twijfelachtig of er wel eens van een Joodsch *ras* mag worden gesproken. Dit kan hier echter buiten beschouwing blijven.

Waar het verlaten van het joodsche kamp in de tijden van verdrukking veelal slechte karaktereigenschappen, vooral gebrek aan moed, tot oorzaak heeft, is het verklaarbaar, dat er onder de overloopers zijn, die heil gaan zoeken bij hun vroegere vijanden.

En het is ten dezen opzichte teekenend, dat onder de antisemieten, die met de vuilste, leugenachtigste wapenen gestreden hebben, zoovele van Joodschen stam te vinden zijn. Drumont is slechts een van die velen. Deze afvalligen mogen echter niet verward worden met Joden, het zijn moreel zieke elementen, die zich zelve afgestooten hebben. De achting voor het Jodendom mag onder dezulken niet lijden, wel de achting voor hen, die het Jodendom verlaten hebben, voor hen die de moed hunner broeders misten.

Wat de Joden niet hebben, is *overmoed* en deze wordt wel eens verward met moed. Weinige Joden zijn er onder de roovers, bandieten, vechtersbazen enz. Zeer goed te verklaren. Denk slechts aan het geringere voorkomen van alcoholmisbruik en aan de meerdere huiselijkheid.

Hebben de Joden in de Dreyfuszaak anderen de kastanjes uit het vuur laten halen? Zeg, waren dan Josept Reinach en Bernard Lazare geen Joden? Ik meende, dat de antisemieten (alias nationalisten) in Frankrijk altijd de mond vol hadden van het werk der Joden in de Dreyfuszaak.

Zeker, er ging meer kracht uit van het woord van Zola, dan van dat van Reinach. Maar moest dat niet zoo zijn? Bij Zola kon slechts liefde voor de waarheid worden aangenomen, bij Reinach c.s. werd slechts verondersteld een verdediging van den geloofsgenoot en door velen van te voren reeds aangenomen, dat R. niet te goeder trouw was, want hij was.... een Jood.

Gevoelde de heer Knaap geen roeping even het achter de schermen werken van de niet-Joodsche officieren Mercier e.a. aan te stippen? De wijze van optreden van vele niet-Joden in de Dreyfuszaak teekende toch zeker het tegendeel van persoonlijke moed.

Van dit gedeelte zal ik afstappen, alleen de heer K. even verzoeken te informeeren, hoe de Joden zich gedragen hebben in de diverse oorlogen, eens bij zijn militaire kennissen in Holland te vragen, wie onder de dragers van de Militaire Willemsorde betrekkelijk (naar de samenstelling van het O.I. Leger) meer vertegenwoordigd zijn, Joden of niet-Joden. De Joden *wenden niet* martelaarschap voor, het Jood-zijn *is* een martelaarschap, doch slechts zeer zelden (ten opzichte van de uitgebreidheid van het antisemitisme) ontsnapt een verzuchting aan den joodschen mond. De ervaringen in den loop der eeuwen opgedaan, heeft hen het berusten wel geleerd. Hoewel ik in eigen kring het antisemitisme herhaaldelijk besproken heb, is het thans de eerste maal, dat ik in een blad als dit voor deze zaak plaatsruimte vraag. Ik zou dat misschien nog niet eens gedaan hebben, als de heer K. slechts lafheid enz. den Joden had toegedicht. Ik ken die beschuldigingen helaas te goed uit vele bladen (waaronder gelukkig weinig Nederlandsche).

Maar wat mij dwong tot schrijven, was de hoogst gevaarlijke uitdrukking: 'In elk land, dat *niet het hunne* is, waar zij dus eigenlijk *gasten* zijn?'*)

Mijnheer Knaap, zegt gij dat ook van de afstammelingen der Hugenoten, die in ons land wonen? Van de vele genaturaliseerde Duitschers, de kinderen en kindskinderen ervan? Denk eens goed na. Vormen de Joden een volk in den zin van politieke of staatkundige eenheid? Gij weet toch, dat Joden zijn zij, die behooren

*) De cursiveering is van den heer K.

(althans wier ouders behoorden) tot de Joodsche godsdienstgemeenschap. En vormt nu die godsdienst een onoverkomelijke hinderpaal, om een land het hunne te noemen, waar ouders en voorouders geleefd en evenals hunne medeburgers gewerkt hebben aan het welzijn van den Staat! Een huis, dat ik evenals mijne voorvaderen bewoon, dat ik naar kracht en vermogen heb helpen instand houden en getracht heb te bevestigen en te versterken, waarin ik met mijne medebewoners heb gestreefd naar het welzijn van ons allen, ben ik in zulk een huis *bewoner* of *gast?* Zeker, mijne ouders en ik, wij hebben het huis niet gebouwd, de Joden hebben Nederland niet gesticht. Maar hebt gij of uw voorvaderen dat dan wel gedaan? Gij zijt toch ook uit een ander land hierheen getrokken; evenals de Jood heeft uwe christelijke of heidensche voorvader zich hier gevestigd. Waarom zijt gij Nederlanders, mede-eigenaars van het huis en ik slechts gast? Leg mijn maatstaf van antisemitisme nog eens aan.

Misschien zult ge zeggen: Er is onder de Joden eene beweging, om het Jodendom tot een volk in den politieken zin te stempelen. Bedenk echter wel, dat deze idealistische beweging een uitvloeisel is van de zucht, om het zoo droevige jodenvraagstuk op te lossen, dat de beweging tracht een vaderland, een eigen huis te zoeken voor de onnoemlijk velen, wie de geboortegrond tot een hel in plaats tot een hemel gemaakt wordt.

Ik zeg geenszins, dat ik de beweging goedkeur, maar ik kan mij levendig begrijpen, dat niet weinige Joden er in gedreven worden, zoodra zij zich de vraag hebben moet stellen:

Waar is mijn vaderland, als ik hier slechts gast ben?

De heer Knaap zal zijn vergelijking met andere overheerschte volkeren wel willen herzien. Dat zijn volkeren in staatkundigen zin. Wilt gij de Joden een volk noemen, goed, maar voeg er dan bij, dat zij zijn ‘een volk des geloofs’.

Dat sprookje van ‘ils ont inventé Drumont’, dat gewild martelaarschap is te belachelijk om er veel over te zeggen. Als men hoog en droog woont, ziet men niet met genoegen naar de vernieling van het huis, omdat daardoor het medelijden wordt opgewekt. De Jood heeft door eeuwen heen genoeg antisemitisme ondervonden, genoeg er onder geleden, om er nu niet meer naar te verlangen.

En nu uw slot. Gij erkent, dat in den loop der eeuwen veel onrecht tegen de Joden is bedreven. Gebeurt dat nu niet meer? Kunt gij alles recht vinden, wat gij geschreven hebt? De toeroep: ‘Verzuimt niet u zelven te herzien’ is dezelfde, die herhaaldelijk uit mijn mond is

gekomen. Den Joden (ook den niet-Joden) kleven gebreken aan en die mogen zij niet hebben. In onze Talmud wordt de Jood vergeleken met een wit kleed. Het minste vlekje er op en het is bedorven. Op een Jood mag geen vlek rusten, want nog is de leer van het Evangelie niet in staat geweest om vele belijders er van te leeren, rechtvaardig te zijn tegenover de Joden. En de beschaving heeft niet verhinderd, dat *den Joden* vaak wordt aangewreven, wat *één Jood* misdoet.

Daarom vraag ik u: roept ook uwe mede-Christenen toe 'Verzuimt niet u zelven te herzien', want niet weinigen dragen schuld aan een martelaarschap van vele Joden, dat helaas maar al te echt is.

Sneek.
L. HERTZBERGER.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl. Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad.
IV.

In de laatste dagen onderhoudt men zich te Parijs zeer druk over de afschaffing van de doodstraf, die binnenkort in de Kamer der Afgevaardigden behandeld zal worden.

Het groote aantal moorden, dat hier in den laatsten tijd heeft plaats-gehad, heeft er zeer veel toe bijgedragen, de belangstelling in de kwestie zelve en in de aanstaande parlementaire debatten daarover te vergrooten.

Het geldt nu de *wettelijke* afschaffing van de doodstraf. Men weet, dat een paar jaar geleden, voornamelijk op aandringen van Cruppi - die toen kamerlid, nog geen minister was -, de doodstraf *metterdaad* werd afgeschaft, in dezer voege, dat de bezoldiging van den beul werd ingetrokken en nadien dan ook geen enkele terechtstelling heeft plaatsgevonden. Zoolang echter de afschaffing niet wettelijk is, kan een enkele pennestreek den beul weder in eere (!) herstellen. Dat nu wenschen de voorstanders dier afschaffing, voornamelijk de socialisten, met Jaurès aan het hoofd, te verhoeden.

Het is te voorzien, dat het een heete strijd in het Parlement zal worden. En het is zeer de vraag, of Jaurès en de zijnen het pleit zullen winnen. Zelfs onder het lagere volk, dat zich vol vertrouwen onder de vanen van de socialistische partij schaart, vindt men velen, die, toegevende aan het instinctief gevoel van wraak en snel recht der massa, de doodstraf gaarne zouden wenschen te behouden. In elk geval is het verre van zeker, dat de humanitaire gevoelens en begrippen van Jaurès de zege zullen behalen.

De behouders beantwoorden te dezer zake elk beroep op de vergevensgezindheid en zachtmoedigheid jegens misdadigers met een paraphrase op Alphonse Karr's 'Que messieurs les assassins commencent!' en met een verwijzing naar de noodige beveiliging der burgerij tegen boeventuig.

De voorstanders beweren, dat de burgerij op àndere wijze beveiligd kan worden dan door het ontnemen van het leven des misdadigers, een daad, die buiten het menschenrecht staat en waarvan een der konsekwentiën zoû zijn, dat men

vruchtafdrijvers en diergelijken ongestraft moet laten. En indien, vragen zij met klem, de doodstraf een onschuldige mocht treffen?

Werd omstreeks een halve eeuw geleden de drogist Moreau niet onschuldig ter dood veroordeeld? Roch was toen de beul. Op zijn jaardag na de voltrekking van het vonnis gewerd hem het volgende gedichtje:

Dans l'immensité rouge, où coule
Toujours du sang, du sang partout,
Où le vent d'outre-tombe roule
Les têtes qui n'ont plus de cou,
Où, dans la nuit sombre et sans bornes
Tourbillonnant et bondissant,
Je ricoche sur des lacs mornes
Remplis de sang, toujours de sang;
Dans la fente d'un roc énorme,
Géant auquel l'ange maudit
A donné l'effroyable forme
D'une guillotine en granit,
J'ai vu cette fleur.... La tempête
Vers elle me poussant soudain,
Je l'ai prise pour votre fête,
Avec les dents, faute de main!

Men beweert, dat Roch overtuigd was van Moreau's onschuld en de gewetenswroegingen hem nooit met rust hebben gelaten.

En de èrger-schuldigen dan, de rechters, die het vonnis hadden geveld?

Moraal der humanitairen: laat liever tien schuldigen losloopen dan één onschuldige veroordeelen.

Bovendien: is de doodstraf wel zoo afschrikwekkend voor geboefte? Weet niet elke boef drommels goed, dat hij, in een land, waar de doodstraf nog niet is afgeschaft, zijn leven in de waagschaal stelt?

In Indië werd jaren geleden een inlandsche vrouw wegens vergiftiging van een harer vijanden ter dood veroordeeld. Koninginneverjaardag naderde. De officier van Justitie vervoegde zich bij de veroordeelde in de gevangenis en ried haar aan, gratie te vragen.

- Krijg ik dan gratie?
- Gratie niet, denk ik, maar wel vermindering van straf.
- Hoe dan, denkt u?

- Tien jaar gevangenisstraf bijvoorbeeld.

Even dacht de vrouw na. Daarop sprak zij onverschrokken:

- Hang mij dan maar op. Ik vraag niets.

Wellicht spreekt daar óók het sterke fatalisme van den Oosterling uit. Bij mijn weten is het ter terechtstelling in onmacht vallen van een ter dood veroordeelden Oosterling nog nooit voorgekomen. Ofschoon niet emotieloos, gaat hij zonder groote vrees de eeuwigheid tegemoet. Intusschen geloof ik, dat in het algemeen ook de Westersche misdadiger te vertrouwd is met levensgevaar dan dat hij zich door de kans op de doodstraf sterk zoû laten weêrhouden van het plegen van gewelddaden.

Waartoe dan een straf te behouden, die - gezwegen nog van de al- of niet-rechtmatigheid uit een menschelijk-providentieel oogpunt - den betrokkenen niet in genoegzame mate afschrikwekkend is? Waartoe voorts een straf te behouden, die, ingeval ze een onschuldige treft (de geschiedenis heeft bewezen, dat het kàn), alle kans op herstel uitsluit?

De veiligheid? Maar waarborgt langdurige, desnoods levenslange gevangenisstraf dan ook de veiligheid niet? En zoo ook deze straffen niet bepaald humaan mogen worden genoemd - welk overwegend bezwaar is er, ze dragelijker te maken?

Ik spits me al op de parlementaire debatten ter zake. Ik spits me vooral op de welsprekende woorden van Jaurès, wiens gevoelige dichterziel niets of weinig heeft ingeboet onder de politieke bezigheden van den afgevaardigde.

Den grootsten tegenstand zal hij te duchten hebben van de clericalen. Zonderling toch, die vergeldingsbegrippen en -gevoelens der fanatieke geloovigen, die de algoedertierenheid des Scheppers plegen te prijzen!

Ik had onlangs een dispuut met een clericaal, een uitermate fanatieken, die Emile Zola een ‘saligaud’ en een ‘crétin’ noemde. Het schuim kwam hem op de lippen. Zes jaren na den dood van den grooten schrijver.

* * *

O, Zola *leeft* nog. Niet slechts zijn werken, doch ook zijn persoon.

Zijn werken en zijn daden stàân nog in onze herinnering.

Voor Frankrijk is de negentiende eeuw ongetwijfeld die van Victor Hugo en Emile Zola geweest.

Ik heb, persoonlijk gesproken, het meerendeel van zijn werken niet lief - kwestie van temperament. Maar ik bewonder ze, omdat ze doordrongen zijn van zijn grooten en oprechten geest. Hij had een bizonder groot talent, en zijn wilskracht overtrof nog zijn talent. Zola was een reus, een eik, een rots.... noem heel sterke dingen, die forsch overeind staan.

Hij heeft een stempel, een eigen stempel op zijn tijd gedrukt.

Zijn tegenstanders, even fel nog als vroeger - nu, zes jaar na zijn dood -, trachten dien stempel uit te wisschen. Tevergeefs.

De clericalen en de militairisten, benevens de nationalisten, trachten hem nu het Panthéon uit te krijgen. Dat is vroeger met Marat gebeurd. Waarom zoû het thans niet ook met Zola kunnen gebeuren?

Het zal niet gaan, heeren, het zal niet gaan!

O, ik kan het mij indenken, dat een geloovige katholiek den schrijver van ‘Rome’ en ‘Lourdes’ verafschuwt en hem rangschikt onder de menschen, van wie een, naar zeker religieus inzicht, verderfelijke invloed uitgaat. Verschil van inzicht en waardeering door verschil van standpunt en temperament. Doch men zij in elk geval *eerlijk* in de wijze van bestrijding.

Eerlijk zijn nu de anti-Zolaïsten *niet.* En in dat opzicht staan zij verre beneden hun vijand zelf, die zijn leven lang met open vizier heeft gestreden en nooit zijn toevlucht heeft genomen tot middelen, die de spraakmakende gemeente als ‘jezuïetisch’ pleegt te kenschetsen.

Er bestaat een clericaal orgaan, getiteld ‘Soyons libres!’ De ondertitel luidt: ‘Organe hebdomadaire de la jeunesse.’ Van dat orgaan is een nummer uitgekomen, dat bijkans uitsluitend is gewijd aan ‘Zola au Panthéon.’

Het is verlucht door een triviale, vieze en, op den koop toe, misteekende karikatuur. Eilieve, beschikken de clericalen, militairisten en nationalisten niet over vaardiger en behoorlijker teekenstiften? Ik gevoel niet den minsten lust, de plaat te beschrijven en meen te kunnen volstaan met de aanduiding, dat ze in denzelfden ‘geest’ is als de volgende uiting, in hetzelfde nummer, van den militair, die zich achter het pseudoniem ‘Le petit patriote’ verschuilt: ‘Si les Parisiens voulaient m'écouter, oui, on le mettrait au Panthéon, *mais dans les cabinets:* c'est la seule place qui lui convient.’ Bah!

Voorts komen er citaten in voor van den Jodenvreter Edouard Drumont, den bekrompen en hoogst ijdelen nationalist Maurice Barrès, van Henri Rochefort en van Anatole France. Bij laatstgenoemd citaat moet ik even stilstaan. Het luidt:

'Zola ignore la beauté des mots, comme il ignore la beauté des choses. Il prête à tous ses personnages l'affriolement de l'ordure. En écrivant la *Terre,* il a donné les *Géorgiques* de la crapule.

Personne avant Zola n'avait élevé un si haut tas d'immondices.

Jamais homme n'avait fait un pareil effort pour avilir l'homme, insulter à toutes les images de la beauté et de l'amour, nier tout ce qui est bon, et tout ce qui est biden.

Son oeuvre est mauvaise, et il est de ces malheureux dont on peut dire qu'il vaudroit mieux qu'ils ne fussent pas nés.'

Dat klinkt als een vloekzang, niet? Doch de argelooze lezer weet niet, dat die uiting van Anatole France al een twintigtal jaren oud is, genoemde schrijver later *op zijn oordeel is teruggekomen* en een bewonderaar van Zola is geworden.

Ik ben in het bezit van een bundel redevoeringen van Anatole France, voor wiens oprechtheid, eerlijkheid en onafhankelijkheidszin ik steeds grooten eerbied heb gekoesterd en wiens helder en stijlvol Fransch ik altijd heb bewonderd. Het zij mij vergund, uit dien bundel, getiteld 'Vers les temps meilleurs', een paar aanhalingen te doen, teneinde, zonder verderen commentaar, aan te toonen, welk valsch spel de heeren van 'Soyons libres!' - een rare soort van vrijheid - hebben gespeeld. De cursiveeringen zijn van mij.

Uit France's rede bij de begrafenis van Zola, op 5 October 1902:

'Messieurs, lorsqu'on la voyait s'élever pierre par pierre, cette oeuvre, on en mesurait la grandeur avec surprise. On admirait, on s'étonnait, on louait, ou blâmait. Lou anges et blâmes étaient poussés avec une égale véhémence. On fit parfois au puissant écrivain (*je le sais par moi-même*) des reproches sincères, et pourtant *injustes.* Les invectives et les apologies s'entremêlaient. Et l'oeuvre allait grandissant.'

Uit France's schrijven bij gelegenheid van een manifestatie ter eere van Zola, op 1 October 1904:

'Je regrette vivement de ne pouvoir assister à la grande fête organisée par la Ligue des Droits de l'Homme. De toutes mes forces j'aurais acclamé avec vous le nom d'Emile Zola. Ce fut un homme de puissant labeur, l'homme des grandes tâches. Romancier, son oeuvre est immense. Je puis, sans paraître suspect de complaisance, exprimer l'admiration qu'il m'inspire comme écrivain, *car si j'ai combattu d'abord, avec moins de mesure que de sincérité,* quelques rudes manifestations de son génie, j'avais reconnu en plus d'un article la force et la bonté de sa création litteraire, bien avant les jours de combat *où je me rangeai de son parti.*

Cet homme de pensée devint, en un moment, un homme d'action. En écrivant sa lettre 'J'accuse', il accomplit un acte révolutionnaire d'une puissance incalculable, dont les effets bienfaisants ne cessent de se produire dans notre vie morale et politique et se font sentir jusque dans les pays étrangers.'

Eerlijke Anatole France, die in een plebisciet terecht 'le prince des prosateurs' is genoemd.

En vieze, misselijke, geniepige anti-Zolaïsten en soyons-libristen! Gij breekt uw wrakke lijfjes tegen den sterken held, die God, de menschheid en zijn vaderland meer diende dan gij.

Blijft van hem af, gij clericalen, militairisten en nationalisten. Gij zijt zijn portuur niet. En het nageslacht zal hoonlachen om uw ijdele pogingen.

OTTO KNAAP.

Varia.

Opgedragen in het bijzonder aan mejuffrouw Kuyper, dochter van ds: Abraham Kuyper, en in het algemeen aan alle protestanten, die den R.K. verwijten dat zij in vroegere eeuwen met den brandstapel werkten. -

Mej: Kuyper heeft een boek geschreven over hare reis naar Amerika, hetwelk ik hier nog nader hoop te bespreken, niet omdat het zoo interessant is, o neen, het is dor en vervelend in hooge mate, maar omdat het overloopt van calvinistischen hoogmoed en calvinistische eigengerechtigheid, gelijk ik reeds onlangs (zie Lelie van 6 Mei jl.) met een enkel woord aan toonde.

Wij vernemen in dit boek op blz. 417 uitdrukkelijk gezegd, hoe mej. Kuyper, wanneer men haar naar hare beginselen vroeg, steeds

zorg droeg mee te deelen, dat die 'calvinistisch' zijn. -

Wel wordt met groote duidelijkheid in den Bijbel, - aangenomen door ds: Kuyper en zijn volgelingen als *Gods* Woord, als *Gods* voorschrift in *alles* - gewaarschuwd, dat wij ons niet mogen noemen naar anderen dan Christus:

> 'Want, als de een zegt: Ik ben van Paulus, en een ander: Ik ben van Apollos, zijt gij dan niet vleeschelijk?- ... Wie
> is dan Paulus, en wie is Apollos anders dan dienaars.... Paulus heeft geplant, Apollos heeft natgemaakt, maar God heeft den wasdom gegeven.
> Zoo is dan noch hij die plant iets, noch hij die nat maakt, maar God die den wasdom geeft.'
> (Zie 1 Cor: hoofdstuk III).

Mej: Kuyper echter schijnt dien tekst niet te kennen[1)], ondanks hare bijbelvastheid en hare schriftgeleerdheid. *Zij* noemt zich naar nog heel wat minders dan een Paulus of een Apollos, de martelaren der Chr: Kerk, voor wier eerbied-afdwingende levens wij allen ons buigen moeten in een gevoel van minderheid. -

Mej: Kuyper stelt er prijs op het te woord en te schrift den volke bij te brengen, dat *zij* zich noemt naar Calvijn, naar den man, die in eigen persoon den brandstapel bewaakte van Michel Servet, *opdat deze toch vooral zou zijn samengesteld uit groen hout, dat langer brandt, en dus de marteling langer doet duren*[2)]

Wie Michel Servet was? Lang genoeg hebben de Calvinisten getracht dat schanddaal-proces[3)] achterbaks te houden, maar niet voor niet staat in datzelfde hoofdstuk van den Bijbel 1 Cor: III nog een andere tekst ook, die hier wèl van toepassing is:

> 'Eens iegelijks werk zal openbaar worden, want de dag zal het verklaren.'
> -

Ook het werk van Calvijn, den grooten Calvijn aan zijn ongelukkig slachtoffer Michel Servet is openbaar geworden. En lang sinds kunnen ook zijn trouwe aanhangers de wáárheid niet meer verbloemen, dat Michel Servet een hoogst onschuldig man was, die, in hoofdzaak volkomen bijbel-geloovig, het alleen waagde in eenige ondergeschikte punten te verschillen van meening van den toenmaals in Genève oppermachtig-heerschenden Calvijn, reden waarom deze hem in de gevangenis liet werpen tegen alle recht en billijkheid in, en den onderdanigen raad van Genève dwong hem tot den brandstapel te veroordeelen. Thans óók weten wij, de processtukken wijzen het uit, dat Servet gedurende dit gevangenisverblijf, op bevel van den christen (?) Calvijn, werd behandeld met de onmenschelijkste gestrengheid, dat hem schoon ondergoed werd geweigerd, dat voedsel hem ontbrak, dat ongedierte hem opvrat, en eindelijk dat Calvijn-zelf in hoogst-eigen persoon den brandstapel ging onderzoeken, of het hout wel behoorlijk groen was en dus wel behoorlijk lang zou branden....

1) Of niet te *willen* kennen (?).
2) Deze bijzonderheden ontleen ik aan de rede, gehouden bij de onthulling van het standbeeld voor Servet in Parijs.
3) Zie o.a.: Der Neue Pitaval.

En naar zulk een man noemen zich, onder den invloed van dr: Abraham Kuyper, nog heden ten dage duizenden en duizenden in ons land, met vergeten en geringschatten van de hierboven door mij-aangehaalde Paulus-woorden in 1 Cor. III - -

Mej: Kuyper is er zoo tuk op het in haar boek, met echt-Kuyperiaansche ijdelheid, telkens te berde te brengen, dat zij overal op haar Amerikaansche reis 'sporen ontdekte van haars vaders invloed'. Aan mij-óók kan zij sporen ontdekken van dien invloed, als het haar interesseert. Maar in omgekeerden zin. Want *mij* heeft - gode zij dank - zijn Standaard en Heraut-literatuur geleerd: het diepgaand, het onmetelijk verschil tusschen een Calvinist-Kuyperiaan en een *Christen.* - Voor een **Christen** heb ik eerbied, of hij protestant is of Roomsch-Katholiek doet er niet toe. Een Calvinist-Kuyperiaan echter is: of zelf een politieke drijver, of een stuk van de kudde die zich láát drijven door Kuyper. Met Christen-zijn heeft dat politieke gedoe niets gemeen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegen-

heid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Mej: K. - Uw uitknipsel luidt:

Eigenaardig is het - schrijft hij - hier eens na te gaan, op welke gronden de redactrice der 'Hollandsche Lelie' (dus een ontwikkeld leek), een, zooals ze dat noemt, gezond-verstand-huismiddel aanbeveelt. Ik laat het aan onze lezers over, of niet achter gezond verstand een? ware te plaatsen.

Herlezende de acht deelen mémoires der bekende Marquise de Sevigné, vindt de redactrice daarin een brief van Marquis de Coulanges (1695), waarin deze verhaalt, hoe hij van een jichtaanval in zijn schouder genezen is door de kamenier van madame X, die hem met een strijkijzer behandelde. Omdat er in zijn verdere brieven niet meer over gesproken wordt, besluit de redactrice, dat Marquis de Coulanges blijvend genezen is (vergelijk deze verdraaierij met mijn artikel in de Lelie van 10 Juni II.).

Nu moet men weten, dat jicht een ziekte der stofwisseling is, die zich nu eens in dit, dan weer in dat gewricht openbaart, dat dus deze ziekte niet genezen kan door behandeling van één gewricht. Wel kan daardoor de pijn uit dit gewricht verdwijnen - maar meerdere aanvallen, b.v. in andere gewrichten, kan men daardoor niet voorkomen. De oorzaken der jicht zijn in den regel ondoelmatige, meestal te rijkelijke voeding en overmatig gebruik van alcohol, zoodat deze ziekte nooit vóór den middelbaren leeftijd optreedt, meestal bij hen, die, zooals de redactrice zelf schrijft, aanspraak maken op den naam 'Lebemann'. Dat, zooals de redactrice schrijft, hare geneesheeren, toen zij als jong meisje ziek was, het niet eens geworden zijn, of zij aan rheumatiek of jicht leed, mag ons dus zéér verwonderen, daar jongelieden nooit aan jicht lijden. Dat wisten de geneesheeren van jonkvr. Anna de Savornin Lohman natuurlijk ook, of zij heeft al een heele vreemde keuze gedaan - en dat die heeren haar niet precies het naadje van de kous getoond hebben, kan zijn reden hebben.

*Maar hoe 't ook zij, de redactrice der 'H.L.' schrijft: 'Ik ontwaakte met een heftige pijn in den schouder, die mij reeds in den nacht had gekweld' (de pijn trad dus niet plotseling op, zooals schrijfster het doet voorkomen) en laat zich zelf ook bestrijken. Hare pijnen verdwijnen gelukkig onder deze behandeling, en ze schrijft er 4 kolommen vol over: 'Dat moet u vooral ook doen, dat kan ik u recommandeeren, hoor!' *) Lief bedoeld, maar zeer naïef. Dat men met volle recht hier kan zeggen: Baat het niet, het schádt zeker niet, is, zooals we boven reeds zeiden, onjuist. Wie dit middel wil toepassen, zorge er voor, zich niet te verbranden, en vrage eerst even zijn vertrouwden geneesheer, of het hem ook kwaad kan. De laatste zinnetjes van bedoeld artikel aan het adres van 'sommige' doctoren zijn anders gesteld dan het motto, dat 'De Hollandsche Lelie' voert, zou doen vermoeden: 'Bloemen strooiende op uwe wegen, Liefde wevende in uw lot.'*

*)

Hierop zij het volgende gezegd, ter **toelichting** voor U en andere Lelie-lezers, niet ter discussie met den schrijver van het bovenstaand stukje. - In hoeverre mijne successievelijke geneesheeren *onwetend* zijn geweest is wellicht beter in hun eigen belang niet te nauwkeurig te onderzoeken; dit ben ik met bovenstaanden schrijver eens. Het bekende argument dat ze het wèl weten, maar niet hebben willen zeggen, is zoo overbekend-belachelijk-dom wanneer doctoren patienten hebben verknoeid, dat elkeen die het aanhoort het schouderophalend voorbijgaat. Zeker is het dat nommer één mij behandelde voor *jicht,*(volgens hem * in een zoo jong meisje inderdaad een zeer 'merkwaardig' verschijnsel), en dat hij mij *genas* ten slotte. Zeker is ook, dat alle mij daarna onderzoekende doctoren nooit wisten uit te maken op grond van de zich toen voordoende lichtere verschijnselen, of de vroegere zéér hevige ziekte uit mijn jongemeisjestijd is geweest jicht, dan wel rhumatiek.

Verder, en alleen hierop komt het aan in dezen, weet óók deze voor zijn practijk zóó beduchte geneesheer niets anders ter waarschuwing aan te voeren, dan dat men zich niet moet verbranden (!!!)

Ik denk dat de meeste menschen beter weten om te gaan met een strijkijzer dan met de lang niet altijd onschadelijke medicijnen van doktoren, zoodat de kans van 'zich-verbranden' veel minder gróót is dan die van zichzelf zullen de maag in de war brengen (zoo niet erger) met hunne dure medicijnen. - Overigens onderschrijf ik dezen gewichtigen raad van dezen arts van ganscher harte: zich met een strijkijzer *verbranden* is natuurlijk niet aanbevelenswaardig.

De kern echter waarom het heele artikeltje is geschreven zit 'm in het zinnetje:

'En vrage eerst even zijn vertrouwden geneesheer of het ook kwaad kan'.

M. a.w. Als gij Uw dokter maar zijn dokters-*visite* laat verdienen, dan is dr. Bles*) tevreden! Dit nu moet gij en ieder die dit leest voor U-zelf beoordeelen. M.i. is het onnoodig 'zijn vertrouwden geneesheer' om raad te gaan vragen 'of men zich soms ook kan verbranden met een strijkijzer'. Hoe ik-zelve heb gehandeld bij de behandeling ermede heb ik gezegd in de vier kolommen, die dr. Bles *niet* de fatsoenlijkheid had over te nemen *letterlijk;* waarvan hij daarentegen mijn woorden *verdraaide*, want de zin: 'Dat moet U vooral óók doen, dat kan ik U recommandeeren' staat **nergens** in mijn artikel. - - Zoo zijn onze manieren. (Wat zeker deel der pers aangaat).

Ik heb die behandeling aangegeven, omdat zij *mij* hielp, en omdat ik overtuigd ben dat iedereen zulk een **uitwendige** behandeling met een strijkijzer gerust kan probeeren, zoodat ik met volle overtuiging durf herhalen: Baat het niet, het schaadt zeker niet. Dat is de eenige raad dien ik U kan geven voor Uw kwaal.

Maar ik heb geenzins geschreven om dr. Bles en zijns gelijken van hun dokters-visites-inkomsten te berooven. Dus zij U herhaald, dat ik alleen U, in *Uw* belang, antwoord, en geenzins van plan ben met dr. Bles of wien ook verder te redekavelen over de vraag, of ik jicht had dan wel rhumatiek, noch over de

* Dit heb ik ook geenzins beweerd. Ik heb niet gesproken van *genezen,* alleen van het doen verdwijnen van een pijn-aanval. Het mij door de bovenstaande correspondente gezonden uitknipsel droeg volgenden titel:
Freule en onbevoegde geneeskunst.
Anna Lohman heeft het ongeluk gehad in hare 'Lelie' de strijkijzer-behandeling tegen jicht en rheumatische pijnen aan te bevelen. Een soort primitieve thermo-massage. - Den bout maar flink over de pijnlijke plek halen!
Dr. Bles gaat in zijn 'Moleschott' dit concurrentie-bedrijf wreken,
(Volgt het hierboven reeds overgenomen stuk uit Moleschott). - Uit welk blad een en ander is uitgeknipt is door mijn correspondente. is niet opgegeven door haar.

*) Volgens het mij toegezonden uitknipsel in de courant heet de schrijver aldus.

aanbevelenswaardigheid van het ‘zijn vertrouwden geneesheer om raad vragen’. *Ik* was en ben natuurlijk geheel belangeloos in dezen, en ik hoop en wensch voor de heeren doctoren, die in *medische* blaadjes *medische* correspondenties schrijven, om **leeken** aan te raden per-se éérst bij h h. doktoren om raad te vragen, alvorens zij een onschadelijk middel probeeren, (welke raad hun *niet* belangeloos, maar tegen duren prijs wordt gegeven) dat zij in hun geweten even overtuigd kunnen zijn als ik hoe het hun te doen is *niet* om den eigen zak te vullen maar om te *genezen* of te *helpen* althans.

J.V. geb. B. - (Vertaalwerk). - Indien U reeds geheele romans hebt vertaald, en zoowel bij den uitgever als bij het publiek zijt ingeleid onder bescherming van een

bekend letterkundige, dan is dit natuurlijk opzichzelf beschouwd een aanbeveling. Toch kan ik U voor medewerking aan de Holl. Lelie weinig hoop geven door het groot aantal bijdragen ter mijner beschikking. In de eerste plaats zou ik tot voorwaarde moeten stellen, dat gij abonnee wordt, zoo gij het niet zijt? - daar ik aan niet-abonne's geen ruimte afsta tot vertaalwerk, omdat er onder de abonne's vaste medewerkers zijn in dit opzicht die uitteraard vóór gaan. - Ook dan nog kan ik U echter volstrekt niets beloven. Ik zou alleen het een of ander belangrijks, van zeer actueelen aard, kunnen aannemen, en het is natuurlijk noodzakelijk, dat gij-zelve naar zoo iets uitziet, en het mij dan aanbiedt ter kennismaking.

Mevr. H. de V.V. - Van U ontving ik de onderstaande kaart, die ik als curiositeit letterlijk, met weglating van Uw naam en adres, hier laat afdrukken.

14 Juni 1908.

den Haag...

Geachte freule de S. Loman.

Mocht U later soms iets laten hooren over het stukje '*Herfst*', *dat ik U stuurde*, *zoudt U dan zoo goed willen zijn bericht te sturen naar onze woning: F... te S...*
Met mijn beleefde groeten hoogachtend Uw dw.

H. de V.V.

Deze kaart, waarop mijn naam onjuist is gespeld, is eveneens onjuist geadresseerd, namelijk naar de van *Speykstraat* alhier, alwaar ik nooit of te nimmer heb gewoond. Vervolgens is zij, met een randschrift van de post, naar de van de Spieghel-straat verhuisd, vandaar naar Amsterdam, door de post-administratie aldaar naar Menton opgezonden, en van daar eindelijk bij mij terecht gekomen in de Villa Mignon van Stolkweg 26. - - Is de vraag mijnerzijds niet gerechtigd, wanneer men zóó weinig afweet van mij, waarom zendt men mij dan dergelijke, vergeef mij het woord, mevrouw, *onnoozele* kaarten als bovenstaande? Denkt U wezenlijk, dat ik eenige herinnering heb van een stukje mij door U toegezonden, wanneer U niets aangeeft dan den titel ervan? Vermoedelijk is uw stukje nooit in mijn handen gekomen, wanneer U het even onjuist hebt geadresseerd als Uw kaart. Ik kan U in elk geval de verzekering geven, dat ik, alvorens U mij nauwkeuriger hebt ingelicht waarheen en wanneer U mij iets zondt, zeker niet de moeite zal doen de onder mijn berusting aanwezige copie na te zien, veel minder nog 'aan Uw woning bericht te sturen' omtrent het lot ervan. Dat ik niet particulier antwoord schijnt U niet te weten, maar wat U *behóórde* te weten in èlk geval is, dat men, als men particulier antwoord verzoekt op zoo iets, een postzegel insluit voor de te vergen moeite en onkosten.

Anna te Hilversum. - Voor de hartelijke woorden, die Uw bloemengeschenk vergezelden, eveneens recht veel dank. - Ik ben blij dat gij-ook de correspondentie aan mevr. C. geb. G. in het eerste nommer van den nieuwen jaargang met instemming hebt gelezen, want gij zijt niet de eenige die er over hebt geschreven aan mij.

Stella Mare. - Het artikel, waarover gij denkende zijt, schijnt mij héél geschikt; b.v. voor hoofdartikel. Zendt het dus.

Maria Petrowna. - Ik ontving Uw bijdragen met brief, en Uw daaraanvolgend briefje den volgenden dag. De beslissing over het zakelijke in dat laatste heb ik den heer Veen-zelf overgelaten. Dat vind ik in zoo'n geval altijd het beste.

- Ik begrijp heel goed, dat er zulk een reusachtige overvloed is van stof, dat men den tijd moet hebben alles in zich op te nemen. Toevallig dacht ik juist dezer dagen aan U, in een Engelsch blad lezende, dat Archangel een hóófdmarkt in Europa is vanwaar de vogels voor dameshoeden worden verzonden. Naar aanleiding daarvan, en van de daarbij voorkomende wreedheden, ware wellicht voor U iets te vertellen? - Het is niet dat ik U dit opdraag, integendeel, de correspondenten moeten gehéél vrij blijven, maar wellicht is het feit U nog onbekend. - Zeker, ik wil U gaarne geregeld nu en dan iets van mij laten hooren. - Veel dank voor Uw vriendelijk schrijven. Wat het aanteekenen betreft, gij hebt gróót gelijk, dat gij zooveel mogelijk inééns zendt, want dat is goedkooper dan telkens, een klein beetje afzonderlijk moeten aanteekenen. Doe het dus gerust.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

De actualiteit van sommige stukken als dat over den Schoonheidswedstrijd, over Het jaar van de Vrouw, etc., alsmede de lengte van het stuk van den heer Hertzberger, noodzaakte mij het slot van Uit een dramatische acte, en het vervolg van de novelle van Elise Soer, alsmede een deel der Correspondentie en twee gedachtenwisselingen te laten wachten tot het volgend nommer.

REDACTRICE.

Sluiting red: ged:

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Te **Amsterdam** bestaat tegen Sept. e.k. in klein beschaafd gezin gelegenheid tot **inwoning** voor een of twee jonge dames, die een der inrichtingen van onderwijs wenschen te bezoeken.

Inlichtingen van vroeger inwonenden worden gaarne verstrekt. Brieven aan den uitgever.

(482)

29 Juli 1908.
22ste Jaargang.
No. 5.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
De brief is de tribune der vrouw, door A.J. Servaas van Rooyen.

Zoo dikwerf ik in de Hollandsche Lelie de Correspondentie lees, vooral namelijk van onze hooggeachte redactrice, treft het mij welk een waar woord de Hoogleeraar Brill op een zijner colleges sprak: ‘de brief is, als het ware, de tribune der vrouw.’

Hare welsprekendheid uit zich in dien vorm der letterkunde het beste, en vermag zij ‘niet alleen den band der liefde tusschen verwijderde betrekkingen in stand te houden, maar weet zij zelfs een ongewraakten invloed op groote belangen uit te oefenen.’

Ik heb hierbij niet het oog op de *gemaakte* brieven, zooals die voorkomen in romans, of waarin geheele romans zijn vervat. Dit is een aparte soort stijl, waarin de weduwe Elisabeth Wolff en hare vriendin Agatha Deken inzonderheid hebben uitgemunt, en daardoor tevens den grond leggende van den Nederlandschen roman.

Ik bedoel het onderdeel van het Rhetorische genre, wat wij deftig noemen de Epitolographie of kortweg *de brief.* Haasten we ons er bij te voegen, dat bij het behandelen van die stijlsoort alleen sprake mag zijn van wat de ontwikkelde, beschaafde, en eenigszins geletterde vrouw, op dat gebied levert.

Zij die als man ‘koopmansbrieven’, en als vrouw den ‘briefstijl voor minnende harten’ noodig hebben, blijven buiten beschouwing.

Bij den brief toch staat de auteur midden in het leven om op het leven te werken.

De kring tot welken deze soort van opstel gericht is, is wel beperkter dan die van den redenaar, maar heeft het voordeel dat men er ieder mede bereiken kan. Men zou dan ook den brief eene redevoering kunnen noemen op een afstand tot enkelen gericht.

Daarom dan ook is de brief uit de pen van een staatsman of geleerde gevloeid, die bij het schrijven niets van den schatzijner ervaring, kennis en oefening ongebruikt behoeft te laten, niet zelden een werk, dat evenzeer bewondering verdient, als een voltooid kunstvoortbrengsel van het oratorische genre.

De brieven van een Prins Willem I, een Uyttenboogaert, een van Oldenbarnevelt getuigen dit.

Overlading moet daarbij uitgesloten zijn; gekunsteldheid in alle opzichten, want komt bij het briefschrijven het begrip mooi-schrijven ons kwellen en doet ons dit nadenken, dan gaat geheel het oorspronkelijke karakter verloren, en komt er een ‘gewildheid’, een ‘gemanierdheid’ voor in de plaats.

Uit dien hoofde zijn dan ook alle brieven, welke geschreven zijn voor derden uit den booze, en zoodra men schrijft met de wetenschap gelezen te zullen worden, niet door enkelen, maar door velen, en zelfs met de hoop in 't hart door de massa, dan moge het kunstige letterkunst geven, het aandoenlijkvertrouwelijke, het zich zelf geven, lijdt er schade door.

Een en ander blijkt mij zoo dikwerf als ik dit weekblad lees, en voornamelijk als de Redactrice in haar Correspondentiegedeelten mededeelt van brieven door haar ontvangen. In die brokken zit leven, zit liefde, en meer dan eens werd ik herinnerd aan de woorden van mijn leermeester Prof. Brill als hij zegt ‘Slechts de vrouw, die met bevalligheid onder de menschen heeft leeren verkeeren, en, om in alles beproefd te zijn, zich zelve heeft leeren verloochenen, in één woord, de vrouw die de liefde gekend heeft, is in staat om in het brievenschrijven uit te munten.’

Als men nu de vraag doet mag men ook de brieven eener vrouw, die anders in geen opzicht eene schrijfster is, als een letterkundig werk beschouwen, dan valt er een *voorzeker* op te antwoorden, want zoo er al geen bepaalde studie aan vooraf ging, dan toch meerendeels een langdurige en ernstige studie in de levenskunst.

Ik zou de Hollandsche Lelie doorloopende tal van proeven kunnen bij brengen, maar ter wille van naijver of aantijging van *adoration mutuelle* zal ik het onderzoek te dier zake aan de lezeressen overlaten. Zij hebben een fijnen smaak en zullen het volle rijpe koorn wel weten te vinden. Met zekere geestdrift onderschrijf ik deze uitdrukking ‘de liefde is de muze der vrouwelijke epistolographie, want zij vormt ook taal en stijl, daar zij harmonisch stemt en de bron zelve opent, waaruit de juiste uitdrukkingen voortvloeien, en vooral, zij leert de kunst van kiesch inkleeden, en maakt sterk om te verzwijgen, wat men alleen moet weten te dragen.’

Als voorbeeld daarvan zouden we kunnen noemen de brieven van Madame de Sévigné. In 1671 ontstond eene vijfentwintigjarige briefwisseling met hare dochter en in dezen brievenschat der moeder ‘geniet men den geur van een rein en vrouwelijk gemoed, van een fijn beschaafden geest en van eene uiterst prikkelbare verbeelding, terwijl de briefstijl allerkeurigst kan heeten.’ De brieven der dochter zijn ernstig en koel, waardoor zij niet weinig afsteken bij die der moeder.

En dan ook de brieven van Juliana van Nassau, de moeder van Prins Willem I, en die van Maria van Reigersbergen.

De levendigheid der Fransche edelvrouw verbleekt bij den stillen gloed der eerste en den lieven eenvoud der laatste.

Indien men deze brieven toetst aan de kenmerken[1)] van een goeden brief dan komt men tot de beste uitkomsten.

Immers het eigenaardige van den briefstijl is gelegen in de volkomen vrijheid, welke men bij het mededeelen zijner denkbeelden gebruikt.

De briefschrijver is alleen gebonden door zijn verstand en zijn goeden smaak, en wellicht door de gedachte, dat een brief minder vergankelijk is dan het vluchtig gesproken woord. Vooral in vertrouwelijke brieven kan de individualiteit van den steller geheel op den voorgrond treden. Hij behoeft in zijne uitdrukkingen slechts eenvoudig, duidelijk en bepaald te wezen, en kan zich voor 't overige, wat de stof betreft, van alle boeien ontslaan en den vrijen teugel vieren aan zijne ver-

1) Zie Winkler Prins.

beelding en aan de gemoedsgesteldheid van het oogenblik.

Tot een goed begrip wat de brief moet, en niet moet zijn mogen we wel even spreken over de brieven van P. Cz. Hooft, welke door velen als meesterstukken worden beschouwd.

De belangrijkheid voor Staat- en Letterkundige geschiedenis er buiten latende valt niet te ontkennen, - en Brandt erkent het ten volle, - dat vele naar de lamp rieken, of, zooals van Buffon getuigd moet worden met kanten lubben zijn geschreven. Zij zijn in een al te gezochten, minder lossen stijl opgesteld, te vol van beelden, vernuftige uitdrukkingen en woordspelingen.

Dat was Italiaansche smaak, en daar hij tevens purist in de taal wilde zijn, gebruikte hij geen bastaard woorden, maar volgde niettemin de Latijnsche syntaxis.

Deze fouten waren hem echter aangeboren; zij zaten hem in 't bloed, en onmiskenbaar zijn zijn brieven die van een eerlijk man, een vriend van waarheid, deugd en recht, een fijn menschenkenner en staatsman, die echter liefst het beste gelooft.

Als men enkele brieven van Hooft, b.v. een briefje aan de dochters van Roemer Visscher, waarin hij mededeelt, dat zijne vrouw ‘op den dood’ heeft gelezen, en den brief over den dood dier vrouw, naast brieven van Maria van Reigersbergh legt, dan komt hier het karakter van den vrouwen-brief op het gunstigst te voorschijn.

In de eerste dagen harer huwelijksliefde schrijft zij: ‘ik heb uwe drie brieven ontvangen, maar liever had ik u alleen; ik ben tot nog toe wel te pas geweest, maar zou nu wel ziek beginnen te worden door uw lang uitblijven. De Heer T. is hier geweest en heeft hier een boek gelaten, maar ik zend het u niet, alzoo het u eer thuis zal doen komen.’

Toen haar man zoo wreed van hare zijde was weggenomen, en in de gevangenis buiten toegang gesteld, toonde zij meer vastheid en vertrouwen op zijn goede zaak, dan Hugo de Groot zelf in zijne zoo keurig en met zoo fijne berekening geschreven brieven aan Prins Maurits.

‘Ik heb,’ zoo schrijft zij hem, ‘nooit eenige zwarigheid in uwe noch mijne zaak gemaakt. Ik ken uw gemoed en met wat consciëntie gij in deze en andere dingen altijd hebt gewandeld. Hadt gij profijt of eer daarin gezocht, dan zou ik mij de verongelijking, die ons wordt aangedaan, kunnen aantrekken; maar nu houd ik mij verzekerd, dat gij nergens in kunt worden verkort. - Alles wat ik u wenschen kan is dat God u gezondheid verleene: gerustheid geeft u uwe goede conscientie.’

Met groote kieschheid brengt zij verder haar man onder het oog, dat hij beneden zijne waardigheid handelen zou, zoo hij eenige gunst zocht door zijne medegevangenen te bezwaren: ‘Eén ding verwondert mij alleen, namelijk, dat er sommige schijnen te willen zeggen, dat gij aan een van de Heeren alleen zoudt gezegd hebben iets groots te willen ontdekken, daar het Land veel aan gelegen zou zijn; maar dat gij eerst onder bescherming van Zijne Excellentie begeerdet genomen te zijn. Ik heb dat niet willen gelooven, gelijk ik ook nog niet doe; want ik houd het voor zeker, wat gij mij dikwijls gezegd hebt, dat gij geene geheimen wist, en zie geene reden waarom gij iemands bescherming noodig zoudt hebben. Daarom is er ook niemand, die dat gelooven wil. Evenwel heb ik u dit willen schrijven, opdat ik in staat zij, met meer grond zulke beweringen tegen te spreken. Laat mij door brenger dezes een eenvoudig ja of neen weten.’

Een mannelijk woord door een vrouw gesproken. Indien op deze wijze de vrouw man wil zijn, en voornamelijk heel haar kracht legt in den brief, zullen onze nageslachten een ruim veld vinden van studie en karakterontleding.

Uit de geschiedenis van een dramatische acte. (Le Passant). *(Vervolg en slot van No. 2).* III.

Laat me echter niet afdwalen. Het tumult der ovatie, dat mijn naam begroette, die door Sarah het publiek werd toegeroepen, de herhaalde terugroepingen, waaraan mijn beide actrices moesten voldoen, de vreugde, waarmede zij mij bij de gebruikelijke accolade met hunne geparfumeerde armen omvatten, de warme en hartelijke handdrukken der directeuren, waren voor mij de dadelijke en inslaande bewijzen, dat mijn gedicht 't ten volle had gedaan. En toen daarna, in den foyer der artisten, ik omringd werd en geluk gewenscht door eene menigte schoone dames en deftige heeren, van wie le tout Paris

naam en geschiedenis wist en die alleen ik, arme kleine verlatene, niet eens van aanzien kende, in dat oogenblik was het mij wel duidelijk, dat het lot van ‘Le Passant’ een ander was dan dat van zoovele actes in verzen, die jonge dichters op het tooneel van den Odeon-schouwburg hadden doen spelen.

Maar toch was het eerst den dag daarna - het is de eerlijke waarheid - dat ik ten volle besefte en begreep, bij het lezen der couranten en hare

ZANETTO naar eene Amerikaansche afbeelding.

bijna enthousiastische artikelen, hoezeer het geluk mij had begunstigd. En in de twee of drie dagen, die nu volgden, waren het wel zeer buitengewone bezoeken, die ik in mijn nederig kamertje ontving. Camille Doucet, die van nu af aan de meest vaderlijke en meest toegenegen van alle vrienden was, Camille Doucet, toenmaals directeur-generaal der Parijsche theaters, kwam mij mededeelen, dat mijn stukje weldra gespeeld zou worden op de Tuilerieën, voor het keizerlijk hof. Théophile Gautier, de innemende meester, bracht mij eene uitnoodiging van prinses Mathilde Bonaparte, met wie eene vriendschap van meer dan vijf-en-dertig jaren mij tot haar dood zou verbinden. En ten slotte kwam mijn uitgever Alphonse Lemerre het practisch en tevens artistiek slotwerk van het vuurwerk afsteken door mij met uitbundige vreugde te berichten, dat er in zijn winkel geen enkel exemplaar van de ‘Reliquaire’, noch van de ‘Intimités’ overbleef en dat de opeenvolgende uitgaven van mijn tooneelwerkje met razende snelheid werden uitgeput.

De eerste schrede was gedaan. Van dat oogenblik af was ik ‘de auteur van ‘Le Passant’ en gedurende langen tijd heeft men nimmer mijn naam gedrukt zonder er dien titel op te doen volgen. Daar ik veel heb voortgebracht op literair gebied - te

veel misschien - na dien tijd, zoowel in verzen als in proza, was ik somwijlen onaangenaam aangedaan door de hardnekkigheid, waarmede het publiek zich dat korte gedicht wilde blijven herinneren! Ik had ongelijk.

Thans, nu ik het einde van mijn leven nader, en weet, dat alles hier op aarde is ijdelheid, een letterkundige roem zoo goed als elke andere zaak, is mij niettemin een aandoenlijk en melancholiek gevoelen bijgebleven voor mijn lieven, kleinen ‘Passant’ Want daaraan dank ik eene gunst, die slechts weinigen is gegeven - de gunst van een moment van volkomen geluk in den schoonsten tijd der jeugd.

* * *

En geven we thans het woord aan de tweede, die deze première van ‘Le Passant’ heeft beschreven en er een duurzaam recht toe had, omdat zij daaraan, als aan die van zoovele andere tooneelwerken, aan de eindelooze reeks stukken van Victorien Sardou en van Alexander Dumas fils, van de Bornier's ‘Fille de Roland’ en van Theuriet's even pakkend als innig-gevoeld ‘Jean Marie’, op onvergetelijke wijze heeft medegewerkt. Het is ‘la divine Sarah’ zelve, die in den korttevoren verschenen eersten en totnutoe eenigen bundel mémoires van haar welgevuld en emotievol kunstenaarsleven, ook aan dezen avond van François Coppée's eersteling, hare aandacht tamelijk uitvoerig heeft gewijd. Voor haar viel deze

episode in den tijd, dat zij, nog niet zoo heel lang aan het Odeon-theater verbonden, naam begon te krijgen in de Parijsche tooneelwereld; naam te verwerven na haar succesvol optreden in enkele rollen van beteekenis, die men haar in haar kort eerste verblijf aan het 'Théâtre français' had onthouden. Het was in de dagen, dat na Dumas' 'Kean', was aangevangen met de repetities van 'La loterie du Mariage'!

Eens op een avond - aldus haar verhaal - kwam madame Agar in mijn kleedkamer, gevolgd door een nog

Foto Kouw)
(Nijmegen.
ZANETTO bij eene Hollandsche dilettanten-uitvoering.

jong man, van naar mijne schatting vier-en-twintig à zeven-en-twintig jaar. 'Lieveling', sprak zij, terwijl zij mij kuste, 'je hebt het in je macht een dichter gelukkig te maken!' En zij stelde mij François Coppée voor. Ik noodigde mijn bezoekers uit te gaan zitten en kon toen den jongen man wat beter opnemen; zijn ivoorblank schoon gelaat, deed mij aan Napoleon I denken. En Napoleon is altijd een van mijn lievelingshelden geweest!

'Is u dichter?' vroeg ik.

'Ja, mejuffrouw!' Zijn stem beefde, hij scheen meer verlegen nog dan ik.

'Ik heb een klein stukje geschreven,' vervolgde hij, 'en Mlle Agar heeft in mij de verwachting gewekt, dat u het met haar zoudt willen spelen.'

'Ja, lief kind,' viel Agar in, 'dat zult gij zeker gaarne doen. Het is een klein meesterstuk, dat u een enorm succes zal bezorgen.'

'En aan u. Wat zult gij mooi zijn in de rol!' voegde de dichter daaraan toe, met bewonderende blikken naar Agar opziende.

'Ik werd juist toen op het tooneel geroepen en, na eenige minuten terugkomende, vond ik den dichter met Agar in zeer intiem fluistergesprek. Het resultaat van de

samenkomst was, dat ik, na lezing van het stuk, Dusquesnel, die zoowat het beheer voerde in het Odeon en de eenige was, die gevoel had voor verzen, zou bewegen het stukje te laten spelen. Tehuis gekomen dien avond werd dan ook mijn eerste werk het te lezen en ik vond het zóó mooi, dat ik zoo spoedig mogelijk bij Dusquesnel op bezoek ging. Ik kwam hem op de trap tegen.

‘Kom als 't u blieft nog even mee terug,’ riep ik uit. -

‘Lieve hemel, wat is er aan de hand,’ antwoordde hij. ‘Ge zet een gezicht, alsof ge een lot uit de loterij getrokken hebt!’

‘Het heeft er inderdaad iets van.’ En in zijn bureau gekomen, reikte ik hem het manuscript over: ‘Lees dit, wat ik u bidden mag.’

‘Ik zal het meenemen.’

‘O neen, lees het hier dadelijk! Wíl ik 't voorlezen?’

‘Neen, neen. Gij met je verraderlijk mooie stem, wekt een indruk van poëzie uit het naarst gerijmel.’

En hij liet zich bewegen, ging zitten en las. Na eenige oogenblikken keek hij op en zeide: ‘Het is mooi, inderdaad. Het lijkt mij een meesterstukje!’

Kortom, Dusquesnel beloofde, dat het zoo spoedig mogelijk gemonteerd zou worden en dat Agar en ik het zouden spelen, bij eene aanstaande benefice-voorstelling.

‘Le Passant’ was een triomf voor den dichter en voor ons.

Niet minder dan acht malen werden Agar en ik teruggeroepen. François Coppée had in zijn bescheidenheid zich achteraf gehouden, zoodat ik hem niet mee op het

tooneel kon nemen. Maar den vorigen avond nog onbekend, was hij ineens beroemd. Wij hebben de kleine één-acter meer dan honderd keer achter elkaar gespeeld en het duurde niet lang, of wij kregen een uitnoodiging om ‘Le Passant’ bij den Keizer in de Tuileriën te komen opvoeren.

O, die uitvoering in de Tuileriën! Zij staat mij voor den geest, als hadde zij gisteren plaats gevonden. Graaf de Laferrière was aangewezen mij aan den Keizer voor te stellen; voor Agar was dit niet noodig, omdat dit alreeds geschied was door prinses Mathilde, die in haar vrijen tijd zich wijdde aan de beeldhouwkunst en voor wie zij geposeerd had als Minerva.

Graaf de Laferrière haalde mij af met een statierijtuig; mijne getrouwe madame Guérard vergezelde mij. Ten paleize werden wij in een kleine, geel gestoffeerde kamer gelaten, terwijl Laferrière ons ging aandienen. Van de vrijheid mij gelaten, wilde ik gebruik maken om voor madame Guérard mijne drie obligate buigingen te repeteeren. En ik oefende mij en neeg op het mooist, telkens ook de woorden: Sire... Sire... mompelende, toen ik ineens achter mij iets hoorde. Het was de Keizer zelf, die ons verrast had en lachende stond te applaudisseeren. Ik was natuurlijk verlegen, boos zelfs, maar ik begreep dat ik mij had in te houden, en verzuimde niet, zij 't ook contre coeur, mijn buigingen voor den Keizer te maken.

Hij zeide echter op heel vriendelijk-lachenden toon: ‘Het is wel mooi, maar zooeven was het toch beter. Doe 't zoo voor de Keizerin.’ En tegelijk verlieten wij het vertrek, hij naast mij, de conversatie aanhoudende. De Keizer maakte op mij een gunstiger indruk van nabij gezien, dan van verre. Hij had mooie oogen, die hij gewoon was half te sluiten, om dan door de lange wimpers te kijken. Zijn gelaatskleur was bleek en zijn stem zacht en verlokkend. Wij vonden de Keizerin in een breeden armstoel gezeten, gekleed in een grijzen japon, die haar als aan het lichaam gegoten was. Zij scheen mij zeer mooi, mooier dan van haar portretten. Ik maakte mijne drie neigingen onder het eenigszins spotziek oog des Keizers. Toen de Keizerin sprak, was de bekoring gebroken. Die ruwe, harde stem, zou niemand uit den mooien mond van zulk een gedistingeerde vrouw hebben verwacht.

En van dat oogenblik heb ik mij nooit volkomen op mijn gemak met haar gevoeld, hoe vriendelijk en lief zij mij ook behandelde. Zoodra Agar was gekomen, gingen wij met den Keizer naar den ruimen salon, waar de vertooning zou plaats hebben en wij gaven de grootte aan van de ruimte en wat wij verder voor ons spel zouden noodig hebben....

De voorstelling had spoedig daarna plaats, ter eere van de Koningin van Holland, die te Parijs op bezoek en vergezeld was van den Prins van Oranje, in de wandeling aangeduid als ‘Prince Citron’.

Ik herinner mij van dien avond een allergekst incident. De Keizerin had bijzonder kleine voetjes en, zooals dit pleegt te gaan, ze nog kleiner willende doen schijnen dan ze al waren, wrong zij ze in te nauwe schoenen. Wat was ze mooi dien avond, in hare rijke kleedij, die de welgevormde buste in al haar schoonheid te zien gaf! Op haar glanzend; donker haar droeg zij een schitterend diadeem van diamanten en turkooizen en haar kleine voeten rustten op een kussen van zilverbrokaat. Ik kon mijn oogen niet van haar afhouden en ook onder de vertooning van Coppée's stukje werd ik door dat voetkussen aangetrokken.

En ik zag hoe de voetjes daarop onrustig werden, hoe al spoedig het eene voetje het andere zachtjes, o, heel zachtjes wreef en eindelijk hoe de Keizerin als ongemerkt,

de hiel uit het eene schoentje werkte, wat haar blijkbaar een weldadige verlichting gaf. Maar, dacht ik, hoe zal dat straks gaan, als de schoen weer aan moet, wetende, dat de voet, die in een te nauwen schoen gaat zwellen, er eens uit, heel moeilijk weer erin is te schuiven. Aan het einde van 'Le Passant', werden wij tweemaal teruggeroepen en het was de Keizerin, die tot het herhaald applaus het sein gaf. Maar tot opstaan kwam het niet, hoewel ik meende te bemerken, dat de Keizerin moeite deed haar schoen weer aan te krijgen. Ik vertelde wat ik had waargenomen aan Agar, en wij beiden waren dol nieuwsgierig hoe de Keizerin zich uit de verlegenheid zou redden. Dus keken wij met aandacht door een spleet van het gordijn.

Eindelijk stond de Keizer op en ieder volgde zijn voorbeeld. Hij bood zijn arm aan de Koningin van Holland, die zich echter richtte naar de Keizerin, die nog niet was opgerezen. Ik zag toen over des Keizers gelaat weer het lachje spelen, dat mij alreeds bekend was. Hij fluisterde generaal Fleury iets in en onmiddellijk vormden de generaals

en de andere officieren van dienst, die achter de souvereinen waren gezeten, een halfrond om de Keizerin, haar aldus afscheidende van het overige publiek. De Keizer met de Koningin wandelden toen door, zonder aandacht te schenken aan de verlegenheid der Keizerin, en de prins van Oranje hielp, één knie op den grond gebogen, het voetje der mooie Keizerin in het schoentje wringen. Toen Eugénie daarna op hare beurt opstond, zag ik, dat zij zwaar op den arm van den prins leunde.

Van haar coquetterie was de straf niet uitgebleven.

* * *

In ons vaderland is ‘Le Passant’ weinig bekend. Het is er een enkele maal gespeeld en heeft aan eene der vertolksters van Silvia, de toenmalige Alida Klein, thans mevrouw Tartaud met haar allure vol gratie en haar prachtig orgaan veel en welverdienden naam verschaft. Het eerst werd het hier te lande opgevoerd bij den avond met ‘spectacle coupé’, die den 21 Januari 1880 te Amsterdam ter eere van den aanwezigen dichter Francois Coppée plaats had; de dames Jeanne en Josephine de Groot, beiden pensionnaires van 't Koninklijk Huis, vertolkten er respectievelijk Zanetto en Silvia op eene wijze, die niet onverdeeld geroemd is geworden. Twee maanden later speelde Sarah bij haar debuut in Nederland, waar men haar daarna meer geregeld zou zien, de een-acter en maakte er grooten indruk mede. Doch de moeilijkheid om eene partner te vinden, die Agar ook maar eenigszins waardig kon vervangen, heeft daarna ‘Le Passant’ vermoedelijk van haar geregeld repertoire afgevoerd. In de reeks voorstellingen in Londen, die haar in 1879 tot continentale ster verhieven, kwam Coppée's dichtwerk niet voor, en ook ten tijde van de groote Amerikaansche tournée van 1880 werd het niet gespeeld. Terwijl toch Sarah allerminst afkeurig is geworden van travesti-rollen, want haar Hamlet, haar Hertog van Reichstadt, haar Werther, dateeren alle uit veel latere perioden! En terwijl ze evenmin zich afgekeerd had van Coppée, wiens ‘Luthier de Crémone’ ze in beide genoemde gevallen onder hare rollen gaarne opnam[1)].

Toch is Sarah's optreden in ‘Le Passant’ een bepaald moment in haar emotie-wisselende loopbaan geweest, en heeft men nimmer nagelaten de persoonlijkheid van Zanetto aan die van de slank en eeuwig jong gebleven kunstenares te verbinden. Kort na de succespremière in het Odeon, werd Sarah Bernhardt's woning door de vlammen aangetast en leed ze door den brand van haar onverzekerden inboedel eene schade, welke alleen door een benefiet met Patti's welwillend optreden, geheel kon worden vergoed. Toen ontving ze onder vele schriftelijke blijken van deelneming ook dit aardige vers:

Passant, te voilà sans abri
La flamme a ravagé ton gîte
Hier plus léger qu'un colibri
Ton esprit aujourd' hui s'agite,
S'exhalant en gémissements
Sur tout ce que le feu dévore
Tu pleures tes beaux diamants?...
Non, tes grands yeux les ont encore.

1) In andere landen als Frankrijk werd ‘Le Passant’ niet veel opgevoerd. Toch is het werkje in tal van talen overgezet, ook in het Duitsch, waarbij het echter zeer willekeurig is bekort en veranderd op eene wijze, die de oorspronkelijke verzen bepaald onherkenbaar maakt.

Ne regrette pas ces colliers
Qu'ont à leur cou les riches dames!
Tu trouveras dans les halliers
Des tissus verts, aux fines trames!
Ta perle?... Mais c'est le jais noir
Qui sur l'envers du fossé pousse!
Et le cavre de ton miroir
Est une bordure de mousse.

Tes bracelets?... Mais tes bras nus:
Tu paraîtras cent fois plus belle!
Sur les bras polis de Vénus
Aucun cercle d'or n'étincelle!
Garde ton charme si puissant!
Ton parfum de plante sauvage!
Laisse les byoux, ô Passant,
A celles que le temps ravage!

Avec ta guitare à ton cou,
Va, par la France et par l'Espagne!
Suis ton chemin, je ne sais où...
Par la plaine et par la montagne!
Passe comme la plume au vent!
Comme le soir de ta maudire!
Comme un flot qui baise en rêvant
Les flancs d'une barque sourire!

En toen na jaren van roem en eer, op haar tooneelfeest in 1896, dichters en schrijvers van Frankrijk en daarbuiten, der groote navolgster van Rachel hulde kwamen brengen, toen was het in een schitterend gedicht, dat François Coppée herdacht de glorie van ‘Le Passant’, die was van verleden en heden. Hij sprak toen:

‘Mignonne, voici l'Avril!’ - Que c'est loin, le décor
Tout bleu de lune, Agar avec sa voix profonde,
Le Passant florentin à chevelure blonde
Et mes vers d'écolier dits par les lèvres d'or!

Sarah! ce souvenir est mon plus cher trésor.
Avec toi, depuis lors ô Muse vagabonde,
L'Art et la Poésie ont fait le tour du monde
Et ton génie a pris un merveilleux essor.

Tu triomphes, ce soir. Permets qu' en cette fête,
La lointaine chanson de ton premier poète,
En caressant ton coeur, dise: 'T'en souvient-il?'

Le passé ne peut pas attrister ta mémoire
Car, pour toi, belle et noble artiste en pleine gloire,
C'est toujours la jeunesse et c'est toujours l'Avril!

En het was bij deze zelfde gelegenheid, dat André Theuriet, wiens 'Jean Marie' Sarah eveneens heeft naar voren gebracht geheel de wereld door, dichtte:

Comme les chevaliers, au pays de Féerie,
Vers leur dame d'amour allaient â travers bois,
Les poètes, vers vous - la Dame de leur choix -
Viennent, portant chacun sa couronne fleurie.

Et moi, me souvenant, Sarah, qu'a Jean Marie
La grande comédienne à daigné maintes fois
Prêter son fier génie et l'or pur de sa voix,
Je veux que mon brin d'herbe aux palmes se marie.

Et je mets à vos pieds les fleurs de mes fôrets
Afin que la senteur discrète des genêts,
Les épis de la sauge et de la marjolaine,

Se mêlent aux festons des lauriers toujours verts
Qui fêtent votre gloire, ô Muse des beaux vers,
En ce royaume d'art dont vous êtes la reine!

* * *

Wij, die Coppée als dichter en schrijver beter, althans meer onbevangen en met minder strengheid kunnen beoordeelen dan hij het zichzelf in zijn eerst medegedeeld artikel deed; wij weten, dat hij voor Frankrijk en geheel Europa, zeker niet is gebleven de schrijver van 'Le Passant' alleen. Wij weten het, dat zijne tal van zoetvloeiende of van ongekende kracht en hartstocht getuigende dichtbundels in veler handen zijn geweest, dat zijne monologen en epische verhalen als 'La grève des forgerons' en 'Pour le drapeau' duizenden malen zijn gereciteerd, zijn proza-stukken gelezen door vele vrienden der literatuur. Wij weten het, dat op 'Le Passant' zijn gevolgd 'Deux Douleurs', 'Fais ce que dois' en 'Le Trésor', die niet minder dan het lied van den Florentijnschen zanger spreken van schijnbaar innig gevoelen, van misschien berekende, maar tevens schoone woordenkeus; dat zijne groote dramatische werken als 'Madame de Maintenon', 'Severo Torelli' en bovenal 'Pour la Couronne' door den pakkenden dialoog overal opgang hebben gemaakt. Want op welke wijze men ook over Coppée als liefhebberend staatsman moge gedacht hebben en nog denken, in welke mate men zijne daden of uitingen moge beoordeelen en zijne gevoelens deelen; ook daar, waar men dit in zijne verzen niet doet, moet men het hoofd buigen voor den machtigen gloed, voor de niet te weerstreven impressie, die uit zijn dichterwoord spreekt. Zeker, er is daarin ook wel valsch en gewild effect, er is daarin veel van een oude school, die heeft afgedaan, maar er zit kracht in die tooneelen van bonte kleur. Doch juist omdat uit 'Le Passant' is kenbaar al de levenslust van den

nog niet met den strijd der realiteit in botsing gekomen jongeling, juist omdat daarin is poëzie zonder meer dan eenige, waarschijnlijk buiten opzet daarin gelegde philosophische waarheid - juist daarom kunnen wij ons de liefde, die deze dichter ten einde; toe gevoeld heeft voor zijne onaangetaste eersteling, ten volle begrijpen en haar deelen in elk opzicht.

Zeker is die aanhankelijkheid aan eerste werk niet een zijner minste en minst beduidende karaktertrekken.

HENRI VAN DER MANDERE.

Den Haag, Juni '08.

Bericht.

Naar aanleiding van de van alle zijden mij toevloeiende uitingen van belangstelling in deze Dagboekbladen zij hier medegedeeld, dat ik voornemens ben die geregeld elke veertien dagen, - niet elke week zooals velen verwachten - te doen verschijnen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 3.) III.

Als ik aan die vroege dagen van héél jonge jeugd terugdenk, zie ik veel blijheid, veel zon. - Mijn moeder, ondanks een reeds toen wankelende gezondheid, was toch een vroolijke, van het leven genietende, in de wereld uitgaande vrouw, en ik heb een flauwe herinnering van haar in diner- en receptietoiletten, mooi en statig en rutschend, en hoe wij, mijn broers en ik, op de trap zaten te kijken, als er feesten waren bij ons zelf, om ter sluiks de gasten te bewonderen, die schreden door den langen gang naar de salons, de ‘blauwe’ en de ‘groene’ kamer, welke één geheel vormden met de derde, het eetvertrek. - -

En ik zie óók, onder mijn vier broers, den tweeden, aardig, knap, lief, beminnelijk ventje,

twaalf jaar, toen ik zes was, lieveling van iedereen, om zijn open vroolijk karakter, bemind op school, bemind in huis. Ach, laat me U nog even vertellen het weinige dat ik me van hem herinner zóó, uit die mooie, kort-durende bloeiperiode van ons huiselijk geluk. Hij was het, die met ons, de twee jongeren, speelde, en met zijn bokkenwagen ons rondreed; mijn oudste broer was een stiller jongen, het derde zoontje stierf reeds als klein kind. In al onze kinderspelen vervulde hij, de tweede broer, de hoofdrol, en was hij de beschermer van ons, de twee kleinsten. Als hij uit school thuiskwam, mocht ik hem tot aan een zekeren brug, dicht bij ons huis gelegen, tegemoet gaan, en nog zie ik hem daar lachend neerhurken, om mij in zijn stevige jongens-armen op te vangen als ik hem blij tegensnelde. - -

Dat is het laatste wat ik zie uit dien mooien tijd - - Want toen kwam zijn dood. - En met zijn dood een blijvende verandering in het zieleleven mijner moeder, die zou terugwerken op allen, op heel haar en ons leven, en op het mijne, dat van de eenige dochter, in het bijzonder nog - -

Eén week slechts was hij ziek; de roodvonk, die toen in zeer hevige mate heerschte, rukte hem weg. Wat baten onze teederheden, onze voorzorgen, onze liefde, als de dood zijn intocht *wil* houden.! - Ik weet nog heel goed hoe ernstig ons op het hart werd gedrukt, als wij ergens zulk een roodvonkpapiertje zagen op de deur, dadelijk naar de andere zijde der straat te gaan, ik weet nog dat brieven, die in diezelfde dagen van een besmet huis ten onzent kwamen, om mijn ouders op de hoogte te houden van den toestand van een familielid, werden gelezen tusschen de tang, werden verbrand dan onmiddelijk in den haard. -

En toch kwam het ongeluk.! En het trof mijn ouders in den begaafdsten, den liefsten, den aardigsten, den mooisten onder hunne kinderen. - De ezel, waarnaar hij altijd zoo had verlangd inplaats van een bok, was juist enkele dagen vroeger op stal gekomen bij den huurkoetsier, voor zijn ophanden zijnden verjaardag, en zie, toen die feestdag kwam, toen lag de vroolijke jongen, voor wien zooveel vreugde was bestemd, reeds onder de aarde, en, zooals hij het zelf midden in zijn koorts, tot mijn moeder plotseling zeide: - ‘Met den ezel zou *hij* nooit spelen.’

Want, eerst door *dat* gezegde, bemerkte zij dat hij het geheim had ontdekt, niet had willen verraden hoe hij reeds vóór zijn verjaardag had gezien bij toeval, dien zoo vurig-begeerden schat, waarnaar heel zijn jongenshart uitging. Om mijn moeder, die zoo zeer was gesteld op ‘verrassingen’, niet teleur te stellen, had hij, zoolang hij gezond was, fijngevoelig gezwegen. Nu, in zijn ziekte, vervolgde hem aandoenlijk de herinnering aan dit gedroomde geluk, dat, zoo nabij, nooit hem ten deel zou vallen.

Mijn arme moeder kon dan ook na dien tijd nooit meer een ezel zien, zonder in tranen uit te barsten, en ik herinner mij hoe mijn vader eens een kinderboekje, mij door een tante cadeau gegeven, op welks titelblad een ezelwagen en eenige kinderen erin, was afgebeeld, haastig uit mijn handen trok vóór mijn moeder het zag, en mij onmiddelijk iets anders beloofde als ik er niet tot haar over sprak. -

Wij waren allen heel-ziek aan het roodvonk in dien tijd; ik in het bijzonder was door den dokter gedurende een paar dagen volkomen opgegeven, en geheel den droevigen winter, die volgde daarop, waren wij kinderen dientengevolge boven in de ziekenkamer. - Niemand sprak tot mij over den dood van mijn broertje. Maar ik begreep van zelf. En ik weet nog heel goed, hoe mijn moeder in tranen uitbarstte, toen ik plotseling antwoordde op hare vraag: ‘Weet je waar Willem is.?’ - - ‘Ja - zeker - Die ligt nu immers op het kerkhof.’ - -

Ach met hem werd de vreugde, de blijheid van ons huis heengedragen.!

Ik weet niet waaraan het is toe te schrijven geweest, dat de dood van mijn ander broertje, een lief, mooi, bloeiend jongetje, die op ruim twee-jarigen leeftijd in enkele dagen stierf aan een croup-aanval, op mijn moeder niet die verlammende uitwerking had, die het sterven van haar tweede zoontje op haar zou teweegbrengen. -

Zij-zelve placht dit in verband te brengen met het verschil in leeftijd tusschen beiden. Hoe dat zij, déze slag brak haar! En dat waaraan zij zich oprichtte was de godsdienst.

Want mijne moeder, evenals mijn vader uit Groningen geboortig, eene freule Alberda van Ekenstein, was van huis uit veel minder streng-orthodox opgevoed dan mijn vader. Ik geloof niet, dat er in hare jeugd-dagen nog sprake was van eigenlijk modernisme; iedereen, vooral in de hoogere klassen, was, meen ik, toen op dezelfde vreedzaam-gemoedelijke wijze godsdienstig. De Doopsgezinden vertegenwoordigden - ik ga hier af op de ver-

halen mijner ouders - wel reeds in hun jeugddagen in Groningen een zekere vooruitstrevende richting op godsdienstig gebied, maar degenen, die daartoe behoorden, de middelklasse, de winkelstand, waren zoo afgescheiden van den kring der deftige ‘eerste families’ (standverschil bestond toen immers oneindig méér dan nu), dat het daarin ‘ondeftig’ zou zijn geacht zich bij de Doopsgezinden aan te sluiten of met hunne ideeën zich in te laten.

- Dus, mijne moeder óók was gewoon geweest des Zondags geregeld naar de fransche kerk te gaan, en voor den Bijbel dien eerbied te hebben, die toen nog algemeen was. Er in *gelezen* had zij misschien niet veel. En daarin zat het verschil met de opvoeding van mijn vader, wiens vroegtijdig weduwe geworden moeder hem en al hare zonen en dochters had grootgebracht aan de hand van ‘Gods-Woord’, niet in-naam, maar inderdaad, omdat zij-zelve dat woord had aangenomen tot richtsnoer van haar nobel leven. - Zij was reeds overleden vóór den tijd waarvan ik nu spreek, maar haar invloed leefde voort in den gedachtenkring, de levensopvatting harer kinderen, bij den een zus, bij den ander zoo, maar bij allen op de een of andere wijze. Zoo sprak hel van-zelf, dat de troost van den Bijbel, de hoop des wederziens waarvan Hij spreekt, plotseling voor mijn moeder verscheen in een nieuw, ik zou haast zeggen een *levend* licht, door hare gesprekken daarover met mijn vader en diens familie. - - Van toen af werd ons huishouden, wat het daarna gebleven is, beslist-orthodox. Alles wat wereldsch wordt geacht door deze strengorthodoxe richting week weldra uit onze opvoeding, uit ons leven. Geen uitgaan meer naar feesten, óók niet toen de rouwtijd was afgeloopen. Geen mooie kleederen meer, geen omgang met anderen, dan slechts heel enkele families.

De lichamelijke toestand mijner moeder werkte er toe mede deze afzondering te vergrooten. -

Ik was zes jaar, toen hetgeen ik hierboven vertelde voorviel. De tijd daarvóór is een afgesloten tijdperk van enkel mooie herinneringen. Wat nu komt is het begin van een nieuw stuk leven, waarin - ach zoo vroeg reeds - de *ernst* der levensdingen zijn plaats eischte.

(*Wordt vervolgd.)*

Gedachtenwisselingen.

I.

ROTTERDAM, 5 Juli 1908.

Geachte Redactie!

Mag ik U een plaatsruimte in Uw g/h *Hollandische Lelie* verzoeken. Bij voorbaat mijn dank. Er moest een wet zijn die o.m. bevatte dat jeugdige kinderen van een zekeren leeftijd des avonds na zeker uur zich niet meer op den openbaren weg mogten bevinden, ook niet in gezelschap hunner kameraadjes, dan in gezelschap van meerderjarigen, dit zou heilzaam op de kleinen zelf werken en het publiek zou daarmede een dienst bewezen worden. Immers het zakken rollen, laden lichten des

avonds zoude daardoor aanmerkelijk mede verminderen, alsmede de straatschandaaltjes door de jeugd gepleegd, vooral in groote steden is aan een dergelijke wet een behoefte. Werd een jeugdige dan na bezette tijd door de politie aangetroffen, dan moest onderzocht worden wie daar de schuld van was, was die aan de familie te wijten dan moest die gestraft worden en niet het kind, was daarentegen het kind de schuldige dat die zonder voorkennis de woning verlaten had, gestraft worden zooals de omstandigheden dat medebrengen. - En wat is Uwe meening?

Hoogachtend
Uw E. dr.
K. SCHRAVER,
(Gep. 1e Lt. pl. adj.)

Antwoord Redactrice.

Ik ben het geheel eens met den geachten inzender; en, dat zoo iets in de praktijk mogelijk is, bewijst het feit, dat zulk een wet inderdaad bestaat in sommige cantons van Zwitserland, waar de kinderen tot op zekeren leeftijd 's avonds ná negen uur niet meer op straat mogen worden aangetroffen, op straffe van boete, door de ouders te betalen.

REDACTRICE.

II.

Kan iemand der Lelie lezeressen (lezers) mij misschien omtrent het volgende inlichten?

Gaarne zou ik weten of hier in Holland voor jonge dames gelegenheid bestaat het boekbinden te leeren.

In Londen bestaan daartoe speciale goedkoope cursussen, waarvan door beschaafde jonge dames een druk gebruik wordt gemaakt, maar ik betwijfel of wij hier in Holland wel iets dergelijks bezitten.

Op welke manier kan men dan het best en doeltreffendst dit vak leeren? Is het in de leer gaan bij een boekbinder de eenige manier en welken weg heeft men dan daartoe in te slaan?

Mocht iemand mij hieromtrent kunnen en willen inlichten, zoo houd ik mij ten zeerste aanbevolen en zeg daarvoor gaarne bij voorbaat vriendelijk dank.

X

Kleine Thérèse door Elise Soer.
(Vervolg van No. 3.)

De ‘hemeloogjes’ keken medelijdend op haar neder, overigens omhulde de duisternis alles als met een zwart fluweelen mantel. ‘Boschmenschen bestaan alleen in droomen,’ dacht de kleine slaperig, ‘vrouw Cabaud heeft ze verzonnen; ze zijn ook heelemaal niet aardig, maar het paddestoeltje, de bruine vlinder, de torren, die zijn wel degelijk hier, zij doen me geen kwaad, zij slapen ook in de kou, ik vind het prettig, dat ze zoo dichtbij zijn. Jammer, dat de engelen niet in het bosch kunnen komen, zij zouden immers met hunne vleugels aan de takken blijven haken....’ dit vond zij grappig en moest er om lachen ‘.... de engelen zijn er wel 's nachts, zij verschenen aan de herders in het veld,’ mijmerde zij verder, ‘en o, het eekhoorntje, dat lieve dier, is hier ook, wel, ik ben eigenlijk niet alleen.... En onze lieve Heer dan, jou zondig kind, Lieve Heer Jezus, kom dicht bij mij....’ Zachtjes ging zij liggen bidden. Maar op eens bedacht zij: ‘Wat zal moeder zeggen, wat zal zij ongerust zijn, en vader zoo boos.... Maar ze zullen me straks komen halen, ja zeker, de heilige Maagd zal ze geleiden,’ zij murmelde nog wat in halve bewustheid toen sliep zij in, vast als een roos in den nachtdauw.

‘Daar ligt ze zoowaar, het arme kind, die engel, schatje, word wakker. Och, mijn kleine Thérèse, mijn lieveling, wat ben je koud.’

‘Droom ik of zijn ze daar werkelijk?’ dacht Thérèse, die allerlei stemmen verward dooreen hoorde klinken; in moeders armen kwam zij pas tot volle bewustheid, zij voelde moeders tranen en kussen op haar gezicht, ook werd een warme wollen doek om haar heen geslagen, men lichtte haar met een lantaarn in het gelaat, zij knipoogde en poogde te lachen.

‘O moeder, wat ben ik blij dat je me komt halen,’ riep het kind.

‘Ik heb je wel gezegd dat zij zou liggen slapen, die luibak,’ liet vaders stem zich nu knorrig hooren.

‘Allons, nu maar gauw naar huis, is dat een spektakel midden in den nacht.’

De buren, die bereidvaardig mee waren geloopen, pruttelden.

‘Man, brom toch niet, je kind had dood kunnen zijn,’ riep vrouw Cabaud.

‘O vrouw Cabaud, er zijn geen boschmenschen, maar ik heb van ze gedroomd,’ zei Thérèse, haar hoofdje uit den doek, als een jong vogeltje uit zijn nest.

‘Ja, dat wil ik wel gelooven,’ lachte moeder.

‘Dwaasheden,’ zei vader, ‘dank je wel buren, voor de belangstelling en de moeite, die dat stoute deerntje ons heeft berokkend. Moeder, hou op met dat gezoen, een pak slaag moest ze hebben, vooruit!’

De stoet stelde zich in beweging, eenige lantaarndragers voorop. Men lachte en schertste. Thérèse kon met haar stijve beentjes maar moeilijk mee. Vader dacht er niet aan haar te dragen. Haar hoofdje bonsde pijnlijk, zij kreeg het al gauw te warm, maar mocht den doek niet afdoen of losser maken, al vaster greep zij moeders hand, maar struikelde herhaald, eindelijk begon zij te weenen.

‘Hola, wat is dat nu weer?’ riep vader.

‘Ik kan niet meer,’ klaagde het kind.

‘Daar heb je het al, nou weer te lui om te loopen.’

‘Kom hier,’ zei een teerhartige buurman, ‘ik zal je dragen.’

‘Ik had het wel graag willen doen,’ fluisterde moeder, ‘maar vader wou het niet toestaan.’

‘Wat smoes jullie daar?’ riep de smid en hij voegde er iets aan toe, onbegrijpelijk voor Thérèse, maar het heele gezelschap schaterlachte, moeder alleen kreunde als een geslagen hond.

Thérèse viel in slaap, sterke armen wiegden haar zoet, zij droomde nu dat de bruine vlinder in een prins was veranderd en juist, toen hij haar een gouden bekertje wilde reiken, werd zij in haar bedje gelegd.

Van slaan en straf kwam niets in, want Thérèse werd hard ziek; de vochtige boschgrond had het haar aangedaan, kleine schimmelplanten hadden er haar een giftige legerstede bereid. In wilde koortsphantaiziën sprak het ander zoo stille kind nu voortdurend, ook van hetgeen haar in gezonde dagen vervulde.

Heel haar sprookjeswereld stond open voor wie er wilde binnentreden. Moeder luisterde met meer begrijpen dan voorheen; haar Germaansch bloed, herinneringen aan de vertellingen uit haar eigen jeugd deden haar sympathiseeren met het gebabbel der kleine. Er kwam een teedere verhouding tusschen moeder en kind, toen de kleine langzaam aan herstelde, zij verstonden elkaar nu vaak met een vluchtigen blik, een zachten handdruk,

die Thérèse troostte over veel wat haar van vaders kant weervoer. En toch had zij den ruwen man lief en peinsde er over hoe zijn genegenheid te winnen. Zij verzon kleine verhalen, waarvan hij de hoofdpersoon was: hij raakte in gevaar en zij, kleine Thérèse, kon hem waarschuwen, hem redden, ten koste van haar leven; dan nam hij haar in zijn armen en noemde haar zijn lieveling. Deze phantasieën brachten haar de tranen in de oogen; zij dichtte hare ragfijne weefsels met de volharding van een kleine spin, wier net telkens weer door ruwe hand wordt verscheurd, maar die den moed niet opgeeft.

(Wordt vervolgd.)

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Nieuwsgierige. - Wat ben ik blij dat gij zoo goed zijt geslaagd met die écharpe, en dat gij er zoo over tevreden zijt. Het is zoo prettig voor mij als ik zooveel satisfactie heb van de correspondentie, dat geeft lust tot antwoorden en tot vragen beide, nietwaar?

De zeep-questie behoort geheel en al tot deze rubriek, want niets is schadelijker voor het teint dan het gebruik van een verkeerde, scherpe zeep. Ook hiermede echter is het als met vele toilet-dingen, wat de eene huid kan verdragen, dat is voor de andere bepááld schadelijk. Over het algemeen is een sterk geparfumeerde zeep niet aanbevelenswaardig voor een teere huid Als gij de Uwe reeds zoo vele jaren gebruikt, geloof ik ik niet, dat gij U dáárdoor benadeelt, want het is een zeer gunstig bekend zuiver soort; en dat waarover gij en Uw dochter klagen, heeft niets met het zeepgebruik te maken Dat komt voort uit het gestel, en soms uit het klimaat, en er is niet heel veel anders aan te doen, dan wat gij reeds doet, wasschen met lauw water. Stoombaden van het gezicht worden dikwijls aanbevolen ervoor, maar evenveel afgeraden, omdat zij de porieën vergrooten op den duur. Ik zou er géén gezichts-crême opsmeren 's nachts, en die den volgenden dag afwasschen. Dat wordt door vele beroeps-schoonheidskundigen aangeraden, maar het is zóó moeilijk de rechte crême te vinden, die welke past voor deze of die bepaalde huid, dat men veel meer kans loopt zich te schaden dan te genezen. In elk geval zou ik Uw reeds zoovele jaren gebruikte zeep niet afschaffen om déze reden. - Steeds tot Uw dienst, wat verdere vragen aangaat. U vraagt heelemaal niet te veel.

Niet-'kunstdoenerij'. - Ik-ook vind met U, dat Liberty op Scheveningen te véél dingen heeft, die niets te maken hebben met het echte Liberty-genre, waarvan het mooie zit in de tinten en in sommige eigenaardige façons. Hebt gij b.v. die soort cape gezien? Overigens, ja, die Perzische dingen, die shawls, waarmede de Arabieren overal te koop loopen, etc., konden m.i. gerust gemist worden uit zijn etalage. Diezelfde opmerking maakte ook-ik.

Nettie. - Gerzon is in den Haag en in Amsterdam, en is zonder twijfel een zeer-goed-voorziene winkel, dien ik U gerust aanbeveel.

Moeder. - De mode voor kinderen is op dat punt, of heel lang, of heel kort. Persoonlijk vind ik héél kort leelijk en kunstemaker-achtig, niet-gedistingueerd. Onberispelijke schoenen en kousen is dan natuurlijk vereischte.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Mevrouw van L-H. - Ik dank U zeer voor Uw vriendelijk briefje over de Dagboekbladen. Uw daarin uitgesproken wensch, in zake een portret van mij, heb ik den uitgever overgebracht, en in overleg met hem zal er gaarne aan Uw verlangen voldaan worden. -

Mej. E M.H.H. - Ik hoop dat mijn antwoord in zake uw verzoek U intijds bereikt. Particulier antwoord is uitgesloten volgens de correspondentie-regels, zoodat een antwoord langs dezen weg altijd eenige vertraging medebrengt. Daar U niets anders opgeeft dan hooge berglucht te verlangen, zonder prijsbepaling, en zonder aangeven van een of andere bepaalde streek in Zwitserland, kan ik uitteraard slechts vaag zijn in mijn inlichtingen aan U. Een pension dat ik U gerust durf aanbevelen is hotel-pension Sonne bij Interlaken, waar U alles zult hebben wat U schijnt te verlangen: een kalme en toch opgewekte omgeving, een mooi plekje, gelegenheid tot kleine wandelingen (in het Rügenpark) en óók tot prachtige grootere toeren. Mattenhof, duurder, en Alpenblick, goedkooper, liggen aan dienzelfden weg, tusschen Matten en Interlaken, en zijn eveneens aanbevelenswaardig. - In de omstreken van

Interlaken kan ik U Wengen, Murren, Grindelwald, Lauterbrunnen aanbevelen, allen met goede pensions. Ook Wilderswijl komt in aanmerking. Wilt gij nog verder en duurder gaan dan raad ik o.a. b.v. Zermatt, of St. Moritz, of Pontresina (iets goedkooper). Engelberg en Axenfels zijn eveneens zéér aan te bevelen. - In een woord, het is moeilijk, waar gij geen enkele bijzonderheid opgeeft in zake Uw meer bijzondere verlangens en den prijs dien gij zoudt willen besteden, en waar geheel Zwitserland wemelt van ‘mooie plekjes’ en van ‘goede pensions’, U in dezen van raad te dienen zonder nadere toelichting uwer begeerten. Doe dus een keuze, dan zal ik U gaarne een geschikt hotel of pension opnoemen, schrijf mij dan tevens in welken prijs ongeveer. In hotelpension Sonne waren onlangs op mijn recommandatie Leliecorrespondenten, die er zéér tevreden waren in elk opzicht. -

Rillie. - Na een maand worden geweigerde en dan nog steeds niet opgevraagde stukken in den regel door mij vernietigd, zooals ik herhaaldelijk mededeel.

Maria II. (Ik meen me te herinneren dat dit Uw pseudoniem was!) - Uw vraag heb ik onder de gedachtenwisselingen opgenomen. Het was heel goed haar aan mij te zenden, niet aan den uitgever, en onkosten hebt gij er niet door veroorzaakt, noch aan mij, noch aan U-zelve. Het geschiedt kosteloos. - Neen, ik vond Holland niets ‘vreemd’, want ik vond het precies net zoo terug als ik het verliet.

Het is verbazend zoo langzaam als men bij ons leeft. Het klimaat viel mij opnieuw tegen. De scherpe wind en de zware vochtige lucht zijn mijn grootste vijanden hier.

Frada. - Dank voor Uw vriendelijk briefje. Voortaan plaats ik dan alles van U geteekend met Uw naam voluit.

Louis. - Mevrouw Arntzenius (toen Schlimmer - Arntzenius) heeft indertijd iets geschreven daarover, indien ik mij niet vergis. Echter heeft dat niets te maken met het artikel in 'Die Frau' waarover gij schrijft. Als het dus niet te lang is, dan kunt gij het wèl vertalen. Maar lange artikelen neem ik thans liever niet op. - Wij wonen hier in een gemeubeld kwartier, omdat onze plannen zoo onzeker zijn, dus is er van al of niet bevallen eener woning weinig sprake. Wij zijn dat nu al eenige jaren zoo gewoon, en *dat* bevalt ons best, omdat we houden van vrijheid in beweging. Met den 'mooien zomer dien wij getroffen hebben', is het allang weer gedaan. Het regent hier dag in dag uit.

Studeeren. - Ik moet U, niettegenstaande er nog velen vóórgaan, niet te lang op antwoord laten wachten, anders zoudt gij met recht denken, dat Uw brief mij inderdaad had 'verveeld'. En het tegendeel is het geval. Het doet mij altijd heel veel genoegen als lezers hunne 'aarzelingen' terzijde zetten, en mij komen vertellen wat zij op hun hart hebben. - En, waar gij schrijft, dat gij in dien tijd waarin gij zooveel verdriet hadt zoo dikwijls onder Uw werk den lust hebt gevoeld van aan mij te schrijven, spijt het mij dubbel dat gij het toen niet hebt gedaan, want ik had U juist toen bijzonder goed kunnen navoelen; mij-ook is het namelijk juist zoo gegaan toen, dat 'alles tegelijk kwam'.

'*En nu lieve Freule wilde ik U vragen*, *waarom U zóó tegen het hooger-onderwijs voor meisjes bent? Wat zou het héérlijk zijn indien ik.*' (volgt een vergelijking tusschen Uw positie nu, en die welke gij zoudt kunnen hebben, waart gij hooger-onderwijs deelachtig geworden; om U niet te verraden schrijf ik Uw zinnen dienaangaande niet over).

Maar mijn lieve '*Studeeren*', het is héél goed dat gij mij eindelijk geschreven hebt over dit, het eenige punt, - schrijft gij - waarin gij het niet met mij ééns zijt. Want nu kan ik U ophelderen dat gij U totaal vergist, en dat ik in het algemeen genomen volstrekt **niet** tegen het hooger-onderwijs ben voor een meisje - gegeven den hedendaagschen toestand - *als dat meisje haar eigen brood moet verdienen, en de capaciteiten bezit tot studie.* Alles komt aan op elk geval afzonderlijk. En ziedaar waarom gij mij *niet* hebt begrepen. Ik strijd tegen het quasinuttig-willen-zijn buitenshuis van bemiddelde meisjes die, omdat ze geen man kunnen opdoen langs den vroegeren uitgaan-weg, het nu probeeren al vergaderende en speechende en kunstdoenende, en zich daarbij dan, terwijl zij hare plichten thuis verwaarloozen, nog het air trachten te geven van hoogst-nuttig te willen wezen, van doordrongen te zijn van *buitengewoon* plichtsbesef. En ik drijf den spot met ditzelfde soort bemiddelde meisjes, dat per-se dokter of advocaat of wat ook wil worden, alleen om de aandacht te trekken, om den volke te verbazen door hare geleerdheid. - Maar ik vind het **hoogst aanbevelenswaardig** dat een meisje, als zij haar eigen brood *moet* verdienen, tracht in het door haar gekozen vak het zoo ver mogelijk te brengen, dat zij tracht van *alle* daartoe in haar bereik-zijnde onderwijs-middelen gebruik te maken,

enz. - Laat ons b.v. nemen het apothekers-vak, of dat van leerares; - het spreekt immers vanzelf dat een meisje, dat zich voor apothekeres of onderwijzeres bekwamen wil, groot gelijk heeft indien zij daarin zoo hoog mogelijk tracht op te klimmen. - Iets anders is het of ik het op zichzelf beschouwd *gelukkig* vind, dat de maatschappelijke verhoudingen hoe langer hoe meer de vrouwen *drijven*, *noodzaken*, tot eigen broodverdienen. Daardoor komt men tot een toestand van overproductie, waardoor het en voor haarzelve en voor haar collega-man hoe langer hoe moeilijker wordt zich een bestaan te veroveren. En om diezelfde reden houd ik het voor een vrouwelijke doctor of advocaat bijna ondoenlijk zich een mooie practijk te verschaffen; (de uitzonderingen die bij ons in dat opzicht bestaan danken dit aan *bijzondere* omstandigheden). Met het apothekers- of het leerares-vak, om bij onze voorbeelden te blijven, is het iets anders. Het vrouwelijk wezen leent zich beter daartoe dan tot het vermoeiende doktersleven b.v. - Ik herhaal dus met allen nadruk, dat ik volstrekt niet ben 'tegen hooger onderwijs voor vrouwen' in zoo algemeenen zin als gij Uw zinnetje hebt neergeschreven. Alles komt er op aan of het meisje in staat is tot het volgen van zulk onderwijs, (de meesten zijn dat niet); en of er redenen bestaan die haar *noodzaken* dien weg in te slaan, andere redenen dan die der ijdelheid of de zucht om 'student' te spelen. -

'*En ik vind het toch natuurlijk*, *freule*, *dat de vrouw*, *die zelf haar brood moet verdienen en een goed verstand heeft*, *moeite doet dat op de best mogelijke manier te verkrijgen.*' -

Ik-óók lieve. '*Studeeren*', ik vind dat zóó van zelf sprekend, dat ik zelfs niét begrijp, hoe en waar gij mij in dezen zóó verkeerd heb kunnen begrijpen. Uw hierboven afgedrukt zinnetje onderschrijf ik onvoorwaardelijk maar... let op Uw eigen woorden: 'Die zelf haar brood moet verdienen' en 'Die een goed verstand heeft' - Dat laatsteóók behoort niet te worden over het hoofd gezien. Denk aan hetgeen Gonda in dit zelfde blad eens schreef over háár loopbaan. Zij zag in, dat zij langs méér bescheiden weg **zekerder** bleef van haar dagelijksch brood, dan wanneer zij een dure studie begon, waarvoor zij wellicht niet zou geschikt zijn. Heel veel meisjes bezitten noch het 'goed verstand' waarvan gij spreekt, noch de lichamelijke kracht tot zulk een inspannende studie, en worden dus, gedurende dien tijd, of daarna, zenuwziek, overwerkt, overspannen, al die droevige, veel geld kostende, en daarom juist voor onbemiddelde vrouwen (en de ouders daarvan) zoo bezwaarlijke gevolgen van hooger-onderwijs voor iedereen, die zich zoo gauw heden ten dage inbeeldt een valk te zijn onder de uilen. -

Indien gij werkelijk zoudt zijn *geslaagd* voor het bewuste examen, dan is het inderdaad heel jammer dat gij niet hebt gestudeerd, maar ik verzeker U, dat ik heel wat middelbare actes bezittende onderwijzeressen enz. ken, die *nu* afgewerkt en zenuwziek zijn, en goed geld naar kwaad kunnen gooien, om haar luttel pensioentje te brengen bij zenuw-doktoren of het voor rustkuren moeten offeren, enz., enz. Daarom ook bewijst het m.i. zoo weinig wat die vrouwelijke studenten redeneeren, die gij *nu* kent. Gij moet eerst zien wat er uit haar geworden is over tien en twaalf jaar. - En dat voorbeeld, dat gij mij mededeelt, van die studente die klaar is tot promoveeren, en ondertusschen haar uitzet zelve naaide, en zoo bedreven is in alles en nog wat, wel, *zij* is juist een aspirante voor zenuwziekte later, juist dóór zulk een dwaze, echt vrouwelijke *overdrijving.* Geen mensch ter wereld, de knapste mensch niet, kan alles tegelijk doen, of het wreekt zich ten slotte treurig aan hem en zijn gestel. Een knappe jongen zal - zeer verstandig - in zijn vrije uren aan sport doen, of aan wat anders, dat hem uitspant, - en daardoor wordt hij later een kundig en flink

mensch. Doet hij dat niet, dan overwerkt hij zich. Ga de loopbaan eens na van bijna alle groote mannen op intellectueel gebied, dan zult gij zien dat zij volstrekt *niet* getracht hebben in alles tegelijk uit te munten. Dat echter is juist het onverstand van zulke hedendaagsche meisjes als gij noemt. Zij willen der wereld toonen dat zij niet onvrouwelijk zijn, ook al studeeren zij. En, om dat te bewijzen, gebruiken zij haren vrijen tijd tot het naaien van uitzetten, en tot koken, en weet ik al wat, en beelden zich dan in, dat ze nu een schitterend bewijs zijn van vrouwelijkheid. Maar zie die meisjes eens over een jaar of tien, twintig, als huisvrouw en moeder! Zie dan eens hoe zulk te gronde richten harer jeugd haar lichaam heeft geknakt, en haar zenuwgestel gesloopt. De boog kan niet altijd gespannen blijven. Als men jong is doet men dikwijls of dat wèl kan, en offert zijn nachtrust en zijn uitspannings-uren om zulke buitensporigheden tot stand te brengen, als b.v. die welke gij beschrijft. Maar het eindje van het lied is: zwakke uitgemergelde lichamen, die zwakke uitgemergelde kinderen in de wereld schoppen, en zelve kweekplaatsen zijn van zenuwziekte en erger. -

Daarom aarzel ik dan ook geen oogenblik te zeggen, dat ik die juffrouw, die gij noemt, een *gevaar* vindt voor de toekomst. Want, daar zij een uitzet vervaardigde, zal zij ook wel trouwen denk ik, en dan bereidt zij door zulke aanstellerij

haar lichaam voor tot het doen geboren worden van slappe, nare, zenuwzieke kinderen, die het hunne moeder te danken hebben, dat ze zoo *ongezond* in de wereld komen. Als die juffrouw moet studeeren, en en-passant trouwlustig is geworden, zou ik veel meer achting hebben voor haar gezond-verstand, indien zij haar uitzet bij een naaister had besteld, en zich van haar studies had verpoosd door normale gezonde lichaamsbeweging, dan nu zij op haar stoel is blijven zitten pikken en naaien in haar vrije uren, om daardoor de wereld te verbazen door haar alles-tegelijk-kunnen; men kan *niet* alles tegelijk; een man kan dat niet, en een vrouw ook niet. Of het een of ander. Zoolang die juffrouw studeert is het in haar belang, en daardoor in dat van haar toekomstig gezin, dat zij zich zelve *gezond* houdt. Is ze eenmaal getrouwd, dan is het evenzeer in het belang van dat gezin, dat ze met hart en ziel huishoudster wordt en moeder, en hare studies aan den kant zet. Kan ze echter dat laatste niet - b.v. om finantiëele omstandigheden - welnu dan moet ze een goede huishoudster nemen, en zich zelve ménageeren, maar niet denken dat ze tegelijk kan werken met haar hoofd *en* werken met haar handen *en* gezonde kinderen ter wereld brengen *en* die goed-opvoeden. - Juist door zulk een **onzin** zich in te beelden, toonen de vrouwen dat zij geen gezond-verstand bezitten, veel minder althans dan de Durchschnitt-man, die wèl inziet dat hij nevens zijn studie òók noodig heeft uitspanning en lichaamsbeweging.

'*Ik geloof ook zoo zeker*, *dat de reden waarom zoo dikwijls zoo vele flinke en aardige meisjes niet trouwen deze is*, *dat zij bijna nooit jongelui ontmoeten*, *gelooft u dat ook niet?*'

Ja, dat geloof ik met u. En ik geloof òòk dat zoovele bemiddelde meisjes juist om *die* reden gaan studeeren, en verplegen, en schilderen, en musiceeren, omdat het vroegere 'uitgaan' hoe langer hoe minder wordt. Indien zij zich dan ook niet als zoo 'nuttig' wilden voordoen, of zoo kunstlievend, en zoo eerlijk waren ronduit te bekennen: Door partijtjes en tennis en dinetjes krijgen we toch geen man, dus probeer ik 't nu langs een anderen weg, wèl dan zou ik er niets tegen hebben. Waartegen ik protesteer is tegen het *quasi*-nuttig-zijn, en het coquetteeren met een kunstgevoel of een talentje, dat niet in de werkelijkheid bestaat. -

Het boek waarover gij schrijft heeft op mij niet zooveel indruk gemaakt als op U. Ik-ook geloof wel, dat er veel waarheid in schuilt, dat ben ik met u eens.

Ik moest lachen om uwe vooronderstelling in uw zinnetje:

'*Wat een heerlijk geneesmiddel doet U aan de hand tegen rhumatiek. Ik had het meer gehoord. Ik denk niet dat U door dien raad U den toorn van de doktoren op den hals hebt gehaald*, *want wat kan er nu aan rhumatiek worden gedaan dat weet ik als....* (om U niet te verraden laat ik Uw volgenden zin uit).... *genoeg van. En*, *juist zooals U zegt*, *salicil is wel goed om tijdelijk de pijn wat tegen te gaan*, *maar is slecht voor het hart*, *dat toch door rhumatische aandoeningen zooveel te lijden heeft.*' -

Ik moest namelijk lachen om Uw goed geloof in de onbaatzuchtigheid der h.h. doktoren, die U deze opmerking in de pen gaf, want het vervolg heeft reeds lang bewezen, dat zij in toorn ontstoken zijn, en in allerlei medische beschouwingen ten behoeve van goedgeloovige leeken hun woede lucht geven, hetgeen ik hier niet nader zal bespreken, omdat het mij mijnerzijds niet te doen is hen in hunne praktijk te benadeelen, maar alleen mijn medelijders een goeden raad te geven. Willen zij liever hun geld bij den dokter brengen, in plaats van dien raad even te probeeren, dan is

dat hun zaak, en gun ik het den dokter in questie van harte. De man moet toch óók leven. -

Ja, doe dat, schrijf mij in Uw lange winteravonden zoo veel als gij lust hebt. Gij zult mij een recht welkome correspondente zijn, niet het minst omdat Uwe ervaringen en Uw moeilijkheden die zijn van het werkelijke practische leven. -

Gonda. - Uw brief van 29 Maart sluit zich in zijn begin geheel aan bij dien van '*Studeeren*', die ik niet zonder reden naar U verwees. -

'*Ik zou b.v. willen dat de tegenwoordige vrouwelijke studenten zichzelve eens heel nauwkeurig afvroegen waarom zij nu de studie aan de Universiteit zoo bijzonder prettig en geestverheffend vinden?*'

Dat is precies wat ik-ook zeg tot *Studeeren.* Het komt in dezen alleen aan op het: *Waarom.* Dat er redenen zijn *kunnen*, in onze hedendaagsche maatschappij, die een meisje aanleiding geven tot studeeren, dat is zonder twijfel. Maar van hoe geheel anderen, klein-zieligen aard is de oorzaak der 'studie' van de meeste hedendaagsche vrouwelijke studenten! Gij schrijft dat ik van Uw vorig schrijven aan mij mag gebruik maken. Het spijt mij dubbel dit niet te hebben kunnen doen, omdat ik het juist ten behoeve van *Studeeren* zoo gaarne had gewild. Maar daar ik, na beantwoording van elken brief, dien terstond vernietig, bezit ik den Uwen niet meer, en zou ik U met allen nadruk willen vragen, wilt gij die ervaringen niet alsnog voor haar en ons meedeelen in een geschikten vorm, b.v. onder Gedachtenwisselingen? Ik geloof dat gij daaraan een goed werk zoudt doen. Zeker, het *betrekkelijke* van nuttig-zijn treft mij-ook altijd zoo in die grootdoenerige ideeën van zulke verheven geesten onder de hedendaagsche meisjes. - Wáárom b.v. is het helpen in een laboratorium zooveel nuttiger dan kopjes wasschen? Kan men voor het eene niet evenveel handen vinden als voor het andere? Ik voor mij heb voor een goede huisvrouw en een bekwame dienstbode, wat hare nuttigheid betreft, precies evenveel achting als voor elke kantoorjuffrouw of onderwijzeres, en veel méér dan voor 'hooge ambtenaren' en het meerendeel der Kamerleden, want deze categorieën van 'nuttige leden der maatschappij' voeren gemeenlijk niets anders uit dan het geld van den Staat in den zak steken. -

Ja, Regina heeft heel wat pennen in beweging gebracht, en hetgeen gij-zelve daarover schrijft deed mij bij mij zelve zeggen: Wat is theologie toch een ellendig ding, omdat zij doodt het eenvoudige *geloof.* Want neen, het geloof op zich zelf, zooals de Bijbel het leert, is niet zoo onbegrijpelijk als gij meent, en als allerlei theologen het hebben gemáákt. De Bijbel leert ons dat Jezus Christus als Gods Zoon door God in de wereld werd gezonden, om voor onze zonden aan het kruis te sterven. Wie dat zoenoffer aanneemt is dáárdoor met God verzoend, en richt dan van-zelf zijn leven in, uit dankbaarheid, zooals God dat eischt van ons in de tien geboden, en in de voorschriften van het evangelie. Vindt gij dat op zichzelf beschouwd zoo onbegrijpelijk? Het is een questie van *gelooven*-kunnen, en niets anders. Maar de menschen, die heelemaal *niet* leven naar Christus leer en naar de tien geboden en de evangelie-voorschriften, maakten allerlei theologische stelsels om zichzelf vrij te pleiten, en *die* zijn het welke God leelijk en belachelijk maken *en* onbegrijpelijk óók. Er zijn inderdaad sommige onbegrijpelijke donkere plaatsen in den Bijbel, maar de psalmen, de spreuken, de Prediker, de Brieven van Paulus, zij b.v. zijn allen prachtig van levenswijsheid en van diepte. Ik beveel U aan ze te *lezen.*

- Uw gesprek met dien geestelijke vond ik zeer interessant, en ik vind U zeer flink dat gij de verdediging van dat meisje op U naamt. Gij moet echter dunkt mij niet

vergeten, dat die geestelijke, in zijn ambt, niet vrij was anders tot U te spreken dan hij deed. Hij *moest* U van zijn standpunt wel zoo antwoorden, vooral ook omdat hij sprak van een R.K. standpunt tot een protestantsche vrouw, dus dubbel op zijn hoede zal zijn geweest waar het een zoo teere questie gold. Ik vind zelfs dat hij U bijzonder verstandig antwoordde, door zoo te spreken met U als hij deed, inplaats van te zeggen: Het geeft geen pas, of zoo iets. Dat ik-zelve 't met U eens ben behoef ik U niet te zeggen, maar, ook alweer, ik zou hiervan geen algemeene stelregels willen maken, maar zeer beslist zeggen: De eene is vroeger rijp tot veel weten en veel begrijpen dan de ander, en daarom moeten ouders, familieleden, verloofden, in elk geval afzonderlijk, uitmaken in hoeverre en op welke wijze zulke dingen dienen te worden besproken vóór het huwelijk en met elkaar te samen. - Een zeer vooruitstrevende Indische mama schreef mij onlangs nog, hoezeer zij het afkeuren zou, als ‘men’ haar dochter zoo maar ineens wijs ging maken, omdat zij ook prefereert het behouden van ‘illusies’ door haar kind. En deze dame heeft een betrekking, die

haar gelegenheid geeft véél te zien achter de schermen, juist op *dit* gebied.

Ten slotte wil ik U nog even antwoorden op Uw zinnetje:

Lees ik dan weer zoo iets - dan denk ik - oh - dat is er zeker weer een die revanche neemt - mogelijk een mislukt schrijver, of confrater van Querido en consorten.

Die vooronderstelling van U is in dit geval - wat dien man aangaat - zeer juist, want hij is een ventje dat ik eenige jaren geleden niet malsch op den kop heb gegeven (*niet* anonym, zooals *ik* het gewoon ben), en die zich nu wreekt door mij, *wel* anonym, uit te schelden. (Dat *ik* weet wie hij is, komt omdat ik door mijn betrekking achter de schermen kan kijken).

Als ik mij het ging aantrekken wat alle menschen, die te goeder of te kwader trouw mij uitschelden, van mij gelieven te zeggen, dan, lieve Gonda, stond ik niet op het onafhankelijk standpunt waarop ik sta. - Zooals gij ziet, ik laat die soort praatjes niet alleen voor wat ze zijn, zonder er notitie van te nemen, maar ik beschouw ze zelfs als een reclame in zekeren zin. - Daarmede wil ik U geenzins wijsmaken, dat ik mij nooit iets aantrek, want dat zou onwaar, en ook een slecht compliment zijn aan mij-zelve, omdat het zou bewijzen hoogmoed. Het komt echter in zoo'n geval er niet zoozeer op aan *wat* men zegt, maar *wie* het zegt. En deze *wie* is niet van een aard om mij zijn geschrijf aan te trekken, zelfs al stond hij op een eerlijker standpunt dan hij doet. - Ik weet dat meer dan eenmaal abonnés van dat blad hem met feiten antwoorden wilden, en dat hij de opname dier stukken belette. Deze oneerlijkheid begaan trouwens vele redacties van bladen.

B.V. van de K. - Uw twee brieven eischen een eenigzins uitvoerige beantwoording. Ja, die heerlijke warmte, en niet minder de prachtige natuur, benijd ik U van ganscher harte. Dat is voor mij iets waaraan ik nooit of te nimmer zal gewennen: dat ellendige regenklimaat ten onzent, en die zware mistige luchten, die grijs en grauw en somber neerhangen. Gij behoeft dan ook niet te denken, toen ik hierheen terugkwam, dat ik mij in dat opzicht illusies maakte; ik was integendeel verwonderd, dat ik in de eerste maand van mijn verblijf hier bij uitzondering langen tijd droog en zonnig weer trof. Nu, *dat* is ook allang weer afgeloopen, en 't is hier op dit oogenblik, waarop ik schrijf, weer een van onze van ouds bekende ‘zomer’ maanden, zóó guur, dat men een kachel met genoegen brandt, en verder wordt vervroolijkt door een guren stormwind en heftige regenvlagen, in behoorlijke regelmatige afwisseling.

Neen, die poes-geschiedenis kan ik U niet vergeven. U moet mij ten goede houden, dat ik U dit ronduit zeg, maar ‘where there is a will there is a way’ en ik, die zelve op mijn reizen vier hondjes meevoer, en met hen moeilijkheden heb doorgemaakt van allerlei aard, ik ben overtuigd dat men met één poesje ook wel kan reizen, als men *wil*. Ik zou een heele Lelie kunnen vullen met de beschrijving onzer honden-wederwaardigheden op reis, en ik verzeker U dat ik menig bezwaar heb moeten uit den weg ruimen, waarin ik eerst ook niet wist hoe te handelen, zoodat ik gerust durf zeggen, dat het veel gemakkelijker is te reizen met vier kleine stoute kinderen, dan met één klein zoet hondje, (dank zij de onredelijkheid van vele menschen en vele bepalingen). Het doet mij plezier, dat het arme diertje ten minste in goede handen is. Ofschoon ik op dat punt ook helaas weet, hoe wat in dat opzicht er voor dóórgaat het heel dikwijls niet is. Maar enfin, ieder moet zelf weten natuurlijk wat hij in zoo'n geval al of niet wil doen voor zijn hond of kat. -

- Ik moest lachen om Uw verhaal van den Haagsch-Indischman, en zijn optreden in zake dat stuk. - Ja, dat weet ik óók wel, dat de hoogste ambtenaren en de hoogste kringen in *zulke* dingen hun kracht zoeken, evengoed in Indië-zelf als in Nederland. Dat ligt nu eenmaal aan dat tot het hoogste zijn opgeklommen; dan wordt men in dien zin plotseling vreeselijk 'fatsoenlijk' -

Uw beschouwing naar aanleiding van mijn Varia I in Lelie No. 45, waar ik het had over dr. Kuyper, las ik met instemming. Ik begrijp heel goed dat U, die buiten die richting zijt opgegroeid, dien man niet begrijpt noch zijn invloed. Dat komt omdat U niet weet hoe machtig, hoe invloedrijk, hij is onder zijn 'kleyne luyden', die hij imponeert en regeert met zijn Standaard- en Heraut - en die bij hem zweren, en hem vereeren, en hem dienen als een halve Godheid. Voor heel die christelijke kiezersschare, van wie hij het hebben moet ten slotte, beteekenen 'de mannen met twee namen' zooals hij na de ruzie de 'jonkheerspartij' handig is gaan betitelen, niets in den grond. Zij zien in hen een aristocratische rechterzijde, die in de Kamer niet is te missen, maar die zij niet vertrouwen, noch beschouwen als *werkelijk* tot de hunnen te behooren. Abraham Kuyper echter, een der hoogstaangeslagenen in Zuid-Holland nu, (en de man begon van niets en zonder iets,) Abraham Kuyper, die rondreist aan de hoven van Europa, en intiem dineert bij Leopold II, Abraham Kuyper, een man uit *hun* midden, schrijft tegelijkertijd zulke prachtige godsdienstige gereformeerde boeken over allerlei diepzinnigheden van hel en hemel, waarvan hij niets afweet, dat zijn Calvinistische geestverwanten, (en ons volk *is* door en door Calvinistisch eigenlijk) hem aanbidden, en blind zijn voor zijn doen en laten in zijn particuliere leven. -

Zou Wilhelm II heusch zóó zijn als *U* hem ziet? - En zijn weerhaanhouding dan tegenover Krüger? En zijn gecoquetteer om bij Oom Eduard in de gunst te komen?

Ik ben blij dat de Simplicissimus-vertaling van Victor Auburtin zoo naar Uw zin was. Dat dacht ik trouwens wel. Mij-ook heeft dat zoo ware stuk inderdaad zóó getroffen, dat ik het terstond heb uitgeknipt uit Simplicissimus, en terzijde legde om het ter zijner tijd te vertalen. De St.-Pieterbeschouwing van Viola en het geschrijf naar aanleiding van Regina's brief uit Rome gaven er toen, een jaar later, aanleiding toe. -

'Ja, dááraan hebt U wel gelijk, dat ik in mijn schrijven den moed tot 'voortgaan' inderdaad bezeten heb, toen ik eenmaal zag welk een storm ik had opgewekt. Dat ligt echter niet in mijn karakter: *wijken* voor moeilijkheden. Een storm van dien aard *staalt*, als hij je niet breekt. En bij mij was het eerste het geval. -

In Uw tweeden brief geeft gij mij het citaat uit mijn boek over die 'mislukte schepping'. Ik vind eigenlijk dat het er zoo duidelijk staat, dat ik niet begrijp *wat* ik moet toelichten. Ik heb daarmede dat willen zeggen, dat men gewoonlijk de schepping een mooi geheel noemt, haar uit een bijbelsch oogpunt Gods werk acht, en dan tegelijker tijd God noemt een God van liefde. Welnu, is het dan niet strijdig met wat wij-menschen naar ons gevoel mooi en goed vinden, dat in die schepping alles leeft van elkaar, dat de dood er is, en dat die komt omdat het eene schepsel leeft van het andere, zoo is geschapen, dat hij moet leven van het dooden van een ander schepsel.? Gij kent toch die geschiedenis uit Uw geliefden Multatuli, van Uw leermeester, waarin de vader tot het zoontje zeide, als de leeuwerik zingend opstijgt: Zie, nu dankt hij God in zijn lied voor de heerlijke zon, waarop de leeuwerik tegelijker tijd naar beneden daalde, en smakelijk een wormpje van den grond pikte. -

Vader - vroeg het kind - zou dat wormpje nu óók God danken.? -

En toch weet ik niet, of ik nu nog die bladzijde zóó absoluut zou schrijven, omdat ik niet weet of ik niet in zekeren zin véél gelooviger ben nu dan toen, en óók omdat ik juist het doodmaken van dieren *toch* zóó akelig vind, hetzij het geoorloofd ja zelfs noodzakelijk is, hetzij niet; het blijft toch iets waartegen geheel mijn gevoel in opstand komt. -

Het portret door U bedoeld is ongeveer vijf jaar oud, denk ik. - In dit jaar krijgt U echter een nieuw, zoodat U er dan een hebt zooals ik er nu uitzie. -

Ja, dat gaat zoo. Menschen, die wel eens 'iets' van mij gelezen hebben, maken mij uit voor mannenhater, anderen, die eens 'ergens' iets van me hoorden vertellen, weten zeker daarentegen, dat ik alle mannen gelijk geef en alle vrouwen ongelijk, een derde categorie las noch hoorde ooit iets van mij, maar juist zij weten nog beter dan wie ook, ik zelve incluis, wat ik precies bedoel en deuk en vind. Als 'men' aan den gang raakt.... -

U schrijft nog over de vinnigheid die de gedachten-

wisseling tusschen Regina en hare bestrijders ten slotte van weerszijden veroorzaakte. Ja, dat is zoo; het is treurig maar waar, dat godsdienst-getwist altijd ontaardt niet in elkaar overtuigen, maar in elkaar uitschelden. En wat die onbevlekte Ontvangenis aangaat, het is niet aan mij, een niet-Roomsch-Katholiek, daarover uitleggingen te geven, te méér daar een Roomsch-Katholieke abonnée het reeds deed in een antwoord voor Viola. *Ik* zou zeggen, dat hare uitlegging heel duidelijk Viola in het ongelijk heeft gesteld. - Ik-óók vind het het veel practischer, en veel beter-óók, als het eenigzins doenlijk is, uw vragen te beantwoorden in de Lelie-zelve, en, wat uw vleiende opmerking aangaat over uw belangstelling in *mijn* stukken in de Lelie, als ik die hier letterlijk overneem in uw eigen woorden, dan is dat ten behoeve van den uitgever want, wat mij betreft, *ik* heb genoeg werkkracht om dubbel zooveel in de Lelie te schrijven, alleen, dan zou zij inderdaad tweemaal zoo groot moeten worden, en dus ook dubbele onkosten veroorzaken:

'*Voorts wéét ik*, *positief*, *dat*, *misschien wel het overgroote deel der abonnés*, *het meeste belang stelt in de stukken van Uw hand; voorál*, *die*, *voorkomende in de rubriek* '*Correspondentie*'*; ik voor mij óók; ik zou wel willen dat deze rubriek tweemaal zoo groot was*, *en eigenlijk de Lelie twee maal zoo groot*, *al werd het blad dan ook beduidend duurder! Ziehier nu een wensch van 'n egoist-lezer*, *die toch heel goed weet*, *dat U maar één denkmachine en één rechterhand mede ter wereld bracht.* -

Ja, alles wat U schrijft over 'geloof' ben ik zoo met U eens. Theologie vermoordt alle godsdienstgevoel m.i. En ik geloof dat de moderne theologen juist daarom zoo gauw kwaad zijn, omdat ze als men hen aanvalt zelf heel goed weten, dat ze niets anders dan een 'betrekking' vervullen, onder schoonschijnende phrasen van 'God'prediken en 'God'dienen.

Nu zie ik uw verdere vragen belangstellend tegemoet. Vriendelijke groeten.

Nagekomen corr: Uw briefje en het stuk daareven ontvangen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Dr: Bles. - Ik ontvang heden, 23 Juli, aangeteekend, door uw uitgever toegezonden, uw Moleschott-lectuur. Ik zou kunnen volstaan U te verwijzen naar het door mij in de Lelie van 22 Juli ll. in de corr: aan mej: K: geschrevene, naar aanleiding van een mij door deze dame toegezonden couranten-uitknipsel, waarbij zij met het oog op hare gewrichtsrhumatiek mij om eenige nadere toelichting verzocht:

'*Hierop zij het volgende gezegd ter toelichting voor U en andere Lelie-lezers*, *niet ter discussie met den schrijver van het bovenstaand stukje*[*)]

Dus zij U herhaald dat ik alleen U, *in uw belang*, *antwoord*, *en geenzins van plan ben met dr: Bles of wien ook verder te redekavelen over de vraag of ik jicht had dan wel rhumatiek*, *noch over de aanbevelenswaardigheid van het* '*zijn vertrouwden geneesheer om raad vragen*'. -

*) Het mij toegezonden en door mij letterlijk overgenomen couranten-uitknipsel namelijk.

Intusschen zij er hier, wat U persoonlijk betreft, nog bijgevoegd, dat ik met *U* in geen geval mij wil inlaten, omdat ik de wijze waarop gij mijn artikel in de Lelie van 10 Juni ll. in zijn geheel hebt verdraaid, hebt veranderd in willekeurige door mij nimmer geschreven zinnetjes van Uw vinding, en waarop gij het hebt laten voorkomen alsof een door mevr: de Graaff van Cappelle vrij naar baronnesse Staffe vertaald artikel, voluit met den naam dezer dame onderteekend, van *mijn* hand, was eenvoudig vind beneden de handelwijze van een fatsoenlijk man, en rangschik tot dat soort van te kwader trouw pers-manieren waarop ik principieel niet antwoord.

Overigens zij hier gezegd aan het adres van een ieder, doktoren en leeken, dat de Lelie open staat om elken raad of elk bezwaar ten opzichte van het bewuste strijk-ijzermiddel bereidwillig op te nemen, gelijk trouwens ook van zelf spreekt, waar het mij slechts te doen is geweest eenvoudig een door mij-zelf met goed gevolg beproefd huismiddel aan te bevelen, dat, gelijk blijkt uit de memoires van madame de Sevigné en uit het ingezonden stuk van C.G. in de Lelie van 24 Juni (N°. 52 van den vorigen jaargang) reeds sinds eeuwen met succes is toegepast - - en niet om op medisch gebied te liefhebberen; hetgeen dan ook juist de reden is waarom ik discussies er over niet wil aanvangen, wat mij persoonlijk betreft.

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Te **Amsterdam** bestaat tegen Sept. e.k. in klein beschaafd gezin gelegenheid tot **inwoning** voor èen of twee jonge dames, die een der inrichtingen van onderwijswenschen te bezoeken.

Inlichtingen van vroeger inwonenden worden gaarne verstrekt. Brieven aan den uitgever.

(482)

5 Augustus 1908.
22ste Jaargang.
No. 6.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Over Kinderverzorging.

Herhaaldelijk leest en hoort men van de groote kindersterfte beneden het jaar.

Hierover heb ik mij vaak verbaasd. Armoede moet toch wel de hoofdoorzaak zijn in deze of.... onkunde. Immers een meisje dat trouwt, moet bij haar eerste kindje *probeeren* hoe het groot te brengen, vooral als zij niet in staat is zelf haar kindje te voeden. Het is wel treurig dat meisjes zooveel onnoodige dingen leeren en het eerst noodige voor de aanstaande moeder, kinderverzorging nl., niet. Als er inrichtingen bestonden voor zuigelingen zonder moeder, of van haar die haar kindje verwaarloozen en de jonge dames konden daar geregeld een kindje mede verzorgen onder bekwame leiding, 't zou haar later allicht ten goede komen. Immers al trouwt zij niet, zij heeft misschien een getrouwde zuster, voor wie het heerlijk zou zijn als bekwame hulp haar bij ziekte of afwezigheid kon vervangen.

Tot heden is dit nog niet zoo, en daar ik zelf geheel onkundig stond tegenover mijn eersteling en o, zoo dankbaar zou geweest zijn voor degelijken raad op ondervinding gesteund, daarom is de drijfveer die mij noopte deze artikelen te schrijven, alle belangstellende onkundige jonge moeders in te lichten, voorzoover dit als **leek** in mijn vermogen staat. Nadrukkelijk zij hierbij ge-

voegd dat deze artikelen alleen normaalgezonde kinderen betreffen, daar ik over abnormale en zieke kinderen absoluut niet oordeelen kan.

De kunstmatige voeding.

Het is beter ziekte te voorkomen dan te genezen.

Om den groei van jonge kinderen te bevorderen is er niets beter dan moedermelk. Elke moeder die in de gelegenheid is haar kindje zelf te voeden zonder bijzondere pijnen en ongemakken, zij dit dus ten sterkste aangeraden.

Er zijn echter moeders voor wie de voeding ontzettend veel pijnen en moeilijkheden meebrengt, en die ten slotte toch haar toevlucht moeten nemen tot de flesch. Dezulken is het aan te raden zich niet te lang te laten martelen, daar kunstmatige voeding op verstandige wijze toegepast, het normaal gezonde kindje na de eerste levensmaanden, evengoed bekomt. Voor abnormale, ziekelijke en zéér zwakke kinderen, zal het allicht beter zijn een min te nemen.

Wanneer de moeder zich om de een of andere rede in de noodzakelijkheid bevindt haar kindje kunstmatig te voeden, vraagt zij natuurlijk haar arts om een voedingsregel.

Somtijds krijgt zij dan een opgave als volgt:

Verdunning van de melk.

De twee eerste weken een deel melk en drie deelen water.

Tot de vierde week een deel melk en twee deelen water.

Tot de drie maanden een deel melk en een deel water.

Daarna twee deelen melk en een deel water.

En ten slotte drie deelen melk en een deel water.

Aantal maaltijden:

Tot de drie weken alle twee uren.

Van de tweede tot de zesde week zesmaal daags en tweemaal 's nachts.

Van de zesde week tot de drie maanden vijfmaal daags en eenmaal 's nachts.

Hoeveelheid melk per dag:

Tot de zesde week een derde liter, tot de vierde maand twee derde liter, daarna minstens een liter.

Deze voedingsregel nu, is als grondslag goed te noemen; hem nauwkeurig te volgen, zou zeer verkeerd kunnen zijn. Immers, er worden kindertjes geboren van 4½ maar ook van 10 pond. De veronderstelling dat beide dezelfde hoeveelheid melk noodig hebben, is dus ongerijmd, en de bekwame arts zal dan ook een voedingsregel opgeven naar dat het kindje zwak of sterk is.

Ik heb door ondervinding geleerd, dat de vermenging van beschuit of kindermeel, mede zeer bevorderlijk is voor den groei van het kindje. Enkel water en melk geve men na de eerste drie of vier weken niet meer. In den zomer neme men driemaal daags versche koemelk van verschillende koeien ondereen, ook van verschillende melkboeren; als men buiten woont is dit zeer gemakkelijk. In den winter is tweemaal daags versche koemelk voldoende.*)

*) De rede waarom men het beste doet, het kindje steeds melk van verschillende koeien dooreen toe te dienen is, dat bij eventueele ongesteldheid van een enkele koe het kindje hiervan geen letsel ondervindt als de melk gemengd is, terwijl door melk te nemen van eenzelfde koe, de ongesteldheden van het dier ook soms op het kindje overgebracht worden door de melk.

Nooit geve men het kindje dat bijna niets dan de flesch gebruikt, onvermengde melk; dit leidt tot verstopping en uitslag, zoodat men het kleintje gewoonlijk een paar dagen enkel gerstewater moet laten gebruiken, om het gestel weer normaal te maken. Het is dus veel eenvoudiger steeds een weinig water bij de melk te *blijven* doen. Men voege steeds bij vermengde melk een halven eetlepel melksuiker *per flesch* en eenige korreltjes tafelzout en koke dit mengsel samen goed door.

Men kan er mede een weinigje gewone suiker inmengen, omdat melksuiker bijna niet verzoet. Heeft het kindje last van verstopping, dan voege men er nog iets meer zout bij, is de ontlasting te veelvuldig dan late men het zout weg; helpt daarentegen het zout niet, wat vaak gebeurt bij kindermeel, (men mag natuurlijk nooit meer dan eenige korrels zout per flesch geven), dan kan men het kindje naar behoefte een half tot twee theelepeltjes sennestroop toedienen, waarna de ontlasting steeds volgt. Natuurlijk is de geregelde ontlasting eene zaak van het grootste gewicht waar elken dag nauwkeurig op moet worden gelet; ook op kleur (week eigeel) en hoedanigheid (ze mag niet zuur ruiken). Het spreekt van zelf dat, om den groei van jonge kinderen te bevorderen noodig is een moederoog, (dat alles opmerkt) en een moederhart, (dat met het kindje meevoelt). Uw kindermeisje of uw juffrouw letten niet op alle kleinigheden, en met het teere gestel van uw pasgeborene is dit

hard noodig. Gij zelf moet uw kindje observeeren en *niemand* kan u daarin vervangen.

Zooals gezegd heeft de ondervinding mij geleerd, vooral met het oog op de toevoeging van beschuit of kindermeel, dat het beter is de melk meer te verdunnen dan de meeste opgaven luiden. Het spreekt van zelf dat de verstandige moeder *langzaam* de hoeveelheid melk vermeerdert. Zij denke niet: 'nu is het kindje zes weken, dus moet in eens de hoeveelheid melk vermeerderd worden'. Integendeel; zij doe er telkens iets meer bij, geve dan nog eens een dag het vroegere mengsel en zie toe hoe de vermeerdering haar kindje bekomt. Eet het kleintje gulzig, schreit het telkens om de flesch, dan kan de moeder zeer langzaam de melkhoeveelheid vermeerderen. Spuwt het kindje na de melkvermeerdering dikke zure klonters, dan is de melkhoeveelheid te groot en voege zij er onmiddelijk meer water bij. Heeft zij haar kindje eene te groote melkhoeveelheid toegediend, zoodat het schreit van het teruggespuwde dikke zuur, dan zij de eerste flesch die de moeder haar kindje daarna toedient, geen melk, ook geen meer verdunde, maar suikerwater of gerstewater met suiker, of wel water gekookt met anijszaad en suiker (natuurlijk alleen het vocht toedienen) altijd iets geheel zonder melk, omdat deze melk bij de verzuurde in het maagje, natuurlijk op hare beurt weer verzuren zou. Gewoonlijk is de maag van het kindje na deze watertoediening weer normaal.

Zijn maag of ingewandjes heelemaal niet in orde, dan raadplege men natuurlijk den arts. De arts heeft gestudeerd, de moeder (meestal) niet; hij kan het dus beter weten als het kind reeds ongesteld *is*. Geen dokter kan echter het kindje observeeren als de moeder, zij kan dag en nacht elke kleinigheid opmerken; de arts daarentegen bezoekt het kindje, daarna een ernstigen patient en is dus van zelf met zijn gedachten aanstonds elders. Als zij fijn opmerkt kan de moeder bij ongesteldheid haar dokter zoo inlichten, dat hij direct begrijpt waar het hapert. Zij verzwijge vooral niet wat zij haar kindje heeft toegediend en zij voorzichtig dat zij nooit iets van het gewone voedsel afwijkend, toediene op gezag van leeken. Immers wat in het eene geval baat, kan schaden in het andere. Mede nadrukkelijk zij men gewaarschuwd tegen *herhaaldelijk* veranderen van voedsel, daar dit, hoe goed het voedsel op zich zelf ook kan zijn, *in ieder geval* schadelijk is.

Wat het spuwen betreft, de meeste kinderen doen dit, natuurlijk ruiken de kleertjes van het kindje dan zuur, het teruggespuwde mag echter niet zuur *uit het maagje* komen.

Een voedingsregel als volgt is mij steeds het beste bevallen:

Deze hoeveelheid is berekend op drie flesschen.

De 2 eerste weken 2 deelen melk, 6 deelen water, een paar korreltjes zout, 1½ eetlepel melksuiker,

tot de vierde week 2 deelen melk, 6 deelen water, een achtste kinderbeschuit of ½ eetlepel kindermeel (melksuiker en zout blijven hetzelfde)

tot de zesde week 2 dln m., 5 dln w. ¼ besch. of een lepel kinderm.

tot de zevende week 2 dln m., 4 dln w. ¼ besch. of een lepel kinderm.

tot de achtste week 2 dln m., 3½ deel w. ¼ besch. of een lepel kinderm.

tot de negende week 2 dln. m., 3½ deel w. ½ besch. of 1½ lepel kinderm.

tot de tiende week 2 dln. m., 3 dln. w. ½ besch. of 1½ lepel kinderm.

na de vier maanden 2 dln. m., 2 dln w., 1 besch. of 2 lepels kinderm.

Hierop late men het kindje geruimen tijd.

Na de 6 maanden langzaam 2 dln. m. 1 deel w, 1 besch. of 2 lepels kinderm.

Op deze vermenging blijft men staan, daar men nooit onvermengde melk toedient.

Deze voedingsregel nu is voor *bijna* elk kindje goed, doch wordt niet voor allen over dezelfde tijdruimte verdeeld; het zwakkere in den winter geboren kindje, moet er misschien iets langer over doen, het sterkere dat aanstonds den zomer ingaat, kan vlugger opklimmen*).

De moeder zie daarom aan de kenteekenen elders beschreven, wat haar kindje verdragen kan, en ga trapsgewijze omhoog naar de kracht en het verteringsvermogen van het kleine maagje.

Kleine kinderen hebben een besliste voor-

*) Ik geloof wel dat zomerwarmte de kinderen in de steden vaak slecht bekomt; daar wij buiten wonen kan ik daar niet over oordeelen. 't Ergste lijkt mij in die maanden het spoedig verzuren der melk. Ook hier moet dan meer op de melk gelet worden; buiten wordt echter de melk reeds gekookt een kwartier na het melken en neemt men drie maal daagsch versche, wat in de stad niet zoo gemakkelijk is.
Zijn de omstandigheden *zeer* ongunstig, dan is het misschien beter in de zomermaanden in de stad Nutriciamelk te gebruiken.

liefde voor sommig voedsel. Men kan dus onmiddelijk weten wat zij het liefst gebruiken beschuit of meel, en daar zij allicht het beste groeien van wat hun het beste smaakt, is het raadzaam eens te probeeren met deze beide. Eenmaal gekozen, houde men zich daaraan. Men zorge natuurlijk, wat men ook toediene, het van prima qualiteit is.

Als men in de zevende maand bouillon gaat geven, moet deze de eerste maal meer op water dan op bouillon gelijken. Het kindje aan flauwe kost gewoon eet gewoonlijk gulzig en o wee, dan de ingewandjes als de bouillon te sterk is. Langzaam, zeer langzaam vermindert men dus het bijgevoegde water en geve het kindje een klein schoteltje, als men bouillon voorradig heeft.

Men houde dus in het oog, wat men het kindje ook toediene, dat het beter is het voedsel te slap te geven dan te krachtig, en liever een keertje meer te laten eten dan maag en ingewanden van streek te helpen door te sterk voedsel te geven, en *vooral* ook alle overgangen trapsgewijze te doen geschieden. De flesschen worden na het gebruik steeds gereinigd, een paar maal daags met warm zeepsop en hagel, de speentjes van binnen met zout, flink naspoelen met schoon water, (glazen buisjes behooren tot het verledene).

Natuurlijk geve de moeder haar kindje het voedsel noch ijskoud, noch heet, maar zóó, dat het een weinig warmer is dan men zich de warmtegraad der moedermelk indenkt, omdat de flesch aanmerkelijk afgekoeld is eer het kleintje ze volledig heeft geledigd.

Men zij ook voorzichtig dat de hals van de flesch tijdens het gebruik steeds met melk gevuld blijft, wijl het kindje anders lucht inkrijgt. Is dit reeds het geval, dan kan het niet dooreten doch begint te schreien; men legge het dan even voorover, opdat de ingezogen lucht zich uit het maagje verwijdere, waarna het rustig verder eet. Na het gebruik der flesch legge men het kindje rustig in 't bedje of op den schoot, in geen geval ronddragen of schudden.

Het kleintje wakker maken om te eten lijkt mij zeer verkeerd. Immers van slapen groeit het evenzeer als van eten. Het is lang niet zeker als men het uit zijn rustigen slaap heeft gewekt, dat het na het gebruik der flesch weer even rustig zal doorslapen. Men neme het dus nooit slapend uit het wiegje, tenzij 's avonds als het te laat wordt. Slaapt het kindje overdreven lang, geef het dan voorzichtig de flesch in de wieg; soms slaapt het etende door, wordt het wakker, dan kan men het er nog altijd uit halen om het te reinigen en droog te leggen. Als het kindje in verscheidene uren niet gegeten heeft omdat het vast sliep, geve men het na de eerste flesch natuurlijk spoediger dan anders een tweede. Hoe teerder het kindje is, hoe minder melk het kan verdragen bij het mengsel, te vaker moet het dan eten.

De moeder volge dus de door haar arts opgegeven uren ‘in de verte’, dus naar de behoefte van *haar* kindje. Als het kindje gulzig eet en met gretigheid de flesch neemt, doet zij het best zooals gezegd de melkhoeveelheid te vermeerderen. Spuwt het dan dik en zuur omdat de maag de kaas en eiwitstoffen niet goed verteren kan, dan verdunne men de melk weer maar dient vaker de flesch toe. De hoeveelheid der te gebruiken flesschen regelt zich op die manier vanzelf. Geen enkel kindje eet elken dag precies evenveel evenmin als een volwassene; op een kwartier of halfuur kan men niet altijd afgaan; natuurlijk moeten er behoorlijke tusschenpoozen zijn.

Men verwachte niet dat een kindje dat in het najaar of in den winter geboren wordt, dus niet de buitenlucht kan genieten en tevens kunstmatig voedsel ontvangt, zelfs

bij de beste verzorging de eerste drie maanden zal groeien als een ander kindje dat in 't voorjaar ter wereld kwam en tevens moedermelk gebruikt. De moeder denke dan niet direct dat zij een slecht systeem heeft en beginne niet het kindje telkens ander voedsel toe te dienen wat *zeker* niet bevorderlijk is voor den groei. Als uw kindje de eerste drie maanden weinig groeit, maar goed gezond en rustig is en zachtjes vooruit gaat, wees dan tevreden; gaat het de vijfde of zesde maand nog niet flink vooruit, raadpleeg dan uwen arts, denk echter nooit dat koemelk en kachelwarmte, moedermelk en buitenlucht volledig kunnen vervangen.

Men raadplege dus niet telkens vol angst de tabel der gewichtsaanwinst, en meene niet dat elk kindje evenveel vooruit moet gaan, daar ook hier de hierboven genoemde omstandigheden van grooten invloed zijn. Haalt echter een kindje van een half jaar niet het normale gewicht, dan is men niet op het goede pad.

Achteruitgaan mag een kindje na de eerstelevensweken echter **nooit.**

Kan het kindje geen koemelk verdragen,

hoe ook verdund, dan geeft karnemelk soms zeer goede resultaten; toch, karnemelk is niet als koemelk een *volledig* voedsel; ik meen dat zij voor vorming en groei van sommige organen onvoldoende is, daarom zou ik in dat geval elke moeder raden haar kindje twee à drie dagen per week verdunde koemelk te geven en de andere dagen karnemelk. Ik zelf heb op deze manier een onzer kinderen, dat niet goed koemelk kon verdragen, grootgebracht met de beste uitkomsten.

De schaduwzijde van karnemelk is het vele urineeren, wat nadeelig is voor de teere huid.

Mede een voorname factor in het belang van het kindje, is het behouden van dezelfde dienstbode of juffrouw die het kindje mede moet verzorgen; heeft men jaren lang dezelfde dienstbode, vooral eene die er reeds is tijdens de geboorte der kinderen, dan hecht zoo'n meisje zich aan de kleintjes, en al heeft zij niet uw scherpen moederblik, zij kan ù voor eenige uren toch zeer goed vervangen als gij uwe orders geeft, omdat zij zelf belang stelt in uw kindje.

Misschien zal velen dit systeem bewerkelijk voorkomen. Moedermelk is zeker gemakkelijker, toch, als men lang dezelfde dienstbode heeft, neemt zij u het werk der melkvermenging uitzichzelf uit de handen, en behoeft gij slechts te zeggen wanneer er vermeerderd moet worden.

Ik herhaal nogmaals: Moedermelk is *het* natuurlijke voedsel; bij kunstmatige voeding zal het kindje de eerste drie maanden slechts matig vooruit gaan.

Op deze wijze toegepast heeft de ondervinding mij echter geleerd dat het kindje van een half jaar **volledig** *het met moedermelk gevoede kind heeft ingehaald.*

Normale gewichtsaanwinst van het normaalgezonde kindje in het eerste levensjaar volgens opgave van H.H. Doctoren:

Bij de geboorte	3. - K.G.
Begin 2e maand	4. - K.G.
Begin 3e maand	4.75 K.G.
Begin 4e maand	5.25 K.G.
Begin 5e maand	6. - K.G.
Begin 6e maand	6.50 K.G.
Begin 7e maand	7. - K.G.
Begin 8e maand	7.50 K.G.
Begin 9e maand	7.75 K.G.
Begin 10e maand	8.25 K.G.
Begin 11e maand	8.50 K.G.
Begin 12e maand	8.75 K.G.
1 Jaar	9. - K.G.

MARIE VERPALEN SPEEK.

Boekbeschouwing.

I.

Leo Smeder, door **Henri van Wermeskerken** (vervolg op *Hollandsch Binnenhuisje*, door mevrouw **Van Wermeskerken** geb. **Junius**). (Uitgever L.J. Veen. Amsterdam).

Johanna van Woude, mevrouw **van Wermeskerken** geb. **Junius, Mijne Levensherinneringen.** (Uitgever Vincent Loosjes, Haarlem).

Er zijn families, waarin naar het schijnt de zucht tot schrijven - of is het die naar letterkundigen 'roem'? - nimmer uitsterft, maar overgaat van den een op den ander. De beide zusters Junius, waarvan de eene als Annie Foore, de andere als Johanna van Woude, naam maakte als auteur, zijn de meest-algeméén-bekend geworden leden van het Junius-geslacht, dat nog vele andere pennende en dichtende spruiten telt. Zoo hare nicht, de mij eerst door haar toorn tegen mij bekend-geworden Daisy Junius. Zoo eene derde zuster Junius, die het tot minder groote vermaardheid bracht dan hare twee zusters, daar zij, voor zoover ik weet, enkel slechts een paar maal bijdragen leverde voor de *Holl. Lelie*, toen die nog onder de redactie stond van mevrouw Van Wermeskerken. Zoo de zoon van deze zoo droevig-geëindigde schrijfster van *Hollandsch Binnenhuisje*, Henri van Wermeskerken, die, na op verzoek van den uitgever Veen, toen zijn moeder zoo ineens krankzinnig werd, de redactie enkele weken te hebben bestuurd van de toen nog alleen voor jongemeisjes bestemde Lelie, ook nadat ik die taak van hem had overgenomen, nog een enkele maal een 'brief' zond aan het blad waarvan zijn moeder zoo lang de leidster is geweest, nu uit Engeland, dan uit Parijs; totdat de catastrophe met zijn vader hem mèt dezen deed verdwijnen, zoo al niet uit het oog van zijn particuliere vrienden, dan toch uit dat van het publiek.

In hoeverre Henri van Wermeskerken, die, toen ik hem bij die redactie-overname leerde kennen niet veel meer nog was dan een sympathieke opgeschoten jongen van twintig, terwijl hij nu, naar het portret in zijn boek te oordeelen, zich heeft ontwikkeld tot een flink-uitziend man, verstandig, ja, kiesch deed, door het meesterwerk zijner overleden moeder te gebruiken tot een reclame voor zijn eigen nog eerstbeginnend werk,... ziedaar een vraag waarvan de beantwoording den onpartijdigen lezer zij overgelaten.

Ik wil hier intusschen niet verzwijgen, dat hij mij bij de toezending van zijn boek schreef - ik heb hem persoonlijk nóóit meer ontmoet -, hoe zijn moeder zelve had gewenscht een vervolg te schrijven op *Hollandsch Binnenhuisje*, en, voelend dat zij daartoe niet meer in staat was, tot hem zeide: 'Misschien zal jij het eenmaal kunnen'.

Hiermede is dus de handeling, op zichzelf beschouwd, gerechtvaardigd en verklaard. Maar.... gegeven den ziektetoestand van ontoerekenbaarheid van mevrouw Van Wermeskerken in hare laatste levensjaren, blijft het de vraag of haar gezonde zoon verstandig deed juist dezen wensch van haar te vervullen, in plaats van haar eigenlijk levenswerk onaangetast te laten, het te bevlekken door een inmenging in de poëzie van *Hollandsch Binnenhuisje* met het proza van de werkelijkheid, die was het samenleven zijner ouders.

Want helaas, niets anders dan dat is eigenlijk de roman *Leo Smeder.* En dat is dubbel jammer, waar de auteur blijk geeft in zijn stijl het talent van zijn moeder en zijn tante te hebben geërfd.

Het begin - vóór de lezer bemerkt dat hem niets wordt geboden dan een herhaling van de helaas àl te veel bekend geworden bijzonderheden van het huiselijk leed van den notaris Van Wermeskerken en diens echtgenoote, - belóóft door den wezenlijken aanleg tot schrijven, welke spreekt uit de schildering van den storm om het huis, van den angst in het kleine kinderhartje van 'Boy'.

'*Zwart sloot zich herfstnacht om de witte villa Vredensteyn*, *haar ommantelend met een dicht kleed van duisternis.*

- Zware regenwolken gleden neer uit de hemelen, *en vielen in millioenen druppelen op het dak... ratelend... ruischend en kletterend, om weg te rammelen door de afvoerbuis naar den regenbak*, *waar het woest bulderde van weerklank... Klagend gierde de wind om het huis*, *soms met een slag gestuit tegen een kleinen uitbouw*,*... in zijn woede rammelend aan jaloezieën en ramen*, *of driftig de heesters door elkander slingerend*, *om de afgerukte takken met de regendruppelen tegen de ruiten te pletter te slaan*, *- en dan nijdig heen te vluchten*, *loeiend als een gewonde stier*, *verder... immer verder.*'

Zeker, die vergelijking met een gewonden stier is afgezaagd, maar toch, in zijn geheel genomen, spreekt er juistheid van opmerken en zien, en talent van het weergeven-kunnen, in die storm-beschrijving, die een fijn-gevoelde voorbereiding is daarenboven tot de dan komende introductie van de twee jongens in hun kinderangst voor die vertoornde natuur rondom, welke als accentueert nog hun halfuitgesproken vreezen en onbepaald onheilvermoeden, door de zenuwachtig-driftige tooneelen, waarvan zij de dagelijksche getuigen zijn, tusschen een in hare liefde gansch verkoelde echtgenoote en haren naar de sociëteit loopenden man, beiden goed toch voor hunne kinderen.

Henri van Wermeskerken heeft dat alles helaas beleefd en gezien; daarom kon hij het in zijn *Leo Smeder* zóó levend-waar beschrijven. En, had hij, na dat eerste en tweede hoofdstuk, dat bevat de schildering der verhouding van de ouders, verder zijn fantazie laten werken, en ons een wezenlijken *roman* gegeven, ik houd het er voor - gezien dit belovende begin -, dat hij iets goeds, iets der reputatie zijner moeder waardig had kunnen scheppen. Doch, òf hij heeft dit niet gekund, omdat zijn fantazie hem in den steek liet zooals bij zoovele hedendaagsche beginauteurs, wier talent niet verder reikt dan het ontleden en ten papiere brengen van een eigen doorleefden toestand, òf - en dit vrees ik eigenlijk de ware reden te zijn van den wordingsgang

van *Leo Smeder* - de lust is hem te machtig geworden, in plaats van een *roman*, een soort *verdediging* te schrijven zijner beide ouders, - in verdichten vorm.

Op zichzelf een zeer sympathiek begeeren in den zoon van twee niet meer te samen passende elementen, die, ieder op zichzelf, hun goede zijden en hun verontschuldigingen voor hun afdwalingen bezaten - in de oogen van hun kind. Maar een begeeren dat in de eerste plaats moet leiden tot het mislukken van den roman als zoodanig beschouwd, en dat overigens, veeleer dan te bereiken het beoogde doel, aan den lezer het gevoel opdringt: Hoe jammer dat Henri van Wermeskerken deze droevige levensgeschiedenissen nu weer heeft opgerakeld, en al die dingen aanroert en prijs geeft aan het publiek, geschiedenissen, die - al moge kinderlijke liefde ze begrijpen en accepteeren - toch allerminst geschikt zijn om de nagedachtenis der schrijfster van *Hollandsch Binnenhuisje* die sympathie te doen herwinnen, die zij bezat toen dit, haar beste werk, verscheen en haar op eenmaal een geheelen aanhang van bewonderaars verschafte.

Vervolgen - ook al maakt de auteur die

zelf, en ook al komen zij niet tot stand onder zóó tragische omstandigheden als hier het geval was - zijn toch altijd een min of meer gevaarlijk waagstuk wat het succes ervan betreft. Om maar één enkel recent voorbeeld te noemen, herinner ik aan de triviale *Kleine Johannessen*, die Frederik van Eeden lijmde aan het poëtische en frissche meesterstukje van zijn jeugd. In dit bijzonder geval echter van *Hollandsch Binnenhuisje* had de zoon - ook al ware het hem niet te doen geweest om deze gezochte verdediging - toch beter gedaan, indien hij elke beroering van dat verleden, dat zijn moeders toen vlekkeloozen naam heeft beroemd gemaakt, had vermeden in zijn eigen aanvangenden letterkundigen loopbaan. Mevrouw Van Wermeskerken is heengegaan uit een leven, waarvan zij eenmaal andere dingen mocht verwachten, dan de troostelooze vereenzaming, die haar werd beschoren aan haar vriendenloos graf. De *vrouw*, over wie zoo verschillend, zoo ten onrechte wellicht, is gesproken en is geoordeeld, verdween dientengevolge meer en meer uit den gedachtenkring, en de *schrijfster* herleefde in de herdrukken van haar nog stéédsdoor zoovelen gewaardeerd boek. Zeker, wij allen, die ouder zijn dan de met een huwelijk van enkel rozengeur en maneschijn dwepende backfischen, weten het wel, ook zonder dat een 'vervolg' het ons kwam vertellen per *Leo Smeder*, dat de werkelijkheids-*Binnenhuisjes* helaas minder ideaal zijn gemeenlijk, dan die der verdichting, en dat op de schertsende en lachende dagen van voorspoed maar al te dikwijls volgt een of andere levensramp, die, in plaats van de echtgenooten te veréénen, hen voor altijd van elkander verwijdert, in bitterheid en de schuld op elkander gooien. Ik herhaal, ook al ware er nimmer iets voorgevallen, waardoor het particuliere leven van mevrouw Van Wermeskerken in opspraak is gebracht, dan nog zou een dergelijk prozaïsch vervolg op de poëzie van haar *Binnenhuisje* - van haar eigen hand zelfs - een onding zijn geworden; maar de mogelijkheid *bestaat* dat zij dan, in *dat* geval, de onderlinge verbittering en vervreemding zou hebben weten te schilderen met dezelfde bekwame pen, die eenmaal het geluk teekende van de pasgehuwden.

In *Leo Smeder* echter is ook dáárvan geen sprake, *kan* daarvan ook geen sprake zijn, omdat blijkbaar - en dit strekt den *zoon* tot eer, al schaadt het zijn auteurschap - bij hem de begeerte vóórzat vóórtdurend te vergoelijken, zoowel de misslagen der afdwalende moeder, als de sociëteit-looperij en het speculeeren van den uithuizigen vader.

Het spreekt vanzelf, dat alle letterkundige beteekenis daardoor verloren gaat in dezen zoo goed beginnenden roman, die weldra overgaat in een dor en voorzichtig gesteld feiten-opsommen - natuurlijk met verandederingen en uitlatingen van datgene, wat niet zou passen in de bedoeling van *goedpraten.*

Ik herhaal, ik éér de gevoelens van den zoon, die ook in de *werkelijkheid*, niet alleen in een *roman*, aan *beide* ouders trouw bleef, zelfs ná hunne geruchtmakende scheiding; die, zoowel de eenzame moeder gezelschap hield en haar werk voor haar deed toen de ziekte haar aanpakte en weldra naar het krankzinnigengesticht verbande, als den tot vluchten genoodzaakten vader eenige jaren later in zijn verbanning vrijwillig volgde, en evenzeer ten steun werd, - maar ik betreur het, *en* in zijn eigen belang als auteur *en* in dat zijner moeder, dat hij debuteert met dezen roman, met dit 'vervolg' op een verleden, dat beter blijft begraven voor goed; in plaats van voor het publiek te treden met een frisch, jong, krachtig stuk eigen werk van eigen vinding. 'Laat de dooden hunne dooden begraven.' Dat is hier van volle toepassing.*)

*) Er verscheen thans een nieuw boek van hem, dat ik weldra hoop te bespreken.

Als zoon heeft Henri van Wermeskerken gedaan voor zijn ouders wat plicht hem gebood. Als auteur heeft hij thans een eigen naam te veroveren, doet dom, ja zelfs onkiesch - hoe goed ook zijn bedoeling moge zijn geweest -, door zichzelf in zijn eersten roman te vereenzelvigen met den verleden roem zijner moeder. Haar betreurenswaardig, veel besproken proces, haar later leven, en haar droevig einde, hebben er - hoe onverdiend ook wellicht - reeds méér dan genoeg toe bijgedragen dien roem te doen verbleeken; en de ongelukkige inval van een dergelijk desillusioneerend 'vervolg' op *Hollandsch Binnenhuisje* als *Leo Smeder* zal waarlijk er niet toe helpen haar nagedachtenis in eere te herstellen, noch zal hij vestigen den auteurnaam van Henri van Wermeskerken, in wiens werk de groote meerderheid veel meer een onhandige reclame leest dan een edel bedoelen!

Hoe dit zij, en wèlke bedoeling voorzat bij den schepper van *Leo Smeder*, het weeke, gevoelige van toon, het charmeerende van

stijl, dat zijn moeder eigen was in haar goeden tijd, heeft hij in elk geval geërfd van haar, gelijk blijkt uit menige bladzijde van zijn roman! Hopen wij, dat het hem gelukt zich los te maken van de familie Van Wermeskerken in zijn geesteskinderen der toekomst. Eerst dan, als hij *zelfstandig* voor ons staat, zullen wij kunnen beoordeelen *of* er wat in hem zit van het Juniustalent, en *hoeveel* daarvan.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

(Slot volgt.)

Brieven uit het hooge Noorden.
door Maria Petrovna. V.

Nu is het zomer, zomer ook hier in 't hooge Noorden!

Nu is het altijd licht. De witte*) zomernacht wordt dadelijk tot nieuwen dag herboren: de zon, nauwelijks in gouden glans te ruste gegaan, verrijst alweer in volle glorie van gulden stralen, onvermoeid, alsof zij vergoeden wilde, wat zij in den langen winter hier in 't Noorden te kort schoot! En met haar lichten lach schijnt zij alles tot nieuwe levenskracht op te wekken, tot snellen groei en bloei, als wist zij wel hoe kort de noordelijke zomer duurt en hoe alles zich haasten moet om in die korte spanne tijds tot vollen wasdom te komen.

Kort is nu ook de nachtrust voor mensch en dier: het onverbleekte daglicht verjaagt den slaap en wekt den lust tot werken - straks komt alweer de herfst en wie kan zeggen hoe gauw de winter met zijn ijzigen adem weer alles verdrijft?

Het heerlijk wonder van de ontluikende natuur is hier dubbel wonderlijk, want ook in den lichten nacht groeien boom en struik steeds voort en iederen nieuwen morgen bespeurt men nieuwen voortgang in het spreiden van bladertooi.

Zelfs de kippen, die spreekwoorderlijke vroegslapers, schijnen te vergeten op stok te gaan en kuieren nog parmantig over den weg, terwijl de haan nu en dan maar eens kraait, alsof hij zeggen wilde: ‘Ik weet nu heelemaal niet meer, wanneer ik beginnen moet!’

Het jonge berkenloof vervult de lucht met een geur als van anjelieren en een zacht koeltje fluistert door de boomen, zoo heerlijk en verkwikkend na de zengende hitte van den dag.

Hoe vreemd toch: hier, waar wij dezen winter maandenlang een nog nooit door ons beleefde koude doorstonden, waarbij de thermometer tot - 35° R. daalde, hier in diezelfde plaats heerscht nu overdag een bijna tropische hitte!

Maar 's avonds volgt altijd een sterke afkoeling en hoe heerlijk is het dan langs den oever van de machtige Dwina te wandelen!

Het is al half elf: de zon nijgt ten ondergang en toovert de heerlijkste kleurenpracht op lucht en water; tegen het vlammend rood van den avondhemel teekent zich de silhouet van Salombal, de voorstad, zoo geestig in donkere tinten af, terwijl de rook der hooge fabriekschoorsteenen hier en daar in rossige sluiers als aarzelend blijft zweven.

Het water rimpelt in golfjes van vloeibaar goud en hier en daar plekt een wolkschaduw als een diep-blauwe edelsteen, in dat goud gevat.

*) *Witte* nachten noemt men in Rusland die, waarin zonsondergang en zonsopgang zoo spoedig na elkaar plaats hebben, dat de nacht licht blijft. Zij vallen in Mei, Juni en Juli.

Aan de tegenovergestelde zijde stijgt de volle maan langzaam en statig omhoog om haar korten loop te volbrengen en zij kleurt haar omgeving in de fijnste tinten van paarlemoer, bleek roze, zacht geel en zilvergrijs, tot dáár, waar de laatste groet der zinkende zon de wolken met sterkeren blos kleurt en aldus zon en maan elkaar als het ware omhelzen.

Myriaden kleine witte vlindertjes dwarrelen als sneeuwvlokken om ons heen en verplaatsen zich in witte wolkjes van één plaats naar een andere of blijven trillend boven het water zweven. Het zijn de bekende ‘nonnen’, die zoo groote schade in de dennenbosschen aanrichten: o wee! wanneer zulk een zwerm in de dennenbosschen neerstrijkt: onbarmhartig wordt in een oogwenk alles kaal gevreten en gewoonlijk sterven de boomen na zulk een overrompeling af.

Ook de kleine kwelgeesten, die het ons *menschen* hier in den zomer zoo lastig maken, de muggen, dansen in groote zwermen op en neer, zeker beraadslagend hoe zij straks verraderlijk de geopende vensters zullen binnendringen om met haar plagerijen onze nachtrust te storen! Hoe groot ook hier ‘de macht van het kleine’ is, bewijst wel het feit, dat deze nietige insecten hier soms 's zomers in zoo groote hoeveelheid voorkomen, dat de arbeiders aan de houtzaagmolens den arbeid

staakten en voor deze kleine vijanden gewoon op de vlucht sloegen!

Overal ziet men nog leven en bedrijvigheid, want het onverbleekte daglicht maant niet aan, dat het tijd is ter ruste te gaan.

Hier staan nog vlijtige huismoeders, de bontkleurige hoofdoek om het haar gebonden, op de vooruitstekende steenen haar waschgoed te spoelen in den stroom, om het straks twee aan twee in spanen manden aan een stok op de schouders huiswaarts te dragen.

Ginds zijn kleine jongens, schrijlings op hun paarden gezeten, nog bezig balken uit het water op den oever te sleepen en volbrengen in eindelooze herhaling hun korten rit, op en neer, op en neer, telkens weer.

Nu en dan klinken over de watervlakte stemmen op van jonge mannen, die zich zachtjes in hun bootje laten voortdrijven; nu eens is hun lied zacht en weemoedig, vraag en antwoord van solo en koorgezang; dan weer jubelend en juichend, met een tikje overmoed in den klank, als zongen zij van vrijheid en boederschap.....

Statig glijdt een schip hen voorbij, vreemd van vorm met zijn hoogopgaand achterdek en vierkant zeil; het glijdt zoo zachtkens en stil, alsof het een ouden Viking-koning naar zijn laatste rustplaats voert.

Dan even wordt de stemming verbroken door het schor gefluit van eene groote stoomboot, zwaarmoedig in het water voortschuivend: hoog is op het dek het witte hout opgestapeld, zoodat de korte, dikke pijp dubbel gedrongen lijkt en het geheel als een kolos vol ingehouden kracht zijn weg door den stroom schijnt te banen. Langzaam verdwijnt zij in den bocht uit het gezicht, terwijl de rook nog een wijle als een lange ijle streep boven het water blijft hangen.

Hier en daar vlamt bij de oevers een vuurtje op: daar liggen de houtvlotten vastgemeerd en de wakers zitten voor hun drijvende hutjes, maïki's genaamd, en hangen hun waterketels boven het vuur voor hun avondthee. Soms zitten zij in groepjes er om heen te praten en hun gesprek wordt vergezeld door breede gebaren, terwijl zij hun baardige koppen dichter bij elkaar steken als gold het een geheime, politieke discussie.

Vreedzaam rustig zitten een aantal hengelaars hun dobber te bespieden en even treft het weer hoe vreemd het is, dat het al middernacht geworden is en men nog alles even helder en duidelijk zien kan!

Alleen de dartele zeehonden, die zich in den vooravond telkens en telkens in groepjes vertoonden, schijnen te ruste gegaan, tenminste zij vertoonen zich niet meer

aan de oppervlakte van het water met hun dolle buitelingen, waarbij het witte onderlijf als een golfkuif telkens in het zonlicht schitterde.

Hoe heerlijk het ook daar aan den oever is en hoe weinig ons feitelijk nog slaap kwelt, het lichaam, afgemat door de hitte van den dag, verlangt naar rust en wij trachten die

te vinden in de donker gemaakte slaapkamer.

Maar 's morgens vroeg wekt ons alweer het getoeter van een hoorn en wij verwonderen ons wat dat zijn kan: het is de herdersjongen, die door de straten loopt en met zijn hoorngeschal de koeien uit de stallen roept van diegenen, die hem voor een kleine vergoeding hun vee toevertrouwen om het gedurende den korten zomer elken dag op de grasvlakten even buiten de stad te laten weiden. 's Avonds komt hij met zijn kudde weer in de stad terug; iedere koe zoekt zelve haar stal op en wandelt deftig alleen door de zijstraten naar huis, terwijl zij nog wat blijft rondtreuzelen, alsof zij niet veel lust had haar bedompte woning voor de vrije buitenlucht te verwisselen. Eigenaardig is het, dat deze herder altijd iemand uit een andere plaats is, nooit een inwoner van de stad Archangel zelve, aan welke gewoonte eenig bijgeloof schijnt verbonden te zijn.

Welke groote tegenstellingen biedt toch deze stad, die in sommige opzichten nog zoo kleinsteedsch en landelijk is en daarbij zulk een belangrijk en levendig centrum van handel en scheepvaart vormt!

De haven ligt 's zomers zoo vol groote schepen en visschersvaartuigen, dat de masten als een dicht bosch tegen de lucht afsteken, terwijl overal stroomop- en afwaarts groote stoombooten haar kostbare lading aan de houtzagerijen innemen, waar het blanke hout in hooge stapels haar komst ligt af te wachten.

Aan de opslagplaats van hars en teer, dezen winter gedeeltelijk door den ijsgang overstroomd, liggen nu in lange, lange rijen duizenden vaten voor verscheping gereed; hoewel er enkele partikuliere kooplieden in deze grondstoffen zijn, is het export hoofdzakelijk in handen van den Kroon die daarmede geen onbelangrijke bron van inkomsten heeft.

Behalve tal van visschersvaartuigen en groote, lompe pramen, met hout of koren beladen, die langzaam voortgesleept worden door den breeden stroom, schieten naar rechts en links en alle kanten tallooze kleine stoombootjes als waterkevers over de rivier. Het zijn passagierbootjes, die geregelde verbinding onderhouden tusschen de stad Archangel en de omliggende dorpen aan de Dwina en de vele kleine riviertjes, die in haar uitmonden, gelegen. Sommigen zijn zoo klein en rank als kinderspeelgoed en als, zooals soms wel gebeurt, een felle wind de golven opzwiept met schuimende kuiven in wilde vaart, dan staken zij tijdelijk den dienst tegen zulk een overmacht niet bestand. Anderen zijn grooter en beter ingericht om storm en golven te trotseeren, terwijl de flinke passagierbooten bestemd voor reizigers naar de Murmanskust, Kandelax, Kem, enz. er met hun dubbel dek en stevigen bouw zoo verleidelijk uitzien, dat men groote lust gevoelt eens een tochtje op de Witte Zee met hen te ondernemen!

Maar op deze mooie zomerdagen is een tochtje naar den overkant van de rivier al werkelijk de moeite waard en in de landelijke eenvoudige dorpen op dien oever zoeken vele Archangeler families een zomerverblijf om met hun kinderen de vacantie door te brengen; wel begrijpelijk, als men weet dat deze zomervacantie drie maanden duurt! Als men bij deze drie maanden telt de Kerst- en Paaschvacanties, de Zondagen, de vele nationale en kerkelijke feestdagen, waarop de scholen gesloten zijn, dan komt men tot de conclusie, dat er maar een heel kort leerjaar overblijft en ik vraag mij met verwondering af, hoe men alle leerstof in zoo betrekkelijk korten tijd te samen weet te persen. Maar ik moet dan ook tegelijker tijd erkennen, dat het onderwijs, vooral dat in vreemde talen, verre ten achter staat bij dat in ons land. Toch wordt er door de kinderen hard geleerd en het m.i. zoo verkeerde avond-huiswerk is hier zelfs voor

jonge kinderen van dien omvang, dat het een plaag is; leer-en vacantietijd zijn volstrekt niet in evenwicht en men kan veilig van overlading aan de eene zijde, van overdrijving aan de andere spreken.

Voor de moeders met een groot gezin is deze lange zomervacantie ook niet bepaald een prettige instelling; maar van een zuiver kinderlijk standpunt is het geen wonder, dat de jeugd den zomer met jubel begroet, vooral als zij dan haar hart kan ophalen met in de groene weide te buitelen, te roeien en te baden in de ondiepe riviertjes en zoo heelemaal het vrije, eenvoudige landleven te deelen van de bewoners van den overkant.

Geen wonder, dat de kinderen juichend mede roepen: 'Nu is het zomer, zomer ook voor ons hier in het hooge Noorden!'

Gedachtenwisseling.

Geachte X.

In antwoord op uw vraag deel ik U gaarne mede, dat op de Meisjesschool van de Dames Meijboom en Haaxman, Sweelinckstraat 59 den Haag, aan de leerlingen keurig boekbinden wordt

onderwezen. Na afloop van den Cursus was er ook dit jaar gelegenheid het werk van de meisjes te bezichtigen. Genoemde dames zullen U waarschijnlijk wel nader willen inlichten.

Achtend

29 Juli 1908.
A.C. FURNÉE GOVERS.

Berliniana.

'**T** Gebeurde dezer dagen, dat op een gezellige vriendensamenkomst, entre poire et fromage, 't volgende kenschetsende verhaal op 't tapijt kwam, dat niet als glosse moet worden opgevat, maar beschouwd als een document humain uit de portefeuille van het groote stadsleven. Degene die het mij vertelde, is het persoonlijk wedervaren, en ik geef het verhaal zonder commentaren terug.

Op een morgen wordt er driftig aan de voordeur van een derde etagewoning gescheld. Een stem uit de openstaande eetkamer, waarop tafel nog het half genuttigde ontbijt staat, roept het naderbij getreden dienstmeisje waarschuwend toe: ‘Hedwig, je weet, ik ben voor niemand te spreken!’

Hedwig, de gedienstige, trippelt naar de entreedeur, gluurt even door 't ronde kijkgaatje, en komt weer haastig terugloopen naar de ontbijtkamer. ‘Fräulein! 't is een keurig gekleede dame!’

‘Dat komt er niet op aan, ik ontvang niemand.’

‘Is 't niet een van onze kennissen, Hedwig?’ mengt de oude mevrouw zich in 't gesprek, die altijd bereid is bezoek aan te nemen, deels uit goedheid, deels uit nieuwsgierigheid.

‘Neen, 't is een vreemde dame maar in keurige kleeding. *Die* kan ik niet goed zoo wegsturen!’

‘Vraag dan haar naamkaartje en vraag waarvoor ze komt, neem jij de boodschap aan. Ik ontvang niet,’ zegt Emma beslist.

Waarop de oude mevrouw, Emma's moeder, dringend: ‘Herken je haar dan niet Hedwig? Kijk nog eens, vlug!’

Hedwig verdwijnt op nieuw naar de voordeur, om die, na even gegluurd te hebben, wijd te openen.

Een op fluistertoon gevoerd gesprek in den corridor, die minstens vijf minuten duurt. De oude mevrouw luistert scherp, met bespiedenden blik, terwijl Emma rustig verdiept blijft in couranten en tijdschriften, muziekrecensies nazoekend. Emma Schmidt is een van Berlijn's uitstekend bekende pianisten en tevens leerares aan het X sche Conservatorium.

Het fluisterduet in den corridor gaat voort. De oude mevrouw spant zich méér in iets te verstaan, geeft 't eindelijk op.

Met een ruk duwt Hedwig plotseling de eetkamerdeur open, een visitekaartje in de de hand.

‘Fräulein, de dame *moet* U spreken, 't is pressant, zegt ze, 't is iets over muziek, over 'n concert - 't is een echte, chique dame...’

Emma leest: ‘Frau Wittwe Rösig. Die ken ik niet!’

‘Maar zij kent U wel en moet U absoluut spreken’.

Waarop de oude mevrouw, ongeduldig: ‘Mijn hemel wat 'n geparlementeer. Heeft die dame speciaal naar Fräulein Emma gevraagd? Laat haar anders binnen,’ beslist de energieke.

Emma geërgerd, kennend haar moeders nieuwsgierigheid: ‘Maar mama... wat begint U weer!’

‘Ja, ik moet weten wat zij van je hebben wil!’

‘Ik ontvang haar niet.’

‘De dame wil niet heengaan, Fräulein!’

Een theatrale handbeweging van de oude mevrouw en Hedwig kwijt zich met een allervriendelijkst lachje van haar dienstmaagdplicht.

Ondertusschen heeft Emma met haar pak boeken en couranten het veld geruimd, mopperende dat haar moeder een onverbeterlijke vrouw is die nooit wijzer zal worden.

Een slanke elegante vrouw, niet jong meer, treedt binnen. Voor de oude mevrouw, buigend: ‘Vergeeft u 't mij, mevrouw, maar ik zou graag uw dochter willen spreken...’

‘Dat weet ik, mevrouw! Maar mijn dochter kan niemand ontvangen. Mag ik weten wat u van haar verlangt?’

‘'t Is een ernstige zaak... van bizonder gewicht... Ja! ik heb uw dochter onlangs bij Mrs. Hope getroffen, op haar jour.’

‘Werkelijk?’

‘Ik wilde haar nu over iets bijzonder gewichtigs raadplegen...’ De oude dame zéér nieuwsgierig en zéér vriendelijk.

‘Maar dan is er toch niets verloren wanneer u 't mij meedeelt, niet waar?’

‘Een hoogst delicate aangelegenheid...’

‘Ik begrijp niet recht. Is 't iets over 'n concert? Over medewerking op een weldadigheidsfeest? U moet weten dat mijn dochter reeds zóó overstelpt is... 't wás toch

over een concert niet waar, dat u kwam spreken?'

'Ja en neen - eigenlijk komt er nog iets anders bij!...'

De voorhang van de naaste kamer opent zich plots en brusk treedt Emma in eigen persoon binnen. Geïriteerd door dit onzinnige gesprek dat ze heeft toegeluisterd, vraagt ze kort en uit de hoogte: 'Wat verlangt u mij te zeggen mevrouw?' En wanneer zij den vragenden blik op zich voelt rusten: 'Ik ben Emma Schmidt.'

'Ja Pardon... ik herkende u zoo dadelijk niet weer! Ik heb u bij Mrs. Hope ontmoet, eventjes, vluchtig in de voorkamer.'

'Werkelijk? Daaraan zal 't dan wel zijn toe te schrijven, dat die ontmoeting mij ontgaan is,' meent Emma, met haar in de groote wereld aangenomen beminnelijkheid. 'U hadt mij persoonlijk iets te vragen?'

De elegante dame, een beetje verlegen, Emma steeds fixeerend: 'Ja!'

'Welnu?'

''t Is een delicate kwestie... Ik kom hier eigenlijk voor een jong mensch die bij mij en pension woont en die - een vrouw zoekt!'

'Maar ik bid U, mevrouw, dat was me toch tamelijk onverschillig...'

'Hij is uit Halle, staat aan 't hoofd van een groote fabriek, is rijk, maar kon ginds geen passende partij vinden. Het meisje moet, behalve beschaafd en intelligent, ook zéér muzikaal zijn, klassieke muziek kunnen spelen, Chopin, Beethoven...'

'En?' meent Emma, tenhoogste geamuseerd door die zachte samenstelling van Chopin en Beethoven 'Wat verwacht U nu van *mij*?'

Even een pauze. Weer een fixeerende blik op Emma. 'Ja... ik dacht, U staat zoo midden in de muziekwereld, hebt overal connecties... een jong meisje van 19, 20 jaar..'

Emma is niet meer te houden. Zij barst uit in lachen, steeds luider en guller. De geschiedenis is inderdaad zeer oorspronkelijk en komiek.

'Maar Emma!' berispt de oude dame haar dochter. 'Ik bid U mevrouw, neemt U mijn dochter niet kwalijk, zij heeft méér van die zenuwachtige buien... Emma!...'

Maar Emma is niet dadelijk tot bedaren te brengen. Eindelijk, zich de tranen uit de oogen wisschend: 'Hè, wat is 't goed wanneer men den humoristischen kant van een "ernstige aangelegenheid" kan ontdekken.'

'Humoristisch?'

'Ja zeker, humoristisch mevrouw! ach, laat me toch naar hartelust lachen, mama, en mevrouw! wees *U* blij dat ik om de kwestie *kan* lachen.'

'Zij is anders niet lachwekkend bedoeld,' is 't spitse antwoord.

'Ja, 't is waar, U sprak van een ernstige delicate, zelfs gewichtige zaak niet zoo?'

'Zeer juist.'

'Maar waar *is* dan die ernst? Ik vind of zie nergens ernst. Vertel U eens, hoe U zich die "zaak" wel gedacht had? Ik sta midden in de muziekwereld, zooals U terecht zeide en heb veel muziek-connecties. Verder?' na een kleine pauze.

'Ik meende zóó: Als leerares aan het X sche Conservatorium hebt U natuurlijk veel jonge meisjes-leerlingen, die prima muziekaal zijn. Wanneer U nu, bijv. op uw aanstaand concert, zulk eene in aanmerking komende jonge dame in de artiestenkamer met mijn jongen man tesamenbrengt...'

'Een rendez-vous dus? Voor de huwelijkskwestie van dat mij onbekende heerschap, moet *ik* op mijn concert de honneurs waarnemen, en mij verantwoordelijk stellen om een, aan mij toevertrouwd jonge leerlinge, in aanraking te brengen met een met

mij volkomen onbekend man, die trots zijn rijkdom, in eigen kring geen passende partij heeft kunnen vinden...'

De verdere bespiegelingen en inzichten der elegante pensionsdame, die hoogst verbaasd keek over Emma Schmidt's opinie, geef ik niet terug. Alleen wil ik niet verzwijgen, dat zij behoorende tot dien kring van in 't geheim werkende koppelaarsters, uiterlijk zéér chique, beschaafde vrouwen, niet kon instemmen met Emma's eerste vroolijkheid, noch kon deelen Emma's zuiver bedoelden gezonden ernst, waarmede deze haar trachtte te overtuigen hoe hoogst geváárlijk en immoreel de 'zaak' was, die zij met zoo kinderlijke naïveteit wilde behandelen.

Of de pensionsdame tot inzicht is gekomen, of dat zij, terwille van haar huwelijkscandidaat, zich opnieuw bij een of ander bekende muziek-dame heeft aangemeld, met dezelfde introductie-bewering van een heel 'vluchtige' ontmoeting bij Mrs. Hope, is Emma Schmidt nooit te weten gekomen. Maar 't verhaal op zich zelf drukt zijn duidelijken stempel op zekere toestanden in een 'Groszstadt'.

L. VAN OOSTERZEE.

Berlijn, *Juni.*

Causerie uit Den Haag.

Juni '08.

Toen Huygens - of was het Cats? - de hofstad aansprak als:

> ‘Mijn noyt volprezen,
> Noyt half uytgeprezen Haegh’

was hij hoogst waarschijnlijk in een extra, gemoedelijk tevreden bui. Misschien waren die oude heeren doorloopend meer tevreden gestemd dan de menschen van dezen tijd, en hadden zij niet zooveel aanleiding om uit die stemming te geraken; b.v. in de periode van ontvangst der belastingbiljetten, die dìt jaar zelfs onder de meest philosophisch aangelegde Hagenaars een stormvloed van klaagliederen hebben ontboeid: voor de informatieloketten der kantoren een aanhoudend gedrang; bij de belasting-hoogheden een regen van requesten: ‘twee-drie-ja vijfmaal zooveel als een vorig jaar’ is de grondtoon dier droeve klachten of toornige uitvallen, die echter alle eindigen op... betalen volgens den aanslag.

De zaak is dat de tegenwoordige bewoners van het ‘dorp der dorpen geen, maar dorp der steden één’ gaarne de gemakken en voordeelen van een groote stad hebben, maar liefst zouden betalen voor een provincieplaatsje; een schikking waarvoor ongetwijfeld veel te zeggen valt als die mogelijk was.

En zijn nu die 't onmogelijke vorderende Hagenaars voldoende dankbaar voor den niet-aankoop van Zorgvliet, met aankleve van dien, in den vorm van nòg hooger belasting? Bij de eindelooze deliberaties in den raad over deze quaestie bleef het laatste, hoogste woord aan de zuinigheid; laat ons hopen dat zij niet altìjd de wijsheid bedriegt, want een door de zuinigheidsmannen overstemd deel van ons stadsbestuur oordeelde de uitgave van die Zorgvliet-millioentjes nuttig en noodig om den Haag zooveel mogelijk voor vreemdelingen aantrekkelijk te maken. Gesteund door onze kunstenaars, zagen zij in den aanleg van dat buitengoed een plan dat in de toekomst een grootsch geheel zou maken met het Vredes-paleis.

Hoewel voorloopig alleen op papier, bestaan er reeds plannen voor de inwijding van dat paleis.

Een grootsch, veelomvattend project: de volken der geheele wereld trekken vereenigd op naar den tempel waarin de Vrede woont. Ergo, wij zien Pheniciërs, Karthagers, Azteeken, Tolteeken - of u ze kent - in groepen voorbij trekken; al die naties, ook die welke reeds lang van 't aardrijk verdwenen zijn, en andere waar men elkaar of zijn oude lui nog met smaak oppeuzelt, gaan den Vrede smeeken de heerschappij over de aarde te aanvaarden. Op die wandeling zullen voor ons defileeren Plato, Socrates, Dante, Michel Angelo en meer andere heeren die men nooit gedacht heeft van aangezicht tot aangezicht te zullen aanschouwen.

Hoeveel aan zulk een plan vast is blijkt, om tot het dierenrijk af te dalen, uit den eisch van zeven witte ossen, even zooveel zwarte ossen, om niet te spreken van het onnoemelijk aantal verschillend getinte paarden, noodig voor de bespanning der onvermijdelijke triomfwagens.

't Zal mooi zijn, schitterend zelfs; mits... de enorme som die voor dat grootsch ontwerp noodig is, kan gevonden worden; men rekent daarvoor op de geschriften

der bekende pacifisten. Schrijven zullen zij wel, als er maar genoeg lezers, beter gezegd koopers komen opdagen.

Een tijd lang is dat inwijdingsplan geëxposeerd geweest: een serie van teekeningen; zij besloegen geheel een groote zaal (het vroegere manufacturenmagazijn van Schröder) die keurig gedecoreerd was met vredespalmen benevens de noodige wereld- en vredesvlaggen; alles zeer smaakvol en poëtisch, maar waartusschen het blijkbaar voorbijgeziene, op een venster gegraveerde ‘witte en bonte stukgoederen’ wel wat nuchter ‘deed’. Zoo komt bij het enthousiast ijveren voor een utopie - en met alle respect voor der Azteeken aspiraties blijven we een wereldvrede voorloopig maar zoo noemen - de praktijk ons dikwijls leelijke parten spelen.

Het kwart-eeuwsch bestaan van de Maatschappij Zeebad Scheveningen is gevierd op de gebruikelijke wijze: een gedenksteen, een feestavond en vele speeches; bij dat alles edelmoediglijk totaal negeerend het 25 jarig pruttelen van velen over de handelingen van het bestuur dier maatschappij. Men kan immers zeer goed een poosje eendrachtiglijk feestvieren, en daarnà met frisschen moed beginnen aan het ophalen van oude en nieuwe grieven.

Tegen alle verwachting in zijn de Pinksterdagen, voor Scheveningen van zooveel belang, schitterend geweest, met welwillende medewerking van ‘het weertje’. Gansche drommen togen oceaanwaarts.

> Hier trekt de burger op, met pluim en piek en staal...
> Maar ach, dat trekken trekt de geldbeurs bijster kaal.’

Kaal getrokken beurzen! wie die daàr tegenwoordig niet over klaagt, ook in de burgerklasse, waaronder men nò meer dan in Huygens' tijd de burgerluidjes verstaat, of in up to date taal ‘de kleine luyden’. Maar toch, met Pinksteren niet in een nieuw pak naar Scheveningen gaan!... 't Is alleen een zondvloed-regen die hen daarvan terughoudt. En dit jaar, o wonder, kon pluim en piek met toebehooren door een totale afwezigheid van hemelwater ongestoord schitteren in glanzende, wuivende, nieuwe schoonheid.

X.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

J.H.D. - U geeft geen pseudoniem op; zult echter hoop ik U zelf herkennen hierin. - Allereerst mijn dank voor de ontvangen inlichtingen. Gaarna voldoe ik aan Uw verzoek Uw beschouwing, naar aanleiding van de geloofsgedachtenwisseling tusschen Regina en hare bestrijders, te beantwoorden:

‘*Men heeft er evenwel de leering uit geput*, *dat geloof op gezag niet is bestand tegen geloof uit vrijen wil.*’ -

Aldus Uw zinnetje. Maar, bestáát er zoo iets als ‘geloof’ uit vrijen wil? Is niet geloof uitteraard iets, dat niets te maken heeft met een uit vrijen wil dogma's aannemen uit verstands-gronden.? Dat laatste juist doen zoovele zich noemende orthodoxe christenen heden ten dage, omdat ze er wereldsch voordeel in zien zich aan te sluiten bij de ‘serieuse’ menschen (om de Haagsche-aristocratie-uitdrukking te gebruiken), omdat ze van een ministerie van de rechterzijde vette baantjes hopen, etc.; en juist *die* soort naamchristenen hebben het *waarachtige* geloof, het eerlijke blindelingsche

bijbel-geloof in slechten reuk gebracht door hunne huichelarij, door hun leven niet naar hetgeen hun geloof hun beveelt volgens den bijbel, maar naar eigen lust alleen, als ze maar met den mond belijden: Ik ben orthodox, en des Zondags naar de kerk gaan. Het *waarachtige* geloof echter, welk geloof dan ook, als het *echt* is, moet dunkt me altijd zijn een 'aannemen op gezag', want het is een innerlijke overtuiging, die niets te maken heeft met verstandsgronden. *Dat* geloof kweekte voor eeuwen de martelaren der christelijke kerk, en ik-voor-mij vind, dat wie ooit in Rome stond op de plekken waar ze geleden hebben zoo onzegbaar voor dat geloof, in zich voelt een goddelijke na-trilling van dat onsterfelijk verleden. -

- Zeker, dat 'alles in de mensch streeft naar vrijheid, naar zich los maken van alle banden,' en dat óók de R.K. onder dat streven heeft te lijden heden ten dage, dat ben ik met U eens, maar ik vind dat in den mensch eigenlijk veel meer een bewijs van zijn hoogmoedige domheid, dan iets aanbevelenswaardigs. Niemand onzer is 'vrij'. En waarom maken we aanspraak erop.? De mensch weet niet van waar hij komt, noch waar hij heengaat. Hij wandelt in raadselen. Waarom beeldt hij zich dan zooveel in op zichzelf en zijn rechten op dit en op dat.? Ik voor mij geloof, dat er door den meerdere naar den geest gezag moet zijn over den mindere als zoodanig, en dat het streven naar 'vrijheid' op elk gebied, dat heden ten dage zich merkbaar maakt, noodwendig leidt tot anarchie, en tot dezelfde onnoembare wreedheden en schandelijke omkoopbaarheid en *misbruik* van vrijheid, waarin de Fransche revolutie is ten ondergegaan, om zelf te *reikhalzen* ten slotte naar een nieuwe maar althans intelligente tyrannie van Napoleon. - Daarin zit 'm de zaak: het gezag behoort te zijn in rechtvaardige, in betrouwbare handen, van hen die er mee mogen worden toebetrouwd om hunne *beteekenis* als mensch. Een Mac-Kinley, een Roosevelt bv., zijn mannen, in een Staat zoo groot als Amerika, bekleed met het hoogste gezag, die onze achting verdienen, omdat hun streven is naar recht en billijkheid. De Bourbons daarentegen hebben het zóó bont gemaakt, dat het volk-zelf met recht wilde regeeren. Dat kon het *natuurlijk* niet, en het werd dus zóó misbruikt door zijn eigen ellendige baatzuchtige leiders, dat het ten slotte bereidwillig weer zichzelf den voet op den nek zette, en Napoleon, alléén omdat het diens geestelijke *meerderheid* voelde, als een blijde verlossing uit den zelfgeschapen vrijheids-toestand begroette. - Welnu op godsdienstig gebied zien wij precies hetzelfde. Ik voor mij geloof dat de 'vrijheid van geloof', door de modernen in zwang gebracht, heeft geleid regelrecht tot die bandeloosheid en godsdienstloosheid, die wij nu overal om ons heen zien in alle kringen der maatschappij, en waaronder ieder op zijn beurt zucht, zonder de rechte oorzaak te willen erkennen. De macht daarentegen der zoo uitstekend georganiseerde R.K. Kerk zit 'm juist in haar het gezag zoo beslist blijven handhaven in allerlei regels van orde en tucht, van de biecht, van niet-alles-mogen-lezen, enz. Indien de bekleeders dier macht echter niet nu en dan zooveel aanstoot gaven, hetzij de hoogsten onder hen, hetzij de gewone priesters, dan zouden de leeken in het geheel niet gebracht worden tot verzet maar zich eerbiedig buigen. Nu echter is elk schandaal, dat in de R.K. kerk voorvalt, den naar vrijheid-begeerigen mensch een reden te zeggen: Zie je wel, aan zóó'n man zou ik mij onderwerpen; dank je. - -

- Wij Nederlandsche protestanten hebben echter onze glazen zelf ingegooid door het gezag geheel en al af te schaffen; in de Engelsche en Duitsche Kerk (ik spreek van de protestantsche) heerscht wel degelijk gezag van allerlei aard, in de Engelsche in den geest der R.K. Kerk, in de Duitsche door allerlei Consistorial-raten, en hoe al deze geestelijke hoogwaardigheidsbekleeders mogen heeten. Dientengevolge is de Engelsche en de Duitsche protestant over het algemeen veel onderworpener en

gehoorzamer aan zijn Kerk dan de Nederlandsche, die, onder het motto: niemand staat boven mij of heeft wat over mij te zeggen, allang niets meer om zijn kerk geeft, en er ook niet heengaat, en zich alleen dan met een soort kinderachtigen dommen trots 'modern' noemt, als het geldt de 'fijnen' uit te schelden, of de R.K. voor dompers te verklaren, of wel bij de stembus - (welke plaats niets gemeen heeft met 'geloof') - om tegen een mogelijk ministerie van de rechterzijde te agiteeren.

U moet mij wel verstaan. Op zich zelf beschouwd val ik deze soort menschen niet aan; ik val alleen aan hun onwaarheid, dat ze dat soort negatieve iets, dat *ongeloof*, willen doen dóórgaan voor 'een verbreed en verruimd godsdienstig leven.' Dat is een leugen. Zij hebben géén godsdienst.

Ik ben het volkomen met U eens, dat Regina onrecht had in hare persoonlijke aanvallen jegens U, en dat zij zichzelve verzwakte door in dien toon te schrijven, maar in één ding geef ik haar gelijk, en dat is in hare opmerking, dat U beter hadt gedaan voor 5 francs te gaan kegelen, dan ze uit te geven voor het gaan zien van een dooden heilige, wanneer U later dat geld zoo 'betreurt'. Uw

stukje lezende, dacht ik precies hetzelfde vóór het antwoord van Regina in mijn handen kwam. Want uw vergelijking, dat U toch óók den dom van Milaan gaat zien, en dat U gevoel hebt voor kunst en muziek wáár ook, gaat in dezen niet op. Zeker, de Dom van Milaan is héérlijk, óók voor ongeloovige oogen, en de prachtige kerk-muziek, waarin de R.K. uitmunt bij plechtige gelegenheden, streelt het oor ook van den meest beslisten-atheist. Maar vindt U-zelf-niet dat dit een geheel ander iets is dan het gaan bezichtigen van een dooden heilige? Dat doet men niet uit kunst-gevoel maar uit pieteit; - als men R K. is. - En ik voor mij, die dat niet ben, heb overal, in Rome en elders, mijn geld voor *zulke* dingen steeds in den zak gehouden, en mij-ook-steeds geërgerd, - met Regina, - aan zeker soort spotlustige reizigers, die den entreeprijs er wèl voor over hebben naar dergelijke reliquien te gaan kijken, om dan later zich met boosaardigen spot te kunnen vermaken erover, of zich, zooals U doet, te beklagen hun 'onnutte uitgave', van welker onnutheid zij toch vóóraf overtuigd waren.

Weet U, over de Dreyfus- en Zola-zaak geloof ik heusch niet dat U met zoo'n pennestreek kunt beslissen. Dat Dreyfus onschuldig is veroordeeld, ja dat geloof ik met U als bewezen; óók dat Zola hem heeft geholpen tot zijn goed-recht te komen. Maar overigens!!? Hemel wat een vuil politiek gedoe zit dáárachter! Als U veel fransche couranten leest, de fransche politiek van nabij volgt, dan zult U dat moeten toestemmen. -

U schrijft aan het slot van Uw brief (nommer een):

'*Dat ik anti-roomsch ben is wellicht gelegen in het feit dat ik uit een familie afstam die veel predikanten telt* -' (Indien ik de rest weglaat is dat om U niet te verraden).

Ja, dat geloof ik met U, dat dáárin wel de groote oorzaak zal zijn van uw m.i. eenzijdigen haat tegen een Kerkgenootschap, dat zoovele uitmuntende priesters óók telt, en dat zulk een prachtige organisatie bezit Ik voor mij geloof dat de jaloezie onzer predikanten (ook die in vroegere eeuwen) op de *macht* der R.K. geestelijkheid (want wat zouden zij-zelf die in den grond gráág over ons bezitten) de kern is van hun strijd tegen Rome à tout prix. -

Uw bijdrage bij Uw tweeden brief, die U reeds in den eersten aankondigt, wil ik gaarne aannemen, en zal ik trachten reeds spoedig te plaatsen met het oog op het interessante van den inhoud. - Het spijt mij uit dat tweede briefje te zien, dat U eerder hadt antwoord verwacht. Ik heb - en dat is mij heel aangenaam - juist in den laatsten tijd een zoo enorme correspondentie, dat ik wel eens moet laten wachten, maar zooals U ziet heb ik thans aan Uw verlangen voldaan. - Den vertrouwelijken brief, dien U mij naar aanleiding der Dagboekbladen toezegt, zal ik gaarne ter zijner tijd ontvangen, en ik beloof U reeds vooraf, dat ik aan niemand iets van den inhoud zal verraden. Mijn dank voor uw goede wenschen wat betreft het 'vroolijke(?)*) Scheveningen' en onze jongens, Frits en Benjamin. *Die* zijn wèl vroolijk, vooral de laatste, dien, zooals ik van hem beweer, de lachende zon van zijn heerlijk vaderland uit zijn oogen straalt. - Hoe blij ben ik te hooren dat U-ook de dieren liefhebt! Ik vind dat een mensch, die dat niet doet, daarmee een bewijs geeft van zedelijke minderwaardigheid.

Regina. - Het treft toevallig dat gij en Uw bestrijder juist in hetzelfde nommer mijn beantwoording ontvangen. Gij zult de nog onder mijn berusting gebleven bijdragen reeds hebben ontvangen. - Het stuk over de pausen, waarvan ik U de opname beloofde,

*) Dat vraagteeken is van mij.

komt zoodra de plaatsruimte het toelaat. Er is juist op dit oogenblik véél dat wacht op spoedige opname. Maar ik beloof U dat het zoo gauw mogelijk zijn beurt krijgt. In antwoord op Uw briefkaart zij U opgehelderd, dat ik achtereenvolgens een paar brieven heb ontvangen. Nommer een (23 Juli 11.) trof mij zeer door het vertrouwen dat U mij betoont. Natuurlijk mag ik U daarop niet hier antwoorden. Ik weet hetgeen U mij schrijft omtrent, de voorschriften der R.K. Kerk in dat bijzonder opzicht. Wat Uw tweeden brief aangaat, jawel *dat* soort lieden ken ik-ook bij de vleet, dat de Koningin beschimpt onder vier oogen, en de samenleving wil omverwerpen, maar zich ineens andersom draait bij het eerste het beste vette baantje dat wordt geschonken, en de Koningin dan in het openbaar bouquetten aanbiedt. En het fraaiste is dat dezelfde menschen, die voor hunne oogen gezien hebben hoe het kind niet mocht meedoen op den verjaardag der Koningin aan vlaggetjes en oranjelintjes, het *toch* heel natuurlijk zullen vinden, dat vader-lief haar nu bouquetten aan diezelfde Koningin laat aanbieden want... vaderlief heeft nu invloed en kan op zijn beurt baantjes vergeven. - Zoo is de wereld.

- Wat een aardig idee voor Uw bruidspaar! Ik zou denken dat Uw dochter zeer veel zal genieten in die feestdagen onder die omstandigheden. - Uw buiten-zijn daar is benijdbaar. O neen, Scheveningen is niet druk; het is eerder stil; ik vind het er over het algemeen beslist-achteruitgegaan juist dóór de mislukte pogingen er een wereldbadplaats van te maken. Dientengevolge is het er nu noch chic, noch gedistingueerd, noch wezenlijk-druk, maar een komen en gaan van dagjes-menschen, die de tallooze kleinere restaurants frequenteeren. Wat de Kurhaus-concerten aangaat, het is onzinnig zich bij mooi zomerweder, en op de zeldzame wezenlijk-mooie zomer-avonden, die wij bezitten, op te sluiten in een benauwde zaal, waar men niet aan tafeltjes maar op reien dicht aanéén doodstil moet zitten. Voor de zeer-enkele bevoorrechten, die wezenlijk zulke zware muziek kunnen bevatten, wezenlijk *daarvoor* komen, geldt deze opmerking niet. Maar de meerderheid kan dat natuurlijk geenzins. Den brief, ingesloten in nommer een Uwer brieven, las ik met belangstelting. Wat eindelijk Uw vraag aangaat, lieve mevrouw, daarmede komt U op uitgeversterrein want ik heb daarin niets, absoluut niets te zeggen. Schrijf hem. Ik hoor dan zeker nog wel van U of Uw vertrek is uitgesteld of niet?

Moeder I. - Ik begrijp niet wat de post heeft uitgevoerd met den U teruggezonden brief van U aan mij. Want de brieven reizen mij natuurlijk na als ik vertrokken ben, en Uw geval is dan ook het éérste waarvan ik nog ooit heb gehoord. - De stukken in questie hebt U thans reeds van mij terug ontvangen. Veel dank voor Uwe vriendelijke woorden over Benjamin. Wat zult U blijde zijn dat Uw dochter nu zoo spoedig reeds thuis komt. Zij heeft een benijdbare reis gehad. - 't Geen U mij schrijft over de ondervonden verkeerde behandeling voor rhumatiek is een geval uit velen, van doktoren, die zich vergissen. En *dat*, dat zij niet alles weten, dat is zeer natuurlijk en zeer menschelijk, al ware het alleen reeds daarom, omdat hetzelfde ziekteverschijnsel in den een heel anders werkt dan bij den ander, zoodat de symptomen lang niet altijd zoo gemakkelijk zijn te onderkennen. Wat echter hun wèl kwalijk is te nemen dat is, dat zij doen gemeenlijk of zij wèl per se alles weten, en woedend zijn wanneer een dwaling hunnerzijds uitkomt. Daardoor, dóór die domhoogmoedige houding, veroorzaken zij ook zoo dikwijls blijvend kwaad, want, inplaats van ongelijk te erkennen, gaan ze koppig voort op een eenmaal ingeslagen weg, totdat het te laat is, en de er dan dikwijls ter elfder ure bijgeroepen specialiteit of andere arts niets meer kan doen. Zoo weet ik o.a. een geval van een arts, die een kanker-achtig gezwel als

‘gewrichtsrhumatiek’ maandenlang behandelde, totdat het voor een operatie te laat was. Om zich er uit te redden, zei hij ten slotte, dat hij - de hopeloosheid van het geval doorziende van af het begin - den patiënt niet noodeloos had willen kwellen, door de wáárheid te zeggen!!! Gelukkig dat het voor *U* niet te laat is geweest, en dat nommer twee er een beteren kijk op bleek te hebben. Van dien arts hoorde ik toevallig langs een anderen weg ook veel goeds. -

Ja-zeker, ik verlang zéér terug naar een ander klimaat, omdat het onze niet dienstig is voor mij. Bijzondere omstandigheden waren aanleiding juist tot de keuze hier te S... Maar het is trouwens overal in ons land kil en vochtig en een zware atmospheer. Voor het overige waarover U mij schreef, hoop ik dat mijn briefkaart U zal hebben gerustgesteld.

Eunice. - Vóór alles veel hartelijke gelukwenschen met die geslaagde examens. In Uw kinderen beleeft U toch zéér véél goeds. En daarom denk ik ook heusch, met U, dat Uw sombere stemming een gevolg is van Uw over-

werkt-zijn, wat mij bij Uw wezenlijk druk leven geenzins verwondert. Neen, dat boekje van Veth is niet ‘flauw’ zooals Uw collega's het ‘gelieven te vinden,’ - waarschijnlijk omdat ze zichzelve geraakt voelen door den spot erin - het is m.i. ook niet ‘allergeestigst,’ die uitdrukking laat ik voor rekening van Jeanne Helfrich-zelve, maar er komen vind ik heel aardige en rake versjes en gezegden in voor. - 't Gehéél echter vind ik zwak. - Er is niets dat ik zoo goed kan begrijpen dan het feit dat U, heel alleen, een Zondag in Amsterdam ‘naar’ vindt, want ik-ook ken niets troosteloozers dan de Zondagen daar, zonder mooie opwekkende wandelingen rondom de stad, wat den Haag zoo'n geheel ander cachet geeft, zoodat, wie niet thuis wil blijven opgesloten, geen andere toevlucht heeft, dan dat banale, van menschen opgehoopte, op Zondag geheel en al ongenietbare Vondelpark. - Net als U schrijft, in de week is het zoo erg niet, dan loop je door de ongezellige stadsstraten en langs de sombere grachten met het gevoel: Ik ben hier nu eenmaal omdat ik mijn werk doen moet, maar Zondags is er geen andere toevlucht dan wegloopen naar buiten, en, natuurlijk, niet iedereen kan dat doen. Uw stukje over de eenzaamheid van den Zondag zie ik dan ook gaarne tegemoet. - Hebt gij die interpellatie in de Kamer niet gelezen over dat politie-schandaal.? Mak einde nietwaar? -

Een Liefde van Van Deyssel vind ik smerige lectuur. Zoo'n boek als U zoekende bent over die steenen, zult U vermoedelijk wel in Amsterdam kunnen krijgen in de bibliotheek van de Universiteit. Ga zelve eens daarheen en vraag den aanwezigen conservator om raad. -

Ja, dat gaat zoo, de een heeft deze liefhebberij, de andere wat anders; onschuldig is de Uwe zeker. - Hartelijke groeten. -

Rudolf. - Dat gaat altijd zoo. Het haken naar succes, het streven er naar, is tenslotte veel opwindender dan het verkrijgen van het beoogde doel. Gij hebt U voorgesteld toen gij werkte daarvoor, dat het aannemen van Uw stuk U een onzegbare satisfactie zoude geven. En, nu dat is geschied, komt de reactie, en ontdekt gij met zekere verbazing, dat het U niet eens zoo héél veel kan schelen. - Intusschen, ik denk, als het er werkelijk bij de opvoering inslaat, dan zult gij wel een moment doorleven van bedwelming, want dit is natuurlijk het verschil tusschen succes met een boek of succes met een tooneelstuk, dat in het laatste geval de geheele, door den schrijver meegesleepte massa bijéén is en op hetzelfde oogenblik zich luidruchtig uit in één instemming; waar tegenover staat dat niet-succes-hebben van een opgevoerd tooneelstuk ook veel pijnlijker aandoet, dan het in de vergetelheid blijven van een boek, om dezelfde redenen. Ik hoop zoo recht hartelijk dat gij zelve tevreden zult mogen zijn over den komenden spanning-avond en, als ik eenigzins kan, kom ik zeker hooren. Maar, waarschuw mij dan bijtijds - anders mocht mij de eerste opvoering eens ontgaan, omdat die zeker niet hier plaats vindt. - Wat Uw roman aangaat, dien in manuscript doorlezen wil ik liever niet, omdat ik zóó veel te doen heb. Als hij in druk is, lees ik hem natúúrlijk. Neen, het is geen ‘gewoonte’ dat een onbekend auteur zijn roman uitgeeft voor eigen rekening. En dat zou ik óók U geenzins raden om de groote onkosten er aan verbonden. Iets anders is wat men wel eens hoort, dat de uitgever het boek op zijn eigen kosten uitgeeft, maar geen honorarium uitbetaalt aan den auteur. Dat kunt gij zonder risico accepteeren.

Moeder II. - Ik hoorde, door onze Marie, dat U voornemens waart mij te schrijven, maar tot heden ontving ik nog geen brief.*) Ik mag op den regel geen uitzondering maken, omdat, wat ik den een toesta, ik den ander niet kan weigeren. En ons land is zóó klein. Ik hoop dat U deze reden begrijpt en billijkt. - Voor Uw vorig schrijven, nog in Menton ontvangen, veel dank, en ook voor de hartelijke instemming met mijn werk in de Lelie, die U mij weder daarin betuigt - Ik ben zoo dankbaar dat alles nu weer zoo naar Uw zin gaat met die bewuste zaak; en dat U zich daardoor zooveel gelukkiger gevoelt. Dat is zeker de belooning daarvoor dat U het zóó verstandig hebt opgenomen. Ik durf nooit véél daarover schrijven hier, uit vrees U te verraden, maar ik volg Uw lot in dezen met zoo groote belangstelling. - Vriendelijke groeten.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsruimte moest het vervolg van de novelle ‘Kleine Thérèse’ van Elise Soer, wachten tot het volgend nommer.

REDACTRICE.

Sluiting red: ged:

*) Intusschen ontvangen. Dit was reeds aan U afgedrukt.

12 Augustus 1908.
22ste Jaargang.
No. 7.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Godsdienstige overtuiging.

Talrijk zijn degenen onder de z.g. vrijdenkers of vaag-geloovigen, die voor zichzelf vrijheid van overtuiging opeischen, doch ze anderen beslist niet willen gunnen, die voortdurend anderen beschimpen, lastig vallen, trachten belachelijk te maken om hun godsdienstige opvattingen. Zich de moeite geven in den gedachtengang van anderen in te dringen, doen die verlichte geesten in 't geheel niet, neen, hooghartig en met minachtend schoudertrekken glimlachen zij om den dommen geus of paap, als zij tenminste niet met kwetsend geschetter hem trachten te overtuigen van zijn buiteneeuwschheid.

Onder dien grooten troep van lachers en schimpers zijn er velen, die niets doen dan nabauwen. De kracht der opvoeding, de invloed van 't voorbeeld doen zich hier gelden. 't Is hun altijd zoo geleerd, ze hebben het steeds zoo zien doen, dus zal het wel zoo wezen en - ze schreeuwen dapper mee, al hebben ze over de argumenten heel weinig zelf nagedacht!

Ja, nadenken, hoevele menschen zouden er zijn, die dat doen, góed doen! Die zelf nadenken over de groote verborgen waarheden des levens, over alles wat ze zagen en hoorden en lazen met betrekking tot de onzienlijke dingen!

Menschen, die zelf geen part of deel hebben aan hun eigen overtuiging, ze zijn er bij duizenden onder ongeloovigen en geloovigen beide. Het zijn de volgzame, oppervlakkige naturen, die blijven bij wat hun eenmaal is ingeprent, tenminste, voor zoover hun dit min of meer moeite kost, zóólang hun omgeving blijft meewerken. 't Is de opvoeding, 't zijn de omstandigheden van jeugd en later leven, die hun z.g. overtuiging bepalen.

En naar dezulken, die men zeker in even groot percentage in hun eigen gelederen aantreft, meenen niet- of vaag-geloovigen de orthodoxen (Katholiek of Protestant) te mogen beoordeelen!

Daargelaten, dat het dom-verwaand is, zich zelf voor de eenig-denkende wezens uit te roepen, is het bovendien een groote onwaarheid! De meeste Katholieken en Orthodox-Protestanten ontvangen in hun jeugd een min of meer streng-godsdienstige opvoeding. De groote waarheden des geloofs worden hun op zooveel mogelijk kinderlijke wijze bijgebracht. Er wordt getracht hen er toe te brengen hun dagelijksche doen en laten te regelen naar hun geloof, te laten inspireeren door motieven aan dat geloof ontleend. Of dit gelukt? Ik durf te zeggen, slechts ten deele. De kinderlijke geest is nog te onvolkomen, om de groote waarheden des geloofs geheel te vatten, de wil nog te zwak en te dartel, om zich anders dan, in hoofdzaak door het gevoel, te laten leiden.

Is dan niet een godsdienstige opvoeding uit den booze, als dienende tot niets? Neen, gelijk wij ook later zullen zien, die opvoeding heeft wel degelijk nut. Alleen door die opvoeding toch wordt de godsdienst met zijn zedeleer zoodanig met den mensch saamgeweven, zoodanig een deel van hem zelf, dat hij gaandeweg al zijn handelingen en denken daardoor zal laten beïnvloeden. De gewoonaangelegde, middelmatige mensch kan zulk een steun ten goede moeilijk ontberen.

Anders is het bij de diepere naturen. Bij hen gaat die samengroeiïng niet zoo geleidelijk, niet zoo van zelf. Als hun geestesleven tot volle ontwikkeling ontwaakt, breken er voor hen moeilijke oogenblikken aan, momenten van vaak schokkenden strijd. Een lokstem van buiten met een weerklank in binnenst - ik roep hun toe: Gij, dwaas, wat laat gij U binden door zulke verouderde begrippen als een dogmatisch geloof! Gij, onnoozele, hecht gij nog aan die afgezaagde sprookjes van een Godmensch, die ter wereld kwam en zich het moorden aan een kruis! Hoe onbetrouwbaar zijn geschiedverhalen in 't algemeen, zou dit dan waarheid bevatten! Zijn die kerkelijke of kerksche menschen soms zoo uitstekend, ziet ge bij hen niet veel bekrompenheid, niet veel huichelarij en zonde? Maak U los van dit alles, gij, dom kind, wees vrij gelijk het een mensch, den verheven koning der aarde, betaamt!

En nu vangt er een strijd aan, een worsteling op leven en dood voor den schat des geloofs. Van de eene zijde lacht en lonkt de valsche vrijheid, vleit en lokt de hoogmoed; van de andere zijde schreit en smartepijnt en krampt het arme menschenhart om al wat het liefhad, om wat het meende te bezitten, als een schat, om op te bouwen heel het leven lang. Maar juist die liefde, die innige gehechtheid, vrucht van een waarlijk godsdienstige opvoeding, geeft een reuzenkracht om niet aanstonds toe te geven, een leeuwenmoed tot strijd, een met inspanning betaalde kalmte om na te denken, te onderzoeken, met zichzelf te overleggen, niet lichtzinnig te wijken voor den drang van het oogenblik.

Die diep-innerlijke strijd met felle oplaaiingen van wreede twijfelzucht en schrijnende wanhoopspijn tusschen effenheden van zelfbeheerscht kalm werkdenken,

kan maanden, jaren duren. Tot plotseling soms de een of andere op zich zelf dikwijls onwichtige gebeurtenis den doorslag geeft en de nevelen klaar vaneen doet scheuren, zoodat geen aarzeling meer mag bestaan.

Is het 't oude geloof, dat zegevierend uit den strijd kwam, hoe bezielend en verheffend is het dan voor den door strijd gelouterden mensch zijn hoogmoed fier den nek te krommen en vrijwillig zijn verstand te buigen voor verborgenheden, die hij nú kan aannemen! Er is een God, een albesturend wezen; diens daarzijn heeft hij gevoeld zoo vaak in zijn leven; zijn nuchter verstand gebiedt hem dus het Godsbestaan aan te nemen als grondwaardigheid. Die God moet zijn almachtig, dit weet hij uit zijn zichtbare werken. Welnu, waarom zou het dien Almachtige niet hebben kunnen behagen zich te openbaren, zijn wil kenbaar te maken aan den mensch, niet alleen door een diep in hem gelegde natuurwet, maar ook op andere, meer preciese wijze? Iets absurds kan hij niet vinden in het hem als geopenbaard voorgehoudene, evenmin in de betrouwbaarheidsgronden daarvan, voorzoover hij ze zelf *kan* onderzoeken. En, waar nu zoovele mannen en vrouwen van illustren naam, van grooten, machtigen geest hem op het pad van nederige aannemen der groote geloofsgeheimen zijn voorgegaan, is het nu voor hem, kleinen mensch, zoo erg datzelfde te doen, is het daar voor hem zoo slim zijn vrijheid voor een klein deel aan banden te leggen?

Is hij zoover gekomen met zijn redeneering en komt daarbij de duidelijk voelbare kracht van boven, de belooning wellicht voor zijn volhardend strijden, die alle aarzeling overwint, dán, hoe grooter de strijd was, met des te meer vuur en zelfverzaking geeft hij zich in denken en voelen en handelen over aan het duurverworven bezit! Het geloof groeit met de jaren en levensomstandigheden steeds nauwer met hem samen, doordringt geheel zijn wezen, sterkt en staalt hem in alle wisselvalligheden des levens, zoodat hij in zijn onderwerping een vrijheid vindt en

een geluk, dat is boven alle beschrijving, dat hem kan vervormen van een zwaaropdehandsch kniesoor tot een levensblij mensch, dat hem stralend tevreden kan doen glimlachen van stilinwendige zaligheid, ook te midden van de uitwendige minst rooskleurige omstandigheden!

Het heeft niet in mijn bedoeling gelegen hiermee te zeggen, dat de geest ook niet andere wegen kan afleggen om tot levensevenwicht te komen.

Mijn eenige opzet was aan te toonen, dat een andersdenkende niet gerechtigd is met minachting op den orthodox- geloovige neer te zien, daar diens overtuiging niet alleen vaak in moeite en strijd gewonnen is, maar ook beslist op redelijkheidsgronden berust.

S.v.G.

Over Kinderverzorging.
II. Huidverpleging.

Daar de werkzaamheid der huid eene zaak is van groot gewicht in verband met de gezondheid van het eerstejaarskindje, zoo worde aan hare verpleging goede zorg besteed.

Om de huid goed te reinigen is lauw water het beste; om het kindje tegen verkoudheidsziekten te beveiligen, is koud water beter. Men volge dus den gulden middelweg en bade het kindje *zeker* eenmaal, maar *hoogstens* tweemaal 's weeks met lauw water; de eerste maal hebbe het water een warmtegraad van ongeveer 96 Fahrenheit. Trapsgewijze neme men bij elk volgend bad het water een weinig koeler, tot ongeveer 86 F. hierop blijft men staan, daar koude baden voor het kindje beneden het jaar en volgens mijne opinie voor elk kind, beslist ongezond zijn. Natuurlijk wordt in de kamer waar het kindje gebaad wordt, behalve in den zomer, gestookt.

Men lette er bijzonder op bij het baden het borstje onder water te houden; bij het omhoog houden van het hoofdje komt, als men daar niet oplet, ook het borstje gemakkelijk boven water, wat natuurlijk een verkoudheidsoorzaak zou kunnen worden.

Koud water moet daarentegen wel worden toegepast bij de dagelijksche wassching. De dagen dat het kindje niet gebaad wordt, worde het van top tot teen gewasschen; van de eerste dagen afhoofdje, voetjes en handjes met koud water, de rest van het lichaampje in den beginne lauw, allengs iets koeler en in de warme zomerdagen koud, waaraan men zich dan verder houdt.

Het harige deel van het hoofdje, borst en rugje met brandewijn nawasschen en elk lichaamsdeel vlug wrijvende *onmiddelijk* afdrogen, is het beste behoedmiddel tegen verkoudheidsziekten.

Natuurlijk zal het kindje den eersten winter nog dikwijls verkouden zijn. De moeder zal echter bemerken dat het vatten van koude afneemt, zoo gauw het lichaampje dagelijks koud gewasschen wordt.

De onreine schubjes, die zich bijna altijd op het hoofdje vormen, moeten worden ingewreven met slaolie; een uurtje later laten zij zich heel gemakkelijk (voorzichtig met de stofkam) verwijderen.

Bij het pasgeboren kindje worde bijzondere zorg besteed aan de oogjes. Het mag de eerste weken volstrekt niet met de oogjes in het felle licht liggen.

Als de baker het behandelt, worde er dus een schermpje voor de lamp of het raam geplaatst. Kleven de oogleden reeds samen, of zijn de oogjes rood, dan worden zij eenige malen daags met lauw boorwater en gezuiverde watten gebet. Is het zeer erg, dan is geneeskundige hulp noodig.

Is de huid van het kindje aan het onderlijfje zeer rood, of erger nog gesmet, dan geneest een *dagelijksch* lauw bad dit binnen eenige dagen. De strooipoeder moet nooit, maar dan vooral niet gespaard worden; telkens een flinke hoeveelheid poeder houdt de huid gezond. Tevens wrijve men [b]ij ongesteldheid der huid, omdat het kindje 's nachts vanzelf niet zoo geregeld wordt drooggelegd en poeder alleen helpt zoolang ze droog blijft, de zieke deelen in met zoete olie; dit helpt, als men het maar eens per dag doet, beter dan welke zalf dan ook; doet men het meer, dan wordt de huid te week. Natuurlijk is herhaaldelijk verwisselen van luiers stéédsnoodzakelijk.

Het kindje kan echter zeer vroeg zindelijk gemaakt worden. Als het een half jaar oud is, kan men het eenige malen daags reeds in een kinderstoel plaatsen, waarin leeren kussentjes met kapok opgevuld zijn aangebracht; natuurlijk nooit lang. Het leert dan vroeg zindelijk zijn.

Leur.

MARIE VERPALEN-SPEEK.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 5.) IV.

Indien ik boven dit hoofdstuk een titel moest schrijven, ik zou moeten kiezen: *Geloof.* -- Want, geloof, een oprecht, een eerlijk, een krachtig, bij een zoo jong-meisje als ik was waarschijnlijk slechts hoogst-zelden zóó waarachtig met de ziel saamgegroeid geloof als dat wat mijne jeugd heeft beheerscht, is de steun geweest van heel mijn dikwijls moeilijk jonge meisjes-leven. -

Moeilijk om die twee redenen, die ik reeds noemde, omdat ik eenerzijds als dochter meer dan mijn broers leed onder het ziekelijk-zijn mijner dikwijls weken- en maanden-bedlegerige moeder, omdat ik anderzijds een stillen opstand had te onderdrukken in mijn hart tegen de opvoeding, die mij daardoor ten deel viel, opvoeding van eenig-meisje in den meest ouderwetschen zin nog, waarvan de afzondering en de uitsluiting nog verzwaard werd door dien huiselijken tegenspoed in mijn moeders gezondheid; en dat terwijl heel mijn jong, met allerlei plannen en idealen vervuld hart, terwijl heel mijn aanleg van vlug-werkende, vlug-begrijpende, vlug-denkende hersenen zich richtten op datgene wat men nu zou noemen: vrije-vrouw-leven, iets waarvoor toen eigenlijk nog geen naam bestond.

Want, laat mij U daarop wijzen, U die misschien, ja waarschijnlijk, niet zijt voortgekomen uit zulk een geloovigen kring als de mijne, deze twee dingen *geloof* en *onderwerping* houden met elkaar een nauw verband. -

O, ik herhaal - er zijn misschien weinigen die zóó geleden hebben, inwendig, onder een toch goed en liefdevol bedoelde opvoeding, als ik - Te verlangen, met heel Uw ziel naar vrijheid, naar de wereld mogen ingaan, naar *genieten*, en te hooren dagelijks: Jij bent een meisje - Jij moet thuisblijven want dat is nu eenmaal je taak als vrouw - Voor jou geeft dat geen pas; je bent een meisje - etc., etc., ik weet zeker dat alléén het geloof: *God* wil dat zoo, *God* heeft mij die beproeving opgelegd van mijn moeders ziek-zijn, en van te zijn geboren als meisje inplaats van als jongen, mij al die jaren de kracht heeft gegeven mij te onderwerpen, te berusten, mij toe te leggen op het onderdrukken mijner vurigste, nimmer zelfs gansch en al uitgesproken wenschen.

Tusschen haakjes zij het hier gezegd, dat ik spreek van mijn schooljaren, en dat onze toenmaals zeer royale levenswijze het geheel en al uitsloot, dat ik thuis welke dan ook eigenlijke *plichten* had te vervullen van huishoudelijken aard. Integendeel, mijne moeder, een uìtstekende huisvrouw, en die zeer verstandig wist om te gaan met haar dienstbodenpersoneel, verstond de kunst zelfs van haar bed haar huishouden met grooten regelmaat te besturen, en behoorde bovendien ook tot die mama's, die onervaren en onkundige inmenging, als de mijne, - die van een kind, - uitteraard nog was, volstrekt niet wenschen of aanmoedigen. Onze drie meiden, op geregelde tijden versterkt door werkster, huisnaaister, oppasser, konden het met ouderwetsche degelijkheid en orde geregelde huishouden ruimschoots af, zoodat mijn telkens thuisblijven van school alleen diende voor gezelligheid of oppassing. Wel ging mijn vader, toen ik ouder werd, deze onregelmatigheid zooveel mogelijk tegen, maar het sprak toch in elk geval van zelf, dat ik de vrije Woensdag- en Zaterdag-namiddagen en de andere vrije uren bijna geregeld bij mijn moeder in het ziekvertrek doorbracht, dat ik, heel jong al, als er een enkele keer visite kwam, moest theeschenken, (iets

wat ik vreeselijk vond omdat ik verlegen was, en daarenboven door mijn lengte en ontwikkeld voorkomen geregeld werd aangezien door vreemden voor veel ouder dan ik was,) etc., etc. -

Er kwam in die dagen iemand, die thans nog een zeer voorname positie inneemt in de christelijke kringen, veel bij ons aan huis - en hij houde mij ten goede, indien ik hier neerschrijf, dat hij mij door zijn bemoeizucht met mijn kinderlijke onhandigheden, meer echter nog door zijn eenzijdige geloofs-opvattingen, dikwijls heeft pijn gedaan. - Och, die kinderlijke onhandigheden! Nu moet ik er enkel om lachen, dat ik mijn ouder broertje had verzocht mij 'aan te stooten' als het koffiewater kookte, en dat de bovengenoemde huisvriend, inplaats van te doen of hij dit niet bemerkte, er een paar dagen later toespelingen en aanmerkingen op maakte, die mij, twaalf-of dertienjarige-kleuter, daarna voor altijd vervulden met zoo groote vrees voor zijn

komst en zijn scherpen blik, dat ik dientengevolge nooit meer iets in zijn tegenwoordigheid verrichtte zonder zenuwachtige beving voor de hatelijke ‘aardigheid’ erover, die straks volgen zou. O.a. ook een gevolg daarvan was dat ik, om geen aanmerkingen uit te lokken, de salade niet aan tafel, zooals mijne moeder 't gewoon was, maar op het buffet in den hoek ging klaar maken, in de hoop dat eventueele ongerechtigheden bij de toebereiding dáár niet door hem zouden worden gezien. - Ik bereikte juist het omgekeerde. Bij een volgende gelegenheid, toen mijn moeder-zelve aan tafel zat, en er weder kropsalade was, maakte onze bezoeker de schijnbaar terloopsche opmerking: Hoe gezellig het toch was, dat zij die bereidde aan tafel, zonder naar het buffet te draven, ‘zooals sommige menschen’. -

Ik bloos zelfs nu nog heel gauw, en in die kinderdagen werd ik als een pioen bij zoo iets. - -

Waarom ik die misères vertel? Och heusch niet om dien man, voor wien ik bij alle meeningsverschil groote achting heb omdat hij geloof ik is een *oprecht* christen, er een verwijt van te maken dat hij mijn kinderleven voor een groot deel bedierf, het moeilijker maakte, door zulke onhandigheden zijnerzijds, dan noodig was. Neen, deze dingen schrijf ik neer, zooals ze mij in den zin komen, herinneringen, die bevestigen wat ik nog onlangs las in een Engelsch tijdschrift, hoe onjuist de voorstelling dikwijls is van **gelukkige** jeugd; omdat in 99 van 100 gevallen de jeugd der meesten onzer wordt vernietigd en vergald, minder nog door groote tegenspoeden dan wel door kleine dagelijks weerkeerende ellenden, veroorzaakt door niet begrijpende ‘groote-menschen’. - Zoo ook herinner ik mij het bezoek ten onzent van een Kamerlid, door en door fijn-beschaafdman, wiens vroegere carrière, van zee-officier, hem die eigenaardige hoffelijkheid van manieren gaf, eigen gewoonlijk aan dezen stand, door veelbereisdheid. Hij moest mijn vader spreken, was dientengevolge een dag over, en zou bij ons koffie-drinken en eten. Op het laatste oogenblik bond een harer asthma-aanvallen mijne moeder aan het bed, en ik - ik zal toen een veertien jaar of nog jonger geweest zijn, maar ik leek zeker ruim zestien, - werd aangesteld om ‘de honneurs waar te nemen.’ -

Nog zie ik mij zitten achter het koffieblad, zoo verlegen, en zoo geïmponeerd door onzen gast; totdat hij-zelf, door zijne innemende manieren, mij op zijn gemak zette, want hij richtte zich in zijn onderhoudende verhalen gedeeltelijk hoffelijk tot mij, als bemerkte hij mijn timiditeit niet, zonder nogtans mij tot véél-antwoorden te noodzaken. Hij behandelde mij daardoor met een beleefde onderscheiding, die mij vleide, kind als ik was, en tegelijk een gevoel van toenemende zekerheid gaf; totdat mijn vader de lachende, goedbedoelde, maar voor mijn juist-ontwakend zekerheidsgevoel vernietigende opmerking maakte:

‘Zeg eens... ik geloof dat U mijn kleine meid voor heel wat ouder aanziet dan ze werkelijk is - U behoeft haar nog niet met zooveel deftigheid te behandelen, want daarvoor is ze nog lang niet in de jaren, hoor...’

Nu lach ik zelve mee om mijn beschaamdheid, die mij voor goed alle genoegen niet alleen bedierf, maar ook verder alle handigheid van optreden ontnam. Toen echter stonden mij de tranen nader dan het lachen. Toen leek ik mij-zelve geblameerd voor altijd, naar beneden gezakt in de oogen van onzen gast tot een onmetelijke laagte. -

En... handiger werd ik er niet op...

O zeker, mijn vader had gelijk, groot gelijk. Het is niet goed een klein meisje te behandelen als een volwassen dame. Maar... dan moet men haar óók niet in die moeilijke rol plaatsen. Van tweeën een, of laat haar waar zij thuis behoort, in de school en in de leer-kamer, of, als gij haar zulk een *te* zware groote-menschen-taak oplegt, maak haar die dan niet moeilijker dan zij reeds is door ondoordachte grapjes, die in de oogen van volwassenen niets zijn, maar die een kinderhartje zoo bitter stemmen, die in een kinderzieltje sporen nalaten van héél groot verdriet, - *om de onrechtvaardigheid die er in is.* -

Onrechtvaardigheid! Er is m.i. geen grooter, geen blijvender ellende in kinderleven dan deze zoo dikwijls begane fout. - Mijn rechtvaardigheids-gevoel was buitengewoon sterk ontwikkeld; het is duizenden en duizenden malen in opstand gekomen, en, ik herhaal, alleen de kracht van een levend, overtuigd geloof dat: Alles is Godswil, en dat Hij ons leven zóó bestuurt en niet anders, en van ons eischt onderwerping in *alles*, heeft mij in die dagen geholpen mij te schikken, zoowel in het groot verschil tusschen mijn opvoeding en die der broers, welk verschil steeds werd bepaald door het afdoend vonnis: Jij bent nu eenmaal een meisje, als in het vooral in den gedachtengang mijner moeder

overheerschende systeem van: Jij moet toegeven, want jij bent nu eenmaal de jongste. -

De tijd was nog niet daar waarop het onderscheid tusschen het *werkelijke* leven van de meeste Christenen, vooral van de leiders onder hen op politiek gebied, en de waarachtige geloofsleer van den Bijbel, mijn oogen zou openen, de twijfel zou doen ontwaken in mijn hart, en mij met verontwaardiging zou vervullen jegens hen, op wien men met recht het bijbelwoord mag toepassen dat zij zijn: 'Valsche leidslieden.'

De afzondering waarin mijne ouders leefden, het gebrek in hun toenmalige woonplaats aan geestverwanten van hun eigen stand en kring, maakte dat ik ben grootgeworden zonder dat mijn geloof schokken ontving van buitenaf, of werd beroerd door de aanraking met anderen. Mijn ouders waren - welke ook hunne feilen of bekrompenheden, of wat ook, op godsdienstig gebied mogen zijn geweest, (wie is *zonder* fouten?), - door en door oprechtgeloovige menschen, die noch om wereldsch voordeel noch om eerzuchtige redenen of wat ook van dien aard zich Christenen niet alleen noemden maar ook er naar trachtten dat te *zijn.*

Mijn vader b.v., ondanks hemzelf, tot lid van de 2de kamer gekozen, bedankte voor die hem zéér aantrekkende positie, niettegenstaande de antirevolutionaire partij hem dat zelfs eenigzins kwalijk nam, daar er dientengevolge in het 'twijfelachtig' district een herstemming moest plaats vinden; omdat hij zich niet verantwoord achtte zijn ziekelijke vrouw en zijn opgroeiende kinderen alleen te laten dan, soms weken lang, gedurende het door het Kamerlidmaatschap noodzakelijke verblijf in den Haag. Ik vertel dit om er door te laten zien hoe weinig het hem ooit is te doen geweest om naar de wereld groot te worden door zijn richting, zooals het met zoovele anderen van zijn stand het geval is, en was. - In onze woonplaats stond orthodox gelijk met bekrompen, was iedereen van den hoogste tot den laagste 'liberaol' (ik schrijf het dialect daar gebruikelijk), zoodat het gaan naar de Afgescheiden kerk, het zich rangschikken tot 'de fijnen' door een man van mijns vaders positie en invloed, werd beschouwd door zijn eigen klasse, zijn collega's en bekenden, als een teeken van geestelijke minderwaardigheid, en hem in de oogen zijner omgeving allerminst verhief, maar naar beneden haalde.*)

De huichelarij van het zich naar Christus *noemen* zonder het in het minst te *meenen*, heb ik daarom - Gode zij dank - nooit gekend thuis. Enghartigheid, bekrompenheid, dat zijn feilen die men kan begrijpen, omdat zij een direct gevolg zijn van zulk een afgebakende levensbeschouwing-zelve, maar *huichelarij* met godsdienst is voor mij het ergste wat er bestaat, en ik geloof dat juist daarom mijn latere indrukken zoo diep, mijn verontwaardiging zoo heftig is geweest, omdat ik mij zulk walgelijk den Bijbel en het geloof gebruiken als een hefboom om tot eer en aanzien te geraken, en als middel den 'kleynen luyden' zand in de oogen te strooien, nimmer had ingedacht als mogelijk bij menschen, die zich belijders en navolgers van 'Gods Woord' durven noemen. -

Enghartigheid en bekrompenheid is iets anders. De huisvriend van wien ik zoo even sprak heeft mij in dat opzicht - reeds toen ik nog veel te jong was om te durven of te mogen meespreken - menigmaal verbaasd en geërgerd. Zoo stelde hij op zekeren dag voor aan mijn vader, daar wij geen van allen muzikaal genoeg waren om bij de huiselijke godsdienst-oefening te zingen, dan maar gezamenlijk een psalm uit te

*) Dat alles is in den Haag zoo anders. Daar is juist de aristocratie orthodox, en staat op godsdienstig gebied 'serieus' gelijk met 'chic'.

galmen, zoo goed en kwaad als het ging. Op mijns vaders zeer verstandig antwoord, dat dit tot leelijk, belachelijk-wordend schreeuwen zou aanleiding geven, en dus allerminst zou leiden tot het beoogde doel van stichtelijkheid, kreeg hij het koppig antwoord - deze man was niet alleen een gestudeerd mensch, maar is een der leiders der anti-revolutionaire partij thans: - 'Dat doet er niet toe, als het ter eere Gods geschiedt, en dat is immers zoo, waar het de psalmen geldt.' -

Bij een andere gelegenheid hield hij een diepzinnige uitlegging om mijn vader te betoogen, dat een voornaam christen - ook een leider der partij - had gezondigd tegen de 'door God ingestelde ordonnantieën', omdat hij bij zekere gelegenheid, in Amsterdam een zeer bescheiden deputaat van den trein halend, dezen, een ouden man, de eereplaats in zijn rijtuig had aangeboden, en zelf op de voorste bank was gaan zitten. Met verbazing over zulke eenzijdigheid antwoordde mijn vader, dat naar *zijne* meening de christelijke nederigheid, zoowel als de wereldlijke beleefdheid, zulk een handeling juist moesten toejuichen, maar hij kreeg zulk een ingewikkeld betoog over de plicht van den christen zich te handhaven op 'de door God aangewezen plaats',

en dengene, dien een meer bescheidene is aangewezen, niet tot ‘hoovaardigheid’ te verleiden, dat er niets tegen viel in te brengen uit een oogpunt van *theoretische* beschouwingen. -

Deed ik tot zulke discussies reeds met eenige moeite het zwijgen, mijn lust tot verzet werd geprikkeld in hooger mate nog, als mijn in stilte van meisjeskamer zoo veel gelezen en zoo hoogvereerden De Genestet het moest ontgelden, afgewisseld met uitvallen tegen den lang niet gereformeerd-genoeg-geachten Beets, die juist in die dagen zijn vierde, hem door den Kuyperskring zoo kwalijk-genomen verzen-bundel had uitgegeven. - Ik durf naar waarheid zeggen: juist omdat mijn eigen innerlijke godsdienstige overtuiging zoo levend, zoo waarachtig, zoo zuiver was, juist daarom voelde ik - hoe jong ook - heel goed het diepgaand verschil tusschen het eerlijk, het Kruis belijdend, oprecht Bijbel-geloof van een Beets, of het hartstochtelijke zoeken naar waarheid van een allerminst *on*geloovigen de Genestet, en het gereformeerd, of calvinistisch ‘stelsel’, opgebouwd door Kuyper, op grondslagen van vroegere theologen, en waarvan de al- of niet-aanneming immers *niets* te maken heeft met het zuivere eenvoudige bijbelgeloof in het zoenoffer van Jezus Christus, geloof dat óók Beets belijdt in zijn gedichten. -

Onze huisvriend, trouwens van allen zin voor poëzie ontbloot, kon niets anders zien in Beets en de Genestet dan ‘verwantschap met het modernisme’, en hij maakte mij inwendig woedend door zijn muggezifterige pogingen elken regel, dien hij tot zijn doel geschikt achtte, te bepeuteren en te bevuilen, ik weet er geen mooier woord voor, door zijn betasten ervan tot in het oneindige, totdat hij een ‘gereformeerd’ bezwaar er tegen kon inbrengen. - In onze huiskamer o.a. hing de bekende plaat van: Een kruis met Rozen is 't Menschenlot, en op zekeren dag verlangde hij van mijn moeder, dat zij deze als ‘modern’ uit haar nabijheid zou bannen, (iets waarop zij gelukkig niet inging). Op grond wáárvan dit versje als modern werd veroordeeld weet ik niet meer, en ik kan het ook nu nog in de verste verte niet begrijpen wat er uit een eenvoudig geloovig oogpunt valt in te brengen tegen deze zoo bekende acht regels van de Genestet.

Mocht ik-zelve natuurlijk niet meespreken, des te aangenamer was het mij wanneer iemand anders hem weerlegde, en onder mijn herinneringen dienaangaande behoort de lezing, die de beroemde prof. P.... in onze woonplaats kwam houden over Dante -, na afloop van welke lezing deze in christelijke kringen vermaarde letterkundige beroemdheid bij ons kwam soupeeren. Wij kinderen mochten, om den beroemden man te zien, mede opblijven, ook de huisvriend was uitgenoodigd, en weldra geraakten beide heeren - beide beslist orthodox-geloovig, - daar zij het lang niet in alles ééns waren in beleefd en toch hatelijk twistgesprek. Wat ik speciaal mij daarvan herinner was de questie van dansen. - Volgens onzen huisvriend en vele strenge calvinisten is dansen uit den duivel, maar dominee-professor P. gooide zijn zeer diepzinnige beschouwingen dienaangaande omver met de spitsvondige, en natuurlijk in den grond niet ter zake doende lachende opmerking, hoe immers in den Bijbel zelf staat, ‘dat David danste voor de ark.’ De handige wijze waarop hij dezen tekst te pas bracht, heel zijn manier van de zaak op die manier in den gek gooien, was geestig en bij de hand; de ander moest er geërgerd het zwijgen toe doen, omdat hij niet zoo luchtig en vlug kon redeneeren, en professor P. zal wel niet vermoed hebben, dat het jongste lid van het gezelschap hem het meest van allen toejuichte, en dankbaar was in stilte,

omdat hij op dat oogenblik wreekte voor haar gevoel haar zoo dikwijls onrechtvaardig. beleedigde geestesvrienden. -

De komst van dominee Kuyper die - ik weet niet meer tot welk politiek doel - in onze woonplaats moest wezen, en met eenige hem vergezellende geestverwanten bij ons dineerde, heeft, dat is de hoofdzaak die ik mij van zijn bezoek herinner, op mij reeds toen een zeer teleurstellenden indruk nagelaten, omdat ik hem in zijn geheele optreden en doen zoo dóór en dóór wereldsch vond. Het geldt hier een persoon wiens leven in het openbaar, wiens bekendheid, ik mag wel zeggen, om in zijn eigen smaak te spreken, wiens *beroemdheid*, mij het recht geeft zijn naam voluit te noemen bij het vertellen van mijn indruk dienaangaande. - Hij voerde bijna alleen het woord; die hem vergezelden hingen aan zijn lippen als aan die van een Godheid, hij liet hen trouwens ook niet de gelegenheid zich te uiten; het met zorg toebereide diner smaakte hem buitengewoon goed, en zijn heele verschijning was daardoor niet dat van een voor het aardsche onverschilligen profeet, zooals ik mij hem min of meer had voorgesteld, maar veel meer van een zeer zelfverzekerd, zeer met eigen-ik ingenomen, en zeer van zijn eigen beteekenis overtuigd,

in wereldschen zin zeer begaafd man. -

Een sterke tegenstelling daarmede vormt de indruk dien ik behield van professor Brummelkamp, uit Kampen, nu reeds lang overleden, toen hij, naar aanleiding van een preek dien hij in onze woonplaats kwam houden in de Afgescheiden kerk, bij ons logeerde. Een eerwaardiger en eenvoudiger man kan ik mij niet herinneren, dan deze werkelijk profetische verschijning, en toen hij mij opeens bij de hand nam, en tot mij zeide: 'Ik heb van uwe moeder gehoord, dat God u door een wonder voor haar heeft behouden.' (Dat had betrekking op het roodvonk, en het door den dokter onmogelijk geachte feit van mijn herstel), toen was ik dagen lang onder den indruk van de weinige, maar zeer-treffende woorden, die hij daaraan toevoegde, en waarvan den ernst nog oneindig werd verhoogd door de eenvoudige, door en door een indruk van èchte-vroomheid gevende persoonlijkheid van hem die ze tot mij sprak. -

(Wordt vervolgd.)

Gedachtenwisselingen.

I.

Rotterdam, 1 Aug. 1908.
Geachte Redactie.

Mag ik U een plaatsruimte in Uw o/h *De Hollandsche Lelie* verzoeken. Bij voorbaat mijn dank. Redenen der zending is omdat vrouwen Kiesrecht druk besproken wordt en het er ook wel van komen zal het ingevoerd wordt. Men kan de zaak nu reeds wat in het artikel voorkomt bespreken en nadenken. -

Het komt meermalen voor dat een stemgerechtigde buiten zijn schuld is, om deel te nemen aan een stemming. Voor die Kiesgerechtigden, die in bovengenoemde categorie vielen, moest een wijziging in de Kieswet gebracht worden. Ik heb hier die Kiesgerechtigden op het oog die voor de stemming reeds ziek waren en waarvan te voorzien was zij niet aan een stemming konden deelnemen; van die Kiezers moest de geneesheer die, die zieken onder zijne behandeling had een verklaring aan het gemeentebestuur zenden met vermelding waarom zijn patient aan geen stemming deel konde nemen, hetzelfde moest de directie van een ziekeninrichting doen. Er kon dan een stemopname commissie komen bij den zieken aan huis en de stemopname had reglementair plaats; van stemopname bezoek werden vrijgesteld waarvan de geneesheer verklaarde zijn patient aan een besmettelijke ziekte lijdende was. Op den dag der verkiezing moesten geen gemeente of 's Rijksdienstreizen bevolen mogen worden. Zij die op den dag der stemming voor den militairen of burgerlijken rechter moesten verschijnen en dus niet aan een verkiezing konden deelnemen moest een stembus op een der gemeente bureaux aanwezig zijn. Melde zich nu een dergelijke Kiezer aan, moest hem na overtuiging (inzage) der documenten in de gelegenheid gesteld worden zijn billet in de bus te werpen in tegenwoordigheid van drie meerderjarige Gemeente Ambtenaren en door zoo te doen waren velen in de gelegenheid gesteld om aan hunne burgerlijke verplichting te voldoen.

Hoogachtend
Uw E. Dr.

K. SCHRAVER,
(Gep. Lt. pl. adj.)

II.

Voor X.

In antwoord op Uw vraag in No. 5 van de H.L. kan ik U mededeelen, dat mejuffrouw G. de Graaff, Groothertoginnelaan 94, den Haag, cursussen en privaatlessen geeft in gewoon boekbinden, kunstboekbinden, het vervaardigen van stempelbanden en meer vakken kunstnijverheid betreffende.

De prijs van een cursus in boekbinden is, meen ik, *f* 10. - per 3 maanden. Privaatlessen bij overeenkomst.

A.E.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl. Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. V.

Dezer dagen heeft het gerecht te Parijs zich op merkwaardige, ik zoû haast zeggen Salomische wijze gekweten van zijn taak om recht te spreken in de zaak van *het naakt ten tooneele*, een zaak, die de tooneelwereld hier langen tijd in spanning heeft gehouden, zoo niet in beroering gebracht.

De acht-en-zeventigjarige senator Bérenger - met een *e* en niet met een *a*, en dus, goddank, geen afstammeling van den beroemden volksdichter - is een pudieke man, die met zijn preutschheid te koop loopt. Het gebeurt meer, dat menschen pudiek worden op een leeftijd, waarop zij niet meer impudiek kunnen doen. Larochefoucauld stelde dergelijke wezens gaarne op de kaak.

De grijsaard heeft zich opgeworpen tof beschermheer der openbare zedelijkheid. Hoe hij zich gedraagt ten opzichte der zedelijkheid met-gesloten-deuren, is zijn geheim. Dezelfde Larochefoucauld zei reeds: ‘La parfaite valeur est de faire sans témoins ce qu'on serait capable de faire devant tout le monde.’ Een menschenkenner, die wijsgeer!

De senator Bérenger voelde zich in zijn zedelijkheidsgevoel gekwetst door het aan-

schouwen van het naakt ten tooneele. Het absolute naakt, zonder tricot, wel-te-verstaan. Hij zag naakte dames in ‘Folies-Pigalle,’ ‘Folies-Royales’ en ‘Little-Palace.’ Wat deed die oude man daar in die music-halls en cafés-concerts? Was zijn moreel protectionnisme zóó'n sterk gevoel of instinct, dat het hem voortdreef naar plaatsen, waar hij slachtoffers kon vinden? Ik weet het niet. Misschien weet hij het zèlf niet. Doch zeker is het, dat hij, op de eene of andere wijze geschokt door het zien van compleet naakte vrouwen op het tooneel, daaromtrent processen-verbaal liet opmaken en tegen de betrokken dames en schouwburgdirekteuren aanklachten indiende wegens aanranding der openbare zeden.

Nu is het een bekend feit, dat zedelijkheidsbegrippen wisselen met de tijden, de volken en zelfs met het klimaat. Het is mede bekend, dat er een wisselwerking bestaat tusschen hetgeen er geboden en wat er gevraagd wordt, zoo in bepaalde tijdvakken als in bepaalde omgevingen. En in den loop der eeuwen is het vaak genoeg bewezen, dat in kwesties van zedelijken aard het groote publiek de eenige geroepen rechter is.

Wèl moet dus de bejaarde senator Bérenger ten diepste geschokt zijn geweest, om, waar niet één uit het publiek zich ooit had beklaagd over het aanschouwen van het naakt ten tooneele, hoogst eigenmondig een ‘J'accuse!’ uit te roepen.

* * *

Weet de senator Bérenger genoeg van de geschiedenis af?

De Grieken en de Romeinen, dienaren der schoonheid en der kunst, voerden het naakt ten tooneele. En het is een opmerkelijk feit, dat, over de gansche wereldgeschiedenis heen, veelal de behoefte of de vraag naar decentie op het tooneel zich openbaarde, als de zeden binnenskamers den kuischheidsmantel hadden weggeslingerd. Er schijnen ook wetten van compensatie te bestaan.

In 1822, onder Lodewijk XVIII, werd het gansche ministerie plotseling zóó door den schijnengel der decentie aangegrepen en bezeten, dat het een verbod wegens onzedelijkheid uitvaardigde tegen openbare dorpsfeesten, waarbij gedanst werd. De heeren kreten den dans als onzedelijk uit. Twee menschen van verschillend geslacht, die elkander om het middel grijpen en in de rondte draaien - *proh pudor!* verleiding, onzedelijkheid en wat al niet meer. De deugdelijke en deugdzame ministers manoeuvreerden met vijgeblaadjes.... Eilieve, dansen de dorpelingen thans niet nòg? En wie durft er met de hand op het hart te beweren, dat de dorpsdanspartijen onzedelijker zijn dan bijvoorbeeld de gedecolleteerde galabals?

Heeft de senator Bérenger er wel ooit aan gedacht, waarom men bijvoorbeeld beelden en levende dieren wèl en levende menschen nièt naakt, in het openbaar, zoude mogen zien? Over dit onderwerp alléén zoû reeds, zelfs als men de aesthetiek buiten beschouwing laat, zooveel te schrijven zijn, dat het voor des kuischen senators oogen zoû schemeren.

Wat de aesthetiek betreft - het schijnt onbegonnen werk te zijn, daarover met monsieur Bérenger te redekavelen. ‘Je m'en moque!’ roept het parlementslid u toe. Houd uw beweringen maar vol tegen iemand, die U niets anders toevoegt dan dat hij er maling aan heeft.

> Du choc des sentiments et des opinions
> La vérité s'élance et jaillit en rayons.

Eilacie! na den schok aan zijn zedelijkheidsgevoel kan de brave man geen anderen ‘choc’ meer verdragen.

* * *

Gelukkig hebben de rechters geen rekening gehouden met de moreele overgevoeligheid van den senator en wel degelijk de aesthetiek te berde gebracht. Dit laatste evenwel niet in den uitsluitenden zin van ‘l'art pour l'art,’ maar met het oog gericht op de meerdere of mindere kennelijkheid der bedoelingen ter zake.

Ziehier, ter verduidelijking van het bovenstaande, de uitspraak ter zake van de aanklacht tegen drie aktrices en den direkteur van de ‘Folies-Royales’:

‘Overwegende, dat in de drie voorgestelde tableaux de bovengenoemde dames geheel naakt verschenen en een absolute onbeweeglijkheid bewaarden, derwijze dat zij de illusie gaven van artistieke groepen, van schilderof beeldhouwkunst,

Overwegende, evenwel, dat zoowel de geslachtsdeelen als al wat ze kon doen vermoeden, verborgen waren door een vleeschkleurige stof, in stand gehouden door onzichtbare draden,

Dat de handen der personen zoodanig ge-

plaatst waren, dat ze het midden van het lichaam, gesluierd door een sjerp van licht gaas, maskeerden,

Overwegende, dat, indien de materieele daad, verweten aan de beklaagden, gevaarlijk en hachelijk mocht schijnen met betrekking tot onze zeden en ons tooneel, het ter appreciatie der daad voegzaam is, ze niet op zichzelve te beschouwen, doch rekening te houden met de plaats van voorval, de desbetreffende omstandigheden en het nagestreefde doel,

Overwegende, dat de verwijdering (ververring) der personen, geplaatst in een kader achteraan het tooneel van den schouwburg, het blanketsel, waarmede zij bedekt waren, heur zuiver plastische houdingen, in allen deele ontdaan van wulpsche bezieling, heur onbeweeglijkheid gedurende de gansche vertooning, de zorg om alles te doen verdwijnen wat in staat was om aan de tableaux een oneerbaar en loszinnig karakter te geven, teneinde de toeschouwers slechts den indruk te laten van een kunst, voortgesproten uit de natuurlijke en plastische schoonheid, de meening toestaan, dat Cohen, die tableaux in het publiek doende vertoonen, en de jongedames Laisney, Thiery en Duhaut, haar medewerking aan deze reproductie verleenende, geen enkele onzedelijke of loszinnige daad hebben bedreven, in staat om schandaal te verwekken of het schaamtegevoel te beleedigen van diegenen, die er getuigen van zijn geweest,

Overwegende, ten overvloede, dat de beklaagden geen bedoeling van overtreding schijnen gehad te hebben,

Enz. enz....'

Waarop *vrijspraak* volgde.

Den stijl der wet buiten beschouwing latende, zal ieder onbevooroordeelde moeten erkennen, dat deze rechtspraak aan billijkheid, gezond verstand en juist inzicht niets te wenschen laat.

Is er naar kunst gestreefd? Heeft men daarbij zooveel mogelijk getracht, gebeurlijke elementen van zedenkwetsing te verwijderen? Ziedaar de richtsnoervragen van dit rechtsgeding, welks belangrijkheid voor de tooneelkunst niet te ontkennen is.

Nog meer 'schoongewasschen' konden zich achten Germaine Aymos en de heer Michel Parcelier, de auteur van de pantomime 'Dans un Rêve', in welk stuk, vertoond in het theatertje 'Folies-Pigalle', genoemde danseres eveneens des senators kuischheidswoede scheen te hebben gaande gemaakt. Bij dit geding werd een schriftelijke verklaring overgelegd van Jules Claretie, den 'administrateur général' van de Comédie Française, welke kunstkenner niet aarzelde te getuigen, 'dat in het stuk van den heer Parcelier niets was, dat onbetamelijke gedachten kon opwekken; dat de verschijning der danseres niets inhield, dat kon gelijken op een bezoedelende vertooning; kortom, dat de voorstelling niets dan een indruk van kunst achterliet.'

Op kunstgebied is de keuze tusschen Jules Claretie's verklaringen en die van Bérenger niet moeielijk.

Niet vrijgesproken werden echter de beklaagden van 'Little-Palace': de dames Bouzon en Lepelley en de direkteur Horace de Chatillon. In de pantomime 'Griserie d'éther' toch hadden die aktrices zich schuldig gemaakt aan lichaamsbewegingen, die de verrukkingen der Lesbische liefde eenigermate moesten weêrgeven en dus een eenigszins pornographisch karakter droegen. Ook uit andere omstandigheden viel het doel van zinnenprikkeling te onderkennen.

De direkteur werd veroordeeld tot drie maanden gevangenisstraf en 200 francs boete; de aktrices elk tot 14 dagen gevangenisstraf en 50 francs boete, met het voorrecht van strafschorsing.

Dat de aktrices, die slechts instrumenten waren in de handen van den direkteur, minder zwaar gestraft zijn dan deze - ook daarin valt de rechtvaardigheidszin der rechters niet te miskennen.

* * *

Zoo heeft de 'pudeur' van den senator Bérenger ten slotte dan toch dit goede gevolg gehad, dat nu gerechtelijk is uitgemaakt, dat het naakt ten tooneele níet *uit zichzelf* te veroordeelen is, en de strafbaarheid afhangt van de doeleinden en de beweegredenen. Wie iets van kunst afweet, zal de groote beteekenis dezer uitspraak met betrekking tot de evolutie der tooneelkunst niet in twijfel trekken.

Intusschen mag de ouweheer zich bezinnen, langen, langen tijd, opdat hij eindelijk inzie, dat de moraliteit een *collectieve* deugd is, die zich aldus niet richt naar de persoonlijke inzichten van een hoogbejaarden man in afzonderlijken staat. En hij bedenke, dat toen ten vorigen jare, door zijn toedoen, een vrouw tot een jaar gevangenisstraf werd

veroordeeld wegens het naakt verschijnen op het bekende bal der Quat' z'Arts, hij de oorzaak was van een veel te zware straf, toegepast op één wezen, voor een *collectieve* daad. Die vrouw had het ongeluk de schoonste te zijn, en had, uit hoofde van den strijd om het bestaan, zich een taak moeten laten welgevallen, haar opgelegd in een bepaald milieu. Hij bedenke, dat men de rèchte personen dient te straffen en dat elke straf geëvenredigd moet zijn aan het vergrijp. Hij bedenke, dat zijn ongeëquilibreerde kuischheidsbevliegingen niet de oorzaak mogen zijn van grove onbillijkheden.

OTTO KNAAP.

Brieven uit Amerika.
Vrouwen met millioenen door Lizzie. II.

Wat moet New-York nu beginnen, vragen de Amerikaansche kranten zichzelf ironisch af. De twee groote sensaties die het in lange gehad heeft zijn weer achter den rug. Het eerste was, ik zon haast zeggen, de... beroemde 'Thaw trial', het verhoor van Harrijk Thaw, den jongen Pittsburg millionnair wiens zaak na 1½ jaar populariteit eindelijk tot een goed einde gekomen is. Het andere feit is niet minder sensationeel, het huwelijk van Gladys Vanderbilt met Graaf Laszlo Szechenyi, een jong Hongaarsch edelman. Internationale huwelijken worden hier sterk gecritiseerd en de toon der pers en van het groote publiek is altijd spottend als het spreekt over de rijke erfdochters die zoozeer gezocht zijn door de voornaamste vertegen woordigers der Europeesche adel.

'Vroeger', vertelde een senator voor Chicago in een bijtende speech op dit laatste huwelijk, een der schitterendste dat New-York voor jaren gezien heeft - 'vroeger waren de Amerikaansche meisjes tevreden als ze mooie kunstvoorwerpen, kleeren, kostbare kanten en dergelijke uit Europa meebrachten Maar nu! Zoodra zien ze niet de een of andere hoogadelijke heer die nog à prendre is en een goedklinkende naam heeft of het is: o, lieve mama, koop me dat mooie dingetje daar! En dan komen de koffers met Amerikaansche effecten en de dictionnaire en al gauw is de mooie titel voor een paar millioen dollars gekocht. Gelukkig kunnen al haar vriendinnen Gladys nu: mij dear countess noemen en behoeven ze niet bang te zijn te struikelen over dat laatste Hongaarsche woord, waar ze zeker allemaal tien keer de tong op gebroken zouden hebben als de titel maar eenvoudig 'Mrs' was geweest.

De ongelukkige huwelijken van Consnelo Vanderbilt, hertogin van Marlborongh, Anna Gould, Gravin de Castelane, van de Countess of Yarmouth en van andere jonge Amerikaansche vrouwen, die na 3 of 4 jaar getrouwd geweest te zijn, gescheiden naar hun vaderland terug komen, a sadder and a wiser woman, schijnen evenwel hun zusters niet af te schrikken, want in de laatste zes weken zijn weer publiek geworden de engagementen van den hertog der Abruzzen en van den hertog de Chaulnes met Amerikaansche erfdochters.

Het huwelijk van Gladys Vanderbilt, die pas in het bezit is gekomen van haar privaat vermogen van 12 millioen dollars spant evenwel de kroon.

'Men zegt' dat haar beiden broeders zich krachtig tegen dit huwelijk verzet zouden hebben, daar ze den jongen graaf voor een gelukzoeker hielden en ook de pers gaf

haar nog de humoristische waarschuwing, ‘wacht liever een beetje, Gladys, het schrikkeljaar is pas begonnen!’ Hoe het zij, het huwelijk is eind Januari met de noodig pomp en praal voltrokken.

Aan cadeaux ontving het jonge paar ter waarde van 1 millioen dollars. De trousseau, waarvan ik de totaal waarde helaas weer vergeten ben, ik meen 20.000 dollars, bevatte o.a. een mantel van point lace voor 1000 dollar, 24 witte waschblouses voor 's morgens 500 dollar, 12 négligé blouses voor 250 dollar, enz. De bruidsmeisjes, nichtjes van de bruid, kregen ieder een snoer paarlen ter waarde van 2500 dollar. Op den trouwdag waren 100 politieagenten noodig om de menigte te hanteeren die in dichte drommen rond het huis der familie Vanderbilt op de 5e ave gepakt stond. Tot hun teleurstelling konden ze niets zien van het inwendige van het huis en moesten ze zich tevreden stellen met het komen van graaf Laszlo, een knap, slank jongmensch en het arriveeren der gasten, wier aantal tot 350 beperkt was, waaronder de Oostenrijksche en Engelsche gezant in Washington. De plechtigheid had plaats in de salon, waar in een prieel van palmen rijkelijk versierd met orchideeën het altaar was opgeslagen. Cornelius Vanderbilt geleidde zijn zuster langs

een zijvleugel op dezelfde wijze versierd naar het altaar; Graaf Szechenyi was vergezeld van zijn beide broeders. De lunch werd geserveerd in kamers allen kwistig versierd met palmen en orchideeën terwijl een orkest van 65 personen de uitgezochtste muziek van Wagner, Beethoven en Rubinstein ten gehoore gaf. De jongelui zouden de eerste dagen van hun wittebroodsweken in Newport doorbrengen en dan via Napels naar Hongarije vertrekken na eerst nog een bezoek aan den Paus gebracht te hebben.

Het titelblad van de Chicago Daily News gaf een aardige plaat van dat gedistingeerde huwelijk. Aan den eenen kant een jong paar, innig met de armen om elkaar heen, die getrouwd op een salaris van 12 dollar per week een schamel te huis binnengaan. Aan den anderen kant, Graaf en Gravin Szechenyi, Austria en New York, die deftig, 'Ons Hongaarsch kasteel' betreden gevolgd door 4 of 5 bedienden met groote koffers vol 'Vanderbilt money,' en daar onder een snoezige Cupido die met angstig vragende oogen van den een naar den ander ziet en zegt: bij wie van jullie zal ik het het beste hebben? Ja, waar?

That's the question!

Kleine Thérèse door Elise Soer.
(Vervolg van No. 5.)

III.

Toen het meisje hersteld was, bleef zij nog lang zwak, zij mocht niet naar school, den geheelen winter niet; het wasbleeke gezichtje bleef schraal en smal, maar van het voorjaar hoopte moeder wonderen.

Toen kwam de staking, de groote staking in de ijzerindustrie. In het land van Herven en Moresnet, in Condroz en Marlagne, tot in Henegouwen toe, deelde al wat met ijzer en metaal te maken had in deze staking. De smeden van Henne, Sambre en Maas, uit de Borinage, van Charleroi en Seraing werden tot in verre landen besproken.

Ook andere bedrijven werden stop gezet, het ijzer, het machtige ijzer beheerschte de heele streek, het drukte met zijn zwaarte al het lichtere ter neer. Men hoorde over niets anders. Mannen liepen met baloorige gezichten rond, ijverige handen hingen loom, spraakzame vrouwen hitsten op, of klaagden dat alles zoo schandelijk duur werd, dat het opgespaarde geld naar de maan ging, dat de banken van leening er goed bij voeren. Menig stille traan werd geschreid, menig zucht steeg op, menig vloek werd over het kapitaal en zijn bezitters in de lucht geslingerd. De kroegen waren avond aan avond stampvol, op vergaderingen brulde men zijn grieven uit, en niemand kon ontkennen dat het er vele waren. Maar de stakers hielden zich rustig, vele weken aaneen, een groote politiemacht was op de been, militairen kwamen haar versterken. Het kapitaal wilde niet toegeven, wilde niet onderhandelen, hield zich doof en stom. Het werd al stiller in mijnen, hoogovens en fabrieken. Toen begonnen de plagerijen en speldeprikken, die het wilde beest moesten wekken, dat achter elke groote staking op den loer ligt. In het uitvinden van deze plagerijen was Thérèses vader een baas.

Het gaat heden met de stakingen als in de Middeleeuwen met de banbliksems, door machtige pausen keizers en koningen naar het hoofd geslingerd. De wereld staat een poos ontroerd stil, dan, ook de scherpste wapenen worden stomp bij veelvuldig gebruik, dan halen velen de schouders op en gaan huns weegs. Het lijden, de ontbering schuilen weg in donkere hoeken, bij den uitgedoofden haard, naast de leege spinde.

Verbittering overweldigt de krachtigen, doet hen op booze woorden, op nog boozer daden zinnen. Dierlijke lusten krijgen de overhand. De onbuigzaamheid van den tegenstander doet hunkeren naar wraak. Er komt iets ontredderds in de maatschappij, zoowel als in de huishoudens der stakers. De lucht wordt zwoel van groote gebeurtenissen, die hun schaduw vooruit werpen als de wolken bij een onweer. De gezichten der vrouwen worden bleeker, als zij deze voorteekenen bespeuren. Is er nog niet genoeg geleden?

De kinderen maken angstig dat zij uit den weg komen als de mannen met verhit gelaat sombere blikken op hen vestigen. Van dag tot dag wordt de spanning grooter. De onderhandelingen, eindelijk toegestaan door het kapitaal leiden tot niets; denkt het van de gedweeheid, van de rustige houding der stakers te kunnen profiteeren? Wordt er misschien geld geslagen uit hunne ellende? Is het velen niet onwelkom dat de hoogovens niet vlammen? Komt deze staking de overproductie ten goede? Men knarst de tanden, waar deze vragen oprijzen. Waar moet dit op uitloopen? De weerstandskas zal uitge-

put raken, men kan niet eeuwig blijven collecteeren. En een eeuwigheid lijkt de staking.... Door krasse maatregelen heeft men onderkruipers geweerd, zooveel men kon, valsche broeders ontmaskerd. Thérèses vader is eenig in het ontdekken van dit soort lieden, maar toch, in sommige der aangesloten bedrijven wordt gewerkt met vreemde krachten, onder bescherming van politie en militairen. Men heeft ze van verre doen komen, bij nacht, per spoor. De haat laait op tegen dezen in de allereerste plaats. Moet niet al wat arbeider heet één lijn trekken met de stakers? Die hebben het recht aan hunne zijde, die strijden een zwaren strijd voor velen, voor de toekomst.

Het gerucht gaat en hoe ook tegengesproken blijft zich hardnekkig handhaven, dat er weldra weer een bezending onderkruipers zal worden aangevoerd. Smid Lenan, Thérèses vader, is ongenaaktbaarder voor vrouw en kind dan ooit in de laatste dagen. Het kruis slaat hij niet meer bij den maaltijd, het wijwaterbakje heeft hij leeggegoten, den pastoor heeft hij toegeschreeuwd, dat hij zijne praatjes over Gods hulp en wat dies meer zij, maar aan de rijken moest gaan verkoopen, want dat de armen zichzelf moesten helpen zoo goed maar ook zoo kwaad als het ging. Vrouw Lenan heeft de handen voor de ooren gehouden bij deze taal, Thérèse heeft het uitgesnikt. De eerwaarde geestelijke is diep bekommerd heengegaan. Ook hij voelt: ‘Daar broeit iets!’ Het is als een geheimzinnig, steeds nadersluipend gevaar, waarvan men den vorm niet kan onderscheiden in de tastbare duisternis, die allen omringt; maar ieder voelt het; in blikken, in woorden, in stille teekens uit het zich; men kan het niet loochenen, men kan het niet bewijzen, men kan er zich niet tegen verweren. Men wordt er gejaagd onder, men zou haast wenschen dat het maar losbrak, dan kon men misschien handelen, nu moet men lijdelijk afwachten.

Het is een donkere voorjaarsnacht, zwoel van nevels, die het landschap in een warm vochtig waas hullen, alles doordringend. De straten voelen glibberig, deurposten en kozijnen zijn bedekt met millioenen fijne dropjes.

Smid Lenan moet er des avonds op uit. Hij heeft een geruimen tijd stil voor zich zitten staren. Zijn vrouw, die geen woord durft uiten, als hij ‘in zoon 'n bui’ is, hield zich met naaiwerk onledig, Thérèse ligt reeds te bed.

‘Ja,’ zegt hij opeens met harde stem, opstaande en zich uitrekkend als een lenige panter, ‘ik moet er op uit; komen ze naar me vragen, zeg dan maar dat ik naar Ougrée ben, maak nu die marmot van een Thérèse eens wakker, zij moet met me mee.’

Vrouw Lenan denkt dat ze niet goed heeft verstaan. ‘Thérèse met jou mee? Wat moet dat onschuldige kind op jou gevaarlijke wegen?’

‘Houd den mond, maak haar wakker, gouw wat,’ gebiedt de smid, ‘dat ontbreekt er nog aan, dat ik jou rekenschap zou geven,’ hij lacht hoonend.

In de slavin ontwaakt de moeder. Zij wringt de handen, zij bidt en smeekt haar eenige te sparen, zij werpt zich op de knieën en kruipt voor haar man. Tranen stroomen langs hare verbleekte wangen. Heeft de vreeselijke staking niet al genoeg ellende over hen gebracht, moet Thérèse er ook aan geofferd worden. Dan wil zij nog liever zelve meegaan, zij wil alles doen wat hij zegt, alles, alles....

Zijn minachtende, spottende blik doet haar in elkaar krimpen. ‘Oudenwijvenpraat!’ mompelt hij en dan wordt hij verschrikkelijk in zijn toorn. Is zij gek met hare aanstellerij, hare dwaze vermoedens, haar ongerijmde zotteklap! Welk gevaar zou Thérèse loopen? Hij zal dan zeggen waarvoor hij haar noodig acht; als een man met zijn kind reist, zullen die vervloekte spionnen er niets achter zoeken, hij moet enkele kameraden spreken in Ougrée, dat is alles. Maar er wordt op hem geloerd, daar dan,

met Thérèse is hij veilig.... Thérèse staat op eens voor hen. Zij heeft het geheele gesprek gehoord. Nu is haar tijd gekomen, zij zal zich kunnen opofferen voor haar vader, wat zij honderden malen gephantazeerd heeft, zal werkelijkheid worden; hare mooie blauwe oogen schitteren van opgewondenheid.

'Laat mij gaan met vader, moeder,' zegt zij gejaagd, 'ik kan best gaan, ik ben nu niet ziek meer.'

Een oogenblik aarzelt de smid. De liefde van het geminachte kind ontroert hem, dan beheerscht hij zich.

'Maak dan voort, Thérèse, vlug wat,' zegt hij, maar zijn stem hapert, hij valt in zijn stoel terug, weer staart hij voor zich als een die hoort noch ziet.

Met sidderende handen helpt moeder haar kind in de kleeren, doet het een grijs wollen jurkje aan, wikkelt het in een eenvoudig

doekje en laat het met vader vertrekken, zonder dat zij de kracht heeft een woord meer te zeggen. Haar hart bonst of het breken zal. Als de twee weg zijn, werpt zij zich op de knieën en bidt den ganschen, langen nacht.

IV.

Vader is buitengewoon vriendelijk tegen zijn dochtertje. Hij houdt haar bevend handje vast omsloten, leidt haar voorzichtig over de glibberige straten, in de vochtige duisternis, en spreekt vleiend tegen haar, schor fluisterend.

Zij is nu al zoo'n groote meid, al bijna acht jaar, zij heeft gehoord hoe moeder jammert over de staking, nu kan zij, als zij precies doet wat vader zegt, hem helpen dat er een einde aan komt, maar zij moet heel, heel precies doen wat haar gezegd wordt en zij moet nooit vertellen, aan niemand, hoort zij wel, ook niet aan moeder, wat zij heeft moeten doen, maar zij kan immers zwijgen?

Zoo spreekt hij, zacht, overredend, een geheel ander man dan zij ooit heeft gekend, dit is de vader harer verdichtsels. Thérèse luistert gestreeld, gelukkig, dwaas opgewonden. Vader vertelt haar ook dat hij zoo gaarne een jongen had gehad, dat hij nooit veel van kleine meisjes heeft gehouden, maar als zij nu een dappere meid is, dan wordt zij evengoed zijn lieveling als die van moeder. Thérèses verbeelding gaat werken. Hoe heerlijk zou het wezen als vader van haar ging houden. Ja, dapper wil zij zijn, dapper als een jongen, en zwijgen kan zij ook. Zij belooft het plechtig bij het kruis, dat zij om den hals draagt en vader haar in de hand doet nemen. Woord voor woord spreekt zij den eed na, dien hij haar voorzegt: Tegen ieder en altijd te zullen zwijgen, liever te sterven dan te verraden wat zij dien nacht voor vader zou moeten verrichten.

Thérèse zit daarna doodstil met een ernstig gezichtje in de coupé, naast vader; zij heeft er niet op gelet, waarheen zij reizen. Zij peinst er over wat haar klein handje wel zou te doen krijgen, waarvoor groote menschen haar noodig kunnen hebben. Plotseling schiet haar iets te binnen, waaraan zij in langen tijd niet heeft gedacht: haar vermoorde lelie. Ja, dat had zij ook nooit aan iemand verteld, zij kon zwijgen zelfs over een zoo vreeselijk ding als het door haar verplukte bloemenprinsesje, en o, wat had zij er toch lang berouw over gehad. Vader kon gerust zijn, met vertrouwen zag zij tot hem op en legde weer haar handje in een der zijne. Er kwamen nu vele menschen in de slecht verlichte coupé, zij letten niet op vader en kind. Aan het station waar deze twee al spoedig afstapten, ontving hen een man, met wien vader enkele korte woorden wisselde. Thérèse zag schuw om zich heen, zij was slaperig en moe; de vreemde man zag haar zwijgend aan, met een langen, onderzoekenden blik, zoodat zij klaar wakker werd.

'Zij is schraal genoeg,' zeide hij.

'Wie is dat, vader?' vroeg zij verlegen.

'Een dokter,' zei vader, beide mannen lachten met een soort van grimmig genoegen. Zij namen haar tusschen zich in en zetten haar in een rijtuig. De vreemde sprong op den bok, vader ging naast haar zitten en voort ging het. De smid begon haar nu langzaam, woord voor woord, uit te leggen wat zij te doen had. Het kleine meisje werd angstig. Zij moest door een nauwe opening, die vader haar zou wijzen, op eens anders erf zien te komen.... het leek een gauwdievenstreek. Toen zij bedeesd iets van

haar afkeer liet blijken, lachte vader haar uit. ‘Malle meid, iets weghalen? Wel neen, je moet er iets brengen, iets dat ik je straks wel zal geven. Het is dood gemakkelijk wat je te doen hebt,’ vervolgde hij ongeduldig, ‘je komt op een plat, een stukje grond, een soort van tuintje, je hebt niets anders te doen dan stil een trapje af te gaan, dat naar de spoorbaan voert, muisstil moet je loopen, op je kousen, dat niemand je ziet of hoort; dan zie je een tunnel, vlak voor je, daar ga je heen, je moet ìn dien tunnel iets op de rails liggen, op de rails, versta je? En dan als de bliksem denzelfden weg terug naar mij, hoor je, ik zal op je wachten. Een klein licht zal ik voor de opening houden, waar je doorheen moet kruipen. Luister goed, ik zal je alles nog eens duidelijk maken.’

Thèrése durfde niets meer zeggen; zij trachtte te begrijpen. Dat iets kon wel een tooverstaf zijn, maar wat ter wereld had het met den tunnel te maken? O, nu vatte zij het. 't Zou een brief wezen of een pakje voor een van de stakers, die wist dat hij het daar zou vinden. De staking zou er door eindigen, zei vader. Het was dus een heel gewichtige boodschap, die haar werd opgedragen. Och, als zij het er maar goed afbracht, waarom koos men haar hiertoe uit? Het leek zoo moeilijk. En toch, zij wilde gaarne dapper zijn, vaders liefde verdienen.

(*Wordt vervolgd.*)

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

W.W. - 'Uitverkoopen' hebben inderdaad dit tegen, dat zij verleiden tot heel veel onnutte inkoopen van door den goedkoopen prijs verlokte dames. - Maar.... wie met verstand weet te oordeelen kan toch soms wel heel aardig terecht, in zulke dagen van einde-seizoen, voor weinig geld. - In Le Bonheur des dames beschrijft Zola heel mooi en waar de verleiding voor ons-vrouwen van zulke uitverkoop-dagen, en schildert hij evenzeer hoe onder de massa, die zich laat in de war brengen door al dat uitgestalde goedkoope moois en dientengevolge dingen aanschaft die onnoodig zijn, ook hier en daar een enkele practische huisvrouw de kunst verstaat voor zich en haar gezin wezenlijke 'koopjes' uit te pikken. In Uw geval raad ik U stellig aan in de groote magazijnen eens rond te kijken, als gij toch in Amsterdam komt in deze dagen.

Mevrouw van D. - Ik denk dat U terecht komt bij Gerzon, Amsterdam en den Haag.

REDACTRICE toilet.

Varia

De vrouwenbeweging.

Lass Andern ihr Reform-Kostüm,
Sie sollen radeln und rauchen
Und Reden halten voll Ungestüm,
Dass sie uns Männer nicht brauchen.
Lass Arzt sie werden und Jurist
Und versticken des Herzens Regung,
Doch Du umarme und küsse mich,
Das ist die schönste Frauenbewegung.
Hbld.
(K.)

Uit de congresdagen.

Een vrije-vrouw, opgewonden van het congres thuiskomend, vindt haar kind uitermate lastig; waarop zij manlief verwijtend toeroept: 'waarom heb je 't kind ook niet op tijd de borst gegeven!'
K.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dut zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Bericht over aangenomen en geweigerde bijdragen.

Hun Kindje, door Willem van Voorde. - Neen, - is te onbeduidend.

Vera. Wanneer de vrouw alleen is. - Voor zulk een lang en daarenboven vertaald stuk, is absoluut geen plaats meer in de Lelie, zooals zij thans is.

G.W.E. - Uw vertaling La femme à travers l'histoire is wel geschikt, maar er is op dit oogenblik veel copie, zoodat ik U niets kan beloven omtrent den tijd der plaatsing.

M.H. Du C. - Uw gedichtjes neem ik aan, maar gij moet geduld hebben wat *spoedige* plaatsing aangaat. Anders zend ik ze liever terug.

H.F. (Samarang). - Uw artikel Oude jaar kwam te laat aan, en het is te onbeduidend om het een jaar lang in copie te bewaren. - Dus: Neen. (zie s.v.p. hieronder H.F.).

Veritas (Indië). - Uw bezending uit Indië heb ik ontvangen, maar ik vind tot mijn leedwezen al die stukjes te onbeduidend voor plaatsing.

H. van H.S. - Het spijt mij zeer dat ik U moet teleurstellen, maar ik kan de schets onmogelijk aannemen, want dit soort belletrie wil ik zooveel mogelijk weren uit de Lelie, omdat het niets is dan een tendenz-verhaaltje, en een dat zijn inhoud niet goed maakt door oorspronkelijkheid van vorm. Dan is een goed hoofdartikel van U mij

veel liever. - Die welke ik onder mijn berusting heb zijn nog niet geplaatst. Dank voor Uw vriendelijk begeleidend briefje.

Hoopvol. - Ik weet niet of dit Uw pseudoniem is dan wel Uw mede-onderteekening. Hoe dit zij, ik hoop dat gij U zelve zult herkennen als ik U zeg dat Uw parabel is aangenomen.

H.F. (Amsterdam). - Uw Prix d'excellence is te lang voor de Lelie, m.i. ook van een gevaarlijken tendenz-inhoud. Zijt gij dezelfde H.F. uit Samarang? -

Cornelie. - Uw bijdrage naar aanleiding der gedachtenwisseling tusschen Regina en anderen werd mij door den uitgever (met Uw begeleid-briefje) toegezonden. Zij zou, wat opname aangaat, alléén vallen onder die rubriek gedachtenwisselingen, maar die was toen reeds lang gesloten voor dat bepaalde onderwerp. Gedachtenwisselingen en ingezonden stukken worden gratis geplaatst en dus natuurlijk niet betaald door den uitgever. Daarentegen ontvangt U voor elke bijdrage, die ik aanneem, (hierover beslis ik-alleen en niet de uitgever) honorarium dóór hem per drie maanden.

(De dood van Voltaire's vriendin.) - Ik kan Uw naam niet goed ontcijferen en vind geen pseudoniem. Uw onder bovenstaanden titel aangeboden stukje kan ik plaatsen.

Max. - Ik wil deze vertalingen liever niet aannemen. Ik heb zooveel oorspronkelijke stukjes; het spijl mij zeer, maar ik moet rekening houden met de beschikbare ruimte.

Lien Gravelaar. - Ik heb Uw briefje zelve in handen gekregen, en gij kunt er volkomen **zeker** van zijn dat dit steeds het geval is, ook al ben ik buitenslands; omdat de uitgever mij dan alles *gesloten* nazendt precies zooals hij het ontvangt. Uw gedichtjes nam ik gedeeltelijk aan, Uw realistische schets nam ik óók aan; Uw sprookje is minder geschikt voor de Lelie, daar ik liever niet veel van dien aard aanneem; enkele Uwer gedichtjes vond ik van vorm onzuiver, stootende, hakkende regels; maar over het algemeen zit er wat *in* Uw poezie (op twee na aangenomen) iets, Helene-Swarth-genre, dat belooft. - Zeker Uw particulier schrijven zal ik gaarne tegemoet zien; mij treft

Uw durf van die dingen zóó te zeggen in Uw poezie, en dat met Uw naam er onder. - Het teekent een karakter, een vrouw met hartstocht.

Cepana. - Uw stukje uit Neuchatel kan ik wegens de zeer vele copie van dien aard niet aannemen; het is te onbeduidend. -

Louise. - Het kiekje uit Indië vond ik niet belangrijk genoeg. Wij hebben in Indië óók veel lezers; vergeet dat niet.

Mevr. de wed. V. te E. - Ik vind Uw stukje geheel ongeschikt; gij beschrijft alles aan twee kanten óók nog. In de papiermand verdwenen. -

Louis. - Uw vertaling over Klausen zal ik te zijner tijd een beurt geven, maar er is geen questie van: 'in dit seizoen'. Zendt, vóór ik de rest van U plaatste, nu maar niets meer. - Dank voor Uw briefje. O ja, poëtisch is reizen zeer zeker, maar als het op betalen aankomt daalt men weer naar beneden in lagere sfeeren. Overigens - ik verdeel mijn tijd tusschen hier en buitenslands.

A. van M. - Door redactie Eigen Haard een artikel van U ontvangen, dat ik wegens de vele aanwezige copie niet kan aannemen.

Stella Mare. - Het hoofdartikel hoop ik spoedig te plaatsen; het andere stukje moet wat langer wachten. Vriendelijk dank voor begeleid briefje.

J. van A. - Ik kan Uw Rust na Strijd niet plaatsen; het is veel te lang voor ons blad. -

M.P. - Ik vind het sprookje over de fietsen veel beter gelukt dan het andere, dat m.i. meer thuis behoort in een tijdschrift voor de jeugd, maar ik wil het liever niet aannemen wegens de zeer vele copie. Uw brieven, die de stukken begeleiden, beantwoord ik de volgende week, omdat zij nog al lang zijn.

S. van G. - Uw beschouwing over Om de Oude Wereldzee neem ik op, als Boekbeoordeeling-artikel. Uw begeleidenden brief beantwoord ik de volgende week.

Amarah Lotus. - Ik ontving Uw bijdrage uit Indië, en zal haar plaatsen. In antwoord op het begeleid-briefje zal ik dan gaarne voortaan photo's erbij ontvangen; (één is genoeg bij elke bijdrage).

A.N. - Die stukken uit Maeterlinck zijn nog al lang. Ik dacht dat gij *over* hem een artikel gingt maken. Ik zal zien of ik er nu en dan iets van kan plaatsen. Ik heb de stukjes, die gij nu noemt, niet ontvangen indertijd. Het gedichtje dat gij er bijvoegt ter aanvulling van hetgeen is verloren gegaan, zal ik opzenden naar de drukkerij. Dank voor Uw vriendelijk begeleid-briefje. Hetgeen gij schrijft over Vereenigingen en Broederschappen, naar aanleiding van het Simplicissimusstuk, door mij vertaald, is zeer waar. Hoe ouder wij worden, hoe meer wij dat ondervinden.

C.G. - Ik heb nog een en ander van U, zoodat de Vondelstudie wel lang zal moeten wachten, omdat zij nog al lijvig is. Het hoofdartikel kan eerder aan de beurt komen. Wel neen, ik neem het niets kwalijk, dat iets wat minder net eruit ziet; zoolang het maar leesbaar blijft. Overschrijven is inderdaad een ellendige bezigheid. Dank voor Uw goede wenschen, en weest overtuigd dat de goede tijding omtrent Uw patiënte mij innig veel genoegen deed. - (Er is hierbij nog een derde stukje van U, een reisbeschrijving, die ik wegens de zeer vele copie liever niet accepteer). -

Violette. - Ik dank U zeer voor Uw vriendelijk schrijven bij Uwe inzending. Deze kan ik tot mijn leedwezen niet aannemen, daar er zooveel copie is voor de Lelie, en de gedachten, hoezeer ik zelve het er mee ééns zou zijn, vind ik niet gegoten in een zóó oorspronkelijken vorm, dat ik ze b.v. zou kunnen opnemen onder Varia. U vraagt mij eerlijk om raad Wel, ik zou zeggen, bij de zeer veel-omvattende taak die op U rust, en als onderhouder van Uw verweesd gezin, en als opvoedster daarvan, die mede den vader moet vervangen, kan er haast geen tijd over blijven voor *grondige* beoefening van letterkunde. En als die dingen oppervlakkig gaan en in verloren uren, dan komt er zoo weinig van terecht dikwijls. Daarom, vooral als Uwe liefhebberijen 'vele' zijn, gelijk gij schrijft, dan blijft er U nog zooveel over ook, dat het wellicht beter is dezen weg niet verder in te slaan, ten minste wat betreft het Uw pennevruchten of poëzie aan de openbaarheid geven. - Overigens, ik ben steeds tot Uw dienst, zeg alleen maar eerlijk op Uw verzoek mijn meening.

C.F.D. te A. - Ik wil dit stukje van U plaatsen, en heb de wijziging aangebracht, die gij op Uw briefkaart hebt aangegeven. De vorm is in zooverre niet heel volkomen, dat gij daardoor eigenlijk meer valt in de rubriek gedachtenwisseling. Omdat Uw stukje echter daarvoor wel wat te lang is, neem ik het nu maar op als artikel. Gij moogt dus zeer zeker voortgaan met mij iets te zenden ter beoordeeling nu en dan, en, wat Uw vraag aangaat in Uw begeleidbriefje, of gij mij om opheldering moogt verzoeken naar aanleiding van in de Lelie gedane uitingen van mij, wel dat spreekt immers van zelven. Schrijf mij maar ten spoedigste wat gij bedoelt, dan zal ik U gaarne alle gewenschte toe- en inlichtingen geven. - Vriendelijk dank voor Uw briefje. Voor toezending van present-ex. zult gij mij Uw juist adres nog moeten opgeven; ik heb alleen Uw woonplaats.

K.S. - De eerste toezending is niet geschikt voor de Lelie; de tweede heb ik daarna ontvangen; twee stukjes daarvan nam ik op als gedachtenwisselingen; het derde als Varia. De derde, zooeven ontvangen zending is geheel ongeschikt voor ons blad.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

19 Augustus 1908.
22ste Jaargang.
No. 8.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Over Kinderverzorging.
III. Kleeding en loopen.

Is het voor alle kinderen heilzaam in ons klimaat in den winter wollen of flanellen onderkleeding te dragen, voor het eerstejaars kindje dat zich nog niet door loopen en springen verwarmt, en daarenboven veel warmte verliest door den geringen omvang van zijn lijfje, lijkt mij wollen onderkleeding een vereischte.

Oorspronkelijk gebruikte ik flanelbekleeding onmiddelijk op de huid, omdat flanel het beste beveiligt tegen verkoudheid, maar daar flanel van urine hard wordt en het moeilijk is des nachts de onderste laag kleertjes droog te houden, terwijl het tevens de teere huid prikkelt en in den zomer moeielijk kan worden uitgelaten, zoo is mij een katoenen hemdje met wollen borstrokje in den winter, en met gebreid wit

borstrokje in den zomer, de beste onderkleeding gebleken; katoen toch beveiligt beter tegen verkoudheid dan linnen,

Een wollen niet te dik onderjurkje en wollen luier, zijn in den winter mede aan te raden. Des nachts neme men een ander wollen onderjurkje dan op den dag.

Op de slaapkamer toch, is het altijd koeler dan in de dagvertrekken, en wijl het kindje 'snachts wel eens uit zijn bedje gehaald wordt en op den dag nog dikwijls in zijn bedje

ligt, moet de onderkleeding even warm zijn als op den dag.

Het is mij altijd goed gebleken het kindje elken dag een schoon hemdje aan te doen en ook twee borstrokjes in gebruik te nemen die den eenen dag aangetrokken en den anderen dag gelucht worden. Wenscht men zich niet zoo veel hemdjes aan te schaffen, dan kan men hiermede, nadat het uitgespoeld en gedroogd is, desgelijks handelen.

Het beste is alle wollen kleertjes aan huis te wasschen. Immers het kindje groeit snel, en wol en flanel krimpen van heet en van koud water. Een lauw sopje van Sunlight- of andere goede witte zeep, houdt de kleertjes op normale grootte. Eéns heet of koud gewasschen krimpen zij en worden dan allicht te klein, en kinderkleeding *moet* ruim zijn: de snelgroeiende ledemaatjes eischen dit. Men moet al een zeer zorgvuldige waschvrouw hebben, anders vergist zij zich allicht eens.

Op den dag in de warme kamer, lijkt mij een mutsje overbodig. Buiten is het meestal beter, het hoofdje bedekt te houden. Ook heb ik opgemerkt dat een kindje, dat in den winter naar de slaapkamer gebracht werd zonder mutsje, schreide tot het een mutsje werd opgezet. De veel koelere lucht in de slaapkamer, schijnt dus onaangenaam aan te doen op het nog weinig behaarde hoofdje. In den winter bedekke men dus het hoofdje 's nachts met een dun mutsje. Halsdoeken, dassen en dergelijken, zijn reeds zoo dikwijls en zoo eenparig door de artsen afgekeurd, dat hiervan wel geen gebruik meer zal gemaakt worden. Men trekke de kinderen in het voorjaar niet te gauw de wollen onderkleeding uit. In het voorjaar toch, is de wisseling van temperatuur soms zeer groot, daar de wind dan dikwijls noordoost en koud is en de zon reeds veel warmte geeft. Men wachte dus daarmede tot het weer bestendig is geworden.

Natgeworden kousen moeten onmiddelijk verwijderd en door drooge vervangen worden.

Ook lette men, als het kindje gaat loopen, zeer op het schoeisel; dat het gemakkelijk zit aan de teenen, niet te smal is, en verder goed past. Te kleine schoenen mag geen enkel kind dragen; dit is zeer nadeelig.

Om krombeenigheid te voorkomen, mag men het kindje in geen geval leeren loopen. Zoo gauw het beenstelsel sterk genoeg is het lichaampje te dragen, probeert het kindje uit eigen beweging zich op te richten. Men legge het dus, als het ruim acht maanden oud is, op het zachte tapijt of karpet met eenig speelgoed; het leert zich dan spelend verplaatsen. Iets later zorge men dat het zich kan opheffen aan den poot der tafel of aan een ander voorwerp dat niet kan omvallen; het probeert dan telkens zich op te richten en leert zoo staan. Zittend voortschuiven is een kwade gewoonte; het kruipende kindje leert eerder staan dan het schuivende. Van kruipen of schuiven worden de kleertjes erg vuil, het is dus gewenscht, dat het spoedig kan staan.

Daar het kindje blijkbaar zich ook liever opricht, zoo geve men het daartoe de gelegenheid; als de vloer met een zacht kleed bedekt is, zoodat het niet te hard valt, want het valt in den beginne herhaaldelijk, en het heeft een voorwerp waaraan het zich gemakkelijk kan oprichten, leert het heel gauw uit zich zelf staan. Het loopen volgt dan geleidelijk. Helpen mag men het in staan of loopen niet. Is het achterlijk in de vorming van het beenstelsel, dan hebbe men geduld tot dit steviger geworden is.

Leur.

MARIE VERPALEN-SPEEK.

Veredeling door theaterbezoek?

Mijn lezers zullen zich herinneren hoe ik onlangs in een artikel, getiteld ‘Dienaren van het Gerecht of van... de mode’, (zie Lelie van 11 Maart jl.), vertelde van de demi-mondaine *La belle Lison*, die, ten einde haar slachtoffers te gemakkelijker in haar macht te houden, een opium-salon had verbonden aan haar beroep van publieke-vrouw, en in haar villa bij Toulon alle daar verblijfhoudende marine-officieren de gelegenheid bood zich aan dit gevaarlijk gift, en en passant aan háár ook, zedelijk te buiten te gaan.

La belle Lison is echter, door het bekende schandaal met haren Benjamin Ullmo, in Toulon vrij wel onmogelijk geworden, en maakte dus dankbaar gebruik van het aanbod haar gedaan door een der Parijsche Theaters, om daar te komen ‘optreden’.

Dat optreden bestond in niets anders dan in een openbare tentoonstelling harer bekoorlijkheden, te midden van haar zoo berucht geworden opium-salon. - Bij het opgaan van de gordijn, zag het publiek een getrouwe nabootsing van dat verblijf; links en rechts lagen en zaten mannen, reeds ge-

deeltelijk dronken van het gif, of nog bezig zich daaraan te bedwelmen, en te midden van dit walgelijk tooneel troonde La belle Lison, in een dier suggestieve toiletten waarin fransche vrouwen van dat soort, en de fransche door háár gelanceerde modes, zoo ver zijn! -

Avond aan avond ging dit natuurlijk de zaal gansch en al vullende 'kunst'-genot zijn gang, totdat ten slotte, niet de politie, noch de critiek, maar de Parijsche studenten-wereld (tot haar eer zij het gezegd) tusschen beide kwam, en door een heftig opstootje protesteerde tegen zulk een beleediging, zoowel den goeden zeden als den goeden smaak aangedaan. Jongelui van de meest verschillende politieke of godsdienstige richtingen, juristen, medici, ingenieurs, etc., vereenigden zich La belle Lison uit te fluiten. Te vergeefs weigerde de op haar hoede zijnde directie hun den toegang, onder voorwendsel dat er geen plaatsen meer waren te krijgen. Zij drongen nogtans in groot aantal binnen, overschreeuwden La belle Lison, zoodra zìj poogde haar stem te laten hooren, en slaagden er in haar te dwingen tot een aftocht met de stille trom. Eerst héél laat 's avonds durfde zij uit een zij-deur van het theater de vlucht nemen per auto. Men zag haar niet meer terug.

Men zou zoo denken, dat de Parijsche politie, na zulk een welverdiende les, waarin *zij* het voorbeeld had behooren te geven inplaats van dat over te laten aan studenten, ten minste van nu af aan verbiedend en doortastend zou optreden. Geen questie van. Voor La belle Lison een andere! Deze, door haar noodlottigen invloed op den landverrader Ullmo, heeft zich-zelve zoo on-populair gemaakt, te meer omdat de rol, welke zij-zelve in dit vuile zaakje speelde, niet voldoende is op te helderen, dat de manifestatie der studenten zich vooral tegen haar persoonlijk richtte, meer nog dan tegen de handeling als zoodanig op het tooneel. Deze gaat dus thans ongehinderd zijn gang. Inplaats van de met de noorderzon verdwenen La belle Lison is een andere evenzeer verlokkende en opiumschuivende demi-mondaine gekomen, die thans hare rol, op dezelfde suggestieve wijze, waarneemt.

- Behoeft men er nog op te wijzen welk een noodlottigen invloed zulke zinnen-prikkelende scènes hebben moeten noodwendig op het in de zaal toeschouwende publiek, waaronder uitteraard zoo véél aankomende jongens en pas het leven beginnende mannen, - kinderen met beginnende knevels en baarden, mag men hen wel noemen!?

Menigeen - die vóór dezen noch aan opium, noch aan de geheimen van villa's als die in Toulon dacht, - wordt aldus aanschouwelijk gemaakt op verleidelijke wijze welke 'genietingen' het jongelui-leven biedt. En, is alles wel beschouwd zulk soort theater - hoevele van dien aard zijn er niet in Parijs - iets anders, dan een publiek huis, alleen een van veel gevaarlijker soort, juist *omdat* het vaart onder andere vlag!? O, als dat alles alleen in Parijs gebeurde zou ik erover zwijgen, maar helaas, hetgeen ik gedurende het jaar van mijn verblijf te Amsterdam, verplicht door mijn toenmalige betrekking aan de Telegraaf, te zien kreeg, heeft mij bewezen, hoe het ten onzent geen haar beter toegaat, alleen, door de slechte omstandigheden van ons tooneel, nog grover, nog platter, nog ruwer, maar volstrekt niet minder *gemeen.* - Het behoort tot een der grieven welke de streng-orthodoxe protestanten plegen aan te voeren tegen het tooneel en het tooneel-bezoek, dat men er onzedelijke stukken ziet, en gebracht wordt op verkeerde gedachten daardoor. Idealisten stellen daartegenover het beweren, dat integendeel niets zoo veredelend werkt als een goed stuk, dat de roeping van de kunst, ook van de tooneelkunst, juist is het volk te ontwikkelen, te beschaven, te

verheffen. In theorie is heel veel waars in die stelling. Ik erken volmondig, ik heb het ook in meer dan een Telegraaf-recensie neergeschreven, dat er stukken zijn hier en daar, van Ibsen, van Sudermann, om maar een enkel voorbeeld te noemen, die inderdaad een mooie nobele levensopvatting prediken, en geeselend waarschuwen tegen allerlei schijn- en wan-begrippen. Helaas echter, zulke stukken zijn te tellen vergeleken bij de onnoembare massa van vuile kluchten en gemeene stukken, welke ook ons tooneel overstroomen, vooral uit het buitenland, vooral uit Parijs. - En het zijn *die* stukken juist, die eigenlijk alléén gaarne worden gezien, alleen de aandacht worden waardig gekeurd van 'het' publiek. Met *die* vuile, vieze, gore stukken 'trekt' een directie volle zalen; als zij nu en dan eens een fatsoenlijker werk er tusschen in geeft, dan doet zij dat met verlies, wetend dat de kosten de inname niet dekken. Een Amsterdamsche Vereeniging, b.v., die met groote zorg en waarachtige liefde tot de kunst goede degelijke stukken koos, en tot dat doel de beste buitenlandsche krachten engageerde, had in mijn tijd te kampen met voortdurende onver-

schilligheid juist van hen, wier beschaving en rijkdom hen in de éérste plaats aanwees zulk een loffelijk pogen uit alle krachten te steunen. Want het is natuurlijk dat zij van het Amsterdamsche volk-zelf in het geheel geen medewerking kregen. Daarvoor was hun pogen te kostbaar, hun entree dus te hoog.)

Werd een enkele maal in den Stads-schouwburg iets goeds gegeven, dan kon men letterlijk schieten door de zaal, zonder maar iemand te zullen raken. Melancholieker aanblik dan de Amsterdamsche Stadsschouwburg bij zulke voorstellingen - waarop zij had behooren overvuld te zijn - ken ik niet. - Maar weet ge waar het *vol* was - in die gelegenheden waar de Parijsche vuiligheidjes werden vertoond; door vertaling en door slechte nabootsing er nog minner en meer vulgair op geworden dan in het oorspronkelijke! Daar stikte je van den menschentoeloop! Ik wil hier niet in bijzonderheden treden, ik wil alleen herinneren aan hetgeen ik, naaraanleiding van het ergste wat ik op dat gebied te zien kreeg, met nadruk schreef daaromtrent in mijn toenmalige Telegraafrecensie, namelijk hoe het een schande is dat de politie, de gemeenteraad, de burgemeester, wie in een woord belast moge zijn met het toezicht op de openbare zedelijkheid, zulke dingen toelaat!

Wat baten allerlei fraaie zedelijkheidsvereenigingen eigenlijk, zoo lang men in het openbaar de vuilste en grootste en zinnenbedwelmende viezigste onzedelijkheid toelaat op de planken, onder het motto ‘kunst’; alleen omdat het ‘tooneel’ geldt.! Het door mij gewraakte stuk, een van de walgelijkste voortbrengselen van Parijsche ‘kunst’ van dien aard, is avond aan avond in Amsterdam voor uitverkochte zalen opgevoerd, zoo wat den halven winter achtereen! En zoo kan ik U er verscheidene noemen! - Zoo ook vulde zich de Stads-schouwburg met een uitgezocht publiek van Amsterdamsche dames en heeren, zoodra de een of ander hoogstonbeduidende fransche flauwiteit, met een piquant bijsmaakje eraan, en eenige *te* laag-gedecolleteerde fransche juffrouwen erin, werd ten tooneele opgevoerd. - Ik spreek hier niet over het ontmoedigende in dezen voor de *goede* kunstenaren, voor de schrijvers van *goede* tooneelstukken. Déze zijde van de questie is eene waarover reeds veel is gehandeld. Waarover *ik* het hebben wil, is over het ontzettende *zedelijkheids-gevaar,* over het moreele verval, dat schuilt in deze bedorven theater-toestanden, *onder bescherming der wet.* - Veeg dat heele vuile smerige boeltje schoon, ga met een reinen bezem door den Augias-stal dezer theaters, en begin eerst dan te spreken over ‘veredelen door het tooneel’. Zij *kan* bestaan, dat is zeker. Maar slechts de élite, slechts de heel kleine minderheid, profiteert op dit oogenblik daarvan, bij die heel-zeldzame gelegenheden waarop waarachtig-goede stukken worden gespeeld en zich staande kunnen houden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Naschrift.

Eere wien eere toekomt.! Slechts één goede uitzondering heb ik in dezen gezien in Amsterdam, eene die ik vermeld met te meer achting en sympathie, omdat het hier geldt een echt *volks-theater*, een verzamelplaats van den gewonen bescheiden arbeider en burgerman. Ik bedoel de Schouwburg van Stoel en Spree, waar ik, onder leiding dezer twee directeuren, een geheelen winter lang niets anders heb zien spelen dan

zedelijke stukken, dikwijls van zeer ernstigen aard, als b.v. Maria Stuart, van Schiller. Het was voor mij een even aangenaam iets te constateeren den ernst en de toewijding waarmede de spelers zich toelegden op een gewetensvol vertolken hunner rol, als de aandacht gade te slaan waarmede de elken Zaterdag-avond, als de premières werden opgevoerd, overvolle zaal van eenvoudig-net-gekleede mannen en vrouwen deze voorstellingen volgden, en toejuichten. Even als thans de manifestatie der Parijsche studenten bewijst, hoe er onder het opkomend geslacht nog een andere geest leeft dan die van vuile begeerten, evenzoo bewees mij het onverflauwde succes van de Schouwburg Stoel en Spree, hoe in de kern van het volk, juist *als* het goede leiding vindt, een behoefte leeft aan iets edels, aan een ideaal, waaraan een goed tooneelstuk, met liefde en toewijding gespeeld, (zooals dat bij Stoel en Spree het geval is) voldoet.

Des te erger afkeuring verdient een gemeentebestuur en een politie, die zulk een behoefte, in plaats van haar aan te moedigen, liever doodt, en versmoren laat in het vuil en gemeen gedoe van andere schouwburgen, zoowel die voor de rijken als voor de middelstanden en de eenvoudigen.

- Men versta mij wel, ik spreek hier volstrekt niet van Amsterdam alleen; in den

Haag is het geen zier beter, geloof ik. En, naar verhouding der toestanden, in de provincie-steden evenmin.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Boekbeschouwing.
II. *(Zie Lelie van 5 Augustus).*

Kan men in dezen de reeds sinds eenige jaren gestorven schrijfster wel verantwoordelijk stellen voor een uitgave, thans na haren dood, als deze?

Ik weet niet wien het recht toekwam met deze drie stukjes, waaruit de *Levensherinneringen*[*)] bestaan, te handelen zooals is geschied. Was het de uitgever, die, terecht natuurlijk, in zulk een uitgave een goede speculatie moest zien; was het de familie; was het haar eigen wensch, die in dezen is vervuld geworden?

Zij zijn noch een rechtvaardiging van het eenmaal gebeurde, noch een opheldering daarvan; en zij wekken daardoor slechts gedachten en herinneringen en gevolgtrekkingen op, die niet leiden tot doen *vergeten*, hetgeen in deze teere quaestie van het proces, de echtscheiding, de beschuldiging, het later leven daarna der schrijfster, en haar treurig, eenzaam einde, in ieder geval *het beste* is voor hare nagedachtenis.

Laat mij dadelijk zeggen, dat hier geen sprake is van werkelijke *Levensherinneringen*, omdat het boekje uit niets anders bestaat dan in hoofdzaak uit de in bittere woorden beschreven geschiedenis harer preventieve hechtenis, aangevuld, om het vereischte aantal bladzijden bij elkaar te krijgen, met een dun en saai beschrijvingtje van een paar kolommen van haar dagelijksch leven te Bussum na de scheiding, en met een kort novelletje, dat verreweg het beste deel is van het onbeduidende bundeltje.

Die geschiedenis van haar dagelijksch verhoord-zijn, gedurende de maanden van haar verloopige gevangenschap, komt daarenboven in hoofdzaak neer op een persoonlijke verbittering tegen den volgens haar bevooroordeeld beslist aan haar schuld geloovenden officier van justitie te Haarlem. Indien dit boek aftrek vindt onder het Haarlemsche publiek, dan zal het wel zijn - het is te Haarlem uitgegeven dan ook - omdat de toenmalige officier van justitie, die nu niet meer daar woont, er natuurlijk nog algemeen bekend is, zoodat het zijn vrienden en zijn vijanden beiden zal interesseeren, wat er alzoo van hem te lezen staat in het boek van mevrouw Van Wermeskerken. Intusschen er staat niets in, dat tegen hem getuigt; hoe gróót ook de verbittering is, welke spreekt uit iedere bladzijde van dit verhaal der in de gevangenis doorgebrachte maanden, voor elk onpartijdig lezer is het duidelijk, dat de officier van justitie in geen enkel opzicht zijn boekje te buiten ging, maar handelde zooals de *wet* het hem gebood.

Maar helaas, dat de wet in dergelijke gevallen uiterst onvoldoende kan zijn, dat het bij de rechtspraak akelig langdradig toegaat, en dat, tengevolge van allerlei omstandígheden, het dikwijls véél moeielijker is onschuld te bewijzen, dan een schuldige te doen straffen, dat alles heeft mevrouw Van Wermeskerken niet begrepen. Als de meeste vrouwen verwart zij, in haar verontwaardiging, zaken en personen,

*) door Mevrouw van Wermeskerken uitgegeven bij Loosjes Haarlem.

en stelt dientengevolge den officier van justitie aansprakelijk voor wat de *wet* haar aandeed.

Bij het lezen van haar toornige klachten moest ik met een glimlach er aan terugdenken, hoe het een harer familieleden, een nichtje, geloof ik, mejuffrouw Daisy Junius, is geweest, die mij, een paar jaar later, voor het eerst uit ondervinding leerde beoordeelen de *langzame* wegen van het gerecht, toen deze dame goedvond een 'aanklacht' tegen mij in te dienen, omdat ik in een *Holl. Lelie* correspondentie had genoemd haar naam voluit, als schrijfster van een jonge-meisjes-boek, terwijl zij alleen voorkwam op het titelblad als 'Daisy'. Dat hier slechts van een vergissing sprake was en ik in mijne bespreking in het *Soer. Handelsblad* den titel en het pseudoniem der schrijfster *juist* had weergegeven, deelde ik terstond mede, en was in de oogen van elk verstandig jurist natuurlijk een afdoend bewijs, hoe hier van geen 'vervolging' kon sprake zijn. Toch heeft het *maanden* geduurd eer de door mej. Junius ingestelde eisch door de rechtbank in Den Haag werd afgewezen; toch heb ik vier uur lang bij een 'rechter van instructie' moeten zitten, om op al zijn vragen daaromtrent te antwoorden, en daarna nog een vijfde uur kunnen zoekbrengen, om met mijn vertoornde beschuldigster 'geconfronteerd' te worden. Alles waarom? - Om, gelijk ieder met de zaak bekende jurist van het begin af had voorspeld, te eindigen in het afwijzen van mej. Daisy's eisch mij te vervolgen.

Alles hangt in de wereld éénigzins af van *personen*, en hunne handelingen en opvat-

tingen, niet alleen bij de rechtelijke macht, maar overal, in alle omstandigheden.

En mevrouw Van Wermeskerken is vrij naïef, wanneer zij, op háár leeftijd, in haar dagboek schrijft zich daarover te 'verwonderen', 'omdat zij tot hiertoe alleen verkeerde in de artisten-kringen, en niets afwist van de juristen-wereld.' Alsof artisten minder-bevooroordeeld, ruimer denkend, eerlijker waren! Integendeel, nergens wordt méér geknoeid dan onder 'kunstbroeders'. En, als mevrouw Van Wermeskerken niet geschreven had op dat oogenblik in de verbitterde en partijdige stemming van haar preventief gevangen-zitten, dan zou zij zelve dat waarschijnlijk ook in een ander licht hebben beschouwd. Reden te méér waarom het jammer is, dat de uitvallen, die op het oogenblik zelf zoo natuurlijk en zoo vergeeflijk zijn, nu nog, na jaren, worden gepubliceerd. Want zij vertellen niets nieuws aangaande de justitie, en werpen ook geen leelijk licht op den toenmaligen officier van justitie te Haarlem; zij bewijzen alléén, dat mevrouw Van Wermeskerken, op een onnoozele damesmanier, zaken en personen dooreenhaspelt, en zich kwaad maakt op de wet - gelijk ieder die het twijfelachtig voorrecht heeft daarmede te maken te hebben dat wel eens doet -, zonder echter te begrijpen, dat het gemakkelijker is de fouten te zien daarvan, dan die zoo te veranderen, dat de onschuld altijd gelijk krijgt, en de schuld wordt gestraft. - Elders haalt zij een brief aan van een Engelsche vriendin, die haar, op damesmanier, met de pedanterie daarenboven den Engelschen eigen, komt wijsmaken, dat zij in Engeland, door een jury, dadelijk gelijk zou krijgen. Waarlijk, de uitgever van deze papieren had wijzer gedaan dergelijke onnoozelheden niet aan het publiek ter lezing te geven. De groote Engelsche rechter immers, die dezer dagen stierf, placht elkeen, die met hem in aanraking kwam, toe te wenschen dat hij nóóit een rechtszaak mocht krijgen, 'omdat die hem, door den langen duur, zeker zijn fortuin zou kosten.' - In èlk land en bij èlke rechtspleging stuit men dus op langzaamheid, en aan de onbetrouwbaarheid en partijdigheid van een jury valt even veel te verbeteren, als aan die van door den Staat ingestelde, onafzetbare rechters. Is mevrouw Van Wermeskerken groot-geworden in een familie van letterkundigen, ik werd het in eene van juristen, en ik kan haar verzekeren, dat de eerlijken onder de juristenzelf evenzeer overtuigd zijn van de vele feilen aan het Gerecht verbonden als zij, en daarom gewoonlijk met allen nadruk afraden een proces te beginnen, al heeft men ook het gróótste gelijk ter wereld.

Juist dáárom haalde ik mijn eigene, en tot hiertoe éénige kennismaking met rechterlijke verhooren, hierboven aan, omdat ik, als zijnde in het gelijk gesteld, (daar mijn goede trouw in het geval geheel en al werd aangetoond), dus kan spreken over de feilen der rechterlijke macht zooals ik doe, zonder den schijn op mij te laden van verbittering uit partijdigheid. Maar, om diezelfde reden, laadt mevrouw Van Wermeskerken, wier zaak *niet* naar haar genoegen ging, daar men haar ondanks haar beklag in preventieve hechtenis *hield*, aan haar schuld geloovende, een schijn op zich van onnoozele en partijdige boosaardigheid tegen den officier van justitie in quaestie. Voor haar nagedachtenis vind ik dit jammer. Er is een diepe weemoed in haar leven, een zoo tragische samenloop van omstandigheden, dat men medelijden met haar krijgen *moet,* hoe men ook over haar leven van echtgenoote en moeder, en over hare meerdere of mindere tekortkomingen wil oordeelen. Maar dit medelijden zou er m.i. op verméérderen, en toenemen door de alles bedekkende vergetelheid der jaren, wanneer ons de kennismaking met dit boek ware bespaard gebleven. Want deze uitvallen maken hun auteur niet grooter maar kleiner. Ik heb mij slechts ééns

in mijn leven, toen ik zelve nog geen schrijfster was, en nog geen enkel boek in het licht had gegeven, bevonden in tegenwoordigheid der toen nog in haar vollen roem zijnde mevrouw van Wermeskerken; en ik verwonderde mij niet weinig bij die gelegenheid over de naïeve verontwaardiging, waarmede zij vertelde op een of ander achteraf dorp te hebben gelogeerd, waar men, bij de voorstelling van haar, bleek nog nimmer gehoord te hebben van 'Johanna van Woude!' Vele jaren jonger dan mevrouw Van Wermeskerken, nog maar aan het begin van het leven, waar zij er toen reeds midden in stond, was ik mijnerzijds toch reeds wereldwijzer dan zij; moest ik inwendig lachen om een zelfverblinding, die zóó zeker was van eigen véélbeteekenendheid en roem, dat zij zich onbeschroomd aan gehéél vreemden uitte op een vrij kinderachtige manier!

Betrekkelijk kort daarna kwam het bekende leed van het proces over haar; en het komt mij voor dat ook dit, zoo

min als de voorspoed, in staat is geweest haar dien kinderachtigen eigenwaan te ontnemen. Arme beklagenswaardige, in *elk* geval! Er zijn er zoovelen, die ten grave dalen met eer en met aanzien, zonder die in het minst te verdienen. Daarom, welke ook haar eigen aandeel zij geweest in hare rampen, háár lot was in elk geval hard genoeg om haar diep te beklagen, en tot zichzelf het woord te herhalen van Jezus: 'Wie van u zonder zonde is, werpe den eersten steen op haar.'

Maar ik herhaal, juist uit medelijden met de vrouw, en uit achting voor de schrijfster van *Hollandsch Binnenhuisje*, wenschte ik, dat wij nu, in de boeken na haren dood, niet langer ontmoetten: de familie Van Wermeskerken en hare particuliere twisten, noch in den romantischen vorm van *Leo Smeder*, door den zoon, noch in de zakelijke mededeelingen der moeder.

In de literatuur is plaats voor een herdruk van *Hollandsch Binnenhuisje*, niet voor de *persoonlijke* grieven van mevrouw Van Wermeskerken tegen den officier van justitie te Haarlem, of tegen wien ook!

Niet eenmaal zij, die op schandaal belust zijn, zullen hier iets van hunne gading vinden, want alles is even onbeduidend en triviaal en overbekend, - een uitgevers-speculatie anders niets!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

ROTTERDAM, 1 Sept. 1908.

Geachte Redactie.

Mag ik UEd eene plaatsruimte verzoeken in Uw o/h *H.L.*, bij voorbaat mijn dank.

In het voorloopig verslag der commissie van rapporteurs over het ontwerp van wet tot wijziging der Motor en Rijwielwet 1905, Staatsbl: no. 69 leest men o.m.

Niet eene geldboete, meestal niet hooger dan de kosten van een nieuwen band, zal den onbesuisden bestuurder dwingen om voorzichtig te worden. Slechts dan wanneer den rechter niet meer de keus wordt gelaten tusschen hechtenis en geldboete, maar alleen eerst bedoelde straf zal kunnen worden uitgesproken zal deze voldoende kunnen zijn, om bij gebreke van verantwoordelijkheidsgevoel den roekeloozen bestuurder eerbied voor het leven zijner medemenschen in te boezemen. Daarenboven behoorde bij veroordeeling het motorrijtuig verbeurd verklaard te kunnen worden. Ook werd een bijzondere regeling der civiele rechterlijke aansprakelijkheid wenschelijk geacht, ten gevolge waarvan de bewijslast van de schuld niet zal rusten op hem, die de schadevergoeding eischt, maar de bestuurder of eigenaar van het motorrijtuig afwezigheid van schuld zal hebben te bewijzen. Overigens oordeelden vele leden het noodig den bestuurder aan een bekwaamheidsonderzoek te onderwerpen. -

Wij en waarschijnlijk ook velen zullen de invoering van een dergelijke wet op de Motor en Rijwielwet toejuichen, die wetsbepaling is te hopen ze in gevoerd wordt. Het gevolg er van zal wezen dat de gevaren door het onbesuisde rijden aanmerkelijk, zoo niet geheel zullen verminderen. Omdat men steeds op zelfbehoud bedacht is. Een degelijke wet. Wat is Uwe meening er van, Geachte redactie? - Zooals thans gereden, wordt siddert men er van want kleine kinderen kunnen er onder raken.

Hoogachtend

Uw E. Dr.
K. SCHRAVER,
(Gep. Lt. pl. adj.)
Antwoord Redactrice.

Mijne meening over den schandelijken willekeur in zake auto's, heb ik reeds herhaaldelijk in de Lelie uiteengezet. Ronduit verklaar ik, dat mij elk auto-ongeluk, dat een rijken auto-bezitter overkomt, *innig genoegen* doet als zijnde de gerechte straf voor de volslagen vrijheid welke heden ten dage den auto-bezitters wordt gelaten - alleen omdat zij door hun rijkdom de *macht* in handen hebben - hunne naasten, en de dierenwereld, meedoogenloos te vermoorden, en zich dan uit de voeten te maken. Oog om oog en tand om tand. Elk auto-ongeluk doet mij mij in de handen wrijven van genoegen; hoe voornamer en rijker de slachtoffers, hoe beter!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Brief uit Transvaal.

't Is dan toch waar, wij krijgen hier eens iets echt degelijks te hooren. Binnenkort wordt ‘vorstenschool’ opgevoerd. De hoofdrollen zullen in handen zijn van mej Truus Pos en den heer Arbous, die uit Holland hierheen komen, om voordrachten enz. te houden, tot opbouwing van de Ned. Taal. De overige rollen worden vervuld door leden van verschillende tooneelvereenigingen en daar Vorstenschool nu niet in het bezit is van tientallen rollen, zijn vele leden van die vereenigingen niet in aanmerking gekomen en voelen zich wel een beetje verongelijkt. Zooals overal zijn ook hier eenige jongedames en misschien ook wel enkele jongelui, die na een min of meer goed geslaagde avond op de planken het betreuren, dat hier geen tooneelschool is, maar het desnoods zonder tooneelschool tot een ster willen brengen.

Weer is een nieuwe vereeniging opgericht,

èn zang èn tooneel. Afdeeling zang verheugt zich in een corpulente directrice, eveneens afdeeling tooneel. Dat die directrice van afdeeling zang nu een corpulente dame is, stond wel gezellig, toen ze haar dirigeerstokje zoo dapper door de lucht sloeg; een ferme arm zwevend heen en weer en de andere met een flink gezette vuist op de misschien wat te forsche heup. Maar de dame van het tooneel wat toch wel een beetje erg kolossaal, toen ze opkwam in de rol van hupsch, brutaal kamermeisje. Het stukje, waarin ons kameniertje de hoofdrol had, werd door de spelers een weinig ongegeneerd opgevat. Een der heeren, die geen pierrot-pak had, behielp zich met een doodgewone pajama, hier en daar met pompon's wat opgemaakt. Dat het uit en aantrekken ervan een weinig slaapkamerachtig aandeed, laat zich denken.

Vóórdat de tooneel directrice ertoe overging kamenier te worden, droeg zij ons voor ‘te Laat’ van Héléne Lapidoth-Swarth. Ik vond het erg mooi, ten minste, ik zag de doode maagde liggen en als je de dingen zoo ziet, dan moet de voordracht toch wel goed zijn. Later hoorde ik weer, dat het gerommel op de piano tusschen elke versregel in niet te pas kwam. 't Ging bijv. zoo:

De - klokken - luiden (Klokkengetjingel op de piano.)

Luiden - zoo - luid (Getjingel harder.)

Later, toen de doode kwam, kregen we stukjes treurmarsch en naargeestig geboem. Van zelf dat ‘te Laat... erg lang duurde, maar toen het ook eenmaal uit was, was de dame die het voordroeg, in een oogwenk weg. Geklap natuurlijk! En toen? Kwam ze weer terug, maar nu versierd met een groen lint, waaraan verscheidene médailles. Ze schijnt toch wel erg knap te zijn, anders kreeg ze toch geen médailles.

We hebben hier een industrie- en landbouwtentoonstelling gehad. Een mijner kennissen vond, dat de boel weer op zijn pootjes kwam. Nu dat is waar. De regeering heeft heel veel over voor landbouw en industrie. Zoo hebben we bijv. hier een tabaksexpert. Hij werd aangesteld, om den Afrikaanschen boer op de hoogte te brengen met de up-to-date verbouwing van tabak. In zijn hoedanigheid van expert wordt hem natuurlijk op alle tentoonstellingen verzocht, als keurmeester op te treden.

Ik stelde mij zoo voor, dat hij, als eenig keurmeester, toch wel een beetje naar moest worden door al dat geproef van verschillende sigaren, sigaretten en tabaksoorten.

Transvaal heeft eveneens een zuivelexpert. Die zal wel druk boter en kaas geproefd hebben, maar daar zag ik niets van. Wel mochten wij zien, hoe nu boter en kaas gemaakt worden en ik geloof, dat voor velen zoo'n aanschouwelijk lesje nuttig was. Daar komt bijv. een Engelsche hooge oome aan. Twee in-elegante dames vangen zijn wijze woorden gretig op. De wijze woorden worden wel een beetje branieachtig geuit. Onze zuivelexpert is bezig de kaas met handen te kneden en daar komt het gemoed van den Engelschman tegen in opstand. That's no buttermaking, you should not touch it with your hands. I would not eat that butter for anything. No sir, that's no buttermaking!’ ‘Quite right, sir!’ zegt een Hollander uit het groepje toeschouwers, ‘'t is cheesemaking.’ We brulden natuurlijk en die Engelschman, nee, die rende letterlijk weg. Naar ik later vernam, heeft hij 's avonds op de club ontzettend veel over zijn botterkennis moeten hooren.

Een heel gezellig hoekje was het waar een kok bezig was zieltjes te winnen voor een paraffine-kachel. Dat deed de man toch zoo prettig: hij kneedde en bakte er maar op los en onderhield terwijl de dames op de de meest boeiende manier. Zoo vond hij o.a. dat de jonge dames beter opleiding moesten hebben in de kook- en bakkunst,

dat zulks het humeur, de beurs en de gezondheid van meneer in de hand zou werken, dat toch niets zoo lief was als een goede huisvrouw enz. De paraffine-kachel werkte uitstekend en hetgeen onze kok bakte, zag er uitstekend uit. Toch typisch, als een vrouw eens íets lekkers bakt, trekt ze een diepzinnig gezicht vol rimpels en die kok nam alles zoo kalmpjes op en er sloeg niets neer en niets brandde aan.

Even wil ik nog vertellen van de bijzonder mooie verzameling inlandsche meubelen. Hiermede bedoel ik niet industrie van inboorlingen, neen, dit is een industrie van de blanke bevolking. In Transvaal, v.n. in Zoutpansberg, groeit hout o.a. stinkhout, dat zich bijzonder goed leent tot het vervaardigen van meubelen. De boer op het land maakte er reeds lang zijn stoelen en banken van, en hij gebruikte tot het maken van de zittingen gevlochten beesten riempjes. Nu zonden twee firma's en een particulier schrijnwerker heel mooi goed in.

Buffetten, stoelen, tafeltjes, enz. alles ontworpen naar nieuw model, kregen we te zien. Wat ons vooral zoo trof was het frissche, luchtige. Nog veel te veel zijn de stoffen setjes hier in zwang; wel vreemd in een land, waar ieder zoo klaagt over het spoedig vuil worden van de meubelen. Een verloofd paartje beloofde ook plechtig 'to protect local industrie' en hun toekomstig huis met nieuw Transvaalsche meubelen in te richten.

J.

Brieven uit het hooge Noorden.
door Maria Petrovna.
VI.

Klinkt het erg banaal om dit keer eens een praatje over 'eten' en wat dies meer zij te houden? Och, er zijn nu eenmaal onmisbare levensbehoeften, die voor ons een belangrijke rol spelen en daarom zal misschien een enkel woordje over het *hoe* en *wat* en *waar* over dit onderwerp eenige belangstelling vinden.

Toen wij na de lange reis eindelijk Archangel bereikt hadden, namen wij onzen intrek in dat hotel, welk men ons als het beste huis ter stede had opgegeven, en dat niet onaardig aan een hoofdstraat gelegen is.

Van buiten zag het er met zijn rommelige omgeving niet aanlokkelijk uit en de entrée maakte ook niet bepaald een gunstigen indruk: een vuil trappenhuis, de treden belegd met een brok looper als uit een uitdragers-winkeltje, terwijl het reukorgaan onaangenaam geprikkeld werd door een twijfelachtigen geur van carbol, knoflook en smeulend hout....

De kamer, die wij kregen, viel nog al mede, omdat onze verwachting daaromtrent niet hoog gespannen was en zag er werkelijk, naar Russischen maatstaf, vrij zindelijk uit. Het was één groot vertrek, over de geheele breedte door een tusschenschot van circa twee Meter hoogte in zit- en slaapkamer verdeeld; de dubbele ramen waren behangen met oude, maar tenminste schoone vitrages, wat bij het gemis van wollen overgordijnen aan de kamer een zomersch aanzien gaf, wel zeer in tegenspraak met de temperatuur buiten.

Wat dadelijk bijzonder mijn aandacht trok dat was de waschtafel, een zonderling meubel met een kom er in, die uitloozing heeft in een daaronder geplaatsten emmer; daarboven kromt een pijpje, dat uit een reservoir aan de achterzijde komt en waaruìt men water krijgt door op een pedaal onderaan de waschtafel te drukken! Ik voor mij heb liever een flinke kom en kan ter dispositie, maar dit soort waschkasten zijn vrij algemeen in Rusland in gebruik. Naar ik vernam, staat dit nog in verband met het oude gebruik, dat de lijfeigenen hun heer bij het wasschen met water overgoten, omdat men zich volgens hun begrippen met *stroomend* water moet reinigen; na afschaffing der lijfeigenen vond de Rus dit soort waschkast uit om den schenkenden dienaar te vervangen.

Nadat wij ons wat verfrischt hadden en de morgenuren op onze kamer hadden doorgebracht, vonden wij, dat het zoo langzamerhand tijd werd den inwendigen mensch eens wat te gaan versterken en besloten daartoe naar het Restaurant te gaan, dat aan het hotel verbonden is.

In de vestiaire was een bediende om ons van pels en hoed te ontdoen, die een plaatsje aan een der genummerde kapstokken kregen; onder elke plaats stond een bak voor berging van de overschoenen - want overschoenen worden door den Rus bijna het geheele jaar gedragen! 's Winters zijn het hooge met vilten kappen voorzien, 's zomers lage, soms nog gevoerde; voor koude, vochtige voeten heeft de Rus een heilige angst, want hij beschouwt ze als de bron van allerlei zichten, wat au fond nog zoo'n dwaas idée niet is. Het is zelfs tegenwoordig zoover gekomen, dat de boeren en buitenlui overschoenen als een soort weelde-artikel, een teeken van welgesteldheid beschouwen en wanneer op een mooien zomerdag een boerenmeisje in haar beste plunje naar de stad komt, zal men dikwijls zien, dat als finishing touch van haar toilet - een paar nieuwe overschoenen draagt!

Uit de vestiaire komt men in een zaaltje, waar het buffet tot het gebruik van zakyska (voorspijze) noodt: allerlei schotels met koude gerechten, waarvan sommigen ook bij ons als hors d'oeuvre bekend zijn, staan daarop uitgestald en op een verhooging daarbij een rij kleine glaasjes voor den vodka, die hier algemeen als ‘schnaps’ gebruikt wordt. De bediening in het buffet geschiedt gewoonlijk door jonge meisjes, op haar wijze eenigszins elegant gekleed, al bestaat die elegantie soms, alleen maar in een paar wit satijnen

schoentjes die onder een donkeren rok uitkijken!

Naast het buffet heeft de kashoudster plaatsgenomen, het onafscheidbare telraam naast zich, want zonder telraam geloof ik heusch, dat een Rus geen 2×2 kan uitrekenen, dat heb ik dikwijls in winkels, enz. ondervonden!

Dan komt men in de eigenlijke eetzaal, waarin een twintigtal tafeltjes staan, elk omgeven door vier Weener stoelen, waarvan stereotiep twee onder de tafel geschoven zijn, terwijl twee, als tot aanzitten noodigend, een halven slag zijn omgedraaid. De tafels zijn gedekt met een wit (soms wit met een vraagteeken!) tafellaken, dikwijls in zulk een conditie of de muizen er doorheen krijgertje speelden: een Hollandsche huismoeder zou er kippevel van krijgen! Nagemaakte hoogstammige palmboomen trachten te vergeefs aan het geheel iets gezelligs te geven, terwijl een chronisch piepende ventilator vooral op deze sombere winterdagen den luguberen indruk nog verhoogt.

Aan deze zaal grenst een kleinere, eenigszins verhoogd, waarin zich op den achtergrond een statig orchestrion verheft, terwijl een vleugelpiano en eenige muziekstandaards, daarvoor geplaatst, aantoonen, dat de maaltijden hier somtijds door een orkest worden opgevroolijkt. Is dit aanwezig, dan doet het tot 3 uur 's nachts, met tusschenpoozen natuurlijk, zijn vroolijke tonen hooren, wat men vooral bizonder appricieert, als men zijn kamer daar vlak boven heeft, zooals wij in het begin het geluk hadden!

Nadat wij ons een plaatsje hadden uitgezocht, vroegen wij om de spijskaart, om daaruit een keuze te doen: maar o! teleurstelling, deze was in het Russisch gedrukt en wij waren toen nog niet de taal genoeg machtig om uit haar hiëroglyphen wijs te worden! De kellner begreep onze verlegenheid en bracht een andere spijskaart, die naast het Russisch in het Engelsch vertaald was: dat die vertaling niet bepaald zuiver was, wil ik even met een paar voorbeelden, die ik voor de grap noteerde, aantoonen:

Engelsch		**Hollandsche beteekenis of Fransch.**
The ciloon vel milch glas	=	Glas thee met citroen of melk
Brans bere nuar	=	hersens met ‘beurre noire’
Fish wenegrette	=	visch vinaigrette
Omelet conflibur	=	omlette aux confitures
Omelet ofiniserf	=	omelette aux fines herbes

Pome d'usches	=	pommes duchesses
Beni depom	=	beignets de pommes

behalve het gewone koksakadabra, Enz. enz.

Met eenig overleg gelukte het ons een soep te bestellen, borsch genaamd, toebereid hoofdzakelijk uit vleeschnat en bieten, waarbij afzonderlijk zure room gediend wordt, die den smaak ervan aangenaam verzacht. Ook bij de schtschie (koolsoep) wordt room gebruikt, terwijl een flink stuk vleesch of worst in de soep drijft en men er een piroge, een soort van vleeschbroodje, bij zet. Een en ander maakt een Russisch bord soep tot een voedzaam geheel en ik verwonderde mij later ook niet eens in een der spijswagens op de lijn Wirballen - Berlijn een Russisch reiziger zich te hooren beklagen, dat hij zoo'n onnoozel kopje bouillon niet als soep beschouwde, zooals op het menu vermeld stond!

Visch vormt ook altijd een hoofdbestanddeel van den maaltijd en komt hier in groote verscheidenheid voor: er is zee- en rivier-visch, waarbij soorten zijn die in Holland geheel onbekend zijn, en de wijze van toebereiding is al even afwisselend.

Ook de kwaliteit van het vleesch is over het algemeen niet slecht: maar het wild dat men ons in het restaurant voorzette, was doorgaans niet te gebruiken, hoewel het toch zeer goed te krijgen is.

Groenten kwam den geheele winter niet op het menu voor, dan alleen in den vorm van bieten of augurken in het zuur; in Mei begon de salade, met eieren, azijn en room aangemaakt, een welkome afwisseling te bieden.

Wat echter geen middag op de tafel ontbreekt, dat zijn paddestoelen in allerlei vorm; hetzij toebereid als afzonderlijk gerecht, of in sausen over vleesch of visch, of gedroogd en dan ingemaakt in het zuur. Het gebruik hiervan is algemeen en men beschouwt ze niet, zooals in Holland, als delikatesse alleen: neen, zij vormen hier werkelijk een belangrijk deel der volksvoeding en het komt mij dan ook geheel gemotiveerd voor, dat bij ons te lande pogingen in het werk gesteld worden om deze voedzame plant ook als zoodanig een plaats te verzekeren. -

Nu nog een enkel woord over hetgeen hier alzoo gedronken wordt. Om bij het allereenvoudigste te beginnen, het water, dan valt daarvan te vertellen, dat het voor alle doeleinden uit de rivier genomen wordt. Tot voor korten tijd werd het in tonnen rondgebracht of ook wel door zoogenaamde waterdraagsters, die met dit zware werk een karig dagloon verdienden; tegenwoordig bezit Archangel een waterleiding, die het water even vóór de stad stroomopwaarts aan de

rivier onttrekt en in buizen door de stad voert, waar het aan verschillende kleine stations te verkrijgen is. *Gezuiverd* is dit water dus volstrekt niet: daarvoor moet, evenals vroeger, ieder gebruiker zelf zorgen; of allen het doen, mag zeker in twijfel getrokken worden.

Door vele heeren wordt gedurende den geheelen maaltijd vodka gedronken, evenals tusschen de gerechten door velen voortdurend cigaretten gerookt worden: dit geldt echter alleen voor restaurant-bezoekers en heerendiners, in den familiekring is het hier niet gebruikelijk. Daar wordt aan tafel bier of wijn geschonken, terwijl de dames dikwijls haar dorst laven met 'kwass' of 'mede.' Het eerste is een aftreksel van wit of zwart brood op kokend water, dat men heeft laten gisten en daarna afgekoeld; het laatste is een met honig vermengde biersoort, met uiterst gering alcoholgehalte. Misschien is deze drank nog afkomstig van de 'mede' uit oude tijden, die o.a. in ridderromans van Henryk Sienkiewicz zoo herhaaldelijk genoemd wordt; maar hij was toen minder onschuldig, want de ridders kwamen er zoodanig van onder den invloed, dat hun vijanden hen soms weerloos vonden!

De meest welkome verfrissching, ik zou bijna zeggen op welk uur van den dag ook, is voor mij de thee en op het punt van samovar-vereering ben ik geheel Russisch geworden! Iedere Rus, zelfs de armste, bezit zijn samovar (theemachine) en deze is zoozeer zijn onbetwistbaar eigendom, dat zelfs geen schuldeischer hem dien ontnemen mag, al is het de laatste bezitting, die hij op de wereld heeft! De Samovar houdt een flinke hoeveelheid water lang aan de kook, omdat de gloeiende houtskolen zich in een kanaal, midden in den ketel bevinden. Er wordt hier algemeen een goede kwaliteit thee gebruikt, maar zij wordt uit flinke koppen of glazen zéér slap gedronken, meestal zonder melk en met een schijfje citroen erin. Het is waarlijk opmerkelijk hoe deze drank bij strenge koude verwarmt en bij warm weder verfrischt. Dikwijls wordt bij de thee vruchtengelei gepresenteerd of confituren en bonbons, want het is hier lang niet alleen een zwak van de *dames* om van zoete lekkernijen te houden!

Zelfs zoo onder het gewone volk wordt veel koek en snoepgoed gebruikt; bovendien houdt dit er nog zijn bizondere delicatessen op na, als: het zaad van zonnebloemen, hazelnoten, dadels, en op elke plaats, waar eenig publiek te samen komt, op het marktplein of in de wachtkamers voor trein of boot, ligt de bodem bezaaid met den afval van deze versnaperingen.

Om nog even terug te komen op het te voren beschreven restaurant moet ik, om der waarheid niet te kort te doen, zeggen, dat wij later hier in Archangel een tweede ontdekten, waaraan trouwens geen hotel verbonden is, waarvan de totaal-indruk netter was dan van het eerste. Dáár zijn bovendien pogingen aangewend om het lokaal iets gezelligs te geven door het plaatsen van groote penantspiegels, waarin zich de bonte kunstbloemen in de daarvoor geplaatste bakken weerspiegelen en door het aanbrengen van portierès, al getuigen de schrille kleuren daarvan nu wel niet bepaald van een verfijnden smaak!

Behalve de beide gevormde eerste-klasserestaurants, zijn er nog eenigen van bescheidener type en verder de zoogenaamde traktirs die meer eenvoudige burgers, boeren en arbeiders tot hun bezoekers rekenen. Voegt men daarbij nog een aantal lavka's, waar bier, limonade, enz. te verkrijgen is en de tschainaja's, waar alleen thee verschaft wordt, terwijl bovendien langs de rivierkade steeds tal van tentjes hun eet- en drinkwaren verlokkend uitstallen, dan krijgt men de overtuiging, dat men in

Archangel niet bepaald van honger of dorst behoeft om te komen, door gebrek aan gelegenheid die beiden te verzadigen!

Kleine Thérèse door Elise Soer.
(Vervolg van No. 7.)

De wagen reed voort, eindeloos naar het haar toescheen. Maar opeens hielden zij stil. De vreemde man bleef bij het paard. Vader en kind sloegen een weg in, die langzaam opliep. Hunne oogen, nu gewend aan de duisternis, zagen niets dan rotsmuren ter weerszijden, tot een zwart gevaarte voor hen opdoemde. Hier hield vader halt. Met een dievenlantaarn lichtte hij langs den wand, maar stopte het ding weer haastig weg. Ademloos luisterend bleef hij staan.... De nacht zweeg om hen met een zwaar benauwend zwijgen. Man en kind verroerden zich niet. Stil! Wat was dat? Och, het was slechts de wind, die langs den rotswand sloop met een klagenden zucht. Deze rotswand was

hier en daar gespleten, waardoor men des daags een spoorbaan, eenige voeten lager gelegen, kon zien. Of het natuurlijke verwering was, dan wel een gevolg van het dreunen der treinen, of ontstaan bij het boren van den tunnel, was moeilijk te zeggen. Of men hier en daar getracht had met opzet de kloofjes te verwijden... genoeg, de spleten waren aanwezig, maar reeds lang dicht begroeid met allerlei loof, kon men er des zomers door de blad weelde nauw iets bespeuren, des winters door het dichte netwerk van takken omvlochten, waren zij ook weinig zichtbaar. Gleen der autoriteiten met het bewaken der baan belast, had ooit gedacht dat deze spleten in de hoogte langs den weg aanleiding tot gevaar zouden kunnen opleveren. Het kleine station bij den tunnel leunde tegen dezen rotswand.

Parallel met de spoorbaan liep een smal pad, het oude pad genaamd, dat als rij- en voetweg dienst deed, aan de eene zijde begrensd door den lagen rotswand, die de baan beschermde, aan de andere door een hooge, met bosch bezette leisteenketen. Het pad liep over den berg, waar de tunnel doorheen ging. Een eind voorbij den tunnel werd het pad door een steenen borstwering beveiligd, ging het terrein met sterke helling naar beneden; de voetgangers waren ver boven de spoorbaan, die op vele plaatsen werd bewaakt. Maar bij den tunnel was de hoogte tusschen voetpad en spoorbaan natuurlijk geringer, bedroeg nauwelijks meer dan de hoogte van den tunnel. Het terras, waarop het kleine station lag, was een lage uitlooper van den berg en helde vrij sterk af naar de diepte, eenige treden in den rotswand vormden een trapje, dat van dit terras naar beneden leidde, op de spoorbaan. Achter dit terras stonden vader en kind.

Voorzichtig buigt de smid nu eenige takken ter zijde, licht nog eens met zijn lantaarn en wacht weder een poos in het beklemmend, duister, dan ontdoet hij Thérèse van hoed en doek, trekt haar de schoentjes uit en duwt het kind behoedzaam door den spleet. Het meisje durft zich niet verzetten, instinctmatig werkt zij mede. De takken schrijnen haar langs gezicht en armen, zij uit geen kreet, haast machinaal gehoorzaamt zij. Als zij op het terras staat, reikt vader haar een pakje aan, met de waarschuwing het niet te laten vallen, het zeer voorzichtig op de rails in den tunnel te leggen.

Het hoofdje der arme kleine bonst, hare polsen kloppen snel, 't schemert haar voor de oogen; zij voelt dat zij iets doet wat verboden is, maar zij heeft geen flauw besef van den omvang harer daad.

Onduidelijk ziet zij de spoorbaan, eenige lichtjes schemeren hier en daar, het donkere gat van den tunnel gaapt haar tegen, als de opengesperde muil van een groot monster. Zachtkens loopt zij over het donkere terras naar de trap, sluipt onhoorbaar naar beneden, met een trillend handje aan de leuning, en als een schaduw glijdt zij, steeds in het donker blijvénd, naar den tunnel; geen sterveling te zien, dikke mist, doodelijke stilte om haar.... Nu legt zij het pakje op de rails, bij den ingang van den tunnel, zij durft er niet ingaan, het is als een afgrond, die haar zal verzwelgen; huiverend ijlt zij terug, ademloos van haasten en vreezen.

‘Hier ben ik, vader, het is gedaan,’ fluistert zij bij de opening in den rotswand, waar het dievenlantaarntje, als een zwak vonkje, licht tusschen de takken.

‘Goed, zwijg,’ bijt zijn schorre stem haar toe. Vader grijpt haar uitgestoken handje en sleurt haar driftig door den spleet, het kind geeft een zwakken gil, met de haren in een doornstruik verward, kan zij niet verder. Een halfgesmoorden vloek mompelend, helpt de smid het haar losmaken, waarbij het kleine ding klappertandt

van pijn, maar geen kreet laat hooren. Toen drukt hij haar den hoed op het gemartelde hoofd, wikkelt haar in den doek, steekt haar schoentjes in zijn zak en draagt haar den geheelen weg over, naar het rijtuig. Al dien tijd wordt er geen woord gewisseld tusschen hen beiden; het meisje verbijt haar pijn, zij voelt hals en gezicht steken van de doornwonden, haar linkerarm bloedt, maar zij klaagt niet.

Op eens blijft de man staan, haalt diep adem en vraagt:

'Alles is toch goed gegaan?'

'Ja, vader.'

'Het, het pakje....'

'Ligt op de rails bij den tunnel, maar o vader, waarom....?'

'Dat kan ik je niet uitleggen,' valt hij haar norsch in de rede. 'Denk er om, kleintje, bijt liever je tong af dan iets te verraden.' Dan draagt hij haar weer verder.

Bij het licht van een der rijtuiglantaarns ziet de vreemde man den toestand, waarin het kind verkeert. Hij mompelt iets, wischt haar gezicht en hals zoo goed als het gaat met zijn zakdoek af en verbindt er haar ge-

wonden arm mede, vader trekt haar de schoentjes aan; dan wordt zij in den wagen gezet, Lenan springt op den bok naast den koetsier, en voort rolt het rijtuig, zoo snel als weg en duisternis toelaten.

Thérèse voelt zich diep ellendig; zij wil niet schreien, zenuwachtig dringt zij de tranen terug, die toch telkens te voorschijn springen, zij lijdt niet zoozeer om hetgeen zij had moeten doen, al boezemde het onverklaarbare, het zonderlinge er van haar schrik in, zij schreit hoofdzakelijk omdat zij voelt hoe vader zijn kleine meid toch niet liefheeft. De vreemde man had nog meer medelijden betoond dan vader, en zij had toch zoo dapper haar pijn verbeten, haar angst verborgen, zij was hem zoo strikt gehoorzaam geweest, hij had er haar zelfs niet voor beloond met een liefkoozing of goedkeurend woord. Dreigend had hij gesproken....

Ziek naar ziel en lichaam kwam de kleine thuis, toen de morgen grauwde. Moeder ontstelde, toen zij haar zag.

'Jezus-Maria! Waar ben je geweest?' riep zij.

'Ik weet het niet, moeder,' stamelde het kind.

'Zij is in een doornstruik gevallen, anders niet, het was zoo helsch donker op den weg. Breng haar naar bed en vraag niet verder, vrouw,' beval vader. 'Thérèse moet zwijgen en zij kan het ook, als een braaf kind.'

Moeder zweeg ook, zij hielp het dood vermoeide schepseltje zich ontkleeden en wasschen. Zorgzaam verbond zij den linkerarm, bevreemd keek zij naar den zakdoek....

'Die is van den dokter,' zei Thérèse, maar van haar eigen woorden ontstellend, zag zij schuw naar vader, hij knikte evenwel goedkeurend.

'Ja, van den dokter,' herhaalde hij.

'Een 'Lieg niet,' brandde zijn vrouw op de lippen, doch zij bedwong zich.

(Wordt vervolgd.)

Over Toilet en wat ermede in verband staat.
V. *(Slot.)*

DE HOOGSTAANDE VROUW IS OPRECHT.

De 'femme chic' is oprecht en rechvaardig, zij is ook openhartig. Een oprechte vrouw zegt altoos de waarheid, maar weet te zwijgen als spreken niet noodig is en het zeggen der waarheid een ander kan kwetsen.

Al is zij nog zoo openhartig, geheimen haar toevertrouwd weet zij te bewaren. Haar openhartigheid maakt haar niet brutaal, zij durft haar opinie ronduit te zeggen, maar zelden ongevraagd. Oprecht zijn is niet er alles maar uitflappen, maar geen gevoelens te veinzen waar het hart geen deel aan heeft.

De hoogstaande vrouw wordt liever bemind dan bewonderd. Zij voelt zich gelukkig in de schaduw van het leven, dikwijls nog meer dan in het volle licht. Kleine genoegens maken haar blijde, zij weet vreugde aan te brengen waar zij komt, en waardeert attenties al zijn die nog zoo gering. Haar karakter is geadeld.

De 'femme chic' is nooit driftig; op verwijten haar gedaan, zelfs onrechtvaardige, antwoordt zij kalm of niet. Zij weet dat drift ontsiert en niet thuis behoort in ware beschaving. Haar humeur is niet alleen goed, maar gelijkmatig. Kurig te zijn of

'journalier' zooals men dat noemt is een bewijs van slechte opvoeding of onaangenaam karakter.

Een capricieuse vrouw mist bekoring. Ware bevalligheid verandert niet met den wind. Heeft zij haar oorsprong in de lust en begeerte om te behagen, dan kan zij u niet den eenen dag vriendelijk ontvangen, en den anderen uit de hoogte opnemen. Een slecht humeur kan met ware chic niet samengaan, de supérieure vrouw is zonnig, zij die slecht humeur hebben zijn mistig; hoe dikwijls moet dat gelaat opklaren eer het vriendelijk staat.

De 'femme chic' heeft niet den geest van tegenspraak in de meening dat zij het altoos het beste weet; integendeel neemt zij gaarne een op of aanmerking aan als die juist is. Domme menschen leven in den waan dat zooals *zij* doen het voortreffelijk is, en domheid bezielt niet de vrouw die hoog staat. Een harer talenten is dat zij weet te luisteren als anderen spreken. Zij valt iemand nimmer in de reden en toont belang in wat er gezegd wordt; zij laat uitpraten om daarna te antwoorden. Ook luistert zij met een belangstellend oor, zelfs al interesseert het onderwerp haar weinig. Bezoekt zij een zieke dan weet zij op te beuren, en doet niet als velen sombere verhalen over wat zij zelve wel eens geleden heeft, of anderen heeft hooren vertellen. Zij vergeet niet dat ze kwam voor de patient, en niet voor zich zelve. Een handdruk, belangstelling in wat de kranke te zeggen heeft doet zooveel goed.

Nooit is de hoog beschaafde vrouw babbelziek, maar is zij genoodzaakt de praatjes van anderen aan te hooren dan toont ze niet dat men haar verveelt. Wel tracht ze het gesprek in een goede richting te brengen, ongemerkt en met tact. Te moeten luisteren naar onbeduidende praatjes, dat vereischt geduld en volharding.

De 'femme chic' spreekt kalm en eerwaardig. Zij is op de hoogte van de literatuur, zij kent haar moedertaal door en door en heeft geen te krasse uitdrukkingen. Iets wat niet netjes is noemt zij niet dadelijk smerig. Zij bezigt zoo min mogelijk woorden uit een andere taal dan die ze spreekt, waarom moet een tuinfeest *garden-partij* heeten? waarom het theeuurtje een *afternoon tea.*

Mevrouw Staffe spoort haar landgenooten, de Fransche vrouwen aan, om zich te bedienen van de taal die Molière sprak en niet die van Shakespeare; zoo behooren de Nederlandsche vrouwen het zuivere Hollandsch in eere te houden.

De *femme chic* vermijdt in het gesprek alles wat een ander hinderen kan. Zij zorgt dat in bijzijn van een vrome vrouw de godsdienst niet wordt aangevallen, en vermijdt het afgeven op een partij in de politiek die door anderen wordt hooggehouden. Nooit zal zij het gevoel kwetsen van een die met haar is en dreigen de opinies van anderen tot heftige discussies aanleiding te geven, dan weet zij te kalmeeren en ongemerkt het gesprek een andere richting te geven.

De superieure vrouw heeft ook invloed op haar echtgenoot. Zij eischt van hem hoffelijkheid en goed gekleed te zijn, maar boven alles wekt zij zijn plichtgevoel op. Zij is er op gesteld dat hij zijn ouders, broers en zusters hoog houdt, en veel blijft zien. Zij zal de eerste zijn die er op aandringt dat hij de plichten tegenover de maatschappij niet verzuimen gaat, zijn huis openzet voor vrienden en bekenden, zich op de hoogte stelt van wat er in hun omgeving geschiedt, helpt waar te helpen valt, en dat alles zonder de minste jalousie, met een vriendelijk gezicht en een oog dat aanmoedigt om te doen met lust wat de hand vindt om te doen.

Vrij naar Barr^{sse}: STAFFE, *door* B. DE GRAAF-VAN CAPPELLE.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Louise. Ik moet daarnaar onderzoek doen; zoo spoedig mogelijk bericht.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Hyacinthe. - Ik zou Uw lange novelle: Standen alleen kunnen opnemen als feuilleton, en dan nog moet gij geduld oefenen. Vindt gij dat goed? - Uw brief die er was bijgevoegd las ik met groote belangstelling, omdat ik het met den inhoud (die ook is die Uwer novelle) zeer eens ben. Ik ook geloof, dat er voor het eigenlijke 'volk' naar verhouding veel meer gedaan wordt, dan voor den bescheiden winkelier- en kleine-ambtenaar-stand, die een zekere positie *moeten* ophouden, en die niets om niet ontvangen, juist dáárdoor, terwijl daarentegen de arbeidersklasse van allerlei dingen gratis krijgt; doktoren-specialiteiten hebben voor hen kostelooze spreekuren, opname in het ziekenhuis geschiedt kosteloos, verpleging aan huis door gemeente-pleegzusters eveneens, enz., enz., verder hebben wij de ongevallen-wet, de ziekenfondsen, in een woord van allerlei en nog wat, waardoor de werkman aan den eenen kant van zijn tegenwoordig-ruim loon veel royaler leeft, dan de slecht betaalde kleine-ambtenaar, aan den anderen kant echter zoodra het hem gelieft den arme, het kind van het volk, te gaan spelen, zich-zelf door Ján en alleman laat begiftigen met voorrechten van dit kosteloos en dat voor niets enz.; iets waarvoor de bovengenoemde middelklasse niet in aanmerking komt. - Het ligt in den geest onzer tijden zich zoo democratisch mogelijk voor te doen, en ik heb daarom ook al heel dikwijls de ergernis opgewekt van in dat volks-vaarwater mee-zeilende blaadjes en pennelikkers, waarbij dan het misdadig geval dat ik een freule ben nog steeds extra wordt opgerakeld. Maar het ligt niet in mijn aard met den tijdgeest mee te praten omdat het nu eenmaal 'mode' is, en ik blijf dus eerlijk mijn meening in dezen handhaven, dat het geflikflooi van het volk, het gecoquetteer om bij de arbeiders in de gunst te komen, door voor hen van alles te doen en niets voor den kleinen winkelier en dito ambtenaren, leidt tot schromelijke onrechtvaardigheid en zelfs wreedheid, ten opzichte dezer laatste categorie, die het dubbel hard heeft te verantwoorden daardoor. - Wat de rest aangaat van Uw brief, voor Uw goede wenschen ten opzichte mijner gezondheid veel dank. Zooals gij intusschen zult hebben gezien - Uw brief bleef wat lang liggen - ben ik behouden en wel teruggekeerd. - Uw eigen lotsverandering las ik met belangstelling en met genoegen tevens, omdat zij *U* zooveel genoegen doet voor Uw man. Dat is in dezen de hoofdzaak. - Ik kan alles wat gij daaromtrent schrijft best begrijpen, omdat ik het méér heb gehoord aangaande die vorige positie, maar ik ga daarop hier niet verder in, om U niet te verraden.

Voor die meidenquesties, waarover U schrijft, kunnen de dames, die nu met de gevolgen zitten, de ijverige bemoeiallen

onder hare eigen klasse bedanken, die de ellende haar geleverd hebben, door met dienstbodenvereenigingen enz., onontwikkelde dienstmeisjes op te stoken tot de mal-opgetakelde, nietskennende, maar zich des te meer verbeeldende wezens, die zij thans zoo dikwijls zijn. - Ik heb een der oprichtsters en woordvoerdsters van die dienstboden vereeniging, die zelve den heelen dag rondwandelt om over kiesrecht te jammeren en dienstmeisjes-vereenigingen te presideeren, in de courant zien vragen (zij is zelve een moderne-dominees-dochter) een dienstmeisje 'bij voorkeur Roomsch-Katholiek'.

Begrijpt U wáárom die ultra-moderne, ultra-liberale, op sociaal-democratische vergaderingen vaandels-ontplooiende vrouw bij voorkeur een R.K. dienstmeisje zocht? - Omdat de R.K. dienstboden, door den *goeden* invloed op haar uitgeoefend door haar priesters, haar godsdienst, de biecht, in één woord tengevolge van de *tucht* waaronder zij staan, meestal plichtgetrouwe en van plichtsbesef doordrongen vrouwen zijn, aan wien men het huiswerk en de zorg voor het gezin dientengevolge rustig kan overlaten, terwijl men zelve ondertusschen de dienstmeisjes van anderen van haar plicht afbrengt, opstookt, en haar onzin wijs maakt, alles om op die manier *zelve* een rolletje te spelen van interessante, aan de sociale questie meedoende, liberale vrouw. -

En ondertusschen zijn de geminachte 'dompers', de Roomschen, goed genoeg om, door middel van een goedgedrilde R.K. dienstbode, het thuis, dat anders geheel zou ten onder gaan, in orde te houden. Zoo snijdt het mes van twee kanten. Vader schimpt Zondags op den kansel op de Roomschen, dochter organiseert ultra-moderne dienstbodenvereenigingen met dito reglementen en verordeningen over hare 'rechten', en ondertusschen zoekt zij-zelve 'bij voorkeur' een R.K. dienstmeisje dat, tengevolge juist van 'de domperigheid' der door vader geminachte fijnen, net goed genoeg is om háár verwaarloosde huisvrouw-plichten na te komen. Handel naar mijn woorden, maar niet naar mijn daden!

- - - Aan het slot van Uw brief vraagt U of ik den naam van Uw vader ken. Ik kan niet goed opmaken uit Uw zin of U bedoelt als Lelie-correspondent dan wel in anderen zin. Ik heb indertijd geleerd (ik noem opzettelijk niet om U niet te verraden *welk* leervak ik bedoel) uit de zeer bekende boeken op dat gebied van iemand van Uw meisjes-naam. Bedoelt gij hem? - Anders ken ik niemand van dien naam.

Ik moet U mijn excuses aanbieden dat Uw brief wat lang bleef liggen wachten op beantwoording en ik hoop dat U dit geen reden zal zijn tot zwijgen voortaan, want, waar U schrijft dat U een vertrouwelijk praatje met mij zoo aangenaam is, daar kan ik U de oprechte verzekering geven dat Uw brieven mij steeds héél, héél welkom zullen zijn. -

B.W. van de K. - Uw laatste briefje en het stuk kwamen juist na mijn beantwoording van Uw vorige brieven. - Ik wil het stuk gaarne opnemen als artikel. - Gij schrijft:

Met genoegen heb ik gezien, dat het stukje van dr. Bles, in de Telegraaf, U niet ontgaan is, en dat U hem zoo ter loops eventjes hebt geantwoord; tot mijn verbazing heb ik in Holland opgemerkt hoe de menschen voor ieder onbeduidend ongesteldheidje, b v.b, een lichte koorts, dokters hulp inroepen; dit kweeken veel doktoren aan, et pour cause.

- - Zooals gij intusschen reeds zult hebben gezien, zou ik van dr. Bles en zijn geschrijf in het geheel géén notitie hebben genomen, indien mej. K. mij niet 's man's

stukje had toegezonden met verzoek om opheldering, en met eenige commentaren harer eigen ondervindingen op het gebied artsen en rhumatiek, die niet bepaald waren ter eere van de medici. - Wat Uw verdere bemerking aangaat, 't zelfde valt mij ook steeds op aangaande de goedgeloovigheid der hollanders, en ik herinner mij hoe mijn vader eens tot een dokter in Indië de opmerking maakte, dat hij, in tegenstelling onzer hollandsche doktoren, die zich zoo graag met een geheimzinnig air van alwetendheid omhullen, zoo bereidwillig alles uitlegde en verklaarde omtrent de uitwerking zijner medicijnen, en het meer of minder succes dat hij er redelijkerwijze van durfde verwachten; waarop hij ten antwoord kreeg: Dat *moeten* wij doktoren hier in Indië wel doen, omdat de Indische menschen zichzelf zoo dikwijls helpen, en hun toevlucht nemen tot Indische huismiddelen; zoo onafhankelijk optreden als in Holland *durven* we daarom hier niet; dat verdragen de patiënten hier niet van ons. - Dit compliment aan het gezond verstand der Indische maatschappij boven de Hollandsche is mij later dikwijls in den zin gekomen, en ik deel 't juist U mede, omdat gij-ook U-zelf dáár hebt gevormd tot andere en ruimere denkbeelden dan hier nog veelal in zwang zijn. -

- Ik dank U ook nog zeer voor Uw bereidwilligheid mijn beide correspondenten Uwe ondervindingen in zake reizen te willen meedeelen; zij waren beiden toen ik Uw brief ontving al klaargekomen, maar ik zal eventueel gaarne Uw vriendelijk aanbod in gedachten houden. - Gaarne zie ik tegemoet wat gij nog verder 'op Uw hart hebt', zooals gij het uitdrukt in dit Uw briefje. Met vriendelijken groet. -[*)]

Klaver. - Twee brieven, die Uw bijdragen achtereenvolgens begeleidden. -

Neen, ik vind Uw sprookjes volstrekt niet zóó afkeurenswaardig als gij in Uw briefjes reeds vóóraf veronderstelt. Maar ik vind het ééne in vorm en stijl meer geschikt voor jongere lezers, en het andere niet goed-genoeg voor de Lelie, omdat ik op het punt sprookjes nog al kieskeurig ben geworden; wij hebben zooveel copie. - Gij schrijft over dat verhaal, dat ik eens deed, van twee kinderen die den Hemel zoeken. Ik heb dat boekje gelezen in het Engelsch. Het had toen een zeer beslist-orthodox-bijbelgeloovig slot (ik spreek van mijn eigen kinderdagen, dus lang geleden). Met verbazing, en ook wel een weinigje ergernis, las ik thans in het hoofdartikel onlangs van H. Hoffenkamp in ons blad, hoe er óók een moderne editie is gemaakt van ditzelfde verhaaltje, met een m.i. al héél laf en onwaar en water-en-melk-achtig einde. -

Ja - zeker, dat ben ik met U eens, dat dieren veel aardiger zijn heel dikwijls dan menschen; wie daarom een sprookje over hen in een wèlgelukten vorm kan gieten, die heeft zeker een dankbaar onderwerp.

- - - Ik-ook geloof met U, dat het er veel toe afdoet in welken kring en onder welke omstandigheden wij geboren worden wat aangaat de richting van ons later godsdienstig leven. En zeker zal God daarmede rekening houden eenmaal. Dat kan niet anders. -

Het verwondert mij overigens niets, dat Uwe gedachten over dit onderwerp nu eenigzins anders zijn dan twee jaar geleden. Gij zijt op den leeftijd waarop het leven, de ervaring, U nog moeten rijpen. Het is zoo dwaas van heel jonge menschen heden ten dage (U bedoel ik niet daarmee, want gij zijt mij uit Uw brieven als zoo geheel anders bekend) dat zij zich inbeelden op achttien-, twintigjarigen leeftijd, pas-aankomend meisje, zooeven student geworden schoolknaap, reeds over alles een opinie te kunnen hebben, de meest-diepzinnige levensvraagstukken reeds te kunnen beoordeelen, en met één pennestreek te kunnen beslissen. Aan het eind van ons leven

*) Dit was afgedrukt toen ik uw langen brief ontving. Spoedig antwoord.

zien we eerst recht hoe dom we nog waren in het begin... juist toen we ons gewoonlijk het allerwijste waanden. Uw tweede briefje aangaande Uw eerste kennismaking met mij door Vragensmoede vond ik zoo heel-natuurlijk en zoo echt-oprecht. - Zeker waart gij toen nog veel te jong voor mijn boeken; dat vind ik-zelve beslist, hoe gij er toen ook over moogt hebben gedacht.- -

Dat gij, héél jong, de dingen zwaarder inzaagt dan tegenwoordig is niet zoo vreemd als het U lijkt. Hoe ouder wij worden, hoe meer wij gaan vergelijken, gaan inzien het betrekkelijke der dingen; als we heel jong zijn, en daardoor alleen letten op ons eigen kleine-ik, lijkt elke kleinigheid ons vreeselijk zwaar om op te nemen 't Echte verdriet opent ons later de oogen voor de kleinigheden, die ons vroeger zoo héél erg toeschenen. -

Gij-zelve hebt trouwens, gelijk mij uit dat laatste briefje van U óók weer blijkt, zulk een heerlijk-mooie blijmoedige levensbeschouwing, die U in staat stelt in werkelijkheid het geluk *in* U te hebben. Voor Uw omgeving is dat een niet minder groote zegen dan voor U-zelf.

Hartelijke groeten. -

S. van G. - Ja, gij waart niet de eenige, die de gedachtenwisseling door Regina èn tegen haar nog gaarne had willen voortzetten. Maar ik moest rekening houden ten eerste met de beschikbare ruimte, ten tweede met den toon waarin die gedachtenwisseling dreigde te ontaarden, en af te dwalen tot elkaar beleedigen en pijn doen. -

Ik dank U zeer voor de juiste wijze waarop gij mijn standpunt in die zaak uitdrukt door de woorden:

Dat in het krijt treden (*voor de R.K. Kerk*) *vloeide bij U voort uit Uw wezenlijk zeldzame onpartijdigheid.*

Inderdaad is dat bij mij de drijfveer, die mij steeds doet opkomen met ernst vóór Rome tegen de oppervlakkigheid der aanvallen welke men zoo dikwijls richt op de R K., van protestantsche zijde. Ik wil U daarvan nog eens een staaltje vertellen, omdat het teekent hoe tuk juist de modernen zijn op *die* proselieten-makerij, die zij den Roomschen verwijten. Het was, meen ik, toen ik pas Vragensmoede had uitgegeven. (En, hoevele moderne dominees mij toen te woord en te schrift tot een der hunnen wilden maken is niet te zeggen, *en* is de grond hunner vijandschap tegen mij, omdat het niet lukte). Op dringend verzoek van een mijner bekenden vergezelde ik haar op zekeren dag naar een der weinige bij uitstek moderne kerkgenootschappen hier ter stede.*) Wel, de preek was *niet* eene van die onderlinge liefde en onderlinge opbouwing, waarover juist de modernen zoo graag kavelen, als zijnde volgens hen *de* grondslag van hun nieuw 'geloof', maar één voortdurend *keffen* tegen de gehate Roomsch-Katholieke Kerk en hare 'domperigheid', etc.

En dienzelfden middag nog kwam die predikant, die schijnt het van mijn komst onder zijn gehoor was onderricht geweest, aan de familie die mij ertoe had overgehaald een bezoek brengen, om te vragen 'hoe hij mij was bevallen.' (Is dit niet zooiets als een winkelier, die komt informeeren: zou je *mij* nu maar niet nemen voor vast als je leverancier (leverancier in godsdiensten).! (Ik weet niet of men hem heeft durven overbrengen wat *ik* gezegd had, namelijk dat ik zijn preek in een woord 'min' vond; maar ik geloof wèl dat hem aan 't verstand is gebracht, hoe hij voortaan niet hoefde te rekenen op deze freule-mèér onder zijn gehoor - - (Freules doen in den Haag altijd, bij alle soorten dominees, méér opgeld dan juffrouwen.) - Wat gij constateert ten opzichte der R.K. Kerk, is eveneens waar ten opzichte van orthodox-protestantisme; de menschen oordeelen er over, zonder iets ervan af te weten. En, weerlegt men hen, dan antwoorden zij verbaasd: Dat heb ik nooit geweten, dat het zóó is. Maar de meesten *willen* niet worden weerlegd, *willen* liever oordeelen zonder zakenkennis, omdat schimpen op 'de dompers' dan zooveel gemakkelijker gaat natuurlijk.

Ik wil trachten datgene wat gij Excelsior nog hadt willen zeggen in de Gedachtenwisseling, alsnog onder hare oogen te brengen, door Uw woorden *hier* letterlijk over te nemen:

'*In het beeld dat ik mij zoo langzamerhand van haar gevormd heb* (*uit de correspondentie en haar artikelen*) *meen ik dat zij iemand is*, *met wie te redeneeren valt*, *die zich wel wil laten genezen van vooroordeelen door onjuiste opvatting. En die vrijheidskwestie, die zij aanroert*, *is zoo'n teer punt*, *ook voor mij*, *want ik heb mijn vrijheid werkelijk heel lief*, *al ben ik Katholiek. Het nakomen van vormen zonder*

*) De Ned.-Herv. Kerk telt hier in den Haag alleen orthodoxe predikanten, met meer of minder moderne tintjes soms wel, maar in náám toch 'orthodox'.

blijkbaar aan den zin te denken (*wat voorkomt*) *is mij altijd een ergernis wanneer het ontwikkelenden geldt, en het doet me een-beetje-meelijdend glimlachen*, *als het minder ontwikkelden betreft.* (*Ik heb hier op 't oog de - hoe zal ik 't noemen - bijkomstige vormen*) *Maar Mej. Excelsior wordt m i. wel wat erg dweeperig als zij spreekt van een conflict, dat in vertwijfeling brengt* (*het communiceeren als men niet gelooft in Jezus' tegenwoordigheid*). *Zoo'n conflict bestaat niet*, *omdat*, *wie zulk een cardinaal punt niet meer gelooft*, *eenvoudig niet Katholiek meer is*, *en in de vormen dus niets meer ziet dan vormen.*'

Ik ben blijde dat gij-ook, juist van Uw geloovig standpunt, het mooie in het Simplicissimus-stukje evenzeer hebt nagevoeld als zoo vele anderen, die mij hunne instemming betuigden ermee. Die voorstelling van Christus is inderdaad niet zeer poetisch, maar zij is toch wel overeenkomstig de evangelie-verhalen, vindt gij-zelve niet? Ik deel Uw gevoel juist in dat opzicht zóó volkomen, dat ik, om *die* reden bepaaldelijk, nooit die liefde, die sympathie, heb kunnen voelen voor den Bijbel-indruk dien wij van hem krijgen, welke men van orthodoxe Christenen verlangt, met recht verlangt. In al die evangelie-verhalen treedt hij juist zóo op als in de bedelaar-lompen-figuur van Simplicissimus. En dat juist hindert mij...

Zeker, wij moeten streven naar volmaaktheid zonder nogtans ooit te kunnen hopen Christus in diens goddelijke volmaaktheid nabij te komen. Aldus zegt gij naar aanleiding van dat Simplicissimus-stukje. Maar... *streven* onze kerkgenootschappen, onze leeraars, onze christelijke maatschappij, ook maar eenigzins daarnaar in bijbelschen zin.? Immers neen. Wat heeft heel *onze* wereld, *onze* maatschappij, nog gemeen met de Christus-leer, met de apostel-voorschriften.? Immers niets. Dat is géén streven; het is volkomen *terzijde zetten* van de leer-zelve.

Vriendelijk dank voor Uw goede woorden aan het slot van Uw briefje.

A.N. - Ik heb Uw vriendelijk laatste briefje nog te beantwoorden, met de twee gedichtjes (Impressies). Op den langen duur kan ik die wel plaatsen, maar ik heb véél copie, van U-zelve óok, dus gij zult geduld moeten hebben.

Ik dank Uw vriendin, over wie gij mij schrijft, tevens zeer voor hare opinie over mij, en stel haar vriendelijke boodschap zeer op prijs.

A.C.F.G. - Ik was blij dat de gedachtenwisseling U aanleiding werd mij het begeleid-briefje te schrijven, omdat ik daardoor weer eens iets van U hoorde.

- Met belangstelling las ik 't geen gij mij schrijft over dat plekje waar gij U op dit oogenblik ophoudt, omdat ik-zelve a.s. jaar iets meer buiten wil zoeken dan den Haag-Scheveningen. Bij gelegenheid hoor ik wel graag eens een en ander daarvan.

Excelsior - Ik vestig Uw aandacht op mijn correspondentie aan S. van G. hierboven, omdat er iets in staat voor U bestemd. Dank voor Uw briefkaart. Ja-zeker, Scheveningen is mij nog juist zoo weinig sympathiek als toen ik erover schreef in het door U aangehaalde citaat, en ik kom aan de zee-zelve dan ook nòóit. Een enkelen middag bracht ik aan het strand benedeu door, en die was meer dan voldoende om mij van verdere bezoeken af te houden, omdat ik noch de zee-zelve noch de badstoel- en spelende-kinder-genoegens, waarvan men is omringd, kan waardeeren. De reden echter die mijn keuze bepaalde was van den meest prozaïschen aard; zij is namelijk dat ik een gemeubeld kwartier zocht, en dat dit geheel vrijstaande en uiterst geriefelijk-ingericht huisje mij in elk opzicht, prijs inbegrepen, finantieel, en om onze honden, het best van alles convenieerde op dit oogenblik.

't Doet mij genoegen te zien dat gij zoo recht gelukkig zijt. Uw briefkaart bracht daardoor een zonnestraal méé als het ware.

K.S. - Ik dank U zeer voor Uw vriendelijk schrijven naar aanleiding der boekbeschouwing over het vervolg op Jong-Holl. Binnenhuisje door Henri van Wermeskerken. Natuurlijk kan ik op die bijzonderheden niet hier ingaan, maar het is heel vriendelijk van U mij die herinneringen mee te deelen Wat de zendingen aangaat, die gij er bij voegt, ik wil die over Duissche Greet (interpellatie in de Kamer) en over de geschiedenis als leervak als gedachtenwisselingen opnemen. Raadsels moet gij mij niet zenden; die zijn voor ons blad niet geschikt; bovendien zou ik nooit een dergelijke reclame vóór de Holl. Lelie, als Uw oplossing behelst, willen plaatsen. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

26 Augustus 1908.
22ste Jaargang.
No. 9.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Op verzoek overgenomen.
Wat is uwe meening over Vivisectie.
Uitgave van het Comité tot beperking der Vivisectie.
Antwoord van den Heer Dr. J.A. Cramer, Predikant te 's-Gravenhage.

Wanneer gij in den Haag de Gevangenpoort bezoekt, en daar ziet al die folterwerktuigen, waarmede de menschen eertijds meenden het recht te moeten dienen, dan maakt zich bij het verlaten van deze sombere plaats een gevoel van dankbaarheid van U meester, dat die tijden van barbaarschheid voorbij zijn; onwillekeurig ziet gij uwen medemensch met een vriendelijker oog aan; gij gevoelt het: het martelen van onzen medemensch is voor het bewustzijn van onzen tijd eenvoudig eene onmogelijkheid.

Hebt gij echter wel eens een catalogus doorbladerd, waarin al de instrumenten staan beschreven en afgebeeld, die noodig zijn voor de vivisectie? Ik maak mij sterk, dat u dan hetzelfde gevoel heeft bekropen, alleen in veel sterkere mate, als toen gij tegenover de folterwerktuigen van vroeger eeuwen stond.

Ik zeg: alleen in veel sterkere mate. *Want nooit in mijn leven zag ik zooveel geraffineerde wreedheid bij elkaar als daar in dien catalogus!*

Arme studenten in de medicijnen, wanneer zij genoodzaakt worden bij zulke duivelsch-

wreede proeven op levende dieren tegenwoordig te zijn. Hoe pijnlijk moeten alle teedere gevoelens bij hen worden gekwetst en welk een nadeeligen invloed moet dat oefenen op meer dan één, die ten slotte ongevoelig blijft bij het zien van zooveel leed en in naam der wetenschap het martelen van weerlooze dieren in bescherming neemt!

Kan dat de wil van God zijn, dat de mensch zijne kennis zou verrijken door het nameloos lijden van zijne medeschepselen? Kan dat de wil van God zijn, dat de mensch in naam der wetenschap een hartverscheurenden wanklank brengt in het lied, dat God door de gansche Schepping henenleidt?

Laat men vrij van sommige 'wetenschappelijke' zijden over zulke ontboezemingen de schouders ophalen, ze enghartig en dwaas noemen. Laat men wijzen op de zegeningen, die door het lijden van arme weerlooze dieren der lijdende menschheid zijn aangebracht, laat men vrij beweren, dat vivisectie een noodzakelijk kwaad is! Is het soms ook noodzakelijk telkens op levende dieren te demonstreeren wat men reeds lang weet? Over het algemeen schermt men nog al met dat woord: noodzakelijk kwaad. Men wil daarmede afweren alle bezwaren, die in naam van het waarachtig menschelijk gevoel of in naam van het zedelijk bewustzijn tegen bestaande wan-toestanden worden aangebracht.

Maar niemand die in God gelooft, zal de uitdrukking: 'noodzakelijk kwaad' durven aanvaarden. God is het noodzakelijk goede en tegenover Hem verliest het kwaad alle recht van bestaan, dus ook alle noodzakelijkheid. Het is de dure plicht van allen, die in de overwinning van het goede gelooven, met kracht op te komen tegen alles, wat strijdt met Zijnen wil, ook al ging de gansche menschelijke wetenschap er mede 't onderstboven.

Maar dat zal niet gebeuren. Wij gelooven dat *alle waarachtige wetenschap ligt in de lijn van de openbaring van de liefde Gods,* en dat alles, wat met Zijne liefde in strijd is, ook al komt het als hoogst 'wetenschappelijk' zich aanmelden, toch ten slotte in het nadeel der wetenschap is. En daarom protesteeren wij in naam der ware wetenschap tegen alle praktijken der vivisectie.

Eén ding is zeker. Gelijk nu in oude gevangenissen, kasteelen en burchten de folterkamers als antiquiteiten vertoond worden, zoo zullen ook eenmaal de werktuigen der vivisectie in de musea worden opgeborgen als getuigen van de barbaarschheid van eenen tijd, die zijne roeping tegenover de dierenwereld nog niet begreep en geen oog had voor de schoone, wonderbare harmonie in de Schepping.

En nu God bezig is onze oogen daarvoor te openen, laten wij ze nu ook goed gebruiken en alles doen wat in ons vermogen is om die betere tijden te doen aanbreken.

DR. J.A. CRAMER.

Het hoogste in de Schepping blijft de Liefde.

De stormwind loeit - wild zwiepen nu de boomen,
In diepen vloed verzinken d' ijdle droomen,
Zij staat bij d' oude, grijze abdij
De blaadren ruischen droef: - voorbij. -

Hier ging een Liefde vroeg ter ruste....
- - - - - - - - - - -
Hiér was 't, waar hij voor 't laatst haar kuste,
Hiér zwoer hij haar een duren eed,
Nú is z' alléén - met smart en leed. -

Het water stijgt.... daar klinkt een angstgeschrei -
De golven stuwen.... bruisen woest voorbij -

II.

Zie hem, de monnik, eenzaam en alleen -
Hij valt te voet - hij heeft dien kreet verstaan -
'Ik ben gekruisigd - klinkt door 't droef geween,
'Mijn God, neem mij rampzaal'ge, hier vandaan.'
.....
.....
Ver af van 't kerkhof rusten zij,
Vaak gaan de menschen daar voorbij. -
En zien zij 't graf dier twee - dan slaan z' een kruis,
Voor rust van lijf en ziel in 't Hemel-huis.

III.

't Is 't oude, droeve lied in nieuwen tijd,
En 't zij men lache er om, of wel om schreit,
Of twijfel-vol de schouders trekt omhoog,
Of 't loochne, daar het Lot soms wreed bedroog,

Het wonder in de Schepping blijft - de Liefde -

ANNIE NAUTA.
Naar het Duitsch.

Over Kinderverzorging.
IV. Zuivere lucht.

Wij ademen van onze geboorte tot onzen dood onafgebroken door!

Dit bewijst, als men even nadenkt, voldoende, hoe noodzakelijk voor de gezondheid is, het inademen van zuivere lucht.

Voor het eerstejaarskindje, zoo klein en teer, is het dus beslist noodig, alle onzuivere lucht te weren uit de kamers waar het vertoeft. Licht, lucht en zon heeft het noodig, om te groeien, te kraaien en te schateren als die kleintjes dat kunnen.

Hoe meer zij buiten kunnen zijn en in het voor en najaar in de zon, hoe beter. Ons klimaat is helaas, in den winter zelden goed voor de heele kleintjes; rede te meer om de kinderkamer zoo mogelijk te nemen op het zuiden of westen, waar de zon steeds toegang heeft.

Den eersten winter is het kindje het meest vatbaar, vooral als het nog geen zomer heeft meegemaakt; het kan dan bijna nooit buiten.

In den zomer en op zoele voor en najaarsdagen, als er bijna geen wind is, kan het kleintje bij zuiden- en westenwind, een grooter of kleiner deel van den dag, (naar jaargetijde en temperatuur), buiten vertoeven. Hoe meer het 's zomers buiten kan zijn, hoe beter. Heelemaal buiten in de vrije natuur, onder schaduwrijke boomen, komt de levenslust in het kindje, de kleur op de wangen, de schittering in de oogen. Tot de anderhalf à twee jaar houde men het, behalve in het midden van den zomer, bij Noorden of Oostenwind thuis.

Dat een frissche zonnige slaapkamer, waar op den dag zon en lucht volop toegang hebben, voor een kleintje bijzonder gezond is, behoeft geen betoog.

In den winter worde op de slaapkamer gestookt. Nooit late men het kindje, en allerminst als het ongesteld is, 'snachts vertoeven op de kamer waar het den dag heeft doorgebracht. Men bedenke dat zuivere lucht in de kamers, voor de longen van het kindje dat in den winter bijna niet buiten komt, een gezondheidseisch is, dus dubbel noodzakelijk als het ongesteld is: het dan maar in het onfrissche dagvertrek laten voor het gemak, ‘omdat het daar nu toch warm is’, lijkt mij zeer nadeelig; elke ademhaling toch, bevordert of benadeelt de gezondheid van een wezentje zoo teer als het jonge kindje.

Is het ongesteld, dan luchte men de slaapkamer flink, sluite haar in den winter vroeg, en zorge dat het er 's avonds behoorlijk warm is. Wordt het dan in zijn wiegje, met de deken even over het hoofdje, naar de slaapkamer gedragen, dan zal het hiervan geen letsel ondervinden, zelfs al heeft het mazelen. Als men 's morgens het dagvertrek flink gelucht en warmgestookt heeft en het kleintje op dezelfde wijze weer daar heen draagt, behoeft men niet te vreezen dat de ongesteldheid verergeren zal; integendeel, van onfrische lucht gaat het hoesten en zal ondanks de beste verzorging, langer ongesteld blijven dan op de bovenomschreven wijze.

Dat de beste houding voor het slapende kindje is, op den rug liggen, staat vast voor de gelijkmatige uitzetting der borstkast. Het spuwende kindje kan echter niet op den rug worden gelegd, daar het zich dan verslikt; men lette er derhalve op het des nachts op de eene en op den dag op de andere zijde te leggen, evenals men er op moet letten, dat de moeder het op den eenen en de dienstbode of kinderjuffrouw op

den anderen arm draagt. Wordt het altijd op den rechter- of altijd op den linkerarm genomen, dan bestaat er gevaar voor scheefgroeien.

Hoe is het mogelijk dat sommige voor gezond kunnen houden in ons klimaat, met open raam te slapen! Mij lijkt het heel wat gezonder 's morgens alle ramen in de slaapvertrekken open te zetten, zoodat licht, lucht en zon vrijelijk kunnen binnentreden, maar zoo gauw de zon vertrekt, (behalve natuurlijk in heete zomerdagen) de ramen te sluiten en drooge gezonde zonnelucht binnen te houden, inplaats van haar te doen vervangen, door de kille, vochtige nachtlucht, waarvan een kindje beneden het jaar zeer zeker gaat hoesten.

Evenzeer als het voor oudere kinderen is aan te raden, ze in plaats van in een zacht bed, op een matras te leggen; zoo dunkt mij omgekeerd voor het eerstejaarskindje beter, het een zacht bedje te geven dan een harden matras. Als men twee wiegen heeft, zal men bemerken, hoeveel liever en beter het op het zachte bedje slaapt dan op het harde, en daar het kleine kindje zeer veel warmte behoeft, lijkt het mij beter het een koesterend bedje te geven. Bedje en dekentjes worden bij goed weer dagelijks in

de zon gelegd of gehangen; weliswaar verkleuren dan de dekentjes, maar het kindje gaat voor het dekentje.

Behalve in de heete zomernachten, dekke men het kindje altijd met een of twee wollen dekentjes, naar jaargetijde en kamertemperatuur. Wol toch is in ons 'land van mist en kouden regen', het beste behoedmiddel tegen den algemeenen vijand: Verkoudheid!

MARIE VEPALEN - SPEEK.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 7.) V.

Er is een boek van Gérard van Eckeren (Esser) *Ontwijding*, dat mij indertijd trof door de gevoelige en juist-geziene schildering van het kind-jonge-meisje erin, opgroeiend te midden der zich parende natuur, alles ziende en alles opmerkende, in volslagen schuldelooze reinheid toch van er zich niets bij denken, omdat niemand haar wijsmáákte, en dáárdoor bezoedelde. -

Toen ik dat boek las, dacht ik aan mijn eigen jeugd. En ik weet dat Gérard van Eckeren hier waarheid schilderde -.

Ik ben opgegroeid tusschen jongens; ik heb dagelijks hooren voorlezen uit den bijbel, uit het oude en het nieuwe testament; ik had een hond, die jonge hondjes ter wereld bracht verscheidene malen achtereen,... en met dat al wist ik op mijn zestiende jaar nog niets van datgene, van die oorzaken, die men volgens Nellie van Kol een kind vóór zijn zesde jaar al moet uitleggen met allerlei toelichtingen en ophelderingen (waardoor het juist gáát denken, en wordt dáárdoor onrein). O zeker, ik wist dat een vrouw-zelve kinderen kreeg, net als mijn hondje, en ik kan mij zelfs niet eens herinneren dat ik ooit heb geloofd aan het altijd door de Nellies van Kol te pas gebrachte ooievaars-sprookje; ik geloof ook niet dat iemand mij ooit van een ooievaar heeft gesproken. Juist zoo als Gérard van Eckeren het in zijne 'Eva' zoo mooi teekent, zoo ook is het mij gegaan. Ik *zag* alles wat mij omringde, maar ik *dacht* er mij absoluut niets bij, omdat niemand het noodig vond mij door scheeve gezichten of schuine blikken te brengen op den inval: Er steekt wat bijzonders achter. Als het zoover was met onze kleine Cassij, zei mijn moeder: Nu gaat Cassij zoolang bij de tuinmansvrouw, en, als zij dan bericht kreeg der bevalling, dan mochten we, als alles was afgeloopen, met haar naar moeder en kinderen gaan kijken. Van het diepere waarom, en hoe het toegaat, heb ik zoo weinig iets vermoed, dat ik, gelijk gezegd, op mijn zestiende, zeventiende jaar nog volkomen onnoozel daarin was. - En dat schrijf ik toe aan het *eenvoudige* zulke dingen behandelen waarin ik ben opgegroeid. M.i. is het niet het natuurlijke wat het *ziet* waardoor het kind wordt nieuwsgierig gemaakt, maar juist het voortdurend *spreken* erover door onderrichtende volwassenen, als gold het iets heel bijzonders en geheimzinnigs, waardoor men het als het ware brengt op wroeten in allerlei boven zijn bevatting gaande mysteries van paringsdrang, brengt óók daardoor op onkiesche gesprekken er over onder elkaar. - Voor de school geldt daarom hetzelfde. Ik ben op school groot geworden tusschen veeloudere meisjes dan ik-zelve, met wien ik in dezelfde klasse zat; ik geloof dat zij *en* dáárdoor méér wisten van de werkelijkheid der dingen dan ik, *en* omdat ze meer mochten uitgaan,

meer mochten deelnemen aan kinderfeestjes, dansclubs, etc. - Door mijn met mijn ouderen broer samen-gewerkt hebben was ik voor mijn jaren heel ver, en kwam zoodoende terstond in één klasse met die veel oudere meisjes, die, bij mij vergeleken, in ondervinding heele ‘dames’ waren. 't Geen niet wegneemt dat niet een harer ooit heeft getracht, voor zoo ver ik mij herinner, met mij gemeene of onreine gesprekken te voeren, van welken aard dan ook. Ik geloof dat dit komt omdat er in een normaal-aangelegd kind genoeg aangeboren piëteit zit, om niet maar zoo ineens, mir nichts, dir nichts, de onschuld van een jongere speelgenoote gaan te bezoedelen, en ik voor mij breng gaarne hier aan mijne speelmakkertjes de hulde, dat geen hárer althans zich ooit aan zoo iets schuldig maakte ten mijnen opzichte. -

Stil-meisjeskamertje - - plekje mij zoo dierbaar, omdat ik daar mij-zelve, ‘vrij’ voelde, laat me U nog eens herdenken vóór ik van U afscheid neem voor-goed. Ja, ik weet het, *gij* zijt er nog; ons lief, onvergetelijk thuis is lang sinds verminkt, en verminkt is de dierbare sprookjes-tuin er omheen, maar *gij* zijt er nog heeft men mij gezegd. - Ik-zelve echter heb nimmer nog den moed gevonden U terug te zien; ik heb nimmer nog den moed gevonden het plekje weer te-

rug te zien waar ik zoo menig voetstap heb staan met mijn vader, veel minder nog terug te keeren naar de woning waar ik gelukkig ben geweest, en het toen niet inzag hoe gelukkig, omdat ik, zooals alle kinderen, droomde, te midden van het zoo snel vervliegende heden, van de zaligheden der onbekende toekomst, vanwaar ik eerst werkelijk 'het'-geluk verwachtte. - -

Stil-meisjeskamertje,.... gij hebt die vage eerste droomen gekend, - gevoeld - geweten. - Ik zag uit Uw voor-raam op de straat, achter die straat lag open veld, dan een ijzerfabriek. - - En het scheen mij altijd toe, alsof achter die voor mij den blik beëindigende ijzerfabriek eerst recht begon 'de wereld'; - wereld welke *ik* nooit zou intreden. -

Want *dat* scheen mij zoo onbereikbaarheerlijk, reizen, reizen, reizen.! En, hoe kon dáár ooit sprake van zijn, terwijl ik steeds hoorde dat mijn bestemming thuis was, bij mijn zieke moeder, terwijl zij steeds plannen maakte voor een toekomst: 'als de jongens het huis uit zouden zijn,' en waarin voor mij in haar gedachtengang zich dan het lot aanwees haar te helpen hun lekkernijen na te zenden, en hunne vacanties te begroeten neven haar als 'de' feestdagen bij uitnemendheid.

Wij woonden in een eigen huis, door mijne ouders zelf gebouwd, zij hadden dus toen nog volstrekt geen plan ooit van woonplaats te veranderen; voor mij stond daarom leven gelijk met oud-worden dáár, op datzelfde kamertje, in diezelfde omgeving. - - -

En, heel in stilte, huiverde ik terug voor dat vooruitzicht, droomde ik wonderbare, niet te verwezenlijken droomen, waaruit de werkelijkheid van het eentonige dagelijksche sleur-bestaan mij telkens wreed rukte. - -

Trouwen had daarin nog geen plaats. Ik was er te jong voor mij dat voor te stellen als iets prettigs. Kinderen, als ze niet héél mooi en heel innemend waren, trokken mij volstrekt niet aan, omdat ik ze meestal 'vies' vond, tengevolge van de eigenaardigheden van vuile neuzen en erger aan hun leeftijd verbonden. En dan kwam er nog iets bij; ik kon mij, gelijk gezegd, geen andere toekomst in die dagen hopen dan die van in onze toenmalige woonplaats oud te worden; welnu, en ik kon mij volstrekt niet voorstellen dat ik ooit op een van de weinige aankomende jongelui die ik dáár kende zou verlieven. - Wij bleven zoozeer buiten den eigenlijken kring der families daar, dat ik te ver van hen af stond, het standverschil met de meesten hunner ook te scherp voelde, om zelfs voor het denkbeeld plaats te hebben van met hen in nauwere aanraking te komen. - Er was een goede dosis hoogmoed in dat gevoel, - zonder twijfel. Ik heb onlangs reeds in de bespreking van Tolstoï er op gewezen, hoe uitstekend hij heeft weten te ontleden, in welk een engbegrensden hoogmoeds-cirkel wij - zoogenaamde eerste families - worden grootgebracht, zelfs al is het - zooals in mijn thuis - door volstrekt niet enghartige ouders. Zooiets ligt aan zoovele omstandigheden, zoovele begripsverwarringen van eeuwenoude vooroordeelen, zoovele maatschappelijke toestanden alles te samen, dat men niet maar, ook met den besten wil ter wereld, in een enkel geval daaraan een einde kan maken ineens, door ruimer, breeder denkwijze, zooals die welke mijn vader toch waarachtig beoogde. -

Neen, mijn droomen vlogen verder-weg dan de backfisch-illusiën van trouwen. - - De wereld, de verre, onbereikbare, geheimzinnige wereld ginds, daar waar de blauwe zee zingt aan het zuiderstrand, waar de eeuwige sneeuw nimmer verdwijnt van ten hemel-rijzende bergtoppen, waar de tropenzon brandt op onbetreden oerwouden, en

vrije zonen der wildernis met angst den ‘blanken broeder’ zien naderen, die hem straks, onder dat valsche christenbroedermom, zijn vrijheid rooft, en jenever en christendom er vóor in de plaats geeft, - - - daarheen zou ik gewild hebben, ver, ver weg - - hoe eer hoe beter... Als ik maar een jongen ware geweest. - - Nu bleven mij niets dan mijn boeken, die mijn geestesvrienden waren, en... mijn geloof...

In die dagen leek mij de hemel zoo nabij, het einde zoo gemakkelijk... Enkele korte moeilijke levensjaren hier. En dan straks de zaligheid voor eeuwig. - - Ik las er al de gezangen die van dood en eeuwigheid spreken op na - - al hunne beloften:

> Hoe zacht zien wij de vromen
> Den dood hier, zonder schromen,
> Blijmoedig tegengaan.
> Als al de vreugd van 't leven
> Den zondaar heeft begeven,
> Dan vangt de vreugd des Christens aan.

Er is iets naief-hoogmoedigs nietwaar, in die overtuiging dat ‘de zondaren’ ginds staan, links, en wij de ‘kinderen Gods’, rechts, hier.! Maar juist dáárom vertroost dat denkbeeld: dat ik het nu wel niet zoo héél prettig heb

op dit oogenblik, maar dat ik daarvoor dan ook een gansche eeuwigheid dóór zal genieten; terwijl zij, die er nu zoo maar voor hun eigen genoegen op los leven, en hun eigen zin doen, dáár dan hunne beurt zullen krijgen van het niet-prettig-hebben. -

Maar.... hoe dat genieten zou zijn?

Eerste pijniging van het tot nadenken geneigd geloovig gemoed.

Men kan toch maar niet altijd psalmen zingen en hallelujah-juichen. - -

Dat, hetgeen de Bijbel ervan eigenlijk alleen zegt, beteekent niet genoeg om er zich een besliste voorstelling van te maken; (datzelfde heb ik later ook steeds geconstateerd waar het spiritistische openbaringen geldt van het hiernamaals). - En, op zichzelf beschouwd, is er in het denkbeeld *eeuwigheid* iets ontzettends, iets niet in te denken, iets onomvatbaars met onze gedachten, dat mij menigen nacht in een soort nerveusen angst heeft wakker gehouden met de gedachte: De dood leidt tot zaligheid en toch.... ben ik *bang* voor hem,.... om die nooit eindigende eeuwigheid.

- -

't Graf van mijn gestorven broertje! Hoe graag toefde ik daar nu en dan heel alleen, om over dat alles, over dat sterven en dat opstaan uit het graf, te denken, op mijn kindermanier. Ik was niet bang op het kerkhof, niet huiverig van den dood als zoodanig. Hij scheen mij een goed vriend, die je ten slotte, hoe eerder hoe beter, weghaalt uit een leven van moeilijkheden en zorgen en strijd en teleurstellingen naar de welverdiende zaligheid bij God. Wat men pleegt te noemen leven*lust* is m.i. bij heel velen onzer, volwassenen, niet anders dan stervens*vrees*, omdat zij niet weten wat en hoe zal zijn: 't Hierna, en vernietiging voor-goed nog erger achten dan elk aardsch bestaan, hoe zorgenvol ook. Wie echter *zeker* weet, zooals ik toen, van een *hemel*, die is niet bang voor sterven, en ook niet overbegeerig om in dit leven, dat voor de meesten onzer lang niet rooskleurig is, zoo héél oud te worden.

Ik was toen in den gelukkig-naïeven tijd waarin ik te goedertrouw geloofde dat ‘ons christen-volk’, onder de leiding van Kuyper, waarachtig diende, in de politiek, den godsdienst Ik dacht, in mijn jonge onervarenheid, dat elk Kamerlid, die zich in de Kamer liet brengen door ‘ons christenvolk’, het waarachtig te doen was om ‘de eere Christus’ en ‘de eere Gods’, en niet om zijn eigene. Dat deze heeren in den grond (de heel enkele uitzonderingen, die er óók zijn, niet te na gesproken) precies even wereldsch leven en denken als hunne tot andere ‘partijen’ behoorende collega's kon ik mij zelfs niet voorstellen toen. Van daar dat ik mij hartstochtelijk interesseerde voor dat alles, voor de Kamerverkiezingen, voor de Standaard-literatuur, voor de questie of ‘wij’ (dat waren de anti-revolutionairen met wien ik mij vereenzelvigde) een zetel hadden gewonnen of verloren, enz. - Als ik nu, nu de heele verkiezingsknoeierij mij al sinds jaren zoo koud laat, omdat ik 't geknoei van politiek, tot welke partij de leiders ook behooren, overal 't zelfde vind, - 'n egoïste manier om er zelf *in* te komen op de schouders van het domme stemvee, - als ik nu onverschillig zie hoe de menschen zich ophoopen voor 'n bulletin met de eerste verkiezings-uitslag-berichten, in die regelmatig terugkeerende spanningsdagen van Kamerverkiezing, als ik hier en daar dan hoor van die onnoozel-enthousiaste uitroepen om me heen, door idealisten die zich in de handen wrijven van pret omdat liberaal A. ‘viel’ of liberaal B. er ‘door’ is gehaald, met de noodige verkiezingsmiddeltjes van twijfelachtig allooi, (die *elke* partij gebruikt, de anti-revolutionaire óók), dan

moet ik met 'n weemoed even terugdenken aan m'n ouderlijk huis, aan mijn vader, die, - gelijk ik reeds meedeelde, zóó weinig voor zich zelf azend op politiek meeknoeien dat hij bedankte voor den hem buiten zijn toedoen aangeboden Kamerzetel - in zijn toen ver-af-leven van den boezem zijner partij de leiders daarvan zag in een heel ideaal licht van zelfvergetelheid ter eere van Christus alleen, en dientengevolge van een christelijk kabinet zeldzaam-groote verwachtingen koesterde ten opzichte van een overeenkomstig den bijbel handelende regeering, als de Kamer maar eerst ‘om’ zou zijn. - Dientengevolge deelde ik met heel mijn hart in zijn spanning als de telegrammen kwamen. - Ons eigen district was volkomen hopeloos voor de anti-revolutionaire partij, ‘liberaol’ pur-sang. Hoe dommer en onontwikkelder boer, hoe fierder op zijn ‘liberaole’ gevoelens in zake 'n politiek, waarvan hij natuurlijk niets begreep. Ik zie me zelve nog naar de voordeur vliegen bij elk telegram, elke tijding, wat de minder hopelooze districten aangaat; in mijn onnoozelheid begroette ik elken triomf van de rechterzijde als

een triomf van Christus over de wereld. - -

Abraham Kuyper - en vele ‘christenen’ op politiek gebied met hem - hebben naderhand wèl gezorgd dat ik van mijn onnoozelheid genas voor goed![*)]

(*Wordt vervolgd*).

Boekbeschouwing.
(Naar aanleiding van het kind.)

De Heilige Erfenis, door **Harold Gote,** (uit het Zweedsch door **F. de Ruijter**) uitgever Gebr. Mooij - Ermelo.

Het huwelijksvraagstuk, door **Gabriele Reuter**, (uitgever Hollandia-drukkerij, Baarn).

Het heeft zijn goede reden, dat ik roman en brochure hier te samen noem, want beide handelen over hetzelfde onderwerp, en ik voeg er bij: het belangrijke van Harold Gote's verhaal zit 'm ook alléén in dat *onderwerp*, niet in de zeer middelmatige auteursbegaafdheid, waarmede het is te boek gesteld. 't Is uit dat oogpunt ook jammer, dat de Hollandsche uitgave - aangekondigd op nog al hoogdravende wijze, ‘dat dit een voor èlke vrouw interessant boek is, inzichten openend over vrije-liefde, vrouwenquaestie, etc, etc,’ - maar niet liever verscheen onder een meer passenden en meer de aandacht trekkenden titel dan *De Heilige Erfenis.* Zooiets als: Het kind der toekomst, Het huwelijk der toekomst, etc, etc, ware méér geweest overeenkomstig de eigenlijke bedoeling waarmee deze roman geschreven schijnt. De Heilige Erfenis, waarover het hier gaat, is de nalatenschap eener van de moderne vrouwenideeën doordrongen moeder aan haar kind, dat zij in hare denkbeelden opvoedde, zonder nochtans -, gebonden door omgeving en omstandigheden, - ooit een daadwerkelijk aandeel te nemen aan den strijd voor vrouwenrechten. Gevolg: Maria, de dochter, is

*) Een van Kuyper's meesterlijke verkiezings-manoeuvres voor gevoelige naturen herinner ik mij nog steeds. Zij gold een man, dien ik later in persoon mocht leeren kennen, en die voor mij altijd is gebleven het ideaal van den *wezenlijken* christen, een diergenen op wien, niet om hunne schoone woorden of indrukwekkende argumenten, maar om hun *nobel* leven van liefde en weldadigheid, in Christus naam, het schoone woord van toepassing blijft eens tot den apostel Paulus gesproken door den landvoogd Felix: Voorwaar, *gij* beweegt mij bijna een christen te worden. -
Wel, deze man, die op het oogenblik waarvan ik spreek ‘in de Kamer moest worden gebracht’, had in die dagen een jonge vrouw verloren, nadat hij reeds vroeger voor hare gezondheid zijn betrekking had moeten opgeven om in het Zuiden te gaan wonen. Kuyper wist die aandoenlijke geschiedenis, die berusting in den wil van God, dien beroofden echtgenoot, die nu als het ware door den Heer zelf was voorbestemd in zijn vaderland voortaan te blijven, om er Gods naam te gaan groot maken onder de wereldlingen inde Kamer, uit te spelen op zoo'n tragische manier, in zoo'n met zijn welversneden pen uitstekend voor de soort eenvoudige kiezers die het lezen moesten berekend artikel, dat zijn candidaat er ‘kwam’ met vlag en wimpel.
Een ‘Kuyperiaan’ werd hij daarom echter geenzins. Hij behoort tot de rechterzijde; hij is echter noch geworden een leider, noch een agitator. Hij heeft inderdaad naar mijne bescheiden meening den naam van den Christus gróót gemaakt, niet door politiek agiteeren, maar door in het dagelijksche leven te zijn dat wat zoo weinigen *zijn* onder de zich orthodox-bijbelgeloovig *noemende* aristocraten: Een *Christen*, een Christen in de *praktijk.* *Hem* dank ik véél, want hij leerde mij dat er ook is een *waarachtig* geloovig-zijn bij zóóveel kaf onder 't koren in de rechterzijde.

een in theorie zeer flinke en onafhankelijk denkende vrouw, in de werkelijkheid van het leven echter deinst zij terug voor de consequenties van hare overtuigingen, welke zouden leiden tot meer beginsel-moed dan zij bezit. Als dus een rijke bankdirecteur haar, na den dood harer moeder, ten huwelijk vraagt; als haar vader, die haar in luxe opvoedde, maar haar geen middelen zal nalaten hare luxueuse smaken te blijven voldoen, haar aanmoedigt zulk een mooie partij aan te nemen, dan maakt ze zichzelve gemakshalve wijs voor haren aanstaanden bezitter 'liefde' te voelen, en ontdekt te laat, na het huwelijk, hare antipathie tegen hem, juist wat den intiemen omgang van man en vrouw aanbelangt. Had de auteur meer talent gehad dan waarover hij beschikt, hij had van dit alles een zeer boeiend en zeer pakkend geheel kunnen maken, in plaats daarvan vertelt hij zijn geschiedenis op een droge en omslachtige manier, waarin voelbaar is, hoe de idee, de tendenz, welke hem bezielt, bij hem vóórzit in zijn betoogtrant, veel meer dan de begeerte een goeden roman te scheppen. Die *idee* echter is wel der moeite waard er bij stil te staan, want zij raakt, gelijk ook Gabriele Reuter zoo juist zegt in hare brochure, datgene waarop alles aankomt: *het kind.* Maria namelijk begint van lieverlede de onwaardigheid van haar positie, van zich verkocht hebben, hoe langer hoe drukkender te voelen. Zij spreekt van echtscheiding tot haar neef, een advocaat, die in het verhaal het nuchter wereldsch gezond-verstand vertegenwoordigt, en hij weet haar te overreden in aller belang van een zoo opzienbarend iets als een echtscheiding af te zien, en zich te bepalen tot het ieder op zichzelf leven, met wederzijdsche toestemming, onder beëindiging van het intieme huwelijks-bestaan! In het begin, zich verlicht voelend, wanneer haar man, door neef ingelicht, berust in dezen toestand, opdat de schijn gered blijft, begint Maria weldra opnieuw te lijden onder een onwaardig bedrog als dit, waaraan zij, om

een prettig, onbezorgd thuis te behouden, meedoet!

De ‘heilige erfenis’ harer theoretiseerende moeder spookt haar nu door het hoofd, en op dat critieke oogenblik begint tegelijkertijd de èchte liefde in haar hart te ontwaken! Een architect, dien zij reeds vóór haar huwelijk kende, en wiens bescheiden aanbidding haar toen gebrek aan passie scheen, komt opnieuw in haar leven. Zonder bedenken verklaart zij hem haar bereidwilligheid met hem mee te gaan, en haar man, met of zonder diens toestemming, te verlaten voor een nieuw leven. Alles moet echter eenige maanden wachten op de uitvoering, omdat de architect solliciteert om eene betrekking elders. Krijgt hij die, dan is hun finantieele toekomst, daar beide arm zijn, verzekerd! Reeds terstond echter geeft Maria hem haar lichaam, in meer dan één samenzijn, wat neef, de advocaat, misschien wel vermoedt, maar zonder er zich mee te bemoeien, omdat hij het opzienbarend slot, dat zich voorbereidt, *niet* vermoedt, en tevreden is als de wereld maar niet wordt gekend in zulke dingen! De benoeming komt inderdaad. Maria deelt onmiddellijk daarop aan haren man haar besluit mede hem te verlaten. Als hij zijn toestemming weigert, zegt zij dat ze zonder die zal gaan. Maar, terwijl ze bezig is tot dat doel haar koffers te pakken, komt men haar een nieuwtje, een vreeselijk ongeluk, vertellen! De architect, *haar* architect, is, door een bij het bouwen vallenden steen, inéén gedood! Het kind, dat zij onder het hart draagt, van hem, is dus vaderloos!

Onhandig, en slecht in elkaar gezet, als al deze toevalligheden bij elkaar zijn verzonnen, moeten zij blijkbaar alléén dienen, om ons te wijzen op de onoverkomelijke moeielijkheid, waarop de vrouw, die hare moderne vrijheidstheorieën in practijk wil brengen, stuit zoodra het geldt de *onverzorgde* toekomst van haar kind.

Ik zei het onlangs, in mijn bespreking van mevrouw Goekoop's jongste pennevrucht *Lilia*: het is heel aandoenlijk een roman te laten eindigen met eenige lieve phrasen der ongehuwde moeder aan het adres van haar ‘zon’, zijnde haar kind! Maar in het werkelijke leven is het de groote vraag, wat er van een uit louter egoïsme, voor eigen plezier, in het leven geschopt ‘zonnetje’ zal worden, later, indien het overal wordt teruggewezen en beleedigd en van zijn maatschappelijke voorrechten beroofd, alléén wegens zijn ‘onwettige’ geboorte! Men moge die dingen nog zoo bekrompen, nog zoo onrechtvaardig, nog zoo schijnheilig vinden - dat doe *ik* ook - maar men moet er, juist als men het kind *liefheeft*, toch mede rekening houden, in *zijn* toekomst-belang, daar, gelijk al Gabriele Reuter, zeer terecht opmerkt, ‘Binnen afzienbare tijden niet te denken schijnt aan de oprichting van den socialistischen staat, of wel van de anarchistische vrijwillige gemeenschap, terwijl de uitwendige vorm van het huwelijk, zijn grover omhulsel en schaal, juist zoo lang zullen blijven bestaan als het tegenwoordige staatseconomische en sociale leven zich staande weet te houden.’ Omdat deze toestand dus eenmaal bestaat, en waarschijnlijk nog lang zal blijven bestaan, mag men er zich niet afmaken met het zuiver egoïstisch zichzelve alléén bevredigen eener mevrouw *Goekoop-Lilia*, is het plicht, terwille van het kind, liever te huichelen, te offeren eigen onafhankelijkheid, dan het te laten lijden onder niet door hem-zelf gewilde wreede omstandigheden! Het is zeer wààr, zeer juist gezien, wat Harold Gote dan ook in den mond legt aan Maria, als zij, na de geboorte van haar jongen, accepteert den schijn dien haar man haar laat, - ter wille van zijn goeden naam en den haren, - alsof hij-zelf eigenlijk de vader ware:

'*Hoe kon mijne moeder zoo blind zijn voor de werkelijkheid! De* "*heilige erfenis*" *was werkelijk gemeend! Máár een vrouw kan niet waar zijn. Zij kan niet opgroeien tot een vrij en edel mensch. Zij heeft geen eigen grond*, *waarop zij kan wassen*...'

Bitter maar wáár, ik herhaal het - ik, die zelve geleerd heb wat het is, zich te moeten *vrijmaken* - schilderen deze woorden vrouwenleven en vrouwenlot! Wie *alleen* door het leven gaat, wie, als vrouw, met moederinstinct en passie in zich, de kracht en den moed heeft toch onvruchtbaar te blijven, die kan zich een mate van *duur* betaalde vrijheid veroorloven, juist *omdat* ze offerde haar *vrouwgeluk!* Wie echter *dat* wil hebben, dat normale *geluk*, waarvoor wij vrouwen bestemd zijn, die is nooit *vrij*, kan het niet zijn, mag het niet zijn.. om het kind!

De schrijver heeft tusschen deze hoofdintrigue dóor nog een andere verwikkeld, die een andere zijde raakt van dezelfde quaestie. Een jonge luitenant, knap van uiterlijk, maar arm, zooals alle luitenants aller landen, begint een liaison met een onderwijzeres, óok een moderne-vrouw in den-

zelfden zin als Maria, eene die éérlijk hare theorieën wil toepassen. Wetend dat haar luitenant te arm is om te trouwen, van hem oprecht houdend, geeft zij zich hem, volkomen bewust van wat zij doet, in mooie vrije-liefde! Maar de wereld is er gauw genoeg bij om dat mooie te bevuilen. Oom bankdirecteur, man van Maria, onderhoudt den neef-luitenant gedeeltelijk, met een toelage! Zoodra hij echter verneemt van het 'schandaal' (want dit óók is een onzer fraaie 'fatsoen'-theorieën, dat een vrij-omgaan in liefde met een waarachtig-fatsoenlijk denkend meisje een schandaal heet, terwijl een dagelijksch scharrelen met deze en gene lichtekooi onopgemerkt voorbijgaat), haast hij zich neef door de oppermacht van het geld te dwingen tot een einde: Of, als het meisje fatsoenlijk is, een onmiddellijk huwelijk of, zoo niet, een breken met haar, van wege het opzienbarende van den toestand: een onwettig huishouden mèt kind! Toch houdt Anna, de onderwijzeres, den strijd nog vol! Alléén om haar mooie moderne onafhankelijkheidstheorieën is het haar te doen! Zij wil haar luitenant niet binden. Zij zelve zal haar kind onderhouden! En, hier opnieuw laat de schrijver ons dan zien het onoverkomelijke bezwaar van het *kind!* Want éénerzijds kan het 'hoogstfatsoenlijke' schoolbestuur -, waarvan méér dan één lid natuurlijk zelf allesbehalve zedelijk leeft, of heeft geleefd, - immers niet toestaan een onderwijzeres met een erkend onzedelijken levenswandel, een onwettig kind! Men dreigt dus met ontslag, en daarmede vervalt dan haar bron van inkomsten om haar kind te onderhouden, - om van haar zelve niet eens te spreken! Anderzijds echter wijst Oom-bank-directeur, dien het vóór alles te doen is, in àlle levensomstandigheden, om het 'fatsoen' te bewaren, haar op de gróóte voorrechten voor de toekomst van haar kind verbonden aan zijn invloedrijk 'oom'-schap.

Trouwt zij wettig zijn neef, dan wordt haar kind zijn bloedverwant, dien hij zal vóórthelpen later, zooals hij nu den vader vóórthelpt, finantieel, en anderzins.

Trouwt zij echter niet, wat gaat háár onwettig kind dan hèm aan, den rijken, voornamen bankdirecteur? Dan draagt het niet zijn maar háár naam! Niet ééns dat zijn neef de vader is, kan zij bewijzen voor de wet!

Mag een moeder, die *liefheeft*, weigeren in te gaan op zulke practische gezegden, en die verwerpen ter wille van mooie theorieën, waaraan straks haar verlaten kind weinig heeft? Immers neen! Anna huwt dus den luitenant, voelt zich-zelve diep ongelukkig in zijn kring waarvoor zij niet past met haar geheel andere opvoeding, en door wien zij met den nek wordt aangezien! De liefde van haar man wordt door dien toestand niet grooter, maar verkoelt; de hare versterft geheel, hoe meer zij hem ziet van nabij. Haar eigen leven is gebroken! Maar, haar kind is gered van een toekomst van ellende! Zij *moest* zich offeren voor haar *kind.*

Het is inderdaad jammer, dat een boek, waarin zooveel wáárs is gezegd zoo weinig treft, omdat de uitwerking van den roman zooveel te wenschen overlaat! Wat Gabriele Reuter, die *wel* romans kan maken, en *goede* ook, in hare brochure droog en zakelijk vertelt, ware misschien aan háár pen beter toebetrouwd geweest in dien verhaal-vorm dien Harold Gote zich koos, terwijl déze zijnerzijds zich even goed, ja misschien beter, had kunnen bepalen tot den brochure-betoogtrant. In de hoofdzaak zijn beide het eens: 'De mannen verlangen vrijheid en de vrouwen verlangen vrijheid' - zegt Gabriele Reuter. 'En voor beiden stelt zich plotseling het kind, en zegt: Weet gij lieden dan niet, dat dit is mijn eeuw? En hoe zal ik tot mijn recht komen, als ieder van U beiden slechts aan zichzelve denkt!' En enkele regels verder: 'Ik zie slechts,

dat bij al die pogingen tot zulke groote veranderingen den man het genot zal ten deel vallen, de vrouw echter de kosten voor haar rekening zal krijgen'. -

In dat zinnetje legt Gabriele Reuter, zelve een ongehuwde moeder, een véél vooruitstrevender vrouw dan ik, precies dezelfde overtuiging neer, die óók ik herhaaldelijk uitsprak, als ik mij uitlaat over vrije-liefde theorieën: Voor ons vrouwen-zelve zal die toekomst volstrekt geen verbetering brengen! Integendeel!

Het doet goed, wanneer, bij al het onrijpe en dwaze, dat moderne voorvechters ten papiere brengen, of uitkakelen, óók stemmen opgaan, uit het kamp zelf der vooruitstrevenden, welke de zaak ernstig, met inzicht, onpartijdig, beschouwen! Niemand zal noch Harold Gote noch Gabriele Reuter durven ontzeggen, dat zij baanbrekers zijn, 'nieuwe' menschen, en allerminst behooren tot de conservatieven inzake de vrouwen- en de liefde-questie. Maar zij doen -, wat zoo weinigen onder ons doen, tot wèlke richting ook zij behooren, - zij *denken na*, onafhankelijk, en daarom doorzien zij de diepere zijden van een vraagstuk, inplaats van alléén te blijven

stilstaan aan de oppervlakte. Gabriele Reuter is eene door het leven gerijpte; zij was bijna dertig toen haar kind werd geboren, dat haar maakte tot een uitgeworpene uit haar deftigen en zeer orthodoxen kring! Zij heeft zich door haar romans, haren werkkring, haar leven, haar onafhankelijkheid, een recht verworven tot mééspreken over vrouwenlot, en daarom doet uit hààr pen een ironische opmerking als de onderstaande dubbel wààr en wélverdiend aan:

'*En toch wil elk zestienjarig bakvischje in onzen tijd vóór alles 'n* "*persoonlijkheid*" *worden*, *en doet haar best*, *ter bereiking van dit doel*, *alle moderne machtspreuken zoo juist mogelijk na te praten*, *en haar leven precies zoo in te richten, zooals deze dooddoeners zulks voorschrijven!*

Zooals 'n twintig jaar geleden de ongelukkige liefde tot den man, *zoo maakt in onzen tijd de ongelukkige liefde tot de kunst onze meisjes bloed-arm en zenuwachtig. Hebben zij dan in haar huwelijk geen tijd meer om haar talentjes de gewenschte eer te bewijzen*, *dan is iets bizonderkostelijks teloor gegaan*, *en tweemaal daags is 't des echtgenoots plicht om zijn excuses te maken. De wereld is een* "*persoonlijkheid*" *minder rijk!*

De jonge meisjes en vrouwen -, *ook zulken die moeder natuur heeft begiftigd met dezen zoo heerlijk harmonischen aanleg*, *- trachten met alle geweld zich den schijn te geven van te zijn levensmoe, excentriek*, *demonisch*, *en dat alleen, omdat zij deze absurditeiten verwarren met Individualiteit en Geestelijk kunnen. En óók, - omdat zij*, *den prikkelbehoeftigen mannen zóó-zich toonend*, *interessanter voorkomen.*'

Is dit laatste zinnetje niet vlijmend-scherp? De 'vergeestelijkte' dames kunnen het in den zak steken! Bij alle verschil zijn Gabriele Reuter en ik geestverwanten! Elke jonge vrouw, elken opvoeder van jonge meisjes vooral, zij haar brochure ter lezing en overdenking aanbevolen!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

Frederik van Eeden.

Het is naar aanleiding van het artikel van de hand van Johan Schmidt, in de Lelie van 10 Juni l.l. No. 50: Nabetrachting op: Korte kunst en levensbeschouwing, dat ik de pen ter hand neem.

Waarlijk - Johan Schmidt - zooals hij zich in dit artikel aan mij doet kennen, schijnt te behooren tot die groep van menschen, die niet de waarheid kunnen hooren of haar niet willen hooren, die leven in het leven van den dag, doende de dingen van den dag, en elken avond zich ter ruste begeven, zich gevoelend tevreden en voldaan over het werk, weer door hen volbracht. Menschen, met een enorme zelfvoldoening, die levensvreugd en levensrust vinden in de kleine dingen van het leven der dagelijksche samenleving. En menschen die niet hebben willen gevoelen, en het nu niet meer kùnnen, dat er zich, - onder en tusschen het leven van den dagelijkschen sleur, slingerde het ware, waarachtige leven, het eigen-ik-leven en dat dat feitelijke 'leven' moest liggen, en zij er zich bewust van moesten zijn, in hun klein dagelijksch gedoe, maar die zoo geheel en al zijn opgegaan in het machineleven van de samenleving, dat het schijnleven voor hen het ware leven is geworden, en het ware, waarachtige leven verloren is gegaan, verstikt in de poel van het kleindaagsche leven.

Want anders had Johan Schmidt zeer zeker beter Frederik van Eeden begrepen en hem hooger geschat als kunstenaar. Ja - waar is het - dat van Eeden slecht - zeer slecht zelfs - wordt begrepen - en toch - ik ben er dankbaar voor dat dit zoo is - het is voor mij de openbaring dat van Eeden is een genie, een genie in de hoogste beteekenis van het woord; iemand die waarachtige, 'reinmenschliche' *kunst* geeft, kunst die zuiver is van elk klein-wereldsch idee, waarin niet is het conventioneele, het historische, het beschrijven der kleine gebeurtenissen van het leven, die elk oog, dat ziet - maar ook waarneemt - in staat is in zich op te nemen. En daarom heeft van Eeden's werk voor ons die eigenaardige bekoring van het vreémde, als komend uit een andere wereld, die mooier is en edeler dan die kleine wereld waarin wij ons bewegen en leven ons leventje van schijn, willend of trachtend te vergeten ons ware, mooie Godsleven. En van Eeden's werk geeft ons weer dat leven, en òf wij kunnen de waarheid niet zien meer of willen haar niet zien, òf - en dat is m.i. de hoofdoorzaak van zijn niet-begrepen worden - ons leven is zoo saâmgeweefd, zoo doordrongen met het kleine daagsche leven, dat ons waarachtige leven daarin is verloren gegaan en wij - nu iemand het ons weer toont, het niet herkennen meer, het vreemd vinden, belachelijk en den gever ervan niet begrijpen - bleef het daar enkel bij - maar hem vinden, belachelijk, vreemd, gek.

Maar voor die menschen, waarin het ware eigen-ik leven nog niet *geheel* te loor is gegaan in het stoffelijke leven der wereld, voor die menschen is van Eeden's werk van onschatbare waarde. Wanneer zij zullen gelezen hebben een der werken van Frederik van Eeden, en na dagen van stille overpeinzing ervan, zich zullen afvragen: Ben ik nu edeler in mijn doen en denken geworden; heb ik meer hoop thans in een schooner leven en in een edeler menschheid, dan zal men volmondig uiten moeten: Ja. Wijl toch bij het lezen van de werken van zoovele - kwasi kunstenaars van heden - van een

Couperus, van een Borel en van zoovele anderen, niet gezegd kan worden dat uit het werk voortkomt zoo'n schoone, wijde gedachte; dat zij niet geven - als van Eeden's werk -, weer terugverborgen nog en klein, het bewustzijn van een verloren schoon, het bewust weten van iets waars dat in ons is geweest maar weer verloren is gegaan. En dat is hoogste kunst, het doel der kunst, *ware* kunst. En dat geeft van Eeden en daarom is hij een *kunstenaar*, een kunstenaar die zich veel, veel hooger dan zoovele anderen zich verheft *boven* de menschheid, waar*tusschen* zich nog zoovele 'kunstenaars' bewegen. Een kunstenaar die *nu* niet zal begrepen worden, niet kàn begrepen worden nog, maar na tientallen van jaren, door een later geslacht zal worden opgemerkt, en ten volle begrepen en gewaardeerd, als hebbende vóóruit gezien in de komende dingen, als hebbende gegeven een schooner levensideaal en een grooter vertrouwen in het bereiken ervan.

En dit zal Johan Schmidt zeker vreemd toeschijnen, daar hij schrijft dat van Eeden slechts in theorie werkt en hij te onreëel is. Maar is dan het wezen van een *practisch* kunstenaar denkbaar en kan men in absoluut reëel zijn bestaan? Van Eeden kan slechts weinig, heel weinig aanbrengen in de eeuwenlange ontwikkeling die onze maatschappij nog vóórligt om het schoone ideaal te naderen dat den *waren* kunstenaar voor oogen ligt. En dat hij - de kleine mensch - in ons klein landje, daar zelf een aanvang mede wilde maken, wilde pogen, reeds eenige vaste lijnen te geven aan zijn droomenbeeld - het kan ons niet verwonderen dat dat heerlijk pogen toch ijdel *moest* wezen, maar komt juist, allen, allen lof hem toe die met zijn kleine kracht, maar met zijn reusachtige overtuiging reeds een aanvang wilde maken met het groote werk, waaraan honderde jaren door millioenen menschen zal moeten worden gearbeid. Neen - het getuigt van een zeer, zeer korte blik en van een uiterst bekrompen inzicht in de ontwikkeling van een geheele samenleving, zóó te oordeelen over het werk van Van Eeden, als dit is uitgesproken in Schmidt's artikel. Johan Schmidt weet wel hoe langzaam en traag gaat het streven naar de wereldvrede - maar dat er vooruitgang is in het naderen van dit ééne schoone doel nog slechts, waar nog zooveel, zooveel meer op verbetering en schooner inrichting en aanzien wacht, dat is zeker. En dat daarbij vele desillusies te wachten zijn en miskenning, ach - dat is een bittere waarheid - die zeker Van Eeden in de eerste plaats het sterkst gevoeld, en juist daarom dwingt hij onzen eerbied en bewondering af dat hij onvermoeid voortwerkt aan het groote werk voor allen, en:

'Niet zal rusten voor zijn vrome taak
Voor hij zijn schoonste zelf bestendigd ziet,
In vast geheel van vlekkeloozen steen.'

En spreekt Johan Schmidt van een persoonlikheid, Van Eeden is meer dan dat - hij is een geest, machtig, die zich wijd uitbreidt, langzaam doordringt en reeds gevoeld wordt in verborgen hoekjes, maar eerst na jaren zal worden volkomen begrepen en zal worden geëerd als een der weinigen die *ware* kunst gaven, als een die was een verkondiger der waarheid, der oorspronkelijkheid, een wederbrenger van het ware menschenleven, als iemand die wars was van al de schijn, de conventie, van al het kleine, waarvan onze geheele samenleving een rampzalig mengelmoes is.

JOHAN KONING.

Regen.

Ze staarde, verlangend, dat de regen nog ophouden en de zon doorbreken zou in de somber-grijze, dof-overwaasde lucht. Ze wilde zon en geen regen, vreugde en geen droefheid, want het moest alles zijn als den vorigen, als een glanspunt in haar herinnering liggenden dag, even volkomen, even heerlijk, even mooi, even genotvol, even zalig, toen hij er was, de liefste en de zon. Hij was er weer, de liefste; dus verwachtte ze ook de zon. Om zoo'n wispelturigheid der natuur kon zij zich bijna boos maken; waarom nu gisteren zulk zalig-mooi zomerweer en vandaag zonder eenige voorbereiding, mistig, triestig, onaangenaam. Ze begreep 't niet; de beste astroloog zou 't niet kunnen verklaren. Toen ze dien morgen vroeg zoo verdacht de eerste druppels op de stoep had hooren kletteren, had ze 't niet kunnen, niet willen gelooven.

Waarom was de natuur zoo wreed, meedoogenloos verstorend de plannen, die zij den vorigen dag hadden gemaakt, vertrouwende op de zon.

Ze rekte zich zuchtend uit voor het venster, staarde omhoog, links, rechts, nog niet overgegeven, nog hopend een opheldering. Hard regende 't in ieder geval niet, 't was maar een onhoorbaar stofregentje, een Septemberregen, bijna niet te zien. Als 't niet erger werd, konden ze nog best gaan. Ze had er zich zooveel van voorgesteld. Ze wilde veel liever gaan. 't Was zoo heerlijk geweest gisteren.

Als een vreugdepunt lag in haar herinnering die dag...

Heel vroeg waren ze uitgegaan, hand in hand, opdat hij haar zou toonen zijn land, het land van zijn geboorte, waarin hij had geleefd al die jaren, ver van haar, onbekend voor haar. Vreemde gedachte nu, 't liefste wat ze bezat, niet te hebben gekend zoovele lange jaren!

De zon, een groote gloedroode bol, was opgestaan, laag op het mist-overwaasde land. Ze hadden er naar gekeken, haar stijging gezien uit het Oosten omhoog, verglanzend,

vergoudend de landen, de weiden, de boomen de kleurige September-bloemen, leven-gevend, leven-wekkend, verheugend menschen en dieren.

Genietend van het zomer- herfst- natuurschoon waren zij gegaan door de stille, goudene morgenlanden, hand in hand op het blijde rhythme van vreugde-denken. Hij en zij en zij en hij: één van ziel en één van leven. Hem niets gaande boven haar en haar niets mogelijk boven hem. Haar vreugde zijn vreugde en zijn leed haar leed. En waar hij de schoone schreden richt, daar willen ook de hare. Hij voor haar, volmaakt in schoonheid, in liefde, in verstand. Hij verheerlijkend hare deugden, wèl ziende hare gebreken, maar die vergevend in liefde.

En zij beiden dit uitend in stil oogeglanzen, in zacht handedrukken, in harmonisch samengaan onder leeuwerikenzang en blauw hemelstralen. In den glans dier morgenglorie zich beter voelend, vol opheffende gedachten, in staat tot het goede, het hooge, tot God leidende.

En daarin zich dankbaar voelend, zalig van geluk. Zóó, zóó, zoo volkomen als gisteren wilde ze 't weer voelen, heden.

Zoo kon ze 't thuis niet voelen, hier onder de oogen der anderen, moeder en zuster, broeder en mogelijke bezoekers.

Daarom staarde ze hopeloos-verlangend omhoog, trotseeren willende den regen.

- 't Is geen weer, lieveling, we kunnen niet gaan, de regen wordt erger.

- Erger wordt de regen niet, Hans...

- Nu dan toch niet minder, schat.

- Ik zou wel willen gaan, als jij wou Hans....

- Maar kindje, je zou er niets aan hebben, heusch niet, geloof mij nu, jij kent de wegen hier niet, maar bij zulk weer zijn ze niet begaanbaar. Als 't maar eventjes kon, dan wou ik even graag als jij.

- Maar ik wou om 't mooie gevoel van gisteren, dan komt het weer er niet zoo erg op aan...

- Dat gevoel hing samen met het weer, schat.

- Ik wou toch gaan, toe ga met me, doe 't dan maar voor mij.

- Ik geloof niet, dat het verstandig is, je zou er later zelf spijt van hebben, weifelde hij, naar buiten starend. Kijk 't weer eens verergeren.

- Neen erger zal het niet worden, hield ze vol, maar de regen, neerkletterend in groote plassen, logenstrafte hare woorden. Maar in ieder geval moet je gaan terwille van mij, Hans. Ik wil liever gaan, ik ben hier maar kort meer, misschien zou ik deze streek niet meer kunnen zien.

- Neen lieveling, we gaan niet, 't zou onverstandig zijn. Als 't er nu niet meer van komt, zul je die streek later zien.

Ze zweeg, voelde iets van boosheid, iets van wrevel, een gedachte van: hij wil nog niet eens een regenbui voor mij trotseeren. En langen tijd streden booze en goede gedachten. Ze wilde toch gaan, alleen desnoods doorzetten haar wil, 't kostte wat 't kostte.

Toen keek ze naar hem, las weemoed in in zijn blik, voelde iets van schaamte, kon berusten. In berusting lag liefde.

Hagel-vormend kletterde de regen tegen de vensters.

Ede (Gld.),

JOHANNA STEKETEE.

Kleine Thérèse door Elise Soer.
(Vervolg en slot van No. 8.)

Thérèse sloot de oogen, zoodra zij het kussen voelde, zij wilde moeders treurig gelaat niet meer zien, het was opgezwollen van tranen. Het kind had zich aan haar hals willen hangen, daar uitschreien, doch vader hield beiden in het oog, zoo bleef zij stil liggen, tot uitputting haar deed insluimeren. Maar onrustig woelde zij in haar slaap, het rechterhandje stijf gesloten. Hoe brandde dat pakje, wat woog het zwaar.... Zij kon het haast niet meer vasthouden en zij mocht het niet laten vallen.... O, wat was het vuil en donker om haar heen en hoe glibberig de grond, waarover zij voortkroop.... wat wilde dat gapende monster in de verte, waarom sloop het op haar af? Zij zag duidelijk zijn twee vurige oogen al naderkomen, het maakte een schuifelend geluid als de nachtwind in de boomen. O, dat pakje.... Nu wist zij op eens wat het inhield, het was haar verplukte lelie. Och, zij durfde haar hand niet openen, om te zien wat er van het arme vermoorde prinsesje was geworden.

Kermend van leed wendde het kind zich om en om, fijne zweetdroppen parelden op haar voorhoofd, zij praatte nu eens luid, dan weer binnensmonds, zonder goed verstaanbare klanken te uiten. Angstig sloeg moeder haar gade, vader stond er bij met somberen blik.

‘Waar heeft zij het over?’ fluisterde hij.

Moeder zag zijn van angst vertrokken gelaat, haalde de schouders op, boog zich luisterend over de zieke.

‘Laat mij hooren,’ zei de man ruw, zijn vrouw ter zijde duwend.

‘Wat? Een lelie? Wartaal,’ mompelde hij, na een poosje geluisterd te hebben.

‘Als zij koorts heeft, ijlt ze altijd over een lelie,’ verklaarde moeder, ‘zij is stellig heel ziek, arm klein ding! Ik wist wel dat je niet zoudt rusten voor je haar vermoord hadt,’ beet zij hem toe, ‘maar God zal je er voor straffen!’

‘Stel je niet aan; laat haar uitslapen,’ bromde de man.

V.

‘Een groot spoorwegongeluk! Waar, waar? In een van de tunnels tusschen hier en Maastricht... Er moeten veel dooden zijn en nog meer gewonden...’

Troepen volks, met ontdane gezichten, schoolden bijeen op pleinen en straten, in stegen en sloppen.

De trein, die vreemde werklieden, zoogenaamde onderkruipers zou brengen dien nacht, was niet aangekomen. Nu deed het bericht van een aanslag de ronde, van een geheimzinnigen aanslag, onder onverklaarbare omstandigheden gepleegd. Trots alle voorzorgmaatregelen, wachten en rondes, had iemand gelegenheid gehad dynamiet of iets dergelijks op de rails te leggen... Men verdiepte zich in gissingen. Griezelige bijzonderheden werden langzamerhand bekend, gingen van mond tot mond: het lijden van sommige verminkten, de toestand der lijken, der vernielde wagens, het vuur der locomotief had brand veroorzaakt... Men sprak met sidderende stem, huiverend, geheimzinnig. Ieder wist als bij intuïtie, deze misdaad was door stakers gepleegd, maar wie was of waren schuldig? Men keek elkander aan met veelzeggenden blik. Eenigen vertelden haastig waar zij dien nacht geweest waren, als poogden zij reeds nu hun alibi te bewijzen. Anderen namen het geval cynischer op. Een goede waarschuwing voor al wat onderkruiper heette, zonder die kerels had men den strijd al lang gewonnen, hier paste geen medelijden met slachtoffers. De werkelijke slachtoffers der staking waren hier, in de arbeiderswijken, martelaren voor de goede zaak, de toekomst van het werkvolk...

Daar trad Lenan uit zijn woning; aanstonds werd hij omringd. Hij wist blijkbaar van niets, gretig luisterde hij en toonde zich zeer verwonderd. Juist den vorigen avond was hij met zijn kleine meid naar Ougrée geweest, om.... hier daalde zijn stem, een wonderdokter te raadplegen, het kind was erg ziek.

‘Zeg maar liever dat je den heelen nacht thuis waart,’ bromde een hem toe.

Lenan lachte zorgeloos. Volstrekt niet, waartoe zoo'n leugen? Hij en kleine Thérèse waren pas in den morgen thuis gekomen. Hij had nog een praatje willen maken met een der beambten aan het station, maar die scheen het te volhandig te hebben, zeker al van het ongeluk op de hoogte, maar niets losgelaten, natuurlijk niet. Een staker kon zich eens verblijden, als een trein met onderkruipers naar den duivel ging.... Hij lachte grimmig, met fonkelende oogen. Men lachte met hem mee. Het wilde dier, dat echter elke groote staking op den loer ligt, was losgebroken.

Inmiddels zat moeder Lenan in stijgenden angst bij het bed van haar ziek kind. Zij wist nog niets van het spoorwegongeluk in den tunnel; maar zij voelde dat haar

man iets misdadigs had begaan, waarin haar lieveling was betrokken. Men had de kleine voor iets gebruikt, voor wat, daarover peinsde zij zich krankzinnig. O, waarom had zij haar kind niet tot het uiterste verdedigd? Waarom zich lafhartig gebogen onder haar mans tyrannie; waarom het lam overgeleverd aan den wolf?

Een zeer nauwkeurig onderzoek werd ingesteld naar de aanleiding van het ongeluk, den trein met werkwilligen overkomen. Moreel waren velen er van overtuigd, dat Lenan de hand in het spel had gehad, toen men van zijn afwezigheid in dien nacht vernam, doch men kon geen bewijzen tegen hem vinden. Het ongeluk was voorgevallen op een lijn, tegenovergesteld aan die door Lenan bereisd....

Sommigen dachten daar het hunne van. Hij kon immers onderweg zijn uitgestapt, of van Ougrée af den tegenovergestelden weg op andere wijze bereisd hebben; handlangers konden hem een wagen hebben verschaft, langs 'het oude pad' had hij op de hoogte van den tunnel kunnen komen, waarin de ontploffing plaats greep. Maar.... hier raakte men het spoor bijster, hoe had hij iets in den tunnel kunnen leggen, die onbereikbaar was van het oude pad af? Men onderzocht den rotswand bij het station. Op vele plekken bleken de plantenwortels losgerukt, beschadigd, zelfs doorgesneden, en altijd bij de spleten, 'de kijkgaatjes' zooals het volk ze noemde. Zouden voorbijtrekkende voerlui en voetgangers dit hebben gedaan, alleen uit baldadigheid of nieuwsgierigheid? Het was waar, door geen enkele spleet kon een mensch zich heenwringen.... Meer lekte niet uit van het onderzoek. Op hoog bevel werden de spleten nu dichtge-

metseld. Bij dit werk verwijderde een arbeider een doorntak, waarin lange, blonde haren waren vastgeward, blijkbaar uitgetrokken, opdat de eigenares zich kon bevrijden. Hij schudde het hoofd, maar dacht aan kinderspel. De kloof achter deze takken was echter blijkbaar met opzet verwijd, wijd genoeg, om een vrij dikken hond door te laten, naar hij meende. Een der politiebeambten, die met het onderzoek belast was geweest, hoorde hem hiervan spreken, toen dacht hij plotseling aan het kind, dat Lenan had vergezeld op den bewusten avond, waarin de misdaad was gepleegd. Eenige weken waren reeds na het spoorwegongeluk verloopen, toen de man op deze gedachte kwam. Zou Lenan gewetenloos genoeg zijn geweest zijn onschuldig kind aan zulk een gruwelijk gevaar te wagen. In elk geval moest dit kind opgezocht en ondervraagd worden. -

Het was een warme zomerdag. In de arbeiderswijken krioelde het van spelende kinderen. Wat deerde hun staking en schrale maaltijden. De zon scheen, de kinderen gonsden als zwermen insecten in haar gloed. Zij speelden het groote spel dier dagen op hunne wijze mede. ‘Stakers’ en ‘onderkruipers’ gingen elkaar te lijf, ‘politie’ moest de vechtersbazen scheiden. Soms echter kwam de ‘politie’ er het slechts af, vereenigden beide vijandelijke partijen zich tegen het troepje, dat de orde had moeten handhaven; onder oorverdoovend gejuich werd het achterna gezet en verjaagd.

De staking zelve liep op haar einde. Onderhandelingen, vaak aangeknoopt en weer afgesprongen, hadden ten slotte iets goeds bewerkt. Beloften waren over en weer gewisseld. Elken dag vlamden er meer hoogovens, troepen arbeiders gingen op naar mijnen en fabrieken, het interdict was opgeheven, de bevolking herleefde.

Met somberen blik stond Lenan voor zijn huis naar de spelende kinderen te kijken.

‘Wel, Lenan, is jou kleine meid daar ook onder?’ werd hem gevraagd, juist toen een wilde bende hen voorbijstoof.

Op het gezicht van den smid vertoonde zich een hoonende uitdrukking.

‘Neen,’ zei hij kortaf; hij kende den vrager, het was er een van de politie, maar die hier niet thuis hoorde.

‘Is zij nog ziek?’ ging de ander sarcastisch voort. Lenans oogen flikkerden onrustig. ‘Moet je iets van me hebben?’ stootte hij uit.

‘Ik wou je kleine meid iets vragen,’ zei de detective kalm.

‘Dat kan niet; of ja, ga je gang maar,’ bromde Lenan.

De ander zag hem doordringend aan.

‘Waar is het kind?’

De smid wees met zijn duim naar zijn kleine woning. Hij ging ter zijde, om den ongewenschten gast te laten binnentreden.

Een eigenaardige reuk kwam den mannen al bij den dorpel tegemoet, een reuk van wierook en bloemen en was. De vreemde kende die dooreenmengeling van geuren genoeg, aarzelend ging hij verder. Gedempte stemmen drongen hem in 't oor, een zacht gemurmel, dat hem den weg wees naar een klein vertrek.

De luiken waren er gesloten, maar bij het licht van enkele waskaarsen, zag hij eenige vrouwen geknield bij een kleine, witte, gedaante, roerloos uitgestrekt op een wit bedje.

Om het wasbleeke gezicht, mager, ingevallen, onnatuurlijk verouderd, waren eenige bloemen gerangschikt, tusschen de kleine handen, kruiselings saamgevouwen, lag een lelie....

Ontsteld trad de man terug en sloeg een kruis. Hier viel niets meer te vragen of te onderzoeken; deze waswitte lippen had de dood verzegeld.

Kleine Thérèse zweeg voor altijd.

Kunsten en Wetenschappen.
Nyonsch porselein.

Concurrentiegeest en zucht tot navolging hebben ook hun goede zijde. Voor de Keramische kunst kunnen we dit al dadelijk aantoonen. Japan en China deden het Delftsch ontstaan. Sèvres en Meissen schonken, om zoo te zeggen, het levenslicht aan het Haagsch, het Amstel-Loosdrechtsch, het Nyonsch (Zwitserland).

We noemen maar drie soorten, hoewel er minstens een twaalftal zijn aan te wijzen, welke alle, ongeveer in hetzelfde tijdvak uit concurrentie en zucht tot navolging ontstonden, en langer of korter tijd naast elkander voortleefden.

Het porselein van Nyon is wel het minst bekend, en komt op de veilingen in ons land weinig voor, en is bij de Nederlandsche antiquariussen iets zeldzaams.

Toch bestaat er nog genoeg van, en indien we weten, dat Aloys de Molin, Directeur van het Waadlandsche Museum een werk het licht deed zien, bevattende o.m. 10 gekleurde platen en 38 afbeeldingen in den tekst, dan zal het ons duidelijk zijn, dat er nog wel een beetje Nyonsch porselein bewaard is gebleven.

Deze kunstindustrie in 1781 aan het meer van Genève ontstaan, leefde aldaar voort tot 1813. Jacob Dortu en Ferdinand Muller, beide uitstekende Keramisten uit de Pruisische

school, zagen met technischen blik in den aardbodem van Eysins en Arzier een uitstekende grondstof, welke, vermengd met het kiezelachtige zand van het naburige Savoye, kon voldoen aan alle vereischten om uitstekend porselein te produceeren.

De beide mannen zochten en vonden hunne voorbeelden te Meissen, Berlijn, Furstenberg, Luneville, Niderviller, maar evenzeer drongen zij ook door in de geheimen en technische trucs der Fransche Keramisten, zooals van Sèvres en Clignancourt.

Zij, zoowel als de kunstenaars, door wie zij zich deden omringen, namen het goede waar zij het vonden; zij wisten echter bij hun navolgen ook te scheppen en brachten smaakvolle afwijkingen voort, waardoor zij dikwerf hunne modellen overtroffen door fijnheid van afwerking en smaakvollen vorm.

Zooals het de familie Lyncher in Den Haag ging, zoo ging het zoovelen en zoo ging het ook Dortu en Muller. Het geld dat zij hadden verdiend komt nu in handen der toevallige bezitters, of in die der antiquariussen, die het voor een prikje in handen krijgen.

Vraag maar eens wat de Ermitage (Museum) te St. Petersburg voor haar Nyonsche porseleinverzameling betaald zal hebben.

De oorspronkelijke artisten bleven arm; de nazaat profiteerde van hun kunstwerk. Dit schijnt een onverbiddelijke wereld wet te zijn, welke doet twijfelen aan eene Godsbestiering. De intillegentie wordt niet op tijd geëerd; de domme mensch plukt er de vruchten van.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.
Oud-Gemeente-archivaris.
Den Haag.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

'**Chic.**' - Wel neen, ik neem U Uw openhartige vraag niets kwalijk. En ik wil er U gaarne op antwoorden, hetzelfde trouwens wat ik reeds zoo dikwijls zeg, dat volstrekt niet *elk* artikel, in de Lelie opgenomen, mijn persoonlijke sympathie heeft, regel voor regel. - Integendeel, heel dikwijls verschijnen er hoofdartikels of andere beschouwingen, speciaal o.a. die met modern-godsdienstigen tint, om maar één voorbeeld te noemen, zooals die vroeger van dominee Ternooy Apel of ook weleens van K., welke *ik* geenzins beaam. - Het standpunt echter dat ik innam toen ik de redactie aanvaarde: *zelve* heel beslist mijn opinie zeggen maar óók aan anderen zooveel mogelijk onbeperkte vrijheid laten wat de hunne aangaat, brengt mee dat ik gedurig in de Lelie plaatsruimte verleen aan denkbeelden en opvattingen van anderen, welke geenzins de mijne zijn. -

Zoo is het ook met die toilet-artikelen van baronesse Staffe, door mevr. de Graaft - van Cappelle vrij-vertaald. Ik geloof zeer zeker dat 'une femme chic' inderdaad om die rol van 'chic' in de wereld te spelen moet beantwoorden aan de door de fransche dame gegeven voorschriften. Iets anders echter is het of ik-voor-mij-persoonlijk zoo'n 'femme-chic' zou wenschen te zijn. Geenzins 'Eines schickt sich nicht für Allen'. Er valt uit de verschillende raadgevingen hier bijeengegaard zonder twijfel heel veel goeds te leeren, daarom verleende de toilet-redactrice ook gaarne gastvrijheid aan die artikelen-reeks, maar ik-persoonlijk ben het er volstrekt niet in alles mede ééns. Integendeel. Ziedaar een openhartig antwoord op Uw openhartige vraag. - De moed tot 'verder vragen' zal U nu, hoop ik, komen in een volgenden brief, door dit mijn, gelijk gij ziet, heel bereidwillig-gegeven antwoord. -

Felix II. - Van U twee brieven. In nommer I heldert gij op wat gij bedoelt in zake het vrouwenkiesrecht. Uw argument, als zoude de vrouw, omdat zij deelt in de *voorrechten* welke haar worden verschaft door de nuttige instellingen die men betaalt met de belastingen, dus om die reden er in moeten mede betalen, zonder dat dit haar aanspraak zou geven op kiesrecht, kan ik niet deelen. Immers de meerdere of mindere nuttigheid dier instellingen zal de vrouw menig maal betwisten, en toch moet zij er toe bijdragen uit háár zak ze in stand te houden, staat machteloos tegenover het gebruik dat elke regeering, elke gemeenteraad wil maken van het geïnde geld, zonder dat het haar ooit vergund is mede te spreken hoe *zij* 't zou willen besteden. M.i. van tweeën een, of geef haar, als gij haar laat mede-betalen ook recht tot mede-spreken erover *hoe* het geld zal worden besteed, of, wilt gij dat niet, en houdt gij haar onmondig, zoodat alleen de mannen de wetten hebben te maken, dan moogt gij ook niet van haar verlangen dat zij, ondanks die onmondigheid, toch *evenveel* bijdraagt in die belastingen als haar mondigen buurman, enz. - Gij weet, maar ten behoeve van andere lezers zij het hier nog eens herhaald, *ik*-persoonlijk ben niet vóór vrouwenkiesrecht, omdat ik geloof, dat men daardoor de bestemming der vrouw nog meer gaat verkrachten dan reeds nu het geval is. Maar uit een *rechtvaardigheids* -oogpunt vind ik, dat zij, die het onder de bestaande omstandigheden eischen, als zoodanig in haar *recht* zijn. -

Gij schrijft dat mijn artikel over De Eeuw van het kind zeer Uw sympathie had. - Meerderen schreven mij hetzelfde. Is het ook niet lachwekkend en droevig tegelijk te zien, hoe er juist in onze dagen wordt geschermd met de behoeften van het kind

en de eischen van het kind en de plichten van het kind, alles terwijl zij, die het daarover zoo druk hebben, hun thuis, dat toch het middelpunt is waar het kind groot wordt (althans zoo behóórde het te zijn) verwaarloozen om al speechende en vergaderende de arme kleine kleuters over te laten aan min, verpleegster, kinderjuffrouw, gouvernante, of ook wel, als de beurs zulk een royale leefwijze niet toelaat, aan een slonzige meid-alleen of een onbeschaafd kinderwicht van zestien jaar hoogstens. - -

De volwassenen heden ten dage vergeten daarenboven een groot ding, en dat is dat men door zoo veel te peuteren aan, te wroeten in, te polijsten over een kinderzieltje, het blanke-onschuldige-teere, dat het kind-zijn is, ontheiligt en bederft en verontreinigt, totdat dat heel fijne waas, dat ligt als ongerepte morgenstond over een pas-beginnend leventje, is weggeveegd en weggewasschen met een hard-handigen, hygiënischen reform-schoteldoek, die misschien ontzettend nieuwerwetsch-verstandig en degelijk moge zijn, maar ongelukkigerwijze het nadeel heeft van alle poëzie, alle liefelijkheid, allen eenvoud, alle aanvalligheid, al dat intieme-naieve in een woord dat het kind *kind* maakt, te vernielen door zijn lompe groote-menschen-aanraking.

De rest van dien brief nommer I laat ik maar rusten om U niet te verraden.

- In den tweeden zie ik dat mijn dagboek-beschouwingen U interesseeren, en ook dat gij mijn ongehuwd-blijven betreurt. - Wel, gij weet hoe ik op dat punt denk. Ik geloof dat huwen en kinderen krijgen ligt in de bestemming der vrouw, is hare roeping, het doel van haar zoo geschapen-zijn. Maar er zijn op elken regel uitzonderingen, door welke omstandigheden dan ook, en het dwaze en domme is juist dat zij, die, als ik, niet huwen, dan de massa gaan toeroepen: Zie je wel, *ik* ben de regel, volg *mij* na, *ik* heb 't eigenlijk bij 't rechte eind. - Dezen belachelijken weg zal *ik* nooit inslaan. Ik ben ongehuwd gebleven om redenen die mij-alleen aangaan, maar ik zal steeds, in het algemeen genomen, ‘de’ vrouw aanraden ‘het’ huwelijk, omdat het is haar reden van er te zijn in de schepping. En een groote fout is dan ook m.i. in de hedendaagsche redeneeringen, dat men van lieverlede in het huwelijk is gaan zien een enkel pretje om het maar zoo eens uit te drukken voor de vrouw, een zuiver genoegen, ook in lichamelijken zin. - M.i. is het kinderen-ter-wereld brengen veel-meer een *plicht* der vrouw, waaraan zij zich niet mag onttrekken, hare vruchtbaarheid is haar eer en haar kroon. En daarom mag zij niet maar enkel zien in het huwelijk een bevrediging van haar zinnen, maar in de eerste plaats een plicht aan de geheele maatschappij, aan de toekomst. Uit dat oogpunt vind ik de in vroegere eeuwen, vooral in Frankrijk, gebruikelijke manier van heele jonge meisjes op haar veertiende jaar of nog jonger reeds te bestemmen voor dezen of genen, in karakter enz, bij haar passenden man nog zoo kwaad niet. Zij werd daardoor opgevoed in het denkbeeld, dat het haar plicht was in dat huwelijk haar geluk te vinden; zij leerde van het begin af in dien man zien háár toekomst, aan wien zij plichten had te vervullen. Ook was er in dien tijd veel minder huwelijks-ellende en veel minder zichzelve ‘onbegrepen’ voelen dan heden ten dage. Wij, opgevoed in vrijheid van keuze en in bandeloosheid van ideeën sinds alle godsdienst is afgeschaft, kunnen ons zulk een ‘dwang’ niet anders denken dan vreeselijk, maar *die* meisjes wisten niet anders of het hoorde zoo, en ik geloof stellig dat dit ten slotte en voor haar zelve en voor hare gezinnen en voor de maatschappij betere resultaten opleverde, dan het tegenwoordige systeem, waarvan de vrouwenquestie met al hare ellenden van niet-meer-trouwen-willen van weerszijden, van echtscheidingen links en rechts, van hard voor haar brood-werkende eenzame vrouwen, van zich verongelijktvoelende oude-juffers, enz., enz., het direct gevolg is geworden ten slotte.

- Neen, ik geloof niet aan een *waarachtige* christelijke staatkunde, in de praktijk. In beginsel zijn de theorieën heel mooi, maar in de praktijk toonen de leiders steeds, dat het hun te doen is niet om Christus eer, maar om de eigene. - Natuurlijk spreek ik niet van ieder hunner individueel; het spreekt van zelf dat er ook onder de aan politiek-doende-christenen oprechte geloovigen zijn, wier bedoeling is van zuiveren

aard, maar, juist omdat men niet kan regeeren door zulke enkelen, en natuurlijk rekening heeft te houden met het geheel waaruit de regeering is samengesteld, ministers, Kamers, enz., krijgt men altijd denzelfden toestand van elke vereeniging, elk genootschap, elk bestuur, dat ten slotte de meerderheid, het slechte, het egoïste element zegeviert over de kleine minderheid van eerlijke lui. - Ik voel uit dat oogpunt veel voor een republiek, omdat men dan ten minste door de volkskeuze de kans heeft dat de oppermacht berust bij een nobel, hoogstaand mensch. Mac-Kinley b.v. schijnt zoo iemand te zijn geweest; en zoo zijn er meerdere voorbeelden aan te halen, terwijl ik in onze eigen geschiedenis altijd met groote voorliefde denk aan den raadpensionaris De Wit, of aan Oldenbarnevelt. Dat waren mannen uit-een-stuk, en christenen óók in het dagelijksche leven.

Wat ten slotte het portret van mij aangaat, de uitgever wil den lezers een aanbieden, dat ik nog moet laten maken, zoodat gij dan mijn uiterlijk bezit precies zooals ik op dat oogenblik ben. - Recht vriendelijke groeten.

Mevr. J. van M. - Uw vriendelijke brief wacht nog op beantwoording. - Over Uw poes hebt U mij reeds vroeger geschreven, op zoo'n sympathieke wijze, dat ik haar bestaan niet weer vergeet. Inderdaad betwijfel ik of onze honden zich met haar verdragen zouden, onze Benjamin is de zachtheid-zelve, maar Frits staat nog al op zijn rechten. - Neen, wij nemen hen steeds mede, overal heen. - Ja, gelooft U niet, dat Uw man daar toch wel gelijk aan kan hebben, dat U niet te véél moogt beginnen tegelijk, hoe goed U 't ook meent met dat te logeeren-vragen van minder-bevoorrechten, wanneer Uwe gezondheid daar niet tegen is bestand. Ik denk altijd dat wij-vrouwen, vooral in den tegenwoordigen tijd, die neiging wel wat in ons hebben om ons zelve te overschatten wat onze krachten aangaat, en verplicht te rekenen tot het brengen van offers daardoor in onze gezondheid, waarvan dan toch ten slotte onze omgeving het slachtoffer wordt. -

Wat U schrijft omtrent de gesprekken van de menschen over elkaar en achter elkaars rug om, beaam ik zoo volkomen. Dat is voor mij ook een reden waarom ik conversatie en visites zoo onbevredigend vind. Er zijn toch maar enkelen in ons leven aan wien wij ons geven, open en zonder voorbehoud, en die ons van hunnen kant ook zoo behandelen. Wat heeft men dan eigenlijk aan de overigen, met wien men oppervlakkig heen-zeurt, of wier kwaadsprekendheden, nieuwtjes, wat het zij, men geduldig en beleefd moet slikken.? Het leven is er te kort voor zichzelf zoo te kwellen, vind ik met onnoodigen ‘gezelligen’ omgang.

Dat ik echter nooit ‘liefdeloos’ *denk* over een ander, zooals U doet, zou ik U niet durven nazeggen. Als ik om me heen zie hoe wreed, hoe gemeen, hoe valsch, hoe hebzuchtig, zoo heel veel menschen handelen, dan is het mij absoluut onmogelijk een zacht oordeel over hen te vellen. Integendeel. En ik voor mij kan ook niet inzien, dat wij daartoe verplicht zijn. Valsch is valsch, en gierig is gierig, en hebzuchtig is hebzuchtig, en wreed is wreed; waarom moet ik daarover heenvegen met een alles willen goedpraten.?

De vorige brief, dien U mij zondt, handelde geheel over het spiritisme. U leest het Toekomstig leven zeker ook? In een der laatste nommers daarvan trof mij zeer de seance door mevr. van Rees - Nauta Lemke beschreven, minder om het daargebeurde dan wel om haar eigen woorden, dat zij er door een ‘grondje’ meende te kunnen geven aan zoekenden. Ik ook zou zulk een grondje graag genoeg vinden, op dat gebied van spiritisme namelijk, niet echter door beschouwingen maar door **zien**. - U zijt nu zeker weer terug in V.? - Vriendelijk gegroet. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

G. - Hartelijk dank voor het lieve portretje, en voor de kaart.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

2 September 1908.
22ste Jaargang.
Nº. 10.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
't Geheugen. I.

[V]oor ik over mnemoniek of mnemotechniek kan schrijven, zal ik trachten eerst een idee te geven van 't geen men tot nog toe onder geheugen verstaat. Ik hoop niet te geleerd en niet al te saai te zullen zijn.

Omdat wij ons iets kunnen herinneren, moeten onze zielebeelden (een kort woord voor al wat wij weten, voor al onze kennis) in ons blijvend zijn, steeds aanwezig. Het bewaard-blijven en het weer-bewust-worden, 't herinneren, samen noemt men geheugen.

Zoolang er geen zielebeelden zijn opgenomen, kunnen er ook niet worden herinnerd en is er dus geen sprake van geheugen. Daarom neemt men aan dat het geheugen niet iets afzonderlijks, eigens is, geen *substantie*, maar een bijkomend iets, een

eigenschap, een *adherentie* van onze zielebeelden. De eigenschappen van 't geheugen zijn dus de eigenschappen van de zielebeelden.

't Geheugen is de grondslag van alle verstandsontwikkeling. Zonder bewustwording (herinnering) zou denken, spreken en schrijven (d.i. stellen) onmogelijk zijn.

't Spreekt vanzelf dat wijsgeeren hebben getracht uit te vorschen hoe 't komt dat de zielebeelden bewust kunnen worden.

Aristoteles (384-322 v. C.) ontdekte dat een zielebeeld niet uit-zich-zelf bewust wordt, maar altijd door een invloed buiten dat beeld om, dat een ander zielebeeld, 't welk op 't oogenblik wordt opgenomen (= geleerd, waargenomen, ontvangen) of juist nu bewust is, slapende zielebeeld a.h.w. wakker maakt, oproept. Hij vermoedde tusschen roeper en geroepene een zekere betrekking, en vond:

1°. dat gelijktijdig gevormde (= opgenomen) zielebeelden zich tot een groep verbinden, elk lid van zoo'n groep roept, als het bewust wakker is, de andere leden op: *wet der gelijktijdigheid.* Herinnert men zich b.v. het ouderlijk huis, d.i. 't gebouw, dan worden ook bewust, zonder inspanning, als vanzelf, de tuin, de buren, de straat of gracht in, om of bij die woning;

2°. dat *onmiddellijk na elkander* gevormde voorstellingen zich verbinden tot een reeks, welker schakels elkander in dezelfde volgorde bewust maken als waarin ze zich aan elkaar hebben gehecht bij 't vormen van de zielebeelden: *wet der opeenvolging.* Zoo'n reeks vormen de woorden, regels, coupletten van een van-buiten-geleerd gedicht, de tonen van een melodie, rijen van jaartallen met de gebeurtenissen, van plaatsnamen, de tafels van vermenigvuldiging, woorden, die een zelfde eigenschap of kenmerk hebben;

3°. dat *zielebeelden met gedeeltelijk gelijken inhoud* onverschillig wanneer zij ontstaan, zich met elkaar verbinden en elkander wederkeerig oproepen: *wet der overeenkomst.* Rijmende woorden, eigenaardigheden van klimaten bij gelijke of zeer veel overeenkomende omstandigheden, geschiedkundige voorvallen en toestanden, die veel op elkaar gelijken, als: opstanden, veldslagen, belegeringen, wetsgevingen, godsdienstoorloogen, e.a.;

4°. dat *contrasteerende zielebeelden* zich paarsgewijze verbinden en elkander wederkeerig bewust maken: *wet der tegenstelling.* Ziekte doet denken aan gezondheid, de winter aan den zomer, rijkdom aan armoede, luiheid aan vlijt, voorspoed aan tegenspoed, koude aan warmte, deugd aan ondeugd, vrees of lafhartigheid aan moed of durf.

Wie bij zich-zelven nagaat hoe 't komt als hij zich iets herinnert, zal steeds ervaren dat het herinneren plaats heeft volgens een of meer dezer vier wetten.

Zoo bleef het tot Cartesius of Descartes (1596-1650). Deze lijfde de wet der opeenvolging bij die der gelijktijdigheid in, en de wet der tegenstelling bij die der overeenkomst; doch liet overigens de stellingen van Aristoteles onaangevochten. Hij gaf dus enkel een vereenvoudiging in den vorm. Sedert zijn er dus twee geheugenwetten: 1° *die der gelijktijdìgheid*, 2° *die der overeenkomst.* 't Verband der bewustwordende zielebeelden is bij 1° de meer of mindere *gelijktijdigheid*, bij 2° de meer of mindere *gelijkheid van inhoud.* (Warmte en koude hebben gemeen: 't warmtebegrip).

Wezenlijk nieuwe beschouwingen na Aristoteles gaf Herbart (1776-1841). Deze Duitsche wijsgeer zegt o.a.:

De gezamenlijke zielebeelden, die op een zeker oogenblik bewust zijn, vormen ons *bewustzijn.* Zij komen en gaan in of aan onze ziel voorbij als de voorbijgangers voor 't venster. 't Werkelijk bewustzijn verandert dus elk oogenblik. De zielebeelden komen voor in meer of in minder bewusten toestand, zij zijn *helder* of *donker.* Uit ervaring weet men dat slechts een *klein aantal* voorstellingen *tegelijk bewust* kan zijn, zoodat het bewustzijn, gelijk men dat noemt, *eng* is en wel *zeer eng.* (Men kan

slechts aan één ding tegelijk denken, wie ordelijk werkt en veel afdoet, doet slechts één ding tegelijk: ago quod ago, was Johan de Witt's lijfspreuk, dit is letterlijk: ik doe wat ik doe, d.ì. maar één ding tegelijk. En verbazingwekkend was toch de werkkracht van dezen staatsman, hij alleen deed zooveel af als een geheel ministerie, alle correspondentie met het buitenland voerde hij alleen).

Nu neemt men bij de weinige op een zelfde oogenblik bewuste zielebeelden een eigenaardig verschijnsel waar. Richt men namelijk zijn volle opmerkzaamheid op één van die zielebeelden in 't bijzonder, zoodat dit zeer helder, zeer duidelijk bewust wordt, dan verliezen de andere eveneens bewuste beelden hun helderheid, zij worden donkerder, zij dalen in 't bewustzijn. Deze toestand: 't sterk in-'t-licht-stellen van één enkel zielebeeld door daarop de volle opmerkzaamheid te richten, noemt men *de concentratie van 't bewustzijn.* 't Is als bij 't concentreeren van den stralenbundel van een lichtbron, de geheele bundel wordt door een lens in één punt vereenigt en hierop valt dus al het licht (en de warmte) van al de stralen. (Het brandglas, het brandpunt).

Dit denkbeeld verder uitwerkende kwam Herbart tot de meening dat er geen ander onderscheid bestaat tusschen een bewust en een onbewust zielebeeld, dan dat het onbewuste door de engte van het bewustzijn,

gewoonlijk nog enger gemaakt door de concentratie, verhinderderd wordt zich in den bewustzijnstoestand te vertoonen. Hij zegt dat elk beeld er naar *streeft* om in het bewustzijn te treden. (Men begrijpt dat dit *streeft* maar een hypothese is, a.h.w. eene manière de dire). Wanneer een zielebeeld niet bewust is of wordt, *kan* het dus niet bewust worden door de *engte* van 't bewustzijn; maar telkens als een bewust zielebeeld uit het bewustzijn *verdwijnt*, is er dus voor een ander beeld plaats of gelegenheid in 't bewustzijn te *verschijnen. (*Hoe juist dit is, kan elk voor zich waarnemen, als hij zijn gedachten eens laat gaan, laat zwerven; dan is 't alsof niet hij, maar zijn denken hem de baas is, de eene herinnering komt en de andere gaat, in een bonte rij trekt het verleden aan zijn geest voorbij, tot hij met krachtigen wil zijn aandacht vestigt op éen zaak, aan den arbeid gaat b.v., en de herinneringen het zwijgen oplegt).

Naast de twee geheugenwetten van Descartes staat dus als nieuwe waarheid: *de oorzaak van alle herinnering is het streven der voorstellingen zelf om in 't bewustzijn te treden.*

Op deze theoretische grondslagen moet alle onderwijs en studie rusten.

* * *

Dewijl het geheugen niet iets is dat op zichzelf bestaat, kan er in letterlijken zin geen sprake zijn van geheugenoefening, maar bedoelt men hiermede het geschikt maken van de verworven zielebeelden om *trouw, vlug* en *in gezelschap* van vele of alle er mee verwante beelden bewust te worden. De zielebeelden moeten dus in 't bewustzijn kunnen treden als een trouwe afspiegeling van de werkelijkheid, zonder lang bezinnen, terwijl tevens zooveel mogelijk andere verwante beelden er bij bewust worden. Daarom moet de studie en het onderwijs zooveel en zoovelerlei mogelijk verband aanbrengen tusschen (de) verschillende zielebeelden, opdat elk beeld door een menigte andere kan worden wakker geroepen. De gezamenlijke maatregelen welke men neemt om dit doel te treffen, is eigenlijk: *memoriseeren.*

Parallel met de twee geheugenwetten loopen dus twee hoofdvormen van memoriseeren, I. 't opnemen van beelden, die in *uiterlijke tijdsbetrekking* staan, en II. van die, waarbij ze worden vereenigd om *overeenkomst van inhoud;* I heet werktuiglijk, II verstandelijk memoriseeren. I bevat de verbindingen *zaak* en *naam*, *feit* en *jaartal*, een reeks *woorden*, die *dezelfde verbuiging* hebben of *een zelfden naamval* regeeren, gedeelten van een vers of een stuk proza, de tonen van een melodie; II de berekeningen in de reken-, stel- en meetkunde uitgedrukt in een *regel* of *formule*, geschiedkundige voorvallen welke tot elkaar staan als *oorzaak* en *gevolg*, de *taalregels* om taalvormen saam te vatten, e.a.

De werktuigelijke verbinding (I) is zeer zwak, vooral als zij een *lange reeks* van beelden moet samenhouden. Alleen *veelvuldige herhaling* kan de schakels der reeks heel houden, versterken en zorgen dat de beelden niet verloren gaan. Bij deze verbindìng zijn telkens *slechts twee leden* zoo geassocieerd, dat ze elkaar wederkeerig kunnen oproepen; is de reeks lang, dan gelukt de herinnering alleen maar in de voorwaartsche richting.

Anders is 't met de verstandelijke of logische verbinding (II). Hierbij heeft steeds een gedeeltelijk samenvallen der beelden plaats, en dit gemeenschappelijke vormt een sterken band, die de zielebeelden vast samensnoert. Reeds uit haar zelf is deze

verbinding zoo sterk als de werktuigelijke eerst kan worden *na veelvuldige herhaling*. Daarbij komt nog dat de herinnering hier alzijdig is, al de beelden kunnen elkaar wederkeerig in allerlei volgorde en richting in 't bewustzijn roepen. Voor 't memoriseeren is dus de logische verbinding verreweg de beste.

We zien dat memoriseeren hier iets anders is dan wat men er in 't dagelijksch leven gewoonlijk onder verstaat, n.l. 't opdreunen van een rij getallen, woorden, formules, van een vers, enz. 't Begrip: *in-'t-geheugen-prenten* is veel ruimer, er is ook, en dit komt zeer veel voor: *opzettelijk memoriseeren.* Want: denkend memoriseert men onbewust. Vooral wat na veel inspanning eindelijk goed begrepen is, wordt niet licht vergeten. 't Denken heeft daarbij allerlei logische combinaties gevormd, 't opgenomene is geworden een samenhangende beeldengroep, welker leden alle uitloopen op één punt: 't resultaat, 't doel der waarneming. Hieruit is ook te verklaren dat zoo velen, die slechts met de grootste inspanning iets kunnen vermeesteren, 't verworvene veel beter en langer en duidelijker bewaren en vaardiger zich herinneren dan menig vlugge bevattelijke leerling. 't Gaat er bij hen moeilijk en langzaam in, maar zit het eenmaal, dan zit het voor goed.

Opzettelijk memoriseeren heeft plaats bij

bloot werktuigelijke verbindingen van zielebeelden; 't middel is *herhaling.*

Deze herhaling is onmisbaar, men achte haar niet gering. Er bestaat nu eenmaal tusschen vele zielebeelden, die toch van evenveel waarde zijn als de logisch verbondene, en even onmisbaar, geen ander dan werktuigelijk verband: zaak en naam, feit en jaartal, reeksen van woorden, die een zelfde eigenschap hebben, deelen van een vers, e.a. En de werktuigelijke verbinding kan brengen tot een *zeer vlugge herinnering*, 't machinaal opdreunen gaat soms ook met de *snelheid* van een machine. Men denke slechts aan de opvolging van de verschillende deelen eener voordracht, een gedicht of de toonvoorstellingen van een lied!

Maar de werktuigelijke associatie heeft ook een groote *schaduwzijde.* Juist bij verworven groote vlugheid in 't van-buiten-opzeggen van stukken proza of poëzie van belangrijken omvang, worden de afzonderlijke gedachten van elk stuk minder duidelijk voor den geest, omdat zij gebonden aan de orde, waarin ze als woorden en zinnen voorkomen, a.h.w. *vastgelegd* worden. Wil men b.v. een gedachte, die niet in 't begin van 't stuk voorkomt, afzonderen, losmaken, dan zìet men meestal dat eerst al de er-voor-staande regels moeten worden opgezegd.

Zoo herinner ik mij als kind de tafels van vermenigvuldiging te jong te hebben geleerd, dat is: vóór mijn verstand de waarheid had ingezien dat b.v. 5 × 6 = 30. Wilde ik nu zeggen hoeveel 7 × 8 was, dan zei ik op: 1 × 8 = 8, 2 × 8 = 16, enz. tot 7 × 8 = 56. En voor hen, die nog maar kort Duitsch leeren, is 't vaak onmogelijk te zeggen wat het meervoud is van een woord als: *Wand*, *Gans*, *Kunst, Prinz, Bad*, *Wurm, Bild;* zonder vooraf 't heele rijtje van voren aan op te dreunen.

De werktuigelijke associatie doet niet genoeg de aandacht vestigen op elk afzonderlijk lid.

Bovendien denken jeugdige leerlingen vaak alleen maar aan de *woorden* en niet of hoogstens oppervlakkig aan den *inhoud.* Maar ook bij ouderen is dit euvel niet zeldzaam; woorden zonder meer zijn soms gemakkelijk:

> ‘Denn eben wo Begriffe fehlen,
> Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein.
> Mit Worten lässt sich trefflich streiten,
> Mit Worten ein System bereiten,
> An Worte lässt sich trefflich glauben,
> Von einem Wort lässt sich kein Jota rauben,’
>
> (*Faust*).

(*Slot volgt.*)

Over Kinderverzorging.
V. Schreien en Tandenkrijgen.

In tegenstelling met veler opinie, is mijne vaste, op ondervinding en waarneming gegronde meening, dat een kindje nooit zonder rede schreit.

Als ik een halven dag afwezig ben geweest, en bij mijne thuiskomst schreit de kleine, dan weet ik ook niet waarom. Wel weet ik het bijna altijd als ik zelf thuis ben

geweest. Daarom heeft een moederopinie dit vóór, dat zij, juist omdat zij dag en nacht aanhoudend het kindje observeert, het beste kan weten waar het hapert.

Zeer dikwijls schreit de kleine omdat hij slaap heeft. Ik ben wel eens in gezinnen geweest waar met het schreiende kind werd gedragen en gesold ‘totdat het’ zeide men, ‘van vermoeienis in slaap viel.’ Dit was echter onjuist. Het kindje schreide van slaap, en omdat men er mee ging sollen, schreide het nóg harder, totdat het niet meer kón en heelemaal óp, op den arm of op den schoot tóch in slaap viel.

Soms schreit het van honger. Dit kan men gemakkelijk bemerken, vooral als men op de tusschenpoozen der maaltijden let.

Op warme zomerdagen en bij tandenkrijgen of als het eenigzins koortsig is, schreit het vaak van dorst. Een paar maal daags een glaasje water vinden de kleintjes in die omstandigheden heerlijk. Koude voetjes en daaruit volgende buikkrampjes zijn mede dikwijls de oorzaak van schreien.

Men geve het kindje dus den eersten winter bij vriezend weer altijd een warme kruik in het bedje niet al te dicht aan de voetjes, zoodat een zachte warmte naar de voetjes opstijgt.

Bij dagelijksche wassching der voetjes met koud water doet dit geen schade; integendeel, koude voeten is *zeker* ongezond; dat kan ieder weten uit het onbehaaglijk gevoel dat men krijgt als het hoofd warm en de voeten koud zijn.

Is het kindje uit zijn bedje, dan zorge men in den winter voor warme wollen kousjes en sokjes. Vooral 's nachts is een heete kruik tusschen de twee wollen dekentjes uitmuntend.

Het kindje kan schreien van overdreven warmte, van een hinderlijke speld; schreit

het smartelijk met optrekken van voetjes en beentjes, dan heeft het pijn, heel vaak buikpijn van koude voetjes als men hier niet zeer op let en bij vorming en doorkomen der tanden soms pijn in het mondje.

Van onzindelijke luiers hoop ik dat geen enkele beschaafde moeder haar kindje laat schreien. De onderkleertjes moeten droog *blijven*, al is herhaaldelijk verwisselen nog zoo dikwijls noodig, het kindje uit de wieg halen en niet reinigen, zoodat de natte doeken koud worden, zou zéker wel een oorzaak van schreien kunnen zijn.

Het kan ook schreien omdat het zich in de wieg verveelt en liever gedragen wordt. Kleine kinderen láten schreien vind ik onmoederlijk. Ik weet wel dat sommige artsen dit aanraden, maar een dokter en een moederhart zijn twee aparte dingen.

Een kindje opvoeden alleen met het verstand deugt evenmin als alleen met het gevoel. Als het eerste halfjaar voorbij is en het kindje schreit *dwingend* en *boos*, dan is het tijd genoeg om op zijn *dwingend* geschrei geen acht te slaan.

Is het schreien niet dwingend, dan is er een andere rede, die, als het een gezond kindje is, meestal wel door de moeder kan worden weggenomen, want zonder rede schreit een kindje niet.

Het is echter raadzaam in de behoeften van het kindje te voorzien voordat het teveel schreit.

Pijn waar het minste aan te doen is, is natuurlijk de pijn van tandenkrijgen.

Ook is het kindje dan vatbaarder voor verkoudheid en ingewandsziekten, zoodat men in alle opzichten voorzichtiger moet zijn in de perioden van tandenkrijgen dan anders.

Daar het in dien tijd vaak koortsig is en dus vanzelf dorst heeft, is, zooals gezegd, water met of zonder suiker zeer aan te bevelen. Men geve het vooral niet méér voedsel dan anders; het drinkt gulziger van dorst, niet van honger.

Een stuk altheawortel in de apotheek gehaald, (dus gezuiverd) is uitstekend om de tandjes door te bijten.

Men moet vooral vermijden het hoofdje te broeien of het kindje in al te warme vertrekken te laten in de perioden van tandenkrijgen; ‘hoofd koel en voeten warm’, is altijd, maar dan vooral een *vereischte.*

Men lette ook in die perioden op de ontlasting. Gewoonlijk is deze overvloediger dan anders; dit nu is goed voor den bloedsomloop maar mag niet te overvloedig worden en moet ook in andere opzichten normaal blijven; bij al te overvloedige ontlasting voege men meer meel bij het voedsel en late het zout weg; helpt dit niet, dan raadplege men zijn arts, daar ziekten door tandenkrijgen ontstaan zeer wel te genezen zijn, al wordt wel eens het tegendeel beweerd.

Als het kindje ruim een half jaar oud is, komen de middelsnijtandjes in de onderkaak door; daarna volgen eenige weken van rust. Na de achtste of negende levensmaaand verschijnen kort na elkander de vier snijtanden in de bovenkaak. Na eenige rustweken, dus in het begin van het tweede jaar, vertoonen zich de onderste snijtanden en de vier eerste wisselkiezen. Nu volgt weder een rusttijd van twee à drie maanden, waarna de z.g. oogtanden te voorschijn komen. Na 2½ jaar verschijnen de vier tweede wisselkiezen.

Deze volgorde van tandenkrijgen komt wel ongeveer uit; toch zijn hierin zeer vele afwijkingen, daar bijna geen enkel kindje de tanden op precies hetzelfde tijdstip krijgt.

Wil men het kindje laten vaccineeren, dan doe men dit in de rusttijden tusschen het tandenkrijgen. Het is altijd aan te raden, die rusttijden waar te nemen, zoo er iets bijzonders aan het kindje gebeuren moet.

Leur.

MARIE VERPALEN - SPEEK.

Ter bespreking toegezonden.

(Op deze boeken wordt wellicht nader teruggekomen.)

Beknopt Zakwoordenboekje, verklarende ruim 1500 der meest voorkomende vreemde woorden, in gebruik bij de studie der spiritistische en occulte wetenschappen, bewerkt door **G.G.W. van Straaten** met medewerking van **J.S. Göbel** - uitgever Van Straaten, Middelburg.

Dit practisch handboekje is in elk opzicht aanbevelenswaardig, want het helpt op weg om van menig weinig-bekend woord de juiste verklaring te geven. De uitgever leidt het in bij de lezers met den wat afgezaagden zin, dat het naar zijn meening voldoet in een sinds lang bestaande behoefte. Wel, voor een enkele maal is deze uitdrukking van toepassing, en bezit wáárheid.

Herfst door **Jac. P. Thijsse** (uitgave der Firma Verkade en Comp., Zaandam). Wie kent niet de alleraardigste Lente- en Zomer-

albums dezer firma!? Reclame, nu ja, maar een zoo aardige en aanbevelenswaardige, dat zij de meest mogelijke aanmoediging verdient. - Het herfst-album sluit zich bij zijn voorgangers aan in uitmuntenden zin.

Toekomst-krijg door **Rudolf Martin** (uitgever H. Meulenhoff, Amsterdam). Een roman à 75 cts, geschikt voor reis- en ontspanningslectuur.

De Geestelijke en Lichamelijke opvoeding van het Kind, in vrije navolging van prof. Biedert: Das Kind, door *dr. Cornelia de Lange,* 2de druk. Wij hebben dit boek reeds vroeger besproken en kunnen dus volstaan den herdruk aan te kondigen als bewijs dat het in den smaak schijnt te vallen.

Zegepraal (uit het Zweedsch door **Gustaaf af Geijerstam**) (Amersfoort G.J. Slothouwer). Na de zeer-mooie, zeer-oorspronkelijke boeken van Geijerstam, zoo dikwijls met grooten lof door mij besproken hier en elders, is Zegepraal een besliste teleurstelling. Het heeft de deugden van stijl en karakter-ontleding aan dezen auteur eigen, maar het is een zoo onwaarschijnlijk-gedacht, zoo onbevredigend-eindigend, en zoo doelloos verhaal, dat het even goed ongeschreven had kunnen blijven. - Jammer dat er te véél wordt vertaald uit de Zweedsche, Deensche, Noorsche literatuur van lieverlede. Wij krijgen op die manier niet meer de kern, zooals in het begin, maar het te véél, dat men gerust had kunnen behouden daar waar het thuis hoort. -

Verspreide Opstellen over de Opvoeding vooral ten dienste van Ouders door **J.G. Zijlstra** - (Utrecht, van der Heide en Leydenroth). Reeds nu wil ik zeggen dat deze verzamelde opstellen mij, over het algemeen genomen, sympatiek zijn, omdat zij zonder eenzijdigheid vele opvoedingsquesties behandelen op een verdienstelijke wijze. De opstellen: Van Spel en Speelgoed, Eenvoud, etc. las ik met groote instemming. Uit het laatste citeer ik...

'*Zijn er niet veel gezinnen waar de kinderen de baas zijn en de leiding hebben*, *en is er geen waarheid in de bewering dat* "*onze Eeuw van het Kind*" *tevens de* "*Eeuw van Kindsche Ouders*" *is. Eer het te laat is moeten de bakens verzet.*'

Hieraan sluit zich een beschouwing over het belachelijke van hedendaagsche kinderpartijen, waarvan de schrijver opmerkt, hoe het late naar bed gaan etc., dat er uit voortvloeit, allernadeeligst werkt op de opvoeding in allerlei opzichten. Bij het lezen van zijn zeer ware woorden dienaangaande, dacht ik aan hetgeen mij een Haagsche mama vertelde, omtrent de dansles harer toenmaals ongeveer tienjarige kleine-meid. Alle meisjes verschenen op die lessen in *zijden* jurken. Tranen natuurlijk van háár dochtertje, omdat zij, wegens hare eenvoudige mousseline of wat het geweest is, werd uitgejouwd bijna. De mama-in-questie hield vol, juist uit dat *eenvouds*-oogpunt, maar is het niet droevig dat andere ouders hunne kinderen zóó jong al opkweeken tot niet-alleen wereldsch-ijdele nuffen, maar óók bovendien tot zulk een ploerterig geld-vertoon met 'zijden' boven goedkoopere stoffen. - Daarenboven, welk een wansmaak, want ook het rijkste en deftigste kind en jonge meisje ziet er, juist dóór haar jeugd, veel aanvalliger en aantrekkelijker uit in een niets-zeggend eenvoudig maar *smaakvol* japonnetje dan in *luxe*-toiletten. Helaas, geld en tegen elkander opdrijven met geldvertoon, beheerscht heden ten dage alles, óók de 'eeuw van het kind'. -

Van het Wondere Geluk, door **Henri van Wermeskerken** (Nijgh en van Ditmar, Rotterdam). - Een onrijp en onnoozel-in-elkaar gezet verhaal, dat bewijst hoe de jonge auteur noch de vrouw, noch de maatschappelijke verhoudingen begrijpt; een van die hedendaagsche geestesproducten zooals de jongere generatie er zoovele

voortbrengt, waarvan de held is een onmachtige, die als het ware daardoor wordt een zinnebeeld van de onmacht zijns scheppers. - De stijl is hier en daar goed, maar heel dikwijls nog akeligbanaal, en jammerlijk gezwollen waar b.v. de smart, de gemoedsaandoeningen in Bertho worden geteekend. Onrijp en onecht zou men van deze pennevrucht willen schrijven om haar met twee regels te kenschetsen. -

Bibliotheek van Russische literatuur; no. 8 **In de Slaapstee,** door **Leonid Andréjef,** werd vertaald door **Josine Termaat**, terwijl no. 9 en 10 **Michael Lermontof**, een held van onzen tijd, in onze taal is overgebracht door onze medewerkster **Annie de Graaff.**

Het neo-Malthusianisme en het beginsel der Revolutie, door **Dr. Rijk Kramer.** (Kampen, J.H. Kok.) - Onlangs las ik in een 'Indischen Brief', aan het Weekblad van Indië gericht, onderteekend Corax, een vermelding der jaarvergadering van den Ned.-Vrouwen-bond tot Verhooging van het zedelijk bewustzijn, in welken brief het heette, naar aanleiding van den strijd tegen het nieuw-Malthusianisme door die dames gevoerd: 'Prof:

dr. Hector Treub schreef in de Deutsche revue van April jl: Tegen het neo-Malthusianisme bestaan *slechts* twee ernstige bezwaren, wáárvan echter geen van beide mij onoverwinlijk voorkomt - - etc.'

En dan gaat Corax-zelf voort:

'Het artikel van professor Treub is zeer belangrijk, doch de douairières, baronessen, en freules lezen zulke artikelen niet.' - Hieraan heeft hij gelijk, in het algemeen genomen. De zeer-aristocratische vrouwenbond tot verhooging van het zedelijk bewustzijn munt niet uit door grondigheid. Ik, die geen lid ben van dien bond, maar wel een freule, kan Corax de verzekering geven, dat speciaal de Treub'sche literatuur over deze questie, en menig andere brochure van dien aard, ook mij zeer goed is bekend; met te grooter onpartijdigheid kan ik dus verklaren het ééns te zijn met dr: Rijk Kramer, waar hij aan het slot van zijn betooog zoo naar waarheid zegt: 'Niet de wetenschap, doch het ongeloof ligt aan den wortel van het N.M.; haar genezing ligt in het geloof en de herleving der christelijke beginselen, daarom wie het N.M. wil bestrijden, bedenke vooral dat de revolutionaire theorie ontvouwing des ongeloofs kiem was, en dat de giftige plant, door geloofsverzaking gekweekt, in de atmospheer van geloofs-herleving verkwijnt en verstikt.'

Zóó is het. De man wiens woorden dr. Rijk Kramer hier aanhaalt, Groen van Prinsterer, was een ander soort christen dan de hedendaagsche wereldling, die zich zoo noemt om politiek voordeel als Kuyperiaan of uit Haagsche voornamigheid, zooals de douarieres, baronessen, en freules van den vrouwenbond tot Verhooging van het zedelijk bewustzijn. Van tweeën een, of keer terug tot Groen van Prinsterer's leer en zijn voorbeeld, of wees ervan overtuigd dat het neo-Malthusianisme wortel zal blijven schieten, omdat het lijnrecht ligt in den lijn van den tegenwoordigen tijd van wetenschap-aanbidding. -

Estella Schönberg. Administratie en Handelskennis voor vrouwen (uitgegeven bij W.L. en J. Brusse te Rotterdam). - Dit boekje, waarvan de schrijfster blijkens den titel tot raadgeven is bevoegd, daar zij zich noemt 'accountant en leerares in het boekhouden', beveel ik dáárom vooral ook aan, omdat ik juist op dit gebied, voor de voor haar brood werkende vrouwenwereld een aanbevelenswaardig arbeidsveld zie, waar ontwikkelde beschaafde meisjes zich een werkkring kunnen veroveren in allerlei opzichten, zonder te vervallen in de groote nadeelen verbonden aan een al te manlijken werkkring, zooals b.v. dien van dokter of van advocaat, of van verversgezel (zooals Hamburg thans een Yslandsche jonge vrouw is rijk geworden).

De Beurskoning door **Edward Stilgebauer** (L.J. Veen, Amsterdam). Toen iedereen vol was, op gezag van 'de critiek,' van het nieuwontdekte talent: *Stilgebauer,* in zijn roman Götz Kraft, ben ik een der weinigen geweest die het boek uit een kunst-oogpunt *waardeloos* noemden, een leuterachtig boek, met een 'goede strekking,' waarbij aan de waarschijnlijkheid véél afbreuk werd gedaan, - en niets anders. Nu is het gebleken sinds lang, dat 'de critiek,' wier hoogdravende aanprijzing in het oorspronkelijke duitsch door de hollandsche collega's onnoozel werd nagebouwd, zich in het ootje liet nemen, omdat Stilgebauer - heel slim - de hem particulier, om er van af te wezen, geschreven loftuitingen der heeren critici brutaalweg liet drukken bij de uitgave van zijn roman. - Particulier zijn critici zoo gul met hunne complimentjes. Aardige staaltjes krijg ik daarvan onder de oogen soms, van Lelie-correspondenten, die zijn afgescheept door criticus van naam Zoo en Zoo, met o zoo veel schoone woorden en beloften - waarvan in de werkelijkheid niets komt.

Wel, *De Beurskoning* is een vod waarvan niets anders valt te zeggen dan dat het mijn ongunstig oordeel over *Götz Kraft* ten volle bevestigt wat aangaat de talentloosheid van den auteur. Hier hebben wij te doen met den meest gewonen draak-roman, zonder eenigen goeden smaak of eenige rekening met kunst-eischen ten papiere gebracht, waarschijnlijk uit broodschrijverij. - Kwaad kan men er niet bepaald uit leeren, maar goed ook niet, en in elk geval krijgt men een geheel averechtsche voorstelling van de dingen en van hoe het in de werkelijkheid toegaat, waar volstrekt *niet* altijd ten slotte de deugd wordt beloond en de ondeugd gestraft - en de rijke beursspeculanten failliet gaan en gek worden en de brave dochters ervan trouwen met nog bravere graven, enz., enz.

Annie Nieboer, 't Witte Huiske (Amsterdam, Scheltens en Giltay). Een verzameling kleinere stukjes, niet kwaad van stijl, niet zonder belofte erin. -

Meisjesjaren door **Nannie van Wehl** (L.J. Veen, Amsterdam). Deze schrijfster heb ik reeds vroeger in dit blad aanbevolen op het

gebied jonge-meisjes lectuur. Maar... laat zij oppassen voor véélschrijverij. Die breede marge, die groote letters, waardoor er maar weinig staat op elke bladzijde, in verband met den wat mageren inhoud, worden een veeg teeken!

Boontje komt om zijn loontje door **A.S. H. Booms** (Amersfoort, Slothouwer). Een Indisch verhaal, dat geen 'kunst'-pretensie maakt; de schrijver is trouwens voldoende bekend om te weten welk soort lectuur hier wordt geboden, behoorend tot een uitstervend, ouderwetsch, uitspanning-genre!

Amazone door **Mr. C. Vosmaer** (den Haag, Martinus Nijhoff). Dit boek van dezen schrijver is te overbekend om van dezen herdruk hier iets anders te zeggen dan de aankondiging ervan. Dat het de *zevende* herdruk is zegt al op zichzelf boekdeelen.

Licht en schaduwbeelden uit het Anl. Leven door **N.H. Rijkens** (Martinus Nijhoff). Ik kreeg dit boekje juist in handen nadat ik het vervelend, onbeduidend, en niets-nieuwsvertellend gewauwel van juffrouw Kuijper, Abrahams-dochter, over het 'Christelijk Amerika', dat zich verheugt in de 'bijzondere' genade in plaats van 'de gemeene'-alléén, had doorworsteld. En, onder den indruk nog van die eenzijdige dames-praat, trof mij de oorspronkelijke dikwijls van grootgezond-verstand *en* van onpartijdigheid getuigende blik dien deze auteur heeft op Amerikaansche toestanden en dingen, vergeleken bij de onze. Ik verbeeld mij dat zij die erover denken naar Amerika te verhuizen, vooral de bescheiden middelklasse, er veelgoeds uit kunnen leeren. - De auteur is volstrekt niet anti-vaderlandsch gezind; integendeel. Maar, dat hij door zijn verblijf in Amerika een zuiveren eerlijken kijk keek op de toestanden bij ons, bewijst b.v. de volgende uitlating over zijn terugkomst in Rotterdam:

De uitzonderingen niet te na gesproken trof mij overal de afwezigheid van flinkheid in houding en gang, in 't geheele optreden zoowel van personen uit den minderen stand als van zulke tot de betere klassen behoorende. Allen hadden in mijn oogen iets lams. - Zeker miste ik dat 't welk mij in Amerika onaangenaam had getroffen, maar tevens het flinke, benevens het opgewekte, zelfbewuste in houding en gang van bijna elken Amerikaan. -

Spreken en zingen door **A.M. Eldas** (**Anna Fles**) (Uitgever D. Mijs, Tiel). Dit boekje treedt op een gebied dat buiten ons kader valt, zoodat wij ons tot de aankondiging alleen bepalen. -

Victor de Meyere, **Langs den Stroom** (uitgever W.L. en J. Brusse, Rotterdam). Van de Meyere kan men getuigen, wat van zoo véél Vlamingen te zeggen is, dat hij beschikt in dezen novellen-bundel over een zoetvloeienden stijl en een gevoelige wijze van zien en opmerken, waardoor van zijn werk die eigenaardige weeke bekoring uitgaat, welke men juist in de Vlaamsche literatuur telkens ontmoet. -

Dr. Matthias, Onze Benjamin van de kinderkamer tot in de maatschappij, opstellen over opvoeding, door **G.W. Elberts** vertaald (Meulenhoff, Amsterdam). Ook deze opstellen schijnen mij toe aanbevelenswaardige lectuur te zijn; (zij werden 'ingeleid' door J.W. Gerhard). Waar de schrijver b.v. zegt:

'*Laat Benjamin maar gezonde, echt natuurlijke ontspanning zoeken in den omgang met jongens van zijn leeftijd, en in het vroolijke, vrije jongensleven hechte vriendschapsbanden knoopen; mag hij al eens met zijn makkers een dwazen of dollen streek uithalen, doe hem dit niet te erg ontgelden*,'

daar juich ik zulk een gezonden, verstandigen raad van ganscher harte toe. Men is er heden ten dage zoo toe geneigd de kinderen tot oude-mannen te maken. Laat hen toch hunne *jeugd.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

Rotterdam, 7 Augustus 1908.

Geachte Redactie.

Mag ik zoo vrij zijn U eene plaatsruimte in Uw o/h *H. Lelie* ten algemeene nutte verzoeken. Bij voorbaat mijn hoffelijke dank. De geschiedenis moest op de programma's der examens geschrapt worden. Onlangs op een examen voor dames onderwijzeressen *P.G.* en *R.C.* heeft dat vak heel wat pennen in beweging gebracht en dat is verklaarbaar omdat geschiedenis door *R.C.* geschiedschrijvers geschreven, geheel verschillen van die door *P.G.* geschreven. Men kon over het een of ander geschiedkundig onderwerp een opstel opgeven of er vragen in doen dat is goed, om zoodoende te weten dat men er iets van wist, maar het *al* dan *niet* slagen van het examen moest daar niet afhankelijk van gesteld worden. Zelf *P.G.* zijnde, heb ik in een *Vad. Geschied.* ook door een *P.G.* geschreven, een kapitale onduidelijkheid ontdekt, en die is de eenige niet, nl. deze dat *de zeeslag tusschen de Russen en Turken onbeslist bleef,* waarom die onbeslist bleef werd niet gemeld, en toch is daar een aannemelijke rede voor *die onbeslistheid*

omdat de bevelhebbers vrijm. waren. Men leze hierover *jaargangen van de Vrijm.* na, - zelf ben ik geen vrijmetselaar. Om nu tot slot een onduidelijkheid uit de *Algemeene* op te noemen, eveneens door een *P.G.* geschreven, nl. deze, dat *Paus Sixtus V* de *Vijf standen* invoerde, meer wordt er van die zaak niet gemeld en toch is er een *aannemelijke invoering* voor die vijf standen. Geschiedenis moet de *volle waarheid* zijn, en schrijvers moeten niet het een of ander er bijvoegen of weglaten wat zij meenen in het belang van velen te moeten doen. Wil men geschiedenis leeren, dan moet men zich niet bepalen tot een schrijver waar men toe behoort qua geloof, maar dan moet men vele schrijvers van verschillende cathagoriën over de geschiedenis lezen, doet men dat dan komt men *eerst tot een goed resultaat.* Met andere vakken als *Wiskunde, Aardrijkskunde* enz., daar doet niets ter zake wie de schrijvers er van zijn. Daar moet gelden *waar ik het beste bediend wordt ga ik ter markt.*

Hoogachtend
Uw E. Dr.
K. SCHRAVER
(Gep. 1 Lt. pl. adj.)

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl. Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. VI.

Er is, geloof ik, op het oogenblik in gansch Frankrijk niemand, die zoozeer gehaat is als Georges Clémenceau. Niemand ook, die, bijkans dagelijks, zooveel gemoederen, en zóó heftig, in beroering brengt als hij. Hadde hij in den tijd der Fransche Revolutie geleefd, de geschiedenis zoû zijn naam hebben gememoreerd naast die van Robespierre, Mirabeau, Danton en Marat.

Als er thans een revolutie in Frankrijk zoû uitbreken - het kàn, in dit land van plotselinge uitbarstingen -, zoû Clémenceau's naam later ook in de historiebladen prijken, doch dan niet als revolutionnair, getooid met de Phrygische muts, maar als een gehate, als de meest gehate vertegenwoordiger van het Gezag.

Wie had ooit *dezen* Clémenceau kunnen vermoeden? Wie had vroeger kunnen bevroeden, dat de felle en vermetele republikein, de Jacobijn van geboorte, opvoeding en loopbaan, zich ten slotte zoû omscheppen in een dictator van de ergste soort, zoodra hij zèlf aan het gezag zoû zijn gekomen? Psychologie is een moeilijke wetenschap, vooral waar het de innerlijke drijfveeren van politici geldt. De politiek is een collectief bedrijf, en elke politicus, hoezeer hij ook op den voorgrond moge treden, is en blijft per slot van rekening als mensch een enkeling, een afzonderlijk wezen, wiens diepste gevoelens men slechts zelden vermag te onderkennen in den maalstroom der staatkundige bewegingen. Toch kan met zekerheid getuigd worden, dat heel weinigen zóó de verwachtingen, die men van hen koesterde, hebben bedrogen als juist Clémenceau.

Het komt mij voor, dat wij aan den vooravond zijn van groote gebeurtenissen in Frankrijk, zoo al niet op demonstratief-revolutionnair, dan toch zeker op evolutionnair-sociologisch gebied. En daarom lijkt het mij niet overbodig toe, den man te schetsen, die meer dan eenig ander, meer dan o.a. de goedaardige en

onschadelijke president Fallières - ‘een weesjongen met opvoedìng’, zoo karakteriseerde een mijner vrienden den zwaarlijvigen president -, over het wel en wee der Fransche natie beschikt.

* * *

Georges Clémenceau - sommigen schrijven en spreken uit: Clemenceau, zonder ‘accent aigu’ - werd den 28sten September 1841 te Mouilleron-en-Pareds geboren. Zijn vader was geneesheer, revolutionnair en materialist. De oude Jacobijn prentte zijn zoon, die heel vlug van begrip was, de republikeinsche beginselen in. Toen de jongen nauwelijks tien jaar oud was, zag hij, na den beruchten ‘coup d'état’ (2 December 1851) van Napoleon III, zijn vader door de gendarmes arresteeren en, met de handboeien aan, naar de gevangenis leiden. Uitteraard versterkte die tragische gebeurtenis de republikeinsche gevoelens van den wakkeren knaap.

In 1860 verliet Georges het gymnasium te Nantes, om te Parijs in de medicijnen te studeeren. Alras gaf de student in verschillende bladen openlijk getuigenis van zijn revolutionnaire gevoelens. In 1862 wierp men hem deswegen voor twee maanden in de gevangenis te Mazas.

In 1865 promoveerde hij als doctor in de medicijnen. Kort na zijn promotie reisde hij naar Engeland en van daar naar het gastvrije Amerika. Te New-York hield de toerist zich onledig met het vertalen van Stuart Mill's werken, terwijl hij bovendien brieven zond aan het dagblad ‘Le Temps’.

Als ik me te New-York vestigde? peinsde Georges, op wien het vrije Amerikaansche leven eenige bekoring uitoefende. Papa, die den terugkeer van zijn zoon wenschte, zond nu echter geen geld meer. Toen werd Georges

leeraar in Fransche letterkunde en geschiedenis aan een meisjesinstituut. De jonge man, geestig en beminnelijk, had er veel succes. Hij reed goed paard, flirtte even goed en deed de meisjesharten naar hem smachten. Eindelijk wist een weesmeisje, Mary Summer genaamd, zijn gemoed te verteederen, edoch, terugschrikkende voor de kerkelijke inzegening van het huwelijk, vluchtte de jonge vrijdenker naar zijn geboorteland. Daarmede was de liefdesroman evenwel niet uit. Na een betrekkelijk korte briefwisseling tusschen beide gelieven, toog George weder naar de nieuwe wereld en liet er zich zoo behoorlijk mogelijk trouwen.

Middelerwijl was de oorlogsverklaring tusschen Frankrijk en Duitschland gekomen. Georges reisde ten spoedigste met zijn echtgenoote naar het vaderland af, geleidde haar naar Nantes en snelde voorts alleen naar Parijs. Hij had een voorgevoel, dat er nu ruimte voor hem was in de politieke wereld van Frankrijks hoofdstad.

Zijn voorgevoel bedroog hem niet. Nauwelijks was hij te Parijs aangekomen, of hij ontving uit de handen van Etienne Arago het maireschap van Montmartre. In het voorbijgaan trok hij een leelijk gezicht tegen Jules Ferry, die een anderen, een meer heerachtigen burgemeester had gewenscht.

Daarmede begon de politieke rol van Georges Clémenceau.

Men heeft er hem vroeger dikwijls een verwijt van gemaakt, dat hij gedurende zijn burgemeesterschap, ten tijde der Commune, er toe heeft bijdragen om de generaals Clément Thomas en Lecomte te doen fusilleeren. Thans zijn de meesten het er over eens, dat dit verwijt van allen grond ontbloot was en hem uit dièn hoofde niet het woord ‘assassin’ mag worden toegevoegd. Uit dièn hoofde niet - die restrictie houdt een zware beschuldiging met betrekking tot zijn latere daden in.

In de maand Juli 1871 ontving de Parijsche gemeenteraad hem met open armen. Hij werd er een der felste vertegenwoordigers van de uiterste linkerzijde, verzette zich hardnekkig tegen willekeurige regeeringsdaden en koos openlijk de partij der overwonnenen. Het gevolg van deze alom bewonderde en geëerbiedigde houding was, dat hij in 1876 gekozen werd tot afgevaardigde. In zijn eerste rede, zijn *maiden-speech*, eischte hij amnestie voor de veroordeelden der Commune.

In de Kamer onderscheidde Clémenceau zich spoedig als de onverzoenlijke vijand van het opportunisme en de omverwerper van ministeries. De politiek der buitenlandsche veroveringen kende geen meer geduchten tegenstander dan Clémenceau.

Als redenaar was hij ten zeerste gevreesd door zijn vijanden. Hij kenmerkte zich door de vermetelheid zijner denkbeelden en door zijn logischen betoogtrant. Zijn redevoeringen waren beknopt, ineengedrongen; zijn argumentatie was zoo wetenschappelijk mogelijk, zelfs ietwat droog. Nooit wond hij zich op; steeds bleef hij kalm, onverzettelijk kalm. De denkbeelden zijner tegenstanders sneed hij aan stukken - toepassing, in een ander kader, van zijn chirurgische studiën. Zijn woord was snijdend, als een chirurgische operatie. Men rook het bloed.

Voeg daarbij, dat hij een geweldige reputatie had als duellist. Dat hij de revolver en den degen bij uitstek goed hanteerde en er ook in duels dikwijls blijken van gaf - en gekunt nagaan, dat men met dezen man met zijn Mammelukken-hoofd liever niet op voet van oorlog stond.

Lange jaren achtereen verheugde Clémenceau zich in de reputatie van een man van talent en uit één stuk, van wien Frankrijk groote dingen te verwachten had. Natuurlijk had hij vele vijanden, doch dezen konden hoegenaamd niets aanvoeren,

dat hem tot oneer kon strekken en hem kon doen dalen in de algemeene achting. Geen man om meê uit visschen te gaan, zeiden de meesten, maar in elk geval een kraan. En Frankrijk heeft kranen noodig. Men vergete niet, dat Gambetta toentijds aan het minderen was.

* * *

Het zijn sterke beenen, die de weelde kunnen dragen. Helaas! men zag dit spreekwoord ook ten opzichte van Clémenceau bewaarheid.

Het Boulangisme en de Panama-zaak kwamen in het onrustige Parijs ten tooneele. En achter de schermen werd men gewaar, dat 'l'homme de fer' behoefte had aan weelde en compromitteerende relaties had met onbehoorlijke geldmannen; dat de gewaande Spartaan eer een moderne Sardanapalus was; dat Georges zich deed omringen door min achtenswaardige Georgettes en Georgines...

Toch dorsten zijn vijanden hem nog niet goed aan. Sapristri! om den eersten steen te werpen, moet men zèlf zonder zonden zijn, nietwaar? Ten slotte kwam hij tòch, die zondelooze, die eerlijke, die onkreukbare. Wel

was hij een soort van don Quichotte in sommige opzichten, doch geen smet kleefde er aan zijn moreel kleed. Het was, in zijn gevolgen op-den-dúúr, een noodlottige dag voor Clémenceau, toen Paul Déroulède de politieke tribune beklom en, de zaak van Cornélius Hertz besprekende, met zijn bekende vurigheid en zijn groote gebaren de volgende woorden uitte:

'Zonder bescherming en zonder steun zoû de kleine Duitsche jood niet zulke groote sprongen hebben gemaakt op den weg der eerbewijzen, zoû hij niet in zoo weinig jaren zoo volledig en schitterend uit zijn laagte naar boven zijn geklommen. Ik herhaal het: er moet een voorsteller, een gezant zijn geweest om hem overal toegang te doen verschaffen, vooral in de politieke wereld.

Welnu, dezen gedienstigen, toegewijden en onvermoeibaren tusschenpersoon, zoo werkdadig en zoo gevaarlijk, gij allen kent hem; zijn naam is op uw lippen, maar niettemin zoû geen uwer dien noemen, omdat er drie dingen zijn, die gij in hem vreest: zijn degen, zijn pistool, zijn tong. Welnu, ik trotseer ze alle drie en ik noem hem: het is de heer Clémenceau.'

Op die hevige woorden verloor Clémenceau, in zijn schuldbesef, zijn tegenwoordigheid van geest. Anderen, zijn partijgenooten moesten zijn verdediging op zich nemen. Déroulède werd, uit een politiek oogpunt beschouwd, verslagen. Maar zijn woorden hadden ingeslagen.

Ah! clairon, réveille, réveille,

Ah! clairon, réveille-nous donc!

Dat zijn een paar versregels van den dichter Déroulède. Op bovenbedoelden dag was de politicus in hem zelf een 'clairon', die de reveille blies. En wat den vroegeren roep van Clemenceau's integriteit betreft, het ging er sedert mede als met de gebroken vaas van Sully-Prudhomme:

N'y touchez pas, il est brisé.

Zijn kiezers lieten hem daarna in den steek.

* * *

Buiten de politiek geworpen, schreef Clémenceau, in 'L'Echo de Paris', 'Le Journal', 'Le Figaro' en nog andere bladen. De schrijver oefende echter minder invloed uit dan de redenaar, al schreef hij zooals hij sprak. Uit het gesproken woord had men minder gemakkelijk kunnen ontwaren, dat hem één belangrijke eigenschap ontbrak: de geestdrift. Men kon nu in zijn artikelen spoedig genoeg merken, dat op hem kon toegepast worden wat Mirabeau van Barnave getuigde: 'Il n'y a pas de divinité en lui.' De cynicus kwam duidelijk voor den dag. En is niet elke cynicus min of meer onbetrouwbaar, min of meer laf ook? Neen, het viel thans niet te ontkennen: er stak in Clémenceau noch een Mirabeau noch een Gambetta.

Georges smachtte naar een terugkeer in de politieke wereld. Daar was zijn atmosfeer.

Toen kwam de Dreyfus-affaire. Welke rol Clémenceau daarin gespeeld heeft, mag ik als algemeen bekend achten. Hij waschte zich weder schoon; zoo scheen het althans. In het dagblad 'L'Aurore' tastte hij het leger, de magistratuur, de regeering aan. Zijn polemieken waren als veldslagen. De verzoende kiezers, meenend, dat in

Clémenceau weder de rechtschapen revolutionnair was ontwaakt, en nu voorgoed, vaardigden hem naar den Senaat af. De gekozene beloofde gouden bergen....

Helaas! de senator, later de minister en nu de almachtige president van den ministerraad - geen dier Clémenceau's is de revolutionnaire partij, is den Clémenceau van voorheen trouw gebleven. Hoe langer zoo meer heeft het gezag, de gezagsuitoefening dezen man bedwelmd. In elken cynicus steekt een heerschzuchtige. Clémenceau wil de onfeilbare alleenheerscher zijn. Een soort van Napoleon, zonder den náám van het keizerschap weliswaar - à la bonne heure! - maar ook zonder de gevaren en vermoeienissen van het slagveld. Zijn regeering is er een van machtsmisbruik en gewelddaden. Meer dan van eenigen anderen Franschen regeerder uit den nieuweren tijd is zijn tijdperk met bloed geteekend. ‘Gouverner, c'est prévoir.’ Clémenceau bekommert zich al bitter weinig om ‘prévoir.’ Regeeren schijnt zijns inziens te zijn: macht uitoefenen, spelen met gezag en macht.

De jongste bloedige gebeurtenissen ten opzichte van de stakers, te Villeneuve-Saint-Georges en Draveil, doen terecht twijfelen aan de echtheid van zijn vroeger revolutionnairschap en aan zijn gevoel van recht en billijkheid. Hij heeft, zooals een der socialisten opmerkte, de ‘grève générale’ willen omscheppen in een ‘crève générale’. Is dàt dezelfde man, die voorheen pleitte voor de amnestie aan de veroordeelden der Commune? Bah!

Wat een grijsaard! Hij baadt zich in

weelde en genot, speelt met woorden - bij Voltaire! hij is nogal geestig - en met menschenlevens.... Vroeger moedigde hij de arbeiders tot den strijd om recht en een menschwaardig bestaan aan; thans laat hij er, zonder vorm van proces, door zijn soldaten op schieten! Het is een erbarmelijke ontaarding.

Indien er, onverhoopt, in de naaste toekomst een revolutie in Frankrijk mocht uitbreken, dan is daarvan voorzeker de grootste oorzaak de man, dien talloozen thans niet zonder reden 'Clémenceau le Tueur' plegen te noemen.

OTTO KNAAP.

Brieven uit het hooge Noorden.
door Maria Petrovna.
VII.

Niets verveelt zoo gauw, wanneer men als vreemdeling langen tijd in één plaats moet verblijven, als het hotel- en restauratieleven zelfs al zijn de eischen, die men daarbij stelt, bescheiden, zooals men van zelf in een stad als Archangel al doet: want al is zij uitgebreid en telt zij meer dan 24.000 inwoners - in veel opzichten is zij nog een *kleine* stad.

Dan is het een niet genoeg te waardeeren voorrecht, wanneer men in familiekringen wordt opgenomen op de gastvrije manier, die aan de Russen zoo eigen is. Merkwaardig genoeg, kan men ook hier weer zeggen: 'les extrêmes se touchent': evenals in Indië, het warme land, de gastvrijheid een algemeene deugd is, als vanzelf ontsproten uit de omstandigheden, dat dikwijls de bewoonde plaatsen op grooten afstand van elkander liggen, zoo is zij ook hier een kenmerkende eigenschap van de bewoners van het koude Noorden. Zij toch ook waren tot voor weinige jaren zoo volkomen geïsoleerd, zoo geheel van vlugge communicatie-middelen verstoken, dat bijv. een reis naar Petersburg minstens acht dagen duurde: de wegen waren zoo slecht, dat die tocht per wagen een ware marteling was, zoodat men dezen liefst per boot of 's winters per slede ondernam.

Sedert in 1897 de spoorlijn Wolga-Archangel geopend werd, is hierin natuurlijk groote verandering gekomen; al is er maar één komende en één gaande trein per dag, het is toch een geregelde verbinding met het centrum en steeds grooter wordt het aantal reizigers, dat hiervan gebruik maakt.

Maar den stempel van den ouden toestand vindt men hier toch nog in veel opzichten terug en deze zal ook vooreerst niet uitgewischt worden.

Gansch Archangel was vroeger min of meer één groote familie: vele inwoners waren aan elkaar verwant, want de huwelijken werden meestal onderling gesloten; tegen een vreemdeling, men mocht hem al gastvrij ontvangen, koesterde men argwaan en men zag niet gaarne, dat hij een Archangelsche tot vrouw kreeg. Laat ik er dadelijk bijvoegen, dat dit vooroordeel zelfs nu nog niet geheel overwonnen is.

Het echte familieleven bloeide hier dan ook welig op; elke gelegenheid werd aangegrepen om bij elkaar te komen en dan was een gezelschap 40 à 60 personen meer regel dan uitzondering. Het gevolg was, dat men zich ruime woningen bouwde, met vele en groote vertrekken, allen in elkaar loopend, en door breede vleugeldeuren eerder verbonden dan gescheiden, want deze deuren staan altijd open. De van hout

opgetrokken huizen hebben meestal maar één verdieping, zijn flink hoog uit den grond opgebouwd met het oog op de dikke sneeuwlaag, die 's winters maandenlang den bodem bedekt, en staan allen vrij op een plaats, waarop zich dikwijls een stal en eenige nevengebouwen bevinden; het geheel is omgeven door een schutting of een dicht houten hek. Alleen midden in de stad vindt men eenige aan elkaar gebouwde huizen, waarin winkels gehouden worden terwijl verder alleen de officieele gebouwen van steen zijn opgetrokken.

Wat dadelijk treft in de woning eener gegoede familie is het streven naar veel licht en lucht, beiden ook al in verband met klimaat en legging van de plaats.

'Wat zouden wij met onze kleine kinderen en onze oudjes moeten beginnen,' zeide mij een dame 'wanneer de felle koude hen weken lang het uitgaan belet, als zij niet in huis volop licht en lucht hadden; zij zouden ziek worden!' Luchten in den vorm van open ramen, is 's winters vrijwel uitgesloten; de dubbele ramen kunnen slechts gedeeltelijk iets geopend worden, want anders zou de vorst in huis komen. Dit wekt nu wel in een Hollander de gedachte: 'wat zal dat benauwd zijn!' Maar men moet niet vergeten dat de ruimte der ineenloopende vertrekken zéér groot is, dat de tot aan het plafond ge-

metselde kachels in de *gangen* met hout gestookt worden, waardoor nòch stof nòch aanslag of kolendamp ontstaat; bovendien zijn onze onpraktische, vastgespijkerde tapijten hier onbekend: de vloeren zijn òf geschilderd óf met parket belegd, terwijl de losse karpetten gemakkelijk opgenomen en buiten gereinigd kunnen worden, waardoor in de kamers ook al minder stof ontstaat. Bovendien is gewoonlijk in elk vertrek een ventilator aangebracht, zoo dat de temperatuur

heel aangenaam is, warm zonder benauwd te wezen.

Donkere, dikke gordijnen voor de ramen zijn hier een zoo goed als onbekende weelde en worden hoogstens als portières gebruikt; overal lichte, dunne voorhangsels, die het 's winters toch al schaarsche daglicht niet onderscheppen; als zomers het zonnetje wat al te brutaal zijn stralen naar binnen werpt, dan wordt zijn felle schijn getemperd door van buiten geplaatste schermen.

Het beste bewijs, dat in de vertrekken een gezonde atmosfeer heerscht, is naar mijn inzicht de uitstekende conditie, waarin zich de planten, die in geen kamer ontbreken, in 't algemeen verheugen. De meeste dames leggen zich met veel liefde toe op het kweeken van allerlei bloemen, terwijl de ruimte der vertrekken het mogelijk maakt overal standaards met groote palmen te plaatsen, waarbij die van een paar meter omtrek geen zeldzaamheid zijn.

Het zomerachtig aanzien der vertrekken in het algemeen heeft mij steeds sterk getroffen in tegenstelling met het typische winterbeeld, dat de omgeving daarbuiten

maandenlang biedt; als geheel persoonlijke opvatting wil ik echter wel bekennen, dat ik ons Hollandsch interieur meestal intiemer, warmer van toon vind, meer gevoel verradend voor lijn en kleur, wat hier bij de meesten ontbreekt. De kunst, die bij ons hoe langer hoe meer plaats in het dagelijksch leven verovert, die haar veredelenden invloed ook in kleinere onderdeelen onzer omgeving doet gevoelen, is hier in dien zin nog een stiefkind in kleertjes van twijfelachtige schoonheid gestoken.

Het bewonen van zulke groote woningen brengt vanzelf het houden van grooter aantal dienstboden mede: in een huishouden met een paar kinderen bijv. zal men gewoonlijk vier vrouwelijke dienstboden vinden, terwijl er altijd ook een mannelijke is. Deze vervult de rol van koetsier, want het houden van paard en rijtuig wordt hier, evenals in Indië niet zoozeer als een luxe beschouwd, maar als een noodzakelijke behoefte door de groote afstanden van kantoor of fabriek buiten de stad en is daarom vrij algemeen. De koetsier zorgt verder voor het onderhoud van de plaats en het stoken van de kachels in huis, waarvoor hij ook het noodige hout moet rondbrengen. Dit stoken behoeft slecht één-hoogstens tweemaal per etmaal te gebeuren, want deze kachels zijn zóó ingericht, dat zij, wanneer het hout geheel is doorgebrand, worden afgesloten door een klep in den schoorsteen, waardoor men de afstralende

warmte als het ware gevangen houdt: de gepleisterde steenen wanden worden sterk verhit en blijven, wanneer het buiten niet buitengewoon hard vriest, ongeveer 24 uur hun warmte behouden; de achterwand, die door de kamer loopt, deelt hieraan een aangename, gelijkmatige temperatuur mede.

De loonen van het dienstpersoneel zijn over het algemeen hooger dan bij ons: een keukenmeid verdient hier minstens *f* 150 - per jaar, de andere naar verhouding wat minder; maar daar ik bij ervaring weet, dat men hier meestal 1 Rbl (*f* 1.28) betaalt voor wat bij ons *f* 1 - kost, dan volgt hieruit, dat de financieele toestand der dienstboden daarom niet gunstiger is dan bij ons. Eigenaardig is het, dat er over en weer volstrekt geen verplichtende bepalingen bestaan omtrent dienstopzegging; als morgen het meisje een betere of voordeeligere betrekking weet, dan deelt zij kalm haar meesteres mede, dat zij den volgenden dag vertrekt, terwijl deze haar om welke reden ook bij den dag ontslaan kan! Voor het personeel wordt afzonderlijk middageten toebereid, dat meestal uit soep en treskà bestaat, de volksspijzen bij uitnemendheid, waaraan zij gewend zijn, de meisjes uit de omliggende dorpen, die in de stad een betrekking gevonden hebben.

Jammer genoeg speelt hier de drankzucht ook onder de vrouwelijke dienstboden een groote rol en het zijn vooral de keukenmeiden, die zich hieraan bezondigen; zoolang zij echter haar werk verrichten, neemt men er niet veel notitie van, want zij vinden het bovendien volkomen ongemotiveerd, wanneer men haar er een verwijt van maakt, als zij zich na volbrachten arbeid aan drank te buiten gaan!

Hoewel de meisjes uit het dorp zeer goed vatbaar zijn voor het aanleeren van eenige beschaving, blijven zij in veel opzichten haar eigenaardige opvattingen en gewoonten behouden. Zoo hoorde ik bijv. eens een dame haar keukenmeid verzoeken de eieren één Onze-Vader langer te koken - want dat was haar maatstaf, op de klok kijken kon het meisje niet. Een andere mevrouw, die met veel tegenwoordigheid van geest een kleinen binnenbrand had weten te blusschen, werd minder aangenaam verrast met een plas water haar door eene dienstbode in het gelaat geworpen; het was geheel te goeder trouw bedoeld om door een tegenschrik de kwade gevolgen van den eersten schrik te voorkomen. Heeft zulk een gedienstige geest geen water bij de hand, dan zal zij eenvoudig hetzelfde effect trachten te bereiken door U in het gezicht te *spuwen*, zooals ik dat op straat eens bij een ongeval met een rijtuig gebeuren zag! Dat zij, bij het uitbreken van een brand, er eerder aan zal denken met ikoon (heiligenbeeld) aan te komen dragen, om het vuur te bezweren, dan dadelijk op gewone wijze op redding bedacht te zijn, spreekt haast van zelf, want dat heeft zij in haar jeugd niet anders geleerd...

In het begin van mijn verblijf hier vroeg ik mijzelve wel eens af: ‘hoe kan men altijd maar onvoorbereid gereed zijn om onverwachts gasten te hebben?’ Maar wanneer men weet dat bij ieder huis een flinke ijskelder is, waarin van alles in voorraad gehouden wordt en dan bovendien een blik staat in de keuken, dan is het raadsel opgelost. In de keuken n.l. is behalve de pliete, een groote, gemetselde kookkachel, bovendien nog een zoogenaamde Russische oven, een soort bakkersoven; een paar maal in de week gestookt, behoudt deze uren lang zijn warmte en biedt een verbazende ruimte om brood, gebak en allerlei te bakken of warm te houden. Voor de bereiding der spijzen worden meest koper-vertinde pannen of aarden potten gebruikt. Heel typisch zijn een soort doozen van berkenbast, byrakami genaamd, waarmede allerlei inkoopen, zoowel van natte als van droge waar, gedaan worden.

Zij worden door de boeren gemaakt, zijn meestal met naïve, bonte beschilderingen versierd en het deksel zoo goed, dat men het als handvat om de doos aan te dragen gebruiken kan.

Hoewel misschien minder dan 25 jaar geleden, komt men hier toch nog al dikwijls met groot gezelschap bij elkaar, terwijl bovendien de gastvrijheid medebrengt, dat vaak ook ongenoode gasten aan den maaltijd deelnemen. Het is wel opvallend, dat in gezelschap dames en heeren zich erg afscheiden, wat zelfs aan tafel merkbaar is, tenzij de gastvrouw van te voren anders bestemd heeft. In de clubs, maar ook 'en famille', vooral in echt Russischen kring, wordt veel kaart gespeeld en de *Russin* vooral is daarvan een hartstochtelijk liefhebster: is dit ook weer niet een Indisch trekje??

Voor jongelieden uit het buitenland, die meer houden van gezellig, huiselijk verkeer, dan van het jongezellenleven in clubs, enz. vind ik Archangel geen gunstige plaats: men is nog al exclusief, en wanneer een jongmensch zich heeft laten voorstellen, dan kan hij hoogstens met Nieuwjaar en met Paschen ongenood een visite maken, maar overigens is het geen 'ton' zoo uit eigen beweging eens 'aan te kloppen,' vooral niet, wanneer er jonge meisjes aan huis zijn! Men treft elkaar zoo nu en dan eens, op concert of uitvoering en een drukker verkeer bij het meisje aan huis is alleen dan gebruikelijk, wanneer de jonge man 'ernstige bedoelingen' heeft. Dit strenge decorum strookt niet geheel met sommige heel vrije opvattingen, die men in andere opzichten heeft in be-

trekking tot het verkeer van jongelieden onderling; maar waar vindt men zulke tegenstrijdigheden niet? Heeft eenmaal, niettegenstaande vele moeilijkheden, de liefde haar pleit gewonnen en hebben de ouders een verloving toegestaan, dan volgt binnen betrekkelijk korten tijd het huwelijk, want een lang engagement is ook al weer niet gebruikelijk en het *verbreken* van deze verbintenis, die toch ten doel heeft elkaar nader te leeren kennen, is hier bijna iets ongehoords! Verder commentaar te geven, dat hier meer dan elders het huwelijk een *loterij* is, kan ik als overbodig beschouwen, zonder daarmede te willen beweren, dat daarin het aantal *nieten* hier grooter is: 'le gros lot' is toch eigenlijk overal voor slechts enkelen weggelegd.....

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

U.G. - Ik kan U in dezen niet raden, omdat de regels van ons blad verbieden zulke namen in het publiek te noemen.

Maria III. - Het is nu nog te vroeg om over de wintermodes te redeneeren. - Directoire is zeer zeker mode nog, maar het is niet iedereens zaak dien stijl te dragen. Raadpleeg uw tailleur als hij zoo vertrouwbaar is wat smaak aangaat. -

- - **Corset**. - De firma Huijser in Amsterdam heeft een nieuw model dat U zeker zal bevallen; voor zwaardere figuren als geknipt. Het is magnifique; schrijf hem.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

J.F.L.K. - Twee brieven van U ter beantwoording. Voor de vrîendelijke wenschen in nommer één veel dank. - Ik ben blij dat gij mijn goeden raad zoo ter harte hebt genomen, en ik twijfel er niet aan, hoe gij U later zelf zult verheugen, dat Uw liefde voor de letteren U niet afbracht van Uw plicht in elk geval aftestudeeren. -

Het artikel bestemd voor Johan Schmidt lief ik liggen, wetend dat hij afwezig was; ik gaf het nu reeds een beurt.

Van gedachtenwisselingen een drukproef toezenden gaat niet. - Het gedichtje heb ik niet aangenomen, omdat er zooveel copie is. -

Nu komt Uw tweede langere brief aan de beurt. De daarbij gezonden bijdrage nam ik - gelijk gij zaagt uit de U gezonden proef - wel aan, maar ik vond nog geen gelegenheid tot plaatsing. Ik hoop dat zij spoedig komt. - Wat Uw belangstelling in en tevredenheid over de Holl: Lelie aangaat, ik heb inderdaad in den nieuwen jaargang méér nog van mijn eigen leven gegeven dan ooit vroeger, en dat komt omdat de lezers mij daartoe als het ware prikkelen door hun interessante brieven en bestendige voeling met mij, en het daardoor voor mij tot een aangename taak maken veel van mijn eigen hand in het blad te geven. Het doet mij genoegen dat gij-ook dat hebt opgemerkt, en ik hoop dat de Lelie nog lang voor U een ‘oase’ in de woestenij mag blijven. Uw verlangen naar letterkundige overzichten wordt eveneens voldaan, gelijk gij zult zien. Het is daarmede zooals gij zelve zegt, de Lelie is eigenlijk te klein voor alles wat de lezers verlangen op dat punt en aangaande de correspondentie; maar in dezen jaargang zal ik meerdere boekbeschouwingen geven. - De vereeniging tot bescherming van dieren heeft een grooten voorstander in Jhr: Engelen, Hilversum. Vraag hem om alle inlichtingen.

- - 't Spijt mij dat de berichten omtrent Uw eigen huiselijke omstandigheden niet zoo heel opwekkend zijn; en dat nog wel in Uw vacantie! Gij behoeft niet bang te zijn dat gij mij ‘te lang ophoudt’ of ‘verveelt’ door daarover Uw hart uit te storten. Het doet goed als men zich uiten kan, en gij vindt in mij oprechte belangstelling, weest daarvan overtuigd. -

Zeker, gij moogt gerust nog meer zenden voor de gedachtenwisseling, als gij nog iets op Uw hart hebt. -

Vriendelijke groeten. -

Dirk ten Haghe. - Voor Uw vriendelijk briefje aangaande een eventueele vergrooting van de Lelie veel dank; een woord van belangstelling doet goed. -

Dan heb ik nog twee langere brieven van U ter beantwoording.[*)] In den eenen zag ik, hoe de correspondentie U tot lijnrecht een andere gevolgtrekking brengt dan die welke menige andere correspondent maakt uit mijn levensbeschouwing. Meestal namelijk verwijt men mij dat ik de mannen te ideaal zie, en nu meent gij uit mijn correspondentie te moeten afleiden, dat ik in mijn leven zooveel ‘minderwaardige’ mannen ontmoette. Ik zou zeggen beide is onwaar. ‘Minderwaardige’ mannen heb

*) Het was afgedrukt toen ik Uw laatsten, nieuwen brief ontving.

ik zeer zeker niet zooveel meer ontmoet dan minderwaardige vrouwen. Maar wel geloof ik dat de meesten hunner door het *uiterlijk* van een vrouw zich laten bekoren, waar het zoogenaamd trouwen uit liefde geldt (van andere lagere redenen spreken we nu niet) en zich dat te laat beklagen *als* hun de oogen opengaan - wat niet altijd het geval is. Het kan echter wel zijn dat in den Haag, in de onnatuur van uitgaan- en wereld-leven, in de hoogere standen in een woord, zulk oppervlakkig en ondoordacht huwen na korte kennismaking op partijtje of feestje meer gebruikelijk is dan in de bescheidener middelklassen en in het leven in de provincie, waar man en vrouw gelegenheid hebben meer gewoon, meer dag in dag uit, met elkaar te verkeeren vóór het huwelijk. Toch geloof ik, dat ook daar het leelijke, niet met uiterlijke bekoorlijkheden bedeelde jonge meisje een grooten kans heeft onopgemerkt te blijven. Echter... wat heeft dat zich door het uiterlijke laten bekoren in den man met '*minderwaardigheid*' te maken.? - M.i. is dat woord niet toepasselijk.

Voor de aardigheid neem ik Uw eigen woorden over aangaande Uw ervaringen.

Volgens mijne ervaringen en die heb ik nogal op dit speciale punt (want als jongmeisje (eenig kind) logeerde ik bij veel verschillende families in alle deelen van binnenen buitenland en zag die intieme dingen zich vaak af-

spelen voor mijn oogen) *volgens mijne ervaringen dan, ben ik het eens met Mad. de Sévigné, dat om een man blijvend te boeien goed is een lief meisje te zijn, maar noodzakelijk een intelligente vrouw.*

Dat een man spoedig verlieft op een mooi uiterlijk dunkt mij ook; is de vrouw echter dom, dan gaat de verliefdheid meestal over.

Lieve mevrouw, Uw eigen ervaringen laat ik in het midden want die kan ik niet beoordeelen, maar, waar U mad. de Sevigné aanhaalt, daar moet ik U toch even herinneren aan het gróót verschil tusschen toen en nu. - Ja-zeker, toen, in háár tijd (in veel opzichten m.i. zooveel aantrekkelijker dan de onze) was '*l'esprit*' alles. Lees die brieven eens tusschen haar en haar neef, jaar in jaar uit. Welk meisje wordt heden ten dage zoo opgevoed, liever gezegd heeft van nature zulk een tintelenden bevalligen geest.? Heden ten dage is elke backfisch gebrild en droog en dor als een stokvisch, in diepzinnige betoogen uitmuntend maar *geest*...? Daarom ben ik 't met U eens wat den tijd aangaat waaruit gij citeert, maar helaas die is niet de onze. -

En dan is *mijn* ervaring, wat de slotzin van U aangaat, deze dat heel veel mannen absoluut *niet* zien de domheid hunner vrouwen; en daarvoor heel blind blijven, na het huwelijk evenzeer. Zou dat echter niet komen omdat de meeste mannen zelf ook niet bijster 'intelligent' zijn dikwijls? Een wezenlijk héél begaafd man zal wel ontdekken van lieverlede de domheid zijner vrouw, echter geloof ik niet dat hij haar per-se dáárom minder zal liefhebben. Mannen worden niet graag gedomineerd; ik heb meer dan een man, die wezenlijk een scherp verstand had, hooren zeggen: In de huiskamer hoor ik liever niets meer over die geleerde onderwerpen; ik vind het juist prettig dat mijn vrouw 'van niets afweet.' Dat dit geen hooge opvatting is van huwelijks-verhouding geef ik U graag toe, maar juist daarom zijn dunkt mij zulke ideaal-huwelijken als U bedoelt met een lantaarntje te zoeken. -

In 't geval Draga en Alexander van Servië stel ik mij voor, na alles wat ik daarover las, dat wij te doen hebben gehad met een oudere slimme coquette, die een héél jongen jongen, zelf niet-slim, in haar macht wist te krijgen met demimondaine-listjes op zinnelijk gebied.

In het antwoord dat U mij meedeelt van die twee ongetrouwde heeren, lees ik precies 't zelfde wat ik-ook steeds zeg, namelijk dat de man meer en meer dóórziet bijtijds: Voor het geëngageerde meisje is het te doen om 'mevrouw' te worden meestal; den man neemt zij, zonder liefde, 'op den koop toe', en als hij dan zijn rechten wil laten gelden, nadat zij haar deel van den verkoop kreeg door het mevrouwschap, dan wendt zij plotseling 'afkeer' voor 'ontgoocheling', stelt zich aan als de ontheiligde eringeloopen onnoozelheid, en gooit de deur op het nachtslot, of, als zij zelve dáárin wel lust heeft, dan weigert ze in èlk geval voor de opvoeding, voor de huishouding te zorgen, en daardoor een meid uit te sparen; in een woord ze wil wel de genoegens van het huwelijk maar niet de plichten ervan. Dat de mannen onder die omstandigheden hoe langer hoe minder trouwen vind ik héél natuurlijk. -

Met volle instemming neem ik Uw woorden over:

Maar alleen de superieure vrouw lijdt omdat zij geen vrouw en moeder is, de meeste meisjes worden bitter omdat hun vriendinnen of zusters nu 'mevrouw' zijn, in aanzien komen, een over 't algemeen begeerde plaats in de maatschappij innemen, want als zij zoo leden onder 't gemis van kinderen, van moederweelde, waarom verzongen zij dan eenmaal getrouwd zelf hunne kinderen niet? Waarom vinden zij

dan dat de 'juf' de kinderen evengoed kan verzorgen, wat toch absoluut niet waar is?

Hier slaat U woord voor woord den spijker op den kop.

't Geen U mij schrijft over dat honden-tafereeltje, en Uw geestige slot-beschouwing daaromtrent, deden mij goed; daarom neem ik die laatste hier over:

Daar ik natuurlijk overtuigd ben dat U dat wel hebt ondervonden, zou men zoo langzamerhand tot de conclusie komen dat de 'aristocratie' geen gevoel heeft en de andere menschen wel, en dat freule Lohman lijdt aan dezelfde 'burgerlijke overgevoeligheid' waarvan Oscar van Liparie in 'Majesteit' zijn zoon Ottomar beschuldigde.

U kunt daarin wel gelijk hebben, want zeer zeker is het immers 'aristocratisch' het gevoel quasi te dooden door zich een superieur air te geven van: Mij kan niets aandoen, of vreugde of bewondering veroorzaken. - Daarom geloof ik ook graag dat in den Haag veel grooter wreedheid heerscht op 't gebied dierenplagen dan bij U; de vrees voor het oordeel van een ander is op een kleine plaats óók nog een reden om zich niet zoo bloot te geven. Wat U-zelve daarover meedeelt is een bewijs voor deze stelling. Maar in een groote stad kan A. doen wat hij wil met zijn hond of kat, zonder dat B. het bemerkt; terwijl in een dorpje of een klein plaatsje B. bij al zijne kennissen rondgaat om de laffe wreedheid van A. te bespreken, en zoo iets wekenlang stof geeft tot gesprekken. In dit geval is dat een zéér goed iets, *die* kleinsteedschheid; want zij houdt terug van het kwade.

Niet-alleen begrijp ik en billijk ik ten volle Uw redenen van niet over dat bedoelde punt willen schrijven, maar ik veroorloof mij zelfs mij in dezen aan de zijde van Uw man te scharen. In Uw geval zou ik 't niet doen, dat weet ik zeker, en dus kan ik mij best vereenigen met zijn opvatting. -

Ik moest lachen om wat U schrijft over de toilet-redactrice; ik bracht haar over wie door U is aangezien ervoor, en ook aan de persoon in questie; die is de laatste voor zoo iets moet U weten! Intusschen hopen wij, als de toiletrubriek Uw tevredenheid wegdraagt, U ook daar als medewerkster of correspondente te ontmoeten. -

Ik ben blijde dat ook U de dagboekbladen interesseeren; ik hoop geregeld om de veertien dagen er mede voort te gaan. Heel gaarne maakte ik gebruik, gelijk gij hierboven ziet, van Uw verlof nu en dan iets in de corr: over te nemen uit Uw brieven.

Uw nieuwsgierigheid hoe ik denk over intelligente vrouwen, welke U in het slot van dezen brief uitspreekt, voldeed ik hierboven. - Mij ging het daarin niet als U; ik heb niet zoo jong als U van de heeren der schepping een studie gemaakt; ik was in dat opzicht héél lang kind, en leefde een 'droomleven'. - Voor mij bestond er in die dagen maar één man, dat was mijn vader, die was *volmaakt* in mijn oogen. - En verder zag ik niet. -

Vriendelijk dank voor Uw brieven.

Gonda. - Uw gedachtenwisseling vind ik zoo flink, dat ik hem opneem als artikel, dus tegen honorarium. Zulke getuigenissen zijn zoo goed, omdat zij zoo eerlijk zijn. - Zeker, wacht Uw tijd af voor gij mij schrijft; ik begrijp best dat gij veel te doen hebt, en vergeet U niet, al kunt gij niet dadelijk zoo lang schrijven als gij zoudt willen. - Voor Excelsior verklap ik nu maar wat gij mij vertelt 'dat zij U sympathiek is.' - Hartelijk gegroet.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

9 September 1908.
22ste Jaargang.
No. 11.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
't Geheugen.
(Vervolg en slot van No. 10.)

Daarom moet nooit van buiten worden geleerd voor de *inhoud*, die immers het doel is en welke zonder letterlijk memoriseeren moet worden gekend, totaal is begrepen en geheel 't eigendom is van den studeerende. Vaak is maar-gauw-van-buiten-leeren gemakkelijker, maar dan is 't resultaat van 't geleerde *woorden* in plaats van *zaken, vormen voor inhoud.* Steeds moet de inhoud ook *met eigen woorden* kunnen worden weergegeven. En toch vergete niemand dat aan 't slot moet komen 't werktuigelijk memoriseeren. Dit is onmisbaar en a.h.w. le couronnement de l'édifice.

Waar 't kan moet dus steeds 't logisch memoriseeren 't werktuigelijk van-buiten-leeren steunen. Zoo bij 't van-buiten-leeren van gedichten. 't Volledig

begrijpen is hier de krachtigste steun, want nu wordt de tijdsorde in de opvolging tevens *een logische schakel.*

Deze logische schakel tracht men nu soms ook aan te brengen waar hij niet bestaat. En hierbij betreden we het gebied der mnemotechniek (of mnemoniek), geheugenkunst, Gedächtniskunst. *Kunstmatig* worden *verstandelijke* verbindingen gezocht. En - laat mij dit er dadelijk bijvoegen - dikwijls met groot succes. Eén voorbeeld:

Om b.v. het getal π (dit drukt de ver-

houding uit van de middelijn tot den omtrek van een cirkel en komt geregeld in berekeningen te pas) tot in eenige decimalen te onthouden, schrijf of zeg ik op:

Moi,	j'	aime	à	faire	connaître	un	nombre
3,	1	4	1	5	9	2	6
utile	aux	sages;					
5	3	5					

en plaats er onder de cijfers, die 't aantal letters van elk woord weergeven; en de komma laat ik staan:

Inderdaad, een zeer gemakkelijk middeltje.

* * *

Hierop doelt Kant als hij het geheugen drieërlei noemt: *a.* 't mechanische of werktuiglijke, *b.* 't judicieuse (oordeelkundige) of verstandige en *c. 't ingenieuse* of *vernuftige geheugen.*

Bekend is 't verschil tusschen eerste en laatste kwartier (Premier et dernier), de onderscheiding van de drie soorten van hefboomen door de drie medeklinkers van 't woord *S*a *L*o *M*o, 1e soort: *S*teunpunt in 't midden, 2e soort: *L*astpunt in 't midden, 3e soort: *M*achtpunt in 't midden. De scherpe medeklinkers vindt men alle in 't woord: *'t kofschip*, de vloeiende in: *m*o*l*e*n*aa*r* enz.

Om te onthouden dat bij de verdeeling van 't Romeinsche Rijk Arcadius het Oosten en Honorius het Westen kreeg, zegt men b.v. Arcadius kreeg het deel waarin Arcadië lag, dus 't oostelijke, of: Arcadius begint met een *a* de *eerste* letter van 't alphabet, in 't oostelijk deel gaat de zon 't *eerst* op. De eerste vier bijrivieren van den Donau vergeet men niet licht, als men zegt: *de Iller legt de Isa rer in* (Iller, Lech, Isar Inn). 't Volgend kreupelrijmpje bedacht ik om de zeven soorten van sterke Duitsche werkwoorden in 't geheugen te prenten:

1. *Ringen*, um vom Bett zu kommen,
2. *Sprechen*, um was zu bekommen,
3. *Lesen* was zu tun heut ist,
4. *Waschen*, weil man schläfrig ist,
5. *Blasen*, weil die Tee noch heisz ist,
6. *Bleiben*, bis es bald halb neun ist -
7. *Schlieszen* musz ich meine Muse,

(8.) Obgleich es mich sehr verdrösse.

De eerste woorden van de zeven eerste regels zijn elk een voorbeeld van een werkwoord van alle achtereenvolgende zeven klassen.

Wie een groote verzameling staaltjes van mnemotechniek wil zien, doorbladere Beckering Vinckers, Engelsche Spraakkunst, 1e deel, Uitspraak.

Bij de beoordeeling van deze hulpmiddeltjes moet men zich plaatsen op het standpunt van iemand, die de zaken nog leeren moet en bedenken dat er zijn, voor wie 't leeren en 't onthouden moeilijk, van sommige dingen bijna onmogelijk is. En voor hen in de eerste plaats is de geheugenkunst bestemd. Als bezwaar wordt soms opgegeven dat men bij de te leeren zaken nog bovendien wat nieuws, n.l. het hulpmidpeltje, moet onthouden. Maar dit is geen geldig bezwaar, vooral niet *als de hulpmiddelen zelf bedacht zijn.* En dit is, zooals we aanstonds zullen zien, de eisch bij de mnemoniek als stelsel. Wie vreest dat het onthouden van iets er bij een verzwaring is, geeft zich geen rekenschap van den aard onzer kennis, alsof men *ruimte* noodig had om ze te *bergen.* Neen, alle kennis, die *geassocieerd* is, wordt gemakkelijk bewaard.

De mnemoniek is voornamelijk gericht op 't in-'t-geheugen-prenten van getallen. De nieuwere geheugen-kunst is saamgesteld door Otto Reventlow en verder uitgewerkt door dr. Hermann Kothe, neu bearbeitet von dr. Georg Pietsch (te Leipzig bij J.J. Weber, 8e druk, prijs *f* 1. -[(1)]

Zij bestaat in 't veranderen van getallen in woorden en begrippen. Voor elk cijfer neemt zij één of meer medeklinkers aan, klinkers tellen niet mee in dit stelsel 1 = *t* of *d* (naar willekeur); 2 = *n;* 3 = *m;* 4 = *r* of *q;* 5 = *s* of *sch;* 6 = *b* of *p;* 7 = of *v;* 8 = *h* of *ch;* 9 = *g* of *k;* 0 (nul) = *l, z.*

De beteekenis der cijfers is gemakkelijk te onthouden; men moet daarbij in 't oog houden dat het in 't Duitsch bedacht is en dus aan Duitsche schrijfletters en woorden denken. Om de overeenkomst in vorm is 1 = *t* en daar *t* en *d* verwant zijn, ook = *d;* 2 = *n* (2 beenen); 3 = *m* (3 beenen); 4 = (= r) om de overeenkomst in vorm (maar ook omdat het de eindmedeklinker is van *quator* en = *q* (*q*uator, *q*uatre), 5 = *s* (om de overeenkomst in vorm in ons, 't Latijnsche, schrift), en = *sch* (ook een sisklank); 6 = *b* om de overeenkomst in vorm, en = *p*, omdat deze met de *b* verwant is; 7 = *f* (overeenkomst in vorm) en *v* verwant met de f); 8 = (= *h*) om de overeenkomst in vorm, en = *ch* en = *j* (als halve *h*); 9 = *g* (= *g*) om de overeenkomst in vorm) en = *k* (ook een keelletter; o (= nul) = *l* en *z* is de laatste letter van Nu*l*(l) en de *z* is de eerste letter van zèro), 95 = x (ks).

(1) Er hebben zich nog veel meer geleerden met de mnemoniek onledig gehouden.

Wil men nu het sterfjaar van Karel den Grooten onthouden, 814, dan maakt men een woord waarin slechts de medeklinkers *h* of *ch* (= 8), *t* of *d* (= 1) en *r* of *q* (= 4) voorkomen, of een zin of uitdrukking, waarvan elk woord met een dier medeklinkers begint; het woord, de uitdrukking of de zin moet toepasselijk zijn op Charlemagne. *Hoeder* (= beschermer van 't rijk) of *h*eer *d*es *r*ijks vertegenwoordigt 814 en doet ons gemakkelijk aan den groeten vorst denken.

Gewoonlijk komt het er slechts op aan twee cijfers, dat der tientallen en dat der eenheden te onthouden, daar men veronderstellen mag dat de eeuw waarin een gebeurtenis voorvalt, wel bekend is. Om nu van 1789 de 8 en de 9 te onthouden, zegt men *Jak*obijn of *Jak*obijnen of *hak*bijl (guillotine).

(10)95, Le*x*icon, 't *eerste woordenboek* gemaakt.

(10)15 Ou*ds*te bezienswaardigheid, de Straatsburger dom gebouwd (door Erwin von Steinbach).

(18)48 *r*evolutie-a*j*ar.

(18)12 *l*oo*n* naar werk, Napoleons leger trekt uit Rusland terug.

(17)93 *K*oningsmoord, Lodewijk XVI en zijne gemalin Marie Antoinette onthoofd.

(14)23 *N*ieuwe *m*anier van boeken-maken. (Boekdrukkunst uitgevonden).

(15)68 *B*evrijdingsoorlog-*H*eiligerlee. (*B*egint *h*eerlijk).

(15)74 *V*ictorie *R*edding. (Leiden ontzet).

(15)73 *V*aarwel *M*ijnheer. (Alva vertrekt).

(15)67 *B*loed *v*olgt zijn schreden. (Alva's komst).

(16)29 *N*ooit *g*rooter slag geslagen. ('s Hertogenbosch ingenomen).

(16)72 *V*reeselijk *n*ieuws. (Frankrijk en Engeland verklaren ons tegelijk den oorlog).

(18)15 *D*e *S*taat wordt grooter. (België met ons land vereenigd).

(17)69-(18)21 *B*egin - *E*ind van Napoleon.

(16)48 *R*ust *h*ersteld. (Vrede te Munster).

(10)96 *G*roote *b*eweging in Europa. (Begin der kruistochten).

(15)76 *V*olle *b*evrediging. (Pacificatie van Gent).

Uit onderstaanden zin onthoudt de Duitscher de twaalf teekens van den dierenriem:

*Wie still zwi*schen dem *Krebs* und dem *Löwen* die *Jungfrau war;* da *schosz* der *Schütz* vom *steilen Wall* die *Fische*, n.l. *Widder* (ram), *Stier, Zwillinge, Krebs, Löwe, Jungfrau, Wage* (Weegschaal), *Scorpion, Schütz, Steinbock, Wassermann, Fische.*

De belangstellende zie in Kothe's Gedächtniskunst hoe allerlei andere zaken, b.v. maanden, sterrenbeelden, planten, in getallen worden omgezet. Ik geloof dat de lezer nu wel eenig denkbeeld zal hebben gekregen van de geheugenleer.

* * *

Tot slot wensch ik een paar kunststukjes te vertoonen, die ik uit de geheugenleer heb geleerd.

Toovervierkanten.

16	2	3	13 }	In alle richtingen $(1 + 4^2) \times 4/2 = 34$ (ook schuin).	
5	11	10	8 }	In alle richtingen $(1 + 4^2) \times 4/2 = 34$ (ook schuin).	
9	7	6	12 }	In alle richtingen $(1 + 4^2) \times 4/2 = 34$ (ook schuin).	
4	14	15	1 }	In alle richtingen $(1 + 4^2) \times 4/2 = 34$ (ook schuin).	

17	24	1	8	15 }	In alle richtingen $(1 + 5^2) \times 5/2 = 65$ (ook schuin).
23	5	7	14	16 }	In alle richtingen $(1 + 5^2) \times 5/2 = 65$ (ook schuin).
4	6	13	20	22 }	In alle richtingen $(1 + 5^2) \times 5/2 = 65$ (ook schuin).
10	12	19	21	3 }	In alle richtingen $(1 + 5^2) \times 5/2 = 65$ (ook schuin).
11	18	25	2	9 }	In alle richtingen $(1 + 5^2) \times 5/2 = 65$ (ook schuin).

30	39	48	1	10	19	28 }	In alle richtingen: $1 + 7^2) \times 7/2 = 175$
38	47	7	9	18	27	29 }	In alle richtingen: $1 + 7^2) \times 7/2 = 175$

46	6	8	17	26	35	37 }	In alle richtingen: $(1 + 7^2) \times 7/2 = 175$
5	14	16	25	34	36	45 }	In alle richtingen: $(1 + 7^2) \times 7/2 = 175$
13	15	24	33	42	44	4 }	In alle richtingen: $(1 + 7^2) \times 7/2 = 175$
21	23	32	41	43	3	12 }	In alle richtingen: $(1 + 7^2) \times 7/2 = 175$
22	31	40	49	2	11	20 }	In alle richtingen: $(1 + 7^2) \times 7/2 = 175$

9^2.

47	58	69	80	1	12	23	34	45
57	68	79	9	11	22	33	44	46
67	78	8	10	21	32	43	54	56
77	7	18	20	31	42	53	55	66
6	17	19	30	41	52	63	65	76
16	27	29	40	51	62	64	75	5
26	28	39	50	61	72	74	4	15
36	38	49	60	71	73	3	14	25
37	48	59	70	81	2	13	24	35

In alle richtingen: $(1 + 9^2) \times 9/2 = 369$.

In het algemeen voor n^2 is ½ n $(n^2 + 1)$ de som van de n cijfer is in alle richtingen; n moet oneven zijn, of ook 4 (zie boven: 't eerste vierkant); men kan dus de getallen van 1 tot 81, van 1 tot 121, van 1 tot 169, enz. alle op zulk een wijze in een vierkant plaatsen, dat de som is $(1 + 9^2\ (^{81})) \times 9/2 = 369$; $1 + 11^2\ (^{121})) \times 11/2 = 671$; $(1 + 13^2\ (^{169})) \times 13/2 = 1105$.

Alleen om te laten zien wat er zooal bedacht wordt, het volgende:

De op vernuftige wijze afgedankte werklieden.

Een fabrikant had 30 werklieden, van welke de helft (15) getrouwd en de andere 15 nog vrijgezel waren. Door velerlei verliezen zag hij zich genoodzaakt zijn zaak in te krimpen en de helft zijner arbeiders af te danken. Op den laatsten betaaldag laat hij hen een halven kring om zich heen vormen en maakt hen met de treurige noodzakelijkheid bekend dat hij de helft van hen moet afdanken en hij dit, om niemand van hen voor te trekken

of te doen achterstaan, zal doen door telkens de negende af te danken.

Als men nu elken gehuwden en niet af te danken werkman aanduidt door eene 1, en elken vrijgezel door eene 0, heeft hij hen als volgt gerangschikt:

11110000011011101001100010011 0 en telkens dien werkman als afgedankt uit den kring laten treden, dien bij 't tellen 't getal 9 trof. Op deze wijze heeft hij telkens de door eene 0 aangeduide vrijgezellen afgedankt en bleven dus de gehuwde werklieden in zijn dienst, waarvan men zich door proefneming overtuigen kan.

Om te weten hoe hij de werklieden daartoe moest opstellen, had de fabrikant 't volgende zinnetje bedacht:

*R*ei*s*e*nde m*i*tte*n* i*n M*ed*i*e*n*(l)a*nd*e

en liet nu afwisselend gehuwde en ongehuwde werklieden op elkaar volgen, beginnende met r (= 4) = 1111 gehuwden, vervolgens *s* (= 5) = 00000 ongehuwde arbeiders, enz. De *l*, tusschen haken geplaatst, doet niet mee.

Deze volgorde kan men ook krijgen, als men neemt *a* = 1, *e* = 2, *i* = 3, *o* = 4 en *u* = 5 in 't volgende zinnetje:

G*o*tt	schl*u*g	d*e*n	M*a*nn	*i*n	*A*m*a*l*e*ch,	d*e*r	*I*sr*a*el
4	5	2	1	3	1 1 2	2	3 1 2
1111	00000	11	0	111	0 1 00	11	000 1 00

b*e*zw*a*ng
2 1
11 0

of uit:

P*opulea*m	v*irga*m,	m*ate*r	r*egi*n*a*	t*ene*b*a*t.
4 5 2 1	3 1	1 2	2 3 1	2 2 1

C.G.

Over Kinderverzorging.
VI. Het aantal maaltijden van het oudere Kind.

Hoewel het niet in mijn plan ligt over de verzorging van oudere kinderen te schrijven, daar ik hiervan niet beter op de hoogte ben dan de meeste menschen, wil ik toch, omdat ik aanvankelijk hierin dwaalde, een enkel woord zeggen over het aantal maaltijden van het oudere kind.

Dat snoepen nadeelig is, weet iedereen. Toch lijkt het mij noodeloos hard, het kind alle snoeperij te onthouden. Immers wat Sint Nicolaas brengt, wat familieleden of vrienden meebrengen voor de kinderen, 't zou wreed zijn hun dat te onthouden.

Nooit heb ik er nadeelige gevolgen van bemerkt zoo de kinderen een gedeelte van hunne lekkernijen gebruikten onmiddelijk na het diner; de eetlust kan er dan niet meer door belemmerd worden en het verteert met het andere eten.

Iets anders is het gedurig snoepen, dat is en blijft nadeelig.

Toch is ons gebleken dat het Kind drie- of viermaal daags te laten eten en tusschentijds niets te laten gebruiken, al evenmin deugt.

Het kinderlijk organisme schijnt zich nog niet te kunnen wennen aan de lange tusschenpoozen der volwassenen.

Daarenboven gebruikt de volwassene, terwijl de kinderen naar school zijn, allicht een glaasje morgenwijn, koffie of thee met een beschuitje of iets dergelijks.

Ook gebruiken de meeste volwassenen nog voedsel als het Kind reeds te bed ligt. Hiermede dient rekening gehouden.

Melk is voor de meeste kinderen een noodzakelijk voedsel; er zijn echter kinderen met gezonde, blozende wangen die het gedurig melkdrinken niet goed bekomt; zij mogen vanzelf niet zooveel melk gebruiken dan het zwakke, bleeke of snelopgroeiende, magere Kind.

Tusschentijds een weinig melk geven, is ons altijd uitstekend gebleken. Nooit heb ik er vermindering van eetlust door bemerkt, mits men niet te groote hoeveelheden laat gebruiken. Integendeel, als het Kind tusschentijds niets krijgt, wordt de trek naar eten te groot, slikt het soms zijn voedsel zonder behoorlijk te kauwen, of gaat, wat nog erger is, de eetlust over.

Een voedingsregel als volgt is ons steeds uitstekend gebleken:

Onmiddelijk na het aankleeden 's morgens een glaasje melk, met of zonder beschuit. Bij het ontbijt, het teere Kind melk, het stevige water.

Om half twaalf uit school een klein glaasje melk met beschuitje.

Om half een bij den boterham cacao. Om vier uur uit school een glaasje melk. Om vijf uur dineeren, na het eten water of licht bier, natuurlijk geen wijn of zwaar bier; bij feestelijke gelegenheden lijkt mij zoete witte wijn het onschuldigst. Om zeven of acht uur als het kind gaat slapen melk met een of meer boterhammen.

Het is verwonderlijk, al hebben de kinderen nog zoo goed gedineerd, hoe goed die avondboterham smaakt. Geeft men die niet, dan is de tusschenpoos van 6 uur tot 's morgens te lang, en zal het kind 's nachts soms onrustig

zijn, (zonder dat het vaak weet waarom) van trek naar eten.

Eens of tweemaal per week karnemelksche pap met stroop voor het naar bed gaan is bloedzuiverend en dus aan te bevelen.

Tweemaal daags vleesch, (ook vet vleesch als ze er van houden), is voor de kinderen voldoende, driemaal daags is beslist te veel. Het spreekt vanzelf dat het teere kind, dat weinig vleesch tegelijk gebruikt, een extratje noodig kan hebben. Een licht gekookt eitje bij den boterham, is mede uitstekend.

Visch is om zijn hoog eiwitgehalte vanzelf een uitnemend voedsel; rijst wordt door alle artsen aanbevolen. Het Kind aardappelen onthouden lijkt mij overdreven. De aardappel bevat veel water en weinig voedingsstoffen, maar juist omdat de kinderen vleesch, melk en eieren gebruiken, móeten zij als tegenstelling slappe kost bijgebruiken: immers uitsluitend krachtig voedsel, is en blijft nadeelig voor iedereen.

Verder op alle spijzen door te gaan, ligt niet op mijn weg.

De opmerkzame moeder ziet wát den kinderen goed en wát slecht bekomt. Dat alcoholhoudende dranken, koffie en thee, ook specerijen of specerijachtige groenten (uien, prei enz) nadeelig zijn, weet elke beschaafde moeder.

Dat jonge groenten en vruchten (aardbeien, pruimen en meloenen uitgezonderd) gezond zijn, eveneens. Kersen is een zeer gezonde vrucht, echter niet meer als de kinderen (wat soms gebeurt) pitten mee inslikken.

Kinderen met zeer zwakke ingewanden moeten eenige maanden een paar maal daags eikelcacao gebruiken; daarvan worden en *blijven* later ook, de ingewanden stevig.

Dit laatste en ook de dagverdeeling wat het voedsel betreft, kan ik elke moeder uit eigen ervaring met gerustheid aanbevelen.

Leur.

MARIE VERPALEN-SPEEK.

(*Slot volgt.*)

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 9.) VI.

In die dagen begon ook het doleeren. -

Ik heb geconstateerd naderhand, dat zoo heel veel moderne menschen óók over deze questie, als over zoovéél wat de bijbel-geloovige christenen, de Afgescheidenen, de Roomschen, de ‘fijnen’ om kort te gaan, betreft, oordeelen, zonder eenige kennis van zaken, zonder eenig begrip van wáárom het gaat, met 'n schouderophalend hoogmoedig glimlachen over de ‘bekrompenheid’ van deze hunne naasten, zonder ook maar één oogenblik er zich rekenschap van te geven hoe zij zelf *de allergrootste* bekrompenheid aan den dag leggen, door willenmeepraten op hoogen verwaten toon over iets waarvan zij zich niet behoorlijk op de hoogte hebben gesteld, noch *willen* stellen gemakshalve. - -

De Ned. Hervormde kerk houdt er op papier belijdenis-schriften op na, waaraan hare predikanten zich dus behóórden te houden ingevolge hunne predikant-belofte; omdat echter deze predikanten bijna zonder uitzondering modern zijn, worden modern gemáákt al aan de academie door moderne theologische professoren, daarom geraakt

men tot den volkomenonverdedigbaren toestand van op papier zéérorthodoxe belijdenis-schriften en formulieren van huwelijk en doop en aanneming, waaraan geen der moderne dominees zich op den preekstoel ook maar eenigzins gebonden acht ze na te komen. Integendeel, de meesten hunner laten al dien in hun oogen ouden rommel verachtelijk liggen, en geven er voorschriften en vindingen van hen-zelf voor in de plaats. Anderen gaan nog veel verder, en achten zich zelfs gerechtigd op de cathechesatie en op den preekstoel bepaald te velde te trekken *ertegen.* - En dat alles terwijl zij nogtans geordend zijn als predikant dóór een Kerk, die deze belijdenis-schriften en deze formulieren geenzins daadwerkelijk heeft afgeschaft, maar ze integendeel nog steeds handhaaft op papier als grondslag van geloof. - - De door onwetenden zooveel gesmade maar met dat al zoo correct gehandeld-hebbende 'Afgescheidenen' kozen reeds veel vroeger het m.i. alléén-verdedigbare standpunt uit een oogpunt van christelijkheid en van doen naar hetgeen *de Bijbel* leeraart, door zelf vrijwillig heen te gaan uit een Kerkgenootschap dat aldus is ontaard, waarvan de predikanten wèl willen afhalen geldelijk voordeel in hun tractement, maar waarvan zij weigeren de belijdenis-schriften eerlijk te handhaven. De Afgescheidenen hebben, met achterlating van de Kerkelijke goederen, van den *aardschen* buit, daarom reeds jaren geleden zelf een nieuw Kerkgenootschap opgericht, en betalen hun eigen predikanten, evenals zij die in Kampen

ook opleiden aan hun eigen zelf-betaalde Hoogeschool. Dat is een eerlijk *en* een christelijk standpunt. Want het sluit uit: strijd en hebzucht. Maar, 't lag geheel en al in den lijn van een natuur als die van ds. Abraham Kuyper, om die rijke Kerkelijke goederen maar niet zoo bereidwillig op te offeren. Daar staat wel heel veel in den Bijbel, dat zich slecht laat vereenigen met den woedenden, den elkaar verguizenden, elkaar ten diepste wondenden strijd dier eerste doleertijden toen 'broeder' Kuyper en 'broeder' Vos (Ned. hervormd predikant in Amsterdam toen) elkaar met die boosaardige, hatelijke scherpheid de grootste beleedigingen naar het hoofd wierpen zelfs op den kansel, waarin 'broeders dominees' bij zulke godsdienst-twisten uitmunten, maar niemand beter dan Abraham Kuyper verstond en verstaat de kunst den bijbel te hanteeren zóó Calvinistisch-eigengerechtig, dat al 'het christenvolk' zich nederig buigt voor zijn 'vroomheid'... ook al doet hij-zelf geen jota van 't geen diezelfde bijbel hem beveelt te doen. - -

En zoo, terwijl we in onze rustige woonplaats dien heftigen strijd slechts als toeschouwers volgden, toeschouwers op de hoogte gehouden door een stroom van couranten van alle kleuren en richtingen, waarop mijn vader onpartijdig was geabonneerd, (- en toeschouwers wier belangstelling nog te grooter was, omdat mijn vaders broer, Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, de latere minister en tegenwoordig Kamerlid, gelijk ieder weet zelf in die questie persoonlijk is betrokken geworden een tijdlang, op een wijze, waarvoor Uilenspiegel en dito's hem wel dankbaar mogen zijn, daar hij hen stof leverde er door tot hun oneindige, nimmer-moe-wordende geestigheden met de bekende 'zaag,') - zoo werd in mijn hart de allereerste twijfel gezaaid of deze leider, deze zóó kwaadaardig en zóó antichristelijk zijn naasten beleedigende dominee, ook werkelijk *was* die man Gods, die hij zich-zelf voorstelt te zijn; (heeft hij zich later niet brutaal-weg afgebeeld alsof 'de mantel van Groen van Prinsterer op hem ware neergedaald' - evenals de oude Zieners in het oude Testament -!) Je moet maar durven.

- - Zoo ook ontstond reeds toen in mijn hart de vaste overtuiging, dat noch de Ned. Hervormde Kerk, noch de doleerende schepping van Kuyper, mij aantrok om er in te worden aangenomen als lidmaat. -

Mijn vader, aan wiens gróóte werkkracht ik hier hulde brengen wil in het voorbijgaan - was hij niet zooveel mogelijk bij mijn zieke moeder, gaf hij mijn broers niet avond-lessen voor hun gymnasium-arbeid, heeft hij niet onze eerste muziek-studies geleid ook nog, evenals, gelijk ik reeds vroeger vertelde, mijn broer en mij tot op twaalf- en tienjarigen leeftijd thuis *alle* onderricht gegeven - en dat alles bij zijn drukke betrekking van rechterlijk ambtenaar (officier van justitie), - mijn vader was het die ons twee jongeren, mijn tweeden broer en mij, het geheele cathechesatie-onderwijs gaf, omdat hij het niet wenschte toe te vertrouwen noch aan den modernen predikant, noch aan den zeer bejaarden meer orthodox-gezinden dominee der Ned. Herv. gemeente ten onzent. - Mijn oudste broer had hij eveneens afzonderlijk onderricht, tot op zijn aanneming toe, en deze is, in diezelfde dagen waarvan ik nu spreek, dan ook aangenomen en bevestigd... door den later zoo droevig-berucht-geworden Ned. Hervormden predikant ds. Thijm, toen ter standplaats Smilde.

Gelijk gezegd, mijn vader liet ons vrij in die dingen, en toen ik dus met beslistheid mijn wensch uitsprak, mij in geen geval aan te sluiten bij die, mij door al dat gedoe hoogst onsympathieke Ned. Hervormde Kerk, en evenmin terstond den zedelijken

moed had - van een zóó jong meisje, met heel aristocratische begrippen, kan men dat misschien verontschuldigen - mij bij een zoo eenvoudige gemeente als die der Afgescheidenen aan te sluiten (iets wat sommige mijner familieleden in dien tijd deden; te recht schijnt het mij nu toe), liet hij met te meer bereidwilligheid de vraag bij welk kerkgenootschap dan wel nog eenigen tijd rusten, omdat ik feitelijk nog te jong was om een overhaast besluit noodzakelijk te doen zijn. -

De handleiding, bij dat catechesatie-onderwijs door mijn vader gebruikt, was de Heidelbergsche cathechismus in heel zijn strenge rechtzinnigheid. En hier is het meteen de plaats iets te zeggen van de vrijheid in lectuur, die hij mij steeds heeft gelaten, óók opgodsdienstig gebied. - Was het wonder, dat een vlug-begrijpend, goed-ontwikkeld, tot zich-zelf-bezighouden véél gedoemd kind en opgroeiend meisje, gedoemd uren achtereen een meestal slapende zieke gezelschap te houden, gedoemd dus tot doodstil, achter geloken gordijnen urenlang zitten, met ware leeswoede aanviel op alles wat haar werd geboden van couranten, leesgezelschap-literatuur en boeken? - In ons huis daarenboven

werden véél onderwerpen besproken en aangeroerd van ernstigen aard, politieke en godsdienstige vraagstukken, spiritisme, en ernstige gebeurtenissen van den dag, mijn vader, mijn veel oudere oudste broer óók, interesseerden zich zeer daarvoor; zij, die bij ons intiem aan huis kwamen, de heel enkelen, zooals de hier vroeger genoemde huisvriend, waren geen frivole societeit-loopers of enkel over de stadsnieuwtjes kavelende dames. - En ik, die dat alles mee-aanhoorde, al was ik te jong om het mee-te-bepraten, ik onderhield en ondervroeg er later onder vier oogen op mijn manier mijn vader over, vertrouwdsten vriend van heel mijn kinderleven, ideaal tegen wien ik met onbegrensde vereering opzag, onfeilbaarheid bij wiens meening ik zwoer. - -

.... Ach, is dat niet wel de wreedste ontgoocheling, als dat moment komt in ons leven, waarin we zien dat ook de besten, de hoogsten, de edelsten, feilen hebben, zwakheden, tekortkomingen begingen? Als het oordeelens-oogenblik komt, dan breekt er iets dat nooit meer geheeld kan worden.... nooit meer. -

Het kan niet anders; niemand is volmaakt, niemand leeft zonder fouten te begaan. - Maar, vóór wij zelf wijs genoeg zijn geworden door ondervinding om *dat* in te zien, doorleven we die vreeselijke periode van teleurstelling, ontgoocheling, smart over 't gebroken afgodsbeeld, dat *wij* zóó hadden opgebouwd, dat het daarom *zelf* niet kan helpen indien het viel, vallen *moest*, maar dat in ons hart zoo'n wreede, zoo'n nooit weer te vullen leegte toch achterlaat....

Het was dat praten met hem, dat vrijuit, zonder voorbehoud over alles wat ik las en dacht met hem praten, dat mijn vader heeft aangemoedigd op een nooit genoeg te prijzen taktvolle wijze, omdat het hem leerde kennen mijn innerlijkste ik. ‘Laat maar’ - zei hij als beangste tantes en familieleden hun zorgen uitspraken dat dit boek of gene brochure mij zou schaden. ‘Als zij maar spreekt met mij er over, dan weet ik zelf wel, of zij begrijpt en wat zij begrijpt. Dan kan ik oneindig beter regelen haar innerlijken wordingsgang, dan wanneer ik haar verbied, en zij wellicht in stilte het verbodene neemt.’ - - Zoo gelukkig was de uitwerking van dit systeem, dat ik dientengevolge *nimmer* - dat kan ik in alle oprechtheid getuigen - een boek ter hand heb genomen achter zijn rug om, wanneer hij mij had verzocht het niet te lezen, omdat hij het voor mij ongeschikt achtte. Een leesgezelschap-boek - uit het fransch vertaald - waarop de directeur (het was een door particulieren onderling opgericht leesgezelschap) de vermaning had geschreven: ‘Dit boek niet in handen van dames geven, en niet in de huiskamer laten liggen,’ kon hij met alle gerustheid in de portefeuille zijn gewone plaats doen behouden; het verbod: *dat* mag ik niet lezen, was voor mij voldoende. Mijn schoolkennissen lazen allerlei romans uit leesbibliotheken, iets wat mijn vader, uit vrees voor besmetting en voor vuile vieze exemplaren, ten strengste mij had verboden. Eens, aangespoord door een vriendin, die enthousiast was in de hoogste mate over ik weet niet meer welken draak-roman en hem mij leende, liet ik mij overhalen het leesbibliotheek-exemplaar in mijn schooltasch mee te brengen; zij zou het, als ik er mee klaar was, terugbezorgen in den winkel. Maar thuis legde ik het angstvallig boven op de kast, had niet den moed tot erin gaan lezen. Het *vertrouwen*, dat mijn vader zoo onbeperkt in mij stelde, eerde mij te veel, dan dat ik hem had willen bedriegen en.... - het boek ging ongelezen terug. -

Zoo was het ook met de godsdienstige beschouwingen van modernen geest doordrongen, die ik dikwijls oppikte uit tijdschriften en brochures in ons zeer ruim-

en zeer-veelzijdig voorzien leesgezelschap. - ‘Als haar geloof niet bestand is tegen de meening van andersdenkenden, dan *is* het geen geloof’ placht hij te zeggen in antwoord op de bekrompen vrees van sommigen, dat dit mij zou schaden in mijn zieleheil. Ik geloof dat hij daaraan groot gelijk had, maar ik geloof òòk dat men niet elk kind naar hetzelfde recept kan grootbrengen, en dat voor *mij* deze methode vooral dáárom zoo aanbevelenswaardig was, omdat ik begréép wat ik las, vroeg aan mijn vader om opheldering, mij wezenlijk interesseerde in één woord voor deze dingen, en daardoor toonde dat ik in staat was de mij geschonken vrijheid te waardeeren.

.... Wie mijn beste vrienden geweest zijn in kinderlectuur? Ik geloof Alcott, en de aardige boeken van Andriessen over de de Witten, en een enkel verhaal van de Liefde of van Gerdes. Maar heel gauw al kwam ‘the Heir of Redclyffe, ‘Misunderstood’, kwam óók de periode waarin Schiller en Göthe mij liever werden dan alle romans ter wereld.

‘The Heir of Redclyffe’ heb ik tranen over geweend, geen tranenvloed, maar stille, tel-

kens weerkeerende droppels, en in mijn heelen backfisch-tijd was hij, Guij Morville, mijn man-ideaal, de éénige soort man op wien ik mij kon voorstellen ooit te zullen verlieven. ‘Misunderstood’ greep me aan op een niet minder ernstige wijze, omdat ik 't onrechtvaardige niet-begrepen-worden van dat nobele jongenshart zoo heel-innig navoelde. Bij zulke gelegenheden liep ik standjes op van mijn vader, omdat ik, met de handen onder 't hoofd, volmaakt onverschillig voor alles om me heen, zat dóór te lezen zonder te antwoorden zelfs op mij gedane vragen.

Zoo herinner ik mij hoe ik Rellstab's 1812 van hem cadeau kreeg, en zoo geheel en al was verdiept in de ellenden en romantische avonturen van de twee helden, de Poolsche jongelui, dat ik de tante, bij wie wij gelogeerd waren, driemaal liet vragen of ik een koekje wilde, alvorens er niets anders uit kwam dan een gejaagd: ‘Neen’. - En daarop weer in 't boek kijken. Standje natuurlijk, wegens de begane onbeleefdheid in dat korte antwoord. En tot slot een bedroefd naar bed gaan, omdat mij een standje van mijn vader altijd het méést van alles pijn deed...

Arme Rellstab.! Later heb ik nog eens geprobeerd U te herlezen. Maar ik kon niet. Al die bombast was mij al in het derde of vierde hoofdstuk te machtig geworden. En toch vond ik U toen zoo aandoenlijk-interessant. Dat komt omdat alles wat met geschiedenis in verband stond - zooals ook b.v. de boeken van Van Lennep - mij steeds ontzettend boeide. - - Voor ik van Rellstab afstap wil ik nog vertellen hoe ik aan hem kwam, omdat het teekent dat onrechtvaardige in verschil van opvoeding, dat een kind zoo héél diep voelt, zóó diep dat de ouders het nimmer vermoeden wellicht. Mijn broers hadden dat jaar beide uitstekende overgangs-examens gedaan op het gymnasium, waren beide met een heel goed nommer in een volgende klasse gekomen. Belooning aan ieder hunner een gouden horloge. - - Ik ook had op school een mooi jaar achter mij. - - Maar 't was zoo héél duidelijk, al kreeg ik-óók een complimentje, dat *dit* feit mijn ouders eigenlijk gansch en al koel liet. Natuurlijk, de jongens moesten immers ‘door de wereld’; *ik* behoefde later toch niets uit te voeren. Voor mij kwam 't er dus niet op aan, of ik goed of slecht leerde. Naar hun zin had ik eigenlijk gerust wat minder vlug van hersenen kunnen zijn. Ik was immers ‘het meisje’ - -

En mijn vader, die, veronderstel ik, mijn teleurstelling, mijn jaloezie van de zoo hooggeprezen broers, spoedig bemerkte, gaf mij een paar dagen later óók een horloge, en, omdat het iets goedkooper was dan dat der broers, de twee deelen Rellstab er nog bij. - Maar *dat* kon me niet schelen. De *cadeaux* lieten me koud. De wonde was geslagen, en kon niet meer geheeld worden. De jaloezie was immers niet op *de cadeaux,* maar op de *vreugde* mijner ouders over het goed-oppassen. *Ik* deed ook mijn best, maar ik, - enkel omdat ik een meisje was - kon hunnentwege óók wel dom blijven. -

Dat, die smart om onrechtvaardigheid, begreep mijn vader *niet*... Hij dacht met de cadeaux te hebben goedgemaakt... En kinderen zeggen zóó iets niet, zulk intiem verdriet niet...

- - Eerst veel, veel later, toen ik lang volwassen was, toen gezamenlijk gedragen leed een nog gansch andere vertrouwelijkheid dan die van vader en kind tusschen mij en hem had gekweekt, heb ik hem die dingen gezegd. -

En toen, te laat, begreep hij. - -

Juist dáárom kan ik 't hier nu vertellen zonder iets aan zijn dierbare nagedachtenis te kort doen. - - -

(*Wordt vervolgd*).

Gedachtenwisselingen.

I. ‘Mijn meerdere’ door A.J. Servaas van Rooyen.

Onlangs verklaarde onze hooggeachte redactrice, in een harer correspondenties, dat zij slechts dan een huwelijk zou aangaan, indien de man tot haar kwam in wien zij haar meerdere zag, òf meende te zullen vinden.

Mina Kruseman heeft het haar voorgezegd, en zonder nu daardoor de gelijkwaardigheid dezer twee bijzondere vrouwen te willen bewijzen, waar een zelfde gedachtenuiting werd uitgesproken, durfde ik toch Mina Kruseman, in een adem noemen met freule de Savornin Lohman, nu het geldt eene vrouwelijke confessie te memoreeren, welke mij steeds een glimlach om den mond doet spelen, of waarover ik mijn schouders ophaal.

Niet omdat ik twijfel aan de oprechtheid, waarmede de woorden gesproken zijn, of dat het spreekwoord van de zure druiven maar even toepasselijk zou zijn; noch veel minder, omdat ik zou vermoeden, dat de ‘meerdere’ te eeniger tijd ook zou kunnen gezien worden in een minder ‘meerdere’, als de lust tot huwen opkwam. Neen, daarom niet glimlach ik, of schokschouder,

maar omdat ik mij zelven steeds afvraag waaruit toch dat ‘meerdere’ zal moeten bestaan.

Daarvan kan ik mij geen begrip vormen. Indien toch een vrouw hoog staat door karakter en bekwaamheid dan toch mag wel aangenomen worden, dat een meer superieure mannelijke geest moeilijk te vinden is om de ‘meerdere’ van zulk eene vrouw te zijn, en zou die vrouw dan verstoken moeten blijven van het huwelijk?

Immers 't physiek zal toch wel buiten bespreking blijven. In lichaamskracht, in overwinnenden hartstocht, in het brute, in het beslist beheerschende zal eene vrouw wel niet het ‘meerdere’ zoeken. We kunnen dus bij den geest blijven, en hebben dan alleen te letten op het meerdere van den man in karaktervorming, in geestesgaven, in overwegende deugden of hoedanigheden. Maar dan ook valt het moeilijk om met het denkbeeld: ‘mijn meerdere slechts zal mij huwen’, in te stemmen.

Moet de man deugdzamer zijn dan de vrouw; moet hij meer weten, geleerder zijn; maar als nu de vrouw in 't een of ander vak uitmunt zou zij dan ongehuwd moeten blijven, omdat haar meerdere niet of moeilijk zal te vinden zijn, omdat een zoodanige haar nooit zal overtreffen; overtreffen toch geeft de meerderheid. Is dan niet een examen noodig? Heusch, dat is geen spotternij, maar het is de richtig-logische gedachtengang in den schakel van het ‘meerdere’-moeten zijn van den man boven de vrouw.

Met heiligen ernst heb ik vroeger en nu weer overwogen waaruit het ‘meerdere’ zou moeten bestaan.

Of een dergelijke uitspraak is onwaarheid, of ondeugdelijk, of zij geldt voor allen, en daar iedere vrouw anders aangelegd is en ontwikkeld, zal dus de meerderwaardige man altijd een sport hooger moeten staan in geestelijke ontwikkeling, en telkens een sport hooger moeten klimmen, naarmate ook de vrouw in hare minderwaardigheid meerderwaardig tracht te worden.

Verschillende gaven, één geest, dat kan immers samengaan; waarom zou de vrouw beslist de *mindere* moeten zijn? We hebben in dit blad de recepten gelezen voor een gelukkig of ongelukkiger huwelijk, al naarmate vrouw of man meer beantwoorden aan de eischen van die recepten; we hebben 't slot herlezen van *Rinske* (omslag Feuilleton), en gezien hoe weinig er noodig is om met *twee*, gelukkig in 't huwelijksbootje de levenszee te bevaren, en alles komt daarop neer, dat tusschen man en vrouw moet bestaan één geest van liefde, van harmonie, van samenwerkend zieleleven. Ziedaar m.i. het eenige, waarop de vrouw te letten heeft. Zij moet onderzoeken of dit samenleven of samenwerken mogelijk zou kunnen zijn, en zou kunnen blijven, zelfs dan, indien 't vleeschgenot verzwakt, of is afgesleten, en er alleen sprake is van de hoogere orde der samensmelting.

Superieur hooger zal een man in dien zin nooit hooger behoeven te staan dan de vrouw. Het beeld van klimop en eik is mooi in poëtischen geest, maar al is 't zeer zeker eisch de poëzie van 't huwelijksleven te zoeken, telkens en telkens opnieuw, dringt zich het proza naar voren, en daarmede moet rekening gehouden worden. Er mag geen sprake zijn van *meerder* of *minder.* Indien van beide zijden op zulk een verschil werd gelet zou die ongelijkheid aan de eene zijde overschatting, aan de andere zijde geringschatting scheppen, waardoor het evenwicht wordt verbroken en de noodige eenheid van ziel en hart en geest verloren gaat.

Den Haag, 9/7 1908.

Antwoord Redactrice.

- Op gevaar af van mij den schijn te geven van geestelijk-hoogmoedig te zijn, wil ik rondweg antwoorden: Ja, inderdaad geloof ik zeer zeker, dat een superieure vrouw niet gemakkelijk vindt den waarachtig-meerdere naar den geest, die haar *blijvend* gelukkig maakt in het huwelijk, in dieperen zin. Vandaar, dat zij m.i. beter doet ongehuwd te blijven. Een hooggeschat vriend zeide eens tot mij: 'Na drie weken zoude Uw man U zoo zeer gedesillusioneerd hebben, dat gij zoudt wegloopen van hem.' Hij had daarin misschien gelijk. Wie te veel verlangt, wordt teleurgesteld. En ik behoor niet tot degenen, die dat zouden volhouden op den duur: het banale, in één gareel voortsjokkend huwelijk, waarin de vrouw heimelijk zich voelt en weet de verstandelijk-meer-ontwikkelde, de dieper-nadenkende dan haar man.

Het is zoo droevig zeldzaam dat twee superieure menschen elkaar ontmoeten *en* leeren liefhebben. Zoo dikwijls bemint de superieure man juist het heel-alledaagsche meisje. Dat *kan* goed gaan. Het omgekeerde gaat na een tijdje bijna altijd verkeerd. - Want, waar het alledaagsche meisje zich, met meer of minder bewondering voor hem, leert schikken naar, leert volgen de denkbeelden en de levensopvatting van haar man, daar gaat de superieure vrouw zich ontgoocheld, teleurgesteld gevoelen door de geestelijke minderwaardigheid van haren man, gaat hem overheerschen in geestelijken zin, maar tegelijk *minachten* heimelijk, dat hij zich dit laat doen.

Zoo voel ik-persoonlijk het. Ik heb natuurlijk in algemeenen zin gesproken, zonder daarbij de pretensie te maken, dat ik wil doorgaan voor superieure vrouw, *omdat* ik niet huwde. De redenen die mij ongetrouwd deden blijven gaan mij-alleen aan natuurlijk. Dit is dus slechts een algemeen antwoord op een algemeen-gestelde vraag.

Wat ik-persoonlijk versta onder mijn meerdere wil ik den geachten inzender gaarne toelichten. Dat het physiek daarmede niet heeft te maken spreekt inderdaad van zelf. Neen, 'geleerder' dan ik zelf behoeft hij geenzins te zijn voor mij, om in mijn oogen mijn meerdere te zijn, maar wèl moet hij niet dom zijn, beschikken over intellectueele gaven, die mij eerbied afdwingen.

Onlangs vertelde mij iemand met zelfvoldoening hoe zij in haar huwelijk haar man had 'opgevoed' tot háár mate van geestelijke ontwikkeling, hem had 'geleerd' dit te begrijpen en dat te verstaan op geestelijk gebied; hoe zij in een woord overtuigd was meer-verstand te bezitten dan hij, maar zich nogtans heel gelukkig voelde, omdat hij zich zoo geduldig liet 'onderrichten'. Er zijn verschillende soorten van geluk. Als deze dame zegt het te zijn, zal ik 't haar niet tegenspreken; maar ik-persoonlijk zou de ontdekking een dommen

man te hebben voldoende vinden, om voor altijd in hem gedésillusioneerd te zijn. Geleerdheid (iets wat mij heel koud laat, en wat óók *domme* menschen kunnen verkrijgen door volhardenden ijver in het studeeren) en aangeboren scherpzinnigheid in denken, in vlug en klaar denken, zijn twee verschillende dingen, en ik erken volmondig dat ik het laatste absoluut-onmisbaar acht in den man dien ik mijn meerdere noem. -

Wat de questie der deugdzaamheid aanbelangt, een deugdzaam man, in den zin van brave-Hendrik genomen, is allicht een saai man; ik geloof niet dat ik een saaien man op den duur aantrekkelijk zou vinden. - Wat ik echter wel in den man dien ik mijn meerdere zou noemen zou verlangen, zijn die eigenschappen van het hart, die ik hoogstel en vereer: medelijden, milddadigheid, medegevoel met het zwakkere, met de dierenwereld, met kleine kinderen; gierigheid, wreedheid, kruiperigheid jegens hoogergeplaatsten, lafheid, ziedaar eenige ondeugden in den man die voor mij alle gevoel van ‘meerdere’ uitsluiten. En... dronkenschap. Ik bedoel daarmede niet een toevallig, door omstandigheden van bijzonderen aard geschied, te veel gebruiken, maar dat vieze, geestdoodende, en van er-aan-verslaafd-zijn getuigende societeit-loopen, waarin zooveel aristocratische leegloopers vervallen, die 's middags reeds ontelbare bittertjes gebruiken, en 's avonds zich op dezelfde wijze bedwelmen. -

Ik erken volmondig dat ik op den duur onzedelijkheid beter zou kunnen vergeven dan dit soort aan den drank verslaafd zijn, omdat ik geloof dat het eerste is een zinnen-verleiding waaronder zelfs de intellectueel hoogstaande, zelfs de daarna van zichzelf gruwenden man kan bezwijken door den invloed zijner begeerten, terwijl het laatste getuigt van een laagstaanden, materieelen, voor alle hoogere levensbelangen onvatbaar-geworden geest. - (Dit zijn persoonlijke opvattingen, géén recepten natuurlijk hoe de man moet zijn, maar een persoonlijk antwoord omtrent mijn persoonlijk gevoelen in dezen.)

Ik geloof inderdaad dat de conclusie waartoe de geachte inzender geraakt de juiste is: hoe ontwikkelder en hoe geestelijk-begaafder de vrouw, hoe hooger de eischen zijn die zij den man harer liefde zal stellen. -

- Zoolang zij niet ‘verliefd’ is. (Is zij *dat* geworden, dan spreken hare zinnen, en dan komt het gewone, op zinnelijke begeerten-alleen gegrondveste huwelijk tot stand).

Neen, de vrouw is nooit, in géén geval de *mindere* van den man. Die gaven van den geest of van het gemoed, die haar in hem aantrekken, vult zij aan op hare beurt door andere, welke hij niet heeft, gaven van zelfopoffering, van moedertrouw, van geduld, al die bij-uitstek vrouwelijke eigenschappen in één woord, die haar als *vrouw* superieur kunnen doen zijn; er is hier geen sprake van meerdere en *mindere,* maar van een elkaar *aanvullen.*

Ten slotte zij nog herinnerd aan het zoo ware gezegde: De liefde is blind. Wanneer wij een man liefhebben, *zien* wij hem zoo als wij hem zouden willen hebben, dichten wij hem toe die deugden, die eigenschappen, die gaven, die wij van hem verlangen om hem als ‘meerdere’ te kunnen begroeten. En het is maar gelukkig als de ontgoocheling komt *bijtijds,* vóór het huwelijk, anders gaat het, zooals mijn hierboven geciteerde vriend tot mij zeide: Na drie weken zijt gij van Uw man weggeloopen.

- Al de redeneeringen die ik hierboven hield houdt men daarom gewoonlijk tot zich-zelve zoo lang men niet liefheeft, bij het bezichtigen van ons onverschillige

huwelijks-candidaten, waarvan men zich afvraagt: Zou ik hem uit achting, bij wijze van ‘mariage de raison’ kunnen nemen? Zoodra de *hartstocht* (zonder welke echte liefde toch onmogelijk is) in het spel komt, redeneeren we niet meer; ‘superieure’ vrouwen óók niet. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II.

Rotterdam 8/8 a.s.

Geachte Redactie.

Op bl. 96 *H.L.* Nr. 6 d.d. 5 Augs j.l. lees ik: ‘Hebt gij die interpellatie in de Kamer niet gelezen over dat politie schandaal? - Mak einde niet waar?’ - Ik voor mijn persoon heb haar 2 maal gelezen (ben ook geab: op de handel. der S.G.), hadde ik moeten interpelleeren ik had anders geinterpelleerd en gezegd: Mijnh. de Voorz. De bladen hebben ons gemeld dat voor de woning van *Duitsche Greet* een politiepost geplaatst is geweest doch van korten duur. Als dit waar is Mijnh. de Voorz. dan is dat toch wel een bewijs dat *het bij Duitsche Greet niet richtig in hare woning was.* Waarom heeft toen niet, Mijnheer de Voorzitter, een inval van wege de politie bij *Greet* plaats gehad, die evenzoo als de *Amsterdamsche invallen* door de politie in de speelclubs goed georganiseerd was, dat had een goed effect moeten maken. 't Spreekt vanzelf, Mijnheer de Voorzitter, als men iets *tegenstrijdigs gevonden* had *onmiddelijk daar Proces verbaal* van opmaken. Mijnheer de Voorzitter, U weet toch evengoed als *wij allen* het weten, dat de politie *ten alle tijde* gerechtigd is *bezoeken* af te leggen of *invallen* te doen waar *iets verdachts* kan gevonden worden.

Zou Mijnheer de Voorzitter daar *op willen antwoorden* wat of *de reden is*, *dat er geen invallen plaats hebben gehad enz.*

Nu kan men zoo vooruit lezen *wat men wil.* d.w.z. er voor in de plaats stellen, wie men wil.

Hoogachtend
Uw E. Dr.
K. SCHRAVER.
(Gep. 1 Lt pl. adj.)

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Aan de lezeressen der Holl. Lelie.

Mag ik de aandacht der lezeressen van dit blad op onderstaande mededeeling vestigen:

‘Mej. A. Bolleman v/d. Veen. Weimarstraat 89 Den Haag, geeft lessen in:

1) Teekenen, en wel hoofdzakelijk *stileeren* en *ontwerpen.*
2) De techniek van de volgende kunstambachten:
    a. *Handwerken* (nuttige en fraaie).
    b. *Kloskant* (Torchon en Duchesse).
    c. *Kartonneeren.*
    d. *Leerbewerking.*
    e. *Mandewerk.*

Zij stelt zich ten doel hare leerlingen zoover te brengen, dat deze in staat zijn de te vervaardigen voorwerpen, zoowel wat vorm als versiering betreft, zelfstandig te ontwerpen en artistiek uit te voeren. Met het oog hierop wijst zij op het gewicht, naast de lessen der door de leerlingen gekozen vakken van kunstambacht óok lessen in ornementaal teekenen te volgen.

Voor het aannemen van nieuwe leerlingen is geen bepaalde datum vastgesteld, zoodat die zich het geheele jaar door kunnen opgeven. De dagen en uren der verschillende lessen worden gaarne naar omstandigheden der leerlingen geregeld, zooveel dit mogelijk is. Woensdag- en Zaterdagmiddagen, voor schoolgaande kinderen speciaal, beschikbaar.

Alle gewenschte inlichtingen worden gaarne door Mej. Bolleman v/d Veen zelve verstrekt. Belanghebbenden worden verzocht, deze inlichtingen in te winnen Dinsdagmiddags van 2-4, Weimarstr. 89. Of, wanneer zij hierin bepaald verhinderd zijn, op een anderen tijd, mits zij hiervan tijdig schriftelijk hebben kennisgegeven.'

Met vriendelijk verzoek aan allen die dit lezen, deze stellig aan velen welkome mededeeling omtrent nuttige en aangename handenarbeidlessen, verder aan hunne vrienden en kennissen bekend te maken.

J.C.L. HELFRICH.

Kinderleed.
door M.

Heilt auch das Leben manche Wunden
Die erste schliest sich nimmermehr,
Und ganz wird nie das Herz gesunden,
War seine Kindheit liebeleer.

(PRAEGER)

Baby's gezichtje stond droevig ernstig, 'n diepe rimpel plooide 't kleine voorhoofd. Klaarblijkelijk dacht ze over iets na, wat ze niet recht begrijpen kon.

Heel alleen in de groote, weelderig ingerichte eetkamer zat ze op 'n laag stoeltje. Als een heel klein wit plekje in die groote ruimte was Baby's eenzaam kinderfiguurtje; de groote zware antieke meubels deden haar nog kleiner schijnen dan ze was.

Mooi kon men haar zeker niet noemen; 't gezichtje was onregelmatig, maar 'n paar helderblauwe vraagoogen gaven het 'n groote bekoring, kinderlijke onschuldige oogen met toch al iets vroeg wijs erin, oogen die deden ontroeren.

Niets verstoorde de stilte dan 't tikken van de groote staande klok, die juist zeven uur sloeg, en 't geluid van schelle vrouwenstemmen, dat door de openstaande keukendeur drong.

Ongewoon stil zat Baby. Ze dacht over mama, mama die nooit thuis was, mama die haar meisje zoo heel heel veel alleen liet. En ze hield zooveel van haar, want o, maatje was zóó mooi; Bé kende niemand die zóó mooi was.

Maar waarom liet mama haar zoo dikwijls alleen? Wist ze niet dat Baby haar zoo erg graag bij zich had? Waarom liefkoosde ze haar nooit? Andere mama's waren toch zoo niet. Daar had je tante Ida, die was altijd bij haar kindje thuis, die speelde dikwijls met haar meisje, en eens toen zij Bé er op visite was en juist gehaald werd, merkte ze dat tante *zelf* haar kleintje ging uitkleeden en naar bed brengen. Verbeeld je, Ninie's mama *zelf* deed dat en niet de meid.

Er opende zich voor Baby een nieuw zalig verschiet. Als *haar* mama dat ook eens wilde doen!

En dien avond had ze 't heel verlegen gevraagd en haar handje daarbij smeekend om moeders hals gelegd.

Maar deze had de kleine hand van zich afgeschoven en kortaf gezegd: ‘hoe kom je er bij, ik moet uit! Pas op, kreukel mijn nieuwe japon niet.’

Papa had even gelachen en er spottend aan toegevoegd: ‘hoe komt 't kind erbij.’

En dien avond waren de ouders weer uitgegaan en kleine Bé was voor de zooveelste maal alleen thuisgebleven.

Naar papa hunkerde 't eenzame kinderzieltje niet; die was in haar leven niets meer geweest dan iemand, behoorend bij 't huis, iemand die soms even thuiskwam en daarna met mama uitging.

Maar naar deze laatste verlangde Bé met al de aanhankelijkheid van haar warme kindernatuur. Ze had zoo niemand anders. Ze was zoo veel alleen en ze hield van mama. Als haar nichtjes vertelden van *hun* mama, die zooveel voor hen deed en zoo lief voor hen was, dan vertelde Baby (met heimwee in 't hartje naar die zelfde zorgen) van *haar* mama, maar van wie ze alleen met trots kon zeggen dat ze zoo mooi was.

Zoo was kleine Bé zes jaar geworden, en steeds meer hunkerde ze naar liefde en hartelijkheid. Waarom was mama toch zoo weinig bij haar? Was ze misschien niet lief genoeg? vroeg zij zich af in haar groote verlatenheid. Als antwoord op die vraag dron-

gen eensklaps woorden uit de keuken tot haar door en ze luisterde. Antje, de goedhartige maar ruwe binnenmeid was aan 't woord.

''t Is zonde en schande om 't arme schaap altijd en eeuwig alleen te laten, en dan zoo zonder zusjes of broertjes.'

Een andere stem antwoordde: 'Och ik geloof dat ze 't wurm niet mooi genoeg vindt; ze kan niet met 'r geuren bij der kennissen.'

'Sjut' liet de eerste stem zich waarschuwend hooren, 'pas op! de deur staat open, ze mocht eens luisteren; kleine potjes hebben groote ooren!'

Het einde van 't gesprek ging voor Baby verloren. Even nog keek ze heel ernstig, toen gleed een lichtstraal over 't magere gezichtje, de oogen schitterden als bij een heerlijke ontdekking.

Nu wist ze, waarom mama niet thuis bleef, zij Bé was niet mooi genoeg, maar o dat zou anders worden. Arme Baby! In haar onschuld begreep ze niet dat 'niet mooi zijn' aan iets anders kon liggen dan aan haar kleertjes; dat men op haar gezichtje doelen kon, kwam niet bij haar op.

Als mama zich 'mooi' ging maken, dan trok ze haar beste japon, aan, redeneerde ze en ze stak bloemen in 't haar. Als zij dat morgen nu ook deed, dan ging mama zeker niet uit, dan zou ze heel blij zijn, dat haar kindje zoo mooi was en Bé zou nooit meer zoo alleen behoeven te zijn.

Een blosje van opwinding kleurde bij die gedachte 't smalle gezichtje. Ze moest nu gauw bedenken, wat ze morgen aan zou doen. Wacht, haar mooie Zondagsche jurk, die witte en de rose ceintuur en de armbandjes. Maar bloemen had ze niet. Zou ze even stilletjes de serredeuren opendoen en in het donker wat uit den tuin plukken?

Met moeite schoof ze de zware deur los, en bevend van opgewondenheid maar wel 'n beetje angstig (want Bè was bang in 't donker) stapte 't kleine ding naar buiten. Hu! wat 'n regen en wind; de boomen gingen heen en weer, net buigende zwarte mannen.

Na lang zoeken plukte ze op den tast zenuwachtig gejaagd 'n paar rozen (daar hield mama zooveel van) en wat dahlia's, en wilde juist bibberend van kou en angst de deur binnensluipen, toen Antje verscheen met 't plan Baby naar bed te brengen.

'Heere gut, kind, wat voer je nu uit? M'n lieve tijd, die is met dat gure najaarsweer bloemen gaan plukken', knorde ze, toen ze 't natte figuurtje in 't oog kreeg.

'Stil Antje, niet aan mama vertellen', smeekte Bé, ''t is, 't is een verrassing, ik kan je niet zeggen waarvoor.'

'Nou vooruit dan maar, en gauw naar bed, foei, wat ben je nat en koud,' en Antje haastte zich met 't meisje naar boven.

't Was nog wel geen bedtijd, maar ze wilde nog even naar haar Jan, en dan was 't kind 't beste opgeborgen, met andere woorden, in bed.

Maar Baby dacht aan niets dan aan haar plannetje; met zorg spreidde de handjes de mooie jurk uit over 'n stoel, werden de bloemen in 't water gezet op de waschtafel.

Toen ze eindelijk in haar bedje lag, sliep ze in, vol verwachting, wat de dag van morgen brengen zou....

En dien morgen zou arme kleine Bé die groote, groote teleurstelling in haar jonge leventje ondervinden waaraan ze later nog dikwijls met 'n pijnlijk gevoel terugdacht.

Ze had 's nachts erg gehoest en ontwaakte met 'n pijnlijke keel en 'n heesch stemmetje.

'Zeker kou gevat gisteren avond,' meende

Antje.

Maar Bé dacht daaraan niet. Ze zag de mooie jurk en de bloemen en met zenuwachtige haast kleede ze zich aan. ‘Zoo, de jurk, nu nog de bloemen!’

Antje schudde 't hoofd, toen ze de toebereidselen zag, maar ze liet haar begaan, wat ging het hààr aan!

Opgewonden rende Baby de trappen af, ze gooide de eetkamerkeur open, vloog op haar moeder toe, en haar met gespannen verwachting aankijkend, riep ze met 'n schor stemmetje, bevend van verrukking: ‘Maatje, kijk eens! Ben ik nu mooi genoeg? Blijft u nu bij me thuis?’

De aangeroepene keek op, eerst onverschillig, toen verbaasd, en haar dochtertje van 't hoofd tot de voeten opnemend zei ze op ijskouden toon (niet begrijpend en ook geen moeite doende om te begrijpen): ‘Kind, je lijkt wel mal, ga je als 't je belieft gauw verkleeden. Wat haal je je in je hoofd?’

De gelukkige uitdrukking op Bé's gezichtje veranderde als met een tooverslag. Zielsbedroefd staarden de groote oogen smeekend naar mama die alweer in de courant verdiept was.

‘Maatje, ik dacht... ik dacht...!’

Maar haar moeder viel haar in de rede: ‘Kom, gauw naar boven! Malle kuren,’ mompelde ze tegen haar man, toen 't kleine ding zich met 'n ingehouden snikje naar de deur wendde....

Dien middag werd de dokter gehaald, want Bé had koorts en ijlde. Ze riep steeds dat ze ‘mooi’ moest zijn, want dat mama dan thuis bleef.

Maar toen ze beter werd, 't witte gezichtje nòg ernstiger dan vóór dien tijd, vroeg ze niet meer of mama bij haar thuis wilde blijven. De mooie jurk had niet geholpen.

Arnhem.

Haar jongen door M.H. du Croo.

Ze stonden stil op het hoogste punt van den kronkelenden straatweg. Vóór hen lagen de villa's en boerenhuizen, dommelig, droomend tusschen de stille boomen, uit het verre kerktorentje klepten een paar vage klanken aan en beneden was de avondnevel langzaam gekomen over de rivier. Soms steeg een klagend koeiengebulk van de lage weilanden, en trilde lang na in de broze avondlucht. En ver achter de rivier vervloeiden de weilanden tot een grauw niet, waaruit af en toe een eenzaam lichtje even opgloeide en weer verdween in het komen van den avond, die zachtjes naderschoof, en al opklom in een witte wade tegen de stammen van verre boomen.

Maar om hen heen was nog niets anders dan de droeve droomstemming van de schemering.

Tot zij zich omdraaide, en haar stem klonk dun en teer in de stille dingen der schemering:

‘Kom, laten we teruggaan, ze zullen thuis wachten.’

‘Wou je al naar huis, Dolly? Maar nu wordt het pas mooi en vredig! Als straks de lichtjes aan den overkant worden aangestoken en de geluiden doodgaan in den avond! Of... ben je bang voor je gedachten.’

Ze keerde zich in een ruk om, keek hem aan:

‘Voor m'n gedachten? Bang? Ik? Hoe kom je er bij, m'mi!’

‘Ja, ik dacht zoo! Zie je, er zijn oogenblikken, dat je je geluk mooi en helder in je hoort jubelen... en dat je toch een angst in je voelt hameren... of je geluk wel werkelijk het geluk is. En zoo'n stemming...’

‘Maar m'n God, Han, wat wordt je somber! Stel je gerust hoor, ik ben niet bang voor m'n geluk, ik weet het te zeker en te mooi!’

‘Geluk is nooit zeker en...’

‘Han, als ik je bidden mag, spaar me je beschouwingen! Ik voel me niet wijsgeerig en ernstig genoeg om nu met je over al die betrekkelijkheden te twisten! Die kunnen me nu alleen m'n avond bederven en... als je ook wilt...’

‘Och nu, maar je bent veranderd... je bent niet meer de oude!’

‘Zoo, maar daar vergis je je toch! Alleen, ik ben nu gelukkig!’

Even ging z'n hand verstrooid over z'n voorhoofd...

‘We hebben vroeger zoo dikwijls over 't geluk gesproken.’

‘Alsof we dat nu niet nog doen!’

‘Jawel, maar 't was vroeger heel anders! En... och, ik vergis me misschien ook wel!’

‘Tenminste begrijpen doe ik je niet vanavond!’

Hij richtte z'n hoofd op en in z'n oogen was een zacht verwijt, toen ze de hare zochten, die zich afwendden.

‘Dolly, waarom verberg je je ziel voor me? Dacht je heusch, dat ik er niet meer in lezen kan, nu een ander je gedachten heeft? Dacht je, dat ik niet wist, dat je zooeven met mij gedacht hebt aan dezelfde dingen, dat de oude dingen in je terug gekomen zijn: de vroegere idealen, die wij als kinderen droomden en samen opbouwden?

De idealen van een liefde zoo groot en zoo sterk en zoo mooi? En dacht je, dat ik je ziel niet heb zien weenen?’

Toen kwamen haar oogen tot de zijnen terug; ze waren niet bang meer, maar er was een vast besluit in:

‘Ja ik weet het wel, ik kan me niet verbergen voor jou! En ik schaam me er niet over, dat ik straks heb getwijfeld aan m'n geluk en aan zijn liefde! Ik weet, dat hij niet is, zooals ik vroeger m'n man droomde, ik weet het! Ik weet, dat z'n ziel niet zoo diep is als de mijne, dat ze de fijne zenuwen in me niet kan doen trillen van geluk! Maar ik heb hem zoo lief, m'n jongen, ik heb hem zoo heel lief. En al is m'n geluk dan ook kort, al ben ik diep in mezelf ook overtuigd, dat er een ontgoocheling zal komen, later, als ik m'n eersten heerlijken liefdesroes geleefd heb, ik wil er niet bang meer voor zijn, ik ben er niet bang meer voor, want ik heb hem lief als m'n leven... en ik weet, dat ik zijn geluk in me draag. Ik heb hem m'n jongen genoemd, en dat zal hij altijd voor me blijven, m'n eigen, lieve, zwakke jongen! En al duurt het dan kort, ik zal

het volkomen geluk toch gekend hebben en gekoesterd in m'n warme hart! En wat geef ik dan om al die woorden van vroeger... vroeger, toen ik niet wist, wat het was zóó lief te hebben?'

Ze haalde diep adem en streek met een vlugge beweging van haar kleinen hand haar haren naar achteren. En in haar oogen zong het geluk en haar mond lachte!

Hij zweeg, en keek de verte in, waar nu de lichtjes flikkerden en waar de nevel z'n sluier had gespreid. En langzaam keerde hij zich om, wandelde naar haar terug. Toen klonk een blijde, frissche stem heel helder door den avond.

'Hallo, waar zitten jullie? Dolly! geef eens antwoord!'

Hij keek op en zag haar oogen gloeien en leven... en hij boog z'n hoofd en volgde langzaam haar vlugge voeten, die vooruitsnelden... haar jongen tegemoet.

Hij had hen thuis gebracht: zij, vroolijk, luchtig-babbelend aan den arm van haar jongen, die een prettig liedje voor haar floot. Ja, hij was mooi en aantrekkelijk, hij was wel een man voor haar artistiek, gevoelig zieltje... als hij geen jongen was geweest. Maar ze noemden hem immers zelf zoo, haar jongen! En was die jongensziel groot genoeg om de hare te kunnen omvatten?

Hij zuchte even, dan, plotseling... schoot een oud liedje door z'n zinnen en op de maat daarvan ging hij verder: hij wou niet meer denken.

God, hij was niet verliefd op haar, hij was zelf getrouwd, jong al, met een vrouw, die hij liefhad en had háár nu toevallig op dit dorpje ontmoet. Toevallig! - hij had haar in jaren niet gezien! Maar met haar waren al z'n jonge herinneringen teruggekomen, omdat zij z'n jongensliefde was geweest, waar hij later over gelachen had! En samen hadden ze toen dikwijls gewandeld en gepraat, over de verre tijden en over haar jongen! Hij had het haar niet willen vertellen, maar... in zijn hart was zij hem tegengevallen, nu ze naast dien man wilde voortleven.

O, hij wist het wel, die had haar aangetrokken door z'n knappe gezicht en z'n groote, open oogen, door z'n zwakke, hulpelooze karakter: Zij had hem willen helpen en beschermen... en ze had hem liefgekregen! Haar jongen was haar alles geworden!.....

Nee, hij was waarachtig niet verliefd op haar, hij was zelf getrouwd, hij had een andere lief... maar als haar jongen haar kwam halen en ze legde haar kleine hand in z'n arm en haar oogen lachten en haar geluk zong in haar stem.... o, dan ging er door z'n hart zoo'n stille droefheid, zoo'n weemoed om de dingen van vroeger, de oude herinneringen.... en hij moest zich geweld aandoen, om dan nog denzelfde te blijven, de goede vriend van haar jeugd.....

Hij had haar niet lief.... hij kon haar immers niet liefhebben! En hij wilde niet, nee, hij wilde niet! Hij klemde z'n tanden op een, liep haastig door de stille dorpstraat, zag niet hoe de menschen hem groetten, maar liep ineens door naar z'n kleine kamer.

Hij schoof het raam hoog op en snoof de avondlucht begeerig in... hij voelde iets benauwds in zich... iets dat zich verzette... Toen stak hij een sigaret op en probeerde de blauwe wolkjes te volgen...

Maar telkens kwam ze weer terug aan den arm van haar jongen... beiden vroolijk, gelukkig, onbezorgd en o,... zij was de eenige van beiden maar die een ziel had!

Hij sprong op, begon ongedurig door den kamer te loopen.

God, zag ze het dan zelf niet in? Die jongen kon haar toch niet bevredigen met z'n oppervlakkig, luchtig leventje en.... haar ziel dan, haar ziel... Zij had toch diepe gedachten, een leven diep in zich en een ziel... een ziel!

Hij wierp de sigaret weg, met een kort, nijdig gebaar! Nee, hij had haar niet lief, onzin, gekheid... hij was getrouwd! Oud al naast haar! Maar 't was alleen om die oude herinneringen, omdat hij haar kende van vroeger, omdat ze hem heel lief was geweest, dat hij ongerust was... dat hij haar geluk niet begrijpen kon... niet begrijpen wou... bij God, dat was geen geluk, ze bedroog zich, ze wiegde haar ziel in slaap... haar ziel, die hij vroeger zoo lief had!...

Hij sprong op, greep z'n hoed en liep de straat op, strak voor zich uitstarend... en 't siste tusschen z'n tanden: ‘ik wil niet,... ik wil niet.’

En hij liep door....

De schemerlamp stond op de veranda, het gele kapje zoo vertrouwelijk rond het schelle licht. Maar er was niemand. De deuren stonden wijd open en de avondgeuren hingen tot achter in de kamer.

Hij liep de tuin in, zachtjes....

Toen zag hij haar witte gestalte, bij 't rozenboschje.

Haar jongen zat aan haar voeten en ze had z'n hoofd tusschen haar handen genomen en keek in z'n oogen.... En hij wachtte, de ander,.... hij voelde 't, nu moest ze lezen, nu moest ze begrijpen... hij balde z'n vuisten.... hij boog z'n hoofd naar voren om te zien... niets te verliezen....

En hij zag, hoe ze 't hoofd van haar jongen in haar arm nam en hoe haar lippen zich drukten op z'n mond... hoe hij haar kuste...

nog eens... en haar hoofdje tegen z'n borst legde... haar jongen!...

En nog sterker balde hij z'n vuisten, hij wou.... O, hij.... Dan.... plotseling draaide hij zich om en, zachtjes, ging hij weg....

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

J.V. - Gij schrijft: 'In Lelie No. 43 schreef mej: Pelsma over reform-onderkleeding, die niet drukt op de schouders. Zoudt U mij soms in Amsterdam een firma kunnen aanbevelen waar ik die onderkleeding kan koopen.'

Als ik mij niet vergis beveelt mej: Pelsma te Sneek een door haar-zelve bedacht patroon aan; ik twijfel niet of zij zal U daarover alle inlichtingen willen geven; ik meen dat zij er zelfs een boekje over schreef.

In Amsterdam beveel ik U aan U te wenden tot '*De Voorpost*' Singel 462 b/h. Koningsplein. Deze inrichting (zooiets als '*De Wekker*' in den Haag) zendt ook franco stalen, modellen etc.

Ja, bij reformkleeding is ondergoed dat niet drukt op de schouders een hoofdvereischte en een moeilijkheid tevens. Misschien weten andere lezeressen U te raden.

- **Mevrouw L.** - Ik ben blijde dat de hoofdartikels in deze rubriek U interesseeren. Plaatsgebrek is de oorzaak dat zij nu en dan uitblijven.

REDACTRICE toilet.

Varia.

Eene voorgangster van Elsje van Houweningen.

't Is van eene algemeene bekendheid, dat Hugo de Groot uit het slot Loevenstein, waarheen hij in 1619 vervoerd werd tot levenslange opsluiting, in een boekenkist ontsnapte, en wel door de goede hulp van zijne vrouw Maria van Reigersberg en zijne dienstmaagd Elsje van Houweningen. Bekend is ook het antwoord van Elsje op opmerking van de bewakers, die de bewuste kist vervoerden en die daarin leven meenden te hooren, n.l. 'denkt gij dan, dat boeken niet leven?' - en ook hoe de Groot na zijne ontsnapping van uit Gorkum, zich naar Frankrijk op weg begaf, verkleed als metselaar en met een kalkbak op den schouder.

Maar minder bekend is, dat deze Elsje, die door haar flinke houding tijdens het vervoer der kist naar Gorkum, en door haar handig antwoord, veel tot de redding van de Groot bijdroeg, in Catharina Brandtsz [huisvrouw van den predikant Hendrik Dibbetz geb. in 1533] eene voorgangster had.

Men leest n.l. in de Boekzaal der Geleerde Waerelt April 1740, vijftigste deel:

'Deze Hendrik Dibbetz is geweest Predikant onder 't Kruis, eerst tot Keulen en naderhand te Roermonde, welke laatste plaats door de Spanjaards bij eene verrassing zijnde ingenomen, zogten dezelve na dien goeden Herder, zelf tot onder de onderlagen

van de Bedden in zijn Huis, met een voornemen om hem levendig te verbranden: doch de Goddelijke Voorzienigheid gebruikte tot zijne behoudenisse, het hartelijk antwoordt van gemelde zijne Huisvrouwe; want dezelve Hem [haren man] verscholen hebbende in een zekere Kiste in haar Voorhuis, gebeurde het, dat de Spaansche Inquisiteurs in het uitgaan met den anderen samensprekende, zeiden: *wie weet of die geuzen D.... l niet in die Kist legt?* waarop de Vrouw met eene meer als begrijpelijke vrije en welgemoedtheit van dezelve Kiste, waar zij schreijende op gezeten hadt, afspringende, denzelven antwoorde: *zie, daar zie, of Heer Hendrik daar in is.* Welke vrijpostigheit van gemelde zijne Huisvrouw, door de Goddelijke bestiering oorzaak was, dat de Kist gesloten lieten, ende alzoo ten huizen uitgingen, vlugtende de voornoemde Henricus Dibbezius, kort daarna in een Metselaars gewaadt, met een Kalkbak op zijne schouderen en een Trouweel in de handt naar Duisburg in Cleefslandt, blijvende dezelve om voorgemelde zonderling geval tot heden noch in het Nageslagt bekent, onder den naam van *Hendrik in de Kiste.*

Aldus geredt zijnde, en door Gods handt in zekerheit gebragt, heeft hij zijne overige dagen in eene stille ruste doorgebragt, en is in een en tagtigjarigen ouderdom overleden in 't jaar 1613, na alvorens bij gemelde zijne Huisvrouwe gewonnen te hebben agt kinderen, welke zeven eerste zonder nazaten mede overleden zijnde, dien ouden Vader alleenlijk overig gebleven was zijn jongste zoon, genaamt Johannes Dibbezius, geboren in 't jaar 1567. Deze laatstgemelde met denzelven geest bezielt zijnde, heeft zich ook al vroeg benaarstigt, om onder de medewerkinge van des Heeren H. Geest tot opbouwinge der Kerke Christi, de voorbeeldige voetstappen van zijnen Godvruchtigen Vader na te wandelen'. -

Cornelis Tassele maakte op Dibbezius [Hendrik Dibbetz] het volgende grafschrift:

Hier rust Dibbezius; de ziel bij Godt gevlogen, Werdt om 's Mans brave deugt met Heerlijkheit omtogen. Een ijder hadt ontzag voor dien Geleerden mondt, Wanneer Hij in Godts Kerk op 't hoog Gestoelte stondt. De dood zelfs hadt ontzag, Hem wakend bij te komen Maar heeft, terwijl hij sliep, zijn slag toen waargenomen.

J.H. DIBBETZ.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel

tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

J.J.B. den H. - Maanden geleden zijt gij reeds beantwoord in de Lelie aangaande Uw twee stukken. Ik wil gaarne gelooven, dat gij liever schriftelijk antwoord ontvangt dan langs dezen weg, maar wáárom zendt gij stukjes in, als gij U geen gelegenheid verschaffen kunt de Lelie te lezen, waarin week aan week staat hoe ik *niet* particulier antwoord? Het is heel vriendelijk van U Uw werk te willen ‘afstaan’ voor den door U genoemden prijs, maar *ik* regel het honorarium, en kan mij niet laten leiden door de finantieele overwegingen die den inzender drijven tot literairen arbeid. - Alleen schrijvers van náám kunnen pretensies maken tot welken prijs zij hun werk willen ‘afstaan’, maar zij die het, als gij, aanbieden op hoop van wat te verdienen, doen verstandiger af te wachten wat hun aangeboden wordt. Intusschen dank ik geheel en al voor Uw aanbod; ik meen mij te herinneren dat ik Uw werk vond bij het door den heer Servaas van Rooyen als waarn. redacteur reeds aangenomene, en in dat geval heb ik het om die reden dan niet opnieuw beoordeeld. - Nu echter vind ik in den inhoud van Uw briefje - bij de vele aanwezige copie - in elk geval een reden Uw pennevruchten beslist te weigeren, ook al wilt U ze misschien voor niets afstaan. -

Vera. - Ik wil Uw vertaling met genoegen aannemen als feuilleton, zend ze U daarom maar niet terug, na lezing van Uw briefje dienaangaande.

Excelsior. - Ik vind dat gij geheel en al vrij moet blijven wat aangaat Uw lust een tot U gerichte gedachtenwisseling al of niet te beantwoorden; het spreekt van zelf dat ik geen recht heb daarin op U te influenceeren. Maar ik moet U antwoorden, dat ik Uw meening aangaande de nutteloosheid van de gedachten wisseling op godsdienstig gebied, uitgelokt door Regina's brief uit Rome, niet deel; waar b.v. nog onlangs een protestantsche dame mij met nadruk schreef, hoe juist die gedachtenwisseling haar aandacht heeft gevestigd op de goede zijden van de R.K. Kerk, hoe zij er door is opgewekt geworden tot nadenken en tot **onderzoek** dienaangaande. Meerdere lezers volgden met een dergelijke belangstelling de verschillende stukken; zonder elkaar te overtuigen kan men nogtans menig bevooroordeelde zoowel van den eenen als van den anderen kant brengen tot een beter inzicht, en vooral menig buitenstaander, die tot, hiertoe niet nadacht over dat alles, er een nieuwen kijk op geven. - Dat gij die andere dame niet wilt antwoorden vind ik in zooverre jammer, omdat ik meen dat gij U vergist door te zeggen: zij

begrijpt mij niet. Ik meen eerder dat gij háár niet geheel hebt begrepen. - Intusschen, gelijk gezegd, hierin moet iedereen vrij blijven.

Ja, dat geloof ik ook zeker, dat gij op dit oogenblik zijt in Uw volle ontwikkeling, en ik geloof óók wel dat de omstandigheden wáárin gij nu verkeert daaraan een groot aandeel hebben en Uw blik en Uw zienswijze beheerschen. Juist daarom geloof ik óók, dat gij over eenige jaren heel veel dingen weer heel anders zult zien dan nu, nu gij niet geheel U-zelf zijt. Ik wil hierop niet verder ingaan, maar veronderstel dat gij mij begrijpt?*)

Eunice. - Ik dacht wel dat *Een Liefde* van *van Deijssel* U even smerig zou aandoen als mij. Daarvoor meen ik U genoeg te kennen. Ik zal het stukje niet kunnen plaatsen, omdat ik net een ander had aangenomen, ook over dansen, en niet zoo veel over hetzelfde onderwerp in de Lelie kan plaatsen; de ruimte is zoo beperkt. Het is jammer dat gij er juist te laat mee waart. Dat over de eenzame Zondagen, wacht ik af totdat gij er mede gereed zijt. Houdt maar goeden moed; het is wèl een heel hard afscheid, maar het is toch heerlijk een zoon te bezitten, op wien men zoo trotsch kan zijn. Vertel mij nog eens hoe dat alles is gegaan.

Het tweede stukje - dat uit Indië - moet ik nog lezen.

Lizzie. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijk begeleidbriefje bij Uw bijdrage. - Ja, humor vind ik inderdaad een kostelijk ding. -

Zou ik heusch zoo geschikt zijn voor Amerika als gij U voorstelt? Amerika is zoo banaal-modern, en zoo geheel en al money en nog eens money. - Misschien echter hebt gij gelijk. -

Uw leventje in elk geval is idyllisch, zooals gij 't afschildert in die paar woorden: De twee katten speelden op de stoep, mijn twee honden lagen in het gras, de twee paarden liepen rond het huis te grazen, en mijn man stond tegen het huis geleund zijn pijp te rooken. -

J.W. van A. - Ik kan onmogelijk treden in Uw verzoek hier in een uitvoerige beschouwing te gaan treden van Uw door mij geweigerd stukje Rust na Strijd. En evenmin kan ik U verwijzen naar andere redacties die Uw werk misschien wèl zouden accepteeren. Iedere redactie heeft daarin hare eigene opvattingen en eischen. De *namen* van weekbladen, enz., zijn eindeloos; die kan ik U niet gaan optellen.

Mej. van M. (**Indië**) - Ik heb Uw briefje door bemiddeling van den heer Veen ontvangen. Ik heb U op al Uw bijdragen geregeld geantwoord in de Lelie, maar het is immers niet mijne schuld, dat gij die ongeregeld leest door Uw afgelegen woonplaats. - In de laatste maanden weigerde ik alles, daar ik Uw werk hoe langer hoe onbeduidender vind, en, óók uit Indië, veel copie ontvang. Van een belofte ‘geregeld’ per maand iets van U te plaatsen kan dus natuurlijk niets inkomen. Als gij iets *goeds* zendt, dan spreekt het van zelf dat gij Uw abonnement er spoedig uithaalt, maar ik kan zulke onbeduidende artikeltjes, als die welke gij aanboodt, niet gebruiken.

H.Z.E.S. - Gij hebt zóó lang op mijn oordeel moeten wachten, dat ik U nu niet langer teleur mag stellen. Ik las Uw manuscript met belangstelling en dikwijls met instemming. Daar gij bovendien zegt in Uw brieven aan mij: de dingen zijn niet overdreven, zijn zoo gebeurd werkelijk, geloof ik het gáárne. Iets anders is of gij een

*) Intusschen het gezondene ontvangen.

uitgever zult vinden. Uw stijl is niet pakkend genoeg, is veel te vertellend. Misschien echter wel. Ik zou het zeker eens probeeren als ik U was; er worden wel mindere boeken gedrukt.

Uw bijdrage voor de Lelie nam ik niet aan, omdat ik de vorm niet gelukkig vond. Daar gij mij onbekend zijt, en ik bij uitzondering inging op Uw verzoek, zult gij zelf inzien, dat ik U niet zoo uitvoerig kan antwoorden als gij wellicht hadt verwacht; omdat de plaatsruimte dit niet toelaat. Meldt mij s.v.p. omgaand of dit onder Uw oogen is gekomen.

Mevr. van der S. - van K. te D. - u zijt zoo vriendelijk Uw ontvangen gift te willen bestemmen voor de oudjes, waarover mej. Pelsma te Sneek indertijd schreef in de Lelie. Haar adres is mej. Pelsma te Sneek. Ik ben recht dankbaar namens haar, en namens mijzelve.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Fröbelinrichting.

Ter overname aangeboden een Fröbelinrichting tegen billijken prijs op goeden stand te Amsterdam, ruime lokalen en geheel naar de eischen des tijds ingericht.

16 September 1908.
22ste Jaargang.
No. 12.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Esperanto. De Nieuwe Wereldtaal door Stella Mare.

Een nieuwe taal, - een wereldtaal! Gij glimlacht, denkt onwillekeurig aan het Volapük en - - glimlacht nòg eens.

Een ieder uwer weet natuurlijk, dat men reeds jaren, jarenlang getracht heeft een wereldtaal te scheppen die, naast zijn eigen moedertaal door ieder eenigzins ontwikkeld mensch zou gesproken worden.

Eén taal voor allen!

Eén taal over de heèle wereld!

Zou niet ieder land daarmee zijn gebaat?

Ondervinden niet velen het nadeel van de hem onbekende taal, die in het land wordt gesproken, dat hij gaarne wil bereizen Japan, China, Rusland enz.

Wat kan het internationaal verkeer meer bevorderen en de verschillende volkeren inniger doen verbroederen dan één taal begrepen en gesproken door allen; één wereldtaal?

Hoeveel tijd en studie bleef het jongere geslacht bespaard indien alle werken op gebied van handel, wetenschap en kunst in één taal verschenen!

Laten wij eens bij ons zelf nagaan hoe vele uren in den schooltijd aan talen werden gewijd!

O zeker, de studie van elke taal geeft een genot, een groot genot op zich zelf, en men krijgt daardoor meer kijk op de bewoners van het land en op het karakter der bevolking, maar zij die niet uit luxe reizen, die tal van vreemde landen 'voor zaken moeten bezoeken', zouden zeker dankbaar zijn, als voor alle landen één en dezelfde taal, de verkeerstaal zou zijn!

Geen wonder dan ook dat men zich er op toelegde een taal te 'vormen'.

Het Volapük kwam in 1879 in de wereld.

Iedereen besprak, hekelde of roemde de door pastoor Schleijer uitgevonden taal.

Het werd een ware 'rage' zich voor het Volapük te interesseeren en de belangstelling in alle landen was groot.

In weerwil van veel propaganda en niet minder belangstelling, mislukte het Volapük geheel. Men schreef dit hoofdzakelijk toe, aan de moeielijke studie, die vereischt werd om deze taal te spreken.

Daarbij klonk zij niet welluidend genoeg, en was de uitspraak hard.

Toch ging na het verdwijnen van het Volapük nog lang het denkbeeld niet verloren van de noodzakelijkheid van een wereldtaal te bezitten.

Men ging integendeel met onvermoeiden ijver door, om een opvolgster van het Volapük te vinden.

Juist door het mislukken van het Volapük kon men met nog grooter nauwkeurigheid vaststellen, aan welke eischen een nieuwe wereldtaal moest voldoen om later eens de wereldtaal te worden.

Vele wereldtalen verschenen en verdwenen, en geen enkele bleek levensvatbaarheid te bezitten. (Ik noem Spokil, Idiom, Neutral, enz. enz.)

Eindelijk werd, dank zij Dr. L. Zamenhof, een Russische docter uit Warschau, na jaren van ernstige studie in 1887, een taal in de wereld gebracht, die ten volste verdient de naam van 'wereldtaal' te worden genoemd.

Naar het pseudoniem van Dr. Zamenhof (doktoro Esperanto) werd de nieuwe taal 'Esperanto' genoemd.

Volgens het oordeel van vele beroemde geleerden uit alle landen der wereld is het Esperanto de taal, die werkelijk aan alle eischen voldoet, die een wereldtaal stelt.

Natuurlijk heeft Dr. Zamenhof zooveel mogelijk getracht het Esperanto zóó te maken, dat de samenstelling der verschillende woorden voor een groot getal beoefenaars van de meest verschillende talen, zoo begrijpelijk mogelijk is.

Het Esperanto heeft een groot gemak, waardoor het aanleeren ervan werkelijk héel vlug gaat.

Dit gemak is de eenvoudige spraakkunst, die uit zestien regels bestaat.

Zonder overdrijving zou ik durven beweren, dat iedereen in staat is, deze zestien regels, die héel begrijpelijk en eenvoudig zijn, binnen een uur uit het hoofd te leeren.

De uitspraak van het Esperanto is welluidend en zacht en doet veel aan het Italiaansch denken. Het is juist die zangerige welluidendheid van de uitspraak, waardoor het werkelijk een streeling voor de ooren is de taal te lezen of te hooren spreken die mij het meest aantrok, en me deed besluiten de taal te gaan leeren.

Wat het lezen van het Esperanto betreft, dit leert men in een half uur.

Het spreken vereischt natuurlijk meer studie. Het Esperanto wordt juist zoò uitgesproken, als het wordt geschreven.

Alle klinkers spreekt men lang uit b.v. ‘a’ als ‘aa’ ‘e’ als ‘ee’, zoodat Esperanto wordt uitgesproken Eespéeraantoo (de klemtoon valt steeds op de voorlaatste lettergreep).

De ‘*u*’ klinkt als ‘oe’, en verandert alleen van uitspraak wanneer de u van een ˘ teeken is voorzien, en voorafgegaan wordt door *a* of *e.* In dit geval wordt de uitspraak ‘aauw’ of ‘eeuw’.

Alle zelfstandige naamwoorden eindigen op *o* (vader, patr*o*).

Alle bijvoegelijke naamwoorden eindigen op *a* (vaderlijk patr*a*).

Alle bijwoorden eindigen op *e* (vaderlijk (bijw.) *patre*).

De meervoudsvorm is altijd *j* (de vaders = la patroj).

Het lijdend voorwerp, zoowel als de richting of de plaats waarheen men gaat, wordt aangeduid door een *n.* (Ik zie het boek - Mi vídas libro*n*) (Ik ga naar huis - Mi iras domo*n*).

Een groot voordeel van het Esperanto is, dat in deze taal gebruik wordt gemaakt van bijna alle woorden, die zoowel in het Fransch als in het Duitsch, Italiaansch enz. enz. dezelfde overeenkomst vertoonen; zooals: ‘doktoro’, ‘teatro’, ‘tragedio’, ‘acto’, ‘formo’.

De *o* wijst op den uitgang van het zelfstandig naamwoord.

Bij het aanleeren van het Esperanto geldt ook in de eerste plaats, is juist dàt zoo een-

voudig, dat het lidwoord onverschillig voor welk geslacht en getal of voor welke naamval het wordt gebruikt, steeds '*la*' blijft.

'Het onbepaalde lidwoord 'een' bestaat niet in het Esperanto.

Alle werkwoorden worden regelmatig vervoegd.

De onbepaalde wijs eindigt op *i* (zien = vidi).

De tegenwoordige tijd eindigt op *as* (ik zie = mi vid*as*).

De verleden tijd eindigt op *is* (ik zag = mi vid*is*).

De voorwaardelijke wijs eindigt op *us* (ik zou zien = mi vid*us*).

De toekomende tijd eindigt op *os* (ik zal zien = mi vid*os*).

De gebiedende wijs eindigt op *u* (zie = vid*u*, laat ons zien = ni vidu).

Ik heb getracht u met al deze aanhalingen een klein begrip te doen krijgen van het eenvoudige en voor het begrijpelijke van de spraakkunst van onze nieuwe wereldtaal.

Een uitstekend boek voor hen, die het Esperanto willen bestudeeren, is het boekje van den heer *Dreves Uitterdijk.*

Volledig Leerboek der Wereldtaal 'Ésperanto' met dubbel woordenboek, oefeningen enz. Prijs *f* 1,50, uitgegeven bij den heer *H. Honig te Utrecht.*

Het Bestuur der Nederlandsche Esperanto Vereeniging (Secretariaat Wm. Barentzstraat 20*bis* Utrecht), zal iedere belangstellende zeker wel de gewenschte inlichtingen geven, en men kan zich ook tot dit adres wenden als men Esperanto-boeken of tijdschriften wil bestellen.

Of er dan al Esperanto-tijdschriften zijn?

O, zeker.

Ik noem hier in de eerste plaats: 'La Internacia Scienca Revuo', een geïllustreerd en wetenschappelijk tijdschrift.

Buitenlandsche bladen waaronder de 'Daily News' geven artikelen in Esperanto en evenzoo doen reeds eenige buitenlandsche tijdschriften in Frankrijk, Engeland enz.

Zelfs bestaat er een tijdschrift over de Vredesbeweging, geheel in Esperanto.

Tooneelstukken (Hamlet), gedichten (van Longfellow, Heine enz.) en klassieken (de Illiade) en tal van romans werden reeds in het Esperanto vertaald.

Ware de nieuwe wereldtaal, een taal waarvan men te voren reeds inzag dat ze geen stand kon houden, zeker zou het Esperanto niet nù reeds duizenden en nog eens duizenden aanhangers (waaronder geleerden uit alle werelddeelen) hebben.

Vooral de handel, die veel heil in *één* wereldtaal ziet, houdt zich ernstig met het Esperanto bezig.

Op verschillende handelsscholen, zooals in Brussel, Rijssel, Marseille, La Rochelle enz. enz. wordt het Esperanto onderwezen.

Daar, waar verschillende nationaliteiten te zamen zijn (bij de werken te Panama, en in het Vreemden-Legioen te Algiers) wordt het hoe langer hoe meer gebruikelijk het Esperanto te spreken.

Waar het aanleeren met een ernstigen wil werkelijk heel snel gaat, en men zeer goed, dank zij het bestaande boek van den heer Dreves Uitterdijk, de studie zonder hulp van anderen kan beginnen en voltooien, denk ik wel, dat velen gaarne kennis zullen maken met *de* wereldtaal: 'Esperanto!'

Over Kinderverzorging.
Slot. Een kort slotwoord.
De moreele opvoeding.

> ‘Weest als de kinderen’, sprak de Heer;
> ‘Dezulken is mijn rijk;’
> Gij maakt, O drijvers van de leer
> Uw kinderen U gelijk.
>
> DE GENESTET.

Er wordt veel gedacht en geschreven over paedagogie. Toch ziet men dikwijls juist de paedagogen zeer onverstandig hunne eigene kinderen opvoeden.

Ik veronderstel dat dit daarom is, wijl men algemeene regels volgen wil, en elk kind een afzonderlijke persoonlijkheid zijnde, er van algemeene regels geen sprake kan zijn. Dat men het koppige kind anders moet behandelen dan het volgzame, het driftige anders dan het zachte, ligt voor de hand.

Wat ik in mijn eerste artikel over physieke opvoeding schreef: ‘Wat in het eene geval baat, kan schaden in het andere,’ is evenzeer van toepassing op de opvoeding van geest en karakter.

Eéne zaak is echter volgens mijne opinie DE algemeene regel die gerust kan gevolgd worden bij elk kind: ‘Laat liefde en verstand hand aan hand gaan!’

Als men van zijne kinderen houdt, ziet men veel door de vingers; maken zij zich vuil, breken zij wat, scheuren zij hunne kleertjes, 't is kinderlijken leeftijd eigen, en van oude kind-mannetjes en vrouwtjes hebben wij een afkeer, wij zijn dus hierop niet al te streng. Komen zij thuis uit school, dan

laten wij hen spelen, wij nemen niet telkens hunne vrije uurtjes in beslag voor ons gemak, wij laten hen niet te jong allerlei overtolligs leeren. Integendeel wij zien hen gaarne kind zijn.

Ons verstand zegt ons echter dat karaktergebreken reeds van den beginne met kracht moeten onderdrukt worden. De moeder geve dus NOOIT toe aan drift en dwingen, aan koppigheid, humeurigheid en opzettelijke ongehoorzaamheid.

Het kind leere dat de toegevende moeder ook nog een wil heeft, waaraan in sommige omstandigheden niet te tornen valt. Al jong echter leeren de kinderen begrijpen dat moeder voor hun bestwil handelt; dan ontwaken ook hunne liefde en hun vertrouwen, zij leeren dan gemakkelijker gehoorzamen; buien van weerspannigheid verdwijnen allengs en komen zij nog eens voor, dan is een enkel woord van moeder dikwijls voldoende om de bui te bezweren.

Onder al te groote vertroeteling en al te groote strengheid toch, overwint het kwade het goede, wat jammer zou zijn van onze lieve kinderen.

Ik zou dus elke moeder raden: 'Volg geen vaste regels bij de opvoeding, maar voed eerst U zelve op, opdat gij de kracht hebt, (want gemakkelijk is dit niet altijd), in alle omstandigheden, met liefde en verstand beide te handelen.'

Leur.
MARIE VERPALEN-SPEEK.

Boekbeschouwing.
Vrouwenwerk.

Een half jaar in Amerika door **H.S.S. Kuyper.** (Uitgever D.A. Daamen, Rotterdam.)

Indien ik aan dit opstel denzelfden algemeenen titel *Vrouwenwerk* geef, dien ik bestemde voor mijn beschouwingen over Augusta de Wit's *Het dure Moederschap*[*)] en mevrouw Goekoop's *Lilia*, dan is dit geenzins, omdat deze roman-lectuur op één lijn mag gesteld worden met de overdenkingen en overtuigingen, gevloeid uit de pen der dochter van Abraham Kuyper. 'O foei, neen', zou, vermoed ik, deze dame zelve zeggen, ontsteld dat men háre beslist christelijke beweringen in één naam zou durven noemen met socialistische tendenzen à la Augusta de Wit, of, erger nog, vrije-liefde-verhalen in den geest van mevrouw Goekoops jongste Parijsche schepping. En toch - bij alle verschil is er een overeenkomst tusschen deze drie schrijfsters, waarin men terstond herkent den vrouwelijken aard. Zij willen namelijk u, ieder op hare manier, *hare* levensopvatting, *hare* wereldbeschouwing opdringen. Augusta de Wit is socialiste, en wil u wijsmaken, omdat dit zoo past in haar kraam, dat alle moeders uit het volk lieve, beklagenswaardige schepseltjes zijn; mevrouw Goekoop is moderne-vrouw, en aanvaardt, vooral sinds het vrije Parijsche leven haar ontdeed van knellende, stijve, Haagsche banden, alle consequenties van haar theorieën in haar nieuwsten roman, en mejuffrouw Kuyper is Christin, 'gereformeerd' van belijdenis, gelijk zij niet zal nalaten u mee te deelen in haar boek, en als zoodanig bekijkt zij alles uit een christelijk-gereformeerd standpunt, met een hooghartigheid en zelfverzekerdheid, die u soms schouderophalend doen glimlachen, ook wel eens even ergeren om de pedanterie ervan, maar meesttijds bovenal frappeeren om het

*) Deze beschouwing is niet in de Holl: Lelie maar elders verschenen.

typisch-Kuyperiaansche stempel, dat gedrukt is op bijna èlke bladzijde, en een eigenaardig cachet verleent aan dit op-zich-zelf niet boeiende, noch interessante reisverhaal.

Immers, ware het niet dat mejuffrouw Kuyper is de dochter van haren vader, en zich *toont* in haar redeneeringen over 'de genade', etc.: 'de dochter van haren vader', ik zou het niet der moeite waard hebben geächt haar 'Half jaar in Amerika' te brengen onder de oogen ook van niet-christelijke lezers. Wat zij vertelt is in de eerste plaats alles behalve nieuw, noch buitengewoon, en in de tweede plaats niet belangrijk meesttijds voor het gróóte publiek, staande buiten den kennissenkring van de Kuypers in Amerika! Wat echter gróóter fout is in dezen, de wijze wáárop de schrijfster vertelt is talentloos, zakelijk, opstel-achtig, ontbloot van anecdotes, van geestige opmerkingen, van al datgene, waardoor een bebegaafd auteur en causeur van een nietsje een iets kan maken. Droog, degelijk, zonder humor, zooals de kring is waarin mejuffrouw Kuyper is groot geworden (ik spreek niet van de periode van wereldsche voornaamheid in Den Haag, want die heeft maar kort geduurd, en de oudste dochter van dr. Kuyper, schrijfster van dit boek, was toen reeds lang volwassen, en een volkomen gevormd karakter), zoo ook is de stijl van *Een half jaar in Amerika*, doceerende feiten-opsomming, beslist-uitge-

sproken meeningen zonder kleurschakeeringen, en dat alles geborduurd op een zeerbeslist-christelijk stramien. B. v., als gij met haar op zee zijt, krijgt gij terstond de preekerige les:

'*Eerst hier verstaan we welk een wonder God wrocht*, *toen Hij de zee schiep. En als met nieuwen klank weerklinkt in ons binnenste: Zijns is de zee*, *z'is door Zijn kracht*, *met al het droge voortgebracht.'*

Elders staat ze nog volkomener op den préékstoel: '*Of ge met God gaat naar Amerika of zonder God, dat is de groote vraag in uw leven. Niet uw omstandigheden*, *niet uw geluk*, *niet uw verdriet. Dat is alles nog maar bijzaak in uw leven. Hoofdzaak is of ge een kind van uw hemelschen Vader zijt*, *dan is uw reis altijd veilig.*' Etc., etc. Ik moet altijd eenige twijfelachtige glimlachjes onderdrukken, wanneer ik rijke, aan 's levens disch een éérste plaats innemende Christenen, in het genre van dr. Kuypers oudste dochter, aldus hoor redeneeren over de 'bijzaken' des levens, vergeleken 'bij de groote hoofdzaak', zich 'een kind van God' te weten; (iets waarvan Christenen in dezen gereformeerden geest verbazend zeker zijn altijd!) Ik zou wel eens hebben willen zien, of mejuffrouw Kuyper, gesteld zij hadde als landverhuisster gezeten bij de tusschendekpassagiers, onwetend of de aankomst in Amerika haar het dagelijksch brood althans zou schenken, even 'veilig' zich hadde gevoeld bij hare gereformeerd-Christelijke beginselen, als nu de 'bijzaken' der wereld voor háár bestaan in een zeer comfortabel thuis, een zeer invloedrijken en zeer met 'aardsch slijk' gezegenden vader, en een logeerpartij in Amerika bij eene 'Christin van goeden huize, hoogen invloed en groot fortuin.' (aldus hare eigene woorden.)

Is deze toevoeging niet kostelijk en teekenend?

Men begrijpe mij wel: niet tegen een godsdienstige levensopvatting, van welken aard dan ook, richt zich mijn spot in dezen.

In menig artikel kom ik op vóór de wezenlijke geloovigen, en tegen het onrecht dat hun zoo dikwijls wordt aangedaan door niet-begrijpenden. Maar wat mij amuseert in mejuffrouw Kuypers 'christendom' is hare hoogmoedige 'gereformeerdheid' van: *Wij* weten alleen van 'de' genade', waarachter een aardige dosis hoogmoed van wereldschen aard verraderlijk om den hoek kijkt. Van dien wereldschen hoogmoed óók getuigt de reclame voor dr. Kuyper, welke zijne dochter, op wie zijn glans afstraalt, telkens voor hem maakt, in mededeelingen als: '*Na de preek maak ik kennis met den predikant*, *en het is aandoenlijk zijn blijdschap te zien*, *over de ontmoeting met de dochter van den man op wiens werken hij jarenlang verklaarde geleefd en gepreekt te hebben.*' (Die laatste inlassching had mejuffrouw Kuyper liever moeten schrappen; zij is wat naïef; want iedereen zal het haar gáárne gelooven, dat een predikant het gemakkelijker vindt uit de boeken van een collega vèrweg te preeken, dan zichzelf de moeite te geven iets oorspronkelijks te maken.) Intusschen, 'op geheel haar Amerikaansche reis' ontdekt deze dochter 'sporen van haar vaders invloed', waarvan zij elders pedant meedeelt, dat er '*om die hoogere eenheid van het leven te vatten en tot wereldbeschouwing te verheffen*, *méér diepte van geest*, *méér denkkracht moet zijn*, *dan waartoe de Amerikaansche christelijke wereld tot nu toe zich heeft ontwikkeld.*' (Dit naar aanleiding van een zijner (,Kuypers,) boeken.) *Ik* dacht altijd, dat, volgens den Bijbel, bij monde van den Christus, 'God het den wijzen en verstandigen heeft verborgen, en den kinderkens heeft geopenbaard'. Maar alweder, de Bijbel en het Christendom waarvan Jezus Christus de stichter is, zijn nu eenmaal geheel iets anders, dan het *calvinisme*, waaromtrent mejuffrouw Kuyper meedeelt,

dat ze steeds uitleg geeft, aan wien haar naar hare 'beginselen' vraagt, als zijnde die 'calvinistisch'. Wezenlijk vermakelijk is de goedgunstige beleefdheid, waarmede zij, naar aanleiding van *La Vie des Abeilles*, aan Maeterlinck zijn 'zeer begrijpelijke mistastingen' kwijt scheldt, omdat hij niet rekent 'met wat God ons geopenbaard heeft, maar met zijn eigen philosophische beschouwingen'. Indien de lezer wenscht te weten *wat* God alzoo heeft geopenbaard aan de familie Kuyper, dan verwijs ik hem naar de noot o.a. blz. 439, waar mejuffrouw Kuyper het volgend vonnis uitspreekt over Europa: '*Alles saamgenomen kom ik tot den slotsom*, *dat Amerika een veel rijker aandeel heeft in de gemeene gratie*, *dan Europa*', - welk vonnis zij aldus toelicht in de bewuste noot:

'*Voor niet-gereformeerden onder mijn lezers is het misschien noodig te verklaren*, *dat wij gereformeerden onder "gemeene gratie" verstaan de genade waardoor men de gevolgen der zonde tempert, en in het verwoeste menschelijk leven nog schoonheid en geluk mogelijk maakt. Wij onderscheiden haar van de zaligmakende*

genade, *die zich over een deel der menschheid: "het Lichaam van Christus" uitstrekt. De gemeene gratie omvat de geheele menschheid*, *ja de geheele schepping.*'

M. a.w.: de leer der uitverkiezing, zooals de Calvinisten die aanhangen! En, dat de familie Kuyper, althans dr. Abraham en zijn oudste dochter, tot die uitverkorenen zich welgemoed rekenen, behoeft men niet te betwijfelen, ná de kennismaking met dit typische boek. Op een andere bladzijde vernemen we, dat zij zich, in Amerika, 'uitsluitend beweegt in Christelijke kringen', en voegt er in één adem aan toe, dat de huizen van deze Christenen 'paleizen' zijn, en de heerschende luxe 'buitengemeen'. Naïef laat zij er dan op volgen: 'Het zijn allen leden van Mr. M.S. kerk, en dus besliste Christenen'. Is dit 'dus' niet kostelijk, van de hand der gereformeerde calvinistische dochter van dr. Abraham Kuyper? Want, kon zij naïever erkennen, dat het behooren tot het een of ander steil orthodoxe kerkgenootschap in de oogen van Christenen van háár soort gelijkstaat met een *navolgen* van Jezus Christus? Leef geheel tegen diens voorschriften in, zet zijn waarschuwing dat een rijke niet gemakkelijk zal ingaan in het Koninkrijk der Hemelen ter zijde, en gedraag u zoo wereldsch mogelijk, - komt er alles niet op aan; als gij maar behoort tot de steil-gereformeerde kerk, waartoe dr. Abraham Kuyper behoort, dan hebt gij 'de' genade, dan zijt gij 'uitverkoren', en moogt deel hebben aan 'het lichaam van Christus', in tegenstelling van de overige zondaren, die het maar voor lief moeten nemen met 'de gemeene genade'.

Ik vraag u: heb ik geen gelijk, indien ik den spot drijf met zulk een bekrompenheid, en met menschen die van 'bijzaken' durven redeneeren wat de wereld aangaat, terwijl zij volgens hetzelfde boek voortdurend toonen in die 'bijzaken' een dollen pret te hebben, en zich in luxe en voornaamheid te zonnen?

Eigenaardig is ook de handige manier, waarop deze waardige dochter van haren vader transigeert met 'gereformeerde' opvattingen, waar dit in hààr kraam te pas komt. 'Ik laat de vrouw nìet toe, dat zij in de gemeente spreke', heeft Paulus gezegd, op verschillende manieren, in zijn Brieven; en alle orthodoxe Schriftverklaarders en predikanten verzetten zich dan ook op grond van deze en dergelijke vermaningen tegen het moderne vrouwengedoe, van op het terrein van den man komen door in het openbaar lezingen houden, spreken, enz.! Mejuffrouw Kuyper echter kon blijkbaar in Amerika noch den lust noch den drang weerstaan, aan het dáár, óók in christelijke kringen, algemeen heerschende geredeneer door dames harerzijds óók mede te doen, want in de eerste plaats kan men aan alles bemerken, hoe zij zich zelve niet houdt voor de eerste de beste, in de tweede is merkbaar zij zeer gefêteerd geworden in de kringen waarin zij zich bewoog; ten gevolge van haar vaders vermaardheid niet het minste in *die* gereformeerde Amerikaansche wereld, nakomelingen van de 'pilgrimfathers', die met dat al raar zouden staan te kijken, *als* zij 'broeder Kuyper' in Den Haag, en op zijn reizen aan de hoven van Europa, hadden zien optreden met niet bepaald christelijke nederigheid! En zie, in plaats van zich ook op *dit* gebied hare 'gereformeerdheid' te herinneren, doet mejuffrouw Kuyper niet anders dan spreken en redekavelen op alle mogelijke clubs, op een wijze die geheel indruischt tegen de steil-gereformeerde opvattingen van haar Nederlandsche omgeving, waarvan ik een der leiders (professor thans aan de Vrije-Universiteit) eens woordelijk hoorde beweren, hoe een vrouw, die een brief mèt fouten schrijft, in zijn oogen beter is dan eene die het doet zonder taal-zonden, omdat de éérste daardoor de meeste 'bescheidenheid' toont. Enfin, op zulke tweeslachtigheid in christelijke beginselen, hier en in Amerika toegepast, zal minder gelet worden. 'Doe naar mijn leer, niet naar

mijn leven', geldt immers bij menschen die U, onder hunne ellenlange theologische uiteenzettingen dóór, komen meedeelen dat iemand een beslist-Christen *is*, alleen omdat hij tot een beslist-orthodox kerkgenootschap behoort. (Zie mej: Kuyper's boek.)

Men vraagt mij misschien, dit lezende, waarom ik niet wat anders vertel uit dit immers over Amerika handelende boek, dan zulke bekrompen Kuyperiaansche haarklooverijen.

Wel, omdat er niets anders in staat. Reeds in de voorrede deelt de schrijfster mede, dat zij het hebben zal over het *christelijk* Amerika, en, wat zij ons van de rest vertelt, is dan ook zoo alledaagsch, dat gij het kunt naslaan - en beter en aardiger verteld - in èlke courant en elke causerie. Dat men aan dek in een dekstoel prettig ligt, dat men dan met zijn buren gemakkelijk een praatje aanknoopt, dat de kusten van Frankrijk mooi zijn, en

dat meneer en mevrouw Roosevelt U vriendelijk een hand toesteken op hunne recepties, ziedaar zoovele algemeen-bekende bijzonderheden, welke alleen dan der moeite van den druk waard zouden zijn, indien de schrijfster ons ze hadde opgedischt in een aardigen, leuken vorm.

Helaas echter, van stijl noch van wetente-vertellen is in dit boek ook maar eenig spoor! Mejuffrouw Kuyper heeft met haren vader zijn orthodoxie gemeen; zijn talent echter niet! En dat is voor háár jammer!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Geachte Freule.

Aangaande Uw kloeke verklaring (over de woestheid der auto-bezitters) betuig ik U mijn innige instemming en bewondering. Het woeste rijden is afschuwelijk. Bijna dagelijks gebeuren er de verschrikkelijkste ongelukken.

Hun woestheid wordt trouwens, in hun tegenbericht aan U door hun zelf bevestigd, door U naar Venezuela te willen zenden.

Het getuigt wèl van verval in de Hollandsche Staat, dat de Hollandsche Lelie in de Dagbladen ‘onchristelijk’ wordt genoemd en het medogenloos omver rijden van alles wat niet auto-cratisch is, als christelijke deugd wordt geprezen.

Hoogachtend
Uw dw.
H. VAN HOLK.
Zie Lelie van 19 Augustus No. 8.

Amterdam, 31 Aug. 1908.

Den WelEd. Heer H., p/a ‘*De Hollandsche Lelie*’ *uitgever L.J. Veen*, *Keizersgracht 485.*

Naar aanleiding van de vraag in de Hollandsche Lelie van 29 Juli, 22e Jaargang No. 5, heb ik de eer U mede te deelen, dat aan de Dagteeken en Kunstambachtschool voor Meisjes een cursus in boekbinden bestaat, waar het boekbinden, teekenen en versieren van bindwerk in alle onderdeelen volledig geleerd wordt. Deze cursus is 9 uur per week en kost *f* 50. - per jaar.

Gaarne zend ik U op verlangen een volledig prospectus.
De Directrice.
Gabriël Metsustraat 14.
J.H.E. KERLEN.

Dammen.

De Administratie van het Maandblad ‘Het Damspel’ p.a. J. Roost, van Ostadestraat 155, Amsterdam, heeft het licht doen zien de nieuwe Reglementen van het spel en zendt gratis een exemplaar aan een ieder, die er om schrijft of zijn naamkaartje inzendt.

Het boekje is van een handig formaat, juist om in den zak te dragen. De leuke illustratie van een artikel verhoogt de aantrekkelijkheid, het te bezitten.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl. Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. VII.La femme chic.

Mevrouw B. De Graaf-Van Cappelle heeft ons, door middel van een vertaling, ‘la femme chic’ doen zien zooals madame la baronne Staffe zich die voorstelt.

La baronne Staffe!...

Het spijt me meer dan ik zeggen kan, dat ik voor Holland de buitenlandsche glorie aan deze eerzame schrijfster moet ontnemen, en de vertaalster moet teleurstellen door bekend te maken, dat ‘la baronne’ Staffe evenmin barones is als, zoû de Franschman zeggen, ‘le grand Turc’; dat genoemde etikette-dame een postbeambtetje is in een dorpje in de omstreken van Parijs; dat zij heur karig ambtelijk inkomen tracht te vermeerderen door allerlei andere bezigheden; dat zij slechts in nederige kringen verkeert; dat haar voorschriften niets anders zijn dan slecht compilatie-werk en slechts gezag hebben onder die menschen, welke de elegantie en den goeden toon òf in het geheel niet òf slechts van hooren-zeggen kennen.

La baronne Staffe!...

Het is een brave vrouw, die postzegels verkoopt, heel veel oude romans heeft gelezen, een beetje schrijfaanleg en een weinig fantasie heeft, handig genoeg was om heur incognito een tijdlang te bewaren, doch naar alle waarschijnlijkheid erg onhandig zou doen, indien zij op een gegeven oogenblik zich zèlve als een ‘femme chic’ had te gedragen.

Zij kan het niet helpen, de brave dorpelinge - maar een satirische Parijsche schijver, wien ik, heel toevallig, mijn verwondering te kennen gaf over eenige malle voorschriften van haar hand, lachte luidkeels en rijmde:

> Baronne Staffe?...
> Quelle gaffe!

Daarop onthulde hij mij het geheim.

> Ik stond ‘paf.’

Mijn schuld is het niet, als nu ook eenige lezeressen, waaronder uitteraard niet het minst de vertaalster, paf zullen staan.

> Madame la baronne,
> Parbleu! perd sa couronne.

Toch is het een brave vrouw. Desonsdanks is ook mij het rijm in de vingers geslagen.

* * *

Chic is een der woorden met vele betee-

kenissen, die wisselen naar gelang van de omstandigheden en naar den- of degene, die ze bezigt.

Onlangs zei mij een schilder, sprekende over een zijner collega's: ‘Il est un peintre bien chic.’ Het bleek mij, dat ‘chic’ hier ‘talentvol’ beteekende.

Een volgenden keer wees dezelfde schilder mij op een schilderij van een anderen collega en sprak, ietwat vergoêlijkend: ‘Mais, savezvous, ce n'est pas son chic, ça.’ Toen bedoelde hij, dat het niet de eigenlijke *manier*, het eigenlijke *genre* van zijn kunstbroeder was.

‘Fait de chic!’ getuigde mij eens op smadelijken toon een kunstkenner over een damesportret van den schilder Helleu. Daarmede wilde hij zeggen, dat Helleu de waarheid, de realiteit grootendeels had opgeofferd aan zijn begrippen van elegantie en dus het portret had ‘geflatteerd.’

Als mijn krantenvrouwtje op gemoedelijken toon verklaart, dat het er bij een van haar kennissen ‘très chic’ toegaat, bedoelt zij feitelijk: ‘'t Is er erg gezellig, nou!’ Het Groot-Mokumsche woord ‘immes’ geeft er een nuance van weêr.

Men ziet het: *chic* is een woord met verschillende beteekenissen. Ik ben niet in het bezit van een woordenboek der Académie Française, zoodat ik me niet kan vergasten op nog meer ontdekkingen ter zake, die, naar ik vermoed, legio zouden zijn.

Intusschen geloof ik, dat, om tot mijn uitgangspunt terug te keeren, meerendeels met ‘chic’ wordt bedoeld hetgeen een Hagenaar ‘gedistingeerd’ pleegt te noemen, ook al weet hij van de eigenlijke distinctie even weinig af als de normale degelijke Hollander van onze koloniën. En als madame la baronne Staffe van ‘la femme chic.’

* * *

Het zij mij vergund, hieronder een gedeelte over te schrijven - vertaald - van een tooneel uit ‘La sacrifiée’, het gevoelige tooneelstuk van Gaston Devore, dat verleden jaar in het Théâtre Antoine is opgevoerd. Jeannine Baudricourt, de jongste dochter des huizes, is er in gesprek met Dorville, den rechtschapen meesterknecht haars vaders.

Jeannine. - U was bewonderenswaardig! A la bonne heure! dàt waren ideeën. Dat klonk waar, en dat klonk krachtig! Wanneer u spreekt, lijkt het mij toe alsof men het venster in een ziekenkamer opent. Het is dan alsof ik de ruimte opsnuif. O! de ruimte!...

Dorville. - Denkt u, mejuffrouw, dat mevrouw uw moeder het zeer gepast zoû vinden, dat...

Jeannine. - O! mama vindt alwat ik zeg en alwat ik doe, ongepast. Dat is dus van geen gewicht. Men herkauwt me aldoor, dat ik een onwelopgevoed jongmeisje ben... Zoo, bijvoorbeeld, wanneer ik een gekookt eitje eet, maak ik 't met mijn mes open; dat is verschrikkelijk!

Dorville. - Ah! mag men niet....?

Jeannine. - Een gekookt eitje wordt met een lepeltje opengemaakt. 't Is erg onhandig, maar 't is correct.

Dorville. - Ik wist niet....

Jeannine. - En wanneer u kersen eet, wat doet u met de pitten?

Dorville. - Ik doe ze op mijn bord.

Jeannine. - Maar hoe? Daar zit 't 'm in... Er is een voorschrift voor de intimiteit en een voor recepties. In de intimiteit doet men de hand trechtersgewijze voor den mond en laat er de pit in vallen... Maar op de dagen van den ‘grand chic’ moeten de lippen de pit in een lepeltje neêrleggen!

Wordt daarin het mal gedoe, dat de ‘grand chic’ zooal voorschrijft, niet aardig gehekeld? Zoû het zonde zijn, indien Jeannine een gekookt eitje desnoods tegen den bordrand kapot sloeg en de kersepitten rechtstreeks uit den mond op het bord liet neêrvallen? Wat zoû la baronne Staffe, de ‘receveuse de poste’ daar wel van zeggen? Hoe geschiedt dat alles in haar dorpje, in haar nederigen kring?

O, de wetten van den chic en der etikette!

Ik weet niet precies, of in den tijd van Arsène Houssaye het woord ‘chic’ al goed ingeburgerd was, doch die geestige schrijver liet eens een adellijke ‘femme d'esprit’ scherp kritisch zeggen: ‘Je vais me déshabiller pour aller au bal’.

Toen koningin Isabella van Spanje, aan wier hemdskleur de matgele paarden hun naam verschuldigd zijn, op een goeden dag met een harer hovelingen paardreed, schrikte plotseling haar ros hevig op en holde woest voort. Isabella sloeg achterover, doch bleef met één voet aan den stijgbeugel haken. Zoo werd zij, het hoofd over den grond, meêgesleurd. De hoveling had haar tijdig kunnen opvangen. Maar hij mòcht het niet doen. De etikette schreef voor: ‘Ne touchez pas à la reine’. Er stond zware straf op, in sommige gevallen zelfs de doodstraf... Het

paard stond eindelijk vanzelf stil. Isabella was levend. Maar de etikette had haar toch bijna den dood gekost!

Hoor eens, ik vind de etikette een nuttig ding, zoolang ze zich bepaalt tot het betrachten der beleefdheid en, waar mogelijk, der aesthetiek in houdingen en bewegingen. Dan draagt ze er toe bij, het gezelschapsleven te veraangenamen. Zoodra ze zich echter prangt in om-zoo-te-zeggen sociabel-algebraïsche formules, die men niet dan met groote inspanning en na enorm tijdverlies uit het hoofd kan leeren, is ze uit den booze. Dit is ook de meening van elke èchte 'femme chic', ten spijt van de werkjes der *soi-disant* barones Staffe. Een goede dosis algemeene ontwikkeling - meer dan de 'receveuse de poste' in kwestie zelve bezit - en veel gemoedsbeschaving - en de ware etikette, de echte chic komt vanzelf.

Men leert den chic niet uit boekjes, evenmin als men maatgevoel krijgt door het gebruik van een metronoom.

Jeannine, ge moogt gerust uw eitje met een mes openbreken en de hand gebruiken voor de kersepitten. En zoo uw hart er niet te goed voor was, zoû ik u ook zeggen: ge moogt over Staffe den staf breken.

* * *

Yvonne Sarcey, de dochter van wijlen den beroemden tooneelkriticus Francisque Sarcey en echtgenoote van Adolphe Brisson, óók tooneelrecensent, is een zeer beschaafde en zeer ontwikkelde vrouw, die tevens in de hoogste kringen verkeert. Luister eens, wat zij haar nichtje over *savoir-vivre* schrijft:

'Je zoudt niet willen gelooven, welk een gewichtige rol 'le Protocole mondain' in het leven van een vrouw, en zelfs van een man speelt. Ik heb een uitnemend en reeds beroemden schrijver gekend, die alle moeite deed om te weten te komen, of hij bij het binnentreden van een salon beide handschoenen of slechts den linker aan moest hebben... Ik heb gedistingeerde dames van angst zien verbleeken, omdat zij, in een salon een authentieke hertogin ontmoetende, zich afvroegen, of zij den titel moesten noemen, zooals het geschiedt in de romanfeuilletons, dan wel eenvoudig 'Mevrouw' moesten zeggen... Nooit zal men de afgronden van onthutstheid bevroeden, die sommige brave lieden kwellen in sommige gevallen van samenkomst en beleefdheid: de te omhoeken visitekaartjes, de af te leggen bezoeken, de aan te bieden theeavondjes, de te organiseeren diners zijn evenveel vraagstukken, waarmede zij zich het hoofd breken. Om ze op te lossen, koopen zij den laatsten 'Guide du Savoir-Vivre' van barones X. of gravin Z. en werpen zich op het hoofdstuk, dat over het onderwerp van hun bezorgdheid handelt; en eerst nadat zij geblokt hebben in dezen catechismus der elegantie, durven zij zich in de wereld te bewegen!

De armzaligen!

Wanneer zij terdege uitgeblokt zijn in die handleidingen van goede manieren, kunnen zij niet meer zonder angstvalligheidjes groeten, noch zich verroeren, noch snuiten, noch spreken, noch zwijgen... Want het is merkwaardig, zooals die baronnessen en gravinnen der wellevendheid haar boeken volstoppen met eindelooze nesterijen en onbeduidendheden. En ik kan niet nalaten de meening uit te spreken, dat haar pogingen om al die volmaakte mannen van de wereld en al die hooge en zeer groote Dames af te richten, min of meer monnikenwerk zijn, aangezien niets

veranderlijker is dan de wetten der etikette. Deze lichte en ijdele wetten volgen de grillen der mode, de stemming van het seizoen, den smaak der mooie vrouwen, de fantasie van eenige mannen, die den toon aangeven... Ze luisteren van waar de wind komt; ze bezwangeren zich met exotisme, verdraagzaamheid of gestrengheid, naar gelang van de atmosfeer, de ruimte, de aaneenschakeling van gebeurtenissen; ze kennen, gelukkig, de koude eischen der eeuwigheid niet. Wat gisteren gedistingeerd was, is heden alledaagsch; de oude gebruiken - nauwelijks eenige jaren oud! - worden naar de vergetelheid verwezen; de nieuwe haasten zich in hun voorbijgaande glorie; ze weten, dat ze duren ‘ce que durent les roses: l'espace d'un matin’!

Het is ongetwijfeld om al die redenen, dat men, die handleidingen van de brave en kinderachtige welgemanierdheid doorbladerende, niet kan nalaten te glimlachen, terwijl men zich tegelijkertijd een weinig verteederd gevoelt. Ze teekenen, in elken hoek van de bladzijden, een weggevloden tijdvakje aan, dat men liefhad; ze preciseeren vormelijkheden, die opgehouden hebben te behagen en die u vroeger toch bekoorden; ze geven iets van hetgeen men gevoelt bij oude mode-catalogi, verborgen in de diepte van een laadje en die men bekijkt met nieuwe, verwonderde blikken.

- Mijn hemel, denkt men; ik heb die japon gedragen, zoo opgeblazen, zoo vreemd opgestroopt, zoo komiek, en mijn vrienden hebben me niet bespottelijk gevonden, en mijn spiegel duldde me! Waar hadden ze hun oogen? En waar was mijn verstand?

De etikette is eigenlijk niets dan een mode, en een kinderlijke mode, waarbij, dikwijls, de dwaasheid overheerscht en het snobisme zegeviert... De eenige handleiding van savoir-vivre, die, naar mijn meening, niet zal verouderen, is die, welke zich toelegt op de werkelijke opvoeding van gemoed en geest, en, daardoor, den lezer vrijmaakt van al die kleingeestige gebruiken, al die bekrompen vooroordeelen en al die belachelijke koddigheden, welke 'la vie mondaine' overstelpen en haar heur bekoringen ontnemen.

Hoe wil men de frischheid van zijn gevoelens bewaren, en de oorspronkelijkheid van uitdrukking, en de spontane gemoedsbewegingen, die bekoren, juist omdat ze niet aangeleerd zijn, en een 'persoon' doen zien instede van een opgewonden machine.., als 'le Protocole' daar is en bespiedt en den langen duur der bezoeken voorziet, en de banaliteit der vormelijkheden beveelt, en de gemoedsuitstortingen veroordeelt, en den lach onderdrukt, en de houdingen versteent, en dit verbiedt, en dat toestaat, en altijd bazig is, en overal zijn leelijken neus in steekt?.. Het schijnt mij toe, dat elkeen, die bedeeld is met fijngevoeligheid, tact, natuurlijke goedheid en, vooral, eenvoud - deze goddelijke bloem van het ware savoir-vivre -, overal op zijn plaats is, en dat hij geen betere gidsen kan kiezen dan zijn oordeel en zijn hart. Door heel eenvoudig hun ingevingen te volgen, zal hij zich bevrijden van den gietvorm - den verschrikkelijken conventionneelen, gekunstelden, gezwollen, huiveringwekkenden gietvorm -, waarin alle snobs bij hoopen zijn gegoten.

Hij zal *zichzelf* en niet een *ander* zijn. Hij zal degene zijn, die denkt en handelt, en niet een draadpop, waarbij een onzichtbare hand aan het draadje trekt; en indien hij in een salon twee of drie onbeduidende onhandigheden begaat, zullen slechts de domkoppen ze opmerken; de anderen zullen hem dank weten voor goede eigenschappen, betoond zonder hoovaardij, en gebreken, onthuld zonder aanstellerij.

Ik zoû wenschen, dat al de ongelukkigen, die zich ziek denken om erachter te komen, of men met den rok den antidiluviaanschen claque-hoed dan wel een slap hoedje moet dragen; of het van goeden smaak getuigt, boterkleurige dan wel helwitte handschoenen aan te doen; de hand, die een vrouw u toesteekt, te drukken dan wel te kussen - ik zoû wenschen, dat al die ongelukkigen zichzelven zeiden, dat dat alles, gezien van Sirius uit, of zelfs van buiten de salondeur, geen schijntje van gewicht heeft. Men merkt die zondetjes, die niet eens fouten van smaak zijn, doch slechts subtiele onderscheidjes, niet eer op dan op het oogenblik, waarop de betrokkene er zich over bezorgd schijnt te maken. Door de verlegenheid, die hij betoont, onderstreept hij een onwetendheid, waaraan anders niemand aandacht had geschonken, en die, bij den welingelichten buurman, doorgaat voor een aangename oorspronkelijkheid.

Toch zijn er zekere uitingen van het savoirvivre, die eeuwig jong blijven. Daaronder rekene men den teederen eerbeid, dien men verplicht is te bewijzen aan zijn ouders en aan de oude huisvrienden; de heilige en bekoorlijke plichten, die de gastvrijheid u oplegt; de beleefdheid, die men aan zijn minderen verplicht is, enz. Die uitingen - 'le Protocole' vergeet ze dikwerf, of, beter gezegd, hij verwart het gevoel, dat ze voorschrijft, met de gebaren en de groeten, die dat gevoel heeten uit te drukken.

Wat doet het er toe, of een zoon de hand zijner moeder kust, dan wel die schudt ter hoogte van den elleboog; haar plechtig met. 'Vous' aanspreekt, dan wel intiem

met ‘Tu’, waarmede zelfs God zich tevreden stelt; het essentieele is, dat hij van haar houdt, en, in deze groote genegenheid voor zijn moeder, zal hij duizend teederheden vinden, die het Protocol niet leert, zelfs niet had voorzien, en die juist het exquise voorrecht hebben, nimmer te verouderen.

Wat, eveneens, doet het er toe, dat een jongmensch voor de vrouw des huizes buigt met een bruuske hoofdbeweging of met een rompnijging, mits hij haar in allen eenvoud bedankt voor het genoegen, dat hij bij haar heeft gehad. En, overigens, zijn de grillen van het savoir-vivre, zooals ik reeds gezegd heb, zoo oneindig beweeglijk, dat men, ze willende grijpen, kans loopt te laat te komen; de wijsheid, ten opzichte der goede manieren, bestaat voornamelijk in het toepassen van die, welke men om zich heen ziet uiten, in zijn milieu en door zijn wereld of zijn gelijken.’

Wat dunkt u daarvan, mijn waarde lezeressen? Vindt ge niet, mèt mij, dat Yvonne Sarcey oneindig meer een ‘femme chic’ is dan de gewaande barones Staffe, die in haar boekjes buiten haar boekje is gegaan door kwanswijs over de goede manieren te schrijven van een wereld, die zijzelve nooit van nabij heeft leeren kennen?

Waarom schrijft de dorpsche postbeambte geen dorpsnovelletjes? Misschien zoû zij dan beter werk verrichten. *Haar* ‘femme chic’, opgediept uit romans van burgerheertjes als Georges Ohnet en dergelijken, is een onuitstaanbaar schepsel met niets dan schijndeugden, een geblankette mummie, een onding. Met zoo'n wezen zoû elke normale sterveling zich in een minimum van tijd doodelijk vervelen.

Kom, Jeannine, laten wij een rondedans doen. In de ruimte, de heerlijke ruimte.

De wereld is groot, en de etikette à la baronne Staffe is pieterig klein. En, op den koop toe, dit wereldje bestaat niet eens! Het is het burgerlijke scheppinkje van een dorppelinge, wier gedachteleven even begrensd is als haar wereldsche omgang.

‘La femme chic’ - dat is de vrouw, wier hart op de rechte plaats zit en die beschikt over een voldoende mate van gezond verstand, gepaard aan tact. Zoo'n vrouw behoeft geen wellevendheidslesjes uit het hoofd te leeren. Zij *voelt* of *begrijpt* wat betaamt. De rest der etikette is van lagere orde.

OTTO KNAAP.

Brieven uit het hooge Noorden.
door Maria Petrovna.

VIII. De kinderen zoet houden.

Deze week gebeurde hier een voorval dat weer een aardig bewijs geeft hoe men het kind ‘volk’ zoet houdt.

In een huurrijtuig kwamen drie beschonken jongelieden aangereden, zooals dat hier schering en inslag is; bij het verlaten van het rijtuig weigerden zij den koetsier het verlangde geld te betalen en er ontstond een woordenwisseling. Juist kwam er een politie-agent aan, die bemiddelend wilde optreden maar nauwelijks bij het rijtuig gekomen, schoot eensklaps een der jongelingen een revolver op hem af, met het ongelukkig gevolg, dat hij op de plaats dood bleef.

Zeer zeker een betreurenswaardig ongeval, droevig staaltje hoe een beschonkene een geheel onschuldig man en zijn gezin in 't ongeluk kan storten.

Maar wat gebeurt nu verder? Bij de begrafenis waren met veel vertoon alle autoriteiten tegenwoordig, tot zelfs de Gouverneur, zijn gemalin en hun zoon, alle met groote kransen gewapend. Treurmuziek liet zich hooren en de kist werd naar de groeve gedragen door den Gouverneur, den Politie-commissaris en andere autoriteiten.

Is hier nu niet mooi-doenerij in het spel? Deze politieman, hoe diep ook te beklagen, had volstrekt geen heldendaad gedaan, maar wel als slachtoffer van een noodlottig toeval, al was het dan ook gedurende den diensttijd. Wordt nu door al dit vertoon het volk geen zand in de oogen gestrooid, hun wijs gemaakt, hoezeer de overheid haar kleine ambtenaren op prijs stelt? Want wat verdiende nu deze ambtenaar gedurende zijn leven. Hij verdiende Rbl. 18 - per maand en moest daar met zijn gezin van rondkomen in een plaats, waar de levensmiddelen waarlijk niet goedkoop zijn.

Geen wonder, dat het politie-corps hier niet op een bijzonder hoog peil staat, want de meeste flinke mannen zien hier wel kans bij particulieren een beter stuk geld te verdienen en geven daaraan de voorkeur boven het baantje, dat voornamelijk bestaat in het opbrengen van stomdronken menschen - al is het nog zoo heerlijk om zoo'n plechtige begrafenis te krijgen!!

Archangel, 1908.

Uit den ouden tijd.
door A.J. Servaas van Rooyen. *Oud-Gemeente-archivaris.*

XXXVI. 'Oud Holland.'

Dat moet anders worden!

Nog geen 150 inteekenaren in het binnenland, en even 50 in het buitenland, en dat op een tijdschrift, dat geen 'mooie,' en dikwerf blauwe praatjes geeft over de kunst en haar wezen, maar schatten bewaart over de geschiedenis onzer Nederlandsche kunst; het is een schande voor ons land.

Wie de kunst van zijn land wil kennen, moet graven in de mijn, welke 'Oud Holland' heet, en mocht die titel soms onvoldoende zijn om te kunnen pakken, dan is de bijtitel: 'Nieuwe Bijdragen voor de Geschie-

denis der Nederlandsche Kunst, Letterkunde, Nijverheid, enz.' toch waarlijk genoeg omschrijvend om ons te zeggen wat het tijdschrift wil en werkt.

Vijfentwintig jaar bestaat het reeds. Vijftien jaar geleden ging het om 't voortbestaan van 'Oud Holland', doch uitgevers en redacteuren hielden moedig stand, aldoor uitziende naar betere tijden, en het succes was, dat tenminste nu de 26e jaargang kon worden aangevangen. Dankbaar, maar niet voldaan zeggen de uitgevers; 'zij meenen, dat zij op steun in wijderen kring mogen aanspraak maken'. Niet ten onrechte.

Misschien heeft niemand onzer Nederlandsche kunstvrienden er aan gedacht, dat een vijfvoudig lustrum toch waarlijk wel een feestgave waard is. Welnu laten velen dit wel bedenken, - en daartoe dient deze opwekking, - door in te teekenen op een echt Nederlandsch Kunsttijdschrift, dat nu reeds 25 jaren verzameld heeft 'wat voor de studie van onze oude kunst onontbeerlijk is'.

Waar het buitenland voorgaat zijn wij Nederlanders nog al gauw klaar om te volgen. Deelen wij daarom ten slotte mede, dat in 1891 de Kölnische Zeitung eene warme aanbeveling van 'Oud Holland' schreef, 'weil es heisst, die Verlagshandlung mache Schwierigkeiten, die Zeitschrift weiter erscheinen zu lassen. Einen schwereren Schlag könnte der Urkundenforschung für holländische Kunstgeschichte nicht versetzt werden, denn Oud Holland ist für diese jetzt die einzige Zeitschrift und dieselbe hat in den wenigen Jahren ihres Bestehens so Hervorragendes geleistet, dass alle ähnlichen Veröffentlichungen in den letzten fünfzig Jahren daneben verschwinden'.

Deze opwekking zal genoeg zijn, om velen tot inteekening op te wekken.

De kundige redacteuren, Bredius en Moes, eerder de Roever † 1884 en de Vries † 1892, beiden de oprichters, en de breede kring van medewerkers, zoo hier te lande als in het buitenland, waarborgen de degelijkheid en groote waarde van 'Oud Holland', en we nemen gaarne de woorden over van de uitgevers: 'Ons jubileum geeft ons aanleiding opnieuw een beroep te doen op de medewerking van hen die trotsch zijn op ons groot verleden, en evenals wij, de overtuiging hebben, dat een ernstige studie der oude meesters van het grootste belang is voor de ontwikkeling van de kunst, de letterkunde en de nijverheid van onzen tijd'.

Ingezonden-Toilet.

INDIË, 21-7-'8.

Geachte Freule,

Naar aanleiding over uw stukje in de Lelie, zelfbehandeling bij rheumatismus door strijken, wilde ik u meedeelen, dat het middel meer bekend is en wordt aangewend dan u wellicht dacht.

Het is de warmte die hier de genezing aanbrengt, en een der laatste toepassingen is nu, het opleggen van warme asch, liefst van houtskool of turf, tusschen twee dikke flanellen doeken, op de pijnlijke plaats. Dit heeft altijd succes. Al is het dan niet in een keer, een uur of wat aangewend, verkrijgt men steeds het succes dat de pijn verdwijnt.

Het was goed van u gedaan, om na die warmte behandeling nog wat in bed te blijven, daar er natuurlijk een groote vatbaarheid bestaat voor kouvatten, na zoo'n behandeling.

Van het mindere succes van salicyl komt men terug tot de methode als vermeld.

't Rheuma is een ziekte waarvan de ware aard nog niet bekend is. Vrij algemeen houdt men 't voor een infectie ziekte, en is het in veel gevallen gebleken, dat de werking of juister de voortwoekering der infectie door warmte wordt tegengegaan. Dan al niet voor goed, tijdelijk zeker.

Bij oude menschen echter heeft men met warmte niet zoo'n succes als bij jongeren. Als ieder zijn bevindingen, bij dergelijke behandelingen opgedaan, wilde publiceeren, zou er heel wat minder onnoodig allerlei het organisme bedervende medicynen worden ingenomen. Hetzij op eigen gelegenheid of door den dokter voorgeschreven.

Toch zijn er weer zooveel menschen die absoluut medicyn willen hebben, en als men ze zoo'n eenvoudig middel aanraadt als warme asch of een dito strijkijzer, zich beleedigd voelen, en de arts die ze behandelt voor een prul schelden. Even wil ik u een geval vertellen uit eigen ondervinding, het kan wellicht tot leering dienen.

Een dame kwam bij mij met een schilfer uitslag op de bovenlip. In Holland zou men zeggen ‘de winter’. Hier kon dat niet.

Ze was overal al geweest, en het laatste was uitgemaakt, dat het een uitslag was, overgebleven uit een doorstaand zenuwlijden.

Ik zelve wist ook niet te constateeren wat het was en begon met een verzachtend zalfje.

Nu heb ik een jonge dame bij mij in huis wonen, die deze dame bovengenoemd kende.

's Avonds aan tafel zeide ze tegen mij: ‘Die Mevr. X...., heeft net zoo'n uitslag aan haar mond als ik heb gehad door het gebruik van Odol.’ Ze vertelde verder dat ze er door een toeval was achtergekomen en wel, doordat ze eens geen Odol in huis hebbende een week lang een ander tandwater gebruikte, en dat de uitslag verdween. Ze dacht echter toen nog niet aan Odol als de oorzaak. Gebruikte het later weer, en kreeg weer de uitslag. Bij het staken van Odol gebruik genas ze en heeft het niet meer terug gekregen.

Ik vertelde Mevr. X. deze geschiedenis, en waarlijk het bleek dat ook zij reeds 3 jaar Odol gebruikte en ruim een jaar aan den uitslag suk-

kelde. Na een week was ze volkomen genezen, met wat zuivere vaseline en een ander tandwater. Ik schrijf u dit, omdat geen enkele dokter op het idée kwam van Odol, ik evenmin. Dus wellicht zijn er meer slachtoffers van Odol gebruik, die langs dezen weg genezen kunnen.

De uitslag is leelijk van kleur, rood, en de huid laat los. Het doet pijn en er scheidt zich een kleverig vocht (pus) uit, dat tot een geel korstje verdroogt en dan afvalt. Een typisch beeld van een huiduitslag door infectie, die tot allerlei veronderstellingen kan aanleiding geven. Zelfs die van syphilis, en had men haar, Mevr. X., ook reeds Joodkali te slikken gegeven, zoo bedriegelijk is het beeld. Ook was het reeds met Lapis uitgebrand, alles zonder resultaat.

Vind u het nuttig iets uit dit schrijven over te nemen, zoo heeft u hiertoe natuurlijk het recht.

Met beleefde groeten
Hoogachtend,
M.W.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Cor en **Nieuwsgierige** ontvangen beide in het a.s. nommer antwoord. -

REDACTRICE toilet.

Gedichten in Proza naar Turgenjeff.
Het Feest bij het Opperwezen.

Eens besloot het Opperwezen in zijn azuurblauw hemelpaleis een feest te geven.

Verscheidene deugden waren door hem uitgenoodigd. Maar alleen de vrouwelijke... Heeren waren niet gevraagd... alleen dames.

Zij waren in grooten getale opgekomen - de grooten en de kleinen. De kleine deugden waren een beetje toeschietelijker en vriendelijker dan de groote; maar allen schenen in prettige stemming te zijn - en men onderhield zich op de aangenaamste wijze, zooals het voor-familieleden en bekenden past. Opeens bemerkte het Opperwezen twee schoone dames, die elkaar wederkeerig niet schenen te kennen.

De gastheer nam de eene van de dames hij de hand en geleidde haar naar de andere.

'De Weldadigheid!' sprak hij, op de eerste wijzende. 'De Dankbaarheid!' voegde hij erbij en wees op de tweede.

Beide deugden geraakten in sprakelooze verbazing: sedert de wereld bestaat - en zij bestaat reeds tamelijk lang - ontmoetten zij elkaar voor de eeste maal.

Vertaling door LOUIS.

Varia.

Een toevallige ontmoeting en een onverdacht getuigenis.

Mijn aandacht was reeds een paar maal gevallen op een groot, vriendelijk-uitziend gebouw, in den Haag verrezen gedurende mijn afwezigheid buitenslands, en waarvan ik de bestemming niet kende. Dezer dagen daar weder voorbij komende, zag ik juist een eenvoudig oud heer het hek uitwandelen, en van die gelegenheid maakte ik gebruik tot hem de vraag te richten:

'Wilt U mij eens vertellen wat dit huis eigenlijk is, een inrichting, een ziekenverpleging....?'

'Dit is een Roomsch gesticht' zei hij - 'maar het is ook voor niet-Roomschen, Protestanten, Joden; iedereen kan erin worden opgenomen ter verpleging. En ik kan U verzekeren, dat die verpleging uitstekend is, want zij geschiedt met voorbeeldelooze liefde en toewijding.'

'Dat verwondert mij volstrekt niet,' was mijn weder-antwoord. - 'Dat is gewoonlijk zoo bij de Roomschen.'

'Zijt U misschien zelve van dien godsdienst?' - wilde mijn zegsman weten. -

'Neen; dat ben ik niet, maar ik heb er gróóte achting voor' - verklaarde ik in alle oprechtheid. -

'Dan gaat het U als mij. - Ik zelf ben protestant,' zei hij 'maar ik kan niet genoeg dankbaar zijn aan de liefde waarmede de Roomsch-Katholieken mijn arme zieke dochter verzorgen. Zij is geweest in protestantsche inrichtingen; hier ter stede, en óók elders. Maar dáár geschiedde het om het **geld** wat hier geschiedt uit **liefde**.' - - - En nog eens, met nadruk, herhaalde de oude heer: '*Duur* zijn alle zulke inrichtingen. Déze ook. Maar hier heb ik 't er gráág voor over, want hier wordt mijn kind door de zusters met **liefde** behandeld. In die andere inrichtingen ging het louter om het geld.'

- - - - - - - - - - - - -

Ik sta woord voor woord in voor de wáárheid van dit verhaal, dat ik niet neerschrijf om protestantsche ínrichtingen te beleedígen - er zullen er ook wel goede zijn; en ik weet b.v., dat Bronovo, het Haagsche diaconessen-gesticht, onder leiding van freule Eiout van Soeterwoude, allen lof verdient wat *toewijding* aangaat*) - maar wèl om voor de

*) Maar ook hier heerscht, evenals bij de Roomschen, het liefde-*geloof*-beginsel, want dit is in alle diaconessen-inrichtingen leidend.

zooveelste maal te bewijzen dat alles aankomt in dezen op het sublieme *liefde beginsel*, dat, uit hoofde van hun godsdienst, den Roomsch-Katholieken de kracht en de zelf-opoffering geeft zich zóó belangeloos en geduldig te wijden aan al wat ziek is of verlaten, als geen enkele alleen uit eigen braafheid handelende protestant het vermag, *omdat de braafheid*, *als zij geen houvast heeft aan een godsdienst-beginsel*, *den mensch in den steek laat.....*

'Hebt gij gehoord dat onverdachte getuigenis?' - vroeg ik aan mijn wandelgenoot, een zeer groot vijand van den R.K. godsdienst. 'Wat zegt gij daarvan?'

'Ja' - was het typische antwoord - 'wie zal dat ontkennen, dat de Roomschen éénig zijn op het punt van ziekenverpleging.' - En genadig werd er daarna bijgevoegd - 'Als ik ooit het ongeluk heb in een ziekenhuis te moeten, dan ga ik ook stellig bij hen.'

Deze soort welwillende genadigheid zijdens fanatieke anti-Roomsche protestanten is werkelijk te kostelijk, om er niet eens de aandacht op te vestigen: Schimpen op 'de bekrompenheid' van het R.K. geloof in gezonde dagen, de voorbeeldelooze toewijding van de barmhartige liefdebroeders en liefdezusters van dat geloof naar beneden halen met het vonnis dat zij het enkel maar doen 'om er den hemel aan te verdienen', dus eigenlijk veel lager staan dan de protestantsche verplegers en verpleegsters, en tegelijk in één adem verklaren: Ja, echter ze zijn zoo onloochenbaar goed wat het zieken-oppassen betreft, dat ik me, ondanks mijn afkeer van hen, toch maar 't liefst bij hen laat verplegen, als ik ziek word. - Ziedaar zeker soort protestatsch 'liberalisme'. -

Wat te zeggen van dit erbarmelijk egoisme! En wat van de Roomsche barmhartigheid, die óók zulke in gezonde dagen onhebbelijk over de R.K. Kerk oordeelende patienten opneemt met dezelfde goedertieren bereidwilligheid, en verpleegt met hetzelfde langmoedige geduld als hare eigene geloofsgenoten. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Waldmeister. - Anonyme brieven en bijdragen verdwijnen in de papiermand.

Regina. - Gij hebt mij inderdaad verkeerd begrepen. Alles *ter beoordeeling* moet mij worden toegezonden; ook regel *ik* de honoraria; waar het echter geldt finantieele regelingen te treffen als de door U gewenschte, moet gij U wenden tot den uitgever-direct; het wil mij echter practischer voorkomen, dat gij eenvoudig, evenals tot hiertoe, bijdragen inzendt, en dat ik die ieder afzonderlijk beoordeel. - Wat Uw vriendelijk briefje van 5 Augustus aangaat, ik geloof dat U en kap. D. eigenlijk geen van beiden zoo boos *zijt* op elkaar, als het scheen in die onderlinge gedachtenwisseling. Godsdienstquesties lokken zulke hatelijkheden zoo licht uit, zonder dat de bedoeling zoo vinnig was, in den grond. - Ik ben dan ook zoo vrij Uw eigen woorden uit dat briefje over te nemen dienaangaande, dan komen ze hem onder de oogen:

Ik draag hem allerminst een kwaad hart toe en ik zou hem best de hand willen reiken... Maa. eerlijk is eerlijk, hij deed mij óók pijn en onverdiend en zonder reden. - Enfin, dat is voorbij, en zeker is het dat van weerskanten dit lesje vruchten kan dragen van zelfbeheersching en zachtheid.

In Uw brief van 3 Aug. j.l. schrijft gij, dat de theorie van Schiller

> 'Seid umschlungen Millionen,
> Diesen Kuss der ganzen Welt,'

niet door U wordt gedeeld en dat gij het:

> 'Alle Menschen werden Brüder
> Wo dein sanfter Flügel weht,'

eenvoudig weg vindt: 'Gefazel'. - Om U de waarheid te zeggen, vind *ik* dat ook, van mijn standpunt. Er is een heel zoodje menschen van wien ik volstrekt niet wensch de 'zuster' te zijn. Grand-merci; 'k ben het veel liever van 'n hond of 'n paard dan van menig mensch.

Maar... van een *christelijk* standpunt - en dat is toch het Uwe, meen ik, als geloovig R.K., - hebt U m.i. ongelijk. Want, heeft niet juist Christus geleerd dat wij hen, die ons op de eene wang slaan de andere moeten toewenden ook nog, en heel veel meer van dien aard?

Iets verder schrijft gij in hetzelfde zinverband:

'*En als een mensch wordt overvallen en gewond door allerlei soort van wapenen, moet hij zich dan maar kalm laten doorpriemen. Of heeft hij het recht op zelfbehoud?*'

Máár lîeve mevrouw, mij dunkt het is van Uw standpunt onverdedigbaar wat U dan laat volgen, dat hij dit (zichzelfverdedigen) niet alleen *mag* maar *moet.* En waar blijft dan heel de Christus-leer? 'Zegent hen die U vervloeken.' 'Doe wel dengenen die U haten.' - 'Wie het zwaard neemt, zal door het zwaard vergaan.'. -

Neen, duizendmaal neen! Als christin hebt *U* niet het recht U met wapenen te verdedigen; als christin is het Uw plicht U te laten 'doorpriemen'. Uw goddelijke

meester heeft U het bevolen. Juist omdat gij hem erkent als zoodanig, als Uw God, wiens Woord heilig is.

Ik ben werkelijk benieuwd hoe gij de bovenstaande zinsneden, door mij uit Uw brief geciteerd, van *Uw* standpunt kunt verdedigen. Het is m.i. een zuiver heidensch standpunt, dat gij nu inneemt.

Vera. - Ik heb van U nog een langen brief ter beantwoording. - Mijn vorig antwoord was een enkel zakelijke mededeeling aangaande Uw vertaling; nu komt de brief aan de beurt. - Ik dank U zeer voor Uw vriendelijke wenschen aangaande mijn behouden terugkomst in Holland; die heele zomer behoort nu alweder tot het verleden; alles saamgenomen was hij voor een hollandschen niet slecht van klimaat. - Ja, ik-ook prefereer den Haag boven Amsterdam, ook wat klimaat aangaat. In Amsterdam blijven b.v. de straten voortdurend vuil, door den vochtigen ondergrond, terwijl die van den Haag na een beetje zon spoedig weer opdrogen. - En de geneuchten van het Vondelpark kan ik onmogelijk begrijpen, met den besten wil ter wereld niet. -

Ja, de dood van 'Kaatje', onze papegaai, is voor ons alle drie een bitter verdriet geweest, vooral omdat zij zoo zichtbaar leed, en wij er zoo machteloos bij stonden. Wij hadden een uitstekenden veearts, maar ook diens kunst vermocht niets ter verlichting bij te brengen. - En ik kan dáárom, en omdat ik-ook reeds een paar maal honden door den dood verloor, zoo heel goed begrijpen *Uw* verdriet, bij den dood van *Uw* hondje waarover gij schrijft. - 't Geen gij van hem vertelt, van die mishandeling, doet mij denken aan het lot van onzen kleinen Benjamin vóór wij hem in Menton verlosten. Ik heb nooit schuwer, angstiger, en wantrouwender wezentje gezien dan dit arme schepseltje in de eerste weken en maanden. Als we ons bewogen, als we hem wilden lokken, kroop hij weg; als we hem iets wilden geven, nam hij 't heel uit de verte aan, en schoot dan terug alsof hij dacht: Daar steekt een list achter. - Maar het gevolg ten slotte is nu ook, dat er geen trouwer, geen aanhankelijker vriendje denkbaar is dan hij. Hij ligt steeds naast of op ons; hij wil geen seconde alleen zijn, hij kruipt altijd in onze rokken of op onzen schoot. - En dan kan hij zijn vriendelijke, goedige oogen zoo zacht en liefdevol naar je opslaan, alsof hij wil zeggen: Wij hooren nu voor altijd bij elkaar, wat er ook gebeurt. -

- Ja, gij zijt geloof ik niet de eenige die de Lelie leest op de door U beschreven wijze; ik ben blij dat ik zoo velen boei door die correspondentie, en ik hoop dat gij er U voor zult blijven interessecren, en dat ik inderdaad, zooals gij het uitdrukt, er velen door tot steun mag zijn soms. - Zeker is het een feit dat ik zeer gelukkig ben door mijn interieur, maar natuurlijk *dat* heeft men niet in zijn eigen hand; vriendschap zoo min als liefde laat zich dwingen. Ik heb dan ook altijd diep medelijden met eenzame, door het leven alléén gaande vrouwen, wier hart smacht naar wat gezelligheid en vroolijkheid thuis, zonder dat zij zoo iets kunnen vinden. Daarvan komt dan zoo dikwijls dat onberaden samen-gaan-wonen van twee elkaar veel te oppervlakkig kennende personen, waarvan het einde is dat zij na korten tijd, met of zonder ruzie - en bijna altijd is het laatste het geval - weer uit elkaar gaan, nog gedesillusioneerder dan vóór dien tijd. -

Mij-ook heeft het leven eener kinderjuffrouw altijd weinig benijdenswaardig toegeschenen, en ik heb 't geen daaromtrent voorkomt in *Hilda van Suylenburg* ook altijd gerekend tot een der gevaarlijkste-oppervlakkigste passages erin. - Immers, de ongelukkige juffrouw wordt maar heel zelden door de ouders gesteund tegen de kinderen; bijna altijd moet zij spelen voor dienstmeisje voor zes- of tienjarige kleuters, die haar afsnauwen en moet nog bovendien mama bedienen en voor háár kamenier spelen. Ik weet b.v. een gezin waarvan mevrouw o zoo veel aanspraak maakt op beschaving, 't geen niet wegneemt dat zij haar dochtertje tegen de kindermeid die haar wat verbiedt laat antwoorden:

Verbiedt jij de hond, en blaf zelf. -

En deze onbeschaamdheid wordt dan nog uiterst ‘geestig’ gevonden. - In het beste geval echter, wanneer de juffrouw leert houden van de kinderen, en de ouders haar steunen, zoodat de betrekking eene prettige is, komt toch altijd gauw genoeg de tijd waarop de kleintjes der juffrouw ontwassen, en zij overbodig wordt dus. Dan schijnt mij voor haar, juist als zij houdt van de kinderen, als zij hun tot een tweede moedertje, eene oudere zuster werd, het afscheid vreeselijk; iets om nooit te boven te komen. En, houdt zij niet van hen, dan zal zij m.i. ook nooit een waarachtig-goede kinderjuffrouw zijn. - Voor zulk een betrekking is dit even noodzakelijk als het voor een goede verpleegster noodig is te houden van zieken-oppassen. -

't Geen gij mij meedeelt van dat te Amsterdam voorgevallene met mevr. van H. is inderdaad kostelijk. Ja zeker, het *is* onverantwoordelijk een juffrouw te belasten met *vier* kleine kinderen, en haar daarmede in de tram te laten stappen, in een drukke stad als Amsterdam. En het is óók onverantwoordelijk van de juffrouw niet te zorgen dat het 4de kind mee kwam, en nog veel onverantwoordelijker zijn verdwijning geheim te houden voor de ouders. Maar wat te zeggen van een *moeder* die, als de politie haar jongetje komt thuis brengen, zóó weinig op de hoogte is van het doen en laten van haar gezin dat ze zegt: Hij zit boven rustig te spelen, terwijl hij ondertusschen al *uren* lang zoek is! - Dat de juffrouw kon thuiskomen met drie inplaats van vier kinderen *ongemerkt*, dat ze op de kamer kon gaan zitten met hen zonder dat de moeder kwam kijken, bewijst dat niet wat ik steeds beweer, dat vele mama's haar thuis als een *hotel* beschouwen, waar ze in en uit loopen om te slapen, te bevallen, te eten, zich te kleeden, maar waarom ze zich verder geen oogenblik bekommeren hoe de bedienden er in leven, wat ze doen met de hun toevertrouwde kinderen, etc. etc. Ik hoop dat gij gelijk hebt, dat inderdaad ‘de Lelie er toe bijdraagt krachtig zulk een kwaad te helpen uitroeien.’ Maar een feit als het bovenstaande bewijst wèl, hoe noodig het nog steeds blijft zulke ontaarde moeders aan de kaak te stellen. Wie weet hoe ‘nuttig’ en hoe ijverig in ‘sociale questies’ ook deze mevr. van H. is - in het publiek! - Zoo iemand moest gebruikt worden om de Amsterdamsche grachten te dempen inplaats van kinderen te mogen houden! -

G. - Ik bedankte U reeds voor de lieve photo van Uw jongsten zoon. Gij zijt ten slotte toch maar wat blij met dat nakomertje. - En wat heeft Uw oudste jongen hem aardig gekiekt! Hij doet het héél goed. - Uw brief beantwoordde ik reeds particulier, wat het zakelijke gedeelte aangaat, om U gerust te stellen. Niet zoo gauw ontmoedigd, lieve mevrouwtje! - Dat kan toch iedereen overkomen, dat niet *alles* van hem of haar wordt aangenomen. Weet U wel dat Thackeray, in zijn vollen roem zijnde, dit meermalen is gepasseerd? Dat blaadje heb ik wel eens ingezien, maar, als het geen honorarium geeft hebt U niet veel aan de medewerking zou ik zeggen. Gratis-bijdragen willen zulke blaadjes gemeenlijk graag genoeg aannemen, maar ik-voor-mij zou niet willen werken op die manier. Een arbeider is zijn loon waardig. -

Ik kan me best begrijpen dat de zorgen U wel eens drukken, vooral bij een niet sterke gezondheid. Maar, lieve G., dat doen ze mij-óók, meer dan gij misschien denkt. Als ik U kon vertellen wat wij wel eens hebben doorgemaakt te samen, zoudt gij zien dat het niet altijd gemakkelijk is het hoofd boven water te houden. En gij weet, ook mijne gezondheid laat veel te wenschen over. Het is echter een feit, dat de meeste mensehen, zooals ik onlangs ergens las, *drie* maal tobben in plaats van ééns: eerst vooruit over het komende ongeluk, dan op het oogenbljk zelf, als het er is, en ten slotte achterna, als ze er toch niets meer aan kunnen veranderen. Ik doe altijd mijn best mij maar te bepalen tot één keer: als de ellende er *is*. -

Gij schrijft: ‘Steekt U me weer eens een riem onder 't hart.’ - Nu, dal heb ik hoop ik al gedaan door U die kaart te schrijven. Nu zie ik Uw artikel met belangstelling te gemoet. Gij behoeft er U niets mee te haasten. - Overigens ben ik het niet eens met hetgeen gij daarover schrijft (maar dat is geen reden om het niet te plaatsen; gij weet, ik laat ieder vrijheid van meening in zoo'n geval). Juist onlangs schreef ik over diezelfde questie elders, en ik zal dat artikel hier overnemen, dan kunt gij er *mijn* standpunt in zien. - M.i. zou een dergelijke inmenging alle individueele vrijheid den kop indrukken, en zij zou ook alleen *goed kunnen* werken, indien de uitvoerders van zulk een wet alle heel gewetensvolle en heel hoogstaande karakters waren. Waar men die met een lantaarntje moet zoeken in elk vak, op elk gebied, zou ik dus reeds om die reden alleen het hoogst verwerpelijk vinden één klasse

menschen te betrouwen met een nog veel-verder-reikenden invloed in intieme questies, dan b.v. de zoo veel gewraakte R.K. inmenging van priesters in huwelijksquesties. *Dat* wordt afgekeurd; maar 't geen gij zoudt willen is van nog véél intiemer aard. -

En dan is er m.i. nog iets. - Zou men heden ten dage niet ál te veel hechten aan besmetting- en erfelijkheidsgevaren, etc. Als men om zich heen ziet wat er terecht komt bij al die voorzorgen heden ten dage, dan is het m.i. meer *vrees* en *zenuwachtigheid* dan wezenlijk voorkomen van ellende. Want trouwen doen de menschen toch; alleen, vroeger redeneerden ze er niet zooveel over, accepteerden het voor en tegen zoo als het kwam en... waren over 't algemeen een veel sterker, levenslustiger, flinker geslacht dan het tegenwoordige, dat zichzelf alle levensmoed al vóóraf beneemt, dooi diepzinnige onderzoekingen of neef die ook deze ziekte had, en tante deze is gestorven aan die kwaal, totdat ze niet meer twijfelen aan 'erfelijke belastheid' wederzijds, en het straks komende kindje, in plaats van met blijdschap, als een der vaderen-zonde te dragen voorbestemd *slachtoffer* begroeten. -

Men kan ook te bang zijn, te véél voorzorgen nemen. En dat doet men heden ten dage zeer zeker!

H. van H.S. - Als ik U zooveel genoegen doe, door Uw tendenz-verhaal toch nog te accepteeren voor feuilleton, dan wil ik dat wel doen. - Wat den raad aanbelangt, dien gij mij vraagt, lieve H. van H.S., ik moet U eerlijk zeggen dat het gunstig oordeel van criticus deze of gene m.i. altijd *blijft* een gevaarlijk iets om op te bouwen, omdat deze heeren zich gewoonlijk daarmee afmaken om zichzelf een beminnelijk air te geven. Indien de bewuste redacteur - dien ik niet ken - U aanbiedt Uw novelle te *plaatsen* in zijn tijdschrift, dan is *dat* natuurlijk een *bewijs* hoe hij meent wat hij zegt. Maar tot zoo lang zijn m.i. zijn woorden niet meer dan woorden. - Gij kunt er dunkt mij zeker van zijn, dat Uw novelle in *dat* tijdschrift onder véél oogen komt, zeker onder meerdere nog, dan wanneer gij haar afzonderlijk uitgeeft. Wilt gij echter liever niet bij een tijdschrift-redactie gaan, dan is de eenige weg dien ik U kan wijzen, U te wenden tot een uitgever. 't Geen gij mij schrijft over de *partijdigheid* van zekere redacties, over hun angst voor nieuwelingen, juist als die talent hebben, etc., is volkomen wáár; ik kan mij dus Uw vrees wel begrijpen, van daar dat ik sprak van dien redacteur bepaaldelijk, omdat hij U zoo gunstig heeft beoordeeld, - zegt gij - en U *kan* helpen als hij *wil.* Omtrent hetgeen de heer Veen U zal zeggen over Uw boek, U zal aanbieden, of zal raden, kan ik U niet het minste voorspellen. Voor hem is het een uitgevers-questie, dus eene van zijn *belang* uit een finantieel oogpunt. Hij is echter zeer zeker een uitgever met een juisten blik, en iemand die verstand heeft van zaken-doen; als ik U was, ging ik tot hem. - De heer Van Kampen, óók een soliede uitgever, is, meen ik, persoonlijk bevriend met den door U genoemden redacteur (wiens tijdschrift ook wordt uitgegeven door de firma Van Kampen); misschien zal dus het door U mij meegedeelde oordeel van dien criticus bij hem van invloed zijn waar het een eventueele uitgave geldt door hem.

Welke papieren men noodig heeft om in Engeland te trouwen? - Mij dunkt, de Engelsche Consul, - en te Rotterdam is er zeker een, - zal U dat precies kunnen zeggen. Ook zult gij het wel kunnen informeeren, vermoed ik, bij het departement van buitenl zaken, den Haag. Althans zal men U dáár het juiste adres van den Eng. Consul kunnen verschaffen. -

Ik wil heel gaarne eens van U vernemen hoe alles is afgeloopen, zoowel met dat boek als met dat huwelijk. Weest ervan zeker dat gij niets te veel hebt gevraagd, en dat ik heelemaal tot Uw dienst ben.; hoe veel, en wat gij ook wenscht te weten, ik ben geheel bereid U te helpen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

23 September 1908.
22ste Jaargang.
No. 13.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Een getuigenis uit de werkelijkheid van vrouwenleven.
(Voor Studeeren) zie No. 5 van dezen jaargang.*)

Na lezing van het onderstaande word ik wellicht uitgelachen om mijn ouderwetschheid -; mogelijk zijn er die zeggen: ‘Ja maar, dat is een eenzijdig oordeel, want als zoo'n werkend meisje voor goed in het huishouden kon komen, dan zou 't haar ook wel vervelen, al dat dagelijksch wederkeerende huishoudelijke werk te doen.’

't Zij zoo - Onderstaande is nu eenmaal *mijne* ondervindingen in het werkleven - *mijn* gevoelen.

Ik uit, wat, *ik* zou willen -, waar *ik* behoefte aan heb -, ik vind dat je in den tegenwoordigen tijd van tegenstrijdigheid en onnatuur wel degelijk verplicht bent

*) Noot redactrice.
Men wordt verzocht in verband met dit artikel te lezen de correspondentie in dit nommer aan B.W. van de K.

zoowel tegenover je zelve als ook tegenover andere vrouwen na opgedane ondervindingen je gevoelens te ontleden.

Ik voor mij geloof zoo vast, dat veel meisjes van den tegen woordigen tijd *zwijgen* over haar innerlijk en niet *durven bekennen* dat het leven en werken in de maatschappij geen algeheele voldoening geeft -, omdat zij meenen met haar tijd mee te moeten gaan, en verplicht zijn de *Vrouwenbeweging* te verheerlijken.

Verleden jaar heeft Jeanne Helfrich veel geschreven over de tegenwoordige vrouw. O.a. ook ‘Ter wille der moederlijkheid.’ 't ls zoo precies, zooals zij daarin zegt:

Door het drukke bezigzijn der meeste vrouwen, hetzij door studie of door de uitoefening van haar vak, blijft haar geen tijd over voor de allereerste en tevens de allernoodigste studie -, n.m. de studie van eigen persoonlijkheid en eigen innerlijk zijn.

Ik vind hierin zoo'n bevestiging over veel wat ik dikwijls opmerk in mijn eigen leven.

Den heelen dag door - in mijn geval 9 uur - ben je in beslag genomen door je vak.

Wel is waar zijn er uren tusschen in die het werk onderbreken, maar dikwijls zijn die vrije uren nog bezet met gedachten over het werk. B. v. op deze manier:

Je hebt dien afgeloopen werktijd onaangenaamheden met je patroon of tegenspoed in je arbeid gehad. Dan gebeurt het niet zelden, dat je, piekerend en denkend en tobbend daarover, in je vrijen tijd daarmede vervolgt. Je komt thuis - ontstemd, prikkelbaar -, zegt niet veel tot je huisgenooten, beantwoordt hun vriendelijkheid met korte antwoorden, en dat alles door een geschiedenis van buitenaf -, iets, dat heelemaal niets met je familiekring te maken heeft.

Die vrije oogenblikken, - die tijd, die dus niet aan je vak gewijd is - gaan gedeeltelijk voorbij in zulk onnuttig denken. Je hersens bemoeíen zich met bagatellen, terwijl je dien tijd toch veel beter kunt besteden met te denken over onderwerpen meer passend aan het vrouwenbestaan.

Je hadt vriendelijk en welwillend kunnen zijn voor je omgeving, en wordt door een element buitenaf gedreven in een heel andere richting - die niets met hoogheid van ziel en mooiheid van karakter te maken heeft.

Ook kan 't voorkomen na langere of drukkere werktijden dat je erg vermoeid bent, wanneer je komt aan het oogenblik dat je je vrijaf moogt gaan genieten. Maar die algeheele afmatting en vermoeidheid zal je dan *dwingen* tot rust, tot *werkelijke* rust, in plaats van dat je al rustende nog kondt genieten van de een of andere lectuur of licht handwerk, of iets anders, dat tot zelfontwikkeling kan dienen.

En, onder je werk dóór, *wil* je dan toch aan andere dingen denken, die je op zoo'n oogenblik in de gedachten komen, dan wordt het dadelijk weer te niet gedaan - door je arbeid.

Je denken *moet* geconcentreerd zijn dáárop; persoonlijke gevoelens en gedachten blijven buiten spel.

Dit alles zijn dagelijksch voorkomende omstandigheden bij het meisje, dat *moet* werken.

Door het *moeten werken* wordt ze *gedwongen* te gaan in de zoogenaamde *nieuwe richting -, de weg buiten de vrouwelijke persoonlijkheid* om.

Dat *moeten* juist kan mij dikwijls zoo verdrietig maken, ofschoon ik toch werkelijk tevreden in mijn werkkring ben - en ook het vak niet onplezierig vind.

Dat *moeten* is dikwijls zoo knellend en drukkend dat ik mij dikwijls afvraag: - Hoe is het mogelijk, dat er meisjes zijn, die uit eigen wil, uit vrije verkiezing, dit leven van dwang ingaan? - Omdat er van verre verteld wordt, (doorgaans door diegenen, die *niet* moeten werken voor eigen brood) dat een dergelijk werkleven gelukkig maakt.*)

*) noot van redactrice.
Zéér, zéér waar.

Allen die zoo denken, die zoo redeneeren - ik kan ze belachelijk vinden om haar geringe kennis van het leven, en voornamelijk om haar geringschatting der vrouwelijke ziel, die heel andere behoeften heeft dan het zelfstandig zijn in de maatschappij. Ik zou die meisjes of die vrouwen willen spreken van *mijn* behoeften, die mij dikwijls zoo overweldigen, dat ik bepaald neerslachtig word, en zwaarmoedig mijn werk doe.

B. v.

In het voorjaar - als alles buiten zoo mooi wordt -, al het jonge groen - dat vroolijke vogelgesjilp - al dat ontwakende - al dat nieuwe jonge leven... Oh, wat verlang ik dan naar *vrij* zijn - wat trekt alles mij dan naar buiten - naar de natuur. Dan, - op zulke oogenblikken - voel je je bedroefd - krijg je medelijden met je zelf - omdat je niet kunt doen wat je wilt.

Dan komt alles bij mij in opstand - dan voel ik mijn werkzaamheid als gevangenschap - dan kan ik inwendig heftig worden, dat het lot mij bestemd heeft mijn jeugd door te moeten brengen in *moeten werken.* Dan benijd ik de meisjes die vrij zijn - de meisjes die niet moeten werken voor eigen brood - die *thuis* zijn in het bezit van allerlei gunstige omstandigheden, welke haar vrijheid niet beperken. - Zij kunnen naar buiten gaan - zij kunnen genieten van al die heerlijkheid, - zij kunnen voelen dat daar iets is, dat gelukkig maakt -, een ontluikend iets, dat aanspoort tot dankbaarheid voor het leven - iets, dat dwingt om dat leven niet

te misbruiken, maar steeds te streven naar goed willen doen en waarachtig goed willen zijn.

Maar meer dan ooit voel ik het dan ook als een onbegrijpelijk iets, dat er schepselen zijn, die *moedwillig* al dat mooie ontvluchten - om in het leven *nuttig* te kunnen zijn -, die ploeteren en studeeren voor de een of andere hooge akte, en zoodoende haar zorgeloos jong leven verdoen in onnatuur en dorheid, zonder zich zelf bewust te zijn, dat er weer een mooie zonnedag *voorbijging*.... en dat alles om een schijngeluk na te jagen.

Jeugd - gezondheid - vroolijkheid - 't kan alles zoo van korten duur zijn - waarom toch wordt daar niet meer aan gedacht - waarom toch wordt 't zoo weinig gewaardeerd - als men 't *nog* bezit?...

Ouderwetsche moeders houden er een schoonmaak op na - een tijd van rommel - van alles overhoop halen - timmerlui - behangers - witters - kortom dikwijls een ware Chaos. En toch, zoo'n Chaos is mij lief. Langzamerhand zie je uit die verwarring ontstaan frissche kamers, mooi geboende meubels, schoone gordijnen, opgeruimde kasten enz. - De oude gezelligheid en vriendelijkheid keert weer terug - en dat alles door *vrouwen-denken* en *vrouwen-doen.*

Als ik dat poetsen en boenen zoo zie, vind ik het bepaald vervelend naar mijn werk te gaan.

Ik zou dan thuis willen blijven; ik zou mee willen werken, mee willen helpen, ook mijn aandeel willen hebben in al dien glans en schoonheid, die over de geheele omgeving moet komen.

Ik zou ook wel de *voldoening* willen hebben *de bewerkster* te zijn van al dat frissche en gezellige. Er is dan zoo iets vredigs, zoo iets kalms, ik zou haast zeggen zoo iets poëtisch in die vertrekken.

Als je van buiten af daar binnenkomt, krijg je van het geheel een behagelijken indruk.

Het kopjes omwasschen en stof afnemen is sinds de laatste jaren het stokpaardje van meisjes die zich thuis niet meer op haar plaats voelen.

Deze twee bezigheden vooral worden altijd beweerd vreeselijk geestdoodend te zijn. Waarom toch? - Omdat 't telkens weerkeert?

Ik voor mij vind het vrijwel hetzelfde: elken dag weer dezelfde werkzaamheden in je vak, of elken dag weer kopjes afwasschen.

Als men een natuur heeft die niet aan eentonigheid kan wennen, dan moet men ook zeker de *afwisseling* evenmin zoeken in maatschappelijk werk.

Niets is eentoniger dan dat, en wel voornamelijk omdat daar alleen gewerkt wordt met hoofd en handen, en het innerlijk er buiten moet blijven.

Ook geloof ik, dat die heele kopjesafwasscherij door iedereen maar nagepraat wordt, omdat het nu eenmaal tot den tegenwoordigen tijd behoort dergelijke werkzaamheden te minachten.*)

Ik doe zulke dingen juist graag, en ik weet wel heel veel werkende meisjes die het met mij hierin volkomen eens zijn.

Ten slotte vraag ik nog: Geeft 't maatschappelijk werk doorgaans dank en waardeering?

*) noot redactrice:
Ik-ook.

Ik betwijfel het, omdat ik weet uit ondervinding. Ik geloof, neen ik weet wel zeker, dat de werksters binnenshuis, dochters in een gelukkigen familiekring, veel meer aanmoediging en dank voor haar werk ontvangen, dan zij, die er voor betaald worden.

Mijn genoegen vinden in huishoudelijke werkzaamheden moet intusschen niet verward worden met de bekende opvatting omtrent de zoogenaamde huissloven.

Er zijn vrouwen, die in zoo sterke mate behept zijn met zucht naar orde en netheid, dat ze *voortdurend* schoonmaken. Vrouwen, die brommen en mopperen als er iemand binnenkomt die z'n voeten niet bijzonder goed geveegd heeft, die manlief pruttelend toespreken als hij wat sigarenasch morst, of door den rook de spiegels beslagen maakt; of die een klein kind afsnauwen omdat het met z'n warme handjes aan de mooi geboende meubels pakt - in 't kort, vrouwen die steeds met de stofdoek gewapend zijn. Dergelijke menschen zijn mij onuitstaanbaar; zij bereiken met haar orde en netheid - haar schoonmaakgevoelens - meer disharmonie dan harmonie.

Vrouwen, die naar verstand en gevoel goed ontwikkeld zijn, doen zóó niet; die hebben haar aandacht te schenken ook aan andere dingen, die eveneens tot het arbeidsprogramma der Vrouw en Moeder behooren. Zulke vrouwen zullen haar huis tot een waar rustoord weten te maken, een plaats van kalmte en vrede.

Als je druk werk gehad hebt, en moe bent, en door 't een of ander onaangenaam gestemd wordt is 't zoo heerlijk *thuis* te komen, al je zwarigheden te kunnen ver-

tellen, met belangstelling te worden aangehoord, en in je heftigheid gesust te worden.

Gesterkt ga je dan weer terug.

Die sterkte, die troost, kan de goeie vrouw en waarachtige moeder haar gezin geven.

In huis, in haar rustige omgeving, staat zij ver van het ruwe wereldsche gedoe; zij kan kalm nadenken en kalm redeneeren over hetgeen zij hoort, en kan die kalmte meedeelen aan diegenen die door dingen van buitenaf in opstand gebracht zijn.

Die zachte naturen zijn noodig, de wereld heeft er behoefte aan; ik voel het; - een zacht woord van thuis zal mij kalmeeren als ik heftig ontstemd uit mijn betrekking kom.

Zoo zal 't een man ook wel gaan. Bij zulke vrouwen zal hij troost en vrede en geluk kunnen vinden.

Eens in de week ben ik 's avonds thuis - de andere avonden breng ik door in mijn werk - omdat ik *moet* natuurlijk.

Dàar ben ik dan in mijn arbeid, en dan denk ik zoo dikwijls aan het theeuurtje, als de heele familiekring rustig en gezellig bij elkaar kan zitten.

Ik zie daar warmte - huiselijkheid - poëzie. - Bij mij is het koud en kil; het is de proza van het leven.

Toch, ik ben niet ontevreden, maar ik *voel* zoo duidelijk, dat dergelijke dingen voor een vrouw een *behoefte* kunnen zijn.

Het meisje dat werken *moet* is vanaf haar 18e jaar uit die huiselijkheid. Buitenaf werkt zij en denkt zij en gaat machinaal voort, jaren achtereen, - en mist daardoor veel van die dingen die ons vrouwenleven zoo warm en mooi kunnen maken.

Zij zal niet klagen; ze is tevreden, omdat ze geld verdient; omdat ze onafhankelijk is, omdat ze haar ouders daardoor steunt; omdat zij niemand finantieelen last veroorzaakt.

Maar - - het inwendige in haar schreit en verlangt naar warmte, naar huiselijkheid, naar vrijheid, naar vrouwelijk willen zijn, en echt vrouwelijk willen doen. O, die categorie vrouwen, die alles vaarwel zeggen - huis en haard - al die lieve poëzie - om de maatschappij te gaan vertellen en te gaan bewijzen dat dàar, thuis, *geen* geluk zou zijn....!!

Helaas, treurige naiviteit - je *moet moeten* - je *moet* met het leven buitenaf kennis *moeten* maken, met alle realiteit ervan -, dan eerst, zal je het veilige en poëtische van een Hollandsch Binnenhuisje gaan zien en gaan waardeeren.

Dan zal je voelen, dat de vrouw daàr heerschen kan, zachtmoedig en beleidvol.

Daàr moet voor de vrouw de plaats zijn van zielevrede en stil geluk.

Heusch, de wereld met al z'n ruwheid kan ons dat niet geven - al dat gevoel volle dat wij voor onze vrouwenziel behoeven.

GONDA.

Gedachtenwisseling.

Antisemitisme.

Den Heer L. Hertzberger, *Sneek.*

Duid het mij niet euvel, dat ik uw protest tegen mijn artikel in dit blad van den 1sten Juli 1.1. eerst heden beantwoord. Aangezien ik weinig tijd heb, te weinig voor langdurige gedachten wisselingen, wilde ik, méér protesten verwachtende, ze alle tegelijkertijd beantwoorden, ter tijdbesparing.... Het is slechts bij het uwe gebleven. Wat mij eenigermate verwondert.

Het toeval wilde, dat uw protest in hetzelfde nummer verscheen, waarin mijn vierde Parijsche brief een plaats vond. Uit dien brief toch zult u gemerkt hebben, dat mij het verwijt van clericalisme geenszins kan treffen. Tot recht begrip van zaken meen ik daaraan te moeten toevoegen dat ik persoonlijk geen geregistreerden godsdienst heb, al geloof ik aan het bestaan van een persoonlijken God. Christus is, evenals Mozes, voor mij een nobele menschenfiguur. Ook Boeddha bewonder ik zéér. Mahomed heel veel minder. Getuig ik ten slotte nog, dat ik de Christenen over het algemeen veel minder ècht godsdienstig vind dan alle andere mij bekende godsdienstige sekten, dan meen ik u mijn standpunt op relegieus gebied voldoende te hebben aangeduid. Wellicht begrijpt gij nu ook, dat ik uit dien hoofde niet antisemietisch kàn zijn.

Pour le besoin de la cause zij u voorts medegedeeld, dat ik - wat u misschien onbekend is - geen volbloed Westerling ben. Er stroomt ook Polynesisch bloed in mij. Indien gij de invloeden erkent van geboorte, opvoeding, milieu en maatschappelijke toestanden, zult gij mijn verklaring wel willen aannemen, dat ik niet behept ben met rassenhaat tegen de Joden. Dat is meer de zaak van sommige hoovaardige Kaukasiërs.

Om, naar uw inzicht, den moed der Joden op den voorgrond te plaatsen, gaat gij zelfs terug tot de Maccabeërs. Mijns inziens gaat gij te ver. De Grieken der oudheid waren hoogst intellektueel en bizonder kunstlievend; zij waren de pioniers der beschaving. Doch heeft men ongelijk, als men beweert, dat de *tegenwoordige* Grieken zeer achterlijk zijn in beschaving? De Hollanders der zestiende eeuw waren hoogst energieke lieden. Doch zoudt gij dengene kunnen logenstraffen, die beweerde, dat de *tegenwoordige* Nederlanders een futloos, min of meer uitgeleefd volk zijn?

Er is immers in de geschiedenis van alle volkeren der aarde een verschil tusschen het verleden en het heden. Het roemdragen op grootevoorzaten is doorgaans een blijk van decadentie.

‘Neen’, zegt gij ergens, ‘dat komt juist, omdat in 't algemeen de Jood een afschuw heeft van

lafheid.' Het spijt mij, dat ik het niet met u eens ben. Ik ben dertien jaar lang in den handel geweest en ben nog langer in de journalistiek. Ik heb daardoor tallooze Joden van allerlei rang en stand leeren kennen. En de ervaring heeft mij, helaas, geleerd, dat moed een hoogst zeldzaam artikel onder hen is. Velen hunner bezigen groote, dikke woorden en verrichten kleine, dunne daden.

Is het u dan niet bekend, dat tallooze Joden, alleen om voor onbekrompen door te gaan, dikwijls 'jodenmoppen tappen', waarin zij hun ras in een bespottelijk daglicht stellen? Is dat geen vorm van lafheid? Is het dan wonder, dat onkiesche Christenen daaraan in hun gezelschap meêdoen en geen hoogte krijgen van het Israëlietiesche karakter, als zij merken, dat hun dat meêdoen innerlijk kwalijk genomen wordt. Dit laatste, de inkonsekwentie, trof me, tot mijn niet geringe verwondering, ook in uw protest. 'De toeroep: "Verzuimt niet uzelven te herzien" is dezelfde, die herhaaldelijk uit mijn mond is gekomen.' En mocht *ik* het dan *niet* zeggen?

Is het u dan niet bekend, dat vele Joden zoo mogelijk hun Jodendom verloochenen? Is dat geen blijk van lafheid? 'Deze afvalligen,' schrijft ge, 'mogen echter niet verward worden met Joden, het zijn moreel zieke elementen, die zich zelve afgestooten hebben. De achting voor het Jodendom mag onder dezulken niet lijden, wel de achting voor hen, die het Jodendom verlaten hebben, voor hen die den moed hunner broeders misten.' Houd mij de opmerking ten goede, dat dit een zeer zonderlinge manier van redeneeren is. In dien sophistischen betoogtrant zijn de gebreken van elk ras weg te maken.'

Indien gij de geschiedenis van Frankrijk in de laatste decennia beter kendet, zoudt ge weten, dat de Joden zich in de Dreyfus-zaak over het algemeen allesbehalve moedig hebben gedragen. Gij noemt, als bewijzen van het tegendeel, Bernard Lazare en Joseph Reinach. Voor de nagedachtenis van den eerstgenoemde ontbloot ik eerbiedig het hoofd. Hij was een man van overtuiging en moed. Doch hij was, helaas, een uitzondering. Wat Joseph Reinach betreft, is het mijn overtuiging, dat deze sluwe politicus, die vroeger in den nasleep van zijn oom, den baron de Reinach, in de Panama-schandalen betrokken is geweest, zijn tusschenkomst in de Dreyfus-affaire bij lange na niet uitsluitend heeft verleend uit zuiver menschelijke gevoelens en overwegingen. Zijn politieke daden hebben mij geen hoogen dunk van zijn eerlijkheid doen opvatten.

Gij beweert, dat er onder de dragers der Militaire Willemsorde betrekkelijk meer Joden dan niet- Joden zijn. Dat is mogelijk, al twijfel ik, of daarvan een bepaalde statistiek is opgemaakt. Intusschen vind ik den zoogenaamden moed op oorlogsterrein gewoonlijk van twijfelachtige gehalte. Ik ken persoonlijk vele militairen, die in het dagelijksch leven verre van moedig zijn en niettemin op het slagveld met den moed der wanhoop hebben gestreden. De moed der wanhoop - dat is het zeer vaak. De krijgsman wordt opgestuwd door de massa en het zelfbehoud. De kogels van den vijand met eere braveeren of den disciplinairen kogel der schande 'ontvangen' - mij dunkt, de keuze is niet moeielijk. Maar wat blijft er, over het algemeen gesproken, over van den persoonlijken moed van niet weinige oorlogshelden? Mac Mahon, le vaillant soldat, ce modèle de discipline et d' honneur', heeft gedurende zijn presidentschap der Fransche Republiek daden van moedeloosheid en bangigheid verricht. En Boulanger, 'le brav'général', die zich eveneens met oorlogsroem beladen had, toog op de vlucht voor een arrestatie-papiertje van minister Constans. Uw rasgenoot Drumont schreef eens terecht: 'Le soldat qui n'a plus droit de penser, d'agir

par lui-même, qui toujours attend, au port d'armes, le commandement qui le mettra en mouvement, ne peut plus penser, avoir une volonté, déterminer tout seul à un acte.' Laten wij dus krijgsroem tot zijn ware grootte terugbrengen.

Indien het waar is - wat mij, die omgang heb met Russische revolutionnairen, niet bekend is -, dat, zooals gij schrijft, er onder de revolutionnairen, nihilisten en anarchisten in Rusland zooveel Joden zijn, steekt daar dan toch weinig verwondelijks in, aangezien de Joden zèlven het meest te lijden hebben van de onmenschelijke, draconische wetten in dat ongelukkige, rampzalige land.

Gij trekt de verkapte heerschzucht en het schotvrije machtsmisbruik, als hebbelijkheid van den rijk-geworden Jood, in twijfel. Kent gij dan de geschiedenis niet van de Duitsche Joden baron de Reinach en Cornelius Herz, die een tijdlang in Frankrijk daadwerkelijk regeerden en ten slotte, na elkanders schelmenstreken onthuld te hebben, een goed heenkomen zochten? Weet gij dan niet, dat thans Joodsch kapitaal den barbaarschen oorlog der Franschen tegen de Marokkanen krachtdadig steunt?

Gij erkent niet, dat de Joden in de verschillende staten *gasten* zijn, en brengt te dien opzichte de uitgeweken Hugenoten te berde. Er is een verschil, dat gij blijkbaar over het hoofd ziet. De Hugenoten hebben zich door aanhuwelijking en vermaagschapping met de inheemsche natie *geassimileerd*, zoo zelfs, dat het oorspronkelijk rastype meerendeels verdwenen is. Kan men hetzelfde van de Joden zeggen? Is bloedmenging bij hen geen uitzondering? Behouden zij niet hun overoude zeden en gewoonten en zelfs hun spraak en zegswijzen zooveel mogelijk? Gij moet mij wel verstaan: ik keur dat noch af noch goed; ik constateer slechts het feit, dat zij daardoor gasten *blijven.* Zij vormen een staatje in den staat. En ik geloof, dat men in de meeste gevallen kan zeggen: 'Vous l'avez voulu, Georges Dandin.'

* * *

Nu ik dat alles geschreven heb, overkomt mij een gevoel van droefheid. Geloof me, dat uw protest mij bizonder sympathiek is en ik in u iemand zie die moedig voor uw overtuiging strijdt.

Het doet mij meer leed dan ik zeggen kan, dat ik, voor de mijne uitkomende, u onwillekeurig in uw rasgevoel heb moeten kwetsen. De hemel geve, dat ik eenmaal gunstiger denk over het Jodendom. Doch gij die, naar ik bevroed, eerlijk en moedig zijt - elke stijl heeft zijn karaktergeur -, zoudt het mij stellig tot een lafheid aanrekenen, indien ik anders sprak dan ik dacht.

‘Daarom vraag ik u: roept ook uwen mede-Christenen toe: ‘Verzuimt niet uzelven te herzien.’

Indien gij mij veel gelezen hebt, zult gij weten, dat ik mijn mede-Christenen - ofschoon ik geen geregistreerden godsdienst heb, is Christus mij toch het liefst - veel minder gespaard heb dan de Joden.

Het zoû mij een eer en een groot genoegen zijn, indien ik u te eeniger tijd kon verklaren: ‘Ik heb te hard over uw rasgenooten geoordeeld. Ik ben er van teruggekomen. Peccavi, zij het dan ook onwillens.’

Ik groet u broederlijk, onder de heilige auspiciën van den Schepper, die, naar mijn innigste overtuiging, voor alle menschen, wetend of in ongewetenheid, dezelfde is.

OTTO KNAAP.

Brieven uit Constantinopel.
Een karavanereis.

In deze dagen trekken weinige landen zoo de algemeene aandacht als Turkije en Perzië en terecht; de pogingen daar aangewend, de bevolking een constitutie te verschaffen, herinneren aan wat voor lang vervlogen jaren in Europeesche landen geschiedde.

Door zijn ligging is het rijk van den Sultan thans vrij goed bekend bij de bewoners van het avondland, niet echter dat van den Shah en daarom zal het de lezers van de Lelie misschien wel eens belang inboezemen te weten hoe men daar een karavanereis maakt.

Hoe ik in Bombay kwam doet hier weinig ter zake; de reis door de Roode Zee en de Arabische bood zeer weinig afwisseling; de tocht van daar door de Perzische Golf was veel prettiger, vooral Mascate en de Pareleilanden zijn hoogst interessant.

Ons verblijf te Bombay, het land van de pest, bezorgde ons twee dagen quarantaine en toen mochten mijn Oostenrijksche reismakker en ik het rijk van den Leeuw en de Zon betreden.

Hotels heeft men er, behalve te Teheran, niet, wel karavansera's en het was dus met groote blijdschap, dat wij de uitnoodiging aanvaarden van den Nederlandschen consul bij hem te komen logeeren in zijn prachtig landhuis te Redschin, een uurtje van Bender Bushire, zijn standplaats.

Terstond werden nu de noodige maatregelen genomen voor de reis naar Shiraz, als tolk kregen wij dien van het consulaat, Mirza Ibrahim; als kok huurden wij Sultan Mohammed, twee uitstekende kerels en een zekere Iwas nam op zich voor een tiental muildieren en de benoodigde drijvers te zorgen.

Toen werden er veldbedden besteld, naar het model bij de Oostenrijksche armee in gebruik, levensmiddelen aangeschaft voor tien dagen, keukengereedschap gekocht en waterzakken van geitenhuid en de vuurwapens nog eens geducht geinspecteerd.

Vijf dagen na onze aankomst huurden wij een bark en zeilden naar Schiff aan de andere zijde van de baai van Bushire, het gehucht waar de karavaneweg naar de binnenlanden aanvangt en bereikten dit om zeven uur in den avond.

In een gat in den grond kookte Mohammed ons voor de eerste maal een avondmaal; we zaten op een tapijt bij een paar kaarsen; om ons heen heerschte een schromelijke verwarring, een veertigtal drijvers waren bezig ongeveer honderd muildieren te

zadelen en te beladen; een twintigtal gewapende landlieden, die ons en de andere karavanen zouden begeleiden zaten bij een vuurtje en dronken hun thee. Deze mannen moesten met ons gaan tot halfweg Boradsjin en werden daar vervangen door lieden uit dat dorp. Zij doen dit om de karavanen te beveiligen tegen roovers, want worden deze overvallen en uitgeplunderd, dan moeten de dorpen tusschen welke de overval geschiedt de geleden schade vergoeden.

Tegen tien uur in den avond was eindelijk alles gereed en aanvaarden wij den tocht, eerst een uur ongeveer nog langs het strand en toen bergopwaarts. Het was stik donker en het geklingel van de bellen, die ieder muil om zijn nek draagt, om het dier tegen booze geesten te beschermen, maakt een Europeaan in het eerst zeer nerveus en kitteloorig, maar langzamerhand wordt hij dof, geraakt in een half slapenden toestand die men kèf noemt.

Het rijden op een muil is niet onaangenaam, vrij wat prettiger dan op een kameel, maar men moet niet zoo eigenwijs zijn het beter te willen weten dan zijn rijdier, het wordt dan koppig en men kan er weinig mede aanvangen. Trouwens de dieren kennen zoo uitstekend den weg en zijn zoo vertrouwd met de bezwaren en gevaren dat, tenminste de vreemdeling, zeer verstandig doet maar in zijn lot te berusten en het muildier de baas te laten. Hun draagkracht is zeer groot, hun Ausdauer niet minder; hoe zij bij het sobere voedsel dat zij krijgen die krachten behouden is me een raadsel gebleven. Zij klimmen als katten[1)] en kunnen ook tamelijk

1) Eigenaardig is 't dat de muil in het Perzisch Khater heet.

goed springen, maar stooten daarbij gewoonlijk angstkreten uit, vooral als de berijder nog al zwaar van gewicht is.

Toen wij het strand verlaten hadden ging het langzaam bergopwaarts, dan weder over een open vlakte, waar een paar dorpjes lagen. Tegen zes uur kwam de zon op en was het al spoedig zeer warm; en van daar traden wij de karavansera van Boradsjin binnen en moesten daar den avond afwachten.

Het zuiden van Perzië behoort tot het heetste deel der aarde; men reist bijna uitsluitend bij nacht; onze kleedij bestond uit niets dan een hemd, een linnen jas en broek, een helmhoed en katoenen pantoffels met zolen van kurk. Schoenen van leder barsten, van boorden of manchetten kan evenmin sprake zijn. Een blauwe bril is zeer aan te bevelen en als drank in de veldflesch koude thee; arak, cognac zijn beslist verboden zaken, een enkele slok Perzische, zoogenaamd Shirazwijn gaat nog, tenminste bij nacht. Het hoofdvoedsel is kip, eieren en brood; vleesch smaakt niet, met het eten van vruchten, die meer dan overvloedig zijn en geen waarde hebben, zij men uiterst voorzichtig. Te Shiraz gaf ik eens op een morgen aan Mohammed een kroon, ongeveer een kwartje, om fruit te koopen in de bazaar. Hij vroeg mij of Ibrahim mede mocht gaan en toen ik opmerkte dat een kok toch wel alleen meloenen, druiven en perziken kan koopen, antwoordde hij: ‘koopen wel sahil, maar alleen dragen niet!’ Zij kwamen terug met zulk een hoeveelheid dat men er wel een geheele school mee had kunnen verrassen.

Een Perzische karavansera is een inrichting uiterst geschikt om te leeren zich in alles te schikken, en in zooverre heeft zij haar nut. Menschen, die egoïstische zonen hebben, kunnen niet beter doen dan ze een poosje te zenden naar het land van den Shah Mohammed Ali Khan, ze krijgen ze geheel gelouterd terug.

Als men de poort door is en de hooge muur die de karavansera omringt, dan ziet men een groot plein en in het midden daarvan een bron.

Om dit plein heen zijn de stallen, die echter alleen in den winter worden gebruikt, meestal kampeeren de karavanen in de open lucht en op den grond. Nu heeft de Engelsche maatschappij die de telegraaf exploiteert van Bombay door Perzië naar Europa, in de karavansera's voor hare beambten een kamertje laten bouwen en dit van een bed, een tafel en een stoel voorzien en hiervan mogen ook Europeesche reizigers gebruik maken, die daarvoor een schriftelijk verlof hebben aangevraagd en dit den najib (beheerder der karavansera) kunnen toonen; deze man krijgt dan een een paar kronen als fooi.

Dan ziet men ook nog hier en daar een kleed hangen, daar achter worden de vrouwen verborgen, die in de karavansera eenige uren moeten vertoeven.

Nu is te Boradsjin een hoofdbureau van de telegraafmaatschappij en de beambte geen Pers maar een Armeniër, die het wat luxerieuser had ingericht, hij had zelfs een tapijt op de vloer.

Tegen den avond werden de muildieren weder gezadeld en om negen uur kondigde Ibrahim aan, dat Iwas gereed stond. We waren zeer verheugd over dit feit; de thermometer had die dag op 95° gestaan en bedelaars en allerlei zieken hadden ons het leven zeer verbitterd. In het oog van de landelijke bevolking van Perzië is ieder Europeaan een hakien, een arts, en zij achten dezen moreel verplicht hunne kranken te behandelen en gratis medicijnen te verschaffen.

Gedurende mijn verblijf in de bergen van Forirtan had ik een practijk, die menig dokter nooit in zijn leven gehad heeft en zoo een mijner lezers ooit een bezoek wil brengen aan die oorden, hij verzuime dan niet een groote hoeveelheid artsenijen en medische instrumenten mede te nemen; met een fleschje kininapillen, wat laudanum en boorwater krijgt men van de bevolking meer gedaan dan met eenige tumans.[1)]

De rit van Boradsjin naar Daliki duurt slechts vijf uur; de weg stijgt langzaam en is boven beschrijving slecht. We waren er nog niet aan gewoon en verwonderden er ons dus over hoe onze muildieren zich zoo snel en met zooveel zekerheid voort konden bewegen tusschen al die losliggende keien en stukken rots. Later bleek ons dat men beproefd had van enkele wegen een chaussee te maken, maar de dieren gleden er op uit en nu laat men ze maar zooals ze zijn en ze waren, reeds in de dagen van Cyrus en Darius.

Te ongeveer middernacht werd ons reuk orgaan zeer onaangenaam getroffen door een intense petroleumlucht; we moesten eenige stroompjes doorwaden op het water waarvan een massa olie drijft, dat later door de Dalikirivier naar de Perzische Golf wordt afgevoerd.

1) Ongeveer f 2.20

De Nederlandsche firma Hotz & Co heeft zich veel moeite getroost de bronnen te vinden, maar het is haar niet gelukt.

Het dorpje Daliki ligt heerlijk maar in een goed bebouwde vlakte, te midden van een prachtig woud van dadelpalmen, maar de karavansera is een van de slechtste van allen en we verlieten dan ook zonder spijt dit overigens zoo lachend oord. Eerst hadden wij beproefd onze tabernakelen op te slaan in de kamer voor Europeanen, maar dat bleek onmogelijk wegens de talrijke wespen, die zeer verstoord waren over onze komst, zoodat wij nog de voorkeur gaven aan een kleine stal, waarvan de eenige lichtschepping was een gat boven de deur.

In het eerst was de tocht zeer aangenaam, de weg steeg slechts langzaam en de maan verlichtte het landschap betooverend. Men heeft er in Europa geen begrip van hoe intens de stralen zijn van die nachtvorstin; men kan er niet al te klein schrift zeer goed bij lezen.

Weldra bereikten wij de eerste kotal, bergpas, en vol moed ging het naar boven. Ongeveer halfweg echter begon de misère; er kwam een karavaan van boven, die de onze moest passeeren en dat juist op het nauwste gedeelte van de pas, zoo nauw dat ook het maanlicht er niet in doordrong. We stegen af, Ibrahim dekte met zijn lichaam het mijne, Mohammed dat van mijn vriend en na ongeveer een half uur van de schromelijkste verwarring was het gevaar voorbij en konden wij de tocht voortzetten.

Tegen de ochtend zagen wij de mooie breede Dalikirivier, trokken over de Romeinsche brug en sloegen voor dien dag ons kamp op onder een van de boogen. Kort daarna spartelden wij met onze bedienden en al onze muilezeldrijvers in het koele water en gingen daarna slapen. Lang duurde die rust niet; tegen één uur in den middag stak er een zoo verschroeiende wind op dat wij ten einde raad opnieuw te water gingen en achter een rotsblok een schuilplaats zochten.

Zoodra de hitte het eenigzins gedoogde braken wij op, want ons wachtte nog een zeer zware taak, het beklimmen van de Kotal-i-Malu, de kwaadaardige pas, terecht zeer berucht. Van rijden is geen sprake, op sommige punten is de pas zoo nauw, dat de bagage moet worden afgeladen en de drijvers het stuk voor stuk naar boven moeten dragen.

Een rijke weldadige vrouw, die met eigen oogen aanschouwde welk een reuzenarbeid het was de Kotal-i-Malu te bestijgen, liet op de moeilijkste punten trappen in de rotsen houwen, wat enorm veel geld kostte. Het bleek echter nog veel moeilijker die trap te bestijgen, op sommige deelen bijna stijl recht, dan den al ouden weg met steenen bezaaid.

Na ongeveer drie uren van groote inspanning waren wij allen boven en bij een chesna (bron), met tamelijk goed water, werd een poos rust gehouden. Ik geloof niet dat een meloen mij ooit lekkerder heeft gesmaakt dan daar op die kale hoogvlakte, circa 2000 voet boven de Perzische Golf.

Nog een rit van ongeveer één uur en wij bereikten tegen zonsopgang het dorpje Koniatakhtèh en lieten onder de heerlijk bloeiende accacia-boomen onze veldbedden opslaan, waarop wij een welverdienden rust vonden.

Tegen den middag verhief zich weder de verschrikkelijk verschroeiende wind, die in den zomer ook enkele deelen van Klein-Azie teistert en daar Levanto genoemd wordt, en we besloten, haast hadden we niet, ook dien nacht in de karavansera te blijven, vooral ook met het oog op den toestand van den kok van een Duitschen bekende, die voor ons uit reisde en door dyssenterie aangetast niet verder had kunnen

gaan. Ik gaf hem laudanum en ander voedsel en reeds spoedig was bij den kranke een groote mate van herstel merkbaar. De Perzen hebben een zeer sterk gestel en kunnen ongeloofelijk veel verdragen, terwijl hunne levensbehoeften meer dan sober zijn en zij absoluut geen opwekkende middelen willen gebruiken.

Met dit alles bekend, was ik dan ook ten zeerste verbaasd 's middags te moeten zien, dat onze tolk Ibrahim een flesch arak openmaakte en begreep in het minst niet wat dit moest beduiden, voor zichzelf deed hij het niet en wij hadden 't hem niet gelast.

Een poosje later kwam hij bij mij in den tuin en vroeg of ik tegen den avond eens wat muziek wilde hooren en een dansjongen zijn kunsten zien vertoonen. Dat was voorwaar een zeer lumineus idée; eenige afleiding was mij meer dan welkom; niets werkt zoo deprimeerend als verveling en niets zoo opwekkend als afleiding en ik gaf dus gaarne mijn toestemming.

Toen het wat koeler was geworden werd een tapijt uitgespreid op den grond en twee stoelen naar buiten gebracht; kort daarop verschenen drie mannen, twee hadden een mandolijn bij zich en een een kleine trom en een knaap van ongeveer 12 jaar.

Ibrahim noodigde ons uit in den tuin te komen en zoodra we hadden plaats genomen ving de muzìek en de dans aan. Men kan dit laatste het best vergelijken met wat men in Egypte en Arabië de buikdans noemt en dan afgewisseld met de toeren en sprongen van een clown. Ahbar, zoo heette de jongen, draaide met zijn bovenlijf, stond op zijn handen en deed meer van die kunsten, terwijl de drie mannen met ijver zeer eentoonige muziek maakten. Na een half uur ongeveer was het eerste bedrijf ten einde en toen werd het mij duidelijk waarom Ibrahim de flesch had ontkurkt; de knaap kreeg een weinig arak te drinken en ving daarna weder aan te dansen. Het verveelde mij en ik vroeg of de muzikanten niet iets anders konden als de Arabische melodiën, die ons Westerlingen op den duur zoo nerveus maken en toen speelden zij een stuk dat ze Stambouline noemden en veel geleek op de Schöne Blaue Donau.

Terwijl die opwekkende toonen weerklonken in den fraaien tuin van de karavansera te Koriatakhteh sluimerde ik zachtkens in en droomde van mijn vaderland, mijn jeugd, mijn ouderlijke woning, waar ik zoo vaak had genoten van de melodiën door Strauss getoondicht. Eenigen tijd later werd ik nog even wakker en troffen mij opnieuw het viertal noten waarop de oriëntalische muziek is gebouwd. Ahbar danste nog steeds!

In den volgenden nacht bereikten wij in een rit van twee uur over een doodsche vlakte de Shapenrivier en volgden ongeveer een half uur langs een smallen weg haren oever. Dit was een van de gevaarlijkste momenten van onze geheele reis, vooral daar van de andere zijde een karavaan naderde en passeeren bijna onmogelijk was, een misstap van het muildier en men stort in de kloof waardoor de rivier zich baan had gebroken. Met bewondering aanschouwde ik met hoeveel takt en voorzichtigheid de Tehawadare (drijvers) hun dieren voorbij elkander brachten; slechts net een mislukte het, 't dier gleed uit en verdween in de kloof.

Deze ontmoeting had ons veel tijd gekost en het was reeds dag toen wij beneden kwamen bij de rivier, wier frissche waterstroomen ons verleiden te baden. Nu hadden we hier niet een beschutting van een brug, zooals in de Dalikirivier, de zon brandde weldra met volle kracht en toen we 's avonds in de karavansera te Kamary aankwamen bleek de huid van borst en rug geheel verschroeid, wat mij een hevige pijn veroorzaakte, dagen lang.

Om dat plaatsje te bereiken moest de Kotal-i-Kamary beklommen worden, een van de steilste bergen van geheel Perzië; in een deel er van stijgt de weg op een afstand van één mijl twaafhonderd voet. Het kostte ons veel inspanning de top te bereiken, maar het loonde de moeite wel, de blik van boven naar den ingang van den pas was treffend schoon en hoogst indrukwekkend.

De karavansera waar wij aankwamen was in een woord een hol; de kamer voor Europeanen was op het dak van een stal gebouwd en wemelde van vliegen: van de zes ramen konden vijf niet geopend worden en toen we aan het zesde onze krachten beproefden, viel het uit de muur. Van gordijnen was geen sprake, we moesten daarvoor onze lakens gebruiken. Het verblijf daar en de pijnen die ik leed, maakten dat het beklimmen van eenen anderen niet zoo moeilijken pas Teng-i-Turkan mij veel moeite kostte en Ibrahim stelde voor bij een kleine herberg een poosje halt te houden, daar thee te drinken en dan de reis voort te zetten naar Kazrun. Zooals mij later bleek had hij in stilte een bode vooruitgezonden en toen we daar kwamen stond in een goed gemeubeld vertrek een krachtig ontbijt gereed, een schaal met heerlijke vruchten en een flesch wijn in een emmer met sneeuw.

Als men zijn Perzische bedienden goed behandelt, zijn zij zeer aan hun meester gehecht en vol zorgen voor hem. Het geheele leven is nog op aartsvaderlijke wijze geschoeid, zoowel in huis als op reis. De oudste der vreemdelingen, die een karavane huurt, is de sahib bezourk, de oude heer en de andere de sahib koutsiek, de jongeheer. Eerstgenoemde is de patriarch, de onbeperkte heer en meester, zijn woord is wet, de andere kan iets verzoeken, of het gevraagde wordt verricht hangt af van de omstandigheden. Mijn Oostenrijksche reisgenoot, onderofficier, aan bevelen gewoon, hinderde dit zeer, maar er was niets aan te veranderen, hij was de sahib koutsiek en ik de sahib bezourk. Hij gewendde er zich echter langzamerhand aan en ondervond toen dat hij met vragen evenver kwam als ik met bevelen en toen kwamen er ook geen botsingen meer voor, waarbij mijn tusschenkomst noodig was.

Kazrun is een bloeiende stad, de handel is van veel beteekenis, het is de stapelplaats

voor de produkten van dat gedeelte van Fanstran; er is dan ook een postkantoor, een zeldzaam iets in die oorden. De karavansera was zeer goed; we kregen een kamer op de tweede verdieping vanwaar men op een terras kon komen. Het uitzicht van daar over de bebouwde vlakte met tot achtergrond uitstekend onderhouden tuinen, was in een woord verrukkelijk en daar we geen haast te maken hadden, besloten wij eenige dagen te Kazrun te blijven. Iwas vond dit ook een lumineus idée, de huur van zijn karavane ging door en hij had gelegenheid zijn familie te bezoeken die in de buurt woonde. Ibrahim ging naar zijn vader, die een hoeve bezat en kwam later terug met een groote korf vruchten.

Wat ook zoo prettig was, in de karavansera vonden we, behalve een paar hagedissen, geen ongedierte, geen scorpioenen, tarantels en duizendpooten, ook geen zandvlooien, die plaaggeesten van het rijk van de Zon en den Leeuw. Deze laatste zijn zoo groot als de kop van een speld, kruipen 's nachts in de huid van vingers en teenen, wat een ondragelijke jeuk veroorzaakt.

In den tweeden nacht, 't was nog stikdonker, riep Mohammed mij en vroeg om een flesch wijn.

‘Waarvoor?’ zeide ik, zeer verbaasd.

‘Er is een Engelsche dame gekomen’, luidde zijn antwoord, ‘zij is doodelijk vermoeid, hoorde van den nojib dat er Europeanen in de karavansera waren en dacht dat deze haar wel aan iets versterkends zouden willen helpen’.

Natuurlijk liet ik haar weten dat onze geheele voorraad tot haar dispositie stond en ik haar den volgenden morgen mijne opwachting hoopte te maken.

Groot was echter mijn verbazing toen te hooren dat de Miss al weder verder was getrokken, maar die verbazing steeg ten top, toen Mohammed mij mededeelde wat het doel van haar reis was; ze achtervolgde haar verloofde, die er met een andere schoone van door was gegaan en die te Shiras zich had laten trouwen. Ze kwam alleen met een bediende uit Londen en had gezworen den trouwelooze nêer te zullen schieten, waar ter wereld ze hem vond.

Mohammed, die vier vrouwen had, verklaarde mij, dat deze Engelsche hem meer had geimponeerd dan al de sieraden van zijn harem te samen en die konden, als ze het met elkaar eens waren, wat gelukkig zelden voorkwam, het leven hem toch ook zoo lastig maken.

Nu moet ik ook zeggen dat er een buitengewone mate van ondernemingsgeest voor noodig is om als vrouw door de bergen van Fanstan te reizen; vooral in het gedeelte tusschen Kazrun en de karavansera van de Mia-Kotal, waar veel roovers huizen en karavanen en de post dikwijls wordt aangevallen.

Kazrun ligt 2750 voet boven de Zee, we moesten nu circa evenveel voet klimmen om het doel te bereiken, maar deze tocht was wel een van de interessantste van de geheele reis.

Tegen zes uur vertrokken wij, reden eerst over een kale woeste hoogvlakte en toen ging het berg opwaarts door de Kotal-i-Dokhter, waarvan we tegen den nacht de top bereikten.

Bij een klein wachthuisje werd halt gehouden, er brandde een vuur, waaromheen eenige soldaten lagen te slapen, die echter terstond opstonden toen wij naderden om het militair saluut te brengen en een fooi te vragen. Ik gaf Ibrahim last hem eenige krons te geven, de regeering betaalt die arme kerels niet, geeft ze geen kleeren, maar

verlangt wel dat zij voor de openbare veiligheid zorgen en den strijd aanbinden tegen de woeste nomaden en rooversbenden.

Hoe het Mohammed steeds gelukte onder de meest ongunstige omstandigheden een goeden maaltijd te bereiden is me steeds een raadsel gebleven. In het holle van den nacht liggen een twintigtal koffers, pakken en kisten op den grond, in ieder is iets waaraan hij behoefte had, de verlichting bestaat uit twee kaarsen, de muildieren en de drijvers loopen hem in den weg, hout moet hij eerst zoeken en toch dischte hij in den tijd van één uur op: een kop thee, soep, kip met eenige groente, vruchten en een kop koffie en een half uur later is alles weer gepakt en opgezadeld.

Op de hoogte waar we nu waren vindt men weinig houtgewas meer; het was dus een aangename verrassing dat onze verdere weg eerst een paar uur door een fraai bosch liep met vele hooge, krachtige boomen; ik kende ze niet, had ze nooit eerder gezien en de Perzen, die mij begeleiden, wisten me ook den naam niet te zeggen.

Het beklimmen van de Mia Kotal, hier en daar zeer steil, koste nog al moeite, maar we hadden dikwijls een heerlijk uitzicht en de ligging van de karavansera op de top is werkelijk eenig, treffend schoon; echte woeste

natuur, ongerept en door geen menschenhand beroerd, aanschouwt daar ons oog en toen ik diep getroffen daar die omgeving in stomme bewondering verzonken, stil bleef staan, hoorde ik Ibrahim, die naast me stond, fluisteren 'Allah alibar!'[1)]

En in mijne gedachte kwamen de woorden: 'la houla va la quvata illa billah, al ali, al azim!'[2)]

Men gevoelt zich zoo klein, zoo nietig, in een omgeving als die van de karavansera van de Mia Kotal!

Toen we den volgenden morgen ontwaakten klonk in onze ooren behalve het geklingel van de klokken der muildieren, het gesjilp van een geweldig groote vogelenschaar.

'Wat is er nu aan de hand?' vroeg ik aan Ibrahim, die mij de thee bracht.

'De zwaluwen zijn gekomen, Sahib!' luidde zijn antwoord. 'De najib zegt, dat ze hier twee maal per jaar doortrekken, van het zuiden naar het noorden en omgekeerd, en dan telkens hier een poos blijven. Ze hebben hunne nesten tegen de muur.'

Nu had ik wel iets vreemds bemerkt tegen die muur, maar volstrekt niet gedacht dat het zwaluwennesten waren. Op het plein was het een en al leven en beweging; de vogeltjes vlogen af en aan en gevoelden zich blijkbaar geheel thuis. Tegen den avond was het net of ze reeds vergadering hielden; de najib zeide dat ze overleg pleegden over de verdere reis, de eene partij wou verder, de andere was voor uitstel en de laatsten kregen hun zin; maar den volgenden morgen waren zij toch allen verdwenen.

Dat we zoo lang in deze karavansera bleven was een gevolg hiervan dat mijn reisgenoot, een hartstochtelijk jager, die ook vele malen in de Sahara zijn geluk had beproefd, zijn lust niet langer had kunnen bedwingen om eenig wild te gaan schieten. Uren verliepen, hij kwam niet terug, herhaalde malen had ik hooren schieten, ten lange leste kwam hij, echter zonder buit, maar met een Armenier, die niets aan zijn lijf had dan een hemd en diens zoontje, even primitief gekleed als zijn papa.

Dit tweetal kwam uit Teharan en was op weg naar Bushire; de nacht tevoren hadden zij in onze karavansera doorgebracht, maar op ongeveer twee uur afstand van daar, waren zij door roovers overvallen en geheel uitgeplunderd.

Zijn drijvers hadden de vlucht genomen en zijn kostbare bagage, hij was een rijk koopman, gestolen, alleen zijn hemd en zijn zak met drinkwater had men hem en zijn zoontje laten behouden. De rooverhoofdman had hem nog medegedeeld dat zijn bende het eigenlijk niet op hem gemunt had, maar op de kist met medicijnen van de vreemdelingen, maar de sahibs bleken mausergeweren te hebben en daar is een Pers geweldig bang voor; dies hadden zij zich met de bezittingen van den Armenier tevreden gesteld.

De beroofde moest toch verder en alleen met een hemd aan en zonder rijdieren dat ging niet; we gaven hem dus kleeren en geld; Iwas huurde in het naaste dorp muildieren en zoo trok hij den volgenden morgen naar de kust en wij verder de bergen in. Wat wij hem hadden verstrekt deponeerde hij te Bushire, waar vrienden van hem woonden, bij onzen consul, benevens een paar prachtige schelpen van parelmoer, als een souvenir.

1) God is groot.
2) Er is geen hulp en geen macht dan bij God, den verhevene, den doorluchte; (woorden ontleend aan de Namaz, het Mohamedaansche gebed).

Thans wachtte ons het beklimmen van de Kotal Pïrizan, die 1900 voet hoog is en dit was meer gevaarlijk dan vermoeiend. Menig keer gleden de muildieren uit, het mijne hinnikte een paar maal angstig en deed heel raar, maar ik kon niet zien wat er was voorgevallen doordien het stikdonker was. Ik riep tegen Mohammed: ‘wat is er aan de hand, ik zie niets!’

‘That is very happy, Sir!’ luidde zijn antwoord. Later hoorde ik dat ik op het punt had gestaan in een afgrond te storten.

Toen de kop was bereikt, deze ligt 7400 voet boven de zee, mochten we 1000 voet dalen, reden toen nog een uurtje over een vlakte, hier en daar begroeid, en kwamen toen in het dorpje Darht-i-Arzier, waar we een zeer goed onderkomen vonden in de pas geheel verbouwde karavansera.

Beschut door hooge bergen, rijk begroeid, te midden van veel geboomte, wordt dat gedeelte van de vlakte waar het dorpje ligt, nog al eens door zieken bezocht; men heeft er zelfs goed drinkwater, een groote zeldzaamheid in die streken.

Intusschen had onze kok reeds gewaarschuwd dat onze mondvoorraad ten einde liep en er verderop niets te krijgen zoude zijn, zoodat we besloten, hoewel dan noode, het idylische Darht-i-Arzier zoo spoedig mogelijk te verlaten en de tocht voort te zetten naar

Khan-i-Ziman, een rit van vijf uren, die zeer weinig fraais opleverde. Het eenige bepaald belangwekkende was een Romeinsche brug; zeer jammer is het dat de regeering niet meer zorg besteedt aan die bouwwerken uit lang vervlogen eeuwen. Tot onze groote ergernis zagen wij later hoe vreeselijk geschonden de bouwvallen van Sapen en Perzepoli waren, eertijds meesterwerken van den eersten rang, thans ruïne in den waren zin van het woord. Ook de brug die wij over moesten trekken, was in een streek dat 't een levensgevaarlijke onderneming genoemd kan worden ze te passeeren.

Te Khan-i-Ziman was niets bijzonders te zien en we besloten zoo spoedig mogelijk verder te gaan; tien uren hadden we nog af te leggen voor we te Shiraz waren.

Op weg naar die stad werd echter de jachtlust weder vaardig over mijn vriend en we besloten dus onder weg nog een nacht te blijven in de karavansera Chanar Radhar.

Dit was mede wel goed omdat ik dan een bode kon zenden naar Chiraz om de Armenische koopman waar we zouden logeeren te waarschuwen, dat wij den volgenden morgen zouden komen en ik brieven voor hem bij mij had van zijne handelsvrienden in Nederland en van de huizen waarvan hij de agenturen had van Faristan.

Toen de bode terug was met een brief van welkom en een mond vol allerlei goede zaken en mijn vriend naar zijn zin genoeg dood en verderf had aangericht onder het wild in de buurt van Chanar Radhar, beklommen we voor de laatste maal onze muildìeren, trokken 's morgens zes uur Shiraz binnen en klopte op de poort van onzen gastheer.

Naar 's lands gebruik heette zijn mojar domen ons welkom, we kregen ieder een kamer en kropen zoo spoedig mogelijk in bed; in twaalf nachten hadden we dit genot niet kunnen smaken; onze bedienden kregen samen een vertrek; de tcharvidar Iwas keerde met zijn muildieren en drijvers naar de kust terug, zich aanbevelende als de Schib Walendici*) ook weder naar de Perzische Golf wenschten te gaan.

Eerst zes weken later geschiedde dit; ik leed aan een oogontsteking, een kwaal die in Perzie veel voorkomt en dientengevolge moesten we zoolang blijven in de stad, die de Perzen beweren dat de schoonste vrouwen en rozen der wereld herbergt, de meeste nachtegalen heeft, de reinste lucht en de heerlijkste wijnen, terwijl zij tevens is het huis der wetenschappen bij uitnemendheid.

Ik ben het daarmede absoluut niet eens, maar kan niet te min de reis van Benhire naar Shiraz den liefhebber van bergsport zeer aanbevelen; er is onderweg veel te genieten men ziet daar een stuk onvervalschte, echt-woeste natuur en daar is het toch om te doen!

Konstantinopel Febr. 1908.

Ae.

Varia.

Net-goed.

Oog om oog en tand om tand.

(*Zie Lelie van 19 Augustus 1908*).

*) Hollandsche heeren:

Dicht bij Genua, aldus schrijft de ‘United Press’, overreed dezer dagen een automobile een jongetje van 6 jaar, eenig zoontje van een ingenieur; te vergeefs had deze laatste door teekenen den chauffeur gewaarschuwd. Het is ‘gevaarlijk’ voor hen, zeggen de chauffeurs zoo ineens op te houden als er hun iets in den weg komt. Dat zij juist dientengevolge zelf zijn een publiek gevaar, dat van elken openbaren weg diende te worden geweerd zoodra zij rijden met bovenmatige snelheid, komt er immers niets op aan. *Zij* maken zich uit de voeten, na zichzelf gered te hebben uit het *hen* dreigende gevaar, door het bewuste iets dat hun in den weg komt, mensch of dier, meedoogenloos te overrijden. - In dit geval nam de vader van het gedoode kind een rechtmatige wraak. Hij schoot zonder zich te bedenken den chauffeur dood, en eveneens eene der beide in den auto gezeten jongemeisjes, dochters van den marquis de Revedin; het andere jonge meisje, alleen-overgebleven in den nu-onbestuurden auto, vloog daarmede tegen de rotsen, en is doodelijk gekwetst opgenomen. -

De ingenieur, vader van het vermoorde kindje, werd door de politie, die hem in hechtenis nam, nog op denzelfden plek gevonden, hartstochtelijk de verminkte overblijfselen van zijn zoontje liefkozend. - -

Zoo keeren we terug tot de tijden van barbaarschheid. - Eensdeels de overmacht van het geld, dat vertrapt wat onder zijn voeten raakt; anderzijds een wraak, die zich verlustigt in het eenige wat overblijft na zulke wetsvertrapping: dooden op zijn beurt. -

Ik voor mij erken volmondig: van tweeën een, of ik moet als christen in praktijk brengen het christus-bevel: Zoo wie U op den rechterwang slaat, dien zult gij ook den

linker toewenden, of er bestaat voor mij geen enkele reden om te berusten in het schreeuwend onrecht, waarmede de autobezitters gebruik maken van hun overmacht om al wie of wat hun in den weg komt meedoogenloos te verpletteren, en ik mag mij dan rechtmatig verheugen in elk onheil en elke straf die hun treft op hunne beurt. *Dat doe ik dan ook van ganscher harte.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te heroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Cor. - Ik wenschte dat gij mij, behalve Uw gezichtskleur, óók die van Uw haar hadt aangegeven; omdat brunettes met een bleek teint dikwijls donker-rood goed staat. Intusschen neem ik aan, naar de rest van Uw briefje te oordeelen, dat deze kleur voor U te opzichtig is, en meen ik dat marine-blauw, in serge b.v., U op den duur het best zal bevallen voor een mantel-costuum. Met het oog op Uw figuur moet gij geen lichte kleuren nemen, die maken dik. Marine-blauw met tresband gegarneerd is steeds practisch, gedistingeerd, en toch eenvoudig. Wilt gij liever iets minder afgezaagds dan zou ik U verwijzen willen naar Engelsche fantasie-stoffen, waaronder b.v. bruin en zwart en grijs, gemêleerd met rood of blauw, etc.; streepen op den rug zijn niet voordeelig, en ruitjes maken óók dik, dus moet gij geen patroon kiezen maar een iets dat in elkaar vloeit, of iets geheel effen. Bruin ontraad ik U in elk geval, en zwart ook, met het oog op Uw teint.

Indien ik mij niet vergis is de firma Schuller, Voorhout den Haag, óók in Rotterdam; zij is van dáar afkomstig. Maar of deze zéér eerste-rang firma U voor dien prijs zal bedienen, betwijfel ik zéér. Goede-coupe, die gij vraagt, is altijd duur. Ook blijkt niet, uit Uw schrijven of gij bedoelt een gemaakt costuum tot dien prijs (klaar gekocht), dan wel een aangemeten. Een aangemeten costuum zult gij voor dien prijs niet krijgen; een klaar gekocht, bij Gerzon, b.v., of bij Bahlmann (ik méén dat deze ook in Rotterdam is) zal misschien wel gaan; maar ik weet niet of Uw figuur zich daartoe leent? - In den Haag is óók uitstekend Maison de Paris (Gerst) Plaats. Maar die is veel duurder. Ik kon niet begrijpen uit Uw schrijven, of de prijs bedoeld is voor hoed en mantel-costuum te samen Ik nam aan voor het mantel-costuum alléén, want voor dien prijs beide tegelijk is ondoenlijk. -

Het is nog vroeg om nu reeds de winter-hoeden te bespreken, want ik veronderstel toch dat gij een winterhoed wenscht. Maar het is reeds zeker dat de groote hoeden in de mode zullen blijven. Ik zou denken dat U een middelmatig groot model 't best zal slaan. Daar gij mij niets schrijft over Uw kapsel, kon ik niet beoordeelen of gij U eigent voor een model achterover, dan meer voor iets dat Uw gelaat beschaduwt. Ik zou zeggen het laatste. Bij een blauw pak zoudt gij b.v. in Uw hoed die kleur kunnen herhalen (zorg vooral in dezelfde nuance te blijven en niet iets te nemen dat vloekt erbij in blauw) en dat kunnen verlevendigen met rood. - Een geheel enkel roode hoed, donker-rood, kan bij blauw (of grijs) óók zeer goed werken. - In zoo'n geval doet model en garneering er alles aan af en toe. -

Ook weet ik niets van uw leeftijd af, zoodat ik, wel verre van U ‘brutaal’ te vinden met Uw vragen, hoop dat gij mij nog eenige nadere inlichtingen wilt geven omtrent Uw verlangen. -

Nieuwsgierige. - *Palthe* is een uitstekend adres voor uitstoomen. Zou het zich echter voor een bont-mantel niet meer aanbevelen hem bij een bontwerker ter reiniging te geven.? Persoonlijk heb ik in dit opzicht geen ervaring van Palthe. Het idee op zich zelf, hem eerst te laten in orde maken als hij geplet is, juich ik zeer toe. - Wat het haar-wasschen aanbelangt, hoe dikwijls men dat doen moet hangt eenigzins af van de vetheid van ieders haar. - Eens per maand is niet te veel; heel velen, vooral als het haar wat vettig is, doen het om de drie weken, of zelfs om de veertien dagen. Na een langere reis of een stoffige wandeling of een fiets- of auto-tocht, verdient een extra wassching altijd aanbeveling. - De haar-olie, door U genoemd, ken ik niet. - Heel veel menschen wrijven het haar, *na* het wasschen, in met iets dat de te gróóte droogte wegneemt. Maar de door U genoemde behandeling is mij onbekend. - De meest-gebruikelijke manier, als men het zelve wascht, is eerst een of ander wasch-poeder b.v. ‘Schwarzkopf’ aan te wenden, en dan met niet te warm water herhaaldelijk uitwasschen, dan met camillen-aftreksel nawasschen om de kleur te behouden. -

Veel dank voor Uw vriendelijke woorden.

Vraagt U maar steeds zooveel U wilt.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Ada. - De uitgever vond beter Uw verzoek op te nemen onder de annonces. Ik dank U recht hartelijk voor Uw vriendelijke woorden aangaande mijn dagboekbladen, en belangstelling daarin. - Gij behoeft nooit bang te zijn dat Uw naam bekend wordt aan iemand anders dan aan mij als gij mij schrijft; die blijft onder ons tweeën.

B.W. van de K. Gij hebt daar, door Uw gewichtige vraag in Uw brief van 9 Aug. j.l., een der moeilijkste questies aangeroerd, die er m.i. heden ten dage bestaan. Laat ik U, alvorens U te antwoorden, daarom alvast meedeelen hoe ik dikwijls - ziende op de groote teleurstellingen welke heden ten dage verbonden zijn aan het hebben van dochters - mijzelve verheug, hoe graag ik ook *kleine* kinderen zou hebben gehad, dat het lot mij het moederschap ontzegde. Aan groote zoons immers heeft een moeder zoo weinig; zoo jong al verlaten zij het ouderlijk thuis; meisjes echter geven heden ten dage nog veel grooter zorgen, en het ergste is dat zij bijna zonder uitzondering vervreemden van de ouders, zoodra ze volwassen zijn. De vraag hoe breng ik mijn dochtertje zoo groot, dat het voor haar-zelve leidt tot geluk, is door de hedendaagsche omstandigheden zoo moeilijk op te lossen geworden, dat ik-voor-mij er toe ben gekomen mij in mijn onvruchtbaarheid te schikken, gemakkelijker dan ik het misschien anders zou kunnen doen.

Waar gij mij vroeger hebt geschreven het in het belang

van alle lezers te achten, indien ik de door U mij gestelde vragen zoo mogelijk in de Lelie-zelve beantwoord (iets wat ik-ook vind) zult gij het om diezelfde redenen mij veroorloven, dat ik Uw vraag zoo algemeen mogelijk, zonder U te verraden, herhaal:

Mijn vraag is naar aanleiding van uw correspondentie in No. 5 aan Studeeren en aan Gonda. Het kan niet anders of, waar al ons denken en streven tot hoofdonderwerp heeft: ons meisje, *het in beide correspondenties behandelde onderwerp onze geheele belangstelling heeft... Nu stelt U twee vereischten: 1. 't meisje moet zelf in de noodzakelijkheid zijn haar brood te moeten verdienen; en 2. zij moet capaciteiten bezitten tot studie.*

Het laatste punt geeft gij mij grif-weg toe. Daar ik U uit al Uw brieven reeds heb leeren kennen als een helderoordeelend man, verwondert mij dat niet van U, maar helaas zijn er heel wat ouders die minder helder oordeelen, die een bleek of teer dochtertje, dat zichzelve in het hoofd stelde te willen ‘studeeren’, omdat nichtje A 't óók doet, of vriendin B 't zoo prettig vindt, of juffrouw C algemeen bewonderd wordt wegens hare actes voor dit en dat, op de onverstandigste wijze aanmoedigen een weg in te slaan, welke gaat boven hare verstandelijke vermogens en boven hare lichaamskrachten vooral. Dan wordt zoo'n meisje gedrild en afgericht met privaat-lessen, totdat zij er inderdaad in slaagt het gewenschte resultaat te bereiken. Zie je wel, zeggen familie en kennissen, ze is er toch gekomen; ze kon 't net zoo goed als die en die. Maar welk een misdaad is er daardoor begaan aan de jeugd van dat meisje, aan haar gezondheid, aan haar lichaam, - als ze straks misschien moeder wordt, aan haar kinderen dan ook!

Intusschen wil ik, daar gij op dit punt niet behoeft te worden gewaarschuwd, en deze correspondentie voor U in de eerste plaats is, overgaan tot punt een. - Niet zonder reden nam ik in ditzelfde nommer als hoofdartikel op de gedachtenwisseling mij door *Gonda* aangeboden, in antwoord op diezelfde correspondentie in No. 5 door U bedoeld, eene aan haar, Gonda, en eene aan Studeeren. -

Immers, eerlijker, oprechter, en waarachtiger, is wel zelden een jong meisje in het veld getreden om te getuigen wat *moeten* werken beteekent. - En, juist omdat ik-zelve dat óók weet, juist daarom beäam ik elk harer woorden dienaangaande ruiterlijk en van ganscher harte. Ik wil niet vooruitoopen op de Dagboekbladen die ik schrijf in de Lelie; indien ik ze geef aan de openbaarheid, dan is dat juist omdat ik meen dat mijn ervaringen, mijn ondervinding, wellicht helpen kunnen anderen. Het ergert mij óók altijd zoo dat gedoe van de rijke dames, waarover ook Gonda het heeft, die zelve *niet* weten wat het is te *moeten* werken, die zich een rijken man kochten - zooals die waarvan ik onlangs vertelde, die nu schettert en schreeuwt, en geen kinderen wil, en haar man als hij ziek is in een inrichting aflevert, en dan het land doortrekt om over de maatschappelijke nooden te weeklagen - of die nooit anders dan van huis uit rijk waren, en uit verveling en onbevredigdheid met haar bestaan anderen willen opdringen ‘het genot van arbeid’ - dien zij zelven nimmer *behoefden* te verrichten! - Ik persoonlijk ben ‘rijk’ geweest; ik ben opgevoed in weelde - als uw meisje. Toen zijn de dagen gekomen waarin ik *moest* werken. Hoort gij wat ik zeg: *moeten.* En ik zeg met Gonda: Ik ben tevreden; ik klaag niet; ik ben innig dankbaar voor de gave mij geschonken, die mij maakte tot een onafhankelijke. Maar ik zeg óók met haar: Als alles geniet en als alles zich amuseert en gij weet: Ik *moet* hier binnen blijven *arbeiden*: dat is hard. Dat is vooral hard, als men **jong** is. En het is óók waar wat zij zegt, dat onze werkkring naar buiten ons zoo dikwijls brengt uit de stemming, die

wij als vrouw noodig hebben om *vrouw* te blijven. - 'Der Mann muss hinaus ins feindliche Leben.' - Juist: **vijandelijk** is het leven. En wie er mee in beroering komt, hoe dan ook, in welk vak ook, die kan niet tegelijkertijd blijven een zacht, lief, beminnelijk huismoedertje, die moet om *staande* te blijven, den harden strijd aanvaarden als *man.* -

Wel haar die dan, als Gonda, als ik-ook, toch nog bezit een *thuis* waar een liefdevol woord, een zachte blik, een teedere omhelzing haar wacht. - Weet gij waarom ik zoo gepantserd ben tegen alles wat van buiten-af treft; - omdat ik zulk een *thuis* heb in mijn lieve vriendin ook hen met wie ik nu al zoovele jaren samenwoon. Niet zonder reden noemen we ons in onze verhouding, ik den man, zij de vrouw. - Ik speel zijn rol van gezins-onderhouder, zij die der vrouw, die al de deugden en al de beminnelijkheden bezit, der liefhebbende zachtaardige *vrouw* eigen. Wie van ons is daar nu in den besten zin, de meerdere? - Heeft Gonda geen gelijk? Zie, dat alles wilde ik U echter zeggen, mijnerzijds, als een bevestiging van Gonda's artikel, dat ik U vraag te lezen niet als een mooidoenerig opstel, zooals de bovengenoemde *niet* uit eigen ervaring sprekende theoriseerende dames ze schrijven, maar als een waarachtig getuigenis, een *biecht* mag men zeggen. -

En nu Uw geval.

Gij zegt dat Uw dochtertje niet *behoeft* te werken omdat gij haar genoeg zult nalaten om te kunnen leven. 'Maar' voegt gij er bij: 'Alle bezit is onzeker. Ik acht mij dus verplicht haar nogtans te bekwamen voor het een of ander.' En gij kunt *mij* nog vragen of ik dit met U eens ben of niet? Gij kunt *mij* nog vragen, *mij*, het eenige meisje van een vader die te veel vertrouwde op zijn fortuin en al mijn beden mij iets te laten leeren als *vak* afsloeg, *mij* kunt gij nog vragen of ik U ongelijk geef in zulk een voorzorgsmaatregel? Immers neen, duizendmaal neen! Natuurlijk is het Uw *plicht* Uw kind zoo op te voeden, dat het later zichzelve zou kunnen onderhouden desnoods. - De vraag is maar *wat* zult gij haar laten leeren?

Ziet gij, dáár nu begint m.i. de moeilijkheid waarvan ik in het begin dezer correspoondentie sprak; want de *tijds*-omstandigheden beïnvloeden ieder opkomend geslacht, ook Uw dochtertje zal niet onbeïnvloed blijven van vriendinnen en moderne juffers, van al die dwaasheid in een woord, waarop ook Gonda doelt als zij zegt, dat de eene de andere *napraat.* Daarom geldt het voor U, met alle zorg en alle tot Uw dienst staande middelen van dagelijkschen omgang met haar, uit te vinden *in hoeverre Uw dochtertje*, *als zij neiging gaat toonen voor het een of ander studie-vak of voor de een of andere kunstbeoefening, daarbij wordt geleid door den invloed van haar omgeving*, *haar lectuur*, *dan wel* **door werkelijke persoonlijke begeerte, door eigen aanlec**.

In het laatste geval zou ik voor mij nooit mijn dochtertje willen *dwingen* zulk een verlangen, wat ook, op te geven. Ik zou haar raden ten beste, haar wijzen op al de schaduwzijden, maar, als zij waarachtig niet anders zou willen, dan zou ik haar nimmer willen *dwingen* op te geven wat zij beschouwt als haar levensgeluk, dus óók Hooger Onderwijs laten genieten, als zij het verlangt. De hedendaagsche meisjes zijn in dat opzicht te veel reeds zelfstandig geworden, dan dat de ouders verstandig doen haar als onmondigen te weigeren wat zij beschouwen als haar recht. In zoo'n geval is het nog beter met schade en schande *zelve* te ondervinden, dan steeds aan de ouders de herinnering te behouden: zij stonden mij in den weg - (waarvan het consequente einde bovendien is, dat men naar hun dood gaat verlangen, om 'vrij' te zijn).

Dus, als uw dochtertje een bepáálden *wil* heeft, een bepaalde *neiging*, een uitgesproken *aanleg*, dan is het m.i. niet zoo heel moeilijk over haar toekomst te beslissen, want dan zou ik haar, behoudens de hierboven aangegeven waarschuwingen, nimmer beletten haar drang te volgen.

Iets anders echter is het wanneer zij, of geen uitgesproken begeerten heeft, of zichzelve verraadt minder te redeneeren uit oorspronkelijke persoonlijke verlangens naar dit of dat studievak, dan wel uit nadoenerij of modezucht. In zulke omstandigheden - die wel de meest-voorkomende zijn - kan, dunkt mij, ouderlijke leiding zoo véél doen. Door van jongs-af met uw dochtertje te praten kunt gij haar geest ontwikkelen, en haar opvoeding beheerschen, en haar helpen, als de tijd gekomen is zelve een studievak te kiezen, zich toe te leggen op iets dat niet hare vrouwelijke capaciteiten doodt, maar ze integendeel *ontwikkelt.* Iets wat m.i. zich bijzonder goed daartoe eigent is het pension-vak, een tak van bestaan die zich hoe langer hoe meer uitbreidt bij het toenemende reizen, waarin beschaafde vrouwen een heel goed middel van onderhoud vinden, en dat, vooral in het

buitenland beoefend, heel interessant kan zijn. Juist in uw omstandigheden zoudt gij, zonder U van het meisje te scheiden, haar in dit arbeidsveld een heel ruime ondervinding kunnen laten opdoen. Versta mij daarbij wel. Het pension-vak bedoel ik niet op de manier van de ouderwetsche juffrouw of weduwe, die een paar kamers verhuurt met of zonder 'abendbrot' en 'mittag-essen' van 1 mark à 1.50 mark. Ik bedoel het pension-wezen dat wil *geleerd* worden heden ten dage, waartoe behoort administratie en boekhouden en volmaakte kennis van de fijne keuken, inclusief schotels- 'opdoen' en ze 'opmaken' - etc. etc. Een andere richting waarheen ik voor mij, als ik dochters had, haar ook zou willen wenden, is de handel, waarbij ik bepaaldelijk denk aan modistes en tailleuses. In Parijs is een van de grootste en chicste modemagazijnen opgericht door een vrouw, zonder geld, maar met heel veel smaak, en veel administratieven aanleg. Van een klein winkeltje kreeg zij een heel grooten, met vele salons om te passen. Nu verkoopt zij nog alleen en-gros, is schatrijk, heeft hare villa bij Parijs. Smaak en oorspronkelijke vinding op het punt van toilet zijn vrouwelijke eigenschappen, die in deze takken zeer veel vooruitzicht hebben. Gij zijt als Indischman toch zeker met mij over het standpunt heen - ook in het buitenland reeds lang 'überwunden' en nog alleen bij ons gehandhaafd in zekere coterieën - als zou een arme onderwijzeres of afgebeulde telegrafiste per-se zooveel hooger zijn in 'stand', dan een dame die eigenares en leidster is van een goedbeklante zaak in japonnen of hoeden? Niet alleen kan de laatste, door haar meerdere verdiensten, tien maal beter voor den dag komen dan de eerste als 'dame', maar zeker behoort er minstens evenveel *verstand* toe en *ontwikkeling*, om een handelszaak met goed gevolg te drijven, als om een paar examens erin te pompen, en dan dag in dag uit machinaal 't zelfde werk te doen van kinderen lessen-overhooren en telegrammen verzenden etc. etc.

Natuurlijk deed ik maar een greep. Boekhouden, pharmacie, chemie, er is zoovéél wat heden tendage voor de vrouw openstaat, zonder dat zij behoeft te gaan tot het uiterste van advocaat of dokter willen worden; (iets waarin ik-voor-mij finantieel absoluut géén toekomst voor haar zie); en dan ten slotte is het ook mogelijk dat Uw dochtertje in muziek of teekenen genoeg bekwaamheid bezit om zich, als het zou moeten, met lesgeven daarin door de wereld te slaan. - Overigens houd ik dat voor een twijfelachtig bestaan, behoudens zéér uitgesproken gaven. -

De questie in hoeverre zij zich, als zij het niet behoeft te doen om den broode, gedrongen zal voelen te gaan werken uit tijdspasseering, die questie welke gij aanroert, schijnt mij minder gewichtig. Ik-voor-mij heb mij als rijk meisje nooit verveeld. En toen ik als onderwijzeres in Schotland werkzaam was, zeide mij eens een collega: 'Niet-waar, nu gij den zegen van het werken *kent*, zoudt gij niet weer terug willen in een leven van niets-doen.' - 'Daarin vergist gij U schromelijk', zeide ik haar, van ganscher harte. 'Ik zou best weten hoe ik mijn dagen kon doorbrengen prettiger dan nu'. - Zij ijsde van dat oprechte antwoord. (We zijn nog steeds samen heel goede vrienden) maar het is de wáárheid. Lees maar weer wat Gonda dienaangaande schrijft. Indien dus Uw dochtertje een solide, wel-onderlegde opvoeding ontvangt, en het haar gaat zooals mij, dat zij *in* zich iets heeft, dan zal zij, als zij later alleen overblijft, uit dat wat *in haar* is genoeg putten om zich niet te vervelen. Zij zal houden van reizen, van lectuur, van een of ander kunstgenot, misschien ook zal er in hare natuur een drang zijn tot liefde geven, die haar drijft zich aan een of ander liefdewerk te wijden; dat alles moet gij aan den *tijd* overlaten. Haar africhten op 't een of ander,

om haar voor *verveling* te behoeden, lijkt mij daarentegen nutteloos. Want óók werk behoedt niet voor verveling. Niets is eentoniger dan werken, gelijk Gonda met recht zegt. - Als Uw dochtertje niet huwt, zal zij, als elke vrouw, zeker een tijd moeten doorleven, waarvoor gij-ook haar niet kunt vrijwaren, van inwendigen strijd en van zoeken naar een levensweg; - dat is nu eenmaal niet anders. Geen opvoeding, hoe verstandig ook, bespaart haar *die* periode.

Die huwelijks-questie, die gij aanroert, wil ik ook niet onbesproken laten. Neen, dat geloof ik *niet*, dat een werkend meisje (zooals gij veronderstelt) minder spoedig uit 'verveling' een man zal nemen, dan eene die niets te doen heeft. Integendeel, U verwijzende naar Gonda, geloof ik dat een werkend meisje misschien nog veel eerder 'toehapt' om een thuis te hebben, om zich weer terug te zien gebracht in de atmospheer waarin zij thuis hoort, die der *huiselijkheid*, waar ze zelve heerscht als vrouw en moeder.

Bovendien echter geloof ik dat meisjes, die om zulke bijredenen trouwen, veel minder uit *verveling* dan wel uit zinnen-behoefte een overijlden stap doen. - Een meisje dat alleen is zal, of zij werkt of niet doet er niet toe, een onberaden huwelijk aangaan in negen van tien gevallen door allerlei bij-omstandigheden welke m.i. gehéél onafhankelijk zijn van de questie: brood-verdienen.

Iets anders is het of niet geheel de hedendaagsche richting uitsluit hoe langer hoe meer: het trouwen. - Dat geloof ik zeer zeker. Maar daaraan is weinig te doen. Het hedendaagsche meisje wordt zelfstandig gemaakt, en gaat nevens den man, in plaats van zooals vroeger op hem te wachten. Juist daarom echter, met het oog op de mogelijkheid van later huwen die gij-ook de gelukkigste oplossing acht, schijnt mij, waar de ouders nog invloed *kunnen* uitoefenen, zoo heel wenschelijk het meisje in een richting te leiden, die haar lichaam behoedt, en haar geest behoudt in het vrouwelijke spoor. Opdat, wanneer zij een gezin begint, haar komende kinderen worden ontvangen in bloeiende gezondheid, en haar gedachtengang gewoon is gebleven zich te bewegen in een *vrouwelijke lijn.*

Uw tweede vraag kan ik kort beantwoorden. Aanbevelingen als die welke gij meent worden tot *mij* gericht. Ze worden kosteloos opgenomen; de uitgever is in zulke liefdadigheids-questies heel bereidwillig. Als ge dus iets van dien aard op Uw hart hebt, dan moet gij mij maar een artikeltje voor de bewuste rubriek zenden. Liefst met Uw naam er onder. Dat hangt trouwens af van den *inhoud.*

Zooveel wat Uw beide vragen aanbelangt. Er blijft deze keer nog slechts weinig plaats over voor de rest van Uw brief, maar ik wil dien toch nog kortelijk doorgaan. - Ik beu blij dat Genève U bevalt en voor Uw vrouw's gezondheid dienstig blijkt. Zelve ben ik geen bewonderaarster van Calvijns stad; zelfs het natuurschoon, zoo kwistig in Zwitserland te vinden, trof mij daar naar verhouding minder dan op menig ander plekje. - Dat de poes het zoo goed heeft, en dat gij haar eventueel nog zult medenemen, was mij een blijde tijding. Ik voor mij geloof zeer zeker, dat gij ook dit verplicht zijt aan de opvoeding van Uw dochtertje, want hare liefde tot haar speelkameraadje is een goede en mooie karaktertrek in haar; dien moet gij aankweeken door haar te steunen. Wat zal zij daarentegen van U denken, als gij-zelf uit gemakzucht haar een egoïst, voorbeeld geeft? Daarmede verstikt gij in haar de goede kiemen m.i. Zeker, gij hebt gelijk dat ik waarschijnlijk méér houd van mijn honden dan gij van Uw poes. Gegeven de hartstochtelijke natuur die ik heb *als* ik van iets houd, zal dat wel zoo zijn, maar ik weet. niet of Uw vooronderstelling dat zij, als ik een kind had, een minder groote plaats in mijn hart zouden innemen geheel juist is. Er zijn onder mijn correspondenten meerdere getrouwde vrouwen, moeders, die hun hond, blijkens

hun brieven, heel hoog stellen; ook heb ik thuis in mijn moeder een ware honden-vriendin gekend, en tel er meerdere zoo onder getrouwde bekenden. - Ik zou ook zeggen, een hond is iets geheel anders dan een kind; hij geeft trouwe vriendschap en troost, hij deelt in je leven, begrijpt al je gewoonten, en, last not least, wordt in karakter geen zier minder, hoe zeer je hem ook bederft en vertroetelt. Daarentegen wil ik wel aannemen dat een poes nimmer kan worden voor den mensch wat een hond hem is, zoodat gij uit dat oogpunt allicht U niet geheel kunt voorstellen wat een vriendschap is als die van honden.

Interessant was mij 't geen gij mij schrijft omtrent den vriend van U, en zijn levensbeschouwing. Ja, inderdaad, er is een tijd geweest waarin ik-zelve ook zoo dacht. Gij haalt immers ook die zinsnede van mij aan (ofschoon gij niet vergeten moet, dat ik die een roman-persoon in den mond leg in *haren* gedachtengang). Echter schijnt het mij dikwijls toe, alsof ik deze uiterste consequentie *zelve* niet

aandurf. Is dat een rest van het oude geloof? Is het omdat wij zoo dikwijls in ons eigen leven staan voor onbekende leidingen en invloeden, die doen denken aan een liefdevol bestuur toch, neven ook zoo véle raadselen? Ik geloof het laatste. Overigens, Uw meening dat wij niet genoeg ontwikkeld zijn om den samenhang te begrijpen, deel ik volkomen. Hoe ouder ik word, hoe meer ik moet lachen om wat de mensch zoo verwaten noemt zijn 'wetenschap'. - De interessante werken van Bölsche ken ik, en de mij toebedeelde plaats aanvaard ik gaarne in Uw boeken-kast.

't Geen gij schrijft over Keizer Wilhelm, de wijze waarop gij die dingen, die ik noemde, uitlegt, is m.i. meer scherpzinnig dan aannemelijk. Maar wie kan ten slotte daarover uit de verte oordeelen? Juist daarom is m.i. geschiedenis zooiets onbetrouwbaars. Reeds in onze eigen dagen is het niet doenlijk te weten wat er achter de schermen gebeurt, wat de geheime drijfveeren zijn; en dan wordt ons uit eigenwijze geschiedenisboeken gedoceerd wat eeuwen-geleden keizer of koning deze bewoog, of staatsman zoo en zus eigenlijk leidde in zijn regeeringsdaden..! - Het komt er op aan uit welke *bronnen* geput is. Blijkbaar is uw oordeel in dezen beïnvloed door een geheel anderen gedachtengang dan de mijne, want ik ben op deze speciale punten gevoed door de niet zeer malsche critieken op zijn handelingen van dat deel van Duitschland, dat zich uiten durft over hem in Simplicissimus en Jugend. - Ik was met mijn vader in Berlijn, toen hij een van die plotselinge wendingen maakte, waarin hij zoo ver is, door den bekenden anti-semitischen hofprediker Stöcker, bij wien hij zwoer tot dien tijd, in eens te laten vallen. Voor zoo ver het mogelijk is, konden wij toen door de conversatie die wij daar hadden nog al heel aardig achter de schermen kijken, en het oordeel over hem geveld luidde alles behalve gunstig; omdat iedereen 't er over eens was dat hier achter stak een schuldendelging waartoe Israelitisch geld bereid was gevonden van een zekeren Commercieënrat afkomstig, op voorwaarde van Stöckers val. Op zichzelf beschouwd is er natuurlijk niets tegen te zeggen dat hij bij een Israeliet geld leent, en evenmin dat deze daarvoor verlangt de verbanning van den Israelieten-vijand. Maar, gegeven zijn verhouding tot Stöcker, zijn intimiteit met hem, zijn openlijk toejuichen van diens denkbeelden, vind ik zulk een onverhoedschen verraderlijken stoot in de diepte toch onverdedigbaar, en passend bij heel zijn optreden, zooals het begonnen is met Bismarck. - Had die niet een andere behandeling verdiend? - Kunt gij U een droeviger einde voorstellen dan dat slot?

Maar 't geen gij er op laat volgen, daarin hebt gij gelijk: misschien verlang ik te véél.

Het is daarmede misschien als met de huwelijks-questie, die ik behandelde in het nommer van 9 Sept: jl., in de gedachtenwisseling met den heer Servaas van Rooyen. Even als ik misschien den man in het huwelijk een te hoogen maatstaf zou aanleggen, evenzeer verlang ik wellicht van den vorst meer, dan hij vermag te geven. Zoo zal het wel zijn. Daarom ook vermag ik mij nooit op te schroeven tot 'geestdrift' als ik Majesteit deze of gene zie. Met den besten wil ter wereld niet. Integendeel, ik verbaas me dan altijd over het domme en onnoozele van een juichende volksmassa - erger me ook wel een beetje, eerlijk gezegd, aan zoo'n zinneloosheid. - Men moet niet redeneeren bij zulke gelegenheden, enkel maar accepteeren. Dat kan ik nu eenmaal niet. -

Neen, die brief, dien gij aanhaalt, heb *ik* nimmer geschreven. Maar één zinsnede van U-zelf trof mij buitengewoon, omdat ik daarbij dacht aan mijn vader:

Ik voor mij, *ik heb in m'n ambtelijken diensttijd, gelegenheid gehad om achter de schermen te zien van hóóggeplaatsten*, *en ik ben tot de slotsom gekomen*, *dat alleen ontzettend hooge karakters in hooge positie*, *rein kunnen blijven*, *- en dan alléén nog ten koste van vreeselijke inspanning en het zich maken van een foule van vijanden!* Weest ervan overtuigd dat op hem die woorden toepasselijk zijn. - Volkomen. -

Ten slotte moet ik nog den wensch uitspreken, dat gij mij, waar gij mij niet mocht hebben begrepen, of waar het nieuwe vragen geldt, steeds zoo openhartig mogelijk en *zonder eenig voorbehoud* zult schrijven. Daarop reken ik. Alleen dan kan deze correspondentie, wat ik zoozeer hoop, vrucht dragen. -

Vriendelijk gegroet.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Excelsior. - Ik heb uw stukken vernietigd; óók dat van Oud-Leyden.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Vragenbus
Helpt elkander

Ingekomen vragen.

Wie kan een der abonnées nog helpen aan een nummer 50 van den 21^{en} jaargang ter lezing of te koop. Het adres is bij den uitgever bekend.

Berichten.

Wegens de lengte van het stuk: Brieven uit Constantinopel moesten Dagboekbladen en een Boekbespreking, wachten.
REDACTRICE.
Sluiting red: ged:

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Rusthuis 'Dennenheuvel'.

Gelegenheid tot opname van rustbehoevende en herstellende patienten. Familieleven; direct bij bosch; billijke conditiën.

(514)
Zuster SCHOTSMAN,
Boschweg 133, Velp.

30 September 1908.
22ste Jaargang.
No. 14.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Voorzichtigheid.

Het woord zelf duidt iets goeds aan: vooraf zien, bekijken, dus bedachtzaamheid vóór 't ondernemen van een werk; de werkelijke beteekenis is ruimer, de voorzichtige is niet enkel bedachtzaam vóór, maar ook bij elk deel van den arbeid.

Onder de volksdeugden der Nederlanders neemt de voorzichtigheid een eereplaats in. Zij heet de dochter der wijsheid, en de volkshumor noemt haar tevens de moeder van de porseleinkast En zij is inderdaad een kind der wijsheid, in zooverre althans als zij de vrucht is van ondervinding en deze met wijsheid gelijk staat; zij komt met de jaren en is niet eigen aan de jeugd, die niet angstvallig tegen alles opziet, maar vol vertrouwen denkt, aanpakt en handelt en - natuurlijk - vaak bedrogen uitkomt. Dit leert haar in 't vervolg voorzichtiger te werk te gaan, zich niet over

ijs van één nacht te wagen. Teleurstelling baart voorzichtigheid, en daar het leven der meeste menschen uit teleurstellingen is saamgeweven, wordt men op den ouden dag voorzichtig, omzichtig, angstvallig, wantrouwend, ja, soms zelfs pessimistisch.

Maar er zijn ook vele voorzichtigen zonder ervaring en angstvalligen, die nog nooit zijn teleurgesteld. Hun voorzichtigheid behoedt hen er voor zich ooit te wagen. 't Zijn wijze lieden, die zich de ervaring van anderen ten nutte maken, ideale scholieren in de leerschool des levens, die zich aan anderen spiegelen. Nooit ondernemen zij iets dan datgene waarvan zij met het bloote oog den goeden afloop kunnen of meenen te overzien, 't zijn secure baasjes, die zich een gewonen, rustigen en genoegelijken levensweg afbakenen, maar verwonderd opkijken, als hun plannetje toch soms nog mislukt, hoewel dit zeer goed mogelijk is, want het leven is geen wiskunde en het banen van den levensweg geen rekensommetje.

* * *

't Is een eigenaardig, maar tevens zeer verklaarbaar verschijnsel, dat de aanprijzing van een deugd een ander gevolg heeft dan men oppervlakkig zou denken. Een deugd is een teer iets. Prijst haar en gij bederft haar. Haar kenmerk is eenvoud: Goede wijn behoeft geen krans. Noem voorzichtigheid wijsheid en door die overdrijving maakt ge haar tot een ondeugd voor wie 't gelooft en er naar handelt. Want wie in de voorzichtigheid wijsheid ziet, zal haar steeds in acht nemen en dus ook daar waar ze niet te pas komt. De voorzichtigheid zelve wordt dan overdreven en ontaardt daardoor in benepen angstvalligheid, die bang is zich aan lauw of zelfs aan koud water te zullen branden.

De voorzichtige neemt een afwachtende houding aan tegenover vreemde menschen en dingen. Ge wilt een vreemdeling die zich in uw dorp of buurt heeft gevestigd, vriendelijk en hartelijk tegemoetkomen, omdat ge u in zijn plaats denkt, maar gezeten lieden met levenservaring geven u op den ernstigsten toon der wereld den nationalen raad: ik zou eerst de kat maar eens uit den boom kijken, je weet nooit... enz.

Uwe onvoorzichtige, hartelijke vriendelijkheid zou u in ongelegenheden kunnen brengen, daarom is Nederland liever onhartelijk.

Voorzichtigheid is goed, maar zij mag andere, grooter deugden niet in den weg staan.

Er zijn vele dingen, waarmee men voorzichtig moet te werk gaan, teere en kostbare zaken die men niet of slechts even mag aanraken. Wie iets onderneemt moet vooraf bedachtzaam overwegen op welke wijze hij zijn doel kan bereiken: den schlechten Mann musz man verachten, der nie bedacht was er vollbringt. Deze bedachtzame voorbereiding is de voorzichtigheid van den wijze, en zij is voldoende. Doch zich met voorzichtigheid wapenen tegenover alles en iedereen is verkeerd, omdat dit in angstvalligheid ontaardt en het goed vertrouwen benadeelt, dat onmisbaar is voor het welslagen, en de geestdrift en de bezieling doodt, die de kracht uitmaken van elke handeling. De voorzichtige loòpt gevaar zoolang te dralen, tot de gelegenheid voorbij is of een ander hem de loef heeft afgestoken; hij is geen baanbreker, geen wegbereider of landontdekker, door anderen gebaande paden. 't Geluk is met den stoutmoedige, wie niet waagt, niet wint. Haast zou ik zeggen: zalig zijn de onverzichtigen, want hunner is het goed vertrouwen en 't geloof in menschen en

dingen. Beter is het onvoorzichtig veel te doen en vaak bedrogen en teleurgesteld te worden, dan uit voorzichtigheid niets en dus ook niets goeds uit te voeren. Gelukkig, in vele opzichten, de onverbeterlijke optimisten.

Voorzichtigheid is goedkoope wijsheid, die achterna altijd gelijk heeft; zij is een zuster van de wijsheid der beste stuurlui aan den wal.

C.G.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 11.) VII.

Ik zie me zelf nog zitten op mijns vaders studeerkamer, een middag kort na St. Nicolaas; ik had ‘Onze Voorouders’ van Van Lennep van hem cadeau gekregen, en ik moest thuis blijven wegens lichte verkoudheid. - - Mijn moeder was uit; de jongens naar 't gymnasium. - O, die onvergetelijke intimiteit van zóó'n middag; 't licht aan, mijn vader werkend, en ik lezend; lezend, van Brinio en van de Batavieren, totdat ik, tot verbazing van mijn vader, in één enkelen middag zijn heele St. Nicolaas-cadeau had verslonden.

Kleine lieve aangebeden Cassy! Zoudt *gij* uw plaatsje niet krijgen in dit stuk van mijn leven, gij die er in waart: het vriendinnetje, 't speelnootje, de troosteres, 't poppetje, wat niet al! - -

Ik heb nooit recht met de pop kunnen spelen. Menschen, die voor alles een stelregel maken, zeggen dat meisjes, die heel lief doen met de pop, per-se moeder-instinct bezitten. Het is wel mogelijk, ik spreek 't niet tegen, te minder omdat ik zelve inderdaad vrouwen ken, die dat moeder-instinct in hooge mate deelachtig zijn, en in hare jeugd inderdaad hartstochtelijke poppen-liefhebsters waren. - Wat mij persoonlijk-aangaat, ik heb nooit, zoo lang ik mij kan herinneren, kunnen gelooven aan de 'echtheid' van de pop, en dáárom liet haar bezit mij zoo heel koud. 'Ze praat niet, ze voelt niet, ze lééft niet'. Dat was bij mij scherìng en inslag. - Dientengevolge riep ik dan ook voortdurend: 'Wat moet ik er nu eigenlijk mee-doen?' Want haar uit- en aankleeden verveelde mij dadelijk, en haar naar bed brengen, en er kindje mee spelen, zooals andere meisjes, was mij onmogelijk, dóór dat gevoel: 't *is geen* kindje toch. 't Liefst speelde ik met mijn broer soldaatje, al de veldslagen deden we na die wij in de geschiedenis leerden, in een groote naïeve bewondering voor de helden, die de geïll. Nederl. geschiedenis van Elbers ons zoo aardig leerde kennen, met rijmpjes er onder (welke ik *nu* nog uit het hoofd ken, zooveel indruk maakten ze op mij) over Tromp, en de Ruyter, en prins Willem, en wat niet al. - - Maar 't refrein dat steeds terugkeerde in mijn kinderbehoefte aan intiemer speelgoed was: Een hondje...

Ik kreeg het toen ik tien jaar oud was, van een familielid op wiens buiten, in Friesland ergens, het was geboren. Het kwam 's avonds aan, een klein en zwak diertje, tegelijk met een grooter hondje uit hetzelfde nest, bestemd voor een andere familie. Ik mocht kiezen, en, als een echt kind, koos ik den grooteren, sterkeren; maar mijn moeder overtuigde mij dat de kleinste veel mooier zou opgroeien waarschijnlijk. Wat ben ik haar later dankbaar gebleven voor haar raad.! Want het werd inderdaad een lief, klein, mooi schoothondje, en het broertje is opgegroeid tot een veel grooteren, veel meer voor heeren geschikten wandelhond. -

Hoe ze aan haar naam 'Cassy' kwam, dien ik later leelijk-genoeg vond.!? Wel, ik zeurde er den ganschen dag over hoe mijn lieveling zou heeten, liet alle namen de revue passeeren totdat de heele familie er wee van was geworden, en ik ten slotte bij ongeluk opperde: 'Dan maar Cassy' (Cassy was de naam van een Engelsch christelijk boekje, in die dagen juist door een tante tot een liefdadig doel uit het Engelsch vertaald). -

Ik had het niet op een ongelukkiger oogenblik kunnen zeggen. Mijn vader was namelijk zooeven ongeduldig geworden, omdat ik mij in het hoofd had gesteld: 'Darling', iets wat hij had afgewezen, met de van zijn standpunt begrijpelijke verklaring: Denk-je dat ik, als het diertje wegloopt, den heelen dag tot spot van jan en alleman wil jammeren langs de straat: - - 'Daaa.... rr... ling.... Daa.... rr... ling....' En, in die ongeduldige stemming, besliste hij ineens: 'Goed, nu moet het uit zijn: *Cassy* dus.' Ik durfde niet meer tegenspreken. Cassy leek mij tot troost nog al particulier-óók. Later, vooral toen er de afkorting van kwam: 'Cas', vond ik het heel jammer. - -

Cassy was *mijn* eigendom. Zij hield hartstochtelijk veel van mijn moeder, zelve op haars vaders buiten Ekenstein, bij Groningen, aan dieren zoo gewoon, van kind af. Zij zat onder hare rokken als ze wilde slapen, of legde zich op haar schoot, zij

vluchtte tot haar als ze vond dat wij 't te bont maakten in ons spel met haar in den tuin. Zij was óók zeer gesteld op mijn vader, bij wien zij speciaal haar nood kwam klagen als ik haar met al mijn poppenjurken, en de poppenpruik incluis, had uitgedoscht. Maar voor mij was zij *alles.* Zij vervulde de rol van *alle* speelgoed voortaan, zij ging overal mede heen, tot boven in de boomen, tot op den nok van het waschhok (waarvan ze op een dag met ons naar beneden viel zonder dat een onzer zich gelukkig bezeerde). - Cassy... ik zou bladzijden kunnen vullen met de beschrijving van haar slimheid, haar liefde, haar leuke kunstjes als zij thuis wou blijven, haar angst voor onweer, wat niet al waardoor ze onze getrouwste, onze liefste speelkameraad is geworden, jaar in jaar uit.... Nu ligt haar ver graf in Suriname.... Dáár waar mijne moeder rust -, van wie ze geloof ik 't meest van allen hield, onder wier bed ze den nacht van haar dood stil bleef liggen, onbewegelijk, zonder naar eten of drinken om te zien, - daar óók is zij achter gebleven voor goed. - - - Heb dank, kleine, lieve Cassy; trouwe, onvergetelijke,

kleine Cassy, heb dank, voor al 't goede dat gij mij hebt gedaan, heb dank voor al uw vriendschap en al uw liefde, en al uw geduld met het kleine meisje, waarvoor gij - dat begrijp ik nu beter dan toen - zóó zacht en zóó goed waart terwille bovenal van 'de vrouw', van mijn moeder, die gij zoo héél liefhadt. -

Ja, heb dank! Ik zie nooit een mijner honden aan, of ik denk aan U, de éérste die mij leerde wat hondentrouw en hondenliefde is...., iets zoo mooi en zoo standvastig als menschen *nimmer*, *nimmer* vermogen te geven. - - -

Slaap zacht in uw tropen-grafje nu, kleine lieve witte Cassy....

Later kwam Jip.... Jip, zoo genoemd naar den door ons allen zoo geliefden hond uit David Copperfield, op wien hij overigens niets geleek, behoorde eigenlijk toe aan mijn oudsten broer, maar hij-zelf beschouwde zich geheel als mijns vaders hond. En ik ben overtuigd dat niets mijn vader op het scheidings-oogenblik naar Suriname zóóveel heeft gekost als het achterlaten van dien hond, wiens trouwe, teere, vragende oogen hem wanhopig aanstaarden terwijl de trein wegstoomde van het perron in den Haag, aanstaarden met de stomme vraag: Helpt al mijn jammerlijk huilen dan niets.... niets.... *Kunt* gij *mij* achterlaten? -

Hij was de hond van mijn oudsten broer. Die wilde hem bij zich behouden. - En dat heeft mij altijd gespeten, om mijn vader *en* om Jip. -

Ik heb zooveel en zoo dikwijls in de Lelie verteld van onzen Benjamin; wel, Jip was in karakter een soort voorganger van dezen onzen lieven bengel, die ons duizendmaal op één dag doet zeggen: 'Lastpostje dat je bent,' maar duizend en één keer: 'Schat; 'k zou je niet anders willen dan juist zóó, zoo druk en zoo ondeugend en.... zoo lief....'

Jip kende zoo goed mijns vaders stap als hij thuis kwam. Dan rende hij naar het buffet, en zat daarvoor op, totdat mijn vader binnen trad, in stom afwachten wat dat kunstje hem zou opleveren van de daar opgestelde lekkernijen. Jip, wiens wangedrag zeker soort van overkuische juffers, die graag reinheidsboekjes lezen, zou doen blozen, indien althans hare bleeke fletse wangen dat nog kunnen, was er dagen lang van door nu en dan, en kwam dan tegen den ochtend berooid thuis, om tusschen de beenen van den melkboer binnen te sluipen, de mand in. Dan lag hij daar te wachten tot mijn vader verscheen -, te wachten met het onschuldigste gezicht van de wereld. Maar zijn verward haar, en nog meer zijn eigen beschaamd gezichtje, vertelden boekdeelen van de schuld in zijn klein honden-geweten. - Jip klom op de tafel om U te beletten te lezen, als hij wilde spelen, maar óók om Uw hand weg te nemen, als gij huildet, en U met zijn zoentjes te troosten. Jip wandelde even graag met ons, als Cassy graag thuis bleef. Op het bekende café: de Promenade, later in den Haag, ging hij, als we er nu en dan eens zaten, rond langs de tafeltjes, om, door zijn opzit-kunstjes, van de lachende aanwezigen een klontje suiker af te bedelen, juist zooals nu Benjamin dat óók probeert bij elken vreemde, als wij in een dergelijke gelegenheid zijn met hem. (Maar dat was in den goeden ouden tijd, want toen waren er nog geen electrische trams en auto's, die je dwingen je hond angstvallig vast te houden, zoowel daar op de Promenade als overal elders, zooals *wij* 't nu doen moeten).

Ze vlieden de kinderjaren... o ze vlieden zoo snel.! En het kind wordt jong-meisje.

't Kost mij moeite van u te scheiden, van mijn leven van kind-meisje, in 't kleine plaatsje, van de wandelingen met mijn vader van de school naar huis, als ik hem

dagelijks kwam afhalen op het Gerechtsgebouw, van heel het nog niet weten van levenswerkelijkheid. - -

En ach hoe verlangde ik er toen naar, naar dat andere, dat nieuwe, dat volwassenzijn.! - Toen leek het me zoo eindeloos heerlijk: leven - leven.! -

Is dat niet het heel-droevige eigenlijk van ons mensch-zijn, dat we het tegenwoordige eerst waardeeren, als het verleden is geworden, erger nog, het eerst dan eigenlijk *begrijpen*, als het achter ons ligt een voorbijgegaan tijdperk, wat het ons wou leeren, te zeggen had.? -

Ik herinner me nog altijd een wandeling met mijn vader, op een Zondag na kerktijd. Het begon plotseling te stormen, heftige, ruwe vlagen, zooals ons noordelijk klimaat ze zoo vele telt.! En... terwijl ik met mijn kinderlichaampje daartegen op worstelde, ging het als een bliksemstraal door me heen: Zoo tegen het leven op-stormen-kunnen.! Er moet

iets bedwelmends-heerlijks zijn in den strijd; nooit buigen, liever breken.! - -

Menig maal later heb ik, als de branding mij bijna over 't hoofd sloeg, als de slagen van 't noodlot zoo fel troffen, daaraan teruggedacht, aan dien Zondagochtend, toen ik nog de zonzijde alleen kende van 't leven, en nog niet wist wat storm is. -

Mijn wandelingen met mijn vader.! - Ze waren voor mij een bron van onuitputtelijke vreugde, van blijden trots, van dagelijksch weerkeerend genot. - -

En daar kwam de kwaadsprekendheid, en giftigde er over heen met haar onreinen adem. -

'Weet je wel wat ze bij ons op kostschool vertellen?' zei me op zekeren dag een Engelsch meisje, dat door onze dagschool - waar ook kostmeisjes waren - met mij in intiemere aanraking was gekomen, en dikwijls bij ons logeerde... 'Ze zeggen dat je vader je dwingt om altijd met hem uit te gaan; - dat hij je slaat als je 't niet prettig vindt'...

Het was zóó absurd, dat ik sprakeloos was, van verbaasdheid en schrik en ontsteltenis en verontwaardiging. Vermoedelijk was het verhaal in de wereld gekomen door het eenigzins strenge uitzien van mijn vader, door de groote stappen die hij maakte, en die ik moeite had bij te houden. -

Hij-zelf lachte hartelijk, toen ik 't hem ziedend van toorn, meedeelde als iets vreeselijks, dat zijn reputatie had bezoedeld, en waarvan ik niet wist hoe ik hem ooit zou kunnen schoon wasschen. -

't Was mijn eerste kennismaking met leugen en verdachtmaking, waartegenover we machteloos staan. -

Wat hielp het of ik betuigde hoe véél ik hield van mijn vader, hoe juist die wandelingen immers mijn blijdste oogenblikken vertegenwoordigden. - 'Ja, dat wist *zij* immers ook wel' - betuigde het Engelsche vriendinnetje. 'Maar die zei toch dit, en deze dat.' -

En ik voelde 't wel - voor de eerste maal in mijn leven - tegen dat rondwarende gevaarlijke spook: 'men' zegt vermocht ik niets, stond ik volkomen machteloos. -

't Deed me geen pijn om me-zelve, omdat ze op school me aanzagen voor een slachtoffer van vaderlijke willekeur; maar om hem - om hem, die zoo lief was voor me, zoo goed, die zoo alles deed wat hij kon om me 't gemis eener gezonde moeder te vergoeden - dat men van hem, van mijn verhouding tot hèm, zoo iets durfde rondstrooien.! -

(*Wordt vervolgd.)*

In de mijnen van Seraing door Johan Schmidt.
Met teekeningen van den auteur.

Mijnwerker door de muur brekend.

In stuggen ochtend zijn we naar de mijn getogen, na een bijna slapeloozen nacht, want we moesten al vroeg bij den chef van dienst worden gepresenteerd. - Dat was wel niet het plezierigste van dezen emotioneelen tocht - maar wat konden we er aan doen als we persé wilden toegelaten worden tot de Houillère-Collard.

Zóó gemakkelik was het al niet gegaan verlof naar beneden te bekomen. Men scheen van verre ons te willen weren. Edoch, 'n goed onderzoeker laat zich niet afschrikken en dus wisten we, ondanks alles, toegang te krijgen.

Seraing is een fabriekscentrum nabij Luik en ongeveer een halfuur vandaar met den electrischen tram, terwijl het een uur duurt vóór men er is als men het bootje neemt. - 'n Uitje is de gang er-naar zeker niet te noemen, wanneer men bedenkt dat een lange rij rookende fabrieken den geheelen Maasoever langs het uitzicht belemmert. Wel onderbroken somwijlen

door groenende montagnes, doch overigens blijft alles eentonig en wordt wat nog eenigszins afwisseling zou kunnen brengen, door immer walmende schoorsteenen bedorven. Daarbij komt, dat doodsche zwart-berookte machines, heuvels van steen en dorre aarde onafgebroken langs beide zijden der Maas oprijzen. Neen, Seraing is zeker geen plaats, waar men vertoeft om te genieten van de eeuwig-heerlike natuur-weelde der Ardennen, die aan den anderen kant van Luik zoo glorieus reeds zich verheffen. Wij echter, die reizen om te beschrijven, wat we zien en ondervinden, onderwierpen ons met niet al te grooten tegenzin aan de ons wachtende wandeling door de mijngangen, maar lieten ons toch per electrische, dus zoo spoedig mogelik, naar de plaats onzer bestemming voeren. Toen we aankwamen en geeuwend uit den wagen stapten, was ons eerste werk naar den chef te gaan, die o schrik, niet was te vinden. Wij al benauwd! Zouden we onze moeilijke onderneming (we hadden ons allesbehalve wèl gevoeld zoo vroeg) met weinig succes bekroond zien en mochten we met een: 't Is voor heden te laat, naar huis gestuurd worden? Dat zou toch al te onplezierig zijn, te meer daar de mogelikheid, nu voor goed van een mijnbezoek te moeten afzien, alles-behalve aanlokkelijk was en niet uitgesloten scheen. De Houillère-Collard is een mijn van beteekenis en er in afdalen leek ons bizonder interessant. Een mijn, waarin dageliks 1200 mineurs arbeiden, - uitgezonderd den dag onzer ommegang, want toen was een vierde deel kermis houden te Luik - mag een groote genoemd worden en het onderaardsche boezemde ons dan ook veel belang in.

Dat we onze positie hachelik vonden, behoeft niet gezegd - nu het er naar ging lijken, dat we onverrichter zake weer huiswaarts konden gaan. Eerlikheidshalve dien ik hier bij te voegen, dat het onze eigen schuld zou geweest zijn, indien dit gebeurde, daar we niet minder dan drie kwart-uur te laat kwamen. Echter, we konden ons gerust stellen. Toen we nog twijfelend stonden te beraadslagen, kwam de boekhouder een der ingenieurs aan ons voorstellen, gevolgd door een géometrist, die ons ten geleide werd aangewezen als we aanstonds zouden neer-zakken 523 M. onder den grond. Deze was zeer voorkomend, bracht ons eerst naar onze kleedkamers, van ruime badkuip voorzien, alwaar we ons moesten steken in een rein mijn-werkers-pak. Dat werkje vorderde niet veel tijd. Een blauwe broek, kiel, schoenen enz. zijn weldra aangedaan, terwijl het opzetten van een soort slaapmuts, waarover een leeren hoed gaat (beide maatregel om geen steenkool in het haar en op het hoofd te krijgen), in enkele minuten is geschied. Ik was evenwel *te* vlug in het pak en geen wonder, want ik dacht er niet aan, dat ik mij, vóór de mijn-werkers-kleêren aan te trekken, van alle ondergoed moest ontdaan hebben. Daar zou ik plezier van beleven. Straks hierover. In ieder geval was ik in een ommezien verkleed en hoefde mijn tochtgenooten op mij niet te wachten, wat ik al een bizonder kranig stuk vond, ik die niet begreep, dat het omlaag vreeselik drukkend zou zijn. Ik zie ons nog komen uit de kleedcellen! Hoe traag voelden we ons in die ongewone kleedij. En niet alleen wij, maar velen vonden ons wonderlike mineurs. De geheele fabriek kwam buiten, alsmede het kantoorpersoneel. 't Is duidelik, dat de ouvrières, vrouwen, die de bovengebrachte berlins van de put wegrollen, schik hadden. - Geen wonder, voor plezier de mijnen in te gaan, moest de dames wel wat ál te gek lijken; en toegetakeld als wij waren wekte het nauwbedwongen spotlust op. Maar een kranig ding vonden ze 't toch ook, dát was meteen te merken.

Intusschen waren ons de mijnlampen ter hand gesteld en gingen we over het oneffen terrein naar de lift om neergelaten te worden in de put, onder hoede van den géometrist.

Welk een vreemde gewaarwording dat hortend afdalen in de diepte. Nu eens zeer snel, dàn minder schuurt de lift langs de wanden der put. Wie ‘Germinal’ gelezen heeft, ziet plots in gedachte voor zich afspelen de lange rij tafreelen door Zola zóó ontroerend beschreven, begrijpt diens machtige schepping beter dan vroeger nog - doorvoelt het leven in den afgrond, waarin dagelijks de mijn-werkers neergelaten worden. Juist, door 't weeë van een zakken met de lift, is 't 'm of hij voor làngen tijd tegemoet gaat de zwarte onderwereld en men 'm niet na drie uren weer ophaalt. 523 meter diep te gaan, met een snelheid van 4 meter per seconde, kan werkelijk een ‘afscheid van het aardsche’ genoemd worden en 't verwondert me dan ook volstrekt niet, dat men een afscheidsgroet meekrijgt althans men meent het ‘vaarwel’ van den ingenieur dùsdanig te moeten verstaan. Het ‘Glück auf’

der duitsche mineurs is te bekend om daar niet onwillekeurig aan herinnerd te worden. En 't gaat je niet roerloos voorbij - daarvoor is het leed der mijn-werkers te dikwels tot ons doorgedrongen. 't Spreekt vanzelf, dat een zekere onrust den ‘bezoeker’ beroert, wijl hij heel goed weet, misschien niet meer boven te zullen komen. De gevaren waaraan de ondergrondschen zijn blootgesteld hebben ons immers te vaak met ontzetting vervuld, als we lazen

van een mijnramp. En hoe menigmaal gebeurt het niet, dat een gas-ontploffing, een stijging van het mijn-water enz. aan honderden het leven kost. 't Is daarom nog niet zoo heel gewoon in de mijn te gaan. Men weet toch waaraan men bloot staat, waaraan men zich waagt.

Natuurlik wijkt het gevoel van vage onrust gauw, vooral wanneer de lift beneden is. Dan bekomt men spoedig van de snelle neerglijding; 4 M. per seconde in een onherbergzame lift, die eveneens voor het ophalen der berlins[1)] wordt gebruikt. Toen we waren gearriveerd, stapten we over den ijzeren dwarsstang der lift en bevonden we ons aan het begin der hoofdgalerij. Pikke donker. Alleen onze lampen gaven schaarsch licht. Schuw gingen we voetje voor voetje verder, de lampen voor ons, laag bij den grond houdend. De géometrist was beter op zijn plaats en leerde ons hoe de lampen te houden opdat we het best van het licht konden profiteeren. O, 't is werkelik invreemd, 'n eerste stap in de mijnen. Men bedenke, dat men niets ziet buiten den lichtkring der lampen, die nog ó zoo schemerig is. 't Vlammetje[1)] is klein en de grond hobbelig, vol kuilen en plassen. Bovendien hoort het sijpelend gemurmel

1) Berlins zijn de wagentjes waarin de kolen worden geladen en per lift boven worden gebracht.
1) De constructie der mijnlamp is te overbekend om er hier nog over te schrijven.

van het mijnwater allereentonigst aan. De z.g. hoofdgallerij is bij den aanvang weinig hooger dan twee meter, die al spoedig minderen.

Na enkele passen gedaan te hebben zagen we, dat we ons bijna voortdurend moesten bukken om ons niet te stooten aan de balken, die geschraagd worden door schuins-opstaande speilers van dennen of eikenhout[2]. Deze houtsoort hangt af van de hoeveelheid steenkool, die men uit deze of gene mijngang denkt te halen - door boring gewoonlijk te bepalen. - Dennenhout biedt minder weerstand op den duur dan eikenhout en daar de mijn nog wel voor 50 jaar kolen bevat, gebruikt men dus voor rijke aders eikenhout, wat niet belet, dat de stutten toch na eenigen tijd hernieuwd moeten worden. De

2) Stutting der gangen.

dikke eiken palen ziet men als rietjes hier en daar gebogen en door tweeën geknakt. Boven onze hoofden staken de afgeknapte balken puntig naar omlaag en zakte de zolder om het zoo maar eens te noemen op de doorgebroken deelen meê. Gevaar bestond er volgens zeggen niet. Altijd is men aan het repareeren, brengt men nieuwe stutten aan om gevaar van instorting te voorkomen. Ons troffen die gebarsten, doorgebogen en geknapte balken zeer, doch we letten er niet meer op toen ons was gezegd, dat dat niets te beduiden had. Trouwens de omgeving nam ons zoodanig in beslag, dat het ons belette er verder op door te denken. Beducht op lijfsbehoud, moesten we onophoudelik om ons heen kijken en ons wachten niet in de breede met mijnwater gevulde geul te storten, links van ons, omdat de dwarshouten der rails, waarover de berlins voortgeduwd worden, ons herhaaldelik deden struikelen. Later moesten we wel op die dwarshouten stappen om niet in het water te plassen, dat soms een voet hoog in de gangen stond. Kort, nadat we behoedzaam voortstapten, bleek het ons geen oogenblik onze attentie te mogen verliezen. Plotseling, zonder iemand er op bedacht was, gleed een der onzen uit en zakte tot aan de heupen in het vuile water. Nu was de schrik er voor goed in. Dubbel voorzichtig baggerden we verder. Er was zooveel water, omdat veel mijn-arbeiders afwezig waren geweest en dus de pompen minder gestadig hadden gewerkt. Bij gezegd werd, dat indien de pompen onklaar raakten, een reservoir gedurende 24 uur het water tot zich kon nemen. In dien tijd worden de pompen dan wel hersteld.

Een half uur ongeveer waren we den géometrist gevolgd, nu en dan in het voorbijgaan door een werker gegroet, die spookig opdoemde in de zwarte grot. Op een afstand gezien leek hij schier een monster. Vóór zijn lamp bezig, die op den grond stond en achter hem schuw licht gaf, bewoog hij zich. In dien schijn boog de silhouet dàn voorover, richtte gewrongen het bovenlijf op, geruchtloos. En telkens zagen we bij nadering soortgelijke figuren somber-zwart in het nog zwarter einde wroeten, bloot van bovenlijf, geheel bevuild van kolen-stof. Het was er ook warm, heet, benauwend. Door bedorven lucht moesten we voort tot we aan deuren[1)] kwamen waarachter verschere lucht zóó sterk zoog dat men het geruisch van een waterval meende te hooren. De bedorven lucht komt, bijwijze van uitwaseming in die gangen waardoor ze de mijn weer verlaat. Hiertoe dienen ventilators. Maar intusschen werken in deze gangen menschen en ademen de lucht in, die over alle levenden is heengegaan. Zelfs de lucht, die in de laagst gelegen ader (580 m.) wordt verbruikt moet over hen heen trekken. Wij hadden sterk te lijden in die bedorven atmosfeer - en niet het minst ik. Dat laat zich begrijpen. Ik zwoegde immers onder mijn dubbel pak kleeren door de stinkende gangen. De verwondering van onzen geleider was dan ook verbazend, toen hij van mij vernam het wáárom mijner benauwenis. Dat hielp mij helaas niets. Ik zou mijn lijdensweg volbrengen. We moesten nu al hurkend, inplaats van gebogen loopend vooruit komen, om eensklaps geheel op de buik langs den grond te moeten kruipen. - Gelukkig was 't terrein minder vochtig, en schoven we meer langs 'n kolen-glooiing naar omlaag tot we de reeds bovengenoemde 580 meter bereikt hadden. Dieper en dieper drongen we tot in de ader door, voor enkele mijnwerkers uitwijkend, gekromd aan den arbeid in deze spelonk. Maar altijd gleden we af, tot we door een gat nòg láger kwamen. Uit deze opening dook, juist voor wij erin zouden gaan een

1) Deze deuren kunnen door de lucht-druk heel moeilijk opengetrokken worden en sluiten de verbruikte lucht af, die boven wordt opgezogen. Op die manier behoudt men beneden stéédsfrissche lucht.

jonge, geheel bestoven duivel, achter zich, aan een ketting om het middel, een balk optrekkend. Verrassend. Of we een galei-boef zagen, zoo trof de jongen ons. En somber dat 't was. In een doodstil, nauw-belicht graf, iemand te zien klimmen uit een kuil, geketend aan 'n paal, door hem moeizaam opgehaald, is ontzettend. Hij echter bekommerde er zich niet om en sleepte zijn vracht verder. Verdween haast ongemerkt in de krommende gang. Beneden in de kuil zagen we 'n paar lampen gloren achter dikke kolen-stof, die zwaar walmde in de groeve. Één voor één lieten we ons door het gat in den zijwand op de helling glijden, waar we ons aanstonds dieper moesten een weg banen. De reeds losgemaakte steenkool sulde met ons mee. Boven onze hoofden was 't niet hooger dan een halve meter en zóó af-hellend, dat men beslist naar beneden zou glijden, als men niet houvast zocht aan stut-paaltjes. In dit hol beving mij het vreeslijke gevoel van afschuw, dat ik steeds van het beroep der mineurs heb gehad. Medelijden, onzegbaar lijdens-wee deed mij beseffen de gruwelike beteekenis van het mijnwerkersleven, versterkt door den aanblik der grijnzende arbeiders, die achter hunne zwarte mommen lachten, ons hun nu wit-lijkende tanden latend zien onder de hoog gehouden lamp. Ze waren bijna naakt, baadden in hun zweet, maar vonden toch grappen en vermaakten zich met ons, leeken, niet eens goed weg kunnend komen van de schuine kolenbedding.

Eindelik waren we op een rechter vlak, gingen we weer terug naar het begin eener hoofdgalerij, doch nu 580 meter onder den grond. We waren dus 57 meter met brokken steenkool naar omlaag gegleden. De terugtocht was vrijwel gelijk aan het heengaan, met uitzondering, dat we nu paarden tegenkwamen, die lange treinen berlins voorttrokken - bestemd om naar boven te worden gebracht. Eén wit paard herinnerde me ineens aan Blanchette uit ‘Germinal’. Ik wist immers, dat *dìt* ook niet eer in de open lucht zou komen, alvorens het dood was of geslacht zou worden. Droeve gedachte.

't Klonk zoo eng de waarschuwende roep van den géometrist, te wachten tot wij voorbij

de van de lift terugkeerende wagentjes waren gekomen. Gedrukt tusschen den muur en den wand van het voertuig konden we passeeren, dan werd 't schuw-ontwijkende dier weer aangezet om weg te gaan van de lift, waarvoor het zijn last bracht en de wagens naar boven had zien gaan tot op de aarde. Wij schouwden de doodsche, kille galerij nog eenmaal rondom, kwamen weer in de lift en lieten ons ophalen door de put. En het daglicht waarnemend, dat 'lijk de komende dageraad in het donker schemerde, voelden we ons gelukkig weer te kunnen ademen in de breede ruimte, vol afwisselend leven.

Spa, 6/08.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

I. Vreemde manieren.

In een der Haagsche couranten kwam het volgende bericht voor:

In de tweede helft van Augustus zal te Scheveningen een Poppententoonstelling worden gehouden, ter oprichting van een *vrij bed* in het Kinderziekenhuis alhier.

Sedert eenige jaren is mevrouw Thérèse Hoven bezig, een fonds te stichten voor een vrij bed in genoemde inrichting. Voor dat doel organiseerde zij, reeds verscheiden keeren, een dergelijke tentoonstelling; verder verzamelde en verkocht zij postzegels en capsules, en zond zij prikkaarten de wereld in.

Dit te zamen bedraagt reeds tusschen de *f*4000 en *f* 5000, welke som bij den penningmeester van het Kinderziekenhuis is gedeponeerd. Indien mevrouw Hoven op den ingeslagen weg bleef voortgaan, zou het vereischte bedrag (*f*6000) er wel eens komen, doch wanneer?

Nu bestaat het Kinderziekenhuis weldra 25 jaren: hoe zou dit jubileum beter herdacht kunnen worden dan door het oprichten van een monument, dat er zal staan, zoolang het huis zelf zal staan? En dit monument moet dan zijn een vrij bed, waarboven een koperen plaat zal worden gegraveerd:

‘Vrij bed, gesticht door de meisjes van Nederland.’

Zij, die de tentoonstelling willen steunen, kunnen dat doen: door één of meer poppen aan te kleeden en in te zenden; door ongekleede poppen in te zenden, die dan door anderen zullen worden gekleed; door geldelijke bijdragen; door poppen of speelgoed ter opluistering in te zenden; door handwerken of andere voorwerpen ten verkoop of ter verloting af te staan, of door bloemen voor de tentoonstelling te zenden ter versiering of ten verkoop.

Elke inzendster ontvangt één entréekaart voor de tentoonstelling (voor één keer) en één gratis lot voor de verloting. Bovendien heeft zij recht op twee loten à *f*0.50, in plaats van *f*1. -. Alle poppen, behalve die, welke ter opluistering worden gezonden, worden verloot.

Verder zullen prijzen worden uitgeloofd voor de mooiste en de aardigste pop.

Nadere bijzonderheden te bekomen bij mevr. Thérèse Hoven, Borneostraat 2c.

Franco inzendingen tusschen 31 Juli en 5 Augustus, per adres Kinderziekenhuis, Laan-van-Meerdervoort, 's-Gravenhage. Ongekleede poppen van 28 Juni tot 14 Juli bij mevr. Hoven.

De goede bedoeling toejuichende gaf ik kort voor den einddatum der inzendingen, twee platen, - premies van het kunsttijdschrift L'Art, - aan het Kinderziekenhuis af met mijn naamkaartje, verzoekende aan de zuster, die opendeed de rol aan Mejuffrouw Hoven te willen geven.

Dag in dag uit verliep zonder dat ik iets vernam en, na den laatsten dag der tentoonstelling, meende ik gerechtigd te zijn aan Mejuffrouw Hoven een briefje te mogen zenden van ongeveer den volgenden inhoud:

‘Uw beminnelijk (?) schrijven aan mijne echtgenoote zal ik niet reciproceeren. Toch meen ik in alle bescheidenheid U te mogen vragen of U wel in handen zijn gekomen de twee kostbare Art-platen, U met mijn kaartje aangeboden ter opluistering en verloting van uwe reclametentoonstelling.’

Die laatste alinea was misschien wel een beetje *ondeugend*, maar Thérèse Hoven en reclame behooren zoo wat bij elkâar.

Tot toelichting van het woord *beminnelijk* met een vraagteeken diene het volgende. Ook mijne echtgenoote had een paar dingen met haar naamkaartje ingezonden. Deze vonden, - en misschien terecht, geen genade in Mejuffrouw Hoven's oogen, en nu zond zij ze terug met een briefje, zoo hekelend vlijmend, als alleen een juffrouw Hoven - zonder hoofsche vormen aan de hoven geleerd te hebben, - vermag te schrijven.

Mijn briefje trof doel. Een flauw excuus over haar zwijgen ten opzichte van mijn inzending, het niet voldoen aan hare toezegging: ‘één entréekaart voor de tentoonstelling, (voor één keer) en één gratis lot voor de verloting’, en de eigenmachtige wisseling van bestemming moest alles goed maken, en daar ik daarmede niet tevreden ben, breng ik deze *vreemde manieren* onder de aandacht der Lelianen. Misschien hebben nog anderen zich te beklagen.

Het excuus-antwoord van Juffr. Hoven, in dato 12 September, geef ik hieronder in druk weer.

12 Sept. (1908).

2^{e} Borneostraat, Den Haag.

WelEd. Heer.

Door uitstedigheid, velerlei philantropische, letterkundige en andere bezigheden, was het mij, tot nu toe, onmogelijk uw schrijven van 25 Augustus te beantwoorden.

Uw platen werden in het Kinder-Ziekenhuis ontvangen; als opluistering van een *Poppen*-geen *reclame*-tentoonstelling, gelijk u schrijft, werden ze minder geschikt, in zekeren zin te mooi bevonden. Mej. v. Deinse, de pas vertrokken Directrice, gebruikte ze ter verfraaiing van het K.Z.H. Daar uw doel toch zeker was iets voor het Kinderziekenhuis te doen, hoop ik, dat u daarmede genoegen neemt. Ze te verloten, gedurende dé tentoonstelling, ging moeielijk, daar de poppen, en ander speelgoed, reeds verloot werden.

De poppententoonstelling, ten bate van het Vrije Bed, bracht *f* **1420** netto op. Wij hebben er dus wel succes mee gehad; ik hoop de benoodigde som, *f* **6000**, nu bij elkander te hebben.

Het spijt mij dat mijn schrijven aan Mevrouw uw echtgenoote door u beminnelijk(?) werd bevonden, maar het was mij werkelijk onmogelijk die verschoten kleedjes aan te nemen. Mogelijk had Mevrouw er zelve zoo niet bij gedacht, toen zij ze inzond - en gelijk ik schreef, voor mijn doel hadden ze geen waarde, mogelijk wel voor een ander doel.

Hoogachtend

THÉRÈSE HOVEN.

Voor copie conform

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

II.

*Aan den heer Otto Knaap in antwoord op zijn artikel '**La femme chic**'. Zie Lelie van 16 Sept.*

Mijnheer.

Uwe opmerkingen over Mad: Staffe verbaasden mij zeer, aangezien ik dikwijls in geheel anderen geest over haar en haar omgeving had hooren spreken, door een jonge zeer ontwikkelde en hoogst betrouwbare vrouw, die Bar: Staffe persoonlijk kent. Ik zond haar uw artikel ter lezing en laat het antwoord hier letterlijk volgen:

....'Jaren geleden las ik een correspondentie van Bar: Staffe in een der revues. Ik schreef haar naar aanleiding daarvan en daaruit ontspon zich een correspondentie waarin Mad. Staffe zich als een zeer beschaafde, ontwikkelde vrouw deed kennen.

Toen een kennis van mij een poos later naar Parijs ging, bracht zij haar uit mijn naam een pakje, dejeuneerde bij mad. Staffe en kwam opgetogen over de ontvangst terug. Het volgend jaar was ik zelf in Parijs en maakte toen voor het eerst persoonlijk kennis. Ik kreeg een zéér beschaafden indruk van haar en haar omgeving.

Mad. Staffe woont in een dorpje buiten Parijs, maar komt veel in de stad. Zij woont op een villa met twee oude tantes. Uit de geheele leefwijze, de maaltijden, de inrichting van het huis en de familieportretten, krijgt men allerminst den indruk met een postbeambtetje te doen te hebben.

Twee jaar later was ik op nieuw in Parijs met mijn zuster. Toen dejeuneerden wij bij mad. Staffe met haar broer die generaal is, en met vrouw en twee zoons te haren huize logeerde. Een der zoons was op de groote militaire academie te St. Cyr. Verder schreef mevrouw mij over een anderen neef die officier was geworden. Uit allerlei brieven en gesprekken, ook over de Dreyfuszaak, kreeg ik den indruk dat het een echte militaire familie is.

Of Bar: Staffe een nom de plume is weet ik niet. Ik heb daar nooit over gedacht en geloof het ook niet.

Het stuk van Otto Knaap getuigt niet van veel beschaving om zich zoo uit te laten over een achtenswaardige vrouw waarvan hij alleen door een 3^{e} weet....'

Ziehier wat mij geschreven werd. Als bewijs dat wat ik van haar vertaalde goede gedachten opwekte, kan dienen, dat een jong meisje mij zeide, bij het zien van een misdeelde een die buitengewoon leelijk, of wel belachelijk is, nu steeds te denken aan den raad die mad. Staffe gaf in de Lelie van 15 Juli.

Ik weet bovendien nog dat mad. Staffe genoemd wordt '*un guide experimenté grace au tact, la science mondaine et l'éducation aristocratique* de la baronne Staffe...'

Hoogachtend

B. DE GRAAF - v. CAPPELLE.

Mijn laatste woord in dit is gesproken.

III.

Persoonlijk bekend met twee zeer beschaafde Engelsche dames, die *betalende* logées in huis wenschen te nemen, vestig ik er de aandacht op dat hun adres en alle inlichtingen bij mij zijn te verkrijgen. Zij wonen in Londen (kleine school); prijs zeer billijk.

Mej: G. MARWITZ
leerares a/h gymnasium te Leeuwarden.
Korenmarkt 207.

IV. Solidariteit?

Met *hartelijken dank* aan de geefsters (gevers), die bovengenoemd schrijven in dit blad hebben gelezen, verantwoord ik thans de nagekomen giften.

D.S.S. den Haag	*f* 10,00
J. den Haag	*f* 1,25
v. R.v.N. den Haag	*f* 7,00
Inzameling v. R.v.N.	*f* 154,00
Mevr. H. te Sn.	*f* 2,50
J. Br. Br. den Haag	*f* 1,00
Mevr. A. de P. den Haag	*f* 10,00
N.N. den Haag	*f* 2,50
K.G. den Haag	*f* 2,50
G.H. Apeldoorn	*f* 2,00
Mevr. S. Zaandam	*f* 1,50
Oud-Sneeker	*f* 1,00
Mevr. P.W.C. d. Gr. Amsterdam	*f* 10,00
L. en J.W. Dirksland	*f* 5,00
J. Dr. Amsterdam	*f* 2,50
J.C.C.v.K. te Leiden, 2e inzameling	*f* 1,25
N.N. Makkum	*f* 1,00
E.J.M. v.d. Sl. - v. Kr. Deventer	*f* 2,50

Mede onzen vriendelijken *dank* aan de Redactrice voor de opnieuw verleende plaatsruimte en aan den Uitgever voor zijn welwillende hulp door 't zenden van present exemplaren.

Thans is er zooveel voor de 5 ongelukkigen ingekomen, ook door hulp van anderen en nog een paar andere Redacties, dat zij voor enkele jaren geborgen zijn.

Ik heb met deze verantwoording expres zoo lang gewacht, tot ieder weer zoo wat thuis zou zijn van zijn (haar) zomer uitstapje.

Sneek 9/9 '08.

W. PELSMA.

Ter bespreking toegezonden.

(Op deze boeken wordt wellicht nader teruggekomen.)

De Gezegende Dag, door **Astrid Ehrencron-Muller** (Amersfoort, Valkhoff en Co.). Ik zei het hierboven reeds: er wordt veel te véél vertaald thans uit het Noorsch, Zweedsch en Deensch. Alles wat de auteurs daar gelieven neer te pennen wordt met graagte ten onzent overgebracht door vertaal-grage dames en heeren. - *De Gezegende Dag* is een zoetelijke, de liefde veel te idealistisch vóórstellende, en daardoor *on*ware lectuur. De deugd wordt er in beloond, doordat het jonge meisje haar liefde op het

eerste gezicht ‘krijgt,’ na manmoedige plichtsvervulling. Van talent en teekening der nevenpersonen is niet veel sprake; de oude mevrouw lijkt op een mislukte Dickens-figuur door te groote overdrijving.

Van **Conretor Hauch,** door **Bernt Lie** (H. Honig, Utrecht) kan in hoofdzaak hetzelfde gezegd worden als van het voorgaande boek. Alleen is het nog onwaarschijnlijker-gedacht, en veel minder goed van stijl en in elkaarzetting. Ook hier krijgt ‘zij’ haar ‘hij’ na zich plichtsgetrouw te hebben geofferd. Leer toch de jonge menschen, de jonge meisjes vooral, een betere, meer èchte levenswaarheid kennen, dan zulke zoetelijke lievige spelerij met het woord ‘liefde’. Zij gelooven zulke boeken, en bittere desillusie is er dan gewoonlijk het einde van, wanneer zij tot haar schade en schande ondervinden, hoe de ‘hij's’ niet zoo spoedig verlieven op het eerste gezichtje het beste heden ten dage, en nog veel minder zoo standvastig-trouw zijn, jaar in jaar uit, indien zij hardvochtig worden weggezonden door ouders of zelfopofferende dochters zelven. -

Bogoriana (Roman uit Indië), door **Annie Foore**. (Haarlem, Tjeenk-Willink en Zoon). Deze roman, van de zuster van mevrouw van Wermeskerken, heeft al de gebreken en al de deugden van een goeden ouderwetschen roman; een, zooals wij ze nu niet meer lezen, noch maken. Indië ook is gansch en al veranderd sinds zij ons van het toenmalige *Buitenzorg* vertelde. Het aardigste er in vind ik de teekening der Indische familie, zoo beminnelijk in den grond, zoo gastvrij, en zoo onberekend tot het in orde houden der te groote kinderschare. - De intrigue-zelf is dun en onnoozel. - De beide meest-bekende boeken der twee gestorven zusters kort na elkander in herdruk herlezend, kom ik tot de conclusie dat Jong-Hollandsch Binnenhuisje minder verouderd aandoet dan Bogoriana, waaruit men mag besluiten dat de roman van wijlen mevrouw van Wermeskerken dus getuigt van grooter talent dan die van wijlen mevrouw Yzerman; immers, wáàr talent veroudert nimmer. Dat ziet men het schitterendste bewaarheid aan een boek als De Camera Obscura; de personen en de toestanden erin mogen tot een verleden tijd behooren, de stijl en de menschenkennis doet je geen oogenblik ‘verouderd’ aan, in den zin van niet-mooi. -

De Speelbal, door **mevrouw La Chapelle - Roobol** (Amsterdam, Scheltema en Giltay). - Deze auteur schrijft ontspanningslectuur, zonder ‘kunst’-aanspraken, en zonder diepere of ernstige levensvragen, bij wijze van tendenzachtergrond, erin te vlechten. Van een genre als het hare valt niets bijzonders te zeggen; 't zijn letters die een ‘verhaal’ vormen, op dezelfde wijze als die van Louise B.B., Therese Hoven, Melati van Java e.a.

Gids voor Hilversum - (uitgegeven door de Hilversumsche winkeliers-vereeniging). - Daar dit werkje gratis wordt verspreid, in Nederland en in de Kolonieën, verdient het aanbeveling de aandacht er op te vestigen van allen, die een nieuwe woonplaats zoeken, hetzij uit Indië repatrieerenden, hetzij gepensioneerde ambtenaren, weduwen, enz. Immers, zonder zichzelf op onkosten te jagen, kunnen ze in elk geval kennis nemen van de voordeelen welke volgens dezen *Gids* Hilversum biedt als verblijfplaats. - Dat het een in een der vriendelijkste streken van ons land gelegen plaatsje is, door de nabijheid van Amsterdam daarenboven volstrekt niet afgelegen, weten we allen reeds, meen ik te durven aannemen. - Maar uit *De Gids* kan men nog allerlei wetenswaardigs ook vernemen, door middel van een wandeling door Hilversum, verfraaid met vele goedgelukte afbeeldingen; óók vele fiets-tochtjes, rijtoeren, enz. zijn aangegeven in het boekje waarvan gij U een

ex. kunt laten toezenden door het bestuur: L. Akkerhuys, voorzitter, J.W. van Wetering, 1ste schrijver, Chr. J. van Eyck, penningmeester. -

Velen wat wils, praktische wenken door **A.C. Manden** in samenwerking met **Elise A. Haeghton,** (uitgave van N.V. 'Amsterdamsche Boekhandel' Amsterdam). - Dit is een boekje met 'practische wenken' over huishouding-doen, verwarming en verlichting, gezondheidsleer toegepast in de huishouding, etc., waarvan de meer of mindere nuttigheid door ieder die van deze wenken gebruik wil maken zelf zal moeten worden beproefd. - 't Geen ik las op blz. 12, omtrent het aanbevelenswaardige van *weinige* ornamenten slechts in een huiskamer, en het doelmatige van een altijd daar aanwezige goed-voorziene naaidoos, juich ik evenzeer toe als sommige andere meeningen over orde en regelmaat, en hetgeen daarbij behoort. Daarentegen komt het mij hoogst bedenkelijk voor te spreken over het bad en de badkamer als een 'weeldeartikel' - 'dat zoo vele onkosten na zich sleept en dat men daarom wel kan ontberen'. Want het is juist een ingevleescht-onfrissche

eigenschap van hollanders - en een waarover het buitenland zich steeds vroolijk maakt omdat wij nog wel voor 'zindelijk' willen doorgaan boven hen, - zoo weinig te voelen voor de noodzakelijkheid, de onontbeerlijkheid, van een lekker bad, een wèl-ingericht badvertrek, waar ge U iederen morgen en avond van top tot teen kunt wasschen. Deze inrichting, die ge b.v. in Schotland en Engeland in elke betere arbeiderswoning reeds vindt, ook in de kleine steden, ontbreekt bij ons nog steeds in alle betere middelklassehuizen van Amsterdam, zelfs in nieuw-gebouwde; om van de eenvoudiger woningen niet eens te spreken. In den Haag is het wat beter in den laatsten tijd, maar ook hier wordt het door dit hierboven genoemde boekje ook weer gehuldigde verderfelijke systeem van: een badkamer is 'luxe' nog veel te veel gehuldigd. Neen, een badkamer is *geen* 'luxe', geen onnoodige weelde, maar veel noodiger, veel wenschelijker, veel aanbevelenswaardiger, dan een salon of een logeer-vertrek. Het is bedroevend in een nieuw-uitkomend boekje nog zulke *on*zindelijke theorieën te zien verheerlijkt.

De naam van mejuffrouw Haeghton waarborgt den lezer, dat hij in zake de wenken over kleeding, opvoedkunde, en wat daarbij behoort op-en-top moderne-juffrouw-genre zal vinden, ofschoon van een geheel-verouderd genre. -

Een vreemde eend in de bijt, door **Yessie Mansergh** (uit het Engelsch door Cora) uitgave van W. Hilarius Wz., Almeloo. - Dit is een boeiend-geschreven jonge-meisjes-boek, met een Engelsch tintje er over, dat het niet onaantrekkelijk maakt, omdat de zin voor gezelligheid en vriendelijk interieur, het Engelsch *home* eigen, het overstraalt en er iets gemoedelijks aan geeft. Plaatjes versieren de uitgave.

Men verzoekt ons de aandacht te willen vestigen op een prijscourant der verduurzaamde levensmiddelen uit de fabriek *Kennemerland*, Alkmaar. - Wij moeten hiermede volstaan, daar bespreking valt buiten deze rubriek.

De uitgevers Hollandia-drukkerij Baarn, (die men tusschen haakjes een complimentje niet mag onthouden om hunne vele *actueele* uitgaven, en de ondernemingsgeest waarvan dit getuigt) openen serie III hunner brochurereeks *Levensvragen* met een artikel van **I. Zeehandelaar Jbzn.,** arts te Amsterdam, over **Het Spiritisme en zijn gevaren.** De titel drukt al uit dat de schrijver zal te velde trekken tegen het spiritisme en ik vind het jammer dat hij zich daarbij plaatst op een oppervlakkig en eenzijdig standpunt, als hij b.v. komt meedeelen blz. 41 dat 'in antwoord op een rondschrijven aan zenuw-artsen en psychiaters in ons land hem gevallen zijn medegedeeld waarin het spiritisme een ernstige zenuwziekte ten gevolge had.' - Immers bij zulk een vage en zoo op goed-geloof-alleen aan te nemen bewering rijst de rechtmatige twijfel, in hoeverre de artsen, die zulke gevallen onder de hand, en dus zonder eenige controle, meedeelen aan een collega, bevooroordeeld waren, zich vergisten, etc. Maar, zelfs al zijn hunne mededeelingen volkomen betrouwbaar, dan nog bewijst het toch waarlijk niets tegen het spiritisme, dat men er van zenuwziek kan worden. Moet de muziek, de theologie, de vrouwenquestie, om maar eenige brandende levensvragen te noemen, verbannen worden van het wereld-tooneel, omdat er hier en daar zenuw-overprikkelde gestellen zijn, die zich te véél ervoor interesseeren en daardoor hun verstand verliezen? Wie zal ontkennen, dat een zoo ingrijpend iets als het verkeer met de geestenwereld *kan* gevaarlijk werken op het zenuwgestel, vooral zonder voldoende leiding. Maar *dit* bezwaar mag, en zal ook geen enkel normaal mensch afhouden van ernstig onderzoek. Integendeel, hoe gewichtiger een zaak is, hoe meer zij *eischt* dat we onze geheele aandacht daaraan geven. Gek worden

kan men dientengevolge echter altijd, óók als men medicus is; ook dáárvan zijn voorbeelden te over. Wil de heer Zeehandelaar ‘arts’ daarom de geneeskunde ‘gevaarlijk’ noemen, omdat hier en daar een professor of student er te veel mee bezig was, en zich krankzinnig studeerde ten slotte?

Voor de rest is het boekje een bestrijding van het door den heer de Fremery en anderen meegedeelde en geleeraarde. - Wij stellen ons geen partij daarin; de heer Zeehandelaar *wil* niet overtuigd worden; de heer de F. *is* een overtuigde; zulke menschen komen niet tot elkaar. M.i. is echter de woede, waarmede in den laatsten tijd de ‘wetenschap’ te velde trekt tegen het spiritisme, een negatief bewijs vóór de beteekenis ervan. Want, als de spiritisten werkelijk zulke goedgeloovige uilskuikens waren als hunne bestrijders het trachten te doen voorkomen, dan zou het niet der moeite waard schijnen aan wetenschap-aanbidders hen zóó fel te vervolgen. - Met vóór en tegen beide kennis

maken zij den onpartijdigen waarheidzoeker aanbevolen. 't Tegen vindt hij in de bovenstaande brochure; 't voor kan hij vinden in de geschriften van de Fremery, in Het toekomstig leven, in Het spiritisme, door L. Ortt, etc.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Varia.

Oorzaak en gevolg.

Ternauwernood in eersten aanleg voltooid, *kan*, *naar men aan de 'Avp.' mededeelt*, *het krankzinnigengesticht te Wolfhezen*, *na één jaar geopend te zijn*, *nu reeds geen enkele vrouwelijke patiënt meer opnemen, terwijl in de mannenafdeeling nog voor slechts enkele patiënten plaats is. Het hoofdbestuur*, *rekening houdende met de dringende behoefte*, *heeft besloten spoedig tot den bijbouw van paviljoens over te gaan.*

Oorzaak en gevolg kan ik niet nalaten te denken, als ik zulke teekenen des tijds lees. - Ziedaar de vruchten van de hedendaagsche, zoo hooggeloofde moderne-vrouw-opvoeding! - Inplaats van te trouwen worden de jonge meisjes studenten en schilderessen en wat dies méer zij en... vullen dan ten slotte de zenuw- en krankzinnigengestichten! -

O zeker, er is ook voor de mannelijke patiënten slechts weinig plaats meer over, volgens dit berichtje! Wie zal ook beweren dat alléén de vrouw in onze dagen verkeerd wordt opgevoed! De vruchten van overspanning en overlading in het onderwijs, van te vroegrijpheid, van al de 'systemen', in een woord, waarnaar de hedendaagsche opvoeding zich regelt - zij zijn niet enkel in het zwakkere geslacht te aanschouwen maar óók in dat hetwelk weleer heette het 'sterkere', en nu nog slechts een jammerlijke bespotting is van die betiteling, wanneer gij ziet op de bleekneuzige, slapbeenige, gebrilde, geflipperdaste, en glacé-gehandschoende oude-mannetjes, met tengere lijfjes en niet-uitgegroeide lichamen, welke onze hedendaagsche groote steden bevolken als zijnde onze opgroeiende jongelingschap.

Weet ge wie de éénigen zijn, die welvaren heden ten dage bij de algemeene verdwaasheid van dezen aard: de zenuw- en krankzinnigendoktoren, en de dito verpleegsters en verplegers. Die hebben zonder uitzondering een vet bestaan en een vette verdienste, en niet zonder reden is de eerste categorie bijna zonder uitzondering zelf finantieel betrokken in de zenuw-inrichtingen waarin ze hun patienten verstoppen - om er nooit meer uit te komen meestal!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, en voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Mevr: **van der M.** - ‘Als gij de Lelie leest hebt gij behoefte mij te vertellen, hoe aangenaam gij en uw man het vinden, dat ik de dingen pittig en waar zeg.’ - Wel, lieve mevrouw, dan ben ik blij dat gij die behoefte niet te lang uitstelt. Het is voor mij aangenaam van U en Uw man, die ik als goede vrienden beschouw, te hooren, en dan nog bovendien te vernemen, dat gij met mijn werk tevreden zijt, is dubbele goede tijding. - Van Uw moeder had ik intusschen reeds den brief over het strijkijzer-middel waarop gij zinspeelt. Maar zij zegde mij in dien brief nog een beschouwing toe van haar-zelve, bestemd als Lelie-artikel, waarop ik nog wachtende ben (Over rhumatiek-behandeling enz.)

Gij zijt niet de eenige, die ‘moest lachen om het bange geschrijf’ des heeren Bles. - Ik kreeg heel wat brieven over den man en zijn zorgzamen angst, dat men zich met een strijkijzer zou kunnen verbranden, tenzij men - - ‘eerst even zijn vertrouwden geneesheer om raad vraagt’ (*en* de daarbij vereischte dubbeltjes in diens zak laat vloeien!)

Aangezien U beiden mijn kort artikel onlangs aan het adres van juffrouw Kuypers calvinisme heeft geïnteresseerd, zal U mijn aan haar boek gewijde boekbeschouwing ook wel niet zijn ontgaan. Grooter gewauwel over Amerika, overgoten met een tale Kanaans-sausje, heb ik in geen jaren onder de oogen gehad. - Het zijn déze soort van ‘geloovigen’, die het eenvoudige bijbelgeloof zoo in discrediet brengen bij andersdenkenden, door hun aanstellerige vroomheid, waarachter ze een groote mate van wereldschheid verbloemen. En om die redenen kan men dezulken niet genoeg geeselen. Zij zijn de farizeeërs en het addrengebroedsel waartegen Christus waarschuwt.

Mijn vriendin bevalt het altijd heel goed in ons landje. Zij is beter dan ik bestand tegen het klimaat, en reist eigenlijk voor *mij;* want zij is in haar hart een hollandsche pur-sang. Maar mijn gestel is niet bestand tegen onze vocht en kilheid. - Ik heb mijn eigenlijke gezondheid eerst teruggevonden door een droog klimaat.

Hoe sympathiek doet mij dat gedeelte aan uit den brief uwer zuster! Zij, die aldus zelve een dier verpleegt, zal het later hare kinderen ook zelve doen, en ze niet aan vreemde hulp overlaten. - Het is zoo heerlijk zelf voor dieren te

zorgen. En zij zijn er zoo dankbaar voor! Zelfs de arme papegaai begreep hoe wij voor haar bestwil trachtten haar de medicijnen in te krijgen. En ik ben overtuigd dat al het getob, dat we met Benjamins eten en oppassing hebben doorgemaakt, de oorzaak is van zijn zoo zeldzame gehechtheid nu aan ons. Ik zal nooit vergeten hoe hij eens, in het begin, op mijn schoot heel ziek werd, en den angstblik waarmede hij naar mij opzag, als wilde hij zeggen: Nu wordt je zeker boos. In plaats daarvan kreeg hij natuurlijk enkel lieve woorden, en legden we hem heel gemakkelijk neer. Hij zag ons maar steeds aan, terwijl Marie mijn japon schoonmaakte, met dankbaar-stille oogen, als kon hij niet gelooven dat er geen questie was van straf. Daarna is hij eenige dagen lang heel ziek geweest. Hij kroop van de eene plaats naar de andere, onze schoot, onze stoelen, ons bed; we lieten hem alles doen wat hij wou, en verzorgden hem ondertusschen op de van den veearts aangegeven wijze, met rauwe biefstuk, en alles wat noodig was. - Zijn verstandige oogen spraken boekdeelen daarbij. 't Was alsof hij daardoor eerst recht begreep *hoe* lief hij ons was, net even lief als Frits. En toen hij beter was toonde hij van toen-af die buitengewone aandoenlijke gehechtheid, die hem sinds stéédsken kenmerkt.

Neen, die dame waarover U schrijft, liet nog nooit iets van haar hooren, zoodat ik van uw uitingen dienaangaande zeer opkeek, en wel graag nader wil weten wat U precies bedoelt. Het geval interesseert mij, om hetgeen ik van haar uit vroegere dagen weet. - Vertel mij dus eens bij gelegenheid wat gij bedoelt.

Gij eindigt met te zeggen, dat gij mij nog zeer veel wilt schrijven. Doe dat dus gerust, als uw hart er toe dringt. Uw brieven zijn mij hartelijk welkom. - Veel groeten, ook aan uw man.

Abonnee sinds haar 14de jaar. - Daar gij geen pseudoniem aangeeft heb ik-zelf mij dit voor U uitgedacht, en hoop dat gij U hierin terecht zult vinden. - 't Ontvangen van uw brief deed mij ontzettend veel plezier, omdat ik er uit zag, dat mijn streven naar onpartijdigheid in correspondentie- en gedachtenwisseling-rubriek bij U waardeering heeft gevonden, en vooral óók om de onmiddellijke aanleiding thans tot uw schrijven, die mij een bewijs is dat de gedachtenwisseling met Regina inderdaad vruchten droeg. - Een adres U opgeven zonder vóórkennis van de(n) betrokkene mag ik niet.*) Zij-zelve echter heeft in de gedachtenwisselingen zich meer dan eenmaal voluit onderteekend: mevrouw Van Roggen-Blomhert te Nijmegen, zoodat er geen enkel bezwaar is haar te schrijven, als gij daartoe lust gevoelt. - Gij vraagt mij U, bij uw begeerte om van de R.K. gebruiken en de beteekenis dier Kerk meer op de hoogte te komen, te willen voorlichten. Inderdaad heb ik veel gelezen over het R.K. geloof, en veel erover gesproken met R.K.; maar toch ben ik eenigzins huiverig, als leek en protestant, U hier in het openbaar op die vragen antwoord te geven. - Ik heb daarom uw vragen overgebracht aan een R.K. priester, met het beleefd verzoek ze te willen beantwoorden, opdat ik dit antwoord dan kan opnemen in de Lelie, ter voorlichting, van U en van anderen.

Tot zoover het zakelijke gedeelte van Uw brief, waarop gij dus nog antwoord ontvangt. Nu wil ik nog wat nader ingaan op Uw beschouwingen. Ik geloof namelijk met U, dat zeer zeker aanleg en gestel inwerken op de meer of mindere ontvankelijkheid voor het mooie in den R.K. eeredienst. Heel koude en nuchtere

*) Omdat elke naam en elk adres redactiegeheim blijft.

naturen blijven totaal onvatbaar voor dezelfde dingen, die U en mij en vele anderen machtig ontroeren. - Niet zonder reden heeft daarom het Calvinisme juist bij ons koudbloedige hollanders zoo volkomen gezegevierd, omdat het, in zijn vijandschap tegen alles wat den R.K. eeredienst mooi en liefelijk maakt, zich zoo goed aanpaste aan onzen nuchteren volksaard, terwijl daarentegen de veel-gevoeliger duitschers, met Luther, allerlei R.K. gebruiken behielden, en ook de Engelschen, high-church vooral, in koorgezang en vormen-dienst van allerlei aard uitmunten. - De Schotten, die, in aard, o zoo veel overeenkomst hebben met de hollanders, hebben daarentegen denzelfden afkeer als dezen van alles wat in de kerk zweemt naar R.K. gebruiken, en zoeken het eveneens in de preekalleen, met een paar gezangen. - Ik was in Rome in de St. Pieterskerk te samen met een volstrekt niet onsympathieken Amerikaan, die echter in de geheele bezichtiging niet anders voelde dan weer de zooveelste kerk méér, en noch het mooie-artistieke, noch het machtig-aangrijpende van de plek waar we stonden, van de geschiedenis, die elke steen je verhaalde als het ware, in het minst in zich opnam. - Ik-voor-mij heb in Rome, in Venetië, in Milaan, in Keulenook, altijd een aanvechting om in een overstelpend gevoel van eigen kleinheid neer te knielen in die R.K prachtkerken, getuigenissen hoe inderdaad een Kerk en een Geloof, die zulke wonder-monumenten geschapen hebben, niet ‘dwaas’ en ‘slecht’ kunnen zijn, om met Uwe brief te spreken. - Maar nog veel sterker en inniger bekruipt mij datzelfde kleinheid-gevoel in een heel intieme, eenvoudige R.K. kapel of kerk, zooals er in de Italiaansche dorpen zoo vele zijn, die je als het ware zoo uitnoodigen binnen te treden, alleen met God te wezen, daar Hem al je stille nooden te vertellen. - O de koude leegheid van onze protestantsche kerken, die alleen Zondags opengaan, om zoo en zoo laat.! - Ik heb dat altijd zulk een ontheiliging gevonden van de gedachte, dat die Kerken zijn opgericht ‘ter eere Gods’. - En de heele week sluit men er Zijn gemeente buiten! - Alleen Zondags, met de beste kleeren aan, mag de kudde er in, stemming of geen stemming; dan moogt ge Hem ‘dienen’, precies op de manier zooals de dominee het goedvindt, met dat gezang en dit gebed. - Hoeveel natuurlijker doet het aan een R.K. geloovige, als hij er lust toe gevoelt, zijn kerkgebouw te zien binnengaan, hem er te zien neergeknield om er zijn God te zeggen wat hij wil, zonder dat het anderen iets aangaat op wat uur of welken dag.! -

Alles wat gij schrijft omtrent onze ‘groote sombere lokalen, waar het licht zoo schel door de ruiten valt en het U haast angstig te moede wordt’, in tegenstelling met het lieflijke van een R.K. Kerk, beaam ik ten volle, maar, zooals ik U hierboven reeds antwoordde, dat alles geldt niet zoozeer voor het *protestantisme als zoodanig in het algemeen genomen,* dan wel voor het onderdeel ervan: *calvinisme*, dat in Holland en Schotland wortelt; (ik geloof ook in Amerika in vele gedeelten), en dat zoodanig één is geworden met onzen volksaard, dat zelfs de moderne-dominees en de vrije-gemeenten nog steeds niet *durven* breken met die koude nuchterheid, omdat zij hun kracht moeten zoeken in een anti-Roomschheid, die zich in de oogen van het Nederlandsche volk nu eenmaal het best manifesteert, wanneer men alles wat de Roomsch Katholieken op godsdienstig gebied doen - wat het ook is, van hoe onschuldigen of kunstzinnigen aard ook - per se uitscheldt voor ‘bekrompen’ etc.

De Engelsche high-church daarentegen heeft bijna alles behouden van de vormen van den R.K. eeredienst, en met de evangelisch-deutsche is dit, ofschoon in mindere mate, ook het geval. - Ik hoorde eens den toenmaligen duitschen pastor in den Haag zoo mooi preeken daarover; het was naar aanleiding van gekleurde kerkramen, die hij, evenals gij ook, zooveel mooier vond voor een kerkgebouw dan de akelig-schelle vensterruiten, en die, dank zij hem, ook tot stand kwamen in de duitsche kerk daarna.

- ‘Gij hebt zooveel geld over voor Uwe mooie huizen, Uw volgepropte salons’ - zeide hij ongeveer. - ‘Waar *gij* woont kan het niet vriendelijk en gezellig genoeg uitzien, waarom wilt gij dan het Huis van Uw God per-se zoo leelijk en zoo kaal mogelijk maken.? Welke zin ligt daarin.? Immers geen.’ -

Zoo denken protestanten in andere landen dus veel méér over die dingen evenals gij en ik 't doen. - Daarentegen antwoordde mij een onzer calvinistische leiders, aan wien ik mij eens beklaagde over datzelfde koude en sombere waarvan gij spreekt, en vroeg wat er tegen was behoorlijk kerkgezang en een lieflijke uiterlijke omgeving in te voeren: Dat alles trekt de gedachten maar af van het middelpunt, de preek, die de hoorders behoort bezig te houden met God en de verzoeningsleer! - Dat intusschen de preek bijna altijd een droge dogmatische verhandeling is, waarbij de gemeente zit te slapen of rond te kijken, of zich met een uitge-

streken gezicht verdiept in hun eigen berekeningen en plannen, wordt bij zulk een mijns inziens *waarachtig* 'bekrompen' opvatting geheel en al buiten beschouwing gelaten. - Het spreekt immers van-zelf dat alleen in heel enkele gevallen, waarin de predikant beschikt over zeldzame redenaars-gaven, hij in staat zal zijn zijn gemeente geregeld elke week een uur of anderhalf waarachtig te *boeien.* Bij meer middelkrachtige krachten - en dat zijn natuurlijk verreweg de meerderheid - vervalt men op den duur in gemeenplaatsen, waardoor niet alleen de aandacht der gemeente verflauwt, maar ook nog de ernst en de waardigheid van het onderwerp wordt verminderd door het uitrekken. - Juist daarom is het veel beter gezien een korte kernachtige toespraak te geven, en voor het overige van den eeredienst iets te maken, waaraan de gemeente *deelneemt* door gezang, gebed, geloofs-formules gezamenlijk herhaald (in de Engelsche Kerk gebruikelijk), enz.

Het collecteeren onder den dienst is inderdaad een onstichtelijkheid, eveneens reeds afgeschaft in de Duitsche en Engelsche Kerk, en waarvan ik U het hinderlijke volkomen toegeef.

Ik hoop zeer zeker dat gij na dezen eersten brief mij - zooals gij het aankondigt - opnieuw zult schrijven. - Niet alleen is elke correspondent mij welkom, maar hoeveel te meer eene die als gij reeds zóólang de Lelie trouw bleeft, onder de verschillende redacties. Daarenboven vond ik uw brief zoo bijzonder ruim-denkend. - Voor dezulken als gij is het zeker jammer, dat ik de gedachtenwisseling moest sluiten; zij nam echter al te uitgebreide vormen aan voor een weekblad, dat natuurlijk aan één onderwerp niet alle beschikbare ruimte mag afstaan. Intusschen vind ik het voor hen die, zooals S van G. en Regina en anderen zich de moeite gaven den protestanten intelichten over datgene waarvan zij zoo weinig weten, en waarover zij toch zoo hooghartig mee-oordeelen, een verblijdende gedachte dat, blijkens uw brief, hun moeite niet te vergeefs is geweest, omdat, gelijk gij getuigt, uw belangstelling en uw lust tot onderzoek zijn opgewekt geworden er door:

Dit is het resultaat bij mij (*van de gedachtenwisseling door Regina uitgelokt*)*: Al die opgeschroefde vreemde dingen over 't Katholicisme bereiken mij* door Protestanten, *en hebben dáardoor voor mij niet de minste waarde. De ingezonden stukken van Regina en anderen waren uit* zuiver *katholieke bron*, *dus met kennis van zaken*, *en zonder protestantsche bijoogmerken*, *geschreven. Daarom las ik ze zoo graag*, *en speet het mij zoo dat de discussie gesloten werd.*

Zoodra ik van mijn bron het gewenschte antwoord op uw vragen heb, zal ik het publiceeren.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Vragenbus
Helpt elkander

Ingekomen vragen.

Zou een der medelezers van dit blad zoo vriendelijk willen zijn mij eenige adressen te willen opgeven van pensions in 't Zuiden, Mentone of andere plaats. 't Is voor twee oudere dames die daar de wintermaanden willen doorbrengen en eenvoudig doch goed pension zoeken. Bij voorbaat dankzeggende voor de moeite en gaarne tot wederdienst bereid.

A.P. Oostrijck.
Damsté.
Brielle.

Bericht.

De Correspondentie aan **Huisvrouw, Opheldering Hoopvol**, **J.F., Ende desespereert niet, Dirk ten Haghe**, **Rudolf**, **Bertha**, **Albert**, **Maria Petrovna** en **Felix II** zijn reeds afgedrukt, doch moeten wegens plaatsgebrek nog wachten, eveneens **de boekbesprekingtoilet**.

REDACTRICE.
Sluiting red: ged:

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Rusthuis 'Dennenheuvel'.

Gelegenheid tot opname van rustbehoevende en herstellende patienten. Familieleven; direct bij. bosch; billijke conditiën.

(514)
Zuster SCHOTSMAN,
Boschweg 133, Velp.

7 October 1908.
22ste Jaargang.
No. 15.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en [a]nder geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Een waar woord door Anna de Savornin Lohman.

Ik vestig de aandacht van ouders en jonge meisjes beide, met nadruk en met instemming, op de onderstaande woorden, uitgesproken door prof. dr: *J.J. Hartman* toen hij onlangs overdroeg het rectoraat aan de Leidsche Universiteit.

Vaak heb ik een aftredend rector met blijkbaar welgevallen in zijn verslag het aantal dames-studenten hooren oplezen alsof hij zeggen wilde: alweer meer dames-studenten, wat gaat de wereld toch vooruit! Dan kwam mij het geestig gedichtje te binnen:

Wat gaat de wereld toch vooruit
Je wordt er aaklig van.

Neen, dan zou ons een juichtoon voegen als een rector kon berichten, dat dames-studenten sedert jaren niet meer voorkomen, omdat zij, die daarvoor in de termen vallen, getrouwd of verloofd zijn. Want in het huwelijk, althans

in het huiselijk bedrijf, is de natuurlijke plaats der vrouw. Men hoort vaak dwaze vrouwen, en nog dwazer mannen verkondigen, dat de werkkring der vrouw vooral ligt op het gebied van het openbare leven en dat wie haar tot het huisgezin beperkt... haar vernedering en smaadheid aandoet. Tegenover die zotteklap, verwijs ik naar Xenophons Oeconomicus of Plutarchus Praecepia Coniugalia.

De ware vrouw, de vrouw in het huisgezin is een soort van heilige, een priesteres van den huiselijken haard, tot wie wij eerbiedig opzien; voor de vrouw, die een bezoldigde betrekking bekleedt of beroep uitoefent hebben wij de achting, die wij iederen man toedragen, die op eerlijke wijze zijn brood verdient, niets minder... maar ook niets meer.

Het is een verblijdend teeken dat hier, op déze plaats, juist, waar vrouwelijke studenten gekweekt worden, een man den moed had zulke verstandige woorden te zeggen, óók aan het adres van die 'dwazen' onder zijn eigen geslachts-genooten, die, uit modezucht, of omdat zij er, zooals de socialisten, belang bij hebben, de vrouw aanmoedigen voort te gaan op den *verkeerden* weg van: Nuttigheid in het openbare leven ten koste van het huisgezin.

Ook het slot van prof. dr: Hartman's woorden is zoo héél waar! Nooit kan de kunstenaresse, de ambtenaresse, de dokter, de advocate, de schrijfster, welk vak het ook zij, dat de vrouw uitoefent, op één lijn staan met de *goede* moeder en de *goede* echtgenoote. Het is juist aan ons, den ongehuwden, die, om welke reden dan ook, veroordeeld werden om slechts met 'de achting die men den man toedraagt' tevreden te stellen, eerlijk en zonder wangunst te erkennen, hoe de hóógste, de heiligste vrouwen-roeping *is* en *blijft:* den echtgenoot een 'hulpe tegen over hem' te zijn, den kinderen een opvoedster, een liefdevolle moeder, in de schoonste en innerlijkste beteekenis die dat woord insluit.

Boekbeschouwing.*)

Mimosa door **Johanne Steketee**, (Amsterdam. - W. Versluys.)

Hier hebt ge, lieve lezers, het allernieuwste nonsens-boek over de Vrouwenquaestie,**) ingeleid bij het publiek met een voorrede van mevrouw Versluys-Poelman, die daarin de naieve bekentenis doet, dat men, na zeven jaren *Hilda van Suylenburg*-gevolgen, nog net precies even ver is, in zake de vrouwen-emancipatie, als vóór dien tijd!

Reden waarom zij van *Mimosa*, dat het leven der *gehuwde* vrouw zal behandelen, véél licht verwacht op het pad der modernemoeder.!

Nu is een 'aanbeveling' van mevrouw Versluys-Poelman op-zich-zelf beschouwd al een vrij bedenkelijk ding waar het geldt vrouwenquaesties; want deze dame heeft op het punt moederschap en moederplicht van die ultra-moderne denkbeelden, die haar gemaakt hebben tot een 'presidente' en 'voorzitster', enz. enz. van alle mogelijke vrouwenvergaderingen, en kletspartijen in dien geest!

*) Daar ik het zoo dikwijls heb over dit boek, in mijn correspondenties, neem ik, naar aanleiding van gedane vragen, hier alsnog mijn boekbeschouwing dienaangaande op.

**) Het is intusschen natuurlijk *nu* niet nieuw meer.

Geen wonder dan ook, dat het door haar ‘ingeleide’ boek *Mimosa* allervermakelijkste staaltjes te over geeft van moderne warhoofdigheid en met de naaste plichten in de war zijn. *Vermakelijk* is hier wèl het woord; want boos maken kan men zich op Johanna Steketee nog niet eens, daarvoor is haar pennevrucht te goedig-onnoozel, getuigt te openlijk en duidelijk, dat hare hersentjes deerlijk in de war zijn geraakt, door den grooten-woordenrommel van mevrouwen Goekoop en Versluys-Poelman, en gansch de bent van dien aard.

Men krijgt eerder medelijden, dan dat men zulke mallepraat zou beschouwen als iets der ernstige discussie waard!

Ja, medelijden; want, heeft men hier niet min of meer te doen met een zelfbekentenis, van eigen levens-ervaring, als men weet, dat Johanna Steketee zelve een nog jonge, slechts enkele jaren gehuwde vrouw is (mevrouw Polak), wonende in Ede, en rondzwabberende in ‘letterkunde’ precies op de manier als hare *Mimosa*, namelijk novelletje's onderbrengende in tijdschriftjes, en ingezonden stukken in vrouwenblaadjes, enz. enz?

Deze ongemeen-‘nuttige’ bezigheid van pennen nu is, in de oogen der met een arts gehuwde Mimosa, haar ‘schat’, haar veel heiliger dan haar komend kindje; om niet eens te spreken van zulke alledaagsche bezigheden als op het huishouden toezien, of belangstellen in haar luiermand! Met minachting voor dames, die ‘naaien’, verklaart Mimosa dat zij den uitzet voor haar kindje kant en klaar uit Den Haag liet komen, er niets aan deed dan een toevallig vergeten lintje door een jurkje rijgen.

In plaats daarvan laat zij zich een koepel bouwen, om ‘ongestoord’ te kunnen werken aan hare courantenartikeltjes! De meid bezorgt ondertusschen het huishouden!

Tusschen haakjes gezegd: op naieve manier verraadt hier de zoo ijselijk voor gelijke rechten en gelijke ontwikkeling schermende schrijfster *hoe* verstandelijk minderwaardig de vrouw over het geheel is, vergeleken met den man. Immers, men moet een *vrouw* zijn, om voor de onbeduidende artikeltjes voor derden rang tijdschriftjes, waartoe Mimosa het nog maar gebracht heeft te hooi en te gras, zóóveel omslag en zóóveel stilte en zóóveel voorbereiding noodig te hebben.

- Haar man mag zelfs niet meer in één kamer met haar slapen, want, als ze 's ochtends bij het opstaan heeft ‘gepraat’, kan ze niet meer ‘denken’ over haar stuk. Het binnenkomen van de meiden, van een bezoeker, maakt haar zóó zenuwachtig, dat ze heelemaal van streek wordt; dus blijft er ten slotte niets anders over dan het bouwen van den bewusten koepel, waar ze alleen zit met haar papieren; - terwijl man, kind, en meid het ondertusschen maar zelf onder elkaar moeten vinden - (als in zulke gevallen de man zijn toevlucht gansch en al neemt bij de meid, schreeuwt mevrouw ach en wee over zijn ‘onzedelijkheid’; *m.i. heeft hij in zoo'n geval groot gelijk.*)

Welnu, deze fraaie koepel-afzondering is een naieve onmacht-bekentenis, die volkomen overeenkomt met de werkelijkheid. Ik heb in mijn geheele leven opgemerkt, hoe *moeielijk* de meeste vrouwen werken, hoe *geforceerd* hare intellectueele ontwikkeling is, en hoe zij, precies als Johanne Steketee het beschrijft, en 't zelve blijkbaar ook heel natuurlijk vindt, de gróótste afzondering en stilte en voorbereiding noodig hebben tot hetzelfde doodgewone hoofdwerk of dezelfde middelmatige schrijverijen, waarvoor een middelmatig-ontwikkeld, volstrekt niet bijzonderbegaafd man zijn hand nog niet omdraait! Zelve werk ik buitengewoon-gemakkelijk, in het bijzijn van huisgenooten, op elk oogenblik van den dag, zonder dat stoornissen mij hinderen. En, juist omdat ik hierin een *uitzondering* ben op bijna álle werkende en schrijvende vrouwen, volgt daaruit dat ik *hierin* afwijk van het *normale* vrouwen-type, iets heb meegekregen van moedernatuur, dat niet behóórt bij mijn geslacht.

Om op de slovende, en daarna met puimsteen haar beïnkte vingeren afgewreven hebbende Mimosa, die ons het toekomst-ideaal der moeder voorstelt, terug te komen:

Als het kindje er is, legt zij goed duidelijk uit aan den verrukten vader, en de dito grootmoeder, dat deze zich maar wat inbeelden door zoo'n oud en gerimpeld gezichtje aardig en lief te vinden! De rimpels kunnen er nog dóór, want ‘die voorspellen haar dat haar zoon een groot denker zal worden.’ Voor de rest echter is zoo'n kind toch eigenlijk een groote lastpost, die haar drie weken verre houdt van haar ‘boeken’. Reden waarom zij, als haar man, die het lezen als arts had verboden, de hielen gekeerd heeft, haar moeder beveelt deze onmisbare dierbare boeken terstond naast haar te leggen; zij wil over hun inhoud schrijven, en zal aan hare gedweeë mama hare merkwaardige gedachten dicteeren; die moet het geleuter dan daarna achterbaks naar de post brengen.

Eerst dáárna, zegt ze, kan ze weer ‘iets van geluk’ voelen; want, nietwaar, het is ook een oneindig grootscher taak recensie Zooveel neer te krabbelen over boek Zooveel in tijdschrift Zooveel, dan je eigen kindje te voeden, en te verzorgen, en het te liefkoozen, en je voor hèm gezond en sterk en levenslustig te bewaren.?! Inplaats daarvan staat het veel ‘interessanter’, zooals Mimosa doet, met een lusteloos gezicht

op een rustbank te gaan liggen, met je ‘boeken tot troost’ naast je, en halsstarig het eten te weigeren dat wordt voorgeschreven aan de herstellende kraamvrouw.

Nog fraaier wordt de begripsverwarring wanneer de pleegzuster, die te ‘materialistisch’ is, en dáárom niet deugt, is vertrokken! Want dan ergert het deze ‘nuttige’ modernemoeder in hooge mate, dat haar óók ‘materialistisch’ kind, dat nu dus door haar-zelve moet worden geholpen, zich bevuilt, en schoone luiers moet aan hebben, en voedsel verlangt, en al dien ‘verloren’ tijd afneemt dientengevolge van haar moeders ‘recensies over boeken’.

- Als het arme wurm eindelijk in slaap valt, vindt Mimosa het hoogst ongepast, dat hij niet wakker wil worden op het door háár vastgestelde uur, waarop zij hem gemakshalve gelijktijdig luier en voedsel zou kunnen toedienen, maar integendeel meedoogenloos alles op *zijn* eigen tijd verlangt...

‘Als hij nu al wéér wakker wordt’, aldus denkt deze naar hare boeken smachtende ‘nuttige’ mama, ‘wat zal ik dan met hem doen?’

- Maar ziet, hare gedachten worden afgeleid door een juffer die haar boeken over de vrouwenquaestie komt brengen. En daarbij is er o.a. een over: *Het verwaarloosde kind in de maatschappij*. Nu, plots, ziet moeder Mimosa haar 'taak'. Dat zij haar eigen kind op de schandelijkste wijze 'verwaarloost' valt haar niet in, want zij voelt nu een grootsche roeping in zich geboren worden, namelijk om te zijn 'Een moeder der verwaarloosde kinderen in gansch de wereld'! Excusez du peu!

Fluks wordt nu een kinderwicht uit het dorp aangesteld, 'ter algeheele verzorging' van het arme wurm, dat deze moderne moeder zelve in de wereld schopte. De andere meid, die welke het huishouden bereddert, weet wel een 'lief achttienjarig meisje', dat op hem zal 'acht-geven,' met hem zal wandelen, hem zal droog houden! Enz. enz!

Afgedaan is daarmee deze episode van voor je *eigen* kind zorgen; wijd openen zich de koepeldeuren voor de verloste Mimosa. Het 'groote werk' vangt aan!

Wat *is* dit 'groote werk' vraagt gij?

Ja, *dat* weet Johanna Steketee zelf ook niet te best!

Het is nog heel 'vaag' in Mimosa, deelt zij ons op de laatste bladzijde mede; maar het zal wel: 'Zooiets worden als een roman.'!

Nietwaar, dáárvoor laat je toch man en kind en huishouden natuurlijk in den steek, voor zóó iets ontzettends nóódigs, en nuttigs, en nie-dagewesenes als.... een roman!!

- En wat zegt de vader tot dit alles? - vraagt misschien de een of andere lezer, die in zijn eigen huis nog gewoon is een woordje mee te spreken.

Ja, *dat* is het 'm nu juist! Voor zulke ouderwetsche begrippen, dat de man, de vader, óók meetelt, heeft Johanna Steketee geen pardon. - De vader staat volgens hare spiksplinter-nieuwe ontdekkingen 'buiten het scheppingswerk.'(!!!) 'Het kind', zegt ze, '*moet* voelen, zooals de moeder voelt, die alléén rechten heeft, op hem, omdat zij hem voedde met haar ziel'.

En, als Mimosa's benijdbare echtgenoot diens ondanks een aanval van de baas spelen krijgt, en staat op zijn huwelijksrechten, dan voelt zij zich 'verontreinigd', 'gruwt' van een tweede kind, wil zelfs van een kus of een omhelzing niets meer hooren, want 'Als je je niet vóóraf nauwkeurig hebt onderzocht, of je ziel je wel tot elkaar dringt, dan worden ook kussen onrein, laag-zinnelijk, zonde bijna.'

Bij deze zelfde gelegenheid treedt dan ook het op een afzonderlijke kamer-slapen-systeem in werking. En dat de dus nu gansch en al tot nul gereduceerde echtgenoot dan ook kort daarna voor goed afscheid neemt van zijn thuis, en in het buitenland verder gaat studeeren in een speciaal-vak, kan men niet anders dan zijnerzijds een slimme oplossing vinden om op een fatsoenlijke manier van zijn echtgenoote-schrijfster af te komen, die hem troost over al de verongelijkingen en teleurstellingen in zijn huwelijk, waarover hij zich beklaagt, met de belofte: 'Van je opofferingen zal je later de mooie vruchten plukken. Verbeeldt je, je vrouw een goede schrijfster, een groote schrijfster. Dat zou je ijdelheid niet weinig streelen. Als het nog eens zoover mocht komen, dan zal je zegenen deze uren, waarin je voorbereid werdt voorbijgaand genot op te offeren, voor dat wat blijvend hoog en goed zal zijn in ons leven.'

- Manlief zal intusschen den 'zegen' maar liever voorloopig op zijn ééntje gaan zoeken! En Johanna Steketee vindt dat een bevredigende en verzoenende oplossing; want: 'het wáre in het huwelijk is eigenlijk dat je *niet* bij elkaar bent!'

Heb ik geen gelijk dat het eigenlijk is om *medelijden* mee te hebben, als je ziet wáártoe haar zoogenaamde ‘ontwikkeling’ en ‘belezenheid’ de gewone vrouw voert, tot welk een onnoozelheid en begripsverwarring!! - ‘Zoo iets als een roman’ is een groote daad, een ‘levensdoel’. Je eigen kind *opvoeden*, wat zoo oneindig véél inhoudt, laat je ondertusschen over aan een ‘lief’ meisje van je dorp, dat een andere meid je wel eventjes bezorgt. Etc. etc!

En van welk een kinderachtige zelfoverschatting getuigen al deze producten van verwatene en verdwaasde vrouwenhersenen! 't Is alsof de wereld niet kan bestaan of vooruitkomen zonder hare ‘recensies’ en ‘artikeltjes’; terwijl juist datgene waarvoor de wereld, de toekomst, haar wèl noodig heeft: *het doen geboren worden en groot brengen van een gezond, krachtig, normaal nageslacht*, in hare oogen een bijzaakje is, een nu ja *lastig* aanhangsel van geslachts-omgang, maar waarvan je zoo weinig mogelijk verder notitie moet nemen in je dagelijksch leven, - dat je wijden moet aan ‘de maatschappij’! (Hoort dan niet het *eigen* kind daartoe óók, zoo goed als het *vreemde?*)

In *Mimosa* wordt ook veel geschermd met het afgezaagde stokpaardje over zelf geld-verdienen, onafhankelijk zijn in het huwelijk,

enz.! Alsof niet die vrouw, die een *uitstekende* huishoudster is, en de dingen zelve naait en zelve kookt en zelve bezorgt, veel méér geld door dat alles uitspaart, dan zij zou inbrengen met eenige couranten-artikeltjes, terwijl er ondertusschen natuurlijk dure gehuurde hulp noodig is voor het huishouden, voor de kinderen, voor 't verstel-werk enz!

Maar, als men die huisvrouw- en moedertaak verricht, komt men niet ‘in de courant’; en dat het eigenlijk dáárom, om *ijdelheid* dus alléén, te doen is, dat verraadt Johanne Steketee zelve heel naief, als zij hare Mimosa zich voortdurend laat ergeren over de ‘beroemdheid’ van anderen, als zij gehuwde vrouwen over hunne portretten in de tijdschriften enz., en haar kinderachtig-blij laat zijn, omdat de hierboven genoemde uitgevers-colporteuse verklaart ‘wel eens van haar te hebben gehoord als schrijfster.’

‘Even verlichtte een glimlach Mimosa's gezicht. Ze was dus toch bekender dan ze vermoedde.’

Ziet gij, dáár komt de aap uit de mouw, bij deze ‘nuttige’, en quasi zoo voor 't heil van de maatschappij bezielde vrouwen! De *eigen* kring, de *ware* plicht, is haar te bescheiden! IJdelheid en hoogmoed op de kleinzieligste manier zijn de *ware* drijfveeren harer zoogenaamde ‘hoogheid van ziel’.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Tolstoï.

Op den 28^{en} Augustus j.l. 1908 herdacht een groot man zijn 80 jarigen geboortedag: het is graaf Leo Nikolaewitsch Tolstoï, een van Rusland's beste zonen! Over zijn beteekenis als mensch, als schrijver is het

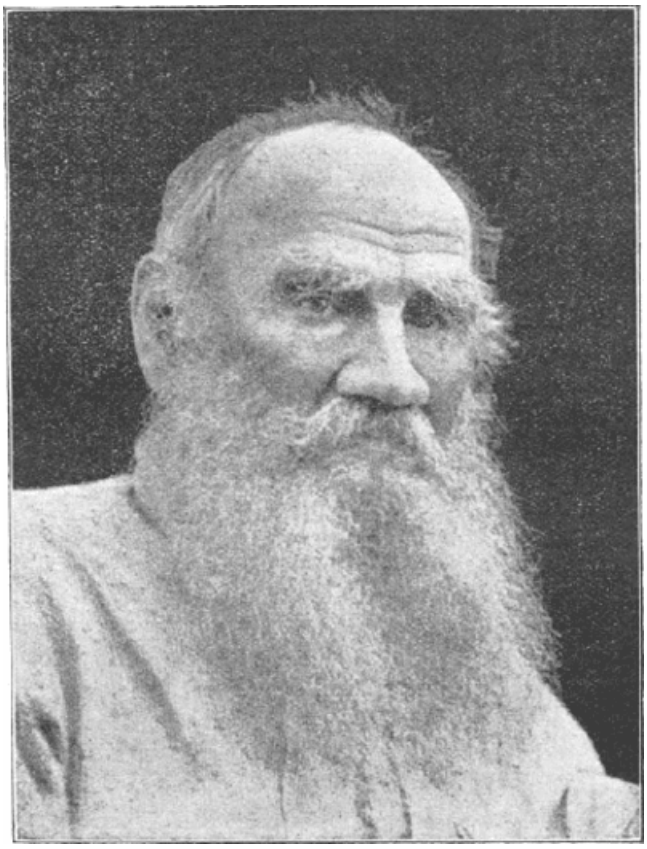

overbodig veel te zeggen, daarvoor is zijn naam te goed over de geheele wereld bekend, daarvoor is de vereering, die men hem toedraagt te algemeen.

Niet zijn vaderland zelf huldigt hem het waardigst: maar werd ooit een profeet geëerd in zijn eigen land?

Daar, waar men overal zijn 80 jarig jubileum herdenken zal, heeft de Russische regeering verboden dien dag openlijk te vieren, door schoolfeesten, zooals die op de gedenkdagen van groote schrijvers gebruikelijk zijn, of hoe dan ook; in vele plaatsen zijn zelfs bizondere uitstallingen in winkels ter zijner eere niet geoorloofd. Maar dit domme verbod zal zijn roem niet doen tanen, zijn invloed niet vernietigen; het boezemt hoogstens medelijden in met een volk, dat door zulk een bekrompen bestuur geleid of liever geknecht wordt.

Laten wij Tolstoï huldigen door enkele aren te vergaren uit den rijken oogst van zijn machtig denken!

Aphorismen en ideeën van Tolstoï.

1. Er is maar één onomstootelijk geluk op aarde d.i. voor anderen te leven.
2. Wanneer gij U niet naar uw geweten voegt, dan zal uw geweten zich naar U voegen.
3. De verbetering van de slechte inrichting der maatschappij bestaat alleen in de verbreiding van het ware geloof. Het geloof is het begrijpen van de beteekenis des levens en het bewustzijn van de plichten daaraan verbonden.
4. Zoo te leven, dat men niets slechts doet en niets te berouwen heeft, is niet voldoende,

dat is zijn leven verkwisten; alleen wanneer men zooveel mogelijk voor anderen tracht te leven, zal men het ware levensgeluk verstaan.

5. Als gij liefhebt, zoo heb lief ieder mensch zooals hij is, niet zooals gij hem wenscht.
6. Tracht uw naaste te begrijpen en gij zult hem vergeven.
7. Goed te zijn beteekent: goed te leven, d.w.z. zijn naaste meer te geven dan van hem te ontvangen.
8. Als twee menschen strijden - hebben altijd beiden schuld, maar de zwaarste schuld rust op hem, die tegen een afwezige strijdt.
9. Tijd is geld! Welke tijd? Het is een andere tijd die, welken men voor een halven Rubel per maand kan krijgen dan die, waarvan een half uur voor geen geld te koop is!
10. Liefde, wat is liefde?
    De liefde overwint den dood. Lieven is leven. Al wat wij begrijpen, begrijpen wij door de liefde. Alles bestaat door de liefde, alles hangt met haar te samen. Liefde is God en het sterven - weet, dat hij, die liefde had, terugkeert tot de Algemeene, eeuwige Bron van alle dingen. De dood is ontwaken, het vrij worden van alle in ons levende krachten, het nader treden tot die Onbekende en Verwijderde Alomtegenwoordigheid, die wij gedurende ons leven voortdurend gevoelen, die bij ons sterven ons nabij is, merkbaar en verstaanbaar.

MARIA PETROVNA.

Brief uit Genève.

Onder de eeuwenoude kastanjeboomen van het, door een edelmoedig millionair aan de gemeente Genève geschonken landgoed ‘Mon repos’, heb ik tegen het vallen van den avond koelte gezocht na den gloeiend warmen Juni-dag.

Vóór mij ligt het diep-blauwe meer, welks oppervlakte daar blinkt als een azuren spiegelvlak, slechts af en toe gerimpeld door een voorbijzeilende sloep, of een snelvarend, sierlijk gebouwd motorbootje.

Heftig bewogen echter wordt die waterspiegel soms door een elegante, statig voorbijvarende raderstoomboot, door zijn lichte kleuren zich scherp afteekenend tegen het blauw van het water en het groen van het omringende landschap; van het dek klinkt lieve strijkmuziek en het want is met honderden vlagjes gepavoiseerd, terwijl aan den achtersteven de groote vierkante vlag van Helvetie - wit kruis op rood veld - trotsch over het water wappert.

De meer dan zeventig Meter hooge fontein werpt in het midden van het meer zijn enormen waterstraal omhoog, die als een blauwige stoomwolk naar beneden stort; rechts daarvan de stad van Calvijn, die - zonderlinge tegenstelling - ook de stad van Rousseau is geweest; links liefelijk zacht glooiende groene heuvels, verrukkelijk gestoffeerd door honderden bekoorlijke villa's, met daarachter het stout zich verheffende blauwachtige gebergte ‘Les Voirons’ en de rotsachtige Mont-Salève, waartegen Genève als aangeleund ligt.

En tusschen die beiden in, maar ver op den achtergrond, den spitsen top van den violet getinten ‘Môle’ en dáár achter en hoog, hóóg daarboven, de verblindend witte

gletschers van het Mont-Blanc massief, waaruit de ontzaggelijke reus zijn sneeuwkop verheft, in vlekkeloos wit afstekend tegen den diepblauwen hemel.

Het is lang niet voor de eerste maal, dat ik hier nederzit, om de wonderbare liefelijkheid en grootschheid van het tafreel te genieten, en toch blijven mijn oogen er met verrukking op staren, telkens en telkens weer; soms, als ik alléén was en dus geen uiting kon geven aan de heerlijke indrukken, die ik er van ontving, kon mijn ziel in gloeiende extase komen, en moest ik dan soms wel heengaan, omdat het feërieke tooneel mij begon te overweldigen.

Maar nú behoefde dat niet, want ik werd in mijn bewondering gestoord: een mij sympathieke kennis, Duitsche, vroegere tafelbuur van mij uit een groot vreemdelingenpension, nam op de bank naast mij plaats, om, vóór het donker werd, óók het schoone landschap nog eens te zien.

Zij was een van die zeldzame personen, die op charmante eenvoudige wijze sprekend, steeds een zoodanige diepte aan haar gesprekken wist te geven, dat ik erg graag naar haar luisterde.

Ook nu was het alsof het heerlijke panorama vóór ons nog veel schooner werd, door haar diepgevoelde en enthousiaste opmerkingen er over; en weldra bracht het gesprek haar op Rousseau, Calvijn, Voltaire, mad. de Staël en

Wagner, op de groote geesten die in of bij dit lieflijk oord hadden verwijld, - dit oord waarvan Jean Jacques had gezegd: ‘Séjour charmant auquel je n'ai trouvé d'égal dans aucun pays du monde.’

Zij stelde in het licht hoe aantrekkelijk deze in denkwijze zoo uiteenloopende figuren voor haar waren, omdat zij zoo zichzelf waren geweest, en zoo kwam zij er als van zelf toe om uit te weiden over het schoone, dat er voor den mensch ligt in het handelen volgens eigen diepgevoelde en diepdoordachte overtuiging.

Zij geraakte over het onderwerp zóó in geestdrift, dat die op mij overging, zoodat, toen zij mij verliet, mijn gedachten met het gesprokene bezig bleven, en ik in diep nadenken verzonken achterbleef.

Want immers ik voelde het, zij had waarheid gesproken toen zij onder anderen beweerde, dat, welke klove er ook bestaan moge tusschen de werkelijk eerlijk geloovige - dat was zij - en de eerlijk ongeloovige - daar bedoelde zij mij wellicht mede, maar zij besprak de zaak in het algemeen - beiden elkander toch ontmoetten o.a. in dát eene punt: in hun oordeel over schijngedrag in het algemeen en schijngeloof om bijredenen, om eer of winst, in het bizonder; in hun oordeel over hen die niet handelen volgens hun overtuiging, niet uit zwakheid, maar met het doel om iets te bereiken, met een geheime nevenbedoeling.

Ja, 't was wáár, de *eerlijk* uit diepe overtuiging geloovige, kàn den ongeloovige, van wien hij weet, dat hij zoo is, omdat hij niet gelooven kàn, de hand reiken en hem in zijn hart zelfs beklagen, omdat deze een steun mist, waarvan hij de waarde kent.

Aan den anderen kant zal de ongeloovige, den ernstigen, hooggestemden *eerlijken* geloovige, eeren, hoogachten en in moeilijke dagen hem dikwijls zelfs benijden om zijn geloof.

Maar geen van beiden kan met mogelijkheid sympathie gevoelen voor den derde, die òf geloovigheid òf ongeloovigheid voorwendt, of met andere woorden, ontrouw aan zijn overtuiging wordt, met het oogmerk om een zeker doel, welk dan ook, te bereiken. En zoo hun beider oordeel al zacht moge zijn voor den geringe, bij wien allicht de fierheid van geest is ondergegaan in den zwaren strijd om het bestaan, voor de grooteren en de grooten, die een meening aanhangen of verkondigen, om gunst, eer of rijkdom te veroveren, gevoelen beiden afkeer!

Zoo peinzende, verrees een verschrikkelijk beeld voor mijnen geest; 't was de herinnering aan wat eens in mijn omgeving was gepasseerd, toen ik in Indië op een klein plaatsje woonde, waar een vrij groot garnizoen lag.

Daar waren twee officieren, intieme vrienden van al jaren lang; beiden kapitein, was de één een weinig ouder in dienst dan de ander; - voor beiden was gekomen het voor den officier beslissende moment: majoor worden. - De ‘gouden kraag’ of - ‘er uit!’

Op een goeden dag kwam de oudste den jongere opzoeken en vertelde hem dat hij gegronde hoop had, binnenkort majoor te worden; maar tevens, dat hij aan de houding van den kolonel, die over hun beider geschiktheid voor bevordering had te rapporteeren, gemerkt had, dat hij - de jongere - niet in den smaak viel van dien hoofdofficier; verder, dat hij bevreesd was, dat deze het hem zou aanrekenen, als hij op den ouden druk intiemen voet met zijn vriend bleef omgaan, en dat hij daarom wel verplicht was zijn omgang, nu wel niet geheel af te breken, maar toch aanmerkelijk te verminderen.

Waarop de jongere vriend hem verontwaardigd de deur wees!

De oudste werd majoor; klom op tot Generaal. -

De jongere werd, een poos daarna, zooals de in de militaire wereld gangbare term luidt ‘afgemaakt’, d.w.z. als kapitein gepensionneerd. -

Denk nu aan ontrouw aan een overtuiging: hier was het duizendmaal erger: laffe vrees voor de verdenking van een meening te hebben, zelfs maar in enkele opzichten strijdig met die van een machtige, die over zijn lot te beslissen - wat zeg ik - alleen te adviseeren had!

Met weerzin wendde ik mijn gedachten van die oude herinnering af, - maar een andere, gelukkig minder leelijke, kwam op. -

Al heel wat jaren geleden kwam ik in den Haag in aanraking met een catechiseermeester*), van wien ik tot mijn verbazing gehoord had, dat hij zoowel ‘modern’ als orthodox godsdienstonderwijs gaf. Het was een man, die toen den middelbaren leeftijd al achter den rug had, en die leefde als braaf man, als zorgzaam huisvader. -

Toen ik hem enkele malen had ontmoet, bracht ik het gesprek eens op zijn ‘vak’ met het doel om iets meer te weten te komen

*) Misschien wel denzelfden van wien op bladz. 751 van de Holl Lelie van 20 Mei 1908 sprake is. -

omtrent zijn professie, die mij om zijn amphibie-achtigheid tegen de borst stuitte en bij anderen lachlust opwekte.

Nu, geheimzinnig was hij volstrekt niet met zijn mededeelingen; integendeel, zoodra ik mijn verbazing over zijn tweeslachtig onderwijs maar even liet merken, kwam hij los.

Hij stelde zich op het volgende standpunt: mijn beroep is er een als een ander, met hetzelfde doel: geldverdienen om te kunnen leven; 'ik ben geen geestelijke, geen dominé, geen prediker van het Christendom' zei hij, 'maar eenvoudig godsdienstonderwijzer; en als zoodanig breng ik mijn leerlingen op de hoogte van diè godsdienstrichting, die door ouders of voogden van mij verlangd wordt.'

'Maar' wierp ik hem tegen 'U op uw leeftijd moet toch een gevestigde overtuiging hebben in zake die richtingen en zeker moet het dikwijls voorkomen, dat die overtuiging in conflict komt met wat U leert'. -

'Ja zeker, heb ik een overtuiging' zei de ander, '*maar daarnaar wordt mij bijna nooit gevraagd.* Nogmaals, gij moet in mij geen evangelieverkondiger zien, niet iemand van wien geëischt wordt, dat hij leert en predikt volgens zijn overtuiging. De zaak staat zóó. Zooals U weet geven de dominés, 't zij dan protestantsche of remonstrantsche, gereformeerde, luthersche enz., godsdienstonderwijs aan meerdere catechisanten tegelijk. Maar nu zijn er, vooral hier in den Haag, vele ouders, die het bezoeken van die catechisatiën voor hun kinderen niet verlangen; deze behooren dikwijls tot de aristocratie, die misschien het ietwat gemêleerde van die catechisatiën niet gewenscht achten voor hun kinderen. Het zijn in hoofdzaak deze, die van mijn diensten gebruik maken. Wanneer ik nu ontboden word bij baron die, of jonkheer zus of zoo, of mijnheer A of B, dan draagt hij mij het godsdienstonderwijs van zijn kind op, evenals hij aan een muziekonderwijzer opdraagt zijn kinderen muziek te leeren. Gesteld nu, er werd van den laatste geëischt dat hij zijn leerling alléén moderne muziek zal onderwijzen; verlangt ge nu van den onderwijzer, dat hij zal antwoorden: 'dat strijdt tegen mijn overtuiging; die laat mij alléén toe de klassieke richting te onderwijzen? Neen immers!; nu, waarom zoudt ge dan een analoog antwoord van mij verlangen?' -

'Wel, omdat het hier om een zaak gaat, die de ouders van veel wijdere strekking mòèten achten dan muziek. Maar hoe weet U dan, wélke richting voor uw onderwijs in ieder speciaal geval verlangd wordt? Zegt men U dat dan?'

'Wel neen, dat komt zelden voor; ziet eens, in de eerste plaats zijn bijna alle voorname families aan den behoudenden kant; in de tweede plaats ben ik door langdurig verblijf in den Haag en door ervaring in mijn vak opgedaan, vrij wel op de hoogte van de richting en zelfs van de nuance van de families, en ten derde zijn mijn voelhorens fijn genoeg om, waar ik mocht twijfelen, in den loop van het onderhoud te weten te komen hoe men het onderricht van mij verlangt.' -

'Ja, maar u geeft toch ook godsdienstonderwijs in moderne richting, niet waar?' -

'Zeker, maar in dat geval wordt mij evenmin gevraagd naar mijn persoonlijke overtuiging.' -

Ik moet bekennen, dat hoe lang het gesprek ook duurde en hoewel ik begon in te zien, dat deze catechiseermeester in hoofdzaak bijbelsche geschiedenis onderwees, de werkkring mij toch geen verkwikkelijk beeld kon geven; te meer omdat ik vermoedde, dat bijbelsche geschiedenis en kerkleer-onderwijs toch niet zoo geheel

afgescheiden kon worden van godsdienstige overtuiging, en dat, zelfs al had lange ervaring den onderwijzer geleerd behendig zekere steile klippen om te zeilen er toch af en toe pijnlijke botsingen moesten ontstaan; vragen door de leerlingen gedaan moesten worden, die het moeilijk moest zijn om te beantwoorden, nu in dèzen, dán weer in een anderen zin. -

'Maar, wat doet U dan, als men U wèl naar uw overtuiging vraagt?'

'Dan zeg ik die, en - mis daardoor somtijds een leerling; maar nogmaals, dat komt hoogst zelden voor; en zoolang de ouders er mij niet naar vragen, is het niet aan mij mijn overtuiging te zeggen, als het ware op te dringen; dat ligt niet op mijn weg.' -

Maar wèl op de hunne, dacht ik, en ik zei:

'Bestaat toch altijd de mogelijkheid, dat men stilzwijgend veronderstelt, ja, er zéker op gaat, dat de richting van uw onderwijs strookt met uw overtuiging.' -

''t Is mogelijk, maar niet waarschijnlijk; men weet immers van elkaar wie ik ben; ik ben daarvoor lang genoeg in den Haag gevestigd. In ieder geval acht men mijn persoonlijke overtuiging van geen belang, want dan zou men er wel naar vragen.' -

Dit gesprek gaf mij veel te denken; menig

uur peinsde ik er toenmaals over; hoe dikwijls drijft het maatschappelijk leven den afhankelijken mensch, om des lieven broodes wille, tot handelingen, strijdig met eigen overtuiging! Had ik zelf niet meermalen ondervonden, welk een groote wilskracht er soms van ons geëischt wordt, als het uur der beproeving slaat, en ook - hoe groot nadeel, en erger - hoe bitter verdriet er dikwijls volgt als men, niet willende en niet kunnende transigeeren, trouw is gebleven aan zijn diepgevoelde overtuiging - aan zichzelf! - Had ik niet tallooze malen rondom mij gezien, dat roem, eer, achting en rijkdom alle de premiën zijn, door de wereld toegekend aan hem, die zijn overtuiging prijs geeft, terwijl de arme, die voor dat alles niet te koop was, ook arm bléef en ongeëerd! Mocht ik den eersten steen op dezen man werpen? -

Toch, toch, ik kon er niet toe komen zijn prestatie sympathiek te vinden, toen ik op dezen avond, zoovele jaren later het geval weer overdacht. -

Eensklaps kwam mij voor den geest het beeld van een ander man, een beeld, dat mij destijds zoo erg sympathiek was geweest en dat mij, ouder geworden, en den strijd om het bestaan in al zijn ruwheid beter leerende kennen, altijd zoo erg sympathiek was geblèven, en mij tot leering had gestrekt. -

Vele jaren geleden, werd aan een Haagsch architect, door een minister opgedragen het ontwerpen van een groot, voor den openbaren dienst bestemd gebouw. - De architect gaf aan zijn ontwerp, dàt cachet, dien stijl, dien hij volgens zijn overtuiging in casu het meest passend vond en diende de stukken in. - Eenigen tijd later kreeg hij zijn ontwerp terug met de mededeeling, dat de distributie van het gebouw, d.i. de plattegronden 's ministers goedkeuring wegdroegen, maar met den stijl van gevels en binnenversiering was dat niet het geval, en werd hij daarom uitgenoodigd zijn plannen om te werken en daarbij een bepaaldelijk aangewezen stijl te volgen.

De architect, die volgens zijn diepgevoelde overtuiging deze aangewezen stijl in casu geheel misplaatst vond, weigerde daarom aan de uitnoodiging te voldoen, bedankte dientengevolge voor de gegeven opdracht en zag zich daardoor een lucratieve uitvoering ontgaan. - Velen noemden den diepvoelenden, karaktervollen kunstenaar een gek: weinigen noemden zijn houding schoon.

Arm is hij gestorven.

Daargelaten nu de beantwoording van de vraag - evenals in het geval van den godsdienstleeraar - of die overtuiging de ware was: déze man kon er niet toe besluiten tegen de zijne te handelen, al ging het dan om noodig en tevens groot gewin!

En naast dat voor mij zoo schoone beeld, móést dat van den catechiseermeester wel ongunstig afsteken; was mij niet sympathiek.

Maar bepaald antipathiek was mij het beeld van die ouders, die, wetende dat de onderwijzer leerde zooals men het van hem verlangde, desnoods ook tegen zijn overtuiging in, met zijn onderwijs genoegen namen.

Onwillekeurig dringt zich de gedachte op: dat het er dan ook bij die ouders zelf niet zoo bizonder diep moest gezeten hebben; dat het doel niet was geweest, het wekken van een godsdienstige overtuiging bij hun kinderen; want zij konden het weten: de leerlingen moesten, zoo zij het al niet van anderen gehoord hadden, al spoedig bemerken, dat de leeraar zelf lang niet alle opvattingen, die hij leeraarde, deelde. De gloed der overtuiging, kon door afwezigheid, in hun ziel ook geen overtuiging wekken; ook moesten zij spoedig daardoor bemerken, dat het met die bij hen te vestigen overtuiging ook eigenlijk geen ernst was en dat het doel dus hoogstens was: het africhten voor een soort examen voor een kerkeraad!

En als die leerlingen dan eindelijk in de kerk als lidmaat bevestigd worden op plechtige wijze, dan kan het niet anders of de betere helft van hen, moet gevoeld hebben, dat, waar door den predikant op den diepen ernst werd gewezen van de zoo aanstonds af te leggen belijdenis hunner geloofsovertuiging, deze ernst een schadelijk, leelijk contrast vormde met de onverschilligheid door hun ouders aan den dag gelegd in de keuze van den godsdienstleeraar, die de overtuiging moest wekken.

En voor de andere helft moest het geheel een ijdele vertooning zijn; in hun jeugdig gemoed is het zaad gestrooid van het ‘zoo nauw niet nemen met eigen overtuiging’, wat in de groote verleiding van het leven leiden moet tot het verkoopen daarvan.

Lang had ik daar zitten peinzen en intusschen was de avond gedaald, zoodat ik huiswaarts ging; de laatste stralen van de ondergaande zon, zetten den majestueuzen kop van den Mont-Blanc, die spookachtig in zijn witheid zichtbaar bleef boven het reeds in duisternis gehulde landschap, in gloed:

het wonderlijke alpengloeien vertoonde zich in al de pracht van zijn snel verloopende kleurenwisseling; doch slechts kort duurde dat heerlijke schouwspel.

En op den stadsheuvel aan den Zuidelijken horizon, boven de tallooze lichten van de stad en van het nu druk bevaren meer, was nog slechts het silhouet zichtbaar van den spitsen toren boven dezelfde cathedraal, waarin Calvijn reeds eeuwen geleden gepredikt had: trouw te blijven aan de overtuiging!

Genève, 13 Juli 1908.

VIOLA.

Gedachtenwisseling.

‘Mijn Meerdere.’

Met genoegen las ik de gedachtenwisseling van den heer Servaas van Rooyen en het antwoord daarop van onze Redactrice, en juist, *omdat ik een voorbeeld ben van beider besprekingen*, kan ik ook er wat van mede praten.

Ik *begin* met het *eind* van freule Lohman's antwoord nl. ‘zoodra hartstocht (zonder welke echter liefde toch onmogelijk is) in het spel komt, redeneeren we niet meer; supérieure vrouwen óók niet.’

Zeker. dat is zoo en als men dan verliefd is, dan zien wij den man, zooals wij hem zien willen.

Zoo ging het mij. Maar later kwam de wreede ontgoocheling.

Ik ontdekte de geestelijke minderwaardigheid van mijn man; ik voelde me *boven* hem staan, wat intellectueele ontwikkeling aanging. Ik vond hem dom - en ik had berouw over mijn stap. Nooit heb ik 't iemand *willen* bekennen, daàr was ik te trotsch voor, maar degenen, die mij doorgrondden, beseften het.

Nooit wilde ik er over praten, want het was mijn eigen keus en de schuld lag geheel aan mij zelf, maar ik was nog zoo jong, toen ik trouwde, zoo jong en onervaren, dit was te vergeven.

Het zou mij rein onmogelijk zijn geweest, om hem te onderrichten, zooals het voorbeeld dat de Redactrice aanhaalde in haar antwoord.

Ik was gedésillusioneerd en het maakte me ongelukkig, diep ongelukkig.

Nu kom ik tot deze conclusie, die maakt, dat ik 't geheel met freule Lohman eens ben. De heer Servaas van Rooyen zegt: ‘er moet bestaan tusschen man en vrouw één geest van liefde, harmonie en samenwerkend zieleleven.’

Alles goed en wel, maar ontdekt men later zóó iets, nl. de minderwaardigheid van den man, dan is er geen zieleleven meer, want zoo iets geeft aanleiding tot allerlei bisbilles in het huwelijksleven. Houdt men van elkander, dan neemt men elkaar met alle ondeugden en deugden, dat *is* ook zoo, maar om *zóó iets* over 't hoofd te zien, daar behoort een reusachtige liefde toe. Ik zou mijn man eerder overspel kunnen vergeven dan die minderwaardigheid of liever gezegd: domheid en - liegen, want wordt men oud, en komt het dàn pas uit (als men jong is, komt hartstocht te veel kijken,) hoè groot de liefde is en *het zieleleven*, hoè is dan die domheid te dragen? Dan moet men absoluut zich ongelukkig voelen, door verschil van intellectueele ontwikkeling (hiermede wordt *geen geleerdheid* verstaan.)

Evenals de Redactrice, zou ik een deugdzame man (in de beteekenis van saai) vreeselijk vinden, in tegenoverstelling zou één geestig woord of één geestig gezegde mij zóó vervullen dat veel akeligs daardoor goed gemaakt zou kunnen worden.

ESPRIT

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Zou een der abonnées mij ook kunnen inlichten of iemand een Fröbelschool wenscht over te nemen te Amsterdam op goeden stand tegen billijken prijs. Wegens vertrek naar buiten genoodzaakt zijnde de school op te heffen.

Varia.

‘Mijn meerdere’.

Naar aanleiding van de gedachten wisseling, geopend door den heer Servaas van Rooyen over *Mijn meerdere*, vestig ik zijn aandacht, en die van allen die in deze questie van de ‘minderwaardigheid’ der vrouw ten opzichte van den man belang stellen, op onderstaande ‘dagorder’, aan het leger des Heils, door Generaal Booth:

In de eerste plaats sta ik op de gelijkheid van de vrouw. Elke officier en soldaat moet er zich aan houden, dat de vrouw evenveel belang en evenveel waarde heeft, even bekwaam en even noodig is voor den vooruitgang en het geluk van de wereld, als de man. Er zijn nog menschen, die vasthouden aan opvattingen van vervlogen eeuwen, die in vrouwen niet veel meer zien dan speelpoppen, dan een bezit of slavinnen. Voor het Christendom zijn man en vrouw gelijk en gelijkberechtigd.

Man en vrouw zijn niet gelijk, in dien zin, dan hun eigenschappen gelijk zijn, maar zij zijn evenveel waard. Waar de een sterk in is, is de ander zwak, en andersom. In wilskracht b.v. en in lichaamskracht, zal de man dikwijls de vrouw overtreffen, maar in snelheid van inzicht, in kracht om te dragen, en in kracht om lief te hebben (en dit is het goddelijkste in ons) is de vrouw gemeenlijk de meerdere van den man. Geef de vrouw een goede kans, en zij zal toonen, dat zij, over 't geheel genomen, in de waarde van haar gaven en de wijdte van haar invloed 's mans gelijke is.

(Ontleend aan ‘De Nederlander’.)

Zoo ongeveer denk ook-ik erover. Woord voor woord onderschrijf ik bovenal den volzin: '*Man en vrouw zijn niet gelijk in dien zin*, *dat hun eigenschappen gelijk zijn, maar zij zijn evenveel waard.*' - Want juist datzelfde heb ik-ook steeds beweerd. Wij-vrouwen hebben *andere* eigenschappen dan de man; die zijn, op zichzelf beschouwd, evenveel waard als de zijne, misschien sommige zelfs meer, maar ze vullen de zijne aan; de een heeft de ander nóódig. -

In het bijzonder ook waar Generaal Booth spreekt van de kracht om te dragen en lief te hebben, als eene waarin de vrouw uitmunt, wijs ik erop, hoe ik-ook er steeds den nadruk op leg, dat de waarachtig-hoogstaande, de waarachtig-superieure vrouw juist in *die* eigenschappen grooter en sterker is dan de man; zij beschikt over een moeder-liefde, een geduld, een draagkracht in lijden, een zelfopoffering aan man en kinderen, waarin de man het aflegt tegen haar. - *Als* zij is - ... vrouw. Niet als gij haar hebt gemaakt tot caricatuur van den man, mislukte nabootsing van zijn karaktertrekken en manlijken aard *minus* háár vrouwelijke beminnelijkheid en vrouwelijke deugden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Over Toilet en wat ermede in verband staat.

Parfum. *(gedeeltelijk naar 't Duitsch gevolgd.*)

Zelfs de eenvoudigste onder ons, kan zich toch niet geheel en al onttrekken aan de kunst van den parfumeur, al halen we nog ook onze neus op, wanneer 'n bijzonder opgedirkte verschijning ons op straat ritselend voorbijzweeft en we tegen echtgenoote of vriendin de opmerking maken: 'wat 'n lucht, hé, 'bah! wat 'n odeur!'

Eau de Cologne en goede zeep voorzeker zijn twee artikelen, die we niet kunnen ontberen, zelfs de heeren der Schepping niet, die over 't algemeen genomen, zoo gekant zijn tegen parfums.

Niet te vergeten de verschillende haaroliën, brillantines, pomaden, hoofdwasschingen, pasta's, die toch meestal, de een minder de ander meer, op een toilettafel aanwezig zijn.

Zeker is het, tenminste volgens mijn idee altijd, dat er heden ten dage veel meer parfum gebruikt wordt, dan vroeger.

Als men de geschiedenis nagaat, dan staat men verbaasd over de beschrijving van die luxe, zooals in de oudheid men zich van reukwerk bediende, b.v. die hoeveelheid wierook, mijrrha en safraan bij een godsdienstige processie in 't Egyptisch Heliopolis, 120 kinderen, die daaraan deelnamen, ieder vazen met dat reukwerk gevuld, dragende; denken we eens aan de 'specerijen, balsems en wierook der Hebreeuwers; de zalven in de Romeinsche baden en den rozenregen, dien Nero op z'n gasten liet neerstorten; denken we aan Sultan Saladin, die de muren van 'n moskee met rozenwater wasschen liet, en verder aan de merkwaardige Pomme d'ambre, appelen vervaardigd van sterk-geparfumeerde aarde, die in de middeleeuwen de voorname vrouwen in de hand of aan den gordel droegen. Doch dit alles zijn opvallende gewoonten. Het gebruik van al deze middelen toch strekte zich slechts tot zeer engen kring uit. Nu is 't gebruik van parfum meer algemeen geworden. Ieder dienstmeisje haast, zal op St-Nicolaas verrast worden met een of ander flakonnetje odeur, of eau de Cologne. De minste soort zeep, die men heden ten dage koopt zal nog een luchtje verspreiden van een of ander parfum.

Zonder twijfel hangt dit ook samen met de verbeteringen langzamerhand ontstaan in de wijze van bereiding onzer reukwerken.

In Rome reeds kende men zeer zeker de bereiding van zalven en pasta's en in 't oude Oosten kende men reeds de kunstmatige bereidingswijze van reukwerken, doch die kan natuurlijk niet vergeleken worden met de fabriekmatige wijze van tegenwoordig.

Bovendien waren er toen maar zeer weinig reukstoffen, die in aanmerking kwamen om voor parfum te dienen, terwijl nu, dank zij de handelsverbindingen met alle werelddeelen der aarde meer als 200 reukstoffen aanwezig zijn, die aangewend kunnen worden.

Vroeger ging men uitsluitend af op ervaring, heden is de kunst van den parfumeur gegrond op de wetenschap der chemie.

De naam Parfum stamt af van 't Latijnsche per fumum - door rook, en dus door 't verbranden van welriekende substantien, dus eigenlijk geen goede naam voor datgene, wat men tegenwoordig onder parfum verstaat.

In de eerste plaats moeten tegenwoordig de aetherische oliën genoemd worden, verkregen uit planten, bloesems, bladeren en vruchten. Deze, in verbinding met vetten vormen de grondbestanddeelen der parfumeriekunst. Ook zijn in het dierenrijk enkele stoffen aanwezig, die onontbeerlijk zijn en is in den laatsten tijd de chemie een hulpbron voor 't vervaardigen van reukwerken.

De groote tuinen, die de voortbrengselen voor de parfumeriën opleveren, bevinden zich v.n.l. in Zuid-Frankrijk, in de Saiststreek langs de Riviera van Marseille tot bijna bij Genua. Hier liggen ook de bloemensteden, Grasse, Cannes en Nice; waar mer overal uitgestrekte tuinen aantreft van viooltjes, jasmijn, rozen, tuberozen, oranje-appels, mimosa enz., v.n.l. ten doel voor de parfumeriën. Ongeveer 15000 menschen staan in dienst van

deze aanplant, waardoor jaarlijks ongeveer 2 millioen kilo oranjebloesem, 1000000 kilo rozen, 200000 kilo viooltjes en jasmijn geoogst wordt.

Daarbij moet men in aanmerking nemen, om den omvang van dit reusachtige bedrijf te kunnen nagaan, dat b.v. een viooltjesaanplant van 5000 M^2 land ongeveer 1000 Kilo bloemen oplevert.

Hier, in dit zonneland, waar de lucht geheel bezwangerd is met den geur van z'n velden, zijn ook de groote fabrieken, die 't grondmateriaal in 'n voor 't gebruik-geschikte vorm overbrengen, die dan door de parfumeurs verder bewerkt wordt.

De belangrijkste olie is wel de rozenolie uit Bulgarije, die over 't algemeen heel veel vervalscht wordt.

In de dalen van de Maritza de Funetsch en Strema, in de omgeving van Kasanlik strekken zich kolossale tuinen uit van tot 'n manshoogte zich verheffende rozenplanten. Sedert de XVII. eeuw wordt dit bedrijf hier gevoerd en werd 't zoo uitgebreid, dat de zoo beroemde Perzische rozenolie van de middel-eeuwen bijna geheel verdrongen werd. Eerst kortgeleden heeft deze Bulgarijsche industrie in Zuid-Frankrijk en in Duitschland concurrentie gekregen.

In 't jaar 1883 begon n.l. de fabriek van aetherische oliën van Schimmel & Co. in Leipzig, rozenolie fabriekmatig te bereiden.

Het is gebleken dat de Leipziger rozenolie veel zuiverder is, dan de Bulgarijsche, maar ontzettend duur, en niet te verwonderen, als men bedenkt, dat 5 = tot 6000 Kilo, rozen noodig zijn tot 't verkrijgen van 1 Kilo olie!.

Verder gebruikt de parfumeur ook heel veel olie, verkregen uit 't cederhout, olie uit 't kamferhout, bitter-amandelolie, de olie uit de florentijnsche viooltjes-wortel en Patchouli met z'n sterken, alles-doordringenden reuk, verder olie uit sandelhout, de veel-geliefde Ylang Ylang van de Philipijnen en in 't bijzonder de olie gewonnen uit de schillen van de cinaasappels, de z.g. Portugalolie en de olie uit den oranje-bloesem, die onder den naam van Neroliolie bekend is.

De fabriek van Schimmel & Co. is voorzeker, zoo niet de grootste, dan toch wel de voornaamste fabriek der wereld te noemen, tot 't vervaardigen van aetherische oliën.

Reusachtige zalen, waarin reusachtige retorten die tot aan den zolder reiken, zijn hier naast elkaar geplaatst, in andere zalen molens en zagen van ontzaglijke afmetingen.

Het meest interressant vond ik echter in dit gebouw 't laboratorium met de kostbare bibliotheek, waarin werken over chemie, in alle talen, zelfs in 't Japansch, voorhanden zijn, alweer een bewijs, dat de strenge wetenschap ons den besten grond oplevert voor de praktijk.

Ook bevindt zich in Leipzig de groote fabriek van Heine & Co.

Ook de surrogaten voor enkele natuur-parfums moeten we nog even nagaan. Tegenwoordig hebben wij ze in menigte b.v. cumarin, dat een reuk verspreidt van heidebloemen, terpineol, dat naar vlierbloemen ruikt, het kunstmatig bereide Heliotropin en vanille en eindelijk 't voornaamste n.l. Jonon; 'n reuk van viooltjes verspreidend.

Een fijn neusje merkt echter direct 't onderscheid tusschen al deze kunstmatig bereide stoffen en de in de natuur-voorkomende.

Deze stoffen dienen ook v.n.l. als hulp bij de bereiding der parfums.

Verder nog staan bestanddeelen uit 't dierenrijk den parfumeur ten dienste.

Een van de voornaamste is zeker wel de Muskus. Deze stof bevindt zich in den z.g. muskusbuidel van 't Oost-Aziatische muskusdier en wordt in looden kistjes gepakt, naar Europa gezonden.

Ook deze stof is heel kostbaar n.l. 1 Dekagram ongeveer *f* 18. Verder nog gebruikt de parfumeur bevergeil en ambra, afkomstig van den potvisch, al deze dierlijke stoffen hebben 'n doordringende, over 't algemeen onaangename reuk.

Maar heel sterk verdund en in alcohol opgelost, rieken ze aangenaam.

Doch de parfumeur gebruikt ze v.n. l, omdat ze in hooge mate de eigenschap hebben door menging met planten-parfums deze te fixeeren, vast te houden en 't vervluchtigen te voorkomen.

Een van de voornaamste en waarschijnlijk de oudste parfumeriefabrieken, die 75 jaar reeds bestaan, is die van Gustaaf Lohse in Berlijn.

Ook hier treft ons 't eerst, 'n geheel modern ingerichte laboratorium.

Eén ding zij nog opgemerkt: wanneer een van onze lezeressen meenen mocht, dat haar viooltjesparfum, of haar reseda b.v. zuiver den geur bevat van enkel viooltjes of reseda, dan vergist zij zich sterk, want alle parfums zijn mengsels, en dikwijls zeer samengestelde mengsels.

De parfumeur moet noodzakelijk den geur van de eene bloesem met de andere mengen, den een door den ander versterken, wil hij z'n doel bereiken.

Neem b.v. een van de bekende viooltjes parfums; daarin treft men naast de viooltjesolie, rozenolie, jasmijn, viooltjes-wortelolie, bitteramandelolie en 't kunstmatige Sonon.

We zouden ons zeer vergissen bij de meening, dat de zoo eenvoudig-voorkomend eaude-cologne een eenvoudige samenstelling zou hebben.

Een recept hiervan bevat;

beste wijnspiritus 90%	25	Liter.
Nerolioli (oranje-bloesem)	50	gr.
bittere Pomerans	50	gr.
rosmarijnolie	75	gr.
Portugalolie	75	gr.
citroenolie	180	gr.
bergamotlie	250	gr.
lavendelolie	18	gr.

Zooals men ziet 'n parfum van hoogst-gecompliceerde samenstelling.

Zooals met alle modeartikelen, komt ook elk nieuwigheidje wat betreft de parfums v. n.l. uit Parijs.

De voornaamste parfumeurs te Parijs zijn Houbigant en Roger & Gallet.

Tegenwoordig bevoorrecht de mode de sterke, zeer samengestelde reukwerken de z.g. “bouquets”.

b.v. New mown Hay, eau de mille fleurs, spring flowers wie kent ze niet. En eindelijk opoponax, waar muskus, tonkaboonen en vanille vereenigd zijn met rozenolie en olie uit de chineesche opononax-hars.

Gelukkig echter verkiezen vele ook die parfums, die slechts een enkele geur verspreiden, zooals b.v. viooltjes, rozen en meiklokjes.

De samenstelling de z.g. bouquets behoort zeer zeker wel tot de zwaarste werkzaamheden van den parfumeur, want de menging der verschillende reukwerken geeft steeds nieuwe raadsels.

Terwijl b.v. bitteramandelolie in geringe hoeveelheid bij viooltjesodeur gevoegd, 't karakter hiervan niet alleen niet verandert, maar zelfs versterkt, ontstaan door andere mengsels hiermee geheel nieuwe geuren, zooals b.v. de schilder uit blauw en geel de groene kleur kan doen ontstaan.

Vermengt men b.v. lavendelolie en anjelieren met elkaar, dan krijgt men 'n geur, die geheel en al afwijkt van de grondbestanddeelen, z.g. Rondeletia. Ook jasmijn en Patchouli te zamen geven 'n geheel nieuw parfum.

Er zijn dus reukwerken, die harmonieeren, en tot mengsels zich eigenen, ook andere die elkaar afstooten, weer andere versterken elkaar. Men kan nagaan, dat tallooze proefnemingen slechts leiden kunnen tot een goed resultaat.

Nu heb ik de parfums slechts beschreven in engen zin. Denken we verder aan de verschillende z.g. droge parfums de poeders voor sachets, de tallooze pommades, hoofdwasschingen en andere schoonheidsmiddelen b.v. de leliënmelk, vooral bekend Eau de Lys de Lohse, en de overgroote bereidingswijze van toiletzeepen.

Ook de uiterlijke versiering der parfums neemt hoe langer hoe hooger vlucht.

Nu nog eenige opmerkingen van een Engelschman Dr. Andrew Winter, die v.n.l. betrekking hebben op de keuze van parfum.

Volgens hem komt de geestige vrouw, de jasmijn toe, de dame der wereld, de magnolia, de geestelijk-sterke vrouw, de muskus; 't jonge meisje, de roos,

melancholische gestellen de oranje-bloesems en de jonge, treurende weduwe de heliotrope.

Daarbij voeg ik toe: En viooltjesodeur is voor iedereen geschikt,

Ook bestaat er, behalve de waaiertaal, bloementaal, zakdoekentaal, postzegeltaal, ook nog een odeurtaal.

Tuberose-odeur b.v. beteekent: Ik bemin je', de muskus verkondigt eeuwige liefde, en de witte roos spreekt 't 'vaarwel' uit.

En hiermee ook zal ik zoo vrij zijn dit artikel te sluiten.

N.M.D.J.

Het is ia het belaag der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Cor. - 'Kinderachtig' vind ik 't geenzins, dat gij geen valsch haar wilt dragen; ik deed het ook niet, als ik U was. Inderdaad is voor de extra-groote hoeden, die van den winter mode zijn, het dragen van een mode-pruik noodzakelijk. Maar, mij dunkt, tot zulk een overdreven grooten hoed zult gij toch in géén geval lust gevoelen! Daar gij nog zóó jong zijt, vind ik, dunkt mij, een toque wat ouwelijk. Ik zou denken, als gij uw haar hóóg draagt, dat een eenvoudig, breed en plat, tamelijk groot model, zooals dezen winter mode is, b.v. in vilt, U héél goed zal staan. Met een struisveer gegarneerd komt hij duur, met iets anders, b.v. crêpe de chine er om heen gedrapeerd, en een heel groote roos in het midden, kan hij óók heel chic worden. De nieuwe winterhoeden vind ik mooier dan de zomerhoeden, omdat zij minder hoog, en eenvoudiger zijn. Rood schijnt mij nog steeds voor U het geschikste, na ontvangst van uw tweede briefje. Ik geloof wel, dat gij voor dien prijs dien gij noemt een *goed*-zittend aangemeten costuum kunt krijgen; vooral als gij tevreden zijt met eenvoudige garneering, en niet verlangt héél dure galons, of knoopen van bijzonderen aard, of andere mode-dingen, die het extraduur maken. Goede coupe en degelijke stof zijn voor dien prijs wèl te vereenigen.

Uw tweede briefje deed mij veel genoegen, en, als gij mij eens wilt melden, of en hoe en wààr gij zijt geslaagd, zult gij mij werkelijk verplichten.

Neen, omdat ik zoo dikwijls firma's bij name moet noemen, wil ik liever onbekend blijven. Ons landje is zoo klein.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden

toege zonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen

betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Opheldering. - Het is heel jammer, dat gij niet precies aanhaalt het Lelie-nommer waarin de correspondentie, die Uw gedachten zoo bezig houdt, voorkomt; want dan zoude ik mijn eigen woorden kunnen herlezen in het zinverband waarin zij voorkomen, en weten wat gij eigenlijk bedoelt, terwijl ik nu slechts moet gissen, temeer omdat gij in Uw *eigen* woorden, uit *Uw* herinnering, citeert, en het dus heel goed mogelijk is, dat ik, mijn eigen, de juiste woorden herlezende, tot de ontdekking zou geraken, dat Uw herinnering U eenigzins bedroog. Iemand uit het hoofd citeerende, blijkt het namelijk zoo dikwijls, dat men diens bedoeling *verkeerd* weergaf, omdat men die bedoeling onjuist uitlegde bij de lezing. Indien gij dus toch bezitter blijft van de Lelies, zou het wellicht wenschelijk zijn in de vroegere jaargangen na te slaan *wat* U zoo bezighoudt, en het mij een volgenden keer precies in mijn eigen woorden aan te halen. - Afgaande op wat gij mij thans daaromtrent schrijft, in Uw brief van 29 Aug., zou ik denken, dat mijn antwoord op de gedachtenwisseling van den heer Servaas van Rooijen aan mij gericht, en voorkomende in het nommer van 9 September, U reeds éénig antwoord en licht heeft gegeven in de questie, die U zoozeer bezighoudt. - Wat gij uit het hoofd citeert, doet mij namelijk denken, dat gij mij *verkeerd* hebt begrepen, want ik vooronderstel, dat gij die correspondentie bedoelt, waarin ik spreek van het huwelijk tusschen een vrouw van beschaving en een niet-beschaafd man, als zijnde m.i. ondenkbaar waar het wezenlijk blijvende liefde (geen verliefdheid) geldt. - In *dien* zin heb ik, zoo herinner ik mij, inderdaad eens gesproken van ‘minder-ontwikkeld’, welke uitdrukking gij thans gebruikt. Een huwelijk tusschen een vrouw van beschaving, van goede manieren, van stand en opvoeding, en een man die deze uiterlijke voorrechten mist, en behoort, laat ons zeggen, tot den werkmansstand b.v., loopt m.i. altijd verkeerd af. De vrouw moge zich inbeelden, door hare oogenblikkelijke *verliefdheid*, dat zij deze maatschappelijke klove op den duur niet zal zien, in de werkelijkheid, ik weet daarvan meer dan een droevig voorbeeld, loopen dergelijke verbintenissen altijd uit op groote dèsillusie; en dat kan m.i. ook niet anders. Dit is het eenige wat ik mij kan herinneren, uit hetgeen gij citeert, ooit te hebben gezegd aangaande ‘mindere-ontwikkeling’, en, gelijk gij ziet, hebt gij mij dan geheel en al verkeerd begrepen. Want, let wel, ik bedoel niet een man *oorspronkelijk* van lageren stand dan de vrouw, maar wiens *opvoeding* en *werkkring* hem in beschaving haars gelijke maakten, maar ik bedoel alléén degenen, die bleven in een maatschappelijk veel lagere sfeer dan de hare, en daardoor de

manieren behielden, de *gebruiken*, de *denkwijze*, van den werk- of burger-man, waar zij zich in al die opzichten voelt en weet de *dame.*

Mocht ik mij vergissen, en gij een andere correspondentie op het oog hebben, wees dan zoo goed haar nauwkeurig aan te geven. Het is ondoenlijk U te antwoorden op Uwe vage herinnering alleen van wat ik 'ongeveer' gezegd heb, méér dan een jaar geleden. - Ik bepaal mij er dus toe Uw brief als zoodanig te beantwoorden. - Welnu dan, gij spreekt herhaaldelijk van een 'minderwaardigen' man. Als gij daaronder verstaat iemand die op zedelijk of ander gebied laag staat, laat mij U dan dadelijk antwoorden, dat de gevallen talloos zijn, waarin óók hoogstaande vrouwen juist op *zulke* mannen verlieven, omdat dezulken heel dikwijls beschikken over gaven en aantrekkelijkheden, welke haar verblinden, en haar hem doen liefkrijgen. Verstaat gij daarentegen onder 'minderwaardig' iemand, die in verstand en geest en ontwikkeling verreweg de mindere is eener hoogstaande vrouw, neen dan geloof ik niet, dat zij zoo iemand zal liefkrijgen, (als hij een op haar zinnen werkend uiterlijk heeft, zal zij misschien op hem verlieven, maar dat is iets geheel anders dan *liefde*).

Zijn er dan geen hoog-ontwikkelde mannen' - vraagt gij - '*voor wien het een levensbehoefte is*, *een voorwaarde voor moreel geluk*, *om een vrouw te verafgoden om haar beminnelijke en verheven hoedanigheden die boven de zijne staan.*'

Natuurlijk zijn er zulke mannen. Maar ik geloof niet, dat zij hunne vrouwen zullen 'verafgoden' om hare superieuriteit van geleerde, artiste, wat ook van dien aard, maar veel meer om hare zuiver-*vrouwelijke* eigenschappen, van moeder- en echtgenoote-trouw, van huisvrouw-gaven, van al datgene waardoor een waarachtig-hoogstaande *vrouw* kan zijn de hulpe van haren man, zijn raadgeefster, zijn steun in moeilijke oogenblikken, zijn troosteres, wat niet al. - M. a.w.. de *vrouw* als *vrouw* is superieur op een geheel *andere* wijze dan de *man* als *man.*

Verder citeer ik uit Uw brief:

Ik heb voor mij zelf een misschien nog vage oplossing gevonden en die is, dat een hoog-ontwikkelde en fijngevoelige vrouw absoluut geen liefde kan gevoelen voor een alledaagsch, *platdenkend*, *of onontwikkeld man; maar dat zij daarentegen wel degelijk achting en liefde kan bezitten voor een man wiens daden blijk gaven*, *dat hij gevoel bezit*, *edele karakter-eigenschappen*, *en wiens gemoed kan ontvlammen in toorn of bewondering*, *al bereikt dat alles dan ook niet de hoogte waarop zij zelve staat.*

Wel, mij dunkt, zoo is het inderdaad, en het door U gestelde geval, dat gij hierna laat volgen, vind ik, juist om die reden, dan ook eenigzins gezocht. Immers wanneer twee menschen, man en vrouw, op de wijze hoogstaand zijn als gij het schildert in Uwe bovenstaande door mij aangehaalde woorden, ieder op hunne manier, dan gaat het toch niet aan met een goudschaaltje af te meten, wie van beiden het hoogste staat (juist óók al weer dáárom niet, omdat de eigenschappen zoo verschillend zijn). En, om U de waarheid te zeggen, zou ik de vrouw, die een man hóógstelt en dáárom vriendschap toedraagt, en hem dan ten slotte bedankt, omdat hij niet zóó hoog staat in haar eigen oogen als zij zelve, een pedante zelf-aanbidster vinden, veel meer dan een *waarachtig* superieure vrouw. Ik geloof daarom ook niet, dat een waarachtig superieure vrouw, bij wie een spoor van *liefde* aanwezig is voor den man in questie, op zulk een eigenaardige vergelijkende manier zal gaan redeneeren, maar wèl dat zij of hem hare wederliefde zal schenken, zonder uitmeten in hoeverre hij hooger staat dan zij, anderzijds hem zal afwijzen, omdat zij voelt, hem - al heeft hij ook nog zooveel superieure eigenschappen, veel meer dan zij zelve - met dat al toch niet te kunnen beminnen.

Zeker, als een man een superieure vrouw zóó mooi lief heeft als gij het schildert, dan is het zeer zeker hard voor hem door haar te worden afgewezen, maar ten eerste geloof ik, dat een man bijna zonder uitzondering zijn eerste liefde wel weer te boven komt (en zijn tweede en derde ook), en ten tweede lijkt het mij toch wel wat veel gevergd, dat een vrouw haar eigen levensgeluk zou moeten ten offer brengen, uit medelijden met dat van den man dien zij niet liefheeft. Uit medelijden te worden geaccepteerd is bovendien in een roman gemeenlijk ook heel wat aandoenlijker dan in de werkelijkheid; in een roman ontstaat daarna dan óók nog de liefde, in de werkelijkheid echter sterft weldra óók het medelijden, en ontstaat van weerszijden verbittering en vervreemding.

Uw brief eindigt met de vraag of gij mijn door U uit het hoofd geciteerde correspondentie goed hebt begrepen, en of ik U op *die* vraag wil antwoorden. Ik kan dat, onder verwijzing naar het hierboven daaromtrent gezegde, niet doen, omdat ik niet weet of gij mij *juist* hebt geciteerd, en dus mijn bedoeling *goed* hebt begrepen, toen gij die

weergaaft in Uw eigen woorden. - Gij moet mij nommer en woorden aangeven; dan kan ik vergelijken.

Aangaande het ps. zij nog gezegd, dat gij mij natuurlijk zeer zeker nog eens een artikeltje moogt zenden, en dat gij, omdat het usance is, in elk geval stéédsen bewijsnommer ontvangt waarin Uw bijdrage is opgenomen, ook al zijt gij abonné. Verder kan ik ook U niet genoeg herhalen, dat ook Uw verdere brieven, die gij aankondigt, mij heel welkom zullen zijn, en ik ze gaarne zal beantwoorden, en aan Uw verdere vragen alle aandacht wil wijden.

Wat ten slotte het mooie van Holland aangaat, zeker daarin hebt gij gelijk, zoozeer gelijk, dat ik, wat mij betreft, op het schoone ervan een veel ruimeren kijk juist heb gekregen dóór veel reizen. Maar met klimaat en gezondheid heeft een meer of minder mooie natuur niet te maken. Ik voel mij in vocht en kilheid ziek, en word in een droge lucht een ander mensch; dat is dus voor mij persoonlijk mijn hoofdgrief tegen ons vaderland.

Hoopvol. - Waarom zou ik 't ‘dwaas’ van U vinden, dat de aanname van Uw stukje U genoegen deedt.! Integendeel, ik zou het *aanstellerig* vinden, als gij U heel onverschillig hadt gehouden, en vind Uw briefje sympathiek, omdat het zoo natuurlijk van toon is. - Daarom behoeft gij waarlijk ook geen oogenblik te denken, dat ik Uw briefje niet-belangrijk genoeg vind, omdat het geen groote vraagstukken aanroert, en handelt over U-zelve. Iedereen moet en mag mij schrijven over dat wat haar of hem op dat oogenblik op het hart ligt; juist *dat* geeft immers de waarde aan den inhoud, dat hij geheel komt uit vrije beweging, uit behoefte dit of dat te uiten. Schrijf ‘af en toe’ gerust, zoo kort en zoo lang aan mij als gij wilt, en over wat gij wilt, en laat U geen vrees weerhouden, dat ik dit denk daarbij, of dat vind, over Uw leeftijd, of Uw ervaring of wat dan ook. Ten eerste kan ik, waar ik meer levenservaring heb dan gij, U misschien dus dubbel goed van dienst zijn, ten tweede is levenservaring en leeftijd zoo iets betrekkelijks. De een van mijn eigen leeftijd is nog een onnoozel schaap, ende ander, veel jonger misschien, heeft zooveel leed ondervonden, dat zij den ernst van het leven maar al te volkomen begrijpt. - Ik zal uw stukje gaarne onderteekenen met Uw vollen naam eronder, als het zoover is. - Vriendelijk gegroet, en ik hoop op wederziens in deze rubriek.

J.F. - Gij moet met de terugzending van dat stukje geduld hebben, daar ik op dit oogenblik het niet hier heb. - Ik wil U gaarne toelichten wat ik bedoelde met ‘gevaarlijke strekking’. M.i. wekt de lezing van dergelijke schetsjes in jonge gemoederen de illusie, dat het verkrijgen van onderscheidingen, op de door U geschilderde wijze, veel gemakkelijker gaat dan in werkelijkheid het geval is. Bij de hedendaagsche neiging van jongelieden zich op zulke punten veel te gauw iets in te beelden - waarop in de werkelijkheid o zoo veel desillusie volgt - lijkt mij het uitstrooien van dit zaad niet wenschelijk. Natuurlijk, indien een geheel uitnemende vorm den inhoud vergoedt, dan stap ik daarover heen; in gevallen echter als het onderhavige, waarin ik met middelmaat-werk te doen heb, houd ik óók rekening met de min of meer voelbare ‘tendenz’ van 't aangeboden verhaal. -

Intusschen behoeft een en ander U geenzins af te schrikken opnieuw iets in te zenden, als gij daartoe lust gevoelt. De Indische weekbladen, door U genoemd, zijn mij niet onbekend - Dank voor Uw toelichting aangaande Uw persoon.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Abonnée vanaf haar 14de jaar. (Zie het voorgaand nommer). Ik beloofde U in het voorgaand nommer een antwoord van bevoegde zijde op de door U mij gestelde vragen. Mijn zegsman, wien ik die vragen overbracht, veroorlooft mij zijn inlichtingen hieronder af te drukken:

U vraagt op de eerste plaats wat een mis, een hoogmis, het H. Misoffer en het 'opdienen' daarvan beteekent.

Mis, hoogmis, en H. Misoffer is precies een en hetzelfde. Alleen wanneer de Mis of het Misoffer met meer plechtigheid wordt opgedragen, spreekt men van 'Hoogmis.'

Door de Mis of het misoffer verstaat de Katholiek het onbloedig offer van het Nieuwe Verbond, dat op alle plaatsen ter wereld aan God wordt opgedragen volgens de voorspelling van Maleachi (1, 10 en 11).

Het offer in het algemeen is het meest specifiek goddelijk eerebetoon. Daarin uit zich op heel bijzondere wijze 's menschen erkenning, dat God de Schepper en Heer aller dingen is. Daarin uit zich tevens 's menschen schuldbesef tegenover den Allerhoogste, alsmede zijn dank en smeeking. Men vindt geen godsdienst zonder offer. Aan het offer werd dan ook een heel bijzondere plaats gegeven in den godsdienst dien God aan Mozes openbaarde, nl, in den Joodschen Godsdienst, die ten doel had de Christelijke eeredienst voor te bereiden en aan te duiden. In den Joodschen godsdienst had men brand- of aanbiedingsoffers, zoenoffers, smeekoffers, dankoffers, enz., bloedige en onbloedige. Al deze offers hadden behalve de onmiddelijke eere Gods die zij beoogden, tevens ten doel ieder op hun wijze het verheven offer van Christus te verzinnebeelden, waarmede Hij alle offers van het Oud Verbond zou bekronen en voltooien. Door één offer, zegt Paulus, heeft Christus in eeuwigheid voltooid die geheiligd worden. (Hebr, X 14).

Dit ééne offer is het offer des kruises, waardoor een godmensch een goddelijk Persoon zich zelven op de verhevenste wijze slachtofferde. Dit offer was van oneindige waarde, het was de hoogste daad van aanbidding on erkenning van Gods opperheerschappij, de hoogste en volkomen genoegdoening voor 's menschen zondeschuld, de hoogste uiting van dankbaarheid, de allerkrachtigste smeeking. Dit offer het welk de verscheidenheid der offers van het oud Verbond op de verhevenste wijze samenvat, maakt ze tevens allen overbodig. Welnu, door de *Mis* wordt het ééne Kruisoffer als het ware aan alle geloovigen in handen gegeven, opdat ieder nu uit zijnen naam en op zijne beurt aan God de hooge offereer kunne brengen die Hem door Christus in het Kruisoffer gegeven werd. De Mis beschouwt de Katholieke Kerk als een gedachtenis, een representatie van het Kruisoffer. Het is 't zelfde offer maar een andere offering. Volgens de Katholieke Kerk verhoudt zich de Mis tot het Kruisoffer ongeveer als een drukexemplaar tot het geschreven werk. De auteur behoeft zijn werk slechts éénmaal te schrijven; maar ieder die een gedrukt exemplaar bezit, heeft het geheele werk van den schrijver. Zoo heeft Christus slechts eenmaal zijn bloedig offer gebracht; maar dit verheven offer leeft voort in de Mis, in welk onbloedig offer voortdurend de eindelooze verdiensten van het Kruisoffer aan God worden aangeboden. De Mis nu is in den grond niets anders dan het avondmaal. Volgens de Katholieke Kerk heeft Christus, toen hij het avondmaal hield, het eerste Misoffer opgedragen en heeft Hij het avondmaal werkelijk gewild als een gedachtenis-offer. De Katholieke Kerk maakt dit o.a. op uit de woorden van Paulus, die Christus noemt 'priester volgens de orde van Melchisedeck (Hebr. V. 10.) gelijk

de Messias ook in Psalm (IX. 5,) wordt aangeduid. Het priesterschap wordt bepaald door het offer. Nu lezen wij in Gen. XIV. 18 van Melchisedeck, dat hij brood en wijn voortbracht, (d.i. offerde) omdat hij priester was van den Allerhoogste. Is dus Christus priester volgens de orde van Melchisedeck, dan moet hij ook een offer als dat van Melchisedeck hebben opgedragen. Maar we lezen dat Christus alleen, toen hij het avondmaal vierde, brood en wijn heeft genomen, brak en aan zijne leerlingen gaf, zeggende: 'dit is mijn lichaam hetwelk voor u gegeven wordt.' Eveneens nam hij de kelk, zegende dien en zeide: 'Dit is de kelk van mijn bloed, die voor u vergoten wordt'.

Ook de oudste vaders hebben in het avondmaal een offer gezien en in de herhaling daarvan de vervulling van Maleachi (I 10, 11,), o.a. Irenaeus (bijv. adv. Haer IV. 17. 5.), die een leerling was van Polycarpus, welke op zijn beurt weder een leerling was van Joannes den Apostel; evenzoo Justinus (Dial. c. Tryph No. 117 (ed. Migne), de Christen wijsgeer, die in 163 den marteldood stierf en verder de voornaamste heiligste vaders, gelijk zelfs Luther (de Missa private) en Calvijn (Lib. IV. Inst. c. 9. & 1. en 12.) toegeven.

Het woord Mis (welk woord zeer oud is; want reeds

Augustinus gebruikt het) waarschijnlijk afkomstig van *missie* of *missa*, hetwelk beteekent ‘wegzending.’ Wanneer nl. de heilige handeling begon, werden de nog niet gedoopten weggezonden, als zijnde nog niet ingewijd in de leer aangaande het misoffer, welke leer de Katholieke Kerk in de eerste tijden, uit vrees voor ontheiliging steeds placht geheim te houden (Lex ariani). De verschillende ceremonieën van de Mis zijn langzamerhand om het wezenlijk deel, het avondmaal, heengevoegd, de eene vroeger, de andere later; ook zijn deze niet overal dezelfde. Maar dat deel der Mis hetwelk men de *Canon* noemt, is zeer oud en in den grond overal hetzelfde. Reeds de H. Paulus zinspeelt er op in zijn brief I Timoth. II: 1 en 2.

U zult uit deze uiteenzetting wel begrepen hebben wat door ‘opdragen’ (niet: ‘opdienen’) der H. Mis te verstaan is. Als de priester de handeling, die men de Mis noemt, verricht, zegt men, dat hij het offer *opdraagt*, ofschoon niet de priester de eigenlijke offeraar is, maar Christus, die zichzelf aan den hemelschen Vader aanbiedt. De priester is slechts de bedienaar in 't offeren.

U vraagt op de tweede plaats, of de R.K. *werkelijk* gelooven, dat het Sacrament beschouwd wordt als *te zijn* niet het symbool, maar het *werkelijke* Lichaam van Christus.

Hierop antwoord ik, dat de Katholieke Kerk het Sacrament des altaars beschouwt én als symbool én als het werkelijke Lichaam van Christus. Wat onder het bereik onzer zintuigen valt, nl. de *gedaante* van brood en wijn (kleur, smaak, reuk, grootte, enz.) beschouwt de Katholieke Kerk als *symbool* van Christus' lichaam en bloed; maar zij houdt vast, dat onder dit symbool het *werkelijke* lichaam en bloed van Christus verborgen is, dat wil zeggen de *zelfstandigheid* van Christus' lichaam en bloed. Volgens de Katholieke Kerk heeft op het oogenblik, dat de priester de woorden van Christus: dit is mijn lichaam, dit is mijn bloed, over het brood en den wijn uitspreekt, eene verandering plaats van de geheele zelfstandigheid van het brood en den wijn in de zelfstandigheid van Christus' lichaam en bloed. Van het brood en den wijn blijft alleen de uiterlijke gedaante over en die gedaante is het sacramenteele teeken, hetwelk Christus' lichaam en bloed als spijs en drank ten eeuwigen leven *aanduidt* en tegelijk *geeft.* Deze werkelijke tegenwoordigheid neemt de Katholieke Kerk aan op grond van de H. Schrift in verband met de Apostolische overlevering, o.a. van de woorden van Paulus: ‘Is niet het brood dat wij breken, een deelgenootschap aan het lichaam van Christus?’ en: ‘wie onwaardig eet en drinkt, eet en drinkt zich een oordeel, niet onderscheidende het lichaam des Heeren.’

Over dit leerstuk valt natuurlijk nog heel wat te zeggen, het is voor de menschelijke rede totaal onbegrijpelijk. Maar de Katholiek vraagt slechts: heeft God het geopenbaard? Zoo ja, nu wat zegt het dan, dat wij het met onze beperkte rede niet begrijpen? Een oneindige God, kan natuurlijk heel wat meer dan wij bevatten kunnen. Bovendien is dit leerstuk zóó goddelijk schoon, dat het alle trekken draagt van goddelijken oorsprong. Hoe heerlijk te kunnen denken: ‘Zóó bemint God de menschen, dat Hij niet alleen mensch wilde worden, om uit liefde tot het menschelijk geslacht te kunnen lijden en sterven en ons zoo een aller-sprekendst bewijs van zijne liefde te geven; maar dat hij bovendien het middel heeft uitgedacht, om zich geheel te geven aan een ieder in het bijzonder om op ieder in 't bijzonder persoonlijk de vruchten van zijn lijden en dood te komen toepassen en te toonen, dat hij de liefde die hij in zijn lijden aan heel het menschelijk geslacht betoond heeft, ook werkelijk aan ieder in het bijzonder toedraagt! Is het wonder, dat een katholiek die van deze

gedachte doordrongen het H Sacrament ontvangt, zich als in den hemel verplaatst gevoelt en aan niets anders meer kan denken dan aan een zóó liefdevollen God, liefde voor liefde te geven?

U zegt op de derde plaats, zoo gaarne méér te willen weten omtrent de tusschenpersonen (Heiligen, Maria, Christus zelf). Waarvoor zijn die noodig, vraagt u, als men zich toch direct tot God kan wenden? Beginnen we met Christus te onderscheiden van de Heiligen. Christus is voor den Katholiek de God-mensch, de mensch geworden God. Christus is voor ons volstrekt noodig als *middelaar*, omdat God het zoo *wil.* God wilde voor 's menschen zondenschuld een evenredige voldoening en deze kan Christus alleen geven. Als *mensch* kon hij voldoen uit onzen naam, als *God* had zijne voldoening een oneindige waarde, en deze moest zij hebben daar zij moest opwegen tegen de boosheid der zonde, die, als zijnde de beleediging van een oneindige Majesteit, ook oneindig groot is. De heiligen zijn als tusschenpersonen niet strikt noodig, zeker niet als raadgevers. Maar hun voorbede is *nuttig*, gelijk de voorbede van ieder ander ook levend braaf mensch, nuttig is. Veel vermag het aanhoudend gebed eens. rechtvaardigen, zegt de H. Schrift, alsmede: Bidt voor elkander opdat gij zalig wordet. (Jac.)

Volgens de Katholieke Kerk vindt God er behagen in, op de voorbeden zijner dienaren, die hem tijdens hun sterfelijk leven bijzonder geëerd en bemind hebben, gunsten uit te deelen. Zoo toont Hij, hoe aangenaam Hem hun dienst was, hoe Hij de liefdebewijzen zijner dienaren op prijs stelt. Waar zij met verloochening van zich zelven Zijn eer en liefde gezocht hebben, geeft Hij hun nu zeker aandeel in Zijn almacht. Is dat niet een krachtige prikkel tot deugd? Bovendien is het niet zeer redelijk dat wij reeds in dit leven met hen beginnen om te gaan, hen beginnen te beminnen en te vereeren met wie wij eeuwig hopen gelukkig te zijn in het andere leven? Het versterkt de liefdeband tusschen de heiligen en ons. Ziedaar een onderdeel van hetgeen de Katholieke Kerk verstaat door ‘de gemeenschap der Heiligen’.

Hiermede hoop ik u het een en ander eenigszins te hebben opgehelderd. Ik zal u gaarne verdere inlichting verschaffen indien u zulks verlangt. Als u eenige andere kennis met de Katholieke leer wîlt maken, raad ik u voorloopig aan: ‘Waar is de Kerk van Christus?’ van Van Hagen f 0.25, ‘Heeft God werkelijk tot de menschen gesproken? of het feit der Openbaring’ door Famulus f 0.40. Handleiding bij het onderricht in de Katholieke godsdienst, van J.P. de Groot f 0.90. Al deze boekjes kunt u krijgen bij Van Langenhuyzen, Singel, Amsterdam.

F.A.M.

Sluiting red: ged:

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Rusthuis ‘Dennenheuvel’.

Gelegenheid tot opname van rustbehoevende en herstellende patienten. Familieleven; direct bij bosch; billijke conditiën.

(514)

Zuster SCHOTSMAN, **Boschweg 133, Velp.**

14 October 1908.
22ste Jaargang.
No. 16.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Wat zal ik lezen? I.

Lieve Annie,

ben je niet verbaasd, van een luie briefschrijfster als ik, zóó gauw antwoord te krijgen? Dat is wel een streepje aan de balk, hè? En weet je nu wel, waaraan je dat te danken hebt? - Aan een vraag, die je mij in je laatste brief deed, waardoor je vreesde, te veel van mijn tijd in beslag te nemen - en waarmee je me nu juist zoo'n groot pleizier gedaan hebt... 'Wat zal ik lezen?' - Zie je, Ans, die vraag bewijst mij, dat je het lezen niet als een gemakkelijk, aangenaam-bedwelmend

tijdverdrijf, maar als een bron van ontwikkeling en verrijking van hart en geest beschouwt en dat je aan den tijd, die je met lezen doorbracht, als aan nuttig bestede uren met voldoening wilt kunnen terugdenken. Die vraag bewijst mij ook, dat je niet een van die gewone oppervlakkige meisjes bent, die altijd o, hoopen! te lezen hebben, die de heele boekenlijst van hun leesbibliotheek naar vervolg 'afwerken', of die in een nooit geschokt vertrouwen altijd maar weer de boeken, die 't meest vooraan in de winkelkasten der boekhandelaars liggen, vol heiligen eerbied als groote meesterwerken genieten en bewonderen.

Ik heb zoo moeten lachen om je klachten over 'Götz Krafft.' Dacht je dan heusch, dat dit nu een waar kunstwerk moest wezen, omdat 'iedereen' het gelezen had? Reclame, kindje, anders niet. En het groote publiek, dat dol is op sensatie, kon er alles in vinden, wat zijn hartje begeerde: een duel, 'n 'waterlijkie' (om het op z'n Amsterdamsch uit te drukken), een proces, zelfmoord onder een lokomotief, een speelhol, nihilisten, enz. enz.. Het bespaarde gewoon een uitgang naar het Bioscope-Theater. - Je verwondert je erover, hoe dan al die autoriteiten en beroemdheden, die vóórin zijn aangehaald, er zulke gunstige oordeelen over konden uitspreken. Dat *is* ook onbegrijpelijk, totdat men in dat wereldje een beetje achter de coulissen heeft gekeken. De schrijver, Stilgebauer, is redakteur van een groot, zeer verbreid tijdschrift en deelgenoot van een aanzienlijke uitgeversfirma. In deze hoedanigheden kende hij de meeste duitsche schrijvers persoonlijk en zond hen zijn boek, vóórdat het in den handel was, met een paar vriendelijke woorden, waarin hij hen in vertrouwen om hun oordeel vroeg.

De schrijvers wilden den redakteur en uitgever graag te vriend houden en schreven hem een paar vleiende zinnetjes over zijn eerste pennekind. Toen nu Stilgebauer deze particuliere beoordeelingen voorin zijn boek liet drukken, ging er een storm van verontwaardiging op, en vele schrijvers verklaarden in de dagbladen, dat ze het bepaald als bedriegerij van Stilgebauer beschouwden, dat hij deze vriendschappelijke vleierijtjes als letterkundige kritieken uitgegeven had. Maar het boek was intusschen gelanceerd en werd overal gelezen en gekocht. Nu is de heele 'Götz Krafft' allang dood en begraven en hoogstens spreekt men hier en daar nog van een 'Götz-krafftiade,' wanneer in een roman een reporterachtige beschrijving van een sensationeele gebeurtenis of van de een of andere geheimzinnige nachtelijke bijeenkomst is ingelascht, die met den loop van het verhaal niets te maken heeft. -

Ik vind het ook echt flink van je, dat je fransche, duitsche en engelsche boeken altijd in de oorspronkelijke taal wilt lezen, om zoodoende je talen meteen nog een beetje bij te houden. Niet alleen gaat er bij het vertalen heel veel karakteristiek moois verloren, maar ook worden (behalve natuurlijk de werken der klassieken, doch ook die nieteens altijd) lang niet de beste voortbrengselen der buitenlandsche woordkunst in het Nederlandsch vertaald. Men gaat bij de keus der te vertalen boeken helaas veel meer te rade met het boekhandelaars-succes dan met de werkelijke waarde en daardoor nemen minderwaardige sensatie-romans maar al te dikwijls de plaats in van ware kunstwerken. -

Doch voordat ik nu mijn bibliotheek voor je ontsluit, om je met mijn beste vrienden in kennis te brengen, moet ik je nog een vraag doen. Een heel onnoozele vraag. Weet je wel, Annie, wat een roman is? Je lacht. Goed. Weet je ook, wat een novelle is. En kun je me nu zeggen, waarin die beiden overeenkomen en waarin ze verschillen? - Ik geloof, dat je nu mijn vraag al heel wat minder dwaas zult vinden. 'Een roman...

is een boek... of nee - een roman is een verhaal, dat een heel boek vult... en 'n novelle... die is meestal korter... en... en...' Zal ik je maar eens helpen? Want je moet toch de geslachten kennen, waartoe mijn vrienden behooren, voordat ik je aan henzelf kan voorstellen. De drie stamvaders van alle woordkunst heb je natuurlijk op school al geleerd - lang geleden -: *epische, lyrische* en *dramatische* dichtkunst. De twee laatste gaan ons hier niets aan, al mijn vriendjes hooren tot de epische familie, die weer de volgende soorten omvat: het epos, de idylle, het sprookje, de legende, de sage, de mythe - en dan de soorten, waar wij het nu speciaal over hebben: de roman, de vertelling, de novelle, de novellette en de schets.

Het verschil tusschen *novelle* en *novellette* ligt het meest in lengte en uitgebreidheid, doch de novellette is dikwijls als het ware een laatste hoofdstuk, het slotakkoord eener novelle, waarvan men inleiding en opbouw in korte woorden heeft sâamgevat. Veel scherper

dan deze beide soorten zijn novelle (of novellette) en schets van elkaar te onderscheiden. De *schets* belicht plotseling en heel scherp één punt, één tijdstip, één toestand, één gestalte, één karakter - en laat al het karakteristieke daarvan sterk op den voorgrond treden; de novelle brengt ons de lotgevallen van één of meer menschen, terwijl ons getoond wordt, hoe hun karakters zich onder verschillende omstandigheden verschillend ontwikkelen, waardoor ze aan het slot òf met elkaar, òf met zichzelf, óf met het noodlot in konflikt komen. De eerste eisch, die men aan een novelle stelt, is dus ‘handeling,’ ‘gebeuren’; terwijl de schets enkel de beschrijving van een toestand mag wezen. De *roman* brengt ons niet de lotgevallen van een enkel mensch, doch van een heele familie, een heele maatschappelijke stand, een heel dorp, een heel volk, een heel tijdperk. Soms geeft ook de roman de lotgevallen van een enkele, maar dan moet die enkele *typisch* wezen voor een deel der algemeenheid; terwijl men daarentegen in de novelle de karakters geheel individueel op mag vatten. Waar de roman op een zooveel breedere basis opgebouwd wordt, krijgt deze natuurlijk vanzelf een veel grootere uitbreiding dan de novelle, en kan men hier ook beschrijvingen van natuurtafereelen, feesten, vergaderingen, oorlogsbedrijven, enz. invoegen, die in de novelle, die snel en onafgebroken naar de ontknooping moet voeren, niet op hun plaats zijn. De *vertelling* eindelijk is een middelding, met meestal minder voortstuwende handeling dan de novelle, minder breed aangelegd en korter dan de roman.

En nu: de boekenkast opengesloten!

Maar ik geloof, dat ik je voor vandaag al geleerdheid genoeg heb te slikken gegeven; we zullen dus deze brief maar als een inleiding beschouwen, en zal ik je dan in mijn volgend schrijven mijn bibliotheek binnenleiden. Dus nog een paar daagjes geduld!

Intusschen blijf ik met de hartelijkste groeten.

je je toeg.

FREDDY WIEGAND - MEURING.

Na den strijd!

Ik dacht dat ik het menschenleven kende,
Toen ik het aanzag voor niets dan ellende,
Maar 'k wist nog niet mijn innerlijke kracht;
Ik zag het leed dat op mij aan kwam dreigen...
Nu weet ik dat ik boven 't leed kan stijgen;
Nu *weet* ik; en daarin bestaat mijn macht!
Ik worstelde in het duister om mij henen,
De nachten zagen mij zoo dikwijls weenen,
Ik zocht een steun, maar greep steeds in het niet,
En mijne ziel vol schoone idealen,
Zich stootend, wreed en fel, ontelbre malen;
Scheen worstlend te bezwijken in verdriet...
'k Zocht steun bij menschen in mijn felle ellende,
Maar hoe ik mij ook keeren mocht of wenden,
    't Bleef donker om mij heen!
En 'k vroeg mij af: ‘Is dit het schoone leven?’
Kunt gij, o menschen, mij geen vrede geven?
    Maar helpen deed er geen!

- - - - - - - -
- - - - - - - -

Toen voelde ik zachtkens in mijn ziele rijzen
De krachten, die den weg mij zouden wijzen
Naar 't vast geluk;
Het was de kracht die uit mijzelf kwam stralen,
En 'k voelde vrede in mijn ziele dalen,
Weg was het juk!

Hier sta 'k; fier blikkend over 't leven heen
Dat mij eenmaal zoo droef en moeielijk scheen,
Met vaste hand wil ik het leven dwingen,
Voor mij zijn krachtig schoonheidslied te zingen.
Of... zou 't mij nóg meeslepen in zijn vaart?
Ik wéét van neen; ik staar het recht in d' oogen;
Man tegen man, volkrachtig, onbewogen,
Ik voel mij sterk en hoog en onvervaard.

DIRK TEN HAGHE.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 14.) VIII.

Den Haag. - - -

Als een wonderbaar-mooi-iets kwam 't in mijn leven, de verlossing uit de kleine stad. - - -

Ik herinner me nog altijd, hoe ik toen, voor het éérst, voor het allereerst, een openbaring heb gekregen van wat liefde beteekent in het menschenbestaan. -

We waren, gedurende de verhuizingsdagen, gelogeerd in hôtel Paulez. 't Was Zondagmorgen, een mooie, blijde, zonnige dag. En over 't Voorhout, waarop ons hôtel-salon uitzicht had, liepen, arm in arm, heel dicht aan elkaar gedrongen, paartjes, jongelui, die genoten van hun jeugd en van den drang der jeugd. -

Toen, heel vaag, heel onbewust, en toch zoo duidelijk dat ik 't altijd geweten heb naderhand dat het toen was voor 't éérst, ging er iets als een openbaring door me heen van 't nóódige van zulk geluk, van 't mooie van zoo bij elkaar te hooren: 'n jonge man en 'n jong-meisje. - -

Tot hiertoe, *als* ik over trouwen dacht, was het altijd geweest als iets niet voor mij, en dat ook me niet schelen kon, dat me heel koud liet. Nu, heel even, en toch onuitwischbaar van herinnering, werd het me duidelijk dat daarin, in niet-trouwen, het onvolmaakte, het niet tot rijpheid komen zou zijn; dat je om te *genieten* van je jeugd en je leven, van de lente en van de natuur, moest zijn twee, twee, niet vader en dochter, niet broer en zuster, maar verloofden, echtgenooten straks. -

Het leven in den Haag was voor mij rijk aan désillusie. Ik bedoel niet naar het uitwendige leven. Dat de gezondheidstoestand mijner moeder steeds verslechterde, en zij eigenlijk voortdurend in lijdenden, min of meer bedlegerigen toestand verkeerde, zoodat er voor mij minder dan ooit sprake was van uitgaan, deelnemen aan genoegens, zelfs van geregelde buitenlucht, dat bedoel ik niet. - In zoo iets, omdat het van lieverlede komt, leert men zich schikken als iets onvermijdelijks. Dag aan dag zag ik in de Zeestraat, waar we woonden, anderen voorbijkomen, chic gekleed, en genietend van hun jonge leven, om te gaan winkelen of visites maken, terwijl mijn plicht mij bond aan huis, blij nog als mijn moeder ten minste wel genoeg was om met mij samen te zijn in de huiskamer, al was het dan maar en peignoir. -

Als mijn vader tegen 't etensuur tijd vond tot een kort stapje om, door 't Noord-einde, de Plaats over, waar hij zoo graag bij Gloupil, en liever nog bij den antiquaar er dichtneven toen, naar de oude prenten en schetsen, die deze laatste étaleerde, stond te kijken, de Parkstraat terug dan, was ik, die hem dan altijd vergezelde, den koning te rijk. -

En de Zondagen; de Zondagen waren mijn feestdagen! - Een van de eersten al besliste over mijn latere aanneming als lidmaat. Wij waren in de Nieuwe kerk geweest, onder 't gehoor van predikant dezen, in de Kloosterkerk onder dat van genen; familieleden hadden hen aanbevolen als in ‘de mode’, maar zij hadden ons, mijn vader en mij, koud gelaten. - Toen leidde - ik weet werkelijk niet welke aanleiding - mijns vaders schreden naar 't Bleijenburg, naar de kleine eenvoudige deutsch-evangelische Kirche, daar opgericht door de duitschers in den Haag woonachtig. De dienst, zoo geheel anders dan die van ons koud calvinisme, greep mij machtig aan. De Atgescheidenen, bij wien mijn ouders in onze vroegere woonplaats in de laatste jaren geregeld ter kerk gingen, zijn juist in deze uiterlijke dingen buitengewoon warsch van alles wat kan zwemen naar de gemeenschap met Rome, in wat voor onschuldig gebruik dan ook. Dit gaat zelfs zoo ver, dat ze zelfs geen Evangelische gezangen zingen, en zich bepalen bij alle gelegenheden van Kerstmis, Doop, Nieuwjaar, wat het ook zij, tot de berijmde psalmen. Onnoodig te zeggen, waar ons volk van huis uit reeds weinig muzikaal ook nog is, dat onder zulke omstandigheden het gezang door de gemeente niet leidt tot iets lieflijks en welluidends, maar veeleer tot een onmelodieus galmen.

Het Engelsche logeetje, dat ik reeds noemde, bracht een kerstvacantie bij ons door, en ging op Oudejaarsavond met ons mede, bij welke gelegenheid zij zulke verbaasde en verschrikte oogen opzette van wege het schreeuw-gezang, zoo oneindig-verschillend van de Engelsche High-Church, dat ik, die neven haar zat, moeite had niet in lachen uit te barsten, en ook niet in staat was, toen zij na afloop

haar teleurstelling uitdrukte over iets zoo weinigindruk-wekkends, haar op ‘calvinistische’ gronden tot andere gedachten te brengen. -

Hoe geheel anders was de eenvoudige en toch zoo plechtige dienst in die kleine stille kerk, die zoo geheel stond buiten de doleerwoede, welke toen nog steeds de Nederlandsch-Hervormde kerk verdeelde en van-een-reet, en dag aan dag aanleiding gaf tot verachtelijken spot van andersdenkenden en bitter verdriet van de waarachtig-geloovigen. - Hier duurde de preek slechts kort, was geen dogmatisch betoog met vele theologische haarkloverijen doorspekt, doch slechts een kernachtige opwekking zich te houden aan wat de Bijbel, bij monde van den Christus, leeraart, de gezangen, zoo er in de deutsch-evangelische verzenbundel ontegenzeggelijk vele zoetelijke en onbeteekenende óók voorkomen, waren toch voor een groot deel van liefelijken en opwekkenden inhoud, zooals o.a. die van Zinzendorf, of ook het bekende:

Wenn ich einmal soll scheiden,
So scheide nicht von mir,
Wenn ich den Tod soll leiden,
So tritt du dann herfür,

dat ik onderanderen bij den lijkdienst, een paar jaren later, voor Keizer Wilhelm I, hoorde

zingen zoo aangrijpend diep gevoeld, dat geen oog droog bleef.

Meer dan de woorden echter is de wijs van de duitsche gezangen zooveel roerender dan de sleepende galm-toon van onze psalmen! Vóór den preekstoel stond een altaar, bedekt met een roodfluweelen kleed, in welks rand een bijbelspreuk was gewerkt. Op den grond daaronder lag eveneens een kleed, óók met een tekst in den rand ingeborduurd. Er ging een wonderbaar-vriendelijke, rustige, verre van den doleer-strijd voerende indruk uit van heel die omgeving, van dien predikant en die gemeente, ballingen bijna zonder uitzondering, gedwongen door hun beroep te leven ver van hun vaderland, en die zich hier voor hun eigen geld een gebouw hadden opgericht, waar ze zich vereenigden om hun God te dienen op hun wijze, in hun eigen taal. - -

Voor mij stond het alras vast, dat ik dáár wilde worden aangenomen, daar en nergens anders.

Mijn vader-zelf, door zijn vriendschap met een der ouderlingen, Mr. F.W.C.P. graaf van Bijlandt*) weldra meer van nabij met juist dit kerkgenootschap bekend geworden, en sinds lang zelf met afkeer bezield tegen 't vechten en elkaar uitschelden, in de Ned: Hervormde Kerk tot tweede gewoonte geworden toen, sloot zich zijnerzijds evenzeer aan door overgang. En den toenmaligen duitschen predikant werd verzocht mij het noodige voorbereidings-onderricht te geven tot de bevestiging, die eenige maanden daarna plaats vond, wat later dan anders 't geval is met duitsche meisjes, omdat deze reeds op haar vijftiende jaar ‘confirmirt’ worden, maar daaraan was nu eenmaal niets te doen, en ik had het er mijnerzijds graag voor over oogenschijnlijk achterlijk te schijnen bij mijn mede-confirmanten, terwille van het beoogde doel: in een kerkgenootschap te worden ingelijfd, waar niet de vraag van welke *richting* zijt gij den boventoon voerde, maar wat *gelooft* gij?

Want zoover was het toen gekomen, dat ik meermalen geheel gelijkdenkende, op zuiver-orthodox standpunt-staande familieleden of bekenden de questie, bij wien zij ter kerk waren geweest, of hoe de preek was bevallen, angstvallig jegens elkaar zag vermijden, omdat dit per-se aanleiding gaf tot heftige verwijten onderling. Niet: zijt gij van Christus, zooals volgens de orthodox-christelijke geloofsbelijdenis voor al deze menschen hoofdzaak is, maar: zijt gij van Kuyper of tegen hem, dat alleen was in al die gesprekken maatstaf! - - - - - - - - - - -

O, mijn klein vriendelijk kerkje, toen ik neerknielde op dien bevestigingsdag was ik zoo oprecht-geloovig, zoo overtuigd dat bij God alleen *de* Waarheid is, door Jezus Christus.

Maar ook in dien ziele-vrede moesten de menschen natuurlijk storend werken om gedurende geheel dien voorbereidingstijd te jammeren tegen mijn vader over het ‘Roomsche’ van de duitsch-evangelische gebruiken. - Praat er tegen in als menschen domme vooroordeelen hebben; vooroordeelen zijn niet weg te nemen. - Een altaar, en knielen, en andere uiterlijkheden meer, zooals b.v. ook een kruis op het kerkboek, ziedaar dingen waaraan protestantsche Hollanders zich stooten omdat het ‘Roomsch’ is, zonder bij het onschuldige ervan stil te staan of het in elk geval volmaakt-uiterlijke ervan, dat immers niets af of toe doet aan 't innerlijk *geloof*; 't is ‘Roomsch’, dus 't is slecht. -

*) Deze is de zoon van den zoo hooggeschatten en zoo algemeen bekenden dr. van Bijlandt, die als duitscher in den Haag kwam in het gevolg van een onzer vorstelijke personen, en behoorde tot de hoofdstichters van de hierbedoelde duitsche Evangelische Kerk. -

Gelukkig dat mijn vader te ruim denkend was om zich daardoor te laten influenceeren. -

Een kleine bijzonderheid, die ik hier nog even wil vermelden, is de voorspelling die de duitsche predikant in questie mij deed, naar aanleiding van mijn schrift. - Wij, mijn tweede broer en ik, moesten voor hem enkele opstellen maken naar aanleiding van de door hem met ons behandelde onderwerpen. Nu was tot hiertoe mijn schrift altijd voor mij een teer punt geweest; mijn moeder namelijk schreef een mooie, loopende, bijzonder duidelijke dames-hand; de mijne daarentegen was een onleesbaar pootje, en, dat de cijfers voor schoonschrijven, handwerken, en goed-gedrag, op school niet werden opgeteld bij de punten voor het rangnummer was mij dan ook altijd een bijzondere troost geweest, omdat ik in geen dier drie dingen uitmuntte; integendeel. - Heel wat plagerijen van mijn broers en kennissen eenerzijds, ook wel verdrietige opmerkingen anderzijds mijner ouders waren daardoor mijn deel geworden tot hiertoe, en wie schetst dus mijn verrassing toen de predikant, een volstrekt niet vleierig, veel-eer teruggetrokken, en hoog-

ernstig mensch, bij het ontvouwen van mijn eerste opstel, zonder eenig compliment over te hebben voor de zeer duidelijken goede hand van mijn ouderen broer lachend tot mij uitriep: 'Welk een eigenaardig handschrift; daar zit een persoonlijkheid in, een karakter; daarvan ben ik overtuigd.' - Ik had den man wel willen omhelzen, minder om zijn voorspelling, dan wel omdat hij, inplaats van te zuchten over mijn onleesbaarheid, mij zoo vriendelijk geruststelde, óók toen mijn oudere broer het noodig vond te zeggen, dat hij mij nu voor goed had bedorven, en ik wel nooit mijn best meer zou doen mij te veranderen. Dat heb ik overigens wel degelijk gedaan; jaren later, in Berlijn, volgde ik een van de toen daar zoo in zwang zijnde cursussen voor volwassenen ter verbetering van handschrift. Het resultaat was eerst prachtig. Ik schreef, geheel alleen, brieven naar verschillende bekenden en familieleden, die geen van allen wilden gelooven, dat *ik* ze had geschreven. Maar ziet, na verloop van weinige maanden, verviel ik van zelf, ongemerkt, weer tot precies de vorige letters en vormen, en een jaar later was er niets meer van de verbetering te bespeuren, en schreef ik net als ik 't altijd heb gedaan. Ik geloof zonder pedanterie te kunnen zeggen van mij-zelve, dat ik inderdaad een *karakter* heb getoond te bezitten, men moge het een slecht of een goed vinden, een *iemand* is er in elk geval uit mij gegroeid; hetzij de voorspelling van den Pastor dus toeval, hetzij zij handschrift-*kennis* was, in elk geval is hij de eerste geweest die mij, wat mijn leelijke hanepootjes betreft, een riem onder het hart stak. -

Gedachtenwisseling.

Een Woord van Repliek aan Gonda.
(Oók een getuigenis uit de Werkelijkheid van Vrouwenleven.)

Laat ik beginnen met te zeggen, dat ik óók een vrouw ben, die werken *moet,* 9 uren daags, evenals Gonda, en dat ik voor veel wat Gonda zegt véél voel.

Maar men kan alles van twéé kanten beschouwen, en nu wil ik gaarne eens even, - ik gevoel me daartoe verplicht, - volkomen oprech en zonder terughouding, *mijn* gevoelens, *mijn* ondervindingen uiten. En daarbij al dadelijk zeggen dat ik de Vrouwenbeweging volstrekt niet verheerlijk, er véél overdrevens in vind, dat ik vind dat een man een man, een vrouw een vrouw moet blijven en dat ik me zelf ècht vrouw gevoel, niettegenstaande ik een z.g. mannelijkebetrekking waarneem. M.i. kan een vrouw àltijd vrouw blijven en behoeven haar vrouwelijke eigenschappen nooit verloren te gaan. Dit hangt geheel van haar zelve af. Doch hierover later.

Ik wil trachten uiteen te zetten hoe het komt dat ik wel werkelijk tevreden ben in mijn werkleven en er voldoening in vind al *dùrf* ik te bekennen dat het mij géén àlgeheele voldoening geeft, maar Gonda, wàt geeft ons wèl àlgeheele voldoening? en wie kan zijn leven zoo inrichten als hij of zij het zelf graag hebben zou, en zònder moeilijkheden, zònder teleurstellingen? Mijn uiteenzetting dan moet ik breed opzetten, want ik moet bij het begin beginnen.

Ik ben niét van mijn achttiende jaar af werkzaam geweest, mijn ouders bestemden mij, waarvoor de meeste ouders hun dochters bestemmen, voor het huwelijk. Hunne omstandigheden waren van dien aard, dat zij mij gerust konden laten wachten op een man, stilzwijgend. Middelerwijl leerde ik het huishouden, al spelenderwijs echter,

want een flinke moeder stond aan het hoofd, die veel zelf deed, en als hulp waren er mijn oudere zuster en 2 dienstboden, terwijl het gezin maar uit 4 personen bestond!

Zes jaren lang heb ik volkomen genoten van mijn vrijheid, ik kon mijn dag bijna geheel besteden zooals ik wilde, ik kon laat opstaan (en dat deed ik vaak, want het is zoo verleidelijk nog wat te blijven liggen als er niets is dat je wàcht, niets is te verzuimen en mijn moeder wilde altijd zelve voor het ontbijt zorgen, maar tevreden over me zelf voelde ik me nièt, als ik laat was), ik kon, als ik wilde, na het ontbijt kopjes wasschen, maar ik kon het ook laten, omdat mijn zuster er was èn de 2e meid, ik voelde me dus niets nùttig als ik het deed, ik kon daarna ook andere huishoudelijke bezigheden doen, als ik wilde, maar nóódig was dat om dezelfde reden niet, toen ik ze eenmaal alle geleerd had.

In kon dus gaan lezen, studeeren of schilderen, wandelen, fietsen, wàt ik maar wilde (wat Gonda zoo heerlijk toelijkt) maar gelùkkig (Gonda noemt het gelùkkig) voelde ik me niet, omdat ik niet nùttig bezig kon zijn, omdat het niet nóódig was wat ik deed.

In het eerst schilderde ik veel, omdat ik daar aanleg voor had, maar zóóveel aanleg had ik niet dat ik er ooit mijn brood mee had kunnen verdienen, daarom vond ik het al gauw ondegelijk er zoo veel tijd aan te besteden. En daar ik me echt vrouw voelde, wilde ik leeren koken en japonnen naaien. Dàt gaf me voldoening, mijn eigen japonnen maken, zóó netjes, dat niemand zien kon dat ik ze zelf had gemaakt, en dan ook jurkjes, kindergoed maken, voor nichtjes en neefjes. En koken, als het eens noodig was, bij ziekte van de keukenmeid, vond ik heerlijk! De prijsjes van mijn vader dat het eten zoo lekker was toen ik het deed, zal ik nooit vergeten!

Maar ik kon niet altijd japonnen, jurkjes maken en niet altijd was de keukenmeid ziek. En de schoonmaak waaraan ik gráág meedeed (ik kan me van Gonda, dus goed haar wensch begrijpen, daaraan eens mede te kunnen doen), de schoonmaak was maar ééns in het jaar en met de

werkster mee, waren er dan nog zoovele behulpzame handen.

Dáárdoor voelde ik mij niet op den dúúr bevredigd, en ik wist heel duidelijk voor me zelve: er moest iets zijn dat inhoud aan mijn leven kon geven, maar wat? Onder mijn omstandigheden sprak het wel haast van zelf dat ik aan een huwelijk dacht, dat ik dacht als ik een eigen huishouden had en alles zelf doen kon, besturen kon, echt nuttig kon zijn, dat ik mij dan tevreden zou voelen.

En wat deed ik toen? De gelegenheid was er, ik ging mij verloven. En ik zag over het hoofd de plichten die er méér komen kijken in het huwelijk dan het huishouden besturen alleen. Ik verloofde mij met een man waar ik niet véél van hield, het was niet de échte liefde, waarop het huwelijk alléén mag berusten, de liefde die het gelùkkig maakt. Maar ik wist dat toen nog niet, ik dacht dat dàt alles was: een huwelijk, een eigen huishouden, en dat je daaraan heel je vrouw zijn, heel je vrouwelijke ziel kon geven.

Om financieele redenen echter moest het engagement lang duren. Tot mijn geluk. Want in verband met mijn aanstaand huwelijk ging ik van zelve dieper nadenken. Daardoor merkte ik, dat ik meer vrièndin voor mijn aanstaanden man was dan vrouw van liefde, die ik me heel diep in me zelve toch voelde, en langzaam aan werd het mij duidelijk: een huwelijk zonder meer, een huwelijk zonder teederheid, zonder algeheele overgave van de ziel, kon een vrouw geen bevrediging geven. En als mijn verloofde me dan zoo koud als een steen noemde of als een blok ijs, dan voelde ik me óók nog schuldig tegenover hem èn tegenover mij zelve.

Eéns zei hij, dat ik nog moest lééren wat liefde was in het huwelijk!

Toen zijn in openbaring mijn oogen geheel open gegaan, toen was het mij klaar, hoe ik mij reeds vernederde, maar nog veel meer, onèindig me vernederen zou als ik dóórging, wetend, en trouwen ging zoo! Leeren in het huwelijk wat liefde is! Alsof een vrouw, wezen van liefde, *leeren* moet wat liefde is! Wat heb ik toen geleden, geleden voor me zelve, maar óók voor den man, dien ik een wonde toe moest gaan brengen, door *mijn* vergissing. En wat heb ik geleden en mij schuldig gevoeld onder zijn verwijten! Er was maar één ding dat mij de kracht gaf door te zetten; mijn zéker-weten als ik het niet deed, dat ik dan schuldiger nog werd.

Laat dát een woord van troost zijn voor Gonda, dat een vrouw die niet doet, niet nuttig werkzaam is, er zoo licht toekomt zich te vergissen voor héél haar leven, en door haar onrustig zoeken zich zelve de kans beneemt ééns recht gelukkig te worden. Dat een vrouw die geregeld werk heeft, juist door de afleiding, door het zich 'mensch' voelen, niet zoo rusteloos jaagt naar verandering, naar een middel om te ontkomen aan verveling, aan een sleur.

Laat Gonda mèt andere Gonda's er eens aan denken dat ons altijd aantrekt wat wij niet kennen, en laat mijn ondervinding haar de overtuiging geven dat er erger nog kan zijn dan werken *moeten*, dat is zelfverwijt, dat is vernedering van ons vrouw-zijn, dat is de achting verliezen voor ons zelve.

En waarlijk dat nog daar gelaten, wat is nu een leven van dag tot dag, een leven van wachten, een leven van niets-doen, een leven van luieren? Hoe kan dat ons bevrediging geven? Want àlle vrouwen kunnen nu eenmaal geen huisvrouw zijn, hetzij dan getrouwd of ongetrouwd.

Tot zoover over mijn ondervinding gedurende mijn 'vrijheid', nu over mijn werkend leven.

Ik had in mijn 'vrije' leven dus geleerd dat een vrouw zelfstandig moest zijn, geregelde, nuttige bezigheid moest hebben en dat leven slechts dan mocht verwisselen als eens de ware liefde kwam en.... in vervulling ging.

Alleen wanneer zij zoo gefortuneerd is, dat zij daarvan leven kan en op *ander* gebied nuttig kan zijn, behoeft zij natuurlijk geen bepaalden werkkring. Ik ging mij dus bekwamen voor een vak waartoe ik het meeste roeping gevoelde en dat was: de journalistiek. Maar mijn wensch in dat vak werkzaam te zijn, zou niet vervuld worden. Een vrouw op de redactiebureaux, ik vond overal tegenstand, d.w.z. men zeide mij heel beleefd en met veel complimentjes, want ik had juist in die richting een mooi kruiwagentje, dat zij nog nooit een vrouw in de redactie hadden gehad en de redacteuren er bezwaar tegen hadden, of wel dat een vrouw niet overal heen gezonden kon worden voor verslagen etc. etc. Eens zelfs bij een zeer vooruitstrevend hoofdredacteur had ik heel veel kans en hij sprak, gedurende een bezoek waartoe ik was uitgenoodigd, reeds met me alsof het zeker was dat ik zou worden aangesteld, maar eenige dagen later kreeg ik een zeer vleiend schrijven, dat de keuze héél moeilijk was geweest, dat ik uit meer dan 100 sollicitanten met nog een ander (een heer natuurlijk) was overgebleven, en ten slòtte *den heer* zoo en zoo was benoemd!

Toen heb ik de journalistiek opgegeven. Later werd onze geachte redactrice met haar grooten naam als talentvol schrijfster als eerste vrouw in ons land aan een redactiebureau aangesteld.

Ik vertel dit alleen maar om duidelijk te maken dat niet ééns mijn vak dat is mijner vrije keuze, en het dus zoo veel meer zegt, dat het tòch mij voldoening schenkt, inhoud geeft aan mijn leven.

Ik ben nu gedurende 5 jaren, misschien net als Gonda, correspondente in Hollandsch en de 3 talen op een handelskantoor en werk daar als gezegd 9 uren daags. Elken morgen ga ik om half negen het huis uit en om zes uur kom ik er pas weer in. Tusschen den middag heb ik één half uurtje om een wandeling te maken.

Maar ik verzeker Gonda dat er mij toch tijd overblijft voor studie van eigen persoonlijkheid en eigen innerlijk zijn. 's Ochtends als ik naar kantoor wandel heb ik een half uurtje om kalm en rustig na te denken, te philosofeeren. En Gonda, over mijn werk in mijn vrijen tijd, denk *ik* niet.

Daardoor is mijn vrije tijd absoluut mijn eigendom en geniet ik er van, en veel meer dan ik vroeger van mijn heelen dag van vrijheid genoot, want nu ben ik tevreden, nu wijd ik mij naar beste krachten aan een nuttige bezigheid, en gevoel ik achting voor me zelve, nu ben ik niet afhankelijk van mijn familie en nu wacht ik niet op een man.

Ik verzeker Gonda, dat ik, als het lente is,

genièt van het heerlijke in de natuur, geniet van het jonge groen, van het vroolijke vogelgesjilp, van den gouden zonneschijn; juìst door het contrast, door dat ik den geheelen dag opgesloten zit tusschen vier muren, geniet ik zoo met volle teugen als ik op mijn fiets in mijn vrij half uurtje of om half zes nog even naar buiten snel! Wat dàn alles mooi is, genotvol, hoe je het dan aanvaardt als een geschenk, een zegen, dat dàt bestaat, het wondervolle, de natuur! Terwijl je vroeger wel genoot ook van een wandeling, een fietstochtje, maar het toch làng niet zóó op prijs stelde, niet zóó als een genot voelde vrij te zijn, te mògen wandelen, fietsen.

Ik zei al, en ik zou er later op terugkomen, dat een vrouw altijd vrouw kon blijven en ik herhaal: ook in het werkend leven kan een vrouw haar vrouwelijke eigenschappen getrouw blijven.

Om bij Gonda's voorbeeld te blijven: als er een onaangenaamheid is in je werkkring dan is het oogenblik daar om vrouw te zijn.

Als je patroon of je chef eens een aanmerking heeft, eens een prikkelbare bui heeft, dan komt onze vrouwelijke zachtheid en verdraagzaamheid zoo goed te pas. Dan kunnen we ons oefenen, ook in zelfbeheersching, in toegevendheid en leelijke eigenschappen onderdrukken als boosheid, koppigheid, haatdragendheid. Heeft dat dan niets met hoogheid van ziel en mooiheid van karakter te maken? Ook niet als je misschien nog een voorbeeld geeft aan anderen, vaak jongeren dan je zelf?

Een vrouw kan òveral wonderen doen met vriendelijkheid, opgeruimdheid en zachtheid. En haar eigen leven kan zij er zoo door veraangenamen, als zij nu eenmaal toch werken *moèt.*

En werkelijke onaangenaamheden, die zal je toch nooit hebben met je patroon, als je ijverig en werkzaam bent. Ik heb ze ten minste nòoit gehad. Ik leef in de allerprettigste verhouding met al de personen waar ik dagelijks mee werk.

Daarvoor ook moet men, vrouw zijnde, zorgen, dat men als vrouw gerespecteerd wordt van den jongsten collega tot den oudsten toe, van den jongsten bediende tot den patroon. En dat geeft al weer tevredenheid als men dat bereikt heeft.

Wat nu het moe thuiskomen betreft, ik kom óók na drukke dagen wel eens afgemat thuis, maar geeft dat geen voldoening zoo gewerkt te hebben dat men er moe van is? Ik ben er waarlijk een beetje trotsch op als ik thuiskomende zeg dat ik moe ben van het vele werk dat ik heb gedaan.

En dan ga ik één half uurtje volkomen rustend, even mij uitstrekken, meestal daarbij de courant lezende, want de afzondering, de stilte en het liggen geven voldoende rust, ik kan dan gerust gelijktijdig van lichte lectuur als de courant voor een deel is, genieten, dat geeft juìst ontspanning, een andere richting aan ons denken.

Dáárin beklaag ik Gonda dat zij maar één avondje in de week vrij is, maar daarvoor heeft ze dan ook op dàg haar vrij uren, die ik niet heb. De avonden behooren mij, dan geniet ik van mijn vrijen tijd, juist weer zoo veel omdat hij zoo kort is. 's Avonds dan lees ik, dan praat ik, dan doe ik van alles, dan ben ik óók vrouw, want dan zorg ik voor de thee, ik schenk thee, en ik wasch de kopjes af. Dan vind ik het gezellig eens wat in het huishouden te doen. Ook naai ik nog wel zelf, ik maak nòg wel eens een blouse, ondergoed zelf. Dat is immers in het geheel geen inspanning en een vrouw gaat toch nooit zitten met haar handen over elkaar.

Heusch men kan in het leven werkzaam zijn en toch nog tijd hebben om vrouwelijke bezigheden óók te doen.

Een bewijs dat mijn werken 9 uren daags niet te veel is voor mijn vrouwelijke krachten, dat is, dat ik dikwijls 's avonds nog een paar uur werk voor me zelve.

Gonda heeft het zoo over *moeten* werken - het is bij mij ook al heel spoedig *moeten* werken geworden door het overlijden van mijn vader, maar ik heb héél geen verschil gevoeld, toen het van vrijwillig werken, *moeten* werken was geworden - maar wij kunnen nu eenmaal niet allen trouwen, noch van ons geld leven, en zouden dan die vrouwen alleen, die dat wèl kunnen, tevredenheid, voldoening mogen kennen, dat zou toch wèl ongelukkig, onrechtvaardig wezen.

M.i. IS er geen weg buiten de vrouwelijke persoonlijkheid om als je zelve zoo niet wilt en laten dan *die* vrouwen die niet onder alle omstandigheden vrouw kunnen blijven, laten die dan een uitsluitend vrouwelijke werkkring kiezen, als huishoudster, gezelschapsdame, verpleegster.

Een leven van dwang zegt Gonda en toch IS ze tevreden in haar werkkring, *ik* begrijp het niet, hoe dat kan samengaan: tevreden zijn in je werkkring en dan van dwang spreken.

'Gelukkig,' neen dat maakt een werkleven *niet.* Gelukkig voelt een echte vrouw zich alléén in een huwelijk van liefde. Maar voor hoe weinigen is dàt weggelegd? En zouden dan alle andere vrouwen neer moeten gaan zitten en melancoliek worden en treuren, omdat ze het geluk niet hebben gevonden, in plaats van te maken van hun leven wat ze er van maken kunnen, in plaats van als ik al gezegd heb, te trachten toch onder omstandigheden die onder haar bereik zijn, van haar vrouwelijke eigenschappen te geven.

Misschien komt het bij mij omdat ik zes jaar 'vrij' ben geweest dat ik *nooit*, als Gonda, meisjes benijd, die niet moeten werken voor hun brood, die thuis kunnen blijven en vrij zijn, maar daarom geef ik mijn ervaringen voor Gonda en anderen ten beste.

Gonda zegt dat maatschappelijk werk alleen het hoofd en de handen behoeft, en het innerlijk er geheel buiten moet blijven. Dat moet ik haar ook tegenspreken. In elken arbeid leggen wij iets van ons zelve, al is het maar netheid, beschaving.

Gonda weet dus nu dat ik ook werkzaamheden als kopjes afwasschen niet minacht, het net als zij graag wel eens doe, maar daarom toch niet in verzet kom tegen mijn werkend leven. Zij zegt het zelve 'als je druk werk hebt gehad, en moe bent, dan is het zoo heerlijk *thuis* te komen', welnu Gonda, laten wij dan blij zijn dat *wij* dat heerlijke gevoel kennen, thuis te *komen* na een dag van arbeid!

Dat er vrouwen zijn, die willen beweren, dat

thuis geen geluk zou zijn, die niet verlangen naar huiselijkheid, vat Gonda dat niet verkeerd op? In elk geval de vrouwen zijn uitzonderingen, hóóge uitzonderingen, maar wèl zijn er vèle vrouwen die zeggen dat arbeid, geregelde arbeid, nuttige arbeid, voldoening, tevredenheid geeft en die dien arbeid niet zouden willen, kùnnen missen, als zij zich niet kunnen overgeven aan hun roeping: een gelukkige huisvrouw in een huwelijk *van liefde.*

Laten wij vrouwen dàt toch nooit vergeten, dat onze roeping nièt is een huwelijk zonder meer, dat dááraan onze teedere vrouwenziel niet alleen geen behoefte heeft, maar dat zij er in afsterft met schuld en schande beladen! En dan hebben wij *alles* verloren, laten we ons daar dus voor bewaren tot elken prijs. Laten we trachten tevreden te zijn, zoo veel mogelijk vrouw te blijven, onder alle omstandigheden, wij hebben dàn altijd toch achting voor ons zelve!

H.B.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

I. Fietsrijden.

Wie helpt iemand die door den militairen dienst, buiten betrekking gekomen, jong gehuwd is, en nu overal te vergeefs loopt om werk? Wij hebben uitstekend het fietsrijden van hem geleerd, en kunnen hem in ieder opzicht aanbevelen, daar hij voorzichtig is, bedaard, bescheiden, en knap in zijn vak. Ook in het repareeren van machines, waarin hij vijf jaar werkzaam was in hetzelfde magazijn.

Menigeen, die nog niet zelfstandig rijden kan, is blij als hij iemand vindt, die hem op kleine en groote tochten vergezelt. Men doet een goed werk aan iemand, die het verdient, en behoedt zichzelf voor ongelukken. Het adres is te bekomen bij

Mevr. JOS. VAN MEURS - GIESE.
Villa Dora.
Voorburg.

II. 'Levenskunst'

Vereeniging tot ontwikkeling van het aesthetische leven.

Onder directie, medewerking en toezicht van bekende Nederlandsche kunstenaren is te Amsterdam bovengenoemde Vereeniging opgericht. Het ontbreekt ons aan plaatsruimte om haar grootsche streven breedvoerig te bespreken. Op aanvrage wordt echter ieder belangstellende kosteloos een prospectus toegezonden. Het doel der Vereeniging 'Levenskunst' is: ernstig willende van welke gezindheid ook, door aesthetische ontwikkeling te vormen voor het 'Leven'. Zij tracht dit doel te bereiken door in wijderen kring te bevorderen de ontwikkeling van den innerlijken drang naar schoonheid, door met hare leden steeds dieper door te dringen in het wezen der kunst en hen die het kunst-onderwijs volgen te leeren uitbeelden eigen denken en voelen onder welken vorm ook. Zij tracht dit te bereiken door bevordering van het onderwijs in vocale en dramatische kunst, stijloefening (opstel, voordracht, debat), literatuur,

tooneelspel, kunstgeschiedenis, instrumentaal- ensemble en pianospel, moderne talen en al hetgeen verder het aesthetisch voelen bevorderen kan. De vereeniging draagt zorg, dat ieder ernstig belangstellende zonder finantieele bezwaren dit onderwijs volgen kan. Verder zal zij voor hare leden houden instrumentale en vocale concerten, kunstavonden en lezingen.*) De jonge kunstenaren, die blijken geven van ernstig willen, zal zij steunen door hen met het publiek in aanraking te brengen en hen daarvoor te honoreeren indien zij hunne medewerking verleenen tot bevordering van het doel der vereeniging. Door haar zal opgericht en in stand gehouden worden een subsidiefonds om hun studie mogelijk te maken, alsook een voor spraakgebrekkigen. Ieder lid kan aan de administratie aanvragen om onder bevoegde leiding tentoonstellingen, musea etc. te bezoeken. Bij aantal van vijf leden draagt het bestuur zorg voor deze leiding.

Leden 1e klasse en begunstigers hebben recht op bijwoning van alle concerten, kunstavonden en lezingen, welke zooveel mogelijk eenmaal per maand gehouden worden en waarvan de leden tijdig in kennis worden gesteld.

Leden 2de klasse hebben recht op de helft dier avonden.

Leden 3e klasse hebben recht op 3 dier avonden.

Het bestuur zal zooveel mogelijk zorg dragen dat de avonden voor leden 3e klasse van verschillend karakter zijn.

Vijf leden 1e klasse, tien leden 2e klasse of twintig leden 3e klasse hebben recht een lid met meer dan gewonen aanleg aan het bestuur voor te dragen om gesubsidieerd onderwijs te ontvangen aan ‘Het Instituut voor Algemeene persoonlijke Ontwikkeling, Vocale en Dramatische Kunst, Vormschool voor Sprekers’.

Alle leerlingen, die 't Kunstonderwijs aan het Instituut volgen, kunnen aan de examens deelnemen en worden in de gelegenheid gesteld eenigen tijd proef te spelen aan een der groote schouwburgen te Amsterdam.

III.

Ingezonden door D.A. Vorster, Herv. pred. te Oldeberkoop (Friesland), die gaarne nadere inlichtingen geeft.

Kiesrecht voor Nederlandsch-Hervormde vrouwelijke lidmaten.

Het zal de meeste lezers bekend zijn, dat door ds. F. Reitsma in de pers verzocht is om sympathiebetuigingen met zijn plan tot actie voor bovengenoemd doel.

Wat binnenkwam, wettigt het doorzetten.

Binnenkort zal een vrouwencomité uit alle richtingen der kerk gevormd zijn, dat op ruime schaal eene brochure en vragenlijsten over de zaak, met 't oog op 't vormen van subcomité's, zal moeten verspreiden.

Eerstdaags zal het plan de campagne worden uiteengezet, maar ieder begrijpt reeds nu, dat hiervoor en voor de verdere actie geld noodig is.

Wij richten een dringend verzoek aan allen, die voor de zaak voelen, hun bijdrage te zenden

*) Deze kunstavonden enz. vangen aan met November.

aan Mevr. J. Vorster - de Lange, pastorie Oldeberkoop Fr.

Andere bladen worden verzocht, dit over te nemen.

F. REITSMA,

Herv. predikant te Noordwolde.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl. Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. VIII.

Madame Lucie Paul Margueritte is een jonge vrouw van, als ik me niet vergis, patricische afkomst.

Madame Lucie Paul Margueritte is de echtgenoote van den bekenden roman- en tooneelschrijver Paul Margueritte.

Madame Lucie Paul Margueritte schrijft zelve óók.

Vóór mij ligt een klein en dun boekje van 59 bladzijdjes. Het heet ‘Paillettes’. En deze loovertjes zijn niet eens zoo zwaar als een Maandag-nummer van ‘Het Nieuws van den Dag.’

Ik begrijp niet, dat heur heer gemaal, die dan toch ter zake wel een deskundige geacht kan worden, haar niet aangeraden heeft, de ‘Paillettes’ voorshands in een lade op te bergen.

Hij had haar, vriendelijk en welwillend, kunnen zeggen: Vrouwtjelief, daar zit nog geen copie genoeg voor een boek in. Wacht totdat je minstens driemaal meer bij elkaâr hebt geschreven.’

Hij had, kritisch, openhartig en strenger, haar kunnen toevoegen: ‘Je moet niet boos worden, schat, maar ik zoû dat ding niet uitgeven. Want er deugt bitter weinig van. Later, als je intellektueel rijper bent geworden....’

Ik sta er niet voor in, dat het geholpen zoû hebben. Want in de vrouwenwereld hangt tegenwoordig de scriptomanie, de schrijfwoede in de lucht. En bovendien, nietwaar; ‘Ce que femme veut, Dieu veut.’

Had zij dan maar, in 's hemels naam, novelletjes of iets van dien aard geschreven. In het rijk van het gevoel is er plaats genoeg voor de letterkundige vrouw. Doch met *dit* boek, met *dezen* arbeid was het wel te voorzien, dat de overmoedige schrijfster geen eer zoû inleggen, zoû kùnnen inleggen zelfs.

* * *

Wat die ‘Paillettes’ dan toch wel zijn?

Niets minder dan losse gedachten, dan ‘pensées’.

De schimmen van Larochefoucauld en van Vauenargues duiken op. En zelfs die van Louise Ackermann, de groote dichteres, tevens schrijfster van ‘Pensées d'une solitaire.’

‘Il y a,’ zeide deze laatste, ‘une façon définitive de dire les choses; elle n'appartient qu' aux grands écrivains. Après eux, il n'y a plus à y recevoir.’

Hadde Lucie Paul Margueritte slechts daaraan gedacht...

Vader Staring dichtte reeds:

Wordt eikenschors bij 't pond gewogen,
Men weegt kaneel bij t' lood.

Helaas! kaneel is het niet, wat de schrijfster ons biedt.

Het is waarlijk geen kleinigheid, ‘pensées’ te schrijven, of zooals Larochefoucauld ze noemde, ‘maximes et réflexions’. Wijsgeerige opmerkingen te maken en ze op te stellen in korte zinnen, waaraan niets mag ontbreken en waarin ook niets te veel mag zijn - daar behooren zeer veel ervaring, een groote denkkracht en een deugdelijk litterair vermogen toe. De taak wordt in zekeren zin des te moeilijker, naarmate de gedachte niet nieuw is en reeds door anderen is uitgedrukt. Dan komt het er op aan iets bizonders aan de uitdrukking te verleenen, iets puntigs, dat verrast.

Heeft Lucie Paul Margueritte daaraan gedacht? Heeft zij zich rekenschap gegeven van de waarheid der taak?

Maar 59 heel kleine zijdjes - dat is niet veel. Doch, á la bonne heure! als het maar superieur werk is.

Eilacie...

* * *

Nu, kort is de schrijfster meestal wel.

Ziehier haar tweede ‘pensée.’

‘De helderziendheid: onmachtig tevoren, nutteloos daarna.’

Kort en... slecht. Want de helderziendheid, die tevoren onmachtig is, is géén helderziendheid. En daarna is de helderziendheid, zelfs in den meer beperkten zin van ‘doorzicht’, nièt nutteloos, althans voor verstandige menschen, omdat ze een levensles inhoudt.

Een andere ‘paillette’;

‘“Etre soi”, c'est être toujours un autre’.

Begrijpen wie begrijpen kan, dat zichzelf zijn steeds is: iemand anders zijn! De uitspraak is zeer zeker verrassend. Maar verrassend onjuist. En mathematisch onhoudbaar. Als A zichzelf is, is hij eigenlijk B; maar B is, op zijn beurt eigenlijk C; zoo zet zich de reeks tot in het oneindige voort. Ver-

geef me de uitdrukking, Lucie: dat is klets! Uw echtgenoot had u op de lieve vingers moeten tikken en dien zin onbarmhartig moeten schrappen.

'Men spreekt meer kwaad van een vriend dan van een vijand: men kent hem beter.'

Die gedachte is mij fonkelnieuw. In dien trant kan ik echter tallooze gedachten fabriceeren. Bijvoorbeeld: 'Ik schiet liever mijn broeder dan mijn doodsvijand dood: ik weet in het eerste geval beter, wien ik doodschiet.'

'Ik heb hem een beetje verraden. Zal ik hem er meer om liefhebben?'

Als u dat zelf niet weet, mevrouw Lucie, waartoe doet u dan die malle vraag? En... enne... behandelt u die kiesche persoonlijke aangelegenheden liever binnenshuis. Met het uiten van die autobiographische geheimenissen hebt u volstrekt niet het bizondere geheven tot de hoogte van het algemeene.

'Een synoniem van het werkwoord beminnen: verdrukken.'

Een eigenaardige bekentenis, mevrouw. Niet prettig voor uw man. Dan alweêr de mathematiek: bij wederzijdsche liefde krijgt men dus twee menschen, die elkànder verdrukken. Dat gaat niet; heusch, dat gaat niet.

Een nobel mensch ontmoeten en hem niet liefhebben.

Een middelmatig mensch ontmoeten en op hem verliefd raken.'

Zeker, mevrouw, de liefde heeft geheime roerselen. Dat is, geloof ik, erkend zoolang als de menschheid bestaat. Doch wat baat het den lezer, dat u een overoude gedachte oprakelt en er op den koop toe, een banalen vorm aan geeft?

* * *

Of er dan niets goeds aan het werkje is?

Zeker, is daar eenige goede opmerkingen in. Doch het goede erin is nergens bizonder goed, noch wat de nieuwheid der opmerkingen, noch wat de wijze van zeggen betreft.

Laat mij intusschen, om de wille der rechtvaardigheid, de beste dier loovertjes uitstallen.

'Men stort zijn hart uit aan iemand, die nog ongelukkiger is, en hij beklaagt u niet.

Men stort zijn hart uit aan iemand, die minder ongelukkig is, en hij begrijpt u niet.'

Die pensée is ontegenzeggelijk goed, al is ze niet gloednieuw. Wat den vorm betreft, zij opgemerkt, dat de schrijfster blijkbaar het temperament der handeling heeft. Haar beste gedachten brengt zij in actie. Deze eigenschap komt nog sterker uit in de volgende gedachte:

'Ik geef niets om anderer meeningen.'

Op straat mompelt een heer, die langs mij heen gaat: 'Een lieve blondine!'

Ik glimlach, gevleid.

Een straatjongen roept uit: 'O! die hoed!'

Ik bloos, woedend.'

Niet kwaad, inderdaad.

Nog een gedachte, in denzelfden trant uitgedrukt:

'In een winkelmagazijn laat mevrouw R... zich blauw laken zien. Maar... te duur!...

- Heeft u geen donkerder kleur?

Men brengt haar de verlangde nuance.

Nu heet het:

- 't Is te donker... Heeft u niet de nuance tusschen die twee in?'

Onderwijl zoû men zich kunnen afvragen, of dergelijke winkelloopsters kunnen gelden als algemeen type der vrouw. Het antwoord zoû dan zeer zeker ontkennend luiden. En dan is het ook volstrekt de moeite niet waard, de gedachte op te teekenen zóó, in dien vorm, als gold het hier een vasten vrouwelijken karaktertrek. Ik vermoed voor het naast, dat met ‘mevrouw R...’ een bepaalde dame onder de kennissen der schrijfster wordt bedoeld en dit loovertje een angel van wraakoefening verbergt. Die mevrouw R... komt meer in het boekje voor. Luister maar:

‘Den ganschen tijd dat haar bezoek heeft geduurd, heeft mevrouw R... kwaad gesproken over mevrouw C...

‘Zij zijn zulke goede vriendinnen!’

Elders neemt zij de geheele familie R... onder handen.

‘De B ...'s zijn beminnelijker dan de R... 's. Ze zijn minder “arrivés.”’

Het boekje houdt meer van dergelijke angels in. En daardoor alléén is het, dunkt mij, verklaarbaar, dat het in de kringen der schrijfster zelve veel succes heeft gehad, een succes, dat ten eenenmale ongeëvenredigd is aan de waarde der ‘Paillettes.’

Ergens zegt de schrijfster: ‘De goedheid is van alle *on*deugden die, welke men het minst vergeeft.’ Daargelaten, dat het erbarmelijk aanstellerig is, goedheid een òndeugd te heeten, is de gedachte, die zij vastknoopt aan het loon der goedheid, verre van nieuw. Larochefoucauld, de groote pessimist, zei reeds: ‘Het kwaad, dat wij doen, haalt ons niet zooveel vervolgingen en haat op den hals als onze goede eigenschappen.’

Is Lucie Paul Margueritte óók pessimistisch van nature? Hoewel haar boekje vol zit van gedachten, waarbij de wereld allesbehalve

geïdealiseerd wordt - integendeel! -, twijfel ik ten sterkste aan haar pessimistische gevoelens. Heur ‘paillettes’ dragen te weinig het *karakter* van ‘Weltschmerz’. Eer maken ze den indruk van maar ‘raak te zijn geschreven, naar de stemming van het oogenblik, zonder contrôle, zonder besnoeiing. De zelfkritiek dezer wereldsche dame is zoowat nihil. Naar alle waarschijnlijkheid heeft zij de reputatie, in het gezelschapsleven een geestige vrouw te zijn, die, zooals men dat noemt, nooit om een antwoord verlegen is. En die roep zal haar toegebracht hebben, heur herinnering te raadplegen en haar ‘reparties’, bij verschillende gelegenheden ten beste gegeven, op te schrijven en uit te geven. Nu en dan schroomt ze zelfs niet, een simpele woordspeling uit te stallen.

‘Le chat m'a griffé, il m'a fait un mal de chien.’

Welke, ja, bij Zeus! Welke moraal steekt er in dat zinnetje? Buitendien is de woordspeling verre van geestig. Doch denkelijk hadden een paar complimenteuze heeren haar in gezelschap om dat gezegde - naar ik vermoed: in werkelijkheid uitgesproken - toegejuicht... allons, óók opnemen; dat geeft zooveel meer ‘copie’

Het is dom.

* * *

Het geval van Lucie Paul Margueritte staat, helaas, niet op zichzelf, niet alleen. Menige dame der zoogenaamde groote wereld verheugt zich in een gemakkelijk verkregen reputatie van geestigheid en meent in deze tijden van ontluikend feminisme, die reputatie door den druk wereldkundig te moeten maken, niet beseffende, dat het geschreven woord zich lichter laat ontleden dan het gesprokene en dat het groote publiek niet de welwillendheid heeft van vrienden en kennissen, van den kring der intimi.

‘Eenige vrouwen’, zegt Lucie Paul Margueritte, ‘wenden voor antifeministisch te zijn, om te doen gelooven, dat zij superieur zijn aan de andere vrouwen.’

Laat zich in die, overigens niet geheel onjuiste, uitspraak ook de bitterheid verraden tegen enkele vriendinnen, die haar de uitgave van heur ‘Paillettes’ mochten hebben afgeraden?...

En dan te denken, dat die loovertjes hier en daar tòch opgehemeld zijn...

O, die vermaledijde kliekjeskritiek!

OTTO KNAAP.

Varia.

Volkomen wáár!

In de ‘Frankfurter Zeitung’ komt een correspondentie voor, waarin men kan lezen:

‘Voor de vreemdelingen, die Amsterdam bezoeken, staat 't vast, dat zij nergens, noch in Londen, noch in Brussel, Parijs, of zelfs bij de als onbeschoft uitgekreten Berlijners, vooral wat betreft de dames, aan zoo onaangename beleedigingen zijn blootgesteld, als in de schilderachtige straten dezer wonderbare, oude handelsstad. Een vreemdsoortige sluier, een veer op den hoed, een elegante mof, is voldoende om

den toorn en de verwenschingen van de straatjongens op te wekken. En de woorden, die er dan vallen, laten aan ruwe gemeenheid niets te wenschen over.'
(*Weekblad voor Indië*).

Dit is volstrekt niet overdreven. Integendeel.

Het onderscheid tusschen Amsterdam en den Haag is in dit opzicht reusachtig groot, en de vergelijking valt geheel en al uit ten voordeele van den Haag, waar dezelfde vreemdelingen, die men in Amsterdam met steenen gooit, omdat hun toilet niet is overeenkomstig Amsterdamsche smaken (gelukkig voor vreemdelingen eigen smaak) volkomen ongemoeid hun gang kunnen gaan. Ik herinner mij, terwijl ik aan de Telegraaf werkzaam was, in dit blad een ingezonden stuk te hebben gelezen eener duitsche dame, die verklaarde nooit weer een voet in Amsterdam te willen zetten, van wege de scheldwoorden en op-en-aanmerkingen, die haar toilet had uitgelokt in Amsterdam, terwijl zij verklaarde in New-York, in Parijs, in Weenen, nimmer eenigen last van dien aard te hebben ondervonden. Zelve had ik gelegenheid, naar aanleiding van een beschouwing gewijd aan het bekende tooneelstuk: Gross-stadtluft, in de Telegraaf te vertellen van de droeve ervaringen eener mij bekende vreemdelinge, welke het had gewaagd in Amsterdam in een rood wandeltoilet zich te vertoonen. Het goede mensch had de bewuste japon eerst hier in den Haag gedragen zonder dat iemand naar haar keek. Bij haar aankomst echter op het perron te Amsterdam, lokte zij een haar zelve raadselachtig bekijk en aangegaap uit, zóó beleedigend, dat ze in het pension, waar ze zich inkwartierde, en waar haar verschijning eveneens met terughouding werd begroet, om opheldering vroeg, wat er eigenlijk niet met haar in den haak was, te oordeelen naar de afkeurende blikken op haar gevestigd. Hierop werd haar stijfjes geantwoord, dat rood een kleur was, die men in een stad als Amsterdam niet kon dragen, en dat zooiets 'geen pas gaf'. - - - -

Commentaar overbodig!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Boekbespreking toilet.

Handleiding voor het vervaardigen der verbeterde kleeding - (uitgever L.J. Veen, Amsterdam). - Dit boekje bevat hoofdstukken over Zuigelingen-kleeding op, tot die van Volwassenen. En, zooals altijd waar het reformkleeding geldt, stuiten we, hoe verder we in leeftijd komen, op te grooter wansmaak en te onoverkomelijker moeilijkheden. In de questie zuigelingen-kleeding is inderdaad heel veel *en* heel gemakkelijk te moderniseeren. Iets geheel anders echter wordt het, waar het geldt een aankomend meisje, wier figuur zich ontwikkelt, practisch en toch tegelijk *smaakvol* voor den dag te laten komen! Zie nu b.v. dat plaatje eens aan op blz. 26, dat behoort bij de rubriek van 10-16 jaar! - En nog veel erger en wansmakelijker wordt de zaak, wanneer we de afbeeldingen nagaan in het daaraan volgende hoofdstuk, bestemd voor volwassenen. Daarenboven, *hierop kan niet genoeg de aandacht worden gevestigd ter voorkoming van teleurstelling,* al deze modellen zijn berekend, juist omdat zij corset-loos zijn, op *volmaakte* figuren! Hoevele vrouwen en meisjes echter verheugen zich daarin, in èlk opzicht? De minste fout van te breede heupen, te zware borst, kromme rug, wrat het ook zij, maakt de hier aangegeven modellen tot ware vogelverschrikkingen. Daarom zij haar, die geen corset willen dragen, te magere, zoowel als te zware figuren, veel liever aanbevolen een wijd-peignoir model te kiezen, dat *absoluut geen rekening* houdt met 'mode'. Want alle 'mode' is berekend op een volmaakt-zittend corset, dat de fouten in het figuur wegmaakt. Wie dus met het corset breekt, die moet logisch ook breken met *alle* modesleur. Het is een fout van dit boek, zoowel als van al zijn voorgangers op reform-gebied, dat, de hóófdzaak bij reform, niet in te zien. Al de hier aangegeven modellen zijn berekend op een samengaan met de 'mode'. Een losse tea-gown, een empiremodel geheel loshangend, ziedaar daarentegen de beste dracht voor corset-looze dames. In bevallige samenmenging van kleuren, in een soberen, gedistingueerden stijl, moeten ze dan weten terug vinden, wat ze aan 'figuur' opofferen, dat is de beste en de meest smaakvolle oplossing. Tusschenwegen, als die welke ook dit boek probeert, transigeeren, door een zoogenaamde 'reform'-japon die aanspraak maakt op overeenkomst met hedendaagsche mode, dat is een onding waartegen elk mensch met goeden smaak moet protesteeren. - Ik zag onlangs nog zulk een reform-mode-draagster, een der weinige *rijke Haagsche* begin-dames, die de dracht nu nog is blijven volhouden; zij had een 'shantung'-toilet, geheel en al gemaakt naar den hedendaagschen smaak, collanten rok en korte jacquette. Niettegenstaande zij niet eens héél zwaar is, spande de dunne lichte zijde allerafzichtelijkst om haar heupen, trok in valsche plooien, accentueerde bij iederen tred het vet van haar lichaam, dat als het ware mee-trilde. Daar het middel, inplaats van waar het behoort, op de bij reform gebruikelijke wijze hoog in den rug was aangebracht, eindigde dus daar de jacquette óók, hetgeen een zwaren vierkanten indruk gaf van lompe onbehouwenheid, terwijl de schouderbladen zich uit de dunne stof uitpersten en uitstaken. Haar neven haar gaand tien à twaalfjarig dochtertje, met bretelles over een lichte blouse, en een bij de bretelles passend donker rokje, accentueerde zoo recht wat ik hierboven beweerde, namelijk het veel-gemakkelijkere van een *kind* kleeden op reformmanier, dan een volwassene. Bij dit ongevormde figuurtje, met nog platte buste en geheelkinderlijke vormen, zag men nog geen verschil of zij het hierboven beschreven toilet droeg met of zonder corset. Zie háár-ook echter terug over eenige jaren!

Welnu, als deze zelfde dame, wier donkergroene hoed bewees, dat ze, gegeven haar gelaat en haarkleur, niet is misdeeld van goeden smaak in zake kleurschakeering, ditzelfde zijden toilet van natuurkleur had gedragen b.v. in een elegant liberty-model, b.v., van een of andere teagown, zonder eenige rekening te houden met wat de corset-mode voorschrijft als 'wandeltoilet', dan had zij er tenminste àpart, chic, uitgezien. Nu was zij in de hoogste mate belachelijk-vulgair-smakeloos.

De veredeling van het vrouwelijk lichaam, naar het Duitsch door **Jeanne van Haensbergen** (uitgever J.C. Dalmeijer Amsterdam). - Naardemaal we er nu eenmaal in berusten moeten dat heden ten dage op 'populair-wetenschappelijke wijze' al de intiemste bijzonderheden van het vrouwenlichaam worden besproken en ontleed in boekjes voor Jan en alleman, behoeft het niemand te verwonderen, ook hier, waar allerlei oefeningen en spierbewegingen worden aanbevolen om gezondheid te vermeerderen en daardoor schoonheid te bevorderen, allerlei m.i. geheel onnoodige details aan te treffen, welke thuisbehooren in de spreekkamer van den vrouwen-arts. - Dit daargelaten staat er veel behartigenswaardigs ook in, b.v. wat aangaat den gang der vrouw:

'*Hoevelen verbeelden zich te loopen*, *terwijl zij in werkelijkheid den woestijnpas aannemen, of als een schildpad zich voortbewegen*, *huppelen of waggelen gelijk een gans*.' -

Met vele plaatjes worden allerlei spieroefeningen aanbevolen, waaromtrent ik-alleen deze opmerking wil maken, dat ook hier geldt: Eines schickt sich nicht für Allen. Een normale sterke vrouw moge zich al deze

oefeningen kunnen veroorloven, waar echter hart of longen niet in orde zijn kunnen zij direct gevaarlijk worden. Het is het ongeluk van onzen tijd, dat iedereen van alles terstond een ‘systeem’ maakt. Het systeem moge an und für sich heel goed zijn, het is niet een om aan te wenden zonder vooraf te hebben onderzocht, of en in hoeverre het voor elk bepaald geval afzonderlijk dienstig is. -

Het werkje is vertaald onder toezicht van dr. A.K.W. Arntzenius, wiens boek: De verzorging van het uiterlijk voorkomen, naar het Engelsch, vroeger uitvoerig is besproken en aanbevolen, in deze zelfde rubriek, door onzen geachten medewerker, den heer Servaas van Rooijen.

Ter voorkoming van verkeerd-begrepenworden wil ik hier nog overnemen, als wegdragende mijn volle instemming, deze woorden op blz. 148: ‘Er ligt niets onzedelijks in voor rein-denkende menschen om hun aandacht te schenken aan alle lichaamsdeelen.’ Zeker, woord voor woord beaam ik deze opvatting. Maar... of populair-wetenschappelijke boekjes de beste manier zijn om oningewijden wijs te maken over dingen, die ze soms, door de oppervlakkigheid van zulke populaire boekjes, maar *half* begrijpen, betwijfel ik ten sterkste. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Huisvrouw. - Ik was werkelijk zoo blij weer eens een levensteeken van U te ontvangen. - Neen, al heb ik ook nog zooveel correspondenties, het is mij toch niet te veel een oude bekende als U te ontmoeten. Integendeel. Laat dus *die* vrees U nooit weerhouden. - Vriendelijk dank voor Uw belangstelling in zake mijn gezondheid. Uit de typhus heb ik iets ernstigs aan mijn hart gehouden waardoor ik heel voorzichtig

moet leven; overigens echter kan ik niet dankbaar genoeg wezen, dat alles zoo is afgeloopen. In verband met Uw vriendelijke meening, dat ik mijn leven nuttig gebruik en veel goed doe in zake de vrouw terug te houden van moderne neigingen, is het dan ook niet genoeg te waardeeren, dat ik voor de rest geheel en al de oude ben gebleven, want werken met het hoofd kan men uitstekend doen, ook al mag men zich overigens *lichamelijk* niet al te veel vermoeien. - Inderdaad, ik geloof dat er onder de opgroeiende vrouwenschare een kentering komt; dat de Lelie-arbeid vruchten draagt dikwijls. - 't Geen U schrijft over 't Congres te Amsterdam beaam ik ten volle met de woorden van Uw echtgenoot dat het een 'hol geschreeuw' is. - Inderdaad, dergelijke congressen dienen veel meer om elkaar te bewierooken en zich te laten bewierooken, om van zich te laten spreken en om een rolletje te spelen, dan om iets tot stand te brengen. - Ik-ook geloof *niet* dat die dames zooveel voelen voor haar minderbevoorrechte zusters als zij willen doen voorkomen. Toen indertijd de Tentoonstelling voor Vrouwen-arbeid werd georganiseerd was *ik* een der heel-weinigen, die er vóór was in het hoofdbestuur ten minste één arbeidster, één waarachtig *werkende* vrouw op te nemen, omdat al deze dames *rijke praatsters* waren, en voilâ tout. Maar mevrouw Goekoop, die van wege haar toenmalige positie van rijkdom alles regeerde, maakte er zich van af met te zeggen: 'De tijden zijn daarvoor nog niet rijp.' - Met dergelijke frazen rond zich gooien verstaan zulke 'schreeuwsters', zooals U ze noemt, uitstekend, omdat ze in den grond niet willen in aanraking komen met de minder-bevoorrechte klasse, die alleen maar moet dienen om haar tot klimpaal te dienen.

Hoe moest ik schaterlachen om Uw uitval, dat het haar te doen is om zelf de baas te spelen, zelf wetten te maken, zitting nemen in gemeenteraad, etc., en '*vooral tusschen* de *heeren*' in, want 'zonder jus is het vleesch droog'. - En dan zoudt U - die het zóó raak zegt - nog behoefte gevoelen aan mijn pen en aan mijn talent om die vrouwen de waarheid te zeggen! U kunt het niet flinker doen dan in de bovenaangehaalde woorden, die ik daarom dan ook letterlijk overneem. - Zoo is het precies. Als de dames niet door al dat gedoe zooveel mogelijk met de *mannen*-wereld in aanraking kwamen, zouden ze er o zoo gauw genoeg van hebben. - Ik was in Indië toen ik ter gelegenheid van de bekende Lombokgeschiedenis daarvan een vermakelijk staaltje bijwoonde. - Een gansche verzameling dametjes wilden per-se gaan 'ziekenverplegen', maar toen de officieren van gezondheid, minder gesteld op *dit* soort hulp, haar waarschuwden dat ze den *soldaten*, en *niet* de officieren, met allerlei intieme, onsmakelijke verrichtingen hadden te helpen, was de geestdrift plots uit. 't Zelfde heb ik meermalen bijgewoond, o.a. van een kennis van me, die bij den Transvaalschen oorlog woeste neiging voelde haar hulp aan te bieden. Op mijn vraag: wat zij eigenlijk dacht uit te richten daar, verwend, ziekelijk, onpractisch Haagsch nufje, dat niets kende, kreeg ik het fraaie antwoord: 'Ik zou b.v. te paard (zij leek te paard altijd op haar best) van de eene wachtpost naar de andere tijdingen kunnen overbrengen'! - Onnoodig te zeggen welke bewonderende blikken, en wat er uit volgt, haar daarbij voor oogen zweefden. 't Comité dankte wijselijk voor haar aanbod, en eenige jaren later vond ze opnieuw gelegenheid haar drang naar menschenliefde te voldoen door zich aan te sluiten bij een Haagsche particuliere ziekeninrichting, waarvan de leiding was toevertrouwd aan een ongehuwden arts. Toen ze echter, na zich een flatteerend costuum en wat er bij behoort te hebben aangeschaft, tot de droeve ontdekking kwam hoe de ongehuwde arts voor haar onzichtbaar bleef omdat de leideressen der zieken-inrichting hem zelve bedienden, en haar in een andere kamer met het baden van de kindertjes belastten, ziet toen zweeg op eens de stem

der naasten-liefde, het verpleegster-pakje ging uit - en de voelhorens werden uitgestrekt naar een andere richting. - Zoo is het ook op 't gebied van studie, politiek, etc. Denkt gij dat ook maar één honderdste van de studeerende vrouwenwereld zich aan die studies met zulk een ijver zou wijden, indien de Universiteit niet ook werd bezocht door *mannen*? En dan het kiesrecht-gevergader, en de journalisten-wereld, die men daar ontmoet! Etc., etc. Ik zal maar eindigen, want ik voel dat ik het niet beter, niet korter en krachtiger kan zeggen dan U: '*Zonder jus is het vleesch droog*'.

Ook wat U voor de rest zegt, omtrent de weinige inschikkelijkheid van vrouwen voor elkaar, die wel bewijst dat

het haar in den grond weinig te doen is om *elkaar* te helpen, ben ik geheel met U eens. En dan de afgunst! Ja, die is werkelijk zeldzaam groot onder vrouwen! Hebt U b.v. wel eens geconstateerd hoe moeilijk het zelfs een mooi meisje valt om van een ander toe te geven, dat zij óók zich verheugt in uiterlijk schoon!? Het amuseert mij altijd de zuurzoete onwilligheid gade te slaan, waarmede de eene vrouw de andere hoort prijzen om het een of ander, haar gelaat, haar figuur, haar kleeding, haar goeden smaak, wat ook! En bijna altijd trachten zij het gehoorde te verkleinen, door wat de duitschers zoo juist teekenen met het woord: 'Seitenhieb'.

't Geen U schrijft van de innerlijke jaloezie, die heel veel zoogenaamd-'fatsoenlijke' vrouwen bezielt ten opzichte der prostituées 'omdat deze veel beleven wat voor haar nimmer zal zijn weggelegd', is volkomen juist-gezien. Bijna nooit heb ik door een *vrouw* deze opinie zoo eerlijk en oprecht hooren uitspreken, als thans door U geschiedt. Wel door mannen; die hebben gewoonlijk, juist op dit speciale punt, een veel scherperen kijk op de vrouw dan zij zelve.

Juist, dáárin, in die innerlijke jaloezie, zit de grond van den ijver waarmede zoo heel vele ongehuwde vrouwen zich er op toeleggen 'gevallen meisjes' te bekeeren. Zij hebben daarbij een soort onreine nieuwsgierige *behoefte* in te dringen in de geheimen van zulke levens, omdat dit het eenige is wat *zij*-ooit van mannen op zinnelijk gebied zullen te weten komen. De fatsoenlijke, neus-optrekkende *haat* van zulke ongehuwde juffers tegen de door haar quasi-geredde prostituées is inderdaad - meermalen constateerde ik dat punt zoo als gij - niets anders dan een gevolg harer verbittering over eigen onbevredigd zinnen-leven. - Herhaaldelijk schreef ik-ook, wat nu U ook zegt, hoe veel meer de vrouwen zouden *doen* voor de zaak der zedelijkheid, indien zij door een gezellig thuis haar man en haar zoons afhielden van de straat, dan nu zij eruit loopen, en alvergaderende en protesteerende en reinheid-preekende den mannen *dwingen* hun heil buitenshuis te zoeken. Ga met zedelijkheids-speechen het land door, en zeg ondertusschen tegen Uw eigen man: Ik *wil* geen kinderen, en laat het huishouden doen door een dienstmeisje, omdat gij-zelve al vergaderende en kiesrecht- en zedelijkheid-schreeuwende nimmer thuis zijt, en jammer dan ten slotte moord en brand over de immoreele mannen en de verdorven zeden, waarvan het einde is een verleide vrouw méér en een getrouwd-man die zijn kinderen bij een ander maakt dan bij zijn hoogstzedelijke, wel zijn naam en zijn geld, maar niet de rest willende 'nuttige' echtgenoote! - Zoo ken ik er.

U schrijft: *Ze vliegen naar het station om de meisjes op te vangen*, *zijn heele dagen van huis*, *en hunne dienstboden ontvangen onderwijl heeren in* **hun** *huis*

Een dergelijk geval herinner ik mij bij een vriendin mijner moeder te hebben bijgewoond. Deze had haar een meisje als meid aanbevolen, een heel mooi achttienjarig kind, dat altijd alleen thuis was terwijl de dame in questie allerlei nuttige liefdewerken, speciaal ook op zedelijkheidsgebied, naliep. Na ènkele maanden werd het meisje de straat opgejaagd. Toen mijn moeder er achter kwam was ze reeds verdwenen uit het huis der dame, wegens haar 'slecht gedrag'. - Zij moest bevallen, werd mijne moeder met innigen afschuw medegedeeld. - 'En waar is zij nu?', vroeg deze, met angst bedenkend wat er geworden was van het *kind* in de groote stad. 'Dat weet ik niet. Ik heb haar onmiddelijk de deur gewezen' - was het wreede antwoord.

En deze dame is lid van een bond om jonge meisjes te waarschuwen tegen de gevaren van alleen-reizen, en doet aan doorgangshuizen, en weet ik wat al moois meer.!!

Thuis is zij dientengevolge nooit. En haar meiden heeft zij nooit langer dan enkele maanden!

Dat is er een uit velen! - De Lelie zou ik kunnen vullen met verhalen van zulke quasi-nuttige mevrouwen, en freules, en juffrouwen, en moeders, wier mannen en gezinnen in het honderd loopen, omdat er tijd is voor alle 'maatschappelijk werk', maar alleen *niet* voor dat wat nederig en bescheiden *thuis* moet geschieden - maar de beste vruchten draagt ten slotte. - Met volle instemming neem ik Uw woorden over, de woorden en den raad eener getrouwde vrouw:

De vrouw moet leeren inzien dat haar plaats is in huis, *ten minste als zij trouwt. Zij moet zorgen dat het geld door den man verdiend*, *goed besteed wordt*, *en zij moet voor de kinderen zorgen; wat de man niet kan*, *omdat zijn werkkring buitenshuis ligt. Eerst dan werkt zij met den man mede*, *en ik kan niet vinden dat haar deel het minste is*, *omdat dit nu toevallig niet in een jaarverslag of courant komt; waarom willen zij niet zien het groote wat hun gegeven is: één zich geheel wijden aan man en kinderen*, *waar toch zoo oneindig veel meer mêe bereikt wordt dan met dat stomme kiesrecht.*

Inderdaad zoo is het; moge Uw woord door velen gelezen worden want gij hebt gelijk. Vroeger bepaalde de nuttigheidsbeweging zich tot wat overgebleven oude-juffers. Dat hindert niet. *Iets* moeten die toch doen, nietwaar.? Maar thans is het een *mode*sport geworden voor jan en alleman, voor elke huisvrouw die van zich wil laten spreken en zich verveelt, en voor elk jong meisje dat zich inbeeldt daardoor een 'persoonlijkheid' te beteekenen. Daarin schuilt ernstig gevaar.

Ik ben blij dat U ook de Dagboekbladen interesseeren, en vooral dat U er uit ziet hoe veel voor mij de herinnering beteekent aan mijn onvergetelijken vader. Want, waar U schrijft: Gaat U het niet een beetje aan het hart die intieme kinderherinneringen zoo mede te deelen?, daar wil ik U eerlijk antwoorden: Zeer zeker, maar toch is het gedeeltelijk juist *om* de verhouding tot mijn vader dat ik er toe ben overgegaan. - Sinds 'men' zich is gaan verdiepen in mijn leven en in alles wat daarmede in verband staat, is er ook daaromtrent zoo menigmaal onwaarheid uitgestrooid! Hoe verbaasd b.v. was ik niet - en mijn vader-zelf ook, die toen nog leefde, - toen mijn opdracht aan hem in Vragensmoede door velen werd beschouwd als een bewijs dat hij en ik op voet van vijandschap (!) met elkaar verkeerden. Terwijl daarentegen juist die voorrede voor hem-zelf een zoo dubbele band met mij was, om alles wat we te samen hadden besproken! En nog onlangs is het me gebeurd, dat een Lelie-correspondente mij voor de zooveelste maal in een brief dat zelfde praatje kwam opdisschen - op een diner opgevangen - als zouden mijn vader en ik in zijn laatste levensjaren met elkaar op minder goeden voet verkeerd hebben. Ziet gij, lieve mevrouw, de meeste praatjes en verhalen omtrent mij-zelve laten me heel koud, *dit* praatje heeft me altijd innig verdriet gedaan, omdat de verhouding tusschen mijn vader en mij - juist dóór het leed - zoo zeldzaam intiem is geworden als wel zelden het geval is tusschen vader en dochter. - Wie eenmaal publiek persoon werd, wordt daardoor in zekeren zin publiek eigendom. Vooral in onzen tijd, waarin iedereen zich het recht toekent in elkaars levens om te wroeten en er uit te halen wat hem goeddunkt. Zoo is het ook mij gegaan. Lang heb ik gehoopt mijn particulier leven te kunnen afscheiden van dat der schrijfster. Maar juist bij *mijn* werk, waarin ik zoo heel veel geef van mij-zelve - *omdat ik geloof dat dit mijn plicht is, want wat baat theorie als men niet kan getuigen uit eigen ondervinding*, - blijkt dit steeds ondoenlijker. - En zoo heb ik na lange bedenkingen gemeend, in het belang juist van mijn Lelie-arbeid, te moeten heenstappen over mijn eigen innerlijke bezwaren, en te moeten publiceeren, wat doenlijk is, eerlijk en zonder voorbehoud.

Och, ik geloof niet dat mijn ‘adel’ iets te maken heeft met mijn tegenzin tegen Amsterdam; wel het onpoëtische van de stad, en ook het bekrompene in zooveel opzichten, dat zoo weinig gemeen heeft met Gross-stadt-luft. - Overigens, ik kom er rond voor uit, ik houd van het aristocratische waas dat over den Haag ligt, ik houd van propere nette straten en welverzorgde huizen. - Zelve geen Hagenaarster van afkomst, sta ik geloof ik nog al onpartijdig ten opzichte der bekende bewering, ook door U geuit, als zouden de Amsterdammers zooveel degelijker zijn dan de Hagenaars. 't Is mogelijk. Maar waarin zit nu dan eigenlijk die ‘degelijkheid’? - En dat de Hagenaar maar op crediet leeft en mooie kleeren draagt op crediet, is een verhaal ook mij-bekend. - Maar hoe levert hij dat dan op den duur.? Men kan dat toch niet steeds voortzetten. En ik ken nu al zoo vele jaren den Haag met dezelfde, steeds toenemende luxe-levenswijze van dezelfde

soort menschen! - Enfin, mijnentwege! Het is mij wèl. Voor den Haag voel ik volstrekt geen persoonlijke voorliefde zoo groot, dat ik voor de inwoners wensch in de bres te springen tegen Amsterdam. -

De plaat van de Suffragettes uit Simplicissimus is ráák. Ik ben op dat geestige blad geabonneerd, en vind er menigmaal waarheid in. - Speenhoff hoorde ik-zelf nooit, maar van vele zijden heb ik hetzelfde gunstige oordeel vernomen dat U uitspreekt. -

'Het strijk-ijzer-middel werd, zooals U ziet, door meerderen toegepast, en is inderdaad zoo gemakkelijk te probeeren, dat het wel der moeite waard schijnt, de proef te nemen. Gij zult hebben gezien hoe M.W. uit Indië - zelve een medische kracht - het óók aanbeveelt. De doktoren-vrees, dat de patienten, door zelf ook eens iets te probeeren, te zelfstandig worden, heeft dien bewusten medicus parten gespeeld. Zoo verraadt zoo iemand wáárom het hem te doen is - om de dubbeltjes van zijn patienten in de eerste plaats!

Benjamin en Frits laten danken voor Uwe vriendelijke belangstelling in hen; zij maken het best. Ja, dat geloof ik wel, dat de dieren bij U en Uw man instinctmatig komen, als U van ben houdt. Dat voelen zij zoo zuiver. Ik vertrouw volkomen op honden-instinct, en, indien zij van iemand absoluut niets willen weten, kan men er zeker van zijn dat het een valsch karakter is. - Ik zou op dat punt steeds kunnen dóórgaan; want ik heb van de vriendschap mijner honden zooveel onvergetelijks ondervonden, dat ik Uw getuigenis, hoe dieren-vriendschap maar al te dikwijls hechter blijkt dan die van menschen, van ganscher harte onderschrijf. Maar ik zal, om niet in herhalingen te vervallen, Uw voorbeeld volgen en hier óók afbreken op mijn beurt, met heel veel dank voor Uw brief, en hartelijke groeten. -

Ende Derespereert niet. - Op Uw lang stilzwijgen is Uw pseudoniem ten volle toepasselijk. Ik had inderdaad de hoop opgegeven van U ooit meer te zullen hooren, toen plotseling Uw zoo vroolijk en opgewekt epistel verscheen. De toilet-bijdrage is aangenomen. Wat den hartelijken aanhef van Uw briefje aangaat, *natuurlijk* moogt ge mij zoo noemen. Dat spreekt van zelf. - Gij ziet reeds uit het voorgaande, dat ik U *wel* miste onder mijn correspondenten. Ik vergeet die niet gauw. - De werk-questie, en het heel betrekkelijk 'geluk' daarvan, is zoo uitnemend door Gonda behandeld, in het vorig nommer, dat ik geen woord wil af- of toedoen daaraan. Gij zelf ook schrijft trouwens, dat het voor het eigen-innerlijke-ik dikwijls nadeelig is te *moeten* werken. Het *verdoovende* ervan bij groot leed of ook bij levens-moedeloosheid is zonder twijfel een *goede* zijde. Ja, zonder vacantie nu en dan zou het leven niet te leven zijn voor werkers; tot dat inzicht komt men steeds meer en meer trouwens. - Gij schrijft mij niet welk soort van 'machinalen' arbeid gij verricht. Ik dacht dat gij verpleegster waart, en dáárin is toch nog al veel afwisseling, dunkt mij. Schrijf mij bij gelegenheid eens of ik mij dit zoo verkeerd herinner, - daar gij mij ook zoo héél lang geleden schreeft, - dan wel of gij van werkkring zijt veranderd. - Uw voorstelling van Uw oogenblikkelijk geluk, terwijl gij mij dat briefje zat te schrijven, met bloemen neven en Uw hond naast U, was mij heel sympathiek. Alleen, *geluk* is een *te* veelomvattend woord; ik zou het eerder noemen: een geluks-*oogenblik*, en dat is al véél in het leven. - Het is zulk een ware definitie, die uit The Heir of Redclyffe, van 'Geluk': 'Stralen uit een betere wereld, te spoedig verduisterd of verdwenen.'

Ik ben blij, dat gij onze Lelie, onder al Uw drukte dóór, steeds met belangstelling leest, en ik geloof graag, dat gij dat zonder vleierij zegt, maar gij spreekt bout, als

gij, naar aanleiding daarvan, verklaart namens heel Uwe familie: ‘Daartoe, tot vleierij, is geen Ende Derespereert niet ooit in staat.’ - Lieve hemel, of gij hebt een heel kleine familie, of gij neemt een groote verantwoording op U. Ik voor mij ten minste weet wel waartoe *ik* al of niet in staat ben, maar mijn familie in al hare leden laat ik maar liever zelf opkomen voor haar eigen deugden, zonder mij daarvoor borg te stellen. - Gij moogt in Scheveningen zooveel inkijken als ge wilt, *ik* zit nooit voor het raam; de eenige die het een enkele keer doet is mijn vriendin. - Dus, Uw pogingen zullen met geen succes bekroond worden. Hartelijk dank voor Uw poetisch afscheidsgroetje, waaraan ik toevoeg: tot spoedig wederziens, hoop ik.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Vragenbus
Helpt elkander

Ingekomen vragen.

Zou een der abonné's zoo vriendelijk willen zijn, mij in te lichten, of er te Amsterdam een cursus is voor ‘Eerste hulp bij ongelukken, enz.’, die met November begint, en waarvan de lesuren *niet* des avonds zijn?

Men zou mij met informaties dienaangaande *zeer* verplichten. -

A.E.M.

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Rusthuis ‘Dennenheuvel’.

Gelegenheid tot opname van rustbehoevende en herstellende patienten. Familieleven; direct bij bosch; billijke conditiën.

Zuster SCHOTSMAN,

(514)

Boschweg 133, Velp.

21 October 1908.
22ste Jaargang.
No. 17.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Waarheid en Oorspronkelijkheid in onze hedendaagsche Kunst.

Naar aanleiding van de opvoering van J. v.d. Vondels: ‘Adam in Ballingschap’ - door ‘Het Tooneel’ - W. Royaards.

Er ligt iets heerlijk schoons in het streven en pogen van Willem Royaards om aan den grooten Vondel die ware, warme waardeering te willen geven - zij het van zoovele latere geslachten - die den dichter van Gods genade zoo in alles toekomt. Om een

vergelijking op te stellen tusschen Vondel en zijn Kunst van toen en onze grootste dichters van het heden - ai neen - daar waag ik mij niet aan! Dan - evengoed - kan men wel vragen aan den opgezetten pronkvogel of hij toch iets wil laten hooren van 't schoone keelgeluid, dat geeft zijn levend beeld in de groote wouden - voor ons, menschen van het thans, gansch ontoegankelijk. Ach, onze kunst van heden zoekt en streeft, maar heeft geen vaste richting; zij wil zoo gaarne, maar zoovele kwelduiveltjes, de weeldeduivel niet het minst - beangstigen haar en beletten

haar vrije vlucht naar 't schoone doel van waarheid.

Bij het lezen - meer nog dan bij het zien van Vondels treurspelen wordt het publiek van heden getroffen door iets eigenaardigs - iets voor hen geheel vreemds, dat als uitstroomt van die spelen als komend van heel verre. Dat is de waarheid, de oorspronkelijkheid die daarin lichtend ligt. En die schoone bekoring van het vreemde missen onze spelen.

Door eeuwen heen - dringend door den triesten nevel van ons huidig schijn-bestaan, komt Vondels geest van oorspronkelijkheid ons weer het schoone geven, gedragen thans door het machtige, geniale talent van Willem Royaards. En wij menschen van nu moesten juichen - ja, juichen moesten wij en al ons goed hem geven om hem te steunen in zijn mooie streven. Dank u - wij vinden het heel mooi en willen het wel zien ook, maar liever niets offeren er voor - niets geven; wij moeten al zooveel geven - het leven is zoo duur! Arme, kleine, stumperige menschen: gij geeft en offert aan schijn en onwezenlijke dingen en wilt daar nog iets van terug verwachten, zooiets als van veredeling uwer ziel! Hebt gij dan nòg het niet geleerd dat zij u niets, niets geven van wàre, levensblijheid en wàre levenstroost! Voelt gij dan nóg niet dat uw gansche leven is één jammerklacht en dat één geven aan het groote werk van menschvolmaking meer u terug geeft dan al uw geven aan uw kleine dag-doen en uw mooi-willen. Of weet ge niet meer wat mooi-zijn is!

Diep, diep treurig zou het zijn wanneer het streven van Willem Royaards eene mislukking zou blijken, maar velerlei dingen wijzen er op dat zijn werk indruk maken zal - misschien eerst na herhaald vertoonen dezer tragedie. Want thans - meer dan in Vondels tijd - hebben de menschen er zoo'n behoefte aan iets te zien wat hen - 't zij slechts even - wegtrekt uit hun sleur-leven, iets anders te zien dan huizen en menschen in banale kleuren en kleeren en sprekend banale woorden en zinnen - ook op het tooneel. Onze stukken loopen over van conventie-ideeën, van historie, van alledaagschheid en daagsche kleinheid. Iets, wat hen bekoort als het vreemde maar wat eens hun eigen-zelf toch was. Het is dan zoo genietend te zien iets waar-oorspronkelijks; niet te hooren de daagsche woorden van daagsche menschen; niet de kleine levensonderwerpen te zien behandeld, maar geheel uit ons eng begrippen-leven te worden weggeleid in wijde natuuromgeving en te gevoelen de grondgedachten van ons levensbestaan. En hoe zien wij ons dan als verbasterde wezens, als armzalige mensch-surrogaten - ai, hebben dan de kennis, de wetenschap, de beschaving ons wel zóó gelukkig gemaakt!

Het lezen en zien van de Adam in Ballingschap doet ons schooner gevoelen en doet ons onze kleine gedachten en opvattingen voor een oogenblik verliezen. En dan - het doet ons zoo intens gevoelen dat de kennis, de wetenschap vaak zooveel schoons van ons vernietigd heeft; zoo vaak wat hoog was heeft omlaag gesleurd; wat rein en mooi en heilig was heeft neergehaald en heeft vervuild door de rede en de verfoeide misleiding der beschaving. Ja, de deugd verdween door het spreken over de deugd, zooals de stilte verdwijnt door geschreeuw over de stilte - dat zijn de wijze woorden van Multatuli die in ééne treffen en hel kleuren dezen ganschen droeven toestand.

De critiek zal scherp vallen op Royaards werken en doen en heeft reeds hier en daar zich scherp geuit. Maar hij wordt wel beschermd door hoogere machten dan die der critiek en die zijn heilig streven niet te niet zullen doen. Hij is de grootsche figuur op den grooten wagen, die - diepzinnig recht opstaand ment de vurige paarden die draven op den weg naar de volmaking, komend door de eeuwen, medevoerend langs

den afgeganen weg de vruchten en de oogsten die de gevers der waarheid en der oorspronkelijkheid daar hadden opgestapeld, en die oogst gevend aan de hongerige menschen, die wachtend staan langs den weg waarop hij aan komt rijden, in lichte wolken gehuld. En thans heeft hij ons iets van Vondels heerlijkheid gebracht, waar hij reeds zooveel van Shakespeare naar ons voerde. En onze dank kàn niet te groot zijn. Want wij zijn nù toch welhaast rijp de waarheid en het schoone dier oorspronkelijkheid weer na te gevoelen.

In 1664 verscheen dan Adam in Ballingschap, het ‘aller treurspelen treurspel’. (Prima malorum causa[1]), waarvan twee uitgaven het licht zagen, eene in 1698 en de tweede in 1736. Hugo Grotius († 1645) - nog bijna in zijn kinderjaren, had een tragedie geschreven in de Latijnsche taal: Adamus exil (1601). De dispositie van Vondels werk

1) Prima malorum causa = De eerste oorzaak aller rampen.

heeft groote overeenkomst met dit werk van Hugo Grotius, die, toen hij het schreef, nog stond op d' eerste trede van den ladder waarop hij later eene zoo ontzaggelijke hoogte zou bereiken. Vondel als dramatisch dichter, heeft het hoogste aangedurfd: in 'Noah', het vergaan der wereld; in 'Lucifer', de val der engelen; en in 'Adam in Ballingschap' de val der menschen en het ontstaan der zonde.

De korte inhoud van het drama geeft Vondel ons zelf het beste als 'Inhoudt' vóór de tragedie geplaatst. Daarin zegt hij: 'Godt stelde Adam en Eva in den paradijze; huwdese te zamen, en gebootse bij straffe des doots niet te eeten van den boom der Kennisse van goet en quaet: maar de hofslang, listiger dan alle dieren, en van den satan bezeten, bekoorde eerst Eva de verbode vrucht te smaecken en door Eva haeren man. Toen zagense eerst uit hunne oogen, en kennende hunne naecktheit, [want zij stonden beide van het kleet der onnoselheit en erfrechtvaerdigheit berooft] vlochten vijgebladen om sich te bedecken. Ondertusschen verscheen het streng gerecht des Allerhooghsten, en bestraftese die, sich te vergeefs, d'een na d'ander ontschuldigende, ter straffe verwesen, en uit den paradijse in ballingschap gedreven werden. Het treurtooneel is in den paradijze. Het treurspel begint voor den morgenstont en eindight met den avontstont.'

Het legt dus voor de hand dat het tooneel voorstelt het paradijs: 'men zal het paradijstooneel zien geboetseert naer het paradijs, van den oppersten en eersten hovenier, in het oosten, aan d'Eufraet geplant, tot een lustpriëel, en gesegent verblijf voor Adam en Eva, die hier, in het zuivere gewaet van onnoselheit en erfrechtvaerdigheit, met engelen, aertsengelen en hemelsche geesten verkeerende, op hunne bruiloft den allerhoogste, die hen te samen voeghde, eenen hemeldans toedanssen.'

Maar niet lang blijven trillen de teere tonen van dezen bruiloftszang die zacht heengolven door de stille onbewogen lucht; maar al te dra worden ze veranderd in de droeve golven van het lied der rouwe; is heen gevlucht de schoonste schoonheid; is opgegaan het hoogst geluk, heeft Eva prijs gegeven de waarheid voor d'onwaarheid - die de kennis is, en Adam is in armoede verbannen buiten de heerlijkheid van het paradijs. Nu is de eerste tegenstelling er: tusschen goed en kwaad - daardoor de oorsprong van alle rede. Het bewust geworden zijn van het eene begrip bracht noodzakelijk met zich de kennis van het tegenbegrip. De eerste mensch was volkomen, hij had een gave ontvangen, die den mensch in zijn tegenwoordigen staat van nature niet eigen is, en als zoodanig staat hij dicht nabij de engelenstaat. De almachtige God had hem geschapen - mensch van geest en lichaam - naar het laatste daalde hij af tot de dieren en had hij de neiging tot het zinlijke, naar het eerste kwam hij de engelen nabij. En toen dit een bewust weten werd was onvermijdelijk een strijd in denzelfden mensch. De jaren, de eeuwen hebben den boom van de kennis gevoed en hem op doen groeien tot een ontzaggelijken, angstigen omvang - en steeds zwaarder is die strijd geworden - steeds grooter de offers - steeds minder bruiloftszang en tonen van vreugde, maar voortdurend meer de tonen van rouwe en het droeve strijdenslied - soms wild opgalmend - meestal echter in onbewogen lucht in weemoed voorttrillend. -

Ai, wij preutsche, kleine, kleinzielige menschen, hoe moesten wij niet worden getroffen door de natuurlijke schoonheid, die heilige, goddelijke schoonheid die licht als een blank waas gespreid over het leven van Adam en Eva. Wij - arme menschen - die zoo gauw klaar staan met woorden als onbetamelijk en tegen de zeden, met

praatjes van gemeenheid en van lage dierlijke hartstocht - ai - wat hebben wij door het overèten van de vruchten der kennis, der beschaving (?), het hoogste naar beneden gesleurd, het heiligste in banaal gevoelen verlaagd en ontedeld - ja - dat wij vaak blozen en ons schamen, wanneer wij spreken over het heiligste, tegelijk het hoogst goddelijke in menschbestaan. Adam en Eva leefden naakt in het paradijs, maar zegt Joannes Chrijsostomus... door d'Erfrechtvaerdigheit stonden zij nochtans niet naeckt, want (zegt hij) zij waren met eene heerlijckheid van boven komende bekleet'. Sint Ambroos zegt: 'Adam was niet naeckt, toen onnoselheit hem bekleede' en elders: 'Adam was, voor zijn overtreden, met een gewaet van deughden bekleet, maer door het overtreden gelijck uitgeplundert, zagh zijne naecktheit, dewijl hij hetaengetogen gewaet verloren hadde.'

Ja - hier zou ik weer de reeds aangehaalde woorden van Multatuli willen schrijven; wij gingen denken over wat te hoog voor ons was gesteld, wat enkel was ons waar mooie natuurgevoelen en ons denken heeft

ons droevig misleid, - wij hebben onze gevoelens ontleed en ze beredeneerd en wij hebben toen het schoone verloochend en ons zelve een lagere verstands-levensopvatting in ruil voor het heiligste gegeven. En of wij zijn vooruitgegaan dan wel gelukkiger zijn geworden met dien ruil!

Over de opvoering van de tragedie valt hier niets meer te zeggen. De groote pers heeft genoeg daarover doen weten. Het spel was subliem, degeheele vertooning meesterlijk.

JOHAN KONING.

Boekbeschouwing.

Brieven van Frederik van Eeden (Fragmenten eener Briefwisseling uit de jaren 1889-1899.) (Uitgevers Maas en Van Suchtelen, Amsterdam en Leipzig.)

Ondanks zijn hervormers- en koloniefratsen, welke hem niet ten onrechte den naam van den nieuwen 'Heiland' bezorgd hebben, is mij de dichter en de schrijver Frederik van Eeden een méér sympathieke figuur dan de meesten zijner collega's, omdat ten minste zijn werk literaire wáárde heeft, en zijn gedichten treffen door gevoeligheid en schoonen eenvoudigen vorm!

Om den auteur van *De kleine Johannes* nr. I. tracht ik den wauwelaar-zedepreker van de latere *Johannessen* bereidwillig te vergeten, evenals ik de pedanterieën en haarkloverijen van den kolonist en 'Pionier'- schrijver op rekening tracht te stellen van een anderen Frederik van Eeden, dan den schepper der van kleinzieligheid zoo warsche liedjes.

Wel, na de beschouwing van de portretten waarmede deze, met zijn toestemming uitgegeven brieven, zijn versierd, zou ik durven zeggen: het leven-zelf heeft in zijn wezen diezelfde kenmerkende afscheiding tusschen toen en nu willen markeeren, die ik voor mij tracht te maken.

Zie eens den Frederik van Eeden van 1889, dien ons de aanvang te aanschouwen geeft, sympathiek, onbedorven gelaat van een intelligenten ernstigen jongen man, en leg daarneven denzelfden Frederik van Eeden van 1900, gewild 'denkers'-type, Tolstoi-nabootser in houding, gezichtuitdrukking, kleeding! Natuur den eersten keer, aanstellerij den tweeden!

Ik had gehoopt - daarom nam ik ze met gansch bijzondere belangstelling ter hand -, dat deze Brieven mijn sympathie voor den talentvollen auteur van *De kleine Johannes I* - verflauwd en gedood bijna door zijn latere richting - zouden doen herleven, oplaaien tot een gróóte achting en eerbied misschien voor de *persoonlijkheid*, voor het *karakter*, verborgen achter den letterkundige en den 'Heiland' en den 'Pionier'. Brieven kunnen soms een zoo plotselingen kijk op iemand geven, hem, in al zijn zwakheid en kleine oogenblikken, toch laten zien van een zoo onverwacht-mooie *intieme* zijde, dat je hem inééns alles vergeeft wat je vroeger hinderde, hem in ééns ziet in een nieuw, verklarend licht!

Het spijt mij dat ik het zeggen moet, maar met Frederik van Eeden's brieven is het mij precies andersom gegaan. Toen ik ze uit had verwonderde ik mij over de naïveteit *zulke* onbeduidende brieven in het licht te geven, brieven welke slechts voor één soort van lezers interressant zijn, namelijk voor zijn jaloersche kunstbroeders en hem

bevittende critici, welke heeren op bijna iedere bladzijde kunnen lezen, hoe bitter ze hem met elk hunner aanmerkingen hebben gegriefd, hoe ze hem daarmee het leven vergalden in den letterlijksten zin, zoodat hij verklaart 'niets meer te kunnen uitvoeren', te moeten wachten tot hij 'weer wat is bijgekomen', allerlei wanhopige klachten van dien aard! Kan het onnoozeler en zelfverblinder, aldus zijn vijanden, op wier domheid, boosaardigheid, bekrompenheid, en onmacht hem te waardeeren, hij bovendien hemelhoog néérziet, de vreugde te gunnen van zich te verkneukelen in het leed dat zij hem hebben aangedaan!? Maar bovendien, getuigt het niet, op zichzelf beschouwd, van een jammerlijke bekrompenheid en enghartigheid, dat Frederik van Eeden zich deze te goeder of te kwader trouw neergeschreven op en aanmerkingen op zijn arbeid zóó overdreven en kinderachtig-overgevoelig aantrekt? Hijzelf bekent daarvan, dat zijn geest ineens inactief wordt, door een paar woorden in ongunstigen zin over hem, en, ofschoon hij van tijd tot tijd zijn best schijnt te doen om over die overgevoeligheid heen te komen, kijkt toch in bijna elken brief zulk een angstvallige vrees om den hoek voor de opinie der critiek, dat de lezer er wee van wordt! Ten minste, zoo is het mij gegaan!

Ik schreef vóór eenigen tijd in een *Holl. Lelie*-correspondentie aan iemand: '*Één echte* artisten-eigenschap bezit gij althans, namelijk *ijdelheid!*' En ik moest aan de waarheid van

dit mijn beweren terugdenken, toen ik deze vóórtdurende zelfingenomenheid volgde, waarvan Van Eeden's Brieven onophoudelijk blijk geven, niet het minst als zij zich hullen in het mom der nederigheid. Want ook dan schoolmeesteren ze voortdurend op zóó hoogen toon over hoe alles moet zijn, en behoorde te zijn, en moet worden begrepen, dat men geen oogenblik in het onzekere verkeert ten opzichte der pedante *al*wetendheid des heeren van Eeden in al deze dingen! Gaan eenvoud en natuurlijkheid gewoonlijk hand aan hand, evenzeer gaat een dergelijk oneenvoudige zelfverheerlijking meestal gepaard met aanstellerij. En, dat men deze bij van Eeden dan ook niet vergeefs zoekt, blijkt uit zijn flauw woordengescherm bij de uitgave van *Johannes Viator*, 'het witte boek dat bevuild wordt;' - 'het Lam dat voor de glazen leit stilletjes te bloeden. O, Gruwel', - en zulke nonsens méér!

Als Van Eeden 't dan zoo'n 'gruwel' vindt, dat zijn boek, evenals elk ander, voor de ramen ligt om verkocht te worden, wáárom geeft hij het dan uit, in plaats van het te bewaren in zijn schrijftafel!? O, ik laat zulke boutades dáár, in intieme brieven, geschreven onder de impressie van het oogenblik, zonder eenig flauw vermoeden, dat de ontvanger ze zal ter zijde leggen, bewaren, uitgeven na den dood van den auteur! Dat is juist de vloek van die hedendaagsche jacht naar dergelijke, nooit voor het publiek bestemde correspondenties, die worden opgespoord door op geld verdienen tuk-zijnde uitgevers, zoodra iemand van eenige vermaardheid de oogen sluit! Niemand onzer kan er vóór, dat op die wijze, onder zulke omstandigheden, een of andere uitdrukking, alléén bedoeld op *dat* oogenblik, voor dezen of dien bepáálden ontvanger, wordt ontheiligd, en misschien belachelijk gemaakt, tengevolge van de openbaarmaking in druk!

In het geval Frederik van Eeden echter geldt deze verontschuldiging géénszins, omdat deze brieven zijn gepubliceerd '*met zijn toestemming*', gelijk het titelblad vermeldt, en bij zijn leven! Van hem mogen wij dus veronderstellen dat zulke onware aanstellerij, als die over 'het Lam dat voor de glazen leit te bloeden', door hem zelf zóó mooi wordt gevonden, dat hij, na jaren nog, héél Nederland er op tracteert, na eerst een enkelen correspondent alléén daarvan te hebben laten genieten!

Ik voor mij heb *Johannes Viator* altijd een aanstellerig boek gevonden, precies iets voor de quasi-'reine,' quasi-'vergeestelijkte' manlooze jufferenschaar in Den Haag, die ik er mede heb zien 'dwepen', en aan mij-zelve verachtelijke blikken toewerpen, omdat *ik* het niet kon méde-bewonderen! Misschien 'bevuil' ik het 'witte boek' nu óók, in de oogen van den teerhartigen schrijver, maar ik verklaar ronduit, dat zijn hierboven aangehaalde geaffecteerdheid over het 'bloedende Lam voor de glazen' voor mij als een openbaring is van de gewilde en onechte stemming waarin het werk is geschreven, een bevestiging tegelijkertijd van mijn opinie over de onnatuurlijkheid ervan.

Verscheidene dezer brieven zijn geschreven uit andere landen dan ons klein vaderland; men vraagt zich af: hoe is het mogelijk dat een man van het intellect en den aanleg van Van Eeden zóó eng-begrensd blijft stilstaan stéeds bij zijn eigen klein wereldje, te midden van àl dat nieuwe, grootsche, dat hem omringt!

In Londen b.v. voelt hij zijn eigen 'meerderheid' boven iedereen, en komt tot de ontdekking, dat 'Hollanders oprechter, rechtschapener, en gevoeliger zijn dan andere menschen!!' Iets belangrijkers dan zulke zelfverwaandheid heeft de wereldstad hem niet te zeggen!

In Madrid ‘geniet hij alleen zóóveel’, omdat hij denkt: ‘Holland is meer’. In Parijs verlangt hij naar ‘de rust van Mijnsheerenland!!’ En overal, van wáár ook zijn brieven gedateerd mogen zijn, klaagt hij steen en been over zijn geharrewar met zijn gedachten en met de critiek en met werk dat niet lukken wil, en nergens schijnt hem die groote verruimende openbaring te zijn gekomen, die de natuur predikt aan elk onzer, als we maar oogen hebben om te zien en ooren om te hooren, openbaring van onze eigen kleinheid en nietigheid en overbodigheid in dat geheimzinnige wonderbare heelal, waarin menschen komen en gaan, zonder spoor na te laten dat *blijft*, al schrijven ze ook nog zulke mooie boeken, al dichten ze nog zulke fraaie verzen, en al willen ze nog zoo ijverig hervormen, verbeteren, nut stichten!

Van Eeden verraadt zichzelf in deze zielsuitstortingen als een zwakkeling, het tegendeel dus van hetgeen men verwacht van een wereldhervormer. Een beeld van zijn eigen energie-loozen, moeden, matten tijd treedt ons tegen uit deze bladzijden, zonder groot, sterk, krachtig geloof, vol vraagteekens en

aanklachten en verzuchtingen, en zonder afgebakend levensplan! In zooverre misschien zijn deze brieven wèl belangrijk toch; niet om hetgeen ze ons geven en vertellen van den schrijver-dichter-hervormer Frederik van Eden, maar wèl omdat ze ons laten zien hoe weinig, in onzen verslapten, zenuwzieken tijd, zelfs de besten onder ons, de élite, waard zijn in geestelijke kracht! Want dat, geestelijke kracht, gaat nergens uit van deze lustelooze, met werk en leven steeds in de war zijnde brieven! Van beroep dokter, ontlokt zijn arbeid op de kliniek hem niets anders dan zelfbeklag in dezen geest: 'Taaie, zeurige en hopelooze ziekten, en saaiheid en eentonigheid! Maar dat mijn hoofd houden bij die menschen! En vooral die duffe, broeierige somberte van dit hok! Of kelderkil, of te bedompt, altijd donker en menschenlucht. Och, och hoe komen die vier maanden om!' Als auteur gaat het hem niet beter! Zijn werk is hem niets anders dan een oorzaak tot pijn en verdriet, omdat hij zich alles gelieft aan te trekken, èlke speldeprik, èlke scheldpartij, èlke hatelijkheid! Hij 'ergert' zich over een recensie in de *Telegraaf*, en dat wel zóó ernstig, dat hij die paar woorden van een zoo snel-vergeten courantenartikel nog eens plechtig néérschrijft in zijn brief, als ware het héél wat vreeselijks wat door een of anderen nul van hem is gezegd; hij doorsnuffelt 'als hij niet slapen kan' de *Nieuwe Gids*, om er in te zoeken naar insinuaties en hatelijkheden aan zijn adres en, als hij die kwistig vindt, zich erover te 'bedroeven'!

En als hervormer? Als Walden-stichter? Ontplooit hij dáár dan ten minste adelaarswieken, die anderen mede opvoeren naar de hóógte, waarop hij zelf is gekomen? In géénen deele! Dezelfde halfheid, dezelfde ontevredenheid: 'Vijandelijkheid en wantrouwen vermoed ik nu telkens, en ik vrees berichten, als een hond de zweep.' 'Al heb ik op Walden nòg zoo veel drukte en moeite en zorg gehad, het had toch niets van verruiming, het weggaan!'

Met dezen laatsten zin teekent van Eeden, dunkt mij, al bijzonder goed zijn voortdurenden toestand! Waar hij *is*, heeft hij 'drukte, moeite, zorg', maar, als hij elders heengaat, geeft hem dat toch geen 'verruiming'! Natuurlijk niet! Want hij is een echte zoon van zijn tijd, een dier talloozen, die meer wil dan hij kan, die zichzelf ongelukkig máákt, door een voortdurend omwroeten in eigen-ik, zonder zóó ver te komen van in te zien, dat eigen-ik ten slotte niet zóó belangrijk is om er zóó veel drukte van te maken, zelfs al is men literair begaafd en dichterlijk aangelegd; - dingen die géén onpartijdig mensch Frederik van Eeden zou willen afspreken!

'*Ik zit goed in de put. Zoo diep*, *zoo diep... in het stadium van nergens toe kunnen komen*, *alles vervelend vinden. Ik doe zoo'n beetje werk 's ochtends*, *en de rest van den dag scharrel ik om, alle bezigheden uitstellend of vermijdend*, *zonder energie, zonder initiatief, zonder ernst*, *zonder voldoening. Het ligt aan me-zelf*, *ik weet het wel.*'

Zeggen deze woorden, gedateerd uit het stadium van zijn hervormers-ideeën: Bussum, niet boekdeelen wat het karakter, de feitelijke ongeschiktheid tot zijn taak, van dezen man betreft? Uit dat oogpunt beschouwd zijn deze Brieven een document! Wie echter er in zoekt naar iets dat ons doet kennen een intiemen, een sympathieken, een begaafden *artist*, die komt bedrogen uit!

Wat er van den *artist* in blijkt, is helaas veel meer diens kleine ijdelheid en angst voor critiek, en kleinzielige begeerte naar lof, dan zijn superieure eigenschappen! Behalve hier en daar een enkele bladzijde met wat gloedvolle warmte over de natuur, de zon, de rivier - en och, zoo schaarsch zijn zulke uitingen nog - is elke brief gevuld

met zwaarmoedige en lustelooze overpeinzingen, die geschreven konden zijn door elk ander dan een letterkundige of dichter! En evenmin gloeit ooit een groote verontwaardiging om wereld-onrechtvaardigheid in zijn woorden, trilt ooit zijn pen van diepe smart om menschenleed! Te vergeefs zoekt gij iets van die alles beheerschende en alles bezielende geestdrift voor wat ook, die *menschen* schept, *karakters*, *wereldhervormers!* Men vraagt zich daarom af, wat de uitgave van deze weinig-gevende brieven beteekenen moet? Na Van Eeden's dood kon men aan speculatie denken, bij zijn leven, met zijn toestemming uitgegeven, hebben zij de waarde van met zijn wil en medeweten, dus met een door hem gekend *doel*, te ver schijnen! Indien dit doel zou zijn hem in een gróót licht te stellen, dan wordt het *niet* bereikt. Integendeel!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Uit een oud boek.
door L.v.W.

Het was een der eerste avonden van het Nieuwe jaar.

't Blij-schoone, dat er geweest was in de natuur, toen op de schitteterend-witte sneeuw de zonnestralen speelden, toen, in diamanten flikkering, verbijsterd over eigen pracht, roerloos hun dosch ten toon hielden, de heesters in het park en elke den in 't bosch tot Kerstboom gewijd stond, had zij de wereld zoo schoon gevoeld.

Vandaag was dit anders. Regen had de blanke wade tot een onoogelijke massa gemaakt, die aan den wegkant lag nu als een afgeworpen, vuil kleed, niet meer het aanzien waard. Een klaaglied zong de wind op één en denzelfden toon dezen ganschen avond, eene langgerekte, droeve suizing, die was eene zeurige stem, aandringerig vragend om gehoor.

Het had haar, die toch waarlijk niet gewoon was haar stemming van het weder afhankelijk te voelen, weemoedig aangedaan, daarom had zij fluks de lamp opgestoken en de zware overgordijnen voor het raam dicht doen vallen. Zoo! Nu bleef alles buiten wat daareven haar rustige voldaanheid met zichzelf en de wereld bedreigd had.

Een oogenblik had zij gestaan voor haar boekenkast. Aarzelend was haar hand gegleden langs ruggen, die droegen vergulden titels, opflikkerend even, als ze met vlugge gewoonte-beweging de deur ter zijde schoof. Glimlachend toen trok zij te voorschijn een tegen den kastwand leunend, ingenaaid cahier, blikte op het afgesleten kaft en zette zich neer aan de tafel, waarop de lamp stond, die heur glanzend haar mijmerend bestraalde, als ze het hoofd boog over de dichtbeschreven voorste bladzijde. Karakteristiek schrift was het, kloek gevormd de letters, stout ook de penophalen.

'O ja! Ik herinner het mij nog best. Dit eerste schreef ik over uit *Het Albumblad* door Henriette Maria Langelaan. Dat boek was het, waardoor ik begon uittreksels te maken destijds. Wat is dat al lang geleden!'

> *Veel menschen bezitten de gave om de noodwendige moeilijkheden des levens tot rampen te illustreeren.*

''n Lastige eigenschap! Nooit mijn zwak geweest - weet eigenlijk niet goed wat met die "moeielijkheden des levens" bedoeld wordt - zal het ook wel niet begrepen hebben, toen ik het opschreef! Wat verder?'

> *Het woord opoffering klinkt heel mooi*, *maar er is misschien geen zaak ter wereld*, *die*, *van nabij gezien*, *minder meêvalt.*

'Altijd mijn opinie geweest! Heb er mij nooit aan gewaagd met *opoffering* van nabij kennis te maken.'

Even blikt zij rond in de smaakvol gemeubileerde kamer. De lamp sputtert. Zij buigt zich weer over het boek.

Er zijn van die goede, stille karakters, die het geduld en de zachtmoedigheid als aangeboren schijnen en die in hun staat volkomen tevreden geen andere begeerten of uitzichten koesteren dan het plichtgetrouw vervullen van hun dagelijkschen arbeid van welken nederigen aard die ook zijn.

De lamp brandt helder op.

'Hé, hoe toepasselijk dit op mijn oudste zuster! Zòò was zij. Stil doende het huiswerk dag op dag. Zorgend, na den dood onzer moeder, ook voor papa en de andere broers en zusters, toen allen nog thuis, waaronder ook ik. - Maar dat ze het heel druk had, geloof ik toch niet, want zoo dikwijls ik haar vroeg iets te doen voor mij, die zooveel lessen te volgen had en die zulke nietige dingen als slaapkamers aan kant maken enz. enz., toch onmogelijk zelf kon verrichten, had ze er altoos tijd voor, altoos! Zelfs vond ze nog gelegenheid om 's wintersavonds kaart te spelen met papa, *smousjassen* noemden ze het, geloof ik, wat papa, die wel eens een beetje brommig was, als 't pootje hem plaagde, altijd weer in een goed humeur bracht. Ze zei, dat ze het ook prettig vond en lachte mede als papa weer vroolijk was en in zijn baard schukkelde, wanneer zij zich haar troeven liet afnemen. Ik hield er niet van en gaf als mijn meening, "dat studie den geest meer verrijkt dan dit domme kaartspel," wat ik dan ook heel gedécideerd als mijn gevoelen uitsprak, en dan antwoordde ze precies alsof ze zich verontschuldigde over iets misdadigs: "Och, zie je, papa kan niet den ganschen avond lezen, dat laten zijn oogen niet meer toe en ik.... Och, we hinderen je toch immers niet?" Nu, ik zei altijd: "O neen, het hindert mij volstrekt niet!" Men moet inschikkelijk wezen, nietwaar?'

Plots rees de lampvlam omhoog, snerpend als een spotlach. Weer leest ze verder.

Ernstig en edel denken is een groote aansporing om ook edel te doen, maar de

mensch kan zichzelf bedriegen; hij kan in slaap gesust worden door zulke edele gevoelens, *en zijn daden kunnen een schreeuwend contrast vormen met zijn woorden.*

De lamp verdofte.

'Ik zal den ventilator wat open moeten zetten - de zuurstof in de kamer waarschijnlijk geabsorbeerd. Nu een beetje soezen in mijn laag stoeltje bij de vulkachel!'

Ze mocht tevreden zijn met haar bestaan. Onafhankelijk, levend in een atmosfeer van dingen, die schoon zijn en wèl luiden, gevierd als schrijfster, dichteres van verzen en sonnetten, die geroemd werden om den wondermooien klankenval en de hooge bezieling, die er uit sprak, had ze er reden toe - - -

En toch zoo als ze daar zit nu, starend zonder te zien, is er een onvoldaanheid in haar, waarvan ze zich geen rekenschap weet te geven. Waarom greep ze ook naar dat oude boek! Hoe komt het, dat wat ze ziet, nu, op dit oogenblik, niet is het fraaie bronzen statuet in haar nabijheid, waarop haar oogen rusten, maar het beeld van die oudste zuster, zooals ze dagelijks moeizaam de trap opkwam, dragend twee dekschaaltjes, in iedere hand één - de katoenen japonrok tusschen haar lippen om niet te struikelen - het eten, dat ze zelf gekookt had in de kelderkeuken, waar het rook naar vocht, want er waren geen ramen, die men open kon zetten, alleen twee glasruiten, tegen de zoldering, groen aangezet, uitkomend in een gemetseld vierkant, waarover een rooster lag, zoodat je van de menschen, die er overheen liepen, alleen de zolen te zien kreeg. Daar was zij het grootste gedeelte van den dag stil alleen bezig. - -

Nu was ze dood, die oudste zuster, in wier leven nooit vreugde geweest was, gestorven kort na den vader voor wien zij zich onmisbaar had gemaakt. - - - - - - -

Was zij, de gevierde, ooit onmisbaar voor iemand geweest?.... Strevend naar een welbewust doel, dat ze bereikt had, voorzeker - bereikt op eene wijze, die men roemde als ongewoon schitterend - was ze haar weg door het leven gegaan en toch was er in haar hart wellicht minder blijdschap geweest, minder ware vreugde, dan in dat van die stille oudste zuster, wanneer zij hun vader voor een poos zijn pijn had doen vergeten, al dankte haar daarvoor niemand. - - - Liefde en toewijding vragen geen loon, begreep ze nu. Zij dragen dit in zichzelf, maken rijker naar de mate men er meer van uitgeeft. - - - Vreemd, dat zij dit alles nu zòò voelde, zoo heel diep en ernstig voelde als een 'te kort', dat er in haar leven geweest was, een 'te kort', waarvan de oorzaak in haar zelf lag en zij zich nu eerst helder bewust werd. Toch had zij in datzelfde oude cahier vroeger een gedichtje geschreven van Freiligrath over het liefhebben der onzen! Hoe was het ook?'

Weer zit ze aan de tafel in den lampschijn en bladert in het oude boek.

'Hier is het!'

O, heb ze lief, die God u heeft gegeven,
Zoolang u God met hen vereent.
Het uur zal slaan, het uur zal zeker komen,
Dat ge aan hun groeve treurt en weent.

‘Had zij haar vader ooit liefde gegeven? - - - - Neerbuigend had ze geluisterd naar zijn klachten, hem zelfs wel eens op aanmatigenden toon berispt over zijn ongeduldig gemor wegens het gedwongen stilzitten in het pijnlijk voelen van vereenzaming nu hij oud werd. Had zij ooit getracht een lichtstraal te brengen in zijn eentonig leven? En toch *moest* zij destijds dit vers als een mooi en goed gevoeld hebben ongetwijfeld’ - - - - - - - - - *maar de mensch kan zichzelf bedriegen; hij kan in slaap gesust worden door zulke schoone gevoelens*, *en zijn daden kunnen een schreeuwend contrast vormen met zijn woorden*, gonst de lamp meewarig, niet verwijtend nu, want in de oogen, die droef staarden in de vlam, waren tranen langzaam opgeweld, tranen als dauwdroppels waarin het licht van den komenden dag zich weerkaatst, ziet - - - - - tranen van berouw.

Gedachtenwisseling.

Bolnes, 29 Sept. '08.

Ik las Gonda's stukje en wensch eenig protest aan te voeren. De heele questie is belangrijk genoeg er eenige verschillende beschouwingen over te houden. En ik ben op 't oogenblik in een stemming tot tegenspraak, dus begin er dadelijk maar over te schrijven. Ik wil spreken voòr de meisjes, die na een poosje in de huishouding geweest te zijn, verlangen naar een ander baantje. Hoewel ik zeer goed weet, hoeveel er tegen is, toch is er wel weer iets voor ook.

Ik ken meisjes, die maatschappelijk werk verrichten, en die de huishouding zoo begeerlijk vinden. Maar omgekeerd ook meisjes, die in de huishouding zijn en graag een maatschappelijk baantje zouden willen bekleeden.

Gonda gelooft vast, dat veel meisjes niet durven bekennen, dat het leven in de maatschappij geen algeheele voldoening geeft. Maar waarom,

als de huishouding dat dan wel geeft, verlangen zooveel dochters er naar, het huis uit te gaan? Niet, omdat ze moeten, maar willen! Niet, omdat ze verplicht zijn met hun tijd mee te gaan, maar eenvoudig tot aanvulling van iets leegs, dat ze in haar leven gevoelen. Er zijn toch ook velen, die niet gaan door den invloed van anderen, maar uit eigen drang.

(Door het drukke bezigzijn blijft de werkende vrouw geen tijd over tot de studie van eigen persoonlijkheid en eigen innerlijk-ik!)

Hoeveel meisjes, die niet druk bezig zijn, maken een studie van eigen persoonlijkheid? Slechts weinigen leeren zichzelf doorgronden, en hun handelingen begrijpen. Dat zijn uitzonderingen onder de menschen!

(Je wordt den heelen dag in beslag genomen door je vak!)

Maar elk meisje, dat zich de huishouding tot vak koos, en een beetje ernstig haar taak opneemt, wordt daar toch ook een groot deel van den dag door in beslag genomen.

(De vrije uren zijn nog bezet met gedachten over het werk.)

B.v. Je hebt een lekkernij aan laten branden, en tobt over je onhandigheid, om nog niet eens te spreken van de verwijtende blikken van minstens één huisgenoot, die er zoo van gesmuld zou hebben.

Je hebt een onaangenaamheid met de meid, je breekt iets, kortom er kunnen honderd dingen gebeuren, die je ontstemd maken, en dientengevolge onvriendelijk.

(Je wordt door een element van buitenaf gedreven in een richting, die niets met hoogheid van ziel te maken heeft.)

Maar als je een beetje zelf beheersching bezeten hadt, enz. enz, zou je je eigen geen oogenblik door zoo'n bagatel hebben laten meesleepen. Als je iederen dag 5 min. een oppervlakkige studie van je eigen-ik gemaakt hadt, zou je weten, dat alle prikkelbaarheden uit je eigen voortspruiten, en dat die toevallige onaangenaamheden je boosheid wakker geschud hebben, of je prikkelbaarheden de onaangenaamheid bevorderd hebben.

(Je denken moet geconcentreerd zijn op den arbeid, die je verricht.)

Huishoudelijke dingen vereischen dikwijls zooveel zorg, dat je op 't zelfde oogenblik geen persoonlijke gevoelens ontleden, of je gedachten over zonnige heiden kunt laten zwerven.

Als iederen dag een bepaalde hoeveelheid werk je deel is, kan je ieder uur van den dag maar niet zeggen: kom, nu ga ik eens wat muziek maken, wandelen, of lezen. Nee, dan *moet* je 't werk verrichten, dat je opgelegd is.

(De meisjes, die thuis zijn, in 't bezit van allerlei gunstige omstandigheden, welke haar vrijheid niet beperken.)

Vrijheid is een veelomvattend woord. Ik ken meisjes, die oogenschijnlijk vrij, het heelemaal niet zijn. En hoeveel dochters zijn door allerlei omstandigheden niet heel anders dan haar moeders? De opvattingen verschillen in de meeste gevallen hemelsbreed van elkaar. Heeft de moeder 'r dochter niet in haar geestelijke ontwikkeling gadegeslagen, dan is zij soms plotseling voor de moeder een persoonlijkheid geworden, die haar geheel vreemd is. Dan komt er voor beiden een tijd van onvermijdelijke onaangenaamheden. Dat is natuurlijk het ergste, daar, waar de dochter voor goed thuis komt. Die botsingen met een moeder zijn hard. Al die dagelijksch terugkeerende kleinigheden, waaruit ze voelt, dat de moeder haar niet begrijpt, werken verkeerd op haar gestel. En dan de moeder is toch het hoofd, terwijl

zij altijd de ondergeschikte blijft, en als 't er op aankomt, in de beslissing van dit of dat niets te zeggen heeft. De dochter zou sommige dingen wel heel anders willen doen, maar moeder zegt: ‘dat heb ik nu altijd zoo gedaan, en er me wel bij bevonden, dus laat 't maar zoo!’ Het gebeurt niet altijd zoo, maar zulke gevallen komen toch voor. Verkeert de dochter dan heusch onder zulke gunstige omstandigheden, ook al heeft ze verder alles, wat werkende meisjes haar benijden kunnen?

(De chaos van schoonmaaktijd is Gonda lief.)

O, het is zoo verrukkelijk, de eerste zonnige voorjaarsdagen en laatste gouden najaarsdagen, als alles je naar buiten roept tot genieten, te midden van stoffigen rommel, timmerlui, behangers en witters te zitten. Dat's zoo hemeltergend poetisch! Dan zegt de dochter: ‘hè, 't is zulk heerlijk weer, om nu alle dagen eens flink uit te gaan’. Maar de moeder: ‘je kon 't niet beter treffen om bedden te luchten en kasten leeg te halen, en 't stof in den zonneschijn te laten schitteren.’ O, Jeremia, 't is zoo heerlijk! Dan kan je al niet anders doen, dan ook een handje mee uit helpen steken, om maar gauw klaar te wezen.

‘Hallo, daar ging een zonnige dag voorbij, en ik heb me geamuseerd met poetsen en stofjes weg laten vliegen!’

Kopjes-afwasschen is volstrekt niet vervelender dan kantoor-werkzaamheden, enz. enz.

Huishoudelijk werk is nogal eens dankbaarder dan maatschappelijk, omdat je de resultaten dadelijk voor je ziet.

Een zachte moeder, een hoogstaande vrouw zal altijd kalmeeren. Maar waar zijn al die hoogstaande, lieve vrouwen, die geluk en vrede brengen aan den man?

Toch niet ieder meisje, dat in betrekking is, moet er iederen avond op uit? Dat hangt er van af, welken werkkring men zich kiest. Daar zijn meisjes genoeg in betrekking, die iederen avond van 't gezellige theeuurtje kunnen genieten, en bovendien nog wel gelegenheid hebben zich door den zonneschijn te laten koesteren ook. Een meisje, dat niet bepaald behoeft te werken voor haar brood, zal zich nu ook juist het moeielijkste en zwaarste niet kiezen. Gonda heeft het slecht getroffen met 9 uren werktijd. Ik kan me best begrijpen, dat ze wel eens verlangt naar iets anders. Maar om dan te gaan vertellen, dat ze zich niet in kan denken, hoe er schepselen kunnen zijn, die 't niet noodig hebbende, toch ploeteren en studeeren voor de een of andere hooge acte - kijk, dat is wat al te gewaagd!

Als je b.v. al een zuster thuis hebt, die er ook al niet eens noodig is, dan is 't heel natuurlijk, dat je, als je een goed verstand hebt en van leeren houdt, je toelegt op 't een of andere vak

(studie) waar je van houdt. Studeeren is lang niet altijd ploeteren. Studie, waarvoor je aanleg hebt, is zelfs een genot. En waarom zou je dan ook, als je zoover gekomen bent, niet een examen doen. Het is altijd goed voor later. Je kunt nooit weten, hoe de omstandigheden veranderen. Ook met het oog daarop moest ieder meisje, dat leeren kan, zich ergens in 't bijzonder op toeleggen. Als ik dochters had, zou ik ze eerst laten studeeren, opdat ze zich later zooveel mogelijk redden konden, als 't noodig was. Daarom hoef je je jonge leven nog niet te verdoen in onnatuur en dorheid, zonder je bewust te zijn, dat er zooveel mooie zonnedagen voorbij gaan. Maar dit is een bezwaar: meisjes doen elkaar na. Wat de eene doet, wil de andere ook, zonder eerst te onderzoeken, of ze er wel geschikt voor zijn.

Het lèven van een vrouw is meestal zooveel moeielijker dan dat van den man.

Trouwt ze, dan kan ze tot haar volle recht komen. Haar anders ook op geen andere manier. Niet door studie, maar ook niet door jarenlange huishouding.

Het is soms vergeeflijk, hoe iemand trouwen kan, met niet precies den man harer keuze. Al ben je rijk, je ouders sterven, en je blijft alleen over - wat een kil gevoel moet dat wel wezen, geen thuis meer te hebben. Je kunt ergens een huisje huren, een mooi tuintje er bij, kunt je wijden aan al je liefhebberijen, maar eenzaam ben je toch. Ik denk, dat per slot van rekening een werkende vrouw, die spaart voor haar ouden dag er nog beter aan toe is. Die zal haar verlatenheid niet zoo zwaar voelen, en door 't sparen zal haar leven tenminste nog een doel hebben.

M.

‘Eén is uw God en gij allen zijt Broedren’.

Niet 't marmerbleeke, stille, van den dood
Is 't, wat ik vrees, in dag en jaren-stroom,
Al wat men had en liefd', leeft voort in droom
Bij 't stil herdenken, wat eens 't Leven bood.

Niet 't marmerbleeke, koele, van den dood
Is 't grootste leed, in 't raadselvolle leven,
Waar smartkreet rijst ‘waarom werd mij gegeven
Deez' droeve kruisgang, van geboort' tot dood?’

Niet 't marmerbleeke, kille, van den dood
Is smart; veeleer het Leven zelve toch,
Dat jaagt en drijft op wegen van bedrog,
Uit egoisme en zélfbehoud - en niet
In mede-mensch, een mensch, maar 'n vijand ziet....

Waar is dan uw verschrikking - kalme dood?
ANNIE NAUTA.

De hoogste waterval in de wereld.

Een reisje naar den waterval te Schaffhausen is tegenwoordig een zo algemeen genoegen, dat vele mensen menen - na de wonderschone natuur daar genoten te hebben - nu blasé te kunnen spreken van watervallen en stroomversnellingen. Toch is er in de wereld nog heel wat te kijk, en, daar dé meesten mijner lezers wel niet zo

spoedig de gelegenheid zullen hebben het Taugangikameer in 't hartje van Afrika te bezoeken, wil ik hun een beschrijving geven van een der kleinere uitstapjes die ik hier maakte, waarbij ik de Kalambowaterval bezocht, die, naar men zegt, de hoogste van de wereld is.

Voor eenige weken had ik mij opgehouden in het gastvrije Abercorn, dat ongeveer 16 mijl Z.O. van het zuidelikste puntje van het Taugangikameer ligt, doch eindelik kwam de tijd, dat ik weer eens verder moest gaan en - om zoveel mogelik van de landstreek te genieten - besloot ik eerst naar Nyamkolo te trekken, dat aan het meer ligt en vandaar per boot over te steken naar Bismarckburg (of Kassanga, zooals de negers het noemen), waarbij ik onderweg de Kalambowaterval aan kon doen.

Den Zondag bracht ik door in de zendingspost te Nyamkolo (London Missionary Society) en bevond, dat de zendelingen het eigelike dorp Nyamkolo - dat op een rotsige punt vlak aan het meer ligt - wegens gezondheidsredenen verlaten en zich een half uur verderop gevestigd hadden. De ruïne van de eerste kerk, ongeveer 30 jaar geleden door hen gebouwd, (met een bouwvalligen toren) is van verre al te zien.

Maandagmorgen vroeg zouden de roeiers van de boot present zijn om mijn vrachten naar de boot te dragen om dan zo spoedig mogelik te vertrekken en zo ben ik dan ook al met het eerste ochtendkrieken op om mijn bed, enz. in te pakken. De trommel - het sein, dat het werk begint - is echter reeds lang geslagen voor de roeiers opdagen en dan zijn 't er slechts zeven, die natuurlik m'n 10 vrachten niet alle kunnen dragen. De andere drie - zo vertelde mij de capitao - waren al naar de boot om die in orde te maken. Gelukkig vinden we spoedig een ander drietal dragers en na afscheid genomen te hebben van de vriendelike zendelingen, gaat het vooruit naar de boot.

Bij het boothuis had zich intussen de hele bevolking van het dorp verzameld en 't was

een geschreeuw en gekrijs van belang. Nog een half uur duurde het voor alles in orde was, maar eindelijk om 8 uur kunnen we vertrekken.

De wind is erg flauwtjes en het zeil kan slechts af en toe gebruikt worden terwijl ik aldoor den indruk krijg, dat we veel vlugger zouden gaan als er geroeid werd. Weldra zien de 10 roeiers dat zelf ook in en ze grijpen naar de riemen.

Nyamkolo wordt kleiner en kleiner, en dan verdwijnt het achter den rotsigen oever. Nu zetten we regelrecht koers naar de monding van de Kalamborivier, die de grens vormt tussen Duits Oost-Afrika en Noord-Oost Rhodesia.

Het zuidelike deel van het Taugangikameer wedijvert in schoonheid met de Zwitserse meren; achter ons, de Zuidwestelike oever, bestaat uit één lange bergketen, die in Kapembwe z'n hoogste punt bereikt. Deze berg werd - en wordt nog - door de negers als de Geest van Tanganika aangebeden. De hellingen zijn met bomen en kreupelhout overdekt, terwijl slechts hier en daar naakte kransen en toppen van rode zandsteen zichtbaar zijn.

In 't Zuiden - rechts van ons - strekt zich eerst een vruchtbare vlakte uit en duidelik is het oude verlaten huis van de African Lake Company zichtbaar, dat getuigt van de groote verwachtingen die men ééns van de handel hier koesterde. Dit huis en het inboorlingendorp vormt tezamen wat op de kaart Kituta gemerkt is.

Voor ons eindelik strekt zich de Oostelike oever uit - een aaneenschakeling van dicht

begroeide heuvels, zacht glooiend aflopend naar het meer met 'n smalle strook van klippen en zand.

Onder het dikwels onwelluidende roeiersgezang naderen we langzamerhand de kust en ofschoon een soort tent in den achtersteven me tamelik wel voor de stralen der zon beschut, ben ik toch blij, dat we het doel van onze reis bereikt hebben.

Aan den linkeroever van de rivier (dus de Zuidzij, Engels grondgebied) landen we en daar 't al tamelik ver in den namiddag is, zoeken we 'n geschikt plaatsje om te kampeeren. Niet ver van de rivier biedt een met kort gras begroeide glooiing een prachtige kampgelegenheid en nadat de negers m'n tent opgeslagen hebben geniet ik kalmpjes van 't heerlike uitzicht, en zie langzamerhand de zon achter de Kapembroe bergen verdwijnen, terwijl de lucht zich met de heerlikste kleuren tooit.

Den volgenden dag komt de klimpartij! De tent met 'n deel der bemanning wordt achtergelaten; de rest wapent zich met inboorlingenbijltjes, belachelike dingen, maar waarmee ze heel handig weten om te gaan, m'n jongen draagt de lunch, ik m'n kamera en... we zijn marsvaardig.

Eerst gaat 't tamelik gemakkelik; we volgen den stroom en er is zelfs 'n soort voetpad, maar, als we na een uur het geruis van het water beginnen te onderscheiden, wordt het pad rotsachtiger en soms zijn de struiken zo in den weg, dat de mannen hier en daar 'n boompje moeten omhakken.

Af en toe rust ik eens uit om het landschap te bewonderen; soms zien we den stroom in de diepte bruisen, maar meestal verliezen we hem uit 't gezicht en verraadt alleen het steeds luider wordende geraas, dat we de waterval naderen.

Eindelik na een wandeling van bijna vier uur krijgen we de waterval te zien en wel - wonderlik genoeg - over een heuvel aan de rechterkant van den rivier, daar deze zich hier in duizend bochten kronkelt; 'n steile rotswand strekt zich komvormig over 'n breedte van ongeveer 200 meter voor ons

uit en in de uiterste hoek stort het water zich naar beneden, niet zooals bij de Rijn, van rots tot rots springend, maar - evenals bij de Niagara en Zambesi - vrij vallend. Is echter bij deze grote watervallen de hoogte slechts 'n paar honderd voet, hier valt het water volgens mijn berekening bijna 800 voet of 250 meter.

Wel is de breedte van den stroom niet te vergelijken met genoemde rivieren, maar toch oordeele men niet te licht daarover; de grote hoogte - zooals uit de foto blijkt - doet de breedte gering schijnen en volgens mijn schatting moet de stroom ongeveer 15 meter breed zijn (even boven den waterval) ofschoon de rotsen daar vooruitspringen als 't ware om het water den doorgang te betwisten.

Van uit 'n boom krijg ik gelegenheid de waterval nogmaals - nu nader - te fotograferen en daarop neem ik poolshoogte hoe we 't best naar boven kunnen komen.

Daarvoor moet nu een heele omweg gemaakt en 'n pad door 't maagdelik woud gekapt worden, maar geduld overwint alles en na een uur bevinden wij ons boven.

Hier probeerde ik nog een foto te nemen, maar de weelderige plantengroei maakte dit onmogelijk en ofschoon ik verscheidene bomen en struiken liet omkappen kon ik geen bevredigend uitzicht verkrijgen. Men bedenke, dat ik dit tochtje in Mei maakte en het regenseizoen dan juist voorbij en het gras het langst is.

Na dus m'n lunch hier gebruikt te hebben - de boys eten 's morgens en 's avonds - nemen we weer den terugweg aan en tegen 6 uur bereiken we ons kamp na 'n wandeling van 'n kleine tien uur.

Den volgenden dag schepen we ons weer in en gaat het verder naar Bismarckburg, (de eerste zetel van Duitse administrasie) waar we na vier uur roeien aankomen.

De boot, die aan de Engelse zendelingen behoort, wordt hier teruggezonden, nadat iedere roeier z'n shilling gekregen heeft en de capitao twee en na de aangename vaart, zal nu de landreis weer moeten beginnen; het is echter een aangename gedachte, dat, in 't bereiken van den top van den waterval, ik een feit volbracht heb waarop weinig mensen kunnen bogen. De weinige Europeanen die den waterval bezoeken, stellen zich meestal tevreden met het uitzicht, dat de eerste foto van den waterval vertoont en de inboorlingen geven er niets om en verwonderen zich alleen, dat wij zooveel moeite doen om... iets te zien.

LEO KOOYKER VAN DER VEEN.

Over Toilet en wat ermede in verband staat.

Parijsche modebrief.

In dikke stralen klettert de regen neer.

Een meer dan frissche wind, doet je ijzig rillen in je dunne zomerkleeren.

Boven de glimmende, ontwolkte Parijsche straten zweeft een vage mélancholie van den komenden winter. En toch is het nog zomer!

De ‘en villégiature’ zijnde families, die tot einde October buitenwoningen hebben gehuurd, tellen droefgeestig de regendagen. Zou het weer nog veranderen voor den winter? Zou er nog zoo'n mooie nazomer komen als verleden jaar, toen de menschen in November nog boottochtjes ondernamen naar St. Cloud, Sèvres en andere plaatsjes langs de Seine, zonder wintermantel of overjas!

Hoor, het onweert! Dat geeft nog een illusie van zomer.

Niettemin verdringen de dames elkander in 'Les Galeries Lafayette', 'Les Magasins du Louvre' en andere magazijnen om de nieuwe winterhoedjes te passen. Hoedjes? Reuzenhoeden, ongelogen; sommige van meer dan 70 centimeter doorsnede zijn kleine parasols!

O, o, wat een voetangels en klemmen voor onze Hollandsche schoonen. De Parisienne weet immer haar elegant, beschilderd en opgemaakt persoontje zoo te verwringen naar alle mogelijke modes en modellen, dat de zotste hoed, zoo al niet mooi, haar tòch staat!

Zeker, een groote hoed is mooi, maar de nieuwe winterhoeden, ongelooflijk groot en plat, met exentrieke garneeringen, zijn belachelijk, om niet te zeggen leelijk. En dan misschien die onmogelijk groote hoeden overgebracht naar Holland, op de meestal gladgekapte hoofden van onze dames. O, ik moet er niet aan denken!

De gansche hoed, zoowel de lage bol als de breede randen zijn meerendeel vervaardigd van satijn, velours miroir, of castoor, in alle kleuren.

De modekleuren van den winter echter zijn prune en bleu Nattier, ter eere van den schilder Nattier, die deze heldere kleur zoo gaarne placht te gebruiken in zijn schilderijen, en wit. Ook zal men veel groen, loodgrijs en bruin zien dragen.

Om een garneering te verkrijgen die niet in het niet verzinkt op de groote randen, heeft men groote platte rozen in den handel gebracht, iets grooter dan een etensbord, die verkrijgbaar zijn in alle tinten en nuancen. En, om weer iets geheel nieuws te hebben dezen winter draagt men sinaasappelen op den hoed van middelmatige grootte. Reusachtige rozetten van oranje en van andere kleuren fluweel gebruikt men ook veel. Ter afwisseling garneert men nog met cirkels van aan elkander vervaardigde vleugels.

Gelukkig ziet men naast deze exentrieke en anaestetiesch beladen hoeden, heel lieve en elegante; model zooals van den zomer, bezijden een weinig opgewipt en gegarneerd met de immer mooie en geliefde struisveeren, esprits en bloemen.

De hoeden worden zeer samensmeltend met het kapsel gedragen, bijna zonder bandelette.

Welk kapsel dezen winter het meest mode zal zijn? Lieve lezeressen, daarin laat vrouw mode van dezen keer haar volgelingen groote vrijheid. Men mag zich geheel kappen naar zijn uiterlijk; dames met korten, dikken hals, een coiffure naar de hoogte, mits niet al te hoog; dames met langen, slanken hals, een laag in den hals gekapte coiffure. Heel veel wordt een rechte of schuine scheiding gedragen, aan weêrszijden het geonduleerde haar sterk gedoft. Het voorhoofd wordt echter zooveel mogelijk vrijgelaten. Voor bals, concerten en diners copieert men het kapsel van oude Grieksche en Romeinsche beelden en schilderijen, met de gladde vergulden banden.

Deze coiffures kleeden allerliefst, hebben groote charme en zijn zeer in stijl bij de naar het Grieksch geïnspireerde Directoire-costuum.

Want het elegante, soepele Directoire, dat absoluut in harmonie is met de lijnen van het lichaam, heeft ook voor den a.s. winter de eereplaats bemachtigd in de vrouwelijke garderobe.

Ook nu weer vraag ik mij angstig af: zullen onze Hollandsche dames het Directoire-costuum wel naar waarde weten te schatten? Zullen de meesten met haar onverschilligheid voor elegantie en gratie, met haar weinige coquetterie in gang, houding en gebaren, zich zelf en het Empire- en Directoire-costuum leelijk maken, doordat zij niet bij elkander passen?

Het is toch zoo te betreuren, dat vele vrouwen bij ons in Holland zoo weinig om haar uiterlijk geven. Haar woningen maken zij mooi met luxe meubelen en schilderijen, en om zich zelf denken zij niet. Toch, wat knapheid van gezicht aangaat, kunnen onze Hollandsche vrouwen gerust concurreeren met haar Fransche zusteren. Haar frissche gezichtjes met de blonde haardossen, de mooie, witte tanden en de natuurlijke en mooie teints, zouden het zelfs winnen van de beschilderde gezichten der Françaises, hadden deze niet zulke prachtig schitterende zwarte oogen, wisten zij niet zoo handig van het weinige zwarte haar met behulp van wat valsch, een sierlijk kapsel zich te maken; dan.... de elegantie en gratie van onze Hollandschen is nihil bij die der Parisiennes, en.... elegantie is aantrekkelijker dan schoonheid.

Heusch, lieve dames, een weinig coquetterie is geen zonde.

Komt eens een kijkje nemen in den ‘Jardin du Luxembourg’ en den ‘Jardin des Tuileries’ en ziet de kleine meisjes eens in haar spel. Wat een allerliefste lenige figuurtjes, wat een elegantie in loop en gebaren!

En het zijn geen aangenomen maniertjes, het is cultuur! Haar aangeboren coquetterie, waarin zij aan mama steeds een goed voorbeeld hebben, zorgt er voor, dat zij nooit met loshangende veters of boezelaartjes zonder knoop loopen, voor schoone handen en ordelijk-gekapte haren.

Coquetterie is de grootste vijandin van slordigheid.

Opmerkelijk is het, dat men hier slechts zelden vrouwen met schuingeloopen hakken ziet. Och, kon men dat bij ons toch ook zeggen! Zeker is het plaveisel hier veel beter dan in Holland en slijt men hier lang niet zooveel schoenen, doch ik geloof, dat de angst om een onzekeren en leelijken loop te krijgen, de Françaises zorg doet dragen, dat zij nimmer rechte hakken hebben.

Is dat voor onze dames ook zoo'n groote moeite om daar wat meer op te letten? Vergemakkelijkt de nieuwe en verbeterde uitvinding van den draaibaren hak niet die pogingen? Men kan tegenwoordig zelf een splinternieuwen hak onder zijn schoenen schroeven. Zij zijn verkrijgbaar in dien grooten schoenenwinkel in de Reguliersbreestraat te Amsterdam en zullen ook wel in andere winkels te koop zijn.

Ook hebben vele dames de zeldzame neiging om vuile, veelgedragen en losgeknoopte handschoenen ‘chic’ te vinden. Er is in werkelijkheid niets ‘onchiquer.’

Iedere ware dame zorgt steeds voor schoone, behoorlijk dichtgeknoopte handschoenen, en de Parisiennes besteden daarvoor een groot deel van haar speldengeld.

Laat mij echter terugkeeren tot het ‘Directoire’, het geliefkoosde costuum van de schoone madame Tallien, Théroigne de Méricourt en madame Récamier. De ‘merveilleuses’ konden zich niet meer verheugen op deze mode, dan onze tegenwoordige Parisiennes op de herleving daarvan, zij het dan gewijzigd, waardoor het echter niets van haar aantrekkelijkheid heeft verloren.

De stoffen, die van den winter voor dat costuum het meest in aanmerking komen, zijn laken en cachemieren. De rokken zijn heel weinig of niet gegarneerd. De tailles daarentegen zijn rijk met soutache en broderie bewerkt.

De korte mouw, hoezeer geliefd, heeft nu totaal het veld moeten ruimen voor de lange mouw, uitgezonderd natuurlijk aan baltailles. Heel veel zijn de lange mouwen, even als het frontje, vervaardigd van tulle; wanneer zij van de stof van het costuum zijn, moeten zij toch immer glad zijn, zonder ruimte aan den schouder gezet.

Als garneering der mouwen verkiest men soutache en knoopen of plooien in de breedte.

Zeer coquet staat op het Directoire-costuum, de daarbij passende mantel, met de groote revers van fiuweel of bont. Van den winter zal men veel wit bont zien dragen.

Voor jonge meisjes houdt men nog steeds het voetvrije rokje in eere. Een heerlijke dracht voor ons modderlandje.

Staan zij niet vlug en elegant, die wijdgeplooide rokjes? Zooveel de koude het zal toelaten, zal men daarvoor dunne stoffen blijven gebruiken. Vooral breedgestreepte stoffen, blauw met groen, bruin met beige, rood met zwart, komen daarvoor in aanmerking, maar men zorge steeds, dat de lichtste streep voor de onderplooien wordt gebezigd. Het rokje ‘robe-princesse’ is ook nog steeds in de mode en bij deze beide modellen draagt men jaquetjes van effen laken, vrij kort echter, want de half lange zijn niet meer ‘en vogue.’ Ook heeft men de mantels, die reiken tot onder aan den rok, maar die verzwaren zoo de lijnen van het lichaam, dat zij voor heel jonge meisjes

niet zijn aan te raden. Het jonge meisje moet haar kleeding zoolang mogelijk ‘jong’ houden.

VIOLETTA.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Mina. - Een groote hoed is voor uw gezichtje, naar uw foto te oordeelen, zéér flattant. Gesloten huizen zijn gewoonlijk duurder dan open winkels. Liberty is voor dat doel niet geschikt, dunkt mij.

Mevrouw G. - Voor babij-ondergoed is in uw stad een keur van first-rate-winkels.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspomlentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Dirk ten Haghe. - Inderdaad, de correspondentie-rubriek schijnt die aantrekkelijkheid waarover gij schrijft

te bezitten, zooals ik gedurig tot mijn genoegen ondervind. Natuurlijk is dat voor mij een aangename ondervinding, die het voor mij zelve tot een aantrekkelijk werk maakt. Heel gaarne maak ik gebruik van Uw verlof hieronder over te nemen uit Uw beschouwing, wat mij daartoe aanleiding geven zal. - In het bijzonder vestig ik óók de aandacht van *Bernarda* op deze correspondentie, omdat het onderwerp, door U in Uw brief behandeld, hetzelfde is waarover zij en ik reeds herhaaldelijk correspondeerden. -

Mijne vaste overtuiging is dan ook dat zeer vele huwelijken van fijnvoelende menschen, die elkander van beide zijden begeeren, nooit tot stand komen, zoo de loop der dingen zich niet ten hunnen gunste keert, zoodat zij beide in den waan verkeeren, dat de andere partij niets voor hen voelt. Ten onrechte wordt altijd gezegd dat de man kan trouwen als hij wil. In zekeren zin is dit waar en de omstandigheden zijn hem ook meestal gunstiger dan de vrouw, maar de man, die diep voelt, verlangt en zoekt gewoonlijk naar een vrouw die van hem houdt, niet naar eene die hem begeert voor zijne positie.

Ik ben dit wat den aanhef aangaat geheel en al met U eens. Dat is immers de weemoed van menschenlot: het over en weer niet, of te laat elkaar begrijpen. Wat gij daarna laat volgen eischt nadere toelichting. Namelijk, niet dat de man kan trouwen als hij wil met *de* vrouw die hij begeert - wordt zoo dikwijls gezegd, maar wèl, (en dat is ook mijne opinie), dat elke man, hoe leelijk, hoe misdeeld, hoe mispunterig, hoe zedelijk en lichamelijk vervallen ook, als hij wil, nog altijd wel '*n* vrouw kan krijgen, en zelfs nog wel 'n vrij knappe, en jonge, en rijke ook. - Daarvan zijn de voorbeelden legio. De trouwlustigheid bij de vrouwen is zóó groot, dat er altijd nog wel eene wordt gevonden, die ook het minste exemplaar-man met beide handen accepteert. Dit echter is iets anders dan te beweren, dat hij *de* vrouw zijner keuze altijd kan krijgen. Dat beweer ik althans geenzins. Integendeel. -

En de diepvoelende, hoogstaande vrouw laat niet gauw hare liefde blijken. De menschen zijn zoo vriendelijk gauw te spotten met het meisje dat hare liefde laat zien, en, zoolang zij niet zéker is ván den man dien zij liefheeft, verbergt zij ook hare gevoelens voor hem. Nu is dit een zeer treurig verschijnsel, zetelend in de fijnvoelendheid der hoogstaande vrouw, en dáárom niet te veranderen. '*Neen, dat zou ik niet kúnnen, laten zien dat een man zooveel voor mij is!*' *is gewoonlijk haar woord.*

Zou déze theorie van U zoo grif opgaan? Ik geloof dat hier in de eerste plaats temperament en landaard een groote rol spelen, en dat de koudere, meer zelf beheerschte, meer nuchtere vrouwen van het Noorden zich minder gauw verraden, dan hare zusters van Italië en Frankrijk. Toch, ook hier zijn uitzonderingen te over, waarin de man wel degelijk raadt in woord en blik wat er omgaat in de ziel van de andere. - Het is overigens dunkt mij onbillijk hiervan een regel te maken van: Zoo doet *de* vrouw en Zoo doet ze niet.

Want dat is het wreede in 't leven, dat vele menschen zoo gelukkig zouden zijn samen als zij maar wisten van elkander!

Hieraan heb ik niets anders toe te voegen dan mijn volkomen instemming. Juist! Als we *wisten* van elkander, hoeveel méér elkaar begrijpen zou er zijn! Niet alleen in liefde, maar óók op ander gebied. We gaan zoo schaduwachtig aan elkaar voorbij, buigend en glimlachend en groetjes wisselend en visitetjes makend, maar wat *weten* we, wat *begrijpen* we van elkaars zieleleven! Dat gevoel van vereenzaming, midden

in het leven, houdt mij-persoonlijk zoo terug van wat men noemt ‘gezelligen omgang’. - Het is zoo geestdoodend. Ik ben liever met mij-zelve alleen. Ik heb meer aan mijn gedachten, mijn boeken, mijn honden, dan aan de oppervlakkigheid die voortvloeit uit het gewone over en weer met menschen *praten.* -

En daarom blijft de man soms ongetrouwd, want het oppervlakkige, *wufte wezentje dat hare glimlachjes aan hem verspilt om mevrouw Jhr.*, *Mr. of Dr. te worden*, *begeert hij,* (*mits hij dat opmerkt*) *niet.*

Dit nam ik voornamelijk over om den slotzin. - Want juist dat tusschenzinnetje *daarop* komt alles aan: ‘*Mits hij dat opmerkt.*’ En dat doet hij zoo héél dikwijls *niet.* Oók daarvan zijn mij zoovele voorbeelden bekend. -

Van ganscher harte onderschrijf ik in verband hiermede 't volgende:

Soms dan ook loopt hij er in. Want vele mannen vergissen zich op dit punt; eene oppervlakkige vrouw die lief is en haar best doet hem te behagen doet hem dikwijls gemakkelijk gelooven dat zij van hem houdt Want op geen enkel punt is zelfs de domme vrouw zoo slim, *dan op het punt een man te behagen. Met een lief gezichtje en aanhalige maniertjes vangt zij dikwijls den flinksten man. En zeer vele mannen trouwen dan ook in de overtuiging een lief*, *goed*, *hen beminnend kind ten huwelijk te voeren*, *terwijl zij alleen lief is geweest en liefde voorgewend heeft om getrouwd te zijn.*

Zoowel alles wat U hier schrijft omtrent het erin-loopen van den man, als van de slimheid der vrouw om hem in te pakken, is geheel en geheel mijne eigen ervaring. - Ik ken er van héél nabij, die o zoo dom zijn op *elk* ander punt, behalve op dat eene; die met aangeboren instinct zich zoo weten voor te doen, dat zij net andersom *schijnen* dan ze *zijn.* Daarom is *valschheid* dan ook een eigenschap waarin de vrouw *uitmunt* - mag men wel zeggen.

Plaatsgebrek dwingt mij niet zóó veel over te nemen uit Uw interessante beschouwing als ik wel zou willen; in het bijzonder trof mij hetgeen gij schrijft over dat soort man, dat uit een beredeneerd oogpunt alle deugden bezit om een vrouw gelukkig te maken, en van wien de vrouw in questie intusschen denkt: Ik heb hem *niet* lief. Dit is zoo wáár. Het is ook weer juist zoo weemoedig, dat het zoo wáár is. Je voelt dat hij je liefde zou verdienen, dat het jammer is voor hem, *en* voor je zelve misschien, dat je hem niet kunt liefhebben zooals hij 't waard zou zijn. Maar... je voelt meteen: 't gaat niet, hij laat me zoo totaal passieloos!

Omdat het zoo goed gezegd en zoo zuiver-gevoelig is, laat ik weder met *volle instemming* Uw woorden volgen:

Zij zal met hem allicht gelukkiger zijn dan ongehuwd te blijven. Sommige vrouwen kúnnen niet anders trouwen dan met den man dien zij liefhebben, *maar dat zijn uitzonderingen; is die man edel*, *en bemint hij haar wederkeerig*, *dan heeft zij liet hoogst mogelijke geluk bereikt; beantwoordt hij hare liefde niet*, *of staat hij zóó laag dat zij hem niet dúrft trouwen*, *dan blijft zij ongetrouwd maar wordt niet gelukkig*

Zoo voel ik voor mij het precies. En ook hetgeen daarna volgt:

Dat de ongehuwde vrouw meestal lijdt door haar ongehuwd zijn, *staat vast. En hoe dieper zij voelt, hoe grooter haar rijkdom aan liefde is*, *zooveel te smartelijker is haar leed. Maar het is een edel lijden.*

Niet met U eens ben ik het, dat de indruk, dien een schoone maar domme vrouw maakt op de mannen, altijd spoedig verdwijnt door haar gebrek aan intelligentie. Want als hare schoonheid van dien zinnelijken aard is, dat zij den man pakt, dan heeft hij, al is zij ook de domste gans ter wereld, alles voor haar over, en wordt haar slaaf. Ik denk niet eens hierbij aan de demi-mondaine, omdat zij bijzondere

verleidingskunsten aanwendt, in elk geval haar lichaam erbij géét, maar ik denk aan de flirtende ‘fatsoenlijke’ vrouw, wier leven bestaat in het coquetteeren met mannen, en hen tot hare bewonderaars maken. In dit genre weet ik er meer dan eene, van wie de mannen zelf achter haar rug toegeven, dat zij een uilskeuken is, maar die met dat al diezelfde mannen tot haar voortdurende aanbidders hebben, alleen door de macht van haar *lichamelijk* schoon.

- Ja, dat is wel waar, dat men over dit onderwerp niet raakt uitgepraat. Het interesseert dan ook steeds zoovelen onder de lezers, zooals mij gedurig blijkt. En, wat wonder ook, waar het toch ten slotte datgene is wat 't heele menschenleven behéérscht. Men moge nog zooveel doekjes eromheen winden ten behoeve der misdeelden en onvruchtbaren, en nog zooveel schermen met de alles absorbeerende heerlijkheden van kunst, nuttigheid, maatschappelijk werk, etc., in den grond is het voor geen enkel mensch een geheim, dat de behoefte aan wederzijdsche liefde (of wat er voor doorgaat) sterker is dan welk ander gevoel ter wereld ook.

Hiermede stap ik van deze beschouwing af, ofschoon er nog wel meer over te zeggen valt, maar ik kan niet al te uitgebreid worden. Uw daarna ontvangen brief is een antwoord op een inmiddels verschenen correspondentie van mij aan U. Daarin geef ik U wel gelijk, dat ‘een tintelende bevallige geest zonder geleerdheidsvertoon’ den man zal behagen (altijd als hij in staat is zulk een geest te waardeeren, en dat is lang niet elke man), maar, wáár vindt U zulke pracht-juweelen onder de vrouwen? Ik heb zoo dikwijls geconstateerd, dat de meesten, die beminnelijk, zacht, lief, goed, zijn, *niet* hoog timmeren dikwijls, en dat omgekeerd de ‘intellectueelen’ uitmunten door pedanterie en zelfbewondering. - U legt er nog eens, op blz drie van dezen Uwen brief, den nadruk op dat U bedoelt: ‘een vrouw, tintelend van vernuft en geest, vroolijk en geestig’; eerlijk gezegd moet ik bekennen, dat dit genre naar mijne meening in Holland niet kwistig wordt gevonden. ‘Schwerfälligkeit’ is zoo'n typisch hollandsche eigenschap, óók onder de vrouwen! - Daarom vind ik wat U teekent meer een ideaal, dan iets dat je werkelijk ontmoet; (tenzij hier en daar in de Parijsche literaire salons, waar zulke van vernuft tintelende, mooie vrouwen nog wel zijn te vinden).

Heelemaal ben ik 't met U eens, dat de man, die na zijn huwelijk zijn vergissing bemerkt, dat zal verzwijgen, en zal doen of hij wel houdt van zijn vrouw, liever dan haar aan de kaak te stellen. In dat opzicht staat, vind ik, de gewone man zooveel hooger dan de dito vrouw. Want deze laatste, vooral in den tegenwoordigen tijd, geneert zich niet al hare ‘desillusies’, al de ondeugden en gebreken, die zij in haren man ontdekt, tot zelfs de intiemste details toe, rond te bazuinen bij vriendinnen, tantes, familieleden, al wie maar hooren willen naar haar slachtoffer-confidenties, terwijl zijnerzijds de man te veel gevoel van ridderlijkheid bezit om haar met gelijke munt te betalen, en verzwijgt wat hem in haar is tegengevallen.

U legt zoo den nadruk op een ‘schrandere’ vrouw in tegenstelling van een ‘geleerde’. - En U gelóóft, dat eerstgenoemde beter zal koken óók dan een domme. Ik-ook. Maar ik geloof óók, dat *schrandere* vrouwen o zoo dun gezaaid zijn. Over 't geheel vind ik 't menschdom, mannen en vrouwen, akelig dom; bij de overgroote meerderheid doet aangeleerde quasi-diepzinnigheid, en met groote moeite verkregen ‘wetenschappelijke’ kennis, dienst voor *aangeboren*-gezond-verstand. Vandaar komt het zeker ook dat zij gewoonlijk zoo prat zijn op hun verkregen ‘wetenschap’, zich zoo te goede doen op de beteekenis hunner ‘studies’ etc. Naar verhouding echter vind ik altijd nog veel méér schrandere mannen dan vrouwen. Als er hier en daar zoo eene is, dan is zij eigenlijk al niet meer 'n gewoon soort vrouw, met de deugden en gebreken van vrouw, maar 'n uitwas van haar geslacht.

Uw kaart, waarin U schrijft over die Dagboekbladen, eveneens met veel belangstelling en genoegen ontvangen. Juist dáárom meende ik ook, dat ik ze moest geven, omdat ik geloof, dat velen, evenals U, eigen inwendige ervaringen erin zullen terug vinden wellicht. Speciaal ook het getuigenis dat U geeft - en dat mij reeds zoo dikwijls gewerd - over het niet onder elkaar spreken over vieze en gemeene dingen, door Uw kinder-vriendinnetjes, was mij aangenaam te lezen. Voor mij staat het vast - menig onderwijzer en menig ouder ondervindt het reeds nu met schrik, - dat juist *na* de reinheidsboekjes en Nellie-van-Kol-onthullingen veel meer onzedelijke, onreine gesprekken worden gevoerd, handelingen zelfs worden ‘geprobeerd’, dan in vroeger jaren. - Toen wisten de kinderen niet, en dachten er niet over na, anders dan terloops, terwijl een instinctmatig besef van het niet-oorbare hen weerhield met elkaar te praten erover. Thans heeft men hunne gedachten geprikkeld, hunne hersenen bezig gehouden

met wat feitelijk boven hun begripsvermogen gaat, totdat zij nieuwsgierig en verlangend om steeds meer te weten zijn geworden, en, daar men hen tegelijkertijd ook steeds heeft opgedrongen hoe zij over dit en alles, wat dan ook, gerust kunnen kavelen, omdat dáárin eigenlijk de ware 'reinheid' zou bestaan, en er maar steeds in mogen rondwroeten, daarom geneeren zij zich niet, zoowel meisjes onder elkaar als jongens met meisjes, over deze onderwerpen onthullingen aan elkaar te doen, waarvan men de treurige gevolgen steeds meer kan vernemen op meer dan één school heden ten dage. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijke instemming, op die kaart uitgedrukt. Ik ben bij, dat de correspondentie U lief is, en heb U daarom dan ook zoo spoedig mogelijk en zoo uitvoerig mogelijk geantwoord, mij gaarne aanbevelende voor voortzetting.

Rudolf. - Het is mij niet mogelijk geweest eerder aan Uw verzoek om spoedig antwoord te voldoen, want ieder moet toch haar of zijn beurt hebben. - Ik ben zoo recht blij, dat mijn belangstelling U goed deed; die is ook heusch werkelijk gemeend, want ik vind het bijzonder aardig voor U, dat gij zooveel succes hebt. - Om het zakelijke het eerst af te doen meld ik U, dat ik Uw gedichtjes heb aangenomen (in Uw brief ingesloten).

- In hoeverre het applaus den acteur geldt dan wel het stuk kan men, vind ik, in de zaal zijnde wel voelen; dat er geroepen wordt om den auteur is in ons land een zeldzaam iets. - Inderdaad, ik wil het liever zien dan lezen; ik vind dat pakkender. Ik heb Uw schetsen in dat tijdschrift niet gelezen, omdat ik gewoonlijk voor mijn genoegen, als het geen recensiewerk is, geen novellen in tijdschriften lees. - Wat gij schrijft omtrent de te vele boeken die worden uitgegeven is wáár, ik heb datzelfde gehoord van bevoegde zijde; misschien zijn er óók te véél uitgevers. - 'Naijver en afgunst spelen zulk een groote rol in 't leven' - schrijft gij, 'ook in 't letterkundig leven.' - Ja, dat is zeer juist gezien; gij kunt er wel bijvoegen *in de eerste plaats* in het letterkundig leven. 't Leekedichtje van de Genestet is méér dan ooit van toepassing:

> Met Uw literaire vrienden
> Raakt gij meestal gebrouilleerd;
> Vriendschap toch is slecht te vinden
> Waar slechts ijdelheid regeert. -

Hoe meer succes gij hebt, hoe meer gij dat zult ondervinden. Tenzij gij U aansluit bij 't een of ander letterkundig coterietje, en alles napraat wat de leiders *daarvan* zeggen; dan wordt gij tot belooning door dat kliekje door dun en dik heen bewonderd; al lijkt Uw werk ook naar niets. - *Dat* was niet zoo in de Genestets tijd. In dat opzicht is de toestand véél verminderd. - Ik ben benieuwd naar het lot van Uw nieuw werk. Of daar, waar het thans is aangeland, onpartijdigheid voorzit in *kunst*-oordeel? - Men zegt, dat er daar rekening wordt gehouden met heel andere beweegredenen ook. Een eventueele weigering behoeft U dus dunkt mij niet al te zeer te ontmoedigen. - Alles goeds toegewenscht in elk geval. En houdt mij op de hoogte. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie. (*Ongecorrigeerd geplaatst.*)

Stella Mare. - Uw ingezonden stuk kan ik zoo niet plaatsen. Gij moet het richten tot den heer S. van R. *zelf*; hem gaat het aan; niemand anders.

H.B. - Toen ik uw kaart kreeg was uw gedachtenwisseling reeds gezet met die onderteekening.

B.W. van de K. - Alles in orde ontvangen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

De Correspondentie aan **Bertha**, **Albert**, **Maria Petrovna**, **Felix II**, **Mevr**: **van der S. - van K.**, **H.Z.B.S.**, **N°. 10**, **Eunice**, **Ada**, **Excelsior**, **Hyacinthe**, **Louise B.B.**, **Dirk ten Haghe** en **Mej. J.** zijn reeds afgedrukt, doch moeten wegens plaatsgebrek nog wachten.

REDACTRICE.

Sluiting red: ged:

28 October 1908.
22ste Jaargang.
No. 18.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Aanpassingsvermogen.

Het is erg met de ‘meiden’; misschien is 't ook erg met de ‘mevrouwen.’ Ik zal niet tusschen beiden komen, of over haar rechten, hoewel ik moet erkennen, dat het met de ‘meiden’ al niet erger kan. Ik zou lijdensgeschiedenissen kunnen mededeelen, zelfs drie in één jaar bij ééne familie, waarvan de haren te berge rijzen, al kwam er geen moord- of doodslag aan te pas. Doch ik blijf buiten dit alles; ik wil alleen een oorzaak zoeken voor het ‘erg’ zijn met de meiden.

Ik meen die oorzaak te vinden in het geringe aanpassingsvermogen; dat de menschen in 't algemeen en de ‘meiden’ in het bijzonder hebben.

Neem nu maar iets heel algemeens. Hoeveel menschen blijven bij ruime ‘middelen’, jaar in jaar uit thuis, alléén omdat zij vreezen in binnen- of buitenland dit of dat te moeten derven, wat zij in eigen woning gewoon zijn. Hun ontgaat daardoor een groot genot, wat anderen volop genieten, die het aanpassingsvermogen volkomen, meer of minder, of in ruime mate bezitten.

Indien een dienstmeisje, - de woorden *meid* en *dienst* zijn haar als een gruwel; daarom vonden zij het meer juffrouw- of damesachtige ‘in *betrekking*’ uit, - in eene andere ‘betrekking’ komt dan zal haar alles vreemd zijn: haar ‘volk’, haar omgeving, haar keuken, haar slaapvertrek, de levensmanier, de inrichting van het huishouden, ja, ook de buurt, met of zonder de rubriek babbelende dienstboden, en wat dies meer zij.

‘Ik hoop dat ik wennen kan of zinnigheid krijgen’; dat is zoowat in den beginne de gewone uitdrukking. Het zijn de preliminairen tot het met enkele dagen, met zes weken of drie maanden de betrekking te verlaten.

Dan is de keuken te somber, of het huishouden te stil; dan weder is men het werken en koken anders gewoon, of bemoeit Mevrouw zich te veel met het ‘uitgeven’; soms heeft men te weinig vrij af, of kan men niet onberispt laat thuis komen; dergelijke redenen zijn er honderden, en telkens wordt de modelvorige ‘betrekking’ aangehaald, waaruit men toch ook *verdween*, - tegenwoordig trekken vele ‘meiden’ met een stille trom af; - van door ging, of de Mevrouw het leven zoo zuur maakte, dat het ‘opzeggen’ volgde.

En de oorzaak? Het antwoord is gemakkelijk te geven. Het is gemis aan aanpassingsvermogen. Dat is de kwade geest, die in den mensch gevaren is. Er is toch veel waars in het spreekwoord gelegen, dat zegt: wiens brood men eet, wiens woord men spreekt, want is men dienstbaar, en iedere mensch is dat, dan moet men zich aanpassen, aan de eischen, welke die dienstbaarheid stelt. Zelfs een vorst komt daarvan niet vrij.

Men is geen meester over zich zelf, zoodra men tegenover een ander in dienstbetrekking staat. Men kan alleen meester zijn van hartstochten en gebreken, welke uit het hart of uit kwade neigingen en inblazingen, of uit een immoraliteit voortspruiten, maar het genieten van volkomen vrijheid leidt tot bandeloosheid, en het benemen der vrijheid aan anderen.

Aanpassingsvermogen is in de natuur met plant en dier lang niet zeldzaam, zoo niet algemeen; alleen de mensch, legt zich daarop niet toe. Hij wil 't alles hebben zooals zijn hart 't begeert, en waar nu twee machten tegenover elkâar staan en de ondergeschikte zich niet wil of kan, of zich niet meent te kunnen schikken naar den wensch van zijn meerdere, en dat is veelal 't geval met de dienstmeisjes, is tweespalt, ontevredenheid en ergernis onvermijdelijk, en 't is erg met de meiden blijft de algemeene klacht.

Gevoel van eigenwaarde is mooi in den mensch, en ook bij de dienstmeisjes, maar zij zoeken die eigenwaarde te veel in uitwendig vertoon, en geven maar al te dikwerf bewijs innerlijk er niets van te bezitten.

Gevoel van eigenwaarde verhoogt den mensch, maar die verhooging moet zich in de eerste plaats uiten in honderde kleinigheden welke den toets van beschaving kunnen doorstaan, en die beschaving nu missen de dienstmeisjes meerendeels. Zij schermen met het woord *rechten*, maar vergeten ten eenenmale dat daar tegenover staan *plichten.* De beschaving werkt mede om dat woord breed op te vatten, zooals zelfs een vorst doet tegenover zijn volk, maar al naarmate de mensch lager in beschaving staat krimpt zijn plichtbesef in, en geeft hij zich toe aan een vrijheidsopvatting, waarbij alle *dienst*baarheidsbegrippen worden op zij gezet.

Een goed aanpassingsvermogen zou het kwaad kunnen verbeteren, zoo niet verhoeden. De mensch is onderworpen aan wie boven hem staat, en heeft te letten

op den wil en de wenschen van zijn meerdere in rang, in staat, in last- en werkgeving, en alleen het juiste besef van wat het is in dienstbetrekking te zijn kan tevredenheid geven met toestanden, die men anders misschien zou willen, maar waarin men berusten moet. Naarmate nu het aanpassingsvermogen grooter is zal de toestand dragelijker worden, en leiden tot gehoorzaamheid. Een kind moet gehoorzaam zijn; de mensch blijft op dat punt een kind, zoolang hij met hoogere machten rekening heeft te houden, want ieder mensch is en blijft dienstbaar tot aan het graf.

Dat woord dienstbaar is de ergernis voor de dienstmeisjes; indien zij haar aanpassingsvermogen aanvulden zou het woord ‘in betrekking’ haar even zwaar en even licht schijnen als het *in dienst* zijn.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

's Grav. 8/9 1908.

Tweeërlei danskunst.

Er is voor korten tijd in het Scheveningsche badseizoen eene zekere sensatie te bemerken geweest bij het optreden van eene buitenlandsche ster van eerste grootte, de danseres Rita Sacchetto, wie het gegeven is met de nog jeug-

diger Kathleen Parlow, die drie achtereenvolgende malen haar vio[ol] heeft doen zingen en na elkander Max Bruch, Mendelssohn en Brahms heeft vertolkt met een ongekend sentiment, zich de eer van *het* evenement dezer zomersche luxe-omgeving kan toeschrijven. Wagner's gevleugeld woord omtrent de onscheidbaarheid der drie kunsten, de muziek, de poëzie en de dans, luidde haar optreden in, en dit zeker niet ten onrechte. Maar wel ten onrechte

ISADORA DUNCAN

werd zij genoemd eene navolgster in het domein, waarvan Isadora Duncan de grootpriesteres heette; werd er eene vergelijking getrokken tusschen haar optreden, dat vervlogen eeuwen deed herleven en den dans huldigde in den geest der verschillende naties, en het plastiek gebaren van de Amerikaansche kunstenares, wier bewegingen we hadden zien wortelen in de gedachten van het diepst menschelijk leven. Ten onrechte, gelijk we zeiden. Want zijn beiden kunstenaressen, en is het moeilijk te zeggen of de een misschien minder of meer kwaliteiten heeft dan de andere; dit eene is wel heel duidelijk: beider genre is geheel verschillend, en vindt slechts een overeenstemming, een samentreffen in den dans, voor de eene een middel tot het doel, voor de andere het doel zelf. Rita Sachetto bestudeert bij voorliefde de diabolische Fandango der Spanjaarden, de gracieuse Varsovienne der Polen, den Czardas der Hongaren; Duncan wendt zich tot Beethoven of Botticelli, tot Chopin

of Murillo. Rita Sachetto danst den dans gelijk deze is, gelijk groote componisten dien hebben veredeld, en zij danst met gratie en gevoel; Isadora Duncan maakt plastiek uit de gedachten, die de verhevenste geesten op kunstgebied haar ingeven, en zij vertolkt ze met noblesse en ziele-hoogheid.

Dat is het groote verschil, waarvan we nader willen spreken.

* * *

Isadora Duncan, de veelgeprezene, de veelversmade ook, wat valt er van haar en haar groote kunst nog te zeggen?

Het is slechts weinige jaren geleden, dat de jonge

Amerikaansche, wier vader haar de liefde voor het dansen heeft geleerd en die gesproten is uit eene familie van - het werd later bekend - zelfs voor de Nieuwe Wereld zeldzaam geestkrachtige menschen, zich op de Europeesche Bühne vertoonde en haar evangelie van eene vernieuwde danskunst der Ouden predikte met de daad. Moedig en zonder schroomen verklaarde ze den oorlog aan de beroemde dienaressen van den mondainen ‘dans’, aan beroemdheden als ‘la belle Otéro’ en hare van glans en roem schitterende kunstzusters uit Parijs, Berlijn, Weenen, Petersburg; zeide ze verfoeilijk te achten de kunst van het moderne ballet, die ze in haar gedraai met de lichaamsdeelen, het verdraaien van allerlei passen, geen kunst meer noemde, alleen een opsiersel, door kleurende effecten groot gehouden. Ze leerde liefde voor de heerlijke rhytmische bewegingen der Grieksche dansen, ze

leerde bewondering voor de edele gebaren dier dansen, die het lichaam laten in zijn vrije ontwikkeling, het niet kwellen tusschen sieraden en nauwe kleeren. Ze zeide te zullen vertolken in den dans de muziek der moderne toondichters, de schilderijen der groote meesters...!

Isadora Duncan deed in Europa haar entrée in München, van waaruit haar triomftocht over het Continent aanving. Ze bezocht alle landen

RITA SACCHETTO in La Greuzet-costuum

en werd overal gehuldigd als een kunstenares, die uitverkoren is; ze bezocht ook Griekenland en liep er in Athene rond in haar opzienbarend antiek gewaad. Ze danste in de groote hoofdsteden en het verwende mondaine publiek voelde zich wonderbaar aangetrokken tot hare kunst, die als eene openbaring was van gevoel en reinheid.

Duncan danste met bloote voeten, ze danste met een enkel wit sleepend gewaad slechts om de lendenen, dat hare gestalte schoon deed uitkomen, maar geen, die er aanstoot aan kon nemen, geen, die er de moreele vernedering in gevoelde van de danseressen der oudere school. Want elke stand van haar wezen, elk gebaar van haar schoonheid, elke trek van haar expressief en bezield gelaat verbood aan iets anders te denken dan aan den adel van haar gemoed, dwong door eene onweerstaanbare macht te gelooven aan wat ze voorstelde. Haar eenvoudig, haar uitnemend rhytmisch

gaan en staan, haar bewegen met den witten mantel, het was alles van een reinheid en een onschuld, die verplaatste in ideale sferen.

Duncan danste en al dansende vertolkte ze de muziek, die haar begeleidde of het schilderij, dat ze voor oogen had. Op het sober tooneel zonder eenig ander decor dan het stijlvol achterdoek wist ze door de zuivere gebaren van haar dans alle menschelijke gevoelens weer te geven, wist ze smart en weemoed te vertolken; blijdschap en kinderlijke onschuld te doen opleven; vurige hartstocht te doen ontvlammen. Kunstwerken van den meest uiteenloopenden aard stelden haar programma samen; Strauss 'Donauwalzer' werd haar beroemd sensatienummer.

Van den Duncan-cultus is de Duncan-academie te Berlijn, waar de danseres met haar zuster de kleine leerlingen leert in zuiver menschelijk zich bewegen de grootste schoonheid en de grootste smart uit te drukken, een eerste gevolg geweest. Hooge beschermers, hebben haar geholpen en steunen haar met onbezweken ijver; het groote publiek blijft nog in haar belang stellen. En niet gericht tegen haar en haar kunst, maar tegen de overdrijving was reeds Speenhoff klaar met zijn 'Isa.... do.... ra.... Duncan... trala.... Duncan.... trala!'

* * *

We hebben Isadora Duncan vele malen weergezien en het telkenmale direct begrepen, dat ze niets, neen niets had verloren van haar heerlijken invloed, van haar reine charme. Fijn en edel bleef immer haar

kunst, schoon en vol majesteit waren steeds hare standen, onverkort uitte zich haar vermogen om de menschelijke ziel te doen spreken in alle nuances. Hoog was haar kunst gelijk ook hoog waren haar gedachten. Ze danste Beethoven, ze danste Chopin en ze danste Schubert, de een evenzeer als de ander in het karakter van zijne muziek, scherp omlijnd in de klanken zijner composities. Hoe vol impressie waren niet hare gebaren

RITA SACCHETTO in Spaansch costuum.

van af het eenvoudige opkomen tot aan het sprekende slot; hoe vol vertrouwensvolle onschuld niet haar staan en gaan in de lijnen der muziek. Kleur zagen we in dat spelen met de tonen, dat dartelen door hare accoorden, kleur in geheel haar leven. Beethoven in de machtige uitdrukking van zijn wondervol werk, Chopin in al de schakeeringen van het leven, Schubert kernachtig in zijne vloeiende melodie; zoo gaf zij ons de groote meesters weer. En in hare navolging van schilderijen deed ze de fresco's opleven voor het oog, ze wijzigde de kleur van haar gewaad naar het karakter harer nummers, die als aaneenrijden de uit de illustratie gegrepen tooneelen der natuur. Dank zij de belichting, sober en toch niet kleurloos, was er stemming in het geheel, stemming, die steeg naarmate het oog meer genoot.

Werkelijk, het was niet overdreven, wanneer het programma zeide: ‘Wat Nietzsche vermoedde en in kunst en poëzie schouwde, heeft Isadora Duncan tot daad gemaakt.

Gelijk hij gezegd heeft: “Im Tanze nur weiss ich der höchste Dinge Gleichnis zu reden” - pogen hare dansen het hoogste nader te komen. Een eenvoudig tooneel, een groen tapijt en verder een blauwgrijze achtergrond... bijna kinderachtig en belachelijk schijnt ons deze scène, tot op het oogenblik, dat zij opkomt. Dan verandert zich het tooneel met elk van hare dansen, dan wordt het werkelijkheid: zoo sterk is de macht der stemming, die zij opwekt, dat wij weiden zien en bloemen die zij plukt, - dat wij met haar in de schaduwen der oude wereld dalen, dat wij de zee vermoeden, en bollende zeilen en naderende schepen schouwen.’ Zoo was het inderdaad.

* * *

En ziehier als vanzelf te voelen het karakterestieke onderscheid, hetwelk er bestaat tusschen Isadora Duncan, die de creatrice is van eene geheel eenige en tevens persoonlijke kunst, en Rita Sacchetto, die vertegenwoordigt de danskunst zelve in hare meest uitstekende vormen. Duncan is niet wat men noemen kan uitsluitend danseres, en niet al haar bewegen is als dansen aan te merken; zij is veel meer eene plastische kunstenares van hooge distinctie, van antiek-schoone gaven, voor wie de dans als rythmisch zich voortbewegen een middel is om gedachten van meesters der schilder-, der beeldhouw- en der muziekkunst tot uiting te brengen. Daarom ook is haar optreden van zoo eene waardevolle beteekenis, zoo vrij bijna van alle wereldsche

en menschelijke gedachten. Haar plastiek schildert het leven, doch zulks niet naar uiterlijk, alleen naar innerlijk.

Geheel anders bij Rita Sacchetto. Een oogenblik, het oogenblik van haar allereerste optreden als genomen van een Gainsborough met een prachtvollen hoed à la Greenaway, toen zij heerlijk poetisch en met aangeboren noblesse twee menuetten van Mozart weergaf, kon men denken aan eenige gelijkenis, desnoods aan eene welgeslaagde imitatie. Doch reeds toen bleek aldra de expressie naar het meer frivole, het meer uiterlijke in wezen en schijn der dingen. En steeds sterker kwam het bij elk nummer naar voren, dat Rita Sacchetto was eene danseres van artistieke opvatting, van groote gaven, van gevoel voor lijn en kleur, van zeldzame muzikale intuitie - dat zij echter bleef danseres, in staat de gratie te voldoen, de hartstochten te vertolken, de stemmingen uit te beelden, zonder zelve daarom in de ziel en de gedachten van den toeschouwer iets meer en iets anders te wekken dan eene reproductie van hare uitsluitend reproductieve kunst. Als danseres staat ze ongetwijfeld zeer hoog; de effecten en andere tours de force van een Otéro, een Cléo de Mérode, een Caldi of een Pepita zijn haar vreemd; zij is in zooverre navolgster van Duncan, dat zij de balletkunsten van een Sironi geheel versmaadt, haar lichaam niet wringt in leelijke en onnatuurlijke bochten, zich verre houdt van al datgene wat celebriteiten op het tooneel ten onrechte als dansen aanduiden.

Maar de dans gelijk deze thans is, wordt door haar niet als banaal terzijde gesteld; zij vindt daarin hare hoogste uitingen en weet daarmede te woekeren op eene wijze, die wij dan frivool en luchtig, die wij oppervlakkig en in zekere mate schijn-schitterend mogen noemen, doch die tegelijkertijd bekoort door de oorspronkelijke frischheid harer opvatting, de charme harer weergaven en niet het minst door de verrukkelijke naïveteit van het persoontje der danseres zelve!

Want werkelijk, het zijn twee heele mooie avonden geweest, die Rita Sacchetto aan de bezoekers van het Scheveningsche Kurhaus heeft geschonken, gelijk zij die tevoren schonk aan het verwende publiek van Weenen, Budapest, Dresden, Baden, Berlijn, Stuttgart en München. Haar programma, onbegrensd als het ware, liet eene groote plaats aan de nationale dansen, zonder daarom evenwel de andere, meer poetische nummers van haar repertoire daarbij ten achter te stellen. Ze danste Mozart op de karakteristieke manier, die haar fijn tonenweefsel vereischt; ze danste de gavotte uit de Engelsche suite van Bach met niet minder opvatting van wat onze voorouders onder elegant en smaakvol bewegen verstonden, en in een Greuze costuum van fraaie kleur; ze danste Brahms 'Liebeslieder Walzer' in een sfeer van werkelijk droomerige lyriek, opwekkend hier het hoogste gevoel. Uitnemend van stijl en prachtig volgehouden van toon waren de beide Hongaarsche dansen in costuum van ongedwongen tziganerie, die zij van denzelfden meester weergaf; mooi van plastische beelden was ook de opvatting, die zij in Liszt's Rhapsodie legde, dat langzaam opwaken onder de klanken dezer Slavische muziek, daarna die onweerstaanbare kracht van uiting, ten slotte dat inslapen, het was prachtig! De 'Sirenenzauber' van Waldteufel mocht in den aanvang meer sleepend, verleidelijk dan aan het slot diabolisch genoeg zijn, de beide Spaansche nummers daarentegen, 'Toréador et Andalouse' van Rubinstein en een Castagnettensolo van Escher waren van zeer sterk sprekende persoonlijkheid, waar zij niets gaven van het gewone beeld der spottende Carmen, maar vertolkten de houding der fiere Signora, meesterlijk in haar gevoelen uitgebeeld in het roodzwarte serpentine-gewirwar à la Fuller. En het meest zuivere

nummer vonden wij beide keeren terug in Strauss ‘Frühlingsstimmen’, eene echte vertolking van poetische en juichende Mei-stemming, een schitterende interpretatie van het ‘himmelhoch jauchzend - zum Tode betrübt.’ Daar was spontaan en bloeiend leven, daar was zielestemming, tot sprekende uit de kleur van het zilverwit gewaad, uit de bloemen in de hand; daar was juichen en lachen; daar was het leven zelf in de smart der contrasten.

Rita Sacchetto heeft als danseres groote kwaliteiten. Choreografisch weet zij zich aan elke stemming, aan elke melodie, aan elken stijl aan te passen; haar elegant bewegen, haar gelaat vol expressie en haar frisch temperament doen haar elke moeilijkheid overwinnen. Haar lieftallige verschijning alleen reeds wekt sympathie, en zij weet tot in de kleinste details de betoovering gebonden te houden. Zij had in Scheveningen bovendien het voorrecht begeleid te worden door een orkest als de Berlijnsche Philharmonie, die onder Kunwald's leiding uitstekend hare stemmingen vatte en ook muzikaal den avond

tot een genot maakte. De danseres werd met bloemen gehuldigd, die ze met ware teederheid aanvatte; ze werd hartelijk toegejuicht, en dat was verdiend.

Haar ‘aufblühende Mädchengestalt’ gelijk een Duitsch blad haar uitbeeldde, zal niet spoedig worden vergeten.

HENRI VAN DER MANDERE.

Ter bespreking toegezonden.

(Op deze boeken wordt wellicht nader teruggekomen.)

Eenzaam (drama in drie bedrijven) door **Fabricius** (uitgever Sleeswijk, Bussum). - In deze beschouwing hebben wij minder te maken met de waarde van dit werk als tooneel-stuk, wat de meer of mindere geschiktheid tot opvoering betreft, dan wel met den inhoud uit een letterkundig oogpunt beschouwd. - Er zit als tooneelstuk te weinig handeling in, er is geen enkel pakkend, dramatisch tooneel, dat op de planken er in slaat. Daarentegen acht ik de uitwerking in het derde bedrijf, van den stijgenden waanzin des controleurs, uitstekend gelukt. Iets anders is het in hoeverre men het aannemelijk mag achten, dat een verloofd man, die voor zóó langen tijd naar de buitenbezittingen wordt verbannen, die eenzaamheid doorzet, wanneer zijn aanstaande vrouw en haar geheele omgeving niets liever willen dan eerst het huwelijk te doen plaats vinden - iets wat hij-zelf, daar hij haar heel oprecht lief heeft, ook zou begeeren, ware het niet dat hij zich tot opoffering verplicht acht. Deze onwaarschijnlijkheid had de auteur noodig voor zijn drama van ‘eenzaamheid’, maar ik acht haar niet aannemelijk. - Toch wèl 'n interessant stukje overigens, al ware het alleen om 't kijkje op Indische toestanden dat we er door krijgen; zoo iets anders dan de ongelukkige liefde waarom de meeste ‘drama's’ gemeenlijk zoo heel en al draaien, en waarvan de handelende hoofdpersonen meestal zoo akelig onbeduidend en kalverachtig-onnoozel zijn, dat men er wee van wordt. (Ik heb hier vooral oorspronkelijke, vaderlandsche tooneel-gewrochten op het oog).

Une ame de Femme, door **M. Reepmaker** (uitgever P.V. Stock, Paris). - Een hollander, die fransche romans schrijft, als ik me niet vergis. Zijn ‘Le gouffre de la Liberté’ heb ik reeds elders beoordeeld. En ik erken gaarne, dat ik Une ame de Femme daarop een beslisten vooruitgang acht wat bewerking aangaat. Iets anders is het of de auteur geteekend heeft 'n met de werkelijkheid overeenkomstig type, dan wel 'n ideaal. Van 'n werkelijkheidstype heeft zijn Laure Hugon niets; zij is ‘bedacht’ van top tot teen. En het frappante daarbij is dat zij eigenlijk het tegendeel bewijst van wat de schrijver heeft bedoeld: namelijk 'n ideaal-vrouw te teekenen. Want zij is zoo in-vervelend met haar kunstenares-phrasen bij alle gelegenheden, met haar leerares-toon te pas en te onpas, dat men 't noch haar man, noch haar kind, kwalijk kan nemen, indien beide genoeg krijgen van zulk àl te volmaakt gezelschap. Of, was juist dat de bedoeling, wilde de schrijver ons laten zien, hoe de kunst zoodanig *alles* absorbeert, dat er daardoor geen plaats kan overblijven in het werkelijk vrouwenleven voor iets anders dan haar; zoodat zij moet kiezen: of 't een of 't ander. Indien *dat* zijn idee is geweest, heb ik er niets tegen, maar ik betwijfel het, omdat hij blijkbaar gelijktijdig in Laure zoowel de ideaal-echtgenoote als de dito mama wil schilderen. De ideeën over kunst etc. zijn niet kwaad; daaromtrent huldigt de auteur denkbeelden, die geheel en al afwijken van het hedendaagsch vuiligheidsgedoe, en waarom men hem moet achten. Of hij echter met zijn *Ame de femme* er zal inslaan, en daardoor

verandering zal brengen, betwijfel ik ten sterkste. Middelmaat-werk, heel bescheiden middelmaat-werk.

Theosofie en Christendom, door **J.P.H. de Man** (uitgave van de N.V. Theosofische uitgeversmaatschappij te Amsterdam, Amsteldijk 79). - Ik ben geen theosoof, geen voornoch tegenstander, ik verklaar gaarne dat ik alle achting heb voor de richting als zoodanig. Maar, als ik dergelijke boeken lees als het hier voor mij liggende, dan vraag ik mij af: Waartoe al die aanstellige geleerddoenerij, waartoe al die prachtige woorden en namen, die de meeste menschen moeite hebben uit te spreken, laat staan te onthouden? Zou dat waarachtig 'n nieuw geloof voor de menschheid *kunnen* zijn, dat zich zoo kinderachtig-geleerd komt aanbieden, alsof alleen maar 'n uitverkorene hier en daar het kon bevatten? Ik vroeg eens 'n theosoof, 'n door en door beschaafd, met verscheidene actes en examens belauwerd mensch, mij 'n begrip te willen bijbrengen van de theosofie als geloofs-leer, (iets wat toch b.v. elk bijbelgeloovig mensch, ook de eenvoudigste naar den geest, U in weinig woorden kan geven). Wel, mijn theosoof, die elken dag 'n paar uur ‘studeerde’ in theosofische werken ook nog, zette zich bereidwillig neer, excuseerde zich daarbij nederig

nog lang niet ‘genoeg’ te weten van den verheven godsdienst, dien hij had omhelsd, en hield toen twee à drie uur lang een aller-geheimzinnigst in elkaar-gezet betoog, waarin zooveel van cirkels en natrillingen en van Karma en van Kosmos en van Nirwana en van nog zooveel meer voorkwam, dat hij zichzelf telkens moest onderbreken om te zeggen: ‘Ik voel wel dat ik niet-duidelijk genoeg ben; dat komt omdat ik-ook nog maar behoor tot de eerstbeginners.’ - ('t Geen mij niet bepaald aantrok zelf te gaan behooren tot de ‘ingewijden’). Ten slotte vroeg ik hem: ‘Maar stelt gij U voor dat eenvoudige menschen ook maar iets *begrijpen* van dat alles; bij hen is het dan toch ten slotte niets anders dan dom napraten,’ - - - waarop hij mij het antwoord schuldig bleef. -

‘*In beide mensch-afdeelingen een zelf*, *zich afkeerende van het niet-zelf*, *om zich te voegen bij*, *te vereenigen met eenig Hooger-zelf. Zoo ook in den Makrokosmos*, *daar is*, *als ik het goed begrijp*, *het keerpunt juist in het midden van het Kali-Juga*, *de ijzeren eeuw, het meest verstoffelijkte deel of liever tijdperk van den kosmos.*’

Hier hebt ge nog maar een héél-gewoon zinnetje uit het boek Theosofie en Christendom. Ik voor mij lees liever het machtig proza van Paulus' brieven, of van de Psalmen en den Prediker. -

Pastoor Hugo Verriest (biographische studie), door **Andries de Ridder** (uitgever L.J. Veen, Amsterdam, en De Nederlandsche boekhandel Antwerpen). - De meesten onzer hebben den sympathieken ouden man, over wien dit boek handelt, wel eens gehoord, denk ik - ‘Zijn voordracht-rondreis door Holland is een triomftocht geweest; de geestdrift vergezelde hem.’ Aldus verhaalt zijn enthousiaste bewonderaar. Ik heb hem, gelijk ik indertijd in de Telegraaf schreef, als 'n beminnelijk en aantrekkelijk spreker begroet, al kan ik mij niet opzweepen tot dat overdreven en onzinnig bewonderen, waarvan Andries de Ridder zelf het gewilde waarschijnlijk bevroedt, als hij schrijft blz. 9 dat:

‘*Soms de Hollanders zich glimlachend afvragen hoe het toch mogelijk is dat de Vlamingen die overweldigende bewondering en die jaloeze liefde kunnen overhouden voor menschen lijk Verriest en Rodenbach*, *die nochthans*, *als artiest*, *zoo eenig-hoog niet staan en toch geen eeuwwerk achterlieten.*’

Inderdaad, zoo is het; was reeds in *Andries de Ridders* werk over *Stijn Streuvels*, dat ik reeds vroeger besprak, een groote neiging merkbaar tot het te-veel, waardoor hij het voorwerp zijner aanbidding (mag men bijkans zeggen) niet vergrootte maar verkleinde ten slotte, in zijn ophemelen van Verriest, niet als mensch, daartegen heb ik niets, maar als groot Vlaming, wordt hij zoo welsprekend, dat hij daardoor den lezer, inplaats van hem met zich mee te sleepen, critisch en nuchter stemt.

Intusschen heeft hij gezorgd, door 'n behoorlijke dosis vleierij aan de toongevende critici van onze groote bladen, die hij met name opsomt, en dan daarna vereert met de bijvoeging dat zij ‘groot’ zijn, zichzelf in de gunst dezer heeren reeds vooraf aan te bevelen. Help je mij, ik help je weer. Zijn boek zal er dus wel ingaan; hetgeen, om den sympathieken persoon waarover 't handelt, niet behoeft betreurd te worden. Integendeel.

Prostitutie en Meisjeshandel, door **Otto Henne am Rhijn**, met een aanbevelend woord vooraf van **Jhr. Mr. O.Q. van Swinderen**. Uitgever Baarn, Hollandia-drukkerij. - Een boekje dat verschillende droevige feiten meedeelt uit den handel in blanke slavinnen. Men kan niet anders dan den strijd, die hiertegen wordt gevoerd, door comité's van regeeringswege als anderzinds, van ganscher harte

toejuichen, maar wanneer men leest de geschiedenis die op blz. 33 wordt gemeld uit Nederland - Amsterdam (1896), dan vraagt men zich af in welk een staat leven we eigenlijk, waarin de politie zoo iets toelaat? Op blz. 68 lezen we, dat op de Internationale Conferentie van regeerings-afgevaardigden te Parijs, 1902, door onze afgevaardigden o.a. is voorgesteld de regeering in overweging te geven: den Hoofd-commissaris van Politie te Amsterdam aan het hoofd te plaatsen van een centraal bureau ter bestrijding van den vrouwenhandel. Wanneer men bedenkt wat nog onlangs voorviel in zake Duitsche Greet, dan is het niet overbodig er op te wijzen, hoe noodig het in de eerste plaats is in zoo'n geval te zorgen voor *betrouwbare* politie, juist op dat speciale gebied. De Klaasje-Zevenster-politiecommissaris is geen uit de lucht gegrepen type, gelijk wij onlangs zagen. - De feiten uit dit boekje schreeuwen om wraak, maar geen regeerings-conferenties, met prettige diners en afgevaardigden-gekeuvel op kosten der verschillende landen, noch blaadjes, noch wat ook, zullen *afdoend* helpen, zoolang men zoo laks blijft met het aanvatten van den grond van alles, met de zuivering van het

politietoezicht op zich zelf beschouwd. -

Aan Onze Jonge Mannen (verslag van een tweetal toespraken tot de leerlingen der hoogste klassen van het Gymnasium en de H.B. School, door **Dr. H. Cannegieter**, leeraar gymnasium 's Gravenhage en **dr. D. Suoeck Henkemans**, arts te 's Gravenhage) Baarn, Hollandia-drukkerij). - In zekeren zin sluit zich dit zeer aanbevelenswaardig boekje aan bij 't voorgaande. In het eerstgenoemde een droeve feitenopsomming van hetgeen er wordt uit het 'Freuden-mädchen', zooals zoo'n arme prostituee zoo ten onrechte wat haar-zelve betreft heet, terwijl deze tweede brochure schildert in zeer verstandige lezenswaardige taal, van man tot man, de gevaren waaraan deze zijnerzijds zich lichamelijk en anderzijds blootstelt, indien hij niet bijtijds leert zijn zinnen te beheerschen. Vooral wat dr. Snoeck Henkemans zakelijk en helder zegt, zal er dunkt mij in gaan *moeten* bij iedereen, reeds uit de meest-laag-bij-den-grond reden van zelfbehoud, terwijl dr. Cannegieter zich plaatst op een hooger standpunt van dat der *plicht,* óók aan de toekomstige echtgenoote, die recht heeft de reinheid welke zij medebrengt ook harerzijds te vorderen. -

Het gevoelsleven van het achterlijke kind, door **prof. G. Jelgersma** (Leiden, A.W. Sijthoff, Uitgeversmaatschappij) is een brochure inhoudende een voordracht gehouden ten bate der vereeniging voor opvoeding etc. voor achterlijke kinderen, en uitgegeven ten voordeele dezer vereeniging. Die haar koopt doet dus een liefdadig werk, en kan meteen veel lezenswaardigs vernemen, van een zoo bevoegd beoordeelaar als prof. Jelgersma.

De Camera - modern fotografisch tijdschrift (prijs *f* 4 - per jaar). Dit vaktijdschrift, waarvan het eerste nommer voor ons ligt, valt, wat beoordeeling betreft, buiten deze rubriek; reden waarom wij met eene vermelding volstaan.

Het land ontwoekerd aan de zee, door **M.J. Brusse** (uitgegeven door de Holl. IJzeren Spoorwegmaatschappij, bij W.L. en J. Brusse, Rotterdam) is een zeer keurig-uitziend reclameboekje over Holland, waarvan ik de goede uitwerking o.a. al zag in the Queen, die alle Engelschen met vuur aanraadt dit 'quaint' country, zoo alleraardigst door Brusse beschreven en door Heukelom geïllustreerd, te gaan bezichtigen. 'N wijs idee dus van de Holl. IJzeren Spoorweg, en 'n bewijs van energie en met den tijd meegaan, dat men niet altijd aantreft bij den achteraan komenden Hollander. Jammer is de al te fijne druk. Onnoodig te zeggen, dat Brusse al het moois en goeds dat er van ons landje te vertellen valt heeft opgegaard, terwijl hij heel wijselijk 't leelijke vergat; zooals b.v. waar hij 't heeft over de spreekwoordelijk geworden Hollandsche zindelijkheid, 'die huis en stal en erf vooral op het platteland van een reinheid maakt waardoor ge van de vloeren wel zoudt kunnen eten'. - Zeker, inderdaad, maar als ge dan vraagt naar badkamer en water-closet, wáár blijft dan de 'zindelijkheid'? Ik-voor-mij vind eten van den vloer, zelfs van den meest schoongeboenden, nimmer heel begeerenswaard, en prefereer 'n ordentelijk baden dito closet-gelegenheid, dewelke in de groote steden van ons vaderland heel dikwijls totaal ontbreken in 'beschaafde' menschen woningen, om van de boeren en het platteland niet eenmaal te spreken.

Het Leven van Johannes Calvijn en zijn tijd, door **L. Penning** (uitgave van J.M. Bredée, Rotterdam). - Deze eerste aflevering is de eerste der 20 (à 10 cents per aflevering), welke de geschiedenis van Calvijn moeten mededeelen op dezelfde wijze, waarop vroeger het Leven van de Ruyter, insgelijks door Penning, tot stand kwam. Waar ons volk zoo door en door calvinistisch voelt, zal deze uitgave wel aftrek

vinden. In 1909 wordt het 400 jaar sinds deze hervormer, die zulk een afdoenden invloed uitoefende op het protestantisme ten onzent, het levenslicht zag. Reden te meer voor hen die niet veel van hem afweten zich dit werkje aanteschaffen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 16.) IX.

Zoo werden de Zondagen mijn lichtpunten. 's Ochtends al het eenigzins feestelijke van zich op zijn best kleeden, en dan gauw ontbijten gaan, om daarna troost en kracht te putten voor alles wat hinderde of pijn deed, of moeilijk viel om te dragen, uit die godsdienstoefening, bijgewoond onder mij sympathieke menschen; - want dat zal tot die Zondagsstemming ook wel hebben bijgedragen, denk ik, dat ik in die dagen een familie leerde kennen, wier handel en wandel in den lieflijksten zin een diepen indruk op mij maakte. Zij waren het die mij toonden, dat de *echte*

aristocratie niets minder is dan hoogmoedig, dat de *echte* Christen zich niet schaamt openlijk om te gaan met wien dan ook. Behoorende tot de eerste kringen, daarin veel uitgaande door hun positie, waren die broer en zusters toonbeelden van de beminnelijkste bescheidenheid, van de meest verfijnde beschaving van geest, gepaard aan de getrouwst mogelijke plichtsbetrachting. Men behoeft hier geen liefdeshistorietje achter te zoeken, hij had ruim en breed mijn vader kunnen zijn; gelijk ik ook tot hem opzag met de héél groote vereering van een kind. - Er zijn menschen, die zoo hoog boven ons staan, dat wij hen niet met aardsche overwegingen of berekeningen van welken aard ook in verband brengen in onze gedachten. Zoo ging het mij in die dagen ten opzichte van die menschen; zij waren voor mij idealen, van godsvrucht en van adel beide; - en ik beschouwde hen ook alleen in dat licht van *idealen.*

Laat mij er al dadelijk bijvoegen, dat, bij zooveel latere ontgoocheling, zij althans voor mij gebleven zijn die ze toen schenen, eerlijke, *waarachtig* brave, in hun *eigen* leven hun christendom belijdende aristocraten, zonder vlek of smaad. -

- - - Want ach God - dat is het waarvan ik zooeven sprak toen ik zeide, dat den Haag mij veel desillusie heeft gebracht - wat al openbaringen van wereldzin, in die voorname christenkringen, waarvan ik uit de verte had geloofd dat zij waarachtig *God* dienden.! -

'En weet je wat zóó héérlijk is' - zei een van die orthodoxe dames tot mijn moeder, in mijne tegenwoordigheid, 'Dominee X. - (zal *ik* hem beleefdheidshalve hier maar betitelen) heeft alles zoo ingericht dat B. (hare dochter, die werd aangenomen en bevestigd) bij 't Avondmaal heelemaal blijft onder haar eigen clubje'. - Ze noemde daarbij eenige namen van freules, waardig gekeurd door haar en den predikant in questie in gezelschap van haar dochter aan te zitten aan dat heilig Maal, dat bij uitstek vertegenwoordigt, juist voor *orthodoxe*-protestanten, een van nederigheid en schulderkentenis en gelijkheid in zonde voor God, een herdenking van Hem, die, volgens hun belijden Zelf Gods eigen Zoon, zich nogtans niet schaamde met visscherslieden brood te eten en wijn te drinken, en ons als een nalatenschap opdroeg: 'Zoo dikwijls gij dit doet, doet het ter mijner gedachtenis.' -

O, ik weet wel, dat het op zich zelf niet zoo heel veel beteekent, wanneer de een of ander aldus verraadt zijn wereldschen aard onder godsdienstvernis; maar 't feit, dat die dominee, een *orthodoxe* mode-dominee van 't zuiverste water, aan zulken jammerlijken hoogmoed zijn zegel hechtte, door de meidenen burgermeisjes-toevloed van de Paaschaannemingdagen handig te leiden naar andere Avondmaaltafels dan die welke hij had àpart gehouden voor zijn freuletjes-troepje, het feit dat niet alleen *die* moeder, maar heel haar vroom aristocratisch-orthodox kringetje mèt haar zulk een beleediging en bespotting van Christus' leer heel natuurlijk en heel 'lief' vond, dat gaf me een nieuwen, een *droevigen* kijk op Haagsche high-life-christenzin. -

En in de politiek dezer Christenen ging 't mij niet beter. Nu aanschouwde ik van nabij, wat ik tot hiertoe alleen uit de verte had meegeleefd. Ik zag dat het heel 'verstandig' werd gevonden, wanneer een van de anti-revolutionaire leiders, om gelijk te krijgen, een brief in de tweede Kamer slechts ten deele voorlas, die, had hij hem in zijn geheel gelezen, precies den *tegenovergestelden* indruk zou hebben gemaakt op de hoorders. - Dat uitgevers, die uit een slechte critiek een páár goedkeurende volzinnen schiften, en die dan alléén afdrukken als reclame bij hun uitgave, op die wijze handig het slechte verzwijgen en het mooie-alleen wereldkundig maken, zie, dat is een truc, dien men den *handelsman* vergeeft. Maar is zulk een

onoprecht geknoei waardig den *Christen*-staatsman? ‘Taktiek’ werd bewonderend gezegd door zijn partijgenooten, die hij op die ‘handige’ wijze inderdaad een ingrijpend succes bezorgde.

Helaas, helaas, ik zag zooveel van dien aard, zooveel dat ik niet kan zeggen, omdat de betrokkenen nog leven dikwijls...

Ik geloof, op grond van mijn eigen ervaringen, aan de instinctmatige reinheid van een meisje, ook al weet zij niet, en begrijpt zij niet. Ik was toen, in die dagen waarin ik mijn eerste huwelijksaanzoek kreeg, nog zóó onnoozel, dat ik me van het daaraan verbondene absoluut geen rekenschap gaf, alleen maar 'n vage voorstelling had van ‘samen met een man de slaapkamer moeten deelen.’ *Dat* echter leek me zoo afdoend-tegenstandig als je niet van elkaar hield, dat ik geen oogenblik in twijfel was omtrent mijn afwijzend besluit. - En daarom geloof ik ook niet aan die quasi-onschuldige juffers, die je willen wijs maken, dat ze zoo aandoenlijk-onwetend den echt zijn ingegaan, en door het daarna zoo vreeselijk geschrikt en ont-

goocheld werden. Want, ook zonder te weten, zegt een inwendige stem je, dat je *niet* houdt van iemand, niet op *die* manier, om je leven met hem te willen deelen.

Onschuld-aanstellerij was in die dagen meer mode dan tegenwoordig, nu de heel-jonge-meisjes er juist een eer in stellen *te laten* uitkomen, dat ze *alles* weten tot in de fijnste puntjes. Ik heb altijd instinctmatig 't onreine van die onschuld-aanstellerij gevoeld. Een herinnering eraan komt in me op. Ik was toen bij familie gelogeerd te Z., een zoowat vijftien-jarig kind, tot mijn groot verdriet nog in de korte rokken, waarvoor m'n moeder, ondanks mijn lengte, een groote voorliefde had, omdat het haar pijn deed ook haar jongste te zien ontgroeien aan de kinderschoenen. - Er woonde daar nog andere familie van ons; twee heel mooie jonge meisjes waren er onder van achttien en negentien jaar, die, gerugsteund door hare vrome mama, de rol van den beminnelijken eenvoud van niets weten speelden, op een degoutante manier. Op zekeren dag, terwijl ik er in den tuin op visite was, kwam een nog jonge man, van in de dertig à veertig jaren ongeveer, ineens het hek binnen, en, zonder zich te bedenken, heel quasi-naief, wierp de negentienjarige 'onschuldige' zich om zijn hals, en zoende hem met groote hartstochtelijkheid op beide wangen; hetgeen, gegeven haar bekoorlijk persoontje, den bezoeker blijkbaar zeer welkom was, zoodat hij zijnerzijds niet in gebreke bleef. Vervolgens werd hij, na ook de tweede zuster even 'broederlijk' omhelsd te hebben, aan mij voorgesteld als de voormalige christelijke hoofdonderwijzer van de christelijke school te Z, sinds eenige maanden overgeplaatst naar elders; en die nu zijn ex-leerlingen kwam bezoeken. Met een zalvend gebaar stak hij zijn hand uit naar mij; maar ik, instinctmatig gedegouteerd door die quasie-naïeve vertooning, waarvan ik het zuiver zinnen-begeerige dat er achter school onberedeneerd voelde, hield stijfjes en onvriendelijk mijn beide handen op den rug. - Groot tumult den volgenden dag. De hoogst vrome en hoogst 'eenvoudige' mama kwam mijne moeder inlichten omtrent het voorgevallene.

Aan freuletjes-hoogmoed werd het gebeurde door haar toegeschreven. Wat verbeeldde ik mij wel; was ik dan te voornaam om een christelijk hoofdonderwijzer mijn hand te reiken, alleen omdat die man van eenvoudige afkomst was? O, de vrome vrouw had zich zóó bedroefd over zulk een hoogmoedigen karaktertrek!

Ik had, door dat zelfde instinctmatige gevoel van weerzin over 't gemeene, over 't wulpsch-begeerige, dat ik gelezen had in die mooie meisjes-oogen en die quasi zedige onderwijzers-blikken, en vooral om de huichelarij van 'christelijken' 'eenvoud' waarmede dit alles werd overmanteld, bij mijn thuiskomst mij niet uitgelaten tegen mijn ouders over wat ik had bijgewoond. Eend ochter uit zich, geloof ik, niet over *zulke* dingen tot een vader; met mijne ziekelijke moeder was ik te veel in een verhouding van verpleegstertje tot lijdende. Nu werd ik echter in verhoor genomen door deze laatste, en aan haar kon ik duidelijk maken dat géén hoogmoed tegen den nederigen afkomst van dien man, maar een naieve behoefte om op *mijn* manier te protesteeren, door hoogheid, tegen het te kort aan vrouwelijke waarde, betoond door mijn oudere verre-nichtjes, mijn onvriendelijke handelwijze bijna onbewust had geïnfluenceerd. -

'Ik vond het zoo *vies,* was mijn stopwoord. En, omdat ik 't *vies* vond, *wou* ik hem geen hand geven. Ik *wou* niet.'

Mijn moeder begreep. En ik geloof dat ze het der vrome aanstellerige mama heeft duidelijk gemaakt óók, hoe *zij* er over dacht. Een paar jaar later deed de oudste dochter in questie een besliste mesaillance, waarover heel haar toen ineens

niet-nederig-christelijke, maar zeer-hoogmoedig-wereldsche familie wraak riep. Mij heeft dat nooit verwonderd, na wat ik toen gezien had. Zij kon geen man weigeren; die 't eerste durfde wagen, die had haar; en in haar oogen zal daarom ook de bewuste, dien zij huwde, hoeveel lager in stand dan zij, wel *dat* hebben gelezen, dat hij gerust *kon* durven, *en* nemen.

(*Wordt vervolgd.*)

Gedachtenwisseling.

Aan den Heer Otto Knaap.

Uw verweer in dit blad van 23 Sept. jl. heeft, tot mijn spijt moet ik het zeggen, op mij een onaangenamen indruk gemaakt. Niet omdat mijn rasgevoel gekwetst zou zijn, zooals gij het uitdrukt. Wanneer er een joodsch *ras*gevoel bestaat (waarvan het bewijs U zeker moeilijk zou vallen), dan gaat het bij mij en andere denkende joden niet verder, dan dat wij recht en gelijkheid wenschen. Geenszins verlangen wij, dat de zonden of gebreken van joden of der joden verbloemd worden, maar evenmin, dat deze vergroot worden voorgesteld, zonder bewijs worden aangenomen, en dat den joden wordt aangewreven, wat één of enkelen misdoen.

Wij verlangen niet meer of minder dan dat wij beoordeeld of behandeld worden naar denzelfden maatstaf of grondslag, als die welke voor niet-joden wordt aangenomen. *Die dat niet doet,* ik zeg het nogmaals, *is een antisemiet.* En U heer Knaap, moet ik daarom tot nog toe tot de antisemieten rekenen. Het trof mij onaangenaam, zulks bij een beschaafd, ontwikkeld persoon, als gij zijt, te moeten waarnemen.

Of er wel of niet polynesisch bloed in Uw aderen vloeit, of gij wel- of niet geloovig Christen zijt, heeft hiermede niets te maken.

Als grondslag dient voor mij alleen, hetgeen gij schrijft en daaruit kan ik het bewijs van mijn beschuldiging gemakkelijk leveren.

Eén verzoek mag ik U zeker wel doen. Laat het verstand iedere gedachte, ieder woord, dat gij neerschrijft controleeren. Laat U niet beinvloeden door enkele indrukken uit Uw leven of door de gesprekken, die gevoerd worden in den kring, waarin gij verkeert (en die naar ik vermoed, antisemietisch getint is). Op zulke bases mag geen ernstig sociaal betoog opgebouwd worden.

Nu ter zake. Gij hebt in Uw artikel van 1 Juli gedecreteerd, dat de joden hebben verkapte zucht naar macht en schotvrij machtsmisbruik, gepaard aan gebrek aan persoonlijken moed. Gij leverdet geen bewijzen, voor hetgeen gij neerschreeft, behalve wat het gebrek aan persoonlijken moed betrof, als voorbeeld waarvan gij de Dreyfuszaak noemdet.

Een geheele menschengroep zoo te veroordeelen zonder bewijs, had reeds den schijn van het aanleggen van eenen anderen maatstaf, in casu dus van antisemietisme. Het kon echter ook nog een onwillekeurig verzuim zijn. Ik sommeerde U daarom tot het leveren der bewijzen en weerlegde reeds bij voorbaat Uwe beschuldigingen. En wat antwoordet gij?

Ten opzichte van de verkapte zucht naar macht en het schotvrij machtsmisbruik verwees ik U naar ons land, waar de joden zich sinds eeuwen vrij bewogen hebben en niets van deze joodsche euvelen bekend is. Gij neemt geen nota hiervan, maar antwoordt met te wijzen op baron de Reinach en Cornelis Herz, die ‘een tijdlang in Frankrijk daadwerkelijk regeerden’ (Uw eigen woorden). Van dit ‘daadwerkelijk regeeren’ is mij niets bekend, hoogstens van eenigen invloed in de hoogere kringen. Maar gesteld, Uwe bewering was waar. Dan is het toch meer dan lichtvaardig, om de jodenheid iets te verwijten, waaraan twee, zegge twee joden zich ‘een tijdlang’ zouden schuldig gemaakt hebben. En (ik zal U aantoonen dat ik ook iets van die geschiedenis weet en aanvullen wat gij m.i. ten onrechte verzwijgt) dat, terwijl in diezelfde schandalen naast die twee joden vele christenen, de Lesseps met zijn aanhang van kamerleden en hooggeplaatsten, betrokken waren. - Mijnheer Knaap het vellen van zulk een vonnis op zulke gronden is het beoordeelen naar een anderen maatstaf. Hier zetelt de invloed van een vooraf bestaanden afkeer, dit is een zuiver antisemietisme.

Gij beweerdet, dat de joden zich in de Dreyfuszaak laf zouden gedragen hebben, door aan anderen de kastanjes uit het vuur te laten halen. Ik ontkende dit, wees er op, dat de antisemieten in Frankrijk altijd schreeuwden over het werk der joden in deze zaak, noemde U de namen van Lazare en Reinach en zette uiteen, hoe moeilijk het speciaal voor den jood was, hier op te treden, omdat aan diens goede trouw al spoedig zou getwijfeld worden, enkel en alleen, wijl het een jood gold.

Wat antwoordt gij hierop? Gij erkent de grootheid en moed van Bernard Lazare (waarom hebt gij zulks niet vrijwillig in Uw eersten aanval vermeld?) en spreekt evenmin tegen, dat Reinach moedig gestreden heeft. Maar gij gaat (wat ik niet mooi kan vinden) verdacht maken, door te zeggen, dat R. volgens Uw overtuiging ‘zijn tusschenkomst bij lange na niet uitsluitend heeft verleend met zuiver menschelijke gevoelens en overwegingen.’ Gij begaat hier weer dezelfde fout als andere malen,

nl. dat gij Uw persoonlijke antipathie hooger laat gelden dan of in de plaats treden van deugdelijke argumenten.

Het moedig optreden van de joden in de Dreyfuszaak hebt gij dus niet kunnen weerleggen, geen woord zegt ge over de door mij aangevoerde lafheid van vele niet-joden in dezelfde affaire. Waarom nu niet erkend, dat gij U althans, wat de Dreyfuszaak betreft, vergist hebt, dat gij ten onrechte deze zaak als bewijs voor Uwe stelling gebruiktet?

Uitvoerig heb ik verder Uw verwijt van gebrek aan persoonlijken moed weerlegd, op grond van een aantal bekende feiten uit de historie en op grond van hetgeen een ieder in de tegenwoordige maatschappij kan waarnemen, toonde ik U aan, dat de joden wel blijken van persoonlijken moed hadden gegeven zoowel op het slagveld als in de samenleving.

Gij gaat heen en zegt: soldatenmoed is van twijfelachtige gehalte, het is de moed der wanhoop en in den moed der joodsche revolutionnairen in Rusland is volgens U niets verwonderlijks, omdat de joden daar zooveel te lijden hebben. -

Deze laatste verklaring is ongetwijfeld juist, maar door deze verklaring weerlegt gij toch niet het bestaan van dien moed. - Als U het in de waagschaal stellen of opofferen van eigen belangen tot zelfs van het leven toe terwille van anderen of van de gemeenschap niet aanmerkt als persoonlijke moed, dan verstaat gij onder die uitdrukking wat anders dan de heele wereld en dan is het wenschelijk, dat gij een klare uiteenzetting geeft van Uw afwijkende opvatting. En ik ben benieuwd, of het U daarna ook maar eenigermate mogelijk is te bewijzen, dat de joden, ten opzichte hetgeen *gij* moed noemt, ongunstig afsteken bij hunne medeburgers. Tot nog toe zoek ik in Uwe artikels te vergeefs naar een schaduw van bewijs voor de joodsche lafheid. Want gij zult toch niet kunnen ontkennen, dat Uw ervaring zeker niet (tegenover de door mij aangehaalde feiten) geen bewijs kan genoemd worden. Vooral waar gij hier zelve blijk gaaft een vluchtig, onnauwkeurig opmerker te zijn. Ik bedoel, waar U spreekt van de inkonsekwenties, die U in mijn protest trof. Gij meent daarin te lezen, dat de toeroep ‘verzuimt niet U zelven te herzien’ wel uit mijn, doch niet uit Uw mond mocht komen. Lieve vriend, dat staat er niet. Nergens heb ik U het recht van dien toeroep ontzegd, integendeel, ik schreef duidelijk: Daarom vraag ik U: roept *ook* Uwe medechristenen toe: ‘Verzuimt enz.’

Ziehier een duidelijk voorbeeld, hoe gij ten onrechte hebt geconcludeerd tot het bestaan van een slechte eigenschap (misschien meent gij wel een raskenmerk ontdekt te hebben). Vraag U

zelve nu eens af: Is de oorzaak van mijn vergissing alleen vluchtigheid of huist er in mij al zekeren tegenzin tegen de jodenheid? En onderzoek eens verder bij U zelven of gij niet vroeger vaak te lichtvaardig hebt ge- en veroordeeld. Zeker zal ik de laatste zijn om te ontkennen, dat ook onder de joden minderwaardige karakters voorkomen. Ik heb in mijn eerste protest reeds gezegd: Waarom zouden de joden geheel vrij zijn van een onhebbelijkheid, die ook onder christenen gevonden wordt? Maar hier gaat het om een oordeel over het geheel en dit oordeel mag niet gebaseerd worden op de eigenschappen van een gedeelte. Zoodra gij de feilen van enkelen voor die van velen of allen houdt, vervalt gij in een onrechtvaardige, partijdige beoordeeling, die de grondslag is van het antisemietisme.

Nu nog de vraag: zijn de joden in de verschillende staten gasten? Gij wijst daar op een verschil met de Hugenoten n.l. dat bloedmenging onder de joden uitzondering is. Indien gij werkelijk gelooft, dat daar het kernpunt van de al- of niet staatkundige gelijkheid zetelt, dan moet ik U dat geloof ontnemen. In Duitschland is die bloedmenging verre van uitzondering. Daar is meer dan één zesde, in Berlijn zelfs meer dan één derde der joodsche huwelijken gemengd. (Zie Dr. A. Kuiper. Het Joodsche probleem, blz. 254). Was uwe voorstelling juist, dan moest in dat land wel zeer weinig verzet bestaan tegen de staatkundige gelijkheid der joden.

Het is echter juist andersom. Er heerscht in Duitschland meer antisemietisme, dan in eenig ander beschaafd Westersch land. (Misschien uitgezonderd Oostenrijk, waar ook de gemengde huwelijken talrijk zijn). Dit huwen onder elkaar is een uitvloeisel van de godsdienstvoorschriften en wordt ook gevonden onder katholieken en calvinisten (en onder de adelijken, wier burgelijke gelijkheid toch door niemand in twijfel wordt getrokken).

Indien gij verder rekening houdt met het milieu, waaruit de U bekende joden en christenen zijn gesproten, zult gij meer en meer gaan inzien, dat die overoude zeden en gewoonten voor een deel goed verklaarbaar, voor een ander deel te danken zijn aan de godsdienst. En het uitoefenen of belijden van eenige godsdienst, zult toch ook gij niet willen stellen als een hinderpaal voor het erlangen der volkomen staatsburgelijke gelijkheid.

Mijn hoofdmotief voor onze volkomen gelijke rechten was, dat wij geen van beiden het land gesticht hebben, maar dat wij door de geboorte, het verblijf en het werken voor de belangen van het vaderland van onze voorouders en ons zelve ons een gelijk recht verworven hebben. Dit motief laat gij geheel onbesproken. Indien ik hieruit mag afleiden, dat gij het erkent, dan mag ik toch zeker wel van U vragen, dat gij Uwe uitspraak, als zouden de joden slechts gasten zijn, reeds thans herroept. Maar daarbij eisch ik van U de terugname van ééne uitdrukking, die zeker Uws ondanks Uw pen ontglipt is, nl. dat de joden vormen een staatje in den staat. Ik zou zulks niet eens willen zeggen van de katholieken, die behalve een geloofsgemeenschap hier te lande ook een staatkundige partij vormen, waar het vrij bekend is, dat die partij zich niet richt tegen de belangen van den Staat. Zulk een uitspraak zou een onware beschuldiging zijn. En wat de joden betreft is zulks zeker het geval. Gij hebt in Nederland gewoond en daarom weet gij, dat de joden daar niet vormen één politiek geheel, veel minder een staatje in den Staat, dat zij geen eigen belangen hebben of voorstaan, hetwelk strijdig is met die der andere bevolking.

Toen gij Uw schrijven geëindigd hadt, overkwam U droefheid, bij mij is er thans een zoete hoop. Ik geloof in U een mensch gevonden te hebben, die het ware en het

goede wil, die zich slechts te veel laat leiden door het gevoel en te weinig door de redeneering en die door toevallige omstandigheden of invloeden uit zijn omgeving oogenblikkelijk eenige afkeer van de joden heeft. Ik verwacht daarom, dat gij zult willen voldoen aan mijn verzoek, om de joden eens onpartijdig te bestudeeren. Wil b.v. naast de heftige jodenvijandige werken van Drumont, de kalme boeken van Leroy-Beaulieu (bv. Israël chez les nations) of van Renan*) lezen. Wil overal goed uit Uw eigen oogen zien en niet, zooals, naar ik vermoed tot nog toe, door antisemietische brilleglazen. Tracht bij elke eigenschap, die gij bij een aantal joden opmerkt, na te gaan of deze specifiek of overwegend bij hen voorkomt. Neem het milieu behoorlijk in aanmerking. Zoek naar de waarheid. Dan weet ik zeker, dat vele verschillen, die gij nu nog meent te zien tusschen Christenen en Joden zullen verdwijnen als sneeuw voor de zon en dat gij Uw oordeel ernstig zult wijzigen.

Sneek, Oct. 1908.

L. HERTZBERGER.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Eenvoudig toch smaakvol. - Ten eerste moet ik U zeggen, dat Uw vragen mij héél welkom zijn; vooral omdat gij ze zoo duidelijk doet, en mij zoo nauwkeurig alles uitlegt omtrent Uw figuur, enz. Ik wilde wel, dat àl mijn vraagsters zoo nauwkeurig waren als gij! Ga gerust vóórt met vragen, en denk niet, dat gij 'vrijpostig' zijt. Ten eerste de japon-questie. Op zich zelf beschouwd kunt gij een donkerroode japon heel goed dragen; daarvan ben ik, na de beschrijving van Uw persoontje, overtuigd. Maar, zal een zóó sprekende kleur U niet heel gauw vervelen, wanneer gij er den heelen winter mede moet uitgaan, en óók nog daarna, vooral in een klein plaatsje? En dan de kleur van Uw wintermantel dáárbij! Als gij de andere, oudere japon stéeds op *straat* kunt dragen, met den mantel, dan is het iets anders, want dan zoudt gij de donkerroode japon alléén in huis kunnen aantrekken, bij feestjes, avondgelegenheden, enz., en, tegen het voorjaar, kunt gij haar dan, zonder mantel, buiten dragen. Ik zou haar dan laten maken, daar gij slank zijt, in een eenvoudigen directoire-stijl, lange, een beetje sleepende rok, heel glad om de heupen, en heel gladde, lange, tot over de handen vallende mouwen. Neen, geen bandfluweel, dat is niet chic. Als gij een aparte garneering wenscht, laat dan een paar gróóte aparte knoopen aanbrengen op de taille, of de ceintuur; (hoog om het middel, en van achteren hoog, *boven* het

*) b v. naast de 'Antisemieten-katechismus' van Th. Fritsch 'das Wesen der Antisemieten' van Dr. Heinrich Graf Coudenhove.

middel.) Op de rokken is een garneering van breed galon ook nog in de mode, maar ik vind dit te opzichtig, en zou het U niet aanraden - Indien gij de japon *met* den mantel moet dragen, dan raad ik U een andere kleur aan, en, met het oog op die van den mantel, blijft dan alléén over bruin of grijs. Bruin, in alle tinten, is dezen winter zeer in de mode; grijs zou bij uw mantel goed kleuren. De stijl, dien ik U zou aanraden, blijft dezelfde als voor de roode japon; aan den hals een fijn inzet-stuk van witte guipure geeft steeds iets gekleeds. - Ten tweede, de hoed-questie. Op zichzelf is een witte hoed met rood lint niet leelijk, maar, in ons klimaat, en in een kleine omgeving, en om er steeds mee uit te gaan, zou een witte hoed U dadelijk vervelen, en ook vuil staan in de sneeuw. Die modes komen vàn en zijn vóór de Riviera, en staan *hier* niet; tenzij per rijtuig of in de kamer, op teas! - Ik vind een geheel rooden hoed voor U zeer mooi; als het gaat om de nuance van uw mantel. Is die niet *te* hard van tint, dan zal het wel gaan; anders zou ik liever de kleur van Uw japon kiezen. Daar gij zoo frisch van teint zijt, zal een gehéél grijze hoed U óók zeer goed staan, en, als gij zooveel van wit houdt, dan kunt gij dien garneeren met die héél-groote witte zijden rozen, die dezen winter zoo veel gedragen worden. Wat dunkt U daarvan?; op grijs vilt, of ook op zwart fluweel, een breede rand rondom den bol, die breed en plat moet zijn!

Ten derde, het bont mutsje! Zeker worden zulke mutsjes nog gedragen; vooral op Uw leeftijd, en bij uw figuurtje, staan zij aardig! En, rijdt gij niet schaatsen? Stellig wel, in Uw provincie? Daarbij behóórt het! Nu zegt gij echter niet, wat gij bedoelt met een 'crême'-mutsje? En evenmin van wèlk bont uw 'licht-bruin' mofje is? Ik zou nooit mutsje en mof zóó verschillend nemen. Bedoelt gij breitschwanz? Is Uw mofje van bever of van ander bont? Als het een bever mof is, neem er dan een bever mutsje bij. Daar zeer groote moffen nog mode zijn, zoudt gij den Uwen, als gij handig zijt, kunnen vergrooten met fluweel of zijde, en er het bont in streepen langs kunnen zetten. - Schrijf mij nog eens precies, wat gij bedoelt met 'crême' voor Uw mutsje! Ten vierde. Gij moet Uw haar dat, naar Uw beschrijving, zeer mooi en dik is, zeer zeker *ten spoedigste* wasschen, en dat geregeld *blijven* doen. Hoe dikwijls, hangt af van de meer of mindere droogte ervan. Is het vettig uitteraard, dan om de drie weken, minstens. Anders is om de maand voldoende. Gij haalt U bij een vertrouwden drogist of dito kapper een poeder tot dat doel; de gebruiksaanwijzing staat erop. Als gij daarin Uw haar flink hebt uitgewasschen, dan spoelt gij het nog een paar maal af met lauw water, zonder zeep; daarna nòg eens met een camillen-aftreksel, om de kleur te behouden Dan laat gij het goed uithangen, en drogen, en, als het daarna droog is, borstelt gij het voorzichtig uit. Gij zult eens zien, dat gij dan nog eens zooveel haar hebt, dan vóór dien tijd. Ten vijfde, de teint-onreinheden! Die kunnen met Uw gezondheid in verband staan; met spijsvertering of zoo iets. Zij kunnen óók komen van slecht, hard water. Oók kunt gij wellicht een verkeerde zeep, of mondwater, of tandpoeder gebruiken, die er op influenceeren! Onlangs schreef een deskundige uit Indië, M.W., in deze rubriek een ingez. stuk, waarin zij waarschuwde tegen odol, door een haar bekend geval; en onze hoofdredactrice kent een dito van odol, en heeft het voornemen het hier mee te deelen. Kan dat dus bij U de oorzaak misschien zijn? - Ik wil U niet op goed geluk middelen *ertegen* aanraden, want dat zou kwakzalveren zijn, dat U heel goed zou kunnen schaden. Alleen een betrouwbaar huid-specialiteit kan beoordeelen wat *ertegen* te doen, als het uit Uw gestel voortkomt. Ten zesde, die fijne odeurs! Die zijn, als zij *goed* zijn, en niet vulgair aandoen zullen, nóóit

goedkoop. Gij moet een sachet, (violet, iris, etc.,) in uw linnengoed leggen, of ook Uw kleederen bedroppelen met een páár droppels van een héél fijne essence. *Rimmel*, den Haag, en Amsterdam, kan U daarin helpen; vraag catalogus aan.

Als gij mij niet hebt begrepen, of iets hebt vergeten, of nog méér wilt weten, dan schrijf gerust. En vertel mij eens wât gij deedt, en of ik U heb kunnen helpen.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Mevr: **van der S. - van K.** - Dank voor Uw vriendelijke kaart. U hebt zeker intusschen in de Lelie gezien de afrekening van mej: Pelsma; waaronder Uw naam, meen ik, voorkomt? Hoe heerlijk dat zij daarmede zooveel succes had!

Maria Petrovna. - Alles in orde ontvangen. Zooals gij ziet heb ik het Tolstoi-artikel reeds geplaatst.

H.Z.E.S. - Uw kaart en Uw brief ontving ik beide; indien ik op den laatsten niet antwoord is dit, omdat gij anonym schrijft. Ik heb, waar het die *beoordeeling* van uw *werk* gold, om de door U opgegeven, door mij gebillijkte redenen, daarmede genoegen genomen. Maar, waar ik als beslisten stelregel heb aangenomen geen anonyme correspondentie te beantwoorden, zult gij zelf inzien, dat ik mij overigens moet bepalen tot wat ik deed voor U, en dus onmogelijk kan antwoorden verder.

N°. 10. - Als iets is geplaatst als 'ingezonden' wordt het niet gehonoreerd. Ik weet echter niet precies wat gij bedoelt; dus, schrijf gij er liever den uitgever direct over, want dan kan *hij* het nazien. - Ik wil gaarne opnemen die toegezegde circulaire. Hebt gij nog iets gehoord van de dame, die onlangs in de toilet-rubriek vroeg naar een adres voor verbeterde reform-onderkleeding, en die o.a. óók naar *U* is verwezen door de toilet-red.? Welk een heerlijk succes met die oudjes! Ik kom er rond voor uit, dat

ik groote achting heb gekregen voor U door Uw doen in deze heele zaak! Een warmen handdruk ervoor![*)]

Eunice. - Ik schrikte eerst heel erg van uw jobstijding, maar toen ik zag *wie* U dat had gezegd vond ik 't veel minder bedenkelijk, omdat ik van dien man zulke flaters weet, en U met overtuigende bewijzen kan aanvoeren, dat ik niet heel veel geloof aan zijn voorspellingen. Daar nu intusschen óók uw eigen dokter U heeft gerustgesteld, en het met hem onéén s is, zal, hoop en vertrouw ik, die laatstgenoemde het wel méér bij 't rechte eind hebben dan de eerste. Inderdaad zal de *rust* en de *kalmte* wel helpen U op de been te brengen, en is er, hopen we, geen sprake van zulk een droevige ziekte als waarover gij schreeft. Uw latere briefjes waren ook al veel opgeruimder, gelukkig.

Ik geloof, eerlijk gezegd, *als* ik zooiets moest doen, dat ik *ons* land half-werk zou vinden. Dat zeg ik U ronduit. Het klimaat bij ons is zoo vochtig en kil dat het voor die kuur een groot nadeel *blijft.* - En er is heel veel baatzucht bij dat oprichten van zulke sanatoria; dat kunt gij, als gij even nadenkt, toch wel begrijpen. Als de patienten buitenslands gaan, gaat het geld ook buitenslands, aan doktoren dáár!

*) Intusschen zooeven circulaire, courant en brief ontvangen.

Ja, dat begrijp ik, wat dat voor U zijn zal, *dat* afscheid! Niet zonder reden denk ik altijd: Ik zou geen grootere kinderen wenschen, geloof ik. Juist *die* dingen zouden me zoo véél kosten; te véel geloof ik. En ze kunnen toch niet *altijd* klein blijven. Daarbij, voor U is het zoo héél droevig, juist hem te zien heengaan! U moet maar denken, beter zóó, met zulk een trots, dan zooals zoo menigeen afscheid neemt van 'n volwassen zoon; omdat hij niet wil oppassen. - Laat U me nu eens *gauw* weten wáár U zit, en hoe het met U gaat. Als U niet mag schrijven, laat een ander het dan berichten met twee woorden.†)

Ada. - *Ik* kon daar niets aan doen, aan die advertentie. Zoo iets beslist de uitgever; het lag aan den door U gekozen vorm. Neen, van lastig maken is geen questie. Gij kunt mij gerust al die dingen vragen, en herhalen óók. Ja, gij moet dat geld aan den uitgever direct overmaken. Steeds gaarne tot Uw dienst.

Excelsior. - Hartelijk dank voor de mooie kaart. Gij hadt mij verboden te antwoorden. Vandaar dat ik U niets liet hooren. Hartelijk geluk gewenscht met al het nieuwe. Gij begrijpt mij toch?

Hyacinthe. - Vriendelijk dank voor Uw briefje. - Wat Uw verzoek aangaat, ja, inderdaad, datzelfde wat *gij* mij vraagt, wordt mij door zóó velen verzocht, dat ik, als *vasten* regel, zonder uitzondering te maken, het *altijd* weiger. Wat ik den een toesta kan ik den ander niet afslaan, en niet alleen zou mij dat al te veel tijd nemen, maar ook mag ik het niet doen om mijn gezondheid, daar ik mij om den toestand van mijn hart niet mag vermoeien lichamelijk, met lang en veel spreken. Schriftelijk sta ik steeds en ten allen tijde tot Uw dienst. Met vriendelijken groet.

Louise B.B. - Uit Uw briefje bleek mij niet of gij abonnee zijt? Ik hoop dus dat dit antwoord onder Uw oogen komt. Meldt het mij s.v.p. Als gij een stukje terug verlangt, dan moet gij mij daarvoor porto zenden. Daar gij het door U aangebodene schreeft ‘op verzoek’ van den bezitter der inrichting waarover het handelt, is het niets anders dan een soort reclame voor hem. En gij vraagt mij naief welk honorarium *ik* U daarvoor zal aanbieden! *Indien* ik 't stukje opnam zou de bedoelde heer U voor Uw moeite moeten betalen; maar ik denk er niet aan natuurlijk. Het ligt dus tegen porto ter Uwer beschikking.

Dirk ten Haghe. - Mijn correspondentie aan U was afgedrukt bij ontvangst van Uw laatste briefje. - *Ik* geloof ook dat er tusschen U en mij een misverstand heerscht, en wel een van eenigzins dieperen aard, omdat ik zie dat gij en ik aan de deugden: zelfopoffering en geduld hier 'n verschillende beteekenis hechten. Immers, de soort man dien U mij schildert in dit Uw laatste briefje als 'n soort ideaal, wèl in het bezit van wat U noemt ‘geduld en zelfopoffering’, o ja, ik ken hem, ik ken er zelfs vélen zoo, maar **ik** noem dat geen geduld noch zelfopoffering maar integendeel zeer lakenswaardige zwakheid, lafheid, apenliefde. - De man, die in het huishouden die rol speelt, die gij hem toedicht als een mooien karakter-trek, is in mijn oogen 'n *nul*, 'n *nieteling* (en ik herhaal, ik ken juist 'n massa's huishoudingen waar hij inderdaad precies zóó optreedt als U het schildert als zijnde in Uwe oogen iets deugdzaams).

Alles wat U schrijft over de noodzakelijkheid van niet alleen 'n goede-huishoudster maar óók 'n goede opvoedster, 'n goede raadgeefster, te zijn, wil het huwelijk in *innigen* zin gelukkig blijven, ik beäam het ten volle. Maar - - hoevele zulke *innige* gelukkige huwelijken zijn er? Zoo heel enkele maar. En ik geloof niet, wat mij betreft,

†) Intusschen Uw latere correspondenties ontvangen.

dat de meeste menschen, *mannen noch vrouwen*, in dien hoogeren zin *behoefte* hebben aan *innig* geluk. Ik geloof dat in 99 van 100 gevallen de man het heel goed vindt, als z'n vrouw hem lichamelijk bevredigt en zijn huishouden goed-doet, en geen lastig humeur heeft, en hem zijn vrijheid laat, en dat zij van haar kant ook niet heel veel andere eischen stelt dan 'n aangenaam leventje te hebben, met niet te veel bevallingen, en de noodige meiden enz. - Dat is voor de groote meerderheid: 'n heel-gelukkig huwelijk. - Wat gij beschrijft verlangt slechts de enkele, die *diep* voelt; en die blijft in de meeste gevallen of ongehuwd, of krijgt *niet* in het trouwen wat hij of zij eigenlijk noodig had voor dat heel innige huwelijksgeluk.

Wat ik den heer S.v.R. schreef in die gedachtenwisseling, dat meen ik; maar daaruit volgt toch geenzins dat ik niet geloof aan zelfbeheersching op dit gebied. Natuurlijk bestaat die, *moet* die bestaan. Wie zou U *dat* willen tegenspreken.! - Vriendelijk dank voor Uw briefje.

Mej. J. - Ik wil het niet te lang uitstellen U te beantwoorden omdat Uw brief mij veel genoegen deed; vooral Uw onderteekening, die zoo blijkbaar geméénd is, trof me. Hartelijk dank voor Uw vriendelijke woorden aangaande mijn gezondheid. En nu ter zake. Gij doet mij daar een vraag, die heel moeilijk is op te lossen voor mij, omdat gij m.i. hebt rekening te houden niet alleen met U-zelve maar óók met Uw omgeving. Ik geloof als gij (wat ik niet weet), op die school moet bidden en vertellen op 'n orthodox-christelijke manier, maar er niets van gelooft, dan is het Uw *plicht* heen te gaan, en iets anders te zoeken. Indien gij echter alleen gewoon-onderwijs geeft, en Uw twijfel in Uw hart voor U alleen kunt bewaren, dan zou ik in *elk* geval éérst ronduit spreken met de autoriteiten van die school, hun zeggen, dat gij om financieele redenen, en ook om Uw omgeving, niet maar zoo ineens kunt veranderen van betrekking, maar dat gij het nogtans Uw plicht acht in elk geval eerlijk en oprecht hun Uw twijfel-standpunt duidelijk te maken. Wenschen *zij* dan dat gij heengaat, dan moet gij Uw ontslag aanvragen, maar, mij dunkt, als zij zuiver-begrijpende menschen zijn, dan zullen zij-zèlf Uw eerlijkheid eerbiedigen en U hooger stellen dan 'n naam-Christen die huichelt. Alles hangt natuurlijk af van de menschen met wien gij te doen hebt. Zijn zij bekrompen, dan zullen zij U Uw eerlijkheid kwalijk nemen en U wegzenden, maar dat is *dan* ook beter voor U-zelve. Uw vader weet daarenboven toch reeds hoe gij er over denkt (en, dat hij U dáárover aan mij laat schrijven, is een bewijs dat hij niet-bekrompen is, in elk geval.) Hij zal het toch ook niet anders dan kunnen toejuichen, dat gij niet om het lieve geld wilt huichelen, en den kinderen wat voorbidt of voorpraat zonder het te gelooven. - Gij moet nu wèl bedenken, dat ik U raad naar *mijn* beste weten, maar zonder daarbij de pretensie te maken van onfeilbaarheid. Karakter, omstandigheden, enz. doen er veel toe af in elk geval afzonderlijk. Uw geloofstwijfel, zooals gij mij dien beschrijft, heb ik van a - z evenzoo doorgemaakt, alleen kostte het mij niets geen moeite te gelooven, dat ‘elk mensch geheel bedorven is, dat er niets goeds in hem is, en dat alles wat hij doet verkeerd is’. - Want dat geloof ik nog stéédss, ik zie het voor mijn oogen dat het zoo is, ik vind den mensch van 'n minne en verdorven natuur door en door, en ik geloof dat het van de zoogenaamd-vrijzinnige protestanten een zeer gróóte dwaling is, dat zij dit zoo andersom leeren, en zoo pedant spreken van het ‘waarachtig goede’ dat in ieder mensch aanwezig is, en van ‘edele drijfveeren’ enz. enz. Als men hem op den keper beschouwt, is er geen grooter egoïst dan de mensch; en die nog het meeste tot stand brengen voor hunne naasten zijn juist de geloovigen.

Die verzoeningsleer door den dood van Christus is een zaak van gelooven alléén. Door de erfzonde zijn wij allen besmet, door den eersten Adam; door den kruisdood kunnen we ons van de straf daarvoor vrijmaken, door den tweeden Adam als het ware, als we dien dood in dank aanvaarden, als voor *óns* geschied. - Ik heb dat eens in Berlijn, door den hof-prediker, dr. Chrysander, in een Paaschpreek zóó eenvoudig-duidelijk-aangrijpend-mooi hooren uitleggen, dat ik het beter begreep en natuurlijker en aannemelijker vond dan ooit te voren. Zooals ik reeds zeide hierboven, het is een questie van *geloof*, die ik opzichzelf niet moeilijker te aanvaarden vind dan welk ander geloof ook. Iets anders is de gebeds-verhooring. Om niet in herhalingen te vervallen, wil ik U van mij-zelve niet veel vertellen; dat ik U navoel, dat gij mij hebt begrepen, dat is mij zoo duidelijk uit uw brief, dat ik, om die reden hier niet op mijzelve behoef terug te komen. Het voorbeeld echter dat gij mij opnoemt van uw eigen niet-verhoord-zijn, dat is eigenlijk iets waarop een geloovige

U met recht zou kunnen antwoorden: Juist het daarna heeft, volgens uw eigen getuigenis, bewezen dat God beter wist wat goed was voor U dan gij-zelve, en dat Hij dus in uw eigen welbegrepen belang handelde toen Hij uw wensch niet vervulde. Ziet ge, gij-zelve immers schrijft, dat gij nu wel inziet hoe het misschien ten slotte niet voor uw geluk zou zijn geweest; men kan dus, uit een geloovig oogpunt redeneerende, met recht aannemen dat God ditzelfde *dadelijk*, eerder dan gij, wist, en daarom juist uit liefde tot U uw toenmalig gebed niet verhoorde. - Ik ben overtuigd dat het de *menschen*, de *zoogenaamde* geloovigen zijn, die *mij* in mijn geloof het meeste kwaad hebben aangedaan, die mij bewezen hoeveel huichelarij en schijn en zucht om vooruit te komen er schuilt achter de zoogenaamde 'orthodoxie'. Maar ik wil U eerlijk bekennen, dat *ik* niet den moed heb, iemand die nog zoo jong is als gij, door 'n onvoorzichtigen raad verder te vervreemden van wat U nog bleef van Uw geloof. Want het is een vreeselijk ding zijn geloof niet meer bezitten, wees er van overtuigd, dat het veel, oneindiger veel gelukkiger is, als wij nog iets hebben van dien aard om ons aan vast te houden; daarvan ben ik zoo zeker, dat ik bijna schrikte toen ik uw brief las. Gij haalt mij en mijn leven aan, en dat deed mij genoegen, want ik geloof dat iemand die uit *ervaring* tot U kan spreken inderdaad meer beteekent, dan iemand die er maar op los 'preekt'; dat-óók houdt *mij* ten minste Zondags al sinds zoo vele jaren uit de kerk, dat or maar wat op los redeneeren zonder zich te verplaatsen, - te kunnen verplaatsen of te willen verplaatsen, is het óók zoo heel dikwijls, in het lijden en strijden van 'n ander. Dat kan ik in het Uwe, woord voor woord: mij *verplaatsen.* Gij hebt dat ook zeer terecht begrepen gelijk mij Uw brief bewijst. Welnu, juist omdat ik Uw ervaringen heb doorgemaakt, wil ik U, die zooveel jonger zijt dan ik, herinneren aan 'n woord dat eens, jaren-geleden toen alles nog zoo heel verward scheen en raadselachtig in mijn eigen lot en toekomst, tot mij gesproken werd door 'n heel-ouden eerwaardigen Hernnhutter predikant in Duitschland: 'De Heer wil óók zijn *tijd* hebben.' - Later heb ik wel heel dikwijls teruggedacht daaraan; het is alles zoo *anders* gekomen, dan *ik* wilde toen, maar... *Goed* is het toch geworden. Wie weet, of gij dat-zelfde over eenige jaren ook niet zult kunnen zeggen. Gij zegt, dat gij gelooft in God: 'Ik moet in God gelooven of ik wil of niet'. - Als *dat* zoo is, dan zijt gij waarschijnlijk veel minder 'ongeloovig' dan menigeen die zich 'n Christen noemt, en Zondags naar de Kerk gaat, en er in de week gedachtenloos op loszondigt. Ik geloof zeker, *als* er 'n God is, dan zal Hij zoo iemand als U dan ook wel leiden en helpen, of gij aan zijn Bijbel twijfelt, of niet. Mijn raad is daarom: Doe niets overhaast, raadpleeg Uw geweten, en, gebiedt het U heen te gaan omdat gij niet kunt aanblijven zonder te huichelen, *ga* dan. Maar raadpleeg óók ruimdenkende en verstandige menschen van Uw richting, in hoeverre zij U wellicht nog willen behouden ondanks Uw twijfel.

Nu wil ik nog op de rest van Uw brief doorgaan. Wat gij bedoelt omtrent Huberte komt voor in Het Eene noodige. Maar zij komt er niet heel veel meer in voor. De portretten van mij, die gij hebt, zijn heel juist door U beschreven; ook dat van de fluweelen japon met de witte kanten. In dezen jaargang krijgt gij van mij nog een geheel nieuw, van den uitgever. Dat gij die voorrede in Vragensmoede zoo goed hebt begrepen heeft mij innig verheugd; mijn vader en ik hingen zoo innig aan elkander tot op den dag van zijn dood. -

Ja, wat gij schrijft van die te groote gezinsvermeerdering in dat bijzonder geval, keur ik onder zulke omstandigheden insgelijks af. In zulke kringen wordt dat ten

onrechte ‘bijbelsch’ gevonden, dat men er maar op los groote gezinnen krijgt, zonder eenige rekenschap te houden met de omstandigheden, met de zwakke vrouw, of de ongezond-ter-wereld komende kinderen, of hun finantieel *te* onzekere toekomst. Natuurlijk is in zoo'n geval zelfbeheersching en zelf-ontzegging een plicht van de beide ouders. Maar aan den anderen kant is het nog beter dat de vrouw toegeeft, dan dat zij daardoor, door weigeren, den man van zich vervreemdt; aangenomen dat het huwelijk overigens gelukkig is. Ik kan uit de verte daarover, over de omstandigheden van dat geval, niet voldoende oordeelen natuurlijk. Daarvan was ik overtuigd, dat Gonda's hoofdartikel een weerklank zou vinden in menig vrouwengemoed; daarom is het zoo goed dat zij den moed vond tot zulk een mooi getuigenis. - Gij zult mij wezenlijk heel veel genoegen doen, als gij mij vertelt welke stukken U nog meer bevallen in de Lelie, behalve de mijne. Het interesseert mij natuurlijk te hooren wat de lezers boeit, eh wat niet. Bovendien, door alles wat gij mij schrijft, wat het ook is, en waarover ook, leer ik U-zelve het best kennen, en treed U daardoor te nader.

Dat wil ik zoo gaarne, om U te kunnen helpen, U nader treden. Daarom zij het U nog eens met alle mogelijken nadruk herhaald, dat gij noch vrijpostig waart, noch mij hebt verveeld. Integendeel, iedere correspondent, die mij wat heeft te vertellen, is mij welkom; al lijkt het gering voor een ander, voor den betreffende-zelf kan het hoogsternstig zijn; wat is daarenboven ‘gering’ en ‘belangrijk’ anders, dan iets geheel betrekkelijks.! Echter, de door U aangeroerde questie is van een heel ingrijpenden aard, en raakt levensvragen waarmede ik-zelve mij zoo heel veel bezig hield. Zij kan dus niet anders dan in mij een belangstellende toehoordster vinden. Schrijf voortaan dus zoo dikwijls gij wilt, en vertel mij eens hoe gij hebt gehandeld. - Dank voor Uw warme woorden en Uw sympathie, die mij heel welkom waren.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Johanna Steketee. - Uw ingezonden stuk komt de volgende week; uit plaatsgebrek.

Br: **Visser**, **den Haag**. - Als gij mij een stuk wilt zenden, waarin gij op ordentelijken toon Uwe meening zegt, zal ik het met alle genoegen plaatsen; als gij mij wilt uitschelden, zijt gij beter, terecht bij de Nieuwe Courant, waarmede gij mij bedreigt. Ik hoop het te boven te komen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN

Bericht.

De Correspondentie aan **Bertha**, **Albert**, **Maria Petrovna** en **Felix II** zijn reeds afgedrukt, doch moeten wegens plaatsgebrek nog wachten, alsook de **Boekbeschouwing** (Aan Vesta): **Das Liebesnest** en de **Gedachtenwisselingen** door **Jos. Giese** en **J.B.N.**, alsmede een **Ingezonden stuk**, door **W. Pelsma**.

REDACTRICE.

Sluiting red: ged:

4 November 1908.
22ste Jaargang.
No. 19.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Hopen.

Er is een tijd geweest, waarin door den maatschappelijken toon, vooral bij de jongeren, een stemming trilde van somberheid en weemoed, van een melancholieke verflauwing der levensgrenzen, een verslapping van den machtigen levensdrang, waardoor juist het jonge geslacht anders zooveel aantrekkelijks heeft.

Het was de tijd, toen ook de Hollandsche letterkunde haar modellen bij voorkeur zocht in de pessimistische periode van Goethe, toen hij z'n 'Weltschmerz' afwentelde

in het ‘Leiden des jungen Werthers’, een product uit den ‘Sturm und Drang’ tijd van den meer dan rijk begaafden kunstenaar, den dichter en denker bij Gods gratie.

Het was de tijd, die volgde als terugwerking op een inderdaad herleven der kunst in 1880, toen een sombere zanger zijn angst en weedom uitsnikte in zijn ‘Ik ween om bloemen in den knop gebroken en om mijn liefde, die niet werd verstaan’ - toen gedicht werd op den stervensangst, den doodstrijd van den ‘decadente’, wiens ‘oogen branden met felle randen’ en die de klokken hoort, welke hem uitluiden, wiens ‘klamme handen betasten de wanden’ en die den somb'ren kreet slaakt:

‘O, om een slag,
Die op eens mij versloeg!
O, om een dag,
Dien ik niet meer verdroeg!’

Het was de tijd, toen een dichterziel niet meer lachen kon, maar een ‘ijskoud vizioen van leugen’ had....

Waarom anders dan omdat zij haar heilig optimisme niet ongerept had weten te bewaren? Was 't niet, *omdat zij niet meer hopen kon?*

Niet meer hopen? Zou er iemand zijn, die niet meer hopen kan? Ondenkbaar.

Want hopen en... léven zijn één.

Is het niet een holle fraze te beweren levend mensch te zijn en... niet meer te kunnen hopen?

Laat het waar zijn, dat iemand zóóveel leeds gedragen heeft, dat hij 't hopen zegt te hebben verleerd, indien het *geen* fraze is, als iemand beweert geen hoop meer te hebben, dan is hij... een gebroken man, een ten doode opgeschrevene.

Want hopen en... léven zijn één.

* * *

Wie dus leven *wil*, *moet* hopen, ondanks alles wat hem zijn hoop ontneemt. Er is geen lijden zoo zwaar, of wij zoeken den last van het lijden van ons aftewentelen. En er is geen nacht zoo zwart of wij zoeken het kleinste stipje licht.

En - wij zullen het vinden, omdat wij het *moeten* vinden. Als het er niet *is*, dan scheppen wij 't zelf. Als het niet buiten is, dan ontsteken wij 't van binnen uit.

Noem dit licht suggestief, om 't even -; 't ìs toch een licht, indien de persoon in kwestie erin gelooft.

Maar... noem 't een hoop zonder grond - ik betwist u het recht dit te beweren. Want wie ontneemt hem den grond van zijn hoop, die den grond ervan in zichzelven vindt.

Het lijden is de groote beweegkracht, die ons hopen afbreuk doet, ja... het dreigt te vernietigen. Maar wie ontneemt ons het recht, als wij dit lijden tot uitgangspunten maken van onze hoop, indien uit onze smart nieuwe vreugde scheppen - gelouterd als zij is, omdat de smart in haar werd opgenomen als een bestanddeel van haar verhoogde levenskracht?

Zonder vreugd, hoop, licht kan geen stérveling léven. Welnu hij *schept* zich vreugde, hoop en licht.

* * *

Zoo doen wij immers dagelijksch; want wij *kunnen* niet anders. Wij *moeten.* Wij moeten hopen,... omdat wij moeten leven.

Zelfs de smart komen wij te boven, om er nieuwe en betere levensvreugde uit te doen geboren worden, - en wij staan verrast over de ontplooiïng van eigen geestkracht, zóoveel grooter dan wijzelf vermoedden - over die van anderen, waarin wij niet zóoveel hadden vermoed.

Zoo nam een kunstenaar z'n hartebloed en doopte daarin z'n verven en zie - zijn schilderstukken glansden van meer dan aardschen gloed, zoodat ieder mensch, die ze zag ontroerde en den schilder dankte. Een toon van hemelsche muziek was aan de smart ontlokt, zooals een zonnestraal de vale aarde kust en de verslapte bloemen weer tot het leven wekt.

Heerlijk troostwoord - zóo het woord waarmee een wel-wat-veel-vergeten dichter het menschenleven schildert, dat tusschen weemoed en hope wordt geslingerd, zooals de slinger van een klok terugvalt telkens wanneer zijn hoogtepunt is bereikt:

Op den bodem van het leven,
In de diepte van het hart
Rust de weemoed en de smart,
Maar de Hope rijst er neven
In 't geslingerd menschenhart.

Tusschen weemoed, strijd en hope
Vliedt het leven snel voorbij,
Waakzaam, werkzaam wachten wij,
Dat het raadsel zich ontknoope,
Wat ons korte leven zij.

* * *

Zoolang wij kleine, angstvallige menschen zijn, zoolang wij beëngd blijven in ruimte en tijd, zullen wij gaarne luisteren en zullen wij *moeten* luisteren, waar de zangvogel der Hope in de zalig huiv'rende boomen slaat, wier sidderend ruischen de stilte rondom nog dieper doet schijnen, omdat het steunen van den storm en van de smart heeft opgehouden.

Zoo luisterde een wandelaar naar den slag van den nachtegaal... vijf minuten naar hij dacht. Hij kwam uit zijn moederland en toen hij terugkeerde, ontwaarde hij, dat een eeuw was voorbijgegaan...

Zoo is 't ook met hem, die aan den zang der Hope weet het oor te leenen, die in den hof van eigen harteleven ruischt. *Een oogenblik wordt voor hem de eeuwigheid. Verleden en toekomst ontmoeten elkaar in dit oogenblik*, en er is geen tijd of verandering, maar zie - wat vluchtig scheen was slechts een schaduw van eigen dwaasverbeelden.

Zoo wordt... de Tijd gedoopt in de wateren der Eeuwigheid, waardoor de Schoonheid en

de Waarheid en de Goedheid henenruischen. Dit ruischen is het lied der Hoop.

Zou dit niet zijn de hoop, die ons leven, waarlijk leven doet?

* * *

'Hoop doet leven.'

Noem dit geen 'goedmoedig optimisme', geen 'geloovig zelfbedrog'. Want wie zóo hopen kan, wist ook wat teleurstelling was, al hing hij zijn leed niet aan de klok.

Wie zoo hopen kan, heeft ook met 'ingehouden tranen' geluisterd naar hen, die in 'een rijke taal vol geest' de profetie hem te verstaan gaven, dat er hoop was voor de toekomst.

In onze theosofische clubs openbaart zich een reactie op het onbevredigende materialisme, op de leer der Stofvergoding. Het is een teeken des tijds.

Maar... waarom zoeken velen heul in Buddhistischen huize: in karma, begeertedooding en reïncarnatie? Waarom hangen zij hun leed zoo aan de klok en achten het zich te gering nog te luisteren naar de eenvoudige woorden van den dichter-evangelist de Genèstet, waar hij in fijnen snijdenden humor zegt:

'Wat meent ge, dat in weemoedsdroomen
In rouwmisbaar, dat harten breekt,
In treurgezangen, tranenstroomen,
Het meest der ziele droefheid spreekt?..'

'Daar is een glimlach gul en goedig,
Een lachje, geestig, schalk en fijn.
En toch zoo grensloos diep weemoedig,
Dat zuchten daarbij vroolijk zijn.' -?

In 't licht van dien fijnen humor is *leven* geen goedmoedig hopen, maar niets anders dan een altijd weer blijmoedig verwachten, dat uit de stilste en meest verborgen smarten nog een vreugde wordt geboren, die ons een zachten glimlach van vertrouwen op de lippen brengt.

Wie zóo heeft leeren hopen, zal hopen op de toekomst, omdat hij gelooft in 't heden en zijne levensbeschouwing samenvatten in het geniale puntdicht van Willem Bilderdijk:

'In 't Verleden ligt 't Heden
In 't Nu wat wòrden zal.'

Grijp dan de kansen van het heden aan, o mensch, en gij zult het u in de toekomst niet betreuren. Of wilt ge - *wees, die ge zijt en de Engel der Hoop zal u doen worden*, *wat ge naar uw aanleg worden hunt.*

Zoo bouwen wij op onzen eigenen mensch de hoop op van beter en toekomstig geluk, welks voorsmaak reeds in de verbeelding het heden dragelijker en schooner maakt.

Zoo is de Mikrokosmos een weerspiegeling van de groote, groote wereld, van den Makrokosmos en maakt ons openbaar welke honger de rustelooze menschheid drijft - te duidelijker naarmate ons duidelijker wordt, welke honger ons zelven voortdrijft.

* * *

Zal ik nog weerspreken den somberen, weemoedigen fabel van Pandora?

Alle goden hadden haar met hun gave begiftigd. Zeus had haar een doos geschonken, waarin alle ongelukken waren.

Uit nieuwsgierigheid opent zij de doos en ziet - alle rampen bevolkten de aarde in minder dan geen tijd. Alleen - als zij de doos wil sluiten - blijft de hoop op den bodem liggen.

Och! Wij kennen *die* hoop, die ons de oogen verblindt en ons verhindert de waarheid onder de oogen te zien, als het ongeluk ons treft. En waarlijk, het zou een zegen geweest zijn, indien deze hoop in Pandora's doos voor immer begraven ware.

Maar wie ter wereld - wie in déze dagen zal de hoop nog onder de rampen tellen, zooals Pandora en de haren?

Welk een wereld zou 't zijn, als zij door ons zoo zwart en somber werd aangezien, dat zelfs de hoop geen licht kon brengen?

Wanneer de hoop *eindeloos* hopen bleef, dan zou zij *wan*hoop worden.

Maar.... wat doet 't af aan onze overtuiging, dat 't op aarde niet altoos bloemengeur en maneschijn is, wanneer wij zeggen, dat wij zonder hoop niet leven kunnen - en haar sterre volgen willen ook in den donkeren nacht der tijden?...

Bij Recht en Billijkheid, waarom toch altoos die uitersten?

Waarom nu eens dat ‘Laat de bergen op mij vallen!’ en straks weer een utopisch: ‘Seid umschlungen Millionen! Diesen Kusz der ganzen Welt?...’

's Hertogenbosch.

H. MAKKINK.

Ter bespreking toegezonden.

(Op deze boeken wordt wellicht nader teruggekomen.)

Moment-opnamen (drie novellen voor Jonge Dames) door **Lux** (uitgever J.S. Hoek, Beverwijk). - Een dun, niet pretensieus boekje, een eersteling, waaraan men om die reden niet al te hooge eischen moet stellen. De eerste novelle Grootheidszin is verreweg de beste wat inhoud aangaat, de idee van dat

jonge vrouwtje, dat per-se zich wil indringen in kringen boven haar stand, is wel aardig uitgewerkt hier en daar; dikwijls doet alles nog heel onbeholpen aan, maar 't slot vergoedt dat weer; de daaraan volgende herinneringen van de dienstbode zijn al heel wat minder boeiend, en de laatste novelle: Een vrije Vrouw, waarin een totaal mislukte poging wordt gedaan met dit menschensoort den draak te steken, is schaamteloos van onechtheid en onnoozelhèid. Ware de eerste novelle niet, ik zou zeggen dat deze moment-opnamen niets beloven; die eerste echter geeft me eenige hoop dat de auteur zin bezit voor humor. Maar... laat zij voor alles zorgen hollandsch te leeren schrijven. Wat is dat voor een keukenmeiden-stijl, die in bijna elken zin terugkeert: 'Haar man beweerde, zij er zich niet heelemaal aan konden onttrekken' - - 'Aldoor had zij nog hoop, zij wel zouden komen.' - Etc., etc.

De Toekomst onzer Industrie, brochure door **J. Visscher** (uitgever Laurens Hansma, Apeldoorn). - De schrijver heeft goedgevonden zijn betoog te schrijven in de 'Vereenvoudigde spelling', waarmede hij m.i. het hoogst waarschijnlijk maakt, dat de meerderheid het liever ongelezen zal laten, juist van wege deze oneenvoudige 'eenvoudigheid'. - De schrijver vindt dat er nog veel moet worden gedaan ten behoeve van de arbeidende klasse. Ik niet. Ik vind dat juist die klasse bespottelijk wordt bevoorrecht boven elke andere; al geef ik het den auteur volkomen toe dat 'men wee om het hart wordt bij het zien van al die dure ambtenarij.' -

Tragi-Komedie, door **C.P. Brandt van Doorne** (uitgever H.J.W. Becht, Amsterdam). Op dezen roman kom ik nog uitvoeriger terug. Ook hier hebben wij, evenals in de vorige romans van dezen auteur, de 'vereenvoudigde spelling' voor lief te nemen; wat m.i. de lezing ervan niet veraangenaamt. Het boek bevat de wat magere geschiedenis van een jong paar dat, geen kinderen hebbend, het vaderlooze kleintje van de in haar betrekking door den heer des huizes verleidde zuster wil onderschuiven, wil laten doorgaan voor een eigen, om daarmede de reputatie der zuster te redden, en ook omdat de jonge vrouw zoo heel gaarne een kindje begeert. De situasies, waartoe dit aanleiding geeft, zijn hier en daar boeiend verteld, en zonder eenige speculatie op dubbelzinnigheden en naturalistische details, waartoe het onderwerp alle gelegenheid bood; zoodat de auteur in dit opzicht hemelhoog uitsteekt boven vele tijdgenooten. - Het slot is tam. -

Bibliotheek van Russische literatuur (De revisor comedie in vijf bedrijven van **N.W. Grogolj;** vertaling van **Josine C. Termaat**). Uitgever Maas en van Suchtelen, Amsterdam. Een nog al amusante comedie, waarin Russische toestanden worden ten beste gegeven, op wel wat overdreven, maar voor 't beoogde doel van amuseeren niet onverdienstelijke wijze. De 'revisor', is een gewaande; een uit Petersburg overgekomen bescheiden ambtenaartje, die zich, op kosten der voor ontdekking van hun knoeierijen uiterst beduchte ambtenaren in het kleine stadje, lekker te goede doet en dan wegloopt, juist als de echte verschijnt. Nieuw is de vinding niet, maar de scènes zijn nog al levendig van voorstelling.

Bimbo. (De geschiedenis van den Ooievaar) door **Tante Willy** (vertaald onder toezicht van **dr. Nolst Trenité** door mevr. **Nolst Trenité**). Uitgever van der Heide en Leydenroth, Utrecht. - Zij, die zich door het aardige omslag, de groote ooievaar op het blauwe bandje, die zweeft boven twee kleine babies, op het dwaalspoor zouden laten brengen, en zouden meenen dat zij hier een vriendelijk, gezellig vertellend kinderboekje in handen krijgen - worden hiermede nadrukkelijk gewaarschuwd, dat de geleerde juffrouw, welke onder haar pseudoniem, tante Willy, niet naliet hare

titels zorgvuldig af te drukken: Grace Ch. Young, phil. dr., med.-cand., op de meest onkinderlijke en doceerende wijze het wordingsproces van den mensch uitlegt aan den zevenjarigen Bimbo, met behulp van kikvorsch-eieren enz.

'*De natuur is zoo vol wonderen - zei vader*, *ik zie niet in waarom het noodig is de kinderen sprookjes te vertellen; dit belet ze slechts de wonderen van het werkelijke leven goed te zien. Laat ons hun liever de ware geschiedenissen vertellen van het ontkiemende koren daar buiten en de kleine veldmuizen* - - -'

En, in verband met dat opvoedings-systeem, gaat 'moeder' met 'Bimbo' wandelen, en vertelt hem van 'cellen' en kikvorsch-eieren, en bereidt hem op die wijze voor met allerlei geleerde termen op de onthulling van de rest: hoe zijn zusje ter wereld kwam. Uitspanning heeft het *zesjarige* ventje nooit. Lees maar blz. 23, waar wij vernemen hoe 'moeder' het arme kereltje een geleerde uiteenzetting geeft van eieren en kuikens, gedurende welke les hij, om geen tijd te verliezen, zijn ontbijt gebruikt; om daarna, zonder dat aan zijn

arme hersentjes ook maar eenige rust wordt gegund ‘vioolkist en muziekboeken’ te krijgen, en naar de stad te gaan. Waarop de med.-cand. en phil. dr. ‘tante Willy’ nog volgen laat: ‘Maar het was dien dag nog niet uit met de eieren’, want, zoodra Bimbo thuis komt, wordt hem een ‘microscopisch preparaat’ voorgehouden, en de beschouwing daarvan voortgezet. -

Onlangs schreef ik in de Lelie over de opgevulde krankzinnigengestichten heden ten dage, zie Varia, en maakte de opmerking, dat het geen wonder is, wanneer de hedendaagsche opvoeding-systemen leiden tot zenuwziekte, overspanning, en ten slotte krankzinnigheid. Heb ik geen gelijk, indien ik beweer dat het dergelijke zesjarige *Bimbo's* zijn, die men op dergelijke *onverantwoordelijke* wijze, door te vroeg-rijpheid, africht op hersenverweeking en geestelijke onmacht. -

Arme kinderen, wien men, in plaats van hun jeugd hen te laten met spel en sprookjes en grapjes, uitspant met lessen over kinderwording, aan de hand van microscopische praeparaten, en kikvorscheieren; bij monde van kinderboekjes geschreven door ‘tante Willies’, die phil. dr. en med.-cand. zijn (*en* van geleerdheid *zot*).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Boekbeschouwing.
Aan Vesta.
Das Liebesnest door Edward Stilgebauer.

Als abonné van de Holl: Lelie vraagt gij mij mijn oordeel over Stilgebauers ‘Liebesnest.’ Ik heb het boek terstond ter hand genomen, en ik wil beginnen met U de verzekering te geven dat ik - ware het niet dat mij de gedachte een abonné, die zoo vriendelijk schrijft, als gij het deed, gaarne een dienst te willen bewijzen had vertroost - den verloren tijd aan dit vod gegeven van ganscher harte en onverdeeld zou moeten betreuren. -

Ja, een vod! Ik kan voor dit vuil en onnoozel gebazel geen ander woord vinden, tenzij een dat nog krachtiger mijn meening uitdrukt. 'n Totaal mislukt pogen de ‘naturalistische’ details na te apen, waardoor Zola's Nana is geworden tot een handboek voor op zulke bijzonderheden beluste mannen en vrouwen van zeker gehalte, kijkt zoo onverholen-onhandig om den hoek, dat de auteur ten slotte zijn eigen begeerigheid van in dezen op Zola te gelijken niet meer heeft kunnen verbergen, en haar plompweg neerschrijft. -

Ik behoef U niet te zeggen welke scenes ik bedoel, welke, met een ruwe verfkwast er opgesmeerde, schilderingen mij voor oogen zweven. - De heele vieze liefdes-tempel, met zijn gewrongen onnatuurlijke onmogelijkheid, gegeven de omstandigheden, zoowel als de latere smerige verhouding, tusschen de jonge vrouw en haar zwager, zij zijn ingelascht alleen om den auteur gelegenheid te geven met schauwe voorstellingen te werken op den smaak van een publiek, dat tevreden is als het zulke ‘piquante’ sausjes krijgt, om de taaiheid van de rest onder te verwisschen. -

Ik herhaal intusschen, ter waarschuwing zelfs voor hen die op het sausje azen mochten na 't bovenstaande, dat ook dit hun niet eenmaal zal monden. Het is slecht, onhandig, zonder een spoor van talent toebereid; alleen 'n onnoozele backfisch,

jongen of meisje, zal er misschien nog iets van zijn of haar smaak in vinden, door 't ‘onthullende’ ervan. Voila tout. - -

Voor de rest. - Ik vraag U, die een verstandig man zijt, wat is onnoozeler en bedachter dan de heele roman als zoodanig!? Van karakter-ontwikkeling geen spoor. De menschen handelen allemaal als halve wijzen, precies omgekeerd zooals een vorige bladzijde het van hen zou doen vermoeden; alleen maar omdat dit zoo in 't ‘verhaal’ te pas komt. In 't begin b.v. is de jonge boekhouder een edele figuur van 't zuiverste gehalte; iemand in wien wel 'n groote mate van wilskracht *moet* schuilen, als hij zijn kunstenaars-idealen er aangeeft, alleen omdat hij zich door des vaders onverwachten dood verplicht acht moeder, broers, zusters te onderhouden, en dan in de nuchtere prozaïsche cijfers zich zoo volkomen thuis leert vinden, dat hij 't weldra brengt tot eersten boekhouder op het groote handelskantoor.

Nietwaar, dat is toch logisch, dat zoo iemand onmogelijk een lammeling, een nul *kan* zijn, wanneer hij zijn geheele jonge-man-leven wijdt aan de plicht voor de familie te zorgen, en zich om hunnentwille alles ontzegt. En toch, pour le besoin de la cause, verandert deze zelfde figuur, wanneer hij ontdekt in zijn huwelijk te zijn bedrogen, zonder eenigen overgang, in een onnoozele, die zich door iedereen voor den lap laat houden, niet weet een scheiding door te zetten, niet weet zich zijn roofgierige familie van het lijf te slaan,

niet weet zijn vrouw tot haar plicht terug te brengen, niets weet en niets kan, dan zich te laten opsluiten ten slotte als gek - ('n soort kinderachtige nadoenerij denk-ik van *Hegeler's* boeienden en machtigen roman: Ingenieur *Forstmann*, uit het duitsch vertaald ten onzent onder den naam: Samson en Delila.) - Want ook die gek-verklaring, die verloopen dokter, die zich maar dadelijk tot dat spelletje laat vinden, die oude mallootige collega, dien men alles kan wijsmaken, zij zijn zulke met schelle kleuren geschilderde onnatuurlijkheden, dat geen enkel lezer ook maar een oogenblik kan denken aan iets anders dan keukenmeiden-lectuur. 'N dito geweld-aandoen is geschied met het karakter van de moeder; in het eerste gedeelte een hoogst-gewone duitsche middelklasse vrouw, in het tweede niet alleen een van alle menschelijk gevoel ontbloot monster, die bloedschande en ten onrechte gekverklaring van een gezonden zoon hoogst natuurlijke kleinigheden vindt, maar bovendien iemand met plotseling zeldzame qualiteiten, wat betreft het voeren van finantieel beheer, het uitdenken van allerlei wonderbaar sluwe machinatieën, etc, etc. Verder zou ik U nog kunnen wijzen op de ondenkbaarheid dat wij van de lieve, beminnelijke oudste zuster, wier huwelijk nog wel dóór haar broer is tot stand gekomen, niets, niets meer hooren daarna. Hij, die zóó intiem met haar was, denkt er niet aan háár in zijn nood te schrijven wat er is gebeurd, haar raad in te roepen. Zij, harerzijds, laat hem aan zijn lot over; zelfs als hij als krankzinnige is opgesloten komt zij niet eenmaal eens naar hem kijken. Maar, waartoe al de ongerijmdheden van deze zooveel belangstelling allerminst verdienende kletspraat nog verder in details opsommen? - Gij vraagt mij of ik het bewuste boek zou laten circuleeren in een leesgezelschap met zooveel dames erin. Wat zal ik U daarvan zeggen? Het stuit mij altijd tegen de borst *volwassen* menschen, mannen *en* vrouwen, te ontmondigen door te zeggen: ‘Dit of dat is geen lectuur voor U.’ Iets anders is het waar het backfischjes en jonge meisjes geldt; maar daarmede heeft de directie van een leesgezelschap voor volwassenen niet te maken; het is de plicht van de *ouders* te waken voor de lectuur hunner kinderen. Mij dunkt echter, elke vrouw, elke vrouw van smaak, moet en zal een boek als Das Liebesnest ongenietbaar vinden, omdat het óók literair niets waard is, prulwerk van 't minste allooi, zoodat hierdoor de eenige reden om de naturalistische scenes voor lief te nemen volkomen vervalt. Er zijn boeken te over, die hun geld oneindig beter waard zijn dan deze Stilgebauersche prullaria, maar... als er dames zijn die 't *willen* lezen, dan bewijst dat hoe zij een slechten en verdorven smaak bezitten, en wascht dunkt mij de directie van het leesgezelschap haar handen in onschuld. -

Das Liebesnest is, gelijk gij weet, vroeger geschreven dan den reeds hier indertijd door mij besproken *Beurskoning*, en zonder twijfel is die vervolg-roman heilig bij dít éérste product. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Voor ‘onze nijvere oudjes’, n.l. die hulp of steun noodig hebben voor een onbezorgden ouden dag.

Ondergeteekenden hebben 't plan opgevat, om als grondslag voor een **Rusthuis te Sneek,** voor de **nijvere Oudjes van Sneek en Omstreken,** een fonds te maken, waarbij zij worden gesteund door de heeren Mr. P.C. Andreae en A.J. de Greve (als rechtskundig adviseur en kassier) en andere mede-onderteekenaars. Zij vragen hiervoor van de ingezetenen, die sympathie voor dit doel gevoelen *(onverschillig van welke godsdienstige of politieke richting),* slechts een maandelijksche bijdrage van minstens **10 cent,** die zuinigheidshalve door een van haar zal worden opgehaald tegen overgave van kwitantie.

'Vele kleintjes maken een groote' èn.... de idée wordt levendig gehouden met 't oog op schenkingen of erflatingen.

Ondergeteekenden vormen *een commissie, die voortdurend zich zelve aanvult.*

Wanneer na verloop van tijd *f* 15000 verkregen is, 't zij door contributies, schenkingen, verlotingen of andere baten, dan zullen de contribuanten en donateurs ter vergadering worden opgeroepen om tot de oprichting van het *Rusthuis* te geraken, b.v. in den geest van 't St. Anth. Gasthuis te Leeuwarden of Bolsward.

De heer de Greve is bereid ten zijnen kantore ééns per jaar aan iedere belanghebbende inzage te geven van den staat der Financiën.

Zij twijfelen niet, of ieder weldenkend ingezetene zal dit plan van harte toejuichen en de noodige steun verleenen.

Zij hebben de eer te zijn:

Wed. J. BAKKER Sz. - v.d. Meulen.
W. PELSMA.
A.M. VOLKERS - Sevensma.
W. v.d. MEULEN - v.d. Feer.

Reeds is moreele en finantiëele steun toegezegd door de volgende Dames en Heeren:

Mr. P.C. Andreae, A.J. de Greve, H.M. Tromp, P.J. de Hoop, P. Fennema, H.F. Pijttersen, H. Pollema, Hijlke Albertsma, Herrius Albertsma, H. Dethmers, G. Horreus de Haas, M. Koomans,

D.P. Koopmans, V. Loosjes, Th.H.Ph. van Papenrecht, Dr. G.A. Wumkes, Mevr. Alma, Mevr. Gorter - Veen, Mevr. v.d. Molen - Wiarda, Dames Breunissen - Troost, Mevr. E.M. Veen - Feenstra, Mevr. F. Veldhorst - Beek, A. Bakker, F. Blok, Dr. G. Bouma, K.J.P. Dwarshuis, J. Huges, W.D. de Jong, Mr. D.R. Okma, Joh. H. Schijfsma, A. Veen Ez., C.A. Zelvelder, Arts Hertzberger, Dr. Posthumus, Dr. Wissel, C. Heijmans, E. Sanders, J.H. Bont, N. Borneman, Dr. J.L. Chaillet, E. ten Cate Fennema, Lolke Dokkum, Dr. Th. Dokkum, E. Feenstra, Y.v.d. Feer, H. Fennema, L. Fontein, R. Gerbensma. W. van Gorkum, R. Gorter, J.M. Goslings, Sj. Haagsma, Jac. N.D. Hoogslag, K. ter Horst, Jur. Houtman, W. Hubert, P. de Jong Pzn. Jr., Geert Jongbloed, D.G. Koopman, A. Beckeringh Lankhorst, A. Minderhoud, J. Poppinga, E. Priester Jr., P. Ronner Jr., W.K. Schiettekatte, T.A. Stam, G. Stüvel Azn., Jan Volkers.

II. Een woordje naar aanleiding van de boekbeschouwing (Mimosa) door A. de S.L.

Uit de recensie over mijn boek ‘Mimosa’ voor de tweede maal voorkomende in uw nummer van 7 October l.l., krijg ik den indruk, alsof de hoofdpersonen van mijn boek en de auteur één en dezelfde zouden zijn.

Hiertegen wilde ik gaarne even opkomen.

Ik heb altijd heel veel gehouden van litteratuur, er mij van kind af mede bezig gehouden en ook nog een tijdlang gestudeerd in de Ned. taal. En toen ik nu trouwen ging, had ik niet gaarne mijn oude liefde vaarwel gezegd.

In mijn boek trachtte ik weer te geven de ervaringen van een meisje, dat trouwt, terwijl ze een groote liefde blijft gevoelen voor het een of andere vak.

Waarom zou dit niet evengoed kunnen samengaan, als dat bij een man het geval is?, vroeg ik mij af. In zooverre staan auteur en hoofdpersoon dus op 't zelfde standpunt.

Maar overigens!

Daar wij bij ons huwelijk besloten in Ede te blijven wonen en mijn man zijn bezigheden (als redacteur aan een courant) elders had, bleef ik beschikken over zooveel vrijen tijd als ik maar wilde (behalve Zaterdags en Zondags).

Mijn man was geen dokter, mijn vader was het en zoo ik een voorbeeld heb gekozen voor de man van mijn hoofdpersoon, leek hij zeker meer op de laatste dan op de eerste.

En zoo is er meer. Ik zelf kon mijn kind nooit veel aan de zorg van anderen overgeven, daar bijna niemand het naar mijn zin deed, behalve rijden in een wagentje. Ik heb hem heel hygiënisch opgevoed: veel baden, weinig kleertjes. Vóór hij twee jaar oud was, schreef ik zelden. Maar ik begrijp wel, dat iemand, die veel werk heeft, dat af móét, zijn kind aan anderen móét overlaten. Daarvoor zocht ik in mijn boek een oplossing.

Ook in tegenstelling met de hoofdpersoon van mijn boek, heb ik mezelf nooit bijzonder toegelegd op het schrijven van recensie's.

JOHANNA STEKETEE.

Een dienstmeisje
Blijspel in één bedrijf door B. de Graaff van Cappelle.

Personen:

De heer KISTEMAKER (oom van Koba van Elten).
De heer VAN ULFEN, Wethouder.
De heer VAN MERKESTEYN, Wethouder.
De heer KROMHOUT, notaris } allen ongehuwd.
De heer VAN MIERLOO, dokter } allen ongehuwd.
De heer WEERMAN, effectenhandelaar } allen ongehuwd.

Dames:
Mevrouw KISTEMAKER, (tante van K.v.E.)
Mejuffr. VAN ELTEN, (nichtje van den heer en mevr. K.)
GEERTJE, keukenmeisje.

Gezellige huiskamer, een buffet; in het midden gedekte eettafel voor 7 personen, stoelen enz., klein kamerschut.

1e Tooneel.

Mevr. Kistemaker vult zoutvaatjes, veegt glaasjes af enz. Meneer komt binnen.

OOM.
Kee, die bruidspartij van juffr. Zwammerdam zit ons oolijk in den weg, hoor. Ik ben naar Arend geweest, die kan waarachtig al evenmin als Smit en van Heusden. Ze moeten alle drie naar het feest om te dienen.

TANTE.
Gut Hein, 't is vreeselijk, wat moet ik beginnen? Dat Mina nou van daag ook juist ziek moest worden, 't is een historie!

OOM.
We zullen ons maar moeten redden. Gelukkig zijn we en petit comité.

TANTE.
Toch groot genoeg, dat er aanmerkingen kunnen gemaakt worden, als het niet in orde is.

OOM.
't Zijn heeren - die kijken zoo nauw niet. Wees maar blij, dat mevrouw van Ulfen uit de stad is, en mevrouw van Merkesteyn met verkoudheid te bed ligt; dames zijn veel lastiger; trek het je niet aan, vrouw....

TANTE

(steeds bezig met glaasjes af te wrijven).

Jij hebt mooi praten, *jou* zullen ze niets verwijten, maar als er wat aan hapert, dan is het natuurlijk *mijn* schuld; er moet toch gediend worden, de heeren kunnen zelf de borden toch niet in elkaar zetten.... 't is vreeselijk!

OOM.

Ze weten best hoe alles anders in de puntjes is, Kee; ik zal het ze wel vertellen. Dat zijn nou eenmaal van die lasten, als je in zoo'n gat van een stadje woont. Trouwen en sterven maakt den heelen boel in de war.

TANTE.

Nou bij sterven zijn toch geen dienknechts noodig.

OOM.

Die zijn toch de bidders?! Smit was verleden zoo dronken, dat ie den heelen

dag niet meer te voorschijn kon komen. Van Heusden was ook al niet veel beter.

TANTE.
Gut ja, daar dacht ik niet aan.

OOM.
Kan Geertje niet koken en dienen allebei?

TANTE.
Dat kan je denken. Ze is toch al zoo uit haar humeur omdat ik geen koksschotel besteld heb en ze de handen maar eens flink uit de mouw moet steken.

OOM.
Laat die dan ook maar kalm voor het eten zorgen, als dàt mislukte was het vrij wat erger dan dat je je moet behelpen zonder een gedienstige achter tafel.

TANTE.
Ik wou dat je die heeren kalm had tehuis gelaten

OOM.
Kom, kom, wie weet hoe aardig ze het vinden zich zelf te moeten bedienen.

TANTE.
Aardig? Het is net als de vrouw van den dominee verleden zei: *mannen*praat - *malle*praat. Je hebt er heelemaal geen begrip van hoe noodig een meisje of knecht is bij zulk een gelegenheid.

(Meneer kijkt op z'n horloge, mevr. overziet de tafel)

.

OOM.
Koba zal zoo komen, ik had 'r graag afgehaald, maar na al m'n loopen van ochtend, van hot naar heer, ontbrak me de moed.

TANTE.
Gelukkig dat ik 'r schreef: als er niemand aan het station is, dan neem je een witjas voor je koffertje en loopt rechtuit, tot je aan het huis komt met roode marquises; dwalen kan ze niet. Ze is hier trouwens al eens meer geweest, al is het lang geleden.

OOM.
Dus dat zal wel losloopen!

(Meneer af).

2e Tooneel.

Mevrouw alleen.

(Mevrouw half voor zich zelf).

Ze treft het niks, het lieve kind, en dat voor de eerste maal, nou ze van de kostschool t'huis is. Als Mina ziek blijft, dan heb ik haast geen tijd om met haar uit te gaan.

(Ze haalt schaaltjes voor den dag en vult die met rozijnen en amandelen).

3e Tooneel.

(Koba komt binnen in een lief pakje, coquetten hoed op; ze begroet tante en kust haar).

TANTE.
Dag Koba, dag kind, hoe maak je het? Wat zie je er overheerlijk uìt, zoo flink en gezond, wat ben je forsch geworden, het staat je goed hoor. En hoe maken papa en mama het - mocht je dadelijk komen?

KOBA.

(die intusschen haar goed afdoet).

Papa vond het maar half; het is t'huis ook zoo stil als ik weg ben, maar papa schildert toch en mist me het minste.

TANTE.
En mama?

KOBA.
Die zei: kom, als het kind er lust in heeft, laat haar dan toch gaan; moedertje gunt me zoo graag plezier.

TANTE.
Er is ook zoo weinig bij jullie op het dorp.

KOBA.
En hier dadelijk een heerendinertje, zooals u schreef; ik heb in m'n handkoffertje m'n japon meegebracht; erg aardig, dat ik zoo iets tref.

TANTE.
We zijn de eenige dames, jij en ik, oom vroeg een paar kennissen, maar - er is een héél groote maar bij.

KOBA.
Hoe zoo?!

TANTE.
Verbeeld je, kind, Mina, de tweede meid, is van ochtend ziek in een vigilante naar huis gebracht. Ze was niets goed. Geertje heeft het overdruk met koken en nou is er geen mensch om te dienen.

KOBA.
Kan U dan geen hulp nemen?

TANTE.
Neen, kind, de drie dienknechten hier in stad zijn allemaal besproken voor een bruidsfeest. Oom is ze gaan vragen, maar kreeg nul op het request - 't is een geschiedenis!

KOBA.
Wel tante, dan dien *ik.*

TANTE.
Meen je dat! lieve kind, als het eens uitkwam?

KOBA.
Dat kan niet. De heeren, die er zijn, zie ik waarschijnlijk in die veertien dagen niet weerom. Ontmoet ik er een, dan herkent ie me toch niet; een gekapt hoofd in plaats van een muts met bandjes. Of hoef ik zoo'n tullen beweging niet op te zetten?

TANTE.
Nu, zoo'n stemmige draagt Geertje; voor de tweede meid heb ik zelf een zwart japonnetje, dat Mina nog niet een keer heeft aangehad. Het zal je best passen, misschien een beetje te nauw, maar dan het corset maar wat stijver toegehaald. Voor één avond zal dat niet hinderen. De handschoenen zullen te groot zijn, vrees ik.

KOBA.
En witte glacétjes kunnen niet baten, die heb ik bij me; och dan maar bloote handen, hè tante?

TANTE.

(Koba's handje bekijkend.)

Kind, zal het bedrog niet uitkomen door die nette pootjes? Wat een mooi verzorgde nageltjes voor een dienstmeisje, 't is te gek. En kan je dienen?

KOBA.
Zeker; mama leerde me dat en ik drilde een half jaar geleden met succes de nieuwe meid.

(Ze gaat in postuur staan en zegt als een les op):

schoone borden links - vuile borden rechts - schotels laag houden bij het presenteeren - goed rondkijken of

iemand ook iets noodig heeft - zachtjes in bewegingen.

TANTE.
O kind, wat ken je alleraardigst je les!

KOBA.

(vervolgt).

Nooit rammelen met zilver of porselein, beginnen bij U en telkens één verspringen.... het zal gaan.... maar....

TANTE.
Wat, maar?

KOBA.
Een stalen gezicht hebben, pal kijken, nooit meelachen als de gasten pret hebben, precies doen alsof ik niets begrijp van wat er gesproken wordt - o tante - dat is vreeselijk - als ik het maar niet op eens uitproesten ga.... Ik mag m'n mond wel vast in een plooi zetten. Wat uijig, dolletjes!!

TANTE.
Nou, ik neem je voorstel dankbaar aan, hoor, als je de japon dan 's passen wilt. Wacht ik zal bellen, dan kan Geertje je den weg wijzen

(ze helt)

.

4e Tooneel.

De vorigen, Geertje.

TANTE.
Geertje verbeeld je, mijn nichtje is zoo lief om van middag voor tweede meisje te willen spelen, ze zal dienen, hoe vindt je dat?

GEERTJE.
Da's een uitkomst, mevrouw, belde U dáárom?

TANTE.
Nee, maar ze wil de japon passen. Wijs de juffrouw nou even haar kamer en geef de kartonnen doos, die op den kapstok staat, waarin de schort en de muts is en de manchetjes; de japon hangt in de kast. Je hoeft maar even boven den weg te wijzen.

KOBA.

(zij pakt hoed, mantel en handtasch mede).

Nou, tante, ik zal me vertoonen als ik in livrei ben en U dan helpen. Geertje, als ik klaar ben, zal *ik* wel open doen, dan kan jij bij het eten blijven, hoor!

GEERTJE.
Best juffrouw.

Beiden af.

5e Tooneel.

(Mevrouw Kistemaker bedrijvig, Meneer komt binnen).

TANTE.
Wel Hein, nou zal ik je 's wat vertellen, ik heb een meisje dat van middag dienen zal.

OOM.
Waar haal je dat van daan - maar is Koba gekomen?

TANTE.
Zeker, en die bood me aan om op te treden als tweede meid.

OOM.
God Kee, wat begin je! - als ze er lief uitziet. -

TANTE.
Lief - 't is een pracht! de Engelsche muts zal haar goed staan!

OOM

(driftig).

Dan speel je met vuur - hoe verzin je het. -

TANTE.
Maak nou niet altoos bezwaren, ze vindt het zelf zoo aardig.

OOM.
Als van Elten het wist! je zwager is toch zoo bang voor z'n dochter; bedenk toch dat Kromhout er ook is, ieder weet hoe die de mooie dienstmeisjes naloopt.

TANTE.
Maar tegen *Koba* zal ie toch niets zeggen.

OOM.
Ze is geen *Koba*, als ze dient.

TANTE.
We zijn in elk geval er bij, de man zal haar niks geen kwaad doen. Is de wijn uitgezet?

Oom.
Ja, die staat al klaar om op temperatuur te komen.

Tante.
Rijnwijnglazen ook?

Oom.
Ja waarachtig, en twee voor roode.

Tante.
Wat een drukte, en het eten is zoo eenvoudig!

6e Tooneel.

(Koba komt binnen, het haar keurig onder de Engelsche muts, zwarte japon, mooie geborduurde boezelaar, manchetjes, wit boordje, type van een beelderig dienstmeisje).

Koba.
Dag oom, hoe vindt U me? geef de meid maar eens een zoen; tante zal er niet boos om worden, ze heeft U zeker al verteld, wat een leuk plan we hebben; dol hè?

Oom

(hij geeft haar een kus en kijkt haar verbaasd en bewonderend aan).

Ja, dat nieuwtje is me juist verteld, het pak staat je best, maar....

(Er wordt gebeld aan de voordeur).

Tante.
Dat zal de banketbakker zijn. Koba, breng je de doos maar hier.

7e Tooneel.

Oom en Tante.

Oom.
Maar Kee, wat zal dat kind moeten hooren. Ze is veel te mooi! Wat is ze prachtig opgegroeid, ik blijf de grap maar half aardig vinden.

Tante.
Enfin, dan moet je het maar met die halve aardigheid doen en voor ons de pret niet bederven.

8e Tooneel.

Koba komt binnen met banketbakkersdoos, pakt drie of vier zakjes uit en doet een taart op een schaal. Ze schuift de doos onder het buffet of zet die ergens anders weg.

KOBA.

Nou zou ik toch wel es willen weten, wie er straks komen.

(Tante doet den inhoud der zakjes op schaaltjes en overziet de tafel. - Oom en Koba gaan naast mekaar zitten).

KOBA.
Vertel U me nu eens oom, wie zal ik zien?

TANTE.
Dan ga ik nog even naar de keuken.

(Tante af)

9e Tooneel.

Oom en Koba.

OOM.
Wel kind, allereerst de twee wethouders, van Ulfen en van Merkesteyn, Kromhout de notaris, Weerman, een bankiertje en van Mierloo, de jongste dokter, die hier nog niet lang is. De wethouders alleen zijn getrouwd dus tante's cavaliers.
Je mag wel op den notaris passen hoor, die is erg gevoelig voor het schoone geslacht.

KOBA.
Wel grappig oom, ik ben heusch niet bang; hij ziet me alleen in de kamer en later kan ie hard naar me zoeken. Maar is dr. van Mierloo familie van de dames, waar ik op school ging?

OOM.
Zeker, hij is de zoon van de tweede vrouw, een kranig jong mensch.

KOBA.
O wat amusant, ik hoorde zooveel van hem. De dames van Mierloo hadden het altoos zoo druk over dien knappen broer, hij was zoo goed, zoo hulpvaardig, 'wel rood' zei juffrouw Betsy soms, maar als alle socialen zóó waren! Wij meisjes hadden hem dol graag eens ontmoet, maar kregen hem nooit te zien. We noemden hem altoos onzen romanheld

(ze wrijft in de handen van plezier)

. O, hoe gezellig om dien te ontmoeten, ik schrijf het dadelijk aan m'n vriendin.

OOM.
Het is er een ontmoeting naar! Je mag hem zilver geven en een schoon bord! ha! ha!

KOBA

(teleurgesteld).

Hé ja, da's saai - daar dacht ik niet eens zoo gauw aan. Oom, weet u, dat ik nog es als dienstmeisje verkleed ben geweest. Ik was uit logeeren in de Paasch vacantie met Margot van Laer bij een oom van haar die dominee is en toen hebben we uit de grap ons als boerinnetjes verkleed.

Oom.

Zoo, dan is die metamorphose je niet vreemd.

Koba.

Ja maar we kwamen er zoo akelig af. Verbeeld u Mevrouw had den inval, we moesten onzen dienst eens gaan presenteeren bij een domineesvrouw in de buurt op een klein dorp, we durfden niet alleen en kregen den tuinmansjongen mee, een flinken, lompen boerenzoon. We waren in de schemering een eind weg, het was een half uur loopen en zoo stil om ons heen, toen de tuinmansjongen onverwachts bleef stil staan en zei: nou breng ik jullie weg, maar mot van ieder een paar lekkere zoenen hebben tot belooning; hij sloeg de hand om m'n hals en gaf me - (o ik griezel er nog van) een zoen op m'n wang

(ze neemt een zakdoekje en wrijft op de plek waar ze gekust is.)

We gilden en zeiden dat we de juffrouwen waren. Ja, dat zou je wel willen, was het antwoord en toen hebben we hem overtuigd door Fransch te gaan spreken en te vertellen dat het een verkleedpartij was.

Oom.

Dat komt van die malligheden; verdiende loon!

Koba.

De jongen had zoo'n spijt, toen we rechtsomkeerd maakten terug naar huis; de aardigheid was er voor ons af, bah! - die zoen!

(ze veegt weer met haar zakdoekje over de wangen)

ik voel die nog.

Oom.

Werd de jongen weggejaagd door den dominee?

Koba.

Neen, mevrouw was boos, maar de dominee zei: het prouveert voor den jongen, *ik* zou het ook gedaan hebben.

Oom.

Ha, ha, een leuke baas, gelijk heeft ie en aardig dat ie het ronduit zegt.

Koba

(opstaande).

Nou hoop ik maar, dat ik het dienen er goed afbreng. Oom, wordt de koffie aan tafel geschonken?

Oom.

Neen, die presenteer je maar als we gaan rooken op mijn kamer.

KOBA.
Heerlijk, dan kan ik den boel hier afwasschen en heeft tante er geen drukte van. Hé 't is toch wel wat benauwd. Hoe heet ik? Kiest u nu een naam oompje!

OOM.
Dan zeg ik Leentje naar het aardigste dienstmeisje, dat we ooit gehad hebben in de 18 jaren van ons trouwen.

10e Tooneel.

(Oom, Koba, tante komt binnen met wijn, die ze op tafel zet).

KOBA.
Tante, ik heet Leentje!

TANTE.
Best, kind, ik zal me niet vergissen, zorg jij daar nou ook voor Hein!

(Er wordt gescheld.)

OOM.
Daar zal er waarachtig al een zijn, doe maar open, mooi meisje, ik ga naar het salon. Kee, kom je ook zoo!

(Koba en oom weg).

11e Tooneel.

(Tante alleen. Zij schuift de stoelen nog wat aan en legt een broodje bij elk bord of doet iets dergelijks).

12e Tooneel.

(Koba komt binnen)

KOBA

(schaterend).

Een magere heer en een dikke zijn er tante. O, wat een man, die dikke! Hij moest geholpen worden aan z'n jas; de mouwen wilden niet glijden

(lachend)

. Toen de manchetten werden recht geschikt

(ze doet de beweging na)

keek ie zoo zwemmerig naar me op, ha! ha! en gaf me een - knipoogje!!! ik had het kunnen uitproesten! ha! ha!

(Weer een schel. Koba vliegt weg).

13e Tooneel.

(Tante alleen).

TANTE.
Ik zal blij zijn als het tien uur is, foei, wat een drukke dag! nou - ik zal maar naar binnen gaan; 't wordt tijd...

(Zij talmt nog even)

.

14e Tooneel.

(Tante, Koba komt op).

KOBA.
De heeren zijn er tante, zal ik nou waarschuwen, als de soep binnen is?

TANTE.
Heel goed, doe dat; sterkte kind! niet lachen wat je ook hoort!

15e Tooneel.

Koba verzet het scherm, zoodat als ze er achter staat, ze de deur uit kan, en het publiek haar ziet, de gasten niet. Een paar minuten is ze bezig aan de tafel.

GEERTJE

(komt met een terrine soep).

Juffrouw, hier is de soep.

(Geertje af).

16e Tooneel.

KOBA

(zij neemt de terrine aan en plaatst die naast het bord van tante. Zij kijkt nog even in den spiegel, trekt haar schortje recht en opent de deur. Men hoort haar zeggen):

De soep is binnen, mevrouw.

17e Tooneel.

(De gasten komen binnen; de heer Van Ulfen voorop met tante aan den arm, al de anderen volgen. Leentje staat als een pilaar te wachten. De gasten nemen de plaats door tante aangewezen. Zij dient soep, Leentje geeft de borden rond).

OOM

(onder het soep eten).

't Is warm van daag voor September, het weer is zes weken leelijk geweest, juist in de vacantie voor de kinderen, en de school was niet begonnen of het werd mooi. Is de Burgemeester alweer op honk, die zou Vrijdag thuis komen, niet waar?

MERKESTEYN.

Nee, hij blijft nog een weekje uit, de volgende raadszitting zal ie weer presideeren.

WEERMAN

(met den lepel in de hand).

Dat deed u anders zoo netjes, meneer Merkesteyn alsof u heel uw leven voorzitter was geweest

(eet)

.

VAN ULFEN.

Ja, je hebt er beter slag van dan de burgervader, die is veel te goedig en beleefd. Van daar dat geleuter van de raadsleden zonder end; we kommen niet verder

(eet)

.

OOM.

Het is soms alsof Daalman, nu die 'r eindelijk in is, denkt dat *hij* alleen praten moet; amendementen van Daalman kun je bij dozijnen lezen, ik zou hem van tijd tot tijd maar eens aan het verstand brengen dat zwijgen goud is. Kom heeren, schenk je eens in, de flesch staat er voor...

(Van Ulfen schenkt, de notaris en Oom doen hetzelfde).

OOM.

Merkesteyn wil jij m'n vrouw voor je rekening nemen, ze zal de flesch niet leeg drinken.

TANTE.

Een half glaasje, niet meer als u blieft, ik gebruik heelemaal haast geen wijn.

(Als allen zijn ingeschonken neemt oom het glas en maakt een gebaar daarmede van welkom te heeten).

OOM.

Heeren, daar ga je!

NOTARIS.

Mevrouw - dit glas geldt u.

(Tante buigt en neemt een heel klein slokje).

NOTARIS.

Zou juffrouw Mertens benoemd worden in de aanstaande raadszitting als leerares aan de jongens H.B. School?

VAN ULFEN.

We zullen het afwachten.

DOKTER.

Ze staat althans nummer één. Een kranig meisje dat wel aanspraak kan maken op de betrekking.

WEERMAN.

Hoe zoo? Ze verdringt dan toch een leeraar! Nee, van dat soort moet ik niets hebben. ‘Laten de vrouwen zwijgen in de Kerk.’

NOTARIS.

Goddori, ik wou dat ze daar aan 't woord waren dan nam ik een vaste plaats en werd op m'n ouwen dag nog kerks.

TANTE

(lachend).

‘Quand le diable devient vieux il se fait ermite.’

(Leentje heeft intusschen de pasteitjes op het buffet gezet. De notaris kijkt haar van ter zijde aan en geeft den dokter een knipoogje).

NOTARIS.

Als die es preekte hè, over de liefde, ha ha ha! dan zou je ook wel er zitten, hè!?

DOKTER

(lachend).

Nou dat geloof ik ook.

MERKESTEYN.

De Protestantenbond laat dames optreden op de dorpen. Toevallig

hoorde ik laatst een allerliefst preekje van juffrouw Keyzer die examen deed als godsdienstonderwijzeres. Ik was gelogeerd waar ze optrad en ik moet zeggen ze voldeed uitmuntend.

DOKTER.

Waarom zou een vrouw die van nature veel religeuser is dan de man, het ambt van dominee ook niet kunnen uitoefenen. Ik vind het als geknipt voor een hoogstaande vrouw.

NOTARIS

(lachend).

Op den preekstoel staan ze nòg hooger! O, jij oolijkert! je wilt maar overal de vrouwtjes in hebben.

DOKTER.

Wel zeker, als ze er voor deugen waarom niet?

TANTE.

Als de meisjes er maar niet zoo uithuizig door werden, dan had ik er niet op tegen.

VAN ULFEN.

Dat zeg ik u na mevrouw. Het is of er in huis geen werk meer te vinden is. De ouwe heer Mys zei van de week: ‘Och man, m'n dochter en haar vriendinnen loopen allen asyls na; voor honden en katten zorgen ze, er moest nu eens een asyl komen voor verlaten ouders.’

(Allen lachen)

.

(Tante tikt tegen het glas. Leentje verschijnt van achter het scherm met een emmertje, neemt de borden keurig weg, doet de lepels zonder eenig rammelen in het emmertje en neemt het stapeltje borden mee achter het scherm waar ze het op een tafeltje neerzet. Dan gaat ze met de pasteitjes rond waarvoor kleine bordjes onder het soepbord op de platte borden staan.)

WEERMAN.

Ik ben nog van de ouwe leer. Een meisje moet *trouwen*, dàt is haar bestemming.

OOM.

Jij hebt waarachtig geen recht van spreken, Weerman. De meisjes moeten trouwen, best, maar laten de mannen ze dan ook vragen. Daar zitten nou waarachtig van de zes heeren drie ongetrouwd.

VAN ULFEN.

De dokter telt niet mee die is nog jong.

NOTARIS.

De beschuldiging is aan ons adres, Weerman, ha, ha, ha, maar we houen te veel van variatie ha, ha!

MERKESTEIN,

(wijzend naar het scherm waarachter Leentje verdwijnt.)

Zeg eens, mevrouw. Als u er nog zoo eentje over hebt, denkt dan eens aan m'n vrouw, die is half zenuwziek van het tobben met de booien. Zoo'n meisje...

NOTARIS

(met piepstem).

Wil ik wel es te visite hebben...

TANTE.

Chut. Chut...

(Leentje brengt een klein dienbakje binnen met vleesch en twee schalen groenten. Ze geeft tante het vleesch aan, neemt de pasteibordjes weg en gaat daarna rond met de schaaltjes).

(Bij eene repetitie moet worden gelet of ze ook iets te vroeg of te laat komt volgens deze opgave).

OOM.

't Is een heele partij van avond in Tivoli ter eere van juffrouw Zwammerdam.

(tegen de wethouders)

Wie van jullie trouwt 'r.

MERKESTEYN.

Ik natuurlijk, maar in 's hemel's naam wat moet ik nou zeggen tegen dat span? Kom, van Ulfen, neem jij het maar eens van me over?

VAN ULFEN.

Dank je wel, knap jij dat zaakje maar op.

TANTE.

't Is een raar huwelijk, dat kleine bocheltje, maar geld dat stom is...

NOTARIS.

Maakt hier niet recht wat krom is.

VAN ULFEN.

't Is een toer om den bruigom niet eens een zet te geven die raak is, voor den wethouder die 'r trouwt.

NOTARIS.

De man zal als ie de duiten binnen heeft zich wel van wat anders voorzien, wat zeg jij, Weerman? Jij doet immers de zaken van de bruid?

WEERMAN.

Ja, en die blijf ik behouden ook na haar huwelijk. Och 't is een goeje ziel, juffrouw Zwammerdam, en erg royaal. U weet zelf, wie wat voor een ongelukkige vraagt of steun zoekt voor een goed doel zend ze niet terug. Vreemd, waar geld is wil altoos

meer kommen. Als juffr. Zwammerdam effecten koopt, stijgen ze per sé, doet ze iets weg dan staan de aandeelen dien dag hooger dan 24 uur te voren.

NOTARIS.
Ja, ja, de bruigom weet wel hoe groot de brandkast is... en dan een meisje in huis als Leentje!?...

(Leentje stikt achter het scherm van den lach).

VAN ULFEN.
De sluier zou 'r beter staan dan aan de roode juffr. Zwammerdam.

NOTARIS

(tegen den dokter).

En heb je op de handjes gelet, dokter? 't Is of ze nooit wat heeft uitgevoerd in de keuken.

DOKTER.
Ja 't is een geboren lady.

NOTARIS

(met een glas omhoog:)

Gastheer, ik drink op je prachtige dienstmeisje!

MERKESTEYN.
‘Dat kind brengt je ouwe hoofd heelemaal op hol, Kromhout.’

NOTARIS.
Dat is nou alweer het voorrecht van ongetrouwd te zijn. Jij mag niet eens naar 'r kijken. Wij wel, hè dokter, kom zeg nou es wat! Hoe vindt jij 'r met je jonge oogen?

DOKTER.
Een soort om je niet aan te verzadigen, zoo beschaafd, geen dametje hier in de stad wint het van 'r.

MERKESTEYN.
Je bent een kenner, dokter!

NOTARIS.
Esculaap hield 'r ook z'n godinnetjes niet voor niemendal op na. Je mag er me niet heelemaal afsnoepen hoor; m'n beurs...

OOM.
Mag ik je verzoeken niet te ver te gaan, Kromhout.

DOKTER.
Het is toch ongelukkig dat er per sé vermoed wordt, dat dienstmeisjes geen eergevoel hebben. Je behoeft waarachtig Leentje maar aan te zien om van haar onschuld overtuigd te zijn. Ik wil niet preken maar...

NOTARIS.
Je vindt 'r te lief voor een grapje, oolijkert! ha, ha, ha!

(Leentje komt binnen, gaat regelrecht naar Dr. van Mierlo en zegt mooi en duidelijk:)

LEENTJE.
Dokter, de dienstmeid van mevrouw Lugt is er om te vragen of u zoo vriendelijk zijn wilt zoo gauw mogelijk te komen, het kind heeft het erg benauwd.

DOKTER

(vriendelijk:)

Zeg maar dat ik dadelijk komen zal, meisje.

TANTE.
Hoe jammer, dokter, kunt u niet eerst afeten?

DOKTER.
Ik zal m'n bord niet in de steek laten, mevrouw, maar dan ga ik direct. Gevaar is er niet bij, maar het arme ventje heeft het soms kwaad.

(hij eet wat haastig door)

.

NOTARIS.
Nou praatte dat mooie ding toch heel alleen tegen jou, 'r stem is al even mooi als 'r snoetje.

(terzijde)

Ik ga es met 'r wandelen, dokter!

DOKTER

(verontwaardigd ter zijde).

Ze zal wel wijzer zijn...

(Hij drinkt zijn glas uit en zegt tot den gastheer):

Permitteert u me, meneer Kistemaker, en mag ik straks terugkomen? Het is geen zes huizen ver, dat helpt.

OOM.
Zeker, zeker, met genoegen!

(Dokter af).

18e Tooneel.

MERKESTEYN.
Dat zijn nou de bezwaren van het dokter's beroep; rust heeft een arts nooit.

VAN ULFEN.
Van Mierlo is toch vlug in de praktijk gekomen, een knappe kerel! en wat een goed uiterlijk!

(Leentje staat achter het scherm van 'ja' te knikken, al lachend).

OOM.
Ik hoorde van morgen juist dat het ventje Dugt hooge koorts had, de thermometer stond....

TANTE,
O, daar heb je weer die akelige thermometers, die brengen een onrust in huis en als ze dan nog maar altoos in orde waren.... Ik weet van een vrouwtje dat drie weken te bed lag met verhooging van temperatuur, toen werd eerst gemerkt dat de thermometer niet deugde!

NOTARIS.
Ik kijk alleen op den thermometer om te weten hoe heet ik stoken moet, met die andere dingen houd ik me niet op.

VAN ULFEN.
Ik hoop dat u er ook lang buiten zult kunnen, mevrouw, en dan ín elk geval....

de Klok luidt.

MERKESTEIJN.

(vliegt op):

Brand: Daar moet ik heen als waarnemend burgemeester.

(Leentje komt binnen gaat naar Merkensteijn en zegt:)

Meneer, er is een bode van het stadhuis, er is brand in Tivoli.

(Groote verbazing.)

MERKESTEIJN.

In Tivoli?! Geen kleinigheid, permitteer me Kistemaker, ik moet er dadelijk heen.

(af.)

VAN ULFEN.

In Tivoli! zeker vuurwerk afgestoken ter eere van de bruid!

NOTARIS.

O juffrouw Zwammerdam, als je maar niet opgaat in de vlammen!!....

TANTE.

Wat een miserabele historie! hoe moet dat nou?

VAN ULFEN.

Ik zal ook acte de présence geven, mevrouw....

TANTE.

O meneer van Ulfen, hoe jammer toch dat het zoo treft, drink uw glas toch nog eens uit.

NOTARIS

(schuddend van den lach).

Precies de symphonie met de uitgeblazen kaarsjes, ha, ha....

OOM.

Kee, we moeten 'r wat op vinden, wat krijgen we nog?

TANTE

(zenuwachtig).

Kippetjes met sla, taart en dessert.

OOM.

Van Ulfen zeg dan aan Merkesteijn dat we van avond met den rest van den maaltijd soupeeren zullen, haast jullie je niet. Zorg jij straks voor een kopje thee, vrouw, en Leentje zal wel zorgen dat we van avond het menu verder krijgen.

TANTE.

Dat plan is nog zoo dwaas niet. Vindt u het ook goed, meneer Kromhout?

NOTARIS.

Waarachtig, best! maar om nou in de herrie te gaan daar heb ik geen lust in, mag ik dan een sigaartje rooken in dien tijd, Kistemaker?

Oom.

Zeker, in mijn kamer mag je dampen zooveel je wilt. Ik ga met van Ulfen mee. Mag ik je voorgaan naar mijn kamer, Kromhout? Tot straks, Kee.

TANTE.
Neem je Azortje mee, lieve man?!

OOM.
Om het beestje te laten doodtrappen? neen, daar zal ik later wel een wandelingetje mee doen.

TANTE.
Gut ja - da's waar ook.

heeren af.

19e Tooneel.

(Tante alleen. Ze valt neer in een stoel.

TANTE.
Wat een dwaze partij is dat nou. De heele dag is net een comedie....

(Ze tikt tegen het glas.)

(Leentje komt lachend binnen, valt ook neer in een stoel en schatert het uit).

LEENTJE.
Nou zulk dienen is de moeite niet waard dat je er een japon voor aantrekt. Wat heb ik staan lachen achter het scherm, tante, maar hield ik me niet goed?

TANTE.
Best, kind, toch beviel me de grap niks. Wat keken ze je aan en de notaris durft maar alles te zeggen. De dokter werd er kwaad om.

LEENTJE.
Wat een nette man, hé tante, en wat een lief gezicht. Wat had ik graag als uw logeetje naast em gezeten.

TANTE.
Dat zal nog wel es gebeuren, kind. Laten we nou de boel maar gauw weg zetten.

(Ze kijkt op het horloge)

. 't Is nou 7 uur, als we nou om half elf gaan soupeeren, leg dan om 10 uur het kleed weer over tafel; Geertje kan je helpen.

(Ze zetten een en ander op en in het buffet onder het praten)

. Merk de servetten, Koba, en wil je dan de glazen wasschen, ik zal de theetafel in het salon in orde brengen.

LEENTJE.

Best tante - maar moet ik van avond weer dienen?

TANTE.

Neen, als alles er staat dan redden we straks ons zelf wel; zonde kind dat je niet binnen kunt zijn...

(Tante af).

20e Tooneel.

Leentje glazen wasschend.

LEENTJE.

Ik zou toch niet graag een dienstmeisje zijn... Wat wordt je onbeschaamd aangekeken! Die notaris is om van te griezelen, maar wel grappig, en m'n romanheld van de kostschool? O, juffrouw Betsy, je hebt van je broer niet te veel gezegd! Wat zou ik hem graag eens ontmoeten zonder die malle muts.

21e Tooneel.

Geertje komt binnen.

GEERTJE.

Dat is voor u, juffrouw. Meneer Kromhout kwam van boven, de keuken langs - vuile kerel - en gaf me dit briefje om aan Leentje te geven - je verklapt me niet Geertje, zei ie met z'n rooje gezicht! Ik heb niks geantwoord - hij holde de keuken uit, de trap weer op met z'n ouwe beenen en nou zal het me toch benieuwen wat daarin staat...

LEENTJE.

Een briefje voor *mij*, hoe zot... geef es hier. -

(Ze leest overluid)

. 'Leentje, kom Zondag ochtend als het je kerkbeurt is om 10 uur aan de Helmpoort - ben je er niet en ga je 's middags uit, dan om half drie op dezelfde plek, of 's avonds om 7 uur op mijn kamer. Het zal je geen windeieren leggen, kindje lief!'

(Leentje scheurt het papier in tweeën, dat Geertje weer opraapt en bij zich steekt.

LEENTJE.

Wat is die man toch schandelijk brutaal, Geertje. Ik hoop dat ie den halven dag te vergeefs in den regen zal staan wachten. Hij moest eens weten dat ik een logée was.

GEERTJE.

O - dan zou u geen last van hem hebben. Ja, juffrouw, dat voorrecht is alleen voor de dienstmeisjes weggelegd om geschandaliseerd te worden.

LEENTJE.

Maar als je toch geen aanleiding geeft tot vrijpostigheid!

GEERTJE.

Dat ziet u nou es - dan belagen ze je nog! Het heet altoos: ‘de meisjes willen wel’, och juffrouw u kent de wereld nog niet, 't is maar goed ook. Dezelfde heeren, die zoo pietje pas aan tafel zitten, als ze op visite zijn bij een familie, die geen onvertogen woord zullen zeggen tegen de dochters van den huize, durven een kwartier later de leelijkste dingen voor te stellen aan een dienstmeisje. De sociale noemen de muts het teeken van onderdanigheid, nee, juffrouw, 't is het uithangbord waarop die leelijke kerels afkommen.

LEENTJE

(verdrietig).

Hè, Geertje, ik heb haast spijt van de grap, laten we er maar niet meer aan denken.

Er wordt gebeld.

GEERTJE.

Blijf u maar hier, juffrouw, ik heb nou wel tijd om open te doen - 't zal de dokter wezen - daar zou u anders geen last van hebben - da's een fatsoenlijk heer.

Geertje af.

22e Tooneel.

Leentje alleen, daarna Tante.

LEENTJE,

(die het donkere tafelkleed weer over tafel legt:)

Den dokter had ik juist *wel* zelf willen opendoen. Als *die* om een apartje gevraagd had - nou - ik weet niet wat Leentje zou

gedaan hebben - maar dat zal hij niet, daarvoor is hij juist veel te fatsoenlijk - hé wat een malle comedie toch, ik doe het nooit meer en blijf wie ik ben.

(Ze valt neer op een stoel.)

En ik heb nog niet eens gegeten, mijn maag begint mee te praten, moet ik nou naar Geertje in de keuken?....

(Ze staat op en loopt heen en weer.)

Tante komt binnen.

TANTE.
Koba de dokter is terug, en verbeeld je wat die me vroeg. Hij heeft een brief van zijn zuster, die zoekt een steun voor de huishouding, een net meisje dat vooral heel beschaafd is, zonder airs. Nu vroeg hij me of jij ook een zuster had, of zelve zoudt willen, in geval je soms veranderde van dienst. Hij zou je niet willen onderhuren en vroeg daarom eerst mijn oordeel, maar 't was een uitnemende betrekking.

LEENTJE.
O tante, hoe grappig, hoe leuk en wat zei u?

TANTE.
'Vraag het haar zelf, bij mij blijft ze niet.' Ik ben eigenlijk heel ondeugend op m'n ouden dag om zoo mee te foppen.

LEENTJE.
Had dan maar gezeid wie ik was.

TANTE.
Het overviel me, kind, maar nou dacht ik hoe zou je het vinden om em eenvoudig aan te hooren als Leentje. De heeren zijn uit, de notaris zit te rooken of te dutten, als *ik* nou es binnenkwam als *jij* den dokter gesproken hebt en de kamer uitgaat, dan houd ik em aan de praat; jij verkleed je, en komt terug als m'n lief logeetje....

LEENTJE.
En mag ik dan van avond mee aan tafel zitten?'

TANTE.
Natuurlijk, dat vat je.

LEENTJE.
Heerlijk! gezellig! ik blijf hier bezig en doe net of ik niets weet.

Tante af.

23e Tooneel.

LEENTJE alleen, ze is zenuwachtig, draait het licht wat op, gaat voor den spiegel staan, schikt het mutsje weer goed, frommelt het boezelaar, bekijkt zich coquet enz.
(Ze staat voor de tafel met den rug naar de deur die aanstaat en leest in een krantje.
De notaris komt binnen geslopen, wil haar om het midden vatten, doet haar schrikken, maar wordt te gelijker tijd door den dokter bij de kraag gepakt, die hem de kamer uitzet en de deur sluit. (Alles in een ondeelbaar oogenblik gebeurd.)

LEENTJE.

(ontstemd.)

Wat wil die akelige man toch?

DOKTER.

Zeker niet veel goeds meisje, en daarom juist kom ik je wat vragen.

LEENTJE.

Mij?

DOKTER.

Ja, jou, ik zou zoo graag eens weten wat je vader is en waar die woont.

LEENTJE.

Vader? die is schilder, we wonen in Heteren.

DOKTER.

Leeft je moeder nog?

LEENTJE.

Gelukkig ja.

DOKTER.

Heb je al meer gediend?

LEENTJE.

Wat is u nieuwsgierig! nee, nog nooit.

DOKTER.

Ben je al lang bij mevrouw hier, ik zag er je nog niet vóór van daag.

LEENTJE.

Pas heel kort, alles is me nog zoo vreemd.

DOKTER.

Wie leerde je dan dienen?

LEENTJE.

Moeder - wie anders?

DOKTER.

Natuurlijk kan je lezen, schrijven en rekenen.

LEENTJE.
Dat spreekt, hè? op lezen ben ik dol, maar ik houd van wat piquants. Yorn Uhl vond ik te langdradig. De Noorsche en Zweedsche litteratuur trekt me erg aan ‘De Kroon’ en Sonja... en ik dweep met de gedichten van Jacques Perk... Zijn Mathilde... O!

DOKTER

(verbaasd).

Maar Leentje?!

LEENTJE.
He? wat wilt u? maar wat had u nou te zeggen?

DOKTER.
Je verbaast me hoe langer hoe meer... ik wou je vragen of je misschien een goede betrekking zoudt willen aannemen bij mijn halve zusters, die een meisjeskostschool hebben te Raalte?

LEENTJE.
Waarom zou ik veranderen, dokter?

DOKTER.
Omdat de omgeving daar uitstekend is voor iemand die wat meer is dan een gewoon dienstmeisje. Mijn zusters zijn degelijke lieve menschen en hebben behoefte aan een soort hulp als jij voor ze zoudt kunnen zijn. De dames van Mierlo...

LEENTJE.
Zijn allerliefst, dat weet ik

(heel guitig):

Weet u wat dokter, ik zal er me op bedenken... nou moet ik naar de keuken...

(loopt schalks weg)

.

24e Tooneel.

De dokter alleen. Hij ziet haar verbaasd na:

DOKTER.
Wat een aardig heksje en wat een oogen! Als Betsy haar zelf eens kon spreken dan zou ze het misschien wel gedaan krijgen dat ze naar Raalte ging. Ik begrijp 'r niets van...

(Tante komt binnen).

TANTE.

Wat een wonderlijke maaltijd is dat geweest, dokter, eerst u weg, toen luidde

de brandklok, de heeren verdwenen allemaal en bedacht mijn man zich om te soupeeren met de rest van het diner, zooals ik u al zei.

DOKTER.
Prachtig mevrouw, prachtig.

TANTE.
En hoe maakt uw patiëntje het?

DOKTER.
Nu, dat zal wel losloopen, u begrijpt voor een eenig kind zijn ouders dubbel bezorgd.

TANTE.
Geen wonder! en hoorde u ook iets van den brand? Hoe kwam die aan?

DOKTER.
Het tarlatan in de bijzaal, waar vertooningen zouden worden gehouden, kwam in aanraking met het licht, u begrijpt het was een heele consternatie; de brandspuitmannen liepen door de eetzaal naar ik hoor, het diner is totaal verstoord.

TANTE.
Da's nog wat anders dan hier; er rust van avond geen zegen op de maaltijden. En... wat zei Leentje?

DOKTER.
Mevrouw, die is me een raadsel. Aan mystificatie mag ik niet denken, anders... maar enfin ze neemt het voorstel in beraad, wie weet of u geen goed woord wilt doen voor mijn zusters.

TANTE.
Dat beloof ik u, van avond zullen we de zaak nu maar verder laten rusten.

DOKTER.
Denkt u dat de heeren nog lang zullen wegblijven, mevrouw?

TANTE.
Ik hoor ze al, geloof ik...

(ze luistert - stemmen naderen)

.

25e Tooneel.

De gastheer en de beide wethouders komen binnen met den notaris.

OOM.

Wel, Kee, ben je nou hier, ik zocht je in het salon, daar krijgen we toch een kopje thee, hoop ik.

TANTE.

Zeker, zijn de keelen verschroeid?

VAN ULFEN.

Nou, mevrouw, de gloed was minder dan het gedrang, maar de politie trad flink op. Een binnenbrandje dat met één spuit gered is, maar waterschade!... da's altoos het ergste.

(Oom presenteert sigaren)

OOM.

Steekt nou eens op vrienden, het uurtje voor de rookkamer is gepasseerd, Kee, we vragen van avond permissie om onder de thee de schade in te halen.

TANTE.

Gerust, ik vind het best hoor; heeren ga je gang. Hier zijn lucifers...

(Terwijl de heeren de puntjes van de sigaren snijden, een enkele reeds opsteekt, gaat de deur open en komt Koba binnen, lief en smaakvol gekleed. Allen kijken verbaasd op, de dr. is ébahi, de notaris wijkt een weinig naar den achtergrond. Oom lacht vriendelijk.)

TANTE.

Heeren, mag ik u ons nichtje Koba van Elten voorstellen, anders genaamd Leentje!...

(Gelach, begroetingen, de dr. geeft haar de hand en de notaris sluipt heen.)

NOTARIS

(bij de deur zegt hij met een piepstem):

'Meneer Kistemaker ik voel me niet lekker en ga liever naar huis, tot ziens mevrouw...

(notaris af)

.

OOM tegen KOBA.

Da's een rust kind! nou maar allemaal naar het salon als je wilt en nooit meer zoo'n gekheid uithalen.

(Merkesteijn presenteert tante den arm, die gaan de middendeur uit, gevolgd door de twee heeren; de dr. biedt Koba den arm, ze fluisteren en lachen samen.)
(Scherm valt.)

CORRESPONDENTIE VAN DE REDACTIE MET DE ABONNÉS

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tol de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Spoed-Correspondentie.

Zwitserland. - Gij verzoekt mij U in het e.k. nommer te willen beantwoorden. - Ik doe dat omgaand, maar kan U, tot mijn grooten spijt, niet helpen; omdat ik niet weet welken weg gij moet inslaan, en vrees dat gij door advertenties wellicht véél geld verspilt. Zulke secretaresse-betrekkingen zijn zóó gewild, dat zij vermoedelijk veeleer aan de Zwitsersche dames-zelven, dan aan vreemden worden gegeven, - en dan nog Hollanders! - Engelschen en Franschen hebben hunne nationaliteit vóór; zij leeren dan hunne taal tegen die van het land waar ze in betrekking komen. - In elk geval weet ik geen vakblad, dat ik U durf raden voor Uw doel. - Informeer in elk geval goed, wáár gij U heen begeeft, opdat gij niet in verkeerde handen valt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens de lengte van het stuk getiteld: **Een Dienstmeisje** moest de **Correspondentie** aan: **Bertha, Albert, Maria Petrovna** en **Felix II,** alsook de **Gedachtenwisselingen** van **J.B.N.** en **Jos. Giese,** en de brieven uit **Berlijn** en **Uit het hooge Noorden** nog wachten.

REDACTRICE.

11 November 1908.
22ste Jaargang.
No. 20.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel

Op verzoek van de Commissie, die ons dit toezendt, plaatsen wij het onderstaande op een ‘in het oogvallende plaats’; dus *niet* als ingezonden.

REDACTIE.

Aan het volk van Nederland!

Niet dan noode komen wij tot U!

Het volk van Curaçao, door droogten en misoogsten in de harde school der armoede groot geworden, zou ook thans uwe hulp niet durven inroepen, zoo de nijpende nood niet daartoe dwong.

De algemeene ellende onder stad- en landbevolking, ten deele slechts gelenigd door regeeringshulp, kan alleen door particuliere ondersteuning der weinige gegoede burgers in de Kolonie Curaçao niet worden verzacht, maar vraagt ook dringend de medewerking der meer gegoede bevolking in Nederland.

Duizenden Nederlandsche onderdanen, onmiddellijk en middellijk getroffen door de maatregelen van Venezuela, lijden gebrek en staan bloot aan ontberingen, die diep medelijden wekken.

Dat aan den vreeselijken toestand, door het beleid onzer Regeering, een einde zal komen, betwijfelen wij niet - maar de dagen en weken gaan voorbij en de ellende wordt steeds grooter. Helpt ons, stelt ons in staat om aan den grootsten nood het hoofd te bieden en het volk van Curaçao zal met dankbare erkentelijkheid zegenen zijne broeders in het verre Moederland.

Het Bestuur der Groep Nederlandsche Antillen van het Alg. Ned. Verbond,
(w.g.) H.J.TH. BOOMGAART, Koloniale Ontvanger, *Voorzitter.*
(w.g.) J.C. WAHLE, Roomsch-Katholiek Geestelijke, *Onder-Voorzitter.*
(w.g.) C.S. GORSIRA J.P. EZN., Voorzitter van De Curaçaosche Hypotheekbank, *Secr.-Penningm.*

(w.g.) ED. LANDSBERG, Praktizijn bij het Hof van Justitie, *Bestuurslid.*
(w.g.) L.V.D.V. ZEPPENFELDT, Advokaat-Generaal, *Bestuurslid.*
(w.g.) J. MÖLLER, Oud-Gezaghebber van St. Martin, *Bestuurslid.*
(w.g.) H.P. DE VRIES, Vertegenwoordiger K.W.I. Maildienst, *Bestuurslid.*
(w.g.) M.C. HENRIQUEZ, Quarantaine-dokter, *Bestuurslid.*
(w.g.) MOSES S.L. MADURO, Lid v.d. Kamer van Koophandel en Nijverheid, *Bestuurslid.*

Curaçao, 18 Sept. 1908.

Toelichting.

Toen in Augustus de berichten uit de kolonie Curaçao van steeds ongunstiger verhoudingen en van nijpend gebrek spraken, werden door het Hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond de eerste stappen gedaan tot het verkrijgen van hulp voor onze in nood verkeerende stamgenooten. Voor dit plan was echter de medewerking van de Groep Nederlandsche Antillen van het Verbond noodzakelijk. Deze werd eerst dezer dagen verkregen, en zoo kunnen wij eerst nu den 'oproep om steun' tot het Nederlandsche Volk brengen, die reeds uit de Curacaosche bladen is overgenomen.

Inmiddels was reeds door de Vereeniging 'Oost en West' een beweging op touw gezet om onze kolonie in haren nood te helpen. Van mededinging met deze poging, die door ons zoo zeer werd gewaardeerd, was geen sprake. Gelukkig verzekerde de Vereeniging 'Oost en West' ons hare medewerking, en komen wij dan nu *te zamen* tot het Nederlandsche volk met de bovenstaande bede om steun, ons toegezonden door het Bestuur van de Groep Nederlandsche Antillen van het Algemeen Nederlandsch Verbond, in overleg met en onder toestemming van Z.H.E.G. den Heer Goeverneur van Curaçao.

Na al wat over den nood in onze Kolonie geschreven is, behoeven wij hieraan niet veel toe te voegen. Hoe groot de behoefte is, blijkt ten duidelijkste uit alle berichten, die uit Curaçao tot ons komen. En deze zijn niet overdreven. Integendeel, veel wordt met kalme woorden gezegd, wat met felle kleuren had kunnen worden geschilderd. Men begrijpe wat het zegt, dat de levensmiddelen in onze reeds zoo verarmde kolonie zeer duur zijn geworden, dat de handel stilstaat, dat de mindere man bittere armoede lijdt, dat de scheurbuik begint te heerschen, dat het meest noodige begint te ontbreken...

Laat dan het Nederlandsche Volk toonen, dat het nog hart voor zijne stamgenooten heeft, en dat het wil helpen met wat hier op het oogenblik het meest van noode is, met ruime gaven om den nood te lenigen. Daardoor zal op het oogenblik de moed in Curaçao kunnen herleven, zal de crisis kunnen worden overwonnen, zullen nieuwe wegen kunnen worden gevonden om den vroegeren welvaart weer te doen herleven - daardoor zal onze oude, zoo zeer aan het Moederland gehechte kolonie voor ondergang kunnen worden behoed.

Het Bestuur van de Groep Nederlandsche Antillen, de onderteekenaars van den oproep uit Curaçao, hebben zich beschikbaar gesteld om voor de juiste verdeeling van de ingekomen gelden te zorgen. Als mannen van invloed en uitstekenden naam,

die den toestand in de kolonie door en door kennen, zijn zij zeer zeker de juiste personen om de gelden op de meest doelmatige wijze te kunnen verdeelen. Wij kunnen ons derhalve met gerustheid aan hun beleid toevertrouwen.

Laat het Nederlandsche volk eendrachtig toonen, iets over te hebben voor de door Nederland gestichte en bestuurde koloniën, waar deze door gebrek en hongersnood bedreigd worden.

Mogen de gaven in ruime mate vloeien.

De Heer C. van Son, Administrateur van het Algemeen Nederlandsch Verbond te *Dordrecht, Wijnstraat 81*, stelt zich beschikbaar de gelden in ontvangst te nemen.

De afgevaardigden der Groep Ned. Antillen in het Hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond:

(w.g.) Dr. J. BOEKE, Leiden.
(w.g.) Luit. J.A. SNIJDERS JR., Amsterdam.

De Vereeniging 'Oost en West' had door hare oproeping in het Koloniaal Weekblad van 10 September 1908 reeds ruim *f* 400. - ontvangen voor de noodlijdenden in Curaçao, toen, van wege het Bestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond, te harer kennis kwam van de roepstem uit Curaçao tot het volk van Nederland.

Dankbaar jegens de milde gevers, die aan hare oproeping gehoor hebben gegeven, meent zij dat het zeker ook hunne goedkeuring zal wegdragen, dat, nu het Algemeen Nederlandsch Verbond besloten heeft, zoo krachtig mogelijk gevolg te geven aan de opdracht der Groep Nederlandsche Antillen, de Vereeniging 'Oost en West' zich ten deze aansluit bij het Algemeen Nederlandsch Verbond.

Door vereende krachten vleien wij ons met eene schoone uitkomst.

Het Hoofdbestuur der Vereeniging 'Oost en West':

(*w.g.*) C. D BAKHUIZEN V.D. BRINK, *Voorzitter.*
(*w.g.*) L.A. BAKHUIS, *Onder-Voorzitter.*
(*w.g.*) E. VAN ASSEN, *Secretaris.*
(*w.g.*) A.A.C. HARTING, *Penningmeester.*
(*w.g.*) Mevrouw M. TEN BOSCH-BOSSCHER.
(*w.g.*) Mevr. J.E. VAN OEVEREN-VAN SCHAIK.
(*w.g.*) TH.J.A. VAN ZYLL DE JONG.
(*w.g.*) Mr. J.H. SMEENGE.
(*w.g.*) TH. ALMEROOD.
(*w.g.*) T. GERDES OOSTERBEEK.
(*w.g.*) D.H. KUYCK.
(*w.g.*) L.A.H. LAMIE.
(*w.g.*) J.C. VAN REYN.
(*w.g.*) Prof. Mr. J.E. HEERES.
(*w.g.*) J.L. PIERSON.
(*w.g.*) Jhr. Mr. J.L.W.C. VON WEILER.

Het Hoofdbestuur van het Algemeen Nederl, Verbond brengt bovenstaanden oproep ter kennis van het Nederlandsche volk en wekt iedereen op naar zijn krachten bij te dragen tot leniging

van den nood, waarin onze stamverwanten op Curaçao verkeeren.

Namens het Hoofdbestuur:

Dr. H.J. KIEWIET DE JONGE, *Voorzitter.*
Mej. E. BAELDE, *Onder-Voorzitster.*
Mr- W. DICKE, *Secretaris*..

Dordrecht, 27 Oct. 1908.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 18.) X.

'Je bent een coquet schepsel' - -

Ik zie haar, die dat tegen me zeide, nog staan in haar elegant boudoir van heel rijk, zich elke luxe kunnende gunnen, piepjonge baronesse -; zooals ze het, met 'n voor haar jonge jaren veel te groote deftigheid, op haar visitekaartje had staan: C.... baronnesse van - - - Een prachtige statue, uit Rome meegebracht, was haar bijzondere trots - - O, wat benijdde ik haar die reis naar Italië, die volslagen onafhankelijkheid, die rijkdom - - - - - - - -

Ook eene wier leven zoo heel anders is geloopen, dan het zich toen liet aanzien; zoo'n arm dwaallichtje, dat *te* jong eenzaam ronddanste op het wereld-moeras - dat haar heeft verslonden ten slotte, deed ondergaan. - Ik schrikte van haar vonnis. Ik was achttien jaar even, en ik had 'n wreed plezier gehad in 't spelen met 'n hart, waarvan ik noch de trouw, noch de waarde had weten te waardeeren. - Hij is dood. Ik zag het toen niet in, maar nu geloof ik dat C. gelijk had, dat ik met hém niet had mogen, niet had moeten spelen dat coquette spelletje van wel aardig vinden 'n hofmakerij, die voor mij maar amusement bleef, waarvan ik 't prettig einde voorzag in mijn straks neen zullen zeggen, terwijl het voor hem bittere ernst was: dat zelfde: neen. - - - Hij is dood, daarom kan ik van hèm hier spreken.

Mijn vader speet het; naam, positie, alles had zoo goed bij elkaar gepast; hij had mij zoo gerust aan die handen kunnen toevertrouwen. Maar hij was geen karakter om ook maar het geringste te willen influenceeren in zoo iets op mij. Heel-*wezenlijk*-godsdienstig, had hij in al deze dingen de geloofsovertuiging, dat God-alleen de wegen, óók de huwelijks-wegen, leiden moet. -

'Als je hem niet hadt willen hebben, hadt je 't hem dadelijk moeten laten merken' - zei mijn aanklaagster met toenemende verontwaardiging. - 'Het is valsch met 'n man zoo te spelen.' - -

- - Ik boog schuldig het hoofd. - En toch - - heb ik later datzelfde spelletje nog wel eens meer gespeeld. - En ik kan niet inzien dat het zoo heel erg is. Waarom moeten wij vrouwen dadelijk elken man, die ons het hof maakt, en dien we wel mogen lijden, al is het niet om hem tot echtgenoot te nemen, toeroepen: Pas op, vraag me niet ten huwelijk.? Speelt hij op zijn beurt niet lichtzinnig met zoo menigeen onder de meisjes, dat hij wel verdient óók eens 'n lesje te krijgen.? En wij, die juist op dat punt zóóveel bij hem missen, mogen wij dan niet ons het genoegen gunnen van zijn omgang,

zonder dat we ons behoeven bezorgd te maken over de mogelijke gevolgen voor zijn hart, als het daarna komt - -?

Toch, om dezen éénen heeft het mij gespeten, om dezen eenen, die tot aan zijn dood niet huwde, en mij altijd met dezelfde ridderlijke beleefdheid bleef behandelen, - waarin iets lag van 'n stil verwijt om 't gebeurde, 't spelletje. - -

Ik was toen ook nog zoo'n jong, onervaren, lichtzinnig ding. - Bij al mijn oprechte vroomheid toch in den grond héél lichtzinnig; - dat heb ik veel later eerst begrepen - Ik had weinig afleiding in dat stille verpleegstersleven nevens mijn moeder; mooie kleeren had ik ook niet; zij was op dat punt uiterst streng, zoodat ik bijna altijd vermaakte japonnen van háár moest afdragen, slecht-zittend, gemaakt door huisnaaisters van den tienden rang. - Zelve een heel vroolijke jeugd hebbende gehad, van veel uitgaan, veel gefêteerd worden, jongste, eenig-overgebleven dochter van een haar zéér hoogstellenden, rijken vader, meende zij, bij de strenge richting die hare godsdienstige overtuiging had genomen, aan mij een geheel tegenovergestelden gedragslijn te moeten opleggen, een van onthouding in alles. En, zoo ik ooit heb geleden onder het verschil van opvoeding tusschen mijn twee broers en mij, het is in dezen tijd geweest. - Immers, deze twee werden, onder het motto dat zij nu eenmaal jongens waren, vrijheden toegestaan van allerlei aard, die men mij ontzegde. - Zij hadden reeds uitteraard als studenten aan de Universiteit een onafhankelijkheid, die mij, altijd thuis, geheel en al onmogelijk was.

Zij gingen naar de Comedie of de Opera - hetgeen ik nooit mocht - zij reden schaatsen - wat ook al voor mij niet fatsoenlijk werd gevonden - zij deden in een woord wat zij maar wilden. En, beklaagde ik mij er over aan mijn vader, dan was zijn gewone antwoord: ‘Dat moet mama weten; jij bent een meisje.’

O de comedie! Al de verslagen van de premières volgde ik met zenuwachtigen ijver. Dat althans kon niemand mij beletten, want er kwamen niet alleen ‘christelijke’ couranten ten onzent, maar ook de groote dagbladen las mijn vader. Hoe dikwijls heb ik, als we over 't Voorhout liepen, hij en ik, gegluurd naar de groote aanplakbiljetten op den schouwburg; met de stille overtuiging dat achter die muren ‘het’ paradijs was!

Eens, veel jonger, toen ik zoo wat twaalf of dertien zal zijn geweest, zijn die paradijspoorten voor me open gegaan bij... van Lier in Amsterdam. - Dien eenen avond heb ik genoten als nooit in mijn heele jonge leven nog.

Den volgenden zouden we weer gaan, maar, helaas, toen dineerde bij ons, in het hotel waar we gelogeerd waren, diezelfde streng-calvinistische huisvriend, over wien ik het reeds in het begin dezer dagboekbladen heb gehad, sinds uit onze woonplaats naar Amsterdam vertrokken, hoogleeraar in de rechten geworden, aan de Vrije Universiteit. De uitnoodiging van mijn vader diens gast te zijn ook verder des avonds, in de comedie, sloeg hij af, op gronden die hij nader uiteenzette later door de toezending van een uit het Engelsch vertaald boekje: Mag een Christen in de comedie; waarvan de inhoud mijn reeds min of meer twijfelende moeder zóó sterk aangreep, dat zij voortaan niets meer van opera of comedie hooren wilde.

Behoef ik nog te zeggen dat mijn gevoelens van sympathie voor den man, die bestemd scheen altijd op de een of andere wijze mijn onschuldige genoegens op een onaangename wijze te bederven, er niet op vermeerderden daarna!

In plaats van de heerlijkheden bij van Lier, haalde hij ons over naar 't Vondelpark te gaan, waar het volgens hem 't prettigst was, als ge zoo ver mogelijk van de muziek en de menschen af gingt zitten. Dat deden we dan ook, en ik heb 'n nare herinnering van 'n allerongezelligst, donker gelegenheidje, waar we aan 'n tafeltje de eenige gasten waren, en ondrinkbare thee kregen te genieten, terwijl onze calvinistische gast mijn vader op zijn diepzinnige, voor ons jongeren allesbehalve boeiende politieke inzichten onthaalde, en mijn moeder wegkromp van de pijn. Want, dat was nog het ergste van alles, dat zij, toen we na het eten naar den tram zouden sukkelen, van het hooge bruggetje, dat in die dagen nog over 't Damrak was, afviel, en zich zoo heftig haar been bezeerde, dat ze er weken en weken lang bedlegerig door bleef. Ze had de wilskracht zich eerst goed te houden, en het hierboven beschreven Vondelparkavondje manmoedig mee te maken, maar 's avonds in het hôtel werd de pijn onduldbaar, en het verblijf te Amsterdam moest dientengevolge ineens worden afgebroken.

Dat òok hadden we dus eigenlijk te danken aan de zoo plotseling door den vijand mijner kinderjaren te berde gebrachte vraag: Mag een Christen in de comedie! - De spitsvondige argumenten van dat boekje hier te ontleden zou mij te ver voeren; het werd echter de oorzaak dat ik gedurende geheel ons later verblijf in den Haag nimmer anders dan van *buiten* den schouwburg zag, met het natuurlijk gevolg dat ik mij van wat daarbinnen voorviel overdreven-heerlijke voorstellingen maakte.

Een van mijn broers veroorloofde zich een uitstapje, expresselijk om de Meiningers te gaan hooren - in de Jungfrau van Orleans. Ik had dit stuk onuitsprekelijk lief; ik

kende het van buiten, declameerde voor mij-zelve heele gedeelten er uit, in de stilte van mijn meisjeskamertje, met heel-gedempte stem, om niet uitgelachen te worden als ze me zouden hooren. En *mij* werd het intense genot dat te *zien*, te hooren, door goede spelers, ontzegd! Wat ik intens **leed**, in den letterlijksten zin van het woord bij zulke gelegenheden, vermoedde toen niemand, wist alleen ik-zelve. Later, toen mijn vader met mij over die dingen sprak, heb ik hem dat-óók gezegd. Maar in die dagen-zelf wist hij-óók niet, wist niemand, wat heete tranen ik in stilte heb geweend, om die onrechtvaardigheden, hoe bitter mijn hart in opstand was, hoe ik verlangde, namenloos, wild, verlangde naar vrijheid.

Zij is gekomen; en, nu zij er is, nu denk ik terug aan de oude dagen van weleer, van gebonden-zijn thuis.

En ik schrei opnieuw heete tranen - om wat héén is, en nooit kan weerkeeren. -

Zoo is menschenlot. - -

Ik heb in den Haag nog even onzen toen zoo ouden Koning Willem III gezien. Ik méén dat het zijn láátste Kameropening is geweest, die welke ik bijwoonde. Wij hadden voor de tribune toegangskaarten van 'n Kamerlid, en ik genoot als van 'n theater-voorstelling toen de Koning binnentrad, binnengeleid door de mooi-aangedane commissie, te midden van al die in hun Paaschbeste pakjes uitgedoschte kamerleden, waaronder alleen de paar zeeofficieren mij dragelijk schenen, door 't flatteerende van hun uniform. Want ik heb nooit veel zin gehad voor klatergoud, en daarentegen wel veel oog voor 't komieke. En die meerendeels al heel oude en kadukerige generaals, met te zware en te dikke lichaampjes voor hun enge jongelui-jasjes, en die met hun lange panden verlegen-doende burgerheertjes-provincie-afgevaardigden in ‘gala’, zij deden mij volstrekt niet indrukwekkend, maar integendeel in hooge mate vulgair, en daarenboven belachelijk aan. - Daarbij kwam dat de Koning-zelf zich zoo overhaast en onverschillig mogelijk gedroeg, dat hij in elke beweging en met elk woord als wilde accentueeren: ‘Menschen wat 'n corvee, wat verveel jullie me toch wanhopig; gauw, gauw, maar’ - Ook had hij er plezier in te spreken alsof hij eigenlijk niet goed hollandsch kende, en de onbeduidende Troonrede-phrasen uit te stamelen, met 'n aanstellerig franschen tongval.

Dunnetjes was het; in een woord: dunnetjes.

Zoo is het mij trouwens gegaan in mijn leven met bijna alles waarvan ik mij vooraf véél had voorgesteld. Mijn fantasie maakte 't eerst altijd zóó mooi, dat naderhand de werkelijkheid mij akelig tegenviel. Toen ik voor 't eerst Amsterdam zag, met die nauwe Kalverstraat, dacht ik zoo voortdurend: Is dat nu die mooie oude stad, dat mijn vader zich ergerde over mijn gebrek aan enthousiasme, terwijl hij zich juist zoovéél had voorgesteld, van mijn uitroepen van bewondering.

Bij 't Praalgraf te Delft heb ik vergeefsche pogingen gedaan onder den indruk te komen; 't liet me zoo koud; al de historische herinneringen aan Willem, die ik trachtte op te roepen in mijn geest, liepen hard weg, en ik vond het met recht ‘pralerij’, en niets anders.

Nu ik mij toch beweeg in deze voorname vorstelijke atmospheer en zijn herinneringen, kan ik nog even vertellen, hoe ik een der eersten ben geweest, die op dien gedenkwaardigen verjaardag van den Koning, waarop Koningin Emma met haar dochtertje op hol sloeg, dit angstwekkend feit heb aanschouwd van nabij. Wij woonden namelijk in de Zeestraat, vlak bij den Scheveningschen weg. Wij hadden kort te voren de beide Vorstinnen zien uitrijden, en zaten te wachten op haar terugkomst, toen, ineens, als een wervelwind, het welbekende rijtuig voorbijvloog, zonder koetsier, de tegenwoordige Koningin-moeder haar dochtertje stijf tegen zich aangedrukt. Niemand wist toen nog wat er was gebeurd; de menschen vlogen er gillende achteraan.

In het Noord-Einde eerst is het rijtuig tot staan gekomen, zooals men zich zal herinneren. Dat was een emotie-vol oogenblik, een dat vrij-wat dieper indruk op mij heeft nagelaten, dan al de ‘officieele’ gelegenheden, waarbij Koningin Emma of hare dochter met honigzoete gelegenheidsgezichten zich den volke vertoonen, op concert of in den schouwburg, of als zij, in op het publiek berekende, lieve vertrouwelijkheid, uitrijden nevens elkaar, in gewild vroolijk gesprek. - Bij al die gelegenheden zijn zij poppen, die zich den volke vertoonen *moeten* in officieel gewaad.

Toen waren zij vóór alles menschen; moeder en kind. - -

Mijn leven verdeelt zich in twee deelen. Het eerste, waarin ik als een droomleven leefde in een droom-wereld; kasplantje, rijk meisje, gehouden, zoowel door de omstandigheden als door den wil mijner ouders, buiten de werkelijkheid van levensbestaan en levenskennis. Het tweede, waarin ik mij opeens zag neergesmakt heel alleen in de groote realiteit en nuchterheid van het zoo-zijn van alles, niet meer verhuld door mooie vormen en beleefdheidsphrasen, - papiertjes waarin men de leelijke levensdingen opbergt, opdat verwende en rijke dametjes ze vooral niet zullen leeren kennen, - maar naakt en ruw en onoogelijk; omdat ik toen was geworden eene dergenen voor wie 'de wereld' geene égards meer heeft, wijl ik in haar midden thans de plaats innam van eene der strijdenden en werkenden, waar ik voorheen was eene, voor wie anderen zorgen, - door couponnetjes-knippen ten haren behoeve. - -

Het laatste en oogenschijnlijk schitterendste stadium van dat eerste tijdperk, - met dat al datgene wat mij het meest heeft gedrukt, - brak aan.

Ik bedoel ons verblijf in Suriname, waarvan mijn vader gouverneur werd, onder het christelijk-kabinet waarvan Keuchenius toen was minister van koloniën.

In dien tijd, van dat éérste christelijke kabinet, vielen de baantjes links en rechts af voor de 'geloovigen' - alsof het met *elk* ministerie, van welke richting ook, ooit anders gaat! Neemt niet weg, dat elke benoeming van zoo'n 'rechtzinnige' natuurlijk door de tegenpartij werd bespied met arendsblikken, of zij er ook iets op kon aanmerken of over kon schrijven. - De Spectator - of de Groene - ik weet het niet meer - gaf dan ook een plaat ten beste, waarop tallooze Lohmans, jonge en oude, alle met de gelaatstrekken van mijn oom, Jhr. mr. A.F. de Savornin Lohman, (de bekende anti-revolutionaire leider,) waren afgebeeld, zich verheugend in de een of ander verkregen onderscheiding. Daaronder prijkte het hatelijk onderschrift: 'De godzaligheid is tot alle dingen nut'.

Ik herinner mij nog zeer goed welk een verbaasd stilzwijgen ik teweegbracht, toen ik, weinig weken later, in een ten onzent verzameld kringetje, in Paramaribo-zelf, die plaat glimlachend aanhaalde. 'Men' keek angstig naar mijn vader. 'Men' kon zich immers niet begrijpen, dat er menschen zijn te weinig-kleingeestig, om zich zulke spotprenten ook maar één oogenblik aan te trekken. 'Enfant-terrible' stond te lezen op de gelaatstrekken der voor hun eigen-ik beduchte aanwezigen, als ze ook maar één eerlijk antwoord, één eerlijken glimlach zouden ten beste geven. 'De Gouverneur', die op die prent mede werd bespot, zat er immers bij, en was nu een machtig man! Een dien men, coute que coute, naar de oogen moest zien! Helaas, dat, die officieele positie mijns vaders, die alle eerlijkheid en oprechtheid van omgang uitsloot, dat begreep ik niet, *toen* niet. - Reeds op een eerste receptie waarschuwde mij een goed vriend, een der weinigen die dat *toen* was en later bleef, hoe ik niet zoo luide en eerlijk en zonder voorbehoud mij moest uiten tegen iedereen, zooals ik het, zonder eenige rekenschap te houden met de omstandigheden, stéédsdeed. Hij was met ons 'uitgekomen', wij hadden aan boord menig gezellig intiem gesprek samen gevoerd, heel vertrouwelijk geworden, zooals dat gebeurt zoo gauw, als eenige weinige menschen dag in dag uit alleen zijn met elkaar en lucht en water, afgesloten van alle wereldverkeer. En nog hoor ik zijn vriendelijke waarschuwing naar aanleiding daarvan: 'Mij kunt u vertrouwen, freule, maar denk er aan, dat de menschen hier u niet kennen, en 't u kwalijk zullen nemen als u links en rechts zegt, dat u 't hier niet prettig vindt, en hoe u 't vindt, en nog zooveel meer'.

Hij had gelijk. Dat zie ik nu in. Maar ik was de laatste om geschikt te zijn voor een officieele positie, met mijn karakter, mijn opvoeding, mijn besliste overtuigingen. 't Had zich al geuit profetisch kort vóór ons vertrek, toen ik op een meisjes-tea mij zoo ongegeneerd liet gaan over zekere op onze koninklijke familie betrekking hebbende feiten, dat een mijner nichtjes, dochter van een onzer staatslieden, en daardoor meer geconfijt in diplomatie dan ik, met geërgerde verwondering uitriep: 'Maar Anna, bedenk toch dat je vader Gouverneur van Suriname is geworden. *Jij* moogt zoo niet praten - in jullie positie.'

Ik keek haar verachtelijk aan. Ik kon dat niet inzien, dat er posities zijn die opleggen dat men zijn eerlijke meening verzwijgt, die geweld aandoet, een onwaar rolletje speelt *voortdurend*, in een woord. Dat nichtje was eigenlijk in den grond een dom, onnoozel schepseltje, maar dáárin was zij veel slimmer dan ik, die, dat erken ik

gaarne, op dat punt ongelooflijk onnoozel was. Ik kon mij, afgezonderd en stil als ik tot hiertoe geleefd had, de huichelarij, den schijn, de gedwongen fraaigheid van een dergelijke officieele positie, waarin niemand oprecht is, of mag zijn, geen oogenblik zuiver indenken. Ik ging mijn eigen gang, onbekommerd, jong, onnadenkend, blij in mijn vrijheid in veel opzichten, reikhalzend toch naar verandering, omdat Suriname mij tegenviel; - en dat alles zeggend, heel vrijuit. -

- - Mijn moeder was toen reeds gestorven, reeds weinige maanden na onze aankomst in Paramaribo, mijn vader werd geabsorbeerd door zijn werk en zijn plannen, en liet mij geheel en al leven zooals ik-zelve het verkoos. Hij-ook was voor die officieele positie de meest-ongeschikte man ter wereld.

Hij was er veel te eerlijk voor en te oprecht.! - Het was hem, daarop durf ik op zijn graf te zweren voor God en de menschen, *alleen* te doen, bij alles wat hij heeft gewild, of óók waarin hij te kort schoot wellicht, niet om eigen-ik of eigen-eer, maar

om het belang en het heil van Suriname, - uit een godsdienstig oogpunt in de eerste plaats. En, in dat opzicht bovenal, dacht hij in het *christelijk* ministerie, dat hem had benoemd, een steun te zullen vinden. -

Maar - het christelijk ministerie was het bovenal te doen om ‘aan te blijven’, coute que coute - Wat komt het er een christelijk ministerie in den Haag, op aan wat er wordt van den zwarten ‘broeder’ in Suriname, van *de* eigenlijke bevolking, die wij hun land ontroofden; - het *christelijk* ministerie heeft, om zichzelf te kunnen handhaven, heel andere mannen en elementen naar de oogen te zien in Suriname dan de *christenen* daar, de arme, niet-invloedrijke negers, - mannen, die wel is waar noch om Christus noch om 'n christelijk kabinet iets geven, en integendeel met hart en ziel liberaal en modern zijn, maar die men met dat al te vriend moet houden, om gedecoreerd te worden straks, door H.M., en minister te kunnen blijven. -

Dat *christelijke* ministeries op die wijze precies even baatzuchtig denken en even onverschillig zijn ten opzichte van het *waarachtig* christendom, als welke andere volslagen ongeloovige richting ook, dat heeft mijn vader nooit begrepen, van het begin af niet. -

Dat was zijn hoofd-fout. -

(*Wordt vervolgd.*)

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Menig Indischman, die met verlof of pensioen naar Nederland gaat, komt al dadelijk bij aankomst in patria te staan voor deze moeilijkheid: het vinden van een *goed* pension, dat niet te duur is.

Daar het overgroote deel per repatrieerenden zich in den Haag vestigt, zoo raad ik hen aan bij aankomst aldaar, vooral zij, die met vrouw en kinderen aankomen, zich te wenden tot het pension *van Dam,* adres: *Prins-Hendrikstraat 23*, alwaar zij voor billijken prijs vinden een goede tafel, reinheid en een zorgvolle, hartelijke behandeling van de dames-eigenaressen, die vele jaren in Indië gewoond hebben.

Mooie certificaten, van Indische families o.a., voorhanden.

Gep. Indisch-ambtenaar.

Gedachtenwisselingen.

I.

STRIJEN, 7 October 1908.

Geachte Redactrice.

Met belangstelling lees ik in de Holl. Lelie het antwoord van een R.K. priester op uw vraag aangaande de mis.

Op één cardinaal punt zij het mij vergund den geachten correspondent te mogen wijzen.

Het is, waar hij wijst op de woorden van Christus zelf toen Hij het Avondmaal instelde: ‘Dit is Mijn lichaam hetwelk voor u gegeven wordt’. En van den wijn: ‘Dit is Mijn bloed, Dat voor u vergoten wordt’.

Uit de instelling nog bij Jezus' leven op aarde vóór Zijn eigen offerdood, toen dus volgens Zijn eigen woorden Zijn lichaam nog niet was verheerlijkt, gelijk Hij tot eene der vrouwen bij het graf zeide: ‘Raak Mij niet aan, want Ik ben nog niet verheerlijkt’, dat met het uiterlijke teeken louter een zinnebeeld bedoeld is geweest.

Doch, dat bij de bediening daarvan de goddelijke kracht van het verheerlijkte lichaam den waren en oprechten gebruikers kàn toestroomen als een liefderijke genadegift.

Hij heeft het bovendien tot Zijne *discipelen* gezegd en daaruit volgt, dat het geloovig gebruik aan alle geloovigen toekomt, die daartoe oprechtelijk zich zetten, dus onafhankelijk van de ambtsdragers, daar het geloof hier *de* hoofdzaak is.

Ik raak hier aan het beginsel der Hervorming.

Echter behoeft men dit niet verkeerd te verstaan. Wanneer de Katholiek door zijn ambtsdragers het Avondmaal laat bedienen, kan bij oprecht geloof de zegenende kracht van Christus m.i. zeer goed aanwezig zijn.
Dus alleen wanneer het in 't geloof geschiedt, heeft het m.i. waarde.

Alzoo bevat het ongetwijfeld eene groote verborgenheid, die ook de Kath. Kerk nog nooit doorzag, gelijk ook deze Kath. priester getuigt.

Als men maar niet gaat leeren, dat het brood en de wijn veranderen.

Hierin zag de Protestant de afgoderij.
Christus liet duidelijk uitkomen, dat het gebruik zinnebeeldig is, doch de gedachtenis sluit eene geestelijke gemeenschap met Christus, den verhoogden Koning, en diens weldaden geenszins uit.

Zoo wordt het een heilig avondmaal, dat het gedwongene en gezochte verliest.

Zoo waarlijk men dus het brood eet en den wijn drinkt, heeft hij, die het geloovig gebruikt, deel aan het goddelijk bestanddeel van Gods eeuwige Liefde, Die zich offerde aan het kruis.
Maar brood en wijn blijven zoo.

Op de geestelijke gemeenschap komt toch immers alles aan.

't Heeft mij altijd bizonderlijk verwonderd, dat zoovele Christenen over dit punt 't niet eens kunnen worden

De Kath. priester schrijft: ‘De Mis is in den grond der zaak niets anders dan het Avondmaal.’

Dit lijkt mg de voornaamste waarheid en bekentenis van zijn heele schrijven.

Onder de teekenen van brood en wijn laat God zijn offerdood verkondigen. Wie dit met een geloovig hart doet, heeft deel aan Zijne goddelijke zegeningen, zoo waarachtig als hij het brood eet en den wijn drinkt.

Maar waar nu juist de grens is tusschen het zinnelijke en het geestelijke, heeft nog nooit iemand geweten.

Hoogachtend Uw dw.

J.B.N.

II.

Aan L.v.W.

(Uit een oud Boek).

Lieve L. Wat hebt ge goed gedaan dit stuk te schrijven! Het is eenvoudig, mooi en aandoenlijk. Het doet goed, juist in deze tijden waar zoovele vrouwen wanen dat zij nuttig moeten zijn buiten 's huis, terwijl er in huis zooveel voor haar te doen valt. Ik heb de woorden overgeschreven van professor Hartman: ‘De vrouw is in haar huis een heilige, een priesteres van eigen haard.’ -

Deze zachte, stille zuster waarover ge schreeft, is zij niet een soort heilige, koos zij niet het beste deel door voor de haren te zorgen, zich geheel te wijden aan dien ouden, sukkelenden vader? Terwijl die andere, de wereld inging met haar gaven ‘op een wijze die men roemde als ongewoon schitterend, maar in haar hart was minder blijdschap dan in dat der stille zuster’. -

Ja, zeker, er kunnen groote gaven zijn, die de vrouw de wereld indrijven, die haar het publieke leven doen kiezen boven het huiselijke; er kunnen omstandigheden zijn, die het noodzakelijk voor haar maken naar eigen onafhankelijkheid te grijpen. Waar men zoo dikwijls afkeurt de gehuwde vrouw, die het openbare leven koos, denk ik aan Mevr. van Calcar, die met haar gaven duizenden heeft goed gedaan, voorgelicht en getroost. Maar *dan ook alléén*, als er zulke groote kanten tegenover staan, heeft de vrouw het recht, is het haar plicht voor het algemeen te werken, doch hoevelen zijn er niet, die zichzelven iets wijs maken, die tijd, gezondheid, geld opofferen aan dingen, die anderen, beteren en sterkeren, zooveel geschikter zouden kunnen waarnemen.

De vrouw kent niet haar eigen kracht, waar zij waant die, buitenshuis te moeten versnipperen. In de opvoeding harer kinderen heeft zij de groote draad in haar machtige handen, die door heel het maatschappelijke geweven is. De verlichte en krachtige, de liefdevolle en wijze vrouw, is met recht een soort priesteres, en haar zullen ingegeven worden de woorden en de daden, noodig voor haar nageslacht.

Ook zal zij niet de mindere zijn van haar man, maar ‘de andere’. Zij zullen elkander aanvullen, en in dit aanvullen ligt ook de oplossing van den grooten strijd, tot zelfs in het staatkundig leven. Waar wetten en bepalingen gemaakt worden alleen door mannen, moeten zij van zelf vaak onvolkomen zijn - want zij missen in hun gevoel juist ‘dat andere’ - wat in evenwicht houdt...

Doch dit zijn vraagstukken die niemand op kan lossen, dan de Tijd.

JOS. GIESE.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl. Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. IX.

Den 2^{den} November a.s. - ik schrijf dit op den 31sten October - zal hier door eenige geletterden de ‘centenaire’ gevierd worden van den formidabelen schrijver Jules Barbey d'Aurevilly, die den 2*den* November 1808 geboren werd en den 23*sten* April 1889 gestorven is.

Een formidabel schrijver?... Ja, inderdaad formidabel, al geloof ik niet, dat er in Holland in het geheel twintig menschen zijn, die hem gelezen hebben en vijftig, die ooit zijn naam hebben hooren noemen. Zelfs in Frankrijk wordt Jules Barbey d'Aurevilly slechts door de fijnproevers gelezen. Hij is een der zéér oorspronkelijke en bovendien uitermate onafhankelijke schrijvers, die door de meeste tijdgenooten miskend en eerst door een ontwikkeld en onpartijdig nageslacht naar waarde geschat worden.

Weinig schrijvers zijn tijdens hun leven zóó gehoond en geridikuliseerd geworden als hij. Anderzijds zijn er bij mijn weten ook geen twintig litteratoren van beteekenis te noemen, die hun gansche leven lang zóó hun onafhankelijkheid en eerlijkheid hebben weten te behouden. Tot aan zijn dood bleef hij een strijder. Tot in zijn laatste levensjaren was zijn pen een geweldig wapen, waarmede hij alle ‘faiseurs’, de invloedrijkste onder hen allermeest, fel te lijf ging.

* * *

Ofschoon niet veel van zijn tijdgenooten hem lazen, was hij te Parijs toch een bekende figuur. Niet het minst door zijn manieren en zijn kleeding. Hij kleedde zich op allerbizonderste wijze. Laat mij aanhalen wat een zijner tijdgenooten daaromtrent heeft geschreven. Om de kleurrijkheid der beschrijving zelve, zij het mij vergund, de aanhaling onvertaald te laten.

‘M. Barbey d'Aurevilly porte la tunique ou plutôt le tabart, ou mieux la dalmatique des chevaliers, en laine rouge bordée de galons multicolores, blancs, noirs, verts, bleus et

jaunes, qui décrivent une croix sur la poitrine. Par dessus il endosse une ample fellahieh (la robe des Arabes) en étoffe blanche. Il se coiffe de la clémentine en drap rouge ou noir, soutachée d'or, le bonnet papal, celui-là même que portaient les cardinaux du XVe siècle et que Léon X a dans son portrait. Il se chausse, enfin, de mules à talons rouges, à boucles de Strass. Ainsi vêtu, il rappelle le Dante'.

Wellicht is die beschrijving niet ontbloot van karikaturistischen zin, doch voor wie de portretten heeft gezien, die van hem door tijdgenootelijke schilders zijn gemaakt, staat het vast, dat Barbey d'Aurevilly zich kleedde zooals niemand anders. Zoodra echter eenige jongelieden hem, ware het ook slechts uit de verte, trachtten na te volgen, veranderde hij van kostuum. En of het groote publiek hem om zijn zonderlinge kleedij uitlachte - n'importe, het hinderde hem niet; hij voelde zich op zijn gemak, omdat hij over zichzelf tevreden was. De spot kon hem niet treffen; hij voelde er zich boven verheven. Hij had nu eenmaal de eigenschap, anders te willen zijn dan anderen, niet uit intellektueele overweging, doch uit onvernietigbaren gemoedsdrang. Dit verschil scheidt den *gommeux* of den *swell* van den zonderling.

* * *

Er is verband tusschen Barbey d'Aurevilly's zonderlinge kleedij en zijn litterairen stijl. Hij schreef, zooals men dat noemt, een 'style *emberlificoté*,' vol van verrassende zinswendingen en merkwaardige woordvondsten. Dat vreemde maakt evenwel nergens den indruk, gezocht te zijn. En Buffon's 'Le style c'est l'homme même' is op niemand meer van toepassing dan op den man, wiens geest zulk een eigenaardig karakter had, dat er het woord 'd'aurevillesque' uit ontstaan is.

Scherper pen dan de zijne is er misschien nooit geweest. Naast Barbey d'Aurevilly lijken Voltaire en Multatuli - om slechts een paar militante geesten uit verschillende tijdperken te noemen - nogal tam van uitdrukkingswijze. Hij had kenschetsende uitingen, die diepe wonden aan de betrokken personen toebrachten. Zoo noemde hij Alexandre Dumas fils onder meer: 'den tweede uit een tijd, die geen eerste kent.' Van madame Ancelot getuigde hij, dat zij was 'de Methusalem der blauwkousen'. Den tooneelspeler Laferrière noemde hij 'mejuffrouw Laferrière, de oudste aktrice van Parijs'. Den hertog van Brunswijk schonk hij den titel van 'prince-cocotte' - men schenke mij de vertaling.

Ziehier een volle bladzijde, uit een karakteristiek over den toentijds alom geëerden en zeer invloedrijken baron Taylor:

'Wat is de precies *zegbare* en in één woord te omvatten verdienste van baron Taylor?.. Zoek goed en zeg het! Niettemin is hij in alles gemengd geweest - en is het nu nog, - van de regeering van Louis-Philippe af tot aan die van Napoleon III. Hij is, God vergeve het mij! direkteur van het Théâtre Français geweest of koninklijk commissaris aan dien schouwburg - men weet niet precies wat van de twee, zoo is het spoor van dien doortocht uitgewischt. Op het oogenblik is hij in alle commissies van kunst of van litteratuur. Hij beweegt zich, roert zich, als een vette hommel in een hoorn. Hij is de groot-majoor Beweegal van alle plannen. Men ziet hem overal. Hij heeft de alomtegenwoordigheid, evenals God. Maar ook de domheid heeft de alomtegenwoordigheid.

De heer Taylor, die, *overigens*, evenals *onze vriend Drôlichon* (in de *Plaideurs*), *heelemaal geen domkop is,* en die vonnissen zoû verkrijgen voor de Société des Gens de lettres, indien de Société des Gens de lettres pleitte, is juist de Drôlichon der litteratuur.

Ik zocht voor hem een naam. Dat is er een!'

In dien geest schreef hij tallooze karakteristieken en kritieken, bij dozijnen, steeds levendig en onvermoeibaar. Zoo sloeg hij rechts en links, duchtig te keer gaande tegen alwie en alwat hem valsch, onecht of oneerlijk toescheen. Het leek dan wel, of de duivel losbrak, maar een geestige duivel, en een, die er zich van overtuigd hield, goed te doen.

Geen wonder, dat zijn slachtoffers hem haat toedroegen en alle pogingen in het werk stelden om hem buiten de samenleving te houden, uit de maatschappij te bannen. Zelfs meer verdraagzame menschen beschouwden hem als iemand met een op de spits gedreven scherp en streng oordeel, doortrokken van een niet geringe hoeveelheid venijn. Doch de superioriteit van zijn geest blijkt wel hieruit, dat het nageslacht het grootste gedeelte van zijn oordeelvellingen beaamt. De groote 'éreinteur' blijkt eenvoudig de meeste zijner tijdgenooten in kritische gaven verre te hebben overtroffen.

* * *

Of hij dan nooit iemands lof zong?

Zeer zeker, hoewel niet dikwijls. Zijn lofspraak was even ernstig gemeend als zijn blaam en onderscheidde zich door dezelfde felheid en persoonlijkheid van stijl.

Luister bijvoorbeeld naar wat hij over de beroemde chansonnière Thérésa heeft geschreven:

'Naïeve, onwederstaanbare roeping, die niemand schiep en die, vlan! zich op een goeden avond te Parijs openbaarde, te Parijs, dat elektrisch den schok voelde van deze twee dingetjes: den Chanson en de Chansonnette! In langen tijd had men zooiets niet gezien... Het tijdperk was treurig en droefgeestig, toen, op een goeden avond, Thérésa, onbekend, zich vroolijk oprichtte op de planken van een armzalig café, waarvan zij het Alcazar ging maken, en aan den rand van het tooneel kwam, een weinig wiegheupend, lichtelijk cancaneerend met datgene, waarmede men cancaneert, en ook met de stem, - want de stem heeft haar cancan evenals het andere, - gewaagd, bijna onkuisch, maar zoo vroolijk! vroolijk om alles te doen verafgoden, en alles om haar heen ontvlammen doende, met de vroolijkheid, die altijd - welke ook de regeeringsvormen mogen zijn! - koningin in Frankrijk zal zijn. Herinnert ge u dien tijd nog!...

Het was niet Mimi Pinson, het was niet Suzon: het was meer dan Suzon, het was, in één wezen, alle Suzons op aarde!'

Wat dunkt u van dien stijl? Welk een levendigheid en welk een verval. Hoe echt, hoe overtuigend tevens! Ge kunt hem niet in zijn vaart stuiten. Hij is onweêrstaanbaar.

De gelukkigen, die door hèm geprezen werden! Zij konden er zeker van zijn, dat hij het meende. Geen invloeden van buiten werkten op zijn meeningen in.

* * *

Tot zijn litteraire bagage behoorden niet slechts kritieken.

In 1833, dus op zijn vijf-en-twintigste jaar kwam hij te Parijs - hij werd geboren te Saint-Sauveur-le-Vicomte. Eerst uitte hij zijn litterairen drang in verzen, doch spoedig noodzaakte zijn onbemiddelde staat hem, journalistiek werk te verrichten. Hij schreef litteraire kronieken in 'Le Réveil', 'Le Pays' en 'Le Constitutionnel', en tooneelkritieken in 'Le Nain jaune', aan welks hoofd een andere geestige schrijver, de boulevardier Aurélien Scholl, stond.

Tusschentijds liet hij werken van romantischen aard het licht zien, zooals 'La vieille maîtresse', 'L'abbé de la Croix-Jugan', 'Les diaboliques' - door een preutsche censuur op het verbodlijstje geplaatst -, 'Ensorcelée' enz.

Welk een fantasie betoonde hij in zijn romans! En welk een passie, glanzende door den stijl heen. Er is iets wilds en iets geweldigs in zijn verhalen, iets van daemonischen aard. Voeg daarbij, dat de kleuren van zijn taalpalet veel en fel waren, en ge kunt u voorstellen, hoe die werken genoten werden door degenen onder zijn tijdgenooten, die hem in zijn bizarre fantastische vlucht vermochten te volgen.

Tusschen de bedrijven door schreef hij, 'Les prophètes du passé', een nauwgezette studie over verschillende moralisten en denkers.

Een polygraaf?... Goed, een polygraaf, maar een met een ontzaggelijke hoeveelheid kennis, een bizonder schrijftalent en oorspronkelijke inzichten.

Men beweert, dat een van Victor Hugo's onuitgegeven versregels luidt:

Barbey d'Aurevilly, formidable imbécile!

Het is haast niet te gelooven. ‘Formidable’ - akkoord. Doch ‘imbécile’ - honderdmaal neen. Wèl had hij vooroordeelen, en niet geringe. Zoo had hij een hevigen afkeer van schrijvende vrouwen. Hij schoor ze allen over één kam, en het was hem een groot genot, zijn scherpe pijlen op hen af te schieten. Zoo was hij fel katholiek, een ultramontaan, die striemende zweepslagen uitdeelde aan wie zich naar zijn inzichten kantte tegen de katholieke dogmen. Te dien opzichte spaarde hij zelfs niet de katholieke priesters.

Zijn religieuze onverdraagzaamheid ging zóó ver, dat hij den lof zong van den Bartholomeus-nacht en het betreurde, dat men wel Luther's geschriften, doch niet hemzelf op den brandstapel had gebracht!

Die onverdraagzaamheid, welke misschien slechts door die van den priester-schrijver Louis Veuillot, zijn tijdgenoot, wordt overtroffen, deed de charmante schrijfster Olympe Audouard, die een overtuigde spiritiste was, beweren, dat Barbey d'Aurevilly in vorige levens inquisiteur en, vervolgens pater Lemoine (uit de 17de eeuw) moet zijn geweest.

* * *

Hij was een vat vol tegenstrijdigheden. Hij had religieuze en ook maatschappelijke vooroordeelen, en was anderzijds iemand van artistieke helderziendheid. Hij was een wijs-

geer en een wildeman. Hij was nu een asceet, dan weêr een man van groote hartstochten. ‘En amour’, schreef dezelfde Olympe Audouard, ‘il lui faut le poivre de Cayenne.’ Hij was, ten slotte, een denker en een ‘esprit léger.’

Behoeft het, na dat alles, nog betoog, dat hij in de diepte van zijn gemoed goedhartig was en veel van zijn scherpe uitvallen niet uit de ziel kwamen?

O, die scherpe uitvallen van Jules Barbey d'Aurevilly! Ze werden her en der verspreid. Ook zijn mondelinge ‘reparties’, die meestal onverwacht kwamen

Portret van den Heer BARBEY D'AUREVILLY.

aanzetten en als-het-ware flikkerglanzen wierpen op zijn hoogst onderhoudende en doorgaans gepassionneerde gesprekken.

In een der salons, waar hij dikwijls kwam en op ongezochte wijze welsprekend placht te zijn, ontmoette hij niet zelden Caro, den académicien; Caro, professor aan de Sorbonne; Caro, den pseudo-wijsgeer, bewonderd en gekoesterd door de schoone sekse. Barbey vervolgde Caro, dien hij niet goed kon zetten - volkomen begrijpelijk! -, met zijn scherpe gezegden, totdat laatstgenoemde ten slotte uit ergernis wegbleef. De gastvrouw perste Barbey toen de belofte af, dat hij voortaan het troetelkind der dames met rust zoû laten.

- Goed, ik zal me opofferen, maar onder voorwaarde, dat ik op den verzoeningsdag eerder dan hij in uw salon ben.

- Waarom?

- Omdat Caro bij zijn binnenkomen stellig iets mals zal zeggen en het aanhooren daarvan mij een voldoende laatste wraakoefening zal zijn.

Op den bewusten dag trad Caro, als naar gewoonte geparfumeerd en zoetsappig glimlachend, op Barbey toe, reikte dezen de hand en sprak:

- Bonjour, tijger!

Het ijzig kalme antwoord luidde:

- Mijnheer, waarom noemt u mij tijger? Ik heb u toch nooit schaap genoemd!

Is het wonder, dat men niet slechts de pen, doch ook den mond van Barley d'Aurevilly vreesde?

Toch was hij 'au fond' een goed mensch. En mannen als Théodore de Banville, François Coppée, Jean Richepin, Paul Bourget en nog eenige andere groote schrijvers hebben hem steeds beproefde vriendschap toegedragen.

* * *

Hiernevens ziet men een reproductie van het portret van Jules Barbey d'Aurevilly, zooals hij door Emile Lévy is afgebeeld. De schilderij hangt in het Musée du Luxembourg.

Men ziet er den bizarren Jules in zijn eenvoudigste kostuum. Aanschouw echter de das met kanten slippen, de getailleerde jas en de omgeslagen manchetten - en ge kunt u voorstellen, dat hij zelfs in de Parijsche straten niet onopgemerkt bleef.

Niettemin maakt hij geenszins den indruk, een soort van modepop of een banale ijdeltuit te zijn. Let op de hautaine, mannelijke trekken, de nobele gestalte en de fiere houding - verdwijnt dan niet de gedachte aan onnoozele geurmakerij en komt deze bizarre man u dan niet voor als een te laat geborene, dìe met heel zijn wezen nog verwijlde in de tijden der trotsche, duchtige ridderschap?

En Olympe Audouard, die, in haar visioenen van zielsverhuizing, in hem, om zijn pronkige kleedij en zijn liefde voor kantwerk, ook een herboren hetaere van Athene of van Rome zag - de bekoorlijke schrijfster had voorzeker ongelijk.

OTTO KNAAP.

P.S. In mijn vorigen brief - zie het nummer van 14 October l.l. - zijn eenige

drukfouten geslopen. De meest zinstorende zijn de volgende:

‘Après eux, il n'y a plus à y recevoir’ etc.... moet zijn: ‘Aprês eux *revenir*’;

‘waarheid der taak’ moet zijn: ‘*zwaar*heid der taak’;

‘Zeker, is daar eenige goede opmerkingen in’ moet zijn: ‘Zeker, *er staan wel* enz....’

Mevrouw B. DE GRAAF-VAN CAPPELLE.

Mag ik u, als eenig noodig antwoord op uw schrijven in het nummer van 30 September, de stellige verzekering geven, dat ‘la baronne Staffe’ *geen* barones en *wel* postbeambte is?

Brieven uit het hooge Noorden door Maria Petrovna. IX.

Rillend zit ik voor het raam en kijk naar buiten.... Wat is de herfst hier troosteloos! Zoo in-weemoedig, zoo droevig, zoo armzalig! Hoe weinig van de gulden kleurenpracht uit mijn vaderland, waar de herfst ook wel weemoedig, maar toch zoo poëtisch, zoo oogverblijdend is in zijn weelde van geel en rood en goud, door één zonnestraal getooverd in het bosch!

Hier is alles zoo grauw en kleurloos, zoo weinig afwisselend het geel der bladeren door het weinige verschil in boomsoorten; de berken laten hun nauwelijks ontkleurde blaadjes vallen en deze liggen zoo zwaar van regen op den doorweekten bodem, dat de felle wind ze nauwelijks opjaagt.

De straten zijn in ongelooflijke modderpoelen herschapen; alleen de glimmend natte houten trottoirs zijn voor de voetgangers nog begaanbaar, die hoog in hun kraag gedoken, met plompe overschoenen aan, regen en wind trotseeren.

De iswoschiks (huurkoetsiers) zien er uit als zeelieden met hun geele zuid-westers op het hoofd en glimmend leeren regenjassen!

Mijn heerlijke zomerrivier is nu ook al grauw en kil en griezelig en de oevers schijnen vèr, zoo vèr....

‘Geef mij de zon!’ - hier meer dan ergens anders welt de smartkreet van Heinrich, uit Ibsen's Spoken, zoo dikwijls in ons op.

Toch zijn er ook wel dagen, dat zij doorbreekt, de bezielende Dagvorstin en de fel blauwe hemel zich donker weerkaatst in den vloed; dan schijnen de oevers weer zoo nabij, juist zooals in het leven het doel, waarna wij streven, ons in opgewekte stemming zooveel nader schijnt, dan wanneer het bij ons daarbinnen zoo nevelig en treurig is.... Alleen voor de liefhebbers van de jacht is de herfst een welkom jaargetijde, waarin zij er op uittrekken om in de omstreken van de stad het wild te gaan schieten. Er is van allerlei soort: hazen, patrijzen, snippen, berkhoenders en auerhanen. Deze laatsten worden ook in het voorjaar gejaagd: met de geraffineerde wreedheid, het mensch-roofdier eigen, gaat de jager 's nachts het bosch in om den auerhaan op te sporen, wanneer hij ‘balzt’, dat is door een bizonder geluid, een herhaald tòk, tòk, tòk, zijn geliefde lokt en daardoor zijn aanwezigheid verraadt - om dan te midden van zijn liefdedroomen door den dood te worden verrast! Het jachtgenoegen is en blijft mij altijd een onverklaarbaar iets: hoe kunnen de meest

goedmoedige menschen met een opgetogenheid verhalen hoe zij *voor genoegen* een onschuldig dier hebben bespied, vervolgd, om het ten slotte te verminken of in het gunstigste geval te dooden.... Krab het beschavingsvernisje af en ‘la bête humaine’ is nog hetzelfde als het in overouden oertijd was!

Veel vergeeflijker komt het mij voor, dat de boeren het wild vangen om in hun levensonderhoud te voorzien, hetzij door het zelf te gebruiken of, wat veel meer voorkomt, om het ten gelde te maken.

Het wild is sedert 1892 eenigszins door het Gouvernement in bescherming genomen, daar sommige soorten reeds door uitroeing dreigden ten onder te gaan: volgens een akte werd het vangen met strikken verboden; maar sedert beginnen de boeren ook meer en meer het geweer te hanteeren, zoodat er jaarlijks nog een behoorlijke hoeveelheid geschoten wordt. Ik vond in een aanteekening o.a. dat in 1897 in het Gouvernement Archangel alleen 242666 paar vogels geschoten werden, terwijl het aantal stuks groot wild niet minder dan 386771 bedroeg!

Daar Archangel ook een belangrijke uitvoer naar Engeland heeft van veeren om garneering van dameshoeden, wordt veel wild, als voedingsmiddel bestemd, zonder vlerken en staarten aan de markt gebracht. Dit heeft tenminste een praktische zijde: wild is hier eenmaal een onmisbaar vleeschgerecht en dus behoefde de niets-ontzienende mode geen aparte slachtoffers te eischen om aan haar grillen te voldoen - maar zij is hiermede niet tevreden. Bovendien worden groote hoeveel-

heden vogels gedood alléén met het doel om dameshoeden te versieren: van de Petchora, bijv. werden nog niet lang geleden 600 pud (± 20000 KG.) vleugels van kuropatka's (sneeuwhoenders) uitgevoerd, terwijl de ontwiekte, vermoorde diertjes zelf worden weggeworpen; welk een reuzen-aantal slachtoffers van vrouwelijke ijdelheid! -

Reeds kondigen nu en dan flinke nachtvorsten den snel naderenden winter aan; nu eens bedekken ferme sneeuwbuien alles met een wit kleed, dat echter weer spoedig verdwijnt; dan weer buldert en giert de vinnige Noord-Westerstorm, die over de tundra komt aanrazen en het water van de Dwina in wilde, uitgekuifde golven opstuwt tot over de landingsbruggen.

Elke dag brengt ander weer - tot het oogenblik komt, dat voor goed de winter alles in zijn ijzige omarming omknelt, om maanden lang zijn prooi niet meer prijs te geven.

Het was op een van die vorstige herfstavonden, dat ik een heerlijk natuurverschijnsel heb gezien, zoo heerlijk en grootsch, dat ik het met geen ander kan vergelijken: het was het Noorderlicht (d'Aurora Borealis) maar in zulk een zeldzamen vorm, dat ouden van dagen verklaarden, het op die wijze nog nooit gezien te hebben.

Diep blauw was de klare avondhemel, met millioenen fonkelende sterren bezaaid en daarover heen schoten voortdurend aan alle kanten heldere bundels lichtstralen, als door een reusachtig zoeklicht geworpen. Deze witte stralen vereenigden zich telkens in het zenith tot één grooten stralenkrans: het was als omstraalden zij een Goddelijken troon, daar hoog boven ons hoofd in den blauwen hemelkoepel.... om dan weer naar alle kanten uit te schieten, als boodschappers van Gods grootheid over het Heelal!....

En geen geluid verstoorde de plechtigheid van dit majestueus verschijnsel - ijzige, doodsche stilte - als in eerbiedig zwijgen baadde alles in den reinen, witte glans, die uren lang den hemel scheen te openen om telkens weer hoog boven ons hoofd zijn stralen in één punt te vereenigen.

Hier en daar ontstonden bovendien groenachtige lichtplekken, alsof een onbekende maan wilde doorbreken - om dan weer, eensklaps in stralen overgaande, te verduisteren voor het schitterend licht in het zenith.

Ik kan zelfs bij benadering geen flauwen indruk geven hoe ontroerend het geheele schouwspel was; ik trilde - en waarlijk niet van koude alleen! Het was mij of mij iets heerlijk grootsch geopenbaard werd, een blik gegund op de oneindige Macht, die ons overal omringt, waarbij wij ons zoo klein, zoo nietig voelden met onze kleine menschenbelangen, met ons beetje menschenwijsheid, die de beteekenis van zulke verschijnselen niet omvatten kan...

Lang, lang sloegen wij het heerlijk schouwspel gaande, dat herinneringen uit Dante's Divina Comoedia of uit schoone bijbelverhalen in mij wakker riep, tot het langzamerhand verdween, het levendig verlangen in mij achterlatend het nog eenmaal in zijn volle heerlijkheid te mogen weerzien.

Het kwam ons den volgenden morgen bijna vreemd voor, dat alles weer zoo gewoon, zoo grauw was, een trieste, regenachtige dag; ik kan niet zeggen waarom, maar het was, alsof ik iets anders verwacht had, of ik teleurgesteld was...

Maar in dezen treurigen overgangstijd begon een ander verschijnsel op te dagen, als een zwart spook, dat eerst in andere plaatsen dood en verschrikking had gebracht

en dat nu ook hier in het Noorden begeerig zijn klauwen naar het menschdom begon uit te strekken: de cholera ging ook in Archangel zijn slachtoffers eischen.

Eerst een enkel geval - en hier en daar rimpelde zich een voorhoofd met bezorgden trek; dan een paar meer - totdat men constateeren moet, dat de epidemie werkelijk is uitgebroken. Er heerscht algemeen een soort angstige spanning en voorzorgsmaatregelen worden getroffen; maar het volk hecht hieraan geen waarde en juist daardoor krijgt de ziekte zulk een uitbreiding. Met achterdocht worden de geneesheeren aangezien, want telkens weer bij epidemieën wordt er onder het volk gemompeld, dat *zij* de ziekte moedwillig invoeren ten eigen bate; zelfs in Petersburg worden de medische studenten beschouwd als niet heelemaal te vertrouwen op dat punt!!

Nu spreekt het wel van zelf, dat raadgevingen van die zijde in den wind worden geslagen, ja eerder als schadelijk geacht worden onder het volk; de kooplieden zijn een beetje verstandiger, maar hechten toch ook niet veel waarde aan de leer der bacillen en het zijn ten slotte alleen de 'intelligenten' (zooals men hier menschen uit beteren stand heel vleiend generaliseerend noemt) die voorzorgsmaatregelen in acht nemen.

Waarin die bestaan? Een hoofdzaak is voor alle doeleinden alleen *gekookt* water gebruiken (want het Dwina-water is besmet) voor drink- en waschwater, zelfs voor het wasschen van vaatwerk in de keuken; verder vruchten, zoodra zij in huis komen, met kokend water overgieten en afschillen, ook als men ze rauw wil eten en hierin, als in alle dingen, heel matig zijn. Reinheid is ook een groote factor en als men zoo menige binnenplaats eens inziet, dan is men niet verwonderd, dat zulk een ziekte zich zoo verbreiden kan.

Veel komt hierbij op rekening van de huisvrouw, want men kan de ondergeschikten niet vertrouwen; zij hechten niet aan voorzorgsmaatregelen, vinden een kruis, met teer op de deur getrokken, bij wijze van bezwering voldoende, en zullen zonder contrôle verder niets doen of laten. Ik breng hier gaarne een eeresaluut aan de flinke, doortastende wijze, waarop hier vele huismoeders haar niet gemakkelijke taak vervullen!

Er zijn verschillende barakken ingericht, waarheen alle aangetasten onmiddelijk vervoerd worden; slechts bij uitzondering en met toestemming van den arts is verpleging aan huis geoorloofd, wanneer alle omstandigheden gunstig zijn en men huis en medebewoners aan een strenge ontsmetting wil onderwerpen. Overal zijn groote plakkaten aangeplakt 'Drinkt geen ongekookt water' en op de meeste fabrieken wordt den arbeiders gratis thee verstrekt - maar 'met onwillige honden is het kwaad hazen vangen', zegt het spreekwoord.

Een oude omnibus wordt als ziekenwagen gebruikt en rijdt overal rond om hen, die op straat door de ziekte overvallen worden, op te nemen: het is een lugubere, donkerbruine wagen, met geen ander venster dan boven de deur; met den soldaat op den bok maakt het geheel meer den indruk van een gevangen wagen en als men het gevaarte van verre al rammelend hoort aankomen, dan denkt men allerminst, dat daarin een zieke, misschien een stervende vervoerd wordt! Maar de middelen van de stadskas schijnen geen grooter uitgaven te gedoogen en het partikulier initiatief deed al veel om het volk beter voedsel uit te reiken, enz. dus men moet het voor lief nemen zooals het is.

Het reizen kan in dezen tijd ook heel onaangenaam zijn, want wordt onderweg een der reizigers door de cholera aangetast, dan wordt aan het eerstkomende station de wagon door militairen omsingeld en moeten alle zich daarin bevindende reizigers uitstappen om zich aan een quarantaine van acht dagen aan dat station te onderwerpen; hierna worden zij met hun bagage gedesinfecteerd en mogen dan verder reizen. Onnoodig te zeggen welk een allernaarst intermezzo dit kan zijn en hoe dit menigeen in ongelegenheid kan brengen!

Het is waarlijk geen wonder, dat allen hopen op een spoedig begin van den winter, want als het eenmaal droog, helder vriezend weer wordt, dan neemt de epidemie gewoonlijk schielijk af - alleen de wonden, die zij sloeg, blijven in menig harte achter!

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den

correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Bertha. - Uw brief trof me zoo, omdat ik daar juist een kreeg van *Albert*, die mij weer zulk een vreeselijke wreedheid meedeelt over honden-mishandeling, en naar aanleiding daarvan iets bij den ‘Kinderbond’ wil uitrichten. Daarom vestig ik Uw aandacht erop, want misschien kunt gij elkander hierdoor vinden. - Ik ben het ook zoo heelemaal met U eens, dat de rijken veel meer te veroordeelen zijn in de questie dierenmishandeling dan de armere klassen. - Zoo ooit, dan is juist in dit opzicht sprake van den invloed van ‘beschaving’. Maar het tegendeel is het geval. Naar verhouding ken ik veel meer eenvoudige en zelf weinig met aardsche goederen gezegende menschen, die waarachtig *zorgen* voor hun huisdieren, dan rijkere lieden die dat doen. Bij de laatste categorieën zit veel meer voor *de pronkzucht* met 'n rashond, of 'n zeldzaamheid onder katten of vogels, als b.v. 'n Angora-kat, of een *kostbare* papegaai. Dáárom, omdat zoo'n beest geld kost, en omdat dit of die soort ‘mode’ is, wordt er mee gebluft en gewandeld, maar de *verzorging* laat men over aan meid en knecht (die 't heel dikwijls niet, of onverschillig doen), en voor *andere*, *verlaten*, *zieke* dieren, voor de mishandeling ervan op straat, hebben *zulke* ‘dierenliefhebbers’ verder niets over. - Daarom word ik ook altijd inwendig nijdig, wanneer likkerige blaadjes en dito couranten met mooie verhalen aankomen over vorstin deze of prinses die, die ‘zooveel van dieren houdt’, en zich laat photographeeren met haar schoothondje of rijpaard, en ondertusschen zich amuseert op de lange jacht of met visschen; beide afschuwelijk wreede vermaken, 't eerste speciaal. De Engelsche bladen vooral zijn altijd vol van zulke lievige praatjes over Queen Alexandra en hare dochters, en hunne vriendinnen: hertogin deze of gravin die. Het is onmogelijk dat een vrouw, die plezier heeft aan den doodsangst van op de lange jacht vervolgde vossen of hazen, waarachtig *houdt* van dieren. - Ik ga nog zelfs verder en zeg: het is onmogelijk dat zij vrouwelijk gevoel heeft. Oók de arme honden-zelf worden óp die lange-jachten vreeselijk soms toegetakeld. Niets is droeviger dan de oogen van een vervolgd hert. Mij zeide eens een zeeofficier, die voor de eerste maal op een hertenjacht was genoodigd geweest, dat hij besloten had nooit weer er aan deel te nemen, omdat hij de oogen van het gemartelde dier nimmer kon vergeten, en het een mensch-onteerend ‘vermaak’ vond. Dat hij het zeide in tegenwoordigheid zijner kameraden, en zonder valsche schaamte, gaf mij van zijn *zedelijke waarde* en waarachtigen *zedelijken moed* een veel hoogeren dunk, dan indien hij, zooals zoo vele jongelui doen, vooral als ze militair zijn, ware gaan snoeven op de noodzakelijkheid van bloed-kunnen-zien, of zoo iets. -

Ik herinner mij, dat ik eens, kort voor zijn dood, in een

duitsch tijdschrift een plaat zag, waarop Keizer Wilhelm I was afgebeeld, te oud om nog te gaan op de jacht, zoodat hij zat op een stoel, en men de herten opdreef daarlangs, opdat hij ze dan toch nog kon schieten. Ik wil hopen, dat de plaat meer fantasie is geweest dan werkelijkheid, maar zij moest dan toch dienen om het Duitsche volk te behagen. En, hoe laag staat een menschheid toch nog, die zoo iets laf-wreeds vorstelijk kan vinden in een oud man! - Men moet misschien tot de verontschuldiging van dezulken bedenken, dat de traditie hen opvoedt in dergelijke 'vorstelijke' uitspanningen, en zij daarom zonder nadenken zulke dingen doen. - Op het Loo werden tijdens het leven van onzen Koning Willem III ook hertenjachten gehouden, en ik heb meer dan een deelnemer daaraan hooren zeggen, dat hij het vreeselijk-wreed vond. - Om met iets goeds te eindigen, wil ik U nog vertellen van een mij-bekende dame, die met een paard juist zóó handelde als gij aangeeft. Zij zag dat het schandelijk werd mishandeld door een groenboer, en kocht het daarom van hem. Later heeft zij het toen weer cadeau gegeven aan een armen man, die zijn paard had verloren door den dood. Op die wijze waren twee geholpen, dier en mensch beide. Die dame doet zóóveel van die dingen aan allerlei dieren, en zoo zonder eenige aanstellerij van commissie- en vergaderinggespeel etc., (dat is zoo vaak een bijkomstige reden helaas), dat zij mij van lieverlede tot een oprechte bewonderaarster maakte van haar; iemand, die mij een stillen eerbied afdwingt, niettegenstaande ik op zich zelf in andere dingen niets geen geestverwantschap met haar heb; maar ik ben overtuigd, dat iemand, die zóó goed is voor dieren, zeker wel een goed *karakter* moet hebben.

Albert. - Ik heb veel aangaande het onderwerp, door U en Uw vriendin behandeld onlangs, reeds besproken in de corr: aan Dirk ten Daghe, en aan eenige anderen. Het is er een waarover men niet raakt uitgepraat. Het bijzondere door U gestelde geval, waaromtrent gij mijne meening wilt weten, kan ik alleen beantwoorden door mij, juist zooals gij verlangt dat ik doen zal, op de plaats der vrouw in questie te stellen. - Welnu, dan zou ik, gegeven mijn onafhankelijke positie, mijn karakter, en gegeven natuurlijk dat ik dien man *liefhad*, voor géén offer terugdeinzen, óók niet van mijn goeden naam, en óók niet wat betreft den schijn dien ik tegen mij had, door eigen fortuinloosheid. Integendeel, voor mij sluit *liefde* in, in den hoogsten, mooisten zin voor zulk een verhouding noodzakelijk, dat de vrouw juist gráág zulke offers brengt: het beste *bewijs* immers harer liefde.

Let echter wel: Ik spreek van een persoonlijk standpunt. Ik geloof, dat zij, die ouders heeft, of andere verplichtingen, zeer zeker moet rekening houden met wat 'men' zegt; ik geloof óók, dat de questie niet mag zijn eene van tijdelijke hartstocht, maar een *wel-overlegd-iets.* Met andere woorden, wie zoo iets doet, onderzoeke *hoogst-ernstig* de drijfveeren die haar bezielen.

Verliefdheid vergaat; liefde blijft. Maar óók liefde moet al heel diep zijn, om tot zulk een subliem offer in staat te wezen. - Dan echter, als *die* liefde er is, dan vind ik de questie dat 'men' zou zeggen: ze doet 't om maar bezorgd te wezen, eenvoudig iets om schouderophalend voorbij te gaan. Ik-persoonlijk geef echter zóó heel weinig om wat 'men' vindt of zegt, en ga zoo alléén te rade met wat ik-persoonlijk vind dat mijn geweten of mijn weg mij voorschrijft, dat mij dit niet zwaar zou vallen.

Gij gebruikt de uitdrukking: 'Is dat zondig?' - Mij dunkt, 'zondig' kan het alléén zijn uit een orthodox-christelijk standpunt, dat gij, voor zooverre ik weet, niet inneemt. Zoo gij bedoelt of het uit *dat* standpunt 'zondig' is, dan: Ja, zonder twijfel; zoowel

van R.K. standpunt als van orthodox-protestantsch standpunt is het ‘zondig’. Voor hen, die zich daarop stellen, is alle twijfel uitgesloten; zij *moeten ontzeggen.* - Uit Uw brief kan ik Uw eigen standpunt niet begrijpen, daar gij alleen zegt: ‘Ik zeg 't kan niet: neen’. Het is niet duidelijk wat gij bedoelt met dat *neen.* Is het: Neen, zij mag het *niet* doen? Of wilt gij zeggen: *Neen*, zij behoeft zich niet te storen aan wat ‘men’ vindt? Ik vind het prettig, dat gij mijn antwoord aan Uw vrienden wilt laten lezen, en hoop te gelegener tijd van U te vernemen waartoe het leidde, of zij een anderen kijk hebben op die questie of niet?

Dat hebt gij toch middelijkerwijze aan mijn typhus te danken, dat gij bij die bewuste familie nu zulke gezellige visites maakt. Gij begrijpt wien ik bedoel? Juist terwijl ik dit antwoord aan U schrijf, ontvang ik van hem een aardigen langen brief.

Maar nu moet ik mij toch haasten U voor alles mijn groote warme sympathie te betuigen voor uw goedheid aan die zwervende katten. In de correspondentie aan Bertha vestig ik speciaal hare aandacht op U, omdat gij beiden geestverwanten zijt daarin. Dat gij in Uw omstandigheden zooveel zwervelingen bij U in huis neemt, is een bewijs van een goed en liefdevol gemoed. - Dat de Kinderbond veel te weinig werkt onder 't volk in zulke opzichten, verwondert mij niets, want dat is juist mijn hoofdbezwaar tegen al die Bonden, door lievige dametjes opgericht, dat zij veel meer dienen om haar, de bewuste dametjes, bezigheid te geven, te omstralen met een nuttigheids-aureool, en tot presidente en secretaresse te verheffen, dan om iets *uittevoeren* van 't geen zij op papier beloven te doen. Gij ziet daaruit, dat ik geen idealiste ben zooals gij. Ik geloof wel, dat het meer kracht aan jezelf kan geven als je een idealiste bent, maar mijn natuur is andersom aangelegd.

Dat geloof ik met U, dat een oudere geneneratie al die dingen van 't huwelijk en van liefde niet zoo beredeneerde als wij-jongeren 't doen. Ik voor mij geloof óók, dat het daarom niet minder was voor wederzijdsch huwelijkgeluk. Door al het redeneeren en bekijken komt zoo iets aarzeligs, dat leidt of tot niet durven-trouwen, (en ik voor mij geloof dat dit in het algemeen genomen jammer is), of tot voortdurende desillusie daarna. Een vroegere generatie accepteerde dat alles als iets dat er bij behoorde. Zij wist dat zij 't huishouden had te doen, en kinderen had te baren, hij wist dat hij 't geld had te verdienen, en de kinderen moest helpen groot brengen. En van beide zijden werd er bij de Daaroms en Waaroms zoo veel minder stilgestaan dan heden ten dage. De diepere grond van dat alles is het tegenwoordig geheel te niet gedane *plichtsgevoel*, dat weer direct volgde uit het *geloof.* Zet het geloof (aan Gods wil en aan God het alles zoo ingericht hebben) aan den kant, dan is er óók geen houvast meer voor plichtsgevoel. Dan wordt consequent de leer van het *recht*, van het zichzelf-uitleven, de ikheid-aanbidding, omhelsd; - en zoo volgt uit het eene het andere. Natuurlijk, ik beweer niet dat daartegen iets valt te doen. De tijden laten zich niet dwingen. Dat alles *is* nu eenmaal zoo. Schrijf mij bij gelegenheid eens, of gij zijt geslaagd met de uitgave van dat boekje, dat gij gratis wilt verspreiden. Een goed idee!

Marie Petrovna. - Ik wil dit schetsje, dat U mij zondt, gaarne plaatsen, omdat U zegt dat het zelf beleefd is. Toch geloof ik, als U weer eens iets zendt, dat U werd geinspireerd door de lezing van correspondenties of gedachtenwisselingen, dat een artikel naar aanleiding daarvan (waarin U dan b.v. het zelfbeleefde kunt aanhalen) nog méér aanbeveling verdient dan een schetsje, omdat men m.i. daarvan zegt: 't Is maar fantasie, het dientengevolge leest met minder aandacht dan een beschouwing. - Ik vind het volstrekt niet ‘onbescheiden’ dat U dit zondt. ‘Als U de geest tot spreken

dringt, zoo spreek.’ - Met den inhoud ben ik 't heelemaal eens; ik geloof dat niets droeviger is voor kinderen dan op die wijze tegen hen met den dood als met een raadseltje omgaan. Ik ben altijd blij dat mijn vader daarover zoo natuurlijk, zoo als iets vriendelijks bijna, met mij sprak, van kind-af. Zooals U ziet behoef ik U in dit geval geen goeden raad te geven ten opzichte van andere redacties, omdat ik dit schetsje voor de Lelie accepteer. Maar voor 't vervolg óók onthoud ik mij in dat opzicht liever van inmenging want, gelijk ik reeds meermalen zeide, de eischen van de eene redactie zijn zoo heel anders dan van de andere. - Probeeren links en rechts is in zoo'n geval het eenige. - Ach ja, dat is wèl waar, dat smart een goede leermeesteres is, maar niet iedereen léért van haar. - En in elk geval is het wèl droevig juist háár tot onderwijzeres te hebben. Ik heb in sommige tijden van mijn leven, vooral in die jeugd-dagen, zoo dikwijls gedacht aan de Genestets: ‘O zeg toch niet *lichtzinnig* maakt de zegen,’ en bij mij zelve gezucht: Neen, juist de *zegen* zou mij

dankbaar stemmen, tot knielens-toe dankbaar. Het idee in dat boek dat gij aanhaalt was óók dat van mijn vader: Van station tot station, gaan wij verder, placht hij te zeggen. Als ik dood ben, zal ik U slechts een station vooruit zijn op de groote reis. -

Uw andere brief van **24** Aug. laat ik wat het intieme gedeelte aangaat natuurlijk weer onbeantwoord; wat Uw opmerking betreft aangaande het 'vertroostende' van arbeid, neen, dat kan ik niet beamen. Wat Gonda daaromtrent schrijft van het *moeten*-werken, en het harde daarvan, dat voel ik veel meer na. En ik geloof, dat het door U aangehaalde voorbeeld van die keelontsteking, waarbij gij de pijn verlichttet door een reisbeschrijving te maken, niet geheel en al juist gezien is Daar gold het *vrijwilligen* arbeid, dus in zekeren zin *uitspanning.* Maar arbeid, als het *moeten* beteekent, geeft m.i. geen verlichting; noch moreel, noch lichamelijk. Integendeel, als ik zorgen aan mijn hoofd heb, als iets wat mij leed doet mij bezig houdt, kost het mij een bepaalde zelf-overwinning mij te *dwingen* tot het afmaken van mijn taak, en niets is mij dan aangenamerdan doodstil te kunnen blijven liggen, en mijn hersenen vrij spel te laten. Hetzelfde geldt evenzeer voor lichamelijke pijn, vind ik. Het bewustzijn iets te *moeten* afmaken, iets te *moeten* doen, terwijl gij U ziek en pijnlijk voelt, is m.i. een afzonderlijke marteling er nog bij. Een onderwijzeres van mijn kennis, die langen tijd lijdend was, (en in gezonde dagen zéér werkzaam en zeer ijverig), gaf het mij dan ook volmondig toe, toen ik haar zeide: 'Eén ding benijd ik U, die een staatsbetrekking hebt, dat gij zoo *rustig* kunt ziek zijn, omdat men U Uw honorarium uitkeert terwijl een ander Uw werk doet.'

Nogmaals, lieve mevrouw, heel veel dank voor Uw brieven, en voor Uw vertrouwen, en moge het U heel goed gaan.*)

Felix II. - Gij vooronderstelt, dat ik nog wel zal komen tot een 'eervolle terugtocht' tegenover U, inzake dat vrouwenkiesrecht. Met alle plezier, - voor zoover dat tenminste noodig is, - want ik geloof, dat gij en ik in den grond niet heel ver van elkander staan. Immers, gij vindt, dat het niet de roeping is der vrouw te stemmen, ik-ook-vind dat. Maar ik vind het onrechtvaardig, dat men haar tegelijkertijd wèl de lasten oplegt van datgene, waarvan men haar de lusten niet geeft, onder het motto: het past niet voor Uw vrouwelijke bestemming. Daarom acht ik voor mij het een *rechtvaardige* oplossing indien men haar geen kiesrecht geeft en óók geen belasting laat betalen. Dat is een zuiver standpunt, vind ik. Waar gij, en velen met U, echter beweren dat zij daardoor te-véél bevoorrecht zou worden boven de mannen, omdat zij immers toch ook mee geniet van de door de belastingen betaalde nuttige instellingen, daar zou dan nog de middenweg zijn te vinden van haar *iets* te laten betalen, maar minder in elk geval dan de stembevoegde *man betaalt.*

Ik geloof dat de kiesrecht-dames het te druk hebben met schreeuwen en propaganda maken voor eigen-ik, om er *verstandig* over te schrijven. Onlangs werd mij een ingez. stuk aangeboden van een niet-abonnee, dat ik niet opnam wegens de onzinnigheid der redeneering. Die dames zijn overigens geheel en al de speelbal der socialisten, die heel goed begrijpen, dat zij geen beter 'stemvee' kunnen aankweeken dan juist deze onnoozele dames-schare, en haar dus met alle plezier aan het stemrecht willen verhelpen, omdat *zij*, de socialisten, het zijn die daardoor énorm aan zetels zouden winnen. Zeker, heden ten dage zou het niet meer aangaan een heel jong meisje vooruit

*) Zooeven Uw nieuwe bezending ontvangen.

te bestemmen voor een dito jongen man. - De tijden zijn anders geworden. Vóór de revolutie was de geheele maatschappij zoo geheel anders dan nu, dat men op zulk een cardinaal punt niet meer kan doen wat toen geschiedde als iets dat van zelf sprak. De vraag is echter, of het toen zoo verkeerd was. Ik geloof dat niet. En, daar alles zijn tijd heeft, en min of meer in een cirkelgang draait, houd ik het voor niet uitgesloten, dat men na een eeuw of langer weer terugkomt op het verlaten standpunt, en weer huwelijken arrangeert tusschen onmondigen, op verstandsgronden alleen. -

Ik ben blij, dat gij in Uw courant zult overnemen - of het misschien reeds deedt - wat ik schreef over 't Neo Malthusianisme. - Ik ben 't volkomen eens met wat gij daaromtrent er nog bijvoegt. - Die bewuste correspondent, die zich ook tot U richtte, schijnt dan wel iemand te zijn die denkt over de vraagstukken van den dag. Alleen daarom is hij mij al sympathiek *omdat* hij tenminste denkt, en over wat anders nog dan bittertjes etc. -

Een jong kindje! Ja, dat is iets zóó lieflijks! Hoe is het toch mogelijk dat een moeder het kan en wil geven in andere handen dan de eigene! Hoe kan men dat een *opoffering* vinden!? Hoe kan men denken, dat ook maar iets van zulke zorgen minderwaardig zou zijn, minder interessant dan kunst-gedoe of boekengeschrijf? In Johanna Steketee's Mimosa vind ik *dat* het ergste, die passage waarin de jonge moeder zich ergert, omdat ze na hare bevalling niet gauw genoeg boeken kan recenseeren, en haar kindje moet voeden inplaats van in haar koepel te kunnen gaan werken. Ik weet wel dat men schouderophalend kan glimlachen om zulken onzin, maar met dat al werkt die dóór, zijn er ontaarde moeders te over, die dat heel waar gezegd vinden, en trouwlustige jongemeisjes wier bezwaar, dat ze straks ‘met een kind zullen zijn opgescheept’ heerlijk wordt te niet gedaan door de ‘rechtmatige’ oplossing eener Mimosa-Steketee, die er maar liever een ‘lief achttienjarig dienstmeisje’ bij zet, en dan haar eigen gang gaat.

Natuurlijk ook, *als* de moeder, zooals in het door U geziene geval, er zelve voor zorgt, dan kent het kindje haar gauw genoeg, en is 't liefst bij háár. Maar ik ken helaas vele gevallen waarin 't liever is bij de ‘bonne’ of de verpleegster, omdat *die* er mede weet om te gaan, en de moeder *niet.* Ten slotte, daar gij een man zijt, vind ik het voor Dirk ten Haghe de moeite waard Uw meening over te nemen aangaande de questie of een man een verstandige vrouw begeert.

Wat betreft die correspondentie over intelligente vrouwen, ja, je hebt van die meisjes, die er zoo echt vrouwelijk en begeerlijk uitzien, en die zullen ook meestal gauw aan den man komen. Maar ik geloof toch ook, dat bijna alle mannen prijsstellen op eene verstandige vrouw, die, zonder de grenzen over te gaan, over een en ander zal kunnen meepraten. Een hals geloof ik nu niet bepaald, dat er veel zullen begeeren. En dan is het toch ook begrijpelijk, al zal een verstandig man vooral bij zijn vrouw heet gewoon zijn, dat hij gaarne met haar deelt wat hem bezighoudt, voor zooverre dit belangstelling in een gesprek verdient, zoodat ze ook in dit opzicht elkaar aanvullen.

Interessant is, in verband met deze opmerking van U, wat ik juist dezer dagen tegenkwam in een duitsche beschouwing naar aanleiding van de bekende *Ninon de Lenclos*, die óók den marquis de Sevigné, den echtgenoot der beroemde briefschrijfster, onder hare bewonderaars telde. Zooals men weet was het huwelijk dezer begaafde vrouw, madame de Sévigné, allesbehalve gelukkig, en de geschiedschrijver bovengenoemd schrijft dit toe ‘aan de den mannen aangeboren eigenschap een schoone doch *al* te geestige vrouw gewoonlijk niet te kunnen waardeeren, omdat zij zichzelve te veel hare verstandelijke meerderheid bewust is.’

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Anna. - Om U niet te lang te laten wachten, wil ik Uw brief omgaand beantwoorden, allereerst om U van harte te féliciteeren. Gij begrijpt mij? Ja - zeker, ik herinner mij alles wat gij mij, jaren geleden, daarover schreeft heel goed, en óók van de onoverkomelijke bezwaren toen. En zoo is dan toch alles nog goed geworden! - Ten tweede wil ik U nog even inlichten, dat ik U inderdaad op een persoonlijk tot mij gericht schrijven zou hebben geantwoord, en ook nu U wil ophelderen, dat ten eerste in de rubrieken gedachtenwisselingen en ingezonden zooveel mogelijk vrijheid moet heerschen, terwijl ik ten tweede -, en dat was hier mijn voornaamste reden, - aan dien persoon natuurlijk niet anders dan in hooge noodzakelijkheid de opname zou weigeren van iets, dat hij daar geplaatst wenschte te zien. - Gij kunt dat wel nagaan, dunkt mij. - Nogmaals innig geluk gewenscht.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN

18 November 1908.
22ste Jaargang.
No. 21.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Grepen uit Tilman Pesch' 'Gedanken über Religiöse Wahrheiten' (1907) en eenige beschouwingen van mijzelve.

I.

Meermalen hoort men het verwijt: 'De Christelijke godsdienst is vol duisterheden.'

Dat *is* zoo. Maar is dan de mensch geschapen om alles te begrijpen? De mensch kan de duisternissen, die de Christelijke Geloofsleer aankleven niet ontvluchten,

zonder zichzelf te veroordeelen en in een nòg dichtere duisternis rond te tasten; hij kan datgene wat zijn vernuft verdeemoedigt niet ontgaan, zonder in iets anders te vervallen, wat door het vernuft als tegenspraak erkend wordt. Ook de natuur is vol geheimzinnigheid. Er bestaat niets waarin geen duisternis te vinden is. Waarom zouden er dan ook geen geheimen zijn op het gebied, waarin de Christelijke Godsdienst ons een inzicht ingeeft?

II.

De menschelijke trots verzet zich en zegt: Wie kan een neerbuigendheid van God be-

grijpen, zooals die door het Christendom wordt geleerd?' *De Liefde Gods* is wel van alle onbegrijpelijkheden de allergrootste onbegrijpelijkheid. Daarom zegt de Heer: 'Zalig zij, die zich niet aan mij ergeren.' (Matth. 11, 6. Luc. 7, 23). Voor hen, voor wien *geld* alles is, is de liefde Gods een ergernis, voor hen, die zingenot boven alles stellen, is ze een dwaasheid; voor hen echter, die zich hunner afhankelijkheid van God bewust zijn, is ze de grootste zaligheid.

Christus stelt als toetssteen voor de Waarheid van Zijn Leer: *'De ondervinding.'* 'Mijn leer is niet van mij, maar desgenen, die mij gezonden heeft; als iemand diens wil doen wil, zoo zal hij *ondervinden* of deze leer uit God is of dat ik uit mijzelf spreke.' (Joh. 7.17). Wat zou men doen, als iemand zeide, wijzend op eenige zaadkorrelen in zijn hand: 'Dit is zaad, daaruit zullen planten en vruchten voortkomen.' Als men daaraan twijfelt, blijft er niets anders over, als die zaadjes in den grond te leggen en overtuigend te toonen, wat men betwijfeld had. Zoo is het ook met de geloofsleer. Laat ze diep wegzinken in uw ziel, die schijnbaar onbeduidende zaadjes en draag ze in uw geest. Laat over die zaadjes heengaan het leven en alles wat erin is, met al zijn wisselvalligheden, zijn beproevingen, zijn smarten, zijn droeve, moeilijke en zwakke uren, zijn hoop en vreugden. Houd levend in U dezen kiem, en let op het antwoord, dat in hem U wordt gegeven voor al uw nooden, uw twijfel, uw smarten en vragen.

Zooveel goede Christenen, zoovele getuigen voor het goddelijk karakter des Christendoms. Dat *is* het Christendom. Mochten zij, die het bevechten, tenminste éérst leeren, hoe zijn leeringen zijn!

Men heeft uit den persoon van Christus een fabel, een mythe willen maken. Maar zou men niet eerder uit iedere persoonlijkheid van het verleden een mythe kunnen maken dan uit Christus? Hij staat helder als de dag in de geschiedenis. In de geschiedenis staat Christus als den van God gezondenen. De Evangeliën betuigen, dat Christus veel wonderen heeft verricht. Het uitvinden van een boek, waarin de Evangeliën zijn samengevat, zou nog veel wonderbaarlijker wezen, dan het bestaan van den in dat boek gevierden Held. De wonderen van het Evangelie verrassen weliswaar door het neerbuigen tot de kleine nooden en aangelegenheden van het aardsche menschenleven. Maar ze bezitten den stempel der goddelijkheid. Slechts God, die boven de wereld staat, kan wonderen werken. Een wonder is een zinnelijk waarneembaar, een als uitzondering ingrijpen in den gang der natuurwetten, waarvan het vaststaat, dat het de natuurkrachten overtreft of te boven gaat. Christus nu deed verschillende soorten van wonderen.

Aan hen, die de wonderen van het Christendom kritiseeren, staat het Christendom zelve als het grootste wonder voor oogen. Tot het Christendom behooren sedert eeuwen millioenen der beste menschen. God alleen kon hoogmoedige geesten zulke deemoedige waarheden, aardsche harten, zulke hemelsche gezindten, verdorven menschen, eene zóó strenge zedelijkheid bijbrengen. Christus putte zijne leeringen niet uit systemen van menschelijke wetenschap. Deze leer is vrij van alle dwaling, terwijl ze in den meest omvattenden zin alle diepste vragen aanraakt. Christus leerde met majestueuse rust, met beslistheid en zekerheid, Hij bevredigde alle dringend verlangen, waarvoor de mensch een verklaring zoekt in de gewichtigste aangelegenheden van zijn bestaan. Na het schemerlicht, kwam eindelijk het felle daglicht in Jezus Christus.

Van Jezus Christus gaat een licht uit, dat *iederen* mensch verlicht, die op deze wereld komt. Ieder mensch heeft iets in zich van Christus en is voor Christus bestemd. De menschelijke ziel is van nature christelijk. De van Christus uitgaande invloed, doordringt de geheele menschheid, doordringt het verstand als waarheid, doordringt den wil als kracht.

In al onze brandende levensvragen, is het Christendom en zijn leer een Licht, dat de dwalingen des levens verlicht, en door zijne Liefde alleen is het de onsterfelijke Macht, die de wereld overwint.

Het smachten van het menschenhart.

De Duitschers zeggen ‘Die Sehnsucht des Herzens.’ In 't Engelsch zou ik het ‘the divine Yearning!’ willen noemen. Het smachten van het menschenhart naar geluk, zooals zoo treffend staat in een der psalmen (of gezangen?)

‘'t Hijgend hert, der jacht ontkomen,
Hijgt niet sterker naar 't genot
Van de frissche waterstroomen,
Als mijn ziel verlangt naar God.’

Zóó zijn we allen zonder onderscheid, we verlangen, we smachten... waarnaar? Naar Wien?... Naar God. De frissche waterstroomen... Het frissche, het overvloedig-stroomende... Dat is het, we willen overvloed! En nu ik dit overdenk, komt op eens over me het gevoel wrat ik heb, als ik sta bij de fonteinen van Rome. Fonteinen, die altijd dag en nacht springen, waterbekkens die steeds overvloeien van het prachtigste, helderste water; op zooveel plaatsen der stad.

De grandiooze Fontane di Trevi, waar het allerpuurste water uit Rome is, maakt wel door haar enormen wateroverdvloed den meesten en heerlijkst verfrisschenden indruk. Wat *is* water toch heerlijk, vooral in een groote, drukke wereldstad. De twee prachtfonteinen voor Sint Pieter geven ook enorm veel water, zoo overvloedig, dat toen eens één der regeerende vorsten van Europa uit Sint Pieter kwam, hij zeide, meenende dat al die weelde en overvloed ter zijner eere werd geboden en denkend, dat die fonteinen slechts ter zijner eer zóó overrijk sprongen: 'Laat nu het waterspringen maar ophouden' waarop hem natuurlijk lachend geantwoord werd: 'Nacht en dag en in alle jaargetijden springen Rome's fonteinen in vollen overvloed!'

Merkwaardig is het, dat juist in Rome een overvloed, een toevoer van water is, als nergens op de wereld in een stad gevonden wordt. In bijna iederen particulieren tuin van beteekenis is stroomend water.

Niets toch doet, vooral in een warm land, zóó weldadig aan, als het zien en hooren van frisch-stroomend water. Dat levende, klare, dat tintelend-jolige, dat ruischende, vlietende... 't is laafenis voor het oog en het oor!

Het levend water is hier overal aanwezig; levend, zooals ik het nergens ooit zag; ruischend, zooals ik het nergens ooit hoorde. Hier in Rome is dat zeker één der grootste aantrekkelijkheden en ik zou me Rome niet kunnen voorstellen, zonder die profusie van levend vocht, zonder dien rijkdom van fonteinen, waterbekkens en watervallen.

Hier is de natuur in volkomen overeenstemming, in volmaakte harmonie met het boven-natuurlijke! En het is of de schepper hier, als symbool van zijn overvloeiende Liefde en Goedheid en Mildheid, aan dit oord geschonken heeft, die verkwikkende gave bij uitnemendheid. Evenzeer als de dorstige mensch nergens beter zijn dorst lesschen kan dan aan frisch water, evenzeer is het waar, dat nergens ter wereld het Christenhart meer voldaan wordt dan hier in Rome. Het smachten van het menschenhart!

Toen Ceasar de halve wereld beheerschte en zich alle genietingen die maar te bedenken waren, verschafte, riep hij vol bittere ontgoocheling uit: 'Is dit alles?'

En toen Alexander de Groote hoorde, dat er nog andere werelden bestonden, toen schreide hij van smart en verlangen. Wij allen kunnen veilig met Augustinus zeggen: 'Mijn hart is niet eerder gerust en rustig, voor het rust in God.' Hoe men ook dit aardsche leven beziet, overal *is* het voor den mensch pijnigende zorg en verveling. Nooit en nergens wordt de mensch bevredigd door de aardsche werkelijkheid en tevergeefs tracht hij zijn dorst naar vreugde te stillen met herinneringen aan het verleden en door hoop op de aardsche toekomst.

Wat is hoop, wat zijn plannen, die de mensch, het vluchtige kind van uren, opbouwt op den bedriegelijken grond? Tegenwoordig is men met koortsachtig verlangen en nauwgezetheid bezig om het aardsche leven te verbeteren. Gebouwen voor vermaken van allerlei aard verrijzen en met zooveel pracht en smaak ingericht, zóó, dat ze haast

kunnen gaan wedijveren in heerlijkheid met de producten van het antieke heidendom, kort vóór zijn val. Men wil en zal tot elken prijs het paradijs hier op aarde bevestigen!

Maar wát men ook jagen zal en doen, het aardsche leven zal blijven, datgene wat het uit zijn aard en wezen is.... een vluchtige schaduw, een voorbijgaande wolk, een korte bloeitijd.

Kàn dan den drang naar geluk hier op aarde ooit bevredigd worden? 'Ja' zeggen een soort modernen, 'ja'; 'wanneer men alles wegneemt, wat de dierlijke behagelijkheid hier op aarde stoort'.

Maar dan moest men beginnen om eerst de menschelijk natuur te verwijderen, want die is met aardsche welbehagelijkheid niet tevreden te stellen.

De menschelijke natuur bezit nu eenmaal een hoogere behoefte, die wil bevredigd worden. En deze behoefte dringt zich het sterkst en sprekendst naar voren, hoe meer de mensch voelt, dat hij 'Mensch' is. In de menschelijke natuur ligt het verstand. Hoe zou het verstand ooit vrede kunnen vinden, ooit tot rust kúnnen komen bij de vele verwikkelingen, dwalingen en bekrompenheden hier beneden.

Een groote geest, Newton, zeide stervend: ‘'t Is mij te moede of ik een kind ben, dat speelt aan het strand der zee, terwijl de groote oceaan der waarheid zich onuitvorschbaar aan mijn voeten uitstrekt’.

In de menschelijke natuur ligt *de Wil*, die door geen kleine, voorbijgaande bezitting wordt bevredigd en die in alle omstandigheden blootgesteld blijft aan aanvallen van hartstocht en lage begeerten. Vijanden in ons zelve, vijanden om ons heen! En hoe spoedig wordt dan de denkende mensch het vele ‘strugglen’ moede bij al die onbestendigheid van uiterlijke dingen en bij de onbestendigheid van zijn eigen hart!

‘Zu dem ewigen Unbehagen stöszt dich heute, was dich gestern zog; kannst du zu der Welt nur Neigung haben, die so oft dich trog?

Het *oneindige* omvatten wij in onze wenschen; het eindige slechts geeft het enge leven.

Rome..

REGINA.

Van de gift, die Aalmoes heet.

Daar is een vrouw, in rood-fluweelen kleed,
Hoog draagt zij 't hoofd, vol trotschheid is haar gang,
Blank-wit de hand, met vingren smal en lang,
Ruim golft de sleep, aan 't rijke weelde-kleed.

Zooals op zomer-dag, de Hemel blauw
En strak zich koepelt over d'aard, zoo gaan
Haar oogen, kil-koud, onbewogen, aan
't Al voorbij, hetzij bij vreugd' of rouw.

De mond is met een fiere krul gebogen,
De lippen toe, want spreken doen ze niet,
Zij zingen nimmer 't zacht-weemoedig lied
Om andrer smart... haar ziel blijft onbewogen.

Tòch geeft ze geld, z' is rijk, dus 't schaadt haar niet,
Als slechts die eeuwige stem van armoe zwijgt....
De knecht reikt hoog-genadig, wat ge krijgt...

Dit is, wat in het leven *Aalmoes* hiet.

Mei 1905.

ANNIE NAUTA.

Van de gift, die Liefde heet.

Een kindeke, met bleek-beschreid gezicht
Vraagt zacht om brood.... Daar nadert eene vrouw
In lang gewaad, van 't teerste hemels-blauw,
Als sterren glanzen d' oogen, groot en licht.

Zij neemt het kindeke op haren schoot,

En spijst en drenkt het, als een moeder 't doet,
En lacht en spreekt veel woordjes, lief en zoet,
En vlijt haar kleed om d' arme voetjes bloot.

Het knaapje slaapt.... en droomt een schoonen droom,
Zijn eigen moedertje, zoo zacht en stil,
Ziet hij opeens zoo *duidlijk* weer.. hij wil
Haar roepen... dat z' hem spoedig halen koom'....

Maar moedertje is dood... vèr weg... bij God,
En hoort niet meer... toch wordt zijn smart gesust,
Door naasten-liefde, op wier schoot hij rust,
De genius van 't droeve menschen-lot.

Mei 1905.
ANNIE NAUTA.

Na-indrukken en - Beschouwingen.
Florence in den tijd der Medici's.
(Naar aanleiding van het 12de Lustrum van het D.S. C: 29 Juni - 5 Juli 1908).
door Johan Koning.

De Delftsche Lustrumfeesten behooren reeds weer eenigen tijd tot het verleden, en al de pracht en schittering is weer vergrijsd door den overgang van dagen, grauw, in hun banale kleuren. En Delft heeft reeds lang zijn feestkleed afgelegd, dat het misstond. Jan Veth noemt Amsterdam ‘de stad van grootsche intimiteit’, - Delft heeft het *klein*-intieme in zich - het stil oud-Hollandsch-rustige, dat zoo bekoren kan. En den stil-eenvoudige past geen feesttooi. En wat gegeven werd?: een heel flauw beeld van 't bloeiendst tijdperk in het leven van de kunst - een parodie - een verontheiliging van heel iets schoons. Maar ook door de duizenden die Delftsch stille huizen zagen, opgevat als zoodanig - als een vertooning - een laten zien iets moois uit vreemde landen met die eigenaardige bekoring van het vreemde, in nieuwe kleuren van heden, in hedensche atmosfeer - vermoderniseerd, daardoor een nabootsing, belachelijk, een parodie. De harmonie der schoonheid, der grootsche stille schoonheid van het oude, was verbroken. Maar ook: de menschen die kwamen, zagen, maar namen niet waar; zij hoorden, maar verstonden niet. Delftsch stille rust en schoonheid werd ontheiligd: een tooneelopvoering in een Kerk, alleen voor rijk bevoorrechten met vele buitenstaners die door de vensters turen -

Lorenzo Il Magnifico. † 1492.

een wilde, drukke menigte, in een stil eerwaardig woud. Maar het oppervlakkige heeft toch oppervlakkig schoon en dit ook heeft zijn waarde voor de oppervlakkigen in zien en hooren. En daarvoor was de ‘voorstelling’ mooi, bewonderend mooi, en liep men weg met de ‘spelers’ en wat zij gaven - veel, heel veel vergetend.

Ik wil - Lelie-lezeressen en -lezers - die niet oppervlakkig zeker zijt - u iets meer geven, u iets dieper doen gevoelen in waar schoon, dat u als parodie is voorgezet. En ik weet dat gij - na wat ge zaagt, er zeker belang in zult stellen.

Florence was in den tijd der Medici's de zetel van de kunst, en toen had kunst een heel wat hoogere beteekenis dan tegenwoordig. Nu is het middelpunt der ‘Kunst’ Parijs: een treurig breed verschil van thans met het voorheen. Onder de Medici's - die waren de groote steun van het schoone kunstgebouw - dat in die jaren is tot stand gekomen, leefden ook de grootste kunstenaars - die - in al de eeuwen die weer die jaren volgden, geen overtreffen hebben gevonden.

Voor verder door te gaan met u iets te vertellen van de kunst in die dagen, wil ik u eerst iets zeggen van die familie, waaraan men telkens denken moèt, wanneer men leest of ziet van de kunst die in dien tijd, haar hoogste punt bereikte, en waaraan men telkens ook herinnerd wordt, dwalende door de straten van het Florence van thans. Hetgeen ik u nu zeggen ga over de Medici's is ontleend aan een oud-Duitsch werk van den jare 1746.

Men zegt dat het Huis der Medici's uit Frankrijk afkomstig is, en dat eenige leden ervan in Hetrivië groote goederen bezaten. Met meer waarheid kan men zeggen, dat deze familie reeds in de 13de eeuw, in Florence in groot aanzien leefde, en als tamelijk rijk beschouwd werd. Deze rijkdom gaf eerst eer, en trok daarna tot zich toe de macht, waaraan het huis de Medici's zijn hoogheid heeft te danken. De familie sloot zich eerst aan bij de Guelphische partij, omdat deze partij de vrijheid van de stad beschermde. Bij Keizer Lodewijk van Beieren stond Sylvestro de Medici, het hoofd

der democraten Gonsaloniere (± 1370) in hoog aanzien, ofschoon toen reeds heerschte een zekere verbittering van de overige Florentijnsche families tegen

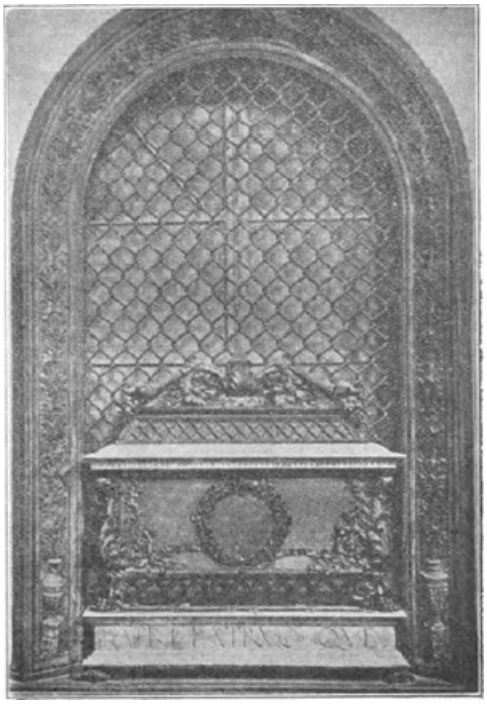

De graftombe van Giovanni († 1463.) en Piero († 1469.) de Medici door Verrocchio.

het huis der Medici's. Zij hadden groote sommen gelds met den handel verdiend, en hadden daardoor grooten invloed gekregen op de meeste inwoners van Florence. Ook in tijden van oorlog hadden zij groote sommen voorgeschoten, en zorgden dan daarbij wel dat zij in het stedelijk regiment de hoogste plaatsen innamen. Hun rijkdom vermeerderde zich nog door de groote en kostbare handel, die over Florence en Venetië op Alexandrië en de Roode Zee werd gedreven. En zij wisten van hun rijkdom zoodanig gebruik te maken, dat zij door geheel Europa beroemd werden. Zij waren liefhebbers der Wetenschap en de vrienden der geleerden; zij hadden de mooist geschreven boeken van de gansche wereld bij elkander verzameld. Marmeren beelden en antiquiteiten waren in overvloed aanwezig, en men kon bij hen de sierlijkst bewerkte edelgesteenten van de Grieken en Romeinen vinden. In 1453 - met de verovering van Constantinopel, viel het Grieksche keizerrijk, en de vluchtende grieksche geleerden werden bij hen met open armen ontvangen. De kunstenaars, in het bijzonder schilders en beeldhouwers vonden in hen hun steun en bescherming, de stad zelf nam in bloei toe door de handel in wol en manufacturen vooral, en aan de arme handwerkslieden schoten zij geld voor. Zij lieten schepen bouwen, staken hun geld in de eerste ondernemingen en leenden zelfs geld aan keizers, koningen en vorsten, waardoor zij hunne genegenheid verwierven. Maar dit alles kweekte bitterheid in de andere Florentijnsche families, die niet konden zien dat zij zooveel invloed kregen, en de geheele burgerij op de hand der Medici's was. Niet minder verdroot het hen dat zij professoren bezoldigden, en zelfs hun zonen lieten overkomen, die dan in hunne geschriften de roem der Medici's verspreidden.

Echter nam de verbittering in de overige families steeds tegen hen toe, met name Raniald Albizi, Rudolph Petruzi, Nicolai Barbadorus en Palla Strozi, en kort daarop werd Cosimo, de ‘vader des vaderlands’ zonder eenigen vorm van proces uit de stad verbannen. Maar toen de koop- en handwerklieden hem terugeischten, kregen zelfs zijn vijanden berouw dat zij den bekwamen Cosimo uit de stad verjaagd hadden. Cosimo de Medici werd teruggeroepen, en schitterend weer ingehaald, bij welke gelegenheid hem den naam werd gegeven van: ‘pater patriae’. Deze Cosimo de Medici stond in groot aanzien bij Keizer Frederik de derde, die in 1452 als Keizer zijn intocht in Florence deed Deze Keizer bewonderde het paleis van Cosimo, maar naderhand verklaarde hij dat de rijkdommen der Medici's in hem een groote wrok tegen dit huis hadden gekweekt. In zijn particulier leven was Cosimo een zeer eenvoudige man, een ideaal-vader, een uitstekende zakenman, en een buitengewoon vriendelijk medeburger voor iedereen. Vóór alles hield hij van het gezelschap van kunstenaars, en geletterde menschen; Brunelleschi en Michelozzo, Donatello en Fra Lippo Lippi, vonden in hem de edelmoedigste en opofferendste beschermer; vele kloosters en kerken uit den eersten tijd der Renaissance, in Florence zelf en in den omtrek, zijn door hem tot stand gekomen; de meest bekende zijn: San Lorenzo, San Marco en de Badia van Fiesole; zelfs stichtte hij een hospitaal in Jeruzalem. Cosimo was zich zeer goed bewust van de positie van zijn huis, wat wel blijkt uit zijn eigen woorden: ‘Ik ken den geest die er in deze stad heerscht; het zal geen vijftig jaar meer duren vóór wij er uit zijn verdreven; maar de gebouwen zullen toch blijven bestaan’. Hij stichtte groote bibliotheken, o.a. in San Marco en met hart en ziel gaf hij zich aan de Neo-Platonistische richting van de Renaissance. Hij richtte ook op een Platonische Academie, het middelpunt van de Italiaansche geleerdheid van die eeuw. Den eersten Augustus 1464 stierf hij op zijn villa in Careggia, nadat kort vóór zijn

dood - in 1463 - hij zijn geliefden zoon, Giovanni had verloren. Hij werd - niet zonder tegenstand - opgevolgd door zijn zoon Piero, die huwde met Lucrezia Tornabuoni, een Florentijnsche vrouw. Piero leefde zeer eenvoudig, hij had zijn dochters uitgehuwelijkt aan Florentijnsche burgers, alleen zijn zoon Lorenzo - hij die later zou genoemd worden: Lorenzo Il Magnifico - gaf een gloed van schitterkleuren over het eenvoudige, schamele leven van zijn vader. Hij huwde dan ook, niet uit eigen vrije beweging, met Clarice Orsini, de dochter van een voornaam Romeinsch edelman. Piero stierf den 3^{den} December 1469, en werd, als Cosimo, op zijn wensch, eenvoudig begraven. Zijn eenvoudig, maar prachtig grafmonument, van Verrocchio's hand, staat in de oude sacristie van San Lorenzo waar hij met zijn broeder Giovanni ligt begraven. Behalve een dochter - Bianca - liet hij na 2 zoons, Lorenzo en Giuliano, die in 1478 bij een oproer werd

Lucrezia Tornabuoni, de vrouw van Piero de Medici.

vermoord, getroffen door negentien dolksteken, en Lorenzo ontsnapte bij den aanslag slechts licht gewond. De wraak van het volk over dezen aanslag bleef niet uit, en de samenzweerders werden ontzettend gestraft. In den nu volgenden oorlog, waarin bijna geheel Italië betrokken was, vond Lorenzo de gelegenheid, die zijn troon in Florence in één slag onwankelbaar vaststelde. Florence was tot het uiterste gedreven door de vereende krachten van Napels en Rome. De pest brak in de stad uit, Lorenzo was feitelijk door zijn bondgenooten verlaten, en stond aan den rand van een finantieëlen afgrond. Toen deed hij, wat zeker beschouwd mag worden als de edelste daad die hij in zijn leven heeft verricht: hij redde zichzelf en de staat, doordat hij vrijwillig zich stelde in de handen van Koning Ferrante van Napels, een verschrikkelijken tiran, waarheen hij was gereisd, en die zeker zijn gast zou vermoord hebben, wanneer hij had gemeend dat daarin voordeel steken zou. Maar, als alle Italianen van den Renaissance-tijd, was Ferrante open voor rede, en de welbespraaktheid van Lorenzo Il Magnifico, haalde hem over tot een - voor Florence - eervollen vrede, waarna Lorenzo in Maart 1480 naar de stad terugkeerde. ‘Indien Lorenzo een groot man was vóór hij Florence verliet’ - schrijft Machiavelli, ‘na zijn terugkeer was hij grooter dan ooit, en hij werd door de burgerij zeker ingehaald met alle lof en eer als zijn groote hoedanigheden en zijn ware verdiensten toekwamen, daar men begreep dat hij zijn leven had blootgesteld om den vrede van zijn land te herstellen’. Nu was Lorenzo's macht in Florence en in een groot deel van Italië voor goed gevestigd.

Rondom Lorenzo stonden geschaard de grootste kunstenaars en geleerden van dien tijd, die in hem een schitterenden Maecenas en een zeer geliefd gezelschap vonden. Tot op zekeren grens, was Lorenzo zelf een goed dichter, weinig mannen hadden zeker niet zoo'n levendig gevoel voor al het schoone in zijn verschillendste vormen, zinnelijk en geestelijk, dan Lorenzo. Hij was ook een wel te hebben

echtgenoot, maar een uitmuntend vader voor zijn kinderen, die hij aanbad. In het begin van April, op vier en veertigjarigen leeftijd stierf Lorenzo in vrede (1492), gezegend door den ernstigen domìnicaner monnik Savonarola, die als een sombere ver-

Florentijnsche dracht in het laatst der vijftiende eeuw.

schijning aan zijn ziekbed steeds had gestaan. Lorenzo Il Magnifico liet drie zoons na, Piero, die in 1494 verjaagd - huwde met Alfonsina Orsini en in 1503 stierf, van hem stamt af Catharina, de latere koningin van Frankrijk, († 1589), een tweede zoon Giovanni, de latere paus Leo X, gestorven in 1521, en Giuliano († 1516), benevens een dochter Lucrecia die gehuwd is met Salviati.

Voor ik u nu iets ga vertellen van de kunst van die dagen, wil ik eerst iets zeggen over de stad Florence.

Florence ligt ongeveer in het midden van Toscane, ten zuiden en ten noorden door bergen ingesloten. Haar omtrek is onregelmatig, omdat de stadsmuren op verscheidene plaatsen als vleugels uitsteken. Smal aan de uiterste einden en betrekkelijk breed in het midden, heeft zij veel van den vorm eener spoel. De Arno, die aan den oostelijken kant de stad binnenkomt, verdeelt haar in twee ongelijke deelen. Vier prachtige steenen bruggen verbinden de beide gedeelten der stad waarvan het getal poorten elf is, ieder geflankeerd door groote torens. De stad is vol paleizen, die behooren aan de schitterendste families, en die zich vooral bevinden in het boven-stadsgedeelte. De handel bracht zeer veel winsten op, en was meest de onuitputtelijke bron der kosten tot bestrijding van de talrijke oorlogen waarin vaak de stad gewikkeld werd, want de inkomsten van de staat waren ongeveer drie honderd duizend ducaten. Vooral was sterk ontwikkeld de laken- en wolindustrie, per jaar fabriceerde men in Florence 20 à 23.000 stukken laken. De Florentijners zijn matig in het eten en drinken, en van een buitengewone netheid, slechts een klein aantal der voornaamste families leeft in pracht en overvloed. Aan de kleeding werd steeds zeer veel zorg besteed, en in het gewaad van velen lag een hooge, artistieke gedachte. En deze kleeding wisselde in kleur, b.v. naar de maatschappelijke positie, kooplieden anders dan advocaten, deze weer anders dan de edelen, de rijken, en vooral anders dan de doktoren, die vaak droegen een mantel in zachte roode of violette kleuren.

Zoowel in het leven der kunst, als in het groote leven daarbuiten, is de tijd van de Medici's, de z.g.n. periode van de Quattrocento, een van de meest bewonderendswaardige hoofdstukken in de geschiedenis der menschelijke gedachte; de Renaissance brâk als een golf over Italië uit, en vond een nawerking door geheel Europa bijna. En in deze beweging was Florence het middelpunt, in haar schoot ontstonden de beroemdste kunstenaars, zij was de vruchtbare bodem waarop de vreemdste en schitterendste bloemen bloeiden, in wier heerlijk ontluiken, Lorenzo Il Magnifico zelf een schoone plaats innam. Om elk kunstenaar afzonderlijk te beschrijven en iets te geven van zijn kunst is ondoenlijk, daarom moet ik mij tot de leiders bepalen. De leidende geesten der eeuw in architectuur en beeldhouwkunst waren Brunelleschi (1377-1446) en Donatello (1386-1466). Verder Michelozzo Michelozzi (1396-1472), die, als beeldhouwer samenwerkte met Ghiberti en Donatello, maar die het meest bekend is als de gevierde architect van de Medici's, die hun beroemd Palazzo Riccardi bouwde en het klooster van San Marco.

(*Wordt vervolgd*).

Ter bespreking toegezonden.

(Op deze boeken wordt wellicht nader teruggekomen.)

Ontwerp-verordening tot heffing eener plaatselijke directe belasting naar het inkomen voor de gemeente 's-Gravenhage. (Voordracht gehouden 1 Oct: 1908 door L. de Fouw inspecteur bij 's Rijksbelastingen). (Uitgevers drukkerij Luctor et Emergo, den Haag.)

Dit brochuretje bespreken lijkt mij onnoodig. Waartoe over belastingen spreken, als wij-vrouwen toch alleen maar hebben te betalen - zonder méér. Voor 't betalen kunnen ze ons, niet-stembevoegden, wél vinden, óók voor 't bespreken van belasting-brochures, maar voor de rest zijn wij immers... onmondig. Ik voor mij word al kriegel als ik 't woord belasting maar hoor. - - Ik ben van meening dat het meeste geld dat wij moeten storten wordt *verknoeid* aan onnutheden - maar, daar ik er toch niets aan kan doen - doe ik er 't zwijgen maar toe.

Veel liever kondig ik de verschijning aan van de **recepten- en menu-kalender der Haagsche Huishoudschool** (uitgever C. Bredee 's-Gravenhage). Aan zoo'n kalender hebben de dames minstens evenveel als aan de zoetsappige spreukjes en preekjes, waarmede zoovele dezer wandversieringen dagelijks zijn voorzien: ‘Laat ons het goede en schoone najagen’ - en dergelijke phrasen meer. Het past zoo geheel in onzen oppervlakkigen

tijd, dat men gemakshalve de literatuur, den godsdienst, de huishouding leert van z'n wandkalender - gauw - gauw - maar. Uit dat oogpunt is een practisch menu voor 'n dame, die zelf van niets verstand heeft, 'n hoogst aanbevelenswaardig iets. Om dus met 'n geijkte uitdrukking voor zulke aanprijzingen te eindigen: Deze kalender - waarvan 't schild toepasselijk is versierd met 'n stilleven, vruchten en wild voorstellend - 'zal zijn weg wel vinden.' -

Maerten Harpertsz. Tromp door **Joh. H. Been**, 2de druk (Uitgever L.J. Veen, Amsterdam).

Hier spreekt de naam van den schrijver *en* die van zijn held voldoende om aanbeveling overbodig te maken. - Maar dan wil ik ook nog persoonlijk zeggen, dat ik den schrijver dankbaar ben voor zijn werk en voor zijn doen herleven van de historie op *die* eenvoudig-sympathieke wijze, die je zoo goed doet bij al het nuchtere en koude en kille van onzen tegenwoordigen tijd - ook op 't punt geschiedenis. Ik heb zelf niet veel illusies meer over - dank zij al de bronnen en memoires, die me later in handen zijn gekomen, en die je de wáárheid zoo anders leeren zien dan de officieele school-geschiedenis ze u leert. Maar die officieele school-geschiedenis óók kan dan toch nog op tweeërlei wijze je worden bijgebracht. Ik heb wel eens verteld hoe ik de versjes van Elbers, uit zijn geill: vaderlandsche geschiedenis, nog uit het hoofd ken - een op Maerten Harpentsz. Tromp, op 'Bestevaer' was er óók bij; hij lag op het er bij behoorende prentje op 'n praalbed aan boord, na zijn dood, al zijn vlootvoogden er huilend om heen, een héél kleurig, aandoenlijk plaatje. - *Ik* huilde er bij, en betreurde 'Bestevaer' - als ware hij pas gestorven. Later leerde ik uit Wynne, en die vertelde alles heel zakelijk en vervelend en droog, en wekte geen sprietje geestdrift. - - Dat doet Been wel. Been vertelt die levensgeschiedenis van 'een der beminnelijkste menschen van wie de geschiedenis gewag maakt', heel onopgesmukt, en toch heel warm. - - Zóó, dat je bij 't herlezen van dat verleden onzer glorie de tranen in de oogen springen, om wat heen is en nooit meer zal weerkeeren - niet alleen heen onze roem, maar, wat erger is, heen die tijd, die zulke mannen kon baren, tijd van kracht, van geloof, van zelfverzekerdheid, van *kunnen* en *willen.*

Dat Braakensiek e.a. met 25 platen het werk versierden, maakt het te geschikter tot cadeau. Want - ik eindig al wéér met 'n geijkte uitdrukking, maar eene die ik méén van ganscher harte: Ziedaar nu een boek dat ik in veler handen zou wenschen, een uitnemend St. Nicolaas-cadeau voor onze flipperdassige, behandschoende, bleekneuzige, en van alles blasé burgerschooliertjes en gymnasiastjes, die van louter reinheids- en ooievaars- en Nietsche- enz. lectuur op hun vijftiende jaar levenszat en koudkleumig in 't hoekje van den haard zitten te suffen, te lam om te leven - om te *durven* leven. - *Die* kunnen véél, véél leeren uit zoo'n boek als dit *en* op 'n boeiende manier. -

Hemel en hel door **een leerling** (Baarn, Hollandia-drukkerij). Dit is weer een nommer van de hier reeds vroeger aangekondigde Lotus-serie (theosophie). Voor bespreking telkens opnieuw acht ik zulk een serie als deze ongeschikt. -

Bij de uitgevers-maatschappij *Vivat* te Amsterdam verscheen een tweede druk van **W.A. Paap**, **Koningsrecht** en van Vincent Haman van W.A. Paap eveneens, en een derde van **Jeanne Collette** van denzelfden auteur, tegen den voor zulke lijvige boeken hoogst billijken prijs van 75 ct.

Physiologie der pijn, door **N. Mantegazza,** uit het Italiaansch van J.W. ten Cate (uitgevers-maatschappij Vivat, Amsterdam). De vertaling van dit werk (wat het

medische gedeelte aangaat met behulp van dr. A.W. Wissel) kan, dunkt mij, maar ééne goede zijde hebben, en die is om iedereen te maken tot een overtuigd tegenstander van vivisectie. Afschuwelijker, wreed-koelbloediger, heb ik zelden de weerzinwekkendste ‘proeven’ zien besproken. De mensch is een verachtelijk wezen, 'n min exemplaar uit de schepping, ziedaar de indruk, dien deze pijn-ontledigingen, aan de hand van zulke ‘proeven’, bij mij achterlieten. - De lezing van dit lijvige boek is alléén uit bovengenoemd oogpunt aantebevelen. -

Men verzoekt ons de aandacht te willen vestigen op het maand-orgaan: **Het Gehoor,** officieel orgaan van den Bond van slechthoorenden (directeur-hoofdredacteur D. Bultman, Aalsmeer).

Dit orgaan bestaat in zijn tweeden jaargang. - Op een present-ex., aangeboden door een onzer medewerksters, wier echtgenoot de schrijver is van het werk, wil ik uitteraard geen ‘recensie’ uitoefenen, liever alleen aankondigen het ontvangen geschenk. Het is getiteld: **Niederländische Balladen** door **Carl**

Friedrich Wiegand, en bevat in dichtvorm onze volksliederen, enz. - Het weeuwtje van Stavoren schijnt mij bijzonder goed gelukt - en juist voor vreemdelingen die ons land bezoeken is deze duitsche bezinging van de bekende sage hoogst-interessant. - Ook Koning Radbouts Taufe is een uitstekend gelukte wedergave van het bekende verhaal. - De uitgave, op heel zwaar papier en met mooien druk, maakt dit boek tot een wezenlijk smaakvol iets, dat er wel toe zal bijbrengen ons in den vreemde wat meer bekend te doen worden, wat onze sagen etc. aangaat, want Carl Friedrich Wiegand, wiens echtgenoote: Mevr: Wiegand-Meuring onlangs een artikel schreef in de Lelie, is een in Duitschland wélbekend dichter, gelijk de Frankfurter General-Anzeiger, de Allgemeine Zeitung, enz. van hem getuigen. Het eerste blad b.v. schrijft: Einen echten Dichter haben wir in Carl Friedrich Wiegand zu begrüssen. - - Ik breng den schrijver mijn hartelijken dank voor zijn fraai geschenk.

Vrouwenkiesrecht van Christelijk standpunt (uitgegeven door de Nat: Vereeniging voor Vrouwenkiesrecht) uitgever F. van Rossen, Amsterdam. - M.i. is dit een staaltje van dat recht onchristelijk *geknoei*, waarin zeker soort rechtzinnigen zoo droevig ver zijn, van namelijk alles zoo te draaien en te wenden in den bijbel, als het te pas komt voor 't eigen doel. Ik vertelde onlangs in mijn dagboekbladen, hoe ik in den Haag getuige ben geweest van de orthodoxe hoogmoedigheid, waar het gold aanzitten met ‘kleyne luyden’ aan eenzelfde avondmaalsdisch. De vrome baronnessen en douairieres vonden 't heel best hoe de naaisters en dienstmeisjes uit hun christelijke aristocratische nabijheid geweerd werden door den ‘lieven’ dominee Zus of Zoo. Wel, ditzelfde soort, dat zulk onwaardig doen kan vereenigen met bijbelgeloof, wendt zich nu óók, uit zucht mede te doen, het vrouwenkiesrecht toe. Natuurlijk ook, de hedendaagsche *christelijke* dames willen óók praten, óók congressen houden, zedelijkheids- en andere. - Zij *moeten* dus wel uit den bijbel uit distilleeren dat *die* het best vindt. En dan worden, zie blz: 25, Petrus woorden verdraaid, enz. enz. Waarom ook niet? Uit den Bijbel *kan* men alles uithalen als men wil - óók dit. - Ik voor mij vind er van een ongeloovig of modern-vrijzinnigstandpunt niets kwaads in vrouwenkiesrecht te verlangen, maar van would-be *orthodoxe*-dames is zulk bijbelgeknoei degoutant. -

Ons Genoegen, door **J. Stamperius** (uitgever L.J. Veen, Amsterdam). (Serie meisjesboeken). De schrijver van dezen bundel is niet de heer Stamperius. Het zijn verschillende verhalen en versjes, door hem bijeengebracht uit het nu niet meer verschijnend blad Ons genoegen. - Of het der moeite waard was? De verhalen zijn nog al onbeduidend. En het slot is zoo tam gewoonlijk - zoo eind goed al goed. - *Brammetje* lijkt me minder kiesch met het oog op Israëlitische lezers. - Niet dat er eenig kwaad in staat - het is Justus van Maurik-achtig - maar - ook niet meer dan ‘achtig’ - En dáárin zit 'm het verschil. -

Oogst door **Top Naeff,** (uitgever van Holkema en Warendorf, Amsterdam). 'n Bundel schetsjes waaruit *Emplettes* alle lezers die het de schrijfster indertijd hoorden voordragen in Amsterdam, op een letterkundigen avond, zeker een welkome oude bekende zal zijn. Zeker, zoo'n stukje verliest door 't lezen, doet niet zóó leuk aan als toen, maar amusant, en goed-geschreven, is het toch. - Het heele bundeltje is klein-werk, alle schetsjes van enkele bladzijden, maar gevoelig meestal. -

Een Eenzame, door **Neera,** uit het Italiaansch, vertaling van C.W.W. Enschede, (uitgever P. Dz. Veen, Amersfoort.) Ik vind dit een ongenietbaar boek. Dat komt omdat de soort van idealistische levensbeschouwing die er in heerscht mij onecht

aandoet, mij niets zegt: ‘De wereld is schoon, omdat iedere smart een schakel is in de keten, die ons brengt tot het oneindig, ideale doel’ - Enz. - enz. Intusschen, smaken verschillen. Wie houdt van zóó iets vindt hier menig gevoelige gedachte, menige ernstige beschouwing. Immers van een roman is geen sprake. Het is een soort ‘dagboek’, gericht tot een ‘vriend’, alles gedachtengang, géén verhaal.

Haar Zoon, door **Horace Annesley Vachell,** vertaald uit het Engelsch door Marie Ramondt (uitgever J.F. van de Ven, Baarn). Een gewoon Engelsch zoetsappig romannetje is dit verhaal niet. Het is er een van 'n moderne vrouw, met al de deugden van den man en al die van haar eigen sexe erbij. Dientengevolge handelt zij, Dorothy, steeds even goed en verstandig en - wat nòg onwaarschijnlijker is - zij wordt beloond aan het eind, door al de opofferingen en moeiten heen. - Maar 't verhaal is goed verteld, bevat flink-geteekende scènes, zooals die tusschen Crystal Wride, de verlatene, en

Dorothy, de fatsoenlijke vrouw. - De teekening ook van de achterbuurt van quasiweelde, waarin de eerste leeft, of van de deftige Helminghams, met hun banale ideeën, is heel gelukkig - afgezien van de werkelijkheid. - Er zit te veel tendenz in vóór, daardoor doen al de daartoe bestemde personen zooals Dorothy, 'Min', het aangenomen kind, de oude meid, enz., te veel precies wat ze, om tot het goede einde te geraken, *moeten* doen, maar alles saamgenomen, is het toch leesbaar werk, dat je wat te denken geeft. En dat is al veel. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.

I. Brief van een vrouwelijk ambtenaar.

Lieve Lenny,

Nu eindelijk dan krijgt je weêr een brief van me, maar je moet weten, ik ben ziek geweest, ik had me overwerkt en moest toen een algeheele rustkuur doen. Verbeeldt je, ik, een rustkuur, 't is om te gieren en 't was afschuwelijk, want je weet, ik ben zoo verbazend bewegelijk. Niettemin *moest* het en heb ik 't ook volbracht met ernst, zoodat 't mij veel goed gedaan heeft.

Nu kom ik met een verzoek tot je; je zit daar zoo aan de 'bron' te Parijs. Je weet, mijn liefhebberij voor vertalen en vooral 't liefst uit 't Fransch; dat geestige volkje heeft mijn geheele sympathie. Je zult in je vrijen tijd wel veel fransche bladen onder je oogen krijgen en als je nu iets geestigs leest, iets, dat waard is om vertaald te worden voor een feuilleton, zend 't mij dan. Maar één ding, niet al te schuin. Het is hier tegenwoordig treurig gesteld, er wordt zoo streng gelet op de *toon* van een stuk en de *toon* waarop iets geschreven is. Verbeeldt je, dat onlangs drie gemeente-ambtenaren in ééns ontslagen zijn geworden, wegens den toon, in een artikel, door hen geschreven in hun bondsblad. En dàt nog wel in Amsterdam, waar een burgemeester heerscht, die zoo liberaal is! Geen voorafgaande waarschuwing, niets! En nu staan ze daar op straat, broodeloos!! Vindt je 't niet verschrikkelijk en dàt met zulk een *christelijk* ministerie! Die '*nette toon*' waaide eerst uit den Haag, waar de burgemeester indertijd verbood het vertoonen van 'l'affaire des poisons', of er moest een stuk uitgelaten worden, hetgeen gebeurd is, en nu waarachtig is die nette toon in de hoofdstad. Den geheelen dag moeten die ambtenaren op kantoor hun chefs dienen en in hun vrijen tijd worden ze nòg op hun vingers getikt. Op die manier wordt de vrijheid op het *woord* óók geschaad, en zullen die lui *machines* worden, anders niet, de pit en 't leven dat in hen zit, wordt vernietigd; vindt je dat ook niet?

Dus daàrom, niet te schuin, anders zouden ze me óók toevoegen: 'Neen, Mevrouw, dit stuk kunnen we onmogelijk aannemen, de *toon* deugt niet, en u weet, tegenwoordig - - - hm! hm! c'est le ton, qui fait la musique!!' - - -

Zeg, Lenny, bij jullie merkt men zeker niet zoo heel veel van de feministische beweging, is 't wèl? Daar is de Parijsche vrouw, toch te veel *vrouw* voor, niet waar? Zoo luchtig, zoo geestig, zal ze er misschien wel een beetje aan meêdoen, maar me dunkt, dat ligt zeker zoo'n beetje oppervlakkig, een klein vernisje, of vergis ik me?

Ik las laatst iets erg leuks over de Parijsche vrouwelijke telefonisten. Ze hadden een verzoek ingediend aan den Minister van Handel en Nijverheid, om te mogen werken onder toezicht van een man, van een chef. De *cheffiste* voldeed hun niet, want zeiden zij, de tyrannie van een vrouw is onduldbaar; ze wilden wel een man gehoorzamen, (het is zoo in-typisch, vind ik). Vrouwen kunnen niet onpartijdig oordeelen over andere vrouwen, want ze zijn meestal jaloersch van elkaar en dat is zoo echt waar.

Dit vind ik nu zoo onvervalscht vrouwelijk en ik voel veel meer voor die vrouwen dan voor de onze, die slecht gekleed, de mannen naäapen.

Valt je dat nu niet op, hoe veel aangenamer een Fransche vrouw aan het oog doet, dan een Hollandsche, zoo degelijk? gekleed en bij wie, meestal de kleederen geen goede snit hebben?

Die Parisiennes hebben zoo den slag van, met een enkel lintje of strikje, het ensemble gracieus te maken, niet waar?

En ik vind zulke coquetterie tegenwoordig een *deugd*, dàt zeg ik je, want om altijd op die hobbezakken - log te kijken, dat is gewoon niet te doen. En willen ze absoluut reform dragen, welnu, reform kan men even élégant maken als men wil tegenwoordig, want die japonnen ‘style empire’, wat zijn die niet gracieus en toch óok eigenlijk een soort reform!

Zeg, Lenny, hebt jij óók zoo'n groote hoed van een paar meters omtrek?

Wat zou ik lust hebben, om even naar je toe te vliegen en dan op die levendige Boulevards, dat prettig menschengedoe te aanschouwen!

Want elken dag is 't weêr nieuw op die boulevards; het verveelt nooit, want dat luchtige volkje weet aan alles een pittig glimpje te geven!

Dag, lieve, schrijf eens gauw aan

IRIS.

Amsterdam, November 1908.

II. Onthouding.*)

Hoezeer ook ten volle overtuigd van het loffelijke, edele en onbaatzuchtige streven van de Rein-Leven-beweging, meen ik toch dat deze - als *zoovele* idealistische bewegingen - in sommige opzichten het onmogelijke en onuitvoerbare nastreeft en zich op een onhoudbaar standpunt plaatst.

*) Naar aanleiding der brochure: Aan onze jonge mannen, door *dr. H. Cannegieter Tz.* en *dr. D. Snoeck Henkemans.* Baarn, Hollandia-drukkerij.

Wat toch is het geval? We hebben hier met iets geheel anders te doen dan bvb. met het alkoholvraagstuk. Waar dààr onthouding kan geëischt worden van iets - tenzij als geneesmiddel - absoluut onnoodigs en overbodigs, is het hier de stem der natuur die in zeer vele gevallen met geweld moet worden onderdrukt. Terwijl *daar* meest alles gewoonte, willekeur, onwil is, hangt *hier* in vele gevallen alles van temperament, constitutie en aanleg af. Waar we zien dat de alkohol bijna zonder uitzondering op den duur lichaam en ziel verwoest, zien we dat de grootste, de uitstekendste mannen (en zelfs vrouwen!) op allerlei gebied, ongestraft aan die stem der natuur gehoorgeven. En in bijna al die gevallen is van zoogenaamde liederlijkheid geen sprake. Onverzwakt naar lichaam en geest leggen deze personen een dikwijls schitterende loopbaan af en 't zijn alleen de spotters en de bedillers, die *niets* ontzien, wier toespelingen en aanmerkingen zij zich moeten - en ook gemakkelijk *zullen* - getroosten.

Toch zal ik de laatste zijn om onthouding af te keuren, *tenzij in het onhoudbare.* Want dat er geen specifieke 'onthoudingsziekten' bestaan is een zeer zwak argument. En hier heb ik bijna uitsluitend den *man* op 't oog. De geheele aanleg der vrouw brengt mede, dat bij hààr de nadeelige gevolgen van onthouding *hooge uitzondering* zijn. Vandaar dat er wel degelijk tweeërlei moraal dient te bestaan. Nergens blijkt dat klaarder dan in het huwelijk. Vanwaar zoo vele zoogenaamde ongelukkige huwelijken? In verreweg de meeste gevallen ontstaan die doordat dezelfde vrouw, die eerst - zij het ook meestal geheel zonder erg - onmatigheid gekweekt heeft, later, dikwijls zonder dat zij er zelf een geldige reden voor zou kunnen opgeven, tot het andere uiterste overslaat en daardoor den echtgenoot dwingt elders te gaan zoeken wat hij in zijn huis niet meer vindt en wrat voor hem, zullen zijn levenslust, werklust en werkkracht niet te gronde gaan, onafwijsbaar noodzakelijk is. Geen specifieke 'onthoudingsziekten' toch, bestaan er, maar wel vinden tal van zenuw- en zielsziekten - en ook weer bijna uitsluitend bij den man - in gedwongen en gewelddadige onthouding haar oorsprong. Een verhoogd geslachtsleven - ik geef hier weer volgaarne de meest schitterende uitzonderingen toe - is in tallooze gevallen onafscheidelijk verknocht aan geestdrift, bezieling en werkkracht op velerlei gebied.

Daarom is evolutie op het gebied der sexueele verhoudingen, gelijk die zich, zij het ook nog bijna onmerkbaar, reeds hier en daar begint te openbaren, een der meest dringende, der meest ernstige, der meest onafwijsbare eischen des tijds.

De schrille wanverhouding tusschen de dagelijks met reuzenschreden vooruitsnellende techniek en de in zoo vele opzichten jammerlijk achterlijke maatschappelijke toestanden doet zich ook hierin ten pijnlijkste gevoelen.

25 Oct. 1908.

E.H.

Over Toilet en wat ermede in verband staat.

De slachtoffers.

In een tot professor Treub en mij in de Lelie van 22 April 1908 gericht ingezonden stuk in deze rubriek 'toilet', verzekerde mej: Pelsma mij onder anderen, dat de reformkleeding geenzins heeft uitgediend nog, dat zij integendeel, volgens haar, bloeiend is in Nederland. Ik was toen buitenslands, en ik heb daar, noch in

Zwitserland, noch in Tyrol, noch in Italië, noch in Frankrijk, ooit eenige andere reform-draagsters gezien dan aan de Riviera, waar veel Duitschers komen, hier en daar een enkele duitsch-sprekende, door jan-en-alleman met meelijdende en spottende verbazing nagestaarde, lompe verschijning, meestal niet jong meer, en wie men het kon aanzien dat het haar te doen was minder om schoonheid in kleeding dan wel om 'hygiëne' of gemak.

Nu ik sinds eenige maanden terug ben in Holland, kan ik mij 't beweren van mejuffrouw Pelsma in zooverre beter begrijpen, omdat ik inderdaad hier in Den Haag alles te saamgenomen nog al vrij wat reform-draagsters heb aanschouwd. Maar ik ben er, vanwege het gehalte waartoe deze dames behooren, toe gekomen haar te betitelen met den naam 'De slachtoffers'. - Ik zal U toelichten wat ik daarmede bedoel.

Toen een zeker, op reclame-belust, met kunstdoenerige neigingen meer dan met goeden smaak uitgerust clubje rijke dames hier in Den Haag, vóór enkele jaren besloot van haar te laten spreken, door de reform niet maar uit een *gezondheids*-idee maar als *schoonheids*-middel aan te prijzen, toen is er een korte tijd geweest, waarin zelfs de betere modemagazijnen, en gansch de niet-zelfstandige vrouwenwereld in het algemeen genomen, zich een oogenblik in de war lieten brengen, en men dientengevolge afzichtelijke gekleede en dure reform-japonnen veelvuldig zag uitgestald, en zag gedragen óók. Professor Treub sloeg er kort daarna met zijn hobbezak-artikel met dubbele kracht in, omdat hij sprak eensdeels met de autoriteit van den wereld-beroemden medicus, anderzijds met den scherpen blik op vrouwenschoon van den man, (voor wiens oordeel de vrouw veel gevoeliger is dan voor dat harer eigen sexe). Ook zonder zijn optreden zou deze wansmaak-mode

waarschijnlijk wel ten slotte ten onder zijn gegaan, het is niet de eerste maal immers dat zij het hoofd omhoog steekt, maar in elk geval droeg zijn beschouwing in De Holl: Lelie er veel toe bij de meening inééns te doen omslaan, en de belachelijkheid van dat aanmatigende troepje Haagsche kunstdoensters aan de kaak te stellen, zoodat hare pretensie dat *zij* ons zouden leeren 'de' ware 'schoonheid door gezondheid' (door middel van smakelooze reformtoiletten) gansch en al in duigen viel, en weldra eindigde op de bij dames gebruikelijke wijze in geruzie en verdeeldheid onderling. -

Direct gevolg: De *mode*-aanstellerij met reformkleeding is dood, dood als een pier. Onder de goedgekleede rijkere standen ziet men haar niet meer; velen harer, die in den tijd waarvan ik spreek haar met enthousiasme omhelsden vanwege 'de lange lijnen' en al dien onzin meer, zijn weer teruggekeerd tot corset en wat er bij behoort. De voorbeelden, mij persoonlijk daarvan bekend, zijn te over, - maar... *welke* categorie is het die nog overbleef.? Die, welke na zich eerst de dure veranderingen van reform-ondergoed en reform-toiletten te hebben aangeschaft, dikwijls met opoffering van haar geheele kleedgeld langen tijd vooruit, nu finantieel niet in staat is zich voor de tweede maal de luxe te veroorloven van een algeheele toilet-verandering en aanschaffen van duur corset, (voor haàr die het dragen ervan eenige jaren ontwend waren dubbel noodzakelijk: een goed en dus duur te nemen), nieuw ondergoed, nieuwe japonnen etc.! Dezulken loopen er bij menigte rond hier in Holland, dat zie ik, nu ik er weer terug ben, óók; vrouwen en meisjes zonder fortuin, genoodzaakt de misvormde blouses, de mismakende rokken, de smakelooze ruggen, met het middel als een streep er over heen inplaats van op de rechte plaats, tegen wil en dank dóór te dragen, omdat zij geen geld hebben de dure veranderingen aan een terugkeer tot het corset verbonden te laten aanbrengen.

Daarom noem ik haar: 'De Slachtoffers.' Men heeft haar wijsgemaakt dat de reformkleeding een ver-reikende verandering zou teweegbrengen, niet alleen op gezondheidsmaar òòk op schoonheidsgebied. (Schoonheid door gezondheid!) Lichtgeloovig zijn ze op de praatjes van een clubje rijke dames, die zich elke gril kunnen veroorloven, ingegaan, en nu zitten *zij* met de gevolgen, terwijl die bewuste dames zich sinds lang weer terugtrokken, of, wat velen harer doen, onder de robe princesse een duur en mooi-gemaakt corset aantrekken, voorgevende dan dat ze der reform getrouw zijn gebleven.

Let maar eens op rondom U: al degenen die gij nog ziet in reform-kleeding zijn bijna zonder uitzondering zulke, door de coupe van haar kleeding, door de stof ervan, door heel haar uiterlijk en leefwijze, haar geringe financieele middelen bewijzende dames. - Rijkere, over een ruim kleedgeld beschikkende vrouwen, zooals er zoovelen meededen in het begin, toen de zaak een *mode* was, ziet men nu niet anders meer dan wat de páár betreft wier namen zoozeer een zijn met de geheele beweging van het begin af, dat ze zonder overal te worden uitgelachen niet meer terug *kunnen.*

En dáárom spreek ik van: De slachtoffers. Als men geen fortuin heeft kan men zich heden ten dage nogtans voor o zoo weinig geld heel netjes en heel smaakvol, en zonder in het minst op te vallen door armoede noch door opzichtigheid, uitstekend kleeden, dank zij de goedkoopte van stoffen en van gemaakte kleederen, en van de uitgebreide keuze, die men tegenwoordig heeft, op elk gebied, voor elken leeftijd, voor elk figuur. - Voor de ongelukkige reform-categorie echter, waarvan ik hierboven spreek, is dit voorrecht van onzen tijd vervallen, háár ziet men eensdeels meer dan

anderen haar bescheiden beurs aan (omdat juist reformkleeding, wil zij eenigzins dragelijk zijn, een heel goede coupe en heel goede modellen vereischt en dus heel duur is) anderzijds heeft zij door hare corsetloosheid zich letterlijk den pas afgesneden voor weinig geld een aardig japonnetje, een keurig wandeltoiletje, zooals ze in elk magazijn zijn tentoongesteld, aan te schaffen.

Slachtoffers eener lichtgeloovigheid, die velen harer zich in stilte beklagen, zonder het te durven of te willen bekennen.*)

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

*) De gezondheidsquestie, die met die der schoonheid niets gemeen heeft, doet niets ter zake. Wie om gezondheidsredenen haar corset uitlaat, mag geen pretensie maken dat uit *schoonheids*-drang te doen.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Blauwe Hyacinthe. - Uw bijdrage zond de redactrice mij voor déze rubriek. Zij komt daarin *gaarne*, als boekbespreking.

Mimi. - Het gebeurt méér, dat naam en persoon niet bij elkaar passen. Ik zou echter mijn toilet regelen naar mijn persoon, niet naar mijn naam, al is de Uwe dan ook wat à-part. *Ik* maakte er dit pseudoniem van.

Mevrouw van de W. - De handschoenen die U bedoelt zijn héél aanbevelenswaardig; in Amsterdam is Laimbock óók.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

1813 - 't Spijt mij zoo dat ik Uw drie vriendelijke brieven, zoo kort na elkander, zoo lang moest laten liggen, maar er is niets aan te doen, ieder moet toch zijn beurt hebben, en plaatsruimte is óók wat in 'n blad. - Ja heusch, lieve mevrouw, 't spijt mij óók heel

erg, dat ik U dat moest weigeren, maar ik mag en kan geen uitzonderingen maken; ik heb dezen zomer hetzelfde verzoek zoo dikwijls gehad. -

Ik kan mij best begrijpen, lieve mevrouw, dat voor iemand, die zoo muzikaal is als U, het Kurhaus op Scheveningen een genot moet zijn. - De muziek toch is ‘het’ goede daar, en wie om die reden er komt vindt er natuurlijk ruimschoots wat hij verlangt - Maar, juist een werkelijk muzikaal mensch als U, zal mij toegeven dat de overgroote meerderheid *niet* om hoog kunstgenot komt maar om heel andere redenen. En ik voor mij erken volmondig, dat ik niet muzikaal genoeg ben om mij in een benauwde zaal op te sluiten avond aan avond, midden in den zomer, en 's middags er nog bij - - toch eigenlijk het éénige wat Scheveningen biedt. Het heeft mij dan ook trouwens voortdurend gefrappeerd, hoezeer het gehalte van de bezoekers is achteruit gegaan sinds eenige jaren geleden, en van alle kanten werd mij dat in den Haag toegegeven als een treurig teeken des tijds, waarover iedereen zuchtte. Ook trof het me hoe weinig publiek er was over 't geheel, op mooie lieflijke zomeravonden, hoe de vreemdelingen schitterden door afwezigheid, en hoe er eigenlijk alleen sprake was van 'n foule op de vuurwerk-avonden, bij welke gelegenheden zelfs op het Kurhaus-zelf, en onder de rotonde, de menschen zoo onhebbelijk op de stoelen klimmen en elkaar er afduwen als ze 't kunnen, en zich hoogst-onbeschaafd aanstellen, als hadden ze nog nooit zóó iets wonderbaars gezien als het hoogst-gewone, volstrekt niet door zeldzame nommers uitmuntende vuurwerk waarmee de Scheveningsche directie den bezoekers op 'n goedkoopje abspeist -

Ik ben toch zoo héél blij dat U mij steeds zulk goed nieuws meldt over Uw familie-omstandigheden. Heerlijk voor U! U hebt dat verdiend - vind ik. En 't spreekt ook van zelf, dat *ik* U daarover zoo zou schrijven als ik indertijd deed, en als U zoo hebt gewaardeerd - zegt U - want zoo voel ik het nu eenmaal. Ik weet wel dat ‘men’ over juist zulke questies altijd heel ànders oordeelt, zoo preutsch en zoo quasi-fatsoenlijk, maar wat is gemakkelijker dan 'n *ander* met 'n steen gooien - als je maar zorgt, dat je eigen vuiligheidjes netjes binnen kamers gebeuren.! En dáárop komt het ‘fatsoen’ van de meeste menschen toch eigenlijk neer! Ik heb 't onder m'n eigen kennissen bijgewoond dat 'n vrouwtje, die kwaad was omdat ze haar tweede kind kreeg, zich niet geneerde openlijk al haar best te doen om 'n miskraam te krijgen; - en niemand die haar er minder ‘lief’ of minder ‘fatsoenlijk’ om vond. Laat 'n verleid dienstmeisje 't zelfde doen, dan zijn er dadelijk genoeg christelijke en andere dames bij de hand, om haar heur ‘slecht’ gedrag onder het oog te brengen, en te zuchten over haar ‘lichtzinnigheid’ die zulke gevolgen na zich sleept. En ik vraag U in gemoede -, wie is nu de waarachtig-‘onfatsoenlijkste’ van de twee, degene die 't best had kunnen laten 'n kind te krijgen, die wèl 't pleizier wou maar voor den last en de kosten van de opvoeding terugschrikt, of de andere die met den vinger zal worden nagewezen om de ‘onechtheid’ van haar kind, die nergens meer 'n betrekking vindt om het te onderhouden al wil ze ook nog zoo graag misschien, en die dus *noodgedrongen* handelt. Want dat laatste óók is waar. Ik weet van 'n dienst waarin de meid jarenlang bij de familie in dienst was, en haar kind verheimelijkte; tot op zekeren dag de buren, die 't haar niet gunden omdat ze zelf de dienstboden nooit langer dan 'n paar weken hielden, boosaardig de familie in questie ‘waarschuwden’ over de ‘lichtekooi’ die ze in huis hadden. - N.B. *omdat* ze haar kind, inplaats van 't te hebben verdonkeremaand, eerlijk van haar eigen spaarpenningen onderhield, en er voor afzonderde wat ze kon. - Zóó handelen ‘fatsoenlijke’ ‘beschaafde’ menschen onderling - in naam van de zedelijkheid. Ik voor mij vind dat alles aankomt op het *wáárom* en *hoe* iets geschiedt, en dat men dan daarna beter doet te helpen, en een

weg in de maatschappij terug te banen, dan te veroordeelen en preutsch ‘de fatsoenlijke vrouw’ uit te hangen. En in géén geval mogen de kinderen lijden onder dat wat *zij* niet helpen kunnen. Die arme stumpers *vragen* toch niet in het leven te komen, en de omstandigheden waaronder zij verschijnen zijn juist dan voor henzelven dubbel hard, zoodat de maatschappij en het gekrenkte ‘fatsoen’ zich nimmer aan *hen* mogen wreken. -

Ziet U, op die manier denk ik over die dingen. Daarom gaf ik U indertijd dat uitvoerige antwoord, dat U zoo tot mij aantrok omdat ik tot *U* mij aangetrokken voelde door Uw nobele en reine opvatting van die zaak, die m.i. *waarachtig* moederlijk was, en die dan ook nu alles ten beste heeft geleid. -

Ik moet er om lachén zóóveel menschen als blijkens hun brieven aan mij gehoopt hadden dat *ik* over den weggeloopen Marius Brouwer wat zou schrijven. Ik mag dat wel als 'n compliment aan me zelf beschouwen, dat men van mij in zulke dingen den durf verwacht dien andere bladen missen. Nu, ik beschouw het dan ook als zoodanig. En ik behoef U wel niet te zeggen dat ik, als er wat nieuws over 't geval te zeggen viel, het graag genoeg gedaan zou hebben. Maar... 't is immers net zoo gegaan als ik vooruit heb voorspeld. De geleerde heeren hebben zich met hun deskundige verklaringen ervan afgemaakt, en de rechters, die niet tegen den modewind opdurven, evenzeer, en,

zoolang ze niet *zelf* 't slachtoffer worden van de Mariussen - in hun familie of in hun naaste omgeving - zoolang durven ze toch niet doortasten. Ik sprak die oneerbiedige meening uit, toen ik 't eerste bericht van zijn wegloopen las, ergens op 'n hoek van 'n straat: 'Ziezoo' - zei ik tegen mijn vriendin - 'nu zal 't me plezier doen, als hij onderweg een rechter of 'n dokter vermoordt - bepaald *plezier*.' Ik zei het opzettelijk luide - en ik moest lachen om den blik van afschuw waarmede 'n vrouw uit het volk, die neven me stond, mij van onder tot boven mat. Zóó iets slaaf-achtigs zit in 'het' volk, dat ze het hoogst ongepast vinden als je oneerbiedig zoo spreekt over de hoogere klassen, over degenen die hen op den kop zitten. Daarom heb ik voor mij een hekel aan het volk omdat het zoo onberedeneerd slaafsch is - totdat het losbreekt in 'n revolutie, en dan is het gemeener en teugelloozer en valscher dan 'n wild dier - véél gemeener en véél valscher. - Denk maar eens aan den moord op de de Witten - of aan de fransche revolutie - maar, zoolang ze den voet op den nek voelen, zijn ze laf; laf en slaafsch. -

Ik ben blij dat U hebt opgemerkt wat ik schreef onlangs over die zenuwinrichtingen enz., die worden gesteund door doktoren, die finantieel erin betrokken zijn, of zelf, of hun collega's. In de bewuste correspondentie die U bedoelt had ik eigenlijk niet zoozeer de zenuwinrichtingen op het oog (ofschoon die er in de eerste plaats óók onder vallen onder die rubriek) dan wel de sanatoria voor teringlijders, die tegenwoordig in de meest-ongeschikte klimaten als paddestoelen uit den grond rijzen, en waarvan ik dientengevolge overtuigd ben dat *niet* het belang van de patienten, maar alleen dat van h.h. doktoren en verplegers en verpleegsters erbij voorzit. Immers dat niet-betalende arme menschen, die de reis naar een gunstig klimaat niet kunnen bestrijden, nog beter af zijn in een sanatorium ten onzent dan zonder verpleging, dat spreekt van zelf, maar dat de geneesheeren rijke, en tot vertrekken geheel en al geschikte patienten weerhouden hulp te zoeken in Davos of Meran of 'n ander gunstig gelegen kurort, waar het buiten-liggen waarachtig mogelijk is, onder het motto dat ze in de Boschjes bij Scheveningen etc. even goed diezelfde kuur kunnen doen, dat houd ik voor niets dan 'n *geldmakerij;* want de dokter in questie behoudt daardoor zijn patient, of doet hem over aan 'n collega, (die op zijn beurt dan weer hèm recommandeert) en de inrichting-in-questie krijgt het geld, dat anders naar 't pension of 't Kurhaus in 't buitenland zou gaan. - Maar de patient gaat er regelmatig bij dood. - (Dat komt er minder op aan.)

Ik heb nog onlangs 'n verslag onder de oogen gehad van 'n inrichting die door 'n dokter werd bestuurd (voor zenuwen), welke dokter beleefdelijk een 'woord van dank' wijdde aan de collega's die hem patienten hadden 'aangebracht.' - Toevallig kende ik een van die slachtoffers, die er dagelijks heendraafde om zich met koud water te laten bewasschen (voor veel geld), en van wie ik overtuigd ben dat zij veel gezonder ware geweest, had zij bij haar druk arbeidzaam leven dien tijd gebruikt voor wandelen of voor wat ook van uitspanning, inplaats van onnut naar die inrichting te draven en haar geld te offeren, waarvoor zij dan weer dubbel hard moest werken, terwijl zij ook nog achterna moest rusten, een tijdsverlies dus van drie à vier uren, in een groote stad, de afstanden medegerekend. Zij-ook was aan die 'kuur' gekomen op raad van haar 'huisdokter'. Als men nu zoo'n den collega's bedankend verslag daarneven legt, is commentaar overbodig. Bovendien zijn de meeste doktoren nog finantieel betrokken, door aandeelen, in de zoo kwistig uit den grond rijzende 'inrichtingen' van allerlei aard; het spreekt dus van zelf dat zij er belang bij hebben

hunne patienten te overtuigen dat ze daarin moeten - en vooral zenuw-patienten zijn zulke gemakkelijke prooien. - Zelf vinden ze zich meestal ‘interessant’, zijn lijdelijk, willen wel - en de familie wil hen graag kwijt. Hoevelen echter die er in gaan, komen er ook weer uit?? - En dan nog.! Beter - *of* erger? -

- - Overigens blijf ik er bij wat ik altijd heb gezegd, en wat U óók zegt apropos van Uw eigen *goeden* dokter, dien U waardeert, dat natuurlijk van al deze dingen geldt: den *goeden* niet te na gesproken. - Er zijn er ook die niet denken aan geld maken in de eerste plaats, maar dien het wel degelijk te doen is om hun vak, en om de uitoefening dáárvan. - Ik geloof dat zulke uitwassen, als die waarover ik 't hierboven heb, behooren tot den allernieuwsten tijd en tot de gevolgen van de allernieuwste levensopvattingen, waarin geen plaats meer is voor een andere gedachte dan die van *bovenal* geldverdienen, hoe dan ook! -

Dat wat U onlangs in een correspondentie zoo wáár vondt van die R.K. dienstbode, gevraagd door een vrije vrouw-dienstboden-vereeniging-oprichtster, die op déze wijze, door 'n door de R.K. macht in orde gehouden dienstmeisje, háár huishoudplichten liet verrichten, terwijl zij-zelve vereenigingen naloopt en jammert om kiesrecht, heb ik in verscheidene andere bladen overgenomen gezien - hetgeen voor de betreffende een goede les is.

Neen, die nicht van U, waarover U nu schrijft, en die mij een heel welkome correspondente is, ik kreeg juist weder twee brieven van haar, is niet dezelfde over wie mijn vriendin U sprak. - Het is eene andere - óók vroeger in Haarlem woonachtig. - Ik zal U niet zeggen waar zij nu is, want als zij dit nu leest, dan raadt zij Uw pseudoniem misschien eruit. -

Ik ben blij lieve mevrouw, dat de Dagboekbladen U zoo dikwijls boeien, en het spijt mij voor U uit Uw brief te vernemen, dat U Uw lief huis moet verlaten, maar *de* eigenlijke inhoud van dien laatsten brief is voor mij Uw mislukte tocht naar het station om mij te begroeten, - en dat alles door de te late afzending van die briefkaart, dus eigenlijk door *onze* schuld. En dan de chocolade en de bloemen! Mag ik U beiden heel, heel hartelijk danken voor de lieve intentie, en U voor Uw lange vergeefs staan wachten daar duizend excuses maken? - Het is alles op het laatste oogenblik zoo veranderd ineens; óók Marie ging mee, ten slotte; vandaar dat U ook háár niet meer hebt gezien toen U voorbij het huis zijt gekomen. Wij vonden het zooveel prettiger voor haar dadelijk mee te gaan dan na te komen.

En nu ten slotte, lieve mevrouw, laat U zich toch niet weerhouden door de vrees te veel of te lang te zullen schrijven, of te vermoeiend te zijn. U zijt mij wezenlijk een zoo welkome correspondente. Uw woorden komen uit Uw hart; dat voel ik; dan weegt men natuurlijk niet elk zinnetje. Ik heb U nog mijn excuus te maken, dat ik U niet, zooals U verzocht, den ontvangst van de brieven berichtte. Ik wilde ze eerder beantwoorden, en dacht daardoor dat het onnoodig zou zijn, en toen stelde ik het toch weer langer uit. - Natuurlijk is dit pseudoniem uitstekend, dat U hebt gekozen. - Mijn vriendin laat U heel hartelijk groeten. Eigenlijk heb ik U een veel beter gezelschap gezonden dan ik-zelve ben, want zij is een veel betere praatster, en geeft zich zoo oprecht-gemakkelijk, net als zij is; dus hebt U geen schade geleden; de prettige indruk was wederkeerig. - Zij had dan ook zulk een berouw de oorzaak te zijn geweest van Uw mislukten tocht, maar zij had toen zooveel aan 't hoofd, dat zij de kaart te lang uitstelde. -

Veel groeten van ons beiden. -

P.K. - Een reeds in De Telegraaf verschenen Varia kan ik niet herdrukken in de Lelie. - Het andere aangebodene vond ik bij de vele copie ter beschikking niet belangrijk genoeg.

Mevr: **C.L.T.** - **geb. G.** - Dank voor Uw mij indertijd gezonden vriendelijke briefkaart. - Uw stukje is reeds geplaatst.

J.H.D. - Ik zond U reeds particulier antwoord, schrijf U nog even om U de verzekering te geven, dat de *inhoud* van de door mij geweigerde verslagen niets te maken heeft met mijn niet-opname. Alleen plaatsgebrek deed mij tot die weigering overgaan, waar er zooveel reeds dringend wacht op opname. De levensgeschiedenis van den bewusten man is mij bekend, ook sommige van zijn boeken las ik; mij persoonlijk zegt zoo'n levensopvatting niets. Maar dat is Geschmackssache, of men zoo iets mooi vindt of niet. Ik heb van U nog een vroegeren brief te beantwoorden, met een bijdrage. Dat antwoord volgt nog. -

Maria Petrovna. - Gij deedt heel verstandig het stukje dadelijk hierheen te zenden om de actualiteit. Bovendien, *lastig* is het geenzins voor mij. Want aangeteekende brieven zijn in het buitenland veel minder lastig voor den ontvanger, dan bij ons, omdat men bij ons die lastige en onpractische methode heeft van het toezenden van een papier, waarmede gewapend de ontvanger dan zelf naar het postkantoor moet gaan, of een gemachtigde zenden erheen, teneinde den brief af te halen. Hier in Duitschland daarentegen en in Frankrijk en Zwitserland wordt hij door den brievenbesteller-zelf bezorgd, en is men er dus met vrij wat minder last vanaf. - Bij U in Rusland is het misschien anders; in Italie óók trouwens. - Ik heb de 'beloofde Correspondentie' waarnaar gij informeert intusschen doen verschijnen aan U; in twee achtereenvolgende keeren; gij zult die nu wel hebben gelezen. Eerlijk gezegd zou ik voor mij het vreeselijk vinden, als ik in Rusland moest zitten. Ik ben van een reislustige natuur, maar de Russen, zoowel als volk als wat de rest betreft, zijn mij uitertst onsympathiek, en voor de vuilheid van de Russische levenswijze en gewoonten - zelfs als ze 'beschaafd' heeten in groote hotels -, heb ik een heiligen afschuw. - Het klimaat ook zou niets voor mij zijn. - Aan *Huisvrouw* breng ik hierbij gaarne Uw sympathie over met hare levensbeschouwing. - Het is zoo goed wanneer vrouwen onderling getuigen tegen de heerschende richting. - Wat zijt U een benijdbaar mensch in zake Uw gezondheid. Nooit ziek te zijn geweest. - Overigens, erken ik volmondig, dat ik Uw onverschilligheid in zake de cholera niet deel. Er zijn ziekten waarvoor ik 'n instinctieve vrees heb, en cholera behoort daartoe - cholera en kanker. - Ik heb geen van beiden nog ooit bijgewoond gelukkig, zoodat ik het mij misschien te afschuwelijk voorstel, maar het is een feit dat ik het 'n vreeselijk iets vind mij die twee ziekten in te denken. - Intusschen is het onheil óók bij U alweer vrijwel afgedreven - schijnt het. - Ik liet dit artikel vóórgaan boven de vroegeren, - om den inhoud. -

Mabe. - Ik heb aan Uw verzoek voldaan en Uw brief aan Gonda doorgezonden. Daar gij toen nog niet mijn tijdelijke afwezigheid buitenslands wist, heb ik er den benoodigden 12½ cts. postzegel opgedaan. Nu echter, nu gij 't als abonnée wel kunt weten, zendt gij weder zulk een alleen met 5 cts. postzegel voorzien schrijven voor H.B. Ik zond het daarom dezen keer zoo door, en schreef buitenop Uw naam en adres als afzender. Bij gelegenheid hoor ik dan wel eens van U, of H.B. het schrijven accepteerde, dan wel weigerde, in welk geval het aan U is teruggezonden door de post. Overigens echter moet ik U in overweging geven, als gij met die dames wilt van gedachten wisselen, het per Lelie te doen, want ik kan mij niet telkens belasten met die doorzendingen. - Bij de vele adressen, die ik moet nazien, is het voor mij niet doenlijk die telkens op te slaan voor zoo iets, dat gij eigenlijk evengoed, ja beter, in de Lelie-zelve kunt vertellen, dan hebben de andere lezers er ook iets aan. - Voor Uw vriendelijke woorden aan míjn adres, en wat Uw belangstelling in de Lelie aangaat, recht veel dank. - Het zal Dirk ten Haghe zeker recht veel genoegen doen, dat gij het versje zoo mooi vindt, en het zelfs uit het hoofd hebt geleerd daarom Maar, juist waar gij zoo graag véél wilt leeren, en óók door de Lelie, is het veel beter dat gij Uw gedachten niet per brief, maar in de gedachtenwisseling-zelve uitspreekt. Immers, als nu eens Dirk ten Haghe óók had gezwegen, of H.B. of Gonda? Dan hadt gij toch al die opwekkingen tot denken gemist. Dus, ik hoop, dat gij inderdaad vèél aan de Lelie zult blijven hebben, maar dan moet gij ook zelve *geven,* niet zoo verstolen

per brief, maar vrijuit. Gij behoeft immers niet met Uw naam te teekenen, en kunt het altijd zóó inkleeden, dat men U niet herkent eruit in Uw kennissen-kring. - Probeer het maar eens.

J.A.P. - 'Aangemoedigd door een schrijven van dr. *Aletta Jacobs*' biedt gij mij aan een artikel met den vreeselijken titel *De vrouw als Slavin*, bestemd voor *Levensrecht.* Het ware te wenschen geweest, dat *Aletta Jacobs* U hadde 'aangemoedigd', alvorens gij artikelen schrijft over de slavinne-achtigheid der vrouw, eerst U behoorlijk op de hoogte te stellen van Uw tijd en omgeving, want van *Levensrecht* ben ik geen redactrice, schreef er slechts 'n paar maal iets in - en, door dr. Aletta Jacobs 'aanmoediging' tot stand gekomen slavin-artikelen zijn bij mij allerminst op de rechte plaats. - Als zij U zoo 'aanmoedigt' waarom brengt zij dan Uw pennevrucht niet onder dak in een *harer* blaadjes? -

Gij vraagt: I. Wanneer zal Uw artikel verschijnen?
Antwoord: Bij *mij* nooit.
II. Welk honorarium ken ik U ervoor toe? -
Antwoord: Geen rooden cent. - -
Nogmaals, wendt U tot de U 'aanmoedigende' Aletta. - -
Tegen toezending van postzegel voor frankeering ter Uwer beschikking.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

25 November 1908.
22ste Jaargang.
No. 22.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot 20 Dec: e.k. bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel
Iets over een oud en een nieuw ideaal van de verhouding van man en vrouw. I.

Als ik aan het vergelijken ga der twee beelden die ik thans voor oogen heb betreffende de verhouding van man en vrouw, dan valt het me op, hoezéer de toestand van tegenwoordig verbeterd is tegen dien van vroegere eeuwen! Wel heeft de steeds grooter geworden ontwikkeling der menschheid ook op dit punt véél goeds en moois gebracht. Verbeterd is er veel, ten gunste der vrouw vooral, maar toch óók naar ik meen, ja óók, juist door die verandering.... ten gunste van den man! Het eene beeld dat ik voor me zie, is het ideaal, dat de middeleeuwen zich van die verhouding maakte; het andere dat wat tegenwoordig zoovele ernstige vooruitstrevenden der jongere generatie als schoone wensch in zich omdragen. Dit nieuwe ideaal vind ik in het kort neergelegd in de mooie, diepgevoelde woorden die Olivier Bronner zegt tot het meisje dat

hij liefheeft, in ‘Intra Nos’ van Cornelie Noordwal: ‘Geef hier je handje, Phil, ik moet het drukken, vóélen dat ik een vriendinnetje heb voor 't leven, een vriendje - én - een vriendinnetje. Een vriend waar ik mee uitspreek, waar ik mijn intellect mee deel, terwijl ik het zijne deel; een vriendin die me geeft... wat wel gedacht kan worden, maar te hoog, te heilig, te prachtig is om ooit gezegd te worden.’

Het oude ideaal is beschreven in het oudste ‘drame profane’ dat uit de oud-Fransche letterkunde voor ons is bewaard gebleven, in ‘l'Histoire de Griselidis...., le miroir des dames mariées’ (in 1395 vertoond in tegenwoordigheid van Karel VI). Dit tooneelstuk was gemaakt naar een legende die het méést in den smaak der middeleeuwers viel, en Griselidis vertegenwoordigde hun ideaal der vrouw. Ziehier de korte inhoud van dat Fransche drama, dat ik weergeven zal in zoover dit voor mijn doel in dit stuk noodig is: ‘De markies Gautier de Saluces was een rijk edelman en zijn vazallen waren hem zeer verknocht; daar hij geen aanstalten maakte om in 't huwelijk te treden en men bang was, dat het markiezaat in vreemde handen vallen zou na zijn dood, drongen zijn vrienden er zeer bij hem op aan, een vrouw te nemen. Maar Gautier had in 't geheel geen lust aan hun verzoek te voldoen, daar 't jonggezellenleven hem veel te goed beviel. Hij weigerde dus langen tijd, doch eindelijk was hij al dat aandringen moe en gaf zich gewonnen. De vazallen moesten hem echter beloven, dat zij zijn keuze den grootsten eerbied zouden betoonen, hoe die ook uitviel. Daarop ging hij met een aanzienlijk jachtgezelschap het woud in alsof hij gewoon uit jagen ging. Doch hij begaf zich naar de hut van den ouden herder Janicole, en dezen vroeg hij de hand zijner dochter Griselidis. De markies had haar eens op een tocht door dat bosch gezien, en hij had gezien dat zij “het toonbeeld was van alle vrouwelijke deugden”. Zij bestuurde met verstand en toewijding haar kleine huishouding, en verzorgde haar ouden vader met de grootste teederheid. Janicole, buitengewoon vereerd, stemde dadelijk toe, boog zich diep voor den rijken heer en Griselidis volgde den markies uiterst gewillig naar zijn kasteel, nadat zij hem plechtig beloofd had, hem *blindelings in alles te gehoorzamen.*

Griselidis wekte in haar nieuw leven ieders bewondering en genegenheid op door haar groote en schoone vrouwelijke deugden. Na een tijd kreeg zij een dochtertje dat zij innig en allerteederst liefhad.

Nu begon er een reeks martelingen voor haar èn als moeder èn als echtgenoote, die zij geduldig en zwijgend verdroeg, zonder één klacht. Blindelingsche gehoorzaamheid had ze haar man beloofd, en ik geloof dat géén vrouw die belofte zóó gewetensvol hield als Griselidis! De markies nam 't kind van de moeder af en deed haar gelooven, dat hij het had laten dooden. Geen kreet, geen protest, niets. - Ze werd voor de tweede maal moeder. Weer werd het kind van haar afgenomen; met hetzelfde doel, naar men haar liet vermoeden. Weer geen enkele tegenwerping. Toen kwam de derde marteling: de markies zeide haar, dat hij genoeg van haar had en zond haar terug naar haar vader. Niets mocht ze meenemen; slechts een enkel kleedingstuk werd haar bij wijze van gunst gelaten. Alweer gehoorzaamde de gedweeë Griselidis zonder klacht.

't Was nòg niet uit. Later werd ze op 't kasteel teruggeroepen, en de markies toonde haar een meisje waar hij mede wilde trouwen, en hij beval Griselidis de toebereidselen tot de bruiloft te maken. Weder deed zij deemoedig wat haar was opgedragen. Doch toen de markies haar daarna vroeg, wat zij dacht over de aanstaande markiezin, legde zij voor 't eerst in haar antwoord iets, dat deed vermoeden hoezeer hij haar had doen

lijden. “Heer”, antwoordde zij, “gij hadt geen betere keuze kunnen doen en ook geen schoonere; en ik hoop dat ge zeer gelukkig zult zijn. Maar ik smeek u, niet zoo hard tegenover háár te zijn als gij 't geweest zijt tegen mij. Want zij is zoo teer en zoo fijn en zoo heel jong nog, en nooit zal zij kunnen doorstaan wat ik heb moeten lijden.”

Thans was de markies diep getroffen door de groote deugd van vrouwelijke gehoorzaamheid en nederigheid, die zóó schitterend in Griselidis zich vertoond had, dat zij de hevigste geestelijke folteringen had verdragen zonder de minste klacht of tegenstand. Hij zag, dat zij werkelijk was wat hij omtrent haar had gehoord: een vrouw van **buitengewone** nederigheid en gehoorzaamheid, het ideaal van vrouwelijke deugden! Alle martelingen echter had hij haar slechts doen ondergaan om die deugden op proef te stellen. Maar de kinderen waren niet gedood, en 't jonge meisje, dat zij had moeten kleeden

als bruid, niet zijn aanstaande echtgenoote. De martelingen waren thans ten einde, voor goed; en bij gaf haar nu de belooning die zij verdiend had na de schitterend doorstane proef: hij gaf haar hare kinderen terug en herstelde haar in hare waardigheid van echtgenoote en markiezin.'

(*Slot volgt.)*

Na-indrukken en - Beschouwingen.
Florence in den tijd der Medici's.
(Naar aanleiding van het 12de Lustrum van het D.S. C: 29 Juni - 5 Juli 1908) door Johan Koning.
II.

De Florentijnsche schilderkunst van deze periode culmineert in het werk van twee mannen - Sandro di Mariano Filipepi, meer bekend onder den naam van Sandro Botticelli (1447-1510), en Domenico Ghirlandaio (1449-1494). Indien sommige schilderijen gehouden werden voor geschilderde gedichten, dan behooren de meesterwerken van Botticelli zeker wel tot de grootste daarvan. In zijn geven van godsdienstige onderwerpen, in zijn intense poëzie en in het vreemde, zachte, geheimzinnige van het oude, en in de neoplatonische mengeling van deze twee, is hij een van de volmaakste en typiste vertegenwoordigers van den fijn-gevoeligen geest in de periode van het Quattrocento, waartoe, ondanks zijn sterftejaar, zijn kunst

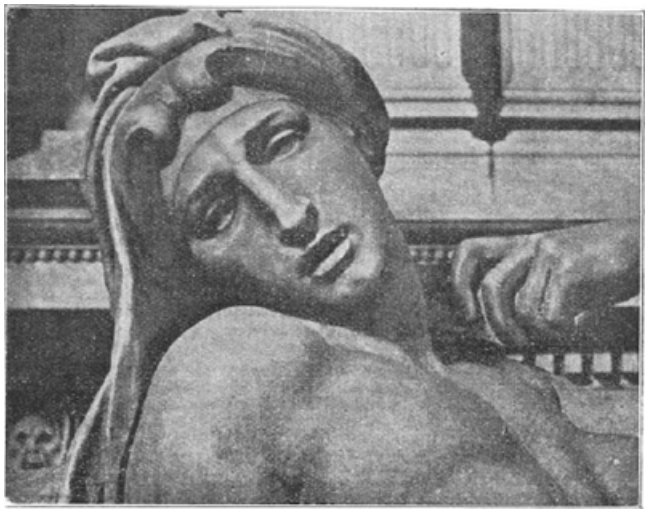

De Dageraad door Michelangelo.

toch geheel behoort. Domenico's werk, aan den anderen kant, was een weergeven van de overdreven pracht en weelde, de rijke omstandigheden van zijn tijd in een geschilderd proza, zonder eenige hooge inspiratie, maar met een ontzettende technische bekwaamheid en met een aanzienlijk talent voor het portret, dit laatste vindt men vooral in zijn godsdienstige fresco's in Santa Maria Novella, en Santa Trinita. Elders toont hij ons een zeker diep-gevoelen voor het leven der minderen, zooals in zijn Santa Fina fresco's in San Gemignano, en in de bewonderend-mooie aanbidding van den Schaapherder in de academia.

Vóór deze periode van de Quattrocento zich sloot, traden de beide grootste helden der Florentijnsche kunst op het tooneel, maar hun werk lag nog stil in de toekomst. Leonardo da Vinci (geboren in 1452) had zich in zijn schilderen eigen gemaakt de school van Verrochio, maar het schilderen hield hem slechts een klein gedeelte van zijn tijd en arbeid bezig. Zijn geest dwaalde vrij over ieder veld van menschelijke werkzaamheid, en drong diep in elken sfeer van het menschelijk denken, en toch heeft hij nog geen overtreffing gehad in de grootste schilderijen, die hij ons heeft nagelaten. Op het oogenblik is er in Florence geen enkel stuk van hem, behalve een paar teekeningen in het Uffizi en een onafgemaakt schilderij van de Epiphanie. Leonardo maakte weinig stukken af, en onder dat weinige nog hebben de menschen en de tijd leelijk huisgehouden. - Michelangelo Buonarroti werd in 1475 in het Casentino geboren, en opgevoed tusschen de steengroeven van Settignano. Toen hij dertien jaar was, deed zijn vader hem in de leer bij Domenico met zijn broer David; en met zijn vriend en medeleerling kwam de jongen zeer vaak in de parken der Medici's, in de buurt van San Marco, waar - temidden van een rijke verzameling oudheden, Donatello's leerling en opvolger, Bertoldo, een soort academie bestuurde. Hier trok Michelangelo de opmerkzaamheid van Lorenzo, doordien hij een oude satiere had gemaakt uit een stuk marmer dat toevallig in zijn handen was gekomen, en Lorenzo Il

Magnifico nam hem bij zich in den kring. Deze jeugd-periode van den grooten meester werd ingenomen door het zwelgen van wetenschap en kunstideëen en beschaving die in dezen kring heerschte, in het bestudeeren van de ouden, of van het meer moderne, in het bijzonder de werken van Donatello en Masaccio. Maar, met uitzondering van enkele kleinere stukken van zijn hand, begint het eigenlijke werk van Michelangelo eerst, met zijn eerste bezoek aan Rome, in 1496, en behoort dus feitelijk tot een volgende periode.

Overgaande tot de letteren, is het Quattrocento een tusschenperiode, nl. tusschen de eenvoudige Toskaansche letterkundige beweging der veertiende eeuw en de geheele Italiaansche litteratuur van de zestiende eeuw. Het eerste gedeelte der periode is de tijd, waarin de oude schrijvers werden ontdekt, en van het overschrijven van manuscripten (de drukkunst werd eerst in 1471 in Florence ingevoerd). Florence was het middelpunt van het Humanisme der Renaissance, de herleving van de oude Grieksche beschaving, een ineensmelten van het Christendom en het paganisme, een na-apen en een navolgen van de oudheid in theorie en praktijk. In de bladen van Vespasiano vindt men een reeks van zeer goed lijkende portretten van vele geleerden uit dien tijd, die - naar Florence overgekomen, de Staat of de Republiek hebben gediend of een zetel innamen in hun nieuw georganiseerde Universiteit. Niccolò Niccoli, die in 1437 stierf is een der meest interessante van deze geleerden, een vurig verzamelaar van oude manuscripten; zijn bibliotheek - die na zijn dood overging aan Cosimo de Medici, vormt den oorsprong van de Biblioteca Laurenziana.

(*Wordt vervolgd.*)

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 20.) XI.

Men versta mij wel. - Indien ik hier spreek van het christelijk kabinet van die dagen, dan bedoel ik het als gehéél genomen. - Want zeker, ik weet dat er mannen waren ook onder hen, méér dan een hunner, die de loyale, de eerlijke bedoelingen van mijn vader begrepen - die hem hebben gesteund en gewaardeerd en verdedigd; - maar bovenal, want dáárop komt het aan in dezen, niet op personen, maar op *beginsel*, die het **christelijk** beginsel hebben hooggehouden boven alles, en boven baatzuchtig partijbelang. Ik heb mijn overleden vader in dat opzicht steeds met de grootste achting hooren spreken over b.v. Jhr. Hartsen en baron du Tour van Bellinckhave, nu beide reeds overleden, en ik stel er prijs op, ter voorkoming van alle misverstand, hier nog bij te voegen dat mijn oom, Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, die destijds óók deel uitmaakte van het ministerie, geheel en al staat **buiten** deze herinneringen en den indruk dien zij op mij maakten, wat betreft de minachting, die ik er door heb gekregen voor 'christelijke regeeringen.' Ik heb - zonder het in richting met hem eens te zijn - voor diens persoon en karakter alle achting, die hij ruimschoots verdient, meen ik; en niemand behoeft hierin dus eenige Seitenhieb aan zijn adres te lezen.

Nogmaals, men versta mij wel - óók in een ander opzicht nog. Mijn vader was zonder twijfel ongeschikt voor de positie van Gouverneur van Suriname, - ongeschikt juist dóór zijn onafhankelijke, stoere eerlijkheid, want daardoor miste hij alle eigenschappen welke voor een diplomatische betrekking als deze, juist *déze* speciaal

nog van gouverneur *dézer* kolonie, zoo bij uitstek broodnoodig zijn: verdraagzaamheid, tactiek, zich kunnen plooien en schikken naar allerlei meeningen en stroomingen, weten om te gaan met iedereen - nog zoo veel meer, waardoor de man, die in een politieke carrière zal uitmunten, zich moet kenmerken. - Mijn vader nu was géén politiek man; - hij was, ook zijn grootste vijand kan hem dat niet afspreken, een uitnemend jurist, die als zoodanig, op nog jeugdigen leeftijd reeds, lid uitmaakte van ons hoogste rechterlijk college: den Hoogen Raad der Nederlanden, (als advocaat-generaal); - maar hij was te zeer zichzelf, te zeer een man van eigen opvattingen, om zich te kunnen plooien en voegen in een officieele positie, in een zoo netelige nog wel, als die van Gouverneur van Suriname. - Daarom konden conflicten niet uitblijven, - en ze bleven niet uit. Van het begin af lag hij over hoop met de Koloniale Staten. Dat die Staten, samengesteld uit mannen van een geheel andere denkwijze en geheel andere levensopvatting, dan die van mijn vader, dikwijls óók in het bezit van betere kennis van de kolonie dan mijn vader natuurlijk had, dientengevolge hem

graag kwijt wilden - ik ben onpartijdig genoeg het hun geen oogenblik kwalijk te nemen. Ik vind het zoo natuurlijk mogelijk van hun standpunt; te meer omdat ik overtuigd ben dat inderdaad de allernaaste omgeving mijns vaders, de hoogste regeeringsambtenaren die hem hadden moeten voorlichten, en die hij - zelf zoo door en door eerlijk - veel te onbepaald vertrouwde - tegen hem intrigueerden, en, onder den schijn van hem te willen helpen, hem opzettelijk dreven tot verkeerde maatregelen, **opzettelijk** vervreemdden van de Surinamers en de Koloniale Staten en de invloedrijkste mannen in de Kolonie, **om daardoor zelf in troebel water te kunnen visschen.** Mijn vader behoorde tot die menschen, - ook al weer 'n niet-diplomalische eigenschap, - die hun vertrouwen, *als* ze 't geven, heelemaal schenken, die zich, zoo lang ze iemand gelooven en hoogachten, absoluut zeker achten van diens rechtschapen karakter, ondanks alle waarschuwingen, alle pogingen van anderen hem de oogen te openen. In zijn Surinaamsche carrière heeft hem dat mede ten val gebracht. Hij zelf besprak die dingen naderhand zoo dikwijls met mij; wat ik hier schrijf is dus niet mijn opvatting alleen; het is mede zijn eigene, toen hij de dingen van achteren af bezag, van een ander, kalmer standpunt.

Daarom - de houding der Surinamers, die der Koloniale Staten, de vijandschap welke zich dáár onder de machthebbers der kolonie tegen hem manifesteerde, en zich uitte in een voortdurend agiteeren tegen hem - dat alles schijnt mij volkomen verdedigbaar, ja zelfs hóógst natuurlijk, van achteren beschouwd. Het ongeluk wilde daarenboven, dat men reeds van te voren, onder de bij uitstek zeer met Israelieten gemêleerde Surinaamsche ingezetenen, mijn vader had zien komen met onverdiend wantrouwen, omdat aan hem, door een ongelukkige samenloop van omstandigheden, de mare was vooruitgegaan, dat hij een ‘Jodenhater’ was, een ‘anti-semiet’.

Dat was hij *niet.*

In A... b.v. heeft hij altijd gehad een Joodschen arts, dien hij behield, ook ondanks een weerzinwekkend gezwel, dat vele A'sche ingezetenen bewoog zich van lieverlede bij jongere, dáár zich later vestigende protestantsche artsen te begeven ter behandeling; - juist òm die reden, van dat voor den arts *pijnlijke* overloopen, bleef hij den betrokkene trouw tot aan zijn eigen vertrek. - Onze slager óók was een Israeliet, en ik herinner mij nog zeer goed, hoe diens zoon en diens neefje steeds bij ons uit den tuin asperge-loof mochten halen voor hun Israelitisch loof-hutten-feest. Mijne moeder drukte ons kinderen in die dagen dan altijd ernstig op het hart dit loof niet te plukken, omdat het voor mevrouw S. moest blijven bewaard. En deze, de zuster van den bedoelden slager, wras eene vrouw voor wie mijne moeder - ik geloof om haar voorbeeldig leven bij groote rampen - een bijzondere achting aan den dag legde, en die haar harerzijds, bij het Joodsche Paaschfeest, de bekende Paaschbrooden zond als tegenbeleefdheid. - Men ziet hieruit dat wij geenzins zijn opgevoed in een soort vijandschap tegen de Israelieten als zoodanig, (bij orthodoxe-Christenen trouwens een ondenkbaarheid); maar het toeval wilde dat mijn vader, kort voor zijn benoeming tot Gouverneur van Suriname, een boek in handen kreeg over den Talmud, dat hem aanleiding gaf daarover artikelen te schrijven in: De Boodschapper, een christelijk Blad, in die dagen verschijnend, en toen veel-gelezen. - Het gevolg daarvan was een schrijven van een Joodsch leeraar, die mijn vader de onnauwkeurigheid van de voorstellingen bewees, hem aantoonde hoe het bedoelde boek den Talmud had voorgesteld in een geheel valsch licht. Mijn vader heeft zijn ongelijk erkend. Maar... het kwaad was geschied. Wie een hond met een stok wil slaan, kan licht een stok

vinden. Ik zeide reeds hoe de benoeming mijns vaders, in een tijd waarin inderdaad het christelijk Kabinet zijn vrienden links en rechts onder dak bracht, niet is voorbijgegaan zonder aanmerkingen uit te lokken. Zoo was dit dan een voor de hand liggende grief: Over een kolonie, grootendeels bestaande uit een min of meer Israelitische bevolking, (wat de voornamere wereld aangaat, *de* bevolking is eene van negers, maar die tellen niet mede), benoemde men een ‘Jodenhater’. - Die roep ging hem vooruit - dank zij het intrigueeren van ‘men’ - zonder dat zijn openlijke erkenning van de vergissing iets hielp. - Zoo doet ‘men’ - en zoo worden reputaties gemaakt door men - en - vernietigd. - 'tGevolg was dat elke daad, van meet af, werd beschouwd in dat licht - te goeder of te kwader trouw aldus werd beschouwd. Het lag niet in den geest van mijn vader zich populair te maken, hij had er geen zin in - (- en dáarin had hij ongelijk, in *die* positie -); zoo legde men dan zijn terughouding in die betrekking, en zijn exclusiviteit, uit als vijandschap tegen al wie

'Surinamer' en Israeliet was. Ik wil die oude, onverkwikkelijke grieven níét onnoodig ophalen. Het ongelijk - dáárom juist schrijf ik er over - was zonder twijfel in *al* die opzichten aan den kant van ons.

Ik zeg eerlijk en vrijuit: ons; omdat *ik* hierin mijn vader nadeed, jong en onnadenkend als ik was. Ik hield mijn handen trotsch op den rug, als de een of ander, die mij niet beviel, mij werd voorgesteld, of, als ik wist dat hij mijn vader dwarsboomde, en ik gaf mij er geen rekenschap van dat *mijn* plaats óók eene was waarop werd *gelet*, dat *mijne* handelingen óók werden beoordeeld, werden uitgelegd *en* verkéérd uitgelegd, dat men *mijn* handdrukken op prijs stelde - *omdat* ik de gouverneursdochter was - maar óók, 't *mij* nóóit vergaf, als ik onbeleefd deed, om diezelfde reden - Was ik met intiemen, die geen officieele positie bekleedden, en daarom achter de schermen bleven terwijl *ik* in den kijker liep, dan lachte ik over ouderwetsche toiletten, gebrekkig-hollandsch, of schimpte op Surinaamsche zeden, die mij niet bevielen. En ik vergat hoe dat alles werd opgemerkt en veroordeeld, *omdat* het inderdaad onaardig was.

Ja, inderdaad, dat was verre van aardig in mij; en, zoo mijn jeugd - ik was toen 21 jaar - en mijn aan eigen-ik overgelaten omstandigheden eenigzins als verontschuldiging mogen gelden, hoop ik, ik erken toch gaarne en van ganscher harte *dat* het niet aardig was. - Ik wil mezelve niet beter maken dan ik nu eenmaal ben en - ik mag er dat bij zeggen - ik heb juist door die dagen veel, veel geleerd *en* afgeleerd later door de school van het harde leven. Maar toen was ik verwend, rijk meisje, met al de vooroordeelen en ideën van mijn stand en mijn opvoeding, eerst héél afgezonderd in huis, later in 'n typisch voornaam-doenerig-christelijk eenzijdig kringetje in den Haag.

Ik had - ook dat heb ik al gezegd - heel veel zin voor het komieke; - ik begon daar al mee toen ik, bij onze aankomst in Paramaribo, getuige was van de ouderwetsche-hooge-hoeden-parade, die mijn vader in zijn officieele waardigheid kwam begroeten. Al die hoogere en lagere ambtenaren werden aan boord gezet om hun opwachting te maken, reeds op de boot. Wij, eenige jongelui met ons meegekomen, en ik, zagen, onder het blindend tropisch zonlicht, die verhitte, op dien ongewonen tijd in zwarte pakken of nog benauwder zittende uniformen gestoken heeren, met gelegenheidsgezichten naderkomen, deftig neergezeten in de sloepjes. - En niets amuseerde mij daarbij zóó als die hooge hoeden van 't jaar zóóveel, heel-smalle, en heel-puntige, heel-breed-gerande, en heel-wijde, al naar gelang de mode van het jaar, waarin de bezitter zich met dat hoofddeksel indertijd uit Europa had begeven. - Maar ik gaf mij er daarbij geen rekenschap van, hoe die heeren-zelf dat lachen en dat pret-hebben óók opmerkten, hoe ze *moesten* buigen en beleefd zijn, *omdat* ik de Gouverneursdochter was, maar des te meer een hekel aan mij kregen, al van af dit begin, om zulk een bejegening. Dat, die groote beléefdheid in mijn gezicht - om mijn positie - en die haat, die mijn zorgeloos gedrag van alles maar zeggen en doen wat in mij opkwam achter mijn rug *moest* opwekken, ik zag het, heel onverstandig, niet in. Of liever-gezegd, ik *wou* dat niet inzien. Want *dat* was nu juist het onaardige in mij, dat zóó *willen*-zijn. Immers, dat ik liever mij zelve bleef, heel eerlijk, heel onafhankelijk, heel oprecht, dan te *huichelen* om der wille eener officieele positie, *dat* strekte me niet ten oneer, al maakte ik daardoor die positie-zelve onhoudbaar, en daarover schaam ik me dus niet, maar wèl was het onaardig, en betreur ik het daarom nu van ganscher harte, dat ik niet inzag hoeveel goeds ik in

die officieele positie had *kunnen* doen, hoeveel liefde ik had *kunnen* geven, hoevele kleine vriendelijkheden ik had *kunnen* bewijzen, en hoe oneindig veel beminnelijker *dat* zou zijn geweest, dan zoo gauw 'n ander uitlachen of zoo gauw 'n hoogmoedig airtje aannemen, alleen om wat *uiterlijkheden!* -

Ja, dat goede, dat ik toen ongedaan heb gelaten, *dat* betreur ik nu nog - van ganscher harte. Ik herinner me altijd nog met zoo'n diep leedwezen, hoe een Hernnhutter zendeling -, een van de nobelste menschen die ik ooit leerde kennen - mij vroeg een heel oude, negentig-jarige kleurling-dame te gaan opzoeken, die een bezoek ten harent van de Gouverneurs-dochter zeker even voornaam zou vinden, als ten onzent een gewone middelklasse-dame vereerd zou wezen met dat der Koningin. Ja, ik beloofde 't, had er ook wel plan op om te gaan, om den zendeling te plezieren, maar ik vergat het weer... en, enkele maanden er na, stierf de oude dame - zonder dat ik haar dat groote, groote genoegen, dat *mij* niets had gekost, had verschaft. Dat spijt me nu nog; dat lijkt me

een van de héél leelijke dingen, die in het grootboek mijner schuld zullen zijn opgeteekend *als* er 'n hiernamaals is. Zie, dat is het wat ik toen niet inzag, dat *elke* daad en *elk* gezegde en *elke* lach en *elke* vriendelijkheid in mijn positie dubbele waarde zou hebben gehad; dat, waar men mij, ware ik een *gewoon* jong meisje geweest, onder schouderophalen een bij de handje zou hebben genoemd, die men hare uitvallen en oprechtigheden wellicht euvel duidde, maar zonder dat ze van een zoo jong meisje beteekenis hadden voor den betreffende, nu, in deze positie, mijn gedrag ten hóógste kwalijk nam, het veel onvergefelijker achtte, dan ikzelve vermoedde, omdat ik was ‘de freule’, zooals ik in het toen geheel freule-looze Paramaribo heette, ‘de’ freule, verdubbeld met de waardigheid van Gouverneurs-dochter. Wat al goede lieve dingen had ik kunnen doen, kunnen zeggen, zonder eenige onoprechtheid daarbij, als ik minder exclusief ware geweest in het omgaan alleen met 'n eigen pret-kringetje van eenige Europeesche families en jongelui; aan wier oprechte vriendschap ik, zonder een hunner achterna persoonlijk te na te willen komen, toch toen wellicht veel te naief oprecht geloofde, omdat ik zelve in dat opzicht mij nooit vleierij, eigenbelang, en kruiperij heb *kunnen* voorstellen. In dat opzicht ging het mij als mijn vader; zoo hij aan de goede trouw en de eerlijkheid zijner naaste omgeving van hóógste ambtenaren onvoorwaardelijk geloof sloeg, omdat hij zich 't gemeene van in troebel water visschen niet *kon* indenken, ik mijnerzijds gaf er mij geen rekenschap van hoe onder de door mij met mijn vriendschap geheel willekeurig bevoorrechte jongelui en families er óók waren wellicht wien het niet om die vriendschap maar veel meer om ‘de eer’ bovenal van op het Gouvernement intiem te komen te doen was, zoodat zij *mijn* oprechte vriendschap gebruikten totalles behalve onbaatzuchtige doeleinden. - Ik herhaal, ik zie nu in dat ik door dat alles veel goeds ongedaan liet, en veel kwaad deed, ik zie nu in dat het niet aardig is te lachen om 'n dame, die wellicht wat ouderwetsch is gekleed, of wat vreemdsoortig hollandsch spreekt, maar heel veel groote deugden kan bezitten, niet aardig de on-dit's van de societeit, waar leegloopende jongelui boosaardigheden verzinnen tenkoste dier zelfde families bij wie zij gastvrij aan huis komen, toe te juichen omdat ze geestig worden verteld wellicht. - Ik doe daarom amende honorable, van ganscher harte - voor elk onvriendelijk woord, elken hoogmoedigen glimlach, elke wellicht ongedaan gebleven hartelijkheid, en ik voeg er bij: - Ik meende het niet zoo kwaad als 't leek.

Ik was jong, onervaren, ik ergerde mij aan de moeilijkheden en de verdrietelijkheden, die mijn vader zoo ruimschoots ondervond; mijn omgeving van ‘vriendschap’ vond het nuttig mij in die vijandelijke meening te versterken. - Zoo kwam uit het een het ander voort. - - In levenservaring en levensbegrijpen was ik een *kind*, een volslagen onervaren *kind;* - dat kwam door de opvoeding, door de afzondering, die mijn deel waren geweest. Van de stilte en de onafhankelijkheid van het vroeger leven zag ik mij opeens overgeplaatst in drukte van hoofdpersoon zijn in een heel klein afgelegen wereldhoekje, ontslagen van den knellenden druk van: Dit mag niet en dat mag niet, omdat mijn vader mij, na mijn moeders dood, zeer vrij liet; alleen den ganschen dag bijna, doordien hij overkropt was met werk. Daardoor deed ik als een jong veulen dat op eens den teugel niet meer voelt; ik holde mijn eigen weggetje op, zonder te zien wien ik onderweg daarbij misschien voorbijrende, en zelfs pijn deed door 'n ongevoelige aanraking, en ik had te weinig menschenkennis nog om in te zien, dat mijn zoogenaamde intieme vrienden en vriendinnen heel andere

beweegredenen hadden wellicht, dan die welke mij bezielden: oprechte, eerlijke behoefte aan gezelligen omgang met menschen van mijn leeftijd, en die mij in opvoeding en herinneringen aan Holland 't náást stonden. Dat zij, dóór mij, invloed trachtten te winnen of te behouden, tegenover de buitenwereld in elk geval gróóte jaloezie wekten dóór de bevoorrechting hun aangedaan, en voor 't meerendeel zelf dáármee pronkten, onbekommerd om de gevolgen die het voor *ons* had, dat zag ik vooral daarom niet in, omdat ik de jaloezie en de beteekenis voor ‘men’ van 'n officieele positie niet inzag, niet inzag 't buitengewone daarvan in ‘men's’ oogen. Ik ben altijd zoo onverschillig geweest voor alle wereldsche grootheid, ordelintjes in 't knoopsgat, titels, bij de Koningin komen, al die heerlijkheden waaraan de wereld zóó veel hecht, dat zij er om kuipt en zich verkoopt, zelfs vaders hunne dochters aan lichtmissen erom verkoopen, en vrouwen zich aan vuilerikken van mannen - als 't maar voornaamheid aanbrengt. Maar *dat* de wereld zoo is, en dat ze voor zoo'n Gouverneur of 'n

Gouverneur-Generaal of 'n Minister, of welke hooge oome dan ook, kuipt en buigt en zichzelf vernedert, en er alles voor over heeft om met zoo iemand te mogen omgaan, dat wéét ik *nu*, en dat wist ik *toen* niet. *Omdat* ik thuis van mijn vader zulk een onverschilligheid voor wereldsche grootheid, voor zijn eigen adelijken titel, voor alles wat ‘men’ najaagt van dien aard had gezien, *omdat* ik zelf al die grootheid zulk klatergoud achtte, daarom vond *ik* in de positie van Gouverneur van Suriname niets bijzonders, niets om ons achterna te loopen, of het voornaam te vinden op het Gouvernement te komen; dat er honderden menschen zijn die er anders over dachten, dat bijna iedereen er anders overdenkt, en vóór en boven alles de vriendschap en den omgang zoekt van 'n Gouverneur of 'n Minister of 'n dergelijk hooggeplaatste om er voor *zichzelf* voordeel uit te halen, om daardoor 'n baantje deelachtig te worden, om te kunnen pronken met zijn bevoorrechting van deftigheid boven anderen, al die kleingeestige en hebzuchtige beweegredenen, die 'n officieele positie maken tot 'n middelpunt waaromheen gekuipt en geknoeid wordt - - ik zag het toen niet in - absoluut *niet.* -

(*Wordt vervolgd.)*

Ter bespreking toegezonden.

(Op deze boeken wordt wellicht nader teruggekomen.)

John Hall (twee deelen) uit het Zweedsch van **Sophie Elkan**. (uitgever G.J. Slothouwer, Amersfoort), - Een solide, hier en daar wat onbeholpen-gestelde, maar in zijn verschillende lotgevallen boeiende roman; de geschiedenis van een goed, braaf man, ongeschikt gemaakt voor de wereld en den strijd ermee, door een rijkeluis-opvoeding van te zwakken vader. Het gegeven is goed, en het slot roert door de ontknooping, die niets heeft van Eind goed al goed. - Wat mij vooral in de karakter-teekening van John Hall bevalt, is zijn zorg voor 't arme kanarievogeltje, dat hij in zijn armoede meeneemt en tegen de kat beschermt. Zoo heeft het boek vele kleine trekjes, die van groote gevoeligheid getuigen. -

Van Kussen en tranen. (Haagsche roman) door **Jan Wz. Andenne**. (uitgever L.J. Veen, Amsterdam). Deze ‘Haagsche’ roman munt al vast uit door één ding, en dat is 'n ploerterige grove toon, iets dóór en dóór vulgairs in het spreken en met elkaar omgaan van de verschillende personen. Er zullen er óók wel zulke kringen zijn - ik spreek het den auteur niet tegen - van die, waarin Couperus, of Jeanne Reyneke van Stuwe, of Borel met Vlindertje, U binnenvoeren, hebben ze echter niets - niets. Deze Klaartje Frohwein gaat om met de jongelui op 'n manier zoo plat en zoo ruw mogelijk, en de taal die zij en ‘dolle Lien’ uitslaan is van 'n aard zoo burgerlijk en zoo ordinair, als men ze bij de meeste Haagsche meisjes gelukkig niet vindt. - De stijl is heel dikwijls oorspronkelijk, en belooft wat, evenals de gedachtengang van den auteur verraadt, dat hij niet behoort tot de nadoeners en, in stede van de platgetreden wegen te bewandelen van andere roman-voorbeelden, zich toelegt op iets eigen, iets van zich zelf. Tot zoover is hij mij sympathiek, óók in zijn smaak voor van Haaren, en Marnix van St. Aldegonde, en Jan de Rijmer en Constantijntje-Zalig-Kijntje - en al die ouderen. Maar het ongeluk van dezen meneer van Andenne - (wat een pseudoniem schijnt te zijn -) is dat hij te veel Schopenhauer en Nietzsche enz. heeft gelezen - en dat is hem naar 't hoofd gestegen. Zelf zegt hij heel naief: ‘alleen sterke mannen, koppen van ijs en ijzer, kunnen die wijsbegeerte verdragen.’ - Nu, daarmee heeft hij

zijn eigen vonnis geveld - want zoo sterk was zijn kop blijkbaar *niet.* Integendeel. - Van karakterteekening is nog weinig spoor. Al de menschen handelen zooals de auteur 't wil; niets is b.v. onmenschkundiger dan die vriendschap van Henk en Frans, of die van Duco en Frans, onder die omstandigheden, of dan de onbaatzuchtige bewondering van Lien voor haar zóó gefêteerde vriendin Klaartje, en de liefde van Liens moeder voor deze Klaartje tot in het overdrevene, etc. etc. En dan is óók nog een in het oog vallende fout, dat de menschen allemaal op precies dezelfde manier rabbelen, Klaartje, Lien, mevrouw Frohwein, mevrouw Tuijll, Frans, Hendrik, ze spreken allemaal van: zoet nou maar - poes - pop -; of je de een hoort of de ander 't is al maardoor dezelfde manier van spreken zonder eenige variatie. - Dat zijn mijn hoofdbezwaren tegen de uitwerking; waarin ik met dat al toch wat zie dat de auteur onderscheidt van jan en alleman; tegen den inhoud heb ik veel grooter en ernstiger protest in te leggen; die is plat niet alleen, maar geméén. Gemeen is de manier van doen van Klaartje, gemeen die van al de personen in dit boek; welke de auteur voorstelt als niet-gemeen te zijn. Er is een groot onderscheid tusschen dergelijke daden - óók al drui-

schen ze in tegen de heerschende fatsoensbegrippen - uit 'n mooi hartstochtgevoel toch begaan, en 'n opzettelijk en met plat plezier toegeven aan alle neigingen en zinnenbegeerten, van den méést voorbijgaanden aard; van daag deze morgen dien. De Klaartje van *dit* soort is 'n lichtekooi. En Frans en Duco zijn weerzinwekkend van viesheid. -

Zwerftochten door **Jan Feith** (uitgevers Scheltens en Giltay, Amsterdam). - Ik voor mij begrijp niet hoe er uitgevers worden gevonden, die zulke echte één-dag lectuur van couranten-opstelletjes willen herdrukken. - Zijn ze er nu eenmaal - (misschien betalen ze ook niet veel er voor) - mijnentwege natuurlijk. Alleen de twee opstellen *Per luchtballon boven Jeruzalem* (een panorama-studie uit de Amsterdamsche plantage) en *In de onderzeesche boot* zonder ik uit, omdat die bevatten niet-alledaagsche ervaringen, die je dus nog wel met genoegen kunt overlezen. Maar dat als 'n kokinjeuitgerekte gezeur over 'n tochtje op schaatsen door Friesland, of dat akelig-afgezaagde nadoen van geradbraakt Duitsch en Engelsch in Amsterdam; (zie: Als vreemdeling in het Rijksmuseum), bah, 'n couranten-verslinder is nu eenmaal blij met elke kolom méér, die zijn dagblad hem biedt. Maar heusch, *literatuur*, voor 'n *boek*, is zoo iets niet. -

De flikflooierij van de bloemendames is 'n fantazie, welke heel veel quasi nuttige dametjes ijselijk zal behagen, maar die zoo *onwaar* mogelijk is. Ik sprak eens zoo'n derde klasse patiënt, ook uit 'n *Amsterdamsch* ziekenhuis als het door Feith beschrevene, die mij, met dezelfde letterlijke woorden, zeide: ‘O, we waren altijd *woedend* op de zaal, als die lievige dametjes hare afgedankte bloemen van diners en recepties kwamen brengen eenmaal 's weeks. Dan coquetteeren ze met mekaar, en maken 'n drukte, dat *wij* dood-af zijn, *doodaf*. - - - We staken altijd de tong uit, als ze 't niet zien konden.’ -

Natuurlijk echter, meneer Feith pent er allerlei lievigs over, tot belooning voor de hem bewezen onderscheiding; want hij komt, net als de Koningin, niet onverwachts, maar met voorkennis der lieve ‘bloemen’-dames. Behoef je na die naieve meedeeling nog te *vragen*, hoe netjes, voor de courant-ingericht, op 't mooie-verslag-straks-berekend, zóó 'n lievige bloemenmiddag, in gezelschap van Jan Feith, dan afloopt!?

- ‘Op zoek naar den Cullinan-Diamant’ is flauw, en de Delftsche Maskerade onbeduidend, en alles behalve nieuw van vinding. - De heele verontschuldiging van des heeren Feith schrijven zit 'm in zijn eigen woorden, in den aanhef van 't eerstgenoemde stukje: dat hij is ‘een beschrijver van de onderwerpen des dagelijkschen levens.’ Juist, als *dat* je beroep is: over alles te leuteren en te kwezelen, kolommen vol, wat heusch *niet* de moeite waard is in zooveel woorden aan de vergetelheid ontrukt te worden, dan *moet* je er wel toe komen elk schaatsentochtje en elk bezoekje aan Texel, etc. uit te vezelen en uit te rekken, in klets-maar-toe-taal, vooral wanneer je, zooals de heer Feith, als specialiteit hebt iedereen honig om den mond te smeren, en alles mooi en best en braaf enz. te vinden - vooral geen **waarheden** zeggen. -

Anne-Maria, door **Marie G. Schmitz** (uitgever G.W. Bruna en Zn., Utrecht). Ik ben blij dat ik van dit bundeltje veel goeds durf zeggen. O zeker, de uitwerking laat heel dikwijls nog heel wat te wenschen over, en 't eerste stukje: Anne-Maria is héél-afgezaagd van vinding, maar al die verschillende schetsjes toch getuigen van iets anders, diepers, dan het gewone dames-geflikflooi met liefde en suikerzoetigheid.

Deze schrijfster heeft *leed* gezien, dat kijkt om den hoek uit al haar verhalen, en een ervan, dat van den lupuslijder, die geen werk kan vinden *om* dat ongeluk, is wezenlijk aangrijpend, en van vinding en van uitwerking hier en daar. -

Anna Karine, door **Barbra Ring** (naar het Noorsch door mevr. A.M. van der Linden-Van Eden) (uitgever P.N. van Kampen en Zn., Amsterdam). Een van die eigenaardig-Noorsche boeken, waaruit je de lucht van ginds tegenwaait. Bij ons toch zou het ondenkbaar zijn, dat een jong meisje en een luitenant zóó met elkaar omgingen als Kari en Einar, - zoo heerlijk-eenvoudig. Wat zou het er 'n heele boel beter en gemakkelijker door zijn, als ook bij ons 'n jong meisje zoo maar op de kamer kon komen van 'n meneer die, ongetrouwd, alleen woont; om hem te vragen met haar te gaan schaatsenrijden; etc. etc.

't Idee in het verhaal doet je frisch, natuurlijk, gezond aan. 't Kon beter en volledіger zijn uitgewerkt, maar toch, het is een meisjestype waarvoor je kunt voelen; - als die geschiedenis met die kat maar niet ware. Hoe *kan* de schrijfster dat als iets sympathieks voorstellen: 'n schieten op 'n arme weerlooze kat - en blijkbaar vinden dat hare heldin dáármee sympathie verdient; - al kreeg de tante ook duizendmaal hoofdpijn van die

nachtmuziek! Dat ééne trekje bederft het heele karakter van Kari voor mij, maakt het ruw en wreed. - Jammer.

Beátrys. door **P.C. Boutens** - uitgegeven door C.A.J. van Dishoeck, Bussum, is een zeer fraaie uitvoering; een berijmde wedergave van de lieflijke sproke van Beatrijs, eene die hier en daar niet altijd vloeiend aandoet, mank gaat soms, maar toch hoogst sympathiek blijft, door den eenvoud van taal en beelden, welke behoort bij het onderwerp. 'N wel-lieflijk aandoende poetische verschijning, zoo'n Beatrys-sproke, te midden van al ons nuchtere proza -.

Moeder en Kind door **Ellen Key** (vertaling van mevr. Logeman van der Willigen) (uitgever A.W. Sythoff, Leiden). Ellen Key is 'n idealiste; óók in deze brochure. Maar soms zegt zij *ware* dingen, zooals b.v. blz. 25 ‘Uit de wijze waarop de maatschappij tegenwoordig in dit opzicht georganiseerd is, zou men tot de conclusie kunnen komen, dat krankzinnigen de sociale leiding in handen hadden. Moeders en kinderen worden - als de eerste niet gehuwd, en de tweede onwettig zijn, aan de ellende des levens prijsgegeven. - De moeders uit de groote massa des volks moeten het brood voor 't gezin verschaffen. - De vrouwen treden onvoorbereid het heiligste gebied des levens binnen.’ Of ook - - ‘Zoolang de ouders in den waan leven dat het kind *hun* kind is, is de kultuur van het moeder of vadergevoel nog niet begonnen’ (blz. 34) - De remedies, die Ellen Key op 'n héél vermoeiend betoogende manier der maatschappij voorhoudt van: geneeskundige onderzoekingen, beloften van weerszijden, - allerlei op de menschelijke brááfheid veel te veel steunende ideale plannen, zij komen mij onuitvoerbaar voor, niet te verwezenlijken, gegeven de zoo minne menschelijke natuur en hare oppervlakkigheid en egoisme. Maar de wijze waarop heel het brochuretje, heel het boekje heenwijst naar de hooge heilige *plicht* der ouders aan de kinderen, der moeder bovenal, maakt dat ik het in alle moeders-handen zou wenschen te zien. -

Ons Thuis - is het bekende maandschrift van **K. Leopold** en **H. Dietz**, voor kinderen van 6-10 jaar, waarvan hier de zevende jaargang No. 1 voor mij ligt. De namen der medewerkers zijn sympathiek: C. van Rennes - Agatha Snellen - Christine Doorman e.a. - (uitgever L.J. Veen, Amsterdam).

ANNA DE SAVORIN LOHMAN.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Voor de noodlijdenden op Curaçao.

Naar aanleiding van den oproep om steun, uitgegaan van het A.N.V. zijn tot heden de volgende gaven ingekomen:

Universal Brotherhood *f* 25. - L.C.G. *f* 10. -, X.Y. *f* 2.50, C.B. *f* 25 -, I.H.B. *f* 10. -, allen te Amsterdam; Mej. A.E.R. *f* 10. -, S. *f* 5. -, beiden te Arnhem; N.N. te Apeldoorn *f* 2.50; A.O. te Benningbroek *f* 1. -; E.W.v.W. te Bennekom *f* 5. -; C.M. te 's Bosch *f* 2.50, N. *f* 5 -, N.C.P.H. *f* 2.50, P.M.S. *f* 10. -, W.D. *f* 10. - allen te Den Haag; H.A.B. *f* 5. -, E. de H. *f* 1. -, beiden te Deventer; Dr. H.J.K. de J. *f* 10. -, Mr. W.D. *f* 2.50, F.S. *f* 25. - allen te Dordrecht; Jhvr. J.S.B. te Ginneken *f* 2.50; W.P. te Gorinchem *f* 2. -, H.J.O. te Haarlem *f* 1. -, Mej. v. H.T. *f* 5. -, N.N. *f* 1. - beiden te

Hilversum; R.C.C.v.H. te Kampen *f* 10 -; O.R. te Lochem *f* 2; C.R.K. te Nijmegen *f* 5. -; H. de C.M. te Utrecht *f* 25. -; Mr. H.H.E. te Twello *f* 25. -; P.P. te Velp *f* 10, -; Familie C.P. te Wageningen *f* 5. -; Bar. d'H. d'Y te Zeist *f* 25. -; Mej. A.S.Z. *f* 10. -; N.N. *f* 2.50.

Het totaal der ingekomen gelden bedraagt tot heden *f* 300.50.

Meer gaven, die dringend noodig zijn, worden gaarne ingewacht bij

C. VAN SON,

Administrateur A.N.V.

Wijnstraat 81, Dordrecht.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl. Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. X.

Men ziet te Parijs zonderlinge types. Bij hoopen, zoû ik haast zeggen.

Er zijn ook zonderlinge beroepen te Parijs, beroepen, waar men zich in ons klein land geen voorstelling van kan vormen.

Parijs is een wonderlijke stad.

Die proloog is kort.

Het spel gaat beginnen.

* * *

Juist was ik, in het gezellige Restaurant des Beaux-Arts, bezig een kippeboutje te ontleden....

Zoo'n kippeboutje kost er maar 60 centimes, en je zit er met ontwikkelde, gezellig koutende artiesten te eten - terwijl hetzelfde boutje, volstrekt niet smakelijker toebereid, in het Café de Paris of een dergelijke weidsche inrichting 10 à 20 francs kost, en je gemeenlijk temidden van onbenullige rijkaards zit.

Revenons à nos moutons.

Juist was ik dan bezig dat kippeboutje

te ontleden, toen de hoofddeur met geweld werd opengestooten en er een man van twee-meter- zooveel binnenstormde.

De man had een grijze pet op, een omgespte, dichtgeknoopte korte jas en een kuitbroek aan. Zijn schoenen en zijn slobkousen waren erg bemodderd.

De reus in zijn fietserspak liep snel naar de toonbank, sloeg er hard met de vuist op, dat de glazen rinkinkelden, en bulderde met een blijkbaar geoefende stem: 'Damn'd Paris! Damn'd people!' Tegelijkertijd wierp hij een geldstuk op het zinken blad der toonbank.

Ik verwachtte een vechtpartij. Want Establet, de restaurant-houder, is een gewezen worstelaar, en ofschoon de Engelsch sprekende vreemdeling beduidend grooter van stuk was, de biceps van Establet zijn, dat wist ik, van vervaarlijke dikte.

Tot mijn verrassing echter ging Establet kalm op mij af en zei:

- Toe, meneer, staat u dien woesteling te woord. Ik weet niet wat hij wil. Ik spreek alleen Fransch en Italiaansch, en daar begrijpt hij op zijn beurt niets van. Dat weet ik van gisteren; toen nam hij hier een paar cognacjes.

- Best, antwoordde ik. Ik zal hem wel vragen wat...

De reus was mij tusschentijds reeds genaderd en sprak:

- You are a Japanese. Do you speak English?

- I am not a Japanese, but I speak English. What is the matter?

- You are a Japanese.

- No.

- Yes.

Daar stond ik van te kijken. Wat een koppige kerel... Ik gaf den reus toen te kennen, dat het er volstrekt niet op aankwam, tot welke nationaliteit ik behoorde, en dat ik alleen maar bereid was, over te brengen wat hij 'le patron' te zeggen had.

- Wat ik hem te zeggen heb? Ik ben nu veertien dagen te Parijs en heb reeds acht-en-twintig valsche geldstukken in handen gekregen. Ik ben voor mijn plezier te Parijs, en het boos worden om valsche geldstukken is geen plezier. Ik blijf drie maanden te Parijs en verkies niet, me $2 \times 3 \times 30 = 180$ keer boos te maken. Ik ben een Amerikaan, en een Amerikaan wil nòch bedrogen worden nòch zich boos maken, als hij voor zijn plezier op reis is! En een Japannees, beweer ik, wil dat ook niet!

Pang! - een slag op de tafel, met zijn groote vuist. Er was algemeene stilte om ons heen. De andere gasten, Establet, zijn vrouw, zijn beide dochters en de beide kellners keken naar den reus en naar mij (lengte 1.68 meter). Wat ging er gebeuren?

Kalm gaf ik den Amerikaan ten antwoord, dat monsieur Establet een hoogst fatsoenlijk man was, dat hij - onze uncle Sam - niet hier het valsche geldstuk kon hebben ontvangen.

- Mag ik, vroeg ik met een vaag vermoeden, het geldstuk zien?

De Yankee overhandigde mij toen een vijffrancs-stuk, waarop het borstbeeld van Louis Philippe I, roi des Français.

- Maar dat ding is echt, zei ik.

- Frankrijk is nu toch een republiek, evenals Amerika.

- Toch is dat muntstuk nog geldig, en voor zijn volle waarde.

- Oh! Are you sure?

- Yes.

- Oh! Dan heb ik niets gezegd... You are a nice fellow! En allemaal zijn jullie nice fellows!

Hij drukte me stevig de hand, zóó dat ik eenige pijn voelde. Daarna reikte hij eerst Establet en vervolgens alle anderen in de zaal de hand, op dezelfde forsche wijze. Ik zag gezichten van pijn vertrekken.

- Nice fellows! Nice fellows! kreet hij maar.

Op een gegeven oogenblik barstten wij allen in een schier onbedaarlijk gelach uit, om het uiterst komieke van het geval. Uncle Sam stemde met ons in.

- Japanese company and French company are the best companies of the world. En nou moeten jullie allemaal een cognacje met me drinken!

In enkele minuten stond hij met ons allen op goeden voet. Hij nam ons stormenderhand voor zich in door de vreemdsoortige mengeling van gulhartigheid, jovialiteit, sans-gêne, bruuskheid en onbewuste komiekerigheid.

Hij zette zich naast me neêr, stelde zich voor als mr. Gills en scheen het er thans op gezet te hebben, den lof van Parijs in alle toonsoorten te zingen. Toen ik hem beduidde, dat ik geen Japannees, doch een op het eiland Java geboren Hollander was, vond hij natuurlijk ook, dat 'Dutch company' tot de beste op aarde behoorde.

Toen mr. Gills dien avond afscheid van mij nam, liet hij het gansche gezelschap van

het Restaurant des Beaux-Arts achter in een stemming van algemeene, aanstekelijke vroolijkheid, vermengd met begrijpelijke nieuwsgierigheid.

Laughter makes good blood.

* * *

Een paar dagen daarna wandelde ik met een zekeren heer Lodtz - een Deen, die reeds dertig jaar te Parijs woont - over straat, toen ik eensklaps een van achter toegebrachten hevigen slag op mijn schouder voelde. Denkend aan een onverhoedschen aanval, keerde ik mij snel in gevechtspositie om - je m'y connais; ik heb weleens mijn leven moeten verdedigen... Mijn vijandige houding bleek onnoodig te zijn; vóór mij stond... mr. Gills.

PARIS LA NUIT. Le Caveau des Innocents.
15 Rue des Innocents.

- Well, old chap, viel hij met de deur in huis, als u vanavond vrij bent, zoû ik met u... en uw vriend...

- Mr. Lodtz. Spreekt ook Engelsch.

- Zooveel te beter. Dan zoû ik dus graag met u beiden de bas-fonds van Parijs willen zien. 'k Heb er in Boston - dat is mijn woonplaats - veel over hooren spreken. Very interesting.

- Het is gevaarlijk, zeiden de Deen en ik tegelijkertijd.

- Never mind! Een menschenleven is maar een menschenleven. En ook een apache heeft niet meer dan één leven.

Die wijsgeerige opmerking kwam mijn Kopenhaagschen vriend en mij alleszins juist voor. Na eenig delibereeren besloten wij, ons 's avonds eerst te vermaken in het Théâtre Cluny en dan 's nachts af te dalen in het beruchte Caveau des Innocents, Rue des Innocents 15.

Toen we verder opwandelden, sprekende over allerlei, zooals licht gebeuren kan onder menschen van verschillende nationaliteit, die elkander nauwelijks kennen, trokken wij zeer de aandacht, hoe weinig nieuwsgierig men overigens te Parijs is. Stel u voor: mr. Gills, langer dan 2 meter, en de heer Lodtz, metende 1.98 meter, aan weêrskanten, en ik, met de hoogst bescheiden maat van 1.68, in het midden. De giganten spraken elkander over mijn hoofd heen toe. Toch had ik de leiding van de geheele beweging. In het gansche drieledige onderhoud vond ik iets.... telefonisch.

* * *

Het was 's nachts een merkwaardige daling in het Caveau des Innocents. Reeds een persoon van normale afmetingen heeft te bukken onder de lage poortjes en zich dun te maken op het nauwe trapje. De Amerikaan en de Deen moesten zich als-het-ware dubbel vouwen om binnen te komen.

Lodtz en ik waren op bekend terrein. De Amerikaan, wien alles gloednieuw was, scheen aan twee oogen niet genoeg te hebben. De uitroep 'Very interesting' ontsnapte hem herhaaldelijk.

De zes politie-agenten zaten behoorlijk aan de tafel in het voorhalletje.

- Zes agenten - er schijnen hier soms erge dingen te gebeuren? vroeg mr. Gills.

- Ja, antwoordde ik. Persoonlijk heb ik hier nog niets van dien aard beleefd. Toch gebeuren hier weleens geweldige vechtpartijen en zelfs moordaanslagen.

- Onlangs nog, sprak Lodtz, hebben ze hier een paar rijke vreemdelingen mishandeld en uitgeplunderd. De zes agenten waren niet bij machte het groote getal apaches tegen te houden. Er moest versterking worden gehaald, in allerijl.... Het is daarom geraden hier zoo schunnig mogelijk gekleed te gaan. Intusschen is het hier nu veel veiliger dan vroeger, jaren geleden.

- All right! zei de Amerikaan, met een lichte beving in zijn stem. Ik ben niet tuk

PARIS LA NUIT. Le Caveau des Innocents.
15 Rue des Innocents.

op tooneelen van geweld. I am reverend.

Lodtz en ik keken hoogst verwonderd op. Die reus met zijn fietserspak en zijn bruuske manieren; de man, die zoo graag de basfonds van Parijs wilde aanschouwen - die man was een Amerikaansche geestelijke! Reverend te Boston.

Er loopen zonderlinge types te Parijs rond....

Wij zetten ons aan een der tafeltjes in het grootste vertrek neêr en bestelden den pootigen waard drie bocks.

Het was er vol. We zagen veel boeventronies, waarvan sommige de alcoholische slaperigheid in de oogen hadden.

Achtereenvolgens droegen chansonniers en chansonnières, meest uit de heffe des volks, liedjes van Montmartre voor. Rauw klonken de meeste stemmen. Slechts één hunner zong muzikaal, hoewel ongeschoold. De piano was valsch. De accompagnateur beukte er op.

Dikke rookwolken zweefden er in het vertrek.

Ik voelde me onbehagelijk.

Wij spraken niet veel. Luisterden meestentijds naar de gesprekken in het Parijsche argot, dat Lodtz en mij tamelijk gemeenzaam is - ik heb er les in gehad van een apache - en den Amerikaan uitteraard absoluut onverstaanbaar was.

Op een gegeven oogenblik wilde de reverend op zijn horloge zien, hoe laat het was. Dat was een noodlottig oogenblik. Want een met flonkerende edelgesteenten omzet horloge en een dikke gouden ketting - geschenken, waarschijnlijk, van des reverends geloovige kudde - werden zichtbaar voor de prooilustige oogen der pimpelende apaches.

Ik voelde, dat er iets gebeuren ging...

Ik hoorde een der boeven zeggen: ‘Raquons la broquille de riff’, hetgeen beteekent: ‘Laten wij die juweelen met geweld stelen’.

Lodtz zag ik zijn dikken stok stilletjes gereedhouden.

Plotseling sprongen drie apaches op Gills af, dien ik duidelijk zag verbleeken. Het was een angstig oogenblik... Lodtz en ik stonden op, gereed om onze huid zoo duur mogelijk te verkoopen... Doch zie: Gills werkte verwoed met zijn ellebogen, en de drie apaches lagen in een ommezien op den

grond, hard neêrgesmakt. Een hunner moest opgeholpen worden; zijn hoofd was krachtig tegen den wand aangekomen.

Dat alles was in zoo'n snel tempo gebeurd, dat de zes agenten in het nevenvertrekje er niets van hadden gemerkt.

Die uiting van wonderlijke kracht oefende een merkwaardigen invloed op de apaches uit. Een kreet van bewondering ging er onder hen op. De drie onverlaten werden door hun kameraden uitgelachen. De zanger hield op en lachte. De accompagnateur eveneens.

En - wonderlijk genoeg - de reverend lachte toen ook, luidkeels, lachte het hardst.

Daarop kwamen de heeren boeven, één voor één, ons drieën complimenteeren. De reuzenkracht van Gills en onze onverschrokken houding hadden hun den diepsten eerbied afgedwongen.

Of wij den agenten niets wilden vertellen, vroeg er een.

- All right! zei Gills, wien ik het verzoek overbracht.

- Bon! spraken Lodtz en ik.

Hé, wat ging Gills daar doen?

Hij stond op, liep op den pianist toe en bulderde:

- Play the ‘Marseillaise’ for us.

De toetsenbeuker, blijkbaar bevreesd voor een krachtsuiting van den reus, schuifelde achteruit. Doch Gills nam hem op, zette hem op de pianokruk neêr en schreeuwde:

- You don 't understand? The ‘Marseillaise’, the ‘Marseillaise’!

De pianist begreep. Daar klonken de tonen van het Fransche volkslied, valsch weliswaar, maar enfin...

Gills nam eerbiedig zijn pet af, luisterde aandachtig, stond kaarsrecht, met zijn hoofd bijna tegen het gewelfd plafond.

Eensklaps stormde hij op een der apaches af en sloeg hem de pet van het hoofd. Onmiddellijk kwam er een algemeene hoofdontblooting. De schrik zat er bij de sloebers in.

Lodtz en ik hadden de grootste moeite om niet in lachen uit te barsten. Gills bleef ernstig.

Nadat de ‘Marseillaise’ afgespeeld was, bulderde Gills den pianist toe:

- Our popular ‘Yankee doodle’ now!

De pianist had geen verdere aansporing noodig. Zoo goed en kwaad als hij kon, verklankte hij de Amerikaansche wijs.

Gills keek triomfantelijk in het rond. In minder dan geen tijd gingen de hoofddeksels der apaches naar omlaag. Er was ontzag in hun gelaatstrekken en gebaren.

Nadat de laatste toon van ‘Yankee doodle’ weêrklonken had, riep Gills met donderende stem:

- I am satisfied. I thank you very much. Daarop reikte hij allen, buiten Lodtz en mij, de hand. Ik zag weêr dezelfde pijnlijke gelaatsbewegingen, die ik in het Restaurant des Beaux-Arts had gezien.

Het ijs was gebroken. De galgebrokken gingen om ons heen zitten. Gills betoonde zich uiterst beminnelijk. Hij sprak evenveel als de apaches. De Deen en ik fungeerden als tolken. Er werd geklonken; de waard had het dien avond buitengewoon druk.

Een der zangeressen, aangemoedigd door den vredigen afloop van het geval, naderde Gills en streek hem met de hand onder de kin. De Amerikaan maakte een beleefde buiging voor haar, haalde uit zijn portefeuille een photo in cabinet-formaat en sprak, met iets bewogens in de stem:

- My wife and my nine children.

Hij drukte er een kus op en liet daarop de photo van hand tot hand gaan. Lodtz lichtte in:

- Ce sont la femme et les enfants de monsieur. Monsieur est pasteur en Amérique.

Ik zag trekken van verteedering op het gezicht van menigen apache, om dit doorslaand blijk van Gills' trouwhartigheid. Er scheen iets in hun ziel te smelten.... Ook Lodtz en ik voelden ons warm van binnen. Ik had nooit bevroed, dat in dezen beruchten kelder zoo een lieflijk gevoel mij kon vermeesteren. *Non credere al santo se non fa miracoli*, zegt een Italiaansch spreekwoord. De reverend Gills moest dan toch wel min of meer een heilige zijn, want hij had een wonder verricht, het wonder, dat hij zelfs apaches had vermogen te ontroeren.

Dien nacht, omstreeks half vier, had het curieuze feit plaats, dat apaches den reverend Gills geleide deden naar zijn en mij naar mijn hôtel. Zij stonden er op, ons die eer te mogen bewijzen. Ons drieën - doch Lodtz had, tot mijn groote verrassing, den apaches zijn adres niet opgegeven en hun verteld, dat hij nog met mij wenschte na te praten.

Inderdaad besprak de Deen dienzelfden nacht een kamer in mijn hôtel.

Den volgenden ochtend, heel vroeg, was Lodtz niet meer mijn contubernaal.

‘Men ziet te Parijs zonderlinge types’, kondigde ik in den aanhef aan. Dat sloeg voornamelijk op Mr. Gills, den excentrieken geestelijke van Boston.

‘Er zijn ook zonderlinge beroepen te Parijs, beroepen, waar men zich in ons klein land geen voorstelling van kan vormen’, getuigde ik verder. Dat had betrekking op den ‘gentleman-guide’ en ‘amateur-détective’ Lodtz, van wiens eigenaardig beroep en leven ik me voorstelde, ietwat in den breede te verhalen.... Daar word ik echter gewaar, dat mijn brief al zéér lang is geworden, zoodat ik het beter acht, de Lodtziana tot een volgenden keer uit te stellen.

* * *

Eenige dagen geleden ontving ik uit Boston twee kranten, waarin te lezen stond, dat de gemeenteherder Gills bij zijn terugkomst in de plaats zijner inwoning met groot gejuich door een paar honderdtallen stadgenooten is ingehaald geworden.

All's well that ends well.

OTTO KNAAP.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Regina. - Eindelijk komt U ook eens weer aan de beurt. - En Uw eerste woord, in den eersten brief dien ik van U heb te beantwoorden, is een verwijt, omdat ik Uw stuk over de pausen nog niet plaatste, een verwijt dus nog stééds van kracht. Ach, maar lieve mevrouw als U wist hoevéél zulke verwijten ik moet slikken! En ik kan toch de Lelie niet grooter maken dan zij nu eenmaal is. Onder mijn redactie is zij al

vergroot van 24 op 32 kolommen - zonder prijsverhooging. Voor een uitgever zegt dat véél.

Mijn correspondenties en mijn dagboekbladen enz. willen al die klagers en al de lezers óók allemaal geregeld hebben. Laat ik *die* uit plaatsgebrek liggen, dan regent het eerst recht verwijten. Hebt U nu nog maar 'n béétje geduld.*) -

Neen, neen; zich laten 'doodpriemen' zonder zijn *God* te verdedigen op godslastering, *dat* houd ik niet voor christenplicht. Dat deed Paulus ook niet. Maar... gelooft U niet dat de meeste Christenen zich *inbeelden* hun *God* te verdedigen, als het alleen geldt gekrenkte-*eigenliefde* en niets anders? En dáártegen protesteer ik. Als men Christus beschouwt als Gods Zoon, moet men óók doen naar Zijn Woorden - en Christus heeft gezegd: Wie U op de eene wang slaat, dien wendt óók de andere toe - en vele voorschriften méér van dien aard. - U schrijft, dat U hoopt te mogen blijven *vechten* tegen: *onkunde, onwil*, *laster*, *vooroordeelen*, *verkeerd-begrijpen*, *haat tegen de R. C Kerk.*

Lieve mevrouw, dat is een *mooi* programma, en een waarin ik mij graag aan Uwe zijde schaar. Maar *o* wat zult U dikwijls gedesillusioneerd worden, en - - wat zult U zichzelf telkens opnieuw machteloos voelen tegenover die ingewortelde ondeugden, waartegen Uw programma zich richt. - Laat ik U den raad geven U daarbij als lijfsspreuk te kiezen de woorden van Ibsen uit: Der Volksfeind, wanneer dr. Stockmanns jas is verscheurd door het plebs, en zijn vrouw weeklaagt: En 't is nog wel je beste. - Ironisch en bitter zegt hij dan:

Man sollte niemals seine besten Kleider anziehen wenn man für Freiheit und Wahrheit kämpft. -

Ach God, lieve mevrouw, dat is zóó waar. - Dat is *mijn* lijfs-spreuk geworden door 't leven als ze mij-zelf óók bemodderden met alle mogelijke vuil. - Dan dacht ik aan dr. Stockmann. -

Voor Uw vriendelijk schrijven d.á.v. véél dank. Lieve mevrouw, dat was eigenlijk beschamend, omdat *ik* toch geen recht heb *U* de les lezen. Ik maakte maar 'n opmerking van *mijn* standpunt. Intusschen, ik geloof, dat het er met de ergernis, die de *zoogenaamd*-geloovigen zoo met recht geven aan andersdenkenden, heel wat anders en beter zou uitzien, indien iedereen zoo dadelijk kláár was ruiterlijk 'n ongelijk te bekennen als U het deedt daar.

Ten slotte nog Uw 1 Oct. brief. Hetgeen U mij daarin over Uw particuliere omstandigheden schrijft, beantwoord ik natuurlijk niet hier; alleen dank ik U zéér voor Uw vertrouwen, en wil gaarne bij gelegenheid vernemen hoe alles verder afliep. Het huwelijk kondigde U mij nog per gewone aankondiging aan, en ik beantwoordde dat met een, hoop ik, door U ontvangen kaartgelukwensch - En dus blijft U vooreerst nog wat in het vaderland. Nu, dan hoor ik wel verder van U wat Uw naaste plannen zijn. Nogmaals véél dank voor Uw brieven.

Victor. - Ik zal U, daar ik begrijp dat er eenige haast is bij de zaak, reeds nu een beurt geven ter beantwoording van de door U gestelde vragen. Laat mij beginnen U te zeggen, dat ik U dank voor het in mij gestelde vertrouwen, en hoop dat mijn oordeel U van eenig nut moge zijn. -

Na nauwkeurige lezing van Uw brief dan is *mijn* overtuiging, dat indien de zaken zich zóó toegedragen hebben als U ze mij meedeelt, dan *moet* dat jonge meisje hoe eerder hoe beter het huis uit, niet alleen om wat U mij vertelt betrekkelijk Uw verhouding tot haar, maar óók om haar-zelfs-wille - omdat niets verkeerden en

*) Was reeds afgedrukt, toen ik Uw laatsten brief ontving zooeven.

onzedelijker is dan een jong meisje laten in een omgeving waarin zij een zoo slecht voorbeeld heeft, en getuige is van bedrog en leugen - waartoe men haar-zelve méde-africht. Voor mij is deze weg zóó duidelijk, dat ik, als het niet anders gaat, er de rechterlijke macht in zoude moeien, als ik U ware. Immers, waar gij mij schrijft, dat de bedoelde persoon U gesignaleerd werd als te leven van kwade praktijken zooals de door U beschrevene, daar staat het vast, dat hij zijne huisgenoote niet *mag* verleiden hem daarin bij te staan, door gebruik te maken van hare minderjarigheid. Als gij met een rechterlijk ambtenaar daarover spreekt, en hem diezelfde dingen, die gij mij mededeelt, uitlegt, en als onderzoek dan bewijst dat de jonge dame in questie inderdaad wordt afgericht op zulke praktijken, dan ben ik overtuigd dat er middelen zijn hem langs *rechterlijken* weg te noodzaken zich niet te verzetten tegen het vertrek van 't meisje.

Ziedaar dus mijn raad in practischen zin. Wat U persoonlijk aangaat, zijt gij ook overtuigd dat gij niet wordt *bedrogen*, ook nu nog? Neem mij deze achterdocht niet

kwalijk, vat het niet op als een beleediging voor de bedoelde jonge dame. Ik moet U naar mijn *beste* weten raden. Ik ken U noch haar. Wat gij mededeelt is mij een bewijs, dat gij of lichtgeloovig zijt door zóó in te gaan op die voorslagen (gij begrijpt mij?), of U door groote verliefdheid hebt laten blinddoeken, waar gij anders allicht méér op Uw hoede zoudt zijn geweest. En nu is voor mij maar de vraag: was de jonge-dame daarbij medeslachtoffer, of heeft zij U *waarachtig* lief.? Zij heeft het dunkt mij in haar eigen hand U dat te bewijzen, door zich ten spoedigste te onttrekken aan haar omgeving. Dat bewijs *moet* zij U leveren. Het is onmogelijk voor hem, als zij *wil*, haar dat te beletten. Levert zij U *dat* bewijs dus niet, blijft zij, onder voorwendsel dat de bezwaren te groot zijn, voortleven op déze wijze, dan staat het voor mij vast, dat zij-óók vrijwillig U heeft helpen afzetten, en U niet éérlijk liefheeft, en, al vind ik het natuurlijk in haar eigen belang wenschelijk, dat gij toch tracht haar te redden, dan zou ik U raden in het Uwe: pas-op, breek-af. - Want, gegeven den leeftijd, spreekt het vanzelf, dat zij heel goed tot hiertoe gedachtenloos kan hebben méégedaan zonder het verkeerde ervan te hebben ingezien; nu echter, nu zij zegt U lief te hebben, en ziet dat gij het slachtoffer zijt óók nog van die praktijken, nu *kan* het niet anders, als zij U eerlijk méént, of zij moet er naar snakken tot elken prijs in een zuivere omgeving te komen. - Meldt mij s.v.p. eens of gij zelf er niet óók zoo overdenkt, en hoe gij verder handelt. Als ik U helpen kan wil ik het gáárne doen.

Mevr. J. van M. geb. G. - Ja, dat wil ik wel gelooven, dat U mij niet vondt. Ten eerste zit ik nooit voor de ramen; ten tweede was ik toen reeds afwezig. - Ja, dat begrijp ik wel, dat in A. heel wat oude A.-enaren mij als kind hebben gekend, die ik mij niet meer zoo nauwkeurig herinner. Zoo ook gaat het mij met Uw oom en tante. - Een familie, van den naam van Uw man, woonde er; - dat herinner ik mij. - Zonder kinderen, meen ik. Maar hoe zij er uitzagen, en wáár ze woonden - alles dat is me ontgaan; - ook de familienaam van mevrouw Uw tante zegt me als náám wel wat; - want die naam hoort thuis in A. - Maar als persoon herinner ik mij haar niet. Mijn ouders gingen slechts met 'n páár families om. - 't ‘Sterrebosch’ is in Groningen, niet in A. Veel menschen maken die vergissing. 't Bosch in A. was in mijn tijd inderdaad allerliefst, en zal het nog wel zijn - veel mooier dan 't Groningsche - maar ik ben er nooit meer terug geweest. - Soms bekruipt me een wáár heimwee naar het tooneel mijner kinderjaren. Wie weet wat ik nog eens doe - als ik er den moed toe vind.

Ja, 't spiritisme is voor véél menschen net zoo'n roode lap als de Roomsch-Katholieke Kerk. Bij den dood van den grooten tooneel-auteur onlangs: Victor Sardou, ook een overtuigd spiritist, constateerde 'n causeur in Le Matin, du haut de sa grandeur, hoe vreemd het is dat juist intellectueelen zoo dikwijls spiritisten zijn - en de noodige flauwe grapjes bleven verder niet achterwege. Men zou het ook kunnen omkeeren en zeggen, dat het wel een bewijs is vóór 't spiritisme, wanneer zoovele intellectueelen, artisten. enz., zich *niet* schamen tot de ‘domme’ spiritisten te behooren - Wat mij betreft, voor mij is er niets dommer dan die soort menschen, die zich hier in Duitschland zoo welbehagelijk betitelen: ‘Die Leute von Bildung und Besitz’. Dat drukt het dan ook reeds zoo kostelijk naief uit: Als je *geld* hebt, dan heb je met-een ook ‘de’ ontwikkeling in pacht. Het een behoort in onze tegenwoordige geld-maatschappij bij 't ander. - Hartelijk dank voor Uw lief schrijven. -

K.W. (abonné holl. Lelie.) - Daar gij geen pseudoniem aangeeft, moet ik Uw onderteekening maar nemen. - Hartelijk dank voor Uw zoo warm schrijven. Het komt zóó zichtbaar uit Uw gemoed, dat Uw woorden van instemming me van harte goed doen, en een aansporing zijn op den ingeslagen weg: van den moed te hebben tot eerlijk zijn meening zeggen, ongehinderd voort te gaan. Zulke brieven als die van U bewijzen, dat er óók menschen zijn, die dat waardeeren, en je daardoor helpen vol te houden. - Gij schrijft dat mijn uitval over de auto-wreedaardigheden zoozeer Uw goedkeuring had. Wel, het trof me weer, naar aanleiding daarvan, voor de zooveelste maal, hoe de meeste menschen zich niet schijnen te *kunnen* voorstellen, als je protesteert tegen 'n *onrechtvaardigheid*, dat je het doet om de onrechtvaardigheid-alleen, en *zonder* eigenbelang-zuchtige redenen. - Immers, 'n meneer in een sportblad - de auto méén ik - vraagt, terwijl hij de partij trekt van de auto's: *Wat* er nu eigenlijk bij mij *achter* zit: boosheid omdat m'n hond is overreden, omdat m'n japon wordt vuil gemaakt door 't vele stof - enz. enz. Zoo noemt hij verscheidene grieven, die ik, meent hij, zou *kunnen* hebben op, - en het schijnt hem niet in te vallen dat men kan woedend worden om het onrechtvaardige dat 'n *ander* overkomt, ook al staat men er zelf volkomen buiten, dat men partij kan trekken voor de straat-honden die weerloos worden overreden, voor de kippen die over den weg loopen, voor de arme kinderen die geen bonnes hebben, welke hen van school halen en voor gevaar beveiligen, in een woord dat men uit een volkomen *belangelooze* oorzaak zich in de bres kan stellen om **onrecht**, al lijdt men er persoonlijk niets onder. - Nogmaals hartelijk dank voor Uw schrijven -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Eleonore. - Ik heb Uw vriendelijk schrijven te laat ontvangen, omdat *anonyme* toezendingen door mij terstond en ongelezen worden vernietigd. Jammer, voor U; maar wáárom toch ook die ellendige geheimzinnigheid?

H.Z.E.S. - Ik ben de volgende week voor eenigen tijd thuis, op Scheveningen, en zend het U dan terug.

Dank voor Uw schrijven.

'**Getrouwe lezeres der Holl**: **Lelie**' - Wáárom niet Uw naam er bij.? Hartelijk dank. Ik waardeer het zéér.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

2 December 1908.
22ste Jaargang.
No. 23.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot 20 Dec: e.k. bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel
Iets over een oud en een nieuw ideaal van de verhouding van man en vrouw.

(*Slot.*)

Ziedaar nu het ideaal der middeleeuwen! Dat toonbeeld van **slaafsche onderworpenheid,** die vrouw van oogenschijnlijk hout of steen, schijnbaar onverschillig en ongevoelig voor de grootste moreele pijnen, die zich laat vertrappen door haar man, zich de vreeselijkste vernederingen laat aandoen, zonder één klacht! Wèl was dat ‘blindelingsche gehoorzaamheid’; maar... moge dat in dien tijd gegolden hebben voor de hoogste, schoonste vrouwelijke deugd, in ònzen tijd wekt 't onze sympathie niet op! We beschouwen 't zelfs met minachting en zeggen schouder-ophalend: ‘hoe is 't mogelijk, zóó weinig gevoel van eigenwaarde te bezitten!’ om er daarna nog verontwaardigd bij te voegen: ‘en het zelfs zóó ver te drijven, dat men zonder het minste protest zijn kinderen zich kalm laat ontnemen om ze te laten dooden!!’

De geschiedenis van Griselidis geeft ons

het beeld weer van de verhouding van man en vrouw, zooals ook wij het ons van oude tijden voor oogen stelden: de man *alles*, de vrouw *niets.* Hij heer en meester, **alle** rechten bezittend zelfs om vrouw en kinderen geheel als gevoellooze voorwerpen te beschouwen, en straffeloos te folteren, zelfs om aan een gril te voldoen als 'de vrouwelijke deugd op proef te stellen', zoo wreed als de markies met Griselidis deed. Zij de slavin zonder éénig recht, die voor en na haar huwelijk niets heeft in te brengen, eerst gehoorzamend met de volmaaktste gedweeheid aan haar vader, dan aan haar man, en de gehoorzaamheid zóó ver drijvend als toppunt van vrouwelijke deugd, dat zij zich de hevigste vernederingen en 't grootste zielelijden laat welgevallen vol geduld, deemoed en zwijgende berusting. Onbeperkt gebieder, en slavin, ziedaar de verhouding uit oude tijden!

En nu? Ja, wél wordt nog de man vaak genoemd door zijne echtgenoote 'mijn heer en meester, mijn gebieder', en wél zegt nog wel eens de vrouw, dat zij 'de slavin is van haar man'. Maar.... met uitzondering dan van ultra-feministen, wordt het nog maar in vroolijke scherts vol plaagzucht gezegd! Doch de toestand wordt al meer en meer zoo als weergegeven is in de reeds geciteerde woorden van Olivier Bronner. De man verlangt niet meer, als Gautier de Saluces uit de legende en 't Fransche 'drame profane' een Griselides als vrouw-ideaal. Hij wil hebben een vrouw die, zonder *àl* zijn geleerdheid of geesteskennis per se te moeten bezitten, daarom toch ontwikkeld genoeg is van geest om zijn intellect met hem te kunnen deelen; dat zij hem verstaan en volgen kan tot op zekere hoogte als hij haar daarvan mededeelt. En dat zij, behalve een '*vriend*' voor zijn verstandsleven, vooral een *vriendin* is voor zijn gevoelsleven, een die hem geeft... 'wat wel gedacht kan worden, maar te hoog, te heilig, te prachtig is om ooit gezegd te worden.' Dat dit ideaal vrij wat hooger staat dan het vroegere en heel veel meer omvat, kan iedereen begrijpen, maar kan alleen in vòllen omvang en diepste diepte worden nagevoeld door hen, die uit eigen ondervinding zulk een verhouding kennen. Geen heerschzucht meer tegenover slavernij, geen gebieder tegenover gehoorzame dienares, maar *mensch* tegenover *mensch.* Vriend en vriendin in de uitgebreidste, innigste, intiemste beteekenis. Verhouding waarin de innigheid en het geluk hun hoogste punt bereiken als er.... '*zielsverwantschap*' aanwezig is. Ouderen van dagen plegen vaak met bevreemding te glimlachen om dit woord, en schudden hun hoofd over de 'rare moderne ideeën der jeugd.' Ach, er bestaat op vele punten een kloof tusschen de verschillende geslachten waar een gehééle generatie tusschen ligt, een kloof die wel ondempbaar lijkt op 't punt van liefde en huwelijk, al doet men ook vaak van weerskanten zijn uiterste best, elkaar zoo goed mogelijk te begrijpen. Maar ondanks alle bevreemding breidt de overtuiging zich onder de jongeren toch meer en meer uit, dat 'zielsverwantschap' de beste waarborg is voor de volkomenste en duurzaamste liefde en het hoogste, blijvendste geluk in het huwelijk. Dat woord beteekent voor hen: de toestand, waarbij de man in zijn kern is *als man* wat de vrouw is *als vrouw*, zoodat zijn eigenschappen en de hare zóó bij elkander behooren en elkaar aanvullen, dat ze samen één volkomen éénheid vormen; een eenheid die geen deel, noch het mannelijke noch het vrouwelijke missen kan zonder de volkomenheid der samenstelling te schenden.

Dat ideaal te zoeken en te vinden is of was het ernstig streven van zeer velen van de nieuwere generatie, zoo jonge mannen als jonge vrouwen.

Wie tot de meerderheid behoort kan zijn ideaal gemakkelijker vinden dan wie een deel uitmaakt der minderheid. En het moeilijkst is het voor de uitgesproken persoonlijkheden; des te moeilijker nog naarmate hun ziel uitgebreider en dieper is. Maar hebben twee sterke persoonlijkheden als 'zielsverwanten' elkaar gevonden, dan is de band die hen samenhoudt ook oneindig vaster dan die, welke twee meerderheidsmenschen bindt. Terwijl deze laatsten toch nog menig ander kunnen vinden, die min of meer bij hen behooren kan, is dit niet het geval met de eerstgenoemden wier keuze-gebied beperkt is, ja zelfs zóó beperkt, dat het schijnt of er maar één enkele andere in de wereld is die gehéél bij hem past. Voor degenen, die de overtuiging zijn toegedaan, dat 'zielsverwantschap' *noodig* is om hun levensgeluk tot het toppunt, vol volkomenheid en duurzaamheid te voeren, geldt deze regel: 'leer *uzelf* en uw *aanleg* eerst kennen, zoek dan den weg die u met uw eigen natuur tot uw volle ontplooiïng brengen zal en tracht dien uw geheele leven zooveel mogelijk te volgen.

Zoek daartoe naar *datgene* en naar *de(n)gene waarmee uw aanleg*, *aard, karakter* en *denkbeelden overeenstemmen.*' Een persoon, die dat in zich vereenigt, is een zielverwant van u in den ruimsten zin. 't Is in zulk een verbintenis, dat alle eigenschappen, èn van den man èn van de vrouw, tot het hoogste nut komen. Geen één is nutteloos of onbruikbaar; *alles* komt daarin tot volle ontwikkeling en volle recht, *alles* is daar nóódig tot de grootste bevrediging en het hoogste geluk! Juist door dat *noodige* van alles, door de *behoefte* van den een aan wat de andere heeft, is de verbintenis van twee zielsverwanten zoo vol bevrediging en geluk. Geen 'markies de Saluces' en een 'Griselidis' meer in het nieuwe ideaal; géén **totale** onderdrukking meer van de persoonlijkheid der vrouw, maar een verhouding van een mensch tegenover een mensch, van twee persoonlijkheden die ieder **evenveel** recht hebben van bestaan en **evenveel** vrijheid om zich in alle volledigheid te ontwikkelen en te ontplooien. Een vereeniging van twee vrije wezens, waarin het intellectueele een groote rol speelt (in tegenstelling van vroeger); een verbond waarbij hij *als man* zij *als vrouw*, aanvullend bij elkaar behooren, tengevolge der innerlijke gelijkheid of 'zielsverwantschap', welke zonder éénigen dwang de een tot den ander kan doen zeggen:

'Wo du hingehst, da will auch ich hingehn,
Und wo du bleibst, da bleibe ich auch.
Dein Volk ist mein Volk;
Dein Gott ist mein Gott.
Wo du sterbst, da sterbe ich auch,
Wo du ruhst, will ich begraben sein...'

Beverwijk.
J.C.L.H.

Rouwviolen.

Heel den zomer bloeien rouwviolen
Weenend op m'n Liefde's eenzaam graf,
Maar 'k vergat die trouwe smart-symbolen
Toen mij 't Leven blije bloemen gaf.

'k Kan niet meer alleen door bosschen dolen,
Dan is elke donkere bloem me een smart;
'k Zie er rond me niets dan rouwviolen
En m'n eigen klein, zelfzuchtig hart.

't Lèven heeft me aan Liefde's graf ontstolen;
'k Moet nu lachend onder menschen gaan,
En vergeten dat er rouwviolen
Op een eenzaam graf te treuren staan.

LIEN GRAVELAAR.

Na-indrukken en - Beschouwingen.
Florence in den tijd der Medici's.

(Naar aanleiding van het 12de Lustrum van het D.S. C: 29 Juni - 5 Juli 1908) door Johan Koning.
(Slot.)

Leonardo Bruni is ook een groote figuur in de Florentijnsche litteraire wereld van de eerste helft der eeuw. Zijn vertalingen van Plato en Aristoteles, voornamelijk van den eerste, zijn kenmerkend voor dit tijdvak. Zijn latijnsche geschiedenis van Florence, toont een geniaal kritisch inzicht, maar op het oogenblik is hij misschien het meest bekend door het schrijven van zijn: Het Leven van Dante in Italië, een aardige, waardevolle schets, die voor ons heeft nagelaten eenige fragmenten uit brieven van Dante en verscheidene kostbare bijzonderheden omtrent het leven van dezen waar-goddelijken dichter, die wij nergens ooit meer hebben teruggevonden. Het schijnt dat Leonardo dit werk heeft geschreven, als een soort vacantietaak, als een uitspanning, naar het zware werk van het samenstellen zijner geschiedenis. In zijn hoedanigheid van secretaris van de republiek oefende hij een aanzienlijken invloed uit op den politieken gang van zaken; zijn roem was zoo groot dat men naar Florence enkel kwam om hem te zien; bij zijn dood in 1444 werd hij plechtig gekroond tot ‘poet laureate’ en met veel eer en pracht begraven in Santa Croce.

Van veel meer belang zijn de mannen der kunst en geleerdheid die zich verzamelden rondom Lorenzo de Medici in de laatste helft van de eeuw. Dit is de periode van de platonische academie, die door Marsilio Ficino was gesticht onder de bescherming van Cosimo. De Neo-platonische-godsdienst van liefde en schoonheid, die toen aan de wereld verkondigd werd, heeft onuitwischbare sporen nagelaten in de litteratuur, zoowel van Italië, als van Engeland. Poliziano is zeer zeker een der eerste geleerden, en, mogelijk uitgezonderd Boiardo, de grootste Italiaansche dichter van de vijftiende eeuw. Zijn lezingen in Studio trokken studenten uit geheel Europa, en zijn arbeid op het gebied van kritiek, heeft hem een roem gegeven die nog tot op heden voortduurt. In Italië schreef hij de Orfeo, toen hij achttien jaar oud was, een lyrisch tragedie, dat hem vestigde als de vader van

de Italiaansche dramatische opera; het tooneel van het afdalen van Orpheus in de Hades bevat lyrische passages van groote welluidendheid. In zijn lyriek geeft hij een artistieke vorm aan het rispetti en strambatti van het volk, en schreef uitmuntende muzikale ‘ballate’, of ‘canzoni a ballo’, die onder de beste kunnen worden geschaard in de Italiaansche dichtkunst. In zijn erotische poëzie ligt echter weinig hartstocht, ofschoon in alles wat hij schreef, volgens Villari, ligt ‘een fijnheid van smaak en gevoel dat bijna Grieksch genoemd kan worden.’

Lorenzo de Medici, neemt een tweede plaats in ten opzichte van zijn vriend, maar deze tweede plaats is een zeer goede. Zijn eerste liefde voor de mooie Lucrezia Donati gaf hem de inspiratie tot vele liefde-sonnetten, en andere minne-liederen die er een onvermijdelijk gevolg van moesten zijn, maar zij zijn meer uitingen van een gril, van een hersenschim, dan dat zij diepe ernst bevatten. Maar Lorenzo's onmetelijke liefde voor de natuur, zijn zeer fijn opmerken en zijn gevoelig beschrijven, toont zich meer in gedichten als het Caccia col Falcone en het Ambra, geschreven in de wouden en bergen in de streek nabij zijn nieuwe villa Poggio a Caiano. Elders geeft hij weer vrij uiting aan de dierlijke zijde van zijn gevoelig gemoed, en in zijn beroemd Canti carnascialeschi geeft hij liederen die gezongen moeten worden bij carnavals en maskerades. En zelfs heeft de muziek ervan

Een der vele straatgezelschappen, die tijdens de lustrumfeestweek de ‘Florentijners’ onthaalden op ‘teere, melodieuse Florentijnsche muziek’.

voor korten tijd overstemd de indringende stem van Savonarola, wiensernstige waarschuwing zich te bekeeren en boete te doen weer onopgemerkt voorbijging, totdat eerst op het sterfbed Lorenzo den ernstigen dominicaner toeriep: ‘Heus, benedictionem, Pater, priusquama nobis proficixeris.’ Een van de treffendste Platonìsten in den kring der Medici, is nog Pico della Mirandola, een jong Lombardijsch edelman, van een bijna vrouwelijke schoonheid. Hij was een groot geleerde, zelfs strekte deze kennis zich verder uit dan de klassische kennis, naar het mystieke Oosten, en met zijn groote kennis kwam hij het eerst in Florence in 1480 of 1482, op het oogenblik zoowat dat Marsilio Ficino zijn vertaling van Plato eindigde. Niet alleen Lorenzo en zijn kring zagen in hem een wonder van geleerdheid, maar zelfs Savonarola, in zijn Trìumphus Crucis, schrijft na den dood van Pico, dat, door zijn beminnelijkheid en kennis, en door de sublieme hoogheid van zijn leer, hij geschikt kon worden onder de wonderen van God en natuur. Thomas More vertaalde zijn werken en zijn brieven, en eerde hem als een heilige. Hij stierf, hetgeen hem

door een vrouw was voorspeld op den dag dat de gouden lelies van het koninklijke wapen van Frankrijk in Florence werden gebracht door de Porta San Frediano.

Met Pico della Mirandola kan men rekenen dat het tijdvak van de Quattrocento, is geindigd, waarin door de grootste geleerden en eerste kunstenaars een schat van kennis en schoonheid werd voortgebracht, die nu - na eeuwen, ons nog voedt en voor ons is een onuitputtelijke bron van beschouwen, van gevoelen en bewonderen. En er ging van uit een licht dat door al die eeuwen niet is verduisterd, een kracht tot scheppen en genieten, die nooit uitputten kan, en een hoogheid van gedachte, en van leer en ideeën waar wij - kleine menschen van thans -

met onze ‘Kunst,’ die zoo zielsgaarne kunst zou willen wezen, voor sidderen in den grootschen aanblik ervan. Er ligt mystiek voor ons in het schoone van toen, er ligt zóóveel gedachte in, zooveel oorspronkelijk schoons, dat wij met al ons pogen, met al ons gaarne-willen en dan nog met al onze hulpmiddelen niet bereiken kunnen. En het schoone van toen trekt ons, met inniger banden dan het schoon dat de kunst van het heden ons geeft; voor mij - gezeten met ‘een boekske in een hoekske’ - dwaal ik liever rond over de heerlijke kunstvelden van toen onder een eeuwig diep blauwen hemel, dan dat ik mij verdiep in onze ‘kunst’ van heden, die zoekt en streeft, maar waarlijk iets blijvends schoons niet schept en aan ons geeft tot troost en levensrust.

Lorenzo Il Magnifico en zijn vrienden, zij zouden zich keeren in hun donker graf, wanneer zij wisten, hoe hun zijn van toen, hun hooge denken en gevoelen, wel zijn weergevoeld door een, ja bijna liederlijk geslacht van thans, dat uit een soort van mode, wil en tracht te nemen de hoogste denkbeelden der grooten van de oudheid, als een kind, dat in zijn klein-kinderdenken van een oudere van dagen een denkbeeld hoort, waarin hij nauwelijks een zweem gevoelt van het waar-schoone dat er in ligt, maar daarop toch grootgaat, fier en trotsch als was dat eene in harmonie met gansch zijn denken. - Delft was Florence en de studenten Florentyners van toen, in hun grootheid en bloeiperiode. Ik vind zoo iets bijna gelijk aan een verontheiligen, in elk geval als een vertooning, waarna ik zien ga, en waarnaar menigeen ook zien zal, als naar een klucht op een tooneel, waarin het een of ander op belachelijke wijze wordt voorgesteld. En met heel, heel veel statie en deftigheid, met niet te vergeten den hoogen schijn die alles kreeg door het bezoek der Koninklijke familie die zich verwaardigde de voorstelling bij te wonen, en waarvan elk geïllustreerd tijdschrift de mooiste opnamen van heeft gegeven uit louter liefde voor de hooge familie en uit warme bewondering voor den tijd, die ons is voorgezet. Die dagen, die jaren waren heel, heel wat productiever dan thans, waarin in één week tijds, met verspeling van schatten gelds niets *productiefs*, niets waarlijk *nuttigs* is voortgebracht.

Ter bespreking toegezonden.

(*Op deze boeken wordt wellicht nader teruggekomen.*)

Internationale Scheurkalender (uitgever W.J. Thieme, Zutphen). Van dezen kalender zij allereerst gezegd, dat ik het vriendelijke, heldere schild graag zie in de donkerte onzer winterdagen, en ten tweede dat hij mij een werkelijk-aangename verschijning is in de huiskamer, omdat ik, onder de verschillende gedachten en spreuken, die hij geeft in verschillende talen, meer dan een uitknipte om te bewaren in naaidoos of schrijfportefeuille; van die levenswaarheden, die je helaas te dikwijls vergeet, en waaraan het wel goed is op die manier herinnerd te worden. -

De Roode Pimpernel, door **Baronesse Orczij** (uit het Engelsch vertaald). (Uitgever H. Honig, Utrecht). Een boek dat in Engeland 217 maal is herdrukt in korten tijd, waaruit een tooneelstuk werd getrokken dat 600 maal achtereen in Londen is opgevoerd, een boek met zoo'n onvervalschten volks-titel als: De Roode Pimpernel, en dat toch geschreven is door 'n ‘barones’, een boek vol avonturen, waarvan het slot is ‘vreugde en geluk’ voor hen ‘die zooveel leed hadden doorstaan’ - ziedaar zoo recht ‘de’ allemans-gading-lectuur die er *in* gaat, die je wat geeft voor je geld, amusement, spanning, aandoening, wat je maar wilt. - Ik ken 'n meneer, die den

heelen Zondag met het Zondags-blad van de Avondpost gelukkig is; hij gaat er mee achter de kachel zitten 's winters, en zomers er mee schommelen op z'n poppen-waranda'tje in zijn luien stoel. En hij spelt elk verhaaltje erin, elke mop, elke zeurkouserij; daar hij niet heel vlug leest, - de man is ambtenaar, en daarbij behoef je niet vlug te wezen, we hebben er zóóveel om weinig werk te doen, - komt hij op die manier den ganschen Zondag rond. - Wel, ik zal hem tot afwisseling De Roode Pimpernel recommandeeren. Dat zal 'm heel wat uren kostelijk bezighouden. En zoo zijn er duizenden en duizenden. Want, zonder gekheid, deze in den tijd der fransche revolutie verlegde roman ontleent daaraan een hoogst afwisselenden inhoud.

Van de Revolutie tot de Restauratie, door **Johanna W. Naber** (uitgever H.W. Tjeenk Willink en Zn., Haarlem). Drie herinneringen bevat dit boekje, namelijk aan Madame Campan, Eugenie de Coucy en Letitia Ramolino. Voor menschen die véél historie en memoires

lezen is dit maar oppervlakkige lectuur, uitteraard. Daarentegen kunnen jonge meisjes, en zij die niet anders dan romans en novellen ter hand nemen, hier beter voedsel voor hun geest vinden dan 't meeste wat heden ten dage geboden wordt. Vooral hun, die 'n cadeau geven willen, 'n ‘nuttig’ cadeau, zij er op gewezen hoe ze hier een boek vinden, waaraan elke ontwikkelde vrouw en elke fiere backfisch, die hemelhoog neerziet op ‘kinderlectuur’, wat heeft.

Gedichten van C.H. du Quesne - van Gogh (uitgever J.F. van de Ven, Baarn). Ik heb van Mevrouw du Quesne - van Gogh reeds eenige malen gedichtjes opgenomen in dit blad. De gevoelige toon ervan trok mij aan. Ook in dezen bundel vind ik zulke aantrekkelijke versjes, zooals b.v. *Weerspiegeling*, waarvan de zoetvloeiende vorm 't al te banale van de slotgedachte vergoedt. - *Voorbeschikt* is bijzonder aandoenlijk-droevig. Om het kort-krachtig einde komt je een traan van meegevoel in de oogen. Jammer dat er zooveel zwakke onbeduidende versjes óók in zijn, zooals b.v. die regels uit: *In 't Rijksmuseum*

> Waar wij gestaag
> Verslijten uur na uur,
> En in aanschouwing graag
> Vergeten tijd en duur.

Dat is gerijmel. En zoo zijn er méér, die liever in de portefeuille hadden moeten blijven, om de onbeduidendheid. Mevrouw du Quesne - van Gogh beschikt over 'n aanleg tot gemakkelijk ‘dichten’, die, juist dóór die gemakkelijkheid, zijn gevaren meebrengt; 't geen niet wegneemt dat ik haar bundeltje, als gehéél genomen, met heel veel genoegen heb gelezen, als 'n uiting van gevoelig en klaar zieleleven, gezegd zonder aanstellerij van anderen willen nadoen, in welluidende klanken. - 'n Bundeltje met 'n *ziel* erin. -

Nieuwste methode voor het piano-spel door **W.J. Mennes**, muziekleeraar te Amsterdam *(*uitgever W. Leydenroth van Boekhoven, Utrecht) is een minder ter bespreking geschikte uitgave voor déze rubriek, zoodat wij volstaan met de aankondiging. -

De Elf provinciën is óók 'n oude-bekende-kalender. En een die mij steeds even sympathiek biijft. Voor hen, die kennissen in het buitenland hebben, (en wie heeft die *niet* tegenwoordig, in dezen reis-tijd?) is het een bijzonder aardig idee, juist dézen kalender als cadeau te zenden, want hij geeft boven elk weekblad heel aardige groote kiekjes uit geheel Nederland. - In plaats van de afgezaagde X-mas-cards, dat offer dat wij jaarlijks aan onze Engelsche kennissen moeten brengen, is zoo'n kalender 'n heel aanbevelenswaardige Kerstmisgave.

Gedichten van Guido Gezelle (uitgever L.J. Veen, Amsterdam). Aan het mode-gedweep met Gezelle, voornaamlijk door menschen die hem niet lezen, veel minder begrijpen, heb ik nooit meegedaan. Voor mij is Gezelle volstrekt niet zoo'n achtste wereldwonder als zijn bewonderaars à tout prix je, met oogvertrekken van ‘Je moet hóóg staan om 'm te vatten’ zouden willen wijsmaken. Voor mij is hij de beminnelijke dichterfiguur, uit het lieflijk Vlaamsche land, die, in héél, zoetelijk klinkende taal, heel eenvoudige en heel-gewone onderwerpen zoo, - ik zou willen zeggen - rein bezingt, dat je 'n grooten stillen eerbied voelt voor zijn ziel. - Zóó lees ik zijn verzen - voor 't meerendeel, als je ze welbeschouwt, in 'n voor ons Noord-Nederlanders soms hoogst onverstaanbaar Vlaamsch, en voor 't meerendeel

handelend overheel-kleine-levensdingen. - Toch: verzen, die je zoo machtig ontroeren, omdat ze zoo beminnelijk zijn, beminnelijk van vorm in hun gróóte zoet-vloeiendheid, beminnelijk naar den schoonen, nooit iets dat grof of plat of vuil is ook zelfs maar benaderenden inhoud. - Voor de massa is zoo'n dichtbundel niet; voor de élite is ze 'n ware, 'n echte feestgave, iets om uitgever en verzamelaarster (dr: J. Aleida Nyland) héél dankbaar voor te zijn. -

Bijgeloof uit alle tijden: **Hekserij** door **F.S. Knipscheer** (uitgave van de Hollandia-drukkerij, Baarn). Dit boekje bevat een en ander over heksenprocessen, dat wèl interessant is, o.a. 't geen wij lezen op blz. 43 en volgende over Balthasar Bekker, den grooten bestrijder van bijgeloof, (omstreeks 1650). Waarom hebben de uitgevers deze uitgave met zulk een leelijk en wansmakelijk-bang-makerij prentje versierd?

De firma H.G.M. Roelandts te Schiedam geeft uit 'n *goedkoope* uitgave van **Familie en Kennissen van Haverschmidt** en van diens **'Snikken en Grimlachjes'** door **Piet Paaltjens,** beide uitgaven, tot den ongelooflijk-goedkoopen prijs, van 60 cts. per stuk. Tegelijkertijd verschijnt bij deze firma **een Levensschets van Haverschmidt** door **dr**: **Joh**: **Dyserinck**. - Er zijn boeken die nooit verouderen - de Camera Obscura is er een van; Haverschmidts werk behoort er óók toe. Piet Paaltjens! Kent gij

iets in onze hedendaagsche ‘jongeren’ poezie, dat háált bij dat:

O spreek mij niet van liefde,
Van vriendschap en van trouw;
Die zijn al sinds lang overleden,
'k Ben lang er al van in den rouw.

Neen, spreek mij van 's menschen ellende
Van al zijn kommer en nood;
En hoe hij zijn broeders leven
Verbittert - dan lach ik mij dood.

Dat is geen Heine-nadoenerij; (zooals hijzelf erkent onder Heine's invloed te zijn geweest), dat **is** Heine. En op zijn aller*best* 'n Heine. -

En dan zijn *Drie Studentjes*. Iedereen - óók die van de rest van Piet Paaltjens niets afweet - heeft, geloof ik, wel daarvan gehoord:

Drie vrienden in lust en in nood;
Blij sprongen ze in de armen der wereld,
En de wereld - - kneep ze dood -

Naast Piet Paaltjens moet je 't langdradig gekerm van onze hedendaagsche jongelingschap leggen - dan zie je eerst recht wat 'n lamzakken die zijn! - - In *Familie en kennissen* heeft mij altijd: Mijn broertje 't best van al bevallen, om de groote, groote gevoeligheid van toon; zoo onopgesmukt, juist dáárdoor zoo roerend, vertelt de auteur die wreede herinnering aan 'n jammerlijk oogenblik. -

En nu komt Dyserinck, en laat het ‘verklarend’ licht van 'n herinnering vallen op die zoo héél sympathieke persoonlijkheid (zie zijn portretten maar eens aan, zóó'n gezicht liegt niet). Mij zijn zulke door anderen, van achterenaf geschreven toelichtingen over algestorven menschen altijd 'n beetje pijnlijk, 'n soort heiligschennis. Zoo iemand kan het nog zoo goed meenen, en toch zoo heel anders 'n kijk hebben *achterna* op de intimiteit waarvan alleen de betrokkene-zelf het *ware* wist. Toch doet Dyserinck wèl zijn best, geeft hij óók wel bijzonderheden ten beste, die je niet kende, en Haverschmidt er nog te liever om doen krijgen; zooals b.v. blz. 42, waar wij lezen dat Haverschmidt op den 3^{den} October, ter gelegenheid van het Leidsche ontzetfeest, van de trappen der Societeit Minerva een toespraak tot de burgers richtte, welke eindigde, nadat hij de vaderlanders van 1575 hemelhoog had verheven om hun kloekheid: ‘Zoo waren uwe vaderen der zestiende eeuw, maar als ik nu neerzie op de burgerij van den tegenwoordigen tijd, dan... dan zeg ik, dat er onder loopen, die niet waard zijn om te staan in de schaduw van een dooden hond.’

Onnoodig te zeggen dat de dappere Leidenaren hem met ballende vuisten te lijf wouen. -

Zulke menschen, die wat *durven*, 'n *wáárheid* durven zeggen, - zij zijn niet geschikt voor 't leven en voor de geordende maatschappij en voor het predikant-schap van, leuter maar toe Zondags, en eet en drink je in de week verder vol aan de tafel der je aanbiddende rijke gemeenteleden, en voor de armen zal 't Leger des Heils ondertusschen wel zorgen. - Haverschmidt heeft de waarheid hiervan bewezen. Hij was te goed, te teer, te fijnbesnaard, voor al dien rommel die leven heeft. En zijn nagedachtenis is er mij altijd héél, héél eerbiedwaardig door - en zijn boeken behooren

voor mij tot die stukjes literatuur, die ik vereer, omdat ze bovenal zijn van den *mensch in den artist.*

Schoolvriendinnen, door **Stella Mare**, (met illustraties van **Dirk Harting**.) Uitgever H. Honig, Utrecht) is een meisjesboek van onze medewerkster Stella Mare, uit wier schetsjes van kinderleven, geregeld in dit Blad verschenen, de lezeressen haar stijl en verteltrant kunnen beoordeelen. Het is een dik, gezellig-babbelend, vlug-geschreven boek, dat eindígt met de voor alle jonge meisjes, die 't zullen lezen, blijde tijding, hoe 'n zij en 'n hij mekaar vonden.

Huwelijksgeluk, door **Otto Funcke**, uit het duitsch vertaald door **P. Warmenhoven**, predikant te Aarlanderveen. (Uitgever A.W. Sijthoff, Leiden.) - Voor hen, die den naam Otto Funcke kennen, - in christelijke kringen een zéér bekende naam - is het wellicht overbodig te zeggen, dat we hier te doen hebben niet met een roman, doch met opstellen, ten bate van verloofden en gehuwden, zeer ernstige en zeer-aanbevelenswaardige raadgevingen, welke volstrekt niet altijd alléén voor orthodoxe-christenen hunne waarde hebben, maar over 't algemeen zeer-algemeen-menschkundig aandoen, en daarom door elkeen ter harte te nemen zijn. Zoo b.v. is hetgeen de schrijver blz. 31 zegt, omtrent het oppervlakkige der meeste kennismakingen dóór onze dwaze vormen zeer juist gezien, al begint zij van lieverlede meer en meer te verdwijnen die stijfheid, die in Duitschland nog zoo zéér den omgang van beiderlei kunne onderling beknelt.

Uit de Aarde, naar het Deensch van **Ingeborg Maria Sick** (uitgever H. Honig, Utrecht). - Van deze goede schrijfster, aan wie wij onder anderen *Loutering* danken, had

ik wel wat anders gewenscht te zien vertaald door mevrouw Logeman van der Willigen, dan een zoo onbeduidend bundeltje novellen. Zulke stukjes als b.v. dat over Tyrol kunnen er in het oorspronkelijke nog door; maar is het der moeite waard zulke afgezaagdheden nu óók nog in het hollandsch over te zetten.? Er wordt heusch te véél overgezet, rijp en groen; deze novellen zijn klein-werk, waarvoor ik geen reden zie het met alle geweld over de eigen enge grenzen te brengen.

De blinde Loods door **Giovanni Papini**, uit het Italiaansch vertaald, en met een inleiding van **Albert Verweij** (uitgever Maas en van Suchtelen, Amsterdam). - Wéér 'n voorbeeld van onnoodige vertaalwoede. Waren deze opstelletjes niet, met 'n gemaniereerde woorden-omhaal, den goedgeloovigen lezer aangeprezen door de geleerd-doenerij van Albert Verweij, nog vermeerderd met 'n in het boek gelegd papier, waarin 'n Italiaansch criticus zijn collega Papini ophemelt, ik geloof niet dat iemand heel veel anders zou zoeken *en* vinden in deze gezochte praatjes, dan hier en daar 'n weinigje oorspronkelijkheid verborgen onder 'n vernis van: Nu wil ik 's wat héél, héél àparts doen. - Als je je de moeite hebt gegeven uit dien vorm uit te pellen den kern, dan heb je inderdaad wel eens wat goeds, zooals in: Een absoluut bespottelijke geschiedenis, maar die kern is toch heusch niet zóó bijzonder, dat hij de moeite van 't lezen loont. Wie weten wil wáárom de man zich aanstellerig 'n blinde loods noemt, in den titel van het bundeltje, die leze de opgesmukte Albert-Verweij-inleiding. Wat mij betreft, ik herhaal, ik geloof dat uitgevers goed zouden doen, als ze wat meer in gedachten hielden de rake spotternijen van *Paap*, in zijn zooeven herdrukten roman *Vincent Haman*, aangaande de vertaal-geleerd-doenerij, waarin zeker soort ‘letterkundige’ Nederlanders zwelgen, die vertalen, wat het óók zij, al maar door geleerd-doenerig vertalen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Berliniana.

Voorspel.

De driemillioenenstad herleeft; met haar zomerrust is het voor goed voorbij. Het reusachtige, gecompliceerde apparaat is weer in beweging en werkt met onverpoosde kracht en verjongden ijver. De lucht zit vol listen en lusten, en men duizelt zoowel voor 't een als voor 't ander.

De theaters hebben nog wel te kampen met het onvergelijkelijk mooie herfstweer, maar onverdroten gaan zij hun gang en laten zich daardoor niet afschrikken. De eene noviteit na de andere wordt aangekondigd; het ‘Kleines theater’, waar de jonge Deen Gustav Wied zoo lang mocht bewijzen dat $2 \times 2 = 5$ was, heeft nu zijn repertoire verrijkt met een Engelsch werk, ‘Lady Frederick’, dat graag gezien wordt. Terwijl het ‘Berliner theater’ een nieuwe Gustav Wied bracht, ‘Erotik’. Het ‘Neues Schauspielhaus’ laat Rudolph Lothar, met zijn ‘Das Fräulein in Schwarz’ voorloopig aan 't woord; de Komische Oper brengt eerstdaags ‘Manon Lescaut’ van Pucini; de groote opera zwelgt nog steeds in de door keizerlijke gunst omstraalde ‘Sardanapal’ opvoeringen, en laat, tusschendoor, even Caruso zijn gewoon succes behalen. Terwijl de Italianen tot dusverre uitsluitend hun àllerbizonderste kunstenaars, zooals Rossi, Salvini, Zacconi, Novelli, hierheen stuurden (te zwijgen van Eleonore Duse), hebben

we nu ook een proef van hun nationale kunst leeren kennen: in het vroegere Wolzogentheater gasteeren Grasso en Azuglia; hun kunst wortelt in de wilde, vurige, ongetemde passies van het Siciliaansche volk, die zij levenswaar teruggeven en die Verga, bijv. in zijn Cavalleria rusticana ons zoo onvergetelijk laat bijwonen en meeleven.

Naast de theaters lokken de cabarets; ijverig zorgt men er voor dat, wanneer de theatervoorstellingen zijn afgeloopen, niet dadelijk behoeft huiswaarts gegaan te worden, maar dat een deel van den nachttijd bij allerlei kunst-genoegens nog dient te worden doorgebracht. Wel is een der meest bekende cabarets sedert den laatsten winter verdwenen, namelijk de Roland von Berlin, maar dat neemt niet weg dat er in zijn plaats tal van andere dergelijke inrichtingen zijn bijgekomen, en dat zijn vroegere Directeur, Paul

Schneider-Duncker, in het Passage-theater geengageerd werd, terwijl de vroegere humoristische komiek, Theodor Francke in de Chat noir, de nachtelijke bezoekers tot barstens toe laat lachen.

De Philharmonie begon zijn populaire concerten reeds verleden week, en de steeds uitverkochte concerten onder Arthur Nikisch - waar onze gevierde landgenoote Julia Culp bij het openingsconcert als soliste zal optreden - belooft voor overmorgen een buitengewoon genot. Daartusschen schuiven zich, in onafzienbare reeks de liederavonden, de vioolvoordrachten, de klavierconcerten, de meest verschillende quartett-ensembles, etc. etc.

Behalve dit alles, zijn aller oogen en zinnen dezer dagen gericht op de internationale ballon-wedvaarten die buiten, in het liefelijk gelegen Vorort Schmargendorf, zullen uitgaan. Niet minder dan tachtig ballons uit alle landen zullen aan den strijd in de luchten deelnemen. Na het succes van Zeppelin, Parsival, van de gebroeders Wright, staat de luchtsport bizonder hoog aangeschreven, en niet te verwonderen is het, dat de plaatsen op de verschillende tribunes, die telkens 3000 en meer zitplaatsen aanwijzen, reeds geheel zijn uitverkocht. Zondag 11 October, wordt om den Gordon-Bennett-prijs gevlogen. Toen deze wedvaart verleden jaar in Amerika plaats vond, won hem de Duitscher Erbslöh, die ook nu weder om den nieuwen prijs mede concurreeren zal, al zijn er onder de Fransche aeronauten minstens een paar, o.a. Faure, die dezelfde aanspraken doen gelden. Maar behalve de Gordon-Bennett-prijs, zijn er nog negen andere kostbare eereprijzen te behalen, uitgeschreven door verschillende luchtscheepvaart-vereenigingen, rijke heeren, o.a. door den heer August Scherl, de eigenaar van den ‘Lokal Anzeiger’, en bovenaan door de stad Berlijn.

Om nu bij al deze rijpere sportgenoegens de jeugd niets te onthouden, en haar haar eigenste recht te geven, heeft de Berlijnsche club van schaatsenrijders in het onlangs ingewijde ‘Eispalast’ - een reusachtig, massief gebouw de halve straat beslaande - een ‘Jugendkunstlaufen’ uitgeschreven met allergrappigste toeren, waaraan jongens en meisjes tot en met vijftien jaar kunnen deelnemen. Een hindernisrijden lijkt me al heel origineel, de deelnemers en neemsters aan dezen strijd moeten namelijk niet alleen door tonnen kruipen, aardappelen en appelen verzamelen en eieren op een lepel dragen, maar zij hebben, gedurende het rijden, ook nog eenige rekensommen te maken, die natuurlijk zonder fouten mogen zijn... Dat is geen heel gemakkelijke opgave! Wie weet, of niemand op de gedachte komt, om eerstdaags voor jonge diplomaten prijzen voor een gladijskunstrennen uit te schrijven, waarbij de deelnemers aan dien wedstrijd niet uitsluitend cotillonordeteekens hebben te verzamelen, maar waar zij buitendien nota's voor officieele stukken hebben op te stellen!

Waarlijk, de lucht zit vol listen en lusten!

LIANE VAN OOSTERZEE.

Berlijn, October.

(Wegens plaatsgebrek blijven liggen).

‘St: Nicolaas’
Een Schets uit het Kinderleven door Stella Mare

Op het gras bij het vijvertje voor het huis zat Wim. Om hem heen stonden een paar jongens-school-vriendjes van Wim, inspannend kijkend naar zijn vlug handig doen.

'Toe nu', haastte Leo Wiggers, 'anders komt ze, en dan is de aardigheid er af.'

'Natuurlijk', zei Wim, terwijl hij zenuwachtig jachtend een band aan het uiterste hoekje van Sientjes tulen muts vastknoopte, die hij handig met behulp van papier en een paar stokjes in een scheepje had herschapen.

'Als het scheepje nu heelemaal klaar is, dan ga jij naar de keuken Lo', riep Wim, al doorwerkend.

'Goed - en dan?' vroeg Lo.

'Wel dan roep je om het hoekje van de deur: 'Sientje er drijft iets in het water. Kom eens gauw kijken'.

'Ja, ja', juichten de jongens.

'Nu, dan ziet ze ons scheepje - en ze is woedend! Lekker, dat heeft ze er van om altijd alles te klikken en aan ma en pa over te brieven', zei Wim vol vuur, blij dat hij nu Sientje, die brommige nare keukenmeid,

die niets van hem kon velen, eens eene poets kon bakken.

't Werd winter.

Wim en zijn vriendjes waren druk bezig met schaatsen rijden en glijden op het hard bevroren vijvertje voor het huis.

Van uit het keukenraam kon Sientje het clubje jongens precies zien.

Die jongens daarginds bijeen op het vijvertje, deed Sientje weer op eens aan dien Septembermiddag denken, toen ze haar naar den vijver hadden gelokt en ze daar haar brand-schoone muts zoo maar op het groenigvuile water had zien drijven.

Wat was ze helsch geweest!

Die apen van jongens toch, om van hàre muts een scheepje te gaan maken!

Vol woede was ze bij mevrouw de kamer ingestoven en ziedend van kwaadheid had ze in de leelijkste woorden verteld wat Wim en zijne ‘lieve’ kornuiten hadden gedaan.

Mevrouw, in plaats haar gelijk te geven, zei lachend en kalmeerend: ‘Kom Sien, 't zijn maar jongens. Zóó erg is 't niet. 't Is maar een kwâjongensstreek. Ze meenen er niets ergs meê. Wees maar niet zoo boos, Sientje!’

Dat deed de deur toe.

‘Mevrouw, die zòò ièts niet erg vond. Wat ze dan wèl erg van haren Wim vond?’

‘Klikken - jokken - gemeene streken,’ zei mevrouw ernstig, ‘maar klikken vooral.’

Sientje droop af.

Van dien tijd af aan bleef een groote wrok tegen Wim in haar hart hangen, en toen Wim al lang het voorval van de in een scheepje herschapen muts uit het hoofd was gegaan, leefde in Sientje nog steeds sterker de hoop, zich nog ééns op Wim te kunnen wreken.

‘Sien, zal je mijn klompen wat mooi schuren? Zal je het vooral doen?’ vroeg Wim lief met vleiende stem.

‘Je klompen? Jongen, die staan in de loods, wat heb je nu klompen noodig? 't Is toch geen zomer!’

‘Neen, dat weet ik ook wel. In den zomer rijd je geen schaatsen’, lachtte Wim.

‘Nou dan. Wat heb je dan met je klompen te maken?’ pruttelde Sientje, onwillig.

‘Voor Sint Nicolaas natuurlijk. Ik moet mijn klompen toch onder den schoorsteen zetten, en er hooi in leggen voor het paard. Dat heb ik verleden jaar toch óók gedaan. Weet je dat nu niet meer Sien?’

‘Zeker weet ik het, dat je dat verleden jaar hebt gedaan, maar ik dacht, dat je nu te groot zou zijn geworden voor zoo'n onzin’, lachte Sientje scherp.

‘Onzin? niets geen onzin hoor! Dat paard heeft honger, en nu zorg ik, dat er wat hooi voor hem klaar ligt. Het zwarte knechtje weet het wel te vinden. Als hij het hooi uit mijne klompen heeft gehaald, legt Sint Nicolaas er gauw wat lekkers of wat moois voor in plaats’, zei Wim opgewonden.

‘Sinterklaas? Sinterklaas? bah, geloof jij nog aan Sinterklaas. Jongen, die bestaat niet eens, dat is allemaal maar voor den gekhouderij’, sarde Sientje.

‘Niètes, Sint Nicolaas bestaat wèl. Mama zegt het zelf!’ riep Wim half huilend, uit, gloeiend van heilige overtuiging en vol oprecht geloof in het bestaan van den grooten heiligen Kindervriend.

‘Flauwe jongen, om aan die praatjes te gelooven!’ plaagde Sientje.

‘Maar maatje zegt toch, dat...’

‘Net als of jij alles voor zoete koek opneemt, wat je ma zegt. O, je bent zoo'n gehoorzaam kindje, jij! Toen je mijn schoone muts stilletjes uit de keuken hebt gehaald, om ze daarginds in dien moddervijver te laten varen, toen had je wel een branie als een groote mijnheer, maar nu....’

‘Maar maatje zegt toch’, riep Wim stampvoetend uit.

‘Maatje zegt, maatje zegt. Je bent nogal een lieverdje, je doet zeker precies alles wat maatje zegt, hè. Heeft maatje soms ook gezegd, dat je met mijn schoone muts schuitjevaren moest spelen?’

‘Neen dat heb ik zelf verzonnen’, lachte Wim trotsch over zijne vindingrijkheid, en bij de herinnering er aan, en genoot hij heel even weer van de pret, die zij met zijn allen hadden gehad, 't meest nog over Sientje's ontsteld gezicht.

Ach, ach wat had die meid een helsch leven gemaakt, en hoe meer zij de jongens uitschold, hoe harder deze begonnen te lachen.

‘Zoo, ben je al zoo een groote jongen om zoo'n flauwe grap zelf te hebben verzonnen? “Wel, wel.... Dan had je toch ook wel groot genoeg kunnen zijn om te begrijpen, dat heel die Sinter-klaas geschiedenis ook maar verzonnen is”, spotte Sientje en ging weer aan haar werk.

“Nare meid”, riep Wim kwaad. “Nare

jokkenbrok. Dat zeg je alleen maar om mij te plagen."

"En toch bestaat er geen Sinterklaas," hield Sientje sarrend vol.

Buiten zichzelf van drift, gaf hij Sientje een paar schoppen.

Toen ging hij huilend de keuken uit.

Met zijn vieren gingen zij trouw iederen dag samen den weg uit van school naar huis, ten minste als er geen een moest schoolblijven.

Wim en Lo woonden vlak over elkaar. Leo Wiggers viel het eerste af, daarna Gerard Wevers. Wim en Lo bleven altijd met zijn beiden over.

's Morgens onder de leesles had Wim het al met zichzelf overlegd.

Na schooltijd zou hij er eens ernstig met Lo over praten.

Lo was ook al acht jaar, net zoo goed als hij.

Leo en Gerard moesten nog acht worden.

Ze scheelden wel niet meer dan een paar maanden maar hoe het zij, in ieder geval waren zij jònger.

Lo was meer van zijn leeftijd. Ze waren in de zelfde maand jarig. Met Lo kon hij er dus gerust eens over spreken.

"Zeg Lo?" vroeg Wim op eens heel ernstig, toen Leo en Gerard naar huis waren en zij in eene der stille straten waren gekomen, die zij door moesten: "Geloof jij aan Sint Nicolaas?"

"Geloòven?" zei Lo, die heel vreemd opkeek bij deze onverwachte vraag. Ik weet eigenlijk niet, niet zoo hèel precies wat gelooven *is*, maar als je meent, of ik denk dat hij bestaat dan - - -'

'Nu wàt dan?' vroeg Wim vol spanning.

'Wel natuurlijk bestaat Sint Nicolaas!' zei Lo beslist. 'Ik heb hem dikwijls genoeg zelf gezien hoor. Hem en zijn zwart knechtje.'

'Ja, hij is bij ons ook al in huis geweest, maar Sientje zegt toch, dat hij niet bestaat, en ze lachte me uit, en ze plaagde me ermee. Weet je wat ze zei Lo?'

'Nu, wat dan?'

'Geloof jij aan Sinterklaas. Jij zoo'n groote jongen. Sinterklaas bestaat niet eens!'

'Zoo'n lamme meid', barstte Lo woedend los. 'Als ze zoo'n leugen tegen mij zou gezegd hebben, dan had ik haar lekker een slag met den pook gegeven, een slàg dat ze niet wist waar ze bleef', riep Lo verontwaardigd uit.

'Ik kon niet bij den pook. Ze stond net bij het fornuis. Maar ik heb haar een paar flinke schoppen gegeven', lachte Wim voldaan.

'Ze heeft er van mij ook nog een paar te goed', zei Lo. 'Die verdient ze wel voor haar jokken.'

'Dus Sint Nicolaas bestaat wél,' vroeg nu Wim blij.

'Stellig hoor. Daar kan je van op aan', antwoordde Lo geruststellend.

'Ach ja, ik dacht het eigenlijk wel,' zei Wim verlucht. 'Ik heb hem drie jaren achtereen gezien. Ik herinner mij zijn gezicht nog best. Hij heeft zoo iets van papa, maar dan in het héel oud natuurlijk. Hij was zoo vriendelijk. Dit jaar komt hij bepaald weer. Hij heeft het mij zelf beloofd.'

'Nou dan,' zei Lo hartelijk.

'Maar Sientje zei tòch...'

'Sientje, Sientje! Laat Sientje naar de maan loopen. Wat kunnen mij die flauwe leugens van zoo'n nare meid schelen?

Daar moet je niet eens naar luisteren Wim. Morgen maakt ze je nog wijs, dat Onze Lieve Heer niet bestaat. Laat die meid toch kletsen. En stoor je er niet aan', troostte Lo, zich langzamerhand steeds meer opwindend.

'Ja, dat is waar. Morgen gaat ze nog vertellen, dat Onze Lieve Heer niet bestaat,' beaamde Wim droomerig.

'Nu, en Onze Lieve Heer bestaat toch wèl, en net zoo goed als Sint Nicolaas. Kijk maar naar buiten. Onze Lieve Heer laat het water bevriezen en ontdooien, en de boomen die 's winters kaal en dood waren,'s zomers weer opnieuw groeien en bloeien. Sint Nicolaas komt elk jaar bij ons. Hij weet precies, als we stout waren, wat wij wel hebben gedaan, en hij geeft ons altijd wat wij het liefst wilden hebben.'

'Ja' knikte Wim ernstig.

'Dus Sint Nicolaas bestaat evengoed als Onze Lieve Heer bestaat, en als je nu Sientje meer gelooft dan mij vraag het dan maar eens aan je ma, of vraag 't aan den meester, die weet het zeker, daarvan kan je sekuur opaan.'

't Was een week voor Sint Nicolaas.

Onder den schoorsteen in de woonkamer, stonden Wim's wit-geschuurde klompen klaar, rijkelijk van hooi voorzien.

Wim en zijn ma hadden telkens geheimen met elkaar, want elk oogenblik schoot Wim weer iets te binnen, dat hij graag wilde hebben, en dat zijn ma vooràl aan Sint Nicolaas

moest vertellen, als hij soms, terwijl Wim op school was, kwam informeeren.

‘Niets zeggen van die stoute bui van laatst toen ik niet naar bed wilde,’ zei Wim smeekend.

‘Eigenlijk mag ik nièts verzwijgen, Sint Nicolaas moet àlles weten, maar voor dit eene keertje, zullen we dien naren dag maar vergeten,’ lachte Wims ma, terwijl zij, haren jongen liefkozend, door zijn krullen bol streelde.

‘Als papa nu maar vroeg genoeg thuiskomt, anders ziet hij Sint Nicolaas weèr niet, en dat zou toch vreeselijk jammer zijn. Verleden jaar heeft papa het toch ook zoo slecht getroffen, toen kwam hij pas thuis, toen Sint Nicolaas al weer lang weg was. Weet u nog wel, ma?’

‘Mama, vindt u eigenlijk niet, dat Sint Nicolaas een beetje op pa lijkt. Hij heeft nèt zulke oogen, en hij heeft ook net iets in zijn stem als papa.’

‘Dat is mij nog nooit zoo opgevallen, Wim,’ antwoordde Wim's ma ontwijkend.

‘Dan moet u er dit jaar vooral eens op letten, ma.’

‘Ja jongenlief, dat zal ik bepaald doen, hoor.’

‘'t Is eigenlijk wel vreemd, vindt u ook niet ma, dat Sint Nicolaas zoo goed Hollandsch spreekt. Je hoort heelemaal niet, dat hij een man uit Spanje is. Vroeger had hij zoo'n vreemd spraakje, zoo Duitsch noemt u het net als oom Karel, maar verleden jaar niet. Ik denk, dat hij vroeger er nog wat moeite met het Hollandsch had. In Spanje hoort hij dat natuurlijk niet. Nu hij al zoo dikwijls heel veel jaren achtereen in het land was, raakt hij natuurlijk ook goed aan het Hollandsch gewend. Daarom spreekt hij het nu ook veel beter dan vroeger.’

‘Ja, dat denk ik ook, Wim.’

‘Ik ben toch maar blij, dat Sint Nicolaas bestaat maatje.’

‘Ik ook, hoor Wim.’

‘Nu had maatje het toch weer zelf gezegd, zonder dat hij er naar had gevraagd’, dacht Wim 's avonds toen hij in zijn bedje lag.

Hoe kon die Sientje, die nare meid toch zoo gejokt hebben? Maar, ze zou zich nu wel erg schamen. Als Sint Nicolaas de volgende week kwam, zou ze het wel zelf zien, dat hij bestond. Als hij eenmaal niet bestond, kon hij toch zèlf niet komen om allerlei presentjes en cadeaux te brengen.

O, o wat zou hij dan die ongeloovige Sien eens flink uitlachen!

Zoo pratend met zich zelf, viel Wim al spoedig in slaap.

In huis heerschte sedert eenige dagen een geheimzinnige drukte.

Mevrouw Smulders kwam dagelijks met groote en kleine pakjes beladen thuis, die gauw in de voorkamer werden geborgen.

De voorkamer was gedurende de heele Sint Nicolaas week voor Wim een verboden terrein, dat hij overigens onmogelijk zou kunnen betreden, omdat de deur afgesloten en de sleutel veilig bewaard werd in het sleutelmandje van Wim's ma. Wim was opgewonden als nooit, en dacht of sprak van niets dan van het naderend Sint Nicolaasfeest.

Zoo veel mogelijk ontliep hij Sientje, die hij in overleg met Lo voor hare jokkernijen strafte, door zoo het ging heelemaal niet meer, of anders, zoo min mogelijk mêe te praten.

Maandag zou het Sint Nicolaas zijn. 't Was nu Zondag.

Toen Wim beneden kwam, vond hij 's morgens vroeg in zijn eenen klomp een chocoladen paardje, en in den anderen een griften-koker.

Opgetogen, en door zijne blijdschap geheel en al zijn voornemen vergetend om zoo min mogelijk met Sientje te praten, vloog hij naar de keuken, en met zijne schatten, die hij haar haast voor het gezicht hield in zijne handen, riep hij triomphantelijk:

'Nou Sien, is hij er nou, ja of neen? Kijk eens wat hij zelf in mijne klompen heeft gelegd, en zeg dan nòg eens, dat Sint Nicolaas niet bestaat en dat het maar voor de gek-houderij is?'

'Wat een lekkere chocolade, en wat mooie griffels', zei Sientje.

'Maar bestaat hij nu ja of neen?' hield Wim vol.

'Neèn, en als je me niet verklikt dan zal ik je vanmiddag zeggen, hoe je zelf kan zien dat hij niet bestaat, maar ga dan nu gauw naar binnen. Ik moet zoò naar de kerk, anders kom ik door al dat gepraat nog te laat.'

'Zeker bidden of Onze Lieve Heer Sint Nicolaas bij joù ook wil sturen hè?' vroeg Wim lief.

'Jongen, bezondig je niet!' riep Sientje, die zeer kerksch was, kwaad uit, en meende dat Wim spotte.

Met kloppend hart klauterde Wim de steile zoldertrap op, ondertusschen aldoor denkend

aan Sientje's raadselachtige woorden: ‘Zoek maar goed, en zeg dan nòg eens of ik gejokt heb.’

Eigenlijk was hij wel een beetje bang om om zoo alleen op dien grooten zolder te gaan zoeken.

En waarnaar eigenlijk?

Als maatje het wist zou ze stellig boos zijn.

‘In die groote hangkast mag je oòk kijken’, had Sientje hem nog met een bizondere betooning nageroepen.

Wat beteekende dat toch?

Zou Sint Nicolaas er zich soms in verstopt hebben? O, maar als hij dàt wist, durfde hij er stellig niet in te kijken.

Als hij toch maar liever weer naar beneden zou gaan? zoo overlegde Wim.

Maar - dan zou Sientje hem natuurlijk uitlachen en hem een flauwen jongen vinden.

Nèen, neen dàt mocht niet.

Kom, nu een flinke jongen zijn. Hij was immers al acht jaar. Vader noemde hem ‘zijn grooten jongen’. Gròòte jongens waren niet bang.

Zoo, nu was hij de trap op.

Hè, wat een hooge steile trap. Daar werd je moe van.

Eerst even uitrusten.

Zie zoo, nu eens rondgekeken.

In den eenen hoek stonden de koffers op een rijtje naast elkander, toegedekt met een paar lakens.

Voorzichtig lichtte hij het laken op.

Niets bizonders te zien.

Hij rammelde even aan de ijzeren hangsloten, probeerde van een rieten koffer het deksel op te tillen.

Te vergeefs. Alles was goed gesloten.

Hierin kon Sint Nicolaas zich dus niet hebben verstopt.

Aan de andere zijde van den zolder stonden onder een dekkleed, dat hij er dadelijk aftrok, de rieten tuinmeubels op elkaar gestapeld.

Hij schoof de stoelen op zij, kroop tusschen de stoelen door tot in het uiterste zolderhoekje.

Ook hier was niets te zien.

Zoekend en speurend liep Wim, zich zelf steeds moed inpratend, den zolder op en neer.

Wat stil was het hier toch! Niets prettig.

Je hoorde geen geluid van buiten, en alles zag er zoo vreemd uit. Zelfs de tuinmeubels schenen heel iets anders te zijn.

Ze leken wel in het halfdonker van den zolder een massa op elkander geklommen spoken en geesten te zijn.

Wim werd bang, en begon zachtjes te huilen, en fluisterend snikte hij: ‘Sint Nicolaas, als je er bent, kom er dan als 't je blieft uit. Ik ben zoo bang, en ik vind 't hier zoo naar.’

Geen geluid.

Neen, op zolder was Sint Nicolaas niet, dat wist hij nu toch zeker, want hij had goed genoeg gezocht. Sientje had...

Op eens kreeg Wim de kast in het oog.

De kast! - Als Sint Nicolaas er zich daarin eens had verborgen! Als hij de deurknop eens omdraaide!... Neen, hij durfde niet - o neen, hij durfde niet.

Maar als hij er eens wèl in was! O dan zou hij Sientje kunnen zeggen, dat hij hem had gezien en met hem had gesproken, en dat Sientje jokte!

Met trillende lippen, en doodsbleek van angst naderde hij de kastdeur.

Hij aarzelde weer.

Nèen, o neen hij durfde niet.

'Maar Sint Nicolaas is goed. Sint Nicolaas is een heel lieve, goede man. Waarom zou hij bang van hem zijn?' Zoo praatte Wim nu tegen zichzelf.

Op eens een flink besluit nemend, draaide Wim de deurknop om, terwijl hij tusschen zenuwsnikjes door zachtjes een Sint-Nicolaas liedje begon te zingen.

De kastdeur vloog open.

Wim gaf een gil, en strekte afwerend de handen uit, terwijl hij eenige passen achteruit deinsde.

Daar, daar ginds in de kast was Sint Nicolaas. Hij had zelf zijn purperrood gewaad gezien, en het wit van zijn langen baard.

Even bleef Wim onbewegelijk staan en wachtte.

Maar waarom kwam Sint Nicolaas er dan toch niet uit?

Waarom zei hij heelemaal niets tegen Wim?

Zou hij boos zijn?

'Sint Nicolaas, Sint Nicolaas', prevelde smeekend Wims lippen.

Nog geen antwoord.

Straks zouden ma en pa van de wandeling terugkomen en voor dien tijd moest Wim zekerheid hebben.

Weer moediger geworden, stapte Wim naar de kast, en trok met een ruk de deur, die hij slechts met een kiertje had geopend, wijd open.

Wim had een der rieten stoelen van onder het dekkleed weggetrokken en hem naar de kast gesleept.

Voorzichtig was hij er op geklommen, en had daarna, zoo behoedzaam het zijne vingertjes toelieten, achtereenvolgens heel het Sint-Nicolaas costuum en dat van het zwarte knechtje van de koperen haakjes getild.

Zijne verbazing was grooter dan zijne teleurstelling, en als een echte jongen, begon Wim zich dadelijk in het gewaad van den grooten Heiligen te kleeden.

Het mombakkes hing ruim over zijn klein gezichtje.

De baard hing bijna tot aan zijne knieen en het roode bisschopsgewaad sleepte ver voor hem uit, zoodat hij zich ternauwernood kon bewegen, en het niet meer dan een paar passen waagde te loopen uit vrees van te struikelen.

Toen trok hij ruw het mombakkes, waarin hij het zoo benauwend warm kreeg dat hij dacht te stikken, en gooide het vol verontwaardiging op den grond.

Driftig stampte hij met zijne voeten op den grond en mompelde kwaad: ‘Nu heeft ze tòch gelijk gehad, die nare meid! Nu heeft ze tòch gelijk.’

Toen kwam de gedachte in hem op, dat hij dit morgen op school Lo moest vertellen. Wat zou Lo opkijken, en wat zou hij kwaad zijn.

Op eens denkend aan Sientjes triumph en aan zijne groote teleurstelling, barstte Wim in een hartstochtelijke huilbui uit. In het roode bisschopsgewaad gehuld, bleef hij gezeten in den groen-rieten stoel, altijd maar doorschreien, en vol wanhoop in het hart snikte hij: ‘Nu is er nièts meer, nièts meer. Géén Sint Nicolaas, géén eigen maatje, die hij meer kon gelooven, nièts meer, en Onze Lieve Heer zal nu ook wel niet bestaan.

Alles, àlles was toch maar gejokt en verzonnen! Alleen die nare Sientje had de waarheid gesproken, en dat was nog wel het ergste van alles.’

Boekbespreking toilet.

De kleeding der vrouw volgens Dr. Th.H. van der Velde te Haarlem (met 29 afbeeldingen) (uitgevers de Erven Bohn, Haarlem).

Zeer wijselijk en zeer verstandig wijst dr. van de Velde er op in een kort voorwoord, hoe het hem niet te doen is om ‘twistgeschrijf in een zaak, die zich daartoe zoo goed léént,’ maar om zijn arts-meening te zeggen, zooals hij die ten beste geeft aan de dames, die bij hem om raad komen. Dit lijkt mij een zuiver standpunt als arts. Schoonheid en gezondheid te vereenigen, that 's the question! Wie dat wil probeeren zonder de middelen en den smaak en de onafhankelijke positie zich naar eigen zin te kleeden, onbekommerd om mode of vrees voor uitgelachen worden, die vervalt in die steeds mislukkende pogingen om ‘reform’-dracht *en* mode te vereenigen, welke wij allen kennen. Maar 'n *arts* heeft daarmede, met modes, niets te maken, alleen te zeggen wat hem goed of nadeelig lijkt voor 'n vrouwenlichaam. Ik persoonlijk kan de medische beschouwingen van hem natuurlijk niet weerleggen of beoordeelen. Als hij b.v. zegt: ‘geen knellende banden of ceintuur’, lijkt mij dat héél juist. En toch, wees eens een half uur lang bezig in een wijde japon zonder éénigen steun, - dan voel *ik* me onplezierig, verlang naar 'n stevigheid om me heen. Dat zal wel liggen aan de gewoonte, 't gewend-zijn aan corset. Ik geloof het graag, constateer enkel.

‘Wáar een sleep stof kan opjagen hoort hij niet thuis.’ - Een sleep kan *overal* stof opjagen, óók in den salon, in gangen, wáár al niet, waar hij heden ten dage gedragen

wordt, en aan princess-robes en directoire-rokken onontbeerlijk is; vooral de eersten zijn zonder die toevoeging ondenkbaar. Dus - of 't een, of 't ander. Volgens dr. van de Velde moet dan *elke* japon zonder sleep wezen. Het kan misschien een uit gezondheids-oogpunt heel juist standpunt zijn. Maar.... mooi is m.i. anders. Ik vind een mooie lange vrouw in een sleepend gewaad ééns zoo bekoorlijk. Figuren XXV en XXVI geven afbeeldingen (de laatste mèt sleep, en dat is inconsequent) welke ik-voormij criant-leelijk vind.

Intusschen, ieder moet voor zich zelve weten wat zij voor hare gezondheid wil doen of laten, en of de ideeën van dr. van de Velde haar zoo verstandig voorkomen, dat ze 't er voor over heeft haar schoonheidsgevoel geweld aan te doen. *Dit* wil ik voor mij in elk geval zeggen: als ik moeder was, of het plan had te trouwen, en dus de mogelijkheid voorzag van kinderen te zullen krijgen, dan zou ik veel liever mijn figuur opofferen, en mijzelve leelijk maken in eigen oogen, dan mijn toekomstig kindje aan éénig gevaar van welken aard ook willen blootstellen. Maar - zelfs het zich leelijk maken vind ik voor getrouwde vrouwen niet zoo vanzelf sprekend, als ze maar *wijde*, losse liberty-tea-gowns kiezen. Ik vind het veel

smaakvoller je figuur daarin gehéél te verbergen, dan het te *ontsieren* met zulke reform-modellen als die welke óók dr. van de Velde aangeeft. Echter - dat is Geschmackssache. Wat ik maar zeggen wil, is, dat ik de questie voor 'n aanstaande moeder heel anders vind dan voor 'n niet-getrouwde vrouw. 'n Moeder kan niet *te* voorzichtig zijn. De vraag echter *blijft* stééds of werkelijk die *weinige* doktoren gelijk hebben, die 'n corset voor'n vrouwenlichaam nadeelig vinden. Ziende op al de eeuwen waarin ze nu al corsetten dragende zijn, en heel gezonde, mooie kinderen ter wereld brachten, wil *dat* er bij mij niet zoo dadelijk in.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

L.Z. - Ik heb Uw stukje, zoowel als Uw lateren brief van 7 Nov. j.l., ontvangen, verwijs U echter naar de elke week in dit blad opgenomen regels, wat betreft beantwoording van zulke manuscripten,

Anna te H. - Voor Uw twee kaarten veel dank. Ik gaf wat de eerste, zakelijke, aangaat, U aan den uitgever op voor het door U ontvangen honorarium; voor dat soort arbeid is dat de gewone prijs; Uw tweede kaart was mij recht welkom; dank ook voor Uw belangstelling voortdurend in de Dagboekbladen. Hartelijk gegroet en recht veel goeds zij U toegewenscht in deze dagen. -

Eunice. - Uw stukjes moet ik nog lezen Gij moet een beetje geduld hebben; er is zooveel copie. Waar zijt gij nu? Weer terug in A.? Heerlijk dat gij het daar zoo goed hadt. - Dat eene bewuste stukje was alleen geschikt voor ingezonden of gedachtenwisseling, ik nam het op in die rubriek.*)

*) Was reeds afgedrukt bij ontvangst van Uw kaart.

H.H.S. - Of ge dien brief, dien ik U moest doorzenden, hebt geaccepteerd? Bij gelegenheid hoor ik dat wel eens. Uw repliek indertijd plaatste ik onder gedachtenwisseling. Wat dat bewuste verhaal aangaat, lieve H.H.S., alléén als feuilleton kan ik 't op den omslag plaatsen. Ik heb U reeds gezegd, onlangs in een vorig antwoord, hoe ik op dat punt steeds veeleischender word; de zoo veranderde inhoud van de Lielie, geeft daartoe nu eenmaal alle aanleiding. Het kan wel zijn, dat er ook nu nog wel eens verhaaltjes in staan, in den inhoud-zelf, en niet als feuilleton, die naar Uwe meening vallen onder de rubriek tendenzachtig; maar dan is het al heel veel vroeger aangenomen werk, dat misschien wel al sinds jaren op plaatsing wacht. - Wat de hoofdartikelen aangaat, ja, ook daarin is een groote wijziging gekomen onder mijn redactie. Daarom moet ik ook dit laatste door U aangebodene artikel weer weigeren, want het is heusch niets voor déze Lelie-lezers. M.i. is hetgeen gij daarin zegt óók onwaar, want het is oppervlakkig-gedacht. Gij moet mij dat niet kwalijk nemen, ik houd niet van zulke phrasen-makerij, en de tegenwoordige lezers prefereeren 'n heel ander soort artikelen, over actueeler onderwerpen. -

Ik ben benieuwd wat er nog zal komen van Uw uitgave, als gij met die heeren, die ik U noemde, hebt geraadpleegd. - Wat het Engelsche huwelijk betreft, als die persoon het op die wijze gaat sluiten, zonder papieren, dan is het vermoedelijk niet elders geldig. Een advocaat raadplegen, schijnt mij inderdaad het veiligste. - Aan het einde van dezen Uwen laatsten brief, komt gij nog eens terug op de hoofdartikelen, om te vragen of *ik* er niet eens eenige wil schrijven. Wel, dat is heel goed mogelijk. Op dit oogenblik echter nemen de boekbesprekingen, de Dagboekbladen, de correspondenties van mijn hand, al zoo veel ruimte in beslag, dat ik 'n ander toch ook eens 'n beurt moet gunnen; hoe noodig dat is blijkt uit Uw eigen klacht over het al zóó lang in mijn bezit zijn Uwer vroeger aangeboden hoofdartikelen. Ik zal, daar die klacht gerecht is, trachten ze nu spoedig te plaatsen.

Uw brief, begeleidend Uw repliek aan Gonda, drukt den wensch uit te vernemen of ik niet óók iets voel voor *Uw* standpunt. Wel, natuurlijk doe ik dat. Mijn indruk is, dat gij beiden aan elkaar voorbijpraat. Gonda trekt met ernst en klem te velde tegen het man-wijf-maken van de jonge meisjes *zonder* noodzaak voor haar van geld verdienen-moeten, uit nadoenerij en pralerij dus, en vertelt eerlijk hare ondervindingen van hard-werkend meisje. Gij stelt daartegen over de gevaren van het zich lichamelijk verkoopen om maar getrouwd te zijn, en bezorgd, en vindt het veel nobeler dat niet te doen, en den eigen weg alleen te banen. Wie zal U *dat* tegenspreken.!? Maar wat heeft dat met Gonda's klachten temaken? Zij heeft het over de vrouw die *niet* behoeft te arbeiden, (dus ook niet behoeft te trouwen om geld), en die hare jeugd dan toch verknoeit, omdat ze studente- en ambtenares-spelen houdt voor zooveel interessanter dan gewoon-genieten en gewoon-huishoudster zijn.

Het slot van Uw overdenkingen, dat men bij werken buitenshuis per-se even goed vrouwelijk blijft als binnenshuis, beaam ik geenzins. De omstandigheden drijven ertoe het meisje, dat *in* de maatschappij zich heeft staande te houden neven den man, te noodzaken zich niet van hare plaats te laten jagen. Die noodzakelijke strijd om het bestaan, alleen-gevoerd, máákt hard, en *dwingt* tot zichzelf ompantseren met flinkheid en moed en kracht, tot het onderdrukken van vrouwelijke weekheid en overgevoeligheid. En nu spreek ik nog niet eens van het uiterlijk, van het zich haastig en praktisch kleeden, meegebracht door vroeg-opstaan, van niet-sierlijken gang, door haast, van duizenderlei kleinigheden waardoor de vrouw *vrouw* is, en die zij *moet* verliezen, of zij wil of niet, als zij neven den man arbeidt in zijn beroep. - Ik voor mij, die zelve óók 'n hardwerkende vrouw ben, geloof dat het beter en verstandiger

is zulke feiten onder de oogen te zien en te erkennen, dan ze te willen wegredeneeren. - Juist dáárdoor maakt men teleurgestelden; die het moois van alles te gelijk zullen kunnen geloofden, en dan bedrogen uitkomen. Overigens, gelijk reeds opgemerkt, m.i. hebt gij een geheel ander standpunt ingenomen dan Gonda; van het Uwe hebt gij in menig opzicht gelijk, evenals zij dat heeft van het hare.

M.F. te Soerabaja. - Lieve mevrouw, 't speet mij uit Uw zoo vriendelijk schrijven te lezen dat U zoo ziek zijt geweest. Uw waardeerende woorden, naar aanleiding van mijn toilet-rhumatiek-artikel, ('t geen zooals U zult hebben gezien heel wat pennen in beweging bracht), deden mij veel genoegen. En, dat de Lelie U gedurende Uw ongesteldheid een aangenaam gezelschap is geweest, was mij een even welkome tijding, als Uw verzekering, dat mijn

arbeid bij U in Ned-Indië zooveel instemming vindt. Ik heb altijd 't gevoel dat Indische menschen zooveel ruimer denken dikwijls, zooveel meer hebben leeren begrijpen van 't leven, dan de volbloed-hollanders menigmaal, die maar zitten jaar in en jaar uit aan het hoekje van den haard, en bang zijn zelfs voor 't kleinste Rijn-reisje, omdat het de enge grenzen van 't eigen vaderland overschrijdt. Ja heusch, dat is geen overdrijving. Ik ken verscheidene zulke vaderlanders, uit den 'beschaafden' stand, voor wien het denkbeeld 'n andere taal te moeten spreken dan de eigene, 'n andere gewoonte te moeten accepteeren dan die van hun dagelijksch sleurleven, te moeten eten op 'n ander uur dan 'bij ons', voldoende is om zich met hand en tand te weren tegen 'n andere zomervacantie dan op het een of ander afgelegen vaderlandsch dorpje waar ze voor véél geld het uiterst primitief hebben, maar daarvoor het onuitsprekelijk genoegen smaken aan te zitten aan een disch met eigen landgenooten en te leuteren in de eigen sprake en te eten het eigen hollandsche eten, enz. enz. Hoe willen zulke menschen nu een anderen kijk op het leven hebben dan een jammerlijk-enge, en onnoozele! -

Wat U over 't corset schrijft neem ik hier over ten behoeve van mej. Pelsma:

Ik wilde dat deze dame eens hier kon zien hoeveel leelijke ingedeukte schouders er ontstaan, door het dragen van de zoogenaamde Indische koetang, een onderlijf, dat vrijwel het grondmodel vormt van alle reformlijfjes. Ik heb die dingen veelal aangepast, en drukken ze allijd heftig op de schouders. Onderlijfjes met mouwtjes vind ik bovendien afschuwelijk. En al dat dwaze gevecht tegen wespentailles; zeer terecht merkt U op dat dit in het geheel geen mode is, en een werkelijke élegante vrouw zich ook niet toetakelt. Het eenige waarmede ik het eens ben is, de macht van uw pen, maar ben tevens égoïst genoeg, om mij te verheugen, dat U niet op de zijde der reformdraagters zijt. Ik ben zoo vol hoop dat uw geschrijf af en toe over dit onderwerp veel zal mogen bijdragen om de vrouwen wat meer zorg voor hun toilet te doen krijgen.

Het is heel vriendelijk van U zooveel aan de macht van mijn pen te hechten. Ik mag het in zake die reform van harte lijden. Iets zóó vogelverschrikker-achtigs als die kunstdoenerige reform-japonnen heb ik zelden gezien. En het was toch àl te brutaal van hen, dat te willen doen doorgaan ook nog voor 'goeden smaak' en 'kunstzin'.

Met heel veel belangstelling las ik wat U zegt over de vrije-liefde-questie in Indië. Ik ben daar maar kort geweest, en ik heb in dien tijd juist op dat punt heel veel merkwaardigs opgemerkt in zake schijn en wezen dienaangaande. Zoo herinner ik mij b v. in dat zelfde hotel, waar U-ook immers hebt gelogeerd, een naar Europa vertrekkenden meneer, een hoog ambtenaar, die een pavilloen bewoonde met zijn reeds vrij groote, wettig-erkende kinderen, en hunne moederhuishoudster. Die vrouw zat den ganschen dag in haar sarong en kabaai buiten; ten aanschouwe van iedereen, heel gezellig samen met haar zoowat zestienjarig dochtertje. Iedereen wist ook, dat zij de mama was van deze en van nog een paar jongens. Maar aan de rijsttafel, en 's avonds bij het diner, ging papa alleen met de kinderen aan tafel. Men zei ons dat het tegen alle etiquette streed, dat hij zijn 'huishoudster' zoude medenemen! Wat een voorbeeld voor zulke kinderen; welk een onverdiende minachting wordt daarmee hun aangeleerd voor de arme moeder! Toch begrijp ik volkomen dat een haar-mede-nemen gelijk zou staan met een openlijk het huwelijk afschaffen, en de vrije-liefde erkennen als 'de' regel. - Met een hoog-voelende sympathieke dame, die

ik op Batavia leerde kennen, praatte ik ook wel eens over die questies, en zij-ook trof me steeds door de mengeling van heel-groote vrijgevigheid ter eene zijde en heel-strenge etiquette anderzinds, welke zij op dit huishoudster-punt aan den dag legde.

Uw heerlijke woorden over honden neem ik letterlijk over, omdat U 'n *moeder* zijt, want het is zoo gemakkelijk voor hen, die niet van dieren houden, te verklaren dat *ik* ze in een te ideaal licht zie, omdat *ik* geen kinderen heb. Een hond is 'n héél ander iets, dan 'n kind! Een hond is je *vriend...*, en een kind tegelijk in sommige opzichten. Maar hij doet je nooit verdriet aan:

Ook wat U in de laatste, door ons hier ontvangen Lelie schrijft over honden is heel waar.

Een lieve hond is een vriend.

Ik zelf sta op het standpunt, dat de meeste menschen mij onverschillig zijn, en nooit zal ik zelfs een kind aanhalen. Toch houd ik van kinderen. Maar onze honden haal ik wel aan, en mijn dochtertje evenzoo. Wij zouden zonder onze honden niet gelukkig zijn.

Ik dank U hartelijk, in naam van de honden, voor dat getuigenis. - En voor wat U dan laat volgen vooral; mijn eigen ondervinding van woord tot woord;

Ik vind het een gerust prettig gevoel ze thuis bij mij te hebben, met ze te praten, met ze uit te gaan. Ze hebben me nog nooit bedrogen, zijn me nooit ontrouw geweest, hun goede eigenschappen zijn geen aangeleerde conventie, maar echt en waar. Maar bij ons zijn de honden huisgenoten. Ze hebben hun eigen badkuip en baden wij ze zelf. Dat mag geen bediende doen. Ze zouden het ook niet toestaan. Ze worden ook als vriend behandeld en niet als een redeloos dier, want dat zijn ze niet. Ik geloof al had ik 6 of meer kinderen, ik toch honden zou willen hebben en evenveel van ze houden. Mijn dochtertje is in dat opzicht net als ik, en even bevriend en innig met ons tweetal als ik. Ook hier steekt men daar af en toe den gek mee. Laat ze maar praten.

Ik hoop dat U het goedkeurt, dat ik Uwe woorden zoo letterlijk overneem. ik doe dat omdat ik overtuigd ben dat zoovelen zich *schamen* 'n hond of poes lief te hebben, *omdat* ze niet-getrouwd zijn, en dan denken: Nu word ik uitgelachen en ‘gekkelijk’ gevonden. Voor dezulken is het zoo heel-noodig te zien, dat óók *moeders* de liefde, de trouw; de toewijding van een hond waardeeren en erkennen. Zooals U schrijft, al hadt U zes kinderen in plaats van eene, dan zoudt U er nog net zoo over denken. Mijne moeder was zóó dol op onze honden, dat ze hun meer veroorloofde in zake slordigheden, en op mooie tapijten morsen, enz. enz. dan aan ons, hare kinderen. Het is zoo jammer, en voor de eenzamen-zelf, en voor de honden, indien zulke *kleinzielige* redenen hen van elkaar scheiden. Daarom neem ik Uw woorden, terwille van zulke voor uitlachen bange juffers, over. -

Het door die dame toegezonden schetsje neem ik als feuilleton. De stijl is te droog, te dor, om van een *novelle* te kunnen spreken. Feuilletons óók worden gehonoreerd. - De ervaring die er uit spreekt is beter dan de uitwerking. Ten slotte lieve mevrouw herhaal ik U mijn oprechten dank voor Uw woorden, omtrent de belangstelling die de Lelie tegenwoordig in Indië wekt door de aangeroerde onderwerpen. Het is zoo prettig te hooren dat een ingeslagen weg - waarop ik óók met veel moeilijkheden soms heb te kampen - wordt gewaardeerd. Dat geeft lust en moed tot volhouden. Uw brief deed me heel, heel veel plezier. Uw toon is zoo prettig-oprecht, zoo van mensch tot mensch. En nu ik Uw photo heb zie ik U zoo vóór me.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

9 December 1908.
22ste Jaargang.
No. 24.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot 20 Dec: e.k. bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel
Fransche Kinderprofieltjes.

Met recht wordt onze 20ste eeuw, ‘de eeuw van het kind’ genoemd; in alle landen staan mannen en vrouwen op, die hun beste krachten besteden aan de psychische en physieke ontwikkeling van het kind.

En driewerf gelukkig! Immers eens zullen die kleine wezentjes, aan wie nu zooveel zorgen ten beste wordt gegeven, een nieuwe maatschappij vormen, en waar zooveel liefde en zooveel tact besteed worden tot vorming der kinderzieltjes, kan het niet uitblijven, of die maatschappij zal, zoo al niet een modeldan toch een verbeterde maatschappij worden.

Het is bewonderenswaardig, hòeveel hier in Frankrijk voor het kind gedaan wordt. Het Frankrijk, dat wij, koelere menschen van de lage landen, zoo graag ‘wuft’ noemen.

Zeker, wat bij de volwassenen ‘coquetterie’ genoemd wordt, vindt men hier ook terug in de kinderkleeding. Het is een zeer natuurlijk verschijnsel, dat de eigenschappen der ouders teruggevonden worden bij de kinderen. Doch

is die ‘coquetterie’ een euvel, wanneer onder het smaakvolle kleedje een liefderijk hart klopt?

Die handjes, oogenschijnlijk verwend, zijn ze niet vaardig in het hanteeren van naald; zorgen die niet, dat Geneviève en René heele kleêrtjes en schoone truitjes hebben?

Mijn liefste plekje hier is: ‘le jardin du Luxembourg’. Hier spelen honderden en honderden kinderen, onder toezicht van mamazelf of de vrouwen.

Kinderen van alle standen. Mevrouw huurt een stoel voor twee stuivers en zet dien neêr waar 't haar het prettigst lijkt; de juffrouw ontvouwt haar eigen meêgebracht klapstoeltje

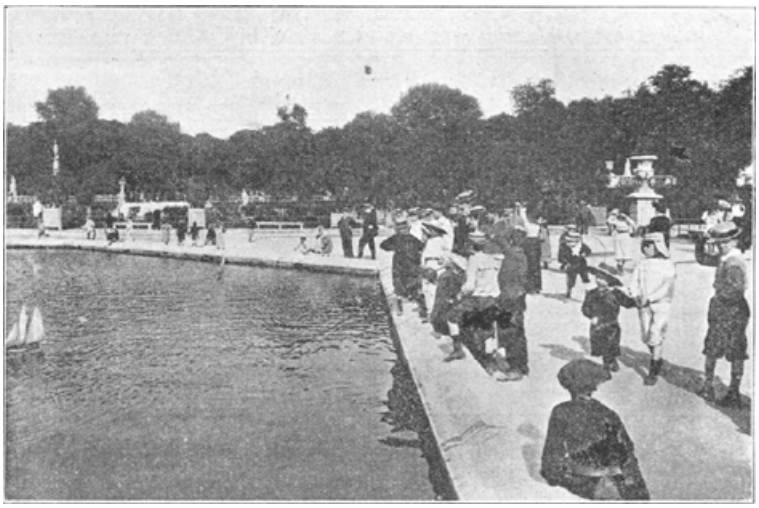

Paríjs De tuin du Luxembourg, de vijver.

of neemt een zitje op een der banken. De kinders spelen vrij uit, er is geen gevaar voor fietsen of rijtuigen, die zijn hier verboden. De groote poppenkast (guignol) is voor allen te zien. Betalen de kleuters een stuiver, dan komen ze binnen het touw, dat eenige vierkante meters heeft afgezet, en zonder den stuiver, welnu, dan blijven zij erachter en 't kleine bleekneusje ziet tòch de dwaze sprongen en hoort tòch de harp van den ouden man, die het orkest uit maakt.

Er is hier liefde voor het kìnd. Dat spreekt uit alles. Dat spreekt onder meer uit de zonnige, lachwekkende teekeningen van Benjamin Ralier.

Och! Och! wat teekent hij dien huilenden krokodil kluchtig, en zeg, gij volwassene, lacht gij zelf niet, wanneer gij die lachende taxhonden, die schaterende eenden ziet?

Zeggen niet alle teekeningen van Geo, zooals hij zich onderteekent - Geoffroy is zijn werkelijke naam -: ik heb het kind lief? Hij teekent de kleinen met de hand van een kunstenaar, en hij, bezielt ze, door zijn groote liefde.

Een poezelig opgeheven wijsvingertje... o, dat vingertje dat moet hij vaak geliefkoosd hebben; de gevoeligheid waarmeê hij het teekent zegt het ons.

‘En quarantaine’ - dat schooiertje dat buiten de school gezet is, wat prachtig geeft hij in dat gezicht, woede en beschaamdheid weêr!

En dan ‘La tentation’! Het zijn drie kleuters voor een winkelraam, profieltjes, maar die een totaalindruk weêrgeven als wanneer het kind met schitterende kijkers bewondert en zachtjes zegt: ‘O...’. en 't wenscht, dat hij het voorwerp van zijn bewondering had.

‘De Figaro illustré’ wijdde een geheel nummer aan: ‘Les enfants’ de Geoffroy.

O, 't zijn allen snoesjes; kinderen om te knuffelen, om in je armen te nemen en er meê te spelen den lieven langen dag. Je zou den pruilenden ‘Futur Savant’ zijn

traantjes willen wegzoenen en met hem stoeien totdat hij al zijn kinderleed vergeten is.

Is het niet grappig, dat de meeste kunstenaars die het kind op doek vereeuwigden, mannen zijn?

Een enkele vrouw, Marie Bashkirtseff b.v. teekende kinderen, zooals zij andere voorwerpen die haar gevoel voor lijn en kleur iets zegden, zou geteekend hebben.

'Les Annales politiques et litteraires', een tijdschrift, dat ook

JEAN GEOFFROY. De dag van bezoek aan het ziekenhuis.

een nummer speciaal aan het kind wijdde, geeft behalve de afbeeldingen van beroemde tijdgenooten in hun kinderjaren, ook reproductie's van schilderijen het kind betreffende.

Van de tachtig reproductie's zijn er acht van de hand van vrouwelijke kunstenaars.

Och! wij vrouwen, wij teekenen wel bloemen, en poesen die op schapen gelijken!

* * *

De eer van groote kinderopvoeders te zijn komt zeker aan mannen toe.

Een Pestalozzi, een Fröbel, hebben daar recht op. In de beeldende kunsten mogen het ook mannen zijn, die het treffendst kinderlief en -leed hebben weêrgegeven, op letterkundig gebied hier in Frankrijk, werken de vrouwen met evenveel liefde als hun mannelijke collega's. En in het proza met evenveel talent.

Ik noem slechts: 'L'écolier' door m^{me} Guizot, bekroond door de Académie Française, de opvoedende werkjes van m^{me} de Pressensé.

En een der laatste boeken niet te vergeten ‘Pour charmer nos petits’, bewerkt door m^{lle} Capus.

Dit vooral is een zeer merkwaardig boek; het zijn n.l. de fabels van Lafontaine, in proza verteld.

Doch dit is niet alles; na iedere fabel komt een soortgelijk verhaaltje, met dit verschil echter, dat de wezens die Lafontaine beschrijft, dieren zijn, en m^{lle} Capus, ze voor levende, sprekende kindertjes ruilt.

‘Men moet erkennen’ schrijft de bekende tooneelschrijver Alfred Capus in de voorrede van dit boek, ‘dat voor jongere kinderen, wier geest eenvoudig is en die nog niet de uitvluchtjes en de bedriegerijen van het leven kennen, eenige dier fabels een zekere verwarring kunnen bezorgen. De schrijfster van “Pour charmer nos petits” heeft dan ook een keuze gedaan, en die keuze is verre van verkeerd. Zij heeft begrepen, dat er verschil moet zijn tusschen de beesten, de spillen dezer kleine drama's, en de kinderen dezer gelijksoortige verhalen. Ik bewonder er de oorspronkelijkheid van. De beesten doen goed of kwaad, doch hebben geen hoop of spijt; de kinderen daarentegen voelen in beide gevallen de gevolgen hunner daden: zij hebben hun geweten.’

En hij besluit zijn voorwoord als volgt:

‘En om de waarheid te zeggen, ik heb buitengewoon veel pleizier gehad toen ik dit deeltje las, en ik wensch aan moeders en leeraressen dat zij dezelfde gewaarwording zullen ondervinden n.l. deze, dat zij gedurende de lezing haar ziel verjongd voelen, een beetje gelijk aan die der kleinen uit de kleine scholen.

* * *

Laat mij ten slotte een gedicht aanhalen van m^{me} Gustave Mesureur, waaruit zonneklaar blijkt, dat de Fransche vrouw - dat die schrijfster geen uitzondering is, word ik dagelijksch gewaar -, wel verre van ‘wuft’ en ‘lichtzinnig’ te zijn, gelijk de buitenstanders haar gewoonlijk trachten te kenschetsen, integendeel, althans ten opzichte van heur kinderen, met de jeugdige wezentjes hartelijk en blijmoedig meêleeft.

Les miens.

Mes enfants pour jouer ensemble
Ont mille jeux étourdissants,
Ils gambadent, le parquet tremble,
L'air est plein de leur cris perçants.

Les voici qui livrent bataille
Au mur, l'ennemi supposé;
Les joujoux servent de mitraille,
Et plus d'un retombe brisé.

Je redoute que leurs vacarmes
Ne s'interrompent brusquement
Par un chaud déluge de larmes,
Ou des discordes d'un moment.

Quand ils sont calmes, chose rare,
Je flaire quelque guet-apens:
C'est qu'ne farce se prépare,
Dans le silence, à mes dépens.

Mais je n'en suis pas la maîtresse,
Ils sont trop tendres, trop malins,
Et j'aime comme une caresse
Leurs airs suppliants et câlins.

Je deviens, alors leur compagne,
Ma présence excite leurs jeux,
Leur bruyante gaîté me gagne,
Je chante et je danse avec eux.

Et je les appelle des anges,
Et la voisine des bandits.
O goûts différemment étranges!
Son enfer est mon paradis.

Schuilt daarin niet meer *èchte* poëzie dan in de gedichten van de meeste onzer dichteressen, die gestadig heur eigen zieltje teleurstellinkjes, wanhoopjes en wat dies meer zij plegen te berijmelen?

MIES KIEVITS.

Dagboekbladen en Herinneringen.

door Anna de Savornin Lohman.
***(Vervolg van No. 22.)* XII.**

Nog op een ander punt was ik volkomen onwetend-onnoozel toen ik in Suriname kwam; en misschien droeg hetgeen ik daar in dit opzicht léérde kennen van het menschzijn er véél toe bij, mij juist toen zoo dikwijls onvriendelijk en onbeleefd te maken tegen hen aan wien ik mijn nieuwe levenskennis dankte - en die me daardoor dégouteerden -

Ik bedoel dat ik tot hiertoe had geleefd in de Tauchnitz-editie-voorstelling van jonge meisjes-romans, alsof eigenlijk alle mannen heel kuisch en rein leven, en slechts hier en daar 'n leelijke, gemeene, vuile uitzondering

BASHKIRTSEFF. De bijeenkomst.

is, dien men dan ook met den vinger nawijst om zijn algemeen bekend ‘slecht gedrag.’ Maar, 't omgekeerde, dat integendeel zoo goed als *elke* man 'n jongelui-leven achter zich heeft, dat bijna iedereen met wien je praat en verkeert ‘wat op z'n kerfstok heeft’, en dat óók getrouwde mannen (en die heel fatsoenlijk desniettemin blijven in de oogen van ‘men’) daarmede voortgaan dikwijls; enz, enz., dat alles had ik nooit vermoed, ik mag er

bij zeggen me er ook nooit in verdiept. Want onze schoolgesprekken, n'en déplaise de hedendaagsche reinheidsdames, die beweren willen dat elke meisjes-school eigenlijk 'n pesthol is, waarvan 'n hoogst vieze atmospheer uitgaat door de onderlinge ‘onthullingen, zij liepen nooit of te nimmer over zulke onderwerpen. Ik heb wel eens verteld dat mijn grootste jeugdvriendin een ruim twee jaren ouder, in zulke dingen veel ontwikkelder meisje was dan ik-zelve, veel gefêteerd door jongens, en die dus meer ‘wist’ misschien dan ik. Wel, ik herinner me nog zeer goed hoe ze me eens, - *zij* zal toen vijftien à zestien zijn geweest, - toevertrouwde, hoe ze heel in stilte zich uit de leesbibliotheek *Nana* had gehaald, omdat ze 't wou lezen tengevolge der gesprekken van volwassenen in hare tegenwoordigheid, en hoe het dan ook vreeselijk, vreeselijk slecht was, want, verbeeldt je, die Nana kleedde zich zoo maar heelemaal uit voor heeren. - Dat was alles, blijkbaar *alles,* wat ze eruit had begrepen, want ze heeft over 't onderwerp niets anders gezegd, en was blijkbaar ook volstrekt niet belust op méèr van dergelijke lectuur, zoodat zij ook geen oogenblik in mij de begeerte opwekte het bewuste boek óók te gaan lezen. Juist dáárom beweer ik dat een normaal aangelegd meisje volstrekt *niet* houdt van zulke gesprekken, en ook, als ze - zooals in dit geval - in beroering komt met zulke onderwerpen of boeken niet eens het rechte ervan begrijpt, noch *zoekt* te begrijpen.

Juist dat *zoeken*, dat willen weten 't naadje van de kous, *dat* begint eerst, wanneer men haar kittelt, aldoor kittelt met reinheidslectuur en onthullingen op zedelijk gebied en waarschuwingen - en wat dies meer zij. -

Zoo ben ik dus groot geworden - heel naief onschuldig. In mijn omgeving, o ja, daar hoorde ik hier en daar spreken van 'n heel-ongelukkig huwelijk, waarin de man zijn vrouw door zijn veelbesproken onzedelijk leven ongelukkig maakte, van 'n jongmensch, die er aan de academie van ‘dóórging’, - maar, gelijk gezegd, dat waren de uitzonderingen, die, van wier ‘slechtheid’ iedereen *wist.* - En in mijn onnoozelheid geloofde ik dat de rest, de gewone soort mannen, heel kuisch leefden, dat ze in 't huwelijk traden heel onbesmet. - -

Ik had, toen ons vertrek naar Suriname vaststond, en ik er daardoor meer van hoorde en las, een doodelijken angst opgevat [voor] de daar zoo veelvuldig onder de bevolking heerschende melaatschheid, en eens, mij daarover uitende in gezelschap, ontviel een der manlijke aanwezigen het antwoord:

‘Lieve kind, er zijn nog véél gevaarlijker ziekten en vreeselijkheden, die je hier dagelijks in 't geheim omringen; - melaatschheid is het ergste niet, omdat je er van wéét ten minste.’ -

Ik begreep hem *toen* niet, - om mijn onschuld. - -

Maar in onze koloniën moet je komen om wijs te worden, ineens ruw-weg wijs.

Heb ik het niet reeds vroeger verteld hier, in een correspondentie, hoe ik verbaasd opkeek, toen mij een der intimi van die dagen, een jong getrouwd-vrouwtje, verzekerde van een der jongelui: ‘O *die* leeft heel fatsoenlijk, met 'n vaste huishoudster.’ -

‘Met 'n huishoudster?’ - vroeg ik onnoozel. ‘Hé, dat heb ik nooit geweten. Wat doet zoo'n jonge man nu met 'n huishoudster?’

O dat lachen! Dat onmeedoogenlooze lachen! Zij, die in een heel andere omgeving was grootgeworden dan ik, zij, die in haar getrouwde vrouw leven allang daar in Suriname de noodige ervaringen had opgedaan, zij wist niet hoeveel pijn het doet dat éérste scheuren van de gordijn, dat eerste begrijpen, dat de mannen, die je hebt

vertrouwd, geloofd, aangezien voor oprecht en waar, achter je rug om 'n heel ander leven leiden dan dat bij de fatsoenlijke families, waar ze over dag aan huis komen; een leven waarvan die families heel goed weten, maar doen of ze niet weten; - hun eigen apart *man*-leven. -

Toen ze me had uitgelegd wat een ‘huishoudster’ is in die speciale beteekenis, en dat niemand ter wereld dáár iets in vindt, en dat de meeste jongelui nog heel anders leven, en dat het bespottelijk zou zijn als ik me dat zou willen aantrekken, dat die bewuste meneer dat zelfde deed wat ‘iedereen’ doet, o ja, toen was ik een heele boel wijzer. - Toen begreep ik, toen leerde ik zien; begrijpen waarom deze zee-officier een woning aan den wal had, waarin hij meer leefde dan aan boord, zien de beteekenis der spottende blikken, waarmee de dagelijksche wandelingen werden gadeslagen van gene, met zeker knap vrouwtje, wier speciale beteekenis in 't garnizoensleven iedereen u wist te verklaren. -

Want, men versta me wel, ik heb m'n hierbedoelde kennis te danken aan volbloed-Europeanen. Niemand zie hierin een klad, dien ik zou willen werpen op Indische

of Surinaamsche menschen, op kleurlingen, of inboorlingen. Menschen zijn menschen in dit opzicht. Overal dezelfde, of ze bruin, zwart, of heel licht-tintig, of blank, of geel zijn. Daarom zal er óók in de Surinaamsche wereld-zelve wel veel van dien aard zijn voorgevallen; alleen, *ik* stond te veel daarbuiten om van *die* on-dits en *die* geschiedenissen te weten; en daarom zij het hier met nadruk gezegd, dat het de levenswijze van de volbloed-Europeanen was, die mij liet zien de *werkelijkheid* der dingen in dit opzicht.

En dat niemand daar iets in vond! Dat je die heeren, die deftige, geridderorderde, hooge betrekkingen bekleedende heeren, die 'n vrouw en kinderen soms in Holland hadden, terwijl ze hier openlijk leefden met die of die, heel beleefd de hand moest reiken, met hen moest praten, extra-beleefd moest zijn zelfs, *omdat* ze dien of dien rang innamen in de maatschappij.! Dat je die jongelui, waaronder er waren, geëngageerd ondertusschen ìn Holland, die 'n huishoudster hadden, of nog heel wat anders uitvoerden dan dat, moest aanzien beleefd, als of je de dupe waart van hun ‘fatsoenlijkheid’ in het dagelijksch leven! -

In Indië gebeurt op de straat, de heele levenswijze brengt dat mee, wat bij ons stiekemptjes en veiligjes achter de schermen geschìedt. Dat zag ik toen, in mijn eerste verbazing, dat ‘de’ mannen en ‘het’ leven zoo zijn, niet in. Ik schreef het toe aan de omstandigheden, aan de tropen, wat ik nu allang weet dat overal 't zelfde is, alleen verbloemder en verfijnder - en dáárom misschien nog veel dégoutanter. - Dat maakte me onbillijk, partijdig, kribbig zelfs, tegen de oorzaken van m'n ontgoocheling, tegen hen, die ik absoluut en meedoogenloos veroordeelde en slecht vond en vies - zonder te begrijpen nog de algemeenheid van die dingen, en het nu eenmaal zoo zijn ervan. - Ik weet nog den blik, die een van die heeren, van wien ik juist pas alles, alles wist, z'n gepleisterd-graf-farizeisme van héél correct-jong-mensch naar buiten, en z'n aan den wal leventje ‘intiem’, wierp in mijn wat aan den hals geopende japon, bij een van onze eerste recepties. - Het was de kennersblik die betast, die keurt de waar; misschien had ik 't vroeger niet zoo gevoeld 't stekende van dien zinnelijken-onderzoek-blik. Maar nu *wist* ik. En ik had hem kunnen sláán, schoppen! 't Gevolg was mijnerzijds 'n voor hem-zelf volslagen onverklaarbare vijandschap, 'n onbeleefdheid, 'n willekeurig hem links laten liggen, waarover ik wéét dat hij zich ergerde, zich aan anderen beklaagde, totdat hij het toeschreef aan de onzinnigste, meest ver-afliggende redenen, in zijn tevergeefs zoeken, en daardoor op zijn beurt werd 'n genieperige knoeier tegen mijn vader, een die hem, daarvan ben ik overtuigd, veel kwaad heeft gedaan. Want zoo gaat het. Dat ik, als gewoon jong meisje, Anna Lohman, 'n air van hooghartig niet van hem willen weten aannam, dat zou hem, ware ik *dat* maar alléén geweest, geen lor hebben kunnen schelen. Maar ik was ‘de’ freule, de Gouverneurs-dochter. Daardoor te worden genegeerd, achteruitgezet voortdurend bij anderen, in zijn oog veel minder tot omgang met mij in aanmerking komende heeren dan hij: correct, gedistingueerd jongmensch, dat was 'n beleediging, die hem zijn komen op 't Gouvernement - waar hij toch niet gehéél kon wegblijven om zijn positie - vergalde, en die hij daarom eindigde met te wreken, op de gewone kleinzielige menschenmanier, door 't uitstrooien van laster - in den Haag - waar 't te pas kwam, laster over mijns vaders bestuur, etc., halve woorden, verkeerde voorstellingen van zaken, wat men maar wil, als men 'n hekel heeft aan iemand, en hem daarom 'n hak wil zetten. -

- - Nu, van achteren af, neem ik hem dien hekel niet eens zoo heel kwalijk. Hij kon niet weten, juist *omdat* hij was als 'n ander, volstrekt geen extra gemeene lichtmis, maar wat de wereld, óók de Haagsche wereld, vindt 'n heel fatsoenlijk, heel welopgevoed jong man, iemand aan wien alle christelijke families met plezier hunne dochters uithuwen, (ik heb heusch in de meest ‘christelijke’ kringen wel heel andere schoonzoons nog zien slikken, zelfs met 'n openlijk berucht verleden), hoe ik in zijn ‘intiem’ gedrag, in zijn wellustige blikken, iets zóó stuitends had gevonden in mijn jongheid, dat ik hem alleen om *die* reden zóó beleedigend behandelde. Ik begrijp nu volkomen, dat hij dit alles niet kon weten, in de verste verte niet vermoedde, en daarom zocht naar dwaze, onbillijke ver-af oorzaken, welke hem op zijn beurt ontstemden en verbitterden. -

Deze geschiedenis is er eene uit soortgelijke van die dagen. Parimaribo is maar 'n och zoo klein plaatsje, elke liaison, elke on-dit, elk zelfs in het lang verleden voorgevallen piquant historietje, wordt er bebabbeld, ontvezeld, uitgeplukt, niet zonder bijbedoeling, en óók overgebracht ter hoogste plaatse, ten

Gouvernementshuize - óók met bedoelingen natuurlijk. - Gevolg: dat ik hoe langer hoe meer generaliseerde in mijn desillusie, hoe langer hoe meer met onwil mij afwendde van dames, van wie ‘men’ mij wist te vertellen, dat ze toen en toen met dien besproken waren, van heeren, die diezelfde dames 't hof maakten, terwijl ze wisten dat hun eigen vrouw met leede oogen daarvan getuige was, van jongelui, die 'n groot woord hadden over ‘Surinaamsche kleurlingen’, maar diezelfde Surinaamsche kleurlingen daarentegen goed genoeg vonden om er alles van aan te nemen wat ze maar schenken wilden, óók 't *aller-intiemste.* - -

Ik was toen moederloos - ik geloof trouwens toch niet, dat ik met mijne moeder over die dingen had kunnen spreken; ook tusschen háár en mij bestond de ouderwetsche verhouding van zoo iets nooit aanroeren, - mijn vader had ik 't misschien durven zeggen, als ik mij toen zelve beter had begrepen, maar hij was juist toen heel weinig voor mij, omdat zijn werk, zijn moeilijkheden met de Koloniale Staten, hem steeds meer absorbeerden. - Zoo werd mij op dat oogenblik, in mijn eersten overstelpenden weerzin, de kolonie Suriname, de Paramaribosche samenleving, tot zondenbok, waar ik later leerde inzien, hoe den Haag, en zelfs de zóógenaamd *christelijke* kringen van den Haag, in al deze opzichten geen zier beter of anders zijn, omdat het overal hetzelfde is, de gansche wereld door, in het huichelachtigvrome Engeland, in het openlijk zeden-verdorven Parijs - en in de wildernissen van de natuur-wouden - overal waar menschen zijn; - 'n man begeert 'n vrouw, en 'n vrouw 'n man, en, achter vernisjes van fatsoen en beschaving en wet en kerk verbergen ze hun onvervulde begeerten - - - en stillen die dan in de binnenkamer, stiekum. - Dat laatste doen ze in de natuurwouden niet. Dáárom heeten ze dan ook, in de huichelarij van de beschaving: fatsoenlijk, - en in de natuurwouden, als wilden, - immoreel!

(Wordt vervolgd).

Gedachtenwisseling.

Antisemitisme.

Den Heer L. HERTZBERGER, *Sneek.*

Uw dupliek in dit blad van den 28sten October l.l. heeft mij op hoogst eigenaardige wijze verrast.

Hemel, wat zijt gij lang van stof!

Als gij zoudt schrijven: ‘Alle menschen, die het niet met mij eens zijn, zijn jodenhaters. Jan is het niet met mij eens en dus een jodenhater’, en ik toonde u aan, dat Jan volstrekt geen jodenhater is - dan zoudt gij nog met opgestreken knevels opkomen en mij toebulderen: ‘Lieve vriend, ge hebt niet kunnen tegenspreken, dat àlle menschen, die met mij van meening verschillen, jodenhaters zijn. Ik heb dus volkomen gelijk. Ga heen en erken, dat gij u te schamen hebt.’

Dàt, dat lang-van-stof zijn, is een *ras* eigenschap. Evengoed als ieder ander is het u bekend, dat het minder gemakkelijk is, den woordenstroom van een Israëlietischen dan van elken anderen koopman te stuiten. De breedsprakigheid van Joodsche zaakbepleisters is mede van algemeene bekendheid. Mag ik u voorts een grafschrift van den schoolmeester op een zeker kerkhof in herinnering brengen? Wijders staat

er mij zooiets voor den geest als een zitting van een Zionistisch congres, die uitgesteld moest worden, omdat op den bewusten dag de spraakorganen der verschillende sprekers zóó overmatig werkten, dat geen hunner zijn beurt kon afwachten en zij allen tegelijkertijd de sluizen hunner welbespraaktheid wijd openzetten.

Met het bovenstaande wilde ik u slechts aanduiden, dat er - wat gij schijnt te ontkennen - raseigenschappen *bestaan.* Kenschetst men den Hollander niet als flegmatiek, den Franschman als luchthartig, den Italiaan als hartstochtelijk, den Spanjaard als trotsch, den Arabier als fanatiek, den Javaan als langzaam, enz. enz.? Welnu, zoo heeft de Jood óók zijn raseigenschappen. En het geval wil, dat deze eigenschappen vélen anderen rassen antipathiek zijn. Ziedaar de grondslag van het antisemitisme. Sapristi! àlles heeft toch zijn oorzaak, niet? De antisemieten over de gansche wereld hebben toch niet op een goeden ‘d'un commun accord’ besloten, *denkbeeldige* grieven en een oorzaaklooze antipathie te scheppen?

Het is merkwaardig, zooals gij oorzaken en, in den uitgebreiden zin van het woord, natuurwetten ‘mir nichts dir nichts’ uit den weg ruimt. Zoo schreeft ge onder meer: ‘Of er wel of niet polynesisch bloed in uw aderen vloeit, of gij wel of niet geloovig Christen zijt, heeft hiermede niets te maken.’ Hoe komt het dan in 's hemels naam, dat de Franschman meer dan de Patagoniër het land heeft aan den Duitscher; dat de Griek den Turk vijandiger gezind is dan den IJslander; dat de Javaan den Hollander meer haat dan den Eskimo; dat de Vlaming meer gebeten is op den Waal dan op den Australiër; dat de Arabier zich vrediger gevoelt met den Turk dan met elke andere Europeesche natie; enz. enz.? Gij zijt naar mijn weten de eerste, de unieke man ter wereld, die de invloeden van geboorte, nationaliteit, opvoeding, geloof en milieu ontkent!

Nog iets anders heeft mij in uw dupliek sterk getroffen.

Mijn vorig artikel schreef ik met de uiterste zachtheid. Het was een kiesch onderwerp en ik wenschte alle dingen te vermijden, die uw rasgevoel onnoodig zouden kunnen kwetsen. Er wàs inderdaad droefheid in mij.

Doch zie, blijkbaar zaagt gij mijn zachtheid

voor zwakheid aan, en ge schreeft een wederwoord met zoo een weêrgalooze voldaanheid over uzelf en zulk een laatdunkendheid en nederbuigende beschermzucht te mijnen opzichte, dat ik niet heb kunnen nalaten, in - passez-moi le mot - lachen uit te barsten. Al uw beweringen zijn in uw oogen niets minder dan bewijzen, en alles hebt gij 'aangetoond'. Daarentegen zijn al mijn argumenten oppervlakkig en ondeugdelijk, en is mijn ervaring - loopende over ettelijke jaren en betrekking hebbende op *honderden* Joden, nota bene! - iets, waarmede ik geen rekening mag houden. 'Lieve vriend' noemt ge mij. Elders zijt gij zoo vriendelijk, in mij iemand te zien, 'die het ware en het goede wil.' En dan te zeggen, dat ik tot dusverre het argelooze vermoeden had, het onware en het slechte te willen... Gij brengt mijn gansche moraal in de war, heer Hertzberger!

Heusch, zoo kan men misschien polemiseeren tegen een jongmensch van even twintig lentes en zonder ervaring - maar over mijn arm hoofd zijn reeds 32 oostmoessons en 10 zomers heengegaan. Bovendien heb ik meer landen gezien en ben ik met meer menschen en volken in aanraking geweest dan met het meerendeel der menschen het geval is, al is het ook waar, dat ik tot dusverre Sneek nooit heb mogen aanschouwen. Is het wonder, dat ik om den toon van uw dupliek hartelijk gelachen heb?

Dàt nu, heer Hertzberger, dat aanslaan van een hooghartigen en tevens nederbuigenden toon tegenover anderen, die men zwak waant - dat heb ik, helaas, bij zeer velen van uw ras aangetroffen.

Nu uw beweringen, die gij voor bewijzen wilt doen doorgaan.

Gij komt wêer terug op den door u beweerden moed der Joden in den krijg. Ik heb u in mijn vorig stuk reeds trachten uit te duiden, dat men den moed op het slagveld niet moet overschatten. Doch bovendien: zoolang u mij geen statistiek overlegt, waaruit mij blijkt, dat, zooals gij beweert, er onder de krijgers met de Militaire Willemsorde percentsgewijze veel Joden zijn, ben ik zoo vrij - u houde mij dit ten goede -, hieraan *geen geloof te slaan*, op grond van mijn ervaring omtrent den moed der Joden.

Aan eenige Russische revolutionnairen hier - waarmede ik veel omgang heb - heb ik de categorische vraag gesteld, of uw bewering, dat er onder de kranige militanten in Rusland zooveel Joden zijn, juist is. Het even categorische antwoord luidde bij allen: 'Néén!'

'Van dit "daadwerkelijk regeeren" is mij niets, bekend, hoogstens van eenigen invloed in de hoogere kringen.' Waar haalt u den treurigen moed vandaan, uw *onbekendheid* met feiten als uitgangspunt aan te nemen? Intusschen wil ik u gaarne te hulp komen. Ziehier een citaat van André Hollays, die, tot uw naricht, *geen* antisemiet is: 'De nos jours, nous avons vu le pouvoir d' un Cornélius Herz publiquement reconnu, officiellement consacré. Grand officier de la Légion d'honneur, il a commandité des journaux, contribué à faire et à défaire des ministères. Les hommes d'Etat imploraient sa protection et se réclamaient de son crédit. Et les politiciens accouraient quand il daignait les siffler.' Zoo u dat niet duidelijk genoeg is, wil ik nog wel twintig schrijvers aanhalen. Zoowel Herz als de baron de Reinach hadden een heel gevolg van *actieve* Joden, die de corruptie verergerden; het waren dus niet slechts 'twee, zegge twee joden' Ik voeg daaraan toe, dat voor mij de omkoopers grooter schurken zijn dan de omgekochten.

Wat de Dreyfus-affaire betreft, herhaál ik, dat Bernard Lazare een *uitzondering* was. Wilt ge, dat ik mij omtrent Joseph Reinach krachtiger uitdruk, het is mij wel. Welnu, hij is onbetrouwbaar. Ziehier wat Victor Méric, die, evenals ik, een 'Dreyfusard' is, dien sluwen, geslepen politicus in den mond legt: Soudain surgit l'Affaire. Je vis la une merveilleuse occasion de en refaire une virginité.' Een geschikte gelegenheid dus tot rehabilitatie, na de Panamaschandalen. En verder: 'Mon secret, c'est de demeurer dans la coulisse. Mon art, c'est de collectionner les petits papiers et de connaître les petites histoires de nos petits hommes politiques. Tous ceux qui passent au pouvoir, je les tiens. J'ai vu tant de choses; j'ai connu tant de gens, habiles ou puissants, les Arton, les Cornélius Herz, les Jacques de Reinach, les panamistes et les grands tripoteurs. J'ai surpris tant de mystères. Mais celui que je tiens le mieux, c'est Clemenceau. Ce vieux fourbau a été mêlé toute sa vie à des affaires louches. Je le mène où je veux C'est lui qui est ministre, mais c'est moi qui règne; je suis son père Joseph.'

Is dat u niet genoeg?

Toen onlangs de zaak Grégori-Dreyfus voor het gerecht kwam, was Joseph Reinach een dergenen, die als getuigen 'à charge' moesten verschijnen. Hij was echter te laf om op te komen - de stemming in de zaal en ook daarbuiten was toen sterk tégen het Dreyfusisme. Dus liet Joseph den armen Dreyfus loopen. En de fanatieke Grégori werd vrijgesproken.

Indien gij ooit te Amsterdam gewoond hebt - wat kunt ge toch te Sneek waarnemen? -, moet gij weten, dat ook daar Herzjes en Reinachjes te vinden zijn, bedeeld met verkapte zucht naar macht en zich te goed doend aan schotvrij machtsmisbruik. Zelfs bij den kleinen man onder het Jodendom is machtsmisbruik waar te nemen. Ga maar eens na, hoe de meeste diamantwerkers het socialisme begrijpen.

Uw dupliek geeft mij niet de minste aanleiding, wijziging te brengen in mijn meening, dat de Joden in elken staat gasten blijven, doordat zij zich niet of niet genoeg assimileeren met de oorspronkelijke bevolking. Overigens is mij uw zinsnede: 'dat wij geen van beiden het land gesticht hebben' volslagen duister. Ik ken den term 'een land stichten' niet. Vat ik niettemin uw bedoeling, dan zij u beleefd onder het oog gebracht, dat de nazaten van Claudius Civilis meer recht hebben op Nederland dan die van Abraham, evenals de Javanen meer recht hebben op Java dan de Nederlanders.

Tot uw naricht strekke, dat ik géén omgang heb met antisemieten. Van een 'zien door antisemietische brilleglazen' is dan ook niet de minste sprake. Ik kijk met mijn eigen, tot nog toe òngebrilde oogen.

Laatst had ik een dispuut met eenige antidreyfusards. De redetwist was nogal gemouvementeerd.' Op een gegeven oogenblik vroeg een mijner tegenstanders mij: 'Is u van Israëlietische afkomst?' 'Ja,' antwoordde ik. Ik loog met opzet. Er bevonden zich in het gezelschap een paar personen met Joodsch bloed in de aderen - *die hadden geen mond ter verdiging van Dreyfus opengedaan!* Precies als laatst Joseph Reinach.

Teneinde alle misverstand te voorkomen, uit ik ten slotte de volgende woorden: in mijn vriendenkring treft men ook Joden aan, en er zijn tallooze nièt-Joden, die mij zeer antipathiek zijn. Wat intusschen niet wegneemt, dat er *raseigenschappen bestaan.* Er bestaan ook uitzonderingen. Doch het is zoo onlogisch mogelijk, die algemeene raskenmerken te loochenen. Het antisemietisme heeft zijn oorzaak en zijn grond. Het is geen broeikasplant. Een broeikasplant gedijt niet welig in alle of bijna alle landen.

OTTO KNAAP.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Voor de noodlijdenden op Curaçao. (2e lijst.)

Naar aanleiding van den oproep om steun, uitgegaan van het A.N.V. zijn nog ingekomen de volgende gaven:

H.M. de Koningin *f* 1000. -; H.M. de Koningin-Moeder *f* 300. -; Z.K.H. Prins Hendrik *f* 100. -.

Afd. V.U. v/h. A.N.V. *f* 10. -; Jongel. Afd. A.N.V. *f*6.02 ½; J.A.S. Jr. *f*5. -; S.J. *f*25. -; K.J.G.d.B.P.B. *f*5. -; E K. *f*5. -; allen te Amsterdam; Mr. Ch. A.H. te Arnhem *f*10. -; J.K. te Bergen op Zoom *f*2.50; Prof. J.A.S. te Delft *f*10. -; M.C.v.R.v.N. *f*2.50; M.R. *f*2 50; Jhr. Mr. W.D. de J. *f*2.50; H.A.N. v.s. *f*10. -; Mr. J.A.N.P. *f*10. -; allen te Den Haag; J.A.S. *f*50. -; M.L.C.S. *f*10. -; J.L. *f*5. -; J.J.V. *f*10. -; F.H.v.G. *f*10. -; N.N. *f*2.50; N.N. *f*2.50; W.H.d.V. *f*2.50; Mr. H.W.F. *f*5. -; A.J.A. de B. *f*5. -; K.K.D.v.d.K. *f*2.50; Dames Th. *f* 1. -; L.J.v.d.S. *f*2.50; N.N. *f* 2.50; W.L. *f*2.50; A.A.C.v.R. *f*10. -; L.C. *f*2.50; Mr. S.B. *f*2.50; J.H. *f*1. -; L.C.v.O. *f*10. -; H.v.H. *f*2.50; Fa. I.L. Bz. *f*2.50; J.C.J. de J. *f*10. -; W.K.v.G. *f*10. -; P.J. de K. *f*10. -; L.J.S. *f*10. -; A.J.L. *f*10. -; F.L. *f*10. -; L.V. & Zn. *f*2.50; F.C. D.D. *f*5. -; S.v.G. *f*2.50; H. de M. *f*2.50; allen te Dordrecht; Mej. E.D.R. te Enkhuizen *f*2.50; W.H. te Gorinchem *f*5. -; V. *f*5. -; D. *f*5. -; B. *f*2.50; N. *f*1. -; N. *f*2.50; N.N *f*1. -; W. *f*2.50; M. *f*5. -; A.R. *f*2.50; v. H. *f*2.50; N.N. *f*10; B. *f*2.50; N.N *f*10. -; Whistavond *f*0.50; allen te Groningen; P.J.R. Az. te Gronau (Westfalen) *f*1. -; N.C.W.B. te Haarlem *f*5. -; S.W.d.C. te Haarlemmermeer *f*10. -; H.v.M. te Hattem *f*1. -; W.C.S. te Heusden *f*1. -; J.C.T. *f*10. -; H.J.T. *f*2.50; W.K. *f*2.50; A.K. *f*10. -; L. *f*2.50; allen te Leiden; W.H.v.B. te Prinsenhage *f*3. -; Wed. D.v.H. *f*5. -; v. A. *f*5. -; beiden te Rotterdam; N.N. te Twello *f*10. -; Mej. J.J.L. te Utrecht *f*50. -; Dr. K. te Wormerveer *f*50. -.

Totaal *f*1954.02 ½, met het bedrag der eerste lijst (*f*300.50) samen *f*2254.52 ½.

Meer gaven, die dringend noodig zijn, worden gaarne ingewacht bij

C. VAN SON,

Administrateur A.N.V.

Wijnstraat 81, Dordrecht.

Brieven uit het hooge Noorden.
door Maria Petrovna.
X.

Zooals ik reeds in een vorigen brief vertelde, zijn de meeste omliggende dorpen aan de Dwina door een vrij geregelden stoombootdienst met Archangel verbonden; maar de meer in het binnenland gelegenen zijn van officieele communicatie verstoken en kunnen alleen bereikt worden òf met roeibooten langs de vele zijriviertjes òf met paard en wagen over de vrij goede landwegen.

Zoo'n dorp hier in het Noorden geeft een geheel ander beeld, dan dat, wat ons voor den geest komt, als wij over onze Hollandsche dorpen spreken. Dan zien wij in gedachte een nette, rechte, met klinkers geplaveide hoofdstraat; als soldaten in 't gelid staan ter weerszijden de keurig geschilderde steenen huisjes, misschien met goed onderhouden tuintjes er voor en stijf geschoren boomen. Of wij denken aan een complex van boerderijen en landelijke woningen, omringd door akkers en aardappelvelden, door een paar hoofdwegen en vele zijwegen verbonden....

Niets van dat alles hier in het Noorden: hier is een dorp een groep willekeurig geplaatste houten huizen met wat gras er tusschen, waarop van zelf paden ontstaan zijn door het gebruik: van een geregelde dorpsstraat is nergens sprake. Hoewel de boeren hier in 't algemeen welgesteld en hun woningen flink gebouwd zijn, maakt zoo'n dorp toch geen fleurigen indruk: de kleur van het verweerd hout der huizen is zoo eentonig grauw, wat onwillekeurig een ietwat armoedig aanzien geeft. Bij uitzondering is hier en daar een huis geschilderd: daar woont dan een of andere dorps-Maecenas, die zich zulk een weelde wel kan veroorloven en dat wel wil toonen ook!

In de grootere dorpen (kerspels) staat meestal een flinke kerk, die ook door de bewoners der omliggende plaatsen bezocht wordt; maar elk dorp, ook het kleinste, heeft

zijn eigen kapelletje (niet grooter dan een tuinhuisje) waarin een houten kruis staat en daar wordt op den naamdag van den bizonderen beschermheilige van die plaats door een geestelijke een eeredienst gehouden.

Verder heeft elk dorp een gemeenschappelijke badkamer - en nu spijt het mij, dat ik een vergelijking moet maken, waarbij de hooggeroemde, wijd vermaarde, Hollandsche zindelijkheid wel wat in discrediet geraakt: onze plattelandbewoners schrobben en boenen hun gereedschap, hun huizen, hun straten, ja wat niet al! met pijnlijke reinheid - maar bezoeken zij ooit een badkamer? Ik heb op het punt lichaamsreinheid bij ons volk uit de ervaring van de ziekenhuizen wel

Russisch binnenhuis.

eens ongelooflijke dingen gehoord.... De Russen *moeten* elke week de badkamer bezoeken; daar zijn wel geen badkuipen in, maar de baders stellen zich eenigen tijd bloot aan de inwerking van stoom, die ontstaat door het begieten van gloeiend gemaakte steenen en schuieren zich dan het lichaam met bundels berketakken - een grondige reiniging dus! De mannen mogen er in hun grauwe kleeren en met hun ruige koppen wat groezelig uitzien; inderdaad zijn zij zindelijker op hun lichaam dan vele mijner landgenooten: de *vuile* Rus is reiner dan de *zindelijke* Hollander, dit is de beschamende conclusie, waartoe men hier, tot eigen verbazing misschien, komen moet!

Zulk een boerenwoning is meestal in twee helften verdeeld: aan de voorzijde zijn de woonkamers, waarvan soms eenige 's zomers aan stadbewoners verhuurd worden, aan de achterzijde zijn beneden de stallen en daarboven de hooizolder, waartoe een schuine opgang buitenom met een soort bordes toegang geeft. De stallen zijn erg duister en bedompt, want de strenge winterkoude verbiedt het aanbrengen van groote vensters en met de reinheid neemt men het daar zoo nauw niet; maar de woonkamers zijn zindelijk en het vele koperwerk glimt U tegen. In één vertrek is meestal een hoek geheel met ikoons (heiligenbeelden) behangen: de hoeveelheid en de kostbaarheid daarvan gelden als teeken van welgesteldheid. Bij enkele is zelfs een afzonderlijk vertrekje voor deze wandversieringen ingericht, terwijl zich op een klein hoektafeltje dan gewoonlijk nog een kruis, godsdienstige boeken en verschillende souvenirs van afgelegde pelgrimages naar bekende kloosters bevinden.

In vele woningen vindt men een klein weefgetouw, want de vrouwen weven haar eigen linnen en zelfs, niet alleen voor eigen gebruik, maar bovendien nog voor den verkoop. Zij zijn in het weven zeer bedreven en maken allerlei soorten linnen, van grof tot fijn, ook bont, geruit en gestreept. Vroe-

ger sponnen zij zelve ook de garens, maar nu gebruiken zij daarvoor machinaal Engelsch product, omdat het gemakkelijker en goedkooper is; maar enkelen erkennen, dat haar eigen gesponnen garen toch duurzamer was. Vooral in de lange, lange wintermaanden, waarin alle arbeid buiten is opgehouden, houden de vrouwen zich bezig aan het weefgetouw en met het vervaardigen van onderen bovenkleeren, zoowel voor zichzelf als voor de mannen, die dus nooit een kleermakersrekening te betalen hebben!

Rondom het dorp is het land door hekken in verschillende stukken afgedeeld: alle boeren krijgen n.l. van de Kroon het vrij gebruik van een stuk grond, onmiddelijk aan

Russisch binnenhuis.

het dorp grenzend, de grootte in verhouding tot het aantal *mannelijke* leden van zijn gezin. Om de twaalf jaren wordt deze verdeeling herzien, al naarmate het gezin is toe- of afgenomen. Is de man gestorven, dan verliest de vrouw bij het eindigen van den loopenden termijn van 12 jaar haar recht op het gebruik van het land en is dus gedwongen, als zij niet genoeg heeft om van te leven, in haar onderhoud te voorzien door zich bij anderen te verhuren. Wel een van de vele onrechten der vrouw aangedaan, maar waaraan hier, naar ik vrees, de vrouwenbeweging vooreerst nog geen einde zal maken!

Heeft zij echter het geluk een zoon te bezitten, dan blijft deze het recht op het dorpland behouden en is bovendien *verplicht* zijn moeder en zusters te onderhouden. Deze verplichting gaat zelfs zoover, dat hij, wanneer hij trouwt, de eerste twee jaar met zijn jonge vrouw bij zijn moeder moet inwonen en de schoondochter dan geheel de ondergeschikte dienstmaagd harer schoonmoeder is. Zij heeft dan gewoonlijk een allesbehalve gemakkelijk leven, voorzeker geen benijdenswaardig lot voor een jong gehuwde vrouw.

Het is daarom geen wonder, dat hier, evenals in China, de geboorte van een zoon met meer vreugde begroet wordt dan die van een meisje, hoewel de vrouwen hier werkelijk heel flink zijn, hard werken en ruimschoots haar deel hebben aan de zorgen van het huisgezin.

Wanneer een boer op zich wil nemen een nog woest stuk grond, buiten den kring der dorpsgronden gelegen, geheel te ontginnen en langzamerhand te bebouwen, dan kan hij van de Kroon zulk een stuk grond tegen een zéér geringe jaarlijksche vergoeding in huur krijgen. Betaalt hij trouw zijn huur en gaat hij met de ontginning

geregeld voort, dan is het land na twintig jaar geheel zijn eigendom en blijft ook na zijn dood het bezit van zijn vrouw of erfgenamen.

Meestal worden deze gronden als grasland gebruikt en in den zomer verlaten de mannen voor geruimen tijd hun dorpen om het hooi te gaan oogsten. Zij bouwen zich dan hier en daar als tijdelijke woonplaats hutten van staketsel en hooi en trekken zoo van

plaats tot plaats, tot al het hooi is binnengehaald.

De dorpen zien er dan in dien tijd tamelijk verlaten uit: de mannen allen weg, de vrouwen aan den arbeid op de dorpslanden; alleen de oudjes en de kinderen blijven thuis. Soms worden de kleintjes tot moeder's thuiskomst in huis opgesloten, soms de zorg over hen opgedragen aan een zusje, dikwijls zelf nog een kind, wat wel eens heel treurige gevolgen heeft.

Wee! als in dien tijd door onvoorzichtigheid brand uitbreekt, want door gebrek aan hulp wordt dan soms zoo'n heel dorp in de asch gelegd! Trouwens, al zijn de mannen thuis, dan is het gevaar bij brand toch groot, want het blusschingswerk is vrij primitief. Ieder hoofd van een gezin moet met een onderdeel van het bluschmateriaal op de plek des onheils verschijnen; welk onderdeel het zijn moet, staat op zijn huis aangegeven door een plaat, waarop het voorwerp is afgebeeld, bijv. een emmer, een ladder, een wagen, een paard, een waterton, enz. Nu kan men zich wel voorstellen, dat, voordat iedereen aanwezig is, en er van eenig georganiseerd handelen sprake is, het vuur, gretig voedsel vindend aan de houten huizen, meestal al groote verwoesting heeft aangericht en dikwijls slechts met moeite de levende have gered kan worden.

Veel, te veel arbeid wordt hier soms al van zeer jonge kinderen gevergd, die blijkbaar niet door kinderwetten beschermd worden en de gevolgen blijven niet uit. Of zij moeten al mede zwaar werk verrichten, wat soms een flinke lichamelijke ontwikkeling in den weg staat, òf zij moeten op de kleintjes passen - en doen dit dan met hun kinderverstand al heel onvoldoende, waardoor die kleinen schade lijden of zij zelve haar gezondheid benadeelen. Mij is o.a. een geval bekend van een achtjarig meisje, dat voortdurend de zorg had over een ziekelijk zusje van ruim een jaar. Het kranke kindje schreide soms uren achtereen en het oudere droeg het dan maar steeds op en neer, ook 's nachts, want dan verlangt de moeder, vermoeid van haar dagwerk, ook dat zij het kind sussen zou. Het arme meisje was weldra zoo overspannen door oververmoeidheid, dat zij tot het yast besluit kwam, dat het geschreeuw *moest* ophouden en - bij afwezigheid der moeder het kleine kind verdronk! Arm schepseltje! zij wist nauwelijks, wat zij gedaan had; zij antwoordde maar steeds, toen men haar ondervroeg: ‘Ik *kon* het niet meer aanhooren, ik *kon* niet.... ik *moest* eindelijk rust hebben,’ en slechts van die ééne gedachte vervuld, was zij in haar overspanning tot haar wanhoopsdaad gedreven.

Een klein-kindersterfte is vrij groot door ondoelmatige voeding en onvoldoende verzorging, deels uit onkunde, deels uit zekere berustende onverschilligheid: het groote gezin brengt groote zorgen.... en al heel gauw is de moeder geneigd het zieke kind, dat maar niet beteren wil, onder de ikoon neer te leggen, ten teeken, dat zij het opgeeft en het God en Zijn Heiligen overlaat het tot zich te nemen, het is ten slotte toch gelukkiger in den hemel dan op aarde.... en haar zorg wordt alweer verlicht als er een kind minder is!

De hulp van een dokter in te roepen is lastig en kostbaar door de groote afstanden; eerder zal men de ikota raadplegen, de clairvoyante, een vrouw behept met stuipachtige aanvallen, die in dien toestand in een glas water starend opheldering geeft van haar gestelde vragen, op welk gebied ook. Zoo wordt gaarne haar raad gevraagd in geval van diefstal of misdaad en haar aanwijzingen worden voor onfeilbaar gehouden en stipt gevolgd. Een feit is, dat zij wel eens tot ontdekkingen

geleid hebben, maar ook hier is de grens tusschen een bizondere natuurlijke gave en bedriegelijke nabootsing moeilijk te trekken.

Reeds vroeger heb ik al eens medegedeeld, dat het volk erg bijgeloovig is en sterk aan de uiterlijke vormen van den godsdienst gehecht; hun begrippen van heilig en onheiligrein en onrein strekken zich ook tot de dierenwereld uit. Duiven en meeuwen, bijv. worden als heilige dieren beschouwd en beschermd: men zou het niet wagen durven hun eenig leed aan te doen; groote zwarte kevers (ik meen, dat wij ze gewoonlijk bakkerstorren noemen) zijn gelukbrengers en hen te verjagen zou gelijk staan het geluk zelf uit zijn huis te verdrijven! Honden en kraaien daarentegen zijn onreine dieren en mocht een snoeplustig muisje in de melkpot gevallen zijn, wat wel eens gebeuren kan, is niet alleen de melk, maar ook het vaatwerk onherroepelijk verontreinigd en moet vernietigd worden.

Vele eigenaardige plechtigheden en gebruiken vindt men hier nog onder de boeren in het hooge Noorden; daarom hoop ik een ander maal eens een en ander te vertellen.

Boekbespreking toilet.

Gezondheidsleer voor de vrouw door **Dr. C.H. Stratz**. (Amsterdam, Scheltema & Holkema).

Deze uitgave, zooeven in het Hollandsch verschenen, moge de belangstelling wekken van volwassen jonge meisjes en aanstaande jonge moeders.

Met de mooie photo, ook op den buitenband,

straalt ons het geluk van het moeder zijn recht in de oogen.

Uit den aard der zaak laat zich de inhoud niet uitweiden, en volsta ik met de opsomming der verschillende hoofdstukken.

I.	De bouw van het Vrouwelijk Lichaam.
II.	Verzorging van den Lichaamsvorm.
III.	Voeding en Stofwisseling.
IV.	Verzorging der Huid.
V.	Kleeding.
VI.	Verzorging der afzonderlijke Lichaamsdeelen.
VII.	Het geslachtsleven der Vrouw.
VIII.	De Jeugd.
IX.	De Puberteit.
X.	Huwelijk en Echt.
XI.	De Zwangerschap.
XII.	De Bevalling.
XIII.	Kraambed en Verzorging van den Zuigeling.
XIV.	De Overgangsjaren.

Wat het hoofdstuk '*Kleeding*' betreft, wil ik u zeggen dat Dr. Stratz een voorstander is, van een aan den lichaamsvorm passend, goed zittend corset. En in het hoofdstuk '*Verzorging der Huid*', wordt niet ten onrechte aangedrongen op grootere lichamelijke zindelijkheid, en de noodzakelijkheid betuigd van eene dagelijksche wassching van het geheele lichaam. Immers niet zonder reden!

Hoe weinig is deze zindelijkheid nog tot de Hollandsche vrouw doorgedrongen! Zij voelt doorgaans meer voor eene helder geschrobde straat of blinkend gepoetst koper dan voor eigen lichaamsreinheid!

Hoe dikwijls heeft ook onze Redactrice niet de noodzaak en het dikwijls gebruik eener badkamer betuigd!

Het is een treurig feit dat de zindelijkheid zelfs onder de gegoeden nog zooveel te wenschen overlaat.

Het blijkt uit het volgende dat de schrijver ons mededeelt:

'Eene mijner patiënten van goeden huize, gaf zonder dralen hare toestemming tot eene zeer ernstige, levensgevaarlijke operatie, maar was er slechts met de grootste moeite toe te brengen, eerst een bad te nemen.'

Wat dit boek wel het meest aantrekkelijk maakt, dat is dat het niet alleen eene zuiver wetenschappelijke strekking heeft.

Niet alleen de intelligente medicus, maar ook de artist en de psycholoog zijn bij afwisseling aan het woord.

De kunstenaar, diepvoelend het schoone, en ons dwingend de oogen te openen voor de schoonheid in lijn en kleur.

De psycholoog, peilende en kennende de verborgenheden van het vrouwelijk gemoed, ons opwekkend tot zieleschoonheid, in nauw verband met lichaamsschoonheid.

In de inleiding drukt hij zich uit als volgt: 'In een gezond en mooi lichaam moet echter ook eene gezonde en mooie ziel wonen, en de vrouw, die de in haar sluimerende talenten en edele opwellingen der ziel aankweekt en ontwikkelt, draagt die volmaking over op hare omgeving, hare nakomelingschap en dus op het geslacht.'

Het gelaat heet de spiegel der ziel. En de zieleschoonheid die ons toestraalt uit de gezichten der vier laatste photo's (voorstellend vier verschillende gezichten op den leeftijd van tien, twintig, vijf en veertig en negentig jaar) kan door de volmaakste schoonheid niet worden vergoed. Even sympathiek als het lieve kindergezichtje, is ons de zachte uitdrukking op het gerimpeld gelaat der negentigjarige.

Krachtig en duidelijk van taal en stijl, met vele afbeeldingen ter verduidelijking, is dit boek voor ons leeken alleszins begrijpelijk.

Moge menige jonge vrouw zich gelukkig achten met zijn bezit!

A.I.G.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Mariana. - 'Aan boord' beteekent, veronderstel ik, de *Holl.* mail; want aan boord der fransche en duitsche mailbooten op Indië wordt veel méér werk gemaakt van toilet, dan op de Holl: - Dit komt, doordat het aantal passagiers, uit verschillende nationaliteiten samengesteld en waaronder de Hollanders uitteraard slechts een minderheid vormen, veel grooter is, en bestaat meerendeels uit een veel eleganter publiek, dan de over het algemeen zich eenvoudig kleedende hollanders. Ik vind het noodig U daarop attent te maken, omdat véél hollanders reizen met de Marseille-booten, fransche mail, dus de mogelijkheid dat gij die bedoelt niet is uitgesloten. - Overigens kunt gij ook in dat geval heel goed 's ochtends een blouse en rok en 's avonds zijden blouses dragen, maar een gekleedere *japon*, voor feestelijkheden aan boord, is in dat laatste geval bepaald aan te raden. - Voor 's avonds, óók aan boord der holl:, mail, is een gekleede rok bij Uw blouses, wit, creme, 'n directoire-model met sleep, aan te raden boven den donkeren van 's ochtends. Men verwacht van een jong vrouwtje wat chic nietwaar, en, zonder onnoodigen praal, kan men er tegenwoordig voor weinig geld al héél gauw smaakvol en elegant uitzien, door al die lichte soepele blouses in allerliefste façons. Om diezelfde reden zou ik U *niet* aanraden, beslist niet, kabaja's aan boord te dragen. Voor zoover ik weet is het geoorloofd op de holl. mail, (op de fransche *niet*). Maar ik vind het een zoo bepaald ochtendcostuum, dat het er m.i. alleen dóór kan voor een uit Indië repatrieerende huismoeder, die 'n heel gezin van kleuters moet naloopen, en haar Europeesche kleeding in de tropen is ontwend door den loop der jaren. Aan zoo iemand ziet men door de vingers, wat bij U heel slordig en onelegant zou staan. Peignoirs kan men heden ten dage zoo elegant, zoo tea-gown-achtig krijgen, dat gij

ze, als gij U niet recht wel voelt en in Uw luien stoel stil ligt. wel aan dek 's ochtends kunt dragen, maar het blijft altijd iets dat ik U alleen in zulke noodzaak-gevallen zou aanraden. Gij moet in elk geval iets peignoir-achtigs, een elegante kimono of iets van dien aard, dat gemakkelijk is aan te trekken, meenemen voor Uw dagelijksche badkamer-bezoeken, want aan boord is men zoo steeds te samen,

dat men elkaar altijd tegen 't lijf loopt. Uit Uw schrijven is mij niet duidelijk, of gij bedoelt welke hoeden gij aan boord moet dragen, dan wel meenemen naar Indië. Voor aan boord is een pet het aangewezen hoofddeksel, met een elegante voile er om heen gebonden, in het auto-genre; voor den wind. Als het met Uw beurs ruim gesteld is, kunt gij er een paar tegelijk, in de nuances die 't best bij Uw blouses passen, nemen; is Uw gezichtje blozend, dan raad ik U een witte aan; een donkerblauwe ook is netjes, b.v. bij witte blouses met marine-blauwen rok. - Zoo gij wilt kunt gij ook nog een matelot-je meenemen; andere hoeden zijn aan boord niet noodig, beslist onpractisch; is het weer later, als gij in de warmte komt, heel mooi, dan zit of ligt gij zonder hoed, met een parasol voor de zon. - In Indië-zelf daarentegen worden de nieuwste modes gedragen, óók op het punt hoeden; de Indische dames zijn zelfs veel méér op de hoogte van de allernieuwste snufjes en hebben er veel meer geld voor over dan de hollandsche; zij laten heel veel direct uit Parijs komen, en zijn, als geheel genomen, veel eleganter dan hare Haagsche en Amsterdamsche familie-leden, om van de provinc*i*e, die uitteraard niet meedoet met het allernieuwste, niet te spreken. Tegenwoordig is er een *dwaze* neiging deze modezucht te overdrijven door óók winter-modes, voor het Indische klimaat geheel ongeschikt, van fluweel en andere zware stoffen, in te voeren. Gelijk van zelf spreekt is dat *wan*smaak. Neem daarom de allernieuwste en laatste mode in zomerhoed, groot, elegant, maar niet iets van zijde of fluweel, of toque-achtigs, - in een woord iets dat strijdig is met het denkbeeld hitte. Men gaat in Indie 's ochtends uit en 's avonds, heeft daardoor minder hoeden noodig dan ten onzent; 't is beter nu en dan te vernieuwen, dan al te veel tegelijk mee te nemen. - Dat het haar in Indië een speciale behandeling zou behoeven, is mij niet bekend. Ik vermoed dat gij, eenmaal in Indië zijnde, van Indische dames, die over 't algemeen zoo ver zijn in hun medicynenen toilet-geheimen, wel den een of anderen 'truc' zult leeren betreffende een bijzonder doelmatige behandeling. Aan boord moet gij U zeer in acht nemen voor zeewater, niets is slechter en vettiger voor 't haar dan zeewater. Eau de quinine van Pinaud, van tijd tot tijd op het haar gesprenkeld, is goed tegen schim, en belet den haaruitval; dit is een beproefd goed middel. Verkrijgbaar bij Rimmel (den Haag en Amsterdam). En ik vermoed ook wel bij meerderen. Let vooral op het juiste merk: *Pinaud.*

- Ik geloof met zekerheid te kunnen zeggen, dat gij niet aan boord kunt laten wasschen. Als de boot in de havens stil ligt, is er wel gelegenheid toe het daar te laten doen, maar denk er aan dat Uw goed dan wordt *mishandeld*, zoodat het verstandig is alleen het noodzakelijke te geven, en fijn goed, blouses, alles van dien aard, te bewaren tot Uw aankomst in Indië.

Ik heb U opzettelijk zoo terstond beantwoord, niettegenstaande Uw vertrek niet zoo spoedig nog op handen is, omdat er misschien nog meerdere dingen zijn die gij naar aanleiding hiervan wenscht te weten. *Heel aangenaam zal het mij ook zijn indien met Indië goed-bekende abonnees hierin eenig licht willen laten schijnen. Voor zulke inlichtingen houd ik mij aanbevolen.*

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Pierre Artimon. - Uw vriendin, over wie gij zoo sympathiek schrijft, heeft mij intusschen juist dezer dagen zelve haar bijdrage gezonden. - Ja, dat ben ik met U volkomen eens, dat de raadselen, omtrent het *leed* waarvan men zich afvraagt: Waarom?, steeds onverklaarbaar blijven. Dit door U medegedeelde geval is zeker een van de droevigste sterfgevallen, waarvan ik in langen tijd hoorde, en ik kan mij best begrijpen, hoe zij, die zoo van de overledene hield, daardoor ten diepste moest zijn geschokt, zoodat het haar werkkracht verlamde.

Ik benijd U dat gij Uw honden zoo telkens zelve kunt kieken. Als *ik* de kunst verstond, zou ik, vrees ik, den heelen dag mij bezig houden met het photographeeren van de poses van onze honden-jongens, want zij nemen zulke leuke houdingen aan, juist op die huiselijke oogenblikken waarop je nooit 'n beroeps-photograaf bij de hand hebt. Dus, uit dat oogpunt, is het voor mij maar gelukkig niet in de verzoeking te worden gebracht. Die club, die gij mij beschrijft, is wezenlijk heel aardig, dunkt mij. - De gezonden bijdrage is niet interessant genoeg voor de Lelie, en óók te weinig boeiend van stijl. Het spijt mij dat ik met deze teleurstelling voor U moet eindigen. Maar wat is er aan te doen? - Gij moet U toeleggen op een meer oorspronkelijken stijl, niet zoo opstelachtig, en dan moet gij ook de kunst verstaan van een eenvoudig onderwerp, zooals in dit geval een logeerpartij, iets zóó aparts te maken door vorm of beschrijving, dat het *iedereen* interesseert, en daardoor de moeite loont van de lezing. - Uw vriendin-zelve beantwoord ik op haar brief aan mij; ik hoop dat gij door mijn weigering niet te zeer zult zijn ontmoedigd, en mij dat eens gauw zult laten weten.

P.L. - Uw stukje uit Parijs kon ik niet aannemen, daar wij uit Parijs een goeden correspondent hebben, die ons geregeld ‘brieven’ zendt. Er is dus geen reden iets

zoo weinig bijzonders als dit Kerkhof-bezoek op te nemen. Uw briefkaart vertelde me wat ik al wist, en, eerlijk gezegd, mij maar matig interesseert. Ieder moet zelf weten wat hij doet. Het is voor U heel jammer, en een groote teleurstelling, denk ik. Maar nu alles zoo is geloopen, als geschied is, zult gij toch misschien van achteren af ook wel moeten toegeven, dat zulk een einde was te voorzien. Op A volgt B. Gij hadt, dunkt mij, wel kunnen verwachten dat B hier niet *kon* uitblijven, gegeven Uw beider leeftijd. - Ik ben heel blij voor U, dat het U in elk geval zoo goed gaat, maar ik begrijp niet goed *wat* gij precies uitvoert, en wáár gij nu woont? Daarom hoop ik dat dit antwoord onder Uw oogen zal komen, en zal dat gaarne bij gelegenheid van U vernemen.

Marah Lotus. - Nu dat doet *mij* dan óók 'echt' plezier, dat de aanname van Uw bijdrage *U* zoo 'echt' plezier deed. Vooral dáárom óók, omdat ik weet hoeveel leed over Uw hoofd is heengegaan, en daarvoor zoo innig meevoelde toen ik ervan las. - Van die typhus ben ik inderdaad gezegend afgekomen, omdat ik het zoo héél erg had, en er zulk een ernstige longontsteking en hart-aandoening bij had - vermoedelijk omdat ik er, in Italië op reis zijnde, zoo lang mede had rondgeloopen vóór ik, in Montreux doodziek teruggekomen, een dokter liet roepen. Mijn longen zijn nu weer heelemaal in orde, alleen mijn hart, dat al niet heel goed was, heeft veel geleden, en kan nooit weer genezen, maar dat vind ik veel minder erg, dan wanneer ik iets anders er uit had gehouden. - Wat het abonnement aangaat, als die firma, bij wie gij het hebt besteld, alles zoo vlug afdoet, dan zal zij wel niet vooruitgaan. Het is jammer dat gij daardoor een gedeelte hebt gemist. - Wat gij mij meedeelt 'intiem', wist ik volstrekt niet, en vernam

ik met groote belangstelling; zoooals gij wel kunt begrijpen.

Mijn werkkring, ja, die héeft veel benijdbaars, èn veel moeilijks soms. Ik denk, zoo zal het wel gaan met elk leven, dat iets betéékent. Wie heelemaal niets is, en maar sullig voortleeft - zooals met zoo menigeen het geval is, - heeft niets dat hem of haar interesseert; - en ik geef U volkomen toe, dat ik niet graag met al die menschen zou willen ruilen, en heel blij ben dat mijn leven zóó liep en niet anders; - het reizen is inderdaad voor mij een heerlijk iets; altijd door in Holland zitten zou ik op den duur niet kunnen uithouden; ik breng er nu telkens een gedeelte van het jaar door. - Uw instemming met mijn Soer: Handelsbladartikel over 'Benjamin in de kinderkamer', deed mij veel genoegen natuurlijk. Het is opmerkelijk hoeveel verstandiger Indische menschen over 't algemeen over al die questies oordeelen, dan de Hagenaars b.v., die in één overdreven, neuswijs kringetje zich opsluiten, zonder verder te willen of te kunnen zien dan 'de' mode, op 't gebied van kunst, of van kinder-opvoeding, wat het dan ook zij waarin de een of ander, die op dat oogenblik den toon aangeeft, hun vóórgaat.

- Dat tooneeltje uit 'darkest S'!.. dat U mij afschildert, deed mij schaterlachen. Ik vond het zoo raak en aardig en levendig weergegeven, en zoo 'teekenend' voor zeker soort moderne moeders, die hunne kinderen voor 't 'gemak' alles maar vertellen zooals het is, omdat ze dan niets behoeven te 'verzinnen', dat ik heel, heel graag het gedeelte letterlijk uit Uw brief had overgenomen; uit vrees U daardoor te verraden, liet ik het. Maar het spijt mij bepaald dat U daarvan geen schetsje voor de Lelie hebt gemaakt. Ik zou zeggen, Uw levendige dialoog lezende: *dat* is bepaald Uw genre; en daarom raad ik U dan ook aan: Doe het een volgenden keer; zoo'n tooneeltje is van het leven afgezien. Uw thans gezonden bijdrage neem ik óók aan; ik plaats haar het éérst. -

Neen, een brief van een 'onbekende' als gij 'verveelt' mij geenzins; iedereen moet toch ééns voor den eersten keer schrijven. Ik kende U al een beetje, en door dezen langen prettigen brief van U-zelf, en het vertrouwen mij daarin geschonken, heb ik nu een vrij goed kijkje op Uw leven en Uw gedachtengang. Heel gaarne hoor ik méér van U. Vriendelijk gegroet. -

Gonda. - Ofschoon gij eigenlijk nog niet aan de beurt zijt, wil ik U dezen keer wat spoedig antwoorden, om U te zeggen, dat gij m.i. *H.B.* niet *behoeft* te antwoorden als gij er geen lust of geen tijd toe hebt. Gij hebt intusschen reeds mijn correspondentie aan haar kunnen lezen, en zult daarin hebben gezien hoe gij beiden m.i. elkaar voorbijpraat, omdat zij zich stelt op een geheel ander standpunt dan gij innaamt. - Enkele opmerkingen uit Uw brief aan mij neem ik gaarne hier over voor H.B. Zoo b.v. deze, die m.i. zéér juist den spijker op den kop slaat:

Degeen die werkt uit eigen verkiezing zal heel anders tegenover z'n patroon staan dan wij, die moeten. Door het moeten zijn wij door tal van omstandigheden afhankelijk, van onzen patroon - zijn wij gebonden aan deze of gene betrekking -, terwijl zij, die niet moeten, weg kunnen gaan of beter van zich af kunnen spreken als haar 't een of ander niet bevalt.

In verband hiermede, en met hetgeen gij verder in Uw brief laat volgen, herinner ik mij een voorbeeld uit eigen aanschouwen, van zoo'n jonge dame, die o zoo'n groot woord had, terwijl zij op een teeken-academie leerde, over al de nuttigheden die zij *zou* uitvoeren, en waarvan geldverdienen (voor haar plezier) de grondtoon was.

Klaargekomen, gelukte het haar eerst na heel veel wachten en teleurstellingen iets te vinden, 'n betrekking aan 'n behangselpapier-fabriek, waar zij de ontwerpen zou moeten teekenen. De chef zeide haar, dat zij zich echter niet moest inbeelden een *gemakkelijk* baantje te zullen krijgen: den heelen dag op 't kantoor zitten, en dan om te beginnen een *bescheiden* salaris. Gij hadt de vertoornde verbazing mijner bekende moeten zien. 'En dat zou *zij* zich laten welgevallen, *zij* - dáárvoor bedankte ze.' - - Etc. etc.

Ze zit nu *nog* leeg, de handen in zalig nietsdoen over elkaar, de *mond* echter druk in de weer over nuttigheid, kunst, etc.

Zooals gij zeer juist opmerkt, hadde zij *moeten* werken, dan ware er van zooveel beleedigde 'eigenwaarde' geen sprake geweest, en zou zij met beide handen het buitenkansje hebben aangegrepen. Juist *zulke* juffers echter schreeuwen dan later het hardst. En gij hebt óók gelijk, dat *die* het zijn, welke de werk-markt het méést drukken, en het degenen, die moeten werken, het zwáárst maken. Ook daarvan twee voorbeelden uit mijn eigen kennissenkring. De eene, een héél rijk meisje, die altijd, uit louter gierigheid, derde klasse reist, en zich kleedt om dezelfde reden als 'n schooier, wou met alle geweld de acte teekenenmiddelbaar halen, om 'les te geven'.

Toen ik haar vroeg *wat* zij zich daarbij voorstelde, legde zij uit, dat *zij* lessen voor 25 cts kon aannemen, omdat alles *voor háár*, die bij haar ouders in huis woont en daarenboven *héél* rijk is, natuurlijk zuiver **verdienste** blijft.!! Zoo'n schepsel durft dan ondertusschen den mond vol hebben van nuttigheid en van vrouwenplichten, terwijl zij hare naasten op die manier het brood verdienen *belet*, uit louter hebzucht. Gelukkig is zij herhaaldelijk gezakt. Nommer twee, *niet* gierig, maar uit zenuwziekerigheid, op aanraden van 'n arts, verpleegster geworden, en óók héél rijk, gaat bij hare *rijke* kennissen voor niets uit verplegen, en stoot dus eveneens het brood uit den mond van diegenen onder hare collega's, die *moeten* geld verdienen met verplegen. Waarom dan niet *alleen* bij *arme* menschen gegaan, als zij *waarachtig* nuttig wil zijn? - Zoo zou ik U vele voorbeelden kunnen noemen van *gespeel*, op werkelijk godgeklaagde wijze, met het woord 'nuttigheid'.

Zéér waar is ook deze zinsnede uit Uw brief:

Zij - die zich ondergeschikt maken - en tevens de wetenschap hebben, dat het thuis met de financiën goed gesteld is - zullen niet Het Leven voelen zooals wij, die heelemaal door eigen kracht onzen eigen weg moeten vinden en niet elk oogenblik thuis kunnen komen met geklaag over dit en dat, enz. Zij - de welgestelden - wachten immers niets af. - Als 't haar niet bevalt gaan ze weg, hebben niet noodig hier of daar lang te blijven om b.v. een goed getuigschrift te krijgen - enz....

Uit eigen ondervinding - als gij verder komt in mijn Dagboekbladen zult gij dat zien - weet ik hoe wáár dat alles is. Ik denk altijd, als ik die *rijke* meisjes zoo hoor lenteren: zij, die rijk zijn, *weten* niet wat ze beginnen, omdat ze weer terug kunnen in het oude leven van rijkdom, zoodra ze het verkiezen; evenals de altijd arm-geweestzijnde meisjes niet weten van de eigenaardige moeilijkheden, waarmede zij die vroeger rijk zijn opgevoed haar heele leven lang te kampen hebben. Zulke uitzonderings-levens als het mijne, eerst rijk, dan *moeten* werken, die zijn het méést geschikt om te getuigen uit *veelzijdige* ervaring.

Wat 'Mabe' aangaat, in mijn correspondentie aan haar zult gij reeds hebben gezien, dat *ik* onmogelijk die brieven heen en weer kan zenden. Wilt gij haar antwoorden - dat is ook een der redenen van mijn spoedig antwoord aan U - doe het dan *in* de Lelie. Als zij U haar eigen adres opgeeft, dan kan zij natuurlijk met U direct correspondeeren, maar ik persoonlijk kan niet als tusschenpersoon optreden. -

Hoe heerlijk voor U van die Londensche reis! *Ik* ook begrijp niet, hoe gij het voor die som hebt kunnen doen. Dat zal dan wel komen omdat ik niet zoo zuinig heb leeren zijn als gij. Het is mij met den besten wil ter wereld niet mogelijk zoo goedkoop te reizen als sommige menschen het schijnen te kunnen. Het eten in dat boardinghouse zou voor *mij* geen bezwaar zijn, omdat ik het Engelsche eten wel lekker vind; ik houd van mutton-chops, en muffins, en ham and eggs; ook van de Engelsche groente-toebereiding; daarentegen stel ik zindelijkheid als éérsten eisch. Maar in dal opzicht laat Engeland niets te wenschen over. - Dat U de drukte in Londen kolossaal voorkwam - als gij nog nooit in het buitenland waart - verwondert mij niet. Ik-voor-mij vind het veel minder angstig in Londen dan in Parijs, omdat de Londensche politie zoo uitstekend is, en daardoor de orde zoo goed bewaart. Ik denk niet dat Schotland U zoo goed zal bevallen als gij er een korten tijd slechts zijt. De Highlands zijn in den zomer héél

mooi, maar het reizen is daar niet goedkoop. Edinburgh is echter wèl héél schilderachtig, en heel interessant. Maar mij dunkt, er is genoeg keuze a.s. jaar. Ik ben zoo blij dat gij dit reisje hebt kunnen doen. Reizen verruimt den blik, is vooral voor jonge menschen zoo héél goed.

Hoe veel genoegen deed het mij, dat het honorarium U zoo verrast heeft. Ik dacht dat eigenlijk wel, en juist daarom vond ik 't prettig Uw blijdschap te lezen.

Hartelijk gegroet.

Catholicus. - Om met het slot van U brief te beginnen: 'Ik vind het prettig dat ik U eens heb kunnen schrijven.' Wèl, *die* zin van U onderschrijf ik van ganscher harte, al is de aanleiding ertoe dan ook, dat ik U 'boosmaakte'. Ik ben van meening dat het beter is iemand 'boos te maken' soms, dan hem koud te laten altijd. 'N blad, dat niemand interesseert, zal vermoedelijk óók niemand aanstoot of ergernis kunnen geven; ik ken er zoo, onder onze bladen, en ik vind het een héél negatieven lof. De reden Uwer 'boosheid' is mij niet héél duidelijk echter; en, om U de waarheid te zeggen, ik schrijf haar voornamelijk toe aan Uw blijkbaar ingekankerden afkeer van den R.K. godsdienst, die maakt dat gij *mij* kwalijk neemt wat *zij* leert - althans wat *ik* meende, dat zij in zake de onbevlekte Ontvangenis leert. Viola, een protestant, heeft daaromtrent een bewering uitgesproken, welke bewering door een Roomschen inzender is weerlegd. *Ik* heb daarop gezegd in een correspondentie aan Viola: 'De Roomsche abonné zal het vermoedelijk beter weten dan gij, die protestant zijt.' *Wat* is daarin dat U 'boos' maakt op *mij*? Vergis ik mij daarin, en heeft Viola gelijk, dan kunt gij *mij* dat toch niet kwalijk nemen, dat ik het niet weet *wat* de R.K.K. in dat bijzonder opzicht leeraart. - Ik ben niet R.K., en geef mij er niet voor uit precies op de hoogte te zijn van de leerstukken dier Kerk; juist daarom zei ik tot Viola, dat de Roomsche abonné het vermoedelijk wel het best zal weten hoe het is. Uw vele citaten heb ik dan ook gelezen als een niet alleen volkomen onpartijdig, maar ook onverschillig buitenstaander, want ik wil heel graag gelooven dat het is zooals gij 't zegt, wáárom niet? - Laat mij U, in antwoord op een zin uit Uw brief, nog even dit antwoorden, dat ik de Roomschen, juist in zake *politiek*, wèl heb leeren kennen, - wacht maar tot dat gij dat hebt gelezen in de Dagboekbladen - en niet van een voor ons-persoonlijk aangename zijde. - In zake politiek is *elke* partij hetzelfde, en wordt alle *werkelijke* godsdienstzin ondergeschikt gemaakt aan partijbelang. De Roomschen zijn daarin niet beter en ook niet erger dan welke politieke partij ook. -

Natuurlijk denk ik er niet aan mij in Uw schrift of stijl te verdiepen met muggezifterij; trouwens beide zijn uitstekend, dunkt mij. De aanhef van Uw brief, dat gij mij zoo dikwijls hebt *willen* schrijven naar aanleiding van 't een of ander in de Lelie, deed mij veel genoegen, in zooverre als er uit blijkt dat het blad U dus interesseert; dat het echter tot hiertoe bleef bij 'willen' spijt mij, en ik ben er dan ook eigenlijk het twistgeschrijf met Regina dankbaar voor, dat dit middelijkerwijze de oorzaak werd van Uw zóó groote vertoorning, dat gij de pen eindelijk ter hand naamt, ondanks Uw drukte. Doe het s.v.p. nu een volgende maal opnieuw; mijn correspondenten zijn mij *altijd* welkom als zij blijk geven van zulk een belangstelling, of zij 't met mij eens zijn of niet.

Thekla. - Gij zoudt, vrees ik, denken, als ik U al te lang op antwoord laat wachten, dat Uw brief werkelijk in mijn oogen niet 'interessant' genoeg is, zooals gij zoo angstvallig vreest. Om U dus het tegendeel te bewijzen geef ik U maar wat spoediger dan gij eigenlijk recht hebt een beurt. - Uw zoo heel vriendelijke goede meening

over mij deed mij natuurlijk te méér genoegen, omdat gij Uw getuigenis over den goeden invloed der Lelie staaft met zulk een voorbeeld uit Uw eigen omgeving. Ik wil U graag bekennen, dat ik héél, héél blij was dat te lezen, te vernemen er door hoe ik daardoor dus wat goeds mocht tot stand brengen. - Ja, die godsdienst, die wéét wat in ons Nederland! Het redetwisten daarover schijnt den hollanders ingeboren. Ik voor mij begrijp 't niet. Maar, wat gij schrijft over die eigenaardige vijandschap tegen de Roomschen, die de menschen zulke onzinnigheden in den mond legt als: 'Ik weet niet of ze 't wel oprecht meent, *want* ze is katholiek' - dat is een domheid, die ik-óók menigmaal hoorde, evenals de zoo bekende hatelijke uitdrukking: 't 'Is een Roomsch gezicht.' - Het geven ook 'alleen aan je eigen geloofsgenooten' is een bekend bekrompen protestantsch idee, evenals het alleen koopen bij protestantsche winkeliers - behalve als de zucht naar eigen voordeel te machtig wordt. Daarvan woonde ik eens een prachtig staaltje bij. Een Haagsche orthodoxe dame zat te zwetsen over hare 'principes', in dat speciale opzicht van altijd alleen bij protestanten koopen. Een poosje later, haar woorden vergeten, raakte ze in vuur over een zóó goedkoop stofje voor een japon, door haar gekocht bij Schröder (een der bekendste Roomsch-katholieke magazijnen in den Haag). Een aanwezig jong meisje merkte naief aan: Maar mevrouw - - Schröder is immers toch óók Roomsch? - Waarop de dame, die zich had verpraat in haar drukgedoe: 'Nu ja, maar 't was lapjesdag - en dan is 't er altijd zóó dol-goedkoop!' Zoo zijn de menschen! Godsdienstvuur in den mond - maar zak-voordeel boven alles.

Gij begrijpt niet hoe Johanna Steketee zóó kan schrijven! Ik wel. Johanna Steketee, en met haar honderden in den lande, op allerlei gebied, is een slachtoffer van mevr. Goekoop's Hilda van Suylenburg. Die heeft al die toen voor 't meerendeel jonge meisjes voorgepraat, dat ze allemaal 't een of ander 'talent' moesten ontwikkelen. Dat deden ze. 't Zijn talentjes van niets, maar die ze - als alle niets-beteekenende menschen - nu zelven aanzien voor héél wat extra bijzonders, en aan de 'ontwikkeling' waarvan ze haar jeugd, haar huiselijk leven, haar heele levensgeluk dikwijls, offeren, inplaats van doodgewone huismoeders en huisvrouwen te wezen. - Jammer is het van al die daardoor in de war geraakte levens. Met háár heb ik medelijden; *zij* zijn de slachtoffers, maar de *schuld* en de *verantwoording* dragen de mevrouwen Goekoop, Aletta Jacobs, Versluys Poelman c.s., die, omdat *zij* aparte levens leiden, uitzonderingen zijn, zooals *ik*-ook er eene ben, aan jan en alleman voorpraten dat de uitzonderingen nu eigenlijk de regel moeten worden - of ze er toe geschikt zijn of niet.

Ja, dat begrijp ik heel goed, dat mijn leven en mijn persoon mijn correspondenten interesseert, juist daarom gaf ik die Dagboekbladen, na rijp beraad, aan U allen, omdat ik wil dat gij ziet, hoe ik U uit eigen ervaring tracht te helpen en den weg te wijzen, en hoe ik-ook door schade en schande soms wijs werd, en hoe ik-ook mijn eigen leven moest lééren maken. - Wie niet zelf leed heeft ondervonden, niet zelf in de diepte was, hoe kan die oordeelen over anderer levens-moeilijkheden en levenslijden! En daarom moet gij omgekeerd ook nooit denken dat *Uw* leven en *Uw* vertrouwen mij niet zouden interesseeren, want dat doet het wel, omdat ik mijn correspondenten graag kennen leer, en daardoor óók van hen leer.

Ja, Wiesbaden is ook mij heel sympathiek; - sinds het nieuwe Kurhaus en 't nieuwe station is het niet meer zoo gemütlich als in vroeger dagen, en die beide nieuwe gebouwen vind ik ook héél leelijk, maar toch is mij de stad en de heele omgeving altijd bijzonder vertrouwd, als een lieve oude bekende. Ik ben er nu om het klimaat, dat zachter en droger is dan het Haagsche, en minder vochtig en kil; maar de Reviera

is toch voor mij eigenlijk *de* aangewezen lucht. Wiesbaden echter is zoo prettig dichtbij om eens over te wippen, zooals ik 't nu doe in deze weken. - Natuurlijk moogt gij mij zoo veel en dikwijls schrijven als gij maar wilt. Gij doet mij daar bepaald plezier mee. En ik wil niet eindigen, zonder U nog eens heel oprecht gedankt te hebben voor Uw meedeelingen omtrent het goede dat ik U deed door de Lelie, want het is mij natuurlijk aangenaam dat te hooren, dat mijn schrijven werkelijk anderen helpt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

16 December 1908.
22ste Jaargang.
No. 25.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot nader bericht bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel

Aangeboden naar aanleiding van de gedachtenwisseling van E.H. in het nommer van 18 Nov: ll. over ‘onthouding.’

Iets over ‘de Rein Leven-Beweging’.

‘**O**nbekend maakt onbemind’ mag, geloof ik, wel gelden van bovengenoemde vereeniging.

Velen hebben de Rein Leven-Beweging wel eens hooren noemen en op den naam afgaande, zich een voorstelling van haar streven gemaakt, anderen zijn misschien iets verder gegaan en hebben haar in één adem hooren noemen met onthouding en hierbij is dan de kennismaking gebleven, ze hebben zich schouderophalend afgewend, waar het 't streven naar een ideaal geldt. En toch meen ik te mogen veronderstellen, dat velen, die dit blad lezen, indien zij maar beter op de hoogte waren van het streven der vereeniging van harte er mee in zouden stemmen, van harte toe zouden juichen die menschen, die voortgedreven door hun reinheidsideaal, reinheidsgedachten onder de menschen trachten te brengen.

Velen met mij zullen het vele onreine op

zedelijk gebied betreuren en verafschuwen, maar toch niet den moed en de kracht hebben het initiatief te nemen tegen dit kwaad ten strijde te trekken. Daarom, al bereiken wij zelf niet het hoogste punt, waarop de voorgangers staan, verdient hun streven bewondering en niet alleen dit, maar voor zoover in ons vermogen is, medewerking. Onder degene, die in deze zaak belang zullen stellen of liever *moeten* stellen, reken ik in de eerste plaats ouders, in ieder geval moeders. Velen zullen met mij met eenigen schrik en zorg den tijd tegemoet zien, dat de kinderen en vooral de jongens de wereld in zullen moeten gaan. Er zal een tijd komen, hoezeer wij ook getracht hebben het goede en schoone bij hen aan te kweeken, dat de buitenwereld zal zeggen dat hun idealen onmogelijkheden zijn; dat zij hebben te doen, als anderen; dat dit noodzakelijk is. Dan zullen velen van ons dankbaar zijn, dat tegen dezen stroom van onreinheid ingaat, die andere stroom, gewekt door de Rein Leven Beweging, die zegt niet het onreine is het noodzakelijke; reinzijn is s'menschen hoogste gebod, wil hij beantwoorden aan zijn hoogere roeping en zij voegt er aan toe, gij kunt het, indien gij slechts ernstig *wilt.* En vele zwakken, die anders meegesleurd zouden worden door den geest der onreinheid, zullen steun vinden bij hen, die de reinheid prediken.

Voor wie er niet toe komt het boekje te lezen van Felix Ortt, ‘de Rein Leven Beweging’, verkrijgbaar à 3 ct, Boekhandel ‘vrede’ den Haag, zal ik het een en ander hieruit aanhalen en wel in de eerste plaats de Beginselverklaring.

‘1. De Rein Leven-beweging heeft tot grondslag en doel het streven naar sexueele reinheid.

2. Zij aanvaardt als ideaal een leven volgens dezen maatstaf:

Al die geslachtsverrichtingen zijn ongeoorloofd, waarbij geen rekening wordt gehouden met mogelijke schadelijke gevolgen voor het lichamelijk of geestelijk welzijn der betrokken personen zelf, of van hunne mogelijke nakomelíngschap.

Geslachtsgemeenschap is alleen dan volkomen rein, wanneer die plaats vindt in hoogste liefdeseenheid, in huwelijk, tusschen man en vrouw, en wanneer in de bedoeling der beide personen de mogelijkheid van voortplanting niet is buitengesloten.

3. Onder huwlijk wordt verstaan de éénwording van man en vrouw in de hoogste beteekenis van het woord, een band voor het leven gesloten.

4. Op grond daarvan bestrijdt zij prostitutie, nieuw-malthusianisme, homo-sexueele geslachtsdaden, onanie en elken anderen vorm van onkuischheid in daden, woorden en gedachten, en werkt zij aan de verspreiding en naleving der in deze beginselverklaring gestelde opvattingen en eischen.’

Als toelichting op de statuten der vereeniging schrijft Felix Ortt: De Beweging stelt volstrekt geen eischen aan iemands gevorderdheid; zij verlangt volstrekt niet bij degene die lid willen worden, dat zij zondeloos en vlekkeloos zijn; zij verlangt zelfs geen onderteekening der beginselverklaring doch een eerlijk *streven* in de richting van meerdere reinheid, van meerdere heerschappij over de macht der Zinnelijkheid. Alleen wordt van de leiders der Beweging ‘onderteekening der beginselverklaring verlangd’.

Nog in het bizonder wensch ik de aandacht te vestigen op de volgende uitspraak:

‘Zoo vertoont zich, zoowel in de geschriften als in het algemeene karakter der Beweging een eerlijk streven naar een gezonde veelzijdige neutraliteit - *niet* een neutraliteit, die zich ten doel stelt elke besliste overtuiging te bemantelen, doch die aan elke ernstige meening, mits in den geest van reinheid van leven, de gelegenheid

geeft zich uit te spreken. En waar dit streven van alzijdige neutraliteit ernstig vóór zit, ligt het dus aan de belijders van een bepaalde richting, wanneer de stem dier richting in het koor der Rein Leven stemmen ontbreekt; en missen de aanhangers van die zwijgende, en zich op een afstand houdende richting alle recht, om aan de R.L. Beweging het overheerschen van andere kleurschakeeringen ten laste te leggen.'

Ik hoop, dat deze aanhalingen een zuiverder licht zullen laten vallen op het wezen der beweging, dan er veelal op valt en wat aanleiding geeft tot verkeerde voorstellingen. Zoo waarschuwt Menno Huizinga in Ideaal en Praktijk der R.L. Beweging, tegen de verkeerde opvatting, als zou de beweging gegrond zijn op een streven naar 'volstrekte kuischheid', naar een algeheele onthouding van alle lichamelijk geslachtsleven, of gelijk men ook wel (slechts ten deele juist) zegt, op 'Tolstoyaansche' beginselen. Ook in deze, reeds eenigen tijd geleden geschreven toelichting, worden liefde, mogelijkheid van voortplanting en huwelijk, als voorwaarden genoemd.

Ieder, die gewend is op ander gebied met zijn geweten te rade te gaan, zal 't toch niet overbodig vinden, dit te doen op sexueel gebied. Een ieder handele in dezen naar zijn eigen onstandigheden. En het zou al getuigen van weinig liefde en weinig *tact* van de zijde der vrouw, als zij door haar streven naar meer reinheid, oorzaak werd van een ongelukkig huwelijk en indirect de oorzaak zou zijn van onnoembare schade, anderen aangedaan. Ik geloof niet, dat dit gevaar zoo heel groot zal zijn, als de vrouw maar met haar *geheele* leven bewijst ernst te maken met het zoeken naar meer reinheid en zij niet uit *egoïstische* bijredenen, het kindertal zooveel mogelijk beperkt wil zien. De Rein Leven Beweging mag zeker wel beschouwd worden als uiting van de evolutie die er bestaat op zedelijk gebied.

Dr. Snoeck Henkemans haalt met het oog hierop aan (zie de brochure 'Aan onze jonge mannen' blz. 22) een uitspraak van Hegar, beroemd Freiburgsche hoogleeraar, van reeds 15 jaren geleden. Wij lezen hier:

'Immers, gelijk op zoo menig ander gebied is ook de eigenschap der *zelfbeheersching*, in den zin van vrijwillige bedwinging zijner lusten en hartstochten, die de mensch volgens Hegar van het dier onderscheidt naar evolutionistische gedachte een der hoogste in de ontwikkelingsrij, laatst verschenen eigenschappen en dan moet bestendiging en verdere ontwikkeling daarvan gedacht worden in de richting der verdere ontwikkeling te liggen; de neiging tot het weer verdwijnen daarvan als achteruitgang worden aangemerkt.'

Op de laatste groote openbare vergadering op 19 Nov. 1908 in den Haag, wees Ds. Schuller met allen nadruk erop in zijn toespraak 'Natuur en persoonlijkheid in den mensch', dat het niet de ziel maar *de wil* is die den mensch onderscheidt van het dier.

Misschien is het niet overbodig er nog even op te wijzen, dat de brochure 'Aan onze jonge mannen', toespraken bevat, gericht tot jongelui, nauwlijks de schoolbanken ontwassen. Dr. Cannegieter spreekt hier ook in tegenstelling met de jonge mannen die zijn gehoor vormen, van 'natuurlijke verrichtingen van het rijpe, ik herhaal het rijpe menschlijke lichaam'.

Het orgaan der R.L. Beweging is: 'Levenskracht', abonnementsprijs f 1 - Redakteur: Lod. v. Mierop te Soest. Dit blaadje is tevens orgaan van het 'Centraal Bureau ter bevordering van reiner leven,' en van het 'Comité ter bevordering van rein leven in de studentenwereld.'

Blijkens dit blaadje verwacht de R.L. Beweging veel tot bevordering van haar streven van de emancipatie der vrouw. Zeer zeker heeft zij hierin gelijk, indien onder emancipatie verstaan wordt, de vrijmaking der vrouw zoowel uit oudere als nieuwere banden en begrippen, die haar in den weg zullen staan een zelfstandige persoonlijkheid te worden in haar eigen sfeer van vrouwzijn. De studie der vrouw aan universiteiten, het najagen van betrekkingen voor mannen, in één woord het overslaan tot een ander uiterste, kan, als overgangsperiode misschien goed genoemd worden, maar mijnsinziens met allen nadruk alleen als overgangsperiode, nooit als toekomst ideaal der vrouw. Wil de vrouw zich zelf zijn en als vrije persoonlijkheid invloed uitoefenen op de samenleving, dan mag men zich haar toch niet denken staande in de rijen der mannen, zich ontwikkelende in hun lijn. Alleen op haar eigen gebied zal haar vrouwzijn tot zijn recht komen, zal haar volkomen persoonlijkheid tot ontwikkeling kunnen komen. Eerst dan zal ze waardig den man aan kunnen vullen, waar de natuur

man en vrouw verschillende eigenschappen gaf, om zoo samen als geheel mensch het ideaal na te kunnen streven.

Het zij verre van mij oude toestanden terug te willen roepen (wat trouwens vrij wel onmogelijk zou zijn) of een lans te willen breken voor de uitgaande en aan niets anders dan aan sportdoende jonge meisjes en dan dit een ideaal voorbereiding te vinden tot het vrouwzijn. Neen, dan tienmaal liever de studie opgenomen en langs dezen weg geleerd wat het is plichten te hebben ververvullen naar den maatstaf den man aangelegd; want dit moet ik helaas erkennen, dat over het geheel waar alleen met meisjes rekening gehouden behoeft te worden, de maatstaf minder hoog is. En geleerd moet er worden - ernstig geleerd tot een bepaalden leeftijd, waarop de jonge man meer speciaal voor zijn vak gaat werken - waarop dan het meisje een richting kiest meer met haar aanleg overeenkomstig, waarbij dan min of meer rekening gehouden kan worden met de aangeboren behoefte der vrouw, zich aan anderen te wijden.

Het kan onmogelijk in de lijn der R.L. Beweging liggen de vrouw te halen uit de sfeer, waarin de natuur haar plaatste; veeleer

zal zij het daarheen moeten sturen, dat de vrouw er toekomt vrijwillig de plichten op zich te nemen, die haar natuur van vrouwzijn, met zich brengt en zich tot haar taak, zooveel in haar vermogen is voor te bereiden. Niet dus uit sleur - niet als noodzakelijk gevolg van haar vrouwzijn waaraan zij zich heeft te onderwerpen, maar, omdat zij zelf *wil*, zelf inziet, dat dit haar weg is; zelf voelt de verantwoordelijkheid haar natuur in zich te laten ontwikkelen tot de grootst mogelijke volkomenheid.

De plaats, die de vrouw inneemt en hare capaciteiten staan in 't nauwste verband met streven der R.L. Beweging.

In de eerste plaats komt wel de zorg voor de gezondheid in aanmerking. Gezondheid, meestal vergezeld gaande van opgewektheid en werklust zijn groote schatten, die zij mee ten huwelijk kan brengen.

Daarnaast noem ik groote bedrevenheid in alles, wat haar als huisvrouw en moeder te pas kan komen. Die bedrevenheid brengt mee veel te doen in weinig tijd, niet te veel in beslag genomen te worden door die dagelijksche dingen, waardoor tijd en lust over zijn om belang te stellen in alles wat den man betreft en tevens zich te kunnen wijden aan de opvoeding der kinderen. Die bedrevenheid zal gehuurde hulp uit kunnen sparen (ik heb 't oog op een bescheiden beurs) met 't gevolg, dat de huishouding veel minder kostbaar behoeft te zijn en er meer huwlijken gesloten kunnen worden.

Bedrevenheid daarbij in het verzorgen van kinderen zal de bezwaren verminderen, die opgeworpen worden waar het vermeerdering van 't gezin geldt. Dikwijls toch zijn meer drukte en daaruit voortvloeiende vermeerdering van hulp argumenten om het kindertal langs minder natuurlijken weg te beperken.

Ik wil wel toegeven, dat ook de gestudeerde vrouw in het huwlijk kan leeren de huishouding te bestieren en de kinderen te verzorgen, maar 't zal zijn ten koste van veel inspanning en tijd, die, indien men goed beslagen op het ijs was gekomen, man en kinderen ten goede was gekomen.

Om dermate ontwikkeld te zijn, belang te kunnen stellen in wat den man bezig houdt, is toch geen academische studie noodig. Daarbij geeft het bevoegd zijn van beide tot de uitoefening van een vak (ik heb hier allerlei gebied op 't oog) nog dikwijls aanleiding tot de wanverhouding, dat beiden dit ook in praktijk brengen, wat zeker niet gunstig op de kinderen zal werken, indien die nog *mogen* komen. Gelijksoortige vakkennis al of niet uitgeoefend, is nog volstrekt geen waarborg voor een gelukkig huwlijk. Tegenover de sympathie, die het diepere wezen van den mensch geldt, zal deze oppervlakkige overeenkomst al heel weinig gewicht in den schaal leggen.

Ik zou zéér wenschen, dat dit schrijven wat meer belangstelling opwekte in het streven der Rein Leven Beweging. Velen zullen zeker in stilte gedachten koesteren geheel passende in het kader der Rein Leven Beweging. Er zijn toch zooveel menschen, die ernst met hun leven maken - en tot deze zal ik toch zeker wel ook de kerkgangers mogen rekenen.

Hun allen wilde ik vragen, wat meer naar voren te komen met deze gedachten. Het onreine laat zich overal zien, breekt zich overal baan. Dat dit dan ook overal openlijk tegenstand ontmoette in de reinheidsgedachte, waarvan de R.-L. Beweging de draagster is. Moge die gedachte dan hoe langer hoe meer *openlijke* aanhangers vinden om zoodoende hoe langer hoe meer de maatschappij te kunnen doordringen om haar ten zegen te worden.

A.C.F. - G.

Den Haag 1 Dec. 1908.

Boekbeschouwing.

‘Ik heb het beste deel gekozen.’

Een vreemde titel voor een letterkundig overzicht!

Toch is het er een, althans in zekeren zin! Want, juister zou het zeer zeker zijn hierboven te schrijven: *medische* beschouwingen; immers, de lectuur waarover ik het hebben wil komt van de hand van allerlei medische grootheden, of die er voor willen doorgaan. Alleen, zij zenden die lectuur niet aan hunne confraters en aan de medische tijdschriften ter beoordeeling, maar verspreiden ze met kwistige hand onder alle leeken, in alle boekwinkels, bij alle redacties van weekbladen voor belletrie bestemd, alles onder het menschlievend beweren, dat zij, door het verspreiden van populaire kennis over het sexueele leven, zooveel ‘goeds willen brengen aan de onwetende massa’; willen ‘waarschuwen tegen gevaren’ etc. etc!

Want, behoef ik het nog te zeggen, bijna heel de hoop boeken en brochures van bovenstaanden aard, die mij geregeld ter beoordeeling wordt toegezonden, handelt over het

sexueele vraagstuk! Gelijk ik reeds meermalen betoogde: de brave medici, die zich zoo geroepen voelen naar de pen te grijpen om het publiek in dezen voor te lichten, weten het wel, dat ze, om *gekocht* te worden, en dus een aardig duitje te verdienen, het hebben moeten over een onderwerp, dat juist de groote hoop altijd opnieuw prikkelt tot onreine nieuwsgierigheid; welke nieuwsgierigheid zij het best en het volledigst bevredigd vinden natuurlijk in de onverbloemde en alle dingen bij den naam noemende taal van den geneesheer!

Van daar dat dezelfde mannen, die, waar het de andere geheimen van hun vak geldt, altijd de grootst mogelijke omzichtigheid in acht nemen tegenover 'onbevoegden', die altijd beweren, dat deze niets kunnen begrijpen van alles wat met de geneeskunde in verband staat, die altijd woedend zijn, wanneer 'leeken' zich een oordeel over het eenvoudigste dingetje hun terrein rakende durven veroorloven, en dan dadelijk den mond vol hebben over 'oppervlakkigheid' etc., zoodra het geldt op sexueel gebied een slaatje voor hun beurs te maken, bereid zijn, hun anders zoo ondoorgrondelijke 'wetenschap' aan Jan en Alleman aan te bieden, onder het in dergelijke gevallen altijd in zwang zijnde roerende voorwendsel: 'Menschenliefde' -

Uit 'menschenliefde' schreef b.v. prof: August Forel een boek, dat hèm heel veel nut zal brengen voor zijn *beurs*, en dat de lezers ervan zal prikkelen tot al datgene, waartegen het héét te waarschuwen. Uit 'menschenliefde' ook heeft dr. Van Renterghem te Amsterdam, van wiens hypnose-geneeswijze men in de laatste jaren veel minder resultaten hoort dan vroeger, ditzelfde boek overgebracht in het hollandsch. Uit 'menschenliefde' hebben nog een heel aantal méér dezer heeren hun licht laten schijnen over de in liefde en liefde-vraagstukken steeds ongemeen veel belangstellende leekenwereld!

Ik grijp één uit velen op, ter toelichting van den door mij gekozen titel mijner beschouwing; het is: *De Noodzakelijkheid van Geneeskundig Onderzoek vóór het huwelijk*, *door* Dr. G.C. Nijhoff, hoogleeraar te Groningen, uitgegeven te Rotterdam bij W.L. en J. Brusse. O, het spreekt van zelf, dat ik den wetenschappelijken inhoud van het betoog des hooggeleerden voor zijn rekening laat. Ik wil alleen maar doen opmerken, dat men, kennisnemend van zijne theoriën, dezelfde die o.a. ook proffessor Treub méérmalen uiteenzette, tot de blijde oude-vrijsters-overtuiging geraakt, zoo gaarne uitgekraaid door haar voor wie de druiven zuur zijn: 'Ik heb het beste deel gekozen'.

Want waarlijk, de moderne manwijven, die op het huwelijk schimpen, als een soort minderwaardige vernedering harer groote talenten en gaven aangedaan, zoowel als de manlooze, vergeefs naar het mevrouw-schap hunkerende oude jonge juffrouwen, die, uit jaloezie op de getrouwde vriendinnen, zich troosten door op de zaligheden van den ongehuwden staat te roemen, en preutsch den neus op te trekken voor 'vrouwen met zinnelijke neigingen,' deze beide categorieën hebben een machtigen helper in brochures in den geest van die van Nijhoff, omdat betoogen als de zijne elken lezer tot het besluit moeten doen geraken: Beter niet-huwen, dan zich bloot stellen aan zóóveel gevaren, akeligheden, ziekten, niet alleen wat eigen-ik, maar ook en vooral wat de toekomst betreft: de kinderen.!

Waar professor Treub den toch reeds zoo overheerschenden invloed van den medicus in de maatschappij nog eindeloos wil verhoogen, door hem de m.i. véél te uitgebreide, bij de wet geregelde macht te willen geven, zich in elk huwelijk dat

wordt vóórbereid in te mengen, en het te verhinderen als hem dat noodig voorkomt, daar gaat professor Nijhoff niet geheel zóó ver, als hij, na eene smakelijke uiteenzetting der gevaren, volgens hem verbonden aan het huwen zonder geneeskundig onderzoek, tot de eind-conclusie komt:

'*Hoe gewenscht het ook in theorie zou zijn*, *dat iedereen die trouwen wil een verklaring zou moeten overleggen van een geneesheer*, *dat geen* "*gerondheidsbezwaren*" *tegen het huwelijk bestaan*, *zoo staan aan het vervullen van dezen wensch onoverkomelijke praktische bezwaren in den weg..... Eerder zou het mogelijk zijn*, *dat het gewoonte werd*, *dat de man aan de vrouw*, *de vrouw aan den man*, *den uitslag van het onderzoek van den geneesheer meedeelde*, *in dien zin*, *dat de dokter verklaarde*, *dat hij - op grond van zijn geneeskundig onderzoek, - den heer X. of mejuffrouw Y. het aangaan van een huwelijk wel of niet had ontraden*, *of den heer X. of mejuffrouw Y. had aangeraden met het aangaan van een huwelijk voorloopig te wachten*,'

Het behoeft, dunkt mij, geen betoog dat men door deze en dito maatregelen een oppermacht en een geheimen invloed verleent aan artsen en doktoren, zóó veelomvattend en zóó gevaarlijk in verstrekkende gevolgen, dat alléén héél hoogstaande mannen er mede zouden

mogen worden betrouwd! Het gaat daarmede als met zooveel dingen in het leven: In de theorie moge er veel vóór te zeggen zijn, in de practijk stuit men op de onvolkomenheid van het menschdom, op de alles behalve betrouwbaarheid dergenen, belast met de uitvoering en handhaving eener zóózeer in de individueele vrijheid ingrijpende wet. De protestanten zijn altijd zoo ijselijk bang voor den geheimen invloed van Roomsche priesters, waar het het dagelijksch leven en doen van R.K. menschen geldt; maar mij dunkt, hoe dit zij, in elk geval is die invloed niets, vergeleken bij eene wettelijke bepaling welke èlken arts en dokter zou machtigen huwelijken te verbieden of aan te moedigen, op gronden alleen voor hem-zelf te begrijpen, en waartegen de betrokkenen, op grond van hun 'leek' zijn, niets kunnen aanvoeren! Stel u voor: de vijandschappen, de beweegredenen van persoonlijken aard, de eigenzinnigheden en domheden, al die menschelijke ondeugden in één woord, waaraan de arts evenzeer lijdt als elk ander individu, welke zouden indirect intluenceeren op zijn 'oordeel', in een zóó teere en zóó tot zich verdedigen ongeschikte quaestie.! En daarnevens de vergissingen te goeder trouw! Want, tuberculose en syphilis mogen kwalen zijn, in het constateeren waarvan de conscientieuse dokter zich niet behoeft te vergissen, (en we willen dan maar aannemen, dat ze allemaal conscientieus *zijn!!)*, volgens profesor Nyhoff is het echter daarmede nog geenszins gedaan wat de gevaren betreft, waaraan de tot een huwelijk overgaande man of vrouw zich blootstelt. Integendeel, naast deze beide ziekten spelen volgens hem de zielsziekten een gróóte rol, en, daar deze weer worden teruggebracht tot erfelijk-belastheid, enz., is het resultaat zijner beschouwingen, dat èlke oogenschijnlijk normale jonge man en èlk dito jong meisje dikwijls neigingen en karaktertrekken vertoont, waaraan de omgevíng niets bijzonders vindt, doch waarin de 'kundige' arts de toekomstige, het huwelijk onraadzaam makende zielsziekte reeds speurt.

Welnu, ook waar de 'kundige' arts te goeder trouw is, kan hij op dit gevaarlijk gebied flaters begaan, ten nadeele der betrokkenen, als hij hun huwelijk weigert, of ook ten nadeele der kinderen, als hij het onvoorzichtig toelaat zoodat deze de slachtoffers worden indien het blijkt dat hij zich vergiste; flaters waarvan de verreikende gevolgen niet zijn te overzien, maar, bij een weinig nadenken, voor elkeen te begrijpen! Het is natuurlijk, dat de medicizelf -, bij de heerschende mode, van zich zelf bang maken voor alles wat de gezondheid raakt, invloedrijker en machtiger dan ooit in vroegere eeuwen, - zich graag genoeg door de wet zulk een *oppermachtigen* invloed zouden willen verschaffen, een invloed, waartegen die van elke geestelijke orde het zou moeten afleggen! Maar, ik herhaal, *als* zij ooit hun zin kregen, dan zou het wáárlijk beter en gelukkiger zijn niet te trouwen, dan aldus uit hun hand en op hun gezag den man of de vrouw te moeten aannemen, dien zij u goedgunstig toe zullen staan, erger nog, dan door de wellicht baatzuchtige, wellicht domme inmenging van een derde, een in zijn alwetende 'wetenschap' zich blind starenden hooggeleerde, te worden beroofd van een geluk, zóó intiem en zoo heilig, dat het te hoog staat om, als een koe of een varken, te worden betast en bevoeld door 'deskundigen.'

Nog eens, als deze heeren allen *hoogstaande* mannen waren, *en* zich nimmer vergisten, dan ware de zaak aannemelijker, maar geen van beiden is helaas het geval!

Intusschen, de gevaren-opsomming van professor Nijhoff en professor Treub, en al de boeken en brochures waarvan ik hierboven sprak, stellen de zaak *zonder* geneeskundig onderzoek zóó vreeselijk voor, dat er bijna geen kans is, te ontkomen

aan de een of andere ellende, hetzij door overerving, hetzij door besmetting, hetzij door belastheid! En zoo blijft er dus eigenlijk slechts één paradijs over: dat der *maagdelijkheid.*

Alle preutsche juffers, die zoo ijselijk ontstellen, wanneer een hondje op straat gevolg geeft aan hare natuurlijke verlangens, en die zoo aandoenlijk 'rillen', wanneer zij een vriendin op den huwelijksdag aanzien, omdat ze denken aan 'wat haar straks te wachten staat', al deze quasi 'vergeestelijkte' dames kunnen zich feliciteeren, omdat de medische literatuur heden ten dage haar schitterend gelijk geeft, en haar eigenlijk veel gelukkiger rol toebedeelt, dan de zich *en* in haar eigen lichaan, *en* in dat harer kinderen aan allerlei huwelijksgevaren bloot-stellende echtgenoote en moeder.

Indien... indien de *natuur* niet ware! Lieve lezers, *ik* geloof, méér dan in 'de' wetenschap, in de kracht der vernieuwende en verjongende *natuur*, die zoo dikwijls spot in haar *doen* met alle door de geleerde heeren vastgestelde theorieën. En ik baseer mij, wat deze optimistische overtuiging aangaat,

op een van die geleerde heeren in eigen persoon, die onlangs in *Le Matin* een verstandig betoog schreef naar aanleiding van de overdreven bacillen- en microben-vrees onzer dagen! Deze dokter dreef op aardige en leuke wijze den spot met de hedendaagsche moeder, die haar kind alle levensgenot, àlle levensblijheid ontneemt, door het in te prenten angst voor allerlei onzichtbare vijanden, van besmetting en aansteking, door dit en door dat!

In lucht, en in water, in levensmiddelen, en in een omhelzing, in alles, en alles, ziet de hedendaagsche wetenschap het bacillengevaar, en - zegt de schrijver in de *Matin* - in theorie mogen alle deze gevaren zoo zijn, in de praktijk is hunne uitwerking veel minder vreeselijk dan men zou denken, omdat de natuur, het leven, zichzelf helpt, zichzelf beschermt, zichzelf er uit redt.

Zoo is het. En zoo is het m.i. óók met de huwelijksgevaren, omtrent het bestaan waarvan niemand de waarheid zal willen bestrijden, maar die, met dat al, niet zijn te voorkomen, noch te regelen, door de onkiesche, en hem met een véél te groote verantwoordelijkheid bekleedende inmenging van een derde!

'Ik heb het beste deel gekozen' -, aldus juicht gij, oude vrijster, of manwijf, product van het derde geslacht! Ga eens vragen intusschen bij diezelfde doktoren, die zooveel gevaren zien in het huwelijk, welke ziekten, van zenuwen en geslachtsorganen, zij toeschrijven, aan het ongehuwd-blijven der in hare geslachtsbehoefte onbevredigd-gebleven vrouw. Zij durven het op het spreek-uur niet ronduit zeggen in uw gezicht, noch misschien aan uwe tevergeefs een man voor u zoekende mama; maar, bij de heerschende schrijfwoede, die óók de medische wetenschap maakt tot gemeen-goed, uiten zij zich des te onbewimpelder in hunne artikelen, brochures, en beschouwingen. Beter echter nog dan hunne theorie bewijst de werkelijkheid rondom ons de droeve waarheid, dat ongehuwde vrouwen, al hebben zij andere kwalen misschien dan de gehuwde, geenszins door haar maagdelijken staat gevrijwaard blijven voor ziekten en ongemakken. Wel het tegendeel!

Zoodat men, alles zaâmgenomen, tot de conclusie komt dat, waar geslachtsomgang zoowel als onthouding, beide hunne eigenaardige schaduwzijden opleveren, het m.i. wijzer, en *reiner* óók is, die intieme quaestie te laten beslissen door eigen ik, door liefde-verlangen, dan haar te laten uitmaken door een lang niet altijd onfeilbaren zeer- of hooggeleerde, met een soort veeartsattest: 'Deze stier is tot het doel geschikt'; 'deze koe is niet gezond genoeg voor de handeling' - etc, etc.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ter bespreking toegezonden.

Vaderlandsche Geschiedenis van J. de Liefde, bewerkt door **W. Swijnenburg**. (Uitgever D.A. Daamen, den Haag).

Tegen deze tweedeelige uitgave, proeve van een vaderl: geschiedenis uit een christelijk oogpunt, moet bepaald *gewaarschuwd* worden van wege de partijdigheid der voorstelling, die grenst aan het ongelooflijke. Dat de Roomschen natuurlijk worden voorgesteld als zwarte zondaren tegenover de lelie-blanke onschuld van 'Gods volk,' zijnde de protestanten, dat is nog maar 'n kleinigheid in een geschiedboek ten bate van protestantsche scholen. Immers, *die* partijdige voorstelling tref je overal aan, óók in niet-chr: geschiedenisboeken als ze door protestanten zijn geschreven, en omgekeerd zal de Roomsche geschiedschrijver zich wel op 'n dito even partijdig

standpunt plaatsen tegenover de protestanten. - Wat echter, afgescheiden hiervan, *deze* vaderlandsche geschiedenis zoo bij uitstek weerzinwekkend maakt; is de eigengerechtige toon van den schrijver, die, op wezenlijk hinderlijk-bekrompen-hoogmoedige manier precies weet wat 'God voorhad', en wie 'Gods kinderen' zijn, en wie niet, en daarbij met de geschiedkundige waarheid omspringt op de méést willekeurige wijze. Zoo b.v. weet hij zeker bij elke aan onze zijde behaalde overwinning, dat die geschiedde van 'God den Heere', en, sterft er ergens een of ander vijand van ons land, dan is hij dadelijk klaar aan te toonen, hoe 'God de Heer' dat eigenlijk ten *onzen* pleziere zoo heeft geleid. Bijzonder ergerlijk is ook de onware voorstelling van de misselijke ter dood brenging van Oldenbarneveldt, een der *schandvlekken* van Prins Maurits' bewind. Het is bekend dat de richting, waartoe deze vaderlandsche geschiedenis behoort, goedvindt de Oranjes steeds in den zak te kruipen, maar het gaat toch wat àl te ver dit te doen op den kruiperigen toon van Swijnenburg, die het durft voorstellen als ware eigenlijk Oldenbarneveldt een landverrader, en Maurits een vroom christen, dien het te doen is geweest om 'de eere Gods' in 't Calvinisme. Waar nu iedereen weet welk een leven deze 'vrome' christen leidde paticulier, een leven

van onzedelijkheid, dat ook de orthodoxen niet kunnen verdedigen, waarover ze heenglijden met de bemanteling: Nu ja, maar in *dien* tijd, was dat niet zoo erg als nu, terwijl Oldenbarneveldt daarentegen een hoogst respectabel en voorbeeldig man is geweest als particulier, welke dan ook zijn godsdienstige opvattingen waren, daar gaat het toch wèl wat heel ver den zuiver *wereldschen* naijver op de oppermacht, die Maurits bewoog zich van zijn tegenstander te ontdoen onder het huichelachtig mom van Godsdienstijver, te gaan voorstellen als de geloofsdaad van een fanatìek calvinist. Het is *schande* - ik weet er geen beter woord voor - een jeugd van onwetende kinderen te besmetten met zulke leugens en zulke partijdige voorstellingen als waarvan dit boekje wemelt. Plaatsgebrek belet mij er meer uit aan te halen, maar dit wil ik nog zeggen, dat ik 't ten hoogste betreur christelijke onderwijzers en christelijke geschiedschrijvers zich door zulke onware en onwaardige voorstellingen met recht het verwijt van den ongeloovige te zien waardig maken, als zouden zij, dóór hun godsdienst, den kinderen opvoeden in eenzijdigen geloofshaat, en partij-drijverij. Vaderlandsche geschiedenissen als dit prulboek kweken onwetende, dom-bevoor-oordeelde, slecht-ingelichte en door en door eigengerechtig-hoogmoedige menschen - overigens misschien héél geschikt, juist dóór al die eigenschappen, tot christelijk kiezers-vee.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl. Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XI.

Het was omstreeks half zes in den namiddag. Het donker was reeds ingevallen. Ik zag haar haastig loopen in een der lanen nabij de Champs-Elysées, een armoedig gekleede vrouw, op wier gelaat en plunje de lantaarns zijlings matte schijnsels wierpen. Er woei een gure wind. Een armelijk doekje hield zij strak gespannen om heur schouders, borst en rug. Veel bescherming tegen de koû scheen het niet te geven, want af en toe zag ik haar huiverend schokschouderen. Hoe snel zij ook liep, toch kon ik duidelijk merken, dat zij afgemat was: haar knieën knikten en er was iets kaduuks in de wijze, waarop heur voeten den grond aanraakten.

In een stemming van medelijden en galanterie liep ik ferm op haar toe, met de bedoeling, haar mijn overjas aan te bieden. Toen ik vlak bij haar was....

Hé, herkende ik haar niet?.... Ja, waarachtig!... Ongeveer een uur geleden had ik haar in een heel andere wijk gezien, voortschrijdende van huis tot huis, oude wijsjes zingende met een versleten, doch toch nog aangenaam klinkende stem. Zij was toen met twee kinderen, een meisje van ongeveer acht en een jongetje van, naar schatting, zes jaar. De kinderen haalden de vijf- of tien-centimes-stukken op, die voorbijgangers en over het raam heenbuigende menschen meewarig aanreikten of ‘uit hoogere sferen’ lieten vallen.

Waar waren de kinderen nù?...

Wat kan een plotseling opgekomen gedachte je toch preoccupeeren, je bezighouden zóó, dat je al het andere tijdelijk vergeet... Welbeschouwd hadden die kinderen eenvoudig reeds thuis kunnen zijn. De dagtaak was immers reeds verricht... Doch ik

stelde me het tehuis voor: ‘une pauvre mansarde’, een zolderkamertje, heel hoog in een armzalige wijk. Een kamertje van een paar vierkante meter, niet genoeg beveiligd tegen wind en koû. Eén raampje, klein als een patrijspoort. Een deur, die naar binnen opengaat en slecht sluit. Als meubels een wrak tafeltje, een kapotte kruk, een paar kisten en een oud veldbed. Daarin slaapt de moeder. De beide kinderen leggen zich op versleten matrasjes te ruste. Geen lamp - hoogstens een nachtpitje. En dan de voeding.,. Hu! wat een ellende!

Vervuld van die triestige gedachten, vergat ik de oogenblikkelijke realiteit, vergat ik de haastig voortloopende vrouw, het aanbieden van mijn jas, de gansche tastbare ellende in mijn onmiddellijke nabijheid.

Toen een rumoerig voorbijsnorrende automobiel mij tot bezinning bracht, door me te noodzaken snel uit den weg te gaan, was de vrouw al uit het gezicht verdwenen.

Sufferd, die ik was! Al dat sentimenteel gedachtenleven, dat je van de naastbijliggende plichten afhoudt...

* * *

Eenige dagen daarna zag ik het drietal weêr.

De moeder zong op larmoyante wijze:

J'ai tant pleuré pour toi. Etc.

Het was een ‘goede’ dag. Er waren

veel voorbijgangers, die zich over het drietal ontfermden, en het centenbakje rammelde van de koperen geldstukken.

Ik kreeg het in den zin, te weten te komen, waar het trio woonde.

Met een geduld, waarvan ik mij niet goed rekenschap kon geven, volgde ik de familie van straat tot straat, er middelerwijl zorg voor dragende, dat geen van de drie mijn dolende volgzaamheid gewaarwerd. Ik kan u de verzekering geven, dat het niet bijster gemakkelijk ging. Ik had me om-zoo-te-zeggen in alle bochten te wringen en moest mij wanhopig

dikwijls verdekt opstellen. Sinds dien dag is mijn bewondering voor detectives dan ook aanmerkelijk gestegen.

Tegen vijf uur zag ik het drietal een volkscafé binnengaan. Duidelijk kon ik zien, dat alle drie aan de toonbank een kop ‘café noir’ (koffie zonder melk) en wat ongeboterd brood nuttigden.

Toen zij weêr buiten waren, gaf de vrouw aan elk der kinderen twee tien-centimesstukken, waarop, tot mijn groote verrassing, een koel en droog afscheid tusschen moeder en telgen volgde. De moeder kocht in een krantenwinkeltje ‘La Presse’ voor 5 centimes. De kinderen liepen gezamenlijk verder.

Ik volgde de kinderen. Sapristi! wat konden ze aardig vlug marcheeren. Na eventjes zestien straten te hebben doorloopen, kwamen wij in de Rue Traversine. Met een

verwonderlijke kordaatheid gingen de kleintjes een bizonder hoog gebouw in genoemde straat binnen.

Woonden ze dáár? Nou... zoo héél erg armoedig zag het huis er toch niet uit. Waren die kinderen, en dus ook die moeder, dan niet zoo arm als ik dacht?

Daar stond ik. Mijn nieuwsgierigheid was nog grooter geworden. Maar ik kon toch waarachtig niet óók het gebouw binnengaan, zoo maar, zonder eenig ander motief dan om mijn geprikkelde - laat me het mooiste woord kiezen - weetgierigheid te bevredigen? 'Ze zouden me zien aankomen,' zegt men in zoo'n geval te Groot-Mokum.

Qu' importe! dacht ik ten slotte. Ik moet er het mijne van hebben. Een journalist, die niet de kans durft te loopen, 'par manière de dire' de trappen afgegooid te worden, is, als het tenminste geen kwade zaak geldt, een journalist van den kouden grond. Dies trok ik de stoute schoenen aan, en schelde.

Doch wat intusschen te verzinnen als beweegreden van mijn komst?... Enfin, komt tijd, komt raad. Eerst den indruk afwachten van wat ik binnen te zien krijg.

Een oude, welgedane vrouw deed me open.

- Wat is er van uw dienst?

- Ik... ik zag hier zoo juist twee kleine kinderen binnenkomen. Zijn dat, als ik u vragen mag, bedelaartjes van beroep?

- Is u van de geheime politie? Mag ik dan eerst uw penning zien?

- Neen, ik ben journalist.

- Ah! Kom dan maar binnen. U zult mij, de 'hôtelière', zeker wel niet vergeten...

Ik begreep. Duwde haar een 2 francs-stuk in de hand.

- Dank u zeer, meneer. Van de heeren journalisten moet ik het hebben. Wil ik u maar dadelijk alle verdiepingen laten zien?

Het was voor mij een niet gemakkelijke tocht, langs de nauwe trapjes, elk schraaltjes door een nachtpitje verlicht, klauterende achtereenvolgens tot de zesde verdieping.

Op elke verdieping zag ik ettelijke mannen

en vrouwen, zoowel zeer oude als heel jonge, en nog meer kinderen, wisselende tusschen twee en viertien jaar. De meesten waren donker van kleur en hadden zoo in hun kleeding als in hun wijze van doen en laten iets, dat mij dadelijk aan de lazzaroni van Napels deed denken. Velen waren druk met elkander in gesprek gewikkeld. Ik hoorde meer Italiaansch dan Fransch.

'Mijn' twee kinderen zag ik op de vierde verdieping, gezeten op een bankje naast een houten beschot, dat blijkbaar dienst deed als een soort van primitieve kamerafscheiding.

- Dat zijn de kinderen, die ik bedoel.

- O, ja? Ze zijn nu wachtende op het algemeene maal.

Toen ik weder beneden was, in het bureau van de 'hôtelière' - zij hield er een 'bureau' op na! -, vroeg ik haar:

- Wat zijn dat toch allemaal voor menschen? En behooren ze allen bij elkaâr?

- Wel, dat zal ik u eens haarfijn uitleggen. Hebt u op de eerste verdieping dien grijsaard met dien langen baard gezien?

- Met die schitterende oogen en die nonchalante, eenigszins pedante houding?

- Juist. 'Le beau Piémontais' wordt hij genoemd. Hij is de chef van den troep. Over elke verdieping heeft hij een onderchef aangesteld. Hij is de groote 'entrepeneur de mendicité'. Dit huis is een kolonie van bedelaars.

- Hoe werkt dan die onderneming? Hoe is de kolonie ontstaan?

- 'Le beau Piémontais' duikelt zijn sujetten in Italië, voornamelijk uit het Piëmonteesch gebergte op. Arme kinderen, door hun ouders of verwanten verlaten, neemt hij tot zich en brengt hij naar Parijs. Soms 'koopt' hij ook kinderen van onbemiddelde ouders, vooral als ze lieve gezichtjes hebben.

- En wat gebeurt hier met die kinderen?

- De grootere kinderen worden 's ochtends heel vroeg de straat opgestuurd om te bedelen. Elk bespeelt een instrument. Een viool, een gitaar of een harp. Die instrumenten worden niet gekocht, maar eigenhandig gemaakt door een Italiaan, die op de tweede verdieping woont. Die leert den kinderen ook het bespelen van de instrumenten en de verschillende Italiaansche en Fransche wijsjes. 't Is een 'musicien hors ligne'.

- O zoo!

- 's Avonds moeten ze een bepaalde som thuisbrengen.

- En als ze die som niet in handen hebben?

- Dan krijgen ze geen eten. Of ze krijgen slaag. Of ze moeten den nacht buitenshuis doorbrengen.

- Maar bemoeit de politie zich dan niet met die gemeene ontduiking, verkrachting der kinderwetten?

- Wat zal ik u zeggen? De politie doet, geloof ik, wel haar best. Maar 'le beau Piémontais' is de politie meestal te slim af. En de kinderen worden onderricht in het geven van zoodanige antwoorden aan de politie, dat 'le vieux', voor wien zij doodsbang zijn, met rust wordt gelaten. Que voulez-vous, en somme? C'est son métier.

- En wat moeten de kleine kinderen doen?

- Die worden uitbesteed.

- Uitbesteed?

- Ja, die worden, tegen een zekere som, per dag afgestaan aan andere bedelaars of bedelaressen, om voor de kinderen van dezen door te gaan.

- Ah!... Dus de vrouw, die ik met de twee kinderen van zooeven zag, is hun moeder niet?

- Neen. Natuurlijk niet. Die vrouw ken ik toevallig. De kinderen gaan graag met haar meê, omdat zij goedgeefsch is. Bon coeur.

Ik spitste de ooren.

- Is ze zoo goed?

- Ja, daar staat ze voor bekend... Zij schijnt u te interesseeren? Volkomen begrijpelijk. Zij heeft goede tijden gekend. Nu zingt zij 's avonds in het koor van de opera. Maar vroeger....

- Nou...?

- Arme vrouw! Wat heeft ze 'n ‘dégringolades’ meêgemaakt, en buiten haar schuld. Vroeger was ze een uitstekende zangeres aan een café-concert, en zag ze er erg knap uit. Aan elken vinger kon zij een vrijer hebben, en uit de groote wereld. Toen kwamen de pokken, gevolgd door typheuze koortsen. Stem verloren. Gezicht pokdalig geworden, niet erg, maar tòch... Engagement van het café-concert verloren. Bewonderaars verloren. La vie n'est pas toujours gaie. Nib!

Ik dacht aan de mislukte aanbieding van mijn overjas. Betrapte me op een sentimenteele stemming. Trachtte me te vermannen. Was trouwens die geschiedenis wel precies, in allen deele waar? Doch aan den anderen kant: waartoe zoû de ‘hôtelière’ liegen? Om mijn gedachten af te leiden, vroeg ik:

- En wat doen de volwassen kolonisten?

- Die zijn, evenals ‘le vieux’ zelf, modellen voor schilders en beeldhouwers. De mooie, jonge meisjes en de welgebouwde mannen meestentijds als naakt model. Een gedeelte van hun verdiensten wordt aan den baas afgedragen. O ja, de opgeschoten, doch toch nog niet volwassen meisjes worden afgericht als bloemenverkoopsters.

- Hoe lang oefent ‘le vieux’ dat bedrijf al uit?

- Wel dertig jaar, denk ik... Ik geloof ook, dat hij rijk is.

- Wat noemt u rijk?

- Nou, hij zal niet ver van de 100.000 francs zijn.

- !?

- Ongeveer een maand geleden hoorde ik hem in het ‘Hôtel des Ventes’, waar ik toevallig zijn moest om een paar stoelen te koopen, 4000 francs voor een schilderij bieden. Hij is een liefhebber van schilderijen. Er hangen er wel twintig bij hem op zijn kamer... En elk jaar reist hij naar Italië. Hij zit dan, daar kan ik u mijn woord op geven, eerste klas.

* * *

Toen ik de deur van het gebouw, waarin de ‘entrepreneur de mendicité’ verblijf hield, achter me hoorde dichtslaan, kwam de gedachte plotseling in me op, dat ik hèm nimmer mijn overjas zoû aanbieden.

De vrouw, aan wie mijn galanterie voorbijging, heb ik later in het koor der opera opgemerkt. Zij hield zich kranig en liep blijkbaar op bekend terrein.

OTTO KNAAP.

Indrukken uit Genève
Première conférence internationale des Ligues Sociales d'Acheteurs.

In de Aula van de Universiteit alhier heb ik het voorrecht gehad gedurende drie dagen de zittingen van bovengenoemde Conférence - hier al spoedig ‘Congres’ genoemd - bij te wonen; ja, ondanks het inspannende van een 10 urigen zittingstijd per dag, een voorrecht! Want ik ben daardoor getuige geweest van de ontwikkeling van een heerlijk maatschappelijk idée; een idée, dat, eenvoudig als álle groot gedachten, allen zonder onderscheid ten goede komt. Zóó was het voorrecht een genot!

Daarna heb ik in diezelfde universiteit een tentoonstelling bezocht van voortbrengselen van ‘travail à domicile’ door de Engelschen zoo vlijmscherp, maar wáár ‘*Sweating-system*’ genoemd. Maar dàt was helaas géén genot, dat bezoek!

Het congres telde ongeveer 600 personen en was tot stand gekomen zonder steun of zelfs maar invloed van eenige regeering of partij. Daar waren vertegenwoordigd Amerika, Canada, Egypte, Duitschland, Engeland [anti-sweating-league] Denemarken, Spanje, Frankrijk, Italie, Oostenrijksch Polen, Russisch Polen, Zwitserland, Belgie en Luxemburg. -

Nederland was absent! -

Waar zelfs het nietige Groothertogdom present was, schitterde het Vaderland door afwezigheid! - Jammer! maar ook: verdrietig is het om zooiets te constateeren. - 't

Is wáár, over godsdienst of politiek is op het congres geen woord gesproken, maar ik verzeker U, dat meermalen het klapwieken van den Heiligen Geest in de aula werd gehoord! -

Doch zijn naam was *Humaniteit!*

Nederland was evenals de anderen uitgenoodigd; had niet eens op de uitnoodiging geantwoord! Denkende, dat misschien de geheele prachtige beweging, die al 18 jaren oud is, binnen onze landpalen òf in het geheel niet, óf zeer weinig bekend is, geloof ik een goed werk te doen de lezers - en vooräl de lezeressen - van de Hollandsche Lelie iets mede te deelen van het vele dat ik op het congres hoorde. -

Maar eerst ga ik U vertellen wat ik op de tentoonstelling zàg. -

O, occasion! que de crimes on commet en ton nom!

Dit stond in groote letters te lezen op de deuren van het tentoonstellings-lokaal - en deze smartelijke uitroep was als een waarschuwing tot wat daarbinnen zou gezien worden.

't Was O! zoo treurig, zoo aandoenlijk! Een hoogbejaarde dame zei mij bewogen: ‘ik wilde dat de geheele menschheid, en vooral alle vrouwen dit eens konden zien! Begrijpt U, hoe het mogelijk is dat de geheele stad zich hier niet verdringt’?

Ik heb in dat bescheiden zaaltje eenige uren doorgebracht, en ik heb het niet alleen zelf gevóéld, maar ik heb het ook gehóórd in de vele uitroepen, in de kreten van af-

schuw, in de noodkreten, zou ik willen zeggen, van vele, vele bezoekers van allerlei nationaliteit - behalve dan natuurlijk de Nederlandsche - dat hier ontwaakte de stem van het sociale geweten.

Dáár, op die tentoonstelling, was het alsof ik telkens weer hoorde repeteeren, wat ik op het congres een schitterend redenaar had hooren uitroepen:

'Acheter! quel petit acte! mais quelle responsabilité sociale, il nous fait encourir.'

Het is mijn innige wensch, o lezeres en lezer, er iets toe bij te dragen, dat ook gij iets zult gevoelen van wat dáár in de ziel van honderden bezoekers werd medegenomen naar huis, naar alle streken van den aardbol om vrucht te dragen *in daden*; mijn opsomming zal niet vrolijk zijn: bedenk, vrolijk was dáár op die roerende tentoonstelling, die daar was als een stomme en tegelijk zoo sprekende aanklacht, vrólijk was daar niemand; 'k heb er menig vrouwenoog vochtig zien worden!

Aan de wanden photo's, meest van Amerikaanschen en Engelschen oorsprong, op aangrijpende wijze aantoonend de omstandigheden waaronder de producten in den huis**arbeid** (sweating-systeem) ontstaan; voorts, eveneens aan de wanden, en op lange tafels, die producten zèlf, gegroepeerd naar de landen van herkomst, ieder voorwerp voorzien van een etiket waarop de gegevens.

Laat ik U uit den grooten voorraad enkelen toonen.

Parijs. *Katoenen jurkje* voor kind van 3 à 4 jaar; twee eenvoudige strookjes; kleine kettingsteekversiering. Per dag van 10 uur maakt zij er 12 tegen 0.15 fr. per stuk; per dag is het loon dus 1.80 fr. of *0,18* fr. per uur.

Batist onderlijfje met 4 entredeux en kant; zéér goed afgewerkt; voor dit werk was een mannequin noodig. Werktijd per stuk 8 uur; betaling 0.85 fr. per stuk; dus ± *0.11* fr. per uur.

Het zijn *francs* lezer! Bedenk dus *vijf en een halve cent* per uur!!

Vederen sorteeren; vrouwenwerk; zij moet de veeren van het magazijn naar haar woning brengen en terug; het sorteeren geschiedt op kleur; avondwerk dus uitgesloten; deze arbeid geeft veel stof en pluizen, die de ademhalingswerktuigen verwoesten. Als zij haar uiterste best doet en het werk lang gedaan heeft, kan zij per dag 3 KG. veeren afleveren, gesorteerd in pakken van 200 stuks ieder. Het bindgaren voor het maken van die pakken moet zij zelf leveren en ontvangt dan per KG. 0.25 fr.; per dag van 10 werkuren dus 0.75 fr. en per uur *0.075* fr.

'k Hoop van harte, dat de ouvrières oud en leelijk zijn; want als ze jong zijn en mooi en dan moeten leven na harden arbeid van *37,5 cent*, (en daar moet het bindgaren dan godbetert nog af) nu, 'k wil maar zeggen als dan de verleiding komt... dáár kunnen geen 'Vrouwenbonden tot verhooging van het zedelijk bewustzijn' tegenop!

Nancy. *Eenvoudige katoenen colbert*; waschbaar; 2½ uur per stuk; betaling 0.45 fr. per stuk; de werkman levert het garen à 0.10 fr. Rest per stuk 0.35 fr. Per uur dus *0.14* fr.

Dameshoed; gazen garneering met één rozentak; een modiste maakt per dag van 11 uren 4 hoeden; levert zelf garen en naalden; loon per stuk 0.25 fr; zegge 0.22 fr. netto; per dag dus 0.88 fr. of 0.08 fr. per uur.

Zoo'n hoed, waarvoor de stakkerd 22 centimes loon krijgt, wordt in den winkel verkocht voor 4.90 fr. Let eens op dat reuzengetal naast dat hongerloon!

Lang Vrouwenhemd; zonder garneering; met groote handigheid maakt de naaister er één in ¾ uur; loon per stuk 0.05 fr. of *0.0664* fr. per uur.

Lezeres! lach niet om de correctheid, waarmede ik die 4 tienduizendste franc neerschreef: het geld van de armen is erg precieus.

Bazel. *Babyjurkjes*; gebreid, wol, handwerk. Per stuk 8½ uur; wordt betaald met 0.60 fr. per stuk; per dag van 12 uur dus 0.846 fr. Per uur dus *0.0705* fr.

Gehaakte pas voor dameshemd eischende 12 uur arbeid; werkloon 1 franc. Per uur dus *0.083* fr.

Bern. *Kloskant*; zeer mooi; uitsluitend vrouwenwerk; de betaling komt neer op *0.075* fr. per uur.

Hoeden van stroo of paardenhaar; vlechtwerk; werk veel door ouden verricht; de betaling komt neer op *0.07* fr. per uur.

Frankfort a/M. *Kinderspeelgoed;* van hout gemaakte hooiwagen met dito twee paarden op plankje en rolletjes; het geheel ± 40 c.m. lang. Alle materiaal, ook de mooie verf, betaalt de werkman; hij heeft een zóó vervaarlijke handigheid gekregen - natuurlijk door het ‘Heilige Moeten’ - dat hij er 12 stuks maakt in 26 uren. Betaling per *12* stuks 5.60 fr., waarvan af voor matriaal 1.55 fr.; rest 4.05 fr. Per uur dus 0.155 fr.

Stettin. *Heerenvest*; goed gemaakt; per stuk

22/5 uur; betaling per stuk 0.4375 fr. Af voor fournitures 0.05 fr. Netto dus 0.3875 fr. Uurloon *0.1615* fr.

Bedenk, lezeres, dit werk wordt verricht door een weduwe met vier kinderen; en die moeten meehelpen - *eten* ook mee van die ± 8 centen per uur; en ook s'avonds moet er gewerkt worden en dan krijgen die kinderen slaap - je zou zeggen! - Maar... dat màg niet en dat kàn niet en daarom krijgen de kinderen dan *spiritualiën* en *koffie!!!*

Pas op! lezeres, vloek die moeders niet! - de maatregel wordt véél genomen - want uw vloek ware onrecht: er moet brood zijn en dus wérken tot het verdiend is; tot laat in den nacht.

Zomermantel van dunne stof met fluweelen kraag; per stuk 8 uren; de dames op de tentoonstelling noemden die *acht* uren een wonder; betaling per stuk 1.375 fr. af voor fournitures 0.625 fr.; rest dus 0.75 fr. Per uur dus ± *0.094* fr. De naaister is ongehuwd, en woont bij haar ouders in; de moeder helpt haar à raison van 1.80 fr. in de week, waardoor het loon daalt tot ± *0.07* fr. per uur.

Deze mantel werd geroemd als een mooi stuk werk; betaling 3½ *cent* per uur. Als er in de buurt een 'Vrouwenbond tot verhooging van zedelijk bewustzijn' is, dan vestig ik dringend haar aandacht op deze werkster; want als ze jong en mooi is, kan de bond aan haar een heel karwei hebben; als ze oud is en leelijk, is alléén brood geven wel voldoende.

Ik hoop, lezer, dat ge mij niet zult beschuldigen van eentonigheid; 't is *mijn* schuld niet: in ellende *is* niet veel afwisseling te brengen! Maar toch: 'k heb een variant: het uurloon *daalt* nóg! -

Duitschland, zonder plaatsaanduiding. *Geknoopt en doorgestopt tafelkleedje* met fluweel-garneering; betaling 0.85 fr. per uur dus *0.0472* fr. Deze vrouw is ongehuwd; leeft met haar moeder; werkt, kookt en slaapt in één vertrek; hierbij is het absoluut overbodig te voegen 'woont'. Zij heeft geen woonkamertje noodig; zij wóónt niet; zij werkt *altijd*, als zij niet slaapt.

Er staat niet bij vermeld of het mooie tafelkleedje gedesinfecteerd wordt, alvorens het bij U, mevrouw, belandt, via den winkel, waar U het zoo goedkoop hebt gekocht. 'k Wensch u veel plezier van Uw 'koopje', sedert ge wéét welke ellende er aan kleeft! -

Glacé handschoenen; keurig soort; werktijd per paar 2½ uur; betaling 0.275 fr, af voor fournitures 0.015 fr; rest 0.26 fr; uurloon dus *0.104* fr. -

Quipure kant; per Meter heeft de werkster noodig 10 uur; zij ontvangt daarvoor 0.45 fr. per Meter. Uurloon *0.045* fr. -

Zegge: ruim *2 centen* per uur; hier echter zijn maatregelen genomen: aan de jönge werksters worden traktaatjes verstrekt sedert een 'Vrouwenbond t.v.v.z.b.' het schitterend aflegde: de meisjes 'vielen' met ritsen; die óuden hebben uit den aard der zaak geen moreele hulp noodig; die lijden honger 'tot er de dood op volgt.' -

Breslau. *Dameshemd;* gegarneerd met kantjes. Per dozijn is noodig 12 uur. Maakloon per dozijn 3.25 fr, wat na aftrek van fournitures wordt 3.05 fr. Uurloon *0.07* fr.

Lezer, nu komt er iets méér droevigs; dus toch afwisseling! - We gaan van erg naar erger. Want bedenk, dat het leven in Londen en New-York véél duurder is dan in de landen, die wij al bespraken; bedenk óók, de loonen zijn steeds uitgedrukt in *francs.* -

Londen. *Zijden blouse* met 5 à 6 entre-deux van kant; betaling 5 francs per dozijn; de naaister werkt *vijftien* uren per dag en kan dan, als zij heel erg handig is per week verdienen 8.75 frs; dus per uur *0.0972* fr.

Kindermantel alpaca, gevoerd; met dubbele kraag; werktijd 5½ uur; loon 1 franc. Zij kan dus 2 fr. per dag verdienen; dit voorbeeld is interessant om het enorme verschil tusschen het werkloon 1 fr. en den verkoopprijs *18.75 frs.*

Wollen Sportpet; keurig afgewerkt en met halfzijde gevoerd: werkloon per stuk *0.15* fr. De totale kostprijs is 0.90 fr. De winkelprijs *3.10* fr.

Zijden pompons; per werkdag van 10 à 12 uur wordt betaald 1 fr; uurloon dus *0.05* fr.

New-York. *Kinderjurkje;* geborduurd met strooken en entre-deux; voor kinderen van 2 tot 3 jaar. Een vrouw die met onbegrijpelijke vlugheid werkt, maakt per werkdag van *dertien* uren 12 van die jurkjes; zij krijgt voor die 12 stuks 2.5 fr; per uur dus *0.19* fr.

Dit is nu, na het bovenstaande nog geen zoo èrg treurig cijfer; maar bedenk dan eens wat bekwaamheid hier vereischt wordt voor die 9½ cent per uur! -

Bedenk eens: de verkoopprijs van die 12 jurkjes is *101.40* fr. en het maakloon van de arme 2.5 frs. voor dertien uren werken!!

Zijden kimono's keurig bewerkt, worden betaald met 6.5 frs. maakloon per *dozijn.*

Geborduurde strook; hier mòet de werkster dus een machine hebben, want het is machine-

werk; hiervoor wordt betaald 13 frs. per *Kilometer,* gevende een uurloon van *0.05* fr. Ik dacht aan een fout in de omrekening van dollars in francs en informeerde bij het comité: 't was in orde, er was geen dënken aan 'n fout. -

Kunstbloemen; worden betaald met 0.30 fr. het dozijn? O neen, het *gros!* Ik wilde: ge hadt eens kunnen zien hoe móói die bloemen waren; weêr vroeg ik, hoopvol, dat dìt dan toch een vergissing zou zijn? - No question about! - Deze vrouwen en meisjes werken van 13 tot *zestien* uur per dag en hebben dan verdiend 2.83 frs. *per week*, of 3¼ centime per uur! -

Lezer, met dit artikel ben ik aan het eind van m'n doevige opsomming gekomen: het record was geslagen met 3¼ centime per uur! Kunt ge Uw oogen gelooven? -

Het was vooral hier, dat zich de bezoekers ophoopten en dat de uitroepen van medelijden, verontwaardiging en afschuw werden gehoord. En deze waren even zoo vele aanklachten tegen onzen zoogenaamd beschaafden tijd! Wie ter wereld zou, die mooie bloempjes beschouwende, die stomme getuigen van ten hemel schreiènde ellende, niet week en boos worden? Ja, wèl, tòch wel! - Hoor maar!

Er was dien zelfden morgen, zoo vertelde een der heeren van het comité mij, een mooie, rijk gekleede jongedame gekomen, die, de bloempjes aanschouwend en de droevige geschiedenis van hun wording lezend, had uitgeroepen: ‘Mais ça, c'est le travail le plus joli qu'il y ait au monde, oh c'est si amusant.’ -

Waarop zij door het verontwaardigde publiek de deur was uitgekeken; en ik dacht toen aan wat ik laatst in No. 12 van de Holl. Lelié gelezen had, waar de Redactrice het had over: ‘Dames die gebruikt moesten worden om er de Amsterdamsche grachten mee te dempen’ en dat er in Nederland nog menschen zijn, die zoo'n vonnis *hard* durven vinden. -

Ik ben daar bitter geworden: maar wie zou niet? Vergeet niet, lezeres, die bloempjes worden gemaakt door meestal jónge meisjes; vergeet niet dat sommigen daaronder het ongeluk hebben aan haar jeugd, schoonheid te paren; dat zij altijd hongerig zijn - wéét U wel wat honger *is*? - en tracht dan eens te begrijpen hoe in háre oogen een goudstukje schitteren moet, zij die gewoon zijn aan 3¼ centime per uur! -

En of we nu al lid zijn van een vereeniging om die meisjes vast in hun schoenen te doen staan, zoolang wij niet zorgen dat zij minstens even weinig honger hebben als de slavinnen, die door de zorg der Christenen niet meer bestaan....; zoolang ge niet krachtig medewerkt om zulke ontzettende misstanden weg te dringen, zijt gij, zijn wij allen bewust of onbewust *medeplichtig* aan de ellende die er uit voort vloeit. -

Hoe wij daartoe kunnen medewerken, leerde mij het congres, waarvan ik U nu vertellen ga. -

Genève, 2 October 1908
VIOLA.

(Wordt vervolgd)

Brieven uit Amerika.
Amerikaansche Deugden en Ondeugden.
door Liezzie.

II.

Onlangs las ik in de Lelie een schrijven van freule Lohman waaruit zoo duidelijk sprak hoe innig ze er van overtuigd is, dat er niets beters is om de gedachtenwereld van een mensch te verruimen dan eens een poos weg te zijn uit zijn eigen land. Dat is iets wat ik telkens weer hier in Amerika ondervind. Wat is ons landje toch klein en wat erger is, wat zijn de zielen en ideeën van ons volkje klein. Het komt voornamelijk uit als je de verschillende uitingen van de ideeën van een volk betreffende Godsdienst eens vergelijkt. Wat een verschil tusschen hier en Holland, waar na het schijnt, op het oogenblik de Gereformeerde kerk haar hoogtij viert. Zie eens onze koude, streng Calvinistisch kale kerken en dan de aangename comfort der Amerikaansche.

Ik herinner me nog het welbehagen waarmee ik in New York voor het eerst een dienst bijwoonde, natuurlijk echt praktisch eerst om 11 uur. De ruime royale ingang, de gemakkelijke trappen, de kerk zelf, net een prettige concertzaal met gallerijen, een zacht donkerrood tapijt, warm ziend en warm voelend onder je voeten, gemakkelijke klapstoelen, een smaakvol platform, vazen met beeldige rozen op de tafel, de dominee met een bloem in zijn knoopsgat, alles ademde een vroolijk, levenslustig Christendom. De kerk behoort een plaats te zijn waar je je thuis en op je

gemak voelt en dat was hier wel het geval, want toen er afgekondigd werd dat er een picnic zou zijn, daar en daar, om die en die tijd, zei ineens een aardig jong meisje dat dicht bij me zat: 'Pardon Mr. X we hebben besloten een half uur later te beginnen.'

En dan de muziek. Het is mij dikwijls gegaan als het logeetje van freule Lohman, dat ontzet luisterde naar het krijgshaftig gegil in onze Protestantsche kerken. De Amerikanen houden dol van muziek en zijn zonder twijfel een muzikaal volk. Een mooi orgel met electrische werking wisselt de dienst af met zangsolo's, vioolsolo's, koorgezang, quartetten, dan een korte, aangename causerie over vragen van den dag, over kwesties die zich aan ieder denkend in deze eeuw levend mensch opdringen, ja, op die manier is het een genot naar de kerk te gaan. Je vraagt alleen jezelf af waarom ons landje toch zoo achteraan moet komen en de voorgangers blijven volharden in hun stijve, afstootende ouderwetschheid en niets willen overnemen van de meer aantrekkelijke Duitsche, Engelsche of Amerikaansche dienst, laat staan van hun meer liberale uitleggingen en ideeën.

Ik heb laatst zooveel leelijke dingen van de Amerikanen gezegd, dat ik dat nu wel weer eens goed mag maken en nog eens een paar goede zijden van hen mag opnoemen. Het is aardig om te zien hoeveel menschelijker de dieren hier behandeld worden. In Central Park, in het hartje van New York zijn honderde tamme eekhoorntjes die van uit de boomen naar de bank komen waar je zit en nootjes uit je hand aannemen. Stel je dat voor in ons land met zijn aanvallige straatjeugd. Verder zag ik een tehuis voor Vogels, waar ze om zoo te zeggen 'besteed' konden worden, een tehuis voor honden en katten en een hospitaal voor dieren. Maar het is niet zoozeer uit deze instellingen dat het dieper doorgedrongen idee van dierenbescherming spreekt, het is meer de houding van de dieren zelf. Hier in de Rocky Mountains zitten de adelaars en haviken op palen langs de weg en kijken je aandachtig aan als je voorbij rijdt. Er is hier geen enkele vogel die schuw is, het is snoezig de groote verscheidenheid van blauwe, gele, roode en bruine vogeltjes rond de huizen te zien, meer en mooier dan ik ooit in Holland zag. Laatst vroeg ik aan een kleinen jongen: Zeg, schiet jouw vader nooit op die roofvogls? Wel neen, zegt ie, ze eten veldmuizen.' Het uitstekende stelsel van openbare scholen, waar de kinderen van jongsaf veel geleerd wordt over planten en dieren, draagt er veel toe bij het volk een verstandiger inzicht in de dierenwereld en de natuur in het algemeen te geven. Het is ontegenzeggelijk dat de Amerikanen een groote zin voor humor hebben en ik kan niet anders als hun dat ten goede duiden. Het spreekt uit hen en tot hen en in de kranten wordt er druk gebruik van gemaakt. Zooals u misschien weet bestaat er een groote naijver tusschen Chicago en New-York en beide partijen laten geen gelegenheid voorbij gaan elkaar een venijnige steek te geven of te bespotten. Een New Yorker zei onlangs: Chicago is merkwaardig snel ontwikkeld, het is een heel jonge stad en al het vuil dat je er ziet heeft zich in bijzonder korten tijd daar verzameld. In Chicago hoorde ik: Een bekend New Yorker stierf aan een te groote lever. We hebben nog nooit gehoord van één New Yorker die stierf aan een te groot hart.

Jonas zat in de walvisch. Foei, zei hij, dat is hier een benauwde stank. Waar ter wereld doet me dat aan denken! O, ja, aan de New Yorker subway.'

De Amerikaansche kranten drukken zich alijd sympathiek uit over ons land en onze Koningin. Zij weten het niet altijd precies en soms weet ik heusch niet of het humor of ernst is wat ze zeggen. Van de week kreeg ik toevallig een San Francisco

paper in handen. Mijn oog viel dadelijk op een portret van onze koningin en van een gebaard, knap jongmensch, prins Hendrik XXXII van Reuss! haar echtgenoot!

In een leidend New York paper las ik onlangs het volgende, ernst of niet, zal ik aan u ter beslissing overlaten, ‘De bewaking van Koningin Wilhelmina, laat naar wij uit Hollandsche bladen vernemen, zeer veel te wenschen over. Het slot Het Loo is overdag aan de bewaking van twee politieagenten overgelaten die als portiers dienstdoen, terwijl voor den ingang van het park een mooi aangekleede boschwachter op en neer loopt. 's Nachts hurkt voor den slotingang een nachtwacht van den ouden stempel, gewapend met een lantaarn en een sabel van het slagveld van Waterloo. Aangezien deze man overdag hard moet werken in den tuin of op het veld is het hem niet kwalijk te nemen, dat zijn geest zoo nu en dan heenzweeft naar het rijk der droomen. Gestoord wordt hij nooit want in de struiken rond het slot is het zoo donker, dat zelfs een roover het

het op zou moeten geven den ingang te vinden, daar hij veel kans had tegen de reusachtige boomen zijn hoofd te pletter te loopen. Deze toestanden zijn zeker karakteristiek, maar geen twijfel of menig ander gekroond hoofd zou haar om den slapenden nachtwacht benijden'.

Salt Lake City.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Eenvoudig toch smaakvol en 1885 ontvangen de volgende week antwoord, omdat er deze keer geen plaats is voor de rubriek toilet.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Spoed-Correspondentie.

C.Z.S. - Uit Uw gewaardeerd schrijven is mij niet duidelijk, of gij-zelf een hoofdartikel wenscht te wijden aan Zionisme, dan wel aan mij verzoekt dat onderwerp te willen bespreken. In het eerste geval ben ik gaarne bereid zulk een artikel van U op te nemen, indien U het mij ter inzage wilt zenden, en ik den inhoud en den vorm geschikt acht. In het laatste echter moet ik U verzoeken wat duidelijker te herhalen wat gij precies van mij verwacht: een hoofdartikel over Zionisme, dan wel een persoonlijke meening mijnerzijds in zake de gedachtenwisseling tusschen de heeren Otto Knaap en Herzberger. Gaarne wil ik U ter wille zijn, maar verwacht dan nog eerst eenig antwoord van U.

Mej. Z. - Gij zijt reeds lang geleden beantwoord in de Lelie, en zult U daarop moeten abonneeren, of althans moeten trachten haar ter lezing te krijgen, om mijn antwoord te vernemen aangaande Uw schets, want ik heb geen plan voor U een uitzondering te maken en U particulier te beantwoorden. Daartoe is niet de minste reden. Uw schets wordt te zijner tijd gelezen en beoordeeld; gelijk van zelf spreekt was er in geen geval reeds nu plaats voor, zoodat zij, ook als zij zou worden aangenomen, in elk geval tot a.s. jaar zou blijven wachten.

Eunice. - Ja, dat is een bekende manier, die veel ‘recensenten’ er op nahouden, een boek te doorbladeren, en het dan te ‘beoordeelen’, zonder dus ook maar eenige kennis van zaken. Het is nog al grappig dat deze anonymus er zóó mal is ingeloopen, dat gij hem op de vingers moest tikken, zoodat hij daardoor amende honorable moest doen. Misschien was het te goeder trouw, maar waarschijnlijker is het te kwader trouw geschied, om zich te wreken over de een of andere slechte beoordeeling van mij over zijn werk. Immers, niets is een bekender ‘recensenten’-wraak, dan aldus, waar ik *mijn* naam steeds openlijk noem, en dus aan elkeen dien ik beoordeel zeg wie ik ben, mij anonym aan te vallen, zoodat niemand, ik-zelf-ook niet, kan weten in hoeverre de beoordeelaar zich wréékt over 't een of ander mijnerzijds. Bovendien, als men zich op deze wijze achter de schermen houdt, kan men ook er gerust en ongestraft op los jokken over den inhoud van het boek, zooals gij nu hebt geconstateerd. Van de redactie is het natuurlijk onfatsoenlijk *Uw* stuk *niet* in zijn geheel op te nemen, en er willekeurig uit af te drukken wat haar bevalt, maar deze soort onfatsoenlijkheid is bij dit blad en bij vele andere heerschende mode, om geen ongelijk te behoeven te erkennen. Zoo zijn onze persmanieren nu eenmaal; op dat punt kan ik U aardige staaltjes vertellen. Hartelijk beterschap gewenscht verder, en gefeliciteerd met Uw vertrek.

Victor. - Dank zeer voor Uw brief, en ben zeer verlangend meer te hooren te zijner tijd.

Anna te Hilversum. - Dank voor Uw eerste vriendelijke kaart. Zooeven Uw later stuk en lateren brief ontvangen. Gefeliciteerd met Uw succes.

B.W. van de K. - Uw brieven en stukken wachten dringend op beantwoording; vooral den zoo-even ontvangen laatsten. Zoodra ik kan volgt een uitvoerig correspondentiebericht. Ik nam de bijdragen aan. Hartelijke groeten.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

23 December 1908.
22ste Jaargang.
Nº. 26.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot nader bericht bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel
Liefde door H.B.

Het is een donkere Januaridag. Heel den dag is het eigenlijk niet licht geweest, hing er een grijze, sombere schemer in de huizen, en nu al, nauwelijks drie uur, in mijn

serre kon ik niet meer zien te naaien. De schaduwen als een sluier spreiden zich van uit de donkerte der kamerhoeken steeds verder, ze sluipen stil in de serre, heen over mijn werk, bedekkend baldadig het licht, waarbij ik werkte.

Even verzet ik mij tegen hun macht, maar dan, voelende pijn in mijn oogen, langzaam hef ik het hoofd op, laat ik mijn handen neerzinken in mijn schoot.

De gordijnen van de serre heb ik zoo straks al geheel weggeschoven, om het weinige licht dat dringt door de donkere egaal-grijze lucht, ten minste vrij te laten binnenschijnen, en ik staar nu heen over de kale, verlaten en natte tuinen, in gepeins verzonken. O, als nù de donkere gedachten komen, dan drukken ze als een last zwaar op de borst: geen zonnestraaltje dat dezen dag het denken verlicht, geen bloem die troost met haar schoonheid, haar geuren, geen mooie luchten, geen zonneondergangstinten, niets...

Zooeven toen ik nog naaide, onder mijn werk, toen kwam het in mij op - een voorval in mijn naaste omgeving bracht mij tot die gedachte - hoe weinig, o, bedroevend weinig menschen toch, weten wat liefde is. En nu dringt het zich weder in mijn denken, nu ik staar in den grauwen weemoed daar buiten, en opneem den draad van mijn gedachten:

Als ik eens om mij heen zie onder degenen met wie ik geregeld omga; wat zijn er dan toch weinig menschen die werkelijk weten wat *liefde* is. Ik bedoel liefde in het algemeen èn dè liefde tusschen man en vrouw.

Alleen als ik dieper doordenk, als ik angstig zoek om dan toch onder ons vroùwen mooi liefdegevoel te vinden, dan, juichende even, zonder ik de *moederliefde* uit.

De moederliefde! *Zij* bestaat wel wezenlijk bij heel veel vrouwen, warm en stralend. Ik heb het gezien! Ik heb het met eigen oogen gezien. En het voelde zoo weldadig aan!

Maar als ik verder ga zoeken, in de hoop dat nog meer licht zal dringen door mijn donker denken dan die éene straal, dan:... ja, dan, maar zuchtende, zonder ik nóg een begrip van liefde uit: de liefde tot het eigen-ik. Want zij ook bestáát: overal waar ik zoek om liefde te vinden - vind ik *egoïsme.*

Liefde tot de ouders, bestaat ze? O ja, ze bestaat, ze bestaat zeker, maar: bij de kleinste helft der vrouwen en waar zij bestaat gaat ze o, zoo zelden, boven de liefde tot het 'eigen-ik'. Voorbeelden, ik heb ze, o, ik heb ze zoo vele. Eén zal ik er noemen. Een vriendin van mij, laatst, zeide tegen haar man: 'Wij mogen nù wel eens, Zondag, Willem, bij Papa en Mama gaan eten, wij zijn er in geen dertien weken geweest, en ze hebben zoo graag dat we komen. Een andere uitnoodiging hebben we niet en dan behoeven we er ook in geen tijd weer een heelen dag heen.'

Arme oudjes! Zij waren nu tachtig jaar, ze stonden met het ééne been in het graf en hoe hadden zij waarschijnlijk wèl hun kinderen lief gehad!

Meer voorbeelden dringen zich aan mij op, maar ze aan te halen dunkt me overbodig: ieder toch weet uit eigen ervaring er zoo eindelooze vele!

Liefde tusschen broers en zusters? Zijn het niet de uitzonderingen die den regel bevestigen, de gevallen die wij kunnen aanhalen om te bewijzen dat zij wel bestaat?

Meestal toch zit deze liefde niet diep, is zij niet bereid tot opoffering, oordeelt zij niet met zachtheid, is zij dus den naam van liefde niet waard!

Broers en zusters, o, hoe vaak, hoe droevig vaak, zijn zij niet beminnelijk en bemind bij vreemden, maar liefdeloos, heel liefdeloos, en onverdraagzaam onder elkaar!

En in het algemeen in den huiselijken kring, in den omgang ook met ondergeschikten, is 'liefde' dat woord dat in lichtenden krans ons moest tegenstralen, steeds en overal, vèr te zoeken.

En het is zoo in-treurig te meer, omdat niet alleen ons eigen leven, maar ook dat van anderen zoo veel rijker, zooveel gelukkiger is, als wij weten lief te hebben!

Met al donkerder schaduwen valt de schemer neer, het laatste licht drijft weg uit mijn serre, maar ik blijf zitten gedoken in mijn stoel in het donker, verloren in mijn droevig gedenk.

Zwarte wolken drijven nu donker en dreigend langs het geel-grauwe grijs. Steeds meerdere doemen er op en duwen de andere voort, steeds voort, als joegen ze naar ergens een doel en meer nog doet zich nu de druk van buiten gevoelen, weemoediger worden nog mijn gedachten.

Ik was aan het denken over het ontbreken van liefde in het algemeen... over het ontbreken van liefde in het huwelijk denk ik nu!

O, het heeft zoo vaak mijn borst geschrijnd, ik heb het zoo dikwijls van binnen gevoeld met zoo hevige pijn, schaamte bijna, dat... ja, werkelijk dat wij vrouwen niet weten, zoo vaak, welke heilige band het huwelijk is, dat wij haar sluiten lichtzinnig zonder ons bewust te zijn, wat eigenlijk '*Liefde*' is...

Wat is liefde?

Liefde is geschenk ons in goddelijke genade door de Goden gegeven!

Daar is niets heiligers, niets volmaakter schoon dan het gevoel: liefde.

Maar zoo vaak begrijpen wij ze niet. Wij denken, o, waarlijk wij denken - ik schaam mij zoo diep - dat liefde tusschen man en vrouw, is - verliefdheid en wij weten het niet, dat er bestaat een hoogere liefde, van de ziel, en dat die liefde is: toewijding, zachte, teedere, algeheele toewijding in vreugde èn in zorg, dat liefde is geven van het beste en innigste dat er in ons is, dat

liefde egoïsme uitsluit en dus is zelfverloochening, zelfontzegging, desnoods, maar dan zelfontzegging in vreugde...

Wij weten verder niet dat liefde is dankbaarheid, moest zijn voor ons vrouwen dankbaarheid vooral!

Is niet de bestemming van de vrouw een huwelijk in liefde. O, niet is haar bestemming 'een huwelijk' zonder meer! die dat denken, dat zeggen, die vernederen ons zoo, die stellen ons hooger bewerktuigden gelijk met beesten! Een 'huwelijk in liefde', dat en dat alleen is de bestemming, kan en mag de bestemming, de roeping zijn van de beschaafde vrouw uit de 20e eeuw!

Is het niet de bestemming van de vrouw een huwelijk in liefde en moeten wij dan niet dankbaar zijn den man, die ons heeft begrepen, die ons heeft uitgekozen uit velen, den man die in ons vertrouwen schenkt en ons onze roeping in staat stelt te volgen? Moeten wij hem niet dankbaar zijn dat hij heeft weten te wekken onze liefde, het gevoel dat wij kunnen aankweeken tot hoog heilig gevoel dat voert tot geluk? Moeten wij hem daarvoor niet dankbaar zijn en dat toonen altijd en altijd weer door niet te verzuimen, o, nooit te verzuimen, en te willen aankweeken dat gevoel?

Ja, dat moeten wij, daarvoor zijn wij vrouw. Maar helaas, weer zoovele voorbeelden verdringen zich vóór mij, die mij zeggen dat de vrouwen, zoovele vrouwen, hun mannen niet dankbaar zijn, dat zoovele vrouwen geen vrouwen zijn!

Dankbaarheid is het toch immers niet de gemakkelijkheid, lichtzinnigheid vaak, waarmede zoovele vrouwen uitgeven het geld door haar mannen, dikwijls met veel inspanning, verdient?

Dankbaarheid noch liefde is het toch dat zij moeten stéédsgaan naar de àllernieuwste mode gekleed, dat zij altijd maar meerdere eischen hebben en nooit zich tot taak stellen zuinig te zijn met het geld van haar man, of het geld van hun samen.

Ik zie het àlles om mij heen.

En dan hoe weinig, o, hoe treurig weinig vrouwen zijn er die haar mannen besparen de huiselijke onaangenaamheden, die zij als huisvrouwen noodzakelijk moeten ondervinden, en die zich bedenken dat haar mannen óók in hun werkkring hun onaangenaamheden reeds hebben, die zij moeten dragen?

Hoe weinig vrouwen, die als haar mannen thuiskomen, ze niet dàdelijk klagend of opgewonden vertellen, dat een meid zoo brutaal is geweest of de kinderen zoo ondeugend, en van hèm eischen dat hij de meid eens onder handen neemt of de kinderen bestraft?

En zij bedenken nooit, hoe dit gebrek aan liefde is tegenover haar man en hoe het gebrek aan liefde is dat zij zelven geen ontzag hebben bij haar dienstboden en bij haar kinderen!

Getuigt het verder van liefde der vrouwen, liefde tot haar echtgenoot, haar naaste bezit, dat zij zich door àndere mannen laten begeleiden naar de comedie, opera of concerten, als hij huiselijk is en daar niet zooveel van houdt, of wel niet gaan kan omdat hij te werken heeft? Zijn er vele vrouwen, die denken in liefde en dankbaarheid: mijn plaats is aan de zijde van mijn man, als hij thuis is, wil ik, kan ik mij niet elders amuseeren?

Zijn ze er, vrouwen, voor wie niets een genot is als zij niet zijn aan de zijde van haar man, zooals dit toch natuurlijk zijn zou?

Er zijn er haast géène, en de schuld daarvan is... dat zij niet weten wat *liefde* is, dat zij er geen moeite voor doen liefde in haar hart aan te kweeken, noch liefde in het algemeen, noch dè liefde, voor haar mannen, haar hoogst-heilig bezit, maar daarin welig laten groeien het onkruid: de liefde tot het eigen-ik.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 24.) XIII.

Misschien zijn er, die, dit lezende, vragen zullen: En de wonderen van de tropen hebben *die* U dan niets gepredikt, de vreemd-schoone orchidae, die gij dáár ziet, niet in de kunst van broeikas-atmospheer, maar in haar eigen vaderland, groeiend in het wild op den boomtak, heeft zij U geen blijde verrukking afgedwongen? - En de wondere schittering van den ondergaanden tropen-zon over de rivier, - en de tamarindenlaan naast het Gouvernementshuis, waaronder vóór U zoo menig nu reeds lang-verstorven tred is gegaan, - zooveel - zooveel - wat ge in Uw stoutste kinderdroomen U niet had uitgebeeld nog ooit te zullen zien, - deed het U niet overstelpend aan van innerlijk ontroeren telkens?

- Ja, o ja zeker. - - Maar niet *toen* was ik in staat tot de stille vreugde, die ik *nu* voel omdat het me gegeven is geworden dat alles te zien, met eigen oogen te *zien.* Toen leed ik te veel, te intens, door al wat ik hierboven reeds opnoemde, om te kunnen waardeeren het andere, het goede, dat óók was....

Ik was er toen te *jong* voor, omdat *jonge* menschen hun leed nog zoo intens voelen, nog zoo weinig in staat zijn het op te nemen als iets onvermijdelijks, iets dat ze dragen *moeten*, wijl leven *is* lijden, en waarneven de goede dingen van het mensch-zijn, het oogenblik-genot, het natuur-genot in de éérste plaats, recht eischt - -

Als ik *nu* denk aan Suriname, dan is het aan wondervolle tochten, die ik er heb gemaakt, de trotsche breede Marowyne op in het bijzonder, en de Commewyne, met zijn plantages, - aan het mooie welvarende Mariënburg, waar de toenmalige directeur van G., met zijn vriendelijke echtgenoote, ons zoo gastvrij ontving, - aan de pic-nics, in natuurwouden, wanneer de voorafgaande negers ons een weg baanden, dien de minste regenbui weer deed verdwijnen, zoodat we eens zelfs in onmiddelijk levensgevaar daardoor hebben verkeerd, - aan de Zondag-ochtend-kerkgangen op de Hernhutters-zendelingen-nederzettingen, als je van heinde en verre de negers zag aankomen in hun bootjes, bontkleurige heldere doeken om het hoofd, heel vele en heel wijde bonte rokken om de breede heupen, de mannen in schoone baadjes, de eerbiedigste en de vroomste soort kerkgangers, die ik nog ooit ergens in mijn leven gezien heb, die Surinaamsche negers, - en óók aan de wonderbare tropen-avonden, als je zwijgend voortgleedt over de rivier, en alles zoo héél stil was rondom dat je juist daardoor 'n oneindige verscheidenheid van geluiden hoorde uit de dicht-door-lianen saamgestrengelde bosschen, van de vogels die er hun nachtrust zochten, van de duizenden insecten die er gonzen en zwieren en dwarrelen, terwijl heel groote lichtkevers om je heen spookten, als kleine geheimzinnige dwaallichtjes over 't als een ver-af lied kabbelende, droomerig-zingende water der rivier. -

Aan dat alles en nog zoo veel méér - denk ik *nu.*

Maar *toen* was Suriname voor mij de plek, waar men 't graf van mijn moeder had moeten delven, enkele maanden al na haar aankomst, - was het Gouvernementshuis onveranderlijk saamverbonden met die ééne zaal, de groote zaal beneden, waar ze voor haar een lijkdienst hadden gehouden, georganiseerd door de Hernhutters, een lijkdienst waar ik, onder mijn eigen oprechte tranen door, gezien had al die een opgeplaktleed-tentoonspreidende farizeeërs-gezichten van de hoogwaardigheids-bekleeders, die niet hadden durven wegblijven natuurlijk, en zoo iets godsdienstigs toch inwendig heel ‘mal’ vonden, - allen heel ‘verlichte’ mannen op godsdienstig gebied.

Toen was Suriname voor mij de kolonie waar ik zag mijn vader ten onder gaan in een worsteling met een macht, waarin hij de eenling was tegenover de meerderheid, ongelijke worsteling van een die het goed, eerlijk, schoon misschien onverstandig-eenzijdig bedoelde, en die niet werd begrepen, die werd verraden en verkocht, werd opgehitst, werd veroordeeld, die zijn beste krachten verspilde daarbij - zonder iets wezenlijks, van al wat hij zich had voorgenomen, te kunnen uitrichten. Van dag tot dag zag ik toenemende vijandschap rondom, de lagen die hem werden gelegd, de strikken die hem werden gespannen, zag ik óók hoe hij zich had bedrogen in zijn naïef geloof in den steun van het christelijk ministerie in Nederland, dat, had *hij* gemeend, voor Suriname een christelijk bestuur wenschte, terwijl het in de

werkelijkheid niets gaf noch om Suriname noch om 't christendom als zoodanig, maar alleen om eigenbelang, en om *niets* anders.

Toen, in mijn vorige bladzijden zeide ik het reeds, was Suriname voor mij de plek der ontgoocheling, de plek waar ik mijn kinder-illusies en meisjes-naiveteit voor goed begroef, om er ontnuchterd te worden tot het nu eenmaal zóó zijn van de menschen en van de mannen.

En daardoor reikhalsde ik om weg te komen - weg, hoe dan ook. - -

Voor *mij* was de val van mijn vader geen droefenis. Ik heb nóóit zoo sterk gevoeld wat ‘vergulde’ ellende beteekent, dan in die paar jaar, de láátste van mijn weeldeleventje in materieelen zin, maar die ik nimmer heb teruggewenscht, zelfs niet in de dagen van mijn grootste eenzaamheid, van mijn ergste armoede van fatsoenlijke vrouw, die met 'n hongerige maag naar bed gaat juist *om* die ‘fatsoenlijkheid’ zonder geld. Want toen was ik althans mij-zelve, mocht mij-zelve zijn, léérde het zijn, maar daar, in Suriname, daar zou, juist dòòr het schijnheilige van zoo'n officieele

positie, het beste wat 'n mensch heeft: zijn eigen-vrije-onafhankelijke-ik, hebben moeten te gronde gaan door den ganschen dag te bedenken: Dit mag ik niet zeggen; dat mag ik niet doen; dien moet ik te vriende houden; dezen moet ik ontzien. - - Neen, duizendmaal neen. Dat was geen positie waarin ik paste, waarin ooit mijn karakter zich zou hebben leeren voegen, evenweinig als het er eene was, waarin mijn nobele, goede vader tot zijn recht kwam, - omdat hij niet begreep de afgronden die men opzettelijk rond hem groef, waarin men hem *wilde* laten vallen, om dan daarover heen de brug te slaan, die voerde tot eigen eer. -

Als alle heel-beslist-overtuigde orthodoxe christenen min of meer eenzijdig in zijn blik op wat de maatschappij vóór alles noodig heeft tot verbetering, namelijk den godsdienst, meende hij, in zijn *oprechte* geloovigheid, dat het christelijk kabinet in Nederland er juist zoo over dacht als hij, in hem met vreugde begroette den eersten Gouverneur, die Suriname in *waarachtig* christelijken zin zou regeeren. Die naieve zekerheid deed hem te beslister, te onbekommerder om die tegen hem waren, zijn gang gaan, zich dikwijls vergissen helaas in de raadslieden, die hij zich koos. Tot dat de val van het christelijk ministerie in Nederland de zijne medesleepte. - Want, daarop zij hier den nadruk gelegd, *niet* de Surinaamsche verwikkelingen, *niet* de strijd met de Koloniale Staten, *niet* al de onaangenaamheden door zijn Surinaamsche tegenstanders op mijns vaders weg gelegd, *niet* zij hebben hem doen vallen, evenmin als de naijver tusschen de Roomsch-Katholieke zending en de door mijn vader zéér in de hand gewerkte Hernnhutter godsdienstige nederzettingen, op welken naijver ik nog nader terugkom. Op dat alles heeft men later, tegenover de buitenwereld, den schijn geworpen, alsof dáárom het christelijk ministerie mijn vader losliet. De waarheid echter, voor wie echter achter de schermen kon kijken, is een veel eenvoudiger en meer alledaagsche, is enkel geweest een questie van ‘Vriendjes die elkaar helpen’, zooals overal waar het menschen geldt die aan het laadje zitten, en die dus trachten elkaars familie en vrienden zooveel mogelijk onder- dak te brengen vóór ze hun plaatsje van baantjesvergever weer moeten afstaan.

Op het oogenblik waarop de tusschen mijn vader en zijn mede-ambtenaren ontstane verwijdering op het hoogst was geklommen, zoodat hij vóór en boven alles steun noodig had van het ministerie in Nederland - het ministerie dat hèm had benoemd - stond datzelfde christelijk ministerie heimelijk op vallen. Iedereen der ingewijden wist dat; het was 'n questie van 'n paar maanden het nog kunnen uithouden, méér niet. Juist nog tijd genoeg dus om den naar het finantieel-zoo-vette baantje snakkenden aristocraat-Hagenaar, vriend van al die invloedrijke menschen in questie, kamerlid van hun richting, om, in een woord, Jhr. Titus van Asch van Wijk, te benoemen tot opvolger van mijn vader. - Natuurlijk, dáártoe moest déze plaats maken, moest worden losgelaten. Maar, wáárom niet? - Als over eenige maanden het liberale ministerie optrad, dan viel hij toch even goed; en -... dan benoemden *die* heeren *niet* Titus, maar een van *hun* liberale vriendjes. Daarentegen, - werd *nu* mijn vader onverwijld losgelaten, dan had het christelijk ministerie nog net den tijd, in zijn plaats, hun vriendje Titus te benoemen. -

Zoo geschiedde het. Mijn vader had maar 'n enkelen vriend hier en daar, afgezonderd geleefd hebbend jarenlang in een kleine plaats, heel onafhankelijk, nooit belust op populariteit. ‘Titus’ daarentegen, zooals hij heette in engeren intiemen kring van partijgenooten, Jhr. Mr. Titus van Asch van Wijk, voor het groote publiek, was jaren lang Kamerlid al, was vermaagschapt aan al de aristocratische families,

die de ‘rechterzijde’ uitmaken in de Kamer, was bovendien een zeer-populair, een zeer-gezien iemand. En Titus had juist op dat oogenblik zoo dringend begeerte naar de finantieel zoo ruime inkomsten van het Surinaamsche Gouverneur-schap. Het was voor hem een questie van nu of nooit; over enkele maanden zou in plaats van het christelijk ministerie een ander optreden, een liberaal, dat *niet* hem zou benoemen, maar *wèl* zou laten vallen mijn vader. Dan kon deze laatste dus evengoed dadelijk heengaan - want *dit*, het christelijke ministerie, benoemde dan nog gauw Titus. -

De redeneering was menschelijk, en volkomen vergefelijk. ‘Het *on*vergefelijke zit 'm voor mij niet dáárin dan ook, maar wèl in het onoprechte en oneerlijke geknoei dier christelijke heeren ministers, die, in plaats van deze kleinmenschelijke beweegredenen eerlijk te bekennen, het voor 't groote publiek lieten voorkomen, alsof mijn vader viel door eigen schuld, tengevolge van zijn overhoop

liggen met de Koloniale Staten in Suriname. Want het groote publiek wist *niet,* dat het ministerie zich zijn aanstaanden val al bewust was, wist *niet* dat die Titus-benoeming een *laatste afscheids-vriendschaps-daad* was. Daarom geloofde het groote publiek aan mijn vaders eigen schuld, waar hij in werkelijkheid was niets anders dan een slachtoffer van de omstandigheden, van het *toeval*, dat, juist op *dat* critieke oogenblik, Titus van Asch van Wijk zoo begeerig maakte naar het Gouverneurschap van Suriname.

Zeker, ik weet wel, dat hij over eenige maanden, met een liberaal ministerie, toch óók ware gevallen. Maar dat wist hij zelf óók. Had hij de benoeming van dat liberale ministerie dus meegemaakt, hij zou dan zelf verstandig genoeg zijn geweest terstond zijn ontslag in te dienen. Hij wist immers dat hij in de liberalen zijn *felle* tegenstanders had. Zij bestookten onophoudelijk ieder zijner daden in de 2de Kamer; de oud-Gouverneur van Suriname, Schmidt, zijn voorganger, was in dat opzicht een zijner hoofd-bestrijders. Van de, liberalen wist mijn vader dus volkomen wat hij van hen had te wachten; geen negatief aanzien zijn bestuur, maar een heftigen tegenstand, een hem verwerpen terstond. Zij waren zijn openlijke aanvallers, schoven hun meening, dat hij weg moest, niet onder stoelen of banken. - Dat echter het christelijk kabinet, dat mijn vader had benoemd, dat 't eens was met zijn richting, en dat hem in al zijn verwikkelingen steeds de hand boven het hoofd had gehouden schijnbaar, hem nu verraderlijk, zonder éénige waarschuwing vooraf, liet vallen, onder een *valsch* voorwendsel, om daardoor heimelijk een familielid, een politiek vriendje, aan een vet baantje gauw nog te helpen, terwijl het intusschen openlijk voor de wereld heette, dat mijn vader viel door eigen schuld, zie, *dat* was 'n gemééne Judas-streek; een van die knoeierijen achter de schermen, waardoor *christelijke* ministeries zich precies evenveel kenmerken als welke andere ook van welke richting, maar die je van dergelijke zoogenaamd *vrome* mannen veel degoutanter aandoen, dan van gewoon-weg ongeloovigen, socialisten, vrijdenkers; want *die* halen ten minste God en den Hemel er niet bij, als ze hun eigen belang alléén op 't oog hebben. *Dat* doen de *christelijke* politieke huichelaars óók nog.

Wordt vervolgd.

Ter bespreking toegezonden.

Verkocht door **E. Schöijen** (vertaling van **Margaretha Meyboom**), uitgever H. Meulenhoff, Amsterdam - Deze roman, op den omslag met een toepasselijken, griezeligen spin in een net versierd, moet, blijkens voorbericht etc., dienen om den handel in blanke slavinnen tegen te gaan.

Dat doel is heel mooi, even roerend als de roerende opdracht van Mej. Margaretha ‘aan de nobele, beschaafd-voelende, jonge mannen in ons land,’ máár, even weinig als ik mij voorstel van den indruk dezer zoetsappige opdracht, even weinig geloof ik aan het erinslaan van een zoo lorrig en zoo blijkbaar met verkrachting van alle waarheid geschreven tendenz-verhaaltje. - Strijd tegen den blanken slavinnenhandel, best, opperbest. Maar, gebruik dan wapenen, die wat *beteekenen.* Het beteekent m.i. *niets* de zaak zóó overdreven-onnatuurlijk voor te stellen als hier geschiedt, vooral in het slot, waar het geldt de láátste ontvoering in Weenen. 't Geen niet wegneemt, dat het in elk geval goed blijft een meisje te waarschuwen niet maar lichtzinnig deze en gene betrekking uit de verte aan te nemen, en met iedereen mee te gaan, die haar

wat moois voorspiegelt. Het doel is heel lofwaardig, de uitwerking van den roman echter is beneden het middelmatige. Ik voor mij geloof, dat de zedelijkheid er meer bij zou zijn gebaat, indien men de zaak aanpakt op 'n minder sentimenteele manier dan hier geschiedt, met den ondenkbaren, braven, jongen man, en zijn dito mama, en zijn voor 't 'heil van den staat' arbeidenden papa. Die drie extra-braven zijn Engelsche high-life personen, (de roman zelf is uit het Deensch). Hoe 't high-life in de *werkelijkheid* is kan men o.a. zien uit het laatste Parijsche schandaal 'affaire Steinheill'. Heusch, zoo is 't overal - bij ons ook. Ruim daaronder maar eerst eens op, in plaats van juist *dit* soort heeren en dames te benoemen tot voorzitters van zedelijkheidsbonden, enz. enz. Zoo lang men tolereert van de eene klasse, wat men in de andere veroordeelt als onzedelijk, zoo lang baten zulke zoetsappige romannetjes, als die van Elizabeth Schöijen, met dito 'opdrachten' van Margaretha Meyboom, geen steek.

Teddy's boek. Uit het Engelsch vertaald door **G.W. Elberts**. (uitgever H. Meulenhoff, Amsterdam). Het is een zeer smaakvol uitgegeven meisjesboek; de naam van de vertaalster waarborgt, dat zij geen slechte keuze

deed. Meisjes hebben aan den lijvigen inhoud heel wat te lezen, en dat is oók 'n aanbeveling.

De jongens van de Club is een levendig geschreven jongensboek, door **G. Schrijver**, (uitgever D.A. Daamen, Den Haag.)

Kamerplanten. Hare cultuur en verzorging, met afbeeldingen, door **J.K. Budde,** (uitgever A.W. Bruna & Zoon, Utrecht.) Van dit voor elkeen, die 'doet' aan Kamerplanten-liefhebberij, hoogst-aanbevelenswaardige bóékje heb ik veel geleerd inzake verzorging van planten etc. De schrijver, hortulanus aan de Rijks-Universiteit te Utrecht, is een alleraangenaamste wegwijzer en helper in allerlei zich dagelijks voordoende vragen wat de behandeling van onze kamerplanten betreft.

Het Kralenrijgen, door **Margaretha Verwey** met 38 afbeeldingen, (uitgever D. Berreklouw, Amsterdam) schijnt ons ter uitvoerige bespreking minder geschikt; het is een handleiding bij het vervaardigen van taschjes etc. door kralenrijgen.

De Schipbreuk van de Libellule bevat een vertaling van het door commandant *Driant* aan zijn zonen opgedragen verhaal eener vreeselijke en treffende schipbreuk, met allerlei zelfbeleefde bijzonderheden. Uitgever A.W. Bruna & Zn., Utrecht.

De natuur en hare wonderen is een deeltje van de populair-wetenschappelijke bibliotheek onder dezen naam. Het deeltje heet Reuzen der Voorwereld, en kwam uit bij Thieme te Zutphen.

De Ziel der Wereld, door **H. Fielding**, vertaling van **Felix Ortt**, (uitgever Scheltens en Giltay. Amsterdam). De naam van den vertaler geeft reeds zoo'n beetje aan met welk soort godsdienstige beschouwingen we hier te doen hebben. 'Het leven dat steeds wijder wordt', - een der hoofdstukken er uit - bevat héél véél waars. Om mede kennis te maken, voor hen, die alleen maar stilstaan bij triviale aardsche dingen, een heel aanbevelingswaardig boek, dat hun geest zal verruimen en hun blik richten op het hoogere.

80 schetsen van boerenhuizen in Nederland, door **Herman van der Kloot Meyburg** (uitgever Brusse, Rotterdam) is een keurige uitgave, bevattende alleraardigste boerenwoningen uit de verschillende deelen van ons vaderland. Men zou in een zoo klein landje als het onze niet zulk een verscheidenheid vermoeden, als men hier aantreft. De beschrijvingen aan de teekeningen toegevoegd zijn in 't Nederlandsch, Fransch, Engelsch en Duitsch, zoo dat het buitenland, naar men met recht mag hopen, ook nog eens wat méér notitie zal nemen van hetgeen er bij ons te zien valt, dan gemeenlijk het geval is bij 't gewone soort Amerikanen en Engelschen, voor wien Holland bestaat uit: Amsterdam 'so very interesting' en Marken 'very quaint' - en daarmee uit.

Julie Slot, roman uit het verpleegstersleven (2 dln.) door **Rud**: **Beguin** (uitgever Meindert Boogaerdt Jun: Zeist). Op dezen roman hoop ik ook hier, ik besprak hem elders reeds uitvoeriger, nog nader terug te komen, minder om de letterkundige beteekenis dan om den inhoud, die m.i. een ernstige waarschuwing bevat ten opzichte van het verpleegsters-leven, waar het gekozen wordt als *vak,* niet uit roeping, uit liefdedrang, maar om finantieele redenen, uit geblaseerdheid, uit hoop nog 'n man te zullen opdoen, om wat voor aanleiding dan ook, die geheel staat buiten de innerlijke, zuivere behoefte zich aan onze naasten te wijden in zelfopoffering. Ouders, opvoeders, normaal-voelende vrouwen en meisjes kunnen hier lezen hoe het toegaat achter de schermen, dóór de overgroote verleiding. Ook het cynisme van doktoren en verpleegsters *achter den rug* om der patienten, als zij onder elkaar zijn, is hier

geschilderd met een goeden kijk op de werkelijkheid, welke menige haar ‘lieven dokter’ om zijn lievigheid aanbiddende patiente de oogen moge openen voor de wijze waarop zij wordt *geëxploiteerd* in inrichtingen en klinieken; (men leze daartoe deel II, het verblijf van Julie in de zenuw-inrichting, of de beschrijving der operatie, of de schoonschijnende fraze van Dr. Schoonders onder vier oogen tot Julie: ‘We maken de dames wijs, dat wij in haar niet meer de vrouw zien maar alleen de patiente; *dat* trekt altijd.’) - Ik geloof niet dat dit boek bedoeld is *als* een waarschuwing, maar juist daarom treft het te dieper door de groote kennis van zaken, waarmede het is geschreven, door den heel scherpen kijk op wat achter de schermen geschiedt, waarvan het getuigt, en door het niet alleen volkomen zaakkundig op de hoogte zijn van alles wat onthuld wordt, maar dat ook durven vertellen, vrijuit, zonder eenig schandaalbejag, maar óók zonder eenige doekjes er om heen te winden. - - Een hééle desillusioneerend, maar óók een héél oprecht boek.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Brieven uit het hooge Noorden.
door Maria Petrovna.
XI.

S Lands wijs, 's lands eer! Waar men ook in de wereld komt, alle landen, alle streken zelfs hebben hun eigen zeden en gewoonten, plechtigheden en feesten, die m.i. daarom belang inboezemen, omdat zij veel van den waren volksaard leeren kennen en begrijpen.

Zoo ook hier in het hooge Noorden en ik kan niet nalaten een en ander te vertellen, van wat mij bizonder eigenaardig voorkwam.

De groote rol, die de Kerk hier in het volksleven speelt, maakt, dat de meeste volksfeesten een religieus tintje hebben, onverschillig hoe weinig zielverheffend het slot van de feestviering gewoonlijk is; maar wij zijn reeds te lang (en waarlijk niet alleen hier!) tot de overtuiging gekomen, dat wat men *noemt* 'godsdienst' in theorie en praktijk dikwijls blijkbaar twee heel verschillende begrippen zijn, om ons daarover buitengewoon te verwonderen.

Het is hier algemeen gebruik niet alleen iemands verjaardag te vieren, maar ook, of liever gezegd veel meer, den naamdag van den Heilige, naar wien hij genoemd is. Iedereen en alles heeft zijn bizondere Heilige, ter eere van wien op een bepaalden datum eenige plechtigheid plaats heeft.

Om eens een voorbeeld te noemen: de Dwina, de machtige rivier, waarvan het wel en wee van Archangel zoo zeer afhankelijk is, wordt op den 6 Januari altijd plechtig gewijd, dus geruimen tijd voordat zij uit haar ijsketenen verlost wordt, terwijl dit nogmaals herhaald wordt in Augustus, dus tegen den tijd, dat zij haar winter-metamorfoze weer ondergaat.

Een andere eigenaardige plechtigheid is de zegening van de paarden en het vee; zij ook hebben hun beschermheilige, wiens beeltenis men in den vorm van ikoon in elken Russischen stal zal vinden. Op diens naamdag worden de dieren allen om de kerk geschaard, met linten, bloemen en veeren getooid, en worden dan door den pope met wierook en wijwater ingezegend. Arme dieren! Velen hunner baat die zegening niet veel, want ik geloof, dat menig eigenaar denkt daarmede nu alles voor zijn beest gedaan te hebben - en het verder te mogen misbruiken zooveel hem goeddunkt! Met innige verontwaardiging zag ik tenminste dikwijls hoe men hier de paarden martelt bij hun zwaren arbeid, door de slechte bestrating soms dubbel moeilijk en nòch publiek, nòch overheid schijnt zich er iets aan gelegen te laten liggen tusschenbeiden te treden om de arme slachtoffers tegen hun beulen te beschermen. Een Vereeniging tot Dierenbescherming heeft hier een poosje bestaan, maar is door gebrek aan belangstelling en steun weer verdwenen; de massa is voor zulke begrippen niet rijp en vindt ze belachelijk.

Groote stofwolken zweven boven den landweg en kondigen een lange reeks wagens en karren aan van allerlei soort; vol, stampvol zijn de kleine stoombootjes, die de bewoners uit den omtrek aanvoeren naar het kerspel, waar de gyljanie is aangekondigd, het jaarfeest van den beschermheilige! Er heerscht een kermisachtige drukte in het geheele dorp: allerlei tentjes met verlokkende (!) versnaperingen zijn op de open plekken opgeslagen; kleine vlaggetjes wapperen overal als welkom-wuivende handjes den bezoeker tegen en een oud-Hollandsche draaimolen,

van het onvervalscht model, met grimmige leeuwen en klassieke paarden, wordt al met verlangende blikken bewonderd. Maar eerst de godsdienstoefening en dan kan de pret beginnen! Een groot gedeelte van de feestviering bestaat daarin, dat de jonge meisjes wandelen, flaneeren in lange rijen achter elkaar, waarbij zij elkaar met een zakdoek, bij wijze van guirlande, vasthouden, langs de bewonderende jonge mannen; 'elles promènent leurs toilettes,' niets meer of minder, met behaagziek heupwiegen! Al wordt het langzamerhand minder gebruikelijk, toch hebben nog velen bij die gelegenheid haar oude, schilderachtige volksdracht aan, met den rijk geborduurden kokoschnik op het hoofd en groote snoeren echte paarlen om den hals. Dit laatste behoeft minder verwondering te wekken wanneer men weet, dat in de Witte Zee, vooral in de buurt van Kun, veel paarlen gevischt worden en dat die vroeger voor spotprijs soms in Archangel verhandeld werden. De meisjes wandelen op en neer en zingen volksliederen, in reien en in rondedans; de jonge mannen critiseeren, bewonderen en bepalen hun keuze welke schoone zij straks ten dans zullen voeren bij de toonen van balalaïka of harmonica, of met wie zij een reisje in den draaimolen zullen ondernemen. Jammer genoeg stijgt de feestvreugde naar-

mate er meer gedronken wordt en eindigt gewoonlijk in de onvermijdelijke vechtpartijen, waarbij menigeen een minder prettig aandenken van het feest oploopt.

De gevolgtrekking, dat zulke feesten aanleiding zouden geven tot een blijvende verbintenis tusschen de jongelieden, m.a.w. tot een huwelijk, is niet geheel juist: het huwelijk is hier op het platteland een instelling, die over het geheel een vrij wel zakelijk karakter draagt. Heeft een

Meisje in feestgewaad.

meisje den huwbaren leeftijd bereikt dan wordt er al spoedig om haar hand gedongen, maar steeds door tusschenpersonen, soms een of andere oude vrouw, soms bepaalde huwelijks makelaars, swati genaamd, die zich met deze opdracht belasten. Zij stellen zich op de hoogte, hoeveel de bruid als huwelijksgift medebrengt, over en weer worden de condities besproken en kan men het eens worden, dan wordt het huwelijk beklonken - soms zelfs zonder dat de jonge menschen elkaar gezien hebben of kennen! Natuurlijk speelt de huwelijksgift der bruid een groote rol en hangt daar veel van af of er velen zijn, die naar haar hand dingen; er zijn echter plaatsen, in Kovda en omstreken bijv., waar de vrouwelijke bevolking zoo in de minderheid is, dat een meisje, in het bezit van een *naaimachìne*, al een veel begeerde, veel omworven partij is en al heel gauw een bruigom vindt! Maar dit laatste geldt alleen voor enkele streken, waar veel mannen heentrekken om aan de houtzagerijen te werken en die daar dan langzamerhand hun eigen kolonies stichten. Sommige boerenmeisjes nemen eenigen tijd in de stad een dienst om zich een bruigom te verdienen: ik hoorde zelfs van een

dienstbode, die haar Mevrouw een voorschot vroeg, daar er zich juist in haar dorp zoo'n beste bruigom had aangemeld, arbeidzaam en vrij van sterken drank, maar dat zij nog niet genoeg had voor zoo'n puikje, en het wel zonde zou zijn als hij elders zijn geluk ging beproeven!

Een week vóór het huwelijk wordt het uitzet der aanstaande jonge vrouw naar de toekomstige woning overgebracht en door de bruidsjuffers en de huwelijksmakelaarster tentoongesteld. De bruid zelve betreedt de woning niet, maar de bruigom komt alles bewonderen - en beoordeelt dan meteen of hij den bruidsschat voldoende vindt! Veel eigen geweven linnen, met eigen gemaakte kant versierd (het kantmaken en het bekende 'punto tirato' worden hier veel en goed beoefend) en dan een goede voorraad flinke, dikke kussens behooren als van zelf sprekend tot een behoorlijke uitzet.

Een van de aangenomen gebruiken is dit, dat Zaterdags vóór de huwelijksvoltrekking de bruid met haar bruidsjuffers met eenige statie naar de algemeene Russische badkamers gaat om te baden, terwijl tegelijkertijd de bruigom met zijn jonkers (marshals) in de daaraan grenzende afdeeling zich reinigen; den Zaterdag na het huwelijk behoort een gezamentlijk bezoek aan de badkamer door het jonge paar eveneens tot de voorgeschreven ceremonieën. Zijn deze reinheidsbegrippen onder het volk niet opmerkelijk juist hier,

waar men ze zoo weinig verwachten zou?

Op den huwelijksdag wordt de bruigom thuis door zijn ouders bij ikoon en kruis gezegend; zij vergezellen hen niet naar de kerk, waarheen hij zich alleen met zijn marshals begeeft. Daar aangekomen, zendt hij twee van hen naar de woning der bruid, om haar uit zijn naam uit te noodigen, zich bij hem in de kerk te voegen. Gelijk een bedeesde jonkvrouw betaamt, laat zij hem eenigen tijd wachten, ik geloof zelfs hoe deftiger de bruid is des te langer laat zij wachten. Dan wordt ook zij door haar ouders ingezegend bij ikoon en kruis en begeeft zich daarna, alleen vergezeld door haar bruidsjuffers en de huwelijksmakelaarster ter kerke,

Naar het dorpsfeest.

waar dan het huwelijk voltrokken wordt. Is deze plechtigheid afgeloopen, dan gaat het jonge paar te samen naar de ouders van den man, die wederom hun zegen over hen uitspreken, om daarna (als zij tenminste niet bij hen blijven inwonen) naar de echtelijke woning te gaan, onder een hagelbui van korenkorrels over hen uitgestort als symbool van voorspoed. Dan wordt de eigenlijke bruiloft gevierd; vooral vroeger, toen alle oude gebruiken nog strenger gehouden werden, behoorde het jonggehuwde paar zwijgend aan den feestdisch te zitten, de jonge vrouw gewoonlijk het gelaat nog met een sluier bedekt, die zij eerst bij het ‘enfin seuls’ afnam.

Den volgenden morgen komen al de bruidsjonkers met veel rumoer en gezang het jonge paar zoogenaamd wekken, voor welke gelegenheid zij zich het gelaat met roet besmeerd hebben, om dan op waardige wijze onthaald te worden; terwijl de bruidsmoeder niet vergeten zal als eersten maaltijd der jonggehuwden blini (een soort gerezen pannekoeken) te komen aanbieden.

Den eersten Zondag na het huwelijk gaat het jonge echtpaar bezoeken afleggen om aan vrienden en bekenden een stuk van den bruidskoek rond te brengen; is het niet eigenaardig, dat men deze gewoonte, evenals het strooien met rijst als symbool van welvaart, in Engeland ook algemeen terug vindt?

Hoe zakelijk, hoe weinig romantisch misschien, het huwelijk ten plattelande is, toch is het meer regel dan uitzondering, dat de jonge meisjes meest allen huwen. Ik weet niet of de gevolgtrekking juist is, maar ik breng daarmede in verband het feit, dat het ongehuwde-moederschap daar zoo weinig voorkomt en als een groote schande beschouwd wordt. Wanneer het geval zich voordoet, dan heeft het meestal het tragisch verloop, dat het meisje zich het leven beneemt of naar de stad trekt - waar helaas een heel andere moraal dan op het land heerscht en waar de zedelijkheid, zooals trouwens

veelal in havenplaatsen, op een zeer laag peil staat: de klinieken zijn daar om de bewijzen te leveren.

Heeft in het jong gezin een kleine wereldburger(es) zijn of haar intrede gedaan, dan

wordt het kindje dadelijk naar de algemeene badkamer gebracht om daar gebaad te worden; het klinkt wel een beetje Spartaansch met zoo'n pasgeboren kindje zoo rond te sjouwen, maar het schijnt niet te hinderen! Trouwens, de Samojeden maken er nog minder omslag mede: die weten van baden niets af en rollen het kleine schepseltje eenvoudig flink in de sneeuw - of dit ook altijd goed afloopt, durf ik niet verzekeren: de Samojeden zijn een uitstervend ras.... Na het bad wordt de kleine naar den pope gebracht, die het een naam geeft: in de keuze hiervan hebben de ouders geen stem. Den volgenden dag heeft de doop plaats, alweer een behandeling, waarbij men zich verwondert, dat het kindje het er levend af brengt; het wordt geheel ontkleed, dan weet de pope door een handigen greep met één hand mond, neus, ooren en oogen te bedekken, met de andere hand steunt hij het onder het zitvlak en dompelt dan het kleintje driemaal achter elkaar in een doopvont geheel onder. Men beeft mij verteld, dat er wel eens een onder de behandeling gestikt is - onmogelijk is het niet! -

Een eigenaardig geval van ingrijpen van de Kerk in het maatschappelijk leven kwam hier een paar jaar geleden voor. Een man, als hoofdgetuige in een rechtzaak opgeroepen, stond sterk onder verdenking voor de Rechtbank een valschen eed te hebben afgelegd en nu werd van hem verlangd, dat hij zijn eed in de kerk voor het Heilige zou herhalen. Hij werd door in het zwart gekleede popen van zijn woning afgehaald en moest blootshoofds te voet naar de kerk gaan, onder het statig klokgelui, alsof het een begrafenis gold. De geheele mise-en-scène liet niet na grooten indruk op den man te maken, zoodat hij, toen hij het kerkgebouw binnentrad, dadelijk verklaarde zijn eed niet te kunnen herhalen, want dat deze valsch geweest was. Het kan ons niet verwonderen, dat het kinderlijk gemoed van den eenvoudigen Rus vatbaar is voor zulke indrukken: hij leeft in gedachten nog zoo geheel een leven vol wonderen, vol directe inmenging van God en Zijn Heiligen, dat hij stellig een straffe Gods, misschien wel den dood, verwachtte op het oogenblik, dat hij voor Zijn altaar zijn leugen zou herhalen.

Daarentegen heeft het volk voor het onweer bijv. geen vrees; het wordt als een teeken beschouwd, dat God oordeelt, dat er nog goede menschen op aarde zijn, want het onweer is het gevecht van Zijn engelen tegen allerlei soort duivelen, die de menschheid kwellen, boschsaters, booze geesten of hoe zij ook heeten mogen.

Waarlijk een roerende naïveteit van dit groote kind-volk: jammer maar, dat zij niet altijd consequent in hun opvattingen zijn en hun godsdienstige begrippen zoo geschikt hun leven weten aan te passen, zonder daardoor de zedelijke eischen te verhoogen!

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Voor de noodlijdenden te Curaçao (3e lijst).

Naar aanleiding van den oproep om steun, uitgegaan van het A.N.V. zijn nog ingekomen de volgende gaven:

C.W.B. te Alkmaar *f* 10 -; X. door bemiddeling van J.W.T. *f* 1000. -; C.C.E.R. *f* 5. -; J.B.B. *f* 100. -; H.W.S. *f* 1.50; J.W.A.N. *f* 2.50; Vicus *f* 1. - allen te Amsterdam; A. van W. te Antwerpen *f* 5. -; J.V. Jzn. te Bergambacht *f* 5. -; Dr. H.J.v.V. te Davos Platz *f* 2.50; Dr. B.A.P.v.D. *f* 10. -; Vereeniging Oost en West *f* 476.50; S. *f* 10. -;

allen te Den Haag. R.C. Par. Zangkoor te Dieren *f* 5. -; G.v.A. *f* 2.50; J.F.W.J.K. *f* 10. -; Mevr. O. *f* 3.-; L.v.d.M. *f* 2.50; C.v.W. *f* 2.50; N.N. *f* 2.50; A.B.v.O.A. *f* 2.50; M.J.M.P. *f* 1. - allen te Dordrecht; Mr. T.C. te Ginneken *f* 5. -; J.C.Th.G.J.H. te Halfweg bij Haarlem *f* 2.50; H.I.S. te Laren *f* 2.50; Dr. K.S. te Harderwijk (opbrengst lezingen over Curaçao) *f* 50.99; J.Ph. te Hengelo *f* 2.50; A.C.P. te Middelburg *f* 1. -; J.Th.J. te Nijmegen *f* 5. -.

Totaal *f* 1729.99 met het bedrag der vorige lijsten (*f* 225-4.52½) samen *f* 3984.51½.

Waar H.M. de Koningin, H.M. de Koningin-Moeder en Z.K.H. de Prins met belangrijke giften zijn voorgegaan, mogen de Nederlanders, meer dan tot nu het geval was, volgen om den steigenden nood der Kolonie te helpen lenigen.

De beide om hulp uit Curaçao tot ons gekomen was zeer dringend, maar heeft zeer onvoldoende deernis gewekt.

Laat ieder in zijn kring nog eens aansporen tot de zoo hoog noodige hulp.

Laten de honderden duizenden worden!

Giften worden gaarne ingewacht bij

C. VAN SON.

Administrateur A.N.V.

Wijnstraat 81, Dordrecht.

Uit Insulinde.
Bezoek bij een ‘wonderman’

‘**E**en wonderman,’ ja zoo dacht ik mij hem, toen ik voor het eerst van hem hoorde. En niet zonder reden; men zei, dat een vroom en vooral gòed- levend Javaan na een strengen vastentijd van veertig dagen, een bijzondere

kracht had verkregen in het gebedenzeggen, zóó, dat hij, door de sterkte van zijn gebedswoord wonderen kon doen gebeuren.

Dit was me verteld door de leden van de Théosofische Club alhier, serieuse betrouwbare menschen.

Dus ging ik, op een morgen.

Ali, zoo heet de wonderman, woonde in een kampong, dicht aan den grooten weg, in een der drukste gedeelten van de stad.

De woning was een bamboesch huisje, en zag er van buiten precies eender uit als de andere Javaansche woninkjes.

Op mijn herhaald kloppen, want de

Ali

deur was van binnen op de klink, kwam een klein in-optima-forma-Adampje met vlugge beweginkjes uit een zijdeur naar me toe, wenkte mij zonder meer, en wees me den weg, weer door het zijdeurtje, naar een klein, bedompt hokje, nabootsing van ‘antichambre’, wat me bleek, toen een knappe, jonge vrouw, die in een hoekje op een bamboekruk gezeten, en bezig met verschillende Inlandsche lijftooisels schoon te maken, bij mijn binnentreden opstond, en me beduidde te wachten, omdat er nog bezoek was bij Ali.

Zij bood mij ook een bamboekrukje aan, en ging toen kalm weer, maar nu met een lachje, aan haar werk voort.

Terwijl ik stil zat te wachten... met gedachten enkel aan wonderen, die ik weldra zoude aanschouwen... en onwillekeurig met een kleine, onbewuste angst voor het onbegrepene...

Het vertrekje, eerst duister voor mijn oogen, komende zóó van de hel-lichte straat, begon langzaam lichter te worden, al lichter, en als vanzelf wijkend met de donkerte, vervaagden ook mijn ietwat bange gedachten.

En ik zag rond.

Het kleine knaapje was er nog, hij leunde, lui en sans gêne tegen den deurpost, met een vingertje in den wijd-open mond, en nam mij op, quasi onwillig, van 't hoofd tot de voeten.

Het zonnelicht van buiten keek brutaal naar binnen met groote, heldere gluuroogen, gelijk die van een nieuwsgierig kijkende menigte, als wit-warm opglanzend uit elk der openingen, van de uit bamboereepen gevlochten omwanding. En die klare zonnelichtoogen, die schenen te tintelen gloeiende vonkjes, die bewarmden het dompige hokje en belichtten elk voorwerp er in, met blije opvroolijkende kleurnuancen, die als brons deden lijken de uit klapperdoos vergulden lepels, gestoken in de bamboeomwanding, vlak boven het aarden komfoortje, dat, zonder vuur, stil scheen te rusten, in het hoekje, waar de vrouw zat, met haar kralen, vergulde kettingen, zilverwitte bloemetjes van zilverdraad, welke zij, door middel van een oud, bijna uitgeraffeld borsteltje bezig was te poetsen.

'De volgende week is hier feest voor de besnijdenis van mijn twee oudste zoons', antwoordde zij op mijn vraag, wanneer zij die dingen moest gebruiken.

'En dàn,' kwam zij met een lief-verlegen lachje, 'moeten we ons mooi maken,' onderwijl ze als in streeling haar handen liet gaan over haar schatten, die haar mooi zouden maken, en daarom gelukkig.

Dàt zeiden haar oogen nù al, die de lach van haar lippen opnamen in weerkaatsing van het voorgevoeld geluk....

Ik moest naar haar kijken, wat was dat

aardig zij, met rond haar heen al die spelinkjes van licht, die als kleine vuursterretjes af en aan kwamen in die gekleurde glazen kraaltjes en bloemen, soms ineens als een golf echt bloed het rood van den kralenstreng deden vloeien, dan weer als smeltend goud stroomend al de geel-vergulde preciosa.... Dat rood van bloed en dat prada-goud, wat deed dat móói tegen het mat-brons der huid van die Javaansche vrouw, met haar zwarte haren en diep-zwarte oogen; als een wondere harmonie, die je deed voelen, dat dat zoo bij mekaar hoorde, die schitteren van het levendige gekleur met dat wezen uit

het Oosten; als, opvlammend even van wraakgedachte dat hardstocht-rood, vermooid met schijn.... met prada-schijn.... dat bedwelmde, dat de zinnen streelde.... Was het niet als de mysterie-zelve van het Oostersch karakter.... Onderwijl zat ze me gezellig te vertellen van alles en nog wat. Zoo kreeg ik onder anderen te hooren, dat zij geen echte Javaansche was, en dat zij afstamde van een Arabischen vader.

Dat had ik al dadelijk vermoed op het eerste gezicht, want de hooge neus, de mooie lijn van mond en kin waren niet Javaansch.

'Mijn vader,' vertelde zij nog, 'was de leermeester van Ali, mijn vader heeft Ali ingewijd in de "joga"[1]. Dat was een knap man, mijn vader,' zei ze met trots, en gaf staaltjes ten beste over zijn knapheid.

Toen ging de deur open. Een groot vlak van zwart teekende zich af in de lichtende omwanding, en in dat zwart stond een man, Ali, een bruin gekleurde sarong om de lenden, over 't bovenlijf een wit baadje, een hoofddoek van donkerrood met geel om het hoofd gewonden. Hij noodde me beleefd uit binnen te komen in zijn kamer.

1) Occulte krachten; bevorderende het goede heet het radja-joga, terwille van 't kwade: hata-joga.

Ik volgde hem. Even daarna zat ik op een der stoelen, die in een rij langs den wand stonden geschaard. Ali zelf nam plaats, met onder het lijf gekruiste beenen, op de bale - bale[1]. Terwijl hij wierook in een klein aarden potje klaar zette, vroeg hij me, waarmee hij me van dienst kon zijn. Ik vertelde hem toen, wat ik alzoo van hem wist, en dat ik ook graag iets van dat wonderdadige wou zièn.

'O', lachte Ali, 'het is niets wonderdadigs, wat ik doe, het is iets wezenlijks, iets, dat reden heeft van bestaan. U weet, dat elk mensch zijn leven moet leven zooals Allah het nu eenmaal voor hem heeft beschikt, en of U gaat naar den top van den hoogsten berg om iemand hier te ontloopen, of dat U maanden en maanden vast in voortdurend gebed om iets te verkrijgen, het zal U niets helpen als Allah's wil het voor U niet heeft gewild, bij Uw geboorte al'.

'Ja, maar Ali', vroeg ik hem, 'als het nu Allah's wil was, dat ik b.v. eerst naar den kop van den berg ging om bevrijd te worden van mijn vijand?'

'Dan zou 't ook zoo zijn gebeurd; voor ons allen, domme menschen, zou 't dan lijken alsof U het feit van 't ontloopen had bewerkt door Uw gaan naar den berg, en dus denken wij er bij, dat, als U niet naar den berg was gegaan, U Uw vijand niet was ontloopen, is het niet zoo? Maar neen, in werkelijkheid is het, dat Allah al de omstandigheden reeds had voorbereid, U had moèten beklimmen een berg, U had moèten ontloopen

1) rustbank van bamboe.

Uw vijand - anders was het immers niet gebeurd?'

Ali's stem dofte weg, zwaar van intense zekerheid, dat hij zich voelde als nieteling tegenover dien almachtigen Allah. Had daarom zijn stem ook geklonken een beetje weemoedig, onbewust?....

Dan vroeg hij me: 'Heeft U steenen, die U wil laten palen, of wenscht U van mij bijzondere steenen te leenen?' En meteen nam hij uit een kastje aan den wand een klein akar-bakar[1)] doosje, waaruit hij me verschillende steenen liet bekijken.

Er waren merkwaardige onder, z.o.a. een hout-bruine oogvormige steen, die in het licht gehouden, als van vuur scheen te gloeien; deze steen werd dadelijk zwart zoodra hij in contact kwam met vergift, dus als een waarschuwing zeer zeker aan te raden bij zich te dragen, in sommige omstandigheden.

Dan was er een donkere smaragd, bijna zwart, met een witte stip. 'Blijft U er een poosje naar kijken, en zegt U me dan, wat U in die witte stip ziet'.

Ik keek, en keek.... en waarachtig o, wat was dat mooi.... de witte stip, lijkende al maar grooter, was nu een waterval, een miniatuur-waterval, maar duidelijk zag je het water, het schuimend opbruisen, en den stroom verder, het mos, de boomen er dicht bij.... móói dat landschapje.... 'Ziet U dat water naar beneden storten van die bemoste rots,' kwam Ali's stem weer, 'nu, zoo krachtig als die stroom daar, zoo krachtig zal Uw wil op eenmaal worden bij een voornemen van U om iets groots te doen, als U dan zeven malen den steen eerst aan Uw lippen brengt, dan tegen het hart drukt, terwijl U staart met het aangezicht gekeerd naar de plaats, waar de zon opkomt. Maar wat U zich voorneemt, moet goèd zijn, ten zegen van anderen.... dàn komt Allah's wil in hun ziel, die wil, die bergstroomen doet vervagen als asch, die de woudreuzen temt als duiven....'

Ali had gesproken, maar 't was een andere Ali nu. Hoog opgericht nu, stond hij voor me, in de oogen van ondoorgrondelijk Oostersch mysterie, trilde diep in den gloed van het somber fanatiek gelóóven. Breed-uit had zijn stem geklonken, zwaar van plechtigheid. En je voelde het, zóó, dat hij het méénde, dat hij enkel sprak van púre waarheid, dat bij hèm dat wonder zou worden tot werkelijkheid, omdat hij gelóófde...

Nog meer steenen liet hij me zien; nu was 't een bloedroode diamant, ongeslepen, met in het midden een bruine vlek, die leek op een lekkende tong uit een geopenden muil. Deze steen had de eigenaardigheid bloed uit hoe grooten wond ook, dadelijk te stelpen.

(Wordt vervolgd)

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

1885. - Het is niets te veel gevergd mij ook in déze questie om raad te vragen. Een ontsierende neus behoort toch óók tot de rubriek schoonheid, en schoonheid is weer verwant aan toilet-vragen. Laat ik U echter al dadelijk zeggen dat gij, vrees ik, door crêmes, gold-creams, etc, een blijkbaar zóó bij U overheerschende kwaal als deze

1) Een zeeplant, soort koraal, zwart.

hardnekkige roode neus niet zult kunnen wegmaken. Gij noemt verschillende redenen op, welke in het algemeen oorzaak kunnen zijn van een rooden neus, en zegt dat die oorzaken bij U niet bestaan. Een ding echter, dat zéér goed de aanleiding tot het kwaad zou kunnen wezen, vond ik niet in Uw brief; dat is de questie van Uw gezondheid. Is Uw bloedsomloop. Uw spijsvertering in orde? Menschen die daarmede sukkelen krijgen héél licht een rooden neus; is dat dus het geval, spreek er dan over met een kundig arts; niet zoozeer over dien neus opzichzelf, dan wel over wat er aan Uw gezondheidstoestand in 't algemeen ontbreekt, want gij hebt volkomen gelijk, dat doktoren, op zich zelf genomen, ‘een rooden neus beneden hun aandacht vinden’. Gij zult zien, indien aan dit opzicht iets aan Uw algemeenen gezondheidstoestand mankeert, dan zal de verbetering daarvan óók Uw neus ten goede komen. Ik geloof niet dat een neus-specialiteit U zal kunnen helpen; een huid-arts misschien wèl, indien de oorzaak zit in de huid van den neus als zoodanig. Maar, waar gij schrijft dat Uw teen, na vier maanden, niettegenstaande de onbeduidendheid van de aandoening op zichzelf, nog niet dicht is, vind ik daarin een bewijs van slecht bloed, van een slechten gezondheidstoestand, waarin doelmatiger voeding of andere levensregels allicht verbetering kunnen brengen. -

Het *kan* ook zijn, dat de kwaal bij U is overgeërfd, dan is er niets aan te doen. Indien koude, hitte, andere klimaatoorzaken influenceeren er op, dan zou ik U raden Uw neus voor vocht enz. door een voile te beschutten, als gij uitgaat. Alles wat gij reeds nalaat, géén alcohol, geen rijgen, etc., is beslist goed tegen Uw kwaal.

Neen, ik vind Uw vraag niets ‘kinderachtig’, hoop dat mijn raad U ten goede moge komen, wat mij zoo hartelijk voor U zou verheugen. Gij zijt toch in Uw woonplaats overal dicht bij; zoudt gij daarom niet elders, in Amsterdam, Leiden, Utrecht, een der Academie-steden, waar véél kundige specialiteiten zijn, U kunnen laten onderzoeken? Het strijdt tegen de usances de namen van doktoren en professoren hier op te geven.

Eenvoudig toch smaakvol. - Ik vond het prettig van U te vernemen, dat gij mijn raadgevingen hebt kunnen in praktijk brengen. Het komt mij naar Uw beschrijving voor, dat Uw japon, die gij gaat nemen, heel mooi zal kleuren bij dien wintermantel, en, daar de hoed dan weer kleurt bij de japon, zal het geheel stellig gedistingueerd staan. Ik-ook ben bepaald blij dat gij een bont-muts naamt bij Uw mof passend; het staat altijd leelijk als de muts van geheel anderen tint is dan de rest, en die witte mutsjes, die gij bedoelt, vind ik heel-algemeen. Natuurlijk, voor fietsen is zoo'n mutsje veel practischer en ook veel eleganter dan een hoed Ik dacht dat bij U iedereen schaatsen reed. Als het haarwater, dat gij nu gebruikt, goed is, dan zou ik het zeker

houden. Het haar van tijd tot tijd wasschen is bepaald noodzakelijk. De zeep, die gij gebruikt, is op zichzelf heel zuiver, maar of zij voor *U* goed is hangt af van *Uw* huid, en kunt gij dus alleen door het gebruik ondervinden. De eene huid is vochtig, de andere droog, de eene hard, de andere zacht, etc. Waar gij echter geen uitslag meer hebt, daar zal de zeep wel onschadelijk zijn voor U. 't Zelfde geldt voor het tandpoeder. Als Uw tand-arts het U aanraadt, en het U bevalt, is het zeker goed het te behouden.

Ik ben blij, dat gij den catalogus van Rimmel liet komen. Die zal U zeker in al deze questies van veel nut zijn.

Het moet bepaald een vergissing zijn, van U, dat onze hoofdredactrice een boekje zou hebben geschreven over 'verbeterde vrouwenkleeding'. Ik vroeg er haar dadelijk naar, en zij zegt, dat zij zich nooit aan zoo iets zou wagen als zulk een boekje, maar gij hebt vermoedelijk verkeerd gezien, en gelezen de boekbespreking door A de Savornin Lohman *over* het boekje van Dr. van de Velde te Haarlem over verbeterde vrouwenkleeding. Die bespreking kwam voor in een der laatste Lelies, en inderdaad heet dat boekje: 'Over verbeterde vrouwenkleeding', maar, gelijk gezegd, het is door Dr. van de Velde te Haarlem geschreven, *niet* door freule Lohman. Ik geloof niet dat het *U* te pas zal komen, daar gij weder corset-dragende zijt, want het handelt over reformkleeding. Het boek van Dr. Stratz, óók onlangs in de Lelie besproken, door A.I.G., zou dan nog eerder iets zijn voor U (uitgever en te verkrijgen bij: Scheltema en Holkema, Amsterdam). Hoe prettig, dat het tricot-corset van de firma Huyser U zoo goed bevalt. Neen, *die* kende ik niet van die firma, maar ik verneem met zooveel genoegen dat zij U 'heerlijk' zitten. Ik zou het stellig eens melden aan mevrouw Huyser; het is altijd zoo prettig te vernemen dat een goede raad goed bevalt.

Schrijf mij maar gerust; ik ben steeds bereid tot antwoorden, en vind het zoo prettig dat ik U van dienst kon zijn. -

Mariana. - Ik ben zoo blij dat mijn raad U van dienst was, en houd mij aanbevolen voor Uw beloofden brief.

Ik kreeg van drie Indische dames brieven om mij te zeggen, dat de raad, dien ik U gaf, overeenkwam met hare ondervindingen dienaangaande. Dus hoop ik, dat gij inderdaad wat zult mogen hebben aan een en ander.

Ik stelde het zeer op prijs dat gij mij nog zoo vriendelijk hebt bedankt. (Zie hieronder zeventienhonderd.)

Mevr. W.G. - Dank zéér voor Uw briefje van instemming met den aan Mariana gegeven raad.

Nonnie. - Inderdaad blijkt mij uit een nader schrijven van Mariana, dat zij met de hoeden-questie Indië-zelf bedoelde. Zij vertrekt naar een hoofdplaats, *niet* naar de binnenlanden. Veel dank.

Puck-Puck. - Ook voor Uw schrijven véél dank.

Zeventienhonderd. - Ik maak er, onder hartelijke dankbetuiging voor Uw schrijven, Mariana alsnog op attent, dat, volgens Uwe meening, jonge uit Europa aankomende vrouwtjes goed zullen doen, niet al te rijkelijk gebruik te maken van het kabaja- en

sarong-systeem; omdat deze dracht de Indische dames en de baboes veel meer flatteert dan aan den zuiver-Europeeschen lichaamsbouw, en óók omdat men er daardoor heel gauw verwaarloosd en ‘verindischt’ gaat uitzien; tevens herhaal ik nog gaarne Uw goeden raad om werkelijk *kostbare* sarongs in Indië-zelf aan te schaffen, en zich daarbij door Indische dames te laten voorlichten evenals bij het inkoopen van *echte* kabaja-spelden. -

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Mevr: A.M.A. - ter K. - Het speet mij zeer Uw bezoek te hebben moeten weigeren, maar ik kan geen uitzonderingen maken, en niet de eene toestaan, wat ik den ander weiger. Dat zult U zelve zeker inzien, en óók, dat ik uit tijdgebrek onmogelijk al degenen die zouden willen kennismaken kan ontvangen. Het is geen gebrek aan goeden wil, maar aan tijd. - Dat U ook een ‘slachtoffer’ zijt (naar aanleiding van het bewuste reformkleeding-artikel in de toilet-rubriek, van mijn hand) vernam ik met veel belangstelling, maar tegelijk met leedwezen voor U-zelve. Want het is nooit prettig als men er ‘inloopt’, en dat is met veel menschen uit die dagen het geval geweest. Er *is* een categorie die de reformkleeding omhelsde uit overtuiging van gezondheidsredenen, maar de overgroote meerderheid, juist ook hier in den Haag, meende dat het nu ‘mode’ zou worden, dat ze nu in de nieuwe kleeding beantwoorden gingen aan 'n ‘kunst’-principe van goeden smaak en ‘lange lijnen.’ En *die* zijn zóó jammerlijk voor den mal gehouden en zoo bedrogen uitgekomen, dat men haar wel

mag beklagen. Dat doe ik U dan ook van ganscher harte. Ik houd mij voor brief aanbevolen.

Noord. - Ik heb Uw opstel dadelijk gelezen, en wi U ook dadelijk antwoorden, omdat dat noodig is met he oog op de mij gedane vragen in Uw begeleid-brief. Ik ben te oordeelen naar deze proef, wel genegen de bewuste opstellen te plaatsen, omdat zij, geloof ik, bij de heerschende belangstelling in deze onderwerpen, wel in den smaak zullen vallen van vele lezers, en óók voor menigeen nieuwe gezichtspunten zullen openen. Echter zou ik gaarne van U willen weten hoevele stukken ongeveer gij U voorstelt in het gehéél te geven, en ook hebt gij voor het nu gezondene geen titel aangegeven, terwijl ik er U ten slotte nog op attent maak, dat gij Uw volle onderteekening er zult moeten onderzetten, omdat gij daarmede de verantwoording van hetgeen volgens U die verschillende richtingen leeraren voor Uw rekening neemt; ingeval van tegenspraak. Gij hebt nog onlangs in een vorige correspondentie kunnen lezen, hoe een correspondent mij, naar aanleiding van de gedachtenwisseling door Regina uitgelokt, is komen uitleggen, dat de R.K. Kerk op het punt der Onbevlekte Ontvangenis volgens hem zóó leeraart, terwijl een R.K abonné onlangs iets anders daaromtrent heeft beweerd. Zoo is het met zulke vage, weinig-dogmatisch-omschreven ‘gelooven’ als theosofie etc. in nog veel sterker mate het geval. - Ik hoor dus omtrent een en ander nog van U. - Ik zou U *niet* raden dien bewusten redacteur particulier te schrijven, om hem op het bewuste artikel van mijn oom, Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, attent te maken, want *dat* zal U niets helpen, en dus met recht vergeefsche moeite zijn. Als gij denkt dat ooit een politieke richting eigen-ongelijk bekent, in *wat* opzicht ook, dan doorziet gij nog weinig de roerselen van egoïsme, om er ‘te komen’ à tout prix, die achter de schermen bewegen dergelijke volksmannen. - Veel liever zou ik, als ik U was, per ingezonden stuk aan de redactie schrijven, met verzoek Uw artikeltje op te nemen. Of zij het plaatsen zal, hangt natuurlijk af van de eerlijkheid van den bewusten redacteur. Nog dezer

dagen schreef mij een abonné, hoe zij een boekbeoordeeling had gelezen in het Nieuws van den Dag (natuurlijk anonym), waarin de inhoud van een boek van mij: Uit de sfeer gerukt, eenvoudig-*onwaar* werd weergegeven, beslist leugenachtig. Zij schreef daarop een stuk aan de redactie, om daartegen te protesteeren, welk stuk *eigenmachtig* door de redactie werd besnoeid en daarna, *veranderd,* geplaatst. Gij kunt daaruit zien de weinig-fatsoenlijke manieren van sommige redacties achter de schermen

Hetzelfde weet ik dat gebeurd is, op andere wijze, met de redacties van de Groene Amsterdammer en de Haagsche Avondpost, welke stukken, hun aangeboden om te protesteeren tegen *wel* opgenomen scheldpartijen op mij, *niet* wilden plaatsen. (Vermoedelijk omdat, er in bedoelde redacties vijanden van mij zitten, om de een of andere reden). *Deze* feiten weet ik, omdat de bewuste personen het mij meedeelden, maar gij kunt er verzekerd van zijn, dat dergelijke onfatsoenlijkheden gebeuren bij bijna alle bladen en tijdschriften. Persoonlijke vijandschappen, wraaknemingen over slechte recensies, al die geheime drijfveeren, die het groote publiek niet weet, zijn aanleiding tot zulke partijdigheden in het geniep, en daarom staat ook gij er aan bloot, dat de bewuste redacteur, indien gij hem op de vingers tikt, met die brochure als wapen, eenvoudig zal weigeren Uw verweer op te nemen, dat hèm in het ongelijk stelt.

De bewuste predikant heeft mij vroeger een paar malen geschreven, óók zijn boekje toegezonden. Ik wist niet, dat hij nu bij U was beroepen. - Ik vind dat hij zich een zeer onafhankelijk man toont.

Regina's adres is: Mevrouw van Roggen - Blomhert te Nijmegen. Ik kan U dit adres opgeven hier, omdat zij niet het minste geheim maakt van haar naam, en herhaaldelijk zelve hare stukken onderteekende voluit. Ook twijfel ik er niet aan, dat zij gaarne zal willen correspondeeren met U, omdat ik weet dat zij het deed of doet met meerderen, die haar tengevolge van de Lelie schreven. Mocht Uw vriend een voorbeeld onder zijn eigen geslacht wenschen te weten, dan kan ik hem, mits de bedoelde persoon daarin toestemt, ook verwijzen naar een mijner familieleden, die van Protestant, Katholiek werd. - Persoonlijk ben ik het met U eens, dat ik - waar het iemand zou gelden dien ik lief had - er géén bezwaar in zou zien R.K. te worden, omdat ik de questie van het aardsche Kerkgenootschap waartoe men behoort niet zóó overwegend belangrijk vind, dat ik er mijn levensgeluk aan zou willen opofferen. M.i. zal God - als 't waar is wat de Orthodoxe protestanten en de Roomsch-Katholieken leeraren, - er heusch niet veel naar vragen hiernamaals tot welk kerkgenootschap je hebt behoord, en, is 't niet waar, wel dan zou het toch dubbel jammer zijn het, korte aardsche geluk, dat wij hadden kùnnen hebben, op te offeren aan 'n hersenschimmigen angst voor ‘Rome’. Dat is mijn persoonlijk standpunt. Overigens vind ik 'n gemengd huwelijk ook niet zoo verschrikkelijk-onoverkomelijk als de meeste menschen. Ikzelve echter zou het verkieslijker achten over te gaan tot den godsdienst waartoe mijn man behoorde - indien ik *hèm* daarmede een bepaald gewetensbezwaar uit den weg ruimde; daarentegen zou ik 't ook weer alleen om *die* reden doen, want ik vind b.v. een overgang uit politiek oogpunt, zooals die van de tegenwoordige koningin van Spanje, vroeger 'n typisch-Engelsch vroom-protestantsch prinsesje, kortweg walgelijk.

Eunice. - De stukjes moet ik nog steeds lezen. - Dank voor Uw instemming met mijn 'Ik heb het beste deel gekozen', dat U aan mijn Telegraaf-artikelen deed denken. - Gij vraagt wáárom die vijandschap van dat andere bewuste blad? Ik ben natuurlijk lang niet van alle redenen van alle vijandschappen tegen mij op de hoogte, om de nog al eenvoudige oorzaak, dat het bijna altijd anonymi zijn, wier namen, zoowel als de redenen die ik hen dus gaf tot vijandschap, door hun werk te hebben geweigerd of slecht te hebben beoordeeld, mij dientengevolge volkomen onbekend blijven. Zoo van tijd tot tijd intusschen lekt echter wel eens uit wat er achter zit, en in dit bijzondere geval zal ik U dan ook alvast, in antwoord op Uw vraag, meedeelen wat ik te zijner tijd óók denk te vertellen in de Dagboek-bladen, namelijk hoe mij, jaren en jaren geleden, door een bekend letterkundige, omtrent dit blad; waaraan hij toen medewerkte, het volgende werd meegedeeld: hij had er zijn gewone wekelijksche causerie heengezonden, en, daarin *sprekende over een ander*, in twee of drie regels tegelijk óók *mijn* naam met lof genoemd, - uit ik weet niet welke reden van vergelijking. - De redactie zond hem daarop zijn werk terug met de bijvoeging, dat die páár regels over mij er uit moesten, *omdat zij over Anna de Savornin Lohman nooit iets goeds, wat ook, in hun blad willen opnemen*

Reden daarvan was, volgens mijn zegsman, dat aan het hoofd van dat blad een predikant stond, en een van de letterkundige medewerkers ook 'n predikant is of was, en dat deze beide heeren oordeelden, hoe ik in mijn romans (ik was toen nog niet aan de Lelie) op een zoo oneerbiedige wijze sprak over dominees, dat ik tot straf daarvoor zou worden afgetakeld voortaan in hun courant. - -

Gij ziet, het staaltje heeft mij niet bang gemaakt; hoe meer ik op dat punt heb gezien achter de schermen, hoe beslister ik ben opgetreden in het zeggen mijner eigen onafhankelijke meening *zonder mij te laten bang maken*, door de bovenbeschreven algemeen in zwang zijnde taktiek. Het is juist dóór dat bang maken, door zulk aftakelen in groote invloedrijke bladen, dat men hoopt de onafhankelijken, die een *eerlijke* meening hebben, klein te krijgen. Ik heb het altijd ten hoogste gewaardeerd dat een zoo groot en zooveel gelezen blad als de Telegraaf mij in dat opzicht nooit eenigen band of dwang heeft opgelegd, juist *omdat* ik weet hoe het, gelijk gij uit de geschiedenis van den hierboven aangehaalden medewerker van dat andere blad kunt zien, (die mijn naam moest schrappen uit zijn bijdrage op verlangen der hoofdredactie) toegaat achter de schermen, hoe er op die wijze pressie wordt uitgeoefend van allerlei aard op medewerkers. Wie zich eenmaal laat bang maken, wie eenmaal denkt: ik heb dezen of dien criticus naar de oogen te zien, die is niet meer onafhankelijk, maar, omgekeerd, die dat wèl is en zijn meening wèl onbewimpeld zegt, die wordt dan ook te heftiger gestraft door dergelijke anonyme aftakelingen en scheldpartijen. - Want, om U nog eens 'n ander voorbeeld te noemen, wie, b.v., onder het gróóte publiek, wéét dat Johan de Meester, met wiens weerzinwekkend 'Geertje' en laffe in den zak kruiperij van van Deyssel, - dien hij in een hem te nauw geworden badpakje op Zondag-middag in Baarn 'aanbiddelijk' vond in 'Woord en Beeld', - is *de* boekenrecensent van De Nieuwe Rotterdamsche Courant? Gij kunt er van verzekerd zijn, dat al de jonge auteurs die hem niet. - zooals ik deed, - hebben uitgelachen en bespot om die walgelijke in den zak kruiperij, noch op de vingers hebben getikt van wege zijn innig-vulgair Geertje, zorgen daarmede het 'onpartijdig' oordeel van de Nieuwe Rotterdamsche Courant niet tegen zich te krijgen. - Etc. - etc. Zie ook wat ik, jaren geleden, schreef in de Lelie, naar aanleining dezer van Deyssel-aanbidding, door Johan de Meester, over den 'grooten' en den kleinen 'Meester'.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

De volgende week hoop ik te berichten over de al- of niet-aanname der ontvangen bijdragen.

REDACTRICE.

30 December 1908.
22ste Jaargang.
No. 27.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot nader bericht bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel
Uren, dagen, maanden, jaren....!

Het is zeer beslist een wijsgeer geweest, die in het volle menschelijke leven ook echt menschelijk had rondgezien - eene ondervinding, nu juist aan alle wijsgeeren niet in

gelijke mate eigen - door wien eenmaal de bewering werd geuit, dat dit leven zich afspeelt tusschen herinnering en toekomst. Een heden bestaat bijna niet en zoo het al wordt geleefd, dan is het zeer, zeer kort, omdat de mensch zelf met zijn gejaagde onrust naar nieuwe indrukken, naar nieuw gebeuren, het, voor hij het zelf weet bijna, tot verleden maakt.

De stelling schijnt dus inderdaad moeilijk aanvechtbaar. Wie is er onder ons, zelfs al begint zijn haar reeds te grijzen, die niet immer vol verwachting blijft staren naar de toekomst welke hem droomen van heerlijkheid moet waar maken; wie is er, die niet in die toekomst eenmaal zocht de bevrediging van het toenmalig bestaan? Illusies zal men misschien spottend en schouderophalend mompelen; illusies, die nimmer bevredigd zullen worden, waarnaar het streven heerlijker blijken zal dan het bereiken kan zijn. Maar zelfs al ware dit zoo, mag men dan met recht en reden over het koesteren van zulke illusies een oordeel vellen, dat een

vonnis tevens is; mag men dan daarop neerzien als gold het iets minderwaardigs? Integendeel, gelukkig de menschen, die in het zware leven niet verleeren illusies te koesteren; bewonderenswaardig degene, die na slagen van droefheid en bitterheid hunne blijmoedigheid niet verliezen en hunne hope blijven vestigen op de toekomst, die daardoor anderen een voorbeeld geven van dragen van 's levens lasten.

En dan, indien we die illusies niet meer mochten koesteren, zouden we dan wel mogen denken aan de herinneringen, die het leven ons schonk, aan de herinneringen, die hetzij ze spreken van vreugde of leed, van nederlaag of overwinning, toch den meesten van ons dierbaar zijn boven alles?

Inderdaad, waren illusies ziekelijk, de waardeering van herinneringen, zoude het niet minder zijn.

Wat niet wegneemt, dat het heusch niet alleen, zooals de onnoozele en dikwerf onwetend zoo wreede boeken het willen, jonge meisjes zijn, die met zorg eene collectie voorwerpen bewaren, welke tot haar spreken van avonden en dagen van bijzondere beteekenis. Ook mannen van minder of meer rijpen leeftijd hebben zulke persoonlijke kostbaarheden, waarop ze lang kunnen staren en waarin de merkwaardigste oogenblikken van hun leven zich weerspiegelen; kleine dingen misschien, maar die hooge waarde hebben voor hun oog en voor hun hart.

In zekeren zin heeft de herinnering iets voor boven de toekomst. De herinnering is als een gesloten pagina, die men kan nalezen; de toekomst is nog een onbeschreven blad papier, dat naar Lamartine dichtte, te gauw zal omgeslagen zijn, maar voorshands nog niet te begrijpen valt. Men heeft zijne herinneringsdagen, men kan ze althans hebben, maar toekomstdagen vormen, voorloopig althans, nog een ondenkbaar iets, waarin zelfs de spiritisten nog niet hebben kunnen voorzien. En zulke herinneringsdagen tellen mede in het leven, blijven erin medetellen en worden niet vergeten met de jaren, al naarmate de belangrijkheid der bedoelde gebeurtenis, de karaktertrek der betrokken personen daartoe medewerkt. Enkelen vergeten spoedig; anderen wier ziel gevoelig is en licht tot stemming geneigd, niet zoo snel; sommigen nooit. We doelen daarmede minder op de sterfdagen van geliefde verwanten en vrienden, op data uit het leven van dierbare overledenen, welke wij in hun leven met hen vierden; van zulke dagen moet men wel langzaam - och, het drukke leven eischt zooveel van ons, wat wij niet vermoeden! - den indruk verzwakken en eindelijk geheel uitgewischt worden.

Maar anders is het met die dagen, welker kalendercijfer herinnert aan den invloed, dien ze eenmaal hadden op ons leven, op die dagen, waarin we door eigen wil en wilskracht de moeilijkheden van het lot gingen overwinnen of waarin we ook wel door eigen schuld meer dan ons lief was aan datzelfde lot moesten offeren. Zulke dagen blijven nog jaren achtereen dagen van ons tegenwoordig bestaan; op zulke dagen moeten we, door een onbestemde kracht daartoe gedwongen, weer aan die oude gebeurtenissen terugdenken; in zulke dagen gaan we allicht uur op uur het vroolijk of droevig doorstane nog eenmaal na en maken het weer door in al zijn bijzonderheden stap voor stap. Misschien, dat er harten en gewetens zijn die zich ook voor dit memento sluiten kunnen; talrijk zijn ze zeker niet!

Het leven is een wonderlijk ding van wonderlijke samenstelling. Heeft eenmaal het lot ons wreedaardig getroffen, staat men eenmaal voor een schrikkelijke moeilijkheid, dan schijnt onze smart niet te bedwingen, onze energie uitgeput. Er zijn momenten in het leven, dat zelfs den grootsten optimist het doorzicht faalt en

den moedigsten het harte omlaag zinkt, en toch, juist dan leert men het ervaren, dat er ten alle tijde in hoogsten nood een redding is, die ons wel dwingt te offeren misschien van wat ons zeer lief was, doch die, manmoedig aanvaard, tot eene goede oplossing voeren moet. Alles schikt zich ten slotte in dit aardsche leven, uiterlijk althans. Want slechts zelden vraagt men naar de innerlijke veranderingen van de getroffenen en maar al te zeer vergeet men wat door hen wordt ingeboet aan de mooiste gevoelens, die hun ziel bezat, aan jeugd en aan geloof. Toch is deze verandering niet een geheel negatieve, want tegenover elk verlies staat winst, winst aan ervaring en levenszekerheid, die echter te harder maakt naarmate ze op harde en wreede wijze is verkregen, Ja, ze is somwijlen van eene kracht, dat we alleen nog maar het komische gaan zien in eene herinnering, die in den grond zoo innig en diep tragisch is, maar welker uitwerking we nu toetsen aan die meerdere wereldwijsheid, aan den loop der dingen, die niet het vreese-

lijke deed gebeuren, dat we eenmaal verwachtten.

Bedenkt men dit echter, dan gevoelt men tegelijkertijd hoe zelden het verleden dood is, hoe het immer weer leeft met vernieuwde kracht. Op zulke oogenblikken kan men zichzelf weer denken in het uur, dat zich de teruggedachte gebeurtenis afspeelde en naarmate ze dramatisch was voor ons intiem denken, naarmate doet ze zich duidelijker aan ons oog voor. We zien onszelf staan, misschien in de grauwe schemering van een beginnenden dag, misschien ook in de dikke duisternis van een stormachtigen avond; we gevoelen ons weer voortbewegen in een trein van station tot station, het eene al naargeestiger dan het andere; we hooren weer de geluiden, waarnaar we in angstig, onwillekeurig reeds onheil vermoedend, afwachten luisterden uren achter elkander; we zien weer de omgeving van een gebouw, een stad, dat een halteplaats werd voor onze gedachten. Allicht ook zien we ons zelf zitten in eene kamer en herinneren ons duidelijk de emotie, die ons eenmaal beving. En als dan de natuur een is met onze gedachte, als het weer ook eene herinnering is aan een of meerdere jaren geleden, dan zeggen we, dat het juist was als toen.

Wel daarom misschien het meest gaat er kracht uit van die herinneringsdagen, doen ze eene waarschuwing van het leven zelf herleven, die we reeds menigmaal verzuimden te hooren. Eenmaal grijs en stram geworden en levende 't leven voor ons zelf alleen, zullen die herinneringsdagen in belang verliezen, zullen we ze herdenken met een goedmoedig lachje van tevredenheid, maar zoolang we jong zijn en de illusie gevoelen het leven geheel naar onze wil te kunnen zetten, zullen we er aan blijven hechten als aan 't kostbaarst bezit. Ze mogen ons droevig stemmen, of ons blijde minuten voor oogen roepen, vergeten zullen we ze niet.

En in elk geval, steeds zal ons hart - we willen het niet altijd weten daarom - dankbaarheid gevoelen voor wat het leven ons bracht; dankbaarheid te grooter, naarmate eens de moeilijkheden onafzienbaar, de strijd zwaar en de droefenis diep te voelen was. Dankbaar zullen we dan denken aan wat was en blikken tegelijkertijd naar wat komen moet.

HENRI VAN DER MANDERE.

Indrukken uit Genève
Première conférence internationale des Ligues Sociales d'Acheteurs.

II.

Laat ik in de eerste plaats beantwoorden de bij velen denkelijk al gerezen vraag:

Wat is een Ligue Sociale d'Acheteurs?

Ik kan niet beter doen dan hier vertaald weergeven, hoe de schitterende redenaar, professor Jean Brunhes, de ziel van de Ligue Suisse, die vraag op het congres beantwoordde:

> ‘*Een L.S.A. is een vereeniging van personen, die, zich bewust geworden van de verantwoordelijkheid, welke zij als koopers en koopsters dragen, van de toestanden in de kringen waar de koopwaar vervaardigd wordt,*

zich ten doel stelt het verkrijgen van progressieve verbeteringen van die toestanden, en zulks door hun dagelijksche inkoopen.'
Wat moet een lid van de L.S.A. doen?

1°. Nooit een bestelling doen zonder zich af te vragen, en desnoods te onderzoeken of die geen gevaar loopt nacht- of zondagsarbeid te veroorzaken. -

2°. Geen bestellingen op het laatste oogenblik te doen, en vooral niet in tijden van groote drukte, b.v.b. St: Nicolaas, Kerstmis, enz. -

3°. Iedere aflevering van het bestelde weigeren na 7 uur 's avonds of des Zondags, ten einde niet indirect verantwoordelijk - en medeplichtig - te worden aan *onnoodige* verlenging van den werktijd van leveranciers, bedienden of leerlingen. -

4°. Zijn rekeningen onmiddelijk of regelmatig betalen. -

5°. Nalaten om eenige minuten vóór het sluiten, een magazijn binnen te treden, en daardoor onmiddelijk oorzaak te worden van langer werktijd van winkeliers en personeel. -

6°. Nooit gaan 'winkelen' voor de pret, d.w.z. in een magazijn alles en nog wat overhoop laten halen, eigenlijk zonder ernstige bedoeling iets te koopen, want dan maakt men zich schuldig aan diefstal van tijd, die de winkelier betaalt. -

7°. Hij koopt alléén in de winkels, die voorkomen op de '*Witte Lijst*' van de Ligue- of alléén die goederen, die voorzien zijn van de '*Label*' voor het geval die wordt toegepast. -

Ik zou er de aandacht op willen vestigen, dat hiermede de lijst van wat de kooper heeft te doen en na te laten volstrekt niet volledig

is; en óók, dat men sommige van bovenstaande voorschriften uitgewerkt en bijna allen in den geest terugvindt in de werken en artikelen van Anna de Savornin Lohman. -

Hoe zijn de L.S.A. ontstaan?

Een enquête, in 1890 te New-York ingesteld door de Working Women's Society, in een paar magazijnen slechts, bracht aan het licht o.a. ergerlijke hygienische toestanden; afbeulen van schraal betaalde meisjes en vrouwen; een draconisch boetenstelsel; herhaalde overtredingen van de reeds in 1881 door de regeering uitgevaardigde wet, die de patroons verplichtte om het winkelpersoneel van stoelen te voorzien, enz. -

Aan dat láátste waren de patroons schuldig; maar, waren zij de eenige schuldigen? Zij excuseerden zich, zeggende, dat de stoelen er volgens de wet waren, maar, dat zij den meisjes niet konden toestaan er gebruik van te maken, omdat er dan gevaar bestond dat de clientèle verliep, want *de dames waren er opgesteld, eischten zelfs soms, de winkeljuffrouwen staande te vinden, als zij het magazijn binnentraden!*

De waarheid van deze bewering, werd door de enquête-commissie geconstateerd. - Hier stond men dus voor het *feit:* de wet beveelt den patroon een humanen maatregel; de patroon getroost zich de kosten; de bedienden zouden er door gebaat zijn en nu komt er een derde - de kooper - en maakt de geheele humane maatregel illusoir! -

Dit *feit* leerde de commissie iets van onschatbare waarde:

1°. de kooper is dus zedelijk verantwoordelijk voor wat er gebeurt, tengevolge van die zoo eenvoudige sociale handeling als daar is: 'een aankoop.' -

2° de *macht* van den kooper is dan *wèl groot*, daar hij, hier zijn macht aanwendende tèn kwade, de nobele bedoeling zelfs van den wetgever ongedaan kan maken! en ongestraft. -

En toen werd 't idée geboren: *dus* kan de kooper - **als hij zich aansluit** - die ontzettende macht ook *ten goede* aanwenden!

Dit werd het 'idée directrice', dat ik op de Witte Lijst van de L.S.A. Suisse als volgt afgedrukt vind:

> '*Le consommateur est roi dans l'ordre économique, mais il faut reconnaître que c'est un roi fainéant. Il ne répond même pas à la définition du roi constitutionnel qui "règne mais ne gouverne pas": lui ne gouverne ni ne règne! Eh bien, nous voulons rendre à ce roi sans couronne l'intelligence de ses droits, la conscience de ses devoirs, avec les moyens propres à exercer les uns et à remplir les autres.*' -

En zijn macht *is* ontzettend en *moet* dat wel zijn, want alle menschen, de armste niet uitgezonderd is kooper; en de verkooper van zoo-even is de kooper van het volgende oogenblik. -

Denk eens aan, wat invloed tèn goede er kan uitgaan van die ontzettende massa: de koopers, zoodra zij, zich bewust geworden van hun alles voor zich buigende macht, zich aansluiten.

Terecht riep prof. Jean Brunhes uit: Car l'acheteur est roi! Il peut tout; mais *pouvoir c'est devoir!* - Want zoo ooit, dan geldt het hier: 'Position oblige.' -

Ik kan geen weerstand bieden aan den drang om U [vertaald] weer te geven, wat bovengenoemde hoogleeraar dienaangaande in een brochure zegt:

'*Onder de verwijten gericht tot de L.S.A. zie ik er maar één die juist is: dat de kooper een dwaas is. De kinderachtige lichtgeloovigheid, waarmede hij loopt naar de plaats, waar men het hardst de groote trom roert; de domheid waarmede hij, door de fooien, die hij geeft aan kellners, koetsiers, aan "ouvreuses" in den Schouwburg enz. den patroon ontslaat van zijn plicht om hen een voldoend loon te geven, en dien plicht op zich neemt; het goede vertrouwen waarmede hij alle meer of minder vervalschte levensmiddelen slikt [avale], die men hem verkoopt, dat alles maakt van den kooper het meest belachelijke personage van allen die op het economische tooneel een rol spelen.*
Maar uit dat verval juist willen de L.S.A. hem opheffen; zij willen dat hij op de economische planken voortaan de eerste rol zal spelen, welke dié is van koning, en daarom beginnen zij met de hand te leggen aan de opvoeding van den kooper.'

De enquête-commissie zag al spoedig in, dat dikwijls niet de wetgever, noch de werkgever, noch ook de werknemer, maar die andere, die koning, tegen wien zij allen machteloos stonden, schuldig was aan vele *andere* ergerlijke misstanden in de magazijnen.

Op initiatief van Mrs. Shaw-Lowell - de moeder van de beweging, door de Amerikanen gehuldigd als: 'Our Saint' - volgde te New-York een publieke meeting, die de volgende besluiten nam:

1° de verbruiker [consumer, acheteur, Käufer] behoort zich rekenschap te geven van de gevolgen zijner inkoopen.

2° de verbruiker draagt de verantwoordelijkheid van de ellende, die door de[n] gesalariëerde wordt geleden, door zijn ontzettende eischen.

3° het is dus de plicht van den verbruiker om te onderzoeken onder welke omstandigheden het *gekochte is verworven* en desnoods te *eischen*, dat die omstandigheden minstens moreel zijn.

4° ten einde nu de verbruikers [koopers] vóór te lichten ter zake, zal een comité worden opgericht, dat - aanvankelijk - zich ten doel stelt een lijst op te maken en te *publiceeren* en *gratis te verspreiden* van diè magazijnen, die hun personeel met menschelijkheid behandelen.

Zóó werd geboren, wat men noemde de fameuse 'Witte Lijst' voor verkoopmagazijnen. Het comité verwachtte, voor hun onderzoek, enormen tegenstand van de zijde der winkeliers; immers het comité ging zich stellen als derde - en als *machtige* derde - tusschen hen en hun personeel; zich mengen in de intieme zaken van het bedrijf.

Maar dàt bleek al dadelijk verkeerd gezien: de practische geest van den Amerikaanschen businessman, deed hem spoedig inzien: hier was te maken de allerbeste van alle *reclame:* gratis, onkoopbaar en daardoor onverdacht, onpartijdig: immers niet gemaakt door hem, belanghebbende, maar door de *koopers* zelf! Bovendien velen van de patroons, onmachtig om ondanks goeden wil, voor hun personeel verbeteringen in te voeren, erkenden den steun van den kooper absoluut noodig te hebben in den strijd tegen de *krankzinnige* eischen van het publiek.

Lezer, voor het geval, dat ge dit laatste adjectief te sterk mocht vinden, zal ik U drie van de vele staaltjes, die ik op het congres hoorde, releveeren. Ik vraag U:

Is het geen krankzinnige eisch van *hoogmoed*, dat winkelpersoneel staande moet worden aangetroffen, als gij een magazijn binnentreedt?

Is het geen krankzinnigheid, zooals in vele groote centra het geval is, dat kellners in hôtels en restaurants geen snor of baard mogen dragen?

Is het geen ten hemel schreiende krankzinnigheid, wat te Parijs, Berlijn enz. in de enorme Waarenhäuser plaats heeft?

Het had al lang de aandacht getrokken, dat in die monstermagazijnen alleen *jeugdige* verkoopsters werden gezien. Toen die zaken zoo'n twintig jaar bestaan hadden, begon men zich te verbazen, dat het personeel toch maar altijd even jeugdig bleef; men vroeg: wáár zijn de ouderen, de grijzen?; men dacht eerst aan veel sterfgevallen - tengevolge van ongezonde werkkring misschien - en dàn vervanging door jonge meisjes. Maar dat was nièt zoo; zoodra de meisjes de vier kruisjes naderden - of al vroeger, als zij er minder goed gingen uitzien - werden zij ontslagen! moesten dan maar een goed heenkomen zoeken, wat *dan* bijna altijd een zeer slècht heenkomen was. Toen de patroons er over werden onderhouden, verklaarden zij het zelf gaarne anders te willen, maar niet te kunnen omdat:

'*Une fois passée quarante ans, une femme ne vend plus!*

[Deze mededeeling werd op het congrès met een soort van gebrul ontvangen!]

Het succes van het comité was zoodanig, dat in 1890 te New-York gesticht werd de eerste ‘Consumer's League.’ Het practische en mooie ideé vond buiten New-York vele aanhangers en spoedig werden in bijna alle Staten van Noord-Amerika Leagues opgericht.

Hadden de Leagues zich tot nog toe alléén bepaald tot enquêtes voor de witte lijst van verkoopplaatsen [winkels en magazijnen] al spoedig gevoelde men dat het half werk was; immers, de werkplaatsen, waar de artikelen voor de verkoopplaatsen vervaardigd werden, de *fabriek* dus, ontsnapte aan de contrôle; en het lag voor de hand, dat de Leagues hier weldadig zouden kunnen werken, zoowel voor patroon en arbeider als voor de koopers. Men zag b.v. in, dat het belang van den kooper imperatief eischte toe te zien, dat, b.v. de bestaande wetten op vervalsching van waren werden nageleefd; dat de grootst mogelijke reinheid werdt betracht, en dat in de fabriek de hygienische toestand zoodanig was, dat men zeker kon zijn, dat zij *onbesmette* waren afleverde.

In 1898 zien wij dan ook de League in den Amer. Staat Massachussets zijn arbeidsveld uitbreiden tot de fabriek. Hier kon de plaatsing op de witte lijst *alleen* niet helpen; immers de kooper moet aan de waar-zélf kunnen zien, dat zij voorkomt uit eene fabriek, voorkomende op de witte lijst.

Deze overweging gaf aanleiding tot de instelling van de ‘Label’, een soort étiquet, dat

aan die fabrieken werd toegestaan aan hun fabrikaat te hechten.

De beide geduchte wapens van de Consumer's League, de ‘Witte Lijst en de Label’ bleken zóó afdoende weermiddelen, dat menig magazijn en menige fabriek *er om vroeg* en de Leagues, staande tegenover een zoo mooi resultaat, begrepen dat zij zich moesten aansluiten; daarom werd in 1899 te New-York opgericht de ‘National Consumer's league’, die de hoofdleiding van het reuzenwerk ter hand nam en al dadelijk begon met voor haar geheele arbeidsveld in te stellen een uniform ‘label’.

‘Made under clean and healthful conditions’- het opschrift van de Label - moet hier natuurlijk in zijn uitgebreidsten zin, dus ook figuurlijk worden opgevat. -

Verder stelde zij de *hoofd*eischen vast, die gesteld moesten worden aan den fabrikant, die de Label wenschte te voeren, te weten:

1°. strenge opvolging van de door den staat ingestelde wetten tot bescherming der arbeiders.

2°. verbod van arbeid voor kinderen beneden de 16 jaar.

3°. een werktijd van hoogstens 60 uren per week; geen werk vóór 6 uur 's morgens en na 9 uur 's avonds.

4°. *zich onderwerpen aan ieder onderzoek door of van wege de League en de uitvoering van alle verbeteringen, die zij zou vragen.* -

Eindelijk sloeg de beweging, dank zij haar schoone resultaten, naar Europa over, en komt 1902 te Parijs tot stand de ‘Ligue Sociale d'Acheteurs.’ Begin 1906 te Bern een onder denzelfden naam, en einde van dat jaar een te Berlijn, die zich ‘Käuferbund’ noemde. - En overal hetzelfde succes!

Zwarte lijsten werden nergens uitgegeven, daar dat logisch onnoodig was en zelfs verkeerd bleek te zijn. Door de Amerikaansche en Zwitsersche regeeringen is de label wettelijk beschermd. -

De Ligues in de verschillende landen eindelijk, begrepen dat het nuttig zou zijn, onderling van gedachten te wisselen, van elkander te leeren; en zoo had, dank zij het initiatief van de Zwitsersche Ligue de 1e Conférence Internationale te Genève plaats van 24 tot 26 September j.l. De tentoonstelling, waar ik U rondleidde was háár werk. -

Op het Congres bleek het alras, hoe verbazend groot de resultaten van de beweging reeds zijn en hoe enorm zij in de toekomst beloven te worden.

Was het eerste arbeidsveld, de *verkoop*plaatsen en het volgende de *werk*plaatsen, logisch volgde het onmetelijk en zooveel moeilijker veld van ‘huisarbeid’ dat bijna altijd is of ontaardt in ‘sweating-system’; maar men is er van doordrongen dat juist op dit terrein van onbeschrijfelijke ellende de allerbeste vruchten van het maatschappelijk werk te plukken vallen; daarna het arbeidsveld van huis- en hôtelbedienden; en het terrein van spoorwezen; en trampersoneel; en zeelieden en bouw-werklieden enz. -

Maar daarmede is het arbeidsveld nog niet afgesloten: na aller belangen behartigd te hebben tot in de fabriek, zullen de Ligues - immers de consequentie ligt voor de hand - hun heilzamen invloed uitstrekken tot de *kweekplaatsen* van de grondstoffen. - Dan zal zij, sterker geworden door een ontzettend ledental, ook de gróótsten verzoeken en zoo noodig dwingen, om te zorgen, dat de grondstoffen voor de fabrieken onder behoorlijke omstandigheden worden verkregen of gekweekt. -

Zij zal b.v.b. beschermen de mijnarbeiders; en de landbouwers; en de negers, die jaarlijks ten getale van 4000 onder de oogen der Portugeesche regeering naar de moordend ongezonde eilanden San Thomé en Principe worden gezonden cacao te planten; en de Javanen, die door de Ned: Indische regeering verplicht worden om koffie te planten tegen een betaling, niet in loon, maar door aankoop van de koffie tegen een prijs, die niet in overleg met hem, planter, wordt vastgesteld, maar door die zelfde Ned: Indische Regeering, in naam van Wilhelmina, *Koningin* van Nederland, *Keizerin* van Insulinde[*)].

Lezer, ik zie U glimlachend zeggen: toekomstmuziek! - Maar ik zeg U: gij vergist U deerlijk; want reeds zijn de Ligues doende in het geval, dat ik U boven mededeelde van San Thomé en Principe. Jaarlijks worden van portugeesch Angola naar die eilanden 4000 slaven overgebracht, om daar onder een bedriegelijk contract cacao te planten; uit eigenbelang worden ze er goed behandeld, maar het moordend klimaat doet ze sterven als ratten. Dit schandaal is onderzocht door een groep Engelsche chocoladefabrikanten; gevolg: protest van die fabrikanten

*) 't Is nog véél mooier, o Nederlanders! Als er tegenslag of mislukking is van den koffie-oogst, dan heeft de Javaan dus minder of in 't geheel geen product en krijgt hij *dus* van z'n lastgever - de Regeering - ook geen cent betaling. De gevolgen van zoo'n misoogst zijn voor hem! -

bij de eigenaren der plantages en bij de Portugeesche regeering; die fabrikanten hebben de koopers achter zich en de protesten zullen *moeten* baten, want de eersten zullen de cacao van die plantages weigeren, en daardoor wordt het product zoo goed als onverkoopbaar. -

En nóg is de grens van het arbeidsveld niet bereikt; nog véél mooier werk is te doen voor de Ligues, de representant van hem, die, onder den een voudigen naam van 'kooper' of 'consumer' in werkelijkheid koning is! Maar een koning, die tot devies gekozen heeft '*Rede* en *Menschelijkheid*'; wiens wapens zijn: 'de *Witte Lijst* en *de Label*,' zoo nauw verwant aan de 'Boycot' en die zijn kroon draagt bij de gratie van de milliarden koopers.

Want hij zal blijken te zijn de gewaardeerde beslechter van ernstige conflicten tusschen werkgever en werknemer, tusschen patroon en arbeiders! -

En als ik hier schrijf 'zal blijken te zijn' is dat onjuist; beter ware: *is al meermalen gebleken te zijn.* -

Genève, 2 October 1908

VIOLA.

(*Slot volgt.*)

Boekbeschouwing.

Mary, door **Björnsterne Björnson** (vertaling van mevrouw Logeman - Van der Willigen) (uitgave van S.L. van Looy Amsterdam).

Een boek over de eeuwige quaestie: de Vrouwenquaestie... Een boek met een, door het 'Voorwoord' van Chr. Collin, nog extra geaccentueerde strekking erin!

Een boek, waarin de beroemde auteur dikwijls zwakheden van compositie en van stijl verraadt, die wij van zijn vroegere werken niet gewoon zijn.

Toch, ondanks dat alles, een gezond, een levend getuigenis tegen ziekelijk zinnen-wegredeneeren-willen, kinderachtig vergeestelijkt woordengespeel van met de natuur-waarheid verlegen zittende dametjes; verlegen er mee, òf omdat zij nijdig zijn dat haar eigen manloosheid haar die niet leerde kennen metterdáád, òf omdat haar bijzonder particulier leven, van gescheiden-echtgenoote of van slechtemoeder, door haar wil worden goedgepraat in zelf-verheerlijkende tendenz-romannetjes over de 'ruwe, begeerige, zinnelijke mannen' tegenover de 'fijne, teere, enkel ziel-zijnde vrouwen.'

De Noren en Denen en Zweden, óók de vrouwen onder de auteurs van die landen, zijn over 't algemeen éerlijker, zien, ook waar zij bijna zonder uitzondering moderne vrouwen teekenen, (althans een genre dat men ten onzent en in Frankrijk, Duitschland, Engeland, nog zoo noemt, maar dat ten hunnent en in Amerika reeds behoort tot het alledaagsche type,) met een onbevangen blik toch óók de klove, die niet *is* te overbruggen, waar het geldt man- en vrouw-natuur, de klove waarin de meesten onzer, bij alle onafhankelijkheid, bij alle talenten en begaafdheid voor dit of dat vak, hals over kop tuimelen, wanneer we echte vrouwen zijn naar lichaam en ziel. Ik weet wel, wie taai is, en 't leven weet te beheerschen, klimt er weer boven op, blijft niet liggen waar ze werd neergesmeten, door de kracht van haar eigen, machtig, mooi vrouw-gevoel, maar klautert weer omhoog, de handen bloedig van de wonden, die zij daarbij opdoet, te trotsch toch, om hem, die haar dat aandeed, haar ondergang te

gunnen! Alleen, *zulke* levenservaringen kent de man niet, *kan* hij nooit kennen, omdat de natuur hem man maakte, en niet vrouw.

En daarom is het zulk een onzin te willen beweren, dat wij voor alle maatschappelijke toestanden en vakken even geschikt zijn als hij! Alsof dáarmede, met *die* oppervlakkigheid, de vrouwenquaestie ware opgelost, ook maar ééne schrede verder gebracht zelfs! Alsof wij, onafhankelijke, zelf arbeidende, door ons zelfstandig leven van vooroordeelen en bekrompenheden vrijgemaakte vrouwen niet even goed meebrengen ons vrouwen-*hart*, ons vrouwen-*gevoel* en ons vrouwen-*lichaam*, dat ons, als we luisteren naar onze zinnen zooals de man het doet naar de zijne, met 'gevolgen' straft, wáárvan hij nooit last zal hebben.

Daarin zit 'm de diepere, de allesrakende kern ten slotte. En, niet zonder reden spreek ik daarbij van *last.* Want ik deel niet de mooie-klinkende, maar phrasen-makerij-achtige theorie, dat het kind, óók dat van den door haar verachten vader, der moeder lief en dierbaar blijft, alléén omdat het door hâár onder 't hart wordt gedragen. Ware dit waarachtig zoo, er zouden in die wettige huwelijken, waarin althans geen de minste sprake is van zoo iets als haat en verachting tegen den echtgenoot, niet anders moeten bestaan dan *goede* moeders; het tegendeel echter is het geval! En omgekeerd, durft men werkelijk beweren, dat àl die ongelukkige kinder-moor-

denaressen, dienstmeisjes, winkeljuffrouwen, en andere bij toeval verleide heimelijk-bevallenen, die haar kind doodden, dat gedaan hebben alléén uit vrees voor de schande, en voor de finantieele moeilijkheden, en dat zij hare kinderen zouden hebben liefgehad, en hebben grootgebracht in teederheid, ware de vader intijds tot het huwelijk gedwongen geworden? Neen, duizendmaal neen! Waar bij de verleiding sprake is geweest van bijredenen, moge zulk een oplossing voor de moeder een uitkomst zijn, zij die zich geeft uit éérlijke liefde, zal, als zij zich in die liefde bedrogen ziet, het gevolg ervan nooit anders kunnen aanzien dan met een gevoel van verbittering tegen hem, die de herinnering aan het heiligste uur van haar leven voor haar maakte tot eene van schaamte en zelfverwijt, - o, niet om de *daad*, om de *handeling*, maar omdat zij zich zelf *bedróóg* daarbij in haar mooi *gevoel.*

Omdat deze dingen zoo *zijn*, heeft Björnsterne Björnson wijselijk zijn *Mary* geëindigd dáár, waar de grootste moeilijkheid nog moet beginnen in haar moederleven, - als het kind van den verachten Jörgen er eenmaal zal zijn, om haar dagelijks in de gedachten te roepen haar jammerlijke vergissing in den haar onwaardigen vader, haar onbegrepen offer aan dien lammeling, en, zoo het kind het een of ander van diens karaktertrekken heeft geërfd (wat toch hóógst waarschijnlijk is), daardoor smartelijk te pijnigen, indien het zijn beminnelijke eigenschappen zijn, of nog smartelijker te ergeren, waar het zijn ondeugden geldt, die haar verachting opwekten. Dat Frans Roy haar *uiterlijk* leven redt, door haar te huwen, is slechts bijzaak naast het folterend lijden, dat juist een zoo hoogstaande natuur als de hare wacht naar het *innerlijke*, wanneer zij moeder zal zijn van niet Roy's, maar van Jörgen Thüs kind. Ik laat de nevenzijde - in hoeverre het mogelijk is dat Frans Roy een goed vader zal zijn voor een onder zulke omstandigheden ter wereld gekomen kind, kind van een bevoorrechte, aan wien zijn vrouw haar diepste gevoel, en dientengevolge het mooiste, intiemste, éérste uur van haar vrouw-zijn schonk - hier rusten als niet onmiddelijk ter zake doende, waar de geheele inhoud van *Mary* is gebouwd op háár doen als vrouw, op de gevolgen daarvan voor háár. De rest is bijzaak, is zwak, óók van teekening; eerst een lange inleiding, op de bekend langdradige manier van zooveel Noorsche romans, om te teekenen het geslacht, het leven op het landgoed, vader en moeder, dan eindelijk Mary-zelf. Vervolgens haar meisjesbestaan en haar zich laten winnen door Jörgen, om, als zij hem vrijwillig het hoogste gaf, en daarna ontdekte hoe weinig hij de drijfveer begreep, ten slotte het reddende huwelijk te weigeren, en, in plaats daarvan, een dood te zoeken, die haar natuurlijk op het rechte oogenblik blijft bespaard, door de reddende komst van den trouwen minnaar: Frans Roy, en diens edelmoedig over alles heenstappen, om haar lief te hebben, óók zooals zij nu is. Vooral dit tamme slot is voor een auteur als Björnsterne Björnson onvergefelijk slecht.

Het precies bijtijds de waarheid raden door de medicijnen studeerende juffrouw Roy, die dan haar broer achter Mary aanzendt, terwijl deze in den storm tracht koude te vatten, dat is een soort van met een knaleffect tot een goed einde komen, beneden de waardigheid zelfs van een twéé́den-of derden-rangschrijver, om van een Björnson niet te spreken.

Het is echter niet om dat verhaaltjes-einde, maar om die ééne daad van Mary, dat het geheele boek blijkbaar is geschreven, en, om de magnifique bladzijden waarin die daad is ontleed met hare verfijnde, edele bedoeling, door Jörgen zoo ruw en plat misverstaan, om *die* bladzijden, heb ik Mary zoo héél lief, en ben ik Björnsterne

Björnson met heel mijn eigen vrouwenziel dankbaar, om zijn zoo waarachtig ons begrijpen!

Ik waarschuw vooraf iedereen het Voorwoord *niet* te lezen. Ik ben bang voor 'Voorwoorden', vooral als zij niet van den auteur zelf zijn. En in dit geval bederft de onhandige ophemeling van Collin, die zich verplicht rekent daarin het boek naar den inhoud te ontrafelen, zoodanig al het teere en mooie van die daad van Mary en hare drijfveeren, dat ik zelfs met een soort *antipathie* begon te lezen, weinig aangetrokken tot een schijnbaar ongemotiveerd zich aldus aanbieden van de vrouw al vóór het huwelijk!

Eerst de lezing zelve van de uiterst fijn nagevoelde motieven, die Mary's offer bepalen, maakt de handeling harer-zijds niet alleen verklaarbaar, maar *subliem.* En het is het eeuwige misverstand in ons vrouw-bestaan ten opzichte van den man, dat hij dit sublieme nóóit zal begrijpen, altijd zal zijn in de werkelijkheid de Jörgen Thüs, die er misbruik van maakt, de achting verliest voor haar, die in *zijn* oogen zich zelve vergat uit zinnendrang, en, dientengevolge, in plaats van dankbaar te zijn voor het ontvangene, van 't

oogenblik af, waarop hij dit kreeg, zich voelt de eigenaar, de bezitter, de meester, die kan eischen, niet meer behoeft te smeeken, of zelfs toe te geven! Jörgen Thüs, de jonge luitenant zonder geld, zondere andere vooruitzichten dan de twijfelachtige kans op een erfenis, als zijn oom hem die ten minste gelieft te maken, heeft van héél jong af aan zijn rijk en mooi nichtje Mary getoond, hoe graag hij haar zou willen ten huwelijk vragen, zoo hij het durfde doen om haar rijkdom. Ofschoon haar vader het huwelijk wenscht, en zijzelve hem wel mag, kan zij niet tot een besluit komen; eerst het verlies van haar vermogen, en de beroerte van haar vader, doen haar er toe overgaan aan dezen vóór zijn dood de rustige gedachte te gunnen, dat zij, zijn eenige dochter, goed is bezorgd, als echtgenoote van Jörgen Thüs, die dan zijn oom zal beërven, het goed zal overnemen, en de zaken zal herstellen kunnen. Dan, na dat engagement, leert Mary het hartstochtelijk-begeerige, maar door de onderdruk king van zijn oom tot zelfbeheersching gedwongene van Jörgen kennen. Een oneindig gevoel van echt vrouwelijk medelijden metzijn eenzame jeugd en lang opgekropte liefde tot haar doet plotseling smelten de schijnbare trotschheid, waarin zij zich hult. Het huwelijk kan in de eerste paar jaar nog niet plaats hebben, tengevolge der finantieele moeilijkheden. En, in haar zuiver, edel verlangen Jörgen het hoogste, het mooiste geluk te bereiden, waarvan die wettelijke formaliteit hem nog zóó lang scheidt, gaat ze naar zijn kamer, géeft zich terstond.

Tegenover het sublieme van die daad, het volslagen niet-waardeeren-kunnen van Jörgen, is wel het zuiverste stellen van de eigenlijke, de waarachtige vrouwenquaestie, dat ik in al de honderden boeken daarover - Ibsen incluis - heb ontmoet. In *dat* eeuwige misverstand zit 'm alles! Van het oogenblik af, waarop Mary, na dien nacht, zingend en gelukkig naar beneden komt, om Jörgen te vinden zich voelend als haren meester, zich zeker voelend nu van haar ‘bezit’, van haar zijn eigendomzijn, in 't geheel niet een die dankbaar is, maar een die integendeel een beetje néérziet op haar veeleer, van dat oogenblik af is haar de gedachte aan hem en het samenleven met hem, dien zij nu niet meer kan liefhebben, eigenlijk reeds een gruwelijke. Maar toch valt het haar, noch dan noch later, in met de conventie te breken en het engagement uit te maken; allerminst wanneer weldra de gevolgen voor haar niet uitblijven. Dan reist zij terstond naar Jörgen om hem te zeggen, dat het huwelijk nu dadelijk *moet* plaats hebben, iets waartoe deze natuurlijk volkòmen bereid is, te meer waar hij weet, en met zelfvoldoening aan Mary uitlegt, hoe de erf-oom nu wel dadelijk zal opdokken, nu het geldt: ‘de eer der familie’. Mary, met een gevoel van afschuw voor zooveel berekening, zulk een ontheiliging van dien nacht van liefde, die nu wordt uitgespeeld als koopwaar, geeft echter nog steeds toe, als iets dat vanzelf spreekt. En eerst een op zichzelf staande ‘kleinigheid’ is noodig haar plotseling de oogen te openen, te wapenen met den moed tot wegvluchten, breken met het leugensysteem der maatschappij, en eindelijk zichzelf zijn. In het kiezen van die ‘kleinigheid’ is m.i. Björnson bijzonder gelukkig geweest, want met hem geloof ik dat niets beter kenmerkt het *ware* gedrag en *ware* karakter van den mensch, dan zijn verhouding tot de dieren. Jörgen heeft een jong hondje, dat naast hem loopt, terwijl Mary en hij alles overleggen. De hond loopt weg, een paar malen reeds heeft Jörgen hem daarvoor geslagen, dan gaat het dier spelen met een straathondje; weer roept Jörgen, maar het genoegen is bij het hondje grooter dan zijn gehoorzaamheid, de menschen lachen dientengevolge reeds om Jörgens vergeefs bevelen, en nu neemt hij een ander middel te baat, hij

dreigt niet meer met de karwats, hij vleit: ‘Zoet hondje, kom dan.’ De hond komt ten slotte. En krijgt *toch* slagen, wreede karwatsslagen...

Dan, inééns, ziet Mary dat zij een gekkin is, door, terwille der conventie van de maatschappij, die de ongehuwde moeder per-se veracht, een laffeling en wreedaard te gaan huwen, dien *zij* veracht. En ze loopt weg van Jörgen, mèt het hondje, weg voor altijd.

Ik herhaal, uit eigen jarenlange ondervinding weet ik, dat niets meer wáár is dan deze teekening van een zijn leelijke zijden openbarend menschenkarakter inééns, dóór den omgang met het dier. Nog onlangs is het mij gebeurd, dat ik iemand, dien ik méénde te kennen en te mogen achten, heb leeren zien in het ware licht van de uiterste geveinsdheid en verachtelijkheid en lafhartigheid. Welnu, deze man had een angst vóór en een afkeer van dieren, die mij altijd in hem terugstootte, dien ik tevergeefs trachtte goed te praten aan mij-zelve, en, terwijl omgekeerd mijn eigen honden hem stéédsnaar de keel vlogen, (hoewel zij nooit iemand kwaad doen)

en niets van hem weten wilden, trachtte hij schijnheilig tegenover hen zijn afkeer te bemantelen, om *mij* te behagen. Toen mijn oogen voor zijn schurkachtigheid opengingen, heb ik mij zelf beloofd, mij nóóit weer te laten afbrengen van mijn stelregel van véle jaren, dat iemand, die *slecht* is voor dieren, nóóit kan zijn een *goed* karakter.

Het is jammer, dat Björnson het niet heeft gelaten bij dat fiere heengaan van Mary, in plaats van haar dien noodhaven te laten vinden daarna, bij Frans Roy. Daardoor immers beteekent haar breken met de conventie niets meer, behoudt zij toch nog rang, positie, alles. Maar, welke gebreken men ook overigens kan verwijten aan dit boek, om die bladzijden van Mary's offer, en om die van haar heengaan van Jörgen, verdient het gelezen te worden door iedereen, die de vrouwenquaestie bekijkt van haar dieper, haar alléén wáárde hebbend standpunt, de verhouding tot den man.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

Antisemitisme.

Den Heer OTTO KNAAP.

Het is met diep ontzag en gepasten eerbied, dat ik na uwe verdediging in dit blad van 9 Dec. j.l. het waag, nogmaals 't woord tot U te richten.

Ik, die niet zooals gij ‘32 oostmoessons en 10 zomers’ over het arm hoofd heb voelen heengaan, doch die slechts 37 jaren oud ben; Ik, die niet zooals gij, meer landen heb gezien (ken?) dan de meeste menschen, maar die slechts in een provinciestadje, Eindhoven, geboren ben, in een betrekkelijk kleine plaats, Utrecht, gestudeerd heb (in de medicijnen, raskenmerk nietwaar?) en in eene nog kleinere plaats, Sneek, sinds ruim 14 jaar met genoegen praktizeer en voorloopig hoop hiermede door te gaan. (Is dat wonen in kleine plaatsen ook al raskenmerk?). Ik, die waarschijnlijk met minder volkeren en misschien met minder menschen in aanraking ben geweest, dan gij; maar die nog zoo kleinsteedsch is gebleven om geen menschengroep te veroordeelen op een praatje van Jan en Piet, of op een enkelen opgedanen indruk, of op iets, wat gij noemt, een ervaring (?) over ettelijke jaren, betrekking hebbende op honderden Joden (Ik ben nieuwsgierig welk beroep of welke positie deze Joden hadden).

Ik ben (zeker ook een raseigenschap) van meening dat het oordeel van één mensch alleen, zonder meer, niet maszgebend is, maar verreweg de meeste menschen bevooroordeeld zijn tengevolge van milieu-invloeden. In die kleine steden, waar ik gewoond heb, weet men, uit welke verschillende oorzaken de diverse menschen de maatschappelijke kwalen meenen te mogen afleiden. Voor een drankbestrijder is de oorzaak het alkoholgebruik, voor de liefhebber van een borrel het tegendeel, voor een godsdienstige het ongeloof, voor den atheïst de godsdienst, voor den sociaal-democraat het kapitalisme, voor den kapitalist het socialisme, voor den antisemiet - de Joden. Overweeg dat eens en ga daarbij eens na hoeveel kracht er wel steekt in een motief, dat ik niet bevoegd ben tot oordeelen, omdat ik niet als gij in Amsterdam gewoond heb.

O, groote man, wie is, als gij, ooit begaafd geweest, wie heeft door eenige jaren wonens in Amsterdam zóóveel levenskennis opgedaan, dat hij onfeilbaar kan

oordeelen over alle Joden? Wie heeft het voorrecht gehad, om zóó in de zielen der Amsterdamsche Joden de 'verkapte zucht naar macht en schotvrij machtsmisbruik' waar te nemen, zelfs in dien van den kleinen man onder het Jodendom? Wil, groote ziener, mij eens uitleggen, hoe dat al die bewoners van Uilenburg en omgeving wel zouden leven, indien zij die joodsche ondeugden niet bezaten. Thans kunnen zij, zeker dank hun machtsmisbruik, de geheele week zwaar zwoegen, om zich de weelde(!) te veroorloven van een leven vol ontbering in een ellendige woning. (Of is machtsmisbruik gepaard aan armoede, ook al een raskenmerk?)

Wanneer gij onder de Joden, zelfs bij den 'kleinen man' telkens machtsmisbruik meent te zien, ook hier in Nederland waar zelfs van dat misbruik door de groote mannen onder de Joden nooit iets, althans nooit iets meer dan bij anderen gebleken is, waar gij telkens raseigenschappen ontdekt, die door de beste philoen antisemietische schrijvers nooit vermeld zijn, kan ik slechts twee mogelijkheden aannemen:

1°. Gij zijt werkelijk veel scherpziender dan alle andere groote mannen uit onzen tijd, gij staat zoo hoog boven allen dat niemand uwe gaven voldoende beseffen kan of

2°. Die groote gaven zijn niet werkelijk, doch bestaan slechts in uw eigen verbeelding.

Het laatste komt mij het meest waarschijnlijk voor, omdat gij herhaaldelijk blijk geeft, mis te tasten. En dit veronderstelt men toch niet bij de werkelijk groote mannen.

De vorige maal toonde ik U reeds aan, hoe, wat gij een inconsequentie van mijne zijde noemdet, slechts berustte op een onjuist lezen uwerzijds. Ik verlangde heelemaal niet, dat gij uw verontschuldiging hiervoor zoudt aanbieden, ik kan er vrede mede hebben, dat gij er over zweegt, maar ik mocht toch zeker wel verwachten, dat gij nu eens zoudt probeeren op *goede* gronden te betoogen. Het tegendeel is het geval. Immers in uw laatste antwoord gaat gij heen en probeert mijn bewering, dat onder de kranige militanten (gij bedoelt daar toch mede de revolutionnairen en nihilisten, over wie ik in mijn eerste verweer sprak) in Rusland zooveel Joden zouden zijn, te ontzenuwen, door te vertellen, wat eenige te Parijs wonende Russische revolutionnairen u zouden hebben wijsgemaakt. Waarom niet even een blik in de statistiek geslagen? Dan zou iedere twijfel in de juistheid van mijn bewering verdwenen zijn. Het zou u dan gebleken zijn, dat van *niet minder dan 13*% van alle wegens delicten in de jaren 1880/85 veroordeelde Joden het misdrijf van politieken aard was geweest. (Rüp-

pin, Die Juden der Gegenwart, Berlin 1904, S. 260 gecit. n. Arn. White, The modern jew, London 1899 p. 18)[1]. Kan mijn geachte tegenstander nog lichtzinniger over gewichtige verschillen heenstappen?

Verder, waar ik heb beweerd, dat op Reinach's moraliteit *niets* aan te merken viel? Nergens. Ik heb alleen laten uitkomen, en dit kunt of wilt ge niet begrijpen, dat gij met al dat verdacht maken van Reinach niet hebt kunnen weerleggen, dat hij de *moed* der overtuiging in de Dreifuszaak getoond heeft. En uw aanval betrof *het gebrek aan persoonlijken moed* der Joden.

Nogmaals op gevaar af, dat gij het weer als raseigenschap kenmerkt, verzoek ik u: Laat het *verstand*, dat u gegeven is, ieder uwer oordeelvellingen controleeren en baseer ze niet meer op een praatje van een kennis of dergelijke argumenten. Zoolang gij dat niet doet zult gij telkens moeten ondervinden, dat gij voor critikus geheel ongeschikt zijt, omdat gij beoordeelingen levert, die onbillijk of ongegrond zijn.

Eén critische studie (ik hoop, dat gij het woord begrijpt) zal u voor het goed beoordeelen van sociale problemen van meer nut zijn dan het zien van honderd steden.

Ga alles nog eens goed na, dan zult ge zien, dat ons verschil hierop neerkomt: De Joden vormen een groep in de maatschappij. Of men deze groep een ras wil noemen of niet, hangt geheel af van de beteekenis, die men aan dat woord ‘ras’ hecht en van de gemakkelijkheid, waarmede men over natuurwetenschappelijke problemen heenstapt. Deze groep of ras heeft, zooals iedere menschengroep enkele kenmerken. Evenals de geestelijken, de onderwijzers, de sjouwerlui, de Franschen, de Engelschen, vaak op den eersten blik herkend worden, zoo is het ook dikwijls met de Joden het geval. Nergens heb ik ontkend (al laat gij het ook zoo voorkomen) dat er eigenschappen zijn, die bij de Joden in meerdere mate gevonden worden. Ik laat daar, of deze ‘raskenmerken’ niet voor een groot deel te verklaren zijn door den invloed van het milieu, vooral van de godsdienst en de eeuwendurende verdrukking en vervolging. Als zulke eigenschappen of kenmerken der Joden zijn behalve de lichamelijke o.a. aangemerkt: hun familieleven, ijver, spaarzaamheid, matigheid, zucht naar ontwikkeling, hoofdzakelijke trek naar handel en wetenschap, geringe naar handwerk en landbouw, accomodatie- en acclimatisatie vermogen, slimheid, scherpzinnigheid, pronkzucht, eenzijdigheid. Wil iemand daar nieuwe eigenschappen bijvoegen, al zijn het dan ook ongunstige, of het bestaan van sommige gunstige bestrijden, dan staat hem dat volkomen vrij, mits zulks geschiedt op deugdelijke gronden en niet op uwe manier. Want gij hebt ten slotte voor alles drie bewijsmiddelen: No. 1 Ik, Knaap, zeg het, no. 2 Ik heb het van iemand gehoord, no. 3 Ik kan u een of twee Joden noemen, die zoo iets gedaan hebben, dus het is een Joodsche eigenschap. Voor de verkapte zucht naar macht hebt gij als bewijsmiddel de Panama geschiedenis, waarbij *twee*, zegge twee Joden volgens u de schuldigen zouden zijn. In uw laatste schrijven zegt gij ‘dat er meer dan twee Joden waren, want zij hadden ‘een heel gevolg van actieve Joden.’ Wat waren dat: secretarissen, koetsiers, meiden, knechten? Verder bewijs is - de ondervinding van *den* man, die vele volkeren en menschen gezien heeft, van den heer Otto Knaap. Even zoo gaat

1) In het sterk jodenvijandige Handbuch der Judenfrage v. Th. Fritsch, Hamburg 1907 kan men zelfs (S. 259) lezen:
‘Der Nihilismus in Russland zählt die Juden zu seinen leidenschaftlichsten Wortführern, und die jüngste russische Revolution ist in der Hauptsache ein Werk der Juden.’

het met het gebrek aan persoonlijken moed. Waar blijft uwe definitie van moed? Het kiezen van den dood, eerder dan den doop, de moed, die ook de hedendaagsche Jood toont, door zich als zoodanig te bekennen, de lafheid van massa's niet-Joden in de Dreifuszaak, dat alles wordt eenvoudig genegeerd. Uwe tactiek ten opzichte van mijn argument, ontleend aan de revolutionnairen in Rusland, heb ik reeds in het licht gesteld. Nu vraagt gij nog naar (en stelt uw heele meening afhankelijk van) een statistiek behelzende verdeeling van de ridders M.W.O. naar den godsdienst. Deze statistiek wordt niet aangehouden. Dat wist gij zeker niet? Wil nu daarvoor ook eens deugdelijk informeeren.

Wees er van overtuigd, dat de Joden verstandig genoeg zijn, om te weten, dat ook onder hen, evenals onder alle andere gezindten misdadige en slechte karakters gevonden worden, dat, hoewel zij in menig opzicht gunstig afsteken bij hunne medeburgers, zij ook in enkele punten voor deze moeten onderdoen. Zij hebben inzicht genoeg om te begrijpen, dat zij niet gebaat zijn, door te verbergen, hetgeen ten nadeele van hen gezegd kan worden; integendeel, velen doen hun best, de minder gunstige kanten (vooral ook de oorsprong ervan) op te zoeken en naar verbetering ervan te streven. Maar zij hebben ook nog fierheid genoeg, om met klem op te komen tegen een ongegronden aanval en om steeds te blijven strijden tegen de afschuwelijke methode, om *den Joden* te verwijten, wat één of enkelen misdoen.

Nu nog iets over het gastzijn der Joden. Gij decreteert, dat de nazaten van Claudius Civilus meer recht hebben op Nederland, dan die van Abraham. Ik vind dat voorrecht van Claudius nazaten (mag ik eens een lijstje ervan?) wel wat onbillijk tegenover de vele adellijke en andere families, die later in ons land zijn gekomen en zoo krachtig aan de bloei ervan hebben medegewerkt. Daaronder behoort ook de eerste persoon uit ons land H.M. onze Koningin, wier voorouders ongeveer tegelijkertijd als de eerste Joden den Nederlandschen bodem betraden.

Ten slotte nog een enkele opmerking naar aanleiding van uw slot. Het antisemitisme heeft zijn oorzaken, doch die zijn niet, althans voor een gering deel van ethnologischen maar zeker meer van oeconomischen en religieusen aard.

Omdat er kenmerken, of zooals gij ze noemt raskenmerken zijn, daarom zijn die nog niet de ware oorzaak van het antisemitisme, evenmin als het ‘welig gedijen’ een bewijs is voor de waarheid en eerlijkheid der aangegeven motieven.

Wil even het volgende overwegen: Toen in 1348 de groote pest Europa teisterde, werden de Joden beschuldigd, dat zij door vergiftiging der bronnen de ziekte veroorzaakten. De tegen-

woordige wetenschap heeft het absoluut onware van een dergelijke beschuldiging overtuigend vastgesteld. Toch werden de Joden door heel Europa op grond van die valsche beschuldiging bij duizenden vermoord en (het antisemitisme behoefde toen zijn waren aard niet te verbergen) uitgeplunderd.

Zoudt gij, heer Knaap, in die tijden levende ook geoordeeld hebben: 'Het antisemitisme heeft zijn oorzaak en zijn grond. Het is geen broeikasplant. Een broeikasplant gedijt niet welig in alle of bijna alle landen'?

Bestaat er ook niet *onkruid*, dat welig tiert?

L. HERTZBERGER.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XII.

Den 7^{den} December l.l. ging in de Comédie Française de première van 'Le Foyer', het oorspronkelijk vier-, ten slotte drie-bedrijvige tooneelstuk van Octave Mirbeau en Thadée Natanson.

OCTAVE MIRBEAU.

Ik geloof niet, dat één ander stuk zooveel, reeds vóór de opvoering, van zich heeft doen spreken als 'Le Foyer'. Welk een haard! Wat heeft hij gegloeid, en wat brandt hij nu nog!

Reeds in Mei 1906 boden de schrijvers hun stuk ter opvoering aan Jules Claretie, den administrateur général van de Comédie Française, aan. Deze aanvaardde het stuk, liet de repetities een aanvang nemen en de décors vervaardigen. Na de zooveelste repetitie, waaraan de verschillende artiesten zich met volle toewijding hadden gegeven, liet Claretie, tot aller verrassing, de studie oftewel instudeering staken. En 'Le Foyer'

scheen nimmer een opvoering te zullen beleven. Verontrust wendden de auteurs zich tot den machtigen administrateur - ‘wat, voor den drommel, is er toch aan de hand?’ Wel, Jules stelde den schrijvers voor, het stuk te wijzigen. Aangezien de voorgestelde wijziging een principiëele was, weigerden Mirbeau en Natanson kortweg. Vóór de officiëele aanname hadden zij reeds, op verzoek van Claretie, verscheidene détail-veranderingen in hun stuk aangebracht, zelfs een gansch bedrijf laten wegvallen. Maar nu! Een principiëele wijziging, nog wel nà de aanname, nà de repetities, enz.? Merci!

Wat betrof de voorgestelde wijziging? Wel, er komt in ‘Le Foyer’ een académicien, tevens sénateur, voor, die, op zijn zachtst uitgedrukt, ‘louche’ handelingen verricht. Overmits nu Jules Claretie een diplomatisch aangelegd mensch is, die graag iedereen te vrind wenscht te houden (vooral de ‘hooge oomes’), zelf lid van de Académie Française is en allerlei eereposten ‘ambieert’, stelde hij, langzamerhand bevreesd geworden, dat de menschen op het kussen zich aan het stuk zouden ergeren en een gedeelte van hun toorn zouden doen neêrvallen op hem, Claretie, den auteurs arglistelijk voor, den académicien-sénateur om te scheppen in iemand, die kandidaat is voor de Académie en den Senaat!

Dank je hartelijk! riepen Mirbeau en Natanson uit. Claretie bleef intusschen de verdere repetities opschorten, in stilte hopende, dat de schrijvers ten slotte, wachtensmoede, om-zoo-te-zeggen eieren voor hun geld zouden kiezen. Eilacie! hij rekende buiten den waard, dat wil zeggen: buiten het felle karakter van Octave Mirbeau, den dramaturg van ‘Les Affaires sont les Affaires.’ Deze en zijn medewerker deden den oppermachtige van ‘la maison de Molière’ een proces aan. ‘Goed’, dacht Claretie’, ‘het gerecht zal hoogstens een schadevergoeding voor de schrijvers eischen, en aangezien ik ter zake handel in mijn functie van administrateur général der Comédie Française en niet als

partikulier persoon, zal die instelling de schadevergoeding hebben te dragen, met andere woorden: niet ik alléén, maar ook de sociétaires. En het betrekkelijk geringe bedrag, dat ik dan heb op te dokken, weegt wel op tegen het afgewende gevaar van de ontstemming der hooge oomes.' Een sluwe berekening. Maar een, die faalde. Want het gerecht, wijselijk uitmakende, dat de geldelijke waarde van een tooneelstuk zeer bezwaarlijk te schatten is - waar ze onder meer óók door den smaak van het groote publiek wordt bepaald -, veroordeelde den administrateur général tot het doen hervatten der repetities en het doen opvoeren van 'Le Foyer'. Voorwaar een wijs gericht.

* * *

Den 7den dezer ging dan de première van 'Le Foyer.'

Bij alle goden! wat is Octave Mirbeau fel! Als bovenbedoelde détail-veranderingen het stuk verzacht, vermilderd hebben....

Te elker plaatse in 'Le Foyer' valt de meesterhand te onderkennen van den schrijver van 'Les Affaires sont les Affaires.' De medewerking van Thadée Natanson kan, geloof ik, gevoegelijk afgegrensd worden tot het verstrekken van gegevens omtrent de ellendige praktijken in zoogenaamde liefdadigheidsinstellingen als 'Le Foyer', praktijken, begaan door lieden uit de 'haute volée.' Natanson zelf uitte zich, in een interview, als volgt omtrent die samenwerking: 'Mirbeau en ik hebben veel ideeën gemeen over aesthetische en sociologische kwesties. Wij dachten reeds langen tijd, dat men, onder het mom van de menschelijke ellende te steunen, de liefdadigheid op een egoïstische en winstbeoogende wijze exploiteert. Men bedient zich van de liefdadigheid om minder edelaardige gevoelens te verbergen, gevaarlijke berekeningen en gedragingen te bemantelen. Een artikel van den heer Millerand betreffende door zoogenaamde liefdadigheidsinstellingen begane misbruiken is de lichtschijn geweest, die ons onzen weg heeft gewezen. Wij hebben de misbruiken van de valsche philantropie willen onthullen en ten gunste van het recht willen pleiten tegen de huichelachtige liefdadigheid.

Wij hebben dus een theoretisch stuk geschreven. Daarmede wil ik zeggen, dat wij er niet één oogenblik aan gedacht hebben, bepaalde personen aan te tasten en de kwaadsprekerige aanwijzingen uit te lokken, die in schandaal ontaarden.'

De inhoud van het stuk?

Voici:

De baron J.G. Courtin, lid van de Académie Française en lid van den Senaat - in welke laatste instelling hij een der hoofdmannen is van een partij, die op betrekkelijk gematigde wijze, doch voortdurend oppositie tegen de regeering voert -, houdt zich voornamelijk bezig met het schrijven van sociologische werken en het stichten en leiden van liefdadigheidsinstellingen. Hij en zijn vrouw, Thérèse, leven, zooals zij het aan hun stand verplicht meenen te zijn, in een zekeren staat van weelde, althans van zeer groote geriefelijkheid. Doch waar komt het geld vandaan? Noch het matige vermogen der barones noch de inkomsten van den baron zijn in staat de groote uitgaven te dekken. Een tiental jaren achtereen had het echtpaar echter een geldelijke hulpbron van aanmerkelijke grootte, met name de gevulde portemonnaie van den

bejaarden geldploert en speculant Armand Biron, die, in ruil voor zijn geldelijke vrijgevigheid, te gast mocht gaan aan de lichamelijke schoonheid van Thérèse, en zulks met oogluikend medeweten van den hoogen, deftigen heer gemaal, een wat-men-noemt ‘mari complaisant’, minder om - en hierin ligt een psychologische schakeering in de karakterteekening - de weelde zelve dan wel om den daaruit voorvloeienden schijn van voornaamheid.

Op het oogenblik, dat het eerste bedrijf een aanvang neemt, wil Thérèse niets meer van Biron aannemen. Waarom? Omdat zij thans, eindelijk, iemand liefheeft, ècht liefheeft, voor de eerste maal in haar leven, en zich, zooals de Franschen het uitdrukken, wilde ‘refaire une seconde virginité.’ Deze drang naar een tweede maagdelijkheid in de, door een late echte liefde herboren vrouw is zóó van harte gemeend, dat zij niet de maîtresse van haar geliefde, den jeugdigen Robert d'Auberval, wil worden.

Doch deze ontoegankelijkheid van Thérèse voor Biron had tot gevolg, dat de schatrijke ellendeling zijn beurs voor den huize Courtin gesloten hield. En juist nu - sacrédié! Juist nu, dat de baron ernstige moeielijkheden ondervond met de liefdadigheidsinstelling ‘Le Foyer’, waarvan hij de hoogmogende president was. Een meisje, dat voor straf in een muurkast was ongesloten, was door de strafgevende secondante ver-

geten, een dag en een nacht lang - toen men de kast opende, was het meisje gestorven. Een ander meisje had zulk een lichamelijke tuchtiging ondergaan, dat haar toestand veel ongerustheid baarde. Courtin, ontsteld over die jobstijdingen, stelde er de direktrice, mademoiselle Rambert, voor verantwoordelijk en wilde haar ontslaan. Doch de sluwe direktrice, wetende, dat de president voor zijn huishoudelijke behoeften geput had uit de kas van 'Le Foyer' - ongeveer 300.000 francs! -, wist hem tot.... rede te brengen. 'Ik wil wel heengaan...,' zei zij met een zoete dreiging, 'ik verlang er zelfs naar, maar alleen op den dag, dat de rekening en verantwoording van "Le Foyer".... U alleen, meneer de baron, weet, hoe die in de war is... alleen den dag, waarop die rekening en verantwoording volmaakt in orde is... Anders ga ik niet heen.'

Courtin is diep terneêrgeslagen. Van ministerieele zijde is hij bedreigd geworden met een gerechtelijk onderzoek naar de gepleegde mishandelingen. Als dan tevens - wat licht gebeuren kan - en vooral het tekort in kas zoû uitkomen....! De baron, académicien en sénateur Courtin betrapt op ontvreemding! Welk een val! En hoe zouden zijn vijanden juichen!... Eén man kan den huize Courtin redden: Armand Biron, de gewezen minnaar van zijn vrouw. Als hij dus Thérèse voorstelde, Biron aan te klampen? Eerst weigerde Thérèse met diepe verontwaardiging, zelfs met grooten afkeer. Biron om hulp vragen zoû zijn: zich weder aan hem vastketenen en het heil van heur herboren ziel van waarlijk liefhebbende vrouw prijsgeven. Doch ten slotte treft haar de diepe verslagenheid van heur echtgenoot zóó, dat zij manmoedig het besluit neemt, zich tot den bejaarden ex-amant te wenden. Een vonkje hoop sprankelt in haar, dat Biron 'par bonté de coeur, par pure bonté' bijstand zal willen bieden.

Intusschen ging Courtin, opgejaagd door angst en vreeze, zèlf eerst Biron bezoeken. Deze beloofde alles, zoolang het slechts het in den doofpot stoppen van de zaak der mishandelingen betrof, waartoe hij bizonder veel kon bijdragen, aangezien hij op zeer goeden voet met den betrokken minister stond. Toen Courtin echter langzamerhand het geheim van het tekort onthulde, bepaalde Biron, die altijd waar voor zijn geld moest hebben, bij zichzelf, dat slechts Thérèse de 300.000 francs kon verdienen.

Biron (schroomvallig). - Weet de barones het?

Courtin. - Alles... Zij weet alles...

Biron. - Ah! die arme vrouw...

Courtin. - Arme Thérèse!...

Biron. - Arme Thérèse!

Courtin, vervolgende, bitter. - En zij wilde u vanochtend bezoeken... (Beweging van Biron. Courtin kijkt op de pendule). Niet zoo heel vroeg, natuurlijk!

Biron, kijkende op de pendule. - Nu?

Courtin, nog bitterder. - Zij geloofde in staat te zijn, het hart van een vriend te roeren... (Hij haalt de schouders op). Zij sprak van uw belangeloosheid... (Hij haalt de schouders op). O! ik hunker er naar, haar een vernedering te besparen.

Biron, schreeuwende. - Maar welke vernedering?

Courtin, zonder te antwoorden. - Ik... Ik wilde u niets vragen... Ik zoû even goed gedaan hebben... Ik heb zooeven een domme verteedering gehad... (Hij haalt de schouders op). Maar ik betreur niets...

Biron. - Wilt u haar beletten te komen?

Courtin, uit de hoogte. - O, dàt!...

Biron, woedend. - Wilt u dus, dat wij allemaal ruzie krijgen?... (Na een poos). Bent u dan gek... gek, stapelgek...? (Overredend). Geloof me, u bent vanmorgen met het verkeerde been uit het bed gestapt... Hoor eens, Courtin... Alles kan nog in orde komen... Niet?... Luister... ik ben beter dan u wel denkt... (Na een poos). Kom terug om me te dejeuneeren te vragen... (Weêr op de pendule kijkende) om één uur. In dien tusschentijd... heb ik misschien een middel gevonden...

Courtin, in de rede vallende. - Dat mij erg duur zoû komen te staan...

Biron. - Alweêr!...

In het vervolg van dit merkwaardige onderhoudt geeft Courtin zich niet over, zinspeelt op dramatische wijze en met plechtige woorden op zelfmoord - terwijl Biron cynisch wordt, zeker als hij is van zijn overwinning, zeker, dat Courtin op het aangegeven uur zal terugkomen...

Behoeft het nog gezegd te worden, dat, bij het daaropvolgend bezoek van Thérése, zij niets van Biron verkrijgt ‘par bonté de coeur, par pure bonté,’ zelfs wanneer zij zich bereid verklaart, voorgoed van Robert d'Auberval afstand te doen en hem nooit meer te zien? Biron begrijpt dat offer heelemaal niet en het staat trouwens niet op zijn pro-

gram. Hij wil met alle genoegen de 300.000 francs ‘afdokken’ - in zichzelf beraamt hij al een plan om dat bedrag terug te winnen, nog wel met ‘Le Foyer’ zeit! -, maar wil daarvoor het nog steeds hartstochtelijk begeerde lichaam van Thérèse tot prijs hebben. Thérése afstand doen van ‘le petit d'Auberval?’ Waartoe? Mits hij, Biron, maar weêr te hooi en te gras de gunsten van Thérèse mag ontvangen, laat de rest hem koud. Hij wil zelfs de heele wereld gelukkig zien... De zaak van ‘Le Foyer’ zal in orde worden gebracht en dan maken ze een plezierreisje met zijn kruiser ‘Argo’ naar de Adriatische Zee, Thérése, Courtin, Biron en... ook Robert d'Auberval, ja, waarachtig, ook ‘le petit.’ Dan kan Courtin, ontlast van alle gemoedsen andere bezwaren en verfrischt door de zeelucht, voor de Académie Française zijn rapport opstellen over ‘les Prix de Vertu..’

En Octave Mirbeau, meedoogenloos als geen ander en uiterst gestreng kastijder van de huichelachtige zeden der hedendaagsche maatschappij, doet Thérèse en Courlin zwichten voor het poenige voorstel van Biron. Met een weêrgaloos scepticisme delft hij het graf voor de wedergeboorte van Thérèse's ziel...

Verschrikkelijk, nietwaar?

Laat nu het scherm maar vallen.

Zwaar en troosteloos valt het na de volgende toespraak van Biron tot den voornamen baron-académicien-senator-dief:

‘Ja, ja! Welnou?.. Wat?.. Dat maakt u dáár... in vrede... in de stilte... heelemaal op uw gemak... De “prix de vertu”? Denk eens aan!.. Het wijde, de zonsondergangen... de blauwe nachten... Venetië... Venetië... Ah! u zult bewonderenswaardige bladzijden gaan schrijven!...’

* * *

Het is van het begin tot het einde een luguber, somber en hopeloos tooneelstuk. En zelfs de bijfiguren, zooals mademoiselle Rambert, de zaakwaarnemer Célestin Lerible, de politieke tinnegieter Arnaud Tripier, Courtin's secretaris Charles Dufrère, l'abbé Laroze, de geestelijke van ‘Le Foyer’ - een intrigeerend en laf mannetje -, zij allen ontgaan in geenen deele de striemende zweepslagen van Mirbeau's sarkasme. Hij ranselt er op een geweldige manier op. Vergeleken met ‘Le Foyer’ is zelfs ‘Les Affaires sont les Affaires’ een tamelijk tam stuk.

Ofschoon ‘Le Foyer’ met de feitelijke bedoeling is geschreven, de zoogenaamde liefdadigheidsinstellingen eens duchtig over den hekel te halen en de soi-disant philantropen in al hun naaktheid te laten zien, heeft Mirbeau zooveel kunst aan zijn werk besteed, dat de strekking nergens met haar theoretisch gelaat - Natanson sprak van ‘une pièce théorique’ - om den hoek komt gluren. De drie bedrijven ‘loopen’, zonder het minste oponthoud. De dialoog is merkwaardig vlot geschreven. Hier en daar, doch zonder zich opdringende opzettelijkheid, doortrokken van Mirbeau's sarkasmen. Een klein staaltje daarvan in het eerste bedrijf:

Biron. - ‘Le Foyer’, dat zijn altijd tweehonderd ongelukkigen, die, instede van om te komen van honger...

D'Auberval. - ... van hard werken doodgaan...

Courtin, geërgerd. - O!...

Biron. - Wat wilt u, jonge socioloog?... Er moeten armen en rijken zijn.

D'Auberval. - Zeg liever, dat er armen voor de rijken moeten zijn.

In hetzelfde bedrijf zegt Courtin tot mademoiselle Rambert onder meer: ‘Een kind een heelen dag... en een heelen nacht.... in een muurkast laten!... Dat heb ik nog nooit beleefd!... Dat heeft men nog nooit beleefd!... Nou, dat is me wat moois... wat moois!... Wie is dat meisje?... Hoe heet ze?’

Steekt er geen geweldig sarkasme in de gevoellooze uitroepen: ‘Dat heb ik nog nooit beleefd!’ en ‘Nou, dat is me wat moois!’? Wordt daarmede niet, schijnbaar terloops, de oppervlakkigheid van Courtin's philantropisch gedoe gekenschetst?

Het stuk zit vol van dergelijke psychologische trekjes, die de meesterhand verraden.

‘Le Foyer’ is in menig opzicht een meesterstuk. Dat is onbetwistbaar.

* * *

Ik bewonder het talent van Mirbeau zéér. Toch... ik kan het niet helpen... tòch houd ik niet van hem. Voor mij ontbreekt aan zijn talent de goedertierenheid, het grootmenschelijke, dat den allergrootsten schrijvers eigen is.

Guy de Maupassant schreef eens: ‘Op sommige dagen ondervind ik een afkeer van hetgeen bestaat, zóó dat ik naar den dood verlang; op sommige andere dagen daarentegen geniet ik, geheel op de wijze van een beest.’

Ongetwijfeld belasterde de gevoelige Guy de Maupassant daarmede zichzelf, en het

komt me voor, dat bovenstaande woorden beter toegepast kannen worden op het karakter van Octave Mirbeau. Zijn gansche ‘Foyer’ maakt op mij den indruk, dat hij onmenschelijk, ‘tout à la façon d'un animal’ geniet van het besef van der menschen kleinzieligheden, en dat hij niet hekelt en kastijdt om te verbeteren. Hij is een hater, een hater, begiftigd met een enorm talent. Doch de hoogste wijding der kunst ontgaat hem, omdat hem het medelijden, de erbarming ontbreekt.

‘Le Foyer’ is zóó een opeenstapeling en aaneenschakeling van ondeugden en onzedelijkheden, met zulk een wreedheid tentoongesteld, dat ik bij de opvoering voor Courtin medelijden heb gevoeld. Het derde bedrijf liet wrevel bij me achter. Het kwam mij voor, dat Mirbeau te ver in zijn cynisme was gegaan en dat een vrouw als Thérèse, in haar geëxalteerden zieletoestand, eer den dood zoû verkiezen dan een eindelijk, op bijkans veertigjarigen leeftijd voor het eerst verkregen en gekoesterd ideaal prijsgeven. Voor haar echtgenoot gevoelde zij noch liefde noch zelfs achting, en van haar gewezen minnaar en geldschieter had zij een kennelijken afkeer....

En ik heb reden om te gelooven, dat de heeren, die tijdens de tweede voorstelling zich aan heftige demonstraties schuldig maakten - hetgeen ik overigens onvoorwaardelijk afkeur -, eenigermate mijn bovenomschreven stemmingen en gevoelens moeten hebben gedeeld. Er is inderdaad in de ontknooping van deze dramatische ‘comédie de moeurs’ iets weêrzinwekkends, dat het gereedelijkst zijn verklaring vindt in een gevoel van verzet tegen den overgrooten menschenhaat en het op de spits gedreven cynisme van Octave Mirbeau. En naar mijn inzien hebben deze excesses het kunstwerk eenigermate geschaad.

OTTO KNAAP.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Nagekomen Correspondentie.

Mej. A. Muller, **Reinkenstraat 29 den Haag**. - Wij ontvangen van U een ingezonden stuk, geschreven op papier dat het hoofd draagt: Vereeniging voor verbetering van Vrouwenkleeding, afd. 's Gravenhage en omstreken, en dat een beschouwing bevat naar aanleiding van een artikel in de Holl. Lelie van 18 November No. 21, getiteld 'De Slachtoffers'. In antwoord op Uw verzoek dit ingezonden stuk te willen opnemen - 'als het kan nog in het Dec. nommer' - zij U medegedeeld, dat wij volkomen bereid zijn aan Uw wensch te voldoen, ingeval gij abonnée zijt van de Holl. Lelie, en ons dan daarvan 't bewijs (quitantie) wilt overmaken. Het spreekt namelijk van zelf, dat wij, bij het toenemend plaatsgebrek in ons blad, onmogelijk ruimte kunnen afstaan voor elk onderwerp, dat niet-abonnés gelieven te behandelen, bij wijze van gratis propaganda voor een eigen vereeniging of richting. Daarentegen brengt het onpartijdig standpunt waarop wij inzake gedachtenwisselingen ons plaatsen mede, dat wij volkomen bereid zijn aan reform-dragende abonnáes toe te staan, hare meening op dat punt uit te spreken in ons blad, en hare inzichten ten gunste dier kleeding uit een te zetten. -

Ingezonden stukken worden niet teruggezonden; dit is vaste regel.

'**Zusters**'. - Als *ik* mijn naam voluit zet onder iets, waarin ik mijne meening uitspreek, verlang ik vóór alles, dat hij of zij, die mij aanvalt daarover, óók onderteekent met zijn of haar naam voluit. Gij zult toch zelve wel begrijpen, dat Uwe ophemeling van *U-zelve* en Uw *eigen* verpleegsters-verdiensten al héél-weinig beteekent, en daarom hebt gij vermoedelijk het stuk dan ook onderteekend namens 'zusters' uit Rotterdam, terwijl uit Uw begeleid-briefje blijkt, dat gij gehéél-persoonlijk hebt geschreven als mejuffrouw Helene W S - Alleen dus onder voorwaarde van Uw eerlijke persoonlijke onderteekening wil ik Uw stuk plaatsen; zelfs ondanks de ongeschiktheid ertoe, daar gij het aan beide kanten hebt beschreven, wat voor den druk lastig is.

G.W.E. - Dank vriendelijk voor Uw briefkaart. Ik heb den jaargang, waarin mijn bespreking van Götz Krafft voorkomt, niet hier, herinner mij echter zeer goed dat ik die bespreking schreef even vóór ik de typhus kreeg; dus vóór de heer S.v.R. optrad als mijn plaatsvervanger. Als gij den heer Veen even vraagt het voor U te willen nazien zal hij U wel terecht helpen.

H.Z.E.S. Uw brief in dank ontvangen.

REDACTRICE.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moesten de Gedachtenwisselingen door Norma en Johan Koning, het vervolg van ‘Insulinde’ door Marah Lotus, alsmede Berichten over aangenomen en geweigerde bijdragen en de Correspondenties aan Louis, Djawa, Anna Riegersma, Hyacinthe, Senda, Rie en H.H. te S. tot een volgend nummer blijven liggen.

REDACTRICE.

6 Januari 1909.
22ste Jaargang.
No. 28.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot nader bericht bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel
Leven en Kunst.

Meermalen treft het mij dat door vele begaafde menschen de waarde en de beteekenis van ‘de Kunst’ zooal niet wordt *over*schat dan toch verkeerd - geschat.

De kunst is toch niets meer dan de *vermooiing* van het leven!

Het Leven is de *daad*, de Kunst is de *echo*, de herinnering aan de daad.

De Kunst heeft geen waarde voor zichzelve, ze is zelfs niet denkbaar als een ding 'an sich'. Ze bestaat slechts als de echo van het

geluid, als de weerkaatsing van het licht!

En zooals het kleed, dat zeer kostbaar kán zijn en zeer bewonderenswaardig werkelijk van mooiheid staat tegenover het lichaam dat het draagt, maar dat toch duizendvoud kostbaarder is en bewonderenswaardiger dan het kleed, zóó is de kunst vergeleken bij het leven.

De kunstuiting zou niet zijn als de levensuiting er niet geweest was en zooals het oorzakelijke wezen staat boven de verschijnselen van gevolg, zoo staat dus ook het leven boven de kunst.

De kunst is dus waardig der menschelijke genegenheid, maar onwaardig het goddelijke in den mensch, dat is 'de Liefde.'

De kunst in juiste, gezonde en eerlijke apreciatie van het artistiek mooie, de kunst als vermooiing van het menschelijk leven, als kleed van het leven des geestes.

Dweepen is *altijd* verkeerd en de kunst is niet belangrijk en groot en imposant genoeg om het dweepen schijnbaar te reduceeren tot gewone gevoelsproporties.

Hoè dus ooit de kunst zou kùnnen fungeeren als 'Godsdienst' is me een raadsel.

Maar zéér duidelijk is het dat er geen mooie en wéldoende kunst kán zijn in een tijd dat het leven leelijk is.

En wij leven in een leelijken tijd.

Maar wél daagt het licht....

Tijden van overgang, van renaissance zijn nooit mooi geweest.

Wenschen en willen wij dus mooie kunst; dan is de eisch dat eerst het leven mooi zij!

Wij kunnen en mogen den kunstenaars niet verwijten dat hun kunst meestal onverkwikkelijk is of ons weinig schoonheid te genieten geeft. Met recht en rede kunnen zij tot ons menschen het droeve verwijt richten: 'waarom is uw leven zoo leelijk en waarom ontroert ge onze kunstenaarsziel niet door verheven en goed te leven?'

Eerst dus de levensverdieping
de levensverbetering
de levensvermooiing
en dán als natuurlijk gevolg een met de verbetering der oorzaak gelijken tred houdende metamorphose der *Kunst.*

H. VAN ROGGEN - BLOMHERT.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 26.) XIV.

Tusschen de Roomsch-Katholieke missie in Suriname en de Herrnhutter-nederzettingen aldaar bestaat een groote naijver, - die ook alweer mijn vader niet ten goede kwam, omdat hij voor zich persoonlijk niet handelde naar wat de politiek van hem verlangde, (men moet hierbij namelijk in het oog houden, dat het toenmalige rechterzijde-ministerie een coalitie was tusschen de anti-revolutionaire

en de Roomsch-Katholieke partij), maar alleen naar wat zijn eigen godsdienstige overtuiging hem éérlijk gebood.

Tot op mijn vader toe had Suriname alleen liberale, en op godsdienstig gebied moderne gouverneurs gekend. - De voorname Surinaamsche ingezetenen, zij, die daar den toon aangeven, zijn allen zonder-uitzondering liberaal en modern in zéér uitgesproken mate; bijna al die families hebben nog een beslist Israelitisch type, en een dito familienaam, maar bijna allen ook zijn overgegaan toch, sinds korter of langer tijd, tot de Ned. hervormde Kerk, en vormen daarvan de steunpilaren, terwijl de er slechts een korten tijd vertoevende, als in alle kolonieën zéér vlottende nevenbevolking van Europeesche ambtenaren, militairen, enz., zich gewoonlijk kenmerkt, zoowel door haar volslagen onverschilligheid in zake godsdienst, als door haar, waar het geldt kleur bekennen-*moeten,* besliste 'liberaliteit' in dat opzicht - - -

Daarneven nu bestaat onder de eigenlijke inboorlingen, onder de negers, en de kleurlingen, een zeer groote mate van godsdienstzin, en deze is gewekt bij hen zoowel door de Roomsch-Katholieke missie, van een zéér uitgebreiden aard in Suriname, als door de duitsch-protestantsche orthodoxe zendelingen, de Herrnhutters, (omtrent wier eigenaardig zendeling-kerkgenootschap zij, die in Zeist bekend zijn, allicht iets af weten, omdat ook in Zeist zulk een Herrnhutter-nederzetting bloeit).

Behalve het fraai R.K. bisschoppelijk paleis, waarin, neven den bisschop, die, ook op politiek gebied, een zeer machtig man is in Suriname, verschillende paters-zendelingen wonen, telt de stad Paramaribo een zeer

bloeiend klooster van nonnen, waaraan een uitstekende, ook door felle anti-roomschen nogtans met eerbied en lof vermelde 'zusterschool' is verbonden. Meisjes van alle godsdienstige gezindten, van alle kleuren, van af het zuiverste onvervalschte blank tot op het meest ebbenhout zwart, gaan daar ter schole, worden er onderricht door geëxamineerde zusters (men weet dat ten onzent geen ander openbaar onderwijs mag worden gegeven dan door langs den gewonen weg geëxamineerde personen) in alle mogelijke vakken; in het bijzonder in handwerken, waarin R.K. zusters gewoonlijk uitmunten, verkrijgen zij daardoor een geheel zeldzame vaardigheid, welke vooral der eenvoudigere standen, die zelve moeten naaien en in hun eigen onderhoud voorzien, praktisch ten goede komt. Daarenboven is er maar één stem over den lieven, vriendelijken toon, welke heerscht zijdens de nonnen ten opzichte harer leerlingen, over hun geduld en zachtaardigheid, en niet het minst over de goede manieren, de beschaving, de wellevendheid, welke hier wordt aangekweekt, in tegenstelling van den helaas dikwijls al te gemêleerden toon door de openbare scholen in de Kolonieën getolereerd. Zoo herinner ik mij dan ook uit mijn tijd (ik leg er den nadruk op dat ik niet weet hoe het nu is, en ook immers niet schrijf een geschiedenis van Suriname als zoodanig, maar alleen van *ons* verblijf en van de *toenmalige* toestanden), hoe zelfs de dochtertjes van een der allerhoogste, meest-liberale ambtenaren daar toen aanwezig, een man, die fel antiroomsch was, daar op die zusterschool werden onderricht *om* al de bovengenoemde voordeelen, waartegenover ten slotte het voor hem overwegende bezwaar bestond, dat zij op zekeren dag thuis vóór den eten een kruis sloegen, in navolging van hetgeen ze van een zuster gezien hadden. Toen moesten ze weg, niet naar de openbare school echter, maar onder de leiding eener daarvoor uit Europa overgekomen gouvernante. -

Nevens deze zelf-opofferende, zich in allerlei richting van ziekenverpleging, onderwijs, godsdienst bewegende Roomsch-katholieke missie, wier leden geen gevaar, geen melaatschheid, geen ontbering, wat ook, schuwen, en wier invloed dientengevolge op *de* gansche bevolking heel groot is, bestaat van orthodox-protestantsche zijde een niet minder-invloedrijke schepping: die der duitsche Hernhutters. Want, de Hernhutters zijn duitschers. Wel leeren ze de hollandsche taal aan, alvorens ze naar Suriname worden uitgezonden, wel doen ze hun uiterste best om zich zooveel mogelijk met elk land, waarheen de Broedergemeente in Hernhutt hen uitzendt, te vereenzelvigen, dat neemt niet weg dat die Broedergemeente-zelve, gesticht voor een paar honderd jaar door den edelen graaf Zinzendorff, is en blijft een zuiver-duitsch iets, waarvan de zetel, de opvoedingshuizen, etc., blijft in Herrnhutt, in Silezië; terwijl rondom, in Gnadenfrei, in Niesky, en nog andere Silesische plaatsen, eveneens broederen zuster-huizen bestaan voor opvoeding, voor oude en gebrekkige leden der gemeente, enz. enz. -

De Hernhutter-zendings-gemeente (het woord-zelf houdt het doel reeds in) - stelt zich ten taak het evangelie te verkondigen onder alle volkeren der wereld. Zoo zweefde het aan Zinzendorff - die groote zendingfiguur - voor, zoo heeft hij het nedergelegd in menig zendeling-lied, dat nu nog steeds gezongen wordt, overal waar duitsche zendelingen zich opmaken om hun roeping te gaan vervullen in een of anderen wereld-uithoek. - Zoo dus komt het, dat zij óók in Suriname hun arbeid lang geleden al zijn begonnen, en er met grooten zegen werken, onder de negers en kleurlingen, welke voor die van Europeesche zijde hun gebrachte onbaatzuchtige belangstelling gemeenlijk zoo kinderlijk-dankbaar zijn. Om *dat*, die dankbaarheid,

goed te begrijpen moet men ook alweer Surinaamsche toestanden kennen. Het spreekt van zelf, dat het, eenmaal misschien zuiver-Europeesche bloed van die families, die er eeuwen geleden zich vestigden, en zich hoe langer hoe meer heeft vereenigd, door de in koloniën zoo gangbare onwettige huwelijken, met dat der gekleurde inboorlingen. In Suriname komt het dan ook telkens voor dat de moeder uit een gezin, waarin de zonen en dochteren een volslagen Europeesche opvoeding ontvangen, en zich bewegen dientengevolge in de eerste kringen, stelselmatig op den achtergrond wordt gehouden, omdat haar gelaat niet blank genoeg is om vertoond te worden. Mooie, heel mooie Surinaamsche meisjes trekken het zich bitter aan, indien haar donker, krullig, eigenaardig-fijn, verward kroeshaar, al staat het haar ook nog zoo goed, verraadt onmiskenbaar het negerbloed in haar aderen. - Zoo, in een woord, heerscht zijdens de eigenlijke Surinaamsche voorname ingezetenen een zekere wrok, een zekere vijandschap, tegen de mulatten en negers,

juist *omdal* zij er mede vermaagschapt zijn, een wrok en vijandschap, welke zij uiten door hen te verachten - omdat ze meenen daardoor die heimelijke verwantschap, die er tusschen hen en dat verachte volk bestaat, te zullen verbergen, te kunnen ontkennen. Geen enkele zuivere Europeaan is zoo onvriendelijk, zoo uit de hoogte, zoo ruw dikwijls, in zijn omgang met de negerbevolking, als de Surinamerszelf het zijn, zij, die, zonder het te *wezen*, à tout prix willen *dóórgaan* voor zuivere blanken. En, aan den anderen kant, wat anders brengt de Durchschnitt-Europeaan, die in een kolonie arriveert om er zijn geluk te zoeken, of omdat zijn betrekking er hem toe dwingt, gemeenlijk *anders* der eigenlijke bevolking daar, dan onzedelijkheid, drank, een slecht voorbeeld.!? Hij gebruikt de vrouwen van het land, hij koopt zich de voortbrengselen ervan tegen jenever, hij commandeert, en speelt de baas over hen, die hij aldus exploiteert. En, als hij daarbij niet àl te onhebbelijk, niet àl te ruw optreedt, dan vindt hij zich zelf eigenlijk nog héél braaf en héél-goed. De neger in Suriname is schuw, en slaafsch van aard, en niet strijdlustig, en geneigd zich te schikken in zijn lot. Hij heeft door dat alles geleerd zich te beschouwen als de mindere van den blanke, als diens ondergeschikte, dien hij vreest, maar niet liefheeft.

En nu komt daar plotseling tot hem, uit datzelfde land der blanken, een zuiver-Europeesche zendeling, met een blonde, rose vrouw aan zijn zijde, en zegt tot hem: 'Broeder, wij zijn broeders, en zusters, voor God; wij willen elkander óók zoo noemen voor de menschenvoortaan', en reikt hem de hand, en geeft hem den broederkus. Want, dit is het mooie principe der Broedergemeente: dat der *gelijkheid*, zooals het Evangelie van Christus het leert. - In de Herrnhutter-wereld kent men onder elkaar geen andere benaming dan 'Broeder', 'Zuster', en zoo ook spreekt men de zwarte en gekleurde leden der gemeente aan, en wordt, als men zelf Herrnhutterzendeling is, dóór hen aangesproken. - Stel U voor welk een wonderlijke blijdschap er gaat door de ziel van een meest altijd door de blanken verachten en misbruikten, ja dikwijls mishandelden neger, wanneer hij zoo wordt toegesproken niet alleen, maar óók ondervindt met woord en daad, hoe déze blanken, alléén om Christus, om hun godsdienst wille, zich komen opofferen, zich komen wijden aan zijn heil, - niet alleen voor den hemel, maar óók door de verbetering van zijn lot op aarde. - Zulk een godsdienst, zóó met de daad-zelf geleeraard, moet er, juist bij zulk een steeds getrapte bevolking, natuurlijk met vreugde ingaan. - De Herrnhutters leven mede met hun gemeente daar, in den letterlijksten zin mede! Zij hebben zelfs hun eigen gezins-leven daaraan ondergeschikt gemaakt. Reeds op hun zesde jaar gaan hun kinderen naar Europa, naar een daarvoor bestemd opvoedingsgesticht in Silezie, opdat de ouders zich wijden kunnen aan hun zendingstaak; de vrouwen hebben naaischolen, zangvereenigingen, ziekenbezoeken, wat niet al, wat een dominees-vrouw óòk zou kunnen doen onder de armen, (en zoo zelden doet, ja zelfs haar man, de dominee doet het dikwijls niet). De mannen prediken het evangelie, niet alleen natuurlijk in Paramaribo-zelf, maar ook in de geheele kolonie, tot in de verste streken; overal bestaan Herrnhutter-nederzettingen, Herrnhutter-kerkjes, - waarvan mijn vader er meer dan een hielp 'inwijden'. - Een hunner sterkste staaltjes van plichtsbetrachting om den wille hunner godsdienst, die dat gebiedt, is zeker wel het gebruik van het Avondmaal met de melaatschen, waarbij zij uit denzelfden beker met deze besmetten drinken, omdat de wijze van Avondmaals-viering van Herrnhutters dit aldus meebrengt, en zij deze ongelukkigen niet willen grieven door angst te toonen. Wanneer men nu bedenkt, hoe juist deze gevreesde en afzichtelijke, ongeneeslijke ziekte eene

in de neger-bevolking geheel ingekankerde is, waarvan het gevaar voor aansteking algemeen wordt erkend, dan behoef ik niet te zeggen, dat er groote zelfopoffering toe noodig is, zich om den wille van Christus aan zulk een weerzinwekkende en gevaarlijke formaliteit te onderwerpen - en toch weet ik dat het meermalen aldus gebeurd. - Trouwens, laat mij er al dadelijk bijzeggen, dat de Roomschen - al weet ik niet hoe zij op dat bepáálde punt handelen - zeker in zake melaatschheid, zoowel als in elk ander opoffering-geval, niet minder nobel en voorbeeldig te werk gaan, zoodat ik dan ook meer dan een ruw en ongeloovig officier, van zee- en van landmacht beide, heb hooren getuigen: 'Dat moet men den Roomschen en den Herrnhutters nageven: als onze soldaten en matrozen op sterven liggen, en er soms geen dominee is, die tijd of lust heeft naar hen om te zien, dan behoeven ze maar te laten vragen om priester of zendeling - en hij *is* er, hoe láát

in den nacht ook, hoe afzichtelijk ook de ziekte, om *dien* roep je nooit vergeefs - en, als ze er maar van weten, komen ze ook uit zich zelf wel!'

Door zulke handelingen leer je het evangelie van Christus, het blijde, menschen-reddende, menschen-liefhebbende evangelie van Christus, liefkrijgen, nietwaar? Maar natuurlijk - 't zou geen menschenwerk, geen laag bij den grond, knoeierig menschenwerk zijn, als het niet, helaas, helaas, een leelijken achtergrond had van, hòè dan ook, zieltjes-winnen-willen, - die het bederft en ontsiert! Zal God werkelijk zóó klein zijn er Hiernamaals naar te vragen, of die arme, onontwikkelde zwarten en kleurlingen tot Hem zijn gekomen door middel van een Roomsch zendeling dan wel van een Herrnhutter? Zal Hij den een heusch van zich stooten in de hel, omdat hij de Heilige Maagd Maria aanbidden leerde, en aannemen den ander in de eeuwige vreugde, omdat hij werd 'aangenomen' in de Herrnhutter-belijdenis? - Geen katholiek priester, geen Herrnhutter zendeling, die dat *waarachtig*, in zijn binnenste, gelóóft. Waarom dan niet náast elkaar gewerkt, indien het werkelijk alléén ging 'om de eere Gods', in plaats van tegen elkaar in? - Omdat het, helaas, helaas, neven 'de eer Gods', óók gaat om politieke redenen, om *eigen* eer, om machtbegeerte. -

In de week na mijn moeders sterven, toen het Gouvernementshuis natuurlijk gesloten bleef, kwamen onze bedienden, negers en negerinnen, die gedeeltelijk Roomsch katholiek waren, gedeeltelijk behoorden tot de Herrnhutters, elken avond, uit vrije verkiezing, zonder dat ik er iets van wist, bij elkander zitten, en zongen dan te zamen godsdienstige liederen voor het heil der afgestorvene, - die mij, juist door de vrije impulsie waaruit dat geschiedde, diep ontroerden. - Zie, het heeft me altijd toegeschenen, dat die eenvoudigen van harte daarmee zoo onbewust leeraarden de *ware* godsdienstigheid, die niet vraagt: Van wat voor kerkgenootschap ben je, maar elkander vindt en begrijpt in dat hoogste: het zoeken van de gemeenschap met God. - Beurt om beurt werd dan een Roomsch dan een Herrnhutter gezang aangeheven, en mij deed die vredige onderlinge gemeenschap, van op aarde tot zoo geheel verschillende kerkgenootschappen behoorende menschen, - veel *waarachtiger* Christenen in hun eenvoud, dan onze Haagsche aristocratie en Engelsche high-life-vroomheid, - aan als een lieflijke profetie van hoe het Hierna wellicht eenmaal zal zijn, als God de *waarachtig*-geloovigen, zij, die waarachtig *oprecht* waren in hun aanbidding van Hem, zeker *niet* zal vragen waartoe ze op aarde behoorden, tot Rome of tot Dordt, tot Calvijn of tot Luther - of tot wien ook, maar wèl of ze *oprecht* waren in hun vroomheid, en elkander *liefhadden* naar Zijn Woord. -

(Wordt vervolgd).

Met Ellen Key langs Skåne's kust.

Toen ik Ellen Key Zondag 30 Augustus te Kopenhagen ontmoette, waar zij den vorigen avond uit Berlijn was aangekomen, was ik terstond bereid om mee te gaan toen zij mij een voetreis langs de kust van Skåne voorstelde. Ik kon 't in Kopenhagen niet uithouden, ik had geen rust in me. Ik had een reis gemaakt in de Lofoten, ik had me vol zaligheid overgegeven aan de heerlijke frissche lucht van zee en rots - ver weg van alles wat 'mode,' 'etiquette' en 'gewoonte' heet. Dagen achtereen, goddelijke lange dagen, waarop 't nooit nacht wordt en alleen een lichte schemering eenige uren lang bewijst dat de zon toch *even* onder is - alleen met de natuur! Daarop was ik met

den beroemden Lapland expres Zweden doorgetrokken van Noord naar Zuid. Ik heb indrukken opgedaan zóo verschillend, zóo ontelbaar, zóo overweldigend, dat ik toch niet in staat was vrienden te Kopenhagen te gaan opzoeken, zooals ik mij eerst verbeeldde! En bovendien - wat zou men niet doen, wat zou men niet opgeven als er kans bestaat op een onafgebroken samenzijn dagen lang met Ellen Key? We hadden elkaar in twee en een half jaar niet gezien, er was dus veel te vertellen. Met vreugde constateerde ik direct dat zij er goed uitzag. Zij was niet verouderd en gelukkig niet magerder geworden. Haar stem klonk helder en vast. De verlamming van de stembanden, waaraan zij geleden had en waarvoor zij juist een kuur te Ems gedaan had, was geheel geweken. ‘Zeelucht zou goed voor me zijn,’ zeide zij, ‘daarom wil ik eens gaan zien of er in Skåne aan het strand geen stukje grond voor me te vinden is, waarop ik een huisje zou kunnen bouwen.’

Ellen Key is nu werkelijk van plan haar reizend leven, dat zij de vijf laatste jaren gevoerd heeft, vaarwel te zeggen. Zij wil een huis bouwen, in den Italiaanschen bouwstijl, waar zij voldoende plaats heeft

om twee vrouwen, uit den werkenden stand, zomers wat frissche lucht te laten inademen. En als het seizoen minder gunstig is voor een verblijf buiten ‘dan kan ik altijd op reis gaan’, zeide zij. Skåne, dat kleine stukje van Zweden is haar innig lief.

Den volgenden dag steken wij met de boot naar Helsingborg over. Toen wij de Zweedsche kust naderden, zeide Ellen Keij: ‘Als er menschen in Zweden zijn, die ik liefheb dan zijn 't de bestellers van Skåne. Je kunt zoo absoluut op hen aan. Als ik vandaag tegen een besteller uit Skåne zeg dat hij over tien dagen op dat uur aan dien trein moet zijn dan is hij er. En ze zijn zoo vriendelijk.’ Ondertusschen had zij een besteller gewenkt en toen de man zag dat het verscheidene colli gold, riep hij er een tweede bij. Plotseling werpt een der bestellers die voor ons uitgaan een oog op den grootsten koffer, waarop met duidelijke letters ‘Ellen Key’ geschilderd staat. ‘Ellen Key!’ roept hij uit, terwijl hij zich omkeert. ‘Zeker, dat ben ik,’ zegt mijn reisgenoote en de besteller zet den koffer neer, komt naar ons toe en zegt: ‘Wel, dat doet me plezier dat ik die ook eens te zien krijg, welkom in Zweden!’ En een hartelijke handdruk begeleidde de hartelijk uitgesproken woorden. Ellen Key keek me aan met een blik waaruit een duidelijk en verheugd ‘zie je wel?’ sprak.

We beperkten onze bagage tot 't allernoodzakelijkste en begaven ons op weg met een ransel op den rug en een parapluie in de hand. 't Was zóo warm en de zon scheen zoo helder dat ik geneigd was dit laatste wapen maar thuis te laten - doch mijn reisgenoote wist beter. ‘Zelfs in Skåne kan 't regenen’ - dit zou ik spoedig genoeg ondervinden.

Wij passeerden op onzen weg, langs bloeiende korenvelden, op ongeveer 5 K.M. afstand van Helsingborg het koninklijk landgoed ‘Sofiero’ (eigendom van den Kroonprins). Het slot zelf ligt aan het strand, de ingang is aan den landweg vanwaar men de zee niet altijd zien kan. Doch ieder maal dat geen hooge boomen ons het gezicht benemen, strekt zich de blauwe Oresund voor ons uit en genieten wij van de heerlijke Deensche kust in de verte. We maakten een zijsprong om ‘éen van Zweden's heerlijke landgoederen’ te gaan zien.

't Was of we van den vollen dag plotseling in de avondschemering kwamen, zóo beschuttend viel de schaduw der trotsche hooge boomen over ons heen in den tuin van Kulal Gunnerstorp, een middeleeuwsch slot, een fidéi-commis, dat geen op winst belust edelman kan verminken of verkoopen! Wij zagen menig plekje dat geschikte bouwgrond leek - maar alles in den omtrek behoorde aan den graaf van Kulla Gunnerstorp. Tegen den avond kwamen wij in het kleine visschersdorp Viken, waar we bij een loods nachtverblijf vonden. Den volgenden dag waaide en regende het, tegen den avond bedaarde de regen maar er woei een echte storm. De zee ‘toonde haar hemdsmouwen’ zooals de Zweedsche uitdrukking luidt, d.w.z. dat er hooge golven waren met veel witte schuimtoppen. Toen de regen eindelijk wat bedaard was, gingen wij de streek eens opnemen, vast besloten den volgenden dag als het weer eenigszins doenlijk was onze reis te vervolgen. De zon straalde ons wakker en om half acht waren we na een flink ontbijt gebruikt te hebben op weg. Wij volgden ditmaal het strand; deze weg was natuurlijk langer en veel moeielijker te begaan dan de straatweg, maar wij genoten des te meer van de heerlijke zee en de duinen.

Ellen Key liet haar oogen overal gaan, peinsde en berekende, hoopte en was weer zeker van teleurstelling toen 't alweer luidde uit den mond van inwoners wien we om inlichtingen vroegen ‘fidéi-commis.’

Wij passeerden Höganäs, dit kleine fabrieksstadje met haar steenkolenmijnen en aardewerkfabrieken trok ons niet aan. We liepen door, vol spanning wat ons verder wachten zou, want nu naderden wij het neusje van den zalm! Geruimen tijd hadden wij den bergrand van Kullen al in 't gezicht gehad, steeds duidelijk stegen de bruin-roode graniet rotsen voor ons op. We kwamen verschillende visschers dorpen door, Nyhamn en Lerhamn om eindelijk te Mölle, het doel van van onze tocht, aan te komen.

Wij klopten bij het eerste het beste visschershuisje aan en vroegen er om nachtverblijf. Mölle is namelijk een zeer geliefde badplaats, zeer druk bezocht, vooral door Denen en Duitschers. ‘Als de Duitschers me in het oog krijgen ben ik verloren, dan heb ik geen rustig oogenblik meer.’ Daarom bleven we uit de buurt van de meeste gezochte toeristenwandelingen en doorkruisten de volgende dagen de streek naar hartelust. Op eenige kilometers afstand van de *badplaats* Mölle, wilde Ellen Key namelijk 't allerliefst iets vinden. De streek daar doet

haar zoo heerlijk denken aan Italië, 't kunsten zonneland dat zij zoo lief heeft. ‘Alles herinnert me hier, vooral Capri,’ zeide zij, ‘de blauwe zeegolven, de roode rotsen, de heerlijke bosschen -.’ En achter de bosschen, uitgestrekte weilanden en bloeiende korenvelden en steeds de zee in 't verschiet, de oneindige, onmetelijke, de onberekenbare!

't Was weldra gedaan weer met de zon, het stormde en regende dagen lang. We zagen de visschers met moeite de haven binnenkomen, we waren getuige van den angst van een moeder, die een zoon op zee had. De visscherswedu we bij wie we logeerden stond uren achtereen aan de deur, terwijl de tranen haar over de wangen rolden. Tusschen de buien door waren we steeds uit. Ellen Key leerde mij genieten van een groot bosch na regen en storm - zij wees mij op de groote verscheidenheid der boomsoorten, op de forsche, flink uitgegroeide eiken en beuken, op de heerlijke schakeeringen van 't heikruid en op de lichteffecten op zee en rots - -. Alweer klonk 't wachtwoord ‘alles aan den graaf,’ als we naar den eigenaar van bosch of veld vroegen. De ‘graaf’ was ditmaal de bewoner van Krapperup, een lid der oude familie Gyllenstjerne. Toen de graaf hoorde dat Ellen Key met een ‘buitenlandsche dame,’ de streek doorwandelde om bouwgrond te zoeken, werd er een landauer met twee paarden naar de visschershut gezonden om de dames af te halen om op Krapperup te komen lunchen. Een statig oud slot geheel door water omgeven. In den muur van den oudsten gevel is het gulden sterrewapen van het geslacht gemetseld. Een ouden steenen trap voert ons door een langen gang naar de ontvangkamers. De gravin komt ons halverwege tegemoet om ons welkom te heeten - - Na de lunch bezichtigen wij het park en de moestuin. Het park is minder groot dan dat van Kulla Gunnerstorp, maar het uitzicht is er niet minder schoon. Wij verbazen gastheer en gastvrouw en de vele andere gasten door onze verklaring dat we ‘liever terugloopen.’ ‘Zóo ver?’ vraagt aarzelend een blozend jong meisje dat me aanstaarde als een wild dier toen ik zeide: ‘Gisteren liepen we tien uur.’ ‘Ellen Key ook?’ ‘O, die is veel vlugger dan ik. Ze vliegt bepaald - ik noem haar daarom Zeppelina!’ En op den terugtocht ondervond ik 't weer, zij was bijna niet bij te houden. Heuvel op of af maakt voor haar bijna zestig jarige beenen geen verschil! Onvermoeid is zij en een reisgenoote zooals er geen tweede te vinden is. Altijd opgewekt, dikwijls kinderlijk vroolijk en heel geestig. Het slechte weer heeft ons geen oogenblik gedrukt. Wij bespraken allerlei kwesties en ondervonden het groote genot van zielen-sympathie. Hoe verwarmend en verkwikkend is die - hoe genotvol te bemerken dat afstand noch tijd daaraan iets veranderen kan!

We konden den toeristen-stroom toch moeilijk geheel ontloopen. Wij waren bovendien ook genoodzaakt onze maaltijden in een van de hotels te nemen en al verstopten we ons nog zoo in 't verste hoekje - ontdekt werd Ellen Key toch. Ik had een Duitscher en zijn jonge vrouw onheilspellende blikken zien werpen op ons tafeltje. Den zelfden middag gaan we uit. Voor ons loopt een heer en dame.... plotseling keert de heer zich om, komt met zijn hoed in de hand naar ons toe en zegt in 't Duitsch (ik herkende de Duitscher uit 't hotel!). ‘Pardon, is u niet Ellen Key? Staat u toe dat ik u even fotografeer?’ De man was natuurlijk met een camera gewapend.

‘Met alle plezier,’ antwoordt Ellen Key vroolijk, ‘alleen zou ik dan wel graag willen weten met wien ik de eer heb te spreken?’

Hoeveel Duitschers en andere bewonderaars er daarna nog op mijn vriendin afkwamen weet ik niet, want den volgenden dag zie ik haar met een ernstig gezicht plotseling van een Deensche krant op kijken.

'Je hebt Ingeborg Maria Sick immers beloofd bij de première te zijn van 'De prinses die spon.'?

'Ja, waarom?'

'Dan moet je morgen vroeg hier vandaan, anders kom je te laat. Een belofte mag je nooit breken, ook voor mij niet. 't Is jammer, we hadden nog zooveel te bespreken. Je hebt me ook je bezwaren nog niet gezegd die je tegen mijn "moederloon" had, dat ik in mijn brochure "Moeder en Kind" voorstel. Komt je Hollandsche vertaling gauw uit?'

Ik had geen lust tot discuteeren dien dag en het bosch leek mij droef, 't heikruid op de heuvels kleurloos - 't blauw van den hemel bracht me niet meer in verrukking.

D. LOGEMAN - VAN DER WILLIGEN.

Helsingborg, Sept. 1908.

Indrukken uit Genève
Première conférence internationale des Ligues Sociales d'Acheteurs.

III

(*Slot.*)

Het zou mij àl te ver voeren, indien ik U àl de prachtige resultaten vertellen ging, die ik in déze lijn, op het congres hoorde; laat ik U daarom één geval mededeelen.

Zeer kort na het tot stand komen van de L.S.A. Suisse, werd de jong geboren Ligue geroepen tusschenbeide te treden in een conflict, waarvan de gevolgen zeer ernstig

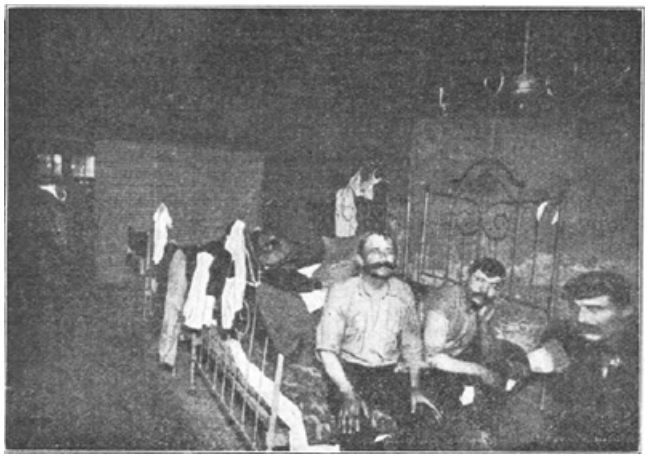

Bakkerij in de stad New-York - Slaapkamer der mannen grenzende aan de bakkerij.

hadden kunnen worden. Oorzaak van het conflict: het ontslag van negen werklieden van de bekende chocolade-fabriek *Suchard* bij Neuchâtel, omdat zij het hadden durven ondernemen deel te nemen aan de vorming van een syndicaat

Van de industrie-tentoonstelling te Boston - Huiswerk.

van ‘chocolatiers’.

Tevergeefs drong het syndicaat aan op de intrekking van het ontslag; gevolg: steeds toenemende verbittering, waardoor het ergste te vreezen was. Toen wendde het syndicaat zich om interventie tot de jonge L.S.A. Suisse en deze vroeg, na minitieus onderzoek, den patroon, die op de Witte Lijst voorkwam, de weder-indienststelling der arbeiders. En ziet, na behoorlijke onderhandeling accepteerde de fabriek de voorstellen van de L.S.A. en was dus het geheele geschil op vreedzame wijze uit de wereld.

En immers, dit goede resultaat móést bereikt worden; want het is duidelijk: in dergelijke conflicten, ziet zoowel de werkgever als de werknemer verlangend uit naar een derde, die den vrede zal brengen. 't Is maar de groote vraag, wie de derde

zal zijn; hij moet zijn: door beide partijen gewild als ‘peace-maker’ en door beiden erkend als te zijn onpartijdig, rechtvaardig, intelligent en tactvol.

Ik vraag U, wie ter wereld *kan* hier beter helpen, als diè derde, die óók lijdt - zijdelings - onder het conflict, die er dus bij betrokken is, d.i. de kooper, d.i. de Ligue? De *werkgever* weet van L.S.A. dat zij zich alléén laat leiden door haar verstand en geweten; hij wéét dat zij, ingeval van onredelijkheid zijnerzijds, gebruik zal maken van haar macht, om hem te benadeelen door haar geducht wapen; afvoer van de witte lijst en ontneming van de label; de *werknemer*, wetende bij ondervinding hoe heilzaam de Ligue ook - en voorál - voor hèm werkzaam is; wetende dat zij werkt in het licht der openbaarheid en belangeloos; wetende dat zij niet is een ambtenaar, zijn macht ontleenende aan een hoogere autoriteit en dáárom alleen al dikwijls door den arbeider gewantrouwd; wetende dat zij is een arbiter bij de gratie zoowel van hem, arbeider, als van den patroon [want beiden zijn of kùnnen lid zijn van de Ligue*)] voelt hij zijn zaak in veilige handen! -

*) In Amerika zijn duizenden werklieden lid, en koopen geen goederen meer zonder Label!

Mocht gij, lezer, in twijfel trekken *het recht* van den kooper, om zich bij zijn inkoopen rekenschap te geven, of te doen geven, van de omstandigheden van wording van het

Van de industrie-tentoonstelling te Philadelphia - Matrozenbroeken te huis vervaardigd voor 7 cent het paar.

te koopen artikel, ik zou U dan alléén kunnen antwoorden, dat zulks niet Uw recht, maar *Uw plicht* is!

Als ge U een confectiecostuum koopt in een goedkoop magazijn, dat zijn costuums laat maken door

Typische zweetkamer in de stad New-York. - De contractanten werden vervolgd wegens den slechten toestand van het gebouw.

thuiswerkers, in dikwijls besmette woningen -- och, toe, ga eens *kijken* in die holen in Amsterdam en Rotterdam b.v. -; of als ge U een costuum laat aanmeten bij eenen dúren†) tailleur, die het somtijds in precies dezelfde woningen laat maken [meestalsweating-system], en als er dan eensklaps in Uw gezond huis een

†) En het dure magazijn is U dus in deze volstrekt niet altijd waarborg: in Parijs bracht een enquête aan het licht, dat niet minder dan *zestig* van de allerduurste tailleurs, de costuums 'op maat' door thuiswerkers lieten vervaardigen; aan deze costuums werd de besmetting van tuberculose, pokken enz. meermalen *geconstateerd!*

kwaadaardige ziekte zijn intrede doet, *dan is dat Uw schuld*, mevrouw! Want ge hebt niet de minste moeite gedaan om te weten te komen, of er kans was van onbesmet goed te koopen, terwijl ge àl Uw gedachten vestigde op: qualiteit, snit en prijs!. Ge hebt alléén gelet op de materieele zijde van Uw aankoop, en er niet aan gedacht, dat die nog een andere zijde heeft, een zijde die op het congrès hier, de *moreele* werd genoemd. En als ge dáárop acht hadt geslagen, dan hadt ge U en de Uwen niet alleen leed bespaard, maar tevens hadt ge niet meegewerkt aan het voortbestaan van het helsche sweating-system. Want dat hebt ge gedáán! -

Mocht er na het bovenstaande nog twijfel bij U rijzen aan het bestáán van dien moreelen kant bij koopwaar, dan vraag ik U: verkiest gij desbewust 'geheeld' goed te koopen? Neen, niet waar? *Niet* omdat gij, àls ge dat deedt, groot gevaar zoudt loopen op onzachte wijze in aanraking te komen met den strafrechter: dàn ware Uw tegenzin van àl te lagen oorsprong; maar omdat ge voor uw gevoel niet zedelijk medeplichtig wilt zijn aan den gepleegden diefstal, die niet mogelijk zou zijn geweest - immers geen raison d'être had - als gij en niemand het gestolene verkoost te koopen. -

Welnu, door den aankoop van Uw geinfecteerd costuum, zijt ge eveneens medeplichtig

- want ge hadt kunnen *weten* - aan het groote kwaad: het sweating-system.

Want bedenk, dat, zoo gij en iedereen, weigerdet artikelen van zulke herkomst te koopen, het vervloekte sweating-system van zelf zou verdwijnen; waaruit volgt, dat wie ze wèl koopt, bewust of onbewust medeplichtig wordt aan zijn voortbestaan. -

En bedenk: Uw bewering 'ik wist het niet' is geen excuus; want ge hadt *kunnen* weten en het was uw plicht om te weten! Waarom richt ge geen Ligues op zooals andere volkeren? Die Ligues zullen voor U onderzoeken, en zorgen dat ge op den langen duur alles, álles te weten komt. -

En als gij des Zondags versch brood eischt, dan zijt gij oorzaak, door U dat onbeduidende genot slechts éénmaal 's weeks niet te willen ontzeggen, dat Uw bakker, die al zes maal 's weeks geen nachtrust geniet, dien ook den zevenden nacht mist - dus *nooit* nachtrust heeft! En zoo is er zoovéél! -

'Certainly, in business is no place for charity' zei een Amerikaansche fabrikant; 'maar, als ik mijn machines goed onderhoud, is dat eigenbelang en géén weldadigheid; en evenmin is het weldadigheid, als ik goed zorg voor de talrijke arbeiders, die mijn menschelijke machines zijn.' -

Juist! Zelfs Uw paarden geeft ge goed voeder en een warmen stal, als U er zwaren arbeid van eischt! -

'Maar', zal men tegenwerpen, 'de wet der concurrentie is onbuigbaar als brons, en als de kooper door zijn alles beheerschende macht, de magazijnen en fabrieken, die op de witte lijst prijken, tot al die verbeteringen noodzaakt, dan *moèten* de producten noodzakelijk duurder worden.'

Tòch heeft de ondervinding geleerd, dat deze gevolgtrekking onjuist is!

Als voorbeeld werd op het congres aangehaald o.a. de Richmond Underwear Company, die op de witte lijst van de Amerikaansche Consumer's League voorkomt, en die, door een goede inrichting van zijn fabriek en de aanwending van de allerbeste machines, en *goeden wil van de directie*, in staat is, zijn werklieden het maximum van mogelijken welstand te verschaffen en tóch tegen concurreerende prijzen te werken!

Eveneens een fabriek in confectie-artikelen in Frankrijk, die hare artikelen tegen concurreerende prijzen levert, wat haar niet verhinderd heeft om b.v.b. de werkuren harer employés te *verminderen*, en hun loonen te *verhoogen!*

Ik wilde, dat gij van die fabrieken de lichtbeelden eens hadt kunnen zien, die op het congres werden te bewonderen gegeven; ge zoudt even als ik verbaasd zijn geweest bij het aanschouwen van die prachtige fabriek met haar bijna volmaakte werkplaatsen, waschgelegenheden, rust- en ontspanningslokalen, inrichtingen voor luchtverversching enz. -

Na afloop van het congres, werd alhier direct door een der dames, het initiatief genomen tot oprichting eener Ligue te Genève: er wordt in het kleine Zwitserland met enthousiasme voor het heerlijke idée gewerkt!

Waarom niet in het eveneens kleine Nederland?

Ik hoop, lezeres, dat ge begrepen hebt, waarom ik verdrietig was, hier naast de grooten zoovele kleinen te vinden, en *niet* Nederland! -

Helaas! - de idée, hoe schitterend ook haar resultaten zijn, heeft twee groote vijanden: *egöisme* en *lauwheid!*

Bewijs nu eens door *daden*, Nederlanders, en vooral Nederlandsche vrouwen dat die vijand in de lage landen aan de Noordzee begint te verdwijnen; zorg er voor, dat

op een volgend congres het kleine Nederland met eere genoemd worde; vergeet niet, dat het groote verledén, op den nakomeling groote verplichtingen laadt, en dat het eeuwige pralen op groote voorouders, *decadentie* beteekent, zoolang ge achterblijft - bij de kleinsten zelfs - in daden. -

Genève, 2 October 1908.
VIOLA.

Noot v.d. S. Wie de hand aan de ploeg wil slaan, en profiteeren van de 18 jarige ervaring van andere volkeren, wende zich tot Madame Henriette Jean Brunhes Clos Rushin te Fribourg. Suisse.

Gedachtenwisselingen.

I. Zou het mogelijk zijn?

Dat vraag ik me telkens weer af, als mijn gedachten zich bepalen tot de meest verspreide van alle ziekten en ik zooals altijd tot de slotsom kom: ‘Naar mijn idée is maar één afdoend middel om de tuberculose te bestrijden en dat is, - vóór het huwelijk verplichte keuring van staatswege.’

Tuberculose! Hoe komt het toch, dat ik telkens en telkens weer meet denken aan die ellendige ziekte; dat ik steeds opnieuw zin op middelen, om ook het mijne te kunnen doen, teneinde die volkskwaal te beperken, tegen te gaan, en dan als schoon toekomstbeeld - een gezond geslacht!

Zeker, er wordt veel gedaan tegen tuberculose. Gezonde arbeiderswoningen vervangen de oude krotten - allerwege doet men zijn best, het volk bekend te maken met de allereerste begrippen der hygiëne, lucht, licht, water en goed voedsel, - de drankbestrijders doen het hunne, - en is dan een gezin met een beginnend teringlijder, die ontdekt wordt door dokter of commissie, dan wordt zoo'n patiënt indien mogelijk naar een sanatorium gebracht, waaruit hij meer dan eens als hersteld ontslagen, terugkomt. Sanatoria's zijn heilzame instellingen, maar - en hier kom ik op neer - ze tasten het kwaad niet in den wortel aan. -

Hoevelen in ons landje vol teringlijders zijn er niet, die onbewust, of soms wel bewust, zich een levensgezel kiezen en kinderen in de wereld schoppen, arme erfelijk belastte schaapjes, die natuurlijk op hun beurt, als ze tenminste niet jong sterven, sanatoria's bevolken en een nageslacht verwekken - zoo gaat dat voort - en al verrijzen sanatoria's als paddestoelen, het nederlandsche volk blijft zwak en teringachtig.

Om maar eens een voorbeeld uit 't leven te nemen.

Jong meisje van achttien jaar, van moeders kant voortkomende uit een echte teringlijdersfamilie, - grootmoeder, tantes, ooms, neven, nichten, allen erfelijk belast en 't meerendeel heel jong gestorven, - haar eigen moeder in jonge jaren ook eene der velen, doch die, volgens zeggen, door 't vele kinderen krijgen zich er bovenop heeft geholpen, - dit meisje nu met haar drie jongere zusjes, alle vier longlijders, moet voor herstel naar buiten. Van den dokter mag ze wel in geen half jaar naar school (ze is onderwijzeres), moet zich verbazend ontzien, mag *dit* niet doen, en *dat* niet, maar doet juist iets, wat in haar omstandigheden het allerverkeerdst is: verloofd zich in dien gedwongen rusttijd, dus terwijl ze longlijder is en kust er den heelen dag dapper op los. Misschien nog wel wat meer als een meisje in den eersten verlovingstijd gewoonlijk kust, want haar aanstaande is zeeman en moet over drie weken voor eenige jaren weg naar Indië. Echter, zijn salaris is daar weldra zoo, dat hij er een vrouwtje op na kan houden, dus is er nu al sprake van trouwen binnen een jaar enz.

Nu vraag ik u, is zoo'n kind nu geschikt een gezond nageslacht voort te brengen - mag *zoo'n* meisje trouwen? Dit is nog wel een persoontje uit beschaafden stand, maar hoevelen, hoevelen zijn er niet met haar, vooral onder 't mindere volk, die er maar dapper op los trouwen, niet eens genoeg verdienen om zich zelf en hun toekomstige kinderen van goed voedsel te kunnen voorzien! ‘Nou ja, ik ben wel niet sterk, maar dat zijn er zooveel en met 't kinderen krijgen kom ik het misschien wel te boven.’ Dat is toch een algemeen gezegde. Hoe die kleine stumperds dan zullen zijn, daaraan wordt niet gedacht. Ze hebben zin om te paren en verder zullen ze maar afwachten, wat 't worden wil.

O, een geval, zooals ik nu kortgeleden uit den mond van 't vrouwtje zelf vernam, - 't is treurig en nog eens treurig. Het menschje van ruim twintig jaar met vier kleine kinderen en een longlijder als echtgenoot, voorziet als schoonmaakster zoowat in de behoeften van 't heele gezin. ‘Mijn man, mevrouw, werkt al in geen drie jaar. Zijn eene long is heelemaal weg en de andere is ook al ver heen, zegt de dokter.

O, ja, hij slaapt alleen in 't voorkamertje met een open raam, maar gerust, de kinderen roepen toch altijd 's nachts om hem, om geholpen te worden. Ik ben dan ook 's nachts altijd zoo moei, dat begrijpt u, dan laat hij mij maar liggen, hij is er overdag toch ook altijd bij en helpt het kleintje (twee maanden) net zoo goed als ik.’

Op mijn vraag, of de kindertjes goed gezond waren, was 't antwoord:

‘Gezond? nou de oudste, dat gaat nog al, maar die kunnen we maar niet zindelijk krijgen, dat is toch ook een kruis, hij is al vijf jaar, maar de anderen - allemaal hebben het op hun borstje en de jongste, die schijnt wel met asthma geboren te zijn, benauwd dat dat schaap het heeft, we denken wel eens, dat ze er in blijft,’ en de akeligste verhalen werden me er bij opgedischt.

Stelt u nu voor, die man, die ‘potten bloed hoestte bijwijlen’, dus een longlijder in hevige mate, had de verzorging van vier jonge kinderen. Ging over hun eten, hielp ze dag en nacht, en dan wát voor kinderen! Verwekt door een man, die reeds ten

doode gedoemd was, want: ‘voor ons trouwen had hij ook wel eens wat bloed opgegeven, ziet u!’

Nu zijn er al wel enkele ontwikkelden, die zich uit eigen beweging aan een onderzoek onderwerpen, vóór ze het meisje hunner keus vragen. Een oom b.v. van het eerstgenoemde onderwijzeresje, de eenig overgebleven zoon uit het groote gezin, consulteerde eerst twee bekwame doctoren, en nadat *beiden* hem pertinent verklaarden, dat hij volmaakt vrij was van tuberculose en zich in goede conditie bevond, declareerde hij zich. Kan die man nu met een gerust geweten zijn gezonde vrouw en twee flinke kinderen aanzien?

Maar - hoevelen hebben als hij den moed zulks uit vrije beweging te doen, vooral ook, wanneer ze, zooals hij, dol verliefd zijn op 't voorwerp van hun keus, - hoeveel meisjes, die gevraagd worden en zich bewust zijn van haar ongezonden lichamelijken toestand, zullen weigeren, als de persoon haar aanstaat, en dan de talrijken, die zonder het te weten, zondigen tegen het nageslacht!

Daarom is, volgens mijn meening, het eenig afdoend middel - *keuring van staatswege vóór het huwelijk.* Ieder, b.v. die den leeftijd van achttien jaar heeft bereikt, is verplicht zich te laten onderzoeken door een dokter, die door 't rijk wordt aangesteld. Op dien leeftijd zijn toch de meesten nog niet verloofd, is dus van teleurstelling geen sprake. De enkele heetgebakerden, die voor dien tijd al getrouwd zijn, moeten zich vóór hun huwelijk laten onderzoeken. Dan moet het rijk verder sanatoria's laten bouwen om onen minvermogenden op te nemen, die zoodoende in later jaren ook nog kans kunnen krijgen op een gelukkig huwelijksleven.

Als een geneeskundig onderzoek verplicht wordt, als men weet, dat men zich moet onderwerpen aan de wet, zal men weldra de hygiëne in alles betrachten, zal men zijn leven zoo inrichten als noodig is voor een gezond bestaan.

't Mooie gedicht van de Genestet, ‘het haantje van den toren’, behoort tot 't verleden.

Tering *kan* genezen worden, zelfs in een meergevorderd stadium, - die dus voorloopig ongeschikt wordt geacht voor het huwelijksjuk, behoeft zich volstrekt niet ongerust te maken over een eenzamen ouden dag. Wie weet, hoeveel echtelijk geluk voor hen nog is weggelegd!

Een praktikus zal licht vragen: ‘En wie zal dat betalen, zoete, lieve Gerritje? Dokters, sanatoria's, alles van 't rijk, wie moet dat weer opbrengen?’

Ik ben maar een heel gewoon mensch, die alleen maar erg begaan is met 't lot van anderen en tot mijn schande moet ik bekennen, dat ik

van staathuishoudkunde bitter weinig afweet, maar naar mijn bescheiden meening zou 't allicht gevonden kunnen worden in een beperking van al die oorlogsonkosten; wat minder uitgaven voor soldaatjes en kanonnetjes, wat minder schepen enz., en 't was gauw gevonden.

Maar ik praat natuurlijk als een kip zonder kop en we moesten de regeering maar laten zorgen. Als *die* eerst doordrongen is van de noodzakelijkheid en 't zelf instelt, zal ze ook wel iets vinden, om de kosten te dekken.

Waren we toch zoover! en toch 't *moet* er eens van komen en liefst heel, heel spoedig. Ieder jaar, dat et mee gewacht wordt, doet talrijke zwakke, teringachtige kindertjes het licht zien. Zóó houden we anders een zwak geslacht.

Was er nu maar eens de een of ander geleerde vrouw of man, die dit leekepraatje waardig keurde om over na te denken en te spreken, wie weet - wat gebeurde!

NORMA.

II. Teteringen, Dec. 1908.

Zeer Geachte Redactrice.

Vergun mij een kleine plaatsruimte in Uw druk-gelezen blad.

Ik hoop van harte dat de klank mijner woorden in de taal der menschen rechter moge gaan en dieper moge doordringen tot de gevoelvolle harten van bevoegde autoriteiten dan de klank van het dierlijk geluid, hoe vaak dit ook smartelijk zij, tè smartelijker nog door de onmacht van uiting en van 't bewuste te kunnen uitdrukken. Het kwade element in het dier is gemakkelijker te verontschuldigen dan het kwade in den mensch, die zich bewust van 't kwade is. En het dierlijke in den mensch is dan ook even onmenschelijk als het dierlijk is. En het bedroevende is dat de menschen - de onbeschaafdste vaak niet het minst - zich zóó vol van edele beschaving gevoelen en zich zóó hoog achten - louter door het feit ten slotte de *naam* ‘mensch’ te hebben - boven de wezens die dieren worden genoemd. Alsof de dieren niet evenveel behoefte hebben - behoefte die de Natuur ook wettigt - om gesteld te worden onder bescherming van door de Natuur boven hem gestelden, als de mensch voor zijn wezen noodig heeft de bescherming van boven hem staanden, hoewel hij vaak in ijdelen waan het bestaan dier hoogeren miskent en zichzelf de Almacht dan in handen geeft. In zulk geval is hij minder dan een dier, dan is het tijd dat er wordt ingegrepen en dat er opstaan onder de menschen enkelen, die hem zijn onmacht brengen onder 't oog en iets hoogers in hem willen oproepen en verder kweeken. Het is een gezegend teeken des tijds dat in alle richtingen en op elk gebied er tegenwoordig zulken zijn, die zulk een grootschen arbeid verrichten, hoewel men ook hier weer moet zorgen niet in uitersten te vallen. En dan ook moet de mensch niet altijd zijn mensch-egoïsme volgen, maar moet hij zich zeker ook eens bewust worden van zijn heiligen plicht, die is de bescherming der wezens beneden ‘zijn hoogheid’. En die wezens zijn in de eerste plaats de dieren.

Vegetariërs - ik juich ze toe - voorzoover zij ook al weer niet in een uiterste vervallen zijn; bestrijders der vivisectie hebben mijn onverdeelden lof! Om bij de eersten te blijven - of door hen hier tot mijn eigenlijk onderwerp te komen - ik-zelf ben geen vegetariër - hun streven acht ik hoog en mooi. Maar voor de eerste tientallen

van jaren doelloos en zonder werkelijke inslaande verbetering wat betreft het lot der dieren. Het komt mij practischer voor in te roepen de hulp der slagers en een beroep te doen op hun toch ook menschelijk gevoel. Ik heb vaak den indruk ontvangen bij het gaan door de straten, voornamelijk van de provinciesteden van ons toch ook beschaafde landje - te zijn - ja - in een kamp van wilden, onbeschaafden, en voor mijn gevoel van mensch - zóó pijnlijk werd getroffen door de doordringendste kreten van smart. Het was dan bij 't passeeren der slachtplaatsen van slagers - zij zijn er eenmaal - maar laten wij dan toch trachten 't lijden der machteloozen te verzachten. Het menschelijk vernuft is toch zóó groot en machtig en heeft zóóveel uitgevonden, is er dan ook niets te vinden om den dood der weerlooze dieren in eens te veroorzaken en het lijden der dieren tot een minimum te brengen? Daarvoor *is* ook wel iets - dat weet ik. Maar er zijn altijd - ja - vergeef mij het groffe woord - nog lammelingen genoeg die - des ondanks - het arme machtelooze dier laten lijden en dat dan met zulke scherpe smartgeluiden de ruimte vervult. En *dat* moest worden verboden, te keer gegaan. Er is een Nederlandsche Slagersbond - ik ken niet haar innerlijk werken - ik neem aan dat hij voorschriften zal hebben gegeven in den geest van 't menschelijk voelen, de dieren zoo weinig mogelijk te doen lijden bij het slachten. Maar er zijn er - bovenbedoelde lammelingen - die buiten dien bond blijven staan. Dat kan die bond niet helpen, maar dàn moet het koopend publiek optreden en hen - die gevoellooze onmenschen - uitsluiten; hen daardoor tot het toetreden tot den bond noodzaken of hun verder bestaan op dien heilloozen weg onmogelijk maken.

Zie - geachte redactrice - daarvoor wilde ik U plaatsruimte vragen om daarin Uw talrijke lezers en voornamelijk ook Uwe lezeressen te vragen het bovenstaande wèl te overdenken daar het hier gaat om het menschelijk voelen, het hoogste wat in hen-zelven is.

Ik dank U voor het verleenen der ruimte en teeken,

J. KONING.

Uit Insulinde.
Bezoek bij een ‘wonderman’
(Vervolg en slot van No. 26).

‘Want’, legde Ali uit, ‘binnen-in heet een monster te wonen, die dan het bloed oplekt; maar zoodra als het bloed dat merkt, vloeit het terug, bang voor 't koude monsterlichaam dat leeft van bloed, weer in het warme vleesch van den mond.’

Nu kwam een melkwitte steen, met twee

oogen, gelijkende op kinderoogen, volgens Ali de oogen van een widodaren[1]; op aarde was die engel eens een slechte vrouw, die vele mannen ten val bracht; later, door berouw gekweld, deed ze eeuwige boete, door uit eigen wil te verworden tot steen, een ruwe steen aan den kant van den weg, getrapt, geschopt voortdurend. Maar eens, dat een van dorst bijna stervend bedelaar er wat regenwater had gevonden in de holte, ontstaan door geschop en slagen, had een engel van boven dat gezien, en de boeteling willende beloonen voor haar boete, die was geworden ten zegen nu, had haar lichaam rein gewasschen tot wit, en haar oogen, waarin eens alleen hartstocht flikkerde, werden zacht-glanzend, onschuldig als die van een kind. En al wie dezen steen drie maal in kruisvorm wreef tegen het voorhoofd voor hij of zij zich begaf in de verleiding, kon zeker zijn rein te blijven, zich beschermd te weten door haàr reine ziel...

Zoo had iedere steen een eigenaardigheid, die Ali mij uitlegde. Ik vroeg naar den prijs van enkele dier steenen. Een fijn lachje kwam toen om zijn mond, 'deze steenen zou ik verkoopen, terwijl ik na jaren, jàren van zoeken, ze heb kunnen bemachtigen - nóóit - maar als U er een noodig heeft, komt U dan hier, dan zal ik ze voor een oogenblik afstaan. Zoovelen komen hier dagelijks om mijn steenen te beproeven, Chineezen, Arabieren, Inlanders, en vooral Europeanen. Ja, kijkt U maar niet verbaasd, van morgen nog kwam hier een jong meisje, dat een betrekking als huishoudster bij een jongmensch had aangenomen, en nu mijn mata[2]-widodaren maar enkele minuten noodig had. Maar ik moet er U nadrukkelijk op wijzen, dat U, als U voor deze steenen, welke ook, bij me komt, drie dagen van te voren moet gevast hebben, en op den laatsten dag bijzonder gereinigd, en het haar gewasschen....

En nu zal ik een paar steenen voor U palen. Wanneer is U geboren?'

En hij zocht op in een honderdjarige almanak op welken dag van de week mijn geboorte was geweest, en als hij wist, dat het toen 'slasa païng[3] was, haalde hij uit het kastje aan den wand een groot vierkant carton en een stuk of wat verschillende steentjes; hij liet me het carton zien. Wit eigenlijk, een beetje gelig van ouderdom, was het vol strepen en Arabische karakters; bij nauwkeuriger aanschouwing zag je een cirkel verdeeld in vakjes, elk gemerkt met een jaartal en den naam van passerdag. Uit den cirkel heen liepen lijnen onevenwijdig naar de vier randen van het carton, en deze lijnen, weer door cirkels gesneden, vormden vakjes, waarin een enkele zin geschreven, die aanduidde de eigenschap van den steen.

Nu begon Ali: hij ging weer zitten op de bale-baleh met onder het lijf gekruiste beenen in de houding van Boeddha op het Lotoskussen, en stak toen den brand in het brokje menjan[1] in het aarden potje, die de rook deed opwolken en Ali als in een waas scheen te hullen. Hij zat stil nu, een rozenkrans in de hand, waarvan hij telkens en opnieuw weer zeven kralen afschoof. Het carton lag naast hem, à part, met in het vak dat mijn geboortedag aangaf, de steentjes. Nu keek hij er naar met strakken blik, en begon toen zijn gebeden op te zeggen op half-luiden zangerigen toon.

De wierookgeur, sterk bedwelmend, vulde gansch het vertrekje; het deed als insluimeren je redeneerend brein, en je voelde haast niets, en ietwat bang wachtte je op wonderen, en je scheen te zien, in nevel van die grillige wierookwolken allerlei

1) Engel.
2) Oog.
3) Dinsdag; païng, genoemd naar den Passerdag.
1) Wierook.

onzichtbare spookgestalten. De groote, witte Arabische geschriften op zwarten achtergrond, als schilderijen geëncadreerd aan den wand, schenen als uit te komen, als kleine gedaanten....

En de donkerte hield gevangen de stemming van mysterie...

Toen opeens kwam er beweging in het roerlooze carton, het wipte op en neer, eerst langzaam, dan vlugger, telkens vlugger. Ali omklemde met beide handen zijn rozenkrans, zijn gebeden klonken luid nu, dringend, hij hijgde, zijn gezicht was vaalbleek...

Ik wendde geen oog af van het carton; de steenen bleven nog steeds, ondanks de hevige beweging, alle in hetzelfde vak, maar kijk, daar huppelden enkele naar buiten... verder, in verschillende richting gingen ze. Sommige bleven, ondanks het op en neer gewip in hetzelfde hokje dansen, precies binnen de lijnen.

Het was bijzonder om te zien.

Eindelijk bleken alle steentjes hun bestemming te hebben gevonden; het carton ging langzamer, tot weer alles stil bewegingloos terneer lag.

Ali nam nu voorzichtig het carton op, en las de zinnen in de hokjes, waar de steentjes waren binnengeloopen.

'Deze topaas', zei hij toen, 'zal u, hoe rijk u ook mocht worden, nooit genoeg doen hebben; dus deze steen deugt niet voor u. Maar hier, deze dilem[2)] is een geschikte, dezen kan u noodig hebben, want hij maakt u geduldig.'

2) Blauwe steen.

In het hokje stond geschreven in het Javaansch: ‘bikin sabar ati’. Zoo kreeg ik van elken steen de eigenschap te weten.

‘Kiest u nu een of meer steenen uit, en draagt u ze dan altijd bij U, gevat in een sieraad of in een stukje doek gewikkeld, gebonden om het lijf. U begrijpt, dat dezelfde steenen voor een ander persoon van eigenschap veranderen. Ik kocht een lila steen en een smaragd, Ali belovende ze in een ring te laten zetten, dien ik dan, vooral als een herinnering aan dit bezoek zou dragen...

Hij lachte weer zijn fijn lachje, keek me aan met zijn ondoorgrondelijke Oostersche oogen... en liet me toen uit, met den Arabischen groet: ‘Ineh Allah!...[1)]

MARAH LOTUS.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

1885. - Wat deed mij *dat* veel genoegen, dat mijn raad zoo goed hielp. De volgende week uitvoeriger antwoord. Uw brief was mij zoo welkom, dat ik U alvast *dit* wilde melden.

Liberty. - Wegens plaatsgebrek kan ik U alleen antwoorden met een kort woord: Ja, ga gerust.

REDACTRICE toilet.

Bericht over aangenomen en geweigerde bijdragen.

Rede Vatem. - Jawel, ik herinner mij inderdaad, dat gij vroeger iets inzondt. - Het doet mij heusch heel veel leed voor U, dat ik de nu aangeboden schetsjes niet kan aannemen; er is voor dit soort werk op dit oogenblik geen plaats beschikbaar, omdat ik zooveel belletrie heb van dien aard. Neem één raad van mij aan, en laat U niet op een dwaalspoor brengen door de heeren of dames letterkundigen, die U vertellen ‘dat Uw werk zoo goed is’ maar... *zelf* niets voor U doen. Als de heer *H.* dat eene stukje werkelijk zoo hoog stelt, waarom brengt *hij* het dan niet onder dak; hij heeft relaties genoeg, o a. in ‘Onze Eeuw’? En, als die redacteur van het Nieuws van den Dag werkelijk zoo'n gunstige meening heeft over de andere bijdrage als hij U wijsmaken wil, waarom plaatst hij haar dan niet in het Zondagsblad daarvan? Gelijk gezegd, Uw schetsjes zijn niet minder dan andere eertijds wèl door mij aangenomen stukjes, maar ook niet beter, en, daar ik in dit opzicht steeds hóógere eischen ga stellen door den geheel *anderen* soort lezerskring dien de Lelie kreeg onder mijn redactie, kan ik voortaan dit soort stukjes met den besten wil ter wereld niet meer plaatsen. Gij moet mijn weigering dus niet beschouwen als een ontmoediging, maar als een gevolg der veranderde omstandigheden.

1) God zij met u.

Anna te Hilversum. - In aansluiting aan het bovenstaande zend ik U Uw laatste bijdrage terug, omdat ik *dit* soort schetsjes nu wat kinderachtig vind van lieverlede voor onze lezers.

H.H. te S. - De bijdrage over Bismarck is nu natuurlijk niet actueel genoeg meer, en ik kon haar op *dat* oogenblik niet onder dak brengen. Dus ligt zij ter Uwer beschikking. Ik heb nog een ander hoofdartikel van U (over 'Tucht'), dat ik ook nog moet plaatsen.

Johan van A. - Onder verwijzing naar de correspondentie aan Rede Vatem, moet ik Uw werk weigeren; gij zult mij genoegen doen, daar gij, meen ik, geen abonné zijt, deze nietsbeteekenende schetsjes mij *niet* aan te bieden. 't Spreekt van zelf dat abonné's meer aanspraak kunnen maken op het in beslag nemen van mijn tijd dan geheel-onbekenden.

Grazia Deledda. - Uw vertaling (onder dien naam) is veel te lang voor de beschikbare plaatsruimte der Lelie. Dus: Neen.

C.M. - 'Gaarne wenschte ik dat de bijdragen..... in de Holl. Lelie geplaatst werden tegen honorarium. Mocht er voor een ander reden niet voor plaatsing geschikt zijn, zoo zoudt ik gaarne Uw oordeel in de correspondentie vernemen!' Aldus schrijft gij... een briefje met *zulke* ergerlijke stijl- en taal-fouten. Het afdrukken ervan is voldoende voor de lezers, om hen te kunnen laten raden hoe Uw bijdragen zijn. En dan beeldt gij U nog in daarvoor 'honorarium' en 'bewijsnommer' te kunnen aanvragen!! Laat mij U zeggen, dat elke bijdrage, die ik aanneem, wordt gehonoreerd, en dat de schrijver een bewijsnommer óók ontvangt. Uw bijdragen echter verdwijnen in de papiermand, want, waar *gij* U 'aanbevolen houdt' voor 'teruggave' of 'particulier antwoord', daar houd *ik* mij aanbevolen voor de beleefdheid van een postzegel tot dat doel in te sluiten. -

Wenny. - Lees s.v.p. de correspondentie aan Rede Vatem. Geen questie van aannemen.

H.F. (**Haarlem**). - Uw schetsje kan ik niet aannemen; te onbeduidend.

Eunice. - De geschiedenis uit de tropen neem ik aan. Dat artikel over den Zondag zou ik alleen als gedachtenwisseling kunnen opnemen, daar het niets is dan een *klacht*, geen artikel. Zal ik het maar vernietigen? De dramatische schets neem ik aan.*)

Yoke. - Als feuilleton neem ik het stukje aan. - Ja, ik hoorde in lang niets van U, en vond het aardig een zoo oude bekende weer eens te hervinden.

Rie. - Van niet-abonné's wil ik op dit oogenblik geen schetsjes van dezen aard accepteeren; er is reeds te véél copie in dien onbeduidenden geest. Uw brief zal ik beantwoorden in de correspondentie.

*) Dank voor Uw kaart. Beterschap.

Johanna S. - Neen, liever geen schetsjes van dien aard, als gij er reeds zoo véle zondt; zij zijn te onbeduidend.

Djawa te Den Haag. - 'Toerekenbaar' gaarne. Proef wordt U toegezonden te zijner tijd.

Kap. - **D. Den Haag**. - Uw bijdrage over de katten plaats ik; Uw brief wordt beantwoord op een andere plaats.

A.M. (**Ned.-Ind.**). - Ik ontving uit Indië reeds dergelijke bijdragen van beter gehalte dan de Uwe, en van abonné's; kan dus het door U gezondene niet plaatsen.

J.W. - Ik kan den brief uit Indië niet aannemen.

M.P. - Uw gedichtjes zijn nog te onvolkomen van vorm. Kindergebeden is lief-gedacht, maar het stoot en hort telkens in de regels; en 'kinder' is dialect.

Hyacinthe. - Waarom onder pseudoniem? Ik wil het als feuilleton plaatsen, indien gij abonnee zijt; meldt mij dat eerst. Abonné's gaan in zulke gevallen vóór.

Anna Riegersma. - 'Offerande' vind ik niet geschikt, omdat er zooveel gedichtjes reeds wachten.

No. 22. - Ik vind Uw vraag niet onbescheiden en wil U dus gaarne antwoorden. Alle aangenomen *bijdragen* (geen gedachtenwisselingen of ingezonden stukken natuurlijk) worden gehonoreerd. - Echter moet ik U teleurstellen met de meedeeling, dat de Uwe *niet* worden aangenomen. Dat gij het gezondene mooi vindt, begrijp ik best onder die omstandigheden, maar voor den druk is dat heusch nog niets. - Zeker, Uw gekozen pseudoniem is heel goed.

Thelma. - Zijt gij abonnée; Zoo ja, dan wil ik Uw bijdrage plaatsen als feuilleton; meldt mij dat even.

Eugenie. - De vrouwelijke schoonheid: voorheen en thans, verschijnt in de rubriek-toilet. - De vertaling (Be-

roemde dichters en schrijvers) komt in het feuilleton-gedeelte. Zendt vooreerst geen vertalingen meer.

Louis. - Ik denk dat ik Uw vertalingen alle drie zal moeten plaatsen in het feuilleton-gedeelte, omdat ik voortaan in het hoofdblad liefst zoo weinig mogelijk vertaalwerk opneem; (behoudens enkele uitzonderingen uit het Russisch). - Zendt vooreerst geen vertalingen meer.

Jan van Malden. - Het is mij met den besten wil ter wereld niet mogelijk Uw bijdragen te plaatsen. Ik vind het werkelijk zeer hard U te moeten bedroeven, maar ik mag niet anders, bij de zeer vele beschikbare copie, waaronder van die abonné's-zijn, en reeds jaren wachtende waren, zoodat ik U niet kan noch mag bevoorrechten boven hen. Uw werk is wezenlijk niets voor ons blad.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Eerstbeginnenden, *niet*-abonné's, ontvangen voortaan hunne ongevraagd-aangeboden bijdragen *niet* terug. Abonne's worden verzocht, als bewijs, een quitantie van abonnement in te sluiten bij hun inzendingen, omdat het van zelf spreekt, dat de redactie zoo mogelijk van een abonné eerder iets opneemt dan van een niet-abonné.

Natuurlijk geldt deze regel alleen voor hen die tot de eerstbeginners behooren, en die der redactie onbekend zijn. Geregelde correspondenten, welke met de redactie in relatie staan, kunnen zich van deze verplichting ontslagen rekenen
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Louis. - Wat ik U reeds hierboven schreef, zij U nogmaals herhaald, zendt s.v.p. vooreerst **niets** meer van vertalingen. Ik heb van U reeds veel te veel. - Van Clara Viebig is voor mij het meesterwerk: Het dagelijksch brood. Turgenjeff heeft mij altijd nog al koud gelaten. - Het is jammer, indien gij en Uw huisgenooten U zoo hebt 'geinteresseerd' voor de gedachtenwisseling tusschen den heer Servaas van Rooyen en mij, over 'Mijn meerdere', dat die belangstelling U niet dreef ook *Uwe* meening ten beste te geven. Ja, dat krijg ik nog al dikwijls te hooren, gelukkig, door de lezers, dat mijn correspondentie hen nimmer te lang is, en zij teleurgesteld zijn indien zij een enkele keer ontbreekt. Daarom zal ik dan ook trachten in het nieuwe jaar op dat punt nog meer te gemoet te komen aan den algemeenen wensch naar 'meer'. Over dat plan hoort gij nog.

O ja, Wiesbaden bevalt mij steeds even goed, al vind ik het oude Kurhaus gemoedelijker en gezelliger dan het nieuwe. Maar ik kom daar niet veel; ik ben er voor de zachtere lucht. Deze weken in Holland zijn mij echter een gezellige afwisseling, waarvan ik veel geniet.

Djawa. - Ik hoop dat ik Uw Indisch pseudomien juist spelde? - Hoe aardig dat Uw verhalen in het duitsch worden vertaald. Gefeliciteerd. - Ja, dat hebt U goed geraden, dat mijn gedachten mijn pen wel eens vooruitloopen; aan stof ontbreekt het mij niet. Dank hartelijk voor Uw belangstelling in de dagboekbladen. - Mijn excuses dat U zoo lang moest wachten op antwoord. Ik had die copie gelegd bij de rest.

Anna Riegersma. - Dank voor Uw begeleid-briefje. Het spijt mij dat ik de versjes niet geschikt vond. Ik dacht wel dat zij op een bepààlde gebeurtenis wijzen; dat las men er juist te véél uit. - Hartelijk gegroet.

Hyacinthe. - Ik ben blij dat gij inziet, hoe ik onmogelijk de eene kan toestaan wat ik de ander weiger. Datzelfde verzoek wordt me zoo dikwijls gedaan. Indien ik er op inging, zou ik eenvoudig geen tijd tot werken over houden.

Gij ziet reeds hierboven wat ik U antwoordde op Uw bijdrage; indien gij abonnée zijt, dan wil ik haar als feuilleton aannemen. Maar waarom pseudoniem? Uw vorig werk was onder Uw eigen naam. Denk er aan dat dit de waarde, óók voor U, wat honorarium betreft, vermindert.

Ik vond Uw brief volstrekt niet 'vervelend'; integendeel hoogst interessant. En ik stel Uw vertrouwen in mij, door dat alles mij zoo te vertellen, bijzonder op prijs; ik veronderstel echter, dat ik in Uw geest handel door er niet op te antwoorden, omdat ik U daardoor zou verraden. Nietwaar? Is dat niet Uw wensch, dat ik er *niet* op inga? - Ik meen dat tusschen de regels te lezen. - Welke boeken gij moet lezen voor Uw taal en stijl? Lieve mevrouw, die vraag is *te* vaag. Vertel mij liever eerst eens welk genre van stijl gij bewondert. Een vluggen, een lossen, een kunstigen, een ingewikkelden stijl? Etc., etc. Daarenboven, ik ben zoo bang voor 'nadoen', voor een of ander 'school' navolgen. Wees U-zelf, schrijf *oorspronkelijk*; dat is het beste

Senda. - 'Aannemen op gezag' wil er bij U niet in, schrijft gij. Ik zou zeggen, dat gij het dagelijks doet, gij en ieder onzer. Neemt gij b.v. niet aan 'op gezag' wat U de geschiedenis leeraart, *en* de vroegere, *en* de hedendaagsche? Gij kunt toch immers niet achter de schermen kijken in Duitschland, in Engeland, wáár dan ook. - Neemt

gij niet aan ‘op gezag’, van een of ander arts, dat meneer of mevrouw deze of die aan die of die ziekte stierf? - Neemt gij niet aan ‘op gezag’ van een rechter, dat deze of gene is schuldig bevonden aan het misdrijf hem ten laste gelegd? Etc. etc.

Gij schrijft, ‘het behoeft niet te gebeuren dat het streven naar vrijheid noodwendig leidt tot anarchie, als men zijn verstand gebruikt.’ - Zeer juist. Maar... hoevelen gebruiken waarachtig hun verstand, - liever gezegd *hebben* verstand? - Ik ken niets dommers, onnoozelers, bekrompeners, en onbetrouwbaarders dan de *massa.*

Kent gij Ibsen's Volksfeind? - Hij laat het daarin zoo prachtig uitkomen, hoe alleen de minderheid, de *elite*, waarachtig *denkt*, en hoe juist ‘de compacte majorität’ het domste soort schreeuwers is dat er bestáát.

- O ja, bij de stembus leest men van ergerlijke practijken van de Roomschen, - in de liberale bladen wel te verstaan. Maar, denkt gij, dat de liberalen-zelf minder ‘ergerlijk’ optreden dan de clericalen? Oud lood om oud ijzer; als 't politiek geknoei geldt, om er te komen bij de stembus, is *elke* partij gemeen. - Over 't ministerie Kuyper denk ik net als gij.

Ik ben blij dat gij mij gelijk geeft over de questie van het niet naar ‘heiligen’ gaan kijken, als men er toch niets voor voelt. - Ik geloof heel graag, dat gij niet gingt zien om te ‘spotten’, maar, wèl uit nieuwsgierigheid. Goed, maar dan mag men zich later zijn geld ook niet beklagen; men wist dan vooruit wat men deed; want, voor een niet-geloovige is dat altijd ‘geld weggooien.’

Neen, neen, dat geloof ik *niet*, dat de protestanten een haar beter zijn in zulke practijken als de door U beschrevene dan de Roomschen. De Israelieten óók hebben voor de christenen een protestantsche bediening in hun

winkels. Dat zijn handels-machinatieën, die allen er op nahouden, Roomschen, Protestanten, Israelieten, ieder op hun beurt.

Gij schrijft over de vele bijdragen die ik heb te lezen, en over mijn werkkracht naar aanleiding daarvan. 't Bovenstaande lijstje kan U bewijzen, dat er weer heel wat is te lezen geweest. Gelukkig kan mijn werkkracht inderdaad het best aan. De correspondentie is nu eenmaal de ziel van de Lelie; die doe ik dan ook gráág, en ik zal haar gaarne nog meer uitbreiden, waar zij zooveel belangstelling vindt. -

Daarover moest ik lachen, over Uw vraag, of ik bij mijn werk-uren nog tijd overhoud voor 'Frits en Benjamin'. Die twee *regeeren* mij, en zijn mijn grootste gezelligheid als ik werk. *Nu* liggen ze, daar het heel laat is, ieder aan een kant van mij te slapen, maar Benjamin zorgt overdag wel, dat ik mij met hem *moet* occupeeren; hij is het levendigste ventje dat er loopt op hondenpootjes, en daarbij van een hartstochtelijke teederheid en zachtheid, die mij altijd opnieuw in verrukking brengt. Als hij vindt dat ik mijn pen moet neerleggen, stoot hij mij aan, en beduidt op die manier, dat hij zich verveelt. Frits is deftiger en kalmer, maar zoo mogelijk nog grooter dwingeland. Ik geloof, als ik geen tijd meer had voor *die* twee, dan was het ook meteen *uit* met me; voor m'n honden heb ik in den letterlijksten zin *alles* over. Vraagt U er die dame maar eens naar, die een vriendin is van mevrouw Uw moeder. Die is de getuige wel eens van ons eigenaardig druk huishoudentje, en heeft het hart onzer hondenjongens voor altijd gewonnen door den zak kaakjes, die zij voor hen meebracht meermalen. Daardoor óók het mijne. - Mijn vriendin weet niet wie de 1*ste* luitenant, door U bedoeld, is; hij zal wêl familie zijn, zegt zij. Vriendelijk gegroet. -

Rie. - Het spijt mij wel, dat ik U moet teleurstellen, maar ik kan zoo weinig van dit soort schetsjes plaatsen, daar de Lelie geheel andere onderwerpen behandelt. - Dat gij haar zoo leerrijk vindt, doet mij natuurlijk veel plezier, en moge, hoop ik, steeds meer het geval worden.

Dat ben ik met u eens, dat de meeste menschen *niets* begrijpen van wat ze lezen; **niets.** - Ik geloof met u, dat het leven heel dikwijls jongelui en jonge menschen brengt tot slechte daden, door de verzoeking, door gebrek aan steun of aan voorbeeld, door eigen zwakheid, etc. - Juist daarom geloof ik dat 'geloof', een vast, krachtig *geloof*, een groote hulp is voor de meeste menschen om staande te blijven. Alleen hier en daar een enkel superieur mensch, een éénling, staat uit eigen kracht, houdt *zichzelf* recht op.

'Waarheid is geluk' - schrijft gij. Dat vind ik een phrase. Niets maakt ellendiger dan juist de waarheid. Zij ontgoochelt je; zij bedroeft je, zij vernietigt je illusieen. Dat er zooveel leugens zijn, en zooveel phrasen de wereld regeeren blijven, dat is juist, omdat de meeste menschen de waarheid niet *kunnen* verdragen, *bang* zijn voor haar.

Het deed mij zoovéél leed voor U, dat gij mij zoo droevig moest schrijven over uw studie. Ja, geldgebrek is hard; dat begrijp ik. Maar gij hebt dan toch een anderen werkkring gevonden ten slotte. Dat gij mij dat alles zoo héél vertrouwelijk hebt verteld, deed mij veel genoegen, omdat gij zegt, dat het u hielp: te weten hoe gij mij dat alles moogt vertellen, wijl gij voelt dat ik belang in U stel. Dat is werkelijk wáár, en daarom hoop ik dat gij, telkens als gij U eenzaam voelt, of behoefte hebt aan troost, gerust U tot mij zult wenden. Ik wil heel gaarne van U blijven vernemen, en Uw brieven zullen mij steeds welkom zijn.

H.H. te S. - Uw brief, begeleidend uw bijdrage, behandelt de opvoedings-questie, waarin wij beiden het gehéél eens zijn. Dat de meeste wezenlijk-goede en groote mannen een goede moeder hadden, geenszins een geleerde of kunstdoenerige, maar een *goede* moeder, staat inderdaad vast.

Ja, dat geloof ik met U, dat kinderzieltjes veel leiding en veel geduld en takt noodig hebben. In het kind ziet men reeds den wordenden mensch. Van daar dat ik ook lang niet per-se elk kind aantrekkelijk vind, en in sommigen reeds heel jong wordt afgestooten door uitgesproken gebreken, van valschheid, genieperigheid, gierigheid, op heel jeugdigen leeftijd. - Ik geloof met U, dat er tegenwoordig veel te weinig ouderlijk gezag en veel te veel vrijheid is, waardoor het kind op *te* jeugdigen leeftijd zich inbeeldt reeds heel wat af te weten van het leven, en te kunnen mee-oordeelen over alles en nog wat. Aan wie de schuld ten slotte? Aan de ouders, die buitenshuis 'nuttig' zijn, in plaats van in huis. Het vertrouwen, het *gansche* vertrouwen van een kind, óók van het eigen kind, winnen, eischt vóór alles tijd, onzen geheelen onafgebroken tijd. Wie echter geeft dien tegenwoordig? Welke moeder? Want de vader heeft zijn eigen werkkring natuurlijk, die hem *dwingt* tot veel afwezig zijn.

Met volle instemming neem ik dan ook uw woorden over.

'*Er wordt m.i. in deze* "*Eeuw van het kind*", *al te weinig door de ouders gedacht om het groote belang van een eenvoudige vriendelijke natuurlijke omgeving van het kroost. In plaats van het zoo lang mogelijk als kind te behandelen en onkundig te houden van seksueele kwesties*, *van dronkenmanstooneelen*, *van de bespotting, waaraan mismaakte schepsels blootstaan, de ellende*, *waarin de levensjaren van den behoeftige worden doorgemaakt*, *neemt men de kinderen mee naar schouwburgen*, *met tooneelvoorstellingen van Heyermans*, *naar bioscoop-avonden met beelden, die de zinnelijke lusten prikkelen, naar operettes van verdacht gehalte*, *naar voordrachtavonden waar schuine moppen worden vertoond*, *laat ze plaats nemen in een herberg*, *waar het woest en ruw toegaat en door den drank de hartstochten hoogtijd vieren.*'

Dat is even juist gezien als uw volgende opmerking:

'*En wat ziet men vaak: De opvoeding van de meeste ouders is een systeem van regels; waardoor zij een kind trachten zoet te houden*, *om er 't minste last van te ondervinden, inderdaad*, *een opvoeding* (*een naam die het eigenlijk niet mag dragen*,) *meer tot hun gemak*, *dan tot geluk van 't kind*'.

Wat den aanhef van uw schrijven aangaat, ja zeker, de zomer hier hield zich goed. Maar wij hebben het hier in deze winter-weken eerst recht naar wensch. Scheveningen is mij in den winter héél sympathiek; ik houd van het levendige dorp en van de visschers. In den zomer is het hier vulgair druk; nu is er een gezellige, vriendelijke dorps-levendigheid. - De reden van mijn vertrek dezen zomer is geweest het gaan consulteeren van een duitschen hart-specialiteit. Sinds ik diens strengen levensregel volg ben ik veel beter; ik kan wel niet genezen, maar door het volgen ervan verergering voorkomen, en ik ben zeer tevreden met zijn raad, omdat ik nu weet wat ik moet vermijden voor mijn hart. - Wij blijven nog wat langer dan ik eerst voornemens was.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

13 Januari 1909.
22ste Jaargang.
No. 29.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot nader bericht bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel
Het leven en het werken van Victorien Sardou.

In zekeren zin heeft de dood van Frankrijk's eersten dramaturg, de wereld verrast. Niet, dat Victorien Sardou op jeugdigen leeftijd van de aarde is gescheiden, niet ook,

dat zijne ziekte van de laatste dagen, schoon eene betere wending viel waar te nemen, een ander einde deed verwachten; helaas neen. Maar niettemin, Sardou behoorde tot het artistieke en literaire leven van dezen tijd, hij vertegenwoordigde daarin meer dan eene periode, hij was daarin meer dan een naam, voor allen,

bekend of onbekend, een figuur. De ouderen van het tegenwoordig geslacht hadden Sardou in den bloeitijd van zijn rijk talent aanschouwd; de jongeren hebben steeds van hem hooren gewagen als de meester, voor wien men eerbied had, als de tooneelschrijver, die gold voor het bijna antieke voorbeeld der 'scène a faire.' Men kan zich niet meer voorstellen Sardou en zijne echt tooneelmatige stukken eenmaal te zullen missen, hij was als een dier weinigen uit het publieke leven, wiens dood alleen ons er van schijnt te kunnen overtuigen, dat ook hen de eeuwigheid alleen in hun werken beschoren is. Zeker, nu aan zijn graf staat men klaar om strijd te beweren, dat Sardou reeds langzaam aan werd verdrongen door de jongeren, door Brieux, door Paul Hervieu, door Capus en Bernstein, hoewel men nog geen jaar geleden zijne 'Sorcière' toen deze ook in Holland ten tooneele kwam, roemde als een jeugdig meesterstuk van den grijsaard; staat men klaar te betoogen, dat Sardou geen genie, niet meer dan een talent was, terwijl men vergeet, dat niets meer erkend is dan juist dit.

Doch het sprekende in dat talent werd daarin gelegd, dat zijn tooneel het leven deed leven, het leven in de meest afwisselende vormen, in de meest onderscheiden kleuren, in de meest wisselvallige gedaanten, misschien om dit alles zoo bij voorkeur aantrekkelijk was. Sardou mocht een overgroote mate van combineeren aan den dag leggen, voor tooneelschrijver onwaarschijnlijk zijn van waarschijnlijkheid, hij was romanticus genoeg om de charme van deze wezenlijke contradicties hoog boven psychologische ontleding te stellen, te voelen de ware en onvervalschte kracht van het tooneel gelijk dit zijn moet. In zekeren zin de voortzetter van de traditien van Scribe en Legouvé, de gelijke in puntigen dialoog van Dumas, is hij de antipode van Ibsen wel. Dat is een opvatting, die de vereerders van den Noorschen dichter misschien heiligschennis zullen noemen, zij is er niettemin zoo goed eene als elke andere. En ten slotte mag men zich afvragen wie meer gelijk heeft, de man van het realisme in de groote lijn, of de man van het realisme in de duizenderlei toevalligheden, welke evengoed het leven samenstellen.

Sardou nam in de Fransche tooneelwereld een hooge plaats in. Hij was lange tijd president van de Société des auteurs dramatiques', hij was de eerste dramaturg, wien het grootkruis van het Legioen van Eer ten deel viel. De Academie Francaise nam hem in 1877 onder hare leden op. Van huis uit zonder fortuin, laat hij vooral door zijne Amerikaansche recettes een groot vermogen en een vorstelijk buitenverblijf te Marly achter. Maar ten einde toe bleef hij eenvoudig, en zijn sterven is van dien eenvoud een kenmerk geweest.

* * *

Met Sardou verdwijnt van het tooneel een auteur met een wereldnaam. En tegelijk een auteur zonder school. Want hoezeer men in vele opzichten en met ten onrechte, zijne kunst banaal heeft genoemd, juist in die banaliteit lag iets individueels! Velen hebben getracht hem op zijn weg te volgen, dachten dien weg zoo gemakkelijk, het succes zoo licht te bereiken. Niets bleek minder waar. Want Sardou's talent was een geheel eigen talent, een talent van combineeren en inginieus bedenken, een talent ook van getrouw weerspiegelen der kleinste kleinigheden en hare beteekenis somtijds voor het leven van den persoon.

Sardou stierf op zeven-en-zeventig jarigen leeftijd.[*)] Maar ‘Le Figaro’ zeide het zoo terecht, in waarheid telde hij ze eigenlijk niet. Allen, die hem gekend hebben, getuigen, dat hij steeds hen gelijk was, even flink en even levenslustig, het fijne intelligente gelaat steeds verhelderd door den blik zijner oogen. Die levendige oogen, zij zagen zoo veel en zagen alles zoo goed, en als zij gesloten waren, veranderde bijna geheel het uiterlijk van den meester. Maar zij waren zelden gesloten, want het leven schuimde in hem en deed hem meer dan ééne generatie van schrijvers kracht putten uit zijn voorbeeld. Hij was jonger dan zij allen, hij was wat de wet en het karakter van het tooneel incarneert, hij was de beweging zelve. Zijn opmerkingsgave verliet hem nooit, zijn volharding in het bereiken was de karakteristiek van zijn slagen. Hij ving zijn dramatische loopbaan aan in een tijd, die nog niet de overdrijving van den critischen geest tot het wantrouwen van tegenwoordig kende; hij debuteerde niet overvloedigen en vertrouwensvollen scheppingsdrang; het scepticisme had hem niet dermate kunnen overrompelen om in zijn tooneelarbeid anders te spreken dan hij dacht. In zijne latere jaren behield hij zijn jeugd, zijn edelmoedigheid en zijn eigen denken, meer nog, hij behield zijn ambitie en zelfs zijn hoop. Hij werkte met een vroolijk gemoed,

omdat zijn werk zijn leven was. En misschien daaraan wel het meest dankt hij 't, dat een der jongeren als de Caillavet mag heeten, van hem met oprechte trouw kan getuigen, dat hij doet denken aan die kunstenaars der Renaissance, wien alles te doen gegeven was; een standbeeld ontwerpen of een kathedraal bouwen, een fresco schilderen of een gedicht zingen.

Inderdaad, Sardou's gebied was zeer uitgestrekt; elk genre, dat in het tooneel is opgenomen, was hem eigen. En wanneer men hem een dag op origineele wijze wil eeren, dan kan elke schouwburg zijn naam op het affiche zetten, van het deftigste tot het vroolijkste van de Parijsche toe, van de Grand Opera af tot het Palais Royal, van de Comédie Française tot de Porte St. Martin. Juist die souplesse van zijn dramatisch talent is hem dikwerf als een minderwaardig iets verweten geworden. En er zou reden toe zijn, indien zij niet schuilde in eene gelijkmatige ontwikkeling, in een van zelf mede gaan met lijden en gewoonten, in een wakker en wakend blijven voor al wat op het wereldtooneel zich afspeelt. De volmaakte dramaticus in hem voorzag de dingen, voorvoelde de gevoelens van anderen, begreep en construeerde den toestand in volle duidelijkheid alvorens deze aan zichzelf misschien tot klaarheid was gekomen. ‘Dora,’ ‘Cyprienne,’ ‘Daniel Rochat,’ ‘Rabagas,’ ‘Patrie, “Madame Sans-Gêne,” alle deze kunnen gelden als werken, die expressief het oogenblik weergeven, waarop zij verschenen. Sardou was en voelde zich niet minder als een heraut, dien de samenleving opdroeg zich te uiten, het waren denkbeelden van het oogenblik, die hij vertolkte, maar hij stak ze in een kleed van waarschijnlijk leven, bezag ze niet theoretisch doch uitsluitend praktisch door de oogen van een voorval, 't welk min of meer waar kon zijn, altoos en zeker recht van bestaan had. De vorm van zijn stukken is daartoe meerendeels nog meer geprononceerd dan zijn onderwerp; dat blijkt vooral, wanneer men begin en einde van zijn loopbaan naast elkander zet. “Pattes de Mouche” - in het Hollandsch bekend’ als ‘Het Kattebelletje’ - en ‘Nos Intimes’ bewegen zich van intrigue tot intrigue, leven van toeval op toeval, zijn als geschreven voor het publiek, dat thuis de Balzac las. Fernande gaat reeds eenigzins in andere richting, ‘Theodora’ en ‘Tosca’ toonen sterke belichting op de hoofdpersoon, maar de allerlaatste als ‘Macelle’ en ‘La Piste’ concentreeren de kracht op twee of drie personen zoodanig, dat ze zelfs de psychologie der modernen gaan naderen.

Van de eene tot de andere etappe, waarin Sardou's leven en arbeid, welke beiden eigenlijk het zelfde zijn, is deze macht van aanpassing merkbaar. Hervieu heeft het eens zeer aardig gezegd, dat Sardou kan gelden als de demonstratie van een artistiek Darwinisme; onnutte organen vielen spontaan af, nieuwe openden hare bronnen even gelijktijdig en overvloedig. Zijn figuur is te beweeglijk geweest in alle perioden om te trachten ook maar haar te teekenen. Het beste deed hij dat misschien zelf toen hij bij zijn entrée in de Academie over den dramaturg en zijn taak sprak. ‘Ons leven’, zeide hij daarbij, ‘is strijd, strijd tegen het werk om het te scheppen, tegen de vertolkers om ze te bezielen, tegen het publiek om het te overtuigen en te overwinnen. Dien strijd zonder ophouden moet men zich niet alleen wijden, men moet er zich aan overgeven ter wille van het privilege, dat elke passie toestaat lief te hebben tot in het lijden, dat zij oplegt. Want die strijd is een passie en eene van den meest despotischen aard. De speler kan niet verleidelijker worden verlokt door de visioenen van het spel, de gierigaard niet door die van den opgestapelden schat dan de dramaturg door de letterlijke obcessie van zijn denkbeeld. Alles drijft er hem heen en brengt er hem terug....’ Zoo een strijder was Sardou in volle beteekenis, en daardoor werd hij een

meester, een meester der verbeelding. Dat heeft men hem tallooze malen voorgehouden, voorgehouden uit artistiek, uit realistisch, uit literair oogpunt, voorgehouden ook in allerlei vorm. En toch, is die stoutmoedige verbeelding, die Carmen Sylva eene zoo oneindig betere troosteres noemde dan de wetenschap, tenzij men daarin een Galilei of een Newton is; is die verbeelding soms niet veel meer waar dan het zoogenaamd en opgedrongen levensware? In elk geval, Tosca en Odelle zijn figuren, die meer leven vertoonen dan velen in onze omgeving; Rabagas is licht even waar als vele Fransche politiciens; Dora en Fedora vinden wij dagelijks in de gemengde berichten van het buitenland terug, en Madame Sans-Gêne is beter te begrijpen dan de authentieke Hertogin van Dantzig. Sardou's verbeelding is verblindend, maakt ons zijn personen tot wezens van vleesch en bloed. Zijn Napoleon, zijn Robespierre, zijn Dante, zijn Cleopatra zijn gezien, zijn geteekend als door een getuige vanwat er voorviel, en zijn dia-

loog heeft het relief der ware uitdrukking van het woord vol beteekenis.

Victorien Sardou was gehecht aan Parijs, dat hem hooger deed stijgen van trap tot trap. Zijn buitenverblijf te Marly - waar hij destijds, als begraven in de sneeuw 'Patrie' concipieerde in vijf weken tijds - lag een weinig van de wereld afgescheiden, doch stond overigens voor een ieder open. De meester vertoefde er slechts bij uitzondering, Parijs bleef ten alle tijde zijne vaste residentie. Slechts naar Nizza begaf hij zich met genoegen, maar zelfs dat bleef in de laatste twaalf jaren achterwege om toch vooral het contact met Parijs niet te verliezen. Tevergeefs trachtte Sarah Bernhardt hem eene tournee door Amerika mede te doen maken, tevergeefs vroeg Irving hem naar Londen te komen om er de vertolking van zijn Dante of Robespierre bij te wonen, tevergeefs ook riep Novelli hem naar Milaan; Sardou, die deze stukken speciaal voor het buitenland geschreven had, die ze opgevoerd wist met eene schitterende monteering, waaraan hij hechtte tot in het overdrevene toe, kon er niet toe komen Parijs te verlaten. Alleen in het laatste jaar stemde hij er tegenover minister Pichon in toe zijn land te vertegenwoordigen ter conferentie te Berlijn, waar de artistieke eigendom in internationalen zin werd geregeld. Doch de aanvang zijner ziekte deed dit plan opgeven en Sardou bleef te Parijs om in de hoofdstad van zijn Frankrijk het hoofd ter ruste te leggen. Dag aan dag, men kan het zonder vreeze zeggen, heeft hij er gearbeid hard en gestadig; arbeid voortbrengen was zijn levensdoel. Tot op het laatst toe verdween hij elken ochtend na het ontbijt in zijn werkvertrek en arbeidde er met de voortvarendheid van den beginneling, die vreest niet tijdig te zullen eindigen. Den zolder van zijn slot te Marly laat hij vol plannen voor half ontwikkelde scenes, vol manuscripten, die hij heeft ter zijde gesteld, vol aanteekeningen, vol proeven. Een drama voor Engeland beeindigde hij kort voor zijn dood; een nieuw groot werk ving hij in de laatste veertien dagen aan. Hij leefde in dat werk zoozeer, dat de schimmen er van tot personen werden, personen die hij zag in zijn droom en in zijn denken. Zoo zelfs, dat hij tot de zijnen zeide:

'Ik weet waarlijk niet of ik droom, wanneer ik met hen denk te zijn, of wanneer ik met U allen samen ben!'

Een zeer zeker kenmerkend verschijnsel mag het heeten, dat Sardou voor allen, die met het tooneel in betrekking stonden, de groote adviseur, de erkende meester was. En ook zij, die een geheel andere richting waren toegedaan, erkenden en bewonderden zijne ervaring van vijftig en meer jaren practischen arbeid. Auteurs en directeuren richtten zich tot hem in moeilijke gevallen, diplomaten en ministers vroegen hem meer dan eens om raad, zelfs de grootste acteurs en actrices - Sarah Bernhardt erkent het rondweg in hare memoires - vreesden zijne scherpe en juiste opmerkingen bij elke repetitie. En niettemin was hij voor allen 'le grand patron' de gemoedelijke bijnaam, die meer spreekt dan boekdeelen. Want Sardou was een edel confrère en vergat door eigen grootheid nimmer, dat anderen dienden te beginnen als hij en steun niet immer konden missen.

Den Haag.

HENRI VAN DER MANDERE.

Eindnoten:

*) De volledige opsomming van Sardou's voornaamste werken is als volgt:
Van 23 tot 30 jaar.
1854, *La Taverne des Etudiants, Bernard Daleisy.* - 1857, *Le Bossa* (*met Paul Feval.*) - 1859, *Les Premières armes de Figaro*; *Les Gens nerveux* (*met Barrière.*) - 1860, *Les Pattes de mouche; Monsieur Garat.* - 1861, *Nos Intimes; Les Femmes fortes; Piccolino.*
Van 30 tot 40 jaar.
1862, *Les Ganaches; Les Prés Saint-Gervais; La Perle noire; La Papillonne.* - 1863, *Les Diables noirs; Bataille d'amour* (*boek*). - 1864, *Les Pommes du voisin; Le Capitaine Henriot* (*boek*) - 1865, *La Famille Benoiton; Les Vieux garçons.* - 1866, *Nos bons villageois.* - 1867, *Maison neuve.* - 1869, *Patrie!; Séraphine.* - 1870. *Fernande.*
Van 40 tot 50 jaar.
1872, *Rabagas; le Roi Carotte* (*boek*). - 1873, *Les Merveilleuses; Andréa; l'Oncle Sam.* - 1874, *Le Magot; La Haine.* - 1875, *Ferréol, les Prés Saint-Gervais* (*boek*). - 1876, *l'Hôtel Godelot; Piccolino* (*boek*). - 1877, *Dora.* - 1878, *Les Bourgeois de Pont-Arcy; Les Noces de Fernande.* (*boek*) - 1880, *Daniel Rochat; Divorçons!; Odette.*
Van 50 tot 60 jaar.
1882, *Fédora.* - 1884, *Théodora.* - 1885, *Georgette.* - 1886, *Le Crocodile; Patrie!* (*boek*) - 1887, *La Tosca.* - 1889. *La Marquise, Belle-maman.* - 1890, *Cléopâtre.* - 1891, *Thermidor.*
Van 60 tot 70 jaar.
1892, *Les Américaines à l'ètranger* (en anglais). - 1893 *Madame Sans-Gêne.* - 1894, *Gismonda*, - 1895, *Marcelle.* - 1897, *Spiritisme.* - 1898, *Paméla, marchande de curiosités.* - 1899, *Robespierre* (en anglais). - 1901, *les Barbares* (*boek*); *la Fille de Tabarin* (*boek*).
Van 70 tot 80 jaar.
Le Dante (*met* Moreau); *La Piste; La Sorcière; Le Drame des poisons* (1907).

Boekbeschouwing.

Quia Absurdum, door **Nico van Suchtelen.** Kort geleden schreef ik in dit blad over de *Brieven van Frederik van Eeden*, over het zwakke, het energie-looze, het als een riet door den wind heen en weer bewogene van diens ziel, zich openbarend in bijna elken regel dezer vertrouwelijke ontboezemingen. Ik dacht aan dien werkelijkheidsmensch Van Eeden terug, bij de schepping van den romanmensch Odo, uit het hierbovengenoemde boek van Van Suchtelen. Dezelfde wil- en krachtloosheid, hetzelfde wroeten in eigen kleine-ik, dezelfde groote, wereldverbeterende plannen, bij dezelfde volslagen ongeschiktheid van karakter om die, ook maar in een uiterste begin althans, tot uitvoering te brengen. - Beiden, Van Eeden en Odo, de man die werkelijk bestáát en de man die leeft in de verbeelding van Van Suchtelen, zijn een afschaduwing van den tijd waarin wij leven. Is immers ook niet gansch onze literatuur voortgekomen uit de Van Eedens en zijn tijdgenooten, die haar hebben doortrokken van hunne onmachtige woede tegen dat wat zij-zelf 't ongeschiktst van allen zijn te verbeteren of te veranderen? Die onmachtige, verlammende toestand van zichzelfbewuste kleinheid en nietigheid, die onze daadkrachtige voorouders niet gekend hebben, zij is als de vloek, welke rust op het hedendaagsche geslacht van klagers zonder daders te worden. Zij, die vóór ons geleefd hebben, die onze vrijheid bevochten en onze koloniën stichtten, die oorloogden en elkaar in naam van het geloof te vuur en te zwaard vervolgden, zij gaven zich geen moeite van zelfbeschouwing en van studie van eigen-ik! Zij hadden hunne afgebakende grenzen van gedachten over fatsoen en zedelijkheid en plicht en deugd en godsdienst en eer, en wat dies meer zij, en in die grenzen bewogen zij zich, zelfverzekerd, en overtuigd goed of slecht te handelen, al naar gelang zij altemet in overeenstemming waren met wat hun 'plicht' en hun 'eer' hun gebood, dan wel 'zondigden' daartegen. Een dergelijke bekrompen, enghartige, maar rustige levensopvatting maakt sterk, maakt groote mannen, groote tijden! Lees b.v. eens die oprecht-geschreven, volkomen eerlijk alles opbiechtende fransch mémoires van een St. Simon! Welk een ijzersterk vertrouwen in zichzelf, welk een naïef geloof in de beteekenis van adel, standen, rangen! Bladzijden achtereen schrijft hij vol, om u uit te leggen waarom niet déze maar géne het eervolle recht toekomt Lodewijk den Veertienden zijn chemise aan te reiken; geheele hoofdstukken worden gewijd aan de opsomming der familie-grootheid van deze, der mésaillances van die! Kleingeestig! O zeker! In zóó hooge mate, dat wij, van een tijd ná de revolutie, zulk een enghartigen gedachtengang nauwelijks begrijpen kunnen! Maar, juist dóòr dat eng-afgebakende van zijn weggetje, óók welk een rustig, manmoedig voortschrijden, zonder zien ter linkerzijde noch ter rechter, zonder zichzelf wat wijsmaken, kalm-cynisch beredeneerend de zeldzame voordeelen, voor hem verbonden aan den dood van den Dauphin, terwijl de man ondertusschen nog leeft en waarschijnlijk zal beter worden, maar óók weer tegelijkertijd eerlijk erkennende aan zich zelf het weinig-christelijke van zulk een berekening, en daardoor met eigen-ik in het reine over zijn gebrek aan onbaatzuchtigheid! Een andermaal, wanneer hij het heeft over de in zijn dagen uitbrekende twisten tusschen Jansenisten en Jezuïeten: 'Ik voor mij geloof alleen in de partij van Jezus Christus.' Kan men het korter en raker en eenvoudiger zeggen, en duidelijker met zichzelven ééns zijn wáárop het eigenlijk alles aankomt! Toch zal deze zelfde man het tegelijkertijd geenzins versmaden beurtelings de Jansenisten *en*

de Jezuiëten te vriend te houden, als hij dat noodig oordeelt voor zijn carrière! Voor zichzelf wetend wat hij wil, gaat hij door 't leven, máákt de gebeurtenissen, dwingt de omstandigheden. En met hem leeft heel zijn omgeving op dezelfde, zich alléén met het heden bezighoudende-manier, en het is aan *onze* eeuw overgelaten geworden de denkers, de levensmoeden, de zoekers te kweeken, die, met te véél geweten en te véél fijngevoeligheid in zich om te *durven* leven wreed en gedachtenloos, zooals eigenlijk leven altijd is, te weinig daadkracht toch, te weinig energie, te weinig levensmoed bezitten, om te veranderen, te herscheppen, te overwinnen.

Laat mij, vóór ik nader inga op *Quia Absurdum*, nog even toelichten mijn vergelijking tusschen Frederik van Eeden, zooals hij ons zichzelf laat zien in zijn *Brieven*, en Odo, het verbeeldingsproduct van Nico van Suchtelen. Frederik van Eeden doet je daarom zoo onsympathisch, zoo teleurstellend aan, in deze voor openbaarmaking zoo weinig geschikte gemoedsuitstortingen, omdat hij *leeft*, *bestaat*, *is*; en nog wel is een man, die optreedt als hervormer, als wereldverbeteraar, als ‘Heiland’, zooals hij, naar aanleiding

zijner Waldentheorieën en zijner twee laatste 'Johannessen', niet onverdiend spottend wordt genoemd.

Van zoo iemand doet het pijnlijk aan hem nog zoo voortdurend met zichzelf en de kleinste levensdingen in onmin te zien, als blijkt uit zijn *Brieven!* Zeker, wij hebben allen onze oogenblikken van zwakheid en van bij de pakken neerzitten, wij hebben óók allen - ik spreek natuurlijk slechts van de *denkenden* onder ons - onzen tijd gehad van zoeken, vragen, geen uitweg zien voor ons groot, overstelpend levenswee! Want wij óók zijn kinderen van dezen zelfden moeden tijd, aan wiens invloed slechts de gedachtenloozen ontkomen! Alleen - en dat is het waarin Van Eeden zoo bedroevend tegenvalt - indien we niet ondergingen in zelfmoord, dan leerden we overwinnen, o niet de wereld, maar wel ons eigen-ik, door te zien van lieverlede het heel-geringe en waardelooze van dat eens zoo belangrijk-geachte eigen persoontje! Al dat onbegrepene, dat in opstand geraakte, dat in ons roepende om rechtvaardigheid en begrepen worden, wat lijkt het van weinig beteekenis ten slotte tegenover al de raadselen van het onbegrepen en onverklaarde heelal om ons! Wat doet het er toe of gij en ik straks ten grave dalen, met ons pakje zwaar van ongestilde verlangens om méér gerechtigheid, méér licht, méér elkaar waardeeren kunnen, méér ruimheid van denken en begrijpen! Als we ons toch te zwak, te onmachtig weten, om dat tot stand te brengen, die machtige hervorming van het menschdom, is het dan niet beter te zwijgen, en te berusten in wat de eeuwen, zonder onze hulp en naar hare eigene wetten en regels, onmerkbaar tot stand brengen!? Is het niet veel kleiner nog dan den gedachtenkring der burgerlijkste, bekrompenste kleinstad-juffrouw, (op wie Van Eeden misschien hemelhoog neerziet), dit zijn eigen lamzalig gejeuzel en gekerm en zichzelf het hoofd breken over de onbenullige *Nieuwe Gids* critiekjes en *Kroniek*aanvallen etc., op zijn werk, door zijn exvrienden? Een dichter van vroegeren datum, op wiens 'gerijmel' groote geesten in den trant van Van Eeden meestal minachtend smalen, ik noem De Genestet, heeft het reeds gezegd:

> 'Met uw literaire vrienden
> Raakt gij meestal gebrouilleerd.
> Vriendschap toch is slecht te vinden
> Waar slechts ijdelheid regeert.'

Indien Van Eeden, zelf volkomen overtuigd dat de Nieuwe-Gidsers het bij het verkeerde eind hebben en hij het bij het rechte heeft, bij wijze van troost zich dit 'leekedichtje' had herinnerd, hij zou ons het bedroevend kleinzielig schouwspel hebben bespaard van een 'groot man', die, na tien jaar, nog zóó klein is zijn vijanden te vergasten op een volledige uitgave zijner jammerklachten over de door hen te boek gestelde critiekjes en recensies, om hem af te breken!

Intusschen, Van Eeden is een mensch van vleesch en bloed, Odo, de hoofdpersoon uit *Quia Absurdum*, is een verbeelding-schepping van een auteur! Wat dus in den ons allen bekenden Van Eeden teleurstelt, blijft bij Odo slechts een willekeurige uitbeelding van een kunstenaar! Van dit standpunt beschouwd, is deze uitbeelding er eene waarvoor men eerbied moet hebben, omdat zij zeer goed is geslaagd, ons op zeer realistische wijze laat zien wat er terecht komt van de zoekers en denkers en met zichzelf in het ongereede geraakte karakters van onzen tijd, te zwak om te leven, te begaafd om zich te bedwelmen met nietigheden, last voor zichzelf en voor anderen! Ik weet niet of de auteur de bedoeling heeft gehad een dergelijke idée te laten

uitkomen in zijn boek, dat alsdan een verwantschap zou hebben met wat men verstaat door tendenz. Ik geloof dit, alles saämgenomen, niet! Daartoe is zijn stijl, zijn gedachtengang te onbeheerschd, daarvoor schreeuwt er te veel een stem van aanklacht door zijn woorden, alsof hij zichzelf vereenzelvigt met de gedachten en handelingen van zijn hoofdpersoon! Men zou zeggen, in één woord, hij, de schrijver, staat zelf midden in zijn werk, met beide voeten! Daardoor maakt hij allerminst den indruk van het te geven bij wijze van strekking, veel meer als gewrocht uit zijn eigen zielsstemmingen!

Hoe dit zij, te gróóter waarde heeft het boek als zoodanig, indien het aldus onbewust is geworden tot een getuigenis onzer slappe tijden en karakters!

Want *dat* is het! Met of zonder den wil des schrijvers. Neem dezen van den beginne af zichzelf veel te ernstig nemenden Odo, liefhebberend in kunst en muziek en sociaal-democratie en wetenschap, totdat het hem op een dag duidelijk wordt, dat hij op die wijze slechts de ‘overheerschers’ dient, en ‘met het volk moet meeleven’. De volslagen onmacht van den beschaafde, den ‘meneer’, om zich daadwerkelijk te schikken in den omgang met werklui, in het leven in een armoedig kosthuis, onder arbeiders, etend als zij, en

verstoken van al de voorrechten zijner opvoeding, dien éérsten schok tusschen theorie en practijk, tusschen woorden en daden, is uitnemend nágevoeld in de volslagen mislukking van het tienmaandelijksche krullenjongenbestaan, eindigend in den terugkeer tot de vroegere levenswijze! Is het daarop volgende 'kolonisten'-leven een fantastische dooreenmenging van Walden, van Van Eeden, en de bekende stichting te Locarno, waarheen ook meerdere Hollanders een tijdlang bedevaart maakten, om er een 'nieuw leven' te beginnen? Ik zou dit evenzeer vermoeden, als ik in Remi, den Boschmensch, en Olthoff, den profeet, een dooreenhaspeling ontmoet van den onlangs ook in dit blad behandelden 'Méva', aan wien ik-zelf toen een artikeltje wijdde, nu ik hem sinds eenige jaren aan de Riviera aan het werk (of aan het luieren?) zie. De 'Méva', anders gezegd onze vroegere landgenoot Jozef Salomonson, is aan de Locarno'sche inrichting verbonden geweest; dit, en zijn Hollanderschap, maken mijn vermoeden, dat hij en zijn theorieën niet vreemd zijn aan die, welke in 'Harmonie' worden opgevoerd, te waarschijnlijker. Maar ten slotte is dit alles bijzaak! Waar het op aankomt, dat is de levenswaarheid van elk dezer typen. De aristocratie, die zich in de personen van Lora en Max en Odo afscheidt in 'de gemeenschap' van de democratie, vertegenwoordigd door de ex-werkvrouw Frieda, en den boer Tobber, en diens hebberige vrouw; de dweepzucht van Olthoff en Albertus, weer een derde element, niet te vereenigen met die twee anderen, die, ieder op zichzelf, ook niet samen passen, al die jammerlijke teleurstellingen en ontgoochelingen in één woord, waaraan al de 'gemeenschaps'-levens onzer dagen zoo rijk zijn, wie onzer kent ze niet, heeft ze niet bijgewoond, zoowel als de verbitteringen, brochures, strijd-geschriften, enz., waarmede kolonisten en ex-kolonisten, in ons vaderland en daarbuiten beide, zichzelf het leven vergallen, en den toeschouwers dat veraangenamen, omdat deze hen uitlachen! Het is de groote verdienste van dit boek, dat het, opzettelijk of niet doet er niet toe, het speelbalachtige van den hedendaagschen zwakkeling, die ondertusschen zichzelf zoo heel groot gelooft, zoo levenswaar heeft geteekend! De omlijsting van de figuur is zwak, zwak en onzuiver, bijna kinderachtig gedacht, die groote, verblinde, ongemotiveerde liefde tot eene, niet eenmaal omlijnde of in het boek-zelf optredende 'Minka'. Zwak die manier van uitwerking, door een derde, een vriend, een 'Arthur', die Odo beschrijft! Zwak heel het verwarde, dikwijls leelijkgedachte samenstel van het verhaal! Maar dat alles is zoozeer bijzaak, wordt zoozeer te niet gedaan door de uitnemende gedachten van het geheel, dat men den schrijver voelt als een *iemand*, een *begrijper* van de dingen.

Dat is zoo goed, dat verwarmt je; dat geeft je het héérlijke gevoel dat er, behalve gedachtenloozen en in zichzelf verdwaasde gekken, ook nog gezond-begrijpende menschen rondwandelen in onzen hedendaagschen tijd; menschen die, al zijn ook zij niet vrij van de gebreken van dien tijd, ze zien kunnen met open oogen, en zonder zichzelf daarom te houden voor nog iets extra-bijzonders ook!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.
Zou het mogelijk zijn?

Maar, lieve Norma, 't zal werkelijk niet mogelijk zijn, wat ge daar uiteen zet in Uw artikel in de Lelie n°. 28!

Ook ik zou gaarne zien, dat er een gezonder nageslacht kwam, maar hoe dikwijls zien we in de wereld, dat echte liefde (hartstocht gaat er natuurlijk mede gepaard) niet *redeneert*, niet denkt aan dit of aan dat, dat ze alléén *liefheeft!!*

Ik zou U haast aanraden te lezen ‘les Avariés’ van Brieux. Dat werk handelt over syphilis en die man, daarin voorkomende, mocht volgens verbod van den dokter niet trouwen dan na vier jaar, waarna hij dan genezen zou zijn. Hij wacht niet en trouwt *tòch*, zoodat zijn kind later er de gevolgen van ondervindt. Zoo ziet men massa's voorbeelden in onze omgeving, en - dan nog iets. Hoe dikwijls vergissen de doktoren zich ook; hoe dikwijls wordt iemand behandeld voor tuberculose en longaandoening, terwijl iets anders de oorzaak er van is!!

Werkelijk, Norma, waar Liefde in het spel is, daar redeneert men niet. 't Is misschien, of liever gezegd, *zeker* heel onverstandig, maar Liefde is nu eenmaal zoo.

C. ARNTZENIUS.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Een mijner kennissen, door omstandigheden gedwongen voor haar onderhoud te zorgen, zag zich gaarne geplaatst bij een familie in 't buitenland (onverschillig waar), ten einde zich te bekwamen in 't huishouden.

Ze heeft haar acte voor apothekersbediende, maar kon om gezondheidsredenen een dergelijke betrekking niet langer waarnemen.

Ook was zij reeds met een familie anderhalf jaar in China, en spreekt de moderne talen.

Zij wendde zich reeds tot de ‘Vereeniging Tesselschade,’ die haar echter voor 't buitenland niet helpen kan.

Wie weet wellicht een soortgelijke vereeniging in 't buitenland? Of een familie, die tot opname der jonge dame in 't huishouden genegen is. *Salaris c.q. geen vereischte.*

Brieven te zenden aan mej. M. MAK p/a mevr. CHEVALIER, Vijverlaan n°. 1, Rotterdam.

Brieven uit het hooge Noorden door Maria Petrovna.
XII. Verbannen!

De zee, de donkere, ijzige zee

Naakte granietrotsen wentelen zich boven den zeespiegel omhoog en groezelige plekken voorjaarssneeuw teekenen zich af in de rotsspleten.

De zee blaast haar bevroren adem moeizaam uit en gromt als een oude heks.

Smaragd-groene nevelen zweven boven de wateren en lossen zich op in den stillen, witten nacht.

Het is kil en vochtig.

Wij beiden staan op de naakte granietrotsen, hoog boven de zee - en de derde makker ligt onder onze voeten in het diepe, koude graf.

Langzaam zijn wij naar boven geklauterd, ons krampachtig aan de steenen vastklampend, hierheen naar den top en staren naar den verren horizont, waar hemel en zee, de koude, ijzige zee en de grauwe, treurige hemel samensmelten in hun koude omhelzing.

Op den top zaten wij samen en de grauwe steenen, de grauwe hemel en de grauwe zee beklemmen onze zielen als met een vloek.

Het is al laat, kort vóór zonsopgang. Misschien duurt het nog een uur, misschien nog twee, dan stijgt uit zee de groote poolzon, zich badend in roode stralen, de koude, bleeke, treurige zon, zonder glans en zonder levenswekkenden lach.

Wij beiden zwijgen en durven elkaar niet aan te zien: de eene vreest in het oog van den anderen te lezen de groote smart van verterend heimwee, het ontzettend, nameloos lijden der in dezen vergeten uithoek verworpenen, onder dezen vervloekten hemel.

Zonderling steken onze steedsche kleeren af tegen de woeste, droefgeestige omgeving en de zwarte lokken van mijn makker fladderen zoo overmoedig en hun zuidelijke gloed lost zich niet op in de droeve schemering van den noordelijken nacht.

Sneeuwstorm en winterkoude zijn over ons heengegaan en ontvoerden in hun wreede omarming den makker, die nu onder onzen voet sluimert in het kille graf.

Het kind van Kaukasië ontsliep temidden van eeuwige winterduisternis, zonder zon, zonder dag, zonder licht, in het duister van eindelooze nachten en van verborgen bitteren opstand in de ziel.

Wij beiden zwijgen en durven elkaar niet aan te zien...

Ver, eindeloos ver, daar golft en stroomt met bruisenden vloed het echte volle menschenleven; daar schitteren de lichten der groote, rustelooze stad, die ook niet voor één oogenblik insluimert; de hooge steenen huizen ademen, alsof zij leven; elke

minuut, elke seconde ontwaakt daar Nieuw Leven, de handen verlangend uitgestrekt naar het Oneindige Schoone.

Dáár leeft men. -

Dáár leefden ook wij, dáár...

Maar thans...

Wij beiden zwijgen hardnekkig en durven elkaar niet aan te zien.

Ach! ware het toch mogelijk te toeven temidden van alles, wat ons zoo na aan 't hart ligt!

Voor één enkel uur slechts - één oogenblik maar...

De zee blaast haar bevroren adem uit en smaragd-groene nevelen zweven over haar heen om te verdwijnen in de schemering van den stillen, witten nacht.

Onder ons, door den rotswand beschermd tegen den boozen Noord-Oosten wind, ligt als een donkere plek het visschersdorp, waar wij nu al zoo lang smachten en vruchteloos droomen van onze verlossing uit deze ellende.

Daar is het zoo stil en vreemd en duister. Allen slapen, niemand ziet ons, niemand hoort ons.

Wij staren er vol droeve gedachten heen en tranen wellen ons in de oogen en de lippen persen zich samen tot een bitteren lach.

Verdoemd noodlot!

Verdoemde smarten der vergetenen, der uitgeworpenen in het graf van de ijzige zee en de grauwe wildernis van eeuwig graniet.

Doodsche stilte.

De zee beweegt zich nauwelijks en de wolken daarboven worden zachtjes weggeblazen. Waar ijlen zij heen? En waar zullen zij zich oplossen in den warmen lach der ver verwijderde zon?!

De dolfijn plast en verdwijnt weer in raadselachtige diepten; een lichte wind steekt op.

En zachtkens, nauw hoorbaar, uit nevelige verte, klinkt daar met koperen klank:

Bim, bim, dili-bim.

Bim.

En alles verstomt weer, stil en treurig...

Als een vroolijke vogelzwerm stijgen droomen in ons op, droomen, van een ver, vergeten geluk: vriendelijke, witte boerderijen in de schaduw van zacht lispelende populieren, te midden van weelderig bloeiende kersenboomen. Alles met onze kindsheid, zoo ver, zoo eindeloos ver weg!

De donkere zee en de naakte rotsen... geen geluid... doodsche stilte... Maar hoor! van achter het sparrenbosch daarboven op den Wilden Berg hoort men onduidelijk het keelgeluid van voorbijvliegende gasten:

Ga! ga! ga! ga!

Dat was een vlucht ganzen, die met den nevel opstijgen en voortijlen uit het verre, warme Zuiden naar het koude, kille Noorden.

Vanwaar komt gij, over welke velden zijt gij heengestreken?

Antwoordt! Spreekt!

Wellicht zijt gij gevlogen over bekende plekjes, die mij zoo aan 't hart liggen; wellicht hebt gij U gevoed en gekoesterd op bekende velden en hebt gij gebaad in het gindsche meer, waar ik als knaapje zwom en hebt gij het koele water gedronken?! Of misschien zijt gij, opgeschrikt door het licht en het leven, snel voortgevlogen over de verre stad, de groote, prachtige machtige stad waar ik gewoond heb, waar ik het geluk gekend heb, het geluk - en het leed.

Lieve gasten uit verre gewesten antwoordt, spreekt!

Maar neen, uw taal is onverstaanbaar er ons leed is U vreemd. Vliegt maar voort, vliegt voort! De zomer aan den poolkring is kort en uw rust tot aan den vroegen herfst duurt niet lang.

Vliegt verder! Vaarwel!

Zullen wij elkander wederzien?

Badend in roode stralen verrees de poolzon boven de kim en verslond de nevelen en voor een oogenblik ook het leed.

Langzaam begonnen we naar het dorpje af te dalen, ons stevig aan de rotsen vastklemmend.

Daar beneden is het stil en slaperig; zelfs het brommen van de zee hoort men niet. Geen grassprietje te zien, geen geluid te hooren.

Woeste wildernis van grauw graniet.

Wij beiden staan te midden van deze eenzame woestenij.

En wij gelooven en strekken smachtend de armen uit naar het jubelende leven.

Mochten wij het toch spoedig omarmen.

Mochten wij toch spoedig, héél spoedig verlost worden uit dit graf van graniet!...

* * *

Deze weemoedige ontboezeming vond ik onlangs in een der hier verschijnende bladen en zij trof mij zoozeer, dat ik ik ze overnam, om tegelijkertijd over dat onderwerp een enkel woord te kunnen zeggen.

Deze noordelijke streken worden door de Russische regeering als verbanningsoord gebruikt, bij voorkeur voor bewoners van Midden- en Zuid-Rusland en hoe meer men over dit systeem van verbannen in eigen land hoort, hoe meer men zich verbaasd, dat zulk een systeem van straffen nog altijd wordt toegepast.

Wat toch bedoelt het en wat wordt er mede bereikt?

Het zijn vooral politieke misdadigers (of zij die tenminste zoo beschouwd worden) wier begane fout niet groot genoeg was om hen naar Siberië te zenden, die hier naar het Noorden verbannen worden.

De regeering onttrekt deze menschen, wier denkbeelden gevaarlijk geacht worden voor het gezag (ik laat geheel in 't midden of deze beschouwing juist is en rechtvaardig) aan hun omgeving - om hun in een andere omgeving, nog vrij van zulke denkbeelden, gelegenheid te geven deze te verbreiden en daarmede een dikwijls nog vreedzame bevolking ontevreden en oproerig te maken!

Dit is dus wel geheel het doel voorbij schieten en steeds nieuw gevaar voor het gezag kweeken.

Maar ook tegenover deze ongelukkige menschen zelf wordt een groot onrecht begaan. Heeft een onderdaan zich aan een politiek vergrijp schuldig gemaakt, zoodat het gezag meent hem te moeten straffen door hem uit zijn omgeving, uit zijn werkkring weg te nemen, dan is de regeering verplicht dien man gedurende zijn straftijd te onderhouden, omdat zij hem dat zelf onmogelijk gemaakt heeft. Ik weet wel, dat velen het hiermede niet eens zijn en dat behoorlijk onderhouden in gevangenissen een verkeerde instelling vinden; maar m.i. eischen dit de menschelijkheid en de veiligheid.

Wat gebeurt nu echter met de bannelingen? Deze menschen worden uit hun werkkring gerukt en in een hun geheel vreemde streek,

een hun onbekend klimaat overgeplaatst. Na volbrachten straftijd in de gevangenis hier worden zij in de dorpen in den omtrek, om Onega, naar de Petchora enz. overgebracht, met de verplichting daar hun drie, vijf of meer jaren te moeten blijven.

Al te vriendelijk ontvangen worden zij in die dorpen niet, deze menschen zonder middel van bestaan; zij zijn vreemdelingen en kunnen slechts zelden werk vinden. Nu krijgen zij om van te leven door de regeering het volgende uitgekeerd: een 'intelligent' krijgt Rbl. 12. - (*f* 15.30,) een arbeider Rbl. 6. - per maand. nominaal, d.w.z. minus wat er van in handen van beamten kleven blijft! Hoe ter wereld kunnen die menschen daar nu van leven!

Dit moet noodzakelijk leiden tot het kweeken van misdadigers en de uitkomst bewijst ook, dat de landelijke bevolking zich lang niet ten onrechte luider en luider beklaagt over deze hun door den Staat opgedrongen gasten, die zich dikwijls uit wanhoop hoe langer hoe meer aan misbruik van sterken drank overgeven en soms geheel vervallen tot dien staat van verdierlijking, waarin alle bewustzijn van normaal is uitgebluscht.

Heeft een verbannene een huisgezin achtergelaten, dan wordt dit ook door den Staat onderhouden, maar op dezelfde onvoldoende wijze, zoodat ook meestal dat gezin een bezwarend element voor de maatschappij wordt.

En nu moet men bovendien nog bedenken, hoevelen het lot van verbanning treft, die zulk een straf heelemaal niet verdienden, die door willekeur, toeval of intrigue hiertoe veroordeeld worden - en hun aantal is grooter, dan men wel meenen zou!

Door dit verbannings-systeem binnenlands wordt m.i. alleen bereikt, dat Rusland zich zelf vergiftigt met de verbreiding van politieke denkbeelden, die het zelf als gevaarlijk brandmerkt, dat het een aantal werkkrachten, die mede konden werken tot bloei van het land, verspilt en zelfs tot schadelijke elementen maakt en dat het een ontevreden bevolking kweekt, daar waar nog rust en vrede heerschten.

Het is waarlijk met een gevoel van groote deernis èn voor de ongelukkigen èn voor het arme Rusland zelf, dat men hier telkens weer geheele troepen bannelingen, door militairen geescorteerd, de stad ziet binnen marcheeren, hun schamel beetje bagage op karretjes er achter, om hier in de gevangenis te worden geleid, tot zij na daarin volbrachten straftijd naar de dorpen worden overgebracht. Soms moeten zij langen tijd in dat ellendig, overvolle gebouw doorbrengen, slecht verzorgd, slecht gevoed, soms zelfs niet van het hoogst noodige voorzien, ten prooi aan ongedierte en ziekte.

Wel worden nu en dan door particuliere liefdadigheid pogingen tot lotsverbetering aangewend: met Kerstmis, Paschen en Pinksteren worden door een comité gaven verzameld, bijdragen van den feestdisch, voor de ongelukkige verlatenen, die ver van vrienden en magen hier eenzaam en ellendig smachten. Maar is dit niet een toestand een grooten, machtigen staat onwaardig en is bovendien het kweeken van zooveel verbittering niet tegelijk een gevaar vergrooten, dat men juist meent te vernietigen?

Er heerscht in Rusland zoo ontzettend veel halfheid, traagheid in het uitvoeren van plannen, díe soms al jaren bestaan; het gaat daarmede als met de golven, ontstaan door een in het water geworpen steen: een plons met veel geraas, een sterke golving, die in wijder en wijder kring verzwakt en eindelijk tot niets verloopt!

Om eens een enkel voorbeeld te noemen: reeds jaren is men overtuigd, dat de visscherij, een der hoofdbronnen van bestaan in het Noorden, lijdt onder den te

hoogen prijs om het geïmporteerde zout, niettegenstaande het gouvernement door het oprichten van rijkszoutdepots een einde maakte aan het buitensporig opdrijven der zoutprijzen door de speculanten in wier handen vroeger dit voor den vischhandel onmisbare product geheel was. Er is alle grond aan te nemen, dat hier veel billijker zout te winnen is en daartoe zijn al langen tijd in het chemisch laboratorium proeven genomen, die lang niet onbevredigend waren. Den laatsten tijd worden deze proeven geleid door een chemicus, een banneling, die het laatste gedeelte van zijn straftijd in Archangel mag doorbrengen. Met alle vlijt en energie wijdt deze jonge man zich aan zijn taak, maar telkens stuit hij op de onvoldoende hulpmiddelen, die hem ten dienste gesteld worden. Dezen winter o.a. was het laboratorium zoo slecht verwarmd, dat al zijn preparaten bevroren, waardoor de vrucht van moeizamen arbeid verloren ging en hij weer van voren af aan beginnen moest!

Rusland heeft nog rijke, onontgonnen bronnen hier in het Noorden, die, wanneer zij met verstandig overleg productief gemaakt werden, schatten konden afwerpen: een schat van arbeidskracht gaat jaarlijks verloren ten gevolge van het ongelukkige verbannings-systeem; waarom komt het niet in het brein van een geniaal staatsman op deze kracht te gebruiken en daarmede het land dubbel voordeel te bezorgen?

Lauwheid, traagheid, halfheid en corruptie in de ambtenaarswereld zijn de hinderpalen, die een verbetering van den toestand in den weg staan - en waarschijnlijk nog lang zullen staan!

Brief uit Transvaal.

Het kerkplein te Pretoria is groot. Vroeger kwam dat niet zoo uit, toen stond er in het midden nog de oude Hollandsche Kerk. Mooi stond die kerk daar niet, maar toch was het wel eigenaardig, dat gebouw daar op het voornaamste punt van het dorp. 't Was als het ware een boerenmonument.

- Die kerk nu moest weg, dat plan bestond reeds lang, al tijdens de boerenregeering. Natuurlijk dat later een van de eerste Engelsche maatregelen het omwerpen van de Hervormde kerk betrof. 't Is nu al jaren geleden, dat onze kerk op het Kerkplein afgebroken werd, maar toch, hoe duidelijk staan ons die dagen nog voor den geest. Toen toch zouden onze nieuw-aangestelde Engelsche ingenieurs een blijk geven van hunne kundigheden. Een kerk afbreken, nu ja, niets bijzonders, dachten wij, dat is wel eens meer gebeurd. 'Wel wat bijzonders', zeiden de ingenieurs 'wij maken er een extra gebeurtenis van, wij breken den toren niet af, wij laten hem omvertrekken door onze voortreffelijke straatlocomotief'. De locomotief begon haar werk en wel op deze wijze: Van de locomotief naar de torentop werd een ketting gespannen, de locomotief werd in werking gesteld, rolde vooruit, de torentop bleef kalm staan en de ketting brak. Groote pret op het plein. Vernieuwde pogingen. De toren stond pal, ook de ketting hield zich deze keer goed, maar nu kwam de locomotief op zijn voorste wielen te staan en de achterste wielen in de lucht. Banken, kantoren en winkels, alles was leeggeloopen en op het Kerkplein heerschte een echt ongezochte gezelligheid.

De kerk is nu evenwel weg, ik weet niet met of zonder hulp van de locomotief, maar weg is hij en nu hebben we een fontein 'met vier stralen.' Die stralen zijn zoo dik, dat een huisboy van ongeduld zou trappelen als een emmer met zoo'n straaltje vol moest loopen. En een huisboy trappelt niet spoedig van ongeduld, alles gaat hem veelal gauw genoeg. Die waterstraaltjes komen uit de bekken van vier leeuwen en ik geloof, dat die fontein van boven uit ook nog straaltjes water kan werpen, maar dat gebeurt alleen bij feestelijke gelegenheden, bijv. bij parade's en dan sta ik zoover van de fontein, dat de waterstralen vervagen.

Dus de fontein is het middelpunt van ons groot Kerkplein, dat omringd wordt door Gouvernementsgebouw, Paleis van Justitie, Postkantoor, verder gebouwen van banken en andere groote bezigheden. Nu is ons Kerkplein erg ongezellig, zoo kaal en warm, maar toch, één plekje is er, dat er 's zomers wel leuk uitziet. Dan staat de groote eik in blad en dan kan het gebeuren, dat op een warmen zomerdag een dorstig mensch zijn schreden naar die eik richt, onder zijn takken doorloopt, de bar binnenstapt en zich te goed doet aan een frisch potje bier. Is het nu evenwel 's avonds acht uur, dan laat zoo'n persoon de bar rechts liggen en gaat, vergezeld van zijn dame een nauw, onaanzienlijk gangetje door, daar stapt hij een wijde deur in en hij bevindt zich in het President Theater. President Theater is het in den mond van Afrikaner en Hollander, de eigenaar herdoopte het na de vrede in Empress Theater.

Vroeger vonden wij dat President Theater erg mooi, maar of de smaak verfijnd, of dat de eigenaar eens alles moest laten opknappen, het gebouw wordt niet geschikt meer geacht voor iets werkelijk goeds. Noodzaakt een vereeniging zijn leden er toch heen te gaan, dan zijn de dames verplicht donkere rokken aan te doen voor de stof en schoenen met dikke zolen voor de koude voeten.

Maar nu is er nog een rede mogelijk, waarom het oude Theatertje niet voldoet. We hebben n.m. een mooi, nieuw Opera-House gekregen en als men daar geweest

is, is de smaak voor goed bedorven. De fauteuilles bijv. zijn er zoo mooi, dat een toilet er veel netter in uitkomt. Vroeger schreef ik, dat Vorstenschool opgevoerd zou worden. Nu dat is gebeurd en wel in dat bewuste Opera-House. 't Is wonderlijk, maar waar. Vorstenschool, ofschoon voor een groot deel in handen van amateurs, is goed geslaagd. De hoofdrol Louise, eigenlijk de rol, waar alles op aankomt, werd vervuld door Truus Post, die met Arbous uit Holland hierheen kwam, om voordrachtavonden te geven.

Actie en spel van Truus werden bewonderd, toilet niet. Hoe het mogelijk is, dat een actrice naar het buitenland gaat, zonder eenig toilet te kunnen maken! Waren er nog maar pogingen geweest, maar neen, heel eigendunkelijk kwam mej. Post in de eerste acte op in bruine, oude rok en dito zijden blouse. Later werd dit herschapen in wandelkostuum door bijvoeging van een klein, wittig hoedje en een kanten gevalletje over de schouders. Gelukkig kwam er in een volgende acte een eenigszins toonbaar toilet voor den dag, een zwart fluweel prinsessen.

Arbous had de ondankbare rol van koning en daar hij niet rolvast was, bracht hij er niet veel van terecht. Op uitzondering van de koningin-moeder, die heel slecht was, waren de amateurs goed.

Multatuli geeft toch wel een erg herscheppingsgevoel, tenminste als men aanhoudend luistert. Truus Post heeft zóó duidelijk gesproken, dat iemand, die na twintig keer?

Vorstenschool gelezen te hebben, het niet begreep, tijdens de actie van Truus alles snapte. Nu wordt er beweerd, dat van Eeden e.a. er een handje van hebben over doodgewone zaken heel onbegrijpelijke zinnetjes te maken, maar Multatuli had zijn hervormingsideeën toch ook wel minder ingewikkeld kunnen zeggen.

Truus Post en Arbous hebben hier drie voordrachtavonden gegeven, met heel veel succes. Jammer, dat mej. Post ook Afrikaansch voordroeg, een taal, die heel moeilijk te leeren is door de bijzonder eigenaardige tongval. Wil een Hollander niet door een Afrikaner uitgelachen worden, laat hem dan Hollandsch spreken, want op enkele uitzonderingen na kan de Hollander nu eenmaal de Afrikaansche tongval niet vatten. En nu komt mej. Post hier Afrikaansch voordragen, na eenige lessen van iemand, die ook geen Afrikaner is. Is het dan te verwonderen, dat de Afrikaansche gedichtjes, die zij ons gaf, niet in de smaak vielen.

De zittingen van den Raad zijn deze keer weer heel kort geweest. Nog eenige dagen en de leden keeren wederom huiswaarts. De voornaamste regeeringspersonen moeten evenwel een conferentie bijwonen in Durban, er bestaan n.m. plannen tot het vormen van een vereenigd Zuid-Afrika en afgevaardigden van Kaapkolonie, Transvaal, Vrij-Staat en Natal komen nu samen. Transvaal wenscht Pretoria tot hoofdstad van vereenigd Zuid-Afrika, Vrij-Staat zal Bloemfontein wel geschikter vinden. Pretoria heeft wel een voordeeltje noodig, want met ons hoofdstadje ziet het er maar treurig uit. De eigendommen gaan sterk achteruit, natuurlijk worden huizen en tuinen niet zoo goed meer onderhouden en zoo komt alles langzamerhand in verval. Bankinstellingen zien zich gedwongen eigendommen en bezigheden voor de hypotheek over te nemen, en werkelijk dikwijls krijgen ze heel weinig waarde voor hun geld.

Er bestaat tegenwoordig een sterke beweging het gebruik van Z.A. product in de hand te werken. De voorstanders van deze beweging kwamen onlangs bijeen en besloten met een diner bestaande uitsluitend uit Z.A. producten. Hierbij een afschrift van het menu.

Koskaart (kos- kost- eten.)
Soep: Groen erwte met gebraaide stukjes brood.
Vis: Vis frikkedel, met blatjang saus.
Entree: Boebotie met rijs.
Gebak: Gebraaide gelardeerde wilde bout met perzikies in zout.
Gebakte pompoen. Gebakte en gekookte aardappels. Stamp mielies.
Gebraaide kalkoen met Afrikaansche stopsel en gekookte kom. Gestoofde patates. Groen erwten.
Desert: Pannekoek. Vruchten compote. Slaai. Kaas. Vruchten. Koffie.
De wijnen waren allen van Zuid-Afrikaansch merk.

J.

Varia.

Dingen die ik zie.

Een tijdje geleden wandelde ik op den Scheveningschen weg, en was er getuige van het volgend voorval.

Een huzaar, kranig op zijn paard, die me een oogenblik te voren stille bewondering had afgedwongen door zijn er zoo flink, zoo gegoten opzitten, wordt woedend aangeblaft, zonder eenige reden, door een kefferig hondje van een der aan den weg liggende villa's. Het paard wordt schichtig, de huzaar heeft de grootste moeite te blijven zitten - (ware hij niet een zoo goed ruiter geweest, hij zou stellig zijn gevallen dan ook) - zijn hoofddeksel verliest hij intusschen reeds door het steigeren, en wordt hem door een gedienstigen voorbijganger nagedragen. -

Andere gedienstige voorbijgangers beijveren zich het hondje, ook nadat het reeds was teruggekeerd, en nadat de huzaar uit het gezicht was verdwenen, verontwaardigd met steenen te gooien.

Ik kon niet nalaten tusschenbeide te komen met de opmerking, dat ik dit onredelijk vond, waarop ik ten antwoord kreeg:

'Waarom houdt de eigenaar hem dan ook niet vast?'

'Zeker' - zei ik - 'daar hebben jullie gelijk aan, volkomen gelijk. Waarom gooi je dan echter niet liever den eigenaar met steenen in plaats van den hond?'

En, daar wij 't op dit punt, dat de schuld bij den eigenaar lag, alle drie volkomen ééns waren, zijn wij in vollen vrede van elkaar gescheiden. -

Nu wil ik 't gevraagd hebben: wáár is in dezen de sociale rechtvaardigheid? Waarom mogen de *rijke* eigenaars van villa's hunne honden los laten loopen, die anderen het lastig maken, wanneer niet *zij* bestraft worden, doch wél hunne van het eigen misdrijf natuurlijk onbewuste honden er voor moeten boeten.? - Toen ik dezen zomer in de Scheveningsche boschjes in pension was, werd ik van méér dan eene zijde gewaarschuwd tegen het groote gevaar, dat er voor onze honden bestond*), tengevolge der steeds vrij losloopende gròòte, en *bijtzieke* honden van omliggende, mij met name aangewezen villa's. Een dame zeide mij o.a., hoe hare katten herhaaldelijk zijn doodgebeten door zulk een losloopenden boosaardigen buldog, hoe de eigenaar, op haar beleefd verzoek zijn hond vast te houden, geen ander antwoord had dan: 'Er zijn katten genoeg in de wereld,' en hoe de politie,

*) Die ik echter *altijd* aan de lijn houd *en* in hun eigen belang *en* omdat zij dan anderen niet kunnen lastig vallen, of doen schrikken.

toen zij zich tot deze wendde, verklaarde: ‘Er niets aan te kunnen doen.’

Wáárom kan de politie er niets aan doen, dat deze ongelukkige honden het slachtoffer worden der onverschilligheid hunner *rijke* meesters.? Deze hond, wiens misdrijf ik hierboven beschreef, werd verontwaardigd gegooid met steenen, omdat hij inderdaad zeer lastig en zeer onhebbelijk te keer ging tegen den hèm niets kwaad doenden huzaar. Ik behoef ook overigens niet te zeggen, hoe niet alleen ruiters maar ook fietsrijders gestáág worden gekweld door zulke kleine keffers.

Maar... aan wie de schuld.? Aan zoo'n arm dier, dat het niet kan helpen, wijl het zijn natuur is, of... aan de eigenaars, die, vanwege hun geld, zich niet verplicht rekenen anderen de beleefdheid te bewijzen hun lastige honden vast te leggen - liever die arme dieren zelf de slachtoffers laten worden, door hen bloot te stellen aan steenengooien, doodschieten uit wraak, vergiftigen om de zelfde reden, etc.

Ik ben zoo vrij te gelooven, dat de politie er héél goed iets aan zou kunnen doen, indien.... de Scheveningsche weg en de Scheveningsche Boschjes werden bevolkt door armelui's-woningen, inplaats van door de villa's van den rijkdom. Gij zoudt eens zien hoè snel *dan* de politie-verordening in werking zou treden: honden vastleggen.

Het is namelijk verbazend, hoeveel sneller de politie bij de hand is en barsch optreedt, wanneer het armen en weerloozen geldt, dan bij rijken.

Nog een staaltje daarvan uit ‘de dingen die ik zie’.

Dezen zomer was de ingang van de Pooten, tengevolge van een glazen wasscherij-stellage, letterlijk niet voorbij te komen, omdat de halsbrekende hoogte, waarop de arbeiders werkten, de algemeene aandacht van leegloopers trok. Bij Sprecher moest men eenvoudig blijven staan, of men wilde of niet, er was een formeele oploop om het schouwspel aan de overzijde gade te slaan en, natuurlijk, een oploop van goedgekleed en voornaam publiek, - zooals men het op het middag-uur ziet op die hoogte van de stad. Geen agent - en ik zag er voortdurend een staan - dien het inviel dáár, bij die gelegenheid, het zoo hoognoodige: *Doorloopen* uit te spreken. Geen questie van. *Dat* werd niet gedurfd. Want, er stonden immers ‘heeren’ en ‘dames’ te kijken, en den weg te versperren daardoor. En *die* laten de Haagsche agenten met rust.

Wel, dezen winter, in de St. Nicolaas-dagen, ben ik nog al eens door de Spuistraat gekomen. Wie heeft daar toen niet die aardige melk-inrichting gezien, met den ‘èchten’ St. Nicolaas, die moeders met kinderen deed binnenstroomen, zoodat het er letterlijk uitpuilde! Helaas, er zijn er ook, - velen, velen, zijn er zoo, - die alleen van de *buiten*-zijde dien St. Nicolaas mochten aanschouwen, bleeke havelooze kindertjes, met verkleumde gezichtjes, die zich op de straat oppakten, in één kluwen aan elkaar, om te gluren naar de wondere heerlijkheden van dien St. Nicolaas, daar binnen in den helderen winkel, telkens als de deur open of dicht ging voor een klant. -

Want, geld om binnen te gaan hadden ze niet. *Hun* genoegen was alléén het gluren daar op straat.

Dáár ook echter stond dan een agent, en voor *die* arme kleine misdeelden van 't leven had hij zijn dreigend: ‘*Doorloopen: niet blijven staan*,’ terstond kláár.

Ik vraag U, wáár is hier, waar is in zoovele dergelijke dingen, de sociale rechtvaardigheid.?

Neen, ik ben géén socialist; - ik heb een hekel aan dien partij-naam. Maar ik kom in opstand tegen *elke* onrechtvaardigheid, mensch en dier beide gedurig aangedaan, omdat men kruipt heden ten dage voor de macht van het geld, en de bezitters naar de oogen ziet, ten koste der misdeelden en zwakken.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

1885. - Ik ben buitengewoon in mijn schik met mijn goeden raad aan U, en hoop dat het middel blijvend zal werken. Indien Uw bloedsomloop echter niet goed is, dan zou ik U raden niet op eigen gelegenheid die koude baden te nemen, maar er liever eens met een dokter over te spreken. Want, gij zoudt U-zelf anders kunnen schaden. Daarom zou ik dan ook veel liever gaan naar een kundigen gewonen arts, dan naar een huid-specialiteit, want het komt mij voor, dat gij dien niet behoeft, als het ligt aan Uw bloedsomloop. - Hoe gij aan adressen komt van goede professoren en doktoren? Ja, dat is niet zoo gemakkelijk te zeggen. De usance verbiedt *hier* namen te noemen. Hebt gij geen familie of bekenden, die in Leiden of Amsterdam - de door U genoemde plaatsen - een professor of dokter kennen, over wien zij tevreden zijn? Zoo niet, dan vind ik Uw idee het te vragen aan Uw apotheker nog zoo kwaad niet.

Uw tweede vraag, of ik denk dat gij van een auto-sluier plezier zult hebben, onder de door U genoemde omstandigheden, beantwoord ik volmondig met ja. Zulk een sluier houdt het gezicht heel warm. Maar ik zou dan met-een een voile vóór het gezicht-zelf binden. Gazelisse zit heel warm, crêpe de chine óók; dat is duurder, maar het houdt ook langer. Ik meen, naar Uw gelaatsbeschrijving te oordeelen, dat donkerbruin voor U de beste kleur zal zijn; géén blauw en géén wit. Misschien zou groen gaan, maar, gij zult een goede nuance daarin niet zoo heel gemakkelijk krijgen, en ik houd het er voor, dat bruin U minder gauw zal vervelen, en beter zal kleuren bij U. Het hangt ook een beetje af van de kleur van Uw hoed; daarover schrijft gij niets: misschien gaat gij naar Uw werk met een pet? Die leent zich héél goed voor zulk een sluier. - Gij moogt mij zoo-

veel en zoo dikwijls vragen als gij maar wilt. ‘Mijn vinger *blijft* uitgestoken naar U’ - zooals gij 't noemt.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

B.W. van de K. - Gij zult zeker wel begrepen hebben, dat gij geen kaart vondt van mij te Nice, omdat ik geen pension daar weet, dat ik U zou kunnen aanbevelen. Ik ken alleen groote, dure hôtels daar; en benijd dengenen, die er goedkoop onder dak weten te komen, en *toch* goed. Dat Genève U niet zou bevallen, vooral niet wat klimaat betreft voor mevrouw, verwondert mij niet; m.i. is alleen aan de Riviera een werkelijk *zacht* klimaat, althans wat Europa betreft; en dan nog moet men een goeden voordeeligen winter treffen. -

Uw laatste schrijven heeft mij zeer geïnteresseerd, vooral ook, omdat ik het in veel opzichten met U eens ben. Ik heb het dan ook den uitgever laten lezen; gij zijt trouwens lang niet de eenige, die er zoo over denkt. Daarentegen zijn aan uitbreiding finantieele onkosten verbonden, die niet gering zijn te schatten. Zooveel wil ik U echter wel zeggen, dat ik Uw brief in heel ernstige overweging houd. In het bijzonder ook dat eene punt, dat het wenschelijk zou zijn, indien de in de correspondentie gegeven antwoorden tegelijk vermeldden de vraag, waarop zij terugslaan, beaam ik ten volle. Ook daar echter moet men te rade gaan met de plaatsruimte. In elk geval echter zal ik trachten, hetzij nu reeds, hetzij in den nieuwen jaargang, daarmede

rekening te houden. Bij al deze dingen moet gij niet vergeten dat ik een blad *overnam*, dat zich onder mijn redactie wijzigde tot een geheel ander als het oorspronkelijk was; zoo óók wijzigde zich het gehalte der abonnés en der lezers, wier eischen andere zijn, gelukkig, dan die van mevrouw van Wermeskerkens 'Lelietjes'. - Daarom is het ook zoo gewenscht dat gij en anderen ronduit Uw verlangen kenbaar maakt, en Uw meening uitspreekt. - Een ander Uwer bezwaren, dat de antwoorden niet gauw genoeg volgen naar Uw zin op de vragen, wil ik trachten, voor zoo ver de uitgebreidheid der correspondentie dat eenigzins toelaat, uit den weg te ruimen.

Gij schrijft mij (28 Nov.), met verbazing te hebben gelezen in mijn artikelen, hoe 'Calvijn te Genève een ketter had laten verbranden', en gij zegt er bij, hoe naar Uw meening 'velen in den lande nog nimmer daarvan zullen hebben gehoord'. -

Maar beste B.W. van de K. - wáár komt gij van daan, dat gij niet weet van de verbranding van Servet, den Spaanschen geneesheer Michel Servet, door Calvijn? Die verbranding is immers het stokpaardje van alle liberalen en modernen, en zij wordt dan ook, onder het motto 'geschiedenis,' geleerd op de openbare scholen. Ik geloof dan ook niet dat 'velen in den lande,' zooals gij vooronderstelt, Uw onwetendheid in dezen zullen deelen, om de zeer eenvoudige reden, dat de Servet-verbranding steeds wordt uitgespeeld tegen Calvijn, door al wie niet steil-gereformeerd, dus 'calvinistisch' denkt. Enfin, het feit-zelf dat men thans van moderne zijde zelfs een standbeeld heeft opgericht voor dit slachtoffer van protestantschen godsdienstijver (op precies dezelfde manier, die men den Roomschen van die dagen verwijt), is bewijs genoeg, hoe algemeen-gekend, en wijd en zijd verbreid, is de geschiedenis van Servet's veroordeeling op last van Calvijn, en zijn daarna gevolgde verbranding. -

In Uw brief van 25 Oct., (antwoord op mijn correspondentie aan U in de Lelie No. 13) schrijft gij: 'Ik vond de idees van Gonda heel sympathiek, af en toe een beetje overdrijving, zooals waar ze vertelt dat de schoonmaak haar zoo lief is.' - Diezelfde opmerking maakte ik-ook, dat zij daar overdrijft. Mij trof haar beschrijving als een uiting dier echt-hollandsche schoonmaak-woede, die, schijnt het, der hollandsche vrouw eigen is, en waarvoor *ik* niets kan voelen, omdat zij m.i. niets te maken heeft met *ware* zindelijkheid. Een echt-hollandsche ouderwetsche huismoeder zal dagen verdoen met boenen op hare kasten, en wrijven op dit of dat, maar, voor de zegeningen van badkamer en closetinrichting met goede waterleiding, heeft zij geen gevoel, even weinig als besef van het stofnestachtige van antimacassers, gehaakte kleedjes, en snuisterijen zonder zin. - Overigens zal het Gonda, die altijd buitenshuis werkt met haar hoofd, misschien gaan als mij, die altijd met mijn hersenen werk, en dientengevolge het genoegen van *koken* beschouw als 'n benijdenswaardige uitspanning, iets waarmede ik onze Marie, wier dagelijksch werk datzelfde koken is, een spottend geringschattend glimlachen afdwing. Zij zegt dan: 'Jawel, als *ik* alles klaar zet en weer afwasch voor U, dan vindt *U* 't fijne werk wel aardig, - maar als U er dat allemaal bij moest doen, zou U 't wat "vies" vinden, potten en pannen schoonmaken, en dat allemaal.' - Evenzoo stel ik me voor, dat Gonda van den schoonmaak wèl het resultaat graag ziet, de schoongemaakte omgeving, misschien òòk zelve een handje meehelpt met stof-afnemen of wat op zijn plaats zetten, maar 't ergste werk, 't ruwe boenen en vegen en schrobben allesbehalve prettig zal vinden, als ze er zelve eenmaal voor staat.

De geschiedenis die gij meedeelt van dat dienstmeisje, dat door hare mevrouw in haar dienst is behouden ondanks haar onwettig kindje, strekt zeker die dame tot eer,

maar ik geloof wèl, dat er in dat speciale opzicht verbetering is in de toestanden, en minder hard wordt geoordeeld dan vroeger.

Laat ik U, zelfs al hebt gij mij blijkens dezen zelfden brief van 25 Oct. nu goed begrepen, nog eens kort en bondig herhalen ter voorkoming van misverstand: Ik vind, zooals de maatschappij en de toestanden nu eenmaal zijn geworden voor ons vrouwen, dat **elk** meisje moet leeren bijtijds haar brood te *kunnen* verdienen, geld of geen geld. Maar ik vind ook, dat zij alleen dan moet trachten van haar verkregen kennis gebruik te maken voor geld, wanneer het voor haar finantiën noodig is geworden om in haar onderhoud te voorzien.

Gij schrijft: 'Ik ben van meening, dat ouders hebben tegenover hun kinderen veel, veel plichten, en maar één enkel recht, en dat nog maar alleen gedurende de jaren der onvolwassenheid: gehoorzaamheid.' Die zeer-ware opvatting van de ouder-taak juich ik van ganscher harte toe; het ware te wenschen, dat velen haar in praktijk brachten.

Ik geloof, als er van 'stil verwijt' sprake is ten opzichte der ontvangen opvoeding, dan kan *ik* daarvan medespreken op heel droevige wijze. Maar ik geloof óók, dat de overtuiging: mijne ouders hadden mij toch lief, zij handelden niet uit onwil, maar uit onverstand, helpt later alles te vergeven.

Ik zie uit Uw brief van 25 Oct. nog, dat gij mijn niet zeer gunstige ondervinding over Fransch-Zwitserland beäamt na Uw verblijf te Genève. Dat doet mij plezier, en ik neem Uw bevestiging van mijn beweren hier dan ook over, ten bate van andere lezers.

Het bewuste boek van Bölsche las ik met heel veel belangstelling. - Piquant is nu, achteraan, na hetgeen er intusschen voorviel, te lezen Uw beschouwing over Wilhelm II.

En wat zegt gij dan *nu* van hem, van zijn Transvaal-oorlogplan, heimelijk naar grootmama gezonden, (hebt gij de rake plaat naar aanleiding daarvan in Simplicissimus gezien?), en van zijn vervreemding, zoo te recht vind ik, door zijn dubbelzinnige 'persoonlijke' politiek, van zijn volk?

Gij schrijft (altijd in denzelfden 25 Oct. brief), naar aanleiding van de gedachtenwisseling van den heer Servaas van Rooyen, over mijn 'meerdere': ''t Gaat er maar om, wat men eigenlijk met het woord bedoelt. Zij, die haar eischen het hoogste stellen, zullen zeer zeker het hardst teleurgesteld worden, want ik geloof zeker dat maar heel, heel weinig mannen aan hooge eischen kunnen voldoen' - Dat geloof ik met U zoo van ganscher harte, dat ik juist daarom de verstands-huwelijken, waarin meer van berekening dan van liefde sprake is, houd voor de gelukkigste. De meeste gewone vrouwen echter stellen, ook als ze verliefd zijn, haar eischen niet hoog, en worden dus ook niet teleurgesteld.

Welneen, ik heb de bedoelde woorden niet gecursiveerd om U te verwijten gebrek aan openhartigheid, maar wel om U te laten zien, hoe heel ernstig ik het meen, dat ik openhartigheid als eerste eisch stel. (Ik geloof mij te herinneren dat gij in Uw eersten brief U excuseerdet over Uw véle en intieme vragen; vermoedelijk zag mijn antwoord daarop). Zooals gij iets verder schrijft: 'Misschien hebt U het maar alleen bedoeld als een aanmoediging aan mijn adres, omdat U eenigen schroom ontdekte in mijn brieven' - Juist, zóó is het inderdaad. Ik heb de door U geciteerde woorden in dat blad ten mijnen opzichte: 'Een gedécideerde flinke meid' niet gelezen indertijd, en ik moest glimlachen om Uw verbolgenheid in zake dat woord 'meid'. Want zeker, ik ben het met U eens, dat het 'n ruwe en allesbehalve fijne uitdrukking is. Maar ik ben op dat punt in onze literatuur reeds lang gewoon-geraakt aan een zeker soort burgerlijkheid, die bij ons dóórgaat voor causerie-toon. Let maar eens op, hoe 'krant' voor courant en 'vent' en 'leuke mop', en allerlei soort van die woorden, moeten dienst doen in de meeste artikelen voor gezelligen-kout-toon, waar zij in werkelijkheid slechts een hoogst-vulgairen indruk maken. Op dezelfde wijze dus treft het mij-persoonlijk niet eens meer, als iemand op die, in zijn oogen geloof ik heel-complimenteuse manier, over mij schrijft. - Gij voegt er iets verder aan toe: 'Als ik over Multatuli schreef, zou het mij absoluut niet uit de pen willen, te schrijven b.v.: die fideele kerel. - Neen, *U* niet, maar de heele Nederlandsche schrijversbent - behoudens 'n enkele uitzondering hier of daar, - denkt juist dat ze heel aardig 'causeeren', als ze wèl op zoo'n manier over hem schrijven.

- Gij schrijft ten slotte nog, dat liet U zal verblijden te hooren, hoe ik niet om ziekte ben gegaan naar Wiesbaden. Nu, die blijdschap kan ik U geven. Ik heb hier op Scheveningen een klein gemeubeld kwartier gehuurd, waar ik zoo nu en dan intrek, en dan weer eens uitvlieg ook. Zoo zijn wij, aan het einde van het Scheveningsch seizoen, naar Wiesbaden verhuisd, en huurden er kamers tot April; maar tusschen in zijn we nu weer eens hier, voor een poosje.

Uw andere brief van 21 Dec. heb ik in den aanvang van deze correspondent*ie* reeds gedeeltelijk beantwoord. Ik kom op sommige punten daarin expresselijk niet nader terug, omdat zij, zooals gij misschien wel begrijpt, niet heel geschikt zijn op deze plaats te worden behandeld. Zij maken bij mij uit een punt van overweging, maar ik kan daarover noch alleen beslissen, noch het *nu* reeds doen. Gelijk gezegd, voor zoover het in mijn macht staat ontbreekt het mij niet aan den goeden wil.

Gij schrijft, dat gij mij 'zooveel hebt te vragen' o.a. over mijn door U 'in het geheel niet begrepen strijd tegen het automobilisme.' - Wat bedoelt gij daarmede? Vermoedelijk berust deze uitdrukking van U op een misverstand. Immers, ik voer geen strijd tegen het automobilisme als zoodanig, maar tegen het *te* gauw rijden, en daardoor den evenmensch en het weerlooze dier ongelukkig maken. Zij, die zich schuldig maken aan zulk met *te* groote snelheid rijden, hebben, juist door hun voertuig, de gelegenheid te ontsnappen alvorens men hen als daders kan in hechtenis nemen, en, daar zij gemeenlijk behooren tot de upper-ten, in geld of in stand-opzicht, láát men hen ontsnappen óók, opzettelijk; reeds als iets van zelf sprekends, waar het geldt het 'redelooze' dier, maar óók bij het overrijden van arme menschen zonder protectie. Tegen die harteloosheid van de auto-bezitters en die onrechtvaardigheid van de overheid protesteer ik, niet natuurlijk tegen het automobilisme op zichzelf.

Ik begrijp volkomen, hoe het U, die met de O.-I. toestanden, de Gouverneur-Generaal-verhouding, en die der residenten, rekening houd, moet hebben verwonderd wat ik in mijn Dagboekbladen schreef, omtrent mijn niet-inzien de positie, die ik als Gouverneurs-dochter had in te nemen. Eenerzijds geloof ik wat dit betreft, dat gij te veel vergelijkt O.-Indië met Suriname, waar de toestanden in die opzichten veel minder officieel zijn; maar anderzijds is het een feit, dat ook mijn vader-zelf niet inzag zijn eigen positie als zoodanig, te eigenzinnig optrad, en daardoor er niet aan dacht mij in dezen ook maar eenigen dwang op te leggen; terwijl ik mijnerzijds in dat opzicht, met den onafhankelijken zin die altijd een deel is geweest van mijn karakter, mijn eigen hoofd en mijn eigen sympathieën en anti-pathieën volgde. Natuurlijk was dit zéér verkeerd. Juist daarom schreef ik dan ook, dat mijn vader zich niet eigende voor die betrekking. Het spreekt van zelf, ware hij een beter diplomaat geweest in zijn omgang met anderen, hij zou in de eerste plaats zijn eigen dochter hebben aangespoord tot het vervullen harer plicht in dat bijzondere opzicht, náást hem. -

Als gij nu weder opnieuw schrijft, hoop ik U spoediger te zullen beantwoorden dan dezen keer het geval was.

No. 10. - (Brief van 11 Oct. '08). 'Ingezonden' stukken worden niet gehonoreerd. Het bewuste Lelie-nommer heb ik U gezonden, omdat het mij trof, dat Uw naam stond in de toilet-corr., en ik dacht dat gij wellicht genegen zoudt zijn de vraagster in te lichten aangaande de door haar bedoelde reformkleeding. Daar ik U echter niet meer ontmoette in die rubriek, is dat blijkbaar niet het geval geweest.

Hoe gij een nota moet inrichten voor den heer Veen? Gij geeft hem op Uw naam, en de nommers waarin bijdragen van U voorkomen, met den juisten ttiel dier stukken erbij.

Met U geloof ik, dat Uw leeftijd een bezwaar zal zijn voor zulke betrekkingen, als die, waarover gij schrijft. Ik zou ook denken, dat gij misschien op de plaats Uwer tegenwoordige betrekking nog méér nut doet dan elders (want, zoo iemand, dan is het *U* geloof ik, om *nut* te doen), wijl gij daar zoo bekend zijt, en er blijkbaar invloed bezit.

C.G. - (Brief van 10 Sept). Naar aanleiding van mijn Dagboekbladen, waarin ik vertelde hoe de roman van *Rellstab*: 1812 mij zoozeer had geboeid als kind en later zoo bitter tegenviel om den *te* romantischen toon, toen ik hem herlas, vertelt gij mij dezelfde ervaring te hebben opgedaan met dat boek. Gij schrijft over de sterke ontroering, die de lezing ervan bij U verwekte dien eersten keer, evenals bij mij. Zou

dat niet komen, omdat de groote historische gebeurtenissen, de verschrikkingen van den krijg, er zoo treffend in zijn beschreven, een jong, ontvankelijk gemoed, dat voor 't eerst van zoo iets hoort, *moeten* treffen dus in hooge mate? Later sta je veel critischer er tegenover, en let niet meer zoozeer op de je reeds bekende historische gebeurtenissen, dan wel op den bombast van stijl en de overdreven schildering der fantazie-personen. Althans zoo ging het mij. Natuurlijk, gij, als kleine *jongen*, hebt gedroomd van 'Bianca met den groenen sluier', op mij, als klein-*meisje*, maakten de beide Polen Jaromir, en zijn vriend met een dito naam, dien ik niet meer weet, den diepsten indruk, de een 'blond en zacht', de ander 'donker en vurig'. - Al die literatuur, die gij opnoemt, is ook mij lief: Dickens, Thackeray, Uncle Bräsig, uit Frits Reuter's Gedroogde Kruiden, Walter Scott (gedeeltelijk wat mij aangaat), Schiller, Göthe, Wieland. Marryat laat mij heel koud, en Couperus bevalt mij soms heel goed, en is soms m i. prullig, maar altijd voel je, dat hij 't *kan*, als hij *wil.* Schimmel heb ik zoo lang geleden gelezen, dat ik over hem geen oordeel wil uitspreken.

Ja, toen ik nog niet recenseerde, en nog alleen voor uitspanning las, toen ging het mij als U, en *genoot* ik van een goeden roman. Al die jaren, die ik doorbracht bij een zieke, mijn gezelschap-thuis-behoevende moeder, en ook gedurende

mijn Surinaamschen tijd, heb ik aan lezen een steeds weerkeerende bron van genot gevonden. Maar nu lees ik voor mijn *genoegen* nooit meer romans, zelfs niet van de beste schrijvers. Memoires, Geschiedenis, alles wat *werkelijk* is geschied, ook een of ander humoristisch blad, zooals Simplicissimus, of Jugend, of Punch, of Le Rire, ziedaar mijn uitspanningslectuur.

Gij vraagt mij, of *ik* niet óók nog eens een roman wil schrijven? Wel, aan dien wensch van U *is* voldaan wat mij betreft, daar een groote, nieuwe roman van mij door mij is verkocht aan de uitgevers: Maas en van Suchtelen, die hem, meen ik, dit jaar nog zullen uitgeven. Hij is getiteld: *Wat nooit sterft....*

Ik hoop, dat Uw overtuiging, dat mijn romans een goeden invloed hebben, zal bewaarheid worden, ook wat dezen nieuwen aangaat. Het is overigens een feit, dat men voortdurend wordt misverstaan, dat zelfs de beste en waarachtigste goede bedoelingen, soms te goeder trouw, en, helaas, héél dikwijls te kwader trouw, anders worden uitgelegd soms dan de schrijver het bedoelde. En, daar zijn eigen protesten daartegen hem niets baten, heb ik voor mij er allang van af gezien er ook maar iets tegen in te brengen, wanneer critici, zoowel als lezers, de dolzinnigste dingen beweren te lezen in mijn werk. Ik troost er mij dan maar mee, dat er ook zijn, die, zooals gij, b.v., mij goed begrijpen. - Dank ook voor Uw belangstelling in de Lelie-correspondentie.

Uw woorden, naar aanleiding van mijn gedachtenwisseling met den heer Servaas van Rooyen over ‘Mijn Meerdere’, troffen me als bijzonder-wáár. Ik neem ze daarom hier over:

‘*U zegt*, *dat U tegen uw' man zoudt moeten opzien*, *ik geloof dat dit niet zit in Uw vrouw-zijn, maar in 't bezit van karakter. Wie zelf karakter bezit*, *vergt dit van anderen*, *omdat hij 't een vanzelfsheid acht.*’

Ik geloof wel, dat deze uitlegging van U de ware is.

Regina. Behalve het Pausen-stuk, dat nu spoedig komt, heb ik thans van U niets meer. Voor Uw brief van 17 November l.l. veel dank. Ja, 't geluk van die jonge familie zal U zeker veel vreugde geven. Jammer van die schaduw, die daarop viel door die teleurstelling. Gij begrijpt mij? Zooals ik U reeds per briefkaart schreef, op zichzelf beschouwd zou ik den mij door U aangeboden rashond wát graag genomen hebben, maar ik behoef U niet te zeggen, hoeveel bezwaren er, bij mijn reisleven, verbonden zijn, aan het heen- en weer-trekken met honden. Zelfs al woonde ik echter voor-goed hier, dan nog zou ik, terwille van Benjamin en Frits, liever niet nog een hond er bij nemen, die zeker hun jaloezie zou opwekken. Veel dank echter.

Eveneens veel dank voor Uw brief van 25 October ll., waarin ik met genoegen zie (maar ik twijfelde er niet aan dit antwoord van U te zullen vernemen,) hoe U ‘de bemodderde, bevuilde jas van Ibsen's dr: Stockmann uit zijn Volksfeind prefereert boven ‘den troon van lappen en vodden waarop zooveel begaafde vrouwen heden ten dage zitten.’

Nietwaar, de Jungfrau von Orleans *onthoudt* je, als je het eenmaal kent. Dat is wat anders dan de hedendaagsche ‘sonnetten’-prullaria.

- Ja, ik begrijp best, dat het voor U niet plezierig is zoo lang op de plaatsing van een stuk te moeten wachten. Maar dat hebt U gemeen met vele anderen. Ik wil intusschen trachten in den nieuwen jaargang aan veler wensch in dit opzicht te gemoet te komen. Ook U zij geantwoord, wat ik reeds meermalen onder het oog bracht van

tegenwoordige abonne's en lezers: onder *mijn* redactie wijzigde zich de oude Lelie van mevrouw van Wermeskerken tot een zoo geheel ander blad dan het toen was, dat ik daardoor sta voor allerlei eruit voortvloeiende gevolgen, welke, hoe aangenaam en vleiend ook voor mijzelve, toch soms hunne moeilijkheden meebrengen, - moeilijkheden, die ik echter vast van plan ben uit den weg te ruimen van lieverlede.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Thelma. - Ik meende dat reeds te weten, maar wilde zekerheid hebben. Dus is het nu aangenomen.

REDACTRICE.

Bericht.

De correspondenties aan **Kind-vrouwtje, C.Z.S., Mevr. A.J. van de W**... en **Blauwe Hyacinthe** moeten wegens plaatsgebrek blijven liggen.

REDACTRICE.

20 Januari 1909.
22ste Jaargang.
No. 30.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot nader bericht bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel
Wintervoorraad.

‘**Z**oek uw geluk steeds binnen den kleinsten grens.’ Zoo las ik dezer dagen boven de deur eener huiskamer. Het woord heeft mij goed gedaan.

Hoe kunnen wij getrokken worden binnen dien kleinsten grens - vooral in de donkere dagen vóór Kerstmis, als de winter zijn intrede doet met kille nevels en klamme najaarsregens, met de onzachte vermaningen van den Koning der verschrikking! Daar, binnen dien kleinsten grens verkwikt ons immers het vuur van den haard en van elkanders liefde.

Zoo - wanneer op onzen tocht over dorre velden in den guursten tijd des jaars bij het schouwspel der vergankelijkheid de nijpende vorst ons aangrijpt, zoodat wij huiveren, is het een weldadige gewaarwording in de doodschheid en verlatenheid om ons heen slechts een landelijke woning te ontdekken, vanwaar door de bevroren ruit een vroolijk haardvuur ons tegenvlamt. Immers bij het stervende leven om ons heen getuigt het van dat innerlijk leven, waaraan vrede, dankbaarheid en geluk zich verbinden, door geen winterkou verjaagd.

Reeds van verre wenkt ons toe de vriendelijke geest der penaten. Wij reppen ons om deelgenoot te worden van het geluk, dat wordt gezocht en gevonden binnen den engsten levensgrens.

De hoogopgetaste sneeuw op het beneden den hoogen landweg gelegen erf met moeite doorwadend, schudden wij straks de vochtige vlokken ons van de kleederen, om zoo spoedig wij kunnen na huiselijken groet binnen den gezelligen drempel bescherming te zoeken bij den zachten, rustigen gloed van het kronkelend vlammenspel onder den weltrekkenden schoorsteen.

Onder aangenaam gesprek en verwarmenden dronk zegenen wij de weldaad van het knappend vuurtje boven de weelderige pracht van de meest uitgekozen feestzaal en de gemakken van de stad. Een wereld van natuurlijke gewaarwordingen en onopgeschroefd geestelijk genot ontsluit zich voor ons in al haar goede bekoring. En wij zegenen dit gastvrij huis van den wintervoorraad aan de balken van den zolder, die van de eenvoudigste welvaart getuigt, tot aan de rieten armstoel, ons toegeschoven voor wij van onze wenschen spraken, waarin wij ons met een dankbaren glimlach hebben teruggevleid. Wij zegenen dit huis van het kleine venster, dat nog enkele stralen binnenlaat van de vale winterzon en nu en dan zucht onder de aanvallen van het booze weder, tot aan de groote blokken en de knetterende takken, die een vreemd maar liefelijk schijnsel werpen op het gelaat van onzen welgemoeden gastheer, welke met het ijverig gedoe van zijn van hartelijkheid stralende wederhelft en door het vroolijk gesnap van zijn kroost het ons aan niets laat ontbreken.

Ja, wij zegenen den tot rustige blijdschap stemmenden gloed van het onuitputtelijk hout, dat het haardvuur gewillig voedt, vroolijk dansend in den kring der vlammen, alsof het vreugd vond in zijn werk der zelfopoffering, om zich dan getroost in asche neer te vleien op den bodem van het vuur, dat door de hand van Moeder de Vrouw onder gezellig gekeuvel en niet onwelkome bespiegelingen wordt levendig gehouden. Inderdaad, het zijn bespiegelingen, die zij ten beste geeft, al zijn het dan ook geen geleerde, maar recht huiselijke bespiegelingen - bespiegelingen als die van den ouden wijzen Salomo heeten bewaard te zijn: ‘Als er geen hout is, gaat het vuur uit.’ Dat is een overpeinzing, wijsgeerig en practisch beide. En - in deze rustige bespiegeling van de huiskamer zegenen wij het oneindig woud, dat op de goddelijke aarde groeit, omdat het van zijn overtolligen voorraad ook den mensch voorziet, wanneer het najaar het hout doet ineenschrompelen, om waar het buiten koud is en dor, in de huizen der menschen warmte en verkwikking te zaaien in rijken overvloed.

Want moge het des zomers bloeien en groeien, geuren en groenen, om den mensch te beschutten met breede bladerkroon, als de zon aan het zenith brandt, in het kille jaargetijde brengt de mensch het in zijne woning en ontleent een nieuwen zegen aan deze schatkamer van goede gaven voor rijken en armen, voor kleinen en grooten. Beklagenswaardig temeer, wie de bittere waarheid in den tijd van honger en

werkeloosheid ervaart van het van zelf sprekend, doch nooit genoeg overdachte woord van den Hebreeuwschen wijze:

‘Als er geen hout is, gaat het vuur uit’....

Of ook der armen haardvuur brandende bleef in den zwaren wintertijd!

* * *

‘Als er geen hout is, gaat het vuur uit,’ zegt de Joodsche Spreukendichter. Hij denkt aan het vuur der twisten.

Wij verbinden aan zijn woord de gedachte aan den komenden barren wintertijd.

Ook aan het verkwikkend vuur, dat niet verteert, maar verwarmt, dat niet het leven vernietigt, maar de levenskrachten aanblaast, herinnert ons zijn woord.

Er is een vuur, dat het leven verteert. Dat is het vuur van het lagere zieleleven, van de onbetoomde ziel. O, steeds meer gezegend de aarde, wanneer dit vuur meer kwijnen gaat bij gebrek aan brandstof!

Er is een vuur, dat het leven bezielt en het leven bevrucht. Dat is het vuur van het hoogere zieleleven, van de liefde, van

die kalme en volhardende liefde, die het gemoed van het hoogst geluk doortrilt. Leggen wij dat vuur op ons altaar.

Zoo een altaar zij opgericht in onze werkplaats, in ons huis, in onze kerk. Ontbreke 't aan brandstof nimmer het vuur, dat op ons altaar past.

Er gaat bezieling en geestkracht, moed en levensvreugde uit van dit altaarvuur in den *winternacht van zonde en van droefenis.* Het is het Kerstvuur in de landelijke woning als daarbuiten de storm buldert en de sneeuwjacht geeselt. Het is het Paaschvuur, door kinderhand ontstoken, dat levende harten verblijdt. Het is het vuur, dat de Engel der Liefde in ons olielampje giet, als ons sterfelijk hulsel onder de zerk rust. Want de Liefde is sterker dan de Dood.

Och, armen, indien het vuur der Liefde in ons stierf! Want dit vuur is *reiner dan het zonnelicht.*

Ik herinner mij iets van een wijze, die vroeg: Wat is reiner dan het zonnelicht? En ziet - er waren er, die zoeken gingen, dwalend langs de aarde, tastend in den grond, gravend mijlen diep. Toen brachten zij enkele edelsteenen, die fonkelden in het licht. Maar ziet - de wijze nam ze en hield ze tegen de zon. Beschamende verrassing! Ook in de schitterende edelsteenen vertoonden zich vlekken, die geen menschenoog ontdekte, aleer de zon er haar stralen door henen zond. En de wijze schudde het hoofd.

Toen gingen de menschen weder zoeken en ze gingen becijferen, wat wel reiner zou zijn dan het zonnelicht. Daartoe sloten zij zich op in een stille kamer: het hoofd met de hand ondersteund zaten ze daar uren lang; geen geluiden mochten tot hen doordringen - geen afleiding verdroegen zij; want zij moesten het vinden wat wel het reinste was, wat wel reiner was dan het zonnelicht, welks reinheid hen tot duizelen bracht. Hun fijnste berekeningen brachten hen er niet. Dagen en nachten peinsden ze.

En toen de Wijze dit hoorde, schudde hij weer het hoofd en werd mistroostig onder der menschen ijdelheid. ‘IJdelheid der ijdelheden, alles ijdelheid’. Zoo zuchtte de wijsgeer.

Toen naderde den man een klein, aanvallig kind. Huppelend ging het zijn weg. Even moest het echter omzien naar dien vreemden peinzenden man met de groote diepe oogen. Toen de wijze het kind zag, was hij getroffen over de onschuld en de diepte van dien blik. En als door een geheimzinnigen drang gedreven herhaalde hij zijn vraag ook aan dit kind, de vraag, die hij aan alle menschen deed en die zijn leven vervulde. En het kind antwoordde bedeesd; ‘Ik weet het niet, wijze man.’

En de menschen, die er om heen stonden, bleven weder onbevredigd; want zij verstonden het niet.

Maar den wijze was het temoede, als viel een zonnestraal in zijne ziel. Want het was geen zonnestraal; het leek er maar wat op; het was veel schooner dan een zonnestraal. Toen juichte het in zijn wijs, nu vroom geworden hart, en van zijn gelaat straalde de blijdschap van Simeon, en hij riep verheugd: ‘Gij hebt het reinste gevonden, ja gij, mijn kind!’ En tot de omstanders zeide hij: ‘Wordt gij als ik dit kind gelijk. Dan zult gij weten wat het reinste is, wat reiner dan het reinste zonnelicht. Zaagt ge ooit zóóveel liefde, zóóveel bewondering, zóóveel ootmoedig aanschouwen van de Waarheid als in het oog van dit kind, toen het mij zeide, dat er *niets* was, reiner dan het zonnelicht. De liefde van dit kind is reiner dan het zonnelicht en beschaamt het licht der zon. Zie slechts!’.... En de zon school weg achter een zware

wolk en bedekte beschaamd haar stralend gelaat. Toen... na een korte pooze dreef de wolk weer weg en verloor zich gaandeweg achter den horizon... En de zon was stralender dan ooit... en de aarde straalde... en de menschen straalden... en de Wijze dankte... en het Kind was blij en vervolgde zijn spel.

De bewondering, de blijdschap, de liefde van het kind was reiner dan het zonnelicht. Ook warmer dan het zonnelicht. Want de Aarde straalde, omdat het kind gesproken had.

Dit lichtend vuur, het brande op ons altaar. Zijn witte vlam kronkele omhoog in het heiligdom des harten.

Laat het zich voeden aan den kreet der Aanbidding, die de ziel naar hooger drijft.

Laat het niet aan brandstof ontbreken, opdat niet de wintervoorraad op zij, als de stormen nog gieren en de sneeuwjacht nog geeselt.

Want - als er geen brandstof is, gaat het vuur uit. Dan is het leven dor en koud en beangstigend.

Dan wordt deze schoone wereld, zoo heerlijk geordend, zoo wijs bestuurd - een chaos van verwarring en van angstig dwalen, waar

de Wanhoop ronddoolt, de Wanhoop en de Dood....

Och, meenen we niet, dat ons vuur niet sterven kan. Want als wij onzen voorraad niet telkens vermeerderen, niet telkens vernieuwen, dan sterft het toch, dan sterft het den droevigsten dood.

Hebben wij hout genoeg voor onze altaren? O, nooit genoeg.

En - gaat onze voorraad slinken - laat ons waken voor den dag van morgen, eer het *te laat* is en het vuur uitgaat in den donkeren winternacht.

's Hertogenbosch.
H. MAKKINK.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 28.) XV.

Gelijk ik reeds zeide, - tot hiertoe hadden de Gouverneurs van Suriname geen eigenlijk aandeel genomen aan de rol, door de zending gespeeld in de kolonies, omdat zij daarin - zelf liberaal en modern - geen het minste belang stelden eigenlijk. Voor zoover hun politiek belang dat meebracht hadden ze de Roomsch-Katholieke missie echter meestal ontzien, omdat deze - een uit Nederland haar oorsprong hebbende, door de machtige R.K. partij aldaar gesteunde schepping - natuurlijk nimmer is, voor welke regeering ook, 'une quantité negligeable', maar eene, waarmede zij rekening heeft te houden noodgedrongen. - Daarentegen is de Duitsche-Herrnhutter zending eene van geheel particulieren aard, zonder Nederlandsche 2de Kamer en Nederlandsche partij achter zich, en waarop dus, tot op mijn vader toe, steeds eenigzins geringschattend was neergezien door al wie zich 'verlicht' en voornaam van stand rekent in Suriname, de Gouverneur aan het hoofd.

- - - - Kwam op eenmaal mijn vader, en ging, daar de Ned: Herv: predikanten ultra-modern waren, en de Herrnhutter zendingsgemeente hem nog te meer aantrok, omdat de dienst en de geloofsbelijdenis veel gemeen heeft met de Deutsch-evangelische Kirche, waarbij hij zich in den Haag had aangesloten, dáár ter Kerke des Zondags, en ontving de Broeders-zendelingen ten zijnen huize, met hunne vrouwen, aan zijn disch, en nam hen mee op zijne dienstreizen door de kolonie. (Het is gebruik, dat de Gouverneur bij die reis-gelegenheden een klein gezelschap mee-noodigt), en wijdde hun Kerkjes in, als zij hem verzochten daarbij tegenwoordig te zijn, - in één woord deed alles wat in zijn macht stond, om een zending, waarvoor hij, als altijd orthodox-christen, als éérlijk bijbel-geloovige, den grootst mogelijken eerbied moest hebben, te bevorderen en tot bloei te brengen. Ik vraag een ieder die billijk oordeelt, kan men hem dit euvel duiden? Zeker, politiek was het misschien niet, maar... van een zuiver éérlijk geloofs-oogpunt, was het niet zijn plicht als protestantsch christen?

Neen, 'politiek' - was het echter niet. Naijver vloeide er uit voort van alle zijden. In de eerste plaats van de voorname Surinaamsche ingezetenen, die het hoogst ongepast vonden, dat aldus een eigenlijk alleen uit kleurlingen en negers bestaande gemeente - hoe uitgebreid in ledental dan ook - werd in de hoogte gestoken, en op

een voetstuk gezet, boven de Ned: Herv: Kerk, waartoe zij-zelf behoorden, en die tot hiertoe het monopolie had der deftigheid; in de tweede van den voorganger van een klein lokaal, een bekeerd Israeliet, die, omdat hij was hollander van geboorte, zich verongelijkt achtte door de bezoeken van den Gouverneur in een *duitsche* gemeente in plaats van ten zijnent. Hij-ook predikte namelijk in orthodoxen zin, en hij eischte daarom den orthodoxen Gouverneur voor zich op, bij wijze van reclame. In de derde plaats echter waren het de Roomsch-katholieken, die zich in stilte ergerden aan deze openbare bevoorrechting van de Herrnhutters, o niet omdat zij de pretentie maakten den protestantschen Gouverneur naar hun R.K. Kerk te zullen zien opgaan, maar omdat diens zich zoo openlijk aansluiten bij de Herrnhutters voor dezen het directe gevolg had van zieltjes-winnen op allerlei manieren. Niet alleen toch kon het wel niet anders, of het voorbeeld van den Gouverneur moest honderden negers en negerinnen bezielen met den lust zich aan te sluiten bij een gemeente, die den hoogstgeplaatste uit de Kolonie, den vertegenwoordiger der Koningin, onder haar gehoor telde, maar óók spreekt het van zelf, dat de Herrnhutters gebruik maakten van hun vriendschappelijke verhouding tot den opperbestuurder, om voor hunne tot hiertoe zoo weinig door het Gouvernement geholpen en aangemoedigde zending zooveel voordeelen en begunstigingen te verkrijgen, als doenlijk was.

- Direct gevolg dus, jaloezie van de R.K. missie, en een ontstemming harerzijds, die naar Nederland overwoei, naar hare machtige Kamerpartij, steun van dat Rechterzijde-ministerie, dat zijn ontstaan had te danken juist aan de coalitie van antirevolutionairen en Roomsch-Katholieken eendrachtelijk.

Het argument dat de R.K. missie daarbij aanvoerde tegen mijns vaders zoo openlijken steun van de Herrnhutters, was een zéér ráák argument, een waartegen eigenlijk, juist van een zuiver bijbelsch standpunt, niet veel viel in te brengen. -

Het spreekt namelijk natuurlijk van-zelf, dat de Surinaamsche inboorlingen, de negers, zoolang zij nog niet 'bekeerd' zijn, leven met zoovele vrouwen als zij verkiezen, zonder dat hunne heidensche gebruiken daarin een 'zonde' zien. Eerst hun overgang tot den christelijken godsdienst brengt mede, dat zij worden genoodzaakt tot het wettig huwelijk met ééne vrouw, uit een godsdienstig oogpunt.

En hier nu staat de gestrenge christelijke leer, met haren eisch van: géén veelwijverij, tegenover een heel moeilijke questie in de praktijk.

De 'leer' èn de christelijke barmhartigheid hebben hier een harden strijd met elkander te voeren.

Immers, de Herrnhutters zeggen: Wanneer wij van zulk een zich op later leeftijd bekeerend neger eischen, dat hij slechts ééne vrouw bij zich houdt, die welke hij huwt voor de wet, wat moet er dan worden van de anderen, van die welke hij tot zich nam vóór zijn bekeering, in de onwetendheid zondigend dus; en wat van al de kinderen bij die vrouwen door hem verwekt, in dezelfde onwetendheid?

Hebben wij het recht, in naam van een God der Liefde, in naam van Christus, die de Barmhartigheid-zelve vertegenwoordigt, zóó wreed een eisch te stellen, die ongelukkige vrouwen en kinderen, die er nu eënmaal zijn, te veroordeelen tot ellende en broodeloosheid? Is dat niet de letter nemen in plaats van de bedoeling, kwaad-stichten, in plaats van het goede bevorderen.? - -

En zij hebben een middenweg gevonden, zij staan den 'bekeerden' neger toe, behalve de ééne wettige echtgenoote, die hij zich kiest onder zijn vrouwen, óók de andere bij zich in huis te behouden, en voor haar en hare gezinnen te blijven zorgen. Natuurlijk is er geen sprake van nieuwe er bij nemen mogen, en natuurlijk wordt als eisch gesteld - (maar een eisch die lang niet altijd wordt nagekomen -) géén geslachtsomgang verder met die bijvrouwen. -

Neen, neen, zeggen de R.K. zendelingen, van hun standpunt. Dat is gehéél strijdig met wat de Bijbel, met wat het Nieuwe Testament leeraart, aangaande het christelijk huwelijk. De Herrnhutter zendelingen kweeken door zulk een onwaardige zwakheid, door zulk een onvergefelijk toegeven aan slechte zinnelijke neigingen, openlijk aan de onzedelijkheid der bevolking, overspreiden die met een christelijk vernisje, waardoor het kwaad nog te verderfelijker wordt.

En *zij* eischen: Eéne vrouw voortaan, en wegzending van de anderen. -

Wie heeft gelijk.?

Naar 'de leer' hebben de Roomsch-Katholieken het. Naar wat de barmhartigheid van ons vordert, schijnt het mij-persoonlijk toe, dat de Hernnhutters op een zuiverder standpunt staan - al erken ik volkomen, dat zij inderdaad op die wijze niet veel meer dan een schijn-zedelijkheid tot stand brengen, omdat het geen betoog behoeft, hoe de meeste dier 'bekeerde' negers wel degelijk blijven leven in geslachts-gemeenschap óók met de niet-wettige bij-vrouwen.

Hoe dat zij, het is een feit, dat de Roomsch-Katholieke missie, bij monde van hare partij in Nederland, mijn vader veel kwaad heeft gedaan door hem stelselmatig voor te stellen als een aanmoediger van de onzedelijkheid, dóór zijn aanmoedigen van de Herrnhutter zending. -

Mijn vader was ten slotte een doorn in haar oogen geworden, omdat hij, inplaats van zich den nederigen dienaar te toonen van een R.-K. partij, aan wie hij immers zijn benoeming had te danken, omdat zij het rechterzijde-Kabinet - dat weer hem had aangesteld - had helpen tot stand brengen, in dezen zijn eigen protestantsche opvattingen getrouw bleef, en zich weigerachtig verklaarde de Roomschen naar de oogen te zien. -

En de straf daarvoor bleef niet uit. - Er is zeker minstens evenveel door de R.-K. missie in Paramaribo tegen mijn vader gewerkt in Holland, als door de Surinaamsche Koloniale Staten, of door zijn liberale Nederlandsche mede-ambtenaren, die het er om te doen was op zijn plaatsje te gaan zitten, en in troebel water te visschen.

Het vóóropgezette argument daarbij was er een, dat er inging: mijn vader handelde niet ‘rechtzinnig’. Maar de achtergrond, de

oorzaak van die boosaardigheid, was geen andere dan de hierboven reeds door mij uiteengezette naijver van de Roomsch-Katholieken op hunne protestantsche mede-arbeiders in de zendingszaak, - naijver op het zieltjes-winnen. -

Indien ik hier dit alles zoo uitvoerig heb uiteengezet, het is juist om te doen uitkomen, waar men mij zoo dikwijls van partijdigheid vóór de Roomschen beschuldigt, hoe ik, in-zake politiek geknoei van die R.K. heeren, waarlijk genoeg heb gezien, om jegens hen alles behalve dankbare gevoelens te koesteren. En daarom is het dus ook mijn *strikt* rechtvaardigheids gevoel-alleen, dat mij de partij van de R.K. Kerk doet trekken, waar men haar aanvalt uit jaloezie op haar macht, uit onwetenheid met het goede dat zij doet, uit kleinzielige boosheid, omdat zij bloeit als een Eenheid, waar de protestanten niets meer hebben dat hen onderling aaneenhoudt, en in eindelooze verdeeldheid van 'gelooven' zichzelf zien ten onder gaan. Juist, indien ik, zooals de meeste menschen, partijdig ware uit wraakzucht, dan zou ik zeker - om al wat ik in Suriname ervan gezien heb, op politiek gebied, - den Roomschen moeten haten en uitschelden. Waar ik echter hoop ook ten *hunnen* opzichte de onpartijdigheid te blijven betrachten, daar moet ik getuigen, dat zij als zendelingen, waar het opoffering en toewijding geldt, een voorbeeld geven van geloofs-ijver, waarvoor men niet anders dan den grootsten eerbied kan hebben, en dat hun Kerkgenootschap is geschoeid op een zoo goed in elkaar gezet systeem, dat het de eeuwen trotseert, waar lang reeds het protestantisme in duigen viel, en zich nog alleen staande houdt, niet als een positief geloof, maar als een negatief te keer gaan 'tegen Rome'.

En hiermede neem ik afscheid van Suriname en van den tijd mijner 'grootheid' aldaar. - Ik herhaal, indien ik nu, 'met de ondervinding opgedaan in dit zeer leerzaam leven' - om met de Genestet te spreken - terugzie op dien tijd, dan komt het mij voor, dat mijn vader in menig opzicht zich heel wat meer vrienden had kunnen èn moeten maken - en ik met hem. Maar ook weet ik, dat hij te goeder trouw handelde, als een eerlijk Christen, als een onafhankelijk en rechtschapen Bestuurder, dien het te doen was om het heil der Kolonie, en niet om eigen eer, en om eigen grootheid, maar om de getrapte negerbevolking te helpen en naar rechtvaardig te behandelen. -

Toen zijn vertrek bekend was geworden, stroomden die negers bij duizenden en duizenden naar 'de stad' (Paramaribo), om hem nog eens te zien, en de hand tot afscheid te reiken. In dichte drommen stonden ze rondom het Gouvernementsplein geschaard, en het was een aandoenlijk oogenblik hen daar te zien, waarachtig-aangedaan, om het heengaan van dien eersten en eenigen voornamen blanke, die zich niet aan het eigen-belang maar aan het hunne had laten gelegen liggen. -

Wat mij betreft - niettegenstaande ik zeer goed begreep dat wij finantieel een zeer anderen toekomst tegemoet gingen voortaan - (mijn vader was nog zoo ouderwetsch op dit speciale punt, dat hij daarover nooit *sprak* met mij, ofschoon het toch gold *mijn* toekomst in de éérste plaats, mijn broers waren beide kláár als Mrs. in de Rechten, en konden dus voor zich zelf zorgen) - niettegenstaande het weinig-aangename van de onzekerheid, waarin ik dus verkeerde, kan ik ronduit verklaren, dat ik ons heengaan zegende, zegende als een uitredding uit een positie, waarin ik zag dat mijn vader niet werd gewaardeerd, en niet op zijn plaats was, en die mij-zelve daardoor dagelijks zwaarder drukte, en méér en meer antipathiek werd.

Misschien had ik ook heimwee. Ik herinner mij nog zoo goed, hoe ik die stille, onbewegelijke palmen aan den waterkant háátte, positief háátte, om hun nimmer zich bewegen, hoe ik verlangde naar ééns nog het ijzel te zien op de boomen, zooals ik het had aanschouwd op den laatsten Januari-morgen van ons vertrek, in wonderbaar geglinster, hoe ik mijn hart voelde samennijpen van een stillen weemoed, als ik de W.-I. mail-booten zag afglijden van de rivier, naar de zee heen, en dáárover naar 't verre vaderland, en hoe ik de orchidaeën en de schelle tropenbloemen minachtte, als ik terugdacht aan de bescheiden vergeetmijnietjes en de wonderbare violen-gezichtjes en de blanke sneeuwklokjes van onzen heerlijken tuin in mijn geboorte-stad; - bovenal als de schemering inviel, ineens, plotseling, zonder overgang, van hel licht, in enkele minuten, volslagen duisternis, en altijd op éénzelfde uur van zes, hoe ik dan wegkromp van een stil verlangen naar de lange, langzaam-dalende zomer-avonden ginds, als het zoo heel vredig komt, het nacht-worden, zoo héél voorzichtig komt aanzweven, en alles rondom dien laatsten

avond-vrede indrinkt, in een niet kunnen scheiden nog van den dag, van de zon. - -

In de tropen is alles zoo overweldigend, zoo groot, zoo te-veel; alles wat hier, in Europa, lieflijk is, en bescheidener van afmetingen.

De zon is er *te* fel; het groen is er *te* dicht; de regen slaat neer met *te* heftige kracht en *te* zware droppelen. De bloemen hebben *te* schelle kleuren, de bosschen strengelen zich *te* ondoordringbaar-aaneen door lianen en woekerplanten. En de spinnen, de reusachtige, groote huisspinnen, die de negers niet willen dooden uit een bijgeloovige vrees, en de kikvorschen, óók al weer zoo reusachtig groot, die bij regen in de altijd openblijvende huizen springen, en de gevaarlijke, met behaarde pooten afschuwelijk-uitziende boschspinnen (vooral in de tamarinden véél voorkomend, zoodat wij er in den tijd van ons verblijf niet minder dan 23 in huis hebben moeten verdelgen), volgens de negers koorts aanbrengend als zij steken, maar ook zonder die eigenschap reeds afzichtelijk om aan te zien.! En de kakkerlakken, en de vele, vele ratten, en de ontelbare mieren, die plaag waarvoor je *alles* in water moet zetten, je suiker, je melk, al je etenswaren.! - - - -

En over dat alles heen de broeiende, vochtige, nooit ophoudende, afmattende tropenhitte - waarvoor je nimmer, zooals in O.-Indië, verkoeling kunt gaan zoeken in de bergen, - want die heeft de Kolonie Suriname niet.! -

Om je heen, gonzend, en stekend, en een voortdurenden strijd met je voerend, de muskieten, die in Paramaribo-zelf nog heilig zijn, wat hun talrijkheid betreft, vergeleken bij de Plantages. -

Geen wandelingen bijna; alleen vlak om de stad enkele korte wegen, waarop je weer moet omkeeren na een poosje; alles ingesloten door oerwouden.

Geen andere tochtjes dan naar de plantages, uiterst primitieve gebouwen, met uiterst primitieve inrichtingen, en ook dáár evenmin wandelingen, want zij-ook zijn ingesloten rondom door oerwouden.

Alleen de rivieren, de Marowijne, de Commewijne ga je met de boot op; (met de Gouvernementsreizen van mijn vader ging ik natuurlijk ook mee); dan zie je links en rechts aan de oevers wouden, overal wouden, onbegaanbaar, onbetreden, en hier en daar 'n plantage, 'n kleine menschelijke neerzetting, in ondoordringbaar, onafzienbaar groen.

En je denkt aan wat Suriname ééns geweest is - in den tijd van onzen bloei - en een ontzettend gevoel van weemoed om wat héén is, een angst ook om de toekomst, een wanhopige vereenzaming, komt over je, een wondere vréémdheid van dat land, dat niet is je eigen, van dien hemel, waaronder je niet werd geboren, van die zwarte en bruine menschen, wier bloed niet je eigen is... een zich afvragen: Wat doen we hier eigenlijk; - met welk recht zijn we hier.? - Waarom? - Waarom? - - - - -

O, dat bijwonen van die school-feesten, wanneer de Gouverneur en zijn gezelschap op zoo'n ver-affe nederzetting een bezoek aflegden, op de daar opgerichte ‘school’, waar 'n donkerbruine of zwarte onderwijzer aan eenige even bruine en zwarte negerkindertjes, met bloote voeten, in 'n enkel baaitje, onderwijs gaf in allerlei verre boven hun bevatting gaande geleerdheid, welke ze later natuurlijk nimmer zullen noodig hebben, als ze hun ‘grondje’ bebouwen en hun bananen planten. Met luider stemme werd het dan aangeheven, ter eere van den Vertegenwoordiger der Koningin, dat volkslied:

Wien Neerlandsch bloed door de aderen vloeit,

Van vreemde smetten vrij. -

En ik beet mij op de lippen om niet te lachen - als het gezelschap er naar was om mee te doen, lachte ik ook wel eens openlijk, - bij den aanblik van die luidkeels zingende ‘Nederlanders’, met niet één droppel wezenlijk Neerlandsch bloed in de aderen, zuivere negers, of vermenging van Indianen en Joden en wat niet al, die daar, in onnoozel niet weten van hun eigen zich bespotten, opdreunden:

Van vreemde smetten vrij.

Zeker, zeker; ik weet wel dat ook dit weer, dit lachen erom, alles behalve ‘verstandig’ was van mij, als Gouverneursdochter; ik zou het nu misschien ook niet meer laten merken, hoe gek ik 't vond, maar toen was ik nog dom genoeg iedereen, die bij ons was bij zulke gelegenheden, en onze gastvrijheid genoot, te vertrouwen. Sinds heeft het leven mij wijzer gemaakt, en kan ik-ook een uitgestreken gezicht opzetten bij zulke ‘officieele’ gelegenheden, als het noodig is. Al walg ik nog altijd inwendig van al die nonsensdingen en al die aanstellerij, waarvan niemand iets méént.

(Wordt vervolgd).

Boekbeschouwing.

I. Een boek om te lezen.

Onder den titel: **De Motorboot**, verscheen bij H. Honig te Utrecht een naar het Engelsch bewerkt verhaal van **C.N.** en **W.M. Williamson**

Wanneer ik dit boek ter lezing aanbeveel, dan is dat niet om zijn letterkundige waarde; ook niet, omdat het een aardig, frisch geschreven, humoristisch getint verhaal is, maar wel, omdat het voor ons Hollanders, het pikante heeft, dat de hoofdpersonen, als vreemdelingen, die voor 't eerst Holland bezoeken, hun indrukken over ons land weergeven.

Ziehier in 't kort het verhaal: Een paar Engelsche jonge meisjes erven van een goeden, ouden kennis een motorboot. Hoewel ze eigenlijk niet in de positie verkeeren, om er luxe-liefhebberijen als motorbooten op na te houden, stelt de jongste der twee, wie eigenlijk de motorboot is te beurt gevallen, voor, samen naar Rotterdam te reizen, om daar de boot in bezit te nemen, en er een kruistocht mee te maken door de Hollandsche wateren. De oudste, die het plan onmogelijk vindt, moet eindelijk wel toegeven, en laat zich met martelaarsgelatenheid meenemen naar Rotterdam. Het zien echter van de boot, die keurig is ingericht, brengt ook haar in vervoering, en verzoent haar met den voorgenomen tocht. Door allerlei romantische toevalligheden wordt die tocht eindelijk ondernomen in gezelschap van twee jongelui en een (gehuurde) Tante, die voor chaperonne dienst moet doen, nadat de echte Tante van een der jongelui, op wie gerekend was, niet van de partij heeft kunnen zijn.

In Jonkheer van Brederode, één der twee, vindt het gezelschap een uitstekend mentor, die hun juist de merkwaardigste hoekjes van Holland zien laat, terwijl zij door een verre familierelatie ook worden in staat gesteld met het intieme Hollandsche familieleven kennis te maken.

Hoe waar en raak sommige beschrijvingen ook mogen zijn, toch valt hier en daar de invloed te onderkennen van de fabelachtige overdrijving, waaraan vreemdelingen zich ten opzichte van Holland dikwijls heel ter goeder trouw schuldig maken. Moeten we b.v. niet een beetje verschrikt glimlachen, als we hooren, dat de jonge dames Van Buren aan de Amerikaansche nicht vertellen, dat de houten lambrizeeringen van den gang, die als spiegels glimmen - maar ééns per dag gedaan worden? Terwijl ze bovendien zeggen, dat het koperwerk, de marmeren gangen en trappen ook maar eens per dag gepoetst en geschuurd worden!

Goddank, zóó onpractisch zijn Hollandsche huismoeders nog niet! Maar gelijk moeten wij den verteller geven, als hij klaagt over de angstvalligheid waarmee ouderwets-Hollandsche menschen de heerlijke frissche lucht en dikwijls ook Gods lieven zonneschijn buiten hunne woningen sluiten!

Als hij op Urk een der leden van het gezelschap laat uitglijden over een bananenschil, heeft hij zeker niet goed gezien en heeft zijn Engelsche verbeelding te veel vrijheid gelaten.

Maar dit en dergelijke staaltjes zijn maar kleinigheden, vergeleken bij de enormiteiten, die dikwijls door vreemdelingen over ons verkocht worden. Zoo herinner ik mij, dat een Russische dame, met wie ik in Zwitserland eenigen tijd in hetzelfde hotel was, mij eens op een wandeling wees naar iets, dat men paardevijgen noemt. ‘Kijk’ zei ze, ‘zoo iets ziet men bij U niet op straat.’!

Wat dit boek, dat meest den onpartijdigen indruk van vreemdelingen weergeeft, ons vooral leeren kan, is meer oog en gevoel en waardeering te hebben voor het schoone en schilderachtige in natuur en kunst in ons vaderland. Wij, Hollanders, zijn zoo geneigd ons eigen land te deprecieeren en alleen te schatten, te overschatten vaak, het goede en mooie buitenslands. Zouden ook wij met eenigen goeden wil niet onder de bekoring kunnen komen van de schilderachtigheid onzer lage landen en verre horizonten, van het majestueuse schoon onzer bosschen, parken en duinlandschappen, van de geheel eenige eigenaardigheid van vele onzer grootere en kleinere plaatsen, eigenaardigheid van gewone menschen, gewone huizen en straten en kunst-monumenten. Er zijn, dunkt mij, heel weinig plekjes op aarde, zoo er al zijn mogen, absoluut misdeeld door natuur en kunst. In ons kleine land hebben beide, hand in hand, vaak zooveel goeds gestrooid.

Onze onverschilligheid voor eigen land en volk zouden ons langzamerhand maken tot een volk zonder nationaliteit, als volk, in het oog van vreemden, alleen merkwaardig om zijn verre historie. Zoo konden we licht worden een makkelijke prooi voor graagannexeerende naburen. Er zijn nog veel,

heel veel Hollanders, ja, die hun land liefhebben, maar die liefde is vaak, o, zoo platonisch!

En om nu nogmaals op ons boek terug te komen en de meer materieele zijde ervan te bezien. Het is over 't algemeen vertaald in goed, vlot Hollandsch, al had hier en daar de zinsbouw wat meer zorg vereischt en is de dialoog soms wel wat stijf-statig. Het verhaal geweven om de beschrijving van de tocht zal velen wel wat tam-romantisch en al te gelukkig-eindend zijn, maar daar waar het hier in zekeren zin bijzaak is, doet het uitnemend dienst om aan de beschrijving het eentonige en uiteraard vaak droge te ontnemen. Het leidt over 't algemeen niet te veel de aandacht af van 't hoofddoel, waarom 't geschreven werd. Gerust durf ik besluiten met de woorden, waarmee ik begon:

De Motorboot is een boek om te lezen en ik voeg er aantoe, speciaal voor ons, Hollanders!

S.v.G.

II.

Als het Verleden ontwaakt, door **Sophie de Jongh,** (Uitgave van Kampen en Zoon. Amsterdam.)

Is dit het eerste werk van de schrijfster? Dan wensch ik haar van harte geluk met zulk een intrede!

Een mooi boek! fijn ontleed zijn al die gedachten, die mijmeringen van een gefolterde ziel.

Het is een dagboek, maar zóó boeiend, zoo fijn, zoo in-natuurlijk geschreven, dat men *moet* 't lezen, *achter-elkaar*, men heeft medelijden met dat armzalige schepsel, men verlangt naar de waarheid, de waarheid van haar smart, die telkens weêr en weêr opdoemt in haar ziel, haar leed, dat *men*, het wreede monster, zich niet ontziet, ruchtbaar te maken... Zij *heeft* een verleden, een verleden dat ze niet meer wil zien en dat ze in den vorm van een dagboek, verstopt, heel achter in een kast. Zij wil er niet meer aan denken, want dat alles is *geweest*, behoort tot het verleden, zij begint nu een nieuw leven in een dorpje, vèr van alle menschengedoe. Ze heeft een huisje gekocht met een tuintje en daar wil ze heel alleen haar nieuw leven slijten, met niemand wil ze kennis maken. Dat begin, als ze daar zoo geniet van haar rust, van haar bloemen, van haar alléén zijn, wat beschrijft ze dat heerlijk!

De rust duurt niet heel lang; ze komt toevallig in aanraking met een ouden heer, een jongetje, een klein meisje en ‘last not-least’, krijgt ze een buurman. Dit vindt ze vreeselijk; ze ziet hem wel eens en vindt, dat hij er somber uitziet, en toen hoort ze, dat hij directeur is geweest van een bankiershuis, dat failliet is gegaan en dat hij twee jaar in de gevangenis heeft gezeten. Ze heeft medelijden met hem en op een nacht viel de schutting, die de twee woningen scheidde, door den storm neêr en daardoor maakte ze den volgenden dag kennis met hem. Die kennismaking wordt intiem en langzamerhand vertelt hij haar alles van zijn fout. Hij bewondert haar, hij kijkt tegen haar op; hij vindt haar zoo goed en hij is zoo slecht! Hij vraagt haar ten huwelijk en zij is in-gelukkig en iets van het blijde zelfvertrouwen komt weder in haar terug. Maar altijd dringt 't verleden haar voor den geest, altijd zal ze 't hem zeggen, maar dan *kan* ze niet, ze is bang - bang -

Ze stelt 't net zoo lang uit, tot hij 't hoort van anderen. Eerst is hij verplet, maar eindelijk komt alles toch weêr goed en ze is weêr gelukkig. Hij heeft haar lief, zooals zij is, hij wil haar verleden aanvaarden als deel van haar zelf, waarvan alles hem dierbaar is.

Maar hij weet nog niet alles, zoo schrijft zij in haar boek, er is nog een heel donker plekje achter, heel donker, maar hij moèt 't weten, alles *zal* hij weten, zoodat *niets* meer ons in den weg staat en ons geluk volmaakt zij. Eindelijk vertelt ze 't hem, dat ze in een abnormale bui (ze was ziek, ze had geen weêrstandsvermogen, men dacht, dat ze krankzinnig zou worden) haar kindje bijna had *gewurgd*....

Hij vindt geen woord van vrijspraak.... Hij vindt haar slecht.... later misschien kon hij terugkomen.... Maar zij zegt: - nooit - nooit. - Het hoogste geluk, waarbij niet vergeven en vergeten, álleen *begrepen* wordt, dat zou zij met innige dankbaarheid aanvaard hebben als vergoeding voor veel bitter leed.

Het kleinere geluk begeert ze niet; het is te minderwaardig voor den duren prijs.

En zij leeft weêr haar leven alléén. -

In 't begin van het boek staat, ze wil, een dikken zwarten streep zetten onder 't verleden, maar wat was ze dom, want dat verleden doemt telkens weêr op en al wil je 't ver-

bergen ik weet niet waar, dat nare monster, **men** zal er altijd voor zorgen, dat het als een spook weer vóór je komt te staan.

Die man, die zelf zooveel op zijn kerfstok heeft, die het geld van de kleine luiden heeft zoek gemaakt, staat niet hoog en heeft niet *waarachtig* lief; *mag* hij dan zoo hard over de andere oordeelen? Wat is Jantjes familie liefelijk beschreven en dan die oude heer met zijn illusies en teleurstellingen!

De schrijfster zet niet ‘zoo maar’ haar zinnetjes neêr, maar bijna in elken zin zit iets, dat aandoet en ze zegt alles zoo eenvoudig en onopgesmukt, dat de teerste snaren in je gemoed trillen gaan. Als men dit boek heeft gelezen, heeft men iets moois, iets *blijvends* ontvangen. Het is een juweeltje.

C. ARNTZENIUS.

Grootmoeder's bede.

Daar hoog op de bergen, en vèr in 't verschiet,
Daar dartelt een kind, en het speelt, en geniet,
Maar weet niet hoe menig gebed stijgt omhoog,
Voor haàr geluk gebeden, in stilte, voor Gods oog. -

Daar hoog op de bergen, Zeg! voelt Gij het niet,
Waar de zonne haar licht en haar warmte U biedt?
.....
Dat licht op Uw pad schijn', geen nacht U omhull',
Weldadige warmte Uw hart steeds vervull'.
.....

Daar hoog op de bergen, Zeg! weet Gij het niet,
Waar Gods liefde, zijn wèl en zijn wee stééds gebiedt?
.....
Menigvuldig Uw wèl zij, Uw zeeg'ningen veel,
En smart of verdriet steeds het kleinste van Uw deel. -
.....

Kind, hoog op de bergen, Zeg! hoop ik het niet,
Dat eenmaal Uw leven als heldere vliet
Zal stroomen langs heerlijk 'n effene baan
Vol rozen en myrten en zilveren blaân?

.....
.....
Moog eens, Dierbaar Kind, aan het eind van die baan,
Wanneer Gij het leven eerst recht hebt verstaan,
Zich buigen Uw hoofd en staam'len Uw lied:
‘Zou 't goede ik ontvangen, en 't kwade dan niet?’
'k Heb geleden, gestreden, maar in U heb 'k geloofd;
En 'k heb overwonnen; - Uw naam zij geloofd!

.....
.....
En hooger dan bergen schall jub'lend Uw lied
Van weêrzien en hope...., en van vergeet mij niet! -

M.P.T.H.

Gedachtenwisseling.

Liefde.

Aan H.B.

Een donkere Januaridag, grijze, sombere schemering in de huizen, een serre met weggeschoven gordijnen en uitzicht op kale, natte tuinen... die voorstelling doet me hier in 't zonnig Davos al huiveren; ik kan dus wel denken, hoe de werkelijkheid een ziel, die al droevig was, nòg droeviger maakte! En toch - klonk er niet één Kerstklokje meer, dat vertelde van Een, die de Liefde, waarvan gij droomt, voortdroeg, en zong van de hoop, dat die Liefde weer gedragen kan en zàl worden door menschen, door U zelf? Als gij wéét, wat Liefde is, als gij Haar warmte en licht, Haar kracht en teederheid gevoelt, Haar ziet in Haar stralende schoonheid, zoodat gij moet fluisteren: 'Ja, Liefde, als Gij zóó regeerdet, dan zou onze wereld een blijde wereld zijn', gevoelt gij dan geen vreugde, dat Zij bestáát, ofschoon nog door niemand in Haar gehéél belichaamd; dat gij van Haar droomen, neen, dat gij werken en strijden moogt om Haar door Uw persoonlijkheid zoo warm en rein mogelijk te doen stralen?

En als gij dan denkt aan die allen, die niet weten, wat Liefde is, en daardoor de vreugde missen, die de liefde tot Haar geeft, behalve nog het licht en de warmte, die van zelf in hun leven zouden komen, wanneer zij wel echt liefhadden, dan komt er een groot medelijden voor hen in Uw hart en dan belooft ge U zelf: 'Zij zullen in mij Liefde kunnen zien, ik zal Haar zoo teer, zoo mooi, zoo warm van mij uit doen gaan, dat zij Haar moèten liefkrijgen'; en als gij dat beloofd hebt - dan is er zooveel te doen, dat er geen tijd tot klagen overblijft! Dan weet gij, dat gij alle daden en ook alle gedachten uit Liefde scheppen moet, en als de donkere komen, dat gij zeggen moet: 'Neen, neen, gij móógt mij niet beheerschen, want gij maakt mij slap en treurig, en hoe kan ik dan anderen sterken en troosten? Ik moet sterk zijn, onder alles, voor hen, die bewust en onbewust op mij steunen; ik moet blij zijn, omdat ik het zonlicht van Liefde zie, en ik weet, dat, als allen geleerd hebben het te zien, geen tranen meer geschreid zullen worden; en ik moet het hèlder blijven zien, opdat ik er anderen heen kan leiden'.

Gij zult het helder blijven zien, als gij elken dag weer aan Uw ideaal van Liefde denkt en U zelf ook elken dag weer aan Haar dienst wijdt. Uw oogen zullen steeds meer opengaan voor de verschillende wegen, waarlangs gij Haar, neen Zij U, tot de menschen leidt om zegen te brengen; Uw ooren zullen Haar zachte stem leeren verstaan, ook waar vroeger de klanken der wereld alleen tot U doordrongen, ook waar klagen en snikken Uw ziel voor elke lichtgedachte sloot; steeds strengere eischen zal Zij U stellen, Uw voeten zullen moede worden en ge zult soms smeeken: ‘O Liefde, laat mij even bij U rusten’; dan kijkt Zij U ernstig aan en ge gaat voort en zegt: ‘O neen, geen rust, niets, niets voor mezelf als alleen de vreugde, dat ik met U werken mag’.

Wie Liefde kent, wie Liefde liefheeft, wie Liefde tot zijn ideaal koos, die klaagt en schreit niet meer; rustig en blij gaat hij Haar weg, stil en zonder ophouden volbrengt hij Haar wil, vertrouwend, dat evenals Liefde hem vond en riep tot dat deel van Haar werk waarvoor hij geschikt was, Zij 't ook anderen voor 't overige doet en al werkend droomt hij van 't oogenblik, waarop allen ‘Liefde’ zullen uitroepen tot Koningin!

L.P.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Geachte Redaktie!

Zoudt Gij zoo beleefd willen zijn, *zoo eenigzins mogelijk*, het onderstaande *geheel* in Uw kolommen te doen opnemen.

Bij voorbaat dankend,

Amsterdam, December 1908. HET BESTUUR.

Centraal Genootschap voor Kinder-Herstellings- en Vakantiekolonies.

KORT VERSLAG OVER DE VERPLEGING, 1908.

In de verschillende koloniehuizen van het Centraal Genootschap werden in het afgeloopen seizoen verpleegd 861 kinderen, d.i. 311 meer dan in 1907.

De 3 zee-tehuizen herbergden 653 kinderen of 279 meer dan in 1907.

De beide bosch-tehuizen toonden eene vermeerdering van 32 kinderen bij een totaal van 208.

't Koloniehuis ‘Kerdijk’ blijft uitnemend voldoen. In den afgeloopen winter zijn verschillende verbeteringen aangebracht, ten koste van tamelijk groote finantieele offers.

Te Egmond a. Zee kon het dagelijksch bestuur, na herhaaldelijk elders te zijn teleurgesteld, een voor het doel geschikt huis huren om den voortdurend wassenden stroom van kinderen naar behooren onderdak te brengen. Zonder al te groote onkosten, al was daar een som van ruim 3000 gulden mee gemoeid, werd dit pand, genaamd ‘Kurhaus Bar’, tot koloniehuis ingericht en gemeubeld.

Het villatje te Egmond a.d. Hoef werd ook weder betrokken, nu voor het 3e jaar.

Te Nunspeet voldeed het wederom gehuurde pavilloen van de Weezenkas zeer goed.

Het koloniehuis ‘Zonneheuvel’ te Haren (N.-Br.) van de Goudsche Vereeniging voor Gezondheidskolonies kon, evenals beide vorige jaren, 2 maanden worden gehuurd.

De koloniehuizen - uitgenomen het laatste - herbergden allen 5 verschillende groepen, elk gedurende 27 dagen.

Wanneer alleen gewichtstoeneming een juiste maatstaf was om de zegenrijke gevolgen der gezondheidskolonies na te gaan, dan zouden op grond van de wegingen de resultaten dit jaar reeds schitterend zijn te noemen. Eén kind verkreeg in 27 dagen een gewichtsvermeerdering van nagenoeg 10 pond, verscheidenen bereikten een verhooging van 9 pond, een groot aantal van 7 en 8 pond, terwijl de meesten 3, 4 en 5 pond aankwamen. Slechts weinigen bleven onder de 2 pond en heel enkelen verminderden. Deze waren steeds kinderen, die òf ziek geweest waren tijdens het verblijf òf zulken, die met de bedoeling om te verminderen, naar zee waren gezonden.

Zwak en stumperig komen de kleinen aan, te moe om te spelen, te zwak soms om te eten. Slechts enkele dagen zijn noodig om hun genoegen in 't spel en om hun eetlust te geven. Dan gaan ze ziendeweg vooruit en na 4 weken zijn uit de vroolijke groepjes kinderen met gebruinde gezichtjes, de bleekneusjes van vroeger niet meer te herkennen.

Uit de afdeelingen kwamen weder vele hoopvole berichten over teruggekeerde verpleegden, welke allen overeenstemden waar het betrof het zeer verhoogd weerstandsvermogen der kinderen. Bij de directrices kwamen tallooze briefjes in van dankbare ouders.

Bijzondere feiten te vermelden, zou dit overzicht te uitgebreid maken. Alleen één enkel voorbeeld. Een jongetje, dat heel erg leed aan Engelsche ziekte, kon bij aankomst zijn krom vergroeide beentjes niet uitstrekken. Toen de moeder het kind na 4 maanden terughaalde, liep het ventje aan haar hand.

Evenals verleden jaar kreeg elke kolonie een feestje. Die te Egmond werden steeds door de 3 tehuizen samen gevierd in ‘Kerdijk’. De kinderen hebben uitermate genoten van het kersenfeest, den wedstrijd in forten, den vliegerwedstrijd en van de uitvoering van ‘Asschepoester’ en ‘Klein Jantje in Modderstad’. De kinderen op ‘Zonneheuvel’ maakten o.m. een rijtoer naar het Liesbosch. Te Nunspeet werden zeer geanimeerde huiselijke pretjes gevierd.

Dergelijke feestdagen, alsmede de voorkomende geboortedagen der kleinen, zijn een beproefd middel om de herinnering aan een geregelde levenswijze in gezonde omgeving en zedelijk reinen kring bij de kinderen levendig te houden; alleen de oude klacht: ze kosten betrekkelijk veel geld, omdat het er pl. m. 25 per jaar moeten zijn!

In de verschillende tehuizen werden wederom de kinderen in groepjes verdeeld. Elke geleidster had steeds een groep van 7-10 kinderen, een enkele maal van 12. Nog strenger dan verleden jaar werd er gewaakt tegen samensmelting der clubjes. Dit systeem voldoet in de praktijk werkelijk uitstekend. Het komt ons voor, dat ingeval elke groep een eigen zitkamer of afgeschoten

deel van een serre bezat, alle nadeelen van het gestichtsleven in een groot huis ondervangen konden worden, terwijl tevens de economische voordeelen van een groote inrichting, alsmede die van beter toezicht en geringer kosten per kind van huisvesting behouden bleven.

Wanneer de ouders of voogden zulks wenschten, hebben de kinderen van verschillende gezindten steeds getrouw hunne godsdienstplichten vervuld. Klachten kwamen in dezen niet voor.

Alles tezamen genomen, zou er voor het Centraal Genootschap reden zijn tot bijzondere dankbaarheid, indien niet een donkere wolk, een zeer dreigende wolk, de horizon der jeugdige vereeniging verduisterde.

Verblijdend is zeker de gestadige vooruitgang van het aantal afdeelingen. Reeds nu wijzen allerlei teekenen er op, dat het oprichten van nieuwe afdeelingen nog vlugger zal gaan dan vorige jaren en dat deze groei nog wel enkele jaren zal aanhouden. Meer hoopvol is, dat niet alleen het aantal afdeelingen vooruitgaat, maar ook de innerlijke groei van bijna elke plaatselijke vereeniging in 't bijzonder steeds toeneemt en dat niet alleen het aantal verpleegden vermeerdert, maar ook de toeneming per jaar steeds grooter wordt.

Een heerlijke belofte op de toekomst is, dat de belangstelling in het lot van het zwakke kind zich steeds meer op allerlei wijze begint te uiten en niet het minst bij onderwijzers en geneesheeren. Zelfs de spoorwegmaatschappijen worden milder in hare bepalingen voor het vervoer.

(Slot volgt.)

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XIII.

Ik heb het er ditmaal weêr van genomen.

Den 31sten December spoorde ik van Parijs naar Amsterdam om oudejaarsavond en nieuwjaar te vieren te midden van mijn gezin, dat, uit hoofde van de opvoeding mijner kinderen, voorshands mijn huiselijk leven in de Seinestad nog niet kan helpen opvroolijken.

Ik neem het er nu lekker van en verheug me ‘au sein de ma famille’. Ik sta op het punt om een gebruikelijk citaat neêr te schrijven. ‘Où peut-on être mieux....’ - stop! het is hier de plaats niet om de vreugden van den huiselijken haard te beschrijven, al zoû mijn lange afwezigheid van huis mij wellicht eenigermate tot verontschuldiging kunnen dienen voor het geval ik nu zelfs zin had, een gedichtje à la Beets op den zooveelsten verjaardag van het zooveelste kind te rijmelen.

Dat is echter, in het verband van mijn bedoeling, het eieren eten niet.

Kom ik hier thuis, dan voel ik me tevreden, ‘heimisch’, gelukkig. Maar buitenshuis...!

Te drommel! wat valt Holland je gruwelijk tegen, als je uit Parijs komt. Wat krijg je dan weêr heimwee naar ‘la ville lumière’.

Eerstens het Hollandsche klimaat. Toen ik den 28sten December, in weêrwil van den geweldigen sneeuwval - zóó had het te Parijs in geen dertig jaar gesneeuwd -, met mijn, voor eenige weken overgekomen vrouw moeizaam over de Parijsche straten baggerde, voelde ik me betrekkelijk licht en welbehagelijk. Maar hier in Holland met zijn nijpende koû, zijn vochtigheid, zijn zware, dampige lucht krijg ik een gevoel, of onzichtbare handen mij lichamelijk en geestelijk neêrdrukken.

Dan het volkskarakter.... Neen, het is beslist niet tegen te spreken, dat, na een terugkomst uit Parijs, het Bataafsche volk, over het algemeen genomen - elke Janus Batavus kan zich onder de uitzonderingen rekenen -, je duf, zwaar op de hand, kleinsteedsch en.... volstrekt-niet-degelijk lijkt. En meer dan ooit kun je het je verklaren, waarom het meerendeel der buitenlanders met de eigenschappen van ons ras een loopje neemt en zelfs met der Bataven physieke kenmerken den draak steekt. Om maar, ten opzichte van het laatste, één ding te noemen: als je uit den vreemde weêr in het land tusschen Dollard en Schelde terugkomt, valt het je op, hoe de Hollanders niet voortmarcheeren, maar sjokken. Haastige spoed is immers zelden goed. En de Hollander, die in een stad als Parijs komt, ergert zich gemeenlijk in den beginne over het feit, dat hij doorgaans beenen moet maken - anders dan in zijn land wacht noch de tram, noch de omnibus, noch de autobus, noch de métro geduldig op zijn komst.

Kom een restaurant te Parijs binnen. Ge ziet menschen, die onder vroolijk en gezellig gekout eten, luid en prettig lachen, kwinkslagen ten beste geven, elkander zelfs over verscheidene tafeltjes heen toespreken. Tusschentijds maakt men hier en daar afspraken omtrent de wijze, waarop men den avond verder zal doorbrengen. In de meeste gevallen is een theatergang de uitkomst.

Kom daarentegen in een Hollandschen restaurant. De lieden zitten aan tafeltjes en voeren fluisterende gesprekken, af en toe nieuwsgierige blikken werpende naar de groepjes aan andere tafeltjes, onwelwillende opmerkingen makend, sluiksgewijze gichelend.

In een Hollandsch café ziet men een groot gedeelte der bezoekers lezend en zwijgzaam geschaard om de leestafel - alle kranten moeten toch worden doorgelezen! Anderen verdiepen zich uren lang in het eene of andere spel.

In een Fransch café bestaat doorgaans geen leestafel, en het aantal spelers is er uiterst gering. De Franschman kout, causeert liever, en is blij, als hij het spreekwoord bewaarheid kan zien:

Du choc des sentiments et des opinions
La vérité s'élance et jaillit en rayons.

De krant koopt hij zich gewoonlijk op straat, aan een kiosk, en leest hij gaandeweegs of als hij toevallig heel alleen zit en het reëele leven om hem heen hem op het oogenblik geen belang inboezemt.

Ik heb ook iets heel vreemds opgemerkt. Teneinde de beschuldiging van overdrijving te ontgaan, maak ik hierbij gewag van het feit, dat mijn conclusie op veel meer dan slechts een paar waarnemingen berust. Welnu: een Franschman bestelt zich in een café een kop thee of een kop koffie. Onder het spreken vergeet hij te drinken; de thee of de koffie is koud geworden - hij laat het goedje, dat hij nu niet meer lust, staan. De Hollander, wien hetzelfde overkomt, drinkt daarentegen het koud geworden vocht op. Hij heeft er immers voor betaald of zal het althans straks moeten doen. En hij moet waar voor zijn geld hebben, zij het ook slechte waar.

Er wordt in Holland ook schrikbarend veel meer gedronken dan in Frankrijk. Wij Hollanders, staan trouwens, helaas, in het buitenland algemeen als drinkebroêrs bekend. Verstaat de Engelschman onder ‘Dutch courage’ niet den zoo bij uitstek vaderlandschen drank: jenever? En wat ter zake de meening der Franschen betreft: Met een landgenoot, die voor eenige dagen te Parijs was, zat ik in een café. Mijn vriend wilde eens, voor het eerst van zijn leven, absinth proeven. Den kellner, die hem den bestelden drank voorzette, vroeg hij in onberispelijk Fransch, of hij het goedje al dan niet aangelengd had te drinken. Het voor ons beiden hoogst verrassende bescheid luidde: ‘Uitgezonderd dranklustigen, zooals Hollanders en Kozakken, drinkt men absinth aangelengd!’ Hoe cosmopolitisch ik ook ben, op dàt oogenblik voelde ik me toch eenigermate vernederd. Intusschen zijn dergelijke uitingen verre van ongegrond. Slokt de Hollandsche werkman geregeld zijn jenevertje op, de Fransche ‘ouvrier’ drinkt wijn of melk of een ‘apéritif’, dat veel minder alkohol inhoudt dan onze beruchte ‘volkskanker.’ De absinth is den Franschen werkman overigens te duur.

Kenschetsend is wel het feit, dat het drankhuisje van Lucas Bols op den Boulevard des Italiens kan blijven bestaan, ofschoon het er ongezellig en duf is en de inrichting alle aantrekkelijkheid van een Fransch café mist. Daar worden Hollanders samengebracht door specifiek Hollandsche borreltjes, verkocht tot sterk verhoogde prijzen - is het wonder, dat een paar Fransche journalisten, die er curiositeitshalve met mij binnen waren getreden, mij vroegen, of sterken drank drinken een der grootste genietingen voor den Hollander is? Ietwat onthutst en vreezende voor satirische artikels hunnerzijds over de Hollandsche zeden en gebruiken, antwoordde ik: ‘Neen, maar de herinnering aan hun land, door het meubilair stijle Hindeloopens, trekt de Nederlanders aan.’

* * *

Neen - laat mij niet voortgaan met de opsomming van de minderwaardige eigenschappen van ons ras. Ik zoû bitter worden en mijn pen zoû beven in mijn koortsige handen.

Laat mij liever meêdeelen, dat de omgang met Franschen mij ook hierom zoo aangenaam is, omdat in hen het enthousiasme leeft en zoo velen hunner bereid zijn om te strijden voor *ideeën.* 'Waarom zoû ik er mij druk over maken', zegt de Hollander, en hij verstikt zijn betere gevoelens. Niet aldus de Franschman. O, dat enthousiasme der Franschen! Zelfs de 'miséreux' onder hen kennen de geestdrift, die hen niet zelden weet op te voeren boven de verschrikkelijke beseffingen der stoffelijke ellende. Daar schieten mij de volgende versregels van Aristide Bruant te binnen:

Nous retourn'rons au bord d'la Seine,
A Meudon, cueillir du lilas,
Après qu'j'aurais fini ma peine
A Mazas.

Een verdoemde van het leven, die zóó zijn hoopvolle verlangens uitspreekt - ik verzeker u, dat er dergelijken in Frankrijk bestaan en dat de dichter volstrekt niet overdreven, noch minder gefantaseerd heeft. Er steekt kracht in dat enthousiasme. En een volk, dat de geestdrift intiem kent, bezit ongetwijfeld een groote mate van vitaliteit.

Sinds een paar maanden woont in hetzelfde

hôtel, waar ik mijn slaapsteê heb, een jongmensch van even twintig jaar. Hij ziet er mager en bleek uit. Geen wonder: hij is teringachtig. Spreekt hij veel, dan hoest hij. Soms geeft hij zelfs een weinig bloed op. Het is echter merkwaardig, hoe deze jongeman, die zijn lichamelijke zwakte volkomen beseft, energiek, geestdriftig en opgeruimd is. Hij behoort tot de royalistische partij en maakt deel uit van een vereeniging, die, hand aan hand met 'L'Action Française,' de Fransche republiek hoopt omver te werpen en den hertog Philip van Orléans op den troon wenscht te helpen. De royalisten zijn op het oogenblik een zwakke partij, ten spijt van de heftige artikelen en opzienbare daden van Léon Daudet, Charles Maurras, Maxime Réal del Sarte, Henri Vaugeois enz. Doch hoor onzen twintigjarige eens spreken! In gloedvolle bewoordingen en met glinsterende oogen tracht hij u aan het verstand te brengen, dat de republikeinsche regeeringsvorm noodlottig is voor Frankrijk en dat het land slechts gered kan worden door de troonsbestijging van een pretendent uit den huize Orléans. Meen niet, dat hij er maar op los kakelt - het jongemensch is zeer goed op de hoogte van de geschiedenis en de sociaal-economische toestanden van zijn land; hij brengt argumenten aan, en als hij soms paradoxaal wordt, zijn ernst en zijn overtuiging blijven ongerept. Al mocht hij u niet overtuigen, toch komt het geen enkel oogenblik in u op, dezen enthousiasten royalist nièt 'au sérieux' te nemen.

Voorts blijft het bij hem niet slechts bij spreken. Hij werkt, tot groot nadeel voor zijn ziekelijk gestel, hard voor de zaak, die hem heilig is. Hij neemt deel aan alle mogelijke manifestaties, wakkert zijn partijgenooten aan, beweegt en roert zich, als gold het zijn zaligmaking. En deze jongeman van adellijken huize heeft reeds eenige malen wegens 'voies de fait' in hechtenis gezeten. Qu'importe? Alles heeft hij over voor wat hem 'la grande cause' is. 'Binnen drie, hoogstens vier jaar,' zei hij mij in vervoering, 'moet de Fransche republiek omvergeworpen zijn en Philippe d'Orléans den troon beklommen hebben! Anders is het wellicht te laat. Daarom werken wij hard.' Toen ik hem diep in de eerlijke, trouwhartige oogen keek, kromp ik ineen bij de gedachte, dat binnen drie, hoogstens vier jaar deze teringlijder misschien reeds ten grave zoû zijn gedaald....

O, de zoete hope der ernstige royalisten! - 'ernstige' zeg ik, want er zijn natuurlijk ook tafelschuimers onder die partij -. Hoor, hoe Henri Vaugeois een artikel eindigt:

'C'est donc chose acquise: la vérité politique française n'est plus brouillée avec les imaginations et les coeurs; elle les attire, elle les meut. Mais ce qui fait que ce mouvement doit être dit unique, et que nous renonçons à en prévoir l'accélération, d'après des précédents comme le boulangisme, c'est que, par cela même que le principe en est raisonnable, il meut les Français, tout à la fois, et du dehors, par l'imagination, par la vision du Roi, éclatant de jeune autorité, - et du dedans, par le plus secret, mais le plus lucide et le plus invincible des amours, l'amour de l'ordre, que remplit perpétuellement le souvenir, la connaissance d'une immortelle beauté: la France royale. Oui: c'est unique.'

* * *

Ik kijk, nu te Amsterdam, uit het raam, zie de nevelige, dampige lucht, krijg een gevoel van klamheid.... Er is toch zeker een triestige harmonie tusschen het klimaat

en het gemis van geestdrift in Nederland. En ik moet me inhouden om niet dien eenen versregel van ik-weet-niet-meer-welken-dichter te neuriën:

Oh! ne quittez jamais le seuil de votre porte!

OTTO KNAAP.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Kind-vrouwtje. - '*Mag ik het wagen bij al Uw correspondenties en Uw drukke werkzaamheden een oogenblikje van Uw tijd in beslag te nemen.*' - Daarmede begint gij, als nieuwe correspondente, zoo héél ernstig, en daarom wil ik er den nadruk vóór alles op leggen, dat elke nieuwe correspondent mij ten zeerste welkom is, en zich volstrekt niet behoeft te verontschuldigen. Integendeel. - De onderwerpen in Uw brief aangeroerd zijn van algemeen belang, en wil ik overnemen ten behoeve der andere lezers:

Gij begint met te zeggen, dat gij U hebt geabonneerd terwille der correspondentie '*omdat gij U verbeeldt dat de abonné's zoo'n beetje rècht hebben op een deel van mijn tijd*, *mijn welwillendheid en geduld.*' - Vanwege de bijzondere *juistheid* van opvatting, die gij daarin toont, wil ik Uw woorden letterlijk herhalen. Inderdaad, al ben

ik bereid, voor zoover het in mijn macht staat, 'n ander steeds van dienst te zijn met raad, of voorlichting, het spreekt van zelf dat zij, die als abonné's van de Lelie toonen daardoor een *geregelde* voeling met het blad te wenschen, meer aanspraak kunnen maken op mijn tijd en mijn geduld, dan de geheel toevallige lezers er van, die er uit nieuwsgierigheid gretig op aanvallen, of mij bestormen, op hoop van zegen dat ik een of ander stukje van hen zal plaatsen. Zulke niet-abonné's zijn daarenboven bijna zonder uitzondering *juist* de meest lastige en meest-veeleischende soort lezers, waarmede ik te doen heb, en het is van U dus een zeer verstandig gezien standpunt, dat zij die werkelijk correspondentie met mij wenschen in de Lelie, verstandiger doen zich er op te abonneeren, omdat dit feit-zelf hen een *recht* geeft op mij.

Gij vraagt verder *of het heusch wáár is dat ik ook de nieuwelingen met vreugde begroet en mij voor hen interesseer*'. Maar natuurlijk is dat 'heusch' waar. Gij kunt het bijna niet gelooven - schrijft gij. Wel, waarom niet? Het is toch zoo héél natuurlijk. - De nieuwelingen brengen nieuw bloed aan, nieuwe ideeën dikwijls, nieuwe vragen. En dan ook, is het niet prettig voor mij, steeds opnieuw nieuwe en andere menschen zich te zien interesseeren voor mijn denkbeelden, niet alleen een eigen afzonderlijk kringetje, maar steeds andere en nieuwe leden óók!?

Weet gij, eerlijk gezegd geloof ik, waar gij schrijft, dat gij, ondanks al het goede door U opgenoemd (en dat werkelijk zeer véél is), U nogtans 'onvoldaan' voelt, dat dit een gevolg is van den tijdgeest *en* van U nog jong-zijn. Van den tijdgeest, omdat het in onze hedendaagsche vrouwen ligt zich per-se 'onvoldaan' te voelen. Niemand ontkomt aan den invloed van den tijd waarin hij leeft; zoo ook gaat het U. Al de onvoldaanheid en ontevredenheid rondom U, beïnvloedt U, en doet U het, U-zelve onbewust min of meer, noodzakelijk vinden ook 'onvoldaan' te wezen, al voelt gij-zelve wel, dat er geen de minste reden toe is. - En óók komt het wellicht voort uit Uw leeftijd. Als wij jong zijn, zijn wij nog zoo veeleischend, willen alles tegelijk hebben, zien niet dat zulk *volmaakt* geluk niet is van deze aarde, dat er altijd *wat* ontbreekt. Hoe ouder we worden, (tenminste als we lééren door het leven), hoe meer we gaan waardeeren wat ons gegeven is en berusten in wat we anders zouden willen. Ook in *dat* opzicht ben ik geweest zooals velen, en kan er daarom van meespreken uit ervaring. Vroeger verlangde ik zooveel meer dan tegenwoordig; toen kon de gedachte aan het ontbrekende me heel ongelukkig maken; ook wel 'n onrecht geleden, 'n beleediging mij aangedaan, kon mij hinderen. Nu weet ik, dat ik, bij zooveel ellende, ziekte, dood, ramp, vereenzaming bovenal, om mij heen, voor mij persoonlijk zóóveel reden heb tot dank voor wat me bléét, al maar dóór *dank*, dat ik me, den ganschen dag door, daardoor in-gelukkig voel, al is er ik óók wel eens veel, wat ik in stilte anders zou wenschen.

Nu die questie van Vrouwenkiesrecht. Wel, dat vind ik volkomen waar, wat die beide dames, van wie gij zooveel houdt, U zeggen: 'Maar dan de mannen van die vrouwen, en hun kinderen, wie moet er dan voor hen zorgen, als de vrouw, de moeder, hare plichten buitenshuis gaat zoeken'. - Zoo is het precies wáár. Onlangs gaf *Le Matin*, die nog wel op de hand is van het feminîsme, een spot-teekening, waarin een kleine jongen, ongewasschen en zonder broekje aan, op straat een ouden heer lastig valt. Als deze verontwaardigd zegt: 'Kind, hoe kom je zóó op straat', dan krijgt hij het levenswàre antwoord: 'Vader en moeder zijn beide naar de stembus, dus was er niemand om mij aan te kleeden.' - *Uw* argument echter, dat gij, als op een kantoor een goed salaris-verdienende vrouw, als zoodanig recht hebt op mondig-verklaring

voor de wet, op meespreken bij de stembus, waar gij wèl belasting betaalt, is evenzeer juist. Alleen - en dáárin zit 'm de zaak - gij, als zoodanig, zijt al geen normale vrouw meer, maar doet een soort werk, en bekleedt een positie, waarvoor moeder-natuur geen onzer bestemde. Waar nu de hedendaagsche maatschappelijke verhoudingen echter meebrengen, dat er hoe langer hoe meer, noodgedrongen, zulke abnormale vrouwen, zulke zelfstandig werkende persoonlijkheden, neven den man arbeidend, optreden, en ongehuwd en kinderloos blijven, daar heeft men dunkt mij geen recht dezulken, die immers geen gezin hebben, dat hare zorgen van noode heeft, het stemrecht te onthouden. Ik leg er echter den nadruk op, dat zij, die huwen en kinderen hebben, moeten worden uitgezonderd van dezen maatregel, zelfs al *blijven* zij verdienen buitenshuis.

De beschrijving, die gij mij geeft van Uw moeder als middelpunt van het gezin, is zóó sympathiek, dat ik, voor mij, haar hooger stel, dan welke begááfde artiste ook, op wat voor gebied ook. Zoo iemand is *onmisbaar* in den echten zin. En gelooft gij zelve niet, dat zulk een liefdeband oneindig grooter invloed uitoefent, óók op 'den' man - liefdeband door Uw moeder gelegd - dan wanneer zij bij de stembus sprak, of op vergaderingen 'nuttigheid' predikte, en ondertusschen Uw vader en broers, die haar nu zóó hoog stellen, voor hen zelf liet zorgen!?

Gij vraagt mij of Uw eigen moderner principes en die Uwer moeder, die gij-zelve óók zoo hoogelijk waardeert, samen kunnen gaan later na Uw huwelijk.? Neen, neen, duizendwerf neen. Als gij waarachtig wilt worden voor Uw man, wat Uw moeder is voor den haren, en Uw a.s. schoonmoeder is voor haar zoon, zet dan Uw kantoor-leven-herinneringen van onaf hankelijk-werkende vrouw aan den kant, en vergeet die betrekking, die gij waarschijnlijk om finantieele redenen bekleedt, maar die, op zich zelf, niet dient tot Uw *vrouwelijke* vorming, wèl het tegendeel. - Wat kan U vrouwenkiesrecht en de maatschappij en Uw rechten daarin schelen, als gij nevens U hebt een man, en straks kinderen, die van U vragen zullen Uw rijke, nimmer uitputtende liefde, Uw zorgen, Uw teederheid, Uw *héél-ik!* Gelooft gij niet, dat die taak, de opvoeding óók uwer kinderen, Uw heele *persoonlijkheid* vordert, en dat gij, evenals nu Uwe moeder wordt gewaardeerd, door de haren, daar alleen Uw belooning zult vinden in den rijken schat van liefde, die man en kinderen U zullen wijden? Maar, óók uit een zuiver *nuttigheids*-oogpunt, zult gij niet oneindig méér nut stichten indien gij Uw man gelukkig maakt en Uw zonen goed opvoedt, nut dóór hen in de maatschappij, dan wanneer gij, al couranten lezende, en redekavelende over Uw 'rechten', Uw gezin van U vervreemdt, en daardoor er toe medehelpt wéér een paar menschen meer, die hadden *kunnen* goed en gelukkig zijn, met hun lot ontevreden te maken?

> Kweek maar ieder vroom en blij
> Zijn Geluk op aarde;
> Tooit de roos zich zelve,
> Zij siert meteen de gaarde.

Ik geloof, als heel veel hedendaagsche jonge vrouwen dit voor oogen hielden, er zou heel wat minder onvoldaanheid, heel wat minder ontevredenheid zijn aan alle kanten, noch bij haarzelven, noch bij de verwaarloosde en daardoor mopperende familieleden, ouders, echtgenooten, kinderen.

Gij ergert U, dat jonge meisjes heden ten dage zoo ruw praten en dito denken over het huwelijk. Dat is m.i. een *direct* gevolg van de reinheids-boekjes en het Nellie van Kol-systeem. Indien men zesjarige en nog veel jongere kleuters dingen vertelt op sexueel gebied, die zij niet *kunnen* begrijpen, en waarover zij onder elkander

praten, dan spreekt het van zelf, dat alle kieschheidsgevoel er van af gaat, en de meest intieme onderwerpen op een platte en weerzinwekkende manier worden behandeld, welke wil dóórgaan voor oprechtheid en wáárheidszin.

Gij schrijft: *Ik geloof zoo stellig*, *dat*, *als de mannen werkelijk slecht zijn*, *het onze schuld is*. Laat mij U vooraf zeggen, hoe ik deze stelling van U een bijzonder gelukkige opvatting acht voor een aanstaande moeder, omdat m.i. niemand zóóveel kan bijbrengen tot de meer of mindere slechtheid harer opgroeiende zoons, dan een verstandige, met hen meelevende moeder, die hen tracht te begrijpen, wil hun vertrouwde wezen in alles.

Overigens wil mij Uw overtuiging wat àl te eenzijdig voorkomen. Zeker, daarvan ben ik met U overtuigd, dat niemand meer dan wij vrouwen den man kunnen beïnvloeden, leiden, beheerschen, ten goede, *en* ten kwade; maar dat hem óók neigingen zijn *ingeboren*, heel leelijke neigingen op dat speciale zedelijkheidsgebied, dat geloof ik zeer zeker, al kan men hiervoor geen regel stellen, en al is het

een feit, dat ook hier de *goede* invloed eener vrouw veel kan helpen, indien hij bijtijds zulk eene leert kennen.

- Alles wat gij schrijft omtrent het niet willen trouwen der mannen vind ik zóó juist gezien, dat ik het hier overneem, als een wáár behartenswaardig woord van een zelve verlóófde vrouw tot andere vrouwen:

En dan nog klagen zij, dat de mannen niet trouwen. Ik geef hun groot gelijk, zoolang de meisjes blijven zooals ze nu zijn. Laten zij eenvoudiger worden, niet bang zijn zelf in hun huishouden eens de handen uit de mouwen te moeten steken, en nu eens niet dadelijk een groote meid te kunnen houden.

Met liefde, met zachtheid komen wij heel wat verder, dan door te schermen met groote woorden, met een geleerdheid, waardoor de man niet meer in ons ziet, 'de vrouw'. Niet de man moet de vrouw waard worden, maar de vrouw den man. Volgens mijn idee is het noodiger te strijden tegen den vooruitgang der vrouwen dan tegen de slechtheid der mannen. Voor den man ziet het er veel bedenkelijker uit dan voor de vrouw. -

Ten slotte, waar gij zoovele excuses maakt over Uw schrijven aan mij, mag *ik* wel vele excuses maken over mijn zoo lang-uitgebleven antwoord aan U. Laat ik U nu dadelijk alvast zeggen daaromtrent, dat ik een volgenden brief zoo mogelijk terstond wil beantwoorden, omdat ik-zelve begrijp hoe vervelend dat lange wachten is. Het ligt in mijn bedoeling in den nieuwen jaargang de correspondentie zoo in te richten, dat de abonné's *omgaand* op hun brieven antwoord krijgen. - Daarvoor moet ik eerst het zeer vele achterstallige afdoen, maar ik wil U dit alvast vertellen, opdat gij niet terugschrikt voor een nieuwen brief (dien ik stellig te gemoet zie, en met verlangen). Het zou mij spijten als mijn lange stilzwijgen U zou hebben doen denken, dat ik inderdaad geen lust had U te antwoorden. Zooals ik reeds aan andere correspondenten schreef, ik moet in deze correspondentie-questie, door de toenemende uitgebreidheid ervan, (die mij zelve hóógst aangenaam is om de belangstelling welke er uit blijkt), van lieverlede een nieuwe regeling treffen, waardoor de brieven sneller worden beantwoord. Dit komt aan de belangrijkheid der onderwerpen ten goede. Dat gij Uw brief aan een kant hebt beschreven was heel practisch, overigens echter is Uw mooie hand ook zonder dat héél leesbaar. Dank voor Uw vriendelijk slot.

C.Z.S. - Ik wil trachten aan Uw verzoek in zake de gedachtenwisseling tusschen de heeren Hertzberger en Otto Knaap zoo spoedig mogelijk te voldoen.

Mevr. A, J. van de W.... - Gij-ook schrijft mij als nieuwe correspondente. 'Ik had U al eerder willen schrijven, maar ik durfde niet.' - Ik kan er niet genoeg op wijzen, hoe het mij spijt *dat* te lezen: dat deze of die niet durft, waar werkelijk toch juist óók een *nieuwe* correspondent mij ten hoogste welkom is. - Ja, er zijn er velen, die graag de Dagboekbladen elke week zouden willen zien verschijnen, maar ik vond het voor de afwisseling beter ze om de veertien dagen te geven. Ik ben blij dat zij U interesseeren. - Het doet mij buitengewoon veel plezier, dat gij Uw sympathie voor mij toeschrijft in de eerste plaats aan alles wat in de Lelie voorkomt over dierenliefde. Want inderdaad, hoe ouder ik word, hoe meer ik de dieren, speciaal de honden, leer liefhebben. Het zou eentoonig worden indien ik al de staaltjes van trouw, vriendschap, toewijding, mijner honden, aldoor weer opnieuw vertelde. Wij zeggen ook dikwijls tot elkander: men zou het moeten *zien* om het te gelooven. - Ja, dat ben ik dan ook

zoo met U eens; dat juist straathonden zooveel méér belangstelling nog verdienen dan rashonden; *die* vinden nog wel 'n onder dak om hun wáárde. Sinds ik de mishandeling van onzen Benjamin zag in Menton, zijn mijn vriendin en ik dan ook overeengekomen nooit meer een hond te koopen - zooals wij 't met Frits indertijd deden - maar steeds, *als* we er ooit over denken zouden een anderen na hun dood aan te schaffen, er een uit een asyl te halen, of 'n andere *verschoppeling* tot ons te nemen. -

Ik ben natuurlijk blij dat *Uit de sfeer gerukt* U goed is bevallen. Wat het portret aangaat, ik wil U met alle genoegen eén van mij zenden, als ik er nog een heb, wat ik niet weet, omdat zij dan in Wiesbaden zullen zijn. Ik wil het voor U nazien. - Het portret opnemen in de Holl: Lelie is misschien minder practisch dan het vóór in de Dagboekbladen opnemen, als die in Boekvorm verschijnen. Wel neen, Uw vraag is heelemaal niets 'brutaal' dienaangaande.

't Geen gij schrijft over Uw gelukkig huwelijk is een genot om te lezen, evenals Uw opvatting van het moederschap. Ik-ook vind het zoo diep-treurig, dat heden ten dage elke moeder bijna een bonne heeft bij haar kind. Vroeger had een moeder geen kinderjuffrouw, tenzij bij een heel groot aantal kleintjes; tegenwoordig heeft elk pas-gehuwde vrouw, met een of twee kinderen, terstond hare bonne, en kijkt niet om naar hare moeder*plichten.* 't Kindje dient alleen om mooi-aangekleed vertoond te worden op visite enz.

Vriendelijk dank voor Uw groeten en goede wenschen voor mijn gezondheid; ook voor die van Uw man. Ik hoop dat gij U herkent; gij gaaft geen pseudoniem aan.

Blauwe Hyacinthe. Uw bijdrage is reeds in de toilet-rubriek verschenen, zooals gij zult hebben gezien.*) - Ik ben zoo blij, dat gij uit mijn herinneringen méevoelt veel van U zelve uit Uw schooljaren, want inderdaad heb ik ze juist daarom gegeven, omdat ik hoop er iets van troost en van mee-begrijpen door te brengen aan anderen. Ja-zeker, de herinnering aan mijn vader is voor mij eenigmooi, te weemoediger echter, omdat hij zeer verkeerd is beoordeeld, zoowel op politiek gebied in zijn carrière als Gouverneur van Suriname, als ook door het verlies van zijn fortuin, in engeren kring. Ik heb echter nooit iemand onder mijn rijke familie-leden gezien, die zoo weinig voor zichzelf gebruikte of verlangde dan *mijn* vader in zijn luxe-dagen. Hij leefde persoonlijk zoo eenvoudig-mogelijk, wijdde zich geheel en al aan zijn werk, en aan zijn gezin, aan mijn ziekelijke moeder in de éérste plaats, die hij dag en nacht oppaste, en aan wie hij zich letterlijk opofferde. Zoo ooit iemand *persoonlijk* weinig genoten heeft van zijn geld, dan was het zeer zeker mijn vader. En ook dáárom is mij zijn nagedachtenis, met het onverdiend slot van zijn leven, een weemoedige. Gij hebt groot gelijk gehad te wachten met Uw nieuwe bijdrage, totdat gij U geïnspireerd voeldet tot iets. Zooals gij hebt gezien, hebt gij juist daardoor dan ook iets bruikbaars geleverd. Ik dank U recht hartelijk voor Uw lief slot. Schrijf zoo dikwijls gij er behoefte aan gevoelt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

S. van Gr. - Zooals gij ziet was uw stukje reeds terstond aangenomen, en daardoor niet opgegeven in deze rubriek. Het andere komt nu zeer spoedig.

* Zooeven Uw nieuwe bezending ontvangen.

Mevr. van der S. te D. - Uw beide brieven over Suriname beantwoord ik spoedig. U deedt mij met den eersten bijzonder véél genoegen.

Maria D. - Uw brief was mij zéér welkom.

Red. Vatem. - De stukjes zal ik U zenden. Als gij de Lelie léést, zult gij zien dat de schuld bij U zelve ligt.

REDACTRICE.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest het slot van het Ingezonden stuk: Centraal Genootschap voor Kinder-, Herstellings- en Vakantiekolonies, wachten tot een volgend nummer.

REDACTRICE.

27 Januari 1909.
22ste Jaargang.
No. 31.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot nader bericht bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel
Wat zal ik lezen? II.

Lieve Annie,

het eerst wou je met eenige duitsche romans uit de laatste paar jaren kennis maken. Vóór mij ligt een lijvig boekdeel van 442 bladzijden: '**Die Darnekower**' van *Ottomar Enking.*[*)]

Het zijn de bewoners van het landgoed 'Darnekow' (in Mecklenburg) waarmee we gedurende eenigen tijd vreugde en leed deelen - heel wat meer leed dan vreugde! Al sinds jaren zweeft er een donkere wolk boven Darnekow, en een sombere gedruktheid weegt zwaar op alle gemoederen. Met de beschrijving van een dreigend onweer begint de roman, en die stemming van angstig-beklemmend voorgevoelen wordt door het heele boek heen vastgehouden - totdat het in de verte onheilspellend begint te grommen en te rollen, totdat plotseling de eene schelle bliksemstraal na de andere neerslaat, totdat 'Darnekow' in vlammen opgaat, als zoenoffer voor oude, ongeboete schuld.

*) Verschenen bij Bruno Cassirer in Berlijn. 1906.

Lang, lang geleden heeft een bewoner van Darnekow den minnaar zijner vrouw, zijn eigen neef, met een bijl doodgeslagen. Bij het begin van den roman vinden wij deze Thora Sjögreen, met haar volwassen kleinzoon, Ludwig, als Vrouwe van Darnekow.

Het verleden is dood en zwijgt. Haren man, haar kinderen heeft zij overleefd. En zooals eens in een donkeren nacht de moordenaar zijn slachtoffer in den tuin van 't landgoed begroef, zoo heeft Thora haar schuld in het diepst van haar ziel begraven. Niemand weet, niemand vermoedt iets. En Thora zwijgt. Met opeengeklemde lippen gaat zij door het leven, haar ziel is verstijfd en versteend, met een ijzeren, onbuigzamen wil heerscht ze - een koud trotsche tyran - over alle huisgenooten, over meiden en knechts alsof het lijfeigenen waren. De philosophische oude 'Onkel Sjögreen' probeert haar karakter wetenschappelijk te verklaren. 'De steen is een stof', zegt hij, 'die te vroeg verstijfd is, anders had er een plant, of een dier, of misschìen zelfs een mensch uit kunnen groeien. Wat te vroeg versteent, kan zich niet verder ontwikkelen. Zoo is het ook met de menschenziel. Er zijn gemoederen, die verstijven in hun jeugd en blijven, zooals ze altijd waren, en die zielen komen niet vooruit. Andere blijven buigzaam en week tot in hun ouderdom en die kunnen het meest van hun leven genieten.'

Na een jeugd zonder zon of lachen is Thora's kleinzoon Ludwig opgegroeid tot een man met een ernstig, maar zwak karakter. Hoe kon 't ook anders; de oude Thora kan geen vrije zelfstandige persoonlijkheid naast zich dulden. Slechts één mensch is tegen haar opgewassen: een sierlijk, koket persoontje, haar achternichtje Rutta von Lassom. Evenals Thora is Rutta een echte Lassom: egoistisch tot het uiterste, koud en berekenend, een vampyr zonder hart, zonder ziel of geweten. Als volleerde tooneelspeelster, als geslepen kokette weet ze alle mannen om haar mooie fijne vingertjes te winden, en Ludwig weifelt langen tijd tusschen haar en de gezonde, frissche, hartelijke Annemarie, de 'Buerdeern' van 'Gollwitz'. Eindelijk doet hij toch de goede keuze, terwijl Rutta met den rijken zweedschen konsul Lundquist trouwt. Maar Annemarie kan de lucht op Darnekow en de nabijheid van de spookachtige oude Thora op den duur niet verdragen. De begraven misdaad begint nu ook met duizend tongen te spreken. Een geweldige storm ontwortelt den ouden taxusboom; beenderen en een gespleten menschenschedel komen tusschen de omwoelde boomwortels te voorschijn. Dan spreekt de oude Thora. - -

De eens zoo stralend-gezonde, bloeiende Annemarie kwijnt langzaam weg. Na haar dood maakt Ludwig een moeilijken tijd door, maar dan leert hij de zegen van den arbeid kennen, die, zooals Enking zegt, daarin bestaat, 'dat we onszelf vinden, doordat we onze gedachten van onszelf afleiden op ons werk.' Dat klinkt als een paradox, hè? - en toch is het zóó waar!

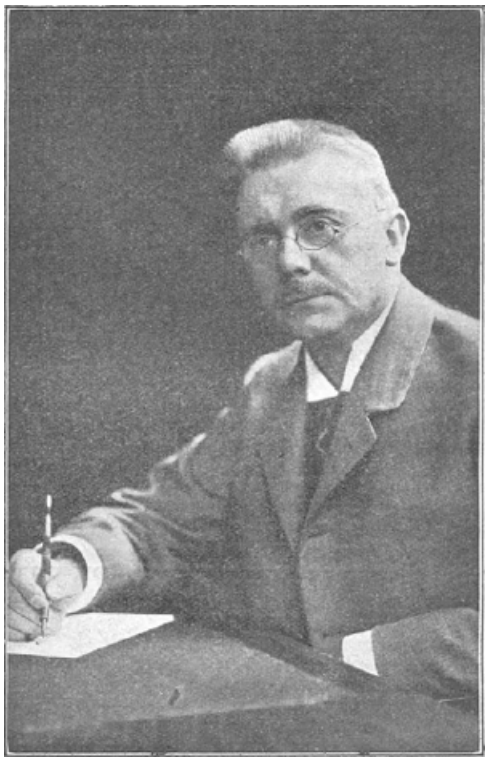

Eenige jaren later hertrouwt Ludwig met Rutta, die zich intusschen van den verarmden konsul heeft laten scheiden. Maar de oude schuld wil zijn offer hebben. Op dezelfde plaats, waar eens Thora's man den grootvader van Rutta neervelde, doodt Ludwig met dezelfde bijl zijne ontrouwe echtgenoote. Dan steekt Thora zelf het oude huis, onder welks dak geen geluk kan wonen, in brand en zoekt vrijwillig den dood in de vlammen. Angst en wroeging, zonde en schuld liggen begraven onder de puinhoopen van Darnekow.

'Die Darnekower' is een boek, dat je

boeit en meesleept van het begin tot het einde; je zult het zien: de machtig voortstuwende kracht zijner handeling laat je geen oogenblik los. En nergens is het de goedkoope romantruc, die den lezer in spanning houdt met kunstig verzonnen uiterlijke verwikkelingen, waarvan men benieuwd is, 'hoe het af zal loopen' - neen, de eenige verwikkelingen liggen hier in de karakters der menschen zelf. En deze karakters zijn zóó waar, zóó vol leven, zóó tot in de verborgenste diepten begrepen en ontleed, dat men zelfs met Thora en Rutta een zeker meegevoelen heeft, omdat men ze zoo volkomen begrijpt. Want door en door slechte menschen, die slechts haat en verachting verdienen, zooals de 'valscharis' uit het oude melodrama, zijn phantasieprodukten, die in het leven niet bestaan. Rutta kàn niet anders wezen als zij is: het bedorven kind eener zwakke moeder, en de laatste, aan 'moral insanity' lijdende afstammeling van een gedemoraliseerd, oud adelsgeslacht. Zij en Ludwig boeten voor de zonden hunner voorouders.

De volkomen afgeronde, van kleur en leven tintelende karakterteekening van deze Rutta is wel het beste uit den heelen roman; een waar kabinetstukje. De persoonlijkheid is tot type geworden: het type van de vrouwelijke 'edelmarter'. Prachtig gezien en vol sympathie geteekend zijn de stille, aandoenlijke gestalten van 'Onkel Sjögreen' en Rutta's ziekelijke moeder.

Uitstekend is door het heele boek heen met gedempte kleuren en gedempte tonen de stemming vastgehouden. En als het ware een geestelijke omlijning van deze stemming vormen de gedachten over het noodlot en voorbeschikking, die de schrijver in dit boek heeft uitgesproken: 'Nergens een toeval. Het kleinste sluit het grootste in zich; het nauwelijks merkbare het almachtige, regeerende. Wij moeten gaan, waarheen de groote kracht, die de ontelbare werelden dooreen laat zweven, ons drijft. Iedere stap een noodlot, ieder noodlot de vervulling van een goddelijke wil'. - Het zou dwaas wezen, den roman, die het werk van een waar dichter is, te veroordeelen, omdat men met deze opvattingen niet overeenstemt. Nog dwazer echter, deze gedachten als iets anders te beschouwen, dan als het in woorden gevatte 'Leitmotiv' van dit speciale kunstwerk. In de verstikkende atmospheer, in den als in een heeten Augustusnacht beklemden gemoedstoestand der menschen op Darnekow zijn geen andere levensopvattingen mogelijk. Voor den denkenden mensch echter, die vrij in de vrije ruime wereld staat, zijn het slechts benauwde droomen, die de eerste koele morgenwind verwaait. -

Als je 'Die Darnekower' uithebt, zul je den schrijver Ottomar Enking echter niet alleen als kunstenaar waardeeren; je zult ook van hem houden als van een diep denkend en diep gevoelend mensch. Er zijn bladzijden in dit boek, die men telkens weer opnieuw over kan lezen. Hoe fijn en edel spreekt hij over Annemarie's toekomstig moederschap, en hoe goed heeft hij het verschil tusschen de kinder- en de menschenziel begrepen. 'Het kinderhart is voor een oogenblik een dankbaar ding, maar het heeft ook de gelukkige eigenschap, dat het gauw vergeet en geen dankbaarheidsschulden hoeft mee te slepen, die toch maar waardelooze ballast worden. Het wil een vriendelijk antwoord op zijn vroolijke kloppen, en als het dat krijgt, geniet het ervan en ziet niet vooruit en niet terug, zooals *wij volwassenen*, *die meestal wel een* "*verleden*" *en een* "*toekomst*", *doch slechts zelden een* "*heden*" *hebben.* Zoodra het warmte voelt, opent zich het kinderhart, en meer wenscht het niet. Zoo blijft het vrij van de overlading met alle mogelijke gevoelens, waartoe wij menschen ons half verplicht rekenen, al heeft ook niemand er iets aan en al zijn ze

ook dikwijls onwaar. Het kind weet - hoewel onbewust - het leven te genieten, en dat is ons volwassenen zoo zelden vergund'.

Met wat Enking zegt omtrent sympathie en antipathie zul je het ook wel eens wezen. 'Kan men er ooit wel een verklaring voor geven,' vraagt hij, 'waarom men van de eene mensch dadelijk houdt, zoodra men hem ziet, en waarom tusschen anderen altijd een afstand blijft, hoe dikwijls zich ook hun wegen kruisen?

Dat is iets dat overstraalt tusschen twee menschen, en bij enkelen is het, alsof ze elkaar al jaren gekend hebben, en ze kunnen niet meer van elkaar loskomen; terwijl tusschen anderen iets staat als een glazen wand - ze kunnen er wel doorkijken, maar ze kunnen elkaar nooit aanraken.'

Nu, Annie, ik hoop, dat het lezen van dit boek je even genotvolle uren zal verschaffen, als het mij verschaft heeft. Schrijf me maar eens gauw, hoe het je bevallen is.

Intusschen, steeds je

FREDDY WIEGAND - MEURING.

Boekbeschouwing. ‘De Eeuw van het kind.’

Onze Benjamin, van de kinderkamer tot in de maatschappij. (Bewerkt naar Dr. Matthias, door G.W. Elberts. Uitgever H. Meulenhoff, Amsterdam.)

Verspreide Opstellen over Opvoeding, **vooral ten dienste van Ouders**, door J.G. Zylstra. Uitgever van der Heide en Leydenroth, Utrecht. - - - - - - - - - - -

In den Haag, op het Plein, lokte dezen zomer de tentoonstelling over kinderopvoeding, met haar aanhangsels van openbare lessen, congressen, onderlinge discussies, etc. 't Is dus juist de tijd te spreken over opvoedkundige boeken; waar wij staan in het teeken des tijds: *Het Kind!* Helaas! De heer *G.J. Zijlstra* spreekt, in een zijner hierboven aangehaalde Opstellen, van ‘*De eeuw der verkindschte ouders*’, in verband met den afgezaagd-geworden strijdkreet: ‘De eeuw van het kind.’ -

Is daarin geen droeve waarheid? Wordt er niet zóó voortdurend geschermd met ‘het kind’, door volwassenen, totdat het hun is gelukt dat naïeve, beminnelijke iets: een *kind* absoluut uit te roeien?

'tZal wel toeval geweest zijn, maar 't was een toeval, dat mij telkens opnieuw trof: als ik op 't Plein voorbijkwam in die tentoonstellingsdagen, voor één van de ramen der tentoonstellingszalen te zien... een glas *verdorde* bloemen, - in den zomer, in bloei-tijd! 't Was of de zij of de hij, die daar het beheer voerde, het zinnebeeldig wilde uitdrukken: hoe hier natuur en jeugd en gezonde kiemen werden verkild door een ijzigen adem, van opvoedingssysteem, en hygiëne, en groote menschenwijsheid, tot ze vroegtijdig verdorden en verflensten in den te heeten broeikas-atmospheer!

O neen, ik denk er niet aan al de ‘opvoedkundige’ grootheden, schoolhoofden, en wijze dames, die daar het woord voerden, en in openbare lessen leerlingen kunstjes lieten doen, te ná te komen! Ik ben immers geen ‘bevoegde’, geen ‘deskundige’, niet eenmaal een moeder, - zoo weinig als *Hildebrand's* ‘*Koosje*’. -

Gij kent haar toch nog, nietwaar, ‘Koosje’, het jonge meisje van dat Zondag-avondje van de familie *Stastok*, uit de *Camera Obscura*, dat de tranen in de oogen had van innige aandoening, bij *Hildebrands* voordracht van *Victor Hugo's*: ‘Als 't kindje binnenkomt’ - -?

Waarop Juffrouw van *Naslaan* (vergeet niet, o moderne lezer, dat in *Hildebrands* tijd óók de getrouwde-vrouwen nog heetten: ‘jufvrouw’, in den burgermidden-stand) stekelig bemerkt: ‘*Ik* vind altijd, dat men *moeder* moet zijn, om zulke dingen ná te voelen’ - ‘Koosje was géén moeder’ - zegt *Hildebrand*, en toch gelooft hij, dat zij-óók zijn voordracht begréép, beter zelfs dan *moeder* van Naslaan, ondanks hare in eigen oogen alléén gerechtigdheid daartoe.

Enfin, gelukkig voor mij in dezen, is de tijd voorbij, waarin de mama's van *Naslaan* zich, in hare ‘moeder’-hoedanigheid, gerechtigd achtten in dergelijke dingen alléén het woord te voeren! Kom daar nu eens om, om zulke ouderwetsche pretensies, nu de jonge meisjes even vlijtig gaan op ‘kraamvisite’ als hare mama's; nu ongehuwde juffers ‘moederscholen’ leiden, en oude vrijsters, met zware mannenstemmen en gebaarde bovenlip, wier geheele uiterlijke verschijning kenmerkt haren maagdelijken staat, waartoe ze als van de wieg af schijnen vóórbestemd, spreken op congressen over ‘de verbetering van zuigelingen-kleeding’ en de ‘waarde van kunstmatige melk boven die der moeder’, en dergelijke onderwerpen méér!

Scherts ter zijde! Nog eens: ik wil niemand te ná komen, ik wil me alleen nog veroorloven hier een héél waren 'Gedankensplitter' uit een Duitsch blad te reproduceeren:

'*Welche Mühe gibt sich die Pädagogik, aús einem ganzen Menschen -, denn das ist jedes Kind - ein Stückwerk zu machen!*' -

'God heeft het den wijzen en verstandigen verborgen, en den kinderkens geopenbaard', dacht ik onwillekeurig, toen ik in een eenvoudig weekblad, zonder eenige geleerde pretensies, die verstandige woorden ontmoette, te midden van àl de paedagogische wijsheid, waarmede wij heden ten dage worden volgepropt - tot stikkens toe!

De *Van Alphen*-kindertjes waren nog heilig, bij de volmaaktheden vergeleken, die de hedendaagsche opvoedkunde verlangt te kweeken! Die wisten ten minste nog niets van 'microben', en van besmettingsgevaren, en van geslachtsbijzonderheden; die had men, door verkeerd toegepaste waarheidsliefde en ophelderingszucht, nog niet allen zin voor poëzie en àlle geloof aan een mooie droomen-wereld ontnomen! -

Goddank! Er komt een kentering ten goede! De beide hier vóór mij liggende boeken bewijzen dat; beide geschreven door mannen van den nieuwen tijd, door opvoedkundigen van de moderne richting, wijzen zij héén

naar een gezonder en natuurlijker begrip van de dingen.

'*Hoe is het mogelijk, dat er nog tegenstanders van sprookjes zijn, denken we dikwijls*' - aldus schrijft Zijlstra in zijn opstellen, - '*als we waarnemen het onuitsprekelijk genoegen dat de kleinen smaken bij 't luisteren, waarbij zij schateren of treuren, al naar den gang van het verhaal! Het meeleven wekt stemmingen, waardoor 't gevoelsleven gevoed wordt, en doet het zedelijk gevoel voor goede en slechte handelingen ontwaken.*'

In gedachten druk ik hem de hand voor dit protest tegen de door zoovelen heden ten dage gehuldigde 'waarheidsliefde'-leer; - alsof de verzinsels van sprookjes, heel de denkbeeldige feeën- en nymphen-wereld, ook maar iets te maken heeft met 'leugens en bedrog'. Voor niets ter wereld zou ik voor mij de herinnering willen missen aan de gelukkige uren, doorgebracht b.v. met de sprookjes van *Hauff*, of met die van *Andersen.* Hoe heb ik gedroomd van de blanke '*Jungfrau*', gebeefd van verlangen den berggeest '*Rübezahl*' te ontmoeten, hoe vertrouwd was mij het *Schwarzwald* met '*de lange Michel*' en '*het Glasmannetje*' en '*Peter met het Steenen Hart!*' - Denkt gij heusch, dat uw zemelige tendenz-verhaaltjes, door hedendaagsche wijze juffers en dito mevrouwen, een kind, met een verbeeldingsrijk gemoed, ook maar iets doen smaken van het geheimzinnig genot van zulke een geheel nieuwe wereld openende boeken!? - '*Uit een mensch - want dat is èlk kind - een lapwerk broddelen*' -, dat is het wat zulk prozaisch geleuter tot stand brengt! Want, in plaats van de phantasie te bevorderen, doodt gij haar, als gij alléén de wáárheid, de nuchtere wáárheid, ten grondslag legt aan uw onderwijs! Fantasie, - *Zijlstra* heeft aan dat onderwerp een gehéél artikel gewijd - - openbaart zich op allerlei verschillende wijzen in het kind: als het vaders wandelstok gebruikt tot rijpaard, zoowel als wanneer het de schooljuffrouw 'nadoet', of zijn speelkameraden aanduidt met de namen van zooeven in de geschiedenis geleerde 'helden'!

Zeker, gij moetals opvoeder die verbeeldingskracht *leiden*, - haar *verstikken door* grootemenschen-nuchterheid, moogt gij niet! Ziedaar den zéér aanbevelenswaardigen gedachtengang van *Zijlstra*; wiens opstel over kinderpartijen en eenvoud ik nog in het bijzonder ter overdenking aanbeveel, waar hij schrijft:

'*Daar heb je b.v. de kinderpartijen! Hoe belachelijk worden ze niet opgevoerd tot grootemenschenfeesten; hoe onkinderlijk zijn die pretjes, die den kleinen de zoo noodige nachtrust onthouden!*

... Vele ouders meenen, dat zoo'n kinderpartij een geschikte voorbereiding is om zich te leeren bewegen, en zich goede vormen eigen te maken!

Wie zou het in ernst meenen! Misstaat niet een misselijke deftigheid onzen 8- à 12-jarigen, die zich als "wel-opgevoed" moeten voordoen?

... Meer en meer gaat de partij gelijken op een voor volwassenen; men gaat er "gekleed" naar toe, in een rijtuig. - Wie durft ze in bescherming nemen dergelijke luxe-partijen voor kinderen? - Arme kinderen! Afgemat door de wintercampagne moeten ze, met onderbreking van den leercursus, in Mei reeds naar buiten, om de geschokte gezondheid te herstellen en de veerkracht in de overspannen zenuwen terug te krijgen; het te kort aan nachtrust wreekt zich door afmatting van lichaam en geest. Arme jeugd, die zoo ontijdig verzadigd wordt van alles wat jonge menschen zooveel genot zou kunnen geven!'

Ik heb geen ruimte méér te citeeren uit dit zoo behartenswaardig opstel. Het is zoo wáár! Als ge een winter in Den Haag meemaakt, let dan eens op, hoeveel

‘kinder’-operettes en liefdadige feesten, met medewerking van ‘kinderen’, gegeven worden op zoo grooten schaal, dat er met de voorbereiding weken en weken gemoeid zijn, tusschen de school-uren dóór! Om niet te spreken van het vroegtijdig blasé-zijn, het ontwennen aan alle kinderlijkheid, dat natuurlijk gevolg is van zulk een in het openbaar optreden, - welk een overspanning van den geest, welk een overmatige eischen aan de lichaamskracht van een kind! En dan verwondert men zich nog, dat de meesten hunner weldra rondloopen bleekneuzig, zonder eetlust, met een bril op!

Ik ben met zulk een exemplaar in pension geweest, - hij was toen elf jaar, en zoon van een onderwijzer van naam.

‘Hebt u niet een boek voor mij ter leen?’ vroeg hij mij op zekeren dag. En toen ik hem een jongensboek, - ik méén van *Aimard* - recommandeerde, kreeg ik neuswijs ten antwoord: ‘O, neen, zóó iets meen ik niet; ik bedoel meer zoo iets als b.v. Multatuli.’ - - - - - - - -

Sluit zich deze, mijne persoonlijke ondervinding, niet áán bij het iets verder door *Zijlstra* medegedeelde geval, van den negenjarigen kleuter, die niet naar de *middag*voorstelling wilde van *Carré*, maar *'s avonds* meemoest, met ‘de groote menschen’. De

ouders -, *dat* is het ongeluk - moedigen zulk een onnatuur áán! Die van *Zijlstra* kozen expresselijk een *avond* uit, om zoonlief zijn zin te geven; *mijn* onderwijzer van naam vond zijn elfjarigen wijsneus een knappen bol, om zijn vroegwijze *Multatuli*-lectuur! En dáárom ware het zoo goed indien dezulken *en Zijlstra's* opstellen -, bijeenverzameld uit het tijdschrift voor kinderverzorging - *en* het door *mejuffrouw Elberts* vertaalde boek van *Dr. Matthias* ter harte namen voortaan.

Want, óók *Dr. Matthias* toont zich een vijand van dat te véél, dat heden ten dage in zoovele opvoedings-systemen vóórzit, en *uit* louter 'opvoedings'-woede, gansch de heerlijke blijde *jeugd*, gansch de *vreugde* van het kind-zijn bederft! Laat een kind toch vóór alles een *kind* blijven, een zorgeloos, nog niet door allerlei kwellingen van: dit mag niet, en: dat moet zóó, vervolgd, vrij en blij wezentje; laat het in Gods naam liever een onschuldig kattekwaad begaan, liever een ruw woord gebruiken, dan het vóór den tijd te knellen in geestelijk corset van gróóte-menschen-denkbeelden, waardoor het wordt tot een caricatuur van wat het behóórt te zijn: een *kind!*

Kinderen, - in onze groote steden hebben we ze sinds lang niet meer! Opgeprikt en gehandschoend trippelen ze, heel fijn-uitgedoscht, naast bonne of mama, met laatdunkende minachting neerziende op kinderboeken of kindergenoegens; als er een nieuw broertje of zusje komt u met kennis van zaken onderrichtend, hoe dat feit zich heeft toegedragen, superieur-glimlachend, als gij hun wilt vertellen van St. Nicolaas- of andere 'onwaarheid'; volkomen doordrongen van 'de gevaren', verbonden aan zoenen, tengevolge van microben en andere akeligheden; in één woord reeds op hun zesde jaar *bang* voor het leven; zooals onlangs een Fransche dokter zéér terecht schreef in een Fransch blad, aangaande hetzelfde onderwerp!

Tegen zulke *vroegwijsheid* waarschuwt óók *Dr. Matthias*, wiens woorden ik in dit opzicht aanhaal, om eenigzins een idée te geven van zijn verstandige raadgevingen:

'*Vroeg rijp*, *vroeg rot*,
Vroeg wijs, *vroeg zot!*

Weest dus voorzichtig met vroegwijze kindertjes; ze worden gekken, - *of sterven jong.*' -

In verband met dat vonnis is het niet onnoodig te wijzen op het inderdaad stéédsch toenemend aantal zenuwzieken en gekken heden ten dage! Nog onlangs meldden onze couranten, hoe het nauwelijks nieuw-geopende krankzinnigengesticht te Wolfheze reeds nu alweer overvol is.

En, als ge rondziet in zulke inrichtingen, zult ge tot de droeve ontdekking komen, dat het meest o zoo *jonge* mannen en vrouwen, nauwelijks-volwassenen, zijn, slachtoffers der ultra-moderne *overspannings*-opvoeding, welke daar een verloren, gewoonlijk ongeneeslijk bestaan voortsleepen, nuttig-alléén voor de doktoren en verpleegsters, welke een ruim middel van bestaan vinden op dit speciaal gebied, in onzen verdwaasden, overprikkelden tijd!

Juist dáárom vond ik het der moeite waard in een afzonderlijk artikel te wijzen op zulke gunstige verschijnselen onder de nieuwste uitgaven op opvoedkundig gebied, als bovengenoemde boeken! - De vertaalster van dat boek van *Dr. Matthias* is eene dochter van den nu-gestorven *Elberts*, aan wien wij een nu reeds sinds lang 'verouderd'-geachte vaderlandsche geschiedenis danken, waaruit ik, als kleine-meid, nog heb geleerd, vaderlandsche geschiedenis met gekleurde plaatjes, waaronder

bombastische versjes over onze ‘helden’ *Tromp*, *de Ruyter*, etc.! Wel, als ik onze hedendaagsche dorre geschiedboekjes voor de lagere school dóórblader, dan durf ik beweren, dat de geschiedenis, onderwezen à la *Elberts*, er in een kindergemoed véél dieper en blijvender inging, dan op de tegenwoordige saaie manier! Nù nog ken ik heele rijmpjes uit het hoofd over den dood van ‘*Bestevâer*’, over *De Ruyters* tocht naar *Chatham*, over *Willem III* in *Engeland!* En ik vraag mij af: dat ik nu nog, na zoovele jaren, de vaderlandsche geschiedenis, in hare bijzonderheden, veel beter mij weet te herinneren dan menige véél jongere van jaren dan ik, zou dat niet komen, juist door den diepen *on*uitwischbaren indruk, dien dat ‘verouderde’ *Elberts*-systeem wist te maken, met zijn plaatjes en zijn versjes, en waardoor niet alleen het geheugen maar bovenal de *phantasie*, en dáárdoor de belangstelling, van het leerende kind werd gevoed?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Opmerkingen met betrekking tot het tweede gedeelte van het stuk, geschreven door Lynceus in de Hollandsche Lelie no. 38, 21e Jaargang, pag. 599, etc.

We beginnen pag. 601 na het citaat over de kloosterlingen.

'Al mogen we niet oordeelen etc.....' Deze eerste volzin in niet zeer duidelijk hollandsch geschreven, zullen we zeker moeten aanvullen en dan lezen als volgt: 'Al mogen we de leer, de waardigheid niet veroordeelen naar eenige slechte voorbeelden ons gegeven door belijders van die leer, door dragers van die waardigheid, toch zou men er toe komen leeraars te beschuldigen dat zij allerminst leven naar hun geloof.' Welnu mr. Lynceus daar kunnen we vrede mee hebben. 'Kan het geloof er niets aan doen, wanneer kinderen in hun jeugd worden ingeprent (sic!) dat andersdenkenden geheel dwalen en liefdeloos zijn.' Welke rol door Lynceus hier het geloof wordt toegedacht begrijpen we niet goed. Wél begrijpen we dat Lynceus ons katholieken hier een bewering toeschrijft, die we niet accepteeren en zéker niet in den zin dien hij eraan schijnt te geven.

Wat doen wij dan wèl in deze?

I. We beschouwen de protestanten als dwalenden, zéér velen onder hen als dwalenden ter goeder trouw, maar toch *altijd* als dwalenden. Mr. Lynceus plaatse zich even in den geest op ons katholiek standpunt. De katholiek weet, heeft de stellige overtuiging, dat hij de waarheid, de heele waarheid bezit. Hij ziet anderen hardnekkig loochenen en verwerpen wat *hij* gelooft en belijdt. Welken anderen naam moet hij nu geven aan deze andersdenkenden dan dien van 'dwalenden'? Hij beweert in dien naam niet dat andersdenkenden geen brok van de waarheid, geen enkele waarheid bezitten. De hemel beware ons voor zulke enormiteiten. Wél meenen we dat de negatie van één waarheid, logisch noodzakelijk moet voeren tot de negatie van alle waarheden (gelukkig echter onthoudt de andersdenkende zich van logisch doorredeneeren, hij komt dus niet zoover) en dat het voor den mensch, wil hij zijn bovennatuurlijke bestemming bereiken noodzakelijk is, de heele leer van Christus, dat is de heele leer der Kerk aan te nemen. Wie slechts een stuk dier leer aanneemt is dus volgens *zijn* opvattingen, die ons de eenig gezonde schijnen, niet op den weg dien hij volgens Christus bevel moet bewandelen, met andere woorden: 'hij dwaalt'.

En slechts in dezen algemeenen zin dwaalt hij geheel.

II. Ook beschuldigen we andersdenkenden niet van totaal gebrek aan (naasten)liefde. *Integendeel.* We kennen meerdere edele mannen en vrouwen onder hen die in hun naastenliefde een voorbeeld zijn voor velen, óók voor katholieken. Aan hen allen ons eerbiedig saluut. Zeggen wij nu toch b.v. dat onze godgewijde maagden een levend getuigenis zijn der opofferende naastenliefde, die alleen in de Kath. Kerk gevonden wordt, dan is de zin deze: dat de waarachtige zelfopofferende naastenliefde alleen in de Katholieke Kerk tot haar *hoogste* uiting komt, niet sporadisch, zooals bij andersdenkenden, doch in duizende, ontelbare gelegenheden. Waarom alléén in de Kath. Kerk? Omdat Zij alléén door haar leer daartoe de bezieling, in haar genademiddelen de kracht daartoe verleent.

Als tegenstelling schijnt de volgende zin bedoeld te zijn, al moeten we ons tevreden stellen met de bedoeling. Lynceus zegt n.l. 'Maar hebben zelfs de hoogste waardigheidsbekleeders (lees hier s.v.p. pausen) niet geheel hun geloof verzaakt? Er

zijn voorbeelden van diep moreel verval.' - Natuurlijk bij de pausen, want over hen gaat het.

Schrijver maakt dus uit het slechte leven van enkele pausen, die hij aanstonds zal noemen op, dat zij geheel hun geloof verzaakt hebben. Doch met uw verlof Mr. Lynceus, deze conclusie is niet gewettigd. Hun slecht leven, waarop we aanstonds nog terugkomen, bewijst slechts dat gelooven en leven naar het geloof twee verschillende dingen zijn. Geen enkele wettige paus (de onwettige kunnen we buiten bespreking laten omdat ze geen pausen waren) heeft zijn geloof verzaakt. Gelooven en leven naar 't geloof worden beide geëischt door God en door de Kerk; toch kan het laatste afwezig zijn met het behoud van het eerste. Hoe men zijn leven inricht is vóór alles een kwestie van den wil. De wilsdaad, waardoor men zijn verstand onderwerpt aan hetgeen men niet inzichzelf doorschouwt, is een ándere daad als die, waardoor men zijn handelingen kiest.

Een donker tafereel hangt Lynceus thans op van het bederf dat al ooit op Rome's Stoel gezeteld zou hebben! Van de onafzienbare reeksen weldaden, waarvan de geschiedboeken over de pausen *vol* staan, daarvan

rept onzen zoon der Argonauten niet. Een eigenaardig soort oog moet *hij* hebben, die slechts ontdekt het laagste en ongevoelig zwijgt van het zooveel méér vermeldenswaardige en zooveel méérdere uitstekendgoede, uitstekend-schoone!

Waartoe dat tafereel Mr. Lynceus? Heeft u dan zooeven niet zelf verklaard dat men niet naar eenige voorbeelden moet oordeelen? U, die zoo belezen zijt in de geschiedenis der pausen, u weet toch zeker óók wel dat er van de 257 die er geweest zijn, zes en veertig het geloof met hun bloed hebben bezegeld (en dit volgens Luther's *eigen* erkentenis) en over het geheel vijf en zeventig heiligen tot sieraad strekken van den Apostolischen Stoel, terwijl nog tallooze anderen door hooge deugd, door wijsheid en edelen zin hebben uitgeblonken! Noemt men de zon, de maan niet schoon alhoewel men er (dikwijls alleen nog met bizonder daartoe vervaardigde kijkers) enkele vlekken op bespeurt?

We schreven: 'Van al het bederf dat ooit op Rome's Stoel *gezeteld zou hebben*', want inderdaad Mr. Lynceus wat u ons in deze schandaalkroniek komt vertellen, is toch wat àl te kras.

Wel geven we toe, dat er onder die lange reeks Opperherders, mannen zijn geweest, wier leven de Kerk nog heden rouwt, mannen die niet waardig zijn dat men hun verdediging opneemt. Doch gelukkig 't zijn er maar *enkele* en in de bijna twintig eeuwen, gedurende welke de Kerk reeds bestaat, dus maar enkele stippen.

En waar 't vooral op aankomt!? *Nooit* hebben *zij* de leer verwrongen om hun gedrag te rechtvaardigen. Zelfs als 't bederf het grootst was, hebben *zij* nooit den geloovigen iets voorgeschreven wat onzedelijk was of tegen de leer. Hun constituties en bullaria (verzameling van bullen door hen uitgevaardigd) zijn onberispelijk. Als menschen konden zij zondigen en hébben zij ook gezondigd, maar de leer die zij verkondigden, de leer die hen veroordeelde, bleef ongerept.

Vervolgens springen de fouten van Pausen, juist omdat ze Pausen zijn, veel eerder in 't oog dan van andere menschen, van andere vorsten. En wat we vooral niet mogen vergeten: gelijk de Kerk steeds vijanden had (en heeft) die haar belasterden (belasteren) en verguisden (verguizen) omdat ze haar op andere wijze niet kónden (kúnnen) bestrijden, zóó hebben de Pausen ze óók gehad.

Op deze lasteringen komen we hier terug, want uw stuk, wat ál te haastig en daarom minder critisch geschreven, bleef er ook niet vrij van. Wij wijten dat minder aan Lynceus dan aan de bronnen, waaruit hij eenzijdiglijk heeft geput. Slechts op enkele lasteringen en geschiedkundige onjuistheden zullen we u opmerkzaam maken, want 't kan natuurlijk niet in onze bedoeling liggen om zoo maar eens *even* het volle licht te laten schijnen op 't leven van al de Pausen, door u aan de kaak gesteld.

We beginnen met *Sergius III*, door u op de eerste plaats genoemd.

Verkreeg Sergius zijn hooge waardigheid door toedoen van Adalbert van Toscane? Heel zeker is het niet, wel is 't waarschijnlijk, aldus Hefele (Conc. Gesch. IV 575) die *zeker* zoo ernstig en critisch is als uw Gregorovius en daarbij nog gebruik maakt van de nieuwste vondsten, wat we van Gregorovius niet altijd kunnen zeggen. Doch nemen we nu eens aan dat het werkelijk zoo gebeurd is, hoè was dit dan mogelijk?

Karel de Kale, tot keizer gekroond in 875, deed afstand van allen invloed in Rome, waardoor de onafhankelijkheid van den Kerkelijken Staat scheen gewaarborgd te worden. Doch helaas! juist het terugtreden des keizers werd voor verschillende adellijke geslachten een gelegenheid om zich meester te maken van pauselijke bezittingen om zelf invloed te krijgen en dwang uit te oefenen op de Paus-keuze enz.

Vooral Rome ging gebukt onder de tyrannie der graven van Toscane. Tot hún partij behoorden Theodora de oudere, Marozia en Theodora de jongere. Theodora de oudere was in het bezit van den Engelenburcht, waardoor ze de Eeuwige Stad beheerschte. Van haar heillooze macht heeft ze (volgens u en uw zegslieden, doch andere zeer ernstige en waarheidlievende en hoogcritische geleerden ontkennen het) gebruik gemaakt om Sergius een harer verwanten aan de Kerk als Opperhoofd op te dringen en ook als zoodanig te handhaven. *Geestelijkheid en volk van Rome*, aan wie gezamenlijk de Pauskeuze toekwam, moesten dus voor haar zwichten. Aan wie nu de schuld dat Sergius den H. Stoel van Petrus beklom? Alleen aan de tyrannen van het oogenblik, aan de Toscaansche partij.

Toch is zelfs Paus Sergius niet zoo'n monster als hier wordt aangegeven.

De schandaal-geschiedenis door Lynceus verhaald, is ontleend aan een zekeren Luitprand, of een naschrijver van Luitprand,

'den lasterzieke', den man '*vol leugentaal en kwaadsprekendheid*', zooals Hefele *bewijst.* Of hebben protestantsche schrijvers wellicht meer gezag bij u mr. Lynceus? Lees dan s.v.p. wat Schlosser Weltgesch. VI p. 163 van hem schrijft.

'Luitprand neemt alle dingen van den gemeensten kant op, hij zoekt de oorzaken der gebeurtenissen in de geringste en laagste drijfveeren en verhaalt daarbij zonder eenige terughouding met zichtbaar welgevallen de vuilste *historietjes* en de ergerlijkste *anecdoten.*'

De Berlijnsche professor Wattenbach, de bekende schrijver van: 'Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter', Wien de geest van den cultuurkamp, die door zijn geschiedenis der pausen spookt, boven alle verdenking van partijdigheid in deze verheft, schrijft het volgend oordeel neer: 'Het doel dat hij (Luitprand) zich met de begonnen, doch niet voltooide beschrijving der geschiedenis van zijn tijd gesteld had, was voornamelijk om allen, die hem eenig goed of kwaad gedaan hadden, naar verdienste te vergelden, maar vooral om zijn haat te luchten tegen (koning) Berengarius (wien hij als kanselier gediend had en die de vijand van den keizer en de vriend der in Rome heerschende Toscaansche partij was). Dus óók van Theodora, haar dochter en Sergius III).

'In het algemeen kan men nergens op Luìtprand vertrouwen (Geschiedvervalsching)'.

't Is dan ook laster dat Sergius met Marozia in overspel geleefd heeft en de zoon uit dezen echtbreuk naderhand onder den naam van Joannnes XI den pauselijken troon besteeg. Damberger (Synchronistische Kirchengeschichte, Kritikheft zu Band IV p. 200 etc.) heeft n.l. uit oude bescheiden aangetoond, dat Joannes XI niet de zoon van Sergius, maar het wettige kind van Alberik was, hetgeen ook de groote Hefele (Conciliëngeschichte IV pag. 576) toegeeft. Sergius echter behoorde tot de familie van Alberik, tot de Toscaansche partij, die met Berengarius in betrekking stond. Dit alleen was Luitprand den lasteraar genoeg om het praatje de wereld in te zenden.

En helaas! dat Luitprand bijna de eenige bron is voor dit tijdvak der kerkgeschiedenis. Andere schrijvers uit díen tijd zijn er weinige. Toch oordeelen die weinige, zooals de eerbiedwaardige Flodoard en de Romeinsche diaken Joannes, geheel anders over Sergius. Uit hun berichten zou men zelfs moeten opmaken, 'dat Sergius een rechtschapen Paus was, zijn bestuur niet zonder zegen is geweest' (Geschiedvervalsching pag. 153). Anastasius III en Lando regeerden met hun beiden nog geen drie jaren en waren door haar tyrannie niet bij machte iets uit te richten.

Joannes X heet het, was door invloed van Theodora, waarschijnlijk zijn tante (aldus Duret) gekozen tot paus. Marozia liet hem afzetten. Mij dunkt Mr. Lynceus dat dit eer vóór dan tegen Paus Joannes pleit. Immers hoe hij dan ook aan zijn hooge waardigheid is gekomen, - dat hij er uit ontzet en zelfs vermoord werd, zegt ons ten minste dat hij in zijn betrekking met Marozia, haar gemaal etc. niet volgzaam was. Alléén Luitprand weer belastert dezen Paus, de overige schrijvers van dien tijd prijzen hem en laken hem in geen enkel opzicht. De veertien jaren van zijn bestuur waren een zegen voor Kerk en Staat. Hij wordt vooral met goed gevolg verdedigd door Duret van Solothurn (Kopp'schen Geschichtsblättern aus der Schweiz, Bd. I, Heft 3). Dat hij door Theodora op schandelijke wijze verheven werd, is eenvoudig een leugen, zooals Duret afdoende bewijst, gelijk het reeds door Amadesi, Muratori, Damberger en gedeeltelijk ook door den protestant Leo in twijfel werd getrokken.

Gregorovius schrijft: (Gesch. der Stadt Rom, Bd. III, p. 269). ‘Die Regierung Johanns war sicherlich kein solches (d.i. vrouwen) Regiment.’

Joannes XI door zijn eigen broer Alberik in den kerker geworpen - zeker óók al om zijn meegaan met de Toscaansche partij?!!?!!?

Joannes XII zou op 18-jarigen leeftijd tot Paus verkozen zijn?

Mogen we Mr. Lynceus erop wijzen dat die bewering *niet* bij de *oudere*, maar alleen bij de *nieuwere* schrijvers voorkomt en dat volgens Mgr. Bottemanne (zie Katholiek LXXXIV, pag. 208 etc.) de redenen waarop zij hun bewering bouwen den toets van een ernstig onderzoek niet kunnen doorstaan.

Wat we moeten denken van het verraad waarvan hij wordt beschuldigd en van de gevolgen, hierover enkele notities.

Veel had de Kerkelijke Staat te lijden van Berengarius, koning van Italië. Ravenna en andere landstreken had hij reeds den Paus afgenomen. Wijl Joannes XII niet tegen dezen geweldenaar bestand was, riep hij de hulp in van Otto I. Deze beloofde te zullen komen, bezwoer nog in Duitschland dat hij de rechten des Pausen niet zou schenden. Hij kwam, werd in 962 te Rome tot keizer gekroond en

hernieuwde hier zijn eeden. De paus zwoer dat hij zich niet zou verbinden met Berengarius of diens zoon Adelbert. Otto trekt ten oorlog tegen Berengarius, ontnam hem de landstreken die hij aan de Kerk ontroofd had, doch trad hier zóó eigenmachtig, zóó tegen de bepalingen van het verdrag op, dat hij met den Paus had aangegaan, dat het den schijn kreeg, alsof hij ze voor zichzelve veroverde. Hij liet zich-zelf huldigen als vorst. De Paus verkort in zijn rechten vreesde een nóg drukkender voogdij van den keizer, die toch reeds bewijzen had gegeven van ook in de Kerk te willen heerschen en trad in onderhandeling met Adelbert. Deze kwam naar Rome. Ook Otto kwam. De Paus en Adelbert vluchten in de Campagna. Nu riep Otto eigenmachtig een pseudo synode bijeen, waarvoor hij den Paus daagde. Natuurlijk verscheen deze niet voor rechters, die geen rechters waren. Hierop liet Otto door de pseudo synode den Paus afzetten en een nieuwen, onwettigen Paus kiezen Leo VIII. Doch ná den aftocht des keizers keerde Joannes XII terug. Leo vluchtte, Joannes beriep een andere, een wettige synode. De *meerderheid* der stemgerechtigden dezer synode hadden óók gezeteld in de vorige onwettige. De beschuldigingen werden herroepen en de vorige synode door allen onwettig verklaard. Kerkelijke straffen uitgesproken over de grootste raddraaiers. Enkelen hunner ook aan den lijve gestraft, wat volgens *het gebruik dier tijden* en *het toenmalige strafrecht* nog al wreed was. Doch wat blijft er nu over van het verraad? Mij dunkt het krimpt ineen tot hoogstens een groote onvoorzichtigheid.

Wat wij moeten gelooven van zijn ontucht met een gehuwde vrouw?

Luitprand, de lakei van keizer Otto is het weer die de tragi-comische anecdote ten beste geeft dat Joannes XII op het oogenblik van zijn overspel door de hand des duivels een slag tegen de slapen zou gekregen hebben en tengevolge daarvan acht dagen later zonder sacramenten zou gestorven zijn. Gelijktijdige schrijvers weten niets van die anecdote. Ze melden alleen dat hij 14 Mei 964 aan hersenschudding overleed. Geschiedschrijvers van veel lateren tijd zooals Bower (Gesch. der Päpste VI, p. 307) en Gfrörer, toen deze nog Protestant wras (Kirchengesch. III 1257) maakten van den duivel een beleedigden echtgenoot. Hefele (Conciliën Gesch. IV, p. 618) schijnt aan een beroerte te denken. Hergenrötter (Kirchengeschichte II, pag. 206, Edit. 1904) bevestigt dit absoluut.

'In 1033 maken we kennis met *Benedictus I'* vervolgt Lynceus. Pardon Mijnheer! dit moet zijn Benedictus IX, want Benedictus I regeerde van 574 tot 578. Ook is de tweede Paus, die tegenover hem kwam te staan en dus door U een tegenpaus genoemd wordt, in den zin van onwettig, naar 't schijnt, niet een Joannes XX, doch de na de afdanking van Benedictus IX, wettig gekozen Gregorius VI, een man die om zijn deugden algemeen geacht was. Me dunkt heer Lynceus een klein weinigje meer grondig onderzoek en critische zin bij de keuze uwer bronnen ware zéér gewenscht.

Met betrekking tot dezen Benedictus IX noteeren wij het volgende:

Reeds 6 Pausen uit het geslacht der graven van Tusculum hadden de Kerk geregeerd, de laatste was Joannes XIX geweest. Het grootste ongeluk voor de Kerk werd, dat de genoemde grafelijke familie het Pontificaat langzamerhand was beginnen te beschouwen als een haar toekomend erfdeel. In 1033 wilde zij aan de Kerk een nieuw Opperhoofd schenken in den persoon van Theophylactus, zoon van Alberik, den broeder van den gestorven Joannes XIX. Naar de stem der kardinalen werd niet geluisterd. Keizer Koenraad II, hoewel beschermer van den h. Stoel hield zich verre - hij was een vriend der graven van Tusculum -. Wapengekletter, omkooperij van 't

volk, tumult, waren de middelen die zij gebruikten om de keuze op hun candidaat te doen vallen. Aan wie derhalve weer de schuld dat aan het hoofd der Kerk een Paus kwam wiens gedrag den Roomschen zetel onteerde? Valt die smaad terug op de hoogepriesterlijke waardigheid zelve of op de Kerk die men aan handen en voeten bond? Lynceus zal, vertrouw ik, zelf de eerste zijn om die vraag ontkennend te beantwoorden.

Toen Benedictus IX om zijn schanddaden door 't volk van Rome was verdreven, werd hij de eerste maal hersteld door keizer Koenraad, de tweede maal door zijn familie. In zijn afwezigheid had men gekozen Joannes van Sabina, die zich Sylvester III liet noemen. De keuze was onwettig; slechts drie maanden kon Sylvester zich staande houden, Een jaar na zijn tweede restauratie in 1045 *dankte* Benedictus *vrijwillig af* ten gunste van den zedelijk hoogstaanden aartspriester Joannes Gratianus, die den naam aannam van Gregorius VI. Wat Sylvester, en Benedictus na zijn resignatie deden hebben we niet te bestrijden,

nog minder te verdedigen. Sylvester is nooit Paus geweest, Benedictus was het niet meer sinds zijn afdanking.

'Bekend maakte zich *Bonifacius IX* 1389 die tegelijkertijd regeerde met Clemens VII te Avignon, door den schandelijken handel dien hij dreef met geestelijke ambten en prebenden, met dìspensatie en aflaten' aldus weer Mr. Lynceus. Vooreerst moeten we hier opmerken dat Clemens VII de tegenpaus *niet* wordt medegeteld in de rij van Opperherders der Kath. Kerk. We kennen hem als een man die hardnekkig vasthield aan zijn pseudo-waardigheid, al deed hij ook schijnbaar pogingen om tot een oplossing van het schisma te komen. *Bonifacius* was *wettig* Paus. Hij wordt geroemd om zijn reinheid van zeden, zijn bescheidenheid en doorzicht. Zeker deze Paus had óók zijn fouten. Doch vaststaat dat zeer veel van hetgeen hier tegen hem wordt ingebracht op rekening komt van zijn broeders en vertrouwelingen (zie Hefele VI p. 814). Niet hij heeft zich schuldig gemaakt aan aflaathandel. Wel vroeg hij een goed werk, een aalmoes van degenen die in hun land deelachtig wilden worden aan de geestelijke gunsten, welke *zij* konden verdienen, die in persoon te Rome het groote jubilé kwamen vieren, doch die aalmoezen werden besteed voor andere godsdienstige doeleinden, voor den luister van den eeredienst en met name voor het herstel der heiligdommen te Rome. Aan de bisschoppen van Ratzeburg Meissen en Hildesheim gaf hij zelfs strenge voorschriften om te waken dat er bij de aflaat prediking geen misbruiken zouden insluipen. Hij schreef zelfs voor, dat men in 't ergste geval zelfs de doodstraf moest toepassen. Algemeen bekend is ook dat hij zichzelven niet zocht. Toen hij overleed bedroeg zijn geheele nalatenschap *één gulden.*

Wegens het streven der stedelijke regeering van Rome om alle macht aan zich te trekken, begaf de Paus zich op uitnoodiging der Perugianen naar hun stad in 1392, kondigde tot groote vreugde van allen een amnestie af en kreeg ook een acte van onderwerping. Toch kon hij nieuwe onlusten niet meester worden. Hij begaf zich daarom naar Assisie. In 1399 of 1400 kwam hij naar Rome terug en stierf in 1404 aan 'steen'. Ziedaar de waarheid. (Theod. a Niem. De Schism. II 6 etc. Christophe 'Histoire de la Papauté pendant le XIV siècle t. III en Hefele. l.c.).

Wij komen nu tot *Joannes XXIII.*

Lezen we wat Mr. Lynceus over den z.g. Joannes XXIII ten beste geeft, dan zou men weder meenen dat hij dezen als wettigen Paus beschouwt. Maar mr. Lynceus dat is weer een kapitale vergissing. *Gregorius XII* was *wettige* Paus en heeft geregeerd van 1406 tot 1417. Joannes XXIII was onwettig gekozen gelijk zijn collega Alexander V. We dienen om dit goed te begrijpen even te zien wat er te Pisa gebeurde. Reeds van 1378 duurde het heillooze westersche schisma, den laatsten tijd vooral gaande gehouden door den koppigen Petrus de Luna (Benedictus XIII tegenpaus te Avignon). De geheele katholieke wereld verlangde naar het einde hoe dan ook; doch men sloeg, toen andere middelen niet gebaat hadden, een geheel verkeerden weg in. De valsche theorie vond ingang dat een Algemeen Concilie boven den Paus stond. Hiervan werd gebruik gemaakt. Op eigen gezag, zonder door den wettigen Paus te zijn opgeroepen, kwamen een menigte prelaten bijeen te Pisa in 1409, die hun vergadering een wettige, algemeene synode geliefden te noemen. Zij zetten Gregorius XII en den z.g. Benedictus XIII af en kozen in conclave Petrus Philargi tot paus. Deze nam den naam Alexander V aan. Zoowel Gregorius XII als Benedictus protesteerden tegen de besluiten der pseudo synode. Alexander stierf spoedig, in zijn plaats werd even onwettig Joannes XXIII gekozen. De toestand was nu nog ingewikkelder geworden.

Op aandringen van Sigismond den Roomsch-Koning 1410-1437, beriep de onwettige Joannes XXIII een Algemeen Concilie naar Constanz dat in 1414 bijeenkwam. Doel was vooral een einde te maken aan de scheuring. Dit concilie verlangde dat alle drie pausen afstand zouden doen. Gregorius en Benedictus waren daartoe bereid, niet Joannes XXIII die naar Schaffhausen vluchtte.

In de 14de zitting 4 Juli 1415 liet Gregorius zijn aftreden bekend maken doch tevens verklaren dat hij 't concilie tot dan, niet als wettig erkende; de volgende zittingen zouden wettig zijn en de kardinalen tot een wettige pauskeuze kunnen overgaan. Hij had het recht dit te verklaren, wijl *hij* alléén wettig Paus was. Benedictus toonde zich halsstarrig, maar zonder succes. Gelijk men Joannes na zijn vlucht had afgezet, verklaarde men thans ook Benedictus vervallen van zijn waardigheid. Een nieuwe wettige keuze vond plaats. Kardinaal Otto Colonna werd eenstemmig aangewezen tot Opperherder. Hij besteeg den pauselijken stoel als Martinus V in 1417.

(Wordt vervolgd)

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Centraal Genootschap voor Kinder-Herstellings- en Vakantiekolonies.

KORT VERSLAG OVER DE VERPLEGING, 1908.

(*Vervolg en slot van No. 30.*)

Maar nu de duistere wolk.

Het Centraal Genootschap dreigt uit zijn kracht te groeien.

Het zal bij de meest matige berekening in 1909 300 kinderen meer moeten plaatsen dan in 1908 en in 1910 600 kinderen meer. Ten spoedigste zal dus een tweede eigen tehuis moeten gesticht worden.

En wanneer dat tehuis dan niet voor een deel ook als winterverblijf kan worden ingericht, moet onderdrukt worden het steeds sterker wordend streven, hoe mooi dit ook zij, van vele afdeelingen naar langduriger verpleegtijd voor zwakke kinderen.

De plannen zijn kant en klaar. Zoodra de gelden bijeen zijn, kunnen ze worden uitgevoerd.

Moge de noodkreet gehoord worden door het gansche land. Het geldt hier het belang, het leven van het zwakke kind.

Laat dan pasmunt en groot geld toestroomen bij den penningmeester, Th. M. Ketelaar, Ceintuurbaan 286, Amsterdam (op aangeteekende brieven te vermelden: bijkantoor Van der Helststraat).

Directe hulp is dubbele hulp.

Het hoofdbestuur van het Centraal Genootschap voor Kinderherstellings- en Vacantiekolonies is samengesteld als volgt:

Dr. A. Sikkel Az., Arts, te 's-Gravenhage, voorzitter; Mr. L.N. Roodenburg, te 's-Gravenhage, waarn. voorzitter; Mr. A. v.d. Elst, te Leiden, secretaris; Th.M. Ketelaar, lid der 2e Kamer der Staten-Generaal, te Amsterdam, penningmeester; A.C. Bos, onderwijzer, te Egmond aan Zee, Gedelegeerde voor de verpleging (Dagelijksch Bestuur); A.E.J. Bertling, inspecteur der registratie te Leiden; C.L. Fahro, onderwijzer te Zutphen; Mej. S. Lefèbure, Directrice der School voor Maatschappelijk Werk, te Amsterdam; C. Misset, uitgever te Doetinchem; P.K. Peerlkamp, onderwijzer te Middelburg; Mej. R. Pierson, te Scheveningen; G. Scheltema, kinderarts, te Groningen.

De Raad van Toezicht op het geldelijk beheer bestaat uit:

Mej. M. Schönberg, secretaresse van de Israëlietische Vereeniging voor Gezondheidskolonies, te Rotterdam; Mevr. J.M. Knappert - Jansen, lid van het bestuur der afd. Kinderdijk, te Kinderdijk; terwijl er één vacature is.

Berliniana.

De couranten maken melding van het feit dat, in den tusschentijd 31 December 1908, tot 1 Januari 1909, de post - uitsluitend in de rijkshoofdstad - te verzenden had gehad 11.800.000 brieven en briefkaarten. Hiernaar te oordeelen, zou men gerustelijk kunnen aannemen, dat al de pogingen aangewend, om de oudvaderlijke gewoonte onzer ouders, groot- en overgrootouders afteschaffen, die aan vrienden en kennissen met Nieuwjaar een heilgroet aanboden, vrijwel vruchteloos zijn geweest. De speciale

vermelding van dit feit doet bovendien vermoeden dat met het afgeloopen jaar eerder een vooruitgang als een achteruitgang in de beweging viel waartenemen. De ingewortelde gewoonte zal zich dus niet zoo gemakkelijk laten uitroeien. En onder wèlke omstandigheden werd het de 1e Januari! De droevigste die men zich kan voorstellen. In zwart gehuld, als iemand die rouw draagt, zóó kwam het nieuwe jaar tot de volkeren. En wat zullen wij in de komende dagen te aanschouwen en te beleven krijgen? Pessimisten voorspellen het steeds dichter naderen van onafwendbaar onheil; officieren, geen jonge krijgslustige luitenantjes, maar bezadigde van hoogen rang, fluisteren van oorlog die niet langer meer vermeden zal *kunnen* worden; van zwarte wolkgevaarten, die jagen achter de zon-aan, en die, over niet lang, het licht zullen verduisteren, het beeld van Vrede onzichtbaar maken. Zelfs kruiddampen meenen zij reeds te zien opstijgen, te zien cirkelen in de luchten, en onderaardsche geluiden beweeren zij met groote scherpte van gehoor te kunnen waarnemen. Is het de weergalooze ramp van Sicilie die ons zoo somber stemt? Of het lezen en overdenken der gruwelijke bizonderheden, die ons het bloed in de aderen doet stollen van ontzetting over zoo onafzienbaar groote ellende? Waarheen men ziet: rouw, kommer, gebrek, schuwe vrees... Maar óók hooge Majesteit ziet het oog, Zielemajesteit, die voortspruit uit het diepe besef van nederig mensch-zijn.

Wat Koning en Koningin van het geteisterde Italie hebben gedaan, hoè zij zich ginds aan de gemartelde en lijdende menschheid hebben gegeven, in allen een voud en zelfverloochening, dat staat met onvergankelijke letters geboekstaafd in de geschiedenis der volkeren. En het goud stroomde rijkelijk, als uit overvloeiende bronnen van menschenliefde. Tachtig millioen lire staan reeds geboekt en nog steeds vloeit de stroom van milde gaven voort. En toch bezit het geld, uitsluitend-en-alleen het geld, niet de macht hier afdoende te helpen. Daarvoor is het onheil *te* groot. Het bloeiende Sicilie is een reusachtig

kerkhof geworden en Messina een uitgestrekte lazaret. -

Maar *hoe* veel ook ginds vernietigd werd aan reëele en ideëele goederen, *hoe* velen ook ginds in rouw gedompeld zijn - hier, ìn de stad, der levenden wil - de mensch genieten van zijn ‘oogenblik-bestaan’. Het leven is broos en onbestendig van duur, dit werd ons weer voor de zooveelste maal duidelijk voor oogen gebracht - men wil genieten, zooveel mogelijk ‘leven’.

En aan de verlokkingen eener groote wereldstad, vermogen slechts enkele weerstand te bieden. Waarom zouden zij ook? ‘Schep vreugde in 't leven’, heet 't niet zoo? Ik hoor 't liedje uit mijn kinderjaren weer opklinken, en, gehoor gevende aan die vermaning, schèp ik vreugde in het leven, en zie ik uit naar de zonnekant van den dag. In dien zonnegloed staan de theaters. Die bezoek ik graag en ontzachelijk velen met mij.

Maar zoo heel wat bizonders heeft dit theaterseizoen ons niet gebracht. 't Is een vreemd verschijnsel, maar veel van het zoogenaamd ‘nieuwe’, moderne, het werk der jongeren, dat wortelde in de productie onzer dagen - het valt bij den eersten stormwind omver, als een boom die morsch en hol is. Werken van ouderen datum, van ‘uit de oude doos’ daarentegen, werken, die met hun smaak, hun ideeën, hun typen uitsluitend tot een vroeger tijdperk behooren, en waarvan men meenen zou, dat zij voor goed hebben afgedaan, *die* worden juist door de moderne theaterdirecteuren weer opgegraven en beleven als ‘Kassenstücke’ opnieuw het vroegere succes. Bijna elk groot theater heeft in de laatste jaren met minstens één zoo'n verouderd werk veel geld gemaakt, werken, die, waren zij nù voor het eerst ingezonden geworden aan een dier machthebbende tooneeldirecteuren, zéér waarschijnlijk zouden teruggezonden worden met de randbemerking: niet geschikt voor den tegenwoordigen geest, en den hedendaagschen smaak. Zou bijv. Otto Brahm van het Lessingtheater - waar de Ibsenwerken zoo bij uitnemendheid werden vertolkt - er ooit in ernst aan gedacht hebben om een stuk als ‘Schönthan's ‘Der Raub der Sabinerinnen’ optevoeren, wanneer het werk hem nu als eene noviteit was aangeboden geworden? Waarschijnlijk niet. En het Lessingtheaterpubliek, dat zich nù in het door de traditie geheiligde blijspel zoo kostelijk amuseert, zou het minstens als een heiligschennis ondervonden hebben, wanneer in dezen, de aan ernstige kunst gewijden, schouwburg, zulk een blijspel was opgevoerd geworden. En de slotsom? ‘Der Raub der Sabinerinnen’ beleeft nu zoo- en zooveel maal in de week ‘ausverkaufte’ zalen! 't Is of het oververzadigde publiek zich niet langer met ernstige problemen wil bezighouden, alsof het hoofdzakelijk van licht te verduwen kost wil genieten, dat hem geen hoofdbreken brengt. En toch was oorspronkelijk een Weldadigheidsfeest de aanleiding om een verouderd tooneelstuk weer optevoeren. L'Arronge begon er mede en diepte Nestroy's ‘Lumpacivagabundus’ op, dat als een sensatie werkte. Josef Kainz, de ideale Don Carlos, speelde er den hoofdrol in, en van uit de Weldadigheidsvoorstelling groeide een Kassenstück, en de ‘Lumpacivagabundus’ werd sedert in het repertoire van zijn tooneel ingelijfd.

Max Reinhardt's speurneus heeft gauw de lucht te pakken gehad waar onder oude stof nieuw succes begraven ligt. Met de wederopstanding van Shakespeare's ‘Sommernachtstraum’, ‘Was ihr wollt’, ‘König Lear’, ‘Wintermärchen’, Schiller's ‘Räuber’, heeft hij niet alleen de wonderen van zijn regiekunst getoond, en daarmede goedgevulde zalen bereikt, maar hij heeft er zijn naam als regisseur mede gegrondvest. En nu diepte hij zelfs een blijspel òp, dat reeds als vrijwel beschimmeld gold: ‘Die

Revolution in Krähwinkel' een blijspel, dat allerdings opgeknapt en een beetje up to date bewerkt - avond aan avond het gróótste lachsucces opwekt, dat onder zijn toeschouwers reeds al de keizerlijke prinsen heeft mogen tellen, en dat in de spannende dagen van het bewuste Keizer-interview in de Daily Telegraph - toen de première kort daarop had plaats gehad - zelfs met demonstratieve instemmig werd toegejuicht.

Wat Brahm, L'Arronge en Max Reinhard deden, volgden andere theaterdirecteuren nà. Het Berliner theater dat diep in de schulden was geraakt, redde er zich weer uit door een reeks voorstellingen van Moser's oude 'Veilchenfresser', en door Berg Kalisch' blijspel: 'Einer von unsere Leut', waar het publiek heenstroomt. Zelfs de Koninklijke Schouwburg ging aan 't snuffelen in de bestofte doos en vond Lees' 'Der Schlagbaum'. Director Holm, van den nieuwen Schouwburg, ontrukte het aardige 'Hopfenrath's Erben' van Wilkens, aan de vergetelheid;

het publiek betoont zich hiervoor zeer dankbaar, amuseert zich eveneens voortreffelijk in Victorien Sardou's ‘Rabagas’, dat dertig jaren geleden de duitsche toeschouwers niet minder in vroolijkste stemming bracht, terwijl het Thalia theater L'Arronge's ‘Mein Leopold’ geeft, met Oostenrijk's grootste komiker, Alexander Girardi, als schoenmaker Weigelt. Zijn dat niet al te gader teekenen dat er eene verandering op til is in den theatersmaak van het publiek? Wanneer er *nu* een tooneeldichter opstond die ons een echt en gezond, pittig Berlijnsch volksstuk uit den hedendaagschen tijd zou kunnen geven, een stuk, dat wortelde in het Berlijnsche leven, met zijn ups and downs, zijn lachen en weenen, zijn lasten en vreugden, een stuk, geschreven met frisschen geest, met een aardigen kijk op de toestanden, doorweven met het onvermijdelijk tintje sentimentaliteit - wat zou hij de held van het winterseizoen kunnen worden!

LIANE VAN OOSTERZEE.

Berlijn, 15 Jan.

Thuis.

Woordje vol zoeten klank, zoo vaak uitgesproken door eenzame zielen, in weemoedsvol herdenken aan wat ééns is geweest; herdenken, dat een traan in 't oog dringt zelfs van den zoo sterken man om dat, wat hij ééns had en niet genoeg waardeerde!

Immers wij, menschen, zijn zoo dwaas, eerst dàn de groote waarde van iets, dat ons lief is, te beseffen, als we het voor altijd verloren hebben of wanneer we op 't punt staan het voor altijd te verliezen!.....

Een stormachtige regendag, weinig menschen op straat.

Een jongmeisje worstelend tegen de steeds sterker wordende windvlagen; nu en dan teruggedrongen met kracht, zooals ook in het leven steeds de zwakke wordt teruggeslagen door den sterkere.

Ook zij had ondervonden, dat het leven niet zacht en kalm als een beekje voortstroomt, veeleer de zee in storm gelijkt, met hoog opschuimende golven, die dreigend over haar heenslaande, haar trachten te verzwelgen, haar machteloos meesleurend, her en derwaarts slingerend.

En tusschen het wild opbruisen der golven door klinkt dat 't kleine, zoet-teere woordje [...]is,’ zoo vol weemoed, zoo vol herinnering.... Thuis.... hoe innig vertroostend, vertrouwend van toon, hoe veilig en gerust; hoe lokt het den moede, als den visscher de veilige haven, na den nacht van hevigen storm.

Vroeger had ze dien toon niet zoo verstaan; ze *kon* toen niet vermoeden wat het zeggen wil ‘op eigen wieken drijven’, niet meer onder moeders vleugels’ beschermd en verzorgd: het Leven zelf, het zoo harde, wreede leven had het haar geleerd.

Zelfstandig zijn als hare vriendin, onafhankelijk en vrij, dàt *leek* zoo heerlijk en... *nu*?? Zeker... ze wàs vrij, niemand belemmerde haar, maar ook... niemand bekommerde zich om haar; niemand was lief bezorgd en hartelijk. De menschen waren vriendelijk... wat kon ze méér verlangen... en ze had dit leven immers zèlf gewild....

Krachtiger wordt haar tred, sterker en wilder loeit de storm... gelukkig nog maar enkele stappen en ze is... thuis.

Thuis,... 't klinkt bijna als spot, dat kleine hokje haar afgestaan, haar ‘thuis’ te noemen. Ze valt neer op een stoel en kijkt eens rond. Ze had getracht het er zich zoo gezellig mogelijk te maken door portretten en heel veel liefs van vroeger toen ze 't leven nog niet kende, maar het *bleef* vreemd, koud, ongezellig...

O, nu ze zich zoo alléén, zoo verlaten gevoelt, *nu* eerst *weet* ze wàt waarde aan het leven geeft: 't is het familieleven, 't door en voor elkander leven, dat gelukkig en tevreden maakt.

Neen, *niet* het zwerven, op kamers wonen altijd maar alléén onbekend en onbemind, o, dàt is immers geen leven.

Maar *dat* leven had ze zelf gekozen in dwazen overmoed, te sterk bouwend op eigen kracht. Nù kon ze niet terug maar ach, zoo leeg, zoo eenzaam was het in haar hart...

En als een mooie, zoete herinnering als iets zacht bekoorlijks en liefs waren de dagen van vroeger, dagen vol zonneschijn en bezorgde ouderliefde, héél diep in haar hart verborgen.

Slechts in eenzame avonduren met oogen vol tranen en weemoed in 't hart, herdacht ze haar ‘thuis’ als iets héél liefs en teers van vroeger: iets, dat nooit zou weerkomen, dat voor altijd voorbij was!...

ROSETTE KOETSER.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

L.P. - Uw antwoord aan H.B. heb ik opgenomen onder gedachtenwisselingen; Uw vriendelijk schrijven, zoowel als het d.a.v. met dat versje, deden mij veel genoegen. Inderdaad schijnt mij Uw levensbeschouwing een zéér gelukkige; echter erken ik volkomen, dat het *mij* moeilijk zou vallen altijd zóó opgewekt te denken. In *eigen* lot een liefdestem verstaan, - zooals de Genestet zegt, - zie dat kan ik ook; maar het moeilijkste vind ik te berusten in al de raadselen van treurigheid en droefheid rondom ons. - *Die* stemmen zoo droevig, vind ik; al dat leed te aanschouwen, al die rampen, die ziekten en dood, en zich dan niet somber af te vragen: waarom, waarom, dat alles, waarom léven wij -, dat is voor een *denkend* mensch haast ondoenlijk. De meesten denken echter niet. Natuurlijk, wie een geloof heeft in het zoo-*moeten*-zijn der dingen, die vindt dáárin groote kracht, in de zekerheid dat eenmaal de raadselen zullen worden opgelost.

Gij hebt mij volstrekt niet ‘lastig gevallen’; integendeel, het is altijd aangenaam van lezers en belangstellenden te hooren, hoe zij over dit of dat denken. Als gij dus wéér lust gevoelt tot een of andere opmerking, dan schrijf gerust. Hieronder laat ik de beide gedichtjes, door U mij toegezonden, ten behóeve van H. B, volgen:

Speech.

Talk happiness. The world is sad enough
Without your woe. No path is wholly rough.
Look for the places that are smooth and clear,

And speak of them to rest the weary ear
Of earth; so hurt by one continuous strain
Of mortal discontent and grief and pain.

Talk faith. The world is better off without
Your uttered ignorance and morbid doubt.
If you have faith in God, or man, or self,
Say so; if not, push back upon the shelf
Of silence all your thoughts till faith shall come.
No one will grieve because your lips are dumb.

Talk health. The dreary, never-ending tale
Of mortal maladies is worn and stale;
You cannot charm or interest or please
By harping on that minor chord: disease.
Say you are well, or all is well with you,
And God shall hear your words and make them true.

'*Is dit laatste vooral niet heerlijk gezond! Dat mocht wel met groote letters in alle badplaatsen en niet het minst hier in Davos aangeschreven staan!*'[1)]

Love much.

Love much. Earth has enough of bitter in it.
Cast sweets into its cup whene'er you can.
No heart so hard, but love at last may win it.
Love is the grand primaeval cause of man,
All hate is foreign to the first great plan.

Love much. Your heart will be led out to slaughter,
On altars built of envy and deceit.
Love on, love on, 't is bread upon the water;
It shall be cast in loaves yet at your feet,
Unleavened manna, most divinely sweet

Love much. Your faith will be dethroned and shaken,
Your trust betrayed by many a fair, false lure;
Remount your faith, and let new trusts awaken,
Though clouds obscure them, yet the stars are pure;
Love is a vital force and must endure.

Love much. Men's souls contract with cold suspicion
Shine on them with warm love, and they expand,
'Tis love, not creeds, that from a low condition
Leads mankind up to heights supreme and grand,
Oh that the world could see and understand!

Love much. There is no waste in freely giving;
More blessed is it, even, than to receive.
He who loves much alone finds life worth living;
Love on, through doubt and darkness; and believe
There is no thing which Love may not achieve.

Babette. - Particulier antwoord geef ik alleen als er bepaalde aanleiding toe is. De correspondentie is bestemd voor het publiek, en ik kan dus geen uitzondering maken

1) Ja, ja, *dat* couplet is niet genoeg toe te juichen!
(Red:)

op den regel, zonder bepaalde aanleiding daartoe. Daarenboven, de door U aangeroerde questie is er eene van zeer algemeen belang.

Gij schrijft dan dat de huishouding U niet voldoet, niettegenstaande Uw huiselijke omstandigheden zeer aangenaam zijn. En daarop laat gij volgen, dat alle meisjes-bezigheden U wel interesseeren, maar dat het U zoo zou aantrekken U aan één ding geheel en al te wijden, *geheel en al.* - Terwijl mij blijkt uit de rest van Uw brief, dat dit ééne ding is: *schrijven.*

Lieve Babette, héél eerlijk gezegd, geloof ik, dat gij een normaal aangelegde vrouw zijt, met in U dien gróóten mooien drang U aan iets te wijden, die in ieder onzer zit, als we vrouwelijke naturen zijn, - en die wordt bevredigd meestal door het huwelijk, door het kindje vooral. - De moeder héét dan iets, dat haar heele-ik vraagt, en heeft bovendien haar eigen huishouding en haar man. Of echter gij in de tegenwoordige tijdsomstandigheden ooit die bevrediging zult deelachtig worden - wie zal het zeggen? En of, indien dat niet het geval is, 'schrijven' U wezenlijk zóó zal voldoen en zal gelukkig maken als gij 't U voorstelt? Ik betwijfel het. Werken, kunst, al die hedendaagsche uitvindingen, waarmee men het hedendaagsche jonge meisje in den hoek stopt der muurbloemen, het is ten slotte surrogaat. Echter, de mogelijkheid bestaat, dat gij, die Uw innerlijken drang mij zoo hartstochtelijk beschrijft, waarachtig zijt een uitverkorene in de artiesten-wereld, die het voorrecht zult hebben eenmaal daarin uit te blinken. Daarover kan ik niet oordeelen vóór gij mij iets hebt laten lezen, iets van die intieme dingen, die gij voor U zelve opschrijft. Zendt mij iets van dat alles, dan kan ik U raden. - De wijze waarop gij Uw genot aan een goed-geschreven boek weet te ontleden, is een bewijs, dat gij inderdaad weet en begrijpt wáárom gij leest, en ziet de beteekenis van vorm en stijl. Dat belooft dus inderdaad.

Gij gevoelt U dikwijls zoo heel 'vol'. Dat komt omdat gij nog jong zijt, en het leven U daardoor nog overstelpt. En, dat gij niet 'bang' zijt voor het leed, dat eens zal komen, geloof mij, dat klinkt haast als een uitdaging, die U wel eens kon berouwen; al geef ik U gaarne toe, dat men inderdaad, om te *kunnen* schrijven, óók moet hebben ondervonden *leed.*

Het frappeert me in Uw brief, dat gij hier en daar - U-zelf onbewust natuurlijk - ontleent aan anderen, waarschijnlijk aan Uw geliefde schrijvers, zooals b.v. in dezen zin: 'Alles wat mijzelf is wil ik geven aan dit eene, dat mij

schijnt gelukkig te maken; als de leegte zich om mij komt zetten als een kille kou, wil ik hier mijn handen naar uitstrekken om mij te warmen.'

- Dit is nadoenerij; - pas daarvoor op. Op diezelfde, een beetje gezwollen manier gaat gij steeds voort in Uw brief over datgene te schrijven, dat, schijnt het, in Uw oogen 'het' levensdoel is. Ik vrees heusch, dat gij U in dat opzicht te véél illusies maakt. - Echter, ik wil U niet *ont*moedigen, en daarom kan ik U slechts herhalen: Zendt mij iets van Uw werk ter inzage. Die paar regels uit Uw dagboek, die gij aanhaalt, vind ik zeer goed-gezegd. - Ik geloof wèl, dat ik U heel goed heb begrepen uit Uw brief, en dat ik mij van U en Uw moeilijkheden een voorstelling kan maken. Immers, inderdaad hebt gij gelijk waar gij zegt, dat juist zulke jonge meisjes als gij, die het thuis goed hebben, zich nog eerder onvoldaan voelen dan wezenlijk-misdeelden. Dat komt juist dóór Uw bevoorrechting, die U doet vergeten het goede dat gij hebt, om stééds te jagen naar wat anders en nog mooiers. En dan ook is Uw jeugdige leeftijd U een beletsel om geheel gelukkig te zijn. Jonge menschen als gij, die de moeite doen te *denken*, voelen zich bijna zonder uitzondering onbevredigd, en haken er naar zichzelf een levensweg te banen. Gij zult zien over eenige jaren, hoe geheel anders gij dien 'drang' in U beschouwen zult, dan nu - altijd, tenzij er waarachtig in U steekt een gróóte schrijfster, - eene buitengewone begaafdheid. - Uw lange brief was niets *te* lang. Gij hebt groot gelijk, dat gij Uw hart maar eens ronduit hebt uitgestort. Ik sta steeds tot Uw dienst, en richt de correspondentie voortaan zóó in, dat er minder tijdsverloop is dan tot hiertoe tusschen den brief van de(n) correspondent en het antwoord van mij.

Catholicus. - Ik verwijs U, in verband met Uw vorigen eersten brief, naar de Dagboekbladen in het voorgaand nommer, waarin gij zult hebben gezien, dat ik van de politiek der R.K. partij kan meespreken.

Neen, dat heb ik wel begrepen, dat Uw 'toorn', in dien eersten brief uitgedrukt, van een zéér goedaardig soort was.

- Ook, dat gij zelf katholiek zijt, heb ik uit dien brief afgeleid, maar het kon toch zijn, dat gij desniettemin niets van Uw eigen kerk wildet weten. Dat nu heb ik - verkeerdelijk zie ik nu - opgemaakt uit den toon van dien eersten brief. - Heel gaarne stel ik de gedachtenwisseling voor U open, om Uw bezwaren uiteen te zetten; ook voor een hoofdartikel zou zich dat wellicht eigenen, want dat onderwerp schijnt mij, juist van een katholiek-zelf behandeld, heel interessant. Maar in *dat* geval zou ik Uw naam moeten eischen als onderschrift. Zelve niet R.K. zijnde, kan *ik* de onfeilbaarheid der pausen natuurlijk niet aannemen. Ik heb steeds in hen gezien de wereldlijke *bestuurders* van de Kerk, de opperste leiders ervan; maar ik vind Uw beschouwing zeer interessant dienaangaande.

Uw ingenomenheid met mijn artikel: 'Ik heb het beste deel gekozen' deed mij veel genoegen. - Ook Uw belangstelling in de tegenwoordige Lelie is mij recht aangenaam. Ik hoop dat de nieuwe Jaargang U in dat opzicht van degelijke medewerking nog méér zal bevredigen; want ik heb dan eenige veranderingen op het oog.

Gerrie (Breimachine). - Ik kon Uw pseudoniem niet goed lezen, en heb er daarom nog dit tweede aan toegevoegd. - Ja, ik had in lang niet gehoord van U, en vond het dubbel prettig nu te vernemen, dat het U zoo goed gaat. - Gij, een buitenkind, dat niet tegen de koude kan!? - Wel, ik heb liever droge vorst dan dien nattigen mist, die bij ons meestal den winter voorstelt. En zoo gaat het Frits en Benjamin - naar wien

gij zoo hartelijk informeert - óók. De laatste kan in 't geheel niet tegen regen, zeker omdat hij zoo'n Zuider-zon-kindje is, en heeft van den veearts een extra-dikken overjas aangekregen, tot bescherming. - Ik zie met belangstelling uit Uw brief, dat Frits alwéér peet is geworden - nu weer over Uw hondje. Hij heeft al héél wat naamgenootjes, wat mij steeds zeer veel plezier doet. - Mij-óók kan het niets schelen of 'n hond 'echt' is of niet, van ras. Als hij maar goed en lief is. - En eigenlijk is èlke hond dat, als je hem goed behandelt. Kunstjes leerde ik den mijnen nooit, wegens volslagen gebrek aan geduld daartoe. - Maar het is zoo aardig en slim, dat zij-zelven op hun eigen manier kunstjes bedenken, en die van elkaar *afzien* en *nadoen.* Zoo heeft Frits de gewoonte een 'zoentje' te brengen. Zegt men: Geef mij een zoen, dan springt hij op schoot en likt. In enkele maanden had Benjamin dat afgeluisterd, en doet dat nu steeds na. Benjamin heeft de gewoonte, als een kindje in de wieg, op zijn rug te liggen spartelen; Frits heeft afgeluisterd, dat wij dit aardig en leuk vinden, en tracht het nu steeds na te doen met zijn stijf ruggetje. Als je huilt, komt Frits óók zoentjes brengen, en wil je troosten door je hand weg te trekken; dit óók heeft Benjamin geheel van hem afgezien. Voor fransch echter heeft Frits schijnt het geen gevoel, want het kunstje, dat een fransche koetsier in Menton aan Benjamin leerde: 'Donnez la patte,' heeft Frits nooit kunnen afkijken van hem. En wij vinden het aardig Benjamin in zijn moedertaal die kunst te laten vertoonen; - (altijd als hij *wil*, want meneer doet het alleen als *hij* wil.) - Ik vind die foto, die gij mij zendt van Uw honden, heel aardig om te hebben; van alle hondenvriendinnen en -vrienden houd ik. - En, daar gij daartoe behoort, verwondert het mij ook niets, dat gij 't eens zijt met mijn woede tegen de auto's, welke hen overrijden uit onverschilligheid. Ik zou zulke chauffeurs en hun gezelschap èlk ongeluk gunnen, tot straf voor hun wreedheid. - Het is zoo prettig te vernemen dat gij de Lelie steeds gáárne leest. - Dank hartelijk voor Uw schrijven en voor Uw groeten aan mijn honden-kroost. -

ANNA DE SAVORNIN' LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Mei en October. - De vervaardigster der door U zoo hooggeschatte gedichtjes: 'Op een in Mei geboren kindje,' en 'Op een in October-geboren kindje', heeft U, meen ik, reeds direct de door U zoo gewenschte afschriften gezonden, die nu wel in Uw bezit zullen zijn.? - Ik herinnerde mij dadelijk zeer goed welke versjes gij bedoeldet, en bracht daarom Uw verzoek over aan de vervaardigster-zelve. Het is zoo aangenaam eens te hooren, dat men wordt gewaardeerd, en, met U vond ik-óók, die versjes héél lief en bijzonder-gevoelig. - Voor Uw vriendelijke belangstelling in de Lelie, veel dank. Gij ziet dat het mij volstrekt niet te veel moeite was, aan Uw wensch te voldoen. Daarvoor behoeft gij geen oogenblik bevreesd te zijn; integendeel deed Uw brief mij heel veel genoegen.

Blauwe Hyacinthe. - Ik vind het zeer goed Uw stuk te plaatsen, als zijnde een beschouwing van een moderngeloovige; van wege de actualiteit van den aanhef plaats ik het dadelijk. - Ik heb die brochure van ds. Bakels in mijn bezit; ook een ander lezer maakte mij daarenboven er op attent. Dank voor Uw schrijven, en voor Uw groote éérlijkheid, in zake die honorarium-quaestie.

A.H. te Gr. - Uw vertaling neem ik op in de toilet-rubriek.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

3 Februari 1909.
22ste Jaargang.
No. 32.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Van af heden tot nader bericht bevindt zich de redactrice te Scheveningen 15 Badhuiskade, men wordt dus verzocht in dien tijd niets naar Wiesbaden te zenden.

Redactrice.

Hoofdartikel

Rampen, Smarten, Geloof volgens het Beginsel der vrije Gedachte - Eenige Woorden van Ds. H. Bakels uit Bouquetje Dogmatiek (derde druk, 11de tot 21ste duizend, firma OVER DE LINDEN, Enkhuizen 1907.)

Met medelijden en ontzetting vernemen wij allen vreeselijke ramp te Messina.

Welk een lijden! Welk een doodstrijd! Hoe groot is het aantal slachtoffers! Welk een aantal verminkten en gewonden!

Waarom in één oogenblik die vernieling van wat menschenhanden jaren en eeuwen hebben in elkaar gezet? Vol ontzetting vraagt menigeen zich af: 'O God, waarom die smarten, dat vreeselijk lijden?'

- En gij, Atheïst, gij die niet in God gelooft, thans zult gij uitgeroepen hebben: 'Ziet gij nu wel, er *is* geen God, er *is* geene Hoogere Macht.'

- En gij, die twijfelt, thans spreekt gij: 'Ik kan niet aan een God gelooven, die zóó

wreed is. Hoe kunt gij thans verklaren, dat God ons liefheeft?

- De wereldmacht *is* er, dat stemmen we toe. De wereldmacht *is* er. De planeten en de geheele schepping, zon en sterren, zeeën en alle verandering van stofwisseling, alles wat is, het is als een ontzaggelijk groote voortrollende trein. '*Panta rei*' zeiden de Grieksche wijsgeeren, d.i. alles in beweging. Ja, er is eene Wereldmacht, volgens welke alles voortbewogen wordt.

- Maar hoe is alle verdriet, hoe is alle jammer en pijn, die ons door de Wereldmacht wordt aangedaan... hoe is de felle en diepe en levenslange smart, die sommigen lijden, toch te rijmen met de *goedheid*, die deze Wereldmacht, volgens uwe bewering kenmerken?'

Hierop wil ik U antwoorden met eenige fragmenten uit Hoofdstuk VII van Bouquetje Dogmatiek. Het hoofdstuk heet: '*Ons nieuwe weeshuis*, of: *Dat in de wereld zooveel raars is*, *pleit niet tegen God.*'

(Zooveel mogelijk zal ik den schrijver zelf aan het woord laten.)

- In onze stad wordt een nieuw weeshuis gebouwd. Het moet wel honderd en tienduizend gulden kosten.

Ga er eens heen, nu men juist begint met bouwen. Het terrein is een groote choas! Hoopen balken, steenen, paaltjes, rommel overal! Gij krijgt over U (terwijl ge niet begrijpt, hoe uit dien rommel een mooi gebouw moet te voorschijn komen) een veilig gevoel, dat *gij* daarvoor niet behoeft te zorgen.

Daarvoor is de architect! En gij vindt: rommel en onbegrijpelijkheden behooren bij een werk in wording. Dat behoort zóó, inderdaad. Maar de architect begrijpt alle verwardheden.

Evenzoo is het in de wereld. Zij schijnt U een rommel toe!

Wel heeft de Bouwmeester alles 'goed' gemaakt, gelijk Genesis het uitdrukt, maar goed als *beginwerk*, als *beginwerk* eener wordende wereld. Is dit niet natuurlijk, dat idee van 'wordende' wereld? Of zijn wij soms al aan het slot van deze Gebeurtenis, die heet: 'Heelal en zijne geschiedenis,' van deze Divina Comedia?

Alles doet zien, dat deze wereld *nog niet* voltooid is.

Voor U, o mensch schijnt zij een rommel!

Maar waarom laat gij de voltooing niet aan den Architect over? -

Gij moet inzien dat het heel *regelmatig* en *behoorlijk* is, dat voor U de wereld en uw lot onbegrijpelijk is.

Het is immers een werk in *wording.*

Heel mal, ja onregelmatig zou het wezen, indien gij de wereld en uw lot wel begreept, en goedkeurdet!

Zulk een groot bouwwerk-in-wording begrijpen? onzin! Gij begrijpt niet eens een in aanbouw zijnd menschenhuis.

Neen, het is heel juist, heel behoorlijk, dat gij wereld en lot niet doorgrondt.

Dit is het redelijke, dat gij de wereld onredelijk vindt. Dit het regelmatige, *dat gij in uw lot de regelmaat niet vinden kunt.*[1)]

Het vervolg van uwe redelijkheid zij nu: alles verder den Architect over te laten.

1) Schopenhauer zegt dan ook terecht: men moet zijne verwachtingen van 't leven alzóó stellen, dat ze juist daarbij passen, en dus de tegenspoeden, het lijden, de plagen en den nood, niet meer als iets onregelmatigs en onverwachts, maar als geheel in orde beschouwen, (Parergo und Paralipomena vom Leiden der Welt § 156).
Deze beschouwing is noch pessimisme, noch optimisme, maar de eenige ware.

Laat Hem begaan.

‘Hij zal Zijn werk aan U volenden.’

In de eeuwigheid zal Hij u misschien plan en teekening laten zien.

Dan zult gij er wellicht meer van begrijpen, en Hem loven ‘om al Zijne werken te vertellen.’

Nu: ‘Leg uwen hand op uwen mond’, als Job.

De inhoud van dit hoofdstuk is dus als volgt:

‘Ik als mensch, met mijn klein menschelijk verstand kan onmogelijk beoordeelen, dus ook niet door mijn begrijpen *goedkeuren*, wat God deed en doet in de zichtbare wereld.’

Verder vervolgt de heer Bakels: Waarom de smarten zijn, waarom verdriet en pijn? *Ik* ben niet degene, die al het onbegrijpelijke op aarde zou kunnen uitleggen, doch wel kan ik U een idee geven van de wereld, van deze werkplaats der Wereldmacht (dat is van God), en wel door ze te beschouwen als eene *Spijkerfabriek.*

Dan zult gij misschien meer vrede hebben met alle smarten, die er op aarde zijn. Dan zult gij, geleerd door de gelijkenis van de spijkerfabriek zelfs zeggen: Het is *goed* dat de smarten er zijn. Ze *moeten* er zijn. Dus *goed* is de Wereldmacht, dat Zij de smarten doet zijn.

Van af Jupiter of Mars zie ik neer op de

aarde, op haar lijden, en op mijn eigen lijden.

Wat zie ik daar gebeuren?

Hetzelfde als in eene spijkerfabriek.

De grondstof moet eerst vreeslijk worden gegloeid, gestampt, gekneed, murw en taai worden gemaakt: het ijzer eerst ruw erts, onhandelbaar, onbuigbaar, verroest, leelijk goedje, erts of ijzeroer.... het moet worden omgevormd tot bruikbare spijkers. Dáárom moet het komen in vreeselijke vuren en gebracht onder vreeselijke hamers! Ten slotte geperst door nauwe gaatjes en tot draden getrokken en gebracht tot den vorm van spijkers; waarna ze gloeiend neervallen in den bak en afkoelen tot nuttig gebruik.

Als het ijzer spreken kon, hoe zou het klagen: 'O dat vuur! O, wee die hamer! O, die ellende, die pijn onverdragelijk.' Zóó zou het ijzer spreken, als het spreken kon.

Wij menschen echter, wij kunnen spreken en wij klagen: 'O, die slechte Directeur dezer wereld! O, verkeerd bestuur over deze fabriek!

Wreede Macht, dat Hij ons tot nuttige spijkers wil maken!

Waarom liet Hij ons niet zitten in den schoot der moederaarde?....

Maar Hij liet ons geboren worden. Hij bracht ons te voorschijn in dit licht, plaatste ons onder deze zon. En nu wil Hij iets bruikbaars van ons maken, en begint ons te gloeien en te kloppen en te 'beproeven', zoodat wij krimpen van smart, van onze eigen smart, en over de smart van anderen. O! die slechte, die wreede Directeur!' Zóó roepen wij dwaze spijkers, die eigenlijk wel flinke spijkers en helden willen worden, maar.... zonder gehamerd te worden!

Een eind verder stelt de schrijver ons de volgende vraag: Zou nu deze Wereldmacht, Die zulke goddelijke gevoelens legt in menschenharten, zulke kunstvaardigheden in regenbogen, in leliën, in de achterlijfskliertjes der spinnen, waar kabeltjes uitgetrokken worden, waaraan het heele beest hangt.... zulke ongeloofelijke kunstvaardigheden.... zou Hij ook niet met de onbegrijpelijkheden van '*rampen* en *smart*' iets bijzonders vóór hebben?

Iets dat Hij heel goed volbrengen kan ook, even goed als het 'in 't leven roepen van spinnen - met - kunstig - instinct - om - kunstigewebben - te - weven.'

De mensch is te slaperig en te dom om te letten op de knapheid van God.

Denkt na, en erkent: dat de ongeloofelijke knapheid van de Godheid ook wel weg zal weten met de smarten, die Hij der menschheid heeft opgelegd.

Ten slotte verkondigt de schrijver o.a. deze twee stellingen:

I. Het blijkt, dat wij leven in eene wereld vol onbegrijpelijkheden, maar één ding staat vast, en dat is dit: de zedewet-in-ons. En op die wet lettende, roepen wij uit: O, God, wat Gij ook ons doet lijden, uit den drangten-goede, dien Gij in ons gelegd hebt, blijkt ons *een deel* van uw Wezen, dat *goed* is; en daarvan vertrouwen wij:

dat ook het andere deel van U, dat ons onbegrijpelijk is, het rampen-zendende-deel-van-U, wel goed zal zijn. Derhalve: *de rampen zoo goed als de zedelijke oefening ons komende ten goede.*

II. De God, die ons uit de Zedewet, die Hij ons oplegt, blijkt eene *goede* macht te zijn,

diezelfde God moet ook met de levensrampen het *goede* willen... ook al begrijpen wij het niet.

Nu mogen sommige woorden en de vergelijking van de ‘spijkerfabriek’ U, lezers, wat ironisch en laag-bij-den-grond klinken, en wellicht niet in overeenstemming met den eerbied, U ingeprent voor God, zóó vraag ik U: Is die vergelijking niet helder en logisch? Is zij niet kinderlijk eenvoudig en begrijpelijk-voor-een-ieder?

Ik voor mij, vind in de woorden van dezen doopsgezinden predikant zooveel waars, dat ik niet kan nalaten, ze thans in verband der nieuwe wereldramp neer te schrijven.

Zelf deel ik geheel Zijne meening, en gevoel mij gelukkig in mijn *vast* geloof, dat alle leed slechts is volmaking, voltooiing.

A.I.G.

Hieraan zij nog toegevoegd:

I.	Dat ik deze regels gericht heb tot de Atheïsten en twijfelaars.
II.	Dat het geenszins in mijn bedoeling ligt andersdenkenden in hun Geloof te kwetsen of te krenken.
III.	Dat ik eerbied heb voor alle oprecht geloovigen, hetzij Orthodox-Protestanten, Roomsch-Katholieken, Israëlieten, volgelingen van Boedha, Mohammed, Confucius, enz.
IV.	Dat deze regelen geenszins eene uitlokking zijn tot een *geloofsdebat.*

Dat ik geen andersdenkende zal beantwoorden, omdat ik het nut van zulke geloofsdebatten, (meestal eindigend in min of meer hatelijke toespelingen) niet inzie.

Het resultaat is steeds: heete hoofden, doch geen overtuigde zinnen!

A.I.G.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 30.) XVI.

- - - Ik ben blij dat ik thans tot op dit tijdstip in mijn leven ben genaderd; blij, omdat 't geen ik verder heb te vertellen in hoofdzaak geldt mijn eigen zelfstandige-ik - niet meer mijn vader, of wien ook in betrekking tot mijn familie-omstandigheden; - opzettelijk toch laat ik die er zooveel mogelijk buiten. Het stuit mij altijd tegen de borst wanneer menschen - vrouwen vooral zijn in dit opzicht dikwijls zoo indiscreet - invlechten in hun eigen levensgeschiedenis allerlei klachten over hetgeen hunne ouders aan hun te kort deden, allerlei 'onthullingen' over onderlinge familie-twisten en onaangenaamheden. - Daarom wensch ik dan ook over alles wat er toe geleid heeft mijn vader zijn eens groot fortuin totaal te doen verliezen hier niet in nabetrachtingen, noch verzuchtingen, te treden; - al ben *ik* zeker van zijn drie kinderen de meest-gerechtigde daartoe, omdat, op het tijdstip waarvan ik nu spreek - namelijk ons vertrek uit Suriname - mijn beide broers klaar waren als M^{rs} in de Rechten, en zich dus, dank zij die zeerdegelijke en standesgemasse opvoeding, een behoorlijke wijze konden verschaffen van op aangename wijze hun brood verdienen. Het Rechterzijde-ministerie - waarschijnlijk uit eenig schuldgevoel - bleef daarenboven niet in gebreke hen behulpzaam te zijn, althans den jongsten hunner, door hem terstond te benoemen aan het ministerie van Kolonieën; (ik meen zelfs dat die, volgens sommigen partijdige, benoeming, nog een interpellatie in de 2de Kamer tengevolge had, maar in elk geval, mijn broer wàs er daardoor; had een betrekking, had den voet in den stijgbeugel, en bekleedt dan ook nu een zeer goede positie in de Rechterlijke macht). Ook den ouderen - eerst advocaat, toen eenigen tijd in Transvaal - werd ten slotte, onder het ministerie Kuyper evenzeer een zeer goede betrekking ten deel, die hij zeer zeker aan zijn de-Savornin-Lohman-naam had te danken, maar die men hem niet had kunnen geven, evenmin als men den jongeren indertijd had kunnen benoemen, hadde hij geen behoorlijke opleiding aan de academie gehad. -

In die dagen is mij dan ook het bittere onrecht, dat men den meisjes aandoet, als men haar de opvoeding weigert, die men aan de zoons ten koste legt, zoo bitter, bitter duidelijk geworden. Als kind, als jong meisje, had ik steeds gereikhalsd naar 'examen-mogen-doen', naar mogen 'studeeren' bij wijze van genotmiddel, omdat dit mij, met een helder hoofd en goede hersenen, zooveel interessanter leek dan thuis-zitten altijd; nu echter leerde ik ondervinden, dat mijn vader mij een wezenlijk onrecht had aangedaan, door mij toen, terwijl hij wist dat zijn fortuin al wankel stond, een studie, een opleiding, te weigeren, waarvan ik thans zoo heel-goed-partij had kunnen trekken. -

Hij-zelf ook ondervond dat thans tot zijn eigen gróót verdriet - zag te laat in zijn fout. Hij had zich namelijk in het hoofd gesteld, dat ik bij de Herrnhutter onderwijsinrichtingen, - hierboven door mij beschreven, en welke grootendeels bestaan in gestichten in de bakermat der Gemeente, in Herrnhut, in Nieskij, enz. wel ergens een of andere positie zou vinden. Men bracht hem daar echter spoedig aan het verstand, dat ook in Duitschland *geëxamineerde* onderwijzeressen worden geeischt. En daarmede verviel zijn hoop mij daar achter te laten.

- Wat mij persoonlijk betreft - zoo eigenaardig ouderwetsch was nog mijn vader in die dagen, dat hij zich nimmer *vóóraf* had uitgelaten tegen mij over zijn plannen in dit speciale opzicht - ik slaakte een zucht van verlichting toen ik, dóór de mislukking ervan, gelijktijdig vernam wat mij boven het hoofd had gehangen: een verkwijnen van mijn heele jonge leven in dat afgelegen Silesische dorpje, onder die eigenaardige gemeente. - - Als men jong is heeft men moed, en kracht in zich; - ik ten minste wilde liever opnemen den *kamp* met het leven, dan er mij voor laten wegstoppen in die Hernnhutter inrichtingen.

Maar o de ondervindingen, de bittere, bittere ondervindingen nu, van het adelijke meisje, van de arm-geworden freule - onder 'n *rijke* familie en kennissenkring! - Zal ik U de welwillende raden opnoemen, die ik

bij die gelegenheid kreeg? Deze wist van 'n dito geval, een dochter van 'n arm-geworden vriendin, die op goed geluk naar Parijs was gegaan, en daar, o onverhoopte zegen, al ‘heel gauw was getrouwd’. Hoe, met wien, of ze gelukkig was geworden - - *dat* alles deed er niet toe. Ze was immers ‘bezorgd’. De ‘familie’ had geen last meer van haar. - Gene kwam met het mij trouwens o zoo dikwijls aanbevolen plan: Wordt toch verpleegster - dat is een baantje, waarin je zoo gauw vooruit komt, want er is zooveel navraag naar meisjes uit den beschaafden stand in dat opzicht, omdat er zooveel meiden, uit zucht juffrouw te worden, bij dat vak van ziekenverpleging gaan; (men vergete niet dat ik hier spreek van een vijftien jaar geleden, toen het vrije-verpleegsterworden pas in de mode kwam.) Alweder, naar roeping, naar aanleg tot het zelfopofferende van juist dat beroep, werd niet gevraagd, alleen maar gelet op de fatsoenlijkheid voor een ‘freule’ van dit toevluchtsoord. - Men ging zelfs zoover mij op zeker speciaal diaconessen-huis attent te maken, waarin de dienstboden-stand zoo overheerschte in dien tijd onder de zusters, dat een freule er bepaald terstond zou opklimmen tot hoogen rang, ongeacht hare bekwaamheden. - - -

Zeker, mijn vader-zelf had ook graag genoeg gezien dat ik dien kant ware uitgegaan, maar hij-ook dacht er over als ik-zelve, die hem antwoordde: ‘Ik zou dat beroep alleen kunnen kiezen uit *liefde*-drang, nimmer uit geldnood; en ik deins terug voor die opperste menschenliefde, die je m.i. alleen doet bevrediging vinden in zulk een leven.’ - Het speet hem, maar hij gaf mij gelijk. -

Wij waren middelerwijl, na een heel kort verblijf in Nederland, na een insgelijks kort verblijf te Niesky, en te Herrnhut, om de hierboven aangegeven redenen, voorloopig samen in Berlijn gaan wonen; daar heb ik - ik schaam mij niet het te zeggen - meer dan eenmaal honger geleden. En ik zal U vertellen, menschen, die nooit rijk waart, maar ook nooit een groot fortuin hebt verloren, die altijd zijt opgegroeid in een bescheiden middelklasse, hoè dat komt. Dat komt omdat gij U niet kunt voorstellen wat het is, zich op eens van een leven van luxe en van geld-om-handen-hebben te zien overgeplaatst in een van op elk dubbeltje moeten passen. Zulke menschen als ik, als mijn vader in nog veel sterkere mate, omdat hij zooveel ouder al was dan ik, dus zooveel langer nog had geleefd op die onbekrompen wijze, kunnen zich niet voegen, met den besten wil ter wereld niet, naar de heel-bescheiden gewoonten van een middelklasse-kleine-beurs. Zij gaan wonen in een voornaam hotel, uit vrees voor minder zindelijke kamers; zij zoeken zich een goede buurt uit, uit vrees in aanraking te komen met het plebs. Zij eten liever niet genoeg, dan minder-versch vleesch, of sterke boter. Enz., enz. Zoo ook koos mijn vader zich een hotel - en later een pension - waar de inwoners tot de héél-deftige duitschers behoorden, maar waar wij letterlijk niet genoeg te eten kregen; - terwijl ik, wetend hoe bescheiden mijns vaders beurs was, maar jong en van goeden eetlust in die dagen, hem dat niet wilde laten bemerken, hoe ik letterlijk *honger* had. Vooral vóór wij ons pensionleven begonnen, toen wij ons ontbijt in een groot café, waar mijn vader des ochtends de couranten las, innamen, en 's middags ons vergenoegden met een o zoo bescheiden ‘Mittag-brot’, heb ik menigmaal des avonds met wezenlijken honger naar al die meer en minder mooie restaurants gezien, waarde altijd-etende duitschers bier en Abend-essen gebruiken, meestal buiten, ten aanschouwe van iedereen. - Nog eens, menschen, die altijd in zeer bescheiden middelmaat-omstandigheden verkeerden van jongs af, die daarin zijn opgevoed, en

dikwijls van jeugd af hebben leeren woekeren met elk dubbeltje, zij kunnen zich, daarvan ben ik overtuigd, niet voorstellen de omstandigheden en de behoeften, waarin zij, die tot de zeer welgestelde klasse behooren van huis uit, zijn verstrikt als het ware, zonder hun eigen wil of zin. - Als wij in een heel goedkoop pension-netje, ergens in 't Oosten of Noorden van Berlijn, hadden gewoond, als wij ons hadden kunnen wennen aan de zeer slecht toebereide spijzen, met twijfelachtige boter en dito sauzen klaargemaakt, die men daar krijgt, dan zeker hadden we niet meer maar minder geld uitgegeven, dan zooals we nu leefden, later in de Wilhelmstrasse en eerst in een hotel Unter den Linden. - Maar - - geen van beiden konden we dat. *Ik* heb later - omdat ik zoo heel veel jonger was dan mijn vader, - veel geléérd in dat opzicht, ofschoon het waar blijft, wat een lieve, oude, Silezische vriendin, over wie ik later nog zal vertellen, tot mij eens zeide: Uw rijkelui's kindopvoeding zal u steeds beletten waarachtigzuinig te wezen, al wilt ge ook nog zoo graag. - Maar mijn vader, op zijn leeftijd, kon zich in het geheel niet voegen naar zulke nieuwe omstandigheden. Dientengevolge gaven wij

véél geld uit, en hadden er weinig voor. Een heel slecht kamertje ieder op de bovenste verdieping, maar in een duur, eerste-ranghotel - alleen 's middags eten - en voor de zuinigheid 's avonds niets - en alles naar diezelfde verhouding. Menschen, b.v. die met mindere soorten taartjes en chocolade voorlief nemen, krijgen ze in zulke groote steden bij honderden confiseurs voor de helft van't geld, dat een mode-confiseur vraagt - *omdat* hij is de verzamelplaats der elite. Maar mij-ook smaakten de lekkernijen niet in zulke mindere gelegenheden, en de paar keer, dat mijn vader mij wel-eenstracteerde, was het dus bij *Kranzler*, waar je een heel-klein en niet-voedend fijnigheidje driemaal zoo duur betaalt als elders. - Voor menschen die, zooals de groote meerderheid die daar komt, goed en lekker gegeten hebben, is dat ook juist wat zij noodig hebben, zoo'n mondje-vol, maar ik, met m'n hongerige maag, had de heele voorraad van heerlijkheden best aangekund - en had het toekijken. -

- - En toch, meen niet, dat ik niet *genóót* in Berlijn. - Als men jong is, ziet men de zorg nog zoo niet als later, - - de zwarte dreigende zorg. - Al dien tijd zon ik wel ook, tusschen door, op een ‘betrekking’, op een middel om in eigen onderhoud te voorzien later, deed er ook moeite genoeg voor (en wat niet al baantjes, speculaties van den rijkdom op de fatsoenlijke armoede, zijn me niet aangeboden toen, die ik kon afwijzen gelukkig, omdat ik Gode zij dank zóó arm nog niet was, om te behoeven mij te laten exploiteeren) maar, te midden van dat alles, genoot ik toch intens van het heerlijke groote-stadsleven, van al het interessante dat Berlijn biedt, van de musea, de paleizen, van Potsdam, van de theaters, waarheen mijn vader mij na mijn moeders dood thans vergunde te gaan, van den Tiergarten, van zooveel, zooveel. -

En, in dien tijd ook, ontwikkelde zich voor het eerst in mijn gedachtengang het ontwerp van Vragensmoede, niet nog als de roman die hij later is geworden, maar als een openbaring in mij zelve van mijn veranderend geloofsleven, een openbaring die ik wenschte en begeerde uiting te geven in een boek - hoe en wanneer wist ik zelve niet; - maar in die dagen, als ik alleen door Berlijns straten dwaalde, nog dikwijls een straatje omloopend na mijn schrijflessen, dan nam ik mij vast en stellig voor, dat ik eenmaal dat boek, die openbaring van mijn eigen zielsleven *zou* schrijven. -

(Wordt vervolgd).

Antwoorden door Anna de Savornin Lohman.

I. Anti-semitisme.

Naar aanleiding van de gedachtenwisseling tusschen de heeren Otto Knaap en Hertzberger.

Voor C.Z.S.

Gij vraagt mij, naar aanleiding der tot mijn leedwezen in eenigzins vijandelijken toon gevoerde gedachtenwisseling tusschen den Christen Otto Knaap en den Israeliet Otto Hertzberger, of ik U, die óók behoort tot den Israelitischen godsdienst, het genoegen zou willen doen ook mijne meening te zeggen.

Ik erken, ik huiver eenigzins om aan Uw wensch gevolg te geven, juist *om* het zoo betreurenswaardig vijandelijke, waarin de bovengemelde gedachtenwisseling is ontaard. Laat mij daarom voorop stellen, dat ik mij niet partij stel in de questie

tusschen deze twee heeren, maar alleen, op *Uw* verzoek, *mijn* persoonlijke meening uitspreek.

Welnu dan, deze is, dat ik mij *kan* begrijpen, zeer goed zelfs *kan* begrijpen, de ergernis welke zeker soort Israelieten, die dat niet zijn *durven* of *willen*, opwekken bij hunne medelandgenooten, omdat, juist *in* dit zich-zelf verschuilen-willen door naamsverandering of door quasi-overgaan tot een anderen godsdienst dan de eigene, ligt een groote *lafheid,* een als het ware uitlokken, dat de Christenen met *zulke* Joden, die dat immers toch ondanks alles blijven, door ras, gelaat, deugden en gebreken beide *blijven*, den spot gaan drijven, ja hen verachten.

Ik voor mij heb voor Israelieten als b.v. de heer Hertzberger, die openlijk er voor uitkomt tot welk volk hij behoort, den grootst mogelijken eerbied, eerbied voor hun eigenaardige, niet genoeg te loven familie-liefde onder elkaar, hun groote intelligentie, hun soberheid, - wat niet al, waardoor zich het Joodsche volk kenmerkt, gunstig onderscheidt, boven de Christenen. - Maar, als ik Israelieten zie, die een anderen naam aannemen, alleen omdat zij hopen daardoor hun afkomst te verbergen, die, terwijl alles aan hen den Jood kenmerkt - hoe kan dat ook anders - zichzelf uitputten in middelen om den schijn aan te nemen van géén Jood te zijn, dan vind ik zulke Israelieten precies even min en even belachelijk als ik het iedereen vind, die zich schaamt voor zijn afkomst, elke parvenu b.v., die den schijn wil aannemen

van te behooren tot 'n heel-voorname familie - met dit onderscheid echter nog, dat er voor 'n Israeliet geen de minste reden bestaat tot dit zich schamen - integendeel, waarom toch? Behoort hij niet tot een oud en in de geschiedenis een gróóte rol spelend volk; kenmerkt hij zich niet door deugden en eigenschappen, die hem werkelijk in meer dan een opzicht doen uitsteken boven de Christenen.? Maar - ook al ware hij liever een Christen, en geen Israeliet, - denkt hij dan werkelijk dat hij zich verhoogt in anderer oogen door zulk flauw en kinderachtig willen zich opdringen aan een Christen-maatschappij, die juist zulke quasi-niet-Joden immers slechts noode duldt, hen veel meer bespot en vervolgt dan de orthodoxe eigenlijke Joden, de waarachtige Israelieten, voor wien *elk* weldenkend mensch achting en eerbied koestert, en die door niemand worden lastig gevallen.? Begrijpt hij dan niet, dat hij zich zelf waarlijk niet beter maakt, maar alleen minder, wanneer hij wil aannemen een naam, en een godsdienst, die hem niet toekomen, - alleen om daardoor te verbergen wat zich immers toch niet verbergen lààt, omdat elke Israelitische familie *blijft* behouden hare eigenaardige, door geen eeuwen uit te wisschen kenmerken, lichamelijk en geestelijk.

Ik heb als kind een Israelitisch arts gekend, die in zijn woonplaats-zelf, waar zijn heele familie woonde en vele magazijnen en winkels had, zich niet schaamde voor zijn Joodschen afkomst, al was hij, geloof ik, zelf volstrekt niet godsdienstig-Israelitisch. Zijn kinderen echter schaamden zich wèl, bedachten op zekeren dag, tot onbeschrijfelijk genot natuurlijk van al wie 't in de courant zag staan, aan te vragen aan den Staat: het recht tot het aanbrengen van een oud-hollandsch aanhangsel aan hun naam - een aanhangsel waarmede zij zich nu steeds tooien. Denken zij, wien iedereen in ons kleine landje aanziet hun afkomst, en de wijze waarop ze aan hun kostelijk oud-hollandsch naam-aanhangsel komen, nu wezenlijk, dat ook maar één Hagenaar de dupe is van zoo'n kinderachtigheid, en niet evengoed weet als hun vroegere mede-stadgenooten zelf, hoe ze eraan komen.! Als *zulke* Israelieten hooren konden den minachtenden spot, waarmede achter hun rug om hun oud-hollandsch aanhangsel wordt uitgesproken, de schouderophaling waarmede juist van *hen* wordt opgehaald hun onvervalscht Israelitisch uiterlijk, met al de eigenaardigheden ervan - waarachtig zij zouden voor zich zelf wegvluchten van schaamte, om eigen belachelijkheid, en te laat inzien, dat *zij* het zijn die het meest bijdragen tot de minachting en de hooghartigheid zijdens de Christenen, waarover zij zich verwonderd beklagen.

Ik voor mij erken volmondig, ware ik een Israelite, ik zou, gedachtig aan al het kwaad, al de vijandschap, al de in naam van Christus aan de Joden begane gruwelen, den Christenen haten, ik zou veeleer trotsch zijn op mijn eigen ras, dan ook maar één poging willen aanwenden de Christenen na te loopen, of mij bij hen op te dringen.

Ik voor mij geloof niet, dat er een samensmelting als zoodanig mogelijk is tusschen twee zoo verschillende rassen als het Oostersche en het onze. Da-Costa, ook een Israeliet die zich niet schaamde het te zijn, zelfs al was hij naar zijn geloof een vurig Christen geworden, heeft het zoo waar van zichzelf gezegd:

> Ik ben geen zoon den lauwe westerstranden,
> Mijn vaderland is waar de zon ontwaakt...

Inderdaad, een Israeliet moge toevallig een Nederlander, een Engelschman, een Franschman, of een Duitscher zijn naar zijn geboorte, naar zijn *ras* geloof ik, voor mij, dat hij blijft *Israeliet, Oosterling.* Dat hierin iets beleedigends voor hem zou

schuilen kan ik niet inzien; integendeel, een ras dat zich zelf bewáárt, de eeuwen door, staat hooger, dan een dat zich kruist en vermengt met allerlei toevallig bloed. Niet zonder reden zijn de Engelschen er trotsch op dat zij, ook in andere wereldstreken, *zichzelf* blijven. Waarom wil een Jood dan zoo graag doorgaan voor een pur-sang Nederlander, of wat ook.?

In ditzelfde verband beschouwd, zou ik denken dat het Zionisme - waarover gij mijne opinie wilt weten - een wenschelijke oplossing zon zijn; eene waarvoor ik-voor-mij-veelvoel. Maar ik heb van die questie te weinig studie gemaakt, om daarover meer te durven zeggen dan dit weinige: dat het Zionisme op zich zelf beschouwd mij toeschijnt te liggen in den lijn van den Joodschen godsdienst - die op zulk een wijze het best behouden zou blijven. - Of men practisch stuit op onoverkomelijke moeilijkheden, kan ik niet beoordeelen.

Tot slot nog dit. Ik heb U een paar persoonlijke indrukken opgeschreven zonder - dit zij nogmaals herhaald - in het debat van de heeren Otto Knaap en Hertzberger een positie in te willen nemen, hoe dan ook. Kort-gezegd is die persoonlijke indruk deze:

Ik vind het jammer dat de Israelieten zich *schamen* voor hun nu eenmaal Israelieten zijn; daardoor komen ze tot de lafhartigheden, de achternalooperijen van Christenen, de verachtelijkheden in een woord, welke dezen het méést, en met het meeste recht ook, in hen hìnderen, en dezen drijven tot hen bespotten en hen vernederen. - Ik heb echter voor de wezenlijke Israelieten, die hun ras erkennen, precies evenveel achting, vriendschap, sympathie, als voor elke andere natie; en ik vind onder het Joodsche volk daarenboven speciale ras-deugden, welke wij-Christenen niet hebben, en waaronder ik reken in de eerste plaats: liefde van ouders en kinderen, eerbied van kinderen voor ouders, zich ook dáárin openbarend, dat zij zich de *arme* ouders niet schamen en hen blijven helpen, verder matigheid, energie, werkkracht. -

II. Theaterbezoek.

Naar aanleiding van 'De Opgaande Zon', tooneelspel (door Herman Heijermans).

Voor F.F.

Gij hebt inderdaad juist gezien, dat ik op dien bewusten avond tegenwoordig was hier in den Haag in den Schouwburg, bij de opvoering van 'De Opgaande Zon', en ik ben bereid, aan uw verzoek, mijn opinie daarover te willen uitspreken in de Holl. Lelie, alsnog te voldoen.

Laat mij U vooraf zeggen dat ik - zooals gij misschien óók zult hebben opgemerkt, maar zonder de reden er van te weten - ben weggegaan vóór het laatste bedrijf. Die reden was, dat ik de vulgariteit van het geheel, van de uitdrukkingen, van de wijze van opvoering, niet langer *kon* aanzien; - ik zat er immers voor mijn eigen particulier genoegen, en, als ik daarvoor naar de comedie ga, zie en hoor ik liever iets anders, dan achterbuurt-menschen en achterbuurt-taal.

Dit nu schijnt Heijermans onmogelijk te zijn - iets anders te spreken of te geven dan *achterbuurt*-praat. Zijn 'spel uit den middenstand' was daarom een mystificatie; want de middenstand, de gegoede, beschaafde winkelklasse, waarin de zoons zijn voorbestemd geweest tot studie, zooals in De opgaande Zon, zij spreekt, denkt, noch handelt, zoo ruw, en plat, en onbeschrijfelijk geméén, als deze creaturen des heeren Heijermans het doen, van wien hij ons wil doen gelooven dat zij tot den 'middenstand' behooren, terwijl zij in werkelijkheid niets gemeen hebben met fatsoenlijke menschen, maar gelijken op het minste straatvolk. - Heijermans - hij kan 't, denk ik, niet helpen dat hij niet beter weet, dat is misschien zijn excuus - laat een welopgevoed winkelier, een oorspronkelijk tot dominee bestemd man, uien verkoopen van uitdragersgehalte, laat diens vrouw als een minne meid schreeuwen, en zich op dito wijze bedrinken als ze 't kan, geeft hun dochter tot bijzonder kenmerk een straat-deern-gegichel zoo snijdend-vulgair en plat, dat men, als het gordijn opgaat, méént zoo iets inderdaad, voor zich te hebben, en bekleedt de intieme kennissen van dit winkelier-gezin met diezelfde eigenschappen van ploertigheid, een buurvrouw, die al de allures heeft van een werkvrouw van minder gehalte, en een vulgaire Jood, die, op de bekende Heijermans-manier, geestig is over zijn eigen Joodschap en neus. - (Wie hier zich

zelf 't meest belachelijk maakt, zij overgelaten aan het oordeel van hen, die den heer 'Herman' Heijermans en zijn afkomst kennen).

Over het stuk als zoodanig - en de groote fouten erin - is al meer dan genoeg geschreven. - Dat het een groote maar geheel mislukte gelijkenis vertoont met Zola's weinig bekend en zeer-*goed*-geschreven Au Bonheur des Dames, werd - meen ik - reeds in de Telegraaf aangetoond. - De inelkaarzetting is uiterst zwak. Neem b.v. die dochter, die niet weet wat boekhouden is, die niet begrijpt de consequenties van wissels - etc.! Komen in *onzen* tijd nog zulke onnoozele juffers voor, in *onzen* tijd, waarin meisjes, die haren vader in de zaak helpen, heel degelijk worden opgeleid vooraf, en heel goed weten ook, wat ze moeten doen en laten om er niet in teloopen. Even onhandig 'bedacht' is de brand om er een einde aan te maken. De tooneelen zijn veel te gerekt, het avondje van het derde bedrijf is eindeloos, nog te meer door het speciaal-vulgaire van de dáár ten tooneele gevoerde soort 'geestigheid'.

Alles saamgenomen heeft Heijermans voor de zooveelste maal weer eens getoond, dat hij de man is voor de bovenste galerijen, van het schellinkje, van het plebs. Et voilà tout!

Ik herhaal, wie niet beter wéét, kan misschien niet anders schrijven dan zóó. Maar dan ware het wenschelijker dat hij zijn stukken plaatste in het milieu-zelf waarvan hij zich *alleen* op de hoogte toont: platte straattaalstukken, met straatvolk erin.

En het spel? - Waarover gij mijn meening ook nog speciaal wilt weten. Van den winkelier heeft *Alex Post* gemaakt wat hij kon. Dat hij zijn dominee-dreuntoon van zalving nu en dan weer eens wat veel liet hooren hinderde niet, omdat hij in dit geval 'n aanstaande-dominee-winkelier vertegenwoordigde. Hij was m.i. verreweg het best op zijn plaats, en spéélde in elk geval beschaafd; in tegenstelling met Mevr. W. van der Horstvan der Lugt Melsert, die, als zijn dochter Sonja, èn in kleeding, èn in manieren, èn in gegichel, het toppunt was van vulgariteit. Bedenkt men hoe elegant, beschaafd, netjes, on innemend, de gewone soort winkeljuffrouw optreedt in uiterlijk en in voorkomen, en hoe wij hier nog bovendien heeten te doen te hebben meteen zeer *bijzonder* beschaafsche en *bijzonder* fijngevoelige winkel-juffrouw, een *lief* en *eenvoudig* jong meisje, dan behoef ik niet nader te zeggen, hoe ver mevr. van der Horst de plank missloeg, waar zij goed vond zich te kleeden met een opvallend rooden groven pruik, en een zeer slordig en onverschillig soort toilet, en daaraan paarde voortdurend gichelen en schel-lachen. - De heer van der Horst was, als grootvader, heel goed, zooals gewoonlijk; en allerliefst werd de kleine rol van ‘Margo’, het achterlijke kind, vervuld door mej. Tilly Lus. - De rol van mevr. E. de Boer-van Rijk, als de vrouw van den winkelier, is zoo weinig sympathiek, en haar plotselinge drankneiging zoo ongemotiveerd, dat men van haar niet veel anders kan zeggen, dan dat zij die rol naar mogelijkheid goed vervulde, en ook in kleeding beantwoordde aan hetgeen zij als winkeliers-echtgenoote, die den schijn wil ophouden, had voor te stellen. - Van Warmeloo, als de directeur van het Warenhuis, deed nog al stijf.

Gedachtenwisselingen.

I.

Aan Mabe.

Toen ik uw brief ontving met uwe sympathie-betuiging aangaande mijn stukje ‘Een getuigenis uit de werkelijkheid van vrouwenleven’ voorkomende in de Holl. Lelie van 23 September '08, besloot ik, na lezing er van, U zoo gauw mogelijk te antwoorden. Door allerlei drukte, en ook door onbekendheid met uw adres, werd dat schrijven langer uitgesteld dan aanvankelijk mijn plan was.

Intusschen zijn er naar aanleiding van mijn artikel - in de Correspondentie-Rubriek - nog enkele opmerkingen gemaakt, die ik mijnerzijds in een schrijven aan Freule Lohman heb getracht te weerleggen.

Door enkele zinsneden uit mijn brief over te nemen (zie Corresp. in het nummer van 9 December) en door de correspondentie van Freule Lohman aan H.B. [(H.H.S. corresp. in het nummer van 20 December) van wie ik immers een repliek kreeg -, die ik evenwel toch zeer aprecieerde, omdat haar denkwijze overeenstemt met mijn denkwijze van eenige jaren terug, toen ik het *werkleven* nog niet in vollen druk voelde en kende] is vrijwel genoeg uiteengezet -, hoe ik denk over het werken van de vrouw in de maatschappij.

Daarom acht ik het niet noodig, uw brief punt voor punt te behandelen; - ik zou in herhalingen vervallen.

Ja - juist - in dat ééne verschillen wij - U werkt uit vrije verkiezing en ik moet...

Dat feit maakt een hemelsbreed verschil - 't geen heel juist toegelicht is met voorbeelden van onze geachte Redactrice in haar correspondentie aan mij in het nummer van 9 December.

Ik zou U een vraag willen stellen, n.m. deze: Doet U op dat kantoor *hetzelfde werk* van een *gediplomeerde?* Verdient U daar? Evenveel of wel minder dan een gediplomeerde? Verdient *U* er minder en doet U hetzelfde werk als een gediplomeerde zou doen -, dan is uw patroon daarmede gebaat - en brengt U Uw collega's nadeel toe - dus doet alzoo *geen nut.*

Verdient U hetzelfde - dan *vervangt U* een gediplomeerde, iemand, die de acte wel gehaald heeft - dus 't mag dan niet in kennis zijn - toch volgens wettelijke regeling *boven* U staat. U hebt 't niet noodig en neemt de plaats in van een man of vrouw b.v. die het broodnoodig heeft. Is dat nut?

En 't derde geval - U bent geregeld op dat kantoor en verdient heelemaal niets - dus werkt er als volontair - en geeft gratis uw werkkracht en spaart den patroon een werkloon uit.

Zou daar de maatschappij mede gebaat zijn? In mijn vak zie ik telkens zulke toestanden. Ik ben apothekers-adsistente -, ik zie hoe die onbegrepen naturen, die zich thuis overcompleet voelen - onder het motto ‘Nut’ spelenderwijze gaan leeren in een apotheek - en dan bij toeval slagen voor dat examen - 't zij na de eerste of volgende keer.

En dan hebben zij het diploma -, maar zijn nog niet flink genoeg in het vak, en willen toch persé in betrekking - omdat het zoo leuk is - omdat het er zoo bij hoort tegenwoordig en dan bieden zij zich aan tegen ‘kost en inwoning.’ ‘Want’, redeneeren dezulken, ‘een redelijk salaris eischen durven wij nog niet. - Wij moeten nog zooveel leeren - wij hebben onze acte wel - maar geroutineerd zijn wij toch nog niet.’

Of ook wel gaan ze gedeelten van dagen werken voor niets -, om het vak te onderhouden -, om bij eventueel in betrekking moeten, niet waardeloos te zijn.

Aan wie nu allemaal dat voordeel - van al dat geliefhebber? Natuurlijk aan de apothekers.

De loonen zijn toch al niet te hoog; door dergelijke beoefenaarsters van het vak wordt 't er heusch niet beter op.

Zijn ze eindelijk - zoover bekwaam, dat ze in betrekking kunnen gaan - dan gaan zij niet den heelen dag -, wel nee, dat is veel te vermoeiend dat lange staan - daar zijn ze te zwak voor.

Dan gaan ze voor zoogenaamde 'halve dagen' (een gebruikelijke dienstterm in ons vak) voor 6 à 7 uren met - ± *f* 300 verdienste per jaar.

Immers genoeg voor dezulken, zij behoeven niet - zij zijn thuis, wat zij er bij verdienen, mogen zij zelf behouden -, mogen dat geld uitgeven aan onnut, aan snoeperijen, aan kwikjes en strikjes, aan gezellige dingetjes op je kamer etc. etc.

Maar nu de groote fout.

Zulke meisjes kunnen zijn onberispelijk gekleed - omdat zij geld hebben; hebben alles goed kunnen leeren, talen o.a., omdat zij geld hadden; kunnen brutaal zijn - en veel eischen stellen aan Heeren Patroons - omdat zij veel - heel veel voor hebben boven het meisje, dat moet werken, dat *moet leven* van eigen verdiensten en kunnen zeker overvleugelen *de man,* die *moet leven* met een huishouden van z'n inkomsten.

Is het wonder, dat er apothekers zijn, die in plaats van *één* adsistent - 't zij mannelijk of vrouwelijk - liever *twee* van die weeldepoppen nemen, die elkaar aflossen den werkdag -, die, zoodoende den werkgever *twee* werkkrachten voor het *geld*, toereikend voor *één* werkkracht, geven.

Is het wonder, dat heeren Patroons gaan profiteeren van de resultaten van de Vrouwenbeweging - die haar volgsters haar werkkrachten voor een bagatel laten weggeven.

Is het wonder, dat een geest van verzet komt onder de *moeten werkenden* -, een haat en verachting tegen die welgestelden, die door ontevredenheid en slaatsche naaperij - alles gaan bederven, en het leven voor de minder bedeelden gaan maken - tot een bestaan van machtig veel concurrentie?

Door mijn werkleven (9 jaar nu) ben ik gekomen tot die gevoelens, die ik uiteenzette in mijn artikel.

Daarom Mabe, ieder onderzoeke bij zichzelf in hoeverre haar werken in de maatschappij geoorloofd en gerechtvaardigd zij.

De strijd om het bestaan heett de vrouwen *hervormd* tot het werken in de maatschappij; de natuur heeft er haar niet toe voorbeschikt.

Ik voel dat zoo - en ik vermeen - dat zoo niet alle, toch wel de meeste wèrkende vrouwen mij hierin zullen navoelen.

Volgens mijn inzien is bij heel jonge menschen de drang naar het nuttig zijn buitenshuis, *niet* de zucht naar het *werkleven* - maar het verlangen naar Het Leven zelf - het *willen* ondervinden - het *willen weten...*

Straks, als wij dat alles kennen - in z'n volheid van ellende en wee, dan geloof ik, dat bij de meesten onder ons (enkele heel begaafde uitzonderingsnaturen daargelaten) die werkwoede heel wat bekoeld zal zijn.

Dan zal het ons duidelijk worden, dat wij gedreven werden - door een verkeerd begrip van nut - en die terugblik zal pijnlijk zijn.

't Is hard tot inzicht te komen - als alles onherroepelijk voorbij is.

GONDA.

II. Liefde.

Antwoord van H.B. aan L.P.

Al gelooven wij diep in ons zelf aan het mooie dat er bestaat, onder ons menschen, al gelooven wij, al wèten wij, dat het bestaat, dat het allermooiste, dat Liefde bestaat, dan toch... kunnen wij héél klaar en duidelijk ons bewust zijn, kunnen wij dagelijks zien om ons heen, dat veel, heel veel menschen de liefde niet kennen in den waarachtigen zin van het woord, dat ze niet weten zelf lief te hebben noch liefde weten te herkennen, aan te voelen...

Ons leven, ons aller leven, is een aaneenschakeling van stemmingen, stemmingen, die geboren worden onder de verschillende invloeden als daar zijn, de invloed van het goede dat wij ondervinden van de menschen, de invloed van het leelijke dat wij zien om ons heen, de invloed van onze omgeving, van het weer... En al gaan wij opgewekt, vol vertrouwen, vol moed, vol heilig geloof in liefde door het leven, dan toch kan een samentreffen van die verschillende invloeden, neen, kan één enkele daad van liefdeloosheid, van zelfzucht onze ziel voor een oogenblik versomberen, zoódanig versomberen, dat àndere blijken van liefdeloosheid voor ons opdoemen, steeds meerdere, en een naamlooze treurigheid zich van ons meester maakt, dat zij niet alom regeert, de liefde, dat verwarmend, koesterend gevoel dat ons de goden hebben geschonken in opperste goedertierendheid, een oneindige weemoed ons vervult, dat zoo weinig menschen het weten, hòe heerlijk, hòe warm, hòe zonnig hun leven zijn zou als zij de liefde kenden, ze wisten te waardeeren, als zij wisten lief te hebben, werkelijk en waar lief te hebben.

En dàn, geachte L.P., in zulk een stemming, stemming van weedom met de menschheid, denken wij *niet zelfzuchtig*, laat ik maar stilletjes blij zijn voor me zelve, dat ik het zie, hoe mooi de liefde is, zijn kan, en er me niets van aantrekken dat het leven van anderen zooveel gelukkiger zou kunnen zijn, neen, dan dringt zich onweerstaanbaar de gedachte aan ons op: O, andere menschen er van te kunnen overtuigen, er van te kunnen doordringen, dat Liefde het eenige is dat waarde geeft aan het leven, o, hen te kunnen leeren wat liefde is, lief te hebben zelf èn liefde te wekken, maar lief te hebben zelf het eerst....

Wel voelen wij ons dan dadelijk tegenover dien wensch zoo klein, zoo nietig, voelen wij ons willen en kunnen door zoo eindeloos vele menschelijke begrippen en gewoonten beperkt, dat wij het ons onmiddellijk droef-klaar bewust zijn: die wensch moet onvervuld blijven.... als wij nog de gave van het woord hadden, dan wellicht was het anders.... maar zoo peinzende, vol verlangen toch ièts te kunnen doen, dat in onze macht is, komen wij dan tot de gedachte in kleinen kring, door het geschreven woord, al is er ook nog zoo vaak over dat onderwerp geschreven, te trachten een klein zaadje te strooien, zaadje dat ontkiemen zou kunnen.... En als vorm ligt dan voor de hand onze stemming, het door ons gedachte, juist zoo neer te schrijven

ter overdenking, ter bepeinzing.... Onze *klacht* is dan: *werk van liefde.*

Dat gij in Davos, in die natuurheerlijkheid, indrinkend de zuiverste, reinste lucht, dat gij dàar onder wijden, blauwen hemelkoepel, vol badend in gouden zonneluister, dat gij daar in extaze jubelend juicht: 'Het allermooiste, liefde, liefde bestaat', en gij daar niet hebben kunt, dat iemand, wáár ook, en onder welke omstandigheden ook, uitspreekt woord van twijfel, ik kan het o, zoo goed begrijpen.

Oók dat gij prediken wilt: wees zelve liefde!

Want, dàt, het is waar, moesten wij tot ons zelf zeggen, altijd weer: pas zelf de liefde toe! Wij hebben allen, want wij zijn menschen, oogenblikken waarin wij vergeten, zondigen, oogenblikken, die ons, weer ons zelf, vol schaamte het hoofd doen buigen, met belofte op de lippen: het zal een volgend maal anders zijn.

Maar mijn artikel 'Liefde' gewerd, als reeds uitéengezet, in een opwelling van mededoogen, was een kleine daad van liefde, bedoelend een opwekking tot liefde.

Het spijt me dat gij dat niet hebt begrepen, en het slechts hebt aangevoeld als een uiting van zwakheid, van slapte, als een klacht in zucht tot klagen en niet als een klacht-in-vorm die bedoelde vermaning....

En waarlijk, moest ik denken, dat allen zóo mijn pogen hadden opgevat als gij, ik zou nooit meer mij aanmatigen mijn pen op te nemen om te trachten een woord neer te schrijven... maar gelukkig, ik gedenk in de eerste plaats onze geachte redactrice, die door mijn artikel aan te nemen bewees, dat zìj vóóraan het niet opvatte als een uiting van zwakheid, die, door het te plaatsen in het nummer dat den dag vóór *Kerstmis* verscheen, toonde dat zij de bedoeling wèl begreep.

En ik gedenk ook het briefje dat ik kreeg van een mij bekende dame, die bij toeval, bij ongeluk, wist dat het artikel Liefde van mijn hand was, en waarin ze mij schreef: 'Je woorden hebben aan mijn gedachten een goede richting gegeven', welk briefje mij dus tévens een bewijs is, dat mijn woorden niet geheel te vergeefs zijn geweest, dat ik dan toch één klein steentje heb bijgedragen, zooals mijn innig verlangen was te doen, aan al het werk van liefde dat daar is te doen....

Op Uw vraag, of ik dan geen vreugde voelde in mijn sombere stemming omdat ik wel de liefde aanvoel, wel weet hoe warm en stralend zij zijn kan, heb ik U reeds geantwoord: Neen, égoïst was ik dien dag, dat oogenblik niet, mijn stemming was te droef om wat ik zag om mij heen... en ik voeg er aan toe, dat kan ook geheel buiten beschouwing blijven, heeft niets met mijn bepeinzing, mijn opwekking te maken.

Uit mijn artikel blijkt ook gehéél niet wàt ik al dan niet voel als ik denk aan degenen, die niet weten wat liefde is en dat óok weder heeft er niets mede te maken.

Wat ik gevoel als ik denk aan een, die niet in liefde gelooft? Ik wil het U wel zeggen, om U te doen zìen dat ook op dat punt gij wellicht verkeerde gevolgtrekking maakte, mij verkeerd aanvoelde.

Wel, heel mijn hart wordt van weedom vervuld als ik iemand ontmoet, die de liefde niet kent, niet gelooft dat het bestaat, dat heerlijk gevoel, dat het alléen waard maakt te leven, en veel van wat me lief is zou ik dan willen offeren om zoo iemand het vertrouwen in de liefde, het geloof in het goddelijke dat ons zalig kan maken, terug te geven.

Wat het Ideaal van liefde betreft, dat gij U voorstelt, het is als Ideaal waarlijk heel mooi - maar laten wij niet vergeten, dat wij alle menschen zijn, menschen met vele

tekortkomingen - en geen engelen -, dat wij zelf zulke menschen zijn en met dezulken te doen hebben!

Ten slotte echter zijn wij het met elkaar eens: Wij moeten allen *streven* naar Liefde, de Liefde zooals ze door Jezus werd gepredikt en wij moeten beginnen met zelf lief te hebben, niet verlangen het loon vóór den arbeid!

III. Vooruitgang?

Ongeveer duizend jaar vóór het begin onzer jaartelling bad David, wien een straf moest worden opgelegd: Het is mij zeer bang. Laat mij toch in de hand van Jehova vallen, want zijne barmhartigheid is groot; maar laat mij niet in de hand van menschen vallen (2 Samuel 24:14).

Duizend jaar vóór Christus en nu leven wij in het jaar 1909 na Christus en lezen in de dagbladen, hoe vier moordenaars in Béthune, in een van de christelijke landen onzer westersche beschaving, *in het openbaar* zijn terechtgesteld en hoe de menschen zich verdrongen voor dit bedroevend schouwspel. 'Daar waren er die 50 fr. boden voor een plaatsje vooraan! Ook stonden er rijen automobielen en andere rijtuigen. De Matin prijkte op zijn eerste bladzijde met een photographie van de vier *afgesneden* hoofden, omlijst door kolommen nieuws over den gruwelijken dageraad, die voor vier misdadigers de laatste zou zijn.'

En dit alles kon gebeuren negentien eeuwen nadat de groote Meester het evangelie van Liefde verkondigde, van Liefde van God voor *alle* schepselen, van naastenliefde, van vijandsliefde.

Negentien eeuwen nadat in Palestina de woorden gesproken werden, die nu over de geheele wereld worden verkondigd:

> Zalig zijn de zachtmoedigen, want zij zullen het aardrijk beërven. Mattheus 5:5.
> Zalig zijn de barmhartigen, want hun zal barmhartigheid geschieden. Mattheus 5:7.
> Oordeelt niet, opdat gij niet geoordeeld wordt. Mattheus 7:1.
> Hoe zult gij tot uw broeder zeggen: laat toe, dat ik den splinter uit uw oog uitdoe, en zie, daar is een balk in úw oog? Mattheus 7:4.

Maar de menschen luisteren niet naar die woorden, hun ziele luistert niet naar de boodschap van Vrede op Aarde, in menschen welbehagen, die met Kerstmis in alle kerken gehoord wordt, want als zij tot in het diepst hunner ziel hiervan doordrongen waren, dan zouden zij niet toestroomen om vier menschen, vier medemenschen, vier naasten, in wier leven misschien

nooit één lichtstraal is doorgedrongen, het leven te zien benemen.

Is er deerniswaardiger schouwspel denkbaar! En zou er van die ongelukkigen niet iets te redden zijn geweest? Hadden liefde en zachtheid op den duur niet invloed kunnen hebben op het schijnbaar meest versteende hart?

Een van de veroordeelden, Abel Pollet, beval zijn vrouw en kinderen aan den procureur der republiek aan: ‘Men moet haar vrijlaten. Ik was 't die haar tot 't kwaad heb verleid.’ Wat zou er op dat oogenblik in dien man zijn omgegaan? Was dat niet een zachte aandoening, toen hij dacht aan vrouw en kinderen? Misschien was die zondaar, die een half uur later naar de guillotine geleid werd, op dat oogenblik zachter gestemd dan de menigte die zich schreeuwende en zingende verdrong om de gevangenis, juichende over de terdoodbrenging van vier jonge medemenschen. Die menschen noemen zich waarschijnlijk Christenen en wat leeft er in hen van den grooten Lijder die aan het kruishout genageld, bad: Vader vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen.’

Silvio Pellico schrijft in zijn boek ‘Mijn Gevangenissen’: ‘De toorn heeft geen waarde, dan in het zeldzame geval, waarin men kan aannemen een booswicht te vernederen en uit het slechte te verlossen.’

Maar dan vinden wij in dien toorn geen bron van vreugde, dan is er in ons gemoed geen jubeltoon, maar ons gemoed is vervuld van deernis met de schuldigen. Dan echter wenschen wij ook niet de vernedering te zien, niet te aanschouwen het lijden van den zondaar, in het aangezicht van den dood.

Iedereen zal het er over eens zijn, dat de maatschappij moet beveiligd worden voor dergelijke menschen, die steeds weer in herhaling van hun misdrijf vervallen. Toch rijst bij mij de vraag, of men die menschen niet met zachtheid ten goede had kunnen leiden. Al was het dan in afzondering van de wereld, zoodat men voor de veiligheid niet bevreesd behoeft te zijn, zouden zij dan toch niet tot iets nuttigs in staat zijn? En is dit niet de plicht die de maatschappij heeft tegenover haar ontaarde leden: den arm toe te steken aan wie in de groeve viel? De reine van hart bij uitnemendheid, naar wien wij ons wagen te noemen, hij achtte zich niet te hoog om te verkeeren met tollenaren en zondaren, ja, was bij voorkeur met hen; hij, de Vorst des Levens, zocht de zwakke krachten te voeden en te versterken; niet den dood zocht hij, maar het leven, het leven in dienst van God en Zijn Rijk.

Mij dunkt, niet aan ons is het recht, te beschikken over het leven van een ander. Maar indien men meent dit in rechtmatigen toorn te mogen doen, zou men dan niet zooveel eerbied toonen voor het mysterie van den Dood, en zooveel naastenliefde, ook voor den zondaar, dat men de terechtstelling niet laat plaats hebben in het openbaar.

De invloed, die dit gruwelijke schouwspel op het publiek uitoefent, is zeker niet een veredelende! Ook kan het niet dienen als afschrikwekkend voorbeeld, het doet eer onberekenbare schade. Reeds in 1849 schreef Dickens over de publieke terechtstelling:

‘ik ken het Londensche leven in al zijn verdorvenheid. Maar 't is mijn innige overtuiging dat de grootste scherpzinnigheid niet in staat is iets te bedenken, dat in korten tijd in zoo kleine ruimte zooveel kwaad sticht als de openbare voltrekking der doodstraf.’

Mij komt hier in de gedachte het volgende versje, waarvan tot mijn spijt de schrijver mij niet bekend is:

Oordeel zacht

Als 'n mensch gaat verrichten een zeer slechte daad,
Waartoe gij u zelf nooit zoudt achten in staat -
Oordeel zacht!

Weet gij, hoe onschuldig en rein was zijn ziel,
Toen een oudrenpaar, ach zoo vroeg, hem ontviel?
Oordeel zacht!

Als iemand in angst en door 't smartelijkst leed
In wanhoopsdaad plicht en eer zelfs vergeet -
Oordeel zacht!

Bedenk hoe onduldbaar zal wezen zijn pijn,
Als wroeging bij hem 't gevolg eens zal zijn....
Oordeel zacht!

O! kent gij de drijfveer van iedere daad?
Zeg, weet ge de oorzaak van zonde en kwaad?
Oordeel zacht!

Weet gij, wat in 't leven u eenmaal nog wacht?
Weet gij, hoe verlokkend de zonde soms lacht?
Oordeel toch zacht!

St. Maartensbrug.
A.L. MET - RASCH.

Opmerkingen met betrekking tot het tweede gedeelte van het stuk, geschreven door Lynceus in de Hollandsche Lelie no. 38, 21e Jaargang, pag. 599, etc.
(Vervolg en slot van No. 31).

Innocentius VIII. Twee beschuldigingen worden hier onder bedekte termen tegen den Paus ingebracht: 1e zijn onzedelijk leven, 2e dat hij koning Ferdinand van Napels van zijn troon vervallen verklaarde en diens rijk gaf aan Karel VIII van Frankrijk. In het verband waarin dit laatste voorkomt schijnt het ons ten minste toe dat ook dit hem als een soort misdaad wordt aangerekend.

Wat het eerste punt betreft moeten wij helaas toegeven dat zijn jeugd niet vlekkeloos was en hij uit dien tijd meerdere onwettige kinderen had. Later echter is hij gehuwd, als weduwnaar trad hij in den geestelijken stand. Om zijn zacht, vriendelijk karakter en geleerdheid steeg hij spoedig van de eene hooge waardigheid tot de andere. Als Paus zorgde hij vooral voor den vrede onder de christenvorsten, ten einde hen te vereenigen tegen den algemeenen vijand der christenheid, den Turk, die in 1453 Constantinopel had veroverd en de *christelijke* beschaving bedreigde. In Rome maakte hij zich bemind door zijn prachtlievendheid, zijn bouwwerken en zijn zorg voor goedkoope levensmiddelen. Van nepotismus is hij echter niet vrij te pleiten.

Wat het tweede punt betreft mogen we zeker wel opmerken, wat een Lynceus schijnt ontsnapt te zijn, dat Napels een leen was van den h. Stoel en koning Ferdinand zijn plicht als vazal niet nakwam. Hij weigerde de verschuldigde schatting te betalen en toen hij daartoe werd aangemaand, trok hij met een leger op tegen zijn leenheer den Paus. Deze sloot hierop vrede met den oproerigen leenman. Weldra echter trad Ferdinand de vredesbepalingen met voeten, wat voor den Paus een reden was om hem vervallen te verklaren van zijn leen en het aan Karel VIII van Frankrijk aan te bieden. Ziedaar de zuivere historische feiten. Innocentius was dus in zijn volle recht.

Voor *Alexander VI* den handschoen opnemen lust ons niet. Met Ludwig Pastor meenen wij, dat hij alle verdediging onwaardig is. Toch is het niet noodig deze treurige figuur op Petrus Stoel nog meer te belasteren. Hij was, wij moeten het erkennen, bij zijn vele bekwaamheden en al zijn goedheid voor het volk, bij zijn zorg voor de katholieke missiën, voor de eendracht tusschen de christenvorsten (b.v. tusschen Spanje en Portugal) een strenge heer voor de grooten, een meester in de nuttigheidspolitiek, welke toen aan de meeste hoven heerschte. Voor de hardste middelen deinsde hij niet terug, in zijn privaat leven was hij niet rein.

Heeft hij echter veel en zwaar misdaan op velerlei gebied - nóg meer is hij belasterd. Veel wat Cesar Borgia, die zijn vader tyranniseerde, op eigen verantwoordelijkheid deed, zooals moord en vergiftiging, heeft men Alexander den vader ten laste gelegd. Vele aanklachten, vooral door Burchhard, Jovius, Pontanus, Sannazar en Guicciardini tegen hem ingebracht en door latere schrijvers overgenomen, zijn voldoende weerlegd o.a. door Raynald (Annal. a 1492 etc.), Roscoe (Leo X), Capefigue (l'Eglise pendant les quatre derniers siècles I 41-46), Chantrel (le Pape Alex. VI).

Laster is b.v. dat een zijner zonen met *zijn* medeweten door Cesar Borgia zou zijn vermoord. Zie Nemec (Papst Alex VI § 10).

Kardinaal Ferreri werd eerst tot zijn hooge waardigheid verheven na Alexander's dood door Paus Julius II.

Het geheele verhaal der voorgenomen vergiftiging van kard. Hadriaan, een vergiftiging, die tot zulk een tegenovergesteld einde moet hebben gevoerd, ook van de orgiën aan zijn hof, is van A tot Z verzonnen. Zie s.v.p. Nemec (o.c. 214 etc.). Alexander stierf aan kwaadaardige koortsen, waaraan ook terzelfder tijde verschillende kardinalen stierven, die nu natuurlijk door Alexander VI vergiftigd heeten. Raynald (o.c. 1503) Brieven van Beltrando Costabile gezant v. Ferrara en Nic. Boniane. (Murat. Annali d'Italia a 1503) Audin (Leo X I c.q.) Roscoe (o.c. I c. 6 § 16), vooral ook L. Pastor (Gesch. der Päpste III p. 471, etc.).

Gregorovius hier aangehaald, hoe hoog we dezen Protestante geschiedschrijver in enkele opzichten ook willen schatten, beroept zich hier op praatjes.

Toch blijft er nog genoeg over, waarom wij katholieken het gedrag van dezen Paus verfoeien. Maar tot een geheel andere conclusie dan onze tegenstanders komen wij katholieken. Was de R.C. Kerk slechts een menschelijke instelling geweest, *zeker* had ze ten gronde moeten gaan in de moeilijke tijden toen de Stoel van Rome een speelbal was van vorsten of partijen, nog eerder toen onwaardige opperpriesters de Kerk regeerden. Dat zij die stormen, die orkanen van bederf is te boven gekomen, bewijst, dat *zij alleen* de beloften heeft van Christus, dat geen helsche macht haar zal overweldigen; 't bewijst dat God *waakt* over Zijn Kerk, al lìet Hij toe dat Zij zwaar werd beproefd. De Pausen konden zondigen - nooit werd dit door een katholiek ontkend - de Kerk in dwaling voeren, aan de Kerk iets leeren wat strijdig is met de

zedenwet konden zij niet. *Nooit* heeft dan ook een Paus, ten einde zijn minder goed of slecht gedrag te rechtvaardigen een beroep gedaan op de leer. Integendeel, zij hebben gelijk misschien wel de ergste onder hen Alexander VI, oogenblikken gehad, waarin zij hun zwakheid, hun fouten beleden en berouwden, hierdoor getuigenis afleggend dat het geloof door hen beleden, hun leven wraakte, hierdoor zichzelf, dat is hun privaat persoon, veroordeelend.

Wat schrijver nog verder zegt, dat de moraal zich afscheidt van het geloof, is slechts waar in dezen zin, dat het moreel gedrag der geloovigen met de voorschriften en regels die het geloof hun geeft in strijd kan zijn.

In een anderen zin die wel niet door Mr. Lynceus zal bedoeld zijn, n.m. dat moraal in 't algemeen niets met het geloof heeft uit te staan is 't eenvoudig een praatje, waarop we niet verder ingaan.

Ten slotte wekt Lynceus ons katholieken nog op om eens wat meer kennis te nemen van Luther's leven. Hij verwijst ons naar Martin Luther van Heinrich Lang en naar Petzold: Gesch. der duitsche reformatie. Luther zou een moreel genie zijn en wij katholieken zouden te kort doen aan de waarheid door Luther te smaden. Mr. Lynceus wiens naam gelijkluidend moet zijn met ‘de scherpziende’ (Lynkeos = Lynceus was een zoon van Aphareus. Hij bevond zich bij de Argonauten en staat bekend om zijn scherp gezicht) is wel van verregaande goede trouw. Wij wenschen hier echter verder niet op in

te gaan omdat de ‘Lutherfrage’, - ik stipte dit al aan in de voorgaande weerlegging, - reeds genoeg stof deed opdwarrelen en we niet noodeloos verbittering willen kweeken. Lynceus consulteere eens voor zich het werk van Evers ‘Martin Luther’ 6 Banden, rijk aan bronnenmateriaal. Ook Janssen's *wereld beroemde* Gesch. der deutsche Völker, t. II en III, en vooral Denifle (Luther und Luthertum) waarin *alles*, wat maar eenigszins apocrief moet heeten, ongebruikt is gelaten. Schrijver zal dan *minstens* tot de overtuiging komen dat hij zijn uitspraak: ‘de katholieken doen te kort aan de waarheid door Luther te smaden’ moeten verzachten. Ook over de zegeningen der reformatie zullen we wel met Lynceus in gevoelen blijven verschillen. Wij *weten* hoè Luther er *zelf* over dacht en zijn helaas niet-zeer-gunstig gevoelen, is het onze. Mij dunkt *méér* kan men toch niet van ons verlangen.

Over het citaat van mgr. de Ségur zwijgen wij. Het zou ons al te ver voeren, wanneer we wilden aantoonen in welken zin men de uitdrukkingen moet verstaan, waarover Lynceus zich blijkbaar het meest ontstemd gevoelt. Tot zijn geruststelling kunnen we er bijvoegen, dat genoemde schrijver nu juist niet een auteur is die we vinden in handen der minder ontwikkelde massa.

Nog even een opmerking naar aanleiding van het slot van Mr. L.'s artikel.

‘Godsdienst is een zaak van het hart en het ware, zuivere Christendom dat Christus leerde heeft geen dogma, geen stelsel, geen geloofsbelijdenis, kenmerkt zich door vrijheid der Gedachte en der Rede.’

Onder het hart zullen we hier zeker het gevoel of den persoonlijken wil moeten verstaan. Is dit zoo dan maakt Mr. L. met deze uitspraak van den godsdienst een voorwerp van willekeur.

Immers zooveel hoofden, zooveel zinnen en wat wij *willen*, gelooven we o! zóó gaarne.

Lees op pag. 602, 2de kolom, 1ste nieuwe alinea.

Wat kwam Christus dan eigenlijk op aarde doen? Hij kwam een Christendom leeren. U zegt dit zelf. Was dit Christendom, de leer die Christus predikte iets positiefs? een geheel van positieve waarheden?

Maar dan moet immers het tegenovergestelde valsch zijn? En wijl 't Christus niet overschillig kon zijn of de menschen aannamen of verwierpen wat *Hij* hun leerde en wijl men wat valsch is niet mag houden omdat de leugen geen recht van bestaan heeft en men in alles overeenkomstig de rede moet handelen, wordt hierdoor reeds onze vrijheid van gedachte en rede gebonden. Heeft Christus zelf niet gezegd: ‘leert hen onderhouden wat ik U bevolen heb’, dus niet iets anders. Sprak Hij ook niet onder bedreiging der eeuwige straf? Wie niet geloofd zal hebben, hij zal veroordeeld worden. En wat moesten de menschen dàn gelooven? De positieve waarheden, de dogma's derhalve of geloofsstellingen die Christus zelf hun had geleerd. Vrijheid van gedachte en rede zijn groote woorden Mr. Lynceus door Luther en andere hervormers onder het volk gebracht. In de praktijk zijn ze het einde van allen godsdienst en alle geloof en alle Christendom.

H.C. VAN ROGGEN - BLOMHERT.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Salutant. - Gij ontvangt de volgende week antwoord; Uw brief kwam voor deze week te laat.

Liesbeth. - Het lijkt mij nu wat laat in den tijd voor een winterhoed. Maar, *als* gij er een neemt, dan raad ik U beslist aan *Van Doren*, Hoogstraat, Den Haag.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

M.V. - Zooals ik U reeds met een enkel woordje meldde, ik heb herhaaldelijk in de Lelie gezegd, dat ik geheel-onbekenden niet kan ontvangen zonder vooraf aanmelding omtrent het doel van hun bezoek - met het oog op tijdgebrek. Geloof mij, als ik daarop inging iedereen te ontvangen, zou ik geen tijd hebben meer iets uit te voeren. Waar gij echter nog wel uit een andere plaats kwaamt, hadt gij toch in ieder geval verstandiger gedaan mij even te melden vooraf Uw komst, en het doel van Uw bezoek. Ik ben blij dat mijn weigering van Uw stukjes U niet ontmoedigde. Dat is zeer verstandig gezien van U. Gij behoeft heusch geen ‘paar jaar’ te wachten voor gij weer iets inzendt. Ik sta steeds gaarne tot Uw dienst.

Henriette. - Ja-zeker, Uw brief ontving ik, en later Uw kaart. - Het is een héél moeilijke questie een ander in zoo iets ernstigs te raden, en gij kunt er dan ook van overtuigd zijn, dat ik mij niet zonder aarzeling neerzet om Uwen

brief te beantwoorden. Uit alles wat gij dien aangaande schrijft, zie ik, dat gij een diep-nadenkende natuur zijt, veel meer een *waarachtig* Christen dóór Uw denken erover, dan de meeste sleur-geloovigen. - En ik kan, door mijn eigen opvoeding, mij al die toestanden, al die ongelukkige bekrompenheden - die immers met echt bijbelgeloof niets te maken hebben, - heel Uw strijd in een woord mij zoo goed voorstellen. Daar blijft dan geen andere weg over, zou ik zeggen, dan Uw ouders te vragen U *vrij* te laten. Zij kunnen toch niet wenschen, dat gij een huichelares zoudt worden in Uw onderwijs. Zeker, Uw moeder heeft daarin gelijk: gij zult in geheel-andere kringen, dan die van thans, wèl veel lichtzinnigheid en wereldschheid ontmoeten. Maar wat baat het haar U daarvoor met *geweld* te willen behoeden? Vroeg of laat moet gij toch de wereld in, zult gij alleen staan, en dan Uw eigen zin volgen. Is het niet beter dan, dat gij het nu reeds doet met hare toestemming, en, met hare leiding achter U, als gij U wellicht teleurgesteld zult voelen, en tot haar zult komen met behoefte aan troost? Zoo zou *ik* mij de verhouding met mijne volwassen dochter wenschen, ware ik eene moeder. Nimmer zou ik haar willen dwingen in een werkkring of een omgeving te blijven, die indruischte tegen haar innerlijk verlangen en innerlijke overtuiging. Hoe veel het mij ook kosten zou, ik zou haar in vrede laten gaan, waarheen haar jonge hart haar trok, en haar, door die bereidwilligheid, de zekerheid willen laten, dat ze altijd ginds haar *moeder* had, die met haar mee-leefde, haar nooden en haar begeerten trachtte na te voelen, en bereid was haar weer onder hare vleugelen op te nemen, als zij misschien zou terugvluchten op een of ander oogenblik, gewond en pijn gedaan in haar liefste illusieen. Mij dunkt, zóó alleen kan er tusschen ouders en volwassen kinderen waarachtige vertrouwelijkheid heerschen, niet door dwang, maar door trachten mee-te leven met de begeerten en de behoeften van de zonen en dochteren - zelfs al keurt men die niet goed. - Tot *Uwe* ouders, juist van hun geloovig standpunt, zou ik er nog willen bijzeggen: *God* gaat dan toch mèt U, óók in gindsche kringen, waar men niet in Hem gelooft op hunne wijze. God is overal. En God wil, ook volgens den Bijbel géén huichel-geloof, God zal U zeker, als gij Hem niet dienen kunt in oprechtheid op de U voorgeschreven wijze, ginds niet verlaten omdat gij *éérlijk* handelt, juist tegenover Hem.

- Ik heb Uw verzoek nog niet overgebracht in de Lelie, omdat ik het U zoo héél sterk zou afraden zulk een betrekking te zoeken, als die welke gij aangeeft. Ten eerste is er overvloed van zulke dames; weest er van overtuigd, indien gij geen antwoord hebt gekregen op dien brief met ingesloten postzegel, dan is het omdat er zoovéél aanbiedingen waren ingekomen, dat er geen tijd of lust was iedereen afzonderlijk te berichten. - Zoo groot als het dienstboden-gebrek is heden ten dage, zoo overvoerd is de markt met jonge en oudere *dames* voor het huishouden. En, als gij dan tenslotte zulk een betrekking krijgt, dan hebt gij een héél gering salaris, en geen de minste zekerheid voor de toekomst, daar men U elk oogenblik kan afdanken, en hoogst waarschijnlijk wacht U een slavenleven van duivelstoejager, wat het werk aangaat. Neen, een meisje met Uw opleiding, zou ik stellig en beslist aanraden bij het onderwijs te blijven, en in die richting iets te zoeken. Het is niet altijd *dadelijk* dat wij onzen weg zien; wij moeten afwachten wat het lot met ons voorheeft. Geloof mij dáárom nu eens, als gij zooveel vertrouwen hebt in mij: tracht U-zelve te oefenen in geduld; gij zult zien dat gij te eeniger tijd een uitweg vindt. Uw d.a.v. kaart trouwens *is* reeds een bewijs, dat ook andere wegen zich voor U zullen openen. Daar gij mij echter

niets hebt laten hooren van den afloop der sollicitatie, vrees ik, dat gij niet zijt benoemd. Hoe zit dat?

Ik wil U zeker helpen zooveel ik kan, en zeker ook mijn gedachten laten gaan over een goeden uitweg, maar het is mijn plicht U af te houden van een overhaasting, die U misschien voor altijd finantieel ongelukkig zou maken.

Ik vind het heel prettig dat gij die stukken, die gij zoo gaarne leest in de Lelie, mij opnoemt. Dat deze U zoo interesseert is mij natuurlijk recht aangenaam. Aan de Nieuwe-Gids-stukken verliest gij heusch niet veel. - Marie Corelli is een veelgeliefde auteur. - Hebt gij de vertaling al gelezen, uitgekomen bij den heer Veen van *De Strijder?*

- Ten slotte wil ik U, naar aanleiding van hetgeen gij schrijft over het huwelijk met een heel orthodox man, en de daaruit volgende moeilijkheden, als gij zelve anders denkt, nog wijzen op een pas uitgekomen boek van Gerard van Eckeren: Ida Westerman, waarin die zelfde innerlijke tweespalt, dien gij bedoelt, heel wáár en treffend is geschilderd. Het geval is hier omgekeerd. De man is een Chr. hoofd-onderwijzer, geëngageerd met Ida Westerman, een heel innig-geloovig jong meisje, wier ouders dat evenzoo zijn. De worsteling tusschen het begeeren van Ida naar den man dien zij lief heeft, en haar zich van hem geestelijk vervreemd voelen, omdat hem zijn geloof niets is dan een vorm, dien hij weldra geheel loslaat, zij is dezelfde welke steeds zal ontstaan in elke menschenziel, indien zij waarachtig gelóóft, en ziet dat de andere, die van de of den verloofde, voor die zelfde geloofs-dingen geen meebegrijpen heeft. In het geval Ida Westerman eindigt de zaak dan ook met het verbreken der verloving, ondanks haar héél groote liefde. Gerard van Eckeren (Esser) is iemand geheel uit orthodoxe kringen, evenals gij en ik, en die deze dingen daarom zeer juist heeft afgezien van de werkelijkheid. Het boek is uitgekomen bij Van Kampen en Zn., Amsterdam, dezen winter. - Voor Uw vriendelijke nieuwjaarswenschen meteen heel veel dank.

Maria II. - Wat stond ik dáárvan te kijken, dat *gij* de schrijfster waart van dien novellen-bundel. Ik dacht, bij Uw druk leven op kantoor, hadt gij geen tijd voor zoo iets. En met te meer genoegen constateer ik nu nog eens, dat ik er zooveel belovende in vond. - Maar, beste Maria II, als gij waarachtig wilt voortgaan op dit gebied, trek U dan niet aan de een of andere beoordeeling van ongunstigen aard, want dan hebt gij geen leven meer. Geloof mij, hoe méér succes gij hebt bij uitgevers en lezers, hoe nijdiger en kwaadaardiger Uw jaloersche mede-auteurs, (die allemaal óók critici zijn) U zullen verscheuren, en uitschelden en afmaken. Dat is op zich zelf beschouwd zelfs al een soort succes, want alleen wat *niets* beteekent wordt doodgezwegen, uit onverschilligheid. Gij-zelve vraagt mij wie de 'critici' zijn, aan dat blad, waaruit die recensie is geknipt, verbonden? Is die vraag van U niet het beste bewijs hunner onbenulligheid, dat zij dus nieteens hun naam kunnen of durven noemen.? Ik moest er om lachen dat gij U *die* recensie hebt aangetrokken, want *dat* blad is er een van den vierden rang - op zijn minst. En dat hier in den Haag absoluut *niets* beteekent. - Ik zond haar terug aan U, op Uw verzoek. Dank voor Uw vriendelijke nieuwjaars-wenschen, en, natuurlijk, gij moogt mij zoovéél en zoo dikwijls schrijven als gij maar wilt; gij doet mij daarmede veel plezier. Ook ga ik het nu zoo inrichten, dat er voortaan zooveel mogelijk omgaand antwoord volgt.

Sympathie. - Zooals ik U reeds met een woordje schreef, deed Uw lange brief mij bijzonder véél genoegen, omdat ik erken dat ook gij behoort tot diegenen, die ik,

schoon zonder eenig opzet, heb verwaarloosd een beetje tijdens ons Surinaamsch verblijf. Dat gij en Uw man daarover geen haatdragendheid hebt gekoesterd, blijkt mij uit Uw schrijven, en waardeer ik bijzonder. Voor eenige jaren schreef Uw man mij eens, maar ik vond toen geen aanleiding hem particulier te beantwoorden, daar ik tot particuliere correspondentie zoo heel weinig tijd heb, en het mij niet duidelijk was, of hij de Lelie las en dus daarin antwoord verwachtte. Wil hem s.v.p. deze opheldering overbrengen; want mijn stilzwijgen toen was volstrekt niet uit onvriendelijkheid.

En nu Uw brief n°. 1. Neen, het 'Logirhaus' der Herrnhutters te Suriname is mij niet bekend; ten minste ik herinner mij niet dat bepáálde gebouw. - Gij schrijft dat ik er eens de zendeling-zuster: mevr: Gerhard opzocht; maar, is dit geene vergissing van U? Ik heb die dame later wél gezien, in Herrnhut-zelve, of in Niesky, dat is me ontgaan, maar van een bezoek bij haar in Paramaribo weet ik niet. - Wel was ik een paar maal te bezoek bij den heer en mevrouw de Blocq van Scheltinga, een zendeling en zijn echtgenoote, dien gij óók kent natuurlijk. De laatste heeft mij eens, toen ik in de Herrnhutter-Kerk het

Avondmaal heb genomen, - in het jaar van mijn moeders dood - haar zuster-mutsje (maar natuurlijk met een *roze* lintje als ongehuwde) geleend, en opgezet ten haren huize, want anders mocht ik niet aan het Avondmaal deelnemen dan zoo gekleed. Misschien waart gij er toen óók?

En, wat gij mij verder schrijft, over Uw beider eigenaardige positie in de Herrnhutter omgeving, en over Uw leedwezen dat Uw man zich als Hollander nimmer tegen mijn vader heeft kunnen uitspreken - zie eens lieve mevrouw, ik begrijp dat alles *nu*, o zoo héél goed. *Ik* was toen jong - en onervaren - en een beetje hoogmoedig denkelijk óók wel. En toen stond ik tengevolge van dat alles veel te weinig stil bij hetgeen ik juist voor een jonge eenzame Hollandsche familie als de Uwe had *kunnen* zijn. Ik vraag U hier ronduit en openlijk: Vergeef het mij. En, voert Uw weg U te eeniger tijd naar den Haag, weest dan beiden recht *hartelijk welkom* aan onzen thans heel eenvoudigen disch; dan halen we heel wat oude herinneringen op, hoop ik, in vrede en vergevensgezindheid. Maar meldt het dan even vooruit, want 't zou mij spijten als gij een vergeefschen tocht deedt naar Scheveningen.

Het door U medegedeelde geval van die Zondagschool herinner ik mij niet. Wêl natuurlijk de Zondagschool-zelve - die een totale mislukking is geworden, - maar niet die Kerstmis-viering. Ook begrijp ik niet uit Uw schrijven, of Uw man bij mij-persoonlijk is geweest naar aanleiding daarvan, of bij mijn Vader.? Stellig is, - hoe dit ook geweest zij - van ‘in ongenade vallen’, om een of andere reden, geen sprake geweest, want dan zou ik 't mij *wel* herinneren; maar dat was juist het verkeerde van beide mijn vader en van mij, dat wij ons geen rekenschap gaven van den indruk ten goede of ten kwade dien wij - dóór die hooge positie - zoo heel sterk maakten op den betreffende. Voor ons is vermoedelijk dat onderhoud van geen beteekenis geweest op dat oogenblik - misschien bevielen de plannen van Uw man niet - en wij stonden er dan niet bij stil, dat ons verder stilzwijgen zoo héél anders werd uitgelegd dan wij 't bedoelden. Wij vergaten - en bedachten niet dat de persoon in questie bleef napiekeren over zoo iets. - Ik verzeker U echter, met een oprechtheid waaraan gij geloof ik niet zult twijfelen, dat ik mij *niets* van de geheele voorgenomen Kerstmisviering, noch van een bezoek van uw man, kan herinneren.

Uw twéede brief bevat eenige rectificaties naar aanleiding van mijn mededeelingen in de Dagboekbladen over het Herrnhutter-leven. Ik heb het feit: van het uit één beker drinken met melaatschen meermalen gehoord van den U zeker goed bekenden Herrnhutter-zendeling: de Blocq van Scheltinga. Als ik mij 't goed herinner, voegde hij er wel bij, dat het niet *verplichtend* was indien de Zendeling bepaald niet durfde, maar dat de meesten hunner zich zelf niet gerechtigd achtten te weigeren, omdat zij er de melaatschen zoo zichtbaar door griefden.

- Wat gij bedoelt met ‘de reden van het 8 dagen lang zingen’ door negers bij een sterfgeval ‘mij ook zeker wel bekend’ - begrijp ik niet. Gij zijt als gewoon inwoner van Paramaribo veel beter op de hoogte gekomen van al die intieme gebruiken, dan ik op het Gouvernementshuis, daarvan geraakte. Ik sprak dus alleen van onze eigen bedienden; dat waren Herrnhutters-bekeerden en Roomsch-Katholieke-bekeerden door elkaar, en brave menschen; - al hadden ze natuurlijk de eigenaardigheden aan hun ras en hun land verbonden, waarmee men weleens geduld moest hebben. Van de negers hield ik véél. En ik kon het met hen zeer goed vinden ook.

Uw verdere inlichtingen: dat het *nu* niet meer verplichtend is voor Herrnhutter-zendelingen hunne kinderen op zesjarigen leeftijd weg te zenden naar

Europa, maak ik gaarne hier bekend. Ik schrijf natuurlijk van *mijn* tijd, waarin het wél verplichtend was. (Ik heb o.a. achtereenvolgens het *moeten*-heengaan der zoo teergeliefde kinderen van den heer en mevr: de B. van S. bijgewoond). Met U ben ik het ééns, dat ik het een wreede, een te véél eischende maatregel vond, ook eene in het *nadeel* der arme kinderen-zelve. Gestichtsopvoeding kan nimmer het gezinsleven vergoeden. In onzen tijd was óók het samen eten verplichtend, maar reeds toen was er sprake van dat te veranderen. En ik zie uit Uw blief, dat dit dan ook is ingevoerd. Ook dit, dunkt mij, is een groote verbetering.

- Ten slotte nog een antwoord op twee Uwer vragen: Ja zeker, mijne moeder ligt inderdaad begraven te Paramaribo op het Herrnhutter-kerkhof.

En, ja zeker, het Bisschoppelijk Paleis te Paramaribo vind ik een royaal gebouw, vergeleken bij het hoogst primitieve der meeste 'heerenhuizen' aldaar. Alles is zoo betrekkelijk. Ik sprak natuurlijk vergelijkenderwijze, nietwaar! *Hoe* de bisschop-zelf er in woont, wist of weet ik natuurlijk niet.

- Nu, lieve Sympathie, ik reken er op dat gij mijn schulderkentenis aanneemt, en mijn vriendelijke groeten, mede aan Uw echtgenoot, wilt aanvaarden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest de **Gedachtenwisseling** van **C.B.** en **H.B.D.**, alsmede het gedichtje **Opvoeding,** door **A. de Gr. W.**, blijven liggen.

REDACTRICE.

Sluiting red: ged:

10 Februari 1909.
22ste Jaargang.
No. 33.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder eiken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Aanstellerij.
door Stella Mare.

> Besluit niet uit hetgeen iemand in gezelschap zegt of doet tot iemands karakter of overtuiging.
> De maatschappelijke en de ware man zijn dikwijls zeer vèrschillend.
> LICHTENBERG.

Het is werkelijk een treurig teeken des tijds, dat daar, waar men overal den mond vol heeft van ‘waarheid en waar-zijn,’ hoe langer hoe meer de zucht heerscht naar aanstellerij, dus - naar ònwaar-zijn.

Het is bijna een behoefte geworden, op welk gebied ook, interessant te ‘schijnen.’

Heerschte nu de ernstige wil interessant te *worden* door iets buitengewoons, hetzij in Kunst, Letteren of Wetenschap te presteeren, dan zou zeer zeker een ieder evenveel gebaat worden door dit pogen, als hij nu wordt geschaad door den valschen schijn, waarin men zich tegenwoordig huldt.

Is er geen aanstellerij in de tegenwoordige richting der hyper-moderne letterkunde? Kan iets niet boeiend en klankvol zijn geschreven, zonder dat men uren noodig heeft een gedicht te ontleden, de regels te verklaren, de woorden te overdenken?

Me dunkt van wel. Beets, de Genestet e.a. geven hiervan het beste bewijs. Zoo ook in de schilderkunst!

Bezoekt een tentoonstelling van schilderijen. Sommige doeken treffen u dadelijk door de forsche eerlijke wèldoende kunst, die u uit het werk tegenstroomt.

Andere werken doen u onwillekeurig lachen en spottend hoort men zeggen, wijzend op het doek met al zijn vreemde kleurencombinaties, waaruit men eerst na lang turen de voorstelling kan zien, soms zelfs maar kan raden: 'Wat een aanstellerij, wat een quasiartistiek gedoe!'

Met muziek gaat het helaas al evenzoo.

Vergelijkt sommige nieuwe composities, vol bombastig lawaai met die heerlijke wonder-mooie werken van onze klassieken, als Mozart, Beethoven, Schumann, Liszt.

Ieder wil tegenwoordig anders schijnen dan hij is, ieder wil iets geven waardoor hij opvalt.

Als onze jonge meisjes van heden eens besloten de oude gewoonte om waár en eenvoudig te zijn weer te doen herleven?

Zeker zou dit de tegenwoordige maatschappij ten goede komen.

Men klaagt er over, dat er tegenwoordig in vergelijking van vroeger zoo veel minder huwelijken worden gesloten.

De meisjes maken het er naar.

Ik zelf was eens van het volgende getuige. Na een allergezelligst diner, verzoekt de gastheer des huizes de heeren met hem in het rooksalon een sigaar op te gaan steken. Terwijl de gastvrouw zich met de jonge meisjes naar een andere kamer wil begeven, zegt een jong meisje: 'Pardon, mevrouw, ik zonder mij liever met de heeren af en steek ook een sigaret op.'

'Zoo je wilt,' zegt mevrouw koel.

Het jonge meisje volgt de heeren, die werkelijk niet in geestdrift geraakten, dat deze zich bij hen voegde.

Mij kwam dit optreden van deze jonge dame als een onaangenaame, hinderlijke aanstellerij voor.

Genoemd jongmeisje is nu een groote voorvechter van de vrouwenbeweging.

Is het noodig zich zòo aan te stellen, te rooken, zich slordig te kleeden, nonchalant in het spreken te zijn om te strijden voor de zoogenaamde 'goede zaak?'

Vermag een zachte, lieve stem, een echt damesachtig innemend optreden niet duizendmaal meer dan al die uiterlijke reclameachtige aanstellerij?

Ligt er niet evenveel aanstellerij in het derde-klasse reizen van een zeer-vermogend nufje als in het eerste-klasse reizen van den burgerman?

Beiden offeren iets aan hun aanstellerij op. Het meisje de luxe, het haar gelijk-'bürtig' gezelschap, waaraan ze is gewend, de burgerman om meer te schijnen, het meerdere bedrag aan geld, dat hij best kan gebruiken.

Het is vooral het meisje, de vrouw van heden, die zich aanstelt, en wel het meest in hare gesprekken en het mède-spreken over onderwerpen, die de hare niet zijn.

Hoe vaak treft men het aan, dat een dame, die zich nooit of te wel nimmer bekommerd heeft over politiek, socialisme, er druk op los ratelt over 'hongerloonen' 'verdrukking', de vloek van het 'kapitalisme' als ware ze de grootste voorvechtster van het socialisme, zoodra door een deskundige dit onderwerp wordt aangeroerd.

Noemt wat ge wilt, er is geèn onderwerp, waarvan de jonge dame geèn verstand heeft, tenminste, waar ze doét of ze er geen verstand van heeft.

Ook in de kleeding wordt de noodige aanstellerij getoond.

Het eenvoudige, elegante in kleeding, dat dadelijk de ware dame verraadt, heeft langzamerhand plaats moeten maken voor het vulgaire en opzichtige.

Waar bijvoorbeeld een breede voile, een toilet-artikel uitmaakt bij verre auto-tochten, daar wordt het pralerige aanstellerij deze te dragen als men eens in Hoogstraat en Veenestraat gaat 'winkelen.'

Er is nog een aanstellerij waartegen ik gaarne zou opkomen, en wel deze, die zich uit in het overdreven oprecht-zijn.

Verstaat me goed. Ik keur oprecht-zijn op zichzelf niet af, integendeel, mits men de waarheid maar kiest en met tact uit.

Dit nu schijnt niet meer noodig.

Aan sparen denkt men niet meer.

Gevoelloos, ruw, hard wordt de waarheid gezegd, of ze pijn veroorzaakt of niet, met een aanstellerij van overdreven eerlijkheid.

Het jonge meisje zegt even eerlijk!! tegen den artist: O, hemel, wat vind ik uwe schilderijen monsterachtig leelijk,' als ze tegen den auteur beweert: 'Uw boek was zóó vervelend, dat ik erbij in slaap viel.'

Waartoe is dit zeggen, dit eerlijk-zijn noodig?

Ligt daarin niet de aanstellerij om tegenover derden te durven bluffen, dat ze hem maar lekker gezegd heeft, hoè leelijk zijn werk is.

Is het ook niet volkomen waar, wat Lich-

tenberg beweert, dat men in gezelschap niet moet trachten den menschen of iemands overtuiging te leeren kennen, omdat de wàre man evenals de wàre vrouw zich toch in gezelschap zoo héél anders toont als hij is?

Moge het tegenwoordige geslacht er zich een eer uit gaan maken zich te toonen zooals het het aantrekkelijkste is, eenvoudig, waar, en daarmeê elke aanstellerij, zoowel in spreken, als in handelen en denken voor goed uit haar leven bannen!

Rijswijk Z.-H., 15-1-'09.

Opvoeding.
Theorie en practijk.

Daar in mijn boekenkastje
Daar staan ze bij elkaar,
De wijze, dikke boeken;
Methodes, kant en klaar.
Ik heb ze doorgelezen,
Ze hebben me erg bezwaard,
'Hoe tusschen al die wenken
Den rechten weg bewaard?'
Ik trachtte te verwerken
Wat 'k wèl en niet mocht doen,
Wat wèl en niet mocht zeggen - -
'... Geef zelden 't kind een zoen...
... En hoogst verkeerd is 't nemen
Van kinderen op schoot...'
'... En doet uw kind nog eenmaal
Wat gij zoo juist verboodt -
Dan geen consideratie,
Dat breekt 't prestige af:
Verwijd'ren uit de kamer
En een gepaste straf.'
Och kindje, en vanmiddag
En o, zoo dikwijls nog
Toen zat je in 't schemeruurtje
Op schoot bij Moeder toch.
Laatst moest ik driemaal zeggen:
'Toe, venteke, niet doen!'
Toen kreeg ik honderd kusjes:
'Ik zal 't heusch nooit weer doen.'
'Als Moeder zit te schrijven,
Moet 't kind aan 't spelen gaan,'
(Zoo spreekt de wijsheid verder)
'Tot 't werk is afgedaan.'
Terwijl 'k dit versje neerschrijf
Heb ik 't zoo rustig niet.
Ik ben wrat mee gaan spelen
En weg was al 't verdriet.

- - - - - - - - - -

Mijn wijze boeken keken
Mij stil verwijtend aan
Als schudden ze hun hoofden

‘Och, och, hoe moet dat gaan!’

- - - - - - - - - -

Ik ging eens naar het bedje
Waarin mijn jongen sliep.
Ik keek eens naar het boekdeel
Dat voor 't gerecht mij riep - -
- En lachte om die wijsheid
Die klaar staat overal
Die het recept gereed heeft
Voor elk speciaal geval.
Laat mij mijn groote liefde,
Den steun ook van mijn man
Dan zie 'k of 'k zonder boeken
Er óók niet komen kan.

A. DE GR. W.

Boekbeschouwing.

Godsonteering door **Daan van der Zee** (uitgevers: van Holkema en Warendorf, Amsterdam.)

Wie is Daan van der Zee? - Ik weet het niet! Maar ik heb hem in zijn boek leeren kennen als een schrijver van talent, in staat zijn gedachten bij nog iets anders dan socialistische tendenzen, zijn blik te vestigen op een andere wereld, dan die van het vuilste en meest onsympathieke plebs!

En ik erken volmondig, dat ik dientengevolge houd van Daan van der Zee - Omdat zijn werk als een frissche adem waait door onze vervuilde, vergoorde literatuur!

Inderdaad, voor onze hedendaagsche Hollandsche jongeren bestaat nu eenmaal geen ander belangrijk menschensoort meer dan dat der *Zwervers*, aan wier smerige gewoonten en verliederlijkte straattaal ook van Hulzen weer een nieuwen bundel wijdde.*) Voor gewoon-beschaafde menschen, die zelf niet de eer hebben tot ‘de kermismenschen’ en hunne's gelijken te behooren, is het lezen van dit soort boeken niet alleen een gruwel, maar óók nog een inspanning, omdat, gode zij dank, hunne woorden en hunne gewoonten van een ander gehalte plegen te zijn dan die der afzichtelijkste bedelaars- en misdadigers-wereld! Maar, er is geen pardon! De een na den ander loopt mede in het gareel! Om te behagen aan de hedendaagsche meerderheid, moet de wind waaien uit den socialistischen hoek, moet dientengevolge de literatuurdienen, niet om *kunst* te scheppen, maar om ons te laten zien in schrille kleuren hoe diep, bekla-

*) Tweede boek: *Zwervers* door G. van Hulzen. (Maas en van Suchtelen, Amsterdam.)

genswaardig en misdeeld het volk is, en hoe heel natuurlijk wij het dientengevolge moeten vinden, dat deze door het Lot verongelijkten erop los stelen en rooven, elkaar uitschelden, en vermoorden des noods, om van drinken en liederlijke levenswijze niet eens te spreken! Hij, die al deze onsmakelijkheden op de méést grove en méést realistische wijze vermag weer te geven, verlevendigd door het grootst aantal vloeken en gemeene uitdrukkingen, heeft het dan het verste gebracht als hedendaagsche 'kunstenaar'.

En alléén de heel kleine minderheid, die begrijpt wat waarachtige *kunst*, waarachtige *schoonheid* is, durft het uit te schateren van pret om zulk een reusachtige mystificatie!

Godsonteering, de titel zegt het reeds, beweegt zich in een gedachtenkring den Hollander in den grond nog stéédsevenlief, als toen hij, een paar eeuwen geleden, den korten tijd van rust, dien het twaalfjarig Bestand hem gunde, niet aangenamer wist te besteden, dan in harrewarren over theologische quaesties en diepzinnige 'voorbeschikking' vraagstukken, tot dat ten slotte contra-remonstranten en remonstranten elkaar te vuur en te zwaard vervolgden, even boosaardig minstens, als de inquisitie het den ketters had gedaan, totdat een oud, eerwaardig grijsaard, een gróót staatman, tot schande van zijn vaderland het schaffot moest beklimmen, omdat hij over de predestinatie anders durfde denken dan prins Maurits en zijn omgeving,.... alles natuurlijk 'ter eere Gods' - Want, al brengen de veranderde omstandigheden mede dat wij, hedendaagsche Hollanders, elkaar niet meer kunnen ter dood laten veroordeelen wegens een of andere afwijking in 'de leer', het feit blijft, dat *niets* een van natuur koudbloedig, niet gemakkelijk wakker geschud geslacht, als het Hollandsche, zoo heftig aan het gisten brengt, als godsdienst-gekibbel! De uitwerking, die mijn roman *Vragensmoede* teweeg bracht, die vóórtdurende aanraking met het publiek, welke mijn redactriceschap van een weekblad mij geeft, door de uitgebreide correspondentie, stellen mij in staat hierover met kennis van zaken te oordeelen. Ik durf gerust zeggen, dat géén groote wereldgebeurtenis, géén oorlogen, géén nationale rampen, geen verbazingwekkende uitvindingen, wat ook in één woord waarover andere naties zich het hoofd warm maken, ooit zóóveel pennen in beweging brengt, zooveel discussies uitlokt in ons vaderland, als die eeuwig durende, nimmer op te lossen theologische haarkloverijen en spitsvondigheden, waarin ongelukkigerwijze de Christenen alle eeuwen door veel meer de uitoefening van hun *geloof* zochten, dan in het met ernst en overtuiging in *toepassing* brengen van de liefdeleer van Christus.

Misschien is deze neiging, zich met het allerhoogste méér te bemoeien dan met iets anders dat alleen van déze aarde is, in den grond een bewijs vóór de degelijkheid van den Hollander, die, zooals de Genestet zegt, 'zoekt naar hetgeen komt en.... *blijft*'. - De comtesse Tascher de la Pagerie, welke zooals men weet, een der bloedverwanten was, - door haar afkomst van de familie van Josephine, de vrouw van Napoleon I -, van keizer Napoleon III, heeft, gedurende haar verblijf op de Tuilerieën, in de dagen van het tweede keizerrijk, gelegenheid gehad óók de Hollanders te bestudeeren, door de bezoeken onzer koningin Sophie aan Eugénie, vergezeld van de Hollandsche hofhouding.

Naar aanleiding daarvan constateert zij ergens in hare 'Mémoires', dat men onmogelijk een Hollander *amusant* kan vinden; beter maar niet eens te zoeken naar die eigenschap, die hem toch ten eenenmale ontbreekt! In ruil daarvoor kent zij hem

‘grondigheid en degelijkheid’ toe; ‘gevolgen van zijn somber klimaat!’ Misschien komt het inderdaad dáárvan, dat wij zoo weinig zin hebben voor humor, voor de lachende zijde van de dingen, en graag zitten te wroeten in de niet te beantwoorden quaestie: hoe het zijn zal *hierna!* In elk geval, op zich zelf zou er in die neiging niets afkeurenswaardigs zijn, indien ongelukkiger wijze echter die begeerte zich in de onzienlijke dingen te verdiepen niet meestentijds ontaardde in een elkaar beleedigen, veroordeelen, uitschelden, met de minst geoorloofde wapenen afmaken; alles onder het motto *Godsdienstzin.*

Het is door die onverdedigbare handelwijze, dat de ongeloovigen zich - en met recht, - zoozeer voelen afgestooten van de zich noemende christenen, die elkaar ondertusschen op de alleronchristelijkste wijze verfoeien en haten! En het is dáárdoor óók, dat de literatuur wat de overgroote meerderheid betreft der uitkomende boeken voortkomend uit ongeloovige kringen, zich mééstentijds zoo onrechtvaardig, eenzijdig, bevooroordeeld, en onwetend betoont, waar zij van tijd tot tijd gelieft een ‘fijne’ te schilderen!

Ik zei het nog onlangs in dit zelfde blad, bij de bespreking van Johan Schmidt's: *De*

triomf van het Moederschap, dat deze auteur, van de protestantsche dominees-wereld, in wier leven zijn roman speelt, geen flauw idee heeft, noch van de beteekenis der bijbelteksten, die hij zijn personen in den mond legt. Een doleerende, een afgescheidene, voorstellen als een huichelaar, die de kat in het donker knijpt, ziedaar het éénige waartoe de hedendaagsche novellist het brengt, wanneer bij uitzondering zijn personen behooren tot de orthodoxe protestanten. - Voeg daarbij nog de enkele Roomsche auteurs, wier woede tegen een kerk, die zij verlieten, zich per se uit in het uitschilderen van een onkuischen priester, niet in staat zijn Belofte getrouw te blijven, en gij hebt een volledig overzicht van hetgeen de literatuur oplevert op dit speciale gebied. Ik wil dan ook niet ontkennen, dat ik, bij het zien van den titel *Godsonteering*, zoowel als bij het lezen van het korte voorwoord, dat toelicht met welke beslistchristelijk-orthodoxe richting de auteur ons wil doen kennis maken, de vrees in mij voelde opkomen voor een van die onbillijke, hetzij in goedertrouw onwetendheid geschreven, hetzij uit boosaardigen laster samengeflanste pamfletten, waarmede zekere modernen meenen den 'fijnen' aan de kaak te stellen, terwijl zij in waarheid niets anders doen, dan zich zelf een brevet uitreiken van bekrompenheid en oneerlijkheid.

Er is een scherp verhaal, dat ik langen tijd geleden uit *Simplicissimus* knipte, omdat elk woord treft als een dolksteek. Het heet *De Palastina-reis van Meneer de Hofprediker.* In uitnemende termen schildert het begin, den welgedanen hofprediker die zooeven voor een uitgelezen gehoor in Berlijn heeft gesproken, in naam van Christus, heeft gegeeseld allerlei kleine en groote zonden, in naam van dat groote Voorbeeld, en nu, na een zeer rijkelijk maal, overdenkt al de complimentjes, die hem ten deel vielen na afloop van de preek, van bewonderende gemeenteleden. Op eenmaal verschijnt hem een engel, die hem voorslaat hem in den droom naar het Heilige Land over te brengen, hem daar in de gelegenheid te stellen er den Christus-zelf te ontmoeten. En dominee, in den grond weinig geneigd zijn aangenaam middagslaapje op te offeren, moet, voor zijn fatsoen, wel mee; ziet zich op eens overgebracht in het dorre heete Oostersche land, wandelend in de middagzon, en te vergeefs zoekend in elken voorbijganger dien Christus, over Wien hij zoo mooi heeft gesproken! Tot dat... ja nu is hij er zeker van geen vergeefsche reis te hebben ondernomen! Want, ten einde raad is hij maar weer eens opnieuw gaan dineeren, in een uitlokkende herberg! Daar, onder zijn tafelgenooten, bevindt zich een geheel gezelschap van welgekleede, goeduitziende mannen, wier gesprekken op de meest stichtelijke en meest verstandige wijze handelen over godsdienst, over God, over de tien geboden, in één woord over alles waarover een rechtgeaard Christen pleegt te redekavelen! Geen twijfel, één van die welopgevoede, in 'de leer' doorkneede rabbi's is natuurlijk Hij, dien dominee zoekt! Gods Zoon! Maar ziet, als hij bij zijn waard informeert, krijgt hij het hem niet weinig verbazende antwoord, dat deze aantrekkelijke theologen zijn: de *farizaërs*, waartegen Christus te velde trekt. Vreemder nog, van den Christus heeft noch de waard, noch één der anderen, dien dominee ondervraagt, hooren spreken! Geërgerd is hij op het punt aan een mystificatie van den engel te gelooven, als hem nog een laatste teleurstelling wacht: een troep bedelaars en hongerigen, die hem om een aalmoes vragen! Dominee is heusch niet in een stemming voor medelijden! Een hunner durft ook nog tegenspreken, als dominee hem gebiedt liever te werken.! Hij spreekt van 'de vogels des hemels die óók niet arbeiden, en toch

worden gevoed door hun hemelschen Vader!' Hij zegt dat 'Godzelf loont wat den arme wordt gegeven in Zijnen Naam.'

Dominee duwt hem nijdig ter zijde! Als de engel hem dan weer doet ontwaken in zijn mooi-gemeubeld studeer-vertrek, verwijt hij hem nijdig de vergeefsche reis. Maar de engel zegt: 'Gij *hebt* Hem gezien; die arme, die leefde met bedelaars, dien gij hebt van U gewezen, *dat* was de *Christus!* Gelooft gij, dat Hij er uit zou zien als *gij*, welgedane hofprediker, die hem verráádt, ondanks uw mooie preeken, zoogoed als de farizaërs het deden!'

En dominee schudt het eerwaardige hoofd, herinnert zich dat hem hedenavond de eer is aangedaan van een invitatie aart het Hof, en waarschuwt zijn echtgenoote, dat ze vooral niet vergete zijn orde klaar te leggen, en haar eigen mooie broche om te doen, die de Keizer zelf haar schonk, bij een of andere gelegenheid!

Ik heb, kortheidshalve, slechts den *inhoud* van dit vlijmend-waar verhaal-hier weergegeven! Men moet het in het oorspronkelijk

lezen, om er de geestige zetten, den pittigen toon, in te waardeeren, zooals zij het verdienen! Mij kwam het in den zin bij de lezing van Daan van der Zee's boek, want ook daarin gaat het om datzelfde; om het verschil tusschen Christelijk geloof, Bijbelgeloof, in *theorie* en in de *praktijk!* De hofpredikers uit *Simplicissimus* zijn talloos; en zij, die willen *leven*, zooals Christus het gebood, stooten zich dientengevolge onophoudelijk aan dit soort *theorie*-Christenen, wier handel en wandel, (zonder dat zij daarom huichelaars zijn,) voortdurend indruischt tegen hun geloofsbelijdenis.

Niek van Weening behoort tot die zeer enkelen, die zich aldus dagelijks afvragen: Is mijn *leven* overeenkomstig 'Gods woord'? Natuurlijk gevolg: een voortdurend zich stooten aan het schipperen en knoeien van zijne evenals hij belijdende omgeving; zonder nochtans in hun doen en laten het recht te mogen vinden tot de beschuldiging: huichelarij! Vooral de vergadering van de Christelijke Commissie, in dit verband, is een juweeltje van realisme. De auteur kent de typen, die hij teekent, de dominee, de voorzitter, de fabrikant, de middenman-schipperaar! Al die, het ieder op eigen manier misschien éérlijk meenende, maar toch alles behalve volgens hun geloof *handelende* Christenen-wereldlingen, hij heeft hen gezien, nagevoeld volkomen naar waarheid, zonder charge hen uitgebeeld! Zulk een boek laat staan met een vraagteeken! Dat kan niet anders. Voor waarheid-zoekers als een Niek Van Weening is en blijft immers het leven een zoeken zonder antwoord! - De schrijver zegt het ons dan ook uitdrukkelijk in zijn voorwoord, dat hij slechts een christelijk-orthodox milieu wilde schetsen, maar geenszins de bedoeling heeft daarin een of ander tendenz neer te leggen! Aan zijn arbeid komt dit slechts ten goede. In de eerste plaats komt hem den lof toe, dat hij een in onze literatuur heel weinig bekend soort levensopvatting heeft gebracht onder de oogen van het romanlezend publiek! Niettegenstaande een groot deel van ons volk orthodox-christelijk is, getuige de verkiezingen, wordt hetgeen er omgaat in orthodox-protestantsche kringen bijna nimmer geschilderd in de tallooze novellen, verhalen, romans, welke bijna zonder uitzondering spelen in ongeloovige of lauwmoderne côterieën! In de tweede plaats doet het uiterst aangenaam, frisch, onafhankelijk, aan, in dezen schrijver eens iemand te ontmoeten, die zijn geest richtte op iets anders, dan op een schauwe achterbuurt met smerige gedoe'tjes van gore menschen! En eindelijk, uit een zuiver literair oogpunt is deze laatste lofspraak zeker niet van de minste beteekenis: het is hem gelukt zijn stijl vrij te houden van gemaniereerdheid en woordkunst, en er tegelijkertijd toch een zeer beslist cachet aan te geven, waarin men herkent den iemand, den auteur van eigen zelfstandig willen en oordeelen, zonder slaafsche nabootsing van dezen of dien! Jammer is het, dat hij aan de mode, van elk bijvoegelijk naamwoord een werkwoord te maken, mode waarin Johanna Steketee uitmunt, al te veel offert. Wat er een enkele maal dóór kan, vermoeit op den duur als iets aanstellerigs en leelijks. - Leelijk óók is het platte: 'Neem *ie* 't an' - Géén dame spreekt op die platte wijze van *ie* tegen een ander! En leelijk zijn de pogingen, welke van tijd tot tijd om den hoek kijken, om iets *bijzonders* te zeggen; hetgeen leidt tot uitdrukkingen als: 'gestolde' engeltjes en 'hemel-gat,' - om een páár dergelijke smakeloosheden aan te halen. - Als geheél genomen echter steekt dit boek uit boven zijn onbeduidende, wansmakelijke, en, wat taal betreft, dikwijls onleesbare collega's, als een flink brok werk, boeiend, prettig om te lezen als roman, naar den inhoud getuigenis van nadenken, geloofs-studie, levensernst!

Als men dat alles van een boek kan zeggen, dan beteekent dat: Het is *goed.*

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.

I. Over de Hollandsche Zindelijkheid.

Nu dat er over 't algemeen meer gereisd wordt, en dus de verschillende landen met hunne, gewoonten meer en meer worden vergeleken - worden verscheiden Hollandsche gebruiken, Hollandsche eigenaardigheden besproken en dikwijls bespot door den buitenlander. Ook in Holland zelf gaan de oogen juist daardoor, meer en meer open en moet vooral de Hollandsche Zindelijkheid 't ontgelden.

Toch wil 't mij voorkomen, dat die spot dikwijls niet geheel gegrond is, voornamelijk op 't punt der H. Zindelijkheid - daar zulke eigenaardigheden meestal met 't klimaat samenhangen. Vergelijken we n.l. meer Zuidelijke landen met 't onze, dan kan 't wel niet anders of onze huizen, onze steden, onze dorpen, zien er heel anders uit. Waar de bewoner van 'n warmer klimaat z'n huis meer beschouwt als de plaats waar hij eet en drinkt en slaapt, maar voorts

er liever niet komt om meer buiten te zijn - moeten wij onze huizen *zóó* inrichten, dat ons een gezellig, huiselijk verblijf geven, waarin verreweg 't grootste deel van den dag moeten zijn. Voor ons dus is 'n huis, bij onze koude, vochtige, mistige luchten, heel iets anders dan voor den bewoner van 'n land met zooveel beter klimaat begunstigd. Als vanzelf komt daardoor, dat wij, om onze huizen 'n gezellig en vooral 'n warm aanzien te geven, onze toevlucht nemen tot dikke tapijten, dito overgordijnen en portieren, die zeker groote stofnesten zijn, maar eenvoudig onontbeerlijk zijn hier. 't Zou heerlijk zijn als wij, zooals de Duitscher, de Franschman en de Italiaan, overal parquetvloeren konden hebben, geen of tenminste, dunne, kleine gordijntjes voor de heel kleine vensters, die ze dáár hebben. Dan zouden wij ook niet telkens en telkens de kamers behoeven te 'doen', dan zou er eenvoudig geen gelegenheid zijn zóóveel stof in huis te krijgen. 't Is dus dunkt me heel natuurlijk, dat wij, tengevolge van 't klimaat dus, meer moeten schoonmaken, dan onze buren.

Dat die 'overdreven' zindelijkheid zooals men 't vroeger aantrof, bespottelijk is, wie zal dat tegenspreken - maar vindt men die nu nog? Kwam dat vroeger niet door de groote afzondering waarin ze vroeger leefden? zoodat ze niet die gelegenheid hadden zich te ontwikkelen op ander gebied?

Zoo óók de weinige badgelegenheden die men in particuliere huizen aantreft; is dat ook niet toe te schrijven aan 't klimaat? 't Is geen wonder als men steeds door de felle zon beschenen, 't zoo benauwend warm heeft, dat men dan naar 'n bad verlangt en dan dagelijks 'n bad neemt. Maar indien, zooals bij ons, de warmte 't ons niet te benauwd maakt en we liever iets warms dan verfrisschends hebben, is 't dan wonder dat bij ons de behoefte niet zoo wordt gevoeld voor baden? 't Is dunkt mij veel onvergeeflijker, dat 't badhuis te Lausanne 's Zaterdags storm loopt, zóó dat men er tijden moet wachten om 'n beurt te kunnen krijgen, ('n bewijs dus dat dáár in alle particuliere huizen ook geen badgelegenheden zijn) dan dat hier nu nog huizen worden gebouwd zonder die gelegenheid. Ook dus een gevolg van 't klimaat. En wat wordt er niet overdreven door den buitenlander, die zich maar niet schijnt te kunnen voorstellen, dat, waar hij pruttelt over onzen regen en onzen mist, daar dus ook 'n andere leefwijze uit voortvloeit. Zoo las 'k eens 'n beschrijving van 'n Franschman, die aldus z'n beschrijving van 'n Zaterdagsche wandeling beschreef: 's morgens om 9 uur, overal straatschrobben, om 10 uur, weer overal straatschrobben, zóó tot 'k geloof 2 uur toe - waarom maakte hij op dien morgen dan ook 'n wandeling - gewoonlijk bevalt 't hem wel als hij op nette trottoirs loopt, maar als die éénmaal in de week worden gereinigd, dan drijft hij er den spot mee. Die treurig-vuile straten in 't buitenland overal zijn mij altijd 'n doorn in 't oog dan maar liever onze zindelijkheid. Neen, waar zóóveel gespot wordt, (en wel eens terecht) over ons land - daar moet men redelijk zijn en niet dingen, die met 't klimaat samenhangen, en daardoor moeilijk te veranderen zullen zijn, anders willen zien.

C.B.

II. Zou het mogelijk zijn?

Zou het mogelijk zijn dat Norma vaak denkende over, en zinnende op middelen tot bestrijding der tuberculose, werkelijk altijd weer tot de slotsom komt: 'Geneeskundig onderzoek van staatswege is het eenige afdoend middel.? Mij komt het voor dat zij

een conclusie aanvaardt zonder redeneering, en de menschenwereld wat al te letterlijk met een groote menagerie gelijkstelt.

Zelfs al zoude men alle bedenkingen, op grond van religie, van kieschen aard, en idealischtischen huwelijkszin, in elken mensch absent achten, zoodat zich uit moreel oogpunt niets verzette tegen de uitreiking van Certificaten van bevoegdheid tot voortplanting, dan nog zou er weinig van dien maatregel kunnen worden verwacht.

Het komt mij voor dat Norma zelf het materiaal aandraagt om dat te bewijzen. Na eerst de verliefdheid en kuswoede van een 18 jarig lijderesje te hebben veroordeeld, en andere gevallen te hebben gereleveerd waaruit inderdaad het verkeerde van zulke huwelijken blijkt, zegt Norma dat er wel eenige ontwikkelden zijn die zich uit vrijen wil het huwelijk ontzeggen wanneer zij zij zich 'aangetast' weten, doch zoo weinigen hebben de moed, en de wilskracht om hun natuurlijken aard met succes te onderdrukken.

Zou die wilskracht, die moed, die zelfbeheersching en die hoogheid van karakter vooral, nu op éénmaal zooveel grooter zijn wanneer de Staatskeurmeester zijn officieel 'ongeschikt' heeft uitgesproken. En waar dit niet waarschijnlijk is, zijn die afgewezenen dan wel terstond te herkennen zoodat iedere aanraking uitgesloten zal zijn? Men kan het afgekeurde fokdier toch niet altijd onder bewaking stellen, dus vrees ik dat het aantal huwelijken ingevolge dat Staatstoezicht zou afnemen, doch het aantal geboorten niet in gelijke mate. Ik zou dit achten, kwaad met kwaad te keer gaan. Norma zal toch niet naast den Keurmeester, een ander ambtenaar willen stellen die overtreding phijsisch onmogelijk maakt.

Alzoo ben ik met Norma volkomen doordrongen van het besef, dat het verwekken van kinderen door tuberculeuse ouders ongewenscht, en zelfs onverantwoordelijk is, doch het aangeprezen middel (ik praat natuurlijk als een kip zonder kop, zegt Norma) zal dunkt mij niet door een mensch met een kop, en een hart vooral, worden aanbevolen.

H.B.D.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XIV.

Wel, ik vind, dat de feministische beweging langzamerhand wat.... hoe zal ik het zeggen?.... wat zwaar op de hand wordt, om niet het woord 'belachelijk' te bezigen.

Daar komt me waarachtig het dillettantische dames-weekblad 'Femina' - waaraan

natuurlijk ook de pluimstrijkerige schrijvervoor-dametjes Marcel Prèvost medewerkt - met het fameuze idee aanzetten om een Académie Française voor dames op te richten of, zoo men liever wil, samen te stellen. En zoowaar, de gansche mondaine pers te Parijs maakt zich over dat idee warm en begroet het met pathetische phrases, die weeïg naar salon of boudoir rieken.

Een Académie Française voor dames. Natuurlijk ook van veertig leden, precies als die voor de mannen - er zijn zoo van die onafwendbare getallen, niet ongelijk aan onafwendbare gevaren.

Een Académie Française van 40, zegge veertig dames.... Het mocht wat!

Nu ben ik een weinig bang, misverstaan te worden, en fluistert een stem uit het gezelschapsleven mij toe:

Imitez de Conrart le silence prudent.

Heb ik niet soms de verholen ergernis van menigen Bataaf gaande gemaakt door te uiten, wat ik over de Hollanders als ras dacht.... en nog denk? Hebben eertijds zelfs niet sommige mijner landgenooten zich boos gemaakt over mijn uitingen omtrent de halfbloeds? Heeft niet onlangs nog een fanatieke Zionist - ik weet er geen beter woord voor - mij zoowat afgeschilderd als ‘le dernier des soi-disant crìtiques’, omdat ik het gewaagd had, zijn ras eenige minder goede eigenschappen toe te schrijven? En zoû ík nu, nog wel in ‘De Hollandsche Lelie’, het aandurven, het idee van een litteraire instelling, uitsluitend voor dames, af te tuigen, met de kans, dat nu ook eenige dochteren Eva's de wapens tegen mij zullen opnemen?

Ziet, ik ben meer een medestander van Schiller, met zijn ‘Ehret die Frauen! u.s.w.’ dan van Schopenhauer, waar hij allerlei invectieven liet regenen op de arme hoofden van het ‘kurzbeinige, schmalschultrige und breithüftige Geschlecht’. En desnoods zoû ik een lans kunnen breken voor de overdreven galanterie van Scarron, toen hij rijmelde:

> Elle avait au bout de ses manches
> Une paire. de mains si blanches,
> Que je voudrais, en vérité,
> En avoir été souffleté.

Doch op het punt van vrijheid van gedachtenuiting ben ik onwrikbaar. En dat schenkt mij den moed om onbewimpeld te zeggen, dat ik, n'en déplaise alle hyperfeministen en mondaine bladen, bovenomschreven idee van ‘Femina’ belachelijk en een Académie Française voor dames-alleen een paskwil vind.

Sapristi! het zoû al ‘je reinste’ onmogelijkheid zijn om over de gansche wereld en door alle eeuwen heen veertig letterkundige vrouwen bijeen te brengen, in staat om een instelling te vormen, die geen parodie zoû wezen van de Académie Française, hoe dikwijls en veelvuldig ook deze laatste gesmaad moge zijn geworden. Hoe hopeloos wordt, ‘à plus forte raison’, het geval, als de keuze wordt beperkt tot één natie en één tijdperk, hier tot onze tijdgenootelijke Françaises. Veertig Fransche académiciennes (een nieuw woord) - het lijstje is heusch bij lange na niet vol te krijgen. Want.... Neen, laat me straks de gebeurlijke kandidaten aanstippen.

Wat, ja, wat dit-en-dat-ter-wereld, zoû de feministische Académie Française, het onsterfelijke vrouwelijke veertigtal doen? Wat zoû de werkkring dezer.... quarantaine zijn?

Tot den officieelen werkkring van de Académie Française behoort onder meer het samenstellen, het redigeeren van den ‘Dictionnaire de l'Académie Française’, het nationale taalkundig standaardwerk. Al moge nu, in 1855, Maxime du Camp - die later zelf onder de ‘immortels’ is opgenomen geworden - het volgende hebben geschreven: ‘Le jour où un gouvernement décrétera la dissolution de cette fade compagnie de bavards, qui n'a même pas la force de porter le poids de son Dictionnaire, il aura bien mérité de tout ce qui tient á coeur les gloires immortelles des arts et des lettres’ -, de rechtvaardigheid gebiedt te erkennen, dat er, ten opzichte van het illustere woordenboek, niet altijd geluierd is onder den koepel van ‘l'Institut de France’.

Maar wat moeten nu de veertig onsterfelijke dàmes doen? Waar moeten zij zich meê bezig houden? Een Académie Française is toch geen theekransje. Of zou het doorluchtige nieuwe veertigtal aan het oudere voorstellen, dat dit laatste genootschap zich uitsluitend met de mannelijke woorden heeft bezig te houden, de vrouwelijke overlatend aan ‘les immortelles’? Het mannelijke instituut kent ‘prix de vertu’ aan vrouwen toe. Moet nu het vrouwelijke prijzen van deugd en eerbaarheid aan mannen uitdeelen? De ‘immortels’ bekronen de werken zoo van mannen als van vrouwen. Wat blijft er voor de ‘immortelles’ over?

Zoodra er in de Académie Française een zetel is opengevallen, wordt er onmiddellijk

op onrustbarende wijze geïntrigeerd door diverse kandidaten en niet zelden ook door sommige der académiciens zelven. Gelooft ge niet, dat er bij een feministische Académie Française nog meer... kuiperijen... zouden... plaats... hebben, aangenomen, dat, zooals tenminste Yvonne Sarcey beweert, 'les femmes, heureusement, restent toujours femmes, c'est-à-dire passionnées, frémissantes, vindicatives, jalouses de leurs prérogatives et de leur influence'? En ach, gelooft ge ook niet, dat samenkomsten van veertig schrijfsters, verschillende in leeftijd, stand, opvoeding, omgeving, talent, schoonheid en zelfs... toilet, dikwerf niet zoo heel vredig zouden afloopen? 'Verricht een man een bizondere daad', zei eens ik-weet-niet-meer-welke wijsgeer, 'dan steekt er altijd een vrouw achter.' Omgekeerd kan men zeggen, dat, wanneer een vrouw zich beheerscht, het door den invloed van een man geschiedt. En ik vrees, dat veertig schrijfsters, zonder één mannelijk element boven of naast hen, zich al te ras, om eens de zachtste uitdrukking te bezigen, zouden laten gaan.

In 1811 dongen Michaud en Campenon naar den fauteuil, opengevallen door het overlijden van Delille. Michaud, naijverig en nijdig, rijmde geestig:

> Au fauteuil de Delille aspire Campenon.
> A-t-il assez d'esprit pour qu'on l'y campe? - Non.

Campenon, van zessen klaar, antwoordde even geestig en rijk-rijmend:

> Au fauteuil de Delille on a porté Michaud.
> Ma foi! pour l'y placer, il faut un ami chaud.

Bij Sapho! wat zouden de aspirant-académiciennes - uitzonderingen daargelaten - elkander doodgooien met epigrammen... en den nasleep van dien. En men beweert, dat, in het algemeen gesproken natuurlijk, op het papier de vrouw beduidend minder geestig is dan de man.

In den loop der eeuwen heeft de Académie Française zich weleens onsterfelijk geblameerd door, nu eens willens, dan weêr onwillens, onrechtvaardigheden te begaan, met name kleine of heelemaal geen talenten in haar midden op te nemen en waarlijk groote mannen het 'dignus est intrare' te onthouden. Onder de laatsten noem ik: Descartes, Saint-Evremont, Molière, Hamilton, Pascal, Saint-Simon, Regnard, La Rochefoucauld, Lesage, l'abbé Prévost, Jean Jacques Rousseau, Diderot, Joseph de Maistre, Mirabeau, Beaumarchais, André Chénier, Rivarol, Honoré de Balzac, Lamennais, Béranger, Théophile Gautier, Théodore de Banville, Emile Zola, Alphonse Daudet.

Ik vrees met groote vreeze, dat een feministische Académie nog veel meer onbillijkheden zoû begaan, gegeven de sneller werkende hartstochten en gevoelens der vrouw. Wat 'n onsterfelijke blameeringen in het verschiet! Wat zoû dan een vrouwelijke Arsène Houssaye van latere dagen een lijvige 'Histoire du 41ème fauteuil de l'Académie Française (féminine)' hebben te schrijven! Een reuzenarbeid!

Neen, van welken kant ik de zaak ook beschouw, ik zie geen heil in het stichten van een feministische Académie, noch in Frankrijk, noch in... Holland, noch in... Dahomey. Nergens.

* * *

Intusschen: ‘ce que femme veut, Dieu veut.’ En door die wereldbeschikking is het mogelijk, dat het dilettantische weekblad ‘Femina’ zijn zin krijgt, vooral als Marcel Prévost het schoteltje opwarmt. En dit is niet onwaarschijnlijk, overmits deze auteur op het oogenblik zelf kandidaat is voor een der zes open zetels van de mannelijke Académie Française en de hulp van vrouwelijke zijde te allen tijde van eenig, ja, van niet weinig gewicht is geweest in de aanstelling tot ‘immortel.’ Alphonse Daudet heeft dit zelfs geimmortaliseerd.

Aangenomen nu, dat de zaak haar beslag zal krijgen en eerlang een Académie Française der schoone sekse zal verrijzen - ik hoor Jules Barbey d'Aurevilly in zijn graf felle dingen zeggen -, welke schrijfsters komen daarvoor in aanmerking? Welk veertigtal is er bijeen te brengen?

De zoekenstaak wordt ons vergemakkelijkt door de omstandigheid, dat in 1899 een zekere madame Georges Régnal heur schrijvenden seksegenooten heeft voorgesteld, een ‘reine de la littérature’ te kiezen. Waarom ook niet? Het plebisciet had Léon Dierx reeds tot ‘prince des poètes’ en Xavier Privas tot ‘prince des chansonniers’ verheven. Waarom zoû er nu niet ook een litteratuurkoningin worden benoemd, zij het slechts door een plebisciet ‘en petit comité’, door schrijfsters alleen? Er waren 62 stemsters - geen kleinigheid, vind ik. De uitslag der stemming voor het litteraire koninginneschap was als volgt:

Séverine	12 stemmen
Gyp	10 stemmen

Carmen Sylva	6 stemmen
Marni	6 stemmen
Georges de Peyrebrune	6 stemmen
Georges Régnal	5 stemmen
Arvède Barine	5 stemmen
Daniel Lesueur	4 stemmen
Mme de Sévigné	3 stemmen
George Sand	3 stemmen
Juliette Adam	3 stemmen
Henri Grèville	3 stemmen
Judith Gautier	3 stemmen
Jean Bertheroy	3 stemmen
Olive Schreiner	3 stemmen
Mathilde Serao	3 stemmen
Julia Alphonse Daudet	2 stemmen
Rachilde	2 stemmen
Clémence Royer	2 stemmen
Hélène Vacaresco	2 stemmen

Voorts verkregen elk 1 stem: Eve, Sainte-Thérèse, Anna, comtesse de Noailles, Lucien Perrey, Camille Pert, Marc de Montifaud, Blandy, Caro de Ségur, Vincent, Eudoxie Dupuis, Augusta Coupey, Aimée Fabre, Gue, Marie Krysinska, Jean Laurenty, Tolo Dorian, madame Edmond Rostand (Rosemonde Gérard), Jane de la Vaudière, Ouïda, Sarah Bernhardt, Eléonore Duse, Marinoska, Bentzon, Rhoda Broughton, Browning, Braddon, Maria von Ebner-Eschenbach, Wilhelmine Heimburg.

Wat dunkt U van zoo'n stemming? Blijkt daaruit niet ten duidelijkste, dat vooralsnog vrouwen ter stembus heel veel te leeren zouden hebben? In de eerste plaats tracht men zich de mogelijkheid te verklaren, dat 62 dames tezamen niet minder dan 115 stemmen hebben uitgebracht. Ettelijke dames moeten dan meer dan 1 koningin op het stembriefje hebben benoemd. Voorts zijn er op eventjes 49 schrijfsters stemmen gevallen - uitgebracht door slechts 62 kiezeressen (waarvan - ja, dat vergat ik haast - buitendien 11 zich van stemmen hadden onthouden). Wijders de verrassende keuze! Onder de schrijfsters, op wie een of meer stemmen gevallen zijn, vindt men ettelijke ganschelijk onbekende of zeer onbeduidende. En Carmen Sylva, een toonbeeld van een vorstin wellicht, maar zeker een artiest van den derden of nog lageren rang, is heel hoog op het lijstje komen te staan. Waar bleven daarentegen - de keuze scheen zich niet tot de levende schrijfsters te moeten beperken, zie de op madame de Sévigné en George Sand gevallen stemmen - de namen van waarlijk groote ‘femmes de lettres’, zooals madame de Staël, Marceline Desbordes-Valmore,

madame Emile de Girardin en Louise Ackermann? Saperlipopette! de 62 kiezeressen waren zelf schrijfsters, zoodat men wel mag veronderstellen, dat zij niet meerendeels verstoken zijn van kritischen zin. En toch....

Neen, met allen eerbied voor de goede eigenschappen van Eva's dochteren, zie ik voor deze eeuw al bitter weinig heil in een Académie Française voor dames-alleen.

De romanschrijfster en chroniqueuse Marie-Anne de Bovet uitte zich, als een echt 'enfant terrible', als volgt bij bovenvermelde koninginne-keuze:

'De toutes les réponses qui vous parviendront, une seule, je crois, serait sincère: celle qui dirait sans pudeur: "C'est moi." Faute d'avoir ce courage, on s'en tire en nommant George Sand ou Mme de Staël, comme dans une enquête parallèle nos confrères masculins sortiraient Balzac ou Victor Hugo, ou autre nom de cet acabit.'

Wel, ik geloof - en in den loop der eeuwen hebben de feiten het bewezen -, dat het met de 'hommes de lettres' niet zoo erg gesteld is. Slechts een zeer kleine minderheid is Queridoïaansch van zelfverheerlijking en zelfgenoegzaamheid. Trouwens, iemand als Querido is eigenlijk diep te beklagen. Madame C. Bachi schreef eens: 'La vanité croît en proportion de l'insuccès chez certains hommes'. Welnu, als Querido meent, dat hij Dante, Shakespeare, Zola en Tolstoi in zijn zak heeft, en niettemin geen sterveling in het buitenland hem zelfs bij naam kent en naar alle waarschijnlijkheid ooit zal leeren kennen... Doch ik dwaal af, door het vrouwelijk milieu, waarin mijn gedachten zich op het oogenblik bewegen.

Waarom, zoo zal wellicht menige lezeres vragen, wordt dan de bestaande Académie Française niet ook voor vrouwelijke auteurs opengesteld? In trouwe, dat stelselmatig buitenhouden van de schrijvende leden der schoone sekse is ook mij antipathiek. Indertijd heeft men tevergeefs getracht, de poort voor George Sand te openen. Gaat men echter na, hoe weinig Fransche schrijfsters er in den loop der eeuwen zijn geweest, die werkelijk waard waren, dat men hun het 'dignus est intrare' toeriep, en hoeveel inderdaad groote mannelijke auteurs buiten den tempel zijn gebleven, dan komt men tot de slotsom, dat er ten opzichte van de rechtvaardigheid tegenover 'écrivaines' al heel weinig evenwicht is verbroken. Boven-

dien vereffent het nageslacht de rekening, zoo ten aanzien van mannelijke als van vrouwelijke auteurs. Staat er in de zittingzaal der Académie Française niet een buste van Molière, met het volgend onderschrift:

Rien ne manque à sa gloire, il manquait à la nôtre.

En wie bekommert er zich voor zijn eigen lectuur en appreciatie om, of een schrijver al dan niet door de Académie Française onsterfelijk is verklaard?

Neen, voor de zooveelste maal: ik zie geen heil in het oprichten van een feministische Académie Française. Het arme Frankrijk zoû dan nog meer geteisterd worden door binnenlandsche twisten!

Laat 'Femina' met betere ideeën voor den dag komen. Dat mondain-feministisch gedoe is duf en vruchteloos geliefhebber. Moderne theekransjes - voilà le seul résultat.

OTTO KNAAP.

Brieven uit het hooge Noorden door Maria Petrovna. XIII.

Evenals zooveel moois uit den 'goeden, ouden tijd' heeft ook de oud-Hollandsche winter ons blijkbaar zoo langzamerhand in den steek gelaten en zoo hij al eens een poging waagt zijn roem te handhaven en de schilderachtige ijstafreelen, op zoo menig doek door onze oude meesters vereeuwigd, weer in het leven te roepen, dan is gewoonlijk de *aankondiging* van een 'hardrijderij op schaatsen' al voldoende hem weer voor minstens een maand op de vlucht te jagen!

En nu wed ik, dat menig liefhebber van de edele schaatsenrijdkunst zich Archangel als het land van belofte zal voorstellen, als ik vertel, hoe hier gedurende minstens zeven maanden de rivier met een dikke ijskorst bedekt is en de gedachte in hem zal opkomen: 'Daar is het tenminste nog eens de moeite waard, als de winter nadert, de schaatsen te laten slijpen!'

Toch is niets minder waar: de gelegenheid tot schaatsenrijden hier kan niet halen bij die, welke Holland biedt, zij het dan ook soms voor korten tijd.

Voortdurend is hier n.l. een vrij aanzienlijke sneeuwval: het ijsvlak op de rivier is steeds met een dikke sneeuwlaag bedekt en op deze groote breedte heeft de wind vrij spel, waardoor het ondoenlijk is zelfs maar een klein gedeelte vrij van sneeuw te houden; dan zou men wel een heel leger baanvegers nacht en dag moeten laten werken - en dan zou nog niemand komen rijden, om de eenvoudige reden, dat het voor baantje-rijden veel te koud is!

Dus eigenlijk een Tantelus-kwelling, nietwaar Hollandsche schaatsenrijders? te weten, dat daar een groot, sterk ijsvlak is, maandenlang, en er niets van te genieten!

Eenige vergoeding verschaft men zich wel, door in een soort tuin de sneeuwbedekte paden met water te begieten, waardoor zij berijdbaar worden en dan dit surrogaat met den naam 'IJsbaan' tegen entreé voor de liefhebbers open te stellen, op enkele dagen zelfs met muziek van 6 half bevroren blaasinstrumenten en als de avond niet te koud is met lampion-verlichting.

Maar ik denk, dat geen Hollander op deze 'IJsbaan' jaloersch is en dan maar liever tevreden afwacht, of de winter in het vaderland hem de gelegenheid geeft, al is het wat zelden, om heerlijke tochten op schaatsen te maken, waarvan hier nooit sprake kan zijn.

Wel begint hier een andere sport op te bloeien, die veel meer reden van bestaan heeft: ik bedoel het sneeuwschoenloopen, uit Skandinavië hier als het ware geïmporteerd.

Ik veronderstel, dat men wel eens afbeeldingen gezien heeft van deze sneeuwschoenen: het zijn lange, smalle planken (een paar Meter lang) van voren eenigzins spits en omgebogen, wel wat gelijkend op roeispanen. Op de helft ongeveer zijn riemen aangebracht om den voet te bevestigen en de beweging, die men bij het loopen te maken heeft, is een recht-uit-voortschuivende, met telkens een lichte doorbuiging in de knieën. Gewoonlijk heeft men een stok in de hand om zich 'af te zetten' en het is ongelooflijk met welk een vaart men met deze hardloopers over de sneeuw voortglijdt, zonder daarin merkbaar weg te zakken.

Sommige liefhebbers spannen op de groote vlakte nog een soort zeil op en komen dan met halve inspanning dubbel snel voorwaarts. Dit zeil wordt zoo geplaatst, dat men er met den rug tegenaan leunt, terwijl men het touw in de hand houdt; maar het vereischt veel oefening en handigheid om er mede te manoeuvreeren en zijn richting te regelen.

Men is zelfs begonnen een compagnie militairen op sneeuwschoenen te laten oefenen, naar het voorbeeld der Scandinavische naburen, wat zeker heel praktisch is, want gebrek aan sneeuw heeft men hier toch minstens een half jaar niet en het is bovendien een gezonde sport, waaraan het geheele lichaam deelneemt.

Verder behoort hier het zeilen met zoogenaamde ijsschuitjes ook tot de bekende wintervermaken, maar dan moet de temperatuur niet te laag zijn anders is het een te koude liefhebberij, omdat men geen beweging heeft.

Het spreekt wel van zelf, dat het vervoer in de straten 's winters uitsluitend met sleden gebeurt, maar het is wel opmerkelijk, dat hiervoor, zelfs bij de strengste koude, open sleden gebruikt worden. De kleeding is daar echter op ingericht en er worden pelzen gedragen zoo dik en warm, dat ik er heusch geen stap in kan doen, terwijl het inademen van de drooge koude lucht niet nadeelig voor de gezondheid schijnt te zijn. Enkele families hebben wel gesloten sleden, grappig ouderwetsch -uitziende voertuigen; sommigen gelijken wel groote wiegen, anderen herinneren aan de oud-Hollandsche toesleedjes uit den pruikentijd en het rijden in zoo'n hoedendoos is geen genot. Zij worden ook bijna uitsluitend gebruikt

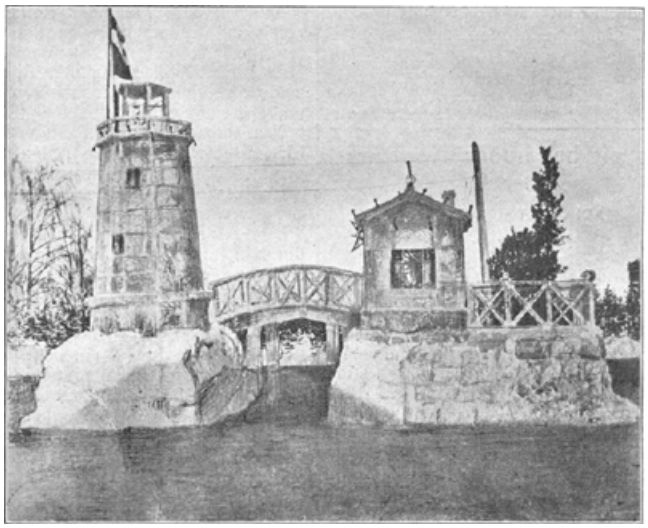

Toren en wachterswoning van ijs gebouwd (bij dag).

om de kinderen, die soms verre afstanden moeten afleggen, naar school te brengen, door de oudere van dagen en door de boeren, die naar de stad komen, maar overigens denkt niemand er aan in zoo'n vehikel te gaan rijden.

Een curieus gezicht vind ik ook de equipage van den archimandriet; een moderne coupé, waarvan 's winters de wielen worden afgenomen en vervangen door een slede-onderstel; op diezelfde wijze wordt ook de lijkkoets voor wintergebruik gemetamorfozeerd.

Het harddraven is hier een groote liefhebberij, die vooral om dezen tijd veel beoefend wordt: alles eigent zich daartoe dan ook wel het meest in den winter en de bizonder lange hoofdstraat, die de geheele stad doorsnijdt, is vooral het tooneel van den wedstrijd. Meestal Zondagmiddags houden de eigenaars van dikwijls mooie dravers hun amateur-wedloop, maar ook vele sleden uit de naburige dorpen, met span of driespan vol vroolijk klinkende bellen, rennen de straat op en neer dat het een lust is. Men krijgt den indruk, dat de paarden hun lichten last over de gladde sneeuw zonder inspanning voorttrekken en, ongedwongen, zelf behagen scheppen in dezen wedstrijd.

De echte liefhebbers van de draversport gaan naar de ‘renbaan’ om de snelheid van hun harddravers te meten. Men moet zich hiervan maar weer geen bizonder grootsche voorstelling maken: even buiten de stad is een stuk grond, dat 's zomers onbegaanbaar is door de drassigheid van den bodem en dus braak ligt; 's winters is de grond natuurlijk hard bevroren en met een flinke sneeuwlaag bedekt. Daarop is

een cirkelvormige baan afgeperkt voor den wedloop, terwijl een ruw houten gebouwtje van twee verdiepingen den toeschouwers gelegenheid biedt dezen gade te slaan.

Bizonder interessant lijkt het mij niet, dan alleen voor de kenners, omdat telkens maar één paard tegelijk loopt, zoogenaamd op tijd: men controleert de snelheid alleen op het horloge en zoo verliest de wedstrijd m.i. veel van het spannende, wanneer meer paarden tegelijk, elkaar beurtelings voorbijdravend,

het eerst het einddoel trachten te bereiken.

Deze harddraverijen zijn dan ook alleen voor kenners en volstrekt geen fashionable rendez-vous van een groot publiek, zooals elders: de dames schitteren zelfs meestal geheel door afwezigheid en de geheele inrichting is eigenlijk vrij primitief.

De jeugd vermaakt zich hier veel op de kunstmatige sneeuwbergen, de zoogenaamde ‘montagnes russes’; het zijn hooge houten stellages, in den vorm van een toren met aan eene zijde gewoonlijk een trap, aan de andere zijde een hellend vlak, dat flink met sneeuw bedekt en met een rasterwerk afgezet is. Onvermoeid wordt de toren met de sleedjes beklommen, één of twee kinderen gaan op de

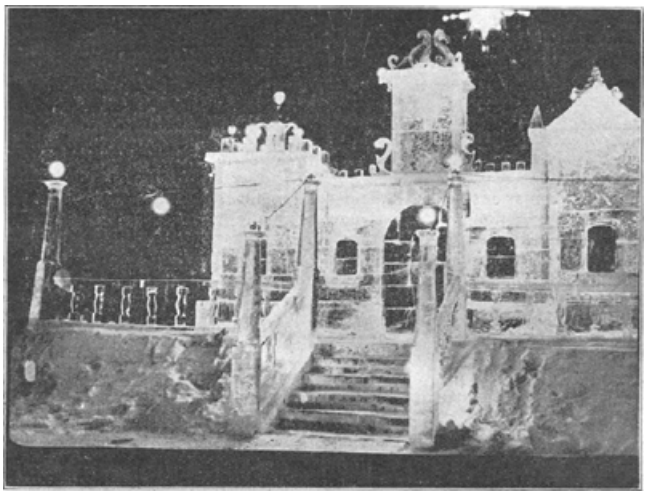

Kasteel van ijs gebouwd (bij avond).

prikslee zitten, een duw - en onder luid gejuich glijden zij de hoogte af. Het eenige gevaar bestaat daarin, dat soms twee sleden te vlug na elkaar afgaan, waardoor een botsing ontstaat, die wel eens leelijke gevolgen heeft; maar overigens is het een aardig spel, dat de rozen op de wangen jaagt en de oogen doet glinsteren van pret. -

Op een van de grootste zagerijen hier, ongeveer zes werst buiten de stad gelegen, zag ik zulk een ‘montagne russe’, die bizonder groot was; zij was geheel ten dienste van het werkvolk om zich op Zon- en feestdagen (en dat zijn er vele!) te kunnen vermaken. Bovendien was een vlak stuk grond daaromheen tot schaatsenbaan ingericht en in het midden daarvan verhief zich een gebouw als uit een tooversprookje; heel fijn en transparant, ik zou zeggen bijna onreëel als in een droom stond daar een vuurtoren door een rustiek bruggetje verbonden met een wachterswoning in Zwitsersche stijl, alles uit louter ijsblokken opgebouwd! Het was avond en het geheel was verlicht met gekleurde elektrische lampjes, wat de doorschijnendheid van het ijs nog meer deed uitkomen en de bewondering wekte voor de fijne bewerking van dit ruwe materiaal.

Reeds een paar jaar achtereen had de di rectie der fabriek door haar mechanicien zulk een ijsgebouw laten maken, telkens in een anderen vorm; ruim veertien dagen had deze ijs-architect met een paar arbeiders noodig om zijn bouwwerk op te trekken, waarvan de details zoo keurig waren uitgevoerd of zij uit hout gesneden waren. Nadat de ijsblokken met de bijl (het onafscheidbaar werktuig van den Rus!) behakt zijn, geschiedt de afwerking met gewone kleine messen en het is bijna ongelooflijk hoe fijn dit doorschijnend materiaal zich laat bewerken. Het effekt is, vooral bij avond, tooverachtig: een afbeelding kan dien indruk slechts zwak weergeven.

De hoofdbedoeling van de directie der fabriek is het volksvermaak te veredelen, het volksvermaak, dat gewoonlijk uit niet veel anders dan drinkgelagen bestaat en ruwe vechtpartijen.

Tot datzelfde doel is bij de fabriek een lokaal opgericht voor muziek- en tooneeluit-

voeringen en een eenvoudige, kleine leeszaal, waar een voorloopig nog klein aantal boeken en couranten voorhanden zijn.

Voor de ijsgebouwen toonen de arbeiders echter weinig belangstelling: ik geloof, dat zij het mooie daarvan niet kunnen apprecieeren en zij geven zich niets geen moeite het eenigszins te onderhouden.

Maar voor muziek en tooneel is meer sympathie. Eerst hebben dilettanten uitvoeringen voor de werklieden gegeven, maar nu is het al geen zeldzaamheid meer, dat deze zelf executanten zijn en niet onverdienstelijk. Zij hebben daarbij vooral goede leiding van de onderwijzers der fabriekschool, waar ook de kinderen uit de naaste omgeving hun onderwijs ontvangen, die met loffelijken ijver hun beste krachten aan de volksontwikkeling wijden. -

Ook de stoffelijke belangen van het werkvolk worden wel beschermd.

Elke fabriek heeft bijv. haar eigen volledigingerichte apotheek en een barak voor besmettelijke zieken; verder staan de arbeiders onder geregelde contrôle van een dokter, met wien elke directeur van een fabriek verplicht is een soort abonnement te sluiten voor zijn werkvolk en bovendien is er steeds een 'feldscher' aanwezig. Ik geloof niet, dat wij een Hollandsch woord hebben voor deze waardigheid, die ik het best kan omschrijven met te zeggen: zij beteekent minder dan een dokter en meer dan een verpleger. De feldscher kan dus bij voorkomende ongelukken in de fabriek onmiddelijk hulp verleenen, zonder dat daarbij de tegenwoordigheid van een arts dadelijk noodzakelijk is.

In geval van invaliditeit of sterfgeval, door den arbeid veroorzaakt, wordt ook hier, evenals bij ons, geldelijke vergoeding uitgekeerd.

Uit een en ander gevolgtrekkend, zal men moeten toegeven, dat de arbeidersbelangen hier wel behartigd worden; ook de loonen der fabrieksarbeiders zijn werkelijk zeer voldoende en toch genieten velen geen welvaart, doordat de drank zulk een groote, treurige rol in het volksleven speelt.

Het is jammer genoeg, dat de werkgevers zelf dit euvel in de hand werken: er is zoo weinig plichtgevoel in het volk, dat soms het eenige middel om het in bizonder drukke tijden (zooals hier door het korte zomerseizoen voorkomen) tot beter werken aan te sporen bestaat in het in uitzicht stellen van een paar borrels, wat meer uitwerking heeft dan het toezeggen van een geldelijke belooning.

Tevredenheid en eenig gevoel van gehechtheid aan de patroons zijn over het algemeen genomen ver te zoeken.

Het beste bewijs hiervoor is wel, dat, toen in 1905 ook in Archangel de arbeiders onlusten oplaaiden en in verschillende fabrieken, naar het voorbeeld van West-Europa, strikes uitbraken, ook die arbeiders, die zelf geen enkele klacht hadden uit te brengen, zooals aan de te voren beschreven fabriek, het werk staakten. Zij hadden geen moed zich aan de zijde van hun patroons te scharen, die toch op hun beurt de belangen van hun ondergeschikten zoozeer hadden behartigd.

Overal hetzelfde verschijnsel: angst voor de kameraden verjaagt elk beter gevoel. Zoo ergens, dan is hier het volk grootendeels een domme, willooze massa, dat door verkeerde leiders opgezweept, tot alles in staat is. Die menschen zijn nog totaal onrijp voor verlichte denkbeelden van vrijheid, enz. die in hun vaak door alcohol gedegenereerd brein alleen gedachten tot bandeloosheid wekken, zonder dat zij eenig begrip hebben van den dieperen zin in dit woord opgesloten. Dit volk is nog te zeer in zijn kindsheid om zulke denkbeelden te kunnen bevatten en de resultaten zijn al

even treurig als in vele zeer nieuwerwetsche gezinnen, waar de jeugd in ‘absolute vrijheid’ wordt opgevoed - tot nadeel van zichzelf en anderen.

Mocht het gevoel van verantwoordelijkheid voor deze onmondigen de volksleiders zelf toch tot gematigdheid aansporen en vooral ook alle zucht naar zelfverheffing en het spelen van een groote rol bij dezen op den achtergrond dringen!

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Salutant. - Ik zou zeggen dat Uw vraag niet zoo héél moeilijk is te beantwoorden. Gij wilt namelijk weten of een dame in een zeer elegante (door U beschreven als zoodanig, vermoedelijk een empire-robe) ochtendjapon en négligé is, of niet? - Ik zou zeggen, zeer zeker ja, als die japon wordt gedragen zonder corset. Een négligé, een ochtendjapon, hoe keurig ook gemaakt, *blijft* négligé als zij wordt gedragen zonder corset; - tenzij de draagster een reform-toilet aanhangster is en daardoor dus het recht zich toekent altijd in zulk een corsetloos gewaad te verschijnen; voor zieken en oude dames en ook voor reform-draagsters maakt men in dit opzicht uitzonderingen. Maar, een dame die het overige gedeelte van den dag wèl corset draagt, kan nooit door een ochtendgewaad hoe elegant ook ontkomen aan de met het oog op ‘négligé’ gestelde regels.

Uw tweede vraag is: Kan daar, waar het aan dames is toegestaan in peignoir te komen, ook een kimono worden toegelaten; b.v. aan het ontbijt.

Hier moet, dunkt mij, de takt der dame zelve een beslissing nemen. Een heel elegante kimono namelijk, zooals b.v. de Japansche zijden, de Liberty-genres, is ongetwijfeld veel smāakvoller soms of veel mooier, dan 'n eenvoudig soort peignoir. En toch zou ik de laatste voor een ontbijt een veel voegzamer dracht vinden, dan het totaal-ongekleede van de wijde kimono-mouw en het dito ongekleede wijde model van het geheel, dat in de heup-bewegingen en bij een eenigszins uitgesproken buste alles accentueert, op een voor gemengd gezelschap niet zeer gedistingueerde wijze. Daarom, *verbieden* de kimono, waar men de peignoir toelaat, (b.v. aan boord, waarop vermoedelijk uw vraag doelt), schijnt

mij te arbitrair; maar, een dame van gekuischten smaak zal zelve voelen dat het eerste kleedingstuk eigenlijk thuis hoort op tochten naar de badkamer en in haar eigen vertrek; en het is raadzaam haar, wier smaak nog moet geoefend worden in zulke dingen, een handje te helpen door haar op het totaal-ongekleede van ook de elegantste kimono attent te maken.

Gaarne steeds tot uw dienst. Mag ik naar aanleiding der eerste vraag eens van U vernemen *welk* vonnis U hebt geveld? U zegt namelijk alleen *dat* U het velde, maar niet in welken geest. En dat interesseert mij!

'**Bekeerd**'. - Ja, dat geloof ik gráág als gij van reformkleeding zijt 'bekeerd', dat U dan de nieuwe corsetten van de firma Huyser, Amsterdam, Heiligenweg, uitstekend bevallen. Hebt gij het allernieuwste model reeds, dat van achteren zulk een prettig stevig gevoel geeft? Juist voor ex-reform-draagsters is deze firma uitstekend, omdat gij er zoo goed wordt geraden naar uw figuur en uw wenschen. - Daar het reeds eenigen tijd is geleden, sinds gij U dat corset bij hem hebt aangeschaft, vermoed ik dat het nieuwe model U nog niet is bekend. - Ik kan het U bijzonder recommandeeren.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné 's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Thekla. - Ik hoop dat mijn raad, daar gij immers eerst in Maart en April gaat reizen, nog intijds komt. Ook voor U geldt: dat ik door de nieuwe regeling spoediger hoop

te antwoorden voortaan. - Wiesbaden zou ik U inderdaad niet aanraden voor die maanden; Fransch Zwitserland eigenlijk ook niet, want ik vind het er veel kouder dan men gewoonlijk zich inbeeldt, vooral in Maart kan het in Montreux nog vinnig koud zijn. - In Menton is de zeelucht volstrekt niet zwaar; de lucht van de Riviera is hoog en droog, en heeft niets gemeen met het Noord-zee-klimaat van Scheveningen. - Gij vraagt of ik dat klimaatverschil dat gij beschrijft: dat men in Zwitserland zooveel meer kan wandelen, en het er zich zoo 'luchtig' en 'licht' laat ademen óók voel. Maar natuurlijk; dat is immers juist de oorzaak van mijn betere gezondheid, sinds ik zooveel reis, en van mijn vertrek nu weer naar Wiesbaden, waar het verschil met hier reeds aanmerkelijk is. Toch is het in Menton een nog veel prettiger lichter lucht dan daar, en ik hoop ook a.s. jaar er weer heen te gaan. - Van heel Europa is de fransche Riviera het beste, droogste, en aangenaamste klimaat in die maanden; dat is mijn antwoord op uw eerste vraag. Of ik U Menton voor de 'Gemütlichkeit' zou aanraden? O zeker, ik vind het er zelfs nog véél 'gemütlicher' dan in Wiesbaden, dat U reeds zoo bevalt in dat opzicht. - San Remo, Bordighera, zijn óók allerliefste plaatsjes, en nog veel eenvoudiger dan Menton, vooral 't laatstgenoemde; beide even over de Italiaansche grens. - Ik zou zeggen, waar gij zoo schrijft dat gij er van houdt in uw daagsche pakje te blijven, en nu en dan slechts een enkelen wandelaar tegen te komen, daar is Bordighera misschien méér iets voor U dan Menton, dat héél wereldsch wordt, door de talrijkheid van vreemden, en waar gij juist in deze twee seizoen-maanden stellig heel veel toilet zult zien maken. -

De questie van U een goed pension aanbevelen vind ik een heel moeilijke, omdat ik niet graag iets aanbeveel dat ik niet uit ervaring ken, en in Menton en aan de gansche Riviera alleen ben bekend persoonlijk met hotel-leven Te meer waar gij mij geen prijzen noemt, en er bijvoegt dat gij 1ste klasse pension zoekt, en 'niet overdreven hoog' wenscht te betalen. Dat zijn moeilijk te vereenigen eischen aan de nog al dure Riviera, en daarenboven in de seizoenmaanden. Kunt gij niet éérst in een hotel gaan, en van daar uit zelve uitkijken? Misschien zijn er ook Lelielezers, die U kunnen inlichten, en wier raden ik gaarne zal opnemen. - Ik was in het Hotel du Louvre zéér tevreden in Menton; het is zeer groot en zeer mondain, en niet goedkoop (maar *niet* afzetterig, integendeel). In San Remo was ik in een zeer duur en zeer slecht hotel, dat ik dus niet recommandeer. In Bordighera is hotel Angst zeer goed; de prijzen in zulke 1ste klasse hotels varieeren, (en pension,) van 12-18 francs; in de door U bedoelde maanden dikwijls méér. In 1ste klasse pensions zult gij terecht kunnen tusschen 10-15 francs. - Vooruit schrijven is altijd wenschelijk.

Gij doet mij volstrekt geen overlast aan door brieven, als gij zoo spoedig aan het 'koken' geraakt. Daarvan houd ik wel. Schrijf dus gerust; want, als gij Uw instemming betuigt is het aangenaam dat te hooren, en, zijt gij 'geergerd', dan wil ik ook wel weten waarom en waarover; zoo houd ik voeling met de lezers.

Ja - verhaaltjes-schrijven, schijnt voor de meeste menschen heden ten dage een levensbehoefte, en gij zijt wezenlijk een uitzondering als gij het niet doet.

- Vragenbus-inzendingen moet gij zenden aan den *uitgever.* Ik ben heel verbaasd, dat men U bij U een door Uw besteld boek niet kon leveren; zeker, daar het naar aanleiding van Otto Knaaps brieven is, een *fransch* boek.? Schrijf eens aan den heer P.N. van Kampen en Zn., boekhandelaar-uitgever te Amsterdam, Singel 330, die zal U zeker helpen als gij U op mij beroept, of ook aan Martinus Nijhoff, den Haag. - - Veel dank voor Uw goede wenschen.

Lelie-Drente. - Uw brief over het spiritisme is zeer interessant; maar ik begrijp niet goed de bijzonderheden; waarover gij U niet genoeg uitlaat, - Welke oude meid mijner ouders nog in Uw buurt woont, kan ik niet nagaan; toch niet onze eerste kindermeid?, die kwam, meen ik, uit Uw buurt, en is later getrouwd, en om die reden weggegaan, terug naar Uw zelfde streek - Het eene versje kan ik plaatsen; het laatste. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijke belangstelling in de Dagboekbladen, enz.

G. - Meldt mij eens bij gelegenheid of de honorariumquestie in orde is gekomen, zooals ik voor U had opgegeven? - 't Adres, dat gij hebt gevraagd, behoef ik U niet op te geven, want het is nog hetzelfde. Zij, die gij bedoelt, was maar tijdelijk, wegens ziekte, afwezig. En is nu weer aan haar werk, en in haar vorige woonplaats. Ik hoorde van haar, meen ik, trouwens dat gijlieden elkaar reeds weer hadt geschreven intusschen.

- Wat heerlijk toch dat Uw jongste kleine man zoo'n schat voor U is! Het grooter-worden van kinderen lijkt mij altijd voor de ouders, de moeder, zoo'n akelig afscheid aan den besten, liefsten tijd van hun bezit. Een kind van 3-4 jaar vind ik gewoon om te stelen, maar, komt eenmaal de schooltijd, dan is het met het kind-blijven zoo heel gauw voorbij, vooral in onzen tijd. Hartelijk gegroet.*)

Pat. - Uw stukjes zal ik zoo spoedig mogelijk plaatsen; ik beloof U dat. - Natuurlijk zijn al Uw begin-excuses heelemaal onnoodig, want ik begrijp immers best, dat een

*) Na afdruk Uw laatsten brief ontvangen.

moeder met haar kind veel te doen heeft - vooral in Uw omstandigheden. En ik had U geenzins vergeten; zoodra ik Uw onderteekening zag wist ik dadelijk wie gij waart. -

Weet U, lieve mevrouw, als U het voorgaande leest, aan G, dan zult U wel kunnen begrijpen, hoe ik 't niet kan navoelen, dat U zich verheugt op het naar school zullen gaan van Uw ventje. Ik zou juist zeggen, in Uw geval, waarin U niets hebt dan hem, kunt U zich zoo geheel aan hem *geven*, en moet het zulk een ideaal-samenleven zijn met zoo'n kind, dat heelemaal van je zelf-alleen is - en dat je nog dubbel dierbaar is om de nagedachtenis van den vader. - Kent U *mijn kleine jongen* van Carl Ewald? Lieve mevrouw, ik ben 't lang niet in alles eens met dien nog al modernen opvoedkundige, maar juist het slot-hoofdstuk, als hij het naar schoolgaan van zijn jongen beschrijft, zijn *smart*, omdat hij hem nu verliest en moet afstaan aan den onderwijzer, die nu óók gaat beïnvloeden dat zieltje - vind ik zoo fijn en diep-gevoeld. -

Ja, natuurlijk, als Uw echtgenoot U in de opvoeding had mogen bijstaan, dat ware voor U veel heerlijker nog geweest, maar, nu dit niet mocht zijn, nu moet U dunkt mij zich toch innig-gelukkig voelen met die heerlijke nalatenschap van hem, en er tegen opzien, dat anderen hem straks óók zullen gaan leeren, en misschien iets van zijn liefde en zijn vertrouwen zullen afnemen aan U. - Hoe beter ze het met hem meenen op school, hoe waarschijnlijker juist dat is. Vrouwenleven, daar ben ik van overtuigd, is zelfopoffering ten slotte *en* als echtgenoote *en* als moeder, en ik geloof, die zelfopoffering begint met het moeten-afstaan aan de school.

Uw groot vertrouwen in mij gesteld, naar aanleiding mijner eigen Dagboekbladen, eert mij, en ik betuig U mijn hartelijken dank daarvoor, want zoo leert men menschen *kennen*, door zelf achter de schermen zien, zooals mij zooveel gebeurt door mijn correspondentie. Ik vooronderstel in Uw geest te handelen door hier niet daarop te zinspelen om U niet te verraden, maar, dit mag ik wel zeggen, dat gij-ook weer een bewijs zijt voor mij, van wat ik altijd zeg, dat een *gelukkige* jeugd een onschatbaar voorrecht is, en ouders lang niet genoeg er over nadenken hoe groote verplichtingen zij aan hunne kinderen hebben in dat speciale opzicht. Zooals gij-ook schrijft, het zijn juist de *kleinigheden*, die ons leven vaak beheerschen; zoo weinig wordt daaraan gedacht dikwijls door de ouders. Juist ‘kleinigheden’ trekt men zich in zijn *jeugd* zoo bitter aan, wonden zoo diep, zijn zoo hard om te dragen. Later leer je vergelijken met anderen; daardoor berusten; maar dan is de grootste helft van je leven soms reeds voorbij. -

Of het Weekblad *Het Leven* schetsjes opneemt, kan ik onmogelijk beslissen; 't best is zich maar steeds tot de redactie direct te wenden. Dat gij finantieel door de plaatsing dier novellen er graag iets bij verdient, is zoo natuurlijk mogelijk; wat de eene weigert neemt soms de andere. *Nederland*, *Europa, Eigen Haard*, al die bladen, en nog tallooze andere, nemen novellen op.

Ik zal hetgeen ik onder mijn berusting heb van U stellig in dezen jaargang nog plaatsen.

Abonnée sinds haar veertiende jaar. - Van U heb ik twee brieven nog. - Ik ben zoo blij dat de inlichtingen, die gij wenschtet te vernemen, omtrent de Mis enz., U voldeden langs den door mij gekozen weg, door mij tot dien R.K. Priester te wenden. - Ik voel dat, evenals U, ik geloof, *als* ik Roomsch-Katholiek ware opgevoed, dan

had ik mij allang in een klooster teruggetrokken, wat ik een zeer gelukkige oplossing vind van de vrouwenquestie, en zou mij daar heel bevredigd voelen. Protestantsch zijnde, kan ik nu niet meer 'gelooven'.

M.i. is *dat* de groote uitwerking van de kerkhervorming, van Luther en Calvijn, dat zij de wereld hebben *afgenomen* haar eenige troost: geloof. Laat het een illusie zijn, geloof, mijnentwege; dan toch een illusie, die redt van wanhoop, zelfmoord, zenuwziekte, van al die moderne levensuiteinden, waarin de groote meerderheid ondergaat omdat zij zich niet bevredigt voelt op aarde, en geen hoop meer heeft op een Hiernamaals. -

Wat uw tweeden brief aangaat, wil ik U nog zeggen dat ik met U geloof, hoe uw groote vatbaarheid voor uiterlijke indrukken U zeker beïnvloed in uw voorliefde tot den R.K. dienst, want dit-ook is een der redenen waarom de R.K. godsdienst den mensch zoo pakt: dat de Kerkdienst is ingericht en berekend op het *gevoel*, op het *mijstieke* in ons. Het is een bruut idee geweest: de beeldenstorm. Men moge dien nog zoo verheerlijken, het *dierlijke* in den mensch kwam toen boven, *de vernielzucht.* En het was dom van Calvijn alle uiterlijke vormen te willen bannen; zoo dom, dat de tegenwoordige moderne protestanten ook reeds terugkomen van die eenzijdigheid, en de menschen weer naar de Kerk terug willen lokken door koorgezang en geestelijke concerten, en allerlei meer van dien aard, dat echter bij hen *zinledig* blijft, en daardoor *niet* pakt, terwijl de R.K. Kerkdienst in alles een diepe zinnebeeldige beteekenis heeft, waardoor men wordt ontroerd en geboeid.

Hoe heerlijk schrijft U over Uw moeder! Welk een voorrecht voor U, zulk een bezit te hebben! - Ik ben het geheel met U eens, dat het voor-mij-*zelve* prettig is, indien mijn correspondenten mij veel vertellen van hen zelven, omdat ik hen alleen zóó innerlijk kan leeren kennen. Maak dus daarover geen verontschuldigingen; hoe meer ik van U weet, hoe beter ik U zal begrijpen.

Ik ken De Vrije Gemeente in Amsterdam; zij is juist een voorbeeld van het hierboven door mij geschrevene: dat de moderne protestanten trachten het den Roomschen na te doen, door opnieuw vormen en muziek in te voeren. En ik ben het in zooverre dan ook geheel met Uw moeder ééns, dat óók-ik zóó iets 'Roomsch' noem, want het is een **nadoen** van Roomsche vormen maar zonder *zin.* - Om die reden voel ik ook niets voor zulk een Vereeniging als deze; ik geloof graag dat men er heel mooie en heel stichtelijke dingen hoort verkondigen, maar dat noem ik een 'lezing' van den een of ander, met *godsdienst*, met 'n *geloof*, heeft dat voor mij niets te maken.

Dat in Holland 'zelfs de meest vreedzame verwoed wordt als men van een andere godsdienstige meening is als hij', is volkomen wáár. Ik verbaas mij altijd over den storm, die zelfs in het meest flegmatisch vaderlandsch gemoed losbrandt, hij de questie Roomsch, modern, of orthodox!

Het slot van Uw brief, lieve mevrouw, waarin U een alleraardigst overzicht geeft van den wordingsgang der Lelie gedurende de 18 jaren, die U haar leest, bewaar ik voor later. Ik vind waarlijk dat overzicht zóó aardig, dat ik het wil gebruiken bij een hoofdartikel, dat ik zal schrijven, naar aanleiding der in mijn plan liggende veranderingen om de correspondentie te bespoedigen, wat antwoorden betreft. Veel dank dus voor dat slot. En laat mij U nu nog zeggen, dat U gerust, als U meer aan den bewusten priester wilt vragen, U tot hem kunt wenden door mij. Ik ben overtuigd dat hij U gráág zal inlichten. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest de **Boekbeschouwing: Brief aan 'Pelgrim',** alsook de **Correspondentie** aan: **Althaea, J. van F. (Transvaal), Mevr: A.C.F.-G., Mevr: van der M., S.v.C.,** blijven liggen.

REDACTRICE.

Sluiting red: ged:

17 Februari 1909.
22ste Jaargang.
No. 34.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Brief uit Genève.
Calvijn en de brandstapel.

Evenals de moord op den hertog d'Enghien een vlek is op het beeld van den grooten Napoleon, eveneens is de brandstapel, waarop Michel Servet door Calvijn werd geofferd, een onuitwischbare vlek op de nagedachtenis van den grooten Hervormer.

In 1511 geboren te Villanueva in Aragon, ontwikkelde Michel Servet zich tot een groot geleerde. Hij werd geneesheer, maar schreef ook meerdere verhandelingen en

boeken op theologisch gebied en, later, toen hij te Vienne (Dauphiné) gevestigd was, kwam hij er toe, over het vraagstuk der Drie-eenheid met Calvijn te correspondeeren.

Daar zijn meeningen over dit onderwerp afweken van die van Calvijn, ontstond er tusschen hen een levendige polemiek en deze leidde den laatste tot beleedigingen en tot een geloofshaat, zóó onverzoenlijk, dat hij op 13 Februari 1546 aan zijn beroemden geloofsgenoot, dominé Farel schreef:

'Indien Servet in Genève komt, zal ik niet dulden, dat hij er levend uitkomt'.

Ondertusschen, hij moest *zeven* jaren lang geduld oefenen, want eerst in 1553 deed zich de gelegenheid voor om zijn prooi te grijpen!

Servet had in 1552 heimelijk zijn boek

'La restitution du Christianisme' laten drukken. Calvijn, vernemende dat Servet er de auteur van was, laat in 1553 door een zekeren de Frie, met wien hij nauw in aanraking was, een brief schrijven aan de Inquisitie te Lyon, waarin hij, onder overlegging van het boek, dat de schrijver hem in goed vertrouwen zelf had toegezonden, Servet bekend maakt als de auteur.

Veertien dagen later, doet hij denzelfden strooman meer dan twintig latijnsche brieven, die hij (Calvijn) van Servet ontvangen had, aan het zelfde adres zenden!!

Terecht schreef 'le pasteur' Gabarel: 'Calvijn toont zich hier zoodanig door fanatisme

Jonannes Calvin.
Feb. 11. Juli 1509; gest. 27. Mat 1564.

beheerscht, dat hij er toe komt: 'à n'avoir plus la notion du bien et du mal.'

Ds. Nicolas Weiss, vlg-secretaris v.d. Vereenig. v.d. geschiedenis van het fransche protestantisme zegt dat: inlichtingen en documenten van niemand anders dan Calvijn kunnen ontvangen zijn.

Dominé M. de la Roche vermeldt: 'Het is zeker, dat Servet te Vienne is gevangen genomen op aanwijzing van Calvijn. Servet verweet het hem in den vollen raad en uit niets blijkt, dat Calvijn zulks ooit ontkend heeft.

Voltaire noemt het toezenden van die brieven een 'action qui suffirait pour le déshonorer à jamais.'

De toeleg lukte: Servet werd te Vienne gevangen genomen en wegens ketterij ter dood veroordeeld; in het doodvonnis werd melding gemaakt van de geschriften en brieven van de hand van Servet en gericht tot: 'maître Jehan Calvin, prêcheur, à Genève, et par *le dit sieur reconnu*'.

Ondertusschen, de inquisitie mocht dan dezen vogel, haar aangebracht door den ketter der ketters, al geknipt hebben, gebraden hebben zij hem toch niet, want hij ontsnapte uit de kooi, en de inquisitie moest zich tevreden stellen met het verbranden van Servet in effigie.

Maar, 't was hier óók: uitstel is geen afstel, en als de Katholieken dan het wild lieten ontsnappen, Calvijn was er ook nog, en die vergat niet, wat hij zeven jaren geleden aan Farel had geschreven! Belofte maakt immers schuld!

En dan, noemden de Katholieken de Hervormden ‘ketters’, Calvijn gaf denzelfden naam aan diegenen zijner kudde, die maar eenigszins van meening met hem verschilden, en dat men te Gevève, de stad der Reformatie, evengoed brandstapeltje kon spelen als in de landen der inquisitie, zou hij toonen. De inquisitie kon gerust zijn!

Servet heeft de ongeloofelijke maar wel begrijpelijke onvoorzichtigheid om, vluchtende, zijn route over Genève te nemen; Calvijn, van zijn aanwezigheid onderricht, laat hem daar gevangen nemen, nadat hem eerst zijn geld en kostbaarheden afgenomen zijn!

Voltaire noemt dit laatste in zijn: ‘Essai sur les moeurs’ een ‘brigandage’.

Daarna wordt hij bijna zonder kleeren in den kerker geworpen, zoodat hij verkleumt van koude; enfin ‘warmte’ zou men hem later wel geven, en dan overvloedig!

Bijstand van een rechtsgeleerde wordt hem geweigerd; ziek en ongeloofelijk vervuild (zie verder: ‘Les poux me mangent tout vif’) noodzaakt men hem zich gansch alléén te verdedigen tegen een troep (bande) dominé's en Calvijn zelf.

De lust tot zingen zal den ongelukkige in zijn kerker wel vergaan zijn; maar, zooniet, dan had hij terecht kunnen zingen:

> Ce n'est pas la peine assurément
> De changer de gouvernement.

want op 26 October werd hij ‘en présence des Saint-Livres’ (wat deden die daarbij) ver-

oordeeld om mèt zijn boek, levend verbrand te worden.

Bij het aanhooren van de lezing van dit zijn doodvonnis, zinkt Servet in elkaar; hij schreit en huilt....

Maar, is het vleesch al zwak, (heeft Jezus niet ook gesidderd in den hof van Gethsémané) de geest herneemt zijn veerkracht: ferm biedt hij weerstand aan de huichelachtige beden om zich te bekeeren, van zijn vijand, die hem daarvoor in zijn kerker komt opzoeken, en óók om nóg met hem te redetwisten. Niets neemt hij terug!

Moedig en steeds biddend volbrengt de martelaar eindelijk den droeven gang naar den

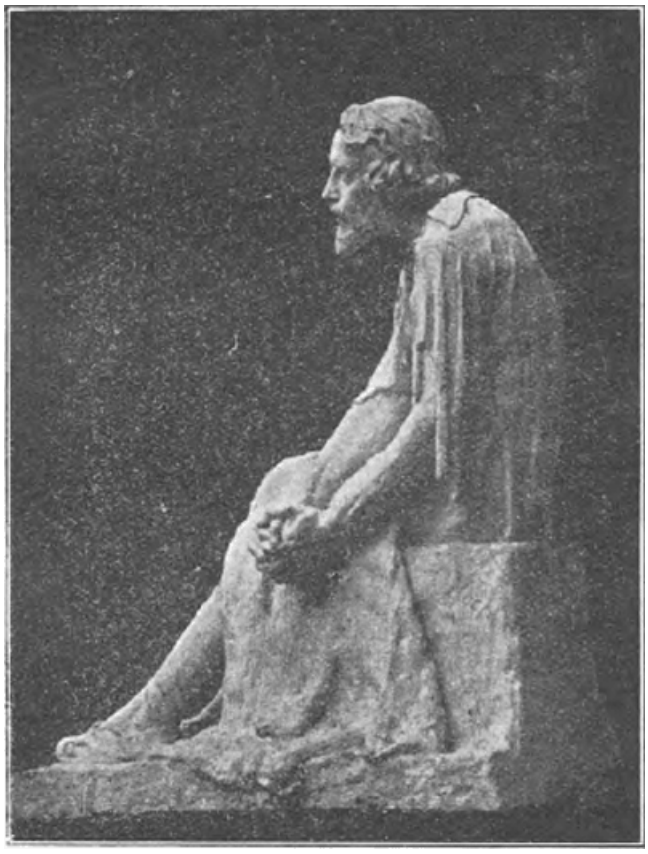

MICHEL SERVET
Brulé a Genève en 1553.

brandstapel....

Servet leed lang.... O, Gruwel! Onder de ontzettende folteringen van het vuur steeds roepende: 'Jésus, ayez pitié de moi. Pitié....

Voltaire schreef later:

Quand son ennemi fut aux fers, il lui prodigua des injures et les mauvais traîtements que font les lâches quand ils sont maîtres. Il le fit brûler vif, et jouit de son supplice, lui qui, s'il eût mis le pied en France, eût été brûlé lui-même; lui, qui avait élevé si fortement sa voix contre les persécutions.

Alhoewel Calvijn zich tegen het verwijt van Servet vermoord te hebben, verdedigd heeft, was deze verdediging uiterst zwak tegenover de overweldigende macht der feiten.

Op 30 September 1561 schrijft hij een brief aan den markies de Poët, welke brief heden nog bewaard wordt op het kasteel Bastie-Roland bij Montélimart; in dezen brief is de volgende zinsnede te vinden: ‘Dergelijke monsters moeten gesmoord worden, *zooals ik het Michel Servet*, *Spanjaard, heb gedaan.*’

Trouwens, ter loops zij aangemerkt, dat de man wiens beeltenis in deze bladzijden wordt weergegeven aan Michel Servet's brandstapel niet genoeg heeft gehad.

Neen, neen, het gebod: ‘Gij zult niet dooden’ was voor dezen bijbelkenner als ongeschreven!

Hoor wat Jean Jacques Rousseau er van zegt: ‘Wee hem die den Hervormer mishaagde; wie aanstoot gaf aan zijn gevoelens!

Bolsec, Gribaldo, Thivent-Bellot, Robert Le Tourneur werden verbannen als ‘ketters’, Antoine Narbert werd de tong met een gloeiend ijzer doorboord, omdat hij beleedigende uitdrukkingen over Calvijn gebezigd had; Denis Bellonet met een gloeiend ijzer op het voorhoofd ‘gemerkt’. Matthieu Antoine werd vogelvrij verklaard omdat hij had durven beweren, dat men ‘ketters’ (d.w.z. ‘gereformeerden’ die anders ketterden dan Calvijn) niet verbranden moet!!

‘Anderen nog werden ter dood veroordeeld: Gruet wegens godslastering; de zonen van Philibert Berthelier wegens vijandige ‘gezindheid’ jegens Calvijn; Mornet wegens bijbel-ontheiliging en Antoine d'Argilières werd ter dood gebracht omdat hij de partij van Servet had durven opnemen tegenover ‘Calvijn.’

Daar begon de vierhonderdste jaardag der geboorte van Calvijn te naderen en men wilde dien dag plechtig herdenken; doch men begreep ook, dat éérst boete moest worden gedaan voor den moord door hem op Servet gepleegd.

Zoo werd dan op 27 October 1903 den 350^{en} jaardag van Servet's marteldood, een steen, een ‘monument expiatoire’ opgericht op de plaats van den brandstapel te Genève (champèl).

De voorzijde op nevenstaande afbeeldingen zichtbaar, spreekt alléén van den brandstapel, niet van zijn aanrichter, en is gekeerd naar een vrij drukken rijweg. Maar de achterzijde is gekeerd naar een weinig gebruikt wegje, en daar leest men:

Fils respectueux et reconnaissants de Calvin Notre grand Réformateur.

Mais condamnant une erreur qui fut celle de son siècle Et fermement attachés à la liberté de conscience
Selon les vrais principes de la Réformation et de l'Evangile Nous avons élevé ce monument expiatoire
Le 27 Octobre 1903.

Zooals men ziet: water en melk! Voltaire, die gewoon was om geen blaadje voor den mond te nemen, noemde dien brandstapel een ‘crime’; de oprichters durfden hem noemen ‘une erreur’ en voegen er aan toe: ‘qui fut celle de son siècle’ alsof dat ook zelfs maar een verschooning kon zijn voor den apostel der Hervorming.

Het laffe ‘Sauver la chèvre et le chou’

Monument MICHEL SERVET à Champel près Genève Erigé le ler Novembre 1903.

bracht hier feitelijk voort een monument, tot aandenken van het slachtoffer en tegelijker tijd als bewijs van eerbied en dankbaarheid (Fils respectueux et reconnaissants de Calvin) aan zijn belager! Maar dat laatste stond op de achterzijde!!

De goegemeente echter begreep het zaakje best en zei al dadelijk: ‘On a élevé un monument à Servet’ zóó staat het er, ‘en l'honneur de Calvin.’

In het jaar 1909 zal men een grootsch monument binnen de grenspalen van Genève oprichten, om den 400sten geboortedag van Calvijn te herdenken; dit monument komt tot stand door internationale bijdragen. Toen de plannen daartoe bekend werden, namen vrijdenkers het plan, óók door internationale bijdragen een monument op te

richten ter eere van Servet, dat dan géén twijfelachtige opschriften zou dragen; en, rationeel als het was, om dat gedenkteeken dan óók te Genève te plaatsen, vroeg de commissie daarvoor vergunning.

Die door de autoriteiten geweigerd werd! Eén monument, spottend genoemd ‘le monument de l'hypocrisie confondue’ was genoeg, en een tweede, dat dan eerlijk de waarheid zou verkondigen, zou ál te erg vloeken met het monument in wording ter eere van de Reformatie, d.w.z. implicite van haar schepper Calvijn.

Betreurenswaardig, die weigering van het in vele opzichten zoo vooruitstrevende Genève! Dan heeft de ‘Ville lumière’ in een analoog geval zich heel anders gehouden; want wat zag ik verleden jaar te Parijs?

Op den heuvel van Montmartre, hebben de Katholieken, zooals bekend is, onlangs gesticht de basiliek ‘du Sacrè Coeur’. Van af die hoogte geheel Parijs domineerend, staat het daar als een indrukwekkend monument tot glorie van de Katholieke kerk. d.i. van Hem, die liefde predikte, die geen haat kende.

En op het voorplein van die kerk, en zelfs gelegen in de hoofdas er van, is tegelijkertijd een bronzen standbeeld verrezen; 't is dat van den chevalier de La Barre, en op het voetstuk kan men lezen, dat deze 19 jarige in 1766 onthoofd is, omdat hij zijn hoed niet had afgenomen voor een voorbijkomende Katholieke processie.

Jean François le Fèvre, chevalier de La Barre, werd in 1747 te Abbeville geboren. Een oude heer, Duval de Saucourt, had zich onbehoorlijk gedragen tegenover een tante van de La Barre, en deze jonge man maakte hem daarop belachelijk. Op den 9e Aug. 1765 werd een houten kruis op de Pont-Neuf te Abbeville beschadigd. Duval, zich willende wreken, geeft de La Barre aan als de dader, zijn aanklacht alléén baseerende op het feit, dat deze in Juli van datzelfde jaar geweigerd had voor een geestelijke processie zijn hoed af te nemen; de La Barre wordt daarop veroordeeld om eerst onthoofd en daarna verbrand te worden, na eerst gemarteld te zijn door het aanleggen van ‘scheenbeenschroeven’.

Men geeft hem een monnik tot steun bij zijn tocht naar het schavot; eerst krijgt hij en zijn gezel wat te eten, maar de schreiende monnik kòn niets eten. ‘Kom, laten we wat gebruiken’ zegt de jongeling ‘gij zult evenveel kracht als ik noodig hebben bij het schouwspel, dat ik ga geven.’ Op een wipkar met het opschrift: ‘Impie, blasphémateur, sacrilège abominable et exécrable’ vervoert men hem naar het schavot. Moedig beklom hij het schavot, op het laatst tot den monnik zeggende: ‘Ik had niet gedacht, dat men een jongmensch voor zoo'n kleinigheid ter dood zou brengen.’

Al weet ik nu heel goed, onder welke omstandigheden de vergunning der Parijsche autoriteiten tot oprichting van dit monumentje werd verleend; al werd het verleden jaar nog noodig geacht het dag en nacht door een politie-agent te doen bewaken, ik wil toch wijzen op de schrille tegenstelling in handelwijze tusschen die Katholieke metropool en eene Calvinistische stad: de eerste maakt het den vrijdenkers niet onmogelijk hun in brons gegoten beschuldiging te zetten vóór het monument van de glorificatie zijner godsdienst; en de Calvinistische stad weigert een stukje grond, *niet* gevraagd als dáár tegenover het monument, maar zelfs elders in de stad!

Voorwaar, men zou zoo zeggen dat de Calvinisten het in casu afleggen tegen de Katholieken in verdraagzaamheid; en ook in tact en doorzicht; want, wat is het gevolg geweest van de weigering: nu is het monument voor Servet verrezen op enkele kilometers van Genève, op Fransch grondgebied, te Annemasse, een katholiek stadje; toen ik er vóór stond, in die echte katholieke omgeving, was het mij alsof de aanklacht die er uit spreekt tegen Calvijn, hier luider klonk, dan zij ooit in eigen omgeving met mogelijkheid had kunnen doen! Had het te Genève gestaan, dan was het geweest een eerlijke bekentenis van begane misdaad, een schoone boetedoening; nu het te Annemasse staat, is het geworden een aanklacht tegen den Hervormer, tevens een getuigenis van de onverdraagzaamheid der Calvinisten in de twintigste eeuw!

Innig medelijden, met wreker en prooi beiden, kwam over mij toen ik het in deze bladen afgebeelde monument aanschouwde.

De oprichters zijn, zooals te verwachten was, in hun opschriften niet half geweest.

Op de voorzijde las ik:

> A Michel Servet apôtre de la libre croyance et martyr de la libre pensée, né à Villeneuve d' Aragon le 29 Septembre 1511 et sur la dénònciation de Calvin brûlé en effigie à Vienne par l'Inquisition Catholique le 17 Juin 1553 et brûlé vif à Cenève le 27 Octobre 1553.

Op de rechterzijde:

> L'arrestation de Servet à Genève, òu il n'avait ni publié, ni dogmatisé et òu par conséquent il n'était pas justiciable, doit être regardée comme une barbarie et une insulte au droit des nations. Voltaire.
> Enfermé dans une prison humide, malade et privé de tout secours, Servet écrivait à ses juges: Je vous supplie que vous plaise abréger ces grandes dilations... vous voyez que Calvin pour son plaisir me veut ici faire pourrir (zoo staat het er) en la prison. Les poux me mangent tout vif, mes chausses sont déchirées et n'ai de quoi changer ni pourpoint ni chemise qu'une méchante...

Op de linkerzijde:

> Michel Servet
> helléniste, géographe, médecin, physiologiste a bien mérité de l'humanité par ses découvertes scientifiques; son dévouement aux malades et aux pauvres; l'indomptable indépendance de son intelligence et de sa conscience.
> Au moment suprême comme dans tout le cours de son procès, jamais un mot de retraction ne sortit de la bouche de Servet; ses convictions étaient invincibles et il avait fait à la cause de la vérité la sacrifice de sa vie.

'Post tenebras lux' is het hoopvolle devies van Genève's wapen.

Maar, helaas! de weigering van een plaatsje voor het beeld van den martelaar, bewijst dat er altijd nog te weinig licht is doorgebroken door de nevelen.

De haren rijzen te berge als men zich indenkt in dat vreeselijke: een mensch levend verbranden!

Dat zulks ooit op aarde, al was het slechts éénmaal, kon geschieden is een vlek op de menschheid; dat het ooit plaats kon vinden ter eere van God, is een ten hemel schreiende godslastering; maar duizendmaal erger is de brandstapel van Servet: een beestachtigheid, die alleen onder de menschen gevonden werd, niet onder de beesten.

B.W. VAN DE KAMER.

> Aan Michel Servet, apostel van het vrije geloof en martelaar voor de vrije gedachte, geboren te Villeneuve in Aragon den 29e September 1511 en op aanklacht van Calvijn in effigie verbrand te Vienne door de Katholieke Inquisitie den 17e Juni 1553, en levend verbrand te Genève den 27e October 1553.
> De gevangenneming van Servet te Genève, waar hij niets had openbaar gemaakt, noch leer Stellingen verkondigd, en waar hij dus niet aan de rechtspraak onderworpen was, moet beschouwd worden als een barbaarschheid en een beleediging van het volkenrecht. Voltaire.
> In een vochtigen kerker opgesloten, schreef Servet, ziek en van allen bijstand ontbloot, aan zijn rechters: Ik smeek u, dat het u behagen moge de zaak te bekorten... gij ziet dat Calvijn mij hier voor zijn genoegen wil doen vergaan in de gevangenis. Ik word opgegeten door de luizen, mijn broek is verscheurd en ik heb noch een wanbuis noch een hemd om te verwisselen.

Michel Servet, hellénist, aardrijkskundige, geneesheer, physioloog, heeft zich verdienstelijk gemaakt voor de menschheid door zijn wetenschappelijke ontdekkingen, toewijding aan zieken en armen en de onbedwingbare onafhankelijkheid van zijn verstand en geweten. In zijn laatste ure zoowel als gedurende den geheelen loop van zijn proces, kwam er nooit een woord van herroeping van zijn lippen; zijn overtuiging was onoverwinnelijk en hij had aan de zaak der waarheid zijn leven gewijd.

Liedje.

Zoo lang er op de aarde,
Nog glansge zonneschijn,
Een stralend blauwen hemel,
En schoone bloemen zijn....
Zoolang mag niemand klagen,
Om 't leven, dat hij kreeg,
Mag niemand, niemand zeggen,
Dat 't leelijk is en leeg....

Zoolang er voorjaarsweelde,
En herfstmooi blijft bestaan,
En elke nieuwe dag weer
Brengt nieuwe wondren aan.
Zoolang om kindermondjes
Een blijden glimlach speelt,
En in de hooge boomen
Een heir van voglen kweelt....

Zoolang kan niemand zeggen,
Dat 't leven waardloos is,
En eigenlijk alleenig,
Ellende en droefenis.
Al wie het leven nietig
En zonder waarde vindt
Heeft deze mooie dingen,
Nog nooit gevoeld, bemind!

Die kent den vollen rijkdom
Van 't kostbaar leven niet,
Die weet niet hoeveel schatten,
Het lachende ons biedt.
Die heeft nog nooit begrepen,
De groote heerlijkheid,
Van leven, leven, leven,
Tot in de eeuwigheid.

O mensch, hef bei je handen,
Omhoog, omhoog naar 't licht,
En dank je rijken Vader
Met stralend aangezicht....
En denk aan al het mooie,
Dat er nog komen zal,

Voor al wat leeft en liefheeft
In 't grenzenloos heelal....

MIEN PAS.

Jij voelde niet als ik...

Jij voelde niet als ik...
Toen bei' je blanke handen
In heftig-wild gesnik
Vast om de mijne spanden.

Jij voelde niet als ik...
Toen 'k je langs stille paân
In zwijgend-zacht geknik
Mijn luistren deed verstaan.

Jij voelde niet als ik...
Schoon toch 'n heldre traan
In klaaglijk dof getik
Ik zachtkens hoorde gaan.

Jij voelde nóóit als ik... -
Waarom dit nimmer kan?
Ondanks je droef gesnik?
Omdat jìj voelt als màn!

ROSETTE KOETSER.

Van blij verwachten...

In blij verwachten
Naar wat zal komen,
Van stil' gedachten
In peinzend droomen,

Blijf ik nu luistren,
Als vaak weleer,
Naar 't suizend fluistren
Der blaadjes teer.

De lucht alomme
Is wazig blauw...
Heel zacht rond om me
Valt neer de dauw.

In droomend zwijgen
De boomen staan
Of blad aan twijgen
Wil sluimren gaan.

In lieflijk streelen
Zucht zacht de wind
Zangvogels kweelen
In eik en lind'!

't Is àl een smachten
Naar inn'ge rust

Dat blij verwachten
Heeft wèg gekust.

ROSETTE KOETSER.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 32.) XVII.

Ik spreek van mijn familie, van mijn kennissen, van mijn bittere of aangename ervaringen uit dit veelbewogen tijdperk van mijn leven opzettelijk steeds in collectieven zin, zonder personen te noemen. Zij, die goed voor me geweest zijn, die me getoond hebben, dat er óók zijn, die trouw blijven in leed zoowel als in vreugde, in tegenspoed, zoowel als in voorspoed, weten voor zich zelf hoe ik hun niets heb te verwijten, alleen heb te danken; de anderen, de groote hoop, die zich liet kennen van de gewone menschelijke zijde in zulke gevallen, namelijk van een zeer minne en zeer laffe, ik ga hen stilzwijgend voorbij zonder hatelijke toespelingen te maken; alles welbeschouwd moet ik hun óók misschien dankbaar zijn zelfs - omdat ze mij dóór hun gedrag leerden kennen de wereld en de menschen....

Want, er is geen beter middel om ervaring en menschenkennis op te doen dan van rijkdom te vervallen tot fatsoenlijke armoede. - Zooals ik hierboven reeds vertelde, merkwaardig b.v. is de hebzucht, die rijke menschen bij zulke gelegenheden aan den dag leggen, om te zien hoeveel ze voor hun eigen toch reeds zoo goed gevulde beurs nog kunnen profiteeren ten eigen voordeele en ten bate van hun ongelukkig slachtoffer. Onze relaties, onze stand, waren oorzaak dat mij uit eigen kringen enkele aanbiedingen werden gedaan, die werkelijk in dat opzicht treffende staaltjes leveren.

Een schatrijke douariere b.v., met één dochter had een ‘prachtige’ aanbieding voor mij; de bewuste dochter, die natuurlijk volgens haar zeggen ‘allerliefst’ was, een ware engel, alleen maar nog al doof, strekken tot gezelschap den geheelen dag door; met haar paardrijden, met haar musiceeren, met haar alle mogelijke theaters bijwonen, met haar reizen, in één woord uiterlijk als haar ‘zuster’ optreden, in den zeer grooten en zeer aanzienlijken kenniskring. - Op de vraag aan den tusschenpersoon, die de onderhandelingen voerde, welke finantieele vergoeding zij zich voorstelde mij toe te kennen voor een leven, dat op die wijze aan mijn toilet en speldegeld buitengewone hooge eischen zou stellen, immers de nadruk werd er opgelegd, dat zij in de allereerste kringen verkeerde, véél reisde, veel uitging, en dat ik geheel en al als de *gelijke* der dochter des huizes moest optreden voor hare gezelligheid, kwam het teekenend antwoord: Natuurlijk niets. - Ik kreeg toch immers kost en inwoning; was dat niet voldoende.. -?

Een andere hebzuchtige dame maakte het nog fraaier. Zij stelde mijn vader voor dat ik ergens ver-weg bij hare meer dan tachtigjarige moeder als ‘gezelschaps-dame’ zou optreden; - een ‘beetje verpleging’ was óók wel noodig, want de oude dame was 'n ‘beetje’ hulpbehoevend; - .. óók voor niets, zelfs geen reisvergoeding!

Gräfin Schimmelmann, eene in duitsch-christelijke kringen zeer bekende figuur, met wie wij in Berlijn samenwoonden in één pension, sloeg mijn vader voor mij met haar naar het eiland Rügen te laten gaan, waar zij voornemens was onder de visschers een zending te beginnen. Alles wat hij en ik echter zagen van deze eigenaardige ex-hofdame der overleden keizerin Augusta, vrouw van Keizer Wilhelm I, was van dien aard, dat wij weldra meer dan genoeg van haar kregen, en beleefdelijk afzagen

van het voorrecht van haren omgang. In den beginne maakte zij, eene nog statige en knappe vrouw, ondanks haar te groote zwaarte en wat verwaarloosde kleeding, een lang niet ongunstigen indruk. Ik zie haar nog binnenruischen bij het Kerstfeest, dat in het pension gezamenlijk en op godsdienstige wijze werd gevierd - te laat - (later heb ik gezien, dat zij altijd te laat was, opzettelijk, of uit onnadenkendheid, al naar 't haar in den zin kwam). Aan haar hand hield ze twee kleine jongens in matrozenpakjes, die zij had ‘aangenomen’, arme visscherskinderen, en met wien zij zoo wonderlijk omsprong, dat het geheele pension zich, en met recht, aan de verwaarloozing der ongelukkige schepseltjes ergerde. Als ze namelijk uit was - en ze ging zoowat den heelen dag uit, - om zelve te preeken, of te zitten onder het gehoor van bekende predikanten, of ook om bezoeken te maken - dan bleven die zesjarige jongetjes moederziel alleen op hunne kamer, zonder opzicht, zonder eten, zonder speelgoed, zonder bezigheid; - waarvan het direct gevolg natuurlijk was, dat zij weldra dienden tot schrik van het geheele huis, daar zij zich amuseerden met electrische schellen af-

binden, schoenen verstoppen, hunne zakdoekjes ‘uitwasschen’ en, héél véél leelijker kattekwaad óók. - Kwam hun beschermster dan 's avonds thuis, dan werd er overhaast gegeten, zij had natuurlijk onderweg ook wel iets gebruikt, maar die twee kleine jongetjes, die op dat uur al lang in bed hadden moeten liggen, waren dan volslagen heen, èn over hun eetlust, èn over hun slaap, en dienden zichzelf, en iedereen die hen in de eetzaal zag omhangen, tot overlast. - Met lang blond haar, en fijne matrozen-pakjes, als rijke-luikindertjes door haar gekleed, had de Gräfin geen verstand of zin voor het onderhoud van deze luxe, zoodat zij met hun eigen kleine vingertjes hun haardos bezorgden, weldra groote gaten in de kousen hadden boven hunne lage schoentjes, en een kleerborstel blijkbaar slechts bij hooge uitzondering over hun broekjes ging nu en dan.

In dien winter brak er in Berlijn een ernstige werkstaking uit, die de Gräfin op den inval bracht met hare ‘jongens’ in een rijtuig rond te rijden in de meest oproerige buurten, en hen aan te moedigen het volk toe te spreken ‘over Jezus’ - hetgeen volgens haar zeggen héél veel indruk maakte op de oproerigen. - Over het algemeen richtte ze de kereltjes af op lange gebeden doen hardop, redeneeren over ‘den Heiland’, enz. enz. - Daarbij leerden ze, gelijk ik zeide niets, en verveelden zich gruwelijk thuis, zoodat de oogenblikken waarop de Gräfin hun medenam om in lokalen ‘op te treden’ voor anderen, voor hen ware uitspanningen werden. - Bij een van die gelegenheden deed ze ook een ‘bekeerden’ neger op, dien ze aanstelde om voor hare rekening met de twee jongens te wandelen; nadat hij hen echter bij een van de eerste gelegenheden al onder een rijtuig had laten komen, zoodat de kleine Otto met een verbonden hoofd werd thuisgebracht door een politie-agent, werd deze zwarte kindermeid maar weer afgeschaft. - - Ook een Chinees had zij volgens haar zeggen ‘bekeerd’, in een grooten theewinkel in de Leipzigerstrasse, waarheen ze mij op zekeren dag meevoerde, om er getuige te zijn van de zeer stichtelijke gesprekken die zij beiden te samen voerden, hoewel ik zoo vrij ben te gelooven, dat de protectie, die de slimme Chinees genoot, dank zij zijn ‘bekeering’, van heel het christelijke high life in Berlijn, niet vreemd zal zijn geweest aan zijn christelijke en vrome stemming. -

Een mijner laatste uitgangen met haar was om ‘inkoopen te doen’ voor haar verblijf op Rügen. Zij had een eetservies noodig - zeide zij - en verdween tot dat doel in een aardewerkkelder, waar zij zich 6 kommen van 6 à 8 ct. aanschafte, mij, tot mijn stomme verbazing, meedeelende, dat zij, van wege de ‘eenvoudigheid’, dáárin aardappelen, groente, enz. dacht op te disschen, dat was zoo veel minder kostbaar dan groente-schalen enz. - Ook legde zij mij bij die gelegenheid uit, dat ze geen tafellaken dacht te gebruiken. ‘Je kon best aan 'n hoek van de tafel eten op een zeiltje,’ -

En deze zelfde vrouw huurde een week of wat later maand-equipage, met een eigen livrei-knecht op den bok naast den koetsier, gooide het geld, als het haar zoo in den zin kwam, met schatten weg. - - ‘Men’ zeide van haar dat ze 'n morfiniste was, maar... ‘men’ zegt zooveel. Zeker is, dat hare broeders, die haar eenige jaren later in een krankzinnigengesticht trachtten te stoppen, daarin niet slaagden, omdat zij haar goed recht op vrijheid heeft weten aan te toonen. Ook geloof ik geenzins, dat hare ‘bekeering’ aanstellerig of onecht was. Zij had als jong meisje, aan het hof van Keizerin Augusta, heel veel genoten, heel veel meegemaakt - onze Koningin-moeder Emma had ze als jong meisje heel goed gekend daardoor, en ze vertelde me, hoe de hofdames bevel kregen, wanneer de Waldecksche prinsesjes

kwamen, zich heel eenvoudig te kleeden, opdat zij er niet kostbaarder of moderner zouden uitzien dan deze, die het heel bescheiden moesten overleggen - - - Daarop had haar ‘bekeering’ een waren storm verwekt bij hare zeer invloedrijke en zeer voorname verwanten. Zij had haar ontslag genomen dientengevolge als hofdame, had zich dan in Rügen, dan elders aan inwendige zending gewijd, kwam nu, na jaren, terug in Berlijn, als een vlinder aangetrokken tot het licht, zocht er hare oude voorname relaties wêer op, werd door sommigen met den nek aangezien, door anderen met ware bewondering ontvangen, bewoog zich door dat alles zoo'n beetje als een schip zonder stuur. - Maar was, geloof ik, meer ijdel dan onoprecht.

Voor ik van haar afscheid neem in deze Dagboekbladen moet ik nog even vertellen van een avondje, dat zij haar Berlijnsche vrienden en vriendinnen aanbood, in de gezelschaps-zaal van ons pension, en dat voor mij, door de bekende voorname menschen die je er zag, zooals eene zuster o.a. van

Bismarck, heel interessant zou zijn geweest, als ik mij niet vooraf om harentwille doodmoe had moeten maken. - Ze kwam namelijk om 5 uur ('t feest zou om 7 uur een aanvang nemen) thuis, na den geheelen dag afwezig te zijn geweest, en vroeg mij als de gewoonste zaak ter wereld of ik niet zoo vriendelijk zou willen zijn een en ander voor haar te bestellen, want.... zoo bleek het - ze had voor *niets* gezorgd, *niets* besteld. Ik begon met mij naar de keuken van het pension te begeven, dat stond onder leiding eener duitsche douairiere, wier nichtjes, zelve heel rijk, en daar den winter steeds doorbrengend, haar op dat oogenblik gezelschap hielden; maar ik stuitte op de vijandschap van dat vereenigde dames-personeel tegen de Gräfin, wier hierboven beschreven eigenaardigheden haar gehaat maakten bij haar omgeving, terwijl thans bovendien het misdadig feit, dat *zij* niet genoodigd waren en ik wel hen volkomen ongenegen maakte tot welke inschikkelijkheid ook. - Onmogelijk nu nog iets in orde te maken, luidde het bescheid. - Ja, als 'Frau Gräfin' (zoo heette zij, door haar rang van Stiftsdame, ofschoon ongetrouwd,) bijtijds had opgenoemd wat er wezen moest, dan had men haar kunnen helpen, maar nu - onmogelijk! Met ware Schadenfreude zag men mij met die boodschap vertrekken. -

Nu is een duitsche 'avond', en in een Gross-stadt als Berlijn, wel vóór elkaar te krijgen, al is het dan ook wat laat, maar ik ontken toch níet, dat ik er trotsch op ben dat zaakje in een twee uren tijds zoo netjes te hebben klaar gespeeld, dat er om 7 uur thee gereed stond met theegebak, en daarna het onvermijdelijke avondbrood met 'kalter Aufschnitt' etc., behoorlijk werd rondgediend, zoodat geen der gasten bemerkt heeft, hoe eerst op het laatste oogenblik alles werd aangedragen. Onnoodig echter te zeggen welk een heen en weer vliegen door de Leipziger en Friedrich-strasse, van comestibles-winkel naar confiseur, etc. etc., mij dat kostte, zoodat ik nauwelijks den tijd had zelf bijtijds in de kleeren te schieten. - -

'n Andere komische herinnering uit dat zelfde pension-leven is die aan een duitschen predigt-ambts-candidaat, die goedvond zijn waterachtige blauwe oogen welgevallig op mij te laten rusten, en mij hart en hand aan te bieden. - Hier zij tusschen haakjes gezegd, dat ik het liefde-chapiter niet anders aanroeren zal, dan waar het zulke episoden geldt, want het spreekt van zelf dat een waarachtige innige liefde voor de beide betrokkenen een te ernstige zaak is, dan dat ik daarover hier onthullingen zou willen of mogen doen. Dat chapiter behoort tot die dingen waarover men niet kan spreken in het openbaar; omdat het twéé geldt, mij *en* een ander.

Mijn predigt-ambts-candidaat echter zal deze regelen wel nooit onder de oogen krijgen, en geschiedt dat, dan nog voel ik mij tegenover hem verantwoord - van wege zijn onhebbelijk volhouden, waardoor het komische op het laatst ontaardde in voor mij pijnlijkgeworden ernst.

Bij gelegenheid van datzelfde Kerstfeest, waarop we ook Gräfin Schimmelmann leerden kennen voor 't eerst, en dat uitteraard een algemeene verbroedering stichtte tusschen de zeer uiteenloopende bewoners van het *heel* groote huis, stelde hij zich aan mijn vader voor, verzocht dezen hem met mij in kennis te willen brengen, en onderhield ons tot mijn groote verveling een geruim deel van den avond. - Dat was de aanvang van een intimiteit, die mij welhaast hinderlijk werd, zonder dat mijn vader er nog aandacht aan schonk, totdat deze zich op zekeren dag liet ontvallen, hoe hij van plan was den daarop volgenden Zondag naar de Herrnhutter Kerk te gaan, en niet weinig verwonderd keek den predigt-amts-candidaat eveneens te zien

binnentreden, zich te zien neervleien in *onze* bank - waaruit volgde een samen naar huis gaan. -

Toevallig was het nog al een mooie preek - en waarin iets voorkwam van een gewonde duif - ik herinner mij nu niet meer wat precies eigenlijk - maar op dat oogenblik trof mij de vergelijking als waar en mooi, en daarover wijdde ik onder het samen huiswaarts wandelen nog al uit, ten einde de stilzwijgendheid van mijn vader te vergoedelijken. - Want, mijn vader was stil, uit zijn humeur, door dat opvallend ons naloopen in een kerk, waarin hij nooit kwam, hij, het luthersch domineetje-in-spe. - Zóó was geheel mijn vaders karakter; onergdenkend gaf hij soms zelf aanleiding tot iets wat hem dan later naïef verbaasde. Immers, toen hij, zoodra wij alleen waren, tegen mij zijn ergernis lucht gaf over dien opdringerigen vent, die dicht naast mij in de bank ging zitten, terwijl er overal elders ook plaats was, kon ik niet nalaten hem onder het oog te brengen, dat hij toch zelf den man steeds met de meest-voorkomende welwillendheid had bejegend, zoodat het dezen ten slotte niet héél

kwalijk was te nemen, indien hij zich die vriendelijkheid gunstiger uitlegde dan de wezenlijke bedoeling was. Mijn vader was iemand, wien het zoo absoluut nooit in de gedachten kwam voor zijn dochter te azen op huwelijkscandidaten, dat hij mij met plotseling wezenlijk komieke verbazing aanstaarde, bij het denkbeeld van den water-blauwoogigen dominee als mogelijken schoonzoon.

Hij trok zich nu verder terug, koeltjes, maar 't baatte niet. - Nog dienzelfden middag reeds herhaalde zich het gebeurde. Wij gingen nl. naar een andere kerk, waar een liturgische dienst was, en ziet, weder treedt vriend dominee M. binnen, die ons had bespionneerd vermoedelijk, weder laat hij zich neer in precies mijn bank, en nu maakt hij het nog erger door mij te dwingen met hem in één gezangboek te kijken. Immers, ik hield het mijne in de hand, om de gezangen te volgen, en, terwijl de dienst reeds begon, boog hij zich brutaal naar me over, vroeg of hij mocht mee-kijken. - Ik kon niet anders dan toestemmend knikken, schoot toch tegelijk inwendig in den lach, omdat het gezicht van mijn vader de uitdrukking aannam van onweer. De thuiswandeling, waarbij hij zich weer aansloot, was benauwend van stijfheid. - In die zelfde week waren we, mijn vader en ik, 's avonds alleen in den dames-salon, zooals wel meer gebeurde, wanneer we daar, wat later dan de duitschers hun vier-uur koffie-drinken, onze afternoon-thee innamen. - Na een oogenblik stond mijn vader op, en ging in den tegenover liggenden heeren-salon een sigaar rooken. Ik bleef alleen, maar niet lang. Dominee was namelijk óók in den heeren-salon, en nauwelijks had hij mijn vader zien binnenkomen daar, of hij er uit, en heen naar mij. Ik zat op de ronde canapé in 't midden van den salon rustig te lezen, toen hij ineens vlak naast mij neerplofte, dicht neven me: ‘Gnädiges Fraulein, ich’.... -

Maar tegelijk ging de deur al weer open. Mijn vader, die zijn plan had doorzien, stond woedend op den drempel: ‘Anna, ga mee naar boven dadelijk’. Den candidaat, die lief-groetend opsprong, zag hij heelemaal niet meer aan - -

Nu zal 't toch wel uit zijn, - dachten we beiden hardop, toen we op onze kamers waren; maar de candidaat had een volhoudend gemoed. Een half uur later werd er door den pension-groom een grooten brief boven gebracht, aan mijn adres. - Onnoodig te zeggen dat hij was van mijn dominee. Met grooten woordenvloed bracht hij mij in herinnering ‘die heerlijke ochtendwandeling samen uit de Herrnhutterkerk’ en hoe ik die preek zoo had geroemd met de gewonde-duif-vergelijking. Welnu, die gewonde duif was *hij*. En hij had zich gedroomd aan mijn boezem te zullen kunnen vluchten, bij mij beveiliging te zullen vinden voortaan voor 's werelds leed - net als de duif. In dien gezwollen toon ging de vergelijking tusschen hem zelf en de bewuste preek vóórt. - - ‘En nu stootte ik hem van mij - - - Waarom - Wat had hij misdaan....?’

Ik heb 'n dollen pret gehad over de ‘duif’, ... maar mijn vader heeft hem doen weten, dat er aan mijn ‘boezem’ geen toevluchtsoord was voor hem. - - Toen vond hij goed overal waar wij hem ontmoetten voortaan smachtende, verwijtende blikken op mij te vestigen, als ik in de eetzaal kwam, des ochtends en des avonds bij de gezamenlijke godsdienstoefeningen; maar 't opvallendst vooral was zijn houding op de trap, als wij na afloop van die gezamenlijke godsdienstoefeningen naar boven gingen. Dan zorgde hij grif vóór ons uit de ‘Andachtsaal’ te zijn, posteerde zich op onzen weg waar we voorbij moesten, aan het begin van de trap, lei de hand, met brekend-hemelwaarts geslagen oogen op zijn hart, en zag mij zóó aan. Zoo lang hij op die wijze mij, en het heele pension met mij, amuseerde met zijn gebroken hart, vond ik hem alleen komiek, maar toen hij zijn vervolging ook op de straat voortzette,

toen ik nergens meer kon komen, of ik zag hem op mijn weg, als ik naar mijn schrijflessen ging, als ik er weer uit kwam, dan hier plotseling opdagen, dan daar, zoodat ik er ten slotte den voorkeur aan gaf mij door mijn vader te laten brengen en afhalen, toen werd het grapje een beetje benauwend van lengte, en was ik blij dat onze afreis er een eind aan maakte...

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Boekbeschouwing.

Brief.

De Eremiet van Zimzara, door PELGRIM.*) (uitgegeven te Soerabaja).

Aan 'Pelgrim'.

Onbekende 'vereerder van mijn talenten', zooals gij zoo goedgunstig Uw briefje aan

*) Ter recensie aangeboden.

mij sluit, gij richt tot mij een verzoek, waarmede ik 'n beetje verlegen zit: van namelijk Uw pennevrucht te willen bespreken.

Laat mij nu even U inlichten, wáárom gij mij daardoor in verlegenheid brengt. Zie eens, ik las éérst Uw schrijven, nog vóór ik Uw afzonderlijk-afgezonden *Eremiet* van zijn papieren omhulsel had ontdaan, en mijn oogen begonnen al vroolijk te kijken, toen gij in dat schrijven ironisch spraakt van ‘de kleine dobbelsteentjes, waarin ik U misschien zou gaan hakken’, in mijn bespreking. Ik kreeg er alvast lust in, dacht tegelijk: 'n verstandig man, die dat feit al vóóraf met zulk een heldenmoed onder de oogen ziet, zal 't me misschien wel vergeven óók zoo'n hakkerij van zijn geesteskind; (al betwijfel ik toch ten sterkste, of gij dáárna nòg zoudt blijven een ‘vereerder van mijn talenten’).

Maar, toen ik daarna in Uw *Eremiet* begon te lezen, en, in figuurlijken zin, mijn hakmes al wette, toen ontdekte ik plots, dat gij mij verplaatst in een toestand, waarvan ik *niets* afweet, ook niet het geringste. Hoe wilt gij dan, dat ik dáárover een oordeel zal gaan vellen!? Ik heb de handen al zoo vol met het *heden.* Links en rechts gooien ze mij met boeken om de ooren, die rondplassen in 't straatvuil onzer verliederlijkte groote-steden, of die jammeren over de verongelijkte vrouwenschare en hare vertrapte rechten, of die het eeuwige, nimmer uitgezongen liedje zingen van den artist, die ‘het’ man-ideaal bij uitnemendheid is van het hedendaagsche artisterige meisje, en, na zoo en zooveel liefdes-nooden, met haar in den echt wordt vereend. Behalve de éérste categorie, waarin de goorheid zóó duimen-dik ligt opgestapeld, en waaruit dientengevolge zulke pest-walmen opstijgen, dat ik ronduit verklaren moet mij maar bij benadering met haar te durven inlaten, op 'n afstand, met de tang, kan ik de rest van onze hedendaagsche literatuur met recensenten-blijmoedigheid in mij verwerken.

Maar 't wordt mij *te* machtig, als ik me nu óók nog moet gaan indenken 'n denkbeeldige nieuwe wereld, met nieuwe menschen, van over zóóveel duizend jaar! - 't Oude, dat we nù hebben, is al zoo héél moeilijk te begrijpen, en zoo héél afgezaagdgek; hoe *kan* ik me nu, met den besten wil ter wereld, verplaatsen in wat er eens *zal* zijn, en of *dat* minder gek zal zijn, en minder afgezaagd!

Ik leg mijn hakmes eerbiedig neer; eerbiedig, omdat *gij*, in Uw pelgrim-kleed, zóóveel meer weet van de toekomst dan ik, dat het mij niet zou passen U te beoordeelen, of aanmerkingen op U te maken. *Ik* erken volmondig, dat *ik* er niets van af weet, niets! Van die toekomst!

Om maar 'n voorbeeld te noemen! Wat weet gij dat dadelijk prettig-precies, dat die ‘enkelingen’, die er straks nog zullen zijn, in die nieuwe wereld weer net zulke ‘blonde lokken’ en net zulke ‘fijn-besneden gelaatstrekken’ zullen bezitten, als onze hedendaagsche roman-helden en backfisch-idealen! Om U de waarheid te zeggen, ik had zoo'n stille hoop, dat dit type, - mij niets sympathiek, - zou verdwijnen dan, om plaats te maken voor dat van den echten, flinken, mijnentwege leelijken, maar om Godswil in géén geval ‘gelokten’ *man!* O, dat zoetelijke, langharige, lievige, Tannhäuser-Lohengringezicht! Ik *kan* 't niet uitstaan! Al van héél jong meisje af was mij elke opera bedorven, om dien onvermijdelijken ‘blond-lokkigen’ tenor, waarop andere dames per-se verlieven. - Voor 'n héél seizoen achteréén soms! - Neem het me niet kwalijk! ‘Ik ben nu eenmaal niet als 'n ander.’ Nog dezer dagen is mij dat weer eens plechtig meegedeeld door 'n familielid; en nu, voor de zóóveelste maal, zie ik weer hoe gelijk het goede mensch, dat dit zei, toch had! Want, nietwaar, als ik wèl was als 'n ander, dan zou ik op de gebruikelijke manier ‘dweepen’ met ‘blonde

lokken' voor een 'held', en mij niets 'snoezigers' dientengevolge kunnen voorstellen, dan Uw 'zoon van den grootvizier, in donkergroen gewaad met randen van zilverbrocaat', en mij, uit dat zelfde oogpunt beschouwd, dus zoo van ganscher harte kunnen vereenigen met Uw voorstelling van dergelijke 'mooie' toekomst-enkelingen! Terwijl ik nu, - neem het me niet kwalijk, - zoo van ganscher harte hóóp, - àls ze er komen *moeten* te eeniger tijd, zulke enkelingen van een toekomst wereld, - dat ze dan tenminste minder banaal mogen wezen, minder afgezaagd-ridder-roman-achtig, dan de 'blondlokkige', met 'purperen mantels' en 'donkergroene zilver-omrande gewaden', uitgedoschte 'helden' onzer hedendaagsche droomwereld! Oók, - als ik wat méér was als 'n ander, - zou ik ìn staat zijn mij te 'begeistern' voor de mode-godsdiensten van ons heden, als daar zijn: *Christian Science*, *Spiritualisme, Theosofie....*

Ziezoo, daar zijn we nu aangeland op het

punt in questie, geloof ik! Immers, scherts ter zijde, is Uw *Eremiet van Zimzara* niet eigenlijk niets anders, dan een stukje ‘verkapte’, - om een lievelingswoord van onzen grooten *Abraham Kuyper* te gebruiken - theosofie? Die kluizenaar, die reeds in zóóvele gestalten op aarde leefde, vóór hij in deze laatste incarnatie het opperste stadium bereikte der vervolkoming, die bewustheid in dat opperste stadium van al zijn vroegere levens, die láátste zegepraal, van zelfverzaking over het eigen-ik dat ijdel en roemruchtig is geworden, - zeg mij, *Pelgrim*, is dat niet, in 'n verdichten vorm gehuld, een soort prediking van het nieuwe modegeloof, dat, volgens de theosofen-zelf, overigens al zoo héél oud is, nog ouder dan 't Christendom, alleen maar voor onzen tijd pasklaar gemaakt, gemoderniseerd als 'n veranderde japon, door de vaardige handen der dames *Blavatsky* en *Annie Besant?*

Hoe wilt ge, dat ik dáárover 'n ‘recensie’ zal schrijven? Over 'n geloofsopvatting, 'n godsdienst-idee, laat zich niet redetwisten. Ik wil U graag de verzekering geven, dat ik het idee van dat gewonde ree, dat door den kluizenaar wordt gedragen naar zijn spelonk, mooi en lieflijk vind, vrij wat aantrekkelijker, dan dien, met 'n voor mijn smaak *te* grel realisme geteekenden, strijd tusschen de twee volkeren, waarin de *Eremiet* overwinnaar blijft. Maar... als ge mij vraagt, of ik-persoonlijk iets vóél voor die vage voorstellingen van hoe het eenmaal zijn zal -, iets waarvan niemand onzer iets wéét, mevrouw *Blavatsky* en *Annie Besant* óók niet -, dan wil ik U ronduit bekennen: Neen, driewerf neen! Ik vind het 'n onmogelijke, een wanhopige gedachte, dat wij telkens en telkens opnieuw op de aarde zouden weerkeeren, zonder dat terugkeeren éérder te begrijpen dan eerst in het allerlaatste stadium. Wáártoe dan eigenlijk? Wat *is* 'n loutering, 'n moeten terugkeeren om er iets in te lééren, als ik toch niet wéét van mijn vorig bestaan? *Als* ik weet, - zooals de *Eremiet van Zimzara*, - dan ben ik tegelijk met-één al klaar, dan ben ik met-één al aangekomen op dat hoogste punt van volmaking, waarop volgt... Ja, *wat* volgt er? Ook Uw *Eremiet* laat ons daaromtrent in het duister. Grij zegt aan het slot, als de levenlooze wordt weggedragen, dat er een kreet klonk: ‘Verlost’, en gij voegt er aan toe:

‘*De kluizenaars gingen langzaam*, *weer hun lijkzang zingend*, *naar omhoog*, *om ieder hunne wijkplaats weer te vinden.*

Maar veiliger schuilplaats dan zij allen had gevonden:

De Eremiet van Zimzara’.

Voor 'n eind van een ‘verhaal’ is dat 'n heel geschikt slot-zinnetje. Maar *ik* vraag U, *U* die géén ‘verhaal’ hebt gemaakt, maar ons iets hebt willen leeren met Uw arbeid: Wat *bedoelt* gij eigenlijk met deze, vergeef het mij... *phrase*? Welke ‘schuilplaats’? Vergetelheid voorgoed? Dàn zijn toch al die duizenden hernieuwde aardsche levens, om zich te volmaken, maar nuttelooze kwelling geweest ten slotte? Opstanding? Waarhéén dan? Welke belooning wacht dan ginds den eindelijk-volmaakten? -

Zoo laat gij-óók, als elk ander, ons staan met *vragen.* Uw toekomst-toestand brengt ons geen haar verder dan het heden. Wáártoe dan ons zoo verweg verdiepen in zulke ver-liggende mogelijkheden, bij denkbeeldige menschen? Gij vindt het zoo natuurlijk, dat het:

‘*De wil der godheid niet zou zijn*, *dat moeder aarde*, *op haar baan door 't onmetelijk Heelal*, *'t schouwtooneel zou met zich dragen van boozen hartstocht en verkeerde idealen*’ - - enz. enz.

Maar *ik* vraag U: Wat wéét gij af van den ‘wil der Godheid’? Wat weet de *theosofie* er van af, of de *Christian Science*, of wie ter wereld ook.? En, wat *is* de ‘Godheid’? Wie kan *dat* uitmaken?

Ziet gij, dáárom laten boeken zooals Uw *Eremiet* mij zoo héél koud. Zij bewegen zich op 'n gebied, dat mijns inziens niet is bestemd door den *aardschen* mensch te worden betreden. Hij, die zou weerkeeren van dáár, van de Overzijde, en die ons dàn zou kunnen oplichten 'n tipje van den gordijn, die hangt tusschen ons en de Godheid, hij zal iets nieuws hebben te openbaren, naar hem zal ik gretig luisteren! Maar al ons menschengedoe in dezen, onze menschentheorietjes, en onze menschen-vóóronderstellingen, zij schijnen mij -, ik vraag U vergeving dat ik het ronduit zeg -, zoo *waanwijs-kinderachtigonnoozel* toe; zóó, dat de Godheid er, dunkt me, als zij lachen *kan,* en ik gelóóf dàt zij dat kan, om zal moeten *gieren* zoo nu en dan -, om zóòveel grappige kleine-menschjes-inbeelding!

Nietwaar, gij verwacht van mij geen flauw handdrukje aan het slot van mijn brief, om U mijn instemming te betuigen met dìt of dat gedeelte uit Uw boek, mijn compliment te maken b.v. met de wijze waarop gij den dokter, en den bisschop, hebt geschilderd, en zoo voorts. Ik houd U, naar Uw briefje aan mij-persoonlijk te oordeelen, voor 'n te verstandig mensch, om zoo'n goedgunstiggenadig knikje van: ‘In *dat* opzicht ben ik wèl over je tevreden’, 'n noodzakelijk iets te vinden in 'n beschouwing over Uw werk. - Daarom neem ik hiermede van U afscheid, met een handdruk, en een: tot wederzien in een tweede pennevrucht straks. Gij hebt mij, ‘indien ik 't noodig mocht oordeelen U in kleine dobbelsteentjes te hakken’, voor dat speciale geval verwezen in uw begeleidbrief naar *Oldenbarneveldt*, met verzoek om mij dan

diens láàtste bede te herinneren: Maak het kort. - Ik kon aan *dien* wensch niet ge. heel en al voldoen; ik ben langer geworden, dan ik van plan was. Daarvoor heb ik mij 'n ander bekend woord voor oogen gehouden; dat, méén ik, de groote Koning *David*, uit het Boek der Boeken, sprak naar aanleiding van zijn zoon *Absalom:* 'Handel zachtkens met den jongeling'. - Wel weet ik niet, of dat op U toepasselijk is, of gij jongeling zijt, man, dan wel grijsaard, maar, hoe dan ook, door Uw gemoedelijk-vroolijken begeleidbrief hadt gij de door *David* aanbevolen 'zachtheid' in elk geval verdiend. - Met een 'zusterlijken' groet Uw

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

Liefde.

Aan H.B.

Niet omdat ik 'in mijn extaze geen woord van twijfel hebben kon', schreef ik U, maar omdat ik weet, hoe aanstekelijk moedelooze stemmingen werken, en hoe moeilijk het is ze te beheerschen. Ik herkende in Uw klacht, die ik werkelijk niet 'slechts heb aangevoeld als een uiting van zwakheid, van slapte, als een klacht in zucht tot klagen' een oude vijand, en waarschuwde voor hem, omdat ik wist, hoe gevaarlijk hij is! Indien ik bij U was geweest op dien donkeren middag, lieve H.B., was ik stil naast U komen zitten en had ik U zacht deze zelfde woorden gezegd; ik geloof, dat ze U dan ànders hadden geklonken! Ik wilde U even naar Liefde doen zien, omdat ik weet, dat haar stralende warmte ons vertroost en bemoedigt, óók waar wij lijden om anderen, omdat Zij ons leert onze droeve gedachten op zijde te zetten en sterk te zijn juist terwille van die anderen, opdat wij troost en kracht voor hèn hebben!

Ons leven een aaneenschakeling van stemmingen? Ja, het ìs zoo, helaas! maar wij hebben een wil, en aan Liefde's hand kunnen en moeten wij hen leeren beheerschen, de kracht en de rust zoeken en vinden, om ten allen tijde, vrij van ons zelf, anderen te kunnen steunen. Dàt heb ik alleen willen zeggen en ik begrijp niet, dat U hebt kùnnen lezen: 'laat ik maar stilletjes blij zijn voor mezelf, en me van de anderen niets aantrekken'. In dat zelfde stukje waar U mij die zelfzuchtige gedachte toeschrijft, spreekt U mijn eigen wensch uit: anderen door mijn persoonlijkheid Liefde te leeren kennen. U voelt U tegenover dien wensch klein, nietig, in Uw willen en kunnen beperkt; ik evengoed, ook zoo klein, zoo onwaardig vaak, maar ik ben het me niet onmiddellijk droef-klaar bewust, dat die wensch onvervuld moet *blijven*'; dat ligt maar aan ons zelf - zeker het gaat niet in een dag, niet in een jaar zelfs, voor we gehéél Liefde zijn, niet in dit heele leven - maar, als wij ernstig Liefde willen uitstralen, niet op een bizondere wijze, maar eenvoudig in al ons denken en doen, dan leeren wij zéker ànderen zien, wat Liefde is, dan wekken we haar stellig bij anderen en op de heerlijkste wijze: onbewust! Het bewust te kunnen is zaligheid, maar draagt het groote gevaar dat wij ons zelf zoeken en niet Haar. En denk niet, dat *wij* alleen uitverkoren werden haar te leeren kennen. Zij zoekt àllen, ook 'die anderen', al zien wij het niet. Zij werkt in stilte; moge Zij ons bereid vinden, als Zij 't door òns wil doen!

Ik ben hartelijk blij voor U, dat U met Uw artikel iemand goed deedt (mijn vrees ten trots!!) en dat kàn ook niet anders als Liefde, de sterke, de wijze, U drong het te schrijven! Zij heeft gelukkig meerdere wijzen om zich te vertolken dan alleen de mijne; maar, omdat wij menschen zijn en Haar zuiver licht toch altijd een tintje van onze persoonlijkheid geven, daarom mogen we elkaar, als we in dat tintje eenig gevaar voor hen, die haar niet kennen, meenen te zien, wel waarschuwen, niet waar? Als ik dat zoo onhandig deed, dat het U verdriet gaf, spijt me dat heel erg; Uw liefde zal het mij echter, hoop ik, vergeven, omdat ik nog pas léér loopen op Liefde's weg.

L.P.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Althaea. - Van U heb ik twee lange brieven voor mij liggen. Nommer een is een dankbetuiging op mijn correspondentie aan U, waaruit ik met heel veel genoegen zie, dat ik U heb overtuigd in sommige opzichten. Uw zin neem ik met volle instemming over: '*Ik vind het een treurigen vreeselijken toestand zooals het nu is, dat tobben en strijden van al die vermoeide meisjes vind ik in-tragisch.*' - Juist, dat is wèl het woord: al die *vermoeide* meisjes. Het is droevig om aan te zien wat de maatschappij heeft gemaakt, in haar onverbiddelijken eisch om het dagelijksch brood, van de hedendaagsche jonge menschen, jonge vrouwen in de eerste plaats; - wel te verstaan, die uit de beschaafde middelklasse, want, voor het eigenlijke plebs, voor het volk,

den arbeidersstand, wordt alles gemakkelijk gemaakt. - Hoe er verbetering zal komen? Ja, wie zal dat zeggen? Ik voor mij denk, dat het op den langen duur zóó niet kan blijven, omdat de markt wordt overvoerd van studeerende meisjes, vrouwelijke kantoorbedienden, vrouwelijke postbeambten, in een woord van vrouwen, die *hetzelfde* willen uitvoeren als de mannen Daardoor wordt het verkrijgen van huiselijke hulp, van 'n gezellig interieur, hoe langer hoe moeilijker, en ook wordt het veroveren van een baantje hoe langer hoe twijfelachtiger, door dien dubbelen sollicitantentoevloed, want, waren er vroeger 100 mannen-alleen voor dit of dat, nu zijn er 100 vrouwen òòk nog, die evenzeer mee-solliciteeren. Uit zulk een onhoudbaren toestand *moet* iets nieuws geboren worden, een reactie moet volgen. Het is thans reeds een aller gedachten beheerschende questie, dat de huwelijken zoo afnemen; omdat daardoor het aantal geboorten vermindert; want, ook al leven de hedendaagsche menschen, vooral in Frankrijk, meer dan vroeger in vrije liefde, voor de kinderen deinzen zij terug, om den er aan verbonden 'last', juist doordien de vrouw geen zorgende moeder wil zijn, maar verlangt haar beroep, haar betrekking, te blijven vervullen; onverschillig of zij met een man leeft of niet. - Voor dat zeer onmiddelijke en zeer nadeelige gevolg van de hedendaagsche toestanden, de vermindering van geboorten, kan niemand meer de oogen sluiten. En zoo geloof ik dan ook zeker, dat wij op de een of andere wijze een algeheelen omkeer te gemoet gaan. Maar ik-zelve weet evenweinig als gij te voorspellen wanneer en hoe.

Ja, mijn vriendin heeft een heel prettig bezoek afgelegd bij Uw nicht moeder II; (die nu een ander pseudoniem koos) en vond haar heel sympathiek. - Het verwondert mij dat gij mij nooit zaagt op het balcon onzer kamer in Villa Mignon, want daar zat ik dien zomer wel eens; met mijn gezondheid gaat het dezen winter veel beter; sinds ik voor mijn hart een leefregel volg, dien ik van een duitschen specialiteit kreeg, welken ik dit najaar consulteerde.

- Uw instemming met mijn afkeer van te snel-rijdende auto's deed mij vooral ook daarom veel genoegen, omdat Uw eigen manier van aan zulke chauffeurs Uw afkeer te toonen mij bijzonder amuseerde. Ik zal hem maar niet openbaar maken hier, U alleen in gedachten de hand drukken; omdat ik zoo houd van menschen die voor hun opinie durven uitkomen. Onlangs was ik hier op de Groenmarkt getuige van een ellendeling-hondenbezitter, die het arme dier bij den tram liet loopen, terwijl hij-zelf er in zat, en het beest niet het minste begrip scheen te hebben van gevaar, want steeds tegen den tram opvloog. Ik heb dien man van harte 'n ongeluk toegewenscht - en dat méén ik - hardop toegewenscht, tot hevige verontwaardiging van eenige voorbijgaande jufferen, die me héél hardvochtig vonden. Ik verzeker U echter dat ik dien vent voor mijn oogen op de straat een ongeluk had kunnen zien krijgen, zonder eenig medelijden te voelen. - Hoe jammer dat Uw verlof dezen zomer met zulk een keel-ontsteking een ongelukkig en ongezellig einde nam. Dat ken ik óók al; ik weet dus uit ondervinding hoe ellendig men zich daarvan voelt.

Uit Uw tweeden brief citeer ik dadelijk, dat gij hem hebt geschreven om Uw sympathie te betuigen met het hoofdartikel van Gouda indertijd. Ja, dat helst gij goed geraden, dat zij eene collega is van U; ik geloof dat ik U *dat* gerust mag verraden. Als gij haar schrijven wilt, waarom dan niet per gedachtenwisseling hier, dat deden reeds meerderen vóór U, gelijk gij trouwens zult hebben gezien. Ik geloof zelfs dat dit heel goed zou zijn, omdat anderen zoo dikwijls daarvan en daardoor leeren, wanneer *werkende* meisjes zelve getuigen van hare ondervindingen. - De Uwe

stemmen zoo geheel overeen met wat ik ook altijd zeg: het is zoo gemakkelijk in een *boek* te doen, alsof arbeid altijd opwekt, maar in de werkelijkheid gaat het net andersom, en vermoeit arbeid geweldig. Als ik met mijn werk klaar ben, gaat het mij net als U, dan ben ik heel dikwijls te moe om uit te gaan of te praten.

Ook wat gij zegt omtrent de wezenlijk zoo mooie, maar helaas dikwijls zoo weinig-begrepen taak eener *goede* huisvrouw: haar omgeving het aangenaam te maken, door gezelligheid, vriendelijkheid, vroolijkheid te verspreiden, beaam ik ten volle, en dat ook is iets wat heden ten dage ten opzichte van ondergeschikten, van dienstboden, van juffrouwen, of inwonende een betrekking bekleedende dames, zoo heel dikwijls wordt vergeten door de steeds 'nuttige' of steeds 'vergaderende', of de 'kunst' naloopende huisvrouwen. -

Met 'die vrouw' bedoelde ik inderdaad die door U zoo goed gekende en zoo juist in Uw brief aan mij getypeerde feministe. Alleen het feit dat zij - met hare zoogenaamde hooge 'principes' - dien man om zijn geld nam, vind ik juist van zoo iemand zoo degoutant, omdat zij daardoor zichzelve verkocht, en niet eens behoorlijk het koopcontract nakomt, want, inplaats van thuis te zijn en hem te verplegen, gaat zij redevoeren, en wil geen kinderen hebben - en speelt een rolletje van *zijn* geld, waartoe haar anders de middelen volslagen hadden ontbroken. Zulke vrouwen zijn een schande voor haar geslacht.

Gij schrijft 'naar aanleiding Uwer correspondentie met B.W. van de K., wilde ik ook eens aan U vragen hoe U er over denkt, of rijke meisjes gesalarieerde betrekkingen mogen aannemen.'

Eigenlijk heb ik reeds, meen ik, mijn meening dienaangaande wel eens geuit, wil U echter gaarne nog kortelijk herhalen, hoe m.i. een gefortuneerd meisje in zooverre niet is gerechtigd een gesalarieerde betrekking aan te nemen, wanneer zij die aanvaardt onder het motto: 'Ik wil nuttig zijn'. Want, het kan nooit 'nuttig' zijn, daardoor een minder gefortuneerde mededingster van een baantje te berooven. Of echter een gefortuneerd iemand daarom verplicht zou zijn alle salaris af te wijzen, is een andere vraag. Mannen die veel geld hebben, nemen óók betrekkingen aan welke gesalarieerd worden - en niemand vindt dat hun kwalijk te nemen. Alleen, zij wenden geen hooge principes, geen 'nuttigheids'-drang voor. - Daarentegen vind ik het beslist slecht tegenover ongefortuneerde meisjes, wanneer wel-gefortuneerden zich aanbieden 'zonder salaris' voor 't een of ander; want daardoor drukken zij de weekmarkt. Gij herinnert U de voorbeelden die ik onlangs in dat opzicht aanhaalde in de Lelie; o.a. van die rijke verpleegster, die voor niets gaat verplegen bij hare vriendinnen-kraamvrouwen. Deze geven haar dan tot dank een klein cadeautje, en dientengevolge worden de collega-verpleegsters, die het om den broode doen *moeten*, uit een zekere gierigheid op zijde gezet, door dames die heel goed een dure kraamvrouwen-verpleegster kunnen betalen en haar ook stellig nemen zouden - als die rijke vriendin er niet tusschen kwam, met hare aanbieding: voor niets. - 't Geen gij mij schrijft van die 'nuttige' feministe hier ter stede, die een juffrouw van gezelschap bij hare moeder zet, en ondertusschen zelve elders 'nuttig' is in de maatschappij, is een staaltje uit hedendaagsche toestanden, waarover men zou moeten lachen, als het niet zoo in-treurig ware. Zeg, wat mij betreft, aan Uwe zuster, dat *ik* haar bewonder om haar *waarachtige* nuttigheid.

't Zal de schrijfster van *Esperanto* zeker interesseeren, dat U die taal zoo aantrekt, en gij door haar hoofdartikel werdt geboeid. Persoonlijk voel ik er niet voor, omdat ik niet geloof aan en het welslagen van een wereldtaal. Hebt gij overigens gelezen

hoe zij in Bologna, bij gelegenheid eener tentoonstelling, voor het eerst als *de* officieele taal zal worden gebezigd -?

Uw brieven doen mij waarlijk heel veel genoegen, en waarom gij U over Uw stijl zoudt verontschuldigen weet ik waarlijk niet; die is uitstekend; en Uw handschrift leest zich als gedrukt. - Dat ik U kan helpen is voor mij de grootste voldoening, daarom wil ik ook U herhalen wat ik aan meerderen schreef reeds, hoe ik er mij op ga toeleggen, het zoo in te richten, dat de antwoorden meer onmiddelijk volgen op de brieven. - Dat zinnetje van mij aan 'G.' onlangs, dat U troostte: hoe wij-ook, mijn vriendin en ik, dikwijls zoo heel veel doormaakten samen, is wáár, en toch is deze tijd uit mijn leven een zoo heel bevoorrechte, vergeleken bij vroeger, lang vóór zij en ik elkaar kenden. Gij zult daarvan wel lezen in de Dagboekbladen - al zegt men daarin ook niet alles; niet het allerintiemste dikwijls - ik gaf ze juist daarom aan U allen, omdat gij er uit zult zien, dat ik-óók weet wat bittere ondervinding, wat levens*strijd* is. - Dank dus voor Uw brieven, en schrijf steeds zooveel gij wilt.

J. van F. (Transvaal). - Gij geeft geen pseudoniem op. Uw brief was zoo leuk en raak over dat huwelijk van Botha's zuster, over de receptie, en over de hoeden, en over het Afrikaansche meisje, dat ik hem liefst net zoo als hij hier voor mij ligt zou afdrukken; maar ik begrijp dat ik U daarmede in een gevaarlijke verwikkeling zou kunnen brengen, en bepaal mij er dus toe U mijn compliment te maken over Uw pittigen stijl (dat oordeel van dat Afrikaansche meisje b.v.) en over Uw juisten kijk op de menschen. Heel veel dank voor Uw wezenlijk belangwekkenden brief. Ik houd mij aanbevolen. Uw erbij gezonden 'brief' voor de Lelie is reeds geplaatst.

Mevr: A.C.F. - G - Heel veel dank voor Uw langen brief met inlichtingen over het bewuste pension. - Wat de opvoedingsquestie van Uw meisje aangaat, ja lieve mevrouw, dat wil mij heden ten dage een zeer groote moeielijkheid toeschijnen. Want, men kan zich niet geheel aan den tijdgeest onttrekken; men heeft niet het recht, als zoo'n meisje zelve *wil* studeeren, haar dat te weigeren. Aan den anderen kant, als ze geen bepáálde neiging er toe toont, geloof ik voor mij zeker dat ik haar niet op het gymnasium deed; omdat ik zoo heel bang zou zijn voor dien knoei lichamelijk door overmatige studie, waarop gij-zelve zinspeelt, en waarvan men telkens voorbeelden ziet om zich heen. Ik geloof als ik een dochter had, en zij had zelve geen bepaalden wil van willen-studeeren, ik liet haar voor alles zich bekwamen in naaien, knippen, strijken, al datgene, waarmede toch óók geld is te verdienen, als men het zelve kan en zich dus dure hulp bespaart.

Met heel veel belangstelling las ik Uw beschouwing over het christelijk gymnasium en het openbaar onderwijs, want, *dat* ben ik nu heelemaal oneens met U, dat men als christelijk leeraar even goed kan werkzaam zijn op godsdienstig gebied aan een openbare onderwijs-inrichting. Zelve heb ik steeds openbaar onderwijs gehad, en ik vind dat de besliste en doorgedreven 'neutraliteit' uitsluit allen christelijken invloed, welke toch bij het geschiedenis-onderwijs b.v. voorzitten moet, als men nu eenmaal zoo denkt. Dan ook, *waarachtig* christelijk onderwijs, een waarachtig-christelijke stemming, moet toch beheerschen de hééle school, als het wezenlijk iets zal beteekenen dat op de opvoeding *invloed* uitoefent. - Alles wat U schrijft omtrent het treurige van voor den broode moeten werken, beaam ik volkomen wat ons vrouwen betreft, maar ik geloof dat *die* 'verschrompeling' onzer innerlijke krachten, waarop U doelt, eigenlijk ons aller lot is wanneer wij onvruchtbaar blijven. Het mooiste, het beste, dat waartoe de natuur ons bestemde, gaat daarmee voor ons verloren. -

Ik las met belangstelling wat U schrijft over dat prospectus van die bewuste 'School', waar volgens Uw meening de meisjes zoo goed onderlegd worden. Theorie en praktijk, lieve mevrouw. Ik heb een exemplaar gezien ervan. Haar eerste 'nuttigheid' was: in het huis waarin zij in woonde de zeer-goede meid aan het verstand te brengen, hoe zij wel gek was daar te blijven, omdat ze elders wel meer kon verdienen. De bewuste familie, die het zeer noodig had, en zeer goed was voor de meid in questie, zat daardoor plotseling zonder eenige hulp. Wáár zit 'm nu in zoo'n bemoeial de maatschappelijke nuttigheid?

Uw tweeden brief zondt U mij ter begeleiding van Uw artikel over de Rein-Leven beweging. - Ik hoop dat mijn correspondentie inderdaad voor velen is datgene, wat gij hebt gevonden onlangs in de correspondentie aan mej: J.: een zich eerlijk geven van mij-zelve. Alleen zoo kan zij haar nut hebben, wanneer ik wezenlijk den moed bezit mijzelve te geven met al mijn eigen leed en strijd en ondervinding, en zonder

onoprechtheid. - Naar aanleiding van wat U schrijft over het met zichzelf en den Bijbel overhoop liggen, waar het vele hedendaagsche oprechte Christenen geldt, zou ik U bepaald raden te lezen Gods-Onteering door Daan van der Zee en Ida Westerman door Gerard van Eckeren, beide boeken welke dien strijd zoo wáár schilderen - en met talent. Oprechte eerlijk-geloovige Christenen zoekt men helaas dikwerf te vergeefs in onze literatuur; die meestal overvloeit van typen uit ongeloovige of moderne kringen, en zoo weinig belangstelling toont voor die toch zeer talrijke gezinnen in Nederland, waarin het bijbelgeloof in orthodox-christelijken zin wordt geëerbiedigd. - Hetgeen gij aanhaalt uit die preek, dat het eerst verliezen van zijn geloof de eenige weg is om daardoor tot een meer *persoonlijk* geloof te geraken, beäam ik volkomen. De meeste sleur-geloovigen denken niet na, *hebben* geen geloof. - Voor Regina herhaal ik hier nog even, hoe haar laatste hoofdartikel Uw sympathie wegdroeg; ik-ook was het zeer eens met haar.

Bijzonder aangenaam was het mij dat mijn artikel: Een waar woord - naar aanleiding van de overdraging van het Leidsche rectoraat - Uw sympathie wegdroeg. - Met U geloof ik-ook, dat wij-ongetrouwden-zelf in deze dingen eerlijk moeten getuigen: dat *wij* de uitzonderingen behooren te blijven - en de gehuwde vrouwen, de moeders, hare eigenlijke roeping vervullen, zoodat men het jonge meisje voor het huwelijk, voor het moederschap vooral, moet voorbereiden en bestemmen, inplaats van haar daartoe, zooals heden ten dage geschiedt, stelselmatig ongeschikt te maken. - In dat zelfde verband hekelde ik daarom ook zoo scherp Johanna Steketee's Mimosa, welke recensie door U met zooveel genoegen is gelezen, want wezenlijk, zulke onzinboeken doen zooveel kwaad aan jonge onervaren meisjes, die, dat lezende, zeggen: Zie je wel, het kan best alles vereenigd worden, huwelijk, moederschap, en een eigen studievak volgen - en zich dan te laat beklagen haar dwaasheid, of ook man en gezin ongelukkig maken door baar eigenzinnig eigen wil volgen. Gelukkig dat Mimosa *te* overdreven is om veel indruk te zullen maken; een wezenlijk talentvol boek als Hilda van Suylenburg doet veel *ernstiger* nadeel, omdat het veel verstandiger en gematigder is gesteld. - De brief uit Geneve is van een zeer sympathiek medewerker, wien stellig het zal genoegen doen, dat hij U boeide en tot nadenken opwekte. - De bewuste lezingen heb ik niet bezocht; ik voel mij niet aangetrokken tot dien man, en voel weinig voor lezingen in het algemeen; wat ik van hem las deed mij zeer phrasen-achtig aan.

Neen, dienstboden hulp ‘per uur’ zou mij te modern zijn. Het doet mij denken aan de verpleegster-hulp (per uur *bijna*) die ik hier ter stede onlangs bijwoonde. Om 9 uur 's avonds arriveerde, na het vertrek der dagverpleegster (die het tot hiertoe om het voordeel dag *en* nacht geheel alleen had gedaan) eene door deze zelve gezonden nachtverpleegster, maar toen deze eenmaal binnen de deur was kondigde zij aan de vrouw des huizes aan: om 12 uur ga *ik* weer weg, dan komt er weer 'n derde voor 't verdere van den nacht. Deze dame nam met zulk soort uur-verpleging geen genoegen, echter was de patiënt om tien uur reeds zoo vriendelijk dood te gaan. Of 't aan de ‘goede’ zorgen der verpleegsters lag laat ik in 't midden, maar *ik* heb liever 'n ander soort hulp, als ik ziek ben, al is die theoretisch dan ook minder ‘bekwaam’ dan de opgeleide vak-verpleegster. En dienstboden ‘per uur’ schijnen mij toe meer last in een huishouden te zullen geven dan rust. -

Mevr: van der M: - Hoe jammer van die appelengeschiedenis indertijd. Voor Uw vriendelijke bedoeling *heel veel dank.* Uw sympathie met mijn bespreking van Mej: H.H.S. Kuypers boek over Amerika is mij heel aangenaam; velen hebben mij daarover

hunne instemming betuigd en *Hel Leven* nam het artikel over. - 't Geen gij schrijft over den stoot, dien Kuyper-zelf toebracht aan de Ned: Hervormde Kerk, herinner ik mij nog heel goed. Ik was toen nog een kind, maar thuis leefde mijn vader zoo mee in dien strijd, dat ik hem geheel en al heb gevolgd daardoor. - Weet U, de godsdienstigheid en vroomheid van high-life-menschen, als die waarover U schrijft, geef ik U cadeau. Dat is het vernisje van aristocratische 'fijnheid', dat er bij behoort in de upper-ten (welke zich onderscheidt daardoor van de *geld*-menschen) et voila-tout. Op diezelfde manier is heel het Engelsche high-life óók vroom.

Maar ik ben het niet met U eens dat *die* high-life, de adel, zoo hoogmoedig is tegenover het volk. Ploertige hoogmoed vind ik veel meer onder de middenklassen, dan onder de wezenlijke voorname lui, en een meisje b.v. uit den gewonen beschaafden stand, dat een Jonkheer trouwt of een

baron, is gemeenlijk veel ongenaakbaarder, hoogmoediger en kinderachtiger trotsch dan een freule van huis uit.

Ja, we hopen a.s. jaar weer naar het Zuiden te gaan. Ik houd zeer van de Riviera.

Het is al zoo lang geleden sinds ik The heavenly Twins las; ik geloof dat ik het niet mooi vond; maar uit Uw enthousiaste beschrijving krijg ik er een heel anderen indruk van. Uw dierenliefde is mij zoo zeer sympathiek, en hetgeen gij mij over dat alles, en over Uw auto-afkeer, daaruit voortvloeiend, schrijft, doet mijn hart goed. - Ten slotte, (wat Uw eersten brief, aangaat) veel dank voor Uw inlichtingen over die berichten van het foxje. - Persoonlijk kende ik mevrouw niet.

Uw tweede brief (van 7 December) beklaagt mij over het slechte weer hier in Holland. Maar neen lieve mevrouw, ik ben best tevreden. We hebben hier alles saamgenomen bijzonder goed en vriezend winterweer gehad, en vinden Scheveningen in den winter zóó sympathiek. Onlangs ging ik met Benjamin-alleen aan het strand wandelen; het was er zoo heerlijk-mooi nu, de zee zoo indrukwekkend, en 't geheel zoo vredig-stil zonder die menschen-drukte van den zomer. - Ja, mijn Dagboekbladeren interesseeren velen, dat ondervind ik gedurig. Het is mijn besliste begeerte mij zoo oprecht mogelijk te geven; alleen zòò kunnen ze eenige waarde hebben. - Wat die godsdienst-questie aangaat, lieve mevrouw, het schijnt aan geloofsovertuigingen eigen te zijn, dat de bezitters ervan zoo heel gauw scherp worden, en anderen daardoor kwetsen. Maar, eerlijk gezegd, ik vind dat Regina juist haar best doet *niet* te kwetsen. Vindt gij haar Pausen-verdediging b.v. niet heel gematigd gesteld, en heel onpartijdig van toon? - In een R.K. kerk stemt mij de mis veel minder, dan het alleen-zijn met een mooie omgeving, zooals b.v. in Venetië of vooral in Milaan. De geschiedenis van Christus ontroerde U als kind tot tranen, schrijft gij. Vreemd, ik heb nooit voor den persoon van Christus veel sympathie gevoeld. Ik vond zijn uitingen zoo hard, zooals b.v. tot zijne moeder dat: Vrouw wat heb ik met U te doen; en dan hinderden mij altijd zoo die verwijfde afbeeldingen van Hem, met dat lange haar. Mevrouw, mevrouw, wat *zijt* U een ingevleeschde protestantsche *en*.... dominees-dochter; Uw gemoed *kan* maar niet tot rust komen over die arme Regina. In elken brief van U kijkt Uw boosheid op haar om den hoek! Als zij nu toch gelukkig is in háár geloof, waarom misgunt U haar dat? Is dat nu niet een beetje wat ik den protestanten en.... speciaal den predikanten onder hen, - altijd verwijt: *naijver*? Weest U niet boos, maar heusch, ik moest er om even lachen dat zij, Regina, U zoo telkens 'ergert.' Waarom toch!? - Voor Uw gezellige lange brieven en Uw groeten aan mijn vriendin, onze Marie, en de jongens, Benjamin en Frits, heel veel dank, en hartelijke groeten, ook aan Uw man -

S. van C. - Uw andere bijdrage komt nu zeer spoedig. Ik vind het jammer, als gij zooveel lust hebt deel te nemen aan de gedachtenwisselingen, dat gij U tot dien lust bepaalt; in plaats van het te *doen.* Vooral over dat bepaalde onderwerp zou zeker een andere opinie van een derde (Otto Knaap-Hertzberger) zeer interessant zijn geweest. - Dank voor Uw belangstelling in mijn stukje over 'Veredeling door theater-bezoek?' - Ik geloof wel dat er in dit speciale opzicht, van zoogenaamde comedie-vertooningen, die niets anders zijn dan schaamtelooze vrouwenbeenen-tentoonstellingen, juist aan *jongelui* zoo heel veel wordt gezondigd, en ik geloof dat burgemeesters en gemeenteraden, in plaats van quasi zedelijkheidsvereenigingen op te richten, tegen die dingen krachtig moesten optreden. Uw oordeel over den bewusten medewerker

neem ik U niets kwalijk; maar wel geloof ik, dat gij hem wat heel hard beoordeelt naar zijn werk, dat gij, geloof ik, anders leest dan het is bedoeld.

Ik was het met Otto Knaaps Zola-brief niet eens, evenmin als gij. Het door U mij medegedeelde geval, naar aanleiding van zijn Lourdes, vind ik zoo merkwaardig dat ik het letterlijk uit Uw brief overneem. Als het waar is, is het inderdaad een bewijs van opzettelijke misleiding:

Wat Zola's oprechtheid betreft, heeft U wel eens gehoord van het geval - Lebrancha?

Een der personen uit 'Lourdes' is een zekere Marie Lebrancha, die aan de grot genas, en volgens Zola, in Parijs teruggekeerd, weer terstond in haar oude kwaal herviel. Marie bleef echter volkomen gezond, en Zola werd hierover lastig gevallen. Hij stelde nu alle pogingen in 't werk door geld en beloften, om de familie van 't meisje te bewegen naar België te verhuizen, hetgeen op den vader afstuitte, die Mijnheer Zola op een keer hardhandig aan de deur zette. Een romancier heeft natuurlijk vrijheid in zijn fantaisie; maar een concreet geval, met een bepaalde tendenz vervalschen, komt mij toch allesbehalve oprecht voor.

Ik las Lourdes natuurlijk, en was zeer onder den indruk van het boek, maar hoorde van meerderen, die er geweest zijn, dat hij b.v. de trein-ellenden en de tooneelen bij het indompelen heel-eenzijdig beschreef. Als romancier vind ik-persoonlijk Zola een genie, als mensch is hij mij onsympathiek, aanstellerig, ijdel, akelig belust op eigen eer, (wat heeft hij niet alles gedaan om lid van de 'Onsterfelijken' te worden); en zijn houding in de Dreyfus-zaak, waaraan hij zijn gróótste populariteit dankt, is in mijne oogen enkel eene van berekening geweest.

Dat gij U voor Gonda's hoofdartikel hebt geïnteresseerd, en voor de daaruit gevolgde gedachtenwisseling, verwondert mij niet, want velen schreven mij er over. Met U ben ik het eigenlijk min of meer eens: namelijk dat een thuiszittend verouderend meisje eigenlijk een ongelukkig leven heeft, terwijl het er per-se uitloopen om zich nuttig te maken en te studeeren evenmin bevrediging geeft op den duur. De conclusie ligt voor de hand: Een ongehuwde vrouw is dus eigenlijk *allijd*, wat haar levenslot aangaat, te beklagen; ze is so wie so er minder gelukkig aan toe dan de man. Maar, op dit speciale punt kreeg ik een zeer interessanten langen brief van een studeerend meisje, die mij weldra aanleiding zal geven nader op een en ander terug te komen, dus laat ik het er hierbij, wat de beantwoording van Uw opmerking aangaat. Uw slotzin neem ik nog over:

Gelooft U niet dat alles grootendeels samenhangt met de vraag: Gelukt het mij in werkelijkheid iets te zijn, iets te doen voor anderen? En het hoogste geluk voor de vrouw ligt dan ook m.i. in het alles zijn voor man en kinderen.

Inderdaad, dat geloof ik met U. - Uw tweede briefje handelt over Suriname. Ik begrijp dat gij dubbel belang stelt in dat gedeelte mijner Dagboekbladen, nu gij daar een U lief familielid hebt wonen. - Zeker, hetgeen ik schrijf over zulke koloniale toestanden past inderdaad evenzeer op Curaçao, ofschoon, ik geloof in *mindere* mate. Ik ben blij dat de ondervindingen van mij omtrent zulke toestanden worden bevestigd door Uw zuster. - Zeker, dien bewusten officier herinner ik mij heel goed, daar hij in het laatste jaar van ons verblijf door mijn vader werd benoemd tot zijn adjudant, zoodat hij die zelfde betrekking bij diens opvolger Van Asch van Wijk eigenlijk aan mijn vader had te danken. Wijl hij R.K. was is het mijn vader zelfs zeer euvel geduid die keuze, ook omdat hij en zijn vrouw zeer stil leefden, niet 'uitgingen'. - Ik herinner mij hen heel goed. - Vriendelijke groeteu. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN

Nagekomen Correspondentie.

Violetta. - Ik kan U op Uw vraag niet antwoorden daar ik het niet weet, maar mevr: *van der M.* heeft een zéér goed adres van een pension in Londen en onlangs werd er in de Lelie geadverteerd door eene dame met vele hollandsche referentieën. Schrijf den uitgever even om die advertentie.

Lente. - Uw stukje zal ik in een der e.v. Lelies nu opnemen. Ik begrijp Uw ongeduld, en billijk het, daar gij lang hebt gewacht.

Eugenie. - Dank voor Uw leuke kaart. Het stuk komt zoo gauw mogelijk.

REDACTRICE.

24 Februari 1909.
22ste Jaargang.
No. 35.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Theosofie en God's Dienst.

Theosofie is het besef onzer éénheid met God en de wil om door kennis den schijn te overwinnen en zich met het Wezen te vereenigen; want *kennen is liefhebben*, en wat men liefheeft, daarmee verlangt men één te zijn; zoo kan dan het doel van Theo-sophia (Godswijsheid) geen ander zijn dan God.

God te kennen zooals Hij ons kent is voor het schepsel dat in beperking leeft uitgesloten, wij streven dan ook Hem meer en beter te leeren kennen, meer en beter lief te hebben.

Waar een onvolmaaktere een volmaaktere liefheeft, begeert hij dien te dienen, zoo ook begeert elk die God liefheeft Hem te dienen.

Daar alle liefde oorsprong vindt in kennis, zullen wij Hem te beter dienen naarmate wij beter inzicht krijgen in Zijnen Wil, Wijsheid[1)]

1) Wijsheid is één met Liefde; liefde zonder wijsheid is zwak of zoekt zichzelven.

en Werkzaamheid, het drievoudig aanzicht der geopenbaarde Godheid, dat zich weerspiegelt in het Klein-Al als Gedachte, Woord en Daad[1)] en die in harmonie moeten zijn, zooals de Drievuldige doch Eéne God harmonisch is van Wezen.

Nu is het Wezen God's zoo oneindig rijk dat geen schepsel dat in beperking leeft het geheel in zich kan verwezenlijken en tot uiting brengen; daar wij bovendien door relatieën en door alle eigenaardigheden onzer stoffelijke hersenen, tot ons lichaam van heden behoorend, beperkt zijn, kan ons denkvermogen niet meer dan een enkel aspect van het geheel bevatten en verwerken en kost het ons inspanning nieuwe kanalen voor dat denkvermogen te graven, eene inspanning die velen te zwaar schijnt.

Aan die beperking is tegemoetgekomen door het geven van vaste Godsdienstvormen en riten, voor bepaalde tijden en volken, gesticht en ingesteld door *ééngeboren* Zonen God's, door Geesten die, der menschheid ontstegen, éénmaking met God bereikten, maar die uit mededoogen, reeds ééngeworden, nogmaals zich onderwierpen aan geboorte en dood. Zij allen *waren* 'Het Woord dat vleesch werd en onder ons woont', zoolang nog één mensch hun godsdienstvorm aanhangt, en zij gaven van dat alomvattend Woord één klank, de meest noodige voor dien tijd en plaats of voor de naaste toekomst.

Zoo leerde Manoe van *Rechtvaardigheid*, Zoroaster van *Reinheid*, Krishna van *Handeling als niet-handeling*[2)], Boedha van *Zelfverloochening*[3)], Mozes van *Wet*, Jezus van *Liefde*, zij allen van *Toewijding.*

Achter de vormen ligt het Wezen, dat één is in alles, en bij de hoogere inwijdingen werd de kern onthuld, vonden de belijders van elk dier godsdienstvormen elkander en leerden de éénheid van het Hoogste Zelf in allen erkennen. Ook de Christelijke Godsdienst heeft die inwijdingen gekend, maar *de kerk* wilde geene gemeenschap met de 'heidenen' en hare priesters schroomden niet bijbelteksten te vervalschen en handschriften te vernietigen; zoo ging de kennis van de diepere beteekenis harer riten, symbolen en sacramenten voor hare belijders verloren. - O, ware er voor de Christenen eene waarlijk *Katholieke*, d.i. *Algemeene*, kerk! Maar dat kan nòch de Roomsche, nòch de Grieksche kerk zijn, wier banvloeken zich richtten op allen welke, den vorm ontgroeid, voor den letter die doodt den levendmakenden Geest wilden en die, de eene als de andere, waarlijk *Geestelijken* slechts kort kon dulden. -

Achter de vormen ligt het Wezen, dat één is in alles, en bij de hoogere Inwijdingen werd de kern onthuld, vonden de belijders van elk dier godsdienstvormen elkander en leerden zij de éénheid van het Hoogste Zelf in allen erkennen. Ook de Christen kan die Inwijding erlangen, maar zoodra de Christelijke Godsdienst eene *Kerk* was geworden, wees zij alle gemeenschap met 'heìdenen' af en de kerk(en) wilde(n) nimmer tot die Inwijding voeren. Werkte zij daaraan mede, de strevende geesten, die voor den doodenden letter den levendmakenden geest willen, zouden door haar den diepen zin leeren kennen van hare plechtigheden en symbolen, zouden in hare sacramenten gemeenschap met God vinden en de Kerk zou eene waarlijk *Katholieke,*

1) De Gedachte schept, het Woord formuleert, de Daad handelt.
2) N. l. handelen òmdat zoo gehandeld moet worden, niet om de vrucht der handeling; onbekommerd ook om den uitslag en, schoon eerzucht gedood hebbend, nochtans werkend als een die de sterkste eerzucht bezit.
3) N. l. het lager zelf, dat schijn is, niet blijvend, om het Hooger Zelf dat Wezen is en eeuwig.

d.i. Algemeene, zijn. Maar zij heeft hare door Christus zelve Ingewijden nimmer kunnen verdragen. Ik noem slechts Meester Eckhart en Miguel de Molinos. -

Streving der Theosofie is dus elke godsdienstvorm in haar zuiverst licht te stellen, ze allen te doen kennen als 'Stralen van één Licht' en de eenheid der geheele schepping te doen beseffen. Kennis van dit laatste wordt evenwel niet verkregen door de stoffelijke zintuigen alleen; sluimerend of onontwikkeld bezit de mensch vermogens welke op hoogere gebieden werkzaam kunnen worden en de ontwikkeling daarvan te leiden in banen van heil behoort mede tot de doeleinden der Theosofische Vereeniging. Want rein van harte moet de leerling zijn en vrij van baatzucht eer hij het Pad betreedt; veel onheil is en wordt gesticht door te vroege ontwikkeling van psychische krachten die dan maar al te vaak voert tot miskenning der rechten van anderen en zedelijke benadeeling der eigen persoonlijkheid. Van die hoogere gebieden nu, worden wel leeringen medegedeeld door hen die in staat zijn daar te verkeeren, doch een ieder - theosoof of niet - behoort voor zich zelf te toetsen wat men hem mededeelt en wat hij daarvan aanvaarden kan; immers, gebrekkige opmerkings-

en onjuiste wedergave zijn nergens uitgesloten.

Maar ik wil niet afdwalen naar het gebied van kennis, waar elk toch eigen lijnen volgt, liever wil ik zien wat alzoo te antwoorden valt als iemand een beknopt antwoord wenscht op de vraag: 'Wat is de geloofsleer de Theosofie?'

Nu zal elk mensch U een verschillend antwoord geven op eenzelfde vraag, alnaarmate zinnelijkheid[1)], verstand of gevoel in hem overheerschend zijn, en wat mij betreft zal ik ieder vrager ook verschillend antwoorden, alnaarmate ik zijne denkwijze en aard meen te kennen; want, zal mijn antwoord hem dienstig zijn, dan moet het zich daarbij aansluiten. Bovendien is Theosofie geen vorm-Godsdienst, met dogmata en riten, zoodat speciaal de wetenschappelijk en critisch aangelegde Theosoof U uitvoerig betoogend er met veel voorbehoud zal antwoorden.

Ieder die kennis neemt van de Theosofie zal allereerst zoeken naar dát deel ervan dat beantwoordt aan zijn eigen aard en verstandelijke ontwikkeling. De begeertemensch zoekt naar ontwikkeling van psychische vermogens; de verstandsmensch neemt allereerst kennis van cosmogenesis, occulte scheikunde, anthropogenesis, gedachteoverbrenging, psychische geneeswijzen e.d., alnaar het valt in zijne lijn van wetenschap; de gevoelsmensch zoekt naar wat vereenigen kan, éénheid in de godsdiensten, naar wijding, toewijding, mystiek. Scherp afgescheiden is dit alles gewoonlijk niet, want waar hartstocht, verstand of gevoel een van allen zóó overheerschen dat de andere eigenschappen niet aanwezig schijnen, daar is eene disharmonie die gelukkig geen regel is.

Ik nu, die tot titel koos 'Theosofie en God's Dienst', zal enkel nog behandelen wat tot dien titel in verband staat en daarbij zal ik de aan buitenstaanders zoo vreemd klinkende en vaak hen ontstemmende Oostersche woorden vermijden.

De Theosofie leerde mij dat de Eéne Oorsprong van alles Onkenbaar is en niet uit te spreken. Met geen Naam is die Vader-Moeder aller wereldstelsels te noemen, men tracht naar aanduiding door woorden als *Het*, *Dat, boven-God.*

Dat is ongeopenbaard.

Een Deel van *Dat* openbaarde zich en schiep ons wereldstelsel[2)]; Hij doordringt Zijn Heelal volkomen[1)], 'draagt de zonden der wereld'[2)], *is* elke kracht die er in werkt[3)]. Hem noemen wij God. Van Hem uitgegaan, keeren wij tot Hem terug. Hij, met ons, gaat tot *Dat* bij het einde van Zijn Heelal.

God, uit eeuwigheid voortgekomen en tot eeuwigheid eenmaal terugkeerend, heeft zich dus beperkt in tijd en ruimte wat *het Goddelijk Offer* genoemd wordt. - Welk doel dit voor God heeft? Evolutie! Want wij evolueeren en elk leven verrijkt onzen geest. Verrijkt keeren wij tot Hem terug en daar wij deel van Hem zijn verrijken wij Hem, *dus*[4)] evolueert ook Hij.

Feitelijk is er dus in den geheelen duur der Schepping één Leven, dat van God, en beperking doet ons tegenstellingen zien, doet ons spreken van *leven* en *dood.* Voor het heden zijn inderdaad de paren van tegenstellingen ons realiteit doch dit behoeft het inzicht niet in den weg te staan dat, zooals op regen zonneschijn, op slapen

1) In ruimste beteekenis te verstaan.
2) Vader-aanzicht.
1) Vader-aanzicht.
2) Zoon-aanzicht.
3) Heilige Geestaanzicht.
4) Daar Hij nog verrijkt *kan* worden.

ontwaken volgt, op sterven ook herboren worden moet volgen. De Theosofie leert dan ook dat op een leven in deze *voorwerpelijke* wereld een voortduring van leven volgt, in ijlere lichamen, in opvolgende *onderwerpelijke* (subjectieve) werelden en dat wij, na ons deel daar te hebben uitgeleefd, langs dezelfde toestanden maar met nieuwe mogelijkheden, terugkeeren en op aarde herboren worden; dat wij zóólang onderworpen blijven aan geboorte en dood tot onze aardsche rekeningcourant zonder saldo sluit. Want de wet van oorzaak en gevolg sluit in dat wij van elke gedachte, woord of daad, die van ons uitging, de gevolgen ten einde toe zullen afwerken op het gebied zelve waar zij oorzaken waren; dus: geen leed zonder schuld, geen goed zonder verdienste, 'zoo wij zaaien zoo zullen wij maaien'; geen post blijft onvoldaan in de rekening tusschen God en onze medeschepselen en ons, zij het ook dat de afrekening niet in eenzelfde leven plaats vindt.

Door hoogere macht nu wordt vastgesteld, van welk deel onzer rekening de gevolgen in een bepaald leven tegenover ons zullen staan en dit brengt mee dat ieder, in elk leven, iets eigens heeft te verwerven of los te laten, dat hij een levensplicht meebrengt, waarvan hij zich duidelijk rekenschap moet geven wijl miskenning ervan en nastreving

van anderer levensplicht falen tengevolge heeft.

Meent nu niet dat wij zijn onderworpen aan noodlot, dat wij *gepraedestineerd* zijn in elke handeling; gij zoudt dan dwalen: De som van al onze vroegere ervaringen en strevingen, dat wat wij op een gegeven oogenblik zijn geworden, *determineert* ons te handelen, te besluiten, zooals wij dan doen; maar elk oogenblik kunnen wij een nieuwe factor in die som brengen, er ontstaat dan strijd tusschen de nieuwe kracht, die anders wil dan tot dusver, en de zucht tot volharding in verkregen aard en gewoonten en zoolang de laatsten nog het sterkst zijn lijden wij nederlagen, lijden wij smart. Volhardt men echter in dien strijd dan is steeds vermeerderde en bewuste kracht de vrucht er van en eenmaal overwint de nieuwe wil en wordt op zijn beurt geaardheid. Dan hebben wij zelf ons lot in handen genomen en bepalen het meer en meer naar eigen *vrijen wil.* Want vrijheid is afwezigheid van zinnelijke banden en wordt slechts verkregen door ontplooiïng van geestelijke krachten.

Geen ouder draagt steeds zijn kind instede het te leeren loopen, want beter is het voor dat kind eens een buil op te doen bij het vallen dan dat zijne beenen ongeoefend blijven. Zoo ook laat God ons kracht en wijsheid oefenen door de lessen van het falen: De hoogten van geluk worden nooit bereikt dan door diepten van smart.

Daarom, God's Dienst vervullen wij allen, willens of onwillens, bewust of onbewust en niets bestaat of geschiedt dan door Zijnen Wil; daarom ook is alles goed zooals het is.

Het is *God's Geest* die in ons werkt, die door ons ‘onze naastbijliggende plicht’ wil volbracht zien, naar beste kunnen; het is *God's Zoon* die eenmaal in ons geboren wordt, als onze ziel nog een stal gelijk is en wij geen plaats hebben om ‘Het Kindeke’ nederteleggen dan de kribbe waaraan de dieren onzer hartstochten en zinne-begeerten gevoederd werden, maar die deze ziel zal omscheppen in een tempel waarin Hij Wijsheid leert en die eenmaal zijn toegewijde in de wereld voert om het Water des Levens te brengen aan wie het ontvangen wil en... om te worden gekruisigd, der wereld te sterven en integaan tot den Vader met wien hij Eén werd; het is *de Vader* zelf die in ons woont, die ons omschept naarmate wij beperking en waan overwinnen en het Wezen der dingen zien achter den schijn, die ons tot Zijne medescheppers verheft van Schoonheid en Geluk, Zijn Wil *willend* met vol bewustzijn.

W.J.D. VAN ANDEL.

Boekbeschouwing.

Van het Wondere geluk, door **Henri van Wermeskerken.** (Nygh en van Ditmar - Rotterdam.)

Toen ik voor enkele maanden aankondigde het ‘*Vervolg op Jong-Hollandsch Binnenhuisje*’ van dezen jongen auteur, die met deze oprakeling van het verleden zijner moeder zoo onhandig en zoo ongelukkig débuteerde, gaf ik als mijne meening te kennen, dat hem het *Junius*-talent van schrijven-kunnen niet gansch is ontzegd, dat men echter éérst over het *hoeveel* van dat bij hem voorradige artikel kan oordeelen, wanneer hij iets gelieft te leveren van eigen vinding en eigen wording, zonder samenhang met de boeken zijner mama -, of van wien dan ook.

Het komt mij daarom een plicht van billijkheid voor, zijn daarna in het licht verschenen roman: *Van het wondere Geluk* niet onvermeld te laten, omdat hij

inderdaad daarin voor den dag komt als zelfstandig auteur, zonder bagage uit het beter begraven gebleven verleden van anderen. Kon ik er nu óók maar met een goed geweten aan toevoegen, dat hij voor den dag komt als *veelbelovend* auteur, dan ware mij dat een aangename plicht! Helaas echter, na lezing van dit onrijpe gewrocht van nog zoo onrijpe hersenen, vraag ik mij af: Welk noodlot legt heden ten dage steeds zóóveel (of zoo weinig is misschien beter uitgedrukt,) 'talent' in jonge menschen, mannen en vrouwen beiden, dat zij geen lust en geen kracht in zich gevoelen tot het uitoefenen van een beroep, waarin ze het hoogstwaarschijnlijk zouden brengen tot *wat*, om in plaats daarvan liever te brekebeenen, en rond te ploeteren in 'de kunst'; welke hun niets oplevert dan teleurstelling en zich-verkeerd-begrepen-voelen, - omdat hun 'gaven' in den grond veel te weinig beteekenend zijn, om hen te onderscheiden van de met hen meeploeterende Jan en allemansbeunhazen, de een zoowel als den ander, tot op den dag van hun dood.

Zie, bij den akeligen overvloed van vrouwen de heele wereld door -, zegt men niet dat er b.v. in Den Haag zeven vrouwen zijn op één man? - is het niet te verwonderen, dat velen harer, om toch iets omhands te hebben, gaan

‘schilderen’ en ‘zingen’ en ‘dichten’; och God neen, ik voor mij heb veel te veel medelijden met alles wat vrouw is, om me dáárover te verwonderen. Daar komt, bij háár wezen, op dit speciale gebied ook nog zoovéél méér kijken: haar smachten naar dat wat ze zelve niet begrijpt, of zich niet durft bekennen, en dat zich dan zoo zalig 'n uiting baant, in honig-zoete verzen, en smachtende liederen, en penseel-klodderijen, die misschien, op zich-zelf, nog niet zooveel aantrekkelijks zouden hebben, ware het niet, dat déze soort studie altijd bijna wordt onderwezen door 'n ‘hij’, die men dan kan ‘umschwärmen’, getrouwd of ongetrouwd doet er niet toe; 'n ‘hij’ is hij toch in élk geval! - En dan was er in vroeger jaren de fatsoensquaestie; freuletjes en ‘beschaafde dames’, die voor hun brood op 'n porseleinen bord bloemetjes knutselen in water- of olie- of porselein-verf, zijn nu eenmaal veel minder aan ‘lager wal’, dan die met opgeheven hoofde zichzelf door de wereld slaan, als winkeljuffrouw of iets dergelijks. Toen ik, als heel jong meisje, nog in mijn rijke dagen, in Den Haag woonde, werden ons door vrienden en bekenden geheimzinnig aangewezen in den ‘Koninklijken Grooten Bazar in de Zeestraat’ 'n paar niet onverdienstelijk geschilderde vazen, die er jaar in jaar uit stonden, en waren aangekocht, door de directie, uit medelijden, van 'n paar adelijke zusters van o zoo bekenden naam, wier hóófdverdienste bestond in zulk smadelijk, als ware het een schande, achterbaks-om werken voor verschillende Haagsche winkels, voor *Arbeid adelt*, etc. Want, die twee zusters, hadden 'n broer, o zoo'n voorname, dank zij zijn eigen kundigheid, *en* dank zij zijn rijke, eveneens adelijke vrouw, heel ‘deftig’ levendige broer, verkeerende met al de eveneens hoogst-‘deftige’ Haagsche families waartoe hij van huis uit behoorde! Voor dien broer, voor zijn vrouw, voor zijn opgroeiende kinderen, was het natuurlijk een ‘schande’, die men niet anders dan fluisterend elkaar mocht toevertrouwen, dat zijn zusters, de freules Zoo en Zoo, geld verdienden met voor 'n winkel werken! Zoo'n ‘schande’ kon alleen nog 'n béétje overkorst worden, door te spreken van hare ‘gaven’ als schilderessen, haar onmiskenbare ‘gaven’! Meneer Die bewonderde hare ‘talenten’ óók zoo, en de douairière Deze vond hare bloemen ‘bepaald snoezig.’ En, natuurlijk, was de Koningin-moeder óók warm-gemaakt voor deze kunstenaressen van blauw bloed, en deed haar 'n bestelling.

Zie, zoo worden vrouwelijke ‘artisten’ gekweekt. Ik doe maar 'n gréép uit 'n páár aanleidingen. Want, er zijn er nog zoo véle méér!

Maar 'n man! Ik begrijp heusch niet, als ik 'n jonge gezonde man, voor wien de wereld openstaat, dien de middelen worden geboden zich 'n levensweg te banen, 'n beroep te kiezen, het te brengen tot iets in de wereld, zie rondsjokken van de eene redactie naar de andere, om te trachten, o zoo gedurig vergééfs, novelletjes en gedichtjes onder dak te brengen, als ik hem geduldig-hoopvol getuige zie zijn van het steeds opnieuw ‘vallen’ zijner middelmatige tooneelstukken, als ik hem zie exposeeren op alle mogelijke tentoonstellingen zijn onverkochte verf-producten, als ik hem, - meestal langharig en zwieriggedast in dat láátste geval - zich zie afmartelen om op dat veel-eischendste gebied van alle kunsten, dat der tonen, een ach zoo middelmatig speler of zanger te worden, na jaren en jaren studie en geldverknoeien, ik verklaar ronduit, ik begrijp *niet* aan welke hersen-verdwaasdheid zoo'n ongelukkige zelf-ingebeelde toch eigenlijk lijdt!! Ziet hij dan niet, hoe onsterfelijk, hoe *zeldzaam* echter óók, het *genie* is, het waarachtig-*kunnen?* En geeft het hem dan ook maar één seconde bevrediging, zulk aldoor eigen onmacht moeten constateeren, aldoor overal te worden afgewezen, telkens opnieuw zijn ‘niet-begrepen-worden’ te ondervinden?

O, ik weet er, als redactrice van 'n tijdschrift, 'n beetje van, van zulk ploeteren in de ‘kunst’ door jonge menschen, van zulk zoo heel-beslist gelooven aan eigen-ik, en zoo onvermoeid volhouden, en zoo lichtzinnig vertrappen 'n mooie carrière, 'n vóór zich liggenden studie-loopbaan, om ná te jagen den ijdelen hersenschim van ‘kunstenaar’-willen zijn!

Raad-geven helpt dáár niet. Zulke existenties *willen* te gronde gaan aan hun eigen gewaande ‘onbegrepenheid’. - Het is alsof 'n boosaardige geest des kwaads heden ten dage is gevaren in onze jeugd, om den een na den ander te besmetten met dat gif van ‘artisten’-waanzin, dat hen allemaal doet gelooven, dat ze bestemd zijn voor heel wat anders dan 'n nuchter prozaïsch vak of beroep of studie-werkkring, - dat ze der wereld moeten verrijken met hun ‘gaven’, op het gebied van de een of andere ‘kunst’, op welk gebied ze hun hééle leven lang *brekebeen* blijven.

Zoo ook van *Wermeskerken!* Bij hem komt

er nog bij, dat het bloed kruipt waar het niet gaan kan. Want in hem zit natuurlijk dat *Junius*-talentje er nu eenmaal in!

En, er is niets aan te doen blijkbaar, het *wil* er uit. Het is helaas niet ontwikkeld in hem tot een krachtiger, mooier, rijker gave, dan die zijner moeder; integendeel, heel veel van dat gemoedelijk-ouderwetsch-lieve, dat háár stijl, in hàár tijd, tot iets héél- aantrekkelijks maakte, is bij hem gemoderniseerd tot hollen bombast en onnatuur. Doet er niet toe, de erfenis, al is zij niet groot, is juist groot genoeg, om den zoon in zijn vrijen wil te beperken, tot 'artist' te maken, wien die glibberige en onzekere weg méér aanlokt, dan een van self-made, hard-werkend arbeider, in de wetenschap, of in den staat, of met de handen als planter, - hoe dan ook! - Al dadelijk voel je 't zoo akelig-duidelijk: ook al weer één, die niets heeft te vertellen, noch een nieuwe kunst zal scheppen, noch iets nieuws heeft beleefd, dat hij in staat is weer te geven in een áparten vorm! 'Alles schon dagewesen!' En ach, *hoe* dikwijls al, in onze nieuwerwetsche romans, die geschiedenis van het levensmoede, natuurlijk niets-uitvoerende, natuurlijk met artistieke neigingen behepte jonge mensch, dat zich blasé voelt van de jongelui-genoegens, als van alles op aarde, om dan, ten slotte, gelouterd en veredeld te worden door de liefde, de eeuwigdurende, onveranderlijke rozengeur- en maneschijn-liefde van den backfisch-droom! Punctum! Het dáárna doet er niet toe. Al de groote vraagstukken van echtelijk leven blijven verder onaangeroerd. 'Bertho' heeft het 'wondere geluk' gevonden, en de lezer moet nu maar aannemen, dat het *blijvend* zal zijn. - Ik herhaal, 't komt immers niet aan op zoo'n min of meer onnoozel verhaaltje-zelf, als inhoud beschouwd, als de vorm, waarin 't was gegoten, je maar iets zeide van oorspronkelijkheid, van wat-kunnen. Maar 't is alles zoo naar-banaal, onnoozel-theatraal! Natuurlijk éérst de onvermijdelijke wanhoop-periode, beeld van eigen ik, van eigen onmacht en lamlendigheid, dat àl deze jonge auteurs, met meer of minder zelfbewustheid, neerleggen in hun arbeid. Dàn de ontmoeting met de verlossende engel van reinheid, waaraan uit een zuiver 'eerbaar' oogpunt een steekje los is, maar dat maakt haar natuurlijk juist *te* engelachtiger en reiner in den grond; dan wat vrije-liefde, dan tam slot van toch maar liever wettig-gaan-trouwen! En dat alles zoo onhandig, zoo zonder éénige routine, in elkaar geflanst! B. v. die ontmoeting met dat dan toch heel fatsoenlijk doende, quasi-zedige dametje, alleen op 'n wandeling, die zich maar dadelijk in Bertho's armen werpt, en het met-hem terstond aanlegt, zoo bereidwillig als de eerste de beste demi-mondaine; of die boek-achtige 'Maurits'-figuur, of die onechte 'schriftelijke becht', er ingeflanst omdat de auteur er mee verlegen zit, hoe hij ons het verleden van zijn heldin eigenlijk zal te weten doen komen. Och ja, ik geef graag toe: routine is géén talent; routine is 'n handigheid, die je op den duur kunt verkrijgen, waarin 'n goeie roman-fabrikant kan uitmunten, zonder 'n aasje talent in zich overigens! *Marion Crawford*, *Ouida*, *Ohnet*, er zijn er zóó velen, bij wien de handigheid in de eerste plaats komt, en de rest maar dunnetjes blijft... als er nog zoo 'n rest *is*, soms! Daarom dan ook, de routine, op zich zelf, geef ik u in 'n eerste werk graag present, als er maar wat anders in zit, dat belooft, dat je vertroostend zegt, hoe hier 'n *iemand* aan 't woord is die, onder al zijn onervarenheid door, wat kan, en wéét dat hij kàn. - Maar dat, *dat* vertroostende, ontbreekt hier zoo ten eenenmale. Lees nu b.v. die boek-achtig-onnoozele-theatrale smartschildering eens door! Wie onmachtig is zoo'n wanhoop ook maar eenigzins aannemelijk te beschrijven, doet waarachtig zooveel beter de pen voor wat anders te gebruiken dan romans! Stel je maar even

voor dien ‘Bertho’, die eerst ‘marmerbleek, roerloos als een doode’ blijft liggen, en dan ‘sist’, en ‘kreunt’ en zich ‘wentelt’, en ondertusschen lange tirades houdt, in mooie boekwoorden, over het aan hem gepleegde ‘verraad!’ Geen enkele regel in heel die scène is waarachtig-*gevoeld*, is zelf beléefd, of begrépen. En *dat* geeft me zoo'n zwaar hoofd in den auteursloopbaan van dezen jongen schrijver, dat nágemaakte en nádoenerige van z'n heele prutswerkje! O, 't goeie wil ik hem óók niet afspreken. In één opzicht ten minste heeft hij zich behoed voor nadoenerij, hierin dat hij in zijn stijl vrij-wel gebleven is, die hij tot hiertoe was, niet-oorspronkelijk, maar óók niet gewild-nieuwe-woordkunstachtig. En dan moet men hem óók de eer laten, dat hij het niet zoekt in vuiligheidjes. Zijn scharrelpartijtjes van den naar vergetelheid zoekenden *Bertho,* zoowel als diens latere verhouding tot *Margaretha*, zijn geschilderd zonder éénig minder-zuiver bijsmaakje van jongelui-leven willen, ‘onthullen’. Maar, nietwaar, dit zijn toch nog

maar negatieve deugden, alles saamgenomen! Men moge er zich over verheugen, dat de schrijver in dat opzicht is zooals hij is, men kan, ook met den besten wil ter wereld, hem op grond daarvan toch onmogelijk talent, van welken aard dan ook, toedichten. - En dat vind ik zóó-jammer, zoo héél jammer! 'n Kunstenaar, óók de mankunstenaar, is in mijn oogen geen benijdbaar mensch; om 'n heele menigte redenen niet, die hier nu niets ter zake doen. Maar 'n middelmaat-brekebeen onder de artisten acht ik de meest-mislukte menschensoort, die er bestaat, 'n jammer voor de kunst-zelf, en voor zijn eigen-ik. En daarom betreur ik het altijd zoo van ganscher harte, als ik weer nommer-zóóveel onder de hedendaagsche jonge, gezonde, volkomen tot een anderen loopbaan geschikte jongelui, zich zie werpen op muziek of schilderen of dichten, of wat ook van dien aard, als ware dáár alleen het heil te vinden, inplaats van zijn hoofd en zijn handen te gebruiken ons iets te *worden*, in iets *uit te munten.* De wáárachtige artisten, - of ze nu al of niet te benijden zijn in het midden gelaten, - *moeten* in elk geval den weg op, dien 't Lot hun beschoor. *Zij* zijn juist *on*geschikt voor wat anders ook, dan voor hun kunst; *zij* hebben géén keuze! Maar de *Henri's van Wermeskerken*, en met hem zoovelen van zijn tijd, hebben die keuze wèl; zij zijn volstrekt niet zóó begaafd, dat zij *moeten* dien weg van 'kunst'-dienen uit. Zij zijn veeleer kinderen van hun slappen, energieloozen, overspannen tijd; mode-dwazen, die zich inbeelden dat artistspelen eigenlijk heel veel hooger staat dan gewoon menschenwerk *goed* verrichten. Mij wil het, in hun eigen welbegrepen belang, én in dat der maatschappij, voorkomen, dat het goed is, inplaats van, zooals sommigen doen, uit medelijden hunne illusies te sparen, hun bijtijds aan het verstand te brengen, dat mislukt kunstgedoe, op welk gebied ook, den man veel meer vernedert tot een nieteling en een nul, dan welke hoofd- of handen-arbeid ook, hoe bescheiden ook misschien, maar die, *omdat* hij goed wordt ten uitvoer gebracht, dáárdoor zijn wáárde heeft.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Antwoorden.

De Vrouwenquestie.

Voor Maria D.

'*Waarde freule*, *ik ben zelf een vrouwelijk student*, *nu zal ik U eens even mijn leven voorstellen zooals het zijn zou wanneer ik uitging en in de huishouding hielp.*

Ten eerste dan ben ik leelijk. Niet gebrekkig of afzichtelijk, *maar ik heb een gelaat waar absoluut niets moois aan is. Mijn figuur dito; ik ben om kort te gaan een meisje dat door niemand wordt opgemerkt. Daarbij ben ik uit verlegenheid in gezelschap stijf; ik kan mij wel behoorlijk bewegen*, *zoo nu niet*, *maar ik kom tegenover menschen die ik oppervlakkig ken nooit op zijn voordeeligst uit. Ik heb opgemerkt dat mannen die mij wat langer kennen graag met mij praten en wel degelijk een zekere vriendschap voor mij koesteren - en daarom beschouw ik mij ook niet als een meisje, dat absoluut niet de minste kans heeft om nog eens ten huwelijk gevraagd te worden. Dit schrijf ik er U uitdrukkelijk bij*, *opdat U mij niet zult houden voor een wezen*, *dat uit dépit haar leven dat ze voelt als mislukt maar wat tracht goed te praten. Maar ik ben niet*

iemand die onder jongelui en in gezelschap in 't algemeen, wat men noemt succes heeft.

Gaat U nu eens na wat een kwelling het voor mij zou wezen om te moeten uitgaan. Ik zou mij moeten kleeden in lichte kleuren die mij niet staan, ik zou de helft van den avond, misschien den heelen, met een verongelijkt gezicht als muurbloem zitten, ik zou worden uitgelachen door mijn gelukkiger kennissen, ik zou nog leelijker, misschien zelfs tobberig en ziekelijk worden van onvoldaanheid. Terwijl ik nu opgewekt 's morgens aan mijn werk ga, gezellig omga met mijn medestudenten, die voorzoover ze mooier en eleganter zijn dan ik dat wel op prijs zullen stellen - waarom ook niet? - maar mij daarom niet negeeren of bespotten, omdat het feit van meer of minder mooi in het studentenleven geen factor is[*)]*, terwijl het de overheerschende is in 't uitgaansbestaan. Onder vrouwelijke studenten kunnen een prettig humeur en gezellige conversatie tot hun recht komen, en ze gaan dan ook niet verloren zooals in een kring van elkaar zeer oppervlakkig kennende, uitgaande manschen, waar iemand met een leelijk gezicht niet in de gelegenheid komt om zich van een anderen kant te laten kijken. De*

*) O! O! Welk een naieve illusie!!
REDACTRICE.

mooiere meisjes, die studeeren of een anderen werkkring hebben, in elk geval niet uitgaan, behouden tegenover mannen natuurlijk toch het voorrecht van haar knapper uiterlijk. Let wel, ik zeg dit zonder eenigen nijd; een man kan er toch ook niets aan doen dat hij eerder op een mooi dan op een leelijk meisje verliefd is. Maar, gelukkig, het uiterlijk is niet meer het eenige waarnaar een meisje door haars gelijken beoordeeld wordt, zooals in mijn geval en, heeft zij een betrekking, dan kunnen daar haar werkkracht, stiptheid, opgeruimd humeur, enz. worden gewaardeerd.

Daarbij, gesteld dat ik wilde uitgaan, waar moest ik heen! Juist doordat de meeste meisjes tegenwoordig een werkkring hebben worden er zooveel minder partijen gegeven.

U moet ook rekening houden met den gegoeden burgerstand, en die heeft geen bepaalde season meer, al geven ze nog wel eens een bal bij een bruiloft of zoo. U zult me moeten toestemmen dat die vele partijen van vroeger dikwijls gedwongen fraaiigheid waren. 't Was de eenige kans voor de ouders om van hun dochters af te komen. Tegenwoordig leeren de meisjes om mettertijd zelf op eigen beenen te staan; de meeste ouders zullen nog wel wenschen dat hun dochters een goed huwelijk doen, maar ze laten het meer aan 't toeval over; er wordt niet meer zoo dag in dag uit over gezanikt, ook niet door de meisjes onderling; haar leven is breeder, haar blik ruimer geworden, ze zullen graag den man harer keuze volgen, maar ze kunnen ook nog wel in wat anders belang stellen intusschen.

Lieve Maria D. Gij slaat hier m.i. zóó naief den spijker op den kop, dat ik ten algemeenen nutte Uw eigen woorden hier letterlijk overneem. Want, kan men het eerlijker, onomwondener, duidelijker, aantoonen, datgene wat ik altijd zeg en beweer, hoe het den vrouwelijken studenten *niet* te doen is om ‘studeeren’, om ‘nuttig’ te zijn, om de ‘kunst’ te dienen, maar wèl om zich te *amuseeren*, om, waar zij vroeger zichzelf bezighielden met babbeltjes thuis, dat nu te doen aan de academie, waar zij elkaar des ochtends ontmoeten, ten einde dáár te flirten met den jongen man, waar hetzelfde vroeger geschiedde op tennisclub of bal, etc.

Of ik dat een zooveel ergeren toestand vind dan het vroegere ‘uitgaan’, waartegen gij - van Uw standpunt met veel recht - zoo te velde trekt? Och neen; in zekeren zin volstrekt niet, want, zeker, gij hebt volkomen gelijk dat gij behoort tot een overgroote *meerderheid* van jonge meisjes, die er op ‘partijen’ op ‘bals’ op haar onvoordeeligst uitzien, die dus blijven zitten als muurbloemen en zich vervelen, terwijl zij nu, al fietsend, al discussieerend met hare mannelijke medestudenten, neven hem op college bank of in den trein, in blouse en rok of donker tailleur-costuum, volstrekt niet leelijk zijn, en dus haar gezelschap ten volle waard worden geacht. - Tot zóóver heb ik dus niets tegen Uw enthousiasme over het vrouwelijk-studentschap, zóó eerlijk beschreven en opgevat als gij het doet, als een andere en meer doeltreffende wijze van *en* zichzelve te amuseeren *en* den huwelijkscandidaat te ontmoeten, dan het voor diezelfde doeleinden geenzins meer helpende ‘uitgaan’. Edoch, er is een ‘maar’ bij. - Het vroegere ‘uitgaan’, het daaraan verbonden éérst thuis-zelve naaien en zelve helpen de partijen voorbereiden door koken en braden, maakte de jonge meisjes veel minder ongeschikt tot een later huwelijk en de daaraan verbonden *zorgen* van huishoudelijken en finantieelen aard, dan het hedendaagsche studentenleven, dat haar verre houdt van den huiselijken haard en geheel onbekend doet blijven met al de eigenschappen, welke voor een bekwame en daarbij heel dikwijls *on*bemiddelde

huisvrouw broodnoodig zijn. - Ik-ook spreek nu niet van de Haagsche high-life-partijen waartegen gij op een andere plaats in Uw brief zoo te velde trekt, en waar alles wordt geleverd door koks en hotels, of thuis toebereid door de wél-afgerichte bedienden zonder dat mevrouw en de dochters des huizes er naar omzien. Ik ook spreek van het leven van dien gegoeden burgerstand, waarover gij-ook redeneert in Uw hierboven aangehaald briefgedeelte, en gij-zelve zult het mij toch moeten toestemmen, dat de dochters juist dáár zelve leerden, in een vroegeren tijd dan den tegenwoordigen, naaien, koken, tafeldekken, waschberedderen, al datgene in een woord, waardoor een overigens 'uitgaand' meisje zich tegelijkertijd bekwaamde voor een later huwelijk; (zooals in de middelklasse in Duitschland nog stéeds het geval is). Daarentegen ligt het voor de hand dat Uw leven en dat Uwer kameraadjes-studentjes - het moge heel amusant zijn, *dat* geloof ik gaarne, - U reeds dóór de uithuizigheid ervan ongeschikt maakt voor hetgeen U te wachten staat, als gij te eeniger tijd trouwt een man, die van U verwacht dat gij niet te veel geld uitgeeft voor bediening, maar spaart in het huis-

houden en hem daarin tot steun en gezelligheid dient.

Bovenal echter, en dat is het ergste van de zaak, maakt zulk een leven U tot het *moederschap* ongeschikt, ongeschikt tot het U zelve straks vrijwillig veroordeelen tot de opofferingen-van-thuis-zijn, welke het moederschap eischt, zal het *goed* worden vervuld.

Ziedaar m.i. het gróóte gevaar van het vrouwelijk-student-schap, óók al wordt het zoo eerlijk als *pretje* opgevat, als door U geschiedt.

Wat nu de andere zijde betreft van de zaak, in hoeverre namelijk hetgeen gij onder 'uitgaan' verstaat is aan te bevelen, wel ik behoef U slechts te verwijzen naar mijn brochure: De Liefde in de Vrouwenquestie, om U te doen inzien hoe weinig ik het 'uitgaan' en 'partijen'-systeem, zooals dat heden ten dage wordt opgevat, toejuich of aanbevelenswaardig acht. Gij-zelve spreekt in Uw brief van 'den burgerstand'. Ik voor mij noem dat liever nog de gewone middelklasse. Welnu, waarom doet deze het zoo graag den high-life-menschen na; waarom vervalt zij tot opgedreven feesten en dito toiletten, waar de jongelui zich vervelen en dus liever wegblijven, en waar de jonge meisjes ontaarden tot nare, verdwaasde, onnatuurlijke wezens, enkel coquetterie en ijverzucht? -

Hetgeen mij toelacht als een natuurlijke toestand - en eene die in Zwitserland, Duitschland, Zweden en Noorwegen, en andere landen ook bestáát, heden ten dage nog, in kleinere steden en dorpen althans, - dat is het gewone huiselijke samenleven, waar de dochters zooveel doenlijk *alle* huiselijke bezigheden verrichten, zonder gehuurde hulp desnoods, en zich dus daarin metéén bekwamen, terwijl de zoons van de met haar bekende families, de jonge en oudere mannen dus in een woord van hun kring, op gewone familiare wijze daar aan huis verkeeren, zonder 'diners' en zonder preutsche aanstellerij. Zoo leert men elkaar intiem kennen, zoo heeft het jonge meisje in questie evenveel gelegenheid zich in haar gewone huiskleed op haar eenvoudigst, toch daardoor juist haar best voor te doen, als gij in Uw studentenblouse en rok; en toch gaat aldus meteen de vrouwelijkheid niet verloren maar wordt aangekweekt, terwijl het *genot* - dat juist, dat ik alle jonge menschen zoo van harte gun het frissche blije levensgenot, - door zulk een omgang veel meer wordt aangekweekt, dan door wijze collegepraatjes, samen in den trein. Ik denk hier b.v. aan samen fietsen, samen wandelen, samen schaatsenrijden, en dat alles vrij en openlijk, onder het oog zelf der ouders, met hunne toestemming, en terwijl deze tegelijkertijd, inplaats van het geld weg te gooien aan nu en dan een kostbaar en vervelend diner of bal, steeds gastvrij open tafel houden voor de vrienden en vriendinnen beide hunner kinderen. - Als ik zelve zoons en dochters had zou ik zeker déze gastvrijheid bepaald betrachten; juist daardoor leert men elkaar in het gewone *dagelijksche* leven kennen.

Den langer Rede kurzer Sinn van al Uw beweringen ligt daarin, dat gij nog héél jong zijt, en daardoor de dingen beziet in een heel ideaal licht; dat ligt aan Uw leeftijd. Gij zijt een en al enthousiasme over Uw 'toekomst'-ideaal, maar gij zult eerst over een twintig jaren kunnen beóórdeelen of het werkelijk beantwoordt dan aan wat gij U nu droomt over de 'toekomstige' vrouw. Ergens in Uw brief zegt gij, dat ik 'mijn ideaal zoek in het verleden, gij echter het verwacht van de toekomst.' Lieve Maria D, reeds dat enkele zinnetje bewijst hoezeer gij mij verkeerd begrijpt, want, geloof mij, ik vind de vrouw van het verleden, in durchschnitt beschouwd, (en daarover praten wij nu toch alleen, over de gewone soort, want uitzonderingen zijn er ten allen tijden geweest, toen en nu), géénzins een ideaal, verre van daar. Ik ben het ééns met

U, volkomen ééns, waar gij schrijft dat ouderwetsche huismoeders maar al te dikwijls hare kinderen wegzenden met: Ik heb geen tijd voor je, want ik moet schoonmaken, strijken; wat ook van dien aard. Ik ben het evenzeer met U eens, dat deze soort van tot het ouder geslacht behoorende vrouwen heel dikwijls aan hare volwassen dochters groote, groote zonden begaat, door haar niet willen navoelen, niet kunnen begrijpen. Trouwens dat alles heb ik zoo dikwijls, zoo herhaaldelijk geschreven, dat gij het, gelijk ook blijkt uit Uw brief zelf, even goed weet als ik hoe ik over deze soort ouderwetsche moeders denk. Waar haalt gij het dus van daan dat ik in zulk een verleden de 'ideaal'-vrouw zou zien.? Maar... en hierin nu vind ik U zoo ècht 'jong' nog, evenmin verwacht ik van de moderne-vrouw een toekomst-ideaal-moeder of echtgenoote, zooals gij dat doet. Ik geloof dat zij andere gebreken zal hebben dan hare voorgangsters, misschien eenige deugden die deze niet had of heeft, maar

daarvoor zeker veel meer egoïsme nog dan deze, veel meer ongeschiktheid vooraf tot huwen, tot hare kinderen opvoeden, enz. Waarom ik dit geloof? Omdat ik - en hierin nu is Uw levensopvatting zeer verschillend van de mijne - van meening ben dat het heele doel, het heele bestaan, waarom de vrouw eigenlijk is geschapen door de natuur, is... vrucht dragen. Vervult zij die bestemming niet, dan is zij mijns inziens een nuttelooze overtolligheid. Nu ben ik het volkomen met U eens, dat de maatschappelijke toestanden, de finantieele zorgen, allerlei omstandigheden in een woord, het er toe geleid hebben, dat een groot deel der hedendaagsche vrouwen zulke nuttelooze overtolligheden zijn en blijven, en dat dezen, de ongehuwden dus, dan maar moeten trachten zoo als zij zelve het prettigst vinden door de wereld te komen, als moderne vrouw, als artiste, als schreeuwster om kiesrecht, of als leegloopster; dat is ten slotte iets wat er niet toe doet. Zij zijn overtolligheden, die niet aan hun bestemming beantwoordden. Iets anders echter is het haar als het ware **af te richten** op dien ongehuwden staat. Dat doet gij met Uw moderne levensopvatting, door te prediken het egoïsme, de 'persoonlijkheid' van de vrouw vóór alles en boven alles. Echtgenoote-moeder-zijn eischt zelfopoffering, hooge mooie zelfopoffering; tot die taak bereidt gij het moderne meisje niet voor, als gij haar in alles predikt, dat zij vóór en boven alles recht heeft op eigen-geluk.

Vraagt gij mij of ik dien toestand voor ons vrouwen benijdenswaardig vind; dan antwoord ik U volmondig: Neen. Ik vind het so wie so *beklagenswaardig* als vrouw te zijn geboren; zij, die hare bestemming vervullen, moeder-worden, vind ik vooral niet minder diep-beklagenswaardig, om al het groote leed dat met het moederschap zich paart. En de rest, gelijk ik U reeds zeide, vind ik eenvoudig-weg nutteloos, over, mislukt. (Hieronder versta ik *alle* soorten van ongehuwde vrouwen, beroemde en onberoemde, met uitzondering van echte *liefde*zusters, op welk gebied ook, en van welken godsdienst ook). - Ik behoor nu eenmaal tot de soort menschen (welke geloof ik heel weinig talrijk zijn), die zichzelf onmogelijk iets kunnen wijsmaken over eigen-ik. Als ik zie dat wij-vrouwen so wie so door de natuur, door ons lichaam, en door ons heele-wezen, zijn geschapen in veel minder voordeelige omstandigheden dan de man, zoodat wij blijkbaar geen andere rol hebben te spelen in het raadselachtig aardsch bestaan dan kinderen-voortbrengen, dan is het mij absoluut onmogelijk, zooals andere vrouwen het doen, mijzelve wijs te maken, dat wij eigenlijk heel wat bijzonders zouden beteekenen, als wij ons maar konden 'vrijmaken', dat wij in de toekomst 'idealen' zullen worden, door een betere opvoeding en meer zelfstandigheid, en al zulk fraais meer. Neen, in het verleden waren er goede en slechte moeders; in de toekomst zullen die er ook wel zijn weer; maar wat de groote overige hoop betreft, van onze dagen, dat die op 'n dommen dwazen weg is, door den man na te doen, door zich met hem op een lijn te willen stellen, door zijn beroepen te kiezen, en door bij dat alles haar beetje jeugd en levensvreugde heel dikwijls in te boeten, ik vind dat ieder die om zich heen ziet de juistheid van dit beweren kan opmerken, als hij onbevooroordeeld rond zich ziet.

Dat ik evenmin den anderen toestand, die van de thuiszittende dochter, welke bij papa en mama dertig jaar is geworden, benijdbaar vind, spreekt al weer van zelf. Gij hebt dien ellendigen toestand in Uw brief juist geschilderd; ik ook ken er vele zoo, en ik wil U de verzekering geven, dat ik dikwijls heb gedacht: ik zou mijn vroeger fortuin niet willen terughebben, als ik er zoo'n leven door moest lijden als meer dan eene mijner jeugdbekenden van mijn leeftijd; wier dagen precies zoo daar heen rollen

als gij het beschrijft - in ontevredenheid en zuurheid. Alweder echter, ik zie geen uitweg; dat is het verschil tusschen U en mij. Gij gelooft dat het moderne oude-meisje zooveel gelukkiger dan het ouderwetsche is, door hare onafhankelijkheid; wel, ik die zoo veel ouder ben dan gij, ken er óók meer dan eene, wier mislukte examens, teleurstellingen in de kunst, te ingespannen studies, haar precies even zuur en even ontevreden maakten, als eerstgenoemde categorie van thuiszittenden, en heel dikwijls óók zenuwziek nog. Alweder dus, op *alle* wijzen is een dergelijke met haar bestaan in het ongereede geraakte ongetrouwde juffer een onding. - In het bijzonder ook wil ik U nog vertellen, hoevele onderwijzeressen of ambtenaressen van ouderen leeftijd, ik, na een *afgewerkt* bestaan, zie ondergaan in zenuwziekte, *simpelheid.* Dat is het zich *later* wreken aan zoovele vrouwelijke hersenen van die studie, dien onafhan-

kelijken werkkring, dien gij, in Uw jong enthousiasme, zoo zorgeloos aanprijst voor iedereen. Geloof mij, en als gij *mij* niet gelooft, lees dan eens wat zoovele zenuwartsen, zoovele leeraren aan gymnasiums en Hoogere Burgerscholen ervan zeggen: De natuur heeft de vrouw in het algemeen genomen *niet* geschikt gemaakt tot hoofd- en hersen-studie; of zij dat prettig vindt of niet, of hare 'minderwaardigheid' haar ergeren moge, *helpt* dat haar wat die *zaak*, dat *feit* te veranderen.?

Hiermede komen wij op het gebied der persoonlijke ervaringen. Ziet eens lieve Marie D., ik ben zeker ongeveer een vijftien jaar ouder dan gij; ik geloof dus, als wij 'ervaringen' tegen elkaar gaan uitspelen, dan zoudt gij aan het kortste eindje trekken. Indien wij alleen naar ons eigen leven en onze eigen opvoeding konden oordeelen, dan zou niemand onzer van iets anders afweten dan van zijn of haar eigen-ik-en-kringetje alléén. Het spreekt vanzelf dat mijn leven mij heel wat heeft rondgegooid in allerlei kringen en allerlei omstandigheden, terwijl gij ondertusschen nog steeds thuis zit in diezelfde plaats en in datzelfde thuis, waaruit gij mij jaren geleden voor het eerst schreeft. - Uw ervaringen zullen dus uitteraard uit dat eene kringetje heel licht eenzijdig zijn, omdat gij ze ziet door Uw *jonge* bril.

Ik geloof heel graag dat gij op dit oogenblik U-zelve heel gelukkig voelt door de zeer verstandige vrijheid, welke Uw ouders U laten. *Dat* zij die U laten, niemand juicht het meer toe dan ik; ik verwijs U naar mijn onlangs aan B.W. van de K. in een opvoedingsquestie gegeven uitvoerigen-correspondentie-raad, waarin ik uitdrukkelijk zeg, dat ik-voor-mij een dochter in *elke* keuze zou vrijlaten, haar *nimmer* zou willen *dwingen* tot thuisblijven, of tot wat ook. - De vraag is echter niet of *gij* U op dit oogenblik gelukkig voelt, maar of het, in 't algemeen beschouwd, wenschelijk en aanmoedigenswaardig is de jonge meisjes het huis uit te zenden naar academie enz., of dit wenschelijk en aanmoedigenswaardig is, in haar eigen belang, voor *later.* Ik geloof, dat in het algemeen-genomen zeer zeker niet; over Uw bijzonder geval kan ik noch wensch ik te oordeelen. Waar gij echter zoo heel juist uiteenzet, dat de ouders over het algemeen genomen zoo heel weinig wáárd zijn kinderen te hebben, zoo weinig zich rekenschap geven van hunne *plichten* aan hunne kinderen, daar pas ik deze Uw eigen woorden toe op Uw blijdschap, dat heden ten dage zoovele ouders reeds er juist zoo over denken als de Uwe, en hunne dochters met hun volle toestemming laten 'studeeren'. Zeker, dat weet ik ook wel; maar... is dat een bewijs van hunne hoogstaandheid, dan wel van diezelfde onverschiligheid, gemakzucht en weinige verantwoordelijkheidsbesef, waarover gij-zelve zoo luidkeels klaagt.?! Ik ben zoo vrij het laatste te gelooven. Het is een modezucht, waaraan elk hedendaagsch meisje offert van te willen 'studeeren', en het is dus voor de hedendaagsche ouders, heel veel gemakkelijker om dan maar toe te geven, en óók, nebenbei, te pronken met de geleerde dochters, dan er ruzie over te maken, dat zij haar wil niet mag volgen. Bovendien komt daar óók nog bij de questie van de 'partijen', waarvan gij-zelve zegt: die raken uit de mode. Jongelui zijn er niet voor te krijgen, men zit dus verlegen met het volwassen meisje, en vindt haar besluit van 'studeerengaan' een gemakshalve oplossing. Met ernstig diep indenken over haar *toekomst*, als moeder en echtgenoote later, heeft zulk toegeven heel dikwijls *niets* te maken; *niets.*

Wat is dan ten slotte mijn eind-antwoord? Dit, dat ik het voor ons-vrouwen altijd een zwarte toekomst vind, zoodra wij *denken*, *ikheden* worden. Het ouderwetsche meisje dacht gewoonlijk niet verder dan: krijg ik een man, of krijg ik er geen? In de meeste gevallen kreeg zij hem; (in dien tijd wel te verstaan), en dan was ze ook, juist

omdat ze niet *dacht*, met hem en met haar gezin en haar kleine huishoudplichtjes en kleine huishoudgenoegens, best tevreden. Zij vervulde daarmede haar natuurbestemming. Nu leert zij denken, zichzelve een ‘persoonlijkheid’ vinden; de huwelijken nemen daardoor steeds meer af, ook al omdat zij hare eischen soms hooger stelt, aan den anderen kant vooral, omdat de man liever geen ‘persoonlijkheid’ trouwt, maar een nulletje prefereert met een mooi gezichtje en een mooi figuurtje vooral, en last not least met een vollen buidel geld, en zoo wordt het aantal mislukten, overtolligen, steeds van jaar tot jaar grooter, studeert, zingt, schildert, dicht, schrijft, wandelt met 'n kiesrechtvaandel... en is voor haar-zelve geen steek bevredigder daarbij dan het bij mama en papa thuiszittende 30-jarige oude-jonge juffrouwtje - welke laatste echter in elk geval nog heeft den troost der plichtsvervulling. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XV.

Dat was me 'n geschiedenis in het Théâtre de la Renaissance!

Vóór mij was een dame gezeten, die, behalve een breeden rug - in den letterlijken zin des woords -, een bizonder grooten hoed had, een van anderhalven meter omtrek ongeveer. Wat een hoed en welk 'n afmetingen! Het ding was gewoon-weg formidabel. Bovenop het ding waren veêren, reusachtige veêren, die, bij de minste beweging der daaronder gezeten dame, in alle richtingen wuifden. Natuurlijk kon ik door het gansche gevaarte al bitter weinig zien van hetgeen op de planken vertoond werd. En Guitry speelde! Guitry, de groote Guitry, voor mij de grootste moderne tooneelspeler. Ik had vreeselijk het land. Geen oogenblik kon ik een tooneeltje in zijn geheel zien. Zelfs mocht het mij geen oogenblik gelukken, een der vertolkers of vertolksters van top tot teen te aanschouwen. De hoed, de vermaledijde, de d..... sche hoed sneed de menschen, de décors, de atmosfeer, sneed alles aan stukken.

Ik ergerde me.

- Mevrouw of mejuffrouw, vroeg ik eindelijk met mijn vriendelijkst stemgeluid, zoudt u zoo beminnelijk willen zijn, uw hoed af te zetten? Ik kan niets zien of liever, om niet te overdrijven, bijna niets.

De dame maakte omstreeks ⅛ hoofdomdraai, die mij de gelegenheid schonk, een smadelijken trek om heur rechter mondhoek te zien, en verwaardigde zich overigens niet, mij eenig antwoord te geven. Ik verbeet me van ergernis.

Ik herhaalde mijn verzoek. Ditmaal had er zelfs geen hoofdomdraai plaats.

Lezeres, bewonder mijn geduld. Ten dèrden male sprak ik mijn verzoek uit, nog steeds met mijn vriendelijkst ‘timbre’, dat - ik beroep me op het getuigenis van degenen, die mij persoonlijk kennen - niets heeft van het gebrul van Helmers, wijlen onzen nationalen lofredenaar.

Haar hoofd bleef onbeweeglijk, heur mond gesloten. En de hoed, de vermaledijde hoed bleef de ruimte vlak voor mijn oogen vervullen.

Toen vond er drie seconden lang een strijd in mijn binnenste plaats. De vierde seconde brulde ik: ‘Chapeau!’

Wel, als ik mijn stem uitzet, komt er een stentorgeluid voor den dag. Vraag het maar aan de schouwburg- en concertzalen te Amsterdam. In de kleine zaal van het Concertgebouw vooral hangt nog mijn ‘bravo!’geroep, uitgekreten na mooie praestaties van groote artiesten, uitgekreten tot groote ergernis van de *soi-disant* deftige menschen, die het luchtgeven aan enthousiasme onwaardig achten.

Welnu dan, mijn ‘Chapeau!’ daverde door de zaal en werd onmiddellijk gevolgd door soortgelijke uitroepen van andere bezoekers, die óók hinder hadden van het hoofddeksel in kwestie.

Schielijk zette toen de dame haar hoed af - ‘schielijk’ bij wijze van spreken, want de manoeuvre duurde, welgeteld, 21 seconden.

Tusschentijds had de heer naast die dame mij op boozen toon toegevoegd:

- Hebt u het tegen mijn vrouw?

- Ja.

- Daar zult u me rekenschap van geven.
- Best. Ik spreek u in de pauze.

In de pauze zocht ik tevergeefs naar den echtgenoot van de echtgenoote.

Na de pauze waren de beide plaatsen vóór mij leêg. Dat vond ik een heerlijke oplos sing. Nù kon ik alles op het tooneel goed zien - wat voor mij van groot belang was, ook omdat ik van ambtswege de voorstelling bijwoonde.

Zoolang te Parijs het op-houden van dameshoeden nog niet in àlle theaters en op àlle plaatsen - dus niet slechts in de zooveel eerste rijen van de dure rangen - is verboden, zoolang zal nog zeer vaak in schouwburgen het geroep ‘Chapeau!’ (soms vervormd tot het scheldwoord ‘Chameau!’) weêrklinken.

Is het nu eigenlijk niet al te dwaas, dat de direkteuren van theaters, zelfs die der gesubsidieerde schouwburgen, zich nog niet geheel en al durven verzetten tegen de hinderlijke damesmode van hoed-ophouden in theaters? De door het dagblad ‘Comoedia’ tegen de dameshoeden geopende campagne; de, soms zeer heftige, uitingen van verzet van het groote publiek tegen die ergerlijke zichtbelemmeraars - dat alles heeft bitter weinig geholpen. ‘La vie élégante’ gaat kalm haar gang. De mode zegeviert. En de dameshoeden worden zelfs hoe langer zoo grooter.

‘Les femmes’, zei Gustave Flaubert eens

in een wrevelige bui, ‘c'est des choses qui vous empêchent de fumer.’

Tegenwoordig verhinderen de dames je ook, naar het tooneel te kijken.

Het is plezierig. Vooral als het geval je beroep raakt. Is het verwonderlijk, dat ik stichtelijk het land heb aan dameshoeden, in sommige gevallen althans?

* * *

En zie, daar vraagt me een lezeres, wat een hoedenmaakster te Parijs verdient. Of ik haar, die ‘in 't vak’ is, kan aanraden, zich te Parijs te vestigen.

A la bonne heure!

Eerstens is raadgeven een niet ongevaarlijk ding, aangezien de raadgever dikwerf verantwoordelijk wordt gesteld voor de tegenslagen.

In de tweede plaats behelsde het verzoek tevens de ‘complaisante’ noodzakelijkheid voor mij om inlichtingen in te winnen omtrent dat deel van het modebedrijf, dat mij in de uitoefening van mijn beroep het onaangenaamst heeft beroerd. Fichtre!

Intusschen ben ik met mannenmoed op stap gegaan om de noodige inlichtingen ter zake in te winnen.

Ziehier de uitkomsten van mijn desbetreffend onderzoek, waarvoor ik mij menigen ‘coup de chapeau’ heb moeten getroosten. Bovendien heb ik er mij meestentijds voor moeten hoeden, den indruk te maken, dat ik zelf ‘in 't vak’ was en mijn navragen betrekking hadden op wat de Franschen ‘concurrence déloyale’ en de Duitschers ‘unlauterer Wettbewerb’ noemen.

* * *

De hoedenmakerij, althans de ‘chapellerie féminine’ is zulk een gewichtig onderdeel van de mode, dat ze in de omgangstaal kortweg ‘la mode’ wordt genoemd. Gaat men na, dat van al de vrouwelijke kleedingstukken de hoed uitteraard het meest onderhevig is aan wijzigingen en veranderingen, dan ligt er in die generaliseerende benaming niet veel verwonderlijks.

Ongeveer 9000 vrouwen te Parijs vinden een bestaan in het bedrijf der hoedenmakerij. Zij verdienen van 75 tot 500 francs per maand. Het kapitaal, dat er in dat vak jaarlijks te Parijs wordt omgezet, bedraagt ongeveer 30.000.000 francs.

Bij zulke cijfers is het eenigermate verklaarbaar, dat voormelde campagne van ‘Comoedia’ niet veel vermocht uit te richten.

De veranderingen, die de hoed ondergaat, betreffen, zooals mijn lezeressen natuurlijk beter weten dan ikzelf:

1e den vorm,

2e de kleur en de kleurschakeering,

3e de garnituur oftewel versiering.

Ik heb me dat, tusschen twee haakjes, duidelijk laten uitleggen, teneinde, voor het geval ik te eeniger tijd een roman mocht pogen te schrijven, dan te dien opzichte een even minutieuze, nauwkeurige toilet-beschrijving te kunnen geven als Louis Couperus.

Het behoeft haast geen betoog, dat de vorm afhankelijk is van, tenminste zooveel mogelijk verband houdt met het kapsel. Bij een laag kapsel, waarbij de chignon op den nek rust, behoort een hoed, die het achterhoofd bedekt. Bij een hooge coiffure

daarentegen schrijft de mode een lichten, opgewipten of van achteren boogsgewijze uitgesneden hoed voor.

.... Hemel, wat ben ik knap...!

De vormen worden gemaakt van ijzerdraad en gegomd gaas of geapprêteerd linnen. Is de vorm, na herhaalde probeersels en wijzingen eenmaal vastgesteld, dan geeft de modiste dien ter garneering in handen der werksters.

Zijn de modellen goed en wel ‘gecreëerd’, dan worden ze in de étalage-kast te pronk gesteld.

Heel toevallig heb ik een samenkomst tusschen een modiste en een harer klanten bijgewoond. En bij die gelegenheid heb ik opgemerkt, dat een smaakvolle klant niet zelden de onbetaalde medewerkster der modiste in het verzinnen van vormen moet zijn. Wat 'n besprekingen! De ernst, waarmede die opschik besproken wordt, is minstens even diep als die, waarmede Napoleon besloot, al dan niet een veldslag te leveren.

Veelal wordt de hoed eerst geprobeerd op het hoofd van een ‘essayeuse’ of ‘mannequín’. Een welbeklante modiste heeft minstens twee essayeuses, een blondine en een brunette. Deze meisjes of vrouwen moeten een mooien haardos, benevens een zekere elegantie en gratie hebben, doch een bepaald knap uiterlijk mogen zij niet bezitten, opdat de jaloezie der klanten niet worde opgewekt. Ah! het modevak heeft zijn psychologische facetten, in die mate en in dier voege zelfs, dat, als het de eene of andere modiste niet al te best gaat, zulks niet altijd aan onbekwaamheid moet worden geweten.

'Wilt u wel gelooven, meneer,' zei me een hoedenmaakster, die madame Gentil heet, ook inderdaad 'gentile' is en, op den koop toe, 'ses auteurs' kent, 'dat ik voor mijn vak een groote dosis menschenkennis in toepassing moet brengen? Arsène Houssaye, een van mijn lievelingsschrijvers, heeft eens terecht gezegd: "Toutes les femmes sont la même; qui a dit cela? Entre deux femmes il y a un monde". Alle vrouwen zijn, als je ze goed beschouwt, anders. En daarom moet ik elke van mijn klanten anders bedienen dan een andere.' Hoe lastig en ingewikkeld!

Zijn de nieuwe hoedenvormen vastgesteld, dan zendt de groote modiste modellen daarvan aan den 'formier', den fabrikant van stroo- en vilten hoeden. Gemeenlijk verzint de fabrikant ook zèlf nieuwe vormen, overtuigd als hij is, dat, in verband met de grilligheid der mode, èlke vorm vroeg of laat aftrek zal vinden - meestal vroeg, aangegezien de fabrikant, uit hoofde van zijn veeljarige werkzaamheid, den smaak van het seizoen voldoende kent.

Na eenigen tijd wordt het werk der groote modistes door de kleinere nagebootst.

De kleur en de kleurschakeering van den hoed richten zich uitteraard naar de algeheele tonaliteit der kleeding. In dat opzicht schijnt niet alleen Parijs, doch ook Londen de wetten te stellen. Het wemelt hier trouwens van rijke ladies en misses, die elke gelegenheid waarnemen om den smaak te Parijs te verengelschen. Het is een wedstrijd tusschen de nanichten van Brummel en die van den comte d'Orsay.

De voornaamste elementen der hoedgarneering zijn het lint, de bloemen en de veêren.

Het zijdevak geeft den toon aan. Op aanvraag van groote modemagazijnen en handelaren 'en gros' vervaardigen de zijdefabrikanten 'bandes', dat wil zeggen: staaltjes, die zij aan de keuze van hun koopers onderwerpen. De kleuren van het seizoen zijn doorgaans veel eerder vastgesteld dan de nuances der kleuren.

Naar die kleuren en nuances werken de fabrikanten van bloemen en van veêren, welke fabrikanten sinds ongeveer een kwart-eeuw een syndicaat hebben, dat zich onder meer bezighoudt met het bepalen van 'la carte des nuances', waarnaar de ververij der bloemen en veêren zich heeft te richten.

De vervaardiging van kunstbloemen - en, in den nasleep, van kunstbladeren - dagteekent van 1738, toen de botanist Séguin uit Mende zich te Parijs kwam vestigen en op het denkbeeld kwam om, met behulp van perkament, tonnetjes van zijdewormen en papier, natuurbloemen te imiteeren. Dank zij dien margarine-botanist vinden nu bijkans tienduizend ouvrières en ouvriers te Parijs een betrekkelijk ruim bestaan in het vervaardigen van kunstbloemen en het, soms daarmede samengaand, vak der veêrenbereiding.

De vervaardiging van bloemen en bladeren is gesplitst in twee afdeelingen: 'le naturel' en 'la fantaisie.' De eerste afdeeling houdt zich uitteraard uitsluitend bezig met het zoo bedriegelijk mogelijk namaken van echte bloemen en bladeren, en vindt, voor de keuze der flora, dikwijls een aanwijzing in de planten- en bloemententoonstellingen van het jaar. Voor de tweede afdeeling teekent de fabrikant zijn verbeeldingsflora, het zoogenaamd 'gestyleerd werk' dus.

De veêrenbereiding dagteekent reeds uit den tijd van Henri IV. Toen reeds bestond er een gilde van 'plumassiers', die haar zeer strenge en weidsche statuten had. Of de vrouwen toen al het leven der arme vogels aan heur modegrillen opofferden...!

Ongeveer achtduizend vrouwen en mannen houden zich te Parijs bezig met het bereiden van veêren. En dan te zeggen, dat in figuurlijken zin, het steken van veêren op den hoed van een ander zoo zelden gebeurt!

De voornaamste sierveêren zijn, zooals men weet, de struisveêren.

Vroeger verschafte men zich de struisvogels uitsluitend door de jacht, terwijl het uittrekken der veêren met de ergste geweldplegingen gepaard ging. Sedert een veertigtal jaren houdt men er echter in Syrië, Algerië, Marokko, Egypte, Kaapland, Natal, Arabië en Senegal struisvogelfokkerijen op na, en geschiedt 'le tirage' der veêren met wat minder barbaarschheid, minder uit menschelijkheid overigens dan wel uit welbegrepen eigenbelang. De minst barbaarsche wijze geschiedt door de veêren, liefst in den ruitijd - Juni en Juli -, zoo dicht mogelijk bij de huid aan te vatten, in het vleesch te drukken en met een draaibeweging uit de schachtkas te trekken. De arme beesten worden daarvoor in een zeer nauwe, op- en neêrschuifbare kooi opgesloten. O, zachte vrouwen, wat een kannibalisme wordt er om de wille van uw pronkzucht gepleegd!

Als men nagaat, dat een struisvogel een

kapitaaltje van ongeveer 600 gulden vertegenwoordigt, behoeft men zich niet te verwonderen over de duurte der ‘plumes d'autruche.’

Minder duur, wijl minder fraai, zijn de veêren van de Patagonische struisvogelsoort, die ‘nandou’ wordt genoemd. In den handel heeten die veêren ‘plumes de vautour’, al hebben ze niets met gieren te maken.

Wat de veêren der marabouts, paradijsvogels, fazanten, kolibri's, sperwers, hoppen, haviken, uilen, meerlen, meeuwen, reigers, zwaluwen, enz. enz. enz. betreft - de barbaarschheid tegenover deze vogels, die niet te fokken zijn en dus uitsluitend door de jacht moeten worden buitgemaakt, bezwaart nog meer de debetzijde der vrouwelijke behaagzucht.

De industrie der veêrenbereiding heeft een hooge vlucht gekregen, sinds het een industrieel gelukt is, de veêren geheel te ontkleuren, zoodat men er daarna alle gewenschte kleuren en schakeeringen aan kon geven.

De jaarlijksche productie van sierveêren te Parijs beloopt niet minder dan 20.000.000, die van kunstbloemen niet minder dan 30.000.000 francs. Je zoudt er haast je hoed voor afnemen.

Parijs is het groote centrum der veêrenbereiding. De groote markt der ruwe, onbereide veêren, der veêren ‘en fagots’, is echter Londen, alwaar de ‘plumassiers’ der gansche wereld zich op publieke veilingen van den noodigen voorraad voorzien.

* * *

Oef!

Ik heb mijn best gedaan. Ik voel me als iemand, die, om de vriendelijkheid van een verzoek, onder een hoedje te vangen is geweest.

Doch wanneer ooit weêr in een schouwburg de hoed van een dame mij hindert, zal ik met nòg meer kracht: ‘Chapeau!’ roepen.

OTTO KNAAP.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de

correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dááarin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

K. - Ik maak er U op attent, dat gij mij in de twee brieven, die van uw hand voor mij liggen, opgeeft twee verschillende pseudoniemen; ik koos dat van uw laatsten langen brief. Om terstond met het zakelijk gedeelte daaruit te beginnen: ik kan U niet vooruit beloven dat ik maandelijks, geregeld, zulk een bijdrage van U zal plaatsen, althans zeker niet vóór den nieuwen jaargang aanvangt, want ik moet vooreerst de vele nog overige copy beslist een plaatsje geven. Echter, uw werk is niet slecht, en daarom acht ik het volstrekt niet onmogelijk, dat ik U in den nieuwen jaargang zulk een geregelde medewerking kan toestaan, met het oog op zekere veranderingen, die ik denk te maken. Schrijf mij dan tegen dien tijd opnieuw, ook welke onderwerpen gij zoo ongeveer denkt te behandelen in dat geval; dan zullen wij nader overleggen, en dan niet in deze rubriek, maar in particuliere correspondentie, wat ik in zulke gevallen veel beter acht. Hiermee hoop ik U alvast eenigzins getroost te hebben, want de inhoud van uw schrijven trof mij zeer. - Ik ben daarom ook innig blijde, dat ik door mijn antwoord aan U in een vroegere correspondentie U heb kunnen helpen en tot steun zijn. - Ik vooronderstel in uw geest te zullen handelen door op de droevige bijzonderheden welke gij mij mededeelt hier niet te zinspelen. Uw vertrouwen in mij, dat gij mij dat alles zoo uitvoerig hebt willen vertellen, stel ik op hoogen prijs, en inderdaad, zóó kan ik U misschien iets goed doen door mijn antwoorden, indien ik veel van U weet. Er zijn tijden in ons leven waarin het ons toeschijnt, dat niemand zóó ongelukkig is als wij-zelf, dat iedereen rondom ons het héél gemakkelijk heeft, vergeleken bij ons eigen zwaar te dragen pakje; ik-ook heb zulke droevige perioden doorgemaakt, en, vooral als men nog jong is, valt het zoo héél moeilijk zich daarin te geven. Maar wie volhoudt en den levensstrijd aanvaardt komt zoo dikwijls juist zulke zorgen, als die welke U nu drukken, weer te boven. Vooral een man heeft in die dingen een zooveel gemakkelijker lot dan wij-vrouwen. Staat hem niet elken weg open? - 'Nu reeds liggen talrijke jonge idealen verslagen, vele zijn verbleekt, andere verdwenen reeds gansch.' - Zoo schrijft gij, maar gelooft gij dat gij de éénige zijt, die deze bittere ervaring moest doormaken? Het leven is één lange ontgoocheling, en ik geloof, eerst wanneer we met alle idealen en alle verwachtingen hebben afgerekend, wanneer we hebben leeren inzien dat alles hier op aarde hol is en ijdel en leeg, en dat het woord van den prediker zoo héél wáár is: IJdelheid der ijdelheden, alles is ijdelheid, eerst dan leeren we genieten van het oogenblik, de brokstukken die overblijven zamelen, en waardeeren en opmerken de goede zijden van het bestaan, - - als zoovele toegiften bij de overige ellende. - Ja, alles is ijdelheid, de kunst waaraan gij zoo veel hecht, óók. Zij moge ons aangename, het leven verschoonende momenten schenken, zij is ten slotte even vergankelijk, even eindig, als alles wat van deze aarde is. Het ligt in onzen tijd, die met *de* Godheid brak, daarvoor vele afgoden in de plaats te zetten; eene daarvan is *De Kunst.* En wat al brekebeenen daaronder, wat al geschetter, wat al nadoen, wat al grootheden, talentjes, die even snel weer verdwijnen als verschijnen! Genie-alleen doorleeft en beheerscht de eeuwen. En dan nog, een genie te zijn is voor hem of haar een o zoo twijfelachtig voorrecht! Waarom dan zijt

gij zoo verslagen waar gij voor dit oogenblik U ziet afgebracht van den weg, dien gij hadt willen inslaan, door financieele teleurstellingen? Kijk eens, voor *U* nam ik de boekbeschouwing eenigzins opzettelijk op, in ditzelfde blad gewijd aan Henri van Wermeskerken. - Lees eens wat ik daar zeg over al die heden ten dage tot artisten en auteurs vervallende gezonde krachtige jonge mannen. -

Is het werkelijk zulk een slag voor U, dat gij moet aangrijpen wat U geboden wordt? Zal er niet een tijd komen, waarop gij het zegent, U een eigen weg te hebben gebaand, een mooien, vrijen, eigen weg? - - Ik herhaal, voor U, een jonge gezonde man, ligt de wereld open in al hare heerlijkheid; daar is Indië, daar is Amerika, daar zijn menschen nóódig in vele streken; - - is het dienen der 'kunst' waarachtig zulk een levensbehoefte voor U, dat gij liever op dat pad zijt een brekebeen waarschijnlijk Uw leven lang, dan elders nommer één? Vergeef mij indien mijn raad U wellicht eenigzins pijn doet. Ik wil U mijn eerlijke meening zeggen, U niet met mooie woorden honig om den mond strijken. Gij gebruikt in Uw brief de voor mij zoo lieflijke vergelijking, dat ik als een moeder ben voor mijne correspondenten, in hun lief en hun leed. Welnu, laat mij U dan antwoorden wat ik als moeder zou zeggen tot een eigen zoon, in Uw omstandigheden: Beur het hoofd omhoog, zie rondom U in de groote werkelijkheid van het leven, laat de dooden hunne dooden begraven, en zoek wat Uwe hand vindt om te doen, zonder U zelf te verdiepen verder in hetgeen gij hadt *willen* worden op 't gebied van auteur of van dichter. Want geloof mij, *als* er op dat gebied iets héél bijzonders in U schuilt, dan komt dat tot zijn recht, óók al moet gij daarneven Uw brood verdienen; dat ziet gij aan elk wáárlijk groot man op kunstgebied. En, is het niet der moeite waard, wat in U zit als artist, welnu dan is het véél beter, veel gelukkiger óók voor U zelve, dat gij intijds zijt behoed voor brekebeenerij, dat gij voort *moet* in de realiteit van de dingen, en daarin U zelf leert zijn.

Zie, zóó zou ik spreken tot mijn eigen zoon. En liever, oneindig liever, stond ik hem af aan de verre streken ginds, van Afrika of welk werelddeel ook, zoo hij dáár een gelukkig mensch zou worden, dan hem hier naast mij te zien ondergaan in het zichzelf verkeerd begrepen wanen of het droevig geploeter van den would-be artist.

Ten slotte een vriendelijken handdruk, een: Houdt moed; ook *dit* zal voorbij gaan. Gij zijt nog jong; het leven, - schrijft gij niet ook van een 'verloofde', - heeft voor U nog verborgenheden weggelegd, die wellicht o zoo veel heerlijks ook kunnen bevatten. Schrijf mij zooveel gij lust en behoefte hebt. Wat Uw nog onder mijn berusting zijnde gedichtjes aangaat, het lange zal ik niet kunnen plaatsen denkelijk, de kleinere wel.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

J.J. (**nieuwe abonnée**). Waar gij geen pseudoniem aangeeft, voeg ik er bij: nieuwe abonnée, ingevolge uw schrijven, in de hoop dat gij U zelf daardoor zult herkennen. Heel gaarne geef ik U de gewenschte inlichting. - Als gij den uitgever Veen verzoekt U den juisten jaargang en het juiste Lelienommer op te geven, zult gij daarin kunnen naslaan de bewuste correspondentie, waarin ik met scherpen spot hekelde 'den kleinen en den grooten "Meester"'; de aanleiding daartoe was het volgende. In het nu ter ziele gegane tijdschrift, redactie van Nouhuys en nog eenige anderen, *Woord en Beeld*, is indertijd een méér dan degoutant artikeltje verschenen over Van Deyssel, van de hand van Johan de Meester, - degoutant van vleierij. Het toppunt van die vleierij werd bereikt in de zinnetjes gewijd aan het 'te nauw geworden badpakje',

waarin Van Deyssel hem, de Meester, op Zondag-middag naar het station bracht. Ik stak daarmede flink den draak in het onderstaande:

De **'groote'** van Deyssel.
De kleine Johan de Meester.
en
De Nieuwe Rotterdammer-courant.

Ik zal U een ware geschiedenis vertellen.... Daar woont in ons land de **groote, groote** van Deyssel; alias het zoontje van den achtenswaardigen professor Alberdingk Thijm.

En daar woont óók in ons land de kleine Johan de Meester; die het hebben moet om vooruit te komen in de letterkundige wereld, van zijn nederig de voeten kussen der moderne 'woordkunstenaars'. Die hij op zijn manier naknutselt.

En de kleine Johan de Meester mocht op zekeren Zondagmiddag (verbeeld je wat een eer!) op visite komen bij den grooten, grooten van Deyssel. Hij mocht er zelfs een maal eten halen óók, want... (de eer had zijn reden, zooals gij ziet), want de kleine Johan de Meester zou een artikeltje fabriceeren, om den grooten van Deyssel op te hemelen van wat ben je; voor het inmiddels al weer ter ziele gegane tijdschrift: Woord en Beeld...

't Was den grooten van Deyssel echter niet de moeite waard, zich voor het bezoek van den kleinen Johan de Meester in een ordentelijke jas en broek je steken. En daarom trok hij aan... 'een hem te nauw geworden wit badpakje, waarin hij er Don Quichot-achtig-uitzag'. -

Ja, waarde V, lach niet; en denk niet dat ik wat verzin. Precies zóó staat het er, geboekt door Johan de Meester-zelf, in zijn bovengemeld artikel...

Want de kleine Johan de Meester was zoo verrukt, dat hij zijn kleine beenen had mogen steken onder één tafel met die van den 'grooten' van Deyssel, dat hij óók het ongemanierde badpakje slikte, als een bewijs te méér van de grootheid van den grooten man...

En hij ging naar huis, en schreef zijn artikel; en zette erin dat de groote van Deyssel 'de groote goedheid heeft gehad', in hoogstdeszelfs eigen persoon, hem, den kleinen Johan de Meester, naar het station te brengen...

En dat hij, de groote van Deyssel, daarbij droeg een 'hem te nauw geworden wit badpakje,' waarin hij er uitzag 'om hem razend lief te hebben'...

- - - De verstandige menschen echter die dat in-denzak-kruiperige artikel lazen, hadden natuurlijk een dolle pret om het loopje dat de 'groote' van Deyssel genomen had, 'in zijn hem te nauw-geworden-wit badpakje,' met den kleinen Johan de Meester, die daarvoor nog naïef-blij was dat hij, de kleine Johan de Meester, op een Zondagmiddag langs de straat had mogen loopen met een als een soort aap toegetakeld 'groot-man'...

- - - En een hunner (de ondergeteekende) schreef een artikel in het Soerabayasch Handelsblad, en gaf dat artikel later afzonderlijk uit in 'Over boeken en schrijvers', dat dit voorjaar verscheen bij de firma Van Kampen; in welk artikel zij den draak stak *en* met de 'grootheid' des heeren van Deyssel, alias het zoontje van professor Alberdingk Thijm, *en* met de kleinheid des heeren Johan de Meester... *en* met het 'te nauw geworden witte badbakje,' waarin de 'groote' van Deyssel kleine in-den-zak-kruipers naar het station uitgeleide doet, op Zondag-avond, en erin uitziet 'om hem razend lief te hebben'.....

Wat de Nieuwe Rotterdammer met deze van a-z. *ware* geschiedenis te maken heeft, vraagt gij thans misschien?

Mijn waarde V. De kleine Johan de Meester is boekenrecensent en tijdschriften-causeur van de Nieuwe Rotterdammer-courant. - -

(*Corr: Holl: Lelie 1903*).

Johan de Meester, recensent van de N. Rotterdammer, kreeg er verder nog dikwijls van mij van langs o.a. in de Telegraaf, naar aanleiding van een optreden van hem, in Amsterdam, op een avondje van 'letterkundigen', en in datzelfde blad in een recensie, door mij gewijd aan zijn Geertje, waarvan de onverkwikkelijke details door mij in het licht werden gesteld dat zij verdienden. - Et voilá!

B.W. van de K. In het a.s. nommer ontvangt gij uitvoerig antwoord.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest het **Ingezonden stuk** van het **Centraal Genootschap voor Kinderherstellingsen Vakantiekolonies** alsmede de **Gedachtenwisseling** van **H. v. Roggen - Blomhert** en ook de **Correspondentie** aan: **Maria Petrovna - Eugenie - Lente - C.Z.S. - Mevr. M. te St. Maartensherg** en **J.W.W. den Haag** nog wachten.

REDACTRICE.

3 Maart 1909.
22ste Jaargang.
No. 36.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Een goede raad.

[M]aakt u los van de ‘meiden’; het is het eenige middel om er onder uit te komen. Ik ken in mijn beperkten kring nu reeds drie huisvrouwen wier zenuwleven gestoord werd door de ergernis en het leed haar aangedaan over en door de ‘meiden’, zelfs bij eene uitstekende behandeling.

Een er van is in een pension gegaan; zij heeft den strijd opgegeven. Een tweede heeft *gekocht,* bij opbod, en hoopt nu het beste er van. De derde heeft zich losgemaakt van de ‘meiden’, en zij bevindt zich er goed bij, - wat meer zegt, en veel zegt in den

tegenwoordigen tijd, zij doet er een weldaad mede, want de vrouw van een werkelooze, - werkeloos door den drang der omstandigheden, - heeft er den geheelen winter een bijverdienste door. Zij waardeert het loon, dat zij ontvangt, terwijl de dames (?)-'meiden', nooit genoeg hebben om aan haar zucht tot opschik te voldoen, haar koopzucht en verspilnatuur bot te vieren, of haar leegloopende 'jongens' vrij te houden. Van sparen is weinig of geen sprake; dit getuigen zelfs de spaarbanken.

Het gaat hier dus om de hulp aan te nemen van een *werkvrouw.* Daarmede worden niet bedoeld de zoogenaamde jeugdige dag-dienstboden, die het liefst in scholen en gebouwen werkzaam zijn, om aan haar flodderlust toe te geven. Ook niet de dagmeiden, die graag veel verdienen voor weinig dienstprestatie. Ik bedoel de ouderwetsche werkvrouw, d.w.z. de bedaagde weduwen, en huisvrouwen, zooals we ze vroeger hebben gekend, en die uit den dienstbodenstand gesproten, naast de dienstmeisjes, huismeubels in onze woningen waren geworden, en waaruit dikwerf de *baker* zich ontpopte, of de vrouw door wie de overledenen werden 'afgelegd'. Die menschen verdienden op die wijze een stuk brood, en worden nu verdrongen door de losloopende dagmeiden, en ongehuwde jonge werkvrouwen.

Een werkvrouw kan het alleen niet af, maar waarom kan de vrouw, en vooral de dochter des huizes niet zelf het kleine werk doen, en zou het niet mogelijk zijn de vroegere oppassers weder aan het werk te stellen of jonge huisknechtjes aan te nemen, die het grove huiswerk, als kachels aanmaken en uithalen, schoenen poetsen, brandstoffen aanbrengen, boodschappen doen, enz. deden, ten einde de werkvrouw aan het gewone meidenwerk te laten! Zelfs zou men dan niet eens geregeld van den 'kok' behoeven te eten, of het zich lastig maken door eigen kokerij.

Trouwens dat zoogenaamd 'zich behelpen' zou niet veel langer dan één jaar duren.

Evenals nu in Duitschland, waar de markt overvoerd is, zou in ons land ook gauw een overcompleet zijn van dienstmeisjes. Als slechts een tiende deel harer eens een jaar lang gewandeld had, en daardoor buiten verdiensten geweest, dan zouden zij al hare bespottelijke pretenties wel afgeleerd hebben, en een bescheidener toon aanslaan.

'Zij kunnen niet buiten ons,' dat is der meiden leus; stelle de vrouw daartegenover een andere: 'maakt u los van de meiden', en de overwinning is haar!

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.

Boekbeschouwing.

Over de Oude Wereldzee, door **Dr. A. Kuyper.**

't Is waar, de boekentafels heden ten dage worden overstroomd door een vloed van nieuwe uitgaven, maar, wie klaagt er niet over: onder al dien overvloed is oneindig meer kaf dan koren, zoo vanuit litterair als moreel of welk ander hoogstrevend standpunt ook, beschouwd. In deze omstandigheden vooral verdient het boek met bovenstaanden titel dubbel aandacht. Het is waard gelezen te worden door ieder, die bij de schokken van den grooten wereldseismograaf een lichte trilling meevoelt. Want de wichtigste wereldvragen worden door den kundigen schrijver aan de hand van zijn reisverhaal bekeken, betast van alle zijden.

Het eerste hoofdstuk is een beschouwing over het Aziatisch gevaar, dat zeker nog door de gebeurtenissen na het schrijven van dit hoofdstuk in belangwekkendheid gewonnen heeft. Zonder zichzelf tot profeet te willen opwerpen, doorwerkt de schrijver kalm de verschillende mogelijkheden voor de toekomst.

'Zullen', vraagt hij zich af, 'bij de reuzenworsteling van den ontwaakten Aziatischen kolos tegen het vereenigd Europa en Amerika, zullen in dien strijd de Mohammedanen zich als monotheïsten aan onze zijde plaatsen tegenover het pantheïstisch Oost-Azië of zullen zij zich Aziaat vóór alles voelen? En zich dus mee tegen ons keeren?'

En dat de formeerder van het ‘Monsterverbond’ een soort bondgenootschap met de Mohammed-volgers niet ongunstig gestemd is, mits de Christen-beginselen niet in gedrang komen, blijkt overduidelijk. Hij waarschuwt ons, Europeanen, voor een hoogmoedige houding tegenover den Muselman, want, zegt hij:

‘Intellect, oeconomie en techniek maken den mensch nog niet, raken hem zelfs niet in zijn dieper bestaan en in dit opzicht staat de Oosterling met zijn zooveel dieper gemoedsleven nog altoos als de rijke man tegen ons over.’

Schrijver laat echter uitkomen, dat, wat hij met het oog op een mogelijke ontwikkeling van het Aziatische vraagstuk gezegd heeft, in elk geval nog volmaakt toekomende tijd is, want....

‘de Mohammedaansche symphathieën zijn thans nog beslist in Japansche richting.’

Daarna komt het hoofdstuk over Rumenië, een land, dat voor ons dubbel aandacht waard is, niet alleen op zichzelf, maar...

‘vooral nu de Heptarchie der groote Mogendheden schier een internationaal Rechtsinstituut dreigt te worden, en deze groote Mogendheden de kleinere Staten ternauwernood meer als vol-souverein bejegenen, heeft

elke hoogere krachtsopenbaring van een Staat van den 2en rang beteekenis.'

Met cijfers en historie laat schrijver ons duidelijk gevoelen hoe reuzengroot de groei is geweest van dit kind-landje van voor veertig jaar. En hij laat erop volgen:

'Toch blijft het zeer de vraag of Rumenië zonder den hoogen zin, het vroed beleid en de energieke volharding van zijn eersten koning ooit tot zichzelf zou gekomen zijn, en of zelfs Koning Carol de booze geesten had kunnen bezweren, indien hij niet gedragen ware geweest door den rustigen geloofsmoed van zijn geheel eenige Gemalin.'

In de volgende bladzijden wordt ons een begrip gegeven van hetgeen deze Landesvater en Landesmutter zijn en waren voor hun land. Wie leest niet graag over deze voortreffelijke vorstin, de bekoorlijke schrijfster en dichteres Carmen Sylva, (door haar moeder vermaagschapt aan ons Vorstenhuis) die op den dag van haar blijde inkomste te Bucharest schreef: 'Maintenant je n'ai qu'un seul désir, c'est qu'à l'heure de ma mort tous les pauvres suivent mon cerceuil.'

'Carol en Carmen Sylva', zoo besluit de schrijver, 'ze zijn een koningspaar zooals geen eeuw er een tweede oplevert, en Rumenië zou lang nog niet zijn, wat het in zoo kort tijdsbestek geworden is, indien het op zijn donkere wegen niet door den vorstelijken glans van zoo dappere kloekheid en zoo heilige deernis was geleid.'

Over Rusland wordt lang uitgeweid en volgt men den schrijver met niet minder belangstelling. Verrassend is het licht dat wordt geworpen op de troebelen in dat reuzenrijk. Een teruggang door de Russische geschiedenis der verloopen eeuwen leert ons heel anders zien de tegenwoordige woelingen in hun noodzakelijke oorzaak, leert ons begrijpen, l'âme russe waarover de volgende woorden zijn aangehaald: 'Son grand charme et sa grande force, c'est qu'il n'a pas été entamé par notre aride scepticisme. De là vient qu'à travers son apparente grossièreté il a souvent l'âme moins grossière que les peuples extérieurement plus policés.'

Tot een klein besef van de hooge moeilijkheden voor 't Russische bestuur doet ons de volgende slotsom eenigszins doordringen:

'De tegenstrijdigheíd, waarop men hier stuit is, dat eenerzijds de inrichting van het Russische leven in de Mir en nog sterker onder de Kozakken, zeer autonoom is, en bijna democratisch is ingericht, maar dat in de concentratie van het Rijk de meest volstrekte autocratie heerscht. Tusschen dit autonome leven beneden en die autocratische macht van boven een organischen band te leggen, is bijna onmogelijk.'

Volgt het zeer interessante thema der Zigeuners, het volkje, dat reeds in onze kinderjaren in de vreeselijkste verhalen rondspookte voor onze verbeelding. Werkelijk, wat wij van hen hoorden was bij uitzondering niet te sterk gekleurd. Het vermoeden bestaat, dat de Zigeuners afstammen van Kaïn over wien het vonnis werd uitgesproken: Gij zult zwervende en dolende zijn op aarde.

'Bij hen eenerzijds dezelfde schijnreligie als bij Kaïn en anderzijds dezelfde breuke met alle hoogere zedewet, vooral uitkomend in hun wreedheid en in het licht achten van den moord.'

Hun aantal wordt geschat op één millioen en al hetgeen schrijver ons van hen weet te vertellen is vn. te danken aan onvermoeide onderzoekers, waarvan er één zelfs 35 jaren onder hen leefde. Onze sympathie kunnen de Zigeuners moeilijk verwerven en, waar de auteur ons echt Christelijk wijst op den duren plicht der naastenliefde tegenover die schijnbaar niet te helpen schepselen, is het heel menschelijk, dat we

onze Oostelijker buren het zoete gezelschap van dit nomadenvolkje volstrekt niet benijden.

Ook het Joodsche probleem, waaraan zoovele weldoorkneede bladzijden zijn gewijd, is van meer belang voor 't Oosten.

Schrijver behandelt het met zekere vooropgezette sympathie, die echter een strengrechtvaardig oordeel niet schijnt uit te sluiten. En hoewel Cesar Lombroso, zelf van Joodsche afkomst, poogt te bestrijden, dat de Joden inderdaad een volksgeheel uitmaken, moet ieder die nagaat, hoe ze zonder hierarchie, zonder leidend verband hun innerlijk verband in aard en typen de eeuwen en landen door wisten te bewaren, den schrijver toegeven:

'Israël onder de volken is en blijft een providentiëel wonder voor wie in de profetieën gelooft, een onoplosbaar raadsel voor wie ze verwerpt.'

Van Constantinopel heet het, dat de indruk van majesteit en schoonheid door dit beeld van menschelijk leven gemaakt op wie het aanschouwen mag, overweldigend is, en van deze in geheel eigenaardigen zin internationale wereldstad geven de volgende 50 bladzijden ons een levendig beeld.

Over de polygamie onder de Turken wordt gezegd, dat zij is voortgekomen uit de lage positie, die door Mohammed aan de vrouw is toegewezen en niet heeft het omgekeerde plaats gehad, zooals wel eens werd beweerd.

'Al wat men dan ook verhaalt van de polygamie, dat ze het zedelijk peil van het leven verhoogt, is onzinnig.'

Iemand die het Turksche leven van nabij zag en bestudeerde, mag zoo'n oordeel vellen!

Komen nu achtereenvolgens Klein-Azië en Syrië onze gespannen aandacht vragen, het meest trekt ons aan 't laatste hoofdstuk met het opschrift: Het Heilig Land.

Toch blijkt dat een bezoek aan Palestina voor menigeen, gelet op gesteldheid van bodem en bewoners, een diepe teleurstelling is.

'Daarom, als het geloofsoog u zijn zoeklicht niet doet spelen, spaar u dan de moeite van een bezoek aan het voor u niet Heilige Land. Maar ook al blijft Palestina om zijn verleden u heilig, trek er niet heen, zoo aan het geloof zich in u niet paart een levendige verbeelding. Wie te nuchter en te flegmatiek van aard is, oogst hier niets dan teleurstelling.'

Maar popelend-genotgevend is het voor den geestdriftvollen geloovige den schrijver te volgen op de plaatsen, geheiligd door de omwandeling van onzen Zaligmaker.

Genoeg meen ik te hebben gezegd en aangehaald om te doen uitkomen, dat dit boek voor iedereen zeer ontwikkelende lectuur is. Eerlijk moet ik bekennen, dat de titel en de veronderstelling hier met een reisverhaal in gewonen zin te doen te hebben, mij eerst afschrikten.

Daarom is het misschien dienstig te zeggen, dat het boek niets heeft van het saaie en droge, dat dikwijls zoogenaamd boeiende reisverhalen aankleeft. Het laat zich prettig lezen.

In zijn voorrede zegt de schrijver, dat zijn werk geheel sans prétention is, historisch, ethnologisch, geografisch en als boeiend reisverhaal. Reden waarom ik mij, na genot van den inhoud, aangespoord voelde deze regelen te schrijven, iets, wat ik zeker zou hebben nagelaten, als een vooropgezette bedoeling van den auteur een kritiek zou hebben noodzakelijk gemaakt, die ik niet bevoegd ben te oefenen.

Het tweede deel van het werk, waarin Egypte, Soedan, Griekenland, Sicilië, Tunis, Algiers, Marokko, Spanje en Portugal aan de beurt komen, mag zeker met hooggespannen verwachting worden tegemoet gezien.

S.v.G.

Antwoorden

Over auto-gevaar.

Voor B.W. van de K.

'*Het stuk van den heer Schraver in No.* 8 *had mijn volle instemming. Niet vergeten moet echter worden, dat de schuld van ongelukken - vooral in Nederland - ook ten deele hij het publiek zit, dat in doorsnede een hostiele houding tegenover het moderne voertuig aanneemt.*

Ik spreek hier van ervaring opgedaan bij rijwiel- - geen motor-tochtjes in Nederland, waar ik met een snelheid van ± 8 Kilometer door dorpen reed; daarbuiten

werd die ± 15 K.M.; zeer dikwijls had ik last van opzettelijke wegversperringen door de menschen; *van molest door steenen en scheldwoorden; meermalen zag ik dan*, *wát een auto*, *die volstrekt geen woesteling was*, *te lijden had.*'

- Ziet U eens, dezer dagen nog hoorde ik van iemand, ook een Indischman als U, precies hetzelfde verwijt aan het Nederlandsch publiek, en, over't algemeen, beklagen fietsende menschen zich veelal in dien geest. Als nietfietser wil het mij echter voorkomen, dat de fietsers zich stellen op een héél partijdig standpunt, omdat zij geen oogenblik bedenken, welk een **plaag** zij zijn, ook bij gewoon gematigd rijden, voor de voetgangers, voor oudere, doof-achtige menschen, kinderen, gebrekkigen, enz. Ten slotte is de straat, de wandelweg, toch een publiek iets; maar, staat gij er wel eens bij stil, hoe zeer de fietsers, auto-bezitters, enz. er toe bijdragen, juist dat éénige wat den niet-rijken, den niettot fietsen-geschikten voetganger overblijft, het wandel en natuurgenot, dezen te vergallen? Omdat hij voortdurend moet uitkijken, uitwijken, omkijken, wegspringen, etc. Van het opgejaagde stof, de onrust, de zenuwachtigheid door al die verschillende belletjes, spreek ik nog niet eens. Daarbij komt óók nog, dat speciaal het *fietsen*, in Nederland, zeker omdat de vlakke wegen er zich zoo heel goed toe eigenen, een wezenlijk overstelpenden aanhang heeft; terwijl het in 't buitenland bijna geheel heeft afgedaan, wat anderen althans betreft dan slagersknechten, kantoorbedienden, enz., en door genoegenmenschen weinig meer wordt beoefend, ziet men in Nederland zonder overdrijving jan en

alleman op de fiets, oud en jong, heer en dame, meid en knecht, burgermeisje en kantoor-meneer, en alle mogelijke groote en kleine schoolkinderen óók nog. - Zij allen, van hun kant, hebben daartoe natuurlijk volkomen recht, maar, vindt gij het niet nog al begrijpelijk, dat er tengevolge van den overlast dien zij geven, omgekeerd bij het voetgangers-publiek een onwil gaat heerschen tegen het er door ontstaande *gevaar*, om van die lastigheid op-zich-zelf niet eens te spreken.? Dezen zomer op Scheveningen, en in den Haag dezen winter, heb ik dikwijls mij verwonderd, dat nog één oud of gebrekkig mensch heelhuids thuis komt, als ik mij voorzichtig een weg baande door al de van alle zijden door elkander kruisende fietsen op héél drukke kruispunten. In zulke questies moeten dan de goeden het ontgelden met de kwaden; het voetganger-publiek wordt onwillig, ontevreden, probeert op zijn beurt door een vijandelijke houding den fietsers het lastig te maken, ook als dezen geen kwaad willen, maar voorzichtig rijden; hetgeen ik niet verdedig maar alleen rein-menschelijk vind. Zoo *is* nu eenmaal de menschelijke natuur.

Iets anders echter vind ik de auto-questie, want *die* ligt in de handen der autoriteiten, en, ik ben volkomen overtuigd: indien de auto-bezitters niet zonder uitzondering, tengevolge juist van de kostbaarheid van het vervoermiddel, behoorden tot de *macht*hebbers, (want tegenwoordig is geld de éénige macht die heerscht), dan zouden er ook wel afdoende maatregelen worden genomen om het publiek te beveiligen. Vandáár dus dat ik herhaal, zonder er iets van terug te nemen *herhaal:* hoe meer *voorname* en *rijke* en *invloedrijke* auto-bezitters om het leven komen, hoe beter, want alleen dáárdoor zal de angst den heeren-zelf om het hart slaan, en zullen ze dan uit *zelfbehoud* voorzichtiger worden. Ik behoef U, ter staving van wat ik bedoel, slechts te herinneren aan Frankrijk, het land waar de auto-bezitters het bijzonder goed hebben, door de vrijheid die hun wordt gelaten. Elken dag geven de fransche groote couranten, Le Matin, Le Journal, etc., laconisch een lijstje van auto-ongelukken, zonder dat ze er ook maar één enkele opmerking aan toevoegen, wanneer hier een man, daar een vrouw, ginds een kind, voor dood, of afgrijselijk gewond, is opgenomen, door het overrijden van een auto. Geschiedt er echter van tijd tot tijd zooiets met een man van naam, een beroemdheid, dan eindelijk wordt de geest over diezelfde bladen vaardig om te verklaren, 'dat er iets gedaan moet worden.' Zoo herinner ik mij, hoe voor een paar jaar, een der hoogere ambtenaren aan een der ministeries op die wijze verongelukte, doordien het rijtuigje, waarmee hij voor zijn dejeuner naar huis reed, werd verpletterd door een auto, midden in Parijs. De meneer in questie overleed nog dienzelfden dag, en de bladen waren dagen lang vol van gejammer toen eindelijk, over het te snel rijden van auto's door Parijs, over de noodzakelijkheid van strengere wetten daartegen, enz. enz. - Alleen zóó kan er daarom een omkeer komen, wanneer er zoo véle bekende, rijke, of voorname menschen verongelukken met of door auto's, dat dáárdoor de bezitters-zelf bang worden, en zich gaan matigen in het te gauw rijden.

Dat is dus de ééne zijde van de questie, ééne reden waarom ik wel degelijk het méén als ik zeg: 'hoe voornamer de slachtoffers zijn, hoe beter.'

Er is nog een andere óók, en die is wel degelijk eene van *wraak.* Want, gelijk ik reeds zeide, geld is in de auto-questie alles; arme of onbemiddelde menschen houden er natuurlijk geen auto's op na. Welnu, indien deze rijkaards zich dóór te snel rijden niet ontzien het leven en het bezit van hunne naasten (hier heb ik de dieren op het oog) te vernielen, dan *gun* ik het hun van ganscher harte, indien zij daarvoor worden

gestraft door zelf een ongeluk te krijgen. Gevoel hebben zulke menschen niet; want, hadden ze dat, dan zouden ze zelf niet *willen* te snel rijden, en daardoor zich blootstellen aan het begaan van moorden en van verminkingingen; het eenige waarin men dus zulke egoïsten treffen kan is hun eigen lieve ik; en het doet mij daarom innig plezier als dat lieve-ik flink pijn heeft, en wordt gefolterd, dan denk *ìk* daarbij aan de arme, door hen moedwillig overreden varkens, konijnen, honden, katten, wat niet al, die daar, op eenzame wegen, in afgelegen dorpen, jammerlijk lijdend liggen te sterven, zonder dat er een hand door de daders is uitgestoken om hen te helpen. Want, met juist die *dieren* heb ik nog veel meer medelijden dan met de overreden menschen; die laatsten *weten* nog van gevaar, de ongelukkige dieren niet.

Deze wraakzucht moge gij allicht niet ‘mooi’ in mij vinden, ik zeg U héél eerlijk, dat ik het zóó voel, en dat gij U vergist indien gij meent, dat ik, met U, Jezus als een ‘ideaal’ vereer, wiens woorden, in verband

met het niet goede van wraakzucht, gij aanhaalt; - tot mijn verbazing, omdat ik niet begrijp hoe gij *kunt* hechten aan Jezus woorden van *Uw* standpunt. Want, neen, ik vind Jezus geen 'ideaal', om 'na te volgen'. Of ik accepteer Hem als Gods Zoon, als den Heiland der Wereld, en dan moet ik mij *blindelings* buigen, óók voor zijn door mij niet begrepen of niet-prettig-gevonden uitspraken, (zoolang ik zóó geloofde *heb* ik getracht, eerlijk en oprecht, *dat* te doen), of ik vind hem een gewoonmensch, en dan, als zóódanig, een phraseur, een ijdele zichzelf-verheerlijker, die mij héél koud laat, omdat hij eigen-ik telkens in de hoogte steekt, en wil poseeren voor werelden menschenredder, en wiens geboden en leeringen ik daarenboven onuitvoerbaar en strijdig met alle menschelijk gevoel en alle menschelijk besef van rechtvaardigheid acht. Ik kan, met andere woorden, voor den Christus van de moderne theologie, den *mensch* Christus, niet de minste sympathie voelen; ik vind hem als mensch, als soort Tolstoï beschouwd, net als ik Tolstoï en al die genres van 'idealen' vind: onmogelijk, in elk zijner woorden strijdig met het ons ingeschapen rechtvaardigheidsbesef; (en daarenboven poseert Hij nog voortdurend voor Gods Zoon; is Hij dat dus *niet* geweest, dan is Hij een soort bedrieger óók nog). - Dat Zijn leer: 'Wie mij op de eene wang slaat, dien wend ik de andere toe,' eene leer is strijdig met alle gevoel van waardigheid en van zelfrespect, is reeds vóór mij door anderen gezegd; - en zoo voel ik het ook. - Een van beiden dus, of ik onderwerp mij aan dien eisch blindelings, omdat ik voor den wil van Gods Zoon, van de Godheid dus, mij buig, mij zelve verloochenende in mijn gevoel van eigenwaarde of van wraaklust, (en dat is een aannemelijk standpunt), of ik geef geen zier om dat hééle gebod indien het is uitgesproken door 'n mensch, want dan vind ik 't een *on*waardig, een niet met mijn eigen besef van rechtvaardigheid overeenkomend gebod. -

In *hoeverre* en op *welke* wijze iemand zich wréékt in zulke gevallen, zal wel steeds afhangen van zijn meer of minder hartstochtelijk temperament. Ik heb onlangs in de Lelie verteld van die Amerikaansche jonge dame, die, nadat een auto haar hond had overreden, èlke auto welke zij tegenkwam daarna met steenen gooide, en de elegante dames erin trachtte te bevuilen met slijk. Gij zult zeggen, dat deze wraak niet treft de ééne schuldige, maar vele onschuldigen; en dat ben ik met U eens. Maar toch kan ik voor mij persoonlijk zeer goed návoelen dat jonge meisje, dat voor háár gevoel door die daad telkens opnieuw haar hondje wreekte in algeméénen zin; want èlke auto was voor haar geworden een vertegenwoordiger, een collega, van dien eenen, die haar lieveling had gedood. - En, ook alweer, het voorbeeld *werkt* in zulke gevallen. Had zij stilgezwegen, dan ware er verder nimmer aan haar hondje gedacht door welken chauffeur ook, nu integendeel is de zaak voor de Rechtbank en daardoor in alle couranten gekomen, en bestaat de mogelijkheid althans, dat menige nog niet van àlle gevoel ontblootte auto-bezitter even heeft stilgestaan daardoor bij 't *leed* van dat jonge meisje, en heeft besloten voortaan met de honden van 'n ander zooveel doenlijk op te passen. -

Ik ben het volkomen met U eens, dat wij *theoretisch* heden ten dage staan in het teeken der 'gelijkheid' en der sociale 'rechtvaardigheid', maar daaruit volgt geenzins dat politieagenten en veldwachters, en wie ook, niet evenzeer nog als in vroegere dagen het geld en de macht naar de oogen blijven zien met de *daad.* Ik heb onlangs onder Varia: 'Dingen die ik zie' beschreven, hoe dezelfde agenten, die de arme kinderen door de Spuistraat voortdrijven als ze naar een St. Nicolaas staan te gluren, het elegante publiek ongemoeid den weg laten versperren, minuten achtereen, wanneer

het onnoozel gaapt naar 'n glazenwasscherij, (en voor *zulke* menschenopeenhoopingen van onnoozele rijke lediggangers, die met hun tijd geen raad weten, moet men speciaal in den Haag komen.) Zoo gaat het overal in de wereld, en zal het ook altijd wel blijven gaan ook, want de socialisten zijn even veel 'meneeren' als wie ook, zoodra ze in de Kamer zitten of 'n baantje veroverden, en dan spelen ze daar even hard de baas over hunne ondergeschikten, als de rest van het menschdom, die geld of 'n titel heeft. *Gelijkheid*, *eerlijkheid*, *rechtvaardigheid*, bestaat niet; 't volk, de onderliggende klasse, waaruit agenten enz. zijn samengesteld, kruipt en buigt, laf en nederig, voor al wie een titel heeft, of een lintje in zijn knoopsgat, of een mooien naam, of een betrekking, of zelfs maar 'n dure japon of 'n fijne overjas draagt. -

Indien gij, résumeerende, zegt: U hebt zeker bedoeld, dat U een strijd voert tegen de *rijkaards* onder de auto-bezitters, dan antwoord ik U: Neen, dat hebt gij verkeerd begrepen. Ik voer een strijd tegen

het opzettelijk, willekeurig, en door de omstandigheden van het snelle voertuig zelf al te gemakkelijk gemaakte **te** snel rijden van sommige auto-bezitters, waardoor het wiskundig zeker is, dat er ongelukken moeten en zullen gebeuren; hetgeen ook telkens geschiedt - elken dag. -

Beiden, rijken, èn beroeps-auto-bezitters maken zich aan die geheel *onnoodige* onhebbelijkheid van zulk overmatig *te* snel rijden schuldig, de eersten allicht uit genotzucht, de anderen waarschijnlijk uit onnadenkendheid, of omdat hun de haast in hun zaak dikwijls een mede-factor is tot slagen. - *Beide* categorieën gun ik echter alles kwaads, als zij *te* snel rijden; maar indien ik zeg: hoe voornamer en rijker het slachtoffer, hoe liever ik het heb, dan is dat omdat rijke en voorname slachtoffers méér de aandacht trekken, en daardoor een betere reclame zijn tot mijn doel dan de meer nederigen dezer aarde, terwijl bovendien zij het ook zijn, die den meesten invloed hebben bij het maken der auto-wetten, en dus uit angst en zucht tot zelfbehoud, indien de auto-ongelukken henzelven treffen, op die wetten een gunstigen invloed zullen gaan uitoefenen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Centraal Genootschap voor Kinderherstellings= en Vakantiekolonies.
Het oprichten eener Afdeeling.

Gewoonlijk wordt het oprichten eener afdeeling te moeilijk voorgesteld: propaganda in de plaatselijke pers, circulaires, huisbezoek, propagandavergadering, voorloopig bestuur, reglement ontwerpen, weer algemeene vergadering, definitief bestuur enz.

Begrijpelijker wijze zien vele, overigens goed gezinde personen tegen al dat werk op, want juist die goedgezinde menschen zijn degenen, die aan vele andere zaken van algemeen belang hun tijd geven.

Op veel eenvoudiger wijze kan een afdeeling opgericht worden.

Het minimum aantal leden is 10. Welnu zoek 10-20 leden, maak een reglement, en de afdeeling bestaat. In de kleinste gemeente kan met eenigen goeden wil een afdeeling van het Centraal Genootschap worden gesticht.

Maar beteekent zoo'n afdeeling ook iets, met een misschien 10-15 of 20 gld. jaarlijks inkomen, waarvan 5 gld. moet afgedragen aan de algemeene kas?

Ongetwijfeld.

Er is een voorpost gevestigd. Belanghebbenden weten, tot wie zij zich wenden moeten. Er is geen geneesheer, geen onderwijzer, geen geestelijke, geen armbezoeker, die niet onder zijn toezicht kinderen heeft, welke zeer noodig naar een gezondheidskolonie gezonden moeten worden, zelfs in het kleinste dorp.

Is in een plaats een afdeeling, dan is de kans van uitzending oneindig veel grooter, dan wanneer die er niet is en 95 pct. van de bevolking zelfs het bestaan van gezondheidskolonies niet vermoedt.

Telkens ontvangen wij aanvragen van geneesheeren, van onderwijzers, van predikanten enz. om dit of dat kind te willen opnemen. Het antwoord is dan: ‘verzamel de verpleegkosten en we zullen u helpen’. Ik herinner me geen enkel geval of de

kosten waren in een paar dagen bijeen. Voor een zwak kind is o zoo gemakkelijk geld te verkrijgen. Maar er moet om gevraagd worden.

Is het nu niet duidelijk, dat een afdeeling gemakkelijker nog dan een particulier de verpleegkosten verkrijgt. En bovenal, zal men niet veel eerder naar een plaatsgenoot loopen voor de uitzending van een of ander kind, dan zich tot het hoofdbestuur te wenden?

Ten slotte is elke nieuwe afdeeling niet alleen een plaatselijk, maar ook een algemeen belang.

Hoe grooter het Centraal Genootschap wordt, hoe meer kracht er ook van kan uitgaan.

In elke gemeente van ons land zal wel iemand gevonden worden, die lust heeft iets voor het zwakke kind te doen. Het is een nuttig, maar ook een dankbaar werk.

Ieder, die zijn medewerking wil verleenen, zende zijn naam en adres. Alle noodige inlichtingen worden zeer gaarne door ondergeteekende verstrekt.

Egmond aan Zee.

A.C. BOS.

Gedachtenwisselingen.

I. Aan C. Arntzenius.

‘Waar Liefde in het spel is, daar redeneert men niet. 't Is *zeker* heel onverstandig, maar Liefde *is* nu eenmaal zoo.’ Een droevige uitspraak, maar Goddank een *onware.* De Liefde houdt zich dus verre van het verstand! De Liefde gaat dus boven de nobelste consideratie! Dan zou de Liefde zijn als een mensch die gaat boven den dampkring.

H. v. ROGGEN - BLOMHERT.

II. Antisemitisme.

Den Heer L. HERTZBERGER, *Sneek.*

Gij zijt een schalk, heer Hertzberger!

Op mijn zachtzinnige repliek schreeft ge een laatdunkend en nederbuigend bescheid.

En nadat ik even om die uwe houding had gelachen, beproefdet gij, tot een ander uiterste overgaande, ironisch te schrijven.

Voorwaar, gij zijt een oolijkerd!

Toch geef ik U den vriendelijken raad, die spelletjes te staken en tegenover mijn persoontje

dergelijke trucs niet meer uit te halen. Want of gij me ‘met diep ontzag en gepasten eerbied’ nadert en mij ‘groote man’, ‘groote ziener’ of wat dies meer zij gelieft te noemen - daarmede argumenteert gij niet, dat ik een onnoozele bloed ben, wel? En of ge al kwanswijs ironisch vraagt, of het wonen op kleine plaatsen, het geneesheerschap en wat-al-niet-meer tot de raskenmerken behooren - daarmede argumenteert gij niet, dat de Joden géén raskenmerken hebben, wel?

Ik houd niet van trucs en laat mij er ook geen zand meê in de oogen strooien.

Dat wat den vorm van uw laatste wederwoord betreft.

Thans het essentieele gedeelte daarvan. Ik zal kort zijn.

Met betrekking tot mijn bewering, dat baron Reinach en Cornélius Hertz een gevolg van actieve Joden hadden, vraagt gij mij: ‘Wat waren dat: secretarissen, koetsiers, meiden, knechten?’ Die vraag moge grappig bedoeld zijn, mijn antwoord luidt ernstig: het waren bankiers, senatoren, afgevaardigden, enz.

Wat uw bewering betreft, dat er onder de ridders der Militaire Willemsorde zooveel Joden zijn, schrijft gij nu: ‘Deze statistiek wordt niet aangehouden. Dat wist gii zeker niet?’ A la bonne heure! Fantaseerdet gij dan maar zoo wat?

‘Ik vind dat voorrecht van Claudius' nazaten (mag ik eens een lijstje ervan?) wel wat onbillijk tegenover de vele adellijke en andere families, die later in ons land zijn gekomen en zoo krachtig aan de(n) bloei ervan hebben medegewerkt.’ Moet ik u nu voor de dèrde maal uitduiden, dat het essentieele der kwestie is: dat de Joden zich niet of lang niet genoeg met de oorspronkelijke bewoners assimileeren? Dat streven naar het behoud van raszuiverheid moge wel of niet deugdelijk zijn (voor mij staat de menschheid boven het ras en bekommert ware liefde zich niet om rasverschil) - juist om die ras-centralisatie blijven de Joden in menig opzicht vreemdelingen voor de oorspronkelijke bewoners. Als morgen een kolonie Kozakken in Nederland kwam neêrstrijken en die lieden en hun afstammelingen zich eeuw-in eeuw-uit als ras zooveel mogelijk intact, zoogenaamd ‘zuiver’ hielden, zouden zelfs na eeuwen de nazaten dier Kozakken vreemdelingen voor de Nederlanders blijven, in weêrwil van langzamerhand wellicht verkregen gelijke burgerrechten.

Gij oreert maar steeds, uit den treure, over Reinach's moed in de Dreyfus-zaak. Nogmaals vraag ik u: als hij toen èchten moed had, toen, tusschen twee haakjes, van alle kanten het Dreyfusisme al was opgekomen - waarom liet hij Dreyfus in het proces Dreyfus-Grégori schandelijk in den steek? Thans is het anti-Dreyfusisme duchtig aan den gang! En onlangs nog, den 30sten Januari 1909, schreef de Dreyfusard Flax: ‘Les Reinach, les Trarieux, les Yves Guyot ne firent pas si mauvaise figure. Et l'on peut ajouter: regardez-les aujourd'hui. C'est précisément l'honneur de Pressensé de n'avoir pas oublié et d'être resté, malgré tout, fidèle au programme qu'il s'était tracé.’ Moedige, eerlijke, overtuigde Reinach!

Ten opzichte van de Joden in Rusland zijt gij zoo uitermate laatdunkend te beweren, dat eenige te Parijs wonende Russische revolutionnairen mij maar wat ‘hebben wijsgemaakt.’ Elders spreekt ge smadelijk van ‘een praatje van Jan en Piet.’ En met een eigenaardige zelfverheffing doet gij doorschemeren, dat gij ontzettend veel aan sociologie hebt gedaan, terwijl ge mij alle kennis omtrent maatschappelijke toestanden schijnt te willen ontzeggen. Zelfs schrijft gij den absoluten zin neêr: ‘Zoolang gij dat niet doet, zult gij telkens moeten ondervinden, dat gij voor critikus geheel ongeschikt

zijt, omdat gij beoordeelingen levert, die onbillijk of ongegrond zijn.' Het is verschrikkelijk!

Wat het laatste betreft, merk ik u vriendelijk op, dat tot nog toe mijn litteraire, muziek- en tooneelkritieken gelukkiglijk allerwegen, ook over de grenzen van ons land heen, plaats hebben mogen vinden. Die domme redacties ook! En misschien interesseert u wel de mededeeling, dat de redakteur van 'De Joodsche wachter' mij heeft aangezocht, over het Jodendom te schrijven. Als u nu eens die taak overnaamt..?

En die Russische revolutionnairen te Parijs.... Wel, u zult me toch willen gelooven, als ik zeg, dat ik geen omgang heb met praatjesmakers en me liefst ophoud met mannen van de dààd? Onder die Russische kennissen zijn er velen, die in hun land gestreden en geleden hebben en er uit zijn gezet. Zij hebben hard gewerkt en werken nog hard voor 'la grande cause', hebben gevangen gezeten, honger geleden Zulke menschen maken geen praatjes, praten over het algemeen zéér weinig. Zij *doen;* zij zijn *in de beweging* Onderwijl zit gij in een kleine plaats aan de schrijftafel te absolute-kameelen en den staf te breken over menschen, die krachtig door het heete, felle leven zijn gegaan en nog gaan, met opoffering van een 'gevestigde positie' en materieel welzijn.

Te 'absolute-kameelen' - wat is dat?

Drie zoölogen, een Engelsche, een Fransche en een Duitsche, kwamen tot de conclusie, dat er nog te weinig over den kameel was geschreven, een beest, dat, als 'schip der woestijn', toch wel dubbel en dwars waard was, zijn monographieën te hebben, evengoed als het paard, de koe, de hond, de kat en zelfs de kanarievogel. Dies besloten zij, ieder een boek over den kameel te schrijven.

De Engelschman bezocht alle mogelijke diergaarden en schreef daarna een boek over den kameel. Dat werk maakte opgang.

De Franschman toog naar de woestijnen in Afrika en schreef eveneens een boek over het dubbel-gebochelde beest. Dat werk maakte nog meer opgang. Er zijn meer menschen in diergaarden dan in woestijnen geweest.

De Duitscher vond beide werken eenzijdig. Immers had de Brit uitsluitend den kameel in den gevangen staat behandeld, en de Galliër den kameel in den wilden staat. 'Kein System!' mompelde hij. Waarop de Germaan zich aan zijn schrijftafel zette, uit beide boeken de gegevens putte en er kwanswijs wijsgeerige beschouwingen aan vastknoopte. Zijn boek werd buitengemeen lijvig, wel tweemaal zoo dik als elk der boeken van zijn collega's. En hij noemde het: 'Das absolute Kameel'.

Gij hebt U over sociologie verschillende wer-

ken aangeschaft, waaronder van schrijvers, die aan hun schrijftafel hebben zitten te absolute-kameelen. En, rustig in uw vertrek, in een stadje, waar men heel, heel lang zoû moeten zoeken naar Joden, antisemieten, ridders van de Militaire Willemsorde, Russen, groote gebeurtenissen, intellektueele sferen in verscheidenheid, zit gij, in de vrije uurtjes buiten uw beroepsbezigheden, op uw beurt te absolute-kameelen. En gij, die slechts letters voor oogen hebt, smaalt op de lieden, die hun oogen óók gebruiken om der menschen dáden te zien!

In dien tusschentijd ben ik met open oogen en ooren door het leven gegaan; heb ik - u houde mij de concurrentie ten goede - óók sociologische werken gelezen, zelfs, uit hoofde van mijn publicistisch beroep, moèten lezen; tevens menschen gesproken, veel en ook wel beroemde menschen; heb ik vergeleken en trachten te combineeren, te ordenen. En daar oekaseert gij me waarachtig, dat mijn eigen ervaringen heelemaal niet in tel komen! Eilieve, die schrijvers, waaruit gij uw kennis put, hebben zij dan nièts ervaren? Volgens welke leer is gebrek aan persoonlijke ervaring een waarborg voor juiste inzichten?

Revenons à nos moutons.

'Het zou u dan gebleken zijn, dat van niet minder dan 13% van alle wegens delicten in de jaren 1880/85 veroordeelde Joden het misdrijf van politieken aard was geweest.' Wat wilt gij daarmede zeggen? Is, in de eerste plaats, elk politiek misdrijf een uiting van moed? Was de Fransche Jood Ullmo een held, toen hij het politieke misdrijf van landverraad pleegde? En indien gij iets meer wist van de toestanden in Rusland, zoudt ge ook weten, dat de despotische regeering in dat land bizonder gul is in het *fantaseeren* van politieke misdrijven, nademaal dat de gemakkelijkste, meestentijds zelfs de eenige weg is voor een gewetenloozen magistraatspersoon om iemand, die het hem lastig maakt, over de grenzen te doen zetten, aldus voorgoed van hem bevrijd te geraken. Overigens is het wel kostelijk, dat gij geciteerd hebt uit een werk van Rüppin, die, op zijn beurt, aangehaald heeft uit een boek van Arnold White. Dat is een prachtig voorbeeld van bronnenstudie!

En dan... is niet dezer dagen gebleken, dat de zoogenaamde revolutionnair Azeff, die met de regeering heulde en de militante partij op schandelijke wijze verried, na dezer vertrouwen te hebben gewonnen, Evno Meyer Fischeievitch Azeff heet en een Jood is? Is daar 'la grande cause' in Rusland mede gediend? En is het wonder, dat de revolutionnaire Russen in alle landen thans angstig zijn voor de toetreding van Joden tot hun partij, wijl zij van meening zijn, dat de Joden 'au fond' weinig gevoelen voor de vrijmaking van een land, waar zij, uit hoofde van hun ras-centralisatie, gasten blijven? Géén gasten, heer Hertzberger?... Mij wel; dan is het verraad van Azeff - die ten deze dus, naar het inzicht der Russische regeering, géén politiek misdrijf heeft gepleegd - des te schandelijker.

'Het kiezen van den dood, eerder dan den doop...,' zegt gij elders. Maar wáár dan toch tracht men de Joden te bekeeren? Ik ken integendeel betrekkelijk veel Joden, die uit zichzèlven tot het Christendom zijn overgegaan. Duidelijkheidshalve voeg ik er aan toe, dat ik geloofsverandering uit overtuiging eer een daad van moed dan van lafheid acht. Doch ik wilde maar zeggen, dat er geen sprake van is, dat men tegenwoordig den Jood de keuze stelt tusschen den doop of den dood. Ik laat in het midden, of de Israëlieten, die tot een ander dan hun voorvaderlijk geloof overgaan, al dan niet uit overtuiging handelen.

Als betrekkelijk veel individuën van een ras hun afkomst pogen te verloochenen, is dan moed een der kenmerken van dat ras? Of veeleer, neen, juist het tegenovergestelde: lafheid? Werp mij niet voor den tweeden keer het dwaze bescheid tegen, dat de afvallige Joden géén Joden zijn. Nationaliteit is geen kleed, dat men aan- en uitdoet. Zeg ook niet, dat die rasverloochening zelden voorkomt. Ziehier wat Henry Bernstein, zèlf een Jood, daaromtrent schrijft, naar aanleiding van zijn tooneelstuk 'Israël':

'Je suis très content d'être un juif Je ne dis pas que j'en sois fier: il m'a toujours paru bien ridicule de s'enorgueillir d'un événement aussi involontaire que la naissance.... Mais, enfin, je suis très content. Je sens fortement que ce surcroît de vie secrète que l'on nomme le tempérament, et qui fait l'artiste, je le dois, pour la plus grande part, à mon origine. Et ne la point aimer serait ingrat et lâche, n'est-il pas vrai?

Cette profession de sentiments, je la livre sans la moindre intention irritante. Et, ce disant, qui pourrais-je blesser d'honnête, de probe, d'impartial?

Je reconnais à tous les hommes, de toutes les races, le droit de se réjouir dans leur ascendance, de s'y chercher, et je ne peux estimer les êtres qu'autant qu'il ne désavouent rien d'euxmêmes....

Je ne communie avec les antisémites que pour mépriser, plus lourdement encore qu'ils ne le font, le juif qui demande pardon d'être juif, dont chaque attitude, chaque insinuation, chaque admiration, chaque relation, est une vile excuse déguisée. Et les hontes affreuses, dont un homme de coeur se sentirait mourir et que le juif snob boit patiemment à toutes les étapes de son chemin agenouillé, m'ont toujours ravi comme ma propre vengeance.'

Ziedaar een Jood, die de waarheid onder de oogen durft te zien! Indien er niet veel 'juifs snobs' waren, zoû de Jood Bernstein voorzeker die episode niet hebben geschreven, niet hebben behoeven te schrijven. Ga door het leven, heer Hertzberger, en gij zult moeten erkennen, dat Bernstein en.... ik gelijk hebben. Dat klinkt, helaas, anders dan het verkiezen van den dood boven den doop; vraag het maar aan den verchristenden Jood Arthur Meijer, den direkteurhoofdredakteur van 'Le Gaulois'.

Wat vertelt gij toch weder van 'onjuist lezen' mijnerzijds? Afgescheiden van het zakelijk verschil tusschen onjuist lezen van mijn kant en onduidelijk schrijven van uw zijde - wegens gebrek aan stijlvermogen -, draagt uw gánsche polemiek meer den stempel van de vermaning: 'Christenen, herziet uzelven!' dan

van een dergelijke waarschuwing aan uw rasgenooten. Gij zijt zóó overtuigd van de superioriteit der Joden, dat zulks, uws ondanks misschien, uit sommige uwer gezegden blijkt. Zoo o.a. uit het volgende: 'Wees er van overtuigd, dat de Joden verstandig genoeg zijn, om te weten, dat ook onder hen, evenals onder alle andere gezindten, misdadige en slechte karakters gevonden worden, dat, hoewel zij in menig opzicht gunstig afsteken bij hunne medeburgers, zij ook in enkele punten voor deze moeten onderdoen.' De schakeering of liever de afstand tusschen 'menig', op de credit-, en 'enkele', op de debetzijde der Joden, is kenschetsend. Of moet ik aannemen, dat gij de draagkracht van sommige woorden niet kent?

* * *

Ik ben me niet bewust, een antisemiet te zijn. Ik ben zelfs een verklaard Dreyfusard. Ik heb Joodsche vrienden, die mij zéér genegen zijn, en die weten, dat ik mij over hun ras even vrij uitlaat als over elk ander volk. Voilà tout.

Ik neem, polemisch, voor goed afscheid van u. Mij ontbreekt de tijd om nog langer bij dit onderwerp stil te staan. Ik groet u beleefd, zonder de minste rancune, en wensch u meer objectiviteit en minder laatdunkendheid ten opzichte dergenen toe, die het niet met u eens zijn. In àllen ernst.

OTTO KNAAP.

III. Naar aanleiding van het Hoofdartikel in No. 32 van dit Weekblad.

Onder bovengenoemd hoofdartikel deelt A.I.G. mede, dat 'deze regelen geenszins een uitlokking zijn tot geloofsdebat' en verder de reden waaróm niet.

Debat is dan ook geenszins mijn bedoeling met onderstaande regelen; slechts wil ik pogen, evenals hij, een analoge vergelijking te stellen, die misschien der lezing even goed waard is als de zijne.

De beschouwingen, die in het 'Bouquetje Dogmatiek' gehouden worden zijn soms zonderling; de beelden scheef geteekend en de vergelijkingen gaan somtijds mank.

Wat ik betreur. Want de schrijver van het Bouquetje koos zijn beelden 'laag bij den grond', d.i. makkelijk te volgen, en deze omstandigheid gevoegd bij den geringen prijs, was oorzaak dat het geschriftje in vele handen is gekomen - immers het beleefde reeds zijn 21e duizendtal - en dat er dus ook bij misschien velen weer scheeve voorstellingen zijn gezaaid.

Het spijt mij, dat ik, zwervend zijnde, het boekje nu niet hier heb, want, al lezende plaatste ik vroeger menig vraagteeken in de marge; nù zal ik alleen maar gebruik maken van een der beelden, die A.I.G. in zijn artikel, uit het boekje citeert.

Het is dat van den architect en het weeshuis, dat hij gaat bouwen.

Zoo oppervlakkig, ziet het er nog al aantrekkelijk uit, maar van naderbij bekeken verandert die indruk.

De Architect is God en zijn bouwwerk de Schepping, d.i. breed opgevat, niet alleen de aarde, maar het Heelal; - jammer slechts, dat niet in het licht wordt gesteld, de

verantwoordelijkheid van den architect, voor de veiligheid zijner arbeiders aan zijn werk! - Verder.

Evenmin als de leeken zich ongerust maken of al ‘die rommel’ voor een groot bouwwerk terecht zal komen en of het wel goèd terecht zal komen, evenmin maakt de mensch zich over de richtige voltooiing ongerust of bezorgd, als hij zijn blik laat gaan over ‘dien chaos’ die dan het in wording zijnde heelal is.

Geloovigen, twijfelaars en atheïsten zijn het juist hierover roerend eens, dat uit den chaos langzamerhand een voltooid geheel zal worden en daarom maakt dan ook de aan beide laatste groepen gerichte verwijtvolle vraag: ‘Maar waarom laat gij de voltooiing niet aan den architect over’ den indruk van iets als: ‘Prêcher des convertis’.

Heeft ooit iemand gehoord van plannen van eenig atheïst of twijfelaar om ‘de voltooiing *niet* aan den architect over te laten’ m.a.w. om de voltooiing van hem over te nemen?

Dáár, in die vraag, die dus geen zin heeft, ligt het zwaartepunt van de zaak niet; de schrijver gaat er langs heen en heeft het beeld van de bouwerij m.i. niet zuiver geteekend; niet onder de belichting der geschiedenis.

Mij dunkt het had zóó kunnen zijn:

Een groot bouwmeester heeft een enorm werk onderhanden; zijn reputatie is zóó groot, dat ieder punt van vergelijking in 't niet verdwijnt; met weet met absolute zekerheid: hij maakt geen gebouw, dat weldra scheuren zal krijgen;*) men vertrouwt hem zoo dóór en dóór, dat men ‘den rommel’ ziende zich absoluut niet afvraagt, òf en hoe dat terecht zal komen; zijn naam is zóó overweldigend groot, dat wie het in zijn hoofd zou krijgen om ‘de voltooiing *niet* aan den architect over te laten’ onmiddelijk als ongeneeslijk krankzinnig opgesloten te worden.

Terwijl hij nu aan 't bouwen is, ziet men den bouwmeester telkens een deel van zijn eigen werk afbreken, en de altijd rotsvast op hem vertrouwende toeschouwers, vinden dat wel ráár, maar... zij gevoelen zijn grootheid en knapheid en hun eigen kleinheid en leeken-staat.

Zij vertrouwen, zwijgen en berusten! Want de architect is groot! Ongeëvenaard!

't Werk vordert langzaam, maar ondanks telkens probeeren hier en weer afbreken dáár, de aanbouw overtreft toch de afbraak; het schiet toch op, en, werkelijk, wat er te zien komt, vervult de toeschouwers met verbazing.

Wel zeggen sommigen onder hen: 't is toch zonderling, voor zoo'n groot architect, dat probeeren, nu eens zus en dan weer eens zóó, maar... ze zeggen het fluisterend, heel eerbiedig; en

*) De lezer hebbe de goedheid te bedenken, dat het nog was in die barbaarsche tijden, waarin het voor een architect een groote schok in zijn reputatie werd geacht, als zijn gewrocht scheurde. Dus nog vóór of tijdens het bestaan van de oude Beurs te Amsterdam.

anderen zeggen dan: 't zal zeker niet anders kúnnen, zeker zoo móeten.

Weer anderen fluisteren aarzelend: de bouw duurt lang; en anderen zeggen dan weder: 't zal zeker ánders niet goed genoeg worden.

En zij vertrouwen, zwijgen en berusten!

Maar heel, héél langzaam aan worden zij zich bewust, dat er bij den bouw geleden wordt, niet door gevoellooze bouwdeelen, als daar zijn b.v.b. 'spijkers', maar door ménschen, als zij zelf - wat heel iets anders is; en dat er véél geleden wordt; vele werklieden worden gewond; sommigen licht, velen ernstig en daardoor diep ongelukkig; ook werden velen gedood en dàn waren nog méérderen daardoor ellendig gemaakt.

Maar zij murmureerden niet; was de ontzaglijke leider niet groot?

Zij vertrouwden, zwegen en berustten!

Dan, als dat lijden lang geduurd had, kregen de werklieden een ideetje van een schaduw van een schijn van miniem inzicht in den bouw; zij zagen b.v.b. dat, als de bouwmeester een steen slechts van den steiger liet vallen op het hoofd van een werkman, dat dat hoofd dan ernstig gewond, soms verbrijzeld werd; ze maakten daaruit de gevolgtrekking, dat de bouwmeester zorg heeft te dragen, dat er geen steenen kúnnen vallen, en zij noemden die faculteit om juiste gevolgtrekkingen te maken: verstand.

Dat verstand nu, dat greintje inzicht, maakte dat sommigen zich heel in stilte afvroegen, gedreven door mede-lijden met de slachtoffers en vol angst voor hun dierbaren en zichzelf:

Zou het gebouw niet voltooid kunnen worden zónder die ellende?

En die vraag was niet een aanklacht, zelfs geen klacht; ook geen verwijt; verre van daar! Het was als een verzuchting, geuit door gefolterd gemoed, ondanks de bewondering en eerbied voor den Groote! Bedenk, o lezer, er werden niet alleen hóófden, er werden ook harten verbrijzeld!

Zij vertrouwen en berusten.

Doch de bouw avanceert; - o! 't werk is ontzettend ingewikkeld en groot - en een deel er van is ter bewoning gereed. Krachtens den wil van den Grootmachtigen Architect - wat was een latere Michel-Angelo vergeleken bij hem! - gingen velen van de bewonderende toeschouwers er in wonen.

Zij zijn niet bang dat de vloeren onder hun voeten zullen bezwijken, of het dak boven hun hoofd zal instorten; ze dénken aan zoo iets niet eens! Wel neen, evenals een kind vast vertrouwt op een [braven] vader, even vast vertrouwen zij op den grooten Bouwmeester.

Maar als zij een poos in het bouwwerk gewoond hebben, breekt er een ontzettende besmettelijke ziekte in uit; zij vertwijfelen en denken: denkelijk verpesten bodem gekozen voor dat deel van 't gebouw.

En tòch: zij vertrouwen en berusten!

Nochthans, sommigen hebben een onbestemd gevoel, alsof er geschud is aan dien rots van vertrouwen op den Groote!

Een anderen keer zien zij met te berge rijzende haren dat de muren wankelen; alles trilt en kraakt en schudt in het gebouw; met donderend geraas worden duizenden verpletterd onder het puin. *Die* lijden niet meer; maar de gewonden en de geredden, zij vertwijfelden onder den druk van hun ontzettend lijden. Toen die reuzenhand de

grondslagen van den bouw deed schudden, was het velen van hen, alsof diezelfde hand ook de rots van hun onbegrensd vertrouwen voor goed had ondermijnd.

Toen vertrouwden en berustten zij niet langer!

Was het wonder!

Zij voegden zich bij de tallooze gewonde werklieden en in hun zielsangst en wanhoop zeiden ze niet tot den Grooten Architect:

'*Wij klagen U áán als een slecht Architect.*'

O! neen, dàt deden zij niet, want nog altijd was de aanbidding van Zijn Grootheid in hun ziel; niemand - behalve dan misschien een hoogst zeldzame hoogmoedige gek, die meende óók wel en beter te kunnen bouwen [Ned. Oost-Indië bestond toen nog niet] - niemand dacht er aan, den Grooten Beredderaar van den chaos 'den rommel' te betichten van onkunde of erger: van ledigheid van *hart.*

Wat deden zij dan wèl?

Diep bedroefd, met gebroken ledematen en ziel, met gewond hart, smeekten zij den Grooten Bouwmeester:

Wij, Uw dienstknechten, Uw arbeiders, de bewoners van het bouwwerk, evenals dàt voortgekomen uit Uw oogverblindend genie, wij komen tot U, diep gewond, maar in ootmoed; en wij klagen U niet aan, o! Groote Meester! Grootmeester! Dat zij verre!

Maar wij hebben verloren de berusting, waarvan onze ziel zwanger ging, en daarom, o Groote Architect, wát zeggen wij! o Vader! daarom klágen we en wij smeeken U, zeg ons: Waarom bouwt Gij zóó? Kan het niet anders?

Zeg ons, wij smeeken het U, kunt Gij niet Uw heerlijk werk voltooien met minder bloed en tranen en leed, en gewonden en dooden, die wij zoo diep betreuren?

Wij vertwijfelen Heer! Zie ons geknield in het stof aan Uwe voeten; we weten het: Gij zijt een groot bouwheer, maar wij vermoeden dat geen bouwmeester werkelijk groot kan zijn, als hij bij 't bouwen niet tevens als een vader zorgt voor de veiligheid, dat is, de afwering van wee van de hoofden en harten zijner werklieden en bewoners! - En er is een stem in ons, o, Grootmachtige, die zegt, dat ons knielen méér nog geldt den Vader, dan den Bouwmeester!

En, Vader, *als* Gij dan niet bouwen kunt zonder ons zóó te wonden, och, heb dan medelijden met ons, kleinen, zeg ons dan 't *Waarom!* - Niet vragen we dat uit kleine nieuwsgierigheid, o Groote! Maar misschien ware 't mogelijk, dat Uw antwoord op onze nederige vraag: *Waarom?* zou zijn als balsem op onze schrijnende wonden. Misschien ware het mogelijk, dat Uw antwoord berusting weerbracht in onze zielen en verzachting van onduldbare pijn!

Zoo smeekten al die diep neergebogen duizenden ongelukkigen; en in doodelijke zielsangst wachtten zij eerbiedig op het antwoord, dat voor hen misschien beteekenen kon kracht en moed om te dragen en te berusten, levenslust en levensmoed om verder te gaan werken

en wonen, aan en in het bouwwerk van den Grooten Bouwmeester.

Maar, hóé lang, hoe eeuwen lang ze ook smeekten, de Bouwmeester antwoordde *niet*, *nooit!*

Zíj gaven hun eigen bedroefde kinderen toch *wel* antwoord op smeeking geperst uit 't gefolterd hart - zelfs al luidde het dan maar: 'ik weet het niet, m'n kind.'

En de Bouwmeester, hij antwoordde niet zóó: 'ik zeg het U niet, want gij zijt nog te klein om te begrijpen, waarom ik, Architect, al bouwend zoo nameloos wee veroorzaak.' De Bouwmeester antwoordde *niets;* de Groote *zwijgt!* Altijd!

Welnu, lezer, hoe zoudt ge zoo'n Bouwmeester noemen?

Zoo gaat het door, eeuwen lang; millioenen komen en verdwijnen zonder zelfs het allergeringste spoor na te laten van hun 'ik', dan alleen hun steeds door het heelal klinkende reuzenklacht van zwaargewonden, van vertwijfelden! En die klacht is zóó somber, dat zij wordt als een áánklacht. En steeds ook dat vreeselijke zwijgen!

Toen laaide het in sommigen op: '*Dat is geen Bouwmeester.*'

Maar anderen, die al lang geleden hadden ingezien, dat het verdriet, de smart, de angst, de wanhoop van hun medebewoners een rijk loonend arbeidsveld voor hen kon worden, als zij zich opwierpen als een soort speciale dienstknechten van den Grooten Zwijgenden Architect, en die zich Voorgangers noemden, vonden dat verkeerd en leeraarden - voor geld!!![*)] - dat zij bedenken moesten, dat die Zwijger, niet alléén was een Groot Architect, maar méér dan dat: een liefderijk Vader.

Maar zij geloofden het niet; o, die feiten! ze kònden het niet gelooven; ja, 't werd erger in den loop der tijden: want nóóit, nóóit antwoord krijgend op de meest ootmoedige smeekbeden, waren er, die in vertwijfeling riepen:

'*Dat is geen góede Bouwmeester.*'

Dc Voorgangers nu zagen dadelijk in: 't vak liep gevaar en hoe dàn? 't Was een loonend vak; daarom, daar ze onder elkander al vinnig vochten over het wezen van den Zwijger en elkaar en hun aanhang verscheurden als wilde beesten - vierendeelen, levend verbranden, onthoofden, radbraken enz.; daarom hetzelfde procédé ook maar op de wanhopige smeekelingen toegepast en voor wie die laatste uitroep deed hooren was het: 'La mort sans phrase.'

Zóó werd het zwijgen van den Grooten Architect oorzaak van verdubbeling van wee! Toen kwam er een, veel, véél later weer, die veel leeds had gezien, die zelf veel te dragen had gekregen en nòg, en die kreet uit:

'*Er is geen Bouwmeester*, *of hij moet góéd zijn.*'

Deze uitroep vond weerklank en weldra riepen velen van de gefolterden niet meer als vroeger: 'Dat is geen goede Bouwmeester, want zij konden, ondanks de Voorgangers, niet aannemen dat al de ellende, die de Zwijgende Architect over hen bracht, gebaard was door Goedheid. -

Neen, toen riepen zij: '*Er is géén Bouwmeester.*'

Dit nu was heelemáál niet naar den zin van de Voorgangers; de affaire werd werkelijk ernstig bedreigd; als vélen zoo gingen roepen, waren zij weldra absoluut overbodig.

*) In de 'Emile' van J.J. Rousseau lees ik: 'Il y a des métiers si nobles, qu'on ne peut les faire pour de l'argent sans se montrer indigne de les faire.

Wat nu te doen: weêr als vroeger vierendeelen enz.? Dat werd niet meer geduld; restte nog een schoon middel: hen verdacht maken door te verkondigen: ‘Wie zóó gilt, zóó vertwijfelt, zóó denkt, is een slecht mensch. -

Dit nu was onrecht en hard vonden zij het; maar zij vonden troost in de waarheid van het forsche woord:

> Want schooner is 't geloof: er is géén Vader
> Dan dat hij doof zou zijn voor 't smeeken van zijn kind.†)

Genève, 23 Februari 1909.

VIOLA.

Opvoeding
door Carl Ewald.

Vader is in goed humeur.

‘Kom eens hier, Kareltje,’ zegt hij.

‘Kijk eens, ventje, - hier heb je een dubbeltje. Een heel dubbeltje. Dat is voor jou en daar mag je nou eens mee doen wat je wilt. Je mag alleen uit gaan en voor je dubbeltje koopen wat je zelf 't liefst wilt hebben.’

Kareltje staart, zonder een woord te zeggen, naar het dubbeltje in zijn hand. Vader lacht en moeder lacht en knikt hem eens toe - maar daar staat vaders gezicht op eens heel ernstig.

‘Kom eens hier, Kareltje,’ zegt hij. ‘Je bent een groote jongen, nietwaar en je weet heel goed dat een dubbeltje veel geld is. Je mag er voor koopen wat je zelf 't liefst wilt, maar geen koekjes - dat is geld weggooien. Als je er koekjes, of taartjes, of snoepgoed voor koopt krijg je voor je broek.’

Kareltje hoort 't wel, maar 't is of alles rondom hem in een mist gehuld is.

Koekjes - waarom zou hij koekjes koopen? Koekjes kreeg hij immers zoo dikwijls, maar hij had nog nooit van zijn leven een dubbeltje gekregen.

Hij gaat de deur uit met 't dubbeltje stevig in zijn knuistje, want zakken heeft hij nog niet. Opeens laat hij 't dubbeltje vallen en ziet doodsbleek van schrik tot hij 't weer terug heeft. Voor alle winkelramen blijft hij stil staan.

Wat zou je voor een dubbeltje wel kunnen krijgen... Zou je er een echt levend paard

†) Ik citeer uit het hoofd.

voor kunnen krijgen... om op te rijden... Of een doosje soldaten... of een mooi halsbandje voor poes... of een hondje zooals tante Riek heeft... of een horloge, dat loopt... Hij wordt er duizelig van. De wereld wordt in zijn oogen grooter en de heele wereld is de zijne voor een dubbeltje. Toen staat hij op eens voor het raam van een banketbakker. Kijk, een schaaltje vol heerlijke roomhorens. ‘10 cent’ staat er boven... Zou dat per stuk zijn, of voor 't heele schaaltje...

Hij begrijpt niet waarom vader taartjes koopen ‘geld weggooien’ vindt. Kom, dat meent vader niet, hij eet immers zelf dikwijls genoeg taartjes...

Kareltje heeft honger. Hij ontvlucht het raam van den banketbakker en gaat weer naar andere heerlijkheden kijken. Maar hij ziet niet anders dan roomhorens... kolossale roomhorens, die zich in de winkelramen afspiegelen en de tinnen soldaten en al het andere speelgoed aan zijn oog onttrekken.

Hij begint te watertanden en het zweet breekt hem uit, zoodat zijn dubbeltje nat wordt van zijn warme handen. Hij begrijpt zelf niet hoe 't komt - maar daar staat hij op eens weer voor het raam van den banketbakker.

Als hij maar wist *waarom* hij eigenlijk geen taartjes mocht koopen voor zijn dubbeltje...

't Allerliefst zou hij een deuntje huilen. Een levend paard, een hond, een echt horloge, of een doosje soldaten kunnen hem allemaal geen zier schelen... 't eenige waarom hij wat geeft is een roomhoren... Opeens staat hij in den banketbakkerswinkel - zijn dubbeltje is verdwenen en de roomhoren opgegeten.

Daarop drentelt hij langzaam naar huis.

‘Wel Kareltje, laat eens zien wat je voor je dubbeltje gekocht hebt.’

Wat zet Kareltje een vreemd gezicht... en wat wordt vader op eens ernstig.

‘Je hebt toch geen taartjes gekocht...’

‘Neen... nee... neen...’

Maar tegelijkertijd barst Kareltje in tranen uit en zegt de waarheid.

Toen krijgt hij een pak slaag. Een flink pak slaag op zijn broek.

Ten eerste omdat hij taartjes heeft gekocht. En ten tweede omdat hij gejokt heeft.

Als hij niet vreeselijk zijn best doet komt hij tot schande van de heele familie misschien nog eens in de gevangenis...

D. LOGEMAN - VAN DER WILLIGEN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den

correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Maria Petrovna. - Uw beide briefjes ontving ik in goede orde en veel dank. 't Geen gij schrijft over het zich 'uitleven' te samen in dagen van strijd en zorg kan ik zoo navoelen. Mij ook schijnt het alsof ik het leven eerst heb leeren verstaan, toen de donkere wolken zich over mij samenpakten, verstaan in al zijn wonderbaarheid en volheid, en tegelijk óók in al zijn leegte. Want, al het minne van menschengedoe en al de menschelijke kleinheid, leer je dan zoo zien, zoo begrijpen, en er zoo'n intense minachting voor krijgen, zoo'n gevoel van: Is het der moeite wáárd daarvoor eigenlijk te zijn geboren, te moeten lijden en strijden zóóveel, voor zoo'n korte en zoo'n onbeduidende pelgrimsreis, - waarheen? Als je maar twéé zijt ten minste dan! U hebt in Uw gelukkig huwelijk van zoovele jaren zulk een schat, dat U niet hebt te klagen wat dat aangaat; ik ook ben niet alleen. Maar de eenzamen, met hen heb ik 't meeste medelijden; vooral als ze vrouw zijn!

Neen, maakt U toch geen excuses dat U veel over U-zelve schrijft. Dat is immers een bewijs van vertrouwen dat ik waardeer, en waardoor ik U bovendien leer kennen. - Ik dank U ook nog recht hartelijk voor Uw goede wenschen op Nieuwjaar, en ik hoop met U, dat ik U ook in dit jaar als een medewerkster mag ontmoeten soms in het blad, en als een correspondente particulier.

Eugenie. - Ik heb toch zulk een innig medelijden met U om dat afscheid. Hoe ouder ik word, hoe meer ik denk: Neen, ik zou *bang* zijn groote kinderen te hebben, juist om zulke dingen, die nu eenmaal *moeten.* Naar het 'levensdrama' van dat taschje ben ik natuurlijk benieuwd. Wat zijt U toch een heerlijk-energieke persoonlijkheid; net een elastieken bal; hoe het leven ook op U drukt, toch vliegt U weer dadelijk veerkrachtig omhoog.!

Lente. - Laat ik U nu maar eerst eens geruststellen door U de verzekering te geven, dat ik Uw werk in het geheel niet heb laten liggen omdat het zooveel onbeduidender was dan Uw vroegere bijdragen, maar alleen uit plaatsgebrek, zooals gij-zelve reeds hebt vermoed. Gij moet bedenken, dat er in den laatsten tijd heel veel actueele bijdragen zijn ingekomen, zooals b.v. de brieven van Knaap, die uit het hooge Noorden, uit Genève, verder ook de Dagboekbladen, die ik reeds uit plaatsgebrek om de veertien dagen geef, in plaats van iedere week, enz. enz. Zoo komt het dat er voor belletrie uitteraard minder gelegenheid overblijft tot spoedige plaatsing dan vroeger, toen al die medewerkers er niet waren. - Gij behoeft U daarom echter volstrekt niet per-se het genoegen van schetsen maken voor de Lelie te ontzeggen; ik wil U heel graag als mede-

werkster houden, en óók reisbeschrijvingen, als zij goed zijn, van U accepteeren, maar het hangt er ook een beetje van af over welke streken of plaatsen gij daarin zult handelen; die moeten niet te overbekend zijn. - Gij hebt gróót gelijk, dat gij alleen dan schrijft wanneer het onderwerp U geen rust laat, wanneer het er uit *moet*, zooals gij dat uitdrukt. Juist zóó behoort de stemming ook te zijn in zoo'n geval. En zeker, dat is ook volkomen wáár, dat je in al wat je schrijft iets geeft van je zelf, dat kan ik U volkomen navoelen. Ik neem U Uw vraag dan ook niets kwalijk, te minder waar gij werkelijk héél lang hebt moeten geduld oefenen.

C.Z.S. - Mijn antwoord aan U was juist in de Lelie opgenomen toen ik uw brief ontving, en daaruit zag dat het U héél bepaaldelijk te doen was om de zaak Zionisme als zoodanig. - Zooals ik U reeds zeide in dat antwoord, ik durf over die questie geen heel besliste meening uitspreken, omdat ik mij daartoe niet bevoegd acht. In Amsterdam, gedurende mijn redactie-werkzaamheden aan de Telegraaf, had ik gelegenheid met een zeer beslist vóórstander van het Zionisme, zelf een Israeliet, te spreken meermalen, en het kwam mij dan altijd voor dat dáárin voor de Joden ligt *de* oplossing. En, zooals ik zie uit uw schrijven, schijnt ook uw man er evenzoo over te denken. Ik herinner mij zeer goed dat gij mij vroeger hebt geschreven, maar wist niet dat gij al mijn boeken in uw bezit hebt en dus zoo trouw volgt mijn werk; voor uw vriendelijke woorden dienaangaande veel dank. - Laat mij hier ten slotte nog bijvoegen dat gij volstrekt niet te veel hebt gevergd van mijn tijd door mij die vraag te doen, integendeel, ik zal gaarne bij gelegenheid eens van U hooren, of mijn antwoord U bevredigde, en of ik U nog op het een of ander punt nader kan inlichten omtrent mijn meening; iets waartoe ik volkomen bereid ben.

Mevr. M. te St. Maartensberg. - Zooals U zult hebben gezien is uw stukje over de openbare terechtstelling in Bethune terstond door mij opgenomen. Ik ben het volkomen met U eens dat een openbare terechtstelling een gruwel is, en, het in Frankrijk daarvoor aangevoerde argument, dat de onthoofding daardoor te afschrikwekkender zou werken, is m.i. geheel en al strijdig met de waarheid. De ellenlange artikelen in de fransche couranten over de ‘laatste oogenblikken’ der veroordeelden, over hunne ‘laatste woorden’, alles versierd met portretten van hen, en alles heel-reclame-achtig-gesteld, maken die menschen tot *martelaars*, tot *interessante* persoonlijkheden; daardoor wordt de zucht tot nadoen veel meer gewekt dan de vrees. - Juist dezer dagen werd in Dortmund, hier in Pruisen, óók 'n misdadiger onthoofd, maar in alle stilte, in de gevangenis; zooals dat hier steeds geschiedt zonder eenige openbaarheid. De couranten zeiden er *niets* van dan alleen het nuchtere feit-zelf, met drie regels meegedeeld. *Dat* zal niemand verlokken zich óók op zulk een allesbehalve eervolle *stilzwijgende* manier te zien ter dood brengen ter eeniger tijd. Voor de fransche boevenwereld daarentegen is die láátste straf ten slotte nog een comedievertooning, welke hun gelegenheid geeft hun moed, hun cordaatheid enz., den volke, den rechters, den journalisten, te bewijzen. En voor de omstanders is diezelfde vertooning evenzeer een *schouwspel*, dat hunne minne instincten bevredigt, en die opwekt.

J.W.W. den Haag. - Ik dank U zeer voor uw vriendelijke kaart, om uw instemming te betuigen met mijn recensie van Henriette Kuypers: Een half jaar in Amerika.

B.W. van de K. - Allereerst mijn héél héél hartelijken dank voor de aardige verrassing, dat gij mijn verjaardag wist uit te vinden, en mij uw brief juist op dien dag deedt toekomen. Ook uw zoo ernstig uitgesproken wenschen bij die gelegenheid aanvaard ik gaarne. Ik ben op den leeftijd gekomen, waarop men het geschikste is om te genieten; - altijd als men het leven heeft leeren beheerschen, en er niet in is ondergegaan; - namelijk dien leeftijd, waarop het wenschen is veranderd in leeren waardeeren; waardeeren wat men héέft. Als ik rond mij zie wat er geworden is uit zoo velen, zoovelen met wien ik opgroeide van mijn eigen leeftijd, dan komt het mij voor, dat ik dankbaar moet zijn, héél dankbaar, en onwillekeurig komen mij heel dikwijls met betrekking tot eigen levenslot de woorden, van ik weet niet welke vrome dichteres in den zin: ‘'k Wil U danken mijn God voor hetgeen Gij mij liet; schoon Uw wijsheid iets heerlijks me ontzeide’. - Niemand onzer kan gelukkig zijn in volmaakten zin; en, zooals mijn vader dikwijls placht te zeggen in zijn laatste levensjaren: ‘Hoe veelzijdiger je geluk is, hoe zwaarder het heengaan-moeten eens zal vallen; daarom is het óók al weer zoo erg niet, wanneer je niet te veel banden hebt, die je binden.’ Hoe ouder je wordt, hoe losser je je gevoelt, van al de kleinigheden en nietigheden dezer aarde; hoe meer het gevoel dat alles ‘voorbijgaat als een droom’, je doet onverschillig worden voor zooveel, zooveel; ten minste zoo gaat het mij; ik kan mij nooit begrijpen hoe het mogelijk is, dat zoo veel menschen zoo kunnen opgaan in een titel, een ordelintje, een onderscheiding van de Koningin, een mooi gemeubileerd huis, of dergelijken trivialen nonsens - als leefden ze eeuwig. - En, als je het leven zóó beschouwt, dan geniet je eigenlijk eerst op de rechte wijze van het *oogenbliks*-genot, van de mooie momenten er in; ik heb ten minste altijd, het gevoel, als of maar héél weinigen onder mijn bekenden zoo intens *genieten* kunnen als ik-zelve van 't een of ander op zich zelf héél alledaagsch en gewoon iets: een uitgang, een reis, een verrukkelijke wandeling, een heerlijk theater, zoo veel van dien aard. Dat zal trouwens ook wel aan het temperament liggen. De Hollandsche aard is kalm en flegmatisch, maar ik ben wat men noemt: een opgewonden standje, in het zich ergeren èn in het zich amuseeren.

- Ja, *ik* had óók veel liever dezen winter weer doorgebracht aan de Rivièra, maar allerlei omstandigheden droegen er toe bij, dat wij dat plan opgaven, en het met Wiesbaden probeerden, wat echter niet wegneemt, dat wij hopen a.s. jaar weer naar het Zuiden te zullen gaan; want deze winter in het Noorden is mij slecht bevallen, en heeft mij zonder twijfel ten slotte méér kwaad gedaan dan wij vermoedden; de hart-specialiteit, dien wij hier raadpleegden, had mij trouwens gewaarschuwd liever niet den geheelen winter in Wiesbaden te blijven, maar toen hadden wij ongelukkig juist reeds gehuurd hier tot April; wat Scheveningen aangaat, ik moest daar om allerlei redenen zoo lang achtereen vertoeven, en wij troffen het er zeer goed met het weer, vorst, wat voor mij beter is dan vocht, en veel dróógte, een zeldzaamheid in Holland. Ware het niet om mijn gezondheid, ik zou overigens liever in den winter zijn op Scheveningen dan in den zomer; in den winter is het er zoo sympathiek en zoo vriendelijk, en de seizoen-maanden vind ik eenvoudig ongenietbaar om het soort menschen; iets waarom ik b.v. nooit aan het strand zelf kwam. - Ook heb ik voor het visschersvolk een sympathie; zij zijn een zoo andere soort menschen dan het stadsplebs met hun dopjes en kale jassen op Zondag, dat ik niet kan uitstaan van wege hun nadoen van wat in *hun* oogen is 'n ‘meneer’; - zooals mij eens een knecht antwoordde in een Haagsch pension, toen hij mij een kaartje binnenbracht van een onbekend persoon, die mij wou spreken, en ik hem vroeg: Wat is het voor 'n iemand

zoo wat? ‘Ja ziet U, 't is een *meneer*; want hij draagt 'n pelerine-jas!’ - De Scheveningers met hun stoere lichamen en eigenaardige kleeding, en hun overvloed van kinderen, (Zola's Fécondité behoeft door hen niet te worden gelezen; zij zijn een evangelie met de *daad*) doen mij aan als *menschen*, *persoonlijkheden*, waaronder ik mij daarom thuis voel, terwijl het bovengenoemde stads-soort voor mij een ware antipathie is, doordat ze niets anders zijn dan namaaksel van wat zij gelieven te verstaan onder meneeren en mevrouwen. -

Dat Fransch-Zwitserland U tegenviel, wat de koude aangaat, verwondert mij niets, omdat zelfs Montreux, dat toch zooveel beschutter ligt dan Genêve, ontzettend koud kan zijn. Ik heb er maanden achtereen sneeuw zien liggen, niet boven op de bergen, maar beneden in Montreux zelf, en op Terzitet, en nooit leed ik intenser kou, dan op een prachtigen maar vinnigen strengen winterdag, gedurende een auto-tocht van Montreux naar Lausanne, in welke laatste stad ik zelfs onder het loopen niet meer warm werd. - Mijn vriendin bezat nog eenige illusies over het ‘zachtere’

klimaat van Wiesbaden in de wintermaanden, maar zij is het nu, na deze ondervinding, ook geheel met mij eens, dat het *zuiden* alleen in Europa is te zoeken aan de Rivièra. Uw beschrijving van Uw genot in Nice heb ik maar gauw, gauw doorgelezen, ik kreeg er te veel heimwee door. Als ik in mijn Bladen, ik lees nog al veel buitenlandsche, iets over de Rivièra in dezen tijd tegenkom, wordt het me altijd zoo heimwee-achtig om het hart; ik ben nergens zóó graag als daar; het lijkt me altijd toe, als of je in die lucht en in die omgeving van zon en bloemen lichter leeft, alsof het zware en melancholieke en gedrukte van de noordelijke menschen, van Holland bovenal, van je afvalt. -

Uw tweede brief, begeleidend Uw zending voor de Lelie, komt er op terug dat wij-hollanders zoo zijn ingeleefd in godsdienst-zaken; en ik-speciaal. Nu, daarin hebt gij volkomen gelijk, want ten eerste geloof ik dat de Hollanders, in het algemeen genomen, voor niets zóó zeer zich interesseeren als voor alles wat in verband staat met 'geloof', en ten tweede behoor ik tot een geslacht van vaderszijde, waarvan de leden, zooals gij weet, meermalen een rol speelden in politiek, van christelijk standpunt opgevat, terwijl van moederszijde vele mijner verwanten modern zijn, zoodat deze vermenging, vooral na hare bekeering in orthodoxen zin, in ons huis voortdurend aanleiding werd tot gesprekken over godsdienst-questies. Voeg daar nu nog bij dat het doleeren, waarin mijn oom Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, het kamerlid, zulk een hoofd-rol speelde, een aanvang nam in de dagen waarin ik moest worden aangenomen, en dat ik zelve met hart en ziel 'geloovig' was toen, dan kunt gij U zeker wel voorstellen, hoe een kind van mijn gemoedsgesteldheid en aanleg steeds alles vlijtig volgde en bijhield, wat er op dit speciale gebied is geschreven of gezegd. Echter, ik heb de geschiedenis van Calvijn's schuld aan Servet geleerd op de neutrale school, en in een dáár gebruikt geschiedenis-boek (ik méén van Wijnne, maar durf *dat* niet met zekerheid beweren na zoovele jaren). Dus, op *dat* feit grondde ik mijn veronderstelling, dat iedereen van Servet's verbranden afweet, te meer omdat ik het later zoo dikwijls heb hooren aanvoeren tegen hem, juist door modernen en ongeloovigen. Het pleit overigens voor mijn vaders groote onpartijdigheid, dat hij zich een in die dagen in Zwitserland uitgekomen boek, dat over die proces-stukken een heel leelijk licht wat Calvijn betreft verspreidde, terstond liet komen, het las, en de niet tegen te spreken feiten erkende, iets wat van Calvinistische zijde (ik meen dat er óók van dien kant een boek tegen is geschreven in dien tijd) hem natuurlijk werd euvel geduid. Vandaar dat ik met hem veel heb gepraat over dat proces, en het feit op mij reeds toen indruk naliet - hetgeen anders misschien niet zoo sterk het geval ware geweest. Ik las jaren later óók die proces-stukken-zelven; zij zijn *feiten.*

Ik kan niet nalaten, hetgeen gij schrijft over mijn vader, als Gouverneur van Suriname, hier letterlijk over te nemen omdat het mij zooveel pleizier doet te lezen, hoe juist gij hem beoordeelt. Inderdaad Uw slotzin beäam ik volkomen:

U staat in Uw dagboekbladen lang stil bij Uw vader in Suriname. - Als ik dat zoo lees, en overlees, dan voel ik het volkomen, wat ik vroeger opmerkte: een braaf, eerlijk man zijn, en dan een hooge positie in de maatschappij innemen, is een reuzenvracht te dragen te krijgen. - Uw vader, gij zegt het zelf, was ongeschikt voor zijn hooge positie; en, ik voor mij, vind die uitspraak allerminst een blaam -

Ik heb bij mijns vaders eerlijk en mooi bedoelen in die betrekking dikwijls gedacht aan een droeve overeenkomst tusschen hem en Ibsen's 'Volksfeind'. Evenals deze had hij het goede voor, en begreep niet de menschen die hem misleidden en tot *hun*

voordeel wilden gebruiken, maar geloofde naief aan hun goede trouw en onbaatzuchtigheid - als aan zijn eigene.

Neen, gij vergist U, dat de correspondent C.Z.S. (mijn 'Antwoord' aan hem verscheen intusschen) mij zou hebben verzocht tusschen beide te komen in de gedachtenwisseling tusschen de heeren Knaap en Herzberger. De vraag was alleen mijn meening te willen zeggen en, gelijk mij uit een tweede schrijven, dat mijn antwoord kruiste, bleek, wel voornamelijk in verband met het Zionisme. Gij schrijft dat U de vingers hebben gejeukt om er U in te mengen. Waarom dan niet dat gedaan? Ik voor mij acht het namelijk veel wenschelijker, in verband met de onpartijdigheid der gedachtenwisselingen waarop ik zooveel prijs stel, wanneer de lezers onderling zooveel mogelijk elkaar beantwoorden; tusschen beide komen vàn *mij* moet een uiterste blijven; omdat ik daardoor immers zou beperken de vrijheid van gedachten van anderen, wanneer *ik* telkens zeggen zou: Zoo is mijne meening; dus nu moet het uit zijn. *Ik* zeg mijne meening zoo vrij-uit en zoo beslist mogelijk nietwaar, op allerlei plaatsen in het Blad; de lezers behoeven dus meestal niet in het duister te verkeeren hoe *ik* denk over de aangeroerde questies. Daarom meng ik mij liever niet in die gedachtenwisseling-debatten waartoe ik juist daarom op die bijzondere plaats hen gelegenheid geef; maar mij dunkt hoe meerderen er aan deelnemen hoe meer kans er is op wrijving. - Uw redenen, die gij opgeeft voor Uw niet hebben deelgenomen ten slotte aan die bewuste gedachtenwisseling, breng ik hier ter sprake, omdat ik ze niet steekhoudend vind; ten eerste hadt gij hoop dat een Israeliet zelf den heer Knaap zou bestrijden, 'omdat gij dit beter vondt voor de zaak-zelve'. Ik-niet. De heer Herzberger is zelf óók een Israeliet; het ware dus voor hem dunkt mij grooter steun geweest indien een protestant, een niet-Jood laat mij liever zeggen, hem onpartijdig had gelijk gegeven, dan indien een mederasgenoot hem had geholpen; in zoo'n geval is zoo iemand zelf 'partij' om het zoo maar eens uit te drukken, en wordt dus geacht geen onbevooroordeelden kijk te hebben op zijn eigen zaak. Ten tweede ontzegt gij den heer Knaap, als in Indië-geboren, als niet-zuiver-Europeaan, 'het recht in dezen mee te spreken.' Juist om die reden had het debat tusschen U en hem te interessanter kunnen worden, want de heer Knaapzelf, in zijn gedachtenwisseling met den heer Herzberger, erkent openlijk zijn 'Javaansch' bloed. Gij beweert namelijk dat men, om de questie van anti-semitisme zuiver te kunnen beoordeelen, meer 'Europeesch' moet denken dan met den heer Knaap het geval *kan* zijn dóór die geboorte; ik herhaal, waar deze zijn Indisch bloed geenzins verloochent, had ik het heel interessant gevonden van hem-zelf een antwoord te lezen op deze Uw tweede opvatting. - En ook had ik graag willen vernemen wat de heer Knaap U zou hebben geantwoord op Uw m.i. te stout beweren, dat hij en anderen van Indische afkomst een gastvrijheid genieten in Nederland die hun maar *zoowat* toekomt. Vindt gij dan niet met mij, dat Indië *alle* recht heeft voor hare zonen en dochteren op ons land, ons land dat zich in Insulinde *innestelde*, er, onder het motto 'beschaving brengen', heeft geroofd en wreedheden begaan van allerlei aard, en jaarlijks hare eigene kinderen bij honderden erheen heenzendt, om er zich van de beste baantjes te verzekeren, en de baas te spelen over de inlanders, en de vrouwen des lands te gebruiken. Is het dan niet het éérste, het niet genoeg te handhaven *recht* van Indië, dat de kinderen dier vrouwen, juist zij die van bruin bloed zijn, hier worden erkend, worden ontvangen als **Nederlanders?** Ik wil gaarne bij gelegenheid eens van U vernemen of mijn antwoord aan C Z.S., U voldeedt, waar gij toevallig aan het eind van Uw brief er op aandringt óók mijne meening te mogen weten in dezen. Zij is in hoofdzaak geheel de Uwe trouwens. Want ook ik vind het met U zoo heel jammer, dat Joden denken zichzelf in onze

oogen te verhoogen, wanneer zij laffe grappen verkoopen over hun eigen ras, en ook ik beâam volkomen Uw slotzin, dat het een questie is en blijft van *ras;* dat trouwens zeide ik immers ook in mijn antwoord aan C.Z.S. Dat ras-verschil laat zich niet loochenen. Ik zou er trotscher op zijn als ik *Israels* heette, (ook al was ik een onbekend iemand en geen schilder van naam), dan wanneer ik met mij zelve ging verstoppertje spelen door mij te verdoopen in 'Israels ter Kanael' b.v.

- Voor ik van dezen tweeden brief van U afscheid neem, moet ik U nog even zeggen, hoe prettig ik het vind dat gij, ondanks Uw geheel en al vrijdenkers-stàndpunt, Uw dochtertje op Kerst-avond dat Kerstboompje hebt gegeven. Ik vind het zoo vreeslijk jammer, indien de poezie van zulke huiselijke feesten opgeofferd wordt aan het koude proza. Ik geloof dat de herinnering aan het mooie van zulke

avonden Uw kind later altijd zal bijblijven; zoo ten minste gaat het mij persoonlijk.

- Uit Uw derden brief, die handelt in de eerste plaats over de pension-questie aan de Riviera, citeer ik Uw getuigenis, dat gij voor 8 francs in Nice een goed pension hebt kunnen vinden. Naar alles wat gij daarover schrijft moet ik erkennen, dat het zeer aannemelijk lijkt. - Maar ik ben het volkomen met U eens, dat ons beider begrippen in dat speciale opzicht al heel gemakkelijk kunnen verschillen, omdat de eene heel andere eischen stelt dan de andere in zulke gevallen Persoonlijk kan mij een achterkamer, hoog en klein, veel minder schelen dan b.v. slechttoebereid eten. Versta mij wel dat ik hiermee bedoel: eten van twijfelachtige qualiteit, zooals niet geheel en al versch vleesch, of te weeke visch, of ranzige boter. Op dit laatste punt heb ik geconstateerd, dat heel veel menschen een weinig fijnen smaak bezitten, en boter of ook melk met een bijsmaakje met het meeste genoegen verorberen; evenals lang niet first-rate eieren. Ik vind het veel gelukkiger voor je eigen-ik, als je smaak niet zoo fijn is, maar ik kan er niets aan doen dat de mijne het mij onmogelijk maakt zoo iets te gebruiken. In Amsterdam hebben wij b.v. overal te vergeefs geprobeerd volkomen zuiver-smakende melk te verkrijgen; 'men' zeide ons, dat de eigenaardige sterke smaak, dien ik er zoo dikwijls aan vond, ligt aan het voedsel der koeien. Ik drink alleen melk *in* thee, nooit anders dan *in* thee, maar zelfs daarin is mij die smaak altijd duidelijkproefbaar gebleven, terwijl wij geëindigd zijn met onzen boter uit den Haag ons te laten verzenden, omdat ook die ons in Amsterdam nergens kon bekoren. Ik noem U juist deze voorbeelden, om U te laten zien, dat ik volstrekt geen fijnigheden op het oog heb als ik spreek van goed toebereid eten, maar het gewone dagelijksche menu; zoo heb ik in het Zuiden, in Zuid-Frankrijk en Italië, ook een bepaalden afkeer van alles wat riekt naar olie en naar knoflook, twee hulpmiddelen, waartoe goedkoopere pensions in die streken steeds hunne toevlucht nemen. Daarentegen is mij de meubel-questie, mits er voldoende zindelijkheid heerscht, geheel onverschillig, hoe primitief mijnentwege ook. In Interlaken hadden we geheel en al een boerenwoning, en ik was daar zoo naar mijn zin als maar mogelijk is; ook op Scheveningen hebben we een geheel gemeubeld burgermans-huisje gehuurd, met echt-ouderwetsche-burgermans meubelen, maar die wij verre prefereeren boven de 'shabby' voornaamheid van heel veel op den schijn van 'deftigheid' berekende pensions en appartementen.

Ik heb Uw derden brief, om het algemeene der questie, behańdeld onder: Antwoorden in dit nommer, voor het overige van dien brief zag ik met verbazing, en ook met genoegen, hoe gij in dat Telegraaf-stukje: Van over de Grenzen, mijn stijl zoo spoedig hadt herkend vóór gij de onderteekening zaagt; en, met niet minder verbazing vernam ik, dat wij in de Marnixstraat zóó in elkaars buurt woonden, en gij mij toch nimmer hebt gezien; ik geloof anders in elke buurt waar ik woon nog al gauw bekend te zijn, door ons honden-aantal, omdat wij er steeds zooveel mee uitgaan als maar eenigzins mogelijk is. Echter, het is waar, dat mijn Telegraafbetrekking in Amsterdam mij het mee-nemen van de honden, als ik naar het bureau ging, veelal belette, want behalve dat zij wel eens wat te rumoerig zijn in kantoren en op bureaux waar meerdere menschen moeten werken, is ook het niet-mee-in-den-tram-mogen altijd een groot bezwaar geweest voor mij van Amsterdamsche uitgangen met honden. - En, uitgaan voor mijn genoegen, deed ik in Amsterdam eigenlijk nooit; het Vondelpark is voor mij hel toppunt van banaliteit, die wezen wil: 'wandeling'. -

Voor den heer Herzberger neem ik Uw woorden over uit Uw slot-briefje:

De heer Herzberger, *mij totaal onbekend*, *heeft vind ik*, *den strijd* (*met Otto Knaap*) *op waardige* '*wijze gevoerd* -'

Van U, die geen rasgenoot van hem zijt, dus geheel onpartijdig, zal hem dit getuigenis zeker aangenaam zijn. - Zooals ik U reeds zeide, en ook zeide in mijn inmiddels verschenen antwoord aan C.Z. S, ik vind met U, dat het rasverschil niet is weg te redeneeren; en ook niet *moet* worden weggeredeneerd.

Met volle instemming neem ik daarom ook over Uw hieronder volgende woorden, die ik mijnerzijds geheel en al beâam:

'Over het algemeen wil de Nederlander niet hooren van "rasverschillen"; vooral niet de vrijdenker. - Ik acht dat een niet willen zien van de feiten, *of een niet kúnnen zien*, *door gebrek aan ervaring.* -

Er bestaan nu eenmaal verschillende menschenrassen, *dat wil zeggen*, *dat er zijn blanken en gelen en zwarten en bruinen; en al die andere kleuren heeft de natuur anders gemaakt - ik zeg niet sléchter of béter - dan de blanken. Anders denkend ook.*'

Ik zal Uw vraag aangaande het portret aan den uitgever overbrengen; hartelijk gegroet. -*)

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Berichten.

I.

Wegens de vele op plaatsing wachtende copie en de opgehoopte correspondentie, laat ik dezen week de **Dagboekbladen** achterwege; ik zal ze daarvoor twee weken achter elkaar geven.

REDACTRICE.

II.

Om de hierboven door de redactrice aangegeven reden blijft de rubriek **toilet** deze week eveneens achterwege.

*) Ik ontving daar juist uw briefje, bij het andere gezondene. - Wat uw vraag daarin aangaat, ik haast mij U mede te deelen, dat de redacteur van *Het Leven* mij vooraf mijn toestemming verzocht tot overname van het artikel uit de Holl: Lelie over mej: Kuijpers boek.
Verder frappeert het mij in dat briefje, hoe gij zegt dat de uitingen van Christus, die U niet bevallen, door U niet worden aangenomen als werkelijk door Hem te zijn gezegd. Dat is het modern-theologische standpunt, maar een dat m.i. geen steek houdt, want waarom heeft Hij dan wèl werkelijk gezegd wat U wèl bevalt? Wáár is daar de grens? Gij hebt gelijk dat men Hem niet kan verantwoordelijk stellen voor de verwijfde afbeeldingen van Hem, maar die maken mij tegen Hem ingenomen, omdat wij geen andere van Hem bezitten dan zulke, en, wat zijn leven als zoodanig aangaat, zoodra Hij het goddelijke verliest en als mensch wordt beschouwd, trekt dat mij niet aan, integendeel, 't geen gij-zelf daarvan schrijft, dat Hij b.v. het *volle* menschelijke leven niet meeleefde, is zeer juist. Ook al weer, als God kende Hij alles, óók zonder ondervinding ervan op aarde, als *mensch* echter stond Hij buiten de *werkelijkheid* der dingen.
Ik zag aan het slot van dit briefje tevens dat mijn vraag of het antwoord aan C.Z. S over anti-semitisme U bevredigde er in door U is beantwoord al, en dat gij het met instemming hebt gelezen. - Hartelijke groeten.

REDACTRICE toilet.

Sluiting red: ged:

10 Maart 1909.
22ste Jaargang.
No. 37.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbadendirect, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Waarheid.

Wat is waarheid?

In de beide beteekenissen, die deze vraag heeft, is 't antwoord even moeilijk te geven; vele levens van groote denkers gaan voorbij met het zoeken naar waarheid en niemand hunner heeft nog ooit kunnen zeggen dat hij gevonden heeft *hoeveel* van al 't geen hij ziet, hoort, denkt, kent of ervaart, waar is, terwijl ook niet één zoeker

naar waarheid, niet één groot wijsgeer een zuivere definitie van waarheid, veel minder van *de* waarheid kon of kan geven.

Van de waarheid wordt, als van bijna alle dingen, veel goeds en tevens veel kwaads gezegd. Men noemt haar naakt en koud, maar ook de bruid der eeuwen en den geest van God; zij is trouw en eerlijk voor wie haar gevonden heeft, maar stelt toch menig vinder te leur, wien een schoone waan dierbaarder was dan de ontnuchterende waarheid; de teleurgestelde vergeet dan dat de waan vroeg of laat plaats moest maken voor de waarheid, want deze alleen houdt stand, zij alleen kan rust geven. Doch evenmin als de waarheid altijd koud of ontnuchterend, integendeel niet zelden aangenaam is, evenmin is ook de waan steeds schooner dan de werkelijkheid. Schiller zegt: ‘der schrecklichste der Schrecken, (dass) ist der Mensch

in seinem Wahn.' Eigenlijk is het niet de waarheid, die aangenaam of onaangenaam is, maar de feiten zelve, en dit is niet hetzelfde. Vaak is 't in iemands belang de waarheid te verbergen en een anderen schijn te geven aan een gebeurtenis of omstandigheid, maar omdat de waarheid is de juiste, wezenlijke gesteldheid der dingen, treedt zij meestal na langer of korter tijd aan 't licht, zooals ook de volksmond in sommige rijmpjes verkondigt:

Al ligt de waarheid in het graf,
Al wat haar drukt, dat moet er af.

Al is de leugen nog zoo snel,
De waarheid achterhaalt haar wel.

Leugens hebben korte beenen.

Hoewel wij soms schromen of vreezen de waarheid te vernemen, kunnen wij niet nalaten te trachten haar op te sporen; deze weetgierigheid is ons als ingeschapen, het zoeken naar waarheid, hoe vaak ook vruchteloos, is onze zaligheid, het niet-vinden geeft onvoldaanheid en is een kenmerk van onze onvolkomenheid. Inderdaad sporen wij waarheden op, maar *de* waarheid is voor ons menschen onvindbaar als de steen der wijzen, en moge ook al menig mensch voor zich veel hebben gevonden, dat voor hem waar is of schijnt, dit geldt toch slechts voor hem alleen, wat de een voor waar houdt, lijkt een ander menigmaal onwaar, onwaarschijnlijk of twijfelachtig; stellig is er een absolute waarheid, d.i. waarheid voor iedereen, maar zij is een ideaal.

Wat voor onze zinnen bestaat, waarneembaar, werkelijk is, is waar, maar de waarheid omvat de kennis van de gesteldheid, het wezen en het verband aller dingen, dus beperkt zij zich niet tot datgene, 't welk men gewoon is de werkelijkheid te noemen, namelijk de zinnelijke wereld, en juist waar de waarheid de grenzen der zinnelijke wereld overschrijdt, is zij moeilijk te controleeren, en is haar gebied voor allen verschillend, voor den een veel grooter dan voor den ander. Voor den geleerde bestaat meer waarheid dan voor den onwetende, en 't nasporen van de waarheid in haar geheelen omvang is de taak van den wijsgeer, voor wien wetenschap en waarheid synoniem zijn, en die telkens ervaart dat het rijk der waarheid zich steeds meer uitbreidt naarmate hij er verder in doordringt.

Is dus de waarheid een ideaal, waar-zijn is een eigenschap van al wat goed is. De man van karakter is waar, innerlijk en uiterlijk zijn bij hem één. Multatuli zei eens in een lezing: poëzie is waarheid, hij bedoelde niet: poëzie = waarheid, doch poëzie, echte poëzie is waar, m.a.w. waarheid is een harer kenmerken. En toch houdt zij zich bij voorkeur bezig met het denkbeeldige, het niet-stoffelijke, 't onzichtbare. Haar gebied is bij uitstek het rijk der fantasie, der verdichting.

Gewis, 't is een gave met klanken te malen,
In 't grenzenloos rijk der verbeelding te dwalen,
Tot hoogten te stijgen, naar diepten te dalen,
Waar zelden de blik van een sterveling poost.
(Poëzie, ESTELLA...)

Maar ook de scheppingen der verbeelding moeten ongekunsteld, echt zijn, zooveel mogelijk met de werkelijkheid overeenkomen.

‘Niets is volkomen waar,’ is een ander aphorisme van Multatuli, doch hij voegde er bij: ‘dus ook dit niet.’ En deze beperking redt de uitspraak. Immers wij *weten* dat er vele waarheden zijn, b.v. in de wiskunde. Wel mag men beweren: niemand is volkomen waar; want hiertoe behoort onbezweken moed, kracht en zelfverloochening. De man van volmaakt karakter, van onkreukbare trouw en eerlijkheid zou een ideaalmensch zijn, onmogelijk in onze samenleving van plooien, schikken en transigeeren met ons karakter, onze overtuiging. En toch:

't Is onze onafwijsbare plicht te streven naar volmaaktheid, d.i. naar waar-zijn in denken, spreken en doen.

C.G.

Boekbeschouwing.

Bogoriana door **Annie Foore**, (derde druk.) Uitgever; Tjeenk-Willink en Zn. Haarlem.)

Ik was een schoolmeisje, toen dit boek voor de éérste maal verscheen. En levendig herinner ik mij nog de gretige belangstelling waarmede ik, - uit de school thuiskomende, - placht te grijpen naar de *Eigen-Haard*-afleveringen uit ons leesgezelschap, in welk tijdschrift *Bogoriana* week aan week werd afgedrukt.

Welk een afstand op letterkundig gebied tusschen dat toen, en nu! Om van volwassenen niet eens te spreken, welke backfisch zelfs zal heden ten dage nog onschuldig genoeg zijn om, als ik toen, met innige meewarigheid mee te voelen voor die onbeduidende en ongedurfde liefdesnooden eener Nita en haren James; eindigend in het meest onwaar-

schijnlijk en onnoozel 'Eind goed-al-goed', ter bevrediging van medelijdende gemoederen!? Bedreven in 'reinheid'-lectuur en 'ooievaars'- wijsheid, en andere gewichtige onthullingen, reeds van af den zuigelingsleeftijd, is het hedendaagsche kind vroegtijdig rijp voor de 'realistische kunst' van *Kamertjeszonde* en *Levenslol*, en ziet dientengevolge met souvereine minachting neer op de goedkoope sentimentaliteit van een Annie Foore, in haren Indischen roman.

Niet geheel zonder reden! Er zijn dingen in dit verhaal, als mooi en edel bedoelde dingen, die ik niet geloof dat heden ten dage een schrijver, in denzelfden zoetsappigen geest als die der auteur van *Bogoriana*, voor zijn of haar rekening zou willen nemen; omdat tegenwoordig ieder onzer, die nàdenkt, het er over ééns is dat die dingen, alles wel beschouwd, noch mooi noch edel *zijn.* Om dáárop de aandacht te vestigen, vond ik het der moeite waard, dit in zoo veel opzichten verouderde boek, nu het een derden druk beleeft, hier wat nader te beschouwen, naar zijn goede en kwade zijden beide! Zoo dikwijls protesteer ik tegen het moreele verval in bijna elk opzicht, dat zich openbaart in onze literatuur, uiting van den tijdgeest, dat het mij een aangename plicht is ook eens te kunnen wijzen op punten van *vooruitgang* juist wáar het moreele opvattingen geldt. Immers, heb ik geen gelijk, wanneer ik met blijdschap constateer, dat in onzen tijd niemand meer die zich zelf respecteert, de verantwoording zou willen op zich nemen van bombast en woordenpralerij, als die welke voorkomt in 'het besluit', naar aanleiding van James 'heldenfeiten', evenmin als er in onze dagen, geloof ik, één dominee zal gevonden worden, die den moed zou hebben, zulke 'heldenfeiten' op die wijze openlijk in de kerk, te 'vieren' met lofpsalmen!

Want zeker, ik weet wel, dat men over de mogelijkheid van 'wereld-vrede' verschillend kan denken, en ik haast mij er bij te voegen, dat ik zelve behoor tot hen, die in deze questie een pessimistische overtuiging er op nahouden, reden waarom ik persoonlijk dan ook niet meedoe aan betoogingen en bonden en alles wat dies meer zij van anti-militaristischen aard. Het is echter iets anders in de oorlogen te zien een *noodzakelijk kwaad*, een dier vele onuitroeibare ellenden verbonden aan het aardsche bestaan, dan te gaan verheerlijken en lofzingen het elkaar doodslaan, op gewoonlijk zeer mensch-onteerende wijze, in den valsch klinkenden, sentimenteelen toon, welken Annie Foore aanslaat, omdat haar 'held' zoo en zoovele Atjehers van het leven beroofde, - wier éénige misdaad was, dat zij hun vaderland verdedigden, en bedankten voor vreemde overheersching. - Het motief, dat luitenant James tot die 'heldenfeiten' bracht, is daarenboven óók kostelijk, als men het wat nader bekijkt. Hij zit heel aangenaam en naar zijn zin op Buitenzorg, als adjudant van den Gouverneur-Generaal, en geen haar op zijn hoofd denkt aan vaderlandslievende begeerten van den Atjehers mores te gaan leeren, om zichzelf een lauwerkrans te winnen daardoor. Slechts de onkreukbare trouw der door hem aangebedene mevrouw Verschuere, aan haar eigen man, doet hem besluiten, als een onvoorzichtig woord haar heeft gekrenkt, (alles gaat namelijk zéér in eer en deugd toe bij Annie Foore), zijn ontslag te vragen, om, door overplaatsing naar Atjeh, op andere gedachten te komen. Geen 'vaderlandsliefde', of wat daarvoor doorgaat, is dus in het spel, maar een egoïste begeerte zichzelf te verstrooien, door een bloedbad aangericht onder menschen tegen wien hij persoonlijk niets heeft. Natuurlijk (namelijk in romans van het verouderd slag van Annie Foore,) werkt die medicijn prachtig! Met klewang-houwen overdekt, vindt Mevrouw Verschuere haren aanbidder terug, op dezelfde boot, die háár overvoert naar Holland. Stervend, door den arts opgegeven, is háár aanblik voldoende om hem

te genezen! Verpleegster-spelletje aan boord (alles stéédsin eer en deugd), samen reizen naar haar ouderlijk huis, mijnentwege, tot zóóver heb ik niets tegen den goedkoopen, en voor licht aangedane gemoederen wellicht zéér roerenden onzin van dien aard! Maar, als we dan te hooren krijgen, dat dominé te 'Bloemduin' liefst de geheele gemeente laat 'wachten' in de kerk, op den te laat komenden 'held', omdat hij en die gemeente hem begroeten met een lofzang ter eere zijner 'heldendaden' op de Atjehers:

> 'Loof, loof den Heer, mijn ziel, met alle krachten,
> Verhef zijn naam, zoo groot, zoo heilig 't achten!',

zie dan valt er niet meer te glimlachen over de onnoozelheden van goedkoop effect-bejag, waarmede Annie Foore haar roman tot een bevredigend slot wil brengen, maar slechts zich te ergeren over zulk een spotten met wat *waarachtig* godsdienst is, met wat waarachtige menschenliefde leeraart. Stelt U voor, een God, die er plezier in zou hebben, dat een bloedjong luitenantje, die uit 'liefdesmart',

(welke hij al heel gauw vergeet voor het secretarisdochtertje van 'Bloemduin') zich naar Atjeh laat overplaatsen om, bij wijze van verstrooiïng en geneesmiddel, eenige medemenschen dood te slaan! Dáárop komt de heele dappere 'heldhaftigheid' dan toch in den grond neer! En ik herhaal, ik geloof, dat boeken als *La guerre et la Paix* van Tolstoi, als *Die Waffen nieder* van Bertha von Suttner, ons althans zóóveel nadenken leerden, dat er heden ten dage géén 'Bloemduin'-achtige gemeente, noch dominee, noch Annie Foore op dit speciale punt meer wordt gevonden. Integendeel, ik geloof dat heden ten dage van elke gemeente, die men tot zulk een lofzang zou willen dwingen, een krachtig protest zou uitgaan. Medelijden met gewonde soldaten en officieren, achting voor hunne plichtsvervulling, ziedaar iets geheel anders, dan de akelig-onware bombast, behoorende tot den tijd waarin *Bogoriana* het licht zag. Die vooruitgang zij geprezen!

En hetzelfde geldt voor de eveneens in dat 'besluit' voorkomende onrechtvaardigheid ten opzichte van 'Dierenbescherming'. Van een Annie Foore, voor wie het lijden en strijden van hare medemenschen niets beteekent om medelijden mee te hebben, alléén omdat die medemenschen toevallig Atjehers heeten inplaats van Nederlanders, kan men het begrijpen, dat zij voor de ellende der verlaten dieren evenmin iets voelt, en het héél natuurlijk vindt, dat de mensch zich hebberig en meedoogenloos ten hunnen koste te goed doet en verrijkt. - Wij echter hebben ook in dat opzicht geleerd ná te denken.

Wij hebben geleerd, door anti-vivisectie, door vegetarisme, door asyls voor noodlijdende dieren, en zóóveel dergelijks van dien aard, stil te staan bij onzen plicht jegens het van ons afhankelijke, aan onzen willekeur overgeleverde dier. En daarom doet het hoogst pijnlijk aan, en ik geloof ook alweer niet dat heden ten dage één harer mede-auteurs die bladzijden voor hunne rekening zouden willen nemen, wanneer Annie Foore het een verdienstelijke daad noemt, 'het verstandigste wat zij nog in hun leven deden' dat drie rijke oude dames op het laatste oogenblik hun testament veranderen, om hun driedubbele erfenis, toegezegd aan de vereeniging voor Dieren-bescherming, vast te zetten op een ook bovendien toch reeds rijken, éénigen zoon; alleen omdat die de eer heeft tot hunne familie te behooren. Er zijn ook in onze dagen nog menschen te over, die goed vinden op 'dieren-beschermen' neer te zien, als protest tegen het weinige, dat, volgens hen, voor de menschen wordt gedaan. Dezulken echter zouden in onze dagen het testament in questie hebben doen veranderen ten bate van iets waarachtig-nuttigs, voor arme of zieke kinderen, voor verwaarloosden, voor socialistische inrichtingen misschien mijnentwege; in elk geval echter voor iets onzelfzuchtigs, iets verdedigbaars. Niemand zou het in onzen tijd invallen het een lofwaardige en verstandige daad te durven noemen, dat drie oude freules een pasgeboren, rijk jongetje overmatig bevóórrechten, ten koste van duizenden en duizenden verlaten en verwaarloosde dieren, welke worden geholpen door de zeer nuttige en, uitteraard, stéédsz zéér in geldgebrek verkeerende inrichtingen voor noodlijdende dieren en dierenbescherming.

Ook hier dus een vooruitgang in het menschelijk gevoel, dien men met blijdschap moet constateeren. In Annie Foore's tijd werd het blijkbaar nog heel natuurlijk gevonden, dat men, terwille der familie-grootheid, alles op één afstammeling vastzette, een groot kapitaal onttrok aan het algemeene nut, om een wiegekind, met onbekende capaciteiten, van wien de mogelijkheid dus bestaat, dat hij alles zal verkwisten of gebruiken tot eigen voordeel-alléén, bovenmatig te bevoordeelen. Wij echter, van

het tegenwoordig geslacht, zijn van het onrechtvaardige en egoïste van zulk een handelwijze zóó volkomen overtuigd, dat het geen onzer als auteur zou invallen, een volmaakte vrouw, als Nita Verschuere moet verbeelden, zulke hebberige praat in den mond te leggen, zich haar zoo egoïst-naief te laten verheugen, over de zoo onverwachts der Dieren-bescherming *ontstolen* erfenis.

Ik beloofde, óók de goede zijden van dezen roman niet onvermeld te zullen laten. Dat die er zijn, lijdt geen twijfel. Ik heb mij éérst, om ze te zien, moeten gewennen aan den kinderachtigen stijl, aan het volslagen gebrek aan karakter-ontleding -, alle hoofdpersonen welke een rol spelen zijn engelen of duivelen, - aan de onwaarschijnlijkheden der gegevens en aan de onnoozelheden der gezochte en ongedurfde intrigues tusschen Frans en Clotilde of tusschen James en Nita. Is het mogelijk, dat deze 'roman' voor volwassenen werd geschreven, door volwassenen werd gewaardeerd eenmaal, moest ik mij telkens afvragen. Intusschen, de tijden veranderen; het succes dat Annie Foore heeft gehad, de opname van

Bogoriana, in een tijdschrift als *Eigen Haard*, dat vooral toen goede en degelijke medearbeiders telde, bewijzen, hoe inderdaad in dien verleden tijd een dankbaar publiek werd gevonden, dat zich aan de tamme flirtation tusschen James en Nita, of aan de sentimenteele hofmakerij der verliefde Clotilde aan den nederigen goeverneur harer broers, kostelijk vergastte, en voor lief nam met de duivelachtige gouverneurgeneraals-echtgenoote zoowel als met den engelachtigen gouverneur-generaal, een publiek dat de al héél gemakkelijk ten val te brengen deugd der schoone ex-actrice-luitenants-vrouw even bereidwillig slikte als de 'volmaaktheid' der zich als een pruilend schoolkind gedragende 'eenzame' mevrouw Verschuere. - Voor mij zit 'm, uit een oogpunt van literatuur, nog de mééste waarde in de teekening der familie De Bruining, wier afscheids-receptie, met de geschiedenis der verdwenen tournure, waarop een der kinderen rondrijdt, juist als de gasten arriveeren, op aanschouwelijke en luimige wijze is geteekend. 'Overdreven', zal misschien een of ander Indischman zeggen, met het oog op de verregaande ontembaarheid der jeugdige De Bruinings, en de zenuwachtigheid hunner afgebeulde ouders. Dit is mogelijk! Niet ten onrechte verwijt men het in Indië den stijven, eigengerechtigen Hollander, dat wij àl te zeer geneigd zijn iets belachelijks te zoeken in Indische vrije opvoedings-wijze en van de Hollandsche netheid afwijkende gewoonten. Echter hoe dit zij, dat Annie Foore er in slaagde het beminnelijke, het ècht-vrouwelijke, het gastvrije, en hulpvaardige, aan Indische dames in zoo hooge mate eigen, uitstekend wéér te geven in het type mevrouw De Bruining, zal wel niemand tegenspreken. Zoo zijn er méér gevoelige en lieve tooneeltjes in haar boek. Zoo ook treft de aanvang, het bal te Buitenzorg, door de levendige teekening, het zelfbeleefde ervan; al ontbreekt ook hier de moed tot schilderen, tot vrijuit beschrijven; blijkbaar omdat het geldt een zoo hoogst aanzienlijken kring, als die van den gouverneur-generaal. - Over het algemeen voelt men in dezen roman de stemming eener in Europa geboren en grootgeworden vrouw, die zich niet zonder moeite en zonder heimwee schikte in de Indische omgeving, niet kon losmaken van haren Hollandschen aard en Hollandsche opvattingen, ook een scherp oog heeft voor wat er ontbreekt in Indië, voor de feilen der Indische maatschappij; maar die, met dat al, leerde het goede te zoeken en te vinden in die wereld, waarin zij zich nu eenmaal zag geplaatst, en zich in de teekening daarvan toelegde op een zeer loffelijke onpartijdigheid. - In hoeverre echter het Indië van toen nog iets gemeen heeft met het Indië van nu, zal zéér te bezien staan. De klacht althans, dat er op kunstgebied nooit iets goeds komt naar Indië, heeft geen reden meer van bestaan, nu Louis Bouwmeester, Vogel, en met hen zoovele anderen van naam, er een eer in stellen 'Insulinde' niet voorbij te gaan op hunne reizen. Indië is ons in de laatste jaren zóó nabij gekomen, dat het geheimzinnig waas van 'ver-af', verbonden in vroegere jaren aan Indische romans, geschreven door Indische menschen, sinds lang is weggevaagd door de hand van den tijd.

Ook in *dat* opzicht dus doet Bogoriana verouderd aan.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 34.) XVIII.

.... Mijn innerlijk voedde zich in dien tijd, waarvan ik nu spreek, op een lectuur, die een onbeschrijflijk machtigen indruk op mij te weeg bracht; ik bedoel Ibsen.

Ik kan zeggen, dat de Noorsche schrijver Kielland, met zijn veel minder bekende romans Schnee en Arbeiter, Ibsen met zijn wereldberoemde drama's: der Volksfeind, die Wildente, Gespenster, die Stützen der Gesellschaft, mij een geheel nieuwen kijk op, een geheel nieuwe openbaring van de maatschappij hebben gegeven, een geestelijk voedsel, waarop ik heb geteerd als op een inwendig bezit, jaren en jaren lang. -

Ik ben altijd, zoo lang ik mij kan herinneren, een hartstochtelijke boeken-verslindster geweest. Als klein-meisje kreeg ik standjes van mijn vader, omdat ik de dure kinderboeken, die hij voor mij kocht, in een uur tijds had uitgelezen, en dat ook zoo grondig, dat ik ze, dank zij mijn sterk geheugen, door en door kende, en dus niet meer na een tijdje opnieuw ter hand nam; later werd de zeer wel voorziene leesportefeuille in onze woonplaats mijn toevlucht, waarop ik elken Woensdag en Zaterdag, als zij werd geruild, ‘aanviel’ om er rijp en groen in te doorsnuffelen, zoowel

de verhalen uit Eigen Haard of Europa of Nederland, als de Gids-artikelen en die uit den Tijdspiegel van geleerden en degelijken aard. - Over alles wat van dien aard indruk op mij maakte, praatte ik veel met mijn vader, of hoorde hem erover spreken met een veel ouderen broer of met anderen; in het bijzonder het vraagstuk van spiritisme, en een geheele daarover bestaande lectuur, werd ten onzen huize dikwijls in mijn tegenwoordigheid behandeld, en ik zat dan toe te luisteren met een kloppend hart en een stillen angst, maar tegelijkertijd óók met 'n grooten drang in me naar *weten*, naar ontdekken de wáárheid in dat geheimzinnig opzicht. -

Wat eenige jaren later de Kloos-Verwey-Van Deyssel-etc.-beweging aangaat, die heeft me van den begin af juist even potsemakerig-aangedaan, als zij het nog steeds doet, en als zij het in den tijd toen zij aanving ieder criticus en letterkundige deed uit diezelfde Gids- en Van Hall-kringen, die later, toen zij niet meer tegen den stroom dezer brutale uitschelders durfden oproeien, als een blad op een boom omdraaiden, en plotseling ‘bewonderden’ uit angst voor dit scheld-systeem, een ‘woordkunst’, welke zij vroeger met recht hadden uitgelachen als nonsens en onmachtige zucht om de aandacht te trekken. - Mr. Paap - het zij hier tusschen haakjes herinnerd - heeft in zijn nu in herdruk verschenen roman Vincent Haman op heel aardige wijze gehekeld dien draai, door de bovengemelde Gids-heeren genomen, op het oogenblik, waarop zij niet meer tegen Van Deyssel opdurfden. Hij laat zijn roman namelijk eindigen met een diner, waarop dezelfde professoren en literatoren, die eenige jaren vroeger niets van Vincent Haman weten wilden, hem nu huldigen als mede-redacteur van hun eigen tijdschrift, huldigen in een toast in ‘woordkunst’. Wie achter Vincent Hamans geschiedenis, en achter de namen der overige in den roman optredende personen in de werkelijkheid worden bedoeld, laat zich gemakkelijk genoeg raden voor wie in deze letterkundige wereld van kunst en kool even maar rond zich ziet. - Wel, wat mij betreft, ik kan zeggen, dat ik denzelfden onbevangen, spotachtigen kijk, dien ik heden ten dage in mijn critieken heb op deze woordkunst-bombast-kereltjes, steeds bezeten heb, van den eersten dag af, waarop zij met de bekende veel drukte en lawaai onze literatuur zouden gaan ‘hervormen’. Zoodat het dan ook wel niemand zal verwonderen, dat hunne ‘sonnetten’ en jammerverzen uit dien eersten tijd enz. mij heel koud lieten, en het voor mijn smaak verre aflegden tegen b.v. Vondel of: Het menschelijk leven van Van Haren, poëzie van een vroegeren tijd, waarop ik mij altijd heb vergast in mijn eenzame uren als op iets héélheerlijks.

Wat de nieuwere romans, die ongeveer in dien tijd uitkwamen betreft, ik herinner mij hoe Eline Vere, Couperus eersteling, en De kleine Johannes van Van Eeden mij ieder op hunne wijze zeer sterk troffen, Eline Vere als een bijzonder goed-geschreven en boeiend, veelbelovend stuk werk, van een iemand die schrijven kan, een meening mijnerzijds die het vervolg bewezen heeft zeer juist te zijn, De kleine Johannes om dat wonderbaar-fijngevoelde van den inhoud, dat zoo chrystalklaar afsteekt bij de phrasen-prullaria, die dezelfde schrijver later goed vond te lijmen aan dit juweeltje in zijn Kleine Johannes II en III, tot zijn eeuwige literaire schande.

Maar, niets van dat alles schokte me, greep me aan, ontroerde me, openbaarde me een andere levensbeschouwing. Het genie van Ibsen, dat reusachtig, vernielend genie, - want deze man, met dat wreede koude denkersgezicht, hij heeft vernield, zijn leven lang, vernield illusiën, en je er voor in de plaats gegeven de naakte, bittere, voor ons arme menschen zoo moeilijk te dragen wáárheid, - het liet me ineens zien de dingen

en de menschen zooals ze *zijn*, zooals ze, ontbloot van alle doekjes en alle mooie woorden en alle geloofs-phrasen, *zijn.*

Toen ik Ibsen in me had opgenomen, wist ik, dat ik niets meer geloofde van die woordenbagage, waarin men ons opvoedt, en dat ik bezat geen illusies meer, en geen geloof had meer in de menschen, wist ik óók, dat dit alles in mijzelve reeds had gesluimerd, dat ik reeds had geweten de *wáárheid* van dat alles, onbewust, totdat Ibsen me léérde zien.

En, héél, heel dankbaar ben ik Ibsen geweest om wat hij had afgenomen me, want, hij heeft er mij dat onschatbare iets voor teruggegeven, dat je alléén helpt het leven te overwinnen, dat is: de wereld leeren verachten. - Er is geen menschensoort en geen menschelijke toestand, waarvan Ibsen je niet leert zien het minne, het kleine, het huichelachtige, het holle, het belachelijke. - En, als je dat eenmaal begrijpt, is er niets dat zoo vast doet staan in het leven dan zulk weten, dat het niets waard is, en dat de menschen erin óók niets waard zijn - wij zelf incluis. -

Neven dien meedogenloozen pessimist van den tegenwoordigen tijd, ken ik geen betere geeseling van de menschelijke kleinheid dan Goethes Faust.

> Er nennt's Vernunft, und braucht's allein,
> Nur tierischer als jedes Tier zu sein.

Die twee regels b.v., zij schijnen mij als geschreven voor al diegenen, die met zooveel zelf-inbeelding je komen vertellen, dat de menschen immers ‘de rede vóór hebben op het dier,’ dat dáárin zit het groote hemelsbreede verschil tusschen hem, den mensch ‘naar Gods beeld geschapen’ en het ‘redelooze’ dier, en al dien hoogmoedigen nonsens meer. Is het niet in die twee regels van Mephistopheles tot God zoo kort-scherp-wáár gehekeld, die zelfoverschatting van den met een ‘ziel’ zich zoo kinderachtig te goed doenden mensch, die zich gemeenlijk zoo verachtelijk-ziel*loos* gedraagt?

Of, neem dien aanvang van de tragedie, die onvergelijkelijk-fijngedachte alleenspraak van Faust, waarin zich zoo recht uitspreekt de menschelijke onmacht, de menschelijke jammer, van juist genoeg weten om te begrijpen dat hij *altijd* voor raadselen, ondoordringbare raadselen, *blijft* staan; en - daarnevens de domme, ingebeelde verwatenheid van Wagner, type van alle tijden, uit verleden en uit heden beide, van den gewonen domkopgeleerde, die méént, omdat hij boeken las zonder einde, en zijn kop volstopte met alles wat anderen vóór hem zeiden of schreven, dat hij nu heel wat bijzonders-zelf is!

> Du bist am Ende - was du bist;
> Setz dir Perücken auf von Millionen Locken,
> Setz deinen Fuss auf ellenhohe Socken,
> Du bleibst doch immer, was du bist.

Hoe dikwijls ook heb ik die woorden van Mephistopheles niet spottend herdacht, als ik al 't menschengepraal om me heen zie, van heel die kinderachtige menschenwereld, waarin ieder voor zich geen ander levensdoel schijnt te hebben, juist heden ten dage bovenal, dan iets anders te schijnen dan hij is, geleerder, voornamer, rijker, wat het ook zij, maar vooral nimmer-zich-zelf.

Spotzieke levenswijsheid van Mephistopheles, wanneer hij den aanstaanden student voor den gek houdt, hoe zijt gij mij uit het hart geschreven:

> Es erben sich Gesetz und Rechte,
> Wie eine ewge Krankheit fort;
> - - - - - - - - - -
> Vernunft wird Unsinn, Wohltat Plage;
> - - - - - - - - - -
> Vom Rechte, das mit uns geboren ist,
> Von dem ist leider nie die Frage.

Zóóveel voor wat men verstaat onder rechtswetenschap en rechtspraak, iets wat helaas zoo iets geheel *anders* is dan rechtvaardigheid en gerechtigheid; - beide op aarde onbestaanbare dingen. - De wetenschap der ‘godgeleerdheid’ echter wordt nog veel waarachtiger gehekeld:

> ‘Im ganzen - haltet Euch an Worte!
> Dann geht Ihr durch die sichre Pforte,

Zum Tempel der Gewissheit ein. -
- - - - - - - - - - - -
- - - - - - - - - - - -
Denn eben wo Begriffe fehlen,
Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein.
Mit Worten lässt sich trefflich streiten,
Mit Worten ein System bereiten,
'An Worte lässt sich trefflich glauben,
Von einem Wort lässt sich kein Jota rauben.

En de geneeskunde krijgt óók haar deel; want *dat* juist is ook weer zoo heerlijk in Faust, dat niet een deel van de menschheid, maar *de* menschelijke jammerlijke kleinheid in haar gehéél gezien, er in wordt belicht:

Der Geist der Medizin ist leicht zu fassen;
Ihr durchstudirt die gross' und kleine Welt,
Um es am Ende gehn zu lassen,
Wie's Gott gefällt -

Doch, der den Augenblick ergreift,
Das ist der rechte Mann;

Und wenn Ihr Euch nur selbst vertraut,
Vertrauen Euch die andern Seelen.

Het wil mij altijd voorkomen, dat men het heele geheim van het gewone dokter-welslagen niet fijner kan bespotten, dan met die scherpe regels, want het is zoo waar, dat in 99 van 100 gevallen de zeergeleerden en hooggeleerden, díe aan het ziekbed zitten met een wijs gezicht van wat ben je me, alsof ze wonderwat er van af weten, niets anders doen, of kunnen doen ook, dan de ziekte laten gaan zooals 't God blieft, evenzeer als het wáár is, dat bij den 'naam', dien de meesten dezer heeren zich veroverden, het veel meer een questie is ten slotte van met zelfvertrouwen weten op te treden, waardoor zij het vertrouwen van hunne patiënten wonnen, dan van werkelijke knapheid, - iets wat ook bij den knapsten dokter immers in elk afzonderlijk geval steeds opnieuw blijkt een twijfelachtig ding. -

En, wat er dan volgt, schijnt het niet als geschreven voor de hedendaagsche zenuwzieke dames en de zenuw-inrichtingen door haar bevolkt:

Besonders lernt die Weiber führen;
Es ist ihr ewig Weh und Ach,
So tausendfach,
Aus einem Punkte zu kurieren;

Und wenn Ihr halbweg ehrbar tut,
Dann habt Ihr sie all unterm Hut.
Ein Titel muss sie erst vertraulich machen,
Dass Eure Kunst viel Künste übersteigt - -

Ik wil de rest van deze ironie liever weglaten; ik durf geen enkelen dokter beleedigen door te zeggen, dat hij zoo handelt als Mephistopheles-Faust het hier fijntjes den student insinueert, noch wil ik van welke vrouwelijke-patiënte ook ver-onderstellen, dat zij bij zulke vrijpostigheden iets anders zou doen dan in deugdzame verontwaardiging haren aesculaap de deur wijzen! Alle vrouwen zijn immers zoo heel-'deugdzaam', - als men haar over zich-zelve hoort; en, alle geneesheeren zien immers alleen in hunne vrouwelijke patiënten *zieken*, interessante of beklagenswaardige '*gevallen*', o in 't geheel niet *vrouwen* - volstrekt niet - foei neen - - óók al weer als men henzelven hoort getuigen; (althans wanneer ze in damesgezelschap zijn natuurlijk).

- Op al de phrasen, al den hollen onzin waarvan wij van de wieg tot aan het graf getuige zijn, en waarmee de groote meerderheid van het menschdom, dat niet denkt, (slechts de kleine minderheid doet dat,) zoo best tevreden is, heeft mij altijd zoozeer toepasselijk geschenen Mephistopheles' spot-uitval:

Gewöhnlich glaubt der Mensch wenn er nur Worte hört,
Es müsse sich dabei doch auch was denken lassen.

En dan eindelijk de questie Godsdienst, zij schijnt mij door Göthe zoo héél wáár onder woorden gebracht, eerst in die klacht van het begin, wanneer Faust, bij het luiden der Paasch-klokken, aangedaan uitroept:

Die Botschaft hör ich wohl; allein mir fehlt der Glaube,

dan later in zijn, de kern der waarheid zoo rakend antwoord aan Gretchen, op haar angstig vragen: gelooft gij aan God:

- Wer kann sagen,
Ich glaub an Gott.
Magst Priester oder Weise fragen,
Und ihre Antwort scheint nur Spott
Über den Frager zu sein.
- - - - - - - - -
Wer darf ihn nennen?
Und wer bekennen,
Ich glaub ihn!
Wer empfinden,
Und sich unterwinden
Zu sagen: ich glaub ihn nicht!
Der All-umfasser,
Der All-erhalter,
Fasst und erhält er nicht
Dich, mich, Sich-Selbst...

Is ooit de eeuwige onwetendheid, de eeuwige twijfel, omtrent het Onzienlijke, die daar knaagt aan ons arme menschenhart, beter en waarachtiger, en eerbiediger óók, uitgedrukt....?

Ibsen, Göthe, Heine.... zij hebben mij geleerd de menschen en de wereld zien zooals zij *zijn*, - geleerd dat er niets is van deze aarde dat niet verdient vóór en boven alles veracht en bespot te worden.... geleerd óók, Heine bovenal, met den weemoed van zijn humor, eigen leed op de schouders te nemen met dien glimlach, die bitterder is dan een traan.... en dien de meesten daarom nimmer begrijpen....

Want Heine, o hem heb ik altijd zoo onuitsprekelijk lief gehad, den dichter bij uitnemendheid, wiens verzen, in hun onnavolgbaren eenvoud van zeggen, mij de schoonheid van *ware* poëzie zoo volkomen hebben leeren beseffen, dat ik nooit iets voor den woordenbombast van would-be verzen-makers van veel woordenpraal of diepzinnigheid heb kunnen voelen, maar, meer nog dan den dichter, den *mensch* in zijn werken, den mensch, in zijn onuitsprekelijk lijden, zijn tragischen levensloop, zijn gróót hart....

IJdelheid der IJdelheden, alles is IJdelheid, het Woord van den Prediker, den Prediker, dien ik, met de Spreuken en de Psalmen, beschouw als een bron van onschatbare levenswijsheid.... het is het woord, waarop zich mijn heele levensbeschouwing en daardoor mijn heele taaie draagkracht tot leven, heeft gegrond....

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

Aan Mevrouw H. van Roggen - Blomhert.

Waar Liefde in het spel is, daar redeneert men niet.

U zegt: '*Een droevige uitspraak maar Goddank een onware.*'

Ik begrijp niet, dat u spreekt van een *on*ware uitspraak. Hebt u dan niet dikwijls in uw leven gezien, dat indien twee menschen van elkaar houden, zij zich niet storen aan anderen, dat zij tòch elkaar toebehooren en *perse* elkaar moeten hebben, al worden ze gewaarschuwd van alle kanten, b.v. dat het jonge mensch niet deugt of dat het jonge meisje niet bij hem past?

Hebt u dan nooit gezien, dat een paar, heel goed wetende, dat een van beide tuberculeus is en dus later tuberculeuse kinderen kunnen komen, tòch met elkaar trouwt en zich niet stoort aan *wat komen kan?*

Hebt u dan ook nooit gemerkt, dat als twee menschen echt van elkaar houden, ze *àlles* trotseeren en elkaar nemen zooals ze zijn met elkaars deugden en ondeugden?

Dus met andere woorden, het verstand komt er niet bij te pas.

In ‘les Avariés van Brieux’ precies 't zelfde. De dokter zegt dat de patiënt in 4 jaar tijds geheel beter zal zijn en dus vóór dien tijd *niet mag trouwen.*

Wat doet de man? Hij stoort zich niet aan die raadgevingen en trouwt tòch; de liefde treedt dus weêr naar voren. -

't Is misschien dom, maar uw laatste zin: ‘Dan zou de Liefde zijn als een mensch, die gaat boven den dampkring,’ begrijp ik niet.

3 Maart 1909.

C. ARNTZENIUS.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XVI.

Kortelings stierf op twee-en-zestig-jarigen leeftijd ‘le Grand-Duc Parisien’. God zij zijn ziel genadig!

Met dezen ‘Parijschen’ groothertog wordt de groothertog Wladimir van Rusland bedoeld.

Hij was de tweede zoon van tsaar Alexander II.

Hij stierf eenige weken na den dood van den groothertog Alexis, zijn jongeren broeder, overleden te Parijs.

De mondaine pers te Parijs rouwt nu op bespottelijke wijze om het, natuurlijk ‘zoo gevoelig’, verlies van dezen Russischen Parijzenaar of, zoo men liever wil, Parijschen Rus.

Was hij niet de man, die het meest heeft bijgedragen tot het totstandkomen van het Franco-Russisch Verbond van 1892? En was hij niet sinds twee-en-veertig jaar de trouwe vriend van Frankrijk? Tijdens de tentoonstelling van 1867 kwam hij, met zijn broeder Alexis, voor het eerst te Parijs. Beide groothertogen - of grootvorsten: men schenke mij de nuances in titulatuur - waren toen de gasten van keizer Napoleon III. Nadien bezocht Wladimir minstens viermaal per jaar de lichtende Seine-stad.

Geef toe, dat zulk een trouw aandoenlijk is en dat Wladimir den rouw der Fransche wereldlingen dubbel en dwars heeft verdiend.

Hoor en zie, hoe dan ook de mondaine pers te Parijs zich uitslooft in het beloftrompetten en bewierooken van zijn nagedachtenis.

‘Le Grand-Duc Wladimir’, zegt een der bazuinschallers, ‘fijn kouter, had een buitengewoon geheugen en een zeer gewaardeerde historische kennis. Niet een van onze groote schrijvers, zoo gedocumenteerd ten opzichte van het tijdvak van het eerste keizerrijk, zoû hem kunnen betrappen op een onjuistheid in de minste détails van de oorlogen van Napoleon I. Hij kende de nummers, de gevechsstellingen der veldslagen, de kleinste kleinigheden der Russische regimenten gedurende het verschrikkelijk tijdperk.’

Als dat niet razend knap is, weet ik niet wat kennis beteekent. Tot zelfs de nummers, ja, de nùmmers der regimenten, zeg ik u, kende hij! Het is ontzagwekkend.

Een ander schrijft, dat hij ‘het Sanskriet en bijna alle Oostersche talen’ kende. Als men nagaat, dat er misschien wel 300 Oostersche talen zijn, staat men versteld over zóó'n polyglottische wijsheid. Professor Kern is er maar een zuigeling bij; die kent er zooiets als een dozijntje. En wat de ‘doode’ taal Sanskriet betreft, is het wel jammer, dat er op den ganschen aardbodem zoo bitter weinig menschen zijn, die kunnen vaststellen, of je er 1000 of maar 10 woorden van kent.

Een derde komt met de volgende inlichtingen aanloopen: ‘Aan tafel dronk hij onaangelengd, at veel, sprak overvloedig; hij schepte er een soort van welbehagen in, te toonen, dat hij Parijs van haver tot gort kende, niet het officieele en diplomatieke Parijs, maar “le Paris boulevardier”, het Parijs, dat belangstelt in voorstellingen, tentoonstellingen, modedingen, het Parijs, dat zich vermaakt.’ En dan te zeggen, dat de uitdrukking ‘la tournée des grands-ducs’ - ontstaan uit de rondgangen der gebroeders Wladimir en Alexis - een tocht beteekent van vorstelijke personnages door de ongure, gevaarlijke buurten van Parijs, doch een tocht, waarbij de politie vooraf alle moeielijkheden en alle gevaar uit den weg heeft geruimd en zelfs de apaches door middel van geld tot zoet-zijn heeft overgehaald!

Enzoovoort, enzoovoort.

En alle necrologische opstellen in de mondaine pers houden de mededeeling in, dat Wladimir zoo'n trouw, beproefd vriend van Frankrijk was, zijn feesten zoo luisterrijk waren en zijn gesprekken zoo belangwekkend en leerrijk.

Het is aandoenlijk.

Ondertusschen verveelde en... vermoeide men zich erbarmelijk op zijn soirées. Onze vorst Wladimir was oekase-achtig met betrekking tot de etiketten en stond onder meer niet toe, dat zijn gasten gingen zitten,

voordat hij er, door zelf te zitten, het sein toe gegeven had. Aangezien hij, min of meer zenuwlijder, bijkans voortdurend stond, kon men op zijn soirées niet zelden dames en heeren met van vermoeienis knikkende knieën aanschouwen! Toch 'le Grand-Duc Parisien' - al verstond hij ook hoegenaamd niets van de Parijsche kunst van recipieeren.

Doch dat zijn kleinigheden. Of hij al dan niet Sanskriet en bijna alle Oostersche talen kende - Maleisch en Javaansch kende hij beslist niet -; of hij boeiend dan wel vervelend sprak; of hij al dan niet als een geboren Parijzenaar kon recipieeren, enz. enz. - buiten enkele heel hooge samenlevingskringen werd men er geen spoor van gewaar.

Van oneindig meer beteekenis is het feit, dat bij de tijding van Wladimir's dood de Russische revolutionnairen, niet het minst die te Parijs, een zucht van verlichting hebben geslaakt. Want deze weelderig levende vorst, dien men kon zien in schouwburgen, in groote restaurants, op wedrennen, enz., deze tsaristische Rus, die met zijn tijd geen raad wist, was de allerfelste vervolger van de Russische nihilisten en revolutionnairen. Hij was een der groote organisators der verbanningen naar strafkolonies, der *pogroms,* der fusillades. Voor zijn neef, den tsaar Nicolaas, die te zwak was om hem weêrstand te bieden, voelde hij zelfs een soort van antipathie. De oom vond den neef niet reactionnair genoeg en veel te zachtzinnig!

Het is van algemeene bekendheid, dat Wladimir zich te Parijs niet veilig gevoelde. De politionneele veiligheidsdienst trof dan ook geregeld voorzorgsmaatregelen tegen gebeurlijke aanslagen van nihilisten. Dezen verheelden het niet, dat zij den grootvorst tot de ergste daden in staat achten. Zoo wordt er beweerd, dat hij indertijd het hoofd van politie te Bielostock liet vermoorden, teneinde représaille-maatregelen tegen de revolutionnairen te rechtvaardigen.

Bekend waren ook zijn vroegere feesten in een 'petit pavillon' op den Boulevard Brune, waarbij het niet aan 'Wein, Weib und Gesang' ontbrak. Na een weidsch souper placht hij zich te vermaken met een zonderling kaartspel. De gewone 'poppen' werden vervangen door photo's van revolutionnairen. Dan maakte hij 'réussites' met die kaarten. En van die spelletjes hing het af, of de gevangenneming van dezen of genen revolutionnair werd verhaast of vertraagd. 'Wladimir nichts, dir nichts.'

Een geschiedenis....

Een jonge, mooie nihiliste had zich toegang weten te verschaffen tot de feestgelagen van den grootvorst Wladimir. Door het lot was zij aangewezen om den gehaten man te gelegener tijd van het leven te berooven. Op een dier lugubere soirées herkende zij onder de kaarten het portret van haar broeder. Toen vermocht zij zich niet meer te beheerschen. Zij greep een tafelmes en sprong op den kaartspeler toe. De aanslag mislukte echter, doordat Wladimir te rechter tijd opstond. De toegeschoten aanwezigen ontwapenden het meisje en bonden haar met servetten vast. Een paar uur later beval de grootmachtige man zijn bedienden, der nihiliste heur vrijheid te hergeven. Wladimir hield niet van historietjes te Parijs; de Seinestad was hem een oord van vermaak.

Doch den volgenden dag vertrok hij met den ochtendtrein naar Sint-Petersburg. Daar vervolgde hij de revolutionnairen met nog grootere felheid en wreedheid. De broeder van het onvoorzichtige meisje werd gevat en in de vesting Schlüsselburg gekerkerd.

Die gevangene wist later te ontsnappen, en het zoû me niet verwonderen, indien men hem te.... Parijs terugvond.

De groothertog Wladimir was het type van den Tartaar. Want de ultra-reactionnaire Russen, de Russen van den knoet en andere geweldenarijen, zijn Tartaren, ook al hebben zij sneeuwvlokken op hun mantel en champagne en truffels in hun bloed, dat kruipt waar het niet gaan kan.

Is het dan niet walgelijk, dat de zoetsappige schrijver, die zich achter den schuilnaam 'le bonhomme Chrysale' verbergt, den hoogmogenden overledene aldus herdenkt?:

'Ik heb verscheidene malen het voorrecht gehad, met hem te dejeuneeren, en ik heb een levendige herinnering aan die ontmoetingen behouden. Hij betoonde zich zeer vriendelijk, mededeelzaam. Maar niettemin behield hij een zekere waardigheid van houding, welke zelfs diegenen op een afstand hield, wien hij de meeste sympathie betuigde; hij bleef man van het Hof, slaaf van de etikette.'

Wel, ik kan me voorstellen, dat de serviele ziel van Chrysale het aangenaam vond te constateeren, dat de grootvorst zelf toch ook ergens een slaaf van was. Zijns ondanks verscheen, als een herkenningsteeken, het woordje 'esclave' aan de punt van zijn slappe pen.

Laat vrij den man verder beweren, dat er ‘dubbele reden bestaat om op het graf van den ontslapene eenige rozen te ontbladeren’ - de menschen van gemoed en geest verwijlen met hun gedachten liever bij de.... anderen, bij degenen, die zuchten van verlichting hebben geslaakt.

* * *

Zuchten van verlichting hebben ook vele Franschen geslaakt bij het vernemen van de blijde tijding, dat, door handige politieke zetten van Clémenceau, de oorlog of het oorlogsgevaar tusschen Frankrijk en Duitschland voor geruimen tijd is afgewend. Er is nu een ‘accord franco-allemand’. Bon! Waarmede ik eigenlijk zeggen wil, dat wanneer twee groote mogendheden het met elkander op een akkoordje gooien, zulks altijd geschiedt ten koste van een derde, meestal een kleiner land. De Marokkanen zullen plezier beleven van de schikking tusschen twee beschaafde, hoogst beschaafde volkeren van het oude, klassieke Europa, de bakermat van.... vul zelf naar believen in, lezer of lezeres.

De politiek is een raar ding. Ik weet niet meer, welke Fransche schrijver de uitdrukking ‘la pourriture de l'Europe’ heeft geschapen. Doch indien één ding de rotheid van Europa aanduidt, dan is het de politiek. Zoo weet een der te Parijs verblijfhoudende buitenlandsche diplomaten te vertellen, dat dit gansche akkoordje reeds in 1905 had kunnen worden gesloten. De Duitsche keizer had namelijk in den herfst van dat jaar besloten, de Marokkaansche kwestie op vriendschappelijke wijze te bespreken met den toenmaligen Franschen gezant te Berlijn, den heer Bihourd. Teneinde aan het onderhoud het karakter van officieele plechtigheid te ontnemen en bij voorbaat getuigenis af te leggen van zijn vorstelijke welwillendheid, nam Wilhelm II, wiens haat tegen Frankrijk zich niet uitstrekt tot de Fransche tafel, zich voor, genoemden gezant de gelegenheid te verschaffen, hem, den keizer, bij zich ten eten te vragen, zoo ‘zonder complimentjes’.

Op een receptie in de Wilhelmstrasse sprak de keizer den gezant op lustigen toon toe - een vorst kan en mag zich ook weleens lustig betoonen -:

- U heeft, vertelt men mij, een bewonderenswaardigen kok?

- O, Sire, mijn kok is best, maar de menschen overdrijven zijn bekwaamheden.

De uitnoodiging bleef echter uit; monsieur Bihourd had den wenk niet begrepen. ‘Stommeling!’ zal de keizer wel in zichzelf gemompeld hebben, en hij wendde zich tot een anderen gast.

Een week later voegde Wilhelm II den Franschen gezant, op nog vriendelijker toon dan den vorigen keer, toe:

- Wel, mijnheer de gezant, die fameuze kok van u, heeft men u dien nog niet ontroofd?

Monsieur Bihourd begreep nòg niet, en antwoordde:

- Neen, Sire, de man is mijn fornuis trouw gebleven.

De keizer keek den gezant onderzoekend aan. ‘Hoe zit dat nu? Is deze landgenoot van Voltaire te dom om te begrijpen? Of wìl hij mij niet begrijpen? Ik denk voor het naast, dat het laatste vermoeden juist is.’

Eenige dagen later sprak de staatssecretaris van Buitenlandsche Zaken, baron Von Richthofen, den Franschen gezant als volgt aan:

- Excellentie, u schijnt niet erg gesteld te zijn op de gunst van Zijne Majesteit den Keizer: u wilt hem niet ten eten vragen.

- Hoe kunt u dat veronderstellen!...

- Wel, Zijne Majesteit heeft u toch, als u u wel herinnert, tweemaal de gelegenheid geschonken om hem uit te noodigen tot een intiem diner. Die fameuze kok...

Ditmaal begreep de gezant, moèst hij wel begrijpen. Hij maakte een spijtig gebaar...

- Te laat! voegde baron Von Richthofen hem koel toe.

Den volgenden dag scheepte Wilhelm II zich voor Tanger in, terwijl men in Duitschland op alarmeerende wijze oorlogstoebereidselen maakte...

Bihourd moest zich terugtrekken. De Fransche minister van Buitenlandsche Zaken, de heer Delcassé, werd genoodzaakt zijn ontslag te nemen. En ruim drie jaar lang stond er, om de politieke verwikkelingen betreffende Marokko, een oorlog tusschen Duitschland en Frankrijk uit te breken.

En dat alles om een niet aangeboden diner.

Waar het lot van volkeren al niet van afhangt...!

Het spreekwoord, dat kleine oorzaken groote gevolgen hebben, wordt het meest in de politiek bewaarheid.

‘C'est une guerre à moi! Je la veux!’ kreet eenmaal keizerin Eugénie. Dat deed de balans overhellen. En de oorlog van 1870-71 kwam... Een gril van een vrouw deed de deur toe.

Erbarmelijke politiek!

OTTO KNAAP.

Schilderesje door M. Vorst.

Goudgloed viel door 't open venster, wierp 'n regen van gulden sterretjes door 't armzalig atelier, 't omscheppend in 'n weelde van licht, warm vriendelijk schitterlicht, dat goed deed, als 'n hartelijke voorname dame in deze armoedige omgeving. 't Streelde vriendelijk over de blosse wangen van 't figuurtje midden in 't vertrek, tooverde gouden draden in 't rossig blonde haar, kuste zacht de fijne hand, die 't penseel hanteerde. Ella probeerde 't zonlicht te schilderen op 't stilleven. -

...'t Was 'n snikheete zomerdag; broeierig heete lucht kwam naar binnen drijven. Buiten stond alles loom, versufd van hitte. De olieverf op 't palet was vloeibaar geworden. Ella pufte 't uit van de warmte, nog vergroot door de inspanning van 't werk. - Duizend gedachtetjes joegen door heur brein in woeste vaart. M'n hemel, 't lukte niet van morgen. - Dat was geen zonlicht op heur doek, - maar 't was ook zoo warm. - En heel even tusschen 't werken door, betrapte ze zich op 'n heel menschelijk verlangen. 'Als ze eens iets verfrisschends had nu, kersen, bijvoorbeeld.'

Ja, ze had zin in kersen, verbazenden trek. Maar, o, foei, neen, 't kon immers niet lijden. Ze kocht nooit lekkernijen. - Ze had 'n heel goedkoop pension en slecht gemeubileerde kamers, alles spaarde ze uit, alles om verf te koopen en penseelen en doek. En 't was alles zoo duur, vooral de olieverf, en je hadt er zoo veel van noodig. - Kersen, foei, wat 'n luxe, neen, daar niet aan denken.

En half in werkijver, half in drift mengde ze de kleuren op 't palet. En onder 't werken jaagden ze maar altijd voort, de gedachtetjes door heur moe hoofd en 't zoo even onderdrukte verlangen naar iets verfrisschends maakte plaats voor 'n ander, sterker, heviger, inniger. Ze wenschte, dat Annie nu maar bij haar was, heur vriendin, dan kon ze met haar bespreken, wat haar gedachten bezig hield, den heelen morgen. Heur oogen werden vochtig als ze aan Annie dacht. Annie was immers de eenige, die haar wat liefde en teederheid schonk, eenzaam meisje als ze was, zwoegend in den zwaren levensstrijd. Er waren er zoo velen zooals zij, van die armen, eenzamen, onbekend gedurende hun triest bestaan. Niemand vermoedt hun lijden en hun scheiden van dit leven gaat onopgemerkt voorbij.

Gisteren was ze erg down geweest. Even was ze er uitgewipt, naar 'n tentoonstelling van Mesdag.

Wat was dat mooi. Eén doek was er, niets dan water en lucht. Daar was de zee, waarnaar ze soms. heel lang had staan kijken met iets, van weemoed in 't hart. De zee, daar zag je de golven stoeien, hoog opspattend tot bergen van schuim, grootsch en breed, tot dat ze zich heel in de verte met de lucht schenen te vereenigen. De lucht, waardoor de grauwe wolken joegen, heel ver van hier naar andere landen, waar ze kleurige planten en zonverbranden menschen laven gingen. Lang had ze voor 't werk gestaan in sprakelooze bewondering. 'Dat is eerst kunst,' dacht ze, ontroerd en ze genoot er van. Maar toen ze thuis was, kwam weer die weemoed over haar en die bange twijfel, die haar zoo dikwijls sidderen deed gedurende de laatste maanden.

Zou zij ooit iets grootsch bereiken, was haar 'n blik gegund in die bovenaardsche wereld, had zij inderdaad de gave van al 't aardsche, dat ze aanraakte met heur tooverstaf, te maken 'n verrukking voor de oogen? O, als 't eens niet waar was, dat ze die zeldzame gave bezat - en ze huiverde bij de gedachte... Als al heur zwoegen eens te vergeefsch was geweest....

O, ze wilde, dat Annie er maar was, nu, om haar moed in te spreken en haar te zeggen, dat ze inderdaad vorderingen maakte. Ze had 't noodig telkens 'n aanmoedigend woord.

Waarom was Annie niet gekomen om met haar buiten te gaan schilderen? Ze had 't haar al 'n paar keer gevraagd, maar telkens had ze uitvluchten gezocht. Annie werkte ook lang zoo ernstig niet als zij; Annie was gevierd, ging naar feestjes en dineetjes, had heur ouders, broers en zusters en zij had niemand, niets dan heur kunst en heur vriendin. Deze laatste nam dan ook in heur eentonig leventje 'n reuzenplaats in. O, ze wenschte maar, dat ze zou komen dien morgen. Ze wist 'n heel mooi plekje: 'n oude poort, was er, van verweerde steenen, daarboven de blij-blauwe hemel en heel ver in 't verschiet de okerkleurige zee van koren. - 't Vorige jaar waren ze ook samen gaan schilderen en toen was Gerard er ook geweest. Dat was 'n heerlijk mooie dag geweest, - wel de mooiste van heur leven.

Met z'n drieën waren ze naar buiten gegaan en hadden ze geschilderd 'n huisje met 'n rood dakje en met wat groen van boompjes er voor en daarachter de ruime, wijde velden overgoten met 't blije zonlicht, dat 't witte geveltje met de kleine ruitjes schitterde. Er was zoo iets blij-gelukkigs in de lucht geweest, in de wreedzame stilte alom, en nog iets, ze wist zelf niet wat - en onbewust, geinspireerd, legde ze iets van wat er in haar omging in heur werk. Want toen ze 't Gerard liet zien, glimlachte hij tevreden en goedkeurend sprak hij: ‘er is iets van 'n dartel kindje in je werk, en dat jubelend-blije is er ook werkelijk in 't landschap. Je hebt de stemming goed getroffen.’ - En toen ze hem bijna ongeloovig aanzag vervolgde hij: ‘ja, ja, 'n landschap is precies zooals 'n mensch, 'n wispelturig mensch. Den eenen dag schreit het met donkere, dreìgende wolkengevaarten, den anderen baadt het zich in zonneschijn, lachend, als 'n gelukkig vroolijk wezen!’ - O, hoe herinnerde ze 't zich alles nog precies, woord voor woord wat hij gezegd had. Als ze 's nachts in heur bed lag en 't heel donker was om haar heen, dan sloot ze de oogen, voordat ze slapen ging en dan bleef ze soms lang stil liggen en in heur verbeelding trachtte ze dan dien eenen mooien dag weer te leven. Dan zag ze weer voor zich de goudgele velden, 't schitterende groen, 't vermillioene dakje en 't blinkend witte geveltje in 't zonlicht en Ger en Annie naast haar. Dan hoorde ze weer z'n woorden, dan zag ze weer z'n staalgrijze oogen, die in de hare keken.

Dan voelde ze hem heel dicht bij zich.

.... Zoo sliep ze dan in te midden van heur landschap - en iederen ochtend ontwaakte ze in heur somber, pover kamertje. 't Was nu al weer een jaar geleden, sedert ze met Gerard, 'n oude academiekennis, die al naam begon te maken, buiten was gaan schilderen. 'n Heel jaar had ze gezwoegd, maar de inspiratie van dien eenen mooien zomerdag had niet meer willen komen. 't Was maakwerk en geen kunst, moest ze zich met 'n zucht bekennen. Soms werd ze er wanhopig onder. Maar als Annie dan kwam, wist deze haar altijd moed in te spreken.

‘Je moet 't niet opgeven’, zei ze dan, ‘als je veel werkt op één stuk, leer je de techniek grondig en dan gaat 't later veel gemakkelijker.’ En toch kwam dan soms weer die verschrikkelijke twijfel, dat niet meer gelooven aan zich zelf, aan heur kunnen, die al heur energie dreigde te dooven.

Heur kunst - voor haar had ze geleden en gestreden. De lente van heur leven, heur jeugd was koud en triest geweest. - Met luttel zonneschijn. - Het had haar heel veel moeite gekost heur voogd te bewegen haar naar de academie van Beeldende Kunsten te zenden. En toen hij eindelijk, na heel veel harde woorden, die haar pijn deden, 't haar toestond, was 't hard werken van 's morgens vroeg, tot 's avonds laat. Maar de gedachte aan heur toekomst, die alles vergoeden zou, deed haar bereidwillig heur jonge leven ten offer brengen. En nu, dat ze heur academie jaren al achter den rug had, nu leed ze soms honger, droeg goedkoope, slecht zittende kleeren om verf en doek te koopen, alles voor heur kunst. De meesten harer jonge meisjeskennissen waren nu getrouwd; ze had reeds heel wat jonge bruidjes geluk gewenscht. Maar nooit had ze één van haar benijd. Die jonge meisjes, backvischjes nog bijna, die zoolang flirtten tot dat ze trouwden, die niets nuttigs deden, die aan niets anders dachten, dan hoe 't best te kunnen behagen, trokken haar maar heel weinig aan.

Zij zou wel nooit trouwen; ze had immers aan vrienschap genoeg en de kunst was toch heur geliefde, heur alles. Ze had langzamerhand de vrouw in zich begraven, trachten te verstikken. En oogenschijnlijk was 't haar gelukt. Ze had 'n eenige zuster,

ongelukkig getrouwd in Engeland, die haar dikwijls haar leed klaagde over heur teleurstelling in lange, droeve brieven.

Ze sprak er wel eens over met Annie en beiden beklaagden ze zich er over dat er zoo weinigen waren in wie je vertrouwen nu eens niet teleurgesteld werd. Ze had 't zelf ook al zoo dikwijls ondervonden; ze had academiekennissen gehad, die nooit meer iets van zich lieten hooren, hoe stellig ze ook beloofd hadden te zullen schrijven.

Gerard was de eenige, dien je kon vertrouwen, hij zei altijd wat hij meende, meer oprecht soms dan beleefd, vleide hij je nooit.

'n Bons op de deur van heur atelier stuitte den gang van heur gedachten. 't Grijze hoofd van heur slordig uitziende hospita werd zichtbaar door 'n kier.

‘Daar is juffrouw Berg om u te spreken.’

‘Maar waarom komt ze niet boven?’ zei Ella verheugd, nu heur vriendin gekomen was.

‘Ze kan niet, ze hèt 'r fiets bij d'r en ze hèt haast.’ -

In heur schilderpakje ijlde Ella naar beneden.

‘Dag Annie, ben jij daar!’ en er was iets teeders in heur stem; ze wilde haar dadelijk vertellen van de tentoonstelling en haar vragen of ze nog eens samen er heen zouden gaan...

Annie droeg 'n grooten stroohoed met roode papavers op 't blonde haar; ze had 'n blos op de wangen; heur oogen straalden.

‘Goeien morgen, Ella,’ riep ze hartelijk, ik kom je 'n groot ‘nieuws vertellen’.

.... ‘En dat is’....

‘Ik ben geengageerd.’

Even keek Ella haar aan, sprakeloos van verwondering; 'n schok voer haar door de leden, heur heele lichaam trilde - 't was haar of ze 'n ongeluk voorvoelde.

‘En met wien?’ fluisterde ze heur vriendin angstig aanziende, alsof ze 't antwoord vreesde.

‘Met Gerard’, jubelde deze.

Nu had ze zekerheid van wat ze één oogenblik met angst had gedacht. En eensklaps, als door den schok van 't onverwachte, ontwaakte in haar de vrouw, die zoo lang in haar had gesluimerd. Nu wist ze 't, dat ze altijd van Ger gehouden had, dat ze nooit meer om iemand zooveel geven kòn.

‘Jij geengageerd, jij ook al;’ riep ze uit, gemaakt vroolijk.

‘'t Is er gisteren pas doorgekomen en 't is natuurlijk nog niet publiek, maar jou kom ik 't het eerst vertellen. Ik weet, dat jij tevreden zult zijn over m'n keus. Zeg, later als we getrouwd zijn, ga jij met ons mee naar buiten schilderen, dat zal heerlijk zijn met ons drietjes, niet?’

Annie babbelde opgewonden verder; in heur groot geluk scheen ze niets te bemerken van de droeve oogen voor haar, die maar staarden recht voor zich uit. - En eerst toen ze 'n oogenblik ophield, viel Ella in, dat ze iets vergeten had.

‘Nu, Ans, ik filiciteer je hartelijk;’ rìep ze, om heur fout te herstellen, maar op 'n toon, die weinig met heur woorden harmonieerde.

En om haar te bedanken gaf Annie die niets van haar koelheid scheen te bemerken, haar 'n kus. ‘O, kind, je weet niet hoe gelukkig ik ben, ik kan 't zelfs haast niet gelooven; 't is net 'n droom. Maar nu moet ik weg; want straks komt hij.’

En ze fietste weg, de zonnehoed met de klaproozen beschaduwende 't gezichtje.

En Ella snelde naar boven, naar heur benauwde armoedige kamer.

Daar stond heur pas begonnen stilleven op den ezel; daar hingen heur studies aan den muur, waardelooze prullen, waarvoor ze 't mooiste gedeelte van heur leven had verknoeid. O hoe gering, hoe nietig geleek alles bij heur groote liefde en bij Annie's geluk. - Ze geloofde niet meer aan zich zelf, aan heur kunst! Ze had immers geen talent; hoe kwam ze daar toch bij? 't Was slechts 'n idee fixe van haar geweest. Ze had wel veel van de kunst gehouden en eens had 't haar toegelachen, beroemd te worden. Maar nu wist ze 't, dat ze maar 'n heel gewoon meisje was, dat slechts vroeg om 'n beetje liefde, 'n beetje levensgeluk. O, wat moest Gerard wel van haar denken, zou hij haar niet uitlachen, blauwkousje in haar slordig werkpakje. En zelfs Annie had haar niet begrepen. Ze dacht immers, dat heur werk alleen haar geheel bevredigen kon en gelukkig maken.

Met groote passen liep ze door heur kamer; ze had een gevoel, of er iets in haar gebroken was. Dan in luid en heftig snikken uitbarstende, sloeg ze zich met heur vuist voor 't voorhoofd.

‘Weg van hier, voor goed weg;’ kreunde ze; ‘ik kan hem niet gelukkig zien met 'n ander;’ en als 'n bezetene rondloopende door heur kamer, stiet ze tegen heur ezel, dat hij omviel met kletterend geraas. De penseelen rolden door 't vertrek....

En weemoedig stemden de muzen, de godinnen der Kunst, heur lier, en zongen 'n treurzang voor zoo vele jonge levens, die zich vrijwillig offeren op heur altaar, in haren naam.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Hoed. - Inderdaad, aan de hedendaagsche soort hoeden worden dezen zomer de door U bedoelde ‘keelbanden’, linten, gedragen, òf onder de kin vastgestrikt, òf van achteren afhangend van den hoed, - op allerlei wijzen garneert men met zulke breede, en zéér flattante linten. - Zoowel groote als kleinere hoeden kunnen worden gedragen; ja, de eerste blijven nog mode.

Nizzi, - Zonder twijfel zullen er wel meerdere goede adressen zijn. - De door U bedoelde firma ken ik niet; die van den heer Huijser is óók in Rotterdam èn in Arnhem. -

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Hugo. - Gij hebt gezien, dat Uw versjes intusschen reeds zijn geplaatst; deze keer bevielen zij mij bijzonder, ik geloof altijd dat Uw eigenlijk terrein dáár ligt. - Ja, daaraan hebt gij wèl gelijk, dat literair succes niet voldoende is, voor een vrouw althans, tot geluk; volkomen gelijk. - Wat die directie aangaat, ik geloof dat gij-zelve in Uw brief aan mij de redenen, die daar bij de beoordeeling voorzitten, heel goed hebt ontleed; zoo, dat ik er niets aan heb toe te voegen, dan alleen dit, dat partijdigheid van allerlei aard gewoonlijk overal voorzit bij zulke beoordeelingen, terwijl het aan den anderen kant ook een ongelukkige toestand is in ons land, dat elke directie veel te veel *moet* rekening houden met den minnen laagstaanden smaak van het schouwburg-bezoekend publiek, dat alleen prullen en vodden, en vooral schunnigheden, gelieft te vereeren met zijn bezoek, zoodat het met den besten wil ter wereld onmogelijk is, om finantieele redenen, iets van werkelijke beteekenis te blijven geven op den duur; altijd als dat een enkele maal geschiedt is de schouwburg leeg, en werkt de directie met verlies. Dat ligt er 'm voor een goed deel aan, dat het betere publiek bij ons zich verre houdt van de comedie, zoodat rekening moet worden gehouden met een weinig-ontwikkelden smaak. - In den Haag is het naar een holl: comedie gaan bepaald iets niet deftigs, iets wat men met zekere aanstellerij overlaat aan ‘de burgerij’; de fransche opera dient om zich te vertoonen, maar in de comedie laat zich iemand die wil ‘meedoen’ niet zien; zoo blijft het kwaad bestaan aan twee kanten, want dientengevolge is hetgeen de verschillende directies bieden dan ook meestal van een gehalte dat men maar liever verre blijft; toen ik dezen winter in den Haag was heb ik telkens gezocht naar een stuk dat de moeite was om er heen te gaan, en ik kan niet ontkennen dat de meesten dat niet waren - bij lange niet. -

- Gij houdt mij dan zeker wel op de hoogte, hoe alles afloopt? Van de opvoering van dat andere van U las noch hoorde ik iets. Is die verschoven?

L.P. - Het spijt mij zoo dat ik Uw beide brieven niet nog eerder heb kunnen beantwoorden tengevolge der vele correspondentie; nu echter geef ik U extra-gauw een beurt, om U te zeggen hoe gráág ik met U wil praten op papier, waar gij tot dat doel abonnee werd, na het vertrek der abonnee, die U de Lelie ter lezing gaf. - Allereerst doe ik maar even het zakelijke met U af. Ja, alle gedachtenwisselingen neem ik, als vorm en inhoud dat eenigzins mogelijk maken, op; bij het toenemende plaatsgebrek moet ik alleen meer en meer tot regel gaan stellen, dat de inzenders abonne's of althans geregelde lezers zijn, maar voor het overige beschouw ik deze bijdragen volstrekt niet uit een literair oogpunt, maar, zoo als het hoofd waaronder zij verschijnen reeds uitdrukt, als uitingen der lezers over de meest verschillende onderwerpen, en wrijving van meening onderling. - Uw nu gezonden stukje nam ik op als ‘brief uit Davos’; het is niet iets dat een belofte inhoudt voor de toekomst, als schrijfster, dat zult gij-zelve wel inzien met mij; het is, zooals gij-zelve óók schrijft, een dagboekbladzijde, maar in vloeiend-hollandsch gesteld en gedacht, en die dus,

waar velen met U in hetzelfde geval verkeeren, interessant genoeg is om den lezers van de Lelie ter lezing te worden gegeven.

- - Weet gij wat mij, ik ken Davos, zoo frappeerde, - dat gij er zoo enthousiast over schrijft. Voor mij namelijk is de herinnering er aan eene van zeer overstelpende somberheid, ofschoon ik er voor mijn genoegen was en de natuur prachtig vond. - De reis van Landquart naar Davos behoort voor mij tot een der schoonste stukjes natuur, die ik ken; maar Davos-zelf gaf mij een wanhopig neerdrukkende impressie, misschien wel omdat ik een stemmingsmensch ben, die de gedachte aan al wat daar wordt geleden en achtergelaten door menigeen niet van zich af kan zetten, zoodat ik het gevoel heb gehad al dien tijd, alsof de dood met mij rondwandelde met elken stap dien ik deed, en mij toegrijnsde: alles is ijdelheid. - Ik erger mij dan ook altijd bovenmate aan het sportgedoe van de Engelschen, aan het schaatsenrijden en skiën daar; het schreeuwt zoo in tegen het lot der zieken, die er voor een zwakke gezondheid komen. Luges en bobsleighs vind ik trouwens overal een idioot en weerzinwekkend plezier, iets zoo vulgairs en leelijks om aan te zien, en zoo strijdig met mijn gevoel van schoonheid, dat ik eigenlijk nooit veel meelijden heb met hen die er bij verongelukken. Waarom doen zij ook zulke even kinderachtige als gevaarlijke en zinnelooze dwaasheden? Schaatsenrijden en skiën is elegant, en kan ook zijn nut hebben; luges en bobsleighs zijn zinneloos en leelijk. -

Maar, hoe men er ook in 't algemeen over denken moge, al deze soorten van wintergenoegens stuiten mij in elk geval in Davos als zoovele bewijzen, hoe egoïst en meedoogenloos toch de gewone mensch is ten opzichte van het leed zijner naasten. -

Die laatste zin brengt mij als van zelf op den inhoud van Uw brief van 29 Jan., waarin gij zegt, dat gij ‘zoo gaarne eens een poosje met mij wilt spreken over het leed van anderen.’

Ik zou U niet graag Uw eigen ideale levensbeschouwing ontnemen willen natuurlijk; wat aangaat de menschenliefde. Waarom ook? Ik wil U slechts heel eerlijk antwoorden, dat ik zelve niet zulk een onbegrensd geloof heb in menschelijk medegevoel met anderen als gij. Ik vind de menschheid als geheel genomen zoo koud, zoo egoïst, zoo harteloos, zoo alleen bedacht op *eigen* voordeel, eigen genot, zoo meedoogenloos voortschrijdend juist over het leed heen van anderen, zelfs over anderer graven en anderer smarten waaraan zij-zelf geenzins onschuldig zijn. En neen, ik voor mij geloof niet, als gij, in de mogelijkheid eener verandering ten goede door de oppermachtige heerschappij der liefde. Ik geloof wèl, dat een strenge godsdienstleer, een angst voor het Hiernamaals, den mensch kan leeren zijn slechte hartstochten bedwingen en zichzelf opvoeden tot plicht en onderwerping aan Gods geboden. Maar, indien hij aan zichzelf blijft overgelaten, geloof ik dat hij veel lager en minner is van nature en steeds *blijft* ook, dan welk dier ook - Natuurlijk, ik spreek in algemeenen zin. Ik-ook ken uitzonderingen; maar dat zijn de enkelingen; wij spreken thans van ‘de’ menschheid. - Neen, die boeken van den door U zoo geliefden Engelschen dichter ken ik niet, maar ik zou U willen vragen: verstaat hij, juist als Engelschman, niet misschien onder dat geloof van ‘liefde’ de Jezus-bijbel-leer, den bijbel dien de Engelschen over het algemeen nog geheel en al in orthodoxen zin accepteeren; den titel van een der door U genoemde gedichtjes deed mij dat denken. En inderdaad, dat zij die zóó gelooven, vasten grond onder de voeten hebben, vind ik heel natuurlijk.

Nu wil ik U naar aanleiding van Uw tweeden brief nog een raad geven, dien gij niet onbescheiden moet vinden; want hij komt alleen voort uit mijn belangstelling

in Uw gezondheid. Die raad is namelijk: Kom toch niet in Mei terug in ons gure Holland, indien gij nog niet geheel en al genezen zijt. Want juist Mei is zulk een heel verraderlijke maand. - Gij kent toch wel de bekende regels uit het Haantje van den Toren:

> Doch onze noorsche Mei helaas,
> zij kan zoo koud, zij kan zoo guur,
> zij kan November zijn.

Ik-voor-mij heb de waarheid van dat vonnis steeds ondervonden. Maar, bovendien, uit het heerlijke droge klimaat van Davos ineens worden overgeplaatst in onze vochtige, lage en zware lucht is zulk een waagstuk, dat ik het zoo vreeselijk jammer zou vinden, indien gij U-zelve daardoor wellicht onherstelbaar zoudt benadeelen. Kunt gij niet blijven in de buurt van Davos gedurende de heete maanden, en, als gij volstrekt naar Holland terugmoet, eerst véél later gaan, midden in den zomer? - Ik heb zulke treurige gevallen gezien van te vroeg naar huis gaan, en omgekeerd ken ik eene haagsche dame, door verschillende doktoren opgegeven en niet

heel jong meer ook, die, door in Davos *blijvend* te gaan wonen, haar leven redde, en dat terwijl zij door iedereen werd beschouwd als onherroepelijk verloren; zij leeft nog steeds, en het geval is reeds jaren geleden. - Gij schrijft over Uw ideaal van dat maatschappelijk werk, waaraan gij U later wilt wijden; ik begrijp dat heel goed, maar gij zult daarvoor, juist voor dat werk, dat beweging en spreken meebrengt, een goede gezondheid, goede longen moeten hebben. Het is dus een questie van moeten, nietwaar? Door een instorting hier in Holland brengt gij U-zelve misschien voor goed achteruit. -

Of gij U door zulk schrijven als gij bedoelt, met zulk een achtergrond van er door prediken Uw leer van liefde, zult kunnen onafhankelijk maken, kan ik niet beoordeelen, maar betwijfel ik wel een beetje. - Als gij eens een goed hoofdartikel kunt opstellen over dat onderwerp, zendt het dan eens in voor de Lelie; behalve gedachtenwisselingen wordt alles gehonoreerd Het moet echter niet eerst elders zijn verschenen; om die reden is het onmogelijk Uw gedichtjes te plaatsen, die reeds in dat andere blad zijn opgenomen, want de Lelie wordt te algemeen gelezen om dat te kunnen doen. - Gij ziet wel door dit lange antwoord, dat gij U niet hebt vergist toen gij in Uw brief zeidet: Ik heb nu 't gevoel, dat ik recht heb op U. Zoo is het inderdaad. Hoe meer lust gij gevoelt tot schrijven, hoe liever ik U steeds antwoorden zal. -

Dirk ten Haghe. - Het is al een heele tijd geleden sinds Uw brief kwam; hij is ongedateerd, maar ik weet dat hij reeds vrij lang onder mijn berusting is. - Ja, natuurlijk, levensomstandigheden verschillen altijd, wat ieder onzer aangaat; maar U moet niet vergeten dat *ik* toch niet kan gerekend worden altijd in den Haag te hebben gewoond en alleen met Haagsche kringen of Haagsche opvattingen te doen te hebben gehad. Mij dunkt, de Dagboekbladen reeds bewijzen U het tegendeel. - Het geheel afzonderlijke geval dat U mij mededeelt, en dat ik natuurlijk buiten bespreking laat om de intieme bijzonderheden, kan niet dienen voor algemeen-bewijs natuurlijk. Men heeft ten allen tijde hier en daar bijzonder-teedere, bijzonder-fijnbesnaarde naturen. - In het algemeen genomen echter ben ik het niet met U eens, dat men, drie à vier weken samen onder hetzelfde dak logeerende, niet zou ontdekken van weerszijden welke gevoelens er zijn. - Dat is juist een schaduwzijde van het ‘uitgaan’ in den zin van groote partijen, waarover Maria D. onlangs met mij correspondeerde, dat het niet leidt tot iets anders dan tot de meest oppervlakkige praatjes en salon-beleefdheden, terwijl van elkaars gebreken en deugden leeren kennen, en dáárdoor liefde opvatten voor elkaar, geen sprake kan zijn in zulke omstandigheden, alleen van die uiterlijke aantrekkingskracht, die is verliefdheid, en doorgaat bij velen, te goeder trouw, voor liefde. - Om die reden vind ik dus het lang bij elkander logeeren nog zoo kwaad niet, en ik geloof ook niet dat het altijd zoo droevig afloopt, indien het meisje meent dat haar ‘hij’ niet van haar houdt, want ik heb b.v. onder mijne Lelie-correspondenten eene nu gelukkig gehuwde vrouw en moeder, die mij, bij de aankondiging van haar engagement, vóór eenige jaren, schreef hoe zij nooit had durven hopen, dat ‘hij’ van haar hield, omdat zij hem *dagelijks* ontmoette, en zich geheel en al had geschikt in haar lot van ‘stille liefde’, die, meende zij, niet werd beantwoord. - Aan den anderen kant, als een jong meisje overtuigd is zichzelve ongelukkig te maken door dagelijkschen omgang met een hij, dien zij meent lief te hebben, en die dat niet ziet, dan handelt zij misschien verstandig door hem te ontvluchten. Voor zoo iets kan men geen regels stellen; elk karakter

afzonderlijk geeft daar den doorslag. - Lachen moest ik om Uw zoo rake voorstelling van die zeker soort logeerdames:

Daarentegen ziet men altijd de jongedames, die het om een man alleen te doen is elke invitatie aannemen niet alleen, *maar onophoudelijk de zuster uit quasi vriendschap inviteeren*, *om maar teruggevraagd te worden en zoo de boel te forceeren.*

Dat is nu zoo echt van de werkelijkheid afgezien; zoo ken ik er ook zoovele, die maar steeds getroost 'vriendin' worden met de jongere zuster als de oudere trouwt, precies net zoo lang als er nog broers in huis zijn of veel jongélui daar komen, en zich dan onvermoeid bij den naam laten noemen door veel jongere geslachten van uitgaande meisjes, alles: op hoop van zegen - die inderdaad ook heel dikwijls nog komt, al is het láát, juist door zulke manoeuvres. -

Dat hier en daar 'n leelijk meisje door haar geest opgang maakt, en een mooi gezichtje niet wordt gefeteerd, komt natuurlijk wel voor, dat geef ik U toe. Maar in het algemeen-genomen let een man veel meer op uiterlijk, figuur vooral, dan op hoofd en hart. - U moet ook niet vergeten bij de door U genoemde voorbeelden, dat een man zoo heel andere eischen stelt aan 'mooi' dan wij-vrouwen, en heel dikwijls om een enkele reden van vorm of buste veel meer kijkt naar 'n vrouw, dan om de heele rest van haar uiterlijk; terwijl omgekeerd wat men noemt een 'mooie pop' den meesten hunner niets zegt. - En dan, *geest* is iets anders dan geleerdheid of verstand. - Geest, als een man er niet bang voor is, wat óók wel gebeurt, valt nog wel in zijn smaak. Maar, *geestige* vrouwen zijn in Holland dun-gezaaid, nietwaar?

Dat ik van De Kleine Johannes I denzelfden diepen indruk had, dien U-ook er van meenam, heb ik in de Dagboekbladen verteld. - Johannessen II en III deden mij, zooals ik indertijd in de Telegraaf schreef, steeds denken aan een lintworm; er kon maar geen einde aan komen. -

- - Ik heb juist onlangs aan Maria D. geantwoord, hoe ik denk over den onzin van 'bals' geven en 'partijen', in kleine plaatsen en door de gewone middelklasse. Wáárom kan men elkaar niet gewoon-gezellig-huiselijk zien, naar gelang van ieders omstandigheden? Daardoor ook leert men juist de dochters des huizes *kennen* in haar eigenlijken doen en aard en kleeding en karakter. - Hetgeen U schrijft over dat vliegen-dooden en muizen-vangen beaam ik volkomen. Maar ik-ook voel hier een beslist verschil tusschen noodzaak van zelfverdediging en vrijwillig dooden zooals b.v. geschiedt op de lange jacht. In Parijs is juist over dat punt een questie ontstaan in den boezem der vereeniging Dierenbescherming. Verscheidene leden hebben namelijk geeischt het ontzetten van haar lidmaatschap van de Hertogin d'Uzès, omdat zij, een der invloedrijkste fransche persoonlijkheden op allerlei gebied, en schatrijk, jaarlijks groote jachtpartijen organiseert, waar aan het *schandalige* lange-jacht genoegen, een marteling van de herten, en voor de honden óók, speciaal wordt geofferd. Diep-beleedigd is de hertogin zelve de eerste geweest nu haar ontslag te *nemen.* Het standpunt echter dier leden, die bezwaar maakten tegen haar, is volkomen juist: voor haar *genoegen* pláágt deze vrouw de dieren, die zij heet te beschermen. - Ik-zelve ben doodsbang voor spinnen, maar nooit zal ik die dooden. Ik laat ze buiten het raam zetten. - Vliegen en muizen kunnen zóó talrijk zijn, dat ze tot plaag worden, ook dan vind ik het altijd onaangenaam ze te moeten vernietigen, maar het wordt dan zelfverdediging, en dan gaat het mij als U, en beschouw ik zulke toestanden als een noodzakelijke wreedheid, waarvoor niet *ik* verantwoordelijk ben. - Uw gesprek met Uw kinderen daarover herinnerde mij aan Multatuli's jongetje, toen zijn vader hem den opstijgenden leeuwerik wees, en zeide: Hij zingt ter eere Gods, waarop de

leeuwerik een oogenblik later een vliegje verschalkte, en het kind vroeg: Vader zou die vlieg nu óók zingen ter eere Gods? -

Uw stuk voor gedachtenwisselingen bestemd is uitgebleven. Is het misschien niet meer geschikt dit onderwerp te verwerken tot een hoofdartikel? Zooals gij zeer wáár schrijft dienaangaande, het is een zeer gewichtig vraagstuk, en daarom een onderwerp, dat, door een gehuwde tot ongehuwde vrouwen behandeld, waarlijk wel een hoofdplaats verdient in ons blad. Ik zal het gaarne afwachten. -

Ik dank U hartelijk voor Uw handdruk, en beantwoord dien met oprechtheid. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

N.N. - Ik ontving zooeven Uw vriendelijk schrijven, waarvan ik de bedoeling zeer waardeer, zoodat ik U wèl zal antwoorden, omdat ik overtuigd ben, dat gij mij verkeerd hebt begrepen. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

17 Maart 1909.
22ste Jaargang.
No. 38.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Winternacht.

Geen ster te zien aan 't hemelrond,
Zoo grijs de lucht, zoo grauw de grond,
En snijdend koud, uit 't Noorden,
Veegt vlaag bij vlaag een stofwolk op,
Hoog boven kerk en torentop,
Langs Rijn- en Scheldeboorden.

Het water huivert in het diep,
Het kermt, het kreunt, of iemand riep
Uit d'afgrond, doffe kreten;
Een zacht gesnik houdt lange aan,
Sterft langzaam langs de waterbaan,
Bij poozen, ongemeten.

In somber dreigen daalt de nacht;
Gevaar sluipt voetelings aan, zeer zacht,
Om 't leven niet te storen,
Dat zorgloos toeft bij lach en lust....
Straks lokt de slaap tot diepe rust,
Het wil den storm niet hooren.

Den storm, die aanzwelt tot orkaan,
Den machtige, die d'aard komt slaan,
De zee tot bergen tillen.
Hij komt in hooge majesteit,
Een koning, door den dood gewijd,
Voor wien de zwakken rillen.

Hij stamt uit 't onbekende land,
Van 't stille, koude, witte strand,
Het rijk des doods op aarde.
Daar staat het uurwerk der natuur
Zes maanden stil in 't nachtlijk uur,
Als had de tijd geen waarde.

Wie joeg hem uit zijn hoog paleis,
Van 't bed van sneeuw, den troon van ijs,
Langs luchte wolkenlanen?
Hem, bij wiens tred zich d'aarde plooit,
Hem, die in Hela's kleed getooid
Stuift langs kristallen banen?

Is 't Wodan zelf, die d'aarde striemt,
Die schijnbaar doodt, waar 't leven kiemt,
Dat in 't geheim ontsproten,
Al worstelend met den winternacht,
Begiftigd werd met nieuwe kracht,
In duizend jonge loten?

O, diep mysterie van onze aard,
Is 't soms de dood, die 't leven baart?

ELISE SOER.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 37.) XIX.

In verband met deze mijne levensbeschouwing heb ik mij steeds méér gevoeld een eenling in de menschenmaatschappij, eene, die, indien het lot mij rijkdom en daardoor onafhankelijkheid had beschoren, mij van iedereen en alles verre zou hebben gehouden, om mijn eigen weg te gaan stilzwijgend. - Het lot heeft het anders gewild; het lot heeft mij gesteld op een plaats, en geleid in omstandigheden, welke mij noodzaakten steeds meer en meer in het openbaar op te treden; ik heb dat lot aanvaard, zooals ik alles heb leeren aanvaarden van lieverlede, met 'n zekere cynische onverschilligheid, juist *omdat* ik het leven zoo klein en zoo onbeteekenend, en omdat ik de plaats die elk onzer er in inneemt zoo gering vind, zoo onbeteekenend ten slotte, dat het er weinig op aankomt of je je menschenrolletje zoo moet spelen of zus - -; ik heb het leven van schrijfster geaccepteerd, *gewenscht* zoude ik een hebben van absolute vergetelheid. -

Want, indien heel jong al, openbaarde zich in mij de aanleg tot schrijven, tegelijkertijd óók werd mij reeds toen duidelijk het waardelooze van een schrijfster meer of minder in de wereld. - Ik was namelijk zeventien jaar nog niet gansch en al, toen ik, nog in A. woonachtig, mijn eerste novelle ontwierp: Een vrouwenleven, en, heel geheimzinnig, buiten weten mijner ouders, adresseerde aan den toenmaligen hoofdredacteur van ‘Nederland.’ - Deze was zoo vriendelijk mij eigenhandig te beantwoorden met een schrijven, waarin hij mijn werk accepteerde behoudens eenige wijzigingen die hij-zelf aanbracht; - ik was recht blij natuurlijk, recht trotsch op het honorarium dat ik te zijner tijd ontving. Maar... daarbij bleef het ook. Mijn ‘ideaal’ is nimmer geweest schrijfster te worden, om de zeer eenvoudige reden, dat ik alléén het heel-geniale vereer, hóóg stel - en zelfs dan nog niet eenmaal de scheppers ervan benijd om hun genie. Wat aangaat echter het gebreke-been om me heen van jan en alleman, van al die ‘lichten’ en ‘letterkundige ‘sterren’, die er al kuipend en knoeiend en elkaar flikflooiend komen in 't een of ander kringetje of coterietje, en waarover het nageslacht het juiste onpartijdige oordeel zal vellen, ik vind hen middelmatigheden pursang... de besten onder hen, om van de rest nu niet te spreken. - Daar ik zelve mij nu nimmer heb ingebeeld een genie te zullen worden in de Nederlandsche letteren, en het middelmatigheid-ideaal mij geenzins bekoort, - juist op dit speciale gebied van dichters en schrijvers, van artisten in het algemeen, zijn middelmatigheden in mijn oog eigenlijk groote overbodigheden, - leg ik er allen nadruk op, dat ik, mijzelve

geenzins *minder* achtende dan de meeste mijner zich heel-artist-achtig-voordoende collega's, nogtans volstrekt geen pretensie maak van de ‘kunst’ te willen dienen uit liefde tot haar. Juist uit *waarachtige* liefde tot de kunst vind ik voor mij dat de meesten beter deden te zwijgen. - Kunst *is* niet gediend met middelmatigheid, alleen wordt zij er door in het slijk gehaald. -

Mijn vader had, met een energie, een levensmoed, die veel te weinig bekend is geworden dóór geheel het teruggetrokken einde van zijn leven, in dien tijd in Berlijn niet stilgezeten, en zich, dank zij zijn groote rechtskundige bekwaamheden, ondanks zijn reeds gevorderden leeftijd een opdracht weten te verschaffen van een groote Duitsche firma, naar ons Oost-Indie, waar deze firma in moeielijkheden was geraakt met een Nederlandsche maatschappij, wegens een leverantie, reden waarom zij den bijstand van een Hollandsch rechtsgeleerde verkoos boven dien van een duitscher en, daar zij de zaak in der minne wenschte te schikken, hem belastte met een reis naar Batavia voor hare rekening, tegen een hoog honorarium. -

Zoo gold het dan te scheiden - en het vooruitzicht daarvan wierp over die laatste weken van samenzijn een droevigen glans van verdubbelde teederheid en intimiteit. Vooraf brachten we nog eenige weken door te Dusseldorf, in de buurt waarvan mijn vader voor de bewuste zaak moest wezen om er de noodige vóór-studies te maken. Toen keerden we nog eens naar Berlijn terug, hij, om van daar uit over Holland naar Java te vertrekken, ik om te verhuizen naar een goedkoop pension in Silezie, waarvan we door wederzijdsche kennissen hadden gehoord, en van waar uit ik mijn pogingen om op mijne beurt iets te vinden wilde vóórtzetten.

Toen mijn vader heenging schreef hij achter op zijn portret, dat hij voor die gelegenheid voor mij liet maken, de onderstaande schoone woorden, van den duitschen dichter Karl Gerock aan zijn dochter:

> Behüt dich Gott, mein Herz ist schwer;
> Ich kann dich hüten nimmer mehr,
> Doch sende ich dir als Engelwach
> Geflügelte Gebete nach.
> Behüt dich Gott.

Behüt dich Gott an Seel und Leib;
Dass Noth und Schmerz dir ferne bleib;
Des Vaters Aug, - des Vaters Hand
Sie reichen nicht im fernen Land.
Behüt dich Gott.

Behüt dich Gott an Leib und Seel
Vor Sund und Schand, vor Fall und Fehl;
Dein kindlich Herz vom Argen rein
O hüt es wohl wie Edelstein
Behüt dich Gott.

Behüt dich Gott; die Welt ist schlimm,
Verderblich ist ihr Hass und Grimm;
Verderblicher ihr Glanz und Glück.
Vor der Verführer goldner Strick
Behüt dich Gott.

Behüt dich Gott; dein Herz ist schwach;
Hab Gott vor Augen, bet und wach;
Sein guter Geist, o ruf ihn an,
Er führe dich auf ebne Bahn.
Behüt dich Gott.

Behüt dich Gott; ein starker Hort;
Sein Szepter reicht von Ort zu Ort
Sein Arm gebeut, sein Auge schaut
So weit der weite Himmel blaut.
Behüt dich Gott.

Behüt dich Gott, und nun zum Schluss
Von Mund zu Mund, der letzte Kuss,
Von Herz zu Herz das letzte Wort,
Auf Wiedersehn, - hier oder dort.
Behüt dich Gott.

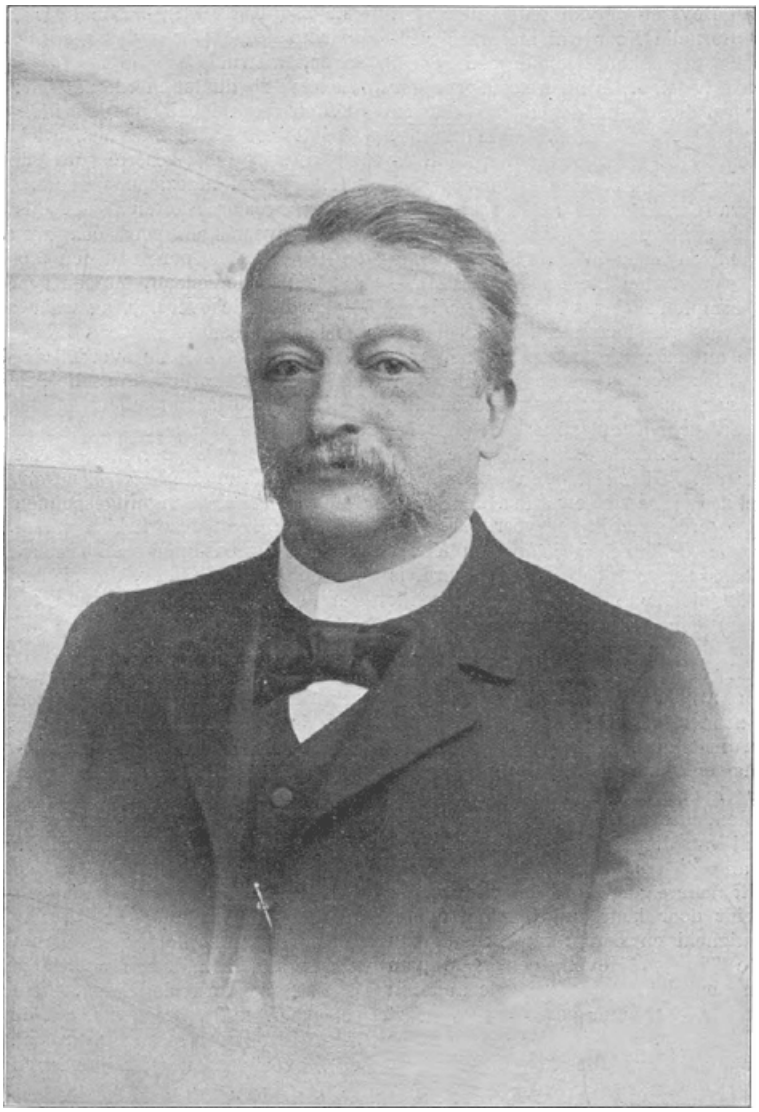

Mijn vader.
ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Boekbeschouwing.

De Nieuwe Mevrouw Garvliet, (twee deelen) door **Cornelie Noordwal**. (Uitgever A.W. Bruna en Zn. Utrecht.)

Het komt er op aan uit welk oogpunt men een boek beschouwen wil. Bij de zekere partijdigheid, die vóórzit, waar het geldt Cornelie Noordwal, in haar groeiend succes, te belemmeren, zoeken zekere critici er, wat háár werk betreft, hun kracht in haar den maatstaf aan te leggen van 'woordkunst', en van de van Deyssel- of van Eeden-literatuur. Daar nu Cornelie Noordwal met déze richtingen niets te maken heeft en een geheel ander genre beoefent, is niets gemakkelijker dan haar, op den grond dat zij dus dáárom niet deugt, af te maken. Gemakkelijk, maar... onbillijk! Toch houdt die onbillijkheid een groot compliment in voor de beteekenis van haar arbeid. Immers, ware zij een nul, 'une quantité négligeable,' men zou zwijgen en haar in niets-beteekenende lofspraakjes tevreden stellen met diezelfde afmakerij-complementjes, waarmede collega-broodschrijvers van haar sexe, die ik beleefdheidshalve nu maar niet nader noemen wil, aan den kant worden gezet, als niet der moeite eener meer ernstige beschouwing waard. Met de schrijfster echter van de zeergoed verkochte romans *Intra Nos*, *De Winkeljúuffrouw van l'Oiseau d'Or*, en anderen, die door hare zoo populair-geworden, door van Eysden zoo verdienstelijk opgevoerde tooneelstukken: *De Referendaris-titûlair* en *Kunstlievende Dames* een soort beroemdheid werd, is het voor de jaloersche kunstbroeders (tegelijk recensenten) een geheel ander geval. Bij haar komt de wangunst in het spel; en, wangunst is een slechte beoordeelaar! Men moet den arbeid van Cornelie Noordwal bekijken zonder haar vergelijken met dezen of genen, met die richting of dat kunstbeginsel, als een zelfstandig iets, namelijk als voor het groote publiek geschreven onderhoudende lectuur, zonder pretenties of aanstellerij van diepzinnigheid. En, laat mij er vóór alles den nadruk op leggen, dat zij zich in dit haar eigen genre dan zéér beslist onderscheidt door haar uitgesproken talent, haar geestigheid en oorspronkelijkheid, van b.v. eene Therese Hoven, een Melati van Java, een Louise B.B., en zoovele anderen wier boeken zich nimmer verheffen boven het zéér-middelmatige, terwijl die van Cornelie Noordwal zich boven alles kenmerken door een helaas in ons koud en nuchter Holland zoo zeldzaam voorkomende gave van humor, vereenigd met diep gevoel, waardoor hare romans in hun soort meesterstukjes zijn, meesterstukjes van opmerkingsgave en realiteit.

Ik meen het vroeger al eens te hebben gezegd, men zou Cornelie Noorwal in zekeren zin kunnen noemen een Hollandsche Dickens. Veelgelezen en veelgeliefd als diens romans eens openlijk waren, en ook nu nog in stilte het zijn, ziet de hedendaagsche, zelf tot scheppen zoo onmachtige criticus toch hemelhoog op hem neer! Het is dus geen slecht gezelschap, waarin Cornelie Noordwal verkeert, wanneer zij dit lot met hem deelt:, lot van te worden veroordeeld door de critiek en bewonderd door het publiek. Evenals Dickens schept zij goed-in-elkaar-gezette, uit de gewone werkelijkheid afgeziene verhalen, ingekleed in een even amusanten als dikwijls roerenden vorm; evenals Dickens óók zet zij gaarne op ieder harer personen een fabrieksmerk, dat hem onderscheidt, tot een type stempelt, - en door de overdrijving waarvan zij vermoeiend en eentonig wordt.

Helaas, helaas, die overdrijving! Zij zal uw ongeluk worden, Cornelie Noordwal, en héél uw mooi talent ten ondergang brengen, als gij niet oppast, en u-zelve leert

beperken wat het te véél betreft. - Reeds in het slotbedrijf van *Kunstlievende Dames*, véél te gerekt, nà die lang-uitgesponnen vroegere tooneelen, keek deze hebbelijkheid van zichzelf-maar steeds-laten gaan betreurenswaardig om den hoek. Publiek, dat zich zoo dol had geamuseerd, begon geeuwend te verlangen naar een einde, dat allang had behooren dààr te zijn, omdat het slot er immers *was*, en het stuk *was* afgeloopen. Dat rekkerig gekavel, dat naar huis verlangend publiek, was jammer ná een stuk, dat er, zelfs ondanks, afkeurende critiek, zóó insloeg, en zich zóó handhaafde! - *De tweede mevrouw Garvliet*, 2de deel, wekt bij den lezer een dergelijk gevoel van teleurstelling en onwil ná het genoegen, dat deel I hem verschafte.

Want het is niet alléén de overbodigheid van dat tweede deel, dat hindert, den lezer zich doet afvragen, waarom dat alles niet korter en zakelijker gezegd kan worden, in plaats van in zulk een woordenomhaal van bijna zeshonderd bladzijden. Wie achter de schermen kijkt, weet wel, dat de uitgevers dikwijls zulke tweedeelige romans van zoo en zooveel bladzijden *verlangen*, en hun hono-

rarium daarnaar regelen. Dat maakt de verleiding tot tot zich-laten-gaan, tot in den breede uittrekken gróòt voor wie toch reeds een aangeboren hang heeft tot langdradigheid. Maar Cornelie Noordwal maakt u krieuwelig door datzelfde, waarmede zij u eerst amuseert, door haar stéédś *willen*-aardig-zijn! Dààrin weet zij van geen uitscheiden! Als zij een allerleukst ventje afziet van het leven, en hem teekent in zijn drie-jarige beminnelijkheid en naïveteit, teekent met benijdenswaardige vaardigheid van pen, waarom weet zij dan niet het rechte oogenblik van ophouden, waarom herhaalt zij u dan steeds dezelfde grapjes, dezelfde leuke gezegden, die, in de eerste hoofdstukken zóó aardig verteld dat zij u doen schaterlachen, van lieverlede door de eentonigheid ervan, ergerlijk afgezaagd worden, en u op de laatste bladzijden bijna zelfs een hekel doen krijgen aan den armen kleinen 'poelek', die het toch niet helpen kan, dat zijn formeerster hem maar steeds op dezelfde manier wil laten 'aardig' zijn, zonder er rekening mee te houden, dat hij, volgens haar-zelve, in die twee deelen, twee jaren ouder werd, zoodat b.v. het gebroken napraten, dat men in den aanvang van het verhaal leuk vindt, aan het einde ervan aandoet als idiootachtig.

Het is die zucht om maar steeds, en à tout prix, geestig te wezen, die Cornelie Noordwal maakt tot een slavin van dien aanleg tot humor, welken zij zoo ontwijfelbaar bezit. Het type b.v. der oude-getrouwe, met eigenaardigheden rijkelijk voorziene, Haagsch-dialect sprekende, familiaar-geworden gedienstige, vermag zij - zij het ook wat overdreven, - alles saamgenomen uitstekend te schilderen, reden waarom zij zich nu ongelukkig laat verleiden in èlk harer romans zulk een dienstmeisje in te flansen, met precies dezelfde gebreken en dezelfde deugden en dezelfde grappigheden van taal, tot men er wee en en ongeduldig bij wordt.

Nieuw daarentegen is in *De tweede mevrouw Garvliet* het welgeslaagde moderne-vrouw-type, mevrouw Martorius, met haar reformjapon, en haar voedings-systemen en haar voordrachtwoede; van al welke nuttigheid man en kinderen de slachtoffers worden.

Hier kom ik tot een der hoofddeugden in Cornelie Noordwal's wijze van de dingen van den humoristischen kant bezien. Zij is daarbij noch hatelijk, noch partijdig; zij ziet het belachelijke *overal*, in álle soorten van vrouwen *en* van mannen beide; in alle levensrichtingen, en in alle levenswijzen. Dat is de ware, de onvervalschte *humor*. Er is geen scherpheid, geen te velde trekken tegen het een of ander in haar zucht tot belachelijk-maken; neen, het is haar onbevangen blik op het komieke in elk ding en in elk mensch, die haar inspireert tot een goedigen spot. Daarom behoeft ook geen enkele reformdragende of aan voedings-systemen doende mevrouw der werkelijkheid zich te storen aan, of gegriefd te voelen dóór een type als Laura Martorius, want op een andere plaats zal de schrijfster zich even onbevangen vroolijk maken over de zoo spoedig-ouderwetsch-wordende 'gekleede' japonnen der mode-dames, 'die er over twee jaar, in dezelfde japonnen, onmogelijk uitzien.' En het zelfzuchtig-bekrompene, niets-begrijpende der vroegere vrouw en moeder vindt even goed in haar een geestige veroordeelaarster, wanneer zij u de oude mevrouw Luite laat zien in al hare kleinzieligheid, als het bespottelijk-ingebeelde van het opkomende allerjongste geslacht door haar wordt aan de kaak gesteld in de twee jongste Luites, den gymnasiast, en zijn hoogere-burgerschool-zuster.

Humor echter is niet alléén geestig-zijn, maar houdt óók in gevoel. En gevoel, een achtergrond van diep, waarachtig gevoel, zit in bijna elk dier amusante bladzijden verborgen.

Neen, Cornelie Noordwal is volstrekt geen oppervlakkige, er maar op los ratelende romanfabrikante, die haar personen laat trouwen en sterven naar believen. Zij heeft ook dit met Dickens gemeen, dat zij, neven haar vroolijken kijk op de dingen des levens, de treurige diepere zijden ervan heel goed opmerkt en navoelt. Neem b.v. de aandoenlijke figuur van kleine Agaatje Martorius, onaantrekkelijk, ouwelijk, door nuchtere verstandsmama vroegtijdig vermoord klein kindje!

'*Wat ging er heen? Niets dan een klein, mager Agaatje*, *een leelijk kindje*, *door de eigen moeder te streng behandeld*, *door andere moeders met opgetrokken neus aangekeken.*

Een klein mager Agaatje ging heen; een heel klein hartje, *dat zoo dikwijls vergeefs had geroepen*, *zou er minder kloppen op aarde; een heel klein zieltje*, *zoo dikwijls in opstand*, *zou eindelijk tot vrede komen*, *ging geheel stil worden.*

Een arm, *klein*, *mager Agaatje zweeg voor altijd. Daar lag thans voor de oogen van familie en vrienden het arme kleine gestorven Agaatje*, *plechtig, vreemd*, *heerlijk*, *terwijl de winterzon lichtte op haar witte bedje*, *en om*

haar waarde en van haar uitging de heilige vrede van den grooten dood...'

Men moet, om te waardeeren de gróóte gevoeligheid van deze bladzijde, volgen, in de twee deelen van *De tweede mevrouw Garvliet*, den korten levensloop van dit 'arme kleine Agaatje', van af het komische begin, als zij op grootpapa Luite's verjaardag het wijze versje moet opzeggen, tot aan dit roerende einde, gevolg van te véél systemen en te weinig liefde. Zonlooze jeugd, verstervend in vroegtijdig graf, waarvan men zich afvraagt: Waarom; waarom dat geboren worden tot zoo luttel geluk, tot zooveel kinderverdriet, tot zoo onnut heengaan!?

En Agaatje is niet het éénige wat roert in Cornelie Noordwal's boek, voor wie weet ná te voelen. Daar is de droeve levensavond van den ouden dokter Luite, wiens ruw, onbeminnelijk optreden, dat gevolg is van zijn stillen wrok jegens zijn vrouw, zeer juist door de schrijfster is geschilderd. Als zij hem zich op een gegeven oogenblik laat uiten aan Beatrice, dan toont zij daarmede te beschikken, in elk der woorden, die zij dezen ouden man in den mond legt, over een groote mate van karakter- en levenskennis. En, neven die figuur treft niet minder het hartstochtelijk verlangen zijner dochter *Anna* haren weduwnaar-zwager liefde in te boezemen, een verlangen dat, omdat het onbevredigd blijft, beurtelings leidt tot overdreven lieftalligheden en bittere jaloersche uitvallen; gevolg van een uit het evenwicht gerukt gestel. In al die oogenschijnlijk enkel om te amuseeren geteekende karakters heeft Cornelie Noordwal gezien het diepere, *de oorzaak*, waardóór zij zóó werden en niet anders. En die oorzaken schildert zij met een onbetwistbaar talent, dat haar recht geeft op een eereplaats in onze hedendaagsche literatuur. In zekeren zin evenals *de Berkelmans* van Schürmann, dat ik vroeger besprak, een boek voor iedereen, is *De Tweede Mevrouw Garvliet*, wat talent aangaat, zeker niet minder talentvol dan de roman van den terecht geprezen Willem Schürmann. Wat echter amusantheid aangaat, moet men Cornelie Noordwal zonder voorbehoud den eerepalm toekennen boven Schürmann. In *de Berkelmans* is een zekere eentonige vertelmanier overheerschend; in de tweede *Mevrouw Garvliet* vloeien de gesprekken en de tooneelen over van vroolijke leuke invallen. In het bijzonder de feestdag van doctor Luite, met de schildering waarvan het boek begint, is een juweeltje van weemoed en scherts tegelijk. Het vangt al aan in den trein, met den kleinen schattigen 'Poelek', alleen de manhafte juffrouw Luite doet dáárbij wat àl te caricatuurachtig. Zelfs het meest besliste man-wijf, doet nog niet zóó gek in de werkelijkheid als deze moderne juffer. Dit daargelaten is het overige reisgezelschap, en de rol die de kleine 'Poelek' onder hen speelt, kostelijk van levenswaarheid. En de verjaardag-zelf, de aankomst, de bedilzucht der verliefde tante Anna, de zoete Martoriusjes, en de ongedrilde 'Poelek', en de vertoornde Laura, en de knorrige grootpapa, en de hebberige grootmama, en de weduwnaar-schoonzoon, niet bemind maar op wien wordt geaasd om de nog ongehuwde dochter, en, niet te vergeten, de pedante jongste Luites, en de goedige, eronder geraakte meneer Martorius, zij allen vormen één geheel van pakkende schildering, waarbij men dikwijls in lachen uitbarsten moet om de leuke voorstellingen!

Zooals ik in het begin zei, komt het er op aan hoe men een boek beschouwt. Als ik een *Peter Camenzind* van Herman Hesse, een *Quia Absurdum* van Nico van Suchtelen mooi werk noem, doe ik het om geheel andere redenen, op geheel andere gronden, dan die welke mij Cornelie Noordwal's arbeid doen prijzen. Ieder op eigen manier echter mag men rangschikken tot de echte artisten, tot degenen, die géén

namaak zijn. De kunst echter der éérstgenoemden blijft er altijd eene voor die enkelen die haar verstaan; de humor van Cornelie Noordwal heeft het voorrecht de massa te kunnen bereiken, en door vélen te worden gewaardeerd.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ter bespreking toegezonden.

Achter de Wereld, door **Jeanne Reijneke van Stuwe**, (2 dln.). (Uitgever L.J. Veen, Amsterdam). - Deze roman is een der vervolgen van Huize ter Aar; kan echter ook afzonderlijk worden gelezen. - Ik hoop hem nog uitvoeriger te behandelen later, wil echter reeds nu er dit van zeggen, dat hij niet de minste is onder zijn broeders wat betreft de vele geestes-producten van deze al te vruchtbare schrijfster. - Zij is van de *iemand*, die zij eenmaal was in de literatuur, neergedaald op het standpunt roman-fabrikante, en, lang niet alle hare fabricaten kan men first-rate noemen; aan den anderen kant

echter valt het ook niet te ontkennen, dat zij zich gunstig onderscheidt van heel velen harer kunstbroeders en -zusters in den lande, door haar objectiviteit van 'vertellen' kunnen en haar eenvoudigen, zich vrij-van-alle-aanstellerij van woordkunst houdenden stijl, twee eigenschappen, waardoor zij zich voor de soort gewone-verhaal-lezers, die zij tegen woordig heeft als bewonderaars, leesgezelschap-publiek dat verlangt zich met een boek aangenaam bezig te houden zonder meer, door een spannend vertelseltje, heel wat aantrekkelijkheid bezit over het algemeen. - Haar nieuwste methode om hun hersenen elke inspanning te besparen, door voorin een lijstje te zetten van de personen, van hun leeftijd, karakter, verhouding tot elkaar, etc., maakt daarenboven, dat ook de meest zwakhoofdige nog wel in staat is in de geschiedenis van deze twee deelen zich een weg zich te vinden. - - De inhoud is de vrije-liefde-verhouding van Amelie Berghem en Willem van Ensschot, zeer levenswaar geteekend, juist zooals het nu eenmaal *is* in de maatschappij; daarom voornamelijk beveel ik dezen roman heethoofdige juffers, door Lilia van mevrouw Goekoop op een dwaalspoor gebracht, ter waarschuwing en overdenking aan, en om dit speciale punt juist hoop ik dan ook nog nader terug te komen. -

Smeder en Zn. Roman van **Henri van Wermeskerken**. (Uitgave van Van Holkema en Warendorf, Amsterdam). - Van stijl en van inelkaar-zetting is deze roman een vooruitgang op zijn voorgangers, vooral op: Het wondere Geluk. Wat den inhoud aangaat, reeds de titel toont hoezeer nog steeds gespeculeerd wordt, door Henri van Wermeskerken, op een verleden van particulieren aard, daar immers het 'vervolg op Jong Hollandsch Binnenhuisje' heette: *Leo Smeder*, terwijl nu Smeder en Zn. een nieuw vervolg dáárop weer is. Op dien inhoud hoop ik nog nader terug te komen. -

Parelen (verzameling van gedachten uit de werken van **Ellen Keij**, verzameld door **mevrouw Logeman van der Willigen**). (Uitgever A.W. Sijthoff, Leiden). - Een geschikt cadeau voor hen die Ellen Keij's denkbeelden hoog-stellen, of die er in beknopten vorm mee wenschen kennis te maken. Ik haal o.a. aan:

'*De vrouwenbeweging heeft de groote fout begaan het gewicht hoofdzakelijk te hechten aan den arbeid der vrouw*, *niet aan haar arbeidsveld.*'

Dit is zéér wáár gezegd en zeer juist gezien.

Elders op een ander gebied:

'*De stijl vertegenwoordigt de persoonlijkheid, want de stijl is een intensief middel tot mededeeling van hetgeen er in ons omgaat. De stijl - in mijn daden zoowel als in mijn woorden - is een andere benaming voor moed. Zoolang de vrouw terugschrikt voor het krachtige desnoods ruwe woord*, *voor de persoonlijke belijdenis*, *voor het naakt model - - - zoo lang blijft zij een echo en geen stem.*' -

Dit is mij uit het hart geschreven, een belijdenis van moed, die men bij eene vrouw zelden of nooit vindt. Ik-persoonlijk heb met de daad sinds lang bewezen, hoe ik er juist zoo over denk, en hoe ook ik overtuigd ben, dat men met een zoetsappig water- en melkstijltje, bang om zich aan koud water te branden, nimmer iets *bereikt* waar het ernstige vraagstukken geldt. - Ellen Keij, ik heb het reeds meermalen geconstateerd, is, bij alle verschil tusschen haar en mij, toch in veel opzichten mijn geestverwante; deze mij tot hiertoe geheel onbekende uiting van haar levert daarvan weer een bewijs. -

De Strijder (treurspel van een eenvoudig leven), door *Marie Corelli*. (Uitgever L.J. Veen, Amsterdam). - Door plaatsgebrek acht ik de bespreking van een vertaald

boek, door een zoo overbekende schrijfster als Marie Corelli, niet wenschelijk. Zij is veelgeliefd bij het groote publiek, zoodat men haar gáárne leest ten onzent, vertaald en onvertaald; die eerste categorie van lezers, die tot vertalingen haar toevlucht neemt, heeft hier voor heel weinig geld een heel dik boek, keurig uitgegeven, een boeiende lectuur voor dagen en weken achtereen. -

Een Gracht-Idylle (Amsterdamsche comedie door **W.A. Paap**). (Uitgevers-Maatschappij Vivat, Amsterdam). - Paap geeselt hier Amsterdamsche toestanden en Amsterdamsche menschen; als stuk is zijn comedie zwak, als typeering van Amsterdammers niet kwaad, dikwijls scherp. -

Bansai, Het Gele Gevaar (uit het Duitsch). (Uitgevers Bruna en Zn., Utrecht). - Een zeer boeiend en zeer actueel werk, dat niet alleen onderhoudt, maar ook léért den lezer. -

Mijn groote dochter door **Carl Ewald**, uit het Deensch door **B. Bakker**. (Uitgave M. Hols, den Haag). - Dit boekje, van denzelfden modernen opvoedkundige, die schreef **Mijn kleine Jongen**, werpt een hoogst interessant en nieuw licht op de eeuwige questie: de vrouwenquestie, een licht dat getuigt hoe de schrijver heeft ingeblikt in het diepste waarom

het bij ons vrouwen altijd gaat, en daardoor helder ziet dat, en de afgetreden wegen van 'arbeid', en die van 'idealen', nimmer iets anders zullen of kunnen zijn dan surrogaat. Diezelfde onafhankelijkheid van oordeel, die voorzat bij Mijn kleine Jongen, die den schrijver zijn eigen meening steeds deed hebben, zijn eigen onafhankelijk oordeel deed uitspreken, kenmerkt in nog veel sterkere mate: Mijn groote dochter. Daarom zullen ook slechts weinig ouders het met hem eens zijn, nog minderen, denk ik, hem begrijpen. Zijn boek moet men dan ook m.i. beschouwen als een ideaal-opvatting, strijdig met de uitvoerbare werkelijkheid - een juweeltje echter *is* het. -

Brieven uit den vreemde door **C. de Jong**, arts te Koudum. (Leeuwarden, Meijer en Schaafsma). - Een dun boekje, uitgegeven tot een liefdadig doel, en dat ik dus niet beoordeel; het bevat in brievenstijl een zakelijk verslagje van een reis met de W.-I. mail. -

Schooljongens Lief en Leed door **E. Molt.** (Uitgever K.A. Idema, Medemblik). - Gelijk de titel aanduidt is dit een jongensboek, - dat ik uit plaatsgebrek hier niet uitvoerig bespreek. -

Brochures, **blaadjes**, **enz.,** met de enkele aankondiging waarvan wij uit plaatsgebrek moeten volstaan, zijn:

Bijgeloof uit alle tijden IV en V door **F.S. Knipscheer,** brochuren-reeks, uitgegeven bij de Hollandia-drukkerij te Baarn. - De titels dezer nummers zijn: Demonen, en: Verhalen uit de betooverde Wereld (per nommer 50 ct.). -

Wereldgeschiedenis afl. II door **H.F. Helmolt** (onder leiding van Prof. Dr Kern). Uitgevers-Maatschappij Vivat, Amsterdam, prijs 50 ct. -

Het huis Oud en Nieuw, maandelijksch prentenboek, gewijd aan huisinrichting, bouw en sierkunst. Uitgave van Ed. Cuypers, architect, Amsterdam, per aflevering *f*1.50. -

Liederen en **Balladen voor een zangstem met klavierbegeleiding** door **A.H. Amorij** (muziek) Uitgave van Gebr. Wagenaar, Arnhem, prijs? -

Ons Werk in het Donkerst den Haag, uitgegeven door den Vrouwenbond tot verhooging van het zedelijk bewustzijn - afd. den Haag - Scheveningen, prijs 10 ct. -

Theologische revue, algemeen chr. maandblad, abonnement per jaar 60 ct. -

Catalogus van boeken, prachtwerken, etc. der Amsterdamsche boekhandel. -

Doopsgezind Jaarboekje voor 1909, uitgave van C. Hansma te Assen, prijs 25 ct. -

Schidlofs Taal-methode-praxis voor zelf-onderricht van vreemde talen, uitgever H. Meulenhoff, Amsterdam, 1ste aflevering - compleet in 10 afl. à 30 ct. -

Eenzaamheid, verzonden door het Bestuur der Vereeniging: Bond van Slecht hoorenden te Amsterdam - Inlichtingen te verkrijgen bij den heer J. Lucas, 13 Banstraat, Amsterdam. -

De Boekzaal, algemeen maandschrift voor Boek- en Bibliotheek-wezen, uitgave van Ploegsma te Zwolle, per nommer 35 ct. -

Muzikaal Woordenboek, bewerkt door **J. Hartog,** uitgevers Blom en Olivierse te Culemborg, prijs *f* 1.90. -

Nieuw Licht: Is godsdiensttwijfel nog noodig door **N.D. Franken.** prijs? uitgever?

De Nieuwe Gids, thans uitgegeven bij de uitgevers Luctor et Emergo, den Haag, per aflevering *f* 1.50. -

Lotus-serie no. 8 en no. 9 door **Een leerling,** titels: Dwaalwegen en: Een Universeele Wet. (Uitgave Hollandia-drukkerij, Baarn), prijs per nommer 40 ct. -

De Tentoonstellings-courant, wekelijksch tijdschrift, gewijd aan tentoonstellingsbelangen, per nummer 20 ct. - (Regentesselaan 22, den Haag). -

Flandria's Novellen-bibliotheek: De Koorknaap, door **Omez Wattez**. (Gent, drukkerij Plantijn), *f* 2.50 in abonnement van 1 nommer per maand. -

De Volks- en Kinderbibliotheek van Nellie (voor kinderen van 12 jaar en ouder). Uitgave van Masereew en Bouten, Rotterdam, prijs 40 ct. per nommer.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN

Gedachtenwisselingen.

I.

Er komt een tijd, dat ieder jong meisje tegelijk met de korte rokken, haar kinderlijke manieren onbewust aflegt of... meent te moeten afleggen. Komt het niet uit haar zelve, dan zijn Pa of Ma, Oom of Tante, de geheele omgeving, gouvernante of kostschool wel zoo goed haar er op te wijzen, dat dìt niet meer past, dàt niet meer staat. Haar vroeger voor menigeen zoo aantrekkelijke spontane uitingen worden bedwongen. Niet alleen haar zoogenoemd dolle buien verdwijnen, maar haar heldere lach krimpt tot een deftigen glimlachplooi.

De eenvoud, het kinderlijke, maken vaak plaats voor onnatuur, die door gestage gewenning en dwang een tweede natuur wordt.

Zij tracht zich te vormen naar degenen, die geprezen worden, als zich in de conversatie, op bals, partijen, concerten en visites zoo net te kunnen voordoen, die zooveel kennis van haar wereld hebben, waar onaandoenlijkheid, schijnbaar of echt, zulk een passend pantser vormt, of geveinsde aandoenlijkheid zoo interessant maakt.

Gelukkig zij, die zich niet te voornaam achten, aan allerlei sport en openlucht spel mee te doen, die haar jeugd zoo vèr mogelijk verlengen, wier hart vreugde zoekt en vindt in het heden en elk mysterie van het leven niet vóór den tijd tracht te begrijpen. Want dat is een der redenen, waarom menig meisje grijpt naar overprikkelend voedsel, dat maar al te veel den leeslustigen wordt aangeboden voor weinig geld, voedsel dat het gevoel voor het echte mooie verstompt, door steeds het slechte na te gaan in zijn zondepoelen. Marlit, de geliefkoosde schrijfster van vroeger? Men lacht om het ouderwetsche en zegt Huet na: ‘Ach, ware alles wat zij had geschreven, maar het geheim van de oude juffrouw gebleven.’ Van Lennep en Cremer en Bosboom-Toussaint zijn vreemdelingen voor vele 17-jarige meisjes. Zou het werkelijk zooveel hinderen op dien leeftijd, dat de liefde iets te veel geidealiseerd wordt?

Bevallen u de prozaïsche jonge oude mannetjes en vrouwtjes, die *alles* reeds weten!

Gelukkiger voelen zij zich, wier geest het ‘dartelen niet verleerd heeft’, want dan is er geen geest verloren gegaan; wier hart nog

vreugde schept aan vele kinderlijke dingen, wier verstand niet vóór den tijd rijp is. Want Cats woord is nòg waar: vroeg rijp, vroeg rot.

Ouders, maakt uw kind zoo spoedig mogelijk flink en zelfstandig, maar houdt zijn hart jong en jeugdig. Voor beide is ernstige bezigheid een heerlijk ding, èn in de periode van Kind tot Vrouw èn daarna.

Daar is de schooltijd van de lagere, van de middelbare school. Welk een mooie, aan regelen gebonden arbeid, opvoedend ook door den ernst en den regel, door den gezelligen omgang der leerlingen, het aanknoopen en onderhouden van vriendschapsbanden, het meeleven der ouders met den arbeid der kinderen en de onvermijdelijke school 'moppen'. Maar daarna voor vele meisjes? Ze komen thuis. Thuis! een mooi, heerlijk woord en niet alleen voor haar, die in den vreemde is, al wordt eerst dan - als met alle dingen - het woord ten volle begrepen en gevoeld. Maar hoe vaak wordt het meisje *in* huis *van* eigen huis vervreemd, als de ouders niet meegaan in onschuldige dingen, met de maatschappij, waarvan hun kind eens een jong, frisch, nieuw deel zal vormen, als zij in een star conservatisme al het nieuwe uit den booze achten, of ook als het meisje haar boekenkennis hooger stelt dan de wijsheid der ouders. Dan moeten er botsingen komen.

De goede moeder en huisvrouw begint zoetjes aan haar kind de practijk der huishouding in te prenten en hoopt op of - wanhoopt aan de toekomst. En menige verzuchting wordt luide of in stilte geslaagd: 'daar komt nooit een goede huisvrouw van'. Maar gesteld, de verstandige lessen der practijk geven alle hoop op succes, zou dan het meisje nog niet wat mogen weten, van kleins kinderen? Niet van die heel kleine alleen, maar van 3-4-5 jarigen?

Hoe moeten ze bezig gehouden worden tot in hun oog nuttigen arbeid? Hoe leeft en werkt hun phantasie? Hoe gaat men het best met ze om? Och, wat zouden ze veel leeren en welk een plezier zouden ze zich zelf bereiden door ook eens een jaar lang ernstige bezigheid te zoeken aan een Fröbelschool! En wat zouden onze bewaarscholen er bij winnen, tot bloei komen, als ze in plaats van - vooral in kleine plaatsen - vaak onbeschaafde helpsters, vrijwillige, belangstellende jonge welopgevoede krachten mocht opnemen en opnemen met open armen.

In plaats van? Dat is niet noodig, en niet goed want ze 'stooten anderen 't brood uit den mond.' (H.L.) Ze ontvangen immers hier les, niet in kook- en huishoudkunst, niet in knippen, maar in een voor de meesten even noodige kunst: omgaan met kinderen.

Het is niet waar, dat iedere goede moeder bij intuitie den juisten weg inslaat. Aan kussen en omhelzen, aan knuffelen geen gebrek, maar ze bezig houden op verstandige wijze en zóó dat het kind voor eigen gevoel vruchtbaar werk levert... ho maar! Zelfs hier is het kostbaarste geschenk... betaalde hulp, gediplomeerde kinderjuffrouwen of... de dienstboden.

Misschien is dit punt geschikt voor discussie. *Naar aanleiding van 'Hollandsche Zindelijkheid.'*

C.B. is zeker een dame, die met verstand schoonmaakt en met gematigd zoogenoemd overleg huishoudt, poetst, afstoft, enz., die niet schoonmaakt, omdat het de dag is of de tijd, maar omdat alles een beurt noodig heeft, daar het vuil en stoffig is.

Er wordt wel eens gezegd, dat de oppositie in dezen veelal van mannen uitgaat, omdat deze er door te veel verontrust worden en hun dagelijksche gemakken voor

een poosje moeten missen. Doch geloof maar C.B., vaak gaat het zoo, dat hoe dierbaarder den mannen iets is in de vrouw, des te meer ze er mee plegen te gekscheren. Ze vinden het bijna allen, wàt heerlijk, weer in een zindelijke kamer te zitten, waar alles je tegenglimt. Maar het voortdurend verschikken van meubelen, het verwoede aanvallen op alles, dat niet vuil is, het kunstmatig werkverschaffen aan zich zelve en de boden, het niet éénmaal in toepassing kunnen brengen van de regel: 'wat het zwaarst is, moet het zwaarst wegen', 'Karthago moet verwoest worden' en 'de kamer moet een flinke beurt hebben' - al dienden hoogere belangen voor te gaan, het verliefd-zijn op de meubelen, het eeuwige stofverjagen, dat zooveel tijd in beslag neemt, dat er geen uurtje van rustig samenzijn met man of kinderen overschiet, nòch voor de lectuur van een boek en vooral: het buiten-haar-humeur zijn als de mallemolen voor een poos weigert te gaan zooals de zeer zindelijke huisvrouw wil, dat is voor den man een straf. Hij weet al heel gauw, dat de vrouwen één kwetsbare plek meer hebben dan de mannen, dat zijn: de vloeren en de gangen en het salon. Maar hij kan niet inzien, dat dit hoofdzaak van het leven moet zijn.

En de gordijnen? Zou men niet een beetje meer licht in onze kamers laten binnendringen; dat heerlijke zonlicht, die onovertroffen zonnewarmte, voor geest en lichaam beide zoo goed!

V.

II. Aan C. Arntzenius.

Maar zeer zeker ken ik die gevallen.

Maar gebruiken die geliefden *niet* hun verstand als ze elkander *per se* willen hebben? Ik zie dat niet in en ik geef ze volkomen gelijk, want *als* de *echte liefde* er is (ik meen nu niet alleen de verliefdheid) dan zal het ondeugdzame jonge mensch heusch wel veranderen, want *De Liefde* **is** nu eenmaal een wonderdoenster.

En die ziekelijke menschen die tòch trouwen!? Ach dát is weer een *abnormaal* verloop, juist omdat ze *ziek* zijn. Maar U neemt *zieken* toch niet als maatstaf?

En ik geef de gezonden volkomen gelijk als ze elkander nemen met *al* hun ondeugden nèt zooals ze zijn - waarom niet? *De Liefde* is er dan toch om hen te verbeteren, zoo niet te heiligen; want *De Liefde* kàn haar aard niet verloochenen. En die zelfzuchtige die geen 4 jaar kon wachten? Maar eerstens is zoo'n dokter's uitspraak dan evangelie? En ten tweede *voor zieken* geldt geen normalen maatstaf en dus....

Neen we hebben rekening te houden met normale menschen, levend in *onzen* dampkring en niet met menschen die handelen als ze ex-

tatisch opgevoerd zijn in hooger sfeeren. Is het U nù duidelijk wat ik meen?

De Liefde kàn nooit anders dan *heilbrengend* zijn. Is ze dàt niet, dan is ze *niet* geweest de *echte Liefde*, maar een surrogaat. Indien de dokter uit 'les Avariés' met *zekerheid wist* dàt de patiënte in 4 j. tijds *beter* zou zijn, dàn, in dit geval zou de liefhebbende man geduld oefenen '*uit liefde*'. Waar hij dat *niet* deed, biedt de auteur ons aan een surrogaat en geen echte waar; want ik geloof, dat er au fond niets pudieker is dan de echte intrinsieke harte-neiging.

H. VAN ROGGEN - BLOMHERT.

Brief uit Davos.
Wenn's Mailüfterl weht!...

De Lente komt, de Lente komt! Ja, lach maar! Het is gek dat te zeggen, als je naar de dikke sneeuwlaag kijkt, waaronder ons dal rust; als je de sleebellen hoort rinkelen, de menschen met schaatsen en ski's ziet loopen; als je 's morgens je glas water naast je bed bevroren vindt, wanneer je fanatiek genoeg geweest bent, behalve de bovenklep, ook nog je heele raam behoorlijk wijd open te zetten.. Toch houd ik mijn bewering vol, niet het meest, omdat de lucht op een zonnedag al zoo mild kan zijn en de vogels luidruchtiger worden - ik weet, dat het nog heel lang duren zal, vóór de donkere sparren groene vingertjes krijgen, de larixen hunne donzige pluimen laten wuiven of zelfs.. de weiden wit zien van de crocusjes - het meest zie ik het aan de 'Kurgasten' zelf! Ze worden onrustiger, brommeriger; dat 'eeuwige liggen gaat vervelen, ondragelijk worden; gelukkig, het is nu bijna(!) gedaan! Hunne gesprekken toonen, wat hoofd en hart bezighoudt: men vraagt elkaar voor de zooveelste keer; 'En wanneer denkt U te vertrekken?', bespreekt, kibbelt ook wel, welk overgangsstation het beste is, maakt plannen voor samenreizen.. en zèlf? O, beweer maar niet boven die onrust verheven te zijn! Wat een eigenaardig kriebelig gevoel in je beenen, als je stilletjes op een stoel in 't zonnetje ligt te stoven! Waarom lees je niet in dat boek, dat je toch open voor je houdt? Waarom knijp je je oogen zoo nu en dan in verrukking toe? Omdat je als een poesje van de zonnewarmte geniet? Neen, neen? Omdat je bedenkt: straks, straks, wenn's Mailüfterl weht, dann geht's... naar huis! Hoe kàn je nog rustig blijven liggen! Nu niet denken aan den tijd, die er nog tusschen ligt, nu droomen, dat het zoover ìs! Daar is 't vriendelijk huisje, daar is Moeder, daar zijn alle lieve menschen met hun blije gezichten, ze zijn bij je, echt, 't is géén droom! daar is je kamertje... daar is je nieuwe leven, je nieuwe taak, nieuwe arbeid, een leven meer 'onder de menschen', meer 'gewoon' dan het een heele tijd kon zijn! O! Het jubelgevoel laait op... dan wordt het stiller, ernstiger, het verlangen rustiger... het is haast heerlijk nog zooveel tijd te hebben om je te kunnen voorbereiden...

Maar 's avonds, als je je kamer binnenkomt en je je meegebrachte en langzamerhand vermeerderde eigendommen zoo in 't rond ziet staan, dan flitst het in je op: 'Ik mag wel vroeg aan 't pakken gaan,' en je bedenkt, of je een kist zult laten maken voor de boeken... het wintergoed in de eene koffer zult doen... wat hier gelaten kan worden als 'erfenis' voor deze of gene, of 'overgedaan'... je wordt er warm van, tot je je zelf uitlacht en zegt: 'Ach kind, je hebt nog drie maanden tijd'!! Maar als je dan in bed ligt, droom je eerst wakend en dan dikwijls ook slapend, toch weer 'van huis'!

En toch, ik weet het zeker, als de trein de laatste bocht maakt, van waar ik nog éénmaal het dal kan overzien - of, als het dàn misschien toch niet is, làter, wanneer ik thuis zal zijn en het leven weer geregeld gaat - dan zal ik het als pijn gevoelen Davos verlaten te hebben! Want o, wat heb ik dit plekje hoog in de bergen lief! Hoe zal ik soms verlangen naar 't vriendelijk hoogdal, waar de lucht zoo rein, de zon zoo warm is, waar de witte bergtoppen zoo scherp zich afteekenen tegen den diep-blauwen hemel, de witte bergtoppen, waar ik zoo graag eens opgeklommen zou zijn, hoog boven de menschenwereld uit en me klein voelen, een onnoozel stipje van 't groot heelal! Klein, maar ook vrij! Vrij om de handen omhoog te strekken naar het Oneindige, het Eeuwige! Vrij om, zooals je den bergtop bereikte langs steile paden, langs rotsen en afgronden, omhoog te klimmen naar je ideaal, óók een bergtop, soms door wolken omgeven, toch, op heldere dagen, scherp zich afteekenend tegen den hemel, het Rijk van geluk en vrede.

Hoe zal ik verlangen naar 't reine sneeuwkleed dat mij nooit verveelde, ofschoon het ons dal ongeveer vijf maanden toedekt! Niemand, die 't niet zag, kan weten, hoe opwekkend en vroolijk het is onder den blauwen hemel en den gouden zonneschijn, zoo licht, zoo smetteloos, zoo ontroerend rein!

En de stralende zonnedagen, de lichte maan- en sterrenachten!

En 's zomers - de bruisende beekjes, waarvan de golven zoo vroolijk over elkaar tuimelen, flonkerend in den zonneschijn, zoo vlug en levenslustig in hun jonge kracht, de smalle paadjes tusschen de weiden vol bloemen - het sprookjesachtige, stille bosch, waar het pad, afwisselend stijgend en dalend, zich kronkelt tusschen de slanke stammen en groote, rotsige steenen, waarop het mos toch nog groeien wil - ja, hoe lief ik Holland heb, toch zal ik soms verlangen naar deze natuur, naar mijn stoere, onwrikbare bergen ‘van waar mijn hulpe kwam’, die mij leerden sterk te zijn als zij, het voorhoofd opgeheven te houden voor den kus van Gods zonneschijn, dáárom houd ik misschien zooveel van hen!

Zal ik ook verlangen naar het ‘kuurleven’ hier? Sòms misschien. 't Lijkt erg eentonig: 's morgens liggen, 's middags liggen, 's avonds liggen, alleen door wandelen en eten onderbroken! Toch is het niet zoo vreeselijk, omdat je leert alles op je stoel te doen, schrijven, lezen, naaien - sommigen teekenen en schilderen zelfs! - de uren vliegen heusch voorbij! En soms, als je moe bent, en de lucht is zoo frisch, 't zonnetje zoo warm, het terras zoo stil, dan voel je 't als een voorrecht, ver van 't gewoel der wereld te mogen rusten en beter worden! Daarbij lig je, als je geen eigen balcon rijk bent, niet alléén en 't kan soms druk en vroolijk genoeg toe gaan op zoo'n algemeene lighal! En al die menschen, o 't is vaak grappig en ook belangwekkend met zooveel verschillende typen kennis te maken, te zien, hoe zij allen verschillend zich in 't onvermijdelijke schikken; en 't is heerlijk soms sympathie, een heel enkele keer ook vriendschap te voelen ontstaan. De meeste glijden je wel voorbij, maar allicht is er toch een enkele, bij wie je je nauwer aansluit, dan worden er thee- lees- en dikwijls ook lesuurtjes beraamd, heb je daarbij nog werk en gedachten ‘voor je zelf’ en een beetje gezellige kamer, wel, dan ontdek je zelfs aan dit eentonige leven veel prettige zijden.

En dan is er nog iets: het is veel minder pijnlijk patient te zijn onder zieken dan onder gezonden! Wie hier maar een beetje meer mag dan een ander voelt zich dadelijk een heele Piet, onder gezonden blijft hij een kruk! En gezonden, hoe zij zich aan echte zieken wijden kunnen, in den toestand van die ‘halve’ die er in 't geheel niet naar uitzien, kunnen zij zich moeilijk verplaatsen! Of ze zijn overdreven angstig, waarschuwen voor elk tochtje, fronsen bij elk kuchje, achtervolgen het slachtoffer met doekjes en melk en wat niet al, zoodat het ondanks de lieve bezorgdheid, die het er uit gevoelt, haast de tranen van ergernis in de oogen krijgt, of zij kijken verwonderd en ongeloovig wanneer zoo'n ‘stevige zus’ beweert dit of dat niet te mogen... ik weet niet wat pijnlijker is!

Toch, neen, ik zal toch niet verlangen naar dit leven hier, en àls ik het misschien een enkele keer mocht doen, zullen dat nooit mijn ‘beste’ oogenblikken zijn! Neen, het heeft àfgedaan! Wenn's Mailüfterl weht dan gaat het een nieuw tegemoet, van 't oude alleen medenemend de verzamelde kracht naar lichaam en geest en een schat van prettige herinneringen.

Davos, 3 2 '09.

L.P.

Over Toilet en wat ermede in verband staat.
Bijdrage tot de psychologie eener groote Parijsche coupeuse.

door Jeanne Paquin.

> Het te München verschijnende tijdschrift ‘März’ publiceert in het laatste nummer de volgende studie: Madame Jeanne Paquin is de stichtster en directrice van het beroemde Parijsche modeatelier, dat naast dat van Worth, Doucet en andere Parijsche huizen - en misschien meer nog dan deze - tegenwoordig op het gebied der mode toonaangevend is.

‘Uw verzoek heeft me zeer gevleid. Dat ik met het antwoord eenigen tijd draalde, moet U verontschuldigen en begrijpen, want ik moet me geweld aandoen om Uwe wenschen na te komen. Ik schrijf voor de eerste maal voor een blad, en heb het gevoel, als viel ik in het water zonder te kunnen zwemmen.

In welk een verwarring zal ik Uwe vragen beantwoorden! - In de eerste plaats: Waarin vindt de scheppende geest der mode zijn voedsel? Vanwaar komen hare grillen?

In de eerste plaats worden wij geinspireerd door de natuur. Zegt ze ons niet met nadruk, dat we ons geheele streven op haar moeten richten, dat we ons haar ten voorbeeld moeten stellen, om ons onophoudelijk, rusteloos te vernieuwen? Wanneer ge wilt, zullen

we het in beeldspraak aldus uitdrukken: De mode moet zich als een mooie rozestruik, die nooit afstreft, vrij ontplooien; vooral in de beide voornaamste jaargetijden, in de lente en in den herfst. Behalve deze beide natuurlijke bloeitijden moet er ruimte zijn voor een duizendvoudigen, bontkleurigen opbloei, maar ook voor een matige ingetogenheid, al naar de ingeving, de bedrevenheid en den wil van de tuinlieden, die wij vertegenwoordigen. Glimlach niet al te zeer, waarde heer, beoefenen wij dan niet de schoonheid evenals gij? Evenals U is ook ons de natuur de eerste raadgeefster, die ons de ideeën ingeeft. Maar hoeveel meer zijn wij bevoordeeld! Wat kan inderdaad in grooter geestdrift brengen - ik ben mij de vermetelheid welbewust! - dan de poging, het door God geschapene te volmaken! Hoevele kostelijke minuten van gloeiende belangstelling of jubelende vreugde zijn ons deel, wanneer de goddelijke schoonheid zich langzamerhand aan ons ontsluiert en het droombeeld haar te tooien, vorm en omtrekken aanneemt! Een mooie buste, goedgevormde beenen, mooie oogen, prachtig haar wekken en verhoogen die ingeving, die langzamerhand eveneens vorm schijnt aan te nemen. Hoe moeten deze wonderen getooid worden?

Dat is het waarop wij ons pogen richten. Hier wordt een proef genomen met een soepele stof, die zich zacht om de vormen legt. Maar aan dit plastisch, als uit de handen van een beeldhouwer komend model, ontbreekt een ‘note gaie’. Men moet ze aanbrengen. Dan wordt de taille met levendig of teer gekleurd satijn strak omspannen, opdat de buste beter uitkomt, en hier en daar moet licht of schaduw aangebracht worden, want vóór alles moet op de harmonie worden gelet. Deze zorg houdt ons voortdurend bezig. Nooit mag men uit het oog verliezen, dat de omtrek van het menschelijk lichaam, vooropgesteld, dat ze vlekkeloos zuiver is, het mooiste meesterwerk is, welks betoovering door geen onzer omhulsels of de producten onzer fantasie benadeeld mag worden.

Maar alle toiletten zijn toch niet onmiddellijk aan het *levend model* zelf vervaardigd? vraagt U. Er zijn toiletten, die door de dames naar te voren vervaardigde modelcostuums gekozen worden. Hoe vervaardigt U die? Elk seizoen moeten we een groot aantal modelcostuums vervaardigen, om de behoefte naar verandering, die iedereen in zich draagt, te bevredigen. Wij grijpen dan naar alles wat onze verbeeldingskracht kan opwekken: boeken over costuumkunde, gravures, langdurige bezoeken aan musea. Daar trekt de val van het gewaad van een beeld of de gelukkige kleurenmengeling van een schilderij mijn aandacht. Wanneer ik ga wandelen en ik zie een mislukte japon, dan oefen ik onwillekeurig kritiek en ik vind het betere, dat niet tot uitvoering kwam. Van Egypte teruggekeerd, bracht ik op zekeren dag een japon, vorm ‘kaftan’, in de mode, die zeer veel succes had. De schort van een fellah, de plooien van een fellahtunica zijn voor altijd in mijn hoofd geprent. Heeft niet een jaar geleden aan een morgenjapon de kraag van een Oostenrijksche officiersuniform grooten bijval gevonden? Zelfs het groen der voorschoten van Uwe pakjesdragers heeft me op de gedachte gebracht er munt uit te slaan. Derhalve is een reis voor mij als een groot prentenboek, dat ik naderhand in 't geheel niet eerst hoef te doorbladeren, want het ontrolt zich geheel van zelf voor mijn oogen. Zijn nu deze oorkonden, om het zoo eens uit de drukken - want ze zijn het resultaat van de nauwkeurigste waarnemingen - eerst eens bijeengebracht, dan worden duizenden proeven aan de mooiste van onze pasjuffrouwen genomen, en na lang probeeren blijven we bij dat, wat ons het ‘meest geschikte’, het kleedzaamste schijnt. De dames, die hare toiletten bij ons laten maken, hebben er geen idee van, wat het vervaardigen van het origineele

model aan gedachtenwerk, aan verwachtingen en teleurstellingen van ons eischt. Hoeveel stof wordt uit woede met de schaar verknipt of met de nagels verscheurd, hoeveel proefnemingen worden er gedaan, hoevele kleuren en vormen veranderd, voor men iets, dat onze goedkeuring wegdraagt, heeft bereikt. Een anderen keer daarentegen wordt het toilet als door een gelukkig wonder bij het eerste ontwerp in één trek geschapen, zonder eenige inspanning. Met een japon is het als met een schilderij of beter als met een standbeeld.

En zoo kom ik dan aan een andere vraag van U: Wat is de richting van mijn smaak in de *kunst*? In de schilderkunst geef ik de voorkeur aan Rubens, om zijn levendigheid, zijn kleurenrijkdom en zijn krachtig leven. De achttiende eeuw prefereer ik minder. Deze periode wist wel met smaak, stoffen en kleuren te rangschikken, maar de menschen uit dien tijd zijn meest ledepoppen, zonder leven.

Van de beeldhouwkunst houd ik hartstochtelijk. Onze kunst - die, waarop wij aanspraak maken - is hoofdzakelijk beeldende kunst, want de lijn maakt een toilet mooi, veel meer dan de kleur dit doet. En vroeger heb ik met liefde de beeldhouwkunst beoefend; de schilderkunst heeft mij ontmoedigd; ik zou het liefst met volle handen geschilderd hebben, begrijpt U, ik zou mijn armen tot aan de ellebogen in de verf hebben willen steken en plastisch hebben willen schilderen!

Dit heeft mij mijn eigenlijk talent geopenbaard. Wij werken overigens onze toiletten op dezelfde manier uit als de beeldhouwers. Het publiek stelt zich gewoonlijk voor, dat men voor het scheppen van een model slechts potlood en penseel ter hand behoeft te nemen. Dat is een dwaling. Evenals de beeldhouwer zijn beeld samenstelt met behulp van kleine, aan elkaar gelegde stukjes klei, evenzoo maken wij onze toiletten - ik tenminste - uit het ruwe materiaal zelf met behulp van schaar en spelden. Dat zijn onze boetseerhoutjes. Dan eerst worden de teekeningen gemaakt naar de modellen. Daarom zijn onze gewaden in plaats van metaphysisch, zooals men het zou kunnen noemen, om zoo te zeggen levend en dikwijls vol passie.

En de geschiedenis van mijn goeden smaak? Bezit ik een goeden smaak voor alles? Het kan zijn. Het publiek zegt het, maar ik - ik weet het niet. Wat ik maak, maak ik niet volgens principes, of naar vaststaande wetten der aesthetica, die ik niet ken, maar heel en alleen, *omdat het me zoo bevalt.* Is dit vertrouwen, dat de anderen in Uw smaak en Uw oordeel stellen, niet verontrustend? Voortdurend op deze manier maar te beslissen of iets mooi is, of niet mooi, sluit een groote verantwoordelijkheid in zich. Gelukkig heb ik altijd heel nauwkeurig geweten, wat ik niet mooi vond. Zoover ik mij herinneren kan, heb ik nooit lang behoeven te overleggen, vóór ik zei: Dat bevalt mij niet!

Maar over alles wat mooi is zich een oordeel aanmatigen, dat is moeilijker. En zelf scheppen, daarop aanspraak maken, dat geeft, als men het goed bedenkt, den schijn van een groote mate van eigenwaan... Ik zeg dit dikwijls tot mijzelf in alle bescheidenheid. Intusschen, wat daar ook van zij, wij brengen iets schoons voort; men moet dit wel gelooven, daar wij den bijval van bijna de geheele wereld, die wenscht te behagen, oogsten.

Ik heb U gezegd, dat er voor mij geen andere regels, geen ander recept bestaan, dan dat wat mij bevalt. Daar ik overdrijving, nietszeggende alledaagschheid, navolging van anderen verafschuw, houd ik mij aan mijn stelregel iets uiterst eenvoudigs en tegelijk nieuws en eigenaardigs tot stand te brengen. En juist dat is moeilijk. Hoe gemakkelijk is het overladen dingen te maken. Wat een rust voor de hersenen, anderen na te volgen.

Gij vraagt mij verder, wie ik het liefste kleed? Koninginnen, burgerdames, actrices?

Ik kleed gaarne alle menschen van smaak, voor de actrices heb ik een zwak; want hier is mijn streven dubbel: ik heb inderdaad tegelijk de vrouw en de tooneelspeelster te kleeden en moet rekening houden met den tekst en de aankleeding van het tooneel. Bovendien wekken de actrices met haar persoonlijke invallen en eischen de fantasie op. Zij bereiden iemand het genot, een moeilijkheid te overwinnen. De kleeding der koninginnen plaatst mij voor dezelfde moeilijke opgave.

Ik kom thans aan het oeconomische gedeelte van mijn bedrijf. Ge kunt U natuurlijk wel voorstellen, dat ik niet alle getallen in mijn hoofd heb. Ik heb daarom aan mijn administratie opgedragen, eenige statistieken op te maken en geef ze op Uw verzoek hier weer:

Ik heb gedurende het geheele jaar vijftienhonderd mannelijke en vrouwelijke bedienden aan het werk.

Wij hebben verleden jaar 12000 meter laken en 51000 meter zijde, satijn, fluweel, pongé, foulard en Indisch crêpe verwerkt, dus 63 K.M. stof.

Het aantal meters gebruikte voeringstof is 27000 meter. Interesseert U de hoeveelheid zijden mousseline: 43000 meter! Daar komen nog bij 12000 M. linnen, 25000 M, neteldoek voor knippatronen en 6000 M. cretonne. Dat maakt 176 K.M. Het cijfer, dat U het buitengewoonst zal schijnen, is dat van het in één jaar in onze ateliers gebruikte zijden garen. Dat bedraagt 22000 K.M. of 22 millioen meter. Twee en twintig duizend kilometers! Men zou dus met het garen, dat in één jaar door de handen onzer kleine coupeuses gaat, de beide polen der aarde kunnen verbinden, den planeet Mars bijna geheel omspannen, en zich van Hamburg tot San Francisco en weer terug laten voeren.

De naalden worden door de arbeidsters zelf aangeschaft, dat is hun arbeidsmateriaal. Aan spelden gebruiken wij per jaar een ton,

1000 kilogram, wat ongeveer 10 millioen spelden uitmaakt. Iederen Franschen kiezer zouden wij er één, en ieder bewoner van België twee kunnen schenken.

Voor onze tailles, kragen en ceintuurs gebruiken wij 150 K.G. balein, 300 K.G. haken en oogen en 1000 K.G. jute voor het opstoppen der poppen.

De gezamenlijke salarissen van ons personeel bedragen verscheidene millioenen. Van de verkoopsters verdienen enkele 25.000 tot 50.000 francs. De directrices, de eerste coupeuses 10000 tot 30000 frcs.

Het gemiddelde arbeidsloon bedraagt 5 francs 18 centimes per dag.

De pasjuffrouwen verdienen tot 400 frcs. per maand.

Verdere exploitatiekosten zijn nog:

250.000 frcs. voor huur, 80.000 frcs. bedrijfsbelasting, 50.000 frcs. voor verlichting en verwarming; 20.000 frcs. voor vervoerkosten, reizen der directrices om te passen en voor dringende leverancies; 25.000 frcs. voor levende bloemen, voor rose en mauvekleurige hortensia's, die in de Rue de la Paix eenigszins ons uithangbord vormen.

Nu weet ge, wat U interesseerde... Als mijn brief U een weinig lang toeschijnt, kunt ge hem verkorten. Maar U zult moeten toegeven, dat ge er zelf een weinig schuld aan hebt.'

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

J.S. - Bij Uw gelaatskleur zou grijs zonder twijfel de meest passende nuance zijn; gij moet alle harde tinten, zooals schel-blauw, hel-groen, etc., absoluut vermijden en gedekte kleuren kiezen; rood in géén geval. Donkerbruin of donkergroen zou ook gaan. - Wat een hoed betreft, indien gij een kleur neemt in overeenstemming met de door U gekozen japon, is dat altijd gedistingueerd, - Bruin echter zou ik U voor de garneering van een hoed niet raden; donkerbruin-stroo, met b.v. klimop-bladen gegarneerd, (ik zag onlangs zulk een model-hoed uit Parijs) zou bij Uw gelaatskleur zeer goed passen, stel ik mij voor.

Maria. - De firma van Doren, Hoogstraat, den Haag, heeft bijzonder smaakvolle hoeden, en is zéér up to date. Gij kunt U gerust aan haar toevertrouwen. -

REDACTRICE toilet.

CORRESPONDENTIE VAN DE REDACTIE MET DE ABONNÉS

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Bernarda. - Gij drukt de hoop uit dat gij niet al te lang op antwoord zult behoeven te wachten, in welke hoop ik meen U niet te leur te stellen door thans reeds aan Uw verlangen te voldoen. Intusschen zij ook U gezegd dat ik in den a.s. jaargang nog spoediger, zoo mogelijk omgaand, hoop te beantwoorden. -

En nu ter zake. - Dat de inhoud van Uw schrijven, na een zoo lang stilzwijgen, mij pijnlijk trof om Uwentwille behoef ik U zeker niet te zeggen. Er is leed waarin een ander niet kan, noch weet te helpen; leed dat men op de schouders moet nemen, en met zich zelf leeren uitvechten. Daartoe behoort het Uwe. - Het baat niet of ik zeg: ik zou zoo doen of zus, want gij zult bij U zelve denken, dat ik eerst in Uwe omstandigheden zou moeten zijn om U geheel en al te kunnen navoelen. Toch, gij hebt mij zulk een groot blijk van vertrouwen gegeven door mij Uw geheele levensgeschiedenis te vertellen, en gij vraagt zoo bepaaldelijk naar mijne meening, dat ik geloof in Uw geest te handelen indien ik U die meening zeg, - juist in verband met Uwe levensgeschiedenis. Want, zie eens, zegt gij niet zelve dat gij een zoo groot geluk dankt na een heel droeve jeugd, aan Uw man, dat hij U leerde een bestaan, dat voor U was allesbehalve aangenaam, te waardeeren door zijn liefde, terwijl hij U tegelijkertijd onthief van finantieele zorgen. Last not least, aan hem dankt, gij Uwe kinderen - die toch óók zijn van hem mede, en om wier wille alleen reeds gij *moet* vergeven, want anders zouden zij immers diezelfde droevige jeugd doormaken, die gij hebt gekend als jong meisje, en waarvan gij zoo terecht zegt, dat zij een nooit meer geheel weg te wisschen schaduw werpt over ons geheele leven - maar, óók, om hem-zelf, aan wien gij zoo veel dankt, is het Uw plicht te vergeven. - Zeker, een gróót, gróót onrecht is U geschied. En ik begrijp, juist bij Uwe opvattingen in dit speciale opzicht, hoe moeilijk het vergeven U moet vallen. Maar heeft juist *hij*, om al die heerlijke jaren die gij aan hem dankt, die gij bij Uw d*o*nker meisjesbestaan U nimmer hadt kunnen droomen of had durven hopen van het leven, niet eenige *bijzondere* aanspraak op Uw vergevensgezindheid en goedertierenheid.?

Tot zoover voor Uw bijzonder geval. Nu wil ik U nog in algemeenen zin óók antwoorden. Ziet U eens, lieve mevrouw, gij stelt U op het standpunt dat man en vrouw beide op zedelijk gebied precies dezelfde plichten en dezelfde verlokkingen hebben, zoodat wat den een wordt verboden, de ander evenmin mag doen. - Van dat

standpunt beschouwd is dus Uw klacht volkomen gegrond; '*Strijdt dan een vrouw dáárvoor soms jarenlang om een passie te overwinnen en haar man trouw te blijven, wanneer hij*

zijnerzijds zich niet laat weerhouden aan de eerste de beste verleiding te offeren? Is dat rechtvaardig.'

O neen, rechtvaardig is deze toestand niet. Maar, ik stel mij op een ander standpunt dan het Uwe, want ik geloof niet aan rechtvaardigheid op dit gebied voor de beide sexen; omdat, versta mij wel, de *natuur*-zelve ons veroordeelde tot de lijdende partij zijn in deze. Men moge, met andere woorden, nog zoovele wetten maken om de vrouw gelijk te verklaren in al deze dingen met den man, men moge haar theorethisch nog zoo groot gelijk geven als zij-ook hare passies bevredigen gaat onbekommerd om zeden en wetten, wat ons ingeschapen *gevoel* aangaat zullen we altijd beseffen, instinctmatig weten, hoe we daarmee de vrouw onteeren, hoe zij *niet* is in dezen de gelijke van den zijn zinnen op allerlei manieren bevredigenden man, maar een andere dan hij; stel U maar eens voor, om U met een voorbeeld duidelijk te maken wat ik bedoel, eene *moeder* die zou leven zooals zoovele gehuwde mannen het doen. Kunt gij U iets tegenstandigers voorstellen dan de nagedachtenis aan eene moeder, die in zinnelijke genoegens met knechten en jan en alleman haar bevrediging zou gaan zoeken? Vindt gij-zelve niet dat zulk eene moeder oneindig minner zou aandoen dan de vader die zich met dienstmeiden vergeet - *al verdedig ik hem geenzins.* En, om bij Uw voorbeeld te blijven, waar het geldt een meer nobele passie, daar vind ik den val bij den man te vergeven, en vind ik de zelfverzaking bij de vrouw *subliem.* - - Zeker, dit alles is bitter-onrechtvaardig, maar, ik kan nu eenmaal niet anders dan de *waarheid* zien, en die is, dat de *natuur*-zelve die onrechtvaardigheid schiep. De natuur maakte allerlei verschillende wezens, in mensch- en in dieren- en inplantenwereld. Wat baat het aan 't kleine sneeuwklokje, kort voorjaarskindje, of het zucht: ik wil zijn als de mooie bloeiende zomerroos. *Wordt* het daardoor aan de roos gelijk? Wat geeft het, of het klimop het onrechtvaardig vindt, dat het een steuntje noodig heeft terwijl de eik rechtop staat; wat kan de ontbladerde boom eraan doen, dat zijn geslachtgenoot, de den, prijkt met een groenen dos? En toch zijn sneeuwklokje en roos beide bloemen, en den en eik beide boomen. - En het arme vertrapte insect is even goed een dier als de fladderende vlinder, de stinkende bunsing is evenzeer een zoogdier, als de elegante haas. -

Zoo ook in de menschenwereld. Men moge nog zooveel *kletsen* over gelijkheid, en de feministen mogen nog zooveel jammeren erover dat zij geen mannen zijn, - ik ook ware liever als man ter wereld gekomen - maar daarmede *verandert* men het natuur-feit niet, dat wij-vrouwen geen mannen zijn, al zijn wij allen *menschen*, noch naar het lichaam, noch naar onzen aard, en dat de natuur ons voorbestemde tot een veel minder-aangename en veel minder prettige rol dan die van den man - tot het geven van ons lichaam aan hem, om door hem mooie en gezonde kinderen ter wereld te brengen, en die dan te worden tot een goede, een verstandige opvoedster onder voortdurende zelfverzaking. Zoo voel ik de rol der vrouw, zooals de natuur haar bestemde, en ik voel óók, dat zij zichzelve verlaagt en vernedert indien zij zegt: ik heb recht op dezelfde lage zinnelijke genietingen waarin zoovele mannen, zondigen, *omdat* hij het doet. Dat recht heeft zij niet. Als hij zich wil vernederen door zoo iets zooveel te erger voor hem, maar nog duizendmaal dieper dan hij zinkt de vrouw die hem daarin gaat nadoen, omdat zij meent 'gelijke rechten' ook in dezen te hebben. Zij verkracht zichzelve in hare vrouwnatuur daardoor.

En, om nu eens niet van zulke lagere instincten te spreken, maar van een werkelijke hartstocht, die óók de hoogstaande vrouw natuurlijk kan voeden voor een ander dan

voor haar wettigen echtgenoot, lieve Bernarda, bedenkt gij dan in het geheel niet, dat wij-óók, de ongehuwden, in dat opzicht onzen strijd, onzen bittere levensnooden kunnen en zullen hebben, - waarin wij-ook hebben te *overwinnen* in ons eigen belang! - Want, doen we dat niet, geven we toe aan ons innerlijk begeeren, aan onze héété verlangens, dan zijn wij-zelve, en bovenal onze *onwettige* kinderen, ten slotte de slachtoffers, juist *omdat* de maatschappij zoo onverbiddelijk is ten opzichte der vrouw, tengevolge van datzelfde ingeboren *gevoel*, dat ik hierboven besprak, dat *gevoel*, dat ons zegt, ondanks alle mooie theorieën, hoe in de *werkelijkheid* der dingen aan een vrouw een andere, een hoogere zedelijkheidsmaatstaf wordt aangelegd, door de natuur-zelve. - Hebt gij gehoord of gelezen van het dezen winter met groot succes in Parijs opgevoerde tooneelstuk *Le Lys*, waarin deze zelfde questie, van het *recht* dat wij-ongehuwden hebben op *liefde-geluk*, op schitterende, op niet te weerspreken wijze wordt aangetoond? Wel zelden is het lot van het zoogenaamd fatsoenlijke, onbemiddelde jonge meisje, veroordeeld door hare fatsoenlijkheid, tot een leven van oud-worden thuis in 'fatsoenlijkheid', terwijl vader en broers zich amuseeren precies zooals ze willen, afdoender en waarachtiger geschilderd. Zoo *is* het; zoo schreeuwt het om wraak. En toch! In de praktijk *is* het niet te veranderen, *zijn* deze dingen nu eenmaal zoo. Van den bekenden schrijver Michel Provins las ik, in dezelfde dagen, waarin heel Parijs naar Le Lys liep, een heel aardige illustratie van den inhoud daarvan: een jong meisje, dat aan hare ouders schrijft, hoe zij, daar deze immers zelve de rechtvaardigheid en juistheid van de in Le Lys uiteengezette denkbeelden erkennen, besloten heeft het ouderlijk huis te verlaten, en den man van hare keuze, die haar niet kan huwen, te volgen in onwettig samenleven. De wanhoop dierzelfde ouders, de onmogelijke positie van dat meisje te midden der in theorie met Le Lys het zeer eens zijnde familieleden en kennissen, is een illustratie van hoe het altijd zijn zal in de *praktijk.* - Ik neem Uw eigen woorden in dit opzicht over, U vindt het 'een bittere onrechtvaardigheid', ik-ook. Maar, vindt U niet dat het leven van bittere onrechtvaardigheden aan elkaar hangt; voor ons vrouwen in de eerste plaats.! Vindt U het niet bitter onrechtvaardig b.v., dat het uiterlijk er zooveel toe afdoet, en zoo menigeen met een goed hart en een lief gemoed onopgemerkt voorbij gaat, terwijl een coquet, onbeduidend, harteloos schepsel, alleen omdat ze een knap figuur of een aardig snoetje heeft, terstond de harten verovert, - ik bedoel niet alleen wat mannen en huwelijk betreft, maar ook in algemeenen zin, bij sollicitaties, bij partijtjes, bij allerlei gelegenheden. Vindt U het niet bitter onrechtvaardig, dat sommigen onzer, met bochels, of kromme beenen, of schele oogen, of wijnvlakken, of nog veel leelijker mismaaktheden worden geboren, die juist voor een *vrouw* heel haar levensloop maken tot een *onding*, een dagelijksche ellende; - veel meer dan voor een man! - Het leven, de natuur, *is* onrechtvaardig; voor ons vrouwen heeft zij de minste rol bestemd, ten minste de moeilijkste, de zwaarste, en de meest zelfopofferende; voor de mannen daarentegen de prettigste, de lichtste, de meest-zelfzuchtige. Wat wilt U daartegen doen, wat anders, dan bedenken dat *Uw* lot in elk geval rijk is, rijk om Uw voorrechten, boven dat der misdeelden, der eenzamen, dergenen ook, die haakten naar vruchtbaarheid, en wier schoot nimmer kinderen zal baren - omdat ook in háár leven was een 'bittere onrechtvaardigheid', zij het misschien weer van een anderen aard dan de Uwe. -

Laat mij, om met iets vroolijkers te eindigen, U nog zeggen, dat Uw liefde tot Uw hond mij zoo tot U aantrekt. Onze Benjamin is muzikaal en luistert gráág naar muziek, maar, als die héél droevig is, begint hij klagelijk mee te zingen - ik denk op de manier van den Uwen. - Nogmaals voor Uw vertrouwen véél dank. -

Mevr. J. van M. - G. - Uw zoo vriendelijken brief lezende, moest ik denken aan het woord van Faust: Die Botschaft hör ik wohl - allein mir fehlt der Glaube. - Immers, ja, indien ik zulk een overtuigde spiritualiste was als U, dan zou ik over al die dingen natuurlijk net zoo denken als U, maar het is juist omdat ik dit niet ben, dat ik Uwe opvatting niet geheel en al deel, in Christus volstrekt niet zie een medium. Maar U hebt mij verkeerd gelezen; ik heb gezegd: van het standpunt der modernen beschouwd, namelijk dat Jezus een mensch zou zijn en niets anders, zou Hij *dan* zelfverheerlijkend en zelfoverschattend optreden. *Ik* plaats mij niet op dat standpunt, ik oordeel niet over hem, maar ik zeg dat de moderne theologie hem maakt tot een bespotting van wat hij moet voorstellen, volgens haar, namelijk een voorbeeld ter navolging.

In algemeenen zin genomen deel ik Uwe opinie volkomen over de geringheid en minderwaardigheid van den mensch,

maar, juist omdat ik hem zoo min en zoo verachtelijk vind in algemeenen zin, vind ik den een ook volstrekt niet zooveel beter of braver of hooger-staand dan den ander, en dus wil het er uit *dat* oogpunt óók niet bij mij in, dat wij iedereen, dip ons beleedigt of slecht behandelt, tot antwoord daarop de andere wang ook nog zouden moeten toedraaien met een beleefd: Ga je gang. Niemand *doet* dat dan ook; de modernen doen het evenmin als de orthodoxen. Maar *ik* heb de eerlijkheid te zeggen ronduit: ik *wil* het niet doen, terwijl mijn medemenschen zeggen: O ja, 't is zoo'n mooie leer; je moet je best doen haar wèl in praktijk te brengen. En, dan *doen* ze het evenmin als ik. Integendeel.

Alle 'raadselen zullen eens worden opgelost' - zegt U. U zegt dat als een zekerheid, omdat U het geloof hebt. Ik hóóp het van ganscher harte. Maar ik geloof zeer zeker, als God er is, dan zal Hij zulke gedachten en zulke gevoelens als de mijne heel goed begrijpen, beter dan de menschen het mij doen; want niet Hem be-oordeel of veroordeel ik (omdat ik Hem niet ken) maar alleen de praatjes van *menschen* over Hem en de menschelijke wijsheid, die de schoone wetenschap uitvond der 'godgeleerdheid,' welk woord voor mij reeds inhoudt het toppunt der waanwijsheid en zelf-overschatting. -

Vriendelijk dank voor Uw brief lieve mevrouw.

Mej: G.W.E. - Uw vriendelijk briefje naar aanleiding van het boek van wijlen Uw vader deed mij veel genoegen. Om U nog eens een voorbeeld te geven, hoe *ik* niet de eenige was, die zijn rijmpjes uit die vaderlandsche geschiedenis zoo goed onthouden heb, wil ik U vertellen hoe indertijd de nu overleden, toen ruim zeventigjarige moeder mijner vriendin met wie ik samenwoon, in vuur geraakte over diezelfde versjes, en ze, daar een even sterk geheugen bezat als ik, met mij declameerde, tot groot amusement van de aanwezigen, want wij geraakten dan beide in groote opgewondenheid over onze herinneringen aan dat geliefde vaderlandsche geschiedenisboek; ik was toen 28 jaar, zoodat gij ziet dat wijlen Uw vader méér dan één geslacht heeft onderwezen *en* geboeid. -

Hoe heerlijk als men zoo over de ouders kan spreken als gij het doet, en als men zoo aan hen mag terugdenken! Het oordeel dat Uw vader hadt over het gevaar van die bewuste boeken beaam ik volkomen, juist *om* de bekoring ervan. - Ik dank U zeer voor Uw schrijven. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Tot de volgende week moeten wegens plaatsgebrek overblijven: **Pauline te S.**, **Regina**, **Mina**, **N.N.**

Nagekomen Correspondentie.

Honden te A. - Ik wil het portret van Uw lievelingen hèél graag hebben. Uw brief beantwoord ik nog; gij deedt er mij heel veel genoegen mee, maar, daar gij de Lelie eerst een maand later leest, wil ik U alvast dit zeggen. *Ik* houd van U omdat *gij* zóó van Uw honden houdt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Vragenbus
Helpt elkander

Ingekomen vragen.

Wil iemand mij de roman ‘Vragensmoede’ van A. de S.L. een poosje leenen, ik zal zorg dragen dat hij onbeschadigd terug gezonden wordt.

Mej. *Gerrie van Ommeren,* Rijswijk (Geld.)

Sluiting red: ged:

24 Maart 1909.
22ste Jaargang.
No. 39.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Het adres van de redactrice is vooreerst te **Wiesbaden** Victoria-strasse 14 (Villa Wilhelmine). Haar doorloopend adres blijft echter te Scheveningen 15, Badhuiskade. Men wordt daarom verzocht s p o e d -eischende stukken te adresseeren naar Wiesbaden-direct, en andere naar eigen verkiezing naar den Uitgever of naar Scheveningen.

Hoofdartikel
Strijd door H.B.

> Mitten hinein ins feindliche Leben.
> GOETHE.

Eéns heb ik het gewenscht, heb ik het hartstochtelijk gebeden, om toch, o, eenmaal, te mogen ‘mitten hinein ins feindliche Leben.’

Mijn leven was toen zóó kalm, zóó elken-dag-hetzelfde, en zonder een groot, mooi gevoel, zonder iets waaraan ik het diepst van mijn ziel kon geven, terwijl daar in mij was een bron waar iets borrelde met al dringender drang om te britischen door mijn bloed wild en onstuimig, dat ik wèl vurig verlangen moest naar een verandering in mijn bewegingloos bestaan - dat toch het doel van mijn leven niet zijn kon - als ik niet veel in mij verloren wilde zien gaan.

Hoewel ik vaag voorvoelde dat het gouden geluk dan oók komen zou, dat dit niet komen zou bij onbewolkte lucht en bij zonneglans, - zooals het ook gekomen is als een regenboog, verblindend-stralend in wondere kleurenpracht te midden van een dreigende donderbui - hoewel ik vooral voelde, hoe de sleur van mijn leven reeds langzaam iets dat in

mij sluimerde, droevig dooden ging vóór het nog was gewekt, hoe die sleur mijn kunnen, ja mijn willen verzwakte, tóch was mijn wensch te gaan ‘mitten hinein ins feindliche Leben’ wèl een heele durf, was het wèl de booze geesten verzoeken, zoo die mochten bestaan, want ik wist toen niet hoè ‘feindlich’ het leven wel zijn kan.

Maar mijn wensch werd vervuld: vóór ik zelve het wist, er mij van bewust was, stond ik er midden in, in het ‘feindliche’ leven. Ik blijf zeggen ‘feindlich’, omdat ons vijandig volgens mijn voelen, niet uitdrukt zóó volkomen wat Goethe met zijn ‘feindlich’ heeft gevoeld.

Ik stond er midden in en ik moest mee!

En wel trof het mij, toen het mij zoo dreigend aanpakte, als een straf voor mijn zondig gebed, maar het was niet meer te ontkomen.

En ik durfde het feindliche ook aan. Ik zag het in de oogen en was niet bang.

Ik streed er tegen, liet niet laf mij gaan.

En toèn leefde ik!

Ja, waarlijk, in den strijd na de sleur werd wakker wat in mij gesluimerd had, begon te bruischen mijn bloed en vlamde mijn kunnen op, dat ik eens in mij had geweten héél zeker, maar langzaam had voelen neerzinken van binnen.

En mijn strijd was zwaar, en werd steeds zwaarder nog, een einde aan het feindliche kwam er niet gauw, want als het eene voorbij was, was het andere er al weer.

Wel kwam, als ik al zei, het Geluk in dien tijd, juist in den donkeren nacht van mijn leven, maar al dadelijk werd ook dit tot smart en tot strijd, want om het Geluk heen was het feindliche leven òveral.

Oók heb ik toen mijn allerdierbaarst bezit verloren en toen heb ik wèl in wanhoop mij verzet, en gebroken van verdriet geklaagd of het dan nù nog niet genoeg was en als het was nog steeds meer straf voor den wensch toen ik niet wist gedaan, of het dan rechtvaardig was, een onwetende zóó zwaar te straffen.

Maar dat was maar een oogenblik van dwaas bijgeloof, maar een oogenblik van begrijpelijke zwakte.

Fier heb ik mij opgericht om te aanvaarden op nieuw den strijd die mij was opgelegd.

En al strijdende won ik krachten.

Al strijdende won ik krachten en al strijdende vond ik den rechten weg door al het duistere heen.

En de strijd leerde mij zooveel, hij was voor mij zulk een gezegende leerschool!

Luister maar wat ik al strijdende leerde.

Ik leerde ten eerste staande te blijven in strijd en dat is al veel. Maar er was meer.

Ik leerde mij zelf wegcijferen en denken aan anderen. Dat had ik zonder strijd misschien nooit geleerd. En dit gaf mij zelftevredenheid, dìe ik vroeger niet had gehad. Ja waarlijk, ik was over mij zelve tevreden omdàt ik streed met opgeheven hoofd, den strijd niet schuwde, en omdat ik dacht aan anderen, mij zelve niet spaarde. En zelftevredenheid, die wij mògen hebben daar zelftevrèdenheid nièt is zelfvoldaanheid, kalme zelftevredenheid is zulk een troost!

De strijd leerde mij echter ook: diep denken en hàndelen durven, kunnen, op eigen initiatief, wat ons karakter vormt, het staalt, het van waarde maakt voor anderen.

Hij maakte verder, de strijd, mijn oordeel, vroeger dikwijls o, zoo hard, nu zacht, vergevingsgezind, hij leerde mij medelijden hebben met smart van anderen, anderer

leed begrijpen, hij leerde mij liefde kweeken, verdriet sparen aan mijn medemenschen, hij leerde mij, ja waarlijk, mensch te zijn!

Het was dus intuïtief voelen toen ik smeekté in vurigst gebed om te mogen ‘mitten hinein ins feindliche Leben’, te kennen strijd, intuïtief voelen dat wij menschen noodig hebben smart, strijd, omdat het vormt ons karakter, loutert ons denken.

Want waarlijk, de smarten van het leven en de strijd, zij voeden ons op. Hoe zou ons karakter zijn, als wij nooit verdriet, strijd hadden gekend!

Laten wij dus nooit, nooit er tegen opzien als het feindliche leven, als de strijd komt. Laten wij dan pal staan, den strijd aandurven. Laat hij ons gereed tot strijden vinden.

Want strijden is leven en al strijdende, leeren wij, winnen wij zooveel!

Door Afrika's Wildernissen.

Na allerlei omzwervingen in 't binnenland van Duits Oost-Afrika was ik eindelik weer aan de stranden van 't meer Tanganika uitgekomen en wel bij Karema, een zendingsdorp van het Genootschap der Witte Vaders (hun hoofdzetel is in Karthago), waar ik enige dagen

de gastvrijheid der vriendelijke paters genoot. Ofschoon Frans de offisiele taal dezer Orde is, zijn er kolossaal veel Hollanders bij en kan ik me de weelde veroorloven, zo nu en dan, wanneer ik een der vele stations van dit Genootschap bezoek, in 't hartje van Afrika Hollands te keuvelen. Overal wordt men even welwillend ontvangen en voortgeholpen en zo ook weer in Karema. Het was eigelik m'n plan in Karema dragers aan te werven, en het gebergte in 't Z.O. te doorzoeken om te zien of er ook olifanten waren. M'n eigen dragers waren slechts tot Karema verbonden en weigerden absoluut van 't hoofdpad af te gaan; ze wilden niet in de wildernis of pori (= met licht struikgewas en geboomte bedekte vlakte en heuvelen) overnachten en daarom kon ik niets met hen uitrichten. Toen ik dit aan de paters vertelde, gaven deze me ook niet veel hoop, dat ik in Karema gelukkiger zou zijn. Ja, zei de bischop, als U dragers wilt hebben naar Tabora, dan kunt U ze dadelik krijgen, maar de lui hebben nu eenmaal 'n tegenzin om in de wildernis te slapen. Nu woonde er echter ook 'n zwarte fundi (jager), die veel gejaagd had en wellicht hiervoor te vinden was. Deze werd dus geroepen en toonde zich geneigd mee te gaan als ik zorgde voor voedsel. M'n plan was ergens in de wildernis m'n kamp op te slaan, de omtrek te onderzoeken en dragers terug te zenden voor voedsel. Daarmee stemde hij in en hij vertrok om dragers te zoeken. Dat bleek echter boven z'n krachten te gaan en reeds 's namiddags kwam hij me vertellen, dat de lui niet meewilden. De belasting van 3 Rupie was juist betaald, ze hadden voedsel genoeg en de luie negers wilden liever bij hun pappotten verder luieren.

Tegen den avond wandelde ik met een pater naar een der dorpen, schilderachtig op 'n heuvel gelegen, om te zien of persoonlike toespraak de lui zou kunnen bewegen, maar iedereen had een verontschuldiging en we keerden teleurgesteld huiswaarts. Dit plan moest dus opgegeven worden, maar hier in Afrika rijpen de nieuwe plannen al even vlug als de kersen in 'n Lentse kerseboomgaard in Juni en 'k besloot dus Karema met z'n onwillige negers vaarwel te zeggen om even Noordeliker m'n geluk te beproeven.

In 'n bootje gemaakt van 'n uitgeholde boomstam en aan de zijden opgebouwd met planken vertrok ik naar het dorp Bwaga, opperhoofd Mwanampembe om hier nieuwe dragers aan te werven. Daar de wind echter

Roeispaan.

ging liggen en de lui hun belachelike roeispanen moesten gebruiken, vorderden we slechts langzaam en waren eindelik verplicht aan 't strand te overnachten. Daar 't reeds laat was, liet ik m'n tent niet eens opslaan, maar stelde m'n bed eenvoudig tussen de twee vuren, die de dragers aanlegden, bond m'n muskietennet aan 4 in den grond gestoken riemen en sliep als 'n prins.

Den volgenden dag kwam ik bij Mwanampembe, waar ik m'n tent liet opslaan. De sultan kwam me spoedig bezoeken, een lastig oud heer, die als velen dezer kleine hoofden niets beters weet te doen dan de hele dag pombe (= bier uit 'n soort graan gemaakt) te drinken. Ook nu verkeerde hij onder den invloed van die drank en was tamelik impertinent. Hij zag spoedig, dat ik dragers moest hebben en dacht: hier valt wat te halen. Zo vroeg hij eerst om 'n geschenk; ik gaf hem 4 yard witte stof, en dat vond hij natuurlik niet genoeg. Hij was op de kant van m'n bed gaan zitten en z'n ogen rolden voorbij ieder voorwerp, dat in de tent te zien was. Eindelik zag hij m'n overjas. Ja, die wou hij hebben. Ik vertelde hem, dat ik er slechts één had, maar dat kan zo'n zwarte potentaat al heel weinig schelen. Toen hij aanhield, vroeg ik hem of hij m'n tent niet wou hebben, maar zelfs deze spot drong *niet* tot z'n pombe-brein door en stompzinnig herhaalde hij, dat hij de jas verlangde. Toen ik daarop beslist weigerde, ging hij weg. 's Middags echter kwam hij terug en - bonne mine au mauvais jeu - ik bood hem 'n cigaret aan, tegelijk dragers verlangend. Nu eindelik met veel gezeur, kreeg ik m'n luidjes bij elkaar en kon den volgenden morgen vertrekken. En nu begon het trekken door de wildernis, het zoeken en volgen der olifantensporen en de voortdurende moeilikheid met de dragers, die wel mee moeten, omdat ik ze voor 'n maand heb aangeworven, maar met zeer veel tegenzin mij in de pori volgend. Met de beschrijving van m'n heen en weer trekken wil ik den lezer niet vervelen. Meer dan 'n maand volgde ik meer of minder oude sporen en gaf het toen op - as a bad job. Ondertussen had ik echter ander wild geschoten, nl. 'n hartebeest, 'n paar apen en drie wilde varkens, benevens tal van paarlhoenders. De jacht op de varkens

was zeer interessant. Eén varken, dat ons bemerkte vóór ik kon schieten, kwam recht op ons af; 'k geloof niet, dat hij erge gevaarlike bedoelingen

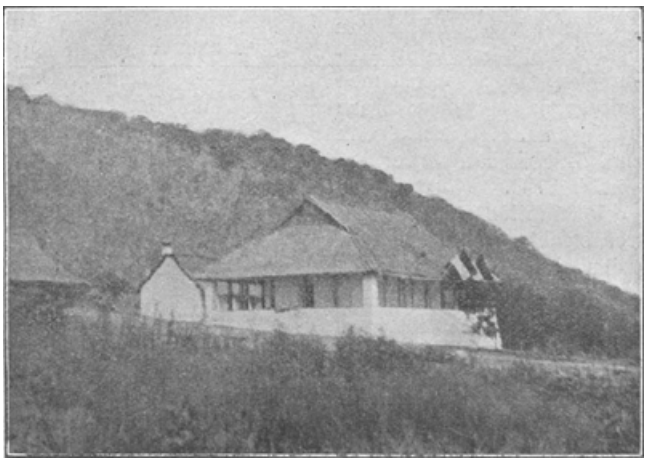

Woonhuis SALINE GOTTORP.

had, maar de negers stoven uiteen, terwijl ik probeerde op het, tussen 't struikgewas rennende dier, te schieten. Dat gelukte me echter niet en ofschoon al de negers hun lansen wierpen, kwam het dier met de schrik vrij. Een ander, dat ik schoot, wist zich, ofschoon zwaar gewond, nog uit de voeten te maken en toen m'n negers het den volgenden dag vonden, rook het reeds minder aangenaam, maar dat is geen bezwaar

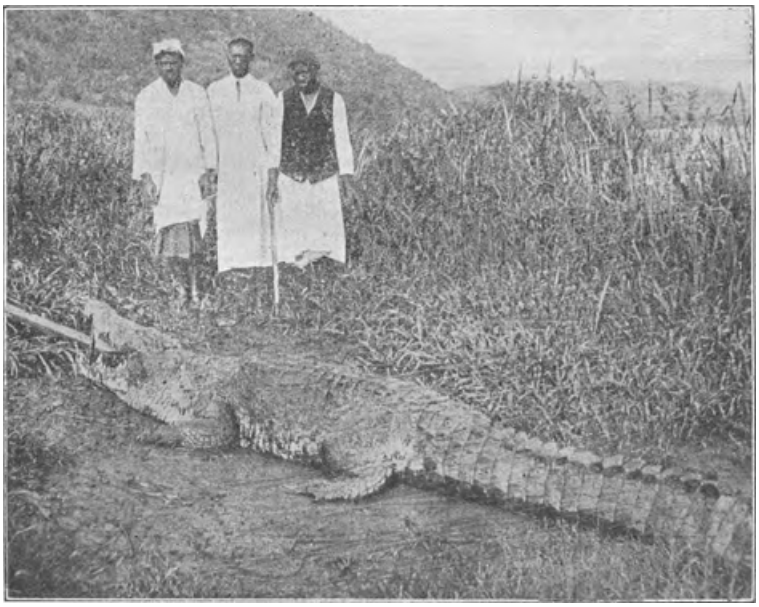

Een aan de haak gevangen Krokodil, aan land getrokken.

voor de negers, die er 'n groot feestmaal van maakten.

Steeds noordeliker trekkend kwam ik door 'n streek van zandsteenrotsen en blokken, die op de zonderlìngste manier op de hellingen en in de dalen verspreid liggen. Reeds Stanley heeft dit beschreven; het ziet er uit als bij Arth-Goldau in Zwitserland, alsof er juist 'n ‘Bergsturz’ heeft plaats gehad en de blokken hebben soms de grilligste vormen. In gedachten zie ik reeds in de verre toekomst 'n oppasser met z'n stokje de bezoekers op de verschillende vormen attent maken. ‘Hier,

dames en heren, is de ‘tafel’, waarvan Stanley at, hier is de ‘poort’, waar Kooyker z'n middagdutje deed en 'n slang doodde, hier is het ‘huis’, daar de ‘tabakspot’ en ginds het ‘altaar’. Ik kwam eindelik uit bij een zoutbron, de Saline Gottorp, die door 'n Duits gezelschap bewerkt wordt. De Duitse vlaggen op het woonhuis wapperden me gemoedelik 't welkom toe en toen we, nadat mij 'n kamer aangewezen was en ik me met 'n bad verfrischt had, onder de brede veranda bij 'n whiskey-soda zaten te geselsen, waren alle vermoeienissen weer vergeten.

'n Prachtig panorama, het Malagarasidal, breidt zich hier voor onze ogen uit, de brede

Nijlpaardenjacht aan de Malagarasirivier.

rivier met z'n stroomversnellingen, de oevers bedekt met papyrus, waartussen hier en daar duinpalmen met hun slanke stammen en vederkroon verrijzen, het dorp Nyawra aan onze voeten, links de zoutkokerij en nog verder het veer en de weg naar de Rutschugipost weer geflankeerd door kleinere dorpen met bananenaanplantingen. Wie zou het zeggen, dat zulk een schone natuur tegelijk ongezond kan zijn en toch de heren hier moeten vlijtig kinine nemen om zich de malaria van 't lijf te houden. Als verpozing na den arbeid wordt de jacht beoefend. De regering heeft 3 Rupie (fl 2.40) uitgeloofd voor elke krokodil over 3 meter, waarvan men de kop inlevert. Men meent namelik dat deze dieren de oorzaak zijn van de slaapziekte en wil ze daarom uitroeien (Dr. Koch's teorie). Schiet men echter de krokodil in 't water dood, zo komen de anderen en vreten hun makker direkt op. Hier vist men dus met grote, duimdikke ijzeren haken, waaraan vlees vastgebonden is. De krokodil slikt die in, maakt spektakel en wordt aan de kabel uit de rivier getrokken, waar iemand met 'n geweer klaarstaat en hem doodschiet. De heren hadden al 'n hele spaarpot, en toen we er *nog* een vingen kon er juist 'n kistje bier voor gekocht worden, dat behoorlik op de gezondheid der dode kroks werd leeggedronken. Maar ook nijlpaarden vindt men hier en menigmaal verstoren ze met hun gebrul de nachtelike stilte. Onze foto toont 'n gelukkigen jager met het dier, dat hij geschoten heeft. Veel doet men er hier echter niet mee, behalve dat de negers er zich zat aan eten. Met dergelike en andere sport gaat de tijd gauw voorbij en *al* te gauw komt het ogenblik, dat ik weer op moet breken, verder de wildernis in!

LEO KOOYKER VAN DER VEEN.

Boekbeschouwing.

Top Naeff.

Oogst door **Top Naeff.** (Uitgevers Van Holkema en Warendorf, Amsterdam.)

Het is zoo prettig als je iets goeds kunt zeggen van 'n boek, het ter zijde legt met 'n dankbaar gevoel, omdat het je wat zei, wat gàf!

O, 't is maar klein werk deze keer, waarmede de guitige schrijfster van *School-idyllen* voor den dag komt. En, zooals een bewonderaarster van haar tot mij ontevreden zeide, - teleurgesteld in deze haar láátste pennevrucht -: ‘'t Zijn allemaal zulke korte, als een nachtkaars uitgaande dingetjes, wat heb je dáár nu aan!’

Ja, ik vrees wel, dat dit het gewone oordeel van den gewonen lezenden ‘men’ zal zijn over werk, dat men niet kan waardeeren, wanneer men niet beschikt over fijne voelhorens, die speuren in de quasi-onbeduidendheid het héél-gevoelige, intiem-van-het-leven-afgeziene, waardoor óók kleine schetsjes kunnen worden tot juweeltjes. Zulke *zijn* er in den bundel betiteld *Oogst*; méér dan een is er zoo. En daarbij denk ik niet in de eerste plaats aan *Emplettes*, dat ik de schrijfster heb hooren voordragen op 'n letterkundigen avond, zoo leuk en zoo schalksch, te midden van o zoo veel vervelendheid, dat het er je bij warm om het hart werd! Na 'n lijvige zeurkouserij over *De Dom in Keulen*, na 'n geschetter over *Gorki*, successievelijk van Van Deyssel en van Querido, stond ze, in haar eenvoudige maar wèl smaakvolle japon, 'n onregelmatig maar aardig gezichtje, bij 't eerste optreden, in de eerste volzinnen, wat verlegen-onzeker doende, met in de hand haar manuscript: *Emplettes.* En het deed je halt lachen om dien zoo welgeteekenden, deftigen, kleinsteedschen dominee, zijn vrouw overheerschend bij den inkoop van haar goedkoop manteltje, maar half óók weemoedig mee-voelen met die arme, uitgegaan in 'n blij-kinderlijk zich op 't ‘winkelen’ verheugen, en ten slotte beschaamd, diepongelukkig door 't afdingen, al maar door naar 't goedkoopste vragen, door de neerbuigende geringschatting van de op zoo luttel voordeel aanbrengende onaanzienlijke koopster voornaam-neerziende winkeljuffrouwen!

Menschen, die lang in 't buitenland gewoond hebben al, en daardoor de zuinigheid van vaderlandsche toestanden in zake kleeding leerden vergeten, ècht-Indische dames rècht niet, kunnen zich niet vóórstellen misschien, hoe *wezenlijk*-realistisch dit tooneeltje van die mantel-kooperij aandoet. Het geld glijdt ten onzent voor *toilet*-zaken zoo moeilijk uit de behoudende vingeren, en de zin voor zich goed te kleeden, *goedzittend* vooral, ontbreekt ten onzent nog zoo veelvuldig! ‘'t Kan wel zoo’ - met een ouderwetschen hoed, of 'n zakkerigen mantel waarin de rug scheef trekt -, ziedaar het parool in onze middelklassehuishoudens, waarin naar verhouding veel méér geld wordt uitgegeven voor mooie, dure meubels en voor lekker eten ('t laatste in de alleréérste plaats,) dan voor een keurig, up to date toilet.

In het buitenland is 't net omgekeerd. In Engeland heeft men geld voor alle deze dingen, óók voor 'n comfortable home en 'n goede tafel, nevens 'n dure japon; maar de Italiaansche, de Française, die zich ‘bezuinigen’ moet, ja, die zal er ook in toestemmen, à la *Top Naeffs* dominees-vrouw, zich door manlief 'n onmogelijk manteltje van 't jaar nul te laten opdringen! Die loopt chic, als 'n èchte ‘dame’ naar de laatste mode gekleed, met 'n hongerige maag, en verdwijnt in 'n achterbuurt, op

étage zooveel, waar ze noch salon, noch eetkamer ‘in stijl’ bezit, - ten onzent voor elk jong huishouden, dat zich respecteert, nóódig als brood.

Juist dáárom echter is *Emplettes* zoo kostelijk-Hollandsch, zoo'n staaltje van vaderlandsche toestanden! En Top Naeffs realisme heeft niets van dat dorre, photographieachtige, dat je in veel van dergelijk klein werk zoo bedacht, zoo ik-wou-nu-óók-'s-wat-schrijven, kan aandoen. 't Leeft, 't tintelt, je ziet het voor je:

‘*Het is een zéér billijke mantel. Op 't eind van 't seizoen doen we graag wat af, ik zal u de naaste prijs noemen*,’ *antwoordde de juffrouw milder*, *nu de verkoopkans steeg. Turend op het aan een touwtje uit den hals hangend karton, bepaalde ze:* ‘*Deze is f 45 geweest... ik zal 'm u goedkoop stellen... voor f 30.*’

Meneer en mevrouw keken elkaar aan, één moment van opperste verstandhouding, mevrouw schudde bedeesd van neen, en meneer sprak uit:

‘*Dat is te duur.*’

‘*Volstrekt niet duur,*’ *snibde de juffrouw;* ‘*kijk 's aan, heelemaal met zij gevoerd!*’

‘*Ik zeg niet te duur voor de mantel, maar duur.. enfin.. voor wat wij wenschen te besteden.*’

‘'*t Hoeft niet met zij...*’, *stamelde mevrouw.*’

Dit is *teekenen* met de pen. Werkelijkheid, die niet vermoeiend wordt door 'n àl te

sikkeneurig ontleden, 'n àl te kinderachtig élke kleinigheid ontvezelen. Want, het gevàár daarin te zullen vervallen, uit gebrek aan eigenlijke stof, bedreigt Top Naeff wel eens, juist in zulke kleine schetsjes, waarin de wijze van voorstellen en van zeggen de leegte aan inhoud moet vergoeden. 't Eerste stukje, *Nalatenschap*, is een bewijs hiervoor. De zucht zich te laten gaan, te zoeken naar àl door nieuwe kleinigheden om te beschrijven, soms in niet gelukkig gekozen beelden, kijkt daar om den hoek, maakt het op-zich-zelf reeds mager gegeven ongenietbaar.

'*Uit lagen boord stak zijn al te tengere hals als een halm*' *(!)* - '*Het donker zeildoek van het naar de laden leeggeruimd bureau lag als een stille poel.*' *(!*)

Zoo zou ik véle grepen kunnen doen uit een stijl, die, uit louter zucht om te laten zien hoe goed en hoe precies de auteur *alles* opmerkt, en *alles* weet weer te geven, soms gevaar loopt zijn grootste charme: natuurlijkheid, en eenvoud, te gaan verliezen, en van de oorspronkelijkheid, eigen aan de oorspronkelijke schrijfster Top Naeff, te vervallen in de nadoenerij van 'realiste' nommer-zooveel, loopend in 't voetspoor van anderen.

Maar, zooals ik reeds zeide, niet om *Emplettes* in de eerste plaats, dat eigenlijk wat afvalt, als je 't leest nu, zoo koud en nuchter, zonder de levendige voordracht der auteur, maar om nog andere schetsjes in *Oogst*, acht ik het déze aankondiging waard. Top Naeff is nergens en nooit zoo op hare plaats in onze literatuur - een geheel aparte, háár toebehoorende plaats -, dan wanneer ze de school en het schoolleven ontleedt. - Lang geleden, toen ze haar eerste, meest-opgang makende werk schreef: *School-idyllen*, heb ik haar in bescherming genomen tegen onredelijke 'critieken' van onderwijzers en 'opvoedkundigen', die haar terechtwezen op hoogen toon, wegens gebrek aan eerbied voor schooljuffrouwen, etc.*) Alsof het haar, die een boek voor volwassenen, een stukje literatuur, had gegeven, daarbij te doen ware geweest om iets anders, dan om wáárheid, levenswerkelijkheid, om iets anders te doen had *mogen* zijn! Ze liet een school zien aan ons; een meisjesschool met haar goed *en* haar kwaad, met haar wreede, ondeugende kinderen, *en* hare dikwijls volstrekt niet-aardige en niet tactvolle onderwijzeressen. Indien er onder de laatsten waren in de werkelijkheid, die haar *dat* euvel namen, dan bewijzen zij daarmede alléén de juistheid der tentoonstelling. Uit een literair-kunst-oogpunt dus ging de schrijfster vrij-uit.

Maar, van de Top Naeff die zij toen was, een heel-jonge, pas het leven beginnende Top Naeff, die vóór en boven alles zag het stokkerige en houterige der schoolmamsel, en die haar warm meegevoel veel meer spaarde voor 't kinderleed, dat zij zoo roerend beschreef in het bij de strenge oom en tante opgegroeide weesje, is de schrijfster thans in *Oogst* opgeklommen tot een veel levens-ervarener vrouw, eene die in leeftijd nu dichter staat bij de toen uitgelachen onderwijzeressen, dan bij die oproerige backfischjes, welke het deze beklagenswaardige vrouwensoort zoo moeielijk kunnen maken! En zóó is het vermoedelijk gekomen, dat zij thans in *Tredmolen* een juweeltje van gevoeligheid leverde, waarover, verbeeld ik mij, - om de aandoenlijke teekening van 'De Mier' - al hare voormalige veroordeelaars tevreden zullen moeten zijn. 'De Mier', gij raadt het misschien reeds dat hiermede de spotnaam wordt bedoeld, door 'geestige' kleine wreedaards gemaakt van den geslachtsnaam harer onderwijzeres, juffrouw Van Mieren.! Ik zal u die zoo heel-eenvoudig-vertelde, zoo akelig-doodgewone lijdensgeschiedenis van 'De Mier' - en van honderden met haar

*) Ik kende haar *toen* niet, en doe dat nog niet. Mijn optreden was geheel impulsief; - rechtvaardigheidsbesef.

in de levenswerkelijkheid - niet uitvoerig vertellen. Ik hoop dat gij *Oogst* zult koopen, en *Tredmolen* zult lezen! Want eerst dan kunt gij die geschiedenis ten volle waardeeren. Op school niet veel beteekenen, niet opschieten kunnen met de klasse, zakken voor de hoofdacte, daardoor jaar in jaar uit veroordeeld worden tot dezelfde sleur, totdat de backfischjes, die je eens drilde, en in den hoek zette, mama's zijn geworden, wier kindertjes je op hare beurt onderwijst, en voor wie je dan nederige buigingen maakt, en mooi-weer speelt, blij dat ze zoo genadig-lief zijn, van je nog wel zoo familiaar te willen behandelen. O de weemoed van zóó'n bestaan! Top Naeff heeft dien uitgezegd, zonder iets van sentimentaliteit - dat is haar genre niet -, heel aangrijpend-wáár, in dat wederzien tusschen juffrouw Van Mieren en haar ex-leerlinge, en de vreugde, die valt daardoor in dat eenzame oudevrijster-bestaan, en Eva's goedige toeschietelijkheid, gauw al gevolgd door verveling om 't lastige van dien omgang, die niet past in haar overigen kennissenkring!

Totdat de bom barst door de onbewuste wreedheid van Eva's dochtertje, die, heel geestig, de klasse amuseert met het rijmpje: *De Mier is een leelijk dier*, reden waarom ze wordt weggezonden, en excuus moet vragen, maar ook... de vriendschap tusschen de voor haar dochtertje partijtrekkende mama en de toch al zoo weinig-gewaardeerde 'Mier' voorgoed een einde neemt.

Om de kleine trekjes waarmede deze schets is doorspekt, juist dáárom bewonder je ze zoo. De uitvinding b.v. van dat spotrijm is zoo ècht-waarachtig vah het schoolleven afgezien. Of die van de onbedachtzame jonge mama, die haar dochtertje grappig dien bijnaam verraadt, in háár, mama's, tijd uitgevonden. En dan het kind, dat, in plaats van het voorgetrokken worden te waardeeren, juist dáárdoor een hekel krijgt aan de juffrouw, tegenover de mede-schoollieren met dat spot-rijm haar onomkoopbaarheid wil accentueeren. 't Is alles zoo ècht, zoo droevig-ècht! Maar 't aangrijpendste van alles is het slot: het mooie penduletje, erfstuk, door Eva bewonderd te midden der banaliteit van de rest, en dat de arme 'Mier' met St. Nicolaas haar had willen zenden, in de hoop daardoor de verkoelende sympathie weer te zullen doen herleven. Dit stil-weer-uitpakken van het reeds tot de verrassing in papier en kist ingehulde klokje, het is een fijn trekje om mee te eindigen. Wie, dit lezende, zal nog durven beweren, dat Top Naeff géén medegevoel heeft met onderwijze-ressen-lot, geen oog voor kinder-wreedheden!?

Muziek is een veel vroolijker schetsje, maar óók een waarin de auteur die bijzondere gave, die haar kenmerkt, van kinder- en school-leven uit te teekenen, op kostelijke wijze ten toon spreidt. O, die eerste oefeningen, die kleine, verkleumde, onhandige vingers! En dat oefenen in de koude, met den flanellen piano-looper om 't hoofd! Maar bovenal die verrassing voor 'Oma' 's verjaardag! Kijk, dat is nu weer zoo simpelgewoontjes - zou je zoo zeggen - en juist dáárom zoo héél-mooi: die vóórstudiën al, van dat muziekstukje, waarmee 'Oma' zal verrast worden, die mooie jurk, die spanning, en dan die ontroerde 'oma'-zelve:

'*Op den drempel stond Oma, het sleutelmandje aan den arm, haar gezicht tusschen lachen en schreien...*

Achter haar, op de teenen zich rekkend, Trui.

Trui's oogen vol tranen... (*Trui is de meid.)*

De vierde vinger wou niet, maar enfin...

"*Hoe vindt u 't?*" - *fluisterde Mama, die haar geluk niet houden kon.*

Oma knikte sprakeloos.

De bloemen geurden, het theewater zong, de zon scheen door de ruiten...

Héél jarig voelde Oma zich.'

Is dit, met enkele, héél gevoelige streken, geen lieflijk familiebeeld? En een dat bestaat, dat we in onze arme, nuchtere, kille, zorgenvolle, twistzieke wereld telkens hier en daar ontmoeten, Goddank, 'stil in de schaduw van 't vredig thuis'?

O ja, kennen doen we allemaal wel eens zulke blijde geluksmomenten, om héél-kleine dingen!

't Is maar, wie de gave heeft het zóó weer te geven, zóó aangrijpend-wáár.

Wie *dat* kan, is 'n auteur, 'n schrijver, die wat *beteekent* in de letteren! Om 't koren, 't véle, goudgele koren, let men niet op 't weinige kaf; waaronder ik b.v. het totaalonbenullige stukje '*n Bof* reken. Of ook: het àl te onbeduidende *Een flater*.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

I.

Fredric, die hare zomervacantie wenscht door te brengen in een boschrijke streek in de Ardennen of in Duitschland, waar zij gelegenheid heeft tot oefening der taal (Fransch of Duitsch) door gezelligen omgang, doet een beroep op de welwillendheid der Lelie-lezers, om haar een of ander goed adres te geven. Een huisgenoot bereid haar op wandelingen te vergezellen, desnoods een kind, zou voldoende zijn tot bereiking van bovenstaand doel.

Antwoorden s.v.p. in de Lelie. -

II.

Een nog jonge, beschaafde dame, wier kinderloos huwelijk haar veel tijd laat, zou zich heel gaarne een klein kind, liefst meisje, zien toevertrouwd; het is haar daarbij niet te doen om finantieel voordeel, maar om haar liefde tot kinderen te bevredigen. Woont in gezonde provinciestad.

Antwoorden s.v.p. onder motto *kind* aan de redactrice der Holl. Lelie. -

Gedachtenwisseling.

Antwoord aan mevrouw Arntzenius van Norma.

Veel dank, lieve mevrouw, voor uw belangstelling in mijn stuk in zake tuberculose. Hoe blij ik ook was, weer eens iets van U te hooren, toch spijt het me, dat U niet van dezelfde meening bent als ik.

U zegt: ‘Waar liefde in 't spel is, daar redeneert men niet.’

Verwisselt U liefde niet te veel met hartstocht? Die werkelijk liefde, de hooge, mooie liefde, voor een ander gevoelt, zál niet willen, dat die andere lijdt om zijnentwil, - zal liever afstand doen van 't hoogste geluk, als hij de andere daardoor voor groot leed kan behoeden. Die groote, reine liefde is zeker niet algemeen, en zulke hoogdenkende menschen evenmin, daarom is het goed, dat voor al de anderen een wet bestaat, die hun verplicht het goede te doen.

Als je nu eenmaal wéét, dat er niets anders opzit, dat je móét, dan zal je je ook onderwerpen. Hoeveel menschen b.v. zijn tegen inenting, uit een godsdienstig oogpunt of wel uit angst voor de gezondheid van hun kind. Tóch ondergaan hun kinderen de behandeling, omdat *de wet het voorschrijft*, omdat hun kinderen anders verstoken zijn van onderwijs. Ze murmureeren wel, tóch doen ze het.

Als nu hetgeen ik hoopte, eens bewaarheid werd, men slechts dán kon huwen met een schriftelijke verklaring van den dokter, dat hij of zij zich in goede conditie bevond, zou men zich immers móéten onderwerpen?

En nu de dokters. - U zegt: ‘hoe dikwijls vergissen de dokters zich’. -

Zoudt U denken, dat dit nog veel het geval zou zijn, als die heeren, speciaal aangesteld voor dat doel, zich voortdurend met die ziekte moesten bezighouden, zich dus meer en meer konden bekwamen?

Neen, lieve mevrouw, U hebt me niet van gedachten doen veranderen; ik blijf er bij - het móét er eens van komen!

Over Toilet en wat ermede in verband staat.

Leelijk-zijn.

Is er niets te doen tegen leelijk zijn? -

Onze hoofdredactrice heeft reeds zoo dikwijls gewezen op de bittere hardheid, die er voor veel vrouwen in ligt: *leelijk* te zijn. En onlangs trof mij in hare correspondentie met Maria D. ook weer - welk een groote rol toch het uiterlijk voorkomen steeds speelt in de wereld.! Maria D. erkent zoo terecht, dat zij, die niet voordeelig er uitzien op partijtjes en bals, blijven ‘zitten’, worden achteruitgezet, al hebben ze ook nog zoovele beminnelijke eigenschappen. Datzelfde zien we overal in de wereld; 'n mooi gezichtje is een onschatbaar voorrecht, en leelijk-zijn kan heel een meisjes-jeugd, heel een vrouwenleven zelfs, voor altijd verbitteren. - -

Maar, er *is* iets aan te doen; o ik zeg niet, om van leelijk mooi te worden, maar wel om, zelfs met een heel-misdeeld uiterlijk, een aangenamen indruk te maken. Het middel is zoo eenvoudig, in iedereens bereik, - en het wordt toch zoo weinig in praktijk gebracht.

Mag ik U eens vertellen wat ik bedoel.? - - Onlangs kwam ik een buitengewoon leelijke dame tegen. Zij was niet heel jong meer, tanig, puisterig in haar vlekkerig teint, met sluik en slecht opgemaakt haar, en een harkerig en stokkerig figuur - en, alsof ze alles had willen doen om die leelijkheid nog door gebrek aan smaak te accentueeren, ze was niet alleen onoogelijk gekleed, armoedig en sjofel, dat was nog het ergste niet, maar tegelijkertijd opzichtig door een geheel mislukt pogen om mee te doen met de mode. Zoo had ze van haar klein bont mutsje een groot hedendaagsch model willen fabriceeren, door er een grooten gelen Elzasser-strik op te naaien boven haar óók reeds geel gelaat, zoo was op haar armelijk manteltje een vuile versiering

van goedkoop galon aangebracht, waarvan de grondtoon eenmaal *wit* was **geweest**; etc., etc. - Behoef ik U nog te zeggen dat die dame op dat oogenblik afstootend werkte op mij, en ik tegelijkertijd dacht: welk een droevig lot zóó misdeeld te zijn! -

Wel, den volgenden dag ontmoette ik haar weer; misschien zou ze mij in de drukte niet opnieuw zijn opgevallen, indien ik dien onmogelijken gelen Elzasser-strik niet reeds uit de verte had herkend. Nu echter was ze vergezeld van een andere, eene reeds oude dame, waarschijnlijk haar moeder. Ze praatte druk met deze, lachte haar vriendelijk toe, en, juist terwijl ik haar zag, werd ze aangesproken door nog een derde dame, met een klein lief kindje aan de hand, dat terstond middelpunt werd van haar aandacht en werd begroet en geliefkoosd. -

Wel, ik was ervan verbaasd welk een geheel anderen, werkelijk, aangenamen indruk deze zoo leelijke, door haar slecht gekozen kleeding zoo dubbel-onaantrekkelijke dame maakte, alléén door de vriendelijke, opgewekte *uitdrukking* van haar gelaat, terwijl zij zoo vroolijk sprak met haar moeder, terwijl zij zoo oprecht-hartelijk bewonderde dat kleine meisje aan de hand harer vriendin. Men kon het zien aan de warme expressie van de oogen, aan den gullen glimlach om den mond, dat hier geen verborgen nijd school achter schijnbare opgewektheid, nijd om meer bevoorrechten dan zij zelve. - Er was een onmiskenbare glans van innemende, oprechte vroolijkheid in dien lach, in dien blik, - en daardoor kreeg heel het leelijke gelaat iets dat je aantrok, dat je deed vergeten de misdeeldheid ervan, om te herkennen als het ware de *goede* kern, die zich schuil hield in dat onooglijk omhulsel. -

Helaas, juist leelijke menschen, vrouwen ten minste, kunnen zoo bitter-zuur, zoo met toegenepen lippen, zoo met streng-vonnissende, vijandige oogen rond zich zien - als haten ze elkeen, dien het lot een innemender en knapper uiterlijk gaf dan het hare. - Als ze eens wisten hoe *onnoodig* leelijk ze zich dáárdoor maken, hoe veel erger het op zichzelf misschien niet eens héél erge gebrek in haar uiterlijk wordt dóór dien onvriendelijken, boozen, scherpen trek om den mond, dien harden klank in de stem, die speurende, naar aanmerkingen-als-zoekende kwade oogen. -

O ja, ik weet wel, dat het voor die zich misdeeld of leelijk voelt niet altijd gemakkelijk is daaronder opgewekt te blijven, dat jaloezie op een méér bevoorrechte daar wel eens voor de hand ligt. Maar, juist daarom roep ik U toe: met die jaloezie baat gij U zelve in géén geval, maar schaadt gij U aanmerkelijk, maakt misschien wat op zichzelf maar een klein gebrek is, door U-zelve méér nog gezien dan door anderen, tot de geheele opvallende hoofdzaak ten slotte, alleen dóór Uw ontevreden zeuren en piekeren erover. Want immers, lang niet iedereen is *leelijk* gelukkig, beslist *leelijk*, zoo weinig als iedereen met een als geheel aantrekkelijk uiterlijk in den grond 'mooi' is. Gij kunt een veel te grooten neus, of een heel leelijk teint, of een heel slecht figuur, of een heel klein beetje haar, of beslist leelijke tanden hebben, en toch, alles saamgenomen, nog lang niet zoo leelijk in anderer oogen zijn als gij het U-zelve in een moedeloos oogenblik misschien wel vindt. - Indien gij maar oppast U dan niet verder en niet onnoodig leelijk te *maken* door boos en vijandelijk en vinnig en scherp te kijken, door Uw lippen saam te klemmen, en vooral door Uw hart toe te sluiten voor de dagelijksche levensvreugden, die ook *Uw* deel zijn. - Let maar eens op hoevele vrouwen, knappe, eenmaal als 'mooi' gevierde vrouwen, juist als zij ouder worden en als het leven haar teleurstelde in 't een of ander, dien ontsierenden, vinnigen, scherpen, mondtrek krijgen, en zich daarmee zóó onaantrekkelijk maken, dat ze geheel haar vroegere schoonheid er door verliezen *met* hare jeugd, terwijl omgekeerd niets innemender en zonniger aandoet dan wat men noemt een *lief* oud gelaat, al is het ook nog zoo gerimpeld, al is de mond ook tandeloos, al is het haar dun en grijs; het is de *uitdrukking* van het gezicht dat alles vergoedt, dat U verwarmt en verteedert. -

Juist daarom vertelde ik U van deze, zoo héél-leelijke dame, omdat het mij zoo frappeerde hoe zelfs bij een zóó beslist-misdeelde de vriendelijke gelaat*uitdrukking* alles veranderde en wijzigde. Gelukkig echter zijn de meesten onzer lang niet zoo misdeeld als deze. Te gemakkelijker dus om, door het volgen van haar voorbeeld, ons zelve te vermooien en tot een innemende verschijning te maken; - er is niets anders toe noodig dan niet stilstaan bij wat ons ontbreekt, maar wèl bij wat we hebben, - dat geeft van-zelven een rustige en kalme en dáárdoor aantrekkelijke gelaatsuitdrukking. -

Redactrice toilet.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Salutant. - Hartelijk dank voor Uw vriendelijke toelichting. En, stéédstot Uw dienst. -

Nevermind. - Ik vind het heel goed en heel verstandig óók, zich het niet ‘aan te trekken’ als men een of ander misdeeldheid in eigen oogen heeft, maar Uw vriendin heeft gelijk, dat zooiets kan verergerd *of* verbeterd worden, al naar gelang de kleuren die gij kiest, de wijze van Uw kapsel, al die kleinigheden in een woord, die volstrekt niet zijn: ijdelheid, maar wèl: takt van zich naar eigen figuur en eigen uiterlijk goed te kleeden, onafhankelijk van de mode in zekeren zin, maar *niet* onafhankelijk van wat goed staat, en wat niet; hetgeen voor ieder onzer verschilt, naar gelang onzer uiterlijke bekoorlijkheden of ook gebrek daaraan - aan bekoorlijkheden. -

Rita. - De gezonden nuance van Liberty-lint vind ik heel mooi, en ik stel mij voor dat die zeer goed zou passen bij Uw hoed naar de overige beschrijving. -

REDACTRICE toilet.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XVII.

Het sneeuwde. Het sneeuwde erbarmelijk. Een kwartier, een half uur, een uur, twee uren lang, en de rest... Nom d'un chien! het had al vijf dagen achtereen gesneeuwd. Dat moet iets heel bizonders zijn te Parijs, waar, volgens de statistiek, de gemiddelde sneeuwval 13 dagen per jaar is, tegen 48 te Amsterdam en 96 te Moskou. Ik ga nooit naar Moskou... Parijzenaars genoeg om me te vertellen, dat in twintig jaar of nog langer Parijs zoo'n winter, zulk een strengen winter niet heeft beleefd. Het is mogelijk. Maar dergelijke troostwoorden heb ik zóó vaak in ons Holland met zijn miezegorig klimaat

vernomen, dat ik ze heb leeren tegeneten. Minstens acht ‘zeldzame’ winters heb ik meêgemaakt. Ik heb een innige afkeer van soortgelijke zeldzaamheden en houd me liever bij het ‘ordinaire’, anders gezegd: normale, dat... overigens reeds lang abnormaal schijnt te zijn geworden. Als ik er ooit toe kom, aardrijkskundige boeken te schrijven, verander ik stellig de heele nomenclatuur. Hoe, voor den drommel, hebben de geographen zoo dom kunnen zijn, Europa onder de *gematigde* luchtstreken te rangschikken? Stel u bijvoorbeeld voor: Nederland een gematigde luchtstreek! Hoe moet het dan zijn in een land met een kòud klimaat? Holland een gematigd klimaat... het mocht wat! En nu, dezen winter lijkt Parijs voor het weêr wel leentjebuur te hebben gespeeld bij Buiksloot of Tietjerksteradeel. Nom d'un chien!...

In die landerige stemming - die men ook op zee kan hebben - baggerde ik over den Boulevard Saint-Michel, in de wandeling meestal Boul'-Mich' genoemd. Ik huiverde van de koû en liep, al baggerend, met de vaart van een kampioen-hardlooper. Mijn handen staken diep in de zakken. In Holland, tusschen twee haakjes, gaat dat niet, omdat je daar beî je handen noodig hebt om je door diverse windvlagen bedreigden hoed op het hoofd te behouden.

Plotseling schrikte een stem voor mij me op. Een schor basgeluid, dat in gebroken Fransch sprak:

- Schoenen poetsen, meneer? Even een paar flinke vegen?

Ik keek op. Een zeer groote neger van, naar schatting, vijftig jaar stond voor me. Twee tegenstrijdige gedachten schoten mij door het brein. Primo: Is de vent mal? Die schoenen zouden toch binnen tien tellen weêr vuil worden. Niét laten poetsen. Secundo: Een schoenpoetsende neger te Parijs, en een nieuw schoenpoetsersmateriaal dat ik niet zie - ‘daraus wird vielleicht etwas Interessantes kommen.’ Wèl laten poetsen.

Ik knikte toestemmend.

De neger bracht mij in een droog hoekje vóór een restaurant, haalde een dikken, vettigen katoenen doek uit een van zijn broekzakken, zette zich op één knie en wreef met herculische kracht over mijn schoenen. In de helft van den tijd, dien Isaäc van den Dam er aan placht te besteden, had de glimmend zwarte man mijn schoenen glimmend zwart gepoetst.

- Wel, Sam, vroeg ik, nadat ik hem betaald had, is dat je beroep? Uitsluitend dat?

De neger grijnslachte en sprak:

- Ik ben geen Amerikaan en ook geen Engelschman, en heet dus geen Sam of Tom of John. Ik ben een Franschman en ik heet George.

- Dank voor de correctie.

- C'est pas ça. Maar ik ben uit Martinique, woon hier te Parijs al zes-en-twintig jaar, en heb nóch daar nòch hier ooit te klagen gehad over de Fransche regeering. En ik haat de vijanden van Frankrijk.

Er was gelukkig geen Duitscher in de buurt.

- Ik waardeer het, George. A propos, willen we ons gesprek niet liever in het café-restaurant voortzetten? Laten wij er een glaasje ‘fine’ verschalken.

- Graag.

In de zaal werd ik spoedig gewaar, dat George niet bepaald vies was van een behoorlijk hartversterkinkje.

- En... dat wat ik je over je beroep vroeg?

- U is, was zijn wedervraag, nog niet lang in Parijs? Zeker eerst kort geleden uit Japan aangekomen? Natuurlijk om aan de Sorbonne te studeeren? Is u al ingeschreven?

Een oogenblikje stond ik in beraad. Daarop beantwoordde ik des negers vragen in bevestigende zin. Que voulez-vous? Er is geen ontkomen aan. Zelfs in Indië ben ik, Indíschman, weleens voor een landgenoot van Hokussi aangezien geworden.

George vervolgde:

- Neen, natuurlijk ben ik niet alleen schoenpoetser. Dat is zelfs mijn allerminste bezigheid. Ik ben een persoon van meer gewicht voor de studenten van de Sorbonne.

- Hoezoo dan?

- Te veel om op te noemen. Ik zal toch trachten op te sommen.... Mag ik nog een fine?... Garçon, une fine! Faites déborder le verre.... A la vôtre, monsieur le nouveau-venu Japonais.... Kijk, soms hebben de vrouwelijke studenten geleide noodig. Wie is dan de aangewezen man om de ‘étudiantes’ te vergezellen en hen te beveiligen tegen onbeleefde toespraken en zelfs aanrandingen? George, le vieux nègre. Want ik ben beleefd, punctueel en galant. En sterk als vier gewone menschen. Een apache blijft op eerbiedigen afstand van me. Ik ben dus de aangewezen....

- Chevalier sans peur et sans reproche.

- Precies. Verder. Als een student ‘dans

la dèche' is en dus geld noodig heeft, wie wordt er dan meê belast, zijn boeken of andere zaken van de hand te zetten? George, le vieux nègre. Want ik ken de waarde van alle boeken en laat me zelfs niet door den slimsten boekenkoopman in de luren leggen.

- Een uitkomst voor de studenten, die platzak zijn.

- Natuurlijk. Verder. Wie brengt horloges, ringen, overjassen enz. enz. van de studenten tegen het einde der maand naar de bank van leening?

- George, le vieux nègre.

- Precies. U is blijkbaar zeer scherpzinnig. Verder. Wie is de aangewezen man om, bij vervallen huurtermijnen, voor arme studenten schikkingen te treffen met de hôteliers?

- Geor....

- Precies. Ik weet nu al, dat u scherpzinnig is. Maar ik weet ook, dat u, nieuweling, nog niet weet, dat zelfs de moedigste student zich tegenover zijn hôtelier klein gevoelt. Verder. Wil een student zijn kamer extra netjes hebben, wien laat hij de wanden behangen, wien laat hij schilderijtjes ophangen, platen en photo's vastspijkeren, enz. enz? ....Antwoord maar niet. Alweêr George, le vieux nègre.

- Ik bewonder je.

- Dat doen er meer. Als een student het oog heeft laten vallen op een 'douce créature', een lief meisje, dat streng bewaakt wordt, wie wordt dan belast met het bezorgen van de minnebrieven? George, le vieux nègre. En ook de antwoorden gaan meestal door mijn hand. Want van beide kanten weten ze, dat ik 'secret' ben.

- 'Secret'? Bedoel je 'discret'?

- Dat is hetzelfde. Ik ben gewend, 'secret' te zeggen. Want het betreft toch altijd een geheim, niet? Alors.... Nou, dat zijn de voornaamste bezigheden van mijn druk beroep. Dan zijn er ook nog andere dingsigheden, die het toeval schept.

- En buiten de studentenwereld?

- Buiten de studentenwereld dien ik niet zelden als model voor schilders. Geef toe, dat ik een mooi type ben.

- Een prachttype.

- Ja. Vooral voor Othello schijn ik een geschikt model te zijn. Dan steken ze me in mooie kleêren, maar waarin ik me nauwelijks kan bewegen, en krijg ik een dolk in de hand. En dan moet ik bij een bed staan en een erg woest gezicht zetten. Maar dat kan ik niet.

- Hè, kun je niet? Waarom niet?

- Wel, ik heb me de geschiedenis eenige malen laten vertellen. Hoe kan nu Othello een woest gezicht zetten, als Desdemona hem niet eens bedrogen heeft? Een gek of een 'mufle', die Othello. Ik ben een 'galant homme', vraag het maar aan de 'étudiantes'.

- Welbeschouwd heb je gelijk. Een echte 'mufle', die Othello.

- C'est ça. En dan wordt mijn gezicht drie, vier, vijf keer overgeschilderd. Nou, bezwaar heb ik er niet tegen, want dan moet ik zooveel maal meer poseeren, en elke zitting brengt mij van vier tot acht francs op. Ik ben niet goedkoop.

George's zwart gelaat lachte witjes. Ik keek hem vorschend aan. Was de man werkelijk naief? Of was hij een uitgeslapen kerel, die zich op gezette tijden 'pour le besoin de la cause' dom hield? Het bleek mij, dat men op een negergelaat weinig kan lezen.

- Nou, George, dank voor het aangenaam onderhoud. Ik moet verder. Adieu!

- Tot ziens! Als u eens voor het eene of andere akkefietje - 'petite besogne', zei hij - George noodig mocht hebben, beschik dan maar over hem. Hier, steek mijn adres in uw zak. Geen vaste tarieven. Alles heelemaal 'à la discrétion du client'. Behalve Fransch spreek ik wat Russisch, Poolsch, Engelsch, Italiaansch, Spaansch en Duitsch. Tot Japansch heb ik het nog niet gebracht. Banzaï! Bonne chance!

Uit daarna door mij bij verschillende studenten ingewonnen inlichtingen bleek me, dat George, met betrekking tot den aard van zijn beroepsbezigheden, waarheid had gesproken. 'C'est notre nègre à tout faire', zei er een, die er uitzag, alsof hij meestentijds dieper in het glaasje dan in de boeken had gekeken. 'George is een beste kerel. Ik heb weleens een tien-francstuk van hem geleend.' Een andere student lichtte me in: 'Vijftig jaar oud, denkt u? Ja, hij ziet er niet oud uit. Maar hij moet toch al om en bij de zeventig zijn. Want toen mijn vader aan de Sorbonne studeerde, was George ook al de Figaro van de studenten.'

- En, vroeg ik aan een derden student, die George weleens wat opgedragen had, is George werkelijk zoo 'secret' als hij zelf vertelt?

- Zoo ‘secret’ als het leven hiernamaals, zònder welwillende medewerking van het spiritisme.

* * *

Er zijn meer zonderlinge beroepen in het klassieke Quartier Latin.

Zoo maakte ik op een avond in het Bal Bullier kennis met een Rus, die, behalve Russisch, ongeveer een dozijn talen, waaronder uitteraard vooral Slavische, vlot spreekt. Zijn uitspraak van het Fransch is onberispelijk; die van het Duitsch en het Engelsch véél minder. Doch in elk geval spreekt hij al die talen met een zekere radheid; naar woorden behoeft hij niet te zoeken.

Die man is taalleeraar. Geen taalleeraar echter van den gewonen stempel. Zelf niet grammaticaal onderlegd - hetgeen mij uit een paar brieven van zijn hand is gebleken -, geeft hij uitsluitend conversatielessen. Deze richt hij evenwel in naar de wisselende behoeften der lesnemers. Hij noemt zijn onderricht: ‘Enseignement professionnel et occasionnel’.

Komt een kersversche vreemdeling hier bijvoorbeeld in een kleêrmakerszaak te werken, dan leert hij bij bedoelden Rus in eenige weken tijds alle mogelijke Fransche woorden en uitdrukkingen, die in het kleêrmakersbedrijf voorkomen. Die woorden en uitdrukkingen worden dan den lesnemer lettergreep voor lettergreep voorgekauwd, ongeveer op de wijze, waarop een vogelliefhebber een papegaai leert spreken. Zijn geduld te dien opzichte is bewonderenswaardig, is schier heroïsch. Teneinde zichzelf het aanduiden en den lesnemer het herkennen der betrokken voorwerpen en verrichtingen te vergemakkelijken, bedient hij zich van daartoe expresselijk vervaardigde wandplaten. Zijn kamer hangt er vol van. Gij kunt u geen vak of bedrijf voorstellen van welks voorwerpen en verrichtingen onze Rus geen afbeeldingen heeft. Het is bij hem thuis een platen-arsenaal, een afbeeldingenmuseum voor aanschouwelijk onderwijs.

Gaat, omgekeerd, een Parijzenaar, een vakman te Parijs zich in het buitenland vestigen, zegge te Londen, dan kon hij ook bij onzen Rus terecht. Deze leert hem dan hoofdzakelijk de Engelsche woorden en uitdrukkingen, die zijn vak betreffen.

Lezeres of lezer, gij kent, vermoed ik, voor het minst Hollandsch, Fransch, Engelsch en Duitsch. Maar kunt gij op slag, om maar wat te noemen, de woorden ‘lampekap’, ‘vingerhoed’, ‘olie- en azijnstelletje’, ‘dwarsbalk’, ‘dweil’, ‘verfkwast’, in de drie vreemde talen vertalen? Ik laat me.... hangen, als ge het kunt. Welnu, onze Rus kent alle mogelijke vaktermen in ruim een dozijn talen. C'est épatant, hein?

Dat alles behoort tot de afdeeling: ‘enseignement professionnel.’

Nu de afdeeling: ‘enseignement occasionnel.’

Ik heb een vermakelijke les bijgewoond van een Pool, die voornemens was, een liefdesverklaring in het Fransch af te steken en zich daarvoor door onzen polyglottischen Rus eenige fraai-klinkende zinnen liet inpompen. Wel twintigmaal moest de amoureuze Pool de vermaning hooren, dat hij niet ‘fou’ moest zeggen, als hij ‘vous’ bedoelde. De lippen van den verliefden Warschauer deden dien middag aan heilgymnastiek.

Wilt ge op een meeting het woord voeren, of wilt ge ergens een toast slaan - als ge niet ter tale zijt, wijst ‘l'enseignement occasionnel’ van den heer Zoo-en-zoo-off u den weg.

Hij is, in zijn genre, een geweldige kraan! Als goed vaderlander neem ik het hem alleen maar kwalijk, dat hij geen Hollandsch kent.

OTTO KNAAP.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Indische hondjes. - Zooeven brengt de mail mij die alleraardigste photo's. Ik dank U hartelijk voor die leuke verrassing. Welk een verrukkelijk zestal.! - Ik heb zelf een foxje gehad, en door den dood verloren; na dien tijd

wil ik geen fox meer hebben, omdat het mij te veel aan hem herinnert; ik vind het op zich zelf zoo'n prettig en lief ras, maar om zijn nagedachtenis is het mij pijnlijk, zulk een levende gelijkenis met hem voor mij te zien. - Weest U heel hartelijk gedankt. U deedt er mij bijzonder veel genoegen mee. - Groeten terug van Benjamin en Frits. -

Elsa. - Ik zal de versjes, die ik van U onder mijn berusting heb, niet al te lang meer laten wachten; het nu gezondene plaats ik liever niet, omdat ik, om U de waarheid te zeggen, niet houd van dat soort gelegenheids-poëzie. Als de prins of prinses er eenmaal is en - there's many a slip between the cup and the lip óók nog in deze questie, - maar, in elk geval, als de vorstelijke baby goed en wel is gearriveerd, dan zal 't geheele land overstroomd worden met gelegenheidspoëzie, in alle mogelijke bladen en couranten en tijdschriften; waartoe die vermeerderen? Om bij zoo'n gebeurtenis iets wezenlijk moois en nieuws te zeggen moet men wèl heel-bijzonder-geïnspireerd zijn en beschikken over heel-zeldzame gaven. - Zal ik 't U terugzenden, of 't vernietigen.?

Regina. - Ik dank U zeer voor Uw langen brief en voor den vertrouwelijken inhoud er van. Daar ik U over het zakelijke intusschen particulier schrijf, kom ik op dien brief hier niet verder terug, daar hij daarvoor niet is geschikt. -

N.N. - Zoo als ik U de vorige week reeds schreef, zal ik gàárne Uw brief beantwoorden, omdat ik er er, van Uw streng-orthodox-christelijk standpunt, de héél goede bedoeling van begrijp en die waardeer; óók om U te zeggen, dat gij *mij* verkeerd hebt begrepen. Als gij mijn stuk herleest, dan zult gij zien, dat ik *U* veel nader sta dan de modernen, in zekeren zin, omdat ik met alle nadruk zeg: Als *Gods Zoon*, als *Godheid*, kan ik Jezus Christus vereeren, mij buigen voor zijn geboden, ook al begrijp ik die niet, en al druischen die in tegen mijn menschelijke opvattingen, juist omdat Hij is een *Godheid.* Maar, als Hij zou zijn wat de modernen van Hem gelieven te maken, namelijk een gewoon mensch, dan vervalt *daarmede* de meerderheid van Hem voor mijn gevoel boven een ander, want dan kan ik zijn woorden en geboden niets anders vinden dan ongerijmd en onmogelijk ook, om na te volgen. Is daarin nu, juist van *Uw* standpunt, iets ‘godslasterlijks’.? Ik zou zeggen, het tegendeel is het geval. Ik kom juist op vóór de éénige mogelijkheid waarin men Jezus Christus kan aannemen als de Verlosser der Wereld, namelijk door hem te zien als *Godheid*; mij dunkt, van Uw orthodox-bijbelsch standpunt, moet gij dezen gedachtengang van mij toejuichen, in plaats van haar te veroordeelen. En ik herhaal dan ook, ik ben daarom overtuigd, dat gij mijn stuk en mijn bedoeling verkeerd hebt gelezen. - Voor het overige begrijp ik geheel en al Uw hartelijke en welgemeende waarschuwing aan mijn adres, omdat ik weet dat gij, zóó geloovende, niet anders kunt denken dan dat ik gelukkiger zou zijn, indien ik Uw geloof deelde. Daaraan hebt gij trouwens volkomen gelijk, want zulk een geloof, een stellig zeker-weten, omtrent de dingen van het Hiernamaals, is zonder eenigen twijfel een kostelijk bezit, een richtsnoer bij alle daden en handelingen van ons leven. Alleen, zoo iets kan men zich niet aanschaffen op raad van een ander, nietwaar.? Ik stel er echter prijs op U de verzekering te geven, dat ik volstrekt geen ongeloovige ben in den zin van een materialist of atheïst. Ik vind het dom en onnoozel, waar wij omringd zijn van

raadselen, te doen als of wij menschen met zekerheid zouden kunnen zeggen: Er is geen God, er is geen Leven na dit Leven. Ik bepaal er mij toe af te wachten hoe het zijn zal, en te vertrouwen dat God, als Hij is, zeker zal zijn een rechtvaardig èn een begrijpend God, die zal weten hoe ik niet Hem veroordeel of beoordeel, maar alléén de *huichelarij* van de menschen, van de *schijn*-geloovigen, om welke reden dan ook zij schijn-geloovigen zijn, hetzij van sleur, hetzij van eigenbelang, hetzij van politiek, hetzij om er een baantje mee te veroveren, hetzij om dat het zoo behoort, wat het ook zij, waarop de godsdienstigheid van de groote meerderheid van de menschheid in den grond neerkomt. - Nogmaals, ik waardeer Uw schrijven zeer, en ik dank U er voor in alle oprechtheid.

Mia. - Ik kan niet genoeg herhalen dat brieven als de Uwe, waarin mij de meeningen en wenschen van Lelielezers worden openbaar gemaakt, mij altijd heel welkom zijn, omdat ik dan immers zooveel doenlijk kan tegemoet komen daaraan, en anders rondtasten zou in het duister. - Natuurlijk doet het mij genoegen dat gij en Uw kennissen mijn werk zoo graag in de Lelie ontmoet, en ook dat de toilet-hoofd-artikelen U zoo boeiden vernam ik met veel belangstelling. - Ik zal trachten daarvoor in den nieuwen jaargang de plaats te blijven behouden; wat dat andere, dat U niet bevalt aangaat, gij kunt ervan verzekerd zijn, dat ik daarin zal trachten rekening te houden met de door U gewenschte variatie. Gij moet bedenken dat smaken verschillen; juist over dezelfde stukken die gij niet prettig vindt kreeg ik van meerdere zijden te hooren dat ze zoo boeiden. - In elk geval ben ik blij, dat gij het alles zoo ronduit hebt geschreven, en houd ik mij steeds voor oprechtheid aanbevolen. 't Geen gij speciaal over de questie kleeding schrijft frappeerde mij, omdat mijne correspondente Maria D. onlangs beweerde, dat de hedendaagsche vrouwen zich even netjes kleeden als de vroegere; iets wat ik niet met haar eens ben:

Ook moet ik U eerlijk bekennen de hoofdartikels van 'Toilet en wat er mee in verband staat,' de laatste weken zeer te hebben gemist, daar ik deze rubriek bepaald eene aanwinst in de Lelie vind, waar de tegenwoordige moderne, aan politiek doende vrouw maar àl te zeer geneigd is, haar uiterlijk daardoor te verwaarloozen, en het meestal voldoende vindt even met hare hand door het haar te strijken en, om tijd te besparen, zich liefst zoo smakeloos mogelijk kleedt, daar dit immers om de goede zaak, in haar oogen, bijzaak is; als de japon maar zoo vlug mogelijk aangeworpen kan worden, en los en gemakkelijk zit, komt de snit er niet op aan. Mij zijn zulke vrouwen altijd bijzonder antipathiek geweest, en alle geschrijf over haar, en over hetgeen ze in 't publiek gesproken hebben, heb ik steeds uit den booze gevonden, daar dit ze slechts aanzet steeds verder te gaan en hare persoonlijke ijdelheid nog meer in 't spel komt.

Zeer juist, die slotzinnen!

G. - Uw brief van.... (hij is ongedateerd) lag juist ter beantwoording neven me, toen Uw tweede brief kwam, waarin U de onzinnige veronderstelling uitspreekt dat ik 'boos' zou zijn op U - om *die* reden, om die dood-onschuldige opmerking van U in dien eersten brief! Lieve G., het woord *onzinnig* moest mij uit de pen, omdat ik toch wêl gek zou zijn, wanneer ik U een zoo hóógst-gewone opmerking ging kwalijk nemen. Wat kent gij mij toch slecht! En dat een zoo langjarige abonné nu al! - Ik vind Uw bewuste opmerking heel natuurlijk van Uw standpunt, omdat gij alleen mijn antwoorden hebt gelezen, en niet weet tot wien ze gericht zijn; in zulke gevallen werpen de omstandigheden van de correspondenten dikwijls een ander licht op de

zaak. En, daar ik U die niet kan verraden, wil ik er liever over zwijgen, U alleen en met allen nadruk de oprechte verzekering gevende, dat geen haar op mijn hoofd U dien brief kwalijk nam of *kon* kwalijk nemen ook, m.i. De bewuste gedachtenwisseling is blijven liggen door een misverstand; zij was nu echter reeds afgedrukt, en komt er dus toch nog in. - Om nu nog even op de rest van dien eersten brief van U te antwoorden, ik vind, zooals ik reeds schreef in die correspondentie die U zoo trof, dat het veel gemakkelijker is in eigen lot een liefde-hand te erkennen en óók te berusten zelfs in het raadselachtige daarin wat leed betreft, dan te erkennen een liefderijk Godsbestaan in algemeenen zin, waar juist zulke vreeselijke rampen, als b.v. die in Italië, die gij ook opnoemt in Uw brief, telkens doen twijfelen; juist dat vreeselijke dat zoovele *on*schuldigen moeten meelijden met de schuldigen treft mij steeds als zulk een raadsel. Zoo b.v. heb ik het Woord van den Bijbel, in de tien geboden, ook steeds zoo onrechtvaardig gevonden, dat God de misdaden der vaderen zal bezoeken aan de kinderen in het 3de en 4de geslacht. Dat *doet* Hij, want wij weten

allen wel, hoe vreeselijk juist het nageslacht leidt onder de afdwalingen op zedelijk gebied van de vaders, en hoe afschuwelijke ziekten en kwalen worden mee ter wereld gebracht door geheel-onschuldige kinderen. - Is dat nu echter niet strijdig met alle goddelijke liefde? Ik vind dat de waarschuwing in het gebod vervat niets beteekent, want zulke egoïste menschen kan het immers niets schelen wat er wordt van hun nageslacht; zij willen *genieten*, en het is een feit dat de ziekten daaruit, uit dat genot, voortkomend heel dikwijls niet in hen-zelf maar juist in hun nageslacht uitbreken. Dan ook, zulke erfelijkheidskwalen zijn nog niet eens altijd 'eigen-schuld' zelfs van de ouders; ik denk b.v. aan de melaatschheid. Als melaatschen onderling trouwen dan krijgen zij heel dikwijls gezonde kinderen, maar dan springt de ziekte slechts een leeftijd over, en komt zij in het daarop volgende geslacht weer voor den dag.

Is dat nu niet vreeselijk hard? En zoo zijn er zoo ontzettend véél raadselen die je doen vragen: hoe *kan* dat worden toegelaten door een *God van Liefde.* - Mij zeide eens een orthodox Christen, voor wien ik groote achting heb: 'Als je in je eigen leven *erkent* Gods leidende en reddende hand zoo heel dikwijls, wat gaan je dan die anderen aan? Laat Hem zorgen daarvoor, en houdt je alleen aan je eigen ondervinding.' - Misschien is deze opvatting heel juist, maar ik vind, dat zij bij niet-hoogstaande naturen moet leiden tot jammerlijk egoisme en tot eigengerechtige onverschilligheid, iets waartoe vele orthodoxe Christenen dan ook vervallen, en wat mij steeds zóó in hen terugstuitte, dat ik juist ook dáárom altijd zeg: het zijn de *menschen*, de *zoogenaamde* christenen, die mij warsch maakten van wat wij menschen verstaan onder godsdienst en christelijkheid.

Hetgeen gij mij schrijft over mevrouw van Calcar: dat zij de dood niet zoo heel erg vond, moge voor haar, van haar standpunt, als overtuigde spiritiste, heel wáár zijn geweest, maar heeft geen kracht voor twijfelaars natuurlijk. Bovendien, zelfs zij, die in *theorie* de dood niet erg vinden, schrikken heel dikwijls terug als het oogenblik dáár is, instinctmatig. Een onzer bekendste en vroomste christenstaatslieden, aan wiens oprecht geloof niemand twijfelt, had met dat al toch een heel benauwd sterfbed, en menige in gezonde dagen heel oprecht naar den hemel begeerende orthodoxe christen heb ik in ziekte al het mogelijke zien doen om gezond te worden, met bijstand van de meest *on*geloovige doktoren, en als ik dan zeide: 'Eigenlijk strookt dat toch niet met Uw eigen hemelverlangen', dan kreeg ik het blijkbaar zichzelve ter goeder trouw wat wijsmakende antwoord: 'Ja, maar ik moet toch mijn best doen beter te worden, want God heeft op aarde misschien nog een taak voor mij.'

Ik heb het verhaal, U door mevrouw van Calcar gedaan, dat een verstikkings- of verdrinkingsdood niet zoo erg is, dikwijls ook van anderen gehoord; ik kan dat niet beoordeelen, wel weet ik, dat ik-zelve nu al een paar malen met volle bewustheid aan den rand van het graf ben geweest, de laatste maal toen ik de typhus had, en de dokter alle hoop had opgegeven, terwijl ik volkomen helder ben gebleven al die uren, dat hij zat met mijn pols in zijn hand, af te wachten hoe het afliep, omdat hij elk oogenblik het einde verwachtte, - en dat inderdaad ik-zelve in die oogenblikken altijd heel kalm en heel rustig ben gebleven, hetgeen ik toeschrijf aan de lichamelijke zwakte waarin je op zoo'n speciaal oogenblik verkeert, en waardoor je het leven als het ware niet meer zoo krachtig voelt in je dan in gezonde dagen. Van anderen heb ik hetzelfde wel eens gehoord ook, wat juist die speciale ondervinding aangaat, en daarom geloof ik wel, dat het sterven-zelf niet het ergste is, maar het is voor hen, die

niet bepaald ongeloovig zijn (en wie *is* dat in den grond) veel meer een gedachte van angst en twijfel: hoe zal het zijn hierna, nà den dood, zal er opstanding zijn, en hoe? Voor dezulken als mevrouw van Calcar, en voor alle orthodoxe-christenen en Roomsch-Katholieken, is die vraag opgelost, maar voor ons, die slechts *hopen*, blijft zij een open questie.

Gij schrijft, dat gij het heengaan voor de overlevenden zoo hard vindt; in enkele gevallen ja, maar in de meeste worden de heengaanden zóó akelig-gauw vergeten, dat ik voor mij nog meer medelijden heb met hen-zelf die sterven, en die zoo graag nog wat zouden hebben willen leven. Zoo gaat het toch den meesten, nietwaar? Zelfs oudere menschen. En als ik dan hier en daar zoo'n bestaan zoo ineens zie weggerukt, van iemand die door allerlei banden aan het leven was verknoopt, dan heb ik veel meer medelijden met hemzelf, dan met de nabestaanden. Want die troosten zich al ach zoo gauw, vindt gij-zelve ook niet.?

- In verband met het slot van Uw eersten brief wil ik tegelijk het slot van Uw tweeden behandelen. In dien eersten namelijk vindt U, dat mijn honden het zoo heel goed bij me hebben, in dien tweeden wilt U, naar aanleiding mijner dierenliefde, mijn raad weten hoe te handelen met Uw onzindelijke katten. Die raad dan is: in de éérste plaats zou ik trachten die katten alsnog zindelijk te maken; (katten *zijn* van nature zindelijke dieren). Misschien is Uw methode niet juist. Mijn vriendin heeft veel verstand van katten-opvoeding; zij zegt, dat U moet zorgen den bak *altijd* kraak-schoon te houden, en er steeds onmiddelijk na gebruik nieuw zand in te doen; ook moet U ze er telkens heenbrengen, totdat ze van zelf gaan, en ze straffen als ze zich misdragen ondanks dat alles. Overigens echter zou *ik*-voor-mij, met katten, die ik al zoo lang had, zooals in Uw geval, tot aan hun dood geduld hebben, ik zou te veel van hen houden, om ze ooit te kunnen weg doen, zoo min als ik ooit met mijn honden het geduld zou verliezen, welke ziekte ze ook krijgen, welke ellende ook ik met hen zou moeten doormaken. Ik redeneer daarin zoo: Zij geven mij zulk een schat van liefde, dat ik mij zelve een afschuwelijk wezen zou vinden, indien ik niet met hunne gebreken van ouderdom of van ziekte geduld hebben zou. tot dank daarvoor; en mijn vriendin en Marie zijn precies van hetzelfde gevoelen. Wij hebben ook al véél doorgemaakt te samen op dit punt, zoodat ik spreek uit ondervinding. Gij echter zult mij antwoorden wat gij nu reeds schrijft, dat Uw huishouden en Uw gezin en Uw gebrek aan dienstboden-hulp het U niet mogelijk maken dit geduld te hebben. Daarop moet ik het zwijgen doen, want zonder twijfel heb ik een gróót voorrecht juist aan de volkomen gelijkgezindheid in deze zaak van mijn vriendin èn van Marie, welke laatste nooit, wat ook, te veel moeite is of te veel of te 'vies', wat onze dieren betreft. Ik geloof wèl, dat goede wil véél kan helpen in zulke gevallen, ook al is men zonder hulp, omdat ik nog dezer dagen een brief kreeg van iemand, wier omstandigheden zeker niet gemakkelijker zijn dan de Uwe, wel nog moeilijker, en die toch den tijd vond een grooten, zieken hond met de droevigste en weerzinwekkendste kwalen, maanden achtereen te verplegen, te voeden, *alles* voor hem te doen. *Die* groote liefde en *die* goede wil vrees ik naar den toon van Uw brief te oordeelen, dat U ontbreekt; daar gij reeds spreekt van opsluiten in een schuur, waarvan gij-zelve erkent, dat zij er een ellendig leven hebben. Zie, lieve G., dat vind ik dieren*martelen.* Ga dan liever naar de dierenbescherming, en vraag, of men hen daar een goed thuis kan bezorgen. - Als Uw man zóó wreed is ze te willen afmaken, iets wat ik-voor-mij een schande vind, dan moet U in èlk geval toch óók naar de dierenbescherming gaan, want die doet het ten minste pijnloos. - Maar, als de katten wezenlijk mooi en zacht en lief zijn, probeer dan nog eerst een goed thuis voor hen

te zoeken. - Ik vind het voor Uw kleine jongen een verkeerde opvoeding, dat hij nu niet meer met hen wil spelen, om die onzindelijkheid. Hij is in zijn tijd óók onzindelijk geweest, en de katten kunnen het niet helpen ten slotte, dat zij geen verstand hebben van mooie kamers en loopers etc.; door Uw jongen aan te moedigen in die onverschilligheid, nadat hij eerst met hen 'solde', maakt gij hem m.i. egoist, en doodt in hem het verantwoordelijkheidsbesef aan zwakkeren en van hem afhankelijken, - zooals toch de dieren dat van ons zijn.

- - De opmerking van Uw anderen jongen over Carl Ewald's jongentje in dat Leliestukje, vind ik niet onjuist. Lang niet alles ben ik met hem, Ewald, eens, hij overdrijft, zoo als hij het óók doet in dat door Uw zoontje gewraakte stukje. Maar toch houd ik van hem, om de onafhankelijkheid en oorspronkelijkheid van heel veel van zijn denkbeelden in Mijn Kleine Jongen en in Mijn Groote Dochter. Ik ben blij dat die

verschillende stukken in de Lelie, door die verschillende medewerkers, U zoo interesseerden. Gij schrijft wel dat het artikel van den heer S.v.R., over de meidenquestie U boeide, maar niet of gij zijn oplossing afdoend vindt. Ik voor mij, ben het volkomen eens met zijn raad, dat de dames aan die onmogelijke meiden-exemplaren moeten toonen: We hebben jullie niet noodig, maar ik houd het ervoor, dat ze daartoe *zelve* de handen uit de mouw zullen moeten steken, omdat ik niet geloof, dat goede werkvrouwen en goede oppassers, de door den heer S.v.R. aan de hand gedane plaatsvervangers, zijn te vinden in grooten getale; die zijn al even veeleischend geworden als de rest. -

En nu laat ik het bij dit antwoord, waaruit gij, hoop ik, de overtuiging zult hebben opgedaan, dat alleen toevallige omstandigheden oorzaak zijn geweest van het lang uitblijven van mijn beantwoording; daarvoor is die nu ten slotte omgaand, wat nommer twee aangaat. - O ja, wat dien eersten betreft, zeg nog aan Uw man, dat het misschien inderdaad jammer is, dat ik geen kinderen heb, daaraan kan hij gelijk hebben, maar dat ik niet geloof, dat ik voor hen zulk een onbegrensd geduld zou hebben gehad als voor mijn honden, om de zeer eenvoudige reden, dat die mij steeds opnieuw treffen door *hun* onbegrensde trouw en aanhankelijkheid en hartstochtelijke genegenheid. Daardoor kunnen ze *alles* van me gedaan krijgen. 'Sentimenteel', - - mijnentwege! Dat laat me héél koud. Hartelijk gegroet. -

Fredric. - Terstond na ontvangst van Uw brief beantwoord ik hem omgaand. Ik heb Uw vraag geplaatst in de vragenbus, en ik voeg er wat mij betreft nog bij, dat gij zult moeten zoeken naar een familie waar gij pension vindt met 'gezellig verkeer'. Duitschland en Frankrijk wemelen van zulke families, maar de moeilijkheid is natuurlijk een goed adres te vinden. Gij zoudt b v. kunnen adverteeren in het Duitsche blad: Fürs Haus, dat vele zulke annonces heeft (adres Berlin S.W. 68 Lindenstrasse 26), maar ik zou U raden het eerst langs informatieweg te beproeven, omdat gij natuurlijk bij een advertentie op goed geluk moet afgaan geheel en al.

Gij behoeft volstrekt niet zooveel excuses te maken over Uw verzoek; gij doet mij niets geen overlast aan ermede; Ket spijt mij alleen maar, dat ik U niet kan helpen uit *eigen* ondervinding. Maar ik weet niemand, omdat ik nooit zóó iets heb gezocht. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Pauline te S. ontvangt de volgende week per artikel het beloofde antwoord.

E. van S. - Uw gedachtenwisseling kwam voor dit nommer te laat, komt de volgende week.

C.B. (**Menton**). - Veel dank voorloopig voor Uw brief.

Dirk ton Haghe. - Dank zeer voor Uw briefje.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Varia.

Aan de firma A. FONGERS (De Groninger Rijwielenfabriek A. FONGERS) aan alle fietsrijders bekend geloof ik, werd onlangs de leverantie opgedragen van 157 rijwielen voor het leger in Nederlandsch Indië. Naar aanleiding daarvan verzendt deze zoo gunstigbekende firma onderstaande plaat, waarvan op aanvrage, zoolang de voorraad strekt, aan elken belangstellenden een exemplaar, voorzien van metalen hanger, kan worden toegezonden. Wij vestigen gaarne de aandacht hierop van fietsrijders of die het worden willen.

31 Maart 1909.
22ste Jaargang.
No. 40.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Paradijs.

Ik droomde..., 'k zag een overweeldrig oord
Met bloementuinen, hier en ver in 't rond:
Na rozen, wit en rood, dan 't spikkelbont
Van fijn gebloemt'. Schuw vloot een beekje voort

En spoelde blanke lelies. In het rond,
Uit wuivend groen steeg jublend een accoord,
Dat wegsmolt en weer opsteeg. Aan den boord
Van 't boschje, doez'lend op den achtergrond,

Flauw flikkerend in gulle zonneglans,
Daar schaarden fladd'rende engelen ten dans.
En voor de lusthof - goddelijk Eden -
Zag ik een uitgebreid en vaal moeras;
En menschen zag ik worst'len pas voor pas:
Maar geen van al zou 't ooit betreden.

Vergeten.

Langs bloemige oevers glijdt er
Mijn levensbootje voort;
d' Azuren golfjes murm'len
En stuwen langs mijn boord;

Ze plooien zich op van voren
En vouwen van achteren saâm,
En laten geen spoor van mijn kieltje,
Zacht murm'lend nog eenmaal mijn naam.

Indrukken uit Genève
Oudejaarsviering.

Van de 22 cantons van Zwitserland is het canton Genève wel het minst Zwitsersch en bijna het minst uitgestrekt.

Voltaire, die te Ferney in Frankrijk zijn buitenverblijf had op slechts 1500 Meter van de grens van het canton Genève - om in een ommezien op dat grondgebied te kunnen vluchten als de nood aan den man kwam - placht schertsend te zeggen, dat, als hij zijn pruik uitschudde, het heele canton door het poeder er van bedekt werd. Maar ik denk dat hij dan overdreef.

Nochthans de 'Patriarch van Ferney', zooals de inwoners van dat plaatsje den grooten wijsgeer noemden om zijn weldadigheid, wist toch de deugden der Geneefsche burgers te waardeeren; hij, zoon van het machtige Frankrijk, mocht al eens schertsen over het operette-achtige van zoo'n republiekje in duodecimo, eerbied had hij toch voor hun onverwoestbare gehechtheid aan den geboortegrond en de dapperheid, waarmede zij in den loop der eeuwen hun onafhankelijkheid hebben weten te verdedigen tegenover de groote natie, die den slokop wilde spelen.

Dezen mooien trek heeft het landje met Nederland gemeen; en toen laatst hier een Engelschman mij zeide, dat kleine Staten in onzen tijd geen raison-d'être meer hadden en dat machtige buren ons landje van daag of morgen toch zouden verdeelen, kon ik hem uit volle borst zeggen, dat het wel mogelijk was, dat hij gelijk had, maar dat zulks in ieder geval dan maar niet zoo 'vredigjes' zou gaan [om met Suzanna Hofland te spreken] en dat die buren zich dan toch een cadeautje zouden geven, waarvan zij een schijntje pleizier zouden beleven in de komende jaren - ja, ééuwen: 'Ons onderwerpen, misschien' zei ik; 'ons onderhòuden, nooit!

'*Un homme n'est pas planté comme un arbre dans un pays pour y demeurer toujours*' zegt Rousseau in zijn Emile; zeker! - En reizen wordt interessanter als men de gelegenheid gebruikt om op te merken en zeden en gewoonten te vergelijken met die van 'thuis'; - en het wordt nòg belangrijker als men zich den stelregel herinnert: 'wilt ge een volk leeren kennen, *ga dan zien hoe het feest viert*, *hoe het zich in het openbaar gedraagt.*'

De Geneefsche burger voelt zich erfgenaam van een schoon verleden; zijn nationale feestdagen houdt hij in hooge eere, niet het minst door hen op zóó waardige wijze te vieren, dat het den vreemdeling eerbied afdwingt.

Oudejaarsdag is voor hem de gedenkdag bij uitnemendheid, want behalve de ernst, die op den laatsten dag van het jaar ook over hém komt, is het dan tevens de verjaardag van de afschudding - op 31 December 1813 - van het juk der Fransche overheersching, waaronder de Geneefsche bevolking toen vijftien jaren had gezucht.

Reeds den avond te voren begint de herdenking en zoo ook ditmaal: in de meest volmaakte orde, niet voorafgegaan door een troep straatjongens - een straatversiering die hier gelukkig weinig gezien wordt - trok de militaire muziek den laten avond van 30 December óp naar het hooge terras met de kastanjeboomen, dat gesteund wordt door een eeuwenouden muur van de voormalige vesting Genève, die muur, waartegen dit jaar het monument ter eere van de Hervorming zal verrijzen.

Op dat terras, de Promenade de la Treille, staat de toren Baudet, getuige van menige hardnekkige verdediging, van menige met bloed bezegelde heldhaftige daad; in een zijner gevels vereeuwigt een eenvoudige gedenksteen de kloeke daad van 1813, en die gedenksteen is het doel van den tocht.

Aan den voet van den toren houdt de muziek dan ook halt, omringd door deputaties van studenten-, vak- en zangvereenigingen, allen met hun vaandels, te midden eener tallooze menigte; vaderlandsche liederen worden aangeheven door de blijkbaar goed geschoolde vereenigingen, en daarna wordt in gloedvolle woorden een toespraak gehouden, in herinnering brengend de beteekenis van den naderenden feestdag.

Opvallend is de voorbeeldige orde onder de uit alle elementen van de maatschappij saamgestelde schare; met pieuse aandacht wordt de redenaar aangehoord en als hij daarna den gedenksteen met een lauwerkrans versiert, barst een enthousiast hoerah uit duizend kelen los; bengaalsch vuur overgiet het geheel met rood en geel licht - de kleuren van Genève - en plechtig stijgt de 'Hymne à la Patrie' ten hemel, terwijl de sneeuw op de boomen van het zooveel lager gelegen universiteitspark het fantastische licht door

duizenden facetten terugkaatst en overschoone lichteffecten toovert. - Dan heft een mannenkoor de ‘Hymne National’ aan, en de eenvoudige, maar treffende plechtigheid is geeindigd.

Uiterst correct zich gedragende, gaat de menigte huiswaarts in den bitter kouden winternacht; geen stooten, geen opdringen, geen hossen, geen vechten en tieren en krijschen: niets van dat alles!; politie is wel aanwezig, maar het is duidelijk, ze is overbodig!

Als het den volgenden morgen begint te dagen, word ik gewekt door het gebulder van de kanonnen, die op drie plaatsen van de stad zijn opgesteld om de plechtige feestviering van den oudejaarsdag in te leiden.

Geneve - Promenade de la Treille en de toren Baudet.

Om acht uur al - dus als de spoorklok in Nederland pas zeven uur wijst - beginnen de klokken van de grijze kathedraal St.-Pierre - die lappendeken van de meest héterogene bouwstijlen - haar sonore stem te laten hooren; zoodra zij zwijgen, vallen alle andere kerkklokken - en dat zijn er zeer vele voor een stad van slechts 125000 inwoners - in, de stad vervullende met hun indrukwekkende galmen, stemmende op dezen dag tot ernst, alsof de dikke mist, die al maanden achtereen het zonlicht verduistert, 't zulks nog niet voldoende deed.

Dan, als de laatste toonen van het klokgelui weggestorven zijn, rukken twee militaire muziekkorpsen de kazerne uit, om ieder afzonderlijk langs verschillende wegen een marsch door de stad te doen onder het spelen van meestal vaderlandsche muziek; de scholen, de meeste winkels en kantoren zijn gesloten en het bedrijvige leven staat, voor zooverre dat maar eenigszins mogelijk is, stil; - en als ik mij weldra onder de menschen begeef, is het enthousiasme overal voor mij merkbaar en is het alsof het den éérsten, in plaats van den 85^{en} jaardag van de bevrijding geldt!

Na een marsch van twee en een half uur ontmoetten de muziekkorpsen elkander op het plein bij het meer, dáár waar het Monument-National verrijst, opgericht tot herinnering aan de aansluiting aan de Fédération Suisse. -

Rond dat monument verzamelt zich een talrijke menigte; de eerste magistraat van ‘L'Etat et République de Genève’, zooals het hier met een breeden zwaai heet - houdt een van vaderlandsliefde tintelende rede, waarin hij zijn ‘concitoyens’ aanspoort om door goed burger te zijn, zich te toonen de waardige erfgenaam van het door de kloeke vaderen van 1813 herworven kleinood: het baas zijn in eigen huis, dat is, de vrijheid!

Weer treft mij de aantrekkelijke correcte houding van die duizenden menschen; zeker, als de traditioneele speld daar gevallen is, dan heeft men het kunnen hooren; en toch was daar hoog en laag bijeen en dóór elkan-

der, rijk en arm, heer en knecht, oud en jong; het is geen opgeschroefde komedie met gewichtig gedoe van zwart gerokte of in uniform gestoken heeren; het is maar een eenvoudige plechtigheid, die daar plaats heeft op dat plein aan het anders zoo lachende, nu al maanden lang doodsche en sombere meer, gedekt als het daar ligt door een dikken mist, als onder een lijkwade; maar allen zonder uitzondering blijkbaar zóó onder den indruk van het oogenblik, dat, als de muziek eindelijk de 'Cantique Suisse' aanheft, en er een krans op het monument wordt neergelegd, en de vaandels worden opgeheven, ondanks de koude de hoeden afgaan en het is alsof een heilige ontroering door de lucht gaat. -

De plechtigheid is afgeloopen en ik volg den grooten stroom der menschenmassa, die zich beweegt in de richting van den stadsheuvel, op welks kruin St. Pierre zich verheft. -

Als ik de kerk binnentreed is ze reeds overvol en met moeite krijg ik een staanplaats; tot op de steenen trappen van de absis hebben velen een plaatsje moeten zoeken; wie het eerst is gekomen heeft de beste plaats, want vaste of betaalde plaatsen kent men niet, nu niet en nooit; alléén voor de magistraten is een rijk gebeeldhouwde bank gereserveerd; overigens zit mevrouw naast haar dienstmeisje, als 't zoo valt, en ik denk, dat wie dáár haar neus voor optrekt, toch ook maar weinig begrip heeft van het wezen van het christendom. -

Het hinderlijke en stootende collecteeren onder den dienst heeft gelukkig niet plaats; vlak vóór iederen uitgang van de kerk is op een vast voetstuk een trone geplaatst, juist zoo hoog, dat de hand, die er iets in wil offeren, zich niet behoeft op te heffen en het offer stilletjes en ongezien daarin kan glijden, zoo in den geest van 'de linkerhand die van zijn tweelingbroeder niet af weet.' -

De preek was niet, zooals ik binnenkomende gedacht had, gewijd aan oudejaars overdenkingen, maar aan het nationale feest; na een overzicht van de historische feiten, was zij gewijd aan den eerbied, die het flinke optreden der mannen van 1813 het nageslacht moet inboezemen; verder de schoon voorgedragen opmerking, dat het maar niet genoeg is om trotsch te gaan op groote voorvaderen, maar dat het nageslacht heeft te bedenken, dat juist die groote voorvaderen hun nazaten den plicht hebben opgelegd van het 'noblesse oblige'; dat de nazaat van heden heeft te bedenken, dat hij zóó moet leven, dat hij met eere de voorvader van later kan zijn.

Het kerkgezang was al evenzeer een kwelling voor het gehoor als in Nederland, en het was dan ook een ware verkwikking toen daarna een zeer goed gemengd koor 'La Société de chant Sacré', de Invocation van Mendelssohn liet hooren, welk indrukwekkend gezang door de menigte staande werd aangehoord. -

Goddank, bij het verlaten van de kerk, bracht een vrolijk winterzonnetje aan een helder blauwen hemel een belofte van beterschap na zóó langen, droeven, doodschen nevel; maar toen ik tegen middernacht weer naar dezelfde kerk trok, vroor het toch flink; ik ging er heen, omdat ik wist dat de Genevois, volgens een oude traditie in grooten getale rond de kathedraal de doodsklok van het oude jaar pleegt te gaan hooren, en dàt wilde ik nu óók eens meemaken. -

Op het peristyle tusschen de hooge zuilen, heeft de 'Union Musicale' zich al opgesteld; de kerk zèlf is gesloten, doch op het plein er rondom ziet het zwart van de menschen; kwart vóór twaalf klinken de aandoenlijke tonen van het 'Loin du

Pays' en als de laatste klanken wegsterven, speelt het carrillon; dan valt de eerste slag van twaalf in de doodelijke stilte van den ijzig kouden winternacht, dreunend en plechtig; en als het plein daarop eensklaps verlicht wordt, en het gezang zich weer verheft, dan zie ik in menig oog een traan: velen zijn 'Loin du Pays' - er wonen hier 45% vreemdelingen - en menig oog van een die lief was, sloot zich voor altijd in het afgeloopen jaar, ver, vèr van hier....

Dan links en rechts gelukwenschen, handdrukken, omhelzingen; kalm, waardig, maar hartelijk, een lust om te zien!

'Hebt ge 't van daag nu gezien, hoe ze zijn' zegt een hier doortrekkende kennis, die mij bemerkt had 'ze kúnnen hier geen feest vieren; dat zouden we in Holland anders doen, hé!'

Nu, dat laatste was ik volkomen met hem eens; maar de eerste bewering leek mij kant noch wal; als men vele malen gezien heeft hoe de Javaan feest weet te vieren, dan heeft men wel geleerd, wat een volksfeest kan

zijn en behoort te zijn, maar anders zou men het hier hebben kunnen leeren! En ik was op dezen dag voor de zooveelste maal diep getroffen door het mooie van de wijze, waarop dit volk hier aan een feestdag wijding weet te geven; en toch heeft die bevolking evengoed zijn groote ondeugden als anderen: hier zoo goed het misbruik van absinth als in Nederland dat van jenever! -

Maar een nationale feestdag is hier geen welkome aanleiding om zich op straat beestachtig aan te stellen, zooals in 't Vaderland de liefelijke gewoonte is.

Hoe wordt door het Nederlandsche volk de verjaardag van de koningin gevierd! Een krijschende, door drank opgewonden hossende menigte, bij voorkeur vuile liederen zingende;

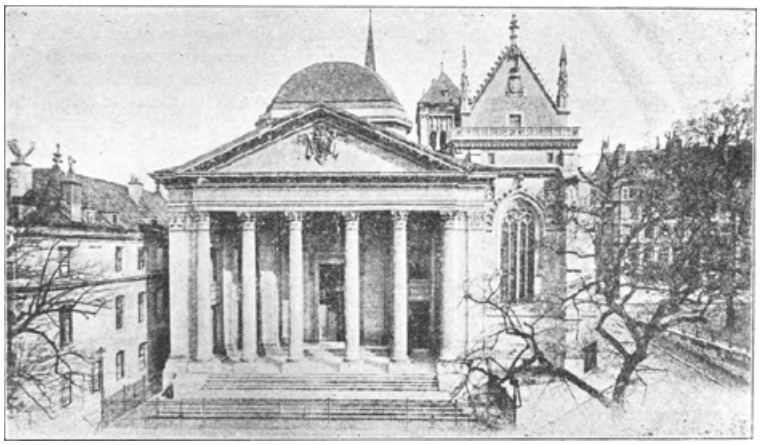

Geneve - Kathadraal St. Pierre.

in de Residentie het Haagsche bosch des avonds het tooneel van ruwheid en liederlijkheid; in de drukke verkeersaderen van de Hoofdstad, na zonsondergang hetzelfde; wie zichzelf en zijn kinderen respecteert en het ergerlijke van zoo'n manier van feestvieren voelt, geeft zich dien avond huisarrest! En het zijn niet de onderste lagen van de bevolking alléén; lang niet! De bandeloosheid en tuchteloosheid, die verfoeilijke uitwassen van den vrijheidsboom, zijn zóó ingekankerd, dat men alle zelfrespect ten spijt, tot de ergerlijkste tooneelen komt, zonder er zelfs ook maar iets meer in te vinden.

En dat niet alléén op nationale feestdagen! Of is het b.v.b. niet schandelijk, zooals de Hagenaars, die, meenende dat fatsoen in glacé handschoenen zit, nog wel een houding aannemen alsof zij zich zooveel netter in het openbaar weten te gedragen, dan het overige Nederland, en voorál dan dat groote deel der natie, dat daar woont en werkt in de stad aan den Amstel - is het niet schandelijk, vraag ik, zooals zij zich in dezen tijd gedragen tegenover de koningin, nu de omstandigheden haar noodzaken om te wandelen.

Is het niet weerzinwekkend te lezen, hoe men zich niet ontziet, die dagelijksche wandelingen van het hoofd van den staat, tot een telkens wederkeerende plaag te maken, door óp te wachten, en haie te laten passeeren, brutaal aan te staren, meeloopen, ja, naloopen zelfs! Met geen dozijnen gouden wiegen en geen honderd dito rammelaars maakt men de ergernis goed, die dát dagelijks moet teweeg brengen.

De allergeringste notitie van welgemanierdheid zou den menschen toch behooren te dicteeren, dat het niet alleen beschamend is tegenover de weldenkenden en vreemdelingen, die het zien en uit de couranten vernemen, maar schandelijk en

harteloos vooral, om der koningin niet te gunnen, dat, wat de allergeringste vrouw in den lande - en te recht - voor zichzelf als haar rècht opeischt: dat van ongemoeid, onaangestaard en ongevolgd te kunnen wandelen.

En dat nog wel in deze dagen!

En het is niet te vergoelijken door te

denken: het is belangstelling in de ‘geliefde koningin’; want het is niets dan schaamtelooze nieuwsgierigheid, zoo'n handelwijze, die op ‘posten’ gelijkt. En de verontschuldiging, dat de menschen het goed meenen, is een verzwaring, want zij bewijst dat men zóó verruwd is, dat men zelfs niet meer in staat is het schandelijke er van te beseffen.

Het is niet prettig voor ons, Nederlanders, om te hooren het bekende: ‘Canaux; Canards; Canailles’ en de vreemdeling die het in de wereld heeft gebracht, had zeker het Nederlandsche volk gezien feestvierende of in zijn aanhankelijkheidsbetoon tegen een zijner vorsten.

Maar hoe onprettig zulks ook voor ons gevoel is, dat de vreemdeling tot zulk een hatelijke qualificatie komt, begrijpelijk is het volkomen.

B.W. VAN DE KAMER.

Genève, 28 Januari 1909.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 38.) XX.

....Zoo stond ik dan, voor 't eerst in mijn leven, alleen op de wereld, ik, het verwende éénige-meisje, dat nimmer alleen had mogen reizen, zelfs niet van den Haag naar Utrecht, dat slechts bij hooge uitzondering alleen uitging in den Haag - (men vergete niet dat in dien tijd al deze regels van wat commeil-faut wordt geacht voor een jong meisje uit de eerste kringen veel strenger werden nagekomen dan heden ten dage, maar dat bovendien ook nog mijne moeder op dat punt bijzondere opvattingen er op nahield van alles wat ik ‘niet mocht.’)

- Zeker, reeds in Berlijn had ik leeren kennen de klove, die zulke door hare ‘positie’ beschermde meisjes scheidt van den grooten maalstroom van het werkelijke leven, waarin verzoekingen, verleidingen, aanbiedingen, op haar aanstormen, waarvan het bovengenoemde door hare positie beschermde meisje nimmer vermoedt of weet. - In den Haag immers was ik de dochter van Jhr. Mr. de Savornin Lohman, door zijn stand, zijn betrekking van advocaat-generaal van den Hoogen Raad, was ik een iemand; en in nog veel sterker mate was ik zulk een iemand in Suriname, waar mijn vader als Gouverneur de allerhoogste betrekking bekleedde; - maar in Berlijn waar hij als particulier, en als 'n van zijn heelbescheiden middelen rondkomend pension-bewoner, als nommer-zóóveel leefde, was ik natuurlijk niemand - een jonge vrouw van 24 jaar, als duizenden en tienduizenden met mij, prooi, alleen omdat ik 'n vrouw-lichaam bezat, voor mannen-blikken en mannen-voorstellen.

- Zoo herinner ik mij, hoe ik in het begin van ons Berlijnsch verblijf, staande voor een boekwinkel, op eenmaal een oude vent naast mij zag, wiens blikken mij beloerden, en hoe ik op dat oogenblik zonder erg langzaam doorliep, omdat ik bij mij-zelve overlegde, of ik het boek, waarop mijn oog was gevallen, zou koopen of niet. Ik had niet gemerkt dat ik daarbij achtervolgd werd door den ouden vuilpoets, eerst toen ik voor de tweede maal vóór den lokkenden winkel bleef stilstaan, ontdekte ik tot mijn schrik dezelfde stekende, begeerige blikken, en, aangemoedigd waarschijnlijk door mijn opnieuw voor denzelfden winkel blijven stilstaan, begon hij in hetzelfde oogenblik een voorstel te mompelen, dat mij, vliegensvlug, zonder acht te slaan op

trammen of rijtuigen of wat ook, deed hollen den eersten den besten straat in, waar ik geheel ontsteld in een apotheek vluchtte. Het ongeluk wilde, dat juist in diezefde dagen mijn vader ongesteld werd, - reeds op zich zelf voor mij een vreeselijk ding, alleen met hem in Berlijn, terwijl hij mij kalmweg opdroeg, in geval zijn ziekte verergerde, hem onmiddelijk naar een hospitaal te laten vervoeren en mij tot raad en voorlichting tot onzen hem bekenden gezant te wenden. - Ik was dus toch reeds niet heel vroolijk gestemd, terwijl ik voor hem een medicijn ging halen uit een naburige apotheek, en de schrik sloeg mij om het hart, toen ik denzelfden ouden smeerpoets tegen het lijf liep, die, daar hij waarschijnlijk aardigheid had gekregen in mijn vlucht van een paar dagen geleden, goed vond mij nu, op zijn beurt, vlug genoeg voor zulke oude-karkas-beenen, te vervolgen. - Ik heb mij achteraf verwonderd hoe ik niet overreden ben in de volte van Unter den Linden, hoek Friedrichstrasse, waar ik overstak op een drafje, zonder één andere gedachte verder dan mij redden voor mijn belager, dan verdwijnen in de zekerheid van mijn thuis.

Zeker, ik weet wel dat opzichzelf beschouwd elk meisje veilig is tegen *zulke* aanrandingen, maar ik weet ook, dat zij daardoor leert kennen datgene, wat ten slotte beheerscht in den diepsten, den innerlijksten zin de heele

vrouwen-werk-questie: namelijk de beteekenis van haar vrouwenlichaam boven en voor alles in de maatschappij, juist als zij daarin wil werken, wil zelfstandig zijn, wil zich eene positie veroveren. Want, van tweeën een, of zij stuit overal op hare misdeeldheid van zóó-leelijke, dat ze daardoor overal moet achterstaan bij hare, den mannen meer bevallende zusters, of zij moet, als zij een lichaam en een gezicht heeft dat hen aanstaat, (en dat is al héél gauw zoo) voortdurend strijden en worstelen om zich te beveiligen tegen die oneerbare voorstellen, die begeerige aanrandingen, die op haar weg liggen als zoovele voetangels en klemmen, bij elke sollicitatie, bij elke betrekking die zij bekleedt, bij elke gelegenheid in een woord waar zij met den man te doen heeft. En, zoodra ze in de maatschappij optreedt zelfstandig, heeft ze *altijd* met den man te doen op de een of de andere manier. -

Nog een ander voorbeeld.

Ik heb reeds verteld hoe mijn candidaat in de theologie mij vervolgde; ik had, op weg naar die schrijflessen, nog een anderen vervolger die mij dagelijks lastig viel totdat ik van plan was ze reeds daarom op te geven, indien niet op het bewuste instituut-zelve iets was voorgevallen, dat mij deed besluiten er niet meer heen te gaan. - Ik zou namelijk op wensch van mijn vader lesnemen in het dubbel boekhouden, en, daar deze lessen insgelijks werden uitgedeeld op het bewuste schrijf-instituut, sprak mijn vader met den directeur af voor zoo- en zooveel lessen, welke natuurlijk extra betaald moesten worden, en die ik te samen met nog een ander jong meisje zou nemen.

Toen ik op den bewusten middag kwam, werd ik in een' apart kamertje gelaten met haar, en onze leeraar bleek te zijn niet de directeur-zelf, of diens dochter of vrouw, welke alle twee insgelijks les gaven, maar zijn zoon. - Ook deze gaf schrijfles - de heele familie deed daaraan - maar die schrijflessen werden door ons allen gezamenlijk genomen, mannen en vrouwen, wij waren allen volwassenen, die ons slecht schrift wilden verbeteren, en voor 't grootste deel behoorden mijne medescholieren tot de bescheidener burgerklassen; ik vìel daaronder dus misschien eenigzins apart op, en schreef de aandacht en de beleefdheid door den bewusten zoon mij steeds bewezen, dan ook toe aan die apartheid en als vreemdelinge en van stand. - Wel had het mij onaangenaam getroffen dat hij zich had veroorloofd, toen mijn vader mij had verzocht, een stuk dat hij wenschte gecopieerd te hebben, naar het bewuste instituut mede te nemen, dat afschrift niet alleen zelf in persoon te komen brengen in ons pension, maar ook het was gaan afgeven in persoon aan mijn kamerdeur, die gelukkig op slot was, en waaraan hij, tot mijn verbazing, toen ik hem toeriep het maar voor de deur neer te leggen, omdat ik niet gekleed was tot opendoen, nog een geruimen tijd bleef morrelen en roepen - totdat de thuiskomst van mijn vader daaraan een einde maakte. Maar van de handtastelijkheden, die hij zich veroorloofde zoodra hij met het bewuste jonge meisje en mij alleen was in die kamer, had ik toch absoluut geen vermoeden, en zij en ik zijn dan ook letterlijk weggevlucht - om nooit terug te komen, wat althans mij-zelve betreft - met achterlating van het geld voor de reeds vooruitbetaalde boekhoud-lessen. -

Aan zulke dingen, dat heb ik mijn heele leven lang ondervonden, van af het oogenblik waarop stand en positie mij niet meer beschermden, staat elke-jonge, zich alleen een weg door de wereldslaande vrouw onophoudelijk bloot, indien zij niet bij toeval zóó leelijk is dat zij daardoor het nog moeilijker heeft andersom, namelijk dan

door den onwil en den spot van de mannen tegen zich te hebben, wat niet minder pijnlijk is.

Overal, bij elke gelegenheid, bij elk samen-zijn, bij elke intimiteit van het dagelijksch met den man samen-verkeeren als 'vrije' vrouw, staan wij voor de dubbele moeilijkheid van eenerzijds ons zelve verdedigen tegen *zijn* begeerten, anderzijds tegen die van ons eigen hart, die er misschien óók zijn. O, het is waar, bitter wáár, wat Magda, uit Sudermanns onvergelijkelijke *Heimat* dienaangaande haren vader voor de voeten werpt na haren 'val', waarover hij haar, de 'officiersdochter' zoo bittere verwijten doet:

'Ich gehörte längst zu jener Kategorie von Geschöpfen, die sich schützlos wie nur ein Mann, und auf ihrer Händearbeit angewiesen, in der Welt herumstössen. Wenn ihr uns aber das Recht aufs Hungern gibt - warum versagt ihr uns das Recht auf Liebe... O man weiss ja was die Familie mit ihrer Moral von uns verlangt. Im Stich gelassen hat sie uns, Schütz und Freuden giebt sie uns keine, und trotzdem sollen wir in unserer Einsamkeit nach den Gesetzen leben die nur für sie Sinn haben. - - Und derweilen verzehrt uns der Kampf ums Dasein Seele und Leib.'

Ieder woord van die self-made vrouw uit beschaafden stand, die fier en onafhankelijk terugkeert te midden der haren, door hen aan haar lot overgelaten toen ze arm was, nu haar vierend als beroemde artiste maar niet begrijpend *wat* ze heeft doorgeleden en dóórgestreden om zoover te komen, ieder woord van Magda is *mij* uit het hart geschreven. Want, dáárom bekommert de familie zich niet, om je moeite, je nood, je verleiding, je stille strijd als de verzoeking aan je treedt, alleen maar om de vraag bekommert zij zich: ben je nog wel wáárd om met ons *om* te gaan, om bij *ons* te worden ontvangen? Voor je zelf zorgen, o ja, dat vinden ze best, niet graag zouden ze met de last van je onderhoud zijn opgescheept, dat je alleen staat midden in de wereld, met je vrouw-lichaam, en je vrouw-begéérten misschien ook, God, *dat* vinden ze alles héél natuurlijk, staan er geen oogenblik bij stil wat *dat* voor je inhoudt, maar, verbeeldt je, dat je zou 'vallen' te eeniger tijd, vallen zooals Magda viel, verleid door een schurk, zelf te goeder trouw liefhebbend, en dat je dan met opgeheven hoofde in hun midden zoudt durven treden en zeggen: Ich bin ich, zooals Magda, *dan* zou je eens wat hooren: van moraal, van goede zeden, van in 't slijk gesleurde 'familie-eer', al die dingen, die de familie dan bedenkt als een verplichting die je aan háár hebt, als een recht dat zij heeft op je - zonder dat het haar ooit inviel, dat juist je alleen-zijn, midden in den strijd van 't leven, je immers los maakte van haar en van haar begrippen, los van je 'verplichtingen' ten haren opzichte.

Ik kan dit alles zoo neerschrijven, omdat ik me niets heb te verwijten tegenover mijn familie of tegenover de goede zeden in dezen, omdat ik ben heengekomen zonder kleerscheuren door den nood en de verleiding en de aanbiedingen en de verlokkingen, maar ik herhaal het hier nog eens: elk van Magda's woorden is me uit het hart geschreven:

Wenn ihr uns aber das Recht auf's Hungern gibt - und ich *habe* gehungert*) - warum versagt ihr uns das Recht auf Liebe, wie wir sie haben können, und das Recht auf Glück, wie wir es verstehn? - O man weiss ja, was die Familie mit ihrer Moral von uns verlangt. - Im Stich gelassen hat sie uns, Schütz und Freuden giebt sie uns keine, und trotzdem sollen wir in unserer Einsamkeit nach den Gesetzen leben, die nur für sie Sinn haben - Knebelt uns meinentwegen, verdammt uns, sperrt uns in Harems, und in Nonnenklöster - und das wäre vielleicht noch das Beste - Aber *wenn* ihr uns die Freiheit gibt, so wundert euch nicht, wenn wir uns ihrer bedienen.

Juist, zóó is het; de 'vrijheid' geeft de familie ons graag genoeg, opdat zij vooral niet veroordeeld worde ons te onderhouden, vrijheid tot *verhongeren* desnoods, in fatsoenlijke armoede, maar, als zij zich onzer herinnert, dan is het om ons vóór te houden onze verplichtingen van fatsoen aan háár, de familie, om ons te kapittelen, omdat we die niet genoeg in het oog houden, die verplichtingen aan: den goeden naam der familie. -

Zich er in verdiepen wat het lot is van 'n alleen-zwervende vrouw, juist in dit speciale opzicht van haar *vrouw*-zijn, *dat* doet de familie nooit. Daarvoor heeft zij het veel te druk met haar eigen deftigheid en baantjesnajagerij. -

Het is mij gebeurd dat een getrouwd man mij voor de keuze stelde: of mij aan hem geven, of mij 't slachtoffer maken van zijn wraak, die mij kosten zou mijn finantieelen ondergang op dat oogenblik, omdat hij mij geregeld werk verschafte. Bijzonderheden kan ik hier, met het oog op de nog levende betrokkenen, onmogelijk meedeelen; een ander man, door zijn loyaal tusschenbeide komen, heeft mij gered. - Maar, stel U

*) Ook *dat* kan ik insgelijks nazeggen.

voor, dat ik had toegegeven, of omdat die man mij beviel, of ook uit nood, uit honger, - hoe zou ik gesteenigd, hoe zou ik door heel mijn aristocratische familie uitgeworpen zijn geworden als een melaatsche! Aan den anderen kant, stel U voor dat zijn wraakneming ware gelukt, denkt gij dat de familie mij voor mijn standvastigheid zou hebben beloond of gedankt? Zij zou 't niet meer dan hoogst natuurlijk hebben gevonden; niet anders van een ‘welopgevoed, fatsoenlijk meisje’ hebben verwacht. - Zóó wordt er met twee maten gemeten, als het ons-vrouwen aangaat. - We hebben geen keuze; ‘vallen’ we, dan zijn we verloren voor onze omgeving, voor heel de maatschappij, blijven we staande, dan gaat ons leven, dan gaan de beste jaren van ons bestaan voorbij, in een voortdurenden kamp om ons zelf te bewaren èn tegen wat we niet willen èn tegen wat we wèl zouden willen misschien als ons hart of onze zinnen meespreken. -

Dat is de kern van de vrouwenquestie, die, waarvan de nuttige juffers bij papa en

mama thuis niet weten, als ze in haar boudoirs zitten te studeeren op de sociale vraagstukken evenmin weten als de getrouwde of van haar man gescheiden feministen, die zich zelf eerst finantieel onafhankelijk maakten daardoor, dóór die wettelijke verkoop en zich aldus kochten het recht tot meeschetteren over strijden en nooden waar buiten ze-zelven staan; juist dóór haar 'toelage', geaccepteerd door haar van den man, van wien ze gescheiden leven.

Ik herhaal, juist *omdat* ik er ongedeerd in ben gebleven, in dien strijd, *omdat* niemand me dus kan nageven zoo te spreken uit zelfverdediging, juist dáárom heb ik het recht hier uit eigen ondervinding te getuigen, eenerzijds tegen de eenzijdigheid en de zelfzucht van een stand- en familie-opvatting, die er niets tegen heeft een jong meisje te slingeren in de verleiding en de ellende van de maatschappij, om er, hoe dan ook, haar brood te verdienen, maar moord en brand schreeuwt van deugdzame verontwaardiging over haar 'onteeren' van haar naam, als zij daarin, in dien kamp om haar bestaan, nog iets anders durft doen dan hard-werken, als zij genieten wil op hare beurt, anderzijds tegen de oppervlakkigheid van het zeker soort feminisme, dat verhult de waarheid, en haar uit valsche schaamte lastert, wanneer het onkent de *on*gelijkheid van den strijd om het bestaan van de beide sexen, juist *door* dat niet weg te nemen of niet weg te redeneeren feit, dat de vrouw altijd en onder alle omstandigheden heeft te kampen om haar *lichaam* tegen den man, in de meeste gevallen omdat hij het begeert, in enkele andere, die nog droever zijn, omdat hij het zóó van alle bekoorlijkheden ontbloot acht, dat hij haar juist dáárom achterstelt bij ieder harer zusters en wreed in den hoek duwt, als zij hem voor 't een of ander van noode heeft. In dat laatste geval voelt ze zich misdeelde-óók-nog - en daarom geloof ik, dat *die* levens, van zulke van den strijd om haar lichaam verschoond-geblevenen wel de allerdroevigste zijn van allen. Maar bittermoeilijk zijn de andere óók.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Antwoorden.
Liefde en huwelijk. Voor Pauline te S.

Ik begin met Uw woorden, naar aanleiding van mijn dagboekbladen, hier geheel en al over te nemen, omdat gij natuurlijk alle recht hebt op de bewuste toelichting uwerzijds:

Geachte Freule Lohman.

In de Hollandsche Lelie, No. 28, van 6 Jan. 1909, kwam in Uw Dagboekbladen en Herinneringen, van Katholieken sprekende, de uitdrukking voor: 'Maria aanbidden'. *'t Is natuurlijk van Uw kant eene vergissing! Maar, juist omdat ik zeker weet, dat vele Protestanten en niets-geloovenden dat* 'aanbidden' *van Maria nog vast of twijfelend aannemen, zullen zij in die dwaling versterkt worden door Uw zeggen! - Zoudt U dus zoo vriendelijk willen zijn die uitdrukking te herroepen, en er van te maken wat ze inderdaad moet zijn: Maria* 'vereeren'. - *U zult moeten toegeven dat het verschil tusschen* aanbidden *en* vereeren *onnoemlijk groot is, dat de beide woorden dus niet voor elkaar gebruikt mogen worden. Aanbidden is: als God erkennen, en Vereeren is: een overgroote liefde en achting gevoelen!*

Ik kan hier mijnerzijds slechts aan toevoegen, dat er natuurlijk inderdaad een hemelsbreed onderscheid bestaat tusschen aanbidden en vereeren, zoo afdoend en zoo duidelijk-voelbaar, dat wel niemand onzer dat verschil niet zal erkennen of begrijpen. - Ook neem ik gaarne aan Uw opheldering, er bijvoegende, hoe ik steeds gemeend heb, dat de R.K. Kerk Maria als Middelaarster beschouwde tusschen Haar Zoon en God, en tot Haar gebeden opzendt, en Haar dus, als zoodanig, wat men noemt: aanbidt. Echter, het spreekt van zelf, dat ik, als niet-wetende-protestant, mij geheel neerleg bij Uw weerlegging. -

Van kwalijknemen dienaangaande is geen sprake, dáárvoor zult gij mij toch hoop ik reeds genoeg kennen om dááraan niet te twijfelen; ten eerste wil ik graag, wat mijn eigen ik betreft onderricht worden als ik mij vergis in 't een of ander, ten tweede getuigt Uw opmerking van een belangstellend lezen van mijn werk, hetgeen reeds op zichzelve voor mij aangenaam is.

Ik ben dan ook heel blij dat deze aanleiding voor U een reden werd mij Uw andere vragen te stellen - waarom ik U geenzins ‘uitlach’, daar zij raken *de* kern van ons geheele vrouwenbestaan, namelijk liefde en huwelijk.

Gij wilt dan weten, of ik-ook het eens ben met hen die zeggen, dat je bij een huwelijk ‘altijd over iets moet heenstappen’. - En gij voegt er nog bij: ‘Is U van oordeel,

dat de groote, goede liefde samen kan gaan met 'n iets in den persoon dien we liefhebben, dat ons minder aantrekt, ja zelfs tegenstaat.' - -

Kijk eens, lieve Pauline, het is moeilijk op zulke algemeen-gestelde vragen een antwoord te geven bijwijze van stelregel voor iedereen, omdat in zulke gevallen het eene karakter hemelsbreed verschilt van het andere, en de eene tevreden is met een veel makker en veel gewoner soort 'liefde' dan de ander; m.a.w., bij heel veel jonge meisjes komt de zóógenaamde 'liefde' wel eens achterna; zij willen wel graag trouwen, zij ontmoeten dan een man dien men haar aanprijst als goede-partij, zij voelen geen bepaalden afkeer van hem, en ze zeggen dus ja, op hoop dat de rest, de 'liefde', dan wel volgen zal. En inderdaad, die volgt dan ook heel dikwijls wel, in dien zin, dat het eerste huwelijksjaar gewoonlijk juist voor haar, voor de vrouw, heel wat moeilijkheden meebrengt, totdat ze de compensatie voor wat ze toen moest doormaken leert vinden later in haar kinderen, haar positie, haar heele getrouwde-vrouw-leven, in de deugden ook van haar man, in zijn carrière, in alles in een woord wat ze dóór hem heeft ontvangen van het lot. - Zie, dat alles is voor verreweg de groote meerderheid van de vrouwen volmaakt voldoende om zich gelukkig te voelen van lieverlede; de 'groote' liefde komt niet voor in de meeste levens, en, komt zij voor, dan leidt zij niet eens altijd tot gelukkige huwelijken, lang niet altijd. Vandaar dat bezadigde menschen nog niet zoo groot ongelijk hebben, indien zij de prozaïsche bewering opstellen, dat een 'mariage de raison' heel dikwijls beter afloopt dan eene uit louter liefde, uit louter passie gesloten echtverbintenis. Dat zit 'm dáárin, dat liefde en huwelijk twee hemelsbreed-verschillende dingen zijn; liefde is een geluksroes; huwelijk is een samen door het leven gaan, om - ook al houdt men nog zoo veel van elkaar - toch samen óók véél lasten, véél zorgen, te dragen en te deelen, veel teleurstellingen in elkander te leeren overwinnen, veel onaangename plichten naast elkaar te vervullen. - Om daarom op Uw twee vragen nader terug te komen, ja zeker, ik-ook geloof 'dat men altijd in het huwelijk over iets moet heenstappen' (let wel, dat gij spreekt van *huwelijk*). Hetzij over finantieele zorgen, hetzij over een minder knap uiterlijk, (een niet bij elkaar passen van figuur b.v., als de een lang is en de ander klein) hetzij over een niet geheel en al tot dezelfde maatschappelijke klasse behooren, hetzij over een of andere familie-'schande' door dezen of dien, die den naam in opspraak bracht, hetzij ook over eenig gebrek of ondeugd, die wij liever zouden willen missen in den aanstaanden echtgenoot. - Juist omdat niets volmaakt is op deze aarde kan men ook geen huwelijk sluiten met een volmaakten man, of onder geheel en al volmaakte nevenomstandigheden, en is het dus het verstandigst geen onmogelijke en daardoor nimmer te bereiken illusieën te gaan koesteren. -

Daarna echter voegt gij opheldérend toe aan deze eerste vraag: 'Is U van oordeel, dat de groote, goede liefde samen kan gaan met 'n iets in den persoon dien we liefhebben, dat ons minder aantrekt, ja zelfs tegenstaat.' - (Let wel, dat gij nu spreekt van *liefde*).

In dat geval nu, waar èchte *liefde* in het spel is, geloof ik niet dat die kan samengaan met een iets dat ons tegelijkertijd tegenstaat in den bewusten persoon; het een sluit het ander uit. Het is misschien mogelijk dat een meisje, dat ondanks dien eersten afkeer toch trouwt met dien bewusten man, later veel van hem gaat houden na het huwelijk, hetzij in een kalme achting en vriendschap, hetzij zelfs met een warmer gevoel van teederheid; die mogelijkheid is niet uitgesloten natuurlijk, maar ik vind

het een waagstuk daarop te bouwen, een kansrekening, die heel dikwijls zal misslaan, en die afhangt van elk karakter en elk geval afzonderlijk, zoodat men daarop geen algemeen en afdoend antwoord kan geven.

'*Als ik 's iemand ontmoet, die me bijzondere attentie bewijst, en ik vind hem ook bepaald over 't geheel sympathiek, en ik denk me dan in hoe het leven met hem samen wel zou zijn, dan denk ik wel in de eerste plaats:* '*Hoe zouden we samen de vele*, *lange winteravonden thuis en tête-à-tête doorbrengen!*'

Ik vind dezen gedachtengang van U zeer verstandig en zeer natuurlijk, en ik wil U, daar ik steeds graag antwoord met mijn persoonlijke ondervinding, vertellen hoe het mij-zelveging bij mijn eerste huwelijksaanzoek. 'Hij' was een in alle opzichten goede partij, geheel van mijn stand, van dezelfde godsdienstige en politieke richting van mijn vader; hij was daarenboven rijk, hij had een uitstekende positie, hij was geheel onafhankelijk, van adel; in een woord, voor een meisje van even achttien jaar,

zooals ik toen, was het vooruitzicht voor den dag te komen onder onze kennissen met dezen nog geen dertig-jarigen echtgenoot, op wien niets slechts te zeggen viel, die overal achting en sympathie genoot, en aan wiens zijde ik een prachtige positie in den Haag zou hebben ingenomen, natuurlijk allervleiendst en alleraangenaamst, en ik wil U heel eerlijk bekennen, dat het mijn jongemeisjes-hoogmoed niet weinig vleide door hem te worden uitverkoren -; voeg daar nu nog bij, (juist dáárom haal ik U, in verband met Uw eigen woorden, dit voorbeeld uit mijn eigen leven aan,) dat ik, precies als gij, wèl sympathie voor hem voelde, eerlijke vriendschap, gráág met hem praatte, hem ontwikkeld en verstandig in zijn ideeën vond, in een woord uit een oogpunt van vriendschappelijken samen-omgang gráág in zijn gezelschap was. - En toch heb ik geen oogenblik voor mij zelve getwijfeld wat ik antwoorden zou, als hij mij ten huwelijk vroeg, heb ik, toen mijn vader zijn officieel huwelijksaanzoek ontving, met de meestbesliste zekerheid gezegd: Ik wil niet, - omdat ik het reeds vooraf geheel met me zelve ééns was wáárom ik niet *durfde.* En ik zal U dat vertellen, die reden, juist omdat het bijna komiek is van onschuld, maar, juist óók, omdat het daardoor illustreert wat gij bedoelt als gij U afvraagt: hoe zouden we de lange winteravonden samen doorbrengen? Weet ge wat *ik* mij namelijk afvroeg: hoe zou ik het vinden met dien man één slaapkamer te deelen? Want, verder gingen mijn voorstellingen niet, omdat ik van de rest absoluut geen begrip had, niets wist van de eigenlijke geslachtsgemeenschap als zoodanig. Ik heb dit elders reeds meermalen gezegd: ik wist niet hoe dat alles precies toeging, en stelde mij daardoor niets verder voor dan het samen de slaapkamer en het bed moeten deelen, *en ik voelde instinctmatig daarbij een afkeer, een tegenzin, een rilling.* -

Dat gevoel waarschuwde mij, dat ik dien man niet *liefhad,* dat ik, evenals gij, nimmer den moed zou hebben een geheel leven lang met hem te deelen. - En ik geloof, wat mijn persoonlijk karakter aangaat, dat het goed is geweest voor mij te hebben geluisterd naar die stem, inplaats van mij te laten verlokken door het plezier van een schitterend en vroegtijdig huwelijk, want *ik* behoor niet tot de naturen, die zich kunnen plooien en schikken naar een onbeminden man, en zich weten te ‘gewennen’ aan 't een of ander van intiemen aard. Maar, of dat daarom nu met elke vrouw zoo zal zijn, zou ik niet durven beweren; bij de meesten is het temperament niet sterk ontwikkeld, althans bij hollandsche vrouwen niet, en velen harer ‘gewennen’ zich wèl van lieverlede aan 't een of ander in dergelijken zin. Alles saamgenomen, als er een physieke afkeer bestaat, een tegenzin voor lichamelijke aanrakingen, dan is dat zeer zeker een bewijs, dat het meisje dien man, die haar dien afkeer inboezemt, niet liefheeft, want, het is onzin, en een geheel verkeerde en tot noodlottige gevolgen leidende preutschheid, in de liefde en de huwelijksquestie, wat het meisje aanbelangt, de zinnen weg te redeneeren en te spreken van ziels- en geestelijke-liefde alléén, etc. Wie alleen die soort ‘ziels’-liefde voor een man voelt, heeft hem niet lief als aanstaand echtgenoote, maar voelt slechts voor hem vriendschap; misschien, heel dikwijls zelfs, is dat gevoel veel langduriger, veel hechter, veel inniger, veel zelfopofferender, dan de voorbijgaande roes eener zinnenbekoring, hetgeen niet wegneemt dat bij een *liefde-huwelijk,* en bij alles wat daaraan voor de vrouw verbonden is, zal zij zich gelukkig voelen daarin, nóódig is óók: aantrekking harer zinnen, liefde in lichamelijken zin. Ook in het belang der kinderen is dat noodig, want het is een feit, dat de uit een van weerszijden mooie, gezonde liefde geboren kinderen veel beter

en gezonder en flinker en mooier ter wereld komen, dan de met tegenzin of passief verwekten. -

De voorbeelden die gij mij aanhaalt betreffen gedeeltelijk zulke questies van lichamelijken tegenzin, en, ja, dan geloof ik voor mij, dat men er *niet* over moet 'heenstappen'; op gevaar af van zich, als men het wèl doet, diep ongelukkig te maken; gedeeltelijk echter raken die voorbeelden standverschil of kleine verschillen van levensgewoonten. En, wat die betreft, meen ik dat men zich wèl kan leeren gewennen aan elkaar, omdat er altijd, ook bij de meest intieme verhouding en de meest groote zielsgemeenschap, dingen zullen zijn waarin de een anders denkt of voelt of oordeelt dan de ander. Daar geldt het dan zich een beetje naar elkander leeren schikken; om bij Uw voorbeeld te blijven, indien de een veel houdt van kaartspelen en de ander niet, dan zal het dunkt mij voor de vrouw niet zoo héél erg zijn, terwille van die liefhebberij van haar man, zich aan hem des avonds te offeren; hij zal voor haar ook wel eens wat moeten

overhebben dat hèm niet bevalt, visites maken, vervelende vriendinnen uit haar jonge meisjes-tijd te logeeren hebben, winkelen, enz., enz. In het samenleven dag aan dag is er *altijd* toegevendheid en inschikkelijkheid van *beide* zijden noodig, en dat komt ook wel terecht (tenminste als er de goede *wil* toe is, van beide kanten, dóór onderlinge toegenegenheid). - Op dezelfde wijze denk ik over Uw bezwaar van standverschil. Als de man in questie zelf van mijn eigen beschaving was door opvoeding en levensomstandigheden, dan zou ik mij niet laten terughouden hem te huwen door overwegingen van dien aard, dat hij een of ander familielid bezat, die een winkel had. Ten eerste vind ik het volstrekt geen schande een winkel te houden;[1)] ten tweede zijn in ons land de standen, als men het goed beschouwt, steeds zeer dooreen gemengd; ten derde heerscht tegenwoordig veel meer de oppermacht van het *geld* als maatstaf van stand, wanneer men maar veel luxe ten toon spreidt, dan de 'deftige' afkomst. - In den Haag heb ik een familie gekend, die héél rijk was, en waarvan het geheele fortuin kwam van den grootvader, die met kousen uit Duitschland in ons land was gekomen, als marskramer. In mijn tijd trokken heel veel menschen van 'stand' den neus op, achter den rug om, over deze familie, maar, toen de zoon en de dochter volwassen waren, huwde de laatste met haar geld iemand uit een der oudadelijkste geslachten waarop wij kunnen bogen, en een Haagsch jong meisje, dat uitmuntte door haar inbeelding en airs, juist in zulke standquesties, was dolblij den rijken zoon te mogen trouwen. En nu worden diezelfde menschen, die eens den neus ophaalden voor die familie, boos als je hen aan die dagen en aan hunne opinies van toen herinnert, want nu zijn ze ermee verwant, mèt die familie. Zoo is de wereld; geld is alles in onze dagen. Ik heb hetzelfde gezien met een ander geval, van een heel-rijk man, die altijd op den nek is aangezien om zijn afkomst, maar wiens kinderen de schitterendste partijen deden later, juist wat *stand* betreft, om den rijken bruidschat dien zij meebrachten. En aldus verdwijnt, niet alleen bij ons, maar in Frankrijk, in Duitschland, in Engeland, *overal* in een woord, de adel, de stand, de afkomst, in de geld-menschen, wier fortuin stamt van dikwijls iets veel minder achtenswaardigs dan een winkel. Waarom dan daarop - op een winkel - neerzien? Of op welk beroep of vak ook neerzien? Voor mijpersoonlijk zou slechts de vraag gelden: Is de man, dien ik ga huwen, die dagelijks zal zitten tegenover mij, en zal deelen mijn leven, mijn gewoonten, die zal worden de vader, de mede-opvoeder, mijner kinderen, *mijn gelijke* in beschaving en in manieren en in opvoeding? Zoo hij dit niet was, zou ik voor mij niet aan zijn bijzijn *kunnen* gewennen, maar indien wèl, dan zou mij voor de rest zijn nederige afkomst, of de door zijn familie uitgeoefende winkel-beroepen, geen overwegend bezwaar zijn tegen mijn verbintenis met hem. Absoluut niet. -

Ten slotte herhaal ik nog eens met allen nadruk: bedenk wel, dat 'de groote liefde', zooals gij het noemt, iets geheel anders is dan een huwelijk dat leidt in den gewonen zin tot wat men noemt geluk. Neen, bij een 'groote liefde' behoeft men niet met zichzelve te redeneeren, zichzelve voor te houden: ik moet over dit of dat 'heenstappen', juist omdat een groote liefde tijdelijk blind is, vóór de hartstocht is bevredigd althans; maar, de 'groote liefde' komt niet in èlk leven, en is ook geloof ik geen levensbehoefte voor de groote meerderheid der vrouwen, voor wie een eerzaam, kalm huwelijk, een vredig samenzijn, meer dan voldoende is tot 'geluk'. Zulk geluk, zulk blijvend, bescheiden huwelijksgeluk, heeft in de meeste gevallen

1) Integendeel, ik zou veel trotscher zijn op een intelligenten zwager of neef, bestuurder van een groote zaak, open winkel, dan op een Haagschen leeglooper-familielid.

niets te maken met ‘de groote liefde’ en, om zulk *huwelijks*-geluk te verkrijgen, zal men zeker over een of ander *moeten* heenstappen, en wel doen de illusies niet zóó hoog te stellen, dat zij onbereikbaar blijven. - Niets van deze aarde is volmaakt; juist dáárom zei ik, dat ‘de groote liefde’ tijdelijk blind is, want, wie nuchter *ziet,* die ziet altijd en overal de een of andere schaduwzijde, het een of ander gebrek, hetzij in uiterlijk, hetzij in karakter, hetzij in levensomstandigheden van den betrokkene - en, (vergeet dat niet,) die schaduwzijden, die gebreken, zij zijn er óók aan Uwen kant; gij moet ‘heenstappen’ over 't een of ander, maar hij-ook moet datzelfde doen, wat U betreft, - zoodra gij beide zijt *ziende* geworden. En die tijd komt; als gij elkander huwt, en een lang leven te samen dóórmaakt naast elkaar, dan komt zij, ook bij een groote liefde, te eeniger tijd voor U-tweeën, de tijd van helderziendheid, want, passie en liefde duren korter dan het man-en-vrouw-bestaan van gehuwde lieden.[1)]

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

1) Op verzoek van velen zal ik dergelijke, algemeene questies geldende vragen zooveel mogelijk beantwoorden langs dezen meer uitvoerigen artikel-weg.

Attalea Princeps.
Naar het Russisch van V. Garschien.

In een groote stad was een plantentuin, en in dien tuin was een reusachtige oranjerie van ijzer en glas. Die was heerlijk schoon; ze werd ondersteund door lichte, versierde bogen, waartusschen een gansch netwerk van ijzeren omlijstingen met glas. De oranjerie was zoo verrukkelijk mooi als de ondergaande zon haar rood verlichtte. Dan scheen de vuurgloed te weerkaatsen als in reusachtig, dof edelgesteente.

Achter het dikke, doorschijnende glas vertoonden zich de gevangen planten. Hoe groot de oranjerie ook was, toch bleek ze nog te klein. De wortels omstrengelden zich, elkaar voedsel en vocht ontnemend. De boomtakken mengden zich met de reusachtige palmblaren die ze bogen en braken, en zich drukkend tegen de ijzeren omlijstingen, bogen en braken ze op hun beurt.

De tuinlieden snoeiden de takken voortdurend, met ijzerdraden bonden ze de blaren, opdat ze niet naar willekeur konden groeien, doch weinig hielp het. Planten hebben behoefte aan ruimte, aan vrijheid, aan geboortegrond. Ze waren afkomstig uit warme streken, teere, weelderige voortbrengsels, vervuld van weemoedig verlangen naar vaderlandschen bodem. Welk een verschil tusschen een glazen dak en den helderen hemel! 's Winters waren de ruiten soms bevroren; dan heerschte duisternis in de oranjerie. Dan deed de gierende wind de planten beven. Een dikke sneeuwlaag bedekte het dak. Als ze de loeiende vlagen hoorden, dachten ze aan een anderen, zwoelen, vochten wind die hen leven en kracht schonk. Nog vuriger verlangden ze dan naar die suizende koelten, die de takken schudden en met de blaren speelden. Doch in de oranjerie heerschte doodsche stilte; een enkele maal sloeg een winterstorm de ruiten stuk; dan doordrong een ijzige stroom het gansche gewelf. En waar die stroom neerviel, daar huiverden en verwelkten de blaren.

De gebroken ruiten werden spoedig door nieuwe vervangen. De bestuurder van den plantentuin was een zeer geleerd man, die niet de geringste wanorde kon verdragen; het grootste gedeelte van zijn tijd bracht hij door met z'n microscoop in een glazen kamertje, dat afzonderlijk stond in de beroemde oranjerie.

Tusschen de planten stond een boom, hooger en schooner dan de andere. De directeur noemde hem Attalea. Maar dat was niet zijn ware naam; zoo hadden de botanici hem gedoopt. De ware namen weten de botanici niet; die staat niet geschreven op het witte plankje dat aan den stam is vastgespijkerd. Eens op een dag kwam in den plantentuin iemand afkomstig uit die warme streken waar de palmen groeien; glimlachend zag hij naar den boom, die hem aan zijn geboortegrond herinnerde.

- Ik ken die plant - sprak hij. En hij noemde den waren naam.

- Pardon, - riep de direkteur die in z'n glazen huisje zat, bezig met een puntig mes een twijg te splijten - u vergist u. De naam die u daar noemde bestaat niet. Dit is de Attalea princeps, afkomstig uit Brazilië.

- Ik wil wel gelooven dat botanici haar Attalea noemen, maar dit is niet de echte naam.

- De juiste naam is die welke de wetenschap geeft - hernam de geleerde op drogen toon; hij sloot de deur van het glazen kamertje, omdat hij zich niet wilde ophouden met menschen die niet begrijpen dat ze behooren te zwijgen en te luisteren als de wetenschap spreekt.

De Braziliaan bleef lang den boom aanzien, hij werd al droever en droever te moede. Hij dacht aan zijn geboorteland, aan de heldere zon en den schitterenden hemel, aan de weelderige bosschen met al die vreemde dieren en vogels, aan de woestijnen en vreemde, zuidelijke nachten. Hij begreep dat hij nergens gelukkig kon zijn dan in zijn vaderland, al trok hij door de gansche wereld. Hij streek met de hand langs den boom, als wilde hij afscheid van hem nemen, toen verliet hij den tuin en scheepte zich den volgenden dag in op de stoomboot die hem huiswaarts voerde.

Maar de palm bleef achter. Ze werd nu nog treuriger dan vroeger. Het leven viel haar zoo zwaar. Ze voelde zich zoo eenzaam. Ze stak wel vijf voet uit boven de toppen der andere planten, en die andere planten hadden haar niet lief; ze waren afgunstig en noemden den palmboom trotsch.

Die lange gestalte bezorgde hem juist zoo'n verdriet. Niet alleen om die drukkende eenzaamheid, maar vooral omdat ze zich duidelijker den vaderlandschen hemel herinnerde en grooter verlangen naar den geboortegrond koesterde, want de palm bevond zich dichter

bij datgeen wat ze van den vrijen hemel scheidde: het glazen dakgewelf. Somtijds schemerde er iets blauws doorheen: dat was de hemel, vreemd en fletsch, maar toch was het de hemel. En als de andere planten met elkaar spraken, dan zweeg Attalea, vol verlangend denken om de vrije lucht in te ademen, zelfs onder dien fletschen hemel.

- Zeg, zouden ze ons nu nog niet begieten? vroeg een sagoboom die erg op vocht gesteld was. Ze laten me vandaag totaal verdrogen.

- Je woorden verwonderen me zeer, buurvrouw, - zei een opgeblazen kaktus. - Noem jij weinig die reusachtige hoeveelheid water die ze elken dag over je uitstorten? Kijk ik eens: ze geven mij weinig nat en toch zie ik er frisch en sappig uit.

- Wij zijn niet gewend aan zulk een drogen en slechten grond als kaktussen. En dan wil ik je ook zeggen dat ik niet van plan ben om aanmerkingen van jou te hooren.

Na dit gezegd te hebben zweeg de sagoboom beleedigd.

- Wat mij aangaat, - merkte de kaneelplant op - ik ben heel tevreden met mijn toestand. Ik geef toe dat het hier erg vervelend is, maar ik ben tenminste tegen uittrekken beveiligd.

Maar we worden niet allemaal uitgetrokkon, - zei een reusachtige varen. - Deze gevangenis komt misschien aanlokkelijk voor aan velen die een zielig lot leidden.

Toen vatte de kaneelplant vuur; het twisten begon. Enkele planten namen het voor haar op, andere voor de varen; het was een heete strijd. Als ze zich vrij hadden kunnen bewegen zouden ze elkaar zijn aangevlogen.

- Waarom al dat getwist? - vroeg Attalea. - Helpt dat jullie iets? Door die kwaadheid en ruzie maken jullie je ongeluk tot des te erger. Scheidt toch uit met dat twisten en handel. Luister naar mij! Als jullie hooger en hooger groeit met wijd uitgespreide takken, dan zal je dak en ramen bereiken: onze oranjerie zal niet sterk genoeg zijn, indien we alle tegelijk tegen het dak drukken en we hebben onze vrijheid terug. Indien een enkele tak tegen het glas opklimt, dan wordt hij afgesneden, maar wat te doen tegen honderden krachtige vermetele zuilen? Indien we samenwerken, dan is de overwinning ons.

Eerst kreeg de palm geen antwoord; allen zwegen en wisten niet wat te zeggen. Eindelijk sprak de sagoboom.

- Allemaal dwaasheid, - beweerde hij.

- Dwaasheid! dwaasheid! - herhaalden de boomen en alle begonnen Attalea te overtuigen dat ze, een groote zottin was. - Een onmogelijk idee! - riepen ze - gekheid, onzin! De vensterlijsten zijn sterk, nooit zullen we ze kunnen breken, en indien we ze braken, wat dan nog? Menschen zouden komen met bijlen en messen om de takken af te houwen; de ramen zouden gemaakt worden en alles zou weer van ouds zijn. Alleen zouden ze heele struiken van ons afkappen...

- Nu, zooals ge wilt! - antwoordde Attalea. Ik weet nu wat me te doen staat. Ik zal jullie met rust laten: leef voort zooals je goeddunkt, wees boos op elkaar, twist om een scheutje water, en blijft maar eeuwig onder dezen glazen koepel. Ik zal alleen wel handelen. Ik wil den hemel en de zon niet altijd door glas en tralies zien - ik zal slagen!

En de palm keek trotsch neer op het groene bladerdak dat zich onder hem uitstrekte. Niemand zei iets tegen; alleen de sagoboom fluisterde tegen zijn buurman.

- Nu, we zullen zien, we zullen zien of ze niet z'n groote hoofd zullen afhakken.

De andere planten zwegen, boos over Attalea's trotsche woorden. Alleen een klein grasplantje gaf de palm gelijk. Het was het teerste, minste grasje van al de oranjerieplanten; licht, bleek, kruipend met slappe, dikke blaadjes. Het had hoegenaamd niets opmerkelijks; in den tuin werd het slechts geduld omdat het den kalen grond bedekte. Het had zich om den stam gewikkeld van den grooten palmboom naar wien het aandachtig luisterde; het scheen hem toe dat Attalea gelijk had. Zuidelijke streken had het nooit gekend, maar het had lucht en vrijheid lief. De oranjerie was voor haar een gevangenis. ‘Indien ik, klein, nietig grasplantje, al zoo smacht naar mijn noordelijken hemel, de bleeke zon, den kouden regen, hoe groot moeten dan de kwellingen zijn van dezen machtigen, schitterenden boom’.

Zoo dacht het, en liefkoozend drukte het zich tegen den stam aan. ‘Och, waarom ben ik toch geen groote boom. Dan zou ik de raad van de palm opvolgen. Samen zouden we groeien en samen de vrijheid tegemoet gaan. Dan zouden de andere planten zien dat Attalea gelijk had.’

Helaas, het was geen groote boom, maar slechts een klein, nietig grasplantje. Het vermocht alleen zich nog dichter tegen Attalea aan te drukken en haar zijn liefde en wenschen toe te fluisteren:

- Bij ons is het niet zoo warm, de lucht niet zoo rein, de regen niet zoo voedzaam als in uw streken, maar toch hebben we ook een hemel, wind en zon. We hebben geen planten zoo schitterend als gij en uw metgezellen, met zulke reusachtige blaren en met die heerlijk mooie bloemen, maar wij hebben toch ook mooie boomen: dennen, pijnboomen en berken. Ik ben slechts een

nietig grasplantje; nooit kan ik de vrijheid bereiken zooals gij, die groot en machtig zijt! Uw stam is sterk en voor u is het gemakkelijk om het glazen dak te bereiken. Ge zult het verbreken en den weg banen tot Gods licht. Zeg mij dan echter al het schoons dat ge zult aanschouwen.

- Maar waarom wil jij niet met me meegaan, klein grasplantje? Mijn stam is sterk en krachtig: steun op mij. Het hindert mij niets om jou te dragen.

- Ach, het is onmogelijk! Ziet hoe zwak en teer ik ben: ik kan zelfs geen enkel van mijn blaadjes oprichten. Neen, ik ben geen metgezel voor u. Groei en wees gelukkig. Ik vraag slechts: denk eens aan mij als ge de vrijheid bereikt hebt, denk dan nog eens aan uw kleinen vriend.

Toen begon de palm te groeien. De bezoekers van den plantentuin verwonderden zich over haar reusachtige gestalte die al langer en langer werd. De directeur schreef dit toe aan zijn buitengewone zorgen; hij verhoovaardigde zich op zijn kennis, want het bouwen der oranjerie was zijn werk geweest.

- Ziet deze Attalea princeps, - sprak hij: - zulke reusachtige exemplaren worden zelden in Brazilië aangetroffen. Wij zijn er in geslaagd om door onze kennis de planten evenzeer te laten ontwikkelen als in de vrije natuur: me dunkt dat we ons doel bereikt hebben.

Dit zeggend sloeg hij met zijn wandelstok op den stevigen boom: de slagen weerklonken luid door de oranjerie. De palmblâren krompen sidderend ineen. O, als de directeur de toornige klaagkreten dus kon gehoord hebben.

‘Laat hij maar denken dat ik voor zijn pleizier groei’, dacht Attalea.

En ze groeide voort, wortels en blâren beroovend van de sappen die ze gebruikte om zich nog hooger te verheffen. Somtijds scheen het haar dat de afstand tot het gewelf niet verminderde. Dan spande ze al haar krachten in. De balken kwamen al dichter en dichter bij; eindelijk raakte een jong blaadje het koude glas en ijzer aan.

- Kijk eens hoe ze gegroeid is, - riepen de planten.

- Ja, verbazend, - beaamde een op een boom lijkende varen.

- Wat praten jullie van gegroeid! Was ze maar zoo dik gebleven als ik! - sprak een groote kaktus met krachtigen stam. - Wat heeft ze voor nut van haar werk. De balken zijn stevig en het glas is hard.

Een maand verliep. Attalea dacht na. Ze drukte zich nu krachtig tegen het gewelf. Verder groeien was onmogelijk. Toen begon de stam te buigen. De blaadjes aan den top kneusden; de koude ijzeren staven drukten zich in het jonge groen, kwetsend en scheurend, maar de boom bleef volhouden: hij voelde geen deernis voor het teere loof, al vaster en vaster drukte hij zich tegen de staven en de staven begonnen te wijken, ofschoon ze van stevig ijzer gemaakt waren.

Het kleine grasplantje volgde angstig den strijd.

- Lijdt ge geen vreeselijke pijnen? vroeg het schuchter. Als de staven zoo sterk zijn, is het dan niet beter het op te geven?

- Pijnen? Wat deert me dat nu ik m'n vrijheid wil veroveren? Heb je mezelf niet aangemoedigd? antwoordde de palm.

- Dat deed ik, maar ik wist niet dat het werk zoo moeilijk was. Ik beklaag je zoo. Ge hebt zoo geleden.

- Zwijg, zwakke plant. Beklaag me niet! Ik zal sterven of vrij worden!

Op dat oogenblik weerklonk een harde slag. Het ijzer was stuk gebarsten. Rinkelend stortte het glas naar beneden. Een scherf kwam terecht op den hoed van den directeur, die juist de oranjerie verliet.

'Wat is dat?' riep hij, bevend van schrik bij het zien van het neerstortende glas. Hij liep naar buiten om het dak te bekijken. Boven het glazen gewelf verhief zich recht en trots de groene palmkroon.

'Is dit alles? - dacht ze - Heb ik hiervoor zoolang gewerkt en geleden? Is dit nu al wat ik bereikt heb?'

Het was laat in den herfst. Het motregende: een fijne regen, vermengd met sneeuw; de wind joeg grijze, sombere wolken voort. Het was of hij Attalea wilde grijpen. De boomen waren al kaal en stonden als doode gedaanten. Slechts aan de dennen en pijnboomen hingen donkergroene puntige blâren. Somber zagen ze de palm aan. 'Je zult sterven!' - was het alsof ze tot haar zeiden - 'weet je dan niet dat je geen vorst zult kunnen verdragen? Waarom verliet je je gevangenis?'

Attalea dacht dat haar einde nabij was. Ze verstijfde van koude. Zou ze weer onder het dak terugkeeren? Maar dat was haar onmogelijk. Ze moest blijven staan in den ijzigen wind, sidderend onder de gierende vlagen en de aanraking der koude sneeuw: ze keek naar den somberen hemel en de armzalige natuur, naar de donkere binnenplaats van den plantentuin, naar de eentonige, reusachtige stad, verschijnend in de nevelachtige duisternis, en bleef wachten totdat de menschen daar beneden besloten waren wat met haar aan te vangen.

De direkteur gaf bevel om de palm door te zagen. 'We zouden er wel een afzonderlijken koepel boven kunnen maken,' - zei hij, - 'maar voor hoe lang? Ze kan wel opnieuw gaan groeien en het glas breken. Te veel onkosten zouden hiermede gemoeid zijn. Zaag haar door.'

De palm werd met touwen gebonden, opdat ze den muur der oranjerie in haar val niet zou beschadigen: elk van haar wortels werd door midden gezaagd. Het kleine grasplantje, den boomstam omwikkelend, wilde niet van zijn vriend gescheiden worden en viel mede onder de zaag. Toen ze den palmboom uit de oranjerie sleepten, bleef op zijn plaats wat zaagsel, een stronk en wat verspreide takjes en blaren liggen.

- Ruim dien rommel op, - beval de directeur. We zullen hier wat nieuws planten. De zaag heeft dat gras beschadigd.

Met vlugge bijlslagen hakte een tuinman de plantjes uit den grond. Hij wierp ze in een mand die hij naar de binnenplaats droeg en uitschudde over den dooden palmboom die reeds in de modder lag door sneeuw gedekt.

Overzetting van ANNIE DE GRAAFF.

Varia.

De Heer G. Barth, Leerling van de Handelsschool van den Heer F. Tijmstra te 's-Gravenhage, ontving als de *1500ste*, aan wien Diploma voor zuiver schrift, onverkorte Stenografie Riënts Balt, werd uitgereikt, van den Heer Riënts Balt een zware gouden vulpen ten geschenke.

Wij vestigen gaarne hierop de aandacht; het bericht spreekt voor zich zelf.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Spoed-Correspondentie.

B.W. van de K. - Ik heb van U thans niets meer dan het zooeven gezondene.

Dirk ten Haghe. - Ik begreep uit Uw post-scriptum, dat Uw stuk toch als gedachtenwisseling is bedoeld, daar gij zoo bepaaldelijk daartoe den mannen uitnoodigt. Komt a.s. week.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

De **Gedachtenwisselingen** van Dirk ten Haghe en Etlina van Son, alsmede de **Correspondentie** moeten wegens plaatsgebrek blijven liggen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

7 April 1909.
22ste Jaargang.
No. 41.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Gedachten over opvoeding.

Het heeft mij altijd een raadsel toegeschenen, hoe het toch mogelijk is, dat er nog altijd menschen zijn, die meenen, dat zij kinderen groot kunnen brengen, zonder dat zij zelf zich daartoe eerst voorbereid hebben. Immers: is paedagogie niet een wetenschap, of als men dat liever heeft een kunst? En, om zoowel in dat een als in dat ander iets te kunnen praesteeren, moet men veel en ernstig gestudeerd hebben. Een kunstenaar moge dan al een 'aangeboren' gave bezitten, zonder groote en diepe studie leidt deze gave tot niets. Zoo ook, dunkt mij, bij de opvoedkunde: zelfs de geboren opvoeder zal slechts half werk verrichten zonder grondige bestudeering van de kinderziel in al hare uitingen. Bestaat er ingrijpender, veel omvattender en ook schooner taak dan het leiden, het opkweeken der jeugd, en zou deze taak dan niet een weinig studie waard zijn? Men heeft tegenwoordig vakscholen voor naaisters, kooksters, dienstboden, voor wat al niet, maar ouders

worden geacht van zelf tot opvoeden geschikt te zijn. Ja, waarom eigenlijk? Ik vermoed haast wegens het bloote feit, dat zij nu eenmaal ouders zijn. Allereerst moeten ouders en onderwijzers, dunkt mij, een goed begrip hebben van hetgeen opvoeden eigenlijk is.

Men versta mij goed: ik bedoel niet dat opvoeders zich uitsluitend met theoretische studie moeten bezig houden, maar toch kan het niet schaden, als zij de ervaringen van andere opvoeders lezen en herlezen, als zij zich op die wijze voorbereiden tot de zoo uiterst innerlijke taak van opvoeden, waartoe zij zoo straks zullen geroepen worden.

Gekheid, hoor ik u al zeggen, de praktijk doet het hem. Zeker de praktijk. Maar men moet, en wie zal dit willen ontkennen, zooveel mogelijk beslagen op het ijs komen en niet het kind als object voor zijne proefnemingen beschouwen, niet er een soort van vivisectie op uitoefenen. Een dokter kan, bij het bestudeeren van zijn vak, proefnemingen doen; hem staat een konijn of een marmotje ten dienste om de eerste ervaringen omtrent eene nieuwe geneeswijze op te doen, een paedagoog kan, jammer genoeg, geen dier nemen om zijne opvoedkundige ideeën op te beproeven. Jammer genoeg, zeg ik, want welke droeve miskenningen, hoevele diepe grievingen, hoeveel leed zou het kind en ook den opvoeder bespaard zijn gebleven.

Daarom raad ik allen opvoeders met nadruk aan om te lezen wat groote kindervrienden, diepe peilers van dat kindergemoed omtrent hunne ervaringen hebben neergeschreven. Zij toch waren verder dan de meeste menschen in de psychologie, zij hebben met groote liefde het kind bestudeerd, zij hebben dat zoo uiterst fijn kindergevoel dikwijls in zijn diepste schuilhoeken doorschouwd. Daarom zijn zij dan ook het best in staat den opvoeders den goeden weg te wijzen. Maar ook indien deze dien weg weten, dan begint pas het moeilijke, nl. het blijven bewandelen van dien weg.

In de eerste plaats moet de opvoeder met liefde bezield zijn; liefde, die onvolkomenheden over het hoofd doet zien; liefde die begrijpt, maar tevens moet hij een kalm, gelijkmatig gemoed hebben, eene groote mate van zelfbeheersching toonen; ieder woord, om zoo te zeggen, dat hij spreekt moet wel overwogen zijn. Hielden dit allen, die het kind moeten leiden in het oog, dan zouden vele droevige tooneelen voorkomen worden, vele tranen ongeschreid blijven, veel schoons niet in den knop gebroken worden.

Hoevelen behandelen hunne kinderen niet naar den luim van het oogenblik en noemen dat opvoeden; hoevelen dooden niet met misdadige brutheid elken hang tot individualiteit en maken van het kindergemoed een afgietsel van hùn innerlijk?

Deze eeuw wordt de eeuw van het kind genoemd, maar zeer weinige ouders nog hebben een recht begrip van met kinderen om te gaan, zijn doordrongen van hunne plichten jegens het kind. Te weinig ouders beseffen de groote verantwoordelijkheid, die zij op zich laadden, toen zij kinderen in het leven riepen. Die kinderen vroegen er hun niet om en kunnen hunne ouders daarvoor onmogelijk dankbaar zijn, maar wèl kunnen zij hun grooten dank verschuldigd zijn en hen innig liefhebben, wanneer zij door hèn het leven met vreugde hebben leeren aanvaarden.

De moeder zij vóór alles moeder; zij leere inzien dat men beter het huishouden dan de kinderen aan dienstmeisjes kan overlaten. Hindert het dan zooveel als de salon er wat minder netjes uitziet of als zij geen tijd heeft om in te maken? Van haar, die zoowel huishouden als kinderen aan dienstpersoneel overlaten, wil ik liever niet

spreken. Laat ze naar vergaderingen draven, ter voldoening van hun eigen kleine eerzucht. Eens zal het oordeel van het nageslacht haar naar verdienste treffen. De groote luchthartigheid, waarmee zij man en kinderen aan hun lot overlaten en verwaarloozen, om aan hunne eigen kleine genoegens en ijdelheden te voldoen, wijst op een alles te buitengaande gedachteloosheid.

De opvoedkunde kan niet gereglementeerd en gesystematiseerd worden; zij moet zich richten en wijzigen naar den aard van elk individu. Daarop zou ik den vollen nadruk willen leggen: men hoede zich toch vooral het individueele bij het kind uit te roeien; men kweeke het integendeel aan, snoeie, waar noodig, de wilde loten af, maar beschouwe de individualiteit als het schoonste bezit van den mensch. Ieder zijne eigen meening, zij de leus, en niet die van vader of onderwijzer. Natuurlijk kunnen deze het hunne doen, om de gedachtengang van dat kind in het, naar hunne meening, juiste spoor te leiden, maar zij moeten het kind geen meeningen en oordeelen opdringen en elke afwijking daarvan uit den booze beschouwen. Alleen op deze wijze kan men

zijne kinderen tot waarlijk geestelijk vrije menschen opvoeden.

Het heeft mij dikwijls smartelijk getroffen, hoe groote-menschenachtig, hoe ernstig en bezadigd vele jongens en meisjes zijn, die nog moesten dartelen en stoeien, zingen en juichen, volop genieten van hunne heerlijke, blije jeugd. Aan wie de schuld? Aan de ouders, de opvoeders. Zij hebben den kinderen het spelen verleerd, voordat de speeltijd voorbij was. De groote fout is dat zij zelven niet kind met de kinderen kunnen zijn, dat zij den drang van elk kind om groot te willen doen, gereedelijk voedsel geven. Zij laten de vrucht tot rijpheid komen, voordat de tijd daar is. Een andere oorzaak voor dit vroeg-rijp worden van het kind schuilt in de lectuur: men late een kind toch vooral kinderboeken lezen, frissche, gezonde verhalen, zooals er gelukkig al vele bestaan. Het uitgaan... Er zijn menschen, die vooral 's winters, hunne kinderen als in een roes laten leven. Bals, kinderfeestjes, comedies, dinertjes enz. enz. Hoe over zulke te denken?

De kinderen hebben, na inspannenden schoolarbeid, recht op ontspanning, zeker, maar op ontspanning, die hun past. Men late het kind spelen, men brenge het naar buiten, in de vrije, schoone natuur, naar de bosschen, de velden en late het dáár spelen en ravotten naar hartelust. Een gezonde geest, in een gezond lichaam, dat zij het devies der 20e eeuw. Daarom, bij alles wat men doet voor den geest van het kind, verwaarlooze men het lichaam niet. Niets is gezonder, niets werkt heilzamer dan het spel in de vrije lucht en de sport. Elke soort van sport, maar vooral de gymnastiek en dan zooveel mogelijk in de vrije lucht. Wanneer dit in steden moeilijk gaan kan, dan bouwe men groote speeltuinen, zooals er reeds in sommige steden verrezen zijn. Men moet daar maar eens een kijkje komen nemen, om hunne heilzame, gezonde uitwerking te zien. Daar dartelt en stoeit de jeugd, daar niets dan vroolijkheid en levenslust. Daar op aan vooral moeten wij sturen: naar vroolijkheid en levenslust. Geeft den kinderen blijheid, lust om te leven, en meng daaronder den ernst, die doet begrijpen, dat niemand leeft voor eigen genoegens alleen. Voedt hen op tot de ware levensvreugde, opdat zij de wereld schooner en krachtiger maken.

L.M.

Boekbeschouwing.

Julie Slot. Roman uit het Verpleegster-sleven, door **Rud. Beguin**, (twee deelen). (Uitgever Meindert Boogaerdt Jr., Zeist).

Deze roman verdient m.i. gelezen en besproken te worden, omdat hij een geheel eigenaardig en nieuw licht werpt op de brandende quaestie onzer dagen: het lot der ongehuwde vrouw. -

Verpleegster-worden, het is sinds jaren reeds ‘de’ toevlucht voor diegenen, die snakken naar vrijheid, naar een zelfstandigen werkkring, naar de gelegenheid zich te onderscheiden door ‘nuttigheid’, en die daarbij zichzelve willen omlauweren met den heiligen schijn van naastenliefde en zelfopoffering. Dat daarbij, zichzelf wat meer of wat minder duidelijk bewust, heel dikwijls de begeerte op den achtergrond huist, door juist dezen eigenaardigen werkkring in intiemere aanraking te komen met mannen, met jonge doktoren, assistenten aan ziekenhuizen, en met verpleegden van het manlijk geslacht, daarover wordt heengegleden, omdat het verpleegstervak als

zóo bij uitstek edel en zelfverloochenend wordt beschouwd, dat de omgeving niet durft zinspelen zelfs op zulke min nobele bijgedachten. Daarbij komt dan nog het uiterst 'fatsoenlijke' van dezen werkkring, als zijnde speciaal geschikt voor 'dames'. Arme freules, zoowel als gewone meiden, die graag willen worden 'dames', en zich daartoe gaarne omhullen met het iedereen gelijkmakende en en-passant zeer flatteerende verpleegster-costuum, zij allen worden, als de nood aan den man komt, 'zuster'. Met een beetje handigheid en wat goeden wil is de leertijd gemakkelijker door te komen dan die welke wordt gevorderd voor de meeste andere examens. 'Roeping', die christelijke liefde van in dienen de minste wezen, welke de Roomsch-katholieken en de bestuurders der Protestantsche diaconessenhuizen vorderen vóór en boven alles van de zich aan verpleging wijdende vrouwen en meisjes, de moderne, zelfstandig-werkende verpleegster heeft daarmede afgerekend, beschouwt haar werkkring als een 'vak' zooals elk ander. Maar, gelijk gezegd, om al die bovengenoemde redenen, blijft het met dat al toch steeds een vak, waarvoor aan den eenen kant altijd bijzondere voorliefde bestaat om de er aan verbonden bovengenoemde voordeelen, terwijl het anderzijds van de buitenstaanden een geheel aparte achting afdwingt, om het zoo zelfopofferende

dier taak van ziekenverpleging. En zoo komt het dus dat er, bij den steeds grooter wordenden toevloed van ongehuwd-blijvende vrouwen en bij den óók steeds grooter wordenden toevloed van ziekeninrichtingen, van doktoren en van patienten, zich een nimmer verdrogende bron van 'nuttig wezen' opent heden ten dage in het 'zuster'-worden.

Welnu, op wat daarvan achter de schermen het gevolg is, heel dikwijls, werpt deze roman uit het verpleegster-leven een heel eigenaardig licht.

Geschreven zonder eenige pretensie van 'letterkundige' waarde, onhandig en onbeholpen soms van in elkaarzetting, maakt hij den indruk van groote eerlijkheid, groote oprechtheid; van te zijn geschreven met kennis van zaken, uit een eerlijken drang te zeggen de waarheid, - hoe beschamend ook.

Is het een vrouw, een zelve-verpleegster, die hier aan het woord is in Julie Slot's geschiedenis? Dikwijls zou men het zeggen, door kleine details, door naïeve bekentenissen van gevoelsleven, door een analyse van vrouwgedachten, waarvan de man gewoonlijk niet vermoedt, of niet weet.

Maar, aan den anderen kant, juist dat zoo onverhuld het zeggen durven, dat zoo eerlijk bekennen wáárom het gaat bij deze verpleegster, die zeer juiste detailleering van de verhouding tusschen den zenuw-arts en zijne hem aanbiddende vrouwelijke patienten-slachtoffers, dat alles is men niet gewoon van de met haar-zelve zoo graag verstoppertje spelende vrouw-schrijfster, die altijd zoo graag haar eigen geslacht in een waar en rein licht stelt, en de schuld van alles wat zij doet werpt op de zinnelijkheid van den man, en zich niet durft bekennen haar eigen intiemste-zijn, en dat van haar sekse.

Hoe dit zij, aan mij is de naam en het geslacht van de of den auteur volkomen onbekend. En dat is mij te liever, omdat ik daardoor te onbevooroordeelder ten opzichte van haar of zijn werk sta. Ik heb het gelezen als een document. Het heeft mij dikwijls geërgerd om het grofzinnelijke van de voorstellingen, dikwijls getroffen om de vrouw-kennis waarvan het blijk geeft, en voortdurend geboeid, omdat het bewijs levert van de ontzettende gevaren waaraan zij zijn blootgesteld, die dat beroep, dat vak, van 'zuster' kiezen, zonder eenige werkelijke roeping ervoor in zich, zonder iets van die innerlijke wijding, die maakt de Roomsche non tot een heilige, de Protestantsche diacones tot een eerbiedwekkende verschijning; zij, die het aangrijpen als laatste redmiddel, om een man deelachtig te worden, of wel als toevlucht om zich een stuk brood te verdienen, of ook uit verveling en geblaseerdheid, ten einde zich interessant te maken, zij allen zijn juist in dezen oogenschijnlijk zoo 'lieven' en zoo 'vrouwelijken' werkkring blootgesteld aan een verleiding en een strijd, aan moeilijkheden en aan dubbelzinnigheden, waarvan Julie Slot een openbaring is, die verdient gelezen te worden, èn door ouders èn door opvoeders èn door normale vrouwen, maar *niet* door zinnelijk-overspannen en manzieke dames, en dito jonge meisjes. Voor deze laatste categoriën is dit boek een gevváár meer.

Want zij zullen, in plaats van zich te spiegelen aan het voorbeeld van juffrouw Julie, juist belust worden op het volgen ervan.

Juffrouw Julie is zinnelijk-overspannen van huis uit. - Dat toont zij al in het eerste hoofdstuk, door haar hoogst eigenaardig gedrag ten opzichte van een man, dien zij niet kent, alleen maar eenmaal ontmoette, en dien zij zich in den meest letterlijken zin aan den hals werpt, met het gevolg dat hij zijnerzijds zegt: 'Zoo laat ik mij niet tot een huwelijk forceeren', en haar met beschaamde kaken laat staan. In haar daarop

volgend verpleegster-leven - en dit is het waarop ik den nadruk wil leggen - wordt dan deze reeds aangeboren manbegeerigheid, begeerigheid naar geslachtsomgang, geprikkeld op een tot haar verderf leidende wijze. Zij wordt ‘zuster’, echter niet uit neiging, maar om financiëele redenen, in haar hart nog het beeld van dien eersten, dien zij zich vergeefs aanbood. De uitteraard zoo vertrouwelijke omgang van arts en ‘zuster’ in een ziekenhuis, het samen de intiemste dingen bespreken waar het den patient geldt, het dagelijks aan een ziekbed met elkaar in beroering komen, en elkaar bijstaan in het verrichten van operaties etc., dat alles maakt dat zuster Julie gauw genoeg vergeet, en terstond op nieuw ‘verlieft’. Zij ziet er goed uit; een jonge assistent maakt haar dientengevolge gedurende eenige maanden tot zijn maîtresse. In het ziekenhuis-zelf worden de samenkomsten gehouden, totdat de ontdekking ervan Julie's verwijdering noodzakelijk maakt, terwijl het bestuur den kundigen arts natuurlijk handhaaft.

En-passant laat de auteur er nog even invloeien, hoe onrechtvaardig, en hoe natuurlijk

toch óók weer, zulke maatschappelijke toestanden zijn, waarin de vrouw alléén boet voor wat de twee samen, man en vrouw, begingen in schuld aan de goede zeden! De cynische onverschilligheid van den arts, die haar laat zitten nu zij van elkaar gescheiden zijn, is heel realistisch geteekend, zonder overdrijving. Voor *hem* is het maar 'n en-passant-amouretje geweest, *zij* is er voorgoed ellendig door, maar toch keert zij flink in haar oude leven terug. De tusschen-periode van haar verblijf in de zenuw-inrichting, waarin zij getuige is van de belachelijke aanbidding der zenuwzieke dames van den haar op den kop zittenden arts, behoort tot de menschkundigste, en daardoor treffendste gedeelten van het boek:

'*Zoo wervelden in een macaber en dans die onvoldane begeerten om den man-dokter...*

Julie kreeg medelijden met die ongelukkige schepsels, voor wie het leven zoo weinig had bestemd; deze stumpers hadden niets dan hun onvoldane begeerte, die ze zich misschien maar gedeeltelijk bewust waren.'

Daarna gaat ze opnieuw in een ziekenhuis, waar een ouder en hoogst bezadigd optredend geneesheer haar geen gelegenheid geeft tot verliefde aandoeningen op hem. Maar nu zijn het de man-patienten, die haar heet bloed in beroering brengen. Dan is het een stoker, die haar smeekt om een kus, en wiens knap gezicht haar bevalt, dan een ander jonge man, dien ze overhaalt zijn medicijnen te slikken, door met hem te coquetteeren. Het zichzelve wijsmaken daarbij, dat ze daaraan heel goed doet, en heel lief eigenlijk is, door die zieke mannen te winnen met behaagzieke maniertjes, en met zoenen, en met kleine intimiteiten harerzijds, terwijl het inwendig enkel haar eigen begeeren naar man-omgang is, dat haar voor hen zoo beminnelijk doet zijn, omdat zij haar bekoring waardeeren, daartegenover de verdorde, koele plichtsbetrachting van de oudere, onbevallige oude-vrijster-zuster Steenis, dit alles behoort m.i. weer tot een dier staaltjes van fijne opmerkingsgave, van zeer scherpen kijk op inwendige roerselen, waarvan dit boek, bij alle onbeholpenheid, wemelt. Ook de quasi-deugdzaamheid van zuster Van Veen, die, bij al haar verontwaardiging over de 'onfatsoenlijkheid' van sommige man-patienten, er toch van geniet, dat zij hen op hun plaats kan zetten daarin, in die terechtwijzingen over hun 'gemeenheid' voor zich zelve een soort vieze bevrediging vindt, is scherp ingeblikt in de geheimen, haar zelve misschien onbegrepen, van zoovele 'deugdzame' en heel 'rein' zich geloovende zure maagden van bedenkelijken leeftijd, die om diezelfde redenen óók zoo graag zedelijkheids-vereeniging spelen, waarbij zij dan zichzelve voeden met waren wellust op al de *on*zedelijkheid, waarvan zij daardoor op de hoogte komen.

Intusschen, zuster Slot laat het niet bij die onschuldige coquetterieën en zoenpartijtjes; ten slotte heeft zij een jong student, een knappen, aardigen jongen, te verplegen. Hij doet haar confidenties; zij belooft hem, als hij beter zal zijn, een nachtelijk bezoek. Als zij komt is hij echter nog te zwak voor de emotie, en schrikt, en krijgt een zenuwtoeval; dan vlucht zij terug in haar kamer, en, terwijl de toegeschoten directrice en de hoofdverpleegster toeijlen, om den zieke te helpen, vergiftigt zij zich, niet een op elke kamer van de zusters steeds aanwezige flesch sublimaat.

Dit slot - behoef ik het nog te zeggen - is, uit een letterkundig oogpunt, onbeholpen en gezocht. Het boek moet een eind hebben, en de schrijver, heel verstandig overigens, gaf er, bij gebrek aan beter, de voorkeur aan tot zelfmoord zijn toevlucht te nemen, boven een banaal getrouwd-raken of zoo iets. Dat hij voor die toevlucht van zelfmoord

geen betere uitwerking wist te vinden, dan dit echtbedachten, hoogst onwaarschijnlijken zènuwtoeval van den immers reeds genezen jongen student, is een gebrek aan fantasie en onhandigheid van samenstelling, dat er, wat de beteekenis van het boek, als gehéél, als inhoud, genomen aangaat, weinig toedoet.

Die beteekenis - ik zeide het reeds - zit 'm in de groote, treffende *eerlijkheid*, waarmede hier de schaduwzijden en gevaren van het verpleegstersleven, als zuiver beroeps-quaestie opgevat, worden geschilderd. De schrijver heeft zich op het standpunt geplaatst - dat *niet* het mijne is - alsof een vrouw eigenlijk even gemakkelijk zinnelijk wordt bekoord en verstrikt, en geraakt tot de uiterste consequenties, als haar daartoe de gelegenheid geboden wordt, als dat met den man het geval is. Het doet er hier echter niet toe of hij gelijk heeft, dat zulke vrouwen de regel zijn in den grond, dan wel ik, die beweer, dat zij abnormale uitzonderingen blijven. Want, in elk geval, zulke uitzonderingen, ook al zijn ze nog niet eens zóó gemakkelijk ten val te brengen als Julie Slot, bestaan zonder twijfel in menigte, worden, juist door onze hedendaagsche opvoeding en samenleving en verhoudingen, steeds talrijker.

Welnu, wáár worden ze dan meer in beroering gebracht met allerlei, juist voor háár ongeschikte omstandigheden en zinnenkittelende bijzonderheden, dan in een ziekenhuis, en aan het ziekbed van mannen, als hulpe van jonge artsen!? Ware b.v. deze Julie Slot, na hare eerste geschiedenis met dr. Van Eck, niet verpleegster, maar, laat ons zeggen, onderwijzeres, of postbeambte, of iets van dien aard geworden, de gelegenheid altijd met mannen op die bijzondere eigenaardige *intieme* wijze in aanraking te komen ware haar dan nimmer geboden *in* haar vak, haar zinnen zouden, noch door de intimiteit met de zieke verpleegde mannelijke patienten, noch door de daardoor ontstane vertrouwelijkheid met de jonge artsen, zijn overprikkeld en overheerscht, te sterker nog overprikkeld en overheerscht, waar de sombere afgesloten atmospheer in een ziekenhuis alle overige, natuurlijke levenslust uitsluit, en dus daardoor te heviger nog het inwendige concentreert op dat ééne.

Het is de verdienste van dezen roman dat alles zoo onbewimpeld, zoo heel oprecht, zonder schandaalbejag, te hebben gezegd.

Zij of hij, die dit boek schreef, heeft een diepen blik geslagen in de geheimen van helaas vele vrouwenlevens. Het eerste hoofdstuk al, waarin de aanstellerige stilzwijgendheid der getrouwde vriendinnen over haar huwelijksleven wordt aangeduid, getuigt van een ongewoon juisten kijk in de oppervlakkigheid, die tusschen meisjes en vrouwen héét vriendschap, en waarachter zij verbergen haar heimelijke gedachten, in heel onverschillige woordjes. Ook de teekening van den eigenaardig-overheerschenden invloed van den dokter, door zijn beroep, op de vrouw in het algemeen genomen, is juist van de werkelijkheid afgezien. In dat niets verschoonende en niets ontziende dier bekentenissen der vrouwelijke zwakheid ten opzichte van den man, herkent men veeleer den blik van den man, die de vrouw ziet onbewimpeld zooals zij in dit opzicht is, dan men er in vermoedt de eerlijke biecht eener vrouw-zelve. Van de teekening der zenuwpatienten óók krijgt men den indruk, dat het een man is, die zóó wreed wáár die arme slachtoffers van onvervulde begeerten gadesloeg, in hare domme aanbidding van den arts-man. Maar op andere plaatsen weer, b.v. in de teekening van de zusters Steenis en Van Veen, de eerste zoo typisch verdord, de andere zoo onrein-deugdzaam, zou ik zeggen, dat alleen een vrouw zoo juist navoelt een andere vrouw, zoo helder ziet wat die leelijken en misdeelden onder ons missen boven de lichamelijk-bevoorrechten onzer sekse. 'n Man, die zoo iemand, zoo'n misdeelde, beschrijft, bespot haar, *of* heeft medelijden! 'n Vrouw ziet haar zooals ze *is:* verdord, verzuurd; teekent haar absoluut meedoogenloos. Daarom ook, bij alle ontbreken van wat ook maar zweemt naar stijl, bij alle onbeholpenheid van vorm nog, is toch dit boek niet van 'n talentloos iemand. Het is niet van een artist, maar het is wel van iemand met héél véél menschenkennis, met een heel scherpen kijk op de dingen, op de intieme roerselen van het mensch-zijn. -

Het is een désillusioneerend, maar het is een zeer oprecht boek, van iemand die er geen doekjes omwindt, die het leven, en de rolletjes, die wij menschen er in spelen, met 'n meedoogenloos nuchteren blik gadeslaat. Zoo'n boek te lezen, bij alle onware phrasenmakerij en lievigdoenerij, die er bestaat - juist op dit speciale punt van verpleegsters en doktoren en ziekeninrichtingen - doet gezond aan, zij een waarschuwing voor velen, èn voor aanstaande verpleegsters én voor aanstaande, aan de onbaatzuchtigheid van doktoren en de lievigheid van zusters *al* te blindelings geloovende patienten van klinieken en zenuwinrichtingen. De operatie, de cynische uitingen van dr. Schoonders, heel het leven in het ziekenhuis in Amsterdam, zoowel

als de verhouding van dokter en zenuwpatienten tot elkaar, in de zenuwinrichting, geven in dat opzicht ernstige *onthullingen*, die van de waarheid zijn afgezien.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisselingen.

I. Deventer, 12 Maart 1909.

Aan den Heer Otto Knaap, Parijs.

Ik woon in een kleine plaats. Er zijn hier wel Joden, doch maar weinig ridders van de Militaire Willemsorde en, voor zoover ik weet, in 't geheel geen Russen; ook zijn wij arm aan ‘groote gebeurtenissen’. Ik weet dus niet, of gij mij wel bevoegd zult achten, over zeker onderwerp mijn meening te zeggen. Ik wil het er echter op wagen: de door U gevoerde polemiek met den heer Hertzberger dwingt mij er toe.

De heer Hertzberger (ík ken hem persoonlijk niet) heeft den strijd m.i. waardig gestreden, maar, ware hij Zionist geweest, hij zou de pen anders gehanteerd hebben. De heer H. gaat uit van het standpunt, dat, wanneer men Joden en andersdenkenden denzelfden maatstaf aanlegt, er geen rasverschil geconstateerd kan worden.

U bestrijdt dit standpunt en de heer H. verwijt U dientengevolge Uw antisemitisme. Op deze basis uitgewerkt, heeft Uw polemiek met den heer H. m.i. geen klaarheid gebracht in deze zaak en kan het daarom zijn nut hebben, dat zij ook eens van een anderen kant bekeken wordt.

Ik ben Zioniste en als zoodanig erken ik het bestaan van verschil in ras tusschen het Joodsche volk en de andere volkeren. Wij zijn *anders*, maar daarom niet slechter of laffer! En dit nu is een bewijs van Uw antisemitisme, dat gij het volk, dat een groot deel der menschheid zijn godsdienst en moraal heeft gegeven en dat zich gedurende duizenden jaren heeft gehandhaafd, ondanks voortdurende verdrukking en miskenning, het volk, welks zonen en dochteren door de eeuwen heen ontelbare malen den dood hebben verkozen boven het prijsgeven van hun godsdienst, gebrek aan karakter verwijt en gemis aan zedelijken moed, alleen maar omdat gij eenige Joden kent (ik weet, dat het baronnen, bankiers en senatoren zijn!) die zich in de Dreyfus-zaak laf hebben gedragen, en omdat gij en ook Henry Bernstein er zooveel ontmoet, die hun Jood-zijn graag verloochenen. Of moet ik zeggen, dat het Uw onwetendheid is, welke U hier parten speelt? Zou het dan toch waar zijn, dat de heer Hertzberger, die maar in een kleine plaats woont, het beter weet, dan gij, die Uw blik kunt laten gaan over een wereldstad en die U maar hebt om te keeren om weer te staan voor een ‘groote gebeurtenis’? Ziet gij hen niet de kleine, stille, moedige werkers, de trouwe echtgenooten en liefdevolle vaders, de nobelgodsdienstigen, en ook de grooten niet, waarvan velen thans bezig zijn, zich en hun volk geestelijk weer vrij te maken? Maar ga dan ook eens een tijd in een kleine plaats wonen; daar kan men van hen hooren, wanneer men luistert - het geraas in een wereldstad bemoeilijkt het luisteren soms zoo! Kunt ge dat niet doen, schrijf dan in het vervolg over de Armeniërs, de Hottentotten of de Roodhuiden, maar, wat ik U bidden mag - over de Joden niet. Want gij - vestigt bij Uw lezers de meening, dat *het Joodsche volk* uit hoofde van zijn raseigenschappen, minderwaardig is, en *niets is meer bezijden de waarheid.* Daardoor werkt ge het antisemitisme in de hand, het antisemitisme, dat juist door zijn misplaatste hoogmoed en ongemotiveerde minachting verscheiden Joden heeft misvormd tot karakterloozen, die zich voor hun Jood-zijn schamen.

Ge ziet het, het is weer een kringloop van oorzaak en gevolg: het antisemitisme zelf, waardoor gij uiting geeft aan Uw antipathie tegen de Joden (ik weet wel, dat ge enkelen begenadigt!) is tevens oorzaak van het bestaan der vele caricatuur-Joden, welke gij in Uw leven hebt mogen ontmoeten en die U zulk een onrechtvaardig oordeel doen vellen over *de* Joden. Immers, wanneer men U aanhoudend zegt en laat gevoelen, dat gij minderwaardig zijt, dan zult ge dit ten slotte zelf gaan gelooven. Zoo is het ook den Joden gegaan. Toen zij zich over de verschillende landen verspreid hadden, bleek het al spoedig, dat zij aan intelligentie en werkkracht de meerderen waren der andere volkeren; zij zouden deze in veel opzichten overvleugeld hebben. Dit mocht natuurlijk niet! En de niet-Joden, overal numeriek sterker dan zij, zochten naar middelen om dit te verhinderen. Voortaan mochten zij nu slechts enkele beroepen uitoefenen, en ook door andere beperkende bepalingen werden zij veelal verhinderd een eerlijk stuk brood te verdienen (ze mochten o.a. niet anders dan in het Ghetto, de Jodenwijk, wonen). Is het wonder, dat ze het onder deze omstandigheden weleens zochten in niet eerlijke praktijken? Het bloed kruipt immers, waar het niet gaan kan. Zij moesten toch leven! En is het wonder, dat zij hun ruggen weleens kromden, of angstvallig hun eerlijke meening verborgen? En is het dan consequent om daarna

diezelfde menschen, welke men hun vrijheid en hun karakter ontnomen heeft, met steenen te gooien? Toch is het aldus gegaan. En nog grooter inconsequentie begaat gij en velen met U.

Toen de Joden uit de Ghetto's kwamen en nog altijd met den vinger werden nagewezen, namen velen, wien een dergelijke bejegening te machtig werd, een middel ter hand, waarvan zij dachten, dat het probaat zou zijn. Die domme Joden! Zij trokken hun Jodendom uit als een afgedragen jas en legden zichzelven de belofte af, dat zij zouden worden als de anderen, precies als de anderen. Dat zou eerst een ideaal-toestand zijn. Zij zouden dan weer de achting hebben van al hun medemenschen. Misschien hadden deze wel gelijk, wellicht waren alle Joden slecht en minderwaardig. Het werd immers zoo dikwijls en zoo luide gezegd. Maar nu zou men niet meer kunnen merken, dat zij Joden waren. Ze zouden een anderen naam aannemen, mee helpen spotten over die belachelijke Joodjes en zeggen, dat ook zij hen laf vonden. En hielp dit alles dan nog niet genoeg, dan stond immers het doopwater hun nog ten dienste.

En velen probeerden en probeeren het zoo. En het mislukte hun natuurlijk en zal hun ook altijd blijven mislukken, want niet op deze wijze is de Jodenkwestie op te lossen. Maar en passant werpt gij weer een steen op hen, en nog een en weer een. Hebt ge hun dan niet duidelijk gezegd, dat hun Jodendom minderwaardig was? En zie, zij zijn niet doof geweest, zjj hebben hun Jodendom afgeschud en er op getrapt. Waarom vinden zij nu nog geen genade in Uw oogen? Gij zijt geen rechtvaardig rechter!

Welnu, houdt dan eindelijk eens op met het schelden en smalen op de Joden, het heeft nu lang genoeg geduurd. Wanneer gij iets ter verbetering wilt meehelpen, tracht dan het goede in hen eens op te zoeken en prijs dit. Leer den quasi-Joden, met wie gij in aanraking komt, zichzelf weer te zijn, en prent hun in, dat zij zich voor hun afkomst allerminst hebben te schamen. Maak hun ruggen weer recht en hun blik weer vrij en open. Zeg hun, indien zij het nog niet weten, dat zij hun verloren zelfrespect kunnen terugwinnen door mee te helpen aan den wederopbouw van een vrij Joodsch volk en een vrije Joodsche staat. En als er dan onverhoopt eens weer een Dreyfus-zaak de wereld in beroering mocht brengen, dan zal het een Jood zijn, die zijn ‘J'accuse’ den schuldigen in het aangezicht slingert.

ETLINA VAN SON.

II.

> En 't hoogste heil werd ver van U gedragen
> Gelijk een snoer van klaar-kristallen dagen
> Dat brak tot droefheid die geen tijd geneest.
> ANNIE SALOMONS.
> '*Het Ouderhuis*'.

Als mevrouw Bosboom-Toussaint nog leefde, zou ik haar stellig eens een brief schrijven en haar vragen of zij ooit in levenden lijve haar held Leopold van Zonshoven uit 'Majoor Frans' heeft ontmoet, held die voor jonge meisjes een bijzondere aantrekkingskracht heeft, omdat wij vrouwen gaarne (op zachtzinnige wijze altijd) door den man overheerscht worden en hem blijde hart en hand, met wat er aan annex is, overgeven, zoo hij toont in alle opzichten ons de baas te zijn.

Tot heden ontmoette ik echter nog altijd niet den vrouwenkenner en -temmer Leopold, hoewel zelve al lang getrouwde vrouw en moeder, en als ik dan rondkijk in de vrouwenwereld rond me, dan heb ik medelijden met de arme hoogstaanden en dus veeleischenden onder de vrouwen, die het geluk zoeken en vaak niet vinden.

De liefde is een raar ding; ze vraagt niet naar wetten en regels, ze vraagt niet wat men zich zooal wenscht in den man. Amor is een leuke guit; ineens, ongemotiveerd, sluipt hij in het vrouwenhart en schatert er zijn lach van overwinnaar. En de jonge vrouw die zoo precies wist hóe de man zou zijn waarmee zij wil trouwen, ziet zich ineens voor het eigenaardig feit gesteld dat zij *houdt* van een man die heelemaal niet lijkt op het ideaal harer droomen. Eerst kan ze niet gelooven, maar toch, het is wáár; ondanks de gebreken die zij altijd gezegd heeft nooit in haar man te zullen dulden.... houdt zij van hem. De natuur gaat boven de leer en..... (wij willen aannemen dat hij haar ten huwelijk vraagt) ....en.... zij verloven zich!...

Nu, de man kan, al is hij geen Leopold, toch een zeer goed karakter hebben en als hij dan ook van zijn vrouw houdt, kan het huwelijk zeer gelukkig worden. Iets anders is het, wanneer de diepvoelende, hoogstaande vrouw liefde opvat voor iemand die later blijkt een laag karakter te hebben.

Want dan komt de smart overweldigend groot over haar. Het is onzin wat sommigen beweren dat men moet trouwen met iemand waar men van houdt met al zijne ondeugden. Als hij bepaald een laag karakter heeft, wordt dit niet veredeld door de liefde, maar hare liefde sterft en er blijft niets dan minachting over. Dat het dan van zijnen kant geen 'echte waar' is geweest, zal wel juist blijken, want een laag karakter kan de echte heilige liefde niet voelen, omdat dit, - het edelste en hoogste in den mensch - ook alleen in échten zin door edele karakters kan gevoeld worden, maar hij kan eene vrouw liefhebben voorzoover hij daartoe in staat is, en ook het meisje kan meenen dat dit liefde is, hoewel het 'au fond' natuurlijk meer zelfzucht zal zijn; de man kan zich b.v. zéér tot een vrouw voelen aangetrokken, omdat *zij* zooveel van hem houdt, of omdat haar uiterlijk hem bekoort en hij deze attractie voor liefde aanziet enz.

Langzaam en smartelijk wordt het voor of na het huwelijk der hoogstaande vrouw duidelijk, dat zij haar hart heeft gegeven aan een die het niet waard is. Is zij nog niet getrouwd, dan verbreekt zij de verlooving of verlooft zich niet en.... dat is het wreede in 't leven voor ons vrouwen, hij vergéét en trouwt eene andere en het geluk der vrouw....

‘breekt tot droefheid die géén tijd geneest!....

Hij zet er zich overheen, al kan het ook hém zeer smarten, want bij hem overheerscht het verstand het gevoel; hij dankt er voor zijn leven te verknoeien voor een vrouw, en hoewel het hem een poosje even fel kan doen lijden als haar, hij gooit het met geweld van zich af, zoodat hij zich soms spoedig reeds schadeloos stelt met een ‘goede partij’ om zijn leed en wanhoop te overwinnen, wat hem dan gewoonlijk ook schitterend gelukt.

Dat hij in dat geval een goede partij trouwt, is hem niet kwalijk te nemen, als hij de vrouw zijner begeerte niet krijgen kan, doet hij toch beter een jonge, rijke en mooie vrouw te trouwen dan eene die dit alles mist. Toch zijn het vaak de felvoelendste mannen die zoo handelen, al worden zij door den oppervlakkigen beschouwer voor oppervlakkigen aangezien.

Ik geloof echter niet dat hij altijd vergeten heeft, hij wil echter juist omdat hij van nature egoïst is, zijn gevoel niet overheerschend laten zijn, omdat dit niets dan verdriet geeft, hij laat zijn verstand de baas en denkt:

> Kweek maar ieder vroom en blij,
> Zijn geluk op aarde;
> Tooit de roos zichzelve, zij
> Siert meteen de gaarde!

En op den duur vergeet hij.

En is dit niet goed? niet honderdmaal beter in dit wreede leven het leed van je af te gooien, te trachten een nieuw leven te beginnen dan weken, maanden, jaren lang te treuren om het onherstelbare, tot het leven geworden is tot één lange wanhoopsdag? En toch, zóó doen de beste onder de vrouwen; zij handelen in dit geval juist andersom als de man; zij koesteren de smart, en blijven erover denken, jaren en jaren lang, altijd weer opnieuw.

En dit vind ik juist zoo jammer, zoo innig jammer!

Wij leven maar ééns en leed is ons aller deel, het meeste voor haar die het diepst voelen, die daarom de beste moeders zouden zijn, en dus aan de maatschappij, aan zichzelf en het nageslacht een dienst bewijzen door zich heen te zetten over de smart, al zal dit langer duren en meer moeite kosten dan bij den man.

Ik zou ook niet elke vrouw die dit heeft ondervonden durven raden alsnog te trouwen, maar de diepvoelende vrouw bedenke wel, dat haar hoogste geluk ligt in het moederschap, dat het genot van kinderen-hebben voor haar zeer groot is en haar heele leven door het gemis van kinderen zeer pijnlijk door haar zal gevoeld worden. Daarom, als zij later een man ontmoet dien zij kan achten en die haar liefheeft, dan geloof ik dat zij wél doet zich in volle gerustheid aan hem over te geven, eerlijk biechtend haar verleden. Ik geloof dat zij aan de zijde van een achtenswaardig man mét de kinderen uit haar huwelijk, zich héél wat gelukkiger zal gevoelen dan kinderloos en alleen door het leven te gaan

en elken dag de smart van haar gemis te dragen.

Wat de oppervlakkige vrouwen betreft, wij weten het, een ‘goede partij’ accepteeren zij altijd! Vele mannen trouwen graag een mooie vrouw en zijn, hoe oppervlakkig en weinigvoelend zij vaak ook is, soms wel gelukkig met haar, omdat zij haar dikwijls mooier zien en blijven zien dan ze is.

Maar dikwijls ook vermindert en verdwijnt de liefde en maakt plaats voor onverschilligheid als de eerste bekoring der schoonheid geweken is. Een man beklaagt zich echter niet gauw tegenover derden over zijn vrouw, maar houdt zoolang mogelijk den schijn op, als zij hem tegenvalt. Voor de minder mooie en rijk-met-hart-begaafde vrouwen is het zeer treurig dat een mooi lichaam vaak wordt gesteld boven een mooie ziel; toch is en blijft mijne meening dat een diepvoelend man, eer hij een mooie oppervlakkige vrouw trouwt al geleden kán hebben (al weet dit ook niemand) voor een rijkvoelende vrouw die trouwens ook mooi kan geweest zijn; mijne meening blijft ook dat eene geestige vrouw gemakkelijk den man harer keuze kan boeien, ook al is zij niet mooi, mits... zij daartoe de rechte middelen gebruikt.

Als zij den man met hare geestigheden schaakmat zet, handelt ze natuurlijk verkeerd want dan wordt hij bang voor haar. Mannen zijn over 't algemeen ijdel, daar moet men rekening mee houden. Als ze een man liefheeft of ze zou hem gaarne hebben en zij is tegenover andere heeren wel eens een weinig scherp, tegenover hém daarentegen altijd lief en vriendelijk, met de vroolijke geestigheid die vermijdt ooit in het minste te kwetsen, dan zal hij zich bijna zéker tot haar aangetrokken gevoelen.

Innig medelijden heb ik met de vrouwen die een rijk hart hebben, maar saai en stil zijn. Op haar verlieft de man niet gemakkelijk, maar waarom ook zoo wanhopig saai?

Waarom niet vroolijk het leven bekeken van zijn besten kant en is de mooiste vrucht aan den levensboom rot of wormstekig gebleken (wat den meesten overkomt) dan niet neerzitten, bang alsnog te plukken, maar grijpen, zooals de man doet, naar de vruchten die overblijven, want wij leven maar ééns en het geluk wordt ons zelden van buitenaf aangebracht, wij moeten zélf trachten ons leven zoo rijk en vol mogelijk te maken. Zeg ook niet dat de mannen *alles* op ons vóór hebben. Eene vrouw die eenige kinderen heeft en er geene meer bijkrijgt, zoodat de lichaamspijn geleden is, kan zich, mits haar huwelijk gelukkig is, tot de gelukkigsten op aarde rekenen. Wat is er liever, aanvalliger, beminnenswaardiger dan het kleine kind dat ‘moeder’ al uit alle andere menschen kent als het pas drie maanden is, dat kraait van plezier bij ons binnentreden en voor wie ‘mama’ alles is? Een man heeft veel voor boven een vrouw, maar moedervreugde is ook weer veel grooter dan vadervreugde. En dàt heeft ook de diepvoelende vrouw voor boven hare oppervlakkige zuster, dat kinderen voor de laatste vaak een last zijn en voor de eerste het reinste geluk. Voor de diepvoelenden is weggelegd, de felste smart en het hoogste geluk. Maar de smart moet niet háár, zíj moet de smart overwinnen en nog zoo gelukkig trachten te worden als zij kan.

Anders doet zij onrecht aan zichzelve, onrecht aan de maatschappij en onrecht aan het nageslacht want

> Tooit de roos zichzelve, zij
> Siert meteen de gaarde.

DIRK TEN HAGHE

Bijzonder aangenaam zou het mij zijn eens de opinie van een man over dit onderwerp te vernemen.

D.T.H.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Centraal Genootschap voor Kinderherstellings- en vakantiekolonies. Speelgoed en Boeken voor zwakke kinderen; Zilverpapier, Capsules enz.

Het Centraal Genootschap verwacht dit jaar ruim 1200 kolonistjes.

De groote vooruitgang is zeer verblijdend, maar brengt groote zorgen mee.

Een *6e* koloniehuis moest worden gehuurd, ingericht en gemeubeld voor 50 kinderen, en dat terwijl de kas reeds een aanzienlijk tekort heeft.

Moeders, als uw kinderen groot worden, och, zendt dan speelgoederen, boeken voor het zwakke kind in de gezondheidskolonies.

Ondergeteekende zal gaarne in ontvangst nemen: *sterk speelgoed*, *goede kinderboeken*, *ballen, schopjes*, *vlaggetjes, wandversiering*, *plaatjes voor de tooverlantaarn.*

Adres: Koloniehuis Kerdijk, Egmond aan zee.

De penningmeester houdt zich zeer aanbevolen voor **giften**, maar ook voor *zilverpapier*, *theelood, capsules*, *stukjes koper,* enz. (bij voorkeur gesorteerd).

Adres: den Heer *Th.M. Ketelaar.*
Ceintuurbaan 286, *Amsterdam.*

Inlichtingen worden gaarne verschaft door den gedelegeerde b/d verpleging:
A.C. BOS.
Egmond aan Zee.

Brieven uit het hooge Noorden door Maria Petrovna.
XIV. Het Paaschfeest in Archangel.

Langzaam maar zeker begint nu in Holland de winter zijn einde te naderen, aarzelend wel, met horten en stooten, maar merkbaar toch; en zoo heel lang duurt het niet meer of de menschen beginnen hem in gedachten al weg

te cijferen, denken vooruit aan de komende lente met wassend verlangen en aan het eerste lentefeest: de Paschen.

Hier in het Noorden kan men het Paaschfeest nauwelijks als een lentefeest beschouwen, want op dien tijd zwaait de Wintervorst nog onverbiddelijk zijn schepter - en toch, hoe schaarsch ook, de teekenen om kentering zijn er en Paschen is ook hier het feest van blijde belofte, van nieuw ontwakend leven.

Is in alle Christelijke landen Paschen een feest van beteekenis, zooals het ook voor de Israelieten, hoewel in anderen zin, reeds eeuwen geweest is, hier in Rusland is het wel de grootste feestdag van het geheele jaar, die in voorbereiding en viering door geen anderen geëvenaard wordt.

Reeds in Februari, voordat de vasten beginnen, zijn de eerste voorboden van het naderend feest merkbaar: hier en daar beginnen de winkels maskers te etaleeren en het duurt niet lang of de maskaradepret neemt een aanvang.

Hier in Archangel worden in het gebouw van de Duitsche Commerzclub eenige gecostumeerde bals gegeven, waarvan de opbrengst ten bate van een of ander goed doel besteed wordt; van de costuums wordt heel veel werk gemaakt, wat dubbel te waardeeren is, daar men hier geen costumiers heeft, waar een geheele vermomming kant en klaar gehuurd kan worden, maar alles door de dames zelf bedacht en gemaakt wordt.

Het laatst van deze bals is speciaal een kinderbal, waar men, het verkeerde van zulk een vanity-fair voor kinderen buiten beschouwing latend, snoeperige kleine verschijningen kan bewonderen, voor wie de kunst van Terpsichore ook al geen geheim meer is. Eenige dames in het statige, antieke Bojaren-costuum, noodigen vriendelijk uit tot het gebruik van een glas thee in haar tent, waar ook blini, een soort gerezen pannekoekjes, die speciaal in dezen tijd gebakken worden, verkrijgbaar zijn en veel aftrek vinden: men gebruikt ze met confituren of suiker en zure room, maar ook met caviaar en sardines.

Door vele jongelieden van beiderlei kunne, soms ook door ouderen gechaperonneerd, worden in dezen tijd gecostumeerd en gemaskerd bezoeken afgelegd bij vrienden en kennissen, soms in groepen, die een of andere voorstelling geven; zij worden natuurlijk overal gastvrij ontvangen en onthaald en het gelukt hun soms werkelijk onherkend weer te verdwijnen, om elders hun grappen te vertoonen, terwijl hun vroolijk gelach met het klingelen van de bellen van hun troïka langzaam versterft in de winterstraat.

Ook het volk houdt zijn maskeradepret en nu bestond er tot voor korten tijd een eigenaardig gebruik, dat nu echter door de overheid verboden is: volgens het Grieksch Orthodoxe geloof is het dragen van maskers iets onreins en om nu de bedreven zonde af te wasschen, werd er in de rivier een groote bijt gehakt, waarin zich degenen, die zich aan het maskeeren bezondigd hadden, geheel ontkleed onderdompelden, onder de zegeningen van de daarbij tegenwoordige priesters. Ik weet niet of dit gebruik is afgeschaft als strijdend tegen de zedelijkheid of tegen de gezondheid: vermoedelijk wel om beide redenen.

Daarna treedt de rustige tijd der vasten in, waarvan de laatste week, tusschen Palmzondag en 1^{en} Paaschdag bizonder stil voorbijgaat, welke tijd hoofdzakelijk besteed wordt om alles in huis eens extra op te knappen, een episode niet ongelijk aan onze ‘groote schoonmaak’-vreugde.

Zaterdagavond vóór Palmzondag is er een dienst in de Kerk, waarbij de palmtakken gewijd worden: hier is n.l. het gebruik om met een palmpaasch in de hand te loopen ook inheemsch, maar deze zijn niet, zooals in ons land, van lekkernijen voorzien; het zijn wilgentakken, waarin de donzige katjes zich reeds vertoonen, velen bovendien in kruisvorm versierd met papieren rozen. Deze dienst is bizonder plechtig; statig stijgt telkens het koorgezang op in antwoord op de diepe, volle stem van den priester, terwijl langzamerhand de wierookdamp in dunne sluiers over de aandachtige menigte zweeft. Velen ontsteken bij de beeltenis van den Christus een kaars om deze bij het verlaten van het kerkgebouw brandend mede te nemen; een oud volksgeloof wil, dat het een gelukkig voorteeken is, wanneer men zijn kaarsje brandend in zijn woning binnenbrengt, en wanneer het weer gunstig is, levert het een aardig gezicht al deze kleine vlammetjes als dwaallichten in de straten te zien verdwijnen. -

Op Witten Donderdag heeft 's morgens om 10 uur in de Kathedraal een godsdienstoefening plaats, waarvan ik in korte trekken een beschrijving zal trachten te geven: sommige gedeelten van deze ceremonie herhalen zich ook bij andere plechtigheden.

Het mag een bekend feit heeten, dat in de Russische kerk geen zitplaatsen zijn en de geheele dienst dus staande door de gemeente

wordt bijgewoond, waarbij noch rang, noch stand iemands plaats bepaalt, maar allen broederlijk dooreen staan op de steenen vloerbedekking; alleen merkte ik hier op, dat voor den Gouverneur en zijn gemalin vooraan op een tapijtje twee eenvoudige stoelen geplaatst waren.

Een vierkante, verhoogde ruimte is in het midden vrijgelaten, waarop tegenover het altaar een tabouret met een paarsch fluweel kussen staat, die voor den bisschop bestemd is. Het altaar zelf wordt gedurende den dienst telkens gedeeltelijk aan het gezicht onttrokken door twee groote, vergulden, à jour bewerkte deuren, paradijs-deuren genaamd, met beschilderde medaillons versierd, waar doorheen men echter voortdurend het licht van de zeven kandelaren en het gouden kruis, die op het altaar staan, ziet schitteren. Ook in de zijbuiken van de kerk worden voor alle heilige beeltenissen kaarsen ontstoken, waarvan het rechte licht al het goud en zilver in stillen glans doet stralen. -

Bij den aanvang van de godsdienstoefening, die ik heb bijgewoond, stond de bisschop vóór zijn zetel; hij droeg een geel met goud doorweven damast opperkleed, den gouden, bolvormigen mijter op het hoofd; achter hem een priester blootshoofds, in zwart en goud, vóór hem aan beide zijden twee popen in gewaden van dezelfde kleuren, maar de zwart fluweelen hoofdbedekking in den vorm van een omgekeerde, afgeknotte pyramide. De bisschop en deze vier priesters hadden als type veel van de priesters in den Tempel van het oude Israël, terwijl zij, die blootshoofds waren, met hun golvenden haardos werkelijk apostolische gestalten zouden gelijken, indien niet de pracht van hun kleed dien indruk dadelijk weer verzwakte.

Onder voortdurend koorgezang had de bisschop op zijn zetel plaatsgenomen; drie priesters traden naar het altaar, waarvan de deuren nu openstonden en keerden terug met een zilveren schaal, een dito schenkkan, terwijl de middelste om de schouders een langen handdoek droeg. De bisschop strekte nu over den schotel de handen uit, deze werden overgoten met water uit de schenkkan, afgewischt en door de priesters gekust. Hierna verdwenen deze laatsten weer in den absis achter het altaar met deze attributen en keerden terug, één dragende den ikoon, twee anderen hoog daar boven uit twee zilveren schilden aan lange staken en twee ieder een kandelaar.

Nadat de bisschop den hem voorgehouden ikoon gekust had, ontving hij in elke hand een kandelaar, waarvan de eene droeg drie kaarsen, bovenaan in één vlam vereenigd (symbool der Drieënheid), de andere twee in één vlam (symbool God-mensch). Even moet ik hierbij opmerken, dat al wat den bisschop werd aangeboden of afgenomen met een handkus vergezeld ging. Hij keerde zich nu met het gelaat naar de menigte, maakte buigend een zegenende beweging met de brandende kaarsen, eerst rechts naar beneden, daarna kruiselings, wendde zich om en, aan elke zijde onder den arm door een priester ondersteund, bracht hij de kandelaren naar het altaar. Daar verhief hij zijn zwakke, dunne stem van heel oud man, bij wien de woorden eenigszins lispelend uit den tandenloozen mond vloeiden, zoo kontrasteerend met het volle, diepe basgeluid van den officieerenden diakoon; wat zij zeiden kon ik natuurlijk niet verstaan; bovendien wordt, naar ik vernam, hoofdzakelijk de Slavonische taal gebruikt, die zelfs door weinig Russen meer verstaan wordt.

Na eenige ceremoniën nam een der priesters den bisschop den mijter van het hoofd, twee anderen namen ieder een slip van een damasten doek, die hem om den hals hing en spreidden dien boven zijn eerwaardig hoofd, dat hij in stil gebed op het altaar

neerboog. Toen hij zich weer verhief en eenigszins ter zijde geplaatst had, trokken de priesters één voor één langs hem voorbij en gaven hem elk een kus op beide wangen en een derde op de hand.

Ná afloop van deze ceremonie, alles onder voortdurend gezang, worden op nieuw de altaardeuren gesloten en nu aan de binnenzijde geheel met een gordijn bedekt, waarop het koor eenige wonder-mooie liederen zong, waarvan de weemoedige melodiën als zoovele klachten door de gewelven ruischten.

Toen daarna het gordijn en de deuren weer geopend werden, traden bisschop en priesters naar voren, om aan enkelen het Avondmaal te reiken. Groot was mijn verwondering, toen het eerst naar voren trad een jonge vrouw, op den arm een klein meiske in een roze jurkje, de blonde haren netjes glad gestreken en aan dit kindje het eerst het Avondmaal werd toegediend; haar donkere oogen keken zoo angstig en strak en er lag bijna iets angstigs op het bleeke kindergezichtje: wat er wel in het kinderkopje omging op dat oogenblik! Ik vernam, dat aan kinderen onder zeven jaar het Avondmaal zonder biecht werd bediend, later

alleen met biecht: wat een wanbegrip omtrent deze plechtige gedachtenisviering! - Daarna volgde een dame in licht grijs avondtoilet, blootshoofds, toen een arbeider met een jongetje aan de hand, nog twee jonge meisjes in lichte toiletjes, een boerenvrouw en daarmede was de Bediening geëindigd; een gevoel van tegenzin welde in mij op over deze vreemde ceremonie, waaraan sommigen het begrip van 'feestelijkheid' hadden vastgeknoopt door in avondtoilet te verschijnen! -

Nadat de bisschop de gemeente nogmaals gezegend had met wuiven der kandelaren, nam hij een gouden kruis ter hand, bleef daarmede vóór de deuren van het altaar staan, en zoo defileerden velen langs hem heen om het kruis te kussen en daarmede was deze dienst geëindigd.

De avonddienst Donderdag droeg een veel stiller karakter; de priesters droegen allen een zwart fluweel kleed met zilveren kruisen bezaaid en het hoofddeel der plechtigheid, telkens afgewisseld door koorgezang, bestond in het successievelijk voorlezen der twaalf Evangeliën. Eigenaardig was, dat alle gemeenteleden een kaars in de hand hadden, die bij het begin van elk Evangelie ontstoken, bij het einde telkens weer uitgeblazen en later brandend mede naar huis genomen werd. Opmerkelijk is ook, dat de toornklok telkens door haar aantal slagen aangeeft, hoeveel Evangeliën afgelezen zijn.

Op Goeden Vrijdag werd 's middags om twee uur een formeele lijkdienst gehouden, ter herdenking van den dood van Christus; midden in de kerk werd een vergulden, met lofwerk versierde sarcophaag geplaatst, om het altaar stonden groote, met rouwfloers omkleede kandelaren en de priesters droegen allen, evenals den vorigen avond, een zwart fluweel met zilver versierd gewaad. Alle kronen en luchters waren verlicht en ook de gemeenteleden stonden weer allen met een kaars in de hand, die bij een zeker gedeelte der plechtigheid werden aangestoken. Het koor hief, behalve het steeds en steeds weder herhaalde: 'Heer, erbarm U onzer!' ook treurzangen aan, velen mezza-voce gezongen, waarbij vooral de jongensstemmen zulk een roerenden indruk maakten, dat de tranen ongemerkt in de oogen welden...

Dienzelfden nacht had de herdenking van de begrafenis van Christus plaats, waartoe het gelui der klokken om drie uur de vromen opriep; terwijl de Zaterdagmiddagdienst aan de vergoten tranen gewijd was.

Maar Zaterdagavond had de eigenlijke Paaschviering plaats, die bij het aanbreken van den jongen Paaschmorgen haar culminatiepunt bereiken moest.

Als voor een lentefeest getooid, kwamen velen in feestgewaad, vooral de notabelen der stad, voor wie ditmaal het middengedeelte gereserveerd was: de Gouverneur en zijn gemalin in gala-costuum, tal van dames in lichte zomertoiletten, kleine meisjes in wit en rose, de heeren in groot uniform of rok. Een vreemden indruk maakte het, tal van gendarmes in de kerk te zien om de orde te bewaren en de niet uitverkorenen uit het middengedeelte te verwijderen; dit was trouwens niet de eenige dissonant en bij alle plechtigheid, die ik er mij van voorgesteld had, was deze avonddienst eigenlijk een teleurstelling.

Vanaf 11 uur geopend, vulde het kerkgebouw zich al meer en meer, terwijl onder de hand de ceremoniën een aanvang namen en tegen 12 uur was de volte benauwend en was de geringste armbeweging zelfs bijna onmogelijk.

Even vóór 12 uur werden door allen waskaarsen ontstoken, de klokken begonnen te luiden en de geestelijkheid, met groote kaarsen in de hand, omringd door koorknapen met brandende lantaarns, trok in optocht al zingende de kerk uit, om een

ommegang daaromheen te maken: zij gaan den Christus zoeken, dien zij in Zijn graf niet vonden...

In plechtige stilte wordt in de kerk hun terugkomst afgewacht, alleen nu en dan verbroken door het opklimmen der zangen van de omtrekkende priesters, totdat deze de kerk weer binnentreden en door het koor met het jubelend: 'Christus is opgestaan!' worden begroet. Ten minste - zoo moet het zijn en ik kan mij voorstellen, dat die oogenblikken indrukwekkend kunnen zijn: tot mijn teleurstelling waren zij het ditmaal niet. De wachtende menigte was onrustig, er werd gebabbeld, gelachen zelfs; het duwen en dringen werd bij de ontzettende hitte, die in de kerk heerschte, bijna ondragelijk en bij het binnentreden van den stoet klonk het koor mat en zwak en miste pathos, zangers en priesters waren blijkbaar afgemat door de vele diensten der vorige dagen; het geheel miste stemming en wijding.

Met veel moeite verliet ik om half twee het kerkgebouw, zonder de zegening der Paaschbrooden, die nog volgen moest, af te wachten, doodmoe, teleurgesteld, mijn eigen plechtige stemming bedorven; wat daar binnen geschied was, kwam mij voor een ijdel vertoon van wereldsche vormelijkheden en menschelijk gedoe.....

Maar daarbuiten, dáár vond ik de stemming van het Paaschfeest weer! onder dien goddelijken sterrenhemel, zoo helder en doorschijnend, de morgenster stralende in flonkerende pracht, het Oosten al teer verlicht door den komenden dag - en op de knieën

neergezonken twee eenvoudige mannen, opziend naar den hemel met gezichten stralend van extase, in aanbidding van het heerlijk Paaschmysterie!.....

Toen kwamen mij de woorden van Léon Denis in gedachte, waar hij zegt: 'Lorsque la nuit paisible déroule son dôme étoilé et que le défilé des astres commence; lorsque des amas stellaires et des nébuleuses, perdues au fond des espaces, la clarté tremblante, diffuse descend sur nous, une mystérieuse influence nous enveloppe, un sentiment profondement religieux nous envahit. Comme les vaines préoccupations se taisent à cette heure! comme la sensation de l'incommensurable nous pénètre, nous écrase, fait ployer nos genoux! quelle muette adoration monte de notre coeur!'

Wanneer de Rus van den nachtelijken Paaschdienst te huis komt, dan vindt hij daar den feestdisch gedekt, die trouwens gedurende de eerste dagen voortdurend bereid blijft en voorzien is van allerlei spijzen, bizonder voor deze gelegenheid in gebruik: daar staat een flinke ham, of speenvarken, paaschbrood, gekleurde eieren en de 'pacxa', een soort melkgerecht met suiker, vanille en amandelen bereid en in een vorm tot een vaste massa geperst. Dan wordt er veel gegeten en veel gedronken en overal waar hij gedurende de feestdagen zijn bezoeken aflegt, wordt hij weer genood aan te zitten en toe te tasten: de gevolgen van overmatig drankgebruik blijven dan ook helaas niet uit!

Overal ziet men op straat de menschen elkaar met den Paaschkus begroeten; met den hoed in de hand worden drie kussen gegeven, waarbij de woorden gesproken worden: 'Christus is opgestaan' en geantwoord: 'Ja, in waarheid opgestaan'.

De klokken beieren den geheelen dag, want het is een oud gebruik, dat ìedereen die daartoe lust heeft, de klokken mag gaan luiden, waarvan vooral de eerste dagen veel gebruik gemaakt wordt. Tot Woensdag blijven nog alle winkels gesloten; dan keeren langzamerhand de dagelijksche bezigheden terug, maar eerst de volgende week kan men zeggen, dat het Paaschfeest weer voorbij en alles in zijn gewonen gang is van dagelijkschen sleur.

Varia.

'Mannen der Wetenschap.'

Alle lezers der Lelie zullen reeds gelezen hebben de geschiedenis van dr. F., die een totaal gedegenereerden man, toevallig onder zijn behandeling, verlokte met geld tot het toepassen op hem eener afgrijselijke en mensch-onteerende proefneming.

Commentaar, wat men van zulk een 'man der wetenschap' moet oordeelen, is hier overbodig.

En wat zeggen mijn lezers van het zich in deze zelfde dagen in Berlijn afspelende medisch schandaal, waarin specialiteiten en éérste-rang-grootheden zijn betrokken.

In Berlijn bestaat namelijk een Russisch medisch instituut, waarvan de eigenaar geen arts-examen deed.

Geen nood, door associatie met een duitschen arts lokt hij patienten, vooral uit Rusland, naar zijn instituut, en, tengevolge van uitgekomen schandalen daarbij, is het thans in een proces vastgesteld (door beëedigde getuigen) dat mannen als de prof: Senator, Ewald, Posner, en anderen, zoowel aan het russische instituut als aan hotel-portiers, enz., sommen betalen, teneinde daardoor patienten te 'krijgen'. - (Ik

heb dat systeem van den hotel-portier omkoopen tot het aanprijzen van dezen of dien arts trouwens meermalen zelve bijgewoond buitenslands.)

- - Waarlijk zulke feiten werpen een droevig licht op het ‘achter de schermen’ van den medischen stand heden ten dage.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

E. van S. - Uw gedachtenwisseling vindt gij in ditzelfde nommer. Natuurlijk vond ik Uw inmenging inderdaad heel goed. Misschien wilt gij, bij de daarvoor heerschende belangstelling, wel eens een hoofdartikel maken over *Zionisme;* waar gij daarvan zulk een aanhangster zijt, kunt gij over dit onderwerp misschien veel wetenswaardigs meedeelen. -

F. de Vl: te A. - Foei, wat is Uw brief lang blijven liggen! Dat mag niet weer gebeuren in den nieuwen jaargang; dat beloof ik U. Om met het slot ervan te beginnen, ik ben het volkomen met U eens, dat het voor mij heel aangenaam is mijn correspondenten goed te leeren kennen, en ik waardeer het dus zeer, dat gij mij op de hoogte hebt gebracht van Uw levensomstandigheden. -

Ik ben van oordeel, uit hetgeen ik daaromtrent om me heen heb opgemerkt, dat een man noch knap, noch gefortuneerd, noch jong behoeft te zijn, om ‘aan iederen vinger een vrouw te kunnen krijgen’. Ik zeg niet ‘elke’ vrouw natuurlijk, maar wel ‘eene vrouw’, en ik voeg erbij zelfs, dat die vrouw jong en knap en gefortuneerd ook nog kan zijn, als hij zich wat moeite geeft te zoeken; zóó overwegend groot is het aantal trouwlustige vrouwen boven dat der in denzelfden staat van trouwlustigheid verkeerende mannen. Tot hare verontschuldiging zij er bijgevoegd dat de positie van een ongehuwde vrouw vrij wat lastiger en moeilijker is dan van een ongehuwd man, daargelaten nog het ‘punt van eer’ dat er voor haar in zit ‘getrouwd’ te zijn, m.a.w. der wereld te bewijzen: ik ben niet blijven ‘zitten’, omdat niemand mij hebben wou. Om die laatste reden trouwen dan óók heel wat meisjes, vooral als ze niet heel jong meer zijn, en de gedachte: dit zal wel de láátste kans zijn, die ik nog krijg, haar aanspoort toe te grijpen; anderen doen het om finantieel bezorgd te wezen, weer anderen om naam of positie, en óók 'n heel groot aantal trouwen uit die geslachtsbehoefte, die de fatsoenlijke vrouw alleen kan bevredigen in het wettige huwelijk, terwijl de man het doen kan waar en hoe hij wil, en steeds even ‘fatsoenlijk’ blijft.

Al die redenen nu tot trouwen bestaan niet voor den ongehuwd-blijvenden man, en men kan het dus niet zoo heel verwonderlijk vinden, dat er door heel wat huwbare juffers op zulk een exemplaar wordt geaasd, dat zij, op de wijze zooals gij toont het zoo goed te doorzien, jacht maken op hem en haar beste beentje vóórzetten, en zich onoprecht en onwaar voordoen om hem te behagen, en hem wijs te maken, dat hij in haar vindt gemeenschap van smaak, ziel, gedachtengang, - al bestaat die geenzins. Ik maak U mijn compliment over de helderziendheid, die gij tot hiertoe aan den dag hebt gelegd in het bijtijds ontdekken der bijredenen, welke de meeste jonge dames bezielen als zij een huwelijks-candidaat umschwärmen; in de meeste gevallen is ook een overigens scherpzinnige man gewoonlijk oliedom waar het dit speciale punt van zich laten vangen aangaat; niets is vermakelijker voor de omstanders dan zijn verblindheid in zulke gevallen gade te slaan. - Of ook voor U de tijd eenmaal zal komen, dat gij er inloopt? Liever wensch ik U toe, wat Gode zij dank ook heel mogelijk is, dat gij moogt vinden een goede liefhebbende vrouw, die U werkelijk gelukkig maakt. In dat laatste geval zijt gij m.i. veel beter er aan toe, dan wanneer gij ongetrouwd blijft, want die staat moge voor een jongen man veel aangenaams hebben, als hij oud en afhankelijk wordt van anderer zorgen, vind ik ongetrouwd-gebleven mannen gewoonlijk diep-beklagenswaardig, en veel ongelukkiger en eenzamer dan dito oude-jonge-juffrouwen. Dáárin is voor die laatsten tenminste een compensatie voor haar versmaad-gebleven-zijn (want de vrijwillig-ongehuwd-geblevenen voelen zich van-zelf niet teleurgesteld door den man, en hebben dus geen behoefte aan troost door zich over zijn vereenzaming te verheugen), dat zij zich, ook al zijn ze arm, alleen, ziekelijk, dóór hare vrouwnatuur veel beter kunnen redden dan de man, die in 't zelfde geval verkeert. Zij zijn gewoon zich-zelve bezig te houden met handwerk of visites, zij kunnen haar eigen bescheiden potje koken, óók op 'n petroleum-stel, op 'n gemeubelde kamer met alcoof, zij hebben geen meid noodig om hare woning te doen, zij weten, zelfs als ze zich onwel voelen of gedeeltelijk hulpbehoevend zijn, zich-zelve er door te slaan met behulp van huismiddeltjes en handigheden waarvan zij als vrouw 't geheim hebben. Denk U daarentegen de in dezelfde omstandigheden verkeerende man, die niet meer in staat

is zijn fortuin te zoeken in restaurants en bij het nachtleven dat daarop volgt zoo dikwijls, die zich gedoemd ziet de luimen af te wachten van zijn hospita en hare steeds veranderende bediening, en niet weet wat den ganschen langen dag te beginnen, nu zijn gezondheid hem weigert de kracht en de lust tot uitgaan of zijn beroep vervullen - zulke mannen zijn werkelijk beklagenswaardig, veel beklagenswaardiger dan alleen-rondscharrelende oude dames, maar het feit dat zij altijd wel hebben kunnen trouwen als ze wilden (iets wat men van een vrouw niet kan weten) maakt dat op hen steeds toepasselijk blijft: eigen verkiezing, zoodat deze overtuiging het medelijden vermindert.

- Ik ben op de eerste aanleiding tot Uw vroeger schrijven nu maar niet meer teruggekomen, om niet te langdradig te worden. - Gij zult mij verheugen met het aanhouden der correspondentie. - Vriendelijk gegroet.

Huisvrouw. - Van U twee vriendelijke briefjes. Nommer een is een woord van dank voor mijn antwoord aan U. Verder schrijft U daarin zoo vriendelijk over mijn hart. Ja, lieve mevrouw, wat is daaraan te doen? Ik moet hartelijk dankbaar zijn dat niet mijn hoofd maar mijn hart leed, want nu kan ik ten minste, als ik mij niet zoo heel veel mag bewegen, toch zittend of liggend doen wat ik wil met mijn hersenen, en dat vind ik zoo'n ontzettend gróót voorrecht, dat ik, als ik eens moedeloos ben omdat ik zoo weinig mag wat lichaamsbeweging betreft, mijzelve *dat* voorrecht onmiddelijk voor oogen houd. Zich-zelve-niet-opwinden behoort inderdaad tot de voorschriften die men krijgt voor zoo iets, maar, daar ik van kind af een opgewonden standje ben geweest, vrees ik dat ik het wel niet zal afleeren meer mij soms eens hartgrondig op te winden of boos te maken, als het zoo te pas komt. -

Aan het gevaar went men overigens, geloof ik, heel gauw. - Het *is* nu eenmaal zoo. Heden-ik en morgen-gij. -

Voor Uw vriendelijke meening in dat zelfde briefje, dat U en velen met U mij nog niet kunnen missen, dank ik U hartelijk. Ik doe mijn best te wezen voor mijn correspondenten wat ik kan, vooral in dien zin, dat ik waar, eerlijk, en oprecht met hen wil zijn, hun niets wil wijsmaken, noch omtrent het leven, noch omtrent mijzelve. Daarom tracht ik ook steeds uit eigen ervaring te getuigen of te raden; wat helpen mooie woorden, en preeken, over dingen waarvan je-zelve te ver-af staat om er over te kunnen oordeelen? -

Maar, overigens, ach, wie is onmisbaar? - Zelfs de onmisbaarheid eener moeder is zoo gauw vergeten als nommer twee haar vervangt. - Neen, in *dat* opzicht maak ik me geen illusies.

- Dat ben ik volkomen, woord voor woord, met U ééns, dat in ‘de eeuw van het kind’ dat bewuste kind ‘nog nooit zoo is verwaarloosd en slecht opgevoed als juist tegenwoordig.’ - Inderdaad, juist ook wat slechtopgevoedheid aangaat treft mij steeds het wezenlijk verbazendwekkend toenemen van deze het kind zoozeer ten oneer strekkende ondeugd. Natuurlijk hangt dat samen met het wegredeneeren van alle ouderlijk gezag, allen eerbied voor ouderen van dagen, waarin een vroegere generatie werd grootgebracht. Ik herinner mij hoe ik eens bij een familie, geheel van mijn eigen stand en opvoeding, in den Haag des avonds theedronk, ‘huiselijk’, waarbij de huiselijkheid werd geaccentueerd door de dochter en de aanstaande schoondochter in het aannemen van de meest luie en onhebbelijke houdingen. Ik gaf der eerste mijn verontwaardiging te kennen hierover, dat zij en hare vriendin, de a.s. schoonzuster namelijk, in tegenwoordigheid van twee reeds bejaarde menschen, daarenboven nog hare ouders zijnde, zich aldus gedroegen, waarop zij mij letterlijk ten antwoord gaf:

‘Maar vindt je heusch nu een verschil er in, of de menschen ouder zijn dan wij of niet wat onze beleefdheid ten hunnen opzichte aangaat; ik vind dat het niets geen onderscheid maakt of ik met 'n oud mensch te doen heb of met iemand van mijn eigen leeftijd’. - U zult misschien meenen dat het bewuste jonge meisje een erge man-vrouw was, o neen, dan zou mijn voorbeeld niets bewijzen, integendeel echter, zij was een heel lief-voor-hare-moeder-zijnde, zeer-ernstig-het-goede-willende natuur van huis uit; dergelijke fratsen waren bij haar niets anders dan een direct gevolg van wat ze zag om zich heen, van den invloed van hare kennisjes en van hare lectuur, van den verderfelijken tijdsgeest in een woord.

Zooals 't gewoonlijk gaat, als de menschen eerst iets grondig bedorven hebben, dan komt de reactie, en willen zij, te laat, terugkeeren tot hetzelfde wat ze eerst hebben weggeredeneerd; - zoo komt er ook in dit opzicht van het ouderlijk-gezag een omkeering, en een der invloedrijkste bladen in Frankrijk, Le Journal, komt met een hoofd-artikel aandragen, waarin betuigd wordt dat alle misdaden eigenlijk

voortkomen uit gebrek aan eerbied voor de ouders, en dat zij, die daarin zijn grootgeworden, in achting en liefde en ontzag voor hunnen vader en moeder, daarmee in zich hebben gelegd den grondslag tot alle deugden en groote daden. Heel mooi en heel waar, maar.... hoe wilt ge het kind, dat ge alles afnaamt, geloof, en illusie, en dat ge leerdet redeneeren en beredeneeren van de wieg af, terugbrengen ineens tot dien vorigen toestand van eenvoudig gehoorzamen zonder weten waarom, en zonder mede-oordeelen erover of de straf, of de gestelde eischen door de ouders, al- of niet rechtvaardig waren.

De maatschappij heeft zichzelve zoo ver gebracht, dat zij nu, te laat, voelt, hoe alles los staat, en dreigt ineen te zinken -; nu willen de goedgezinden onder haar wel ophouden, en achteruitgaan desnoods - maar nu is het te laat. Wat je eerst loswoelde, maak je niet zoo gemakkelijk weer vast -

Voor al Uw goede wenschen in brief twee, na Nieuwjaar geschreven, veel dank. - Dat U de honden daarbij niet hebt vergeten, is niet overbodig; zij leven in den letterlijksten zin met mijne vriendin en mij en Marie mede. -

Dat U geen boek hebt gelezen, in langen tijd, 'dommer opgezet dan *Verkocht*', vind ik een heel juiste recensie in één kort zinnetje. Want dom is juist het woord hier, omdat de schrijfster immers in alle oprechtheid bedoelt: te strijden tenbehoeve van het prostitutie-vraagstuk, terwijl zij in werkelijkheid niets anders doet, dan door zulken nonsenspraat de zaak, die zij aanvalt, bijna bevorderen, omdat elke tegenstander, met recht, zal zeggen: Als er geen betere argumenten zijn aantevoeren tegen dit kwaad, dan is het ook zoo erg nog niet ermee. - Weet U waar ik ook altijd zoo om moet lachen, als om een der vele schijnheiligheden dezer wereld, om al die voornaamheden, voorzitters van die en die vereeniging, die zoo'n boek als *Verkocht* zoo aandoenlijk aanprijzen, alsof niet juist van hen-zelf en van hun kringen de méést onzedelijkheid van dien aard uitging! - Men moet *l'affaire Steinheill* maar volgen, om weer eens te zien, welk een *vuil* er heerscht, óók buiten bordeelen om, in de zoogenaamde fatsoenlijke wereld. Wat toch was mevrouw Steinheill anders dan 'n publieke vrouw, levend met elken man, die haar onderhield, en dat met medeweten van haar echtgenoot, en van al de kamerleden, staatslieden, ambtenaren, enz., die bij haar aan huis kwamen dineeren. - Geen oogenblik belette zulk een prostitutie-leven haar verkeer in de groote-wereld, integendeel; welnu, zoo is het bij ons precies, en zoo is het overal. Mevrouw Steinheill zal óók wel lid zijn geweest van een of andere vereeniging tot wering van de onzedelijkheid - precies als onze zedelijkheids-dames - wat ik-zelve in *mijn* kring doe komt er niet op aan, maar de aandacht trekken, door mij met bordeelen en publieke vrouwen te bemoeien (en, enpassant mijn *onreine* nieuwsgierigheid naar zulke dingen bevredigen), *dat* is 'comme il faut.'

Dit zinnetje uit Uw brief moet ik weer eens overnemen, in Uw eigen woorden, omdat het zoo in-wàár is:

En dat de onzedelijkheid toeneemt, komt omdat de intieme huiselijkheid hoe langer hoe zeldzamer wordt, ook al dank aan de vrouwen die nu kraaien op vergaderingen over hare vertrapte rechten en onzedelijke mannen, en willen niet zien het groote recht dat haar gegeven is n.l. het moreel evenwicht in huis te handhaven, het gezin te vormen, en mede te helpen ieder in eigen kring aan de opvoeding van een heel volk! - Zoo *is* het!

- Ja, natuurlijk vleit het de ijdelheid eener miss Pankhurst en anderen dat ze in the Graphic staan. The Queen, geheel en al mode-tijdschrift, offert óók mede aan den

tijdsgeest door de portretten van al de leidsters der vrouwenbeweging in Engeland te geven week aan week. Dat is de vloek van onzen tijd, dat de hedendaagsche woede van publiciteit en illustratie iedereen die, op welk gebied ook, al is het ook misdaad, de aandacht trekt, terstond prijs geeft aan het groote publiek, door artikelen en portretten.

Niets werkt aanstekelijker dan die 'beroemdheid', al is het ook maar eene van één dag, en, evenals alle rechters en advocaten ervan overtuigd zijn, dat de misdaad letterlijk wordt *gekweekt* door de vele lectuur erover begeleid met de portretten der interessante schuldigen, evenzeer ook ben ik overtuigd dat 9 van de 10 vrouwenbeweging-voorstandsters de eerste schrede op dien weg zetten door haren opgewekten naijver op in 't een of ander blaadje of blad gephotographeerde presidente of redevoerster of wat-ook. - Gij kunt ook al weder in *dat* opzicht in Johanna Steketee's Mimosa een naieve bekentenis vinden, waar zij hare heldin, de in een koepel een groot 'werk' opzettende doktersvrouw, laat op visite krijgen een juffrouw, die voor een uitgeverszaak werkt, en die haar lekker maakt tot koopen, door haar op te vleien met de vertooning van eenige haar, Johanna-Mimosa, nog onbekende blaadjes, prijkend met haar portret.

Dat maakt haar wild, die ontdekking, 'dat ze toch niet zoo heelemaal onbekend was, want dat ze haar portret als "schrijfster" hadden afgedrukt hier en daar'. - En, nadat ze eerst haar dankbaarheid heeft getoond, door bij de sluwe juffrouw een heel lijstje dure boeken te bestellen, (wat zal die juffrouw achter haar rug haar de tong hebben nagestoken, om haar zich zoo laten vangen door haar ijdelheid), neemt ze het besluit nu voortaan man-lief over te leveren aan de goede-zorgen van het achttien-jarig liefdienstmeisje, dat en-passant ook de baby zal grootbrengen, en zich in haar koepel terug te trekken ter voorbereiding tot het 'groote werk', dat haar nog méér roem en nog méér portretten zal opleveren. - Kan het naiever? Maar - dáárom juist ook waarachtiger?

Onnoozel schildert Johanna Steketee in deze scène, wáárom het deze artisterige dametjes te doen *i*s; en mèt haar de nuttige, en de zedelijke, en heel de schreeuw-rest evenzoo - om *de aandacht* te trekken!

Mej. Meijboom, de vertaalster van *Verkocht*, is inderdaad dezelfde, wier oplossing van de fatsoenlijke armoede-questie, met behulp van karnemelk-pap en witte neteldoeksche gordijntjes, ik indertijd, wegens de verregaande oppervlakkigheid ervan, hekelde.

- En nu nog ten slotte, lieve mevrouw, U zegt de dingen zoo raak en zoo juist, dat ik overtuigd ben hoe U ze best als U wilt kunt verwerken tot een ferm artikel. Hartelijke groeten intusschen, ook aan Uw echtgenoot, en veel dank voor Uw prettige brieven.

S.E. - Daar gij geen abonnee zijt, heb ik U laten achterstaan, zoodat Uw brief ziet op mijn intusschen reeds lang achter den rug zijnden terugkeer in Holland. - Ja, onze zomer in Holland is vrij-goed geweest, maar in het bijzonder de wintermaanden, December en Januari, die wij op Scheveningen doorbrachten, waren zeldzaam mooi, droog, veel vorst, weinig regen; scherpe kou wel is waar, maar geen vocht of mist. - 't Speet me zoo, te lezen, dat ziekte U heeft verhinderd mij te schrijven, want ik geloof, dat gij van die levens-ellende ruimschoots Uw deel ontvangen hebt, en nog ontvangt. Een goede gezondheid is een onschatbaar voorrecht, dat is zeker, en ik kan best begrijpen, dat gij onder die omstandigheden geen moed, lust, of gelegenheid hadt tot werken voor de Lelie, of voor wat ook. En vooral vind ik 't heel verstandig,

dat gij niets wilt verzenden dat gij niet zelve *goed* vindt. Uw uitdrukking: ‘Als ik de werkelijk *grooten* lees op het gebied literatuur, dan ontzinkt mij de moed om me ooit te durven wagen aan iets,’ vind ik begrijpelijk. Als gij mijn dagboekbladen volgt, zult gij gelezen hebben, hoe ik zelve evenzoo denk op dat punt, hoe ik *alle* middelmatigheid leelijk vind, en dus zelve nooit zou hebben geschreven, hadden de omstandigheden er niet toe geleid; omdat ik maar alleen het héél-superieure der moeite waard acht van het openbaarmaken.

- Ja, daarin voelt gij mij heel juist na, dat ik geheel en al *geef mij-zelve*, omdat ik wil zijn oprecht en wáár; alleen zóó beteekent mijn arbeid voor de Lelie iets

- - Zooals blijkt uit het vervolg van Uw brief, léést gij de Dagboekbladen; ik ben blij dat zij U zoo interesseeren, en ook dat gij de verhouding tot mijn vader zoo hebt nagevoeld. Ja, dat is een groot geluk in mijn leven geweest hem tot vader te hebben gehad. Hem in de eerste plaats dank ik, dat ik leerde *denken*, en leerde zien de vluchtigheid van alle aardsche dingen. Hij was een zeer edele natuur. - Gij zegt dat een kind poëtisch is van huis uit. Dat ben ik niet met U eens wat *elk*

kind betreft. Ik ken er die héél prozaïsch zijn. Eens kreeg ik een kinderwedstrijd onder de oogen over de vogels. Er waren er onder die heel aardig schreven; maar sommige verheugden zich er over dat ‘de vogels zoo aardig werden doodgeschoten door de jagers.’ Van welk een leelijke en alledaagsche natuur getuigt b.v. zoo'n opstel! Ik wist niet dat gij zoo in de buurt zijt van die graven van Ter Haar en van de Genestet. - Vindt gij het vers van Ter Haar, gedicht op het graf van de Genestet, niet zeer treffend.? Ik-ook heb met U een ware vereering voor de Genestet; hij-ook is wáár, nooit leerarend predikant, maar steeds *mensch*, *zoekend*, *eerlijk* mensch.

In den laatsten tijd niets vernomen van dien bewusten persoon.

Gij geeft mij geen pseudoniem aan. Dat ik U lang liet wachten is geen onwil. Ik wil ook niet-abonnes graag beantwoorden, als zij de Lelie volgen, maar billijkheidshalve komen zij 't laatst aan de beurt.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Belgina. - Ik heb Uw stukje opgenomen in de Vragenbus. Als ik mij niet vergis is deze rubriek voor abonnes kosteloos. De uitgever heeft U in elk geval de gemaakte onkosten in rekening te brengen, en niet ik. Misschien wilt gij dus wel zoo goed zijn Uw vraag tot hem te herhalen.

Wat Uw vraag hieronder opgenomen aanbelangt, misschien kan of zal een der lezers U kunnen inlichten; ik voor mij zou U raden U te wenden of tot het tijdschriftzelve waarin gij die mededeeling hebt gelezen, of tot den door U genoemden heer J.J. Thoolen, architect te 's Gravenhage, aan wiens adres waarschijnlijk óók een brief zonder straatvermelding wel terecht zal komen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Vragenbus
Helpt elkander

Ingekomen vragen.

Wie kan mij op de hoogte helpen?

In een der tijdschriften, ik meen Holl. Revue, las ik een poos geleden iets over veiligheidsdoodkisten, waarbij vermeld werd de naam van den directeur der vennootschap.

Hoe nu wanneer men in de treurige noodzakelijkheid komt, zoo'n kist te moeten bestellen.

Is het dan voldoende te telegrafeeren aan dezen heer J.J. Thoolen, architect te 's Gravenhage? Straatnaam is niet opgegeven.

Verder; zijn die steeds in alle maten voorhanden? en dan wat is wel de kortste tijd om ze te verzenden naar het uiterste hoekje van Nederland 't zij naar Friesland of Groningen, Limburg of Zeeland, of is deze uitvinding iets waarvan slechts, inwoners der residentie en omstreken kunnen profiteeren -

Met duidelijke inlichtingen hieromtrent zou men mij zeer verplichten, daar ik ook zeer ver van Den Haag mijn woonplaats heb.

BELGINA.

Sluiting red: ged:

14 April 1909.
22ste Jaargang.
No. 42.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Hoofdartikel
Christendom en Godsdienst.

Aangemoedigd door de woorden van De Génestet:

> ‘Als u het hart tot spreken dringt, Zoo spreek!’

waag ik het er op de aandacht te vestigen op Christendom en Godsdienst, al zullen velen het overbodig vinden in onze ‘Christelijke’ maatschappij nog stil te blijven staan bij het Christendom, dat oude Christendom, waarin wij voor het meerendeel zijn opgevoed, waarmee wij allen kennis hebben gemaakt, zij het dan ook oppervlakkig, en waarvan wij ons allen een voorstelling maken. Wij voelen ons dan ook allen gerechtigd een oordeel daarover uit te spreken, ook al hebben wij in de praktijk van ons eigen leven nog nooit met allen ernst een stap gedaan in de richting van 't Christendom, nog nooit getracht in nauwe aanraking daarmee te komen, terwijl het toch voor de hand zou liggen, dat we dit wel hadden gedaan. Vele zijn toch de

vragen, die van buiten af op ons aankomen, vele zijn de vragen, die opkomen in ons eigen

hart en we weten niet, waar een antwoord te zoeken op de ‘waaroms’ in dit voor ons schijnbaar zoo raadselachtig bestaan. Wel weten wij, dat er een Christendom bestaat, waarin velen door Christus hun vrede vonden, maar *wij* kunnen ons niet voorstellen, hoe men op deze wijze vrede kan hebben en wij vergeten, dat wij dat standpunt niet bereikt hebben, ook niet bereikt kunnen hebben, omdat wij denzelfden weg niet zijn gegaan en wij meenen, dat wat voor ons holle klanken zijn het dit noodzakelijkerwijze ook voor anderen moeten zijn. Wij spreken van bekrompenheid, van gelooven op gezag, omdat wij van ons standpunt niet kunnen zien de kracht, die in hun leven werkt. Ik wil hiermee niet beweren, dat er onder de zich noemende christenen geen geloof op gezag gevonden wordt, ik wil ook niet beweren, dat er geen menschen gevonden worden, die wel zeggen ‘Heere, Heere’ maar niet *doen* den wil van God en ik moet erkennen dat er veel onder christenen gevonden wordt, veel leerstelligs, veel eigengerechtigheid, ook veel gebrek aan liefde, waardoor zij een hinderpaal worden voor anderen om tot het Christendom te komen. Wij laten ons dan ook zoo dikwijls afschrikken door al die uiterlijkheden, door wat er gezegd wordt van het Christendom in plaats van zelf te zoeken, zelf te ondervinden en ten slotte zelf te vinden.

Dat er gezocht wordt is zeker, dat innerlijke onvoldaanheid dringt tot zoeken bewijzen vereenigingen op geestelijk, op philosophisch gebied. Men bouwt theoriën op over ons ontstaan, over ons voortbestaan, men zoekt antwoord op raadselen van zonde en dood, men werpt theoriën op *over* God, maar men waagt het niet *tot* God te gaan.

Waar wij met ons voelen afgestuit zijn op de theoriën van het kerkelijk Christendom, zoeken wij het bij hedendaagsche philosophen, bij wijsheid van het Oosten, om altijd weer te vervallen in theoriën en nog eens theoriën. Hier laten wij er ons door afschrikken om ze elders onder een anderen vorm weer te aanvaarden.

Bij al dat zoeken, al dat streven zoeken wij ons heil *in gedachten,* door anderen de wereld ingestuurd; geestlijke gaven van anderen trachten wij tot de onze te maken. Langs den weg van *denken* gelukt het ons niet - 't blijft alles zoo staan buiten ons eigen leven, 't is zoo oneigenlijk, 't hangt zoo in de lucht.

En met dat al gaan wij voorbij aan dat eenvoudige **practische** Christendom, dat ons voert op een terrein binnen ieders persoonlijk bereik. Het Christendom als Godsdienst, het Christendom ontdaan van alle menschelijke redeneeringen geeft geen theoriën, geen philosophische bespiegelingen, het bepaalt zich tot ons eigen gebied van waarnemen. Ieder kan in zijn eigen leven de waarheid ervan ervaren. De vraag komt dan toch bij mij op, waarom we dan toch voorbijgaan aan 't Christendom. De drang naar een ideaal, de neiging zich zelf te volmaken en anderen ten zegen te zijn, is er wel en 't is heerlijk dat die er is. Voor velen is noch tijd, noch moeite te veel zich in te denken in de gedachten van anderen, maar men komt er niet aan toe zich in te leven in de praktijk van 't Christendom. Dat Christendom, dat in de eerste plaats niet vraagt aan te nemen, dat dit of dat zoo is gebeurd, dat dit of dat zoo zal gebeuren. Om te beginnen vraagt het ons alleen een ernstig streven naar een heilig leven, een leven van *liefde* en *waarheid.*

Dit te trachten ligt binnen ons bereik - om het te volbrengen is noodig Gods hulp - maar eerst dit zullen wij ervaren, als we begonnen zijn te streven naar ons ideaal.

De oude profeten begonnen hun prediking met een ‘bekeert u.’ Ook van Jezus lezen wij in Matth. 4:17, dat Hij bij den aanvang van zijn optreden zeide: ‘Bekeert

u.’ Dit was de eerste, maar ook de eenige voorwaarde. Jezus vroeg niet naar kennis, naar theoriën of beschouwingen, Hij keerde zich daar zelfs tegen; Hij vroeg alleen naar den toestand van 't hart. Ook nu nog is het eerste wat ons van uit het Christendom tegenklinkt een ‘bekeert u!’ en het eenige wat gevraagd wordt is, of we onvoldaan zijn over den toestand, waarin wij nu verkeeren, of ons hart uitgaat naar het goede, of we voelen, dat ons leven zooals het nu is, niet getoetst kan worden aan het ideaal.

Jezus zelf gaf ons met zijn leven een ideaal menschenleven te zien. Als we de evangeliën lezen en we zetten alles op zijde, wat ons voor het oogenblik onbegrijpelijk en onmogelijk schijnt, dan zal ons toch tusschen alles door het beeld van een ideaal mensch voor oogen komen. We zullen voor ons zien een leven van waarheid en liefde, van trouw en gehoorzaamheid.

We zien voor ons een leven, dat onder geen voorwendsel afweek van den weg, dien Jezus voelde, als de Hem door God gewezen weg.

Gesterkt door het gebed (wij lezen telkens

dat Jezus ging naar een woeste plaats of op een berg om te bidden) deinsde Hij niet terug voor strijd en lijden, Hij bleef getrouw tot het einde toe en ten slotte behaalde zijne liefde de overwinning.

Door dit ideaal geïnspireerd, zullen wij moedig de hand aan den ploeg slaan. Niets behoeft ons af te schrikken, ook niet onze eigen onvolkomenheid. Het Christendom is zoo eenvoudig, doch de weg, waarop het ons voert, is *niet gemakkelijk.* Het eischt wel geen studie, geen aannemen van een reeks onbegrijpelijkheden, maar wat het wel eischt, dat is de *geheele mensch;* al onze krachten moeten wij willen sturen in de richting van het ideale. Elke gedachte, elke daad, die niet in overeenstemming is met waarheid en liefde moet onherroepelijk worden teruggewezen. Waar dit ons streven is, zullen wij al spoedig bemerken, dat wij in eigen kracht weinig vorderen. Wat wij van ons leven zouden willen maken, en voelen te moeten maken, schijnt ons geheel onmogelijk, de omstandigheden schijnen tegen ons te zijn, wij voelen ons te zwak alleen tegen den stroom op te gaan, overal voelen wij ons gebonden en ons leven dreigt een mislukking te worden.

Dàn zullen wij wijs doen te zien naar wat anderen voor ons deden, wij zullen wijs doen ons hen tot voorbeeld te stellen en evenals de geloovigen uìt het oude testament, evenals Jezus, evenals de geloovigen uit onzen tijd, onzen steun te gaan zoeken bij God.

Aan God te zeggen, welke moeiten en bezwaren wij hebben, aan God zegen te vragen op ons eerlijk streven en dan zal het ook onze ervaring zijn, dat God helpt en de woorden van Jezus ‘zonder mij kunt gij niets doen’ zullen geen holle klanken meer voor ons zijn.

Dan zal het onze ervaring zijn, dat we zuiverder onderscheid voelen tusschen goed en kwaad - dat er meer ernstigen wil bij ons komt het kwade te laten om God gelegenheid te geven het goede in ons aan te kweeken. Het zullen alle ervaringen zijn op ons eigen terrein. Alleen ons eigen leven kan ons leeren wat Gods liefde is, alleen ons eigen leven kan ons het begrip zonde doen verstaan. Dan zullen wij ook eenigszins leeren begrijpen den zin van uitdrukkingen als 2 Corinth. 12:9, ‘Mijne genade is u genoeg, want mijne kracht wordt in zwakheid volbracht’ en Philip 4:13 waar Paulus zegt ‘Ik vermag alle dingen door Christus, die mij *kracht* geeft’.

Het komt er dus alleen maar op aan met allen ernst te strijden, met allen ernst het ideaal na te jagen en als wij ons dan onmachtig gevoelen dit te bereiken, komt God zelf in ons leven om ons Zijne nabijheid te laten gevoelen en wij gelooven ondanks beschouwingen, ondanks theoriën.

Als zoo onze levensrichting ons duidelijk is geworden zullen ook de woorden uit Gez. 31 weerklank bij ons vinden.

> ‘Uw grootsche taak is hier te leeren
> Aan God gelijk te zijn.’

En we zullen er volle vrede mede hebben, als we daarop moeten laten volgen:

> Daartoe wordt g'onder smart en strijden
> Gevormd en opgevoed.’

Ook voor ons zal het wel een lange en moeilijke weg worden, eer de zelfzucht in ons is overwonnen en 't in ons leven is geworden, zooals in 't leven van Paulus, die mocht

zeggen ‘Niet meer ik leef, maar Christus leeft in mij’. Als wij van dit levensbeginsel dan ook maar iets in ons gevoelen zal 't onze Godsdienst zijn, dat wij zooals Gez. 83 dat uitdrukt.

Gereed en blij uit *liefde* 't goede werken. Tot dit Godsdienstig standpunt voert het Christendom. Daarom nog eens: wie werklijk zoekt naar geestelijken groei, geestelijke volmaking late zich toch niet afschrikken door uitdrukkingen in den Bijbel. Veelal toch richt Jezus zich met zijn woorden tot zijn discipelen, dus tot menschen bij wie het ‘bekeert u’ weerklank heeft gevonden en die nu 't heil van Jezus verwachten.

Onze ervaring staat nog niet dadelijk gelijk met die van de discipelen. Zij toch waren dagelijks met Jezus in aanraking en zelfs zij begrepen Jezus niet altijd. Hoe zouden wij dan Jezus willen begrijpen, als wij nog nooit met Hem in aanraking zijn geweest?

Laat ons toch vooral met het begin willen beginnen en het niet te ver zoeken. In onze onmiddelijke nabijheid ligt het terrein van ons leven. Alleen binnen onzen eigen beperkten kring kunnen wij Jezus volgen. Als wij dan maar volhouden gaat er hoe langer hoe meer licht over ons leven op. Zelf moeten wij het Christendom *beleven.* Alleen wat in ons zelf is gewekt, in ons zelf is gegroeid heeft persoonlijk voór ons waarde.

Wel zal naast alle persoonlijke ervaring een groote rol spelen, hetgeen vromen uit vroegeren of lateren tijd ons te zeggen hebben van hun ervaringen, uitgedrukt in hun woorden.

Hun voorbeeld wijst ons den weg, hun gedachten en woorden geven vorm aan, wat vaag bij ons leeft, hun ervaring steunt de onze, helpt ons volhouden in den strijd, hun ideaal helpt ons het peil van het onze hoog te houden. Wie het maar heeft durven probeeren met het eenvoudige practische Christendom, zonder bespiegelingen *over* God, zonder dogma's, zal van harte in kunnen stemmen met Gez. 274:

> ‘Zij zal ons niet berouwen
> De keus van 't smalle pad,
> Wij kennen den Getrouwen
> Die ons heeft liefgehad.’

Alleen op ‘'t smalle pad’ kan God zich aan ons openbaren, kan God in ons werken met zijn Geest; alleen op ‘'t smalle pad’ kan al het duister licht voor ons worden, vallen alle hinderpalen tusschen God en ons weg en wat ons eens zoo onbegrijpelijk voorkwam, wordt werkelijkheid voor ons.

Eerst van af dit standpunt zal men zich voor zoover men zich daartoe aangetrokken gevoelt, bezig kunnen en mogen houden met het diepere wezen der dingen.

Den Haag, 14 Maart 1909.

A.C.F. - G.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 40.) XXI.

Den dag na mijn vaders afreis vertrok ik naar Silezie. Wij hadden van een pension daar gehoord door wederzijdsche kennissen, en de eigenares ervan, echtgenoote van een gepensioneerd majoor, ook zelve leeren kennen in Berlijn. - Zij haalde mij 's middags af van het naaste station, van waar het nog een uur rijden was naar het dorp waar zij eene allerliefst gelegen villa bezat, waarvan de overige inwoners bestonden uit haar man, haar ongehuwde zuster, en twee jonge dames, de eene daar uitbesteed door eene niet van haar houdende moeder, welke zelve óók daar in de buurt woonde, de andere afkomstig uit duitsch-Polen, ‘om het huishouden te leeren.’

Ziedaar mij op eens overgebracht uit een centrum van wereldverkeer als Berlijn, bij menschen en in toestanden van een eeuw vroeger minstens. Voortdurend moest ik denken aan Frits Reuter's typen, terwijl ik onder die eenvoudigen van harte verkeerde. - Mijn majoor en zijn vrouw waren beide van adel, als officier had hij natuurlijk een dóór en dóór beschaafde opvoeding gehad, en met de omwonende Silezische Rittergut-bezitters, waaronder de meest-klinkende oudadelijke duitsche namen zijn te vinden, verkeerden ze op Du en Du. - 't Geen niet wegnam, dat ze schimpten op die ‘moderne dwaasheid’ van er 'n badkamer op na te houden, dat mijn bruin-leeren laarsjes, en een paar wit-linnen zomer-schoenen, in hunne oogen behoorden tot een soort geheel-ongepermitteerde luxe, dat hunne manieren aan tafel zich kenmerkten in hoofdzaak door de *afwezigheid* van wat men manieren noemt, en dat hun eten en de toebereiding ervan mij met, het woord is niet te hard, *walg* vervulden!

En toch ben ik bij diezelfde menschen met oprechte tranen weggegaan, toch kostte het mij een groote zelfoverwinning vrijwillig mijn veiligen haven bij hen te verlaten,

om de wijde wereld in te trekken, teneinde de mij geboden gelegenheid mijn brood te verdienen aan te grijpen. -

Dat kwam, omdat die menschen, en geheel de Silezische bevolking in die streek, datgene bezaten wat mij doet heenstappen over alle kleinigheden en onaangenaamheden van den bovenbeschreven aard: Warme harten, beminnelijkheid, eenvoud, oprechtheid, - al datgene in een woord wat mij doet denken, als ik de boeken van Frits Reuter lees: hoeveel beminnelijker moet het geweest zijn in dien tijd te leven onder *die* menschen, dan onder de hedendaagsche egoïsten en hunne 'eischen' aan de 'samenleving'.

- Als een vreemde eend in de bijt bezag mijn ex-majoor mij dien eersten dag, toen ik hem vroeg naar een badkamer, en hij gaf mij het verontwaardigde antwoord, 'dat hij wel wist hoe die kunsten in Berlijn tegenwoordig in de mode kwamen, maar dat hij daar niet aan deed.' Als een vreemde eend in de bijt óók zag mevrouw-majoor mij aan, toen ik haar vertelde dat bij ons elke dienstbode ervoor zou bedanken, haar middageten te ontvangen van de tafel van binnen, opgediend op de *vuile* borden van meneer en mevrouw. Etc. etc.

Het ergste voor mij om aan te gewennen was de etensquestie. Niet het feit dat op zich zelven reeds de Silezische keuken veel eigenaardigs heeft, zelfs voor Duitsche smaken, was voor mij om mij mede te verzoenen een heel ding, maar de bekende duitsche zuinigheid in toebereiding ging dikwijls over tot

wezenlijke smerigheid. Zoo gebeurde het, dat een ham, waar de wormpjes gemoedelijk uit en over kropen, maar eens werd ‘overgekookt’ nu en dan, om dan weer aan ons, avond aan avond, opgedischt te worden bij 't Abendbrot; zoo behoorde het tot de huishoudelijke regels, dat mevrouw elken maandag uit de naaste stad een halve koe inééns in huis nam, voor vleesch-gebruik gedurende de gansche week; niet alleen was natuurlijk een deel van dat vleesch half-bedorven als 't eind van de week naderde (onnoodig te zeggen dat zulke ‘moderne kunsten’ als een ijskast niet aanwezig was), maar bovendien werd de filet steeds als bepaalde Zondags-tractatie bewaard, en was dus, als zijnde van den vorigen Maandag afkomstig, absoluut ongenietbaar. - Enz. enz.

En deze duitsche dame had niet alleen toen een jong meisje in het huis, ‘om haar het huishouden te leeren’, maar maakte reeds sinds jaren bepaaldelijk haar werk van deze specialiteit van opleiding tot het huishouden; iets waarin zij, blijkens de mij met trots getoonde brieven en getuigschriften, een zeer goeden naam had verworven!!!

- In den beginne trok ik den neus op, en liet dergelijke spijzen onaangeroerd voorbijgaan. Maar honger is de beste saus. Ik was jong, ik was gezond, ik kon niet alléén op brood en boter mij voeden; daarenboven, en *dat* vooral stemde mijzelve gewillig en zachtmoedig, mijne majoors-vrouw-zelve deed haar best, op hare manier, voor mij te zorgen met extrátjes; al waren er die dan ook naar, ik kon toch niet anders dan hare lieve moederlijkheid waardeeren; aan den anderen kant moest ik dus om harentwille een ‘goed voorbeeld’ geven. Op zekeren dag namelijk, nadat ‘Mariechen’, het Poolsche meisje, onbeschaamde opmerkingen had gemaakt over het onder háár speciaal toezicht opnieuw opgekookte ham-gerecht met de wormpjes, riep mevrouw mij apart, en beweerde dat *ik* de eerste aanleiding was tot die oproerigheid. ‘Mariechen’ namelijk had vroeger niets aan te merken gehad; mijn ‘verwend’ voorbeeld werkte zoo aanstekelijk. - ‘Als ik dan al zelve zoo “verwend” was, wilde ik dan in elk geval niet om haar, mevrouw, te plezieren, toch maar niet doen alsof ik 't met háár, mevrouw, eens was?’ - Wat kan men In zoo'n geval, als men *houdt* van de menschen, anders doen dan hun den zin geven? Zoo at ik blijmoedig ham met gekookte wormpjes! Ik ben in die paar maanden heel veel van die beminnelijke familie, man en vrouw en zuster, gaan houden. En zoo schikte ik mij daarom zoo goed en zoo kwaad het ging in hun eten, en schikte mij naar hunne voor-wereldlijkheden, en voelde mij alles saamgenomen bij hen heel tevreden. - Zij van hun kant praatten graag met mij; ik werd hun in wereldsche dingen een ware raadsvrouw. Moest mevrouw een nieuwe japon hebben, dan moest ik haar helpen kiezen, en vermakelijk was het daarbij de winkeliers, in dat afgelegen gat, de echt-duitsche woorden voor zoo iets: *Nobel*, ‘*hoch fein*’, ‘*apart*’, om zich heen te hooren gooien, voor de onmogelijkste ouderwetsigheden. - Toen meneer zijn jaarlijksche reis naar Oost-Pruisen, vanwaar hij stamde, ging ondernemen, haalde hij al zijn verschillende fantazie-hoedjes bij elkaar (en wat is onmogelijker dan duitsche fantazie-hoedjes voor mannen) en verzocht mij te beslissen, welke daarvan nog de meest-moderne was. - Harerzijds stopte mevrouw voor mij de stukjes taart of tulband, waarvan zij wist dat ik hield, in een apart trommeltje, en zette mij een of ander extragerecht voor, wanneer hare Silezische keuken voor mijn smaak al te barbaarsch werd. In een woord, wij konden het steeds hoe langer hoe beter samen vinden; in menig intiem gesprek, op menige lange wandeling, leerde ik in deze ouderwetsche vrouw kennen een hart van goud, een trouwe ziel, en daarbij iemand

met een gezonden practischen kijk op de dingen. - Zij was het die tot mij zeide, dat ik steeds, met den besten wil ter wereld, zou hebben te lijden onder de gevolgen eener opvoeding van luxe en gewaanden rijkdom, iets waarin ik geloof dat zij groot gelijk had, en dat mij daarom altijd doet afkeuren de overdreven weeldezucht, waarin heden ten dage zoovele ouders hunne kinderen groot brengen. - Het kan verkeeren. Dat weet ik uit eigen ondervinding.

Zij was ook een zeer vrome vrouw, eenvoudig en oprecht, zonder tot eenige richting of partij te behooren; en voor haar man en haar zuster geldt in dit opzicht hetzelfde. - De twee jonge meisjes brachten in dezen kring het vroolijker element; althans 'Mariechen', een allervermakelijkste type van boerschheid, welke moest en zou ontwikkeld worden tot *dame,* en telkens terugviel in hare vroegere natuurlijkheid van boerinnetje; - daarbij echter een lief, goed, hartelijk wezen; de andere aanwezige jonge dame, van adel, was een slachtoffer van moederlijke onrechtvaardigheid; leelijker en minder-begaafd dan

hare twee oudere zusters, werd zij door hare moeder in alles bij deze twee achtergesteld, en gemakshalve toevertrouwd aan de zorgen der majoors-vrouw, vriendin harer familie, terwijl hare mama zelve, met de twee andere dochters, rondreisde en zich amuseerde, in Berlijn en elders. Men ziet, slechte moeders zijn overal te vinden, komen voor ook elders dan in Holland. -

....Midden in dien kalmen rustigen zomer, (ik was in Mei of Juni gekomen) viel een brief, die in eens mijn geheele levensplan veranderde, die mij den veiligen haven uit, opnieuw de wijde wereldzee indreef. - - -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Een logisch gevolg.
(Naar aanleiding van vrouwenkiesrecht).

De 'Suffragettes' in Engeland houden reusachtige 'meetings' om haar goed recht te bepleiten, door datgene, waarmede men heden ten dage het verst komt: druktemakerij en geschreeuw. Zij laten zich door politieagenten naar de politieposten sleepen onder protest, en worden veroordeeld tot gevangenisstraf, en maken, door het martelaarsschap dat haar dientengevolge omstraalt, reclame voor hare zaak; in één woord zij schudden (heerlijk voorteeken van wat de toekomst brengen zal) geheel die ladylikeheid, waarop juist de Engelsche vrouw zoo prat doet, van zich, om op te treden met alle tot haar dienst staande krachts- en machtsvertoonmiddelen, waarvan de allerlaatste uiting is, het den rechter dreigen met 'bommen', als zij langs anderen, vreedzameren weg hun zin niet kunnen krijgen.

In Frankrijk, waar de coquette, door zinnelijke begeerten veel méér beheerschte vrouw over het algemeen geen groot belang stelt in quaesties van dezen aard, heeft de tijdgeest zich onlangs niet minder beslist geuit, toen mlle Laloe zich candidaat stelde voor den Parijschen gemeenteraad, en niet alleen bij hare verkìezings-campagne werd toegejuicht door duizenden en duizenden hoorders, maar ook een groot aantal stemmen op zich vereenigde, tegen de onwettig-verklaring waarvan met recht, ofschoon zonder gevolg, protest werd ingediend.

En ten onzent hield onlangs het hier in Holland gehouden congres zich bezig met dienzelfden overal luidkeels klinkenden kreet om vrouwen-kiesrecht, om gelijkheid voor de stembus. Bij ons gaan al deze dingen, bij onzen kalmen volksaard, steeds nog al nuchter en bedaard toe, ondervinden vrouwen die, zooals de bekende Rotterdamsch-Haagsche voorvechtster, onder de socialisten meewandelen met een strijdlustig vaandel voorop, ook onder hare eigene geestverwanten meer afkeuring dan aanmoediging. 't Geen niet wegneemt, dat de *beteekenis* van het congres de zelfde is als die van de meetings der 'suffragettes' en van de vertooningen of de candidaat-stellerij van mlle Laloe: een roep om *billijkheid.*

Neen, *ik*-zelve ben geen deelneemster aan deze betoogingen, geen lid van vrouwenkiesrecht, geen vóórstandster zelfs ervan; om velerlei redenen, waarvan een der voornaamste is, dat ik den ondergang zie van het moederschap in het aldus wettelijk kunnen deelnemen aan de politiek door vrouwen.

Mlle Laloe moge een goedkoop, ècht Fransch succes hebben behaald, toen zij van den catheder uitriep, jong en naar hare foto's te oordeelen niet leelijk, 'ik *wil* kinderen

hebben, ik *wil* moeder zijn straks', dit neemt niet weg dat niets méér waar is, dan het spotprentje, dat ik enkele dagen daarna zag in een Fransch blad, waarop twee kleine kleuters stonden afgebeeld, zonder broek of kousen aan, antwoordend op de vraag van een medelijdend voorbijganger: 'Waarom heeft uw moeder u niet beter aangekleed?': 'Moeder heeft geen tijd, moeder moest gaan stemmen'. De vrouw uit het volk, die der middelklasse, zal worden gerukt uit haar gezin-leven, van af het oogenblik, waarop zij de hartstochten der politieke campagnes aan haar, juist voor zoo iets zoo ontvankelijk gemoed, den teugel laat vieren. Van alle zijden zal men haar bewerken, in de eerste plaats van socialistische, want het zijn derzulken fraaie theorieën, waarvoor de vrouw zóó bijzonder toegankelijk is, omdat haar gevoel luider spreekt dan haar verstand; maar óók dominees en geestelijken, wier invloed op 'de' vrouw eveneens onberekenbaar groot is, zullen zich niet onbetuigd laten. En daarneven, neven dit vrouwelijke 'stemvee', degenen die op hàre beurt leidsters willen worden, die in Gemeenteraad en Kamer een rolletje zouden willen spelen, onbekommerd om het verwaarloosd gezin-thuis! Want nietwaar, indien alléén de ongehuwden onder ons zich tot zulk een taak van meedoen in de politiek geroepen achtten, dan kon men het hoogstens nog eens

probeeren! Zij echter, die vandaag, evenals mlle Laloe, jong en met ontwakende zinnen van normaal vrouwenlichaam, den loopbaan van 'staatsman' vrij en frank en nog zonder gezinsverplichtingen inslaan, zullen te eeniger tijd, evenals deze het nu reeds aankondigt als haar wensch, óók hare moederinstincten (lees haar lijfsbegeerten) willen bevredigen. En, daar zij dan *niet* metéén haar staatkundigen loopbaan er aan zullen geven, komt men daarmede tot dien in het bovenvermelde, zeer juist geteekende spotprentje-toestand, van verlaten, aan hun lot overgelaten kinden, omdat vader en moeder beide *buitenshuis* arbeiden voor het 'heil van den staat', inplaats van in te zien, dat dit véél beter wordt bevorderd door het opkweeken van een zedelijk, geestelijken lichamelijk-krachtig toekomst-geslacht; iets wat aan níemand beter is toevertrouwd dan aan de *verstandige, thuiswakende*, *de opvoedingleidende moeder!*

Ziedaar, *mijn* persoonlijk standpunt! Toch moet het mij van het hart, dat niets tweeslachtiger en onlogischer en onrechtvaardiger is, dan de hedendaagsche wettelijke regeling, welke der vrouw toestaat bijna alle betrekkingen te vervullen vroeger alleen voor mannen bekleedbaar, maar haar tegelijkertijd ontzegt het politiek vóórrecht aan die betrekkingen verbonden: dat der mondigheid als staatsburger.

Eén van tweeën. *Of* breng de vrouw terug tot de bescheiden rol haar vroeger toegewezen, sluit voor haar den toegang tot de Universiteiten, verbiedt haar het dokter-, advocaat-, het domineeschap, *of*, indien gij haar in al deze, en in nog zoovele andere dingen op één lijn stelt met den man, laat haar dan óók genieten van datgene waarvan haar manlijke collega geniet: stemgerechtigdheid.

Zóó logisch volgt, dunkt mij, uit den tegenwoordigen toestand het recht tot kiesrecht voor de vrouw, dat als zoodanig het druktegedoe der 'suffragettes' en der congres-dames volkomen overbodig lawaai toeschijnt, omdat immers de vervulling harer wenschen te véél ligt in den loop der dingen om lang te kunnen uitblijven. Een maatschappij, zooals wij die op dit oogenblik hebben, waarin de vrouw naast den man arbeidt, en hem in al zijn betrekkingen op zijde streeft, waarin de hedendaagsche man zelf dit dikwijls toejuicht, en zulk een toestand vereenigbaar acht met de ware vrouw-bestemming, maar waarin men haar nogthans onthoudt het recht van den staatsburger, - zij is een overgangsperiode, een tusschending tusschen verleden en het heden, waarvan het naderend einde niet lang meer *kan* uitblijven. 'Wat de mensch zaait zal hij ook maaien.'

De mannen-zelf hebben de vrouw zóóveel veroorloofd, zóóveel gegeven in de laatste jaren, dat zij nu niet *kunnen* blijven stilstaan op den glooienden weg, maar medemoeten, *moeten* tegen wil en dank.

Wat daaruit zal volgen ten slotte? Naar ik geloof en hoop - en uit *dat* oogpunt beschouwd is deze beweging vóór vrouwenkiesrecht een geluk misschien - een zóó algeheele omkeer der maatschappij, een zóó volkomen ineenstorting van dat wat alleen een volk sterk en groot maakt: het gezinleven, dat dááruit geboren wordt, *uit* die ineenstorting, een hernieuwing, een omkeer, een herleving van het nu geminachte vrouw-bestaan in zijn *vrouwelijke* bezigheden. Reeds zijn er teekenen, die daarheen wijzen, reeds doet b.v. de uitwerking van de vrouwenbeweging, en de daarmede gepaard gaande minachting voor huishoudelijke bezigheden, zich op onrustbarende wijze voelen in de dienstbodenquaestie, waardoor heel veel dames gedwongen worden zelve de handen uit de mouw te gaan steken, en terug te keeren tot het zelf-verrichten van handen- en huis-arbeid, waarvoor zij geen geschikte meiden kunnen vinden. Want de geheele klasse, waaruit vroeger een fatsoenlijke dienstbode voortkwam,

bedankt er sinds lang voor zich te ‘vernederen’ tot zoo iets als koken, strijken, wat dies meer zij, en elk, wie maar eenigzins de middelen ertoe bezit, en financieel, en wat verstandelijke vermogens betreft, prefereert het verpleegster, of onderwijzeres, of iets anders van dien aard, te worden. Logisch gevolg: goede, vertrouwbare, bekwame, uit den netten burger-stand voortkomende dienstboden worden zóó zeldzaam, dat zij, die haar kunnen veroveren, bereid zijn haar met héél hoog loon te betalen, ten koste van de overgroote massa van minder-bemiddelde mevrouwen, die het maar moeten stellen met wat zij voor meer bescheiden betaling krijgen kunnen, en daardoor -, hoezeer haar hart ook moge haken haar nuttigheden buitenshuis -, wel *genoodzaakt* worden nu en dan tot zichzelve aan het werk zetten.

Op dezelfde wijze zal, meen ik, óók vrouwenkiesrecht ten slotte er toe bijdragen de steeds meer verwikkelde vrouwenquaestie tot een eind-oplossing te brengen, door terugkeer op den vroegeren weg. Want, geef de aankomende meisjes en de jonge moeders de gelegenheid zich naar hartelust te vermeien

in kiesrecht-geknoei en politieke quaesties, dan brengt gij haar daardoor nog een schrede verder op den weg van volkomen gelijkheid met den man, welke weg uitloopt op de vernietiging van het kind, vrucht immers van een samenleven en een onderlinge verhouding, die geenszins gebaseerd is op wederzijdsche *gelijk*heid, maar wèl op een elkander, ieder naar eigen vermogens, en aanleg, en gaven, steunende *geméénschap.* Reeds nu heeft men om uithuizige of slechte moeders hare taak uit de handen te nemen, 'zuigelingen-bewaarplaatsen' opgericht, waar bemiddelde mama's hare, bij ongeluk ter wereld gekomen telgen kunnen opbergen, om zelve ongestoord na te loopen nuttigheden buitenshuis. Het ligt echter voor de hand, dat heel velen dier oppasseressen, betrouwd met de verpleging dezer beklagenswaardige wurmen, niets liever zullen doen, dan straks, terwille harer heilige 'kiesrecht-plichten', wegsnellen ter stembus, om haren candidaat er door te helpen, zonder er dan naar te vragen wie zoo lang aan de achterblijvende zuigelingen melk en verschooning geeft! Zeker, ik weet wel, dat die kiesrechtplicht op zichzelf niet véél tijd vordert, maar zij gaat gepaard met de vóórbereiding vóóraf, door vergaderingen, door speechen van den candidaat, door verkiezingsliteratuur, door al datgene, waarvan de vrouw zich met nog meer vuur dan de man op de hoogte zal willen brengen. - Een zóó groote stap vooruit in één woord in het openbare leven, als die van het mede mogen stemmen zou zijn, heeft zóó vèrstrekkende gevolgen in het de vrouw uitrukken uit haar eigen sfeer, en onttrekken aan haar natuurbestemming, dat men zich eigenlijk om haarzelfswille moet verheugen, dat de tijden rijp zijn voor deze 'hervorming', waarop zal volgen stellig een ineenzinking van al het nu-bestaande en een opbouwing daarna, - willen we hopen - in beteren zin. Hoe dit zij, zoo als het nu is, in dezen halven toestand, kunnen wij niet blijven staan. Men heeft vooruit gewild, door de vrouw te laten treden in de voetstappen van den man op èlk gebied; het strijdt tegen elken logischen gedachtengang haar nu het voorrecht te onthouden, waarop zij, krachtens de positiezelve die zij in de maatschappij inneemt, alle aanspraak bezit, zoo goed als haar collegaman. Ziende op die groote reeks van weduwen, die, op de een of andere wijze, door eigen arbeid, moeten voorzien in het onderhoud van haar gezin, ziende vooral op die nog véél grooter reeks van meisjes en vrouwen, op wie de zorg rust voor eigen onderhoud, en dikwijls nog voor dat van anderen ook, van moeder, zuster, broertjes erbij, is het ongelooflijk-onrechtvaardig, dat men, - doordrongen van de groote moeilijkheden van vrouwenlot heden ten dage, nu zoovele meisjes ongetrouwd blijven, en daardoor moeten trachten zelve door de wereld te komen, - voor haar een oplossing wil vinden in het haar maatschappelijk gelijkstellen met den man door alle scholen en universiteiten voor haar open te stellen, en haar gerechtigd te verklaren tot het uitoefenen van alle, vroeger alleen door mannen bekleede betrekkingen, maar haar tegelijkertijd durft weigeren een mede-stem in het bestuur dier maatschappij, waarin zij niet alleen een even verantwoordelijke plaats inneemt als welke man ook, maar aan de lasten waarvan zij heeft mee te dragen in het moeten betalen van àlle belastingen, van hootdelijken omslag, bedrijfsen inkomstenbelasting; al datgene in één woord, dat een manlijk hoofd des gezins heeft te offeren aan den staat.

Zelve een toeschouwster, die noch strijdt vóór het kiesrecht, noch het wenscht voor zichzelve, ja die het zelfs afkeurt in principe, kan ik toch niet anders dan het onlogische en onbillijke van dézen toestand volmondig erkennen. En ik voor mij geloof dan ook, dat de voornaamste reden, die de regeeringen zoo huiverig maakt in dezen eisch der vrouw te treden, waar zij haar in elk ander opzicht tegemoet komen,

voornamelijk is gelegen in de vrees voor de vermeerdering van het socialisme, dat inderdaad krachtig in stemmen-aantal zou winnen, zoodra het beschikken kan over vrouwelijk ‘stemvee’. Niets is gemakkelijker - de Fransche revolutie in haren aanvang is dáár om mijn stelling te bevestigen - dan de goedgeloovige vrouw te winnen voor zulke in theorie héél mooie, in de practijk echter onuitvoerbare menschenliefde-ideën van vrijheid, gelijkheid, broederschap; waarvan het socialisme overstroomt (in den *mond* der volksleiders). Bijna alle voorvechtsters onder de moderne vrouwen in alle landen zijn dan ook in meerdere of mindere mate socialistisch getint in hare levensbeschouwing. En het gevaar dat dit feit meebrengt, indien zij het kiesrecht zouden verkrijgen, is inderdaad niet denkbeeldig, is er een, waarmede elke regeering rekening heeft te houden. Uit angst.

Dáár wringt 'm de schoen! Als men met zalving spreekt van ‘de vrouw die nog niet rijp is voor kiesrecht’ heeft men in den grond niets anders op het oog, dan die vrees, van dóór haar te zullen vallen in de handen van het socialisme of erger nog het anarchisme. Maar reeds zijn die partijen véél te machtig, dan dat men die eigenlijke reden ronduit zou durven noemen. Daarom is zulk een phrase, als ‘nog niet rijp zijn ervoor’ een heerlijke uitvlucht, en eene waarmede heel wat onnoozelen onder de goedgeloovige, onnoozele groote-massa tevreden naar huis gaat.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

Geachte Freule Lohman.

Uw Correspondentie in de laatste aflevering (pag 633) van de Hollandsche Lelie over het punt *aanbidding* of *vereering* van de Maagd Maria, gaf mij aanleiding onderstaande gedachte over dit punt U toe te zenden, vertrouwende, dat gij 't niet te onbelangrijk zult vinden mijn beschouwing daarover in uw rubriek gedachtenwisseling op te nemen.

Om te beginnen: *uw* opvatting, dat de Roomsch-Katholieken in hun eeredienst de H. Maagd Maria *aanbidden*, is *juist:* Zegt u daarentegen een katholiek, 'de *Katholieke Kerk vereert* Maria, maar *aanbidt niet*, dan ook is dit waar.

Ter verklaring van deze schijnbare ongereimdheid het volgende.

Ik maak verschil tusschen de *Katholieke Kerk* zooals ze zich ontwikkeld heeft uit de eerste Christentijden, en die haar leer, ook voor heden nog geldend, op de verschillende elkaar opvolgende Conciliën heeft vastgesteld, en de *Roomsch-Katholieke kerk*, officieel de Katholieke kerk maar door den invloed der Ultramontaansche opvattingen in haar uiterlijken en innerlijken eeredienst van de oorspronkelijk Katholieke kerk verschillend.

De oorspronkelijke Katholieke Kerk nu *vereert* alleen Maria en de Heiligen: aanbidt alleen God in zijn Drieëenheid, zooals Jezus zelf: 'Gij zult God *alleen* aanbidden en hem alleen dienen.'

't Spreekt van zelf, dat de groote mannen die aan de Kerk van Christus de woorden uit zijn eigen goddelijken mond gehoord overleverden (vandaar de overlevering) door de Christenen, voortdurend van geslacht tot geslacht, in hooge eer werden gehouden; van zelf sprekend was ook de vereering van de Heilige Maagd, de vrouw onder alle vrouwen door God uitverkoren om Jezus als mensch voort te brengen, en Hem in zijn kinderjaren op te voeden.

Dit loffelijk gebruik werd in stand gehouden door aan de Maagd Maria, Apostelen en meerdere voor de kerk verdienstelijke personen een bepaalden dag te wijden, waarop toepasselijke hymnen ter hunner eere door de Christelijke gemeenten werden gezongen. De Roomsch-Katholieke kerk nu heeft de heiligenvereering zoo uitgebreid, dat de niet Katholiek geen anderen indruk verkrijgt, dan dat de Roomsch-Katholieke Kerk haar Heiligen en wel meest de Maagd Maria aanbidt.

't Is begrijpelijk dat de eenvoudige van geest en hart het fijne onderscheid tusschen vereeren en aanbidden niet kan maken: de oorzaak echter hiervan is de Roomsche Kerk zelf, die door zinnelijke voorstellingen (dit in de goede beteekenis) de eenvoudige geloovigen tot den eeredienst brengt: ik noem maar als enkel voorbeeld, de Maagd Maria gekleed in veelkleurige kleeding, het hoofd bedekt met een Kroon; de hals en vingers versierd met kostbare colliers en ringen; ik wil hierover niet uitwijden; een ieder voelt de valsche voorstelling die wel eens in 't N.-Testament 't leven van Jezus las.

Maar nog meer schuld heeft de Roomsche Kerk aan 't *aanbidden* der Heiligen door de geloovigen, omdat zij de gebeden daarnaar inricht, en daardoor geen anderen indruk kan geven, dan dat de [R.]K. Kerk zooals zij tegenwoordig is werkelijk de heilige Maagd Maria aanbidt.

Om 't duidelijk te maken citeer ik uit een algemeen gebruikelijk gebedenboekje, getiteld:

'Alleluja, gebedenboek voor R.-Katholieken, bewerkt door P.J. Verheijen O.C. *Kerkelijk goedgekeurd.*

Pag 16. Grondgebed tot Maria.

Heilige Maagd Maria, lieve Moeder, mijn Troosteres, mijne Helpster; mijn Voorspreekster; tot U neem ik weder mijn toevlucht, en ik *dank* U van harte voor al het *goede*, voor de barmhartigheid en de genade, die Gij mij heden weder door Uw *vermogende* tusschenkomst bij Jezus onzen God en Heiland hebt verworven.

Vergeving, beste Moeder! indien ik heden het ongeluk mocht gehad hebben U te bedroeven of te beleedigen, mijn *Zwakheid* en mijn *neiging zijn U bekend.*

Pag. 37. Gebeden na de H. Mis, voorgeschreven door Z.H. Leo XIII:

Gegroet o Koningin! Moeder van barmhartigheid, ons leven, onze wellust en onze hoop.

Pag. 44. Mis voor de Overledenen.

Moeder Gods, heb *mededoogen!* Trek U 't lot der zieltjes aan; toon uw goedheid, uw *vermogen,* doe hen van de schuld ontslaan; enz.

Pag. 210. Litanie ter eere van de H. Maagd Maria:

Hierin wordt Maria onder meer aldus aangesproken: Moeder des *Scheppers*: Machtige Maagd; Zetel der wijsheid; Toren van David; deur des Hemels; behoud des Kranken; Koningin der Aartsvaders, Apostelen enz.

Onder Uw bescherming nemen wij onzen toevlucht.

O Heilige moeder Gods: verstoor onze gebeden niet in onzen nood, maar **verlos** ons altijd van alle gevaren.

Het gebed eindigt aldus: O moeder des Eeuwigen Woords, versmaad mijne gebeden niet, maar neem die genadig aan, en ge waardig U ze te *verhooren.* Amen.

Trouwens het feit van het dogma der onbevlekte ontvangenis spreekt genoeg: toen in 1854 dit dogma werd afgekondigd, waren van dat oogenblik af alle geloovigen verplicht dat aan te nemen, om Katholiek te blijven; wie er zich niet mede kon vereenigen was van goed Katholiek in eens buiten de Kerk gestooten; het nieuwe dogma der lichamelijke hemelvaart van de H. Maagd Maria, dat in bewerking is, zal een nieuw bewijs zijn dat der Maagd Maria meer dan menschelijke eer wordt bewezen

Doch niet alleen de Maagd Maria wordt aangebeden ook de andere Heiligen worden in de gebeden meer dan vereerd.

In 't zelfde boekje leest men op pag 217 van den Heiligen Antonius van Padua, hoe hij in 't gebed wordt aangesproken:

'Wonderbare mirakeldoener, Patroon in verloren zaken, (wanneer de geloovige iets verloren heeft, neemt men zijn toevlucht tot den H. Antonius om het verlorene terug te vinden) gezondheid der zieken, kenner der harten, verwekker der dooden' enz.

Ik meen hiermede voldoend te hebben aangetoond, dat de Roomsch-Katholieke Kerk in haar hedendaagsche opvatting omtrent heiligenver-

eering essentieel afwijkt van die der oorspronkelijke Katholieke Kerk.

Van tweeën dus één; òf de geachte inzendster, die U verzoekt Uw uitdrukking ‘aanbidden’ terug te nemen, behoort tot de talrijke Katholieken[1)] die in de Roomsche Kerk blijvende zich vasthouden aan 't Zuivere Katholieke geloof, komt dus tegen U op voor de ware Katholieke opvatting; òf zij voelt zelf geen onderscheid tusschen vereeren en aanbidden, en wederspreekt U alleen omdat haar Kathechismus haar leert dat men de Heiligen *niet* aanbidt.

KATHOLICUS.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XVIII.

In een van mijn vorige brieven maakte ik gewag van de partij der monarchisten - enger begrensd: Orleanisten -, wier voornaamste spreekbuis het geruchtmakende dagblad ‘L' Action Française’ is.

Neen, ik wil het niet hebben over de verschillende, soms groteske, soms kwâjongensachtige uitingen en gedragingen van de belhamels dier partij. Dat de jeugdige adellijke heertjes, en vooral de satellieten van den adel, professor Thalamas gemolesteerd hebben, alleen omdat hij de goddelijke zending van Jeanne d' Arc niet erkende en in haar slechts een menschelijke heldin of een buitengewoon moedige en vaderlandslievende vrouw zag - wat waarachtig toch geen gering eerbiedsbetoon is -; dat zij de buste van Zola met touwen hebben trachten omver te trekken, tevergeefs overigens; dat zij, nu met meer succes, het monument van Scheurer-Kestner en andere beelden in den Jardin du Luxembourg met hamers en met verf hebben geschonden - deze en soortgelijke baldadigheden richten niets anders uit dan twijfel te doen opperen omtrent den ernst van een groot gedeelte dier partij. Als de bedrijvers dier euveldaden, die zich natuurlijk als groote helden beschouwen, hun welverdiende gevangenisstraf hebben uitgezeten, bekommert niemand zich meer om hen. En zij moeten al heel naief zijn, als zij meenen, dat ze met hun kwâjongensstreken den republikeinschen regeeringsvorm zelfs maar een greintje hebben geschaad. Integendeel.

Een Orleans op den troon van Frankrijk - allons donc! Het overgroote deel der Franschen is republikeinsch gezind. En de republikeinsche bewindhebbers kunnen nog lange jaren vele potjes breken, eer het groote publiek op de gedachte zal komen van de mogelijkheid, dat de monarchie een betere regeeringsvorm zoû kunnen zijn dan de republiek.

Het overgroote deel der Franschen, zei ik. Ziehier juist het eigenaardige van het geval: de Franschen zijn meerendeels republikeinsch gezind, doch de Françaises *niet.* Dit is mij tallooze malen gebleken, vooral in de hoogere klassen.

Spreek bijvoorbeeld een dame over de politiek. In de meeste gevallen zal zij u antwoorden, dat zij er zich niet meê inlaat. Werpt ge haar tegen, dat, moge er al ook veel verdorvens in de politiek zijn, de staatkunde den vrouwen niet onverschillig

1) In Duitschland hebben deze zich vereenigd onder den naam van Reform-Katholieken, weer te onderscheiden van Oud-Katholieken.

mag zijn, overmits ze de belangen van het land, van de gemeenschap en van het gezin raakt - madame haalt de schouders op en mompelt hoogstens: ‘C'est possible’. Put u uit in het uitspreken van uw bewondering voor mannen als Danton, Mirabeau en Gambetta - madame glimlacht ietwat smadelijk.

Steek daarentegen de loftrompet uit over Hendrik IV, Lodewijk XIV, Napoleon I en zelfs Marie Antoinette, en ge merkt tot uw niet geringe verbazing op, dat de echtgenoote van den man, die zelfs héél goed aan de staatsruif eet, een schittering in de oogen krijgt en u den lof der koninklijk- en keizerlijkheden meê helpt uitbazuinen. Heur echtgenoot is niet in staat, haar de republiek te doen eeren, laat staan te doen liefhebben. Alleen haar zoon zoû het misschien nog kunnen doen.

Vanwaar toch die... achterlijkheid bij de gemiddelde Fransche vrouw in het waardeeren van den republikeinschen regeeringsvorm?

Wel, de republiek is democratisch. Sedert tientallen jaren, sedert ruim een eeuw zelfs is er in de zeden en gewoonten der menschheid een democratische strooming merkbaar. Der mannelijke menschheid, dien ik er dadelijk aan toe te voegen. De vrouwen daarentegen zijn nu over het algemeen bijkans even weinig democratisch gezind als vóór de Fransche Revolutie. In heur opvoeding, gevoelens en denkbeelden is er zoo goed als niets, dat hen naar de democratie drijft.

Rijken of armen, hoogeren of lageren, bij de mannen is er één ding, dat hen elkander doet naderen: de arbeid voor het dagelijksch brood. Zij zijn genoodzaakt om te werken, sommigen teneinde een positie te verwerven, anderen om de eenmaal verkregen positie te behouden. Die noodzakelijkheid schept een zekere gemeenschappelijkheid, die eenigermate als de basis der democratie kan worden beschouwd.

Voorts hebben de mannen een gemeenschappelijk belang: het politiek belang. Heeft aan de stembus de analphabeet niet hetzelfde recht als de geleerde, de arme als de kapitalist, de werkman als de bankier, de boer als de adellijke? Voelen zij niet allen tenminste één dag in hun leven, dat zij gelijke burgers van hetzelfde land zijn?

Dan hebben de mannen nog een gemeenschappelijken plicht: den dienstplicht. In de gelederen van het leger leert men de tucht, die als een maatschappelijke school van gelijkheid kan worden beschouwd. Het kazerneleven ruimt een groote dosis vooroordeelen uit den weg.

De gemeenschappelijke overtuiging van de noodzakelijkheid van den arbeid, een gemeenschappelijk belang en een gemeenschappelijke plicht - die drie omstandigheden veroorzaken een zekere toenadering tusschen de mannelijke menschen, welke hun het bevatten der begrippen van democratie vergemakkelijkt.

Welk precies denkbeeld verkregen daarentegen de vrouwen omtrent de democratie?

Hoezeer ook het feminisme veld moge winnen, de noodzakelijkheid van den arbeid is der vrouw in het algemeen nog niet gemeenzaam. Voor de vrouwen uit de hoogere klassen gaat aan de democratie zelfs een begrip van afdaling en grofheid gepaard. En ik denk daarbij aan Schopenhauer, die beweerde, dat een vrouw eigenlijk geen stand heeft, aangezien een boerin van heden, als zij een koning bevalt, morgen koningin kan zijn, terwijl bij de mannen stand en rang over het algemeen geleidelijkerwijze moeten worden veroverd. Een gansche klove scheidt bijvoorbeeld de ‘femme du monde’ van de werkvrouw. Geen twee minuten kunnen zij met elkander spreken over gemeenschappelijke belangen of over zaken, waarin zij beiden belangstellen. Slechts de liefdadigheid vermag hen eenigermate bijeen te brengen. Doch de liefdadigheid is niet democratisch ‘an und für sich’ - eer het tegendeel.

Aangezien voorts de vrouwen nog niet ter stembus mogen en niet naar de kazerne moeten gaan, is hun de ‘égalité’, en daarmede de nivelleerende democratische zin, een vreemdsoortig en zelfs grootendeels antipathiek begrip.

Voeg daarbij, dat de schoone sekse over het algemeen behoudend van nature is, al heeft zekere ondeugende dichter ook geneuried:

> Souvent femme varie.
> Fol qui s'y fie!

Veel meer dan de man hecht zij aan het verleden, aan herinneringen en aan haar geloovigheden. Zij moge de mode in al haar grilligheden volgen en overigens in kleine dingen capricieus zijn, over het geheel genomen is zij aanhankelijk ten opzichte van in den loop der eeuwen gesanctionneerde dingen en weing toegankelijk voor nieuwe ideeën. Welnu, de democratie is der schoone sekse een nieuw begrip, dat nog steeds afkeerig op haar intuïtie inwerkt.

Uit hoofde van dat alles is de republiek den Françaises onverschillig. Spreek hun echter over Frankrijk's roemruchtige vorsten! En sommigen ook over Napoleon! Dan eerst blijkt het, dat haar geest en haar gemoed volstrekt niet onontvankelijk zijn voor wat de geschiedenis en de politiek betreft. De scepter, het troongestoelte, de kroon, de hermelijnen mantel, de vederbos enz. - o, al de vorstelijke zaken flikkeren dan in heur verbeelding op als evenzoovele hooge en schitterende dingen. De welsprekendheid van Mirabeau is hun een ding van veel minder gewicht dan een sikhaartje van Hendrik IV, en Gambetta zoû naar heur oordeel juist hoog genoeg staan om de laarsjes van Marie Antoinette te mogen poetsen.

De Fransche Republiek zoû mijns inziens goed doen, rekening te houden met die gezindheden der Françaises. Want al hebben de vrouwen nog geen stemrecht en al kunnen zij nog geen betrekkingen aan het Gezag vervullen, zoo vertegenwoordigen zij toch in het gezelschapsleven, niet het minst in Frankrijk, een moreele kracht, waarmede men ten stelligste rekening moet houden. Toen eenige jaren geleden de Fransche Regeering het neutraal onderwijs had gedecreteerd, betoonden de Fransche moeders zich vrij gewillig voor wat het onderricht van heur zonen betrof, doch ten opzichte der scholen voor heur dochters teekenden zij zooveel verzet aan, dat de wetgevers zich genoodzaakt achtten, overgangsmaatregelen te treffen, overgangsbepalingen in het leven te roepen.

Het komt mij voor, dat de Fransche Republiek bijkans uitsluitend denkt aan de zooveel-millioen kiezers en zich veel te weinig bemoeit met de zooveel-millioen vrouwen, die in alle stilte kiezen. En aan het feit, dat het monarchisme, in weêrwil van sommige baldadige en dwaze uitingen daarvan, in eenige kringen veld wint, is misschien de omstandigheid niet vreemd, dat de republiek zich niet door de moeders heeft doen liefhebben. Brengt niet menige moeder heur gevoelens op heur zonen over?

Waar elke republiek in zichzelve het begrip heet te omvatten, dat ze de meest egalitaire en dus de beste regeeringsvorm is, dient ze zich niet slechts bezig te houden met het zooveel mogelijk gelijkstellen van man A met man Z, maar haar bescherming

en haar egalisatie-begrippen ook uit te strekken over de vrouwen.

Zoolang de republiek niet ook de vrouwen aan haar zijde heeft, zoolang ontbreekt er iets aan haar behoudszekerheid.

- Is u republikeinsch gezind? vroeg ik aan mijn krantenvrouwtje, tusschen twee haakjes een meer ontwikkeld wezen dan menige Concertgebouw-bezoekster te Amsterdam.

- Betaal ik dan minder belasting en blijft Clémenceau dan niet even onbetrouwbaar? was haar schampere wedervraag.

Aan een 'femme du monde' vroeg ik:

- Is u republikeinsch gezind?

Het bescheid luidde:

- Gut! daar heb ik nooit over gedacht....

* * *

Het behoeft haast geen betoog, dat de onverschilligheid der gemiddelde Fransche vrouw ten opzichte van de Republiek, nu en dan geëxploiteerd wordt door den ouden Franschen adel, vooral door de verarmde edellieden. Hun heeft de Fransche Revolutie, heeft ook de nivelleerende republikeinsche regeeringsvorm over het algemeen nadeel gedaan. De democratische tijden zijn uitteraard hard voor velen uit den ouden adelstand. De verarmde afstammelingen van een familie, die sedert eeuwen kasteelen bewoont en er aan gewend is geraakt, anderen voor zich te laten werken en ploeteren, zijn bij een nivellatie van standen, die min of meer in het régime der republiek ligt, niet maar zoo dadelijk van zessen klaar om de handen uit de mouw te steken en 'aan te pakken.' Dat voor dezen de monarchie, ja, elke andere regeeringsvorm dan de republikeinsche, begeerlijk is, laat zich gereedelijk verklaren. Het allersterkst gaat hun afkeer de richting uit van de rijke, door de Republiek geschapen 'barons d'Israël', die, naar het voorbeeld van Rothschild, 'conduisent la grande vie' en - de uitdrukking van Alexandre Hepp is teekenachtig - 'fleurdelysent'. Nom d'un chien! staat daar onder meer niet als tegenstelling over, dat in 1906 de comtesse du Pin de la Guerivière zich liet inschrijven als leerlinge koetsier(ster)? Drie kinderen had zij in haar armoede te verzorgen. Haar man verdiende heel weinig door op soirées te zingen.

Persoonlijk ken ik iemand van hoogen, ouden adel, die allerlei kleine baantjes heeft, waarmede hij zich een eerlijk bestaan verschaft, en die, uit begrijpelijken trots, zijn adeldom voor de oningewijden verborgen houdt.

Die toestanden maken het duidelijk, dat de aanhangers van het Orleanisme in hun betoogingen niet slechts de republiek, doch ook de rasgenooten van Rothschild - soms geheel onrechtvaardig - betrekken.

In trouwe, de Fransche Republiek voelt zich weleens op haar grondvesten schudden. Intusschen is het pretendentschap van den onbeteekenenden Philippe d'Orleans een paskwil. Indien echter een man van de allures van Napoléon Bonaparte zoû komen....

OTTO KNAAP.

Varia.

Hoe men in het buitenland Nederlandsche gewichtigheden beschrijft.

Het volgende vermakelijke artikeltje vertaalde ik voor de lezeressen en lezers van de Hollandsche Lelie, uit het Journal de Genève van 1 April j.l.

De troonopvolger van Holland.

De gelukkige gebeurtenis wordt dan binnen een veertien dagen verwacht. Het geheele land maakt zich op om die met grenzenlooze vreugde te vieren, en als zij kwam te mislukken, zou zulks een werkelijk algemeene rouw veroorzaken.

De geschenken vloeien natuurlijk het kasteel Het Loo toe. De woning en haar mooi park liggen op tien kilometer ten Noordwesten van Apeldoorn, mooie stad van 30.000 zielen, waarvan - d.i. van de mooie stad - de tuinen zich naar het Westen in de richting van de Zuiderzee uitstrekken en welker papierfabrieken voor Indië werken. Het Loo was het lievelingsverblijf van Willem I en Willem III van Oranje en het is de zomerresidentie van koningin Wilhelmina. Het is dáár, dat de jonge vrouw haar verlossing afwacht.

De kinderkamer - ‘nursery’ staat er - is reeds geheel gereed. Het ameublement, wit gelakt, is aangeboden door de dames van Apeldoorn; het zal op Het Loo blijven. Het kantwerk voor de wieg is Dinsdag door de stad 's Gravenhage gezonden. De dames van Suriname, in Nederlandsch Guyana, zullen, naar het schijnt, een kindercouvert aanbieden: vork, lepel, bordje en eierdop, alles van goud. Rotterdam geeft een zelfde couvert, maar, eenvoudiger, van zilver.

Minder mooie geschenken, maar van hooger strekking, zullen gegeven worden, dank zij de gelden, die door iedere stad worden bijeengebracht, door de Hollandsche kolonies in den vreemde en door werken van liefdadigheid; te Parijs, onder anderen, heeft zich voor dat doel een comitè gevormd, onder beschermheerschap van den Nederlandschen gezant.

Talrijke publieke vermakelijkheden - om niet te spreken van de familiefeesten - zijn voor den grooten dag voorbereid.

Apeldoorn zal natuurlijk het eerst het nieuws vernemen en het begroeten met klokgelui, het geknal van voetzoekers en kanonnen en het plotseling uitsteken van vlaggen in de geheele stad; met militaire optochten onder het sonore geluid van de muziekcorpsen en met taptoe 's met flambauwen.

Overal in Holland dezelfde feesten.

De Vereeniging voor de ontwikkeling van Utrecht zal een gedenkpenning slaan, en alle kinderen, die denzelfden dag in het district ‘Meerkerk’ zullen worden geboren, en ongetwijfeld nog anderen, zullen een boekje van 20 frs. op een particuliere spaarbank krijgen.

Prins Hendrik is op het programma niet vergeten.

De 19e April - zijn jaardag - zal voor Harderwyck [de dichst bij Apeldoorn liggende haven van de Zuiderzee] een groote sportdag zijn ter eere van den prins-gemaal, den gelukkigen vader. Men zal aan het strand een jonge eik planten en s' avonds zal er een groot concert zijn.

Wij hebben de beslissing van de Kamers, ten opzichte van het regentschap medegedeeld. Als het een jongen is, zal de erfgenaam van koningin Wilhelmina en Prins Hendrik, dadelijk bij zijn geboorte ‘de souverein’ zijn.

Gedurende het herstel van de koningin, zal de prins-gemaal de regeering ad interim voeren. Daarna zal de koningin, koninginmoeder geworden, het regentschap op zich nemen tot aan de meerderheid van het kind.

Als zij zou komen te vallen, zal het regentschap overgaan in handen van den prins, die onder alle omstandigheden, de eerste voogd van den kleinen koning zal zijn.

Voorwaar, een aandachtige lezing van het bovenstaande doet óf denken aan een leuke Aprilgrap òf ontlokt de bekende verzuchting; ‘Et c'est ainsi qu'on écrit l'histoire’.

Genève 2 April 1909.

VIOLA.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

1885. - Natuurlijk ben ik buitengewoon in mijn schik, dat Uw huisgenooten vooruitgang zien in Uw kwaal, nadat gij die voorschriften volgt. - Wat Uw vraag aangaat: ‘Welke manier dunkt U 't beste om kleuren en vormen te kiezen in harmonie met gelaatskleur en gestalte’, ziehier mijn antwoord:

Let steeds op wat gij mooi of leelijk vindt aan een ander, en vraag dan U-zelve nauwkeurig af: *Wáárom* vind ik deze leelijk-gekleed, en gene mooi-getoiletteerd etc. Dan zult gij Uw smaak steeds meer ontwikkelen, en zelve verbaasd zijn over Uw ontdekkingen. Dan zult gij b.v. zien: Die dame ziet er in dezen of dien stijl van japon leelijk uit omdat zij er te kort voor is of te zwaar, en, omgekeerd, gene dame toont eigenlijk langer en slanker dan zij is, door hare gelukkkige keuze van een

niet-breed-makend, haar figuur afkleedend toilet; deze dame is veel te rood om nog een roode japon óók te dragen, gene dame daarentegen kon bij haar bleeke teint niets flatteerender kiezen dan iets wat haar opfleurt, zooals groen, zacht-blauw, enz. Het is een feit dat de kunst van zich *goed*-kleeden daarin bestaat, dat men zich rekenschap geeft van wat men *persoonlijk* moet dragen of moet vermijden te dragen, geheel en al afgescheiden van de mode. - Onderzoek dus eerst zelve met behulp van Uw spiegel *hoe* gij zijt van uiterlijk en vergelijk U dan met degenen die met U het meest overeenkomen. Zijn er daaronder, die op U den indruk maken van slecht-gekleed, vraag U dan af, met de bovengenoemde handleiding voor oogen, wáárin zit 'm de fout.? En, zijn er, die U frappeeren omdat zij een voordeeligen indruk maken, zoek dan eveneens: hoe komt dat, door de kleur van japon, door den stijl ervan, door de kraag, door de coiffure, enz., enz.

Bij Uw gelaatskleur is donker-blauw stellig niet het meest-flatteerend; ik ben blij dat gij over mijn raad van groen zoo tevreden zijt. In Indie vind ik *wit* bijna altijd het méést helder en frisch voor blouses en japonnen; lichtblauw zou dunkt mij voor U ook staan; gij moet bedenken dat iedereen daar haar klem verliest, zoodat gij daar met elk-ander gelijk staat.

Een goede manier om over een kleur te oordeelen is: de stof over een stoel hangen en op een afstand bekijken; de indruk op een afstand, als geheel, is geheel anders dan op een klein staaltje. Wacht U er voor dat knappe elegante winkeljufjes U inpakken, door op hun-eigen persoontje 't een of ander uit te houden of te drapeeren. Deze soort expresselijk om haar mooie gezichtjes en goede figuurtjes gekozen dames flatteert *alles.* Dat weten winkeliers ook wel. En de koopsters loopen er in. - Als gij geen schorten draagt, dan is er dunkt mij niets anders op, dan Uw vulpen te steken in een aan uw ceintuur te bevestigen klein taschje. Ook zoudt gij aan de binnenzijde van Uw ceintuur of van Uw blouse een zakje kunnen naaien tot hetzelfde doel.

Ik kan niet genoeg herhalen: Vraag maar gerust; zooveel gij maar wilt. - Gaarne tot Uw dienst.

U. - W. De ‘omgekeerde pudding-vorm-hoeden’ zijn m i. *te* algemeen; ik raad U aan in Uw geval een grooten zwarten hoed, met aan beide zijden groote touffes zware, groote, donkere pensees. Ik zag zulk een model-hoed onlangs, en ik twijfel er niet aan dat hij U, ook met keelbanden, als gij dat mooier vindt, zeer goed zal kleeden. - Voor de japon zou ik U raden niet bruin maar grijs. - Wilhelmina-galerij (Michels) den Haag.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve

geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Katholicus. - Ik ben volkomen bereid alsnog de bedoelde gedachtenwisseling te plaatsen. - Dank voor Uw woorden over mijn laatste Dagboekbladen. Het is volkomen juist wat gij naar aanleiding daarvan schrijft, dat ‘het voor een vrouw, die niet onknap is, ontzettend moeilijk is om door de wereld te komen.’ ‘Niet onknap’ behoeft ze zelfs niet eenmaal te zijn; zoolang ze nog jong is en maar eenigzins een lichaam heeft, dat den man bevalt, blijft haar heele kamp om het dagelijksch brood er tegelijkertijd een in de éérste plaats om 't behoud van haar eigen vrije beschikking over haar maagdelijkheid.

‘Magda’ is mij juist daarom zoo in-sympathiek in Sudermann's Heimat, omdat zij personifieert een meisje uit den beschaafden stand, uit mijn eigene klasse. Zij is officiers-dochter. Haar familie vindt het heel best, dat ze zich als dame de compagnie, later als artiste, door de wereld slaat; om 't *hoe* bekommert de familie zich niet. Maar als ze zich haar eindelijk herinnert, dan is het om haar te verwijten, dat ze een ‘schande’ bracht over den familie-naam, dat ze den familie-naam ‘onteerde’, etc. En het is zoo juist gezien wat Magda dan antwoordt: ‘Met een gewoon jong meisje, als mijn zuster Marie b.v., die overgaat uit vaders handen in die van haar man, direct uit het ouderlijk huis uit, is het een ander geval, dan met eene als ik, voor wie de gewone wetten van fatsoen en moraal niet kunnen gelden, omdat ik geworpen ben geweest in een maalstroom van ellende, nood, honger, waarvan mijn hoogst-fatsoenlijke en beschaafde familie absoluut geen begrip heeft, en waaraan zij zich ook nimmer liet gelegen liggen.’ - Zoo is het. Eenerzijds schaft de familie alle consideraties van haar eigen ‘deftigheid’ af, waar het een armgeworden familie-lid geldt, en vindt het eigen brood verdienen hoogst natuurlijk en hoogst aanbevelenswaardig, (in dat opzicht is ook de meest-aristocratische familie heden ten dage ‘vooruitstrevend’, uit louter angst voor den eigen zak), en zij vraagt er volstrekt niet naar aan welke verleiding juist een uitteraard in het geheel *niet* op den levensstrijd afgericht meisje van dien stand daarbij blootstaat; anderzijds echter verlangt zij, terwijl dat familielid zich fier en onafhankelijk door de wereld redt, dat het steeds zal voor oogen houden coterieideeën en stands-begrippen van de vroegere eigen aristocratische opvoeding, - bovenal waar het geldt: fatsoen en moraal. -

Ik ben het volkomen met U eens: hoe trivialer, hoe gelukkiger voor eigen-ik; in negatieven zin ten minste, want, of heel-triviale en oppervlakkige naturen in staat zullen zijn tot intens genieten, betwijfel ik ten sterkste. -

Dirk ten Haghe. - Dank voor briefje.

G. - Voor U ontving ik van een correspondente, naar aanleiding mijner correspondentie met U, den volgenden raad:

Hooggeachte Freule!

Even een klein briefje naar aanleiding van Uw correspondentie met 'G.' in de Lelie van 24 Mrt.

Zooals ik U reeds schreef, hadden wij twee poesjes. Toen ik ze pas had, deden ze alles in den tuin. Ik leerde hun met hun pootjes het zand 'opkrabben'.

Maar zij maakten den tuin zóó vuil, dat ik besloot een bak te nemen. De meid voorspelde mij: ze waren nu te groot; ze zouden nooit meer leeren op den bak te gaan. Enfin, 't was licht te probeeren.

Ik zette hen telkens op den bak, krabde met de pootjes, en gaf hen een tik, als ze er afvlogen.

Moesten ze naar buiten, dan gingen ze altijd voor de serredeuren zitten, die 's winters natuurlijk dicht waren. Ik deed dan de deuren open, maar bleef er voor staan. Dan, een, twee, drie probeeren, of het in den tuin gaan zou, maar dan tikte ik even, ze keken om, en wip! terug vliegen naar de bak. - En 't werd gewoonte. Och beesten weten zoo gauw welke menschen 't goed met hen meenen. -

Ik beantwoord nu meteen Uw laatste schrijven dadelijk, om U te zeggen, dat Uw vertrouwen daarin mij zeer eert. - Heel blij was ik te vernemen, dat ik Uw jongste verkeerd heb beschuldigd; omdat ik inderdaad het zoo jammer vind wanneer kinderen onverschillig worden voor hunne voormalige vrienden in de dierenwereld. Dat hij hen dus integendeel verdedigt als zij 'zondigen', vind ik recht aantrekkelijk.

Vindt U het niet in den grond heel egoist van de menschen, dat zij die, als zij-zelven oud worden toch ook hulpbehoevender zich gevoelen, en bang zijn voor kou, enz. enz., het een 'oude groote kat' zoo kwalijk nemen wanneer zij 's winters liever achter de kachel gaat liggen, dan haar behoeften buiten te doen? Ik zal nu maar niet in minder smakelijke details treden, maar die zijn niet noodig ook om U te doen begrijpen, wat ik bedoel wanneer ik zeg, dat heel wat lang-nog-niet-oude en nog-oogenschijnlijk-heel-proper-lijkende menschen in de binnenkamer vieze gewoonten van dien aard er op nahouden, uit luiheid of hulpbehoevendheid, of omdat ze tegen beweging opzien, gewoonten waarbij vergeleken het hebben van een bak voor de kat absoluut niets onsmakelijks is. Daarenboven, als men zoo'n bak schoonhoudt telkens, ruikt zij niet, en U behoeft hem toch ook niet bij voorkeur in den salon te zetten. U moet mij nu niet hierop antwoorden met het welbekende praatje, dat een mensch in al die dingen 'hooger' staat dan 'n dier. Op mij maakt die bewering geen indruk. Integendeel, als ik zoo vele oude viezerikken om me heen zie, die hun heele leven lang niets deden dan kwaad, door hebzucht, of door politiek-knoeierij, of door gemeen-leven, of door wat-ook, en zoovele dito oudejuffers waarvan men zich afvraagt: wat goeds deden ze ooit in de wereld, waarvoor zijn ze geboren toch ten slotte, dan kan ik niet inzien, dat *die* allemaal zooveel meer belangstelling in, en verontschuldiging voor hunne onsmakelijke ouden-dag-gebreken zouden verdienen, dan aan ons welgevallen overgeleverde, totaal-tot-zich-zelf-helpen-niet-instaat-zijnde ouder-wordende huisdieren.

U schrijft ',is het een jong beest dan zou ik er mee geduld hebben, maar hier geldt het een vette oude poes.' - Dat is dus de tweede maal, dat ik in Uw brief de verklaring tegenkom hoe Uw poes *oud* is. Vindt U nu heusch juist in dien ouderdom een reden tot verwijt? *Ik* vind er in een groote verontschuldiging. Het arme beest is niet jong meer, ziet dus op tegen de koude, de beweging, is misschien rheumatisch; al die dingen doen zich óók voor bij ouder-wordende *menschen*, welke alsdan hun toevlucht nemen tot 'kamergemakken'. Ik vind het een schande, dat men voor een dier niet dezelfde verontschuldigingen laat gelden, die ook voor een ouderwordend

hulpbehoevend mensch bestaan. Daarenboven, ik herhaal met allen nadruk, als U het goed doet, dan ruikt de heele zaak **niet.**

Echter weet ik wel dat U niet vrij zijt in dezen. Mijn verontwaardiging geldt dus ook eigenlijk niet-U-zelve.

U hebt mij eenigzins verkeerd begrepen toen U meende, dat ik beweren zou in de vorige correspondentie aan U, mijn kind minder lief te zullen hebben, als ik er een had, dan een hond. Dat zou nonsens zijn. Ik twijfel er niet aan dat ik het kind van een beminden man duizendmaal liever nog zou hebben dan welken hond ook. Maar ik heb U gezegd, dat ik met mijn kind niet zooveel *geduld* misschien zou hebben als met mijn honden. Omdat deze laatsten op mijn onbegrensd medelijden werken, juist door hun afhankelijkheid van mij, hun hulpeloosheid, hun volslagen in mijn macht zijn eenerzijds, en anderzijds, door hunne onbegrensde trouw en hun liefde en vriendschap, een dagelijks weerkeerende aanspraak verdienen op mijn dankbaarheid aan hen. Een kind daarentegen is één mensch, als ik-zelve, een mensch met eigen verantwoordelijkheids-besef en eigen begrip van goed en kwaad, en is óók, zelfs het liefste kind maakt daarop geen uitzondering, behept met die *menschelijke* ondeugden van egoisme enz., welke den honden *niet* eigen zijn; om al die redenen zou ik dus aan mijn kind een geheel anderen maatstaf van geduld aanleggen dan aan mijn honden.

Zendt U gerust dat stukje; ik wil het gaarne ter inzage ontvangen. Wat ten slotte nog aangaat, Uw wensch naar een goed thuis voor de katten; zet in elk geval eens nauwkeurig in de vragenbus of in een ingez: stukje *hoe* ze er uitzien en hoe oud ze zijn? Misschien ontfermt zich een of ander Lelielezer over hen, of weet er iets op. Door onze honden kunnen wij geen kat in huis nemen erbij; zij zouden zulk een indringer vermoorden. Wel hebben we reeds een verlaten kat hier, die 's avonds hier slaapt in een oud hondenhokje van ons, en van medelijdende buren en van ons het dagelijksche eten ontvangt. Het arme dier is eenvoudig achtergelaten door zijn familie, die ging verhuizen. Als zulke menschen later zelf omkomen van armoede of koude, zal *ik* het hun van harte gunnen. - Hartelijk gegroet. En wees nu maar gerust dat ik over *U* niet slecht denk; omdat ik weet dat gij niet geheel vrij zijt. -

B.W. van de K. - Uw langen brief beantwoord ik afzonderlijk. Dit dient slechts om U te zeggen, dat ik het vertaalde stukje in orde ontving en opneem. Natuurlijk amuseert *mij* zoo iets dol. De heele opdrijverij en overdrijverij hangt mij al zóó lang de keel uit. - Meteen beantwoord ik ook nu Uw begeleidend-briefje bij Uw stuk (20 Maart). Gij schrijft daarin, dat gij U hebt ongerust gemaakt over mijn winterverblijf hier in Holland, en over de gevolgen daarvan. En, in verband daarmede, haalt gij mijn corresp: aan, gericht tot L.P. in No 37 en zegt: 'Als gij dat alles zoo goed weet over ons klimaat, wat gaat ge dan de volgende maand al in Nederland doen?' - Nu wil ik U gaarne daarover inlichten, omdat gij zulk een belangstellend vriend zijt in mijn doen en laten. Wij vonden het achterna beide jammer, mijn vriendin en ik, dat wij dezen winter niet direct naar het Zuiden zijn gegaan, maar wij hebben te lang geaarzeld, voornamelijk omdat mijn vriendin graag wat dichter in de buurt wou blijven, en, toen we van den hart-specialiteit hoorden, dat hij-ook de lichtere lucht van het Zuiden beslist aanried boven die van Wiesbaden, hadden we inmiddels daar reeds iets gehuurd *tot* April. Dit *tot* April sluit meteen in de reden van ons vertrek nu reeds naar Scheveningen; ons Wiesbadensch verblijf namelijk was reeds weer verhuurd den 1sten April: daar vangt het seizoen dan eerst recht aan. - - Het is, ook voor mijn werk, een bezwaar dat de Rivièra zoo heel ver af ligt van ons kikkerlandje. *Moeten* zegt óók wat. Als ik alles doen kon, wat ik zou willen doen voor mijn gezondheid, dan zou ik mijn leven heel anders inrichten, dat verzeker ik U. -

- Voor Uwe instemming met mijn correspondentie aan Bernarda, dank ik U zeer. - Dank voor het aangestreepte in Uw stuk en voor Uw woorden, naar aanleiding daarvan, in Uw particulieren brief aan mij. - Hartelijk gegroet.

Mabe. - Al Uw excuses waren heelemaal overbodig in Uw briefje. Ik begrijp best, dat iemand die het druk heeft, niet altijd dadelijk kan schrijven, wanneer zij lust heeft er toe. - Gonda is óók iemand, die het druk heeft, vandaar zeker, dat zij U niet antwoordde. Ik geloof, dat gij U dat 'gedachtenwisselingen' veel te moeilijk voorstelt. Gij behoeft daarbij immers niet op Uw 'stijl' te letten, als gold het een letterkundig opstel. Schrijf gewoonweg uw meening, en dan wordt het in die rubriek steeds geplaatst - Natuurlijk moogt gij zooveel aan mij schrijven als gij maar wilt, hoe meer, hoe beter; Uw brieven zullen me steeds heel welkom zijn. En natuurlijk, ik ben zooveel ouder dan gij, en het leven heeft mij inderdaad zooveel ervaring gegeven, dat ik inderdaad geloof aan Uw verwachting, van bij mij soms goeden raad te kunnen opdoen, te kunnen voldoen. In elk geval heb ik er den oprechten wil toe. - Het is ook volstrekt niet door het 'veel beleven' of door het 'een groot verdriet hebben', dat

menschen als gij U voelen kinderen van een onbevredigenden tijd, vol moeilijkheden. Dat ziet gij zeer juist in. En ik vind het een groot geluk, dat gij althans *erkent* Uw voorrechten, en U-zelve niet aanstelt als 'verkeerd-begrepen'. Schrijf mij maar gerust, zooveel gij wilt.

Hyacinthe. - Ik heb U nog te danken voor Uw goede wenschen; ik geloof, dat gij beschikt over een vluggen, vlotten verhaaltrant. - Hoe ik over Top Naeff denk, hebt gij nog onlangs kunnen lezen in mijn beoordeeling over haar *Oogst.* - Gij ziet dat ik niet ver van U af sta, in mijn oordeel over haar.

Ik kan best begrijpen, dat U zich verheugt op het gebruik van Uw honorarium, en ik vind het doel, waarvoor U dat besteedt, al heel aardig; hartelijk hoop ik, dat er van Uw plan komt.

L.P. - Uw vorigen langen brief beantwoord ik nog. Maar Uw laatste briefje geef ik reeds nu een beurt, om U te zeggen, dat *bewijs*-nommers die nommers zijn, waarin bijdragen van U voorkomen. Gij ontvangt die dóór den uitgever; het kan echter zijn, dat het wel eens vergeten wordt; in zoo'n geval moet gij-zelve dan een nommer aanvragen, met opgave van Uw bijdrage. Het is niet bepaald een 'vriendelijkheid', maar een usance. - Het is niets dom, dat gij dit alles niet weet. Ik dacht wel, dat de spoedige plaatsing U zou verheugen. Dit was ook juist mijn bedoeling. - Uw gevoelen over den noordelijken-winter deel ik: ik-ook vind hem als tijd gezellig, en houd van de feestdagen, van St: Nicolaas, en Kerstmis en Nieuwjaar en van de lange avonden, maar, evenals gij, 'griezel ik' van het gure klimaat. - Uw 'droom' omtrent Wiesbaden zal inderdaad zijn vervlogen, want gij ziet, ik ben goed en wel terug in Holland. Maar, wie weet, misschien lukt het een anderen keer.

Benjamin. - Ik vind het een aardig pseudoniem, dat gij hebt gekozen naar aanleiding van onzen lieveling. - Ik moet U teleurstellen wat het portret aangaat, omdat ik er geen meer heb. Het eenige wat ik kan doen, is U een briefkaart zenden van me, en er de belofte bijvoegen, dat *i*k U een nieuw eventueel gaarne zal geven. - Hoe hebt gij *kunnen* denken vroeger, dat menschen, die in de maatschappij hooge rangen bekleeden, gelukkig zullen zijn om die reden.!? Het tegendeel is waar. Hoe bescheidener en middelmatiger men leeft, hoe gelukkiger voor zich zelve. Benijd-worden leidt reeds op zichzelf tot een toestand van niet-gelukkig-zijn. En dan de verplichtingen, die het een hoogen rang bekleeden ons oplegt, in allerlei opzichten! - Wel hebt gij gelijk, dat macht, positie, geld grooten invoed geven en dus groote voorrechten zijn. Maar *geluk* is m.i. niet daaraan verbonden. En dan, heden ten dage hebben de menschen van stand lang niet altijd óók geld. Integendeel, juist zij die van adel zijn, en van goede familie, hebben heel dikwijls o zoo veel moeite om hun positie op te houden; de echte *geld*-menschen zijn heden ten dage veel meer in de middelklasse en den handelstand te vinden. - Ik ben blij, dat gij de moeilijke positie van mijn vader, en zijn goede, oprechte bedoelingen als Gouverneur, zoo goed hebt nagevoeld uit die Dagboekbladen. - Inderdaad, die tijd was voor hem een heel-teleurstellende.

Het door U bedoelde boek ken ik niet. Kunt gij mij misschien titel en uitgever nauwkeurig opgeven? Is het dezen winter nieuw uitgekomen? -

Ik vind het heel jammer dat gij het vriendelijke plan mij in mijn typhus-dagen van Uw belangstelling te doen blijken, door een brief, niet hebt uitgevoerd, - om zoo'n dwaze reden.! Geloof mij, menschen van stand, van adel, zijn over 't geheel veel

minder hoogmoedig, dan diegenen die graag *lijken* willen wat ze niet zijn, die den *schijn* willen aannemen van een voornaamheid en van een deftige afkomst, waarop ze geenzins kunnen bogen. Zulke menschen zijn echte-poenen, den Haag wemelt ervan, niet het minst onder de juffrouwen die 'freule' zich laten noemen, etc. Maar iemand die géén poen is, maar een wezenlijke *dame*, of een wezenlijke gentleman, die is *niet* trotsch en opgeblazen, en hoogmoedig, en hoe kunt ge dus van mij denken, dat ik niet heel graag Uw brief had ontvangen? Ik zie niet op stand, op afkomst, (dat is immers alles toeval en menschelijke instelling ten slotte) maar op het *hart*, op den mensch, op de ziel. -

- Ik zou mijzelve een verachtelijk bekrompen wezen vinden, indien ik iemand 'beneden mij stelde', omdat hij bij toeval zonder kroontje boven zijn wieg is geboren! -

De correspondentie tusschen mij en de lezers blijft absoluut *geheim.* Brieven, beantwoord zijnde, verscheur ik onmiddelijk, en nimmer vertel ik, aan wien ook, den inhoud of den naam. Wees daarop gerust. En hartelijk gegroet.

C.B. - Hoe jammer dat het hotel du Louvre U niet kon opnemen ten slotte, omdat het overvol was! Ik-zelve heb dat ook eens zoo getroffen. Ik had toen van uit Nice den dag te voren een kamer besteld (in het hoogseizoen), en toen ik den dag daarop aankwam was alles vol. Wij werden met moeite en nood ondergebracht in 'Ambassadeurs', op een ellendig dienstbodenhokje, voor heel veel geld, want, evenals gij het getroffen hebt, was het ook toen **alles** vol in alle hotels! Overal Maar wij behoefden ons slechts één nacht aldus te redden, en konden den volgenden dag weer overgaan in 't Louvre, in een vrijgeworden kamer. Het thans door U betrokken hotel ken ik van uiterlijk heel goed. Het is, zooals gij zegt: een ouderwetsch hotel kan wel eens heel goed zijn, al heeft het zijn uiterlijk niet vóór En een opmerkzame bediening is veel waard. Jammer dat het weer zoo slecht was tot hiertoe; ik las in de New York-Herald en andere bladen heel veel over de 'zonnige dagen' in Monte-Carlo, maar dat zijn zoo dikwijls reclame-berichtjes. Men moet de Rivièra zien in zonlicht om haar te waardeeren. Als dit dus Uw eerste bezoek is, zooals ik afleid uit Uw brief, dan treft gij het slecht. Maar toch blijkt mij, dat gij véél oog hebt voor het lieflijke, het wonderbaar-mooie, van die gottbegnadete natuur - waarheen mijn heele hart trekt, en die ik zoo innig hoop den volgenden winter terug te zien. - De verhalen, die men U doet, dat het in Januari zoo heel warm kan zijn al, zijn gelogen. In Januari is het hoogstens *in* de zon in de morgenuren warm-genoeg om buiten te zitten, maar dan toch warm-aangekleed. En zulke dagen zijn uitzonderingen.

Van de vier keeren die ik er was - *niet* achtereenvolgens - heb ik geen enkele maal zulk mooi Januari-weer gehad als dat, 'twelk de bewoners U willen wijsmaken er steeds bij te behooren. Februari en Maart, bij ons zoo guur, dat zijn *de* Riviera-maanden. - Vindt gij Cap-Martin niet wonderbaar-mooi? Voor mij is er geen schooner plekje! En dan 't gezicht van daaruit op Menton! En dat lieflijke plekje waar het gedenkteeken is voor Keizerin Elisabeth! - Ja, nietwaar, die heerlijke lichte lucht! Heb ik U iets te veel gezegd daarvan? Ik heb er zoo dikwijls naar *gesmacht* dezen winter. Ik heb verleden jaar oneindig meer kunnen doen in Menton, wat wandelen en beweging aangaat, dan nu in Wiesbaden. Men moet dat klimaat daar in het Zuiden kennen om het te kunnen navoelen hoe licht en lucht het zich daar ademen laat. - Ik vind het wèl amusant op een bank aan de Boulevard du Midi te gaan zitten, en al die opgetakelde menschen op mijn gemak te monsteren. Zij wekken mijn spotlust op, en tegelijk stoffeeren zij toch ook het geheel. Zij hooren er bij. Niet natuurlijk wezenlijk-buiten, in de natuur-zelve, 'behooren' zij er; maar de Boulevard du Midi, de Jardin Public, zijn evenmin 'natuur' als Monte-Carlo. Ja, dáár kan men in het Casino studies maken naar hartelust, nietwaar?

Gij vindt de reis al zoo ver, *gij*, die haar doen kunt met al die onderbrekingen! Stel U dan eens voor hoe lastig zij is voor ons, met onze honden! Och neen, zonder hen, en met een prettige onderbreking in Parijs, en in Marseille, zooals ik het vroeger wel heb gedaan, vind ik zoo'n reis niets te lang. Je hebt zooveel afleiding, de luxe-treinen zijn zoo goed ingericht, en je rust zoo uit 's nachts in het hotél. Maar sinds we de honden meenemen, gaan we over Frankfort - Belfort, omdat die reis voor hen minder lastig is, daar zij in Duitschland altijd vrij kunnen worden meegenomen, wat niet door België is geoorloofd. Dat is veel langer over Frankfort, en veel minder interessant. Ook onderbreken we 's nachts alleen in Frankfort. - In Uw geval ging ik terug over Marseille, en sliep daar. Dat is een heel interessante stad om er een dag te blijven; ik vind het net een zuidelijk soort Rotterdam; gij zoudt dan ook nog in

Lyon kunnen onderbreken. - Neen, *ik* houd niet van wagon-lits. Ik vind, dat men er weinig comfort heeft, en dat men ten slotte in een gewone 1ste klasse, waarvan men de banken kan uitschuiven, nog ruimer ligt, dan met zoo'n tweede bed boven 't hoofd. Ik heb o.a. eens gereisd op zoo'n manier van San Remo naar Lucerne, in een stik-vollen trein, zoodat wij met ons vieren waren in den wagon-lit; en ik stikte bijna van benauwdheid, omdat de oude dame onder mij alles wilde gesloten houden. - Ik dank U nog heel hartelijk voor Uw prettigen Mentonbrief. Gij deedt er mij groot genoegen mee.

Hebt gij door Uw afwezigheid wel gezien, dat Uw gedachtenwisseling in de Lelie onlangs door iemand is beantwoord? - Wat het boek aangaat, ik dacht wel dat de uitgever van Kampen U daaraan kon helpen. - Ik ben blij dat gij hem hebt geschreven. Van buitenlandsche lectuur schijnen onze boekhandelaren niet altijd heel goed op de hoogte; dat ondervind ik ook wel eens.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

21 April 1909.
22ste Jaargang.
No. 43.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Over Maeterlinck en zijn boek Wijsheid en Levenslot.

Ik kan niet beter doen dan te beginnen met de inleiding van Dr. J.D. Bierens de Haan over te nemen uit het boek 'Wijsheid en Levenslot' waarin hij o.a. zegt:

'Het is een hooge moraliteit zoo men, bij onverminderde erkenning van der wereld leed, een boek schrijft over *Geluk;* want het boek 'Wijsheid en Levenslot' - is een boek over het *Geluk.*

En nu is een eeuw-oude vraag de aanleiding tot dit boek, deze:

Met welk voelen en denken ontvangt de waarachtige mensch (d.i. de diepbewuste, of de wijze, gelijk hij hier heet) de gebeurtenissen van het levenslot?

In de manier waarop hij deze ontvangt, niet lijdelijk doch met een actieve ontvangst van zijn voelen en denken - bestaat zijn levensgeluk.

Het is bekend hoe de levenswijsheid der oude Stoïcijnen dezelfde vraag beantwoordde; maar het antwoord door Maeterlinck gegeven

is zoo karakteristiek onderscheiden van het Stoïsche, dat een toelichting van dat verschil de poort tot recht verstand van Maeterlincks boek wijd doet opengaan.

De Stoïcijn zal het levenslot afweren, machteloos maken door een geharnaste ongevoeligheid; door apathie voorkomt men alle teleurstelling. Zeker, maar een zoodanige opoffering van het schijngeluk doet afstand van het geluk zelf. -

In dit boek wordt geleerd dat men juist door geen traaggeestige of apathische berusting het geluk in zijn handen heeft, want, zooals gij innerlijk zijt, zoo is de ondervinding, die gij oogst van het levensveld. En wanneer gij met een hoog en wijd denken en voelen de levensgebeurtenis ontvangt, dan wordt zij tot een metgezel, die naast u in de hooge kerk uws levens bidt en zingt.

Het oog van Maeterlinck ziet horizonten in ons innerlijk, binnen welke plaats is voor alle wijdheid van liefde en geluk....

Ik voor mijzelf zou Maeterlinck de profeet willen noemen van goedheid, waarheid en eenvoud in den waarachtig verheven zin van deze drie woorden. Aan *zijn* hand worden we met alle onze levens-omstandigheden niet boven lucht en wolken gevoerd, hij theorieseert niet met hooge woorden en drukke gebaren, maar daalt juist met ons af naar den diep-droeven ondergrond van het raadselvolle leven om door onze beschreide oogen te leeren zien het licht, het echte onvergankelijke licht binnen-in-ons, zoolang we het goede hebben gedaan en de waarheid hebben betracht. Hoe waar en eenvoudig zegt hij van de tranen die geschreid worden na het verlies van een dierbaar iemand:

Wanneer de herinneringen zich omzetten in tranen, zullen deze spreken. Want onze tranen zijn kleurloos, om te beter het verleden onzer ziel te kunnen weerspiegelen; wat zij weerkaatsen is òf onze straf òf onze belooning. Er is maar één ding dat zich nooit omzet in lijden en dat is het goede, dat we hebben gedaan. Als we een geliefd wezen verliezen, dan zijn de tranen, die geen verlichting aanbrengen, die welke we weenen gedachtig aan de oogenblikken waarop we niet genoeg liefhadden. Hadden we altijd hem of haar toegelachen, die van ons is heengegaan, dan zou al wat er drukkends ligt in de smart ons verborgen blijven en we zouden enkel zulke tranen weenen, dat daarin iets zou overblijven van de liefkoozingen en voortreffelijkheden, die ze gedenken over vergelding en wraak, hoe mooi laat hij ons dat zien wanneer hij het drama te Elseneur bespreekt. Het zegt o.a.:

Kunt gij u indenken, dat een machtige en souvereine ziel als die van een Jezus, in Hamlets plaats te Elseneur geweest was, dat dan het drama zijn verloop zou hebben gehad met 4 lijken aan 't slot? Waardoor wordt Hamlet eigenlijk gedreven zoo niet door de blinde gedachte, dat wraak de eenige plicht is? Maar was er nu werkelijk bovenmenschelijke inspanning voor noodig om in te zien, dat wraak nooit en nimmer onze plicht is? Om het noodlot te overwinnen helpt het niet genoeg zich te wapenen met hooge gedachten, want het noodlot weet altijd nog hoogere daar tegenover te stellen; maar welk noodlot kon ooit zachte, eenvoudige, goede, loyale gedachten weerstaan? De eenigste manier, het lot tot zijn slaaf te maken is: het tegendeel te doen van het kwaad, waartoe het ons zou willen dwingen.

Over de offerzucht van vele hooge zielen zegt hij voorlichtend: Zich offeren wordt als hoogste deugd beschouwd. En toch is de verhevenste deugd wèl te weten wat te doen, en te leeren kiezen, waaraan men zijn leven kan geven. -

Laat ons luisteren naar wat John Ruskin zegt: ‘Gods wil is, dat we leven door 't geluk en het leven onzer broederen, en niet door hun ellende en hun dood. De menschen helpen elkaar door hunne vreugde en niet door hunne droefheid. -

Over geluk, zegt hij: Niets is rechtvaardiger dan het geluk, niets neemt getrouwer den vorm aan van onze ziel, niets dat zoo geheel en al de ruimten vult, die de wijsheid er voor heeft opengesteld...

En verder: zoo vol echte heerlijke, bemoedigende troost en zoo waar:

Gelukkig zijn dat is, de onrust van het geluk reeds te boven zijn. Het ware van tijd tot tijd noodig, dat een mensch, die door het lot is begunstigd met een schitterend, alom benijd geluk ons eenvoudig eens kwam vertellen:

Nu heb ik ontvangen al wat uwe wenschen dagelijks tot zich roepen, ik bezit rijkdom, gezondheid, jeugd, roem, macht en liefde. Op dit oogenblik kan ik mij gelukkig heeten niet om de vele gaven, die de fortuin mij wel heeft willen schenken, maar omdat deze gaven mij geleerd hebben verder te zien en

hooger dan 't geluk... want een waarheid leeft eerst voor ons van 't oogenblik af, dat ze iets in onze ziel heeft gewijzigd, gereinigd of verzacht. Wat wezenlijk het bewustzijn uitmaakt, wat de essentieele daad daarvan is, dat is de bewustheid van een zedelijke verbetering. - Men kan een zeer scherp en zeer groot verstand hebben, en nooit nader zijn gekomen aan 't geluk. Maar men kan niet een zachte, reine, goede ziel bezitten, en dan niets anders dan ongeluk kennen.

Het zoeken boven lucht en wolken van 't geluk, 't zij bij Godsdienst alleen, 't zij bij afzondering, zij geven dan een onvolkomen beeld te zien, want de aardsche ziel blijft diep menschelijk, wil ze goed en nuttig blijven. - Daarom zegt hij: Laten we verzekerd zijn, wanneer we een waarlijk rustige en gezonde ziel onmoeten, dat ze hare gezondheid en kalmte aan menschelijke deugden te danken heeft.

Over de waarde der teleurstellingen:

Indien ge groote daden hooptet te volbrengen en de teleurstelling brengt u weer terug, is 't dan rechtvaardig dezen bode der waarheid aan 't einde uwer dagen te vervloeken? Zocht uwe illusie, als ze oprecht was, bij slot van rekening toch niet de waarheid zelve?

En dan dien gouden raad:

Laat ons beproeven van onze teleurstellingen een kring van geheime, trouwe vriendinnen en onomkoopbare raadgeefsters te maken..... Hoe en waar we meegevoel zoeken, zoodra het lot ons droefheid en smart zendt:

Men denkt weinig na over het geluk in die dagen waarop men zich gelukkig waant; doch laat het oogenblik van 't lijden maar komen, en dan herinnert men zich zonder moeite waar de vrede schuilt die niet afhankelijk is van een zonnestraal, een geweigerden kus of het koninklijk misnoegen. *Als* ge wilt weten, waar het hechte geluk schuilt, volg dan de schreden der rampzaligen, die troost zoeken. Want de smart gelijkt op den tooverstaf, ze wijst denzulken den ingang van de woning, waar de diepste vrede heerscht. En dit is zóó waar, dat we ons zelven van tijd tot tijd moesten afvragen, of we onze rust, onze kalmte, de oprechtheid van onze instemming met de groote wetten des levens, de duurzaamheid onzer vreugde wel wezenlijk kunnen vertrouwen, zoolang het instinkt der treurenden dezen er nog niet toe gedreven heeft, aan onze deur te komen aankloppen, zoolang zij niet op onzen drempel, den schoonen, kalmen, vredigen lichtschijn blijken te ontdekken, die nimmer uitgaat.

Ja, alleen zij hebben het recht zich veilig te gelooven, bij wie alle treurenden zouden wenschen te komen treuren. Zoo leven er over de gansche wereld verspreid menschen, wier innerlijken glimlach wij eerst opmerken van 't oogenblik af, dat onze tranen, die onze blikken reinigen, ons een geluk hebben leeren onderkennen, dat niet ontspruit uit de gunst der uren of uit voorbijgaanden roem, maar uit de grootschere opvatting van het leven.

Over de wijsheid zegt hij:

'Ons verstand', zegt Fénélon, 'bestaat uit onze heldere denkbeelden'. Maar onze wijsheid, zouden we hierbij kunnen voegen, d.w.z., het beste, dat daar aanwezig is in onze ziel en ons karakter, bestaat voornamelijk uit de denkbeelden, die ons nog niet volkomen helder zijn.

Als men zich in 't leven enkel leiden liet door zijn heldere denkbeelden, dan zou men al heel spoedig iemand worden, die weinig liefde en weinig achting verdiende, want slechts hij is wijs, die dit leven leert onderhouden met al wat het toeval hem dagelijks brengt. Hij is wijs, tot wien teleurstelling en verraad enkel komen om zijn

wijsheid te meer te louteren. Hij is wijs, in wien het kwaad zelf gedwongen wordt, de brandstof der liefde te vermeerderen. Hij is wijs, die het zich tot gewoonte heeft gemaakt, in zijn leed enkel het licht te zien, dat het uitstraalt in zijn hart en nooit de schaduw, die het werpt over hen, die er de oorzaak van zijn.

En het slot van deze beschouwingen:

Helaas! Er is nog niets gedaan, zoolang men nog niet geleerd heeft, zijn handen te doen vereelten, nog niet geleerd heeft, het goud en zilver zijner gedachten om te smeden in een sleutel, die niet meer de ivoren poort onzer droomen, maar de deur van ons huis opent; in een kelk, die niet enkel het wonderwater onzer droomen bevat, maar die ook het zeer reëele water, dat op onze daken neervalt, niet laat ontsnappen; in een weegschaal, die maar niet alleen in het onbestemde onze toekomstige daden afweegt, maar zeer nauwkeurig het gewicht aangeeft van 't geen we heden gedaan hebben. -

Den Haag.

ANNIE NAUTA.

Boekbeschouwing.

‘Vreugde’-lectuur. I.

Aan den Weg der Vreugde, door **Louis Couperus.** (Uitgever L.J. Veen, Amsterdam).

Dunnetjes naar het aantal bladzijden, een tweehonderd, met de bekende héél korte zinnetjes à la Couperus, met héél breede marges, en met gróóte vullende drukletters, maar óók dunnetjes naar den inhoud, dit eenigen tijd geleden verschenen geestesproduct van den vruchtbaren Louis! ‘Bagni di Lucci’, is het heel cosmopolitisch geteekend door den auteur; ‘Zomer 1906’. En ge gevoelt zoo recht daarbij in welk een zomersch-luie stemming van welbehagelijk zich geen moeite geven dit onwaarschijnlijke en onbeduidende idylletje, met zijn sentimenteel backfisch-slot, is neergekrabbeld, door iemand die zich brutaal zeker voelt van ‘het’ publiek, van de loopjes en vrijigheden, die hij zich ongestraft met zijn lezers kan veroorloven, omdat hij nu eenmaal is de beroemde, de bereisde Couperus, de Nederlandsche romancier bij uitnemendheid!

Want, dat behóórt in den laatsten tijd tot zijn loopjes, die kinderachtige tekooplooperij met zijn cosmopolitische neigingen, waardoor hij nimmer verzuimt een boek te onderteekenen van de plaats waar hij toevallig verblijf houdt, hoe Italiaanscher en vreemdsoortiger de naam klinkt, hoe indrukwekkender voor die Hollanders die er nooit van gehoord hebben voor 't meerendeel, en zich onnoozel verbeelden, dat elk vergeten, vuil nest in 't Zuiden een paradijs zal zijn, *omdat* het zoo ver weg is.

Van iemand van de opvoeding en den stand van Couperus verwacht de lezer iets minder burgerlijks, dan zulk jammerlijk te koop loopen met zijn reizen en zijn op reis opgedane wijsheid, die hem b.v. al op de zevende bladzijde van zijn verhaal verleidt een beschrijving ten beste te geven van het ‘spaghetti’ eten der beschaafde reizigers, even burgerjongensachtig onnoozel klinkend, als wanneer b.v. een Duitscher zijn lezers ging vergasten, als iets heel bijzonders, op een onthulling van het geheim, hoe een beschaafd Hollander asperges eet, of een dergelijke ‘nieuwigheid’, (die voor niemand van beschaving nieuw is, en alléén bewijst des schrijvers eigen burgerjongensachtigheid.) Op dezelfde belachelijk-protsige manier doet óók aan dat rond-zich-gooien met Italiaansche volzinnetjes, verstaanbaar zelfs voor hen die de taal nooit hoorden, maar die hij meestal ten overvloede óók nog vertaalt: ‘Amor' mio’ - ‘Bimba... bella Milia mia’ - ‘Mio bello Aldo’ - enz, enz.. Waarlijk, het kan er nog dóór, dat een Amerikaan of een Engelschman, die romans bakt zooals een ander brood, het voor ongemeen belangrijk houdt, indien hij de ‘barbaarsche’ woorden, in Holland opgevangen, weet te pas te brengen in den mond zijner personen. Al zal zelfs ook zulk een auteur, indien hij zich een béétje respecteert, niet eens meer zijn toevlucht willen nemen tot deze afgezaagde soort tekooplooperij, toch blijft het een feit, dat de Hollandsche taal voor de meeste vreemdelingen een geheimzinnig klinkend raadsel is, vooral wanneer zij, zooals met vele Franschen en Engelschen het geval is, óók geen Duitsch verstaan. Waar nu echter wij Hollanders veel talen leeren, en aanleeren óók nog door reizen, daar wordt het in een Hollandsch auteur klein-steedsch en burgerjongensachtig in de hoogste mate, indien hij meent aan zijn romans een

gedistingueerden tint bij te zetten, door dat rond zich schermen met de meest bekende talen der bereisde wereld, Italiaansch, Fransch, Spaansch, Engelsch.

Neen, heusch, het rondreizen in Europa heeft Couperus, wat de literaire waarde van zijn arbeid aangaat, geen goed gedaan. Hij leutert er maar zoo wat op los, bijna op de manier van Thérèse Hoven, met wier soort romans ik zijn laatste pennevruchten reeds vroeger vergeleek. Het komt er niet op aan of zijn karakterontleding, of zijn gegeven, ook maar eenigzins overeenstemt met de waarheid der dingen; hij neemt een 'mooien' man (Couperus begaat de fout van zoovele zelf kleine en nietige mannen, van te denken dat forsche lichaamsbouw en een 'mooi' gezicht voor een vrouw onmisbaar zijn om te kunnen verlieven); hij zet naast hem een mooie vrouw; om hen heen haspelt hij een achtergrond van met bombastische zinnetjes geschilderde mooie natuur, en, op dat stramien, borduurt hij dan een poosje, zanikend in kleine, afgebroken volzinnetjes, voort, totdat het hem belieft een slot te vinden, dat kant noch wal raakt soms, maar waarmee de lezer genoegen neemt, omdat het immers van den 'grooten' Couperus is, dus toch wel 'goed' zal zijn. Zóó dom redeneert nu eenmaal de groote massa, van het oogenblik af waarop iemand beroemd is geworden! Dat weet Couperus ook wel!

Ik heb zijn uitgesproken talent dikwijls

genoeg geroemd, dikwijls genoeg mijn achting uitgesproken voor zijn betere, zijn waarachtig *blijvende* romans, als *Eline Vere, Majesteit, Noodlot, Kleine Zielen, Langs lijnen van geleidelijkheid,* of *De Stille Kracht*, om het recht te hebben hier onpartijdig zijn achteruitgang te constateeren.

Of neen, eigenlijk gezegd, geloof ik, dat er minder nog sprake is van *wezenlijken* achteruitgang, dan wel van een speculeeren op het geduld van het goedgeloovige publiek, dat de gemakshalve korte zinnen, zonder einde, de tallooze rustpunten, al die slimmigheden waardoor *Couperus* zijn verhaal rekt en uitdeint als een ulevel, zonder zichzelf eenige moeite te geven, bereidwillig slikt als hooge kunst, omdat de schrijver immers is niemand minder dan de gróóte Couperus, artist pursang (welke artist intusschen aan één zomerachtermiddag in zijn Italiaansch plaatsje vermoedelijk heeft genoeg gehad om zijn twee honderd bladzijden vol te kladden!). Voor een auteur, die wat *kan*, die routine heeft, is het in mekaar gooien van zulk vodderij-werk als *Aan den Vreugde-Weg* een quaestie van zooveel regels per dag of per uur, tegen zooveel contanten van den uitgever! Van *kunst* is daarbij geen sprake.

En toch *is* Couperus een artist! Als hij het *wil* zijn!

In A*an den Weg der Vreugde* is hij het niet. Dat is jammer.

Ik noemde dit opstel, óók in verband met een tweede, nog te bespreken boek, 'Vreugde'-lectuur. Omdat de inhoud van dezen roman handelt over een meneer en een mevrouw, die in een liefde-roes een korten zomer gelukkig zijn! Wie intusschen meenen zou, dat hij hier zal lezen van gezond menschengeluk, die heeft het mis! Deze soort kwijnende, niet-reëele, abnormale passie, in het schilderen waarvan Couperus véél verder is dan in die der krachtige, ontwakende, blijde zinnen van frissche, flinke menschenkinderen, heeft al heel weinig gemeen met wezenlijke *vreugde*, óók oogenbliks-vreugde! - Aldo Ardo, een Italiaan, leeft van den dag op den dag, zoekend de vrouw voor zijn genot alleen! Zoo ontmoet hij in het kleine Italiaansche badplaatsje de Hollandsche weduwe (die niets héét van een Hollandsche) Milia; weduwe van een ouden man, en levend in 'ziele-gemeenschap', per briefwisseling, met een vaag iemand, van wien wij niets anders hooren, dan dat hij Hugo heet, hetgeen vermoedelijk vooral dáárom is meegedeeld, om Couperus gelegenheid te geven zijn Italiaan telkens te laten zeggen 'Ugo', precies op dezelfde ongemeen-geestige, afgezaagde manier, waarop zijn tegenwoordig vóórbeeld Thérèse Hoven hare Indische dames zoo graag woorden in den mond legt, die met een *h* beginnen, om dan, door die letter weg te laten, hun Indisch-Hollandsch aan de kaak te stellen! Voor zoover men een leidende gedachte *kan* vinden in het met moeite en nood aan elkaar geregen geschiedenisje van Aldo en Milia, die elkaar reeds op de éérste wandeling in de armen vallen, en zich daarna gaan verbergen in een afgelegen dorpje om er van den geluksroes te genieten, is het wel deze, dat de Italiaan het zuidelijk, gedachtenloos, lichtzinnig temperament vertegenwoordigt, genietend van het oogenblik, zonder verleden en zonder toekomst, terwijl Milia, de Hollandsche, nadenkt, weten wil, beredeneert, zooals de noordelijke volken dat in hun aard hebben! Zonder er over te redetwisten, hoe oppervlakkig dergelijke algemééne stelregels zijn, wil ik alléén maar wijzen op het gebrek aan wezenlijke kennis van zaken en toestanden, waarvan *Couperus*, die dóór zijn bereisdheid beter weten kan, blijk geeft, als hij, om het karakter van den Italiaan ten toon te stellen in zijn inconsequentie en mengeling van gevoel en wreedheid tegelijk, hem zoo heel zachtzinnig-teer laat omgaan met een hagedisje, woedend van rechtmatige verontwaardiging laat worden,

wanneer Milia het arme dier vertrapt in een aanval van ruwe jaloezie, welke, tusschen haakjes zij het gezegd, al héél weinig past in deze lage, verachtelijke uiting, bij de schildering tot hiertoe van haar zacht, verfijnd, etherisch wezen! Zij denkt in stilte, wanneer Aldo haar zijn minachting toeschreeuwt over zulk een gemeenen moord op een weerloos beestje, dat hij wèl gedachteloos is zóó véél te voelen voor een hagedis, en zóó weinig voor háár, die hij immers dagelijks martelt in zijn lichtzinnigheden! Op zichzelf beschouwd is deze scène, en de weekheid van Aldo voor het hagedisje, een van de best-geteekende tooneeltjes uit het heele boek, maar ieder, die de zuidelijke volken kent, weet integendeel, hoe ruwheid en wreedheid jegens dieren een der hóófdeigenschappen is hunner karakters, een gevolg misschien hunner gedachteloosheid, waardoor zij nog verre afstaan van het medelijden en verantwoordelijkheidsbesef, dat in deze opzichten reeds veelvuldig ontwaakt ten onzent, in Engeland, in Duitschland! Couperus zal

dit óók wel weten, denk ik, maar het was hem niet der moeite waard zich de inspanning te geven een ander gegeven te bedenken, om zijn Aldo, door een aanschouwelijke scène, uit te beelden! Die scène met het op fluiten toeschietelijk wordende hagedisje is hem het éérst ingevallen, en hij heeft er maar op los gepend, zonder zich een oogenblik te bekommeren om het tegenstrijdige ervan juist met dat lichtzinnig zuidelijk temperament, dat Aldo Ardo zoo onvervalscht moet personifieeren. Logisch volgde daaruit het geweld, dat hij zijner zoo lief en zacht voorgestelde Milia ineens moet aandoen, wanneer hij deze beschaafde, hoog-voelende, volstrekt niet driftige vrouw zoo maar plat-weg een klein hagedisje laat vertrappen, met de onhebbelijke manieren eener voor het afzichtelijke van zoo iets gehéél ongevoelige straatmeid uit een achterbuurt!

Van zulk een onwaarschijnlijk samenraapsel is een slot te verwachten zóó kinderachtigonnoozel, dat ik, als een eerstbeginnende *Lelie*-correspondent het onder zijn éérste pennevrucht zou zetten, hem onmiddelijk zou aanraden iets minder-afgezaagds-onwaars te bedenken! Want, behoef ik het nog te zeggen, dat niemand, die gezond was vóór het verdriet kwam, er aan sterft pardoes, op kwijnend-theatrale wijze dáárna, en dat dit onhandig en sentimenteel effectmiddel dientengevolge sinds jaren en jaren wordt versmaad door elk ook maar iets kunnend auteur?

Welnu, Louis Couperus, schrijver van waarachtig-goede romans, geneert zich niet, nadat hij Aldo Ardo en Milia tot vervelens toe tegen elkaar verliefde Italiaansche zinnetjes heeft laten opdreunen, op deze keuken meidromanmanier een einde te maken aan zijn nog niet ten halve bedrukte tweehonderd bladzijden! Op een dag gaat Aldo wandelen, en schrijft aan Milia een brief uit de naaste stad, om haar te melden dat hij niet meer terugkomt. Pardoes gaat dan de tot hiertoe geheelgezonde Milia, met een ineens uitbrekende kwijnende ziekte, op haar bed liggen, en, niettegenstaande haar, óók volgens den dokter, niets werkelijks mankeert, gaat zij, geheel volgens het recept van een zestien-jarig-backfisch-romannetje, eenzaam dood ‘in een nacht van wind, van woedenden, demonischen wind’, nadat zij, óók alweer volgens hetzelfde recept, aan den Italiaanschen dokter eenige sentimenteele voorschriften heeft achtergelaten voor het geval dat ‘het’ gebeuren mocht, ten opzichte van het plekje ‘waar zij zou willen worden begraven’, ‘onder de cypressen’, bedekt met een steen ‘met alleen mijn naam erop, Milia’, en (natuurlijk) ‘een legaat van tienduizend lire’ aan de aandoenlijklieve vrouw, die haar oppast. Alles zoo onecht-lievig mogelijk; maar zoo recht geschikt om dienstmeisjes enz. (die wel het hoofd-contingent zullen vormen der lezers van: *Aan den Weg der Vreugde*) te doen weenen van genot, om zóóveel goedkoop opgewekte aandoenlijkheid!

Enfin, als Couperus plezier heeft zichzelf te degradeeren tot dit soort auteurschap voor den grooten hoop, zijn beurs, en die van zijn uitgever, zullen er niet minder bij varen; en, voor de rest, het is *zijn* zaak, of hij een artist wil blijven pur-sang, dan wel zich wil neerzetten als romanfabriekant! De vlugge stijl, de handigheid van natuurbeschrijvingen, de losheid van gesprekjes, die kleine sierlijkheden in taal en uitdrukkingswijze, waardoor hij zich onderscheidt van de meeste zijner collega's, kenmerken, schoon niet in uitblinkende mate, óók *Aan den Weg der Vreugde*, waarvan men ook nog dit goede kan getuigen, dat het nergens vuil is, of goor, of opgevuld met dubbelzinnige dètails.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II.

Dagboek van een Rampzalige, door **Victoria de Brennes.** (Amersfoort G.I. Slothouwer).

Toen ik in het vorig opstel behandelde: *Aan den Weg der Vreugde* van Louis Couperus, beloofde ik het nog een tweede maal te zullen hebben over 'Vreugde-lectuur'. Eigenlijk echter is mijn titel een bittere ironie! Immers, zoo Louis Couperus met zijn *Aan den weg der Vreugde* den lezer door dien vroolijken titel te vergeefs in den waan brengt, dat hij ook wezenlijk zal lezen van vreugde, gezonde, normale menschenvreugde, Victoria de Brennes doet in zekeren zin juist omgekeerd. Háár titel is er een van wanhoop, terwijl de inhoud van haar boek die toestanden behandelt, welke in het mannenleven worden gerangschikt onder het jongelui-pretbestaan van scharrelpartijtjes en erger. Dus: 'vreugden van het leven!'

Helaas echter 'vreugden' van een héél eigenaardig soort! En ten koste van die helft van het menschelijk geslacht, welke dient tot 'amusement' der andere!

Dit te prediken, de ellende der 'gevallen' vrouw, aan wie het opstaan wordt onmogelijk gemaakt, is het doel van *Dagboek van een*

Rampzalige; doel dat misschien beter ware bereikt, indien de auteur sommige gegevens wat waarschijnlijker had gemaakt. Immers, alles saamgenomen, moet de onpartijdige lezer zich zeggen, dat Victoria de Brennes, aldus heet de rampzalige dagboekschrijfster, meer medelijden zou opwekken, indien haar gedrag minder onwaarschijnlijk-naief ware geschilderd! Zooals wij haar nu zien handelen, opgegroeid daarenboven in een omgeving, die haar al héèl vroeg de oogen opende voor de gevaren welke haar dreigden, kan men haar gedrag moeilijk anders noemen dan onnoozel, om niet te zeggen onwaarschijnlijk, en onmogelijk. - En, schuilt hierin niet tevens het groote gevaar der richting, waarin zich een zeker soort onzer hedendaagsche literatuur beweegt: die van te willen verschoonen en verheerlijken en verontschuldigen, wat vroeger per se zondig, onzedelijk, onnoembaar, onverdedigbaar werd geacht!? De tijden liggen achter ons sinds lang al, waarin onze moeders het elkaar niet dan blozend en fluisterend durfden toevertrouwen, dat zij - hoewel sinds lang gehuwd - het gewaagd hadden dat als 'onzedelijk' gebrandmerkte *Klaasje Zevenster* van Van Lennep heimelijk te lezen; waarin onze vaders dat 'gevaarlijke' boek banden uit de handen hunner echtgenoofen, en zelfs de titel van zulk een vergrijp tegen de goede zeden in de literatuur als *Klaasje Zevenster* niet mocht worden genoemd in tegenwoordigheid der opgroeiende dochters!

Die dochters hebben daarna al heel wat andere, heel wat méér onthullingen gevende romans en brochures bestudeerd, en met wijze bakvisch-gezichtjes onder elkaar bepraat; en de tijd is gekomen van lieverlede, waarin men overslaat van het eene uiterste in het andere, waarin datgene wat vroeger zonder pardon, zonder oordeel des onderscheids, werd weggemoffeld als niet waardig te komen ter kennisse van 'fatsoenlijke' vrouwen, nu integendeel wordt afgeschilderd in de sentimenteelste en verhevenste scènes, als iets niet alleen vergefelijks, maar zelfs bijna aanbevelenswaardigs.

Het eene, het verleden, is gelukkig een overwonnen standpunt! Dat waarop wij thans staan wordt m.i. ziekelijk, en daardoor gevaarlijk, voor die breede categorie vooral, die staat aan den rand, die slechts een heel klein stootje noodig heeft, om te vallen; en die men, door per se te beklagen en te excuseeren, en alles zoo van-zelf-sprekend te vinden, met geweld den verleidingsbeker aan de lippen zet.

Ik geloof dat *ik* in dezen recht heb tot meespreken, zonder verdacht te kunnen worden van preutschheid of hard oordeel. Er is misschien geen ongehuwde vrouw in Nederland, die zóó onversaagd als ik, op héél jongen leeftijd al, en gesproten uit een zoo streng-orthodox denkende en met aristocratische vooroordeelen zoo behepte familie als de mijne, heeft durven de partij nemen van gevallenen, en van ongehuwde moeders, en van dergelijke ongelukkigen, tegenover het wereldsch fatsoen en al de vuile ongerechtigheid, die zich daaronder verbergt, beschermd door het wettelijk en door dominee X of Y 'ingezegende' huwelijk! Smaad en beleedigingen, misverstanden, spotternijen, alles waardoor men in ons bekrompen ouderwetsch vaderlandje pleegt de levensvrijheid te belemmeren eener alleenstaande, in haar persoonlijk leven onaantastbare vrouw van nog jonge jaren en 'deftige' familie, die - zonder bijredenen dus van eigenbelang en zelfexcuus - belangeloos de partij neemt der gevallen vrouwen en der verleide moeders, en dáárdoor aan de Hollandsche 'spiessbürgerlichkeit' dubbelen aanstoot geeft, al de steenen, waarmede men hoopt zulk een ongewoon iemand te kunnen dood gooien, zijn mij in die dagen naar het hoofd geworpen! Intusschen, 'je me porte assez bien' nog steeds; en ik hoop tot aan

mijn laatsten levensadem in deze questie dezelfde eerlijkheid, dezelfde onpartijdigheid, hetzelfde diepe medelijden met mijne ‘niet-fatsoenlijke’ zusteren te behouden, welke mij stéédsvan het begin mijner auteursloopbaan af, bezielden.

Juist daarom echter protesteer ik tegen het gevaarlijke van een boek als *Dagboek van een Rampzalige,* hoe goed bedoeld ook misschien! Zulk een boek helpt niet, overtuigt niet, waarschuwt niet; want het overdrijft te véél in de verkéérde richting. De ‘Victoria's’, die niet anders *willen*, zullen zeggen dat het zóó erg niet is; de aanstaande ‘Victoria's daarentegen zullen hare lichtzinnige neigingen bot vieren in een gevaarlijk zelf-medelijden en zelf-bewonderen, gewekt door schilderingen als die van het lot der dagboek-Victoria, zichzelve wijsmakend, dat het eigenlijk, vanwege de algemeene slechtheid en verleiding, toch absoluut onmogelijk is voor een alleenstaand meisje niet verleid te worden te eeniger tijd, en daardoor van kwaad tot erger te vervallen! En de mannenwe-

reld eindelijk, welke dit boek in handen krijgt, zal schouderophalend verklaren, dat meisjes van Victoria's slag blijkbaar in den grond niet anders willen, omdat ze anders niet zóó naief zouden blijven doen als deze; dus, dat haar lot 'eigen schuld' is.

Wie te véél wil bewijzen, bewijst niets. Victoria de Brennes, de dagboekschrijfster, komt uit een zeer twijfelachtig milieu, dat haar als het ware vóórbestemt tot het droevig lot, dat dan ook haar deel wordt, ondanks de ook alweer niet zeer waarschijnlijk-geschilderde omstandigheden, welke haar tijdelijk de gelegenheid bieden zichzelf een fatsoenlijk bestaan te verschaffen. Dit begin van het boek, de droeve ontdekking van haar moeders oneerbaar leven, de beleedigende houding der eens zoo 'dierbare' backfisch-schoolvriendin, ingelicht door den 'aanstaande' van haar zuster, deze ellende, waartoe onschuldig veroordeeld wordt het opgroeiend kind uit zulke omgeving, is het meest-aangrijpende en meest-waarachtig-mooie deel van het boek. Wat daarna volgt stelt teleur. Victoria schrijft aan een oom van vaders-kant, met verzoek haar tot zich te nemen, opdat zij in Den Haag op de muziekschool zich kan ontwikkelen tot een haar eigen brood verdienende, van de zich zoo twijfelachtig gedragende moeder en zusters onafhankelijke vrouw. Gegeven die huiselijke omgeving, waarmede de fatsoenlijke oom dan ook is gebrouilleerd, moet men het al 'n bijzonder gelukje achten - gelijk ik hierboven zei, niet heel waarschijnlijk -, dat hij maar dadelijk de hem geheel onbekende nicht in huis neemt, en aan hare wenschen voldoet, door haar in een pension uit te besteden, ter verdere ontwikkeling. Men zou zeggen, wijs geworden door haar droeve ontdekking, thans onverhoopt gebracht in buitengewoon prettige en fatsoenlijke omstandigheden, bestond er voor een meisje als Victoria alle reden, éénsdeels méér nog op hare hoede te zijn dan een overvarene, anderdeels haar onverwachte kansen op een beter leven dan dat harer zusters tot géén prijs te verspelen door lichtzinnigheden of domheden. Daarenboven wordt haar óók nog muzikaal talent van niet geringen aard toebedeeld, zoodat men zou zeggen, zulk een meisje behoeft niet, als zij niet *wil*, in haar ongeluk te loopen op een zóó vierkante wijze, als deze jonge dame het doet. En toch *rent* zij er in! Ja, *rennen* mag men wel zeggen! Eerst laat zij zich onmiddelijk het hoofd op hol brengen door een schilder, dien zij bij hare moeder leerde kennen - reden te méèr dus om wat zij dáár opdeed te wantrouwen -, dan geeft zij hem rendez-vous, en eet met hem heimelijk in het Kurhaus, en gedraagt zich in één woord op een wijze, die zelfs van een èchte ingénue onaannemelijk zou zijn, maar, gegeven hare vroege wereldwijsheid en verstandige vlucht uit hare twijfelachtige omgeving, geheel en al onverdedigbaar wordt, omdat *zij* al de gevaren, waaraan zij zich blootstelt, kent en doorziet, al ware het alléén maar reeds daarom, dat oom natuurlijk terstond àlle banden met haar zou verbreken, indien hij van dit eigenaardig omgaan met den schilder ook maar iets vermoedde!

Het slot is natuurlijk, dat zij zich, den eersten den besten nacht, dien zij bij hem is - en dat des nachts blijven en zich met champagne bedrinken is óók al weer onverdedigbaar -, aan hem géèft, en dan heel naïef verbaasd doet omdat hij wegloopt na het genoten genot, in plaats van haar te trouwen. Alweer, bij een onervarenheid in zóó hooge mate als misschien heden ten dage zelfs het rijkst-opgevoede, onnoozelste freuletje niet meer bezit, zou zulk een 'val' denkbaar zijn, uit zuivere onwetendheid.! Bij een meisje echter, dat tooneelen bijwoonde als die waaronder Victoria leefde, dat haar ouderlijk huis ontvluchtte juist om zich daarvoor te vrijwaren, kan men moeilijk aannemen, dat *zij* niet wist wááraan zij zich blootstelde, toen zij,

na zich bedronken te hebben aan champagne, bleef op de kamer van haar heimelijken ‘verloofde’, die het engagement niet *wil* publiek maken, ondanks haar dringen. -

Soit! Zij is dan nu ‘eringeloopen’; reden te meer dus om voortaan beter uit hare oogen te kijken! In géénen deele! Zij neemt dadelijk een héél eigenaardige ‘betrekking’ aan, bij een mevrouw wier uiterlijk al heel verdacht wordt geschilderd, en wier ‘eischen’ zóó vreemd zijn, dat alweder de meest onnoozele en onervarene backfisch zelfs zou begrijpen: daar steekt iets achter! Immers, op een hóóg salaris wordt haar aangeboden volkomen vrijheid zich den heelen dag te vermaken, mits ze 's avonds een paar uren beneden komt, om mevrouws gasten te ‘amuseeren’. Als deze royale mevrouw haar dan ten overvloede ook nog op staanden voet wil meenemen, alléén omdat zij een zoo lief uiterlijk heeft, dat haar zoo bevalt - die eerste ontmoeting heeft plaats aan het station -, dan ligt het toch wèl

voor de hand, dat iemand van de levenskennis en de levenservaring dezer Victoria ten minste begint met eens te informeeren, bij de politie of wáár ook, bij wie zij zich eigenlijk ‘in betrekking’ begeeft. 't Valt haar niet in! Evenmin als het haar invalt, wanneer zij, in het huis aangekomen, ontdekt wáár ze is, namelijk in een bordeel, ook maar éénige waarachtige moeite te doen er uit te komen, door dreigementen, of door wàt dan ook. De praatjes van ‘mevrouw’ en van hare lotgenooten hebben terstond zóóveel invloed op haar, dat ze zich dadelijk weerstandloos voelt, en besluit zich gewillig in haar nieuw leven te schikken!

Hierin nu, in dit verdere leven, zal ik Victoria verder niet op den voet volgen, omdat dit niet meer te maken heeft met mijn betoog! Immers, ik heb slechts willen aantoonen, hoe gewild en opzettelijk de ‘val’ dezer quasionschuldige Victoria is vóórbereid door den auteur, niet omdat de levens-wreedheid als zoodanig ertoe leidde, maar omdat het meisje zelve, men kan gerust zeggen alle mogelijke moeite deed in haar ongeluk te loopen, ondanks zelfs de haar reddende hand van ‘oom’. Dat zij dan echter, eenmaal ‘gevallen’ zijnde, niet weer gelegenheid vindt op te staan, dat zij vervalt van bordeel en nachtleven tot kroeg en speelhol, maar ondanks al die uiterlijke zedeloosheid toch in zich bewaart véél moois en reins en liefs, dat alles is héél goed geteekend, en ik wil 't den auteur geenszins betwisten als onmogelijk te zijn. - Er komen heel fijne gevoelige zetjes voor in de schildering dezer jammerlijke vergulde ellende van ‘vreugdeleven’, zooals b.v. hare goedhartige vriendschap voor den jongen man, dien zij redt van ondergang, omdat hij van haar gaat oprecht houden; of ook haar bittere uitval tegen hem, als ze hem, zusterlijk, met een kopje thee ontvangt op haar kamer, en in zijn oogen leest de verbazing over deze ongedacht-‘fatsoenlijke’ omgeving van zoo eene als zij! En vooral ook treft haar uitgestootenheid, als een niet te loochenen onrechtvaardigheid in deze ‘welgeordende’ maatschappij, op het oogenblik waarop een harer mede-prostituées een onverhoopte redding vindt, door een wettig huwelijk met een achtenswaardig oud mannetje, die haar onwettig kind een thuis en een toekomst wil geven, op voorwaarde natuurlijk, dat zij, nu zijn voor de wet erkende *vrouw*, dan ook breekt met heel haar vroeger leven, met alle relaties en banden daarvan! Voorwaarde, zoo heel natuurlijk, nietwaar? Wie zou het dezen man euvel duiden, dat hij, in zijn en dat van vrouw en kind ook belang, dezen billijken eisch stelt, waarop de aanstaande echtgenoote, die zelve wel anders wil dan zedeloos leven, bereidwillig genoeg ingaat. Toch springen u de tranen in de oogen van medelijden met Victoria, en van ergernis over de misstanden dezer domme maatschappij, en haar schijn-fatsoen, bij het lezen dier zeer wáár-geteekende scéne, waarin Victoria door de ex-vriendin, wier levensjammer zij deelde, wier kindje zij met hare eigene, in prostitutie verdiende spaarpenningen, kleederen en lekkers kocht, hardnekkig de deur wordt gewezen, met dat wreede, meedoogenlooze vonnis: ‘Ik zou zelve voortaan niet meer willen, dat mijn kind zoo eene als jij zou groeten op de straat.’

Hard en meedoogenloos! En toch alweder, kan men het der moeder, zelve gered uit den jammerpoel, redding wetende nu voor haar geliefd kind, euvel duiden, dat zij terugschrikt voor die beroering met: ‘Zoo eene als Victoria?’

Juist omdat de schrijver van dit *Dagboek eener Rampzalige* in veel opzichten zulk een goed werk deed, door den sluier op te lichten, die ligt gespreid over de verborgenheden van ‘vreugde-leven’, juist daarom is het zoo jammer, dat hij te verging, den oppervlakkigen en egoïsten het excuus in den mond legt: ‘Zóó gaat het

niet toe in de werkelijkheid! Indien een meisje als deze Victoria anders had *gewild*, dan had ze niet behoeven te gegeraken tot rampzaligheid! Juist háár levensgeschiedenis bewijst, dat ze was vóórbestemd tot ‘onfatsoenlijkheid.’

‘Fatsoenlijke’ dames zullen denkelijk hetzelfde harde vonnis uitspreken. Zooals ik reeds dikwijls zeide, deze categorie, die òf blijft zitten zonder geslachtsbevrediging, òf een man trouwt voor de wet, omdat haar leven bij mama en papa *verleiding* uitsluit, zij hebben gemakkelijk oordeelen! Zij weten noch van liefde, noch van hartstocht, noch van leven met een man buiten de maatschappelijke voordeelen om van het huwelijk! Hàár levens-dilemma bestaat in de vraag: Blijf ik *zitten*, of word ik te eeniger tijd: *mevrouw?* Liefde en die hartstocht, welke leidt tot zich onberedeneerd en onwettig geven aan een man, hebben gemeenlijk daarmede niets te maken.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Poëzie der Jeugd opgedragen aan de Redactrice van de Hollandsche Lelie door Viking.

Gevoelloos vloeit hij voort, bij juichen, klagen, weenen;
Twee oevers leiden hem: den snellen Levensstroom!
Aan d' eenen droomt de Mensch zijn schoonen levensdroom,
Langs d' andere voert de hand der Werk'lijkheid hem henen.

Soms komt een wreede wil den Levens'weg bepalen -
Verbiedend: *'jong te zijn'!....* een hand dwingt vast en kil
Op 't naakte oeverboord, het kind dat spelen wil -
Dat schreiend heenwijst naar het land der idealen.

Den oever waar uw voet, met vasten tred moet treden,
Daarop zij wel uw oog met held'ren blik gericht!
Maar 't richte daarbij ook zich naar het rozig licht
Aan 't ander oeverboord - het droomoord van uw Eden!

Dáár is een frissche stroom!.... wie nimmer hem aanschouwde,
Wie nooit hem sling'ren zag, langs groene oevers heen,
Wie steeds *van verre* stond - dorstvoelend en alléén -
Zag ook niet 's *Levens bloem*, die dáár haar kelk ontvouwde.

Dáár is een zoet gerucht, dat steeds het oor blijft boeien,
Waar het naar luist'ren blijft bij 't wilde smart-accoord
In 't groote levenslied - een klank die nog bekoord
Wanneer in late herfst slechts ruwe stormen loeien!

Gelukkig, wie zijn dorst aan deze bron mocht stillen! -
Wie lang op 't bloem'rijk pad van *Jonkheids dreef* mocht zijn!....
Herin'ring ziet die bron nog in de zandwoestijn
Van later levenslot - aan 't eindperk van ons willen!

Gelukkig, wie het lied uit kinderjaren hoort,
Door heel het leven heen! - des leeuw'rik's jubileeren!
- Hij zal, als 't Levenslied wel droevig gaat verkeeren,
Een danktoon mengen in het trillend slotaccoord!

Daar is, helaas! een wreed ontbeeren hier op Aarde -
Een droevig 'vèr-staan' van den vollen levensbron -
Een 'arm-zijn', dat *verdort* wat *leven* geven kon,
En dat uw hof dus doemt tot 'vreugdelooze gaarde'!

- - Daar is geen hand zoo mild, dat zij U kan hergeven
Wat U ontbroken heeft in Uw *vervlogen jeugd!....*
Wanneer uit Lentetijd haar rozig licht U heugt,
Kan slechts in 's Leven's herfst de zon U warmte geven!

- - - - - - - - - - -

O! waar de Poëzie een leven gaat ontbreken,
Verkilt dit in zichzelf - van 't warme kleed ontbloot
Waaronder kiemen kon, wat edel is en groot:
Zij kan - waar 't donker wordt - voor 't hart slechts *licht* ontsteken!

Brieven uit Amerika.
Amerikaansche Deugden en Ondeugden door Lizzie.
III.

Als jong meisje heb ik nog al eens in Antwerpen gelogeerd en ik herinner me levendig mijn verontwaardiging, als ik na beurstijd de Belgische heeren de een of andere

fashionable pâtisserie of lunchroom zag binnenstappen en daar, vaak alleen, zich te goed zag doen aan taartjes, plombières en dergelijke zoete kostjes. Datzelfde gevoel had ik zoo ongeveer, toen ik de eerste dagen van mijn verblijf in Amerika in de verschillende publieke vervoermiddelen van New-York zat. Zeker 50 percent, zoo niet 75, van de mannen zoowel als vrouwen zit geregeld te kauwen en nu ken ik haast geen onaesthetischer gezicht dan een half open mond met een geregeld op- en neergaande onderkaak. Het verschrikkelijke snoepen en gom kauwen, is al erg genoeg in vrouwen, maar in mannen vind ik het bepaald onvergeeflijk. Ik geloof zeker, dat er nergens meer gesnoept wordt dan hier in Amerika en de statistieken van 1907 wijzen dan ook uit, dat alleen voor 'soft drinks' d.i. icecreamsoda, limonades enz. een 110 millioen dollars werd besteed en 1750 millioen voor alcoholische dranken, een totaal van 4850 millioen in Hollandsch geld.

En dat is niet alleen in de oostelijke staten of in de steden, maar letterlijk overal. Hier in de bergen, waar de menschen zich heusch niet overwerken, en de heerlijke frissche lucht op zichzelf reeds een versnapering en opwekking is, wordt wanhopend gesnoept door kinderen, jongens en meisjes en vol-

wassenen. De moeder van een zestienjarigen jongen vertelde me onlangs, hoe haar zoon nooit een cent op zak heeft. Zoodra hij een paar dollars verdiend heeft, gaat hij naar de ‘store’ en koopt van alles. Busjes oesters, fijne beschuitjes, chocolaadjes, noten, sodawater en een goede voorraad gum. In onze afgewerkte arbeiders- en fabrieksklassen, waar de kinderen haast niet of slechts zeer slecht gevoed worden, kan men veel verontschuldigingen voor snoepen vinden. Dit geldt hier in Amerika evenwel niet, waar in 't algemeen ieder goed zijn brood heeft en er veel en goed gegeten wordt.

De hartstocht der ijdelheid laat hier in de Staten ook niets te wenschen over. In de groote steden verdringen de dames zich in de reusachtige stores, en iederen dag opnieuw is er geen doorkomen aan in de hoeken, waar de ‘koopjes’ te krijgen zijn. Mooie blouses, opvallende (bijna afvallende) hoeden, prachtige kanten en zijden stoffen zijn zooveel afgoden die de vrouwen met gloeiende liefde aanbidden. Karakteristiek is hier weer, hoe de mannen haar daarin op zijde streven en aandachtig alle uitstallingen in de kleerenmagazijnen bewonderen en bespreken. Opengewerkte sokken en lage verlakte schoenen zijn een dagelijksche dracht. Onlangs zei een jong meisje in vertrouwen tegen mij: ‘Ik heb toch zoo'n aardigen jongen, hij heeft o zoo veel mooie pakken.’ Een moderne maatstaf om mannelijke aardigheid te meten!

Een verver bij ons in de buurt ging iederen morgen keurig aangekleed met omgeslagen boord en manchetten naar zijn werk, zijn schilderspakje in een rolletje onder den arm en 's avonds kwam hij dan even keurig weer terug. Zelfs de vuilste straatjongen heeft blinkende ringen aan zijn lieve vingertjes. Iets echt praktisch is het werken met handschoenen aan, wat ik in Europa heel weinig gezien heb. Mannen die ploegen, spitten, houthakken, paardenmennen, op trams en treinen rijden, kortom die allerlei soorten van werk doen, hebben flinke werkhandschoenen, zelfs de negerin die mijn kamer bij kwam vegen had ze en mijn vrienden de cowboys zullen niet naar de stal gaan om hun paarden te eten of te drinken te geven zonder eerst hun groote indiaansche handschoenen aan te trekken. Ze zijn gemaakt van geel hertenleer, hebben groote kappen met franjes en zijn gegarneerd met kraaltjes. Mooie, hooge bruine schoenen die ze over hun broekspijpen heen aanrijgen, hooren mede tot de Westersche ijdelheden. De negers zijn nog het ergste van allen. Onlangs ontmoette ik een doktersvrouw uit New Mexico. ‘Je kunt niet gelooven,’ zei ze, ‘hoe die zich toetakelen. Op een morgen kwam er een bij me, beeldig in een ritselend zijden japon, een hoed met prachtige veeren, lange witte glacé handschoenen en een blinkende parasol. Ze had in de krant gezien dat ik een dienstmeisje zocht, maar met die durfde ik het toch niet aan.’ Over 't algemeen hebben de Amerikanen een neiging tot bluffen en grootspreken. Amerika is alles en de vloot is de nationale trots. ‘Laat Japan maar eens durven, we kunnen zelfs Engeland wel aan.’

Heel Europa staat verbaasd over de prachtige manier waarop Bob Evans naar San Francisco gevaren is. De Fransch-Britsche tentoonstelling is een kleine zakuitgave van de groote ‘World's Fair in Chicago.’ Deze en dergelijke uitdrukkingen hoor en lees je overal en ik zag nooit een volk dat meer doordrongen was van zijn nationaal prestige dan de Yankees. Nu is het eigenlijk wel leelijk van me om te beginnen met allerlei leelijke dingen van ze te vertellen, die had ik feitelijk voor het laatst hooren te bewaren. Maar zoo gaat het nu eenmaal. Iemands slechte hoedanigheden merk je gauw genoeg op en het duurt heel wat langer eer je zijn goede zijden ziet.

In de Liberty Review, een Londensche uitgave, las ik onlangs dit: ‘Bij algemeen goedvinden zijn de Yankees groot. Hun dagelijksche roep: wij zijn een groot volk en Amerika is een groot land! - gevoegd bij de opinie van de rest van de wereld dat ze zoo groot zijn in onbeschaamdheid, leugen en schurkachtigheid laat op dit punt geen twijfel over.’ In lijnrechte tegenspraak hiermee wil ik zeggen, dat ik getroffen ben door de eerlijkheid in Amerika. Ik bedoel hier nu niet de trusts, de verschillende groote en kleine oplichters en afzetters firma's, de dievenbenden en dergelijke, maar het individu.

Als individu is de Amerikaan eerlijk, veel eerlijker dan een Hollander. In Salt Lake City liep ik op zekeren middag met een van mijn kennissen mee. Toen we een half uurtje geloopen hadden haalde hij ineens van achter een boom een fiets voor den dag. O, legde hij me uit, die heb ik vanmorgen hier laten staan toen ik naar huis ging om te eten. In New York heb ik meermalen gezien dat de lui die een krantenkraampje hadden, weg waren voor hun dinner. Al de kranten lagen onbeheerd, zoo nu en dan kwam iemand er een wegpakken en gooide dan zijn cent op de anderen die er reeds lagen. Zelfs in Chicago stonden dikwijls kinderwagens, stoeltjes, den heelen nacht op de stoep. Flesschen melk worden daar bij het aanbreken van den dag in de vensterbanken gezet, kranten zoo maar in de tuintjes of op de stoepen neergegooid, postpakketjes op de brievenbussen gelegd tot ze gelicht worden en hier in het Westen is het nog sterker. Het is heusch niet noodig dat je iets afsluit, ze zullen geen hout of kolen of hooi of kippen van je stelen.

Ieder heeft een sterk gevoel voor het eigendomsrecht, ze zullen je boeltje niet gauw met een vinger aanraken en als consequentie vinden ze dat doodgewoon, als je een paardendief die je op heeterdaad betrapt zoo maar pardoes doodschiet. De bekende woorden van Lincoln: ‘All men are born equal’ drukken nog steeds de gedachte uit van millioenen Amerikanen. Ze zijn er goed van doordrongen dat allen dezelfde rechten hebben en ook dat werken geen schande is. 't Is een echt gloriepunt in hun wetgeving, dat in dit land van ‘opportunities’ iedere jongen President kan worden. Een mijnwerker of een cattleman is precies evengoed als een chique businessman. Roosevelt waarschuwde onlangs nog tegen dat dwaze idee van standenverschil dat in Oostelijke Staten en in rijkere kringen meer en meer doordringt.

Als je achternicht van moederszijde nog geparenteerd is aan den een of anderen rijken piet is het all right en als je, op welke manier doet er niet toe, wat millioenen in je zak hebt ben je van harte welkom. Ik vertel U echter mijn indrukken die het volk op me gemaakt heeft en niet de eigenschappen der New-Rich of van zekere côterien en dan is mijn vaste overtuiging dat Europa als het slechts wilde, nog veel van het jonge Amerika zou kunnen leeren.

Salt Lake City.

Imah.
Een geschiedenis uit de Tropen, door C. Arntzenius.

In de Kampong Lamah te Soerabaia werd in een Inlandsch huisje op een Dinsdag avond een kindje geboren van het mannelijk geslacht.

Onder veel smarten was het ter wereld gekomen, maar toen de doekoen (Inlandsche vroedvrouw) de moeder in 't oor fluisterde, dat het een *jongen* was en *blank*, toen vertoonde zich een vreugdestraal op haar lief gelaat en hare oogen kregen een ongekenden glans.

Toean Allah (God) had dus haar bede verhoord en ze kon niet nalaten, om uit te roepen: ‘Ach, Toean Allah baik betoel!’ (‘wat is onze lieve Heer toch goed!’).

En toen ze later het kind eens mocht zien, toen ontsnapte een vreugdekreet aan haar gemoed, want het geleek, als een druppel water op haren geliefden ‘toean’! Imah was indertijd een mooie jonge Inlandsche vrouw en nauwelijks zestien jaar oud, was zij, zooals de meeste Inlandsche meisjes, reeds volwassen. Hare vormen waren eenig mooi en haar tint was mat, ‘*koelit langsep*’, zooals men dat noemde.

Toen Jhr. de Cannebière als 2e luitenant aankwam te Soerabaia, waar hij geplaatst was en hij de mooie Imah aldaar ontdekte, was hij direct besloten haar te nemen als zijne huishoudster.

Jhr. de Cannebière had een knap uiterlijk en was blond en lang; zijn bijnaam op de Kon. mil. academie was ‘*de kraan*’, want hij was verbazend knap, behoefde nooit te blokken, maakte alle fuiven meê en kwam toch altijd n°. 1 door zijn examens. In Holland reeds had deze charmeur veel meisjesharten veroverd, zonder er ooit toe te kunnen besluiten, zich te binden. Hij vond dat maar lastig; als je 30 à 35 was, dan was 't nog altijd tijd genoeg om te trouwen; hij wilde 't leven nog wel eens recht genieten. En zoo kwam het, dat toen hij uit Breda ging, om zich in te schepen naar

Indië, vele meisjesharten, als 't ware, gebroken waren, want kende men eenmaal de Cannebière, dan *moest* men van hem houden.

Deze charmeur nu kwam te Soerabaia en op 'n middag, dat hij wandelde naar Simpang, daar zag hij de mooie Imah wandelen in sarong en cabaya en een melati (witte, sterk riekende bloem) in haar kondé (haarwrong).

'Voor den duivel, wat 'n mooi kind!' dacht hij bij zichzelf en Imah had nog nooit zulk een knappen 'toean blanda' (hollandsche meneer) gezien.

Na verloop van een week was Imah geinstalleerd bij luitenant de Cannebière en zij zorgde goed voor haren heer.

Zij bestierde het huishouden met zuinigheid en was uiterst zindelijk, zij streelde zijn maag met heerlijke spijzen, die ze zelf klaar maakte, en last not least, zij hield van hem met een passie, zooals slechts in het Zuiden wordt gevonden. 's Morgens vroeg was Imah al op, dan maakte zij heerlijke koffie klaar voor haren toean en verscheen deze in de voorgalerij, dan trok zij zich bescheiden terug in de achtergalerij. Zij deed alles wat hem welgevallig was; zijn goed was altijd keurig versteld en lag klaar, zoodat hij het maar zoo voor het aantrekken had. Als de Cannebière 's avonds een partijtje had, hetgeen dikwijls gebeurde, dan kon men er vast van op aan, dat er nooit iets mankeerde, aan speeltafel, dranken, souper; alles ging stil, geruischloos en van Imah was nooit een spoor te zien.

Zijne collega's benijdden de Cannebière zijne mooie huishoudster, doch geen van allen zouden 't ooit in hun hoofd krijgen, om haar 't hof te maken, aangezien slechts de Cannebière voor haar bestond en zij *hem* alleen trouw bleef.

Dit duurde zoo vele jaren, nadat zij hem

overal gevolgd was; *waàr* hij ook overgeplaatst werd, hetzij te Atjeh òf in de binnenlanden, Imah liet haren heer niet alleen. Zij volgde hem als een schaduw. -

Zoo langzamerhand echter verlangde zij naar een kind, en vooral een kind van hem, dien zij zoo innig liefhad.

Jhr. de Cannebière had haar van den eersten dag af, dat zij bij hem in huis kwam, gezegd, dat er *nooit* sprake moest zijn van een kind, dat vond hij lastig en dat, zoodra hij zoo iets merkte, zij dan dadelijk weg moest.

Imah wist dat wel vooruit, want dat was dood gewoon: zoo ging 't altijd in de wereld en zij beloofde dan ook haren toean, dat van zoo iets geen sprake zou zijn.

Maar toen zij jaren lang bij haren toean geweest was en van hem zoo heel veel was beginnen te houden, toen sloop een heimelijke wensch bij haar binnen, toen wilde ze zoo dol graag een kindje van hem hebben. Een blank, mooi kindje en dat op *hem* geleek!

Ze wist, dat ze weggezonden zou worden, maar ze wenschte 't toch zoo vurig!

In Godsnaam dan, al ging zij weg, dan had ze toch naderhand, als ze oud was geworden, iemand, die haar aan hem herinnerde! Dan zou Imah in dat kind haren heer weêr herkennen en dat zou voor haar een eeuwige vreugde zijn. En toen ze ook hare belofte niet hield, toen vertoonden zich weldra de verschijnselen, dat Imah moeder zou worden. Heel omzichtig vertelde ze 't aan de Cannebière, die toornig werd en haar beval, naar een ‘doekoen’ te gaan, om de onverwachte gast te doen verdwijnen, maar Imah weigerde dit en toen zou ze weggezonden worden.

De Cannebière viel 't afscheid werkelijk zwaar; hij was zich eenigszins aan Imah gaan hechten en daarbij uit een materieel oogpunt, was 't voor hem een verlies, aangezien zij zijne belangen zoo goed behartigde. Maar 'n kind! Neen, dàt ging niet! Wat moest hij daarmede aanvangen? En dan een zwartje misschien! En wàt zou zijn adellijke familie daarvan zeggen? Neen, dan moest ze maar weg, maar hij zag er zoo tegen op. 't Was, wel is waar, slechts een huishoudster, maar ze had hem 't leven zoo aangenaam mogelijk gemaakt, ze had hem 't beste gegeven wat ze had, want met lichaam en ziel hing zij aan hem!

De Cannebière had medelijden met Imah, maar wàt hij ook smeekte, zij bleef bij haar besluit. Zij verklaarde hem ronduit, dat zij zóóveel van hem was gaan houden, dat ze een kindje van hem hebben wilde. Zij zou er zelf voor zorgen, als hij haar geen geld zond; zij vroeg hem niets, maar zij zou, als ze van hem weg was, altijd aan hem blijven denken als aan haren besten toean en zij hoopte vurig, dat het kindje op hem zou lijken.

Zij weende en 't eind was, dat Cannebière haar hield tot een paar maanden vóór dat de gebeurtenis zou plaats hebben. Imah zou dan naar Soerabaia terug gaan in de kampong bij haar moeder; vóór dien tijd zou zij zorgen, dat haar toean weêr een goede huishoudster terug had, om hem geen verdriet te doen.

Het eenige, waarop Imah stond, was, dat zij een groot portret van de Cannebière meêkreeg. En op een mooien dag, de vogels kweelden lustig in de boomen, op dien mooien dag nam zij afscheid van haren heer.

Zij viel hem om den hals, zij had ‘sakit hati betoel’, (ontzettend veel verdriet) nu ze weg moest, maar haar kind, zou alles goed maken. Zij hoopte, dat toean Allah, haar toean altijd zou beschermen, want hij was zoo goed en ‘toean Allah’ was altijd goed voor goede menschen. Zij gaf hem een talisman, hij moest dat altijd bewaren

en zorgen, dat 't nooit wegraakte. Nogmaals viel ze hem om den hals, daarna ging ze weg, aan de andere bedienden haar heer aanbevelende.....

Ze wilde alléén weg, heel alléén... ach! toean Allah, saja poenja anak minta banjah betoel!' (ach, God, mijn kind vergt veel van mij!)

En Imah kwam in haren kampong terug bij hare moeder en maakte alles in orde voor de komst van haren lieveling. Elken Zondag ging ze met een tambangan (klein prauwtje) naar 't eilandje daar dicht bij om te offeren aan de apen, rijst, nootjes, bloemen enz., want dan zou haar liefste wensch vervuld worden, zeide men en in stilte prevelde zij de bede, dat haar kindje een jongen mocht zijn en lijken zou op haren toean, zoo blank, zoo mooi, zoo knap!

En op den bewusten Dinsdagavond, een geluksdag, daar werd de jongen geboren en hare bede was verhoord. De doekoen had haar voorspeld, dat deze jongen later, veel eer zou verwerven, hij zou beroemd worden en Imah zou veel vreugde van hem beleven. Hij zou onkwetsbaar zijn, dat alles kon de doekoen voorspellen en Imah was den hemel te rijk.

Zij schreef een brief aan de Cannebière, die haar geld zond; dit deed hij geregeld een jaar lang, en toen liet hij niets meer van zich hooren.

Karel, zoo heette Imah's jongen, groeide voorspoedig op; 't evenbeeld van de Cannebière en als moeder en zoon samen wandelden, dan verwonderde men zich met deze vreemde speling der natuur.

Imah wilde nooit meer huishoudster worden, maar toen haar jongen zes jaar oud was, trouwde zij met een hollandsch onderofficier, die Karel zijn naam gaf.

Zoo gebeurde het dat Karel in plaats van de Cannebière, gewoon Mulder heette. Imah's man was trotsch op het mooie kereltje, maar 't verdroot hem toch, toen later *zijn* kinderen toevallig bruin waren. Karel wist niet beter of Mulder was zijn vader en Imah liet hem in dien waan, doch in stilte dacht ze nog altijd aan haren heer.

Karel moest officier worden en dat werd hij ook van uit Indië, toen vertelde Imah hem, wie zijn vader was en hoe alles gebeurd was.

Karel voelde een zekeren wrevel tegen de Cannebière, die hem niet eens zijn naam had gegeven; hij haatte den man, die van zijn moeder wel lijfsgenot gehad, maar haar later aan haar lot had overgelaten en hem een anderen naam liet dragen, dan dien, waarop hij recht had.

Hij zwoer zich te wreken op dien ontaarden vader, maar Imah liet hem beloven, dat *nooit* te doen, want dat de Cannebière iemand was, van wien ze nog zielsveel hield en dat Karel alléén voortgekomen was uit *groote* liefde, omdat zij boven alles een kind van hem hebben wilde, en zou hij, háar jongen, zich op *dièn* man willen wreken?

Neen, dat zou niet gebeuren, integendeel, áls Karel hem ooit eens mocht ontmoeten, dan zou hij tòch van hem houden. Als hij hem in den oorlog ontmoette dan zou hij zijn vader beschermen, ter wille van Imah, zijn moeder.

't Viel den jongen hard, maar hij gaf zijn woord en toen hij officier werd, moest hij naar Atjeh.

Hij was zoo moedig en kloek, dat hij al heel gauw een Militaire Willemsorde kreeg en een eeresabel. Zijn naam was op aller tong en wat de doekoen voorspelde bij zijn geboorte, werd bewaarheid.

Wie er ook gewond werd, hij niet; de kogels vlogen Karel om de ooren, niet één, die hem doorboorde.

Imah kreeg allerlei berichten over zijn moedig gedrag en verheugde zich over haren jongen.

Jhr. de Cannebière, die in Holland woonde en wist, dat een zekere luitenant Mulder, zijn zoon was, schreef hem en Imah een brief, dat hij Karel als zijn zoon wilde erkennen en hem zijn naam van Jhr. de Cannebière wilde schenken.

Hoe graag Imah, dat ook gezien had, *niet* om den adellijken titel, maar omdat ze zooveel van haren vroegeren heer had gehouden, haar zoon bedankte voor de eer; hij heette nu Mulder, anders niet. Zijn geboorte had hij verfoeid en nu hij beroemd was geworden, nu wilde hij hem tot zijn familie rekenen.

Neen, dàt liet zijn trots niet toe.

En zoo gebeurde het, dat een paar maanden daarna, toen Mulder in de soos met een paar vrienden zat te hombren, de soosjongen hem kwam zeggen, dat er iemand in de voorgalerij was om hem te spreken.

Mulder volgde hem en stond op eens vlak tegenover een ouden heer met knap uiterlijk, die tot hem zeide: ‘Ik ben de Cannebière, je vader, wees niet vertoornd, ik kon de verleiding niet weerstaan, om je te zien. 't Is waar, ik heb niet mooi gehandeld, maar je moet je ook in *mijn* toestand als 2e luitenant verplaatsen.

Wees overtuigd, dat ik hetzelfde zou gehandeld hebben, als jij gedaan hebt, maar nu ben ik gekomen, om alles goed te maken, reik mij de hand, mijn jongen!’

Karel stond onbewegelijk, hij stak geen hand uit, zijn gelaat stond strak en hij antwoordde: ‘Ik *moèt* van u houden, want ik heb 't beloofd aan mijn moeder, maar 't valt me zwaar, weet dat wèl.’

‘Als je 't niet kunt, Karel, doe je dan geen geweld aan, ik weet wel, dat ik tegenover jou geen recht van spreken heb, maar ik beken *alle* schuld, en Karel, iemand, die schuld bekent, staat hoog!

Wees er van overtuigd, dat, *waar* je me ook noodig mocht hebben, ik altijd tot je dienst ben. En nu, zeg me, waar je moeder woont.’

Karel reikte zijn vader de hand en bracht hem naar Imah, die nooit gedacht had, haren toean nog eens in levenden lijve vóór zich te zien.

Niettegenstaande alles, begon Karel toch van de Cannebière te houden, en deze, die tot de invloedrijkste lui behoorde in Holland, was zijn zoon in alles ter wille.

Ook Mulder en kroost en Imah bezorgde hij een prettigen ouden dag; door dit alles maakte hij goed, wat hij aan Karel had misdaan.

De talisman had zijn uitwerking niet gemist: de Cannebière bleef daardoor steeds aan Imah denken; dit was Imah's klein geheimpje. - - - -

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Dierenvrienden.

U verwijzende naar de correspondentie in de Lelie van 14 April aan G, vraag ik U om een goed thuis voor mijn twee katten. De oudste, vijf jaar ruim, groote driekleur met mooien kop, de jongste wordt met Augustus één jaar, een prachtig beest, zeer donkere driekleur met glanzend zacht haar.

Beide dieren zijn zacht en lief en volkomen vertrouwd bij kinderen. Ze zijn hoegenaamd niet valsch en vooral de oudste is een zeer verstandig dier.

Ze hebben echter één groot gebrek, beiden zijn van den winter zeer vuil geworden, zoo ik denk uit vrees voor de kou buiten (ze doen hun behoefte anders altijd in den tuin).

Misschien zou dit met een bak in huis te verhelpen zijn, doch aangezien bedoeld voorwerp hier niet mag verschijnen, acht ik het beter, van de dieren te scheiden. Wie weet dus iets goeds voor ze? 't Zijn bovendien flinke, gezonde katten en de oudste en waarschijnlijk ook de andere verwacht weldra weer vermeerdering van 't gezin. Daarmee dient dus ook met 't verzenden rekening te worden gehouden. Spoedige hulp is dus gewenscht.

G.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Mej: S. - Ik dank U voor Uw schrijven, ben het echter niet met U eens. Zie ook: *Leven.*

Ninnie. - Ik hoop dat ik het door U opgegeven pseudoniem juist heb gelezen. - Natuurlijk vind ik het prettig dat gij gaarne aan mij schrijft en ik hoop dus dat gij daarmede zult blijven vóórtgaan; gij moet U niet ongerust maken over het 'niet-interessante' van Uw brieven, want interessant is voor mij het *karakter,* dat ik leer kennen uit elken brief, en niet of hij of zij die hem schreef wat bijzonders ondervond in zijn of haar leven. En dan, in Uw geval is het zoo heerlijk te lezen van geluk, blij, jong, zonnig geluk. - Daarom, omdat Uw heele brief die geluksstemming ademt, - en daartoe bestaat dan toch ook àlle reden, - ben ik overtuigd dat Uw

'onvoldaanheid' soms, ondanks dat alles, alleen een gevolg is van Uw jeugd. Hoe ouder wij worden hoe meer wij leeren tevreden worden met het *betrekkelijke*, - altijd *als* het leven ons iets leert, wand dat is, ongelukkig genoeg, niet met iedereen het geval. - Heelemaal eens ben ik het met U, dat de vrouw vóór alles moet trachten haar man te boeien door datgene wat hempersoonlijk in het bijzonder aantrekt; en ook vind ik het een eerste vereischte in de echtgenoote, dat zij tracht te deelen in haar mans werk en daarvoor belangstelling aan den dag legt; mij dunkt, zonder bepaaldelijk van dat werk als zoodanig verstand te hebben, kan zij toch op allerlei manieren op de hoogte zijn van alles wat er mede in verband staat, van den omgang met de chefs b.v., van eventueele onaangenaamheden met hen, enz, enz. - Ik heb zulk een huwelijk van nabij gekend, waarvan ik overtuigd ben, dat de man het met al zijn scherpzinnigheid en kennis toch nimmer zoo ver zou hebben gebracht als staatsman als het geval is geweest, had hij niet in zijn vrouw een altijd in alles wat hem betrof deelenden, hem radenden, hem helpenden, steeds zijn belangen dienenden steun bezeten, en dat volstrekt niet langs moderne-vrouwenweg door buitenshuis redekavelen, maar juist door het altijd voor hempersoonlijk gereed staan, door het steeds gastvrij ontvangen van al wie in zijn carièrre een rol speelde, in een woord door op den achtergrond steeds hem aan te vullen. -

Ik kan heel goed begrijpen, dat gij U verheugt op de verandering in Uw leven, maar ik denk wel, dat gij U het leven ginds anders voorstelt dan het is, want de meeste pas-uit-Europa-gekomen vrouwtjes hebben eenige moeite er zich aan te gewennen. Het hoogst-interessante echter van die nieuwe omgeving vergoedt m.i. alle gemis van Europa. -

Ik vind het heel prettig en heel oprecht, dat gij mij eerlijk Uw meening zegt, al verschilt die van de mijne. Doe dat altijd gerust. - Het bewuste boekje van Nellie van Kol vind ik niet sympathiek; ik geloof niet dat een *jong* kind zulke dingen *kan* begrijpen, en daarom geloof ik dat men het, door het zooveel van het geslachtsleven te vertellen wat boven zijn begrip gaat, brengt op *onreine* gedachten, op zelf-willen-probeeren, op heel veel in een woord, wat leidt tot bepaalde onkieschheid, en onkuischheid-zelfs. - In zulke gevallen moet m.i. elke moeder oordeelen over het begripsvermogen van haar eigen kind; het eene is vroeger ontwikkeld op zulke punten, en vroeger weetbegeerig, of ook onkiesch-nieuwsgierig dan het andere; de omstandigheden ook zijn zoo verschillend voor elk kind afzonderlijk. B.v. in Indië worden kinderen heel-vroeg-wijs door 't vele wat ze *zien*, en zijn ze ook zelven lichamelijk-vroeg-volwassen - Een of ander boek ter lezing voor zoo iets aanraden, schijnt mij daarom per-se verkeerd. Boeken geven algemeene regels aan, en, juist in dit bijzondere geval, kan men geen algemeene regels maken, maar is het moederplicht het eigen kind te bestudeeren, gade te slaan, en te oordeelen naar zijn bevattings-vermogen en karakter, wat het weten moet, en hoe, en hoeveel. - Nog eens, vóór ik thans van U afscheid neem, gij moogt mij altijd zooveel en zoo openhartig schrijven als gij wilt, en zult mij steeds welkom zijn als correspondente. -

Mevr. O. - Ik dank U zeer voor Uw briefje. Ik beantwoord het niet, omdat gij Uw pseudoniem niet opgeeft er in, en ik het mij niet herinner van den vorigen keer; terwijl ik niet weet of U een beantwoording onder Uw eigen letter aangenaam is; daar gij zoo bang zijt voor herkenning.

Een Lelielezeres. - Zooals gij zult hebben gezien, is er, na ontvangst van Uw laatste briefje, weder iets van U geplaatst in die rubriek.

Gonda. - Ik vind het dubbel aardig, waar gij niet doet aan ‘Nieuwjaar-wenschen’, dat gij toch aan mij dacht, en mij hebt willen schrijven naar aanleiding daarvan. - Voor Uw goede wenschen omtrent de Lelie veel dank. - Inderdaad heb ik van haar veel voldoening. - Gij zijt blij dat er niet zooveel schetsjes meer in worden opgenomen; ja, dat geloof ik dat tegenwoordig de opinie is van de meeste lezers. Toen ik de redactie overnam was het eigenlijk een belletrie-blaadje, waarin de vriendinnetjes van mevrouw van Wermeskerken hare eerste letterkundige schreden zetten, maar door mij kreeg het een geheel andere strekking en bedoeling, de lezers veranderden daardoor van gehalte, en hunne eischen veranderden dus ook. - Heel waar is wat gij naar aanleiding daarvan schrijft over de tegenwoordige ‘schrijfwoede’:

En dan ook die belachelijke schrijfwoede tegenwoordig - een beetje stijl - een beetje fantasie - en 't talent is geboren - en dan wat voor talenten - (*een lang klaaglied en tobben over eigen zielewee en ontbering*).

- Heel waar is óók wat gij schrijft over de eigenaardige soort ‘zindelijkheid’ van vele Hollanders, die er hun eer in stellen op hun huis, hun salon, hun meubels uiterst proper te zijn, en ondertusschen hun eigen lichaam verwaarloozen. Zooals gij ook schrijft, bij operaties enz., is dan dikwijls een ‘groote schoonmaak’ van het lichaam een eerste

vereischte bij menschen van wien men waarlijk dat niet zou verwachten. In dat opzicht staan de Engelschen hemelhoog boven ons, en steken ons verreweg de loef af in *waarachtige* zindelijkheid, welke begint met ons eigen lichaam toch.

- - Uw beschouwing omtrent het zelve-verrichten van huiswerk deel ik. Gij schrijft:

Als ik b.v. in heel primitieve omstandigheden was - en voor een groot huishouden had te zorgen - en ik kon geen hulp hebben voor het ruwe werk - dan geloof ik toch, dat, - als ik mij overigens gelukkig en gezond gevoelde - dergelijke bezigheden mij niet verdrietig en onaangenaam zouden stemmen.

Ik geloof, dat gij zoo voelt, omdat gij een normaal-aangelegde vrouw-natuur zijt. De gewone vrouw moet zichzelve *geweld* aandoen, omdat de maatschappij haar dwingt voor zichzelve te zorgen, als zij met haar hoofd werkt, en in hersenarbeid opgaat. Verricht zij daarentegen de gewone huiselijke bezigheden, dan is zij in haar eigenlijk element, en voelt er zich gezonder bij, dan door hoofd-bezigheden. (Ik spreek natuurlijk in algemeenen zin, niet van uitzonderingen, welke steeds meer gekwéékt worden, maar van de gewone soort *vrouw* als zoodanig). - Ik wil overnemen, in verband met hetgeen onlangs eene correspondente, Maria D, mij schreef ten nadeele van de ouderwetsche vrouw, die steeds, volgens haar, hare kinderen wegstuurde, als zij streek, of boende, of schoonmaakte, met het: Ik heb geen tijd, *Uw* getuigenis omtrent Uw moeder:

Ik heb mijn moeder altijd veel zelf zien doen - omdat het moest -; de financiën waren er niet naar veel hulp te hebben - en toch was zij altijd voor ons - de opgewekte in alles belangstellende lieve moeder - hielp ons bij ons schoolwerk - vond toch nog wel tijd voor haar en onze ontwikkeling op geestesgebied.

Gerrie. - Ik heb Uw vraag indertijd geplaatst. Voor Uw vriendelijk begeleid-briefje daarbij veel dank. - Het doet mij genoegen dat de dagboekbladen U interesseeren, en dat de geschiedenis der ‘waterblauwe oogen’ van mijn huwelijks-candidaat U deed schaterlachen. Of het bepaald ‘jammer’ voor mij geweest is, dat ik hem niet nam?

- Ik wou dat ik-ook kon zeggen als-gij, dat mijn honden verbazend goed tegen de koude kunnen. Benjamin kan er absoluut *niet* tegen, omdat hij in het Zuiden is geboren, en moet bij regen binnen blijven. Flits is niet zóó gevoelig, maar wordt al een heel dagje ouder. Hartelijk gegroet.

Babette. - Uw brief heeft me getroffen omdat er een gróóte mate van gezond-verstand uit blijkt. Gij schrijft er in o.a., dat zoo weinig menschen *individualiteit* bezitten. Ik ben dit met U eens, maar ik zou zeggen, naar Uw brief te oordeelen, dat gij daarop een uitzondering zijt. En Uw bekentenis, dat gij altijd voor U zelve moeilijk waart, strookt daarmede ook. De ‘niemanden’, waarvan de Genestet spreekt, hebben het zooveel gemakkelijker dan de ‘iemanden’. Gij kent toch het door mij bedoelde versje:

> Wees U-zelf sprak ik tot Iemand;
> Maar hij kon niet, hij was Niemand.

Daardoor óók komt het, dat gij bij zoovele menschen met wien gij in aanraking komt Uw eigen persoonlijkheid voelt verdwijnen, terwijl een heel enkele hier en daar U-zelf doet te voorschijn treden naar Uw eigen innerlijke waarde. De ‘niemanden’ namelijk, en dat zijn het overgroote deel van de menschheid, maken dat de iemanden

zich terugtrekken in hun eigen-innerlijk-ik, en zich als het ware genoodzaakt zien zichzelf op het peil der niemanden te stellen in den dagelijkschen omgang. Van daar dat het geheele gezelschap-leven van visites een zoo akelig-onbeduidend en geestdoodend bestaan is. Ik haat het om die reden, omdat het beste wat in je is er door wordt verstikt, en je je zelf moet dwingen tot onbeduidend leuteren, en onbeduidend-doen. - Echter, men kan zich nu eenmaal niet onttrekken aan het menschelijk bestaan zooals het nu eenmaal is ingericht, en ik geloof, men went er aan dan als het ware twee levens te leiden, een voor zichzelf, en voor de heel-enkelen aan wien je iets hebt in innerlijken zin, en het andere voor het dagelijksche samenzijn met jan en alleman. -

Bijzonder verstandig vond ik Uw antwoord aan mij op mijn vorige correspondentie, en Uw uiteenzetting naar aanleiding daarvan van het *betrekkelijk* geluk dat gij hoopt te vinden in schrijven, omdat niet iedereen het *volle* geluk deelachtig wordt. Alles wat gij dienaangaande zegt trof mij als merkwaardig-verstandig en helder-beredeneerd voor een nog jong-meisje. De meesten van Uw leeftijd redeneeren zoo heel anders, zoo overspannen; of overspannen in moderne vrouw-zin, alsof 'arbeid' een soort zaligheid zou zijn, of overspannenromantisch, als ware het huwelijk en het eerste kindje het eindje van alle zorgen en het voortdurend paradijs. - - Ook Uw zelfkennis, Uw studie van Uw eigen karakter, Uw nuchtere blik op Uw eigen-ik hebben mij geopenbaard in U een *mensch*, een *iemand.* En, die als zoodanig, trots moeilijkheden en teleurstellingen, er toch wel komen zal, geloof ik. Of het echter zal zijn als 'schrijfster'? Uw ingesloten stukje geeft daarop nog geen antwoord. Het is van stijl niet buitengewoon, en van gedachtengang ook niet. - Ik wil U niets wijsmaken, en moet U dus eerlijk zeggen wat ik ervan denk, nietwaar? Het kan zijn dat de fout voornamelijk daarin zit, dat gij iets hebt *willen* schrijven voor mij ter beoordeeling, terwijl gij blijkbaar niet recht wist *wat.* Daardoor is Uw brief veel beter, veel persoonlijker, veel kernachtiger, in een woord veel meer belovend, dan Uw stukje. - Ga voort met mij te schrijven, ik zal Uw brieven gáárne ontvangen. Gelijk ik reeds begon met te zeggen, gij toont U in dezen een karakter, een uitzondering, en die hebben het altijd moeilijker dan de alledaagsche middelsoort-menschen. Daarom interesseert gij mij, en zoude ik U graag willen helpen en den weg wijzen als het mogelijk is.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Een jonge Engelsche dame zoekt plaatsing bij eene beschaafde familie, liefst in de omstreken van **Deventer**, ter assistentie of tot gezelschap van de vrouw des huizes. Brieven onder No. 73 aan het bureau van dit blad.

28 April 1909.
22ste Jaargang.
No. 44.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 42.) XXII.

Die brief kwam uit Schotland....

De eigenaressen eener particuliere meisjesschool in dat land, waar het geen absoluut vereischte is geëxamineerd te zijn door den Staat en 'actes' te bezitten, die machtigen tot het geven van openbaar onderwijs, hadden door gemeenschappelijke duitsche kennissen van mij gehoord. Zij zochten, tegen behoorlijk salaris, uit het buitenland een beschaafd jongmeisje, in staat onderwijs te geven in fransch en duitsch, en zij boden mij, op de recommandatie der bedoelde duitsche vrienden, aan bij den aanvang van den nieuwen cursus, aan het eind van den zomer, tot haar over te komen, om, indien ik er den moed toe had, als onderwijzeres op te treden. -

Zeker, ik was een hollandsche, maar ik sprak engelsch zoowel als duitsch en fransch vlot, en ik durfde het wel aan die laatste talen te onderwijzen, dank zij mijn eigen genoten goed onderwijs en mijn kennis van fransche en duitsche literatuur enz. - Vrije woning, natuurlijk, vrije kamer, (het was geen kostschool, enkel een dagschool,

zoodat wij onderwijzeressen met ons vieren apart samenwoonden, voor rekening der haar eigen afzonderlijk huis bewonende zusters-eigenaressen), en bovendien *f* 300 salaris! Voor iemand die er naar snakte haar eigen brood te verdienen,

en tegelijk graag wat van de wereld wilde zien, was dit aanbod er een om zonder voorbehoud aan te nemen, al kostte mij het heengaan van mijn Silezische vrienden veel. - Zij hunnerzijds waren zooveel onafhankelijkheid van een alleen-staand nog jong-meisje (ik was toen 24 jaar) niet gewoon in het besluiten, want ik had geen tijd tot heen en weer schrijven naar Indië, hoe mijn vader er over dacht. Ik moest terstond ja of neen zeggen, omdat de bewuste dames natuurlijk in het laatste geval naar een andere hulp moesten gaan zoeken. Ik zei ja, en ik vernam daarop natuurlijk terstond van mijn rijke familie in Holland het aanmoedigend vonnis, dat ik dit toch wel niet zou kunnen volhouden, en voor dat toch wel te veel verwend zou zijn, en hiervoor toch niet was opgevoed, en dat toch wel te moeilijk zou vinden, etc. etc. Het is namelijk verbazend-amusant op te merken, hoe eigenaardig moeilijk juist rijke menschen, die zelf nooit een hand uit de mouw steken en zich den ganschen dag met hun eigen kwalen bezighouden bij gebrek aan andere bezigheid, het hun arme bloedverwanten weten te maken wanneer deze zich ‘aanpakken.’ O ja vóór dat aanpakken zijn ze van ganscher harte; ze keuren het ten hoogste af, als deze nog eenige andere lusten en begeerten er op na durven houden dan die, welke voor een arm geworden familielid ‘pasgeven’, en welke van hoogst bescheiden aard behooren te zijn in hunne oogen, maar tegelijkertijd leggen ze met al hun pessimistische op-en-aanmerkingen voortdurend bezwaren in den weg, en wekken daardoor bij hun slachtoffer moedeloosheid en troosteloosheid. Laat mij dan ook al dadelijk zeggen, dat, wat mij betreft, die pessimistische voorspellingen gelukkig niet zijn bewaarheid, dat ik op die school niet alleen met veel genoegen en tot wederzijdsche tevredenheid ben geweest, maar dat mijn chefs, de bewuste dames-eigenaressen, mij ook uitdrukkelijk verzochten het contract voor een tweede jaar te hernieuwen, (hetgeen ik om straks te vermelden redenen weigerde, wijl mijn vader mij toen bij zich verlangde) terwijl onze onderlinge verhouding zóó vriendschappelijk bleef, dat ik een volgend jaar lang bij hen heb gelogeerd, en zelfs bij familie van hen in de Highlands ook nog. -*) -

- - - Zoo had ik dan met de noodige tranen en zoenen afscheid genomen van mijn Silezische ‘heimat,’ en was in het naaste station waarheen mijn majoors-echtgenoote, (haar man was op zijn Oost-Pruisische reis toen), mij had uitgeleide gedaan per rijtuig, in den trein gestapt. Geen vroolijke reis; het was een nachttrein, ik moest drie malen onderweg overstappen, ik werd lastig gevallen door een indringerigen medereiziger, ik kwam 's ochtends vermoeid en verreisd aan in Berlijn, van waar ik na een uur verder moest naar Holland; met de van Rotterdam uit direct op Schotland varende goedkoope booten wilde ik dan, na mijn familie in den Haag bezocht te hebben, verder. Aan het station in Berlijn haastig ontbijt, dan weer den trein in; door een misverstand 's avonds aankomst aan het hollandsche spoor, terwijl ik werd

*) Ik vestig er nogmaals de aandacht op, dat ik van mijn familie steeds spreek in collectieven zin om geen bepaalde namen te noemen en daardoor onnoodige persoonlijke hatelijkheden te zeggen. - Uitzonderingen zijn er ook in mijn familie vele op de bovengenoemde beweringen, en, waar beide mijn ooms, van vaders-zijde Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman, lid van de 2de Kamer, van moeders-zijde wijlen Jhr. Mr. W.C.A. Alberda van Ekenstein, lid van de 1ste Kamer, door hun positie grootere bekendheid hebben in ons klein landje, dan de overigen, meen ik voor hen een uitzondering te moeten maken door hun namen hier openlijk te noemen als behoorende tot diegenen mijner familie, op wien niets toepasselijk is van wat ik zoowel thans als in de voorgaande nommers opmerkte, aangaande ‘rijke familie’, omdat zij steeds blijk gaven van onbekrompen en onbevooroordeelden zin en van groote hartelijkheid. -

afgehaald aan het Rijnstation, zoodat ik, het was reeds in den nacht, met geld en goede woorden iemand moest bekoopen mij een rijtuig te bezorgen. Dat was mijn éérste reis alléén door Europa!

Toen de zeereis naar. Schotland, een volle boot, met voornamelijk Schotsche jongelui aan boord, die op die wijze een goedkoop plezierreisje hadden gemaakt naar 't vasteland, en wier vroolijkheid en druk gedoe, bij het zien hunner vaderlandsche kusten, voor mij pijnlijk afstak bij de onzekerheid en twijfel waarmede ik diezelfde kusten voor mij zag opdoemen. - Het is een weemoedig gevoel, als gij het verwend eenig-meisje zijt geweest van rijke ouders, als gij in Suriname een tijdlang het rolletje hebt gespeeld van nommereen als Gouverneurs-dochter, plotseling als ondergeschikt arm onderwijzeresje in den vreemde te staan, Uzelve afvragende, dank zij de hierboven-aangehaalde familie-voorspellingen: zal ik 't kunnen volbrengen wat ik op mij nam, zal ik niet worden afgedankt straks als onbruikbaar, - tot spot van iedereen?

Ik had echter een vasten wil om mijn best te doen. Ik geloof dat die *wil*, als zij er is,

veel kan helpen om te slagen in het leven. Niet achterwaarts maar voorwaarts zien. Niet vragen, hoe zou ik hebben *willen* leven, maar: hoe *moet* ik nu eenmaal leven. 'Es muss'. Die lijf-woorden van mijn vader, dank zij onzen Berlijnschen lift-jongen, van wien ik vroeger eens vertelde, hielden mij boven water.

Die flinkheid, die bereidwilligheid mijnerzijds, waren gelukkig voor mij een bijzondere aanbeveling in de oogen mijner nieuwe omgeving, wier verwachting niet hoog-gespannen was inzake meisjes van het vaste-land, dank zij mijn voorgangster. Deze namelijk, evenals ik van adel, een duitsche, had meer voor haar plezier, dan omdat zij moest, deze betrekking aanvaard, aangelokt ertoe door hare bekendheid alreeds met een der Engelsche mede-onderwijzeressen. Eenmaal echter in functie, geraakte zij door haar hoogmoed en haar onwilligheid zich naar de gewoonten van het land te schikken weldra in een tweeslachtige positie. Zij voelde zich steeds het 'gnädiges-fräùlein', dat als zoodanig een beetje neerzag op hare niet-van-adel-collega's; zij ergerde hun met hare verhalen over hare duitsche familie-grootheid, zij smaalde op alles wat Schotsch was, tot de natuur incluis, om er haar Duitschland tegenover te stellen als 'het' Eldorado; en zoo was het geen wonder dat de met het 'continent' volslagen onbekende Schotsche onderwijzeressen, mijne collega's, waarvan alleen de oudste in Duitschland geweest was, van mij dezelfde gebreken en dezelfde eigenschappen verwachtten, welke haar zoo gehinderd hadden in mijn voorgangster. Hollanders en Duitschers scheerden ze over een kam - iets wat mij vooral daarom ergerde, omdat zij in het begin de ongemanierdheid van de Duitschers beschouwden als een algemeene eigenschap van alle 'continent'-bewoners - ik was daarenboven óók van adel, ze wisten van mijn verleden genoeg af, om te hebben vernomen, dat ik niet voor het onderwijzeresvak was opgeleid of in die klasse thuisbehoorde - zij verwachtten dus te zullen stuiten op heimwee, tranen, onwil, al datgene waarmee mijn voorgangster had te kampen gehad, en het viel haar ontzettend mee, dat ik integendeel van den eersten dag af mijn nieuwe positie onder de oogen zag met zooveel opgewektheid als maar mogelijk kon zijn, dat ik er niet aan dacht mijn adel uit te spelen als een soort bevoorrechting boven hen, dat ik hun prachtvol land oprecht bewonderde, en het waardeerde zooveel van de heerlijke natuur rondom te leeren kennen op lange wandelingen en tochtjes, vooral dat ik, inplaats van, zooals mijn duitsche voorgangster steeds had gedaan, te klagen over wat ik miste onvermijdelijk, heel innig waardeerde het vele goede dat mijn deel was.

Want, dat zij hier met dank aan dit stuk verleden gezegd, ik had een goede betrekking gevonden. Ik had datgene, wat iemand die in betrekking is nooit genoeg kan waardeeren, (maar m.i. lang niet altijd waardeert) zeer goede en menschelijk-denkende chefs, in mijne twee zusters-eigenaressen. - Laat mij tusschen haakjes hier even zeggen, dat zij het zijn geweest die mij het eerst van heel nabij leerden, hoe men bij een volbloed modern-godsdienstige levensbeschouwing veel wezenlijk 'christelijker' kan handelen, dan bij een orthodoxe pur-sang, wanneer die alleen (en dat is zoo dikwijls het geval) met de lippen wordt beleden. Tot hiertoe had ik en in den Haag en in Berlijn, waar wij in een beslist christelijk-orthodox-getint pension woonden, en in Silezië bij mijn majoor, steeds geleefd onder een geheel orthodoxe 'beademing' om het geliefkoosd woord van Abraham Kuyper uit zijn Heraut te gebruiken. Nu, hier in Schotland, waar de Kerk en de levensbeschouwing er eene is van steil Calvinisme over het algemeen, geraakte ik bij toeval, bij

uitzondering, bij twee dames, die, zonder het heel openlijk te durven bekennen, in stilte door en door modern waren, maar die in hun leven handelden en wandelden vromer, liever, zachter, toegevender voor andersdenkenden, dan ik het ooit in orthodoxe christen-kringen gewoon was geweest te zien. Zoo leerde ik vergelijken - niet ten nadeele van de modernen.

Zonder twijfel was het aan de redelijkheid, aan den door en door beschaafden aard dezer twee eigenaressen te danken, dat ik bij haar het zoo naar wederzijdsche tevredenheid kon uithouden. Zij hadden een groote kieschheid voor mij, vroegen mij b.v. eens, toen zij constateerden dat ik er slecht begon uit te zien, of ik, door mijn rijkeluis-kindje-opvoeding, wellicht gewoon geweest was van kind-af wijn te drinken, in welk geval zij zich verplicht rekenden in het belang mijner gezondheid mij aan tafel die gewoonte te laten volgen voor hare rekening! -

Glimlachend kon ik het tegendeel verzekeren, daar mijne ouders mij goddank zonder wijn hebben opgevoed, en mijn slechtuitzien dus zeker niet aan de onthouding daarvan kon zijn toe te schrijven. Maar de

goede, kiesche bedoeling waardeerde ik bijzonder.

Een ding dat ik óók voor had op mijn voorgangster, en dat mij in mijn omgang met de schoolmeisjes bijzonder te stade kwam, was mijn kennis van het Engelsch, dat ik vlot sprak en schreef, zoodat ik mij niet alleen geheel en al kon verstaanbaar maken natuurlijk, maar ook boodschappen verrichtte voor mijn collega's, en haar andere diensten van dien aard bewees, waarover zij zich te meer verbaasden, omdat eensdeels Engelschenzelf weinig taalkennis hebben, en anderdeels mijn duitsche voorgangster slechts met moeite en gebrekkelijk zich had weten uit te drukken, en dan ook hoofdzakelijk tot het aanleeren der Engelsche taal bij hen was gekomen. - Mijn betrekking als zoodanig viel mij heel erg mee. Ik erken dat ik er in stilte tegen had opgezien plotseling en onvoorbereid les te moeten geven aan meisjes van tien tot op zestienjarigen leeftijd in fransche en duitsche spraakkunst en literatuur, enz. Maar toen mijn chefs, zelve in die vakken geexamineerd en ervan dus uitstekend op de hoogte, mij hadden ingewijd in hun leerplan, en in de door haar gebruikte boeken, ging alles van een leien dakje, en had ik weldra de routine volledig beet, en voldeed, wat in dezen het voornaamste was, zoo geheel en al aan de mij gestelde verwachtingen, dat ik meermalen het compliment ontving: al ben je dan niet geexamineerd, en al heb je geen actes, je geeft veel beter onderwijs dan menigeen die theoretisch veel heeft geblokt om het een of ander diploma te halen, maar die mist gezond verstand en aangeboren scherpzinnigheid. - Datgene waarvoor ik dus het meest had gevreesd, namelijk dat ik de op mij genomen taak niet aan zou kunnen, viel mij zoo ontzettend mee, dat ik mij weldra geheel en al thuis en op mijn gemak gevoelde. - - - - - - - - - - - - - - -

Ik leerde ondertusschen het leven van een geheel nieuwen practischen kant kennen; ik gaf les op de school, maar ik leerde zelve óók, in anderen dagelijksch-leven zien. Zooals ik namelijk reeds met een enkel woord zeide, wij woonden met ons vieren samen in een klein huisje, zonder meid; de oudste onder ons, een nicht van de schoolbezitsters, was nommer een, aan wie wij, drie jongeren, hadden te gehoorzamen. Zij bestuurde ons huishouden, d.w.z. wat daarvan huishouden genoemd kon worden, want wij aten steeds op de villa der schoolbezitsters; als wij des ochtends om 9 uur naar de school gingen, bleven wij er tot 2 uur (de lessen werden in éénen door van 9 - 2 gegeven). Dan volgde hierop het gemeenschappelijk middagmaal daar aan huis, en eerst daarna keerden wij, na gewandeld te hebben, alleen of te samen, terug naar ons eigen ‘home’, waar we de afternoon-tea, en des avonds nog een boterham, zelve toebereiden moesten; daartoe was ieder van ons om de beurt ‘Betsy-Jane’, een algemeen-woord in Schotland voor ‘meid’, en als zoodanig heb ik geleerd o.a. vuur aanmaken, deur open doen, den boel omwasschen, tafeldekken, bed-opmaken, kruiken-bezorgen, allerlei werkjes van dien aard, die ik thuis steeds de door mijn moeder welgedrilde dienstmeisjes had zien bezorgen, waarvoor mijn hoogmoedige voorgangster meer of minder den neus had opgetrokken, maar waarvan ik begreep, dat ik, eenmaal de betrekking hebbende op mij genomen, de plicht had ze blijmoedig te volbrengen, zoo goed mogelijk. - We maakten ieder van ons ons eigen bed op, we hadden ieder een afzonderlijk kamertje, en gingen ons om de beurt wasschen in de badkamer, op de even keurige als practische Engelsche zindelijke manier ingericht, met warm en koud water-kranen, en een waschtafel daaronder, waarin het vuile water verdwijnt, zonder dat er sprake is van het omslachtig waschtafel-doen en vuile-emmer gedraag van onze vasteland-manier, welke eerst langzaam en moeilijk wordt

verdrongen van lieverlede door de bovengenoemde Engelsche. - Het eigenlijk vuile werk van kamer- en keukendoen geschiedde door een werkvrouw, die des ochtends om 7 uur kwam, zich zelve met den sleutel inliet, ons wekte, en om 9 uur tegelijk met ons weer verdween. - Bed-opmaken was voor mij totaal een geheim, omdat ik het nooit had behoeven te doen, maar ik wilde dit niet laten merken, en deed het dus maar zoo goed en zoo kwaad als het ging, totdat op zekeren dag onze oudste, die de kamers wel eens naging, er achter kwam, en mij glimlachend vroeg: of ik niet ongemakkelijk lag Ik bekende haar toen gul, dat ik nooit bed-opmaken had geleerd, en zij was zoo vriendelijk er mij les in te geven, tot ik het kende. - Wie onzer 't eerst na twee uur thuis kwam van de school, moest aan háár den sleutel van het huis vragen om zich in te sluiten, en dan vóór alles naar het vuur kijken in de keuken, dat, zorgvuldig toegedekt door de werkster van 's ochtends, smeulend wachtte op onze terugkomst. Dan

was het gauw den ketel opzetten voor kokend water, opdat onze afternoon-thee, waarop we allemaal dol waren, precies om 4 uur kon worden gedronken. - Eens, het was na de Kerstvacantie, die ik had doorgebracht bij heel rijke menschen in Glasgow, familie van familie hier in Holland, en waar ik dus weer in luxe-gewoonten was verstrikt geraakt onwillekeurig, vergat ik, het eerst thuisgekomen, die ketel- en vuur-plicht. Ik ging direct naar mijn kamertje, knoeide er wat rond, en hoorde op eens een verontwaardigde stem beneden in huis: 'Miss Lohman, waar ben je, waarom heb je niet naar het vuur gekeken?' - Het was onze oudste, die, met de twee anderen, toevallig laat thuis kwam, en vrij vinnig keek over mijn vergrijp, en de daardoor te late thee. Enfin, het is de eenige keer geweest gelukkig, dat ik in dit opzicht heb gezondigd door nalatigheid. Mijn groote bereidwilligheid in al deze dingen werd mij zeer hoog aangerekend, juist omdat ik een vreemdelinge was, onbekend met 's lands gebruiken en gewoonten, en van wie men dus integendeel onwil of onhandigheid had verwacht. Zoo verwekte ik ook een groote verbazing van goedkeurenden aard, toen ik den eersten Zaterdag den besten aanbood de huishoudelijke boodschappen voor mijn rekening te nemen. - In Schotland namelijk wordt de Zondag met zulk een calvinistische gestrengheid gevierd, dat men dientengevolge den Zaterdag vacantie geeft, wat scholen enz. aangaat. Wij waren dus feitelijk, van af Vrijdag-middag, na het diner op de school, tot Maandag-ochtend vrij, en aten die twee middagen, Zaterdag en Zondag, dan ook in ons eigen huisje. Onze oudste bezorgde het diner, dat natuurlijk van hoogst eenvoudigen aard was, de 'Betsy-Jane' van de week moest haar daarbij helpen met klaar-zetten en omwasschen en weer wegbergen. - De boodschappen deed zij of een van de twee anderen des Zaterdagsochtends zelve, maar niemand had er gewoonlijk véél lust toe, en het was dus een meevaller, toen ik voor die boter-, eieren- en ham-boodschappen enz., mij noch zelve te voornaam bleek te vinden, noch te veel vreemdelinge was in de taal, om ze te kunnen uitvoeren.

(Wordt vervolgd).

Ter bespreking toegezonden.

De vorstinnen van het huis van Oranje-Nassau, door **Johanna W.A. Naber en L. de Neve,** met 37 portretten van vorstinnen in photogravure en autotypie. (Uitgever H.D. Tjeenk Willink en Zn., Haarlem 1909).

Deze uitgave zij met nadruk allen aanbevolen, wier belangstelling in ons vorstenhuis verder gaat dan goedkoope phrasenmakerij; het is bedroevend zoo weinig als er *geweten* wordt van ons verleden, van onze historie, door volwassenen, en in het bijzonder geldt dit zeker voor de te weinig bekende bijzonderheden en levensgeschiedenissen van b.v. Louise de Coligny, Maria van Engeland, e.a. wier bestaan nauw is verwant geweest met ons verleden van roem en van toch zoo grooten invloed op de politiek van het toenmalige Europa.

Welnu, in een zeer smakelijken band, in een magnifiquen druk, op fraai papier, bevat dit werk van Johanna Naber en Louise de Neve een eenvoudig geschiedenis-overzicht van wat betrekking heeft op de bovengenoemde en de andere vorstinnen uit Koningin Wilhelmina's vorstenhuis. - Men vraagt mij zoo dikwijls: wat zal ik lezen, welke boeken raadt U aan? - Onlangs gebeurde het mij nog dat een dame mij bepaaldelijk voor hare dochter vroeg: Weet U geen geschikte lectuur voor haar op het gebied geschiedenis? Ik antwoord al dergelijke vragers: Hier hebt gij *goede*

lectuur in den besten zin, omdat zij U stellig veel leert wat gij nog niet weet op het gebied vaderlandsche geschiedenis, en dat in een boeienden, populairen vorm. Als proeve van verteltrant haal ik aan blz. 109: '*Toen de prins van Oranje in de vorstelijke rang en waardigheden was hersteld*, *was Johan de Witt terzijde getreden. - - Ook nog in de komende dagen van rust wilde hij voor den lande arbeiden. - - - Amalia van Solms had haren grooten tegenstander in zijn uitnemende verdiensten steeds ten volle gewaardeerd en erkend; zij was te schrander van geest, te groot van hart, om willens blind te zijn voor de schoone taak door Johan de Witt zoo glansrijk vervuld*, *zoolang hem het roer van staat was toevertrouwd*, *voor den moed, waarmede hij de vrijheid ter zee, het goed recht van onzen handel tegenover het machtige Engeland had gehandhaafd.* -' (Johanna Naber). De loffelijke onpartijdigheid, waarmede hier in een boek als dit over Johan de Witt wordt geschreven, verdient vermelding. - Uit de door Louise de Neve geschreven hoofdstukken haal ik aan wat zij vertelt over de aankomst van Anna Pauwlona ten onzent in 1817: *Zoodra Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden vernam dat het jonge paar op reis was gegaan, kon de teedere*

moeder haar ongeduld niet langer bedwingen, *en reisde met haar zevenjarig dochtertje Marianne het jonge paar tot Berlijn te gemoet. En die eerste ontmoeting tusschen de jonge schoondochter en hare eenvoudige schoonmoeder*, *wat ging dat weer omslachtig!*' Uit wat verder volgt kunnen de lezers dan vergelijken tusschen het toen wat etiquette betreft en het nu. - En, wat de lezing van al die historische bijzonderheden zoo bijzonder aantrekkelijk maakt, dat is de invlechting der 37 photo's naar Juliane van Stolberg, Maria van Engeland, Anna Paulowna, natuurlijk in de eerste plaats naar Koningin Wilhelmina en de Koningin Regentes. - Het moet mij van het hart: er worden zoo vele onnutte versjes en 'zangen' en wat niet al in juist deze dagen ten papiere gebracht, er wordt met zooveel bombast gewerkt, dat men de verschijning van een werk als dit, een werk dat *grondslagen* biedt voor de verknochtheid aan het huis van Oranje-Nassau, dat historische feiten aan de vergetelheid ontrukt in voor iedereen geschikten vorm, met wezenlijke vreugde moet begroeten, als een verstandige en prijzenswaardige daad, een uitstekende uitgave.

Moeder door **Anna van Gogh - Kaulbach.** (Uitgevers-maatschappij van goede en goedkoope lectuur Amsterdam). - Met bijzondere sympathie heb ik deze geschiedenis gelezen, waarin is geschetst de zelfopoffering en toewijding in materieelen zin eener moeder aan haar kinderen, voor wien zij het brood moet verdienen, door den vroegtijdigen dood van den vader. Het gevolg van die noodzaak is dat zij, ook met den besten wil ter wereld, niet kan zijn voor hen de opvoedster, de geestelijke steun, welke zij zoo dubbel noodig hebben in hun vaderloosheid, en dien zij hun zoo gaarne had willen wijden. Hier is op wezenlijk treffende wijze een zijde aangeroerd van het vrouwenvraagstuk waarop lang niet genoeg de aandacht valt; niemand is beklagenswaardiger dan de moeder die *dat* zijn wil in waarheid voor hare kinderen, *moeder*, maar door finantieelen nood wordt gedwongen zich aan andere, haar ganschen tijd in beslag nemende bezigheden te geven. Mevrouw van Gogh - Kaulbach is er in geslaagd zulk een levensbeeld uit te teekenen op een ware en verdienstelijke wijze. In het bijzonder haar, die zich verbeelden te goeder trouw, dat zij alles tegelijk kunnen doen, goede echtgenoote en goede moeder zijn, en en-passant nog een rolletje spelen op nuttigheids-, liefdadigheid- of kunstgebied, zij deze boeiend en levendig-geschreven roman aanbevolen ter kennismaking en overdenking.

Wat een jonge man behoort te weten, door **Sylvanus Stall** (uit het Amerikaansch.) (Uitgever H.J. den Boer, Baarn.) - Reeds herhaaldelijk heb ik gezegd, dat ik over het geheel genomen de uitgave van dergelijke populaire boekjes, handelend over sexueele bijzonderheden, afkeur, omdat zij leiden tot een soort gesprekken en wederzijdsche 'onthullingen' van jongelieden onderling, waarvan men kan zeggen dat zij bewijzen de waarheid van het gezegde: Het remedie is erger dan de kwaal. Dit uit het Amerikaansch vertaalde werkje draagt het bijzonder cachet van het land waaruit het stamt. Ten eerste is het doorademd van een zekere soort orthodoxe vroomheid; *God* heeft alles gedaan, *God* heeft ons lichaam zus en zoo geschapen, *God* wil dat de vrouw zoo is of doet, en de man zus, etc, etc. En ten tweede is het nuchter-practisch, waardoor vele voorschriften en regels doen denken aan de voorschriften van een veehandelaar. Zoo wordt b.v. aan den jongenman op het hart gedrukt: 'Die vrouwen, welke bleek en zenuwachtig zijn, die geen natuurlijken eetlust hebben, niet in staat zijn om lichaamsarbeid te verrichten, en niet kunnen genieten van een of ander inspannend vermaak, zonder voortdurend buiten adem te zijn, die

lusteloos en zwak zijn, altijd klagen over pijn in den rug, en meerdere verschijnselen vertoonen, welke onafscheidelijk verbonden zijn aan vrouwelijke zwakte, zijn niet ten deele, maar geheel ongeschikt voor den omgang in het huwelijksleven, de man die zulk een vrouw trouwt, maakt niet alleen haar, maar ook zichzelf ongelukkig, en zal na weinige jaren tot de ontdekking komen, dat zijn huwelijk de grootste misslag zijns levens was.' -

Men ziet het, de questie van *liefhebben* een vrouw, is zelfs niet aangeroerd hierbij; alleen de lichamelijke al- of niet-geschiktheid tot den 'omgang in het huwelijk' wordt door den Amerikaan practisch bekeken. - Als zijn voorschriften hier te lande ingang vinden, dan kan men gerust zeggen, dat het met de kans op een huwelijk voorbij is voor een heel groot deel onzer hedendaagsche bleekneuzige, interessante, levensmoede jufferen. - En, wat dat betreft, is het boekje den jongen mannen wèl ter lezing aan te bevelen, want, als zij toonen alleen gezonde, levenskrachtige, normale vrouwen aanbevelenswaardig als echtgenoote en voor trouwplannen geschikt

te vinden, dan kan men er staat op maken, dat de artistiekerige dametjes met kwijnende blikken, en gordijntjes over de ooren, en zenuwziekerige neigingen, en bloedarmoede, en gebrek aan eetlust, o zoo gauw de wereld zullen uit zijn.

Wat een jonge vrouw behoort te weten, door **Mevr. Mary Wood-Allen**, en **Sylvanus Hall,** (uit het Amerikaansch), uitgever H.J. den Boer, Baarn. - Uit dezelfde bron afkomstig als het voorgaande boekje, heeft het dezelfde eigenschappen ten kwade en ten goede. - Met de kwade eigenschappen heb ik al datgene op het oog, wat raakt het sexueele leven, en waarvan ik de bespreking in dergelijke boekjes een onding acht, met de goede bedoel ik de overige raadgevingen en wenken, waaronder er zijn vriendschap etc. betreffende zéér behartenswaardig.

De Ware Christen. (Bewerkt door **J.P. Wesselink - van Rossum**) door **Marie Corelli** uitgever L.J. Veen Amsterdam. - Dit is een der meest-bekende en meest-gewaardeerde boeken van de gevierde Engelsche romanciere. Het is opgedragen door de schrijfster 'Aan al die kerken die twisten in den naam van Christus', en, mij dunkt, bij de levendige belangstelling welke indertijd de gedachtenwisseling tusschen Regina als katholiek en hare protestantsche bestrijders in de Holl: Lelie, uitlokte bij de lezers, zal de inhoud van *De Ware Christen* recht gewaardeerd worden door velen hunner. De prijs is slechts 60 cts; voor zulk een keurige uitgave, het aantal bladzijden bedraagt niet minder dan 526, waarlijk te geef. Ziehier 'een boek voor iedereen', in den besten en meest waren zin genomen.

W.A. Paap. Max Dannenberg (Uitgeversmaatschappij 'Vivat' Amsterdam). - Ik hoop op dezen roman nog nader terug te komen, vermeld hem reeds nu als zeer aanbevelenswaardig ter lezing, omdat hij de vrouwenquestie er in aanroert op een wijze zooals men dat van Paap, den schrijver van Vincent Haman, kan verwachten, eerlijk, oprecht, zonder aanzien des persoons, zonder een of andere richting te bevoorrechten, ziende de onnatuur en de onwaarheid overal waar die is te vinden in deze onnatuurlijke en onware wereld. - Daarbij prettig van stijl en van boeienden verhaaltrant.

De Nieuwe Theologie (uitgave van de N.V. Theosofische uitgeversmaatschappij Amsteldijk 79 Amsterdam). - Uit het Engelsch vertaald. Schrijver rev: **R.J. Campbell.** - Tot zulke boeken kan men alleen zeggen: Leest ze, en oordeelt voor U-zelven daarna. M.a.w.: Als gij het er mee eens zijt, zullen ze U bevallen; zijt gij zoekende, dan vindt gij er misschien door bevrediging, staat gij echter er tegenover met een critischen kijk alleen er op, dan haalt gij de schouders op, en gaat voorbij er aan. Zoo gaat het mij-persoonlijk; daarom onthoud ik mij liever van alle 'beoordeeling'. Voor hen die weten willen wat er in staat, zij hier gezegd, dat het bevat een pogen om den Christus en de Bijbel-leer te 'verklaren' langs wetenschappelijken weg, met een theosofisch sausje er overheen.

Onder zes neefjes en nichtjes (door **J.L.F. de Liefde**) uitgever G.F. Callenbach Nijkerk. - Een vriendelijk-aandoend, met plaatjes aantrekkelijk-versierd meisjes-boek.

Het Land aan Gene Zijde door wijlen **E.M. van IJzendijk**, Hervormd predikant, (uitgever G.A.W. van Straaten, Middelburg). - Ds: M. Beversluis, óók een predikant van spiritualistische richting, schrijft hieromtrent: 'Nog niet lang geleden ging een man naar "het land aan gene zijde", die, zonder op den voorgrond te treden, toch veel gedaan heeft voor de verbreiding van spiritualisme door het schrijven van het boekje: "*Het land aan gene zijde*". De redenen waarom hij indertijd zijn naam verzweeg zijn vervallen. De Hervormde predikant, die indertijd den eersten druk

schreef van Het Land aan Gene Zijde, is wijlen de heer E.M. van IJzendijk, laatst predikant te Kapelle bij Goes. Bij zijn Evangelische vrienden was hij welbekend en bemind door zijn eenvoud, zijne bescheidenheid, zijn zachtmoedigheid en zijn vroomheid'. - Zooveel dus voor den persoon van den schrijver; wat den inhoud aangaat van het boek, ik las met zeer veel genoegen zijn beschouwingen; in het bijzonder wat hij schrijft omtrent het bekende bezwaar van ongeloovigen in geesten-manifestaties, dat die altijd zoo onbeteekenend zijn of zoo grof zelfs, trof mij als overeenkomstig mijn eigen overtuiging dienaangaande, die ik reeds dikwijls uitsprak: 'En vraagt men nu welk nut kunnen zulke ruwe manifestaties hebben, dan antwoorden wij: de toestand van het groote publiek is ook zeer ruw en grof. Engelverschijningen, verschijningen van zalige geesten, zijn geheel boven het bereik van het plomp, materialistisch publiek met zijn stofvergoding!' - Inderdaad geloof ik dat dit zeer juist is gezien, en dat in die onmacht van den stoffelijken mensch om te bevatten het hoogere is gelegen de

oorzaak van de schijnbare onbeduidendheid der méésté manifestaties.

De inhoud van het boekje is een uiteenzetting van de meeste feiten betreffende de spiritualistische verschijningen en verschijnselen. Ik zeg nadrukkelijk *feiten.* Indien de menschen, inplaats van schouderophalend en ongeloovig voorbij te gaan, zelf lazen en zelf onderzochten, zouden zij er van verbaasd zijn, hoe voortdurend alle groote gebeurtenissen zijn voorspeld en zijn voorafgeweten dikwijls, door de betrokkenen. Ikzelve ben een ijverige mémoires en geschiedenis lezeres, en ik wil hier slechts een páár van die historische bijzonderheden meedeelen. Lodewijk de vijftiende was gewaarschuwd, dat zijn dood zes maanden na dien van een zijner jeugd-vrienden zou plaats vinden; tegelijkertijd ontving madame du Barry, zijn maîtresse, de tijding, dat in die en die maand het rijk van een der meest-invloedrijke vrouwen van Europa zou ondergaan. - Lodewijk de vijftiende, egoïst als geen ander, legde daarom steeds voor de gezondheid van bedoelden vriend een aandoenlijke sympathie aan den dag, waarvan alleen ingewijden het geheim vermoedden. Op zekeren dag, gedurende een souper bij madame de Barry, zonk deze vriend, door een plotselinge beroerte getroffen, dood ineen; men deed alles om Lodewijk XV, die vanaf dit oogenblik zijn eigen dood vooruitzag, af te leiden, - en juist dáárdoor maakte men de voorspelling tot waarheid. Want, in de noodlottige maand zelf, waarin de profetie zou moeten worden vervuld, zes maanden na den dood van den vriend, bezorgde men hem, bij wijze van opwekking, een schijnbaar-uiterst-gezonde, éénnacht-maîtresse, die echter bleek de pokken onder de leden te hebben, ze meedeelde aan den koning, en aldus oorzaak werd dat hij inderdaad stierf, nog enkele dagen voor de zes maanden geheel voorbij waren, in diezelfde maand, waarin aan madame du Barry, (inderdaad toen een der 'invloedrijkste vrouwen van Europa',) haar val was voorspeld, welke natuurlijk inderdaad terstond volgde op den dood van haren beschermer. - Marie Antoinette werd gedurende heel haar ongelukkig leven in Frankrijk achtervolgd door voorteekenen; bij haar komst in Versailles onweerde het zoo sterk, dat de hofman bij uitnemendheid Richelieu zich zelfs den uitroep liet ontvallen: Welk een slecht voorteeken.! Bij het feest haar door de stad Parijs aangeboden bij haar huwelijk, kwamen duizenden toeschouwers om het leven, door een ineenstorting; bij de kroning in Reims sprak haar echtgenoot, dien de kroon pijn deed bij het opzetten, de als-profetische woorden: De kroon verwondt mij. - Maar het sterkst is wel haar ondervinding enkele dagen voor haar mislukte vlucht naar Varennes, toen zij bij haar toilet achtereenvolgens 3 van de vier brandende waskaarsen, zonder verklaarbare reden, zag uitgaan, en, als om zichzelve moed in te spreken, uitriep: Drie beteekent niets, maar als de vierde óók uitgaat, dan zou ik het een ongelukkig voorteeken achten, waarop bijna onmiddelijk daarna de vierde kaars zonder eenige aanleiding inderdaad uitdoofde! - - Der Duchesse de Bourgogne, vrouw van den kleinzoon van Lodewijk den veertienden, was voorspeld een zeer kort leven, wat zich droevig aan haar heeft bewaarheid; hetzelfde is het geval geweest met de lichtzinnige dochter van den regent, de duchesse du Berry, die, zoodra zij ziek werd, haar einde verwachtte, gedachtig aan de voorspelling in questie, welke ook aan hààr zich vervulde. - Ik doe slechts een greep uit de herinneringen mijner lectuur; zij zijn legio; bijna geen enkel historisch feit van eenige beteekenis, dat niet vooraf is voorspeld of aangekondigd. Maar, gelijk ik zeide, de menschen *willen* zulke dingen liever niet lezen, of niet weten. *Omdat zij er bang voor zijn, lachen zij er om*, *precies als kinderen die bang zijn in 't donker, en zich dan*, *door luid schreeuwen,*

moed willen aanpraten. - Om met nog een dergelijk voorbeeld uit mijn eigen ervaring te eindigen, ik leerde in Schotland een jonge Amerikaansche kennen, die, met haar man op de huwelijksreis, familie daar bezocht; die man was een toonbeeld van gezondheid, levenslust, kracht, flinkheid. Hij leek dat niet alleen, hij was het, volgens zijn met mij zeer bevriende familie, broeders en zusters. Eén jaar later reeds overleed hij, en bij die gelegenheid vernam ik, hoe zijn geheele huwelijksreis als het ware was overschaduwd geworden door het feit, dat in iedere nieuwe stad waarin zij aankwamen het eerste wat hun oog trof was... een begrafenis! - 'Toeval'; - ik hoor het U reeds zeggen schouderophalend. Misschien; - *ik* weet het niet. *Ik* zeg met Shakespeare: Er is zooveel tusschen hemel en aarde waarvan onze kortzichtige menschenwijsheid *niets* begrijpt. -

Het goed Recht van het Spiritualisme, door **J.J. van Boekhoven** (uitgave van den Spiritistischen broederbond Harmonie). - In

verband met mijn uitvoerige beschouwing van Het land aan Gene Zijde zal het wel niet verwonderen, dat ik ook dit boekje *zeer* aanbeveel aan allen dien het te doen is niet om te spotten zonder kennis van zaken, maar om te weten wat het spiritualisme beduidt en is en wil. De prijs is slechts 25 cts.

Ter aankondiging ontvangen brochures, tijdschriftjes, etc. welke niet voor uitvoerige bespreking in aanmerking komen:

Het huis Oud en Nieuw (Inhoud: Het Trippenhuis en Toelichting bij de Platen) per afl: *f* 1.50 (uitgave van Ed: Cuypers Amsterdam) afl: 3.

De Nieuwe Grids: Maart en April-nommer: (uitgever Electrische drukkerij Luctor et Emergo, den Haag) -

- **Theol: revue algemeen-chr: maandblad,** uitgever Ds. R.J. van der Meulen, Welsum bij Olst. Abonnement per jaar 60 ct. -

Schildlofs Taal-methode-praxis voor Zelfonderricht in vreemde talen. - 7de, 11de, 16de en 19de les. Uitgever H. Meulenhoff, Amsterdam.

Jaarverslag van het Tehuis Annette (Boeken Kunstdrukkerij v/h. Roeloffzen-Hübner en van Santen, Amsterdam.)

Bitter en Zoet. Aphorismen door **Vincent Loosjes**. Uitgever L. Hansma, Assen. Zéér aardige en oorspronkelijke gezegden komen hierin voor.

De Boekzaal (Algemeen Maandschrift voor boek- en bibliotheekwezen). (Uitgave van Ploegsma en Co., Zwolle.)

Algemeene maandelijksche bibliographie van Martinus Nijhoff.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

I.

Aan de Hoogwelgeboren Vrouwe
Freule A. de Savornin Lohman
Hoofdredactrice der '*Hollandsche Lelie*', *'s Gravenhage.*

Hoogwelgeboren Vrouwe!

In een der jongste nummers van Uw veelgelezen tijdschrift gaf een zekere 'Catholicus' eenige opmerkingen ten beste over de *Mariavereering* in de Katholieke Kerk. Uit die opmerkingen moest de lezer de conclusie trekken, dat, zooal niet theoretisch, dan toch practisch in de Roomsche Kerk eene zekere *Mariavergoding* wordt geduld en bevorderd.

Daar nu deze conclusie geheel verkeerd is en bij de vele lezeressen en lezers der 'Lelie' tot zeer dwaze meeningen aangaande den Katholieken eeredienst zou leiden - vooral nu iemand, zich noemende 'catholicus' deze gevolgtrekking lanceerde - acht ik mij als Katholiek verplicht hiertegen op te komen.

Bij ondervinding wetende, hoe het 'Hoor en Wederhoor' bij U steeds de ruimste toepassing vond en U steeds met de grootst mogelijke 'courtoisie' uw tijdschrift opensteldet voor beschaafde gedachtenwisseling over belangrijke onderwerpen op allerlei gebied, vertrouw ik, dat U, voor zoover de plaatsruimte zulks toelaat,

onderstaande beschouwing in de ‘Lelie’ zult willen opnemen, waarvoor bij voorbaat mijn hartelijken dank.

Inmiddels verblijve ik met de meeste hoogachting
Van U Hoogwelgeboren Vrouwe de onderdanige dienaar, J.W. VIENINGS.
BREDA, 20 April 1909.
red.

Een woord over de Roomsche Mariavereering.

‘.....*Geboren uit de maagd Maria.*’ Deze woorden vinden wij in de geloofsbelijdenis van *alle* christelijke confessiën, hetzij men de voorkeur geeft aan de geloofsbelijdenis van de Algemeene Kerkvergadering van Nicea, hetzij aan die van Athanasius van Alexandrië, hetzij aan die van het concilie van Trente. In die woorden, hoe kort en eenvoudig ook, ligt de exceptioneel-hooge waardigheid van 's Heeren moeder, hare bijzondere uitverkiezing en hare bevoorrechting juist en treffend uitgedrukt. Reeds daaruit volgt met onverbiddelijke logica, dat het geloovig christelijk gemoed, van vooringenomenheid en vooroordeelen vrij, bij het uitspreken dier belijdeniswoorden in zich voelt opkomen een gevoel van warme vereering voor haar, in wier zuiveren schoot Gods Zoon onze menschelijke natuur heeft aangenomen. Sinds het ontstaan des Christendoms hebben dan ook de besten en de geleerdsten onder Christus' volgelingen niet opgehouden de grootheid van Maria, als maagd en moeder Gods in de treffendste bewoordingen te schetsen, ja zelfs de hervormers, door de niet-katholieken als de predikers van een ‘gezuiverd Evangelie’ beschouwd en ‘vereerd’, al klinkt deze laatste uitdrukking sommigen wellicht wat ‘Roomsch’ in de ooren, hebben in hunne geschriften over de maagdelijke moeder des Heeren gesproken op eene wijze, die door sommige meer ijverige dan wel verstandige Protestanten met den naam van ‘Roomsche afgoderij’ zou worden betiteld.

Het is hier niet de plaats, om in den breede al deze getuigenissen aan te halen; om nochtans met een enkel voorbeeld mijne bewering te staven, diene, dat de eerste (Protestantsche) geloofsbelijdenis van Bazel (1534) spreekt van de ‘*reine*, *eeuwig onbevlekte maagd*’, dat de ‘Augsburgsche Confessie’ Maria aanduidt als: ‘*landatissima virgo*’ (lofwaardigste maagd) ‘*dignissima amplissimis honoribus*’ (allerwaardigst de uitstekendste eerbewijzen [te ontvangen]), dat zoowel Maarten Luther, als Zwinglius, de eerste in zijn uitleg van de ‘Magnificat[1)] in overeenstemming met

1) Zie Luc. I 46-56.

geheel de Westersche en Oostersche Kerk Maria alle eer, alle zaligheid waardig keuren, wijl zij de eenige persoon is geweest uit geheel het menschelijk geslacht, die, om Luthers woorden te gebruiken, '*met den Hemelschen vader één zoon en zulk een zoon bezit*' Dat de Anglikaan Pusey van Maria schrijft:

'*God heeft van eeuwigheid af diegene uitverkoren, die Godsmoeder zijn zou en haar met alle eigenschappen toegerust, die de vrouw moest bezitten, waarvan de oude lofzang spreekt:* "*Tu ad liberandum suscepturus hominem, non horruisti virginis uterum*", *Gij* (*Christus!) hebt, mensch willende worden om hem te verlossen, den schoot eener maagd niet versmaad!*'

Dit weinige - want, zooals ik boven zeide, het aantal getuigenissen der Mariavereering is legio - is, dunkt mij wel geschikt om den christen tot nadenken te stemmen en hem te doen afvragen, of niet een groot deel dergenen, die gelooven in Jezus' verlossing en zoendood eene lakenswaardige onverschilligheid aan den dag hebben gelegd jegens haar, die door God den Vader als 'vol van genade' werd begroet, door God den Zoon op Golgotha met zeldzame liefde werd bejegend en aan wie door God den H. Geest de vereering van het gansche nageslacht werd toegezegd[1)]

Begrijpelijk is het dan ook, dat de door en door Protestantsche Mevrouw Bosboom Toussaint in een oogenblik van helder en onbevangen oordeel uitriep: '*Wat heeft de Protestantsche Christenheid gedaan voor de vrouw, die het gewijde middel heeft mogen zijn van al het eeuwig heil dat zij hoopt en verwacht?*'[2)]

Begrijpelijk is het, dat de Protestant Dietlein bekent: *'t Is bij ons een stelselmatig ontwijken van de moeder Gods, een voortdurende angst haar ook maar een enkel huldigend woord toe te sturen waarmede haar nochtans de Eeuwige Vader bejegende... Ieder ander menschenkind, dat ons naar het hemelsch Vaderland voorgaat, durven wij een Ave pia anima! naroepen, allen Maria niet, dat is te Roomsch*[3)]

Wat nu den 'angst' der Protestanten betreft, als zou de vereering van Maria afbreuk doen aan de eer, die wij Jezus, onzen eenigen Middelaar en Heiland, verschuldigd zijn, is deze ten eenemale ongemotiveerd. Of lezen wij niet in de schrift, dat de Heiland te Kana *door tusschenkomst* Zijner moeder den bruiloftsgasten wijn verschafte? En zal Hij dan in den Hemel weigeren, wat hij op aarde toestond en thans het inroepen van de bemiddeling Zijner moeder misbillijken, waar Hij die eertijds goedkeurde? Terecht zegt de Anglikaan W. Perceval Ward: *Men heeft met allen ijver ons volk er toe gebracht Maria met onverschilligheid te behandelen. Het is echter voor iederen mensch moreel onmogelijk den Zoon te aanbidden, zonder daarbij zonder eerbied van de Moeder te denken en te spreken... Die verachting (voor Maria) is een onoverkomelijke hinderpaal voor eene ware aanbidding van Christus*'.

De Roomsch-Katholieke Kerk heeft zichzelve die verwijten niet te doen. Zij heeft ten allen tijde aan Maria de eer gegeven, die haar toekomt. Dat zij de moeder Gods als eene 'godin' zou aanbidden en huldigen, is eene even grove als hatelijke onwaarheid. Een bekend prediker der middeleeuwen, Berthold van Regensburg, vertolkt zeer juist den zin der Katholieke Mariavereering, door te zeggen: '*Zoo klein als de zonneglans is, die door het oog van een naald gaat, in vergelijking met den glans, dien de zon over de geheele wereld uitstraalt, zoo klein is de heiligheid van*

1) Ziet, van nu af zullen alle geslachten mij zalig prijzen' Luc. I. 48.
2) Romantische werken Arnhem 1870. Deel I blz. 100 en 101.
3) Evangel. Ave Maria (Halle 1863).

geheel het hemelsch heer en die van O.L. Vrouw daarbij, vergeleken bij de heiligheid Gods.' Wat niet wegneemt, dat de Roomsche Kerk, tredend in het voetspoor van het gansche voorgeslacht, Maria blijft vereeren als de bij uitstek heilige moeder des Heeren, als de gezegende onder de vrouwen, als de onbevlekte maagd. '*Want dat is in waarheid gebenedijd*', zegt Luther, over Maria sprekende, '*wat met goddelijke genade begiftigd, d.w.z. wat zonder zonde is.*'

Wat nu de practische vereering der maagd Maria aanbelangt, heeft de Katholieke Kerk daarin den natuurlijken, menschelijken weg gevolgd.

Even als een getrouw onderdaan van H.M. onze geëerbiedigde Koningin zich niet bepaalt tot eene platonische bespiegeling van hare waardigheid en voorrecht, maar zijne vereering omzet in practische daden, hetzij door haar beeltenis te versieren, hetzij door feesten ter harer eere te organiseeren, hetzij liederen ter harer verheerlijking te dichten of te toonzetten, zoo doet de christen, die de vereering welke hij Maria, de Koningin des hemels toedraagt, niet in zijn binnenste besloten houdt, maar die naar buiten toont, door het beeld van 's Heeren moeder te sieren met bloemen en licht, om door de aanschouwing van dat beeld des te beter en inniger te worden herinnerd aan haar, wier trekken dat beeld hem weergeeft. Daarom zingt hij liederen haar ter eere en roept hij haar voorspraak in, wetende dat zij, die ons door Gods Zoon zelven onder het kruis tot moeder werd gegeven, niet zal ophouden in Gods schoonen hemel voor ons zwakke menschenkinderen ten beste te spreken. Dit is geen 'ultramontaansche' opvatting, zooals de heer 'Catholicus' wil doen voorkomen, maar de logische konsekwentie van de Katholieke leer over Maria's bevoorrechting en uitverkiezing, zooals die is geloofd en beleden van den beginne af. Alle gebeden, die de Kerk hare geloovigen tot de heilige maagd Maria laat richten, zelfs het door 'Catholicus' gewraakte gebed van pater J. Verheijen, laten bij den onbevooroordeelden lezer noodzakelijkerwijze den indruk achter, dat Maria beschouwd wordt als een *tusschenpersoon*, als een *hulp* om van God de gunsten en zegeningen te verkrijgen, die Hij ons bij directe, onmiddellijke aanvrage wellicht minder snel of minder ruimschoots zou geven. Deze opvatting is noch onchristelijk, noch 'onbijbelsch'. Of is niet in het Oude Testament Mozes de middelaar tusschen Jehovah en het Israëlitische volk geweest?

Alle gebeden der Roomsche Kerk tot Maria en de heiligen sluiten dan ook met de woorden: 'door de verdiensten van Christus-Jezus, onzen

Heer.' God is de uitdeeler aller gaven, de volstrekte Meester over alles, de Heer van leven en dood, daarom wordt in de Roomsche Kerk op het Mariaaltaar, het Jozefaltaar enz. de heilige Maria of de heilige Jozef niet *aanbeden:* Christus is de heer van het altaar. Die beelden dienen slechts om den geloovige aan te sporen om de gunsten die zij van Gods Majesteit gaan afsmeeken, te willen vragen door *voorspraak* en met de *hulp* van hen, die bij uitstek zich in 's Heeren, liefde en vriendschap mogen verheugen, evenals iemand hier een verzoek aan de koningin des te zekerder hoopt te zien ingewilligd, wanneer hij het in handen kan stellen van een bij Hare Majesteit bevriend persoon.

Mogen deze weinige regelen er toe bijdragen, vooral bij andersdenkenden, de vooroordeelen weg te nemen die de waarheid der Katholieke belijdenis nog zoo dicht omsluierd houdt! Mogen zij den heer 'Catholicus', indien hij werkelijk Katholiek is, milder stemmen jegens zijne moeder de Heilige Kerk, milder vooral jegens zijne hemelsche moeder, tot wie eens de aartsengel sprak: 'Wees gegroet, gij vol van genade!'

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XIX.

Het is mij niet bekend, hoeveel Hollanders er op het oogenblik te Parijs wonen. De dagjes-, weekjes- en maandjesmenschen van Bataafschen bloede, die zich toevallig in de Ville Lumière bevinden, blijven uitteraard buiten beschouwing. Want anders zoû zelfs de nauwkeurigste statistiek den tel kwijtraken.

In een boekje van 1889, twintig jaar gegeleden dus, lees ik de volgende statistische opgaven omtrent de vreemdelingen, die te Parijs verblijfhielden:

Belgen	57.649
Duitschers	35.718
Italianen	28.351
Zwitsers	27.233
Hollanders	19.227
Engelschen	14.701
Russen	8.018
Amerikanen	6.915
Oostenrijkers	5.860
Spanjaarden	4.242
Zweden, Denen en Noren	1.294

Thans, twintig jaar later, zijn niet slechts de getallen aanmerkelijk veranderd, doch ook de volgorde der nationaliteiten heeft eenige wijzigingen ondergaan. Zoo durf ik er mijn pink onder te verwedden, dat thans de numerieke sterkte zoo van de Russen als van de Amerikanen die der Hollanders overtreft, en niet zuinig ook.

Doch dat is de kwestie niet, waar ik op komen wil.

Vooruit met de geit!

Ik geloof, veilig te mogen aannemen, dat er nu wel 25000 à 30000 Hollanders te Parijs wonen. En als ik, niet zonder een zeker geestelijk genot, uit de opéra-comique 'La Grande-Duchesse de Gérolstein' de volgende versregels aanhaal:

> Voilá ce que l'on dit de moi,
> Dans la *Gazette de Hollande*

- dan komt de lust in mij op, eens na te gaan, wat men hier te Parijs zooal over mijn landgenooten zegt en gezegd heeft.

Deze bezigheid is niet van belang ontbloot. 'Man kan taende et andet lys af sin uden skade', zegt een Deensch spreekwoord. Wel, als je, zonder nadeel voor jezelf, de kaars van een ander aan de jouwe kunt laten aansteken, is de omgekeerde verrichting zeer beslist een voordeel voor jezelf.

Laten wij, dames en heeren, er niet om huilen, als wij er niet al te best afkomen. Laten wij er liever profijt van trekken. En mocht een of ander oordeel, gelijksoortig aan dat van Voltaire - 'Canaux, canards, canailles!' -, ons wat hard op het lijf vallen, laten wij dan 'faire bonne mine à mauvais jeu' en bedenken, dat Voltaire de onvergeeflijke brutaliteit had om zich in zijn voormeld gezegde te bedienen van litteraire 'klank-expressie', vóórdat de voormannen van 'De nieuwe Gids' die hadden ontdekt of uitgevonden en der menschheid den weg hadden gewezen tot 'klankexpressief schrijven'.

> Eh bien! Voltaire,
> Veux-tu te taire?

Laat mij beginnen met hetgeen de journalist Gustave Claudin in 'Mes Souvenirs', uitgekomen in 1884, over ons land en zijn bewoners heeft geschreven:

'Ziehier op welke wijze en in welk beminnelijk gezelschap ik Holland ontdekte, in de maand Juni 1857.

In deze wereld heeft elke medaille haar keerzijde; ziehier de keerzijde:

In Holland is schraalhans keukenmeester. De keuken is er afschuwelijk, behalve te Rotterdam, 's Gravenhage en Amsterdam.

Men vraagt zich af, waarom die vette weiden, waarover onophoudelijk gesproken wordt en die de landschapschilders ons in hun schilderijen vertoonen, slechts afgrijselijke koeien opleveren. Eerstens weet men in Holland niet, wat versche boter is. De boter wordt, zoodra ze gekarnd is, gezouten. Wat

olie betreft, kent men geen andere dan notenolie. Het brood is licht, doorschijnend en bijna luchtig. Werp een kruimeltje in de lucht, en het valt niet; de kruimeltjes van kolombijntjes, die men aan de sijsjes geeft, zijn, daarbij vergeleken, looden kogeltjes.

De côtelettes en de biefstukjes zijn afkeerwekkend. En dan weet men niet, wat een côtelette is. Men dischт u vier tot zes kalfsof schaapscôtelettes op, in de boter gesmoord en er bovenop gelegd als domino-steenen, waarmeê men een spelletje heeft gedaan. Rest gevogelte en visschen. Vruchten zijn er onbekend en rijpen niet op dezen breedtegraad, hetgeen Talleyrand heeft doen zeggen, dat in Holland geen andere rijpe vrucht is te vinden dan de gebakken aardappel. Ga naar Leiden, Haarlem, Utrecht, blijf er een maand, en ge zult uitgehongerd terugkomen.

De Hollanders hebben, evenals de Duitschers, de manie om zich te bedienen van beddelakens zoo smal als servetten, en van servetten zoo lang als beddelakens. Men weet niet waarom. Men moet ook wijzen op de ingewikkeldheid van hun sloten. Het openen van een kamerdeur in een hôtel is een uiterst ingewikkelde bezigheid, zooveel pinnetjes en klinkjes zijn er in beweging te brengen. De tot wanhoop gebrachte reizigers eindigen steeds met, wanneer zij thuiskomen, den knecht om hulp te roepen.

Wat, om maar wat te noemen, zonder reserve geprezen moet worden, is de zindelijkheid, tyranniek, hinderlijk, welke zindelijkheid in alle huizen heerscht, die door dienstmaagden met ingeregen middel dag en nacht worden gewasschen, geboend, gewast en geschuurd. 'sMorgens worden de gangen met zand overstrooid en geharkt, zoo dat de vloer of het parket op een batisten hemd lijkt. Wanneer een reiziger daarop den indruk van zijn stappen achterlaat, is het voor de angstige dienstmaagden een soort van heiligschennis. Het is waar, dat zij zich dadelijk beijveren om opnieuw zand te strooien en alles te herstellen.

Wat het stof aangaat, deze geesel van alle huishoudens is in Holland onbekend. Ik heb dienstmeiden gezien, die, na alles gewasschen en alles afgestoft te hebben, met groote volharding, een plumeau en een dweil in de hand, een pluisje vervolgden, dat zij in een zonnestraal zagen dwarrelen, totdat het voormeld pluisje behaagde, ergens neêr te strijken. Toen maakten zij er zich meester van en vernietigden het. Er zijn steden, waar de straten met dezelfde zorg worden afgestoft. Men kan de grenzen in oogenschouw nemen, en nooit zal men er eenige vuilnis vinden, die zooveel plaats inneemt in de naturalistische romans.

Doch de eigenaardigste stad van Holland is ontegenzeggelijk Leiden, de geleerde stad, de stad der scholen. Leiden is gebouwd op een archipel van eilandjes, die evenzoovele boschjes zijn. Te Leiden spreekt iedereen Latijn, zelfs de portiers, die, om aan te duiden, dat zij kamers te huur hebben, bordjes aanspijkeren, waarop men leest: *Cubicula locanda.* Het is in het Latijn, dat ge op de prijzen afdingt. Wat de apothekers betreft, zij spreken slechts de taal van Cicero. Een vrouw van het land, die voor vier stuiver maluwe komt koopen, zegt: *Da mihi flores malvae.*

Deze eilandjes, zeer schilderachtig wanneer, 's ochtends, de zon ze met haar stralen overstroomt, worden doorkruist door zwaargebouwde protestantsche geestelijken, gekleed in zwarte kousen, korte broeken, groote zwarte mantels, en groote, eveneens zwarte hoeden. Zij gaan ernstig en stilzwijgend voorbij, lezend in groote boeken over protestantschen godsdienst of over differentiaal- en integraalrekening. De scholieren, in koor met zeer levenslustige meisjes, lachen luid om die enorme dominees, die Holland voorzien van geleerde menschen.'

Wat dunkt u van die ethnologische beschrijving? Het is geraden, er zich niet aan te ergeren. Gustave Claudin moge hier en daar overdreven, gekarikaturiseerd en zelfs gefantaseerd hebben - in elk geval is zijn boutade niet geheel ongegrond. Laten wij ook niet vergeten, dat zijn reisindrukken van 1857 dagteekenen. In de daarna verloopen halve eeuw hebben onze landgenooten wellicht versche boter, behoorlijke côtelettes en biefstuks leeren bereiden; vruchten leeren kweeken; de beddelakens vergroot en de servetten verkleind; de deursluitingen vereenvoudigd; ja, zelfs het Latijn verleerd. In die halve eeuw hebben de dominees een meer wereldsche kleederdracht aangenomen en zelfs der geleerdheid vaarwel gezegd. Laten wij er voorts den schrijver dank voor weten, dat hij, de Hollandsche zindelijkheid met betrekking tot huis en huisraad roemende, niet gesmaald heeft op de veel geringere zindelijkheid op het lichaam. En zoo Gustave Claudin in zijn monographietje wat ‘esprit boulevardier’ heeft meenen te moeten mengen - laat er ons over verheugen, dat wij er toch niet zoo heel slecht afkomen.

Wat de Hollandsche keuken betreft - wel, nog nòòit heb ik een vreemdeling, van welk ras ook, onze tafel hooren prijzen. Voor wat wij een ‘goeden, stevigen Hollandschen burgerpot’ noemen heb ik tot dusverre nooit een niet-Nederlander in smakelijke vervoering gezien. En wat mij persoonlijk betreft, reken ik ons nationaal gescheld op de ‘Fransche liflafjes’ tot de diverse soorten van galgenhumor, al erken ik, dat de Hollandsche kost,

die zoo zwaar op de maag valt, in noodzakelijk verband staat met het Hollandsche klimaat, dat zoo zwaar op geest en gemoed inwerkt. Laten wij derhalve in vrede monsieur Gustaaf Claudin gedenken, die, tamelijk eerbiedig ten aanzien van 's lands eer - de Bataafsche kraakzindelijkheid en de Leidsche latinisten, waaronder portiers en boerinnen! -, zich niet voldoende wist te schikken naar s' lands wijs en hongerig in de Seine-stad terugkwam.

Een andere Fransche schrijver, Stanislas Bellanger, maakt, in den bundel 'Les Etrangers à Paris', op niet onvermakelijke wijze gewag van de volgende eigenschappen der Nederlanders: nationale zelfverheffing, handelsgeest, voorzichtigheid, spaarzaamheid - dikwijls verloopende in gierigheid -, flegma en eetlust.

'In de oogen van den Bataaf', zegt Bellanger, 'is niets ter wereld zoo mooi als de lage en eentonige vlakten van zijn land; de aanslibbingen, de venen, de moerassen, waarmede het bedekt is; de kreekjes, die het in alle richtingen doorkruisen; de tallooze en diepe kanalen, die het doorloopen als evenzoovele slagaderen, en, dat moet gezegd worden, er het leven en de beweging aan geven; de ontzaggelijke sluizen, die het beschermen; de vestingwerken, die het omringen; en eindelijk de mistige, vochtige en rheumatische lucht, die het omwikkelt met een eeuwigen sluier. Het gevolg daarvan is, dat de Hollander zijn land, hoe misdeeld het ook door den hemel is, verkiest boven de schoonste landen op aarde. Alle smaken zijn in de natuur.'

Niettemin bevinden er zich betrekkelijk veel Hollanders in het buitenland. Niettemin tijgen er niet weinig Bataven naar minder mistige, vochtige en rheumatische landstreken.

Waarom?

Luister naar de verklaring, die Stanislas Bellanger daarvan geeft:

'Ware het niet door zijn zucht naar winstbejag, den eenigen hartstocht, waarop hij al zijn genegenheden en neigingen concentreert, de Hollander zoû zijn moerassen evenmin verlaten als de bever het gebouwtje, waarvan hij zelf op zoo artistieke wijze de architekt is; doch het verlangen om te verkoopen en zich in goud te wentelen haalt hem uit zijn apathischen toestand. Van nature is hij innerlijk volbloedig. Boerhave heeft ergens geschreven, dat er op vijf Hollanders drie zouden sterven aan bliksemende beroerte, indien de Phoeniciërs den handel niet hadden uitgevonden.'

Daarop doet de schrijver gansche bladzijden volgen, waaruit blijken moet, dat de Hollanders handelsgeest hebben, voorzichtig, spaarzaam, dikwijls gierig, flegmatisch en gulzig zijn.

Karakteristiek is de volgende kleinigheid. Als een Hollander ergens geld voor over heeft, beweert Bellanger, dan is het voor... tulpen. 'Men heeft Hollanders voor een tulpenbol de som zien besteden, die het jaarlijksch onderhoud kost van een maîtresse uit hoogen stand, en dat wil wat zeggen.'

Een bolleboos, die Bellanger!

Intusschen - heeft Bellanger in alle opzichten ongelijk?

Is het dan niet waar, dat ons ras tamelijk sterk aan zelfverheerlijking lijdt! Vindt het niet al te gauw, dat andere volken 'veel poeha' maken, en kent het zichzelf niet al te bereidwillig 'degelijkheid' toe, waar, op de keper beschouwd, die degelijkheid in de meeste gevallen niets anders is dan laksheid, of vreesachtige voorzichtigheid, of liefde voor rustige rust?

Handelsgeest als hartstocht, zucht naar winstbejag.... Is het dan niet waar, dat de Nederlanders universeel te boek staan als de ‘Chineezen van Europa’? Is het niet een beteekenisvol feit, dat misschien wel 9/10 van de te Parijs verblijfhoudende Hollanders bestaat uit kooplieden, niet het minst in het diamantvak?

In trouwe, het oordeel, dat de buitenlander over ons ras in het algemeen velt, is voorzeker niet uit de lucht gegrepen. En mij dunkt, dat het voegzamer is, dat elk onzer voor zich al zijn best doet om dat oordeel te doen wijzigen naar zijn gedragingen, dan schouderophalend te spreken over de ‘oppervlakkigheid’ der buitenlanders. Alsof wij, in het algemeen, niet hoogst oppervlakkig over andere nationaliteiten oordeelden!

Laten wij, voor wat althans Frankrijk betreft, er den Franschen dankbaar voor zijn, dat zij minder dan elk ander volk behept zijn met nationaal exclusivisme. Elke vreemdeling, die iets in zijn mars voert, kan in Frankrijk zijn wreg vinden en zelfs, bij ingespannen arbeid, tot eer en aanzien geraken. Er is hier niet zooals in vele andere landen, een soort van uitsluitingsstelsel voor vreemdelingen. ‘Give everybody a chance’, zegt de Amerikaan - ik twijfel er sterk aan, of hij dien stelregel meer toepast dan de Franschman. Te Parijs wemelt het van vreemdelingen, die met open armen, zonder terughoudendheid of wantrouwen, ontvangen zijn en langzamerhand in het land van Voltaire een tweede vaderland hebben leeren vinden.

Heeft, om me bij de journalistiek te bepalen, de Amsterdammer Arnold Mortier - verfransching van Arnold Mortje - zich indertijd niet een eervolle plaats weten te veroveren aan ‘Le Figaro’, waarin hij, van

1874 tot 1884, geregeld zijn, ‘Soirées Parisiennes’ schreef, die hij onderteekende met: ‘Un monsieur de l'orchestre’? ‘Arnold Mortier’, schreef Albert Wolff - ook déze vreemdeling, een Duitscher, wist het in de Parijsche journalistiek tot een groote hoogte te brengen -, ‘was geboortig uit een land, dat te allen tijde levendige sympathie heeft gevoeld voor Frankrijk, zóó zelfs, dat in geen enkel ander land de Fransche taal zoo verspreid is als in Holland. Heel jong kwam hij te Parijs met zijn ouders, en op volwassen leeftijd gekomen, zocht hij lange jaren achtereen zijn weg zonder dien te vinden; zijn debuut in de journalistiek deed de plaats niet voorzien, die hij later onder ons zoû innemen.’ Enz.

Was Ary Scheffer niet ook een Hollander? Was Jacques Offenbach niet een Duitscher? José Maria de Heredia niet een Spanjaard? Is Jean Moréas - Papadiamantopoulos - niet een Griek? Hélène Vacaresco niet een Roemeensche? Etc., etc. - voorwaar, Frankrijk is een gastvrij land, dat het talent viert en in zijn midden opneemt, wáár het ook vandaan komt.

En zoo de Franschen over het algemeen weinig geographische en ethnologische kennis omtrent ons land hebben; zich doorgaans de Hollanders in Holland voorstellen als een boerenvolk, gestoken in nationale kleederdracht - waartoe de photo's van onze koningin in diverse nationale kostuums niet weinig hebben bijgedragen -; geen al te hoogen dunk koesteren omtrent de eigenschappen der Bataven; et patati et patata - laten wij bedenken, dat wij al sedert een eeuw al bitter weinig hebben gedaan om ons van onze beste zijde te doen kennen, en dat de Franschen, meer dan elk ander volk, de verdienste erkennen, zoodra ze zichtbaar is, zoodra ze zich daadwerkelijk openbaart.

‘In Parijs is 't een rotte, bedorven boêl’, zei me een Hollander hier.

De man komt telken jare te Parijs terug en rekt er zijn verblijf zoo lang mogelijk.

Is het wonder, dat de Parijzenaar niet gediend is van zulk een erkentelijkheid eens vertegenwoordigers van ons o, zoo degelijk volk?

OTTO KNAAP.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Hoe zal ik mij kleeden. - Gij ziet dat ik Uw brief omgaand na ontvangst beantwoord. In toilet-zaken is dat inderdaad vereischte. - Gij hebt niets te veel gevraagd; ik sta gáárne tot Uw dienst. - Indien gij slank zijt met een goed figuur, dan zou ik U raden, en dat zeer beslist zelfs, te nemen het tegenwoordige half-aansluitende model van lange jacquette; dit is in den rug half aansluitend, van voren met drie knoopen gesloten, dáár getailleerd, en met breede revers; daarbij een rok van dezelfde stof empirestijl maakt voor een goed figuur een heel kleedzaam en geheel up to date costuum; lengte van den rok *niet* voetvrij, (dit is alleen aan te bevelen voor geheel ongekleede morgenrokken, voor lange wandelingen enz.), maar ook niet sleepend; precies rondom den grond rakend. - Garneering met knoopen op den rok is zeer modern; géén tresband. Ik zou U alleen dan raden een jacquette te nemen van een

andere stof en kleur dan de rok is, wanneer gij haar dagelijks moet gebruiken voor allerlei verschillende doeleinden, dus voor *on*gekleed, en in dat geval zou ik U beslist raden het wijde three-quarter-model in een of andere Engelsche fantasie-stof; een gesloten gekleede jacquette op een rok van andere stof zal nooit een fijn geheel vormen. - Bij Uw kleur van haar en Uw figuur *kunt* gij alle kleuren dragen, zou ik zeggen; daar ik Uw leeftijd echter niet weet moet ik er mij toe bepalen U te vertellen, dat aparte tinten van bruin, oranjebruin en aanverwante nuances, véél worden gedragen, terwijl mauve een kleur blijft door oudere dames gekozen, en grijs, marineblauw, groen, zich stéédsen handhaven. Het is een door vele zich-goed-kleedende dames in praktijk-gebrachte stelregel de kleur harer oogen te repeteeren in haar japon of in haar hoed. In Uw geval zoudt gij dan grijs moeten nemen, iets wat ik in den zomer steeds zeer practisch vind, omdat het niet gauw stoffig uitziet, zooals met blauw en zwart het geval kan zijn. Ik zou U géén laken en geen effen stof raden, maar 't een of andere fantasie-streepje of dito-ruitje, in Engelsche gladde zomerstof; dun serge is voor marineblauw steeds zéér practisch, en in lustre worden tegenwoordig allerliefste dessins geleverd. - - Een hoed in overeenstemming met het toilet is zonder twijfel gedistingueerd, maar hij behoeft daarom nog volstrekt niet uit één-zelfde kleur te zijn; harmonie in kleuren is de hoofdzaak in zoo'n geval. Zoo zou b.v. bij een bleeke teint een grijze hoed niet kleuren, maar gij zoudt blauw stroo kunnen nemen, gegarneerd met grijs, (op blond haar zou dat zeer flatteerend werken); gij zoudt als gij nog jong zijt ook kunnen nemen de fraisekleur als grondtoon, gegarneerd met grijs. Kiest gij daarentegen een marine-blauw-costuum, dan zou ik geen grijs op den hoed aanbrengen maar, of een donker blauwen hoed nemen in dezelfde nuance als het costuum, of een rooden, of een zwarten, of een goudkleurigen. De garneering ook hangt geheel en al af van den prijs dien gij gaat besteden. Bloemen, groote rozen, in allerlei nuances, zijn zéér mode. Zij worden dan aan weerszijden van den hoed aangebracht, aan elken kant een. - Ik kan U, behalve van Doren, Hoogstraat den Haag, ook zéér recommandeeren (òm zoo iets mee te overleggen vooral) Mars, Spuistraat, den Haag; vermoedelijk zenden die U wel een zicht-zending. Bij een fijn gezicht werkt een groote hoed stellig flatteerend; dezen zomer worden deze nog véél gedragen; gij kunt daarvan zeker zijn. Het potje-model, die wansmaak van één oogenblik, is reeds zóó vulgair, dat het geheel en al wordt verdrongen bij gedistingueerde menschen door meer flattante vormen; brides flatteeren óók zeer, en zijn comme il faut. En capelines zijn beslist apart. - Ik geloof niet dat ik persoonlijk zulk een bruin toilet zou nemen, omdat het zulk een modekleur van één seizoen is, maar, *als* gij U daarop decideert, dan raad ik U een hoed geheel in dezelfde tinten, om te groote opzichtigheid te vermijden; ook bij een een mauve toilet zou ik een mauven hoed (met zachtkleurige rozen gegarneerd) beter vinden dan een anderen tint van hoed. - Dit zijn slechts algemeene wenken, indien gij naar aanleiding daarvan meer wilt vragen, na Uw gedecideerd te hebben in een of andere richting, dan ben ik geheel en al bereid de aangegeven ideeën verder uit te werken. Schrijf dan gerust nog eens.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnende, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

H.D.B. - Gij hebt aan den uitgever een gedicht gezonden ter eere van het 'Koningskind', waarvan gij het 'copyrecht voor U wenscht te behouden.' Niet alleen dat copyrecht, maar 't heele gedicht moogt gij behouden. Bombast van dien aard wordt er al genoeg, en dan nog ten minste in betere dichtmaat, ten papiere gebracht in deze dagen. -

Pierre Artimon. - Gij hebt mij zóó aardig geschreven over die kleine teleurstelling, die ik U heb moeten aandoen, dat ik daaruit zie hoe gij er gelukkig alweer overheen zijt. Heusch, zoo erg is het ook niet; de eene keer lukt iets wel, de andere niet. - Inderdaad lijkt mij die bewuste schrijf-club heel interessant, en met-een een goede taal-oefening. Ik heb er onlangs, even enthousiast beschreven zooals gij mij schrijft, van gelezen in een Duitsch blad door een dame, die er even als gij groote bevrediging in vond, en warm propaganda maakte er voor. -

Ja, mij gaat het als U, ik vind het vreeselijk dat men zich niet kan wreken aan de onbekende ellendelingen, die een hond of een ander dier vergeven. - Minner handelwijze, dan op die wijze gebruik maken van de argeloosheid van een beest, ken ik al niet. Ik zeg altijd, men moet een *mensch* zijn, begaafd met een 'onsterfelijke ziel', om zóó verachtelijklaag te staan, van uit wraak, of omdat men er overlast van heeft, een schuldeloos dier te vergiftigen. - Ik kan mij ook best begrijpen dat gij, al is het reeds maanden geleden, er nog niet overheen zijt; wij hebben nu al zoo vele jaren onzen Frits en onzen Benjamin, maar wij krijgen nog steeds de tranen in de oogen als wij over onzen Moosje spreken; en toch moesten we dien niet eenmaal op

zoo'n wijze, maar door een ziekte, verliezen. Hetgeen gij mij schrijft over de wijze van het afmaken van honden zonder muilkorf in Indië wist ik niet, en vind ik schandelijk, maar in Europa is het op dit punt ook allesbehalve goed ingericht. Juist aan de wreedheid en onbeschaafde ruwheid waarmede dieren overal ter wereld nog steeds behandeld worden, ondanks alle mooie praatjes over, en wetten voor dit en voor dat, kan men zien hoe weinig *innerlijk* beschaafd de mensch nog is, hoe dóór en dóór ongevoelig van natuur, en ontbloot van *waarachtigen* zielen-adel. -

G. - Ik heb Uw vraag geplaatst zooals gij zult hebben gezien; gij hebt geen adres opgegeven tot wien men zich moet wenden*). Toe, voedt Uw jongens toch op in liefde en *medelijden* met dieren; dagelijks verontwaardig ik mij over de arme verlaten kat, die wij hier hebben; het beest is zoo dankbaar voor voedsel en zoo lief en aanhalig; en de kippen en de huishond van onze buren dulden haar zoo lief, en hebben als het ware haar in haar verlatenheid tot zich genomen. Geven zij daarin geen voorbeeld, geen beschamend voorbeeld, aan de brave, edele, zichzelf zoo op hun 'godsvrucht' en hun nobele impulsies te goed doende menschen? - Ik zeg U heel eerlijk, toen ik Uw eigen beschrijving las van Uw stumpers van katten, die ook nog bevallen moeten, dacht ik: hoe *kunt* gij het over Uw hart verkrijgen ze zoo weg te doen! In elk geval wil *ik* bij de dierenbescherming informeeren voor U; doodt ze dus niet, of geef ze niet weg, alsvorens gij van mij hebt gehoord. Beterschap met Uw gezondheid; ik zou met die koorts meer medelijden hebben als *gij* meer medelijden hadt met Uw katten.

R.B. - Aan Uw wensch is reeds voldaan. - Ja, natuurlijk, de vrouw is ook harerzijds een gevaar voor den man, maar, wat *hij* ook doet, *hij* 'valt' nimmer in maatschappelijken zin. Zelfs de grootste en vuilste lichtmis behoeft slechts op den een of anderen dag als het hem gelegen komt te zeggen: Ik bekeer mij, en hij kan elk meisje huwen, en in elke familie ontvangen worden verder. De voorbeelden daarvan kan ik U aanwijzen. Stel daartegenover nu eens het lot der dito vrouw, óók zelfs als zij zich *waarachtig* zou bekeeren. Dan toch blijft zij een uitgestootene, een begenadigde *verschoppelinge.* -

P.J.B. - Ik zie nog maar steeds uit naar de door U aangekondigde vervolg-stukken. - Ik kan mij zoo begrijpen, dat de menschen U, zooals gij het zeer juist uitdrukt, 'in een vakje wilden plaatsen op godsdienstig gebied'. Want, mijzelve ging het ook zoo na de verschijning van Vragensmoede. De verschillende recensenten hadden toen uitgemaakt, wat ik (volgens hen) niet meer, en wat nog wel geloofde, en ik werd dus overstroomd met brieven, veelal ook van moderne predikanten, om mij te rangschikken tot deze of die 'richting'. Juist, dat ik dat niet wilde, liever gezegd niet kon, dat ik een eenling bleef, hebben de modernen mij daarna zoo kwalijk genomen. In mijn Dagboekbladen kom ik nog wel eens nader daarop terug.

Uw ervaring: 'Het leven heeft mij met verschillende personen in aanraking gebracht en daardoor een kijk op de menschen gegeven, die nu juist niet van de aangenaamste is', zij is m.i. die van elk diep-voelend en ernstig-nadenkend mensch. Want niets stelt zoo bitter te leur als de menschheid en de menschelijke bedoelingen, achter de schermen gezien. Mij-ook is het gegaan als U. In de vorige Lelie hebt gij misschien gezien, dat iemand een gedichtje aan mij opdroeg, waarin hij veel sprak van het vertroostend en veredelend licht der 'poëzie'. Ik vind dat een phrase. Poëzie kan je

*) Intusschen kaart voor U ontvangen. en verzonden.

onmogelijk heenzetten over de mensch-*verachting*, die je leert voelen, hoe ouder je wordt, (natuurlijk, de menschheid als geheel genomen, want hier en daar goede, edele, lieve, beminnelijke menschen zijn er overal in de wereld, en zeker ken ik hen op mijn eigen levenspad en in mijn eigen huis).

- Gij en ik zijn, dat heb ik reeds meer geconstateerd, geestverwanten in veel opzichten. Zoo b.v. alles wat gij schrijft over de onmogelijkheid van De Blijde Wereld- en andere socialistische theorieën, over den onwil van al dergelijke leiders openlijk en eerlijk een ongelijk te erkennen, en de desillusie die je dat geeft, wanneer je dom genoeg waart te meenen, dat het hun om *waarheid*, eerlijke *waarheid*, te doen was. En, last not least, Uw afkeer van Tolstoi-achtige-preeken, waarvan gij zoo terecht zegt, dat zij 'vervelend' aandoen, omdat men er niets wezenlijks aan heeft, geen houvast, geen vasten grond onder de voeten. - Ook ik denk er zoo over als Schopenhauer, met wien ik trouwens véél eens ben: dat de menschen, wanneer ze elkaar te dicht naderen, elkaar telkens weder afstooten *moeten*, zoodat een maatschappij van algeheele gelijkheid en broederlijkheid daardoor onverwezenlijkbaar blijft.

- ... Wat de onderteekening aangaat Uwer stukken, ik laat het aan U over of gij het wilt doen zooals gij het voorstelt in den aanhef van Uw brìef, dan wel zooals gij het aankondigt aan het einde. Onder ps: geschreven stukken honoreer ik principieel altijd iets lager dan met eigen naam geteekende, maar bezwaar heb ik niet tegen Uw voorstel.

Mevr. A.C.F.-G. - Vriendelijk dank voor Uw kaart en verwelkoming. Inderdaad tref ik het tot nog toe uitstekend met het weer. Ik ben blij dat het artikel van mij, 'Een logisch gevolg', U boeide. -

- Ik heb verder van U nog een vroegeren brief te beantwoorden. Ik geloof zeker, dat de boeken, die ik U noemde, in Uw geest zullen zijn; zij schilderen zoo recht geloovige kringen, zonder huichelarij en zonder partijdigheid van voorstelling, ofschoon de beide auteurs blijkbaar niet bepaald 'rechtzinnig' zijn. Dat U overigens, met Uw druk gezin, weinig tijd hebt tot lezen, begrijp ik best.

Naar aanleiding van Uw artikel en Uw particulier schrijven aan mij, verklaar ik-voor-mij U gaarne, dat ik over het Christendom denk als gij, omdat het een omkeer teweeg bracht in de wereld en de toestanden, grooter en blijvender dan door welke andere 'godsdienst' ook ooit is bereikt. En nooit ook heb ik zóó den geheimzinnigen invloed gevoeld, nog na zoovele eeuwen, van het Christendom, dan in Rome, waar mij het voortdurend te moede was, als stond ik op heiligen bodem, als riep het bloed der martelaren mij toe: *Toch* is de waarheid aan *onze* zijde, hoe ook door de Kerk en de scheuringen erin van protestantisme, en van dat protestantisme weer in duizend en een onderdeelen, bevuild en verontreinigd en vergoord, *toch* zijn wij niet voor een 'waanvoorstelling' in den dood gegaan. - O, Quo Vadis, - het was mij als werd het dáár, na zoovele eeuwen, óók tot mij gezegd, op die plek! Ik geloof dat het de vloek is van het protestantisme, van Luther en Calvijn, dat zij ons het *twijfelen* leerden. Mij treft dan ook altijd als ik mijn geliefkoosde fransche mémoires lees, welk een troost, en welk een verheven kracht, de katholieken, zelfs de meest verdorvenen onder hen, putten uit het Sacrament bij het levenseinde, hoe zij in naam daarvan gehoorzamen, hun zonde en hun schuld afboeten - terwijl wij-protestanten sterven, precies zooals we leven moeten, als *on*amachtigen. - Dat de theosophie heden ten dage zooveel aanhang vindt, is voor mij een bewijs van de onmacht van het modernisme, waarbij de mensch in het *geheel* geen geestelijk voedsel heeft.

H.H. - Gij zegt mij, dat de meeste menschen zich niet geven, omdat zij niet *durien*, en verwijst mij dan naar mijzelf met de woorden: 'Reken U eens even U-zelve, U durft altijd, geloof ik, uit te komen voor Uw opinie, maar gelooft U, dat er veel menschen zijn die dat durven. Zij houden veel liever hun mond, of gaan mee met de opinie van een ander, omdat ze anders in moeilijkheden zouden kunnen komen. Hoe weinigen durven zichzelf te zijn!' - Zeker, woord voor woord beäam ik Uw woorden. Maar, juist dáárom vind ik de menschen dan ook, als geheel genomen, zoo laf en zoo min en zoo weinig waard. Ik heb nooit kunnen begrijpen dien angst om eerlijk voor een meening uit te komen, zoo weinig kunnen begrijpen, dat ik juist daardoor mij on-vrienden maakte, b.v. in Suriname, omdat ik onnoozel-genoeg was niet in te zien, dat men het mij kwalijk nam indien ik oprecht antwoordde: Ik vind het hier *niet* prettig, ik vind dit of dat gek, ik zou dit of dat zoo doen, en niet zus enz., omdat men van mij als gouverneurs-dochter mooi- en mede-praten met jan en alleman verwachtte, eischte; - al wist men ook, dat ik 't onmogelijk meenen kon wat ik zeide, zoo'n 'lieve' leugen vond men toch beter dan een eerlijk antwoord. Eerst van lieverlede heb ik leeren begrijpen, dat *ik* in dat opzicht behoor tot de uitzonderingen, en dat de heele dagelijksche omgang en de heele maatschappij aan elkaar hangt van liegen en bedriegen en elkaar wat wijsmaken, en niet voor een oprechte meening durven uitkomen. En, juist omdat dit nu eenmaal zoo is, heb ik aan 'de' menschen en 'de

maatschappij' een hartgrondigen hekel gekregen, en ga veel liever om met een dier, dat mij niets wijsmaakt, en mij niet flikflooit. Ik heb vroeger wel eens verteld in de Lelie van dat typische voorbeeld van zulk onwaar-wereldsch-lief-doen, dat ik van heel nabij en *daardoor* achter de schermen zag. Zij durfde nog niet eens, veertien dagen vóór ze trouwde, eerlijk zeggen, dat ze het *niet* in de Kerk deed, aan een orthodox familielid, en maakte die dus maar wijs, dat ze nog niet wist **welke** dominee haar zou inzegenen, omdat ze daardoor een onaangenaam discours vermeed; ze zei in mijn eigen tegenwoordigheid op het eene dineetje, dat ze nooit wijn dronk om een onthouder-buurman te believen, en op het andere, om den gastheer, die een fijnen wijnkelder bezat, te behagen, zag ik haar zes glazen verschillende wijnsoorten verschalken. Ze gaf iedereen gelijk, en praatte iedereen naar den mond. Als ze bij deze op visite ging, trok ze een héél eenvoudig japonnetje aan om 'zedig' te lijken, en als ze bij die voorname vriendin wou schitteren, dan was het duurste haar niet kostbaar genoeg. Als ge datzelfde schijnbaar zoo niets-durvende en zoo bescheiden-zachtzinnige vrouwtje echter achter de schermen zaagt, dan was er geen meer op haar recht staand, alles naar zich toehalend, gieriger, en voor anderen meedoogenloozer persoon denkbaar. Maar dan zagen 'de menschen' haar immers niet. Alleen *dan* was ze dientengevolge *oprecht.* - Van zoo'n onwaar-doen hangt de heele wereld aan elkaar.

- Wat Uw pseudoniem aangaat, ik vind het best, dat gij Uw werk met een ander onderteekent, dan tot hiertoe het geval was. Wat het honorarium in verband hiermede betreft, zie dienaangaande hierboven aan P.J.B. - Dit is *mijn* persoonlijk standpunt, juist om diezelfde reden die mij doet zijn vóór eerlijkheid en oprechtheid en durven. Hoe dus andere redacties of uitgevers erover denken weet ik niet, maar ik vermoed wel, dat die, althans de eersten, géén verschil maken, want anders zou het onder een pseudoniem uitschelden en beleedigen, onder het mom van 'recensie', door van elkaar jaloersche kunstbroeders, niet zulk een weligen aanhang hebben! Geld toch hebben de meeste dezer would-be-recensenten broodnoodig.

Ik geloof met U dat L.P. Uw stuk verkeerd heeft gelezen en begrepen. Toen ik haar gedachtenwisseling ontving, was ik eenigzins verbaasd erover, en dacht: dan heb *ik* zeker de bedoeling van H.H. anders opgevat dan zij moet worden beschouwd. Uit Uw antwoord echter, en nu uit Uw brief, bleek mij dat *ik* Uw meening dan toch juister had gelezen dan zij. In den a.s. jaargang hoop ik aan Uw en zooveler wensch in zake het meer onmiddelijk beantwoorden in de correspondentie te kunnen voldoen. Ik geef daaromtrent nog nadere bijzonderheden. Ja, de aantrekkingskracht daarvan, van de correspondentie, schijnt inderdaad groot, en, in verband daarmede, zal ik dan ook trachten aan dat verlangen tegemoet te komen. Daar gij het zoo eens zijt met mijn onlangs uitgesproken meening, dat een onafhankelijke, belasting betalende vrouw recht heeft op kiesrecht, zult gij zeker mijn onlangs verschenen artikel: *Een logisch gevolg* over dit onderwerp wèl beamen. - Hoe ik mij voorstel dat het zijn zal, wanneer wij dit overgangstijdperk achter den rug hebben, waarin de vrouw zichzelve door schreeuwen en te keer gaan tracht te bevredigen in hare onbevredigdheid? Ik ben geen profetes, en onthoud mij dus liever van voorspellingen. Maar ik geloof zeker, dat er een reactie zal volgen, waarin de vrouw zal terugkeeren tot hare eigenlijke bestemming van moeder en echtgenoote, waarin er weder meer zal worden getrouwd, en minder zal worden gevraagd naar nuttigheid en kunstzinnigheid enz. Altijd, *indien* het in den loop der dingen ligt, dat deze wereld nog lang zal blijven voortduren; dikwijls denk ik, ook in verband met hetgeen men leest in het Nieuwe Testament

omtrent het laatste der dagen, dat wellicht de tijd niet ver af is, waarin deze caricatuurachtige menschenmaatschappij terugkeert tot het niet.

Neen, ik geloof volstrekt *niet*, dat de ‘mannen beter zullen worden’, zoo min als de vrouwen, want ik geloof niet aan geleidelijke ‘verbetering’ van het menschelijk geslacht. Het is en blijft, wat het eeuw in, eeuw uit, zich toont: *min*, *laag bij den grond*, *kleinzielig*.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest het **Hoofdartikel** alsook een gedeelte der **Dagboekbladen en Herinneringen** blijven liggen.

REDACTRICE.

5 Mei 1909.
22ste Jaargang.
No. 45.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Naar aanleiding van 30 April 1.1.

Het behoort er bij in deze dagen te spreken van ‘verknochtheid aan het huis van Oranje’, ‘jubelen over de geboorte van de prinses’, enz., enz. Zoowel het grootste dagblad als het geringste blaadje, dat verschijnt in deze dagen, heeft een paar kolommen vol met geijkte gelegenheids-phrasen over ‘de oude stam, die weer in nieuwen luister opbloeit,’ ‘het Oranje-zonnetje dat over Nederland blijft schijnen’, ‘de liefde tot het Vorstenhuis’, ‘het goed en bloed veil hebben voor onze dierbare Koningin en Haar geslacht’, enfin, ik heb geen plaats om een volledig lijstje te geven van de afgezaagde leuter-praatjes waarmede elke pennelikker genaamd ‘journalist’ thans om zich heen werpt met volle handen - tot groote stichting van het goedkoopaangedaan publiek. -

Wat mij betreft, ik heb lust ook ditmaal niets anders te zeggen dan mijn eigen persoonlijke meening, mijn eigen gevoel, zonder er mij een steek om te bekommeren dat het er bij behoort, als men in de gratie wil zijn, op bovenstaande, in elke courant en elk blaadje na te slaan, manier te kletsen en bombast op te disschen.

Wel, als ik denk aan de geboorte van zoo menig vorstenkind, dat met zeker niet minder vreugde en met nog veel meer eer is begroet als onze nieuwe prinses, aan den koning van

Rome b.v., den vurig-begeerden zoon van Napoleon I, aan zijn bloedverwant, den niet minder vurig-afgesmeekten zoon van Napoleon III, als ik denk aan een Marie-Antoinette, aan den nu onlangs zoo gemeen vermoordden toenmaligen kroonprins van Portugal, aan den evenzeer gewelddadigen dood van een koning Humbert van Italië, of aan het dieprampzalig leven van de sympathieke overleden keizerin van Oostenrijk Elisabeth, eindigend in een tragischen dood, aan dat van wijlen de koningin van België, vergeten reeds bij haar leven nevens een haar verwaarloozenden echtgenoot, als ik denk in een woord aan de geschiedenissen van zoovele vorstenlevens èn vroeger èn nu, dan voel ik een groot, een oneindig groot medelijden met het arme schepseltje, dat daar in een mooi wiegje ligt, onbewust van de vreeselijke verantwoordelijkheid die op haar rust, zoowel als van het grenzenloos egoïsme en de ruwe wreedheid, die haar omringen in haar volk.

Ja, dat durf ik beweren, dat het Oranjeboven-roepende, zich met Oranje-tooiende volk egoïst en ruw en wreed is, in zijn geheel genomen, als *volk* beschouwd. - De menschheid is overal hetzelfde; het Nederlandsche volk is niet anders en niet beter, mijnentwege ook niet slechter, dan welk ander stukje menschheid ook. Heeft het indertijd niet Willem V laten heengaan; heeft het zich zoolang Jan de Witt machtig was, en voorspoed bracht aan de burgers, niet heel plezierig en wel onder hem gevoeld? En denkt gij dan dat het, *als* onze Koningin in nood en gevaar komt door den dwang der tijden, voor haar iets *doen* zal, juist die Oranje-gestrikte, schreeuwende, feestvierende massa? Die is het die morgen meedoet aan de revolutie, en morgen met hetzelfde plezier de vrijheidsmuts haar op het hoofd drukt, zooals het een Lodewijk den zestienden deed, en dan 't Oranje zich afrukt voor het roode lint, en scheldt en smaadt en beleedigt, even hard als het nu juicht. -

Zie, daarom voel ik op zoo'n nationalen feestdag een soort walg van dit soort feestgedoe, dat niets anders is dan egoïsme, in zucht zichzelf te vermaken.

En daarom voel ik een groot, groot medelijden met vorsten-kinderen. Zij vroegen niet geboren te worden op een troon; zij zijn door het Lot geroepen tot een taak, die van hen vergt te zijn superieur, zoo zij die taak goed willen vervullen, en die juist dan zoo dikwijls nog te eerder met ondank wordt beloond. - Wanneer het ligt in den Wil der Toekomst, dat deze Prinses eenmaal regeeren zal over ons land, moge zij dan een volk vinden, dat Haar, ook in de ure van gevaar, van oproer, van anarchie, getrouw blijft, en zich ook dan niet verloochent in ‘verknochtheid aan haar Huis’, wanneer het geldt in waarheid, en niet op papier-alleen, ‘goed en bloed’ voor haar veil te hebben.

En Zij, Harerzijds, moge zij begrijpen hare hooge roeping van Vorstin, die er niet in bestaat, zooals zoovele hedendaagsche koningen en prinsen schijnen te vinden, zich te amuseeren met sport en sport-pakjes en skiën in Zwitserland en de gebroeders Wright naloopen, in een woord in zichzelf vermaken op een bourgeois-manier, maar in volk en land *dienen,* zij het ook ten koste van eigen-ik.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Door het land van eeuwige romantiek door Johan Schmidt. *Met teekeningen van den auteur.*

De Ardennen! 't Klinkt bijna als een kreet van verlossing, wanneer je den winter hebt doorgekeken naar de overzij - naar de buurtjes: meisjes in stille berusting achter de drie-maal 's weeks gelapte glazen - eeuwig lezend in blaadjes en boekjes van allerlei soort, tersluiks op-kijkend naar ons - minder beglazenlapt dan zij - en minder stijf-burgerlik voor de ramen gapend, waartegen van binnen de gordijnen onregelmatig hingen opgetrokken. O huismoederlike misdaad, zulk een teeken van losbandigheid en slordevosserij! Hoe menigmaal heb ik dit vonnis in de oogen vol spot dier meiskes begrepen - óók gezien de stil-nijdige nieuwsgierigheid, als we buiten kwamen op straat, de hatenden ons nawezen, òns, de in-bruikleen-bezitters van niet-steeds-Zaterdags gelapte glazen en onsymetrisch opgetrokken gordijnen. Wij, moedwillige zon daars, die ons al in de vroegste dagen van April, op het balconnetje durfden warmen in de levenbrengende zon. Die lachten en stoeiden, zóó waar, dat ìedereen 't zien kon. Om zich te bedoen was 't! Stuitend... en ò diè gordijnen, diè rùiten! En altijd open hof. Geen, als doode-kamers afgesloten vensters. Nee, lieve menschen, altijd, wage wijd. En de buurtjes wisten veel van sùkke mense, die deden alsof de heele wijk entrée had, vrij! Toen we dan ook een wagen lieten komen met een paard er voor en ze ons

boeltje daarop zagen laden, werd 't feestelik in de buurt, ontstonden er comités ter viering van dit zalige feit - werden er pretjes bedacht, omdat ze dan toch eindelik weg waren ‘die mense van de overzij’ - de lui van de niet-alle-drie verticaal-hangende gordijnen.

Wij, gelukkig dat 't zomer was, lieten onze fietsen herstellen, belaadden ze met hoogstnoodige dingen, maakten ons gereed voor onze reis door de Belgische Ardennen.

Tot over de grenzen gingen we per trein, begeerig hunkerend naar het land van rijken groei, van beken en stroomen, waarlangs hoog opglooien weelderige bergen en kaalgrauwe rotsen, uitbrokkend tusschen dennenbosschen en breede valleien. Land van onafgebroken schoon, van kwistige, sòms schier tropischen bloemen- en planten wasdom. Land van zon, van tot jubel verrukkende extase.

Dàt land moesten we doortrekken, en daarom bleven we slechts kort in de joviale stad Luik, vroolik en levendig, maar wuft en naïef als een meisje, met ernst en kommer onbekend, daar ze ziet, en 't geziene niet in zich opneemt, hoort en 't gehoorde haar voorbij gaat. Want lach en jolijt kenmerken de menschen van dit gewest. Niets schijnt hun in 't leven dan vreugd en waar ze deelen 't leed, doen ze dat met harteliken lach, onbezorgd en opgeruimd. Toch is er niet alles vol glanzende zonneklaarte. De vele zwartwalmende fabrieken zijn daar om te bewijzen, dat hard labeur wordt geeischt en kommer en smarten niet steeds verzacht worden door lachen en eeuwige leut. Maar met dat al blijft Luik een stad van vroolik leven en druk bedrijf, ongewoon van vertier, 't Is opmerkelik zooveel, echt luchtig, verkeer, ofschoon niets van dat alles in staat is het provinciale karakter aan de stad te ontnemen. De huizen, straten, trams en omnibussen, alle zijn van bouw klein-steedsch, geenszins berekend op de forsche beweging eener Metropole. Zou dat plots het geval worden, Luik werd begraven onder eigen ruïnen, want tegen een krachtige beweging binnenin lijkt het niet bestand. Maar tòch, Luik trèkt, Luik brengt je in een royale bui, houdt je vast.

Lachen, camaraderie en gemoedelikheid is de hoofdtrek der Luikenaars - ik mag wel zeggen van de meesten van dit land hier.

Ik woonde 't bij, dat in een der volksbuurten, gedurende het ‘fête du quartier’ de vrouw van den meestbekenden volksleider hand-aan-hand de cramignon*) op straat meedanste. Voor Amsterdam onmogelik, maar te Luik blijkt àlles mogelik van dien aard. Dàt volk is nu éénmaal zoo. En niet het volk alleen, maar alles in dit land is vol tegenstellingen. Naast oer-ouderwetsche begrippen, de meest vooruitstrevende - die wel is waar in botsing komen, maar dan eerst, als de verkiezingsdagen aanbreken en de domme massa's tegen elkaar worden uitgespeeld. Overigens harmonieeren de twee uitersten hier op haast onbegrijpelike wijze. Waar dus zich zooveel verdraagt, blijkt *niets* wonderliks meer. De meest bouwvallige gehuchten b.v. hebben electrisch licht, op straat zoowel als in huis, wèl licht in den treure, maar tòch electrisch. Treft men hier en daar (sporadisch, want dergelijke gelegenheden worden hier schrikbarend verwaarloosd) een watercloset, vlàk er naast is nog het beruchte ‘huisje’ blijven bestaan. En dat vredig naast malkander. Zoo in iéder opzicht. Dit land maakt dan ook geheel den indruk een geduchten strijd te voeren van het oude tegen het nieuwe, en is ongeveer gelijk te stellen met een achterlike provincie, die door het vreemdelingenverkeer uit den dommel wordt opgeschrikt en waar intusschen de

*) *Cramignon*, volksdans, waarbij allen hand aan hand, op de maat der muziek, als ten onzent de slinger ongeveer, achter elkaar zich voortbewegen.

voorstanders van conventie om het behoud van gebruiken kampen, bang als ze zijn de schaapkens aan den haal te zien gaan met de moderneren, wijl nieuwe inzichten en toepassingen meer aantrekken. En 't is, alsof men dat ‘érgste’ hier weet te voorkomen door te trachten het ouwe en 't nieuwe met elkaar te verzoenen door beide uitersten op een accoordje te gooien.

Wonderlik schijnt ons dit gelukt en daarom wekt het spoedig weinig bevreemding meer, menschen van allerlei partijen en godsdienst handje aan handje te zien springen, tijdens het fête du quartier.

Heel gauw, als gezegd, scheidden we van Luik en de Luikenaren om onze eigenlike reis te beginnen. Gezeten op onze rijwielen, die ondanks de deugdelijke bagagedragers er presentabel uitbleven zien, leken we als reizigers op kameelen, zoo zaten we tusschen de pakken. (Deze vergelijking is wel is waar niet schitterend, maar ik houd 't er voor, dat de lezers zich ons, met wat ruime fantasie, per rijwiel kunnen voorstellen.) Eerst

over de bonkige keien, den Maas-oever langs getrapt tot we, na een heel mooie brug te zijn overgegaan, deze rivier achter ons hadden. Afstappen, om de eerste hoogte naast den spoordijk, voorbode van wat we later zouden moeten stijgen, onze karren op te duwen. Vermoeiënd! 't Was heet. De zonne-hitte gloeide neer. Maar wij, ten volle beseffend, wat het beteekent toeristen te zijn, bleven vol moed, al kostte dit werkje, badend in pure zon, menigen droppel zweet. Wij dus als sjouwers aan het zwoegen, en daar 't de eerste maal was, dat we met topzware ijzeren kameelen (?) 'n helling op moesten, wisten

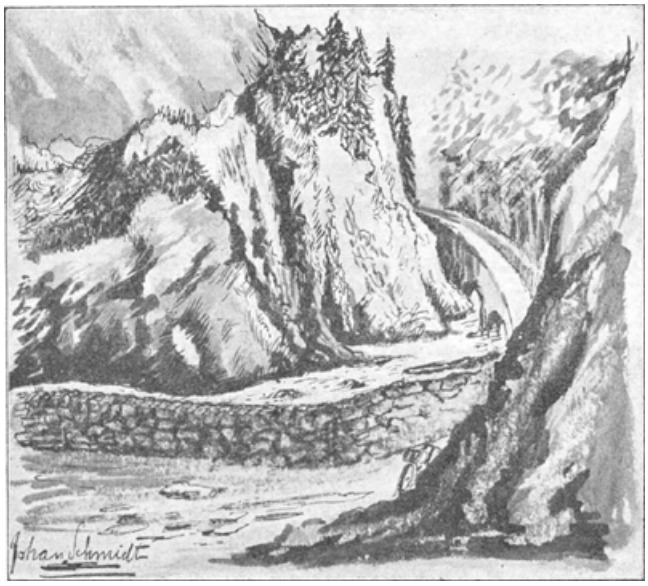

we nog niet recht, hoe men zooiets 't gemakkelikst gedaan krijgt. Eerst zwegen we, edoch, zwijgen duurt op die manier niet lang, daar ieder van ons (aan eigen linkschheid zich ergerend) niet tevreden bleef over het tobben van den ander. Dat gaf natuurlik strijd. In de hitte! Smakelik eten! We kregen het zoo druk over de manier van een-fiets-vasthouden bij zulke moeielikheden, dat we hijgend haast niet verder konden, ofschoon we bitter weinig vorderden. Dat werd een reden, praktisch als we zijn, om vrede te sluiten. Moeizaam opwaarts gaand kwamen we dan ook, tengevolge van dien, boven heelemaal tevreden nu dat leed alweer geleden was. Opstappen en verder rijden. Heerlik wielden we van de geleidelijke daling neer en kregen nu het berglandschap voor ons, waar middendoor de Ourthe stroomde. Prachtiger weg is niet denkbaar. Effen en bijna niet stijgend. Verrukt lieten we ons dan ook gaan door dit dal van voorname schoonheid. Naast ons de stoer-omhoog stekende rotsen, begroeid met planten en bloemen, waaruit opstaken de stammen van berk en accasia, beuk en den. In volle loovering van blad hing zongesprenkel, bewegingloos in het diepe amber-groen van koele, licht-verstorven pulveren schaduw. Daarachter brokte òp, fel beschenen, de stijle rots - in het ijle blauw van den glans-bestoven ether. En hooger, al maar hooger heuvelde de groene rug der bergen. Wijder en wijder die kam, hèl bestoeid van verder wegdonkerende zonnevlakten, heuvelend in elkaar, verzakkend onder spijl-staande sparren, om dan weer forsch, ongenaakbaar te stuiten tegen kaalsulferen brokken, diep neerduikend naar omlaag, woest, stortens-log.

Aan de andere zijde, in nevel-bleeke verten, strekten, dommelend in parel-grijzen hetteadem geel-koperen vlakten, rondden brons-

groene golvingen van lagere heuvelen - en alles in strakke zon - in de gulden schroeiing van licht. Dichter schoven bergen aan den oever, rezen op met flanken van klarend groen, waar glinsterende spreiding van scherpstekende stralen langs schoot, hevig geel op enkele plekken tot aan de terug-wijkende hellingen, bruin-zwaar van troebelen schemer. Uitstroomend, neer-murmelend, kletterruischten watervalletjes, spoelde de Ourthe over de beddingsteenen van haar bodem...

Wij voort, in aandachtig toezien, in blijvreugdige mijmering - in zoet-bedwelmend genieten van deze schoone streek. Achter ons, bij een kromming, sloot zich de bergkam, schoven de flanken als tot elkaar. Nu lagen de hellingen daar schuin-op met boomen dicht-begroeid. Bosschen kuifden op de toppen, legden schaduw-teekening in het groen van velerlei schakeering.

De gouden lucht vibreerde langs de contouren van afgehouwen blokken, blakerend van trillend licht. Diep-blauwe horizonten verscholen, doordat de immer wendende weg telkens tableaux van andere schepping open legde. - De hemel hing als een mistig onmeetbaar gewelf van zilverend-stofgoud, waarin gesmolten de zon te blonker-beven stond - omkransd van flikker-verblindende uitstraling - spicht-schietend af-prikkend bundels stekel-punten van schrille sterkte. In het wijde, overzienbare einder, nu laagliggend in de rondomme bergen, schijnbaar even bobbelend, dwaalden kleine huisjes-groepen, kwamen torentjes spits-glimmend op. Dan weer, door een slingerende draaiing van ons pad verborgen, verdween het ruimere ansicht, stonden plots recht overeind, stoer, dreigend, onbegroeide bergwanden, weg-klovend daar, waar weer de weelde-rijke groei te voorschijn stoeide in het blanke vlak van goud-roze en parel-moer.

Wij, in voortdurende bewondering, móésten ons laten gaan, konden 't niet laten uit te roepen, hoe heerlik-mooi dat alles was, hoe verrassend! We voelden beiden het innigdankbare fluïde van elkaar uitgaan en we werden week van gemoed. O, 't is zoo zaliggelukkig, zulk een landschap in 'n atmosfeer van tot sidderende emotie warmende vreugde! Of de longen mak'likker aad'men, of de borst zich vult met eeuwige lavenis en het hart slaat van niet uit te zeggen tevredenheid. De adem vertraagt, wijl uit de onbestemde diepte van het gemoed een juichkreet zonder klank naar de keel opdringt - de superbe sensatie van het aanschouwde ons tot heilige ontroering brengt - ons sentiment beroert, de fijnste gevoelens ten leven wekt. Gelijk de zuiverste accoorden broos, subtiel ons doortintelen, onze nerven doorgloeien, als opwaarts doen stijgen onze droom-vage fantaisie, zoodat het goede in ons alléén nog maar bestaat geen smet van het profane de opperste essentie onzer gewijde stemming schenden kan, is voldoening dier schoonheid in ons. En de gelouterde, devotelik als het kind opziend naar het omringende, verliest zich in de reine bedwelming, voelt wellen weemoedstranen over eigen nietigheid en in die erkentenis worden zijn oogen vochtig...

Maar daarna! Daarna, als tot zichzelf hij komt, als de macht van het geweldige om hem de vermoeienis bant, de fiere latente kracht hernomen wordt, dán stijgt de geestdrift, strakken de spieren, herschept het lichaam zich, wijl gewekt is het leven, het dommel-versufte leven, dat door het starre vonnis van den sleur is neergeveld.

Wij, in waarachtige contemplatie, doorvoelden zoo innig de grootsche beteekenis van dit moment.

- 't Is hier als 't sprookje van Doornroosje - zei ik.

- Als het paradijs - mijn metgezel.... O, hoe droomde ik eenmaal zoo'n reis te maken door dit god'like land... want per trein is niets, hierbij vergeleken... En ik, opgetogen, het bloed door mijn adren voelend gloeien, zoodat ik als door een inwendige greep werd opgericht, drukte het hoofd terug in den nek. Ik moest uit-zeggen mijn geluk, moest spreken van de energie gevende geuren der heerlike bloempjes, de zacht-verlichtende aroom der luchten. Terug keerde in mij de wilde, onbuigzame behoefte tot het goede, de onketenbare kracht, de grenzelooze moed tot leven, die ik zoo lang gemist had - de moed met forschen durf het slechte, valsch-gemeene, het onrechtvaardige vast te grijpen. Maar hier, hier kwam weêr de tot niet te stuiten drang in mij tot strijden en werken. Mijn hoofd bewoog op mijn hals zonder den lood-zwaren last van vermoeienis, de immens-omvademende liefdesmacht mijner teerste idealen, mijn geest, àlles kwam tot leven weer gelijk een herrijzenis. En, die naast mij reed, schreide, want 't was treffendgrootsch.

In natuur-lanen, waarvan de takken

gotisch gewelf der oude kapellen boven onze hoofden samenbogen, bloeiden kwistig de wilde roosjes, klokte het vingerhoedkruid aan lange stengels, was één palet van bloem-blad kleuren in het bed van gras, van beverende sprietjes, van fluweelen mos, waartusschen kleinere plantjes uit opdrongen naar het licht en varens het breede blad opwuifden over de margarieten. Weer, door de stammen, hoog-beslopen met klimop, bogen de akkers in even rondende glooiing. Goudend graan, vierkant opstaand, in wakken, met naastaan velden moes, blinkerde in de volle ontlading van guldenen schijn - en vèr, nog verder altijd vervloeiend in stage hette-lucht, kopten de heuvlen onder één stoffeering van groen, van bosch en struik. En 't ijle verging geheel in bleeke aanzetting van teere coloriet. Mauve-zilveren schakeeringen, waas-doortrokken van ivoor en kremser-wit, maar alles in een rosig-blanke sluiering. Aan den weg-zoom rijpten aardbeien, boschbessen en frambozen, terwijl bramen in volle trosjes tusschen blaadjes hingen, wachtend op komende tijden van volgroeiing. Het dikke kreupelhout, met kamperfoelie doorgroeid kwam nu in sterker hagen, zoodat de boomen er door omgroeid waren. Wij bleven in stijgende verrukking. Niets verminderde, neen toe te nemen in weelde en overvloedigheid scheen alles ons. De bergen werden hooger, de landschappen veelvuldiger van afwisseling, de rotsen woester in hunne majestueuze onherbergzaamheid. De bosschen werden grooter, de stammen hooger en talrijker slopen de smalle beekjes tusschen het gesteente, vormden bekkentjes, glad en schemer-groen, met azuren weerschijn.

Zoo kwamen wij voorbij Tilff langs Esneux, het prachtige dorpje aan beide zijden van de Ourthe, tegen de berg-inhammen opgebouwd, tot we afstegen in Poulseur, waar wij in een herberg ons eenvoudig avondmaal gebruikten en den nacht doorbrachten.

JOHAN SCHMIDT.

Antwoorden.

Voor Henriette.

'*Geachte freule*, *ik oordeel misschien dom en verkeerd*, *maar soms haat ik die schepsels*, *die daar in X. loopen*, *half naakt; zij maken toch veel huwelijken ongelukkig.*'

Dit is wel het gewone gevoel van de meeste gehuwde vrouwen ten opzichte dezer harer zusters. *Ik* echter heb te véél *medelijden* met haar om U daarin te kunnen navoelen. Ga eens na om te beginnen, *hoe* de meesten harer aanvingen, in dat leven ingestooten werden als het ware, hetzij doordien zij uit een omgeving kwamen, waar zij van kindaf het voorbeeld voor oogen hadden, hetzij door een verleiding van den een of anderen man, die haar met een kind liet zitten. Ga eens na, hoe moeilijk, juist in dat laatste, zoo gedurig voorkomende geval, het is voor een vrouw, een jong dienstmeisje, een kamenier, om weer op te staan, als zij eenmaal is 'gevallen'. Heeft zij een mooi gezichtje en een aantrekkelijk figuur, dan is zij omringd van mannen, die haar gelegenheid bieden zich als demi-mondaine te lanceeren op hunne kosten. Juist *dat* is zoo verleidelijk-ook. Zoo'n meisje heeft als dienstbare, als winkeljuffrouw, etc., allerlei luxe van nabij gezien, zij heeft de kostbaarste japonnen helpen vervaardigen, de elegantste hoeden helpen garneeren, de gedachte, wat zou dat alles *mij* goed staan, is natuurlijk duizendmaal opgekomen in haar hoofd, en nu komt er een man, die haar juist zoo'n luxeleven komt aanbieden, terwijl zij aan den anderen

kant, juist door haar 'onecht' kindje, als zij nogtans 'fatsoenlijk' wil blijven, de grootst mogelijke armoede en ellende heeft te wachten, omdat zij bijna nergens meer een betrekking vindt, en daarenboven dubbele onkosten heeft in het onderhoud van de kleine. - Maar, zelfs al is ze nog ongerept, al neem ik het ergste geval, dat namelijk, waarin ze vrijwillig zich aan prostitutieleven overgeeft, dan nog, hebt gij er wel eens over nagedacht, dat haar in háár stand een verleiding zijdens den man wordt geboden, die geen uwer, meisjes bij papa en mama thuis, kent, de verleiding namelijk, als *zoodanig* van te 'vallen'. - Ik bedoel dit: al die meisjes, dochters van beschaafde ambtenaren, doktoren, advocaten, officieren, enz., enz., zij worden of ten *huwelijk* gevraagd, of de man vermijdt het haar zich aan te bieden.*) Hij heeft geen andere keuze als

*) Een enkel voorbeeld, uit mijn eigen levenservaring, moge U verduidelijken wat ik bedoel. Het geldt een freule als ik-zelve, maar eene, van wie ik zedelijk-overtuigd ben, dat alleen die freule-titel, die omgeving van rijkelui-kind, haar behoedt voor het publieke-vrouw-leven. Want ik heb met eigen oogen gezien dit meisje zich als aanbieden aan elken man, die in haar moeders salon kwam, zich aanbieden door al de manoeuvres, die 'fatsoenlijke meisjes' bij zulke gelegenheden ten dienste staan, van boven op hem gaan zitten letterlijk, onder het motto: nergens anders plaats dan vlak op hem, van dubbelzinnige gezegden, uitwisseling van gemeene lectuur, al datgene in een woord dat als uitschreeuwt: Ik *wil* wel. Ze ging zelfs zoover, van elkeen die maar eenigzins familie was van haar alleen op haar jonge meisjes kamer te ontvangen, onder dit of dat motto; ze was leelijk en gauche, en dáárom wilden geen dier mannen haar *huwen*, en daarom lukte het haar niet hen daartoe te brengen; terwijl zij hunnerzijds er niet aan dachten natuurlijk haar, het rijke freuletje, te verleiden. Hadden ze dat wel gedaan, dan hadden ze meteen 'vastgezeten' aan het onvermijdelijke huwelijk. Echter, die zelfde leelijkheid, die zelfde gaucherie, zou hen *niet* hebben weerhouden, ware ze een meisje uit den dienstbaren stand geweest, of een modiste of zoo iets, om een voorbijgaand gebruik te maken van haar zich hun zoo zichtbaar aanbieden. Een vrouw moet al buitengewoon misdeeld zijn, indien een man haar per-se niet voorbijgaand gebruikt, als ze het hem zoo gemakkelijk maakt. Dan ware het echter een voorbijgaand iets gebleven, een toevallige handeling, - waarvan het einde wordt het publieke-vrouwleven. *Daarom* zeg ik, dat dit meisje, dat graag genoeg wou, voor wie de behoefte aan 'den' man een abnormaal instinct is, dóór haar freule-schap is behoed bij toeval voor een 'val'. Zoo-eene *huwt* men, - of men gaat haar voorbij.

hij in een dusdanig gezin verkeert; - en van daar, dat geen uwer de hierboven beschreven verleiding *begrijpt.* Die modistes, en dienstmeisjes, heel die andere klasse echter, waaruit het heirleger van latere demimondaines voor een groot deel is samengesteld, zij worden *belaagd*, kan men gerust zeggen, door bijna alle mannen, die met haar in aanraking komen, wanneer zij er appetytlijk en bevallig uitzien, vooral wanneer zij jong zijn, - en dat zijn natuurlijk al die meisjes. - Juist in die jeugd echter is een verontschuldiging te meer. Zijt gij anderen soms zooveel verstandiger en zooveel levenswijzer geweest op uw achttiende jaar, en veel jonger nog? Maar *gij* werdt beschermd door Uw thuis, Uw ouders, Uw stand, Uw opvoeding. Zij echter zijn op dien zelfden leeftijd de wijde, wijde wereld ingestooten, niemand raadt of helpt haar, alles is voor haar nieuw en vreemd, en te midden van al dat harde en levenswerkelijke komt nu ineens, als een lichtstraal, het samenzijn met een cadeautjes-gevenden, liefdoenden man, de eenige die haar complimentjes zegt, haar vrouwelijke ijdelheden streelt. - Dat wordt het begin van zoovelen dezer later 'schaamteloos half-naakten' die Uw haat opwekken.

En dan die andere categorie, die van huis uit geen ander voorbeeld zag dan een van onzedelijkheid en dronkenschap, dochters van reeds 'gevallen' vrouwen, wier vaders onbekend zijn, en haar wellicht in de hoofdstraten als 'Stützen der Gesellschaft' voorbij rijden, om Staat en Kerk in eer en deugd te dienen, en bewierookt te worden straks bij hun dood als een bij uitstek 'rechtschapen' man. - Wat wilt gij van zulke arme verschoppelingen anders verwachten, dan dat zij het eenige wat zij hebben, haar mooie vrouwenlichaam, gebruiken tot eigen onderhoud *en* tot verderf van den man. -

Ja, tot zijn verderf. Zeker, veel van die vrouwen maken hem ongelukkig ten slotte op allerlei manieren, maar, heeft 'de' man in het algemeen genomen dat dan niet ruimschoots aan haar verdiend? Gij zelf spreekt mij elders in Uw brief van de opinie, die Uw eigen man heeft, van het lage en verachtelijke van zulk zich publiek te koop bieden door vrouwen. Goed, maar hoe denkt hij dan over de mannen, die haar aanbod accepteeren, haar met eenige guldens betalen, en straks, als zij oud en afgeleefd is, of hem niets meer bieden kan, een of ander jong meisje uithun eigen stand huwen, wellicht deze een smerige ziekte aanpooten, haar, en hare en zijne kinderen straks, en toch, ondanks dat alles, met open armen door de gansche maatschappij worden ontvangen, overal en in elk huishouden, christelijke, calvinistische, evengoed als ongeloovige; die worden beëerd met ridderorden en eereambten en staats-betrekkingen, terwijl hunne ex-maîtressen, de 'halfnaakten', verlaten, in bordeel of hospitaal naamloos en ellendig sterven! En nu spreek ik nog niet eens van de vele reeds gehuwden, die dit leventje leiden, die thuis een gezin, een vrouw, een kind, hebben, en die toch niet hunne handen kunnen afhouden van de eerste de beste publieke vrouw die in hun handen valt. Altijd, altijd is het *plezier* dan aan zijn kant; als hij genoten heeft, keert hij terug tot zijn deftigheid in de maatschappij, tot zijn werkkring, en zijn 'stichtelijken' levenswandel, zij echter, bij wie hij dat genot zocht, zinkt steeds dieper en dieper, wordt met elken dag van haar vroeg-oudworden onbegeerlijker, en daardoor genoodzaakt tot zich steeds gemakkelijker en goedkooper geven. - O, ik heb met haar, met de meest-weerzinwekkende zelfs onder die gevallenen, die half-naakten, een te diep, te innig *medelijden*, om ooit iets van haat, van afschuw, van tegenzin zelfs, te kunnen voelen. - Ik veroordeel niet den man, omdat ik geloof dat zijn man-natuur, de begeerten die in hem sluimeren, dikwijls

zóó machtig werken, zóó roepen om bevrediging, dat hij-ook meer is een slachtoffer dan een schuldige. Maar *hij* behoeft niet mijn medelijden, want zijn voorrechten in elk opzicht zijn legio boven de vrouw, die hij misbruikt. Mijn medelijden, mijn onzeggelijk medelijden gaat uit naar háár, een groot erbarmen, in een gevoel tegelijk van machteloos-staan tegenover het zoo-zijn-der-dingen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Boekbeschouwing.

Twee winkeliersgezinnen.

Ida Westerman, door **Gerard van Eckeren** (Uitgever Van Kampen & Zn, Amsterdam.)

De opgaande Zon (tooneelstuk) door **Herman Heyermans**.

De kern van ons volk, ik bedoel niet het plebs, maar de eigenlijke burgerstand, is door en door godsdienstig. De traditie leeft in de nakomelingen van de tachtigjarige strijders, van de Remonstranten en de Contra-Remonstranten, stéeds voort. Getuige het rechterzijde-ministerie, dat telkens opnieuw voortkomt uit de verkiezings-campagnes.

Uit dat oogpunt is het betreurenswaardig, dat er zoo weinig hedendaagsche literatuur bestaat, welke ons die zijde van het Hollandsche intieme leven laat zien: het gewone, alledaagsche burgermansbestaan, geleid door kerkgaan Zondags, door de ouderwetsche getrouwheid aan 'de leer' in de week. Aldus bestaan er duizenden en duizenden gezinnen hier te lande, gezinnen waarin de kiesgerechtigde leden hun stem uitbrengen, met onverflauwden geloofsijver op den 'rechtzinnigen' candidaat, door de anti-revolutionaire Kiesvereeniging aanbevolen, waarin de vrouwen en dochters steunpilaren zijn van christelijke naaikransjes en christelijke zangverenigingen, gezinnen in één woord, waar men den Bijbel hoog houdt nog steeds, als 'het Woord van God.'

Maar, - wie beschrijft ze?

Zeker, er bestaat een soort goedmoedige tendenz-achtige christelijke literatuur, bepaaldelijk bestemd en geschreven voor christelijke huisgezinnen. Maar die komt niet verder dan die bepaalde kringen zelf, heeft ook geen literaire waarde hoegenaamd, dient alleen om te 'stichten.' Zij, die ons volk beschrijven, zijn de Steynens, de Heyermansen, de Schmitts, de Coenens, zoo vele anderen van diezelfde school, die niet anders kennen van het burgermansbestaan, dan ruw en plat 'uitgaan', dronkenmanstooneelen, achterbuurt-twisten, vuilheid, en schunnigheid. - Er komt een kentering. Onlangs had ik het genoegen in den roman van Daan van der Zee *Godsonteering* een verblijdende en veelbelovende poging aan te kondigen, de 'rechtzinnige' wereld, met haar lief en haar leed, te leeren kennen in romanvorm aan dat groote Nederlandsche publiek, dat van deze 'christelijke' kringen zoo weinig afweet of wil afweten; thans ligt, in den roman van den verdienstelijken auteur Gerard van Eckeren, voor mij een uitstekend beeld van dat rustige, eenvoudige, gemoedelijke, door strenge plichtsbetrachting afgebakende gezinsleven, dat men kan aantreffen, telkens en telkens opnieuw, in allerlei provincie-steden van ons landje; gezinsleven, waar wordt gebeden en wordt gestreden, juist om en voor het geloof, en zijn onverbiddelijke eischen, die veel wreeder en veel aanhoudender zijn, dan de wereldling het ook maar kan vermoeden. Gerard van Eckeren - in het werkelijke leven een Esser, zoon van dit bij uitstek rechtzinnig geslacht, dat op meer dan een wijze is vermaagschapt aan de niet minder rechtzinnige Hovy's, en waarvan de bekende staatsprediker Esser indertijd algemeene vermaardheid had verworven door zijn kloek en onversaagd zijn geloof verkondigen - is door die afstamming en opvoeding volkomen gerechtigd ons een kijkje te geven in der streng-orthodoxen leven en lijden. Dat hij als artist kan bogen op een literaire bagage van beteekenis

zij hier nog even vermeld, door te herinneren aan zijn buitengewoon boek *Ontwijding*, aan zijn forsch *Donkere Machten*, en nog andere wer ken. Het milieu, waarin hij ons verplaatst, een winkeliersgezin, een kruideniershuishouden, deed mij onwillekeurig een vergelijking treffen met dat andere winkeliershuishouden, waarin Heyermans, met zijn tooneelstuk *De opgaande Zon*, ons binnenleidt. In die twee contrasten, het Heyermans-gezin, en dat van Gerard van Eckeren, ligt als 'n aanklacht tegen de caricatuur, die Heyermans ten onrechte maakt van onzen winkeliersstand. Zoo is hij *niet.* Hij moge in de groote steden, zooals Amsterdam, verloren hebben gansch en al het godsdienst-cachet van de provinciale Westermansen, hij blijft in elk geval beschaafd, degelijk, met 'n zekeren zin voor kerkschheid toch, die zelfs Heyermans hem niet geheel en al durfde afspreken, wanneer hij den ouden grootvader, en de vrouw van den winkelier De Sterke, naar de kerk laat gaan Zondags, en van dien winkelier-zelf maakt een mislukten dominee. Te meer wanklank onder die omstandigheden is de toon van ruwheid, platheid, van laag-bij-den-grondsche grappen, welke voorzit in deze zelfde familie; het avondje met den punch en de saucijzenbroodjes is in dat opzicht wel het meest mislukt, door den schreeuwenden, schellen straatmeidentoon. En de dochter des huizes, de steeds gichelende, als een deern

zich kleedende Sonja (ook die uitheemsche naam is hier een fout), zij heeft niets gemeen met wat in de werkelijkheid van ons volksleven een lief en hartelijk meisje uit dien winkeliersstand zal zijn: een zich bescheiden voordoend, in allerlei kleinigheden wat bekrompen-kleinsteedsch misschien, maar tegelijk heel plichtgetrouw denkend jong meisje, wier geheele uiterlijk van gesoigneerd maar toch eenvoudig toilet reeds dat bijzonder type verraadt.

Zoo'n type - eene uit de werkelijkheid van ons provincie-leven afgezien - is de Ida Westerman, wier verlovingsgeschiedenis, met haar innerlijk conflict, geboren uit godsdienstijver, Gerard van Eckeren byzonder fijn teekent, naar de verschillende stadiums.

Reeds de aanvang, de bevestiging, gepaard aan den warmen geloofsgloed, welke inwendig uitstraalt van het meisje, is een uitstekende voorbereiding tot de zielstemming, waarvan wij straks getuige zullen zijn, als de kennismaking met 'Johan' voor haar gaat worden, éérst een onverdeelde zaligheid, om het zich beiden één voelen, óók in het hoogste, dan een smartelijke worsteling inwendig tusschen den 'wil van God' en eigen begeeren van vrouw.

Johan is de chr. hoofdonderwijzer van de plaats, in wien zij dus met alle reden ziet een mede-geloovige. Maar bij hem is slechts aangeleerd en opgelegd, wat in haar leeft en welig tiert, als een levende geloofsplant. Het lijdt geen twijfel, dat Gerard van Eckeren in dezen Johan heeft geschilderd zijn eigen twijfelingen en gedachten, wanneer hij hem b.v. laat lezen Haeckel's *Natürliche Schöpfungsgeschichte:*

'*Hij had het boek gelezen tot laat in den nacht*, *met gloeiend hoofd en brandende oogen gelezen onder 't spetterend licht van zijn armzalige petroleumlamp... Toen hij het hoek had doorgewerkt*, *dreef hem het verlangen Darwin zelf te lezen - te schrijven naar den Duitschen uitgever.* -

"*Hij wist hoe hij in het stadje zelf*, *bij een tweedehands-boekhandel*, *in een achterstraatje*, *de Hollandsche editie voor de helft van den prijs zou kunnen krijgen*, *maar... hij had niet durven binnengaan*, *uit vrees dat men hem zou kennen...*"

Dat slotzinnetje is teekenend, en wáár voor zulke calvinistische toestanden ten onzent, waarin ouders en opvoeders zichzelf, lang nadat de kinderen volwassen zijn, gerechtigd achten tot zulk verstoppertje spelen met de waarheid, alsof zij daardoor een jonge, naar vrijheid snakkende menschenziel kunnen terug bannen in de oude dogma's... En toch meenen zulke menschen het zoo heel goed; juist dat heeft Gerard van Eckeren uitstekend weergegeven, toen hij van den ouden Westerman, van diens vrouw, van heel zijn omgeving, oprechte Christenen maakte, geen huichelaars - zooals vinnige spotliteratuur hen zoo graag uitteekent - maar het éérlijk méénende geloovigen, wier geheele leven is geschoeid op de vraag: *Wat wil God?...*

Als Johan ruiterlijk en mannelijk bekent: "Ik ben geen Christen méér", eerst aan zijn meisje zelve, dan aan vader Westerman, dan spreekt het in diens oogen vanzelf, dat God de *scheiding* wil. Ida moet haar engagement afmaken, doet dat ook in stille onderwerping aan den ouderlijken eisch, maar lijdt in stilte. En eindelijk wordt het haar te machtig. De gedachte aan zijn mogelijk ziek-zijn daar in Rotterdam - waar hij een baantje kreeg aan een courant - wordt haar een obsessie.

Zij vlucht weg, naar hem heen, wordt door hem ongerept teruggebracht, en herkrijgt van hare ontstelde ouders de toestemming tot een nogmalige verloving. Echter juist dan wordt de innerlijke tweespalt in hare ziel te sterker, wanneer er van buiten-af geen dwang meer wordt uitgeoefend op haar. Bij elk bezoek van Johan voelt ze het

intenser en wreeder: als man, uit zuiver zinnelijk begeeren naar hem, is zijn persoon haar lief, maar als mensch, als karakter, als vrijdenker, staat hij angstig veraf van haar, het zich met haar heele vertrouwen op den Bijbel en den Bijbel-God steunende jonge meisje, dat zou willen leven straks, zooals haar ouders het doen, saamverbonden "in den Heer", en hare kinderen zou willen opvoeden in naam van dien "Heer". En eindelijk, op haar verjaardag, barst het onweder los, maakt zijzelve een einde aan die eerst, door haar vlucht tot hem, min of meer afgebedelde verloving; eerst is de "jarige" gelukstemming, met de cadeaux, en de bloemen, en den feestmaaltijd, die als het ware overdekken de innerlijke klove tusschen Johan, van den nieuwen tijd, en de familie Westerman, van den ouden, heel gelukkig, en met levendige verven, geteekend. En dan volgt de kalmere toon van den avonddisch, het onwillekeurig meer serieus wordend gesprek tusschen de twee mannen, waarin Johan het zich ontvallen laat, hoe hij op Zondag naar een kiesvereeniging is geweest, en de denkbeelden dáár verkondigd,

liberate denkbeelden natuurlijk, verdedigt. Volgt natuurlijk de verzuchting van winkelier Westerman, hoe men in *zijn* tijd naar de kerk ging des Zondags, en niet naar kiesverenigingen. En Johan weer:

"*Ik*, *voor mij*, *kom er rond voor uit*, *dat een Zondag op een kiesvereeniging*, *in dienst van algemeen belang*, *mij dikwijls stichtelijker schijnt dan een Zondag*, *onder een preek over dingen die ik*, *en duizenden met mij*, *niet meer versta.... Ik hen niet zonder piëteit*, *meneer Westerman*, *God weet het*, *maar ik acht het zoo goed als u mijn plicht*, *te getuigen van wat ik hoe langer hoe meer als waarheid hen gaan voelen...*"

Op dat oogenblik klonk de plof van een stoel, *die omverviel*, *en allen keken.*

't Was Ida die, hevig ontroerd, *van tafel opgestaan*, *de trap opsnelde naar haar kamertje...*'

Een heel eenvoudig verhaal dus, eindigend in deze scène; waarop Ida schriftelijk haar verbreking van het engagement laat volgen, omdat zij begrijpt niet gelukkig te zullen zijn, als ze God 'haar geluk wil afdwingen' door Johan te trouwen. Maar de beteekenis voor de literatuur zit 'm in de heel fijne tooneeltjes, waarin dit verhaal is uitgewerkt, zooals bv. de wandelingen met Johan, of het heel levendig-geschilderde naaikransje-avondje van de christelijke juffers, dat tintelt van levenswaarheid. Gerard van Eckeren, ik zei het reeds, heeft zich in de literatuur een naam veroverd, en dien doet hij hier geen oneer aan, noch in stijl, noch in karakterontleding. Was hij in *Donkere Machten* op een weg van gewild realisme, in zijn latere boeken, ook in dit, keerde hij terug tot den meer eenvoudigen stijl van zijn eersteling: *Ontwijding*, en, zoo hij van Johan véél te véél maakte zijn eigen-ideeën-drager, geen levende, sterke persoonlijkheid, maar slechts een bedachte figuur, bestemd om in zijn boek te vertegenwoordigen den nieuwen tijd, des te meer levenswaarheid gaat uit van het geheele gezin Westerman, wier eenvoudig-beminlijk-dagelijksch leven zoo heel fijn en natuurgetrouw is geteekend, en waarin de dochter Ida een juweeltje is van zielsontleding, een lief en vroom jong meisje, zooals onze christelijke burgerkringen er nog véle, véle tellen; daarvan ben ik overtuigd.

Juist daarom, om het veel te weinig gekend zijn van zulke burgerstandsgezinnen, die toch ten slotte hun groote talrijkheid bewijzen, juist dóór de verkiezingen, schreef ik boven dit opstel: Twee winkeliersgezinnen. Dat van Heyermans, het groote-stadsleven-winkeliersgezin, is veel te veel het alleen-gekende: een zaak, die slecht gaat, in den grond geboord door groote bazaars en magazijnen; een vader, wiens éénige troost tegen levenszorgen bestaat in gewilde zorgeloosheid, en rallemallen; een moeder met hem kibbelend, en naar de drankflesch grijpend; en, als groepeering daar omheen, een eeuwigdurendgichelende dochter, en eenige flauwe grappen verkoopende onbeduidendheden. Wanneer onze moderne schrijvers zich in die burgerkringen bewegen, weten zij geen andere zijden af te zien van middelstands- en burgermansbestaan, dan zulke leelijke en platte, bekrompene en burgelijke.

Daartegenover echter staat het christelijke gezinsleven, dat, juist in de provincie, waarin óók Gerard van Eckerens verhaal spoelt, nog heel welig tiert, en dat - hoe men dan ook moge oordeelen over geloof, bekrompenheid, en wat dies meer zij - met dat al de steun is van de maatschappij, omdat het kweekt bruikbare, plicht getrouwe, aan andere wetten dan alleen die van eigen-begeeren gehoorzamende menschen. - 'Bekrompenen', goed, mijnentwege; maar met wien wij dan toch in elk geval hebben rekening te houden, zoolang hun invloed op het volksleven nog zoo

ontzettend groot is, dat zij telkens en telkens weer - vereenigd met de Roomsch-Katholieken, - de liberalen kunnen verslaan aan de stembus, en doen zegevieren een rechterzij de-ministerie.

Uit dat speciale oogpunt juist lijkt mij een boek als *Ida Westerman* der moeite van het lezen waard voor anders-denkenden; omdat het geeft een juist kijkje in veel te weinig gekende en nog veel minder begrepen calvinistische kringen. Voor den gewonen moderne of ongeloovige staat het vast, dat een bijbelgeloovige, een orthodoxe, het al heel gemakkelijk heeft, omdat de bijbel hem precies leert wat hij moet doen en wat niet; zoodat hij dientengevolge zich kenmerkt door bijna idiootachtige bekrompenheid van 'aannemen op gezag'. Een geschiedenis als die van Ida Westerman zal hem doen inzien, hoe ook dáár de innerlijke tweespalt, de innerlijke vraag: hoe wil God dat ik zal handelen?, niet altijd gemakkelijk is te bevredigen, zal hem voor en boven alles een kijkje geven in die kringen van ons volk, waaruit over het algemeen lang niet onze minste staatsburgers voortkomen; kringen, die zich kenmerken door Oud-Hollandsche degelijkheid, door ordelijk samenleven, door een groote mate ook van,

innerlijke beschaving; juist datgene wat aan de Heyermans-typen zoo volslagen ontbreekt! De quaestie, of de laatsten hier en daar er óók zijn daargelaten, is de meerderheid in onzen middenstand veel meer overeenkomstig de *Westermans* van Gerard van Eckeren, dan overeenkomstig de *De Sterkes* van Heyermans. Gelukkig, driewerf gelukkig!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

Vrouwentoekomst.

Zie den weg eens op dien gij gaan moet en vraag U eens af wie zij is en hoè gij ze ontvangen moet, die daar aankomt. Ik bedoel de vrouw met den grijzen sluier die komt, die gij soms wegwaant omdat zij dan gaat in de diepe schaduw van het felle licht waarin gij leeft op dat moment. Meen dan niet dat zij terugging of dat zij een anderen weg volgde: zij komt, langzaam het eene oogenblik; angstig snel het andere - is zij voor kort U uit het oog verdwenen, een volgend zult gij haar wederzien - gij kunt haar zien komen in het lichte licht van een zomerzon - of gij kunt haar zien naderen - somber - als de eenzame figuur op den eenzamen weg, in een herfstavond wanneer nachtwind huilt. Maar zij kòmt. Ge weet niet - *wie* zij is - ge weet niet of ge haar de hand moet reiken en welkom heeten in uwe woning - of dat gij haar gastvrijheid moet ontzeggen en de uitgestrekte hand moet afweren. Ge weet niet of zij komt als vriendin of vijandin - of ge haar danken moet of haten, loven of vloeken. Zij zal het U kwalijk duiden, wanneer ge haar niet ontvangt zooals het hoort, zooals zij dient ontvangen te worden. En zij heeft gelijk. Ge zaagt haar immers aankomen! gij hadt U kunnen voorbereiden op d' ontvangst. En deed ge dat nièt - welnu vloek hààr dan niet of haat niet hààr - maar U-zelve - het is niet hàre schuld maar d' uwe, dat zij zich toont met een ongevoelig gemoed en in harden toon U tegenspreekt. Ge wildet tè veel poëzie om de realiteit weg te doezelen in Uw droomen. Ge droomdet enkel wel eens van de grijze vrouw die kwam en ge wildet er van *blijven* droomen. Zie - maar de grijze vrouw was niet een droombeeld, zij is in haar wezen even reeël als die zijn, die gingen, die gij hebt ontmoet en nu - achteraf - U ook als droombeelden droomen wilt.

Weet dat uw Leven is een gang op schotsen, zij glijden onder U uit bij elk moment, en elke stap welke gij doet kan een misstap zijn. Elk oogenblik van Uw Leven kan zijn het laatste der reeks, maar ge bedenkt het veelal niet omdat Uw leven te drùk is. Wanneer enkel de Dood zich toont - zie - dan staat ge even stil en denkt na. Van dood hadt ge wel eens *gedroomd*, als van de grijze vrouw, maar beide *bestaan.* Zij zijn de diepst in het Leven grijpende factoren, die ge zoo vaak negeeren wilt omdat ze U niet 'vormelijk' voorkomen -. Omdat ze U niet zeggen - zie - zoo en zoo is mijn lichaam - daar is mijne woning - in den regel verschijn ik in dit costuum met die jas en dien hoed. En voor ik kom schrijf ik U even - ge kunt mij dan verwachten, alles gereed hebben -. Ge zijt - als menschen te hoogmoedig vaak en te verwaand om te willen inzien dat het heel logisch zijn kan dat Uw beperkte menschenoogen de belichaming dier ontzaggelijke krachten niet kunnen waarnemen: de mieren zien mogelijk Uw menschenlichaam ook niet, maar zullen wel degelijk de groote kracht ondervinden die ge kunt uitoefenen in hunne mierenwereld.

Enfin - hoe het zij - ge hebt om werkelijk *mensch* te zijn - af te leggen hoogmoed en verwaandheid, ge hebt niet te zoeken en te vragen, waar en wie zij is - de grijze vrouw - ge constateert enkel dàt zij er is en ge maakt U gereed haar te wachten -.

Laat mij wat mogen zeggen tot u, dames! Laat mij U even wat mogen vertellen van poëzie en proza. Van de poëzie van het Leven en van zijn proza. Wijs mij nu niet terug omdat ik U van 's levens proza spreken ga. Ge wilt zeggen vrouwenleven is enkel poëzie! Uw leven kent de proza niet, of... *wil* haar niet kennen! Zeker - de idéële vrouw, waarvan de man wel eens droomen kan - is enkel poëzie! Zij is enkel *liefde* - haar liefde is haar leven - omvat alles in haar - haar liefde is van het hoogst poëtische - haar leven alzoo van even verheven mooi.

En dat er vrouwen zijn die zóó lief hebben en zóó leven!! Blik in U w eigene zielen en zeg mij eens of gij elke realiteit waarmede de man heeft te doen, met Uw liefde - met Uw vrouwenpoëzie kunt wegdoezelen, zoodat hij 't Leven zóó mooi gaat zien als Uwe liefde is!

Gij spreekt weinig over de proza van het Leven, toch - vrouw, zooals ge nu vrouw hebt te zijn in het leven van heden - zult ge meer dan U lief is de proza er van ondervinden. Ge zult huwen - U geven aan den sterkeren man die U behoedt in zijn leven, maar wanneer Hij komt - Hij - waarvan ge wist die komen zou maar hem nooit verwachtte! Mogelijk dat Uw man U in zijn leven geven kon zóóveel dat na zijn dood gij in d' eigen sfeer kunt *blijven* leven. Maar dit zullen uitzonderingen zijn. In den regel treft, naast het smartelijk verlies dat de vrouw ondervindt door het overlijden van haar man, ook een finantieële slag haar. En dan staat de vrouw alleen, zij de zachte gevoelige, onpractische - in den harden, harden strijd van het leven, van het bestaan -

menige vrouw die dan eerst heeft te strijden zwaar en zwaar met nauwelijks rust den dierbaar verlorenen te kunnen herdenken in lange stille overpeinzing.

Wanneer gij huwt - is dan goed in U overwogen de vraag: hoe nà zijn sterven? Ja - ik zie het - nu wilt ge me weer afstooten omdat ik U bij Uw heiligst voelen, bij de heiligste verbintenis spreek over het meest materieële! Ge wilt dat niet hooren - toch...

Denk om de grijze vrouw die zéker komt - ook wanneer Uw man niet meer daar is om U te steunen, te beschermen - die vaak zelve zóó fijn besnaard, den harden strijd van 't bestaan voert voor U - om van U het eenig vrouwelijke te ontvangen, het zachte, het mooie, het diep-gevoelige - het *poëtische* dat in U is. Wees dus vrouw vóór alles - vooral niet *te* practisch.

Alleen denk dan goed na - wanneer het is op het moment dat gij doet den stap die beslist -.

De vrouwen - die ongehuwd blijven - die bestaansstrijd strijden *moeten*, voor hen mijn heilige eerbied omdat zij - vrouw zijnde strijden *kunnen*! En vaak zoo'n schoone strijd met rijke victorie! Maar voor hen is de zorg voor den ouden dag een somber spook dat verontrust. Gelukkig dat de samenleving van heden, instellingen heeft, vereenigingen die den ouden dag verzekeren zonder al te groote offers te vergen in den bloei en den groei van het leven. Maar ik weet niet of de vrouwen genoeg doordrongen zijn van de ontzaggelijke waarde en het niet te schatten nut dier instellingen. Laat ik U even noemen: De Levensverzekeringmaatschappijen - maar ik zie reeds dat gij minachting toont voor die ‘heeren’ die met brutale onbescheidenheid, met lichte costuums en hoog geele schoenen, het U zoo vaak lastig komen maken met een - o zoo materieële motiveering voor het bestaan hunner maatschappijen en voor de noodzakelijkheid eene verzekering te sluiten. Ge hebt - het land - duchtig het land aan die menschen. Ik ook - Maar daar komt verbetering in. Meer ontwikkelden, vaak bestudeerden zullen U tegenwoordig meer en meer bezoeken en zullen verdrijven die hatelijke verschijningen. Er ligt iets edels, iets hoogs toch ook in 't verzekeringswezen. Ik weet niet of velen van U bekend is het kleine boekje: De vrouw en de levensverzekering, door T. Hylkema Couperus - Nijgh en van Ditmar, R'dam 1908 2de druk. Ik zou U dan willen raden dit eens te lezen -.

Nog eens - weet, dat ge de grijze vrouw moet wachten en haar ontvangen kunt - anders is zij ontstemd en wordt Uw lot zwaar -.

JOHAN KONING.

Parabel.

‘Er is maar één zonde: zelfzucht, en maar één gebod: gij zult niet begeeren.’

Daar was een mensch uitgezonden met een zwaar werk. En voor hij heenging, had de meester gezegd: houd maar goeden moed, ik zal je niet uit 't oog verliezen.

Toen nu een heele tijd verloopen was, keek de meester eens dien kant op, waar hij wist dat zijn arbeider was, en zag dat het verkeerd ging. De mensch scheen uitgeput en vorderde slechts met moeite: hij had hulp noodig.

De meester riep èen van haar, die om hem heen stonden, tot zich, zeggende: ‘Ga heen, en help dien arbeider ginds.’

En op haar vraag: ‘Hoe moet ik dat doen, Heer?’ antwoordde hij slechts dit: ‘Door liefde.’

Zij toog op weg en bij den arbeider gekomen, werkte zij met hem mede. Voortdurend klonk haar 's meesters opdracht in de ooren: ‘door liefde moet je hem helpen.’

Als zij onder het werk opzag naar den arbeider naast zich, dan voelde zij het zich warm en wonderlijk om 't hart worden, dan joeg haar het bloed onstuimig door de aderen en hare handen beefden. Zij kende maar één gedachte: ‘Ik heb hem lief. De meester heèft mij tot hèm gezonden onder al die anderen die arbeiden op 't veld, dus behoort hij mij toe, en ik hem. Heeft de meester niet van liefde gesproken?’

Op zekeren dag verliet hij haar, en voegde zich bij een andere. Deze evenwel verstond de kunst niet, hem te helpen, zij deed haar eigen werk en lette niet op het zijne, waardoor hij ongelukkig werd.

Zij, die tot hem gezonden was, zag dat.

Zij was eerst heel bedroefd geweest toen zij alleen achterbleef en zij had er ook over gedacht de spade neer te leggen en tot den meester terug te gaan, zeggende: ‘Zie het is alles te vergeefs geweest.’ Nu evenwel, voelde zij een booze vreugde, en zeide stil voor zich: ‘Je verdiende loon.’

En zij werkten allen voort in 't groote veld des meesters, maar met dien eenen arbeider ging het steeds slechter.

Weer klonk het meisje's meesters opdracht in de ooren: Ga heen en help hem. Door liefde.

Hem helpen? Had hij dan niet zelf die andere verkozen? En door liefde? Had zij hem dan niet liefgehad, en hoe had hij die liefde beloond? Nu behoorde hij die andere toe. Háár had hij immers nooit liefgehad - de meester had zich dan toch zeker vergist.

Trotsch wierp zij het hoofd achterover en ging nog een eind verder, zoodat zij hem niet zien kon, dien arbeider -

Maar waar zij nu was, scheen het donker en kil. Daar ginds was het beter.

Doch een booze stem in haar zeide:

'Het is zondig aan hem te denken, die aan een ander toebehoort...'

Zoo gingen vele dagen voorbij.

Toen keek zij weer eens op. Plotseling legde zij haar werk neer, wierp de spade over den schouder en schreed haastig heen naar de plek, waar de arbeider ineengezonken was.

Zwijgend deed zij het werk, dat voor hem lag, zoodat hij slechts had te volgen.

Zij arbeidde en arbeidde, en - wonderlijk - hoe meer zij zich inspande, des te krachtìger voelde zij zich. Zij deed zooveel dat zij alle anderen om zich heen hielp en verlichtte, zoodat menig hart onder hen met dankbaarheid vervuld werd jegens de stille vrouwengestalte, die zoo onverpoosd, gebukt voortging, en wanneer zij opzag zulk een vriendelijk gelaat toonde en zulke glanzende oogen.

De arbeider zèlf zag haar niet. Zijn oogen waren dof geworden en hij was te moede om op te zien. Hij voelde alleen dat zijn taak lichter werd; wie hem hielp, wist hij niet.

Zij evenwel, werkte onvermoeid door, en ruimde met haar spade alle oneffenheden uit zijn weg, zoodat zij snel vorderden.

In haar hart klonk steeds:

'Door liefde moet je hem helpen.'

Door liefde... Zij was nu vervuld van een gevoel zoo heerlijk, zoo warm, dat haar oogen lichtten en haar mond glimlachte en geluk van haar uitstraalde naar alle kanten. Ook nu weer zag zij vaak op naar de gestalte naast haar, maar dan niet meer met dat verzengende gevoel van begeerte.

Met liefde, stille, reine liefde.

Zij sprak ook niet meer van zonde, omdat zij nu wist, dat liefde nooit zonde is, wel begeerte. Omdat de beste gave is die, voor welke niets wordt terugverlangd, en liefde niets is dan geven, niet vragen of nemen.

Zij vroeg nu ook niet langer of hij haar of die andere toebehoorde; zij wist alleen dat zij hem helpen moest. En wel door haar liefde.

En de meester, die uit de verte alles had gadegeslagen, glimlachte stil voor zich.

Hij wist dat de hulp die hij gezonden had, de goede was geweest.

Naschrift: 'De volmaakte liefde - dat is die waarbij men het doel legt, niet in zichzelf, maar in 't voorwerp dier liefde.'....

H.

Over Toilet en wat ermede in verband staat.

Leelijke Vrouwen.

Het is nu eenmaal een feit dat er leelijke vrouwen bestaan; niet ieder van ons is gezegend met goede trekken, mooie oogen, een zuivere gelaatskleur en een fraai figuur Velen van ons zijn direct leelijk te noemen, dikwijls zoozeer misdeeld geworden door de natuur, zoodat men haast zou veronderstellen, dat geen kunst van

kleeding of toilet haar eenigzins in het voordeel zou kunnen veranderen en die daarom ook geen moeite meer aanwenden zichzelf te verbeteren. En toch is deze opvatting geheel en al verkeerd, er zijn vele leelijke vrouwen die toch dikwijls opgang maken, die dikwijls een brilliant huwelijk hebben gesloten, het is dan ook een feit, dat dezulken, ondanks haar oppervlakkig leelijk voorkomen een groote aantrekkingskracht op mannen kunnen uitoefenen. Zoo hoorde ik onlangs van een geval, dat zelfs een door de pokken geschonden vrouw, een diabolischen invloed uitoefende op den dokter die haar behandelde, zonder dat hij den oorsprong van dit gevoel bepaald kon ontleden.

Men vergeet soms al te zeer, dat een leelijk gezicht dikwijls iets anders kan bezitten, dat groote charme kan hebben. Wie heeft niet dikwijls door een paar oogen een gezìcht zien verhelderen, dat overigens door een leelijke neus, een grooten mond of een slecht teint missierd werd? Groote, donkere oogen, waarin een diep vuur is verborgen, kunnen vele fouten vergoeden en van donkergrijze of diepblauwe oogen gaat dikwijls eene machtige bekoring uit, de schoonheid van de Iersche oogen is zelfs spreekwoordelijk geworden. Mannen schijnen bepaald een speciaal zwak voor mooie oogen te hebben, ze worden niet vergeefs de spiegel der ziel genoemd, terwijl ze voor hem de openbaring zijn van het temperament der vrouw.

Mooi haar kan velen ook dikwijls met een gezicht verzoenen, dat overigens geen indruk zal achterlaten door zijn weinig sprekende trekken of zelfs opvallende gebreken; wie heeft niet de charme gevoeld, die er uitgaat van zacht golvend goud-bloud haar of niet eens de lust in zich voelen opkomen een weelderige haardos los te maken om er ten volle van te kunnen genieten. Ook een mooi gebouwd figuur kan wonderen verrichten, breede schouders, een slanke taille en welgevormde armen zullen een leelijk gezicht veel doen vergeten, een eerste vereischte daarbij is zeker wel een goeden smaak om zich te kleeden, door al wat opzichtig is zooveel mogelijk te vermijden, zich degelijke stoffen en een goede coupe te verschaffen,

zoodat elk toilet een zeker cachet verkrijgt.

Hoe dikwijls hoort men niet dat deze of gene vrouw leelijk wordt gevonden, maar wordt er dan tevens als balsem bijgevoegd, dat ze toch veel charme bezit, en deze gave is volstrekt niet gering te schatten, ze kan dikwijls tegen zelfs een mooi gezicht, waarvan evenwel niets uitgaat, opwegen. Waarin die attractie juist bestaat kan men soms niet bepaald zeggen, het kan in de stem liggen, waarvan de klank meestal is aangeboren, maar die toch ook gecultiveerd kan worden. Van een diepe klankvolle stem zal altijd een zekere bekoring uitgaan, die de gehoorzenuwen streelt; wie daartegen bedeeld werd met een ruw, hard orgaan, kan daaraan door oefening veel verbeteren, door zich er op toe te leggen, vooral zacht en langzaam te spreken waardoor eene vrouwenstem eerst de vereischte distinctie verkrijgt.

Ook kan die charme der vrouw liggen in een aantrekkelijk lachje, waardoor ze vele harten zal winnen, bij hare minderen zal het dikwijls meer uitwerken dan een fooi of een bevel, de vriendelijke lach, die uit het hart voortkomt, ligt zoowel in de oogen als op de lippen, maar moet boven alles nooit machinaal zijn.

Verder zal een leelijke vrouw, veel winnen door een goeden gang, ik hoorde onlangs iemand beweren, de echte dames steeds van de winkeljuffrouwen of modistes te kunnen onderscheiden door haar démarche; een deskundige beweerde dat om gracieus te loopen, drie dingen noodzakelijk waren: waardigheid, evenwicht en rhytmus.

Maar om niet alleen bij uiterlijke dingen stil te staan, hoe dikwijls doet niet een geestige conversatie, een pittig woordje, of een intellectueel gesprek de leelijkheid eener vrouw vergeten: maar daar moet bijgevoegd worden de kunst om te kunnen luisteren en deze laatste eigenschap mag men wel degelijk niet vergeten: ‘lippen die weten te wachten en oogen die niet afdwalen’, is een nuttig recept, en iemand heeft eens gezegd, dat ‘stilte eene groote kunst in de conversatie is.’

Ook goede, aangename manieren zijn grootere factoren, die bijdragen tot iemands succès in de wereld, dan men wel zou denken. Ze gaan dikwijls boven bijzondere geestesgaven, men herkent er direct de echte lady aan, die van huis- uit zich steeds gemakkelijk weet te bewegen en den tact bezit anderen op hun gemak te zetten. Een dame kan men niet *worden*, men is het of men is het niet, maar we kunnen toch er naar streven steeds zooveel mogelijk damesachtig te zijn, zoowel in onze woorden als in onze daden! Een goed middel voor een vrouw om hare leelijkheid te doen vergeten is haar zelfvertrouwen, ‘l'audace, l'audace, toujours l'audace!’ zeggen de Françaises tegen hare minder overmoedige zusters en zeer zeker is deze raad niet te versmaden, de mannen zijn meestal geneigd de vrouw te nemen, naarmate ze zich zelf op waarde schat. Mag dit nu met of zonder reden zijn, op iedere vrouw rust de plicht zichzelf zoo aantrekkelijk mogelijk te maken, verwaarloozing is ten allen tijde voor ieder af te keuren, maar laat de door de natuur misdeelde vrouw toch bedenken, dat het voor haar den genadeslag zou zijn.

EUGENIE.

CORRESPONDENTIE VAN DE REDACTIE MET DE ABONNÉS

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Regina. - Ik zond U een briefkaart. Dank voor Uw schrijven. Ik vond de muziekbeoordeelingen minder geschikt voor de Lelie[*)].

Viola. - Ik heb die kaart van U (prentbriefkaart) particulier willen beantwoorden, maar, Uw juist adres niet hebbend, moet ik het wel langs dezen weg doen. - Ik ontving zooeven Uw stuk, waarvan gij aan mij overliet of ik het als gedachtenwisseling dan wel als artikel wilde plaatsen; ik koos den artikel-weg, en bracht dus de gewenschte verandering aan in onderteekening. - In antwoord op die bewuste kaart nog dit, ik heb van U nu nog één stuk *en* het hierboven bedoelde, als artikel aangenomene. Ik geloof dus dat er niets is weggeraakt, want dien uitvoerigen brief met dat uitknipseltje, door U vermeld op de kaart in questie, ontving ik inderdaad, en de bedoelde vertaling is reeds geplaatst. Dien brief, zoowel als den begeleid-brief van dit artikel, beantwoord ik nog. Waarschijnlijk in het a.s. nommer.

Henriette. - Ik ben zoo begaan met Uw brief, ofschoon alles dan toch goed afliep ten slotte, dat ik U spoedig wil antwoorden om U mijn deelneming te betuigen, en tegelijk mijn vreugde met den gelukkigen afloop. - Als men zoo iets zaligs heeft, na zooveel lijden gekocht, dan moet het wel een dubbel heerlijk bezit zijn. -

Hetgeen gij mij schrijft over het huwelijk van dien officier in questie beäam ik van ganscher harte. Zulke maatschappelijke misstanden vind ik gewoon-weg degoutant. Zelf weet ik van een zeer begaafd man, officier, hier in den Haag, die zijn ‘besten vriend’ verloor, omdat hij uit oprechte liefde een hoogst beschaafde jonge dame huwde, wier vader een groote zaak hier bestuurt. De bedoelde

*) Daareven volgende kaart ontvangen.

'beste vriend', van adel, vond dat hij door dit huwelijk niet meer met hem kon omgaan. Nu, ik zeg, aan zulke 'beste vrienden' heb je niet veel verloren ten slotte.

Ik moest bepaald lachen om dien 'vriendinnen'-dienst, dien zij U hebben bewezen. Dat ken ik; voor zulke verfijnde streken moet men een vrouw zijn - zeg ik altijd! 'Vriendinnen' zijn er in uitgeslapen je over te brengen onder een lief schijntje wat ze denken dat je *pijn* zal doen. -

Volkomen beaam ik elk woord, dat gij schrijft over het 'zelf aanpakken' door de dames. Ik geloof dat de heele dienstboden-questie in de wereld is gekomen door het niets-meer-zelve-willen-uitvoeren van de dames. Het is toch heel natuurlijk ten slotte, als mevrouw altijd uit is of van niets verstand heeft, dat de meid haar voor den gek houdt, en geen lust heeft alles voor haar rekening te nemen. En ook, als mevrouw zelve niet weet hoe het hoort of moet toegaan, dan kan zij *nooit* goede meiden aanleeren. Dat was een stelregel mijner moeder, dien ik zeer waar vind. Aan den anderen kant echter, geloof ik, als een dienstbode veel deugden heeft, zooals gewilligheid, zindelijkheid, goed-gedrag, eerlijkheid, dan moet men ook eenige ondeugden door de vingers zien, en niet het onmogelijke verlangen. Wij, de meesteressen, zijn toch ook lang niet volmaakt; wij hebben toch óók onze gebreken, waarmede onze dienstboden geduld moeten hebben. Brutaliteit, drift, slecht humeur, al die soort dingen, zou ik veel eerder door de vingers zien, dan een slechten, onhartelijken aard, of ook oneerlijkheid, valschheid, drankzucht, om nu maar iets te noemen. Gisteren was het twee en twintig jaren geleden, dat onze Marie in dienst kwam ten huize mijner vriendin, en, zoolang deze en ik samenwonen, is zij natuurlijk bij ons beiden geweest. Als ik nu op dien tijd terug zie, dan is Marie, met al hare vele onwaardeerbare eigenschappen voor ons, toch ook niet volmaakt, en kan ik óók wel dingen bedenken, die mij niet bevallen, maar daar staat tegenover, dat *ik* ook bij lange na niet tegen Marie volmaakt ben, en óók wel dingen doe die verkeerd zijn, en die zij zeker evengoed zal opmerken als ik het hare fouten doe. De hoofdzaak is maar dat je elkaar hebt leeren waardeeren, en, als je dat dus kunt, je dienstbode waardeeren, dan moet je in den hedendaagschen tijd m.i. veel door de vingers zien vóór je haar wegzendt.

Gij zult hebben opgemerkt dat ik over enkele gedeelten in Uw brief wat heengleed om U niet te verraden; op dat laatste punt was ik, daar gij bepaaldelijk antwoord er op verzocht, wat uitvoeriger. (Zie s.v,p. artikel voor U.)

Wat nu Uw stukje aangaat, Uw billijk verlangen begrijp ik, maar er zijn er meerderen dan gij, die dergelijke wenschen koesteren, en wier inzending van véél vroegeren tijd dateert al, dan de Uwe. Ik heb juist onlangs aan zoo iemand, die al heel lang wacht, plaatsing beloofd; daarna zal ik trachten zoo gauw eenigzins doenlijk Uw werk een beurt te geven; gij komt dan toch nog in het loopend kwartaal. -

J.L. - Gij geeft geen pseudoniem aan. Ik vooronderstel uit Uw schrijven, dat gij, ondanks Uw 'bewondering' voor mij, de Lelie niet leest, want anders zoudt gij weten, dat en de eerstbeginners-wedstrijden zijn vervallen, door het geheel andere gehalte der abonnés, en dat ik voor dergelijke '"stemming"-schetsjes' volstrekt geen plaats meer inruim en dat ik niet particulier antwoord. Als gij werkelijk voornemens zijt met 1 Juli abonnée te worden, dan naoogt gij gerust nog eens opnieuw iets aanbieden ter plaatsing. Dit echter is niet meer in het genre der tegenwoordige Lelie; ik heb het vernietigd, omdat gij er geen postzegel insloot tot terugzending. - Als ik iets opneem

van iemand, abonné of niet, ontvangt hij of zij steeds een bewijsnommer, maar de corr.- antwoorden worden niet toegezonden aan niet-abonnés; dus hoop ik dat dit onder Uw oogen komt.

1813. - Van U twee prettige opgewekte brieven. Het is zoo prettig te lezen, dat het U en de Uwen zoo goed gaat; en gij U zoo gelukkig voelt. Ik deel er zoo van harte in. Maar ik vind het veiliger er maar niets op te antwoorden, óók niet op die wezenlijk-*geestige* optochtbeschrijving van Uw pen, omdat ik anders U zou verraden. Alleen, ik maak U mijn compliment over Uw leuken en teekenenden stijl in dat verhaal.

Zoo, zoo, mevrouw, hebt U zoo netjes van den winter bij ons ingekeken!!! En gezien dat ik Frits of Benjamin mokkelde.! Nu, dat komt bij ons nog al eens vóór! Ik moest er bepaald om lachen, dat U mij zoo hebt bespionneerd. - Ik neem 't U niets kwalijk hoor! -

Ja, ik kan 't niet genoeg herhalen, hoe ik mij erger aan auto's, die, door te snel rijden, honden en andere dieren overrijden, maar wat zegt U van wat ik onlangs hoorde van een eigen rijtuig met twee dames er in, dat eveneens een hond overreed, en niet eenmaal stilhield om naar het gebeurde te kijken of er nog te helpen viel! De twee dames keken den anderen kant uit! Zulke wezens zou ik met het grootst mogelijke genoegen zelven op zoo'n oogenblik zien overlijden, en ik zou geen hand uitsteken om háár dan te helpen. Dan kunnen zij óók eens ondervinden. Dat herinnert me al schrijvend aan het egoïsme van rijke lui in het algemeen op zulke punten, waarvan ik verleden jaar in Menton getuige was. Een eigen rijtuig, waarin een dame en klein meisje, geraakte half op hol door de ontmoeting met een auto, waarvan de paarden schrikten. De koetsier kon hen niet houden, de dame schreeuwde moord en brand, maar een van die Arabieren, die in het Zuiden rondloopen met boa's, kleedjes, fichus enz. ten verkoop, greep moedig in de teugels, en voorkwam zoo een groot ongeluk. Het was in de stad-zelve; de dame steeg uit, en ging, onder groot misbaar en gebeef, zich in een naburige confisérie versterken, de koetsier zat peilrecht weer op den bok, (de auto was natuurlijk al lang uit het zicht), en de Arabier slenterde even gemoedelijk, als had hij niets met de heele zaak te maken gehad, door, want niemand bedankte hem zelfs, noch de dame, noch de koetsier, laat staan hem iets geven voor zijn moed. Ik was zoo verontwaardigd, dat ik hem naliep, en hem vroeg, hoe hij die minne behandeling vond, (die menschen verstaan Engelsch, fransch, duitsch, wat je maar wilt). Hij haalde met die zekere fierheid, aan deze rassen zoo eigen, de schouders op, en glimlachte, als wilde hij zeggen: Van jullie Westerlingen kan je net zóó iets verwachten. Ik gaf hem den raad voortaan de rijke lui te laten op-hol-slaan zooveel ze willen, zonder een hand uit te steken tot hun hulp, en, natuurlijk, stonden er nog eenige leegloopers om ons heen, die zelf, toen 't ongeluk dreigde, er niet aan gedacht hadden zich te wagen als deze Arabier, maar die nu schijnheilig hoofdschudden met afkeuring over mijn hoogst-onmenschlievenden uitval. Zoo is de wereld.

Ik ben een beetje afgedwaald van Uw brieven, maar, gelijk U zelf óók zegt, de onderwerpen daarin zijn niet altijd geschikt tot beantwoording in het openbaar. Weest U echter overtuigd, dat ik veel belang blijf stellen in Uw wedervaren, omdat ik U nu al heel wat jaren ken, en van alles van U weet, en ook dat Uw vertrouwen in mij mij recht lief is. Wie weet of U mij niet inderdaad spoedig eens tegenkomt op een wandeling, nu ik weer hier ben. Hartelijk gegroet.

M. van E. - Ik heb U al terstond, na ontvangst van Uw schrijven, met een enkel woord geantwoord, om U te zeggen, dat ik heel graag de honden-photo's wil hebben, en dat Uw brief mij zoo veel genoegen deed. Maar, daar de Lelie zoo laat in Uw handen komt, weet ik niet of gij haar reeds hebt ontvangen. Ik heb gehuild, bitter gehuild, van medelijden om U en Uw honden, toen ik Uw brief kreeg, en, toen ik hem nu moest beantwoorden, en nog eens herlas, heb ik dat opnieuw gedaan, óók omdat Uw eene gestorven hond mij zoo weemoedig herinnert aan onzen Benjamin; die is ook zoo guitig en zoo lief en zoo schalksch, en kan óók net doen als een straatjongen. Hij ligt nu op dit oogenblik naast mij in zijn mandje, op een stoeltje, (want hij wil altijd vlak boven op ons liggen), en Frits staat bovenop mijn schrijftafel. En telkens moest ik mij-zelf onderbreken in het lezen, om hen te mokkelen en te zoenen, want, als men van zulk een ellende leest, dan begrijpt men eerst dubbel hoe dankbaar men moet zijn de eigen lievelingen nog te hebben. Hoewel ik andere brieven natuurlijk steeds strikt geheim houd, zult gij er zeker niets tegen hebben gehad, dat ik den Uwen aan mijn vriendin voorlas. Zij heeft ook net zulk een dierenliefde als gij en ik, en het ontroerde haar even sterk als mij. Maar het deed ons beiden ook zoo

innig goed, dat *gij* zoo goed zijt voor de dieren, hen zoo liefhebt, hen zoo oppast als zij ziek zijn. Iemand, die van Januari tot Juni zulk een vreeselijk lijden zoo verpleegt, behalve de zorg voor al de andere dieren, om niet eens van Uw werk te spreken, die *moet* goed zijn, *waarachtig* goed van hart, daarvan ben ik zóó overtuigd, dat ik, na Uw brief, van U *houd.* Dat is geen praatje, maar oprechte, eerlijke waarheid. Uw heele brief is woord voor woord uit Uw hart geschreven; en Uw liefde voor de dieren spreekt in al Uw daden. En juist in Uw omstandigheden vind ik dat dubbel mooi in U, want gij zijt niet iemand die niets te doen heeft.

Ik kan het mij ook zoo begrijpen dat gij het gevoel hebt gehad van wanhoop bij den dood van dien eenen, (die zoo op Benjamin lijkt.) Dat onverwachte is zoo verschrikkelijk Ik heb zelf 'Moosje' aan een korte ziekte verloren. Het was zoo vreeselijk hem zoo te zien lijden, en het ergste was dat hij geen water mocht hebben, en dan telkens naar de kopjes, glazen, wat hij maar zag, liep, en ons vragend en smeekend aanzag, met zoo iets in zijn oogen van: 'Begrijp je mij dan niet. Hoe dom ben jullie toch.' En de veearts zei: *Als* U het hem geeft, dan gaat hij zeker dood! Hij is toch heengegaan echter, en den laatsten dag, toen de veearts zei: Geeft U hem nu maar alles wat hij wil, óók water, toen kon hij niet meer drinken, en draaide zijn kop af. Hij hield van mijn vriendin net evenveel als van mij, maar hij was *mijn* hond, en, als of hij zelf dat wou zeggen, zoo sleepte hij zich in zijn stervensstrijd vlak op mijn voeten, en ging daarop liggen, mij aanziende met zijn groote, trouwe, mooie oogen, als nam hij afscheid. Ik huil niet gauw, maar toen heb ik wanhopig gesnikt. - En de arme Kaatje ook, over wie gij zoo hartelijk schrijft, zij ook heeft zoo *geleden;* zij zat zoo te hijgen van de koorts, en wij konden niets doen haar te verlichten. Wij hadden een lieven ouden veearts in Menton, die er zelf zoo mee was begaan. Hij wilde niet eens betaald worden. 'Als hij was beter geworden zou ik U mijn rekening gegeven hebben', - zei hij, 'nu wil ik niets hebben'.

Ik moet U nog vertellen hoe Uw beschrijving van den hond, die den anderen vasthield als hij wat wegnam, mij aan Benjamin en Frits herinnerde. Want Bennie steelt ook alles weg, niet uit steelzucht, maar om er mee te spelen, of ook wel omdat hij het prettig vindt, als wij hem dan moeten nazitten. Als hij nu ongemerkt iets heeft weggenomen, dan brengt Frits dat uit, dan kijkt hij mij aan, of huilt, of trekt op een andere manier de aandacht, opdat ik zal opkijken. En dan heeft grif Bennie een handschoen of een zakdoek gestolen, en trekt dien stuk, (dat is zijn speciale liefhebberij.)

Maar ik wil U nu niet meer bezighouden met mijn honden, want daar zou ik honderd uit over kunnen schrijven. Ik wil U alleen nog maar eens zeggen hoe innig ik met U te doen heb, en ook hoe oprecht veel ik van U houd door dien brief, omdat gij zoo goed zijt voor al die dieren, en zoo toont ze lief te hebben, en er zoo oprecht-waar over schrijft. Daarvan ben ik overtuigd, dat iemand die goed is voor beesten een goed hart moet hebben. Ik wil heel graag eens bij U komen als ik Uw kant uitkom.

Hartelijk gegroet.

Rie. - Daar gij geen abonné zijt komt gij natuurlijk laat aan de beurt. Ik heb van U twee brieven. Ik hoop dat gij succes zult hebben met hetgeen gij onderhanden hebt. Hebt gij gelezen, wat ik onlangs in de Lelie schreef, naar aanleiding van: Het wondere geluk van Henri van Wermeskerken? Ik bedoel, in verband met de vele zich tot

schrijven en scheppen gedrongen voelende jongelui? Heel verstandig vind ik het, dat gij U-zelf wilt zijn, en niet wilt trachten een of ander voorbeeld of school na te doen. De gedichtjes, die gij mij zondt in dien brief, en ook het proza-stukje in den tweeden ingesloten, heb ik niet kunnen aannemen door de te vele copie; van niet-abonnés neem ik voorshands slechts bij uitzondering *dit* soort bijdragen aan, tenzij het iets heel buitengewoons is. Ik heb een en ander vernietigd, daar geen postzegels tot terugzending waren ingesloten. Uw tweede briefje geeft geen aanleiding tot bepaalde beantwoording. Ik wil U steeds gaarne van dienst zijn, en in de correspondentie op Uw inzendingen met alle genoegen mijn oordeel uitspreken. Echter, dat gij zoo lang op antwoord wachten moet, komt omdat gij geen abonné zijt; die gaan voor.

J.K. - U heb ik reeds intusschen particulier-geschreven. Ik ben blij, dat gij uit mijn correspondentie aan U in No. 35 de goede, eerlijke, oprechte bedoeling hebt gevoeld; ik was eenigszins bang, dat gij mij zoudt misverstaan, maar uit Uw antwoord zag ik, dat gij mij hebt begrepen. Gij hebt volkomen gelijk, dat ook de reëele dingen van het leven ijdel zijn; dat kan niemand meer met U eens zijn dan ik. Maar, als wij niet uit het leven stappen vrijwillig, dan moeten wij toch vóórt er in, hoe raadselachtig ook het bestaan en den strijd erom ons schijnt, wij *moeten.* En ik vind dan dat het grooter bevrediging geeft iets te *bereiken*, dan in de kunst een middelmaat, een brekebeen, te blijven; daarenboven, wie van de kunst wil leven moet geld-verdienen. Wie echter er in brekebeent heeft óók nog te kampen met finantieele nooden; waar tegenover staat, dat hij, die een goede betrekking bekleedt, en daardoor finantieel onafhankelijk wordt, zich die kunstgenietingen kan verschaffen, waaraan zijn ideale aanleg behoefte heeft, hetzij door theater, hetzij door muziek, hetzij door schilderijen-koopen, hetzij door reizen naar landen waar kunstschatten zijn te zien. Al die dingen kosten geld; maar zij geven den in reëele dingen arbeidenden, *om* geld te verdienen, dan toch óók juist datgene wat zijn ziel verlangt: schoonheid.

Ik ben zoo blij, dat gij die liefde hebt gevonden in Uw leven; als twee samen vereend in innerlijken zin door de wereld gaan, is het zoo veel gelukkiger, zelfs in nood en zorgen, dan alleen-zijn.

Ik beloof U dat in zake het huis ik U zal recommandeeren; ik deed het zelfs reeds, maar ik geloof niet, dat de plaats Uwer inwoning naar wensch was.

In Uw laatste briefje van 17 April zag ik opnieuw met zoo heel veel genoegen, dat gij inderdaad mij begrijpt, en ook die kleine teleurstelling geen verkeerden indruk bij U teweegbracht. Dank voor Uw goede wenschen daarin voor klimaat en gezondheid. Tot wederzien dus in elk geval in den nieuwen jaargang.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest de Correspondentie aan **Spain** en **R.T.**, blijven liggen.

REDACTRICE.

Sluiting red: ged:

12 Mei 1909.
22ste Jaargang.
No. 46

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

Redactrice.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Ook een goede raad.

De heer A.J. Servaas van Rooyen geeft in No. 36 den raad: ‘Maakt U los van de meiden’.

Ik betwijfel het echter hard of dat mogelijk zal zijn! Laten we eens zien.

De eerste van de drie genoemde huisvrouwen is in een pension gaan wonen. - Nu over pensionleven kan ik meepraten: een kinderloos paar, dat over redelijk ruime middelen beschikt kan zich de ‘meidenplaag’ op die wijze wel besparen; doch als er kinderen zijn - en dat is toch de norm - deugt het redmiddel zeker niet, omdat het pensionleven de vernietiging is van die intieme, huiselijke gezelligheid, die het ouderhuis vooral voor de kinderen kan maken tot een paradijs, waaraan zij tot in lengte van dagen met warmte terug zullen denken, lang, lang nadat het verdwenen is.

Daarbij komt nog het nadeel, dat men in een pension *wonende*, dikwijls in het geval kan komen, dat men, om des lieven vredes wille, zijn kinderen moet laten omgaan met kinderen en volwassenen, die men, om welke reden dan ook, niet voor hen gewenscht acht.

Bovendien, de allerbeste manier om een meisje nooit eenig begrip te doen krijgen van het bestier eener huishouding, is ook wel juist het grootbrengen in een pension, waar alles en alles voor haar moeder gedaan

wordt en het kind dus zelfs nooit in de gelegenheid is om iets van huishoudelijken aard te zien, laat staan, te leeren.

De tweede huisvrouw, meldt de geachte schrijver, ‘heeft gekocht, bij opbod, en hoopt nu het beste er van’. Het spijt mij, maar ik begrijp niet, wàt deze dame eigenlijk heeft gedaan: ‘koopen, bij opbod, en er dan het beste van hopen’, ik moet bekennen de bedoeling ontgaat mij ten eenenmale; zou de heer S.v.R. misschien zijn bedoeling nog willen ophelderen?

De derde heeft zich: ‘losgemaakt van de meiden.’

Het zou zeer zeker interessant zijn over een half jaar of zoo, van die huisvrouw eens te vernemen, hoe haar die regeling gesmaakt heeft.

Zeker is het, dat het velen een ideaaltoestand zal schijnen. En die dus als alle idealen onbereikbaar zal blijken.

Ik vermoed dat de moeilijkheden verplaatst zouden worden, zoodra vele dames deden als die derde, te weten: zonder meid zich redden en véél zelf doen; alléén het grove werk laten verrichten door ‘werkvrouwen’ of ‘oppassers’ [die zijn duur] of ‘jonge huisknechtjes’. Want die soort van hulp, zou óók in prijs stijgen, als ze véél gevraagd werd en we zouden bovendien het tegenwoordige dienst-dag-meisje al spoedig zien veranderen in een ‘werkster’ en dan precies even ver zijn als nu.

Bovendien, het is toch duidelijk, dat, als de geheele huishouding, behalve dan het grove werk, zelfs in een klein gezin, op de huìsvrouw rust, de machine ook dadelijk stilstaat, zoodra deze ziek wordt; wat dan? Volwassen dochters zijn er niet altijd en zeker! aankomende dochters kunnen dan wel eens inspringen, maar toch ook niet lang of het ontaardt in een ongeoorloofde kinderexploitatie.

Welken weg dàn ingeslagen ter verbetering?

Ik zal mij niet vermeten te roepen ‘Euréka’, maar ik zou willen raden: begin eens met wat meer betalen en wat minder mallen hoogmoed, want, wat het eerste aangaat het bekende Engelsche verwijt is ook hier van toepassing:

> In matters of trade, the fault of the Dutch
> Is giving too little and asking too much.

Meer betalen. Zeker! Geen land in Europa, misschien Zweden en Noorwegen uitgezonderd, waar de dienstbode zoo slecht betaald wordt als in Nederland.

Nu weet ik uit eigen aanschouwing, dat de Nederlander in doorsnee absoluut geen notitie wenscht te nemen van wat er in een ander land gebeurt; de wereldbeschouwing: er zijn op aarde Nederlanders, en dan zijn er behalve dat nog een beetje menschen, maar dat zijn ‘vreemden’ - *niet* van smetten vrij, volgens ons volkslied! - dùs minderwaardig, is een zeer gangbare en dùs zeer ‘fatsoenlijke’, en toen een mijner kennissen in Amsterdam hoorde, dat ik mijn meisje in een ‘vreemd land’ ging grootbrengen trok mevrouw een vies gezicht en mijnheer verdacht mij van gebrek aan vaderlandsliefde! Toch behoorden beiden tot de ‘gebildete Leute’: zij, eindexamen H.B.S., hij geneesheer.

Nevermind, ik zal toch maar eens vertellen, hoe hier de dienstbode betaald wordt. - Welnu, wij betalen hier onze ‘bonne à tout faire’ het dubbele van in Amsterdam!! De gemiddelde prijs 480 frs. per jaar, of rond 230 gulden. In Amsterdam 120 gld.,

waarbij men moet bedenken, dat de dienstboden deze betaling besteden moeten voor kleeding en kleine uitgaven en dat die hier even duur of goedkoop zijn als daar.

Ik kan nu van onze gedienstige deze beschrijving geven. Drie en twintig jaar; nooit ziek; zeer ijverig; *altijd* werkend en vlug werkend; nooit brutaal; nooit is iets te veel; staat stipt op, op het aangegeven uur en gaat met de kippen naar bed; soms om negen uur al; na achten 's avonds wordt er van haar diensten nooit iets meer gevraagd; het gezin is klein, man, vrouw en één kind. Zij houdt alles in orde: vijf flinke kamers, keuken en badkamer, die driemaal daags gebruikt wordt; eens in de week, op ‘kamerdag’ wordt zij bijgestaan door een werkvrouw; bovendien gaat zij tweemaal in de week naar de markt - soms met de huisvrouw - en iederen dag naar den slager (groenten, aardappelen, vruchten, visch en fijne vleeschwaren, worden hier niet thuisbezorgd). Zij kookt ook, doch wordt hierbij af en toe bijgestaan door de huisvrouw, omdat wij de Hollandsche keuken op den duur prefereeren boven de Fransche. Zij is altijd gewillig en goed gehumeurd; erg vergeetachtig; dood eerlijk; veel te veel wáre trots om het niet te zijn; nooit kregelig ondanks herhaalde terechtwijzigingen wegens een neiging om ‘met den Franschen slag’ af te doen, wat

niet geduld kan worden. Zij gaat alléén Zondags na 2 uur uit en is half elf weer thuis; - verlangt geen andere regeling.

Behalve haar 40 frs. loon, heeft zij *recht* op bewassching en een halven liter wijn per dag, wat per maand op 6 frs. komt. Met inbegrip van fooien - Nieuwjaar enz. - kost deze française per jaar ons ongeveer 625 frs. zegge rond 300 gld.; in Amsterdam, óók een goede meid, óók gebrekjes - wie heeft ze niet? - maar die *belangrijk minder arbeid* presteerde al was het maar alleen, omdat *alles* door de leveranciers thuis wordt bezorgd - en dan per jaar ongeveer 160 gld. - dus iets meer dan de helft!

Nu weet ik ook wel dat meerder - en belangrijk meerder - loon, geen panacée zal zijn, maar aan den anderen kant: zou het spreekwoord ‘alle waar is naar zijn geld’ nu juist alleen nièt van toepassing zijn op dat nuttige rad in het groote maatschappelijke raderwerk, dat dienstbode heet?

Waarlijk, ik kan de heer S.v.R. niet redelijk vinden, als hij zegt: ‘terwijl de dames-meiden nooit genoeg hebben om aan haar zucht tot opschik te voldoen, haar koopzucht en verspilnatuur bot te vieren.’

In de eerste plaats vraag ik: wat gaat het de meesteres aan, hoe haar dienstbode haar *eerlijk verdiend* geld besteedt? Zeker, zij mag daarover terecht een afkeurend oordeel hebben; dat oordeel háár kenbaar maken, daartoe mist zij het recht.

In de tweede plaats: hun 26 guld. waschgeld hebben zij dáárvoor dringend noodig; en meent men nu in ernst, dat er van hun 110 of 120 gld. tractement, veel over kan schieten als de kleeding betaald is?; men eischt toch en terecht, dat de dienstbode in huis net voor den dag kome - nergens zag ik zulke net gekleede meiden als in Nederland - maar dat kost toch geld!

Haar leegloopende ‘jongens’ vrij houden: mogelijk! Veel zal het toch niet kunnen zijn van wat er overschiet van die 120 gld. [*In het jaar,* Indische lezeres] als kleeding en schoeisel betaald zijn. Onze Amsterdamsche dienstbode gaf dat overschot *niet* aan haar jongen, maar aan haar vader, als deze, een knap werkman, werkloos was.

En sparen? Pluk eens veeren van een kikvorsch!

Reeds hoor ik mij tegenwerpen, evenals in het stuk van de heer S.v.R. ‘haar zucht tot opschik dan’?

En dat is zoo - hier héél erg - maar ik kan er alléén van zeggen, dat die zucht bij hen gelijken tred houdt in zijn toename, met die van de dames en dat het wel een wondere soort van vrouwen zou zijn, die dienstbodenklasse, als *die* alléén in die ‘zucht’ niet mede was gegaan, en alle andere categoriën wèl.

Wat minder malle hoogmoed.

De indruk, die ik in Nederland heb gekregen van de normale verhouding tusschen de huisvrouw en haar dienstmeisje, is niet die van de meesteres, die door meerdere ontwikkeling en hooger standpunt - *niet* ‘stand’ - de werkelijke meerdere is, maar die van een huisvrouw, die op alle andere en dan natuurlijk malle manieren, de dienstbode haar verregaande minderheid doet gevoelen; de goeden niet te na gesproken: ik spreek van de *normale* verhouding. Dit is vooral heel erg in die schijn-burgergezinnen, die het ‘krap’ hebben, of families van zeer eenvoudigen oorsprong, of wel zulke, die door vrouw Fortuna een beetje naar beneden zijn getrapt. De eene toont zich dan al vindingrijker dan de andere in het voor den dag brengen

van nonsens fratsen, van airtjes en natuurlijk is dan de meid een zeer geschikte wrijfpaal om eens den ontzaglijken afstand van háár, de meesteres, te toonen. Vooral in den Haag is dat héél sterk.

Ik heb een familie gekend, waar het consigne was: nooit met de meid spreken dan over het werk; iedere drie maanden was er een andere. In een andere familie had de meid steeds aanmerkingen te verduren over haar kleeding; op een goeden dag vertelde mevrouw, dié meid, ze was best, maar ze kon haar niet houden: ze ging veel te chique gekleed; en ze had de domheid er bij te voegen, dat zóó het verschil tusschen mevrouw en de meid verloren ging. In een derde familie was de gewoonte, dat zelfs het onbeduidendste gesprek ophield, zoodra de meid binnenkwam. Zulke houdingen beleedigen: of denkt men van niet?

Toen mijn vrouw op een goeden dag aan een dameskennis, die een blauwen Maandag in Indië was geweest, en daar baden had geleerd, vertelde dat ons dienstmeisje op ons verlangen van ons bad gebruik maakte, volgde de waarschuwing, dat zoo iets de meid zéker veel te familiaar zou maken; zij zou het nooit willen hebben; vond het medegebruik ‘vies’!!!

In weer een ander gezin, moest de meid na afloop van het diner de keukenkachel laten uitgaan en dan, hoe koud het ook was, de rest van den avond in de kou zitten; - daargelaten het hartelooze van zulke gedragingen, zou men denken soms, dat de gedienstige niet het minachtende fel voelt?

De belachelijke kleinachting die men heeft voor 'de meid', vindt in de grootere steden van Nederland zelfs zijn uitdrukking in het plan van den architect voor het burgerwoonhuis. Te Amsterdam benedenhuizen zoekende, stond ik verbaasd te zien, welke vochtige, vunzige, donkere holen mij in geheel nieuwe huizen werden aangewezen als de dienstbodekamer, in de sousterrains. Was er overigens aan zulke huizen, die toch 7 à 800 gld. huur kostten, niets aan te merken, dan was de meidekamer bijna zonder uitzondering een aanklacht tegen de wijze, waarop men meent met 'de meid' wel te kunnen omspringen, en een getuigenis van de minachting voor haar, tegelijk.

Heeft men een nieuwe meid, een der eerste daden is dan: wantrouwen toonen, door alles zooveel mogelijk af te sluiten; ik vraag: móét dat geen kwaad bloed zetten en hoe kan men goede diensten en toewijding verwachten, waar men al aanvangt met een beleedigend wantrouwen te toonen, dat geboren wordt uit mallen hoogmoed.

Dat alles kán anders zijn, als men maar wil; *hier* is het anders; ik merk in de gezinnen hier op een vriendelijke behandeling; niet die ontzettende hooge houding; een redelijk goede dienstbodenkamer; een uitstekende betaling en dan heeft men ook recht om te eischen. Als ons dienstmeisje hier uitgaat, staan wij verbaasd over haar kleeding, een echte, typische hollandsche dame zou er zich aan doodergeren; dikwijls óók nog uit jalousie.

Toen wij ons hier vestigden, presenteerden er zich op een annonce negen meisjes en het was curieus om te zien, dat allen zonder onderscheid bang waren in dienst te komen, zoodra zij hoorden, dat mevrouw een Hollandsche was. Waarom? Wel, ze wisten het wát goed: Les dames Hollandaises sont bien vétilleuses et bien difficiles'. De rest wisten ze ook wel, maar zeiden het niet.

Enfin, we hebben er een keus uit gedaan en zijn goed en met toewijding gediend; en in Nederland door één meid drie jaren lang eveneens: de meid **hield** van haar meesteres; hier ook. Zóó moet het zijn en zóó kan het zijn in vele gevallen.

Ik vind het heel gewoon, dat de dienstboden zeggen: 'Zij kunnen niet buiten ons'; want het is wáár! - La Fontaîne heeft het goed gezegd:

'On a souvent besoin d'un plus petit que soi.' -

B.W. VAN DE KAMER.

Genève, 21 April 1909.

Dagboekbladen en Herinneringen. door Anna de Savornin Lohman. *(Vervolg van No. 44.)* XXIII.

Grooter verschil tusschen de voorwereldlijke manieren en vuile gewoonten van den Silezischen adel en de properheid, zindelijkheid, en goeden smaak in tafelgewoonten enz., van deze gewone middelklasse-Schotten is niet denkbaar! - Hier was alles even

helder, keurig, ordelijk, door een bloem op het witte tafellaken vriendelijk aandoend van uiterlijk, ook bij het eenvoudigste middagmaal; de disch was bescheiden, maar brood en boter waren van goede kwaliteit. Van slechte manieren geen sprake. - En dat alles geldt niet van deze Schotten alleen, met wien ik in toevallige aanraking kwam, maar van het heele Schotsche volk. In elke derde klasse van den trein kunt gij er, naast wien ook, gaan zitten, zonder vrees voor minder-frissche buren; de arbeiderswoningen zijn even proper en welverzorgd, als die van de meer-gegoeden. En badkamers en water-closets (waarvan men mij drie jaren geleden in Amsterdam, toen ik daar een woning zocht, van huizen van 500 gld. en méér huur, zei: 'Die worden door niemand verlangd') ontbreken in Schotland nergens, mag men gerust zeggen; ons huisje b.v. stond in een straat, eigenlijk geheel gebouwd voor fabriekswoningen, en dan ook bevolkt door meesterknechts enz. van omliggende fabrieken. Het was dus ook gelijk en gelijkvormig aan al zijn buren in de straat, en het bezat, evenals deze, een uitstekende badkamer, ingericht op de boven beschreven wijze, met een practische waschtafel, met steeds warm en koud water, verder ook in de keuken koud en warm water beide, en overal gas, om van zóó iets in Engeland en Schotland van *zelf*-sprekends als een water-spoeling-closet niet eens te spreken. Antwoorden als het door mij hierboven meegedeelde, welke

ik in Amsterdam gedurig ontving, zijn, geloof ik, in den hedendaagschen tijd, in geen ander land meer denkbaar. Één huisheer in Amsterdam zeide mij zelfs, dat hij 'wel een water-spoeling-closet had gehad, maar het op verzoek van de vorige bewoners had laten wegnemen. Die vońden het zoo lastig!!' (C.B., die onlangs in dit blad opkwam vóór de 'miskende' Hollandsche zindelijkheid, wat zegt gij dáárvan?)

Met dat al, ondanks die ten nadeele van Silezië uitvallende vergelijking in zulke dingen, had ik veel meer moeite aan den Schotschen volks-aard te gewennen dan aan den Silezischen, den Duitschen in het algemeen genomen. - 'Wij zijn net hollanders' zeiden de Schotten tot mij, bij wijze van compliment, 'want wij geven ons niet gemakkelijk; men moet ons leeren *kennen* om ons te kunnen waardeeren'. Ik had veel moeite hen te doen begrijpen, dat ik op déze hollandsche eigenschap van zoo groote terughoudendheid allesbehalve reden zie trotsch te zijn. Op die wijze is men lang weer reeds gescheiden voor-goed, vóór men elkaar heeft leeren kennen, als men zóó lang werk heeft eer men zich geeft. Het leven is m.i. daarvoor te kort. - Maar het was wáár, wat zij zeiden, zij hadden die hollandsche stijfheid en koelheid inderdaad met ons gemeen. Het beminnelijke, het spontane, het eenvoudig-lieve, dat mij in de Sileziërs, en in de duitschers in het algemeen, doet over het hoofd zien hun onsmakelijke manieren en burgerlijke gewoonten, de nuchtere, berekenende, stilzwijgende, melancholische Schotten missen dat! - Hun natuur, vooral in de Highlands, heeft dat óók: dat heel-zwaarmoedige, in de luchten, de tinten, - al is zij wonderbaar-lieflijk. - Ik stal overigens hunne harten door mijn oprecht enthousiasme over die natuur, want er is misschien geen volk zoo aandoenlijk-gehecht aan zijn geboortegrond, zoo naief-trotsch er op als de Schotten. Bij de Zwitsers wordt die liefde tot hun land te veel geinfluenceerd door liefde tot het geld, dat de vele vreemdelingen er brengen; de speculatiegeest overheerscht bij hen de ingeboren vaderlandsliefde; hun land behóórt ook reeds niet meer hun-zelf, maar den Engelschen, door de vele maatschappijen, hotels, enz., welke deze er hebben opgericht met Engelsch geld en waardoor zij er den baas spelen. Maar de Schot leeft in zijn verleden, kent al de sagen daarvan, al de historische bijzonderheden op zijn duimpje, en groeit reuzenhoog van blijdschap om elk woord van hulde, dat gij zijn wonderschoon land brengt. Mijn kennis van de Bruces, de Stuarts, van de rol, die deze helden speelden weleer in hun geschiedenis, mijn belezenheid in Walter Scotts romans en balladen, wekten hun verbazing en hun tevredenheid in hóóge mate. Een Engelschman weet gewoonlijk zoo weinig af van iets anders dan zijn eigen land en historie, dat hij iedereen beoordeelt naar eigen-ik, zoodat ik, die bij Walter Scott ben opgevoed bijna door mijn vader, die een geschiedenis van Schotland 'verslond' in mijn jeugd-dagen onder diens leiding, en die een gróóte liefde heb voor natuurschoon, door dat alles zéér rees in hun achting.

Nooit misschien is mijn verhouding tot mijn vader zoo intiem geweest, als door de briefwisseling, welke ontstond tusschen ons beiden in dit jaar van scheiding, veroorzaakt door zulk een anderen samenloop van omstandigheden, dan wij ons hadden kunnen denken. Ik zal nimmer den weemoed vergeten van dien eersten brief, dien ik ontving, nadat hij de tijding van mijn vertrek uit Silezië had ontvangen. Hij billijkte mijn besluit niet alleen, hij juichte mijn kordaatheid zéér toe, en prees mij hoogelijk om mijn wilskracht, maar tegelijk sprak uit elk woord een aandoenlijk zelfverwijt, om het zoo andere lot, dat mijn deel was geworden, dan dat hetwelk ik

tengevolge mijner finantieel-zorgelooze opvoeding had mogen verwachten, ja recht had gehad te eischen. De herinnering aan het verleden, waarin hij mij tot een werkeloos rijke-luis-kindje-leven, tegen mijn zin, had gedwongen, riep hem pijnlijk voor den geest het verschil tusschen dat toen en het nu. - Een nieuwe verhouding ontstond daardoor tusschen ons. Ruiterlijk, zooals alleen een superieur mensch het kan, bekende hij mij ongevraagd zijn ongelijk, van mij te hebben laten opgroeien in een gewaanden rijkdom, door een te groote toegefelijkheid aan de denkbeelden mijner moeder; ruiterlijk verweet hij zich daardoor thans de oorzaak te zijn, dat mijn positie nu een veel minder standes-gemässe was, dan die mijner in de rechten gestudeerd hebbende, tot elke voorname carrière dus geschikte broers.

- Onnoodig te zeggen, dat ik hem slechts te liever had, om die eerlijke woorden, dat, zoo er sprake kon zijn van vergiffenis, ik die hem reeds duizendmaal in mijn hart had geschonken. - Zoo werd dan onze briefwisseling er eene van twee vrienden eerlang, meer nog dan eene van vader en kind. Zeer-

belezen, zich voor alles wat politiek, godsdienst, wat ook van dien aard betrof steeds interesseerend, liepen de brieven van mijn vader, bladzijden en bladzijden vol, veelal over zulke onderwerpen, beschouwingen erover, overdenkingen; menigmaal, als er geregeld wekelijks zulk een lijvige enveloppe verscheen, verbaasden zich mijne collega's over 'alles wat wij elkaar te zeggen hadden', benijdden mij, (en met recht), een zoo heerlijke verhouding van intimiteit in geestelijke gemeenschap. - Ik had die trouwens ook wèl noodig, want ik heb nooit zoo gevoeld het eenzijdige van alléén opinies van vrouwen, dan in het jaar van samenwonen met die drie zeer feministisch-aangelegde juffers, wier horizont niet verder reikte dan haar onderwijzeresschap, wier gedachten zich steeds draaiden om het gewichtige daarvan, en die het maar niet konden begrijpen, dat ik mijnerzijds in een geheel andere wereld had geleefd en leefde. Toch zou ik met alle genoegen nog een tweede jaar mij hebben verbonden, indien niet mijn vader op zeer voordeelige voorwaarden uit Indië ware teruggekeerd, waardoor hij blijvende relaties onderhield met de Duitsche firma, die hem had uitgezonden, en waardoor het hoogstwaarschijnlijk werd, dat hij een tweede maal een reis naar Batavia voor hare rekening zou gaan ondernemen. Hij wilde zich, nu zijn finantìeele omstandigheden daardoor zeer waren veranderd, niet opnieuw van mij scheiden voor zoo langen tijd, en ik mijnerzijds had zooveel angsten om hem uitgestaan, terwijl ik hem daar, volstrekt niet meer jong, wist in Oost-Indië, dat ik het een groot voorrecht achtte hem dien tweeden keer te mogen vergezellen. Zoo geschiedde het dan ook ruim een jaar later; van uit Marseille zeiden wij te samen Europa vaarwel, om met de Fransche mail over Singapore naar Batavia te reizen, waar mijn vader ongeveer een jaar dacht te moeten verblijven.

Hiermede, met het einde van die reis naar Oost-Indië, sluit zch straks af dit gedeelte van mijn levensgeschiedenis, en het laatste, thans nog voortdurende, dat van mijn auteursloopbaan, vangt aan. - Want, gedurende dat verblijf in Batavia, rijpte zich in mij mijn eersteling, het boek Miserere, schreef ik het, en nam mij voor het een uitgever ter kennismaking aan te bieden, als ik in Nederland terug zou zijn. - O, het was geen artisterige jacht op roem of ingebeelde ijdelheid op een talent, dat mij tot dit besluit bracht, maar het rustig vergelijken mijner eigen gaven met die van andere hedendaagsche 'sterren' op letterkundig gebied. Ik heb het vroeger reeds gezegd, ik acht mijzelve geen steek minder 'begaafd', dan de meeste mijner schrijvende, dichtende, en recenseerende collega's, ja, ik acht mij zelfs *begaafder* dan heel velen hunner; *hetgeen niet wegneemt*, dat ik er nooit aan gedacht zou hebben als auteur in het openbaar op te treden, omdat ik alleen het geniale, het nog-nie-dagewesene, de moeite wáárd acht van het te publiceeren; eenmaal echter staande voor de noodzakelijkheid van het in eigen onderhoud zullen moeten voorzien op den duur, rees in mij steeds sterker de overtuiging: Wat die anderen kunnen, waarmede zij geld kunnen verdienen, dat kan ik óók, en misschien even goed als zij, ja beter.

Een kleinigheid, kort vóór onze afreis naar Batavia voorgevallen, had mij nog aangemoedigd. Ik had namelijk aan het toenmalige Haagsche 'Dagblad', eens zoo groot onder Hogendorp, toen onder redactie van diens opvolger Visser, een paar kleine schetsjes gezonden, spelend in Suriname; en ziet, zij waren terstond aangenomen en gehonoreerd. - Ik heb reeds vroeger gezegd, hoe jaren geleden mijn eerste inzending aan 'Nederland' insgelijks een gunstig onthaal had gevonden. Welnu, terwijl ik den overvloed van pas-uitgekomen nieuwe romans doorbladerde, waarmede ik mij vóór ons vertrek, bij Nijhoff in den Haag, had uitgerust, en die ik in een

uitstekend-voorzienen Indischen leestrommel steeds opnieuw zag aanvullen, vergeleek ik altijd weer opnieuw het *kunnen* van die schetterende, schrijvende, *en* betaaldwordende mannetjes en vrouwtjes, met dat waarvan ik zelve mij bewust was, en ik zeide tot mij-zelve: Dáár ligt Uw weg, een weg, die U tegenstaat, dien gij nooit vrijwillig zoudt zijn gegaan. maar... *de* weg die alléén zal voeren tot Uw doel, onafhankelijkheid. -

Zoo schreef ik dan *Miserere.* Ik had veel vrije tijd daartoe, in de doodelijke kalmte van een Indisch-leven. Ik had echter toen tegelijk te kampen met die rheumatische aandoeningen, die mijn gestel hebben aangetast van af de ernstige jicht-ziekte, die ik in diezelfde dagen kreeg, en waaruit een hartaandoening volgde, daarna tijdelijk in Nauheim genezen, althans veel verbeterd. Jicht, rheumatiek, wat het geweest moge zijn, het was in elk geval een zoo hevige aanverwante aanval, dat de mij behandelende dokter het

voor bepáálde jicht verklaarde, en ook als zoodanig behandelde, tegelijk erkennende, dat op een zoo jeugdigen leeftijd jicht zich bijna nooit vóórdoet. - Ik genas, werd tot verder herstel nog een beetje naar den Preanger gezonden, en voltooide onder dat alles door mijn manuscript - zoodat het gereed was, toen de ure van ons vertrek aanbrak, door het volvoerd-zijn van mijns vaders opdracht.

Ik ben uiterst blij, juist omdat ik in de West ben geweest, ook Oost-Indië, dat zoo hemelsbreed verschilt van Suriname, misschien evenveel als beide Koloniën het doen van Europa, te hebben leeren kennen, door een bijna twaalfmaandelijksch verblijf aldaar, ofschoon het hotel-leven natuurlijk weer een geheel andere ondervinding is, dan wanneer men er zijn eigen huishouding voert. Van de gastvrijheid en hartelijkheid van Indië kan ik niet genoeg getuigen; een dame, die mij nauwelijks kende, zond mij b.v. zes weken lang elken dag een volledigen dieet-maaltijd, omdat ik het hotel-diner niet mocht gebruiken, volgens het medisch voorschrift, en afzonderlijke schotels niet altijd zorgvuldig worden toebereid in zulke omstandigheden. Staaltjes van dien zelfden hulpvaardigen aard zou ik in menigte kunnen opnoemen. Wat de bediening aangaat, Maleiers en Javanen zijn oneindig intelligenter en ontwikkelder dan negers, maar daardoor ook veel minder goedig en eenvoudig van harte, dan deze Surinaamsche inboorlingen. Onze baboe, die mij trouw medeoppaste in de bovenbedoelde zware ziekte, was mij heel lief geworden, en, toen zij ons vroeg haar naar Europa te willen medenemen, hadden wij het graag genoeg gedaan, indien de omstandigheden dit mogelijk hadden gemaakt. Wij konden bij onze eigene onzekere plannen daaraan echter natuurlijk niet denken.

Singapore, Colombo, Aden, Port-Said, wat al heerlijke herinneringen wekt gij bij mij op, in heen- en thuis-reis! - Maar, wel het schoonste moment van alles is geweest, toen mijn vader mij, op den ochtend van onzen aankomst in Alexandrië, zeide: Wij blijven een veertien dagen à drie weken over in Egypte! - Er waren meerdere reizigers aan boord, die datzelfde plan hadden, ik had er dus reeds dagen lang over hooren spreken, hoe aardig en practisch men dat kan inrichten, in Alexandrië van boord gaan, na het bezichtigd te hebben doorstoomen naar Cairo, en dan van daar weer terug naar Alexandrië, om er een volgenden franschen mailboot at te wachten. - Maar mijn vader had zijn geheim plannetje voor zich bewaard, zich verheugend in stilte om mijn van Sehnsuchtbrandende oogen, als ik van Egypte telkens en telkens opnieuw hoorde. - Ik herinner mij hoe we reisden o.a. met een gezelschap fransche officieren, met wien wij nog al bevriend waren geworden, en die zich hartelijk amuseerden met de wilde vreugde, waarmede ik opjuichte, toen ik 't hoorde: Wij óók blijven in Alexandrië; ga maar gauw je hutkoffer inpakken. - Als een feestroes staat de nu volgende tijd in mijn herinnering: Cairo, de Pyramiden, later Nice, Monte-Carlo, Parijs. - Ik schrijf geen reisbeschrijving; dus zal ik over die herinneringen slechts heenglijden; alleen een enkele bijzonderheid uit Egypte wil ik niet onvermeld laten, omdat zij zelfs in tijdschriften is beschreven later, buiten mijn weten. Het was op een tocht naar de Pyramiden; ik was met mijn vader alleen, met een Arabier-gids; plotseling vroeg deze mij, of ik er niet binnen-in wilde gaan met hem, en ik, onnadenkend, geen gevaar ziende, stemde toe, en verdween, nog vóór mijn vader begreep wat er gebeurde, met mijn leidsman in den geheimzinnigen ingang. Men moet het griezelig-donkere van zulk een tocht, glijdend, en hortend, en stootend, kennen, om te begrijpen aan welk een gevaar men zich, alleen, met een vreemden man, blootstelt, als men zoo iets waagt. Ik begreep het te laat. Plotseling, bij het

lichtje, dat hij had aangestoken, schemerig-griezelig, met groote gemeene oogen brandend van begeerte, greep hij mij aan, dreigde, indien ik niet... De doodsangst gaf mij kracht *en* intuïtie. Ik zag het licht van den weg naar boven, hoe flauw en onzeker ook; ik stootte mijn belager met een stomp, die doel trof, naar beneden, hij viel, ik hoorde hem vloeken, maar de korte voorsprong, dien ik op hem had gekregen door dien val, redde mij, ik klouterde, hoe weet ik zelf niet, omhoog, het was bij geluk de rechte weg, ik zag mijn vader, aan den ingang, op hetzelfde oogenblik waarop achter mij mijn 'gids' mij weer had bereikt. Ik viel, bijna flauw, in de armen van mijn vader, maar eerst in het hôtel kon ik hem een duidelijk relaas doen van het ontzettend gevaar, waaraan ik was ontsnapt. Wij hebben het toen aan meerdere reizigers verteld, en zoo is het vermoedelijk in Engelsche of Fransche tijdschriften ter sprake gekomen, want later, in Holland, aan kennissen hetzelfde verhalende, vernam ik van hen, dat zij het gebeurde in *l'Illustration* of the *Graphic* had-

den gelezen als waarschuwing, weinig vermoedende, hoe ik de heldin was geweest van het feit-in-questie. -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XX.

Mij kwam dezer dagen een Hollandsch werk in handen, getiteld: 'Dr A. Kuyper in de caricatuur.'

Oh! I say... het kan niet mijn bedoeling zijn, dat specifiek Hollandsche werk te beoordeelen in een brief uit de Seine-stad.

Doch bedoelde uitgave heeft den volgenden ondertitel: 'Met een voorrede van d$^{r.}$ Kuyper zelf,' en deze voorrede heeft mij meer dan ooit doen begrijpen, dat de karicatuur in ons land geen inheemsch artikel is, en dat spotbeelden in Frankrijk een oneindig grooter intellektueel en moreel gebied omvatten dan in ons dubbelgebeid vaderland.

Van de uitgevers (Van Holkema en Warendorf) was het wel een eigenaardig denkbeeld, onzen Abraham zelven om een voorrede te verzoeken. Een van tweeën: òf het verzoek zoû niet ingewilligd worden - bij welke weigering het bescheid een omschrijving van 'Wat 'n mal idee!' zoû kunnen zijn -, òf de bekaricaturiseerde zoû 'faire bonne mine á mauvais jeu' en een soort van galgenhumor ten beste geven.

En zie, d^{r} A. Kuyper schreef een voorrede, die aan lengte niets te wenschen laat en aan galgenhumor... heel veel, zoo niet alles. Er is geen greintje Franschen geest in hem.

'Gij vraagt me,' zoo luidt de aanhef, 'of ik geen bedenking koester tegen herdruk in één bundel van de beste caricaturen, waarmee men mij, uit meer dan één hoek, nu bijna veertig jaren bestookt heeft. Hiermee kunt Ge niet bedoelen, dat ik *fait* voor de uitgave zou moeten verleenen, want het auteursrecht kan kwalijk bij mij worden gezocht. Ik waag daarom de onderstelling, dat Gij, na de relatie waarin '*Om de Oude Wereldzee*' ons bracht, wildet weten, of zulk een caricaturen-bundel op mij geen grievenden indruk zou maken. En is deze onderstelling juist, dan dank ik U voor uwe beleefdheid, en haast ik mij U te verzekeren, dat integendeel zulk een uitgave mij veeleer gelegen komt.

Gelijk ik toch uw photograaf, dien gij mij in Oct. 1907 zondt, te kennen gaf, plaagden toen reeds mijne huisgenoten mij met het steeds dringender verzoek, om, hun ten gerieve, eene collectie van de beste caricaturen die op mij gemunt waren, aan te leggen. Als souvenir bij mijn 70- jarig feest gaven ze aan zulk een collectie zelfs voorkeur. Maar hoe ik ook zocht en naploos, ik zag al spoedig dat er geen denken aan viel, om ook maar een tiende van de collectie bij elkaar te krijgen. En zie, nu neemt Gij u voor, mij welhaast in keurig present-exemplaar een veel vollediger collectie aan te bieden, dan ik ooit had kunnen opspeuren.'

Ik vertaalde dien aanhef voor een mijner Fransche kennissen, een welbekenden litterator. De Parijzenaar zette groote oogen op en sprak:

- Drôle de préface!

Ronduit gesproken, verwachtte ik dien uitroep wel. Ikzelf had bij het lezen van de voorrede een eigenaardige prikkeling in mijn gevoelszenuwen ondervonden. Doch ik wilde gaarne mijn vriend uithooren.

- Waarom vindt u die voorrede zoo grappig?

- Mais, bon Dieu! wat zijn dat voor rare, onbegrijpelijke strijkagestusschen den uitgever en ‘le typé’? Wat, in 's hemels naam, heeft de een hier met den ander te maken? Als ik toch, als uitgever, een boek zoû willen doen verschijnen, waarin diverse kritieken over bijvoorbeeld Edmond Rostand, dan zoû geen haar van mijn hoofd er aan denken, daartoe Rostand's toestemming te vragen. Wat zijn karicaturen anders dan kritieken met de teekenstift? En *indien* de uitgever die excentrieke toestemming zoû komen vragen, zoû Rostand, denk ik, kortweg antwoorden: ‘Mais allez votre train, parbleu! C'est votre droit et... mon intérêt.’ Want een heel boek met kritieken, of wel karicaturen, over één en denzelfden persoon, zonder dat het dezen een cent kost - daar teekenen wij, Fransche publieke personen, allen zonder uitzondering voor. Dat is een kostelooze schrede verder in de richting van den roem. Van de faam, zoo ge wilt... Maar er is nog iets, dat ik niet begrijp.

- Biecht op.

- Monsieur Kuyper beweert, dat, hoe hij ook zocht en naploos, hij geen tiende van de collectie bijeen kon krijgen. Wat een armzalig land voor de publiciteit moet Holland dan wel zijn! Bestaan daar dan geen bureaux voor persinformatiën? Die zamelen toch voor je op wat je maar verlangt... Dan is er nòg iets heel geks.

- Spreek, o, luchthartige Franschman.

- Die heele familie wilde den man op zijn 70-jarigen feestdag zoo'n bundel karicaturen ten geschenke geven. Heel aardig van de familie - daar níet van. Maar inplaats van er zelve, en dan stilletjes, zonder medeweten van den betrokkene, op uit te gaan, liet ze waarachtig den aanstaanden jubilaris zèlf scharrelen!... Dites, c'est de la blague, tout ça!?

Ik wist er niets beters op te doen dan mijn onbeschaamden gast de gansche voorrede vertaald voor te lezen. Tot mijn niet geringen schrik ontwaarde ik, dat de man hoe langer zoo vroolijker werd en bij sommige passages schier onbedaarlijke lachstuìpen kreeg. Bij den volgenden zin o.a. brulde de Franzoos het uit:

'En nu weet ik wel, dat deze vooruitgang er niet zou gekomen zijn, zoo de Braakensiek's, de Hahn's en de Raaymaker's niet waren opgetreden, maar dit moeten de heeren me toch ten goede houden, dat ik ze dan toch aan stof heb geholpen, en al moest ik dan telkens het gelag betalen, mijn liefde voor de kunst stond hoog genoeg om voor haar bloei dit niet al te groot offer over te hebben.'

- Ha! ha! ha! schaterde hij het uit. Wat 'n type is die monsieur Kuyper! Ik heb nooit over den man hooren spreken; weet dus niet, in welke richting hij 'chez vous' een beroemdheid is; zal hem dus niet vergelijken met een misdadiger - maar zijn malle gedachtengang doet me de volgende parallel te binnen schieten. Stel u voor, ja, stel u voor, dat een galeiboef betoogde: 'De crimineele anthropologie heeft mij dank te weten, want ik heb haar toch aan stof geholpen.' Naar die logica heeft de beul Deibler de nagedachtenis van de door hem geguillotineerde moordenaars in eere te houden - de heeren hebben hem immers een bestaan verschaft... Nu, word nu maar niet boos... nogmaals zeg ik, dat monsieur Kuyper uit een andere zielesfeer moet zijn dan een moordenaar als bijvoorbeeld wijlen Abadie, maar wat den redeneertrant betreft, gaat de vergelijking op.

Wat kon ik er op antwoorden?

Minder luidruchtig, maar scherper misschien uitte hij zich bij het vernemen van Abraham Kuyper's slotzin:

'En wat Gij vraagt, of Ge dit schrijven niet voor uw bundel zoudt mogen afdrukken, handelt daarin naar uw eigen goedvinden. Er op tegen heb ik niets.'

- Hij is niet oprecht, uw beroemdheid. Hij speelt 'cache-cache.'. De allernaiefste sterveling op aarde begrijpt onmiddellijk, dat die bizonder lange voorrede - 'il se voit, votre docteur' - bestemd is om afgedrukt te worden, en dat het voor den braven man zelfs een groote teleurstelling zoû zijn, indien zijn stuk slechts onder de oogen van den uitgever kwam... A propos, schuilt daar ook iets geheimzinnig geestigs in, dat hij zijn artikel dagteekent: *1 April 1909*?

Wanhopig heb ik toen het boek dichtgeslagen en buiten des Franzosen bereik gesteld. Soms - sòms wordt een profeet ook niet in een ander land dan het zijne geëerd.

* * *

Intusschen vind ik ter zake voor Abraham den Geweldige, zooals Albert Hahn onzen geloofs- en staatsman in een zijner karicaturen genoemd heeft, een troostgrond, met name in de volgende 'maxime' van Larochefoucauld:

‘S'il y a des hommes dont le ridicule n'ait jamais paru, c'est qu'on ne l'a pas bien cherché.’

Inderdaad - zoek, zoek ijverig en ge zult zelfs bij het intelligentste en eerbiedwaardigste menschwezen iets belachelijks vinden.

En het lust me nu, even een belachelijken menschelijken trek te behandelen, die, voor zoover ik het heb kunnen nagaan, den Franschen over het algemeen in grootere mate eigen is dan den Hollanders.

Die menschelijke trek is het bijgeloof.

Zonder nu zoover te gaan als Multatuli, die beweerde, dat geloof bijgeloof is, ben ik het volkomen eens met ik-weet-niet-meer-welken denker, die zijn lezers voorhield, dat geen enkele sterveling geheel vrij is van bijgeloof. Doch het komt hier natuurlijk, evenals bij Larochefoucauld's zinspeling op de in elk mensch aanwezige bespottelijkheid, op de mate aan.

Toen ik, nu drie-en-twintig jaar geleden, voor het eerst te Parijs was, vroeg een mijner contubernalen mij, terwijl wij in het vertrekje van den concierge waren:

- Weet u, hoeveel kamers dit hôtel heeft?

Hoewel ik de vraag ietwat vreemd vond, antwoordde ik argeloos, na een blik op het kamerdienstbord te hebben geworpen:

- Vijf-en-zestig.

- Mis! Vier-en-zestig.

- En de laatste kamer draagt het nummer 65?

- Best. Maar zie je ergens op het bord kamer n° 13?

Ik keek... Waarachtig! Op kamer n° 12 volgde kamer n° 14.

- Let er op, sprak mijn contubernaal verder, dat in bijna alle Fransche hôtels kamer n° 13 ontbreekt.

Bien vrai!

Ik ken hier, zelfs onder zeer ontwikkelde menschen, ettelijken, die een ‘heiligen’ afschrik van het getal 13 hebben.

Ik ken hier velen, die zich van de wijs laten brengen door een omgevallen zoutvaatje,

een omgekeerd brood, gekruiste messen op tafel, een mes in een bepaalde richting, enz. enz.

Ik ken hier eenigen, die geloof slaan aan het ‘mauvais oeil.’

En indien ge een vriend hebt onder het administratief personeel van een omnibus-maatschappij, kunt ge van hem te weten komen, dat 's Vrijdags de inkomsten gemiddeld 20% minder bedragen dan op andere dagen.

Karakteristiek, nietwaar? In Holland heb ik niet zoo sterk op die dingen gelet, doch het zoû mij ten zeerste verwonderen, indien het bijgeloof bij ons te lande zoo verbreid was als hier.

Het is dan ook geen wonder, dat het te Parijs wemelt van waarzeggers en waarzegsters, en dat deze lieden er over het algemeen een goed bestaan vinden.

‘Le premier devin’, zei Voltaire, ‘fut le premier fripon qui rencontra un imbécile.’ Het komt mij voor, dat Voltaire de goedgeloovigheid van zijn landgenootelijke ‘imbéciles’ en de schurkerijen der waarzeggers en -zegsters op end' op kende.

Loop op de boulevards en tien tegen een, dat gij onder de tallooze reclame-papiertjes, die u in de hand worden geduwd, er ook een zult zien van de eene of andere ‘célèbre devineresse’. Sla een blik in de advertentie-kolommen der kranten en ge zult versteld staan van het aantal consulteerende somnambules, die de grootste wonderen schijnen te kunnen verrichten en voor wie de toekomst geen geheimen schijnt te hebben.

Ziehier een der reclame-papiertjes, die mij op straat tusschen de vingers werden gespeeld:

MYSTÈRES et SECRETS de la VIE
Mme DRIEUX
Célèbre Devineresse argentine
Consulte sur le
PASSÉ - PRÉSENT - AVENIR
Renseignements sur : affaires de familles mariages, héritages loteries, commerce, entreprises, procès, recherches, affections, etc.
RÉUSSITE CERTAINE. DISCRÉTION ABSOLUE
Mme DRIEUX consulte tous les jours, dimanches et fêtes également, de 8 h. du matin à 8 h. du soir.
Rue de Montholon, 28 - PARIS
au premier étage – près du square Montholon
Mme DRIEUX consulte aussi par correspondance (Hors-Paris)

Geloof me, dat madame Drieux een gemakkelijker en ruimer bestaan heeft dan bijvoorbeeld de gemiddelde journalist. Misschien bestaat er te haren gerieve wel een occultisch verband tusschen ‘argentine’ en ‘argent’.

De waarzegster, kaartlegster, somnambule of ‘nécromancienne’ - de rest der variëteits- benamingen schenk ik u - is gemeenlijk een gewezen, aftandsche cocotte, die, na in haar jeugd geëxploiteerd te zijn, nu van de opgedane ondervindingen gebruik maakt om, op haar beurt, slachtoffers te zoeken. Haar clientèle bestaat dan ook grootendeels uit oneerbare vrouwen, uit álle standen, welke dochteren Eva's, de hemel weet door welke psychische oorzaken, bizonder bijgeloovig schijnen te zijn.

Hieronder doe ik een eindje dialoog volgen uit Pierre Wolff's tooneelstuk ‘Le Ruisseau’, den 21sten Maart 1907 voor het eerst opgevoerd in het Théâtre du Vaudeville.

Bréhant. - Sapristi! En u brengt al uw avonden hier door?

Denise. - Waar zoudt u willen, dat ik naar toe ging, meneer? Stel u in mijn plaats... Wanneer ik zeg: stel u in mijn plaats, dan is het bij wijze van spreken.

Bréhant. - Natuurlijk.

Denise. - Hier, tenminste, komt, gaat, spreekt men,... kortom, vergeet men...

Bréhant. - Vergeet men wat?

Denise. - Men vergeet alles, is 't niet... Ik kan 't u niet uitleggen... 't zoû te lang duren... en dan, om ergens anders te gaan, moet men japonnen, hoeden hebben, moet men... moet men alles hebben wat ik niet heb.

Bréhant. - En wat u misschien zult hebben.

Denise, verrukt. - Dat zegt me de kaartlegster ook telkenmale, dat ik bij haar kom.

Bréhant. - Ah! U bezoekt een kaartlegster?

Denise. - Dikwijls... want, wanneer ik er vandaan kom, voel ik me moediger.

Bréhant. - Zij zegt u aangename dingen?

Denise. - O, ja, dat kost me twee francs, nietwaar?

Bréhant, glimlachend. - Dat is een reden.

Denise. - Dat wekt uw lachlust op. Dom, zoo'n vrouw, hè?

Bréhant. - En een man dan!

De bijgeloovigheid van een Denise, met de onmiskenbare neiging om in de kaartleggerij een soort van verzekering tegen de slagen van het noodlot te zien, vindt men min of meer in alle standen terug.

'En een man dan!' riep Bréhant uit. In trouwe, ik heb niet zelden verrast gestaan over het geloof aan voorteekens en dergelijke dingen, bij mannen, die ik daarvoor te ontwikkeld en te vrij-denkend achtte. En zoo ge madame Drieux of madame Fatma of madame Sapha of madame Mara bezoekt - gewoonlijk tooien de kaartlegsters zich met exotische namen -, moet ge u niet verwonderen, als ge er ook niet weinig 'manspersonen', zoû Betje of Aaltje zeggen, aantreft. 'Jijzelf bent er blijkbaar ook geweest,' zoû een onwelwillende mij kunnen toevoegen.

En al worden er te hooi en te gras waarzegsters door het gerecht veroordeeld wegens gebleken bedriegerijen - het bijgeloof ver-

dwijnt er geenszins door. De met rust gelatenen krijgen er zelfs een des te hooger aanzien door. Dies laat het zich verklaren, dat de alombekende madame de Thèbes - die, tusschen twee haakjes, tamelijk ontwikkeld is en buitengewoon veel menschenkennis bezit - zelfs geraadpleegd wordt door lieden, die men zoû wanen, Voltairiaansch van geest te zijn.

'O pour les mots dedans' - instede van 'Eau pour les maux dedans' - schrijft bijvoorbeeld een waarzegster van het gemiddelde allooi. N'importe! de goedgeloovige slikt èn het drankje èn de spelfouten.

Hè! ik ben blij, dat ik Abraham Kuyper gewroken heb op bovenvermelden Franschen aftuiger.

OTTO KNAAP.

Ridder Roland.
naar het Noorsch van Johan Bojer.

Ridder Roland reed met zijn schildknaap de vlakte over naar het Westen. Hij had in het keizerlijk leger gestreden - hij wist zelf niet aan hoeveel veldslagen hij wel had deelgenomen. Vóor het leger nu tegen de Saracenen in Spanje optrok, wilde hij eerst zijn vaderlijk slot te Bretagne eens een bezoek gaan brengen.

De zon begon te dalen en de akkers, bosschen en wijnvelden baadden zich in een purperen gloed. Er schoten vonken uit de gouden sporen van den ridder, uit het met metaal beslagen zadel en uit het zilveren bit. De ruiters volgden een rivier waarin de roode hemelwolken zich afspiegelden, terwijl de slanke populieren aan de beide oevers lange schaduwen over de aarde wierpen.

Nu reden zij tusschen steile heuvelrijen en plotseling scheen 't alsof het paard van ridder Roland de hoeven lichter neer zette, het lichtte den kop op en begon te hinniken.

'Bij mijn zwaard!' zeide ridder Roland - 'het dier herkent den weg. Nu komen we in bekende streken.'

De zon ging onder en de bergen, die de twee eenzame ruiters omringden werden blauw en donker, terwijl sommige bergtoppen nog gloeiden van de laatste stralen der ondergaande zon. En zwijgend reden de twee krijgers voort, terwijl hun blikken zich naar het westen richtten, waar in de verte de hemel met gele en blauwe wolken uit de aarde scheen op te stijgen. Plotseling hield de schildknaap de teugels in en luisterde: 'Ik hoor hoefslagen,' zeide hij. 'Misschien is 't een onverhoedsche aanval!' En onwillekeurig hield hij zijn lans gereed.

Ridder Roland luisterde ook een oogenblik.

'Neen, je kunt wrel merken dat jij in de bergen thuishoort - er zijn geen vijanden in aantocht. Het is de zee.'

'De zee?' zeide de schildknaap. 'Die ken ik niet. Die heb ik nooit gezien.'

'Zwijg - bergbewoner, die je bent - en houd je paard in.' Ridder Roland boog het hoofd en luisterde geruimen tijd.

'Maar wat hoort u dan, edele Heer?'

En niet voor lang daarna antwoordde de ridder: 'Ik zeg je, dat mijn paard zich niet vergiste. We zijn in Bretagne en hooren 't ruischen van de zee.'

De twee ruiters trokken verder naar het Westen; de dag verliep en zij reden voort in 't donker onder een wijden, schitterenden sterrenhemel.

Doch boven op een heuvel liet ridder Roland zijn paard weer stilstaan, verhief zich in de stijgbeugels en luisterde langen tijd.

'Luister nu eens!'

En de schildknaap hoorde nu duidelijk een dof geluid alsof er uit de aarde zelf klachten ten hemel stegen.

'Edele Graaf! Wat is dat? Is er gevaar in aantocht?'

Maar ridder Roland antwoordde niet. Hij wierp het hoofd achterover en ademde de frissche lucht met volle teugen in. Toen streelde hij de manen van zijn dierbaar paard. 'Hoor eens - jij, baardeloos jongmensch' zeide de ridder daarop tot zijn schildknaap; 'jij weet nog niet wat 't zeggen wil je jonge jaren weer te zien. Hoor je de zee van Bretagne wel?'

'Edele graaf - mij klinkt 't als 't sterven van een gewond dier.'

'Stil! Het ruischt en zingt, misschien wel omdat ik zoo lang weg geweest ben. Ja, ik moet wel lang weg geweest zijn van mijn burcht.'

En toen zij den volgenden heuvel bestegen klonk het dof geruisch vlak bij. Ver in het westen zag de schildknaap een roode hemelstreep opstijgen uit een grauwe vlakte, die zingend tegen de rotsen klotste en wit schuim over het strand wierp.

'Kijk,' zeide ridder Roland, terwijl hij wees met de punt van zijn lans, 'jonge spreeuw, die je bent, ginds kan je de zee zien.'

En beiden bleven een oogenblik staan. De schildknaap staarde en ridder Roland streek met de hand over het voorhoofd en haalde opnieuw lang en diep adem.

'Neen, mijn jonge valk, nu begrijp ik dat ik niet lang weggeweest kan zijn. Want alles is zooals vroeger. De zee zingt juist als vroeger, dat donkere aan den linkerkant zijn rotsen, die onveranderd zijn en die lichte streep is het strand, dat ik herken al

is 't ook donker. Neen, alles is als 't vroeger was.'

Zij reden door het mulle strand-zand en het paard van den bergbewoner struikelde verscheidene malen. Weldra wees de ridder naar iets donkers, dat zich als een vormlooze massa tegen den rooden hemelrand uitstrekte.

'Daar is mijn burcht!' zeide hij.

'Hoe lang is 't geleden, edele graaf, sinds u hier 't laatst was?'

'Zwijg, kleine wijsneus, vraag daar niet naar. Wij leverden menigen veldslag en zomer maakte plaats voor winter, zonder dat ik 't noteerde.'

Kort er op liet hij 't paard stilstaan en wendde het hoofd naar de zee: 'Ruik dien geur van zout en wier eens. Neen, ik kan niet lang weg geweest zijn. Alles is als vroeger.'

En op eens liet hij zich van 't zadel glijden en nam het paard bij den teugel, terwijl hij met gebogen hoofd naar iets in 't zand zocht.

'Edele graaf, - heeft u iets verloren?'

'Zwijg, zuigeling die je bent, dat begrijp je niet.'

Maar toen de ridder weer in het zadel zat, voegde hij er onder 't voortrijden bij:

'Toen ik de laatste maal thuis was, liep ik op een avond met een jonge vrouw langs 't strand. Ik herinner me 't spoor van haar voetstappen in 't zand. Maar nu kan ik die voetsporen niet terug vinden.'

Plotseling hief het paard van ridder Roland den kop op en hinnikte de weiden tegemoet, die in 't duister verdwenen.

'Nu zijn we op mijn grond,' zeide de ridder. 'Het dier herinnert zich dat 't hier gegraasd heeft.'

En weldra weerklonken de paardehoeven op den vasten weg, die aan beide kanten onder groote boomkruinen verdween. Plotseling begon het moede paard van den ridder vroolijk te galoppeeren.

'Het herkent de lucht van zijn vroegeren stal!' riep ridder Roland. 'Schildknaap, blaas op den hoorn!

En terwijl de ruiters in galop naar de donkere burcht reden, zette de schildknaap den hoorn aan zijn mond en liet het signaal van ridder Roland weerklinken.

Tulleli tro,
tulleli tro,
tulleli, tulleli, tro!

Vlak voor de burchtgracht bleven zij staan en na een oogenblik riep ridder Roland: 'Heila, waar is de burchtwacht? Waarom wordt de ophaalbrug niet neergelaten? Schildknaap blaas op je hoorn om de honden te wekken!'

En de schildknaap hief in 't donker den vergulden hoorn op en blies tegen den hoogen burchtmuur.

Tulleli tro,
tulleli tro,
tulleli, tulleli, tro!

Eindelijk klonken er schreden op het geplaveide plein, en een donkere gedaante kwam naar den muur terwijl een oude, zwakke stem vroeg: 'Wie is daar?'

Ridder Roland riep vroolijk; 'Het zijn vijanden om een oude schuld te wreken. Geef de burcht over of we houwen die neer!'

Maar de oude stem antwoordde: ‘De burchtgraaf is niet thuis. Lang geleden is hij in een keizerlijken slag gesneuveld.’

‘Zwijg, oude geestverschijning en haast je om de brug neer te laten. Herken je mijn stem niet? Ik ben ridder Roland.’

De ruiters zagen dat de donkere gedaante een kruis sloeg. ‘Ik ken uw stem niet en de edele graaf is in een van de keizerlijke slagen gesneuveld.’

‘Zie, daar is mijn handschoen, oude torenuil op den muur. Kijk eens of je dien niet herkent!’

En de donkere gedaante raapte den handschoen op, die aan zijn voeten viel en hield dien tegen het roode licht van den westelijken hemel.

‘Edele graaf, komt u uit het doodenrijk naar uw burcht zien? Wacht, ik zal opendoen.’

Weldra viel de brug neer, werd de poort geopend en reden de twee ruiters met dreunende hoefslagen de donkere burcht op.

‘Zeg eens, oude heiden, waarom heb je geen lantaarn aangestoken?’

‘Edele graaf er is geen olie meer op de burcht.’

‘Maar waarom kom je alleen? Waar zijn mijn honden en waarom blaffen zij niet, nu mijn stem weer op 't plein weerklinkt?’

‘Edele graaf - de honden zijn dood.’

‘Maar waarom komen mijn knechten mij geen welkom heeten, nu ik weer in mijn burcht sta?’

‘Edele graaf - ik ben de laatste van uw vaders dienaren en ik ben zeventig jaar.’

‘Zwijg, gij ongeluksvogel! Maar zeg mij waarom mijn vader en moeder niet gewekt zijn?’

‘Edele graaf - die rusten sinds lang in den kelder van de kapel.’

Ridder Roland zocht steun tegen zijn paard en streek met de hand over het voorhoofd.

‘Je liegt, hond en heiden dien je bent. Maar bij alle heiligen - hoe gaat 't met de jonge Veronica, die op mijn terugkomst wachten zou?’

‘Edele graaf - de jonge Veronica heeft grijze haren en bidt voor uw ziel in een klooster.’

Na een oogenblik zwijgen vroeg ridder

Roland voort: ‘Zeg eens, oude vos, hoeveel van mijn vijanden zitten er nog in mijn kelders gevangen?’

‘Edele graaf, het is vele jaren geleden dat wij den laatste bij de rivier begroeven. Geen van allen had volgens ons christelijke aarde verdiend.’

‘Begeleid ons naar de hal, gij boozen geest en bereid ons een maaltijd voor we ter ruste gaan!’

‘Edele graaf, er is geen wijn in de kelders, geen koren in de schuren en geen vogel te dooden. Ik leef van de restjes, die barmhartige monniken mij overdag brengen.’

Ridder Roland boog het hoofd en vroeg na een oogenblik zwijgen: ‘Is de gang door spinnewebben versperd en zal de grond inzakken als we ons over den drempel wagen?’

‘Edele graaf - om Gods wil, waarom zijt gij zoolang van uw burcht weggebleven?’

Ridder Roland keerde zich ten slotte naar zijn paard, streelde 't en zeide; ‘Jij bent de eenige, die 't uitgehouden heeft, mijn trouwe metgezel!’

‘Edele graaf - ik herken 't paard. Uw oude vader zond 't u toe, nadat u verscheidene jaren weg waart geweest.’

Ridder Roland leidde zijn paard naar den vijver en liet 't drinken.

‘Hoor eens, oude kerkuil, we zullen de spinnen hier van nacht niet verstoren. Ga naar binnen en begraaf je weer in je hol.’

Kort er op knarste de ophaalbrug weer en de roode lichtstreep boven de zee in het westen wierp twee zwakke schaduwen over den grond...

‘Luister eens, jij jonge vogel van de Alpen daarginds - nu is ridder Roland op nieuw jong en trekt ten strijde. Neem je hoorn en blaas een vroolijk signaal.’

En de schildknaap zette den hoorn voor den mond en blies het signaal van ridder Roland den donkeren nacht in.

Tulleli tro,
tulleli tro,
tulleli, tulleli tro!

‘Hoor eens, jonge eendvogel, jij bent getuige dat ridder Roland nog jong is. Je hebt gezien dat er een in 't wit gekleede jongevrouw bij 't vuur in de hal zat en je hebt gehoord dat zij beloofde op mij te wachten. Kijk, ginds op 't strand zie je haar voetsporen nog, we liepen er gisterenavond samen en ik sloeg mijn arm even om haar middel. En de zee is zooals die vroeger was, ook de rotsen, het strand en de geur van zout en zeewier. Als ik terug kom is alles misschien veranderd. Maar nog ben ik jong!’

En terwijl zij de bergen tegemoet reden en de zingende zee den rug toekeerden, liet ridder Roland zijn paard stilstaan en keerde zich naar de zee, zoodat de roode vlammengloed uit het Westen over zijn gelaat gleed.

‘Mijn jonge vriend, geef hier je hoorn! Ik zelf zal het afscheidssignaal blazen!’

En ridder Roland zette den hoorn aan zijn mond en blìes in de richting van de zee, naar de roode streep in 't Westen en naar de donkere burcht zijn:

Tulleli tro,
tulleli tro,
tulleli, tulleli tro!

D. LOGEMAN - VAN DER WILLIGEN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Spain. - Ik herinner mij heel goed, dat gij mij in 1907 hebt geschreven om die inlichtingen. ‘Gonda’ was indertijd zoo vriendelijk U uitvoerig te beantwoorden.

‘Welken weg gij moet inslaan om als leerling-verpleegster in een gesticht in Nederland te worden aangenomen?’ - vraagt gij. Die vraag is te algemeen gesteld om daar met een páár woorden op te antwoorden, omdat het er van afhangt welk gesticht, welke ziekenverpleging, gij kiest. Hebt gij eerst een keuze gedaan, dan zal het zeker het best zijn U te wenden tot de directrice daarvan, die U dan volledige inlichtingen kan geven van de gestelde eischen. Het eene gesticht b.v. stelt een lateren eind-leeftijd waarop nog leerling-verpleegsters worden geaccepteerd dan het andere. Ik geloof echter wel, dat tusschen 30 en 35 jaar de láátste leeftijd is, waarop nog leerling-verpleegsters in dienst kunnen treden.

‘Welken weg en welk gesticht raadt U mij aan’ - is Uw tweede vraag. - Op de eerste helft antwoordde ik reeds hierboven, wat de tweede betreft, zelve-geen-verpleegster-zijnde heb ik geen voldoende kennis van de verschillende tallooze ziekenhuizen en inrichtingen hier te lande om met zekerheid te durven zeggen: gene is beter dan deze. In het algemeen-genomen lijkt mij een stads-ziekenhuis om het vak te leeren beter dán een particuliere inrichting, omdat daar alles grooter en volledíger is ingericht; het ziekenhuis in Amsterdam heb ik dikwijls hooren noemen door vele verpleegsters als *de* plaats waar zij geleerd hebben, en haar diploma haalden. Maar, hoe het daar is, en of het er U bevallen zal of niet, daaromtrent neem ik geen de minste verantwoording op mij.

‘Hoe moet men te werk gaan, wanneer men een te verschijnen boek wenscht te vertalen?’ - is Uw derde vraag. Men moet zich het vertaalrecht daarvan verzekeren,

opdat het niet gelijktijdig door een ander óók wordt vertaald; men moet zich daartoe in verbinding stellen vóór alles met een uitgever, die bereid is de vertaling uit te geven.

‘Welke zijn in den regel de eischen en voorwaarden van schrijver en uitgever?’ - aldus luidt Uw slotvraag, waarop geen antwoord te geven is door mij, want alles hangt hier af van elken uitgever en van elken schrijver en van elk boek (grootte, letterkundige waarde, veelgelezenheid) afzonderlijk.

Gaarne tot Uw dienst steeds.

R.T. Daar ik Uw onderteekening-voorletters, niettegenstaande Uw zeer mooi handschrift, niet kan uitmaken, hoop ik, dat gij U zelf zult herkennen. Ik wil U nog even danken voor Uw briefje van 25 dezer, naar aanleiding van die door U misverstane uiting van mij in zake godsdienst. Gij deedt mij er veel genoegen mee, vooral ook was ik blij te zien, dat gij bij overlezing reeds zelve hadt erkend Uw vergissing. Maar, wat hebt gij slechte gedachten van mij, dat gij op een zoo oprecht-vriendelijken brief als den Uwen, ‘een heel scherp antwoord’ verwachtte. Dat zou mij nimmer zijn ingevallen, *omdat ik voelde in Uw brief Uw oprecht geloof*, en omdat ik óók begrijp en voel, dat oprecht geloof tot plicht maakt een andersdenkende te waarschuwen, te bekeeren. Daarom vooral schrijf ik U dan ook nog, om U dat te zeggen, dat ik nimmer een *oprecht* geloovig mensch een scherp antwoord zal geven, als hij van zijn standpunt mij wil helpen; die ik veracht en minacht, dat zijn de huichelgeloovigen, de Christenen in náám, die ondertusschen de wereld, en eigen-ik, en eigen-voordeel, en eigen-eerzucht dienen, maar God en ‘de eere Gods’ in den mond-alléén voeren. *Die* vind ik veel verachtelijker dan de ongeloovigen, die ten minste geen ‘godsvrucht’ voorwenden bij hun alles-naar-zich-toehalen. Dáárom, ook voor Uw laatsten brief dank ik U recht hartelijk. - En waardeer dien.

B.W. van der K. - Allereerst gelukgewenscht met de verandering van Uw woonplaats. Ik ben heel nieuwsgierig te vernemen hoe het er U in den zomer zal bevallen. Ik las onlangs in the Queen, die een àparte rubriek heeft gewijd aan reis-ondervindingen en aanverwante onderwerpen, de enthousiaste beschrijving door een Engelsche dame, van een zomer doorgebracht aan de Riviera, omdat de gezondheid van haar man niet toeliet de thuisreis te aanvaarden. Speciaal over de *te* groote hitte had zij niets te klagen, en zij gaf een zeer aanlokkelijk overzicht van de verschillende tochtjes door haar en haar gezin gemaakt in den nu niet door toeristen, en daardoor door *te* hooge prijzen, ongenietbaargemaakte, verrukkelijke omstreken van Nice, Menton, San-Remo, enz. Toen ik verleden jaar Menton verliet in de allerlaatste dagen van Mei, was het er reeds heel warm en zonnig, zoodat wij ook dan de allerlaatste vreemdelingen waren, die het er zóó lang hadden uitgehouden, maar ik vond de hitte niets hinderlijk of benauwend, integendeel veel minder afmattend dan de vocht-zware zomerdagen, die wij kunnen hebben in ons hollandsch klimaat, waarin men zich letterlijk niet kan bewegen van vermoeidheid, en die ook bijna altijd eindigen in een afkoelend en opfrisschend onweder, waardoor dan meteen ongelukkig het weer voor goed omslaat in guurheid. - Wat mij betreft, als mijn omstandigheden het toelieten, zou ik er met alle plezier voor teekenen, dadelijk voor goed in die zuidelijke streken te moeten wonen, en zomer en winter.

't Geen gij mij in dien laatsten brief hebt geschreven over het druk-gedoe vóór de bevalling onzer Koningin, welke intusschen heeft plaats gehad naar wensch, beaam ik ten volle, omdat gij daarmede de gedachten uitspreekt, welke ik-zelve al deze maanden heb gehad, namelijk dat het onverantwoordelijk is, en lichtzinnig-tegelijk

zóó vóóraf plannen te maken en vast te stellen en cadeaux-te-geven, als ware het een uitgemaakte zaak, dat alles goed moest afloopen, eene waaraan niet viel te twijfelen. In dit bijzondere geval daarenboven was reeds zoo dikwijls de hoop den bodem ingeslagen, dat zelfs de meest-optimistische mensch, dunkt mij, reden had met zijn enthousiasme spaarzaam te zijn, zoolang de bevalling niet goed en wel achter den rug was. Echter, ook zelfs al ware er nog nimmer eene teleurstelling vooraf gegaan, er staat in den Bijbel, (waarin men immers zegt dat juist de Koningin zulk een geloovige is in den meest orthodoxen zin) een wáár woord geschreven, wáár voor *elk* mensch, ik bedoel dit, dat wij nimmer moeten zeggen: Ik zal dit of dat doen, maar dat wij er aan behooren toe te voegen, 'Zoo de Heer wil en wij leven, - zal ik dit of dat doen', - omdat niemand weet of hij de dag van morgen nog zal beleven. Men behoeft, om de wàárheid van deze woorden te erkennen, geen bijbel-geloovige te zijn; ook de meest-besliste atheïst kan niet tegenspreken dat hij, betreffende den duur van zijn leven, betreffende het al- of niet-zullen-geschieden van deze of die gebeurtenis, leeft in gestadige onzekerheid. En daarom heeft het mij al deze maanden geërgerd, en tegelijk de schouders doen ophalen om het onnoozel-lichtzinnige ervan, wanneer jan en alleman vaststelde, hoe dit of dat precies zou toegaan als de bevalling was afgeloopen, wanneer wij het feestprogramma zagen aangekondigd, wanneer links en rechts cadeaux (de meeste totaal-onbruikbaar) toestroomden, enz., enz. En jammer vind ik het, dat dit alles zóó is geschied, ook al is de afloop nu ten slotte een gewenschte; een feestvreugde daarná had ik waardiger gevonden dan dit gejubel en oranje-gekrijsch vóóraf. -

- En nu ga ik over tot Uw eersten brief. Gij schrijft daarin, dat mijn uiteenzetting van mijn standpunt in de auto-questie U heeft bevredigd in die opheldering, en voegt er bij:

Maar het is toch wèl een staat met '*something rotten*', *waar het noodig is*, *dat een ontwikkelde, beschaafde dame zulke paardenmiddelen moet aanprijzen, om te geraken tot een goed ding; een wereld van verwijt aan het adres der wetgevende klassen of partijen ligt er in opgesloten.*

Natuurlijk is dat zoo. Zonder twijfel is er: 'Something rotten' in onze 'welgeordende, beschaafde maatschappij'. Als ik dat niet zóó sterk voelde, dan zou ik niet zulk een afkeer hebben van die maatschappij en van alle partijen en richtingen erin. En, omdat dat zoo is, daarom hebben de socialisten ook zulk een gemakkelijk spel, en daarom kunnen zij ook zoo vele aanhangers winnen, juist ook onder de meesttijds meer met haar gevoel dan met haar verstand redeneerende vrouwen. Er is een tijd geweest waarin ik zelve dan ook neigde in theorie tot hunne denkbeelden, maar men behoeft slechts met een nuchteren kijk de werkelijkheid aan te zien, om te begrijpen, dat die schoone denkbeelden in de praktijk onuitvoerbaar zijn, en dat daarom die heeren-leiders, die dat óók wel weten, zoodra zij aan de ministers-tafel het roer in handen hebben, omdraaien als een blad op een boom, en *niet* aan het volk en aan rechtvaardigheid, maar alleen aan eigenvoordeel denken. Men kan in het verleden zien hoe het stéédsgaan zal, als men let op de teekenen der fransche revolutie, het nobele begin, het weerzinwekkend vervolg, het slot eindelijk van zichzelf verstikken in hebzucht en eigenbelang van het allerminste allooi. En in het tegenwoordige kan men, hetzelfde opnieuw gadeslaan aan Frankrijk, waar Clemenceau en Briand hun geheele verleden van volksmannen verloochenen, en precies dezelfde bourgeois zijn geworden, die zij eens beschimpten. Hebt gij o.a. dat voor Briand vernietigende nommer gezien van L'Assiette au beurre, dat een uittreksel gaf van al zijn als hitser en volksmenner gehouden anti-militaristische redevoeringen, waaronder

verscheidene zijn, waarin hij, toenmalig advocaat, aangeklaagde dienstweigeraars verdedigde met prachtige schimpscheuten op het leger. En nu zendt diezelfde Briand, thans minister, overal militairen heen, om zijn vroegere vrienden te beoorlogen in den burgerstrijd van werkstakingen! - Zoo zijn al die lui. Bij ons was Troelstra de eenige, die den moed had zijner overtuiging, toen in de Kamer de plechtige boodschap is gedaan van de a.s. bevalling der Koningin, en de leden juichten. De andere socialisten redden zich er angstvallig uit met een slinksch praatje, voorteeken al van den omkeer, dien zij straks heelemaal zullen maken, als zij hun beurt van regeerders krijgen. Daarom 'Something rotten' *is* er. Maar een verbetering door rechtvaardigheid, daaraan geloof ik geen oogenblik. Ik ben een *outsider.*

Ik geloof volstrekt niet, dat gij tegen mij 'den heilige wilt spelen', wanneer gij schrijft niet zulk een sterke behoefte aan 'wraak' te voelen als ik somtijds heb. Ik leg mij dat uit als een temperaments-questie, welke ik in verband breng met mijn eigen buitengewoon sterk-ontwikkeld rechtvaardigheids-gevoel. Dat *is* namelijk in mij een zeer sprekende karakter-trek, eene waarvan mijn vader steeds, reeds toen ik een klein kind was, verbaasd stond, en waardoor ik ook ontzettend heb geleden in die kinderdagen onder die vele onrechtvaardigheden, welke men

kinderen zoo onnadenkend kan aandoen, in het bijzonder ook onder het enorme verschil van opvoeding, dat werd gemaakt tusschen mijn broers en mij, waarbij mijn moeder steeds placht te zeggen: Jij bent de jongste, *dus* jij moet toegeven. Zoowel deze onrechtvaardigheid, dat iemand om een *toevallige* geboorte zijn goed recht moet afstaan, als de andere van als meisje te zijn geboren, en daarom niet dezelfde voorrechten of genoegens te mogen genieten als mijn broers ten deel vielen, wilde er bij mij niet in. Als ik zweeg en berustte, deed ik het om mijn vader daardoor genoegen te doen, niet omdat het argument mijner moeder mij had overtuigd. Integendeel. Later, toen ik de groote ongelijkheid en onrechtvaardigheid zag overal, in de natuur, in het geboren-worden, (de een misdeeld of dom, de ander mooi of begaafd), in alle toestanden, en alle omstandigheden, zoowel dóór de schuld van de menschen-zelf, als buiten hun toedoen, heb ik juist dáárdoor die pessimistische, ontnuchterde, niet-aan-verbetering-geloovende levensbeschouwing gekregen, die tegelijk is mijn innerlijke kracht èn mijn isolement. Maar mijn behoefte aan rechtvaardigheid in afzonderlijke gevallen vindt thans nog steeds een bevrediging door een verlangen naar wraak; *niet*, dat kan ik eerlijk zeggen, alleen waar het mijzelve geldt, maar juist waar het ongestraft-blijvende, zoogenaamd er niet-opaankomende onopgemerkte misdrijven geldt, zooals b.v. in het auto-geval het overrijden van weerlooze dieren. Van mij-zelve is gelukkig nog nimmer een hond, of welk dier ook, overreden door een auto, het is dus geen persoonlijk wraakgevoel, dat mij bezielt, als ik zeg: ik gun ieder, die uit onwillige onvoorzichtigheid een hond overrijdt, dat hij-zelf een ongeluk krijgt met zijn auto en zich kwetst. Die gedachte *bevredigt mijn rechtvaardigheidsgevoel.* Als ik, om op een ander gebied te komen, weet, dat iemand, in het openbare leven hooggezien en hooggeëerd, in huis, in het dagelijksch samenzijn, slecht en hard en gierig is voor zijn ondergeschikten, en ik zie hem dan ten slotte een pijnlijk en zwaar ziekbed hebben, dan *gun* ik hem dat; ik erken heel eerlijk, dat ik dan geen medelijden heb, maar mijn rechtvaardigheids-gevoel integendeel zich aangenaam bevredigd voelt.

- In onze smaken schijnen wij beiden bepaald veel overeenkomst te hebben. Olie, spinnen, knoflook; voor *mij* juist zulke vreeselijkheden als voor U.! Knoflook bederft de Riviera. In Menton konden wij een half-uur, nadat de post-man de brieven had afgegeven, zijn knoflookgeur nog 't heele huisje dóór ruiken. En, toen wij den armen Benjamin (toen vier weken oud), vóór nu vier jaren, van zijn straat-jongens-belagers redden, was zijn eerste dankbaarheids-zoentje één en al knoflook; tengevolge van het voedsel waarmede hij blijkbaar was grootgebracht. Met een krachtigen zwavel-toevoer in zijn frissche melk was dit onheil in een paar dagen verdwenen natuurlijk.

Ik ben blij, dat gij zoo denkt over de Lelie, als gij doet, en mijn bedoeling van onpartijdigheid zoo waardeert. Juist daarom heb ik zulke medewerkers als gij zijt ook broodnoodig. Gij moet echter eens aan dien meneer-in-questie vertellen, dat het door hem genoemde tijdschrift nog onlangs een zeer belangrijke studie weigerde (van een zeer bekend iemand in de journalistiek), omdat het een andere politiek vóórstond, dan die, welke de redactie van dat tijdschrift is toegedaan. Een sprekend staaltje dus van Uw beweren; en dat is géén praatje maar een feit, dat ik van den betrokkene weet.

- Ik vind Uw vraag aangaande ‘dat groote fortuin’ niet onbescheiden. Toch kan ik slechts gedeeltelijk voldoen aan Uw wensch, omdat het hier geldt de nagedachtenis

van een ander, en óók omstandigheden waarin niet mijn-vader-alleen, maar anderen, nog levenden, zijn betrokken geworden. - Door ongelukkige speculaties kan ook het grootste fortuin opraken; en óók door te veel goedgeloovigheid.

De questie van Uw Jezus-figuur, zooals gij hem U hebt gemaakt, een naar 'Uw fantasie', is er eene van persoonlijken smaak. Ik voor mij ben te positief-aangelegd, geloof ik, om iets te kunnen voelen voor een door mijn fantasie zus of zoo uitgedacht Christus-ideaal; maar dat is iets geheel-individueels. Ook in den Christus geldt voor anij: Alles of niets. *Alles*, als Wereld-Verlosser, niets als Hij maar 'n mensch was als gij en ik, 'n soort Tolstoi of Johannes à la Frederik van Eeden.

In het door U mij aangehaalde voorbeeld van die schoolgeschiedenis van Uw kleine meid sluipt een tusschen-zinnetje in, dat Uw heele betoog omver-werpt. Gij schrijft: 'Ik zal haar wel degelijk bijbrengen dat het méér voldoening geeft vergeven te hebben - als er vergeving gevraagd wordt - dan wraak genomen te hebben.' - 'Als er vergeving gevraagd wordt' - ziedaar Uw tusschenzinnetje. *Dat* beaam ik ten volle. Ik vind iemand, die in staat is vergeving te vragen, reeds op zich zelf een superieur mensch. Wie *dan* dus niet zou vergeven, - al ware het ook hetallerergste - die zou daarmede zijn eigen minder-soortig karakter bewijzen. Maar, juist het vergeven *zonder* dat het wordt gewenscht, of zelfs wordt gewaardeerd, het 'de andere wang toewenden als op de eene geslagen wordt,' *dat* is het wat Jezus aanbeveelt **zonder** Uw tusschenzinnetje er bij te voegen. Weet gij, wat *ik* Uw meisje zou hebben geantwoord, als zij mijn dochtertje ware geweest: Gij hadt niet moeten terugslaan, omdat *slaan* leelijk staat in een meisje. (Ik weet wel dat men mij mijn niet-vrouwelijke scherpe pen verwijt, zoodat ik hier schijnbaar in tegenspraak ben met mij zelve, maar mijn betrekking als schrijfster is een niet-vrouwelijke als zoodanig. Wie schrijven wil in het openbaar, kan niet tegelijk 'lief' doen als vrouw, zonder onbeduidend te keuvelen, zooals in zoovele vrouwenblaadjes geschiedt door 'lieve' redactrices en dito medewerksters).

Ik ben blij dat juist gij, als getrouwd man en vader, mijn antwoord aan Bernarda in n°. 38 zoo juist hebt nagevoeld. Gij zijt niet de eerste en eenige, die mij Uw leedwezen uitspreekt, dat ik niet ben getrouwd, omdat ik een goede moeder zou zijn geweest voor het kind. Ik hoop niet dat gij mij heel pedant vindt, als ik ronduit zeg, hoe ik-zelf óók geloof, dat ik een betere moeder zou zijn geweest dan de groote meerderheid van onnadenkende, wufte, en volslagen tot opvoeden-ongeschikte moeders om mij heen. Dat echter is juist óók al weer een der vele onrechtvaardigheden van de natuur, eene, welke zij den kinderen aandoet, dat zij hen meestal laat geboren worden in gezinnen, waarin ze of in 't geheel niet worden begeerd, of worden veronachtzaamd, of worden verkeerd of dom opgevoed. - Hoevele goede moeders verliezen hare kinderen; in hoe menig gezin, waarin de vrouw reikhalst naar een baby, om er zich aan te wijden, komt er nimmer een, en daarneven de overvloed van overtalrijke gezinnen, of van mama's, die 'geen tijd' hebben voor haar meisjes of jongens, of die hen verwennen en bederven zonder om hun toekomst te denken! Etc., etc, -

Toch geloof ik niet dat ik ooit zou wenschen 'het' kind *om* het kind, zonder den beminden man. Wel, indien ik hem had verloren door den dood, zou ik het kind-alléén kunnen opvoeden, maar het trouwen 'om een kind te hebben' is mij steeds een raadsel geweest; een kind van een derde zou ik veel liever opvoeden, dan er een bezitten moeten van een niet-beminden-man. Ik moest lachen om die 'liefdadigheid van verdacht allooi', die Uw vrouw U verwijt, en die héél juist gezien is, even juist als Uw verontschuldiging, dat gij er 'niets aan kunt doen', indien een mooie en bevallige

vrouw zóóveel aantrekkelijker is voor Uw mannen-oogen dan een leelijke, dat gij háár geeft en voor de leelijke Uw beurs toehoudt. Juist, gij kunt er niets aan doen, omdat gij een *man* zijt. Dat begrijp ik heel goed. En in die onrechtvaardigheid, door de natuur der leelijke vrouw aangedaan, moet zij berusten. (Ik-voor-mij vind daarom ook altijd alle leelijke meisjes, die meedoen aan fancy-fairs en liefdadigheids-feesten, *dom*, en de mama's, die er haar toe dwingen, *wreed en dom*.) - Maar wat is er ook in *dat* opzicht weer een hemelsbreed verschil tusschen mannen en vrouwen! Want ook de leelijkste man kan nog rekenen op succes, als hij komt in dames-gezelschap; ik denk zoo dikwijls, als ik aanzie hoe zelfs het onooglijkste ventje, officier, advocaat, langharig artistje, wat hij ook zij, puisterig, klein van stuk, onbeduidend, soms zonder eenige maatschappelijke voorrechten, toch nog steeds een echtgenoote-niet-alleen vindt zoodra *hij* maar wil, maar ook wordt ontvangen overal, en te dineeren gevraagd, en als danseur begroet, enz. enz.: Kan men het ‘den’ man eigenlijk kwalijk nemen, dat hij zichzelf onwederstaanbaar vindt, en wonderwat inbeeldt, waar de heele vrouwenwereld *van*

hem goed vindt alles, en ondertusschen zich vòór hem mooi maakt, opsiert, haar beste glimlachjes hem presenteert, etc. etc.

Wat Uw slotvragen aangaat: I. Het bewuste stuk nam ik niet over, omdat de Telegraaf en de Lelie beide veel gelezen worden, zoodat ik, bij het gebrek aan plaatsruimte, in dit geval een herhaling overbodig vond. Ik wil het U gáárne terugzenden zoodra ik Uw volledig adres heb; dit niet bezittende heb ik het stukje nog bewaard. II. Mijn vriendin heet inderdaad aldus, en woonde een jaar of tien geleden inderdaad aldaar; *met hare zuster*, die, toen zij en ik samen zijn gaan wonen, daar is gebleven nog eenige jaren; zij, mijne vriendin, is de jongere en de langste van de twee. III. Die inrichting van Mainz ben ik niet gaan zien, omdat mijn vriendin dat bepaald vreeselijk zou vinden, en ik nooit iets tegen haar zin wil doen.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Vragenbus
Helpt elkander

Ingekomen vragen.

Een jong beschaafd 18 jarig Friesch meisje (dokters-dochter) zou gaarne dezen zomer aan zee doorbrengen. Is er ook een familie, zelve jonge meisjes hebbende, genegen haar mee te nemen bij haar séjour aan 't strand? Ze wil liefst aan de Noordzee, 't zij Noordwijk, Loosduinen, Katwijk, Wijk of Egmond en wil ook graag profiteeren van de genoegens welke een tamelijk druk bezochte badplaats oplevert. - Ze zal natuurlijk haar aandeel betalen in den pension-prijs. - Onze redactrice is geheel met deze zaak bekend. Antwoorden aan háár te richten.

Friesche Abonné.

Sluiting red: ged:

19 Mei 1909.
22*ste* Jaargang.
N°. 47.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Bayreuth.

Wat had hij dáár niet over gedacht, geschreven, gepraat, de groote Meester! Hoe was niet héél zijn later leven gevuld geweest met die ééne grootsche idée: Een modeltheater voor modelopvoeringen. O neen, véél meer is Bayreuth geworden voor ons! Meer dan een modeltheater waar modelopvoeringen werden gegeven. Het is voor ons geworden een lichtend symbool, een belichaming van den ontzaggelijken geest van Wagner, die - 't schoonste gevend - in ons hart door tijden heen blijft wonen. Hij wilde de Kunst edeler maken, fijner, gevoeliger, maar edeler vooral! En een volmaking bereiken. Wat hij in zijn menschenleven heeft gedaan kwam een volmaking héél dicht nabij. Bayreuth was het einde van zijn ontzaggelijk willen en zijn krachtig pogen. Wat had hij gepraat, gelachen, getobd, geweend, geschreven in de ontwikkeling van zijn verheven idée!

Zijn vriend Heckel en hij - wat hadden ze een brieven geschreven, wat hadden zij dagen, avonden, nachten er over gesproken en er over gedacht. En hoe had zij, de verhevene, in hem en in zijn Kunst geheel opgaande vrouw - Cosima, niet geheel met hem meegeleefd, meegedacht, meegevoeld! Zij gaf het zachte zonlicht in den sirenen lichtsfeer, waarin alles nòg mooier werd en

waarin men 't mooie nòg dieper gevoelde. Wagner-zelf was de Christus, die gaf de groote gedachte, die 't heilige bezielde met zijn verheven geest. Heckel, de Adam, die aan het komende gaf de mooie belichaming, den goeden vorm en de harmonische uitbeelding. Zij hebben zóó hard gewerkt, zóó innig saamgeleefd in de grootsche idée en hebben de volmaking bijna bereikt!

Zijn heele leven was één grootsche idée, één gaan door een teedere wereld van de rijkste fantazie, een concentratie van trachten en willen en scheppen.

Was Wagner niet degene die ons weer voerde in de droomerige mystiek der middeleeuwen doordat hij zijn meeste motieven zocht in dien stof en hij juist daarom ons in zoo'n fijnen sfeer van diep, waar, 'reinmenschlich' voelen brengt! Hij was het toch die het neerdalen van den Heiligen Graal in tonen heeft vastgelegd, hij een der eersten die weer opnam dat thema dat in de middeleeuwen is behandeld door een vloed van Graaldichters die als om strijd de Graal tot onderwerp maakten van hun zangen.

O, dat voorspel van Lohengrin!

Die vier hooge e's, héél even aangestreken op vier violen, heft dat niet op van de wereld, doet dat niet gansch verbleeken de grauwe kleuren waarin ons dagelijks doen ons laat voortsleuren, brengt dat niet in zóó'n fijnen, sirenen sfeer - waar alles is zóó licht, zóó teer - en bovenal in ééne harmonie van al-schoonheid!

Wagner en Bayreuth zijn onafscheidelijk. Het is wreed, een letterkundige vivisectie om Wagner te scheiden van zijn dierbaar Bayreuth. Door Bayreuth is Wagner voor ons het ontzaggelijke genie geworden, een genie wàs hij - maar dat genie werd grooter in den langen strijd vol tegenspoed en miskenning die aan de stichting van Bayreuth is voorafgegaan. 'Le génie c'est la patience' zei Buffon. Wagner was het geduld-zelve in dien strijd. Wagner *was* een genie -.

Er lag iets van de imponeerende grootheid van het genie in de stille, rustige woning van den meester te Luzern. De winter kwam als met diepte en ernst van gedachten. Wanneer de avondzon zonk achter de bergen dan stond lang de groote Meester diep getroffen door die reine schoonheid, maar steeds in zich het onrustig brandend verlangen naar de volmaking die Bayreuth hem brengen moest. Dat verlangen had zijn leven uitgemaakt vanaf zijn 50ste levensjaar. Het was in 't begin van November 1871. De groote strijd was gestreden, droefheid en rouw woonden in veler harten en kalm en vast was de tred van 't genie dat schoonheid, kunst, heerlijke kunst wilde geven aan de menschheid die zóóveel lijden leed. De architecten hadden hem juist medegedeeld dat niet vóór Maart een aanvang kon worden gemaakt met den bouw van het theater en dus ook niet eerder de eerste steen kon worden gelegd. Vóór het zóóver was! Hoe gering was de medewerking en hoe stelde hem de nationale geest, waarop hij zóóveel had gebouwd, te leur!

In 't voorjaar van '72 trok Wagner naar Bayreuth, waar hij - naar eigen woorden, met vrouw en kind gelukkiger was. Daar woonde hij op zijn villa: 'Fantaisie'.

Den 22sten Mei 1872 zou de eerste steen gelegd worden voor het Bayreuther theater. Het zou zijn de eerste phase der werkelijkheid die Wagner's onvermoeide pogen aan zijn fantasie gegeven had.

Den 16^{den} Mei reeds waren zijn trouwe vrienden Heckel en Hans Richter aangekomen; ook Nietsche kwam zich voegen bij het blijde gezelschap dat zich vereenigde op: ‘Fantaisie’.

‘Fantaisie’ lag op eenigen afstand van de stad en toen Wagner zijn vrienden van Bayreuth zelf afhaalde, kon men zien dat er een blij licht lag in de diepe oogen en onderweg was de groote Meester vol opgewektheid en schitterde zijn humor door alles heen. Zijn goede, trouwe hond, Rusz, liep luid blaffend naast het rijtuig; altijd vergezelde hij zijn meester op diens tochten. Het is bekend dat de liefde van Wagner voor de hem omringende dieren een roerend karakter droeg. Want toen de trouwe Rusz gestorven was, toen was zijn graf naast dat wat reeds den meester wachtte en op het gesloten graf stond een steen met: ‘Hier rust en waakt Wagner's Rusz’.

De voorjaarsschemering was gevallen in de vertrekken van den huize ‘Fantaisie’. De nevel kwam over de velden en een heilige voorjaarsavondstilte weefde zich om de rustige woning. Daarbinnen zat de groote meester aan den vleugel en speelde voor den kleinen intiemen kring zijn juist beeïndigde: ‘Oproep van Hagen tot de Mannen’. Het was een bedwelmend genot, men voelde allen dat men stond aan den

vooravond van één der grootste gebeurtenissen in de beschavingsontwikkeling van de geheele menschheid.

Wagner's stem klonk vol en krachtig en met groote energie legde hij er in de gewenschte dramatische werking en de drastische duidelijkheid.

Mevrouw Wagner nam alle zorgen zooveel mogelijk uit den weg die den grooten Meester maar eenigszins onaangenaam zouden kunnen zijn en sprak met zijn vrienden over de houding die het volk aannam tegenover het genie van zijn tijd. Het was een, van heiligen toon vervuld praeludium voor den indruk dien zij zouden ontvangen na den terugkeer van den: 'Festspielhügel'.

Het was een heerlijke, onvergetelijke indruk dien men gewaar werd toen Niemann bij de steenlegging naar voren trad en met een zwaren slag de steen met den hamer uitholde. Diep innerlijk bewogen drukte Wagner hem de hand. Heilig was de stilte onder den groep van menschen die de plechtigheid hadden bijgewoond. In 't diepst-innerlijke wezen waren allen zich daar bewust dat er iets grootsch gebeurde.

Op den terugweg van Gersdorf zat Wagner ernstig en zwijgend naast Nietsche. Men voelde dat er iets in hem omging dat niet voor anderen was te doorgronden. Nietsche drukte het uit: 'Er sah mit einem Blicke lange in sich hinein'. Zijn verleden, zijn nood, zijn strijd, alles zal aan hem zijn voorbijgegaan. En zooals hij steeds iedere overpeinzing en stemming tot een handeling verwerkte, zoo moest hij ook nu uiting geven aan wat hem zoo machtig bezielde. Dit deed hij in een telegrafische mededeeling aan: 'seinen König', die hem des 's morgens begroet had met de woorden: 'Ik ben van daag meer dan ooit in gedachten met U vereenigd'.

Het werd nu een tijd van blij verwachten met vaak vele tegenkantingen die ontmoedigden. Maar steeds bleven zegevieren de wil en de energie van den Meester. De grootste zorg was het benoodigde kapitaal te verzamelen en dit ging met de grootste moeielijkheden gepaard. Vaak was het dat de groote Meester des avonds staarde naar den sterrenhemel, wanneer alles stil was om hem heen, dat hij dan in de wijdschheid van de Goddelijke schepping, wanhoopte aan de schepping van zijn eigen genie. Éénmaal wanhoopte hij totaal aan de volmaking van het theater en schreef hij aan zijn vriend Heckel zijn wanhoop. Hij zou den bouw doen staken toen reeds het theater zóó ver gevorderd was dat de voorkant enkel nog van het geheel ontbrak. Maar de vóórzijde zou hij doen dichtspijkeren opdat althans niet uilen en zwervend gedierte zich zouden gaan nestelen op de plaats waarvan hij zich het schoonste had gedroomd. Zóó ver is nooit meer zijn vertwijfeling gekomen. Integendeel, toen in '75 er weer groote te korten waren en architecten en aannemers en décorateurs vertwijfelden, was het de macht van het genie waaronder ieder zich tenslotte boog en die alles te zamen hield. De grootschheid van het kunstwerk en het bewustzijn te kunnen hebben dat men in de verwerkelijking een opofferend aandeel had gehad, gaf aan alle medewerkers een soort van wijding die ondergeschikte belangen ter zijde deed schuiven.

De pers bleef wanhopen aan de volmaking van de idee en met de pers het volk en... de Keizer. En de hulp van buiten was zóó gering! Dit moest de Meester smarten wijl hij zóó gehoopt had op en zóóveel verwacht had van den geest van zijn volk. Wat treffend is het niet te lezen dat van de 81 theaters waar men had aangeklopt met het verzoek om voorstellingen te willen geven ten bate van de Bayreuther

onderneming, 78 geen antwoord gaven en de drie overigen afwijzend op het verzoek beschikten!

Van 6-9 Augustus 1876 had de generale repetitie van den cyclus plaats. De Koning van Beieren, Lodewijk II was ook tegenwoordig en bij de eerste opvoering was ook de Keizer aanwezig. Toen Wagner den Keizer aan het station te Bayreuth begroette en zij het theater naderden dat er als een grootsche, trotsche en rustige schepping lag in het volle licht van den hellen zomerzon zei de Keizer: 'Zie, de zon-zelf verlicht Uwen arbeid'. Hij bekende Wagner dat hij nooit had durven denken dat zijn idée den vasten vorm zou hebben kunnen aannemen.

De dagen der opvoeringen waren heerlijk en den indruk ervan was niet te beschrijven. Glasenapp zegt ons: 'Wohin man trat begegnete man nur Verzauberten die in der gleichen wunderbaren Welt des Ideals lebten'.

Ontegenzeggelijk heeft Bayreuth gehad een groote invloed op de beschaving en in het verloop der kunstopvattingen. Bayreuth is het *werk* dat de groote Meester ons heeft nagelaten, het is het onpersoonlijke, het geniale, dat het verleden, het heden en de

toekomst der kunst in zich bevatte. Nietsche zegt: ‘Für uns bedeutet Bayreuth die Morgenweihe am Tage des Kampfes’.

Heeft niet de groote Meester zelf gezegd in zijn 50ste levensjaar dat het zijn laatste doel was den menschen den weg der verlossing te wijzen! Ligt in die woorden niet een grootsch, profetisch idée, een heilige uitspraak. Wagner wilde niet enkel de kunst doen *genieten*, veredelend moest zijn kunst werken. Daarom is Bayreuth niet louter een plaats waar zijn werken een opvoering vinden die aan de hoogst artistieke eischen voldoet, maar het is vooral het symbool en de belichaming van de wijdsche, grootsche, imponeerende macht die het genie in de harten van ons blijvend heeft neergelegd.

Het was in Venetië in '83. Moe na zijn rijk en vol leven stond de Meester in den schemerenden avond. En de nacht zou komen. O - het gaan, het gaan der rijke blijde tijden, het zeker, zeker komen van den avond en den nacht! Wat kracht, wat geniale energie had er in het doen en zeggen gelegen, toen na de eerste opvoering van den Nibelungenring de groote Meester vol geestdrift uitriep vanaf het tooneel: ‘Sie haben jetzt gesehen was wir können, *wollen* sie jetzt? Und wenn sie *wollen*, so haben wir eine Kunst!’ De menschelijke wil van het genie kwijnde bij het komen van den avond, maar Bayreuth werd de blijvende belichaming van dien wil.

Als stille doode keerde de groote Meester over den Brennerbaan terug naar zijn geliefd, dierbaar Duitschland - Bayreuth.

De indruk die zijn heengaan overal te weeg bracht, schildert zich niet. Zoo als zoo vaak in 't leven geldt ook hier het weemoedvolle woord uit het: ‘Bühnenwèihfestspiel’:

‘Das sagt sich nicht’. -

JOHAN KONING.

Mijn Zangen.

Mijn liefd' en lijden leven in mijn zangen -
Daar legt mijn ziel haar sterkste trilling in
En stort zij uit haar innigste verlangen
Naar 't licht van God, en 't heil van aardsche min.
Zij zijn de dragers van geloof en hope,
Wier fakkel 't duister langs mijn pad verbreekt -
En in haar licht bloeit bloem van liefde ope',
Waarin het hart van alle wezen steekt.
Maar 't zijn ook waat'ren uit de bron van lijden
Waaruit in golven 't gif van twijfel welt -
Tot ééns berusting komt na tijd van strijden,
En zich als wachter vóór dien doodsstroom stelt.
Mijn zangen zingen stemmingen van 't leven,
Die hieraan diept' en hoogste wijding geven!

PAX.

Wees onversaagd.

Wat zit g'in wanhoop neer en klaagt uw nooden?
Mensch, gord U aan!
Niet laf 't gevaar van 's levens strijd ontvloden;

't Blijft zóó bestaan.

Geen vlucht, geen vrees zal U de zege geven.
Wees onversaagd!
Slechts hij verwint aan 't eind het kwaad van 't leven,
Die alles waagt.

Houd stand! Laat niet 't geloof aan 't goede wijken.
Hij leidt den strijd,
Die door den loop der tijden steeds deed blijken:
Rechtvaardigheid.

PAX.

Een veilig Licht.

Hoog uit de zee des levens rijst de rots
Van 't nimmer wankelende Godsvertrouwen.
Onschendbaar - deert geen dreigend golfgeklots -
Men kan op haar zijn lichtbaak veilig bouwen.

Wat noodweer ook den ondergang doet vreezen -
Geen schip vergaat, als slechts des stuurmans oog
Door 't schijnsel van die lamp geleid wil wezen...
Geen mensch, dien ooit 't geloof in God bedroog.

PAX.

Als witte Winde...

Als witte Winde, tusschen Els en Hop
Al hooger rankend, van den slootkant op,
Tot waar geen slijk haar blankheid kan bevlekken,
Zóó tracht mijn ziele zich omhoog te trekken
Uit duist're diepten van mijn stoffelijk bestaan,
Tot waar z' in 't pure licht van God kan opengaan.

PAX.

Ellen Key en De Nieuwe Maatschappij.*)

'Men' - speciaal de 'men' onder de feministen - heeft mij herhaaldelijk toegeroepen, te woord en te schrift, dat ik voor Ellen Key wel véél behoorde te voelen, omdat zij in zekeren zin mijn medestandster is, waar het geldt het hooghouden van de liefde, van echtgenoote- en vooral van moederschap, in tegenstelling der meeste 'vooruitstrevende' vrouwen, voor wie intellect méér beteekent (in theorie althans) dan liefdegemeenschap.

Inderdaad, aan de oprechtheid en eerlijkheid, die Ellen Key ìn dezen aan den dag legt, in onderscheiding van hare meeste medestrijdsters, breng ik gaarne alle mogelijke hulde. Maar - reeds vroeger had ik elders gelegenheid daarop te wijzen - het verschil van levensopvatting en levensbeschouwing tusschen Ellen Key en mij is zoo groot, zoo diepgaand, dat ik mij in het minst niet aan haar verwant gevoel, eerlijk gezegd, het geen bewijs van gezond verstand acht dit wèl te zijn, omdat m.i. Ellen Key, met al hare dikke boeken en geleerde phrasen en aanhalingen uit allerlei schrijvers en naïeve zelfverzekerdheid, blijk geeft van een bij vrouwen, die het tot iets gebracht hebben, veelvuldig voorkomende 'Wichtig-tuerei' - (o, Marcellus Emants, vergeef mij, dat ik, ondanks uw toorn, een niet-Hollandsch woord gebruik) -, welke 'Wichtig-tuerei' een bewijs is van *domheid.*

Immers, is het niet belachelijk-dom, dat de kleine, nietige, door blinde machten voortgedreven mensch, die komt en verdwijnt zonder eenige naspeurlijke reden, en die - zelfs al is hij beroemd en groot van invloed geweest - nimmer een blijvend spoor nalaat, is het niet belachelijk-dom, dat hij zichzelf zoo héél gewichtig neemt, zoo onnoozel ernstig gelooft aan eigen nuttigheid en eigen invloed op komende generaties ná hem!?

En, heb ik geen gelijk, dat juist de hedendaagsche vrouwen in zelfaanbidding van 't eigen kleine ik vóórgaan in deze bekrompene phrasen-makerij, zich naïef inbeeldend, dat ze wonderwat nieuws hebben bedacht, en hebben te vertellen dientengevolge, en dat zij met eenige boekjes en brochures, waarin ze de vrucht harer overdenkingen den volke ten beste geven, in staat zullen zijn het heden te veranderen, het toekomstgeslacht voor te lichten, een 'nieuwe maatschappij' te zullen vormen in één woord, om met Ellen Key te spreken.

Alsof een onbevooroordeeld, met open oogen rondom zich blikkend mensch het niet ziet in de wereldhistorie van al de eeuwen vóór hem, èn in het heden waarin hij zelf leeft, dat geen phrasen en geen preeken en geen vrouweugeleuter over 'het ware, schoone, en goede' (waarover Ellen Key al begint op de éérste bladzijde van haar boek) de steeds zich vervormende en steeds zich veranderende menschenmaatschappij en hare denkbeelden beheerschen, dat elk nieuw geslacht, met een overmoedig neerzien op het voorbijgegane, zichzelf het leven maakt en laat maken, door het net van omstandigheden, dat hem omringt, en op dat tijdstip de dingen bestuurt, en de denkbeelden leidt.

Voor mij is er iets amusants in de naïeve zelfverzekerdheid op te merken, waarmede eene Ellen Key (die het héél goed meent, geloof ik) redeneert in haar lijvig betoog over hare denkbeelden en ideeën en idealen en over 'de nieuwe maatschappij', die zij zich daarbij denkt, zonder dat het haar ook maar één seconde schijnt in te vallen,

*) De Nieuwe Maatschappij door Ellen Key. (Beschouwingen, Ideeën, Idealen.)

dat anderen haar en haar spiksplinternieuw-gevonden wijsheden hoogstwaarschijnlijk veel minder ernstig nemen, dan zij het zich-zelve doet.

Al dezulken die, zooals zij het te goeder trouw doet, (waar de meesten niet eenmaal dat excuus hebben, van goede trouw, en met *schijnbare* 'idealen' om zich heen werpen) anderen willen bepreeken met Schlagwörter van 'godsdienstzin' en 'vaderlandsliefde' en 'het ware en schoone en goede' en 'de plicht' en 'de deugd', en nog zoo veel meer van dien aard, ik beveel hun ter lezing aan het oprechte cynisme waarmede wijlen Harduin*), de geestige Fransche causeur, met al dien poespas den spot drijft, een cynisme dat, brutaal en bon-enfant tegelijk, den spijker bijna altijd op den kop slaat, zonder aanzien des persoons, en zonder ontzien van welke richting of partij of meening of kunstmode ook.

O, ja, Ellen Key is volkomen te goeder trouw! Reeds van een ouderen datum, is zij door de jongere generatie onder de feministen allang zóó ver voorbijgestreefd, dat

*) Harduin was *de* aantrekkelijkheid van Le Matin. Met hem verloor dat Blad zijn literaire waarde.

deze met beschermend medelijden neerzien op haar strijden voor vrouwelijke deugden en vrouwelijke bevalligheid en zachtheid enz. Want, zooals alle met idealen van dien aard behepte menschen, heeft de goede Ellen Key, toen zij als voorvechtster optrad, het doorzicht gemist van in te zien, dat hare hoogstrevende eischen alléén kunnen bereikt worden door de *élite*, die nimmer, in welk menschensoort ook, wordt *meerderheid*, maar altijd moet blijven zéér kleine *minderheid.* Dientengevolge is zij-zelve achtergebleven bij de groote schare harer zoogenaamde navolgsters, die hare goed-bedoelde 'idealen' misbruiken tot voorwendsel om zich aan te stellen als egoïste en ongevoelige manwijven. Zulk een caricatuur van zich-zelve te maken, is Ellen Key geenszins ingevallen. Met goedaardige zachtmoedigheid protesteert zij steeds weer opnieuw tegen zulke overdrijvingen, en verwart en vermeit zich, in welbehagelijk geloof aan eigen ik, in hare plannen voor 'de nieuwe maatschappij'; dat die er ondertusschen vanzelf komt, ondanks haar boekjes en 'idealen', begrijpt zij, in hare naïeve zelfverblinding, geen oogenblik daarbij.

Woorden, woorden, woorden, dat is de eindindruk zoowel als die van het begin aangaande heel dit lange idealen-boek, dat de schrijfster, in blijkbaar welbehagen over hare groote belezenheid, heeft verrijkt met een oneindig aantal meedeelingen, over wat deze heeft gezegd, en gene heeft geschreven, en geleerdheid nommer drie heeft betoogd, en wijsheid nommer vier heeft vastgesteld, etc. We beginnen dadelijk met Socrates, en, dat we eindelijk néérkomen op Ruskin, zal wel niemand verwonderen; want het is overbekend, dat deze lichamelijk-misdeelde, wiens vrouw op dien intiemen grond echtscheiding aanvroeg en verkreeg, de geestelijke leidsman is geworden van alle hedendaagsche moderne en kunstdoenerige vrouwen zonder man.

Intusschen spreekt het vanzelf, voor elk, die niet zelfverblind is van naïeve bewondering voor eigen veel-lezen en veel-onthouden, dat juist zulk te koop loopen met hare tallooze 'bronnen' verraadt het beteekenislooze en volstrekt nuttelooze van Ellen Key's 'beschouwingen, idealen en ideeën'. Immers, zij die wat te zeggen hebben, dat nieuw is en oorspronkelijk - of dat iets ten slotte voor de rest van het menschdom wat beteekent of niet, laat ik daar - putten dan toch in elk geval uit *eigen* brein en *eigen* overtuiging. Maar Ellen Key gaat het als de meeste harer tijdgenooten onder haar geslacht, zoodra zij wat méér gelezen of geleerd hebben dan de vroegere vrouwen van een vorigen tijd, zij is geheel en al *overdonderd* - om nu eens een zuiver *Hollandschen* term te gebruiken ten pleiziere van Marcellus Emants, - door haar eigen geleerdheid! Zij vindt zich zelve zóó verbazend knap, dat zij in den schat van haar kennis met innig welbehagen rondwroet, en meent, dat het mengseltje, door haar bijeengegaard, voorstelt een *nieuwe* levensbeschouwing, een voorbereiding is tot een 'nieuwe maatschappij'! Vrouwen van het 'intellectueele' genre in dezen geest zijn heel beleedigd, als men haar vergelijkt met haar huishoudelijker aangelegde zusteren. En toch hebben zij met dezen een grondtrek gemeen; hetgeen ook niet te verwonderen is, omdat een vrouw de eigenaardigheden van haar aard blijft hebben, al wil zij die nog zoo gaarne ontkennen en onder man-nadoenerij verbergen. Evenals namelijk een jonge huisvrouw, die zich beweegt te midden van haar nieuwe keukeninrichting, die pas koken heeft geleerd op een kookschool, en haar eerste provisiën heeft ingeslagen bij kruidenier en slager en bakker, er een zeker kinderlijk genoegen in zal vinden al die eigendommen te gebruiken, haar pas-verkregen kookkennis in toepassing te brengen, evenzeer grijpt de 'intellectueele' vrouw, die

zich zelve volpropte met allerlei tot hiertoe alleen voor den man bereikbare geleerdheden, met een soort onnoozel welgevallen rond in die verzameling van citaten en studieboeken, waarmede zij, ten koste van zóóveel inspanning, is vertrouwd geworden. En, zonder in te zien dat, wat voor háár nog heel nieuw en merkwaardig moge zijn, door de groote meerderheid van het menschdom al lang is verwerkt en in zich opgenomen, komt zij met de 'vrucht' harer studies, verrukt over haar eigen 'superioriteit', met de noodige drukte en pedanterie voor den dag, en verveelt zich en anderen door haar.... geleuter!

Zoo ook Ellen Key in dit uit de gezegden en denkbeelden van alle mogelijke auteurs samengeweven boek. O, zeker, ik weet wel dat, voor wie met aandacht zoekt, hier en daar zeer ware opmerkingen zijn te vìnden; zoo b.v. die blz. 214 en volgende, waar zij een hartig woordje richt aan het adres van hen, die lichtzinnig leugens over hunne naasten verder verspreiden; zoo b.v. de anecdote van den reiziger, die den tandborstel van zijn buurman gebruikte op een boot, en, toen

deze hem daarover verwijten deed, antwoordde: ‘Ik dacht dat het de tandborstel van de héële boot was.’ Iets, waaraan Ellen Key dan met recht de vermaning toevoegt, dat velen onzer in zedelijken zin den tandborstel van de héële boot gebruiken, als zij over een boek of iets anders van dien aard de geijkte meening napraten, zonder zelf te hebben gelezen, of zelf van de zaak in questie op de hoogte te zijn; terwijl zij daarvan wèl den schijn aannemen intusschen, dóór dat napraten; - dergelijke, min of meer juiste oordeelvellingen - niet het minst natuurlijk over het liefdevraagstuk, dat nu eenmaal haar speciaal genre is - kan men inderdaad uitvisschen uit den chaos waarin zij ronddrijven. - Maar... loont dit de moeite? Is het niet, alles saamgenomen, nutteloos en pedant, dat de oude Ellen Key zich nog maar steeds inbeeldt met hare afgezaagde theorieën en dito preekjes een nieuwe kinderopvoeding en een nieuwe maatschappij te kunnen helpen scheppen!? Heeft het leven deze idealiste, die sinds lang op den terugweg is, zoo weinig nog vermogen te leeren, dat zij nog maar stéédsin aanbidding neerligt voor haar zwakke-menschje-idealen en dito ideeën, waarvan zij de draagkracht voor de onbekende toekomst even weinig kan beoordeelen als wie onzer ook?

Gelijk gezegd, Ellen Key méént het goed, maar ik ben overtuigd, dat het jonger geslacht méér nog leert aan de knieën eener met gezond verstand verhaaltjes-vertellende eenvoudige grootmama, die put uit den rijken schat harer eigen ervaringen van het werkelijke leven, dan uit dergelijke overdrevenidealistisch leuterende, in eigen geleerdheid zonnende theorie-boeken van studeerkamervrouwen, voor wie *Werkelijkheid* bleef een gesloten boek, omdat zij vergaten verder te zien dan haar studeervertrek en de dufheid dáárvan.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Boekbeschouwing.

Van kussen en tranen. (Frans Remaer) Haagsche roman door **Jan Wz. Andenne**. (Uitgever L.J. Veen, Amsterdam).

De uitgever heeft dezen vrij lijvigen roman, van een onder pseudoniem schrijvenden nieuweling, nog al heel reclame-achtig aangekondigd, met de van zijn natuurlijk partijdig standpunt niet heel veel beteekenende mededeeling, dat er in geen jaren zoo'n aardige Haagsche roman is uitgekomen als dit boek. Daargelaten het overdrevene van die aanwijzing, en de niet zeer gelukkige keuze van het woord ‘aardig’, dat doet denken aan iets humoristisch (en *die* eigenschap is volstrekt niet ‘het’ kenmerk van het verhaal of van den stijl), moet men toch wel, en met blijdschap, erkennen, hoe er iets dat belooft schuilt in den heel dikwijls pittigen stijl van den auteur, iets oorspronkelijks in zijn zeggings- en opmerkingsgave, iets in één woord, dat hem onderscheidt van de jaarlijks naar de pen grijpende jongeling- en jongedochterschap van Nederland, welke opgroeiende jeugd zich verplicht schijnt te voelen - aanleg of geen aanleg doet er niet toe -, aan de ‘kunst’ te offeren, door het er op los dichten en op los schrijven zonder einde; waarvan het direct gevolg is geworden een overproductie, die in ons klein landje waarlijk geweldige proporties aanneemt, wanneer men ziet hoeveel tijdschiften en tijdschriftjes, hoeveel week- en maandbladen, worden opgericht, telkens opnieuw, náást de reeds bestaande, wier redactiën, evenals die van de van ouderen datum zijnde collega's, worden overstroomd letterlijk met bijdragen in prozaen poëzie-vorm. Om niet eenmaal te spreken van den

stapel romans, novellen, etc., die daarneven afzonderlijk verschijnt, bij tallooze, als paddestoelen uit den grond rijzende uitgevers, in alle steden en dorpen van ons land.

Toch is het, op zichzelf beschouwd, een aangename gewaarwording zoo'n nieuweling te begroeten onder de oude welbekende namen van Jeanne Reyneke van Stuwe en Gerard van Eckeren en Couperus, en zoo vele anderen, die hun sporen reeds verdiend hebben. Nieuw bloed moet er zijn. Al ben je nog zoo ingenomen met een schrijver, op den duur lees je toch te véél van hem, en wilt eens wat anders hebben; te meer, waar de tegenwoordige fout hierin zit, dat óók de schijver van naam te veel produceert en te gemakkelijk.

Als het nieuwe maar goed genoeg is om niet dadelijk in de prullemand te verdwijnen; als het je maar wat zegt van: Er zit wat in me!

Ik heb, bij het doorlezen van *Frans Remaer* vele oogenblikken gehad, waarin ik dacht met groote vreugde: Daar heb je eens een *iemand* aan het woord, een *mensch* onder al de nadoeners, een persoonlijkheid, die, al verwerkt hij zijn stof soms nog slecht en onhandig, toch met dat al wat kàn, en zich bewust

was wat hij wilde, toen hij begon te schrijven.

Trouwens, mijn eind-indruk is gebleven die zelfde, namelijk deze, dat deze schrijver beschikt over een mate van oorspronkelijkheid en onafhankelijkheid van oordeel, welke hem doet uitblinken boven zijn mannelijke en vrouwelijke collega's op het punt van romanfabrikaten. Neen, ik verwacht van hem niet, dat hij ooit een *Kleine-Zielen* zal nastreven in typische Haagschheid van vinding en van schildering, noch dien anderen eersten Haagschen roman van Couperus: *Eline Vere*, diens meesterstuk op dat speciale gebied. En ook de 'Vlindertjes'-vlugheid van stijl van b.v. een Borel ligt geenzins over zijn soms heel loggen en zwaren woordenvloed. Maar, in zijn eigen apart soort, is ook deze romanschrijver een belofte, geeft hij te hopen, dat hij zich zal blijven staande houden.

Wat mij persoonlijk aangaat, ik erken volmondig, dat ik, eerlijk mijn best doende om de goeden zijden aldus van Jan Wz. Andenne's arbeid in het licht te beschouwen dat zij uit zuiver literair oogpunt verdienen, hem, wat den *inhoud* van zijn Haagschen roman aangaat, dóór en dóór antipathiek en vulgair en ruw vind.

Er is een zeker soort van auteurs, onder de jongeren, genre Heyermans, Steynen, etc., die geen anderen kijk schijnen te hebben op de wereld en op het met elkaar daarin verkeeren, dan een uiterst vulgairen en platten. Gelijk ik vroeger eens opmerkte hun aangaande, het is misschien niet hun schuld, maar die van hun afkomst en levenskringen, dat zij in die opzichten zoo weinig weten hoe het toegaat in andere woningen en onder andere personen, dan die der achterbuurten en sloppen van Amsterdam. Ons in allerlei côterieën verdeeld vaderland maakt het den uit het volk voortgekomen 'artist' nu eenmaal alles behalve gemakkelijk zich in te werken in andere hoogere sferen, dan die waarin hij oorspronkelijk thuishoorde; een advocaat, een officier, een ambtenaar, van oorspronkelijk dezelfde nederige afkomst, komt er heel wat gauwer 'in' dan een kunstenaar. Aan den anderen kant echter stellen deze heeren-zelf er een eer in, zich zoo plat en zoo ongekuischt uit te drukken, en zóó bij voorkeur het allergemeenste te beschrijven, dat men het den gewonen beschaafden mensch niet kwalijk kan nemen, wanneer hij liever op een afstand blijft van hun persoonlijkheden en hun gezinsleven. En zoo komt het dan ook, dat de beste producten van dit soort auteurs altijd nog blijven die, welke spelen in de volksbuurten, en dat elke poging hunnerzijds een wezenlijken 'heer' of een wezenlijke 'dame' te schilderen steeds jammerlijk schipbreuk lijdt. Van Querido's roman uit de diamantwerkerswereld *Levensgang* heb ik indertijd datzelfde gezegd, toen hij, onder al de hem natuurlijk intiem naar het leven en de werkelijkheid bekende ruwe arbeiderstypen, een volslagen mislukte poging aanwendde, om een welopgevoede vrouw, een *dame*, onder hen te doen optreden. Heyermans heeft met àl zijn stukken dezelfde houterige misslagen, zoodra hij valt buiten zijn eigenlijk genre, dat van Joden uit de achterbuurten zich zelf te laten bespotten, of van Christenen uit die zelfde sloppen en stegen ten tooneele te voeren.

En, Jan Wz. van Andenne gaat het in dit speciaal-Haagsch opzicht niet beter. Niets van het cachet van een Emants, een Reyneke van Stuwe, een Borel, een Couperus, al welke schrijvers, terwijl zij U inleiden in zeer verschillende kringen, op zeer verschillende manieren, toch géén van allen zich bezondigen aan vulgariteit. Het is aan dezen nieuwen Haagschen roman overgelaten gebleven, ons te laten zien een 'Klaartje', zoo weinig gedistingueerd, zoo gemeen in den mond, zoo ongepolijst, als er misschien wel zijn zullen in de werkelijkheid, van het Haagsche bestaan zoo goed

als elders, maar die niet kunnen noch mogen dienen tot type van ‘het’ Haagsche jongemeisje. Géénszins!

‘Het’ Haagsche jongemeisje, dochter van een zeeofficiersweduwe, zooals zij ons hiér wordt beschreven, dat omgaat met een sletachtig-pratende, ruwe straatmeid, als hare vriendin Lien het is, zij is een mislukking strijdig met de werkelijkheid.

De ‘Klaartjes’ der Haagsche werkelijkheid, lieve, mooie, aanvallige, zichzelf héél-smaakvol kleedende jonge pretdametjes, zonder geld, maar wèl altijd ‘uit’, zij zijn in Den Haag overgevernist met een wèl *oppervlakkige* beschaving, maar eene die toch hen vrijwaart voor den toon en de manieren en de achterbuurt-geestigheden, waarin deze fantazie-Klaartje en hare nog véél plattere vriendin ‘Lien’ uitmunten.

In dit opzicht begaat de auteur een van zijn hoofdzonden trouwens tegen wat het realisme hem voorschrijft, - het realisme in den goeden zin. Hij laat namelijk àl zijn personen, àl de jongelui met wie Klaartje omgaat, studenten, officieren, zoowel als den

veel ouderen ‘Oom Frans’, en Klaartjes deftige moeder, en de even deftige moeder van Lientje incluis, en eindelijk deze twee jongedameszelve, spreken op precies één zelfde ploertige, lompe, gemeen-geestige manier. Of je den een hoort of den ander is precies hetzelfde.

‘*Ik zou er wel op tien tegelijk smoel kunnen hebben.*’

Dit is de fijne taal der tot den beschaafden ambtenaarstand van den Haag behoorende jongedame Lien.

Klaartje, het als heel schuchter en lief geteekende Klaartje, zegt tegen Frans Remaer, met wien ze wandelt, aangaande een voorbij komende, haar en hem geheel onbekende dame:

‘*Kijk eens, hoe ze knipoogt met haar kuiten.*’

En, in denzelfden geest, spreekt héél dit gezelschap, waarvan de schrijver ons wil doen gelooven, dat het behoort tot den ‘beschaafden’ Haagschen stand. Dat doet het *niet.* Zijn roman moge een ‘Haagsche’ zijn. Ik zal het hem niet tegenspreken. Maar het is er *geen* uit Haagsche *beschaafde* kringen.

Uit die ééne fout volgt de tweede vanzelf. Een *beschaafde* Klaartje, als die welke de auteur ons tracht te schilderen, zou niet doen wat deze straatdeerne doet: zich heimelijk inééns aan den hals werpen (met alles wat er bij behoort wel te verstaan), van een Frans Remaer, door hem letterlijk te overrompelen, op zijn kamer, en dan óók terstond daarna aan dien van een zóó ruw haar nemenden ‘Duco’, onmiddelijk daarbovenop, terwijl ze nog met haar hééle hart trouw is toch aan den zooeven van haar vertrokken Frans Remaer. Ik zelve heb dikwijls genoeg er op gewezen, hoe óók de vrouw zinnen heeft, warm bloed, sprekende zinnen, om hier niet te mogen worden misverstaan, wanneer ik beweer, dat gezonde hartstocht niets te maken heeft met het zichzelve heimelijk op Frans' kamer begeven van Klaartje, om hem daardoor te dwingen haar te nemen, noch met haar slechts een paar weken later er op volgende dito handeling met ‘Duco’, dien ze, zelfs op de openbare straat, niet weet weerstand te bieden, terwijl ze verloofd is met Remaer toch. Bij de ruwe straatmeiden, die schrijver ons verkeerdelijk voorstelt als. ‘Haagsche jongedames’ moge deze wijze van zich den eerste den beste op den publieken weg aan den hals werpen, in de werkelijkheid gewoonte zijn, bij de Haagsche *jongedames* der werkelijkheid past zulk een optreden geenszins. Zij zijn veel verfijnder, veel berekenender, veel minder impulsief, veel banger van wat ‘men’ zegt, - veel koudbloediger misschien ook.

In de oogen van Jan Wz. van Andenne is een vrouw blijkbaar niet anders dan een op elken man azend wijfjesdier; welnu, in *zijn* oogen moge dit zoo zijn, maar in elk geval vergist hij zich grootelijks, indien hij meent, dat zij zich zoo onbekommerd om wat ‘men’ zegt overgeven, zonder berekening, aan die innerlijke begeerten. Daarvoor zijn de meisjes uit dien ‘beschaafden’ stand veel te ‘welopgevoed’ *en* te slim - *juist* in Den Haag.

Wat in mijn oogen, als gegeven, dezen roman, in het bijzonder, in goeden zin onderscheidt van het gewone, onnoozele, alledaagsche liefdesgedoe, dat is de liefde van den veertigjarigen Frans Remaer tot het achttienjarige jonge meisje, dat, omgekeerd, voor hem ontvlamt in een heel hartstochtelijke genegenheid.

De strijd met zichzelf gevoerd door den ouderen man, die zich *te* oud acht voor dat door hem zoo innig-begeerde héél-jonge meisje, zijn aarzeling, zijn wanhoop bijna wanneer hij bemerkt, hoe zij-zelve hem liefheeft, en hem ten slotte *dwingt* haar te nemen, die, zoo geheel natuurlijk-uitgedachte, tragische, inwendige foltering van

een oogenschijnlijk heel opgeruimd man, zij is een vinding, die, ware zij minder vulgair uitgewerkt geworden, heel diep had moeten treffen, om het evenwaarachtige als diep-weemoedige van zulk een zeer denkbare mogelijkheid. De schrijver echter heeft zijn eigen werk ontsierd en bedorven door de invlechting van 'Duco', wiens verhouding, zoowel tot Frans als tot Klaartje, strijdig is met àlle levenswaarheid. In de werkelijkheid immers zou Frans juist dien jongeren mededinger hebben moeten haten, en zou Klaartje hem niet terstond hebben geaccepteerd, na zóó groot een offer harerzijds aan Frans. En hij, in zijn overmoed van zich den jongere weten, zou op den 'ouden' Remaer hebben neergezien.

Het is jammer dat onze literatuur hoe langer hoe meer den kant uitgaat van de vulgariteit, en van huldigen alléén het dierlijke in den mensch, als het eigenlijk alléén der beschrijving wáárdige, boven de aandoeningen der ziel - die hij toch óók heeft, zou ik meenen -, waar het waarachtige liefde geldt; althans in elk geval, wat mijne eigene sexe aangaat, spreekt die *ziel* mede; daarvan ben ik overtuigd.

Jan Wz. Andenne hadde, indien hij óók voor

die *ziel* in Klaartje's oog een blik zou hebben bezeten, den strijd in haar geheel anders, veel dieper en mooier, gegeven, en zou ons in haar hebben geschilderd een weifeling tusschen haar behoefte aan zielsgemeenschap met den ouderlijken, vaderlijken vriend, en lichaamsbegeeren naar den jongen krachtigen 'Duco', den 'knappen' man.

In plaats daarvan ziet hij in haar niets anders dan een 'verliefde' deerne, die, zoodra Frans weg is, zich laat nemen door nommer twee, omdat hij óók haar zinnen prikkelt, en die straks evenzoo bij nommer drie terecht komt.

Zonder éénig plichtbesef, zonder éénig schaamtegevoel zich laat nemen:

'*Met een woesten kreet vloog ze op hem aan*, *en prangde hem aan haar borst*, *en toen bleven ze stil en onbeweeglijk*, *in een oneindig langen kus*, *waardoor de wondere natuur deze keurwezens voor altijd dacht te vereenen. En in de geweldige greep*, *waarmee die wondere kracht ze tot één wilde maken*, *deden ze elkaar pijn*, *en klemden en sloten zich vaster*, *naarmate de pijn feller werd...*'

Dat gebeurt, als Frans nog maar nauwelijks weg is! Zij schrijft hem dan een brief vol zelfverwijt en verlangen naar hem tegelijk. Hij echter weet nu, wat hij doen moet. Hij schrijft aan 'Duco', met wien hij den laatsten tijd reeds bevriend was geweest, om hem Klaartje op te dragen; en maakt dan zichzelf van kant.

Hiermede, en met den vrij onnatuurlijk gedachten plotselingen dood van de oude mevrouw, Klaartjes moeder, eindigt dan plots de roman.

Behoudens mijn hierboven neergeschreven bezwaren bevat hij een zeer leesbaar verhaal van Haagsch jongelui-pret-leven; een Klaartje, geen geld hebbend, den heelen dag naaiend op haar kamer, aan hare mooie blousetjes, om voor de rest van den tijd te kunnen 'uitgaan', de moeder medenaaiend èn voor deze oudste èn voor de jongere kinderen, een klein dagmeisje voor het hoog noodige werk, bijna geen eten, en, ondanks dat alles, toch véél genoegens, véél 'uitgaan', maar, bovenal, één onophoudelijk zich beijveren 'den stand op te houden.'

Zonder twijfel leven op die wijze duizenden en duizenden zulke families hier in Den Haag, die alles er aan ten koste leggen om zich de luxe van Scheveningen en Kurhaus te kunnen veroorloven ten behoeve der volwassen dochters, die een man moeten opdoen. Zulke menschen - weduwen van ambtenaren, officieren, etc., vooral zijn er talloos onder - wonen in 'de koude aardappelbuurt', of in de Laan van 'Mindersoort' en van 'Bouwmaarvoort', en van 'Enzoovoort.' (vervolgen van de aristocratische Laan van Meerdervoort), en laten een paar maal in de week de werkvrouw komen, om den opgehoopten vuilen boel af te wasschen, en besteden *alles* voor toilet, en *niets* voor zuivere boter of voor waterlooze melk of voor eetbaar vleesch - en zijn er met dat al toch gezonden vroolijk bij.

Of zij echter allen in werkelijkheid Frans Remaers zullen achter de hand hebben, die den kinderen met fietsen en pluchemantels en mooie japonnen en prachtpoppen overstelpen, zelf ineens van schoolmeester-armoede fantastisch veranderd in Londen in een voor een Nederlandsch journalist ondenkbare weelde -, ziedaar een àndere vraag! Frans Remaer is uit dat oogpunt een niet heel waarschijnlijke schepping, wat aangaat dit byzonder opzicht van zijn voorspoedigen journalistieken loopbaan, waaruit hij reeds op veertigjarigen leeftijd te voorschijn treedt als een self-made rijkaard, die aan het geheele Klaartje-gezin als Nabob verschijnt. Ook zijn volslagen gebrek aan ondeugden, van welken aard dan ook, maakt hem tot een overdreven boekentype. Trouwens, de auteur verstaat nog niet de kunst zijn personen te schilderen met deugden en gebreken beide. Klaartje is evenzeer volmaakt uiterlijk en innerlijk.

Dientengevolge is haar vriendschap met Lientje, bestaande in een jaloezielooze, elkander over en weer stéédsbewonderende teederheid, een geheel met de werkelijkheid strijdige toestand, want in de werkelijkheid is de vriendschap van zulke 'uitgaande' flirt-meisjes voor elkaar steeds een hoog oppervlakkig iets, gebouwd op wat samen-wandelen en samen-tennissen, en waarin afgunst, juist wanneer de een zooveel mooier is dan de ander, een hóófdrol speelt.

Ook de mama's in de werkelijkheid zijn gewoonlijk wèl afgunstig op de héél-mooie vriendinnen harer in dat opzicht minder bevoorrechte dochters, maar niet 'verliefd' op deze, zooals mevrouw Van Tuijl, Lientjes moeder, dat overdreven is op Klaartje. Dat ten slotte de onbaatzuchtige vriendschap tusschen den door Klaartje bevoorrechten ouderen Remaer en de om haar bezit strijdende jongelui al héél onmenschkundig gedacht is, behoef ik niet te zeggen.

Maar, wat wèl juist is in dezen roman,

ondanks al die fouten, dat is de zekere pit, die er zit in uitdrukkingswijze en gedachtengang en stijl.

'*In een greep had een vreeselijke angst hem bij de keel.... En ze zal mijn grijze haren tellen*, *ik heb er al zooveel nu*, *en ze zal de rimpels zien*, *die deze drie maanden van naamloos leed hebben geploegd*, *en ik zal het in haar oogen lezen: mijn Frans is een oud man geworden*, *ze zal het niet kunnen verbergen, onmogelijk; daar zie ik het staan in haar jonge negentienjarige heldere kijkers! 't Staat er*, *duidelijk: mijn Frans is een oud man geworden.*'

Dat is goed nágevoeld en goed gezegd. Zoo is het. Het is onzin, in lieve romannetjes het vóór te stellen, alsof jonge meisjes op den duur gelukkig zullen zijn met oude mannen. Wie een roman daar laat eindigen, met zoo'n ongelijk liefdehuwelijk, die is er gemakkelijk af, maar in het werkelijke leven begint juist dáár désillusie, voor het jonge meisje *en* voor den ouderen man.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Brief uit Zweden.

Iets over Zweedsche feestdagen.

Nu är det Jul igen, och efter Jul
då kommer Påsken
Det är inte sant, ty efter Jul
då kommer Fasten.

Zweden is een land, waar men veel feest viert, misschien tengevolge van de lange, donkere winters, die men op die manier tracht te vervroolijken.

Den Kersttijd hebben we nog versch in 't geheugen, daar deze eerst den 6^{den} Januari met Driekoningen eindigt, wanneer de Kerstboom voor 't laatst wordt aangestoken, om daarna plechtig verbrand te worden, het heele huis vervullend met een heerlijken hars en dennengeur.

Als motto boven mijn brief schreef ik een oud Zweedsch Kerstliedje, omdat ik het zoo kenschetsend vind voor de feestlievende Zweden, die bij ieder feest er graag nog een in het vooruitzicht hebben ook. In het Hollandsch vertaald luidt het zóó: 'Nu is het weer Kerstmis en na Kerstmis komt Paschen, dat is niet waar, want na Paschen komt de Vastenavond.' En hier, zooals overal elders, zijn we op 't oogenblik midden in de Vasten, dat misschien ietwat vreemd klinkt, als men weet hoe 'n hyper-Protestant land Zweden is. In het heele uitgestrekte rijk zijn niet meer dan twee, hoogst drie Katholieke kerken en wat mij betreft, heb ik nog nooit van iemand hier gehoord, die Katholiek was, dus veronderstel dat deze weinige nog voor de vreemdelingen zijn. Maar toch vieren wij onzen Vastenavond, hoewel niet, zooals in Zuidelijker landen met Carnavalsoptochten en gemaskerde bals. De heele feestviering bestaat eigenlijk in eene tractatie(?) van een soort heel drooge broodjes met een beetje geslagen room erop, de zoogenaamde 'Fastlagsbullar', die in melk gebrokt worden. Waarom men die eet zou geen mensch U kunnen vertellen, waarschijnlijk is de oorsprong dezelfde als van de gewoonte in andere landen om nog eens goed feest te vieren en lekker te eten voor het vasten begint, maar van vasten is hier natuurlijk geen sprake. En dan hebben de schoolkinderen een vrijen dag, de zoogen. 'Fastlagslof' (Vastenverlof).

O, gelukkige Zweedsche schoolkinderen!

Stel U voor eene zomervacantie van *drie* heele maanden, een maand Kerstvacantie, tien dagen met Paschen, behalve al de vrije feestdagen (en hun aantal is legio), en alsof dit nog niet genoeg was bestaat er in vele scholen eene verordening, dat in iedere maand, waarin geen feestdag valt, de kinderen eén heelen dag vrijaf moeten hebben. Weliswaar hebben ze geen vrije Woensdag- en Zaterdagmiddagen; maar alle scholen gaan om 3 uur uit, omdat in de meeste families dan het middagmaal gebruikt wordt.

Gelukkige schoolkinderen en arme huismoeders met groote gezinnen, die de lieve schooljeugd zooveel over den vloer hebben, juist in tijden, als er in 't huishouden zooveel te doen valt. Want iedere groote Christelijke feestdag brengt voor de Zweedsche huisvrouw zijne eigenaardige beslommeringen mede. Wij hebben hier niet, zooals in Holland, eén groote schoonmaak in 't voorjaar en dan nog hoogst voor de allernetsten een ‘najaarsuithaal’ en daarmee basta, maar wij hebben een Kerstschoonmaak, een Paaschschoonmaak en een Pinksterschoonmaak, behalve nog de Kerstschoonmaak, als de dubbele ramen, die ieder huis hier bezit, ingezet moeten worden en de kamers meteen een extra beurt krijgen. En zoo'n schoonmaak moet, voor Hollandsche ooren klinkt 't ongeloofelijk, in *ééne* week klaargespeeld worden; maar ik dien hierbij te voegen dat étagewoningen hier algemeen zijn van 4, 5 hoogst 6 kamers en een gemeenschappelijken zolder en kelder. 't Is dus beter doenlijk dan in Holland en - onder ons gezegd, zoo beroemdzindelijk als in Holland is men nergens anders, ook hier niet.

Men zou er ook onmogelijk meer dan eene week aan kunnen wijden, want er dient ook

gewasschen en gebakken te worden. In haast alle families heeft men nog de wasch aan huis en de huizen zijn er zoo op ingericht, met aparte waschkelders en droogzolders, waar iedere étagebewoner op zijn beurt een paar dagen recht op heeft, dat dit niet zoo bezwaarlijk is als het wel lijkt. En natuurlijk moet vóór iederen feestdag de linnenkast gevuld zijn met schoone rollen, stapels zou men in Holland zeggen, maar men vouwt het goed hier niet, maar rolt het.

En dan moet er gebakken. Lieve Hemel, als men niet zelf bakte, vooral tegen Kerstmis, een heele week lang, trommels vol koekjes en luxebrood, ja, dan zou het volgens Zweedsche begrippen, eenvoudig geen feesttijd zijn. Denk niet, dat wij hier geen banketbakkers hebben, er zijn er minstens evenveel als in Holland, en heele goede ook, maar met Kerstmis geen eigen gebakken koekjes eten, neen, dat ging niet, 't zou bepaald afbreuk doen aan Kerststemming.

Het Kerstfeest is dan ook van den 24sten December tot den 6^{den} Januari een onafgebroken reeks van feestelijkheden, van koffiepartijen en dansavondjes. De Kerstavond (de Engelsche Christmas-Eve) opent de rei op den 24sten. Deze doet eigenlijk het meest denken aan de Hollandsche Sint-Nicolaasavond, met pakjes de z.g. ‘Julklappar’ en verzen en zelfs een Sint-Nicolaas, al heet hij hier ‘Julgubbe’ en heeft hij geen zwart knechtje. Hierbij brandt de Kerstboom in al zijn luister, men danst er omheen, zingend: ‘Nu är det J'ul igen’ en besluit den avond met een souper van.... stokvisch en rijstenbrij.

Dit is onherroepelijk *het* Kerstavondmaal en dat niet alleen, maar het feestmaal 's winters bij uitnemendheid. Men eet het op Oudejaarsavond, op Nieuwjaarsdag, op Driekoningenavond, er zijn zelfs verstokte stokvischeters, die het ook op den vastenavond willen hebben. En in de rijstenbrij, behoort één amandel gekookt te worden, en wie die krijgt, die trouwt in 't jaar daarop. Er is meer zulk bijgeloof aan den Kersttijd verbonden. Men zegt o.a. dat wie onder dezen maaltijd den moed heeft op te staan, naar buiten te gaan en door 't raam naar binnen te kijken, diegenen *zonder hoofd* zal zien zitten, die in 't volgend jaar zal sterven. Ik heb nog nooit van iemand gehoord, die dien moed had.

Bij de boeren heerscht ook nog een gewoonte met Kerstmis schotels met rijstenbrij buiten te zetten. Ze zijn bestemd voor den z.g. ‘Jultornte’, Kerstgeest, om zijn gemoed te verteederen en hem gunstig voor de gevers te stemmen. Ook wordt bij hen aan geen enkelen bedelaar in dezen tijd eenmaal eten geweigerd. Zoodat voor deze de Kersttijd een gulden tijd is.

In sommige streken, voornamelijk in Småland bestaat het gebruik op den dag vóór Kerstmis, hierna ook wel ‘Dopparedagen’ genoemd, dat de heele familie zich 's smiddags om 12 uur in de keuken verzamelt, die voor dit doel extra geschuurd en gepoetst is en men daar boterhammen onderdompelt (Zweedsch doppa) in het kokende vet van de ham, die bij geen enkel Kerstfeest ontbreekt.

Na den Kerstavond volgt de ‘Jullotta’, een kerkdienst op 1sten Kerstdag 's morgens voor dag en dauw.

Hierheen gaat iedere Zweed even trouw als de Hollander naar zijn Oudejaarsavondpreek. Dat dit buiten op 't land iets plechtigs heeft, kan ik mij zoo goed indenken. Stel U voor 's morgens om 4, 5 uur in 't pikkedonker, met de sterren nog flonkerend aan de lucht in sleden, die door fakkels verlicht worden, van huis te gaan ter kerke in grooten getale en dan eerst een tocht te maken van soms een uur,

soms langer, over de hardbevroren, onafzienbare sneeuwvelden, terwijl de bellen vroolijk rinkelen en de fakkels hun grillig schijnsel werpen op den weg en de donkere dennen als schimmen voorbij vliegen en dan ten slotte het dorp te naderen, waar ieder huisje, tot het armste toe, alle vensters verlicht heeft, naar de kerk, zelf stralend van kaarslicht, daar moet iets van wijding in zijn. Maar hier in een stad, 's morgens om 7 uur, slaperig van 't feest van den vorigen avond op te staan, zijne kleeren aan te schieten, in de kou de straat over te vliegen.

Misschien dankbaar een vroeg trammetje pakkend, door de nog slapende stad, naar de kerk.... 't geheel werkt zoo ontnuchterend. Geloof maar vrij dat er in de steden ook wel zijn die zich lekker verslapen. Buiten zou dit eene onoverkomelijke zonde zijn.

Dit wat Kerstmis betreft. Nu hebben we gauw Maria Boodschap, dat hier een even groote Zondag is als in echt Katholieke landen. Dan zooals overal elders Palmzondag, Goede Vrijdag, de Paaschdagen, Hemelvaartsdag en Pinksteren, waarbij eigenlijk niets bijzonders voorvalt. Hierop volgt het 1ste Mei-feest. Den avond te voren gaan benden kinderen de deuren langs, zingend; ‘'t Is van daag de eerste Mei’ op een eigenaardige, eentonige melodie, en krijgen als belooning daarvoor geld en.... eieren. Er is hier iets aardigs in, mij geeft het ten minste altijd zoo'n voorjaarsgevoel, die kinderstemmen onder 't raam te hooren in den stillen lentenacht. Den volgenden dag zet ieder zijn zomerhoed op en koopt zich op straat van kinderen in nationaal costuum een z.g. ‘Majblomma’, een klein kunstbloempje, waarvan de opbrengst dient ter bestrijding der tuberculose, en gaat dan zijn lentediner eten, liefst ‘idet gröna’ (in 't groen), bestaande uit zalm met spinazie. Geen wonder dat in een land, waar de winter

zoo lang en zoo donker is, de lente met zooveel vreugde begroet wordt. Wijs ook dat men het feest niet op den 21sten Maart houdt.

Nog grooter feest dan dit is echter de Midzomerdag, het oude Heidensche Zonnewendefeest; en de dag te voren (iedere feestdag heeft hier een 'dag te voren' haast even feestelijk) de Midzomeravond. Dan heeft alles vrijaf, de kantoren hebben hun Bankholiday en buiten danst men om den Majstång (Meiboom). In Denemarken steekt men ook de z.g. St. Jansvuren af, dit is echter hier geene gewoonte, maar in Zuid-Zweden ziet men ze op de Deensche kust, wat een fantastisch effect maakt.

Dan komt de herfst met zijn Gustaafs Adolfsdag en zijn St. Maarten, waarop ieder rechtgeaard Zweed gans eet en bloedsoep, gekookt van het bloed van de gans met vele andere ingredienten, verder is er nog Barneusdag (de dag der kinderen), waarop kinderen in nationaal kostuum op straat collecteeren voor arme en zieke kinderen, dan natuurlijk de verjaardagen van de leden van 't Koninkhuis en hunne naamdagen, want ieder mensch heeft hier zijn naamdag, die haast even gewichtig is als de geboortedag. En dan zijn er de nationale gedenkdagen, die den Zweed eene aanleiding geven om feest te vieren.

Zooals ge ziet is Zweden het land der feesten, maar 't is ook het land der duisternis, der lange koude winters en der donkere dagen, en waarschijnlijk zouden zonder de eerste de laatste niet om door te komen zijn.

MARG. H.-A.

Over Toilet en wat ermede in verband staat.

De vrouwelijke schoonheid voorheen en thans.

Elk tijdperk heeft zijne schoonheidsvormen - elke schoonheidsvorm heeft evenwel ook zijn tijdperk. Van de ware schoonheden heet het, dat zij niet *altijd* mooi zijn. Het gaat met de schoonheid als met de zon: dikwijls houdt ze zich schuil - en ze zou zeer zeker niet zoo triomfantelijk werken, als men haar elken dag kon gadeslaan.

Bij de 'Zeven schoonheden der vrouw' die alle te zamen de volmaakt mooie vrouw vormen, die van de oogen, tanden, het haar, de handen, voeten, de buste en de gelaatskleur, moet nog een niet te omschrijven iets komen, dat niet zoozeer in het physieke, doch veel meer in de ziel zijn oorsprong heeft. Het haar lijkt meer glans te verkrijgen. De oogen schijnen dieper, de huid schitterender te worden.

De geschiedenis kent tijden, waarop de vrouw zich angstvallig voor elke zonnestraal trachtte te verschuilen: het waren de tijden van de kunstmatige schoonheid. De geëmailleerde gezichten uit de 18e eeuw moesten als het ware onder de felle zonnestralen smelten als wassenbeelden. De vrouwen snoerden in dien tijd heur lijf in een ijzeren pantser en sloten zich het liefst als in een kooi op.

De schilderijen van Watteau, Boucher en anderen geven dan ook meestal boudoir- en slaapkamerscènes weer; daar, waar het tooneel in de vrije natuur verplaatst wordt, krijgen we nooit een stralend zonnetafereel te zien, maar alleen de avondschemering, die alle harde kleuren en lijnen ineensmelt, of een gloedvolle zonsondergang, die deze kleuren en lijnen tooverachtig beschijnt.

Het bloed der revolutie spoelde vele schminke weg, en na eene korte periode van onbeteugelde buitensporigheid trad de reactie in. Men lei het haar in slichte scheidingen aan de slapen, in eenvoudige, soepele lijnen viel het gewaad kuisch tot op de teenen neer, de verf- en poederdoozen werden verbannen. De ‘natuur’ vierde hoogtij. De literatuur van het begin der vorige eeuw vertelt ons van eene puriteinsche strengheid in de opvatting der schoonheid. Al wat kunstmatig is, werd als onzedelijk verworpen, en als we uit dien tijd van eene mooie vrouw hooren spreken, kunnen we met zekerheid aannemen dat we met eene zuivere ‘natuurschoonheid’ te doen hebben. Maar die schoonheden bleven zeldzaam in dien tijd - dit spreekt van zelf.

Sedert de laatste tien, twaalf jaren hebben we nu een nieuw, krachtig en behoorlijk slag van vrouwen gekregen, ik spreek hier nu niet van de moderne vrouw of te wel man-vrouw, dit behoeft geen betoog. Wat ons voor alles opvalt is eene merkwaardige verbetering van het teint, en daaraan hebben niet alleen onze groote verbeteringen in de cosmetiek schuld, tegen zomersproeten is, zooals bekend is, geen kruid, geen crême gewassen. Hoe vele onfeilbare middelen werden niet reeds zonder baat te brengen geprobeerd. Maar tegenwoordig vreest men des zomers de zon niet meer, die steeds als de ergste vijand van een mooie gelaatskleur werd beschouwd. Wat geen recept tot stand heeft kunnen brengen, heeft de gezonde, op gelijkmatige lichaamsontwikkeling gerichte sport bewerkt. Heden ten dage kan men slechts bij de kleine modistes, de fabrieksarbeidsters, kortom allen die voor hun levensonderhoud moeten zwoegen, of bij hen, die zich door een ingespannen werkkring ‘nuttig’ meenen te moeten maken, hetzij op een kantoor of in de fabriek opgesloten, de ongezonde gelaatskleur vinden, waar haar be-

roep meebrengt dag-in, dag-uit in zittende houding, meestal in eene benauwde kamerlucht haar leven door te brengen. Daar, waar de vrouw zich in de vrije lucht aan de sport overgeeft, de stofwisseling en de bloedsomloop verhoogd en het vetgehalte van de huid verminderd wordt, daar zal het gezicht spoedig door eene gezonde, bruinroode gelaatskleur, waarnaar men dikwijls aan zee tracht te streven, worden overgoten en hierin ligt meermalen het geheim der eeuwige jeugd verborgen.

Om slechts een voorbeeld te noemen: omtrent het jeugdig voorkomen en de gratie van de groote Sarah Bernhardt zijn dikwijls merkwaardige geruchten in omloop. In werkelijkheid is de oorzaak, dat Sarah zoo buitengewoon jeugdig is, slechts daarin gelegen, dat zij uiterst hygiënisch leeft en elk bewijs van vermoeidheid en zwakte met ongehoorde energie bestrijdt. Voor alles leeft zij onafgebroken in de frissche lucht. Elken vrijen dag brengt zij met de jacht of andere sport door en houdt hare spieren lenig, zoodat zij tegen de vele vermoeienissen steeds bestand blijft. -

Sedert de vrouwen haar schoonheidsideaal niet meer daarin vinden, op hooge hakjes met wespentailles zich moeizaam voort te bewegen, sedert zij hare ledenmaten in natuurlijke gratie oefenen, en het niet meer tot den bonton behoort, met gesnoerde maag alleen van complimentjes te leven en van honger bijna in zwijm te vallen, sedert den jongen meisjes persoonlijke vrijheid wordt toegestaan en ze niet meer als in een worden opgesloten gehouden, sedert dien tijd keert de vrouw tot de vroegere schoonheid terug - alleen dat deze schoonheid gezonder is en natuurlijker!

EUGENIE.

Nagekomen Correspondentie-toilet.

Nieuwsgierige. - Uw briefje eerst bij afdruk van dit Blad ontvangen, zoodat het antwoord eerst in de a.s. Lelie kan worden opgenomen.

REDACTRICE toilet.

(*Ongecorrigeerd geplaatst.*)

Varia.

De verhouding tusschen man en vrouw.

In het Maart nummer van de Neue Rundschau geeft Lucia Dora Frost onder het motto: ‘Ik zal vijandschap zetten tusschen u en deze vrouw’ een doorwerkt artikel over de verhouding tusschen man en vrouw. Zij komt tot de pessimistische conclusie, dat het conflict der geslachten, altijd zal blijven bestaan.

De man is nu eenmaal van nature sterker en daarom zal hij altijd de meerdere blijven, de theorie, die gelijkheid betoogt en wil verwezenlijken, is een valsche theorie. Lucia Dora schrijft o.a.:

‘In niets zullen wij gelijk kunnen worden, niet eens een gemeenschappelijke schijn van beschaving kan ons vereenigen, want zelfs onze misverstanden moeten verschillend zijn. De weg tot heerschappij is ver, zeer ver, en voert door een van mannelijke waarde en zelfbewustheid gemagnetiseerd veld. Hoe zullen wij dan beletten, dat wij in “nadoen” vervallen en onzen weg verliezen, als wij juist ons van onze eigenaardigheid willen ontdoen. Wij kunnen niet van den man leeren wanneer

wij geen onderscheiden erkennen, die ons juist in staat zouden stellen een methode op te maken, volgens welke wij wel van hem zouden kunnen leeren.

De jongeling leert van den man zonder in den kwaden zin naäpend te zijn. Hij kan dat, omdat 's meesters denkwijze de zijne kan zijn; hij is met hem verwant. Wat kan echter de vrouw zonder het bewustzijn van de scheidende kloof anders bereiken dan hem naäpend verkeerd te begrijpen? Hoe kunnen wij tot geestelijke zelfstandigheid komen, zonder minstens al de mannelijke begrippen in het vrouwelijke, in onze gematigde atmosfeer over te zetten? Is de geestelijke zelfstandigheid ook maar iets toegenomen onder de heerschappij van het gelijkheidsdogma; hebben wij haar triomfen van kwaliteit gevierd, dingen volbracht, welke aan de laagste vrouw ten goede kwamen, zooals de daden van de groote mannen nog op den ellendigsten man een zwakke weerschijn afwerpen en dat met recht doen, omdat zij voortbrengselen van het geslachtskarakter zijn? Wat er aan duurzaams ontstond, gewerd trots de gelijkheidspropaganda. Moet niet de heerschappij van dat valsche dogma er toe leiden, dat wij door elke middelmatige navolging reeds voor een daad, elk valsch succes voor een echt aan te zien, juist de fijne en beslissende waardeonderscheiden wegvagen en ten slotte de man als hollen phraseur gaan bespotten, omdat wij niet toe kunnen geven, dat in hem iets anders en meer steekt dan in ons?

Het gelijkheidsdogma belet ook de verstandhouding. Wanneer men twee wezens, die in diepe, natuurlijke vijandschap tot elkaar staan, op een ruwe wijze bij elkaar tracht te brengen, onstaat er geen kameraadschap en geen liefde, maar haat. Daaraan is niet te twijfelen: de geslachtshaat neemt toe door het streven naar gelijkheid. Over de toekomst der vrouw wordt thans voor langen tijd beslist. Door het streven de gelijke te zijn, veroordeelen wij ons tot een tweede rol en zullen wij het menschdom meer kwaad dan goed doen. Winnen doen we er niets mee, wel kunnen we er mee verliezen. Vijandschap zal altijd bestaan, maar of ze liefde dan wel haat zal zijn, dat ligt een weinig in onze hand.'

(Overgenomen uit het Soer: Handelsblad).

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

A.B-K. - Ik had volstrekt geen ‘vaag idee van U als bekende’ toen ik Uw onderteekening las, maar wel overkwam mij een schuldbesef bij het zien daarvan, omdat ik mij heel goed herinner, hoe ik U jaren geleden particulier antwoord beloofde - iets wat ik toen nog wel eens deed, maar uit tijdgebrek heb moeten afschaffen, en óók omdat er iets onbillijks in was den eenen correspondent op die wijze boven den anderen te bevoorrechten. Dáárdoor dan zijt gij ook in den steek gebleven, en ik had in zoo lang niets van U gehoord, dat ik U reeds lang had geschrapt in gedachten onder mijn lezeressen, zoodat Uw vriendelijk schrijven mij een welkome verrassing was. - Gij zult hebben gezien dat ik Uw vraag plaatste. Indien de bewuste jonge dame niet bepaald aan de zee-zelve behoeft te zijn, maar de onmiddelijke nabijheid ervan voldoende is, dan zou ik U gerust durven recommandeeren het pension in de Boschjes, waar ik-zelve met mijn vriendin verleden jaar woonde, vóór wij deze woning hadden gehuurd: Villa Mignon, van Stolkweg 26, mej: van der Kloot. Deze dame verhuurt steeds zit- en slaapkamer afzonderlijk, dus ook diner enz. wordt alleen, op de eigen kamer, gebruikt; van af *f* 3.- per dag. (alles inbegrepen.) Maar misschien zoude zij voor een jong-meisje alleen een schikking willen maken, dat deze met haar-zelve mede-eet voor de gezelligheid. Ik kan U haar in alle opzichten recommandeeren, als een beschaafde, allerliefste, zeer-vriendelijke, zeeropgewekte dame van middelbaren leeftijd; haar villa is gelegen zeer beschut, op den mooisten stand van de Boschjes, welke zich, als het aan het strand te guur is, eigenen tot *de* wandelplaats voor zwakke gestellen; de afstand van daar naar het strand is niet meer dan een kwartier hoogstens. Ik ben overtuigd, dat de door U mij medegedeelde misbruiken van dat pension van

het vorige jaar dáár niet zullen voorkomen. Ook zal het jonge meisje er zeker wel aansluiting vinden, want het is er altijd vol, en meestal van families, ook met kinderen veelal, die dan te zamen in den tuin zitten dikwijls, etc. Dan ken ik ook nog eene zuster van deze mej: van der Kloot, die nog dichter woont bij Scheveningen, maar in een straat meer, (vlak bij den Ouden Scheveningschen weg), en die ik ken (omdat ik er jaren geleden veertien dagen in huis was) als een eveneens allezins aan te bevelen, hoogst-inschikkelijke, zachte, stellig moederlijk voor de jonge dame zorgende vrouw. Haar pension is kleiner en rustiger; en ik vermoed, dat men bij haar allen te samen aan tafel eet tegenwoordig. Zij zou, denk ik, meer tijd hebben zich te wijden aan gezelligheid; haar prijs zal wel ongeveer 't zelfde zijn. En eindelijk zijn er nog twee zusters van der Kloot, die ik óók ken, en óók gerust durf aanbevelen, maar wier pension, eveneens in de Boschjes, vlak bij villa Mignon, misschien wat héél druk zou zijn, daar het meer een hôtelpension is. Aansluiting echter zou het jonge meisje er in overvloed vinden, en goede behandeling eveneens. Ik ben volkomen bereid, indien gij het zoudt wenschen, alle verdere inlichtingen voor U bij die dames te gaan vragen. Een *familie*, in den door U gewenschten zin, weet ik hier niet.

Het spijt mij, dat gij niet aan uw zoo dikwijls gekoesterd voornemen mij eens te schrijven hebt gevolg gegeven, en mij hebt verteld welke artikelen in de Lelie uw instemming hebben, en welke niet. Ik houd altijd graag voeling met mijn lezers. Dat mijn boekbeschouwing over *Moeder* van Anna van Gogh - Kaulbach uw sympathie wegdroeg kan ik mij begrijpen, omdat gij het reeds hebt gelezen; mij dunkt een moeder, als gij-zelve er eene zijt, moet voor zooiets zoo kunnen meevoelen. Het begin vooral, van dien dood van den vader en van dat eenzaam achterblijven met dadelijk de finantieele zorgen vóór zich, onder het verdriet dóór, was treffend van waarheid. Ik denk altijd, rijke menschen weten niet hoe goed zij het in *dat* opzicht hebben als hen zulke sterfgevallen treffen; zij kunnen zich ten minste den tijd gunnen voor hun smart.

Ik vind uw beschrijving van uw gelukkig huishouden zoo recht aantrekkelijk, b.v. dat zelve-naaien voor uw kinderen. En ik ben óók blij, dat gij, bij uw geluk van moeder, toch ook nog een plaatsje overhield in uw hart voor een herdershond.

Voor uw belangstelling in de Dagboekbladen dank. Ja, mijn vader verdient wat gij over hem schrijft.

Kootje. - Gij geeft geen pseudoniem op, zoodat ik ben genoodzaakt mijn toevlucht te nemen tot den titel van dat bewuste manuscript, in de hoop dat gij U-zelve zult herkennen erin. Om U mijn goeden wil te toonen beantwoord ik U terstond na de ontvangst van uw bericht dat gij opnieuw abonnee zijt geworden. Ik heb namelijk inderdaad die twee brieven van U ontvangen, waarover gij schrijft, en U beide keeren *in* de Lelie geantwoord erop, dat ik niet particulier correspondeeren wilde, dat gij dus, als gij wenschtet voeling met mij aan te houden, moest trachten de Lelie te lezen, omdat uw verzoeken om particuliere beantwoording U natuurlijk niet zouden helpen. Vermoedelijk zijn die correspondenties niet ouder uw oogen gekomen. Gij kunt toch zelve wel begrijpen bij eenig nadenken, dat het onbillijk zou zijn menschen, die ‘graag met mij willen correspondeeren’, maar geen lust hebben het Lelie-abonnement daarvoor te betalen, wèl particulier te beantwoorden, en de abonnes te veroordeelen tot den veel minder intiemen weg van openbare correspondentie in de Lelie. Op die manier zouden de abonnés immers achtergezet worden bij de niet-abonnés. Het doet mij genoegen dat uw verlangen U heeft gedreven uw abonnement weer te beginnen, en, zooals gij ziet, wil ik mijn antwoord nu ook niet lang uitstellen. Dat bewuste

manuscript is U, denk ik, teruggezonden, of wellicht ook is het geplaatst, terwijl ik de typhus had, en de heer Servaas van Rooijen de redactie waarnam. Er staat mij daarvan zelfs iets voor. Die heele geschiedenis is zoo lang geleden, dat ik U er nu geen uitsluitsel meer op kan geven; als het niet in die typhus-dagen per vergissing is geplaatst, dan heb ik het U indertijd teruggezonden, of het is vernietigd geworden, omdat gij het niet *bijtijds* hebt teruggevraagd (binnen een maand), dat laatste is óók mogelijk, ja waarschijnlijk. - Gij hebt waarschijnlijk gelezen mijn artikel onlangs: Een logisch gevolg, over Vrouwenkiesrecht, waaruit gij dan zult hebben gezien dat ik, schoon zelve het recht van stemmen niet wenschend voor mij, en niet wenschelijk achtend ook dat het der vrouw worde gegeven, nogtans de tegenwoordige regeling een onrechtvaardigheid acht, alleen gehandhaafd uit *vrees*. - Immers, in een staat waarin men de erfopvolging in de vrouwelijke lijn toelaat, dus een *vrouw* geschikt acht tot regeeren, tot de allerhoogste waardigheid, is het een schreeuwende wanklank *andere* vrouwen uit te sluiten van politieke rechten, en haar het kiesrecht te onthouden. - Indien de toevallige geboorte op den troon een vrouw kan waardig maken tot het vervullen van de hoogste waardigheid in den staat, tot regeeren over allen, dan is het onzin alle overige bekwame, gestu-

deerde, ontwikkelde, onafhankelijke, haar eigen brood verdienende vrouwen, in dien zelfden Staat, te verklaren voor onmondigen. Alleen die landen, die de vrouw uitsluiten van de erf-opvolging, kunnen in dat opzicht bogen op consequentie. Bij ons en in Engeland is de zaak van het kiesrecht voor de vrouw reeds gewonnen uit een zuiver rechtvaardigheids-oogpunt, alléén door de regeling van de troonopvolging.

Wat is er veel veranderd in uw leventje sinds ik het laatst van U hoorde! Gelukkig is het geen slechte tijding, die ik van U kreeg, maar, mij dunkt, gij zult het leeg voelen thans om U heen. - Mijn nieuwe roman: *Wat nooit sterft* komt dit jaar uit. - Vriendelijk gegroet.

G. - Ik laat nu die katten-questie maar rusten, want ik geloof U heel graag, dat gij 't niet helpen kunt, en dat ik U misschien wat hard beoordeelde, maar ik moest toch lachen om uw excuus dat er al veel menschen zijn geweest die uitriepen: '*Ik* had ze al lang weggedaan', dat heeft er zoo iets van of een kind zegt: '*Ik* ben toch niet zoo heel ondeugend, want Pietje of Jantje is nog veel stouter dan ik'. - En nu genoeg hierover. Ik dank U heel hartelijk voor uw besluit.

Wat ik denk over 't verdrinken van pas-geboren diertjes? - Ik geloof, als men niet *zeker* weet een goed thuis te vinden voor hen, dat het beter is hen terstond te verdrinken, dan hen te laten groot worden, om ze dan de straat op te jagen. Het spreekt van zelf dat niemand onzer al de hondjes en al de katjes kan behouden, die zijn poes of zijn teefje ter wereld gelieft te brengen. Dat is weer een van de natuur-inrichtingen, waartegen wij machteloos zijn, dat zij een overproductie schept op al zulk gebied. En daarom vind ik het het beste die jongen, zoodra zij er zijn, te verdrinken, en slechts een ervan bij de moeder te laten. Voor deze zelve is het hard, maar zij zoekt gewoonlijk niet langer dan een dag, en vergeet dan, en voor de kleine diertjes is verdrinken, vóór zij tot bewustzijn kwamen, veel gelukkiger dan later een zwervend, verwaarloosd, hongerlijdend bestaan. Gij hebt ook volkomen gelijk dat de moeder-zelve door te véèl jongen lijdt. Onze Jobje, nu, omdat wij vier mannetjes hebben, bij een ander, had vijf jongen tegelijk, en de veearts waarschuwde ons, dat dit voor haar te véél was, en óók dat de eene (Maries kleine Piet) niet genoeg kreeg. Wij hielden hem juist dáárom bij ons, uit medelijden, omdat hij een misbakseltje dreigde te worden, en Gétje ook bleef bij ons; de andere drie, mooie hondjes, konden wij onder dak brengen.

Wáárom ook zou men het recht niet hebben zulke kleine levens te dooden, indien men enkel ongeluk voor henzelven vooruit kan zien.? Ik denk altijd, waar ik in zoovele gezinnen een overproductie zie, van niet-gewenschte, alleen uit lichtzinnigheid ter wereld gekomen schepseltjes, soms reeds met ziekten of erfelijkheidskwalen onder de leden, vóórbestemd tot armoede, onzedelijkheid, misdaad, ellende, hoe janmer toch, dat niemand hen durft uit de wereld helpen vóór zij er iets van af weten wat hen straks wacht. En dan de idioten, de krankzinnigen, de ongeneeslijk-zieken, de stumpertjes naar lichaam of naar geest, van de geboorte-af al!

Ik vind het heel vriendelijk, dat gij mij bloemen uit Uw, tuin wilt zenden, en ik wil die ook graag aannemen, maar gij moet nu niet meer denken dat ik boos ben; ook zonder bloemen zijn wij nu weer heelemaal verzoend met elkaar.

Renier. - Vindt gij heusch, dat gij zoo lang hebt moeten wachten op antwoord.? Uw brief was van 28 Maart. Ik zocht hem dadelijk op, en beantwoord hem thans terstond. - Dat gij onder die droeve omstandigheden, waaromtrent ik U mijn oprecht leedwezen betuig, niet eerder hebt geschreven, begreep ik heel goed. - *Ik* kan niet uitmaken of gij meer aanleg hebt voor tooneel-arbeid dan voor dichten, omdat ik op het eerste gebied nog niets van U zag, maar wél geloof ik te kunnen beslissen, dat gij veel meer uitmunt in Uw gedichtjes dan in Uw proza. Het laatste is middelmaatwerk, in de gedichtjes daarentegen zit belofte.

Ja, die praatjes van redacties, die iemands werk zoo heel goed vinden, en het toch *niet* aannemen, die kan je opbergen, bij al de vele phrasen waarvan de wereld vol is!

Een roman, bij wedstrijd uitgeschreven, *moet* dunkt mij wel worden *Machwerk.* En dan vind ik de prijzen ook niet héél aanlokkelijk. *Ik* zou op die manier niet kunnen werken.

Ja, gij hebt mij heel prettig op de hoogte gehouden van Uw wedervaren en Uw plannen, die mij werkelijk interesseeren. Ook Uw plannen in het particuliere leven, na dat sterfgeval, interesseeren mij; - gij schrijft daaromtrent niets.

Uit Uw tweeden brief zag ik met groote vreugde Uw succes. Ik feliciteer U van harte. Zendt mij het bericht, dan neem ik het over.

Gonda II. - Ja, als gij een stuk hebt geschreven in den trant van Heijermans, dan zult gij *misschien* daar, bij die Vereeniging, slagen. *Misschien.* Overigens hoop ik voor U, dat gij U in Uw eigen beoordeeling vergist, want ik zou het jammer vinden, indien gij tot zulk een vulgair taaltje zijt vervallen

Jo. - Ik vermoed dat een eerst in druk verschenen tooneelstuk minder kans heeft dáárna tot opvoering te worden aangenomen dan een oorspronkelijk, nog onbekend tooneelwerk. Maar, waarom niet éérst die zaak besproken met een of anderen tooneel-directeur-zelf? - Ik vermoed eveneens, dat gij veel gemakkelijker een uitgever zult vinden voor een reeds met succes opgevoerd tooneelstuk, dan voor een onbekend, niet opgevoerd drama. Vermoedelijk vindt gij in het laatste geval géèn uitgever, die dat aandurft, tenzij gij-zelf alle kosten wilt dragen. Ik zou U dat niet aanraden intusschen; daarentegen betwijfel ik zeer, of gij een honorarium zult kunnen bedingen, indien gij een uitgever vindt voor zoo iets; gij moogt blij zijn als hij het aandurft voor zijn rekening. Hartelijk gegroet. -

L.A.A. van K. - Ja-zeker, ik heb Uw stukje. - '*Zoek*' raakt gelukkig nooit iets bij mij, wat redactieaangelegenheden aangaat. Inderdaad weerhield plaatsgebrek mij U een beurt te geven, maar die komt nu heel-spoedig.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

Maria II. - Ik heb Uw vorigen brief met het portret; antwoord de volgende week.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Spoed-Correspondentie.

Dirk ten Haghe. - Ik zal trachten U de bewuste nommers zoo mogelijk te bezorgen.

W.K. - Ik wil U met alle genoegen het adres van den hart-specialiteit, onder wiens behandeling ik ben in het buitenland, per briefje toezenden, omdat het geven van adressen van doktoren in een Blad als dit strijdt tegen onzen redactie-stelregel. In deze week zoo mogelijk.

Mej. E. - Als lezeres van de Lelie weet U zeer goed dat ik niet particulier antwoord; nogtans zou ik op Uw eerste schrijven verleden week U wellicht met een enkel woord hebben beantwoord particulier, indien U niet gisteren, - Zondag-avond, - de onhebbelijkheid hadt gehad mij een tweede briefje met 'antwoord-wachten' in huis te sturen; want U zult toch-zelve wel inzien, dat onhebbelijk hiervoor het juiste woord is, omdat ik op Zondag-avond even goed vrij wensch te zijn als een ander, en geen lust heb dan de sonnetten van zenuwzieke juffers te genieten, terwijl er op antwoord wordt gewacht. Indien gij-zelve die zenuwzieke vervaardigster van sonnetten waart, zou ik 't U kwijtschelden juist *om* dien toestand, maar, dat gij, de gezonde, mij op die manier vervolgt, beneemt mij allen lust voor U een uitzondering te maken, en U particulier mee te deelen, dat ik geen plaats heb voor de gedichtjes, die zenuwzieke juffrouwen 'zoo graag gedrukt zouden zien'. Ook geloof ik, dat gij Uw beschermelinge volstrekt geen dienst doet met haar in die dichtwoede aan te moedigen. 'Als zij tot niets kan komen', zendt haar dan de vrije lucht in, en geef haar een flink bord eten, maar moedig haar niet aan tot 'sonnetten'; dat is voor zulke patienten waarlijk niet zenuwversterkend; integendeel. Ik gaf het gisteren mede terug in de enveloppe-zelve, *on*gelezen.

REDACTRICE HOLL. LELIE.

'*Ongecorrigeerd geplaatst.*'

26 Mei 1909.
22ste Jaargang.
No. 48.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Geluk.

> There is a guidance for each of us, and by lowly listening we shall hear
> the right word.
> EMERSON.

In het vrouwelijk leven nemen de gedachten aan het huwelijk een groote plaats in. Reeds als kleine meisjes drukken wij die onbewust uit in ons huis-houdentje spelen met pop of kleiner broertjes en zusjes, al treedt daarbij ook meer het moederlijk en huisvrouwelijk instinct op den voorgrond; later als het spel niet meer bevredigt, beginnen wij onze droomen te scheppen, wijzigen en voltooien, die naarmate wij ouder worden, totdat wij, volwassen, een vast omlijnd beeld hebben van wat wij ons 'ideaal-huwelijk' noemen. En altijd, van de vaagste en kinderlijkste voorstellingen

af, tot de helderste en meest rijpe toe - altijd zijn ze overstraald door den glans van het ‘geluk’; ja, hoe beter wij de diepe beteekenis van het huwelijk leeren verstaan, hoe zekerder wij zijn, dat dáárin ook het Geluk schuilt, en zoo nauw verwant zijn die twee begrippen voor ons, dat, als wij spreken van onze ‘geluksdroomen’, wij daarmede onze droomen over ons huwelijksleven meenen.

Van dat droomen komt verlangen; het is een natuurlijk, maar ook mooi en hoog verlangen, want wat kan mooier zijn, dan zich zelf te willen geven in volkomen toewijding

om den man, dien men liefheeft, gelukkig te maken? Een vrouw, die dat verlangen niet kent, is nog geen vrouw.

Maar is de vervulling van dat verlangen nu ook meteen *het* geluk? Ik ben nog jong genoeg om aan een 'ideaal-huwelijk' te gegelooven en toch zeg ik: 'het kan 't geluk brengen, doch is het niet zelf.' Het is slechts eene *wijze* waarop 't geluk tot ons komen kan, een *omstandigheid* waarin het zich kleeden kan, want *het* geluk kan niet iets zijn, dat slechts deze of gene door toeval te beurt valt, maar het is iets, *dat door ieder veroverd kan worden.* Als we dit niet inzien, en het geluk vereenzelvigen met het huwelijk, dan vrees ik, dat we ondanks een vervulling van ons verlangen, het geluk toch niet vinden. Wij vinden misschien iets, dat onzegbaar heerlijk en zonnig is, maar het echte menschengeluk is het niet. Dàt is iets anders, en dat kunnen ook wij, vrouwen, zelfs zonder huwelijk vinden!

Als wij jong zijn, dan droomen we toch ook nog wel van iets anders, dan van het huwelijk alleen! Wij droomen er van hoogstaande, zedelijk-sterke menschen te worden. Wij droomen er van kracht en steun te zullen zijn voor allen, die strijden voor Liefde, Waarheid, Recht en Reinheid; troost en zonneschijn te kunnen brengen aan hen, die bedroefd zijn en lijden; we droomen van een leven vol heerlijke, heiligende gedachten, vol goede, helpende daden, een leven vol Schoonheid, Kracht en Zegen voor anderen. Wij voelen ons vol rijke beloften, vol jonge kracht ze te verwezenlijken, wij weten ons geroepen tot niets meer of minder dan 'volmaaktheid', en we wenschen vurig haar te bereiken. Dan beginnen we te zoeken naar werk, waarin ons verlangen zich uit kan drukken en wij werpen ons met groote geestdrift op een of anderen arbeid, die ons aantrekt. Daar gebeurt het, dat wij na een tijd, soms pas na jaren, hoewel we ons werk liefhebben, ja nog meer dan vroeger, omdat we 't leerden kennen, het ons toch niet bevredigt. Er mist wat aan, we voelen ons onvoldaan. Weet gij, hoe dat komt? Het is, omdat we de bevrediging van onze jonge werkkracht zochten, onzen *lust* volgden en niet onze *ziel.* Zelfs al vroeg dat werk al onze kracht, onze liefde, onze opoffering, dan nog is het werken om persoonlijke bevrediging, en niet omdat wij weten, dat het òns werk is, het eenige werk, dat ònze roeping is en dat wij hebben te doen *omdat het goed is*, zònder gedachte aan bevrediging. (Het merkwaardige is, dat wij juist daarin alleen bevrediging *vinden!* Dat werk beginnen we nooit met *geestdrift*, maar met *ernst.*

Wanneer wij dat werk willen vinden, dan moeten wij leeren luisteren naar onze ziel, aanhoudend, ingespannen luisteren, scherp haar stem onderscheidend van die onzer begeerten en verlangens en slechts de hàre volgen. In 't eerst vertelt zij ons oude, haast afgezaagde waarheden, maar die we toch uiterst trouw moeten nakomen, willen wij haar blijven verstaan. Zij zegt ons bijv. dat we niet moeten zoeken naar iets bizonders, maar in onze eigen omstandigheden, in onze eigen omgeving, op 't oogenblik zelf, waarin zij spreekt, beginnen moeten zoo waar, zoo liefdevol, zoo rein, zoo *goed* mogelijk te zijn. Dat we trachten moeten ons humeur te bedwingen, kleine diensten te bewijzen, ook als 't ons niet aanstaat; het werk, dat wij hebben, zoo goed mogelijk te doen; al die dingen, die we al lang weten en die we toch zeer gebrekkig uitvoeren. Dan, langzamerhand, gaat zij ons iets nieuws vertellen; ze spreekt van dingen, die we vroeger voorbij liepen, en die we nu op eens gaan zien in een nieuw licht; gedachten, die we vroeger wel 'mooi' vonden misschien, maar nu op eens kracht geven en een geheel nieuwe wereld voor ons openen; zij vertelt ons van werk, dat we vroeger onzer aandacht niet waard vonden, maar dat nu wel

‘iets voor ons’ zou kunnen zijn. Maar dan moeten we oppassen, dat we ons niet weer door onzen lust laten beet nemen als vroeger, en zijn stem niet weer verwarren met die onzer ziel. Hierbij kan een woord van Emerson ons helpen. Hij zegt in ‘The Over-Soul (Essays IX); ‘You are preparing with eagerness to go and render a service to which your talent and your taste invite you, the love of men and the hope of fame. Has it not occurred to you that you have no right to go *unless you are equally willing to he prevented from going?*’ Dit laatste is de toetssteen. Als we even gewillig zijn het werk op te geven, omdat we slechts wenschen *goed* te zijn, wat we zoowel in 't een als 't ander werk zijn kunnen, dàn heeft de ziel gesproken en anders was het onze begeerte. En als wij zeker weten, dat de ziel sprak, dan moeten wij het werk (het kan even goed uiterlijke als innerlijke arbeid zijn, 't kan zijn dat we een nieuwen werkkring moeten kiezen of ook alleen als een ‘nieuw mensch’

in onze oude moeten staan) aanvaarden met grooten ernst, want dan 'hebben wij het rechte woord gehoord', en als wij het beginnen en volhouden met al den ernst en volharding, waarover wij beschikken, dan voelen wij, hoe alles in ons zich gaat concentreeren op dat werk; er komt eenheid in al ons denken en handelen, *wij weten den rechten weg te gaan en voelen ons bij elke schrede groeien.* Dàt is het echte menschengeluk!

De vrouw, die dit kent, heeft het Geluk gevonden; huwt zij, dan geeft zij haren man niet alleen haar liefde, maar ook de kracht van een gelouterde, sterke ziel, wat niet weinig tot het geluk in het huwelijk bij zal dragen; huwt zij niet, dan zal zij, als vrouw, misschien haar heele leven iets missen, maar ongelukkig is zij niet. Wie, die dit geluk kent, zal durven beweren, dat het slechts 'matige bevrediging' geeft. In heel mijn jong, blij leven ken ik geen grooter inniger geluk, dan dat, wanneer ik mijn ziel 'voel groeien' wanneer zij zich opent voor nieuwe, krachtgevende gedachten, en dit geluk kan niets ter wereld mij ontnemen, zelfs niet het uitblijven van mijn huwelijk!

L.P.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 46.) XXIV.

Toen ik nog een kind was, kreeg ik eens van een oom een boek cadeau, getiteld: Beroemde mannen, waarin de levensbeschrijving stond van Stephenson en anderen, verlevendigd door plaatjes; een daarvan stelde Charles Dickens voor, op het oogenblik waarop hij zijn eerste manuscript in de bus deed, bestemd voor een of andere courant. - Weinig vermoedde ik toen, dat ik-ook eenmaal, aarzelend en beschroomd, met een eerste manuscript de wijde wereld zou intrekken; ik zal mijn reis naar Amsterdam, waar ik-zelve eigenhandig aan den mij geheel-onbekenden uitgever van Kampen mijn werk ter lezing wilde aanbieden, niet licht vergeten. Weinigen zijn waarschijnlijk, op het oogenblik waarop zij beginnen hun letterkundigen loopbaan, zoo verstoken geweest van alle relaties op dat speciale gebied, als ik het was. Ik kende niemand om mijn werk vooruit ter beoordeeling aan te bieden; de vrees onbescheiden te zullen zijn weerhield mij een mij-onbekende lastig te vallen om raad of voorlichting; en in de uitgevers-wereld was ik eveneens geheel en al vreemd. Maar ik had den naam van Kampen ontmoet op vele nieuwe uitkomende werken, ook juist van vrouwenhand, en, op die éénige aanwijzing, besloot ik bij hem mijn geluk te beproeven. Schoorvoetend!

Ik slaagde. O de brief enkele weken later reeds, waarìn hij mij berichtte, dat hij mijn boek had gelezen, en mij aanbood het uít te geven, op een voor een eerstbeginner als ik vrij hoog honorarium! Hoe gelukkig voelde ik mij op dat oogenblik, kinderlijk gelukkig! - Laat mij, om niet te uitgebreid te worden, er maar dadelijk bij zeggen dat mijn loopbaan, van af dat eerste succes, altijd heel voorspoedig is geweest verder; Vragensmoede, Het eene noodige, De brochure: De líefde in de Vrouwenquaestie, (eerst in artikelen verschenen in het Soerabayasch Handelsblad,) mijn verdere romans:

Geloof, Na het Ontwaken, Gelukswegen, enz. enz., volgden elkaar geregeld op; bijna onmiddelijk na de verschijning van Miserere werd ik tot geregeld letterkundig medewerkster aangesteld van een onzer grootste Indische Bladen, waaraan ik nog steeds werkzaam ben: het Soerabayasch Handelsblad. Ik had dat te danken aan een studie over Multatuli, die ik in een toen verschijnend, weer ter ziele gegaan tijdschriftje, had gepubliceerd, en die de goedkeuring van den toenmaligen hoofdredacteur zoozeer wegdroeg, dat hij mij de bovenbedoelde aanstelling aan zijn Blad aanbood. Oók een óngedacht blijde emotie, toen de post een aangeteekenden brief voor mij afgaf uit Indië, en ik dien ging afhalen, zonder eenig vermoeden van wien hij kwam, en, voor mijn verbaasde oogen ineens dat mooie aanbod zag schitteren.*)

Dat eenige jaren later, door het plotseling krankzinnig worden van mevrouw van

*) In dienzelfden tijd, een jaar na de verschijning van Vragensmoede, werd mij mijn verkiezing tot Lid van de Nederlandsche Maatschappij van Letterkunde te huis gezonden. Eerst dóór dat lidmaatschap heb ik gemerkt hoe er door vele beginners om wordt gekuipt en jarenlang soms moeite gedaan, om die onderscheiding deelachtig te worden, eerst om iemand te vinden die je voordraagt, en dan om de leden tot keuze van je persoon over te halen. Ik heb dus dààrdoor begrepen, dat ik mijn zoo volslagen ongedachte èn onvermoede keuze, op voordracht van ik weet niet wien nog stéédes, zeer moet op prijs stellen eigenlijk.

Wermeskerken, de uitgever Veen mij de redactie aanbood van het Blad, waarin ik thans mijn herinneringen schrijf, gaf aan mijn optreden in het publiek een nieuwe richting, eene, die mij, bij de vrijheid mij door den uitgever gelaten, van het Blad te wijzigen geheel in mijn eigen geest, hoogst welkom was; dat ik mijn voor een tijdvak van drie jaren met het Dagblad de Telegraaf geteekend contract, daaraan te zullen optreden als redacteur voor de rubriek tooneel en letteren, moest verbreken na één jaar reeds, omdat mijn gezondheid niet was bestand tegen de vermoeienis van het bijna dagelijks avond aan avond uitgaan naar schouwburgen, was voor mij-zelve natuurlijk een groote teleurstelling wat mijn arbeid betreft; daarentegen keerde ik het verblijf in Amsterdam, als zoodanig, gaarne den rug toe. - Ziedaar in groote trekken mijn leven, zooals het werd na onzen terugkeer uit Oost-Indië; mijn vader, toen mijn bezoek bij den uitgever van Kampen zoo goed afliep, was het met mij eens, dat ik niet in het buitenland kon blijven, indien ik van literairen arbeid een wezenlijke levensbestemming wilde maken, hij keerde dus alleen terug naar Duitschland, waarheen hem zijn werk, voor diezelfde firma die hem tweemalen naar Indië had gezonden, blijvend riep, en ik mijnerzijds woonde eerst korten tijd te samen met een mijner broers, en vestigde mij, na diens huwelijk, dat reeds kort daarna plaats had, in het pension, waar ik mijn tegenwoordige vriendin leerde kennen, en dat ik verliet om met haar te gaan samenwonen; een samenwonen, dat nu reeds bijna negen jaren duurt, en dat, hoop ik en geloof ik, *niet* anders zal eindigen dan door den dood van een onzer; onze Marie, die toen reeds vele jaren bij mijne vriendin diende, sloot zich bij ons aan van dat begin onzer samenwoning af, omdat zij zooveel hield van haar, dat zij haar niet wilde verlaten; het was zelfs eigenlijk terwille van haar, dat wij ons eerste plan, te samen op gemeubelde kamers te gaan wonen, opgaven en een eigen huishouding begonnen - weldra aangevuld door onze honden, Jobje, Frits, de kinderen van die twee, Gé en Pieter, later Benjamin en onze papagaai Kaatje. - Ik heb U nog niet verteld van de twee honden, die ik vóór dien tijd nog heb bezeten, Tella, terwijl ik met mijn broer woonde, en die helaas stierf in een bevalling, en Moosje, lieve, trouwe, kleine, onvergetelijke Moosje, (eigenlijk Mozes), gedurende mijn verblijf bij mijn vriendin en-pension, ons beider lieveling, overleden slechts drie jaren oud, na een heel hevige plotselinge ingewandsziekte; lijdensdagen, welke ons tweeën slechts te nader tot elkaar brachten, juist omdat wij beiden hem zoo héél lief hadden. - Na zijn dood heb ik nimmer meer den moed gehad een foxje te nemen; Cassy was ook een soort foxje, en Tella ook, maar Moosje is in mijn herinnering altijd *de* fox bij uitnemendheid, omdat hij zoo vroolijk, woest, ondeugend, lief was, omdat hij zoo lustig kon springen door het huis, en zoo smeekend kon vragen als ik uitging: Neem mij mee. Nooit zal ik zijn ziekte, zijn dood vergeten; er zullen niet veel menschen zijn, die ik zoo betreur om hun verlies, om het verlies van hun gezelschap, als ik het nog steeds mijn arme, goeie, onvergetelijke Moosje doe.

Nu moet gij niet meenen dat Tella niet evenzeer een lief dier was, maar ik heb haar minder lang bij mij gehad; ik had haar van mijn vader gekregen, kort voor onze gezamenlijke reis naar Indië, die toen nog niet vaststond; zij bleef dus dat geheele jaar onzer afwezigheid bij mijn broer, en, toen ik, in diens engagement-dagen, in het pension overging, behield deze haar weder bij zich, in welken zelfden tijd haar dood heeft plaats gevonden, in het honden-asyl gedurende haar bevalling. Ik heb dus niet zooveel gelegenheid gehad mij aan haar te hechten als aan de anderen; zij had de komieke gewoonte alle musschen na te vliegen, en heeft dikwijls de

Parkstraat-wandelaars geamuseerd door haar op- en neder rennen achter een vogeltje aan, terwijl zij ook graag met haar bek takken hout uit de Boschjes meesleepte, en in het donker alles verscheurde uit zenuwachtigheid, als men haar alleen liet. Eens was zij met mijn vader, die dikwijls overkwam, een boodschap gaan doen naar een hulppostkantoor. Bij zijn thuiskomst was zij weggeraakt; wij waren wanhopig, gaven haar op bij de politie, loofden een belooning uit, alles vergeefs; maar ziet, 's middags om zes uur, juist toen de deur openging voor den melkman, kwam zij opeens alleen aanrennen; waarschijnlijk is zij den geheelen dag zoekende geweest naar ons huis, en vond het eerst zoo laat terug. Zij vloog den gang in, naar de kamer, in mijn armen, en was minstens even hartstochtelijk-blij als ik; maar het aardige was dat zij van mijn vader eerst volstrekt niets wilde weten, als gaf zij hem de schuld, dat hij niet beter had gepast op haar. - - -

Ik ben ver afgedwaald van mijn letterkundigen loopbaan, nietwaar? Ik heb U echter beloofd herinneringen en dagboekbladen, die betrekking hebben niet zoozeer op mijn openbaar, aan iedereen bekend leven, maar juist op het intieme, het niet- of verkeerd-gewetene daaruit.

Wel, enkele bijzonderheden van hoe het toegaat achter de schermen, wat letterkundige relaties aangaat, zullen U misschien interesseeren. Reeds toen ik Miserere had geschreven, en er *succes* mee had, bemerkte ik, hoe jaloezie en verkeerd-begrepen-worden beide dingen zijn, waaraan elke schrijver, die iets beteekent, bloot-staat in ons kleine landje; maar hoe veel meer nog leerde ik het achter de coulissen kennen na den opgang, die Vragensmoede maakte. - Misschien zijn er nog wel, die zich herinneren, hoe in het koor van lof-spraken op mij een schrille wanklank voorkwam, in een veel gelezen blad, waarin ik letterlijk werd *beschimpt.* Wilt gij het 'dessous' daaromtrent van mij vernemen.? Ik kreeg namelijk in die dagen, vóór die recensie verscheen, brief op brief van een mij totaal onbekend jong auteur, die van mij *eischte*, dat ik hem een som gelds zou leenen, 'omdat ik wel rijk zou zijn als freule'; ik beantwoordde hem niet eens; ten slotte kreeg ik een laatste schrijven waarin hij mij meedeelde: indien hij op den volgenden avond niet het verlangde zou hebben ontvangen, zich op mij in dat en dat Blad te zullen wreken door Vragensmoede te zullen uitschelden. - Natuurlijk antwoordde ik al weder niets, en inderdaad las ik kort daarna de scheld-recensie in het mij aldus onder vier oogen met name aangekondigde Blad; onderteekend met de initialen van mijn briefschrijver.

Men zal zeggen, waarom hebt gij hem niet aan de kaak gesteld.? Eenvoudig omdat ik, in mijn eigen eerlijkheid, zijn brieven terstond had verscheurd, en dus geen bewijzen kon aanvoeren. Ik had ze verscheurd, omdat ik niet geloofde aan de mogelijkheid van zoo iets, (zoo onervaren was ik toen nog in redactie-gemeenheid;) omdat ik het voor uitgesloten hield in mijn onervaren eerlijkheid, dat de redactie van een als 'fatsoenlijk' bekendstaand gróót blad zou opnemen zonder onderzoek de 'recensies' van een zoo ondeugdelijken zwendelaar en afzetter. De bedoelde auteur is vóór eenige jaren jong gestorven; in meer dan een woord, aan zijn nagedachtenis gewijd door geestverwanten, ontmoette ik naar aanleiding van zijn werk de verzekering, dat hij zoo 'fijngevoelig' was; ik moest dan altijd denken aan zijn minne brieven om geld aan mij af te dwingen, en aan zijn laffe wraakneming, en ik dacht dan schouderophalend: Daar zie je weer hoe weinig wij van elkaar afweten toch in den grond! Die man wordt nu, door die velen, die van dit streekje niets vermoeden, gehouden voor 'fijngevoelig.' En hoe menigeen heeft hij waarschijnlijk op dergelijke oneerlijke manier *goed* of *slecht* gerecenseerd - al naar gelang zij betaalden!!

Met een onzer allergrootste critici, dien ik, tot op hetgeen ik nu ga vertellen toe, hield voor een fatsoenlijk man, is mij het volgende gebeurd. 'Men' gelieft steeds in mijn boeken werkelijke *personen* op te speuren [Ik zal hierop nog nader terugkomen; het woord hieromtrent van Paap, den schrijver van Vincent Haman, schijnt mij zoo heel waar; namelijk dat een *goed* auteur steeds zijn personen teekent naar *levende modellen*, zonder dat het hem intusschen te doen is wezenlijke menschen uit te beelden bij wijze van schandaal bejag]. Wèl, de bedoelde criticus dan had in een mijner boeken, volgens 'men', een bekend Hagenaar meenen te ontmoeten; een toevallige gelijkenis tusschen diens bijnaam en den door mij gekozen boeknaam maakte het in zijn oogen nog uitgemaakter, dat ik dien man werkelijk had willen aan de kaak stellen, en hij

schreef mij een vrij-pedant briefje, om mij zijn hooge afkeuring daarover uit te spreken. Ik had nooit gehoord zelfs van dien bijnaam, (ik weet zoo weinig af van Haagschen laster goddank,) en dus schreef ik mijn beschuldiger de eerlijke waarheid op verontwaardigden toon, namelijk dat *hij* zich vergistte, en dat *ik* nimmer aan dien man had gedacht om hem uit te teekenen, even weinig als ik kende zijn bijnaam, zoodat ik dus zijn beleedigend briefje terugwees.

Het merk der waarheid laat zich gewoonlijk wel herkennen; zoo ging het dus ook mijn criticus bij dat briefje van mij. Hij begreep dat hij mij verkeerd had beschuldigd, hij schreef mij nogmaals, om mij te verzekeren zijn herwonnen hoogachting, en zijn excuses mij aan te bieden, en hij gebruikte onder anderen de uitdrukking, hoe hij in mijn schrijven geheel en al had herkend ‘de fiere freule Anna de Savornin Lohman.’

Men zou denken, wat *ik* toen ook dacht, dat hier althans een fatsoenlijk man zich liet kennen. Maar het vervolg bewijst het tegendeel. Mijn eigen critischen arbeid, aan het Soeraba-

jasch Handelsblad, in de Hollandsche Lelie, aan de Telegraaf*), maakt het voor mij tot *plicht* eerlijk en onpartijdig mijn oordeel te zeggen over welk boek of welken schrijver ook, of ik hem persoonlijk ken of niet. - Nu behoort het tot der Nederlandsche auteurs kruiperigheden juist dezen bovenvermelden criticus in den zak te kruipen en te ontzien, omdat hij aan meer dan één gróót blad critiseert, en als redacteur van meer dan één gróót tijdschrift invloed heeft op het weigeren of aannemen van aangeboden stukjes en gedichten, en eindelijk ook nog, omdat hij zeer ijdel is, en al wie hem in den zak kruipt beloont daarvoor, door hem dan zijnerzijds vóórt te kruien op den letterkundigen weg. Ik werd dus een uitzondering op dien regel, toen ik meer dan eenmaal den spot dreef met sommige zijner onware en partijdige critiekjes en zijner laffigheden; zeker, ik heb óók het goede, dat hem als schrijver ontwijfelbaar kenmerkt, steeds eerlijk aangetoond, maar ik heb de fouten, die hem aankleven, tegelijk onbeschroomd en scherp gehekeld. - En wat was nu zijn wraak; dit, dat hij als een *feit* het hierboven meegedeelde laster-verhaal over mij, en de bewuste hierboven meegedeelde briefwisseling daarover, ging vertellen aan een niet-in-den-Haag-wonend, dus met den roman en de zaak-in-questie onbekend redacteur, met wien ik te maken had, en dat wel in dier voege, dat hij alléén het eerste briefje van hemzelf meedeelde, en op mij den schijn wierp, dat ik hem na dien tijd slecht recenseerde *uit ergernis over de door hem ontvangen verdiende terechtwijzing. Van zijn eigen schriftelijke amende honorable daarna, na mijn antwoord*, *van zijn erkenning, dat hij* '*de fiere freule de Savornin Lohman had onrecht aangedaan*', *had hij geen woord gerept.* - Zóó zijn onze manieren.

Als deze man straks dood gaat, weet ik dat heel 'letterkundig' Nederland zijn fatsoenlijkheid en zijn eerlijkheid en zijn braafheid zal huldigen; maar *ik* weet, dat hij geen eerlijk criticus en schrijver is, omdat hij, uit laffe ergernis, dat iemand zijn literairen arbeid durft aanvallen, niet alleen opzettelijk leugens omtrent dien aanvaller verspreidt, maar zich zelf niet schaamt zijn eigen schriftelijke schuld-erkenning te loochenen.

Zoo is critiek achter de schermen!

Vragensmoede bezorgde mij eerst den lof, daarna de woede van alle mogelijke moderne dominees. Het was in die dagen dat het feit voorviel, onlangs door mij in een Lelie-correspondentie verteld, van dat groote Dagblad, dat van zijn wekelijkschen Causeur verlangde 'nooit iets goeds, wat ook, van freule Lohman te zeggen', omdat deze de dominees zoo 'uitkleedde', terwijl de hoofdredacteur van bedoeld Blad behoorde toen tot den dominees-stand en zich, evenals een collegadominee-redacteur, daardoor gekwetst voelde. Inderdaad ben ik van toen af week aan week, wat ik ook schreef, roman of novelle, Leliewerk of wat ook, gehekeld en veroordeeld in die brave en eerlijke courant, wier medewerkers ik dat intusschen volstrekt niet kwalijk neem, omdat het gaat om hun broodje; als zij niet doen wat hun aldus wordt *besteld*, dan raken zij hun betrekking waarschijnlijk kwijt. En de meeste journalisten kunnen zich die luxe van betrekkingloos te zijn niet veroorloven. En schrijven dus zooals de hoofdredacteur het verlangt; zonder eigen opinie.

Al weder, zoo is critiek achter de schermen.

(Wordt vervolgd).

*) Aan die twee laatste bladen werkte ik echter, toen het gebeurde voorviel nog niet, en schreef dus *hier te lande* geen recensies.

Vrouwenlot.*)

> ‘Ze is arm, en daarom jaloersch op hen, die iets hebben.
> Ik kan alleen maar niet verdragen, dat ze zooiets deugd noemt.’
> (CARL EWALD: *Mijn groote Dochter.*)

In Wiesbaden onlangs heb ik, voor de zooveelste maal in mijn leven, Ibsen's onvergelijkelijk *Gespenster* gezien, met Agnes Sorma in de rol van Frau Alwing, Oswalds moeder.

En, voor de zooveelste maal óók in mijn leven, altijd weer opnieuw wanneer ik *Gespenster* zie gespeeld, of het stuk herlees, grijpt mij aan die machtige weemoed om ons vrouwenlot, om de ellende van het vrouwzijn, die tengevolge van Ibsen's geniaal drama in je weeklaagt het eene oogenblik, en het andere opklinkt tot een schreeuw van pijn om het zoo-zijn-der-dingen, dan eindelijk veroordeelt in bittere verontwaardiging, omdat we zoo laf zijn, wij vrouwen, zoo laf van te zwijgen en ons te onderwerpen... in plaats van op te staan, de boeien van slavernij te verbreken..

Want wat anders, wat bovenal is *Gespenster* zoo zéér, zoo oppermachtig, als een strijd-

*) Naar aanleiding van Mijn groote Dochter, door Carl Ewald, (uit het Deensch). Uitgever M. Hols, den Haag.

kreet om 't recht der vrouw! O, niet om stemrecht, om toelating tot de academie, om wat ook van al dingen, die ten slotte bijzaak blijven, maar om recht tot beminnen, blij en eerlijk beminnen, en tot verschoppen den on waardige, aan wien het 'wettige huwelijk' ons nu eenmaal bond.

Plicht, christelijke moraal, al dat fraais, zoo uitstekend belichaamd in den het heel wèl meenenden, heel braven 'pastor Manders', die over al dit schoons zoo gemoedelijk redekavelt, zinkt het niet weg, als een jammerlijke phrase, naast de werkelijkheid van dat geofferde vrouwenleven, dat jaar in, jaar uit heeft moeten versmachten en te gronde gaan naast een lichamelijk en zedelijk verdorven echtgenoot, alles in naam van 'de deugd', dat gedoemd werd daardoor een kind ter wereld te brengen, al vóór zijn geboorte ingeënt met het besmet-gif van den vader, een kind, dat ze dientengevolge niet kan redden, met al haar oneindige liefde niet, voor den ondergang, voorde geestelijke omnachting, die erger is dan de dood! En, naast dit eene vrouwenbestaan, een uit duizenden en tienduizenden onder ons, die aldus, opgeofferd, leven en sterven, zwijgend, in naam van 'de deugd', dat andere, dat van Regine, 'kind der zonde', zooals de brave zedelijkheids-dames zoo eene noemen, wier toekomst zal zijn, omdat ze *arm* is, eene van haar genot zullen moeten zoeken dáár waar het den meisjes zonder bruidsschat alléén geboden wordt - op de straat, in de armen van dezen heden en genen morgen - totdat het einde zal zijn het hospitaal en de schande....!

En waarom? Omdat Regine zooveel slechter is misschien, of zooveel zinnelijker, dan hare brave, in de broeikas-atmospheer van een welbehoed thuis quasi-zedig-grootgebrachte, quasi-preutsche zusteren 'van goeden huize'? Och neen immers!

Wij weten het allen wel - als we éérlijk zijn -, dat ze niet anders, niet minder, niet onzedelijker is, van nature, dan welke normale jonge vrouw ook - omdat ze in zich heeft dien dorst naar 'Lebensfreude', dien eerlijken dorst, dien in ieder menschenkind ingeschapen drang, dien men wil onderdrukken in ons vrouwen als iets tegen natuurlijks, als iets verkeerds, in naam van plicht en moraal, maar waarop we met dat al recht hebben, ieder onzer; wij vrouwen óók!

Als Oswald aan zijn moeder die 'Lebensfreude' schetst, dien machtigen drang naar genieten, dien hij heeft kunnen bevredigen ginds in Parijs, dan eindelijk wordt háár, der dor-plichtgetrouwe echtgenoote duidelijk den 'samenhang', dan bekent ze haar zoon, hoe ze nu, te laat, inziet dat het haar man, zijn vader, heeft ontbroken, hier buiten op het afgelegen landgoed aan diezelfde heerlijke 'Lebensfreude', totdat het gemis ervan hem dreef tot liederlijkheid! En Regine, het rypjonge meisje, met de volle buste en de onbevredigde zinnen, zij staat met gespannen aandacht daarnevens, en in haar óók gist die wilde begeerte naar 'Lebensfreude', en zij bedankt dientengevolge voor het leven naast den lichamelijk gebrokene, die de armen naar haar uitstrekt, ijlt van den veiligen haven weg, het vrije verlokkende leven in, dat haar, de niet met een bruidschat bedeelde, immers geen 'wettigen' echtgenoot zal bescheren - zij begrijpt dat volkomen -, dat voor dezulken als zij, de meisjes zonder fortuin, geen ander genot biedt dan een, buiten de wet om, gekocht voor haar 'eer' en tot haar 'schande.'

Frau Alwing, de geofferde in het wettige huwelijk, en Regine, de tot 'vallen' buiten de wet, door het wreede leven zelf voorbestemde, zij zijn twee werkelijkheids-typen, zooals vrouwenlot en vrouwenleven er talloozen en talloozen aan te wijzen heeft.

Daartusschen beweegt zich echter nog een derde, een misschien nog véél beklagenswaardiger overvloed van misdeelden, wat vrouwenlot aangaat; dat zijn zij, die ‘fatsoenlijk’ blijven, haar heele leven lang, fatsoenlijk en... eenzaam!!

Er is een zekere verwantschap tusschen *Les Avariés* van Brieux en Ibsens *Gespenster.* Er is in het dezen winter in Parijs met zooveel succes opgevoerde tooneelstuk: *Les Lys*, van Gaston Leroux en Pierre Wolff, evenzeer een verwantschap met het drama van den genialen Noor; want, *Les Lys* is een protest tegen het lot der door haar ‘fatsoenlijkheid’ tot een eenzaam leven veroordeelde jonge meisjes, uit den beschaafden stand, wier zinnen, wier geslachtsbehoeften, wier jammerkreet om ‘Lebensfreude’, gekruisigd wordt dag aan dag, uur aan uur, totdat ze oud zijn en verflenst eindelijk.. in naam van het ‘fatsoen’. Ja gekruisigd; dat woord is niet te krachtig! Hebt ge er ooit over nagedacht, gij mannen, die met een spottend geringschattend medelijden u amuseert over deze of gene puntige, geelgeworden, oude jongejuffrouw, welk een leven van ellende, van ontzegging, van nooit gestild begeeren,

er ligt achter haar wellicht... alleen omdat ze niet, zooals gij, gij die u van jongs af buiten het huwelijk om hebt kunnen bevredigen, is geboren als man, maar ter wereld kwam als meisje, als dochter, in een gezin, waarvan de zonen, en de vader ook waarschijnlijk, het heel natuurlijk vonden, dat ze op sexueel gebied zich niets ontzegden, terwijl van haar, omdat ze immers een *meisje* was, geëischt werd altijd door onverbiddelijk geëischt,.. *kuischheid.*

O, ja, laat er een man zijn geweest wellicht, die zich misschien voor haar tot echtgenoot wou laten koopen, voor zoo en zooveel bruidschat; of ook zelfs een, die haar zonder dat geld had willen nemen als zijn 'wettige echtgenoote', dan ware alles goed geweest, nietwaar? Of er op 't intieme leven van dien man wat ware te zeggen geweest, of hij misschien op zedelijk gebied héél weinig waard zou zijn nog steeds, daarmede hebben vader en broers en ooms niet meer te maken... na het 'wettige huwelijk'! Dan gaat het, als in het geval van Frau Alwing, in *Gespenster*, dan mag de vrouw haar ellende, haar vreeselijke ontgoocheling, alléén dragen; 'plichtsgevoel' wordt haar bevolen dan, 'christelijke' onderworpenheid aan hare huwelijksplichten! Maar, o wee, als zoo'n reddende huwelijks-engel, hoe verliederlijkt misschien ook, nimmer is verschenen, of ook zoo hij zooveel weerzin verwekte bij het jonge meisje in quaestie, dat zij neen zeide, neen, liever géén huwelijk dan met hém! Dan is daarmede alle hoop voor haar vervlogen op bevrediging van haar zinnenleven, bovenal op vervulling harer natuur-bestemming: het moederschap! Dan is haar levensweg voortaan één lange ontzegging van haar innerlijkste begeeren - wat schrijf ik, véél meer nog, één lange huichelarij van bij de huwelijken der vriendinnen steeds glimlachend spelen het volstrekt niet-benijdende, argelooze, en onschuldige bruids-zusje, van even quasinijdloos begroeten straks de nieuwgeboren kindertjes dier vriendinnen, die mogen mokkelen en kussen, op ze mogen passen ook, ze helpen aankleeden, baby-schortjes voor hen borduren, en sokjes breien, altijd met denzelfden quasi-nijdloozen glimlach, dezelfde stereotiepe quasi-jonge-meisjes-achtigheid, dezelfde quasi-onverschillighieid voor al wat zweemt naar trouwen, bovenal denzelfden quasi-preutschen afkeer van al wat lijkt op behoefte naar zinnenbevrediging daar buiten om... fi donc.... fi donc! Alsof ze dacht aan zóó iets!!

O, ik ken er zoo; ik ken er meer dan eene zoo, van mijn eigen leeftijd, uit mijn eigen kring! En, altijd als ik die ongelukkige slachtoffers aanzie van haar lot en leven en 'fatsoen', dan schreit het in me van een groot, groot, onzeggelijk-groot medelijden!

En ik zie geen uitweg.

Ik heb de woorden van Carl Ewald juist dáárom boven dit artikel geplaatst, omdat ze zoo treffend-waar illustreeren dien huichel-gedachtengang, waartoe beschaving, fatsoen, christelijke moraal, der noodgedrongen tot geslachtsonthouding veroordeelde vrouw noodzaken, een huichel-gedachtengang, een dwaze vertooning, waarvan niemand ten slotte de dupe is.

Juist daarom heb ik voor mij haar nooit willen opvoeren die vertooning, er altijd prijs op gesteld dat ronduit te verklaren, dat wij, de kinderloozen, de 'fatsoenlijke' ongehuwde vrouwen, zijn: de armen, de misdeelden van het leven! Indien we ons hebben willen ot hebben moeten offeren voor 'de deugd', voor het 'fatsoen' (en ik stel er prijs op voorde zooveelste maal te verklaren, dat ik in het belang-zelve van ons vrouwen ben tegen vrije-liefde), goed, dan laat ons toch éérlijk blijven, en kalm-weg erkennen onze armoede, onze *vrijwillige* armoede misschien, maar armoede dan toch; armoede, vergeleken bij elk eene, die mag drukken haar kindje in hare

armen, als het is een vrucht van *eerlijke* liefde, een kind waarop zij dan *daarom* trotsch mag zijn, hoe ze er dan ook aan kwam, buiten of mèt de wet! Dat doet er niets toe.

En daarom ben ik zoo heel blij, dat er, al geloof ik niet aan de mogelijkheid van een verandering in ons vrouwenlot, omdat de natuur-zelve ons die ellende-rol toebedeelde, althans hier en daar een oog opengaat meer en meer voor dat lot als zoodanig, in al zijn jammer! Een boek als *Mijn groote Dochter* van Carl Ewald is in dat opzicht zulk een juweel van het jonge-meisjebegrijpen, van haar navoelen in datgene waarop zij als vrouw recht heeft, recht, óók wat hare zinnen aangaat, als ik in de hedendaagsche literatuur nog niet tegenkwam! Deze vader, die reeds in den aanvang van zijn boek, in de opdracht, zegt, dat hij zoo *on*gaarne wil zijn ‘een vader zooals 't behoort’, hij toont zich dan ook, het geheele boekje dóór, veel meer de kameraad, de vriend, van zijn dochter, dan haar opvoeder! Daardoor begrijpt hij haar, begrijpt hij hare behoeften, haar zielsleven, haar jonge, naar liefde en vroolijkheid smachtende hart!

Och God, als er *zulke* vaders méérdere waren in de werkelijkheid, hoe anders zou het er uitzien met zoo menige jeugd, verflensd nu in hopeloos wachten op 'den' man, in het daarop africhten het eenmaal onschuldige wezentje dat heet *kind*, africhten op hem te vangen, totdat er niets natuurlijks, niets wáárs bovenal, meer aan haar overblijft! Dan, wanneer de misrekening niet uitblijft, wanneer de offers van bals- en mooie-kleeren-uitgaven vergeefs zijn gebracht, en de dochter 'overblijft', dan volgt het wreede ouder-worden, van jaar tot jaar ouder, totdat, na zenuwziekte en rustkuren als overgangs-stadium, dat afschuwelijke oude-vrijsters-eind aanbreekt, zoo uitnemend geschilderd door Gabriele Reuter in haar *Aus Guter Familie!* Ook eene die het wéét, uit bittere ondervinding, wat dat zegt, als men is 'aus guter Familie', en men heeft nogtans den moed een 'onecht' kind bij zich te behouden, het op te voeden, het der wereld voor de voeten te werpen! Zie, dat durfde ik doen, ik, zoo goed als gij, mijn broer, mijn oom, mijn vader, mijn neef, mijn vriend; alléén, *ik* voed het met mijn hartebloed, ik leef om het groot te brengen, ik werk er voor, ik heb het lief! Gij, gij daarentegen, hebt uw 'onechte' kindertjes verloochend, het onderzoek naar het vaderschap is immers niet toegestaan, en dan nog, wie bewijst dat gij de vader zijt, en niet uw buurman, gij hebt u zelf dus onttrokken aan de onkosten der opvoeding, gij hebt uwen naam hem niet eenmaal willen geven, gij laat hem over aan armoede, misdaad straks, waarschijnlijk! En dáárom, om dat ontzettende onderscheid tusschen u en mij, dáárom ben ik 'onteerd', gij echter een 'Stütze der Gesellschaft', om met Ibsen te spreken! - - -

'Onechte kinderen bestaan niet', zegt Carl Ewald zeer terecht tot zijn'groote dochter'. 'Kinderen zijn altijd echt. Ouders kunnen ellendig onecht zijn, kinderen nóóit!'

Van zulke rake en ware gezegden wemelt dit boek.

Zooals bv. ook blz. 107, waar gesproken wordt van 'de vreeselijke maar algemeene ontwikkeling', in verband met het afsluiten van de leerjaren, en wraar de vader over het 'moeten-werken' eenige zeer verstandige opmerkingen maakt tegen zijn dochter, opmerkingen die heelemaal niets gemeen hebben met de heerschende methode van een jongmeisje per se willen africhten op het een of ander studievak; maar toch nog veel minder lijken op het ouderwetsche genre van 'uitgaan', om op die wijze een 'goede partij' te veroveren. 'Er zijn zoo veel, die moeten, dat het op den duur onbehagelijk is met leege handen te loopen. Maar voorloopig moet je rust nemen, lezen, wat je pleizierig vindt, fietsen, wandelen met mij, je eigen kousen stoppen. Onderwijl spreken we eens over de dingen, en op een dag vinden we iets dat voor je past. Maar het moet écht werk zijn.... iets dat je in beslag neemt, waarvoor je geschikt bent, en waarmee je geld kunt verdienen,'

Zonder twijfel is die laatste voorstelling *te* ideaal! In onzen hedendaagschen tijd, van zwaren strijd om het bestaan, is het niet denkbaar, dat een jongmeisje éérst afwacht en op haar gemak uitkijkt, en dan pas zich gaat klaarmaken voor 't een of ander, waarmee ze 'echt' geld zal kunnen verdienen. In de werkelijkheid zou ze in zoo'n geval aanmerkelijk achteraan komen, een van die brekebeenen worden, waarvan de maatschappij wemelt heden ten dage, die meenen, dat ze en-passant wat kunnen verdienen, véél zelfs, zonder behoorlijke opleiding, of voldoende gaven waar het kunstgebied geldt!

Ja, dat is daarom wel de gehééle fout in dit boek, dat het voor de werkelijkheid niet past, omdat het van een *te* ideale levensbeschouwing is dóór en dóór, en daardoor

de menschen veel te ideaal voorstelt! Want, niet alleen de vader is over-verstandig in zijn opvoedings-methode met ‘de groote dochter’, maar ook zijne vrouw is een ideaal, niet van levenswijsheid in theorie, maar in *doen*, door den geest der liefde te verspreiden, *en* door te begrijpen! Hoevele vrouwen en moeders echter zijn in werkelijkheid zoo, juist als zij overigens ouderwetsche huismoeders zijn, zóó begrijpelijk in de realiteit van het leven, waarin bijna geen enkele moeder haar ‘groote dochter’ navoelt!? En het heel-jonge meisje zelve toont zich eveneens al bijzonder geschikt om de goede lessen aan haar gegeven, de *gevaarlijke* ook wat liefde aangaat, in zich op te nemen met een verstandige gematigdheid, welke is die van een veel ouder en veel ervarener mensch! Is in de werkelijkheid immers niet veeleer ons aller lot, eerst wijs te worden juist dóór schade en schande, vooral waar het het liefdesgebied geldt!? Zelfs tante Anna, de oude vrijster op wie de boven dit artikel geschreven woorden zien, toont zich, bij al hare ‘deugdzame’ bekrompenheid van preutsche oude

dame, tegelijk al heel weinig beleedigd over de harde waarheden haar gezegd, loopt geenszins woedend weg, zooals in de werkelijkheid der dingen een dergelijke bekrompen oude juffer zou doen, indien men haar zulke harde noten te kraken gaf, maar verdiept zich integendeel in heel-scherpzinnige gedachtenwisselingen met haar neef of broer, of wat de vader in quaestie van haar zijn moge, over de toekomst en de handelingen der ‘groote dochter’.

Ideale voorstelling daarom, te ideaal om ooit te zullen worden bewaarheid, die voorstelling van het toekomstlot dezer ‘groote dochter’, voor wier levensbehoeften van vrouw en recht in dien zin op levensvreugde, huwelijk of geen huwelijk, deze vader een zoo helder en open oog heeft!

Maar.... is het geen verkwikkende gedachte, dat er ten minste zulke boeken geschreven worden, boeken, die getuigen, dat men nog voor iets anders oog en oor begint te krijgen, dan voor de uiterlijke zijde van de vrouwen-quaestie, die welke de feministen, in valsche schaamte, alléén op den voorgrond dringen, en welke toch slechts is en blijft de schil, welke omhult de eigenlijke, diepverborgen kern, die is: ons *innerlijke*-vrouwleven! Misdeelden in het wettige huwelijk, door de lijdende rol, welke het ‘wettig’-getrouwd zijn oplegt in te ver gedreven plichtsbetrachting-eisch aan de aan een lichamelijkverwoeste levenslang geketende slachtoffervrouw, veel meer echter nog misdeelden daarbuiten, wanneer er, om tot de vervulling van het moederschap te geraken, geen andere weg overblijft, dan òf te ‘vallen’, òf zich gedoemd te zien tot een verkoop op het stadhuis ten slotte, met den eersten den beste die te vinden is. En bovenal misdeeld die gróótste overblijvende categorie, die welke niet ‘valt’, welke betaalt haar ‘fatsoen’ en haar ‘eer’ met een levenslang verstoken zijn van die levensvreugde, die is *de* levensvreugde van man en vrouw beiden: de liefde, het zin-genot, om zich te zien verouderen in star zich ontzeggen, zich altijd door ontzeggen, zonder ander loon gewoonlijk daarvoor, dan kouden spot om haar leelijk en oud geworden zijn zonder te hebben vrucht gedragen, spot dikwijls van diezelfde familieleden voor wier ‘eer’ en ‘goedennaam’ zij zich offerde om niet *door* hen te worden uitgestooten.

Dat is vrouwenlot!

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Varia.

Onze liefde tot de dieren.

(Naar aanleiding van het gedichtje: ‘Nut der Dieren’,
voorkomende in No. 32 van ‘De Dierenvriend’:
‘Zou ik niet de dieren minnen, enz.’)

Wat zijn wij *arm aan Liefde* nog,
En traag in 't liefde-geven! -
Hoe vol van baatzucht, zelf bedrog,
In 't korte menschenleven!
Hoe spaarzaam is der menschen hand!
Hoe kort, hélaas, de liefde-band
Dien wij elkander weven!

Arm is de liefde van ‘den Mensch’! -
Zij kan, voorwaar, niet groeien
In 't harnas van de eigenbaat,
Doch slechts bij droppels vloeien
Door 't pantser van de zelfzucht heên, -
En dan nog niet voor iedereen
Ontsnapt zij aan haar boeien!

Maar hij - de Mensch - staat boven 't beest,
Zoo meent hij!.... zou het wezen?
- In aanleg, voorrecht en in geest
Is hij vast uitgelezen!:
De Mensch toch *oogst* uit 's Levensgaard!
Voorzeker is hij wel op Aard'
Het meest bevoorrecht wezen!

Hem *dient* het dier! Zou hij dus niet
Zich diens beschermer heeten?!....
Maar 't is *de leer der Liefde* niet, -
Dit zegt hem zijn geweten.
Neen! Liefde wenscht zich niet *gediend:*
Is het soms Liefde, die z'n vriend
Slechts voedt om op te eten?

Beroofd van vrijheid, slijt *het zwijn*
In 't slijk het treurig leven
Dat hem *z'n vriend* - die lief wil zijn -
Uit liefde (?) wel wil geven.
- Hoe nauwer 't hok: hoe dikker 't spek! -
Is dit een *vriend*, of wel, een *vrek?*
Is Liefde soms 's mans streven?

‘Het *paard* is zulk een nuttig dier!
Zou ik het niet beminnen?
Het geeft z'n krachten met pleizier -
(En ik kom zoetjes binnen!)’
- *Stalhouder* is hier aan 't woord
En jakkert 't arme bruintje voort.....
Vast om diens hart te winnen!

De *hond* wiens oog zoo dankbaar blikt,
Die zelfs voor een kastijding
Straks nog zijns meesters handen likt -
Dàt beeld, van trouw en wijding
Moet vóór een zwaar beladen kar
Zich hijgend voorwaarts spoeden:
Hij moet zijn's meesters liefde bar
Ervaren - en vergoeden!

Als *poes* braaf jacht op muisjes maakt,
Noemt men haar 't liefste diertje!
Als *kip* het leggen niet verzaakt,
Gunt men haar menig piertje:
Zóó heeft dat *piertje* óók 'n doel!....
Och neen!.... uit liefde of meêgevoel
Doet menig mensch - *geen ziertje!*
.....

'Zou ik niet de *vogels* minnen!?
Och, zij zingen toch zoo mooi!:
Dààrom sluìt ik ze maar binnen
In een nauwe, traliekooi! -
Nog een doek daarom gehangen,
Anders zien ze zoo de zon!.....
't Beestje heeft nu zijn verlangen'....
Och! - dat 't óók eens praten kon!

'Zou ik niet den *ezel* minnen?'....
- 't Beest heeft daarin heel geen erg!
't Schiet hem zelfs nog niet te binnen
Bij 't beklimmen van 'n berg! -
Toch sleept grauwtje u *naar hoven!*....
Gij sleept hem in 't graf - om 't *mijn!*
Zou hij dan den Mensch niet loven? -
Dan *moet* hij een ezel zijn!

'Zou ik niet *de menschen* minnen!
Och, zij houden zoo van *mij!*
Maar ik streel dan ook hun zinnen
Door een zeker soort pastei!'
- Zoo denkt vast het domme gansje,
Als het waggelend daar gaat.
Eens wacht het een buitenkansje
Op een heet gemaakte plaat!

Onze liefde wordt gedreven
Door de liefde voor ons *ik,* -
Wierpen wij bij 't liefde geven
In ons hart een diepen blik!:
Vrij van *zelfzucht* toch, moest wezen
Onze liefde voor het beest!....
Ach! vaak zijn wij 'mensch' geprezen,
Doch *zoo weinig* 'mensch' geweest.

VIKING.

Overgenomen uit '*de Dierenvriend*' van 8 Mei 1909.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XXI.

In het veelgelezen dagblad 'Le Journal' van den 15^{den} Mei l.l. heeft de welbekende schrijver Paul Margueritte een lezenswaardig hoofdartikel geschreven, waarvan de aandachttrekkende titel luidt: 'Le mariage impossible'.

'Welja!' zoo begint de schrijver, die ditmaal het veld der romantiek verlaten heeft om zich een wijle op het terrein der staathuishoudkunde te bewegen, 'voor veel menschen! Men late niet na, het te herhalen. Dat springt in het oog, maar de wetgevers blijven doof. Ettelijke brave lieden trouwen niet, uitsluitend omdat men hun het huwelijk onmogelijk maakt.

In Frankrijk trouwt men onder kanonschoten, trompetgeschal, tromgeroffel en bekkenslag. Boem!

Van deze intieme plechtigheid, die, wegens heur elementaire zedigheid, de stilte, de ingetogenheid en de intimiteit eischt, maakt de wet een soort van publiek schandaal, brengt ze de familiegeheimen aan het licht en stalt ze, evenals bij de primitieve volken, niet slechts de beddelakens der gehuwden, doch ook die der ouders uit.

Het is het laatste barbarisme.'

Paul Margueritte vraagt de afschaffing van de nuttelooze en kwellende afkondigingen.

'Duizenden en duizenden paren,' vervolgt hij, 'levende in vrije liefde of in gedwongen verbintenis, deinzen terug voor de ruchtbaarmaking van hun toestand, vooral in de provincie, vooral in de kleine steden, en verkiezen van het huwelijk af te zien. Wie lijdt er onder? De kinderen, die zij hebben en kunnen hebben.

Wie heeft er voordeel van? Niemand. Teneinde eenige onwaarschijnlijke gevallen van bigamie of van bloedschande te voorkomen, ergert, kwelt, stoort, verveelt, molesteert men zeshonderdduizend Franschen per jaar. Welja, mijn vrienden! Voor acht of tien bigamisten zonder belang, begrijpt dat wel, verliezen zeshonderdduizend Franschen tijd aan démarches, aan komen en gaan; een groote hoeveelheid hunner, wat ernstiger is, wil daardoor liever niet trouwen.'

Daarop gaat onze schrijver rekenen.

'De paperassenwinkel, die er het gevolg van is, is ontzaggelijk, ontzettend. Hij ver-

tegenwoordigt - dokter Maréchal heeft het berekend - 800.000 uuren of 100.000 dagen van 8 uren; stel u 500 menschen voor, die een jaar lang de aktes van afkondiging overschrijven en nogeens overschrijven en ge hebt ruimschoots stof om er over na te denken.

Dat kost een miljoen per jaar, en dat dient heelemaal nergens toe.

Dat alles, ziet ge, ontslaat ons van het vroegere kerkelijk huwelijk en heeft niets uit te staan met het burgerlijk wetboek. Wat hebben wij noodig? Kinderen! Honderdduizenden kinderen per jaar. De onechte kinderen zijn paria's, waarvan het der wet behaagt, al om hen te straffen - waarvoor, goeie God? - de onrechtvaardige "schande" uit te bazuinen.

Dat is van geen belang, zullen de "esprits forts" zeggen. Doch dat is van heel veel belang voor de zwakke geesten, die legio zijn. Kijk maar in de provincie, in de kleine steden! Ik verzeker u, dat, òf omdat zij hun ongeluk, dat toch niets schandelijks heeft, òf omdat de stommiteit of de slechtheid der menschen hen daarvoor wreedaardig laat boeten, duizenden onechte kinderen het geheim van hun geboorte als een ramp met zich sleepen.

Dan komt het huwelijk, en men schreeuwt het geheim van de daken, het dikwijls zeer bekennenswaardig en dikwijls zeer eervol geheim. En dat alles tot groote vreugde van botterikken en kwaadwilligen. Is het onzen tijd waardig? Moet men na dat alles, den vooruitgang roemen?'

'Tout comme chez nous,' zouden we Paul Margueritte kunnen toeroepen, die, met terzijdezetting van alle chauvinisme, schijnt te meenen, dat slechts in Frankrijk alle huwelijkszaken zoo omslachtig en, in sommige harer gevolgen, zoo wreed en onmenschelijk zijn. Mij dunkt, dat, ten opzichte van den echt, Nederland evenzeer als Frankrijk de desbetreffende Angelsaksische strooming van begrippen en gebruiken noodig heeft.

'Waar zullen de kinderen het best opgroeien, waar het meest beschermd worden? In den huwelijksstaat, dat is duidelijk. Laten wij dus het huwelijk vergemakkelijken.'

Ziedaar de slotsom, waartoe de schrijver reeds in het midden van zijn overigens goed geschreven stuk komt.

'Facilitons le mariage.'

Uitstekend!

Ziehier zijn slotalinea's:

'Laten wij het nogeens herhalen, en dat degenen, die evenals wij denken, met ons uitroepen: het Fransche huwelijk moet verruimd, vergemakkelijkt en bekort worden. En hoe doen ze het dan elders? Dat verhindert hun niet, gelukkig te zijn en veel kinderen te hebben.

Ons huwelijk is, voor tallooze medeburgers, onmogelijk.

Laten wij het mogelijk maken.'

* * *

Wel, ik ken in de nabijheid van de Buttes Chaumont een vrouw, die der smalle gemeente het trouwen vergemakkelijkt.

Er zijn te Parijs ettelijke bureaux voor 'mariages riches'. De vrouw, die ik bedoel en madame Céline zal noemen, houdt er een bureau van 'mariages pauvres' op na.

Wat drommel! minder bemiddelde menschen willen toch ook wel in het huwelijksbootje stappen?

Madame Céline houdt er tevens een wijnzaakje op na. Ik weet niet, of zij ook zingt. In het bevestigend geval zoû zij den mannelijken huwelijkskandidaten, die haar drempel overschrijden, kunnen toeroepen:

> Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang;
> Der bleibt ein Narr sein Leben lang.

Madame Céline adverteert niet in kranten en geeft dus geen of weinig kosten uit. Maar madame Céline is spraakzaam en verstaat tevens de kunst, de tongen van anderen los te maken. Zij kent de gansche buurt. Bovendien is zij betrouwbaar en eerlijk. Haar huwelijksbureau is inderdáád een ‘maison de confiance’. Trouwens, in het wereldje van de ‘kleine luyden’ wordt je vertrouwen doorgaans minder beschaamd dan in de zoogenaamde groote wereld.

Trouwlustige werklieden van beiderlei kunne bieden zich geregeld bij madame Céline aan. Met een weêrgalooze handigheid zorgt zij dan, dat ouvrier A. en ouvrière B. - zij is ook sterk in het sorteeren der te koppelen menschen - op een goeden dag als op ongezochte wijze in haar winkeltje bij elkander komen. De kennismaking geschiedt dan, op ongedwongen wijze, onder het drinken van een glas wijn. Voor die eerste kennismaking ontvangt onze madame van elke der partijen 10 francs.

Krijgt de zaak haar beslag, bevalt A. aan B., en omgekeerd - dan betalen A. en B. elk nogeens 10 francs.

Madame Céline heeft zelve een echtgenoot, welke heer gemaal indertijd politie-agent is geweest. Deze emeritus-diender maakt den

ganschen paperassenwinkel voor den burgerlijken stand in orde, hetgeen hij doet voor ‘des prix raisonnables’. Aangezien, vanwege de omslachtigheid der Fransche bureaucratie, die bezigheid zeer ingewikkeld is en een onnoemelijk aantal stappen vereischt, is het werk van madame Céline's echtgenoot geen sinécure en betalen de betrokken huwelijkskandidaten hem volgaarne den gevraagden redelijken prijs.

Een der artikelen van de ongeschreven statuten van madame Céline's ‘agence matrimoniale’ is, dat elk huwelijk te haren huize moet worden gesloten. Dat komt het wijnzaakje ten goede.

Ik kom even terug op het artikel van Paul Margueritte.

‘Men heeft de toestemming der ouders afgeschaft, terwijl men ze toch vereischt: zeer goed, maar men verlangt het bewijs van hun niet-toestemming tot aan het dertigste jaar. Met welk doel? Waartoe dient het bewijs? Uw ouders stemmen toe, uitstekend: gij hebt het papier. All right! Zij stemmen niet toe, uitstekend: gij hebt het papier. All right!

Alleen, in het eerste geval, kost het niets. In het tweede geval kost de notarieele akte een vijftigtal francs. Vijftig francs om te constateeren, dat uw ouders hun toestemming niet geven en gij er u buiten stelt. Maar daarmede steekt de regeering den draak met de menschen, en met de arme menschen, hetgeen slecht is.’

Doet het geval zich voor, dat huwelijkskandidaten beneden de dertig jaar de toestemming hunner ouders niet kunnen verkrijgen, dan stelt madame Céline alle pogingen in het werk om de ouders te vermurwen of tot betere inzichten te brengen. Algemeen wordt te dien opzichte heur overredingskracht geroemd. In de meeste gevallen worden dan ook die vijftig francs der regeering ‘door den neus geboord’, zoû een Groot-Mokumer zeggen.

Wee dengene, die met de ‘agence matrimoniale’ van madame Céline grapjes tracht uit te halen, bijvoorbeeld een ‘flirtation’ beoogt! Want haar wederhelft heeft sterke knuisten, benevens een paar vrienden, die eveneens soliede handen hebben. En had ik mij, bij mijn persoonlijk onderzoek *in loco*, niet op tijd kunnen legitimeeren als een journalist ‘de bonne foi’, ongetwijfeld zouden eenige paren armen mij zonder vorm van proces de deur hebben uitgegooid.

Merkwaardig is, dat de bemoeiingen van madame Céline niet ophouden bij het sluiten van het huwelijk. Velen raadplegen haar bij echtelijke twisten, waarbij zij dan meer vertrouwen schijnt in te boezemen dan de meeste officicele vrederechters.

‘Qu'est-ce qu'il nous faut? Des enfants!’ En: ‘Donc facilitons le mariage.’

Eilieve, ik geloof, dat het huwelijksbureautje van madame Céline reden van bestaan heeft in het zich langzamerhand ontvolkende Frankrijk.

‘*Vae soli*’, zegt de ecclesiast.

‘Gaat *paarsgewijze*!’ roept meergenoemde ‘dame’, met meer kijk op de nooden der menschheid en op - wie kan het haar euvel duiden? - haar beurs.

Ik herinner me een uiting van niemand minder dan Balzac, die toch wel de menschen en de maatschappij kende:

‘Ik heb echtgenooten gekend, die zich elken dag gelukwenschten, zich tot huwelijksbureaux gewend te hebben.’

Wel, ik heb een schuchteren vriend, die door tusschenkomst van een huwelijksmakelaar aan een echtgenoote is gekomen. Het echtpaar gevoelt zich gelukkig, reeds jaren lang.

Het kan dus, het kàn.

* * *

Dat alles neemt niet weg, dat de meeste huwelijksbureaux, vooral die, welke zoogenaamde ‘mariages riches’ bewerkstelligen, groote afzetterstroepen zijn. Hier te Parijs loopt het aantal dier inrichtingen in de honderden.

Het spreekt vanzelf, dat de huwelijkskandidaat, die voor het eerst een dergelijk bureau binnentreedt, niet geheel op zijn gemak is. Een zekere ontroering overmant hem. Te drommel! het huwelijk is toch een ernstige zaak, wat? En dan die geforceerde tusschenkomst van een onbekenden meneer...

De cliënt wordt gewoonlijk ontvangen in een min of meer weelderig ingericht salon. Sapristi! hij moet toch een goeden dunk van die inrichting krijgen.

De huwelijksmakelaar is uitteraard een menschenkenner, die gauw genoeg weet uit te maken, van welken stand en welk karakter de bezoeker is. Zoodra deze het doel van zijn bezoek heeft medegedeeld, wordt hij, of hij wil of niet, onderworpen aan een reeks van vragen, die hem noodzaken, zijn staat van zaken te onthullen, vooral wat zijn fortuin betreft - want voor den huwelijks-

makelaar is uit den aard der zaak de geldelijke kwestie de voornaamste.

Heeft de ‘marieur’ het verhoor afgewerkt - hetgeen hij gewoonlijk met meer succes doet dan een rechter van instructie - en zich verzekerd van de financieele soliditeit van den cliënt, dan werkt hij in zijn brein een handelstransactie uit.

Natuurlijk heeft hij, als bij toeval, juist een partij ‘in handen’, die den bezoeker - of der bezoekster - in alle opzichten wonderwel zoû passen. Doch voordat hij er iets van vertelt, dient de cliënt de eerste kosten te betalen van de inschrijving in de registers. Het gaat er voornaam en plechtig toe! Die kosten variëeren tusschen 20 en... eventjes 1000 francs, naar gelang van het geldelijk vermogen, waarop de makelaar het slachtoffer schat.

Is de vereischte som goed en wel gestort, dan eerst stemt de leepe ‘marieur’ er in toe, de zoo passende partij te beschrijven.

Een onderhoud met die partij...? All right! Niets liever dan dat. Maar dan moet de cliënt eerst een stuk, op gezegeld papier, van ongeveer den volgenden inhoud onderteekenen:

‘Ik ondergeteekende,....., wonende te....., verklaar hierbij, op geenerlei wijze mejuffrouw/mevrouw/den heer..... te kennen, noch iemand, die mij met haar/hem in verbinding zoû kunnen stellen.

Indien ik, door de tusschenkomst en de zorgen van dit agentschap, met genoemden persoon in het huwelijk treed, verbind ik mij een som van..... of.... % van den bruidschat te betalen aan den direkteur van meergenoemd agentschap, en zulks op den dag van het huwelijk.’

Prachtig, nietwaar'? Er wordt al een groote bres in je beurs geschoten, voordat de makelaar een vin heeft verroerd.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat in de meeste gevallen de eene partij der andere nièt aanstaat. Het ‘wonderwel bij elkander passen’ van de verlangens van twee personen behoort nu eenmaal tot de zeldzaamheden in het leven. Geen nood echter voor den ‘marieur’: de zoogenaamde eerste kosten der inschrijving in de registers zijn immers reeds in zijn zak. Bevallen de partijen, heel toevallig en onverwacht, elkander wel - des te beter! Dan wordt de ‘affaire’, krachtens het geteekende stuk, zooveel te voordeeliger.

Soms maakt de eene of andere huwelijksmakelaar kennis met het gerecht, wegens bedrog of afpersing. Doch dit is, helaas, een zeldzaamheid. Want de bedrogene of afgeperste komt, wegens een zeker schaamtegevoel, niet graag in het openbaar uit voor het feit, dat hij of zij aan een huwelijksbureau het zoeken naar een wederhelft heeft opgedragen. En dan: ‘le ridicule tue’ - en voor weinig dingen is men in Frankrijk meer bevreesd dan voor bespottelijkheid en bespotting.

Bij Amor! ik vind, dat er voor de ‘mariages riches’ ook een madame Céline moest zijn....

Ik heb eens op het perron van een station in Zuid-Frankrijk de volgende waarschuwing gelezen:

Prenez garde aux voleurs!
Beware of pickpockets!
Achtung vor Taschendiebe!
Attenzione ai ladri!
Cuidado con los ladrones!

Zoo 'n bordje mocht men ook wel in de salons der ‘behoorlijk’ ingerichte huwelijksbureaux hangen. Madame Céline daarentegen is beslist géén zakkenrolster.

OTTO KNAAP.

Het is in het belang der Lelielezeressen zich, bij het gebruik maken van adressen, te beroepen op deze correspondentie in dit blad.

Correspondentie toilet.

Nieuwsgierige. - Ik vond het natuurlijk heel prettig dat ik U opnieuw mag raden, en gij hebt niets te veel gevraagd. Mij dunkt, goud-galon zal niet fijn staan, maar gij zoudt op den halsboord kunnen laten aanbrengen de kleur, die het best bij Uw gelaat past, groen b.v., gij laat den halsboord er mede verhoogen, en kunt dan ook iets ervan als strik laten eindigen als gij denkt dat U dat goed staat. Dit zal gekleeder zijn (in fluweel of in Liberty lint-uitgevoerd) dan een linnen halsboordje met een strikje; en een strikje zoo maar op den boord van de japon heeft geen zin. Als gij echter een wit kraagje prettiger vindt omdat het misschien luchtiger is, neem dan een over de japonboord heen geslagen wit kanten kraagje, met bijpassende manchetten; daarbij kunt gij dan een strikje nemen; en, als de kant mooi is, dan werkt dat natuurlijk gekleeder dan een linnen boordje; ik zou dan altijd een mooie witte kanten strik er bij dragen, en niet iets van gekleurd.

De mode is op het oogenblik weer af van witte handschoenen; in Uw geval vind ik grijze verreweg het mooiste bij Uw toilet, en het meest gedistingueerd. Plaats 5 den Haag heeft uitstekende in grijze peau de suède, dat in die kleur wel eens gauw scheurt, iets wat ik daar nooit heb gehad. Laimbock, en Huf zijn ook goed, de eerste in den Haag, in Scheveningen, en in Amsterdam, de laatste alleen in Amsterdam, voor zoover ik weet. Steeds geheel tot Uwe dienst. -

Mevrouw van der K. - Ik weet zeker dat U bij *de Gracieuse* knippatronen kunt krijgen, ook voor teagowns denk ik.

P.P.P. - Zal informeeren.

REDACTRICE toilet.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnende, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Catholicus. - Uw brief in orde ontvangen. Vindt gij-zelf niet, dat *gij* door Uw pseudoniem aanleiding geeft tot de tegen U gerichte verdenking (ook in de Maasbode geuït), dat gij allicht géén werkelijk-katholiek zijt? Dat is juist het gevolg van een schuilnaam, dat men zich blootstelt aan de beschuldiging: hij *durft* niet voor den dag komen met zijn getuigenis. Denkt gij dat *Vragensmoede*, indien ik het onder pseudoniem had geschreven, evenzooveel beteekend zou hebben in de oogen van andersdenkenden dan nu men wist, door mijn naam-noemen, uit welke familie van orthodox-christelijke opvoeding de schrijfster stamde? - Uw bestrijder heeft ruiterlijk zijn naam gezet onder zijn weerlegging; gij kunt het dus hem en anderen niet euvel duiden, dat zij hunnerzijds zeggen: waarom hebt gij niet den Uwen genoemd? Natuurlijk, daarvoor kunt gij Uw goede redenen hebben, maar gij kunt U niet beklagen, dat anderen, juist *omdat* zij niet weten wie gij zijt, die niet billijken, en U verdenken van kwade trouw. - Hier volgt m.i. het eene logisch uit het ander.

Regina. - Ik heb U de drukproeven opnieuw gezonden. - Uw schrijven trof mij zeer om de zeer vriendelijke bedoeling ervan. Ik ben het volkomen met U eens, dat er strijd moet zijn, wanneer men een beginsel verkondigt.

C.B. - Ik zal trachten voor U een up to date boek, dat inlichtingen geeft over haakwerk, op te sporen. Kunt gij U niet tot hetzelfde doel wenden tot een uitgever op Batavia of Soerabaja? -*)

Eunice. - Ik zal het hoofdartikel plaatsen; nu heb ik behalve dat artikel nog alleen dat eene stukje van U; dat reeds in drukproef staat. Wat hebt gij mij onlangs een aardige kaart gezonden, met dien grooten hoed. Wastepaper-baskett noemt 'the Queen' die hoeden, die gelukkig reeds een 'overwonnen standpunt' zijn. - Voor *U* is in den hollandschen aard geloof ik 'zuurkool met spek' het toppunt! Ik moet er altijd om lachen, dat gij daarop terugkomt zoo dikwijls! Als *dat* nog 't eenige was, waarin we 'degelijk' zijn. Ik vind die 'degelijke' schoonmaakwoede nog veel typischer; mooi weer of geen mooi weer, en vuil of niet vuil, alles maakt in de mooiste voorjaarsdagen schoon, en vergalt er zichzelf en 'n ander het leven mee, en is dan tiptop gelukkig, als straks vierdubbele vitrages en overgordijnen en horretjes en zonneblinden alle zon en lucht en licht uitsluiten, en men daarachter kan zitten in 'n heerlijk-schoone kamer om z'n naasten te beloeren. Dat is 'het' hollandsche leven!

J.G. - Er is werkelijk iets gevoeligs en oorspronkelijks in Uw stukje, maar ik kan tegenwoordig die kleine stemming-schetsjes niet opnemen, uit plaatsgebrek; gaarne steeds tot Uw dienst

Anna te Hilversum. - Ik ben heel blij dat mijn boekbeschouwing over Julie Slot zooveel instemming vond bij U, aangaande het verpleegsters-leven als *beroep* opgevat, inplaats van uit louter liefde-drang van religieusen aard. - Gij moogt zeer zeker Uw hoofdartikel, aangaande dat bewuste onderwerp, in briefvorm meedeelen Ik vind het een zeer geschikt iets om te behandelen in ons blad. - Om Uw geestige beschrijving van Uw ondervinding (gij begrijpt mij) moest ik hartelijk lachen. Dat daarvan geen woord overdreven is kan ik precies mij voorstellen, want, zoo *zijn* de menschen! - Ik ben het volkomen met U eens, wat ik trouwens reeds meermalen heb gezegd, dat geen ziekeninrichtingen gaan boven die der Roomsch-Katholieken; het beginsel wáárom hier verpleegd wordt, beide door mannen en door vrouwen, zegeviert over elke andere soort van ziekenverpleging. -

Wat was ik verbaasd over het tweede gedeelte van Uw brief! Ik denk dat gij elke toespeling op den inhoud ervan zult vreezen omdat ik vooronderstel dat de zaak geheim is. Daarom durf ik er niet anders van zeggen dan ik U mijn compliment maak, omdat ik een *ziel* voelde erin, een warme, meevoelende ziel, en ook omdat ik dat genre volstrekt niet van U had vermoed. Ik hen blij dat ik het zoo heb nágevoeld. Zendt maar gauw dat hoofdartikel, ik vind het een actueel onderwerp. Hartelijk gegroet.

Maria II. - Ja, zeker, ik kreeg Uw portret en dien langen brief in goede orde. Ik dank U zeer; het is altijd aardig te weten hoe mijn correspondenten er uitzien. - Uw sonnetten neem ik gaarne aan voor den nieuwen jaargang; daarin zit belofte;

*) Men noemt mij de boekjes der 'Gracieuse' (uitgever Firma Sijthoff te Leiden)

‘Avondmysterie’ en ‘Als de wolken’, bevielen mij het allerbest; maar de overige ook vond ik goed werk. - Inderdaad is er in de Lelie niet zoo heel veel plaats voor poëzie; ik heb zooveel verschillende smaken waarmede ik rekening heb te houden en hij de vele verschijnende bladen en tijdschriften, die enkel bijdragen opnemen van belletristischen en literairen aard, spreekt het van zelf, dat in een Blad als de Lelie, rekening wordt gehouden met de geheel-andere eischen van de meeste lezers; een novelletje, een poeziebijdrage, vinden ze in elk tijdschrift te over, nietwaar? - Maar beste Maria II, wat moet gij nog U-zelve leeren stalen, als gij van zulk een vod-recensie reeds ‘Sip’ kijkt! Lees maar eens wat ik vertel omtrent de manier waarop critiek achter de schermen tot stand komt, in ditzelfde nummer in de Dagboekbladen. En, wil ik U nog eens een staaltje meedeelen van de *werkelijke* beteekenis van zulke door den betrokkene-eerstbeginner heel-ernstig genomen recensies, luister dan naar wat een der dochters van een nu-overleden, heel-veel-invloed hebbend, heel groot-in-den-lande geëerd criticus en letterkundige verraadt na zijn dood, hoe papa den stapel ter beoordeeling toegezonden boeken 's avonds aan de theetafel ronddeelde, met de aanwijzing aan zijn talrijk kroost: ‘Allo, jullie helpt me een handje’, en dan las ieder vlijtig mede, schreef voor papa den inhoud en zijn of haar meening erover in groote trekken op, en, in de eerstvolgende aflevering gaf *papa* dan quasi een recensie van de aldus door zijn *kinderen* opgeschreven uitspraken; - geloof mij, als de zoogenaamde ‘toongevende’ critici zoo eroplos knoeien, dan is het toch heusch niet de moeite waard over het naamloos gewauwel van pennelikker nommer zooveel in courantje nommer zooveel, ‘Sip’ te kijken. - En daarenboven, gij-zelve toont

U al heel aardig op de hoogte, wanneer gij zeer terecht schrijft, dat juist couranten zoo dikwijls niet durven noemen den naam van hun muziek-, kunst- of literaire-beoordeelaar, omdat het een ventje of juffrouw is zonder eenig recht van meespreken op zulk gebied, maar die niet - of slecht - wordt betaald door de redactie, en heel blij is voor de eer en voor een paar vrijkaartjes te mogen 'recenseeren'. Juist met die vrijkaartjes wordt op gebied van tooneel en van muziek een bepaalden handel gedreven Meneer of juffrouw die gaat graag uit, en heeft geen geld om de toegangsprijzen te betalen. Dan vindt hij of zij een blad of een tijdschrift dat hem of haar voor niet, zonder honorarium, accepteert als verslaggever-recensent, en fluks worden nu tooneel- en concert-directies, en vooral de betrokkenen-zelf, de acteurs en de concert-gevers gewaarschuwd: geef je *mij* als recensent een vrijkaart, en vooral een paar méér voor mijn familie, dan wordt straks de beoordeeling in het plaatselijk blad heel gunstig! De meesten prefereeren het geven van een paar hen-zelf niets kostende kaartjes, boven het zich blootstellen aan vijandelijke wraak-aanmerkingen. Het staaltje dat gij zelve mij meedeelt is trouwens een bevestiging mijner woorden, - 'Publiek lijkt U soms zoo'n hatelijk wezen'. Wel, dat *is* het ook. - Maar mijn weg heeft me nu eenmaal geleid in deze richting dat ik mij met hem moet afgeven; wel, dan is het nog het best hem geen recht te geven tot lasteren, door tenminste er de waarheid tegenover te stellen. - Ik ben blij dat gij de Lelie graag leest in den door mij van lieverlede gewijzigden vorm en ik denk dat de nieuwe jaargang U dan zeker ook goed zal bevallen; omdat ik daarin in dien geest zal voortgaan. - Ik vind Ellen van Frederik van Eden soms mooi, lang niet altijd, van de Sonnetten van Kloos houd ik beslist niet, ik vind ze aanstellerig, en daardoor niet-poëtisch. - Inderdaad wat Otto Knaap onlangs beschreef van den dames-onzin van een 'Academie Française' kon men heel uitvoerig lezen in Femina, dat het plan heeft geopperd, en met platen, en met de opinies van verschillende letterkundigen, lanceerde; vooreerst natuurlijk zonder eenig succes.

Overigens vind ik de heele academie-française zoo'n naren humbug, dat er evengoed vrouwen als mannen in verdienen te worden gekozen; een beetje meer of een beetje minder gedoe en geknoei, wat komt het er op aan. Van *verdienste* geen sprake! Hebt gij wel eens gelezen, L'immortel van Daudet? Dat is uitstekend van schildering aangaande het achter de schermen. En heden ten dage is het nog veel erger en walgelijker. - Ondertusschen was Daudet-zelf geen haar beter, en kuipte even hard als de rest om stemmen te veroveren voor den begeerden zetel; zijn boek is dan ook vooral daarom zoo scherp-juist, omdat teleurstelling en giftige jaloezie hem inspireerden.

Daan van der Zee schrijft wel eens in een christelijk letterkundig tijdschrift, dat is al wat ik van hem weet; zijn boek beloofde. Voor Uw sonnetten krijgt gij natuurlijk honorarium; in den nieuwen jaargang zult gij zien, dat ik, ondanks de zeer groote correspondentie, mijn belofte zal vervullen, en voortaan de correspondentie omgaand, althans zoo eenigzins mogelijk, wil afdoen, nu zij zoo een interessant deel is geworden van de Lelie van lieverlede. Nu hoop ik, dat gij weder zijt gerustgesteld. Uw laatste briefje was een ware noodkreet, maar dat moogt gij gerust doen, want het is een bewijs, dat gij naar mijn antwoord verlangt, hetgeen niet anders dan mij aangenaam moet zijn.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Nagekomen Correspondentie.

L.P. - Uw ‘Alpengroet’ is beeldig overgekomen, en prijkt op mijn schrijftafel; ik vind het een allerliefste verzinning van U, en dank U heel hartelijk. Het is zulk een heerlijke herinnering aan de streken die ik liefheb, maar ook *waardeer* ik 't altijd zoo als men op die wijze denkt aan een ander. Uw verpakking zal ik onthouden; de bloemen waren nog geheel frisch. Ik had U in dit nommer willen beantwoorden, maar moest U laten overblijven tot de a.s. week, dan komt gij het eerst aan de beurt. Nogmaals heel hartelijk dank.

Felix II. - Vriendelijk dank voor attentie.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Bericht.

Wegens plaatsgebrek moest het artikel: Het blinde Meisje: Een schets van Fenna de Meyier blijven liggen.

REDACTRICE.
Sluiting red: ged:

2 Juni 1909.
22ste Jaargang.
No. 49.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Tucht.

[D]it kleine woordje van vier letters schijnt zoo algemeen bekend, dat het nauwelijks de moeite waard is, er eens nader bij stil te staan. '*Tucht*', zegt misschien deze of gene onder de lezers en de lezeressen '*beteekent orde door dwang*' - 'Zonder politie geen tucht op straat', oordeelt een ander. 'Tucht (wél te verstaan een goede tucht) in de school is een eerste vereischte voor goede resultaten in zijn onderwijs', luidt een opvoedkundige regel. Met die uitspraken ben ik het eens, maar, wou ik vragen: 'Is men het altijd wel eens over de middelen, waarvan de tucht zich bedient, om die orde te verkrijgen en te handhaven op straat, in de school, in 't huisgezin?

Bij het simpele woord *tucht* komen bij de meesten onaangename gewaarwordingen op: Onwillekeurig denken ze daarbij aan kastijding of straffen althans, aan tuchtroede, tuchthuis, tuchtschool, begrippen, die niet zoover van bovengenoemde omschrijving

liggen: *orde door dwang.* Nu moet de politie, de onderwijzer, de huisvader weleens zijn toevlucht nemen tot die strenge middelen tegenover lastige individuen, wil hij zijn gezag bewaren.

Een afkeuring, berisping, vermaning zijn echter ook tuchtmiddelen. Wie zijn kind thuis laat, omdat het erg ondeugend is ge-

weest, terwijl de broertjes en zusjes op visite gaan, straft het en wil het door dezen tucht er voor behoeden, dat een booze neiging, een leelijke gewoonte wordt: Een jongen, die graag in 't bijzijn van vreemden zich in 't gesprek mengt, en al dikwijls onder vier oogen daarover onderhouden werd, mag wel eens door den vader in 't gezelschap van de gasten op zijn nummer worden gezet. Dat is ook een tuchtmiddel, en het doet den ongehoorzamen jongeling soms meer pijn, dan een goed pak slaag. De *tucht er onder houden* is dus niet hetzelfde als *tuchtigen.* Het sluit in vele gevallen zelfs het denkbeeld *straffen* geheel en al uit: Zijn er niet moeders, die bijna nooit straffen, onderwijzers, die het straffen tot een uitzondering maken, veldwachters, die een medaille voor tien-jarige getrouwe plichtsvervulling hebben ontvangen en maar zelden een procesverbaal behoefden op te maken wegens burengerucht, dronkenschap of verzet tegen de bevoegde macht? Vraagt men, hoe dat mogelijk is? Door den tact, waarmee ze met hun kinderen, hun leerlingen, hun dorpsgenooten omgaan. De moeder kent de eigenaardigheden van haar jongens en meisjes en weet met welke tuchtmiddelen ze de leelijke gewoonten van den een zal bestrijden, als ze behalve een *lieve* moeder ook een *verstandige* moeder is, met de aangeboren gave tot opvoeden. Maar ze let dan niet enkel op de slechte eigenschappen van haar kroost, hun snoepzucht, pronkzieke natuur, hun vergeetachtigheid, hun neiging tot jokken, tegenspreken, overdrijven. Ze zoekt de goede kiemen ook door den veredelenden invloed van haar persoonlijkheid tot een krachtige ontwikkeling te brengen: reinheid, waarheidsliefde, hulpvaardigheid, spaarzaamheid, eenvoud, vriendelijkheid jegens huisgenooten e.a. Den ijver van het meisje, dat graag wat brei- en naaiwerk verricht of dagelijks na de schooluren in de huishouding behulpzaam is, moedigt zij aan door een belooning. Den jongen, die voor Oom in de lange winteravonden een vogelkooi knutselt als verjaringsgeschenk, belooft ze een mannetjes-kanarie te willen koopen, als de kooi klaar is. Den lust tot lezen wakkert ze aan, door in te teekenen op een kindertijdschrift. In de brieven aan de familie mag nu deze, dan die eens een lettertje schrijven, mits het proefblad, dat eerst gemaakt wordt, er netjes uitziet, zonder doorhalingen of inktvlekken.

Ook deze middelen bevorderen de tucht, de tucht in het huisgezin, waarvan dikwijls niet veel goeds gezegd wordt: En waarin bestaan ze: in straffen, dreigen, berispen? - Neen, in tegendeel: 't zijn de tuchtmid-middelen van de alleraangenaamste soort: belooning, belofte, lectuur, zelfwerkzaamheid, gezelligheid in den huiselijken kring.

Tucht heeft dus een veel ruimer beteekenis, dan men gewoonlijk aanneemt: Zij wil niet enkel de orde beheerschen, zij wil opvoeden tegelijk, de beschaving in de maatschappij bevorderen, het peil der zedelijkheid door den godsdienst verhoogen, in den leerling de gebreken vroeg bestrijden en den zin voor waarheid, rechtvaardigheid, voor al wat goed en edel en schoon is aankweeken door de school.

De Nederlanders van onzen tijd hebben weinig op met de tucht, die hervormingen beoogt in 't maatschappelijke leven en de huiselijke opvoeding, die christelijke en maatschappelijke deugden wil aankweeken door het onderwijs. Ze vreezen, dat hun traditioneele vrijheid daardoor in de klem komt, en ze zich moeten plooien naar wetten, instellingen en gebruiken, die indruischen tegen hun persoonlijk gevoelen.
-

De tuchtroede, waarmee Napoleon de landgenooten kastijdde door kabinetsorders en politiemaatregelen, heeft kwaad bloed gezet.

Toen in 1813 het uur der vrijheid sloeg, volgde de reactie. De natie herademde, en meer en meer kwam aan het licht, dat het oud-Germaansche bloed zich in de afstammelingen niet verloochende: Men werd niet alleen afkeerig van dwang, men maakte front, tegen alle wetten, die de persoonlijke vrijheid van den Nederlander aan banden legden (Nation. Militie; drankwet; leerplichtwet; loterijwet, de wet op de zondagsrust). - Men vroeg en vraagt zich niet af, of deze ontwerpen niet noodig en heilzaam waren voor Staat en Maatschappij? Men keurt ze eenvoudig af, omdat ze de Nederlanders opgelegd werden en met de traditie, het heilig huisje onzer Natie, is gebroken. En wat doet men, nu er eenmaal 'gehoorzaamheid aan de Wet' wordt gevorderd: Men ontduikt haar op alle mogelijke manieren of: overtreedt ze heimelijk, dikwijls opzettelijk, een enkele maal onwetend. Een rekening boven 10 gld. voldoet men met '*Vereffend.*' Door kunstmatige middelen tracht men tijdelijke gebreken aan 't lichaam toetevoegen, die de kans verhoogen, tot vrijstelling van den dienstplicht. Het aantal veroordeelingen

wegens politieovertredingen groeit jaarlijks aan. Na de Loterijwet, waarbij alle hasardspelen en étalagetafels en particuliere loterijen in den ban werden gedaan, gingen de vernuftige kastelein en de hartstochtelijke spelers een zijweg zoeken, waar de politie geen vat op hen had, of ze stichten een club onderling, waarin ze hun speelwoede naar hartelust konden botvieren.

Het is een karaktertrek van alle Nederlanders dat ze weinig eerbied hebben voor Staatsinstellingen en gemeenteverordeningen. Waarom? Omdat ze onverschillig, neen afkeerig zijn voor alles wat naar tucht ruikt.

Maar zonder tucht is geen Staat denkbaar, kan geen Gemeente worden bestuurd.

Polen, het ongelukkige land, dat onder drie mogendheden werd verdeeld, heeft het tot eigen schade ondervonden.

Portugal gaf er kortgeleden nog de bewijzen van.

Zonder tucht is ook de heele zedeleer veroordeeld. Onder de leus '*Voor de arbeiderspartij*' begint Domela Nieuwenhuis' aanhang de grofste buitensporigheden, die de rust van gewest en stad bedreigden. Krasse moties en de theorie van 't communistisch grondbezit zaaiden ontevredenheid onder de mingegoeden, doodden het gevoel voor werkelijke humaniteit en wakkerden den klassenstrijd aan.

Er is een andere tucht, die sinds een tiental jaren in de gelederen der democraten heeft post gevat: Een socialisme, dat langs den weg der evolutie en zonder dwang, de economische toestanden tracht te verbeteren, die arbeidsbeurzen in 't leven riep, de ongevallenwet tot stand bracht, voor Staatspensionneering bij ouderdom en invaliditeit pleit.

Het is een socialisme, dat het volk zoekt op te heffen, te ontwikkelen en te leiden. Het bedient zich van een tucht die geen tweedracht sticht en niemands maatschappelijke belangen in 't oogloopend benadeeld.

Terwijl de tucht van den volksleider socialist tot verzet aanspoort en de zedeleer in den hoek drukt, wil de man van de evolutie een kalme oplossing en het peil der zedelijkheid verhoogen.

Van predikanten en priesters kan ook een goede, helaas eveneens een slechte tucht uitgaan. Er was een tijd, dat onze Hervormde Kerk een eenheid kende, die de ware belijders zoo graag terug wenschten: Thans is diezelfde Kerk verscheurd in meer richtingen dan het landprovinciën telt: Er heerscht op 't gebied van den godsdienst tuchteloosheid. Aan wien de schuld? Aan de predikanten. Ze scheppen kringen, naar eigen opvatting geconstrueerd. Waarin 't verschil in opvatting van A, B en C. echter bestaat, dat begrijpen hun belijders niet altijd: Ze volgen, omdat de leeraars het willen, door hun tucht dus, hun gezag. Wie zich niet door *die* tucht willen laten leiden - en zoo zijn er duizende hier te lande - noemen zich vrijzinnig. Het is al weer de diepe afkeer van allen dwang, die vele vrijzinnigen tot den stap bracht, met allen godsdienst te breken. Kan echter een maatschappij zonder godsdienst bestaan? De groote menigte zou zonder den invloed van den godsdienst zijn medemensch gebrek kunnen laten lijden, zijn macht misbruiken, zijn geweten het zwijgen opleggen, als hij iets kwaads in den zin had, en honderdmaal vaker dan thans zijn eens gedane belofte verbreken...

Ik heb nog eerbied voor die evangeliedienaars, die noch aan den eenen, noch aan den anderen kant richtingen en secten veroordeelen, maar tot verbroedering en aaneensluiting opwekken, het '*Ken u zelven*' en '*doe wat gij wilt*, *dat anderen u zullen doen* tot de hoeksteenen hunner geloofsbelijdenis maken. Wel hun, die herders der gemeente en leeraars der jeugd, die het geweten wakker roepen, waar het dreigt

in te dommelen, die de menschen herinneren aan hun plichten jegens hun huisgezin, jegens de maatschappij, jegens het vaderland en, - in de eerste plaats jegens God. - Wel hun, die de beschaving bevorderen en de zedelijkheid door de kerkelijke tucht handhaven.

Er is helaas een uitwas van deze tucht, die men dweperij noemt, en in plaats van gezonde kiemen - distels zaait en tweedracht oogst, onder de vrijzinnige secten zoowel als onder de strenge calvinisten. Deze tucht - waaronder de Nederlander zich te veel aan banden voelt gelegd - moet op den duur uitloopen op onverschilligheid of een godsdienst zonder tucht.

Een te strenge tucht bederft den goeden geest in de Kerkelijke Gemeente.

Een te halsstarrig, eigengerechtig leermeester, brengt een verkeerden geest onder de leerlingen zijner klasse. Een gezonde tucht bevordert de opmerkzaamheid en maakt het onderwijs vruchtbaar. Ze kweekt jonge menschen met een loffelijke wilskracht en leert ze vroegtijdig gehoorzamen aan machten, die boven hem zijn gesteld, gewend ze aan orde, netheid, en onderlinge afhankelijkheid.

Waar de tucht echter in tirannie ontaardt daar ontstaat bij de leerlingen een gehoorzaamheid uit machtsverschil. Ze luisteren gedwongen, maar hun hersens werken niet, ze doen willoos, wat hun is opgelegd. Eenmaal aan de tuchtroede ontgroeid, ontpopt zich in hen een karakter, dat als een wangestalte onder de menschen verschijnt, onbuigbaar voor wat wet of wil of macht ook. Hartstochten, die gedurende de schooljaren onderdrukt, maar niet verbannen werden, breken nu los, en voeren den jongen misdadiger (en zoovelen met hem) ten verderve. Zonder tucht geen karakter, maar een tucht die men handhaaft met ruw geweld, met plak en roede, kweekt eveneens barbaren.

Met de opvoeding in het huisgezin komt men dikwijls door een verkeerde tucht ook tot heel andere resultaten dan men had verwacht:

Daar is een moeder, die den vrede onder haar jongens en meisjes wil bewaren, door telkens maar toe te geven aan de luimen van haar kroost. De school werkt gelukkig reageerend: wat onverdraaglijke schepsels zouden er anders straks uit groeien, schepsels, die het commandeeren zoo in 't bloed zit, dat ze zich gekrenkt gevoelen, als de maatschappij hun wenschen niet op staanden voet inwilligt.

Daar is een vader, die zijn kind onbarmhartig kastijdt voor 't kleinste vergrijp: Als jongen 8, 9 à 10 jaar buigt hij zijn rug gewillig onder de roede: Maar op twaalfjarigen leeftijd en ouder heeft hij genoeg van al die lichaamsstraffen: de liefde voor zijn vader is veranderd in wrok: het gevoel voor bloedverwantschap gedood. Hij zoekt andere kringen, dan die van het huisgezin, plaatsen waar hij zijn lusten kan botvieren, zonder vrees voor straf. Straks verlaat hij het huis met zijn pijnlijke herinneringen en zoekt het genot, dat hij al zoo lang heeft ontbeerd. Helaas! misschien keert hij nog eenmaal als de verloren zoon naar zijn *moeder* terug, zoo hij - ten einde raad - ten minste de hand niet aan zich zelven slaat.

De tucht, we zagen het, spreekt in alle kringen een woordje mee, en waar men niet naar haar wil luisteren, of haar wil doen ontaarden in wat zij niet is, daar wreekt ze zich, brengt de staatsmachine in de war, en den godsdienst, de school of het huisgezin op een dwaalspoor.

Het schijnt in de laatste jaren met de gezonde tucht al treurig gesteld, zoo treurig, dat men het noodig achtte een tuchtbond op te richten, die de eens zoo gevierde bescheidenheid van den Nederlandschen staatsburger en maatschappelijken burger tracht terug te winnen. Helaas, ik vrees dat deze bond een illusie in haar werkprogram schrijft, waarvan men graag spreekt, maar wier verwezenlijking me niet waarschijnlijk voorkomt.

De bescheidenheid van vroeger is met de Fransche revolutie begonnen te verdwijnen.

De "*vrijheid, gelijkheid*" heeft de *broederschap* al gauw losgelaten, en het eigen-belang werd als *dritte im Bunde*' opgenomen.

Dat egoisme van onze dagen is de kanker der samenleving geworden. In alle rangen woekert het voort, en afgunst aan de eene zijde, kleinzielige aanbidding van den 'Mammon' aan den anderen kant, verdeeltons klein landje in twee groote groepen, die hoe langer hoe meer op voet van oorlog tegenover elkaar komen te staan. De proletariër vroeger bereid te *verzoeken,* gaat *eischen.* Ontzag hij eertijds den invloed en den naam van den werkgever, die zijn huisgezin onderhield en hem voor broodzorgen bewaarde, nu vreest hij geen ontslag; want hij steunt op weerstandskas en bond, ja tracht door werkstaking grieven te verwijderen en op meetings zijn recht

te verdedigen. De patroon stelt daartegenover de macht van het geld, en neemt in den loonstrijd dikwijls een houding aan tegenover de arbeiders, als eenmaal de Regenten, tegenover het volk.

Zelftucht, zoowel door den patroon als door den werkgever in acht genomen, zou in menig geval een botsing voorkomen en de onderlinge verhouding tusschen Kapitaal en Arbeid verbeteren. Hoogst wenschelijk is het, dat er door den Tuchtbond tusschen die twee klassen meer toenadering komt.

Doch de Bond kan ook op andere paden nuttig werkzaam worden. Ieder, die ooren heeft om te hooren, en de gesprekken van de arbeidersbevolking of die van de bevolking in de achterbuurten onzer steden opvangt, moet getuigen hoe ongezouten deze klasse haar meening zegt. Niemand wordt meer ontzien, het allerminst de gegoede. Men schaamt zich de grofste beleedigingen niet en heeft even weinig ontzag voor den sterkeren arm als voor mannen van invloed.

De politie onzer groote steden, die een dronkaard uit den geringen stand moet opbrengen, en door een kwartier van proletariërs komt, ondervindt vaak heel wat tegenwerking van deze wijkbewoners. Ze sarren

den agent, bespotten hem, dreigen hem.

Let er eens op, hoe ongelukkigen, mismaakten, blinden of idioten door dat slag van menschen worden lastig gevallen.

Laat U eens inlichten door een onderwijzer eener armenschool of een agent, welke relletjes er daarenboven voorkomen tusschen die bewoners onderling. Natuurlijk speelt de jeugd bij de pikante tooneeltjes op den publieken weg de eerste viool - en neemt graag de allures van de volwassenen en al hun tuchteloosheid over.

Over de straatschenderij en de baldadigheid dezer *spes-patriae* wijd ik niet uit. Er zijn al duizenden jerimiades over aangeheven, en machteloos staat de politie zooveel te meer nog het publiek tegenover haar brutaliteit en onbezonnen grappen.

Een andere tuchteloosheid wil ik nog onder de aandacht der Lelielezers brengen, een tuchteloosheid die onder de zoogenaamde beschaafde klasse wortel heeft geschoten.

Het betreft fouten, speciaal den gegoeden Nederlander eigen. Misschien is het de regententrots der achttiende eeuw, die ook in den gefortuneerde van de 20e eeûw nog voortleeft. Die trots openbaart zich in de wijze, waarop hij den man of de vrouw uit den minderen stand groet, of in 't nalaten van elken groet, uit den toon dien hij tegenover die lui gebruikt, uit de titelatuur, waarvan hij zich tegenover die lui bedient en het ruimschoots gebruik dat hij van de woordjes *jij* en *jou* maakt, de geringe dienstvaardigheid van zijn kant tegenover die menschen, in wier gezelschap hij toevallig reist.

Zelftucht, dat is iets, waarin de leden van den Tuchtbond deze gegoeden uit den beschaafden stand nuttige wenken kunnen geven.

En wij zelven? Zijn we zei ven wel geheel vrij van bovengenoemde karakterfouten?

Lezeressen en lezers, de oogen open voor eigen gebreken, en zonder pretentie of overschatting den weg van de goede tucht bewandeld! Hoever we ook verwijderd bleven van de *tuchtschool*, we moeten de *school der tucht* allen doorloopen, willen we op den naam van beschaafd aanspraak maken.

H. HOFFENKAMP.

Sonnetten.

I.

Moeder, ik voel een weenen zoo inwendig,
Ik hoor uw ijle stem zoover, zoo zacht;
Gij zwerft de aarde rond en gaat ellendig
En eenzaam dwalend in den donk'ren nacht

Moeder, ik zie u niet en toch bestendig
Weet 'k U onder veel verganklijks. O, wacht
Mij met Uw vage lijf en laat onendig
Uw blik m' aanschouwen. Moeder, wacht, o, wacht...

Moeder, ik zie en hoor U, tranen leken
Langs Uw effen kleed, en zacht, heel zacht
Hoor ik Uw stem van leed, die smeltend weeke.

Moeder, Uw tranen branden op mijn wangen...
Moeder, mijn stem is Uw stem, klacht bij klacht
Hoor ik U gaarn tot vreemd-droeve zangen.

II.

Hoe voel 'k mijn ziel weer aan de aarde
Die eenzaam was en peinzend 't leven dierf;
Hoe word 'k van zoete schoonheid zacht bevangen
En stijgt weer warmte en gloed, waar bleekheid stierf.

Een mensch die eenzaam was en slechts verwierf
Naar veelheid 't fel en bodemloos verlangen
Ben ik. Nu treed ik starend uit een langen
Nacht 't licht weer tegen, dat ik zocht en dierf.

Zoo heel veel strijd is over mij gegleden,
Eer mij een licht zoo mat en rustig klaarde.
Ik voel geen smarten meer en heb geen wenschen.

Ik ga genadevol tusschen de menschen
En zoek het leven waar de vreugd vervaarde.
Want hij verzacht, die zelf veel heeft geleden.

III.

Zooals de scheem'ring valt, en dan de nacht
En dan de dag weer gloort, zoo ben ik zelf;
Een boom van wind bewogen, 'n schoone elf
Die in de lente 't eerste wonder wacht.

Ik tast in 't eigen duister rond en delf
Met kracht, wat eenzaamheid en droefenis bracht;
En bìed 't den menschen als een koningsvracht,
Als 'n kostbaar kleed van onaantastb're elf.

Waarom is schoonheid bij de menschen niet
En wordt een duffe leer als waar geprezen?
Waarom wordt waarheid als iets slechts verbannen?

O, menschen gaat Uw enge geest ontspannen,
Wees als een boom ter zonne opgerezen
Als 'n vrije vogel zingend vrij zijn lied.

Begenadigd.

Wondre accoorden,
Hemelsche zangen,
Die ze êens hoorden
Blijven verlangen.

Dan zijn ze 't aardsche,
Eensklaps ontgroeid:
Voelen hun Wezen,
Nu reeds ontboeid.

Zalige Geesten
Voeren hen rond.
Konden de Boodschap
Van Die hen zond.

En dan op aarde,
Weder gekeerd,
Geven ze vorm,
Wat is geleerd.

Wondre accoorden,
Hemelsche zangen,
Die ze êens hoorden,
Blijven verlangen.

Nw. Binnen.
FREDERIKA ARMBRUST.

Verborgen leed.

Zoo velen houden een groote smart
In 't diepst van hun harte verborgen,
En glimlachend gaan zij hun lijdensweg
En de menschen zien niets van hun zorgen!

Veel liever dragen ze 't leed alleen,
Dan dat zij het and'ren vertelden,
En zoo leert het leven ons telkens weer,
Niet op 't *slagveld* alleen zijn er helden!

CORA.

Het leven.

Wat mooi en zonnig leek,
Wat veel ons deed verwachten,
Hoe anders kwam 't vaak uit,
Dan wij het ons eerst dachten!

En wat een schrikbeeld scheen,
De toekomst ons deed vreezen,
Hoe bleek dat menigmaal
Tot ons geluk te wezen!

Wat voor ons is bestemd,
Dat wordt ons *toch* gegeven,
Tob niet - maar schep *ook* geen
Illusies in dit leven!

CORA.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 48.) XXV.

Waarom ik eerst zooveel opgang maakte bij de moderne dominees, met Vragensmoede, en later werd hun zondebok?

Om dezelfde reden, waarom ik een paar jaren daarna het evenzeer heb verkorven bij de feministen, omdat ik namelijk, in plaats van mij aan te sluiten bij hun richting, zooals zij dat van mij verwachtten, een eenling bleef, een eigen-persoonlijkheid, die noch lust noch verplichting gevoelde, zooals dat met de meeste menschen wèl het geval is, zich vóór deze of die partij, of groep, of richting, of levensbeschouwing, te verklaren en tegen gene. -

Immers, Vragensmoede, eerlijke, oprechte, spontane uiting van eigen denk-leven, en dat ik, juist omdat het dat was, had opgedragen aan hem, die dat begreep, die, na-zelf mij heel-streng-orthodox te hebben grootgebracht, hoog- en edeldenkend genoeg was om te kunnen billijken en waardeeren mijn afkeer van het gehuichel en wereldsch gedoe van zeker soort christendom en calvinisme, aan mijn vader, het was in de oogen van o zoo velen een boek van belofte dat ik nu weldra zou behooren tot de hunnen, de modernen. Ik werd overstroomd met brieven, en daaronder van moderne dominees in overgroot aantal, van min-of-meer tegen de orthodoxe, of tegen de richting van Kuyper, of ook tegen mijn oom Jhr. Mr. A.F. de Savornin Lohman ingenomen menschen, voor wien Vragensmoede vóór en boven alles was: een wapen tegen die orthodoxen, tegen die richting van Kuyper, tegen mijn oom, wiens naam ik droeg, voor wiens dochter ik telkens verkeerdelijk werd gehouden. Die soort menschen konden geen van allen begrijpen dat er niets ‘achter

school', achter een zoo oprechten, gedurfden roman, niets van particuliere wraakzucht, of van schandaalbejag, of van ruzie met mijn vader. En daarom werden hunne brieven zoovele aanbiedingen aan mij, om in hun modernisme, in hun partij, in hun richting, te hervinden gemoedsrust, vrede, vriendschap. En mijn beleefdelijk daarvoor bedanken, mijn ver-blijven-staan, mijn niet de minste begeerte toonen die uitgestoken handen aan te nemen, maakte hen boos, stelde hen te leur, werd hun een ergernis. Het was voor dezulken zulk een satisfactie, eene freule de Savornin Lohman zich te zien keeren tegen haar opvoeding en de tradities van haar geslacht, zulk een Schadenfreude gaf zoo'n opzienbarend feit, dat de ontgoocheling daardoor slechts te sterker werkte van mijn eigen heel onberoerd blijven door den door mij-zelf-verwekten storm. -

Door mijn boek had ik mij, in de oogen van zulke moderne drijvers als ik hier bedoel, als het ware verplicht geheel en al tot hen over te komen; op die eerste schrede behoorde nu immers van rechtswege de tweede te volgen. Maar die bleef uit; ik stond stil op den drempel van het huis dat ik den rug had toegekeerd, dat van mijn opvoeding en van de tradities van mijn familie, maar ik voelde niet den minsten lust een nieuw huisje van nieuwe begrippen en andere geloofshaarkloverijen en van zoo is het en zoo behoort het binnen te treden. De ervaring, die over mijn hoofd was heengegaan, door het leven-zelf, had mij vrij-gemaakt, innerlijk-vrij. - Ik was mij-zelve van toen af, op mijn 28ste jaar, een *vrijgemaakte*, - en dat vergeeft 'men' 'de compacte Majorität', om met Ibsen te spreken, nooit of te nimmer aan een mensch, dat hij *zichzelf* is, en zich niet laat binden, of laat vasthouden door partijbelangen en godsdienstige en menschelijke voorschriften. Kent gij Ibsens' onsterfelijken *Volksfeind*. -? Dr. Stockmann, met zijn illusies, zijn innig geloof in de eerlijkheid van anderen om dat hij-zelf is eerlijk, met zijn droevig uiteinde van ondergang, met zijn verloochend en belasterd worden juist door de menschen-zelf die het meest aan hem hebben te danken, hij heeft mij altijd weemoedig herinnerd aan de levensgeschiedenis van mijn vader, speciaal wat het Surinaamsche deel daarvan aangaat. Dezelfde naïeve zorgeloosheid, hetzelfde onbegrensde vertrouwen in de onbaatzuchtigheid en eerlijkheid eener hem ondertusschen exploiteerende, hem schijnbaar vriendschappelijk-gezinde, in den grond alleen zich-zelf-dienende quasi 'intieme' omgeving, hetzelfde blinde vertrouwen in het zegevieren-*moeten* der goede eerlijke waarheid, dezelfde jammerlijke ontnuchtering, hetzelfde niet-kunnen-begrijpen toch *hoe* gemeen en *hoe* valsch de meeste menschen nu eenmaal zijn, zelfs nìet na die bittere ondervinding, en eindelijk het alleen-staan, heel-alleen, opgeofferd aan een beginsel, dat voor iedereen die het heette te handhaven slechts was een dekmantel om zichzelf te dienen, dat *hij*-alleen ernstig had genomen als 'n *beginsel* waarvoor men moet bereid zijn te vallen desnoods, maar dat *heilig* blijft.

Ik heb het reeds vroeger gezegd, hoezeer Ibsen mij heeft gevormd tot de mensch-verachtende, nuchtere levensbeschouwing, die de mijne is. Zijn zoo scherp-ware teekening van partij-belang en geknoei-achter-de-schermen, onder 't motto: het heil van 't volk, in Der Volksfeind, heeft er niet weinig toe bijgedragen mij ook in dit speciale opzicht met heldere oogen te leeren zien 't minne van de menschheid, en van haar gescherm met groote woorden en heilige idealen, - voor de leus.

Maar, om op Vragensmoede terug te komen, zeker, er waren onder de talrijke brieven, die ik naar aanleiding van dat boek ontving, ook vele het goed-met-mij-meenende, hartelijke, zelf-geloovige menschen, en het spreekt van zelf dat ik hun dankbaar was, en steeds zal zijn, voor hun belangstelling in mij; ook van Roomsche zijde werd mij dikwijls in alle oprechtheid zulk een: Kom tot ons toegeroepen, en ik heb dan altijd gevoeld hoeveel gelukkiger het is Roomsch-Katholiek te zijn grootgebracht dan protestantsch, omdat men ons-protestanten van kind-af aficht op twijfelzucht en op critisch onderzoek. En zich dan verbaast dat wij meer *leed* dan *vreugde* hebben van ons protestantsch godsdienstleven.

Met Vragensmoede begon ook dat gewroet naar het: Wie zou deze zijn en wie is met dien bedoeld, waarin het Nederlandsche lezerspubliek zoo zeldzaam uitmunt, vermoedelijk omdat ons landje zoo heel klein is, en daardoor iedereen van elkaar alles afweet. Daardoor kan er geen boek uitkomen van actualiteit, of ‘men’ speurt en zoekt en gist: Die meneer is daarmee bedoeld, en die freule heeft daarvoor tot model gezeten, en die juffrouw is bepaald in de werkelijkheid gene dame. 't Spreekt van-zelf, als in een roman de erin optredende menschen maar eenigzins gelijken op levende werkelijkheids-

typen, dat men altijd wel kan vinden iemand die op hen lijkt in 't werkelijke leven; juist daarin zit 'm immers het talent van den begaafden auteur, dat hij geen tooneelpoppetjes maar *menschen* maakte, zooals hij ze zag, zooals ze *zijn.* Onlangs kwam ik - ik meen in de Telegraaf - een onderhoud tegen, door Willem Paap gevoerd naar aanleiding zijner boeken; men weet hoe hij Jeanne Collette en Vincent Haman schreef o.a., en hoe het toen niet ontbroken heeft aan beschuldigingen, dat hij bepaalde personen had willen aan de kaak stellen; welnu Paap merkt zeer terecht aan, dat een goed auteur *altijd* werkt naar levende modellen, juist omdat zijn werk anders slecht zou uitvallen, maar zonder dat het hem met dat al ook maar in de verste verte te doen is om dezen of genen persoonlijk te 'beschrijven'. Zoo is het inderdaad. Zoo is het ook mij gegaan met *al* mijn boeken. Ik zie om me heen en merk op, en ik *verwerk* de levende typen die ik gadesla tot een geheel van *roman.* Is het mijne schuld, juist omdat mijn typen wáár zijn, leven, dat men in het kleinsteedsche dorp den Haag altijd wel mannen en vrouwen te over kan vinden, die min of meer lijken op mijn verbeeldings-personen, en die men dan op afternoon-teas en aan societeit-kletstafels 'herkent', om zoowel die werkelijke personen als mij te bekwijlen. - Zoo ook 'herkende' de een in van Uytwéérde mijn oom, de ander mijn vader, zoo wist een derde precies wie Huberte was, en wie haar man, etc, etc. - En eerst recht kwamen de tongen los bij den daarna volgenden roman: Het eene noodige. Natuurlijk, nu wist 'men' daardoor ineens precies alles en nog wat over mij in mijn levensgeschiedenis, en door de namen te zetten daarin op de personen van mijn boek! - Ook werd ik bij die gelegenheid gewaar - wat ik eerlijk beken bij al mijn levenservaring toen nog niet te hebben geweten in dat speciale opzicht... hoe *vuil* de menschen zijn op zedelijk gebied. - Ik ben er Frans Netscher altijd dankbaar voor geweest dat hij hierin zoo juist en zoo eerlijk voelde, toen hij in een bespreking van mijn roman wees op het smerig-vieze, waarmee zeker soort mannen zich vermijden in goorheid, door hun eigen natuur uitgedacht, omdat zij niet in staat zijn een eerlijk liefdegevoel van vrouw te begrijpen in een eerlijke-schildering. - Trouwens, hij is niet de eenige man geweest gelukkig, die mij beter verstond dan de massa; heeft men mij met veel vuil geworpen, men heeft mij ook begrepen hier en daar; - met Ibsen zeg ik, het oordeel van de minderheid is voor mij meer waard in zulke gevallen, dan dat der meerderheid; want die begrijpt per-se verkeerd en onjuist en oppervlakkig. Niets is dommer en onnoozeler dan de 'meerderheid', op welk gebied ook! - Amusant tot afwisseling is het aantal huwelijks-aanzoeken, dat ik door dien roman, en later nog door de brochure: 'De liefde in de Vrouwen-questie', kreeg; er waren er onder hoogst-zonderbare, en ook hoogst-beredeneerde; zij gingen uit van mannen voor wien het vaststond, dat ik met dien roman bedoelde: Trouw me toch als je blieft, - en die dan heel verbaasd waren, dat ik, wel verre van verrukt in hun armen te vallen, heelemaal niets geen behoefte aan zooiets aan den dag legde, om de heel eenvoudige reden, dat mijn eigen liefde-roman was 'n afgesloten stukje leven al, waardoor ik zoo intens had geleden, dat ik tegelijkertijd voor goed met alle 'liefde' had afgerekend. Ware dat niet het geval geweest, ik zou misschien niet eenmaal er toe gekomen zijn juist dien roman en die brochure zoo onbevangen te schrijven, zoo geheel en al als eene, die zelve staat reeds voor altijd *buiten* die dingen, en die juist daarom ze zoo eerlijk-kalm beziet.. - Er zijn naturen, die maar eens liefhebben kunnen, die alles ineens geven, en die nimmer meer een tweede maal opvlammen, omdat ze zich den eersten keer al verteerden voor-goed. De mijne is nu eenmaal zoo, wat liefde aangaat; maar men

heeft dat volstrekt niet nagevoeld, natuurlijk niet, daarvoor is ‘men’ veel te grof besnaard. Het Eene Noodige was nog nauwelijks uit, toen een oud heer, die het onmiddellijk had gelezen, lachend tot mij zeide: ‘Nu zal je eens zien, hoe gauw je trouwt; nu zullen ze op je af komen’. - Ik begreep hem niet; ik vond het, eerlijkgezegd, een flauwe aardigheid. Maar later, toen ik al die baard-likkende mannen en mannetjes inderdaad zag op me afkomen, op hoop van zegen, van vrije liefde, van 'n huwelijk om zichzelf aan mij te verkoopen soms, hun lichaam tegen mijn geldverdienende pen, - ja, toen heb ik begrepen *en* de voorspelling van dien ouden heer *en* de geheel andere beweegredenen, die ‘men’ zocht in mijn werk, dan die, welke mijn pen hadden bestuurd. - Ik was toen 29 jaar, en dus nog jong genoeg om door die vuile, vieze bezoedeling van mijn vrouwenziel pijnlijk te worden aangedaan, dat erken ik volmondig; maar ik

leerde er van lieverlede de schouders om ophalen met die minachting voor 'Publiek', die ik deel met Multatuli; wat kan het mij schelen ten slotte, nu de omstandigheden mij immers *dwongen* mijn ziel te openen voor de jan-en-alle-man-lezers-wereld, nu moet ik er mij dan ook in schikken, dat jan en alleman die ziel begluurt en betast, met vuile, vieze, zwarte straatvingers. Dat is *mijn* leven nu eenmaal. - 'Es muss' - om met mijn lift-jongetje te spreken. Want immers, mijn *ziel* kan ik niet weren uit mijn boeken. Ik ben nu eenmaal die ik ben, ik ben een persoonlijkheid, een karakter. Ik kan geen onpersoonlijke, onoprechte leuterkouserij bij elkaar pennen, zooals een middelmaatmensch, auteur of schrijfster nommer-zooveel. Van den dag af waarop ik in het openbaar optrad voor het publiek, kon ik niet anders dan *mij-zelve* zijn, dat wil zeggen, eerlijk, waar, oprecht, zonder doekjes er omheen te winden.

Dat is mijn succes, *en* het is de reden van mijn verkeerd-begrepen-worden, van den haat dien ik opwek, *en* van mijn veelgelezenheid. Men heeft mij zoo dikwijls gevraagd, hoe hebt U den moed of den lust dit of dat openlijk te zeggen, hoe hebt u dit of dat durven schrijven, etc.? Ik kan slechts antwoorden: hier is sprake noch van willen, noch van durven, doch slechts van een niet anders *kunnen* schrijven dan zoo, met mijn *heele ziel* er in. En vandaar dat niemand zoo zeer verbaasd is geweest als ik-zelve in alle nederigheid over den storm, dien ik reeds menigmaal verwekte, want ik heb nooit iets anders bedoeld of gewenscht dan de eenvoudige waarheid zeggen, en ik heb daardoor nooit vooruit vermoed, hoe die waarheid in anderer oogen zoo merkwaardig is, of zoo gedurfd, of zoo beleedigend. - Toen ik de brochure: De Liefde in de Vrouwen-questie uitgaf, nadat ze eerst artikelsgewijze was verschenen in het Soerabayasch Handelsblad, vond ik heel den inhoud zulk een gewoon en van-zelf-sprekend iets, dat de er op gevolgde woede van de feministen, en het geharrewar, en het ingezonden-stukken gedoe, enfin, al de ijselijke toorn van de dames, getrouwde, en ongetrouwde, voor mij, in alle oprechtheid, bepaald komiek was van gekheid en nonsens-achtigheid, maar vooral van huichelarij en aanstellerij.
-

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.
(Wordt vervolgd)

Ter bespreking toegezonden.

Thuiskomen, door **Th. van Merwede** (uitgever H. Honig, Utrecht.)

Met veel genoegen kondig ik dezen bundel, van over het geheel-goed-geschreven en zeer gevoelig-gedachte schetsen aan; dit is lectuur, die niet bederft maar veredelt, omdat zij zich kenmerkt door een zuiver-religieuswaas, maar dat echter niets heeft van preekerigheid of tendenz. *Geloof* en *Donkere Dagen* bevielen mij het allerbest; in *Geloof* is de teekening van den smid, van de grootmoeder, en van de moeder, waarlijk zeer fijn afgezien van het leven; tintelend van gezond realisme is ook blz. 29 en 30 daaruit, die mooie kamer van de smidse:

Een vierkant vertrek was het met ruim uitzicht, eerst over 't Kanaal en dan over 't veld, ver, heel ver weg. Voor de twee ramen hingen, gelijk hoog opgehaald, in strakke plooien de lichtgele linnen gordijnen met de goed geblauwde koordfranje in keurige rij. De kop van de dofzwarte kolom-kachel glom blank tegen de wit gekalkte nis, omhoog ging de lange, glanzig gepotloode pijp. Ook de muren waren wit. Tusschen de ramen stond een eikenhouten latafel en daarboven hing de spiegel dien

grootmoeder mee ten huwelijk had gebracht; nog uit twee stukken was het glas, verweerd met doffe plekken, maar de oude mahoniehouten lijst glom als den eersten dag.

Op de met wasdoek beplakte tafel lag het geld. Hanne zette het inktfleschje, dat ze uit de keuken had meegenomen, er bij. Terwijl haar man het geld telde had ze grootmoeder's bed kunnen opmaken, de bedstee-deuren stonden open, en het veeren bed puilde er uit, maar ze bedacht zich en bleef toezien hoe hij de rijksdaalders liet glijden van de eene hand in de andere, om ze daarna te storten in een vuil linnen zakje, dat hij stevig toebond; toen teekende hij langzaam en moeilijk de letters van zijn naam. Opstaande schoof hij 't papier naar haar toe. 'Teun', zei ze, 'zou der nou geen japönneke afkunne... veur moeder?' 'Veur moeder?' herhaalde hij haar over zijn bril koel aanziende, 'ik zed gek zien, zo'n ald mens nog 'n neie japon, nee heu, daor kumt niks van in.' 'Maer Teun, as Willem terugkumt dan...

Ook **Donkere Dagen** doet je warm aan van echt meevoelen, het slot daarvan, dat 'betere-ik' van de boerin is zeer pakkend. Ik weet niet wie van Merwede is, maar ik las hem of haar met blijdschap, omdat het werk getuigt van kunnen. -

Van den bekenden schrijver voor Jongens,

de Vletter komt uit bij de firma Bruna en Zn., te Utrecht, een nieuw boek, getiteld **Arendskop**, en een herdruk van **Zeven jongens en een oude schuit,** van denzelfden schrijver. Prijs *f* 1.50 en in prachtband *f* 1.90. Plaatsgebrek belet ons een uitvoerige recensie te geven van jongens- en meisjes-boeken. De Vletter is echter een auteur, wiens naam gunstig genoeg is bekend, om te mogen veronderstellen, dat ook deze uitgaven bij zijn lezers in den smaak zullen vallen.

Kleine - Tertit. door **Barbara Ring.** Uit het Noorsch. (Uitgever van Kampen & Zn., Amsterdam).

Van deze zelfde schrijfster kondigde ik onlangs aan met lof Anna Karine, en wat dit werk betreft, ik werd bij de lezing ervan getroffen door het eigenaardig liefelijk, ik zou willen zeggen rein waas, dat ligt over zulke boeken, die uit het Noorsch zoo veelvuldig tot ons komen. Hoe weinig hebben deze natuurlijke, onbedorven, frissche jonge meisjes van daar gemeen met onze bleekneuzige,
vroeg-alles-blasè-veroordeelende, voor onschuldige genoegens onvatbare afgeleefde backfischjes. Deze Kleine - Tertit, in hare naïeve onschuld, is hier te lande eene onmogelijkheid maar je voelt het heele boek door dat zij daar thuishoort en leeft en een werkelijksheid-type kan zijn. En welk een beminnelijke oude dame, die mevrouw Brand! - Zulke boeken zou je wenschen in de handen van vele opgroeiende meisjes, die er uit kunnen leeren hoe gezond en liefelijk een onschuldig levenslustig blij jong-meisje aandoet, als zij vrij is van kunsten, kuren, nukken en aanstellerij.

Het socialistisch gevaar. Een bijdrage tot de kennis der besmettelijke zielsziekten, door Dr. **E. van Dieren,** Amsterdam. (Uitgeversmaatschappij Vivat, Amsterdam.) - Tegenstanders overtuigt men niet gemakkelijk, en ik denk dus wel niet dat dr. van Dieren in dien zin veel satisfactie van zijn werk zal hebben; maar zij die het met hem eens zijn in de hoofdzaak, en ik ook behoor daartoe, vinden in zijn met vele citaten en aanhalingen uit de socialistische geschriften doorspekt betoog stof tot dank aan hem voor zijn moedig en eerlijk opkomen voor een eerlijke overtuiging. Dr. van Dieren toont aan uit de geschriften-zelven van de sociaal-democraten, hoe voortdurend zij met zich zelf in tegenspraak zijn, hoe de begeerte naar het zelf goed hebben bij hen voorzit boven de 'belangen van het volk' waarmede geschermd wordt, en hoe zij zelven overtuigd zijn dat de godsdienst hun grootste beletsel is om anderen zand in de oogen te strooien voor hun aardschen heilstaat; een door hem in verband hiermede aangehaalde uiting van Henriette Roland Holst verdient als zoodanig vermelding; men vindt haar op blz. 70 en 71. - Ik hoop eerlang nog nader terug te komen op dit boek, wil in elk geval reeds nu er dit van zeggen, dat het den oningewijden laat zien wat en hoe de socialisten schrijven en denken en prediken in hun eigen bladen, en als zij onderelkaar zijn, reden waarom het zeer nuttig is, dat vooral ook jonge onervaren menschen daarvan kennis nemen vóór zij zich alles wat men hun schoons wil wijsmaken voor zoete-koek opeten. Dr. van Dieren schrijft met den gloed en de geestdrift eener warme overtuiging; daardoor schrijft hij soms wat verward en onsamenhangend, maar zijn boek is de lezing zeer zeker ruimschoots waardig; het is een uitstekend tegengift tegen het gif van de sociaal-democratie; die alleen dient voor de leiders, om zelf op de plaats van de bourgeoisie te gaan zitten, en de massa proletariërs daarvoor te gebruiken, voor eigen-ik.

Toegezonden brochures, tijdschriften, enz., die niet voor nadere bespreking in aa**n**merking komen:

Het huis Oud en Nieuw, uitgever Ed. Cuypers Amsterdam, per jaargang *f* 6.50, afl. April.

Wereldgeschiedenis afl. 12 en 13, onder leiding van prof. Dr. H. Kern, in het Ned. bewerkt door G. Fuldauer (door Dr. H.F. Helmolt) uitgevers-maatschappij Vivat, Amsterdam (reeds vroeger aangekondigd door ons).

Schildlof's Taal-methode-praxis 6de en 7de afl. (reeds vroeger aangekondigd).

De Nieuwe Gids, uitgever El.: drukkerij Luctor et Emergo, den Haag- Mei-afl.

Reizen en trekken, Orgaan van de Ned. reis-vereeniging, redacteur A. Pieters, den Haag. 2e jaargang, (abonnement per jaar *f* 1.-) verschijnt maandelijks, nommer van 15 April ontvangen.

Nieuw-verschenen boeken (April en Mei) bij Martinus Nijhoff, den Haag.

Ned. Bibliographie (uitgave van A.W. Sythoff, Leiden) (April).

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

Aan Katholicus.

Nooit heb ik Roomsch-Katholieke priesters anders hooren onderrichten, verklaren en met nadruk betoogen:

'Dat we de Heiligen (dus ook Maria) *vereeren* als vrienden en dienaren van God, die met ons en voor ons God bidden.' Wat we ook op deze manier van jongs af uit de Cathechismus moesten leeren. - Van **aanbidden** dus geen sprake! - Hier heeft U mijn '*weten*' als Roomsch-Katholiek omtrent dit punt, tegenover Uw denken daaromtrent als niet-Roomsch-Katholiek. Aan de buitenstaanders staat het nu wien van ons beiden geloof te schenken!

In Uw aanhalingen uit een R.-K. kerkboek komt, dunkt me, ook geen uitdrukking voor die van aanbidden spreekt. Ik geef toe dat de taal ons wel vreemd aandoet menigmaal, daar ze dikwijls verouderd is, vertaald, verheven of statig wil zijn, of symbolisch bedoeld is.

Hoe het met mijn begrip omtrent het verschil tusschen aanbidden en vereeren staat; daarover behoeft U niet te twijfelen, dat kunt U weten, daar Fr. de S.L. letterlijk mijn woorden daaromtrent heeft overgenomen in haar antwoordartikel aan mij waarop U doelt. En waarin de Redactrice het met mij eens was, dat het verschil ontzaglijk groot is.

Of ik Ultramontaan ben? Ik weet niet wat U precies onder dat woord verstaat, en kan daarop dus geen ja of neen zeggen! - Maar ik ben volkomen tot de jaren van verstand gekomen en uit volkomen overtuiging Roomsch-Katholiek en volkomen toegedaan de meening om godsdienst zoo min mogelijk in de gesprekken te brengen, vooral tegenover minder-goed bekenden. Terwijl ik als ideaal beschouw: een godsdienst te belijden en na te leven op de eerste plaats en bovenal door de *daad.*

Hiermede hoop ik al Uw op- en aanmerkingen beantwoord te hebben en kunnen we, dunkt me, gevoegelijk onze discussie over dit onderwerp staken

PAULINE te S.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Aan den heer J.W. Vienings te Breda.

Aan het slot van Uw artikel in No. 44 j.l. uit U den wensch dat Uw uiteenzetting er toe zal bijdragen om 'bij andersdenkenden de vooroordeelen weg te nemen, die de waarheid der Katholieke belijdenis nog zoo dicht ontsluierd houdt.'

Nu wil het geval dat ik niet alleen een dier 'andersdenkenden' ben, maar tevens begeerig naar meer licht en daarom vlei ik mij, dat U wel niet zult weigeren mij voor te lichten, waar mij Uw stuk duister is.

Als we een groot man, zeg b.v.b. Napoleon, een Goethe, een Schiller, een Rembrandt vereeren, dan lijkt het mij werkelijk ondank, niet tevens de moeders te gedenken; en bij analogie kan ik dus van meening zijn: waar de Christelijke Kerk - 't zij dan Roomsch of onroomsch - de figuur van Jezus hooghoudt, vereert, aanbidt,

ja déificeert, in één woord, dankbaar is voor zijn verschijning op aarde, voor zijn geboorte, daar volgt van zelf: dank en vereering van haar, die in die geboorte de grootste rol speelde, de moeder.

Dus ben ik het met U eens, dat de Protestantsche kerk in den loop der eeuwen schromelijk is te kort gekomen in déférentie voor de nagedachtenis van Jezus' moeder.

En zoo zou ik dus de gedachtengang van Uw stuk geheel kunnen volgen, ware het niet, dat ik er in vond uitdrukkingen, die voor mij en ik denk, voor vele lezeressen en lezers, onverstaanbaar zijn. Met den besten wil, onbegrijpelijk.

In volgorde van Uw stuk vind ik het volgende en rijzen bij mij de er achter gestelde vragen:

'Zuivere schoot.' Waarom dat adjectief?

'Maagd en moeder Gods.' Maagd en moeder vormen een contradictio in terminus.

'Maagdelijke moeder des Heeren. Idem.

'Reine, eeuwige onbevlekte maagd.' Waarom die adjectieven? Waarom *niet* b.v.b. 'Reine, eeuwig onbevlekte moeder.'

'Den schoot eener maagd niet versmaad,' Is de schoot eener maagd dan minder bevoorrecht dan die eener *niet*-maagd? Nogmaals: waarom die nadruk op 'onbevlekt.

U zult onder de lezing van dit vragenlijstje opgemerkt hebben, dat zij allen in dezelfde richting wijzen: naar de miraculeuse geboorte van Jezus uit een *maagd*, die notabene een man had! zoo'n zonderlinge man, dat wij moeten gelooven dat hij aan de geboorte van Jezus geenerlei deel had!

En nu is het juist omdat al die vragen zoo denzelfden oorsprong hebben, dat ik U niet behoef uit te noodigen om ze állen te beantwoorden en ik kan volstaan met deze ééne vraag:

Wat bedoelt gij toch, sprekende van een *moeder*, met de uitdrukking:

'Onbevlekte maagd.'

Ik kan met geen mogelijkheid begrijpen, waarom de Katholieke Kerk hier niet spreekt van 'Onbevlekte *moeder*,' tenzij ik moet aannemen dat de Kerk een maagd edeler acht dan een moeder, en dat de onbevlektheid van de 'maagd' zetelt in het veronderstelde gebrek aan ondernemendheid bij den echtgenoot Jozef.

In alle gevalle de woorden 'echtgenoot' en 'maagd', titulatuur respectievelijk van Jozef en Maria, zijn: deux mots bien étonnés de se trouver ensemble!

Met belangstelling zie ik een, voor mij, duidelijk antwoord op bovenstaande ééne vraag tegemoet en dank er U bij voorbaat voor.

Nice 23 Mei 1909.

VIOLA.

Het blinde Meisje.
Een Schets van Fenna de Meyier.

Het was in den tijd dat de Chineezen het altijd druk hebben en in vroolijke afwachting zijn van het groote Tjap-Gomeh-feest, dat elk jaar op luidruchtige wijze in den Chineezen kamp van Passer Bahroe te Batavia gevierd wordt. En

ook de inlanders zijn er vol van - niet alleen valt er dan voor 't naïve, dadelijk-geamuseerde volk heel wat te kijken, maar de toebereidselen van den feestdag vragen veel werk en meestal betalen de Chineezen goed, als er een Tjap-Gomeh op til is.

Pa Sroemoh en zijn vrouw Bôh-Iman woonden in een klein huisje in de kampong achter Passer Bahroe. Zij waren gezegend met veel kinderen en veel zorgen.

Pa Sroemoh had dikwijls met Chineezen te maken. Hij was eerst koeli geweest bij een Chineezen klontong (marskramer) en had jaren lang de zware manden aan een bamboes juk gedragen op de bruine blooten schouders, waarop zon en regen vrij spel hadden gehad, als hij op een sukkeldrafje zijn meester volgde. Met het geratel van de eigenaardig sonore 'klontong' in zijn ooren, liep hij soms uren ver, zonder te denken, voort. Dat denken gaf toch niets dan verdriet, vond hij. Als hij 's avonds, doodvermoeid, op zijn balèh-balèh neerplofte, kwamen ze immers gauw genoeg, de klachten, de tranen, de zorgen; want meestal moest zijn vrouw hem een of andere ongelukstijding brengen: een ongeluk met het huisraad, een standje met de buren, een ziek kind, een nog armer familielid, dat zich, alsof 't van zelf sprak, in hun woning genesteld had. Zoo was hij gewoon geraakt aan de 'soesah', leed er bijna niet meer onder. Toen hij wat ouder en niet sterk genoeg meer geacht werd, verhuurde hij zich als 'kebon' (tuinman) bij een Europeesche familie. Zijn vrouw sjarcherde in sarongs met andere inlandsche vrouwen, en was vaak de tusschenpersoon van een of anderen Chinees met de kampong.

Hun kinderen groeiden op zoo goed en zoo kwaad als het ging. De oudsten begonnen al wat te verdienen, maar de meeste zorg gaven de kleintjes, waaronder een blind meisje. Bôh-Iman was geen teergevoelige moeder, maar er was toch één zwakke plek in haar hart voor de arme kleine Sina, die blind was. Het kind hing den heelen dag aan haar sarong, het kleine, verlegen kopje waar het zacht zwarte haar in een knoopje was opgebonden, slechts éven opheffend nu en dan, als 't stil was en zij wist met moeder alleen te zijn.

De andere kinderen waren wel eens jaloersch op Sina, die nooit slaag kreeg en er altijd netjes uitzag, want moeder Bòh-Iman zorgde altijd dat Sina's kleertjes héel en zindelijk waren; of de anderen in lorren en vodden rondliepen kon haar minder schelen. Die waren sterk en gezond en konden voor zichzelf zorgen, vond zij.

De tijden waren moeielijk voor Bòh-Iman. Wat haar man verdiende was toch al weinig en een paar dagen vóor Tjap Gomeh kwam hij met de tijding thuis, dat mevrouw hem niet meer als kebon kon gebruiken. Hij was te bòdò (dom.)

Nu is 't waar dat Sroemoh, die zijn heele leven koelie was geweest, niet veel verstand van het tuinvak bezat, maar volgens hem was dat geen bezwaar. De planten groeiden immers toch zooals Allah 't wilde en voor 't grovere werk, spitten, onkruid uittrekken en water aandragen was hij toch sterk genoeg. Mevrouw was echter van een andere meening en had hem niet eens een aanbevelingsbriefje of getuige gegeven. Hoe kwam hij nu aan ander werk?

Hij zocht bij alle Chineezen in de buurt en kreeg een paar onnoozele karweitjes, die hem twee kwartjes in drie dagen opbrachten. - Bòh-Iman verhuurde zich bij een waschbaas en stond nu den ganschen dag in 't water van de vuile kali, temidden van een hoop andere vrouwen, die lustig met het natte waschgoed sloegen op de geribbelde planken.

Als groote gunst had zij verkregen dat haar blinde dochtertje met haar mee mocht. Geduldig neergehurkt aan den rand van de kali, meewarig of ongeduldig voorbijgegaan door de anderen, zat zij daar te wachten tot moeder klaar was en zij weer in haar veilig huis terug konden gaan. Wat er in dat kleine hoofdje omging...? - Niemand vroeg 't zich af, zelfs niet de eenvoudige moeder, die alleen door haar instinct van moederlijke bescherming gedreven, dit kind vertroetelde boven de anderen. Zij zou er ook geen tijd toe hebben! 's Morgens om vier uur begon haar dagtaak al; dan nam ze vlug een bad met de halfslapende Sina, die zwaar aan haar sarong hing, daarna zorgde zij voor de koffie en de rijst die haar man en de jongens moesten gebruiken vóór zij aan 't werk gingen, en was dat klaar, dan wiesch zij tot 's middags twee, drie uur. Haar oudste dochter, de handige dertienjarige Inten paste in dien tusschentijd op het huis en op de twee andere kleintjes. 's Middags begon de handel in sarongs, het rondgaan bij de klanten en 's avonds werd er weer gekookt. - Al heel gauw kwam de tijd dat er geen geld genoeg was. Wat er moeizaam door de vrouw en de jongens,

verdiend werd, ging op aan huishuur en 't allernoodzakelijkste eten. Des avonds zaten zij hun beetje droge rijst te kauwen en veegde Bòh-Iman haar oogen, omdat het blinde kind om nog meer vroeg en zij 't haar niet geven konden.

'Zóo kan 't niet langer!' verklaarde zij, toen de kinderen sliepen en zij met haar man alleen was, op een avond.

Toen kwam Pa-Sroemoh met een voorstel voor den dag. Hij had dien morgen in den Chineezenkamp gehoord, dat een van de meisjes die gehuurd waren om bij het feest boven op de bamboezen staken als poppen door de stad gedragen te worden, ziek was geworden en dat men nu een ander kind zocht van die grootte.

Wat zou Bòh-Iman zeggen, als zij Sina daarvoor aanboden?

Eerst gaf de moeder een schreeuw van verontwaardiging. Dat arme kind! Wat dacht hij wel?!

Maar Sroemoh redeneerde verstandig. Het was toch geen moord dien hij voorstelde. Andere kinderen kwamen er toch ook levend af en voor die was 't nog erger dan voor de blinde Sina, want 't gevaarlijke lag juist in 't zien, 't staren in al die lampions en 't in de oogen spatten van de vuurwerkvonken. Voor Sina, die toch niet zag, zou 't immers niet zoo erg wezen. *Zij* zou ook niet duizelig worden, zooals de anderen, om zoo hoog over de menschen te gaan. En denk eens, wat een som! Vijf en twintig gulden beloofde de Chinees, want hij was rijk en zat nu erg verlegen.

De moeder liet zich bepraten, eindelijk.

De groote dag kwam en in Sroemoh's huis was 't een ongewone drukte. Wat er nog aan mooie en minder gesleten kleeren te vinden was, werd te voorschijn gehaald.

Toen bracht Bòh-Iman haar kind zelve naar den Chinees. Zij had 't blinde meisje verteld, dat zij nu mee ging doen aan een groot feest, zoo heerlijk en zoo mooi, dat ze, al kon Sina 't niet zien, er toch van genieten zou. Ze moest alleen niet te veel schrikken van de harde muziek en de knallende 'petasan' (voetzoekers) want dat hoorde er bij voor de vroolijkheid. En Sina zou ook heerlijke kwee-kwee van de 'njonja Tjina' krijgen, als ze zoet was en zich lief liet helpen. O, ze zou zoo mooi gemaakt worden, een schitterend baadje en een prachtige versiering op 't hoofd met allemaal linten en veeren, moeder zou 't haar precies vertellen.

Het kind luisterde vol aandacht, een stralende blijdschap verklaarde haar gezichtje, dat ze nu telkens ophief. En zou moeder altijd bij haar blijven? vroeg ze naïef.

'Niet altijd; nu moest ze niet stout zijn en niet gaan huilen, want het was alles zoo prettig en de Chineezen waren zoo goed, zoo lief voor moeder. Moeder kreeg nu een heele hoop geld en Sina zou elken dag visch en groenten hebben en kwee kwee (koek) toe, als ze zoet was. Ze moest niet bang zijn.

De stralende blijdschap versomberde, toch lachte het mondje nog.

Geduldig liet zij zich aankleeden en vastbinden op den bamboestok, niets begrijpend en niets durvend vragen.

Toen voelde zij, dat men haar ophief, zij hoorde een dof geruisch van honderden stemmen; muziek kwam met gillend gefluit en zwaar gedonder als een Oceaan van klanken op haar aan gestormd. Nog even hoorde zij haar moeders stem, die angstig riep: 'Zijn de touwen goed vast?'... en toen was 't of ze verloren ging in een maalstroom van geluid.

Was dit 'feest'? - Een duistere angst werd wakker in haar zieltje en een ontzaglijk verlangen om wèg te loopen, wèg te kruipen in een veilig hoekje, aan moeders

schoot... maar zij was gebonden en niemand hoorde haar. O, dat men haar alléén liet!
- -

Toen, voor 't eerst, was daar 't volle besef van haar hulpelooze jonkheid zonder licht. Een wanhoop, te groot, te machtig voor een simpel kinderhart, greep haar aan en deed haar bezwijmen..... In haar gedachten duurde dit lijden jaren. Want telkens werd zij wakker uit haar onbewustheid en de schorre, dreunende, fluitende, sissende, knallende en gillende geluiden joegen als weerwolven om haar angst....

Toen zij haar eindelijk thuis brachten, was zij een armzalig, weerstandsloos lichaampje, waaruit de ziel al scheen gevlucht. Men legde haar op een groot kussen op de balèhbalèh en moeder gaf haar wat te drinken. Maar de groote blinde oogen waren nog wezenloozer, de arme kleine handjes lagen naast haar als bruine verlepte bloemen.

‘Sina! Sina!’ schreide de wanhopige moeder.

Een zware hersenkoorts hield het kind in zijn ijzeren schroef gevangen en na twee dagen lijdens vloog Sina's zieltje uit naar onbekende verten, verlost van aardsche pijn.

Varia.

I. Een ‘Verachte om des beginsels wil’ of Hoe men den ‘Kleynen Luyden’ zand in de oogen strooit.

Weet ge wie hij is, die ‘verachte’, lieve lezers; niemand meer of minder dan de man, die Europa rondreist, bij vorsten en koningen op visite, en intiem dineert bij den ook werkelijk voor een *christen*-staatsman bij uitstek geschikten omgang Koning Leopold van Belgie, die overal zich laat kieken, en alle buitenlandsche journalisten reclame-onderhouden met hem toestaat, die heel mooi en fraai ingericht woont op voornamen stand in Den Haag, en zooveel eerebaantjes, eeretitels, en ridderorden bezit als slechts weinigen hier te lande.

Gij kunt het lezen in ‘De Banier’ van 22 Mei l.l., een te Scheveningen verschijnend ‘Kleyne Luyden-Blad’, dat in het verslag van de onlangs gehouden Gereformeerde Jongelingsvereeniging schrijft:

Onderwijl komt Dr. Kuyper, Minister van Staat, de zaal binnen....

Ik zet hier maar puntjes, want 't gejuich dat dezen ‘Verachte om des beginsels wil’ omstormde, valt niet in woorden uit te drukken.

Ik wensch niemand kwaad toe, maar 'k had toch wel es gewild, dat bv. Mr. Goeman Borgesius even om 'n hoekje had kunnen gluren. Of neen, ik wenschte dat Groen van Prinsterer 't gezien had.

- De naieve schrijver van deze Kuyper-aanbidding zal wel heel te goeder trouw zijn daarin. Juist daarom haal ik zijn woorden hier aan, om eens te laten zien in welk licht ‘de Kleyne Luyden’, het kiezers-vee van *die* richting, zien hun Abraham Kuyper.... namelijk als een ‘verachte om des beginsels wille’.... Enfin, als de massa zoo dom en onnoozel is, dan kan men zich niet verwonderen, dat de slimmen onder hen daarvan gebruik maken, om op hare schouders naar boven te klimmen - - - -, en te gaan zitten waar thans de: ‘verachte’ Abraham Kuyper zit! -

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

II.

Mejuffrouw Rosette Koetser, reeds zoolang ik redactrice van de Lelie ben een onzer medewerksters, evenals zij ook al dat was onder Mevrouw van Wermeskerken, onder wier redactie hare jonge-meisjes-wedstrijd-opstellen meermalen zijn bekroond, mocht in den tooneel-letterkundigen wedstrijd uitgeschreven door Gebr. Janssens te Antwerpen, de navolgende eervolle onderscheiding verwerven, onder niet minder dan 57 uit Noord- en Zuid-Nederland ingezonden wedstrijd-tooneelstukken.

‘*Aan Mej: Rosette Koetser, wier tooneelspel niet kon in aanmerking komen voor bekroning zal als blijk van erkenning der verdienste van het stuk voorgesteld worden, hetzelve door de Firma Gebroeders Janssens te laten uitgeven.*’

- Omtrent het stuk als zoodanig schrijft het verslag nog elders:

Uitgeschakeld *werd door den keurraad aangehouden om de uitzonderlijke verdiensten van dat werk, dat verdient geprezen te worden om de uitstekende manier*

waarop de schrijfster haar onderwerp behandelde..... De typen zijn uitstekend geobserveerd in hun taal en hun handel en wandel.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

L.P. - Welk een aardige verrassing toch.! Ik vind het zoo hartelijk van U, dat voor mij te doen. Uw eerste brief begint met den wensch mij als ‘lieve freule’ toe te mogen spreken. Wel waarom niet? Als gij in Uw hart die behoefte hebt, kan het mij slechts aangenaam en welkom zijn. -

Uit Uw laatsten brief blijkt reeds, dat gij over het onderwerp, waarover gij in Uw eersten schrijft, in den grond niet heel veel anders denkt dan ik, en nog duidelijker zag ik dat uit Uw artikel onlangs. Ik geloof dan ook dat gij de uitdrukking: ‘Ongetrouwde vrouwen zijn overtolligheden’ (ik heb Uw eersten brief hier voor mij) anders uitlegt dan zij moet worden opgevat. Neen zeker, gij, noch wie ook, behoeft in dien zin een overtolligheid te worden, waarin gij het voorstelt; maar wèl geloof ik, dat de natuurbestemming van elk vrouwelijk-wezen is vruchtdragen, en dat zij dus daarom in die *natuur*bestemming mislukt, indien zij onvruchtbaar blijft. Echter, wij staan voor zooveel raadselen, ook in de natuur, dat er niets aan te doen is, dan, juist als gij-zelve het ook beschreven hebt in Uw artikel, van het leven te maken zooveel moois, als wij zelve ervan vermogen te verkrijgen; wat nu echter de eene mooi of nuttig vindt, is dikwijls in de oogen van een ander weer bijzaak, en daarom geloof ik dat wij daarvoor geen algemeene regels kunnen stellen (iets wat tegenwoordig juist zoo dwaas geschiedt in zake nuttigheid, ‘plicht aan de

maatschappij', al die mooie phrasen meer), maar dat elke ongehuwde vrouw voor zich-zelve moet verantwoorden hoe zij haar leven wil maken en wil inrichten. -

Heel veel van die 'ontwikkeling', waarmee gij zoo dweept, leidt m.i. juist tot hoogmoed, inbeelding, zelfoverschatting, en allerminst tot geluk, noch voor de omgeving, noch voor eigen-ik; ik heb ten minste heel wat voorbeelden daarvan onder de oogen, van vrouwen, die noch voor zichzelve een opgewekten gelukkigen indruk maken met hare ontwikkeling en nuttigheid, noch in hare eigenlijke omgeving iets anders verspreiden dan twist en ergernis, omdat zij nimmer zijn thuis, of daar waar men haar waarachtig nóódig heeft, maar wel op vergaderingen of in gehoorzalen, etc. - Ik zeg dit alles niet tegen U-persoonlijk, omdat ik uit Uw brieven den indruk heb, dat gij een zéér-religieuse natuur zijt, die U door een hooger, een religieus plichtbesef, dus een van waarachtige menschenliefde, laat leiden, en natuurlijk heb ik dáárvoor allen eerbied. - Maar, hoe kunt gij spreken van 'volmaaktheid' en van 'volmaakt-worden'? Dat is immers *en* voor den man *en* voor de vrouw een ondenkbaarheid. Van volmaaktheid is zoo weinig sprake op aarde, niets en nergens, dat mij het stopwoord van sommige moderne dominees van 'naar-volmaaktheid moeten wij streven', altijd belachelijk voorkomt van oppervlakkigheid. Ik haat *phrasen.* En ik vind zooveel in het modernisme, in dien geest van een liefdeleer zooals gij blijkbaar óók zijt toegedaan, zoo louter phrase zonder grondslag, heel fraai in den mond van den prekenden voorganger, maar waarnaar niemand doet, of waaraan niemand ook iets *heeft*, omdat het **woorden** zijn zonder inhoud.

Gewöhnlich glaubt der Mensch, wenn er nur Worte hört, Es müsse sich dabei doch auch was denken lassen.

Dat woord van Göthe is heel waar, en heel toepasselijk op het gehoor van moderne woordvoerders, die in goed gelukten woorden-omhaal de luisterenden overdonderen met allerlei zinledige phrasen van deugd, christenplicht, liefde jegens allen, volmaking, streven naar het hoogere, enz. enz.

> Denn eben wo Begriffe fehlen
> Da stellt ein Wort zur rechten Zeit sich ein!

Geloof mij, dat is geschreven voor het modernisme. Men moge over het orthodox christendom, of over het R.K. geloof, oordeelen hoe men wil, het berust op een *leer*, een *dogma*, in elk geval, maar 't modernisme is zoo recht een gepraal met mooie en deugdzame *woorden* zonder inhoud.

- Gij vergist U geloof ik volkomen indien gij meent dat er in elk mensch is een 'drang naar volmaaktheid,' en 'naar goed-zijn'. Och-arme! Als *dat* zoo ware, dan ware de wereld niet wat zij *is* in de werkelijkheid (waarvan gij trouwens zelve getuigt dat gij er buiten staat door uwe tegenwoordige gezondheid) want in de werkelijkheid van de dingen zijn de meeste menschen integendeel van huis uit *slecht*, *naar*, *hardvochtig*, *egoïst.* Sla eens een kind gade en let maar eens op hoeveel **leelijks** en bepaald aangeboren *zelfzuchtigs* schuilt reeds in zoo'n jonge ziel. Niet zonder reden leeraart dan ook het orthodoxe bijbelgeloof iets geheel anders dan wat gij neerschrijft, namelijk dit, dat wij allen van kind-af in zonde zijn ontvangen en geboren, en dat de *natuurlijke* mensch is verdorven dóór en dóór. Of men nu de verlossings-leer door den zoendood van Christus, die daarvoor de reiniging brengt, wil aannemen of niet, het feit in elk geval blijft wààr, dat de natuurlijke mensch is van kind af in 'zonde' (noem het als gij dat liever wilt in slechtheid) is geboren en is ontvangen. Van een

drang naar volmaaktheid in hem, en naar goed zijn zie ik niets, bij de meesten **niets,** alleen een drang naar veel geld-verdienen en oppotten, of naar eerebaantjes, of naar 'n ander belasteren, of naar coquetteeren, of naar wat-ook dat is voor en boven alles *zelfzucht.* - Nog eens, och arme! Denkt gij werkelijk 'dat de meeste menschen niet gelukkig kunnen zijn met een slecht geweten'!!! Tegen zulk een idéálisme valt niet te redeneeren. Behoudt het; het is misschien voor u-zelve het gelukkigst zoo.

- '*Wie zal zeggen*, *wat voor kracht al zelfs een glimlach niet doet*, *de handdruk van een*, *die gemis en eenzaamheid kent, het vertroostende woord van een die vrede vond in eigen leed*'.

Die woorden van U beaam ik ten volle, maar vindt gij heusch dat zulk 'nuttig zijn' ook maar iets gemeen heeft met het moderne-vrouw-geschetter, waarvan ik de nuttelоosheid bespot? Weet gij, wat gij in die woorden bedoelt, dat is, zou ik zeggen, juist de verouderde, de meer en meer te loor gaande nuttigheid in de verborgenheid en de stilte van het dagelijksch leven, waarin ik geloof dat ligt *het* geheim van de *ware* vrouwelijke nuttigheid voor anderen.

- Nu kom ik tot Uw tweeden brief. Ik wil beginnen met U de verzekering te geven, dat gij U niet vergist indien gij overtuigd zijt, dat mijn hart voor U openstaat. Het staat open voor ieder die *ernstig* meent wat zij zegt, en *oprecht* is, onverschillig of hare levensbeschouwing een andere is dan de mijne. Ik wil U ook naar aanleiding van dien brief nog op een ding attent maken, opdat gij mij niet verkeerd begrijpt, en dat is, dat ik de menschen evengoed zie naar de goede zijden die zij natuurlijk óók hebben, als naar hunne slechte en leelijke eigenschappen. Ten slotte is het toch immers niet hunne eigen schuld dat zij zóó zijn en niet anders; zij maakten zichzelf niet. En *dat* is dan ook voor mij altijd het groote struikelblok in de leer van den Bijbel, dat God ons allen in Adam-alléén liet vallen, en daardoor de gelegenheid ons ontnam persoonlijk, uit eigen-wil, waarlijk-*volmáákt* te zijn. Er is voor mij een zoo ontzaggelijke *on*rechtvaardigheid in die voorstelling dat het strijdt met elke idee van een rechtvaardig en liefdevol Schepper. Enfin, ik wil hiermede dus zeggen, dat ik, zoo ik de menschen zie als allesbehalve lieve en zelfopofferende wezens, maar in tegendeel als zelfzuchtig, hard, liefdeloos, toch ook wel weet hoe zij bij oogenblikken soms heel-erg kunnen 'meevallen.' En zeker is dat het geval in dagen van ziekte; dat werkt op hun medelijden, en doet heel dikwijl het betere in hen bovenkomen. Daarom geloof ik dat juist gij menigeen van zijn of haar *besten* kant hebt leeren kennen.

- Hetgeen gij schrijft over Uw richting in Uw werk, aangaande Uw geschiktheid tot dat bepaald genre, van anderen aard dan het eerste mij gezondene stukje, beaam ik volkomen; ik vond Uw artikel dáárna gezonden veel krachtiger en veel persoonlijker van inhoud. - Het vervolg van Uw brief, over de kracht die gij put uit Uw geloof, laat ik liever onbeantwoord, omdat ik U hoe ik-zelve denk over die vage 'liefdeleer' reeds hierboven uiteenzette, en het nu verder den schijn zou krijgen als wilde ik Uw geluk U ontrooven door U mijn nuchtere levensbeschouwing in zulke dingen door redegetwist op te dringen. En daaraan denk ik geenzins. Menschen als gij zijn voor hen-zelve gelukkig denk-ik, waarom zou ik U dus Uw geluk willen ontrooven, of zelfs het bezoedelen door het te betwisten. Ik heb U, daar gij mijne meening hebt willen weten, eerlijk en oprecht geantwoord, maar ik gun U Uw blijde geloof in de menschheid van harte, en hoop dat gij op Uw weg en Uw werk allen mogelijken voorspoed moogt genieten wat dat alles aangaat.

- Uw voornemen echter, terwille daarvan weder den winter in Holland te gaan beproeven, terwijl gij daar reeds eens slechte ervaringen mee opdeedt, lijkt mij bepaald onvoorzichtig. O ja, al Uw bezwaren, en Uw verlangen hier in Uw vaderland

te arbeiden, begrijp ik zeer goed. Maar gezondheid laat zich niet dwingen; ik heb dat zelve ook dezen winter weer tot mijn groote schade ondervonden, ons klimaat is nu eenmaal een gevváár voor zulke gestellen; gij kunt immers toch ook uit de verte Uw vrienden beïnvloeden door Uw schrijven, en, wat Uw omgeving betreft, *liefde* verspreiden kan men overal. Misschien is het Uw taak, niet hier maar dáár te arbeiden, ons leven wordt zoo anders geleid dan *wij* 't zouden willen; *wij* denken te beslissen, maar een ander, een Groote Onbekende, neemt onze hand, en voert ons waar *hij* werk heeft voor ons.

Ik ben het volkomen eens met U, dat men aan het gevaar went als men een kwaal heeft, en daardoor heel anders staat tegenover de ziekte-in-questie dan de gezonden het doen. Vroeger dacht ik-zelve namelijk altijd, dat een hartkwaal iets heel zenuwachtigs moest zijn door 't gevaar van het zoo plotseling kunnen-dood-blijven. En nu gaat het mij juist omgekeerd, en verwijt ik mij-zelve zoo dikwijls, dat ik er veel te weinig aan denk of bij stilsta, hoe gauw ik er uit

kan zijn, omdat ik, *als* ik dat deed, nog veel méér zou elk uur van geluk waardeeren, en bij elken mooien dag die mij gegeven wordt met dank zou behooren stil te staan. Maar in plaats daarvan denk ik eigenlijk net even weinig aan het voor mij meer-onmiddelijke gevaar van in-eens doodgaan, als welke gezonde man of vrouw ook. En zoo zal het de lijders aan zwakke longen ook wel gaan. Neen, ik was inderdaad enkel voor mijn genoegen, op een doorreis, eenige dagen in Davos, maar ik was zoo zwaar verkouden toevallig, en hoestte zoo schrikwekkend, dat iedereen mij aanzag voor een patiente die het niet weten wilde waarvoor ze kwam, en mijn reisgenoote daarom met stil-medelijdende blikken aanzag als zij en ik verzekerden, dat ik volstrekt niet voor mijn gezondheid daar was, met oogen die zeiden: Wat moet die arme vriendin zich goedhouden en er op losliegen!

- In Uw volgenden brief deedt gij zeer verstandig door *niet* te wachten op een eerste antwoord of 'Uw brieven mij wel aangenaam zijn', maar door gezellig en flinkweg te schrijven wat Uw hart U ingeeft. Immers, natuurlijk zijn Uw brieven mij héél welkom; iemand, die zulk een helder en opgewekt zieleleven heeft, kan niet anders dan mij een lieve correspondente zijn, maar ook U kan ik slechts zeggen, wat ik reeds telkens antwoordde, in den *nieuwen* jaargang hoop ik **omgaand** te correspondeeren; eerst moet ik nu mij nog inrichten naar de oude manier, en wel eens lang laten wachten.

Gij doet er mij **groot** genoegen mee, mij over alles wat U op het hart ligt eerlijk te schrijven; ten eerste vind ik vleierij onuitstaanbaar, ten tweede is het voor mij een bewijs van belangstelling dat gij nadenkt over mijn opinie, ten derde beweer ik geenzins, dat *ik* altijd gelijk heb en een ander ongelijk, en hoor dus graag Uw meening, ten vierde leer ik mijn correspondenten immers alleen waarlijk kennen, als zij hun hart voor mij *openen* in oprechtheid en zonder terughouding. Dus... gij hebt behoefte mij te schrijven over mijn woorden omtrent Jezus als menschbeschouwd, en gij voegt daaraan toe: 'Ik beschouw hem heel anders dan U, omdat ik zelf meer en meer ga voelen dat hij gelijk heeft, en een leven in zijn geest mooi en zegenrijk is, en de weg tot het koningrijk Gods.' - Zie eens, door Uw vroegere brieven reeds heb ik al begrepen dat Jezus voor *U* zulk een ideaal zal zijn in Uw eigen leven, en daarom verwijs ik U maar weer naar bovenstaand antwoord in 't eerste gedeelte van mijn brief; dat zegt U hoe ik 't voel, en tevens hoe ik U niet graag Uw stemming in dezen zou willen afnemen of betwisten. Zoo iets is een persoonlijke opvatting, eene die zich niet aan elkaar laat opdringen. En waartoe ook? Alles wat gij schrijft dienaangaande laat mij-persoonlijk inderdaad, wat de Jezus-figuur aangaat, koud; het doet mij denken aan Tolstoï en zoovele anderen, aan wier goede bedoelingen ik niet twijfel, maar wier naief geloof, in de mogelijkheid de menschheid te zullen veranderen, ik *dom* vind. - Echter, Jezus Christus-alléén héeft de menschheid veranderd; Hij deed wat voor of na hem niemand deed nog, Hij gaf de wereld een nieuw aanschijn en in Zijn naam leefden en stierven duizenden martelaren. En juist dáárom is Hij voor mij *niet* een mensch, maar wel degelijk een God; ik heb dat nooit zoo sterk gevoeld als in Rome, waar om Zijnentwille zoo oneindig veel is geleden, en gansch een heidenwereld onderging, alleen door Zijn Woord -

- Ten slotte nog Uw laatste schrijven bij Uw artikel gevoegd. Ik neem daaruit deze woorden van U over omdat gij daarin mij zoo juist navoelt:

'*Ik geloof dat U Uw waarheid meer predikt tegen de vrouwen*, *die uit hoogmoed*, *eigenwaan*, *preutschheid of afgunst beweren den man tot hun geluk niet noodig te*

hebben, *ik geloof dat U opkomt tegen aanstellerij*, *en doen alsof*, *terwijl er geen steek van waar is*.'

Heb ik U goed begrepen, vraagt gij. Ja-zeer-zeker. Precies dat is het, dáártegen alleen protesteer ik En zij, die mij het hardst uitschelden om mijn protest, bewijzen ten slotte gewoonlijk zelven hoezeer ik gelijk heb. Zoo was er b.v. hier in Den Haag, toen mijn brochure 'De liefde in de Vrouwenquaestie' verscheen, en zooveel huichelachtige verontwaardiging uitlokte, van dames die de waarheid niet wilden hooren, ook een lang niet meer jonge juffrouw, wonend met haar vader en zuster, wier heilige afschuw van mijn brochure al bijzonder groot was, totdat.... ze op zekeren dag een belachelijk huwelijk kon doen met een oud mannetje, die haar vader had kunnen zijn; - toen greep ze dien laatsten onverhoopten kans met beide handen aan, en bevestigde daardoor in ieders oogen, wat de meesten reeds vooraf hadden vermoed: dat haar kuische verontwaardiging op mij slechts was geweest nijdigheid, omdat ik haar en zoovelen harer aan de kaak had gesteld in haar geheimste begeerten.

Hartelijk gegroet, en nogmaals véél dank.

X.H.X. - Ik denk er niet aan U particulier te beantwoorden. Waartoe? Ik heb Uw laatsten brief niet in de Lelie beantwoord, omdat ik niet in vruchtelooze discussies wil treden over dergelijke boekbeschouwingen; gij zijt natuurlijk partijdig, en dus zou het geen de minste reden of doel hebben U te beantwoorden. Ook zond ik U om diezelfde reden vroeger dat Blad weer terug. *Ik* denk er *eerlijk* zoo over, als ik het zeg, en dus behoeft gij niet te beproeven mij tot andere meening over te halen door mij de opinies van anderen voor te houden, aan wier eerlijkheid ik daarenboven, omdat ik weet wat critiek waard is, achter de schermen gezien, en hoe zij tot stand komt, héél dikwijls met goede reden twijfel.

Wat nu Uw schrijven van 20 dezer aangaat, ten eerste wenschte ik dat gij daarin niet zoo met de stroopkwast werktet want, alweder, in *Uw* geval doet dat verdacht aan. Het kan zijn dat ik U verkeerd beschuldig wanneer ik zeg, dat gij den indruk maakt alsof gij hoopt mij tot een gunstiger meening te verteederen door mij op te vleien, over de waarde die gij juist aan mijn oordeel en mijn karakter hecht, etc, etc, maar, dien indruk maakt gij zóó beslist dat gij er mij door afstoot, en dus Uw doel niet bereikt. - Om U niet te verraden wil ik hier niet in bijzonderheden treden maar U alleen zeggen, dat gij, wel verre van mij te overtuigen, mij integendeel versterkt door Uw schrijven in mijn indruk, dat het U te doen is om geen mooie bijredenen bij die reclame-zucht. Dat gij nu achterna de schuld daarvan schuift op anderen maakt het niet beter maar erger voor U. *Gij* hebt het gewild en het hun gevraagd. - Nergens in die bewuste recensies zeide ik iets van al de dingen, die gij mij in den mond legt, en waartegen gij U dus verdedigt zonder reden, maar geheel *andere* dingen schreef ik, waartegen niets valt in te brengen, en die gij dan ook voorbijgaat. - Ik zeg U ook heel eerlijk dat ik eerst zal gelooven dat gij Johan de Meester zoo flink de waarheid hebt gezegd over zijn critieken en 'het gekwijl en opgehemel beurtelings van zijn vijanden en vriendjes', als ik dat zelfde eerst ergens van U lees *openlijk*, in een of ander Nederlandsch Blad, met Uw naam eronder. Dat gij *mij* onder vier oogen dat dappere heldenfeit meedeelt schijnt mij meer bestemd om *mij* op te vleien, dan overeenkomstig de waarheid. Dat zeg ik U héél eerlijk. - Gij vergist U echter wanneer gij denkt dat ik mij laat vangen door zulke grootsprekerij. - Ik herhaal, over de bewuste boeken zal ik eerlijk het goede en het kwade zeggen naar mijn eigen eerlijk oordeel erover, en gij zult mij plezier, en U-zelf een dienst doen, door niet op mij te willen influenceeren door vleierij noch door grootsprekerij. - Wat Uw aangekondigd bezoek

aangaat, ik zal U dit onderhoud niet weigeren, maar in die twee zomermaanden ben ik niet in Holland, maar wèl in September weer; nog eens, als ik U harder heb toegesproken dan gij verdient, dan is het Uw eigen schuld; ik houd niet van dat soort vleien U-zelf-ophemel-brieven; zij hebben een gevaarlijke overeenkomst met het onware in Uw boeken.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

9 Juni 1909.
22ste Jaargang.
No. 50.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Een en Ander.

Gedachten en Invallen.
I.

Is het niet kortzichtig en dwaas van den kant der socialisten, waar zij den katholieken telkens weer verwijten de uiterlijke pracht van hunnen ritus en den rijkdom waarin gehuld is hunne symboliek?

Immers toch is het eene onafwijsbare noodzakelijkheid voor ieder harmonisch geheel, dat vorm en inhoud aan elkander even waardig zijn; en is het den mensch als *in*geboren, het gevoel dat elke hoogere handeling behoort gepaard te gaan zoowel met statigheid van gebaar als met meer dan gewonen tooi; en hebben dus de verheven waarheden die den kern vormen van den roomschen ritus en zijne symboliek, het

natuurlijke recht te eischen, dat hunne uitwendige veraanschouwelijking in overeenstemming zij met hunne innerlijke hoogheid. Hiertegen nu zullen de mannen van het onmiddelijk nuttige, met eenigen schijn van rede (en daarbij niet ongelukkiglijk speculeerend op de harten veler gevoeligen) aanvoeren, dat het niettegenstaande dat alles, tòch beter en liefderijker ware, indien deze kostbare weeldedingen te gelde werden gemaakt, en besteed om te lenigen zooveel dringende nooddruft

om ons heen, zooveel nijpende armoede en ellende.

Toch ten onrechte! Want niet alleen dat door het bannen van alle pracht en weelde uit den roomschen eeredienst alwederom meer beperkt zou worden het gebied, waarop in deze tijden nog wordt voortgebracht groote monumentale kunst, en dat de hierdoor overtollig-geworden arbeidskrachten het overcompleet elders opnieuw zouden gaan versterken; maar ook dringt de vraag zich op, of bij het verloren gaan van al deze pracht en schoonheid dan toch een noemenswaard aantal armen daardoor eenigszins ernstig gebaat zou zijn, of winnen zou aan werkelijke bevrediging en geluk. En is daarenboven al deze pracht en heerlijkheid, al deze weelde van Schoonheid dan niet een eigendom *algemeen* en *voor allen?*

Is ze niet een bron van verheffing, waaraan zich laven en verlustigen kan het oog der armen evengoed als dat der rijken? De mensch leeft toch niet van brood alleen!

II.

Nu neemt dit alles niet weg, dat, waar het Socialisme of de Socialisten ernstig streven naar een wegnemen van maatschappelijke misstanden wij het (of hun) onze achting en waardeering allerminst zullen onthouden, en dat, als wij hun nu en dan toevoegen een hard woord, dit *nooit* zal gelden dat streven, maar veeleer én het averechtsche der middelen, die zij wenschen te gebruiken ter bereiking van hun doel, én de zeer eigenaardige wijze van strijdvoeren, die hen in den regel kenmerkt. Want wáár en door wie er ook gevoeld wordt voor hen die verkeeren in druk, voelen wij Christenen van ganscher harte mee!

En zéker de sociale nooden zijn hoog gestegen en dringender wordt met den dag, de noodzakelijkheid om ter hulpe te komen, en te vinden de eindelijke en beslissende oplossing van de met deze nooden verband houdende problemen.

En nu is de vraag, zou het mogelijk zijn die oplossing te vinden bij de Socialisten, zou inderdaad de Marxistische levensbeschouwing of hare 'revisie' in zich bergen de nieuwe heilboodschap, en zouden de volgelingen dier leer in ernst zijn de apostelen, de verkondigers van een nieuw vrede en verlossing brengend evangelie?

Neen! Want uitsluitend langs stoffelijken weg zoekt het socialisme te verhoogen den levensstandaard, te vermeerderen en te verrijken het levensgeluk. En al is er in dezen op te merken eenige kentering, en is men in den laatsten tijd gaan voelen dat hier een leemte was in de leer, en heeft men getracht die leemte te vullen met hetgeen men wel wat wijdsch genoemd heeft: 'Volksverheffing door volksontwikkeling' -, een niet te loochenen feit blijft het, dat dit geestelijke element er slechts is voor de leus en vrijelijk mag gerangschikt worden onder de surrogaten; en dat, waar men de ontwikkeling slechts zoekt in het propageeren van de resultaten der wetenschap - dat is het boeken der waarnemingen van uitsluitend physische of psychophysische verschijnselen, - het socialisme, met zijn kleinburgerlijk reglementeeren aller stoffelijk-maatschappelijke verhoudingen, *in zijn essence is* en *blijft* een op zuiver materialistischen grondslag geveste leer.

'Eerst verbetering..... van den stoffelijken levensstandaard..... en de verheffing van het geestelijk peil en het zedelijk bewustzijn volgt vanzelf!'

Alsof een grein menschenkennis en ook maar eenig begrip van de - ik moet toegeven door de ongunstige omstandigheden gescherpte - aspiraties van het

proletariaat, niet onmiddelijk doen inzien, dat het tegendeel waar is. Waar niet *vóór alles* aanwezig is een hooger zedelijk bewustzijn, daar zal de vergunstiging der stoffelijke levensvoorwaarden - zelfs bij een intellectueel ietwat omhoog gehaald worden - niet de minste waarborg geven voor een veredeling der levensinzichten. Integendeel, een zich finantieel ruimer bewegen, heeft veelal ten gevolge - de goeden niet te na gesproken - een evenzeer toenemen van allerlei zinnelijke behoeften van lager orde, een onbegrepen navolgen der cultuurweelde van de fijner begaafden, een genotzucht, waardoor alle levensernst en hooger geestelijk besef droeviglijk gedrongen worden op den achtergrond.

Neen! niet van het socialisme zal ons komen het heil! En een dwaling is het te meenen dat de heerschende ellende het uitvloeisel zou zijn van een verkeerde inrichting der maatschappij, en kortzichtigheid niet in te zien, dat redding nimmer te wachten kan zijn van systemen, en dwaasheid is het niet te begrijpen, dat *het geluk* - een staat van geestelijk welbehagen - zou kúnnen worden verkregen uitsluitend langs stoffelijken weg!

Neen, de oorzaak voor alle ellende is te

zoeken in de geestelijke misstanden, is hoofdzakelijk gelegen in het gebrek aan Goedheid, aan echte Goedheid des Harten, in het afwezig zijn van de Liefde, de Ware, de Hooge, de Eenige!

En al zou te verwezenlijken zijn dan ook het schitterendste systeem, en al zou de maatschappij hier op te bouwen zijn naar de plannen van het geniaalste vernuft, en al zou de wil bestaan, bij de geheele menschheid zonder onderscheid, tot dezen wederopbouw, de ernstige wil en de willende kracht, het zou niettemin steeds blijken te zijn 'IJdelheid', indien die wil en die kracht niet de hoogere wijding ontvingen door de Liefde, door de Christelijke Liefde, dat is de groote zuivere Goedheid des Harten.

De Goedheid des Harten, waarvan het bewustzijn ieder redelijk wezen is aangeboren.

De Goedheid des Harten, die als wij niet willekeurig verharden ons gemoed, ons innerlijk-beschamend waarschuwt tegen 't begin zelfs van elke minderwaardige daad,

De Goedheid des Harten, die ons waardeeren doet de goedheid in anderen, hetzij die anderen groot zijn of nederig, hetzij die goedheid is hel-schitterend of zacht-schijnend,

De Goedheid des Harten die geen blijheid kent waar anderen verkeeren in druk,

De Goedheid des Harten die verhoogt het eigen geluk door de vreugde om des naasten geluk.

De Goedheid des Harten die Kracht is en Zachtheid, Hoogmoed en Eenvoud, Schoonheid en Deugd!

De Goedheid des Harten, die is de voornaamste der deugden, die is de Liefde, de afstraling van Gods goddelijke Deugd!

III.

Het socialisme nu is een secte van Haat! Of wordt men ooit getroffen in de hetzij geschreven of gesproken sermoenen hunner apostelen door één woord van teederheid, door één accent van echt, innig meegevoel met hen die achterbleven of werden verdrukt en vertrapt in het koortsig begeerlijkheidsgedrang naar den tempel der fortuin! En is hun ten berde komen telkens en telkens weer met het enumereeren van de nooden des volks, iets anders dan grijpen het meest voor de hand-liggend wapen om te lijf te gaan de gehate bevoorrechten?

Het socialisme is een secte van Haat!

Indien dát Liefde moest heeten, wat ons toekomt uit de woorden en daden, uit de prediking der socialisten, dan zou ik in staat zijn te vervloeken niet alleen de Liefde, maar ook het Leven! Het Leven, dat, zónder de Liefde inderdaad zou zijn om te vertrappen, zóó droef als het dàn zou wezen van dorre leelijkheid! Maar het Leven is mooi, het leven is mooi als een glorieuse morgenzon; het leven is mooi in zijn frissche blijheid en hooge kracht en warme heerlijkheid! Het Leven is heerlijk mooi als het bezield wordt door den goddelijken adem der waarachtige Liefde, der Liefde, die is het Kind des Geloofs en de Moeder der Hoop!

Wànt de Liefde, is het Kind des Geloofs! In het Geloof, in den Gosddienst dan ook, is alléén en uitsluitend het Heil. Er is géén alternatief! En indien het er ware,

dit alternatief, dan nòg zou de tweede keuze niet liggen bij het Socialisme. Neen, dan veeleer nog zou zij te vinden zijn in het Anarchisme, dat, doorgevoerd tot zijn uiterste consequentie, verre van te leiden, zooals het eerste, tot benepen kleinburgerlijkheid, noodzakelijk uitloopen moet op het recht van den sterkste; dat van hieruit wederom niet anders zou kunnen, dan eindigen in het absolute despotisme: het anarchisme, dat niet is het klerksch geschreven reglement, maar de groote, zelfbewuste kracht, en dat de poëzie is ten minste van het geweldige bergland, in stede van het sarrend-eentonige der zandige hei!

Indien er ware een alternatief!

Maar ze bestaat niet deze wisselkeuze. Ook de kracht is levenloos, zonder den bezielenden adem der Liefde, ook de Kracht brengt niet anders voort dan zaadlooze vrucht, ook de Kracht vereeuwigt niet het verworvene, is in hare uitwerking slechts tijdelijk, zooals alles wat niet komt of is uit God!

In den Godsdienst is alleen en uitsluitend het heil! En van alle Godsdiensten, in de eerste plaats in die der Christenen, in de Godsdienst der Liefde! En een met overvloed van redenen te staven feit is het dat deze Godsdienst der Liefde nergens zuiverder belichaamd is dan in het Katholicisme!

Want al blijven ook de Roomschen '*menschen*', zijn de belijders van den katholieken Godsdienst bij lange niet allen heiligen, gebruiken ze hun katholicisme niet steeds als richtsnoer bij al hun daden en bezitten ze verre van allen de zedelijke volmaaktheid die de leer hunner kerk hun predikt, toch is het een waarheid boven alles, dat het katholicisme in zijne grondregels nageleefd,

de stimulans bevat tot de hoogste onderlinge zelfopoffering en barmhartigheid, dat het Katholicisme, waar het mag ontplooien in zijn geheelen om vang al zijne krachten, de zekerste waarborg schenkt voor de ruimste sociale rechtvaardigheid, en dat uit de aloude kerk van Petrus vloeit de onuitputtelijke bron der heiligste Christelijke Liefde; dat daar is te vinden de leniging van alle nooden, hetzij ze dan individueel zijn of algemeen, hetzij ze geestelijk zijn of wel van stoffelijken aard.

Nijmegen.

REGINA.

Brief uit Genève.
'Simone' in het Grand-Théâtre.

Voor veel onrecht buigt de Javaan gedwee berustend het hoofd; met eigen oogen heb ik het meermalen gezien; maar in één geval berust hij niet: als hij zijn vrouw en flagrant délit aantreft met haren minnaar, dan wordt het hem rood voor de oogen, dan flikkert de kris en doodt beiden bliksemsnel.

Dit op staande voet rechter zijn in eigen zaak, vindt, zooals bekend, in de laatste jaren vooral in Frankrijk gereede navolging, en het is Brieux geweest, die in zijn Simone, op aangrijpende wijze daartegen verzet heeft aangeteekend, daartoe denkelijk te meer gedreven door de omstandigheid, dat in zijn vaderland op dergelijke parate executies in den regel vrijspraak of slechts een zeer lichte straf volgt.

In het prachtige Grand-Théâtre alhier onlangs opgevoerd, was Simone mij een zenuwschokkende schildering van de ontzettende gevolgen, die een zoodanig den teugel vieren aan overigens begrijpelijke woede en drift, heeft voor alle partijen, maar voorál, voor wie er geheel onschuldig aan is: *het kind!*

Op een morgen werd het echtpaar de Sergeac, door hun vertrouwde dienstbode Hermance, badende in het bloed in hun slaapkamer gevonden; mevrouw is dood; hij, stervende met een kogel in de borst; de storm, die in den afgeloopen nacht gewoed heeft, is misschien oorzaak geweest dat Hermance geen enkel verdacht geluid gehoord heeft.

Er is één kind, een meisje van zes jaren, sedert eenigen tijd bij haar grootvader de Sergeac logeerend. Als deze bericht krijgt van het vreeselijke, is zijn eerste groote zorg, maatregelen te nemen, dat het kind onwetend er van blijft.

Ondertusschen, de echtgenoot is twee maanden later hersteld; maar dan blijkt het dat hij gedeeltelijk zijn geheugen verloren heeft; als hij vraagt naar de oorzaak van zijn verwonding, dan heet het, dat hij een ongeluk heeft bekomen op een wilde zwijnenjacht; dat hij die jacht beraamd heeft, herinnert hij zich wel, maar verder reikt zijn geheugen niet; hij heeft natuurlijk naar zijn vrouw gevraagd en men vertelt hem dat zij op reis is; dat er geen brieven van haar komen beangstigt hem natuurlijk.

De justitie is begrijpelijkerwijze in de zaak gemengd, heeft onderzocht, gespeurd, maar niets gevonden, als alléén dit zonderlinge feit, dat de intieme vriend - 'Rien n'est plus commun que le nom'.

‘Rien n'est plus rare que la chose’ zegt Lafontaine - dat de intieme vriend van den huisheer zich den dag na den moord heeft opgehangen; wegens ‘speelschulden’, las men in een achtergelaten brief. - Niemand uit de omgeving kan ook maar bij benadering de oorzaak van het drama gissen en men denkt aan een dubbelen zelfmoord, maar ook dàt is niet aannemelijk, want zij stonden bekend als een gelukkig paar; de toestand van de Sergeac was tot nu toe zóódanig, dat de geneesheer iedere ondervraging verbood.

Doch nú is hij voldoende aangesterkt en zien we hem ten zijnen huize een verhoor ondergaan in tegenwoordigheid van zijnen vader, schoonvader, dokter en een rechterlijk ambtenaar, die aan de Sergeac wordt voorgesteld als consulteerend geneesheer.

In het belang van het verder herstel van zijn patient, heeft de behandelende geneesheer uitdrukkelijk bepaald, dat hij en hij alléén den ongelukkige zal ondervragen ten einde zonder schokken, dus systematisch de lacune in zijn geheugen te vullen.

Het is hoogst interessant te zien, hóé dit den dokter beetje bij beetje gelukt door te trachten zelfs in de allerkleinste voorvallen op den dag vóór den moord, aanknoopingspunten te vinden; associatie-bruggetjes te slaan.

Glashelder is het mij, door het excellente spel: de lacune in zijn geheugen is absoluut niet gesimuleerd; trouwens, voor wie twijfelen mocht aan het voorkomen van dergelijke lacunes, heeft Brieux te voren den geneesheer laten vertellen, het curieuse geval

van Walter Scott, die zijn roman Ivanhoe gedurende een ernstige ziekte dicteerde en die, toen hij na volledig herstel zijn eigen werk las, er zich niet het minst van herinnerde; doch wél dit: dat hij, alvorens ziek te worden, zich den roman zóó had gedacht.

We hooren de Sergeac dan het volgende vertellen.

Op den dag van den moord, is hij des avonds met zijn boezemvriend van huis naar het station gereden om naar zijn vader te reizen en den volgenden dag aldaar een jacht bij te wonen. Aan het station neemt hij afscheid van zijn vriend, waarop hij een plaats in den trein zoekt; als deze zich echter in beweging zet, springt hij, zonder zich goed bewust te zijn waarom, er nog bijtijds uit. Wat er daarna gebeurd is, hij weet er niets van, en alle pogingen van hem zelf en alle hulp daarbij van den geneesheer om den draad verder aan te knoopen zijn vruchteloos.

Ondertusschen begint de ongelukkige om zijn vrouw te schreeuwen; hij vraagt, hij smeekt, hij eischt ten slotte dat men hem de brieven geve, die in zijn ziekte van haar gekomen moeten zijn. Men zegt hem: er zijn geen brieven. Vreemd! Is ze dan op reis ziek geworden? Geen antwoord! Daar ziet hij de rouwkleeding van zijn schoonvader de Lorsy: hij ondervraagt hem angstig, en doordat de Lorsy in snikken uitbarst, komt hij te weten, dat zijn vrouw dood is! Dood? Hoe? ‘Vermoord’. zegt men hem voorzichtig. Dan vraagt hij onstuimig ‘Par qui’, waarop de Lorsy op hem aanvliegt en hem in het aangezicht slingert:

‘Par vous, misérable! Par vous....

Dan keert eensklaps alles in zijn geheugen terug, en ontzettend is het om de uitwerking van dat ontwaken op zijn gelaat te lezen; hij schreeuwt niet; hij brult:

“Oui! Oui! Par moi! Je vois, je sais! Oui, je l'ai tuée! Et j'ai fait justice!”

Ten prooi aan de uiterste opwinding hoor ik 't hem uitkrijten: op het allerlaatste moment vóór het afrijden had hij een onbestemde angst gekregen, was uit den trein gesprongen en later op den avond naar huis gegaan; had daar zijn vrouw met zijn vriend aangetroffen; de “vriend” ontsnapt na een worsteling; hij haalt een revolver, schiet zijn vrouw in blinde woede neer en richt onmiddelijk daarna het wapen op zichzelf.

In het tweede bedrijf heeft de Sergeac gedaan wat in gevallen van familiedrama's het allerbeste is: een flinke lap land of zee er tusschen gelegd. Hij heeft zijn woonplaats in het Noorden van Frankrijk verlaten, en zoo vinden we, vijftien jaar later, de familie terug in een villa aan de Riviera; de vader, vrijgesproken door de jury, doch blijkbaar een gebroken man, woont daar samen met zijn ouden vader, en zijn nu 21-jarige dochter Simone, die opgegroeid is in de meening, dat haar moeder gestorven is tengevolge van een val van haar paard.

Na het aangrijpende eerste bedrijf, is het een verkwikking om hier het gelukszonnetje helder te zien schijnen: vader en dochter hebben elkander zoo innig lief! gaan zóó als trouwe kameraden met elkander om! En zij werken samen aan een boek over Indische godsdiensten en zij noemt zich zijn secretairesse en hem “patron”

Aandoenlijk is het, de hooge vereering op te merken, waarin de nagedachtenis van de moeder, bij hen staat; vooral, als het blijkt, dat hij, de moordenaar, maar tevens de door haar gehoonde, dat mooie beeld in haar ziel heeft gegrift!

Intusschen Simone heeft een huwelijks aanzoek gehad, en haar vader, zich verbeeldende dat het antwoord wel afwijzend zal zijn - zoo'n dwaas! - spoort haar

aan, om niet langer te talmen met haar beslissing, als de huwelijks-candidaat wordt aangediend.

Het blijkt nu, als de Sergeac de jongelui even alléén gelaten heeft, dat zij het al twee jaar lang eens zijn en dat Simone het verbond geheim gehouden heeft, omdat zij er voor terugdeinst haar aangebeden vader “zoo'n groot verdriet” aan te doen. Zij wéét immers dat zij zijn álles op aarde is!; dat zij hem liever is dan alle “vrienden” te zamen.

Als Michel Mignier vertrokken is, zien we Simone heel, héél voorzichtig aan vader en grootvader vertellen, dat zij hem aangenomen heeft; ze vertelt hem hoe lang ze het om zijnentwille geheim heeft gehouden en “que j'ai fait tout mon possible pour atténuer ton chagrin,” waarop hij verdrietig, maar geestig zegt:

“Tu me plonges un couteau dans le coeur, mais tu mets de la cocaïne sur la lame.”

Zie hem daar neerzitten, gebukt onder de mededeeling en heb dan eens géén medelijden!: nu gaat het lieve zonnetje, zijn tweede jeugd, zijn vriendinnetje, uit zijn huis!

Mijn vrouw stoot me aan en 'k begrijp wat dat beteekent! Toekomstbeeld! Heden hij, morgen jij.

O! Simone weet het zoo goed, hoe hard hem de gedachte aan de scheiding is, en in een volkomen begrijpen, troost ze hem zoo lief, o, zoo lief! “Tu n'es pas seulement mon père, tu es mon ami, mon confident, mon maître.”

Maar al lijdt hij zichtbaar, hij is geen egoïst; hij moog' woest gemaakt door een “vriend”, in dolle drift moordenaar geworden zijn, maar hij denkt er niet aan, zelfs maar een strootje aan haar plannen in den weg te leggen; of, zooals zoovele ouders uit zelfzucht, het leven dat hij zelf gewekt heeft, weer zelf te absorbeeren, door het naast zich te laten verdorren!

Alléén, hij heeft een poosje tijd noodig om het zich een beetje in te denken: zijn lieveling niet meer altijd rond hem! Hij moet er even aan wennen, aan de gedachte, dat er zich een derde, en een door Liefde machtige derde, tusschen hen geplaatst heeft en al zie ik op zijn gelaat duidelijk: l'atroce déchirement dans le coeur’ waarvan zijn lippen spreken, hij neemt z'n kind in de armen en zegt het uit:

‘Va, vers la vie, et vers le bonheur, mon enfant; c'est ton devoir et ta destinée.’

Als Simone daarop de kamer verlaten heeft, komt eensklaps de andere grootvader, de Lorsy, binnen en wekt daardoor verbazing, ja, ontroering, want sedert de dood van zijn dochter, heeft hij de Sergeac's drempel niet willen betreden; Simone is tusschen vader en grootvader de trait-d'union geworden, door tweemaal 's jaars bij den laatste te komen logeeren. De ontmoeting tusschen beide mannen is dan ook uiterst koel: een buiging, meer niet! De Lorsy vertelt onstuimig, dat hij Hermance heeft meegebracht, want dat hij hevig is verontrust geworden, doordat de laatste hem verschrikt is komen mededeelen, dat er zich een vreemde bij haar vervoegd had, die allerlei vorschingen deed naar de doodsoorzaak van haar overleden mevrouw.

Treffend is het, hoe die drie grijze mannen worden aangegrepen door het voor hen vreeselijk vermoeden: dat die geheimzinnige onbekende zich ten doel heeft gesteld om Simone op een of andere wijze op de hoogte te stellen van de misdaad van den vader en de schuld der moeder; want, welke afstand hen ook moge scheiden, in één ding zijn zij één: in hun liefde voor Simone! Ieder ander belang zwijgt voor het hare!

Dan, diep bewogen met den ongelukkigen vader, geeft de Lorsy toe aan den drang van zijn hart en zegt hem bewogen, hoe diep hij getroffen is geweest, telkens en telkenjare weer als Simone bij hem logeerde, te zien, hoe de Sergeac in het hart van zijn kind had gesticht, een eerezuil voor de moeder: ‘vous l'avez parée des plus belles qualités, des plus douces vertus. Vous en avez fait une mère tendre et attentivement dévouée, une femme adorable.’

En van zijn vermoorde dochter zegt hij droef: depuis sa mort, j'ai appris sur elle bien des choses!’

‘Oh les beaux mensonges que vous avez su trouver et que Simone m'a répétés sans comprendre pourquoi ils me faisaient tant pleurer! -

‘C'est bien! C'est d'un brave homme....

En diep bewogen geeft hij hem voor het eerst sedert vijftien jaren de hand. -

Ik kan er niets aan doen: de ongelukkige wekt hier levendige sympathie.

In zijn dochter heeft hij getoond het te weten, wat zoovelen hun geheele leven niet kunnen zien door moreele blindheid of door ledigheid van hart, of door verregaand egoïsme, dat het allerbeste, wat wij onze kinderen kunnen medegeven op hun pad, vooral voor de dagen als wij niet meer zullen zijn, is: een mooi beeld en een lieve herinnering aan de ouders; hij heeft het geweten dat het onzen duren *plicht* is, hun

dat beeld en die herinnering na te laten; hij heeft het geweten, dat, hoé schuldig de moeder hier ook was, hij niet het recht had - en niemand niet, - om de nagedachtenis van de overledene door den tijd te laten uitwisschen, laat staan die te teekenen, zooals ze eigenlijk was; geweten, hij, die toch niet dan met bitterheid aan haar kon terugdenken, dat hij zijn innige liefde voor zijn kind niet schitterender kon toonen, dan door, zichzelf overwinnend, in de ziel van zijn lieveling een heerlijk schoon monument te stichten voor haar, die dat aan hem allerminst verdiend had. -

Zeg, dat het ten deele ook was boetedoening voor zijn misdaad: de figuur wordt er niet minder mooi om, want zijn heerlijke zelfverloochening bewees, dat iedere vezel van z'n hart voelde dat ongeschreven gebod: '*Eert uwe kinderen*' overtuigd als hij was, dat hij zóó kans zou hebben, bijna 'recht' op de vervulling van dat andere, geschrevene: '*Eert uwen vader en uwe moeder*'; kans op een traan van zijn kind op zijn graf! -

Als de drie mannen zich inspannen om te overleggen wat hun te doen staat, wordt de papa van den pretendent, Mignier aangediend en daarop door de Sergeac alléén ontvangen. - En dan breekt de donderbui los! -

Mignier komt om hem te vertellen, dat hij de geheimzinnige onbekende is; dat hij, door Hermance uit te hooren, alles weet en dat hij daarom verzoekt het huwelijksaanzoek als ongedaan te beschouwen en zijn zoon verboden heeft Simone voortaan te spreken.

Dus waren dan al zijn voorzorgen, jaren lang, om het vreeselijke voor zijn kind, om harentwille, geheim te houden, vergeefs! De wanhoop nabij, krijt hij:

'Ah! misérable! misérable! Qu'êtes vous venu faire dans cette maison! en als Simone verschrikt door het tumult dat zij hoort, de kamer binnenstormt en aan Mignier vraagt, wat er toch aan de hand is, dan zegt hij: 'Votre père vous le dira' en gaat heen.

De scène, die nu volgt tusschen vader en dochter is vreeselijk! Zij vermoedt dadelijk, dat het heftig gesprek haar huwelijk betrof; en daarom wil ze wéten, álles weten. Als hij na een lange marteling eindelijk zegt, dat zij zich Michel uit het hoofd moet zetten, dan vraagt zij natuurlijk naar het waarom. Of er dan op de familie Mignier soms iets te zeggen valt, een vlek kleeft? 'Neen,' zegt hij. Materieele bezwaren dan? Neen, evenmin. 'Alors', roept ze uit, 'la tare, la tare mystérieuse est de *notre* côté! Un de nous deux est indigne. Ce n'est pas moi! Est-ce toi?

En ineenkrimpend van smart en schaamte klinkt het: C'est moi!

Als ze van haar schrik over die schuldbekentenis bekomen is, dan is ze vervuld van diep medelijden en ze gaat hem liefkoozen en aanhalen en troosten; - maar... wil ze goedmaken, ze wil ook wéten: misschien, als hij bij haar zijn hart heeft uitgestort, zal hem dat wat rust geven, en niet waar, ze vergeeft haar besten vader al bij voorbaat alles, alles, alles!

Maar hij smeekt haar niet te willen weten, voor háár geluk; en als zij aanhoudt en dringt, dan *eischt* hij: dat zij zal berusten en het eenige wat hij haar snikkend nog zegt, is: 'Je suis la cause de ton malheur. Voilà ma confession, la seule que je puisse te faire. Tu as le droit de me haïr; ton aversion, ta haine, ton mépris, ta colère, j'ai tout mérité.' Maar vraag mij niets meer; ik eisch, dat je zweren zult, nooit meer iets te vragen en niets te onderzoeken; zoo niet, dan verlaat ik dit huis dadelijk en nooit zult ge mij weerzien.

Dan klinkt het droevig van haar lippen: 'Je le jure'.

Zie ze daar beiden lijden, vader en dochter! Wèl is het gelukszonnetje verdwenen! Ik heb het te kwaad en kauw ijverig op m'n snor; m'n vrouw snuit zich, wat op deze plaats een verdacht verschijnsel is! Théâter bezoek is lang niet altijd een pretje, vooral niet als Brieux aan 't woord is. Maar er is veel moois te zien en te hooren van avond en dat mooie is aandoenlijk.

Als het doek voor de laatste maal opgaat, blijkt Simone haar eed geschonden te hebben en misschien is dit wel de eerste vlek op het nog zoo reine, lieve kind; ziet nu hoe de misstap van de moeder, na eerst den vader tot misdaad gebracht te hebben, nu ook het kind bevlekt: want ik voel het levendig: wie het onder hoog ernstige omstandigheden plechtig gegeven woord breekt, bevlekt zich! Maar ook, er is voor Simone gelukkig een verzachtende omstandigheid: zij meent verlichting voor háár

en zijn zielsangst te vinden, als zij maar weet, *wat* haar afgod, haar vader dan toch misdaan heeft, dat hem zóó wreed vonnis over zichzelven in den mond legde.

Zóó komt ze er toe des avonds de oude trouwe Hermance op slimme wijze haar groot geheim te ontfutselen.

Nu wéét ze, de rampzalige! Nu wéét ze! En de woordbreuk wordt op den voet gevolgd door het strikt logische gevolg, door de straf, en ze snikt:

'Ce qu'il y a de plus douloureux dans ce que j'ai appris, c'est que maman est de venue une autre....'

Juist Simone! dát is voor U het smartelijkst, en als uw haren vergrijsd zijn, dan zult ge dat nóg voelen: dát is het smartelijkste! - Arm kind!

En naast haar vader wil ze niet langer leven nu; ze meent hem te haten.

Als Sergeac, binnenkomend, haar den morgenkus geeft, bemerkt hij, dat zij zich huiverend terug trekt; maar denkende, dat zij een beetje schuw van hem is geworden, alléén door zijn verzet tegen haar verloving spoort hij haar aan ernstig er naar te streven

Michel te vergeten en schildert haar daartoe het geluk van de vervlogen dagen, toen zij samen zoo prettig werkten aan hun interessant boek. Zij wil wel; zal trachten sterk te zijn; maar als zij zich daarop aan het werk zetten, barst ze in snikken uit: 'Je t'en prie.... Je ne peux pas!' en verlaat zij het vertrek.

Dan wordt Michel aangediend; onstuimig vraagt hij Simone te spreken, maar de Sergeac weigert; Michel's vader heeft hem alles verteld, maar hij komt toch om Simone te zeggen, dat hij haar trouw zal blijven. Als de Sergeac zich opwindt en hem dreigt door zijn bedienden de deur uit te laten zetten, laat hij zich niet uit het veld slaan, maar verwijt den vader, wat hij door zijn moord op de moeder, aan de dochter misdreef.

Tegenover den vreemde, den zooveel jongere, zijn schuld ten volle belijdend, smeekt de Sergeac om milder oordeel, door verzachtende omstandigheden aan te voeren en voor het eerst hoor ik hem spreken over de doode; maar voor hem kan het: 'De mortuis nil nisi bene' niet gelden; veeleer het: 'Soyons sévères envers les morts'.

Met bitterheid zegt hij: 'Cette mère n'aimait personne, ni son complice, ni moi, ni notre enfant, *dont elle m'a reproché toute sa vie la naissance!* Et cependant, je la lui ai montrée comme la plus douce, la plus tendre, la plus affectueuse des mères'. En als hij aan het slot van zijn prachtig verweer is gekomen en eerlijk belijdt: 'J'étais la victime, je ne pouvais pas être le justicier... Un meurtre reste un meurtre et nous allons vers un temps qui n'en absoudra aucun', dan heeft de onervaren jonge man begrepen, en drukt hij den ongelukkige, zwijgend maar hartelijk de hand.

Dit doet de Sergeac goed en blijkbaar verlicht, roept hij Simone nu binnen en laat hen alleen. Michel stelt haar voor, de verloving een jaar uit te stellen, ten einde zijn vader tijd te gunnen om op zijn besluit terug te komen, doch zij zegt hem eerst haar vader onder vier oogen te willen spreken, alvorens te beslissen.

Als zij daarop met haar vader alléén is, zegt ze hem op beslisten toon, dat zij Michel zijn woord wil teruggeven en dat zij besloten heeft nog dienzelfden dag het huis te verlaten.

Vertrouwende op haren eed, meent hij dat zij nog geheel onbekend is met het drama en vindt dat besluit dus niet alleen ontzettend, maar ook vreemd, onheilspellend. Vijftien jaar lang heeft hij geleefd in angst voor dat vreeselijke: dat zijn onschuldig meisje vernemen zal èn de schuld van de doode èn die van den aangebeden vader; en hij weet het, dat hoe hooger hij het beeld van de moeder door zijn edele zelfverloochening plaatste en hoe inniger hij met zijn dochter leefde, hoe vreeselijker de val zal zijn; en nu voelt hij de onheilzwangere wolken dreigend boven zijn hoofd samentrekken.

Wáárom ze dan Michel verstooten wil? Gisteren nog kon zij de gedachte aan een scheiding van hem niet verduren; wat is er dan in dien éénen nacht veranderd? - En telkens en telkens onvoldoende en ontwijkende antwoorden krijgend, vraagt, en smeekt hij: waarom? - waarom?

Dan zegt zij: 'Cherchez!' en met schrik wendt zij haar oogen af van de hand, die hij smeekend naar haar uitstrekt; die moorddadige hand, instinctmatig verbergt hij haar, maar ook: nu heeft hij begrepen! En als hij in doodsangst uitroept: 'Tu as causé.... avec Hermance!' dan is het antwoord: 'Oui'. -

Onder het verpletterend wicht van zóóveel wee, valt hij, smeekend om vergiffenis voor zijn kind op de kniën, terwijl Simone schreit: O! Malheureux! O, Maman!! Maman!!!

Zie daar hun smart! en heb dan eens géén medelijden, medegenomen als Brieux me heeft! Vrouwen hebben één ding toch gemakkelijk: tranen, altijd bij de hand; en dat geeft lucht; mijn jeugdige logée links schrijt gewoonweg en de oogen van mijn rechterbuurvouw hebben een zéér verdachten glans; ik heb toch een brok in m'n keel en denk: och richt den smeekend geknielde nu maar op Simone! -

En goddank! spoedig vliegt ze op hem toe, heft den arme op en smeekt hem: 'Explique toi'; maar hij kàn niet en wìl niet en stamelt: 'Je ne te diral pas un mot pour ma défense'.

'Ach, waarom je eed geschonden' vraagt hij; en zij, berouwvol: 'hélaas! alles zou ik willen geven om dat níét gedaan te hebben.'

De strijd duurt voort: maar hóé kan die, gisteren nog zoo hooggeschatte vader, die trouwe kameraad, haar nader komen, als zìj niet begrijpt, en hìj niets wil aanvoeren om haar dat begrijpen mogelijk te maken? Voorwaar, zoo ooit, dan wordt nu zijn zelfverloochening op een ontzettend harde proef gesteld; ieder woord, dat hij verder zou kunnen spreken, zou immers een aanklacht

tegen de moeder zijn! en dus voor het kind een wonde méér!

In dien uitersten nood schiet hem een gelukkige gedachte door het hoofd en zijn gelaat verheldert: heeft zijn schoonvader, die door zijn misdaad het ergst getroffene, niet gisteren nog pas, hoogwaardeerende woorden tot hem gesproken? Hij! Zoo iemand ter wereld, dan is deze de man, die uitkomst kan geven.

Hij roept de Lorsy binnen, en smeekt hem: 'Zie ons verdriet en doe uitspraak! - Van u verwacht ik mijn vonnis; zeg haar of ik nog waardig ben haar vader te zijn.'

Dan - heerlijk schouwspel! - neemt de Lorsy - hij! - zijn kleindochter bij de hand en 'k hoor hem zeggen: 'Va! va embrasser ton père, mon enfant. Il y a ici quelqu'un qui a le droit d'imposer sa volonté. C'est moi; moi, le père de celle que tu pleures! Allons! Tu peux aller dans ses bras, puisque c'est *moi* qui t'y reconduis!'

En als hij, de óók zoo diep bedroefde, zóó twee menschen overgelukkig maakt, dan klinkt het in m'n ziel: Oordeel zacht! Oordeel **niet**! 'Tout comprendre serait peut-être tout pardonner!'

Voorwaar, theaterbezoek is niet altijd een pretje; maar wie een avond naar Brieux luistert, heeft dagen lang denkenstof! -

B.W. VAN DE KAMER.

Genève, 16 Maart 1909.

Boekbeschouwing.

Achter de Wereld door **Jeanne Reyneke van Stuwe** (twee deelen) Uitgever L. J Veen, Amsterdam.

Misschien herinneren mijn lezers zich nog wel, hoe ik onlangs, in dit blad den roman van ex-mevrouw Goedkoop *Lilia* besprekende, naar aanleiding daarvan schreef, dat zij eindigt haar verhaal daar waar in werkelijkheid het pas zou beginnen, dat zij de ontknooping van het door haar gestelde moderne levensprobleem gemakshalve ontvlucht, waar zij hare onwettige moeder 'Lilia' laat 'juichen' tot haar kindje: 'Mijn zon, mijn zon', en dan onder dat dramatisch-sentimenteel moment, 'Einde' zet onder haar verbeeldings-product, zonder er zich verder over te bekommeren, hoe het in de rauwe levenswerkelijkheid der dingen verder zal afloopen met een dergelijke zichzelve en haar kind vrijwillig buiten de maatschappelijke zedenwetten geplaatst hebbende nieuwerwetsche mama.

Niet zoo zeer uit een litterair oogpunt zondigde hier de schrijfster van *Hilda van Suylenburg*, dan wel uit een van tendenz. Immers, indien het haar te doen ware geweest om een zuiver objectief gedachten roman als kunstvoortbrengsel te scheppen, zij ware bij de keuze van haar onderwerp vrij gebleven ten opzichte van het oogenblik, waarop zij goed zou vinden haar verhaal te laten eindigen, gegeven het niet te loochenen feit, dat zij aan geen waarschijnlijkheidsgronden te kort deed, door een zorgeloos, met haar buiten 't huwelijk om geboren zoontje spelende, jonge, levensblije vrouw te schilderen, voor wie de toekomst is een: laat Roosje maar zorgen! Zulke vrouwen *zijn* er; in Parijs, waar *Lilia* speelt, meer nog dan elders, en, hadde ex-mevrouw Goedkoop dus in haren roman eenvoudig zulk een levensbeeld als zoodanig objectief willen teekenen, dat ware hare zaak! Edoch, geenzins is dit bedoeling harer *Lilia*, welke integendeel vertegenwoordigt in haar *tendenz*-boek de moderne ideaal-vrouw der toekomst, zij, die zich losmaakt van verouderde 'fatsoen'-

en zedelijkheidsbegrippen, en den levensvrede vond dóór haar kind zonder vader; omdat, zooals zij uitdrukkelijk zegt, wanneer zij verneemt van diens huwelijk met een ander: zij haar aldus verkregen en aan hem gedankt geluk nimmer zou willen missen meer!

Wie aldus durft op zich te nemen de zéér groote verantwoording van aan de vrouwenwereld te prediken een zoo nieuwe levensbeschouwing, en eene voor deze van zoo gevaarlijke gevolgen als zij er naar zou gaan handelen, die heeft waarlijk wèl de verplichting de toekomst voor het uit zulk een onwettige verhouding geboren kind anders en ernstiger onder de oogen te zien, dan ex-mevrouw Goedkoop geliefde te doen, toen ze haar roman *Lilia* spelend met haar 'zon' beëindigde, - heel sentimenteel en heel oppervlakkig!

Want, wat moet er in een maatschappij, geheel en al geschoeid nog op zedenwetten, die onherroepelijk de ongehuwde moeder veroordeelen, terecht komen van zulk een ongelukkig slachtoffer van het zedenmisdrijf der ouders, van het kind dat, of hij het helpen kan of niet, toch telkens ondervindt, dat men *hem* er op aanziet, op zijn onwettige geboorte, *hem* daarom minder acht?

En ook, hoe zal dat kind eenmaal staan

tegenover zijn ouders, zijn moeder in de eerste plaats, aan wier egoïste geluksbehoefte hij dankt zijn geboorte, zijn slachtofferschap? Zal hij vergeven en begrijpen, of niet veeleer aanklagen en veroordeelen?

Op die zoo ernstige, en zoo voor de hand liggende vragen, die toch waarlijk wèl dienen overwogen te worden wanneer een vrouw overgaat tot een zoo ernstigen stap als het onwettige huwelijk, om welke reden dan ook, geeft *Achter de Wereld* een, ik zou haast willen zeggen, verpletterend antwoord, en, al ware het dáárom alleen, ik zou dit boek wenschen in veler vrouwenhanden, jongemeisjeshanden vooral, al is het in véél opzichten geen eigenlijke lectuur voor haar! Een verpletterend antwoord, juist omdat deze roman volstrekt niet, zooals die van ex-mevrouw Goekoop, is geschreven met tendenz-bedoelingen, maar heel realistisch en heel wáár-gewoon vertelt een toestand, beschrijft een levensloop, op die objectieve vertel-manier, waarin Jeanne Reyneke van Stuwe in hare latere romans haar specialiteit is gaan zoeken; een vertelmanier, welke zich vrijhoudt van alle bespiegelingen over hoe het zou moeten wezen volgens inzicht der auteur, om slechts héél objectief te schilderen gebeurtenissen, verknoopt tot een aan de werkelijkheid van het rondom ontleenden roman uit het hedendaagsche leven en den hedendaagschen tijd.

Uit dat byzondere oogpunt dus heeft de inhoud van *Achter de Wereld* veel meer beteekenis, dan wanneer de schrijfster zich had tot taak gesteld de een of andere antivrijeliefdetheorie er in te gaan belichamen in hare personen. Zij laat u eenvoudig zien zooals het nu eenmaal *is*, zonder er blijkbaar zelve eene partij in te kiezen, hoewel het voelbaar en tastbaar is, ondanks hare objectiviteit, dat zij, zoo goed als élke denkende en hoogstaande vrouw, inwendig lijdt om het onrechtvaardige der door haar te boek gestelde zedelijkheidsopvattingen in zulke byzondere gevallen als dat uit *Achter de Wereld* ook er een is. Met dat al echter - het *is* nu eenmaal zoo, zij constateert dat, maakt dus haar roman *werkelijkheids*-getrouw, niet anders dan zooals de feiten, de toestanden, nu eenmaal *zijn* voor ongehuwde moeders en hare kinderen. *Achter de Wereld* - voor hen die de voorgaande romans niet kennen heeft de schrijfster er, op hare bekende manier, een verklarend lijstje bijgevoegd, omtrent personen en hunnen vroegeren levensloop - houdt zich bezig met het vrije-liefde-huwelijk van Amelie Berghem, wettige echtgenoote van Pierre Heeze, en Willem van Enschot, met wien zij ongehuwd samenleeft, omdat haar wettige echtgenoot niet verkiest te scheiden. En het verhaal vangt precies dáár aan, waar dat van ex-mevrouw Goedkoop ophoudt; bij de onwettige kinderen. O, het begin dienaangaande is precies zoo poëtisch, als bij de bovengenoemde voorvechster van ultra-moderne vrouwenopvoeding; héél-aanschouwelijk laat Jeanne Reyneke van Stuwe ons in het hoofdstuk: *Een dag* bijwonen het jonge, blije geluk van Amelie en Willem; ondanks de schaduwzijde der breuk met de familie, en der scheeve positie tegenover de geheele 'fatsoenlijke' wereld toch ècht blij geluk.

'*In de schaduw van den eenigen grooten boom in den tuin zaten nu Ro en Jantje met hooge kleuren van het hollen, en lieten een paar houten soldaten marcheeren over het kleine vierkante fort, dat zij netjes van zand hadden gebouwd. De zon stond hoog, en scheen op Amelies bezige handen, zoodat er gouden plekken kwamen op het witte goed in haar schoot. Zoo'n stille middag bracht haar reeds in een stemming van warme dankbare vreugde. Zij vond dat zij het goed had. En dat zij een bevoorrechte vrouw was, een bevoorrechte moeder.*

..... Daar hoorde zij zijn sleutel in het slot. En dadelijk ging zij hem te gemoet. Dat was een vaste gewoonte van haar en nooit zou zij verzuimen hem iets vroolijks toe te roepen, als zij hem hoorde komen. Zij wist, dat bracht hem aanstonds in een prettige stemming, als hij warm en moe was van het lange werken op het heete kantoor.....'

Ik heb opzettelijk dat tooneeltje uit Amelies dagelijksch leven afgeschreven, omdat het kenmerkt heel goed het interieur van wezenlijke bescheiden tevredenheid met het eigen-zelf-gekozen leven dezer twee elkaar liefhebbende menschen, die beiden willen en kunnen werken, ieder op zijn eigen manier, hij als man, zij als zelf-aanvattende huisvrouw, en ook in dat opzicht dus geen bijzondere tegenspoeden behoeven te duchten, door afhankelijkheid van anderen.

Helaas, als *dat* maar genoeg ware in de maatschappij - zelftevredenheid met een eigen gekozen levensweg -, genoeg om er te kunnen komen zonder de menschen!!

Maar - de schrijfster laat ons dat verpletterend duidelijk zien - we hebben de menschen nóódig, of we willen of niet, en of we den maatstaf, waarmee zij meten, ook nog zoo bekrompen vinden, en of we ook nog zoo overtuigd zijn van hun ongelijk, - het baat allemaal niet, wij kunnen niet buiten hen; *dat* is het vreeselijke in het leven, waardoor het zoo ondoenlijk wordt te breken met hun wetten, hunne opvattingen van zede en fatsoen, zoo dubbel ondoenlijk, zoodra mèt ons anderen, onschuldigen, kinderen, mede moeten lijden voor ons eigen zondigen aan de wereld rond-ons!

Amelie en Willem mogen op dezen eenen

dag nog zoo bescheiden-onschuldig-gelukkig zijn, déze dag verdwijnt, het leven gaat zijn gang, stelt zijn eischen, de kinderen worden ouder; zij, Amelie en Willem, mogen de wereld hooghartig willen buitensluiten, de wereld treedt binnen ongevraagd, en velt haar wreed oordeel, en voert haar meedoogenloos 'fatsoen'-vonnis uit.

Het is in het ouder-worden der kinderen vooral, dat de meedoogenloosheid van het leven zich het méést onwedersprekelijk toont! Men kan nog aanvoeren mijnentwege, dat het wegzenden van Willem, door zijn jongen nieuwen chef, wegens zijn ongeregelde verhouding, overdreven is gedacht, of dat het faillissement van het andere kantoor, waar hij dan in betrekking komt, een onnoodige extra-akeligheid is, die in de werkelijkheid niet altijd behoeft voor te komen. Toegegeven mijnentwege; ofschoon niemand toch zal kunnen tegenspreken, dat een jonge man, die, van den stand en de positie van Willem van Enschot, leeft met de vrouw van een ander, zich dáárdoor àl de wegen van baantjes-veroveren afsluit, welke zijn vrienden en verwanten openstaan, door de protectie of den invloed van 'wèldenkende' fatsoenlijke familieleden en betrekkingen-vergevers! - Wie echter in èlk geval zal kunnen ontkennen, dat met de quaestie der opgroeiende kinderen elke ongehuwde moeder stuit op moeilijkheden en pijnlijkheden, als die welke Amelie ondervindt, waanneer voor 'Ro' de schooljaren komen, en de vriendinnetjes niet met haar mogen omgaan, en de onderwijzeressen de dubbelzinnige verhouding der ouders met leede oogen beoordeelen, en, dóór dat alles, de kinderen zelf wijs worden, maar àl te vroeg wijs, en veroordeelend en vonnissend gaan optreden... Herinnert gij u die aandoenlijke geschiedenis van Daudet's 'Jack,' als zijn moeder hem op de voorname jongensschool wil binnensmokkelen, en men haar beleefdelijk te kennen geeft niet de dupe te zijn van haar verhalen over zijn Engelschen-lord-papa, en het daarom verkieselijker te vinden, dat hij elders wordt onder dak gebracht. Iets dergelijks ondervindt óók Amelie, al is zij geen demimondaine, maar slechts een slachtoffer der omstandigheden buiten haar schuld; de wereld onderscheidt niet zoo nauw, veroordeelt alleen. En, al gelukt het haar ten slotte ook een ruimer-denkende vrouw te vinden, die haar kleine meisje onder haar hoede neemt, de moeilijke ure komt waarop dat kind-zelve zal moeten weten de waarheid, zal vragen, zal schreien dan, om een pijn, die hare moeder haar aandeed... uit *egoïsme.* Couperus ook heeft die zelfde onzegbare pijn van het tot zulke bittere ontdekking omtrent zijn geboorte komende kind geschilderd, in *Addy*, in *Kleine Zielen.* Hij deed het subliem, zóó subliem, dat Jeanne Reyneke van Stuwe het er tegen moet afleggen in háár veel matter getint hoofdstuk, dat de bekentenis der beide ouders aan de kinderen 'Ro en Jan' behandelt. Zij ook echter is héél levenswaar, schoon minder gevoelig van toon dan Couperus, in de teekening van 'Jan', die zoo ècht-natuurlijk denkt aan zijn eigen-ik, aan *zijn* toekomst, in die klacht tot zijn zusje, als zij later er samen over spreken, en zij zegt:

'*'t Is voor vader en moeder toch nog veel erger dan voor ons.*'

'*Neen, - 't is voor ons lam; stel je toch 's voor, je ouders niet* "*getrouwd*"; *'k heb medelijden met me zelf óók hoor.*'

Dáárin, in dat zeer rechtmatige medelijden van den armen jongen met zich zelf, zit 'm de veroordeeling der moeder. Het is hetzelfde, wat ik indertijd schreef, naar aanleiding van de zorgeloos-egoïste vrije-liefde-leer, gepredikt in *Lilia:* men moge als vrouw, wat eigen-ik betreft, den moed hebben met alle wereld-conventies te breken, en zich een eigen weg te banen, onbekommerd om alle gangbare zedelijkheidsopvattingen, die inderdaad o zoo bekrompen zijn veelal, men heeft niet

het recht een ander wezen in de wereld te schoppen, om het een geheel leven lang te laten lijden, onschuldig, voor een eigen *egoïsme*-daad! Zij, die dat doet, moge te verontschuldigen zijn, o zeker, ik zal de laatste zijn, om haar met den eersten steen te werpen, ik, die àl mijn leven lang heb geprotesteerd tegen het holle van den schijn, waar het zoogenaamde 'zedelijke' huwelijksverhoudingen geldt, allèén omdat de wet of de kerk die toevallig bezegelden. Maar, toejuichen of aanmoedigen een daad, die geschiedt uit eigen zinnenbegeeren, en ten koste van een ander, die onmachtig is er tegen te protesteeren, omdat hij zijn eigen geboorte niet heeft kunnen, tegengaan, dat is m.i. eene, zooals onze maatschappelijke verhoudingen nu eenmaal zijn, en (Gabriele Reuter zegt het met recht in hare brochure nog in onafzienbaren tijd zullen blijven ook), zéér groote verantwoordelijkheid op zich durven nemen, zóó groot, dat ik iedereen zou willen raden bij de schaduwzijden van de gevolgen, zooals *Achter de Wereld* die héél wáár laat zien, ernstig stil te staan!

Tot zoover de inhoud van den roman uit dit bizonder oogpunt, het eigenlijke oogpunt, waarom ik hem besprak. Ik zal niet treden in uitvoerige bizonderheden wat den verderen afloop aangaat: het verval dezer familie tegen wil en dank, en ondanks de zeer groote wilskracht van Amelie, is uitnemend geschetst, zooals b.v. wanneer 'Jan', om er wat bij te verdienen, van de school afgaat, en dáármede

geraakt uit zijn vroegeren stand, of wanneer 'Ro', ondanks de zeer zorgvuldige opvoeding harer moeder, tengevolge der dubbelzinnige verhouding waarin zij van jongsaf verkeerde in anderer oogen, en waardoor mannen haar beschouwden als minder 'fatsoenlijk', als minder 'dame', dan de dochtertjes hunner wèl-getrouwde kennissen, daardoor ten prooi wordt aan begeerige zoenen en schuine handtastelijkheden, en een soort ervaring opdoet in deze dingen, die haar karakter blijvend bederft.

Dat alles, héél klaar geschilderd, en zonder eenige overdrijving, zóó, zou ik zeggen, dat het niet valt tegen te spreken door wien ook, maakt dezen roman van Jeanne van Reyneke van Stuwe tot een boeiend en interessant stuk modern leven, een harer best-gelukte romans van den laatsten tijd, waarvan ik alleen betreur, dat zij in sommige scènes van liefde-wellustigen aard haar toevlucht heeft genomen tot dat soort stuitend realisme, dat zij in *Tragische levens*, en in andere harer werken van een vroegere periode, zoo hinderlijk huldigde; ook zou ik haar een verwijt willen maken van den klad, dien zij, waarschijnlijk niet uit opzettelijke misleidingzucht, maar uit onwetendheid, werpt op de orthodoxe bijbelopvatting, wanneer zij meent, dat de aanhangers van deze orthodox-christelijke leer op zulk een huichelachtig-hard-wreede wijze met bijbelteksten om zich heen gooien, als zij het hare 'mevrouw van Enschot' laat doen, op het sterfbed dezer oude dame! Zoo levenswaar, zoo objectief, als de overige tooneelen zijn in het boek, zoo 'bedacht' en nonsensachtig doet aan die sterfbed-scène van dat spijkerharde mensch, dat allerlei geheel en al te onpas er bij gehaalde bijbelteksten opdreunt. Pour le besoin de la cause moest deze richting er misschien in worden vertegenwoordigd, want inderdaad is zij fel tegen al wat zweemt naar vrije-liefde-verhoudingen; maar, onbekendheid met de personen die er toe behooren, maakte hier het bedoelen der schrijfster tot een volkomen mislukking. Dat is jammer voor haar boek, dat ik overigens, zelfs afgescheiden van de reden waarom ik het hier ter sprake bracht, las met genoegen, als een roman als zoodanig, zonder andere pretentie dan te willen zijn *roman;* iets wat onze literatuur maar zoo heel weinig meer oplevert: een goeden *roman* zonder meer.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Rotterdam, Juni 1909.

Geachte Redactie.

Mag ik U een plaatsruimte in *Uw H.L.* verzoeken. - Dankend voor de opname. Als iemand door een automobiel aangereden of overreden wordt waardoor hij belet wordt verder zijn weg te vervolgen, dan moest hij door dien automobiel naar zijn woning of een ziekeninrichting vervoerd worden, mits dat die woning of ziekeninrichting gelegen is in de gemeente waar het ongeluk plaats heeft en in alle andere gevallen naar een logement. De justitie kon onderzoeken aan wiens schuld het ongeluk toe te schrijven was en bleek uit dat onderzoek, dat het slachtoffer zelf de oorzaak van het ongeluk was, dan moest hij ook de kosten dragen; was hij daartoe onbemiddeld, dan in dat geval de gemeente waar het slachtoffer te huis behoorde.

In groote steden is het gewenscht dat controleurs aangesteld werden die te waken hadden dat de voorgeschreven snelheid bij het rijden van den automobiel niet overschreden werd en om te onderzoeken of de rem zich steeds in deugdelijken toestand bevond. Van de chauffeurs moesten jaarlijks de oogen geïnspecteerd worden of deze voldoende waren en of de rem geen gebreken had. Niemand mogt de functie van chauffeur mogen verrichten of hij moest in het bezit van een diploma wezen, waar uit bleek dat hij voor een commissie een examen had afgelegd en volkomen instaat was een auto te besturen. Een dergelijke wetsbepaling op de auto's zou heilzaam werken, de ongelukken zouden dan aanmerkelijk met de auto's verminderen.

Hoogachtend,
U Ed.
K. SCHRAVER.
Gep. Kt pl. ad.
Redactie
De Hollandsche Lelie,
Scheveningen.

Schets.

Schoonmaak was in vollen gang! Daar mijn man voor veertien dagen op reis moest, wilde ik als het eenigszins kon, alles in dien tijd in orde gemaakt hebben, doch nu kwam alle drukte ook tegelijk. Beneden had de behanger zijne tenten opgeslagen, de logeerkamer werd door den timmerman overhoop gehaald, en op de studeerkamer was de schilder bezig, alles eens een nieuw verfje te geven. Geen meubelstuk was op zijn plaats gebleven, en het voortdurend geroep van: Mevrouw, waar is dit - kunt U ook soms even helpen - weet U ook waar dat gebleven is, - deed me het hoofd omloopen. De eenige wijkplaats was nog de slaapkamer, waar ik twee middagen zelfs genoodzaakt was, de maaltijden te gebruiken, dikwijls slechts nog op de punt van een stoel zittend, daar ook dát nog niet volkomen rustig kon geschieden.

Mijn kleine Max vond het echter bepaald

een verrukkelijken tijd, hoe meer menschen er om hem heen zijn, hoe meer plezier hij heeft! Den heelen dag sprong hij als een kikvorsch om de werklui heen, steeds babbelend, steeds vragend. Sinds een poosje heeft hem een ware rijm-manie te pakken, waarmee hij een ieder vervolgt.

'Dag klein stucadoortje, boortje floortje,' klonk het tegen een aankomend witters-knechtje! Stucadoortje grinnikte, onderwijl zijn kalk mengend.

'Wat doe je daar toch?' vroeg Max nieuwsgierig.

'Pap maken,' was het antwoord.

'Wat voor pap?' mijn kleine vraagal weer.

Knechtje, een beetje verlegen uitgevallen, zweeg maar. Even later kwam de baas erbij, en gingen ze samen aan het werk, onderwijl den tuin eens opnemend.

'Mooie lap grond!' zei de man zacht. 'Jammer, dat er allemaal van die planten en blommen in motten. Als 't van mijn was, zaaide ik er spinazie en aardappels in!'

'O, Maatje,' gilde Max dadelijk, die er bijstond, 'de man zegt, dat we spinazie zaaien moeten!' De lui begonnen even te lachen, maar besloten toch, hunne meeningen een beetje voor zich te houden, zoolang Max in de buurt was.

Achter mij aan klauterde hij de trap op.

'O Mama, klonk het verwijtend, mijn vogelkooi boven op de kast. Dat mag niet! O, mijn arme parekiet!'

't Had eerst heel wat moeite, hem te beduiden, dat de vogel daar het veiligst stond, doch een lustig wijsje van den schilder bracht hem gauw op andere gedachten en lokte hem weg. Met de handjes op den rug, want het consigne: niet aan de verf komen! was hem ingeprent, ging hij bij dezen staan kijken. Doch het voortdurend: 'Pas op, jongeheertje! Daar is 't nog nat, jongeheertje!' deden hem gauw weer verdwijnen, na den schilder nog even minachtend toegeroepen te hebben: 'Hé, je weet nog niet eens, dat ik Max heet!'

Samen gingen we toen eens naar den timmerman; dit was een gemoedelijke, aardige, oude man, die veel van kinderen hield, en Maxjes specialen vriend!

'Groen, heb je het beestje weer bij je?' begon Max dadelijk, terwijl hij op zijn knietjes bij de gereedschapsbak neerknielde, en nieuwsgierig met zijne kleine vingertjes er in woelde!

Groen begon even te lachen!

'Dat heb je goed onthouden van den laatsten keer,' zei hij, het waterpaslood voor den dag halende, wat de kleine jongen bijna met eerbied bekeek, in het telkens heen en weer schietende bolletje een dier meenende te zien! Toen mocht hij Groen helpen, latten aangeven, blokjes opzoeken, onderwijl het liedje voor zich heen zingend, zeker pas van de dienstbode afgeluisterd:

'Hoe of het mij ook spij-hijt,
Ik heb gerust geen tij-hijt!'

't Viel mij op, dat de anders altijd opge ruimde man opvallend stil was, en ik kon dan ook niet nalaten te zeggen: 'Scheelt er iets aan, Groen?'

'Och kijk, Mevrouw,' antwoordde de oude, 'als ik hier dat aardige snakie zoo hoor babbelen, en zie spelen, dan moet ik aldoor aan mijn kleinzoontje denken, dat ligt nou toch zoo ziek! Een dag of vier geleden kreeg hij erge koorts, en 't blijft maar aldoor hetzelfde. Ik zie hem al maar voor me, zoo stil en ziek als hij in zijn bedje ligt!'

'Wel Groen,' zei ik, 'dat is akelig, en wat zegt de Dokter er wel van?'

‘Och, Dokter zegt, 't is een zwak snakie! En 't is toch zoo'n lieve jongen! Vanmorgen vroeg, toen ik nog even ging kijken, vóór ik aan mijn werk ging, zei hij nog: Dag Opa! Ja, hij kon me toch nog, en dat fleurt me weer een beetje op!’ De oude baas zuchtte even! En eenmaal aan den praat, en in eene behoefte, om over zijn kleinkind te vertellen, ging hij door: ‘'t Is net zoo'n kereltje als hier, altijd aan den gang, en vroolijk. Zijne ouders zijn dan toch ook zoo dol op hem. Zijne moeder vooral méér dan erg! Ze waren ook al vijf jaar getrouwd, toen hij kwam, en 't is hun eenige gebleven. En gek dat mijne vrouw op hem is! We hebben ook geen andere kleinkinderen, ziet U: alle Zondagen komt hij een poos bij ons. Ja,’ en Groen streek ongemerkt met de hand over de oogen, ‘en nou te denken, dat hij zoo akelig ligt!’

‘Komaan’, trachtte ik een beetje te troosten, ‘je kunt er bij kinderen nooit zoo van op aan. Ze kunnen zóó, hooge koorts hebben, en na een paar dagen zitten ze weer te spelen. Wie weet, als je straks nog eens gaat kijken, is hij wel weer wat vlugger!’

En ik ging weer naar beneden, vanwaar de meid met een gilstem verkondigde - ze liep op een dag al zóóveel maal de trap op en neer, dat ze, als ze iets met haar stem kon redden, maar beneden bleef - dat ‘de kruienier er was, en of ik de koffiebus ook weggezet had!’

Eenige dagen later was ik door de drukte heen; het huis zag er inwendig weer bewoonbaar uit, en, wat mijn grootst genoegen was, de huiskamer was weer in een dagelijksch toevluchtsoord herschapen! Het was echt helder, vroolijk weer; de zon scheen al zoo lekker warm en als de Pinksterdagen werden, wat de Vrijdag er voor beloofde, dan zouden het stralende feestdagen zijn voor oud en jong! Mijn man zou den volgenden dag

thuis komen! Ik had nog enkele boodschappen, en ging opgewekt, vervroolijkt door het mooie weer, de stad in. Ik moest ook nog even bij Groen zijn, en daar ik toch in de buurt was, ging ik maar naar zijn werkplaats toe.

De oude man was blijkbaar diep in gedachten; ik had tenminste al een oogenblik in de deur gestaan, vóór hij mij bemerkte.

'Wel, Groen, nog zoo druk aan het werk?' zei ik. De aangesprokene schrikte op, en nam werktuigelijk zijn pet af. Hij scheen jaren verouderd in die laatste dagen! Eerst nu zag ik den arbeid, waaraan hij bij mijn binnenkomen bezig was, en het was, of mijn keel dichtgeschroefd werd, nu ik ineens den toestand begreep. Het was me niet mogelijk iets te zeggen, doch voor den grijsaard, die mij kende, was dit ook niet noodig.

''t Is gestorven!' zeide hij dof. 'Hij zei 't allerlaatst nog: dag Opa! Mijne vrouw zit er maar altijd, die durft niet van me schoondochter weg te gaan. Ze zit maar altijd voor zich uit te staren, en kan maar niet van het bedje weg. Eerst ging ze gisteren verschrikkelijk aan, maar nou lijkt ze wel heelemaal uitgehuild! En ik moet het kistje afmaken, want dadelijk nà Pinksteren wordt hij begraven!'

Alles kwam er op denzelfden doffen, wanhopigen toon uit. Ik voelde, dat mijne oogen vol tranen stonden, tot veel spreken was ik niet bij machte! Ik drukte alleen die eerlijke, ruwe werkhand, als bewijs, hòe ik met hem medevoelde. Een zonnestraal gleed naar binnen, deed de fijne gladde krullen op den grond glanzen, en bleef even op het kistje rusten, dat als laatste rustbed de hoop en trots van twee paar geknakte menschen zou omsluiten. En al jubelde de volgende dagen natuur in weelde en zomervreugd, mij stond telkens het droevige gelaat voor oogen van dien grootvader, die, o tragedie van het leven, zelfs de laatste woning van zijn lieveling bereidde. Buiten alles schittering en vroolijkheid - en daarginds, in een eenvoudig kamertje achter de neergelaten gordijnen vier menschen, bij elkaar zittend, wachtend op het uur, dat hun grootsten schat uit huis gedragen zou worden!

En mijn kleine jongen vroeg mij 'waarom ik hem wel driemaal zoo in mijne armen genomen en gekust had?'

MARTINIA.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de

correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Ada. - Gij zult reeds hebben begrepen, dat gij, als niet-abonnee, wat langer dan de overigen moest wachten. Gij zult ook reeds hebben gezien, dat ik uw boodschap voor die dame, die getuigde van uw dierenliefde, reeds heb overgebracht. - De wijze waarop gij schrijft, in uw brief van Maart, over uw karakter, doet mij een beetje denken aan de ondervinding waarop ook-ik heb geléérd door het leven. Nu, ik hoop van harte dat wij elkander nog eens zullen ontmoeten, en dan over al die oude herinneringen nog eens kalm en in vrede en vriendschap zullen spreken. - Dat gij in dien vroegeren tijd 'wel eens heel boos op mij zijt geweest' verwondert mij niet heel erg; ik kan, meen ik, ook wel een beetje nagaan waarom, en ik geloof dat gij daarin misschien wel: het van twee kanten moet men alles weten, zult moeten erkennen als gij mij eens spreekt; ten minste als gij hetzelfde bedoelt wat ik bedoel.

En nu over iets anders, namelijk, over alles wat gij schrijft over den hedendaagschen geest onder het volk. Ik beaam elk uwer woorden volkomen, want juist ook het overdreven sport-gedoe, dat gij aanhaalt, is m.i. eenvoudig bespottelijk. Ik houd het ook volstrekt niet voor per-se gezond, zooals dat tegenwoordig de mode meebrengt. Maar, dat die geest zoo is geworden, dat is een direct gevolg van het liberalisme en het modernisme. Redeneer eerst alles omver, en verwonder U er dan nog over, dat het volk óók zijn deel wil hebben van alles, als gij het eerst hebt vóórgepraat dat alle menschen gelijk zijn, en dat iedereen dezelfde rechten heeft, en dat het kapitaal onrechtvaardigheid is, en al die stopwoorden meer. Wat de mensch zaait, dat moet hij ook oogsten; de zaaiers van al die éérste 'liberale' denkbeelden, die nu lang reeds oude menschen zijn, vooruitgestreefd door de jongeren, staan zelf naief verbaasd van den tijd dien zij thans beleven, en begrijpen niet dat zij-zelf de eerste oorzaak zijn daarvan, door hun afnemen aan het volk zijn geloof en zijn plichtsbesef - Zoo is het ook met de dienstbodenquestie. - Ik geloof, dat gij mij verkeerd leest als gij meent dat ik, 'de dames' *de* schuld geef van de ongelukkige toestanden op dat speciale gebied. - Dat de hedendaagsche meiden onmogelijk zijn van ingebeeldheid en dames-nadoenerij, dat zij niets kennen, en niets willen vooral, en staan op hare 'rechten' tot in het bespottelijke, dat alles kan niemand U meer toegeven dan ik. Maar ik zeg alleen, dat men zich niet verwonderen kan dergelijke half of in het-geheel-niet-ontwikkelde heel-jonge-meisjes zoo te zien worden, indien de dames-zelven haar het voorbeeld geven op allerlei manieren. Expresselijk spreek ik nu niet van de aristocratie, maar van de gewone geen-geld-hebbende middelklasse; welnu, vindt gij het zoo vreemd, wanneer in zulke gezinnen de vrouw des huizes zich schaamt om aan de voordeur te komen met een melk-kan, wanneer zij van niets verstand heeft dan van mooie japonnetjes en van straat-slijpen, en noch voor haar-zelve, noch voor haar kinderen naait of strijkt, dat hare dienstbode of haar werkvrouw op háre beurt ook geen hooger ideaal meer kent dan ook op diezelfde floddermanier te leven, en te lijken iets anders dan zij is, iets boven haar eigenlijken stand! Op een ander gebied b.v., als, zooals herhaaldelijk geschiedt, de

dienstboden-vereeniging-spelende dames de stad afloopen om de dienstboden op te ruien zich bij haar nonsens-vereeniging

aan te sluiten, wien is het dan kwalijker te nemen, dat de laatsten ingebeeld en veeleischend worden, de vereenigingspelende dames, of de onontwikkelde slachtoffers-dienstboden? Ik heb onlangs in de Lelie verteld, en ik zag het met genoegen in andere bladen overgenomen, hoe een der lawaaierigste leidsters dier dienstboden-vereeniging voor eenige jaren zelve in de courant zocht 'bij voorkeur een *R.K.* dienstbode', en dat terwijl haar vader was een hoofd-man-moderne-dominee. Het verband is niet ver te zoeken; niemand wist beter dan deze altijd op straat en in vereenigingen drukte makende voor zich zelve, en zeer-ambitieuse vrouwspersoon, hoe totaal *onbruikbaar* de door háár mede in het leven geroepen dienstbodenvereeniging de dienstboden maakt. En, daar zij voor haar rijkeluisleventje en haar ziekelijken man dienstboden-hulp noodig heeft natuurlijk, is een door den R.K. godsdienst in plichtsgetrouwheid opgevoede dienstbode voor haar alles waard. Als nu zulke wezens op die manier zoowel andere dames als onontwikkelde dienstboden besmetten, wat wilt gij dan de *laatsten* het hardst vallen? Ik-zelve heb iemand gekend, die over haar R K. dienstbode uiterst tevreden was, maar haar *dwong* naar socialistische vergaderingen te gaan, omdat zij zich moest 'ontwikkelen', niettegenstaande de pastoor er tegen was; tengevolge van welke pressie van tweeërlei kanten het arme kind ten slotte krankzinnig is geworden!! Etc. etc. - Maar behalve deze soort van slecht voorbeeld-geven is er ook die andere van altijd uithuizig zijn, en niets meer zelve verrichten willen, en zich steeds te voornaam vinden voor dit en voor dat. Daardoor geloof ik dat de éérste schuld ligt bij de dames; die nu zelven plukken de wrange vruchten van hare eigen zotte denkbeelden.

Raak is zonder eenigen twijfel Uw opmerking over de verlofmenschen uit onze kolonieën, die, al schimpend op ons klimaat, toch niets liever willen dan in Holland blijven, inplaats van naar de Indieën terug te gaan. Maar, vindt gij niet dat hier geldt: het moeten kiezen tusschen twee kwaden! Ten slotte is een al te langdurig verblijf in de tropen voor elken Europeaan moordend, en dus kan hij nog wel eerlijk ons hollandsch-klimaat ellendig vinden, en het toch nog prefereeren boven een eeuwigdurende vochtige tropen-hitte. Daarenboven, gij zijt misschien zelve zoo gezond, dat gij weinig verschil bemerkt tusschen de eene lucht of de andere, maar heusch, wie niet z*o*o bevoorrecht is, die ademt in een droge hooge lucht zoo oneindig gemakkelijker dan in onzen zwaren-heeten, altijd nevel-vochtigen dampkring, om van de scherpe Oosten-winden niet eens te spreken. In het uitdrogende Riviera-zonnetje ben ik b.v. een geheel ander mensch dan hier in Holland, waar diezelfde zon steekt en brandt in een lood*zware* lucht, precies alsof je zit in een ketel kokend water.

Ik weet inderdaad wel dat heel veel menschen mij bespottelijk, sentimenteel, en nog veel leelijker woorden nageven, omdat ik de dieren zoo liefheb, en de honden in het algemeen hooger stel dan de menschen, en mijn eigene vertroetel. Maar, de opinie van 'men' laat me sinds zoovele jaren al heel koud, dat ik mij daardoor dus niet zal weerhouden te blijven zeggen, hoe ik daarover denk, en te blijven vertroetelen mijn eigen honden-kinderen. Wel vind ik het altijd prettig indien ik daarin geestverwantschap ontmoet zooals nu bij U, prettig in de eerste plaats ter wille van de dieren, en in de tweede óók, omdat het mij tot de menschen aantrekt als zij zoo denken over de dieren, en van hen afstoot als zij op dat punt zijn ontbloot van gevoel.

- In Uw tweeden brief schrijft gij mij over het dienstboden-vraagstuk, op een wijze waarvoor ik véél voel, b.v. als gij zegt, dat de vrouwen moeten leeren zichzelven te

redden *zonder* ‘meiden’, d.w.z. door haar eigen huiswerk te verrichten In Amerika gaat het zoo toe dikwijls, en ik voor mij geloof, dat inderdaad daarin ligt de oplossing en van het dienstboden- en van het vrouwenvraagstuk Want, indien moeder en volwassen dochters eenvoudig zelven de handen uit de mouw staken, dan behoefde de eerste zich niet aan slechte meiden te ergeren, en de laatsten hadden bezigheid te over van *ware* ‘nuttigheid’; ik denk daarbij dan ook volstrekt niet alleen aan koken, schuren, boenen, maar aan wasschen, strijken, naaien, hoeden-garneeren, aan *alle* vrouwelijke bezigheden, die nu duur worden betaald. Bij een practische indeeling blijft er nog genoeg tijd over zich te ontwikkelen naar den geest, en eenige uren aan genoegens te wijden ook, ongeveer op de wijze zo*o*als ik het onlangs uiteenzette aan eene correspondente: Maria D.; en zooals daadwerkelijk geschiedt in afgelegen streken in Zwitserland, Zweden, Noorwegen, Denemarken, en sommige gedeelten van Duitschland. -

In dien tweeden brief trof mij ook hoe gij-zelve een bewijs daarin levert voor mijn hierboven uiteengezette stelling, dat de *meesteresse* zelve kan beïnvloeden hare dienstbode ten goede en ten kwade. Gij vertelt namelijk, hoe gij de Uwe door Uw dierenliefde hebt geléérd van dieren te houden, zoodat, wat haar eerst belachelijk toescheen, nu in hare eigen oogen plicht is geworden. Dat is dus juist wat ik beweer, dat namelijk de beschaafde vrouw ten slotte leidt de richting waarin de geest harer minder-ontwikkelde dienstbode zich beweegt; welnu, de meeste beschaafde vrouwen, de dames, geven een slecht, een dom, een door en door verkeerd voorbeeld.

't Geen gij schrijft over de fooien is volkomen-wáár; maar ik geloof dat de meeste meiden-loonen juist daarom zoo laag zijn, omdat er wordt gerekend op zoo en zooveel ‘fooien’. Misschien hebt gij gelezen onlangs in een hoofdartikel in de Lelie, door B.W. van de Kamer, hoe hij beschrijft dat de hollandsche dienstboden-loonen heel gering zijn, vergeleken bij die in andere lauden. Ongetwijfeld is dat zoo; in Amerika b.v., zijn de loonen héél hoog; in Engeland ook. Maar daar worden dan ook géén fooien gegeven na een diner. Vernederend vind ik-voor-mij het stelsel *en* voor de ontvangers ervan *en* voor de gastvrouw; maar, verander zulke dingen nu eens. En zoo vind ik het ook met het fooitje bij quitanties-betalen; het is voor een dienstbode nu eenmaal een buitenkansje, dat, zoo zij het niet ontvangt, in den zak blijft van den verkooper; dus, dan gun ik het der eerste wel gráág. Als er bij mij een japon, hoed, of dergelijk luxe-artikel wordt bezorgd aan huis, dan geef ik steeds een fooitje aan den bezorger, omdat ik vind dat dit bij derlijke luxe-voorwerpen er wel op mag overschieten voor den minder-rijkbedeelde, die het mij brengt.

En nu ten slotte wilde ik U er nog op attent maken, dat reeds twee *mannen*, de heeren Servaas van Rooyen en B. W van de Kamer, in hoofdartikelen die dienstboden-questie trachtten op te lossen, op tegen-elkaar-indruischende manier. Daarom zou dunkt mij Uw meening van getrouwde-vrouw, en die door Uw vroeger leven een ruime ervaring hebt, wel een aanbevelenswaardig artikel kunnen opleveren, waartoe ik, indien de geest bij U mocht vaardig worden, gaarne de Lelie voor U openstel. - Hartelijk gegroet, en tot ziens te eeniger tijd, hoop ik[*)].

Felix II. - Voor uw kaart veel dank. - Ik had in zoo lang niets van U gehoord, dat uw brief onlangs mij wezenlijk aangenaam was, omdat ik uw lang stilzwijgen heb toegeschreven aan wellicht ongesteldheid. - Ja, reizen is heerlijk, en ik ben blij *dat* gij dit zoo voelt, omdat er zooveel Hollanders zijn die juist op dat punt iets heel lamlendigs hebben, en steeds bang zijn zich te verplaatsen naar een andere streek en een ander land ‘waar 't niet is zooals bij ons’. - Ik kan zoo'n lamme onverschilligheid

*) Zooeven Uw brief ontvangen. Gij en ik hadden dus één gedachte daarin min of meer.

nooit goed verdragen, vind het steeds een bewijs van een laag-bij-den-grond-blijvenden geest, die alleen in staat is zich bij mooie meubelen achter gesloten gordijnen thuis te voelen. Wij zijn zoo gauw dood, en de wereld is zoo oneindig interessant, hoe is het dan mogelijk liever op een plekje te blijven hokken, in plaats van haar rond te zwerven en te zien wat er te zien valt! - In dat opzicht zijn mij de Engelschen zoo sympathiek; zij hebben voor en boven alles geld over voor reizen; ieder Engelschman of Engelsche vrouw tracht, op hoe bescheiden wijze dan ook, *the continent* of een ander werelddeel zelfs te leeren kennen, maar een Hollander moet eerst *alles* op zijn elvendertigst hebben, eer hij óók nog iets over heeft voor reizen. En dan de laatdunkendheid van den Hollander! Onlangs heb ik in de handen geklapt van pret, bij die beschrijving in dat artikel van B.W. van de Kamer, die vertelde van Amsterdam, en hoe, in de oogen van den gewonen hollandschen ‘men’, er

niets anders bestaat dan *Nederland* - en verder nog een troepje ‘vreemden’.

En, let wel, wat ‘vreemd’ is, deugt niet. - In de Frankfurter-Zeitung stond onlangs een alleraardigste causerie uit Amsterdam, waarin beschreven werd, wat in die hoofdstad van ons land een wezenlijk-elegant-gekleede dame heeft te verduren, als zij het waagt in de Kalverstraat of op het Leidscheplein te loopen, anders getoiletteerd dan op Amsterdamsche wijze namelijk met te korten rok, en 'n onmogelijken boodschap-hoed op, en garen handschoenen.

Mijn nieuwe roman: *Wat nooit sterft*, die in het najaar uitkomt, voldoet eenigzins aan uw begeeren, daar hij inderdaad gedeeltelijk buitenslands speelt; maar niet aan de Riviera. - Nu, als gij het zoover brengt dat gij daarheen nog eens komt, (en heusch reizen is immers zoo duur niet in uw omstandigheden), dan zult gij ons bij leven en welzijn in Menton a.s. winter recht welkom zijn.

Hoe interessant wat gij mij schrijft over uw levensgeschiedenis! En ja, dat is wèl waar, een vrouw speelt in het leven van den man een groote rol; maar, omgekeerd, is dat nog veel sterker zoo; alleen, een vrouw zegt dat niet gauw, vooral niet, als haar liefde onbeantwoord bleef, en daardoor weet men misschien minder af van háár intiem lijden door den man, dan men weet wat soms *de* vrouw den man doet lijden. 't Geen gij schrijft over de verleiding die zoo ontzettend groot is op zedelijk gebied, beaam ik volkomen; ik geloof dat de heerschende tuchteloosheid op dat alles zulk een ellendigen invloed heeft. Onlangs sprak ik een nu-niet-meer Roomsch-Katholiek man, die mij onbevooroordeeld vertelde voor hoeveel van zulk kwaad zijn streng-geloovige opvoeding hem had bewaard; met op orthodox-protestantsche wijze grootgebrachte kinderen gaat het evenzoo Maar daarentegen vind ik het zoo natuurlijkmogelijk, dat jongelui, aan wien men elken zedelijken stem ontnam, zich al op heel jongen leeftijd laten verlokken door al de schunnigheden van zoogenaamde theaters, en van literatuur van nachtkroeg- en bordee-leven. De gewone mensch heeft nu eenmaal noodig een zedelijken steun, een waarschuwende leiding: Gij moogt niet; Gij zult niet. Neem hem dat alles af, dan zinkt hij weldra tot veel grooter zwijnerij, dan het wezenlijke zwijn, dat men eigenlijk beleedigt door het met zulke menschen te vergelijken.

Indien de bekeering van Nellie van Kol oprecht is, en geen aanstellerij om nu eens op *die* manier de aandacht te trekken, dan heb ik er natuurlijk alle sympathie voor; maar ik ben steeds huiverig voor zulke plotselinge ‘bekeeringen’, als ze gaan gepaard met zooveel stukjes-geschrijf en versjes in de Vrouw, en wat dies meer zij, dat weer 'n nieuwe manier wordt om van zich te laten spreken.

Wij wonen hier in Scheveningen zéér naar onzen zin, maar Uw weidsche uitdrukking *huis* is te beleefd; het is maar 'n hoogst bescheiden *huisje*, waarvan ik zelfs geloof, dat heel veel Hagenaars onder mijn bekenden het heelemaal niet ‘deftig’ genoeg vinden; omdat het 'n typischburgermanswoningtje is; het beantwoordt echter precies aan al onze eischen, want het is niet-duur, geheel-gemeubeld door ons gehuurd, frisch, luchtig, op 'n goeden stand, met een vrij uitzicht op de kade, en met veel berging, en onze huisheer en zijn familie, die achter ons woont, zijn heel aangename, vriendelijke menschen, die, als we weg zijn telkens, voor wat wij willen hier achterlaten trouw zorgen. - Dus, wij zijn zoo tevreden mogelijk. -

Ik ben benieuwd of het U onlangs is gelukt mij te begluren met mijn honden; dat ik ze ‘zoende’ zoudt gij al heel licht kunnen afzien, want, als ik met hen stoei, dan duurt het nooit heel lang of het eindigt in een mokkelen zoenpartij.

Op het laatste gedeelte van Uw brief antwoord ik niet, omdat ik vrees U dan te verraden; ik kan best begrijpen dat gij recht graag die verandering in Uw leven zoudt zien tot stand komen; relaties zijn in zoo'n geval alles waard.

- Uw vraag in dat post-scriptum is, meen ik, reeds beantwoord door anderen van Uw naam. Misschien hebben die laatsten daarin gelijk, uit een zuiver wereldsch oogpunt. Men moet nu eenmaal rekening houden met 'men'. Gij begrijpt mij.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Annonce Abonnés.

Prijs 1 tot 5 regels *f* 0.50, elke regel meer *f* 0.10 en 4 plaatsingen worden berekend tegen 3.

Ter Overname aangeboden **6 volledige jaargangen der Holl: Lelie 1901, -02, -03, -06, -07, -08.** Uit de jaargangen **1904** en **-05** mist alleen **N°. 25.**

Brieven met prijsbepaling onder letter L.P. aan den Uitgever.

(93)

16 Juni 1909.
22ste Jaargang.
No. 51.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 49.) XXVI.

'Men' heeft mij dikwijls gevraagd: hoe is het toch mogelijk, dat U zich alles wat ze over U zeggen en schrijven, al de hatelijkheden van critici, al de scherpe uitvallen tegen U gericht, niet méér aantrekt?

Ik zal U zeggen, hoe dat komt.

Ik ben heel-beredeneerd zoover het dit alles aangaat. Ik begrijp namelijk volkomen-goed, dat iemand die, zooals ik, ronduit en onverbloemd de waarheid zegt, meedoogenloos soms, en zonder er doekjes om te winden, buitengewoon veel vijanden zich maakt, en heeft gemaakt; het ligt dus in ons klein landje voor de hand, dat al die vijanden zich graag wreken daarover, door mij mondeling en schriftelijk te vervolgen wáár zij kunnen, en op wèlke wijze ook; hetzij door per-se mijn werk af te breken, etc., hetzij door mijn persoon te belasteren; waar ik in al mijn eigen critieken jaar in jaar uit onverbloemd en zonder ooit mij aan persoonlijke vriendschap of vijandschap te storen mijn eigen eerlijke meening zeide, ligt het eveneens voor de

hand, dat al mijn daarin-door-mij-gegriefde kunst-broeders-en-zusters, en niet het minst al degenen, die dezen weer in den zak kruipen willen, namelijk de geheele bent van mindersoortigen, die met naamlooze critiekjes opvult onze tijdschriften en couranten, maar achter

de schermen wèl zijn bekend met name bij de invloedrijken onder de letterkundigen, zich op hunne beurt er in vermeien mijn werk uit te schelden en naar beneden te halen, zonder eenig ander doel daarbij dan mij persoonlijk daarmede een hak te zetten; om niet te spreken nog van de jaloezie die ieder-sucees-hebbend-veel-gelezen auteur opwekt bij de minderbevoorrechten collega's, zonder lezers.

Dat alles is zóó natuurlijk, zoo-van-zelfsprekend m.i., dat ik, eenmaal dezen loopbaan-gekozen-hebbende, niet anders kan dan dit natuurlijk gevolg ervan accepteeren als 'n niet te veranderen iets. Ik schrijf eerlijk en waar, en critiseer zonder aanzien des persoons, ik zoek geen vrienden te maken onder de letterkundigen en critici, ik ben een eenling, en maak mij door dat alles dus vele vijanden; het logisch gevolg daarvan is dat die vijanden zich tegen mij keeren, en hetzij zelf, hetzij dóór hun vriendjes, mij bekwijlen en uitschelden. Zou ik hun nu de satisfactie gunnen mij dat 'aan te trekken'? Ik denk daarover, wat mij zelve en mijn werk betreft, precies zoo als ik schreef in de Lelie van 21 October j.l. naar aanleiding van de Brieven van Frederik van Eeden, (uitgegeven bij Maas en van Suchtelen, Amsterdam), waarin hij niet anders doet, dan zichzelf beklagen en bejammeren, om de hem vervolgende en hem beleedigende critiekjes zijner collega's:

Kan het onnoozeler en zelfverblinder aldus zijn vijanden, op wier domheid, boosaardigheid, bekrompenheid en onmacht hem te waardeeren, hij bovendien hemelhoog neerziet, de vreugde te gunnen van zich te verkneukelen in het leed dat zij hem hebben aangedaan. Maar bovendien, getuigt het niet van een jammerlijke bekrompenheid en enghartigheid dat Frederik van Eeden zich deze, te goeder of te kwader trouw geschreven op- en aanmerkingen op zijn arbeid, zóó overdreven en kinderachtig-overgevoelig aantrekt?

Zijn werk is hem niets anders dan een oorzaak tot pijn en verdriet, omdat hij zich alles gelieft aan te trekken, elke scheldpartij, elke hatelijkheid. Hij 'ergert' zich over een recensie in de Telegraaf, en dat wel zóó ernstig, dat hij die paar woorden van een zoo snel-vergeten couranten-artikel nog eens plechtig neerschrijft in zijn brief, als ware het heel wat vreeselijks, wat door een of anderen nul van hem is gezegd; hij 'doorsnuffelt', als hij 'niet slapen kan' de Nieuwe Gids, om er in te zoeken naar insinuaties en hatelijkheden aan zijn adres en, als hij die kwistig vindt, zich dan erover te 'bedroeven'.

Zie, juist omdat ik Frederik van Eeden een *iemand* vind, en mij-zelve bewust ben óók dat te zijn, een *iemand*, begrijp ik niet, hoe hij zich, in zulk een questie als deze, zoo lamlendig-nullig kan toonen. Van tweeën één, òf de menschen meenen 't *niet* wat ze voor hatelijkheden van je neerschrijven, en doen het om je te ergeren, te beleedigen, te bedroeven, welnu kan je hun dan grooter satisfactie geven, dan door openlijk in je, met je eigen toestemming uitgegeven brieven, te gaan vertellen, na tien jaar nog, hoe goed ze hun zin hebben gehad, en hoe vreeselijk je nog altijd lijdt, onder hun afkeuringen, etc., etc.; of, wat ook mogelijk is natuurlijk, ze meenen het *wèl* van hun kant in alle oprechtheid, en dan hebben ze even-goed recht *hun* meening te zeggen, ja is dat hun plicht het te doen, als Frederik van Eeden-zelf, of ik, of wie ook ons dat veroorloven. Met andere woorden, wat de mensch zaait, dat moet hij oogsten. Een auteur en een criticus staan dóór hun werk er aan bloot, dat zij zich veel vijanden maken, tenminste als zij eerlijk en onbevreesd zijn, en een scherpe pen hebben. Zij moeten dus de consequentie van hun optreden kalm weten te dragen.

Dat heb ik mij van den begin af zelve gezegd, en het heeft mij aan den eenen kant geholpen nooit van mijn stelregel van onafhankelijk en eerlijk willen blijven af te wijken, en aan den anderen kant geheel onverschillig gemaakt voor de houwen, stompen, en achterbuurt-scheldwoorden, die ik tot straf voor mijn onafhankelijkheid naar mijn hoofd krijg.

Natuurlijk, gelijk ik reeds hierboven zeide, er zullen er ook wel zijn, die meenen wat ze van mij leelijks zeggen, in alle oprechtheid en zonder bijbedoelingen, die dus even eerlijk en te goeder trouw zijn als ik. Welnu, indien ik-zelve eerlijk en onversaagd zeg hoe ik 't meen, en natuurlijk dikwijls pijn doe daardoor, niet uit persoonlijke vijandschap, maar omdat het mijn plicht is eerlijk te critiseeren, dan mag ik 't een ander niet kwalijk nemen, dat hij of zij evenzeer datzelfde standpunt inneemt ten mijnen opzichte, en zegt onpartijdig wat hij of zij vindt van me, zonder zìch met de vraag op te houden of mij persoonlijk dat bevalt of niet. -

Ik zal de ruim tien jaren, die liggen tusschen dien aanvang van mijn letterkundigen loopbaan en het nu, niet op den voet volgen,

omdat niet van elk jaar iets bijzonders valt te vertellen; maar de grootere gebeurtenissen eruit stip ik even aan, en zeker is eene, die aanleiding gaf tot groot gerucht in den lande, en tot ontzettend veel geleuter en gelaster over mij, mijn ernstige ziekte in het jaar 1898, in den zomer na de verschijning van Het Eene Noodige, door welken samenloop van omstandigheden eerst recht de praatjes in de wereld kwamen. - 'Men' heeft namelijk, niemand weet dat beter dan ik, bij die gelegenheid rondgestrooid, dat ik zenuwziek, ja zelfs krankzinnig was, 'men' wist precies te vertellen, dat ik ginds was in dat gesticht, of daar in die inrichting, een verloopen meneer, dien ik even te voren een blauwtje had laten loopen, heeft er zich over gewroken door het in een Haagsch blad opgenomen onware nieuwtje van mijn engagement met een bekend iemand te verspreiden, etc., etc. Welnu de *waarheid*, de eenvoudige, nuchtere waarheid, die ik hier goddank met een bewijs kan staven, is geen andere, dan dat ik nimmer was zenuwziek, noch krankzinnig, noch ook in welk gesticht of welke inrichting ooit heb ziekgelegen aan zulk een *ziels*ziekte, maar alleen dat ik was *vergiftigd*, door een mij *op voorschrift* van mijn toenmaligen arts in te groote hoeveelheden toegediend, en veel te langdurig gebruikt geneesmiddel: *trional*, waaruit zich bij mij een levensgevaarlijke trional-vergiftiging ontwikkelde - niet ontdekt door den medicus die mij hier in den Haag behandelde, maar wetenschappelijk vastgesteld in het stedelijk hospitaal in Bonn, gelijk blijkt uit het *Berliner Klinische Wochenschrift* (Organ für practische Aerzte) van 2 October 1899, waarin dr. **Vogel,** een der mij aldaar behandelende doktoren, schrijft onder den titel: *Ein Fall von chronischer Trionalvergiftung:*

III. Aus dem St. Johanneshospital zu Bonn. Interne Abtheilung (Chefarzt Herr Geheimrath Burkart).

Ein Fall von chronischer Trionalvergiftung von Dr. Karl Vogel, Assistenzarzt.

> Die Patientin ist eine junge, 28jährige Dame*), geistig sehr rege und thätig, hat sich besonders litterarisch eifrig beschäftigt und oft bis spät in die Nacht hinein gearbeitet. Sie berichtet, schon als Kind eine gewisse nervöse Reizbarkeit gezeigt zu haben. Auch hat sie schon früher viel an Gesichtsschmerz gelitten. Vor ca. 10 Jahren reiste Pat. mehrere Jahre in Südamerika und Holländisch-Indien, und litt in Batavia 2 Monate lang an Gelenkrheumatismus mit hohem Fieber. Zur Reconvalescenz nach Nauheim geschickt, ging sie 7 Wochen später gesund nach Hause. Im Herbst 1897 klagte Pat. dann über allgemeine Schwäche, Gesichtsschmerz, und besonders über hartnäckige Schlafbehinderung. Hiergegen nahm sie zuerst am 15. Januar 1898 aufärztliche Verordnung Trional. Seit diesem Zeitpunkte bis zum 3. Juni wurden im Ganzen in regelmässigen Zwischenräumen 127 gr Trional genommen*). Das Mittel hatte die

*) Uit vergissing of uit beleefdheid maakt dr: Vogel mij hier twee jaren jonger dan ik toen was; 'k had mijn juisten leeftijd bij de opname opgegeven

*) Steeds opnieuw op recept van den mij toen behandelenden arts hier, van wien ik dat recept telkens opnieuw ontving.

gewünschte Wirkung, und wurde zuerst auch gut vertragen. Erst Ende März fiel es zuerst den Angehörigen der Patientin auf, dass sie 'schlecht aussehe', und beim Gehen mit dem linken Bein etwas 'schleppte'. Zugleich zeigte sich zunehmende Mattigkeit und eine gewisse psychische Depression, Widerwillen gegen das gewöhnliche Alltagsleben, und öfterer Wechsel der Stimmung. In den ersten Tagen des Mai 'erkältete' sich die Kranke, hatte Schmerzen im Kopf und Rücken, und sehr grosse Abgespanntheit. Zugleich hatte sie von Ende April bis Mitte Mai täglich mehrere Male auftretende dünne, fleischwasserähnliche Stühle, die viel Schleim enthielten, (früher hatte Pat. normalen Stuhl gehabt). Am 11. Mai schlug dieser Durchfall plötzlich in Verstopfung um. Zugleich traten jetzt heftige colikartige Schmerzen im Leib auf, mehrere Tage lang öfteres Erbrechen sowohl nach der Nahrungsaufnahme, als in den Zwischenzeiten, und Appetitlosigkeit. Zur selben Zeit traten Veränderungen des Urins auf. Einige Tage lang soll fast gar kein Urin entleert worden sein, trotz starken schmerzhaften Dranges, dann wurden geringe Mengen entleert unter heftigem Wehgefühl in der Blasen- und Urethragegend. Die Secretion blieb dann sehr spärlich. Jener nach der mehrtägigen Pause entleerte Urin soll zuerst eine charakteristische burgunderrothe Farbe gehabt haben, die dann in den nächsten Tagen an Intensität zugenommen hat. Ende Mai nahm Pat. nur mehr äusserst weinig Nahrung zu sich, die Schmerzen im Leib wurden so heftig, dass der Arzt Morphium gab. Am 1. Juni konnte sie Morgens plötzlich nicht mehr gehen, die Beine knickten beim Auftreten zusammen, und versagten vollkommen den Dienst. In diesem Zustande kam Pat. in unser Hospital.
Status bei der Aufnahme: Pat. klagt über grosse Hinfälligkeit und Schwäche, ferner über sehr lebhafte colikartige Schmerzen im Leibe, besonders in der linken Bauchseite. Gegen diese Schmerzen hat sie in den letzten Tagen Morphium subcutan bekommen, zuletzt zu Beginn der ca, 8stündigen Reise hierher. Während der Fahrt hat sie Trional genommen†.

Der *Puls* ist klein, schwach, 120-130 pro Min. aber regelmässig, die *Athmung* normal.
Die *Organuntersuchung* ergiebt Folgendes: Grosse Blässe der Haut und der sichtbaren Schleimhäute; an den Beinen und Armen ist die Haut schlaff, derart, dass die Angabe der Patientin, in letzter Zeit sehr abgemagert zu sein, dadurch bestätigt wird. Herzgrenzen nicht erweitert, Töne rein, Herzaction schwach Lungenbefund normal. Leib etwas eingezogen, auf Druck recht empfindlich, besonders in der linken Seite vom Rippenbogen bis zum Lig. Poupartii.
Die Tastempfindung beider unterer Extremitäten, hinaufreichend hinten bis zur Höhe etwa des 4. Lendenwirbels, ist herabgesetzt. Die linke untere Extremität ist unempfindlicher als die rechte. Die Kreuzbeinlendengegend ist besonders unempfindlich, tiefere Nadelstiche werden hier nicht empfunden. Augen- und Kniereflexe nicht verändert. Active Beweglichkeit der Körpermuskulatur qualitativ anscheinend normal, quantitativ sehr herabgesetzt. Pat. vermag selbständig nur mühsam wenige Schritte zu

† Ook dit op voorschrift van den arts hier.

machen. Darmentleerung soll seit mehreren Tagen nicht mehr erfolgt sein.

Besonders auffallend ist der burgunderroth gefärbte Urin der Patientin. Derselbe ist wenig getrübt, reagirt stark sauer, spec. Gew. 1022, Menge in den ersten Tagen nur 300-500 cc. Mikroskopisch enthielt der Harn viele hyaline, granulirte und Epithelcylinder, verfettete Nierenepithelien, keine Blutbestandtheile. Er war sehr eiweissreich. Behufs spectroscopischer Untersuchung wurde der Harn in mehreren grösseren Portionen zum hiesigen physiologischen Institut geschickt, wo Herr Prof. Bleibtreu die Güte hatte, denselben

zu untersuchen. Der Harn zeigte hierbei ein ganz analoges Verhalten, wie der von Quincke in der oben erwähnten Arbeit bei Sulfonalvergiftung beschriebene: Spectroskopisch zeigte er ein breites Absorptionsband von F bis b, mit diffuser Verdunkelung des violetten Endes des Spectrums. Aether und Chloroform nahmen den Farbstoff nicht auf. Der Farbstoff ist *kein Haematoporphyrin*, sondern ein diesem ähnlicher unbekannter Korper.

Ueber seine Versuche, den Farbstoff zu isoliren, sagt Herr Prof. Bleibtreu: 'Aus dem Harn liess sich durch Bleiessig der Farbstoff vollständig ausfällen, so dass der Harn nach der Ausfällung seine natürliche Farbe bekam. Durch Durchleiten von Schwefelwasserstoff durch den mit Wasser aufgeschwemmten Bleiniederschlag gelang es zunächst nicht, den Farbstoff aus der Bleifällung wieder auszuscheiden, jedoch gelang diese Ausfällung durch längeres Erhitzen unter gleichzeitigen Durchleiten von Schwefelwasserstoff. Durch Abfiltriren erhielt man so den Farbstoff in wässeriger Lösung. Die Lösung zeigte dasselbe Spectrum, wie der ursprüngliche Harn. Nach Eindampfen schied sich der Farbstoff zum Theil krystallinisch ab. Versuche, den Körper durch Umkrystallisiren zu reinigen, führten leider nicht zum Ziel, da das Material nicht ausreichte.'

Herr Dr. Kaiser, Assistent am hiesigen mineralogischen Institut, hatte die Freundlichkeit, jene durch Eindampfen gewonnenen Krystalle mikroskopisch zu untersuchen. Sein Urtheil ist folgendes: 'Die mir übergebenen hellgelben Kryställchen sind kurzsäulenförmig und gehören entweder dem quadratischen oder rhombischen System an. Bei der Kleinheit der Krystalle und der geringen Beweglichkeit des Präparates ist eine genauere Bestimmung nicht möglich. Die Krystalle sind stark doppelbrechend (zeigen äusserst lebhafte Interferenzfarben) und besitzen einen geringen Pleochroismus (hellgelb - weingelb).'

Die Krystalle zeigten in ihrer Form einige Aehnlichkeit mit Harnsäurekrystallen.

Der Harn verlor auf die hier angewandte Therapie hin bald die burgunderrothe Farbe, so dass leider aus Mangel an weiterem Material eine genauere Untersuchung des seltsamen Farbstoffes unmöglich war.

Der weitere Krankheitsverlauf war folgender: Am zweiten Tage nahm die bereits bei der ersten Untersuchung besonders in den Vordergrund tretende Schwäche der Herzaction an Intensität noch zu. Die Zahl der Pulse stieg auf 160, er wurde sehr klein. Patientin klagte neben excessiv heftigen colikartigen Schmerzen im Leibe über eine starke Athembeklemmung. Die Untersuchung des Herzens ergab denselben Befund, wie am vorigen Tage: Herztöne rein, Grenzen normal, Action schwach, Cyanose besteht nicht. In der Nacht vom 3. zum 4. Tage wurden die Symptome der Herzschwäche (Tachycardie, Beklemmung, Blässe der Haut) so ausgesprochen, dass Campherinjectionen gemacht werden mussten. Wegen der überaus heftigen Coliken konnten trotz jener Herzsymptome neben Campherinjectionen solche von Morphium (2 × täglich 0,01) nicht umgangen werden.

Vom 3. Tage an, nachdem die Urinuntersuchung, Visceralcoliken, hartnäckige Obstipation und intensive Herzschwäche die Diagnose: '*Chronische Trionalvergiftung*' gefestigt hatte, wurde die Behandlung, natürlich neben Aussetzen des Trionals, auf reichliche Zufuhr von Natronsalzen (Natr. bicarb. und Natr. sulfur.) basirt und, wie schon angegeben, die Herzschwäche mit Campber, die Coliken mit Morphium behandelt.
Im weiteren Verlaufe der Krankheit ist bemerkenswerth die Zunahme der Gefühlsstörung der unteren Extremitäten und besonders der Kreuzbeinlendengegend. Die Abstumpfung der Empfindung an letztgenannter Stelle war so hochgradig, dass mit Heisswasser gefüllte Metallflaschen, die wegen der Colikschmerzen an den Körper gelegt wurden, in der Kreuzbeinlendengegend eine breite, tiefgehende Hautverbrennung veranlassten, ohne dass Pat. bemerkt hatte, dass durch eine Wendung des Körpers die Umhüllung der Flaschen sich gelockert hatte und jene dadurch in direkten Contact mit der Haut kamen.
Eine genauere Bestimmung der Empfindungsstörungen liess sich mit Rücksicht auf den hochgradig geschwächten Allgemeinzustand der Kranken zunächst nicht ausführen.
Weiter zu bemerken ist im Anschlusse hieran eine weitere Abnahme der Gebrauchsfähigkeit der Beine: In der 3. Woche ihres hiesigen Aufenthaltes war Pat. ausser Stande, das Bett selbständig zu verlassen und bedurfte besonderer Stütze, um einige Schritte mühsam im Zimmer zurückzulegen,

Knie- und Augenreflexe blieben dabei unverändert normal, doch zeigte sich bald eine Abnahme der activen Beweglichkeit der Unterextremitäten auch im Liegen, besonders der linken.
Die noch ausstehende electrische Untersuchung konnte erst in der 6. Woche des hiesigen Aufenthaltes der Pat. gemacht werden. Hierbei ergab sich: Verminderte Reaction beider Unterextremitäten gegen galvanischen und faradischen Strom vom Nerven und vom Muskel aus. Besonders starke Verminderung zeigte die Reaction sowohl faradisch wie galvanisch vom N. peroneus der linken Seite, indem die bezüglichen Zuckungen erst bei sehr viel stärkeren Strömen und sehr viel schwächer als rechts erfolgten. Zuweilen schienen links bei direkter Muskelreizung trägere Muskel-contractionen zu erfolgen.
Erst im September bei erneuter Untersuchung war die electrische Erregbarkeit zur Norm. zurückgekehrt. Noch immer bestand jedoch genau nachweisbare Herabsetzung der Tastempfindung der linken unteren Extremität gegenüber der rechten. Die früher intensiv herabgesetzte Empfindung der Kreuzbeinlendengegend indessen war wieder vollends zur Norm zurückgekehrt.
Die bedrohliche Herzschwäche liess erst gegen Anfang der 3. Woche allmählich nach, der Puls wurde langsam kräftiger, die Frequenz sank. Hiemit ging zugleich eine Vermehrung der Urinsecretion und ein allmähliches Verschwinden der rothen Farbe und auch der nephritischen Symptome einher, jedoch war est nach ca. 8. Wochen der Urin vollkommen eiweissfrei und klar.

Die Patientin bedurfte eines Hospitalaufenthaltes von 4 Monaten, um gekräftigt und nahezu vollends genesen nach Hause zurückkehren zu können.

Der ganze Krankheitsverlauf ist für den ursächlichen Zusammenhang mit der so lange Zeit fortgesetzten Einnahme von Trional beweisend. Es folgt also aus unserem Falle, dass bei länger dauernden Zuführung von Trional der Stoffwechsel einen Farbstoff producirt, der dem Haematoporphyrin zwar ähnlich, aber nicht mit ihm identisch ist, sondern einen bisher noch unbekannten Körper respräsentirt.

In anderen Fällen ist, wie aus den Krankengeschichten (s. oben) hervorgeht, echtes Haematoporphyrin nachgewiesen worden.

Im Uebrigen sind die Analogieen unseres Falles mit den früher veröffentlichten in die Augen fallend. Besonders charakteristisch sind bei uns die Anomalieen des Stuhles, die intensive Herzschwäche, die zeitweilig sehr für das Leben fürchten liess, die sehr ausgeprägten nephritischen Erscheinungen in Verbindung mit dem eigenthümlich gefärbten Urin, die heftigen Viseeralcoliken und die nervösen Erscheinungen. Es ist zu bedauern, dass letztere wegen der grossen Schwäche der Patientin nicht genauer untersucht werden konnten, ebenso, dass die Untersuchung des Farbstoffs nur bis zu gewissen Grenzen möglich war, indem, allerdings zum Heile der Patientin, die bekannte Therapie (Erhöhung der Alkalescenz des Blutes, Aussetzen des schädlichen Medicamentes, allgemein roborirende Cur) die Quelle bald versiegen machte, aus der das Material für weitere Untersuchungen zu schöpfen war.

(*Berliner Klinische Wochenschrift van 2 October 1899*)

Ik maak mijne lezers mijne excuses, dat ik hun hier zoovele medische bijzonderheden onder de oogen breng; ik ben daartoe verplicht, ten eerste omdat zoo vele doktoren de Hollandsche Lelie lezen, maar ten tweede óók, omdat juist dit zorgvuldig-gesteld wetenschappelijk *medisch* opstel van de mij in Bonn behandelende artsen, in een medisch blad, *bewijst*, hoe elk mijner woorden hieromtrent de eenvoudige waarheid is, en hoe al de omtrent mij in omloop geweest zijnde praatjes laster zijn. Ik werd ziek enkele dagen slechts vóór ik naar Bonn werd gebracht, stervend, gelijk in dit stuk staat beschreven; mijn dokter, dezelfde die mij tegen slapeloosheid den heelen winter trional had gegeven, (ik nam het nooit zonder zijn voorkennis, want de apotheker zou het zelfs niet hebben gegeven zonder telkens opnieuw een recept), hield mijn plotselinge pijnen voor 'zenuwen', hij riep een anderen doktor in consult, die datzelfde óók zeide, en te samen rieden zij toen aan het hospitaal in Bonn, wegens de bekwaamheid van den chef-arts: Geheimrat Burkart. Ik reisde dus daarheen, stervend, (maar toen zelve in de meening, dat ik slechts aan zenuwpijnen leed), en het éérste woord van dien chef-directeur Geheimrat Burkart was een van *verontwaardiging*, dat men mij had, in zulk een *stervenden* toestand letterlijk, vervoerd; nog vóór hij mij had onderzocht stond het reeds bij hem vast, dat ik iets anders had dan een zenuwziekte, en in *levensgevaar* verkeerde door den toestand van mijn hart, hij liet mijn vader, die mij had gebracht met het voornemen terstond terug te gaan, om die reden van gevaar voorloopig blijven, omdat ik *stervend* was, en reeds den volgenden dag ontdekte hij bij de eerste urine-onderzoeking de hierboven beschreven *vergiftiging*, door trional. Hij had de goedheid, vóór ik genezen vertrok, mij den brief te laten lezen, dien hij had geschreven aan den arts, hier in den Haag, die mij het trional maar steeds had gegeven, en daarna zoo onvoorzichtig had laten afreizen, in de meening dat het niets dan een ongevaarlijk iets, een 'zenuwziekte' was. In dien brief zeide hij hem onvervalscht zijn meening over het met mij gebeurde, en ik ben hem, Geheimrat Burkart, altijd zeer dankbaar daarvoor geweest, omdat ik mij op dien mij dus bekenden inhoud van zijn brief kon beroepen, tegen den bewusten arts, en den anderen, die bij mij in consult was geweest, nog vóór ik het volgend jaar dit hierboven-afgedrukt opstel uit het Berliner Klinische Wochenschrift bezat, dat aan *alle* tegenspraak wetenschappelijk en openbaar den kop indrukte.

Ik erken volmondig dat, waar ik van slechte critiek of persoonlijke beleedigingen mij niets aantrek, om de hierboven-uiteengezette redenen, ik het mij wél heb aangetrokken, telkens en telkens weer het verhaal de rondte te zien doen, als ware ik zenuwziek geweest, of krankzinnig, of wat ook van dien aard, uit met den inhoud van Het eene Noodige in verband gebrachte redenen. Daarom heb ik steeds het exemplaar van het Berliner Klinische Wochenschrift aan al wie het wenschte te lezen gaarne uitgeleend, in het bijzonder aan tallooze doktoren, en ik ben er blijde om thans ook in de Lelie de gelegenheid te hebben den inhoud van het op mijn ziekte betrekking hebbende artikel: *Ein Fall von chronischer Trionalvergiftung* hier woordelijk te kunnen overnemen; terwijl ik er ten overvloede nog bijvoeg dat ik noch vóór noch na die ziekte ooit in welk gesticht of welke inrichting ben opgenomen geweest noch wegens zenuwziekte, noch zelfs wegens eenige andere kwaal, en dat het stads-hospitaal in Bonn, onder den toenmaligen chef-arts Geheimrat Burkart, en diens Collega: dr. professor Schäde, *niet* was een zenuwinrichting, maar een gewoon stads-hospitaal, waar een groote afdeeling was van enkel geopereerden, onder de directie van professor Schäde, en waar, eveneens onder diens leiding, vele

gewrichtszieke kinderen werden behandeld; terwijl Geheimrat Burkart enkel de inwendige ziekten onder zijn beheer had, en dr. Carl Vogel als beider hoofd-assistent hen bijstond.

Dat ik mij levenslang verplicht voel aan deze beide doktoren, maar bovenal aan het *eerlijke* optreden van dr. Burkart ten mijnen opzichte, door mij te vertellen van welk een vergissing ik het slachtoffer was geworden, en vooral door mij zijn scherpen brief aan zijn hollandschen Collega te laten lezen, zal wel niemand verwonderen. Hij was diepverontwraardigd over de aan mij begane vergiftiging, en de mij daardoor *en* lichamelijk *en* moreel berokkende schade.

(Wordt vervolgd)

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XXII.

De gansche Provence heeft in de laatste dagen van Mei feestgevierd, om het vijftigjarig dichtersjubileum van Frédéric Mistral, den wereldberoemden Provençaalschen poëet, wiens ‘Mireille’ voorheen aldus werd aangekondigd door niemand minder dan Lamartine:

‘Ik breng u heden een goede tijding. Een groot episch dichter is er geboren.

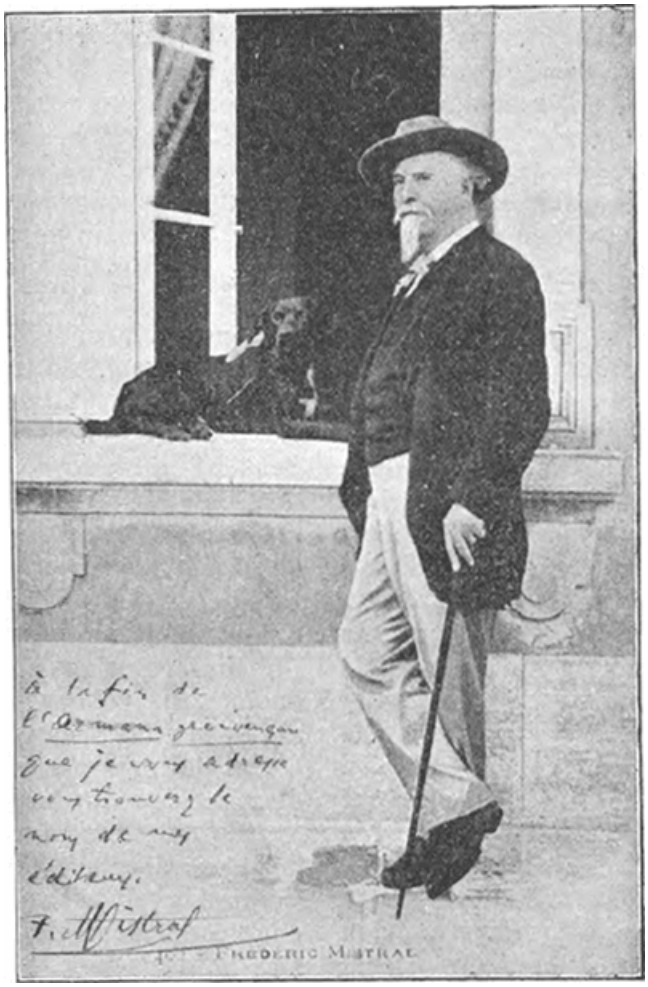

De Westersche natuur schept er geen meer, doch de Zuidelijke natuur schept er nog altijd; er is iets deugdelijks in de zon.’

De zon, o, Nederlanders, de zon!.. Mistral zei het eens zelf: ‘Lou sauleou me fai canta!’ (De zon doet me zingen!)

De zon, o, Nederlanders, de zon!...

D'azur en d'or touti flourido...

Den 30sten Mei richtte zich de heer J. Charles Roux, voorzitter van het comité van Mistral's standbeeld, als volgt tot den dichter, die, van aandoening overstelpt, weende:

‘Meester, wij hebben u een standbeeld opgericht tijdens uw leven, omdat gij, in uw wensch om altijd de Provence te doen deelhebben in hetgeen u vleiends en

gelukkigs overkomt, een bewonderenswaardige daad van belangeloosheid hebt verricht, door uw Nobel-prijs te wijden aan de overbrenging van het Muséon Arlaten in het Palais Laval-Castellane; omdat gij, in den held “du Félibrige”, waaraan gij twintig jaar van uw dichtersloopbaan hebt gewijd, hebt doen zien, dat onze mooie taal er werkelijk een is, en gij er de wetten in hebt besloten, die haar regeeren; omdat gij de apostel zijt der decentralisatie, der incarnatie van de Provence, die ge hebt onttrokken aan de zinsbegoocheling der hoofdstad; omdat gij uw mooi leven geheel en al hebt willen doorbrengen temidden der landbouwers; omdat gij al uw werken hebt doen geboren worden onder onze brandende zon en de rukken van den “mistral” (Noordwestenwind), in de *mas* (kleine buitenplaats) van Maillane, woning van bijbelsche poëzie, naast uw lieve vrouw, toonbeeld van gratie, goedheid, toewijding en echtelijke liefde.

Vergun mij u toe te wenschen, dat gij nog lang het standbeeld moogt zien, dat uw bewonderaars der beide halfronden u hebben opgericht; dat gij nog langen tijd het volk van Arles en van de Provence, evenals al degenen, die uw genie liefhebben - en die zijn legio -, zich moogt zien vereenigen om het voetstuk, waarop uw beeld staat, om, onder het strooien van bloemen, uw lof te zingen. Dat de goede God u in leven doe blijven voor den roem van de Provence, voor den roem van de Republiek, voor den roem van het groote vaderland, het zoo geliefde Frankrijk.’

Ik zal geen melding maken van de vele andere toespraken, die er dien dag werden gehouden en aangehoord werden door duizenden menschen, waaronder velen, overgekomen uit andere oorden der wereld, zooals de Scandinavische landen en Amerika. Op al die huldebetuigingen antwoordde de dichter, wiens stem hoorbaar van aandoening trilde, met roerenden eenvoud: ‘Per remercia de touti li belli causo que venoun d'estre dicho, permettez-

mi de vous récita l'invocation de Mireio.' (Om u te bedanken voor al de schoone woorden, die er gesproken zijn, sta mij toe, U de inleiding van 'Mireille' te riciteeren). En met zijn warm geluid droeg hij den eersten zang van 'Mireille' voor, beginnende met den versregel:

Canto une chato de Prouvençau!

(Ik bezing een meisje van de Provence).

Daarna omhing de heer Roux den dichter met de 'cravate rouge', het onderscheidingsteeken, behoorend bij het commandeurschap van het Legioen van Eer.

Het is hier ook het kader niet om in den breede gewag te maken van de verschillende op- en uitvoeringen, die ter gelegenheid van dezen 'cinquantenaire' hebben plaatsgevonden, ten aanschouwe en aanhoore van stellig meer dan tienduizend menschen, allen even geestdriftig gestemd, en die aan Arles een 'noch nie dagewesene' levendigheid hebben gegeven. In het voorbijgaan zij slechts gezegd, dat de 'hoofdschotel' - gek, dat de Hollanders zoo dikwijls aan eten denken - de opvoering was van de opera 'Mireille' van Gounod, en zulks in de oorspronkelijke bewerking.

Het moet den een voudigen, hoogst bescheiden Mistral af en toe wel eigenaardig te moede zijn geweest. Vooral het bijwonen van de onthulling van zijn eigen standbeeld zal hem oogenblikken van geschokte schuchterheid hebben gekost. Schreef hij niet onlangs nog aan Jean Ajalbert: 'Wat 'n ongeluk! in levenden lijve het oprichten van mijn standbeeld bij te wonen! Hoeveel liever zoû ik hier met een of twee vrienden als gij dejeuneeren onder de blonde populieren van de Rhône!!... Maar op dit ondermaansche moet men voor alles boeten.'

* * *

Frédéric Mistral werd den 8sten September te Maillane (Bouches-du-Rhône) geboren. Zijn ouders heetten François Mistral en Délaïde Poulinet.

Frédéric groeide in de boerderij zijner ouders op, zag elk jaar zaaien en oogsten, gras maaien en koren slaan, schapen scheren en zijdewormen verzorgen, wijn oogsten en olijven plukken, kortom, niets dan landelijk werk.

Toen hij twintig jaar oud was, stierf zijn vader. Deze riep zijn zoon aan het sterfbed en vroeg hem:

- Wat voor weer is het?
- Het regent, vader.
- In den regen is het goed zaaien.

Toen gaf de oude den geest.

Er ìs iets oud-testamentisch, iets episch in dat gesprek, onder die omstandigheden.

In zijn kinderjaren ging Frédéric te Maillaine ter school. Hij spijbelde echter zoo geweldig, dat zijn ouders op zijn vijftiende jaar besloten, hem te Avignon te doen onderrichten. Daar was zijn meester de Provençaalsche dichter Roumanille.

Meester en leerling konden zoo goed met elkander opschieten, dat zij op een zonnigen dag het besluit namen, het Provençaalsch dialect te zuiveren van grove en uitheemsche woorden en uitdrukkingen, er de spelen andere regels van op te sporen en te boekstaven, en er, *last not least*, een litteratuur aan te geven.

Zoo gezegd, zoo gedaan. Meester en leerling zetten zich aan den arbeid en werkten tezamen zeer hard en gestadig.

Ook daar is iets bijbelsch in, iets van epischen aard.

Later studeerde Frédéric te Aix. Toen hij candidaat in de rechten was, keerde hij naar de ouderlijke woning terug. Horatius en Virgilius, die hij in de eenzaamheid las, trokken hem oneindig meer aan dan de wetboeken.

Frédéric werd landbouwer.

In dien tijd richtte Roumanille het tijdschrift 'Les Provençales' op. Daarin schreef Mistral zijn eerste verzen.

Middelerwijl werkte hij in alle stilte aan 'Mireille'. Zijn stoutste illusie was niet meer dan wat naam te krijgen te Arles.

Twee Provençaalsche dichters, Adolphe Dumas en Jean Reboul, gingen met 'Mireille', in manuscript, naar Lamartine. Hoe deze over den nieuwen dichter dacht, heb ik hierboven reeds vermeld.

'Mireille' verscheen in 1859 en werd in 1861 door de Académie Française bekroond. Charles Gounod schreef er een opera op, die in 1864 voor het eerst in het Théâtre-Lyrique werd opgevoerd.

Toen was Frédéric Mistral beroemd, en zijn roem ging zelfs over de grenzen van Frankrijk.

Door hem ontstond een soort van renaissance van het Provençaalsch. Al degenen, die met hem daartoe bijdroegen, kwamen geregeld bijeen en noemden zich *félibres*, welk woord 'félibre', naar sommigen beweren, 'doctor' beteekent. Beteekent in het Provençaalsch 'li set félibre dé la lei' niet: 'de

zeven doctoren der wet?' Het woord schijnt van Grieksche afstamming te zijn. Bij Zeus! kom in Arles en gij zult opmerken, dat tallooze inwoners van het Arlesisch land Grieksch van gelaatstype zijn.

In 1866 gaf Mistral 'Calendau' uit, dat, misschien doordat er van geen verrassing meer sprake kon zijn, minder succes had dan 'Mireille.'

Vervolgens deed hij 'Lou Trésor dou Félibrige' in het licht verschijnen, een Provençaalsch-Fransch woordenboek, dat alle dialecten van den 'Midi', van Zuid-Frankrijk, inhoudt.

Tezelfder tijd verscheen 'L'Almanach provençal', waarmede hij zich ten doel stelde, alle meridionale geletterde menschen onder één litteraire vaan bijeen te brengen.

Voorts schreef hij 'Les Isclo d'or', een bundel kleinere gedichten; 'Nerto', zijn derde poëem, eveneens bekroond door de Académie Française; terwijl hij omstreeks vijftien jaar geleden 'L'Aïoli', een Provençaalsch tijdschrift, oprichtte.

Vaak heeft men Frédéric Mistral verweten, dat hij zich wat al te sterk 'particulariseerde' door in het Provençaalsch te dichten, hij, die dan toch de gewone taal der Franschen volkomen meester is. Provençaalsch! - nom d'un nom! Wie, welke Franschman, die geen 'méridional' is, zelfs, kan het volgende gedichtje geheel begrijpen?

Li chato de Seloun, se quiton soun coustume
E se volon plus parla prouvençau,
Sara d'óulivo sènso sau...
E l'óli vierge, adièu! vendra d'óli dóu lume.

Provençaalsch! Schrijf asjeblieft Fransch, groot dichter!

Mijns inziens heeft Mistral gelijk. Alfred de Musset zei eens tot den dichter Emile Deschamps: 'Waarom loopt ge in het spoor van Victor Hugo? Gij zult heel uw leven doorgaan voor een leerling. Doe als ik: maak u vrij en loop alleen.'

Wellicht vreesde Mistral, dat hij, als hij in het Fransch schreef, als epicus de mindere zoû zijn van denzelfden Victor Hugo, met wiens talent of genie het zijne zeer veel punten van overeenkomst heeft.

En onvertaald, om den eigenaardigen stijlgang, doe ik hieronder de slotalinea volgen van een artikel, door de Provençaalsche schrijfster madame Jeanne de Flandreysy opgesteld ter gelegenheid van dit jubileum:

'Arles, ô la plus belle, la plus chérie des cités impériales! Si tes empereurs ne sont plus, emportés qu'ils furent par les flots de la marée humaine, enfin soulevée contre le colosse romain, dont le sang anémié par la pléthore ne pouvait plus atteindre les extrémités de ses trop nombreuses artères, Arles, ville auguste, sois aujourd'hui consolée! Après bien des siècles, un poète est venu, empereur lui aussi, qui, sur ton front superbe, a replacé l'antique et méritée couronne. Et, dans tes mains de déesse, comme il fut fait à la Vénus exhumée de ton sol, il a déposé un miroir. Incline sur lui ton visage aux tempes pâles et dis-nous si, dans ce musée, tu te vois bien telle que tu étais. Et, s'il manque quelque chose à ta parure, laisse-le nous toujours désirer, afin que ce je ne sais quoi d'inachevé, d'ouvert, tout à la fois, sur le possible et l'infini, s'ajoute à ton éternelle et mélancolique beauté.'

Frédéric Mistral, die maar zoû behoeven te 'kikken' - plus visites afleggen, natuurlijk - om in de Académie Française te komen, verkiest het open, ruime, frissche

gebied van Arles boven den engen tempel der voorbarige onsterfelijkheidsverklaringen. Wat zoû hij, ‘empereur, lui aussi’, doen onder den koepel vau het gebouw, dat door sommige spotters niet geheel ten onrechte ‘een kerkhof voor levenden’ is genoemd?

‘Lou sauleou me fai canta!’

De zon doet hem zingen! Er schijnt geen zon in het gebouw der Académie Française.

De zon, o, Nederlanders, de zon! De zon, die gij in Indië den ‘koperen ploert’ gelieft te noemen....

‘Mutter, gieb mir die Sonne!’ sprak zelfs iemand uit het hooge Noorden, weet ge nog wel?

> ‘Ik ben geboren uit zonnegloren,’

dichtte Jacques Perk. Arme Hollander! Niet aan zonnesteek is hij gestorven...

* * *

Ziehier een eerst onlangs geschreven Provençaalsch gedicht van Frédéric Mistral, door hemzelven in onberijmd Fransch overgezet:

> **Sur une main de marbre, trouvée dans le Rhône, à Arles.**
>
> Petite main de marbre blanc
> Qui, dans le Rhône, fut pêchée
> Et qu'on noya à Trinquetaille,
> Il y a presque deux mille ans,
>
> Ainsi, menue et effilée,
> Apprends-moi donc qui te moula,
> Et, d'une façon si parfaite,
> Qui t'a, mignonne, ainsi sculptée.

Et dis-moi le nom divin
De la statue, noble et folâtre,
Dont tes doigts fins et délicats
Relevaient la robe flottante.

De Diane en fleur es-tu la main
Ou de cette Vénus éphèbe
Qui, aux yeux d'un peuple exultant,
Découvrait sa jeune poitrine?

On cueille là, quoi qu'il en soit,
La preuve gentille et formelle,
Qu'anciennement comme aujourd'hui, dans Arles,
Les jeunes filles avaient la main jolie,

Et que l'Amour, ce friponneau,
Venait tendre en Arles son piège:
Faite déjà pour les baisers,
Etait la main des Arlésiennes.

Ofschoon de overzetting den rhythmus uitteraard heeft doen verloren gaan en ook wat van de ‘saveur’ van het oorspronkelijke heeft ingeboet, kan men toch nog de frischheid en dichterlijkheid van taal en de ongekunsteldheid van beeldspraak daarin bewonderen.

Het volgende gedicht is mijns inziens nog fraaier:

A Eve.

Qu'est-ce que la perle
  Qui en globules
Se procrée au fond des gouffres
  Si elle ne brille
  A l'oreille
D'Aphrodite qui y nait?

Qu'est-ce que l'or pur
  Qu'à profusion
L'orpailleur va cueillir,
  Si en jolies tresses
  Fauves
Il ne vient pâlir à ton cou?

Qu'est-ce que la rose
  Qui sa baigne
Avec la rosée de mai,
  Si elle ne fleure,
  Si elle ne pleure,
Sur ton sein plus embaumé qu'elle?

Qu'est-ce que la robe
  Qui dérobe
Ses couleurs à l'arc-en-ciel,
  Si elle ne pend,
  Si elle ne range,
Ses longs plis sur ton corps blanc?

Qu'est-ce que l'appât
Qui nous force
De convoiter ton ignition,
Si le Maître
Du céleste
Ne t'a pas faite pour l'amour?

Hommage
A la royauté,
Que tout ce qui a de l'éclat
Te sourie,
Te soit offert!
Mais tu n'es jamais si belle

Comme en gloire
Quand tu triomphe,
Et sans vêtement aucun,
Limpide! telle
Que, fatale,
T'a pétrie la main de Dieu.

* * *

Eenige dagen geleden liep ik op de Seinekade de stalletjes der ‘bouquinistes’ af te snuffelen. Ik doe het dikwijls en heb er menig gelukkig vondstje aan te danken.

Dien zonnigen dag zag ik voor 20 centimes geprijsd liggen ‘L'Almanach Provençal’ van 1903. Voor de curiositeit vermeld ik den echten en volledigen titel. Luister en houd den adem in: ‘Armana Prouvençau pèr lou bèl an de Diéu 1903, adouba e publica de la man di félibre; porte joio, soulas e passo-tèms en tout lou pople dóu Miejour. An quaranto-nouven dóu félibrige.’ Gretig kocht ik het dingske.

Ik bladerde thuis in het boekje en vond er tot mijn aangename verrassing een briefkaart in, door Mistral gericht aan een zekeren heer G. Rebière. Behalve een autograaf van den dichter, houdt die briefkaart ook zijn portret in. Op z'n Provençaalsch juichte ik:

Lagadigadéu déu!
Touro louro louro! Lou gou canto...

En aan dat toeval is het te danken, dat ik nu in ‘De Hollansche Lelie’ een ònuitgegeven autograaf van Frédéric Mistral kan doen afdrukken.

OTTO KNAAP.

Gedachtenwisseling.

Gedachten over Opvoeding.

Aan L.M.

Naar aanleiding van het Hoofdartikel in N° 41 van de Hollandsche Lelie 1900.

Het is met paedagogie als met het aanleeren van een vreemde taal: met heel, héél veel moeite leert een kind in 5 tot 7 jaren wel zooveel Fransch, dat het een boek in die taal gemakkelijk kan lezen en dat het, als de nood aan den man komt, er welsprekend in zwijgt! Plant nu datzelfde kind over in een Fransch land, *zoodat het moet*, iederen dag en ieder uur en in een jaar spreekt het die mooie taal rad en goed.

Ziehier, voor de zóóveelste maal het groote verschil tusschen theorie en praktijk! U hebt in Uw stuk, mijns inziens vooral dáár den spijker op den kop geslagen, waar ge die 'wetenschap' paedagogie er maar buiten laat, en voorál waar ge zegt op blz. 642. 1° kolom: '*In de eerste plaats moet de opvoeder met liefde bezield zijn';* ik vind, dáár ligt wel niet alles, maar toch bíjna alles.

Men werpe mij niet tegen: 'dan zouden álle ouders goede opvoeders zijn, want alle ouders

hebben hun kinderen lief;' want dat laatste is niets meer dan een phrase: zéér veel ouders hebben hun kinderen heelemaal niet lief en het woord apenliefde is er niet voor niets.

En tòch, ondanks het boven cursief gedrukte, beveelt gij de paedagogie warm aan, want spreekt in den aanvang daarvan veel en ernstig gestudeerd hebben.'

Nu, dáár heb ik zoo wat van gezien!

In Indië heb ik een paar gekend, dat dit met ijver gedaan had. Hij, met een academische opleiding achter den rug, en zij ontwikkelde vrouw; lange jaren getrouwd en kinderloos; daar opeens annonceert een spruit zijn aanstaande verschijning en beiden maken zich op om te gaan studeeren; zoowel de physische als de psychische zijde van het - voor hun - nu zoo gewichtig geworden vraagstuk wordt van alle kanten bekeken en bestudeerd, met ernst, met leergierigheid. En nu zou men denken dat zij, na de bijeengegaarde theoretische paedagogische kennis, geweldige opvoeders waren geworden voor het aangezicht des Heeren; mis! Weet ge hoe 't hun verging?

Toen het eerst afgebeden en daarna aangebeden kindje ongeveer een jaartje oud was, klaagden beide ouders om het hardst, dat het kind de heele opgedane kennis te schande maakte: dìt ging niet op en dàt kwam heel anders uit dan heele knappe autoriteiten op opvoedkundig gebied hen hadden geleerd, zoodat het gewoon was 'om razend te worden'; het was in één woord dus, een heel onwetenschappelijk kind, zoowel physiek als psychisch; want ik vraag U **is** het wèl wetenschappelijk om juist precies anders te doen als de 'wetenschap' het voorschreef?

Zoo'n stout kind, altijd precies tegen den draad in! En 't ergste was nog dit: papa en mama ergerden zich over het fiasco dat hun geleerdheid maakte en zoúden het dan volhouden om te doen zooals het 'in het boekje' stond. Ja dàt zouden ze!

Zoo iets dus van: vivent les principes, périsse le monde.

En tòch kwam de tijd, dat ze den wetenschappelijk stuggen nek bogen, en buigen moesten voor... de macht der feiten, voor 't moeten, en naast het liefdevolle hart, alléén nog maar duldden een heele groote mate van overleg, van nadenken en gezond verstand - en toen ging het goed!

De paedagogie had dus dit ouderpaar leelijk in den weg gezeten.

Ik voor mij - ik heb óók op te voeden - en heb ook werken over paedagogie - wat een afschuwelijk woord toch - gelezen, maar heusch, ik vind de rang van wetenschap er veel te hoog voor. Gij zelf noemt haar zoo in den aanhef, alhoewel gij in de 2e kolom van bladz: 642 zegt: 'de opvoedkunde kan niet gereglementeerd en gesystematiseerd worden'; en op grond van ondervinding ben ik dit aangehaalde volkomen met U eens, maar ik vind het dan toch een zonderlinge wetenschap, waarvan zoo iets moet getuigd worden.

Niemand kan onderwijzer(es) worden zonder tevens in bedoeld vak geëxamineerd te zijn; daaruit zou dan volgen, dat die dames en heeren een sprong vóór hebben, zoodra zij gekomen zijn in het aller-interessante en tevens aller-vulgairste geval van het ouderschap: hoe dikwijls leert de ondervinding dat anders!

En zelfs: hoe menig onderwijzer kan er, ondanks al zijn paedagogiek maar niet in slagen om zich b.v. in de klasse te doen gehoorzamen en er - o, schrikbeeld - de orde te handhaven!

Ik heb van den steun, die de opvoedkunde, den opvoeder biedt, zulke dwaze dingen gezien, dat ik maar behoef te grijpen om een voorbeeld aan te halen. Ziehier een uit velen:

In een groote stad in Nederland woonde een gepensioneerd leeraar M.O.. in een pension; gnoomachtig klein met grijzend baardje aan een in verhouding veel te groot hoofd, had hij al iets lachwekkends en onderstreepte dat nog door de potsierlijke wijze, waarop hij zich in postuur zette om met een soort preektoon en iets slijmeringachtigs in zijn stem te spreken, of laat ik liever zeggen: te verkondigen, en het was niet moeielijk te raden, dat als die man met de praktijk - d.i. het kind in aanraking zou komen, hij het zwaar te verantwoorden zou krijgen en zijn paedagogische kennis op een zware proef zou gesteld worden. Want we weten het: Cet âge est sans pitié.

Deze man, nu werd door de omstandigheden de hulp bij de opvoeding van een zevenjarig dochtertje van de pensionhoudster.

Laatstgenoemde moest met haar pension het brood verdienen voor zich en haar twee kinderen; had wel een man, maar die was nauwelijks in staat om voor zich zelf den kost te verdienen; de moeder, overkropt met werk, had uit der aard weinig tijd om zich met de opvoeding te bemoeien; deed wat zij kon en deed dat redelijk goed; de vader brak dan geregeld heel netjes af wat de moeder voor goeds had opgebouwd; niet door slechtheid, maar door lummelachtige domheid en absolute absentie van idée, dat het vaderschap ook nog een beetje verder strekt dan het geven van aanleiding tot het ontstaan van het kind.

Gevolg: het jongste kind een engeltje, dat b.v.b. op zevenjarigen leeftijd haar moeder met een boek naar het hoofd gooide, enz. enz. Het laat zich begrijpen dat de moeder, die aldus véél erger nog dan alléén stond voor de opvoeding van zulk een kind, blij was dat de inwonende paedagoog, haar zou helpen. Nu ik kan de verzekering geven, dat hij het dan ook in no time schitterend aflegde: 't kind lachte den preekerigen paedagoog in z'n gezicht uit! Een voorbeeld:

In zijn opvoedkundig systeem paste het artikel: strafsommen. Dat het toch al aartsdom en heel *on*-opvoedkundig is, om den kinderen door het geven van strafsommen als met geweld bij te brengen het begrip: dat sommen maken iets onprettigs is [immers bruikbaar als strafmiddel] scheen hem ten eenenmale te ontgaan. 't Gaat er mede als met sommige ouders, die hun kinderen als met nadruk het begrip: ‘de school is iets naars, iets onaangenaams’, schijnen te willen bijbrengen, door het vrijaf-geven aan te bieden als een pretje, b.v.b. op verjaardagen! Ook wel een keurige manier om de vlag van de school hoog te houden!

Vergeef me, dat ik afdwaal; het veld is groot.

Op een goeden dag had het kind weer iets ergs misdaan: de paedagoog strafte met 10 sommen. ‘Lekker’ riep het kind. ‘Dán twintig’ zei de ander, die niet scheen te weten, dat een mensch ook wel eens Oost-Indisch doof kan en soms behoort te wezen. ‘Heerlijk’ roept de ondeugd. ‘Zóó! dan dertig’ biedt de ander. ‘Zeg liever ‘vijftig’ is het antwoord. ‘Omdat je nu nog brutaal óók bent, maakt je er honderd.’

Het kind kwam nu al zachtjes aan in 't geval van dien beklaagde, die door een Duitschen rechter werd veroordeeld tot de doodstraf en... twee gevangenisstraffen van één en drie jaar: hij lachte zijn rechters in hun gezicht uit: voor zijn part waren het tien gevangenisstraffen geweest en als men in het veen is...

‘Opperbest’ is het antwoord. ‘Tweehonderd’ biedt de opvoeder, die warm was geloopen. ‘Vooruit maar’ roept het kind zenuwachtig. ‘Driehonderd’ is de straf al!

Men ziet het; onze leeraar deed de zaken in het groot; het was niet langer: onbehoorlijk doen aan de eene zijde en straffen aan de andere, neen, het werd een soort van opbieden en het eind van de geschiedenis was, dat het kind met duizend strafsommen in 't verschiet naar bed werd gejaagd en hij het schitterend aflegde, toen het kind hem nariep: ‘duizend sommen, lekker! die kan ik toch nooit afmaken’ - wat ook later bleek.

En dát was nog niet het ergste: het beetje respect, dat hij bij het kind nog niet verspeeld had, was nu óók voor altijd naar de maan. Een onuitvoerbare straf opgelegd!!

Om tot Uw stuk terug keeren: ten einde op te wekken tot beoefening der paedagogie beroept U zich op het feit, dat wij tegenwoordig vakscholen voor naaisters, kooksters en dienstboden hebben; jammer dat ge er nu niet hebt bijgevoegd, dat die vakscholen ook goede resultaten opgeleverd hebben, want zónder dat beteekent het bestáán alleen van die inrichtingen in dit verband niets. Op grond van wat ik hoorde van huishoudscholen betwijfel ik het nut er van; en op grond van wat ik wéét, speciaal inzake het ambachtsonderwijs, voor zoover dit de ambachten van het bouwvak betreft, ontken ik het nut uitdrukkelijk; de bedrevenheid van den handswerkman is sedert de oprichting der ambachtscholen beslist achteruitgegaan; na een afwezigheid van ruim twintig jaren, was het mij een ware ergernis om het geknoei in het bouwvak in Amsterdam te zien.

Reeds hoor ik U vragen of ik dan aan de paedagogie in het geheel geen waarde toeken; zeker, - maar ik wensch er maar een heel klein plaatsje voor in te ruimen. Waar U zegt: ‘lezen wat groote kindervrienden, diepe peilers van dat kindergemoed’ dan kan ik met U medegaan, want dan raadt ge aan; luisteren naar de ervaringen van anderen en - wijzeren; ‘er veel en ernstig in studeeren’ acht ik daarentegen een gevaar, niet alleen omdat ‘opvoedkunde niet gereglementeerd en gesystematiseerd kan worden’, zooals U zelf zegt, maar ook en vooral, omdat de met opvoedkundige boekenkennis doortrokken opvoeder, zich dadelijk een heele Piet waant en maar al te veel geneigd is, om, uit teleurstelling over het mislukken zijner opgedane théoriën, coûte qui coûte er in te volharden, dikwijls met het resultaat dat de opvoeding van het kind mislukt.

Het kind heeft evenals de hond een fijn ontwikkelden speurzin voor die groote kracht, die warme genegenheid, liefde, heet; en daarom acht ik deze de krachtigste factor in zake opvoeding.

Het is juist omdat ik in Uw artikel zoovele mooie gedachten, zoovele sympathieke opvattingen vond - b.v.b. alles wat volgt na den aanhef: ‘Het heeft mij dikwijls smartelijk getroffen’ - dat ik, verwonderd over de nog al groote plaats, die U ter zake aan de paedagogie toekent, U bovenstaande regelen in overweging gaf.

Als ik uit Uw eigen mooie ideën een keuze zou moeten doen, gesteld in volgorde van urgentie bij de opvoeding, dan zou het zijn aldus - met Uwe woorden:

‘Liefde die begrijpt.’

Diepgevoeld besef van ‘de groote verantwoordelijkheid, die de ouders op zich laadden, toen zij het kind in het leven riepen.’

‘Kind met de kinderen’ zijn.

‘Een groote mate van zelfbeheersching toonen.’

En heelemaal onderaan zou dan komen ‘paedagogie.’

Nice, 31 Mei 1909.

VIOLA.

De dood van Voltaire's vriendin.
Een staaltje van zeden.

Voltaire heeft minder vriendinnen gehad dan Rousseau, deze ‘enfant chéri des dames’, en dit is te begrijpen. De Fransche maatschappij der 18de eeuw, waaronder men verstaat adel en geestelijkheid, want de opkomende derde stand, behoudens enkelen, die men tegenwoordig intellectueelen zou noemen, telde nog niet mede, was zinnelijk en utopistisch, de vrouwen niet minder dan de mannen. De zinnelijkheid, tot losbandigheid van zeden voerende, was in ‘allerhöchtste Stelle’ zooals de Duitschers zouden zeggen, geboren, de hoven van den Régent en van Lodewijk XV hadden het voorbeeld gegeven. Wat de utopiën aangaat, deze waren geput uit de geschriften van Rousseau en van de meeste encyclopedisten, maar de invloed van Rousseau was vooral overwegend bij de vrouwen. De jeugdige moeders uit de tweede helft der 18de eeuw voedden hun kinderen op à la Emile, welke opvoeding naar de *eischen* der natuur zoover ging, dat zij zich tot in de loge der schouwburgen hun zuigelingen lieten brengen, om ze de borst te geven. Het ware natuurlijk nog meer naar de eischen der natuur geweest, als zij, eenmaal met zuigelingen bezocht, stilletjes in hun tuinkamer gebleven waren, maar hier komt de onlogische, wufte geest

der 18de eeuw om den hoek kijken. Niet minder navolging vonden de theorien van de Nouvelle Héloïse, Saint-Preux en zijn liefje brachten de hoofden van heel wat jonge vrouwen en meisjes op hol. Is het te verwonderen, dat de schepper van al dat moois in den smaak der vrouwen viel, te meer daar Rousseau doorging voor een mooien man.

Met Voltaire, ofschoon in den grond veel beter dan de zelfzuchtige en ingebeelde Rousseau, was het geheel anders gesteld. Voltaire was geen utopist, zelfs geen idealist, en zijn geest was te scherp, te sardoniek, om vrouwen te behagen en wat zijn physiek betreft, dit was afzichtelijk. Zijn mager, uitgemergeld lichaam droeg een ironischen grijnskop, met een paar intelligente maar ondeugende oogen, een kop, dien iedereen kent uit platen en teekeningen, meest allen naar Pigalle's schepping in de Bibliotheek van het Institut de France, of die van Houdon in het Theâtre français. Zelfs in zijn tijd, over 't algemeen niet verwend in uiterlijk schoon, - men bedenke slechts dat ¾ der menschen van de pokken geschonden waren, - ging Voltaire voor leelijk door. Toch heeft Voltaire in zijn jeugd, tijdens zijn verblijf in Holland, een romantische liefdesgeschiedenis gehad met Olympe Dunoijen, een hier in den Haag geïmporteerde Française, maar deze liefde stierf een vroegtijdigen, gewelddadigen dood. Met Suzanne de Livry, een actrice, die later markiezin de Gouvernet werd, begint Voltaire zijn ‘amours de tête’ hoofdzakelijk geestelijke gemeenschap tuschen hem en zijn vriendinnen, overigens weinig in aantal. In de genegenheid voor Gabrielle Emilie le Tonnelier de Breteuil, markiezin du Châtelet vonden deze ‘amours’ hun culminatie- en eindpunt. De dood van de markiezin is voor Voltaire een zware slag geweest, onder welken hij zeer geleden heeft. Toch was deze vrouw, in haar tijd voor zeer geleerd doorgaande, niets meer dan een oprechte blauwkous, die, in weerwil van haar ‘Institution de Physique’ haar ‘Analyse de la Philosophie de Leibnitz’ haar ‘Traité de bonheur’ en andere werken van wetenschappelijken of wijsgeerigen aard, reeds lang vergeten zou zijn, als niet juist haar liaison met Voltaire haar voor die vergetelheid behoed had.

De markiezin leefde op haar kasteel te Circy in Lotharingen, terwijl de markies een niets-beteekenende bon-vivant, die tegen blauwkouserij van zijn vrouw niet op kon, voortdurend te Lunéville was, aan het Hof van Stanislaus Lescynski, bij wien hij een militaire betrekking bekleedde. Voltaire, een rijk man, had het kasteel van zijn vriendin geheel laten restaureeren en bewoonde een gedeelte er van. Behalve Voltaire huisden daar voor langer of korter tijd mathematici, die de markiezin hielpen bij haar wetenschappelijken arbeid en.... bij het verteren van haar inkomen. Onder anderen was daar een trouw comparant de destijds beroemde Maupertuis, wiens naam nog wel genoemd wordt, dank zij de hatelijkheden, welke Voltaire jegens hem gedebiteerd heeft; Samuel Koenig, de gunsteling van onzen Prins Willem IV en Danièl Bernouilli, de zoon van den Groningschen Professor vertoefden er ook veel.

De vriendschap tusschen Voltaire en Madme du Châtelet heeft zestien jaren geduurd. Booze tongen beweerden dat de omgang tusschen beiden alles behalve van platonischen aard was, anderen bepleitten de onmogelijkheid van de waarheid dezer aantijging, wat Voltaire aanging, en met dezen was Voltaire het zelf eens. In ieder geval waren er onder de gasten van Circy personen, die even diep of dieper in het hart van de geleerde markiezin waren doorgedrongen. Zoo de markies de

Saint-Lambert, de dichter van de ‘Saisons’, die ook al meer aan zijn omgang met Voltaire dan aan zijn dichtader een zekere bekendheid te danken heeft.

Nu gebeurde het in de late herfst van 1748, dat de 46 jarige markiezin du Châtelet, vroolijk en opgewekt van aard, plotseling neerslachtig en stil werd. Voltaire haalde met moeite het hooge woord er uit, zij was zwanger en, volgens haar beweren, kwam de Saint-Lambert als aanleidende oorzaak sterk in verdacht. Voltaire legde zich bij deze uitspraak onmiddelijk neder, wat wel voor zijn onschuld pleit. Het was een ellendig geval, op haar leeftijd, en dan wat zou de markies zeggen, die in geen vijftien jaar bizonder vriendelijk jegens zijn vrouw geweest was. Er werd een krijgsraad belegd, de Markiezin, Voltaire en Saint-Lambert, waarvan het resultaat was, dat men besloot zich te houden aan het axioma *pater est quem nuptiae demonstrant* en onverwijld den Markies te inviteeren om de restauratie van de groote zaal van het kasteel, door Voltaire bekostigd, eens te komen zien. Du Châtelet, die zich sterk de mindere van zijn vrouw voelde en altijd vereerd was, als zij notitie van hem nam, haastte zich te komen. Er werden kasteelbewoners uit den omtrek genoodigd, er werd feest gevierd en

pret gemaakt, tot laat in den nacht werd gesoupeerd. Du Châtelet werd dan altijd naast zijn vrouw geplaatst, die uiterst lief en voorkomend jegens hem was en hem met haar geestige zetten deed schateren van het lachen. Kortom, de dagen welke du Châtelet op het kasteel Circy doorbracht deden hem denken aan den aanvang van zijn huwelijksgeluk en de nachten ook. De Markies voelde zich gelukkig en dit geluk steeg ten top, toen bij zijn vertrek zijn vrouw hem influisterde, dat zij hoopte met blijden hope.

Intusschen deed dit nieuws al spoedig de ronde in wetenschappelijke en letterkundige kringen en de tongen kwamen los. De een beweerde, dat het te verwachten kind gerekend moest worden tot de ‘oeuvres mêlées’ van de markiezin, een ander dat op Voltaire toepasselijk was het spreekwoord: ‘c'est aujourd' hui Saint Lambert, qui quitte sa place la perd’. Men vroeg hoe het kwam, dat de markiezin plotseling zoo'n behoefte had gevoeld haar man weder eens te zien en het antwoord luidde: ‘Vous verrez que c'est une envie de femme grosse.’

Met dit al was het geval voor Voltaire een bron van verdriet en zorg. Hij hield werkelijk van zijn Emilie en was alles behalve gerust op den loop van zaken, haar leeftijd in aanmerking genomen. Den geheelen zomer van 1749 bracht hij in onrust door. Frederik II wilde hem gaarne bij zich hebben en schreef hem den 10^{den} Juni: ‘Venez, Madame du Châtelet accouche dans le mois de Septembre; vous n'êtes pas une sage femme, ainsi elle fera bien ses couches sans vous’. Maar Voltaire antwoordde: ‘Je ne suis ni feseur d'enfants, ni médecin, ni sage-femme, mais je suis un ami et je ne quitterai pas, même pour Votre Majesté, cette femme qui peut mourir au mois de Septembre’.

Den 4^{den} September bracht de Markiezin du Châtelet voorspoedig een meisje ter wereld.

Het spreekt van zelf dat de echtgenoot, Voltaire, Saint-Lambert, Madame de Boufflers en nog enkele vrienden en vriendinnen op het kasteel waren. Voltaire was zoo verrukt over den goeden afloop, dat hij opgewekt en vroolijk de gebeurtenis schriftelijk aan vrienden en bekenden mededeelde. Zoo schreef hij aan d'Argental: ‘Madame du Châtelet, cette nuit, en griffonant son Newton, s'est senti un petit besoin; elle a appelé une femme de chambre qui n'a eu que le temps de tendre son tablier, et de recevoir une petite fille qu'on a portée dans son berceau. La mère a arrangé des papiers, s'est remise au lit; et tout cela dort comme un ciron, à l'heure où je vous parle.’ En aan den abt Voisenon: ‘Mon cher abbé saura que Mad^{me} du Châtelet étant cette nuit à son secrétaire, selon sa louable coutume a dit: mais je sens quelque chose! Ce quelque chose était une petite fille venue au monde. On l'a mise sur un in-quarto qui s'est trouvé lá et la mère est allée se coucher’.

Maar eenige dagen daarna openbaarde zich kraamvrouwen-koorts, die het ergste deed vreezen. Dr. Regnault, die de patiente behandelde, had nog een consult met de doctoren Bayard en Salmon, beroemdheden uit Nancy. Het mocht niet baten, den 10^{den} September overleed de Markiezin. Voltaire was wanhopend, men moest hem met geweld van het sterfbed zijner vriendin wegvoeren. Ook hierbij mengde zich het komische bij het tragische. Voltaire, de trap afgeleid, wierp zich in zijn wanhoop beneden op den grond en terwijl hij daar lag, kwam Saint-Lambert om hem op te helpen, maar hij werd door Voltaire met verwijten overstelpt: ‘Ah! c'est vous qui me l'avez tueé! Mon Dieu, Monsieur, de quoi vous avisiez vous de lui faire un enfant!’

Dat de dood van een in geleerde en hooge kringen zoo bekende persoonlijkheid als deze Markiezin groot opzien baarde, is natuurlijk. Er kwamen verzen ter harer eere in omloop, er werd ook met haar en haar aanbidders gespot. De spotvogel van een Frederik de Groote, maakte het volgende grafschrift:

Ci-git qui perdit la vie
Dans le double accouchement
D'un traité de philosophie
Et d'un malheureux enfant.
On ne sait pas précisément
Lequel des deux, l'a ravie.
Sur ce funeste événement
Quelle opinion doit on suivre?
Saint-Lambert s'en prend au livre
Voltaire dit que c'est l'enfant.

Maar Voltaire schijnt deze spotternij of niet geweten of niet kwalijk genomen te hebben, want in Juli van het volgende jaar ging hij voor afleiding naar Potsdam, waar hij tot 1753 bij zijn koninklijken vriend bleef.

L.A.A.v.K.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer

gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Eunice. - Als ik kan, antwoord ik U nog even particulier! - Ja, dat was wel toevallig, die ontmoeting in *dien* tram, want op die lijn kom ik haast nooit, en nog minder op dat uur van den dag. - 'n Alleraardigst uitstapje hebt U gehad, hè, maar ik vond dat het U wèl toekwam, omdat gij er slecht uitzaagt. (De reden daarvan begrijp ik nu uit Uw lateren brief). - Ik kan me zoo best begrijpen, wat U schrijft over die ondervinding van *die* reismanier; precies zoo heb ik 't mij alles altijd voorgesteld dat het zou zijn; ik ken iemand, die al acht jaren op die manier reist, en heel rijk is, en heel bij de hand, en die het toch prefereert boven 'n andere wijze van reizen - maar *mij* is dat 'n raadsel. - En wat voelen we precies 'tzelfde weer op dat punt *manieren*; dat is voor mij ook altijd zoo'n struikelblok. - Ja, *Gonnais-toi* van Hervieu ken ik; ik vind het oppervlakkig gedacht, door die gezochte tegenstelling, ècht tendenz-werk; maar Bartet en Le Bargy zijn twee lievelingen van mij, veel meer dan Sarah; Bartet is zoo gekuischt in haar spel.

- Neen, 't lijkt mij voor kinderen altijd héél hard, indien de ouders gescheiden zijn; ik geef U wel toe, dat een vecht- en kibbel-leven naast elkaar ondoenlijk is, en evenzeer 'n slecht voorbeeld voor de kinderen, maar ik beklaag hen toch niet minder wanneer ze bij vreemden worden grootgebracht, vooral als ze de ouders ieder voor zich liefhebben. - Ik vind, dat U dien koetsier, die zijn paard zoo sloeg, had moeten noteeren, en den volgenden dag aangeven bij de Vereeniging voor dierenbescherming; ik zou er stellig zijn uitgegaan, uit dat rijtuig. - De vrouwelijke koetsiers, waarover U schrijft, zijn voor een groot deel al weer verdwenen, omdat het vak *te* vermoeiend is voor haar; dat dacht ik wel.

- Ja, op zóó'n manier zou ik eveneens dadelijk hoofdpijn gekregen hebben, na 's nachts reizen, maar, zooals wij het inrichten, alles kalm en op ons gemak, vind ik een nacht in den trein eigenlijk minder vermoeiend zelfs, dan een heelen dag dóór-reizen; want ik kan heel goed slapen als ik maar lang-uit kan liggen.

Ik antwoord U op dat andere natuurlijk niets; als ik kan zal ik 't particulier doen, alleen maar wil ik U zeggen, dat ik ziels-medelijden heb met U, en, wat Uw vraag aangaat: ‘wáárom moet ik altijd zoo iets hebben’, ach, dat vind ik heel natuurlijk, dat komt, omdat U 'n diepgevoelige natuur zijt. Over oppervlakkige naturen gaan diezelfde dingen losjes heen, die staan er niet bij stil, maar menschen als U, en als ik ook, lijden veel intenser door 't leven, dan de meesten, juist *omdat* zij zoo diep voelen al die dingen.

- Vindt U 't heel indiscreet, als ik op Uw vraag heel eerlijk antwoord: Ja, ze zijn versleten, omdat ik ze zoo héél véél gebruik. - U vraagt het zoo nadrukkelijk en ik ben er zoo dol op, dat ik 't oprecht zeg. - Hoe het met mijn hart is, vraagt U; steeds hetzelfde; ik moet héél voorzichtig leven om op te passen, dat het niet erger wordt, maar beter-worden kan het nooit meer.

Uw tweeden brief ontving ik zooeven; ik beantwoord hem, wat dat eene gedeelte aangaat, natuurlijk om dezelfde reden, die ik hierboven aangaf, hier niet; maar ik

dank U voor Uw vertrouwen. - Neen, hoe zou *ik* nu zoo iets 'overdreven' vinden. Ik voel dat alles net zoo als U het beschrijft in Uw artikeltje (dat ik zal plaatsen); heb ik-zelve niet onlangs in mijn Dagboekbladen, naar aanleiding van mijn eigen leven gezegd: 'er zijn vrouwen, die maar eens kunnen liefhebben, die nooit meer een tweede maal kunnen opvlammen, omdat de éérste gloed haar heelemaal verteerde; daartoe behoor ik-ook.'

- Op de eene vraag heb ik U hierboven reeds geantwoord; op de tweede dit: wij gaan in Juli en Augustus naar Bad-Soden, waar wij verleden najaar een zóó aardig huisje huurden, dat we het nu maar opnieuw namen, omdat we, met het oog op onze verre en dure winterreis naar Menton, thans geen verre en daardoor kostbare zomerafwezigheid wenschelijk vinden, (Bad-Soden ligt namelijk vlak bij Frankfurt, aan den Taunus). 1 September komen we hier weer thuis. En nu hartelijk-gegroet, en houdt Uw flinkheid er in. - Eén Ansicht kreeg ik, uit een museum, maar géén hondje-ansicht.

H. van H. - Zeker vind ik Uw vraag 'redelijk', en wil ik haar dus gaarne beantwoorden. Ik heb inderdaad in verscheidene Lelie's geschreven naar aanleiding van spiritisme, óók in boekbesprekingen dienaangaande. Maar ik weet-zelve niet precies uit het hoofd, welke nommers die zijn, omdat die uitingen voorkomen in verschillende jaargangen; dus zal ik voor U informeeren daarnaar, en U dan de verschillende nommers opgeven; gij kunt die, voor zoover zij voorradig zijn, verkrijgen bij den uitgever van de Holl: Lelie, den heer L.J. Veen, Amsterdam, 485 Keizersgracht. Steeds geheel tot Uw dienst.

J.K. - Voor Uw brief dank ik U met een bijzonder gevoel, omdat gij in den aanhef toont, door de lezing van mijn Dagboekbladen mij zeer-juist te hebben nagevoeld in de wording van mijn karakter en van mijn persoonlijkheid. Alles wat gij zegt daaromtrent getuigt van een zeer-intiem-mij-begrijpen in mijn ideeën en mijn 'ver van de menschen-staan', waarvoor ik U werkelijk erkentelijk ben. Men wordt zoo zelden begrepen.

Maar laat ik U nu vóór alles hartelijk, hartelijk gelukwenschen. Zie, nu hebt gij wat ik U zoo toewenschte: een vaste betrekking, een voet in den stijgbeugel. En ik ben zoo blij, dat gij daarin mijn raad hebt gevolgd en U zoo flink hebt aangepakt. - Ik kan mij zoo goed begrijpen wat gij schrijft over Üwen doode. Ja, ook ik heb dat heimwee naar mijn overleden vader gekend, evenals gij. En ik kan nog heel dikwijls niet begrijpen, dat hij werkelijk *weg* is uit mijn leven, weg-voor-altijd. - Ik vond Uw beeld van het leven zeer wáár-gezien, zooals gij het beschrijft in Uw brief. Inderdaad, als men in een drukke straat b.v. al die haastende, lachende, ijverende menschen zich ziet bewegen, dan vraagt men zich af: zouden zij er zelf ook maar een oogenblik bij stilstaan, hoe broos en kort hun hééle mensch-bestaantje is! En toch leven de meesten als ware er in het geheel geen dood; alleen voor hun kleine belangen, en kleine intrigues, en kleine eerzuchtjes.

Die angst in U voor nog méér leed, houd ik voor een nawerking van het vele door U ondervondene; ik-ook heb dat gevoel altijd op heel gelukkige momenten, die vrees: dit is te mooi om lang te zullen duren. En ik geloof dat zij, die, als gij en ik, het leven reeds jong van een zoo ernstige en zoo veranderlijke zijde leerden kennen, aan die droeve ervaring dat voortdurende gevoel van onzekerheid danken, want zij, wier weg lang zonnig en effen bleef, sluimeren als het ware in bij hun geluk - totdat op een dag de storm ook over hen losbreekt en hen des te onbevoorbereider treft.

Ik dank U heel hartelijk voor Uw vertrouwen in mij in hetgeen gij mij meedeelt over die andere zaak; ik denk in Uw geest te handelen, door er niet nader op in te gaan, maar alleen, ik ben het zoo met U eens, dat die verandering misschien toch een zegen zou zijn voor de betreffende; en voor dien prijs is dat stellig mogelijk. Daarom, zoudt gij daarover niet met een rechtskundige kunnen raadplegen; ik vind in zulke gevallen de zelf-onmachtige slachtoffers zóó diep te beklagen, dat het plicht wordt voor de omgeving hen te helpen. En, waar gij-zelf dat wel wilt, is het toch jammer niet *alles* te probeeren. Gij begrijpt mij?

Ik wil, wat het zakelijke gedeelte van Uw brief aangaat, U alvast *hier* zeggen, dat ik Uw voorstel voor den nieuwen jaargang aanneem, en wil trachten aan Uw wensch in zake dat artikel nog te voldoen. Maar ik zal U daarover particulier berichten. Hartelijk gegroet.

M.V. Zeker, ik heb Uw bijdrage, en ik zal U gaarne zoo spoedig mogelijk daaromtrent inlichten. - Ik neem U Uw ongerustheid niets kwalijk.

G.W.E. - Die plaats-naam (C...) is een *wijk*, niet een restaurant, tusschen Monte-Carlo en Menton, maar... het is heel goed mogelijk, dat er óók een restaurant is van dien naam, géén wereld-restaurant in elk geval, maar misschien een of ander door heeren veel bezocht intiem

MONTE-CARLO

CASINO. - MONTE-CARLO.

gelegenheidje. Ja, aan de landzijde heeft het Casino trappen; het ziet aan de landzijde uit op een plein, begrensd door Restaurant de Paris eenerzijds, anderzijds door hôtel de Paris; het ziet uit aan die landzijde in magnifique tuinen, en aan den anderen kant op de zee, - het is geheel omringd door de tooverachtige casino-tuinen; het casino-zelve ligt in de hoogte, zoodat men bij aankomst aan het station terstond met een lift naarboven gaat erheen. - De hotels zijn zoo talloos, en veranderen, wat de kleinere aangaat, zoo dikwijls van naam, en nemen elk jaar zóó toe, dat het onmogelijk is, van hier uit, op dit oogenblik, te zeggen: Een hotel van dien naam bestaat of bestaat niet. - Neen, ik vind het niets te veel gevergd, dat gij mij hebt gevraagd U te helpen; ik ben volkomen bereid daartoe, en wil U met alle genoegen verder inlichten als het

CASINO - MONTE-CARLO.

noodig is. Ik heb ter verduidelijking voor U die drie photo's hier opgenomen.

B.W. van de **K.** - Ons adres in Menton was Vallee du Borigo, aan den weg langs het station, waar die *blauwe* Heilige Maagd in de hoogte staat, in den tuin van een villa. - Hartelijk dank voor Uw kaart; ansichten uit het Zuiden geven me altijd heimwee; mijn portret komt nog. - Ik sprak er over met den uitgever, en... vergat het toen weer. - Voor Uw briefje van 25 Mei veel dank. - Gelooft gij niet dat het portret van de meeste 'publieke personen' dáárom zoo gemakkelijk is te verkrijgen, omdat zij er zoo ontzettend ijdel op zijn? Ik sta altijd weer opnieuw verbaasd van de verregaande kleinzielige **ijdelheid** van de meeste 'groote-geesten'. Dat walgt me juist zoo intens, en is ook alweer zoo iets heerlijks in 'n dier, dat het géén mallen hoogmoed kent, zoo iets waardoor het hemelhoog staat boven den met een 'ziel' zich groot-doenden mensch -

Het is maar goed dat gij niets schrijft van Uw tegenwoordige omgeving, want inderdaad, ik heb *heimwee* naar Uw zonneland. - Wat Uw laatste kaart aangaat, wel natuurlijk, waarom zoudt gij niet een aangeteekend stuk aan mij verzenden zonder een begeleid-brief erin. Als ik *dat* kwalijk ging nemen, dan zou Uw correspondentie voor U immers een straf worden, hetgeen niemand meer zou betreuren dan ik. Daarenboven, de verzending zonder brief is, zooals gij-zelf constateert, veel goedkooper. Wat het afhalen van de aangeteekende brieven aangaat, in het algemeen schimp ik steeds uit den grond van mijn hart op die onpractische inrichting ten onzent, waardoor men zooveel omslag moet maken om af te halen, wat in andere landen wordt thuisbezorgd door den post-man. Maar in mijn bijzonder geval, behoeft gij er, wat mij aangaat, U niet over te verontschuldigen wijl ik vlak bij het postkantoor woon en daarenboven, onze getrouwe Marie steeds de door mij op haar naam afgeteekende stukken ten allen tijde bereidwillig gaat halen. Het gaat mij als U, ik ben óók bang voor wegraken, en dus teeken ik-zelve ook nog al heel gauw mijn brieven of stukken aan.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Spoed-Correspondentie.

Pax en **Martinia.** - Wilt gij mij Uw juist adres opgeven voor honorarium?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.
Sluiting red: ged:

23 Juni 1909.
22ste Jaargang.
No. 52.

Bericht.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen te onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

HOOFDARTIKEL

Hoofdartikel
Kunstzin en inbeelding.

Kunstzin, d.i. gevoel voor schoonheid en een intensen drang om verontwaardigd te kunnen zijn bij het waarnemen van onrechtvaardig heden zoowel in stoffelijken als in geestelijken vorm, is een individueele eigenschap, waarnaar zich in den regel alle andere goede hoedanigheden vormen tot datgene, wrat men pleegt te noemen: 'karakter'. Kunstzin verkrijgt men niet door les, zelfs niet door privaatles; het is een gunst, een gave, die men bij z'n geboorte ontvangt, en zij, die haar bezitten, nemen de plaats in die hen volgens hun natuurbevoorrechting toekomt, namelijk in de rijen van den 'Uebermensch'.*) En al moet hier wel eens een uitzondering mede gemaakt

*) Dit woord, dat naar ik meen afkomstig is òf van Nietzsche òf van den schrijver Ibsen. Echter diene hier de opmerking, dat men dit woord in verband met het gebruikte 'natuurbevoorrechting' niet verwarre met '*on*natuurlijkheid', omdat het eenvoudig in de lijn

worden, omdat de al of niet aanwezigheid van het bovenbeschrevene zich niet laat begrenzen, voor een scherpen blik is het niet moeilijk in deze een oordeel des onderscheids te kunnen vellen, omdat ‘schijn’ zich maar al te spoedig door eigen domheid doet ontmaskeren en... beschaamd de vluch neemt? Och neen, de vlucht nemen doet hij

der natuur ligt, dat aan menschen het aanzijn geschonken wordt, wier geestelijk vermogen dat hunner medemenschen verre achter zich laat, óók in het wonderbaarlijkste geval.

gewoonlijk niet, en dat toch zou juist nog de beste kenteekening zijn van eenige aanwezige eigenwaarde. Als regel wordt hij integendeel bij ontmaskering brutaal en neemt het bespottelijk-opgeblazen air aan van ‘je-weet-er-niemendal-van’. Nu kan kunstzin in haar wezen wel eens wat uiteenloopend ruim of bekrompen zijn; maar zóó, dat zij in haar eigenwaan de waarheid tracht omver te loopen, dat ziet men gemeenlijk alleen hen doen, die meenen de wijsheid in pacht te hebben.

Waarom dan toch kunstenaars zooveel waarde hechten aan de publieke opinie, vooral waar deze zich nergens op zoo banale wijze uit als in de concertzaal, dat zij door hun beminnelijke lachjes en stijve buigingen blijken geven van hun ingenomenheid en de erkentelijkheid voor het hun toegerommelde applaus door een grootendeels oppervlakkig publiek? Het is daar toch, dat men die publieke opinie het duidelijkst kan waarnemen in haar ijdelheid. Men wordt wrevelig, bitter gestemd, als men opmerkt, hoe beweeglijk-fluisterende dames en elkaar ‘moppen’-vertellende chique heertjes, die zich in het volle gewicht hunner onbenulligheid doen kennen, niet alleen onder de pauzen, doch ook tijdens de uitvoering andere bezoekers tot last zijn, en wanneer muziek of zang plotseling zwijgt, hen te zien opschrikken, om met een ‘daverend’ applaus den artiest of artiesten te beloonen voor het ‘genotene’.

Als treffend voorbeeld diene deze aanhaling: Op een concert, welke deel uitmaakte van een geheele reeks, werd een gesprek gevoerd door een drietal heeren, waarvan er één voor het eerst die concerten bezocht. Deze vroeg aan de anderen, of er nog al wat aan was, waarop het antwoord luidde: ‘Och kerel, 't is hier kolossaal amusant, je gaat er voor je plezier heen, nietwaar?’ Dit antwoord stemde mij, al was het om den zouteloozen toon alleen reeds waarop het gezegd werd, nu juist niet ten hunnen gunste, maar hoopte voor het komende nog het beste. Wie schetst echter mijn verbazing over de brutale aanmatiging dier heeren, toen ik hen hoorde fluisteren, terwijl de muziek reeds begonnen was, over... kunst, en zij leverden nog wel kritiek op de gaven van een kunstenaar, dien zij voor eenigen tijd terug hadden gehoord, welke vèr boven hun kritiek stond ja, dien zij zelfs in zijn kunst niet bevatten konden, dìt stond voor mij vast.

Maar terzake!

...Of applaus dan niet den aangewezen maatstaf kan wezen van al dan niet geslaagd zijn? Och, waar het toonkunstenaars of acteurs gold, die in hun opvatting of creatie de hoogste sport reeds hadden betreden of haar althans zeer nabij waren, is het mij altijd treffend opgevallen, dat zij, die niet spraken of gichelden, doch ernstig zaten te luisteren, juist dáárdoor van hun waardeering blijk gaven en bij het einde zich gewoonlijk onthielden van een ovatie-achtig applaus.

Het is mij ten eenen male een onbegrijpelijkheid dat artiesten, wier alleréérste eigenschap is, een persoonlijke hoogontwikkelde opvatting, die hen stempelt tot zelfstandige individuen, zich gevleid kunnen gevoelen door ovaties, waaruit gewoonlijk een ondubbelzinnig drijven spreekt tot ‘halen’ en ‘herhalen’.

Echter dient hierbij opgemerkt te worden, dat dit ‘drijven’, de wederkeerige suggestie, die het publiek op elkander uitoefent, het duidelijkst waarneembaar is bij populaire gelegenheden, bezocht door hen, die met een schrale beurs bedeeld zijn, en dat dit geleidelijk mìnder wordt, naarmate men dáár komt, waar goede voordracht de hoogere standen tot zich trekt, en uit financieel standpunt, ook slechts voor haar toegankelijk is. Evenwel, het gebrek is niet alleen gehuisvest ter eener zijde, ook aan de overzijde is men er mede behept; laat het dan hier een luidruchtige ontketening

des gemoeds zijn, daar is het in stilte een afschuwelijke verveling die men zichzelf oplegt, om toch maar in de kunstwereld en door kennissen voor ‘vol’ aangezien te worden. Maar het meest regeert de demon ‘ijdelheid’ wel: ‘au milieu’, en leidt deze stand wel het meest tot degeneratie (niet der soort, doch der menschheid), door de oorzaken der halfslachtigheid daartoe gebracht en daaraan steeds meer verslaafd door den nasleep van gevolgen.

Langs welken weg zal men er toe kunnen geraken, om deze leemte in 's menschen rustloos zoeken naar genot, aan te vullen met zucht naar het waarlijk schoone, dat, na het genot daarvan te hebben gesmaakt, hen een bevrediging vermag te schenken, die weldadig aandoet, vredig stemt? Waar dan toch is de weg, welke leidt tot opheffing van die vreeselijke zieleleegheid, de oorzaak van het droeve, troostelooze leven dat de meesten onder ons leiden; de oorzaak van zooveel wreedheid en onrechtvaardigheid? Geen

vademecum helpt hier. Laat liggen en vergeten uw reeds gekozen handleiding, van wèlke strekking ook, zij brengt u op een dwaalspoor. Slechts één oplossing is er die ons uit den poel kan redden, en dat is: de opvoeding. Waar alle andere middelen falen, alle pleisters niet vermogen de wonde te genezen, daar is *zij* alleen bij machte, de klove, die den mensch van zijn bestemming, in alle opzichten, verwijderd houdt, zoo niet geheel op te heffen, dan toch tot een minimum van afstand te dempen.

Reeds in den aanhef is gezegd, dat kunstzin een gave is, welke men reeds bij de geboorte ter wereld mee ontvangt, en nimmer zullen slechte levensvoorwaarden, onder welken vorm dan ook, invloed van terugwerkenden aard daarop vermogen uit te oefenen, want ondanks alle macht, die van het verderf uitgaat, zal de wezenlijke zielegrootheid steeds stralen van het licht ontdekken, waar zij in haar donkeren kerker onbewust naar zoekt.

Maar zielegrootheid sterft mèt den persoon; zij is *niet* erfelijk, dit doet de logica ons duidelijk worden, en waar deze tekort schiet, zien wij het in 't werkelijk leven, waarin het mogelijk was dat de zoon van een groot genie zijn vader voor gek verklaarde, waar deze de denkbeelden zijns vaders niet vermocht te omvatten. En óók omgekeerd zijn er feiten waarneembaar. Maar *zulke* gevallen zullen ons de oplossing van het vraagstuk niet schenken. De opvoeding alleen zal slechts kunnen leiden tot dat doel. En waar een degeneratie op de menschheid over het algemeen, eeuwen en geslachten door, inwerkte, om het steeds dieper omlaag te sleuren, daar zullen eeuwen en geslachten noodig zijn, om het tot dàt peil weder op te heffen, waar het als *mensch* behoort te staan. En dat is het werk eener evolutie, die gebaseerd zal zijn op de hervorming der opvoeding; niet hervormd op gezag van hoogerhand, van autoriteiten, en bij de wet vastgesteld, maar hervormd in het hart der ouders, die tot het geluk en de waardigheid hunner kinderen als basis nemen, de zachtheid en teederheid; die ver-weg werpen de roede der kastijding, waarmede zoo velen godsdienst, moraal, théma's, goeden wil en nog vele hunner wenschen hun kinderen trachten en verbeelden bij te brengen. ‘Die zijn kinderen liefheeft, kastijdt ze’ is de vrucht van een barbaarsche moraal die zóó diep wortel schoot, dat zelfs nog verlichte denkers van heden deze leuze huldigen, verblind als zij zijn door hun kortzichtigheid van het getheoretiseer in studeervertrek; buiten alle intiemheid van het werkelijke leven om, zich beroepend op hun wetenschap, die zij opdeden achter de schrijftafel in het enge, afgesloten vertrek.

O neen, zeg niet dat dit alles een schralen troost is voor het heden. Waar nu gezaaid wordt, zal zeker na verloop van tijd geoogst kunnen worden en in afwachting van dien blijden tijd, zorgen wij, door hoop verlevendigd, dat het onkruid gewied wordt, hetwelk zich zou kùnnen strengelen om den halm van het opkomend gewas.

Waar wij allen, in de conversatie, zeggen het goede te wenschen en na te streven, daar zijn wij zeker van een hemel op aarde in de toekomst!

F. DE VLUGHT.

Dagboekbladen en Herinneringen.
door Anna de Savornin Lohman.
(Vervolg van No. 51.) XXVII.

Mijn vader heeft het hierboven beschrevene nog meebeleefd; met mijn vriendin en een mijner broers bracht hij mij naar Bonn; helaas, een jaar later legden deze laatste en ik dien zelfden weg langs den Rijn met hem af, ik genezen, hij een ter-dood-veroordeelde, wien men als zoodanig uit Nauheim terugzond waar hij op raad van den arts genezing moest zoeken, zonder dat men hem intusschen daar zelfs de kuur had durven laten beginnen, en inderdaad, slechts veertien dagen na die droevige thuisreis overleed hij hier in den Haag, in Bronovo liefdevol-verpleegd; - een leven, dat rijk was tot aan zijn dood toe naar het inwendige, dat, naar het uitwendige bestaan, als hooggeschat jurist veel beteekende, eerst officier-van-justitie, dan advocaat-generaal bij het Gerechtshof, dan in diezelfde functie bij den Hoogen Raad, maar dat jammerlijk is vernietigd ten slotte door dien vloek: de politieke knoeierij. -

En zoo bleef ik alleen achter, vrij om den inspraak van mijn hart te volgen, en mijn leven voortaan te wijden aan haar, met wie ik nog steeds samenwoon, en van wie, hoop en geloof ik, alleen de dood mij eens zal

scheiden - en God geve dat ik dan de eerste zijn moge. - Lachend noemen wij ons dikwijls een gezin, zij de vrouw, die voor alles zorgt en alles regelt wat het departement van de vrouw des huizes aangaat, ik het hoofd, de man, op wien de finantieele zorgen rusten - en onze kinderen: onze hondenjongens, ons lief, klein, schuw, teer Fritsje, die van den begin af ons samenwonen deelde, en onzen drukken, ondeugenden, vroolijken, opgewonden, hartstochtelijken Benjamin, Benjamin van het huis inderdaad, zonnestraal uit zijn zonnig vaderland, lief lastpostje, zooals ik hem heb gedoopt, van wege zijn onbeschrijfelijk-groote en toch-zoo-juweelig-aardige ondeugende invallen en streken en dieverijen, en dwingelandij van bedorven kindje. -

Sentimenteel nietwaar? - Ècht-oude-juffer-achtig! Och, *ik* noem het een beetje poëzie, in de proza van het zoo gauw vliedende leven! - Het is zoo heerlijk voor elkaar te leven, voor elkaar te werken, elkaar lief te hebben, zoo heerlijk-óók 'n paar lieve kleine viervoeters om je heen te zien stoeien, en hun hartelijke begroetingen te aanvaarden als je thuiskomt, en, last not least, ze uit de grond van je hart te mogen *vertroetelen*, omdat een hond dat óók alweer vooruit heeft op den mensch, dat hij er niet slechter of egoïster door wordt, zooals dat met een kind wèl het geval is, als je hem wat heel veel zijn zin geeft; - integendeel.

En oude-juffer-achtig! - Ja, lieve hemel, *zijn* we dat dan niet? En is dat dan ten slotte iets om je voor te schamen, dat een oude juffer óók een hart vol liefde over heeft nog, zoo goed als 'n ander!? Ik moet altijd zoo lachen om die moderne-juffers, tip top mannenverachters, die niet beter weten haar moderniteit aan te kondigen dan door zich overal ‘mevrouw’ te noemen. Ik vraag U, kan je je valsche-schaamte voor wat je nu eenmaal bent beter accentueeren dan zoo, door zulk verstoppertje spelen met de waarheid, dat je géén man hebt? Wel, ik voor mij, wier liefdeleven niet heeft geleid tot een huwelijk, ik erken gaarne, dat ik ben wat men noemt een oude juffer thans, en ik ben trotsch op althans *die* eigenschap van het oude-juffers-dom: dierenliefde. Zeker, er zijn óók mannen te over, die honden en katten en vogels liefhebben, en er zijn getrouwdevrouwen in overvloed, wier moeder-vreugde haar niet verkilde, maar juist verwarmde nog te méér voor het kleine, hulpelooze, verlatene dier op haren levensweg, wat het ook zij, hond of poes, of wat ook. - Maar..., men vindt het nu eenmaal grappig den spot te drijven met de ongestild-gebleven verlangens der ongehuwde vrouw in verband met haar ‘mopsje’, waarmee duitsche Witz-blätter dit soort oude dames zoo graag afbeelden. Mijnentwege! Er steekt geen schande noch belachelijkheid daarin, maar wèl een diepe weemoed, een tragische ernst, in zulk een zich *moeten* tevreden stellen met het weinige, waar de volheid van het vrouwgeluk, het moederschap, ons is ontzegd gebleven.

‘Waarom neemt U geen kind aan?’ ‘U zoudt zulk een goede moeder zijn geweest.’ ‘U, die zulk een schat van liefde aan Uw honden geeft, zoudt voor een verlaten kindje eerst recht veel kunnen zijn’ - etc. etc. Al zulke uitingen zijn in den loop der jaren vele tot mij gekomen. Laat mij daarop voor de zooveelste maal antwoorden, dat ik géén geld heb tot zooiets ernstigs-verantwoordelijks als het aannemen en opvoeden van een kind. Op mij drijft een geheel huishouden, bij een niet-sterke gezondheid is dat reeds meer dan genoeg; ik kan dus niet ook nog het onderhoud en de opvoeding op mij nemen van een kind, met al de vele finantieele zorgen daaraan verbonden. *Als* ik zoo eene verantwoording op mij nam, dan zou ik willen zeker weten, dat ik voor de toekomst van zulk een schepseltje kon zorgen, althans door een uitstekende

opvoeding. En die kost in onze dagen heel wàt. - En in de tweede plaats, ja, ik geloof, dat ik voor een eigen kind heel, heel veel zou hebben geofferd en gedragen, dat ik het zou hebben liefgehad met al de hartstochtelijke teederheden, die liggen ìn mijn temperament. Maar, een kind van een vreemde, met mij vreemde eigenschappen en ondeugden, ik erken volmondig, dat ik bij de pessimistische opvatting, die ik heb omtrent de minderwaardigheid van het menschelijk geslacht in het algemeen-genomen, geen bijzonder groote neiging in mij voel mij aan zulk een ervaring te wagen. O ja, als zoo'n mooi, mollig, blond schepseltje altijd bléef drie of vier of zelfs zes of zeven jaar, dan zou ik 't graag genoeg tot mij nemen. Maar daarna! Als de jaren komen van ontwikkeling, van groote-menschen-gebreken! Ik heb het al meer gezegd: wat ik zou dragen en weten te leiden ten goede wellicht als het gold mijn eigen vleesch en bloed, het zou mij tien tegen een terugstooten voor goed in een geheel vreemd kind, van mij

vreemde ouders, en daardoor zou misschien mijn liefdevol geduld tekort schieten.

En zoo begonnen wij dan, in dat jaar na den dood van mijn vader, ons eigen huishoudentje, met onze Marie; en wij reisden veel, en genoten veel, en maakten samen veel leed óók dóór, tengevolge van mijn wankelende gezondheid, die, na die ernstige rhumatiek-ziekte in Batavia, altijd bleef en nog blijft slecht. En steeds, van jaar tot jaar, werd de band, die ons verbond, nauwer, en onze zielsgemeenschap inniger, en onze verzoening met ons eigen levenslot daardoor volkomener. -

Is dat nu geen mooi slot, geen 'bevredigend' einde van een roman uit de werkelijkheid? -

O ja, ik weet wei, ik ben nog niet aan het einde van mijn levensloop, heel wat stormen kunnen nog varen over mijn hoofd, heel wat leed kan nog treffen mij, waarvan ik zelfs niet kan vermoeden hoe of wat het zijn zal. - Maar dit weet ik toch ook, dat ik heb ontvangen van het leven datgene, waarnaar ik van kind-af heb gesmacht: geluk, 'n eigen, intiem, voor-mij-alleen *geluk.* - Het is anders gekomen dan ik eens meende. Maar daarvoor dank ik thans God. Want ik weet nu, dat ik mij toen vergiste, en dat wat ik ontving méér waarde heeft, dan wat ik eenmaal idealiseerde als iets o zoo moois, en waarin ik mij bitter bedroog, omdat hij dien het gold slecht was. - Er zijn menschen, die van het leven niets leeren, die het doorgaan blind en gedachteloos, en ten grave dalen even egoist en even kleinzielig en even weinig-ruim-van blik, als toen zij begonnen te leeren op de kleine kinderschool. Mij heeft de ondervinding veel, veel geleerd, veel ontnuchterd, veel afgenomen, maar óók veel teruggegeven. - En, wat dit laatste betreft, ik erken volmondig, dat zij mij óók teruggaf een gelouterd, een schooner, een vaster geloof, dan dat van mijn opvoeding of van mijn belijdenis, een geloof in een leidende Vaderhand, die mij gevoerd heeft langs bergen en langs dalen, langs afgronden en langs diepten, die soms het water hoog mij aan de lippen liet komen, maar die *leidde* toch.

Het voor mij, voor mijn rhumatisch gestel, zoo hoogst nadeelige vochtige en gure hollandsche klimaat deed mij dus steeds min of meer sukkelen, totdat ik, nu vijf jaren geleden, in Wiesbaden een arts consulteerde, die mij zóó dringend den raad gaf ons klimaat in den winter te ontvluchten, en, ondanks alle finantieele bezwaren, naar het Zuiden te trekken, dat wij dienzelfden winter nog naar Menton afreisden, waar ik inderdaad zóóveel verbetering vond door de zon en de drogere lucht, dat wij van toen-af een min of meer zwervend leven zijn gaan leiden, in Zwitserland 's zomers, aan de Rivièra 's winters, slechts onderbroken door een jaar in Amsterdam, gedurende mijn arbeid aan het Dagblad de Telegraaf aldaar. Ik was in Interlaken, met het voornemen ook nog het gansche najaar aan de Italiaansche meren te blijven vertoeven, toen mij plotseling een brief gewerd, waarin de hoofdredactie van de Telegraaf mij, op voor mij zeer voordeelige voorwaarden, voorstelde de, door het vertrek van Henri Borel naar Nederlandsch-Indië vacant geworden betrekking van Redacteur voor tooneel en letteren aan dat dagblad, te aanvaarden. Ik moest vrij snel besluiten, en ik deed dat door aan te nemen, omdat ik meende een zoo gunstige finantieele positie niet te mogen afslaan, ondanks de groote nadeelen verbonden aan een zoo inspannende betrekking, en aan het voortdurend-wonen-moeten in Amsterdam. Zelve stelde ik tot voorwaarde een contract van drie jaren, en ik ben er dus der Redactie steeds hoogsterkentelijk voor, dat zij geen bezwaar maakte, toen ik, na reeds één jaar,

genoodzaakt was zelve dat contract te verbreken, omdat ik door mijn gezondheid werd gedwongen daartoe. De lichamelijke inspanning van het bijna avond aan avond uitmoeten, en dat meestal natuurlijk in slecht en regenachtig weer, dan naar deze comedie, dan naar gene voorstelling, had reeds toen mijn hart aangedaan, zoodat een Zwitsersch arts mij bepaaldelijk aanried, terwijl ik mijn zomervacantie in Zwitserland doorbracht, niet naar Amsterdam terug te keeren, en, vooreerst althans, in een gezonder en droger klimaat dan het Hollandsche te blijven wonen.

Zoo braken wij dan ons huishoudentje in Amsterdam op, en vestigden ons gedurende eenigen tijd in Montreux, van waar uit mijn vriendin en ik een reis naar Italie ondernamen, eindigend in mijn met de typhus te huis komen, welke ik vermoedelijk in Napels heb opgedaan. - Na mijn volledig herstel verleden jaar tijdelijk hier in Holland teruggekeerd, blijven we nu steeds dit voor mijn gezondheid zich het meest-leenende reisleventje voortzetten,

nu hier, dan daar, met een blijvend pied-à-terre in Holland, van ons hier op Scheveningen geheel-gemeubeld-gehuurd kwartier op de Badhuiskade - Onnoodig te zeggen dat onze Marie en onze honden ons steeds vergezellen, al is het, wat die laatsten betreft, wat omslachtig. Wij hebben hen veel te lief om hen achter te laten voor telkens zoovele maanden achtereen. - Als men lief heeft ziet men niet op tegen last.

En hiermede ben ik gekomen aan het eind van mijn herinneringen, die uitteraard niet méér kunnen zijn dan losse bladen uit een gedeeltelijk gesloten blijvend dagboek. Immers, gelijk ik reeds in den aanvang zeide, waar het anderen, nog levenden geldt, moet men dikwijls zwijgen en verzwijgen uit discretie. Laat mij U alleen tot slot nog dit zeggen, dat ik dankbaar ben, ondanks alle stormen en leed die over mijn hoofd gingen, om wat ik ben geworden door en in het leven; indien ik zie op de nulligheden om me heen, in mijn eigen oorspronkelijken kring, juist wat het meisjes-bestaan daarin aangaat, dan zegen ik het, dat ik intijds werd daaruit gerukt, en leerde vroegtijdig denken, en vroegtijdig voor mijzelve oordeelen, in plaats van te loopen aan den leiband van ‘zoo hoort het’, en ‘zoo geeft het pas voor iemand uit onzen stand’ etc., etc. - Zeker, botsingen met familieleden, die in dat opzicht anders denken, zijn daardoor nu en dan onvermijdelijk; niemand kan zich ongestraft losrukken uit zijn of haar oorspronkelijke aristocratische omgeving, opvoeding, denkbeelden-kring. Neven de ruim-denkenden, de begrijpenden, zijn er altijd óók familie-leden, die vinden dat je er bent in de eerste plaats om háár, om de familie, dat je je zelve moet vertrappen, en in een hoekje schuil houden, honger lijden desnoods, alles ter wille *harer* grootheid. En dezulken hebben het dan noodig nu en dan eens op hun plaats te worden gezet. - B.v., verlies Uw fortuín, geheel buiten Uw eigen schuld omdat Uw vader het verloor, sla U-zelve moedig en zonder klagen door de wereld, verdien Uw eigen brood onafhankelijk, - als gij tot een rijke aristocratische familie behoort, dan zullen dezulken daaronder als ik nu bedoel zich toch, bij alle eigen luxe en eigen pronk-zucht en eigen genot-aanbidding, het recht toekennen zich met alles wat U aangaat te bemoeien, met elke mooie japon die gij draagt, met elke kostbare reis die gij onderneemt, met elk geld-kostend uitgangetje dat gij U veroorlooft. *Gij* zijt immers arm, voor *U* behoeft dat niet. Gij zoudt nog eens ten *hunnen* laste kunnen komen, nietwaar? Zij, die geld te over innen, bij wijze van rente van hun kapitaal, of van luieren op een staatsbetrekking van niets-uitvoeren, met vast pensioen straks, *zij* mogen genieten van het leven, hunne vrouwen mogen zich goed-kleeden, zij mogen zich permitteeren wat ze willen voor eigen pleizier en zinnen-streeling. Maar gij, gij die behoort tot de hunnen, en niet door Uw eigen schuld Uw fortuin hebt verloren, gij moogt alleen den hemel danken, dat het U werd gegeven geld te kunnen *verdienen.* Het nog willen *uitgeven* ook! Hoe komt het in U op! Potten, nog eens: potten; *dat* is Uw plicht van arme-bloed verwante. Want, als gij dan straks de oogen sluit, dan blijft er zelfs wat te beërven óók nog; hoe meer men reeds zelf heeft, hoe hebberiger men nog is gewoonlijk op de paar honderd gulden, die zoo'n gestorven ongehuwde nog misschien nalaat bij toeval. In plaats daarvan durven zeggen: ik wil leven zooals *ik* verkies; ik moest mijn eigen leven maken zonder Uw hulp; ik deed dat, en ik zal het nu ook leven, zooals 't *mij* belieft, en zooals *ik* prettig vind, ik zal uitgeven wat *ik* verdien, zonder te vragen hoe gij het vindt, ziedaar buitensporige brutaliteiten in 'n arm-geworden familielid, die lang niet altijd zonder onaangenaamheden afloopen;

om nog niet eens te spreken van de niet te dempen klove, die door verschil van denkwijze, door het durven neerschrijven van geheel en al tegen de familie-tradities indruischende overtuigingen en opvattingen, van lieverlede wordt gegraven, en die zich nimmer laat overbruggen.

Maar, laat mij niet met een wanklank eindigen. Ik sprak opzettelijk collectief, van 'de' familie, om niet persoonlijk te wezen. Er zijn slechts enkelen die ik bedoel, *niet* de meerderheid. - Ik heb geen reden tot mij-beklagen, ook niet in dit speciale opzicht. - Ik heb reden tot dank, tot heel veel en heel grooten dank, en dat in de allereerste plaats, omdat het mij gegeven is geworden, wat ook daarbuiten in den ernst van den levensstrijd op mij moge aanstormen, te vinden hierbinnen, in mijn thuis, het beste en het mooiste wat het leven kan bieden, het eenige wat het leven de moeite wààrd maakt: de alles verheerlijkende en goed-makende blijheid van mijn liefde-ontvangen en liefde-geven van en aan haar, die sinds nu 9 jaren mijn leven deelt, als mijn vriendin, mijn moeder, mijn zuster, - alles tegelijk.

EINDE.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Boekbeschouwing.

Moeder, door **Anna van Gogh-Kaulbach,** (Uitgever Mij. van Goede en Goedkoope lectuur, Amsterdam).

Van al de in de laatste maanden uitgekomen boeken is er niet een, dat mij zoo fel ontroerd heeft als dit.

Fel ontroerd heeft, omdat het raakt de innerlijke kern van het vrouw-bestaan, het moederschap.

Raakt, niet op de moderne-vrouwen-manier, op een hoogverheven, heel ernstige opvoedingsquaesties rakende wijze, maar zoo heel precies dáár, waarin 't 'm zit bij ons vrouwen, in het *gevoel!*

Want, heel deze aandoenlijke worsteling eener moeder, om den strijd om het bestaan voor haar kinderen, zij is de geschiedenis van duizenden en duizenden vrouwenlevens, welke vergeten en verkommerd daarheen vloeien, in onophoudelijken bitteren zielenood, in onafgebroken kamp met de zorg voor het dagelijksch brood; vrouwenlevens oneindig heldhaftiger en oneindig schooner, dan die van alle heldinnen met de pen, of met het woord, of op welke wijze ook, van wier levens eigen-ik toch min of meer de achtergrond is.

Ook daarom trof mij dit boek als zoo bijzonder, omdat het vult een leemte, vertelt van geheel een breede klasse van levenslijderessen, aan wier lot niemand denkt, alleen omdat zij het ongeluk hebben te behooren tot den beschaafden stand, in plaats van tot het volk of tot de achterbuurtmenschen.

Want, ja, de romans uit de arbeiders- en de nachtkroeg-wereld, dááraan ontbreekt het niet, en aan de typen van vrouwenleed dáárin thuishoorend!

Geheele reeksen van schrijvers vergasten ons dagelijks, in aandoenlijke termen, op de achterbuurt-ellenden, en op de onmenschwaardige rol in de maatschappij toebedeeld aan fabrieksarbeidsters of lichtekooien! Augusta de Witt zelfs is afgedaald van haar lofwaardig standpunt van objectiviteit als schrijfster, om ons in een reeks even eenzijdig gedachte als onhandig in elkaar gezette tafereelen te komen opdringen, dat niets eigenlijk bejammerenswaardiger is dan moeder te zijn, als je behoort tot den werkenden stand in de volksklasse.

Met dat al vergeten al deze auteurs, opzettelijk of te goeder trouw, dat er heden ten dage voor géén klasse zóó veel wordt gedaan als juist voor de arbeidersgezinnen; voor hen bestaan de kostelooze opname in ziekenhuizen, de kostelooze spreekuren bij specialiteiten; voor hen is de ongevallenwet in werking getreden; voor hen worden, als ze, al is het ook duizendmaal uit eigen schuld, werkeloos zijn geworden, optochten georganiseerd, waarbij rijk en arm bijna gedwongen wordt tot geven, altijd opnieuw geven. Voor hun kinderen bestaan de vacantie-koloniën, de goedkoopere of zelfs geheel kostelooze opleidingen voor dit en voor dat; voor al wat ze leeren willen is er voor hen een middel het onderwijs *of* geheel gratis *of* althans tegen bijzondere, voor hun klasse alléén geldende voorwaarden gemakkelijk machtig te worden. En óók, diezelfde volksklasse, die aan den éénen kant den mond steeds vol heeft van haar 'menschwaardigheid' en haar 'rechten' en haar 'gelijkheid voor allen', schaft alle gevoel van zelf-respect af, zoodra het aankomt op halen en nemen, en vindt zichzelve in al de bovengenoemde gevallen nimmer te veel 'meneer' of te veel 'dame', om al zulke voor minvermogenden ingestelde voorrechten met beide handen in te

palmen. Daarna, na den buit te hebben veroverd, spelen zij de rol van meneer en dame dan dubbel hooghartig.

Maar de beschaafde klasse, zij, waartoe Anna van Gogh's Moeder behoort? Zij vallen niet onder de bovenbedoelde categorieën, want zij zijn geen arbeiders. Zelfs al wilden ze over alle hoogmoed- en standbezwaren heenstappen, zelfs dan zouden ze niet mee kunnen deelen in de voorrechten, die alléén het deel zijn van het volk heden ten dage, en, hoe armer en onwilliger volk, hoe méér voorrechten nog! Voor een *man* uit den beschaafden stand, zonder geld en zonder kruiwagens, b.v. voor een dominee, een leeraar, een ambtenaar, een klein-winkelier, is het, door deze onrechtvaardigheid, heel dikwijls veel zwaarder zorg zijn kinderen groot te brengen dan voor een gewonen fabrieksarbeider. Maar wàt, als het hoofd des gezins onverwachts sterft, en als een weduwe, beroofd van het inkomen van haar man, door zijn ontijdig sterven bijna geheel zonder pensioen achtergebleven, zich belast ziet met de opvoeding van haar jongens, moet trachten het geld te verdienen om hen niet alleen te eten en te drinken te geven, maar óók nog te laten leeren wat zij behoeven teneinde niet onder te gaan in een lagere

klasse dan de eigene? - Dan kan zij geen *moeder* meer zijn voortaan!

Dáárom ontroerde mij Anna van Gogh's boek zoo héél fel, omdat zij hier de vrouwenquaestie zoo intiem bloot legt, in dien strijd om het dagelijksch brood der moeder, waarin haar hoogste, heiligste moederplichten vertrapt worden - buiten haar schuld.

'Jo' is een kostelijke schepping, een schepping van écht waarachtig moedergevoel, waarvoor ik de schrijfster van *Moeder* innig dankbaar ben. Uit een oogpunt van letterkundige beteekenis is het eerste hoofdstuk, waarin de weduwe wordt geteekend, onmiddelijk na het geheel onverwacht sterven van haar man, een der beste gedeelten uit het boek, kranig en pakkend neergeschreven, zonder onnoodigen woordenomhaal, van 't leven afgezien! Je ziet die droefheid, je voelt haar, en je ziet die kinderen, hoort hun onbewuste kinder-ongevoeligheid, in díe reeds weer lachende stemmetjes, achter de nog gesloten gordijnen! Een heel gewoon begin, want dit heele boek is 'gewoon' van inhoud, en juist dáárom zoo heel wáár! De weduwe van den leeraar heeft geen geld, maar wèl drie kleine kinderen. Zoo heeft zelfs haar smart om 't onverwachte van den slag geen tijd om zich uit te weenen.

'Geen tijd'. Dat zal voortaan, als een zweepslag, 't woord zijn dat haar vóórtdrijft. Want, er moet raad geschaft worden, en, welke andere blijft erover, wanneer een moeder hare kinderen bij zich wil behouden, dan een pension beginnen, daarin verwerken die huishoudelijke gaven, elke goede huisvrouw ingeboren! Zeker, indien 'Jo' een moderne nuttigheids-dame ware geweest, had zij misschien hare kinderen uitbesteed, en ware zelve verpleegster, of dame de compagnie, of wat anders van dien aard geworden, maar dáárin juist toont zich Anna van Gogh zulk een mij sympathieke auteur, dat zij, getrouw aan haar titel 'Moeder', van hare 'Jo' een èchte, een waarachtige *moeder* maakte, die vóór en boven alles wil zijn en blijven *dat* voor hare kinderen, die voor hen wil arbeiden nacht en dag, maar ook wil waken over hen lichamelijk en geestelijk, wil leiden hun schreden in het leven, wil beheerschen hun zedelijke ontwikkeling, en zelve wil verzorgen hun teere lichaampjes. Dat mooie besef, dat zij háár nóódig hebben, háár, *de moeder*, doet haar afwijzen het aanbod eener zuster een van de kinderen bij zich in huis te nemen; datzelfde mooie besef doet haar liever het pension laten leegstroomen, dan de twee aan roodvonk lijdende kinderen naar het ziekenhuis te brengen, iets waarop de bewoners van het huis natuurlijk aandringen. Die heele roodvonkscène is eveneens aandoenlijk van èchtheid, van héél zuiver-zien werkelijkheidstoestanden, en ze héél levendig kunnen afbeelden.

Toch is 'Jo' geenszins een sentimenteele zwakkelinge, die, om hare kinderen maar bij zich te houden hoe dan ook, ze belet in de wereld vooruit te komen. Als de kinderen door grooter worden haar niet meer voortdurend behoeven, terwijl ze aan den anderen kant ziet, hoe haar pension-zorgen haar tijd zóózeer in beslag nemen, dat ze hen niet kan gadeslaan zooals ze zou wìllen, noch kan geven de vrijheid waarop ze in hun jong-zijn recht hebben, tot muziekmaken of druktegedoe, met het oog op de veeleischendheid van sommige gasten, dan vraagt zijzelve aan hare zuster op het door deze eens gedane aanbod te willen terugkomen, en het meisje bij zich in huis de gelegenheid te willen geven tot volledige opleiding voor muziek; dan ook staat ze haar jongen toe bij een vriend, die een rustiger kamer heeft dan zijn eigen klein pension-hokje, des avonds te gaan werken. Zoo verliest zij haar eenige afleiding in de jagende vaart van een druk pension-leven: het korte samenzijn nu en dan met hen, voor wien ze heel dit offer bracht - haar kinderen. En het natuurlijk gevolg daarvan

is, dat ze, ondanks al haar toewijding aan hen, toch van haar innerlijk vervreemden, door dat ‘geen tijd’ hebben. Kleine trekjes, waarmede die groeiende vervreemding hier en daar wordt geïllustreerd, maken dit boek nu en dan tot een juweeltje. Zoo, waar ‘Lucie’ zich schuldig maakt aan een leugen, en haar broer opmerkt: ‘Maar moeder, weet u dan niet eens, dat ze altijd jokt!’ Met droefheid begrijpt ‘Jo’ het dan, hoe ze inderdaad in de drukten van haar sjouwleven niet genoeg opletten kon op Lucie's doen en laten om die leelijke ondeugd bij haar in tijds te hebben ontdekt. Zoo ook, als haar oudste jongen haar met geringschatting toevoegt: ‘dat hij nooit een boek in haar handen ziet’, en zij dus niet kan meespreken over wat hem interesseert. Met bitterheid bedenkt ze dan den tijd van haar jong huwelijksgeluk, toen ze met haar man dikwijls besprak haar voornemen juist in hare eigen lectuur te volgen den ontwikkelingsgang der kinderen, opdat ze zou kunnen wezen hun vertrouwde

later. ‘Geen tijd’ voor lectuur is sinds het pensionleven het parool voor haar geworden. O ja, met moeite en met nood, met ijverig sloven en met dagelijksch zorgen ‘gaat’ het pension, ‘komt’ ze er inderdaad, zoodat ze haar schulden langzaam kan afbetalen, en kan zenden de jongens naar gymnasium en burgerschool, en ‘Lucie’ naar de muziekschool. Maar, om met den slotzin van de schrijfster te eindigen: ‘Maar niemand wist, dat ze in 't werken voor hen hare mooiste illusies geofferd had.’

Dit werkwoord ‘offeren’ viel me op! Is niet èlk moederleven een offer? Zelfs al mag het zich ontvouwen in de schaduw van een eigen thuis, beveiligd voor financiëele zorgen door den geldverdienenden echtgenoot, zelfs dan ook zal de vervreemding niet tòch komen, hoe ook door een liefdevol zorgende en wakende moeder geweerd en bestreden? Wie zijn wreeder en gevoelloozer dikwijls dan opgroeiende jongens, wie kunnen meedoogenloozer de eigen hartsgeheimen verbergen voor liefdevolle moederblikken, om ze der eerste der beste ‘vriendin’ prijs te geven, dan opgroeiende meisjes?

Het woord is zoo waar:

> ‘Eerst treden ze op het kleed,
> dan trappen ze op het hart!’

Maar, dubbel zwáár het offer, dubbel hard de kamp, wanneer de taak van geldverdienen-moeten zich páárt aan die toch reeds op zich zelve alles-omvattende van *moeder*-zijn. Dan dwingt de jacht van den strijd om het dagelijksch bestaan tot alles achterstellen bij die wreede noodzaak van *arbeiden-moeten;* dan is er geen andere keuze, dan de kinderen overlaten aan meiden, aan gedienstige vreemden, aan niet voor hen geschikte kennissen van allerlei aard. 't Wakend moederoog, dat behóórde te gaan alléén over de kinderen, over hun ziel en hun lichaam, het heeft dan te staren in de éérste plaats op het huishoudboek, en zich af te vragen: Wáármee verdien ik genoeg om te leven, om mijn gezin te onderhouden? - ‘Niemand kan twee heeren dienen’. Eene moeder allerminst! Dan *kan* het niet anders afloopen dan zooals Anna van Gogh het met talent schildert.

Als de rijke moeders-feministen, zij die *vrijwillig* andere plichten najagen dan die tegenover hare kinderen, door zulk een boek zich eens lieten de oogen openen! Maar dat zullen zij niet! Overtuigen doen zulke boeken niet hen, die niet *willen* overtuigd worden uit egoïsme-, omdat zij het moeder-besef missen.

Ik heb dit boek geroemd om den *inhoud;* er zijn slechts enkele boeken zóó hoog van kunstwaarde, dat men den inhoud vóórbij ziet, om alléén den kunstvorm en den stijl te prijzen. Als inhoud hebben we hier te doen met een vlug en boeiend-geschreven verhaal, dat, door de invlechting van de verschillende typen van pension-bewoners, iets heel actueels en heel boeiends heeft. Het ‘pension’-leven is in de laatste jaren een bepaalde factor geworden van het groote-stadsleven, en maar heel weinigen staan er bij stil, hoeveel er gevergd wordt daarbij van de ongelukkige weduwen en eenzame dames, die in de hoofdzaak de pension-bezitterswereld vertegenwoordigen, en hoe veeleischend, ja onredelijk de meeste harer gasten dikwijls zijn! Ook in dat opzicht laat deze roman een heel verdienstelijk licht vallen op een veel te weinig geziene zijde van het vrouwenarbeids-vraagstuk. In de meeste dames-romans slagen voor haar brood werkende vrouwen altijd zoo mir nichts, dir nichts, en gaat alles van een leien dakje; Anna van Gogh laat U zien, hoe, zelfs als het van een leien dakje gaat (want het pension bloeit), het leven der hardwerkende vrouw lang niet

benijdenswaardig is! Haar vertelwijze is zeer boeiend en zeer levendig; ik heb dit trouwens reeds vroeger geconstateerd, naar aanleiding van andere romans van haar, ook door mij in dit blad besproken, en meest alle met zekere socialistische tendenzen. Daarentegen ontdekte ik in dit laatste boek van haar een hebbelijkheid om, à la Johanna Steketee, van elk bijwoord een werkwoord te maken, waaraan zij vroeger niet deed, en die even leelijk als onbeholpen aandoet. In plaats van: 'Lucie zeide blij', 'Lucie blijde', of in de plaats van: 'Zij vroegschuchter', 'Zij schuchter-vroegde'. Enz., enz. - Behoudens deze ontsiering van een overigens heel goeden en heel levendigen stijl kan ik van dit boek niets dan goeds zeggen.

Het is een aanwinst voor 'goede en goedkoope lectuur', dus, wat de uitgevers bedoelden.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Gedachtenwisseling.

Hooggeachte Freule!

In de Holl. Lelie van 12 Mei komt een artikeltje voor van den heer v.d. Kamer, als antwoord op dat van den heer Servaas v. Rooijen.

Eigenaardig dat nu ook de heeren zich met het dienstbodenvraagstuk gaan bemoeien. De heer v.d. K. heeft met zijn 'hooger loon' voor de dienstboden het vonnis voor de huisvrouwen, die niet over een ruime beurs kunnen beschikken, geveld. Gij, beschaafde huisvrouw, gij kunt zwoegen en slaven, want het hooge loon, dat een dienstbode toekomt, of ze het waard is of niet, kunt gij niet betalen.

'Het gaat de Mevrouw niets aan, hoe de dienstbode gekleed gaat.' Zeker, maar Mevrouw heeft het recht er aanmerking op te maken, als de dienstbode verzuimt het noodige ondergoed in de wasch te doen, wanneer Mevr. steeds moet

toezien, dat zij geregeld haar kousen wascht, wanneer zij gaat wandelen, in plaats naar 't Badhuis te gaan en haar abonnement, door Mevr. betaald, verscheurt.

Mijnheer v.d. Kamer haalt de dienstbodenkamers in de Amsterdamsche huizen aan. Moet niet iedereen in Amsterdam door de hooge huren enz. zich behelpen. In den Haag, in de nieuwe wijken hebben de huizen luchtige, flinke dienstbodenkamers.

Het is tegenwoordig ‘sollen’ met de dienstboden. Iemand, die een menschelijk hart bezit, *is* goed voor hen, zelfs zonder contracten. Het is onze plicht fouten te verdragen, maar ik zie niet in, dat van de leden van 't huisgezin alle lievigheden moeten komen en de dienstbode haar gangetje mag gaan.

‘Men moet de kasten niet afsluiten, dat wekt wantrouwen.’ Mijns inziens is het beter te voorkomen dan te genezen. Sterke beenen, die de weelde dragen in deze tijden van ‘meedoen’ en zucht naar weelde en opschik.

Ik meen ook te weten, dat men door den rechter in 't ongelijk wordt gesteld als er een diefstal gepleegd is, wanneer men daartoe zelf de gelegenheid gegeven heeft.

‘Men moet niet ophouden met spreken, wanneer de dienstbode binnenkomt.’ Als het gesprek zéér weinig te beduiden heeft, kan men doorgaan, maar uit één woord wordt zoo licht een heel verhaal gesponnen.

Weinig met de meiden spreken, vind ik uitstekend. Men kan toch vriendelijk tegen hen zijn. Een dienstbode heeft wel degelijk respect voor haar Mevrouw, als ze ziet, dat deze is: oprecht en consequent, dat zij opgaat in haar huishouden en nooit over anderen spreekt.

Heusch, de dienstboden hebben het zoo kwaad niet. Ik weet gezinnen, waar de dienstbode 's winters 's avonds heerlijk in haar welverwarmde keuken zit te naaien na een goed genoten middagmaal en waar de heer des huizes en de oudste dochter door weer en wind laat thuiskomen en dan nog hun middagmaal moeten gebruiken.

Zou de heer v.d. K. hier geen raad op weten?

Het heeft mij ook verwonderd te lezen, dat de Hollanders alles zoo best vinden in hun eigen land. 't Wordt wat beter, maar 't is nog niet zoo lang geleden, dat alles, wat uit 't buitenland kwam, den voorkeur had. En afbreken kunnen de Hollanders elkander ook, vooral in 't buitenland. De heer v.d. K. blijft daarin ook niet achter, als hij de opinie van de dienstboden in Genève over de Holl. dames ten beste geeft. Over dit onderwerp zou nog heel wat geschreven kunnen worden, maar dan zou mijn schrijven te lang worden.

Met de meeste hoogachting
Uw dienstw.
(ADA).

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Aan Frédric.

Ondergeteekende heeft in 1907 hare zomervacantie doorgebracht bij Frau Professor Dr. Krause, Schillerstrasse 2, Godesberg a/Rhein en kan U dit adres aanbevelen, als uitstekend beantwoordend aan uw doel.

Mevrouw Krause is eene weduwe met 3 kinderen (van ± 13-16 jaar) en bewoont eene lieve villa in Godesberg.

Verdere inlichtingen verschaft gaarne
MARIE J. VAN DEN BERG,
Langestraat, Alkmaar.

Deze brieven zijn afzonderlijk voor de Holl: Lelie geschreven en komen niet voor in andere bladen.

Uit de Seine-stad. XXIII.

Het streelt misschien je ijdelheid wel zoo'n beetje, als je, in het buitenland gevestigd zijnde, min of meer een vraagbaak bent van sommige landgenooten in het vaderland, die of, zooals jezelf hebt gedaan, zich in je nieuwe woonstad zouden wenschen te vestigen om er hun brood te verdienen, of zelfs er tijdelijk willen verblijven, hetzij voor plezier, hetzij om er iets te praesteeren - *e tutti quanti,* plus de variaties.

Doch ongemak heb je er ook van. Uitteraard spreek ik niet van vrienden en goede kennissen, wien je te allen tijde bereid bent, diensten of wederdiensten te bewijzen. Maar ook geheel onbekende personen wenden zich tot je - en dan komt dikwijls het ongemak.

Kijk eens, ik ontvang schier elken dag een of meer brieven van mij onbekende landgenooten, die mij om inlichtingen, voorspraak soms, omtrent alles en nog wat verzoeken. Zonder nu het gezegde: 'Chaque lettre vaut une réponse', van een zekeren moralist van den kouden grond, ten volle te beamen, is het mij toch doorgaans een genoegen, inlichtingen te verstrekken. Ik vind, dat de menschen elkander zooveel mogelijk de behulpzame hand moeten reiken. Doch het valt een niet bepaald rijken journalist toch wel wat hard op het lijf, als de verzoekers en verzoeksters in de meeste gevallen bescheid, en liefst snel, verwachten - zelfs inwendig boos worden, als het uitblijft -, terwijl zij verzuimen, de noodige porti voor het antwoord in te sluiten. Sapristi! er bestaat toch zooiets als een 'coupon-réponse international'. Aan de beslaglegging op iemands tijd nog die op zijn beurs te voegen - pas chíc, hein!?

Dan nog de aard van sommige verzoeken!

Zoo vroeg me een Hollandsche declamator van den zooveelsten rang, of ik voor hem te Parijs geen soirées kon en wilde afsluiten voor de declamatie van 'Das Hexenlied' van Ernst von Wildenbruch! Met mijn 'grooten invloed', zoo meende hij, zoû het gemakkelijk genoeg gaan! Een middelmatige Hollandsche rederijker, wien Parijs geld zoû aanbieden om uit zijn mond een Duitsche voordracht -

ach neen, een Groot-Mokumsche voordracht in het Duitsch te hooren...!

Een dame, die zoojuist het eerste gedeelte van de middelbare akte Fransch had gehaald, vroeg me, of ik haar aan het correspondentschap van een Parijsch dagblad kon helpen.... Proeven van stijl en gedachtengang zond zij er niet eens bij!

Enzoovoort, enzoovoort. Te veel om op te noemen.

Sommigen vroegen me, eenige boeken, 'en occasion' natuurlijk, voor hen te koopen. Het geld zonden zij er niet bij; blijkbaar hadden zij een hoogen dunk van mijn bankierszaken.

Een ander verzocht me, in een Fransche apotheek een middel tegen zomersproeten te bestellen en het hem 'onder rembours' te doen zenden! Ik heb zijn zomersproeten laten overwinteren.

Doch het allersterkste staaltje kwam uit Indië.

Een impresario uit een der hoofdplaatsen van Insulinde gaf mij te kennen, dat hij gaarne te Parijs wilde komen met een troep Javaansche danseressen, komedianten (wajangspelers) en gamelanspelers en Menangkabausche schermers. Of ik hem met raad en daad wilde bijstaan. Of ik er de Parijsche wereld 'warm' voor wilde maken, door middel van artikelen, lezingen, mondelinge aanbevelingen, enz., enz.

Ik voelde er veel, zeer veel voor. In de eerste plaats bewonder ik de kunst der Javaansche danseressen en het gamelanspel, en is het mij een genoegen, de artistieke dingen van mijn geboorteland in ruimeren kring te doen kennen en waardeeren. In de tweede plaats zijn de Parijzenaars verzot op exotische dingen, en hebben, tijdens de wereldtentoonstellingen van 1889 en 1900, de Javaansche ronggengs en gamelanspelers hier een bizonder groot succes gehad. 'Elles ont', schreef in 1889 de muziek-aestheticus Julien Tiersot, in een zeer serieus, schoon niet geheel zaakkundig artikel, 'tourné bien des têtes, les petites danseuses javanaises de l'Exposition. Tout ce qui, à Paris, a quelque sentiment d'art, est allé contempler leurs danses lentement cadencées, leurs mouvements souples et rares, et le groupement harmonieux de leurs poses hiératiques. Suivant ses préférences littéraires, chacun les compare à quelque héroïne de roman de son choix: tel songe à Salammbô; tel autre à la petite reine Rarahu; il est même un de nos confrères de la presse musicale à qui ces danses sacreés, au caractère contemplatif et presque immobile, ont, il l'a déclaré, rappelé *Parsifal!*' Catulle Mendès wijdde een brok dithyrambisch proza aan de beminnelijke wezens, die de Bataven, met even groote laatdunkendheid als kleurenblindheid, 'zwartjes' plegen te noemen. En de dichter René Ghil, bezield door den aanblik van de mooiste der danseressen, dichtte 'Le Pantoun des Pantouns', een liefdesepos.

Goed, ik voelde er dus veel voor, en toog aan het werk. Ik kwam in aanraking met den vicomte Robert d'Humières, een 'homme de lettres', die, begrijpende, dat de Franschen ook wel iets van de buitenlanders kunnen leeren, in 1907 het 'Théâtre des Arts' oprichtte, teneinde er voornamelijk de meesterwerken van vreemden bodem vertaald op te voeren. Die schouwburg heeft een zeer groot en steeds stijgend succes, dank zij de welverzorgde opvoeringen, waarbij vooral op samenspel wordt gelet.

Wel, Robert d'Humières, die zeer rijk is, was genegen zijn schouwburg tegen den 'kostprijs', een minimaal bedrag, aan den Indischen troep te verhuren. Indertijd had hij de Japansche comédienne Hanoko en de haren geëngageerd, en nu vond hij, die zelf eenige maanden op Java was geweest, dat opvoeringen der Insulinders in de lijn van zijn streven lagen. Voor een engagement was het te laat in het seizoen; de troep

kon op z'n vroegst in Juni aankomen en dan zoû des vicomte's vacantie reeds zijn ingetreden.

Dat heugelijk bericht bracht ik den Indischen impresario over. Hoe groot was echter mijn verbazing, toen ik ten antwoord kreeg, dat de Indische kapitalisten, die achter het zaakje zaten, een ‘uitkoop’ van 4000 francs per avond vroegen! Voor de helft daarvan kan een schouwburgdirekteur Sarah Bernhardt krijgen en dan heeft hij de zekerheid van enormen toeloop van het publiek. En nu vroeg een onbekende, ongeziene Indische troep, waarvan het succes van tallooze omstandigheden zoû afhangen, voetstoots het dubbele! Où, diable! le toupet va-t-il se nicher?

Een dier Indische geldwurmen durfde nog te beweren, dat het ‘Théâtre des Arts’ een derderangs-theater is, waarvan de dagbladen niet eens melding maken! Hij kende Parijs! De stumper, die misschien een halve eeuw geleden voor 'n dag of veertien te Parijs is geweest en bijkans uitsluitend koersnoteeringen leest, ignoreert als een mummie, dat meergenoemde schouwburg een der allergerenommeerdste van de Seine-stad is en de Parijsche bladen er dikwerf in uitgebreide artikelen gewag van maken.

Tot overmaat van ramp hebben de Indische geldwurmen, als echte ‘zakenmenschen’, tot nog toe nagelaten, mij de gemaakte telegramen andere kosten - een paar honderd francs - te vergoeden....

O, qu'il est doux d'être journaliste! En wat kan het vereerend en aangenaam zijn,

als vraagbaak, raadgever enz. beschouwd te worden!

* * *

Intusschen zoû het onbillijk zijn, de goeden voor de slechten te laten boeten.

Dies zij hier elken ernstig-willende medegedeeld, dat al wie wat in zijn mars voert, niet weinig kans heeft, te Parijs een bestaan te vinden.

De Parijzenaars willen echter eerst het werk *zien.* En liefst den persoon er bij. Aanbevelingsbrieven zijn bijzaken.

De algemeene stelregel is dus: éérst overkomen - on verra après.

Een energiek Hollandsch meisje, dat de techniek der ontwerpkunst meester is en bovendien een mooien, persoonlijken stijl in dat vak heeft, schafte zich de middelen aan om het een maandje te Parijs te kunnen 'uitzingen'.

Twee dagen nadat zij in de 'Ville Lumière' was aangekomen, toog ze met haar portefeuille vol sierkunstontwerpen - voor kussens, tafelloopers, waaiers, boekbanden en wat-al-niet - op weg en bezocht onvermoeid allerlei inrichtingen en winkels, waar zij dacht afzet voor haar ontwerpen te kunnen vinden. Zij sprak hoogst gebrekkig Fransch, doch wist er zich toch doorheen te slaan, met òn-Hollandsche onversaagdheid. Haar stijlvolle ontwerpen trokken de aandacht. En al werd zij ergens, zelfs bij verschillende inrichtingen achtereen, afgewezen - het ontmoedigde haar niet. Parijs is zoo groot! Dus moedig verder op stap.

Voordat zij een week ter plaatse was, kocht een boekbinder van naam 30 boekband-ontwerpen van haar en telde haar 300 francs aan contanten uit. Daar kon ze nu een paar maandjes langer van te Parijs blijven.

Nu besteedt zij de helft van den dag om nieuwe ontwerpen te maken en de andere helft om 'er op uit te gaan'.

Dat meisje zal hier langzamerhand ongetwijfeld wel werk genoeg vinden.

In Holland placht men haar werk aan te houden en - wie vertelde toch weêr, dat er een roofstaat tusschen Dollard en Schelde ligt? - er photo's van te nemen. Daarna werd het haar teruggezonden. 'We kunnen er tot onze spijt niets van gebruiken, juffrouw!'... Veel zin om naar haar geboorteland terug te keeren, heeft de jonge dame in kwestie uit den aard der zaak niet.

Een paar lezeressen schreven mij het volgende:

'Wij studeeren Fransch, maar weten heel goed, dat, al heeft men ook een akte daarvoor behaald, men toch van de eigenlijke taal niets afweet. Om nu de levende taal te leeren, zouden we gaarne een jaar te Parijs vertoeven. Maar het groote bezwaar, waarmee we te kampen hebben, is gebrek aan geld. Wij zullen in ons eigen onderhoud moeten voorzien. Mogen we u onze capaciteiten opnoemen: we zijn onderwijzeres, vijf en twintig jaar, genieten een goede gezondheid; de eene heeft de hoofdakte en hoopt akte lager Fransch van den zomer te behalen, de andere is in het bezit der laatste. Beide kennen een weinig Engelsch en Duitsch en kunnen typewriten. De huishouding verstaan wij voor een deel. Zou men onze werkkrachten niet kunnen gebruiken in een boekwinkel, op een kantoor of in de huishouding?

Zoudt u zoo vriendelijk willen zijn ons in te lichten omtrent de middelen, die we moeten nemen, om tot ons doel te geraken?'

Wel, het zoû voor mij een mijl-op-zeven, een pelgrimstocht zijn, winkels, kantoren en huishoudingen af te loopen, teneinde te weten te komen, of men te eeniger plaatse de krachten dier dames kan gebruiken. Het toeval zoû mij de vraag naar of de behoefte aan dergelijke krachten kunnen doen ontdekken. Doch het toeval kan lang uitblijven. En kwam het, dan nòg zoû de betrokkene mij allicht kunnen toevoegen: 'Laat mij de dames zien, opdat ik met hen kunne spreken. Een onderhoud van tien minuten geeft meer kijk op iemands praestatie-vermogen dan de langste briefwisseling.'

Mijn raad is derhalve: Dames, schaft u de middelen aan om een maandje te Parijs te kunnen verblijven. Meer dan 200 à 300 francs is er niet noodig. Hier, *in loco*, kan ik u dan gemakkelijk met raad en daad bijstaan. Desnoods ga ik met u meê op stap. Dat neemt minder tijd weg dan een briefwisseling ter zake.

Pakt de zaken aan zooals bovengenoemde sierkunstenares.

* * *

'Typewriten' kunnen de beide dames. Dat is een goed ding voor Parijs. Sedert eenige jaren is er hier veel vraag naar 'dactylographes'. Als ge over de groote boulevards flaneert, kunt ge in verscheiden winkels tientallen dactylografen van de zwakke sekse aan het werk zien. Het lijkt dan wel, of er een orkestje van klavierspeelsters op miniatuur-piano's een niet al te onduldbare cacophonie uitvoert.

Men verkiest in den regel de vrouwelijke boven de mannelijke dactylografen, omdat eerstgenoemde doorgaans ijveriger, accurater en.... goedkooper zijn. Accurater - het schijnt, dat de fijne vrouwenvingers zich meer dan de grove mannenklauwen eigenen tot de 'bespeling' van het instrument. Het boetestelsel voor vergissingen - 0.04 fr. per

keer - behoeft dan ook zelden door de ‘vérificatrice’ te worden toegepast.

Men betaalt ze ‘aux pièces’. De bekwaamste en vlugste verdient er gemiddeld zeven francs per dag mede; de minst kundige brengt het tot ongeveer drie francs per dag. Er zijn meisjes bij van vijftien jaar, die hoogstens een jaar op de ‘machine’ hebben ‘gestudeerd’. Mij dunkt, dat ± 150 francs per maand voor hen een redelijk salaris is. In ons gezegend vaderland worden er wel mindere traktementen voor ernstiger en moeielijker bezigheden gegeven!

Het Ministerie van Handel en Nijverheid heeft een jaarlijksch concours voor de vrouwelijke dactylografen geopend, welk voorbeeld gevolgd ís door de ‘Assistance Publique’.

Nog meer gevraagd worden uitteraard de dactylografen, die ook de stenografie machtig zijn. Een ‘steno-dactylographe’, die, behalve natuurlijk het Fransch, ook Duitsch en Engelsch kent, kan hier rekenen op gemiddeld 300 francs inkomsten per maand

In handelsscholen hier kan men in zes maanden, voor 60 à 100 francs, dactylografie, en in een jaar, voor 200 francs, stenografie leeren. In de ‘écoles de la ville de Paris’ krijgen de Françaises zelfs kosteloos onderricht in een en ander; eveneens in de onderwijsinrichtingen van de ‘Associations philotechniques’.

Bovengenoemden dames raad ik dus ten sterkste aan, ook te leeren stenografeeren. Er zijn heel weinig Fransche meisjes, die Engelsch en Duitsch kennen.

Indien gij, energieke vrouwelijke landgenooten, zoo toegerust u hier komt aanbieden, hebt ge veel kans, een behoorlijk ‘gagnepain’ te vinden.

Alleen dien ik u te waarschuwen, dat er in Frankrijk over het algemeen aanmerkelijk harder wordt gewerkt dan in Holland. Gemakzuchtigen, zoo van de mannelijke als van de vrouwelijke kunne, doen derhalve beter, bij moeders pappot te blijven.

Den energieken, die wat in hun mars voeren, roep ik toe: ‘Komt over en loopt hier desnoods uw schoenen stuk (wat op het Parijsche asphalt minder snel gebeurt dan op de Amsterdamsche klinkers). Et puis.... bonne chance!’

Kan ik mijn landgenooten van dienst zijn, laten zij dan gerust over mij beschikken. Maar asjeblieft geen onuitvoerbare dingen vragen, en ook niet denken, dat ik - zie boven - een bankierszaak heb....

Terwijl ik bezig was dezen brief te schrijven, kwam er een Hollandsche violist, die vijf jaar bij Henri Marteau te Genève heeft gestudeerd, mij persoonlijk vragen, bij wien te Parijs ik hem zoû aanraden, zijn studiën voort te zetten. Bij Jupiter! er zijn hier wel twintig uitstekende vioolpaedagogen. Zijn keuze was.... al vooruit bepaald,

OTTO KNAAP.

Dramatische Schets door C. Arntzenius.

HIJ.
ZIJ.

Een eenvoudig gemeubeleerde kamer, die een gezellig aanzien heeft. Het is 's avonds half acht; zij zit voor het theeblad; het water kookt in den ketel op den ouderwetschen theestoof. Er wordt gescheld, zij doet open; een mannenstap weêrklinkt op de trap en weldra verschijnt hij. Zij helpt hem zijn overjas uitdoen en samen gaan ze de kamer binnen, waar ze elkaar omhelzen.

Zij:

'Hè, gelukkig, dat je er bent, ik heb zóó naar je verlangd, man - wat zie je ernstig, is er wat?'

Hij:

'Neen, niets, hoe kom je erbij?'

Zij:

'Wel, ik zie 't aan je gezicht, maar misschien, komt 't ook wel, omdat ik zoo bedroefd ben.'

Hij:

'Wat is er dan gebeurd?'

Zij:

'Verbeeldt je, Dolf, ik heb van ochtend iets gebroken, waar ik afschuwelijk 't land over heb. Mijn kopje, dat je me gaf den eersten dag, toen we samen woonden, en waar ik elken dag uit dronk, dat kopje, dat ik nu al meer dan 8 jaar heb, dat is gevallen in duizend stukjes! en dat op Vrijdag en nog wel de 13e, op zoo'n ongeluksdag!'

Hij:

'O, jij, bijgeloovige!'

Zij:

'Ja, zeker ben ik dat, trouwens dat is zoo mal niet, als je leest dat zelfs de groote Napoléon zich de toekomst liet voorspellen door een waarzegster! O! er *moet* zeker iets akeligs gebeuren, ik *voel* 't, dat breken van dat kopje! O, God, als ons maar geen ongeluk overkomt! (zij kijkt hem aan) En jij, Dolf, zeg.... er is *iets* met je, ik *voel* 't, er hangt ons iets boven 't hoofd! Wees nu eerlijk, altijd hebben we elkaar alles verteld, *is* er iets, zeg 't dan, martel me niet langer.'

Hij

(aarzelend):

'Ben je weêr vooruitziend?'

Zij:

'Je weet, ik voel fijn en ik merk gauw op, mijn intuïtie doet veel.'

Hij:

'Ja, Marie, je hebt gelijk, ik ben ernstig gestemd van avond, want ik heb je iets ernstigs te zeggen en als je eens wist, wat 'n moeite het me kost, om het je mede te deelen, je zoudt medelijden met me hebben.'

Zij:

‘Arme vent!

(terzijde)

O, God, geef me sterkte, ik voel het naderen van een ongeluk!’

HIJ:

‘Marie, ik heb met mijn ouders een heel ernstig gesprek gehad. Ze willen dat

ik nu eindelijk ga trouwen met freule de Brécourt, ze willen dat er eindelijk eens een stamhouder komt in ons geslacht, dat anders uit zal sterven. Ze vinden, dat ik nu lang genoeg dat jonggezellen leven heb geleid; ze willen dat ik afstand zal doen van jou, mijn lieveling, dat ik onze liaison zal verbreken!'

Zij:

(wanhopend):

'O, God, ik voelde 't!'

(weemoedig staart zij vóór zich uit en eindelijk barst ze uit in snikken.)

Hij:
'Mijn arm kind! 't is ook hard...'

Zij:
'Ons geluk was ook te groot, dat kon onmogelijk lang zoo blijven...'

Hij

(haar liefkozend):

'Maar, Marie, op den een of anderen dag, had dit toch *mòeten* komen; ik heb je toch nooit beloofd om je te trouwen, niet waar?'

Zij:
'O neen, dat weet ik wel, maar dat behoefde toch ook niet! We kunnen toch wel heel gelukkig zijn, zonder eerst naar 't stadhuis te zijn geweest, om daar onze namen in een boek te zetten? Neen, onze verhouding stond voor mij *hooger* dan menig huwelijk, door de kerk geheiligd.'

Hij:
'Ja, we waren ook ziels gelukkig.'

Zij:
'En nu moet je trouwen met freule de Brécourt, en ik weet zeker dat je veel meer van mij houdt, dan je ooit van haar zult houden... maar, met een mainteneé trouwt men niet... neen, je hebt geen schuld, lieveling... je hebt 't me altijd voorgehouden dat je nooit met mij in het huwelijk zoudt treden....'

(zij barst weer in snikken uit).

Hij:
'Bedaar nu, kindje, bedenk we zijn 8 jaar bij elkaar geweest en we hebben groot geluk gesmaakt.'

Zij:

(bedaarder)

‘Ja, dat hebben we, ik dank je wel voor alles, wat je me geschonken hebt aan geluk, Dolf; je hebt zooveel aan me gedaan. Weet je wel, toen ik pas kennis met je maakte, dat mijn ouders er zich zoo tegen verzetten, dat ik met je meeging en toen ze zagen dat geen raadgevingen of bedreigingen meer hielpen, toen lieten ze me maar gaan zeggende: Ga jij, je gang maar, word maar zijn mainteneé, in plaats van zelf je brood te verdienen! Op een dag, sta je tòch op straat, want met zoo eene trouwen ze niet! 't Zal wel eerder gebeuren, dan je denkt, dat gaat immers altijd zóó, maar bedenk je wel, wij willen nu niks met je te maken hebben!’

Maar er was niets aan te doen, al kostte 't mijn naam, al kostte 't mijn leven, ik wilde je toebehooren, ik hield zooveel van je Dolf, en ik had een onbegrensd vertrouwen in je. Je hebt dat vertrouwen niet beschaamd; ik had goed gezien, we zijn onbeschrijfelijk gelukkig geweest. Ik dank je voor dat alles, Dolf!’

(ze omhelst hem).

Hij:

‘Maar kindlief, je behoeft nu daarvoor niet te danken, je bent in alle opzichten een beste vrouw voor me geweest; ik dank *jou* voor al je toewijding en liefde’.

Zij:

‘Je hebt van me gemaakt in die 8 jaar, wat ik *nu* ben; ik kan met je meêvoelen en denken, je hebt me geleid in jou geestelijk leven. Je bent alles voor me geweest. Ouders, familie, kennissen, alles Dolf, want in hun domheid trokken ze zich van mij terug, omdat ik een maintenée was, omdat ik me belangeloos had gegeven aan hem, dien ik liefhad. In hun domheid begrijpen ze niet, dat onze *band* waar geen andere belangen, slechts *groote liefde* een rol speelt, *hooger* staat dan menig huwelijk, waarin geld, rang en stand de eerste viool spelen en waarin slechts ruilhandel plaats heeft, het ruilen van geld òf voor-je-leven-geborgen-zijn, met daarvoor-in-de-plaats-geven van je lichaam’.

Machinaal schenkt ze hem een kopje thee, treurig kijkt hij vóór zich.

Zij:

‘Mijn arme kopje, zie je wel, vent, dat mijn bijgeloof me niet in den steek laat? Ik voelde 't, ik zag 't aan je gezicht bij het binnenkomen, er hing me iets boven het hoofd!

Ach, God, wat vreeselijk! Wat moet er van me worden?’

(handen wringend)

Hij:

‘Maar, kindlief, ik ben nog niet getrouwd! en wie weet, misschien kom ik tòch wel bij je!’

Zij:

‘O, neen, Dolf, dat zou ik niet *willen*, o, neen, dàt niet! Mijn liefde deelen?? *Heelemaal of niets!* Ik zie 't al weêr: de liefde, die het geheele leven van de vrouw uit maakt, is slechts een episode uit het leven van den man!

Ik behoor niet tot die vrouwen, die zich met zoo iets tevreden stellen, Dolf dat niet alleen, maar je zoudt op die manier *twee* ongelukkig maken, je vrouw en mij. Laat mij 't dan maar zijn, ik ben toch maar een maintenée!'

HIJ:

'Lieve Marie, praat toch zoo niet, maak 't mij niet moeilijker dan het al voor me is. Je begrijpt, ik laat je niet aan je lot over, daarvoor zijn we te gelukkig samen geweest. Ik zal een jaargeld op je vast laten zetten, dan kunt je eenvoudig en fatsoenlijk leven.....

ZIJ:

'Ja, dan kan ik leven, maar wat is *leven* zonder liefde! Wat is een bloem zonder water, wat is een plantje zonder zon? Mijn leven is weg, want mijn liefde is niet meer....'

HIJ:

(snikkend)

'Genoeg, genoeg....'

ZIJ:

''t Is waar, Dolf, ik moet ook aan jou denken, ik moet me niet aan mijn smart overgeven, 't is voor jou ook zoo hard, want je wordt gedwongen door je ouders, die je fatsoenlijk (als 't maar in de werkelijkheid niet *on*fatsoenlijk wordt) uitgehuwelijkt willen

hebben. Jonkheer Reijmond moet in zijn stand trouwen, dat is hun wil. O, Dolf ik zie alles zoo glashelder in....'

Hij:

'Je zult me misschien veroordeelen, Marie, je zult me misschien van zwakheid beschuldigen, maar waarachtig, ik kan niet anders, eindelijk heb ik een besluit *moeten* nemen.'

Zij:

'Neen, ik geef jou geen schuld, maar één ding wil ik je wel zeggen, Dolf. Mocht het soms gebeuren, dat je later berouw krijgt over je genomen stap, dan kunt je altijd gerust bij mij terug komen, want ik zal **nooit** iemand anders toebehooren.'

Hij:

'Dank, mijn kindje! ach, wat heb ik opgezien tegen dezen avond, laten we er niet meer over spreken. Ik moet weg en kom tegen 12 uur weêr terug bij je.'

Zij:

'Dolf

(hartstochtelijk)

geef me je mond, geef me een kus; ik houd zóóveel van je, is het niet vreeselijk en afschuwelijk, je later niet meer te zien, je later te moeten missen? Zou ik zooiets kunnen dragen??

(zij bergt haar gelaat op zijn borst)

zou ik er niet onder bezwijken?.... Dolf, ik dank je nogmaals voor al 't geluk dat je me gegeven hebt en dat geluk neem je weêr meê....'

Hij:

'Marie, nu niet meer, huil zoo niet, je maakt 't mij zoo moeilijk! Als je wat kalmer bent, zult je alles niet zoo treurig inzien...'

Hij maakt zich los van haar, zet haar in haar stoel en gaat weg, zeggende: 'Ik kom gauw terug, lieveling!'

Zij:

(wanhopend, haar gezicht op tafel met de handen bedekkend en luid snikkend).

'Met zoo ééne trouwt men niet... Groote God, ik *kan* zonder hem niet leven!
Had ik maar een kind van hem!' - - - - - - - - - - - - -

- - - - - - - - - - -

Den volgenden dag, las men in 'het Nieuws van den Dag': Gisteren avond omstreeks elf uur, is in de Keizersgracht het lijk gevonden van een jonge vrouw, middelmatige lengte, fijn besneden gezicht, gekleed in zwarten rok met witte blouse. Ondergoed gemerkt M.B. Uiterlijke kenteekenen van geweld zijn niet aanwezig. Of de vrouw door de duisternis misleid te water is geraakt, dan wel aan zelfmoord moet worden gedacht, is niet uit te maken. De politie verzoekt inlichtingen.

- -

Jonkheer Reymond kwam denzelfden avond terug op de kamer van zijne geliefde en vond slechts een brief van den volgenden inhoud:
'Dolf, vergeef mijn daad, ik kan zonder jou niet leven.'

MARIE.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Eucalyptus. - Ik ben blij met Uw oordeel over mijn lievelingsplekje; menschen, die er voor 't eerst komen, vatten er intusschen dikwijls koude, omdat zij niet genoeg denken aan de sterke afkoeling na zonsondergang. Uw ondervinding verwondert mij dus niet.

Ja, dat zal wel zoo zijn, dat gij met die zindelijkheids-questie het anders hebt bedoeld dan ik U las. Uw uiteenzetting nu bevredigde mij geheel. *Gij* zijt dan wèl een dubbele uitzondering op onzen landaard, (ik bedoel Uw reis-ondervinding). want het Noorden van ons land kenmerkt zich nog in dubbele mate door de Nederlandsche eigenschap van geslotenheid en stijfheid. - Zou dat heusch op den duur veranderen? Mij dunkt, ras-eigenschappen blijven gewoonlijk erin. De Schotten b.v. reizen véél en blijven toch óók stijf. - Nietwaar, visites-maken *is* onbevredigend, omdat je nooit je zelf kunt zijn. En ik denk dikwijls bij zulke oppervlakkige gesprekken, hoe jammer het is toch, dat men zich over en weer tot die oppervlakte bepaalt, omdat er misschien van beide zijden veel meer zit *in* de personen in questie, dan er bij zulk visite- en diner-gelegenheden uit komt! - Inderdaad, zoo als gij uit het slot van mijn dagboekbladen in dit nommer kunt zien, zou ik mijn ondervinding niet graag missen, als is zij gekocht door veel levensleed soms, en niet willen ruilen voor 't bestaan van zoovele mijner tijdgenooten hier in den Haag, die nu nog maar steeds spelen: het uitgaande wereld-meisje, met aldoor jongere geslachten natuurlijk; en van den ernst

en het leven in ruimen zin, in anderen dan Haagsch high-life-bestaan, *niets* begrijpen. Ik ben natuurlijk recht blij dat mijn werk in de Lelie U lief is, in den volgenden jaargang hoop ik met die opinie van U en van vele lezers nog meer rekening te houden.

De door U bedoelde nieuwerwetsche-stijl, van die stukken in questie, is mijn smaak óók niet; ik nam ze meer op om den inhoud als zoodanig. Hartelijk gegroet.

Tante Olala - Veel dank voor Uw briefje van 24 Mei. - Ik vind het aardig dat die opinie van dien 'dichter' zoo met de mijne overeenstemde. - Dat gij in die andere questie het honorarium niet dadelijk op den voorgrond hebt geplaatst vind ik verstandig. - Ik denk dat het veiliger is op dat zakelijke gedeelte in Uw brief niet terug te komen, om U niet te verraden. - Gij zijt dus wat Uw toekomst aangaat eigenlijk een fataliste. Maar die werkkring dien gij mij beschrijft is immers maar bijzaak, nietwaar. Gij behoeft dat toch niet te doen; ik meende dat bij U van voor Uw brood werken-moeten geen questie was. En dan, hoe *kent* gij in eens zoo iets? -

Jeane. - Als ik U nu goed begrijp, dan wenscht gij dezen brief *niet* beantwoord om het intieme erin. Alleen maar omgaand bericht van ontvangst in dit nommer. Is dit goed-gelezen? Hartelijk dank voor Uw vertrouwen in

mij van mij alles te kunnen zeggen! En, gelijk gij ziet, voldeed ik aan Uw wensch!

Ada. - Ik heb de gedachtenwisseling opgenomen onder Uw pseudoniem. Uw stukje lezende dacht ik aan een jong-getrouwd-vrouwtje, waar ik logeerde toen zij haar eerste dienstbode had; zij wist niets af van huishouden-doen, een echt modern-grootgebracht, uiterst wuft en onbeduidend wezentje. Zij kreeg, zooals het bij pas-gehuwden gaat, veel cadeaux van lekkere eetwaren nu en dan, en liet dan al die trommels en blikken staan in open kasten. Ik vond dit, het verarmde en aan niets-gewoon-geweest-zijnde gestichtsmeisje eenvoudig in verzoeking *brengen.* En inderdaad stal zij ook weldra chocolade en koekjes naar hartelust, hetgeen uitkwam toen zij het eindelijk zoo bont maakte, dat zij den heelen dag haar vrijer in huis haalde, terwijl meneer en mevrouw uit waren. Maar aan wie de éérste schuld? -

Van het alles bespreken in tegenwoordigheid der dienstboden hoorde ik eens een fraai gevolg in mijn familie. De vrouw des huizes behandelde namelijk hare onderwerpen in het fransch terwijl de knecht aan tafel bediende. Op zekeren dag kwam hij haar den dienst opzeggen, en, toen zij de reden vroeg, zei hij, dat mevrouw hem en de meiden 'verachtte,' want dat zij steeds sprak van die 'domme streken' (les domestiques). - Ik was niet alles met U eens, maar wel véél in uw stukje; van de opvatting van den heer van de K. dat men het moet zoeken in hooge loonen en de dames-meiden nog meer ontzien enz., kan ik ook niet voelen.

R.T. - Ik ben het in alles met U eens, behalve met de gelijkheid tusschen man en vrouw in zake die bepaalde verzoekingen op zedelijkheidsgebied. Ik geloof dat de man hier een veel zwaarderen strijd heeft dan zij. - Heb ik Uw pseudoniem goed gelezen? Vindt gij niet het contributie-betalen een weinig loonend soort van 'redden'? Ik vind dat er bij die vereenigingen zoo veel wordt geofferd aan allerlei *nevendingen.*

Pauline te S. - Toen ik Uw tweede 'antwoord' ontving was 't eerste juist geplaatst. - Ik zou U met alle genoegen in de eerste helft van Augustus willen ontvangen indien gij mij zoo bepaaldelijk wilt spreken, maar.... ben buitenslands. In Juli en Augustus. In September en volgende maanden ben ik weer hier. - Ik ben 't volkomen met U eens dat gij niet alleen moet rekening houden bij een beroepskeuze met uw verstand maar ook met uw neigingen en uw karakter. Juist een *vrouw* moet met al die dingen rekening houden, meer nog dan haar collega-man, wil zij slagen, en niet ondergaan in zenuwziekte of zoo iets.

Nog eens, ik vind het waarlijk heerlijk als ik U, waar gij zoo alleen staat, zou kunnen helpen. Uw 'uitvoerig' schrijven zie ik dus heel gaarne tegemoet.

C.G. - Ik heb Uw bijdrage door den uitgever ontvangen. Uw brief ligt daarbij. Ik beantwoord hem, hoop ik, in de volgende week.

Emma. - Dank voor Uw kaart. In de láátste dagen van Juni gaan wij uit de stad, omstreeks den 29sten. - Hartelijk gegroet.

Anna. - Om U, in Uw behoefte aan Correspondentie, mijn goeden wil te toonen, beantwoord ik U dadelijk. Ik begrijp niet uit Uw schrijven, of gij op die Lelie-advertentie zijt gegáán naar die dame? Waart gij tevreden? Het is namelijk

prettig zoo iets te hooren? Ik las met groote belangstelling Uw welslagen in Uw betrekking, en vind dat toch voor U een zeldzame satisfactie! De schaduwzijde is natuurlijk, dat gij veel gebonden zijt. Ja, dat zeg ik ook altijd aan de mevr: Goekoop-nadoende dametjes, die denken dat werken *spelerij* is. Werken is *bittere* ernst; zelfs, al slaagt men. Lees maar eens mijn recensie in dit Blad. Zóó is het, ook deze 'moeder' slaagt, maar tot welk een harden prijs! Ik kan heel goed begrijpen, dat gij met ouderen dan gij gemakkelijker praat dan met jonge meisjes; dat ondervinden de meeste dieper-denkende naturen als zij nog jong zijn. - Ik vind het een *uitstekend* idee dat gij U tot mij wendt als gij behoefte gevoelt U te uiten; ik wil U steeds graag een goede vriendin zijn. En ik zal mijn best doen U niet te verraden. Een goed hulpmiddel is misschien dat gij in elken brief een nieuw pseudoniem kiest. - Ik ben het wèl met U eens dat het heerlijk is zich te kunnen uiten zooals men is. Tegen vreemden kan ik dat ook niet, maar wel aan mijn vriendin. Aan haar laat ik mij kijken net als ik denk en voel; en dat *is heerlijk.* - Ja, dat is inderdaad heel ellendig dat de menschen in hun oppervlakkigheid en leeghoofdigheid zoo véél belachelijk en overdreven en gek vinden. Ik geloof dat gij steeds op zulk niet-begrepen worden zult stuiten. De menschen als geheel genomen staan akelig laag en zijn zoo kleinzielig, dat zij voor niets leven dan voor allerlei futiele onnoozele belangen. Daarom sluiten teergevoelige naturen zich toe, en leven twee levens, een voor Jan en alleman, en één intiem voor zichzelf en voor de enkelen die in dat leven kunnen meeleven. Zoo voel ik voor mij het bestaan al jaren. - Uw zacht oordeel over gevallen vrouwen trof mij als zoo sympathiek in U, omdat men op Uw leeftijd soms nog zoo hard oordeelt over die ongelukkigen. Met U geloof ik dat wij dikwijls niets anders zijn dan wat de omstandigheden ons *maken*, hetzij goed, hetzij slecht. Slechts enkele superieure naturen worden uit zichzelf iets goeds, onafhankelijk van opvoeding, omstandigheden, verleiding.

- Inderdaad, zooals de hedendaagsche omstandigheden zijn geloof ik met U, dat meisjes thuis niet gelukkig zijn, maar, als men geen meiden hield, en als het van zelven sprak, dat de dochters des huizes alle vrouwelijke bezigheden onder zich verdeelden, gelooft gij niet dat er dan ruimschoots werk was voor meerdere volwassenen? En ook dat die bezigheden veel méér zouden bevredigen dan studente-spelen en advocaat nadoenerij? Maar het wordt minderwaardig gevonden het huishouden te doen, en daarom schaamt èèn meisje zich daarvoor! En wat is intusschen dwazer dan die bezigheden die *moeten* verricht worden zooveel verachtelijker te vinden dan schrijfmachine-werk enz? - Gij-zelf zegt ook, *als* ik een eigen huishouding had, zou ik erg veel pleizier in mijn huishoudentje hebben. Juist, die aard is de ingeboren vrouwelijke neiging; niets is natuurlijker dan die aanleg. Het andere, de verstandelijke ontwikkeling van heden ten dage, is een *opdrijverij*, die zich wreekt of aan de meisjes-zelven, of aan hare kinderen als zij later trouwen. Ik geloof met U, dat maar heel weinig huwelijken *wezenlijk* gelukkig zijn, maar toch geloof ik, dat de meeste van zulke vrouwen nog liever zóó getrouwd zijn, al is het dan met heel veel desillusie, dan dat zij ongetrouwd waren gebleven; maar gij hebt gelijk, dat maar heel enkelen haar eigen man zouden hèr-kiezen. - Gij bedoelt zeker dat gij mijn stukje *Vrouwenlot* zoo mooi hebt gevonden? - Gij hebt gelijk, dat de meeste vrouwen niet *durven* zeggen wat ik daar zoo ronduit erken. En ik ben blij, dat *mijn* durf U een troost was. - 'Band' onder de vrouwen is een mooi ding, maar, bij de jaloezie en kleinzieligheid onderling, zal het wel steeds een ideaal blijven, vrees ik. - Ik ben benieuwd wat dat idee van U, in de Vragenbus, zal uitwerken. Het lijkt mij niet kwaad. Er zijn zoo vele eenzamen! - Ik heb menschen gesproken, die

die bewuste reis-manier prettig vinden, en anderen die het niet beviel. Voor een alleen-staande lijkt het mij wèl practisch; ik geloof dat ik reisprogramma's zou aanvragen, en dan 't zou probeeren; voor één keer is het te doen. Hier in den Haag bestaat een reisvereeniging, die ook te samen uitstapjes doet. Als gij U eens daarbij aansloot? - Ik heb van de beschrijving van een en ander een aardigen indruk gekregen. - Ik wil U steeds gáárne helpen, ook hierin.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

30 Juni 1909.
22ste Jaargang.
No. 53.

Berichten.

Present-exemplaren en Bewijs-nummers zijn aan te vragen bij den uitgever van dit blad, niet bij de redactie.

Beklag over correctie- of drukfouten heeft de betreffende te richten tot den uitgever, niet tot de redactie.

Zij, die zonder abonné of lezer te zijn van de Holl. Lelie de redactie lastig vallen met de toezending van manuscripten of brieven, hebben het zichzelf te wijten, wanneer zij geen particulier antwoord ontvangen; de beantwoording van een en ander geschiedt door de corr.-rubriek in dit blad, behoudens die gevallen van uitzondering die de redactie om welke reden dan ook persoonlijk uit beleefdheid maakt.

Zij, die hunne manuscripten bij weigering terug verlangen, worden verzocht hunne behoorlijke frankeering terstond in te sluiten en hun juist adres terstond op te geven.

Zij, die met de redactie correspondeeren in de Lelie onder welk pseudoniem ook, worden verzocht zoowel dit pseudoniem als den eigen naam onder elken brief te herhalen, daar het onmogelijk is alle pseudoniemen ie onthouden bij een zoo uitgebreide correspondentie.

Anonyme brieven worden niet beantwoord.

REDACTRICE.

De redactrice verzoekt van af heden alle voor háár bestemde brieven, stukken, enz. te willen zenden onder háár adres, aan den uitgever van de Holl. Lelie, Keizersgracht 485, Amsterdam.

In den nieuwen jaargang zal verschijnen een geheel nieuwe actueele roman van de hand van

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN

'Om de eere Gods'.

In het eerste nommer van dien jaargang, dat 7 Juli verschijnt, zal de hoofd-redactrice eenige wijzigingen, die zij zich voorstelt aan te brengen, voornamelijk wat de **correspondentie** aangaat, nader toelichten. In dat nommer van 7 Juli verschijnt tevens de aanvang van den bovenbedoelden roman **'Om de Eere Gods'.**

Redactrice Hollandsche Lelie.

Hoofdartikel

Schoonheid.

A thing of beauty is a joy for ever.

De schoonheid is eeuwig. Zoek in alle tijden, onder alle omstandigheden en onder alle volkeren der wereld en ge zult er het begrip van schoonheid vinden. Schoonheid heeft geen vorm of vaste woonplaats, schoonheid is overal, als ziel in 't lichaam.

Schoonheid kan vreugde geven en kan de ziel der menschen in verrukking brengen, zij kan als blijde zang haar lied doen hooren en doen natrillen in d'uiterste hoeken van de menschenziel. Maar daar is ook een schoonheid die doet weenen, die met weemoed zingt haar lied, die droef aanslaat de fijne zielesnaren, eene schoonheid die doet zwijgen en - het moge ongeloofelijk klin-

ken - er is een schoonheid waarvoor de mensch bevreesd moet zijn. -

En de uiting van ons gevoel kan zijn een wilde uiting, een heerlijke vreugde, maar ze kan ook zijn als een grootsch gebed zonder woorden.

Schoonheid is onvergankelijk. En wij menschen - die in al 't vergankelijke om ons, en in de tegenwoordige ingewikkelde snel voortgaande samenleving, onbewust zoeken naar rust, zouden wij niet meer trachten ons vast te houden aan de dingen die blijven, aan de dingen die schoon zijn! Schoonheid is een heilig woord - dat niet ijdel mag worden gebruikt. Ons huidig leven gaat zóó snel en zóóveel meer dan vroeger komen er dingen die snel weer van ons gaan. En des te meer komt in ons de zucht naar rust, want ons leven wil enkel de rust, wil het blijvende hier op aarde, het wil de rust der dingen, de rust der wilde opgeschroefde ideeën, de rust in de levensjacht, om uit die rust te vinden en te begrijpen de noodzakelijk aanwezige harmonie in de schepping, in 't heelal - er is niet enkel een rust der dooden maar ook een rust der levenden die men zoekend is.

O groot, wild, strijdend verlangen in 't hart der menschen, vergeet één oogenblik dat ge leeft om zaken te doen en huizen te bouwen en roem te verzamelen, maar keer één oogenblik terug in de armen der natuur, de altijd zelfde, stille, schoone!

Zoudt ge denken dat er schoonheid ligt in de dingen die menschenhanden scheppen! O zeker - daar zijn mooie dingen onder, en ook wel schoone - maar een harmonie ontbreekt - en de schoonheid die er van uitgaat is niet eeuwig. Toch kan die schoonheid voor ons zijn van de meest verheffende soort en in onze levensperiode, kort en beperkt als deze is, voelen wij niet het tijdelijke dier schoonheid, omdat ons eigen leven te snel heengaat op den stroom der dagen dan dat wij beseffen dat er tijd ligt in die schoonheid. Het waarachtige schoonheidsbegrip is onafhankelijk van het tijdsbegrip.

Wij moeten trachten in alles het schoone te willen en in alles het schoone te doen - dat is onze heilige levenstaak. De kunstenaar gevoelt intenser de schoonheid en weet er uiting aan te geven zoodat zij de menschen dichter bij de schoonheid brengt. Zoo moet de kunstenaar zijn een superieur mensch, hij moet staan boven de menschen en de menschheid als het standbeeld op zijn voetstuk.

Schoonheid moet noodzakelijk een schepper hebben en een omhulsel waarin zij een belichaming vindt. En de omgeving moet zijn in volle harmonie, ook in die éénheid opgenomen de ziel van den waarnemer. Alle dingen van ons werkelijke leven hebben schoonheid in zich - maar aan ons is het gebrek die schoonheid niet na te gevoelen omdat wij ons star zien op onwezenlijke schijn dingen en vaak een schijnleven lijden waarin geen zweem van schoonheid ligt. In vreugde ligt schoonheid maar ook in 't bitterst lijden ligt er schoonheid. Niet altijd kunnen wij de schoonheid verklaren en is zij in ons een bewust gevoelen - dat kunnen enkel de superieure kunstenaars - en vaak - kan ons de onmacht van uiting ter neer slaan of - door welke ijd'le zucht gedreven tòch uiting willende geven, de schoonheid vervormen tot een ellendige parodie. Dat is misdaad aan de schoonheid èn aan onszelven.

Het begrip schoonheid ligt in heel het samenstel der wereld, het is één in alles. Liefde, Kunst, Godsdienst - zijn dorre geraamten zonder ziel, wanneer schoonheid ontbreekt. Als een boom zonder kruin is elk leven dat schoonheid mist. Kunst zonder schoonheid is geen Kunst, Liefde zonder schoonheid is plat, Godsdienst zonder schoonheid is een leugen. Schoonheid is voor de ziel wat de zon is voor den groei en bloei der lichamen.

De goddelijke schoonheid baarde de Kunst, en als tweede dochter gaf zij den menschen religie. Godsdienst is liefde tot schoonheid, Godsdienst wil en zoekt 't schoone, 't heilige - want het schoonste *is* tegelijk 't heiligste op aarde.

De oude Grieken *wisten* wàt schoonheid was, daarop teert nog het verre nageslacht. Halen wij uit Hölderlin aan: '... Dat bij de Grieken, en in 't bizonder bij de Atheners, kunst en religie waren van de eeuwige schoonheid - d.i. van de volkomen menschennatuur - dat merkt men klaar als men de voorwerpen van die kunst, en met onbevangen oog de religie waarmee zij die voorwerpen liefhadden en eerden, beschouwen wil.

Gebreken en fouten zijn hier zoo goed als elders. Maar dit is zeker, dat men in de voorwerpen van hun kunst toch meestal den rijpen mensch vindt. Dat is niet het kleine, niet het monsterachtige van Egyptenaren en Goten, maar menschenzin en menschengedaante. Zij dwalen minder dan andere naar de uitersten van het zinnelijke en bovenzinnelijke. - -

En zooals het voorwerp zoo ook de liefde. Niet te slaafsch en niet al te vertrouwelijk.

Uit de geestesschoonheid van de Atheners volgde dan ook de noodige zin voor vrijheid... in het noorden gelooft men aan het reine vrije leven van de natuur te weinig om niet met bijgeloof te hangen aan het wettelijke... de heilige theokratie van het schoone moet in een vrijstaat wonen en die wil op aarde een plaats hebben, die we zeker veroveren.' -

Zou het 't groote doel zijn van ons leven dichter te komen tot de schoonheid? Zie elk in zijn leven en laat hij zich vragen of er niet veel in is dat zoekt en wenscht en wil het schoone. Willen wij leven in schoonheid, ons leven mooi zien en mooi maken - ons tegelijk sterken in 't dragen der smart, dan moet er liefde wonen onder de menschen. Geen ontaard begrip van liefde, maar liefde die mooi wil, die mooi voelt, zieleliefde. Liefde moet zich oplossen in schoonheid en elk ding en elk doen moet 't schoone brengen. Liefde moet niet praten over de kleine onbeduidende levens dingen - liefde moet met heilige zielekracht doordringen in het zijn-der-dingen - liefde moet opmerken en verwerken, liefde moet wonen in vrijheid en in natuur, liefde moet niet wonen in een enge binnenstad van ellendige kleine begrippen. O, wat is alles wat menschen voortbrachten in jaren en eeuwen tegen één oogenblik van intense liefde-schoonheid!

Op aarde is alles onvolmaakt, is 't oud gezegde. Maar zie, wij onvolmaakte en tegelijk hoog-doende menschen, willen met ruwe handen en ongevoelig oog al de heilige en volmaakte scheppingsdingen betasten en bezien en de menschen willen eer en aanzien en rijkdom en daarom is voor hen niets hoogers dan het ellendig werk dat zij voor zich zelf hebben in elkaar gelapt. O, een mensch die de schoonheid lief heeft zal leven, door zijn leven zal gaan een harmonie van tonen en kleuren en hij zal geen angst hebben voor den zeker komenden dood. Zij zijn er zoo weinigen, zij zijn als vreemden in hun eigen huis en zij worden vaak veracht door 't lage volk dat schoonheid niet kent en straks met angst den dood aanschouwt. O, het leven van hen dat uit schoonheid wordt geboren maakt 't lijden lichter, geeft rust voor de angst, voedsel voor den honger, uitkomst in de zorg. Maar 't leven van die, die schoonheid bannen uit hun leven, is dor en woest en zonder weelde. En toch zijn er velen van die!

Rijk van beteekenis lezen we nog in Hölderlin de zin: 'De schoonheid redt zich uit het leven van de menschen omhoog in den geest. Ideaal wordt wat natuur was.' Dat zei Rousseau na, dat schreef ook Wagner neer. Zonder schoonheid kan 't leven niet waar zijn en niet gedijen, zooals de aarde niet zonder zon. De schoonheid verbindt leven en dood - de schoonheid is eeuwig! -

JOHAN KONING.

Kinderfiguren uit de Russische Litteratuur.

De kinderverhalen van Tsjechof behooren tot het beste wat deze geniale kunstenaar heeft geschreven. Hij heeft de kinderen lief; hun ziele-leven weet hij wonder juist weer te geven. Met enkele woorden staan de beelden ons voor oogen van de kleine helden en heldinnen.

De goede zachte natuur van den ‘ontroostbaren pessimist’ komt in deze verhalen ten volle uit. Juist om hun zwakte en hulpeloosheid heeft hij kinderen en dieren lief, doch ook omdat de kleine schepseltjes dikwijls zooveel beter zijn en zooveel fijner gevoelen dan volwassen menschen.

Sentimenteele model-kindertjes worden tevergeefs bij hem gezocht, hoe edel en ‘humaan’ de tendenz ook is. Tsjechof weet dat de kinderziel een wereld op zichzelf is die haar eigen wetten heeft, en in deze wereld heeft hij een diepen blik geslagen.

Griesja is een van zijn eerste proeven op dit gebied. De held is een kleine, dikke jongen, die sinds twee jaar en acht maanden op de wereld is. Het Rusje heeft een pelsmanteltje aan; hij draagt warme kaplaarzen en een muts met pluim staat op zijn krullebol. In dit costuum gaat hij wandelen met de kindermeid op den boulevard. De April-zon schijnt fel, zoodat het kereltje puft van benauwdheid. Alles lijkt hem zoo vreemd: tot nu toe bewoog zijn wereldje in de vierhoekige kamer waar zijn bed staat, een stoel, een koffer van de kindermeid en een heiligenbeeld met het brandende lampje. Onder het bed ligt wat speelgoed, en in dit wereldje leeft hij met de meid en de poes. Mama verschijnt zoo nu en dan. Mama ziet er uit als een pop, en de kat lijkt zoo op den pels van papa, alleen heeft de pels geen oogen.

Verder kent hij nog een kamer waar thee wordt gedronken en gegeten, en een vertrek

met rood-leeren meubels, waar hij met dreigenden vinger wordt gewezen op een vlek van het kleed. Dan is er nog een kamer waaruit hij papa een enkele maal ziet opdagen; zelf mag hij daar niet komen. Griesja vindt zijn vader een geheimzinnig persoon: de moeder en de kindermeid zorgen voor hem, maar papa gaat altijd uit; hij begrijpt niet waarom of die op de wereld is.

Op den boulevard lijkt alles hem even vreemd en mooi; hij ziet soldaten marcheeren en hij ziet een massa kinderen, rijtuigen en paarden.

De kindermeid komt een man tegen met glimmende knoopen; ze gaan een plein over waar nog sneeuwhoopen liggen en klimmen een vuile, donkere trap op, waarna ze in een benauwd rookerig vertrek belanden. Griesja zit te puffen in zijn warme kleertjes. Een vrouw staat voor een gloeienden kachel coteletten te braden. Ze brengt een flesch, twee glazen en een stuk koek.

‘Ma-ma,’ roept Griesja huilend, die bang wordt voor den gloeienden muil van den kachel. Met een stuk koek wordt hij getroost en de vrouw laat hem uit haar glas drinken, terwijl de man en de meid elkaar zitten te omhelzen en te zoenen.

Thuisgekomen doet hij allerlei verwarde verhalen aan zijn moeder, aan zijn bed en aan zijn speelgoed. Zijn gezicht gloeit van opwinding en hij maakt levendige gebaren. 's Avonds kan hij niet inslapen. De indrukken van dien dag woelen dooreen in zijn kleine hersentjes.

‘'t Kind heeft koorts,’ zegt de moeder: ‘hij heeft zeker te veel gegeten.’

‘Kachel,’ roept Griesja: ‘nare, zwarte kachel.’

En de kleine jongen moet een leelijk drankje innemen...

Veel dieper gaat de vertelling ‘Tehuis.’

De deftige rechter wil zijn zevenjarigen zoon Serge op de nadeelige gevolgen wijzen van het rooken. De vader staat geleerd en juridisch te betoogen; hij kan zich onmogelijk in de kindergedachten van zijn jongen verplaatsen. Serge valt hem telkens in de rede met gebeurtenisjes mede te deelen uit zijn dagelijksch leventje: de keukenmeid heeft zich in den vinger gesneden, oom heeft zoo mooi viool gespeeld, enz. Eerst als de vader aan Serge een sprookje vertelt van een koningszoon die in stilte rookte, ziek werd en stierf, dan hoort het kind hem aandachtig en in spanning aan. Het sprookje heeft het doel bereikt waar het juridisch betoog faalde.

Serge gold voor een abnormale jongen. Zijn soldaten teekende hij even groot als zijn huizen, omdat anders de oogen niet te zien waren. Orkest-tonen gaf hij weer met zwarte vlekken, het fluiten van een locomotief door een opwaarts-kronkelende lijn. Vorm en kleur stonden voor hem in nauw verband: een *L.* maakte hij geel, een *M.* rood een *A.* zwart, enz. Mogelijk is de kleine Serge thans een der moderne schrijvers bij wie een deur ‘geel’ piept en de wielen ‘bruin-rood’ ratelen.

Al beweert Tsjechof dat de ziel van het kind een wereld is op zichzelf, daarom beweert hij volstrekt niet dat die wereld ideaal is. De ontwikkeling gaat langzaam. Dikwijls vertoonen zijn kinderen dezelfde leelijke eigenschappen als volwassen menschen; de hartstocht der lotto-spelers in zijn *Djetwora* b.v. (Kinderkamer) is geheel dezelfde dan de blinde razernij in Monte Carlo en elders.

Tsjechof weet treffend aan te toonen hoe de kinder-natuur dikwijls door de opvoeding wordt vergiftigd. Opvoeders willen zoo spoedig mogelijk de kinderen aan zich gelijk maken, doch ze vergeten dat het ware geluk der kinderen juist hierin bestaat dat zij onbezorgd mogen voortleven.

Roerend is de klacht van den armen schoenmakersjongen die zijn hart uitstort in een brief aan zijn grootvader op het dorp. Vanka is in den kost bij een schoolmeester, waar hij met alle mogelijke bezigheden wordt belast. De jongen moet o.a. ‘haar’ kind wiegen en als hij daarbij in slaap valt, krijgt hij een pak slaag. De meester en diens echtgenoote ranselen hem trouwens onophoudelijk; de jongens lachen om hem en sturen hem er op uit om augurken te stelen uit de provisie-kast van den meester.

‘Lieve, goede, grootvader,’ schrijft Vanka, ‘ik kan het hier niet langer uithouden. Laat mij thuiskomen in het dorp. Mijn gansche leven zal ik voor u bidden. Als ik hier blijf, sterf ik.’

In de korte vertelling ‘Oesters’ toont Tsjechof hoe er menschen zijn die zich kunnen vermaken met weerlooze schepsels. Hij geeft de beschrijving van een half-verhongerden knaap die voor de hel-verlichte ramen staat van een restauratie, waar op de ramen het woord ‘oesters’ staat geschreven. De jongen heeft eens hooren vertellen dat oesters dieren zijn die in schelpen zitten en levend worden gegeten. Hij stelt zich die in den vorm voor van een kreeft of kikvorsch, en

vraagt zich af hoe de smaak zou zijn. Wat zou hij graag oesters proeven! Zijn verlangen wordt ten slotte een manie, die hem als krankzinnig maakt. Hij klampt zich vast aan het raam en zakt plotseling ineen met den kreet: oesters, oesters, geef me oesters! Een paar 'menschenvrienden' die voorbij gaan vinden het geval zoo vermakelijk dat ze den jongen in de restauratie meesleuren en hem oesters laten voorzetten. Hij proeft wat zouts dat naar staal en schimmel smaakt, maar gulzig, zonder te kauwen, slikt hij alles door de keel.

Menschen komen om hem heen staan met een grijns op hun gezicht. Dan bijt hij op wat hards. De menschen schateren het uit. 'Hij eet de schalen ook!' roepen ze...

Tsjechof toont in deze vertellingen ook zoo duidelijk dat volwassen menschen zondigen door stilzwijgend te dulden wat leelijk is en slecht. Kinderen zijn uitnemende opmerkers; niets ontgaat hun blik, en wat kunnen mooie principes en zedelessen uitrichten, indien de woorden der opvoeders in strijd zijn met hun daden?

Hoe diep teleurgesteld en ontgoocheld moeten b.v. de kinderen zijn die Tsjechof ons beschrijft in 'Een Gebeurtenis.'*) De kat heeft jongen gekregen, de kinderen juichen en dansen van pleizier. Ze sjouwen den ganschen morgen met de kleine diertjes, waarvoor ze kaartenhuizen bouwen, enz. 's Middags komt oom een bezoek brengen met zijn hond Nero. De kinderen slapen en in dien tusschentijd eet de hond de kleine katjes op. Een knecht deelt lachend de tijding mede. De kinderen denken dat ieder zal opspringen van schrik en dat Nero geducht zal worden gestraft.. maar papa en mama lachen... oom lacht... ze verbazen zich over Nero's gulzigheid... de hond draait kwispelend om de tafel heen... Alleen de kat loopt onrustig van de eene kamer naar de andere met droef, klagend miauwen. De kinderen worden naar bed gestuurd. Langen tijd kunnen zij den slaap niet vatten; ze denken aan de arme, beroofde poes en aan den wreeden Nero, die niet werd gestraft... Hun kussens zijn nat van de tranen.

Hoe diep moet het rechtvaardigheids-gevoel van die kinderen zijn gekwetst! Hoe moeten zij teleurgesteld zijn in die moeder... die lachte...

Het moderne, nerveuze kind wordt door den teergevoeligen Fedor Solohoeb meesterlijk beschreven. Zijn bundel *Zjalo Smertie* (de Angel des Doods) is geenszins opwekkende natuur. De helden in deze zes vertellingen zijn bijna allen kinderen tusschen elf en vijftien jaar. Zelfmoord besluit dikwijls het verhaal. Zoo schrijft Solohoeb:

'Telkens als de jongens samen kwamen spraken ze over den dood. Vanja zei dat het leven aan de andere zijde van het graf zoo heerlijk was en wonderschoon. Kolja luisterde en geloofde deze woorden. En de wereld werd hem hoe langer hoe vreemder, de dood scheen al lieflijker en verlokkender... En al wat Kolja omringde begon te verbleeken... Zijn moeder die hij vroeger zoo lief had: bestond zij of niet?...

Verscheiden critici hebben Solohoeb verweten dat hij jongens van twaalf, dertien jaar op die wijze laat spreken. Helaas zijn zulke kinderen te vínden in de wereldsteden; Solohoeb is diep doorgedrongen in de ziel van het nerveuze, ziekelijke, overgevoelige kind.

En vreeselijk is het dat juist zulke kinderen voort moeten leven in een wereld die hen niet begrijpt, waar niemand met hen mede kan gevoelen. Zelf zijn ze te zwak, ze hebben behoefte aan steun die ze niet vinden, en daardoor gaan ze te gronde. Zoo ook Kolja: hij is keurig gekleed, hij krijgt lekker eten en drinken, zijn moeder leert

*) Zie Hollandsche Lelie 3 Juni 1908.

hem goede manieren. Doch ze heeft niet den tijd het zieleleven van haar kind te leeren kennen; daarvoor ontbreekt haar de gelegenheid nu ze een rol moet créeeren voor een weldadigheidsuitvoering. En de zachte, teergevoelige maar willooze knaap wordt de speelbal van den boosaardigen buurjongen, die er een helsche vreugde in schept om zijn ziel te vergiftigen.

Nog aangrijpender is de vertelling: de Troost Mietja is de zoon van een keukenmeid. Nooit heeft hij eenige liefde ondervonden. Als hij op zekeren dag uit school komt ziet hij een driejarig meisje uit het raam van een bovenverdieping op straat vallen. Het doode kind met de blonde haren en blauwe oogen blijft hem voor den geest staan. Aan ieder vertelt hij wat hij heeft gezien. Langzamerhand verwart hij het kleine kindje met Raja, een ouder meisje, de eenige persoon op de wereld die hem wel eens een vriendelijk woord heeft toegevoegd. Het is hem alsof Raja hem roept met verlokkende stem naar een wereld waar hij niet wordt uitgescholden en geslagen, alsof zij hem medevoert naar een zon-verlichte straat, waar heerlijk-mooie rozen

bloeien... Zijn voeten glijden af van de vensterbank; in een opwelling van angst tracht hij zich nog aan het kozijn vast te grijpen; dan stort hij naar beneden; het kleine lichaam is reeds dood voor het neerploft op de steenen...

In den Scorpioen, Almanak van Noordsche Bloemen, verscheen een aandoenlijk verhaal van Fedor Solohoeb, getiteld 'Gevangen.' Ook hier is de held een kleine jongen. Schijnbaar is Paka gelukkig; het ontbreekt hem aan niets; hij heeft een mama, een gouvernante en een gouverneur die zich allen beijveren een model-jongetje van hem te maken. Het achtjarige ventje is bijna nooit alleen; gebeurt dit een enkele maal, dan staat hij met verlangende blikken te turen naar de rivier, waarin straatjongens met bloote voeten staan te plassen. Wat zou hij graag met hen spelen! Hij zit hier als een gevangene, als een betooverde prins. Zou hij een prins zijn; zou hij door een toovenaar van zijn rijk zijn beroofd? De vrouw die zich 'mama' laat noemen is natuurlijk de booze fee die hem gevangen houdt. Hoe is het mogelijk dat die gedachte niet eerder bij hem is opgekomen!

Drie jongens met bloote voeten en verbrande gezichten komen langs de villa. Ze zijn gewapend met eigen gemaakte pijl en boog; het zijn Indianen die een vijandigen stam gaan bevechten. Paka vertelt hun zijn geschiedenis door de tralies van het hek. De jongens vatten het plan op hem te bevrijden. Als ze het tooverwoord te weten komen, dan zal hij vrij zijn...

Het spreekt vanzelf dat de poging mislukt. De quasi-prins wordt uitgelachen en de redders krijgen van hun vader een kastijding.

Weldra gaat Paka op reis met mama, gouverneur en gouvernante. De trein snort langs een veld. Paka kijkt door het raam van de coupé en ziet zijn drie vrienden staan bij het hek van den overweg. Zij hadden gehoopt hem op het laatste oogenblik nog te kunnen redden. Helaas, ook die hoop is in rook vervlogen!

'Al weer die akelige straatjongens,' roept de booze fee. 'Paka-lief, niet uit het raam kijken.'

De trein was echter reeds snuivend voortgesnord. De redders keken elkander bedrukt aan in het besef hunner onmacht.

'De heks heeft hem meegenomen,' roept Antosja jammerend uit, en langen tijd liggen de jongens in het gras bitter te schreien.

In de spoorweg-coupé zit Paka in een hoekje te huilen; de booze fee lacht hem uit, en gouverneur en gouvernante doen hun best om het kind af te leiden. Vreeselijke gevangenschap; bittere kindertranen!

In de Russische litteratuur wordt Solohoeb tot de decadenten gerekend. De moderne verhaaltrant wil zoo diep mogelijk doordringen in het innerlijke leven van het individu. Elke afzonderlijke ziel is een wereld - een wondere, ondoorgrondelijke wereld. De schrijvers trachten een enkele stemming zoo volkomen mogelijk weer te geven. Daardoor heeft de decadente kunst iets schijnbaar ziekelijks en abnormaals. Zoo heeft Solohoeb de psychologie van het moderne kind bestudeerd. Beter ware het indien zulke moderne kinderen niet bestonden; nu dit helaas wel het geval is, nu moeten wij zijn meesterschap in dit genre bewonderen.

ANNIE DE GRAAFF.

Ingezonden stukken.
Buiten verantwoordelijkheid der Redactie.

Wie zal de gewenschte huisvriend zijn?

Een vraagstuk, dat dagelijks duizenden ja honderdduizenden zindelijke huisvrouwen bezighoudt, en veel verdriet bezorgt is: hoe raak ik het stof kwijt.

Er is geen grooter vijand van den mensch dan stof, de verspreider der meest mogelijke bacteriën en ziekten. Het meest verwonderlijke is echter dat deze aardsvijand bij de meeste menschen tot op heden nog als huisvriend in huis verkeert. - Onbegrijpelijk zegt U? Waarde lezeres en lezer, inderdaad het is waar. Dames en dienstboden die zich verbeelden zindelijk te zijn, loopen den geheelen dag rond met stoffer, schuier, plumeau, etc. en dit geeft het stof juist plezier - want ziet, het stof wordt verjaagd, opgejaagd of wat dan ook. Dan maakt hij een luchtreis en hetgeen men uit stoel, canapé of kleed gehaald heeft, valt om U te plagen op schoorsteenmantel, étagère, kast, etc. weer neder. Daarna komt men weder met de plumeau; de stof wordt opnieuw verdreven, doch verhuist hij gewoonweg weder naar den grond. Zoo doende verkrijgt men een perpetuummobile. Elke beweging die men maakt, hoe gering ook, verwekt stof. Waar afgaat en niet bijkomt, vermindert: hier staat tegenover waar bijkomt en niet afgaat vermeerdert. Dit nu is het geval met stof. Hij wordt niet voldoende verwijderd, daardoor vermeerdert hij steeds! Daarom is het dan ook dringend

noodig dat het stof verwijdert wordt, doch hoe zal men dat doel bereiken? In de allereerste plaats moest door de Gemeentebesturen verboden worden (zooals dit o.a. in vele Duitsche steden reeds het geval is) dat kleeden, matjes, etc, op den openbaren weg uitgeklopt worden, zoomede de liefelijke gewoonte van sommige lieden om voor dat doel hun daken en balcons te benutten. Een groot deel der stof komt door kieren, etc. van buitenaf het huis binnen en dient er daarom voor gezorgd te worden dat elk middel te baat genomen wordt, dat buiten zoo min mogelijk stof is. Doch, hooren wij reeds sommigen zeggen: 'Ik kan toch mijn kleeden, kleedjes, etc. maar niet doorloopend laten liggen zonder ze uitteklopen en binnenshuis kan ik ze toch zeker niet laten uitkloppen!' Het laatste gedeelte is juist, het eerste echter niet. U kunt Uw kleeden, kleedjes, matten, stoelen, canapé's etc. immer laten liggen of staan en behoeft U ze nooit uit te laten kloppen en toch zullen zij zoo schoon zijn als U ze nimmer te voren gehad hebt. Hoe kan dat dan? Wel laat Uw stof verwijderen door middel van een stof 'zuig' apparaat. Thans worden machines in den handel gebracht die, men kan haast zeggen het volmaakte nabij komen.

Wij waren in de gelegenheid bij de firma G.A. Oppel, Leidschegracht 41 Amsterdam, importeurs der handstofzuigmachine 'Appa' de werking dezer machine te zien. Het is verwonderlijk dat men bij eene zoo gering aan te wenden arbeidskracht, zulk eene enorme zuiging ontwikkelen kan. De firma G.A. Oppel deelde ons mede dat met deze machine een zuigvermogen te ontwikkelen is van 35000 liter per uur, terwijl de bediening door één persoon door middel eener handle geschieden kan en door middel van handle en pedalen, indien een tweede persoon aanwezig is, voor bedienìng van den zuigmond zooals bij gordijnen, lambriquins en andere lastig te bereiken plaatsen hetgeen aan de, in de annonce van dit blad voorkomende cliché duidelijk zichtbaar is. Door hare eenvoudigheid en billijken prijs (*f* 65) is de 'Appa' onder ieders bereik en aangewezen om een vaste plaats in te nemen in alle woonhuizen, villa's, drukkerijen, hotels, kortom overal waar men zindelijkheid op afdoende wijze wenscht te betrachten.

De 'Appa' zij en blijve dus Uw huisvriend. Ook zagen wij nog een apparaat, hetwelk billijker in prijs is (*f* 16), doch is dat alleen geschikt voor karpetten en dergelijke gemakkelijk bereikbare plaatsen, waarmede volgens opgave ook slechts een zuigvermogen van 5000 liter per uur te verkrijgen is.

Laat ons niet vergeten te vermelden, dat men de stof verwijdert krijgt zonder de minste stuiving of onaangename lucht zooals b.v. bij het schuieren en kloppen brr!

Wij kunnen dan ook een ieder ten sterkste aanraden kennis met de 'Appa' te maken bij genoemde firma welke complete woninginrichtingen levert; wij van onzen kant achten onzen plicht volbracht het resultaat van ons onderzoek aan onze geachte lezeressen en lezers medegedeeld te hebben en is het nu hun zelf te wijten indien ze nog langer door het verschrikkelijke spook 'stof' gekweld worden.

Aan hen dus de beantwoording van ons opschrift:

'Wie zal de gewenschte huisvriend zijn?'

Boekbeschouwing.

Gustaf af Geyerstam.
Ter nagedachtenis.

De dood houdt huis onder de Noorsche schrijvers: Ibsen, Kielland, Jonas Lie, thans Gustaf af Geyerstam! De laatste, ondanks zijn eerst 51 jaren, laat een groot aantal veelgelezen, schoon niet allen litterair-evenhoogstaande romans na. Zeker, naast het genie van een Ibsen, zinkt hij in het niet, als een heel bescheiden sterretje verbleekt bij het zonlicht; zelfs tegen het scherp-vlijmende talent, waarmee Kielland de maatschappij geeselt in *Arbeiter* of de bekrompenheid ervan in *Schnee*, legt Geyerstams gave van eenvoudig-weg vertellen-kunnen het af, uit een litterair oogpunt, - als kunstenaar! En toch noem ik hem in de eerste plaats nevens die anderen uit de Noorsche litteratuur, naar aanleiding waarvan ik eenmaal schreef elders: het schijnt wel, dat het verfrischende, het nieuwe, het waarlijk-goede en mooie, tot ons moet komen uit het Noorden, uit Zweden en Noorwegen!

Romanfabrikant misschien een beetje te veel van lieverlede, goed, maar neven enkele zulke fabrikaten van mindere waarde, toch ook, en dan in de eerste plaats, de schrijver van *Broertje* en van *Vrouwenmacht.* Daarom bovenal, om die twee eerste-rangboeken, is Geyerstam mij, en duizenden met mij, de geheele wereld door, zoo héél lief! Beide

boeken besprak ik indertijd achtereenvolgens in dit blad; 't eerste, juweeltje van innige gevoeligheid, geschiedenis van een kinderleven, van een korten zonnestraal gebracht in gansch een gezin door één jong zieltje, dat even gauw weer verdween als het verscheen, toch een onuitwischbaar spoor achterliet, meesterstukje uit kunst-oogpunt, omdat het van een heel eenvoudig onderwerp zoo véél, zoo iets héélroerends wist te maken; het laatste beroerende met mannenvingeren, zoo heel teer en zoo heel behoedzaam, de quaestie die voor de meeste mannen blijft, ondanks al hun geschrijf erover, een gesloten boek: de quaestie van vrouwenliefde, van - de titel zegt het reeds, - vrouwen*macht.*

Het is, omdat die quaestie zoo heel actueel blijft, zoo heel oppermachtig beheerscht de vrouwenwereld, dat ik den kostelijken inhoud van dezen roman hier nog even aanstip: de geschiedenis eener niet zeer gelukkig gehuwde vrouw, die haar eigen gevoel voor een ander dan haar man weet te beheerschen, en die weet te vergeven de afdwalingen van haar echtgenoot, en hem dáárdoor voor zich zelf vermag te redden. Heeft Geyerstam niet gelijk, dat juist dáárin, in dien innerlijken invloed, in de stilte van het huiselijk samenleven, ligt de grootste *macht* der vrouw, eene veel grootere en veel alles-overheerschender macht, dan door wèlke maatschappelijke rol ook, die zij zou kunnen spelen in het openbare leven naast den man! Zien wij niet, alle eeuwen door, ìndien we de geschiedenis naslaan erop, dat bijna elk leven van een beroemd man, een koning of keizer, een staatsman of dichter, is beheerscht geworden achter de schermen door een vrouw, ten goede of ten kwade? Meestal helaas ten kwade! Maar er zijn er óók, die hun beste daden, hun schoonste werken, hun nobelste impulsies, danken aan de opvoeding eener goede moeder, aan den zedelijken invloed eener hoogstaande vriendin, aan de zelfverzakende toewijding eener voor zich zelve niets vragende maîtresse, die gaf háár eer en háár goeden naam, en niets terugvorderde daarvoor dan te mogen lief--hebben en beïnvloeden met haar rijken geest ‘háár grooten man’. Het zou mij te ver voeren - het is ook onnoodig, want de voorbeelden zijn te overbekend -, indien ik die bewering ging staven met namen. Nooit zal de vrouw, hetzij heerschzucht haar leide, hetzij een meer nobele reden haar beïnvloeden moge, nooit zal zij zóó volledig regeeren, op welke wijze dan ook, dan dóór haar stillen invloed op den man. De tegenwoordige opvatting, juist in zake dit kiesche zedelijkheidsvraagstuk, is een meedogenlooze eisch van bovenal rechtvaardigheid voor beide zijden: ‘Ik treed “rein” in het huwelijk, mijn man ook heeft dus “rein” te zijn, en, in elk geval, tot geen prijs mij ontrouw te worden. Zoo hij dat doet, heb ik recht hem te verlaten, de deur te wijzen.’

Dat predikt het hedendaagsche feminisme, en vele mannen geven hierin de vrouw gelijk. M.i. heeft Gustaf af Geyerstam de zaak van een veel ernstiger standpunt bekeken in de schildering van het conflict in *Vrouwenmacht*, waarin hij den eerbied, die deze waarlijk-hoogstaande vrouwenfiguur haar man afdwingt, juist dóór hare alles begrijpende en vergevende houding, op een werkelijk meesterlijke wijze ontleedde.

Maar, er is nog een andere reden dan déze, waarom ik, naar aanleiding van den dood van Geyerstam, nu eenige maanden geleden, den lust in mij voelde opkomen aan hem een woord van nagedachtenis te wijden; het is omdat hij, ik meen in dit zelfde boek *Vrouwenmacht,* maar in èlk geval elders, de stelling verdedigt, dat een goed schrijver behoort te zijn een goed mensch; stelling, die een veel beroemder man dan hij, niemand minder dan de groote Tolstoi, óók huldigt, waar hij in zijn memoires

vertelt van de désillusie, die zijn persoonlijke kennismaking met de meesten der zoo genaamde wereldhervormers-artisten hem berokkende. ‘Ik zag’ - aldus schrijft hij, Tolstoi, ongeveer - ‘dat bijna allen waren dronkaards en zedelooze lieden, en ik begreep, dat er van dezulken, ondanks de schoone theorieën, die zij verkondigden, nimmer een invloed ten goede, óók niet in de kunst, kon uitgaan.’

Welnu, juist in onzen tijd, waarin met deze stelling hoe langer hoe meer wordt gebroken, als totaal ‘verouderd’, waarin de m.i. geheel verdwaasde theorie steeds meer opgang doet: ‘het komt er niet op aan *wie* het zegt, maar alleen *wat* men zegt’, lijkt het mij der moeite waard nog eens stil te staan bij de meening van dezen, naar zijn leeftijd geheel en al tot de jongeren behoorenden afgestorvene, die den moed had vrijelijk te verkondigen: ‘alleen een *goed* mensch kan zijn een *goed* schrijver! ‘O, natuurlijk, het spreekt vanzelf, dat hier niet bedoeld wordt een schrijver, die enkel zijn beteekenis zoekt in een volmaakten kunstvorm, maar dat Geyerstam op het oog heeft, evenals Tolstoi, den *inhoud* van een boek, of van een roman, of van een vers.

Het kan niet anders of iemand, wiens leven en wiens gedachten altijd draaien om vuile en lage dingen, moet de kracht van zijn talent van lieverlede steeds méér gaan zoeken in de beschrijving van zulke vuiligheden en schunnigheden. Is niet heel onze hedendaagsche realistische kunst daarvan een droevig bewijs? Is er iets stuitenders en leelijkers denkbaar, dan een kunst, die zich vermeit met de uiteenzetting der meest walgelijke dronkenmantoestanden, der meest verfijnde onzedelijkheid, der tegennatuurlijkste ondeugden, der smerigste straattooneelen? Ik noem hier niemand met name, omdat het niet zou aangaan dáárdoor als het ware te willen insinueeren, dat bepaaldelijk deze of die géén goed mensch zou zijn, omdat hij zus of zoo schrijft.

Ik spreek in algemeenen zin; het spreekt vanzelf, dat de mode, het nadoen, het volgen van deze of die school of richting, er meer dan een persoonlijk een heel braaf leven leidend auteur toe kan brengen, zich te vermeien in zulke niet opbouwende maar slechts naar beneden halende onthullingen. Maar, juist daarom moet tegen deze begripsverwarring worden geprotesteerd, moet men er telkens opnieuw op wijzen, dat een litteratuur, een kunst, die zichzelve degradeert door alleen het smerige, het weerzinwekkende, het vieze, der moeite van beschrijving waard te achten, daardoor leidt tot moreel verval èn van haar-zelve èn van de geheele samenleviug, welke ten slotte ondergaat den afdruk van de litteratuur van haar tijd. Toevallig ligen nevens mij, terwijl ik deze regelen schrijf, open op mijn schrijftafel een paar nieuw uitgekomen werkjes: 'Wat een jonge man behoort te weten' en 'Wat een jonge vrouw behoort te weten' (beide uitgekomen bij H.J. den Boers, Baarn, uit het Amerikaansch vertaald), waarvan de gedachtengang mij trof, juist in verband met het bovenstaande; want de auteurs dezer waarschuwingen, in de eerste plaats op zedelijk gebied, leggen er, m.i. met alle recht, den nadruk op, hoe een verkeerd-gekozen, prikkelende lectuur dikwijls de éérste aanleiding is tot afdwalingen van gemoed en geest, en hoe er daarom niet genoeg kan worden gewezen op het gevaar van zeker soort in nachtkroegen en bordeelen bij voorkeur spelende romans. Een bekende Engelsche actrice, die verleden jaar een Parijsch theater medebestuurde, verliet het onlangs, omdat zij niet wilde toestemmen in de opvoering van een zeer schandaal verwekkend stuk, waarvan haar mededirecteur zich, juist om die reden, groot succes voorspelt. Ondervraagd door een reporter van de *New-York Herald*, gaf zij hem het zeer correcte bescheid: 'Het is mogelijk dat er zulke ondeugden en zulke toestanden zijn, en dat zij in het bedoelde stuk zeer juist zijn geschilderd maar *ik* begeer ze niet te leeren kennen, en ik begeer er óók niet toe bij te dragen dat anderen die leeren kennen.' - Op hetzelfde standpunt plaats ik mijzelve, wanneer ik der groote meerderheid van vrouwen, die het geenzins is te doen om Zola uit een kunst-oogpunt te waardeeren, alleen om zekere vuile toestanden dóór hem te leeren kennen, met allen nadruk ontraad zijn romans ter hand te nemen. O ja, ik weet wel, dat er menschen zijn, die uit èlk boek, ook uit het méést zedelijk-bedoelde, kwaad kunnen leeren, en er in zullen gaan zoeken naar wat hun byzonderen smaak kittelt. Maar hier gaat de schrijver-zelf dan vrijuit, want hier heeft men niet met *zijn* schuld, maar met die van een abnormalen, een onkuischen lezer te doen. Die lectuur echter, die ik op het oog heb, is eene, waarvan de inhoud zich alléén verdiept in wat thuis behoort in verliederlijkte en gemeene kringen en toestanden, en maar al te dikwijls die min of meer verdedigt óók nog, zooals b.v. in *Van Kussen en Tranen*, den Haagschen roman, dezen winter uitgekomen, waarvan de m.i. bepaald onzedelijke inhoud bederft het veelbelovende en oorspronkelijke van den stijl en van menig veelbelovende bladzijde.

Zulke lectuur, waarin jonge vrouwen zoo spreken en zoo handelen als ‘Klaartje’ en hare vriendinnen, veredelt niet maar bederft. En ik geloof dat het groote geheim van den vernieuwenden en krachtigen invloed, die uitgaat van de Noorsche litteratuur over de geheele wereld, juist dáárin zit vooral, dat niet alleen Gustaf af Geysterstam, maar met hem bijna al zijn kunstbroeders en kunstzusters uit die Noorsche landen, zich vrij weten te houden van het lage, het terugstootende, het vuile, van het gevaarlijke systeem ‘l'art pour l'art’, en integendeel in hun kunst prediken een goede levensbeschouwing, een edele levensopvatting, een levensideaal. Men moge het daarmee eens zijn of niet, men voelt in elk geval de aanwezigheid ervan, in tegenstelling met het zinneloos enkel het vuil ontleden van onze jongste realisten, wier boeken men toeslaat met een gevoel van overstelpende walging, en met de zich daaraan reiende overtuiging: Wie zich in zulke goorheid zóó

graag en zoovele bladzijden lang doelloos rondwentelt, alleen om het te 'beschrijven', die moet zelf wel zich thuis voelen, nergens anders thuis, dan in *drek.*

Er zijn in de laatste dagen en maanden velen heengegaan in de kunstwereld op allerlei gebied. Ge voelt het eigen ouder worden óók daarin, dat niet alleen die ge vereerdet als ouderen, zooals Ibsen of Jonas Lie, het hoofd neerleggen, maar ook de u in leeftijd veel naderstaanden, zooals Kielland, zooals thans een Geyerstam, worden afgeroepen.

En, terwijl ge hen nastaart met de gedachte: 'Heden gij, en morgen ik,' voelt ge in u een stil begeeren hun te danken voor wat zij nalieten, voor wat hun leven, hun arbeid u *gaf* voor uw ziel.

Van hoevele hedendaagsche 'realisten' kan men juist dat láátste zeggen?

Dat hun arbeid stof gaf tot zieledank?

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Een Ruil.
Een Schets uit het Kinderleven door Stella Mare.

Ze zaten in de achterste bank en waren vriendinnen. Suze, een blond tenger poppetje, een echt zoet kindje zooals Beppie haar altijd plagend noemde, zit met strak gezicht, en twee gloeiende plekjes van ijver op de bleeke wangetjes, vlijtig door te haken. Twee stokjes, drie lossen - twee stokjes, drie lossen, en zoo verder den eenen toer na den anderen.

'Suus luister eens?'

'Twee stokjes, drie lossen -' 'twee stokjes drie lossen.'

'Ajakkes wrat ben je weer een zoet kindje. Durf je niet te praten, ben je bang, dat ze het ziet?' zei Beppie plagend.

'Twee stokjes, drie lossen, twee stokjes drie lossen' telde Suze door.

'Flauw kind, spook, ik neem lekker een andere vriendin. Ik kan er genoeg krijgen: ik heb jou niet noodig. Truus Kloppers, en Betsy Honig en Leentje Termey, velen hebben me al zoo dikwijls gevraagd om vriendin met ze te worden,' blufte Beppie.

'Neen, niet doen' schudde Suze smeekend en keek heel even van haar haakwerk op, terwijl hare fijne vingertjes ondertusschen door bleven haken. 'Je bent ook altijd zoo bang. Je durft nooit eens te praten onder de les Truus wèl, en Leentje oòk. Maar jij...'

'Niet praten Suze, -' klonk een waarschuwende stem.

Suze zweeg, maar Beppie riep dadelijk: 'Dat deed ik juffrouw!'

Suze keek Beppie vol bewondering aan. Hoe durfde ze dat toch zoo maar door de klas te schreeuwen.

Als ze nu eens in den hoek werd gezet. Die Beppie gaf nu toch ook nergens om.

Suze voelde een groote bewondering voor Beppie. Ze geloofde best, dat alle meisjes haar tot vriendin wilden hebben, en ze was Beppie dankbaar, dat zij geen ander tot vriendin nam dan haar alleen.

Op de dansles hielden de meisjes en jongens ook allen zooveel van Beppie.

Ze danste altijd met een jongetje.

Zij, Suze, behoorde trouw tot het clubje kleine meisjes, dat altijd met elkaar danste.

Ze was nooit jaloersch op Beppie.

Ze begreep zoo goed, dat de jongens liever Beppie kozen met haar blozende belle-fleurkoonen, haar guitig-lachende oogen en haar steeds vroolijk-babbelend mondje, dan haar stil bleek eenzelvig verlegen kind.

'Wat wilde je nu zeggen?' fluisterde Suze na een poosje met een angstigen blik op de juffrouw, die juist een meisje op de eerste bank aan het helpen was met haar haakwerk.

'Mijnheer Bevers heeft gisteren verteld, dat we de menuet op de dansles gaan leeren. Leuk hè?'

'Ach', zei Suze schouderophalend en teleurgesteld, dat ze juist dat te hooren kreeg. 'Kan het je niet schelen?' vroeg Beppie verbaasd.

'Neen', fluisterde Suze dof.

'Acht jongens en acht meisjes mogen met de uitvoering meedoen,' vertelde Beppie levendig verder.

'Ik dans toch nooit met een jongen,' zei Suusje gelaten.

'Neen, dat is waar ook', gaf Beppie onmiddellijk toe.

'Jij wordt natuurlijk gekozen.'

'Ja', knikte Beppie, zeker van zich zelf.

'Wel prettig he?' vroeg Suze zonder de minste afgunst.

'Dòl', lachte Beppie, al opgewonden over het vooruitzicht alleen.

'Zou jij ook niet graag meedoen?'

Suze kreeg een kleur als vuur, maar antwoordde niet.

De juffrouw keek op en vroeg:

'Wie babbelt daar op de achterste bank?'

Beppie, die onder het praten niet op haar haakwerk had gelet, en geen raad meer wist omdat zij twee stokjes in denzelfden lossen had gestoken, legde haar werk neer, en zei haastig, haar kort dik vingertje opstekend: ‘Ik kan niet verder juffrouw, wil u eens kijken?’

De juffrouw kwam naar de achterste bank toe, maakte Beppie een standje omdat zij zoo knoeide, en trok twee toeren uit.

‘Je kunt schoolblijven als je taak niet af is’, zei de juffrouw streng.

‘Ruil om’, zei Suze dadelijk toen de juffrouw weer op hare plaats terug was.

‘Dùrf je?’ vroeg Beppie verbaasd over den ongekenden moed van Suusje.

‘Ja, als je maar niets aan *mijn* haakwerk doet. Houd het zoo maar in je hand. Niet haken hoor, want je knoeit altijd zoo.’

‘Zoo?’ zei Beppie beleedigd, maar ze was toch heel dankbaar, dat Suze, die zoo gauw en zoo netjes haakte, de uitgetrokken toeren voor haar wilde inhalen.

Nu kwam de taak stellig wel klaar.

Een poosje was het stil op de achterste bank. Suze's lippen prevelden tellend, ‘twee stokjes, drie lossen, twee stokjes, drie lossen.’

Beppie durfde haar niet storen en keek, voor den leus doende of ze aan het haken was, vol bewondering naar Suze, die zoo vlug de draad door hare vingers en het haakpennetje op en neer in de steken liet gaan.

Lang kon Beppie haar mondje niet houden en nog vol van het denken aan de nieuwe dans die ze voor de uitvoering zouden dansen, vroeg ze weer fluisterend: ‘Zeg Suus, zou jij ook niet graag meedoen met de uitvoering.’

‘Twee stokjes, drie lossen, twee stokjes drie lossen’, prevelden de smalle lipjes, en weer werd Suze's bleek gezicht op eens gloeiend rood.

‘Nu?’ dwong Beppie. ‘Zou je òòk willen?’

‘O, zoò graag’, fluisterde Suze hunkerend.

‘Misschien vragen ze je dezen keer wel,’ troostte Beppie.

‘Ze vragen me nooit,’ zuchtte Suze bedroefd en haakte weer ijverig verder.

‘Klaar, gauw omruilen anders merkt ze het,’ en Suze legde Beppies haakwerk op de tafel neer dat deze ongemerkt met het hare omruilde.

‘O dank je Suus, wat heb je dat gauw gedaan,’ zei Beppie blij, en in een groote behoefte om hare dankbaarheid te toon en vervolgde ze opgewonden: ‘Maar nu zal *ik* ook zorgen dat je met de menuet meedanst!’

‘Zal je heusch?’ vroeg Suze stralend van vreugde.

‘Ja stellig.’

Den heelen morgen bleef Suze soezen over het onverwachte geluk, dat haar te beurt zou vallen.

Zij, Suze Versteegh zou meedoen met de uitvoering, waarvoor alleen die kinderen werden gevraagd, die er het liefst uitzagen en het mooiste dansten.

Wat zouden de zusjes thuis, en wat zou ma en pa en grootma wel zeggen?

Als Beppie er nu maar echt voor zorgde!

Hoè ze dat deed, liet Suze maar aan haar over.

Beppie vond altijd overal wat op.

Bengelend met d'r schooltasch gingen Beppie en Suze arm in arm den weg uit naar huis.

Suusje was stiller dan ooit.

Beppie zonder daarop eenigermate te letten babbelde onophoudelijk, over de nieuwe jurk, die ze voor de uitvoering zou krijgen, over het leeslesje, dat ze voor den volgenden dag uit haar hoofd moesten leeren, over ‘de juffrouw’, en het gegolfde haar van Jo Steen.

‘Ze heeft er natuurlijk wel honderd vlechtjes in gezet, anders zou het niet zoo golven’, zei Beppie met klem.

‘Neen’, schudde Suusje, die heelemaal niet geluisterd had, en dus evengoed ‘ja’ had kunnen zeggen.

‘Zoo? Dacht jij dan soms dat Jo's haar uit de natuur golfde. Kind, wat mankeert je Jo heeft juist altijd zulk stijl piekerig haar,’ riep Beppie verontwaardigd uit.

‘Zal je nu heusch zorgen, dat ik meê doe, Bep?’ vroeg Suusje op eens. ‘Je hebt het toch beloofd.’

‘Ach, kind, ik zei 't maar zoo. Ik kan de jongens toch niet naar je toe trekken,’ antwoordde, Beppie wreed.

‘Neen’, zuchtte Suze.

‘Misschien vragen ze je wel uit zichzelf.’

‘In plaats van jou zeker?’ lachte Suze half huilend.

‘Neen dat geloof ik niet, want ik word altijd gevraagd’, bekende Beppie vol trots.

‘Maar misschien wil Leo liever eens met een ander dansen,’ opperde Suusje bedeesd.

‘Als hij dàt deed, dan.’ - En Beppie werd zoo kwaad bij de veronderstelling van de ontrouw van haar danscavaliertje, dat ze geen woorden kon vinden, en hare vuistjes balde van woede.

‘Dan? Nu wat dan?’ vroeg Suze kalm.

‘Dan danste ik nooit meer in mijn leven met hem,’ antwoordde Beppie dreigend.

‘Ik zou ook wel eens met Leo willen dansen. Eigenlijk is Leo de eenige jongen met wien ik heel graag zou willen dansen.

De rest kan me niets schelen.

Leo danst zoo mooi, en jelui hebben samen altijd zoo'n pret als je samen danst. Ik zie het aan jelui gezicht.’

‘O ja,’ hij zegt zulke leuke dingen, dat je het soms uitschateren moèt, of je wilt of niet,’ lachte Beppie.

‘Ja, hij lacht zoo aardig, en hij heeft ook zulke mooie blauwe oogen, en hij is altijd zoo netjes! Wat zou ik dol graag eens met Leo willen dansen,’ zei Suusje verlangend.

Nu misschien ruilt hij morgenavond wel om en vraagt hij jou eens voor de menuet,’ spotte Beppie.

Suusje zuchtte.

Ze wist wel beter.

In een clubje stonden de meisjes bij elkander, druk pratend over de ophanden zijnde instudeering van de menuet.

‘O, Leo Wiggers kiest natuurlijk jou weer Beppie,’ zei Truus Kloppers.

‘Natuurlijk!’ gilde plagend het vriendinnenkoor.

‘Och ja, dat zal wel’, lachte Beppie blij.

‘Jij doet hem met Jaap Veenstra, hè Bets?’ vroeg Beppie aan het meisje dat naast haar stond.

‘Ja, Jaap vroeg het mij toen ik hem vanmorgen tegenkwam.’

‘Leuk hè?’

‘Ja erg, als ik maar wat dicht bij jelui kom te staan.’

‘Als Han de Wit mij nu maar vraagt,’ zuchtte Truus Kloppers angstig. ‘Ik zou het saai vinden als ik niet meê mocht doen, want ik heb nog juist zoo'n mooie nieuwe jurk, die ik nieuw heb gekregen toen ik met het trouwen van Jeanne en Lo moest strooien.’

‘Een jurk heb ik óók wel,’ zei nu Suusje, die tot nu niet meê had gedaan aan het opgewonden gesprek van de schoolvriendinnen.

‘Aan een jurk alleen heb je niets, als niemand je vraagt,’ merkte Beppie minachtend op.

De toespraak van den heer Bevers was klaar.

Onder de acht jongens, die door den dansmeester waren uitgekozen om met de uitvoering meê te doen, behoorde Leo Wiggers.

‘Wie hij wel kiezen zou?’

‘Beppie natuurlijk weêr,’ klonk het uit aller mond. De oogen van menig klein meisje waren vol spanning op een van de met de uitvoering mededansende jongetjes gericht, en heimelijk hoopte ieder, dat zij tot een der acht meisjes zou behooren, die met de uitvoering het menuet zouden meedansen.

De dansmeester klapte in zijne handen.

Acht jongens stoven op en vlogen vol haast naar het meisje hunner keuze toe.

In een hoekje stond Suusje.

Wat was dat? Zag ze goed?

Dat was Leo Wiggers, Leo met zijn mooie blauwe oogen, zijn vriendelijken lach.

Kwam hij naar haar, naar het bleeke, verlegen Suusje toe? Droomde zij niet?

Neen, het was waarheid.

Met een diepe buiging trad Leo op haar toe en vriendelijk vroeg hij:

'Zou je de menuet met mij willen dansen Suusje,' en hij bood het kleine meisje ridderlijk zijn arm.

'Graag,' knikte Suusje met een kleur als vuur.

Was het dan waar, was het dan heusch waar, dat zij nu met Leo danste, en dat zij met Leo de menuet op de uitvoering zou dansen? Ze begreep het niet, en terwijl de andere paren druk met elkander babbelden, dacht ze over het wonder na.

Beppie was veel mooier dan zij, en toch had Leo haàr gekozen.

Beppie was veel vroolijker en aardiger dan zij, en toch mocht zij en niet Beppie op de uitvoering dansen. Was het niet bijna een onmogelijkheid?

'Ik begrijp het niet Leo,' zei Suusje hem met een blij gelukkig lachje aanstarend, dat je juist mij voor de munuet hebt gevraagd.'

'Ach', antwoordde Leo schouderophalend.

'Hoe kwam dat dan? Anders dans je toch altijd met Bepie!'

'Ja maar ik heb jou voor haar geruild,' antwoordde Leo lachend.

'Wat?' riep Suze verbaasd uit.

'Ik heb Beppie geruild. Ik zou haar natuurlijk gevraagd hebben. Tom Vermeer wilde Beppie ook vragen. Toen zei ik, dat ik altijd de meeste dansen met Beppie had en natuurlijk met de uitvoering ook met haar wilde dansen, en toen...'

'En toen?' vroeg Suusje ademloos.

'Toen', zei Tom, 'als je mij met Beppie laat

dansen, krijg je zes heel groote knikkers van me, van die mooie gemarmerde, je weet wel welke', vervolgde Leo.

'En toen?'

'Ik had altijd zoo'n lust in Tom's mooie knikkers. Ik zou wel een ezel moeten zijn om niet met hem te ruilen.

Ik zei natuurlijk tegen Tom. Top, jongen neem jij Beppie maar, en geef mij de knikkers. Tom was heel blij, ik ook.

Toen dacht ik, als ik niet met Beppie kan dansen, neem ik maar haar vriendin, die zal wel niet door een ander gevraagd worden,' bekende Leo eerlijk.

'Dus door de ruil met de knikkers, dans je nu met mij', vroeg Suze met trillende lipjes.

'Natuurlijk, waarom anders?' lachte Leo wreed, 'maar je mag het niemand zeggen hoor.'

'Neen', schudde Suusje met trillende lipjes.

Heel de dansles sprak erover.

Niemand begreep er iets van, hoe het kwam, dat Leo Wiggers die stille verlegen Suusje, die nooit met een jongen danste, boven de vroolijke Beppie had verkozen.

Beppie was woedend.

Ze dreigde Suusje voor den honderdsten keer met Truus Kloppers, met Betsy Honig of met Leentje vriendin te worden, maar ze deed het niet. Dat haar vriendin, die bleeke Suusje honderd procent in haar achting was gerezen omdat Leo haar voor de menuet had gevraagd wilde Beppie voor niemand weten.

'Ben je nu niet dòl blij, Suus?'

'Had je dat wel oòit gedacht?' vroegen de meisjes op school, en keken Suze nu met heel andere oogen aan dan een paar dagen te voren.

Ze antwoordde met een effen lachje, en begon dadelijk over iets anders te spreken.

Thuis waren ze opgetogen. Grootma, waarvan kleine Suus de lieveling was, vertelde ieder die het hooren wilde, dat haàr kleindochterje met de uitvoering zou meedoen.

'Het is toch heerlijk voor je, Suus,' zeiden de zusjes, zich verheugend al op de uitvoering waarheen ze nu hun zusje 'meedeed' meemochten.

Iedereen sprak er over, en van harte gunde men Suusje die onderscheiding.

'Ze is er heelemaal niets trotsch op,' vonden de zusjes.

'Neen, ze laat er zich niets op voorstaan,' zei Willemien, de groote zus, die niet begreep hoe Suus zoò onverschillig kon blijven, omdat zij voor het eerst was gevraagd.

Ze werden op school veel aardiger tegen Suusje.

'Als Leo haar koos en niet Beppie, moet hij haar ook wel bizonder lief vinden,' meenden de meisjes.

Zij begonnen nu Suusje met Leo te plagen, en schreven zijn naam op den lessenaar van den bank waarin Suusje zat.

Toen Suus het 's morgens zag werd ze kwaad, en wischte de potloodletters met haar gummi weg, en boos riep ze uit:

'Je hoeft me niet met Leo te plagen. Hij geeft nièts om me, heelemaal nièts. Hij heeft mij alleen maar voor de menuet gevraagd, omdat - - - - - - - - - - -'

Gauw zweeg ze.

Neen, dàt zou nooit iemand te weten komen, dat hij het alleen om die zes mooie knikkers van Tom Vermeer had gedaan.

En dan denken ze nog, dat Leo mij aardiger vindt dan Beppie.

'Ze moesten eens van die ruil hooren', dacht Suusje bitter, en bedroefd haalde ze haar boeken uit haar lessenaar, terwijl rechts en links om haar heen, de vroolijke stemmen klonken, die haar nog steeds met Leo plaagden.

Kunsten en Wetenschappen.

Toulouse-Lautrec: Elles.

We leven tegenwoordig onder het teeken der *reproductie.* Zelfs al willen we den *namaak* er niet onder begrijpen, dan toch moet erkend worden, dat, wat tot heden *eenling* was, natuurgetrouw wordt verdubbeld, ja vermenigvuldigd tot in het oneindige. Vooral in literatuur en kunst is dit het geval. Men kan nu in eigen studeervertrek, in getrouwe navolging, het origineel bestudeeren, en behoeft niet verstoken te blijven van handschriften, zeldzame gedrukten, schilderijen, prenten en teekeningen, die vroeger buiten ons bereik lagen. Tot op zekere hoogte achten we dit verkregen succes door den lichtdruk, in al zijn vormen, gelukkig, maar van den anderen kant zien we eene schaduwzijde, waar zoo vaak door de reproductie waardelooze afdrukken in den handel worden gebracht, welke geen hoog denkbeeld van de kunstwaarde van het origineel geven. Het reproduceeren is uit den aard der zaak duur. Wat voor enkele stuivers te verkrijgen is kan nooit aanspraak maken op onze waardeering.

Het verwondert ons dan ook niet, dat door de firma Adolf Weigel eene uitgave is ondernomen, in reproductie, waarvan de prijzen, naarmate het papier kostbaarder is, 80, 120 of 200 Mark zijn, en dus vrijwel overeenkomen met den hoogen prijs van het origineel, dat 500 francs heeft gekost.

We hebben op het oog de 12 gekleurde lithographieën van Toulouse-Lautrec, welke indertijd het licht zagen, onder den titel *Elles*, welke verband houdt met den vroegeren titel: *La Maison.*

Het is Lautrec niet te doen geweest om door afschrikwekkende teekening in socialen zin op deze prostituées, in een 'huis' vereenigd, de aandacht te vestigen. Hij geeft met de elegance den Franschman eigen het wel en wee dier meisjes in treffende schildering. Hij wil niet schokken; hij wil de natuur, de waarheid weergeven. In de intiemste oogenblikken heeft de kunstenaar zijn figuren gadegeslagen, geschetst, in beeld gebracht. Niet op de wijze zooals Steinle deed in zijn hoewel rake, doch schrille omtrekken; hij is meer een van Beers, waar hij de vrouw idealiseert in passievolle oogenblikken, in de geheime toestanden welke haar beroep (?) in 't leven roept. Daarom géén pornographie, welke ontzedelijkt, en afkeer wekt, maar de interieurs uit een wereld, waarin men de liefde (?) tot koopwaar heeft gemaakt.

'Den Reiz der Blätter kann die Feder nicht beschreiben, man muss sich begnügen, sie stets aufs neue vergnügt und entzückt anzusehen, zu lächeln, die Linien, die Details zu betrachten, täglich einen neuen Witz oder Einfall in irgend einer Ecke zu entdecken und die Grazie zu geniessen, mit der jede Bewegung erfasst, mit der auch der seelische Gehalt aller Situationen ausgedruckt ist.'

Bij deze reproducties schrijft zekere Heer W. Fred de inleiding.

Voor het werk is het eene aanbeveling; voor den auteur misschien minder, dat hij in de laatste jaren van zijn leven bijna uitsluitend in het gezelschap der 'Elles' heeft doorgebracht.

Boekerijmerken.

De verzamelwoede onzer dagen heeft hare goede zijde, en is niets nieuws. Voornamelijk in de 18e eeuw hielden onze patricische voorvaderen er naturaliën-kabinetten op na, welke afspiegelden de rustige rust, noodig om de lange pijp aan te houden, en niet te breken onder het bezig beuzelen.

Zoo is men eenige jaren geleden begonnen boekerijmerken, zoogenaamde *ex-libris*, bijeen te brengen en na te speuren, en van zelf heeft deze liefhebberij geleid tot het navolgen van wat enkele bibliotheekbezitters in 't grijs verleden deden om hun boekwerken te stempelen als hun eigendom, als afkomstig uit eigen boekerij. Diefstal, minder dan onnadenkend niet teruggeven van wat een vriendelijke, vriendenhand uitgeleend had, kon er door voorkomen worden, of bemoeielijkt.

Er werden boekerijmerken bedacht, en ook de kunst ontving haar deel. Zoo komt het dan ook, dat de Directeur van het museum voor decoratieve kunst te Genève, de Heer Georges Hantz, een werk durft in 't licht geven, - tot een getal van 100 exemplaren, en tegen een verkoopprijs van 24 gulden, - bevattende 25 kopergravures, weergevende boekerijmerken, alle ontworpen door zijn kunstenaarsgeest, welke geheel uitdrukken wat *het* boekerijmerk bereiken wil, en bereiken moet.

Om te weten, welk een omvang het verzamelen en in gebruik brengen van boekerijmerken in den laatsten tijd heeft verkregen behoeft men slechts kennis te nemen van de bibliographie over het onderwerp door den graaf Emile de Budan in 't licht gegeven, en waarin niet minder dan 300 titels konden worden opgenomen. Bovendien zijn in het werk opgenomen 34 reproducties van boekerijmerken, gebruikt wordende door naammakende verzamelaars.

Zeg mij wat gij bent, en ik zal u zeggen, wie gij zijt. Deze uitspraak moge een beetje apodictisch schijnen, zij bevat wel wat waars. Om bijvoorbeeld Spinoza's ontwikkeling van jood tot vrijwel ongeloovig wijsgeer te kunnen gadeslaan, moet men den inhoud van zijn bibliotheek leeren kennen. Gelukkig is de inventaris in het notaris-archief*) er van bewaard gebleven; ware dit niet het geval geweest dan had men in het duister rondgetast, omtrent zijn ontwikkelingsgang, waar nu het helderste licht er op is gevallen. Had hij een boekerijmerk bezeten, en er zijn boeken mede gestempeld, dan zouden zij van lieverlede te voorschijn zijn gekomen, en hieruit wordt als van zelf een nuttige zijde der boekerijmerken aangetoond.

A.J. SERVAAS VAN ROOYEN.
Oud-Gemeente-archivaris.
Den Haag.

*) Zij werd indertijd door mij uitgegeven. S.v.R.

Correspondentie van de redactie met de abonnés

De redactrice van de Holl: Lelie brengt ter kennis van de lezers van dit Blad, dat zij géén manuscripten, of brieven, haar naar aanleiding der redactie-aangelegenheden toegezonden door niet-abonnés, kan beantwoorden langs **particulieren** weg. De correspondentie in dit Blad dient zoowel tot de beantwoording van brieven, als tot de mededeelingen betreffende aangenomen en geweigerde bijdragen, en zij, die zelve geen abonné of abonnée zijn, kunnen dus niet verwachten langs een anderen dan den correspondentie-weg te worden beantwoord. Wanneer zij door leesgezelschapkring, of samen-lezen, of op welke wijze dan ook, gelegenheid kunnen vinden de correspondentie-rubriek te volgen, dan is de redactrice bereid hen dáárin te beantwoorden.

Op dezen regel wordt voortaan *géén uitzondering* meer gemaakt, en afzonderlijke nommers, correspondentie-antwoorden aan niet-abonné's behelzend, worden **niet** meer toegezonden.

REDACTRICE.

P.S. Het spreekt van zelf, dat deze regel alleen geldt voor eerstbeginnenden, èn voor briefschrijvers die in de corr: rubriek thuishooren.

Anna te Hilversum. - Ik dacht eigenlijk dat gij dat artikel zoudt plaatsen onder Uw eigen naam; ik kan echter begrijpen, dat gij uit vrees voor herkenning in dit geval een pseudoniem prefereert. Maar gij weet, dat ik dan altijd het honorarium dáárnaar bereken? Ik doe dat uit principe om het eigen-naam-noemen aan te moedigen. - Dat andere artikel wil ik eveneens gaarne ontvangen te zijner tijd. Hartelijk gegroet.*)

H.J.D. - Ik zond U reeds het manuscript terug, omdat ik den inhoud minder geschikt vond voor de Lelie. Ten eerste begreep ik uit Uw bijvoeging dat gij het opstel *elders* hadt gelezen, zoodat het dus niet meer nieuw is, en ten tweede kan ik van niet-abonnés slechts bij uitzondering het werk laten voorgaan boven dat van geabonneerde medewerkers. Dus zou ik Uw stuk veel te lang moeten laten liggen. - Dank voor Uw belangstellend schrijven. O ja, het verblijf te Scheveningen bevalt ons heel goed, en, wat de aardschokken aan de Riviera aangaat, wij zullen eerst eens zien hoe het daar verder afloopt, en dan... Algiers, Abbazia, Egypte zijn er óók nog. - Mijn gezin, viervoeters incluis, bracht ik Uw groeten dankend over.

Babette. - Arme Babette, zou ik haast willen schrijven! - Want, wat *lijdt* gij door Uw 'ikheid'-gevoel.! Ziet gij, dat is nu de vloek van den hedendaagschen tijd, dat wij veel te veel en te lang stilstaan bij ons eigen-ik, bij onze persoonlijkheid, vooral als we nog jong zijn. Ik zeg dat niet om er U een verwijt van te maken, want gij kunt er niets aan doen, dat gij-ook zijt een kind van Uw eigen tijd. Het eenvoudige feit ligt er toe. Want geloof mij, het eenige wat het leven, en al de vragen die U folteren, lichter te dragen maakt, is kalme berusting in eigen kleinheid en onbeteekenendheid te midden van dat groote en geheimzinnige wereld-raadsel, dat heet heelal. Ieder van

*) Zoo even Uw brief en het artikel in orde ontvangen.

ons, ook zij, die iets ja veel beteekenen, in menschen-oogen, zijn ten slotte zulke kleine en snel-verdwijnende stippen. - En, stippen die niemand noodig heeft; zelfs niet de grootsten onder ons zijn onmisbaar. - Alleen deze pessimistische levensbeschouwing verzoent ten slotte den ongeloovige met het leven, omdat zij leert tevreden zijn met het nu eenmaal zoo zijn der dingen zonder verder vragen *waarom.* Gij zult niet op eenmaal en ineens tot dien betrekkelijken vrede komen, daarvoor zijt gij nu nog te jong, en te veel vol van onbestemde verwachtingen en illusieën en plannen; eerst als het leven U heeft opgevoed en geleerd, zult gij daardoor begrijpen wat ik U zeg, namelijk dat gij-zelve op dit oogenblik veel te ernstig en te lang stilstaat bij Uw eigen-ik. 'Durf te leven, kwel U niet, met te veel gedachten', dat is wèl een oppervlakkig woord misschien van de Genestet, maar het is er toch een dat van toepassing is op de gedachten-moeielijkheden van zoo heel véél hedendaagsche jonge meisjes. Al die vragen en waaroms uit Uw brief, ik ken ze. Ik heb dien tijd óók doorgemaakt. Maar niet ik kan ze U beantwoorden, en niemand kan het. *Dat* is juist hetgeen ten slotte het leven leert ons, dit, dat niet vragen waarom en niet-in-opstand-raken ons helpt, maar alleen berusten in het nu eenmaal zoo zijn van alles, om dáárdoor te komen tot den tweeden stap: zoeken naar een eigen geluksweg Niet voor allen is die dezelfde, en wij-vrouwen vinden hem moeilijker nog dan de mannen, omdat ons gevoelsleven zoo sterk is ontwikkeld, dat wij dikwijls hoogere eischen stellen, en ook bitterder en lijden langer om wat ons ontbreekt, dan hij. Maar ik ben overtuigd, juist omdat Uw schrijven mij telkens blijk geeft van een uitgesproken karakter, dat gij vinden zult te eeniger tijd; hoe weet ik niet - allicht niet door schrijven - veel meer denk ik door te worstelen met de realiteit van het leven waarvan gij nu nog blijkbaar niet afweet, beveiligd door Uw thuis en daardoor veroordeeld tot werkeloosheid en tot te veel in U-zelve wroeten. Als gij geléefd hebt op de een of andere manier zult gij, geloof ik, niet ondergaan, maar sterker te voorschijn komen uit den strijd; zoo stel ik mij Uw natuur voor uit Uw brieven.

Wat Uw slotvraag aangaat, o neen, bij lange niet alles wat in de Lelie wordt opgenomen vind ik als redactrice 'bijzonder van inhoud of van vorm of van stijl', zoodat ik het dáárom allèén accepteer. Allerlei overwegingen, die ik U nu niet kan uitleggen, leiden mij daarbij; het hangt ook af van den inhoud als zoodanig, of het bijvoorbeeld geldt een belangrijk onderwerp, of een actueel iets, wat dan ook. Het beste is dat gij mij iets zendt ter beoordeeling; enkel 'om voort te helpen' neem ik niet gauw iets aan, omdat ik in het algemeen genomen geloof, dat ik daardoor den schrijver of schrijfster een slechten dienst zou bewijzen.

P.J.B. - Ingevolge Uw verzoek heb ik U het artikel gezonden ter verandering. - Dat ben ik volkomen met U eens, wat gij schrijft over het niet-vrijwillige van onzen levensweg. Dat geloof *ik* ook, dat wij denken hem zelf te kiezen, en dat toch ten slotte wij geleid worden buiten onzen eigen wil om, door omstandigheden en invloeden waarvan wij ons op dat oogenblik geen rekenschap geven. Ik voor mij ben in zekeren zin een fatalist, ik geloof dat alles zoo komt over mij als het nu eenmaal komen moet, en dat gevoel neemt veel weg van die onzekerheid en angst, waarin men anders gedurig zou zijn: hoe zal dit of dat afloopen? - Neen, dáárin voel ik U niet na, in die begeerte te willen meedoen in de gevechten met de pen om je heen; waartoe U de tijd ontbreekt door Uw vak. Gij zijt misschien verwonderd dat *ik*, die midden-in zulk een leven met de pen sta, dit schrijf, maar dat komt juist omdat ik van nabij zie hoe nutteloos alle heen en weer geschrijf is, en hoe partijdig en hoe persoonlijk, zoodat ik niet begrijp waarom zij, die niet *behoeven* mee te doen, er zich zoo gaarne in steken.

- Alles wat gij schrijft over de verkiezings-knoeierij van weerzijden is mij uit het hart geschreven, dat voel ik precies net als gij; b.v. zulk ter wille van 't er door halen van dezen of genen candidaat eenvoudig een vroegere partijleuze weggooien, als een uitgediende japon, is een walgelijke heen en weer draaierij, waaraan zich de leiders gedurig schuldig maken, in alle partijen. Maar wat zegt gij dan wel van 't stomme kiezers-vee, dat zoo iets niet eens opmerkt, en maar geduldig vindt van daag precies 't omgekeerde van gisteren, alleen omdat het partij-program dat voorschrijft.

Als er iets is dat mij walgt, dan is het de ‘compacte majorität’, door Ibsen zoo waar gehekeld, anders gezegd de *massa.*

- Natuurlijk is er een nooit te overbruggen klove tusschen de geloovige en de ongeloovige wereld. Maar de modernen kunnen dat niet inzien, omdat zij, geloof ik, een geheel averechtsche voorstelling hebben van wat orthodox-bijbel-geloof en Roomsch-Katholicisme eigenlijk beteekenen. Voor hen zijn deze geloovigen ‘bekrompenen’, die ‘gelooven op gezag.’ Het diepgaand verschil in levensbeschouwing en in *alles* zien zij daardoor niet. -

L.P. - Hartelijk welkom in het Vaderland! En gefeliciteerd met zulk een goeden gezondheids-toestand, waarover ik mij bijzonder verheug, want inderdaad vind ik alles wat gij daarover schrijft héél bevredigend. - Welk 'examen' bedoelt gij? Ik had uit Uw vroegere brieven niet begrepen dat gij een geëxamineerden werkkring op het oog hadt daarvoor. - Ik vind alles wat gij thans schrijft over 'nuttigheid' heel juist uitgedrukt, vooral waar gij spreekt van zoogenaamde plichten en eigen lust met elkaar verwarren, als iets dat zoovele hedendaagsche jonge meisjes doen. Zeker, dat ben ik met U eens, dat zij die begripsverwarring heel veelvuldig maken, en ik vind Uw blik in dezen bijzonder scherp en Uw uitdrukkingswijze heel gelukkig. - Ook op het punt 'ontwikkeling' begrijp ik U nu veel beter; ik had inderdaad U daarin onjuist gelezen. - Maar ééns ben ik het daarin volstrekt niet met U. Omdat ik niet geloof aan die soort van eigen-ziels-opvoeding uit eigen kracht. Gij moet mij niet kwalijk nemen dat ik dit zeg. Ik geloof namelijk dat de menschen zich juist op *dat* punt zoo heel gemakkelijk zelven iets wijs maken, en zichzelven al heel gauw o zoo veel verbeterd, en o zoo gauw op weg naar volmaking vinden. M.i. is dat de vloek van het modernisme, dat het door die dwaalleer den mensch heel hoogmoedig en eigengerechtig maakt, in tegenstelling met de orthodoxie en het protestantisme en met de Roomsch-katholieke leer, welke tot grondslag hebben de diepe verdorvenheid van den mensch, en zijn onmacht tot iets goeds, wat ook, uit eigen kracht. Dat laatste geloof ik ook; en ik beweer dat het modernisme dan ook de eerste oorzaak is van al de verwaande, in eigen-ik zoo onvoorwaardelijk-geloovende, en in den grond niets beteekenende menschen van onzen tegenwoordigen tijd. - Ik wilde met dien zin over 'Ellen' zeggen, dat ik er slechts enkele gedeelten uit mooi kan vinden, en vele niet. Maar als gij die 'bede' van Frederik van Eeden zoo graag herhaalt, dan vraag *ik* mij af, waarom hebben de meeste menschen zoo graag *afgoden?* Want die bede staat op duizend plaatsen, in wat andere woorden misschien, *net* zoo in den bijbel, in de psalmen b.v. telkens. Waarom is het nu wèl mooi als Frederik van Eeden 't den Bijbel napraat, en wordt de bijbel zelf bekrompen gevonden?

Ik twijfel *niet* aan Uw oprechtheid, maar *wel* aan Uw zelfkennis. En daarom geloof ik, dat gij-ook 'overdondert' met phrasen, in de eerste plaats U-zelve, en datzelfde geloof ik óók van heel veel moderne menschen en predikanten, die natuurlijk, en zonder eenigen twijfel, daarbij te goeder trouw zullen zijn. Wat ik bedoel met het modernisme? Uw eigen volzinnetje daaraanvolgend antwoordt heel juist op Uw eigen vraag, als gij zegt: 'Ik zou, als U 't mij vroeg, geen bepaling met vaste lijnen kunnen geven, want ieder modern menschenkind houdt er een eigen modernisme op na.' Inderdaad is dit volkomen-raak. En juist dáárin ligt dan ook het vage en onbevredigende ervan voor mij. Wat *ik* er onder versta is namelijk het loslaten van het eenvoudige bijbelgeloof als zoodanig, dat God-alleen ons kan verzoenen met Hem, door zijn eigen Zoon Christus, die daarvoor op aarde stierf. Dat bijbelgeloof heeft de eeuwen getrotseerd en de heidenwereld veranderd; de groote scheuring van protestantisme en Roomsch-Katholicisme heeft de menschen niet ongeloovig gemaakt, het eigenlijk ongeloof is eerst gekomen toen de modernen eerst *dit* puntje van de leer afdeden, en toen dat, en vandaag weer wat, en morgen nog iets, tot zij eindelijk voor God de natuur in de plaats stelden, en Christus niet alleen tot een mensch maakten, maar zelfs zijn bestaan wegredeneerden, etc. Daardoor namen zij der massa hun vasten grond onder de voeten weg, en gaven er niets *wezenlijks* voor in de plaats. Of vindt gij zelve Uw eigen definitie soms zoo troostrijk: 'Naar je ziel luisteren wat de

waarheid je openbaart.' - *Wat* is waarheid? - vroeg reeds Pilatus. - Ziet gij, voor mij zijn dat nu juist wat ik versta onder 'phrasen'. In Uw oog is de 'waarheid' zoo, en in die van 'n ander zus. En wat heeft dat dan ten slotte te maken met 'geloof'? - Neen, ik vind 'vrijheid van gedachte' niet zoo absoluut toe te juichen als gij, want ik geloof, dat de meeste menschen daarvoor veel te laag staan; zij hebben leiding, censuur, héél noodig. Tegenwoordig behoort het erbij alles over één kam te scheren, en iedereen gelijk te vinden in verstandsontwikkeling en bevattingsvermogen. Ik doe dat niet. Ik vind dat er een groot, een nooit te overbruggen onderscheid bestaat tusschen de domme massa en de superieure heel-kleine minderheid. - Maar heusch, ik ben zoo bang op dat alles nader in te gaan, omdat ik U niet wil schokken of bedroeven in Uw gevoelens. Gij moet U daarom dit steeds voor oogen houden: ik beantwoord U openhartig als gij *mijne* meening wilt weten, maar ik denker niet aan U in de Uwe te kwetsen of zelfs te willen discussieeren erover. Al dergelijke geloofs-dingen zijn niet te beredeneeren; gij zijt een idealiste, ik hoop voor U dat gij 't altijd zult blijven. Ik denk grond-anders dan gij, maar dat is geen reden om U tot mijn meening te willen overhalen. - Dit ziet óók op Uw post-scriptum! - Overigens geloof ik, naar aanleiding van wat gij daar schrijft, dat het veel gelukkiger is alleen te staan dan 'door anderen te worden geholpen' in zulke ziels-questies. 'Zelf moet ge 't vinden' - met Uw God en Uw levenservaring. Die laatste is bij ieder onzer anders. Neen, noch de lengte van Uw brief, noch Uw vrijmoedigheid, noch wat ook, neem ik U kwalijk. Integendeel, ik vind dat gij groot gelijk hebt door zoo oprecht U te uiten, en ik waardeer zulke brieven.

H. van H. - Ik heb voor U opgezocht, als bevattende twee uitvoerige beschouwingen over spiritisme van mijn hand, de nommers Holl. Lelie van 25 September 1907 en van 30 Sept 1908. Het laatste nommer bevat een boekbeschouwing naar aanleiding eener brochure, het eerste een zeer uitgebreide correspondentie aan D.T. te P. handelende over eenige eigen ervaringen.*)

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Spoed-Correspondentie.

Ada. - Ik beantwoord Uw brief later uitvoeriger. Ik wil U terstond melden, ten eerste dat ik Uw verzoek Uw pseudoniem onder die gedachtenwisseling in *Hilda* te willen veranderen véél te laat ontvang, heden eerst, terwijl Uw stuk reeds lang is opgenomen immers; ten tweede, dat ik Uw beider bezoek heel graag vanaf September zal afwachten, maar in de beide zomermaanden, Juli en Augustus, buitenslands ben, ten derde dat gij de brieven voor de rubriek-toilet moet adresseeren aan Redactrice-toilet-Holl-Lelie per adres den uitgever van dit blad, omdat zij haar naam wil geheim houden. Vriendelijk gegroet. De rest later.

ANNA DE SAVORNIN LOHMAN.

Sluiting red: ged:

*) Zoo even ontving ik met veel dank Uw brief. Ik begrijp echter niet of Uw bedoeling is dat ik *dien* brief moet publiceeren? Zoo ja, meldt het mij dan nog. Ik dank U zeer in elk geval voor Uw woorden daarin.